D. ANSELMI ARCHIEPISCOPI CANTVARIENSIS THEOLOGORVM SVI TEMPORIS FACILE PRINCIPIS OPERVM OMNIVM

TOMVS SECVNDVS.

CONTINENS COMMENTARIA in omnes D. Pauli Epiſtolas.

Item in Apocalypſin S. Ioannis Apoſtoli.

OMNIA DILIGENTIVS, ET AVCTIVS, hac Poſtrema editione, in lucem edita.



COLONIÆ AGRIPPINÆ,

SVMPTIBVS PETRI CHOLINI.

ANNO M. DCXII.

D. ANSELMI CANTVARIENSIS ARCHIEPISCOPI, IN Epiſtolam Pauli Apoſtoli ad Romanos, Præfatio.

DE Epiſtolis Pauli Apoſtoli, adiuuante Domino, loquuturi, primò videamus quid ipſum nomen Epiſtolarum ſignificet. Epiſtola Græcè, ſupermiſſa Latinè dicitur, ſicut epigramma ſuperlitera, & epitaphiũ ſuperſepulchrum. Ἐπὶ enim Græcè, Latinè ſuper: ſtola verò, miſſa dicitur. Et hinc epiſtolæ dicuntur ſupermiſſæ, eò quòd ſuper id, quod fideles acceperant, ſint eis miſſæ. Acceperant enim Euangelium, & adhuc ſuperadditæ ſunt illis Epiſtolæ, & ob varias cauſas directæ. Nam ſicut Prophetæ poſt editam Legem Moyſi, in qua omnia Dei mandata legebantur, ſemper doctrina ſua compreſſerunt rediuiua populi peccata, & propter exemplum libris ad noſtram etiam memoriam transmiſerunt: ſic & Apoſtolus poſt Euangelium, quod eſt Legis ſupplementum, & in quo nobis exempla & pręcepta viuendi pleniſſimè digeſta ſunt, has Epiſtolas voluit ad ſingulas Eccleſias deſtinare, ſcilicet: vt in initio naſcẽtis Eccleſię nouis cauſis exiſtentibus, & præſentia atque orientia reſecaret vitia, & poſt futuras excluderet quęſtiones. Sicut ergo neceſſariæ fuerunt poſt Legem Prophetię, ſic neceſſariæ ſunt poſt Euangelium Epiſtolæ. Quoniam ſicut ea, quæ in Lege fuerant obſcuriſſimè dicta, per Prophetas aliquantulum manifeſtabãtur, & tranſgreſſores eiuſdem Legis per eos corrigebantur: ſicque in Euangelio obſcurè & generaliter dictum fuerat, Apoſtolica inſtructione per partes elucidatum eſt, & tranſgreſſores Euangelicorum præceptorum ſunt correcti, & ad obſeruantiam eorum incitati.

Huius autem Pauli Apoſtoli *Epiſtolæ* ſunt *quatuordecim*, quas legit Eccleſia, qui tamen quintamdecimam ad Laodicenſes ſine dubio ſcripſit. Et cùm in prima, quam habemus ad Corinthios, dicit: *Scripſi vobis in Epiſtola, ne commiſceamini fornicarijs*, videtur ſignificare aliam epiſtolam ſe iam eis ſcripſiſſe. Cùm ergo plurimas epiſtolas ſcripſerit, non ſine certa myſterij ratione Patres voluerunt, vt quatuordecim tantùm legerentur in Eccleſia: decem videlicet ad Eccleſias miſſę, quatuor autẽ ad diſcipulos. Sed & ex ipſo Epiſtolarum numero oſtendere voluerunt, quòd Doctor egregius, Legis & Euangelij ſecreta rimatus eſſet, denarius enim numerus Legem ſignificat, propter decalogum eius: quaternarius autem Euangelium, propter quatuor eius libros. Decem itaq; tenentur, quas ſcripſit ad Eccleſias, vt demonſtretur nouum Teſtamentum à veteri non diſcrepare, nec Apoſtolum in aliquo contra Legem Moyſi feciſſe, cuius Epiſtolę ordinantur ad numerum primorum decalogi mandatorum eiuſdem Legis: & quot pręceptis Moyſes filios Iſrael inſtituit à Pharaonis iugo liberatos, totidem hic Epiſtolis à diaboli & idololatriæ ſeruitute ereptos edoceret. Per quatuor autem ad diſcipulos ſcriptas, nouum deſignatur Teſtamẽtum. Vnde & ijdem diſcipuli maioris perfectionis fuerunt, quàm Eccleſiæ, ad quas decem ſunt miſſæ, vt ſignificaretur imperfectio eorum, qui ſub Lege fuerunt, & perfectio eorum, qui Euangelium cuſtodiunt. Quòd autem quatuor ad diſcipulos, poſt nouem ad Eccleſias poſuêre Patres, & illam, quæ eſt ad Hebræos, ad vltimum locauerunt: certiſſimè dat intelligi, quod nouum in veteri Teſtamento continetur, & quod vnum ſine altero non prodeſt. Sicut enim quaternarius denario iunctus explet hãc ſummam, id eſt, quatuordecim: ita nouum & vetus Teſtamentum vnum quid operantur, & intendunt fidei veritatem ac morum honeſtatem intimare cordibus auditorum ſuorum. Itaque quatuordecim Epiſtolis continetur doctrina Pauli, qua tam maiores quàm minores, quomodo viuant & credant, inſtruuntur: quoniam ſancta Eccleſia, iuxta eius inſtitutionem, vtrunque Teſtamentum cuſtodiens, & tam ſecundùm Legis catalogum, quàm ſecundùm quatuor Euangelij libros viuens, ad perfectionis culmen proficit.

His ita præmiſſis, videndum eſt qua ratione alio ordine à ſanctis Patribus Spiritus ſancti conſilio, iſtæ Epiſtolæ in vno volumine ſunt collectę, quàm ab Apoſtolo factę. Quæ & nobis derelictæ ſunt ad correctionem & exhortationem noſtram, vt omnes quotquot vulnerati cadimus, ibi inueniamus quomodo reſurgere queamus, & inde recuperare quod amiſimus. Ideo quendam gradationis aſcenſum in his notare poſſumus, quoniam Eccleſiæ, quæ magis in fide & morum honeſtate, quàm declaratione illarum regitur, Epiſtolæ ſunt præpoſitę, vt ſecundùm quod minus perfectis Eccleſijs miſſæ præcedunt Epiſtolæ, & ſubſequuntur ad perfectiores deſtinatæ, gradus quidam aſcenſionis à minoribus ad maiora inueniantur. Nemo enim repente fit ſummus, ſed à minimis quiſque inchoat, vt ad maiora perueniat. Epiſtola ergo ad Romanos prima eſt: quia cùm fides prima virtus ſit & fundamentum aliarum virtutum, & ſine qua impoſſibile eſt placere Deo, dignum fuit, vt illa Epiſtola in capite aliarum

locaretur, in qua de prima virtute agitur, & in qua corriguntur, atq; ad fidei perfectionem reuocantur, quicunq; Romanis secundùm fidei imperfectionē sunt similes: Illa vero, quæ est ad Corinthios, iure huic supponitur, quoniam eos, qui fidē iam acceperant, in bono opere instruit. Primò enim iaciendum est fundamentum, id est, fides, & inde bona opera sunt superædificanda. Propter quod in hac ad Romanos, facta est omnibus fidelibus instructio secundùm fidem: in illa autem ad Corinthios, secundùm operationem. Sic & cæteræ deinceps congruo ordine sunt positæ. Fuerunt nonnulli tamen, qui dixerunt Epistolam ad Romanos ideo primam esse positam, quia Romani tam rudes erant, vt non Dei gratia, sed suis meritis crederent se esse saluatos. Sed hoc non ita declarat in omnibus textus ipsius Epistolæ, quæ omnibus sensu profundior est. Ideoq; magis credendum est, quòd illi, qui membra Epistolarum in vno corpore collegerunt, illam iudicauerunt sedere in capite, quæ ad Vrbem directa est, quæ in illo tempore caput totius extitit orbis, & quia vsque hodie Romana Ecclesia omnium Ecclesiarum obtinet principatum. Materia verò omnium epistolarum est, fides & boni mores. Intentio autem est, ipsam fidem ac mores commendare, & ad illos prouocare, videlicet suadendo bona, dissuadendo mala: prauè agentibus mala comminando, benè agentibus bona promittendo. At propter quam *finalem causam*? Nulli dubium quin propter veram beatitudinem promerendam. Ad hanc igitur vnam & generalem intentionem aliæ speciales reducentur intentiones, nec quicquā per omnes diuersos tractatus interseritur, quod non ad instructionem fidei & morū vel principaliter, vel secundariò operetur. Et idcirco Ethicam pertinet tractatus earundem epistolarum. Illa verò, quæ est ad Romanos, quantum ex eius textu intelligi potest, quæstionem habet talem: Vtrum Iudæis Euangelium Christi venerit propter merita operum Legis: an verò nullis operum meritis præcedentibus, omnibus gentibus venerit iustificatio fidei, quæ est in Christo Iesu: vt non, quia iusti erant homines, crederent, sed credendo iustificati, deinceps iustè viuere inciperent. In hac igitur epistola docere intendit Apostolus, omnibus venisse gratiam Euangelij Christi. Quam & idcirco gratiam vocari ostendit, quia non quasi debitum iustitiæ redditum est, sed gratuitò datum. Cœperant enim nonnulli, qui ex Iudæis crediderant, tumultuari aduersus gentes, & maximè aduersus ipsum Paulum, quòd incircuncisos & à Legis vetustæ vinculis liberos admitteret ad Euangelij gratiam, prædicans eis, vt in Christum crederent, nullo imposito carnalis Circuncisionis iugo. Sed Apostolus tanta moderatione inuicem vtrosque conciliat, vt nec Iudæos superbire permittat, tanquam de meritis operum Legis, nec gentes merito fidei aduersus Iudæos inflari, quòd ipsi recœperint Christum, quem illi crucifixerunt. *Pro Christo enim*, sicut alibi dicit, legatione fungens, id est, pro lapide angulari vtrunque populum tam ex Iudæis, quàm ex gentibus connectit in Christo per vinculum gratiæ, vtrisq; auferens omnem superbiam meritorum, & iustificandos vtrosq; per disciplinā humilitatis associans. Quòd si quis quæsierit, quomodo Iudæi, qui Romæ erant conuersi, murmurarent contra Paulum, quē necdum viderant, sciat ipsum non eis ignotum fuisse, quia fama prædicationis eius vbiq; audiebatur, & quidam ex discipulis eius atq; ex discipulis Petri iam venerant Romam, & multos ibi tam ex Iudæis quàm ex gentibus ad fidem conuerterant. Sed inter eos, nuper conuersos, erat, vt diximus, scisma & altercatio: Iudæi enim gloriabantur de suis meritis & nobilitate generis, non intelligentes se ad fidem per gratiam Dei venisse, sed æstimantes hoc suis & Patrum meritis accepisse: Gentiles autem, licèt non præcessissent merita eorum, de quibus gloriari possent, vt se Iudæis anteferrent, tamen Iudæos quasi interfectores Christi, ac præuaricatores Legis despiciebant, & se sola ignorantia præpeditos fuisse, quòd non antea crediderant, asserebant, scilicet viribus rationis & arbitrij sui, non æstimantes necessarium esse opus diuinæ gratiæ. Vtrosque ita contentiosè viuentes, sic corrigit Apostolus. Iudæis enim ostendit fidem & cætera spiritualia bona nullis præcedentibus meritis euenisse, sed ex sola gratia: quoniam Lex neminem iustificauit, solummodò dans peccati notitiam. Sic etiam probat gentes non ex ignorantia, sed scienter ex studio multumque grauiter Deum offendisse: quia licèt scriptam Legem non habuerint, naturalem tamen habuerunt. Et cum cognitum de creatura Creatorem, vt Deum venerari debuissent, gloriam eius in manufacta simulachra mutauerunt. Vtrosque etiam similiter veniam consecutos, æquales esse verissima ratione demonstrat, præsertim cùm in Lege prædictum sit, & Iudæos & gentes ad Christi fidem esse vocandos. Quamobrem vicissim eos humilians, ad pacem & concordiam cohortatur. *Occasio* itaque huius Epistolæ fuit eorum altercatio, circa quam totum versatur negotium. In quo tractatu intendit Apostolus superbiam & elationem vtriusque partis reprimere, per quam ad inuicem dissentiebant vt nullo iure nullis suis meritis glorientur, sed ad humilitatem potius reuocentur, & totum, quicquid boni habent, gratiæ Dei deputent, & ita per humilitatem in concordiam & pacem redeant. *Materia* verò huius Epistolæ est Ecclesia Iudæorum & gentilium, ob supra dictas causas discordantium. Sed his iam explicitis, ad librum accedamus. Apostolus enim priusquā exponere incipiat quod intendit, prologum facit, quo auditores attentos, dociles, ac beneuolos reddit, salutatque, dicens:

PAVLVS

A *PAVLVS, seruus Iesu Christi, vocatus Apostolus, segregatus in Euangelium Dei, quod ante promiserat per Prophetas suos in scripturis sanctis, de filio suo, qui factus est ei ex semine Dauid secundùm carnem, qui prædestinatus est filius Dei in virtute, secundùm spiritum sanctificationis, ex resurrectione mortuorum Iesu Christi Domini nostri, per quem accepimus gratiam, & Apostolatum ad obediendum fidei in omnibus gentibus pro nomine eius, in quibus estis & vos vocati Iesu Christi: omnibus, qui sunt Romæ, dilectis Dei, vocatis sanctis: Gratia vobis & pax à Deo patre nostro, & Domino Iesu Christo.*

Iam primùm videamus, cur is, qui antea dictus est Saulus, nunc dicatur Paulus. Saul rex superbus, & infrænis fuit, & persequutor sancti Dauid, atque de tribu Beniamin natus. De qua tribu & iste Saulus fuit, atque nomen & sæuitiam, velut hæreditatem, à Saule percepit. Saulus ergo nomen est superbi persequutoris. Sed & Saul atque Saulus, idem nomen est. Quòd enim Saulus à nobis dicitur, hoc idioma Græcum & Latinum fecit, vt Hebræa nomina ad suorum casuum similitudinem declinaret: & sicut pro Ioseph Iosephus, pro Iacob Iacobus; ita Saul quoque Saulus in nostra lingua dicitur. Qui cùm Paulum Proconsulem Christo subiugasset, ipse quoque ex Saulo Paulus appellari voluit, ob tam claræ pulchræ victoriæ insignia. Plus enim hostis vincitur in eo, quem plus tenet, & de quo plures tenet. Plus autem superbos tenet nomine nobilitatis, & de his plures nomine authoritatis. Sicut ergo ille, qui Africam subegit Scipio, dictus est Africanus: sic & Apostolus iste post Pauli subiugationem, semper vocatus est Paulus, qui antea solebat appellari Saulus. Nec immeritò: Nam Saulus siue Saul interpretatur petitus, eò quòd ad debellandam Ecclesiam à diabolo fuerat postulatus. Paulus verò dicitur mirabilis, & dignè ad prædicationem gentium missus. Nominatur Paulus, id est, mirabilis: vt mirabiliter lucrifaceret mercedem fidei. Est enim dux valde mirabilis, qui non in sapientia verbi, non in diuitijs, non in eloquentia, non in vana seculi gloria, sed in Christi passionibus gloriatur. Potest & alia ratio super hac re proferri, quia forsitan binomius fuit: scilicet vt & Saulus vocaretur, & Paulus. Nam & hoc probabilius dici videtur, quia quòd eum à Paulo proconsule, quem Christo subiecit, Paulum vocari diximus, nulla talis consuetudo in diuinis Scripturis deprehenditur. Sed in eisdem Scripturis inuenimus nonnullos binis, alios etiam ternis vsos esse nominibus, sicut Sedechiam, eundemque Ioachim: sicut Oziam: eundemque Azariam: sicut Salomonem, eundemque Ididan siue Ecclesiasten, aliosque plurimos. Sed nec Apostolis Christi mos iste defuit. Nam vnus ex eis vocatus est Matthæus & Leui, alius autem Lebbæus & Iudas atque Thadæus. Quia ergo moris erat binis vel ternis nominibus vti Hebræos, videtur & hic Apostolus duplici vsus esse vocabulo: & donec quidem genti propriæ ministrabat, Saulus esse vocatus, quia hoc magis appellationi patriæ vernaculum videbatur: Paulus autem cùm Græcis & gentibus leges ac præcepta daret. Nam & hoc ipsum quod scriptura dicit. *Saulus autem, qui & Paulus*, manifestè videtur ostendere, non ei tunc primum Pauli nomen impositum esse, sed veteris appellationis id fuisse. Siue ergo ista, siue prior ratio sit verior, vnum pro certo est, quia iste Apostolus, ex quo ad prædicandum gentibus, cum Barnaba missus est, maluit Paulus vocari, quàm Saulus. Et hoc nomen suum celebre, & omnibus cognitum præponit in hac epistola, vt Romani, audito tanti viri nomine, attendant quid eis velit persuadere, quid dignetur præcipere, scilicet vt ad audiendum soliciti, & ad obediendum existant parati. Paulus inquit, ac si diceret, Vos Romani pacem debetis inter vos habere, quia ille, qui vobis scribit, est Paulus, id est, non persequutor Christianorum, sed doctor: non dissipator Ecclesiæ, sed constructor: neque dissensionis, sed vnitatis, & concordiæ persuasor. Nec debetis in elationem tolli, quia ille, qui vos docet, est seruus, id est, humilis, & non absque iugo Domini. *Seruus* enim nomen humilitatis est, vt ad eam prouocet. Sed cùm Dominus electis discipulis dicat: *Iam non dicam vos seruos*, quomodo iste est *seruus*? Sed sunt duo genera seruitutis: vnum timoris, alterum dilectionis, vnum timentium seruorum, alterum diligentium & placentium filiorum. Electi ergo discipuli non sunt serui secundùm seruitutem timoris, quem *perfecta dilectio foras mittit*: sed secundùm seruitutem casti timoris, quem perfecta charitas gignit. *Paulus* itaque *seruus* est, non ex seruili timore, sed ex casto amore seruiens Deo. Qui personam suam & officium primò commendat, vt sermonibus suis, & correctionibus Romani facilius adquiescant, & exemplum ab eo humilitatis & concordiæ sumant. *Paulus* enim, sicut diximus, interpretatur mirabilis. Et ipse reuera mirabilis erat, quem Deus tanta meritorum prærogatiua mirificauerat. Et tamen se in omnibus humiliabat, & se seruum humiliter fatebatur, vt exemplum omnibus daret humilitatis, ne quisquam de suis meritis aut viribus gloriaretur, sed omnes gratię Domini reputarent, quicquid boni haberent: & se non superbè liberos, sed humiliter seruos cognoscerēt. Quòd autem alij dicunt Paulum dici Latinè modicum, & Græcè quietem, nos multum non approbamus, quia hoc nomen non est Græcum aut Latinum, sed Hebraicum, ideoque iuxta Hebraicum sensum intelligendum. *Paulus seruus Iesu Christi.* Ac si dicat, non me liberum facio, nec me Domino meo æquiparo, sed eius seruum me reputo & subiectum, & quicquid boni habeo, eius gratię totum adscribo. Vos autem non seruos eius, sed liberos vos constituistis, & donum gratiæ eius, quod in vobis est, derogantes, meritis vestris & ingenij viribus adscripsistis. *Seruus* (inquit) sum *Iesu Christi*. Et hoc ad commendationem personæ suæ valet, quia & seruus est honestus, & Dominus incomparabiliter honestior. Ideoque tanti Domini tam honestus seruus, libenter debet suscipi. Nondum se dicit Apostolum, sed tantummodò seruum, cùm in alijs epistolis mox præferat nomen authoritatis, quia nondum Romanis prædicauerat, nec adhuc eorum Apostolus esse videbatur. Et ideo pręponit nomen humilitatis, cùm illos ad humilitatem esset prouocaturus, vt melius per humilitatis nomen ad humilitatem inuitaret, quàm si per authoritatis nomen ad obediendum constringeret. *Seruus Iesu Christi.* Aliam significationem habet Iesus, aliam Christus, cùm sit vnus Iesus Christus, Saluator noster. Iesus enim proprium nomen est illi, quomodo Moyses proprio nomi-

Margin notes: *Locus obscurus.* (beside "ipse quoque ex Saulo Paulus appellari voluit"); B (beside "tatis. Sicut ergo ille"); *Acto.13.* (beside "triæ vernaculum videbatur"); C (beside "sed veteris appellationis"); *Ioan.15.* (beside "Iam non dicam vos seruos"); *1.Ioan.4.* (beside "dilectionis, vnum timentium"); D (beside "bilis. Et ipse reuera").

A nomine appellatus est, quomodo Aaron, quomodo Elias. Christus autem sacramenti nomen est, quomodo si dicatur legislator, quomodo si dicatur sacerdos, quomodo si dicatur Propheta. Sic enim & Christus commendatur vnus, in quo esset redemptio totius populi Israel. Quem Iudæi venturum expectabant, sed quia venit humilis, non cognouerunt eum. *Vocatus Apostolus in Euangelium Dei.* *Vocatus* est ab infidelitate ad fidem, quando pergenti ire ad Damascum Christus illi de cœlo est loquutus. Et institutus est

Act. 9. Apostolus, quòd Latinè dicitur missus, quando post oranti in templo apparuit illi Dominus, dicens; *Festina, & exi velociter ex Ierusalem, quoniam non recipient testimonium tuum de me. Vade, quoniam ego ad nationes longè mittam te.* Qui & *segregatus* est *in Euangelium Dei*, dicente post apud Antiochiam Spiritu sancto: *Segregate mihi Barnabam & Paulum in opus, ad quod assumpsi eos.* In

Act. 13. his omnibus gloriari Paulus posset, quoniam hæc omnia, Domino apparente & loquente, consecutus est. Magnus enim ostenditur, quem sic Deus per seipsum promouere dignatur. Sed cùm maximas gloriandi occasiones habeat, in omnibus tamen se humiliat, vt omnes exemplo sui ad humilitatem trahat. Et ideo seruum se in prima fronte nominat. Vocatio autem, qua vocatus est, non illa est, de qua dicitur: *Multi*

Mat 20. & 22. *sunt vocati pauci verò electi*; sed illa potius, de qua ipse loquitur. *Quos autem prædestinauit, hos &*

Rom. 8. *vocauit: & quos vocauit, hos & iustificauit.* Qui & Apostolus, id est, à Christo missus est, vt legatione pro eo fungens, omnes ad vitam vocaret. Et non sicut cæteri Apostoli missus est, sed *segregatus in Euangelium Dei.* Cùm enim vnicuique

B Apostolorum destinata esset ad prædicandum sua prouincia, Paulo & Barnabæ commissum est officium prædicandi in omnibus gentibus. Et ita segregati sunt isti duo, id est, seorsum à grege cæterorum prædicatorum, euangelizare missi. Vel segregati *in Euangelium*, quia de grege cæterorum prædicatorum, qui Antiochiæ morabantur, electi sunt à Spiritu sancto in opus prædicationis. *Euangelium*, interpretatur bonum nuntium: quia ibi nuntiatur humana salus per incarnationem & mortem & resurrectionem Christi. Quod Euangelium non est hominum, sed Dei, id est, non ab hominibus institutum vel inuentum, sed à Deo. *Quod ante promiserat per Prophetas suos.* Ad commendationem prædicatoris, ponit commendationem Euangelij. Vnde etiam prædicator ipse satis possit gloriari, quasi dicat: *Segregatus* sum *in Euangelium*, *quod* non est subitum nec improuisum, quia *ante* completionem *promiserat* illud Deus, vt cum desiderio expectaretur, & veniens deuotè & absque vllo scrupulo susciperetur. Non est friuolum neque recens, *quod* Deus Pater *promiserat* gratis, & non nouiter, sed *ante*, id est, per multa prius secula. *Promiserat* illud *ante per Prophetas*, neque *per* alienos *Prophetas*, sed *suos*. Nam & Prophetæ, qui non fuerunt sui, nonnulla de Christo prædixerunt, sicut Sibylla & Vergilius. Sed Apostolus de illis prophetis loquitur, qui fuerunt eius, sicut Isaias & Ieremias. *Promiserat* (inquam) *per Prophetas*, & hoc non verbis tantùm, sed *in Scripturis*, non secularibus, sed *sanctis*, id est, diuinis. Nam & in libris gentium inueniuntur testimonia veritatis, sicut idem Apostolus Atheniensibus loquens ostendit. Sed quia in eisdem libris etiam errores prædicantur, ideo non sunt sancti, quamuis aliquid in eis ad Christum pertinens inueniatur. C Sed scripturæ illæ sunt sanctæ, quæ fuerunt Hebræorum populo diuinitus creditæ, & in eis leguntur promissiones Euangelij dandi; quas *per* veros *Prophetas suos* ab antiquis temporibus fecit. *In eis Scripturis* relictæ sunt promissiones scriptæ, ne obliuioni darentur, & ad notitiam posterorum non peruenirent. *Scripturis* dico, *de Filio suo*, quia omnes illæ de vnigenito Dei sunt factæ & omnes eius diuinitatem, per quam omnia facta sunt, prædicant, eiusque humanitate omnia restauranda prænuntiant. *Qui factus est*, id est, qui manens quod erat, assumpsit quod non erat. Dico *factus est*, & hoc non secundùm diuinitatem, sed *secundùm carnem* quia secundùm diuinitatem genitus est à Patre, non factus: *secundùm carnem* verò *factus est ei*, id est, ad honorem eius, vt Pater glorificaretur per humilitatem incarnationis & obedientiæ illius. *Factus est*, & hoc non ex qualibet stirpe, sed *ex semine Dauid*, quia incorrupta mater eius, ex cuius sanctificato virginali vtero ipse carnem assumpsit, orta est ex progenie Dauid, cui Deus promiserat, quod ex semine eius rex æternus esset suscitandus. Sic enim dixisse legitur: *Cùmque completi fuerint dies tui, & dormieris cum patribus tuis, suscitabo semen tuum post te, quod egredietur de vtero tuo, & firmabo regnum eius. Ipse ædificabit domum nomini meo, & stabiliam thronum regni eius vsque in sempiternum. Ego ero ei in patrem, & ipse erit mihi in filium.* 2. Reg. 7.

Secundùm istam promissionem *filius Dei ex semine Dauid factus est* homo, vt ædificaret domum, quæ est Ecclesia, & regnaret in sempiternum. *Qui prædestinatus est filius Dei in virtute. Prædestinatus*, id est, præordinatus à Deo patre secundùm humanitatem, hoc est, sola gratia prælectus, vt qui futurus erat *secundùm carnem*, filius Dauid, esset tamen in virtute diuinitatis *filius Dei*, id est, ita susciperetur humanitas à Verbo Dei in vnitate personæ, vt idem homo *filius Dei* esset propter vnionem verbi, *filius Dei* esset *secundùm spiritum sanctificationis*, id est, secundùm quòd Spiritus sanctus vterum Virginis, ex quo ille nasceretur, sanctificauit, sicut & Angelus dixit: *Spiritus sanctus superueniet in te, & virtus altissimi obumbrabit tibi, ideoque & quod nascetur ex te sanctum, vocabitur filius Dei.* Luc. 1. D

Prædestinatus est, & hoc *ex resurrectione mortuorum*, id est, vt præcederet resurrectionem mortuorum. Quorum mortuorum? eiusdem Domini nostri Iesu Christi. Ac si diceretur, suorum mortuorum, qui ad eum pertinent & membra eius sunt. Hos enim præcessit, qui eum ad celeste regnum, quò eos præcessit, sequuturi sunt, & ad beatam incorruptionem. *Ex resurrectione* autem cæterorum *mortuorum non est prædestinatus*, quos non erat præcessurus, sed damnaturus: quia non præcessit illos, qui eum sequuturi non erant ad gloriam vitæ æternæ, id est, reprobos, qui ad pœnas resurrecturi sunt. Vel ita: *Qui prædestinatus est secundùm carnem*, quoniam Deus ab æterno prædestinauit, vt Verbum eius caro fieret, quam & resuscitans glorificaret. *Prædestinatus* est, vt sit *filius Dei in virtute* immortalitatis & potentiæ, de qua post resurrectionem ait: *Data est mihi omnis potestas in cælo & in terra.* Nam cùm de electis ipse dicat, quia filij sunt Dei, cùm sint resurrectionis, cur non ipse magis, Matt. 28. qui secundùm diuinitatem naturaliter est semper filius Dei, in resurrectione secundùm humanitatem factus esse dicatur Dei filius? Hoc enim

A enim docet idem Paulus, vbi de Patre dicit in Actibus Apostolorum: *Resuscitans Iesum Christum, sicut in Psalmo secundo scriptum est: filius meus es tu, ego hodie genuite.* pater ergo *resuscitans Christum*, dixit ei, *filius meus es tu, ego hodie genui te*, vt illa resuscitatio, secundùm Pauli sensum, intelligatur quædam generatio, quia & nostra resurrectio vocatur generatio, dicente Domino: *In regeneratione cùm sederit filius hominis in sede maiestatis suæ.* Christus itaque secundùm humanitatem, qui dum esset mortalis, erat filius hominis, in resurrectione vestiens immortalitatem, factus est Dei, nec tamen destitit esse filius hominis, quia verus homo permansit, sed gloriam, quam humanitus non habebat, accepit. Et hoc est quod nunc dicitur, quia *prædestinatus est esse filius Dei in virtute ex resurrectione*; nec dicitur *ex resurrectione* sua, sed quod maioris virtutis est, *ex resurrectione mortuorum*, quia multos mortuos fecit secum resurgere. Et ne generalem bonorum atque malorum resurrectionem intelligeremus, quæ futura est in die nouissimo, *Mortuorum*, inquit, *Iesu Christi*, id est, solummodò electorum, ad Christum pertinentium, quia tunc non nisi Sancti cum eo surrexerunt. Vnde & Dominum nostrum vocat eum, quia qui in morte sua mortem nostram & hostem antiquam destruxit, in resurrectione debitum super nos dominatum accepit: sicut præmisimus, cù tunc dixisse: *Data est mihi omnis potestas in cœlo & in terra. Prædestinatus est*, inquit, esse *filius Dei in virtute ex resurrectione*, & hoc *secundum spiritum sanctificationis*, id est, secundùm quod Spiritus sanctus eum sanctificauit ab ipso exordio conceptionis eius. Nam per spiritum, quo sic sanctificatus fuerat, suscitatus est à morte, vt esset eo modo, quo diximus, *filius Dei*:

B quia & nobis dicitur, *Qui suscitauit IESVM à mortuis, viuificabit & mortalia corpora vestra, propter inhabitantem spiritum eius in vobis.* Vel *prædestinatus est*, vt diximus, secundùm humanitatem, vt esset *filius Dei in virtute*, id est, in eadem potentia cum Patre per vnionem Verbi, cui personaliter homo ille vnitus, *secundùm spiritum sanctificationis*, id est, secundùm quod operatus est Spiritus sanctus conceptionem eius in vtero Virginis. Qui Spiritus est sanctificationis, quia sanctificat omnes qui sanctificantur. Et hæc sanctificatio est à *resurrectione mortuorum*, id est, incipit à remissione peccatorum. Qui enim mortui sunt in anima, prius resurgunt à morte peccati, & tunc sanctificantur per Spiritum sanctum. Et tales mortui, qui sic ad vitam redeunt, sunt Iesu Christi Domini nostri. Præordinati enim sunt ad vitam, vt sint membra Christi: ideo non perseuerant in morte peccati, sed pœnitendo resurgunt. Itaque cùm audimus, *filius Dei in virtute IESV Christi*, vel *filius Dei secundùm spiritum sanctificationis IESV Christi*, vel *filius Dei ex resurrectione mortuorum IESV Christi*, cùm dici potuisset vsitatè, in virtute sua, vel *spiritum sanctificationis* suæ, vel *ex resurrectione mortuorum* eius, vel mortuorum suorum, non cogimur intelligere aliam personam, sed vnam eandemque, scilicet Filij Dei Domini nostri Iesu Christi, per quem accepimus gratiam. Ad commendationem suæ personæ commendauerat Euangelium, quod ipse prædicat, & ad commendationem Euangelij commendauit Christum, qui auctor eius est. Et nunc, quid ipse per eum sit adeptus, indicat. Quasi dicat: Talis ac tantus est Christus, per quem mediatorem accepimus à Patre ego & Barnabas, vel cæteri Apostoli gratiam & Apostolatum: gratiam, cum omnibus fidelibus: Apostolatum verò, non cum omnibus. Si tantummodò Apostolatum diceret se accepisse, ingratus esset gratiæ, qua illi peccata dimissa sunt, & tanquam meritis priorum operum accepisse videretur Apostolatum. Optimè ergo tenet ordinem causæ, vt nemo audeat dicere meritis vitæ prioris ad Euangelium se esse perductum, cùm nec ipsi Apostoli accipere Apostolatum propriè potuissent nisi prius communiter cum cæteris gratiam, quæ peccatores sanat & iustificat, accepissent. Prius itaque gratiam, qua purgarentur à peccatis, & sanctificarentur, acceperunt: & post Apostolatum, id est, legationem, vt excurrererent vbiq; prædicare ipsam Euangelij gratiam, *ad obediendum fidei*, id est, vt obediatur fidei, *pro nomine* Christi, id est, vt omnes credant in Christum, & signentur in eius nomine, qui saluari cupiunt. Et hoc fiat non in Iudæis tantùm, sed *in omnibus gentibus*, vbicunque per totius orbis amplitudinem diffusæ sunt gentes. Vel obediatur fidei, vt faciant fideles quæcunque fides expetit, non solùm credendo, sed etiam operando: & hoc *pro nomine* Christi, id est, pro gloria eius, non pro sua, scilicet vt in bonis, quæ fecerint, non suam, sed Christi gloriam quærant: nec suum, sed Christi nomen magnificare cupiant. Accepi, inquit, Apostolatum *in omnibus gentibus*, vt in eis obedire faciam plurimos fidei *pro nomine* Christi glorificando: In quibus gentibus, super quas scilicet mihi datus est Apostolatus, estis etiam vos. Hoc dicit vt familiarius admoneat. In quibus fidei obedientibus *estis & vos*, ô Romani, qui per gratiam prædicationis estis ad fidem vocati, & estis non eorum, qui vos vocauerunt, sed *Christi*, ad quem vocauerunt. *Vocati* enim *Iesu Christi* estis, id est, ad hoc vocati ad fidem, vt sitis Iesu Christi, non Petri, vel alterius. Hucusque dictum est, quis esset, qui scribit epistolam. Est enim qui scribit, *Paulus seruus Christi IESV, vocatus Apostolus, segregatus in Euangelium Dei.* Sed quia occurrebat quod Euangelium respondit: *Quod ante promiserat per Prophetas suos in scripturis sanctis*, de filio suo. Item quia occurrebat de quo filio suo, respondit: *Qui factus est ei ex semine Dauid secundùm carnem, qui prædestinatus est filius Dei in virtute, secundùm spiritum sanctificationis, ex resurrectione mortuorum Iesu Christi Domini nostri.* Et si diceretur, quomodo tu ad eum pertines? respondit: *Per quem accepimus gratiam & Apostolatum ad obediendum fidei in omnibus gentibus pro nomine eius.* Item si diceretur, quæ igitur causa, vt scribas ad nos? respondit: *In quibus estis & vos vocati Iesu Christi.* Deinde adiungit ex amore epistolæ, quibus scribat: *Omnibus* inquit, *qui sunt Romæ, dilectis Dei, vocatis sanctis.* Non sanctis ait, diligentibus Deum, sed *dilectis* dicitur, vt bonitatem Dei potius quàm meritum illorum significaret. *Prior enim dilexit nos ante omnia merita, vt nos dilecti, eum diligeremus. Quos & gratuito suo munere per prædicatores vocauit, atq; per baptismum sanctificauit.* Omnia ergo bona diuinæ gratiæ, non humanis meritis sunt adscribenda. Hos enim, qui odibiles & procul ac turpes erant, dilexit & vocauit, & sanctificauit. Vel, vt breuius concludam, dilexit, vt vocaret ad sanctitatem. Post hæc, vt compleatur

Actor.13.
Matth.19.
Matth.28.
Rom.8.
1.Ioan.4.

A pleatur vsitatum Epistolæ principium, salutat illos, dicens: *Gratia vobis & pax à Deo patre nostro, & Domino*, &cæt. *Gratia & pax* sit *vobis à Deo*, quia non omnis gratia neque omnis pax est Dei vel à Deo. Nam & iudices mali præbent gratiam in accipiendis personis aliqua cupiditate illecti, aut timore perterriti: atque mala pax est, qua vitijs aut diabolo concordatur. Sed illa gratia est à Patre & Christo, qua nobis remittuntur peccata, quibus aduersabamur Deo: Et pax, qua reconciliamur ei. Cùm enim per gratiam remissis peccatis, assumptæ fuerint inimicitiæ, restat vt pace adhæreamus ei, à quo nos sola peccata dirimebant. *Gratia* vocatur, quia non ex merito retributa, sed ex donante concessa est. Talis, inquit, *gratia & pax* sit *vobis à Deo patre nostro*, qui nos in filios adoptauit, & amari atque honorari vult à nobis vt pater, *& Domino Iesu Christo*, id est, à filio, qui nos de manu inimici redemit, & suo dominio mancipauit, & est Saluator atque rex noster. Gratiam & pacem optat à Patre & Filio, nec adiungit Spiritum sanctum. quia ipse Spiritus sanctus donum Dei est: & donum Dei, gratia & pax est. Ideoque tota Trinitas in hac salutatione ponitur, dum Pater & Christus apertè ante nominantur, & Spiritus sanctus gratia & pace significatur. Nullo enim modo dari hominibus gratia potest, qua liberamur à peccatis; & pax, qua reconciliamur Deo, nisi in Spiritu sancto.

Primùm quidem gratias ago Deo meo per Iesum Christum pro omnibus vobis, quia fides vestra annuntiatur in vniuerso mundo.

Commendata multis modis sua persona & facta salutatione, sicut mos est in epistolis, iterum B reddit eos beneuolos, nimiam erga eos ostendendo se habere charitatem. Nam quia illos asperrimè erat remorsurus, primò leniter inchoat, & illorum beneuolentiam captat, ne si statim eos acriter reprehendere cœpisset, illorum impatientia reprehensiones illas grauiter ferret, quasi dicat: Multa sum vobis dicturus. Et *primùm quidem* antequam illa dicam, hoc vobis intimo, quia *gratias ago Deo meo pro omnibus vobis*, congaudens bono inceptui vestro. *Ago*, inquã, *gratias Deo meo*, qui cùm sit natura & potestate Deus omnium, merito & voluntate paucorum est. Ideo dixi, *Deo meo*. Non enim potest vox ista esse nisi Sanctorum, quorum Deus dicitur, sicut *Deus Abraham*, & *Deus Isaac & Deus Iacob* Non potest vox ista eorũ esse, *quorum Deus venter est*, vel qui vitium aliud quodlibet fecêre sibi Deum. *Ago gratias Deo*, id est, sacrificium laudis illi offero, non per me, sed *per* magnum Pontificem, id est, *Iesum Christum*. Qui enim vult Deo sacrificium offerre, per manus Pontificis debet offerre. Et ego iam tale sacrificium per hunc sacerdotem offero *pro omnibus vobis*, vt & vos similiter faciatis, agentes semper Deo gratias pro beneficijs quæ vobis contulit. Agere enim Deo gratias, est sentire omnia bona ab eo esse data, & pro his laudare corde, voce, & opere. Agatis & vos *gratias Deo per Iesum* mediatorem, per quem vobis dedit Deus quicquid boni habetis, & per quem accipit quicquid boni offertis. Vel ita: *Ago gratias pro omnibus* fidelibus. Et *primùm quidem pro omnibus vobis*, scilicet quia vos primi estis, quoniam Romana Ecclesia primatum habet inter omnes Ecclesias. Et hic quoq; patet, quòd hæc epistola debuit prima poni. *Ago gratias Deo*, quem dignè colendo meum facio, nõ per Legem, sed per *Christũ*, *Ago*, inquam,

C *gratias*, *primùm quidem pro vobis*, deinde pro cæteris. *Primùm pro vobis*, de quibus magna omnibus vtilitas venit, *quia fides vestra* etsi nondum perfecta, iam tamen *annuntiatur in vniuerso mundo*. Roma tunc erat caput mundi, & de toto orbe illuc conueniebant, atque Romanos suscepisse fidem Christianæ religionis vbique diuulgabant, sicq; iam securius cæteræ per orbem nationes eandem fidem suscipiebant. Et hæc est laus fidelium Romanorum, quia tale de eis exemplum vbique spargebatur. Ideoque cauere debebant, ne sicut fama fidei ipsorum procul audita fuerat, ita rumor dissensionis audiretur, & multis noceret. Incitantur enim ad profectum per hoc, quòd fides eorum vbique renuntiatur. Fides est diuinitatis confessio, & religionis solidum fundamentum: quia veraciter credimus id, quod videre nõ possumus. Propriè verò nomen fidei inde vocatur, quia fiat quod dictum est aut promissum. Fides enim est dicta ab eo, quòd fit illud quod inter vtrosque placitum est, id est, inter Deum & hominem, scilicet vt homo faciat opere quod dicit ore, & Deus reddat ei beatitudinem quam promisit.

Testis enim mihi est Deus, cui seruio in spiritu meo, in Euangelio filij eius, quòd sine intermissione memoriam vestri facio semper in orationibus meis, obsecrans si quo modo tandem aliquando prosperum iter habeam in voluntate Dei veniendi ad vos. Desidero enim videre vos, vt aliquid impertiar vobis gratiæ spiritualis, ad confirmandos vos, id est simul consolari in vobis, per eam quæ inuicem est, fidem vestram atque meam.

Dixi quia *gratias ago pro vobis*, & hoc non fallaciter dixi: Nam *Deus est mihi testis*, quòd *semper* sum *vestri* memor in orationibus meis. *Deus*, cuius scientia non fallitur, ipse *mihi testis est*, qui D nouit arcana, qui veritatem considerat, ipse *mihi testis est*, quòd vera sunt quæ dico. *Cui seruio in spiritu meo*, id est, in affectu mentis meæ: quia non per simulationem illi famulatum exhibeo, sed quicquid foris bene erga seruitutem eius operor, hoc intus in voluntate cordis similiter facio. *Seruio* illi, & hoc *in Euangelio filij eius*, id est, in prædicatione vnigeniti eius, per cuius incarnationem & mortem ac resurrectionem annuntio datam esse mundo salutem. Et ipse pater *mihi testis est*, *quòd in orationibus meis semper facio memoriam vestri*, id est, quotiescunque oro pro me, oro & pro vobis: nec vestri obliuiscor in precibus meis, sed iugiter memero, & hoc *sine intermissione*. Ecce prior facit Apostolus, quod alijs præcipit: *Sine intermissione orate*. Et tamen quod ait, *sine intermissione memoriam facio vestri*, non sic accipiẽdum est, quasi semper hoc ageret, cùm fragilitas humana hoc implere nõ possit: sed ita potius intelligendũ est, quòd nullus dies pertransiret, in quo pro eis non oraret. *Hoc etiam dicit vt eum diligant, & audire desiderent, quem tanto studio pro ipsis orantem cognoscunt. Memor vestri sum in precibus meis, obsecrans*, id est, ob sacra quę percepistis, *Deũ orans, si quo modo*, id est, vt aliquo modo *prospero vel aduerso*, *tandem*, id est, post *multa desideria*, *aliquando*, id est, saltem semel, si sępius non potero: seu *aliquando*, id est, aliquo tempore, siue ęstatis, siue hyemis, *habeam iter prosperum*, id est, efficax desideriorum meorum, *iter* dico *veniendi ad vos*, & hoc *in voluntate Dei*, quia tunc erit vtilis aduentus meus. *Prosperum iter habeam in voluntate Dei*, quoniam aliter *prosperum iter* non habeo, nisi voluntas Dei, quæ omnia nouit, & in bonis omnibus nos pręuenit ac fouet, illuc me di-

reuerit, vbi fructum aliquem habeam. *Vel proſperum iter habeam in voluntate Dei*, quia non ſemper proſperitas itineris in Dei voluntate perficitur, ſicut eorum, qui proſperis ſucceſſibus ad malum currunt. Ideo venire ad vos obſecro, quia *deſidero videre vos*, & hoc ſcilicet, *vt impertiar vobis aliquid*, id eſt, vt faciam vos in aliquo participes ſpiritalis gratiæ, qui nunc carnali ſenſu ad inuicem contenditis. *Impertiar vobis aliquid gratiæ ſpiritualis*, quæ in me eſt, id eſt, gratuiti beneficij Dei, videlicet prædicationis, vel miraculorum, *ad confirmandos vos*, id eſt, vt vos confirmem, quia iam aliquid habetis, ſed adhuc infirmi & vacillantes eſtis, ideoque ſpiritali gratia ad confirmationem indigetis, per quam firmi eſſe poſſitis. Volo inquam vobis impertiri *aliquid gratiæ ſpiritualis ad confirmandos vos* in fide, id eſt, volo *ſimul conſolari in vobis, per eam, quæ inuicem eſt, fidem*, vt per communem fidem inuicem conſolemur, & de gratia ſancti Spiritus inuicem gratulemur. Modò enim ſum ego deſolatus, & vos ſimiliter, licet non ſentiatis. Sed ſic conſolationem accipiemus ego & vos, ſi ego opus meum in vobis firmum & ſtabile videro, & ſi vos Apoſtolicæ gratiæ fueritis participes. Et ita *ſimul*, id eſt, vicario modo & ego in vobis, & vos in me, conſolationem habebimus, *per eam fidem, quæ eſt inuicem*, id eſt, communis, quòd eſt Græcè Catholica, *fidem*, dico *veſtram atque meam*, id eſt, ſi *veſtram fidem* videro *meam*, & *meam* eſſe *veſtram*, vt vna eadémq; ſit & veſtra & mea fides, tunc ſimul conſolabimur.

Nolo autem vos ignorare fratres, quia ſæpe propoſui venire ad vos, & prohibitus ſum vſque adhuc vt aliquem fructum habeam in vobis ſicut & in cæteris gentibus. Græcis ac Barbaris, ſapientibus & inſipientibus debitor ſum ita quod in me promptum eſt, & vobis, qui Romæ eſtis, euangelizare.

Credendum eſt quod dixi, me deſiderium habere *veniendi ad vos*, quia ô *fratres* mei, id eſt, eiuſdem matris Eccleſiæ filij *nolo vos ignorare quòd* non ſolùm volui, ſed *propoſui venire ad vos*, & hoc *ſæpe propoſui* ſed efficere nondum potui, quia *prohibitus ſum vſque adhuc*, id eſt, vſq; ad hoc tempus, vel à Spiritu ſancto, vel à membris diaboli, multa impedimenta mihi, diſpenſante Deo, ingerentibus. Ideo toties *propoſui ad vos venire*, *vt habeam in vobis aliquem fructum*, æternæ mercedis, *ſicut & in cæteris gentibus*, id eſt, vt pro labore prædicationis, quam vobis impendo, *habeam fructum* ſupernæ retributionis, ſicut habiturus ſum pro cæteris gentibus, quibus hucuſque prædicaui ab Ieruſalem in circuitu per vniuerſam Aſiam vſque in Illyricum, vbi Europa incipit. Exemplo gentium iſtarum, prouocat Romanos. Vel *habeam fructum in vobis*, id eſt, vt vos accepto ſemine prædicationis, fructificetis virtutes & opera bona, quia *fructum* illum reputo meum. Volo, inquam *fructum in vobis* taliter acquirere *ſicut & in cæteris*: quia omnibus *ſum debitor*, omnibus debitorem fecit me Deus, *Græcis ac Barbaris, ſapientibus & inſipientibus*. Græci duabus appellationibus omne hominem genus diſtinxerunt, dicentes vnumquemque vel Græcum eſſe vel Barbarum. Nam quia ipſi Græci legibus vtebantur, omnes reliquos tanquam ſine legibus viuentes, barbaros appellauerunt. Et Apoſtolus non ſolùm *Græcis*, ſed & *Barbaris*: nec ſolùm *ſapientibus*, ſed & *inſipientibus debitor* eſt, quia omnibus prædicare miſſus eſt. Græcos dicit ſapientes, apud quos omnis philoſophia erat: Barbaros autẽ vocat inſipientes, velut imperitos. Sed quomodo his omnibus eſt *debitor*, qui nihil ab eis accepit, niſi quia per gratiam ſancti Spiritus ei datum eſt, vt omnium iſtorum linguis loqui poſſet? Nam quia linguarum notitiam non pro ſe quis, ſed pro his, quibus prædicandum eſt, accipit, *debitor* omnibus illis efficitur, quorum accipit à Deo linguæ notitiam. *Sapientibus* autem *dèbitor* eſt per hoc, quod accepit ſapientiam in myſterio abſconditam, quam *perfectis & ſapientibus* loqueretur. *Inſipientibus* quoque factus eſt *debitor* in eo, quòd patientiæ gratiam & longanimitatis accepit. Summæ etenim patientiæ eſt, ferre inſipientium motus. Itaque *debitor* eſt Apoſtolus ſapientibus, vt eos ad maiora ſapientiæ arcana promoueat: *& inſipientibus*, vt illos erudiat, & tamdiu patienter ferat, donec ab illis inſipientiam remoueat. Poſſunt etiam iuſti nomine ſapientium, atq; peccatores appellatione inſipientium deſignari. Et Apoſtolus *debitor* eſt *ſapientibus & inſipientibus*, quia prædicatoris eſt debitum, iuſtis inuigilare, ne cadant; & peccatoribus, vt reſurgant, iuſtos admonere, vt viam iuſtitiæ teneant, peccatores corripere, vt viam iniquitatis deſerant. *Debitor ſum Græcis & Barbaris*, atque *ſapientibus & inſipientibus*. *Ita & vobis, qui Romæ eſtis, ſum debitor euangelizare*, quia ſicut alijs, ſic & vobis debeo prædicare, quoniam ad omnes ſum miſſus. De Iudæis tacet, quia magiſter gentium eſt. Quod ſcilicet *euangelizare promptum eſt* in me, quia ad hoc agendum ſum paratus & velox.

Non enim erubeſco Euangelium. Virtus enim Dei eſt in ſalutem omni credenti, Iudæo primùm & Græco. Iuſtitia enim Dei reuelatur in eo ex fide in fidem, ſicut Abac. 2.
ſcriptum eſt: Iuſtus autem ex fide viuit.

Ideo ſum promptus ad euangelizandum, quia *non erubeſco Euangelium*, id eſt, nulla eſt mihi erubeſcentia ex prædicatione Euangelij, ſicut nonnullis, qui erubeſcebant prędicare Chriſtum cru- Hebr. 10.
cifixum, non intelligentes nihil dignius Deo, quàm quod ad humanam ſalutem proficit. Nam inſigne virtutis & pietatis eſt, quòd Dominus propter ſalutem imaginis ſuæ dignatus eſt vſque ad paſſionem crucis humiliari. Quod nunc Apoſtolus intuens, *non erubeſco*, inquit, *Euangelium*. Et quare non erubeſcis? Quia ipſum *Euangelium eſt virtus Dei*, id eſt, quod in Euangelio prædicatur, videlicet crux & mors & reſurrectio Saluatoris, *eſt virtus Dei*, quamuis ſtultitia videatur incredulis. Nulla enim maior virtus eſt, quàm deuicta morte, homini vitam perditam reddere. Talis *virtus eſt Euangelium*, videlicet quia virtutem victoriæ Chriſti annuntiat. Et *virtus eſt*, quia gratiam prębet, per cuius auxilium valeamus facere quę pręcepit. Quod quia Lex non fecit, infirma fuit. *Virtus eſt* valens. *in ſalutem omni credenti, Iudæo primùm*, ac deinde *Græco* id eſt, gẽtili, hoc eſt, *omni credenti*, tam de circumciſione, quàm de præputio, valet Euangelium ad ęternam ſalutem. Iudęus cauſâ patrum, & quia prior cognouit Deum, præponitur gentili, quamuis non ſit iam dignior propter hoc, quod Dominus dixerat *filius meus primogenitus Iſrael*. Verè *Euangelium eſt virtus Dei*, nam *iuſtitia Dei reuelatur in eo*, quæ velata fuerat in veteri Teſtamento. vel ita: Verè Euangelium valet in ſalutem omni credenti, nam *iuſtitia Dei reuelatur in eo* id eſt, *iuſtitia* fidei, quæ tegebatur in Lege. *Iuſtitia enim Dei* eſt,

A qua gratis iustificat impium per fidem sine operibus Legis. Quam reuelat Euangelium, dum dat fidem homini, per quam iustificatur, qui credit Deum iustum & veracem in promissis, vt inquirentes se remuneret, & contra negligentes se damnet. *Iustitia* dico, tendens *ex fide in fidem,* id est, *ex fide* veteris Testamenti *in fidem* noui. Populus enim Israel in fide erat, quia crediderat Deo & Moysi famulo eius. Ex qua fide nunc ad fidem Euangelicam transit. Eius quippe est *iustitia*, qui transit de *fide in fidem*, vt libenter transeat Iudæus, & quicunque alius *ex fide* veteris *in fidem* noui Testamenti. *Iustitia enim reuelatur ex fide* legis, vbi prædicatur vnus Deus, *in fidem* Euangelij, vbi manifestatur Pater & Filius & Spiritus sanctus. *Ex fide* primi aduentus Domini, *in fidem* secundi. *Ex fide* resurrectionis primæ, *in fidem* secundæ. *Ex fide* prædicatorum, *in fidem* populorum. *Ex fide* humanitatis Christi, *in fidem* eius diuinitatis. Ita *reuelatur* in Euangelio *ex fide iustitia*, per quam saluamur, *sicut scriptum est* in Habacuc: *Iustus autem ex fide*, id est, qui iustificatus est *ex fide, viuit*, id est, æternam vitam consequitur. Et ita *ex fide iustitia*, & ex iustitia vita. Vel iustus viuit interim *ex fide*, dum est in hac peregrinatione, donec ad patriam perueniens, viuat ex specie. Per fidem viuere incipit anima, quæ per infidelitatem erat mortua. *Fides* autem, qua viuitur, ipsa est, *qua per dilectionem operatur*: quoniam *fides* si non ha-
Iac. 2. beat opera, *mortua est* in semetipsa. Quod tamē de illis, qui tempus operandi habent, intelligitur. Nam si quis mox vt per fidem in baptismo iustificatus est, ex hac luce migrauerit, hic sola fide sine vllis operibus vitam consequetur. *Qui* verò tempus bene operandi habet & operari ne-
B gligit, frustram de fide præsumit. Quod Apostolus dixit, quia *iustus ex fide viuit*. In Propheta sic legimus, *Iustus autem in fide sua viuet*. Sed ideo Apostolus magis translatione Septuaginta interpretū vsus est, quia scribebat Romanis, qui scripturas Hebraicas nesciebant: nec erat ei cura de verbis, cū sensus esset in tuto, & damnum ex eo præsens disputatio non haberet: quia & Hebræi, qui Græcas litteras didicerant, editionem Septuaginta interpretum legebant. Ob hoc ergo & istud & alia plura testimonia, quæ ponit, ab Hebraicæ veritatis translatione, qua nunc vtimur, discordare videntur: quia aliquando sumit à Septuaginta interpretibus, aliquando sicut loquens eodem spiritu quo Prophetæ, sensum sumit tantummodò, vtens suis verbis, suaque dispositione.

Galat. 3. *Reuelatur enim ira Dei de cœlo, super omnem impietatem & iniustitiam hominum eorum, qui veritatem Dei in iniustitia detinent: quia quod notum est Dei, manifestum est in illis Deus enim illis manifestauit. Inuisibilia enim ipsius à creatura mūdi, per ea quæ facta sunt intellecta, conspiciuntur: sempiterna quoque virtus eius & diuinitas, vt sint inexcusabiles.*

Nunc aggreditur gentiles secundùm priorem statum, qui iactabant bonam naturam, & excusabant suas turpitudines per ignorantiam, ostendēs eos & prius notitiam habuisse, & post per culpam perdidisse, atque bonam naturam sibijpsis à Deo relictam, in omnia mala præcipitatā. Quasi dicat: In Euangelio *reuelatur iustitia Dei*, non solùm qua iustificat per fidem pœnitentes, sed & qua damnat in malitia perseuerantes. Nā ira Dei, quam iustè peccantibus inferet, id est, vindicta, qua eos percutiet, reuelatur in eodem Euangelio *super eos ventura de cœlo*. Vel ita: Ex fide est iustitia, & inde salus: quia ex impietate est C iniustitia, & inde ira, id est, pœna. Nam *ira Dei reuelatur* &cæt. Non dixit infertur, sed *reuelatur*. Vbi enim *reuelatur*, non infertur, non percutit: sed *reuelatur*, vt terreat, & territis non inferatur. *Reuelatur* per Euangelium, quę ante erat occulta hominibus. *Reuelatur ira Dei*, id est, animaduersio districti iudicis. *Reuelatur de cælo*, vt nouerint homines non solùm beneficia, sed & plagas expectare de cælo. Vel *de cælo*, id est, de Ecclesia, *reuelatur ira* futuri iudicij, quoniam ab Ecclesia manifestatur peccantibus ira iudicis venturi de cœlis in fine seculi *super omnem impietatem & iniustitiam hominum*, id est, ad conculcandam in supplicijs eorum peruersitatem, qui debitum cultum Deo denegant, & qui in luxuria cæterisque vitijs malè viuunt. Impietas enim infidelitatem significat, iniustitia verò criminosam conuersationem. *Impietatem hominum.* Eorum *hominum* dico, *qui veritatem Dei detinent in iniustitia*. Omne quod mutari potest, veritas nō est. Veritas Dei est inuisibilis, & incommutabilis eius substantia. Quam *detinent in iniustitia*, quicunque per visibiles & mutabiles creaturas, hominibus demonstrauerunt colendam idolorum culturam. *Veritatem Dei* id est, quod ipse est verus Deus, *detinent in iniustitia*: quia cùm verè sciant vni Creatori Deo debere cultum summæ venerationis exhiberi, eum iniustè exhibent creaturæ. *Veritatem Dei*, id est, veram de Deo cognitionem, *detinent in iniustitia*, id est, in malo opere, malentes iniustè morari in voluptatibus suis, nec pro Dei veritate, quę se illis sponte offert, volentes à nequitia sua recedere, sed ipsam veritatem in nequitia, si fieri possit, detineri secum. Dixi quia *detinent veritatem Dei*, nec sinunt vt ad alio- D rum notitiam perueniat, dum simulacra pro Deo docent adorari. Nam illi nouerunt ipsam veritatem, quam cæteris abscondunt: *quia quod notum est Dei*, id est, quod naturali ingenio sciri potest de Deo, *manifestum est in illis*. Multa enim sunt, quę de Deo per naturam sciri non possunt, sicut est mysterium incarnationis & passionis, quod latuit sapiententes mundi. Sed hoc de Deo naturaliter sciri potest, quòd ipse sit Deus: quia omnis creatura ostendit se non esse Deum, sed esse alium, qui eam fecerit, cuius seruitio parēre necesse sit: Itaque *quod notum est* de Deo, *manifestum est illis*. Vel *manifestum est in illis*, id est, in cordibus eorum, quamuis exterius in opere ipsorum non appareat. Habent enim in se vnde noscant eum, scilicet naturalem rationem. Verè *manifestum est in illis*, siue *illis*, quia Deus per opus suum manifestauit illis, quoniam virtus eius occulta ex his, quæ palàm sunt, manifestatur. Dominus manifestauit, id est, non solùm naturalis ratio profuit, sed Deus quotidie adiuuit, ne sola natura sufficere videretur. Deus illis manifestauit ostensione creaturarum, quoniam naturali ingenio intellexerunt, quia hoc non est Creator, quod creatura. Nam *inuisibilia ipsius*, id est, æternitas, virtus, diuinitas, & omnipotentia *conspiciuntur à creatura mundi*, id est, ab homine, in quo per quandam affinitatem omnes creaturæ sunt, quia commune habet esse cum lapidibus, viuere cum arboribus, sentire cum animalibus, intelligere cum Angelis. Ab hac *creatura mundi*, id est, ab homine, *conspiciuntur inuisibilia* Dei, *intellecta per ea quæ facta sunt*, id est, per creaturas. Nam si vigilanter exteriora conspicimus, per ipsa eadem

A *ad interiora reuocamur.* Veſtigia quippe creatoris ſunt mira opera inuiſibilis creaturæ, quoniam per hæc quæ ab ipſo ſunt, imus ad ipſum: menti enim noſtræ peccato ſuo exterius ſparſæ, necdum Deus ſic interius innoteſcit: ſed dum facturæ ſuæ decus foras prōponit, quaſi quibuſdam nutibus innuit, & quæ intus ſequamur oſtendit, ac miro modo ipſis formis exterioribus nos ad interiora perducit. Viæ quippe ad creatōrem ſunt opera conſiderata creaturæ, quæ dum facta cernimus, potentiam factoris miramur. Nam quocunque ſe verterit anima ſi vigilanter intendit, in iiſdem ipſis Dominum inuenit, per quæ reliquit: eiuſque potentiam eorum rurſum conſideratione cognoſcit, quorum amore deſeruit: & per quæ aduerſa cecidit, per hæc conuerſa reuocatur: Vbi enim lapſi ſumus, ibi incumbimus vt ſurgamus. Et quaſi ibi ſurgendo manum conſiderationis figimus, vbi pede amoris lubrici corruentes, negligendo iacebamus. Quia enim ab inuiſibilibus per viſibilia cecidimus, dignum eſt vt ad inuiſibilia ipſis rurſum viſibilibus innitamur: & quo caſu anima venit ad infima, eo gradu reuertatur ad ſumma. Bene itaque dicitur, quod (*inuiſibilia Dei conſpiciuntur à creatura mundi,*) id eſt, ab homine: *intellecta per ea quæ facta ſunt*, quoniam per viſibiles facturas intelligitur inuiſibilis factor. Sic enim & B gentiles quamuis legem aut prophetas non haberent, cognouerunt Deum, per viſibilem ſcilicet creaturam peruenientes ad intelligentiam inuiſibilis creatoris. *Inuiſibilia ipſius à creatura mundi*, id eſt, ab homine, qui omni creaturæ mundi præeminet: vel *à creatura*, id eſt, à conſtitutione mundi, conſpiciuntur intellecta per e a quæ facta ſunt ab eo, (ſempiterna quoque virtus eius & diuinitas, quæ nihilo minus ſempiterna ex coniecturis agnoſcitur creaturæ ſimiliter. Virtus eſt quæ regit omnia, diuinitas quæ replet vniuerſa. Poteſt etiam *ſempiterna virtus eius* intelligi filius eius, per quem facta ſunt omnia, & qui nunquam cœpit eſſe, ſed ſempiternus, id eſt, ſemper æternus eſt cum eo. diuinitas autem ſpiritus ſanctus. Intelligitur itaque per viſibiles creaturas inuiſibilis pater, & ſempiterna virtus eius, quæ eſt filius, ac diuinitas, id eſt, Spiritus ſanctus, ad quem maximè ſanctificatio pertinet. Ita vt & gentiles qui ſcripturas diuinas non habebant, ſint inexcuſabiles, quoniam non fuerunt veritatis ignari, ſed ipſi veritati quæ ſe illis reuelauerat, extiterunt ingrati.

Quia cùm cognouiſſent DEVM, non ſicut DEVM glorificauerunt, aut gratias egerunt, ſed euanuerunt in cogitationibus ſuis, & obſcuratum eſt inſipiens cor eorum: Dicentes enim ſe eſſe ſapientes, ſtulti facti ſunt. Et mutauerunt gloriam incorruptibilis Dei, in ſimilitudinem imaginis corruptibilis hominis, & volucrum & quadrupedum & ſerpentium, Propter quod tradidit illos DEVS in deſideria cordis eorum in immunditiam, vt contumelijs afficiant corpora ſua in ſemetipſis, qui commutauerunt veritatem Dei in mendacium, & coluerunt & ſeruierunt creaturæ potius quàm creatori, qui eſt benedictus in ſecula, Amen. C

Non poſſunt excuſari de ignorantia, ſicut volebant aſſerere. Qui reuera per naturalem rationem cognouerunt Deum. *Et cùm cognouiſſent eum*, non glorificauerunt eum ſicut Deum. bene viuendo & colendo, aut etiam *gratias illi non egerunt* de cognitione eius, quàm ipſo donante perceperant. Debuiſſent enim illum glorificare dignè colendo & prædicando, atque voluntatem eius faciendo, & gratias illi ſemper agere quod eorum cordibus notitiam ſui dignatus eſſet infundere. *Gratias agere*, id eſt, pia deuotione grati exiſtere, vt recognoſcerent ſe ſapientiam & omnia bona ab illo habere. Sed non glorificauerunt eum, nec gratias ei reddiderunt, ſed ſibi tribuentes ſapientiam, quam à ſe non habebant, & ſe putantes aliquid eſſe, cùm nihil eſſent, euanuerunt in cogitationibus ſuis, quas a ſe, non à Deo conceperant, *& obſcuratum eſt* paulatim *cor eorum*, donec omnino fieret inſipiens. *Euanuerunt*, quoniam vani, & falſi fuerunt *in cogitationibus ſuis*, & ratio mentis eorum fumo ſuperbiæ obſcurata eſt, dum in ſeipſis gloriarentur. Et verè euanuerunt: D *Nam dicentes ſe eſſe ſapientes*, id eſt, iactantes ſe quaſi proprio ſenſu ſapientiam inueniſſe, *ſtulti facti ſunt*, id eſt, obſcuratum eſt inſipiens cor eorum. Cùm enim quidam eorum non ſolùm ad inſtituta vtiliſſimarum artium, & doctrinam liberalium diſciplinarum, ſed etiam ad inquiſitionem ſummi boni aciem mentis intenderent, & inuiſibilia Dei per ea quæ facta ſunt, intellecta conſpexerint, non agentes tamen gratias Deo, nec confitentes illum ſibi eſſe huius facultatis autorem, ſed dicentes ſe eſſe ſapientes, id eſt, non non in Deo, ſed in ſemetipſis gloriantes, quaſi ad veritatis inſpectionem ſuis ſtudijs, atque rationibus propinquaſſent, *euanuerunt in cogitationibus ſuis*. quod illuminante Dei gratia inuenerant, obcæcante ſuperbia perdiderunt, relapſi à ſuperna luce in tenebras ſuas, id eſt, ab incommutabili atque æterno bono, ad mutabilem corruptibilemque naturam. *Et mutauerunt* non ſolùm ſenſu, ſed & opere: quantum ad ſe mutauerunt *gloriam incorruptibilis Dei*, talem ſcilicet fingẽtes Deum, qualis non eſt, & non ſicut eũ cognouerunt, tradentes hominibus, ſed ſimulachra pro Deo

D. ANSELMI CANTVARIENSIS ARCHIEPISCOPI, IN Epistolam Pauli Apostoli ad Romanos, Præfatio.

DE Epistolis Pauli Apostoli, adiuuante Domino, loquuturi, primò videamus quid ipsum nomen Epistolarum significet. Epistola Græcè, supermissa Latinè dicitur, sicut epigramma superlitera, & epitaphiũ supersepulchrum. Ἐπὶ enim Græcè, Latinè super: stola verò, missa dicitur. Et hinc epistolæ dicuntur supermissæ, eò quòd super id, quod fideles acceperant, sint eis missæ. Acceperant enim Euangelium, & adhuc superadditæ sunt illis Epistolæ, & ob varias causas directæ. Nam sicut Prophetæ post editam Legem Moysi, in qua omnia Dei mandata legebantur, semper doctrina sua compresserunt rediuiua populi peccata, & propter exemplum libris ad nostram etiam memoriam transmiserunt: sic & Apostolus post Euangelium, quod est Legis supplementum, & in quo nobis exempla & pręcepta viuendi plenissimè digesta sunt, has Epistolas voluit ad singulas Ecclesias destinare, scilicet: vt in intio nascẽtis Ecclesię nouis causis existentibus, & præsentia atque orientia resecaret vitia, & post futuras excluderet quęstiones. Sicut ergo necessariæ fuerunt post Legem Prophetię, sic necessariæ sunt post Euangelium Epistolæ. Quoniam sicut ea, quæ in Lege fuerant obscurissimè dicta, per Prophetas aliquantulum manifestabãtur, & transgressores eiusdem Legis per eos corrigebantur: sicque in Euangelio obscurè & generaliter dictum fuerat, Apostolica instructione per partes elucidatum est, & transgressores Euangelicorum præceptorum sunt correcti, & ad obseruantiam eorum incitati.

Huius autem Pauli Apostoli *Epistolæ* sunt *quatuordecim*, quas legit Ecclesia, qui tamen quintamdecimam ad Laodicenses sine dubio scripsit. Et cùm in prima, quam habemus ad Corinthios, dicit: *Scripsi vobis in Epistola, ne commisceamini fornicarijs*, videtur significare aliam epistolam se iam eis scripsisse. Cùm ergo plurimas epistolas scripserit, non sine certa mysterij ratione Patres voluerunt, vt quatuordecim tantùm legerentur in Ecclesia: decem videlicet ad Ecclesias missę, quatuor autẽ ad discipulos. Sed & ex ipso Epistolarum numero ostendere voluerunt, quòd Doctor egregius, Legis & Euangelij secreta rimatus esset, denarius enim numerus Legem significat, propter decalogum eius: quaternarius autem Euangelium, propter quatuor eius libros Decem itaq; tenentur, quas scripsit ad Ecclesias, vt demonstretur nouum Testamentum à veteri non discrepare, nec Apostolum in aliquo contra Legem Moysi fecisse, cuius Epistolę ordinantur ad numerum primorum decalogi mandatorum eiusdem Legis: & quot pręceptis Moyses filios Israel instituit à Pharaonis iugo liberatos, totidem hîc Epistolis à diaboli & idololatriæ seruitute ereptos edoceret. Per quatuor autem ad discipulos scriptas, nouum designatur Testamẽtum. Vnde & iidem discipuli maioris perfectionis fuerunt, quàm Ecclesiæ, ad quas decem sunt missæ, vt significaretur imperfectio eorum, qui sub Lege fuerunt, & perfectio eorum, qui Euangelium custodiunt. Quòd autem quatuor ad discipulos, post nouem ad Ecclesias posuêre Patres, & illam, quæ est ad Hebræos, ad vltimum locauerunt: certissimè dat intelligi, quod nouum in veteri Testamento continetur, & quod vnum sine altero non prodest. Sicut enim quaternarius denario iunctus explet hãc summam, id est, quatuordecim: ita nouum & vetus Testamentum vnum quid operantur, & intendunt fidei veritatem ac morum honestatem intimare cordibus auditorum suorum. Itaque quatuordecim Epistolis continetur doctrina Pauli, qua tam maiores quàm minores, quomodo viuant & credant, instruuntur: quoniam sancta Ecclesia, iuxta eius institutionem, vtrunque Testamentum custodiens, & tam secundùm Legis catalogum, quàm secundùm quatuor Euangelij libros viuens, ad perfectionis culmen proficit.

His ita præmissis, videndum est qua ratione alio ordine à sanctis Patribus Spiritus sancti consilio, istæ Epistolæ in vno volumine sunt collectę, quàm ab Apostolo factę. Quæ & nobis derelictæ sunt ad correctionem & exhortationem nostram, vt omnes quotquot vulnerati cadimus, ibi inueniamus quomodo resurgere queamus, & inde recuperare quod amisimus. Ideo quendam gradationis ascensum in his notare possumus, quoniam Ecclesiæ, quæ magis in fide & morum honestate, quàm declaratione illarum regitur, Epistolæ sunt præpositę, vt secundùm quod minus perfectis Ecclesijs missæ præcedunt Epistolæ, & subsequuntur ad perfectiores destinatæ, gradus quidam ascensionis à minoribus ad maiora inueniantur. Nemo enim repente fit summus, sed à minimis quisque inchoat, vt ad maiora perueniat. Epistola ergo ad Romanos prima est: quia cùm fides prima virtus sit & fundamentum aliarum virtutum, & sine qua impossibile est placere Deo, dignum fuit, vt illa Epistola in capite aliarum loca-

A *PAVLVS, seruus Iesu Christi, vocatus Apostolus, segregatus in Euangelium Dei, quod ante promiserat per Prophetas suos in scripturis sanctis, de filio suo, qui factus est ei ex semine Dauid secundùm carnem, qui prædestinatus est filius Dei in virtute, secundùm spiritum sanctificationis, ex resurrectione mortuorum Iesu Christi Domini nostri, per quem accepimus gratiam, & Apostolatum ad obediendum fidei in omnibus gentibus pro nomine eius, in quibus estis & vos vocati Iesu Christi: omnibus, qui sunt Romæ, dilectis Dei, vocatis sanctis: Gratia vobis & pax à Deo patre nostro, & Domino Iesu Christo.*

Iam primùm videamus, cur is, qui antea dictus est Saulus, nunc dicatur Paulus. Saul rex superbus, & infrænis fuit, & persequutor sancti Dauid, atque de tribu Beniamin natus. De qua tribu & iste Saulus fuit, atque nomen & sæuitiam, velut hæreditatem, à Saule percepit. Saulus ergo nomen est superbi persequutoris. Sed & Saul atque Saulus, idem nomen est. Quòd enim Saulus à nobis dicitur, hoc idioma Græcum & Latinum fecit, vt Hebræa nomina ad suorum casuum similitudinem declinaret: & sicut pro Ioseph Iosephus, pro Iacob Iacobus; ita Saul quoque Saulus in nostra lingua dicitur. Qui cùm Paulum Proconsulem Christo subiugasset, ipse quoque ex Saulo Paulus appellari voluit, ob tam clara pulchræ victoriæ insignia. Plus enim hostis vincitur in eo, quem plus tenet, & de quo plures tenet. Plus autem superbos tenet nomine nobilitatis, & de his plures nomine authoritatis. Sicut ergo ille, qui Africam subegit Scipio, dictus est Africanus: sic & Apostolus iste post Pauli subiugationem, semper vocatus est Paulus, qui antea solebat appellari Saulus. Nec immeritò: Nam Saulus siue Saul interpretatur petitus, eò quòd ad debellandam Ecclesiam à diabolo fuerat postulatus. Paulus verò dicitur mirabilis, & dignè ad prædicationem gentium missus. Nominatur Paulus, id est, mirabilis: vt mirabiliter lucrifaceret mercedem fidei. Est enim dux valde mirabilis, qui non in sapientia verbi, non in diuitijs, non in eloquentia, non in vana seculi gloria, sed in Christi passionibus gloriatur. Potest & alia ratio super hac re proferri, quia forsitan binomius fuit: scilicet vt & Saulus vocaretur, & Paulus. Nam & hoc probabilius dici videtur, quia quòd eum à Paulo proconsule, quem Christo subiecit, Paulum vocari diximus, nulla talis consuetudo in diuinis Scripturis deprehenditur. Sed in eisdem Scripturis inuenimus nonnullos binis, alios etiam ternis vsos esse nominibus, sicut Sedechiam, eundemque Ioachim: sicut Oziam: eundemque Azariam: sicut Salomonem, eundemque Ididan siue Ecclesiasten, aliosque plurimos. Sed nec Apostolis Christi mos iste defuit. Nam vnus ex eis vocatus est Matthæus & Leui, alius autem Lebbæus & Iudas atque Thadæus. Quia ergo moris erat binis vel ternis nominibus vti Hebræos, videtur & hic Apostolus duplici vsus esse vocabulo; & donec quidem genti propriæ ministrabat, Saulus esse vocatus, quia hoc magis appellationi patriæ vernaculum videbatur: Paulus autem cùm Græcis & gentibus leges ac præcepta daret. Nam & hoc ipsum quod scriptura dicit. *Saulus autem, qui & Paulus*, manifestè videtur ostendere, non ei tunc primum Pauli nomen impositum esse,

Decus obscurum.

B

Act.13.

sed veteris appellationis id fuisse. Siue ergo ista, siue prior ratio sit verior, vnum pro certo est, quia iste Apostolus, ex quo ad prædicandum gentibus, cum Barnaba missus est, maluit Paulus vocari, quàm Saulus. Et hoc nomen suum celebre, & omnibus cognitum præponit in hac epistola, vt Romani, audito tanti viri nomine, attendant quid eis velit persuadere, quid dignetur præcipere, scilicet vt ad audiendum soliciti, & ad obediendum existant parati. Paulus inquit, ac si diceret, Vos Romani pacem debetis inter vos habere, quia ille, qui vobis scribit, est Paulus, id est, non persequutor Christianorum, sed doctor: non dissipator Ecclesiæ, sed constructor: neque dissensionis, sed vnitatis, & concordiæ persuasor. Nec debetis in elationem tolli, quia ille, qui vos docet, est seruus, id est, humilis, & non absque iugo Domini. *Seruus* enim nomen humilitatis est, vt ad eam prouocet. Sed cùm Dominus electis discipulis dicat: *Iam non dicam vos seruos*, quomodo iste est *seruus*? Sed sunt duo genera seruitutis: vnum timoris, alterum dilectionis, vnum timentium seruorum, alterum diligentium & placentium filiorum. Electi ergo discipuli non sunt serui secundùm seruitutem timoris, quem *perfecta dilectio foras mittit*: sed secundùm seruitutem casti timoris, quem perfecta charitas gignit. *Paulus* itaque *seruus* est, non ex seruili timore, sed ex casto amore seruiens Deo. Qui personam suam & officium primò commendat, vt sermonibus suis, & correctionibus Romani facilius adquiescant, & exemplum ab eo humilitatis & concordiæ sumant. *Paulus* enim, sicut diximus, interpretatur mirabilis. Et ipse reuera mirabilis erat, quem Deus tanta meritorum prærogatiua mirificauerat. Et tamen se in omnibus humiliabat, & se seruum humiliter fatebatur, vt exemplum omnibus daret humilitatis, ne quisquam de suis meritis aut viribus gloriaretur, sed omnes gratię Domini reputarent, quicquid boni haberent: & se non superbè liberos, sed humiliter seruos cognoscerent. Quòd autem alij dicunt Paulum dici Latinè modicum, & Græcè quietem, nos multum non approbamus, quia hoc nomen non est Græcum aut Latinum, sed Hebraicum, ideoque iuxta Hebraicum sensum intelligendum. *Paulus seruus Iesu Christi*. Ac si dicat, non me liberum facio, nec me Domino meo æquiparo, sed eius seruum me reputo & subiectum, & quicquid boni habeo, eius gratię totum adscribo. Vos autem non seruos eius, sed liberos vos constituistis, & donum gratiæ eius, quod in vobis est, derogantes, meritis vestris & ingenij viribus adscripsistis. *Seruus* (inquit) sum *Iesu Christi*. Et hoc ad commendationem personæ suæ valet, quia & seruus est honestus, & Dominus incomparabiliter honestior. Ideoque tanti Domini tam honestus seruus, libenter debet suscipi. Nondum se dicit Apostolum, sed tantummodò seruum, cùm in alijs epistolis mox præferat nomen authoritatis, quia nondum Romanis prædicauerat, nec adhuc eorum Apostolus esse videbatur. Et ideo pręponit nomen humilitatis, cùm illos ad humilitatem esset prouocaturus, vt melius per humilitatis nomen ad humilitatem inuitaret, quàm si per authoritatis nomen ad obediendum constringeret. *Seruus Iesu Christi*. Aliam significationem habet Iesus, aliam Christus, cùm sit vnus Iesus Christus, saluator noster. Iesus enim proprium nomen est illi, quomodo Moyses proprio nomi

C

Ioan.15.

1.Ioan.4.

D

A nomine appellatus est, quomodo Aaron, quomodo Elias. Christus autem sacramenti nomen est, quomodo si dicatur legislator, quomodo si dicatur sacerdos, quomodo si dicatur Propheta. Sic enim & Christus commendatur vnus, in quo esset redemptio totius populi Israel. Quem Iudæi venturum expectabant, sed quia venit humilis, non cognouerunt eum. *Vocatus Apostolus in Euangelium Dei.* *Vocatus* est ab infidelitate ad fidem, quando pergenti ire ad Damascum Christus illi de cœlo est loquutus. Et institutus est
Act. 9. Apostolus, quòd Latinè dicitur missus, quando post oranti in templo apparuit illi Dominus, dicens; *Festina, & exi velociter ex Ierusalem, quoniam non recipient testimonium tuum de me. Vade, quoniam ego ad nationes longè mittam te.* Qui & *segregatus* est *in Euangelium Dei*, dicente post apud Antiochiam Spiritu sancto: *Segregate mihi Barnabam & Paulum in opus, ad quod assumpsi eos.* In
Act. 13. his omnibus gloriari Paulus posset, quoniam hæc omnia, Domino apparente & loquente, consecutus est. Magnus enim ostenditur, quem sic Deus per seipsum promouere dignatur. Sed cùm maximas gloriandi occasiones habeat, in omnibus tamen se humiliat, vt omnes exemplo sui ad humilitatem trahat. Et ideo seruum se in prima fronte nominat. Vocatio autem, qua vocatus est, non illa est, de qua dicitur: *Multi sunt vocati pauci verò electi*; sed illa potius, de qua
Mat. 20. & 22. ipse loquitur. *Quos autem prædestinauit, hos & vocauit: & quos vocauit, hos & iustificauit.* Qui
Rom. 8. & Apostolus, id est, à Christo missus est, vt legatione pro eo fungens, omnes ad vitam vocaret. Et non sicut cæteri Apostoli missus est, sed *segregatus in Euangelium Dei.* Cùm enim vnicuique
B Apostolorum destinata esset ad prædicandum sua prouincia, Paulo & Barnabæ commissum est officium prædicandi in omnibus gentibus. Et ita segregati sunt isti duo, id est, seorsum à grege cæterorum prædicatorum, euangelizare missi. Vel segregati *in Euangelium*, quia de grege cæterorum prædicatorum, qui Antiochiæ morabantur, electi sunt à Spiritu sancto in opus prædicationis. *Euangelium*, interpretatur bonum nuntium: quia ibi nuntiatur humana salus per incarnationem & mortem & resurrectionem Christi. Quod Euangelium non est hominum, sed Dei, id est, non ab hominibus institutum vel inuentum, sed à Deo. *Quod ante promiserat per Prophetas suos.* Ad commendationem prædicatoris, ponit commendationem Euangelij. Vnde etiam prędicator ipse satis possit gloriari, quasi dicat: *Segregatus* sum *in Euangelium, quod* non est subitum nec improuisum, quia *ante* completionem *promiserat* illud Deus, vt cum desiderio expectaretur, & veniens deuotè & absque vllo scrupulo susciperetur. Non est friuolum neque recens, *quod* Deus Pater *promiserat* gratis, & non nouiter, sed *ante*, id est, per multa prius secula. *Promiserat* illud *ante per Prophetas*, neque *per* alienos *Prophetas*, sed *suos*. Nam & Prophetæ, qui non fuerunt sui, nonnulla de Christo prædixerunt, sicut Sibylla & Vergilius. Sed Apostolus de illis prophetis loquitur, qui fuerunt eius, sicut Isaias & Ieremias. *Promiserat* (inquam) *per Prophetas*, & hoc non verbis tantùm, sed *in Scripturis*, non secularibus, sed *sanctis*, id est, diuinis. Nam & in libris gentium inueniuntur testimonia veritatis, sicut idem Apostolus Atheniensibus loquens ostendit. Sed quia in eisdem libris etiam errores prædicantur, ideo non sunt sancti, quamuis aliquid in eis ad Christum pertinens inueniatur. Sed scripturæ illæ sunt sanctæ, quæ fuerunt Hebræorum populo diuinitus creditæ, & in eis leguntur promissiones Euangelij dandi, quas *per* veros *Prophetas suos* ab antiquis temporibus fecit. *In eis Scripturis* relictæ sunt promissiones scriptæ, ne obliuioni darentur, & ad notitiam posterorum non peruenirent. *Scripturis* dico, *de Filio suo*, quia omnes illæ de vnigenito Dei sunt factæ & omnes eius diuinitatem, per quam omnia facta sunt, prædicant, eiusque humanitate omnia restauranda prænuntiant *Qui factus est*, id est, qui manens quod erat, assumpsit quod non erat. Dico *factus est*, & hoc non secundùm diuinitatem, sed *secundùm carnem* quia secundùm diuinitatem genitus est à Patre, non factus: *secundùm carnem* verò *factus est ei*, id est, ad honorem eius, vt Pater glorificaretur per humilitatem incarnationis & obedientiæ illius. *Factus est*, & hoc non ex qualibet stirpe, sed *ex semine Dauid*, quia incorrupta mater eius, ex cuius sanctificato virginali vtero ipse carnem assumpsit, orta est ex progenie Dauid, cui Deus promiserat, quod ex semine eius rex æternus esset suscitandus. Sic enim dixisse legitur: *Cùmque completi fuerint dies tui, & dormieris cum patribus tuis, suscitabo semen tuum post te, quod egredietur de vtero tuo, & firmabo regnum eius. Ipse ædificabit domum nomini meo, & stabiliam thronum regni eius vsque in sempiternum. Ego ero ei in patrem, & ipse erit mihi in filium.* Secundùm istam promissionem *filius Dei ex semine Dauid factus est* homo, vt ædificaret domum, quæ est Ecclesia, & regnaret in sempiternum. *Qui prædestinatus est filius Dei in virtute. Prædestinatus*, id est, præordinatus à Deo patre secundùm humanitatem, hoc est, sola gratia prælectus, vt qui futurus erat *secundùm carnem*, filius Dauid, esset tamen in virtute diuinitatis *filius Dei*, id est, ita susciperetur humanitas à Verbo Dei in vnitate personæ, vt idem homo *filius Dei* esset propter vnionem verbi, *filius Dei* esset *secundùm spiritum sanctificationis*, id est, secundùm quòd Spiritus sanctus vterum Virginis, ex quo ille nasceretur, sanctificauit, sicut & Angelus dixit: *Spiritus sanctus superueniet in te, & virtus altissimi obumbrabit tibi, ideoq; & quod nascetur ex te sanctum, vocabitur filius Dei. Prædestinatus est*, & hoc *ex resurrectione mortuorum*, id est, vt præcederet resurrectionem mortuorum. Quorum mortuorum? eiusdem Domini nostri Iesu Christi. Ac si diceretur, suorum mortuorum, qui ad eum pertinent & membra eius sunt. Hos enim præcessit, qui eum ad cęleste regnum, quò eos præcessit, sequuturi sunt, & ad beatam incorruptionem. *Ex resurrectione* autem cæterorum *mortuorum non est prædestinatus*, quos non erat præcessurus, sed damnaturus: quia non præcessit illos, qui eum sequuturi non erant ad gloriam vitæ æternæ, id est, reprobos, qui ad pœnas resurrecturi sunt. Vel ita: *Qui prædestinatus est secundùm carnem*, quoniam Deus ab æterno prædestinauit, vt Verbum eius caro fieret, quam & resuscitans glorificaret. *Prædestinatus* est, vt sit *filius Dei in virtute* immortalitatis & potentiæ, de qua post resurrectionem ait: *Data est mihi omnis potestas in cælo & in terra.* Nam cùm de electis ipse dicat, quia filij sunt Dei, cùm sint resurrectionis, cur non ipse magis, qui secundùm diuinitatem naturaliter est semper filius Dei, in resurrectione secundùm humanitatem factus esse dicatur Dei filius? Hoc enim

Margin notes (right column): C; 2. Reg. 7.; D; Luc. 1.; Matt. 28.

A enim docet idem Paulus, vbi de Patre dicit in Actibus Apostolorum: *Resuscitans Iesum Christum, sicut in Psalmo secundo scriptum est: filius meus es tu, ego hodie genui te.* pater ergo *resuscitans Christum,* dixit ei, *filius meus es tu, ego hodie genui te,* vt illa resuscitatio, secundùm Pauli sensum, intelligatur quædam generatio, quia & nostra resurrectio vocatur generatio, dicente Domino: *In regeneratione cùm sederit filius hominis in sede maiestatis suæ.* Christus itaque secundùm humanitatem, qui dum esset mortalis, erat filius hominis, in resurrectione vestiens immortalitatem, factus est Dei, nec tamen destitit esse filius hominis, quia verus homo permansit, sed gloriam, quam humanitus non habebat, accepit. Et hoc est quod nunc dicitur, quia *prædestinatus est esse filius Dei in virtute ex resurrectione,* nec dicitur *ex resurrectione* sua, sed quod maioris virtutis est, *ex resurrectione mortuorum,* quia multos mortuos fecit secum resurgere. Et ne generalem bonorum atque malorum resurrectionem intelligeremus, quæ futura est in die nouissimo, *Mortuorum,* inquit, *Iesu Christi,* id est, solummodò electorum, ad Christum pertinentium, quia tunc non nisi Sancti cum eo surrexerunt. Vnde & Dominum nostrum vocat eum, quia qui in morte sua mortem nostram & hostem antiquam destruxit, in resurrectione debitum super nos dominatum accepit: sicut prę misimus, cũ tunc dixisse: *Data est mihi omnis potestas in cœlo & in terra.* *Prædestinatus est,* inquit, esse *filius Dei in virtute ex resurrectione,* & hoc *secundum spiritum sanctificationis,* id est, secundùm quod Spiritus sanctus eum sanctificauit ab ipso exordio conceptionis eius. Nam per spiritum, quo sic sanctificatus fuerat, suscitatus est à morte, vt esset eo modo, quo diximus, *filius Dei:*

Actu.13.

Matth.19.

Matth.28.

B quia & nobis dicitur, *Qui suscitauit IESVM à mortuis, viuificabit & mortalia corpora vestra, propter inhabitantem spiritum eius in vobis.* Vel *prædestinatus est,* vt diximus, secundùm humanitatem, vt esset *filius Dei in virtute,* id est, in eadem potentia cum Patre per vnionem Verbi, cui personaliter homo ille vnitus, *secundùm spiritum sanctificationis,* id est, secundùm quod operatus est Spiritus sanctus conceptionem eius in vtero Virginis. Qui Spiritus est sanctificationis, quia sanctificat omnes qui sanctificantur. Et hæc sanctificatio est à *resurrectione mortuorum,* id est, incipit à remissione peccatorum. Qui enim mortui sunt in anima, prius resurgunt à morte peccati, & tunc sanctificantur per Spiritum sanctum. Et tales mortui, qui sic ad vitam redeunt, sunt Iesu Christi Domini nostri. Præordinati enim sunt ad vitam, vt sint membra Christi: ideo non perseuerant in morte peccati, sed pœnitendo resurgunt. Itaque cùm audimus, *filius Dei in virtute IESV Christi,* vel *filius Dei secundùm spiritum sanctificationis IESV Christi,* vel *filius Dei ex resurrectione mortuorum IESV Christi,* cùm dici potuisset vsitatè, in virtute sua, vel *spiritum sanctificationis* suæ, vel *ex resurrectione mortuorum* eius, vel mortuorum suorum, non cogimur intelligere aliam personam, sed vnam eandemque, scilicet Filij Dei Domini nostri Iesu Christi, per quem accepimus gratiam. Ad commendationem suæ personæ commendauerat Euangelium, quod ipse prædicat, & ad commendationem Euangelij commendauit Christum, qui auctor eius est. Et nunc, quid ipse per eum sit adeptus, indicat. Quasi dicat: Talis ac tantus est Christus, per quem mediatorem accepimus à Patre ego & Barnabas, vel cæteri Apostoli gratiam & Apostolatum: gratiam, cum omnibus fidelibus: Apostolatum verò, non cum omnibus. Si tantummodò Apostolatum diceret se accepisse, ingratus esset gratiæ, qua illi peccata dimissa sunt, & tanquam meritis priorum operum accepisse videretur Apostolatum. Optimè ergo tenet ordinem causæ, vt nemo audeat dicere meritis vitæ prioris ad Euangelium se esse perductum, cùm nec ipsi Apostoli accipere Apostolatum propriè potuissent nisi prius communiter cum cæteris gratiam, quæ peccatores sanat & iustificat, accepissent. Prius itaque gratiam, qua purgarentur à peccatis, & sanctificarentur, acceperunt: & post Apostolatum, id est, legationem, vt excurrererent vbiq; prædicare ipsam Euangelij gratiam, *ad obediendum fidei,* id est, vt obediatur fidei, *pro nomine* Christi, id est, vt omnes credant in Christum, & signentur in eius nomine, qui saluari cupiunt. Et hoc fiat non in Iudæis tantùm, *sed in omnibus gentibus,* vbicunque per totius orbis amplitudinem diffusæ sunt gentes. Vel obediatur fidei, vt faciant fideles quæcunque fides expetit, non solùm credendo, sed etiam operando: & hoc *pro nomine* Christi, id est, pro gloria eius, non pro sua, scilicet vt in bonis, quæ fecerint, non suam, sed Christi gloriam quærant: nec suum, sed Christi nomen magnificare cupiant. Accepi, inquit, Apostolatum *in omnibus gentibus,* vt in eis obedire faciam plurimos fidei *pro nomine* Christi glorificando: In quibus gentibus, super quas scilicet mihi datus est Apostolatus, estis etiam vos. Hoc dicit vt familiarius

Rom.8.

C

D admoneat. In quibus fidei obedientibus *estis & vos,* ô Romani, qui per gratiam prædicationis estis ad fidem vocati, & estis non eorum, qui vos vocauerunt, sed *Christi,* ad quem vocauerunt. *Vocati* enim *Iesu Christi* estis, id est, ad hoc vocati ad fidem, vt sitis Iesu Christi, non Petri, vel alterius. Hucusque dictum est, quis esset, qui scribit epistolam. Est enim qui scribit, *Paulus seruus Christi IESV, vocatus Apostolus, segregatus in Euangelium Dei.* Sed quia occurrebat quod Euangelium respondit: *Quod ante promiserat per Prophetas suos in scripturis sanctis,* de filio suo. Item quia occurrebat de quo filio suo, respondit: *Qui factus est ei ex semine Dauid secundùm carnem, qui prædestinatus est filius Dei in virtute, secundùm spiritum sanctificationis, ex resurrectione mortuorum Iesu Christi Domini nostri.* Et si diceretur, quomodo tu ad eum pertines? respondit: *Per quem accepimus gratiam & Apostolatum ad obediendum fidei in omnibus gentibus pro nomine eius.* Item si diceretur, quæ igitur causa, vt scribas ad nos? respondit: *In quibus estis & vos vocati Iesu Christi.* Deinde adiungit ex amore epistolæ, quibus scribat: *Omnibus,* inquit, *qui sunt Romæ, dilectis Dei, vocatis sanctis.* Non *sanctis* ait, diligentibus Deum, sed *dilectis* dicitur, vt bonitatem Dei potius quàm meritum illorum significaret. *Prior enim dilexit nos ante omnia merita, vt nos dilecti, eum diligeremus. Quos & gratuito suo munere per prædicatores vocauit, atq; per baptismum sanctificauit.* Omnia ergo bona diuinæ gratiæ, non humanis meritis sunt adscribenda. Eos enim, qui odibiles & procul ac turpes erant, dilexit & vocauit, & sanctificauit. Vel, vt breuius concludam, dilexit, vt vocaret ad sanctitatem. Post hæc, vt compleatur

1.Ioan.4.

A pleatur vsitatum Epistolæ principium, salutat illos, dicens: *Gratia vobis & pax à Deo patre nostro, & Domino*, &cæt. *Gratia & pax* sit *vobis à Deo*, quia non omnis gratia neque omnis pax est Dei vel à Deo. Nam & iudices mali præbent gratiam in accipiendis personis aliqua cupiditate illecti, aut timore perterriti: atque mala pax est, qua vitijs aut diabolo concordatur. Sed illa gratia est à Patre & Christo, qua nobis remittuntur peccata, quibus aduersabamur Deo: Et pax, qua reconciliamur ei. Cùm enim per gratiam remissis peccatis, assumptæ fuerint inimicitiæ, restat vt pace adhæreamus ei, à quo nos sola peccata dirimebant. *Gratia* vocatur, quia non ex merito retributo, sed ex donante concessa est. Talis, inquit, *gratia & pax sit vobis à Deo patre nostro*, qui nos in filios adoptauit, & amari atque honorari vult à nobis vt pater, *& Domino Iesu Christo*, id est, à filio, qui nos de manu inimici redemit, & suo dominio mancipauit, & est Saluator atque rex noster. Gratiam & pacem optat à Patre & Filio, nec adiungit Spiritum sanctum, quia ipse Spiritus sanctus donum Dei est: & donum Dei, gratia & pax est. Ideoque tota Trinitas in hac salutatione ponitur, dum Pater & Christus apertè ante nominantur, & Spiritus sanctus gratia & pace significatur. Nullo enim modo dari hominibus gratia potest, qua liberamur à peccatis; & pax, qua reconciliamur Deo, nisi in Spiritu sancto.

Primùm quidem gratias ago Deo meo per Iesum Christum pro omnibus vobis, quia fides vestra annuntiatur in vniuerso mundo.

Commendata multis modis sua persona & facta salutatione, sicut mos est in epistolis, iterum B reddit eos beneuolos, nimiam erga eos ostendendo se habere charitatem. Nam quia illos asperrimè erat remorsurus, primò leniter inchoat, & illorum beneuolentiam captat, ne si statim eos acriter reprehendere cæpisset, illorum impatientia reprehensiones illas grauiter ferret, quasi dicat: Multa sum vobis dicturus. Et *primùm quidem* antequam illa dicam, hoc vobis intimo, quia *gratias ago Deo meo pro omnibus vobis*, congaudens bono inceptui vestro. *Ago*, inquã, *gratias Deo meo*, qui cùm sit natura & potestate Deus omnium, merito & voluntate paucorum est. Ideo dixi, *Deo meo*. Non enim potest vox ista esse nisi Sanctorum, quorum Deus dicitur, sicut *Deus Abraham*, & *Deus Isaac* & *Deus Iacob* Non potest vox ista eorũ esse, *quorum Deus venter est*, vel qui vitium aliud quodlibet fecêre sibi Deum. *Ago gratias Deo*, id est, sacrificium laudis illi offero, non per me, sed *per* magnum Pontificem, id est, *Iesum Christum*. Qui enim vult Deo sacrificium offerre, per manus Pontificis debet offerre. Et ego iam tale sacrificium per hunc sacerdotem offero *pro omnibus vobis*, vt & vos similiter faciatis, agentes semper Deo gratias pro beneficijs quæ vobis contulit. Agere enim Deo gratias, est sentire omnia bona ab eo esse data, & pro his laudare corde, voce, & opere. Agatis & vos *gratias Deo per Iesum* mediatorem, per quem vobis dedit Deus quicquid boni habetis, & per quem accipit quicquid boni offertis. Vel ita: *Ago gratias pro omnibus* fidelibus. Et *primùm quidem pro omnibus vobis*, scilicet quia vos primi estis, quoniam Romana Ecclesia primatum habet inter omnes Ecclesias. Et hic quoq; patet, quòd hæc epistola debuit prima poni. *Ago gratias Deo*, quem dignè colendo meum facio, nõ per Legem, sed per *Christũ*. *Ago*, inquam, C *gratias*, *primùm quidem pro vobis*, deinde pro cæteris. *Primùm pro vobis*, de quibus magna omnibus vtilitas venit, *quia fides vestra* etsi nondum perfecta, iam tamen *annuntiatur in vniuerso mundo*. Roma tunc erat caput mundi, & de toto orbe illuc conueniebant, atque Romanos suscepisse fidem Christianæ religionis vbique diuulgabant, sicq; iam securius cæteræ per orbem nationes eandem fidem suscipiebant. Et hæc est laus fidelium Romanorum, quia tale de eis exemplum vbique spargebatur. Ideoque cauere debebant, ne sicut fama fidei ipsorum procul audita fuerat, ita rumor dissensionis audiretur, & multis noceret. Incitantur enim ad profectum per hoc, quòd fides eorum vbique renuntiatur Fides est diuinitatis confesio, & religionis solidum fundamentum: quia veraciter credimus id, quod videre nõ possumus. Propriè verò nomen fidei inde vocatur, quia fiat quod dictum est aut promissum. Fides enim est dicta ab eo, quòd fit illud quod inter vtrosque placitum est, id est, inter Deum & hominem, scilicet vt homo faciat opere quod dicit ore, & Deus reddat ei beatitudinem quam promisit.

Testis enim mihi est Deus, cui seruio in spiritu meo, in Euangelio filij eius, quòd sine intermissione memoriam vestri facio semper in orationibus meis, obsecrans si quo modo tandem aliquando prosperum iter habeam in voluntate Dei veniendi ad vos. Desidero enim videre vos, vt aliquid impertiar vobis gratiæ spiritualis, ad confirmandos vos, id est simul consolari in vobis, per eam quæ inuicem est fidem vestram atque meam.

Dixi quia *gratias ago pro vobis*, & hoc non fallaciter dixi: Nam *Deus est mihi testis*, quòd *semper* sum *vestri* memor in orationibus meis. *Deus*, cuius scientia non fallitur, ipse *mihi testis est*, qui D nouit arcana, qui veritatem considerat, ipse *mihi testis est*, quòd vera sunt quæ dico. *Cui seruio in spiritu meo*, id est, in affectu mentis meæ: quia non per simulationem illi famulatum exhibeo, sed quicquid foris bene erga seruitutem eius operor, hoc intus in voluntate cordis similiter facio. *Seruio* illi, & hoc *in Euangelio filij eius*, id est, in prædicatione vnigeniti eius, per cuius incarnationem & mortem ac resurrectionem annuntio datam esse mundo salutem. Et ipse pater *mihi testis est*, *quòd in orationibus meis semper facio memoriam vestri*, id est, quotiescunque oro pro me, oro & pro vobis: nec vestri obliuiscor in precibus meis, sed iugiter memoro, & hoc *sine intermissione*. Ecce prior facit Apostolus, quod alijs præcipit: *Sine intermißione orate*. Et tamen quod ait, *sine intermißione memoriam facio vestri*, non sic accipiẽdum est, quasi semper hoc ageret, cùm fragilitas humana hoc implere nõ posset: sed ita potius intelligendũ est, quòd nullus dies pertransiret, in quo pro eis non oraret. *Hoc etiam dicit vt eum diligant, & audire desiderent, quem tanto studio pro ipsis orantem cognoscunt. Memor vestri sum in precibus meis, obsecrans*, id est, ob sacra quę percepistis, *Deũ orans si quo modo*, id est, vt aliquo modo *prospero vel aduerso*, *tandem*, id est, post *multa desideria*, *aliquando*, id est, saltem semel, si sępius non potero: seu *aliquando*, id est, aliquo tempore, siue ęstatis, siue hyemis, *habeam iter prosperum*, id est, efficax desideriorum meorum, *iter* dico *veniendi ad vos*, & hoc *in voluntate Dei*, quia tunc erit vtilis aduentus meus. *Prosperum iter habeam in voluntate Dei*, quoniam aliter *prosperum iter* non habeo, nisi voluntas Dei, quæ omnia nouit, & in bonis omnibus nos pręuenit ac fouet, illuc me direxerit,

texerit, vbi fructum aliquem habeam. *Vel prosperum iter habeam in voluntate Dei*, quia non semper prosperitas itineris in Dei voluntate perficitur, sicut eorum, qui prosperis successibus ad malum currunt. Ideo venire ad vos obsecro, quia *desidero videre vos*, & hoc scilicet, *vt impertiar vobis aliquid*, id est, vt faciam vos in aliquo participes spiritalis gratiæ, qui nunc carnali sensu ad inuicem contenditis. *Impertiar vobis aliquid gratiæ spiritualis*, quæ in me est, id est, gratuiti beneficij Dei, videlicet prædicationis, vel miraculorum, *ad confirmandos vos*, id est, vt vos confirmem, quia iam aliquid habetis, sed adhuc infirmi & vacillantes estis, ideoque spiritali gratia ad confirmationem indigetis, per quam firmi esse possitis. Volo inquam vobis impertiri *aliquid gratiæ spiritualis ad confirmandos vos* in fide, id est, volo *simul consolari in vobis, per eam, quæ inuicem est, fidem*, vt per communem fidem inuicem consolemur, & de gratia sancti Spiritus inuicem gratulemur. Modò enim sum ego desolatus, & vos similiter, licet non sentiatis. Sed sic consolationem accipiemus ego & vos, si ego opus meum in vobis firmum & stabile videro, & si vos Apostolicæ gratiæ fueritis participes. Et ita *simul*. id est, vicario modo & ego in vobis, & vos in me, consolationem habebimus, *per eam fidem, quæ est inuicem*. id est, communis, quòd est Græcè Catholica, *fidem*, dico *vestram atque meam*, id est, si *vestram fidem* videro *meam*, & *meam* esse *vestram*, vt vna eadéq; sit & vestra & mea fides, tunc simul consolabimur.

Nolo autem vos ignorare fratres. quia sæpe proposui venire ad vos, & prohibitus sum vsque adhuc vt aliquem fructum habeam in vobis sicut & in cæteris gentibus. Græcis ac Barbaris, sapientibus & insipientibus debitor sum ita quod in me promptum est, & vobis, qui Romæ estis, euangelizare.

Credendum est quod dixi, me desiderium habere *veniendi ad vos*, quia ô *fratres* mei, id est, eiusdem matris Ecclesiæ filij *nolo vos ignorare quòd* non solùm volui, sed *proposui venire ad vos*, & hoc *sæpe proposui* sed efficere nondum potui, quia *prohibitus sum vsque adhuc*, id est, vsq; ad hoc tempus, vel à Spiritu sancto, vel à membris diaboli, multa impedimenta mihi, dispensante Deo, ingerentibus. Ideo toties *proposui ad vos venire*, *vt habeam in vobis aliquem fructum*, æternæ mercedis, *sicut & in cæteris gentibus*, id est, vt pro labore prædicationis, quam vobis impendo, *habeam fructum* supernæ retributionis, sicut habiturus sum pro cæteris gentibus, quibus hucusque prædicaui ab Ierusalem in circuitu per vniuersam Asiam vsque in Illyricum, vbi Europa incipit. Exemplo gentium istarum, prouocat Romanos. Vel *habeam fructum in vobis*, id est, vt vos accepto semine prædicationis, fructificetis virtutes & opera bona, quia *fructum* illum reputo meum. Volo, inquam, *fructum in vobis* taliter acquirere, *sicut & in cæteris*: quia omnibus *sum debitor*, omnibus debitorem fecit me Deus, *Græcis ac Barbaris, sapientibus & insipientibus*. Græci duabus appellationibus omne hominum genus distinxerunt, dicentes vnumquemque vel Græcum esse vel Barbarum. Nam quia ipsi Græci legibus vtebantur, omnes reliquos tanquam sine legibus viuentes, barbaros appellauerunt. Et Apostolus non solùm *Græcis*, sed & *Barbaris*: nec solùm *sapientibus*, sed & *insipientibus debitor* est, quia omnibus prædicare missus est. Græcos dicit sapientes, apud quos omnis philosophia erat: Barbaros autẽ vocat insipientes, velut imperitos. Sed quomodo his omnibus est *debitor*, qui nihil ab eis accepit, nisi quia per gratiam sancti Spiritus ei datum est, vt omnium istorum linguis loqui posset? Nam quia linguarum notitiam non pro se quis, sed pro his, quibus prædicandum est, accipit, *debitor* omnibus illis efficitur, quorum accipit à Deo linguæ notitiam. *Sapientibus* autem *debitor* est per hoc, quod accepit sapientiam in mysterio abscon ditam, quam *perfectis & sapientibus* loqueretur. *Insipientibus* quoque factus est *debitor* in eo, quòd patientię gratiam & longanimitatis accepit. Summæ etenim patientiæ est, ferre insipientium motus. Itaque *debitor* est Apostolus sapientibus, vt eos ad maiora sapientiæ arcana promoueat: *& insipientibus*, vt illos erudiat, & tamdiu patienter ferat, donéc ab illis insipientiam remoueat. Possunt etiam iusti nomine sapientium, atq; peccatores appellatione insipientium designari. Et Apostolus *debitor* est *sapientibus & insipientibus*, quia prædicatoris est debitum, iustis inuigilare, ne cadant; & peccatoribus, vt resurgant, iustos admonere, vt viam iustitiæ teneant, peccatores corripere, vt viam iniquitatis deserant. *Debitor sum Græcis & Barbaris*, atque *sapientibus & insipientibus* *Ita & vobis, qui Romæ estis, sum debitor euangelizare*, quia sicut alijs, sic & vobis debeo prædicare, quoniam ad omnes sum missus. De Iudęis tacet, quia magister gentium est. Quod scilicet *euangelizare promptum est* in me, quia ad hoc agendum sum paratus & velox.

Non enim erubesco Euangelium. Virtus enim Dei est, in salutem omni credenti. Iudæo primùm & Græco. Iustitia enim Dei reuelatur in eo ex fide in fidem, sicut scriptum est: Iustus autem ex fide viuit. Abac. 2.

Ideo sum promptus ad euangelizandum, quia *non erubesco Euangelium*, id est, nulla est mihi erubescentia ex prædicatione Euangelij, sicut nonnullis, qui erubescebant prędicare Christum crucifixum, non intelligentes nihil dignius Deo, quàm quod ad humanam salutem proficit. Nam insigne virtutis & pietatis est, quòd Dominus propter salutem imaginis suæ dignatus est vsque ad passionem crucis humiliari. Quod nunc Apostolus intuens, *non erubesco*, inquit, *Euangelium*. Et quare non erubescis? Quia ipsum *Euangelium est virtus Dei*, id est, quod in Euangelio prædicatur, videlicet crux & mors & resurrectio Saluatoris, *est virtus Dei*, quamuis stultitia videatur incredulis. Nulla enim maior virtus est, quàm deuicta morte, homini vitam perditam reddere. Talis *virtus est Euangelium*. videlicet quia virtutem victoriæ Christi annuntiat. Et *virtus est*, quia gratiam prębtat, per cuius auxilium valeamus facere quę pręcepit. Quod quia Lex non fecit, infirma fuit. *Virtus est* valens, *in salutem omni credenti, Iudæo primùm*, ac deinde *Græco* id est, gẽtili, hoc est, *omni credenti*, tam de circuncisione, quàm de præputio, valet Euangelium ad ęternam salutem. Iudęus causa patrum, & quia prior cognouit Deum, præponitur gentili, quamuis non sit iam dignior propter hoc, quod Dominus dixerat *filius meus primogenitus Israel*. Verè *Euangelium est virtus Dei*, nam *iustitia Dei reuelatur in eo*. quæ velata fuerat in veteri Testamento. vel ita: Verè Euangelium valet in salutem omni credenti, nam *iustitia Dei reuelatur in eo*. id est, *iustitia* fidei, quæ tegebatur in Lege. *Iustitia enim Dei est*, Hebr. 10.

qua

A qua gratis iustificat impium per fidem sine operibus Legis. Quam reuelat Euangelium, dum dat fidem homini, per quam iustificatur, qui credit Deum iustum & veracem in promissis, vt inquirentes se remuneret, & contra negligentes se damnet. *Iustitia* dico, tendens *ex fide in fidem*, id est, *ex fide* veteris Testamenti *in fidem* noui. Populus enim Israel in fide erat, quia crediderat Deo & Moysi famulo eius. Ex qua fide nunc ad fidem Euangelicam transit. Eius quippe est *iustitia*, qui transit de *fide in fidem*, vt libenter transeat Iudæus, & quicunque alius *ex fide* veteris *in fidem* noui Testamenti. *Iustitia enim reuelatur ex fide* legis, vbi prædicatur vnus Deus, *in fidem* Euangelij, vbi manifestatur Pater & Filius & Spiritus sanctus. *Ex fide* primi aduentus Domini, *in fidem* secundi. *Ex fide* resurrectionis primæ, *in fidem* secundæ. *Ex fide* prædicatorum, *in fidem* populorum. *Ex fide* humanitatis Christi, *in fidem* eius diuinitatis. Ita *reuelatur* in Euangelio *ex fide iustitia*, per quam saluamur, *sicut scriptum est* in Habacuc: *Iustus autem ex fide*, id est, qui iustificatus est *ex fide*, *viuit*, id est, æternam vitam consequitur. Et ita *ex fide iustitia*, & ex iustitia vita. Vel iustus viuit interim *ex fide*, dum est in hac peregrinatione, donec ad patriam perueniens, viuat ex specie. Per fidem viuere incipit anima, quæ per infidelitatem erat mortua. *Fides* autem, qua viuitur, ipsa est, *quæ per dilectionem operatur*: quoniam *fides* si non ha-
Iac. 2. beat opera, *mortua est* in semetipsa. Quod tamé de illis, qui tempus operandi habent, intelligitur. Nam si quis mox vt per fidem in baptismo iustificatus est, ex hac luce migrauerit, hic sola fide sine vllis operibus vitam consequetur. *Qui* verò tempus bene operandi habet & operari ne-
B gligit, frustram de fide præsumit. Quod Apostolus dixit, quia *iustus ex fide viuit*. In Propheta sic legimus, *Iustus autem in fide sua viuet*. Sed ideo Apostolus magis translatione Septuaginta interpretú vsus est, quia scribebat Romanis, qui scripturas Hebraicas nesciebant: nec erat ei cura de verbis, cú sensus esset in tuto, & damnum ex eo presens disputatio non haberet: quia & Hebræi, qui Græcas litteras didicerant, editionem Septuaginta interpretum legebant. Ob hoc ergo & istud & alia plura testimonia, quæ ponit, ab Hebraicæ veritatis translatione, qua nunc vtimur, discordare videntur: quia aliquãdo sumit à Septuaginta interpretibus, aliquando sicut loquens eodem spiritu quo Prophetæ, sensum sumit tantummodò, vtens suis verbis, suaque dispositione.

Galat. 3. *Reuelatur enim ira Dei de cœlo, super omnem impietatem & iniustitiam hominum eorum, qui veritatem Dei in iniustitia detinent: quia quod notum est Dei, manifestum est in illis Deus enim illis manifestauit. Inuisibilia enim ipsius à creatura mũdi, per ea quæ facta sunt intellecta, conspiciuntur: sempiterna quoque virtus eius & diuinitas, vt sint inexcusabiles.*

Nunc aggreditur gentiles secundùm priorem statum, qui iactabant bonam naturam, & excusabant suas turpitudines per ignorantiam, ostendẽs eos & prius notitiam habuisse, & post per culpam perdidisse, atque bonam naturam sibijpsis à Deo relictam, in omnia mala præcipitatã. Quasi dicat: In Euangelio *reuelatur iustitia Dei*, non solùm qua iustificat per fidem pœnitentes, sed & qua damnat in malitia perseuerantes. Nã ira Dei, quam iustè peccantibus inferet, id est, vindicta, qua eos percutiet, reuelatur in eodem Euan-
gelio, super eos ventura de cœlo. Vel ita: Ex fide est iustitia, & inde salus: quia ex impietate est iniustitia, & inde ira, id est, pœna. Nam *ira Dei reuelatur* &cæt. Non dixit infertur, sed *reuelatur*. Vbi enim *reuelatur*, non infertur, non percutit: sed *reuelatur*, vt terreat, & territis non inferatur. *Reuelatur* per Euangelium, quę ante erat occulta hominibus. *Reuelatur ira Dei*, id est, animaduersio districti iudicis. *Reuelatur de cælo*, vt nouerint homines non solùm beneficia, sed & plagas expectare de cælo. Vel *de cœlo*, id est, de Ecclesia, *reuelatur ira* futuri iudicij, quoniam ab Ecclesia manifestatur peccantibus ira iudicis venturi de cœlis in fine seculi *super omnem impietatem & iniustitiam hominum*, id est, ad conculcandam in supplicijs eorum peruersitatem, qui debitum cultum Deo denegant, & qui in luxuria cæterisque vitijs malè viuunt. Impietas enim infidelitatem significat, iniustitia verò criminosam conuersationem. *Impietatem hominum*. Eorum *hominum* dico, *qui veritatem Dei detinent in iniustitia*. Omne quod mutari potest, veritas nõ est. Veritas Dei est inuisibilis, & incommutabilis eius substantia. Quam *detinent in iniustitia*, quicunque per visibiles & mutabiles creaturas, hominibus demonstrauerunt colendam idolorum culturam. *Veritatem Dei* id est, quod ipse est verus Deus, *detinent in iniustitia*: quia cùm verè sciant vni Creatori Deo debere cultum summæ venerationis exhiberi, eum iniustè exhibent creaturæ. *Veritatem Dei*, id est, veram de Deo cognitionem, *detinent in iniustitia*, id est, in malo opere, malentes iniustè morari in voluptatibus suis, nec pro Dei veritate, quę se illis sponte offert, volentes à nequitia sua recedere, sed ipsam veritatem in nequitia, si fieri posset, detineri secum. Dixi quia *detinent veritatem Dei*, nec sinunt vt ad alio-
rum notitiam perueniat, dum simulacra pro Deo docent adorari. D Nam illi nouerunt ipsam veritatem, quam cæteris abscondunt: *quia quod notum est Dei*, id est, quod naturali ingenio sciri potest de Deo, *manifestum est in illis*. Multa enim sunt, quę de Deo per naturam sciri non possunt, sicut est mysterium incarnationis & passionis, quod latuit sapiententes mundi. Sed hoc de Deo naturaliter sciri potest, quòd ipse sit Deus: quia omnis creatura ostendit se non esse Deum, sed esse alium, qui eam fecerit, cuius seruitio parère necesse sit: Itaque *quod notum est* de Deo, *manifestum est illis*. Vel *manifestum est in illis*, id est, in cordibus eorum, quamuis exterius in opere ipsorum non appareat. Habent enim in se vnde noscant eum, scilicet naturalem rationem. Verè *manifestum est in illis*, siue *illis*, quia Deus per opus suum manifestauit illis, quoniam virtus eius occulta ex his, quæ palàm sunt, manifestatur. Dominus manifestauit, id est, non solùm naturalis ratio profuit, sed Deus quotidie adiuuit, ne sola natura sufficere videretur. Deus illis manifestauit ostensione creaturarum, quoniam naturali ingenio intellexerunt, quia hoc non est Creator, quod creatura. Nam *inuisibilia ipsius*, id est, æternitas, virtus, diuinitas, & omnipotentia *conspiciuntur à creatura mundi*, id est, ab homine, in quo per quandam affinitatem omnes creaturæ sunt, quia commune habet esse cum lapidibus, viuere cum arboribus, sentire cum animalibus, intelligere cum Angelis. Ab hac *creatura mundi*, id est, ab homine, *conspiciuntur inuisibilia Dei*, *intellecta per ea quæ facta sunt*, id est, per creaturas. Nam si vigilanter exteriora conspicimus, per ipsa eadem

ad

A *ad interiora reuocamur.* Vestigia quippe creatoris sunt mira opera inuisibilis creaturæ, quoniam per hæc quæ ab ipso sunt, imus ad ipsum: menti enim nostræ peccato suo exterius sparsæ, necdum Deus sic interius innotescit: sed dum facturæ suæ decus foras proponit, quasi quibusdam nutibus innuit, & quæ intus sequamur ostendit, ac miro modo ipsis formis exterioribus nos ad interiora perducit. Viæ quippe ad creatorem sunt opera considerata creaturæ, quæ dum facta cernimus, potentiam factoris miramur. Nam quocunque se verterit anima si vigilanter intendit, in ijsdem ipsis Dominum inuenit, per quæ reliquit: eiusque potentiam eorum rursum consideratione cognoscit, quorum amore deseruit: & per quæ aduersa cecidit, per hæc conuersa reuocatur: Vbi enim lapsi sumus, ibi incumbimus vt surgamus. Et quasi ibi surgendo manum considerationis figimus, vbi pede amoris lubrici corruentes, negligendo iacebamus. Quia enim ab inuisibilibus per visibilia cecidimus, dignum est vt ad inuisibilia ipsis rursum visibilibus innitamur: & quo casu anima venit ad infima, eo gradu reuertatur ad summa. Bene itaque dicitur, quod (*inuisibilia Dei conspiciuntur à creatura mundi,*) id est, ab homine: *intellecta per ea quæ facta sunt*, quoniam per visibiles facturas intelligitur inuisibilis factor. Sic enim &
B gentiles quamuis legem aut prophetas non haberent, cognouerunt Deum, per visibilem scilicet creaturam peruenientes ad intelligentiam inuisibilis creatoris. *Inuisibilia ipsius à creatura mundi*, id est, ab homine, qui omni creaturæ mundi præeminet: vel *à creatura*, id est, à constitutione mundi, conspiciuntur intellecta per e a quæ facta sunt ab eo, (sempiterna quoque virtus eius & diuinitas, quæ nihilo minus sempiterna ex coniecturis agnoscitur creaturæ similiter. Virtus est quæ regit omnia, diuinitas quæ replet vniuersa. Potest etiam *sempiterna virtus eius* intelligi filius eius, per quem facta sunt omnia, & qui nunquam cœpit esse, sed sempiternus, id est, semper æternus est cum eo. diuinitas autem spiritus sanctus. Intelligitur itaque per visibiles creaturas inuisibilis pater, & sempiterna virtus eius, quæ est filius, ac diuinitas, id est, Spiritus sanctus, ad quem maximè sanctificatio pertinet. Ita vt & gentiles qui scripturas diuinas non habebant, sint inexcusabiles, quoniam non fuerunt veritatis ignari, sed ipsi veritati quæ se illis reuelauerat, extiterunt ingrati.

Quia cùm cognouissent DEVM, non sicut DEVM glorificauerunt, aut gratias egerunt, sed euanuerunt in cogitationibus suis, & obscuratum est insipiens cor eorum: Dicentes enim se esse sapientes, stulti facti sunt. Et mutauerunt gloriam incorruptibilis Dei, in similitudinem imaginis corruptibilis hominis, & volucrum & quadrupedum & serpentium, Propter quod tradidit illos DEVS in desideria cordis eorum in immunditiam, vt contumelijs afficiant corpora sua in semetipsis, qui commutauerunt veritatem Dei in mendacium, & coluerunt & seruierunt creaturæ potius quàm creatori, qui est benedictus in secula, Amen. C

Non possunt excusari de ignorantia, sicut volebant asserere. Qui reuera per naturalem rationem cognouerunt Deum. *Et cùm cognouissent eum*, non glorificauerunt eum sicut Deum. bene viuendo & colendo, aut etiam *gratias illi non egerunt* de cognitione eius, quàm ipso donante perceperant. Debuissent enim illum glorificare dignè colendo & prædicando, atque voluntatem eius faciendo, & gratias illi semper agere quod eorum cordibus notitiam sui dignatus esset infundere. *Gratias agere*, id est, pia deuotione grati existere, vt recognoscerent se sapientiam & omnia bona ab illo habere. Sed non glorificauerunt eum, nec gratias ei reddiderunt, sed sibi tribuentes sapientiam, quam à se non habebant, & se putantes aliquid esse, cùm nihil essent, euanuerunt in cogitationibus suis, quas a se, non a Deo conceperant, *& obscuratum est* paulatim *cor eorum*, donec omnino fieret insipiens. *Euanuerunt*, quoniam vani, & falsi fuerunt *in cogitationibus suis*, & ratio mentis eorum fumo superbiæ obscurata est, dum in seipsis gloriarentur. Et verè euanuerunt: D
Nam dicentes se esse sapientes, id est, iactantes se quasi proprio sensu sapientiam inuenisse, *stulti facti sunt*, id est, obscuratum est insipiens cor eorum. Cùm enim quidam eorum non solùm ad instituta vtilissimarum artium, & doctrinam liberalium disciplinarum, sed etiam ad inquisitionem summi boni aciem mentis intenderent, & inuisibilia Dei per ea quæ facta sunt, intellecta conspexerint, non agentes tamen gratias Deo, nec confitentes illum sibi esse huius facultatis autorem, sed dicentes se esse sapientes, id est, non non in Deo, sed in semetipsis gloriantes, quasi ad veritatis inspectionem suis studijs, atque rationibus propinquassent, *euanuerunt in cogitationibus suis*. quod illuminante Dei gratia inuenerant, obcæcante superbia perdiderunt, relapsi à superna luce in tenebras suas, id est, ab incommutabili atque æterno bono, ad mutabilem corruptibilemque naturam. *Et mutauerunt* non solùm sensu, sed & opere: quantum ad se mutauerunt *gloriam incorruptibilis Dei*, talem scilicet fingẽtes Deum, qualis non est, & non sicut eũ cognouerunt, tradentes hominibus, sed simulachra pro Deo

A Deo coli censentes. Qui dum per cogitationum suarum vanitatem formas & imagines in Deo requirerent, Dei imaginem perdiderunt: & in tantas stultitiæ tenebras deuoluti sunt, vt gloriam Dei ad corporalem & corruptibilem humanæ formæ effigiem verterent, & diuinæ maiestatis eminentiam ad brutorum animalium formas inclinarent. *Mutauerunt gloriam Dei*, qui est incorruptibilis & æternus, *in similitudinem imaginis corruptibilis hominis*, quasi similem facientes gloriam Dei, id est, gloriosum Deum imagini hominis, & ipsam imaginem velut Deum colentes. Nec solum in similitudinem hominis mutauerunt gloriam Dei, sed etiam in similitudinem *volucrum & quadrupedum & serpentium*. A dignioribus creaturis ad minus dignas gradatim descendit, vt ostendat illos in profundiores stultitiæ tenebras corruisse. Mos fuit ab antiquo Romanis adorare simulachra hominum, vt Romuli, Iouis & aliorum, maximè ab aduentu Aeneæ in Italiam: volucrum autem & quadrupedum atque serpentium, ex quo Alexandria ab Augusto victa est & Roma subiugata. Consueuerant enim colere Deos omnium gentium, quas superassent. In tam viles formas mutauerunt, vt dictum est, gloriam Dei. *Propter quod Deus tradidit*, id est, dimisit, *illos in desideria cordis eorum*. Tradere enim dicitur Deus, dum non retinet

B delinquentes propter arbitrij libertatem ad malum promptissimam. Manifestum quoque est Deum operari in cordibus hominum, ad inclinandas eorum voluntates quocunque voluerit, siue ad bona pro sua misericordia, siue ad mala pro meritis eorum, iudicio vtique suo, nonnunquam aperto, nonnunquam occulto, semper autem iusto. Nam propter præcedentia peccata, multiplicantur sequentia. Et Deus qui peccatorem diu expectat vt redeat, non redeunti atque contemnenti ponit adhuc vbi grauius impingat. Peccatum quippe quod per pœnitentiam citius non deletur, aut peccatum est & causa peccati, aut peccatum & pœna peccati, aut peccatum simul & causa & pœna peccati. Omne enim quod priùs malè committitur, peccatum est. Sed si citius pœnitendo non tergitur, iusto iudicio omnipotens Deus obligatam peccantis mentem, etiam in culpam alteram permittit cadere. Peccatum ergo quod pœnitentiæ lamento non diluitur, peccatum est simul & causa peccati: quia ex illo oritur, vnde adhuc peccatoris animus altius obligetur. Peccatum verò, quod ex peccato, id est, ex secundo sequitur, peccatum simul est & pœna peccati: quia crescente cæcitate ex retributione prioris culpæ generatur, vt quasi iam quædam sint in peccatore supplicia ipsa incrementa vitiorum. Fit verò nonnunquam vt vnum idemque peccatum, & peccatum sit & pœna peccati simul & causa peccati. Quod bene

C Apostolus hoc loco demonstrat, dicens de infidelibus ac lubricis: *Cum cognouissent Deum, non sicut Deum glorificauerunt aut gratias egerunt, sed euanuerunt in cogitationibus suis*. Ecce est peccatum & causa peccati. Ex qua causa quid sequitur adiungit: *Et obscuratum est insipiens cor eorum. Dicentes enim se esse sapientes, stulti facti sunt. Et mutauerunt gloriam incorruptibilis Dei, in similitudinem imaginis corruptibilis hominis & volucrum & quadrupedum & serpentium.* Ecce est peccatum solummodo. Et pœna peccati esset, si non adhuc ex hoc peccato & aliud sequeretur. Nam post infidelitatem eorum subditur: *Propter quod tradidit illos Deus, &c.* Qui igitur cognoscentes Deum, non sicut Deum glorificauerunt, ex eo peccato & causa peccati ad hoc quoque perducti sunt, vt ad cultum serpentium & volucrum laberentur. Sed quia per hanc etiam cæcitatem vsque ad immunditiam carnis & contumelias ceciderunt ipsa infidelitatis eorum cæcitas, præcedenti intellectui & peccatum est & pœna peccati: subsequenti verò immunditiæ, peccatum facta est & causa peccati. Prioris itaque peccati merito, peccatorum subsequentium souea tegitur, vt qui malum sciens perpetrat, deinceps iustè in alijs etiam nesciens cadat. Hoc quippe agitur, vt culpis culpæ feriantur, quatenus supplicia fiant peccantium, ipsa incrementa vitiorum. Meritò itaque post idololatriæ culpam subditur: *Propter quod tradidit illos Deus, &cæt.*

D Quoniam Deus illos iustè deseruit & proprijs voluntatibus, qui sibi prætulerant idola, & sicut scriptura loquitur: *Initium fornicationis est exquisitio idolorum, & adinuentio illorum corruptio vitæ est.* Sap. 14.
Tradidit igitur illos ob idololatriam, id est, subtrahendo gratiam suam, permisit illos *in desideria cordis eorum*, id est, vt inciderent in ea, quæ cor eorum desiderabat secundum carnis ardorem: desideria dico tendentia in immunditiam, id est, in carnis maculationem, vsque adeò, *vt afficiant corpora sua contumelijs*, id est, vt scilicet ipsi applicent corpora sua, *in contumelijs*, id est, in contumeliosis operibus. Contumelia est quæ ingeritur alicui contra dignitatem personæ. Et isti corporibus suis ac naturæ grandem fecere contumeliam, subdendo se tam pudendis turpitudinibus. Contumelijs affecerunt corpora sua, & hoc *in semetipsis*, id est, se soli sine alijs maculantes. Illi sic afficiunt corpora sua, *qui commutauerunt veritatem Dei in mendacium*, id est, quod de Deo verum est, dederunt idolo, quando sicut scriptura dicit: *Incommunicabile nomen imposuerunt lignis & lapidibus.* Sap. 14.
Nomen quippe deitatis est incommunicabile creaturis, quoniam solus creator propriè & verè Deus nominatur. Sed gentiles hoc nomen imposuerunt lignis & lapidibus, quãdo idola lignea & lapidea instituerunt

A sunt appellari Deus. Et hoc est, quod nunc dicuntur *in mendacium* mutasse *veritatem Dei*. Veritas enim Dei, quòd ipse veraciter Deus sit. Quam *veritatem* vertit *in mendacium*, qui idolum dicit vel putat esse Deum. Falsum est enim hoc. Nec solùm *veritatem mutauerunt in* falsitatem, æstimantes idola deos esse, quod falsum est, sed etiam *coluerunt* ipsa idola, ne dicerent, non colo simulacra, sed res eorum, vt solem, & cætera huiusmodi. *Coluerunt* non creatorem, sed creaturam, id est, non Deum, sed idola, diligenter ornando coronis aureis ipsas imagines dæmonum, & eas flexis genibus adorando *& seruierunt*, thura & sacrificia offerendo *creaturæ potius quàm creatori*, quasi esset melius seruire *creaturæ*, id est, idolis & dæmonibus, quàm Deo, *qui est benedictus in secula*, id est, in æternum, *amen*, id est, verè. Cui qui adhęserunt, & ipsi cum eo benedicti erunt *in secula* veraciter. Sed gentiles effecti sunt maledicti & temporales, qui benedictum in secula reliquerunt.

Propterea tradidit illos Deus in passiones ignominiæ. Nam fœminæ eorum immutauerunt naturalem vsum, in eum vsum qui est contra naturam. Similiter autem & masculi relicto naturali vsu fœminæ, exarserũt in desiderijs suis inuicem, masculi in masculos turpitudinem operantes & mercedem (quam oportuit) erroris sui in semetipsis recipientes.

Dixi quia *seruierunt creaturæ, Propterea tradidit illos Deus*, id est, ire permisit *in passiones*, id est, in voluptates, quę etsi delectent, sunt passiones naturæ. Ecce iterum vindicta. Præcedens enim culpa, qua seruierunt creaturæ, vindicta est, subsequentibus turpitudinum passionibus. Superius dicti sunt mutasse *gloriam Dei in similitudinem imaginis volucrum & serpentium*, nec tamen coluisse dixit eos illa. Et propterea ceciderunt *in immunditiam* carnis, vindice Deo, cuius *gloriam* in idola *mutauerunt*. Deinde crescente errore, coluerunt pro
B Deo ipsa idola quæ fecerant, *& seruierunt* eis, sicut Apostolus loquitur, ac propterea detestabilioribus adhuc immunditijs puniuntur. *Tradidit illos Deus in passiones ignominiæ*, id est, in ardores voluptatum nec nominandarum. Ignominia enim dicitur, quasi sine nomine. Appellatur enim ignominia, eo quòd desinat habere dignitatis nomen ille, qui in aliquo crimine deprehenditur. Et verè in ignominiosas passiones traditi sunt: *Nam fœminæ eorum immutauerunt naturalem vsum*. Non dixit coniugalem *vsum*, sed *naturalem*: eum volens intelligi, qui fit in membris ad hoc creatis, vt per ea possit ad generandum vterque sexus commisceri. Ac per hoc, cùm eisdem membris etiam meretrici quisque miscetur, naturalis est vsus, nec tamen laudabilis, sed culpabilis. Ab ea verò parte corporis, quæ non ad generandum est instituta, etsi coniuge quis vtatur, contra naturam est & flagitiosum. Ita *immutauerunt fœminæ eorum naturalem vsum, in eum qui est contra naturam*: quia ipsæ fœminæ in fœminas turpia exercuerant. Nec solùm fœminæ contra naturam fornicatæ sunt, sed etiam *masculi similiter* relictis fœminis, quibus naturaliter possent misceri: *exarserunt* per iniquam voluntatem *in desiderijs suis*, id est, à se generis. *Exarserunt* spiritu fornicationis *inuicem*, & nequissima desideria compleuerunt turpissimis operibus, *& mercedem (quam oportuit) erroris sui*, id est, vindictam dignam & congruam peccato *erroris sui* receperunt, *in semetipsis*, id est, Deum vindicauerunt in natura sua. Ideo enim Apostolus ipsa crimina euidenter expressit, vt cognoscamus eos rationem perdidisse naturæ, qui tam amentes effecti sunt, vt omnia peruerterent in Deum peruersi. C Neque enim ordinem naturæ seruare poterant, qui autorem naturæ dereliquerãt. Idcirco fœminæ in fœminas, & viri in viros turpia egerunt, in quibus par culpa fuit, tam fœminarum, quàm etiam virorum.

Et sicut non probauerunt Deum habere in notitia, tradidit illos Deus in reprobum sensum, vt faciant ea quæ non conueniunt, repletos omni iniquitate, malitia, fornicatione, auaritia, nequitia, plenos inuidia, homicidio, contentione, dolo, malignitate, susurrones, detractores, Deo odibiles, contumeliosos, superbos, elatos, inuentores malorum, parentibus non obedientes, insipientes, incompositos, sine affectione, absque fœdere, sine misericordia. Qui cùm iustitiam Dei cognouissent, non intellexerunt, quoniam qui talia agunt, digni sunt morte: non solùm qui faciunt ea, sed etiam qui consentiunt facientibus.

Prædicta mala fecerunt gentiles. Et quia necdum resipiscere voluerunt, adhuc in alia ceciderunt. Commiserunt enim abominanda, quæ diximus, & *non probauerunt* Dominum hæc *habere in notitia*, id est, cùm multis rationibus possent probare *Deum habere in notitia* hæc crimina, tamen putauerũt Deum ignorare, & negligere ea. Et sicut ex sua culpa hoc putauerunt, sic ex eadem culpa factum est, quòd *tradidit illos Deus in reprobum sensum*, vt putarent omnia reprobanda esse facienda: & cùm tam turpia operarentur, nescirent se malum operari. Vel ita: Non solùm supradictas abominationes fecerunt, sed etiam *non probauerunt*, id est, non elegerunt *Deum habere in notitia*, id est, vt cognoscerent eum. Ille probat, id est, probum & laudabile esse iudicat, *habere Deum in notitia*, qui pia deuotione studet eum in animo semper habere, & tanquam præsentem timet eum ac reueretur, & peccare non audet. Sed hoc gentiles non fecerunt. *Et sicut non probauerunt Deum habere in notitia*, id est, vt haberent D eum *in notitia sua*, vel eum scirent nosse mala, quę faciebant, *tradidit*, id est, dimisit *illos Deus in reprobum sensum*, vt iam nihil intelligant nisi quòd à probitate remotum est; *vt faciant ea quæ non cõueniunt* rationi vel naturæ. *Ea quæ non conueniunt* facere, est illa agere, quæ diuinæ leges detestantur. Illos dico non parum hebentes iniquitatis, sed *repletos omni iniquitate*. Cuius partes enumerantur, cùm subditur: *Malitia, fornicatione, &c.* Genus enim præmittitur, & species subiunguntur, vt gentiles euidentius accusentur & terreantur. *Malitia* pertinet ad mentem, *fornicatio* ad carnem. *Malitia* enim est, qua quis machinatur lædere alium quocunque modo. *Fornicatio* autem dicitur à fornicibus, id est, ab arcuatis, in quibus meretrices prostituebantur. Sed hoc in loco intelligitur *fornicatio* nominari, quicquid extra legale cõnubium committitur. *Auaritia* verò est insatiabilis amor habendi. *Nequitia* est temeritas vel præsumptio, quando quis audet quod nequit efficere. Vel *nequitia* dicitur à nequicquam: & est defectio boni, quando quis ab amore cœlestium deficit, & in amorem terrenorum exardescit. Sic enim tendit ad nequicquam, id est, ad vanitatem & ad non esse, recedens à vero Dei esse. *Inuidia* verò est, quæ aliena felicitate torquetur, & in duplicem scinditur passionẽ, cùm quis aut quod ipse est, alium esse non vult: aut alium videns esse meliorem, dolet se non esse consimilem. *Homicidium* autem ex homine & cæde compositum est. Et pulchre *homicidium inuidiæ* sociauit Apostolus, quoniam ipsa est prima huius

A criminis materia. Nam primùm *homicidium* & diaboli & Cain, de *inuidia* ortum est, & adhuc nonnunquam fiunt homicidia per inuidiam. *Contentio* autem est, vbi non ratione aliquid, sed animi pertinacia defenditur: & vbi non veritas quæritur, sed animositas fatigatur. *Dolus* verò est mentis calliditas, ab eo quod eludat. Aliud enim agit, & aliud simulat. *Dolus*, inquam, est, occulta malitia, blandis sermonibus adornata, cùm aliud sonat in ore, & aliud latet in corde. *Malignitas* autem est mala voluntas, quę malo igne accensa, neminem vult amare, nec operari vnde debeat amari. Inter *malitiam* & *malignitatem* hæc distinctio est, quod cogitatio praua mentis, *malitia* dicitur: malitiæ autem votum vel opus, *malignitas* appellatur. *Susurrones* verò sunt, qui in auribus alicuius loquuntur malum de alio. *Detractores* autem, qui virtutes ab aliquo suis verbis detrahunt vel minuunt. *Susurro* quippe à sono loquutionis dicitur: quia non in facie alicuius, sed in aure loquitur secretè derogando. *Detractio* autem est, aliorum bene gesta opera vel in malum vitiosè mutare, vel inuidẽdo fallaci fraude diminuere, cùm aut mala dicuntur, quæ bona sunt, aut parua bona, quæ magna sunt. Detrahere enim est, bona alterius deorsum trahere, id est, inclinare & premere, vel de ipsis bonis aliqua trahere, vt pauciora seu minora quàm sunt, ostendantur esse. Ne autem videãtur *susurrones* & *detractores* parum peccare, mox addidit, *Deo odibiles*. *Odibiles* enim sunt *Deo*, qui malè susurrant de proximis suis, vel detrahunt eis. Vel *Deo odibiles* dicuntur, qui seminant inter amicos discordias. Vnde Salomon testatur, quia *sex sunt quæ odit Deus, & septimum quod detestatur anima eius*: ipsumque septimum est ille, *qui seminat inter fratres discordiam*. *Contumeliosi* verò vocantur, qui veloces sunt in verborum vel factorum

Prouerb. 6.

B iniurijs. *Contumelia* enim dicitur factum vel dictum, quod indignum & inconueniens est illi, cui iniustè & contumaciter infertur. *Superbi* sunt, qui iudicant de se supra quàm debeant esse. *Superbia* enim est, peruersæ celsitudinis appetitio. Peruersa autem celsitudo est, deserto eo, cui debet animus inhærere, principio, sibi quodam modo fieri se principium. Hoc fit, cùm sibi nimis placet, id est, cùm ab illo incommutabili bono deficit, quod magis ei placere debuit, quã ipse sibi. *Elati* quoque sunt, qui efferunt supra mensuram suam, vel qui maiorum institutis nõ acquiescunt, dum nolunt pati priorem vel parem. *Inuentores malorum* sunt, qui noua genera peccandi reperiunt, vel noua tormenta, quibus alios crucient, siue nouas leges iniustas, aut alia quælibet mala primi inueniunt. Hæc enim malis studijs illi solent agenda inuenire, quibus non sufficit, vt faciant mala quæ priores sui fecerunt, aut quæ contemporaneos suos adhuc facere conspiciunt. Qui verò sunt *parentibus non obedientes*, feris sunt indomabiliores: quoniam feræ suis parentibus sunt subditæ & acquiescentes. *Insipientes* autem sunt, qui ab ipso fonte sapientiæ, qui Deus est, recesserunt. Et ideò *incompositi*, quia omnis insipiens inordinatus est. *Incompositi* sunt habitu, incessu, & motu. Incompositio enim corporis, indicat qualitatem mentis. *Sine affectione* sunt, qui viscera dilectionis, quibus erga alterum moueantur, non habent, sed durum & insensibile cor erga proximi dilectionem gerunt. *Absque fœdere* sunt, qui societatem omnium fugiunt, qui fœdus concordiæ & societatis habere cum nullo volunt. *Sine misericordia* sunt, qui non

C compatiuntur miserijs aliorum. Et omnia hæc mala fuerunt in gentilibus. *Qui cùm iustitiam Dei cognouissent, non intellexerunt, quoniam qui talia agunt, digni sunt morte* Per hoc, quòd eis naturaliter displicet malum, *cognouerunt iustitiam Dei*. Et licet hanc ita *cognouissent*, *non tamen intellexerunt* eos, *qui talia faciũt*, dignos esse perpetua *morte*. Quoniam si intellexissent, timuissent: si timuissent, nunquam talia commisissent. Amiserunt enim lumen intelligentiæ, ex quo deseruerunt fontem cœlesti sapientiæ. Et ideo quamuis non intellexissent, non possunt excusari, quia præcedentibus culpis meruerant sic excæcari. Qui ne putarentur his tantùm pœnis affligi, quibus delectabantur, id est, supradictis criminum turpitudinibus, addit vltimam mortem æternam Apostolus: *Digni sunt*, inquit, *morte qui talia faciunt*. Vbi cum magno timore notãdum est, quia nonnulla, quæ putantur leuia, posuit inter ista, pro quibus æterna mors acquiritur, sicut sunt ea, quę faciunt *susurrones* & *detractores*, & *incompositi*, vel *contentiosi*. *Digni*, inquit, *sunt morte non solùm qui faciunt ea, sed etiam qui consentiunt facientibus*, vt nullus excusetur. Sunt enim quidam, qui se reos non putant, si non operantur quæ mala sunt, *consentiunt* autem *facientibus*. Consentire autem est, si quis cũ possit reprehendere, taceat vel aduletur. Sed facientes & consentientes, æternam mortem merentur. Hucusque vitia gentilium Apostolus detestando manifestauit, ne iam de pristinis actibus se excusarent: sed quales antea fuerant, humiliter recognoscerent: ne se Iudæis superbè præferrent, sed tanto magis Deum diligerent, ac gratiæ eius obnoxij fierent, quanto plura & maiora peccata ab eo sibi esse dimissa considerarent. D

CAPVT II.

PRopter quod inexcusabilis es, ô homo, omnis qui iudicas. In quo enim iudicas alterum, teipsum condemnas. Eadem enim agis, quæ iudicas. Scimus enim quoniam iudicium Dei est secundum veritatem, in eos qui talia agunt. Matth. 7.

Omnes, inquit, & facientes, & assentientes, *digni sunt morte*. *Propter quod*, id est, propter quam causam, *inexcusabilis es, ô homo, omnis qui iudicas* alios. *Homo* dico, non gentilis tantùm, sed & *omnis*, siue gentilis, siue Iudæus, siue maior, siue minor. Cùm enim dicit *omnis*, subintrat iam monstrare non solùm gentilem, sed etiam Iudæum, qui secundùm legem volebat iudicare de gentilibus. Communiter ergo nunc de Iudæis & gentilibus agit, Iudæus enim iudicabat gentilem secundum pristinam conuersationem, & gentilis Iudæum. Vterque autem *homo*. Si Iudæus gentilem iudicat de idololatria, & multi Iudæorũ coluerunt idola. Si gentilis Iudæum de legis præuaricatione, & ipse præuaricator est legis naturalis. *Inexcusabilis*, inquit, *es, ô homo, omnis qui iudicas*. Hic ostendit, quia vnusquisq; homo naturaliter scit, quãuis se hoc scire nõ aduertat, scilicet se à Deo secundũ actus proprios iudicãdũ. Quomodo enim ipse aliũ peccãtem iudicio suo damnaret, si Deum ita facturum naturali sensu nõ videret? Omnes enim per naturalẽ legem atq; rationem nôrunt, & innocentiã præmium, & malitiam mereri supplicium. *Inexcusabilis es*, quia tu ipse testis es damnationis tuę. Nam *in quo* iudicio *iudicas alterum* ad damnationem, in eo *condemnas teipsum*: quoniam *eadem agis* tu ipse, *quæ iudicas* in altero esse damnabilia. Et sicut iudicas de

f de alio, sic potes scire quòd Deus iudicabit de te ipso. Et vere iudicaberis à Deo, sicut iudicas alios, qui faciunt ea quæ & tu facis: quia *scimus quod iudicium Dei est secundùm veritatem in eos qui talia faciunt*. Non enim accipiet personam in iudicio: sed siue maior, siue minor, siue Iudæus, siue gentilis sit quisq;, Deus illum verò iudicio, prout dignũ fuerit, iudicabit. Notandum quoque, quòd hæc sententia similiter damnãdum manifestet etiam nostri temporis quemlibet iudicem, vel Ecclesiasticum, vel secularem, qui facit ea quę in aliis iudicat.

Existimas autem hoc, ó homo, qui iudicas eos qui talia agunt & facis ea, quia tu effugies iudicium Dei? An diuitias bonitatis eius, & patientiæ & longanimitatis contemnis, ignorans quoniam benignitas Dei ad pœnitentiam te adducit? Secundùm duritiam autem tuam & cor impœnitens, thesaurizas tibi iram in die iræ & Mat. 16. *reuelationis iusti iudicij Dei, qui reddet vnicuique secundùm opera eius: ijs quidem, qui secundùm patientiam boni operis gloriam & honorem & incorruptionem quærunt, vitam æternam: ijs autem qui sunt ex contentione, & qui non acquiescunt veritati: credunt autem iniquitati, ira & indignatio, tribulatio & angustia in omnem animam hominis operantis malum. Iudæi primùm & Græci. Gloria autem & honor & pax omni operanti bonum: Iudæo primum & Græco.*

Nos scimus iudicium Dei esse in eos, qui talia faciunt. Sed tu cùm eadem facias, putas te euasurum illud iudicium? Et hoc est quod increpatiuè dicitur, *Existimas autem hoc, ó homo, qui iudicas*, id est, iudicio tuo damnas eos, *qui talia agunt, & facis ea quia tu effugies iudicium Dei?* Quamuis enim potestatem nunc super cęteros habeas, & non sit qui te in hoc mundo iudicet, non tamen existimare Deum tibi parciturum debes, si malè egeris. Putare enim posset aliquis imperitus, quòd tanto liberius sibi peccare liceret, quanto diligentius a-B lios à peccato compesceret. *Existimas quia iudicium eius effugies*, id est, nunquid tibi de impunitate blandiris, quia Deus in præsenti non reddit? *An contemnis diuitias bonitatis eius*, id est, diuitem & copiosam eius bonitatem, quia nunc misericordiæ tempus est, *& diuitias patientiæ eius*, qua peccantes patienter tolerat, *& longanimitatis*, qua diutius illos ad pœnitentiam expectat? Seuerè loquitur Apostolus, quia mala & dura mens non reuocatur Mat. 7. nisi terrore. Diuitiæ autem *bonitatis* Dei in hoc manifestantur, quòd tanta quotidie in terris mala faciunt homines, & tamen eis Deus solem suũ producit, & pluuias ministrat, aliaque multa bona largitur, blandiens vt ad pœnitentiam per beneficia prouocet. Diues esse monstratur & patientia eius, qui tot & tanta mala facientes patienter sustinet. Diues est & longanimitas eius, quoniam non statim punit eos, sed expectat ad pœnitentiam per multa tempora. Sed has *diuitias bonitatis & patientiæ & longanimitatis* contemnit, qui non sic vtitur eis ad pœnitentiam, vt Deus intendit, sed ad vanam securitatẽ vertit, æstimans Deum aut non curare humanas res, aut donare quod differt. *An contemnis*, inquit, has *diuitias, ignorans*, id est, non cogitans, *quoniam benignitas*, id est, pia misericordia *Dei adducit te*, quantum in se est, *ad pœnitentiam*, dum tibi spatium adhuc temporis indulget? Ipsa te prouocat ad pœnitendum: sed tu *secundùm duritiam tuam, & cor impœnitens, thesaurizas tibi iram*, quia durus es, & in malitia tua pertinax, de qua nec corde pœnites. Sunt enim, quibus mala, quæ agunt, displicent. Sed tu nec in corde pœni- C tentiam agis, quia nimis induratum est in malitia cor tuum. Et *secundùm* hanc *duritiam tuam thesaurizas tibi iram*, id est, accumulas & reponis tibi vindictam exercendam *in die iræ*, id est, in die vltionis extremæ. *Iram thesaurizas*, id est, in occulto multiplicas tibi, deterius peccãdo per indultum temporis spacium. Nam quia conuerti non vis, etiam spatio temporis accepto, per hoc mala tua ad reatum auges, per quod ea diluere poteras, si conuerti velles. De benignitate enim Dei iram sibi reprobus thesaurizat, quia dum ad pœnitentiam tempus accipit, & ad peccandum expendit, ipsum remedium gratiæ vertit in augmentum culpæ. Vnde & omnipotens Deus, quia collata remedia conspicit ad culpę augmentum trahi, ipsam benignitatem, quam contulit, in iudicij † distributionem vertit, vt inde post plus feriat, vnde modò amplius exspectat: & quia homo deserere malum non vult vt viuat, augeat vnde moriatur. *Thesaurizas*, inquit, *tibi iram* venturam *in die iræ*, id est, in die iudicij, qua Deus videbitur iratus esse reprobis, licèt nulla mentis perturbatione moueatur *& in die reuelationis iusti iudicij*, id est, in qua reuelabitur quod nunc occultum est, iustum iudicium Dei, qui tam iustè iudicabit, vt reddat *vnicuique secundùm opera eius*. Et verè ita *vnicuique reddet*, nam bonis bona, & malis mala. Et hoc est: His *quidem reddet gloriam, qui sunt boni operis secundùm patientiam*, id est, qui bona operantur, bene vtentes patientia Dei, vel *qui secundùm patientiam* bene operantur, id est, mercedem boni operis sui per patientiam expectant, perdurantes vsque in finem in bono & patientia, vt bona faciant & mala tolerent. His *reddet gloriam*, vt fulgeat sicut sol in regno Patris eorum: *honorem*, vt sint ei similes, sicut Iohannes dicit: *Quia cùm apparuerit, similes ei erimus: & incorruptionem*, id est, immortalitatem. 1. Ioan. 3. Hæc *reddet* Deus illis, *qui sunt secundùm patientiã boni operis*, & hoc *quærentibus vitam æternam*, id est, D illis solummodò, qui ex patientia & bona actione sua nihil aliud quàm vitam æternam quærunt. Etsi enim *patientiam boni operis* ostendunt, *gloriam* tamen *& incorruptionem* non recipient, si intentione cordis *vitam æternam* non quærunt. Istis quidem gloria dabitur. Sed his, *qui sunt ex contentione*, sicut vos, qui nunc contenditis adinuicem, *qui sũt ex contentione*, id est, ex veritatis impugnatione, vbi quod asseritur, non ratione, sed animi pertinacia defenditur. *& qui non acquiescunt* Euangelicæ *veritati*, cùm eis annuntiatur, vt faciãt quod veritas præcipit, sed *credunt iniquitati*, quam diligunt, promittentes sibi impunitatem malorum, quę faciunt. His reddetur *ira*, id est, iusta vltio Dei, *& indignatio*, id est, seueritas eius, *tribulatio* de reatu conscientiæ *& angustia* de vana pœnitentia, quãdo erunt inter se pœnitentiam agentes, & prę angustia spiritus gementes. Vel *ira*, id est, pœna, *& indignatio*, quia sibi ipsis indignabũtur, quòd male agentes iram Dei meruerunt. Huiusmodi *ira & indignatio* dabitur corporibus & animabus eorũ in futuro. Et antequam animę eorum resociẽtur corporibus, interim veniet *tribulatio*, quantum ad exteriorem cruciatum: *& angustia*, quantum ad conscientiam, quæ torquebat interius ipsas animas. Vel post resurrectionem *tribulatio* in corporibus, *& angustia* in animabus. Hæc pœna veniet *in omnem animam operantis malum*: quia anima prima peccat, & idcirco pœnam principaliter sentit. Superius etiam dictum erat, reprobum thesaurizare sibi iram in die iudicij. Et nunc, ne quis putaret quòd

Aliàs distrib. — f

A quòd reprobi vſque ad diem illam ſine pœna eſſenr, additur, pœnam eſſe dandam *in omnem animā hominu operantiꝰ malum.* Ac ſi dicatur: Non ſolùm in illa die & deinceps ſentiet iram malus, ſed & ante. *In omnem animam operantis malum, Iudæi primùm, & deinde Græci,* id eſt, gentilis. Iudæus gentili in culpa præfertur, quia præter naturalem legem, & Moyſi legem ſcriptam habuit, ac prçuaricatus eſt. Iudæus ſemper anteponitur, quia prius Deum cognouit: & credens, propter Abraam honorificentior eſt: diſſidens autem, peius tractandus, quoniam promiſſa patribus refutauit. Oſtenſo autem quod malè operantes ex vtroque populo ſint puniendi, oſtendit econtra quòd beneagentes ex circunciſione & præputio ſint glorificandi, ideoq; ſententiam præmiſſam repetit: Pœna erit malè operanti. Sed *gloria,* id eſt, *ſplēdor* clarificati corporis, *& honor,* id eſt, locus ad dexteram iudicis, *& pax,* id eſt, omnimoda quies in regno, erit *omni operanti bonum*: non dico *omni,* qui videtur operari *bonum,* ſed qui veraciter operatur quod Deus bonum iudicat, *Iudæo primùm. Primùm* credulitatis tempore, non dignitate. Iudæi enim primò crediderunt, ac bonum operati ſunt, & poſtea Grçci, per quos ſignantur gentiles, ſed nunc vtriq; patrem in regno locum beatitudinis habent.

Non eſt enim perſonarum acceptio apud Deum. Quicunque enim ſine lege peccauerunt, ſine lege peribunt. Et quicunque in lege peccauerunt, per legem iudicabūtur. Non enim auditores legis iuſti ſunt apud Deum, ſed factores legis iuſtificabuntur.

Iure æquiparo Iudæum & gentilem in pœna & gloria, quia Deus iudicat non ſecundùm perſonas, ſed ſecundùm merita. *Non enim eſt apud Deum acceptio perſonarum,* ſed acceptio bonorum operū. Siue enim Iudæus, ſiue gentilis, vnuſquiſq; ſecun-
B dùm opera ſua iudicatur à Deo. Et verè Deus perſonam non accipit. Nam *quicunque peccauerunt ſine lege,* ſicut gentiles, qui legem ſcriptam non acceperunt: *peribunt ſine lege,* id eſt, non fiet de eis legale iudicium, quia in gehennam ſine iudicio præcipitabuntur. *Et quicunque in lege peccauerunt,* ſicut Iudæi, qui legem Moyſi non ſeruauerunt, *per legem iudicabuntur,* id eſt, damnabuntur: quia ipſi audient verba iudicis, vt pereant propter legem eius, quam acceperunt ac violauerunt. Vel hoc poteſt hæc ſententia intelligi demonſtrare, quòd quicunque minus peccat, minus punietur: & qui magis peccat, durius damnabitur. Nam *quicunque peccauerunt ſine lege,* id eſt, ſine legis tranſgreſsione, ſicut gentes, ſcilicet qui minus peccauerunt: *ſine lege peribunt,* id eſt, minus punientur: quia tantùm propter peccata ſua damnabuntur, non propter tranſgreſſionem legis Moſaicç, quia non habuerunt illam. Et ediuerſo *quicunque peccauernt in lege,* id eſt, grauius peccauerunt legem tranſgrediendo, *per legem iudicabuntur,* id eſt, atrociꝰ damnabuntur: quia & propter legis prçuaricationem, & propter peccata ſua punientur. Et verè *per legem iudicabuntur,* vt pereant, quia propter ſolam legis notitiam non ſaluabuntur, quoniam ſolo legis auditu non iuſtificantur, & ſine iuſtitia nemo ſaluatur. *Non enim* illi, qui tantùm *auditores* ſunt *legis iuſti ſunt apud Deum,* quamuis apud homines æſtimentur iuſti: *ſed factores legis iuſtificabuntur,* id eſt, iuſti iuſtificabuntur. *Factores* enim *legis,* vtique iuſti ſunt. Ac per hoc tantundem eſt ac ſi diceretur: *Factores legis* creabuntur, non quia erant, ſed vt ſint, vt vel ſic intellligerent etiam Iudçi legis auditores, indigere ſe gratia iuſtificatoris, vt poſſet eſſe factores. Vel *iuſtificabuntur,* id eſt, Iuſti deputabuntur. *Factores* enim *legis* illi ſunt, qui credunt in Chriſtum, quem lex promiſit, & de quo Moyſes ait: *ipſum audietis tanquam me.* Sed credere in eum, & audire eum, id eſt, obedire ei, nemo poteſt niſi donante ipſius gratia. G Deut. 24.

Cùm enim gentes, quæ legem non habent, naturaliter ea quæ legis ſunt faciunt. eiuſmodi legem non habentes, ipſi ſibi ſunt lex, qui oſtendunt opus legis ſcriptum in cordibus ſuis, teſtimonium reddente illis conſcientia ipſorum, & inter ſe inuicem cogitationum accuſantium, aut etiam defendentium, in die, qua iudicabit Deus occulta hominum, ſecundùm Euangelium meum per Ieſum Chriſtum.

Factores legis iuſtificabuntur, quia etiam gentes. Et hoc eſt quod adiungit, *cùm enim gentes* &c. Vel ita dixerat gentilem damnari, ſi malè operaretur, & ſaluari, ſi bene. Sed cùm legē nō habeat, & *quaſi neſciat quid ſit bonum.* & quid ſit *malum,* videretur neutrum ſibi debere imputari. Cōtra Apoſtolus: Et ſi non habet legem ſcriptam, habet naturalem, qua intelligit & ſibi conſcius eſt, *quid ſit bonum* vel *malum*: & ideo credendus eſt bene vel malè operari, & merito ſaluari vel damnari. Quod non eſt niſi per gratiam & fidem, quæ renouat naturalē imaginem Dei in homine ſcriptam, ſine qua renouatione malè operatur, & damnatur, accuſante eum conſcientia. Et hoc eſt quod ait: *gentes, quæ legem Moſaicam non habent naturaliter,* id eſt, *naturali ratione* ſuadente, *faciunt ea quæ legis ſunt,* id eſt, quæ lex fieri iubet, *non habētes legem eiuſmodi,* id eſt, ſcriptā. *ipſi ſunt ſibi lex,* id eſt, *naturalis ratio eſt eis lex qui bona laudantes, & mala damnantes, oſtendunt opus legis eſſe ſcriptum in cordibus ſuis,* id eſt, firmiter impreſſum rationi eorum. Nullus enim eſt *qui facit alteri iniuriam,* niſi qui fieri nolit ſibi. Et in hoc tranſgreditur naturę legem, quam non fingitur ignorare, dum id quod facit, *non vult pati. Opus enim legis* eſt, non *occidere, non mœchari, non furari, non concupiſcerere, non falſum teſtimoniū dicere, patrem & matrem honorare,* & his ſimilia facere, vnumq; Deum creatorem omniū credere. Et hæc omnia naturalis ratio ſcripſit in corde *gentilium.* Et *ita nouerunt quid agendum eſſet, & quid vitādum, teſtimonum reddente illis* in die iudicij *conſcientia ipſorum* de his, quę fecerunt: quia ipſi ſibi teſtes erunt *bonorum & malorum,* quę geſſerunt, ſcientes inde ſe meritò ſaluari vel damnari. Nec ſolùm *conſcientia operum,* ſed & *cogitationum malarum* vel *bonarum, cogitationum* dico *accuſantium inter ſe inuicem, aut etiam defendentium*: quia viciſſim *ſe accuſabunt* vel *defendent* ipſæ cogitationes in *conſpectu iudicis,* vt cogitationes noſtræ omnes vno tempore congregatę, iuſtum iudicem probent, dum aut accuſat nos noſtra conſcientia, aut excuſat, vtrum plura ſint peccata, an bona opera: & vtrum vetera, an noua: vtrum deleta pœnitentia, an nouis ſceleribus inſtaurata. Ita vel accuſabunt, vel defendent nos cogitationes noſtræ, non vtique illæ, quæ tunc erunt, ſed iſtæ, quæ nunc ſunt in nobis. Cùm enim ſiue bona, ſiue mala cogitamus, velut in cera, ſic in corde noſtro tam bonarum, quàm malarum cogitationum notæ quædam & ſignacula relinquuntur. Quę in occulto nunc pectoris poſita, in die illa reuelabūtur ab eo, qui ſolus poteſt occulta hominum ſcire. Quarum notarum cauſas non latere Deum, etiam conſcientia noſtra conteſtabitur. Et quia non ſolùm opera, ſed etiam cogitationes in illlo iudicio tam ſubtiliter exquirentur, ideo fidelis quiſque ſemet-

Exo. 20. D

A temetipsum debet introrsus discutere nunc, & vehementer ante iudicium examinare, vt districtus iudex eo iam tranquillus veniat, quo reum suum discutere apperit, quem iam pro culpa punitum cernit. *Testimonium*, inquit, *reddente illis conscientia*: quoniam conscientia propria sufficit vnicuique ad testimonium. Conscientia, subauditur operum & *cogitationum inter se inuicem accusantium aut etiam defendentium.* Non dicit quòd eædem cogitationes accusant & defendant, sed quòd vicissim quædam accusant, & quædam defendant contra malignorum spirituum accusationem. *Conscientia reddente testimonium in die cùm iudicabit Deus*, vel *in die*, id est, in luce, *cùm iudicabit Deus occulta hominum*, id est, secreta cordis, vel peccata latentia, per confessionem non manifestata, *iudicabit Deus* : & hoc *secundùm Euangelium meum*, id est, *secundum Euangelium*, quod ego prædico. & *iudicabit* non per seipsum, sed *per Iesum Christum*: quia *Pater non iudicat quenquam* per seipsum, sed per Filium, *quoniam omne iudicium dedit Filio.* Ioan 5.

Si autem tu Iudæus cognominaris, & requiescis in lege, & gloriaris in Deo, & nosti voluntatem eius, & probas vtiliora, instructus per legem, confidis teipsum ducem cæcorum esse, lumen eorum qui in tenebris sunt, eruditorem insipientium, magistrum infantium, habentem formam scientiæ & veritatis in lege.

Postquam allocutus est gentium partes, vel communiter de Iudæis & gentibus est loquutus, nunc ad solos Iudæos sermonem dirigit, cupiens eos humiliare, quoniam ex accepta lege superbiebant, & gentes quasi peccatrices despiciebant. Grauius enim accusat illos peccasse præuaricando legem. Quasi dicat: Gentilis habet tantùm naturalem legem, sed *tu si Iudæus* vocaris, & legem scriptam habes, maiora dona diuinitus accepisti, B & maiora bona debes operari. *si tu cognominatis Iudæus*, id est, si à tua cognatione trahis hoc nomen quod est *Iudæus*, non habens nominis significatũ, hoc est, non rei veritate *Iudæus*, sed solo nomine, quod tibi propter dignitatem vẽdicas à Iuda, qui dignior fuit inter filios Iacob. *& requiescis in lege*, id est, delectaris in Scriptura legis, quia non est tibi laborandum ad perquirendam veritatem, sicut gentilibus, qui legem non habent. *& gloriaris in Deo*, non eo modo, quo postulat gratia, quę non operum meritis, sed gratuita datur: sed velut qui solus merueris legem eius accipere. *& nosti voluntatem eius*, id est, quid ipse velit ab hominibus fieri: vel *voluntatem eius*, de redemptione humani generis. *& probas vtiliora*, id est, de vtilibus vtiliora scis eligere. *instructus per legem*, quia per naturam multa vtilia probantur, per legem verò vtiliora, & per gratiam perfectiora. si talis es, *confidis teipsum esse ducem cæcorum*, id est, te posse ducere per viam iustitiæ eos, qui non intelligunt quid debeant agere, & te esse *lumen eorum qui in tenebris sunt*, quod scilicet possis eos illuminare. Cæcos *in tenebris* positos, intelligamus gentiles, qui & lumine rationis priuati sunt: & si quid sciunt, tamen *in tenebris sunt*. Vel quoslibet mente cæcatos & *in tenebris* ignorantiæ constitutos accipiamus, quorũ Iudæus se non solùm manuductorem, sed & illuminatorem esse gloriatur propter *legis* notitiam. Et eruditorem *insipientium*, id est, quòd imperitos Iudæos ponere possit extra ruditatem, qua legem aliquo modo sciunt, sed quomodo eam debeant intelligere, dubij sunt, & inde inter se loquuntur, & *magistrum infantium*, eorum Iudæorũ, qui neque fari sciunt de legis dubietatibus, *habentem formam scientiæ & veritatis in lege*, vt alijs exemplar scientiæ legis sit & veritatis. Quidam enim habent scientiam & intellectum alicuius libri, & ita sentiunt sicut autor ipse sensit, non tamen inde veritatem, quia nesciunt quomodo sit verum, nec etiam verum esse sciunt. Sed Iudæus habere se iactat & sensum legis, & scire verum esse illum sensum legis, ita vt alijs habere volentibus sit exemplar, tanquam qui ex legis litera formam scientiæ & veritatis acceperit. Et quia hæc omnia profitetur quidem, nec tamen verè tenet, ideo subiungitur. C

Qui ergo alium doces, teipsum non doces? Qui prædicas non furandum, furaris? Qui dicis non mœchandũ, mœcharis? Qui abominaris idola, sacrilegium facis? Qui in lege gloriaris, per præuaricationem legis Deum inhonoras? Nomen enim Dei per vos blasphematur inter gentes, sicut scriptum est. Isai. 52. Ezec. 36.

Quandoquidem ita gloriaris de lege, & alios te docere iactas, *ergo tu qui alium doces*, cur *non doces teipsum*, id est, tu *dux cæcorum*, quomodo viam rectam non vides? si enim videres, per ipsam vtique ambulares. *Tu lumen eorum qui in tenebris sunt*, quomodo nõ abijcis opera tenebrarum? *Eruditor insipientium*, cur etiam timorem Domini, *qui est initium sapientiæ*, reliquisti? *Magister infantium*, cur puer es sensu? Qui habes *formam scientiæ & veritatis in lege*, cur nec ipse sequeris, nec alios sequi malo tuo exemplo permittis? Quare non conuenit vita tua doctrinæ tuæ, & opus tuum destruit fidẽ tuam? *Qui prædicas non furandum, furaris? Qui dicis non mœchandum*, id est, non adulterandum, *mœcharis? Qui abominaris idola, sacrilegium facis?* id est, tu ipse facis, quod prædicas fieri non debere, dum fidem Christi à lege per malam interpretationem surripis: & legem adulteras, quum ablata veritate mendacium ponis: ac sacrilegus es, dũ *Christum*, quem propheticus sermo significat, negas. D Et cur hæc facis? Cur sensum de Christo *furaris* ex lege? Et cur *mœcharis*, id est, adulteras, hoc est, mentem tuam falsitate corrumpi facis, contemnendo veritatem Christianę fidei quasi legitimũ virum, & eligendo mendacium velut *adulterum*? Non enim est vna mœchatio, sed omne quod totum Deo debes, si alij quàm Deo reddideris, siue amorem, siue timorem, siue seruitium, siue obedientiam, siue spem. Et ideo grauius ab illo delinquitur, à quo perfectio prædicatur. Et tu *qui idola* detestaris, cur *sacrilegium facis*, id est, cur aufers Christum de sacro, hoc est, à lege, negando eum ibi sonari? Sacrilegium enim vocatur sacri furtũ, quia legere vel sublegere, furari dicitur. Sacrilegium quippe est, vel sacrum de sacro auferre, sicut Reliquias de Ecclesia: vel sacrum de non sacro, sicut crucem de domo laici: vel non sacrum de sacro, sicut capam laici de Ecclesia. Et sacrilegium facit, qui sacrum Christi intellectum à sacra lege tollit. Sacrilegium enim est in hoc loco propriè, quod in Deum committitur, quasi sacri violatio, vel mandatorum præuaricatio. Vnde & additur: *Qui in lege gloriaris*, id est, qui de lege quam solus ex omnibus populis qui sub cælo sunt, accepisse te iactas, cur *Deum per præuaricationem eiusdem legis inhonoras faciendo furta, & adulteria, & sacrilegia?* Nam *secundùm literam multi Iudæorum hoc fecisse reperiuntur, furta videlicet, & adulteria, & sacrilegia. Figuratur autem per hunc, quem ita nunc increpat Apostolus*, quilibet doctor Ecclesiæ, qui bona prædicat & mala facit, destruens mores bus, Eccles. 2

A quod astruit vocibus. Cui rectè dicitur: *Qui alium doces, teipsum non doces*, &cæt. Deinde probat quòd Iudæi præuaricando Legem, inhonorauerint Deum. Verè *Deum inhonoras* tu, & similes tui: nam *nomen Dei*, id est, gloria & fama nominis Dei *blasphematur*, id est, vituperatur, *inter gẽtes per vos*, id est, per malam cõuersationem vestram. Sicut enim bona vita fidelium causa est, vt Deus glorificetur à videntibus: sic quando illi, qui Legem Dei acceperunt, malè viuunt, illorum praua conuersatio causa est, vt Deus blasphematur. *Sicut scriptum est*. Ideo non apposuit vbi, vel quibus verbis hoc scriptum sit, quia Iudæis loquebatur, qui legem & Prophetas habebant: & vbi hoc scriptum esset, satis nouerant, videlicet in Ezechiele, per quem Deus de illis, qui in Chaldæa tenebantur
Ezech. 36. captiui, conquæstus est, dicens: *Ingressi sunt ad gentes, & polluerunt nomen sanctum meum, cùm diceretur de eis. Populus Domini iste est, & de terra eius egressi sunt.* Sic tunc per illos blasphemabatur nomen Domini, quòd ipsi malis operibus suis polluerãt in oculis gentium. Putabant enim gentes quòd ea quæ Iudæi faciebant, placerent Deo ipsorum, & ideo vituperabant eum. Similiter & per eorum nequitiam, qui tempore, quo Paulus hæc scribebat, dispersi inter gentes erant, blasphemabatur Deus à gentibus. Sic & nunc per nonnullos religionis professores, dum prauitatis exempla de se ostendunt, blasphematur plerunque Deus ab imperitis & secularibus.

Circuncisio quidem prodest, si legem obserues. Si autem præuaricator legis sis, circuncisio tua præputium facta est. Si igitur præputium iustitias legis custodiat, nonne præputium illius in circuncisionem reputabitur: & iudicabit id quod ex natura est præputiũ, legem con-
B *summans, te, qui per literam & circuncisionem legis præuaricator es? Non enim qui in manifesto Iudæus est, neque quæ in manifesto in carne est circuncisio. sed qui in abscondito, Iudæus est: & circuncisio cordis, in spiritu, non litera, cuius laus non ex hominibus, sed ex Deo est.*

Ostenderat legem non valere Iudæis, & nunc ostendit nec circuncisionem illis prodesse. Postquam enim probauerat eos non posse gloriari de lege, quia transgressi sunt eam, id est, moralia præcepta eius: Possent ipsi respondere, dicentes: Quãuis ipsa lex non proficiat nobis, quia transgressi sumus illam, sicut tu dicis, tamen de circuncisione possumus gloriari, quia per eam præcellimus gentes incircuncisas. Et Apostolus: *Circuncisio quidem prodest, si legem obserues*, id est, cum obseruantia moralium præceptorum in fide factorum. Sed *si sis præuaricator legis*, sicut es, vt probauimus, id est, si quod circuncisio exigit, non impleas, tunc *circuncisio tua* carnalis, de qua multum gloriaris *facta est præputium*, id est, plus non valet tibi quàm si circuncisus non esses. *Prodest*, inquit, suo tempore *circuncisio*, quia Iudæorum facit viuere, & non exterminari. *Prodest circuncisio*, quia facit in lege esse. *Prodest*, quia obediendo Deo facit signum futuræ veritatis, dum populus rudis sub timore custoditur: Carnis enim circuncisio veram cordis circuncisionem præsignat. Et ideo ante Saluatoris aduentum *prodest* carnalis *circuncisio, si legem obserues*, id est, si & moribus circuncidaris. Non enim alia intelligitur esse vera circuncisio, quam animæ purgatio, & vitiorum abiectio. Et idcirco *prodest* carnis *circuncisio*, si & mens per obseruantiam moralium præceptorum legis circuncisa sit. Signum prodest, si res adsit. Cæterum signum sine re superfluũ erit. Hoc est enim

C quod subditur, quia *si præuaricator legis sis, circuncisio tua præputium facta est*: quoniam cùm sis carne circuncisus, opere es Incircuncisus. Similiter dici potest Christiano: Baptismus *prodest, si* Euangelium *obserues. Si autem præuaricator legis sis*, id est, Euangelij, baptismus tuus nihil tibi valebit. Sic & monacho: Cuculla *prodest*, si regulam *obserues. Si autem præuaricator* regulæ sis, cuculla tua inutilis facta est. Deinde infertur à contrarijs sic: *Quando* quidem *si præuaricator legis* fueris, *circuncisio* tibi non plus prodest, quàm *præputium: igitur si præputium* obseruet legem, tantundem prodest ad salutẽ, quantum circuncisio cum obseruatione legis. Et hoc est, *Si præputium*, id est, gentilis, qui in præputio carnis ad fidem Christi venit, *custodiat iustitias legis*, id est, præcepta moralia, per quæ iustificatur Exod. 20.
homo, sicut: *Non mœchaberis, Non concupisces, Honora patrem & matrem, &, Diliges proximum tuum sicut teipsum, nonne præputium illius reputabitur in circuncisionem?* id est, nonne ipse habens præputium, æquiparabitur Iudæo habenti circuncisionem cum legis obseruatione? id est, non oberit ei præputium habere, si legem spiritaliter obseruet, sed in filijs Abrahæ reputabitur, & quod circuncisio facit Iudæo legem obseruanti, idem faciet præputium, postquam cum fide præcepta legis obseruabit. Et non solùm æqualis erit Iudæo, sed etiam Iudæum *iudicabit*, non potestate iudicij, sed comparatione facti melioris. *præputium*, id est, præputiatus, *consummans*, id est, complens *legem, te*, ô Iudæe, *qui per literam & circuncisionem es præuaricator legis. Præputium*, inquam, *quod est ex natura*, id est, quod ita permanet, vt natura dictauit, nec circũcidendo resecauit, quod sibi natura dedit, illud D
præputium custodiendo naturalem legem, quam tu præuaricaris in litera, *iudicabit te*, id est, comparatione sui iudicabilem te ostendet. Ita secularis vir, si religiosè vixerit, condemnabit respectu sui eum, qui religionis habitum & professionem habet, nec tamen religiosè viuit. Dixi quòd *circuncisio tua præputium facta est*, & *præputium* gentilis *in circuncisionem reputabitur*. Nec immeritò: *Non enim est*, verus *Iudæus* ille, *qui in manifesto Iudæus est*, id est, in vocabulo & natione & legis obseruantia carnali, *neque est* vera *circuncisio* illa, *quæ in manifesto*, id est, quæ corporeis oculis videri potest in carne, id est, in cutis ablatione, sed ille est verus *Iudæus, qui in abscondito Iudæus est*, id est, in secreto cordis confitens & laudans Deum, & illa est vera circuncisio, quæ est cordis. Antiqui patres & circuncisionem carnis habebãt propter signaculum fidei, & circuncisionem cordis propter ipsam fidem. Sunt ergo Iudæi in circuncisione carnis, & sunt Iudæi in circũcisione cordis. Ab his patribus degenerantes isti, qui in nomine gloriantur & facta perdiderunt, remanserunt in carne Iudæi, & in corde pagani. Qui idcirco maximè Iudæi sunt appellati, quia Iudas vnus erat ex duodecim filijs Iacob, & de tribu eius regnum veniebat Iudæis, sicut & ipse Iacob prophetauerat, dicens: *Non au-* Gen. 49.
feretur sceptrum de Iuda, & dux de femoribus eius, donec veniat qui mittendus est. Nunquam ergo post Dauid habuerunt regem Iudæi, nisi de tribu Iuda, donec Christus veniret, qui & ipse de tribu Iuda nasci dignatus est, vtpote verus rex. Herodes enim, sub quo Dominus natus est, primus ex alienigenis regnauit in Iudæa. Itaque ipso iam veniente Domino, euersum est regnum Iudæorum, & sublatum ab eis. Modò non habent regnum, quia noluerunt cognoscere regem verum. Qui ergo à Iuda, de cuius stirpe regem habebant, vocabantur

A tur Iudæi, videamus si iam hoc nomine sunt appellandi. Ipsi enim voce sua abdicauerunt se ab isto nomine, vt Iudæi non sint digni appellari, nisi tantùm carne. Cùm enim sæuirent in Christum, qui de Iuda & de Dauid rex eis datus fuerat, ait illis Pilatus: *Regem vestrum crucifigam?* At illi: *Non habemus regem nisi Cæsarem.* Si non habebant *regem nisi Cæsarem*, ablatum erat sceptrum ex Iuda. Et si ablatum erat sceptrum ex Iuda, iam venerat qui mittendus erat, & illi virtutem Iudaici nominis perdiderant. Illi autem verè sunt Iudæi, qui Christiani facti sunt ex Iudæis. Cęteri verò Iudęi, qui in Christum non crediderunt, etiam nomen ipsum perdere digni fuerunt. Iudęa ergo vera, *Christi Ecclesia* est, credens in illum regem, qui venit ex tribu Iuda per Virginem Mariam. Rectè itaq; dicit Apostolus non verè Iudæum esse, *qui in manifesto Iudæus est, neque* veram, *quæ in manifesto in carne circuncisio est, sed* eum *qui in abscondito Iudæus est*, & eam circuncisionem, quæ est *cordis in spiritu, non in litera*, id est, vt secundùm spiritum, non secundùm literam lex intelligatur. *Circuncisio cordis*, est voluntas pura ab omni illicita concupiscentia. Quæ circuncisio *non* fit *litera* docente & minante, sed *spiritu* adiuuante & sanante. *Cuius* circuncisionis vel Iudæi, *laus non ex hominibus, sed ex Deo est*, quia non ex inani vocabulo laudatur ab hominibus, sed ex intima veritate à Deo, qui per suam gratiam præstitit ei, vnde laudari possit & dicere. *In Domino laudabitur anima mea* Nam etiamsi homines talem Iudęum vel talem circuncisionem laudent, laus illa *non ex hominibus est, sed ex Deo*, id est, non ex humanis meritis, sed ex Dei gratia. Non enim iure quisquam laudari potest solis suis meritis, si ei gratia superna defuerit: sed
B cuicunque gratia illa affuerit, hunc verè laudabilem facit. Sic & nonnulli gloriantur apud homines de exteriori habitu religionis, qui tamen intus non habent quod foris ostendunt: alij verò moribus sunt religiosi, qui vestem non gerunt religionis: nec ab hominibus laudantur quasi religiosi: sed à Deo, qui nouit quod sunt.

CAPVT III.

Quid ergo amplius est Iudæo? aut quæ vtilitas circoncisionis? Multum per omnem modum. Primùm quidem quia credita sunt illis eloquia Dei. Quid enim, si quidam illorum non crediderunt? nunquid incredulitas illorum fidem Dei euacuauit? Absit. Est autem Deus verax, omnis autem homo mendax, sicut scriptum est: Vt iustificeris in sermonibus tuis, & vincas cùm iudicaris.

Dixerat Apostolus quòd circuncisio, si legem seruet, vtilis est: si verò pręuaricaretur, in pręputium vertitur: & econtra, si præputium impleat legem, reputatur in circuncisionem. Nunc autem quia videt quod sibi possent obijcere Iudæi. Ergo nihil est amplius nobis, quàm gentilibus, & sic Deus superfluè fecit nos circuncidi, ipsemet ponit illam obiectionem, ostendendo quid illis sit maius quàm gentilibus. Quando quidem *circuncisio* præuaricans legem, fit *præputium: & præputium consummans legem*, reputatur *in circuncisionem*, id est, Iudæus fit gentilis, & gentilis Iudæus, *ergo quid amplius est Iudæo*, qui dicitur peculiaris populus Dei, quàm gentili, qui dicitur canis immundus? *aut quæ vtilitas est circuncisionis*, id est, quid consequutus est de circuncisione? Huic interrogationi vel obiectioni respondetur, quia multum amplius Iudæo secundùm priora tempora, & hoc per omnem modum, id est, per corporalem & spiritalem modum. In vtroque enim modo fecit Deus multa Iudæis, quæ gētilibus non fecit: & ita secundùm priorem statum sunt digniores, sed nunc in fide non excellentiores. Corporali modo pluit illis manna in deserto, & introduxit eos in terram promissionis, ac magnis opibus ditauit: spiritali quoque modo bene fecit eis, dans illis notitiam sui, & aperiens voluntatem suam, & iustificans eos, per fidem venturi Redemptoris. Primùm quidem. Quasi dicat, Vt alia minora de temporibus prætermittam, hoc primum & præcipuum pono, quòd *eloquia Dei*, id est, Lex & Prophetæ *illis, vt amicis, sunt credita*, per quæ intelligerent de futura incarnatione sapientiæ Dei, & redemptione hominū. Vel *credita sunt* ab illis, quià nos credimus veras esse Scripturas, quas illi tradiderunt nobis, & à nulla alia gente libros diuinæ authoritatis recepimus. Siue *credita sunt* ab illis, id est, ipsi ea crediderunt, quæ Prophetæ & Lex de Christo prædixerant: & ita facilius receperunt Christum, quem in ipsis eloquijs intelligebant promissum. Et verè *credita sunt illis*, hoc est, illi ea crediderunt. *Quid enim* obest, *si quidam illorum non crediderunt?* Vel ita: Verè plus habuerunt in eo, quod Deus credidit illis eloquia suà, quoniam propter hæc Christus ad eos venit, & ad fidem primos adduxit. *Quid enim* obfuit, *si quidam illorum non crediderunt? Nunquid incredulitas illorum fidem Dei euacuauit*, id est, inanem fecit fidem Dei, qua credunt homines in Deum? Absit, vt euacuaret eam. Non enim ideo minus factum est credētibus, si alij credere noluerunt, nec fides propter eos vacua remansit, sed repleta est credentibus. Vel fides Dei est fides promissionis, quam fecit Abrahæ de Christo & multitudine spiritalium D
filiorum. *Et si quidam Iudæorum non crediderunt, nunquid incredulitas illorum euacuauit fidem Dei?* id est, nunquid vacuam & inexpletam fecit promissionem Dei? Psal. 115. Absit hoc ab humanis cordibus, vt diuinam promissionem putent euacuatam. Licet enim aliqui fuerunt increduli, tamen alij crediderunt, in quibus completa est veritas promissionis. Non est euacuata fides promissionum Dei, sed Deus est in promissionibus suis verax, quoniam veraciter illas adimplet. Deus quidem verax est, in omnibus quæ loquitur, sed *omnis homo, est mendax*. Hoc addit, vt appareat promissionem Dei factam esse & completam, non propter aliquam hominum dignitatem, sed propter misericordiam, vt gratia detur indignis, & commendatior sit gratia. *Deus* dicitur *verax*, id est, inuariabilis, tam in essentia, quàm in promissis. *Homo autem mendax*, nec verum esse habens, propter peccata defluens. *Omnis* nanq; *homo mendax est*, id est, humana natura, sic est ex primitiuo casu corrupta, veneno serpentis infecta, vt sine mendacio peccatorum non existat in hoc seculo. Non enim solùmodò verbis, sed & factis *est mendax. Omnis homo* in quantum homo est, *est mendax*. Sed nonnulli, qui per gratiam Dei supra homines fiunt, etiam veraces per eandem gratiam efficiuntur. Quibus de causis fidem suam Deus non permisit euacuari, tum propter suam immutabilem veritatem, tum propter venialem statum humanæ fragilitatis, quę postquam à veritate decidit, sine peccatorum mendacio non potest existere. Ita *est Deus verax, & homo mendax, sicut scriptum est* in Psalmo: *vt iustificeris in sermonibus tuis*. Quasi diceret Psalmista: O Domine, pronuntiasti quidem sine personarum acceptione te in peccatores vindicaturum: Psal. 50. & dum nunc mihi remittis, propitiationem tuam mendacium iudicant. Sed vincis, dum *iudicaris*

A *caris* iniustus esse remittēdo peccata mea: quia dū homo ipse culpam in se lamentādo persequitur, indulgentia pietatis tuæ non iniusta esse probatur. Dum in me reatum arguis per Prophetam, probas te habere de nostris operibus curam, & vincis eos, qui te incuriosum humanorum actuum iudicabant. Sicque tu *verax* esse probaris, homines autem mendaces. *Peccaui, & malum coram te feci, vt* tu mittendo filium tuum de stirpe mea, sicut promisisti *iustificeris sermonibus* tuæ promissionis, id est, iustus & verax esse comproberis, nō dimittendo propter iniquitatē meā, quin filium tuum, sicut loquutus es, ex semine meo carnem suscipere facias, vt mundum redimat, *& vincas*, implendo promissa *cùm iudicaris*, non debere implere propter peccata mea. *Iustificeris in sermonibus tuis*, implendo illos. Iustitia enim sermonum est veritas, *& vincas* reprehensores tuos mendaces, *cùm iudicaris* ab illis iniustis, dum mihi parcis, & dignum me tua promissione facis. Hanc lineam Apostolus sequitur nunc, quasi dicens: Vel transgressi quidem Iudæi fecerunt nomen Domini blasphemari, vt diceretur: Hæc erat illa gens sancta & populus electus, qui se nunc transgressione & inexpiabili sacrilegio & crimine impietatis inuoluit: ecce per scelus eorum vacuata sūt promissa Dei. Sed non ita est. Nam si transgressores à gratia exciderunt, veridicam Domini promissionem obedientia fidelium consequitur. Ac sic confusis illis, qui eloquia diuina in irritum adducta iactabant, iustificatur Deus *in sermonibus* suis, & vincit *cùm* iudicatur, dum gratiam ab incredulis repudiatam, credentibus confert.

Si autem iniquitas nostra iustitiam Dei commendat, quid dicemus? Nunquid iniquus est Deus qui infert iram? (Secundùm hominem dico) Absit. Alioquin, quomodo iudicabit Deus hunc mūdum? Si enim veritas Dei in meo mendacio abundauit, in gloriam ipsius, quid adhuc & ego tanquam peccator iudicor? & non sicut blas-
B *phemamur & sicut quidam aiunt nos dicere faciamus mala vt veniant bona: quorum damnatio iusta est.*

Dixit quòd *Deus est verax, & omnis homo mendax*, quòd indignis dat bona, in quo apparet commendabilior eius iustitia & gratia. Vnde peruersus aliquis dicens Deum vti malis quasi instrumento ad gloriam suam, rem eò deducit, vt dicat iniquum Deum, qui peccata punit quæ sibi prosunt. Quod Apostolus remouet. Vertitur enim hoc loco duarum ratio personarum, id est, cuiuslibet imperiti malè interpretantis, & Apostoli refellentis. Nam propter sententiam, qua dictum fuerat, *vt iustificeris in sermonibus tuis, & vincas cùm iudicaris*, videbatur ei pars diuersa respondere: O Apostole, magnum peccatis nostris solatium cōtulisti, dicendo quòd iustificetur Deus in nostrorum indulgentia delictorum, quia iniustè peccata nostra puniuntur, quæ ad manifestandam Dei patientiam beneuolentiamque proficiunt. Et Apostolus: Deus quidem iustificatur *in sermonibus suis*. Sed *si iniquitas nostra*, sicut tibi videtur, *commendat iustitiam Dei*, id est, maiorem declarat, dū remittit aut iudicat, *quid dicemus*, subaudi, de hoc inconuenienti quod inde oritur? Scilicet, *nūquid iniquus est Deus qui infert iram*, id est, pœnam propter peccata, id est, tunc est iniquus, si nos punit propter peccata nostra, quæ illius gloriam augent? *Secundùm hominem dico*, id est, secundùm carnalem sensum, qui de superiori sententia tam imperitè sentis. Qua enim iustitia damnabit iniustitiam, si iuxta opinionem tuam humana iniquitate sit iustior? Sed absit, vt putetur iniquus dum

C peccatores punit. Non ergo iniquitas nostra iustitiam eius commendat, nec eum peccata, sed bonorum operum gesta glorificant. Et ideo peccata iustè vlciscitur, qui sanctis operibus piè delectatur. Verè non est iniquus feriendo peccatores. Nam alioquin, id est, si alio modo est, si hoc non est quod non sit iniquus, *quomodo iudicabit* ipse Deus hunc mundum? Repugnat enim, vt sit iniquus & iudex fiat, cùm omnis iudex sit *æquus*. Non potest ergo iudex esse, si iniquus est, inferendo peccantibus iram. Restat igitur esse eum iustum & æquum in vltione peccatorum, ac per hoc iustè iudicaturum, cùm bona bonis, & mala malis reddiderit, quia non profuerunt ad commendandam iustitiam eius iniquitates nostræ, sicut dicebas, nec glorificatus est per eas. Adhuc autem respondet Apostolus prædictæ obiectioni, probans quòd iniquitas nostra iustitiam Dei non glorificat, nec ipse est iniustus, si punit. Verè ita est. Nam si veritas, id est, iustitia *Dei in meo mēdacio*, id est, per meum peccatum abundauit, id est, creuit *in gloriam ipsius*, hoc est, si mendacium peccati mei fecit crescere veritatem iustitiæ Dei, vt gloria eius per hoc magis dilataretur secundū opinionem tuam, *quid adhuc*, postquam ita peccando, secundùm te, glorificaui Deum, etiam *ego iudicor* nunc ab eo, non solùm in futuro *tanquam peccator*, quod non sum, si peccata mea glorificauerunt Deum? *Iniquitas*, est genus siue totum: *mendacium* verò, species siue pars iniquitatis. Similiter iustitia, genus est vel totum: *veritas* autem species siue pars iustitiæ. Et idcirco *veritas* pro *iustitia* est posita, quoniam omnis veritas est *iustitia*: *mendacium* autem pro *iniquitate* vel pro *peccato*, quia omne *mendacium* est *iniquitas* vel *peccatum*. *Quid adhuc*, inquit, *iudicor*, si mendacium iniquitatis meæ, secundùm quod tu putas, glorificauit Deum? D Et quid, id est, cur, non facimus *mala vt veniant bona*, cur non assiduè peccamus, vt Deus assiduè dimittat & laudabilior fiat? *sicut blasphemamur*, id est, sicut à peruersis hominibus imponitur nobis hoc sentire, *& sicut quidam aiunt* praui *nos dicere*, id est, prædicare, *faciamus mala, vt veniāt bona*. Hoc non dicebant Apostoli, sed dicebant, quia *vbi abundauerat peccatum superabundauit & gratia*. Sed peruersi homines occasione verborum huiusmodi, asserebant eos dicere, *faciamus mala, vt veniant bona* vt authoritate prædicationis Apostolicæ peccata sua fouerent & defenderent. *Quorum damnatio est iusta*, quia iustè damnabuntur, qui sibi in peccatis suis inimica securitate blādiuntur, & ex verbis Apostolorum in malis suis confirmantur. Potest & aliter intelligi discussa sententia: Verè Deus, si infert iram malis, non est iniquus. Nam si aliter est, *quid adhuc* etiam post conuersionem ego, qui nunc tantus Apostolus sum, *iudicor* à vobis *tanquam peccator*, id est, tanquam qui peccaui in persequutione fideliū? Hoc est, si Deus malis iustè iram non infert, cur magnitudinem iniquitatis meæ iudicatis ad pœnam? Dico quia *iudicor*, & meritò *si veritas Dei abundauit, in meo mendacio*, id est, si mendacium infidelitatis & negationis meæ à Deo magnum fuit, vt veritas diuinæ promissionis & fidei commendabilior inde fieret in gloriam ipsius. Hoc est dicere: Meritò *iudicor*, vtpote *peccator*, quia veritatem Christianæ fidei negabam, & veritatem supernæ promissionis exinanire laborabam persequendo fideles: & tamen veritas ipsa fidei vel promissionis, per sæuitiam meam clarior facta est in his, quos martyrizaui, sicut in Stephano. Et cùm

ego

A ego de his meritò iudicer, constat quia Deus non est iniustus, dum peccatores in iudicio damnat. Psal.11. Et non est ita de nobis, *sicut blasphemamur*, id est, iniustè & falsò vituperamur, *& sicut quidam*, non nominandi *aiunt nos dicere*, id est, alijs prædicare, *faciamus mala*, id est, peccemus, *vt veniant* nobis à Deo bona, id est, vt Deus remedia suæ misericordiæ nobis tribuat condonando peccata. *Quorum*, id est, eorum, qui talia de nobis garriunt, *iusta est damnatio*, id est, iusto Dei iudicio tales damnãtur, nec est *Deus* iniquus, dum *infert* eis *iram*.

Quid ergo? Præcellimus eos? Nequaquam. Causati enim sumus Iudæos & Græcos omnes sub peccato esse sicut scriptum est: Quia non est iustus quisquam, non est intelligens, non est requirens Deum. Omnes declinauerunt, similes inutiles facti sunt, non est qui faciat bonum, non est vsque ad vnum. Sepulchrum patens est guttur eorum, linguis suis dolosè agebant, venenum aspidum sub labijs eorum. Quorum os maledictione & amaritudine plenum est, veloces pedes eorum ad effundendum sanguinem. Contritio & infelicitas in vijs eorum, & viam pacis non cognouerunt, non est timor Dei ante oculos eorum.

Quia *multum per omnem modum Iudæo* fuisse *amplius*, quàm Græco dixerat, ideo nunc Iudæi volebant se præferre gentilibus, quasi qui per præcedentia iustitiæ opera meruissent ad gratiam vocari. Sed ipse arrogantiam eorum deprimens, ostendit eos fuisse peccatores, sicut & gentiles. Quandoquidem in priori statu *multum* fecit Deus *per omnẽ modũ amplius Iudæo*, quã Græco. Igitur quid ex hac re videtur esse consequens? est inde consequens, quia *præcellimus eos*, id est, Græcos in gratia noua, quam nunc percepimus. *Nequaquam* est inde consequens, quòd nos Iudæi præcellam⁹ eos, & digniores eis simus: quia & nos, sicut & illi, Esai.64. peccauimus. Nam *causati sumus*, id est, multis causis & rationibus iam monstrauimus, *Iudæos &* B *Græcos omnes* ante gratiam istam *sub peccato esse*. Et ideo nullus præcedit alium. Superius ostendit Psal.13. gentiles *sub peccato esse*, cùm diceret: *Tradidit illos Deus in desideria cordis eorum*, &cæt. Iudæos autem, vbi dixit: *Qui prædicas non furandum, furaris? qui dicis non mœchandum, mœcharis?* &cæt. Ita diximus eos *sub peccato esse sicut scriptum est* de Iudæis, de quibus minus videbatur, *quia non est iustus quisquam eorum*, quoniam ex operibus legis sine gratia nemo iustificatur, *non est intelligens*, quia nullus eorum Scripturas sanctas intelligit, vel Christum, nec per verba, nec per miracula Deum esse intelligit. *Non est requirens Deum*, quia quamuis Christus Deus venisset eos quærere, vt ad æternam eos patriam reduceret, tamẽ nullus eorum requirit eum, cùm iam sit quæsitus ab eo. Hoc enim de illis dictum est, qui nondum venerunt ad Christum. *Non est requirens Deum*, vel Iudæus, vel gentilis quisquam, vt scilicet quærat ac requirat quomodo voluntatem eius impleat, quatenus ad inuentionem visionis eius pertingere mereatur, sed *omnes declinauerunt*, id est, deorsum ab eius requisitione se retraxerunt, ponentes cor in infimis, & occupantes solicitudinibus corporis. Et *simul* omnes *facti sunt inutiles*, id est, nihil vtilitatis sibi conquirentes: quia non solùm Gentiles, sed & Iudæi, qui per legem sine Christo voluerunt saluari, frustra laborauerunt. *Non est qui faciat bonum*, cùm Iudæos præuaricatio mãdatorum, gentes verò naturæ lex violata condemnet. Et ideo etiam *non est* inter eos *qui faciat bonum*, quia quicquid fit sine fide Christi, nequaquam est bonum, quamuis bonum videatur esse. *Non est vsque ad vnum*, id est, nec vnus ex eis, *qui faciat bonum*, quia si C quis per singulos eorum numerando & inquirẽdo vsque ad vnum transeat, non inueniet qui operetur bonum. Vel, *non est* in omnibus *qui faciat bonum vsque ad vnum*, id est, donec veniatur ad eũ, qui vnus & singularis est, id est, ad Christum, cui nemo comparari potest. Christus enim tantummodò facit bonum, & in se, & in suis. *Non est* ex eis *qui faciat bonum*, sed omnes ipsi multa mala faciunt. Nam *guttur eorum est sepulchrum patens*: quia sicut ex patenti sepulchro exit nimius fœtor putrefacti cadaueris, sic ex aperto gutture eorum exit per mala colloquia fœtor putentis conscientiæ ipsorum, vt inficiat & corrumpat mores audientium. Clausum enim sepulchrum esset *guttur eorum*, si pudor eos adhuc cohiberet, ne internum fœtorem mortuæ suæ animæ foras in publicum loquendo proferrent. Sed *patens sepulchrũ est guttur eorum*, quia quod in malis vltimum est, verecundiam perdiderunt, vt iam publicè crimina sua loqui non erubescãt, sed guttur suum impudenter aperiant, & ex eo fœtorem mortuæ animæ circumstantibus proferant. Et etiam *linguis suis*, suauia & blanda verba humiliter depromentes, *agebant dolosè*, quoniam alia proferebant ore, & alia meditabantur in corde, iuxta illud: *Loquuntur pacem cum proximo suo, mala autem in cordibus eorum.* In verbis habebant bona, sed *venenum aspidum erat sub labijs eorum* id est, insanabile odium latebat sub dictis eorum. *Aspidum* quippe *venenum* perniciosius est, quàm cæterorum serpentium, ideoq; Psal.28. per illud pessima designatur malitia. Et *venenum aspidum* tegitur *sub labijs eorum*, qui blanda loquũtur, sed morsu venenati verbi fraudulenter animam audientis necãt, sicut detractores, sicut poetæ, sicut quilibet seductores. Hostes enim sunt D animarum, licèt se fingant amicos: & idcirco per malitiam fraudis eas veneno suo inficiunt, vt interficiant. *Quorum os* etiam *maledictione plenum est & amaritudine*, quia non solùm fictis verbis blandiuntur, sed etiam alijs pleno ore maledicunt & amara loquuntur. Hæ sunt enim artes pessimorum hominum, vt alijs adulentur, alijs maledicant: & alijs blandiantur, alijs amara loquantur. Nec dicuntur habere maledictionem & amaritudinem in ore, sed *os* eorum *plenum* esse fertur *maledictione & amaritudine*, vt abundãtia maledictionis & amaritudinis in ore ipsorum monstretur esse. *Pedes* quoque *eorum* sunt veloces *ad effundendum sanguinem*, quia citò currunt ad perpetrandũ homicidium. Vel *pedes*, id est, affectus, *eorum* sunt *veloces*, id est, parati & festini *ad effundendum sanguinem*, quia ex deliberatione faciunt homicidia. *Contritio & infelicitas est in vijs eorum*, quia tam ipsi, quàm omnes, qui in vijs actionum ipsarũ ambulant, conterentur gehennalibus supplicijs, & felicitate carebunt supernæ beatitudinis. Et hoc ideo, quia *non cognouerunt viam pacis*, id est, viam iustæ actionis, qua peruenirent ad quietem perpetuæ pacis. Nec mirum, si nesciunt viam, qua tẽderent ad æternam pacem, quia *timor Dei*, qui est *initium sapientiæ*, *non est ante oculos* cordis eorum. Nam quia *initium sapientiæ* abiecerunt, ad prouectum sapientiæ nequaquam peruenerunt. Sicque superbia, qua timorem Dei ab intuitu suæ mentis remouerunt, fecit vt *viam pacis* ignorarent, & viam mortis ambularent. Hæc de prauitatibus infidelium Iudæorum atque gentilium authoritate prophetica locutus est Apostolus, vt maximè Iudæos, qui de legis operibus gloriabantur, conuinceret multis peccatis irretitos fuisse. Non autem pu-

tem putandum est, eum ex solo tertiodecimo Psalmo illa posuisse, neq; enim habentur in Hebræo simul ita per ordinem, sed potius ex diuersis Psalmis, & ex lib. Isaiæ coniunxisse. Nam quod ait: *Quia non est iustus quisquam, non est intelligens, nõ est requirens Deum omnes declinauerunt, simul inutiles facti sunt non est qui faciat bonum, non est vsque ad vnum*, ex tertiodecimo Psalmo sumpsit. Quod autem subiecit: *Sepulchrum patens est guttur eorum, linguis suis dolosè agebãt*, in quinto Psalmo legitur. Quodque mox addidit: *Venenum aspidum sub labijs eorum*, centesimi tricesimi noni Psalmi est. Rursum que quod ait: *Quorum os maledictione & amaritudine plenum est*, de nono Psalmo sumptum est, vbi singulariter dicitur: *Cuius maledictione os plenum est & amaritudine*. Quod autem sequitur: *Veloces pedes eorum ad effundendum sanguinem, contritio & infelicitas in vijs eorum, & viam pacis non cognouerũt*, in Isaia reperitur. Et iterum quod in fine dicitur: *Non est timor Dei ante oculos eorum*, in tricesimi quinti psalmi principio sic est: *Dixit iniustus, vt delinquat in semetipso, non est timor Dei ante oculos eius*. Nec in hoc cuiquam videatur esse diuersum, si quod in suis locis numero dicitur singulari, ab Apostolo pluraliter ponitur, qui scribebat ad plurimos & in vnum sensum multa colligebat exempla. Patet itaque non tam Apostolum de Psalmo tertiodecimo sumpsisse, quod in Hebraico non habetur, nec in Septuaginta Interpretibus, sed in editione vulgata, quàm eos, qui artem contexendarum inter se Scripturarum Apostoli nesciebant, quæsisse aptum locum, vbi assumptum ab eo ponerent testimonium, quod absque authoritate Scripturæ positum in epistola nõ putabãt.

Scimus autem quoniam quæcunque lex loquitur ijs, qui in lege sunt loquitur, vt omne os obstruatur, & subditus fiat omnis mundus Deo: quia ex operibus legis non iustificabitur omnis caro corã illo: Per leg. enim cognitio peccati. Nunc autem sine lege iustitia Dei manifestata est, testificata à lege & Prophetis. Iustitia autem Dei per fidem Iesu Christi, in omnes & super omnes qui credunt in eum. B

Ne dicerent Iudæi, hæc quæ protulisti, non sunt dicta de nobis, sed de gentibus, ostendit Apostolus, quia quę in lege scripta sunt, his qui sub lege tenentur, dicta sunt. Legem appellat hoc loco librum Psalmorum, sicut & Dominus, vbi ait: *Nonne scriptum est in lege vestra, quia ego dixi, dij estis*. Vel totum vetus Testamentum appellauit nunc legem. Quasi diceret: Vos quidem ad alios vultis hæc detorquere, sed nos *scimus* quia non solùm ista, sed etiam omnia *quæcunque lex loquitur, ijs qui in lege sunt loquitur*, id est, Iudæis, siue bona, siue mala. Quamuis ergo & in gentibus omnia mala hæc essent, quæ nunc Apostolus propheticis verbis descripsit, de Iudęis tamen propriè dicta sunt omnia: quia non necesse erat scelera gentium, de quibus nemo dubitabat, propheticis testimonijs astruere, sed potius Iudæorum, qui de transactis operibus iustitiæ gloriari volebant. *Quæcunq; lex loquitur ijs qui in lege sunt loquitur*, quoniam omne quod in lege de gentibus dicitur, etiam ipsum hoc de Iudæis dicitur, quia ipsorum principalis est causa. Omnia quæ *lex loquitur*, etiam dum pessima flagitia describit, *loquitur* sine dubio, *ijs qui sunt in lege* politi, & ad ipsos pertinet quicquid lex dicit, ita *vt omne os*, non solùm gentium, sed etiam Iudæorum, *obstruatur*, id est, obmutescat, dum non habent vnde glorientur, sed omnes sub peccato esse monstrantur. Vel ideo *loquitur lex* omnia his, *qui in lege sunt*, vt *omne os*, etiam Iudæorum *obstruatur*, non inueniens quid de meritis suis iactet, cùm lex dicat: *Omnes declinauerunt, simul inutiles facti sunt*. Et vt *subditus fiat omnis mundus Deo*, vt sciat se sine gratia Dei saluum esse non posse, vel certè in confessione peccati speret misericordiam, cognoscens se esse in peccatis. C

Psal. 81. Ioan. 10.

Omnis mundus, id est, omnes homines, qui in mũdo sunt, non solùm gentiles, sed & Iudęi, fiant Deo subiecti. Quod debẽt humiliter facere, *quia ex operibus legis non iustificabitur omnis caro*, id est, in carne viuens non iustificabitur ex carnali obseruantia legis coram Deo, qui videt intima cordis, licet coram hominibus videatur iustificari. Hic contra eos incipit Apostolus disputare magno diuturnoq; conflictu, qui gloriabãtur in lege, & per legem se iustificari credebant, non per gratiam, docens per ordinem, legem non potuisse auferre, sed potius auxisse peccatum, quod aufert gratia: quia lex iubere nouit, cui succumbit infirmitas, sicut gratia iuuare, qua infunditur charitas. Et notandum, quia nunc legem quinque libros Moysi nominat. Et cuius legis operibus nemo iustificabitur coram Deo, quia nihil ad perfectum adduxit lex, quæ timorem pœnæ incussit, non amorem iustitiæ infudit. Qui enim timore supplicij non amore sanctitatis obseruabat legem, mallet vtique non esse quod timeret, vt impune legem ei præterire liceret. Ac propterea licet ipsam legem actibus impleret, & in oculis hominum iustus appareret, in oculis tamen interni inspectoris erat iniustus: quia quod foris in opere demonstrabat, intus in voluntate non habebat. Non dicimus non iustificatos fuisse eos, qui fuerunt legi obedientes, sed dicimus, quia nisi ex gratia iustificati fuissent, non essent vere obedientes. Vere *ex legis operibus* nemo veraciter iustificatur, quia *per legem* est tantum *peccati cognitio*, non consumptio. Prohibet enim lex peccatum, non aufert, & prohibendo ostendit esse malum quod prohibet. *Per legem* fuit *cognitio peccati*, & per eam nemo sine gratia iustificatus est: sed *nunc* in hoc tempore gratiæ *est manifestata* gratia *Dei*, quæ tempore legis fuit operta. *Manifestata* est sine lege, id est, sine legis auxilio, *iustitia* non hominis, non propriæ voluntatis, sed *Dei*. Et *iustitia Dei* non qua iustus est Deus, sed qua induit hominem, cum iustificat impium. Et vt certius teneatur iustitia, *testificata est à lege & Prophetis*, id est, testimonium ei perhibuerunt, lex & Prophetæ. Nam lex quidem dum iuberet & minaretur, & neminem iustificaret, satis indicauit dono Dei hominem iustificari per adiutorium spiritus. Prophetæ autẽ, quia id, quod prædixerunt, impleuit aduentus Christi. Et hęc *iustitia* est sine lege, quia Deus eam per spiritum gratiæ credenti confert sine adiutorio legis, id est, non adiutus à lege: quando quidem per legem ostendit homini infirmitatem suam, vt ad eius misericordiam per fidem confugiens sanetur. Dixi iustitiam Dei esse manifestatam. Sed hæc *iustitia Dei est per fidem Iesu Christi*, id est, per fidem, qua creditur in Christum. Sic enim ista fides Christi dicta est, qua credimus in Christum, sicut illa iustitia Dei, qua iustificamur à Deo. Vtraque enim nostra est. Sed idcirco Dei & Christi dicitur, quia eius largitate donatur. Hæc iustitia, quæ confertur per fidem, fidesque ipsa, occulta inspiratione Dei & gratiæ dono infunditur, non labore humano, nec opere veteris Testamenti adquiritur, quia ipsius donum est, vt credamus. Est ergo iustitia D

A Ritia hæc *super omnes, qui credunt*, cœlitus data, superans merita omnium & Iudæorum & gentilium. Ideo etiam per fidem super eos est iustitia, quæ per legem esse non potuit, quia fides impetrat quod lex imperat.

Non enim est distinctio. Omnes enim peccauerunt, & egent gloria Dei, iustificati gratis per gratiam ipsius, per redemptionem quæ est in Christo Iesu, quem proposuit Deus propitiationem propitiatorem, per fidem in sanguine ipsius, ad ostensionem iustitiæ suæ, propter remissionem præcedentium delictorum, in sustentatione Dei, ad ostensionem iustitiæ eius in hoc tempore, vt sit ipse iustus, & iustificans eum, qui ex fide est Iesu Christi.

Ideo dixi super omnes æqualiter esse iustitiam per fidem, quia *non est distinctio* in accipienda illa iustitia, sed siue Iudæus, siue gentilis fidem habuerit, iustificabitur. Verè *non est distinctio* vtrorumque, quia *omnes*, & Iudæi & gentiles, *peccauerunt*, vel in se, vel in Adam. Quoniam lex siue in paradiso data, siue naturaliter insita, siue in literis promulgata, præuaricata est ab ipsis. *Omnes* ergo *peccauerunt*, *& egent* adhuc quotidie *gloria Dei*, id est, vt Deus magis magisque glorificetur in eis, tribuendo beneficia gratiæ suæ per remissionem quotidianorum delictorum, & multiplicationem virtutum. Non *gloria* sua *egent*, vt glorientur quasi de suis meritis, sed *egent gloria Dei*, id est, omnino necessarium est illis, vt gloria Dei dilatetur in ipsis. Si enim iustitia ex operibus legis haberetur, iam ipsa iustitia non esset gloria Dei, sed potius hominum legem obseruantium. Sed quia per gratiam, non per legem habetur iustitia, illa iustitia est gloria Dei, non hominum, vt quicquid habet homo, non sibi, sed Deo adscribat. *Gloria Dei* adhuc *egent*, iam tamen *iustificati gratis*, id est, sine vllis meritis. Et *iustificati* nō per legem, nec propriam voluntatem, sed *per gratiam*. Non quòd sine voluntate nostra fiat, sed

B voluntas nostra ostenditur infirma per legem, vt sanet gratia voluntatem, & sana voluntas impleat legem, non constituta sub lege, nec indigens lege. Hoc totum idcirco Apostolus loquitur, ne fides ipsa superbire incipiat, & dicat: Si ex fide, quomodo gratis? Quod enim fides meretur, cur non potius redditur, quàm datur? Sed si quis dixerit: Vt merear iustificationem, habeo fidem, respondetur ei: *Quid enim habes quod non accepisti?* Cùm ergo fides impetrat iustificationem, sicut vnicuique Deus partitus est etiam ipsius mensuram fidei, non gratiam Dei aliquid meriti præcedit humani, sed ipsa gratia meretur augeri, vt aucta mereatur & perfici, comitante, non ducente pedissequa, non præuia voluntate. *Iustificati*, inquit, *per gratiam*, quæ non meritis redditur, sed gratis datur, propter quod gratia nominatur. Quæ gratia venit *per redemptionem, quæ est in Christo Iesu*, non in alio aliquo. In eo enim inuēta est redēptio humani generis, id est, in eius sanguine, quæ in nulla alia re poterat inueniri. Non emit nos Christus, quia per naturam ipsius semper fueramus: sed redemit, quia captiui peccato tenebamur. Qui enim aliquem redimit, suum docet fuisse quem redimit. Ita Christus nos redemit, quia eius eramus. *Quem* Christum *Deus* Pater *proposuit*, id est, longè ante præordinauit futuram *propitiationem*, id est, expiationem peccatorum nostrorum: hoc est, vt per eum ipse Pater expiaret nos à peccatis, & propitius nobis fieret. Vel *proposuit*, id est, in propatulo omnibus illum posuit *propitiationē in sanguine ipsius*, id est, vt ipse esset nō solùm propitiator, sed etiam propitiatio, & illam *propitiationem* haberemus *in sanguine* eius, qui in remissionem peccatorum effusus est. Nam absque sanguinis effusione, sicut iste dicit Apostolus, non fit remissio peccatorum, quia videlicet non nisi per sanguinem Christi dari valet propitiatio & remissio peccatorum. In cuius typo quotiescunque peccata in lege dimitti dicuntur, sanguis hostiæ offertur. *Proposuit* autem *Deus* Christum *propitiationem per fidem*, vt qui in eum crederent, ipsi *propitiationem* hanc haberent. Vel *proposuit* eum *propitiationem per fidem in sanguine ipsius*, quoniam aliter non erit ipse propitiatio alicui, nisi credat eū fudisse sanguinem suum pro redemptione generis humani, & subiungat huic fidei bona opera, prout poterit. *Proposuit*, inquit, eum, id est, in publico posuit per prædicationem Apostolorum, hunc esse *propitiationem* pro peccatis nostris: & hoc fecit *ad ostensionem iustitiæ suæ*, id est, vt per eum manifestaret hominibus suam veram iustitiam, quæ prius latebat, dum putarent homines operibus legis se posse iustificari. Veram ergo iustitiam ostendit in Christo credentibus, & ostendit eam esse suam, non hominum, id est, à seipso datam hominibus, non ab ipsis ortam, nec ex legis operibus habitam. Quam scilicet iustitiam ostendi *propter remissionem præcedentium delictorum*, id est, vt remitteret delicta, quæ præcesserant nō solùm in gentilibus, sed etiam in Iudæis, qui veram iustitiam necdum nouerant. *Omnes enim peccauerunt*. Sed per ostensionem suæ iustitiæ placuit Deo, vt remitteret illis præcedentes culpas, & iustificaret eos, vt deinceps iustè viuerent. Præcedentia enim ob hoc Apostolus determinauit, ne quis intelligeret illa esse remissa, quę post acceptam gratiam committit. Præcesserunt delicta & hoc factum est, *in sustentatione Dei*, qui non statim percussit delinquentes, sed diu patienter sustinuit, vt ad pœnitentiam conuerteret. *Sustentatione* dico, prærogata *ad ostensionem iustitiæ eius*, id est, ad hoc longanimiter sustinuit eos, vt tandem conuersis ostenderet iustitiam suam *in hoc tempore* gratiæ, quam prioribus temporibus non manifestauerat, dum putarent homines se per seipsos posse iustificari. Ad hoc, inquam, sustinuit & iustitiam suam, qua iustificari posset homines, ostendit, *vt sit ipse iustus*, id est, iustè agens omnia. Iustum nanque fuit, vt qui in futuro seculo iudicaturus est singulos secundùm opera eorum, in isto seculo patienter eos sustineret, & quid agere deberent illis ostenderet. Iustus ergo est *in* hac *sustentatione* & *iustitiæ* ostensione, quoniam omnia quæ facere debuit, fecit. Et per hæc etiam est *iustificans eum, qui est ex fide Iesu Christi*: quia dum sustinet, & iustitiam suam ostendit, infundit ipsam iustitiam cordi credentis. Non iustificat eum qui est ex lege; sed eum, qui est *ex Christi fide*, id est, *ex fide*, qua creditur in Christum. Ex hac enim datur iustificatio, & *nō ex operibus legis* aut naturæ.

C

D

Vbi est ergo gloriatio tua? Exclusa est. Per quam legem? Factorum? Non, sed per legem fidei. Arbitramur enim iustificari hominem per fidem sine operibus legis. An Iudæorum Deus tantùm? Nonne & Gentium? Imo & Gentium. Quoniam quidem vnus est Deus, qui iustificat circuncisionem ex fide, & præputium per fidem. Legem ergo destruimus per fidem? Absit: sed legem statuimus.

Quando quidem iustitia est Dei, non hominis, & est ex fide, non ex lege, *ergo vbi est gloriatio tua* ô Iudæe? Id est, vbi est elatio tua, in qua gloriabaris per legis opera te iustificatum? hoc est,

non

A non habes materiam gloriandi in lege, quia exclusa est, id est, eiecta & ablata tibi causa gloriandi, eliminata est gloriatio, quam in corde habebas. Et attende per quid. Nam *per quam legem* putas eam exclusam? Putas *per legem factorum*, id est, operum? *Non* est exclusa *per legem factorum, sed per legem fidei*, id est, non per laborem operum, sed per facilitatē *fidei*. Lex enim fidei est, qua in Christum credimus, & auxilium gratiæ eius ad bene agendum precamur. Lex fidei est in spiritu iuuāte, lex factorum in litera iubente. Quod lex operum minando imperat, hoc lex fidei credendo impetrat. Lex operum dicit, *Non concupisces:* lex fidei dicit, *Cùm scirem quia nemo potest esse continens, nisi Deus det, & hoc ipsum erat sapientiæ scire cuius esset hoc donum, adij Dominum, & deprecatus sum.* (Sapien. 8.) Ipsa est illa sapientia, quæ pietas vocatur, qua colitur Pater *luminum*, à quo est *omne datum optimum & omne donum perfectum.* (Iacob. 1.) Colitur autem sacrificio laudis, actionibusq; gratiarum, vt cultor eius non in seipso, sed in illo glorietur. Ac per hoc lege operum dicit Deus, fac quod iubeo: lege fidei dicitur Deo, da quod iubes. Non ergo per legem operum excluditur gloriatio eorum, qui cùm sibi iustè videntur viuere, ita gloriantur quasi non acceperint, sed per legem fidei, quia per eam quisque cognoscit si quid bene viuit, Dei gratia se habere, & vt perficiatur in dilectionem iustitiæ, non se aliunde consequuturū. In lege itaque factorum, est Dei iubentis iustitia: in lege autem fidei, subuenientis misericordia. Hæc est enim lex fidei, qua credimus & oramus per gratiam nobis donari, vt faciamus quod per nosmetipsos implere non possumus, ne *ignorantes Dei iustitiam, & nostram volentes statuere iustitiæ Dei non simus subiecti.* Verè, inquit *per legem fidei exclusa est gloriatio tua*, qua de legis obseruatione tumebas: quia nos Apostoli *arbitramur*, id est, certi sumus, iustificari quemlibet *hominem per fidem sine operibus legis* præcedentibus. Non ideo enim Apostolus hoc dicit, vt si quis crediderit, nō ad eum pertineat bene operari: sed ideo potius, vt nemo putet meritis priorum bonorum operum se peruenisse ad donum iustificationis, quæ est in fide.

B In hoc enim se gentibus in Christum credentibus Iudæi præferre cupiebant, quòd dicebant se meritis bonorum operum, quæ per legem sunt, peruenisse ad Euangelicam gratiam. Ideoque scandalizabantur multi, qui ex Iudæis crediderant, quòd incircuncisis gentibus Christi gratia traderetur. Vnde nunc Apostolus dicit, posse *hominem sine operibus*, scilicet præcedentibus, *iustificari per fidem*. Nam iustificatus *per fidem*, quomodo potest nisi iustè deinceps operari, quamuis nihil antea iustè operatus ad fidei iustificationem peruenerit, non merito bonorum operum, sed gratia Dei, quæ vacare in illo non potest, cùm iam *per dilectionem* bene *operatur*. Quòd si cùm crediderit, mox de hac vita decesserit, iustificatio fidei manet cum illo, nec præcedentibus bonis operibus, quia non merito ad illam, sed gratia peruenit: nec consequentibus, quia in hac vita esse non sinitur. Vnde manifestum est, quia quod Apostolus dicit *iustificari hominem per fidem sine operibus*, non ita debet intelligi, vt accepta fide, si vixerit, dicamus eum iustum, etiamsi malè vixerit, sed vt sciat se quisque *per fidem iustificari*, etiam si legis opera non præcesserint. Sequuntur enim iustificatum, non præcedunt iustificandum. De illis autem, qui post acceptionem fidei nolunt bene operari, testatur Iacobus, (Iacob. 2.) quia *fides, si non habeat opera, mortua est in semetipsa.*

C Post hæc Apostolus, vt ostendat & gentiles ad istam gratiam debere suscipi, sicut Iudæos, ait: *An Iudæorum Deus tantùm?* Quasi dicat: Vos putatis, quod ad vos tantum Deus pertineat, & vos soli gratiam eius suscipere debeatis. Sed nunquid hoc verum est? *An Iudæorum tantùm* est *Deus? Nonne* est etiam *gentium*, sicut Iudæorum? *Imo*, id est, magis hoc eligam dicere, quia est *& Gentium* & *Iudæorum*, id est, omnes homines fecit, & similiter de omnibus cura est ei. Non solùm vobis, sed & gentibus venit Christus, vobis ex lege promissus, sed ad illas missus. Propterea multò magis *& gentium*, quia ante legem Sancti in præputio placuerunt Deo. Ob hoc enim dixit, *imò & gentium*, vt ostenderet magis gentes, quoniam ante fuerunt Sancti præputiati, quàm circuncisi, & Abraam ante circuncisionem fide iustificatus est. Sed Iudęi tumēdo dicūt: Gētes idola colendo, Deum dereliquerunt. (Locus obscurus.) Quibus respondetur: Et vos. Sed nos, inquiunt, conuertimur. Et illi, Nobis, aiunt, Christus venit promissus. Et illi: Non ergo vester tantùm est Deus, quoniam ex Adam nati sumus, & per prophetas prędictum est, gentes Christo credituras. Verè gentium Deus est, sicut Iudæorum. Quod cùm alijs modis possit probari, hoc vnum pono, *quoniam quidem vnus est Deus*, non plures dij. Et in hoc apparet vnus esse omnium, quia *iustificat* omnes per eandē causam: Nam *circuncisionem*, id est, circuncisos *iustificat ex fide. & præputium*, id est, præputiatos, *per fidem*, hoc est enim *ex fide*, quod *per fidem*. Nam nec circuncisio, nec præputium sine fide iustificatur. Et quando quidem homo iustificatur *per fidem sine legis operibus, ergo legem destruimus per fidem? Non, sed statuimus.* Quod Iudæus posset inferre, ipse Apostolus sub interrogatione infert, vt remoueat. Quia, inquit, *per fidem* iustificari dicimus quemlibet hominem sine legis opere, ergo *per fidem destruimus legem? Absit*, vt destruamus eam. *Sed* potius *statuimus*, id est, firmam & stabilem esse facimus

D *legem*. Per legem enim, cognitio peccati: per fidem, impetratio gratię contra peccatum: per gratiam, sanatio animæ à vitio peccati: per animæ sanitatem, libertas arbitrij: per liberum arbitrium, iustitiæ dilectio: per iustitiæ dilectionem, legis operatio. Ac per hoc lex non destruitur, sed statuitur per fidem: quia fides impetrat gratiam, qua lex impleatur; gratia sanat voluntatem, qua iustitia liberè diligatur. Vel ita: *Legem ergo*, &c. Quoniam Apostolus dicebat hominem iustificari *per fidem* sine legis obseruantia, ne Iudæi dicerent, *Legem ergo* destruis, in qua omnes, qui crediderunt iusti, circuncisi fuerunt. Non soluo, ait, nō destruo, sed confirmo, dum hanc prędico circuncisionem, quam illa prædixit. (Deut. 30.) *In nouissimis*, inquit, *diebus circuncidet Dominus Deus cor tuum, & cor seminis tui.* Tunc destruerem legem, si illam mentitam dicerem, hoc est, non cessaturam, cū illa promiserit se esse cessaturam, sicut Ieremias ait: (Ierem. 31. Heb. 8.) *Ecce dies venient, dicit Dominus & consummabo super domum Israel, & super domum Iuda testamentum nouum, non secundùm testamentum quod feci patribus eorum, in die qua apprehendi manum eorum, vt educerem eos de terra Ægypti: sed hoc est testamentum, quod disponam domus Israel post dies illos, dicit Dominus, dando leges meas in cordibus eorum & in mentibus eorum superscribam eas.* Non destruitur lex, cum impleta cessat. Non eam destruimus, sed magis statuimus, id est, stare facimus, dum probamus verum esse, quod dixit de antiquis iustis, & de gentibus credituris, & spiritalem circuncisionem venturam,

dum

A dum hoc efficit fides, quod lex iubet.

CAPVT IIII.

QVid ergo dicemus inueniſſe Abraham patrem noſtrum ſecundùm carnem? Si enim Abraham ex operibus iuſtificatus eſt, habet gloriam ſed non apud Deum. Quid enim ſcriptura dicit? Credidit Abraham Deo, & reputatum eſt illi ad iuſtitiam. Gen. 15.

Reuocat illos ad caput circuncisionis, vt quod in initio conſtiterit, id habeatur in toto. Quando quidem fide iuſtificatur homo ſine operibus, & nemo iuſtificari valet abſque fide, *ergo quid dicemus*, id eſt, quid poſſumus dicere. *Abraam patrem noſtrum*, quem imitari debemus, *inueniſſe ſecúdùm carnem*, id eſt, ſecundùm carnis circuncisionem, vel ſecundùm carnalia legis opera? Ac ſi dicat: Nihil iuſtificationis dicere poſſumus eum inueniſſe ſecundùm carnem, ſed potius ſecundum mentem: circuncisio enim in carne eſt, fides autem in mente. Et ipſe non per circuncisionem, ſed per fidem legitur inueniſſe iuſtificationem, ſicut generaliter dictum eſt, omnem hominem poſſe iuſtificari per fidem ſine operibus. Vel *ſecundùm carnem* eſt pater noſter, quia ex eo carnis originem ducimus, & circuncisionem carnis ab ipſo habemus nos Iudæi. Secundùm fidem verò, pater eſt credentium ex gentibus. Et *quid* dicimus eum *inueniſſe*, per quod iuſtus eſſet? Opera legis? Non. Quia ſi dixerimus, quòd ex operibus legis ſit iuſtificatus, hoc inconueniens incurremus, quòd *habet gloriam* de ſuis operibus, *ſed non apud Deum*, quod omnino falſum eſt, quia omnes ſcimus eum habere *gloriam apud Deum*. Non ergo *ex operibus*, ſed ex fide *iuſtificatus eſt*. Sicut enim fides ſine ſubſequentibus operibus bonis vacua eſt, ita
B quælibet opera bona ante fidem. *Habet gloriam*, apud ſemetipſum, vel apud homines, *ſed non apud Deum*. Multi enim gloriãtur de operibus, & multi pagani propterea nolunt fieri Chriſtiani, quia quaſi ſufficiunt ſibi de bona vita ſua. Et dicit aliquis talium, bene viuere opus eſt. Quid mihi præcepturus eſt Chriſtus, vt bene viuam? Iam bene viuo. Quid mihi neceſſarius eſt Chriſtus? Nullum homicidium, nullum furtum, nullam rapinam facio, res alienas non concupiſco, nullo adulterio contaminor, non inuenitur aliquid in vita mea quod reprehendatur, & qui reprehenderit, faciat me Chriſtianum. Iſte talis *habet gloriam, ſed non apud Deum*. Non autem ſic pater noſter Abraham gloriatus eſt. Non enim *ex operibus* legis inuenit iuſtitiam, vtpote qui ante legem fuit, ſed potius ex fide, quia promiſsis Dei credidit. Verè non *ex operibus iuſtificatus eſt*. Nam *quid dicit ſcriptura* in Geneſi? id eſt, vnde dicit ſcriptura iuſtificatum Abraam? *Ex fide*. Teſtatur enim, quia *credidit* Abraam Deo promittenti, quòd ſemen eius futurum eſſet multiplex, & clariſsimum ſicut ſtellæ cœli, & quòd ita firmiter credidit, *reputatum eſt illi* diuinitus *ad iuſtitiam*. id eſt, per hanc credulitatem non ſolùm liberatus eſt ab omni originali & actuali peccato, ſed & iuſtus eſt à Deo reputatus. Ergo *ex fide iuſtificatus eſt* Abraham. Sed ſi fidem opera non præceſſerunt, tamẽ ſequuta ſunt. Nam qui prius *ex fide iuſtificatus eſt* in conſpectu Dei, poſtea & *ex operibus eſt iuſtificatus* etiam in cóſpectu hominum. Vnde & Iacobus Apoſtolus in epiſtola ſua contra eos, qui nolebant bene operari, ſed de ſola fide præſumebant, ipſius Abrææ opera commendauit, dicens: *Vis autem ſcire, o homo inanis, quoniam fides ſine operibus otioſa eſt. Abraam pater noſter nonne ex operibus iuſtificatus eſt, offerens Iſaac filium ſuum ſuper altare?* Nec eſt Iacobus in hac ſententia contrarius Paulo dicenti, quia *ſi Abraham ex operibus iuſtificatus eſt, habet gloriam ſed non apud Deum*. ac per hoc aſſerenti, quià non *ex operibus eſt iuſtificatus*. Vterq; enim verum dicit. Paulus quippe, commendans iuſtitiam, quę ex fide eſt, aduerſus eos, qui fidem negligentes, gloriabantur de iuſtitia, quæ eſt *ex operibus*, dixit Abraam non eſſe iuſtificatum *ex operibus*, ſed quæ fidem præcederent. Iacobus autem, vt dictum eſt, aduerſus illos, qui percepta fide torpebant otio, & putabant ſe per eandem fidem, vtpote iuſtificatos, poſſe ſaluari, etiam ſi bona opera non haberent, dixit Abraam *ex operibus* eſſe iuſtificatum, ſed quæ fidem ſequuta ſunt. Vnde vt oſtenderet, ſe non diſſentire à Paulo, ſed potius cócordare, protinus addidit: *Vides quoniam fides cooperabatur operibus illius, & ex operibus fides conſummata eſt, & ſuppleta eſt ſcriptura dicens: Credidit Abraham Deo, & reputatum eſt illi ad iuſtitiam, & amicus Dei appellatus eſt.* Et adhuc ſubiecit: *Videtis quoniam ex operibus iuſtificatur homo, & non ex fide tantùm?* Manifeſtum eſt enim, eum loqui de operibus, quę fidem ſubſequuntur. Quia Paulus ſine præcedentibus operibus dixit, hominem ſola fide poſſe iuſtificari. Nemo enim fidem ſuis præcedentibus meritis habere poteſt. Et ideo qui per fidem gratis ſibi datam iuſtificatur, non in ſe, ſed in Domino gloriatur: quia dum non ex operibus habet fiduciam, per omnia Deo ſe intelligit debitorem; nihil inueniens, quod ſibi arrogare poſsit ex meritis. Gen. 15.

Ei autem qui operatur, merces non imputatur ſecundùm debitum. Ei verò qui non operatur, credenti autem in eum qui iuſtificat impium reputatur fides ad iuſtitiam ſecundùm propoſitum gratiæ Dei, ſicut & Dauid dicit beatitudinem hominis, cui Deus accepto fert iuſtitiam ſine operibus: Beati quorum remiſſæ ſunt iniquitates, & quorum tecta ſunt peccata. Beatus vir, cui non imputauit Dominus peccatum. D Psal. 31.

Dixi, quia Abraam iuſtus eſt ex fide. Sed *ei qui operatur* opera legis, quæ Abraam non fecit, vel aliqua bona, vt gratiam mereatur, vt Iudæus ſe feciſſe dicebat, ſi merces eſt ei, non eſt ex gratia, ſed ex debito meriti ſui. Sed ſi quis quærere voluerit ante gratiam, quid meruerit vt acciperet eam; mala ſua poterit inuenire, non bona. Gratia enim gratis datur, vnde etiam nuncupatur. *Si ergo gratia non iam ex operibus. Alioqui gratia iam non eſt gratia.* Errat igitur Iudæus, vel quilibet alius, qui ſe putat merito præcedentium operum perueniſſe ad gratiam Dei. *Quis enim prior dedit illi & retribuetur ei?* Putat quòd ipſe prior dederit Deo, & pro mercede ſui operis acceperit Euangelicam gratiam, quod non ita eſt. Huic enim, qui ante operatur, non gratia, ſed debitum redditur. Illi verò, qui non facit opera legis, ſed abſque præcedenti opere accedit ad fidem, ſufficit ipſa fides ad iuſtitiam. Ita attribuit Apoſtolus alijs, quod de Abraam dixerat, ſcilicet quòd ſi eſt iuſtus ex operibus *habet gloriam ſed non apud Deum*, & ideo *ex fide*. Vel hoc modò, fides in exordio iuſtificat ſine operibus. Sed qui ſic iuſtificatus eſt, non debet deinceps à bonis operibus torpere. Nam *ei*, qui poſt fidem, quam gratis acceperit, *operatur* opera bona, *non imputatur merces*, id eſt, nó recompẽſatur ęterna remuneratio *ſecundũ gratiã*, id eſt, ſecundũ fidẽ tantũ, ſed *ſecundum debitum* operationis

A onis ſuæ. Ita fit ei, qui poſt acceptam fidem viuit & bene operatur, non enim aliter à Domino mercedem percipit. Sed *ei, qui non operatur*, id eſt, qui poſtquam baptizatus eſt, non habet tempus operandi, vel propter infirmitatem non poteſt operari, quanquam velit, ſed abſque opere de hac vita rapitur cum fide & bona voluntate, huic nihil operanti, ſed tantummodò *credenti in eum, qui iuſtificat impium*, id eſt in Deum, *reputatur fides* eius *ad iuſtitiam*, id eſt, ſola fides ſufficit ei ad iuſtitiam, & ita ad ſalutem *ſecundùm propoſitũ gratiæ Dei*, id eſt, ſecundùm quòd Deus per gratiam ſuam longè ante propoſuit, vel ſecundùm gratiam Dei propoſitam omnibus credere volentibus. *Credenti*, inquit *in eum, qui iuſtificat impium*. Aliud eſt credere eum, aliud eſt credere ei, aliud credere in eum, Credere eum, eſt credere quòd ipſe ſit: Credere ei, eſt credere quod ipſe vera dicat: Credere in eum, eſt credendo amare, credendo in eum ire, & eius membris incorporari. Et idcirco fides, qua creditur in eum, ipſa eſt ſola, quam ille approbat. *Credenti in eum, qui iuſtificat impium*. Impius eſt, qui non rectè credit, etiam ſi nihil cuiquam auferat, ſi pauperibus tribuat, ſi vxorem alienam non concupiſcat, ſi nulli fraudem faciat, ſi depoſitum reddat, quia hæc omnia facit non ea intentione qua debuit: & idcirco bona non ſunt, quoniam non de bona radice prodeũt. Quiſquis ergo ſine fide operari bona vult, impius profectò eſt. Sed credat *in eũ, qui iuſtificat impiũ*, vt & ipſe ex impio fiat pius: & *per fidem* iuſtificatus, poſſit deinceps opera pietatis & iuſtitiæ facere. *Ei*, qui ſic credit, *reputatur fides* eius *ad iuſtitiam ſecundùm propoſitum gratiæ Dei*, qui ſic per gratiam ſuam propoſuit & decreuit, vt ceſſante lege, fides iuſtificet. Et hoc dico ego ex gratia fieri *ſicut & Dauid dicit*
B hic & in futuro eſſe *beatitudinem* illius *hominis*, *cui accepto*, id eſt, ad gratiam aſſumpto, *Deus fert iuſtitiam ſine operibus*, præcedentibus.

Magna enim beatitudo eſt hominis, ſine labore legis vel pœnitentiæ fidem per ſolam gratiam promereri ſecundùm propoſitum Dei, quo propoſuit gratis peccata dimittere. Illi *accepto fert Deus iuſtitiam ſine operibus*, qui per fidem, qua primùm Deo credidit, & de præterito abſoluitur, & de præſenti iuſtificatur, & ad futura fidei opera præparatur. Probare vult Apoſtolus, & in ipſa lege prædici, iuſtitiam ſine operibus prodeſſe, nec ſe hoc de ſuo defendere, ſed Prophetæ teſtimonio confirmare. *Beati*, inquit, ſunt illi, *quorum iniquitates ſunt remiſſæ, & quorum peccata ſunt* oculis Dei *tecta*. Iniquitas eſt, contra legem, vel extra legem agere. Vnde & Græcè dicitur ἀνομία id eſt, ſine lege, quia lex νόμος. Iniquitas ergo eſt, à lege deuiare, vel contra legem agere. Peccatum verò etiam illud dici poteſt, quod contra quàm natura docet, & conſcientia arguit, delinquitur. Et iuxta hũc ſenſum iniquitas ad Iudæos, peccatũ aũt ad gentes pertinere videtur. Sed vtrorumq; culpas Dominus per gratiam ſuam, ſi crediderint, abluit. Quod enim remittitur. non eſt: & quod tegitur, non apparet, & ideo non imputatur. *Beati* ſunt illi, *quorum iniquitates ſunt remiſſæ* in baptiſmo, vel etiam igne dilectionis poſtea liquefactæ & conſumptæ, ſicut illius peccatricis, cui *remiſſa ſunt peccata multa, quia dilexit multum. Et quorum peccata* ſuperpoſitis actibus bonis *ſunt tecta*. Omne enim quod tegitur, interius ponitur: & hoc vnde tegitur, deſuper ducitur. Quando igitur abdicamus mala, quæ fecimus: & eligimus bona, quę facimus, quaſi tegimen rei ſuperducimus,

C quam erubeſcimus videri. Et ita ante Dei oculos teguntur *peccata*, dum eis ſuperducuntur bona facta. Poteſt etiam ad gentes magis pertinere iniquitas, quæ dicitur, ἀνομία id eſt, ſine lege, quia gentes ſine lege erant. Et poſſumus totum in baptiſmo intelligere fieri, id eſt, & iniquitates remitti, id eſt, deleri: & peccata tegi, vt vltra non videantur ad pœnam. *Beatus* eſt etiam *vir* ille, *cui* credenti *Dominus* propter fidem ſuam *non imputauit* ad pœnam *peccatum* originale vel aliquod peccatum. Sicut enim *Abrahæ reputata eſt fides ad iuſtitiam*, ita & omni credenti: cùm fides ad iuſtitiam in baptiſmo reputatur, peccatum vtique non imputatur.

Beatitudo ergo hæc in circuncisione tantùm manet, an etiam in præputio? Dicimus enim quia reputata eſt Abrahæ fides ad iuſtitiam. Quomodo ergo reputata eſt? In circunciſione, an in præputio? Nõ in circunciſione, ſed in præputio. Et ſignum accepit circunciſionis, ſignaculum iuſtitiæ fidei, quæ eſt in præputio, vt ſit pater omnium credentium per præputium vt reputetur & illis ad iuſtitiam, & ſit pater circunciſionis, non ijs tantùm qui ſunt ex circunciſione ſed & ijs, qui ſectantur veſtigia fidei, quæ eſt in præputio patris noſtri Abrahæ.

Quando quidem Dauid vniuerſaliter dicit, eum eſſe beatum, cuius iniquitates vel peccata Deus gratis remittit, *ergo hæc beatitudo* repromiſsionis peccatorum *manet tantùm in circunciſione*, id eſt, in Iudæis, *an & in præputio?* id eſt, in gentilitate? Id eſt, cùm conſtet, quòd beatitudo iſta per fidem ſit ex gratia, modò quæritur, in quibus ſit, in Iudæis tantùm, an etiam in gentibus? Quod ideo quæro, quia conſtat de Abraam, quòd iuſtus eſt *per fidem*. Et cùm hoc conſtet, quæro, in quo ſtatu ſit iuſtificatus, poſtquam eſt circũciſus, vel ante. D
Et ſicut in eo videbitur, ſic in alijs credi poterit. Et hoc eſt: Idcirco quærimus, *an* ſit etiam *in præputio* iſta beatitudo, quia *dicimus* omnes & confitemur, *quia fides Abrahæ reputata eſt ad iuſtitiam*, id eſt, fide iuſtificatus eſt. *Quomodo ergo reputata eſt ad iuſtitiam? In circunciſione, an in præputio?* id eſt, cùm omnes confiteamur, eum per fidem iuſtificatum, videamus vtrum propterea ſit iuſtus, quia eſt circunciſus: an ideo ſit circunciſus, quia inuentus eſt iuſtus. *Non in circunciſione eſt reputata fides* eius *ad iuſtitiam ſed in præputio*. Id eſt, ante iuſtificatus eſt per fidem, quàm circuncideretur. Non ergo propter circunciſionem iuſtificatus eſt. *Quomodo*, inquit, *reputata eſt fides* eius? Cùm eſſet *in circunciſione*, an cùm eſſet *in præputio?* Si enim fuiſſet tunc temporis *in circunciſione*, videtur vtique à fidei huius gratia excluſum eſſe præputium. Sed erat adhuc tunc *in præputio*. Et cùm *in præputio* poſitus *per fidem* ſit iuſtificatus, iure princeps & pater dicitur omnium credentium *in præputio*. *In præputio* eſt iuſtificatus. Cur ergo poſt circunciſus? Non hoc ſuperfluè factum eſt, ſed *accepit ſignum circunciſionis*, non qua fieret, ſed qua oſtenderetur iuſtus. *In præputio per fidem* iuſtificatus eſt, & deinde *accepit ſignum circunciſionis*, id eſt, circunciſionem exteriorem, quæ eſſet *ſignum* interioris. *Signum* enim dicitur, cùm per hoc quod videtur, aliud aliquid indicatur. Bene ergo circunciſio *ſignum* appellatur in Abraham, quia & ipſa aliud videbatur, & aliud intelligebatur: quia iam tunc carnalis illa circunciſio ſignum erat ſpiritalis circunciſionis, quæ non in carne ſuſcipitur, ſed in corde. Et tale ſignum, quod ſit *ſignaculum*, id eſt, habens

ſimilitu-

A similitudinem signatæ rei, vt sicut carne libidinis, sic spolietur omnibus primæ natiuitatis sordibus. Et quia nondum dixerat cuius *signum*, subdit: *Iustitiæ fidei*, id est, quæ est ex fide. *Fidei* dico, *quæ est in præputio*, id est, quam ipse habuit exillēs *in præputio*. Vel *signaculum*, id est, celans quoddam mysterium. *Signaculum* enim dicitur, cùm alicui rei seruandæ pro tempore custodia imponitur, quod nemo alius, nisi ipse, qui impresit, debeat resignare. Sic in circuncisione Abrahæ cōclusum est pro tempore mysterium quoddam, quod celaretur inimicis, & seruaretur amicis ad similitudinem sigilli, scilicet quòd sicut iussum est Abrahæ, vt octaua die circunciderctur homo ex eius semine, sic in octaua post finem septem dierum seculi auferretur omnis vetustas & corruptio ab electis Dei. Vel hoc mysterium sigillatum est in eo, quòd Abraham primò iustificatus est, & post accepit circuncisionem, quæ esset *signaculum iustitiæ fidei* eius, *vt ipse sit pater credentiū per præputium*, id est, in præputio, *& sit pater circuncisionis*. Effectus enim est vtriusque generis *pater*, his, qui sunt in præputio, per fidem; & his, qui sunt in circuncisione, per carnem. Et hoc Abrahæ sigillum tunc credimus resignandum, id est, aperiendum, cùm plenitudo gentium introierit, & omnis Israel saluus erit. Tunc enim patenter cognoscetur Abraam esse *pater* non solùm gentium, sed etiam *circuncisionis* per fidem. Nam idcirco ante iustificatus est in fide, dum adhuc esset incircuncisus, & post circuncidi iussus est, vt ostenderetur primò pater futurus multarum gentium, & postea illorum qui ex circuncisione credituri sunt. Neque enim hi, qui secundùm carnem nascuntur ex Abraam, filij Abraę dicendi sunt, ni fidem & opera Abraæ habeant. Hoc

B itaque sigillabatur in circuncisione Abrahæ, *vt sit pater*, id est, exemplum *omnium credentium per præputium*, id est, in præputio. Sic enim dicitur *per præputium*, pro in præputio, sicut dicere solemus, per illud tempus, pro in illo tempore, vel *sit pater per præputium*, id est, per id, quod datum est ei tempore præputij. Si enim post circuncisionem datum esset, diceretur ex ea hoc accepisse, per hoc quod accepit in præputio, id est, per fidem *sit pater credentium* de gentibus, *vt reputetur & illis* credulitas *ad iustitiam*, id est, vt sicut Abraam in præputio iustificatus est per fidem, ita & illi iustificentur credendo, licèt præputium non exuerint. Et circuncisionem ideo accepit, *vt sit pater circuncisionis*, id est, Hebræorum. Nam ante in præputio iustus fuit, vt esset incircuncisorum iustorum *pater*: & circuncisus iustus permansit, vt circuncisorum iustorum fieret *pater*. Fieret inquam *pater*, *non ijs tantùm qui sunt ex* carnali *circuncisione*, id est, Iudæis: *sed & ijs*, qui corde sunt circuncisi, non carne, id est, gentilibus, *qui sectantur vestigia fidei* Abrahæ, hoc est, qui illum in fide imitantur, vt ita ample credant sicut ille. *Quæ fides est in præputio patris nostri Abrahæ*, id est, apparet in patre nostro Abraam, cum ipse est adhuc in præputio. Ideo toties repetit de præputio, vt ostendat gentiles eodem modo per fidem iustificari, sicut & Iudæos.

Gen. 17. *Non enim per legem promissio Abrahæ, aut semini eius, vt hæres esset mundi, sed per iustitiā fidei. Si enim qui ex lege hæredes sunt, exinanita est fides, abolita est promissio. Lex enim iram operatur: Vbi enim non est lex, nec præuaricatio. Ideo ex fide, vt secundùm gratiā firma sit promissio omni semini, non ei qui ex lege est solùm, sed & ei qui ex fide est Abrahæ, qui est pater*

C *omniū nostrùm, (sicut scriptum est: Quia patrem multarum gentium posui te) ante Deum, cui credidisti, qui viuificat mortuos, & vocat ea quæ non sunt, tanquam ea quæ sunt.*

Verè Abraam est *pater omnium credentium* Iudæorum & gentium, quia per fidem adeptus est hanc paternitatem, *non per legem*. *Non enim per legem* facta est ei *promissio*, quia lex nondum erat. *Non per legem, sed per iustitiā fidei*. id est, quam per fidem obtinuerat, facta est *Abrahæ promissio, & semini eius*, id est, Christo. Hæc scilicet *promissio, vt ipse esset hæres mundi*, id est, possessor aliquorum de toto mundo, qui eum imitarentur: & in Christo, qui ex eo nasciturus erat, possideret omnia. Abraham est *hæres mundi*, id est, possidens totum orbem per fidem, quia ipse est omnibus exemplum fidei, & omnes sancti sunt filij eius per fidem. Semen quoq; eius, id est, Christus, est *hæres*, id est, dominus mundi secundùm regiā potestatem, per quem benedictio filijs Abrahæ, & cui Pater dixit, *Dabo tibi gentes hæreditatem*, &c. Et hæc promissa fuerant Abrahę & semini eius, non per legem, quæ nondum erat, sed per fidem, qua ipse Deo crediderat. Et meritò. Legis enim obseruantia pœnam tantummodò effugit, fidei verò meritum spem repromissionis expectat. Et præceptū seruis imponitur, fides ab amicis quæritur. Verè non per legem, sed per fidem Abraam est *hæres mundi*: quia si illi *qui* sunt *ex lege*, id est, carnales Iudæi, *sunt hæredes*, id est, possessores hæreditatis, quam Deus Abraæ promisit. tunc *fides est exinanita*, id est, inanis & inutilis facta, cū gentes per eam non possit hæreditate cælestem patriam, *& abolita*, id est, deleta & in irritum ducta est *promissio* Dei, qua dictum est Abraæ, quia *in semine tuo*, id est, in Christo, *benedicentur omnes gentes*, id est, benedictionem hæreditate possidebunt. Nam *si ex lege* tantùm fierent *hæredes*, vt Iudæi volebant astruere, gentes, quæ lege carēt, sine benedictione hæreditatis remanerent. *Non* ergo *per legem* Abraā est *hæres mundi*, quia nec filij eius sunt per legem hæredes, id est, æternę hæreditatis possessores. Nam si hoc esset, incōuenientia sequerentur, quòd scilicet superflua esset fides, qua ipse iustificatus est, & qua iustificantur cæteri, cùm per eam non posset hæreditas æterna acquiri, & *promissio* diuina remaneret inexpleta, quæ promisit omnes gentes benedicendas, quoniam nullus gentilium benediceretur, & ita nulli essent hæredes. Et verè ex lege non est hæreditas. Nam *lex* potius *iram operatur*, quia peccantē in se aut lapidari cōtinuò, aut igne cremari, aut alio genere supplicij iubet interfici. *Lex iram operatur* & pręuaricationē. Ex ea enim est pręuaricatio. nā sine ea nō est. *Vbi enim nō est lex, nec præuaricatio*, id est, trāsgressio. Qui *ergo legē non acceperunt, iniqui dici possunt, præuaricatores nō possunt.* Iudicātur vtriq; secundū merita sua, sed tamē ira Dei maior est in pręuaricatores, qui per legē cognoscūt peccatū, & tamē faciūt. Et ita non potest per legē hęreditas haberi, sed potius ira. *Ideo ex fide* sunt hęredes. *Ex fide*, quę est donū misericordię, & iustificat credentes, habetur hęreditas, ita *vt secundùm gratiā* Dei, non secundùm merita hominum, *firma*, id est, verax & rata *sit promissio*, quā Deus fecit Abraæ de multiplicatione filiorum, qui perpetuam hęreditatē essent possessuri. Non enim *firma* esset, sed potius infirma & irrita, nisi ipse per gratiam suam impleret eam. Ideo non de nostræ voluntatis potestate, sed de sua prædestinatione promisit. Promisit enim quod ipse

Psal. 2.

D

 factu-

A factus fuerat, non quod homines. Quia etsi faciunt homines bona, quæ pertinent ad colendum Deum, ipse facit, vt illi faciant, quæ præcepit; non illi faciunt, vt ipse faciat quod promisit. Alioquin vt Dei promissa compleantur, non in Dei, sed in hominum potestate est: & quod à Domino promissum est, ab ipsis redditur Abraę. Sed non ita fieri potest, per gratiam ergo Dei gratuito munere nobis concessam implentur eius promissa, dum per donum suæ gratiæ facit vt credamus & bene operemur, sicque hæredes efficiamur. *Firma sit promissio omni semini* Abrahæ, id est, non parti seminis, sed *omni semini*. Volebant enim Iudæi, vt quantum ad eos, *firma* esset: & quantum ad gentiles, cassa. Sed non ita Deus promisit, cùm diceret: *in semine tuo benedicentur omnes gentes. Firma sit omni semini*, id est, omni populo fidelium imitatori Abrahæ, *non solùm ei qui ex lege est*, id est, qui ex veteri Testamento venit ad nouum, *sed & ei, qui est ex fide Abrahæ*, id est, qui non sibi promissa lege sequitur fidem Abraę, qui sine lege per fidem iustificatus esse memoratur. *Qui est pater*, non omnium hominum, sed *omnium nostrum*, id est, non solùm qui ex lege descendimus, sed & qui ex fide legi succedimus, scilicet & circuncisorum & præputiatorum credentium *est pater*, id est, institutor & exemplum. Ita *est pater* credentium, *sicut* in Genesi *scriptum est*, dicente Domino: *Quia patrem*, id est, authorem secundùm fidem, non dico Iudæorum, sed *multarum gentium posuite. Multarum* autem, non quarundam, sed

Gen. 17. omnium. Si ergo *pater multarum gentium* futurus esse promittitur, rectè non solùm eorum, qui ex circuncisione veniunt, sed eorum, qui ex gentibus credunt, *pater* nominatur. In eo enim quòd ipse dicitur *pater multarum gentium*, superbia confunditur Iudæorum: quia Iudæorum carne, gen-

B tium autem fide *pater est*. Vbi rectè Apostolus ex sua interpretatione addidit, *ante Deum, cui credidisti*, significans fidem in interiore homine esse in conspectu Dei, non in ostẽratione hominum, sicut est carnalis circuncisio: & per eandem *fidem* non per carnem eum esse patrem gentium, quas ante Dei oculos in fide generauit. *Qui* Deus, sicut Apostolus subiungit, *viuificat mortuos*, id est, à morte animæ suscitat per baptismum Iudæos, *& vocat*, ad fidem *ea, quæ non sunt*, id est, gentiles, de

Exod. 3. quibus scriptum est: *Omnes gentes quasi non sint, sic sunt coram eo*. Ipse enim verè est, qui ait: *Ego sum qui sum*. A quo quisquis recedit, etiam esse amittit, vt iure dicatur non esse. Et tales erant gentes idolis seruientes. Sed ipse *vocat ea, quæ non sunt, tãquam ea quæ sunt*, id est, gentiles ad fidem adducit, sicut Iudæos, qui ob vnius Dei cultum dicuntur esse. Vel omnes peccatores siue gentiles, intelligamus mortuos. Et hos enim Deus per gratiam suam viuificat, vt ex fide viuant. Et *vocat ea quæ non sunt, tanquam ea quæ sunt*. Apud eum quippe iam factum est, quod eius dispositione futurum est, quia de illo per Prophetam dicitur: *Qui fecit quæ futura sunt*. Nondum erant quibus promitteretur, quando Abrææ loquebatur, ne quisquam de meritis gloriaretur. Et quibus promissum est, etiam ipsi promissi sunt, vt totum corpus Christi dicat: *Gratia Dei sum id quod sum*. Dum enim Deus vocare dicitur *ea quæ non sunt*, sola gratia vocantis apparet, non aliquod meritum eorum, qui nec esse adhuc habuerunt quando vocãtur. *Elegit* inquit, *nos ante mundi constitutionem*. In mundo illo sumus, nec mundus erat, quando electi sumus. Quis hoc explicare sufficiat? Eligun-

tur, qui non sunt, nec errat qui eligit, nec vanè eligit. Elegit tamen, & habet electos, quos creaturus est eligẽdos. Habet autem apud semetipsum, non in natura sua, sed in præscientia sua. Rectè itaque dicitur vocare *ea quæ non sunt, tanquam ea quæ sunt*. De Abraam verò subditur. C

Qui contra spem in spem credidit, vt fieret pater multarum gentium. secundùm quod ei dictum est: Sic erit semen tuum sicut stellæ cæli & sicut arena maris. Et non infirmatus est fide. nec considerauit corpus suum emortuum, cùm ferè centum annorum esset, & emortuam vuluam Saræ. In repromissione etiam Dei non hæsitauit diffidentia, sed confortatus est fide, dans gloriam Deo. plenissimè sciens, quia quæcunque promisit, potens est & facere. Ideo & reputatum est illi ad iustitiam. Non est autem scriptum tantùm propter ipsum, quia reputatum est illi ad iustitiam: sed & propter nos, quibus reputabitur credentibus in eum qui suscitauit Iesum Christum Dominum nostrum à mortuis qui traditus est propter delicta nostra, & resurrexit propter iustificationem nostram.

Incipit commendare fidem Abraæ, vt imitemur. Sæpe enim iam dixerat eum credidisse, & ideo pergit nunc ostendere, quomodo & quàm firmiter crediderit. *Qui credidit in spem* habendi filium per promissionem Dei, & hoc *contra spem* carnis suæ, quæ iam erat quasi per naturam deficiẽs & frigida: *contra spem*, id est, contra hoc quod prius sperabat se non amplius filium generare, *credidit* eundo *in spem*, id est, vt speraret se posse generare, quia Deus promittebat. Dum enim viridi esset ætate, sperauit secundùm naturam ex iuuencula vxore sobolem habere, nec potuit. Modò autem contrarium sperauit, vt scilicet vetulus ex vetula & sterili generaret per Dei potentiam. Sicq; *contra* veterem *spem credidit in* nouam *spem*. Maius est enim sperare contra aliquod insperatum, quàm simpliciter sperare. *Credidit* Abraam, *vt fieret pater multarum gentium*, id est, tam validè credidit, vt propter fidei meritum susciperet ex sua coniuge filium, de quo populus Hebræorum propagaretur, & ex illo populo Christus carnem assumeret, in quem omnes gẽtes crederent. Hoc enim ordine factus est Abraam *pater multarum gentium*. Et hoc iuxta *quod dictum est ei* diuinitus: *Sic erit semen tuum sicut stellæ cæli, &* sicut *arena maris*. Non quòd essent tot vel carnaliter vel spiritualiter ex eo processuri, quot sunt stellæ vel arena, quæ numerari non potest: sed quòd illi, qui ex eo, siue carnaliter, siue spiritualiter, erant nasrituri, ita futuri essent hominibus innumerabiles, vt stellę & arena. Mysticè verò per stellas intelliguntur spiritales filij cęlo inhęrentes, & desuper lucentes fulgore virtutum: per arenam verò, siue Iudęi siue Christiani carnales, in infimis corde iacentes, & fructum boni operis nõ ferentes. Abraam *credidit*. Et quia posset ad horam credere, & postea deficere, subditur, quia *non infirmatus est fide. Credidit* enim Deo promittẽti, & in illa *fide non est infirmatus*, id est, debilitatus, cũ multas causas infirmandi haberet secundũ humanam rationem, scilicet quòd nec ipse iam, nec vxor eius idonei essent ad generandũ. In eo enim quòd *credidit*, non *considerauit corpus suum emortuum*, & verè emortuum, *cùm esset ferè centum annorum*. Et licet tanto tempore vixisset, tamen non hoc attendit, nec etiam cogitauit *vuluam Saræ emortuam*. Sara enim sterilis erat, & cruore menstruo iam destituta; propter quod iam parere non posset, etiã si sterilis nõ fuisset. Porrò si fœmina ita sit prouectoris ętatis, vt ei solatia mulierũ adhuc fluant, D

de iu-

A de iuuene parere potest, de seniore non potest: quamuis adhuc possit ille senior, sed de adolescentula gignere, sicut Abraam post mortem Sarę de Cethura potuit, quia viuidam eius ætatem inuenit. Hoc ergo est quod mirum commendat Apostolus, & ad hoc dicit Abrææ iam fuisse *corpus emortuum*, quoniam non ex omni fœmina, cui adhuc esset aliquod pariendi tempus extremum, generare ipse in illa ætate adhuc posset. Ad aliquid enim *emortuum corpus* intelligere debemus, non ad omnia. Nam si ad omnia, non iam senectus viui, sed cadauer esset mortui. Sara quoq; magis erat destituta cunctis viribus generandi. Et tamen nihil horum *considerauit* Abraam, cùm audiret sibi à Deo sobolem promitti, sed potentiã promittentis attendens, nihil difficile esse credidit in his, quæ promittebat omnipotens. Ita fuit credulus in promissione, qua dictum est ei, *quoniam qui egredietur de vtero tuo, ipsum habebis hæredem*: vel quando audiuit, *quia ex Sara dabo tibi filium, cui benedicturus sum. In repromissione etiam Dei*, id est, quando Deus iterum ei promisit, quia *reuertens veniam ad te tempore isto, vita comite, & habebit filium Sara vxor tua, non hæsitauit diffidentia*, id est, non dubitauit, vt diffideret de completione promissionum, *sed confortatus est fide*, id est, omnino fortis & constans factus est in fide, *dans gloriam Deo*, id est, glorificans Deum, qui per munus gratiæ suæ daturus erat ei filium contra naturam ex vetula sterili, & per illum filium in Christo populum credentium, *plenissimè*, id est, multo intuitu veritatis & potentiæ Dei, *sciens, quia quæcunque promisit, potens est* etiam *facere*. Deus igitur eos, quos promisit bonos, facit vt ipsi faciant bona.

B Neque enim eos propterea promisit Abrææ, quia præsciuit à seipsis bonos futuros. Nam si ita est, non tuum, sed eorum est, quod promisit. Non autem sic *credidit* Abraam, sed dedit *gloriam* non humanis meritis, sed *Deo, plenissimè* credens, *quia quæ promisit, potens est & facere*. Non ait, quæ præsciuit, potens est & promittere; aut quæ prædixit, potẽs est ostẽdere; vel quæ promisit, potẽs est præscire, sed, *quæ promisit potens est & facere*. Ipse ergo facit bonos eos, qui boni fiunt; & ipse facit in bono perseuerare eos, qui perseuerant. Hoc enim promittit Deus, quod ipse facit. Non enim ipse promittit, & alius facit. Quod iam non est promittere, sed prædicere. Cauendum est igitur, ne homo se extollat aduersus Deum, dicens se facere quod promisit Deus. Ipse enim & fidem gentium, sicut Abrææ promiserat, facit, qui *potens est facere* quod *promisit*, & omnia bona operatur in sanctis. Hæc ita *credidit* Abraam, *ideo & reputatum est illi ad iustitiam*. Diceret aliquis: Quid ad nos, quòd Abraam *credidit*, quòd per fidem iustificatus est? Hoc illius gloria fuit. Et Apostolus: ipse quidem ita per fidem magnificatus est. Sed tamen *non est scriptum tantùm propter ipsum*, id est, propter laudem & commendationem ipsius, hoc scilicet, *quia reputatum est illi ad iustitiam*, quod bene *credidit*, *sed* etiam *propter nos* instruendos, vt profectum fidei ex illa Scriptura caperemus, intelligentes, quia si ita credamus Deo, vt ille credidit, etiam nobis *reputabitur* fides *ad iustitiam credentibus in eum, qui suscitauit Iesum à mortuis*, id est, à numero mortuorum perpetualiter separauit, suscitans eum amplius non reuersurum in corruptionem, quod Iudæi non credunt. *Suscitauit* eum *à mortuis*, vt nos à vitiorum sordibus faceret resurgere. *Qui* Iesus *traditus est* in mortem, vt nos possemus mori dilectis nostris: *& resurrexit*, vt nos in virtutum honestatem resurgeremus iusti. Etenim C mors ipsius significat interitum veteris vitæ nostræ, resurrectio autem gratiam nouę conuersationis. *Traditus est* in manus persequentium *propter delicta nostra* tollenda, ne nos propter illa traderemur in manus dæmonum cruciandi: & per *mortem* iure diaboli destructo, *resurrexit propter iustificationem nostram*, id est, vt nos iustificando suscitaret à morte animæ, quatenus iustè viueremus, quod aliter non poteramus. *Traditus est propter delicta nostra, & resurrexit propter iustificationem nostram*. Sonat in eius traditione delictum, sonat in eius resurrectione iustitia. Ergo moriatur delictum, & resurgat iustitia.

CAPVT V.

IVstificati ergo ex fide, pacem habeamus ad Deum, per Dominum nostrum Iesum Christum, per quem & accessum habemus per fidem in gratiam istam, in quã stamus, & gloriamur in spe gloriæ filiorum Dei. Non solùm autem, sed & gloriamur in tribulationibus, scientes quòd tribulatio patientiam operatur, patientia autem probationem, probatio verò spem. Spes autem non confundit, quia charitas Dei diffusa est in cordibus nostris, per Spiritum sanctum, qui datus est nobis. Iacob. 1

Quando quidem multis modis hactenus probatum est, non ex operibus legis, nec ex viribus liberi arbitrij, sed ex fide iustificari hominem, igitur *ex fide* sumus *iustificati*, non ex lege, nec ex nobis. Et nos ita *iustificati, habeamus pacem ad Deũ*, quam non habetis, dum inuicem arrogatis falsam iustificationem, alij per legem, alij per vires liberi arbitrij. Quasi dicat: Hæc dissensio contra Deum est, qua de meritis vestris gloriamini, quasi per vosmetipsos iustificati. Sed iustificatio, quę ex fide est, pacem cum Deo facit: quia inimicas præsumptiones humanorum meritorum expellit, & animum Deo humiliter subijcit, dum se sola gratia saluari cognoscit. D *Ex fide* sumus *iustificati*, & tamen gratis, quia & ipsa fides donum supernæ gratię est. Et cùm fides impetrat iustificationem, non gratiam Dei aliquid meriti præcedit humani, sed ipsa gratia meretur augeri, vt aucta mereatur & perfici comitante, non ducente, pedissequa, non præuia voluntate. Ita *ergo iustificati*, iam de cætero *pacem habeamus ad Deum*, quia reconciliati sumus ei *per* mediatorem *Iesum*. Non iam à diuina voluntate discordemus, sed *pacem ad Deum* habere studeamus. *Per Dominum Iesum*, id est, non per nosipsos, sed per auxilium & gratiam reconciliatoris nostri, *per quem habemus* non solùm ablutionem nostrę vetustatis in sanguine ipsius, vt sic ostendamus ad indumentum iustitiæ & nouitatis, sed etiam *accessum habemus* per illum *in istam gratiam*, id est, in hanc virtutum sublimitatem gratis datam, & hoc non per legem, sed *per fidem*. Hoc est dicere: Fides concessa nobis ex gratia, apud Deum impetrat & remissionem delictorum, & perfectionem omnium virtutum: *per Christum*, qui est ostium, accessimus *per fide in gratiam istam*, id est, in bonę vitę obseruantiam, *in qua stamus*, id est, statum rectitudinis habemus, qui in Adam cecideramus: quia qui manet in vitijs, non stat, sed prostratus iacet. Elias verò stabat, qui ait: *Viuit Dominus, in cuius conspectu sto. Stamus*, inquit, in hac gratia, non cadentes ab illa nec recedentes, *& gloriamur in spe gloriæ filiorum Dei*, id est, in eo quòd speramus gloriam, quam habent filij Dei. Tantum enim est quod speramus, quantum ex se præsumere nullus 3. Reg. 17. 4. Reg. 4.

lus

A lus auderet: quia in sola Dei virtute est, vt homo in filiorum Dei numerum possit ascendere. Et magna valde gloria est, *per fidem* ac spem in numerum *filiorum Dei* asciscí. Quod adeò magnum est, vt à multis pro ipsa magnitudine incredibile videatur, eo quòd speramus gloriam *filiorum Dei* nos consequuturos. *Non solùm autem gloriamur* de spe gloriæ huius, *sed* etiam *gloriamur* per Christi gratiam
Acto.14. *in tribulationibus per* quas *oportet nos intrare in regnum* cœlorum. Gloriamur sine periculo vanitatis de tolerantia tribulationum, quia nouimus quāta merces inde sequatur. Et hoc est, quod gradatim ascendendo prosequitur. *Gloriamur in tribulationibus*, quia sumus *scientes quòd tribulatio operatur* in nobis *patientiam*, id est, facit nos esse patientes. Nemo enim patiens esse potest, nisi in aduersis; *patientia autem operatur probationem*, quia cuius patientia vinci non potest, ille perfectus esse probatur. Multi enim ante experimentum tribulationis putant se fortes esse, qui in ipso experimento deficiunt & imbecilles esse apparent: & multi prius se putant infirmos, qui in ipso articulo passionis apparent fortissimi, dum omnia viriliter patiendo superant. Et ita *probationem operatur patientia*, dum & sibi & alijs vnumquenque liquidò manifestat, qui antequam pati inciperet, & sibi & alijs ignotus erat. *Probatio verò operatur spē*, quia vnusquisq; ex eo, quò d per tribulationes insuperabilis esse probatus est, incipit habere *spem*, id est, certitudinem futuræ gloriæ, quæ humanæ rationi vana videtur, sed testimonio virtutis firmatur. Si quis enim nondum sibi probatus sperat præmium, non sperat, sed præsumit. Nam tribulationes, quibus patientia fidelium probatur, non solùm eas debemus intelligere, quæ extrinsecus accidunt, id est, de damnis vel
B languoribus, vel ex quolibet corporis cruciatu, sed eas etiam, quas intus sibi faciunt aut perferunt, dum in requie positi semetipsos affligunt & atterūt, obsistendo voluptatibus suis, refrænando libidinem &c. quæ ad bonum continentiæ vel abstinentiæ pertinent, faciendo. Ex quibus sine dubio nascitur *patientia*, quæ probabilis affecta, generat *spem*. *Spes autem* est bonorum expectatio futurorum. Quæ exprimit humilitatis affectum & sedulæ seruitutis obsequium, quæ non est inanis, quia *non confundit*, id est, non generat confusionem sic speranti, quia quicquid sperauit adipiscitur. Ille enim sua spe confunditur, qui dicit, Ego quod sperabam non inueni. Vir autem, qui per patientiam in tentationibus est probatus, non confunditur sua spe: quoniam magnitudine præmij, quod inuenit, exuperatur magnitudo spei eius. *Spes non confundit*, quia in Deo posita est, qui fallere non potest, quia verax est: non in homine, qui falleret, quia mendax est. In Deo posita est, & idcirco sequitur: *quia charitas Dei* &c. Vel ita. *Spes* non facit erubescere, quia impletur. Et constat eam esse implendam ex eo, quòd iam Spiritum sanctum in arrham habemus, quo & latè diligimus. Et hoc est: *Quia charitas Dei*, id est, quam ex Deo habemus, postquam Deum & proximum diligimus, *diffusa est*, id est, latè & copiosè data *in cordibus nostris*. Vbi enim charitas est, angustia esse non potest, quia mox angustia excluditur, & cor dilatatur, vt tantum habitatorem, id est, Spiritum sanctum intra se possit habere. Non enim a nobis ipsis, sed à Spiritu sancto possumus habere charitatem. Nam cùm dixisset, *charitas Dei diffusa est in cordibus nostris*, ne putaret quisque à se sibi esse quod diligit Deum, continuò addidit, *per Spiritum sanctum, qui datus est nobis*. Vt ergo C ames Deum, habitet in te Deus, & amet se de te, id est, ad amorem suum moueat te, accendat te, illuminet te, excitet te. *Per Spiritum*, inquit, *sanctum, qui datus est nobis*, quia & Deus est, & donum Dei. Et propter hunc diuitem habitatorem faciebat Apostolus quod supra dixit, *Gloriamur in tribulationibus*. Quomodo enim in his gloriatur, si angustiam intus pateretur? Videbantur foris angustiæ sed intus latitudo erat. Quid autem facit malus homo cùm cœperit tribulari? Foris nihil habet, ablata sunt omnia, in conscientia nullum solatium est. Non est quò exeat, quia dura sunt: non est quò intret, quia mala sunt. Malè secum torqueatur necesse est, quia sibi ipse tormento est. Ipse est enim pœna sua, quem torquet conscientia sua. Boni verò quicquid exterius patiuntur, facilè per internam consolationem vincunt. Et si in hac vita, vbi tanta tormenta sunt, possunt boni & iusti viri, cùm talia patiuntur, non solùm æquo animo tolerare, sed etiam in Dei charitate gloriari, quid cogitandum est de illa vita, quæ nobis promittitur, vbi nullam de corpore molestiam sentiemus?

Vt quid enim Christus, cùm adhuc infirmi essemus, Hebr.9.
secundum tempus pro impijs mortuus est? vix enim pro 1.Pet.3.
iusto quis moritur. Nam pro bono forsitan quis audeat mori. Commendat autem Deus charitatem suam in nobis, quoniam cùm adhuc peccatores essemus, secundùm tempus, Christus pro nobis mortuus est. Multo magis igitur iustificati nunc in sanguine ipsius, salui erimus ab ira per ipsum.

Cùm Deus nos diligat, vel nos enim per Spiritum sanctum, spes nostra implebitur. Nam nisi ita sit, frustra passus est Christus. Et hoc est: *Vt quid Christus pro impijs*, id est, pro dilectione impiorum *mortuus est*, nisi vt spes impleatur? Vel ita: Volens Apostolus ostendere plenius virtutes D charitatis, quam *per Spiritum sanctum* diffusam *in cordibus nostris* dixerat, exponit quibus causis *diffusa* sit in nobis, asserens Christum *pro impijs* esse mortuum. Impij nanque eramus, antequam conuerteremur ad Deum Christum. Et Christus vtique mortem pro nobis, antequam crederemus, excepit. Quod procul dubio non fecisset, nisi nimiam & abundantissimam erga nos charitatem habuisset, vel ipse Christus moriendo pro impijs, vel Deus Pater Vnigenitum suum pro impiorum redemptione tradendo. Verè *charitas Dei diffusa est in cordibus nostris*. Nam quare mortuus est Christus pro nobis, nisi vt *charitas Dei* diffunderetur in nobis, vt diligeremus eum, qui prior dilexit nos? *vt quid enim*, id est, propter quid aliud *Christus pro* nobis *mortuus est? cùm adhuc essemus infirmi*? id est, indigentes medico. Tam grauiter enim ægrotabamus, vt non aliter quàm medici morte sanari possemus. *Mortuus est secundum tempus*, id est, non vt alij, qui morte detinentur: sed ad horam pro nobis mortem sustinuit, resurgens die tertia, ne desperemus de eius potentia, cuius apparet in morte beneuolentia. *Mortuus* (inquit) *est*, & hoc non pro quibuslibet, sed *pro impijs*, id est, pro fœdis & execrandis & à Deo penitus separatis. Et ipse tam magnum fecit, vt pro talibus mori temporaliter dignaretur, vt æternam mortem ab eis auerteret. Hinc beneficiorum eius apparet magnitudo, vt qui indebitè ab eo tantùm dilecti sumus, consideremus quantum eum diligere debeamus, aut si quid ei præponere debeamus, cùm ille nobis impijs nec vitam suam præposuerit, nec mortem denegauerit. Pium enim Domi-

A Dominum vsque ad mortem diligere debemus quem pro impijs seruis cruciatum mortis excepisse cognoscimus. Vbi & præsumpio humana reprimitur, ne suis meritis aliquid tribuat. Et verè miranda eius bonitas, qui *pro impijs* dignatus est mori. *Vix enim pro iusto quis moritur*, id est, rarò est, vt aliquis pro iusto moriatur, nedum pro impio: quoniam dubitat vnusquisque mortem subire, etiam si mortis sit causa iusta. Rarò dico, *nam forsitan* potest inueniri, vt *quis audeat mori pro bono*, id est, pro re bona vel pro bono viro. Quasi dicat: Difficile hoc inuenitur, metu mortis cuncta terrente. Vel per iustum intelligatur iustitia legis: per bonum verò, bonitas Euangelicæ gratiæ. Et *vix pro iusto quis moritur*, quia in veteri lege, in qua iustitia est, vix pauci inuenti sunt, qui suum in martyrio sanguinem fuderunt. *Nam pro bono forsitan quis audeat mori*. quoniam in nouo Testamento, in quo bonitas est atque clementia, innumerabiles extiterunt, qui suas in mortem audacter animas tradiderunt. Sed tamen ad comparationé carnalium, & mori pro Domino trepidantium, tam pauci fuerunt, vt propter raritatem dicatur de eis, *forsitan quis audeat mori*.

Forsitan, dicitur propter eos, qui mori necdum audent: *quis*, propter raritatem eorum qui audent, licèt sint enumerabiles. Nonnulli verò sic interpretantur: Si ille *pro nobis impijs mortuus est* & peccatoribus, quanto magis nos absque vlla dubitatione pro iusto & bono debemus occumbere? Iustum autem & bonum non putemus esse diuersum, nec aliquam propriè significare personam, sed absoluè iustam rem & bonam: pro qua difficulter, sed interdum aliquis inueniri

B potest, qui suum sanguinem fundat. *Vix pro iusto & bono quis moritur*. Dominus autem noster *pro impijs & peccatoribus, est mortuus*, in quo laudabilior charitas fulget. Neque enim merita nostra præcesserant, pro quibus filius Dei moreretur: sed magis quia nulla erant merita, magna erat misericordia. Diceret aliquis: Cùm Deus sit omnipotés, & alijs modis nos potuisset liberare, cur Filiú suum pro nobis mori voluit? Ad quod Apostolus: Non sine causa *Deus* id fecit, sed hoc modo *commendat charitatem suam in nobis* Quando indebitè aliquid redditur, tunc charitas comméndatur. Et quid tam indebitum, quàm vt sine peccato Dominus, pius pro peccatoribus seruis impijs moreretur? Et in hoc commendatur nobis charitas Patris, quia sic nos dilexit. Cur ergo nó fieret mors Christi, imò cur prætermissis alijs innumerabilibus modis, quibus ad nos liberandos vti potuisset omnipotens, id potissimum nó eligeretur vt fieret, vbi nec de diuinitate eius aliquid immutatum est, & de humanitate suscepta tantum beneficij collatum est hominibus, vt à Dei Filio mors temporalis indebita redderetur, quia eos ab æterna morte debita liberaret? Peccata enim nostra diabolus tenebat, & per illa nos meritò tenebat in morte. Dimisit ea illi, qui sua nó habebat, & ab illo est immeritò perductus ad mortem. Tantum enim valuit sanguis ille, vt neminem Christo indutum in æterna morte debita detinere debeat, qui Christum morte indebita vel ad tempus occidit. *Commendat* itaq; *Deus* Pater nimiam *charitatem suam in nobis, quoniam cùm adhuc peccatores essemus*, nihilque nobis nisi pœna deberetur, *Christus pro nobis* pœnam mortis excepit, vt nos à cruciatu perpetuæ mortis saluaret. Qui ergo peccatoribus donauit mortem suam, quid seruat iustis, nisi vitam suam? Incredibilius

C est enim quòd *mortuus est* æternus, quàm vt in æternum viuat mortalis. Iã quod incredibilius est tenemus. Si propter hominé *mortuus est* Deus, nó erit victurus homo cum Deo? Non est mortalis victurus in æternum, propter quem *mortuus est* qui viuit in æternum? Carne tamen sola *mortuus est*. *Mortuus est* pro nobis peccatoribus. *Multò magis* ergo saluabit iustificatos. Nam qui fecit quod maius & difficiliùs, multo leuius faciet quod minus & facilius est: difficilius quippe est pro peccatoribus mori & peccata tollere, quàm iustos & cooperãtes saluare. *Multò magis igitur* nos *iustificati*, id est, à peccatis omnibus liberati, *nunc*, id est, in hoc tempore gratiæ, *in sanguine ipsius*, sine culpa pro peccatis nostris effuso, *salui erimus ab ira*, id est, à pœna damnationis æternæ *per ipsum* mediatorem & reconciliatorem.

Si enim cùm inimici essemus, reconciliati sumus Deo per mortem Filij eius multo magis reconciliati salui erimus in vita ipsius. Non solum autem, sed & gloriamur in Deo per Dominum nostrum Iesum Christum, per quem nunc reconciliationem accepimus.

Verè *salui erimus ab ira per ipsum*. Nam *si cùm essemus inimici*, id est, per amorem iniquitatú Deo contrarij, *reconciliati*, id est, in pacem reducti sumus Deo *per mortem Filij eius*, tunc *multo magis*, qui iam sumus *reconciliati erimus salui in vita ipsius*: quia qualem ipse iam secundum humanitatem habet vitam, talem & nos habebimus. *In vita erimus salui*, qui *per mortem sumus reconciliati*. Dedit enim pro nobis mortem suam, & *reconciliati sumus*, qui alienati & inimici facti fueramus per transgressionem. Nemo enim reconciliatur, nisi ex inimicitijs. Inimicos autem nos Deo primi parentis fecit transgressio. Quos supra dixerat D *peccatores*, hos nunc *inimicos Dei* nominat: & quos supra *iustificatos in sanguine Christi*, hos nunc *reconciliatos Deo per mortem filij eius*: & quos supra *saluos ab ira per ipsum*, eos nunc *saluos in vita ipsius*. Nó ergo ante gratiam istam quoquo modo peccatores, sed in talibus peccatis fuimus, vt inimici essemus Dei. Sed *reconciliati sumus, ei per mortem Filij eius*. Quomodo *per mortem*? An cùm irasceretur nobis, vidit *mortem Filij* sui pro nobis, & placatus est nobis? Nunquid ergo Filius eius vsque adeò nobis iam placatus erat, vt pro nobis etiam mori dignaretur: Pater verò vsqueadeò adhuc irascebatur, vt nisi Filius pro nobis moreretur, nó placaretur? Non. Superius enim dictum est: *Commendat autem charitatem suam Deus in nobis, quoniam cùm adhuc peccatores essemus, Christus pro nobis mortuus est*. Habebat ergo Pater erga nos charitatem, etiam cùm inimicitias aduersus eum exercentes, *Rom. 7.* deseruiremus peccatis. Et in sequentibus epistolæ huius dicitur: *Si Deus pro nobis, quis contra nos? Qui etiam proprio Filio non pepercit, sed pro nobis omnibus tradidit illum.* Nunquid ergo si implicatus *Sap. 11.* nobis esset, Filium pro nobis traderet? Veraciter enim dictum est ei, quia *nihil odisti eorum, quæ fecisti*. *Psal. 5.* Sed tamen nihilominus veraciter ei dictum est. *Odisti omnes, qui operantur iniquitatem*. Proinde miro modo & diligebat nos, & oderat. Diligebat quales ipse fecerat, oderat quales per operationé iniquitatis fueramus per nos facti. Et quadam iustitia Dei in potestatem diaboli traditum erat genus humanum, peccato primi hominis in omnes vtriusque sexus commixtione nascentes originaliter transeunte, & parentum primorum debito vniuersos posteros obligante. Si ergo commissio peccatorum per iram Dei iustam hominem subdidit diabolo, profectò remissio peccatorum per

A reconciliationem Dei benignam eruit hominem à diabolo. Non enim sicut hominis animi perturbatio, est ira Dei, sed iusta vindicta vocatur eius ira. Etsi iusta diuina vindicta tale nomen accepit, etiam reconciliatio Dei, quæ non rectè intelligitur, nisi cùm talis ira finitur. Nec aliter inimici eramus Deo, nisi quemadmodum iustitiæ sunt inimica peccata. Quibus remissis, tales inimicitię finiuntur, & reconciliantur iusto, quos ipse iustificat. Quos tamen etiam inimicos vtiq; dilexit, quando quidem pro his, *cùm* adhuc *inimici* essent, Filium tradidit. Quòd ergo reconciliati sumus Deo per mortem Filij eius, non sic intelligatur, quasi nos ideo reconciliauerit ei filius, vt iam inciperet amare quos oderat, sicut reconciliatur inimicus inimico, vt deinde sint amici & inuicem diligant qui oderant inuicem: sed iam nos diligenti reconciliati sumus ei, cum quo propter peccatum inimicitias habebamus. Et per hanc reconciliationem à diabolo sumus erepti, qui non potentia Dei, sed iustitia superandus fuit. Nam quid omnipotente potentius, vel cuius creaturæ potentia valet ei comparari? Sed cùm diabolus vitio peruersitatis suæ factus sit amator potentiæ, & desertor oppugnatorque iustitiæ, in quo homines magis eum imitantur, placuit Deo, vt non potentia diabolus, sed iustitia vinceretur, atq; ita & homines imitantes Christum, iustitia quærerent diabolum vincere, non potentia. Quę est igitur iustitia, qua victus est diabolus à Christo? quia cùm in eo nihil morte dignum inueniret occidit eum tamen. Et vtique iustum est, vt debitores, quos tenebat, liberi dimittantur, in eum credentes, quem sine vllo debito occidit. Hoc est, quòd iustificari dicimur in sanguine Christi. Sic quippe in remissionem peccatorum nostrorum innocens ille sanguis effusus est. Hoc est, quòd *reconciliati* Deo dicimur *per mortem Filij eius*. Remissis B enim peccatis nostris, finiuntur inimicitię, & pacem cum Deo assequimur, à quo nos sola peccata dirimebant. Sic ergo *per mortem eius reconciliati, multo magis salui erimus in vita ipsius*, qui in vita nostra perieramus. Nam si mors ipsius tantùm potuit, vt illud faceret quod difficilius erat, tunc vita, id est, resurrectio & gloria eius illud facere poterit, vbi minor difficultas est. *Non solùm autem salui erimus* in futuro, *sed* etiam nunc *gloriamur* spe *in Deo*, id est, in eo, quòd consideramus nos cum Deo futuros in illa gloria. Vel non in nobis, *sed in Deo gloriamur*: nec per nos, sed *per Dominum nostrum Iesum Christum per quem nunc*, iam in pręsenti vita, *reconciliationem accepimus*, secundùm ea quę superius disputata sunt.

Propterea sicut per vnum hominem peccatum in hunc mundum intrauit, & per peccatum mors: & ita in omnes homines mors pertransijt, in quo omnes peccauerunt. Vsque ad legem enim peccatum erat in mundo. Peccatum autem non imputabatur cùm lex non esset. Sed regnauit mors ab Adam vsque ad Moysen, etiam in eos qui non peccauerunt, in similitudinem præuaricationis Adæ qui est forma futuri.

Nunc prolixius disputare inchoat de duobus hominibus: vno primo Adam, per cuius peccatum & mortem tanquam hæreditarijs malis & posteri eius obligati sumus: altero autem secundo Adam, qui non homo tantùm, sed & Deus est. Quo pro nobis soluente quod non debebat, à debitis & paternis & proprijs liberati sumus. Proinde, quoniam propter vnum illum tenebat diabolus omnes per eius vitiatam carnem concupiscentialiter generatos, iustum est, vt propter hunc vnum dimittat omnes per ipsius immaculatam C gratiam spiritaliter regeneratos. Nam quia dixerat Apostolus, nos esse *per Christum* Deo reconciliatos, pergit ostendere quam conuenienter per vnum obedientem simus reconciliati, qui per vnum inobedientem fueramus à Deo separati. *Reconciliationem accepimus per Christum propterea*, id est, quia per eum *sumus reconciliati*, idcirco *sicut per vnum hominem intrauit peccatum in* orbem, *& per peccatum mors*, ita subaudi per vnum redeuntem rursum reddita est iustitia, & per iustitiam vita. *Per vnum hominem*, qui primus peccauit, *intrauit* originale *peccatum in hunc* miserum *mundum*, id est, in vniuersum genus humanum: quoniam peccãdo omnem suam stirpem in seipso tanquam in radice vitiauit, vt quicquid prolis ex simul damnata, per quam peccauerat, coniuge (per carnalem concupiscentiam, in qua inobedienti pœna similis retributa est) nasceretur, traheret peccatum originale. Sicut enim Christus, in quo omnes viuificabuntur, præter id quòd se ad iustitiam exemplum imitantibus prębuit, dat etiam sui spiritus occultissimam fidelibus gratiam, quam latenter infundit & paruulis baptizatis: sic & Adam, in quo omnes moriuntur, præter id, quod eis, qui præceptum Domini voluntate transgrediuntur, imitationis exemplum est, occulta etiam tabe carnalis concupiscentię suæ tabefecit in se omnes de sua stirpe venturos. Peccatum enim generationis hîc intelligitur, non imitationis. Nam sicut à muliere initium peccati fuit, sic initium generationis à viro est. Prior enim vir seminat, vt fœmina pariat. Ideo *per vnum hominem peccatum intrauit in mundum*, quia per semen generationis intrauit, quod à viro excipiens fœmina concipit. Opus hoc castum in coniuge non habet culpam, sed origo peccati trahit secum debitam pœnam. Non enim maritus, quia maritus est mortalis non est, aut aliunde nisi peccato mortalis est. Itaque *per vnum hominem peccatum intrauit in mundum, & per peccatum mors*, quia si homo non peccasset, nunquam moreretur. *Et ita in omnes homines peccatum* siue *mors* pertransijt, vt nullus ex viro & fœmina genitus, immunis esset à peccato & morte. Notandum est enim quod dicitur, *pertransijt*. Inde est paruulus reus. Peccatum nondum fecit, sed traxit. Etenim illud peccatum non in fonte mansit, sed *pertransijt in omnes* per vitiatam carnem genitos. *In quo*, id est, in primo homine *omnes peccauerunt*: quia quando ipse peccauit, omnes in illo erant, & tota humani generis massa in illo est infecta peccati veneno. Sic & in Christo iustificantur omnes, qui credunt in eum propter occultam communicationem, & inspirationem gratiæ spiritalis: quia *quisquis adhæret Domino, vnus spiritus est cum eo*. Et sicut *per peccatum* primi hominis, quod *in omnes pertransijt*, amisimus vitam: sic per iustitiam secundi hominis, quę in omnes, qui membra eius fiunt, diffunditur, recuperabimus vitam. Dixi, quia *peccatum in omnes pertransijt*, & verum dixi. Nam *ab Adam vsque ad legem peccatum* originale in omnibus fuit. De Iudæis non probo, quòd fuerint sub originali peccato, quia legẽ habebãt, & se esse sub illo pẽr legẽ cognoscere poterant: sed de illis, qui ante legem fuerant, & peccatum originale non cognoscebant. Nam *vsque ad legem* Moysi, *peccatum* illud *erat in toto mundo*. *Erat* quidem, sed *non imputabatur*, id est, non intus in anima esse putabatur aliquod huiusmodi peccatum, cùm lex non esset, quæ casum primi hominis, ex quo peccatum il- D

illud

A lud propagatum est, intimaret. *In omnes* itaq; *peccatum* illud *pertransijt*, quia etiam ante legē, cùm non ita videretur, lege non docente. Vel ita: Quoniam Iudæi vellent dicere iustitiam, & vitā esse redditam per legem potius quàm per Christum, vt Apostolus docebat, ostendit Apostolus iustitiam non potuisse reddi per legem, quæ peccatum auferre non valuit. Nam *vsque ad legem*, id est, quamdiu lex mansit, *peccatum* originale *erat in mundo*, id est, non fuit deletum per legem. Istud *vsque*, non est terminale, sed compræhensiuum, sicut cum dicitur: *Et vitam vsque in seculum. Vsque ad legem* fuit *peccatum*, quia nec lex potuit illud auferre, quæ subintrauit, vt magis abundaret peccatum: siue naturalis lex, in qua quisque iam ratione vtens, incipit peccato originali addere & propria: siue ipsa quæ scripta per Moysen, populo data est. Quòd igitur ait, quia *vsque ad legem peccatum erat in mundo*, non idcirco dictum est, quòd deinceps non fuerit, sed quia non poterat per literam legis auferri, quod solo poterat spiritu gratiæ. Ne quisquam ergo fidens viribus, non dico voluntatis, sed potius vanitatis suæ, putaret libero arbitrio legem potuisse sufficere, & Christi gratiam derideret, ideo ait Apostolus, quia *vsque ad legem peccatum erat in mundo*, Et addidit: *Peccatum autem non imputabatur, cùm lex non esset*, Non dixit, Non erat, sed: *Non imputabatur*, id est, ignorabatur, & peccatum esse non putabatur. Neque enim à Domino Deo, tanquam non esset, habebatur, sed ab hominibus cęcis nesciebatur: quia non erat lex, qua arguente demonstraretur; siue lex rationis in paruulis, siue lex literæ in populo. Ante legem *non imputabatur peccatum*, sed *regnauit mors*, securè possidente homines diabolo
B pro impunitate credita, *vsque ad Moysen*, per quē redijt cognitio vnius Dei. Prius enim aut ignorabant Deum homines, aut non putabant eum curare quid egissent. Sed vbi lex data est, nouerūt Deum curare humana & iudicare. *Regnauit*, inquit, *mors ab Adam vsque ad Moysen*, id est, a primo homine *vsque ad* ipsam etiam *legem*, quæ diuinitus promulgata est: quia nec ipsa potuit regnum mortis auferre, quæ non regnat vtique nisi per peccatum. Regnum enim mortis vult intelligi, quando ita dominatur in hominibus reatus peccati, vt eos ad vitam æternam, quæ vera vita est, venire non sinat, sed ad secundam etiam, quę pœnaliter æterna est, mortem trahat. Hoc regnum mortis sola in quolibet homine gratia destruit Saluatoris, quę operata est etiam in antiquis Sanctis, quicunque antequam in carne Christus veniret, ad eius tamen adiuuantem gratiam, non ad legis literam, quæ iubere tantùm, non adiuuare poterat, pertinebant. Quod autem dicit: *Vsque ad Moysen*, id est, vsque ad finem legis, & initium gratiæ mortem regnasse, eo genere loquutionis ait, quo dicimus, verbi gratia, fuerunt Hunni vsque ad Attilam. Non enim principium regni eius, sed finem designamus. Sic & *vsque ad Moysen*, id est, vsque ad finem legis & principium gratiæ, pestis latè diffusa per orbem regnabat, quia medicus deerat. Vbi verò de cęlis medicus aduenit, mors potestatem perdidit. Ergo in omnibus *regnauit mors ab Adam vsq; ad Moysen*, qui Christi gratia non adiuti sunt, vt in eis regnum mortis destrueretur. Verè in omnibus, *etiam in eos, qui non peccauerunt in similitudinem præuaricationis Adæ*, id est, qui nondum sua & propria voluntate, sicut ille, peccauerunt, sed ab illo peccatum originale traxerunt. Quia in seipsis, cùm iam non nati essent, nec ratione adhuc vterentur, qua ille vtebatur quando peccauit, nec pręceptum accepissent, quod ille transgressus est, solo originali vitio tenebantur obstricti per quod eos regnum mortis traheret ad condemnationem, quod est occidi in gehenna. Potest & sic intelligi, vt cùm dixisset, *regnauit mors etiam in eos, qui non peccauerunt*, quasi nos moneret, quare in eis regnauerit *qui non peccauerunt*, adderet *in similitudinem præuaricationis Adæ*, id est, quia erat in horum membris similitudo *præuaricationis Adæ. Qui est forma futuri*, quia ipse formam mortis inflixit posteris suis. In illo enim constituta est forma condemnationis futuris posteris, qui eius propagine crearentur, *vt ex vno in condemnationem* nascerentur, ex qua non liberat nisi gratia Saluatoris. Vel *forma est futuri*, id est, Christi, partim à simili, partim à contrario. A simili, quia sicut Adam sine patre à Deo ex virgine terra factus est, ita Christus ex Virgine Maria sine semine à Deo creatus est. Sicut ille est pater omnium secundum carnem, sic Christus secundùm fidem. Dormiuit Adam, vt fieret Eua; mortuus est Christus, vt fieret Ecclesia. Dormienti Adæ facta est Eua de latere, mortuo Christo lancea percussum est latus, vt profluerent Sacramenta, quibus formaretur Ecclesia. A contrario quoque est Adam *forma* Christi, vt quomodo *per illius inobedientiam peccatores constituti sunt multi, ita per* Christi obedientiam *iusti* constituantur *multi*. Et sicut in illo omnes moriuntur, sic & in Christo omnes viuificentur. Sicut enim manducatum est ab Adam, suadēte diabolo, & omnes, qui nascuntur ex eo, morti addicti sunt: ita ieiunatum est à Christo, & omnes, qui per eum renascuntur, vitæ æternæ restituuntur. Sicut ille communicare potuit filijs peccatum & mortem, sic iste suis iustitiam suam & vitam. Sicut ille est pater pręsentis seculi, & princeps discordiæ; sic iste *pater futuri seculi & princeps pacis*. D

Sed non sicut delictum, ita & donum. Si autem vnius delicto multi mortui sunt multo magis gratia Dei & donum, in gratia vnius hominis Iesu Christi in plures abundauit. Et non sicut per vnum peccatum, ita & donum. Nam iudicium quidem ex vno, in condemnationem: gratia autem ex multis delictis, in iustificationē. Si enim in vnius delicto mors regnauit per vnum, multo magis iam abundantiam gratiæ & donationis & iustitiæ accipientes, in vita regnabunt per vnum Iesum Christum. Igitur sicut per vnius delictum, in omnes homines in condemnationem: sic & per vnius iustitiam, in omnes homines in iustificationem vitæ. Sicut enim per inobedientiam vnius hominis, peccatores constituti sunt multi: ita & per vnius obeditionem iusti constituentur multi.

His verbis declarat Apostolus, qualiter Adam *forma* Christi sit à contrario, & qualiter eadem *forma* non sit ex omni parte conformis. Nam similes quidem à contrario sunt, sed tamen in hoc differunt, quòd *non sicut delictum* Adæ, *ita & donū* Christi: quia plus boni Christus confert, quàm ille mali. Similes enim sunt Christus & Adam, sed *non sicut delictum, ita & donum*, id est, non sic est efficax peccatum Adæ ad damnationem, vt gratia Christi ad saluationem. Quamuis enim *delictum & donum* in hoc sint similia, quòd *sicut delictum* operatur discordiam inter nos & Deum, & tandem in nobis mortem, *ita donum* reconciliationem & æternam beatitudinem; atque *sicut per vnum hominem intrauit peccatum in* omnes, *& per peccatum mors, ait donum per vnum* venit in omnes, & per

A per donum vitæ: in hoc tamen differunt, quod *delictum* operatur in omnibus mortem temporalem, *donum* autem vitam sempiternam. Plus ergo præstat Christus regeneratis, quàm nocuit Adam generatis. Et verè *donum* est maius & potentius quàm *delictum*. Nam si *delictum vnius* adeò potuit & efficax fuit, vt multos duceret in mortem, *multo magis abundauit gratia Dei*, id est, remissio peccatorum, quam Deus gratis dat sine præcedēti merito humano: *& donum*, id est, largitio virtutum. Hæc, inquam *gratia & donatio*, *abundauit in gratia vnius hominis Iesu Christi*, id est, in perfectione virtutum, quæ in homine Christo est, & *abundauit in plures*, id est, in omnes suos abundanter venit. Non in plures transit *gratia* quàm *delictum*, neque enim plures iustificantur quàm condemnantur, cùm iniqui multo plures sint: sed *in plures* dictum est, velut si diceretur, non in paucos. Neque enim pauci, sed plures sunt, in quos redundat ista gratia. Et *multo magis* abundat quàm *delictum*, quia omnes, qui per Christum liberantur, temporaliter propter Adam moriuntur, propter ipsum autem Christum sine fine victuri sunt. In eo autem quod præmisit, *Si enim vnius delicto multi mortui sunt*, dum diceret *Multi*, & non Omnes, inuenit se dicere de illis, in quibus delictum Adæ mortem animæ fecit. Sed *gratia Dei multo magis abundauit*, quia primus parens vnum delictum in omnes misit, Christus autem etiam delicta illa, quæ homines propria voluntate addiderunt originali, in quo nati sunt, gratia sua soluit, & iustificationem atque vitam æternam dedit. *Et non sicut per vnum* peccantem venit condemnatio, *ita & donum* gratiæ post datum est: quia maius est donū quàm *delictum*. Ostenderat *delictum & donum* differre secundùm effectum, quia *delictum* genuit mortem, *donum* autem vitam: & nunc rursum ostendit quod alio modo differunt, quia non sic, sed copiosius est *donum gratiæ per vnum Christum* donantem, sicut fuerat *delictum per vnum* Adam peccantem. Non solùm in hoc, inquit, non ęqualis est *forma*, quia Adam temporaliter nocuit eis, quos in ęternum Christus redemit: sed etiam, quia illius vno delicto posteri eius, nisi à Christo redimantur, traduntur *in condemnationem*: Christi autem redemptio etiam multa delicta dissoluit, quę originali sunt addita. Et verè ita est. *Nam iudicium quidem*, id est, sententia diuini iudicij *ex vno delicto* Adę ducit *in condemnationem*, sed *gratia*, id est, gratuitum donum Dei *ex multis delictis*, in baptismo liberans, ducit *in iustificationem*, quia nō solùm ignoscit, sed & iustificat. Ideo dixit *iudicium ex vno delicto in condemnationem*, quia sufficeret ad condemnationem, etiam si non esset in hominibus nisi originale peccatum. Quamuis enim condemnatio grauior eorum sit, qui originali delicto etiam propria coniunxerunt, & tāto singulis grauior, quanto grauius quisque peccauit, tamen etiam illud solum quod originaliter tractum est, non tantùm à regno Dei separat, verùm & à salute ac vita æterna facit alienos, quæ nulla esse alia potest, præter regnū Dei, quò sola Christi societas introducit. Ac per hoc ab Adam, in quo omnes peccauimus, non omnia nostra peccata, sed tantùm originale traximus: à Christo verò, in quo omnes iustificamur, non illius tantùm origenalis, sed etiam cæterorum, quæ ipsi addidimus, peccatorum remissionem consequimur. Et ideo *non sicut per vnum peccatum, ita est & donum. Nam iudicium quidem ex vno delicto*, si non remittitur, id est, originali, *in condemnationem* iam potest ducere: *gratia autem ex multis delictis* remissis, hoc est, nō solùm originali, verum etiam omnibus cæteris, ad *iustificationem* perducit. Quicunque enim ex illo vno homine multi in seipsis futuri erant, tunc in illo vnus erant. Proinde illud peccatum solius esset, si ex illo nullus exisset. Porrò autem in quo erat natura communis, ab eius vitio nullus est immunis. Sed inde sola Christi gratia liberat, quæ non secundùm merita hominum, sed gratis datur, quoniam Deus misericors est: nec omnibus datur, quoniam Deus iudex est: & iusto eius iudicio in alijs demonstratur, quid in eis, quibus datur, conferat gratia Non ergo simus ingrati ei, qui secundùm placitum voluntatis suę tam multos liberat de tam debita perditione, vt si inde liberaret neminem, non esset iniustus: sed qui liberantur, gratiam diligant: qui non liberātur, debitum agnoscant. Si enim in remittendo debitum apparet bonitas, & in exigendo ęquitas, laudent misericordiam qui liberantur, non culpent iudicium qui puniuntur. Dixerat autem quòd *gratia* nos à multis delictis emundans iustificauit, & nunc consequenter adiungit, quòd per illorum remissionem *& iustitiæ* adeptionem nō solùm viuemus, sed & regnabimus, & hoc *per Iesum Christum*. Sed præmittit inde quasi quādam probationem, quia si in peccato Adæ moriebamur, multo magis in gratia Christi viuemus. Et hoc est: Gratia Dei nos à delictis multis liberans & iustificans, saluauit à condemnatione cæterorum, quia per illam regnabimus. Nam *mors per vnum in* cæteros transiens, *delicto*, id est, ob delictū *vnius, regnauit*, id est, regnum occidendi omnes potenter obtinuit. Vel *per vnum regnauit*, quia sic in omnibus regnum obtinuit, vt in illo vno, qui primus peccauit, haberet initium regni sui. Siue *per vnum* (vt diximus) in cæteros venit, quia quas vires in illo habuit, in omnes posteros exercuit. Et *si mors* ita *per vnum in delicto vnius regnauit*, tunc *multo magis regnabunt, per vnum Christum, accipiētes*, id est, non à se, sed à Deo habentes. *abundantiam gratiæ*, id est, remissionem peccatorum abundantem: quia non solùm originale, sed & actualia remittuntur, *& abundantiam donationis*, id est, spiritualium charismatum, *& iustitiæ*, id est, bonæ operationis. Isti, inquam, qui hæc diuinitus consequuntur, *regnabunt per vnum Iesum Christum. Regnabunt multo magis* quàm in eis *mors regnauit*, quia ipsi *regnabunt* æternaliter, *mors* autem *regnauit* tēporaliter. Itaque ob *vnius* delictum *mors regnauit per vnum*, quia mortis vinculo tenebantur omnes in illo vno, in quo omnes peccauerunt, etiam si propria peccata non adderent Alioquin non ob *vnius* delictum *mors per vnum regnauit*, sed ob delicta multorum per vnumquemque peccantem. Sed *abundantiam gratiæ & donationis & iustitiæ* accipiunt, quia non solùm eis peccatum illud, in quo omnes peccauerunt, sed etiam quæ addiderunt, gratia remissionis deletur; eisque tanta iustitia donatur, vt cùm Adam consenserit ad peccandū suadenti, non cedant isti etiam cogenti. Qui *multo magis in vita regnabunt*, quia in ęterna vita sine fine *regnabunt magis* quàm in eis *mors* temporaliter, & cum fine *regnauit*. *Igitur sicut per vnius*, &c. Quoniam multa interposuerat ad propositam probationem pertinentia, ostendendo *donum* efficacius esse quàm *delictum*, & esse multiplicius quàm *delictum*, repetit antecedens, vt conuenienter subinferat ipsum consequēs. Et hoc est: Quoniam *per vnius delictum* transiens *in omnes homines*, peruentum est ab hominibus *in condemnationem, igitur & per*

A *per vnius iustitiam in omnes homines* transfeuntem, peruenitur *in iustificationem*, quę est causa *vitæ* perennis. Et sicut illud factum est, sic fit & istud, id est, quàm dignè illud, tam dignè & istud. Vel ita: Quandoquidem Adam est *forma* Christi, & quia maius est *donum* Christi atque plus confert, igitur sicut iustè *per delictum vnius* transiens *in omnes homines*, itum est *in condemnationem* corporis & animæ: *sic* iusto iudicio etiam *per vnius iustitiam* venientem *in omnes homines* electos, itum est *in iustificationem*, vt participatione iustitiæ Christi iustificentur, quæ iustificatio est causa *vitæ*, sicut condẽnatio causa mortis æternæ. *Sicut* ibi *delictum* solum sine actuali peccato omnes præcipitauit *in condemnationem*, & sic in mortem, ita sine nostro opere præcedente gratia Christi nos duxit ad *iustificationem*, & sic ad vitam æternam. Eam quippe *iustificationem* dicit, qua Christus iustificat impiũ. Quæ iustificatio transit *in omnes homines*, nõ quia oẽs homines veniãt ad gratiã iustificationis Christi, cùm tam multi alienati ab illa in ęternum moriantur: sed quia omnes, qui renascuntur *in iustificationem*, non nisi per Christum renascuntur, sicut omnes qui nascuntur *in condemnationem*, non nisi per Adam nascuntur. Nemo est quippe in illa generatione pręter Adam, & nemo in ista regeneratione pręter Christum. Ideo dictum est, *omnes* & *omnes*. Nam si aliqui possent carne generari non per Adam, & aliqui spiritu regenerari non per Christum, non liquidò *omnes*, siue hîc, siue ibi, dicerentur. Eosdem autem omnes, postea multos dicit. Possunt quippe in aliqua re omnes esse, qui pauci sunt. Sed multos habet generatio B carnalis, multos & spiritualis, quamuis non tam multos hæc spiritualis, quàm illa carnalis. Sed tamen sicut illa omnes habet homines, sic ista omnes iustos homines: quia sicut nemo pręter illam homo, & in vtraque multi. De quibus subditur: *Sicut enim per inobedientiam* &c. Et determinat Apostolus delictum *vnius* & iustitiam *vnius*, vt sicut ille merito peccati multos perdidit, sic & iste merito iustitiæ inde liberasse videatur. Verè sicut delictum vnius condemnauit omnes, sic iustitia vnius iustificat omnes. Nam *sicut per inobedientiam vnius* primi *hominis*, quæ est delictum ipsius, *peccatores constituti sunt multi*, id est, omnes, qui ex eo nati sunt, originale peccatum ex eo traxerunt: *ita & per* obedientiam *vnius hominis* Christi, *constituentur multi iusti*, id est, iustificabuntur fide incarnationis & passionis eius, in qua fuit *obediens vsq; ad mortem*. Ideo hic Christum hominem dicit, cùm sit & Deus, ne quis existimet vel antiquos iustos, per Deum tantummodò Christum, id est, per Verbum, quod erat *in principio*, non etiàm per fidem incarnationis eius, qua & homo est, potuisse iustificari. Hîc finitur disputatio de duobus, Adam scilicet & Christo, ex quibus alter peccatum & mortem intulit, alter iustitiam & vitam reddidit. Sequitur:

Lex autem subintrauit, vt abundaret delictum. Vbi autem abundauit delictum, superabundauit gratia, vt sicut regnauit peccatum in mortem, & ita & gratia regnet per iustitiam in vitam æternam, per Iesum Christum Dominum nostrum.

CAPVT VI.

QVID ergo dicemus? Permanebimus in peccato vt gratia abundet? Absit. Qui enim mortui sumus peccato, quomodo adhuc viuemus in illo?

Supra dixerat, quia *vsque ad legem peccatum in mundo* fuit, quòd non originale tantùm, sed omne peccatum intelligi voluit. Et ideo *vsq; ad legem* fuit, quia nec lex potuit illud auferre. *Vsque ad legem* enim dictum est, vt etiam ipsam legem sententia ista concluderet, quomodo dictum est in C Euangelio, *omnes generationes, ab Abraham vsq; ad Dauid, generationes quatuordecim*. Nõ enim excepto Matt. 1. Dauid, sed ipso etiam computato, numerus iste completur. Sic lex non est extra permansionem peccati, quod dictum est, vsque ad ipsam fuisse. Imò sicut nunc dicitur, *lex subintrauit, vt abundaret delictum*. Intrauerat enim in mundum ab initio peccatum siue *delictum*, sed *lex subintrauit*, id est, subsequenti tempore intrauit, non vt per eã finiretur *delictum*, sed *vt abundaret* ex præuaricatione. *Lex* enim, siue naturalem intelligamus, quę in eorum apparet ætatibus, qui iam ratione vti possunt: siue conscriptam, quæ data est per Moysen, non potuit viuificare aut liberare à lege peccati & mortis, quæ tracta est ab Adam, sed magis addidit præuaricationis augmentum. *Vbi* enim *non est lex, nec præuaricatio*. Præuaricata ergo lege, quæ in paradiso data fuerat, nascitur homo ex Adam cum lege peccati & mortis, de qua dicitur: *Video aliam legem in membris meis* &c. Quæ tamen nisi mala consuetudine postea roboretur, facilius vincitur, non tamen sine gratia Dei. Lege autem alia præuaricata, quæ est in vsu rationis animę rationalis, in ætate hominis iam ratione vtentis, præuaricatores fiũt omnes peccatores terrę. Præuaricata verò lege, etiam illa, quæ data est per Moysen, multo amplius abundat *delictum*. *Lex* ergo *subintrauit vt abundaret delictum*, siue cùm homines negligunt quod Deus iubet, siue cùm de viribus suis præsumentes, adiutorium gratiæ non implorant, & addunt infirmitati superbiam. D Qui enim tales sunt, ignorant qua dispensatione lex data sit. Non enim enim data est lex, quæ posset viuificare, quia gratia viuificat per fidem. Sed data est lex ad ostendendum, quãtis peccatorum vinculis constringerentur, qui de suis viribus ad implendam iustitiam præsumebant. Et ideo peccata non minuit, sed adiecit. Non tamen propter hunc effectum data est, sed ex hominum prauitate hoc contigit. Non enim vitio legis, sed illorum sic *abundauit* peccatum, cùm & concupiscentia ex prohibitione ardentior facta est, & peccantibus contra legem pręuaricationis crimen accessit. Nõ ergo Iudęi de lege glorientur, quia non sunt per eam iustificati, sed abundantiori delicto grauati: ideoque magis humilientur & confugiant ad implorandam Christi gratiam, per quam & à peccato præuaricationis liberentur atque sanẽtur. *Delictum* enim *abundauit* per legem. Sed non ideo despiciantur Iudæi, qui ad Christum venerunt, quia *vbi*, id est, in quibus *abundauit delictum*, quoniam accepta lege non ignoranter, *sed scientes* delinquebant, ibi, id est, in eis *superabundauit gratia* Dei, hoc est, sic abundauit, & sic dona sua multiplicauit, vt deleret omnino delictum, & superior atque maior existeret quàm fuerat delictum. *Superabundauit*, quia & hos perficit, quos diabolus vincere non potuit, & *delictum* ad tempus fuit, *gratia* verò in æternum. Ita *superabundauit gratia, vt sicut regnauit in mortem peccatũ*, etiam quod non ex Adam traxerunt homines, sed sua voluntate addiderunt, *ita & gratia regnet per iustitiam in vitam æternam*. Non tamen est aliqua iustitia præter Christum, sicut aliqua peccata præter Adam. Ideo cùm dixisset *sicut regnauit peccatum in mortẽ*, hic non addidit, *per vnum*, aut per Adam, quia supra dixerat etiam de peccato illo, quod subintrante lege abundauit, & hoc vtique non est originis,

A giniſ, ſed iam propriæ voluntatis. Cùm autem dixiſſet, ſic *& gratia regnet per iuſtitiam in vitam æternam*, addidit: *per Ieſum Chriſtum Dominum noſtrum*, quia generante carne illud tantummodò trahitur, quod eſt originale peccatum; regenerante autem ſpiritu, non ſolùm originalis, ſed etiam voluntariorum remiſsio peccatorum. Ita ergo *ſuperabundauit gratia, vt ſicut regnauit peccatum in mortem*, id eſt, ſicut præualuit actuale peccatum, & efficax fuit ducere homines *in mortem*: ſic & *gratia*, id eſt, remiſsio peccatorum, & accumulatio virtutum *regnet*, id eſt, præualeat, & omnem voluntatem ſuam in nobis potenter compleat, *per iuſtitiam*, id eſt, per ſubſequentem bonam operationem noſtram, ducens nos *in vitam æternam*, nõ per nos ipſos, neque per legem, ſed *per Ieſum Chriſtum*. Poſt hæc quæſtionem, quæ ab alio fieri poterat, ipſe ſibi facit: & quod opponi poterat, remouet. Quaſi dicat: Quoniam ſupra dixi, quia *vbi abundauit peccatum, ſuperabundauit gratia, ergo quid* ex hoc *dicemus? Permanebimus in peccato, vt gratia abundet* in nobis, id eſt, vt abundantiam gratiæ conſequamur? *Abſit* vt in eo iam maneamus. Nam *qui* iam *ſumus mortui peccato*, id eſt, qui per baptiſmum iam extincti peccato ſumus, *quomodo adhuc viuemus in illo?* Obedire deſiderijs peccati, hoc eſt, viuere peccato. Sed cùm id gratia præſtiterit, vt moreremur peccato, quid aliud facimus, ſi viuimus in eo, niſi vt gratiæ ſimus ingrati? Neque enim qui laudat beneficium medicinæ, morbos docet & vulnera, à quibus hominem illa ſanat: ſed quãto magis medicina prædicatur, tanto magis vulnera & morbi vituperantur. Sic laus & prædicatio

B gratiæ, vituperatio & damnatio eſt delictorũ.

An ignoratis, quia quicunque baptizati ſumus in Chriſto Ieſu, in morte ipſius baptizati ſumus? Conſepulti enim ſumus cum illo per baptiſmum in mortem, vt quomodo Chriſtus ſurrexit à mortuis per gloriam Patris, ita & nos in nouitate vitæ ambulemus.

Mortui ſumus peccato per baptiſmum, quem in morte Chriſti percepimus, & *an* hoc *ignoratis? An ignoratis, quia quicunque* ſiue ſerui, ſiue liberi, ſiue paruuli, ſiue magni, *baptizati*, id eſt, tincti & abluti *ſumus in Chriſto Ieſu*, id eſt, in nomine Chriſti, *in morte ipſius baptizati ſumus?* Ac ſi dicatur: Nunquid Sacramentum ipſius baptiſmi ignoratis? *In morte* quippe Chriſti baptizamur, vt in ipſius morte credentes, & imitantes quaſi mortui viuamus. *Mortui* enim *per baptiſmum peccato*, non debemus ei iterum viuere, vt iterum mori ei neceſſe ſit, quia *in morte* Chriſti, id eſt, in ſimilitudinem mortis Chriſti *ſumus baptizati*, vt ſicut ille ſemel mortuus eſt, & ſemper viuit: ita nos ſemel mortui malo, ſemper viuamus bono. Quomodo enim mortuus peccare non poteſt, ita & nos in Chriſto ſumus commortui, & implicari peccatis capitalibus non debemus: quia qui crucifixus eſt, nihil aliud facit, niſi horam mortis expectat, & ſpiritum ſuum Deo commendat, nihilque iam in hoc mundo appetit. Nam quemadmodum pedes & manus Chriſti cruci ſunt affixi, vt in nullam partem moueri poſſent, ita manus & pedes noſtri debent imitatione mortis eius ligari, vt non poſsint ad peccatum moueri. Et ita nihil aliud intelligamus eſſe Chriſti baptiſmũ, niſi mortis Chriſti ſimilitudinem: nihil autem aliud mortem Chriſti crucifixi, niſi remiſsionis peccati ſimilitudinem, vt quemadmodum in illo mors vera facta eſt, ſic in nobis vera remiſsio peccatorum: & quemadmodum in illo vera reſurrectio eſt, ita & in nobis vera iuſtificatio. Et ſi hinc

C oſtendimur *mortui eſſe peccato, quia in morte* Chriſti *baptizati ſumus*, profectò paruuli, qui baptizantur in Chriſto, peccato moriuntur, *quia in morte ipſius* baptizantur. Nullo enim excepto dictum eſt, *quia quicunque baptizati ſumus in Chriſto Ieſu, in morte ipſius baptizati ſumus*. Et ideo dictum eſt, vt probaretur nos mortuos eſſe peccato. Cui autem peccato paruuli renaſcẽdo moriuntur, niſi quod naſcendo traxerunt? Vel *in morte* Chriſti *ſumus baptizati*, quia mors eius eſt cauſa huius purificationis. Verè *in morte* Chriſti *ſumus baptizati*, id eſt, in baptiſmo ſimiles morti eius effecti, quia etiam *conſepulti ſumus* illi per baptiſmum. Sicut enim nemo viuus poteſt ſepeliri cum mortuo, ita nemo qui adhuc viuit in peccato, poteſt in baptiſmo conſepeliri Chriſto. *Conſepulti ſumus cum illo per baptiſmum*, vt quemadmodum ipſe fuit ſepultus corpore, ſic peccatum noſtrum lateat & ſepeliatur ſepulchro aquæ: ſicut ipſe tribus diebus in ſepulchro iacuit, ſic nos tribus vicibus ſepulchro baptiſmatis immergimur. Nam quod tertiò mergimur, triduanæ ſepulturæ ſacramenta ſignamus: & dum tertiò ab aquis educimur, reſurrectio triduani temporis exprimitur. Quia in illo aquarum elemento ſepelimur, vt renouati per Spiritum ſanctum reſurgamus. In aqua enim imago mortis, in ſpiritu pignus eſt vitæ, vt per aquam moriatur corpus peccati, quæ quaſi quodam tumulo corpus includit, vt per virtutẽ ſpiritus renouemur à morte peccati. *Conſepulti ſumus cum illo per baptiſmum*, & hoc *in mortem*, id eſt, in delectum vitiorum, vt vitia in nobis ſint mortua ad exemplum mortis eius. Ad hoc ſumus commortui & *conſepulti, vt quomodo ſurrexit Chriſtus à mortuis per gloriam Patris, ita & nos* à vitijs ſurgentes ad bona opera *ambulemus* de bono in melius *in nouitate vitæ*. Id eſt, vt quomodo glorificatur Pa- D
ter per reſurrectionem Filij, ita & per conuerſationis noſtræ nouitatem glorificetur. Nouitas autem vitæ eſt, vbi veterem hominem cum actibus ſuis deponimus, & induimus nouum, qui ſecundùm Deum creatus eſt, in iuſtitia & ſanctitate veritatis.

Si enim complantati facti ſumus ſimilitudini mortis eius, ſimul & reſurrectionis erimus, hoc ſcientes quia vetus homo noſter ſimul crucifixus eſt, vt deſtruatur corpus peccati, vt vltra non ſeruiamus peccato. Qui enim mortuus eſt iuſtificatus eſt à peccato. Si enim mortui ſumus cum Chriſto, credimus quia ſimul etiam viuemus cum Chriſto. Ephes.4. Coloſ.3.

Debemus exemplo reſurrectionis Chriſti ambulare *in nouitate vitæ*, vt nouam & incorruptibilem conuerſationem ducamus, nec iam vitiorum putredine corrumpamur. Nam *ſi ſumus facti complantati*, id eſt, à veteri ritu auulſi, & in nouitatem conuerſationis tranſlati, hærentes *ſimilitudini mortis eius*, id eſt, imitantes pro poſſe noſtro mortem eius, vt abſtineamus nos à peccato, quo ille prorſus caruit, *ſimul & reſurrectionis* eius *ſimilitudini erimus complantati*. Arbor quæ plantatur, moritur antequam creſcat, & demortua viuificatur, & viuificata fructificat. Sic & Chriſtus, qui *lignum vitæ* eſt, iuxta Salomonem, auulſus de præſenti ſeculo, mortuus eſt, & per reſurrectionem viuificatus, creuit in totam mundi latitudinem, in quo & multum fructum affert. Notandum autem quia non dixit Apoſtolus: *Si enim complantati ſumus* morti *eius*, ſed *ſimilitudini mortis eius*. Chriſtus enim ſemel ita mortuus eſt peccato, id eſt, carni, vt peccatum omnino non fecerit. Nos autem ipſa morte, qua ille mortuus eſt, peccato non poſ- Prou.11.

ſumus

A sumus mori, vt omnino nesciamus peccatum, similitudinem tamen habere possumus, vt imitantes eum, abstineamus nos à peccato. Hoc enim recipere potest humana natura, vt in similitudine *mortis eius* fiat, dum ipsum imitando non peccat. Debemus ergo complantari *similitudini*, id est, ad similitudinem *mortis eius*, vt imitantes innocentiá *mortis eius*, extinguamur vitijs, & fructificemus in operibus bonis. Tunc enim *& resurrectionis eius similitudini* complantabimur. Omnis enim plantatio post hyemis mortem, resurrectionem in vere germinat. *Si* igitur & nos in Christi morte *complantati sumus* per hyemem huius seculi, in vere futuri seculi proferemus ex ipsa radice fructus iustitiæ. In similitudinem *resurrectionis* eius complantabimur, quando *reformabit corpus humilitatis nostræ configuratum corpori claritatis suæ*. Complantemur, inquit, *similitudini mortis eius, hoc scientes, quia vetus homo noster simul crucifixus est*: quoniá in illa morte Domini, peccati nostri figura pepédit. Crucifixio quippe veteris hominis, pœnitentiæ dolores intelliguntur, & continétiæ salubris cruciatus, Christus enim qui vixerat vetus homo secundùm pœnam, id est, secúdùm famem & sitim & huiusmodi, hoc modo vetustaté, id est, nostræ mortalitatis infirmitatem finiuit & deposuit, vt dolorem crucis sustinens, sic haberet membra distenta & confixa, vt ad priores actus moueri non possent, à quibus etiam sepultus, quieuit humanis subtractus aspectibus, exigens à nobis vt vetustatem peccatorum cum dolore pœnitentiæ deponamus, & membra nostra per continentiam sint confixa, ne ad priora redeamus, à quibus ita perfectè quiescamus, vt nec eorum visio & memoria habeatur. Etsi iam ista compleuimus, tunc verè
B *vetus homo noster simul* cum Christo *crucifixus est*. *Vetus* enim *homo*, est vetusta conuersatio, fomes & consuetudo peccati, & quicquid vitiorum ex primo parente sumpsit initium. Qui tamen *noster* est, quia ex nobis, non ex Deo. Et iste *vetus homo*, cum crucifixione Christi ita debilitatus est, *vt* dominante ratione *destruatur corpus peccati*, id est, tota peccatorum massa, ita *vt vltra non seruiamus peccato*. *Corpus peccati*, id est, peccatú, secundùm omnia membra sua *destruatur*. Vnum enim vitium, membrum est peccati: corpus verò, vniuersitas delictorum, quorum principiú est originale peccatum. Christus autem non ex parte, sed integer est crucifixus, vt nos ex toto moriamur peccato, & viuamus Deo. Gratia enim Dei per baptismú Christi, qui *venit in similitudine carnis peccati*, id agit, *vt destruatur corpus peccati*. Destruitur autem, non vt in ipsa viuente carne concupiscentia conspersa & innata repente absumatur, & non sit, sed ne obsit mortuo, quæ inerat nato. Destruitur, nó vt interim non sit, sed vt nó cogamur ei seruire. Hoc enim est quod ait, *vt vltra non seruiamus peccato*. Et verè non cogemur peccato seruire, quia iustificati sumus: & verè iustificati, quia *mortui*. *Qui enim mortuus est* cum Christo, *iustificatus est*. id est, liber effectus *à peccato*, & alienatus: nec potest
1 Iohan. 3. iam peccare, quia sicut & Ioannes ait: *Omnis qui natus est ex Deo, non peccat. Crucifixus* enim, omnibus membris dolore occupatis, peccare non potest, sed concupiscentijs & passionibus contradi-
Galat. 5. cit. Et *qui sunt Christi, carnem suam crucifixerunt cum vitijs & concupiscentijs. Ille est iustificatus, qui mortuus est*, id est, qui seipsum pro Christo vitijs mortificauit, aut martyrium pertulit. Sed *si mortui sumus cum Christo*, id est, si imitatione mortis eius vitijs sumus mortificati, vt vltra non viuamus

eis, *credimus*, & pro certo speramus, *quia simul etiam viuemus cú Christo*, vt vbi ipse est, & nos simus: & quomodo ipse in æternum & beatè viuit, ita & nos viuamus. C

Scientes quòd Christus resurgens ex mortuis, iam non moritur, mors illi vltra non dominabitur. Quòd enim mortuus est, peccato mortuus est semel: quòd autem viuit, viuit Deo. Ita & vos existimate, vos quidem mortuos esse peccato, viuentes autem Deo in Christo Iesu.

Viuemus cum Christo, qui sine fine viuit, nos dico iam *scientes quòd Christus resurgens ex mortuis, iam* amplius *non moritur*, id est, non dissoluitur, sicut Lazarus, & filius viduæ, quos ipse suscitauit, iterum mortui sunt. Non enim talis fuit eius resurrectio, qualis eorum; sed talis, vt amplius mori non possit, & talis etiam nobis promissa est. *Iam non moritur Christus, & mors illi vltra non dominabitur*, quæ ad horam illi per ipsius piam voluntatem dominata est in cruce. Hoc dictum est cótra Manichæos, qui negant Christum veram carnem habuisse. Ad hoc enim humanitatem suscepit, vt mors ei temporalis in passione dominaretur, id est, veraciter affligeret eum sicut verú hominem, & occideret, sicq; mors æterna dominium in nobis amitteret. Sed *non vltra dominabitur ei mors* aliqua passione, quia iam nihil molestiæ sustinebit. Impij verò, licet post generalem resurrectionem iam non moriantur, tamen sine fine mors illis dominabitur, quia, sicut scriptum est, *Mors depascet eos*. Et ad distinctioné talis immortalitatis, dicitur nunc Christus ita post resurrectionem suam immortalis, vt ei per alicuius molestię passionem *mors vltra* dominari nequeat. Nam & electis eius similis incorruptio & impassibilitas tribuetur. Verè *iam non moritur Christus*, quia *semel est mortuus*, id est, ita vt mortem vltra non iteret. *Semel*, quia pro peccato tollendo, quod vna mors sufficit tollere, & ideo non est opus repetitione. Et hoc est: *Quod enim mortuus est peccato mortuus est semel*. Vel *peccato mortuus est*, id est, carni, in qua erat non peccatum, sed similitudo peccati. *Peccato* enim *mortuus est*, quia similitudini carnis peccati mortuus est, quando moriendo exutus est carne, vt per hoc mysterium significaret eos, qui in morte ipsius baptizantur, mori peccato vt viuant Deo. Peccatum enim non inerat ei. Et tamen quodammodo *peccato mortuus est*, dum moreretur carni, in qua erat similitudo peccati, vt cùm secundùm vetustatem peccati nunquam vixisset, nostram ex morte veteri, qua in peccato mortui fueramus, reuiuiscentem vitam nouam sua resurrectione signaret. Et ideo *mortuus est semel*, vt nos à duplici morte liberaret. Nos enim quia & mente à DEO recessimus, & carne ad puluerem redimus, pœna duplæ mortis astringimur. Sed ille pro nobis sola carne *mortuus est*, vt simplam mortem suam duplæ nostræ coniungeret, & nos ab vtraque morte liberaret. *Quòd* ergo *mortuus est peccato*, id est, peccati similitudini, *mortuus est semel*, id est, sola carne. Sed *quòd* post resurrectionem *viuit, viuit DEO*, id est, in æterna beatitudine Patris: quia sicut vita Patris, ita & vita Christi nullam inquietudinem recipit. *Ita & vos*, id est, sicut mors Christi semel peccato facta est, & vita Deo perenniter manet, ita vos semel peccato moriamini, vt iam amplius peccato non viuatis, ne iterum oporteat vos peccato mori, & Deo semper in bonis operibus viuatis. Et hoc est: *Ita & vos existimate, vos* imitatione Christi *mortuos quidem peccato*, id est, alienatos à peccato
Psal. 48.
D

A tempore baptiſmatis, ſed *viuentes Deo* in virtutibus & nouitate vitæ, quæ eſt prima reſurrectio, vt adhæreatis Deo, & vnus cum eo ſpiritus efficiamini: & hoc non in viribus arbitrij veſtri, ſed *in Chriſto Ieſu*, id eſt, in eius gratia & virtute, quia ſicut Petrus ait: *Non eſt in alio aliquo ſalus*. Non ſine cauſa autem dictum eſt, *exiſtimate*, id eſt, cogitate, *vos mortuos eſſe peccato*. Qui enim cogitat vel exiſtimat apud ſemetipſum, peccatum mortuum eſſe, non peccat, verbi gratia: Si me concupiſcentia mulieris trahat, ſi argenti, ſi auri, ſi prædij cupiditas pulſet, & ponam in corde meo quòd mortuus ſim cum Chriſto, & de morte cogitem, extinguitur continuò concupiſcentia, & effugatur peccatum. Omnia hæc ad illam reſpiciunt quæſtionem, ne videatur Apoſtolus dediſſe locum peccandi in eo, quod ait: *Vbi abundauit peccatum, ſuperabundauit gratia*.

Actor. 4.

Non ergo regnet peccatum in veſtro mortali corpore, vt obediatis concupiſcentijs eius. Sed neque exhibeatis membra veſtra arma iniquitatis peccato: ſed exhibete vos Deo tanquam ex mortuis viuentes, & membra veſtra arma iuſtitiæ Deo. Peccatum enim vobis non dominabitur. Non enim ſub lege eſtis, ſed ſub gratia.

Quia dixit mortuos eſſe peccato, & non debere viuere in eo, cùm nemo ſit ſine peccato, determinat a quibus maximè eſt cauendum, quaſi concludat quod ſupra quærebatur, *permanebimus in peccato?* Quia, inquit, mortui eſtis peccato, & tamen non poteſtis in hac vita eſſe ſine peccato, *ergo* ſaltem *non regnet peccatum in veſtro mortali corpore*. Non ait, non ſit, ſed *non regnet*. Peccatum quippe in corpore mortali non prohibuit eſſe, ſed regnare: quia in carne corruptibili non regnare poteſt, ſed non eſſe non poteſt. Hoc ipſum

B namque de peccato tentari, et peccatum eſt, Quo quia quamdiu viuimus perfectè omni modo nõ caremus, Apoſtolus, quoniã hoc expellere plenè nõ potuit, ei de cordibus noſtris regnum tulit, vt appetitus illicitus, etſi plerumque bonis noſtris cogitationibus occultè ſe quaſi fur ingerit, ſaltem ſi ingreditur, non dominetur. Quum enim quælibet culpa cor iniqui pulſat, & reſiſtens illud nõ inuenit, ſed ſuo dominio ſubſternit, procul dubio regnat in eo, quoniam ad vitia mox vt pulſauerit, inclinat. Sed non ita fiat in vobis. Etſi ſit *peccatum*, id eſt, fomes & delectatio peccati, *in corpore veſtro*, id eſt, iam veſtri iuris, *corpore* dico *mortali*, & ideo nõ ſine peccato, tamen *non regnet in* eo *peccatum*, id eſt, non faciat quod illicitè cupit. *In corpore mortali* dictum eſt, quia in immortali corpore non erit peccatum. Ineſt modo peccatum cum delectaris, regnat ſi conſenſeris. Eſt itaque *peccatum in corpore*, ſed *non regnet, vt obediatis cõcupiſcentijs eius*, quę ex carnis infirmitate naſcuntur. Si enim non obedieritis, etſi eſt peccatum in carne, quod ſuadeat, quod delectet ad malum, non obediendo facitis vt *non regnet* quod eſt, & ita fiet poſtea vt non ſit quod erat, quando abſorbebitur mors in victoriam. Et non ſolummodò *non regnet* in vobis per conſenſum, ſed etiam *non regnet* per operationem. Et hoc eſt: Non *obediatis* per conſenſum illicitis *concupiſcentijs*, *ſed neq; exhibeatis*, id eſt, tribuatis *peccato*, id eſt, fomiti peccati, *membra veſtra arma*, id eſt, inſtrumenta *iniquitatis*, hoc eſt, prauæ actionis, qua virtutes debellãtur ſicut quibuſdam armis. *Membra* vocantur *arma*, quia his vel iuſtitiæ, vel peccato militamus. Et vnumquodq; membrum, ſi officium ſuum in malos vſus conuerterit, *arma iniquitatis* efficitur, ad iuſtitiam expugnandã, ſi manus furto, lingua-

C que mendacio ſit intenta, ſi oculus concupiſcẽtiæ ſeruiat, ad expugnandam pudicitiã, & cætera mẽbra ſimilibus vitijs ſint occupata. Peccatum enim, quod eſt in corpore noſtro, quidam tyrannus eſt, pugnãs aduerſum nos, & membra noſtra pro armis habere quærit ad debellandũ nos. Non ergo ſinamus eum membris noſtris contra nos pugnare. Surgit ira? non demus iræ linguam ad maledicendum, manum aut pedem ad feriendũ. Non ſuggeret ira iſta irrationabilis, niſi peccatũ eſſet in membris. Sed tollamus illi regnum, non habeat *arma*, quibus contra nos pugnet. Diſcet enim non ſurgere, cùm *arma* cœperit nõ inuenire, ne *exhibeatis*, inquam, *membra veſtra peccato arma iniquitatis*, id eſt, quibus impleatur iniquitas, *ſed exhibete vos Deo, tanquam viuentes ex mortuis*, id eſt, velut iam à morte reſuſcitatis: poſt reſurrectionem enim non carnaliter viuitur, nec peccatur, ſed diuinis & ſpiritalibus intenditur: & vos, qui à morte animæ ſurrexiſtis, iam ſpiritaliter & ſanctè & Deo viuere debetis, *& membra veſtra* exhibere *Deo arma iuſtitiæ*, vt per ea Deus pro iuſtitia pugnet aduerſus regnum peccati. Deus enim eſt qui operatur in vobis, ſcilicet vt manus, quæ ante rapiebat aliena, nunc tribuat ſua: oculus, qui ante videbat ad peccandum, nunc videat ad boni operis miniſterium. Sic & cætera membra iuſtitiæ ſeruiant. Quod bene, ſi vultis, implere poteſtis. Nam *peccatum*, id eſt, fomes peccati, & delectatio iniquitatis, quæ in carne eſt, *non dominabitur*, id eſt, non præualebit *vobis*, vt olim ſolebat. Ideo *non dominabitur*, quia *non eſtis* modò *ſub lege* iubente, & non iuuante, *ſed ſub gratia* liberante, & iuuante. *Sub lege* enim poſitis, non *ſub gratia* dominatur peccatum, à quo non fit homo liber lege, ſed gratia. Non quia lex mala eſt, ſed quia ſub

D illa ſunt, quos reos facit iubendo, nõ adiuuando. Gratia quippe adiuuat, vt legis quiſque ſit factor ſine qua gratia ſub lege poſitus, tantummodò erat legis auditor.

Quid ergo? Peccabimus, quoniam non ſumus ſub lege, ſed ſub gratia? Abſit. Neſcitis quoniam cui exhibetis vos ſeruos ad obediendum, ſerui eſtis eius cui obeditis, ſiue peccati ad mortem, ſiue obeditionis ad iuſtitiam? Gratias autem Deo, quòd fuiſtis ſerui peccati, obediſtis autem ex corde in eam formam doctrinæ, in qua traditi eſtis. Liberati autem á peccato, ſerui facti eſtis iuſtitiæ.

Quoniam *ſub gratia* ſumus, *ergo quid faciemus? Peccabimus, quoniam non ſumus ſub lege, ſed ſub gratia?* Id eſt, ergo ceſſante vindicta legis impunè *peccabimus? Abſit* vt peccemus. Lex enim peccantes mox interfici iubebat, gratia verò etiam poſt culpam expectat ad pœnitentiam. Et ideo nunc iſti volebant Apoſtoli ſententiam ad hoc inflectere, vt liceret eis peccare, quoniam exuti erant à legis terrore. Sed hoc ipſe remouet. *Abſit*, inquit, vt ideo licentiùs peccemus, id eſt, criminalia & capitalia peccata committamus, qualia lex damnare conſueuerat, nam ſine minoribus peccatis hæc vita non poteſt duci. Verò non debetis peccare, ſed potius bene operari: quia ſi peccaueritis, ſerui peccati eritis, ſicut ècontra ſi bene egeritis, ſerui iuſtitiæ efficiemini. Et minus turpe eſt, vt cùm Dei gratia nos à peccato liberauerit, rurſum occaſione eius peccato ſeruiatis. An *neſcitis*, id eſt, an ignoratis, quia *cui exhibetis*, id eſt præparatis & præſentatis, *vos ſeruos*, id eſt, pronos *ad obediendum*, *ſerui eſtis eius*, id eſt, voluntati eius ſeruire habetis, *cui obeditis*, id eſt, cuius obeditioni colla veſtra ſubiecistis?

Poſt-

A Postquam illi obedistis, serui eius estis, etsi non anteà, cum primùm illi consentiendo vos exhiberetis. Cuicunque obedistis, *serui eius estis*, *siue peccati* ducentis *ad mortem* æternam, *siue* sanctæ *obeditionis* ducentis vos *ad iustitiam*, id est, ad iustitiæ consummationem. Qui enim per fidem primò iustificati estis, nunc si diuinis præceptis obedientes fueritis, ad summam iustitiæ perfectionem ascendetis. Eius *estis serui, cui obeditis*. Sed *gratias* ago *Deo*, quia licet prius fuissetis *serui peccati*, iam tamen non estis. Inde gratias refero, non vobis, non libero arbitrio vestro, sed *Deo*, per quem factum est, vt peccati seruitutem euaderetis. *Gratias*, inquit, *Deo*, quia *serui peccati fuistis*, sed ipso liberante & adiuuante, iam non estis, quoniam *obedistis* Deo, non ex timore legis, sed *ex corde*, id est, ex bona cordis voluntate, vel non specie tenus, non simulatione, sed ex cordis puritate. *Obedistis* dico, tendentes *in eam formam*, id est, regulam Euangelicæ *doctrinæ*, *in qua traditi estis*. Hoc est, in doctrinam informantem & commonentem mores vestros, *in qua traditi estis* à gratia Dei, non per vos accessistis, vel à doctoribus estis in eam traditi. Quę scilicet doctrina est forma, quia imaginem Dei deformatam restituit. Nec solum *obedistis*, sed etiam *liberati* estis *à peccato* per Spiritum sanctum, quem accepistis in baptismo: quia vbi spiritus Domini, ibi libertas. Et à peccati seruitute *liberati*, *facti estis* consentiendo & operando *serui iustitiæ*, quod est summa libertas. *Serui iustitiæ estis*, cui obedistis, id est, Christi, qui factus est nobis sapientia à Deo, & iustitia, & sanctificatio.

2. Cor. 3. *Humanum dico propter infirmitatem carnis vestræ. Sicut enim exhibuistis membra vestra seruire immunditiæ & iniquitati ad iniquitatem: ita nunc exhibete* B *membra vestra seruire iustitiæ, in sanctificationem.*

Hactenus non esse peccandum, hinc quid deinceps sit agendum, de quo nullus possit se excusare, quia nullus est qui non possit bene operari, saltem volũtate, quod item est per gratiam. *Humanum*, inquit, *dico*, id est, quod potestis portare dico, quod non excedat vires humanitatis & fragilitatis vestræ, sed quod satis complere potestis, & hoc facio, *propter infirmitatem*, id est, debilitatem & fragilitatem *carnis*, id est, carnalitatis *vestræ*, quia video vos adhuc esse debiles secundùm carnem, & ideò humanè vos instruo. Verè est humanum, id est, leue, & non asperum quod dico, quia hoc præcipio: *Sicut exhibuistis*, id est, præparauistis *membra vestra seruire* operando *immunditiæ*, id est, libidini, quæ carné maculat: *& iniquitati*, id est, iniquæ actioni, quæ etsi vestrum corpus non inquinat, proximo tamen nocere appetit, *iniquitati* dico, ducenti *ad iniquitatem* aliam maiorem, vt per incrementa malorum proficeretis semper in peius: *ita nunc* post conuersionem, cùm sitis liberati, *exhibete*, id est, præparate *membra vestra*, quæ sunt vestri iuris, *seruire* operando *iustitiæ*, ducenti *in sanctificationem*, id est, in boni consummationem. & ideo est seruiendum *iustitiæ*, ex qua prouenit tanta vtilitas & honestas. Hoc est, *sicut* tunc nullus timor coegit, sed voluptas peccati duxit, *ita nunc* delectatio *iustitiæ* adultæ, etsi nondum perfectæ. Si nequaquam amplius potestis, saltem tales estote in fructu bonorum, quales fuistis dudum in actione vitiorum, ne debiliores vos habeat sancta libertas, quos in carne validos habuit vsus terrenæ voluptatis. Ita scilicet vnusquisque vestrum virtutibus seruiat, sicut vitijs seruiebat. Multò enim amplius & multo intentius iustitiæ quam immunditiæ, seruiendum est. Sed ego, inquit, humanè ago. Eadem postulo, similia requiro, vt vnumquodque membrum ministeriũ, quod exhibuit vitijs, aptet virtutibus: & actum, quod exhibuit *immunditiæ*, ad castitatem nunc sanctificationemque conuertat. Si non plus potestis, vel tantum nunc agite, quantum tunc egistis, ne fidem & doctrinam nostram quasi asperam & importabilem fugiatis. Quid est autem, *sicut* illud, *ita* & hoc agite, nisi quemadmodum ad peccandum nullus vos cogebat timor, sed ipsius libido voluptasque peccati: sic ad iustè viuendum non vos supplicij metus vrgeat, sed delectatio ducat, charitasque *iustitiæ*: & quàm fortiter & instanter illa egistis, tam fortiter & instanter illa nunc agite. Et hæc quidem nondum est perfecta iustitia. Tantumne enim digna est iustitia, quantum digna fuit iniquitas? Sic amanda est ista, quomodo amata est illa? Absit vt sic, & vtinam vel sic. Ergo plus est amanda. In iniquitate enim sensistis voluptatem, sed pro iustitia debetis tolerare dolorem. Ecce nescio quis impudicus adolescens iniecit oculos in coniugem alienam, adamauit, cupit peruenire, quærit tamen latere. Sic enim amat voluptatem, plus vt timeat dolorem. Suauitas enim illa voluptatis nõ est tanta, vt vincat etiam dolorem pœnarum. Pulchritudo autem & delectatio iustitiæ tanta est, vt cuicunque amorem suum perfectè inspirauerit, faciat eum contemnere non solùm quicquid in hoc mundo delectabat, sed & quicquid terret, quicquid cruciat. Ad hanc iustitiæ perfectam delectationem hortari nunc volebat Apostolus, sed auditores suos minus idoneos vidit. Ideoque condescendit eorum infirmitati, & præceptum, quod eis dabat, temperauit. C *Humanum*, inquit, *dico*, &c. vsq; *in sanctificationem*. *Iustitiam* hic pro omnibus simul virtutibus nominauit, sicut èconrrario *iniquitatem* pro omnibus simul vitijs posuit. Deinde addit *iustitiæ sanctificationem*, quo videlicet castitatis partem & generaliter cum cæteris, & per semetipsam specialiter commendaret. Et monet auditores, vt si necdum pro iustitia pœnas, dolores, mortemque contemnere valent, saltem iustitia delectationem præponant voluptatibus sui corporis, vt paulatim proficiant ad maiora *iustitiæ* merita, & fortius atque deuotius seruiant sanctitati, quàm luxuriæ prius seruierant, nec iam aliquid pro iustitia pati respuat. Sicut enim ille est iniquissimus, quem nec pœnæ corporales deterrent ab immundis operibus sordidæ voluptatis, ita ille est iustissimus, qui nec pœnarum corporalium terrore reuocatur à sanctis operibus luminosissimæ charitatis.

Cùm enim serui essetis peccati, liberi fuistis iustitiæ. Ioan. 8.
Quem ergo fructum habuistis tunc in illis, in quibus nunc Isaiæ 1.
erubescitis? Nam finis illorum mors est. Ezech. 36.
Ideo *iustitiæ* seruire debetis, non *immunditiæ*, quia *cùm essetis serui peccati*, id est, cùm peccatũ dominaretur vobis, & regnaret *in corpore vestro mortali*, *liberi fuistis iustitiæ*, id est, caruistis dominio iustitiæ, quia *nemo potest duobus dominis seruire*. Quadiu Matth. 6. enim quis peccati seruit, liber est *iustitiæ*, id est, Lucæ 16. alienus à iustitia. Et notandũ est esse & libertaté culpabilem, & seruitutẽ laudabilem. Nam liberum esse *iustitiæ*, crimẽ est: seruum verò eius esse, laudabile est. Liberum autem arbitriũ vsq; adeò in peccatoribus non perijt, vt per ipsum peccent

 maximè

A maximè omnes, qui cum delectatione peccant, & amore peccati. Nam dicente Apostolo *cum essetis serui peccati, liberi fuistis iustitia*, ostenduntur etiam peccato non potuisse seruire, nisi alia libertate. *Liberi* ergo à iustitia non sunt, nisi arbitrio libertatis: liberi autem à peccato non fiunt, nisi gratia Saluatoris. Propter quod admirabilis doctor etiam verba ipsa discreuit: Liberos enim dixit *iustitia*, non liberatos: à peccato autem non liberos, ne sibi hoc tribuerent, sed vigilantissimè maluit paulo superius dicere liberatos, referens ad illam Domini sententiam: *Si vos Filius liberauerit, tunc verè liberi eritis.* Sed hæc voluntas, quæ libera est in malis, quia delectatur malis, ideò libera in bonis non est, quia liberata non est. Male libera est, quando eam peccare delectat. Liberaliter enim seruit, qui sui domini voluntatem libenter facit. Ac per hoc ad peccandum liber est, qui peccati seruus est. Vnde ad iuste faciendum liber non erit, nisi à peccato liberatus, iustitiæ seruus esse cœperit. Ipsa est vera libertas, propter recte facti lætitiam: simul & pia seruitus, propter præcepti obedientiam. Et quandoquidé peccato seruiuistis, *ergo quem fructum*, id est, quam vtilitatem *habuistis tunc in illis* vitiorum actibus, *in quibus* maiorem turpitudinem *erubescitis nunc*, cùm sanæ mentis estis? Quasi dicat: Nullum *fructum* ibi *tunc habuistis*, vel si quem voluptatis fructum habere vos putatis, ille talis fuit, vnde meritò nunc erubescatis. Hæc remuneratio facit eos priora abhorrere, & magis obnoxios esse gratiæ. Meritò nunc de præteritis *erubescitis: nam finis illorum*, id est, exitus vitæ *est mors*. Vel ita: De fructu quæro, nam de fine patet, quia *finis illorum est mors*, non illa, quæ communis est omnibus;

Ioan. 8.

B sed illa, quam nullus euadere valet, nisi qui conuertitur ad iustitiam, & de præteritis malè gestis erubescit.

Nunc verò liberati à peccato, serui autem facti Deo, habetis fructum vestrum in sanctificationem, finem verò vitam æternam. Stipendium enim peccati, mors. Gratia autem Dei, vita æterna in Christo Iesu Domino nostro.

De seruitute peccati, *habuistis fructum* confusionis, & in fine habituri eratis mortem æternam: sed de Dei seruitio nunc *habetis* fructum sanctificationis, & in fine habebitis vitam sempiternam. Et hoc erat tunc quidem ita. Sed *nunc* cùm conuersi estis per Christi gratiam, *liberati à peccato*, cui seruiebatis, nec solùm à peccati seruitio erepti, *sed* etiam *facti Deo serui*, qui tunc eratis *liberi iustitia*, vt iam liberè possitis opera bona facere, & *habetis fructum vestrum*, id est, vobis vtilem & congruum, qui fructus procul dubio charitas est & opera eius, quam nullo modo per nos habere possumus, sed per Spiritum sanctum, qui datus est. Hunc *fructum habetis* donante Spiritu sancto, ducti *in sanctificationem*, id est, in virtutum consummationem: nec solùm hoc habebitis, sed etiam *finem* laboris, quem in DEI seruitio sustinetis, percipietis *vitam æternam* corporis & animæ. Dixi quia *finis illorum*, quæ prius faciebatis, *est mors*, & meritò dixi. Nam *stipendium*, id est, præmium *peccati* est *mors*. Sed rursus econtrario subieci, quia pro nobis quæ nunc facitis, consequemini in fine vitam æternam, quoniam *gratia Dei*, quæ misericorditer bene agentes remunerat, est *vita æterna*. *Stipendium* dicitur à stipe & pendo. Et quod est merces operanti, hoc est, *stipendium* militanti. *Stipendium* ergo *peccati* meritò *mors* dicitur, quia militiæ diabolicæ mors æterna tanquam debitum redditur. Vbi cùm posset Apostolus dicere, & rectè dicere: *Stipendium* autem iustitiæ *vita æterna*, maluit dicere: *Gratia autem Dei vita æterna*, vt hinc intelligeremus, non meritis nostris Deum nos æternam vitam, sed pro sua miseratione perducere. Cùm enim dixisset, *stipendium peccati mors*, quis non eum congruentissimè & consequenter addere iudicaret, si diceret, *stipendium autem* iustitiæ *vita æterna*. Et verum est, quia sicut merito *peccati* tanquam *stipendium* redditur *mors*, ita merito iustitiæ tanquam *stipendium vita æterna*. Sed aduersus elationem cautè militãs, *stipendium*, inquit, *peccati mors*. Rectè *stipendium*, quia debetur, quia dignè retribuitur, quia merito redditur. Deinde, ne iustitia de humano se extolleret bono merito, sicut humanum meritum malum non dubitatur esse peccatum, non à contrario retulit, dicens: *stipendium* iustitiæ *vita æterna*, sed *gratia*, inquit, *Dei vita æterna*. Et hęc ne pręter mediatorem aliqua via alia quæreretur, adiecit, *in Christo Iesu Domino nostro*. Tanquam diceret: Audito quòd *stipendium peccati* sit *mors*, quid te disponis extollere ô humana non iustitia, sed nomine iustitiæ planè superbia? Quid te disponis extollere, & contrariam morti vitam æternam tanquam debitum stipendium flagitare? Cui debetur vita æterna, vera iustitia est, Si autem vera iustitia est, ex te non est *Desursum est, descendens à Patre luminum*: vt haberes eam, profectò accepisti? *Quid* enim boni *habes, quod non accepisti?* Quapropter si accepturus es vitam æternam, iustitiæ quidem stipendium est, sed tibi gratia est, cui gratia est & ipsa iustitia. Tibi enim tanquam debita redderetur, si ex te tibi esset iustitia, cui deberetur. Nunc verò *de plenitudine eius accepimus* non solùm gratiam, qua nunc iustè in laboribus vsq; in finem viuamus, sed etiam gratiam pro hac gratia, vt in requie postea sine fine viuamus. Gratia enim nisi gratis esset, gratia non esset. Et ideo intelligendum, vt diximus, etiam ipsa hominis bona merita, esse Dei munera. Quibus cum vita æterna redditur, gratia pro gratia redditur.

C

Iacob. 1.
1. Cor. 4.

D
Ioan. 1.

CAPVT VII.

AN ignoratis fratres (scientibus enim legem loquor quia lex in homine dominatur, quãto tempore viuit? Nam quæ sub viro est mulier, viuente viro alligata est legi. Si autem mortuus fuerit vir eius, soluta est à lege viri. Igitur viuente viro, vocabitur adultera, si fuerit cum alio viro. Si autem mortuus fuerit vir eius, liberata est à lege viri, vt non sit adultera, si fuerit cum alio viro. Itaque fratres mei & vos mortificati estis legi, per corpus Christi, vt sitis alterius qui ex mortuis resurrexit, vt fructificemus Deo.

Dicerent Iudæi: Cur dicis *in Christo Iesu* vitam æternam esse, & non potius in legis obseruatia? Et Apostolus: Quia iam finem habet, & non dat vitam, sed auget peccatum. Hactenus enim de vi gratiæ locutus est, & nunc incipit difficultatem legis ostendere, & quòd vltra non sit tenenda, vt illos hortetur sine timore sub gratia viuere. Ne enim mirarentur quod dixerat, *non estis sub lege, sed sub gratia*, inchoat per rationes demonstrare, legem esse finitam, & prius etiam, non iustificasse subditos, sed magis peccatores constituisse. Nam vsq; ad Christũ fuit data, & ideo post acceptioné gratiæ nõ est tenẽda. Quod in his sentẽtijs osten-

ostenditur: *An ignoratis fratres*, &cæt. Ordo est: *An ignoratis* hoc, quòd *lex in homine dominatur*, vt ei obediat *quanto tempore viuit*, id est, quamdiu statum habet ipsa lex. Quod non debetis ignorare, quia legem scitis, & ego *loquor scientibus legem*, in qua quod dico manifestatur. Scientes legem, intelligamus Hebræos, quos secundùm legem, de legis fine instruit Apostolus. Vel etiam gentiles Romani sciebant legem, quia non erant Barbari, sed naturalem iustitiam comprehenderant partim ex Græcis, sicut Græci ex Hebræis. *Lex in homine dominatur, quanto tempore* ipsa lex *viuit*, & idcirco cùm mortua fuerit, non dominabitur illi amplius, sed liberum dimittet. Docet autem Dominus eam esse iam mortuam, id est, cessasse iuxta carnalem intelligentiam vel obseruantiam dicens: *Lex & Prophetæ vsque ad Ioannem, ex eo regnum Dei euangelizatur.* Matth. 11. Quod bene præfiguratum est, quando mortuus est Moyses, & Iesus suscepit principatũ populi Israel. Moyses enim legem designauit, & Iesus Dominum Christum, atque gratiam Euangelicam. Mortuo igitur Moyse, successit Iesus in principatum: quoniã mortua lege secundùm carnales obseruantias, succedit Euangelica gratia. Et hoc est quod Apostolus dixerat, *non estis sub lege, sed sub gratia*, id est, nõ estis sub Moyse, sed sub Iesu: quia Moyses mortuus est, & Iesus imperat. Iustum ergo fuit, vt Moyses (id est, lex) dominaretur in quolibet homine subiecto quãdiu viueret, & post mortem suam dominium admitteret, quatenus quicunq; tempore legis seruiliter cogebantur eam facere, post liberatoris aduentũ possent liberi ad Euangelicam libertatem venire. Quod Apostolus per simile probat *Nam mulier, quæ est sub viro, viuente viro alligata est legi*, viri, vt non possit ab eo discedere. Sed *si vir eius fuerit mortuus, soluta est à lege viri*. Sic etiam quãdiu lex statum habet, debet seruari: sed si lex statũ amittit, soluitur homo ab ea. Et quia *viuente viro alligata est legi*, *igitur viuente viro vocabitur adultera, si fuerit cum alio viro.* Sic finita & sublata lege, liberatus est homo per gratiam, vt non præuaricetur, si ad Christum trãsierit, dimissis figuris. Hoc enim exemplo docet Apostolus, Christianum à lege factorum exutum, non ab omni lege, sicut mulier à lege viri exuitur, non à lege naturæ, nec vltra debere esse sub lege. Si enim lex ei viuit, adulter est, nec prodest Christianum dici. Nam si legem seruat, adulter est & in fide, & in lege, nec prodest ei Christus. Hæc etiã similitudo tota debet intelligi mystica, vt vir sit Moyses, hoc est, lex: mulier, anima vel plebs. *Nam mulier, quæ est sub viro*, id est, plebs vel anima Iudaica, *quæ est sub* Moyse, *viuente viro*, id est, *viuente* Moyse, hoc est, statum habente lege, *alligata est legi*, vt non possit recedere ab eius carnali obseruatione. *Si autem mortuus fuerit vir eius*, id est, Moyses, quemadmodum supra docuimus, *soluta est mulier à lege viri*, id est, plebs Hebræorum à iugo legis, vt non impediatur Christo copulari. Et quia nunc solummodò soluitur, *igitur viuente viro*, id est, *viuente* Moyse, durante legis actu, *vocabitur adultera, si fuerit cum alio viro*, id est, crimen incurrit adulterij, si carnalem legis obseruantiam deserens, solam spiritalem Christi doctrinam tenere voluerit. Non enim deserenda fuit suo tempore illa carnalis obseruatio legis, sicut & nunc non est assumenda. Sed *si mortuus fuerit vir eius*, Moyses, id est, si lex actu cessante dormierit, *liberata est* ipsa plebs Hebræorum *à lege viri*, id est, à constrictione Mosaicæ institutionis, *vt non sit adultera*, sed casta, *si fuerit cum alio viro*, id est, cum Christo, vt illi soli complexibus amoris inhæreat, & solam spiritalem doctrinã custodiat. Deinde Apostolus adaptat similitudinẽ. Quandoquidem, inquit, *viuente viro alligata est mulier*, & eo mortuo soluta est, iuxta sensum, qui tractatus est, *itaq; & vos ô fratres mei*, quemadmodum nos Apostoli, *mortificati estis legi*, vt vlterius non viuatis in ea. Debuisset dicere, mortificata est vobis lex: sed hoc inter Iudæos dicere, adhuc intractabile videbatur, & ideo magis intelligendũ reliquit. Et idẽ valet quod dixit: Lex enim mortua est, quando carnalis eius actio penitus cessat. Et ille legi mortuus est, qui ab huiuscemodi actione cessauit. Cautè ergo loquutus est Apostolus, ne Iudęos offenderet, eligens potius dicere, *mortificati estis legi*, quam, mortificata est lex vobis, cùm vtrunq; idem significet. Nihil, inquit, *legi* debetis, quæ data est vsq; ad Christum: sed *mortificati estis* illi *per corpus Christi*, id est, per hoc, quod Christus carnem assumpsit. Ex quo enim ille corpus induit, lex mori cœpit in actione fidelium, quia *lex & Prophetæ vsque ad Ioannem*, sicut ipse loquitur. Matth. 11. Dimissis ergo per nouitatem gratiæ peccatis, cessante in vobis actione legis, *mortificati estis legi per corpus Christi*, id est, per mysterium incarnationis eius. Vel *mortificati estis legi*, id est, figuratiuis vmbris *per corpus Christi*, id est, per completionem solidæ veritatis, quæ est in Christo. Quantum enim distat inter vmbram & corpus, tantum inter illa, quæ fiebant in veteri Testamẽto, & ea, quæ fiunt in nouo. Et ideo *per corpus Christi* mortuus est legi, quia per veritatem Euangelicam cessauit ab vmbratuli actione legis. *Mortificati estis legi*, id est, soluti à lege mortuo vobis Moyse, *vt sitis* sponsa *alterius* viri, cuius non pudet esse, quia *surrexit ex mortuis*, & superata morte in ęternum viuit. Vel meritò debetis eius esse, quia vos sanguine suo redemit, & calcata morte *surrexit*, vt vos possideat, quos moriendo adquisiuit. Ideo *surrexit*, vt & nos à morte animę faceret resurgere, *vt fructificemus*, id est, fructum boni operis faceremus *Deo*, qui antea fructificabamus morti.

Cùm enim essemus in carne, passiones peccatorum, quæ per legem erant, operabantur in membris nostris, vt fructificarent morti. Nunc autem soluti sumus à lege mortis, in qua detinebamur, ita vt seruiamus in nouitate spiritus, & non in vetustate literæ.

Vere nunc debemus fructificare *Deo*, cùm simus *legi mortificati*, quoniam prius fructificauimus *morti*. Nam *cùm essemus in carne*, quæ carnis sunt operantes, quod est sub lege esse, *passiones peccatorum, quæ per legem erant, operabantur in membris nostris*. *Cùm essemus in carne*, inquit, id est, carnalibus desiderijs astricti teneremur. *Cùm essemus in carne*, id est, præsumeremus de carne. Non enim qui loquebatur Apostolus, iam exierat de ista carne, aut eis loquebatur, qui iam exierant de ista carne, sed adhuc & qui loquebatur, & quibus loquebatur, *in carne* erant. Quid est ergo, *cùm essemus in carne*, nisi cùm de carne præsumeremus, hoc est, de nobis confideremus? De homine enim dictum est: *Videbit omnis caro salutare Dei*, id est, omnis homo. Luc. 3. Ergo *cùm essemus in carne*, id est, in concupiscentijs carnalibus versaremur, & ibi totam spem nostram tanquam in nobis poneremus, *passiones peccatorum*, id est, incentiua vitiorum, *quæ per legem erant*, quia per legem accesserant. Vbi enim non erat gratia liberatoris, augebat peccandi desiderium prohibitio peccatorum.

A Illæ *paßiones operabantur in membris nostris*, id est, ducebant membra nostra ad mala opera. Et hoc ideo, quia eramus *in carne*. *Paßiones* enim illę *peccatorum*, id est, vehementes concupiscentiæ, dictę *paßiones*, quia intrinsecus mentem affligunt, idcirco nos vicerunt, quia in malo loco nos inuenerút, hoc est, *in carne*. Migrandú est ergo à carne, etiã dũ adhuc viuimus *in carne*, vt nõ simus *in carne*, sed in spiritu, id est, nõ in nobis, sed in Deo spẽ ponamus: nec in carnalibus, sed in spiritualib. delectemur. Nam qui *in carne* est, id est, qui in se remanet, nec se transcendit, vt ad Deum cor subleuet, non habet Deum adiutorem, & idcirco superatur, & fit non adimpletor legis, sed præuaricator. Et ita *paßiones peccatorũ*, id est, concupiscentię vehementes & immoderata desideria operantur in membris eorum, qui *in carne* sunt, id est, ducunt ad effectum operis mala quæ cupiunt, dum manus agunt mala, os loquitur mendacium, oculi vident illicita, aures delectantur audire praua. *Quæ paßiones* sunt *per legem*, quoniam ipsa legis prohibitio fuit causa, vt ille appetitus carnis adeò vehemens esset. Minor enim erat concupiscentia, quando ante legem securus homo peccabat. Multo autem maior facta est, quando legem Dei cœpit trãsgredi. Et hæ (sicut dictum est) *paßiones operabantur in membris nostris, vt fructificarent morti*, id est, vt facerent opera digna morte æterna. Fructus enim *peccati, mors est*. Et si damnandus erat peccator, quam spem habet præuaricator? Tunc quidem sub lege positi fructificabamus *morti*, sed *nunc*, cùm simus *mortificati legi per corpus Christi, soluti sumus* per libertatem nouæ gratiæ *à lege*. Quæ dicitur lex *mortis*, quia per medium, id est, per peccatum fuit causa *mortis*, dum peccantes non ad

B pœnitentiam expectaret, sed mox interfici iuberet. Ideo etiam lex *mortis*, quia *stipendium peccati, mors*: aculeus verò *mortis*, peccatum: virtus autem peccati, lex. Peccando enim ad mortem animæ labimur, & vehementius peccamus lege prohibente, quàm si nulla lege prohiberemur. Sed iam remissis peccatis *soluti sumus* ab hac *lege, in qua detinebamur*, id est, vi quadam necessitatis carnalia eius mãdata seruare cogebamur, nec ad spiritalẽ libertatẽ assurgere permittebamur, quia nunquã solui, nisi per gratiã Christi poteramus. *Soluti*, inquã, *sumus, ita vt seruiamus Deo in nouitate spiritus, & nõ in vetustate literæ*, id est, spiritalis gratiæ præceptis obediamus, nõ literã legis sequẽtes, quæ iã senuit, vt mori, id est, cessare debeat. Quod enim antiquatur & senescit, prope interitum est. Et lex quid aliud est, quàm sola litera eis, qui eam legere nouerunt, & implere non possunt? Non enim ignoratur ab eis, quibus conscripta est. Sed quoniam in tantum nota est, in quantum scripta legitur, non in quantum dilecta perficitur, nihil est aliud talibus nisi litera. Quę litera non est adiutrix legentium, sed testis peccantium. Ab eius ergo damnatione liberãtur, qui per Spiritum sanctum innouantur, vt iam non sint obligati literę ad pœnam, sed intellectui per iustitiam copulati. Itaque *seruiamus in nouitate spiritus*, id est, *in nouitate* quam dat Spiritus sanctus, infundendo charitatem, & innouando interiorem hominem. Et sic *in* hac *nouitate seruiamus*, vt nihil addamus de legis operibus, quæ vetusta sunt, & sepulturæ magis tradenda.

Quid ergo dicemus? Lex peccatum est? Absit. Sed peccatum non cognoui, nisi per legem. Nam concupiscentiam nesciebam, nisi lex diceret, Non concupisces. Occasione autem accepta, peccata per mandatum operatum (Exod. 20. Deut. 5.) *est in me omnem concupiscentiam.*

C Videbatur Apostolus per supra dicta verba legem culpasse, & ideo sentiens contra obscuritatem dictorum suorum cogitationes hominum commoueri, prior ipse voluit dicere & remouere, quod sibi aliquis poterat obijcere: Quia dixi, inquit, *paßiones peccatorum* esse *per legem*: quia dixi, *soluti sumus à lege mortis, in qua detinebamur*: quia dixi, *seruiamus in nouitate spiritus, & non in vetustate literæ, ergo quid dicemus* ex his verbis meis? Dicemus ex his esse consequens, quia *lex peccatum est? Absit* vt hoc dicamus, *absit* vt *lex* sit *peccatum*. Non *est peccatum lex*, quia non est mala, sed bona quantum ad se. Et quamuis bona, non tamen sufficiens ad salutem sine gratia. Quod nunc Apostolus ingreditur ostendere, & loquitur voce humani generis: *Lex*, inquit, non *est peccatum*, sed index peccati quia *peccatum non cognoui, nisi per legem*. Quare intelligimus legem ad hoc datam esse, non vt peccatum insereretur, neque vt extirparetur, sed tantùm vt demõstraretur, quatenus animam humanam quasi de innocentia securam, ipsa demonstratione peccati ream faceret: vt quia peccatum sine gratia vinci non posset, ipsa reatus solicitudine ad percipiendam gratiam conuerteretur. Idcirco non ait, peccatum nõ feci nisi per legem: sed, *peccatum non cognoui, nisi per legem*. Vnde apparet, per legem peccatum non initum, sed demõstratum esse. Et quomodo medicina non est causa mortis, si ostendat venena mortifera, licet his mali homines abutantur ad mortem, & vel se interficiant, vel insidientur inimicis: sic lex data est, vt peccatorum venena monstraret, & hominem male libertate sua abutentem, qui prius ferebatur improuidus, & per præcipitia labebatur, D fręno legis retineret, & compositis doceret incedere gressibus. Lex docuit hominem quid esset peccatum, quia prius nesciebantur quædam vel esse peccata, vel adeò grauia, vel esse punienda. Vere *peccatum non cognoui, nisi per legem. Nam concupiscentiam* esse peccatum *nesciebam, nisi lex diceret: Non concupisces*. Hoc ideo elegit Apostolus generale quiddam, quo cuncta complexus est, tanquam hæc esset vox legis, ab omni peccato prohibentis, quòd ait, *Non concupisces*. Neque enim peccatum vllum, nisi concupiscendo committitur. Non ait, *concupiscentiam* non habebam: sed, *nesciebam* eam esse peccatum. Habebam quidem eam, sed tãquam naturale bonum esse credebam. Postquam autẽ lex dixit, *Non concupisces*, cognoui non naturale bonum, sed per peccatum accidens esse malum *concupiscentiam*. Per hæc & sequentia Apostolus in se solo generalem agit causam, & sub persona sua fragilitatem describit conditionis humanæ. *Nesciebam*, inquit, *concupiscentiam* esse malum, donec audiui eam prohiberi in lege. Sed *peccatum*, id est, fomes peccati, *accepta occasione* stimulandi, *per mandatũ* legis *operatum est in me omnem concupiscentiam*. Peccati enim nomine, vel fomes peccati nunc intelligitur, vel diabolus autor peccati. Et talis est nostra carnalitas, vt ardentius desideret prohibita: quibus non memoratis, iaceret quasi sopita. Sed & diabolus videns legem in auxilium hominibus datam, magis exarsit, & magis institit, vt eam illis verteret in perniciem, cùm prius, quasi securè possidens, eos minus tentaret. Et sic *occasione per mandatum accepta*, fecit *in me omnem concupiscentiam*. Minor enim cõcupiscentia erat, quando ante legem securus peccabam. Minor erat, quando meam mouebat libidinem. Omnis est, quando transcendit legem

Cùm,

A Cùm ergo putarem, quòd proprijs viribus iubéte lege possem concupiscentiam libidinis vincere, maioribus vrgebar eius stimulis, & infirmante me eius cupiditas augebatur. Nam vbi Spiritus sanctus non adiuuat, inspirans pro concupiscentia mala concupiscentiam bonam, id est, diffundens in cordibus charitatem, profectò lex, quamuis bona, auget prohibendo desiderium malum: sicut aquę impetus, si in eam partem non cesset influere, vehementior fit obice opposito, cuius molem cùm euicerit, maiore cumulo pręcipitatus, vehementius per prona prouoluitur. Similiter nanque & fluuius concupiscentię oppositis sibi legis obicibus fręnatus est, nō siccatus: ac postmodum ruptis eisdem obicibus, vehementior exiuit. Nescio enim quomodo hoc ipsum, quod concupiscitur, fit iucundius dum vetatur. Rectè itaque dicitur, quia *peccatum occasione* stimulandi *accepta per mandatum* legis *operatum est in me omnem concupiscentiam*: quia vbi non est gratia liberatoris, auget peccandi desiderium prohibitio peccatorum: & lex dum concupiscentiam prohibet, quodammodo eam inflammat.

Sine lege enim peccatum mortuum erat. Ego autem viuebam sine lege aliquando. Sed cùm venisset mandatum peccatum reuixit, ego autem mortuus sum, & inuentum est mihi mandatum, quod erat ad vitam, hoc esse ad mortem. Nam mandatum, occasione accepta per mandatum, seduxit me. & per illud occidit.

Verè *per legem cognoui peccatum*. Nam *sine lege erat peccatum mortuum*, id est, latebat, non apparebat, & omnino tanquam sepultum ignorabatur. vel ita; Iure dixi, *per mandatum*. Nam quando lex non erat, *peccatum mortuum*, id est, debile &

B quasi sopitum erat, dum prohibitione legis non incitaretur. *Peccatum* quidem *erat mortuum* ante legem. Sed *ego viuebam sine lege aliquando*, id est, priùs quàm data esset lex. *Viuebam sine lege*, id est, nulla ex peccato morte terrebar, quia nō apparebat, cùm lex non esset. Patet, quia nō ex persona sua propriè, sed generaliter ex persona hominis loquitur Apostolus. *Viuebam*, id est, viuere me arbitrabar, quia nesciebam animam meam per peccatum esse mortuã, dum me sine peccato esse putarem. *Sed cùm venisset mandatum*, id est, cùm data esset lex, illicò *peccatum reuixit*, id est apparuit, sentiri cœpit, rebellare aduersum me cœpit. *Reuixit peccatum*, quia aliquando vixerat. Nō enim potest reuiuiscere, nisi quod vixit aliquando. vixerat enim aliquando peccatum in paradiso, quando contra datum præceptum satis apparebat admissum. Cùm autem à nascentibus trahitur, tanquam mortuum sit latet, ne repugnans iustitię malum eius prohibitione sentiatur. Cùm enim aliud iubetur atque probatur, & aliud delectat atque damnatur, tunc peccatum quodammodo in notitia nati hominis reuiuiscit, quod in notitia primi facti hominis aliquando iam vixerat. Sic igitur adueniente mandato legis *reuixit peccatum*, quod *mortuum* fuerat, id est, occultatum, cùm mortales nati sine mandato legis homines viuerẽt, sequentes concupiscentias suas sine vlla cohibitione. *Peccatum* quidem *reuixit*, sed *ego mortuus sum*, id est, mortuum me esse cognoui manifestatione peccati. Quia iam etiam præuaricatione peccat, qui videt per legem quid facere non debeat, & tamen facit. *Mortuus sum* in anima, quia præuaricator factus sum, & inde me mortuum esse perspexi. Vel ideo vidi me mortuum. quia reatus præuaricationis certum mortis supplicium comminabatur. *Et inuentum est mihi mandatum, quod erat* datum *ad vitam* consequendam, *hoc esse ad mortem* incurrendam. *Quod* enim, si custodiretur, proficiebat *ad vitam*, hoc neglectum perduxit *ad mortem*. Mandato enim si obediatur, vtiq; vita est. Sed *inuentum est esse ad mortem*, dum fit contra mandatum, vt nō solùm peccatum fiat, quod etiam ante mãdatum fiebat, sed hoc abundantius & perniciosius, vt iam ab sciente & præuaricante peccetur. *Inuentum est mihi*, id est, non Deus ad mortem dedit mandatum, sed visum *est mihi* tanquam mortiferum, eò quòd illud virtute propria implere nō possem, cùm ego nō mandati vitio, sed stimulo concupiscentiæ morte percussus, morerer. *Stimulus* enim *mortis, peccatum est*. Idem igitur *mandatum, quod erat* datum *ad vitã* intentione dantis, quia bonum erat obedienti, *inuentum est*, id est, probatum *mihi* peccanti *esse ad mortem*. Et verè *ad mortem*. *Nam peccatum*, id est, fomes & delectatio peccati, *occasione accepta per mandatum*, quod erat cōtra se, *seduxit me* falsa dulcedine, id est, seorsum à bono duxit, & in malum traxit *& per illud occidit*, id est, per mandati transgressionem ad ęternam damnationem perduxit. Gladio enim, quem portabam, id est, mandato legis, *occidit* me inimicus, quia præsumebam de viribus meis, & ideo sum victus. *Seduxit* enim *me peccatum occasione accepta per mandatum*, siue quia suauio delectationis ad peccandum vehementior est, cùm adest prohibitio, siue quia etiamsi quid homo fecerit secundùm iussa legis, si adhuc nō sit fides, quæ in gratia est, vult sibi tribuere, nō Deo, superbiendo plus peccat. *Peccatum* itaque non legitimè vtens lege, ex prohibitione aucto desiderio, dulcius factum est, & ideo *seduxit* vel fefellit. Fallax enim dulcedo est, quam plures atque maiores pœnarum amaritudines sequuntur. Quia ergo ab hominibus nondum spiritalem gratiã consequentibus suauius admittitur quod vetatur, fallit *peccatum* falsa dulcedine: quia verò accedit etiam reatus præuaricationis, *occidit*. Hæc diximus, legem, quæ per Moysen data est, intelligentes. Est autem & naturalis lex, quæ in corde scripta, omnes continet nationes: & nullus hominum est, nisi qui adhuc expers est rationis, qui hanc nesciat legem. Vnde & omnis mundus sub peccato, & vniuersi homines præuaricatores legis sunt. Et idcirco iustum iudicium Dei est scribentis in corde humani generis: *Quod tibi fieri nolueris, alteri ne feceris.* Tob. 4. Matth. 7. Quis enim ignoret homicidiũ, adulteriũ, furtum, & omnem concupiscentiã esse malum, ex eo, quòd sibi nolit fieri? Si enim mala esse nesciret, nunquam sibi doleret illata. Hanc legem nescit pueritia, ignorat infantia: & peccans absque mandato, non tenetur lege peccati. Maledicit Patri, & parentes verberat, & quia necdum accepit legem sapientiæ, *mortuum* est in eo *peccatum*. *Cum* autem *mandatum* venerit, hoc est, tempus intelligentiæ appetentis bona, & vitantis mala, tunc incipit ei *peccatum* reuiuiscere, & ille mori, reusq; esse peccati. Atq; ita fit, vt tempus intelligentiæ, quo Dei mandata cognoscimus, vt perueniamus ad vitam, operetur in nobis mortem, si agamus negligentius, & occasio sapientiæ seducat nos atque supplantet, & ducat ad mortem. Non quòd intelligentia peccatum sit, lex enim intelligentiæ sancta & iusta & bona est, sed per intelligentiam peccatorum atque virtutum mihi peccatum nascitur, quod priusquam intelligerem, peccatum esse non noueram. Atque ita factum est, vt quod mihi pro bono datum est, meo vitio mutetur in malum.

Itaque lex sancta quidem, & mandatum sanctum, & iustum,

A *& iustum & bonum. Quod ergo bonum est, mihi factum est mors? Absit. Sed peccatum, vt appareat peccatum per bonum mihi operatum est mortem, vt fiat supra modum peccans peccatum per mandatum.*

Exod. 20. Quandoquidem lex dicit, *non concupisces*, & mandatum legis datum est ad vitam, *itaq; lex quidem est sancta*, id est, sine vitio, quoniam prohibenda prohibet, *& mandatum*. id est, quicquid à me est iussum fieri, est *sanctum*, id est, non reprehensibile. *& iustum*, id est, æquum, quia nil præter æquitatem mandat faciendum, dum dicit: *Oculum pro oculo, pedem pro pede. dentem pro dente* exiges, & similia. Hoc enim valde *iustum* est, *& bonum* est *mandatum*, id est, vtile & fructuosum. *Lex* ipsa est *sancta*, id est, pura à sorde omnis vitij, quia nihil inquinationis in se habet, sed absque vitio docet, Deut. 5. dum dicit: *Non concupisces, Non mœchaberis*, & similia, quamuis per eam praui homines magis inflāmentur ad concupiscendum & mœchandum. *Et mandatum*, id est, hoc, quod per eam præcipitur, est *sanctum* in se, *& iustum*, id est, iustificans peccatorem: *& bonum*, id est, vtile, vitam adquirens. *Lex* enim in hoc loco dicitur secundùm quod prohibet malum, velut cùm dicit: *Non concupisces, Non furaberis, Non falsum testimonium dices: mandatum* autem secundùm quod præcipit facere bona, sicut est: *Honora patrem & matrem*, &: *Diliges proximum tuum sicut teipsum.* Et notandum, quàm patenter ab Apostolo nunc *lex* laudatur. Paulo ante verbo illo, quo dixerat, *Absit*, defenderat eam à crimine, nondum laudauerat. Aliud est enim à crimine obiecto defendere, aliud est debito præconio prædicare. Crimen obiectum fuit: *Quid ergo dicemus? lex peccatum est?* Defensio, *Absit*. Modò autem, *itaque lex quidem* & cæt. *Lex quidem sancta* est, sed illi non sunt sancti, qui malè vtuntur lege. Nam in malè vtente vitium est, non in mandato ipso, quod bonum est. Quoniam *lex* bona est, si quis ea legitimè vtatur. Malè autem vtitur B lege qui non se subdit Deo pia humilitate, vt per gratiam lex possit impleri. Neque enim *lex* iubet delictum, vt illa subintrante abūdaret delictum, sed superbos etiam adiectores præuaricationis effecit, vt eo modo humiliati discerent ad gratiam pertinere per fidem, vt iam non essent legi subditi per reatum, sed sociati per iustitiam. *Lex quidem sancta est, & mandatum bonum.* Et cùm hoc constet, quòd ipsa *sancta* sit, & *mandatum* eius *bonum*, & tamen idem *mandatum quod erat ad vitam, inuentum* sit *mihi* esse *ad mortem ergo mandatum, quod bonum est factum est mihi mors?* Id est, nunquid *mandatum bonum*, quod contra mortis opera datum est, in mortem mihi est computatum? *Absit.* Ego videlicet quòd morior, non mandati boni vitio morior: sed *mādatum bonum* vitio meo trāsgressus sum, & ita mortem merui. Non *mihi mandatum* per se causa mortis extitit, sed ego mihi feci, qui peccādo morte digna commisi. Non *mandatum est mihi* efficiens causa mortis, *sed peccatum*, id est, fomes peccati, qui bonam rem vertit in malum, est efficiens causa mortis. Nam *peccatum*, id est, fomes peccati, & incentiua vitiorum, ac delectatio mala, vel diabolus autor peccati, *operatū est mihi mortem*, id est, fecit me operari opera digna morte, *per bonum*, id est, per transgressionem boni mandati. Ita *operatum est mihi mortem* animæ, *vt* ipsum *peccatum*, quod prius latebat in corde meo, *appareat* foris *peccatum* esse in manifesto opere. Ita scilicet *appareat*, *vt* idem *peccatum*, id est, fomes peccati & concupiscentia. *fiat supra modum peccans peccatum*, id est, plus quàm antea *per mandatum*, sine

C quo nec tātùm ardebat, & per quod accreuit præuaricatio. Vel ita intelligendum est: *Vt per legem appareat peccatum*, quod per ignorantiam latebat. Iam enim dixerat *sine lege peccatum mortuum erat*, id est, latebat & ignorabatur, tanquam in quibusdam ignorantiæ tenebris sepultum. Modò autem videamus quàm verè dicat: *peccatum, vt appareat peccatum.* Non enim dicit, vt sit, quia erat & quando non apparebat *peccatum*. Quid est, *vt appareat peccatum?* Quia *concupiscentiam nesciebam, nisi lex diceret? Non concupisces*, Non ait, *concupiscentiam* nō habebā: sed, *concupiscentiā nesciebā*. Sic etiā hic nō ait, *vt sit peccatū*: sed, *vt appareat peccatū, per bonū operatū est mihi mortem* Quam mortem? *Vt fiat supra modum peccans peccatum per mandatum. Supra modum*, quia accessit & præuaricatio. Quando enim delinquebā sine mandato, minus erat. Quando autem delinquo *per mādatum*, excedo *modum*. *Lex* enim modificauerat omnia, sed ego *modum* legis transgredior instinctu concupiscentiæ impulsus. Vel *supra modum*, quia valde immoderatius creuit *peccatum* per legem, dum per eius prohibitionem magis inflammaretur, & eam scienter transgrederetur. Quod quidem ad hoc vtile fuit, vt sentiret anima seipsam, non sufficere ad extrahendum se de seruitute peccati, atque hoc modo detumescente & extincta omni superbia, subderetur liberatori suo, & auxilium gratiæ eius imploraret.

Scimus enim quod lex spiritualis est, ego autem carnalis sum venundatus sub peccato. Quod enim operor, non intelligo Non enim quod volo bonum, hoc facio: sed quod nolo malum, hoc ago.

Superius dixi, quia *lex* est *sancta*. Et verè est *sancta*, quia *scimus quod* ipsa *est spiritualis*, id est, à sancto Spiritu data, & mandans spiritalia, atque spiritum hominis alens & instruens de diuinis & cœlestibus. Sed *ego sum carnalis*, id est, carni consentio, D & *venundatus sum peccato*, id est, peccans pretio temporalium voluptatum. Dulcedo enim mortiferæ voluptatis, pretium est, quo se vendit vnusquisque diabolo, ponens se sub peccato, id est, faciens se seruum peccati. Verè animam meam diabolo vendidi, accipiens pretium voluptatis, & subdens me peccato. Nam *quod operor, non intelligo*, quia aliud video me agere, & aliud per legem scire. *Quod operor, non intelligo* id est, non agnosco in præceptis veritatis, vbi est vera scientia. Secundùm hanc loquutionem dicit Dominus peccatoribus: *Non noui vos.* Non enim eum aliquid latet. Sed quia peccata non inueniuntur in regulis præceptorum, quas habet veritas, ideo ipsa veritas peccatoribus dicit: *Non noui vos.* Sicut enim tenebræ oculis non videndo, sic peccata mente ignorando sentiuntur. Verè non intelligo in lege faciendum esse, quod facio. Quia *bonum quod* secundùm rationem *volo, non hoc facio, sed malum* quod odi secundùm rationis iudicium, illud *ago* secundùm carnis appetitum. Nam ratio quidem naturaliter vult bonum, sed hæc voluntas semper caret affectu, nisi per gratiam fuerit adiuta. Et hæc quidem verba hoc modo conueniunt homini carnali & sub lege posito, sed melius intelliguntur esse etiam spiritalis hominis, iamque sub gratia constituti, vel ipsius Apostoli. *Scimus*, inquit, *quod lex spiritualis est*, id est, spiritalia iubet. Hucusq; legem excusauerat, quòd non debet refundi in eam culpa. Hic ostendere incipit, quòd nec in principalem naturam debet refundi, & ita non in Creatorem, sed in homines, qui ex se viciati sunt, vt prauis nequeant motibus

resiste-

A resistere. *Lex spiritalis est, sed ego carnalis sum*, id est, carnale corpus adhuc gero, in quo & carnales motus sentio. Quandiu enim hîc viuitur, sic est. Ita ergo dixit Apostolus, *ego autem carnalis sum*, ideo quia nondum spiritale corpus habebat, sicut posset dicere, *ego autem* mortalis sum: quod vtiq; non nisi secundùm corpus intelligeretur dixisse, quod nondum fuerat immortalitate vestitum. Item quod adiunxit, *venundatus sub peccato*, ne quisquam eum nondum redemptum Christi sanguine existimet, hoc etiam secundùm illud potest intelligi, quod ait, *Et ipsi in nobismetipsis ingemiscimus adoptionem filiorum expectantes redemptionem corporis nostri*. Si enim secundùm hoc se dicit venundatum *sub peccato*, quod adhuc non est redemptum a corruptione corpus eius, vel venundatum aliquando in prima transgressione praecepti, vt haberet *corpus* corruptibile *quod aggrauat animam*, quid prohibet hîc Apostolum de se hoc dicere, quod ita dicit, vt etiam in ipso possit intelligi, etiamsi in sua persona non se solùm, sed omnes accipi velit, qui se nouerunt spiritali dilectione cum carnis affectione sine consensione confligere? *Venundatus*, inquit, sum: quia *quod operor non affectu* consentiendi & implendi, sed ipso motu concupiscendi, *non intelligo* in regulis praeceptorum coelestium. Vel *non intelligo*, id est, non approbo. Et verè *non intelligo quod operor*. Nam *bonum quod volo, hoc non ago: sed malum quod odi, illud facio*. Non hoc sic intelligamus, tanquam vellet Apostolus esse castus, & esset adulter: aut vellet esse misericors, & esset crudelis: aut vellet esse pius, & esset impius. Sed ad quid? Volo non concupiscere, & concupisco. Et si concupiscentiae non consentio; & post concupiscentias meas non eo, tamen adhuc concupisco. Et hoc est, quia *bonum quod volo*, id est, non concupiscere, *hoc non ago: sed malum quod* odi, id est, concupiscere, *illud facio*, id est, ex carne concupisco. Quamdiu enim caro mortalis est, non potest à concupiscentijs penitus esse libera. Minui quidem quotidie possunt concupiscentiae, sed ex toto non possunt auferri, quandiu hic viuitur. Et ideo *non ago bonum quod volo*, id est, vt non concupiscam: *sed facio malum quod* odi, id est, concupisco, quamuis non cedam, quamuis non consentiam, vt desiderio peccati non obediam.

Sapient. 9.

B

Si autem quod nolo, illud facio, consentio legi, quoniam bona est. Nunc autem non iam ego operor illud, sed quod habitat in me peccatum. Scio enim quia non habitat in me, hoc est, in carne mea, bonum. Nam velle adiacet mihi perficere autem bonum non inuenio. Non enim quod volo bonum, hoc facio: sed quod nolo malum, hoc ago. Si autem quod nolo, illud facio, iam non ego operor illud, sed quod habitat in me peccatum.

Dixi me non facere *quod volo*, sed potius *quod nolo*. Sed *si* ego *illud facio quod nolo*, id est, si ex carnis infirmitate concupisco quod nollem facere, *consentio legi*, quia nolo quod non vult. Dum *quod nolo, ago*, id est, dum nolo concupiscere, & concupisco, *consentio legi, quoniam bona est*, quia & ego ipse nolo quod lex. Quia nolo concupiscere, & lex dicit, *Non concupisces*. In hoc enim quod *volo quod* & lex vult, absque dubio *consentio legi*: concupisco tamen, quia non sum sine peccato. Non implet legem infirmitas mea, sed laudat legem voluntas mea. Ergo *si quod nolo hoc ago*, ideo *consentio legi*, quia *nolo*, non quia *ago*. Ipsum autem *quod ago*, concupiscere est, non concupiscentiç consentire. Lex dicit, *Non concupisces*, & ego nolo concupiscere, sed tamen concupisco, quamuis concupiscentiae meae assensum nō praebeam, quamuis post illam non eam. Resisto enim, auerto mentem, nego arma, teneo membra, & tamen fit in me *quod nolo*: Quod non vult lex, *nolo* cum lege. *Ergo consentio legi*. *Nunc autem iam non ego operor illud*. *Nunc iam*, id est, iam redemptus, qui fui ante *sub peccato venundatus*, *nunc iam* sub gratia, quç liberauit delectationem meae voluntatis à consensione cupiditatis, libera est mens, caro captiua. *Non ego operor illud*, quia non consentio, *sed peccatum quod habitat in me*, id est, fomes peccati, & concupiscentia, quae est in carne mea. Quando enim peccatum, quod in nobis habitat, operatur in nobis, tunc nos id non operamur, cùm nequaquam ei voluntas nostra consentit, & tenet etiam corporis membra, ne obediant desiderijs eius. Quid enim operatur peccatum nolentibus nobis, nisi sola illicita desideria? Quibus si voluntatis non adhibetur assensus, mouetur quidem, sed nullus ei relaxatur effectus. Operatur ergo peccatum in nobis haec desideria. Quibus si obedimus, & nos operamur. Si verò non eis obedimus, non nos illud operamur, sed *quod in* nobis *habitat peccatum*. Si autem desideria nulla haberemus illicita, nec nos, nec peccatum mali aliquid operaretur in nobis. Motum porrò illiciti desiderij (cui non obediendo non id nos operamur) ideo nos agere dicimus, quoniam non est naturae vigor alienae, sed languor nostrae naturae. A quo languore omnimodo salui erimus, cùm & animo & corpore immortales facti fuerimus. Languoris huius & infirmitatis, vnde illicita desideria commouentur, quod *peccatū* appellat Apostolus, vniuersus reatus Sacramento baptismatis est solutus, cum omnibus, quae illi obedientes fecimus, diximus, cogitauimus. Nec nobis deinceps languor iste obesset, si desiderijs eius illicitis nullis vnquam obedientiam praeberemus, siue operatione, siue loquutione, siue tacita assensione, donec etiam ipse sanaretur. Cùm autem omne aliud peccatum sit voluntarium, ita vt praeter volūtatem omnino fieri non possit: hoc solum, de quo nunc agitur, etiam praeter voluntatem fit eo modo, quo exposuimus. Sed ideo *peccatum* vocatur, quia peccato factum est, & poena peccati est. *Non ego*, inquit, *operor illud, sed quod habitat in me peccatum*. Multum autem fallitur, qui consentiens concupiscentiae carnis suae, putat se adhuc posse dicere, *non ego operor illud*, etiamsi oderit, quia consentit. Nam si concupiscit, & consentit, & agit, quomodo non ipse illud operatur, etiamsi se operari doleat, & vinci grauiter ingemiscat? Dixi quia *peccatum habitat in me*. Quod ideo dixi, quoniam: *scio quia bonum non habitat in me, hoc est, in carne mea*. Aliter fortasse acciperetur, quod dixit, *in me*, & ideo exposuit, addens: *Hoc est, in carne mea*, ac per hoc apertissimè ostendit vnde loqueretur. Ac si diceret: Certus sum, quòd haec concupiscentia, quae est connatui meo aduersa in corpore meo, non est *bonum*. Vitium carnis in re bona, non est *bonum*. Quod cùm esse destiterit, caro erit, sed iam vitiata vel vitiosa nō erit. Non dico caro mea non est bona: sed, *bonum in carne mea non habitat*, quam peccati deprimit consuetudo, quod vincere nequeo. Verè *in carne mea non habitat bonum*, nam ideo non possum *perficere bonum quod volo*.

Exod. 20.
Deuter. 5.

C

D

Nam velle adiacet mihi, id est, praesto est mihi bona voluntas, sed *perficere bonum non inuenio*, id est, tam longè est à me perfectio boni, vt eam inueniri non possim. Hoc est *perficere bonum*, vt nec concupiscat homo. Imperfectum autem *bonum* est

A est quando concupiscit, etiamsi non concupiscentiæ consentit ad malum. Quia tunc perficitur *bonum*, quando desideria mala nulla sunt: sicut tunc perficitur malum, quando malis desiderijs obeditur. Quando autem sunt quidem, sed non eis obeditur, nec malum perficitur, quia nec eis obeditur: nec bonum, quia sunt: sed fit ex aliqua parte bonum, quia concupiscentiæ malæ non consentitur, & ex aliqua parte remanet malum, quia concupiscitur. Ideo Apostolus non dixit, facere *bonum non inuenio*: sed, *perficere*. Multum enim boni facit, quia facit quod scriptum est: *Post concupiscentias tuas non eas*, sed non perficit, quia nō implet quod scriptum item est: *Non concupisces*. Erit autem quandoq; perfectio boni, quando consumptio mali: Illud summum, hoc erit nullum. Quod si in ista mortalitate sperandum putamus, fallimur. Tunc enim erit, quando mors non erit: & ibi erit, vbi vita æterna erit. Ad hoc igitur dixit lex, *Non concupisces*, vt nos in hoc morbo nosipsos inuenientes iacere, medicinam gratiæ quæreremus, atque in eo præcepto sciremus, & quòd debeamus in hac mortalitate proficiendo semper in melius conari, & quòd possit à nobis ad illam immortalitatē beatissimā, vbi cōcupiscentia non erit, perueniri. Nisi enim quandoq; perficiendum esset vt non concupisceremus, nec malum desiderium vllum haberemus, numquam fuisset iussum. Quod donec in nobis compleatur, semper nos debemus agnoscere peccatores, & in bono imperfectos, atq; pugnare aduersus peccatum, & in bono proficere. *Non inuenio* perfectionem boni, quandiu in hac mortalitate viuo, quia non possum ex toto carere concupiscentia. *Non enim quod volo bonum, hoc ago* &c.

Locus obscurior. *Eccl. 18.* *Exod. 20.* *Deuter. 5.*

B Volo enim non habere concupiscentiam, & tamen habeo. Eadem quæ superius dixerat, repetit inculcans, & tanquam tardissimis ostendit, somno eos excitans. *Nō enim facio bonum quod volo, sed ago malum quod nolo.* Quia volo (vt dixi) penitus carere concupiscentia, sed non valeo. Et nolo concupiscere, sed tamen concupisco ex carne, nō ex mente: *Quod nolo, illud facio: sed si quod nolo, illud facio*, id est, si inuitus concupisco, *non ego operor illud*, quia mente non consentio, *sed peccatum quod habitat in me*, operatur illud, id est, fomes peccati & concupiscentia habitans in carne mea: quæ scilicet concupiscentia & peccati libido vel delectatio, per transgressionem primi parentis ex vitiata natura mihi transfusa est.

Inuenio igitur legem, volenti mihi facere bonum, quoniam malum mihi adiacet. Condelector enim legi Dei secundùm interiorem hominem: video autem aliam legem in membris meis, repugnantem legi mentis meæ, & captiuantem me in lege peccati, quæ est in membris meis. Infelix ego homo, quis me liberabit de corpore mortis huius? Gratia Dei per Iesum Christum Dominum nostrum. Igitur ego ipse mente seruio legi Dei, carne autem legi peccati.

Quandoquidem ego non operor malum, sed volo operari bonum, *igitur inuenio legem mihi* esse bonam, *volenti facere* quod ipsa iubet, *quoniam malum adiacet*. Bonam *inuenio legem*. Bona est lex. Vnde probo? Quia implere eam volo. *Igitur mihi volenti facere bonum, inuenio legem* bonam, id est, vtilem *inuenio* illam, dum docet quid fieri debeat, & quid non. Verè bonum aliquid est lex, *quoniam* non ei, sed *mihi malum adiacet* ex concupiscentia, cui tamen non consentio *Malum* prauæ delectationis *adiacet*, id est, vitium mihi est & mihi incumbit, nec me finit perficere bonum quod

C volo. *Mihi malum adiacet*, id est, *peccatum quod habitat in carne mea*, videlicet carnalis concupiscentia, quæ peccati nomine appellatur, quoniam ex illa oriuntur cuncta peccata. Quicquid enim est peccatorum in dictis, in factis, in cogitationibus, non oriuntur nisi ex mala cupiditate, non oriuntur nisi ex illicita delectatione. Hæc ergo illicita delectatio, cui tamen resisto, *malum* est quod *adiacet mihi*, id est, carni meæ. Non enim caro mea, aut de alia substantia caro, aut de alio principio caro, aut anima ex DEO, & caro de gente tenebrarum, sed languor repugnat sanitati, quoniam semiuiuus iacet in via. Verè *malum mihi adiacet*, quia cùm secundùm interiorē hominem condelector legi Dei, *video tamen aliam legem in membris meis, repugnantem legi mentis meæ*. Vel ita: Verè *consentio legi*, & *inuenio* illam esse bonum quiddam & vtile, quamuis *malum mihi adiacet*. Nam *condelector legi Dei*, id est, in hoc, quo lex, quàm Deus dedit, delectatur, & ego delector: quia quicquid ei placet, & mihi simul placet, *secundùm interiorem hominem*, id est, secundùm spiritus & rationis affectum. *Condelector* quidem ei secundùm bonæ voluntatis affectum, sed tamen eam complere non sufficio, quoniam *video*, id est attendo, *aliam*, id est, diuersam à Dei lege *legem*, id est, prauam suggestionem *in membris meis*, quæ rectè dicta est lex, quoniam legitimè factum est, vt homo, qui noluit obedire Domino suo, non ei seruiret caro ipsius. Nam supra hominem Deus est, & infra hominem caro. Et quia homo contempsit superiorem, torquetur ab inferiore. Tūc enim nata est hæc lex, quando in paradiso contempta & transgressa est ab homine prima lex. Vt enim vetitum cibum comedit, protinus illicitum carnis motum sentire cœpit. *Video aliam legem*, id est, peccati pruriginem, *in membris meis*, vt in auribus ad audiendum illicita, & in oculis ad concupiscendum. Huiusmodi legem, id est, peccati fomitem, qui malè regit, *video in membris meis, repugnantem legi mentis meæ*, id est, rationi, quæ est lex naturaliter scripta in corde omnium, *& captiuantem me*, id est, captiuare conantem, hoc est, ad consentiendum implendumque cogentem, *in lege peccati*, id est, carnalem concupiscentiam, *quæ est in membris meis*, & ibi mouet illicita desideria, tantoque periculosior est, quanto vicinior. Quatuor leges ostendit Apostolus inuicem dimicantes, legem Dei, & legem mentis, quæ duę in bono concordant, id est, legem Moysi, & legem naturę vel fidei: itemque legem suggestionis, & legem peccati, quæ in malo sibi consentiunt. Et in harū legum contrarietate & repugnantia est labor & conflictus omnium militum Christi, dum resistunt, ne prauis legibus consentiant. Possumus etiam istam *aliam legem*, & *legem peccati*, non duas, sed vnam intelligere, id est, sarcinam mortalitatis, per quam fit sæpe, vt etiam iniustè delectet quod non licet, & quod ait, *captiuantem me*, id est, *captiuantem* carnem meam *in legem peccati*, id est, in seipsam. *Captiuantem* enim *me*, dixit: quia & in ipsa carne non est aliena natura, sed nostra. Quam nisi teneret carnalis concupiscentia, quam *legem peccati* vocat, non vtique in ea vllum illicitum desiderium, cui mens obedire non debeat, commoueret. Ex parte enim captiuatur, & ex parte iam liber est, nam mens, quæ interius habet alias delectationes suas, non consentit, sed repugnat delectationibus carnis. *Condelector*, inquit, *legi Dei*, delectat me lex, delectat me quod iubet lex, delectat me ipsa iustitia, *secundùm interiorem hominem*

Gen. 3.

D

hominem

A *atm.* Ecce libertas ex parte superiore. Libertas enim delectat. Nam qui adhuc timore facit quod iustum est, nondum Deus eum delectat, ideoque seruus est. Cùm verò non iam timuerit pœnam, sed amauerit iustitiam, in ipso amore & delectatione iustitiæ liber erit *Video autem*, inquit, *aliam legem in membris meis*. Hæc est, quæ remansit infirmitas. Et ex hac parte sentit homo captiuitatem, vbi non est impleta iustitia Nam vbi condelectatur *legi Dei*, non captiuus, sed legis amicus est. Et ideo liber, quia amicus. Sed nondum tota, nondum pura est, nondumque plena libertas, quia nondum æternitas. Est in me quiddam mortuum, & quiddam viuum. Mors contendit, mens non consentit. Quid inde sperandum est? *Infelix ego homo*. Etsi non in mente, tamen in carne *infelix homo*. Non enim in mente *homo*, & in carne nō *homo*, sed in mente *homo*, & in carne *homo*. *Infelix sum ego homo*. Ita qui se infelicem exclamat, lugendo implorat consolatoris auxilium. Nec paruus est ad beatitudinem accessus, cognitio infelicitatis suæ. *Infelix ego homo*. Et cùm per me ab hac infelicitate non possim liberari, *quis me liberabit*, quis hoc facere poterit, nisi magnus aliquis, vt me liberet, *de corpore mortis huius*, id est, de hoc corpore corruptibili, in quo mors est? Hæc est vox militis pugnantis & gementis in labore certaminis. Cui gementi & auxilium liberatoris imploranti, respondetur: *Gratia Dei te liberabit à corpore mortis huius, per Iesum Christum Dominum nostrum*, quando corpus habebis immortale, vbi nulla concupiscentia remanebit. *De corpore* enim *mortis huius* non omnes liberantur, qui finiunt hanc vitam, quoniam aliud est exire de corpore quod omnes homines dies huius vitæ nouissimus cogit: aliud

B liberari *de corpore mortis huius* quod non lex, non vires propriæ, sed sola *Dei gratia per Iesum Christū* sanctis & fidelibus eius impertit. Liberari enim à *corpore mortis huius*, est omni sanato languore concupiscentiæ carnis, non ad pœnam corpus recipere, sed ad gloriam. Nam impij vtique non liberātur à *corpore mortis huius*, quibus eadem corpora redduntur ad æterna tormenta. Tunc enim corpus mortis huius redit ad impium, nec inde aliquando soluetur. Et tunc non erit ei vita ęterna, sed mors æterna, quia pœna æterna. Iustus autem liberabitur à *corpore mortis huius*, non vt hoc corpus non habeat, sed vt mortale & onerosum non habeat. Habebit enim ipsum corpus, sed immortale & leue & sine molestia. In his verbis (vt supra dictum est) rectè intelligitur Apostolus, non quidem se solùm in sua persona, sed etiam alios sub gratia constitutos significasse. Quandoquidem *condelector legi Dei secundùm interiorem hominem. & video aliam legem in membris meis. Igitur ego ipse mente seruio legi Dei*, amando iustitiam, & resistendo concupiscentiæ, *carne autem* seruio *legi peccati*, cōcupiscendo. *Ego ipse* hæc facio. Non enim alius in mente, ego in carne, non duo, sed vnus ex vtroq;. *Mente seruio legi Dei* in libertate Christi, *carne autem legi peccati* ex vetustate Adæ. Nouitatis gaudio suspendor, vetustatis onere prægrauor. Est mihi bellum aduersum me. Sed ex qua parte displiceo mihi, iungor Deo. Et ex qua parte iungor Deo, idoneus ero ad vincēdum me, quia ille mecum est, quia omnia superat. *Mente seruio legi Dei*, volendo quod ipsa vult; & nolendo quod non vult: *carne autem legi peccati*, non quidem dando membra committendis iniquitatibus, sed tātùm concupiscendo, quamuis illicitæ concupiscentiæ non dem manus.

CAPVT VIII.

C *Nihil ergo nunc damnationis est ijs, qui sunt in Christo Iesu, qui non secundùm carnem ambulant. Lex enim spiritus vitæ in Christo Iesu liberauit me à lege peccati & mortis. Nam quod impossibile erat legi, in quo infirmabatur per carnem. Deus filium suum mittens in similitudinem carnis peccati, & de peccato damnauit peccatū in carne, vt iustificatio legis impleretur in nobis, qui non secundùm carnem ambulamus, sed secundùm spiritum.*

Igitur ego ipse mente seruio legi Dei: carne autem legi peccati. Et quidem *ego*, qui in me significo quēlibet iustum sub gratia constitutum, *mente seruio legi Dei*, *ergo nihil damnationis est nunc*, etsi ante fuit, *ijs, qui sunt in Christo Iesu*, in quo per baptismum soluta sunt illis omnia. Dum non essent *in Christo*, & consentirent concupiscentiæ, erat illis damnatio. *Nunc* autem, cum sint *in Christo*, & repugnent concupiscentiæ, *nihil damnationis est* illis: quanquā ex carne concupiscant: quia non pugnatores, sed victi damnantur: nec est damnabile, si existant desideria carnalia, sed si eis ad peccandum obediatur. Nil *damnationis est* his, *qui sunt in Christo*. Et ne putares hoc postea futurum, ideo additum est, *nunc*. Postea illud expecta, vt nec concupiscentia sit in te, contra quam contendas, quia nec ipsa erit. *Nihil ergo damnationis est nunc* illis, quanquam alia lex *in membris* eorum adhuc repugnet *legi mentis* ipsorum. His *qui sunt in Christo*, non est damnatio, his dico, *qui non ambulant secundùm carnem*, id est, qui non operantur secundùm carnalem appetitum. Sunt enim nonnulli, qui dicuntur Christiani, & tamen secundùm desideria cordis ambulāt, ad quorum distinctionem dicitur *nunc* non esse

D damnatio illis Christianis, *qui non secundùm carnem ambulant*, id est, non carnaliter viuunt. Verò non est damnatio his, *qui sunt in Christo*, nam *lex*, non literæ in monte Sina, sed *spiritus vitæ in Christo Iesu, liberauit me à lege peccati & mortis*, per quā legem erat damnatio. Inest adhuc membris meis lex illa *peccati*, sed iam reum me non facit, quia liberatus sum ab illa, ideoque liber pugno contra illam. Lex Moysi est spiritalis, sed non *vitæ*, quia non viuificat dimissis peccatis. *Lex* autem, quam Spiritus sanctus ponit, est *vitæ*, quia viuificat remittendo peccata Lex Moysi, est lex Dei, sed factorum: lex operum, lex quę iubet, non iuuat: lex quæ ostendit peccatum, non tollit. *Lex* autem *spiritus*, lex est fidei, lex gratiæ, lex misericordiæ, lex quæ tollit peccatum, & liberat à lege membrorum, quæ non est Dei, sed *peccati & mortis*, quoniam reos facit, & mortem operatur. Et hoc est, *Lex enim spiritus vitæ liberauit me à lege peccati & mortis*. *Lex* illa bona *liberauit me* ab ista *lege* mala. Et hoc *in Christo Iesu*, id est, in sanguine & gratia Iesu Chisti. *Me*, id est, quēlibet iustum sub gratia constitutum *liberauit in Christo*, vt non consentiam legi *peccati & mortis*, id est, concupiscentiæ. Et quomodo sim liberatus, ac damnationem euaserim, consequenter exponitur: *Nam quod impossibile erat legi, Deus* in Chisto fecit, id est, damnare peccatum, & dare iustitiam. *Impossibile erat legi* naturali vel scriptæ, liberare *à lege peccati & mortis*: quia nec peccatum tollere, nec mortem vincere præualebat, nec sibi obedientem aut perfectum quēquam facere poterat. *Quod impossibile erat legi, Deus* fecit, *in quo* impossibili *infirmabatur* ipsa lex *per carnem*, id est, ab infirmis non poterat impleri *per carnem*, quia per spiritum impletur. Lex enim infirmari intelligitur, eò quòd non impleatur.

A tur, nō quòd ipsa infirma sit, sed quòd infirmos faciat, minādo pœnā, nec adiuuando per gratiā. Quæ infirmata esse *per carnem* dicitur, quia caro non implet, quod per spiritum impletur, id est, per gratiam spiritualem. Nam caro, vbi non erat gratia, inuictissimè resistebat. Et lex *infirmabatur per carnem*, id est, per carnis desideria, & per fomitem vitiorum, qui in carne est, quia caro nimium rebellabat, & audiens legem plus incitabat concupiscentiam. *Infirmabatur* ergo lex literæ *per carnem*, id est, nō efficiebat iustos deditos carni, quoniam caro fortiter obsistebat, ne lex adimpleretur, & lex non habebat vires, quibus impetum carnis frangeret. Vel *per carnem infirmabatur* lex, id est, per carnalem intellectum, & per carnalem obseruantiam erat imbecilla, non per seipsam. Sed quod lex infirma non poterat, *Deus* fecit, qui *filium suum mittens in similitudinem carnis peccati*, etiam *peccatum de peccato damnauit in carne. Deus filium suum*, id est, sibi proprium & consubstantialem, atque coæternum, *misit*, id est, incarnari constituit, vt manens quod erat, assumeret quod nō erat. *Misit* eum *in similitudinem carnis peccati*, non quasi caro non esset, sed *in similitudinem carnis peccati*, quia caro erat, sed peccati caro non erat. Nostra enim caro est peccati caro, quia per libidinis vsum generata est. Sola autem illius caro non fuit caro peccati, quia non eum mater concupiscētia, sed gratia concepit. Tamen similitudo *carnis peccati* fuit, id est, passibilis & mortalis, quæ nutriri, & esurire, & sitire, & dormire, & fatigari, & mori potuit. Mors enim & infirmitas non est nisi de peccato. Et vtique corpus illud mortale erat & infirmum, vt cæterorum corpora. Caro *peccati* habet mortem & peccatum, similitudo autem
B *carnis peccati* habuit mortem sine peccato. Si haberet peccatum, caro esset *peccati*. Si mortem non haberet, non esset similitudo *carnis peccati*. Talis venit Saluator. *Et de peccato damnauit peccatum in carne*, id est, suscipiendo carnem hominis peccatoris, & docendo quemadmodum viueremus, *peccatum in ipsa carne damnauit*, vt æternorū charitate spiritus noster flagrans, non duceretur captiuus in consensionem libidinis. Mortem enim non meruit Adam nisi peccando, & Christus carnem suscepit mortalem. Ergo sic dicitur mors peccatum, quę facta est peccato, sicut dicitur lingua Græca, lingua Latina, non ipsum membrum carnis, sed quod fit per membrum carnis. Lingua enim Græca verba Græca sunt, non quia verba linguæ, sed quia verba per linguā. Sic igitur peccatum Domini, quod factum est *de peccato*, quia inde carnem assumpsit de massa ipsa, quæ mortem meruerat ex peccato. Et vt celerius dicam, Maria ex Adam mortua propter peccatum, nisi diuinitus exempta fuisset, & caro Domini ex Maria mortua propter delenda peccata. *De peccato* itaque, id est, de morte, quæ per peccatum accidit, *damnauit peccatum in carne*. Vel *de peccato*, id est, de sacrificio pro peccatis oblato. Peccatum enim vocabatur in lege, sacrificium pro peccato. Et tale peccatum fuit caro Domini. *De peccato* igitur, id est, de sacrificio, quod factus est pro peccatis, inde *damnauit peccatum, vt iustificatio legis*, id est, *iustificatio*, quam præcepit siue promisit, *impleretur in nobis* per spiritum, qui adiuuat, hoc est, lex literæ *impleretur in nobis* per spiritum *vitæ. In nobis*, dico, *qui non secundum carnem ambulamus*, id est, operamur, *sed secundum spiritum*. Caro de terra facta est, spiritus autem à Deo datus est. Vtraq; ergo desiderant illud vnde sunt, caro terrena, spiritus cœlestia. Si igitur spiritus carnem superauerit, operantur in eo cœlestia. Si autem carni consenserit, præualent ei terrena. Illi ergo *non secundùm carnem* ambulant, *sed secundùm spiritum*, qui non terrenis & carnalibus, sed cœlestibus & spiritalibus sunt intenti, nec carnaliter obseruant legem, sed spiritaliter. Quid est enim *secundùm carnem* ambulare? carnalibus concupiscentijs consentire. Et quid est *secundùm spiritum* ambulare? adiuuari spiritu in mente, & concupiscentijs carnis non obedire. Sic ergo impletur *in nobis* per Christum *iustificatio legis*, non adhuc illa, quæ dicit, *Non concupisces*, sed interim illa, quæ iubet, *Post concupiscentias tuas non eas*. C

Qui enim secundùm carnem sunt, quæ carnis sunt sapiunt. Qui verò secundùm spiritum sunt, quæ sunt spiritus, sentiunt. Nam prudentia carnis, mors est: prudentia autem spiritus vita & pax. Quoniam sapientia carnis inimica est Deo. Legi enim Dei non est subiecta, nec enim potest. Qui autem in carne sunt, Deo placere non possunt.

Vere in illis impletur *iustificatio*, qui non secundùm carnem ambulant, sed secundùm spiritum. Nam *qui secundùm carnem sunt*, id est, qui carni consentiunt, & sequendo appetitum carnis, vitam suam ducunt, *sapiunt ea quæ sunt carnis*, id est, sciunt carnalia, & curiosi sunt in carnalibus, atque saporem delectabilem illis habere videntur temporalia & terrena, *quæ carnis sunt*, vel ad carnem pertinēt, ideoque tales non iustificantur. Sed illi, *qui sunt secundùm spiritum*, id est, qui sancto Spiritui consentiunt, & ei concordant, vt spiritualiter viuant, *sentiunt ea quæ sunt spiritus*, id est, diuina & spiritalia bona *sentiunt* interius, & spiritali dulcedine replentur, ideoque iustitia legis per charitatem in illis adimpletur. Verè illi, *qui sapiunt ea, quæ sunt* D
carnis, non iustificantur, sed illi potius, *qui sentiunt ea, quæ sunt spiritus*. Nam finis rerum hoc indicat, cùm sapientia *carnis* generet mortem, & sapientia *spiritus*, vitam. Pœna enim vel præmium euidenter declarant, & eos, qui moriuntur, non fuisse iustificatos: & eos, qui vitam adepti sunt, implesse iustitiam. *Nam prudentia carnis mors est æterna: prudentia autem spiritus vita & pax.* Prudentia enim *carnis* est, cor machinationibus tegere, sensum verbis velare; quæ falsa sunt, vera ostendere, quæ vera sunt, fallacia demonstrare. Hæc nimirum *prudentia* vsu à iuuenibus scitur, hæc à pueris pretio discitur. Hanc qui sciunt, cæteros despiciendo superbiunt: hanc qui nesciūt, subiecti & timidi in alijs mirantur: quia ab eis hæc eadem duplicitas, æquitatis nomine palliata diligitur, dum mentis peruersitas vrbanitas vocatur: hęc sibi obsequentibus præcipit honorum culmina quærere, adepta temporalis gloriæ vanitate gaudere, irrogata ab alijs mala multiplicius reddere: cùm vires suppetunt, nullis resistentibus cedere: cum virtutis possibilitas deest, quicquid explere per malitiam non valet, hoc in pacifica bonitate simulare. Iure ergo talis *prudentia mors* animæ dicitur. *Prudentia* verò *spiritus*, id est, iustorum sapientia est, nihil per ostētiones fingere, sensum verbis aperire, vera vt sunt diligere, falsa deuitare, bona gratis exhibere, mala libentius tolerare quā facere, nullam iniuriæ vltionem quærere, pro veritate contumelias pati, lucrum putare. Et hæc *prudentia* est *vita* animæ *& pax*, non solùm in futuro sæculo, sed etiam in præsenti. Diffinitio autem prudentiæ, in appetendis bonis & vitandis malis explicari solet. Eadem namque animę natura & prudentiam *carnis* habet, cùm inferiora sectatur; & prudentiam *spiritus*, cùm superiora eligit,

A git, sicut aquæ natura & frigore congelascit, & calore soluitur. Per prudentiam *carnis* propterea Deum Iudæi colebant, vt eis secundùm carnem bene esset, ideoque secundùm animam erat mortui: Per prudentiam autem *spiritus* iusti Deum gratis colunt, id est, quia ipse bonus est, non quia dat alia bona, quæ dat & non bonis. Et ideo per hanc spiritalem prudentiam viuunt etiam nunc in anima & pacem habent, concordantes voluntati diuinæ, & amantes proximos, nec se vindicātes, cùm læsi fuerint. Multo magis autem in futuro vitam habebunt æternam, & pacem tranquillitatis perpetuæ. Et econtra, qui carnaliter sunt prudentes, id est, qui appetunt temporalia bona, & timent temporalia mala, vel suas astutè vlciscuntur iniurias, & magis naturalibus credunt rationibus, quàm diuinis sententijs, mortem animæ & corporis æternam patientur. Et verè per talem prudentiam moritur anima & corpus. *Quoniam sapientia carnis*, id est, quæ carnalibus intendit, & carnalia studiosè agit, *inimica est Deo*, quem non sibi finem constituit. *Quicunque* enim *voluerit amicus esse seculi huius, inimicus Dei constituetur. Inimica est Deo*, dum nil putat Dominum posse præter quod in naturis rerum videtur. *Inimica est Deo*, quia eius voluntati nōn obtemperat. *Legi enim Dei non est subiecta*. Et facere contra legem, hoc est inimicum Dei esse. Non quia Deo aliquid nocere potest, sed quia sibi ipsi nocet, quisquis resistit voluntati Dei. Quod ergo ait, *sapientia carnis inimica est Deo*, non sic accipiamus, quasi *inimica* ista possit lædere Deum. Resistendo enim *inimica* est, non nocendo. Illi autem nocet, in quo est *sapientia carnis*, quia vitium est. Naturæ nocet, in qua inest. Pellatur vitium, & natura sanabitur. Hæc carnalis *sapientia non est subiecta legi Dei, neque* B *enim potest* ei esse subiecta. Non dixi, homo non potest: non dixi, anima non potest: non dixi caro non potest: sed dixi. quoniam *sapientia carnis* non *potest*, id est, vitium non potest, non natura: quomodo si dicatur, claudicatio rectæ ambulationi non est subiecta, *neque enim potest*. Pes potest, sed claudicatio non potest. Tolle claudicationem, & videbis rectam ambulationem. Sed quandiu claudicatio est, non potest. non sit sapientia carnis, & homo est. Sic dictum est, *Legi enim Dei non est subiecta, neque enim potest*, tanquam si diceretur: Nix nō calefacit, *neque enim potest*. Quandiu enim nix est, non calefacit. Sed resolui potest, & feruere, vt calefaciat. Sed cùm hoc facit, iam nix non est Sic & *prudentia* vel *sapientia carnis* dicitur, cùm anima pro magnis bonis temporalia bona concupiscit. Quandiu enim appetitus talis animæ inest, *legi Dei subiecta* esse non *potest*, id est, non potest implere quæ lex iubet. Sed si spiritalia bona desiderare cœperit, & temporalia contemnere, desinet esse *carnis prudentia*, & spiritu non resistet legi. *Sapientia carnis* non subijcitur diuinæ legi. Nec hoc tantùm dico, sed etiam istud, quod illi, *qui sunt in carne*, id est, qui voluptatibus carnis acquiescunt. *Deo placere non possunt*. Ipsi enim *in carne sunt*, qui in carne confidunt, qui concupiscentias suas sequūtur, qui in his habitant, qui earum voluptatibus oblectantur, qui in earum delectationibus beatā felicemque vitam constituunt. Et ideo quamdiu tales sunt, nihil Deo quod placeat, agere possunt.

Vos autem in carne non estis, sed in spiritu. si tamen Spiritus Dei habitat in vobis. Si quis autem Spiritum Christi non habet, hic non est eius. Si autem Christus in vobis est, corpus quidem mortuum est propter C *peccatum, spiritus verò viuit propter iustificationem. Quòd si Spiritus eius qui suscitauit à mortuis Iesum, habitat in vobis, qui suscitauit Iesum Christum à mortuis, viuificabit & mortalia corpora vestra, propter inhabitantem Spiritum eius in vobis.*

Illi *qui sunt in carne non possunt Deo placere*. Sed *vos non estis in carne*, & propterea Deo placetis. In hoc quidem seculo adhuc viuitis, sed tamen *in carne non estis*, quia non in voluptate carnis iacetis, sed carnalia desideria supergressi estis. Ne quis enim illud, quod præmissum est, quia *qui in carne sunt Deo placere non possunt*, de his dictum putaret, qui de hac vita nondum exierunt, opportunissimè subiunxit: *Vos autem non estis in carne*. Vtique adhuc in vita hac constitutis loquebatur, & tamē dixit eos nōn esse *in carne*. Romanis quidem scribebat, sed vniuersæ electorum Ecclesiæ dixit: tritico dixit, non paleæ: massæ latenti, non stipulæ apparenti. *Non estis in carne*, quia non facitis opera carnis, consentiendo concupiscentiæ carnis. *Sed* estis *in spiritu*, quia secundùm interiorem hominem condelectamini legi Dei. Et hoc est, *si tamen Spiritus Dei habitat in vobis*. Nam si spiritu vestro præsumitis, adhuc *in carne estis*. Sic ergo *non estis in carne*, vt in spiritu Dei sitis, Nam si recedit Spiritus Dei, pondere suo spiritus hominis reuoluitur in carnem. Redit ad facta carnalia, redit ad concupiscentias seculares. Sic igitur habete liberum arbitrium, vt imploretis auxilium. *Non estis in carne*. Et hoc viribus vestris? absit. Vnde ergo? *Si tamen Spiritus Dei habitat in vobis*. tunc enim *in carne non estis*. *sed* Spiritum *Dei* habitatorem habetis. *Sed si quis Spiritum Christi non habet, hic non est eius*, id est, non possidetur à Christo, nec est membrū Christi. *Spiritum Dei* dixerat, & *Spiritum Christi* D subiunxit, quia non sunt duo Spiritus sancti, tanquam singulorum, vnus Patris, & alter Filij; sed vnus potius Patris & Filij. Sicut autem anima mea, id est, spiritus meus viuificat omnia membra corporis mei: sic Spiritus Christi viuificat omnia membra corporis Christi, id est, omnes electos eius. *Si quis autem spiritum Christi non habet*, id est, si quis nō vegetatur Spiritu Christi, si quis non viuit spiritu Christi, *hic non est* membrum Christi, nec possessio Christi, sed diaboli. Charitas verò testis est, esse Spiritum Christi in eo corde, quod ipsa repleuerit. Nūquid enim Spiritum Christi habet ille, cuius mentem odia dissipant, elatio inflat, ira vsque ad diuisionem mentis exasperat, auaritia cruciat, luxuria eneruat? Non vtique. Quia Spiritus Christi vbi habitat, facit amicos & inimicos diligi, terrena despici, pro cœlestibus æstuari, carnem propter vitia conteri, mentem à concupiscentijs frænari. Et iste spiritus est quasi quidam titulus diuinæ possessionis. Quo quisquis ex toto caret, ad Christum nō pertinet. *Sed si Christus est in vobis*, qui ibidem habitat, vbi Spiritus eius est, & non alibi: *corpus quidem mortuum est*, non propter fragilitatem terrenam, quia de terræ puluere factum est, sed *propter peccatum*. Non dico mortale, sed *mortuum*. Nam antequam immutaretur in illam incorruptionem, quæ in sanctorum resurrectione promittitur, poterat esse mortale, quamuis non moriturum, sicut hoc nostrum potest esse ægrotabile, quamuis non ægrotaturum. Cuius enim caro est, quæ non ægrotare possit, etiamsi aliquo casu priusquam ægrotet occumbat? Sic & illud corpus primi hominis iam erat mortale & an-

A requam peccasset. Quam mortalitatem fuerat assumptura mutatio in æternam incorruptionem, si in homine iustitia, id est, obedientia, permaneret. Sed ipsum mortale non est factum *mortuum*, nisi *propter peccatum*: quia mox, vbi præceptum transgressus est homo, eius membris velut aliqua ægritudo lætalis mors ipsa concepta est. Quam ægritudinem mortis & in nos omnes ipse transfudit, ac per eam necessariò morituri sumus. Corpus ergo nostrum non tantùm moriturum est propter animæ abscessum, qui futurus est, sed etiam *mortuum est* propter infirmitatem carnis & sanguinis. Habet quidem adhuc vitam, sed tamē comparatum corpori illi, quod in resurrectione futurum est, inuenitur *mortuum*, quamuis adhuc habens animam, corpus quidem ita *mortuum est* adhuc propter peccatum, sed *spiritus* iam *viuit propter iustificationem*. Et hæc vita ex fide facta est, quoniam *iustus ex fide viuit*. Anima enim iam pia, quæ fuit impia, propter iustitiam fidei dicitur ex morte reuixisse atque viuere. Et hoc interim nobis præstitit gratia Saluatoris, vt anima iam per iustitiam viuat, sicut per peccatum mortua fuerat. Hoc enim dictum est, ne ideo putarent homines vel nullum, vel paruum se habere beneficium de Christi gratia, quia necessariò morituri sunt corpore: attendere quippe debent, corpus quidem adhuc peccati meritum gerere, quod cōditione mortis obstrictum est, sed iam spiritum cœpisse viuere *propter iustitiā* fidei, qui & ipse fuerat quadam morte infidelitatis extinctus. Non igitur, inquit, parum vobis muneris putetis esse collatum, per id, quod Christus in vobis est, quod in corpore *propter peccatum* mortuo, iam *propter iustitiam* vester spiritus viuit. Nec ideo de vita quoque ipsius corporis desperetis, sed credite *quòd si spiritus eius, qui suscitauit Iesum à mortuis, habitat in vobis, qui suscitauit Iesum Christum à mortuis, viuificabit & mortalia corpora vestra*.

Habac. 2. Rom. 1. Hebr. 12.

B Vel ita continuatur: Spiritus quidem vester iam viuit, sed *si spiritus Dei habitat in vobis*, corpus quoque vestrum viuet, sicut corpus Christi, quod iam suscitatum est, viuit. Dixerat, *si autem Christus in vobis est*: subiecit, *quòd si spiritus* pacis *habitat in vobis*, quem *Spiritum Christi* dixerat, hunc *spiritum* pacis adiunxit: quia vbi Christus, ibi sine dubio Spiritus sanctus habitat, atque vnus est Spiritus Christi & Dei: quia verò in illa resurrectione futura mutatio non solùm nullam mortem, quæ facta est *propter peccatum*, sed nec mortalitatem habitura est, quod corpus animale habuit ante peccatum: nunc ait, *qui suscitauit Iesum Christum à mortuis, viuificabit & mortalia corpora vestra*, vt scilicet iam non solùm non sint mortua, sed nec mortalia, cùm animale resurget in spirituale, & mortale hoc induet immortalitatem, & absorbebitur mortale à vita. Cùm enim præsentis temporis gratiam determinans, diceret *mortuum* esse quidem *corpus propter peccatum*, quia verò nondum per resurrectionem renouato peccati meritum manet, hoc est, necessitas mortis, spiritum ait viuere *propter iustitiam*, quia licet adhuc corpore mortis huius oneremur, iam secundùm interiorem hominem cœpta renouatione in fidei iustitiam respiramus, tamen ne humana ignorantia de resurrectione corporis nihil speraret, etiam ipsum, quod propter peccati meritum in præsenti sæculo dixerat *mortuum*, in futuro propter iustitiæ meritum dicit viuificandum, nec sic vt tantùm ex mortuo viuum fiat, verùm etiam ex mortali immortale. Dono enim Dei, quod animæ datur, id est, Spiritu sancto, non solùm anima, cui datur, salua & pacata & sancta sit, sed ipsum etiam corpus viuificabitur, eritque in natura sua mundissimum. *Viuificabit*, inquit, *mortalia corpora vestra*, non propter merita vestra, sed propter munera sua, id est, *propter inhabitantem Spiritum eius in vobis*. His gradibus homine C perfecto, nulla substantia inuenitur malum. Neque lex mala est, quæ ostendit homini, in quibus peccatorum vinculis iacet, vt per fidem implorato liberatoris auxilio, & solui & erigi, & firmissimè constitui mereatur. In prima ergo actione, quæ est ante legem, nulla pugna est cum voluptatibus huius seculi. In secunda, quæ sub lege est, pugnamus, sed vincimur. In tertia, quæ est sub gratia, pugnamus, & vincimus. In quarta, quæ est in resurrectione, non pugnamus, sed perfecta & æterna pace requiescimus, quia nihil nobis tunc resistit non resistentibus Deo. Subiungitur enim nobis, quod inferius nostrum est, quod propterea non subiungebatur, quia superiorem nobis deserueramus Deum.

Ergo fratres, debitores sumus: non carni, vt secundùm carnem viuamus. Si enim secundùm carnem vixeritis, moriemini. Si autem spiritu facta carnis mortificaueritis, viuetis.

Dixi quia *in carne non estis, sed in spiritu; si tamen Spiritus Dei habitat in vobis, & si Christus est in vobis*, & quia Deus *viuificabit & mortalia corpora vestra, propter inhabitantem spiritum eius in vobis*. *Ergo fratres*, accepto adiutorio, porrecto nobis desuper diuino auxilio, brachio Domini, porrecto nobis auxilio à Spiritu sancto, *debitores sumus*, id est, ex debito seruire nos oportet, *non carni*, sed spiritui diuino, qui in nobis habitat, & tanta bona præstat. *Debitores*, inquam, *sumus*, sed *non carni, vt secundùm carnem viuamus*, id est, secundùm carnis volupta- D tes & illecebras vitam ducamus. Hoc enim modo fiet, vt *propter inhabitantem Spiritū Dei viuificentur, & mortalia corpora vestra*, id est, vt vita in se mortē mortificando conuertat, si *non secundū carnem*, sed secundùm spiritum viuere studueritis. Promissa est nobis & carnis immortalitas, propter Spiritū Dei, quem habemus in nobis. *Ergo fratres* si hanc immortalitatem adipisci volumus, *debitores sumus non carni, vt secundùm* eius illecebras *viuamus*, quia ipsa nos ad mortem trahit, sed potius Spiritui sancto, vt secundùm eum vitam nostram dirigere studeamus, quia ipse nobis vitam præparauit æternam: & sic perueniemus ad illam, si nunc eius voluntatem secuti fuerimus. Et verè ita se habet effectus vtriusque partis. *Si enim secundùm carnem vixeritis, moriemini*, id est, *si secundùm* mortem vixeritis, totum morietur: *si secundùm* carnis concupiscentias *vixeritis, moriemini* perpetualiter & carne & anima. *Si Spiritu* sancto *mortificaueritis facta carnis*, id est, secundùm Deum viuendo, voluptates carnis & desideria eius extinxeritis, *viuetis* in æternum beati. Hoc est opus nostrum in hac vita, spiritu mortificare quotidie facta carnis, affligere, minuere, frænare, interimere. Quā multa enim proficientes iam non delectant, quæ antea delectabant. Quando autem delectabat, & non ei consentiebatur, mortificabatur. Si iam nō delectat, mortificatum est.

Quicunque enim Spiritu Dei aguntur, hi sunt filij Dei. Non enim accepistis spiritum seruitutis iterum in timore, sed accepistis Spiritum adoptionis filiorum, in quo clamamus, Abba, Pater. Ipse enim spiritus testimonium

A *nium reddit spiritui nostro, quòd sumus filij Dei. Si autem filij, & hæredes: hæredes quidem Dei cohæredes autem Christi, si tamen compatimur, vt & conglorificemur.*

Verè *viuetis, si Spiritu* sancto opera *carnis mortificaueritis.* Nunc enim *filij Dei* estis, & cum eo in perpetuum regnabitis. Et hoc est, quod hæc Apostoli verba demonstrant. *Viuetis*, quia *filij Dei* estis. Nam *quicunque spiritu Dei aguntur, hi filij sunt Dei.* Cùm dixisset Apostolus, *si autem spiritu facta carnis mortificaueritis, viuetis*, id est, illas concupiscentias carnis, quibus non consentire magna laus est, & quas non habere perfectio est, metuendum erat, ne quisquam ad mortificanda *facta carnis*, de Spiritu sancto præsumeret. Ergo ne hìc se extolleret humanus spiritus, & ad hoc opus se idoneum firmumque iactaret, subiecit & ait: *Quicunque enim Spiritu Dei aguntur, filij sunt Dei.* Non qui secundum carnem suam viuunt, non qui carnis voluptate ducuntur, non qui spiritu suo aguntur, non qui lege aguntur, sed *quicunque Spiritu Dei aguntur, hi sunt filij Dei*. Spiritus ergo Dei, quo *aguntur*, ipse est Spiritus, quo facta carnis mortificantur, quia ipse dat continentiam, qua frænetur, & dometur, atque vincatur concupiscentia. *Aguntur* autem *Spiritu Dei*, vt & ipsi quod agendum est agant: & cùm egerint, illi, à quo aguntur, gratias agant. Spiritus enim Dei, qui eos agit, agentibus est adiutor & ductor. Aguntur ergo vt agant, & ad hoc eis ostenditur quid agere debeant, vt hoc sicut agendum est agant, id est, cum dilectione & delectatione iustitiæ: quia qui *Spiritu Dei aguntur*, charitate aguntur & excitantur. Non ergo litera, sed spiritu: non lege præcipiente, minante, pro-
B mittente, sed *spiritu* exhortante, illuminante, adiuuante *aguntur* Non quia ipsi nihil agant boni, à bono *aguntur* vt agant. Nam tanto magis efficitur quisque filius bonus, quanto largius ei datur à Patre Spiritus bonus. Plus verò est agi, quam regi. Qui enim regitur, aliquid agit: & ideo regitur, vt rectè agat. Qui autem agitur, agere ipse vix aliquid intelligitur. Quod ergo Spiritus Dei sanctus agit, hoc est quod *Deus operatur omnia in omnibus.* Nec aliquid in nobis libera voluntas melius agere potest, quàm vt illi se commendet, qui malè agere non potest. Dixi quia *filij Dei* estis, si *Spiritu Dei* agimini. Et verè *filij*. *Non enim accepistis Spiritum seruitutis*, sed filiationis. *Non accepistis Spiritum seruitutis iterum*. id est, sicut olim in lege. Non est vobis iterum spiritus iste *seruitutis*, sed libertatis. Idem enim Spiritus est Legis & Euangelij, sed propter diuersa opera dissimiliter appellatur. Iudæis fuit spiritus *seruitutis*, sed Christianis est Spiritus libertatis. Quia eodem spiritu, id est, digito Dei, quo lex in tabulis lapideis scripta est, timor incussus est eis, qui gratiam nondum intelligebant, vt de sua infirmitate atque peccatis per legem conuincerentur, & lex illis fieret pædagogus, quo perducerentur ad gratiam quæ est in fide Christi. Et timor ille seruilis erat, quia per eum non tam iustitia diligebatur, quàm pœna timebatur, Iam ergo nobis non in timorem datur spiritus, sed in dilectionem, vt nō serui, sed filij simus. Qui autem adhuc ideo bene agit, quia pœnam timet, & Deum non amat, nondum est inter filios. Mandatum enim Dei si timore fit pœnæ, non amore iustitiæ, seruiliter fit, nō liberaliter, & ideo nec fit. Non enim bonus fructus est, qui non de charitatis radice procedit. *Non accepistis* in nouo Testamento *spiritum seruitutis iterum in timore*, si-

C cut quondam in veteri, *sed accepistis spiritum adoptionis filiorum*, id est, qui vos Deo adoptauit in filios, *in quo* spiritu *clamamus*, id est, toto mentis affectu dicimus, *Abba, Pater*. Ipse spiritus facit nos Deum vocare patrem nostrū. Et si ille est Pater noster, ergo nos filij eius. Filij clamant, *Abba, Pater*. Hoc est *Abbà* quod: *Pater*. *Abbà* enim Hebraicè dicitur, *Pater* autem Græcè vel Latinè. Sed propter vtrunq; populum, circuncisionis videlicet & præputij, qui ad angularem lapidem, id est, ad Christum accessit, posita sunt hæc duo nomina idem significantia. Hebræi enim fideles clamant, *Abbà*: gentiles autem, *Pater*. Clamor iste cordis est, non faucium, non labiorum. Intus sonat auribus Dei. Cùm autem clamant, aliquid petunt. Et quid petunt, nisi quod de illis dictum est, *Beati qui esuriūt* Matth. 5.
& sitiunt iustitiam. quoniam ipsi saturabuntur? Quæ est ista petitio, nisi esuries sitisq; iustitiæ? Huc ergo transeant qui sub lege sunt, vt ex seruis filij fiant, nec sic tamen, vt serui esse desistant, sed vt tāquam filij domino & patri liberaliter seruiāt. Accepimus *spiritum adoptionis*, per quē vocamus Deum Patrem nostrum, nam *ipse spiritus* diuinus *testimonium reddit spiritui nostro*, id est, recognoscere & intelligere facit spiritum nostrum, quia *sumus filij Dei*. Ad ipsum enim pertinet quia efficimur vnū corpus vnici Filij Dei. Et per hoc quod ipse Spiritus sanctus charitatem nobis infundit, quæ nos facit imitatores esse diuinæ bonitatis, vt diligamus *inimicos* nostros, & benefaciamus his, *qui oderunt* Luca 6.
nos, sicut Pater cœlestis *solem suum oriri facit super* Matth. 5.
bonos & malos, atque *pluit super iustos & iniustos*, euidenti testimonio declarat menti nostræ nos esse filios Dei, cuius bonitatem pro modulo nostro sequimur. Filiorum enim est imitari patrem suū. D
Spiritus Dei dū facit nos bene agere, testatur, quoniam *sumus filij Dei*. Sed si *filij sumus*, erimus *& hæredes*, id est, eiusdem gloriæ participes. Non enim inaniter filij sumus, sed magnum inde commodū habebimus, quia hæredes patres nostri erimus, imo ipse erit hæreditas nostra, sicut in Psalmo canimus, *Dominus pars hæreditatis meæ. Hæredes quidē*
Dei erimus. Sed si hoc parum videtur, audiamus Psalm. 15.
adhuc vnde amplius gaudeamus, quia erimus *cohæredes Christi*, id est, simul cum Christo hæredes eandem scilicet quam ipse possidet, beatitudinis hæreditatem cum eo possidentes. *Hæredes quidem Dei* efficiemur, cum ea, quæ Dei sunt possidere cœperimus, id est, incorruptionis & immortalitatis gloriā atque thesauros sapientiæ & scientiæ
reconditos. *Cohæredes autem Christi* efficiemur, cū Coloss. 2.
reformauerit ipse *corpus humilitatis nostræ, configu-* Philip. 3.
ratum corpori claritatis suæ. Hæredes autem *Dei* erimus, sed non eius morte hanc hæreditatem adipiscemur, cùm ipse mori non possit, imò cùm ipse sit hæreditas, quā ab eo percipiemus. Sed quo-
niam cùm vocati sumus adhuc paruuli, & ad spi- 1. Cor. 13.
ritalia contemplanda minus idonei, vsque ad humilitatem nostræ cogitationis se misericordia diuina porrexit, vt quomodocunq; cernere niteremur, quod non euidenter atque perspicuè cernebamus, ipsum moritur quod *in ænigmate* cernebamus, cùm *facie ad faciem* cernere cœperimus. Cō- Ibidem.
uenienter ergo dicitur moriturum esse quod auferetur. *Cùm autem venerit quod perfectum est*, auferetur *quod ex parte est*. Ita nobis quodammodò moritur pater *in ænigmate*, & idem ipse fit hæreditas cùm *facie ad faciem* possidetur: non quia ipse moritur, sed imperfecta in eum nostra visio perfecta visione peruenitur. Et tamen nisi illa prior nos nutriret ad aliam plenissimam & euidentissi-

A mam, non efficeremur idonei. *Cohæredes* etiam erimus *Christi*, cùm in fine seculi *absorpta fuerit*
1.Cor.15. *mors in victoria*. Nō timuit ille habere cohæredes, quia hęreditas eius non fit angusta si multi possederint. Homo enim si habeat vnicum filium, gaudet ad illum magis, quia solus omnia possessurus est, & non habebit fratres, qui cum eo diuidant hæreditatem, & pauper remaneat. Deus verò vnicum, quem genuerat, & per quem cuncta creauerat, misit in hunc mundum, vt non esset vnus, sed fratres haberet adoptatos, qui cum eo possiderent hæreditatem vitæ perennis. Hæreditas, inquam, in qua cohæredes eius erimus, non minuitur multitudine filiorum, nec fit angustior numerositate cohæredum: sed tanta est multis, quanta paucis: tanta singulis, quanta omnibus. *Cohæredes* eius erimus, ita *tamen si compatimur*, id est, si cum eo patimur, si passionum eius nūc participes efficimur: si qualia pro nobis ille pertulit, nos talia pro nomine eius pati non recusamus: si non pro humano fauore vel temporali commodo, sed pro amore illius aduersa perferimus, vt *& conglorificemur*, id est, cum eo glorificemur, facti *cohæredes* eius & participes glorię ipsius. Conglorificabimur enim, si hoc eius nobis gratia concesserit, quia *cùm apparuerit, similes ei erimus, quoniam*
1.Iohan.3. *videbimus eum sicuti est.*

Existimo enim quòd non sunt condigna passiones huius temporis, ad futuram gloriam: quæ reuelabitur in nobis.

Ne cui videretur graue, quod dixerat nos debere compati, mox addidit non esse condignas *passiones huius temporis ad futurā gloriam, quæ* reuelanda est *in nobis*. Ostendit enim per hæc, quòd illa respicit quę non videntur, id est, gaudia sempi-
B ternæ beatitudinis: omnem tribulationem, quæcunque ei acciderit, quamuis sæua, quamuis diuturna videatur, leuem ducit & momentaneam: etiamsi tormentis subijciatur, & æquuleis & vngulis. Nam eo tempore, quo supplicijs corpus eius atteritur, si aspiciat ad futurā gloriam, & consideret quomodo per hæc tormenta *corpus humilitatis* suæ transformabitur, vt fiat conforme *corpori* gloriæ vnigeniti Dei, tribulationem pręsentem pro minimo reputabit, remunerationem verò futuræ beatitudinis inæstimabiliter magnam iudicabit. Et quanto magis multiplicari sibi tribulationem & pœnas viderit, tanto amplius sibi pondus & magnitudnem glorię intelliget cumulari. In eo autem quod Apostolus nunc dicit, *existimo* nō dubitat ipse, sed dubitātes increpat, sicut
1.Cor.7. & alibi ad quosdā cōtemptores suos loquēs, *Puto aūt*, inquit, *quòd & ego spiritū Dei habeā*. Qui.n. dicit *puto* vel *existimo*, dubitare videtur. Sed ille increpat nō dubitat. Et ipse Dominus, qui omnia scit, increpans infidelitatē futuram generis humani,
Lucæ18. *Cum venerit*, inquit, *filius hominis, putas inueniet fidem in terra?* Nam & homines de his rebus quas certas habent, aliquando increpatiuè dubitant, id est, verbum dubitationis ponunt, cùm corde non dubitent, velut si quis indignetur seruo suo, & dicat: Contemnis me? Puto quia dominus tuus sum. Ita & nunc Apostolus dicens *existimo*, increpat illos, qui hoc non æstimabant, vel non existimant. Nonnulli enim dum futura gaudia minus attendunt, putant intollerabilia esse præsentia mala, quæ perferunt. Et illorum pusillanimitatem vel infidelitatem increpat nunc Apostolus: *Si compatimur*, inquit, & conglorificabimur. Et verè per passionem perueniemus ad glorificationem. Nā ego *existimo*, quòd vos non existimatis, id est, ego

indubitāter scio *quòd passiones huius temporis*, quod C
tam breue est, *non sunt condignæ*, id est, omnes simul non sunt dignæ *ad* promerendam *gloriam futuram, quæ reuelabitur in nobis*, id est, quæ ita manifestabitur, vt sit *in nobis*, quia in vnoquoque nostrum manebit, & foras apparebit. Hoc est, si quis pateretur omnes pœnarum acerbitates, quæ in tempore præsentis vitæ sufferri possunt, non essent omnes illæ passiones dignum meritum ad consequutionem futuræ gloriæ, quæ ablato omni velamine reuelabitur in nobis, quando percipiemus illud, quod *oculus non vidit, nec auris audi-* 1.Cor.2.
uit, nec in cor hominis ascendit.

Nam expectatio creaturæ, reuelationem filiorum Dei expectat. Vanitati enim creatura subiecta est non volens, sed propter eum qui subiecit eam in spe. Quia & ipsa creatura liberabitur à seruitute corruptionis in libertatem gloriæ filiorum Dei.

Verè gloria *reuelabitur in nobis*, qui nunc pro Deo molestias sustinemus, quia hæc gloria est, vt filij Dei appareamus. Hanc enim expectamus. *Nam expectatio creaturæ, reuelationem filiorum Dei expectat.* Quod est dicere: Nam & hoc ipsum, quod in nobis dolet, cùm facta carnis mortificamus, cùm esurimus vel sitimus, per abstinentiam, dum frænamus delectationem concupiscentiæ per castitatem, dum iniuriarum lacerationes & contumeliarum aculeos per patientiam sustinemus, dum neglectis atque reiectis voluptatibus nostris, pro fructu matris Ecclesiæ laboramus, quicquid in nobis in hac & huiusmodi attritione dolet, creatura est. Dolet enim corpus & anima, quæ vtique creatura est, & *expectat reuelationem filiorum Dei*, id est, *expectat* quando appareat quod vocatum est in ea gloria, ad quam vocatum est. Quia enim Filius Dei vnigenitus non D
potest appellari creatura, quandoquidem *per ipsum facta sunt omnia*, quæcunque Deus fecit, distinctè etiam nos vocamur creatura ante illam euidentiam gloriæ, & distinctè vocamur filij Dei, quamuis hoc adoptione mereamur. Nam ille vnigenitus natura filius est, non adoptione. *Expe-* Iohan.1.
ctatio ergo *creaturæ*, id est, *expectatio* nostra *reuelationem filiorum Dei expectat*, id est, quando appareat quod promissum est, quando reipsa manifestum fit, quod nunc spe sumus. *Filij enim Dei sumus,* 1.Iohan.3.
& nondum apparuit quid erimus. Scimus quia *cum apparuerit similes ei erimus, quoniam videbimus eum sicuti est*. Ipsa est reuelatio *filiorum Dei*, quam nunc *expectat expectatio creaturæ*. Non quòd creatura *reuelationem* expectet alterius naturæ, quę non sit creatura, sed ipsa qualis nunc est *expectat* quando sit qualis futura est. Tanquam si diceretur: Operante pictore, subiectis sibi coloribus, & ad opus eius paratis, *expectatio* colorum manifestationem imaginis *expectat*, non quia tunc alij erunt, aut non colores erunt, sed tantùm quòd aliam dignitatem habebunt. Dixi quòd *expectatio creaturæ expectat* vt reuelentur filij Dei. Quod rectè dixi. Nam ipsa *creatura* adhuc *subiecta est vanitati*, id est, temporalibus rebus, quæ sunt vanitas: quia quod promittunt, implere non possunt, & euanescunt, id est, deficiunt & transeunt. Ait enim Salomon: *Vanitas vanitatum, & omnia vanitas.*
Quæ abundantia est homini in omni labore suo, quo ipse laborat sub sole? Cui & à Domino dictum est. *In* Eccles.1.
labore manducabis panem. Ita ergo *subiecta est* humana *creatura vanitati*. Et *subiecta est non volens*, quia Gen.3.
homo sponte peccauit, sed non sponte damnatus est. Peccatum enim fuit voluntarium, id est, contra præceptum facere veritatis; peccati autem pœna,

A pœna, id eſt, ſubijci fallaciæ, non voluntaria. Sponte(vt dixi)peccauit creatura hæc, & inimica facta eſt veritati: ſed vt meritò puniretur, *non* ſponte *ſubiecta eſt vanitati.* Diligit homo ſponte vanitatem, cum deſerta ſoliditate veritatis, opinabilia ſequitur,id eſt,mutabilia. Vanitates enim ſunt, quæ mutantur & tranſeunt. Cùm autem inde meritas pœnas luit,ſubijcitur non ſponte *vanitati*,ſicut *ſubiecta eſt* in homine peccante. *Vanitati enim creatura non volens* ſubijcitur, quia homo, qui ingenitæ conſtantię ſtatum volens deſeruit, preſſus iuſtæ mortalitatis pondere, nolens mutabilitatis ſuę & corruptioni ſeruit. *Non* ergo ſpōte *creatura vanitati ſubiecta eſt.ſed propter eum qui ſubiecit eam in ſpe*, id eſt, propter eius iuſtitiam atque clementiam, qui neque impunitum peccatum reliquit, neque inſanabilem voluit eſſe peccantem. *In ſpe eſt ſubiecta vanitati*, propter miſericordiam liberantis per remiſsionem peccatorum & adoptionem gratiæ. Ergo *in ſpe*, qua ſperat ſe adhæſuram contemplandæ veritati, *ſubiecta eſt* interim *vanitati. Quia & ipſa creatura*, id eſt, ipſe homo, cùm iam ſignaculo imaginis propter peccatum amiſſo, non tamen tota penitus imagine deleta, remanſit tantummodò *creatura, & ipſa creatura*, id eſt, *& ipſa*, quæ nondum vocatur filiorum forma perfecta, ſed tantùm *creatura, liberabitur à ſeruitute corruptionis*. Quòd itaque ait, *& ipſa liberabitur*, facit intelligi, *& ipſa* quemadmodum nos, id eſt, & de ipſis non eſt deſperandum, qui nondum vocantur filij Dei, quia nondum crediderunt, ſed tantùm *creatura*, quia & ipſi crediturí ſunt, & liberabuntur *à ſeruitute corruptionis*, quemadmodū nos, qui iam *filij Dei ſumus*, quamuis *nondum* apparuerit *quid erimus. Liberabitur* ergo *à ſeruitute cor-*
B *ruptionis, in libertatem gloriæ filiorum Dei*, id eſt, erūt & ipſi ex ſeruis liberi, & ex corruptibilibus incorrupti in vita perfecta, quam habebunt filij Dei. Tunc enim creatura hæc *à ſeruitute corruptionis* eripietur, cùm ad *filiorum Dei* gloriam incorruptam reſurgendo ſubleuabitur. Electos enim tunc pœna corruptionis aggrauat, ſed tunc incorruptionis gloria exaltat. Et quantum ad præſentis neceſsitatis pondera, nunc in Dei filijs de libertate nil oſtenditur, tantum ad ſubſequentis libertatis gloriam tunc in eis de ſeruitute nil apparet. *Creatura ergo ſeruitute corruptionis* exuta, & dignitate libertatis adepta, in *filiorum Dei* gloriam vertitur, quia vnita Deo per ſpiritum, quaſi hoc ipſum quod creatura eſt, tranſiſſe ac ſubegiſſe declaratur. Eique ita tunc inhæret, vt illi de corruptione, quæ per reſurrectionem vincitur, nihil iam in ſuo amore contradicat, ſed vnita gloriæ ſui Redemptoris fiat. Cuius Redemptoris reſpectu poteſt intelligi dictum, quia *& ipſa liberabitur*, ſcilicet iam à corruptione liberatus eſt ipſe Dominus.

Scimus enim quòd omnis creatura ingemiſcit, & parturit vſque adhuc. Non ſolùm autem illa, ſed & nos ipſi ſpiritus primitias habentes, & ipſi intra nos gemimus adoptionem filiorum Dei expectantes, redemptionem corporis noſtri.

Verè *non volens ſubiecta eſt creatura vanitati.* Nā inde gemit. *Scimus enim quòd omnis creatura ingemiſcit.* Vel *liberabitur à ſeruitute corruptionis.* Nam ideo gemit, quia non eſt adhuc inde liberata. In vnoquoque autem homine, omnis creatura non vniuerſaliter, ſicut eſt cœlum, & terra, & omnia quæ in eis ſunt, ſed generatim quodammodo intelligi poteſt: quia rationalis in illo eſt, quam habere creduntur Angeli; ſenſualis, qua & beſtię nō carent; vtuntur enim ſenſibus & ſenſualibus motibus ad appetenda vtilia & vitanda contraria: & **C** vitalis priuata ſenſu, qualis aduerti in arboribus poteſt. Nam & in nobis ſine ſenſu noſtro fiunt corporis incrementa, & capilli, hec cùm præciduntur ſentiunt, & tamen creſcunt. Iam verò corporalis creatura euidentius apparet in nobis, quę licet ex terra facta atque formata ſit, inſunt tamen illi ex omnibus huius corporei mundi elementis quædam particulæ ad temperiem valetudinis. Nam & calore membra vegetantur, qui eſt ab igne, cuius etiam lux per oculos emicat: & aere venarum decurſus, quas arterias vocant, atque ſpiramenta pulmonis implentur: & humor niſi eſſet, nulla ſpiramenta confluerent, vitamq; abſumeret ſiccitas. Nam & ipſe ſanguis humido lapſu alias venas replens, quaſi riuis & fluminibus per cuncta diffunditur. Ita nullum eſt creaturæ genus, quod non in homine poſsit agnoſci. Ac ſic *omnis creatura* in eo congemiſcit adhuc. Propter quod & Dominus *Euangelium* iuſsit *omni creaturæ* prædicari, quia in vnoquoque homine Marc.vlt.
(ſicut diſſeruimus) eſt omnis creatura. *Omnis* itaque *creatura* gemit in homine. Non tota, ſed *omnis*. Tanquam ſi dicatur, quòd ſolem omnes vident, qui ſunt incolumes, ſed non toti vident, quia tantùm oculis vident, ita & in homine *omnis creatura* eſt, quia & intelligit, & ſentit, & viuit, & corpus habet: ſed non tota creatura in ipſo eſt, quia ſunt præter ipſum & Angeli, qui intelligūt; & pecora, quæ ſentiunt; & arbores, quæ viuunt; & lapides, qui tantummodò ſunt. *Scimus* ergo, *quòd omnis creatura*, id eſt, homo fidelis *ingemiſcit*, id eſt, in interiori ſuo gemit, ac gemitum ſemper recentem habet, quandiu *ſubiecta eſt vanitati, & etiam parturit*, id eſt, cum ſumma difficultate & onere bonum opus facit. Nam ſicut mulier magnis **D** doloribus & conatibus profert filium, ita fidelis homo niſibus magnis & laboribus producit fructum boni operis. Laborat enim & affligitur vigilijs, & ieiunijs, alijſque ſanctis actionibus. Et hoc facit *vſque adhuc*. Nam etſi ſunt aliqui iam in ſinu Abrahę, & latro ille cum Domino in paradiſo conſtitutus illo die, quo credidit, gemere deſtiterit, tamen *vſque adhuc* omnis creatura ingemiſcit & parturit in illis Sanctis, qui adhuc in præſenti vita laborant. *Non ſolum autem illa* ingemiſcit, *ſed & nos ipſi*, id eſt, *non ſolùm* in homine corpus & anima & ſpiritus ſimul dolent ex difficultatibus corporis, *ſed & nos ipſi*, exceptis corporibus, in nobis ipſis ingemiſcimus, *nos* dico *primitias ſpiritus habentes*, id eſt, quorum iam Spiritus tanquam ſacrificium oblati ſunt Deo, & diuino charitatis igne comprehenſi. Hæ ſunt enim primitiæ hominis, quia veritas primùm ſpiritum noſtrum obtinet, vt per hunc cętera comprehendantur. Iam ergo habet *primitias* oblatas Deo, qui dicit: *Mente ſeruio legi Dei, carne autem legi peccati*, & de quo dicitur. *Spiritus quidem promptus eſt, caro* Roma. 7.
autem infirma. Non ſolùm, inquit, *omnis creatura*, id Math. 14.
eſt, cum corpore, *ſed etiam nos ipſos habentes primitias ſpiritus*, id eſt, *nos* animæ, quę iam *primitias* mētes noſtras obtulimus DEO, in nobis ipſis ingemiſcimus, id eſt, præter corpus, *adoptionem filiorū expectantes, corporis noſtri redemptionem*, id eſt, vt etiam ipſum corpus accipiens beneficium adoptionis filiorum, qua vocati ſumus, totos nos liberatos, tranſactis omnibus moleſtijs, ex omni parte Dei filios eſſe manifeſtet. *Non ſolùm* illa *ingemiſcit ſed & nos ipſi primitias ſpiritus habentes*, id eſt, qui iam Spiritu Deo ſeruimus, qui iam mente DEO

A credimus, & in ipſa fide *primitias* quaſdam dedimus, vt *primitias* noſtras ſequamur. *Et nos ipſi primitias ſpiritus habentes*, id eſt, qui nondum quidem ex toto quod ſumus, ſed ex ea parte, qua peccatoribus meliores ſumus, Deo, non vanitati ſubditi ſumus: hoc eſt, per primitias ſpiritus & ipſi in nobiſmetipſis ingemiſcimus. Videtur etiam ſpecialiter deſignare Apoſtolicam dignitatem in eo, quòd ait, *& nos ipſi primitias ſpiritus habentes*, id eſt, qui primi Spiritum ſanctum accepimus, & digniora eius dona habemus. *Non ſolùm*, inquit, *omnis creatura*, id eſt, omnis Eccleſia creata in operibus bonis, quæ ſubdita eſt nobis, *ſed & nos ipſi primitias ſpiritus habentes*, id eſt, nos Apoſtoli, qui ad hoc electi ſumus, vt primitias ſpiritus acciperemus, & per hoc maiores ſumus, quòd eius primitias habemus, vel quia primò venit in nos, vel quia dignius & euidentius dona ſua declarat in nobis per genera linguarum, per ſanationem infirmorum, per reſurrectionem mortuorum, & per ſimilia opera, *& nos ipſi*, qui tanti ſumus, qui iam primitijs ſancti Spiritus acceptis lætamur, adhuc *gemimus*, miſerias habentes vt alij: *gemimus intra nos*, quia in nobis eſt vnde gemamus. Vel quamuis non coram hominibus, tamen *intra nos*, id eſt, in interiore noſtro *gemimus*: nec fictus eſt gemitus noſter, ſed intra mentis arcana reſonat. Et *gemimus, expectantes adoptionem filiorũ*, quia nec dilatione, nec aduerſitate frangimur, ſed longanimiter & fortiter expectamus *adoptionem filiorũ*, id eſt, vt ſecundùm corpus accipiamus gloriam adoptionis, vt & anima & corpore toti ſimus immortales, & beati atque in omni ſubſtantia noſtra appareamus adoptiui filij Dei. Hanc *adoptionem* expectamus, ſcilicet *redemptionem corporis noſtri*, id eſt, vt & ipſum, quod adhuc corrumpitur,
B incorruptibile fiat & immortale. Hæc eſt enim redemptio noſtri corporis, vt ab omnibus moleſtijs redimatur, id eſt, liberetur, & veram ſalutem conſequatur. Nondum enim habet ſalutem. Nam, eſuries & ſitis interficit, ſi ſubuentum non fuerit. Medicamentum enim famis eſt cibus, & medicamentum ſitis eſt potus, & medicamentum fatigationis eſt ſomnus. Si ſepoſitis iſtis non ſunt morbi, eſt ſanitas. Si autem habes aliquid quod te poſſit interficere niſi manducaueris, noli gloriari de ſanitate, ſed gemens expecta *redemptionem corporis* tui. Gaude redemptum, ſed nondum re. Spe ſecurus es. Etenim ſi non gemueris in ſpe, non peruenies ad rem.

Spe enim ſalui facti ſumus. Spes autem quæ videtur, non eſt ſpes. Nam quod videt quis, quid ſperat? Si autem quod non videmus, ſperamus, per patientiam expectamus.

Quaſi diceretur Apoſtolo: Quid tibi profuit Chriſtus, ſi adhuc gemis? & quomodo Saluator ſaluũ te fecit? qui enim gemit adhuc, ægrotat, ſubiunxit, atque ait: *Spe enim*, &c. Ideo gemimus, quia *ſpe ſalui facti ſumus*, ideo ſperamus nos ſaluandos, & quod ſperamus, iam quidem expectamus, ſed nondum tenemus: & donec teneamus, in tempore ſuſpiramus, quia deſideramus quod nondum tenemus. Nondum re ſaluati ſumus, ſed adhuc ſpe: quia nondum venit noſtri gaudij plenitudo, nondum habemus corpus cœleſte & ſpiritale, id eſt, corpus Angelicum in ſocietate Angelorum, ſed ſperamus. Spe quidem iam habemus hanc ſalutem, hanc gloriam. Sed *ſpes quæ videtur, non eſt ſpes*. Et ideo nondum in re videmus ipſam ſalutem, quam in ſpe habemus. Certitudo quæ præ-
C ſentialiter videtur, non eſt ſpes. *Nam quod videt quis, quid ſperat?* Quod enim videtur, quare ſperatur? Non ſperatur, ſed ſcitur. Sed ſi nos *ſperamus quod non videmus*, id eſt, redemptionem corporis noſtri & ſocietatem Angelorum, *per patientiam expectamus* illud. Spes enim ad augmentum meriti operatur in nobis expectationem futuræ ſalutionis, & etiam in ipſa expectatione patientiam: quia inuiſibilem ſalutem, ſpe nos confortante, expectamus longanimiter patiendo mala præſentia, & ideo gemere cogimur. In malis enim ſi quiſquam patitur, non in bonis, quibus fruitur, opus eſt patientia.

Similiter autem & Spiritus adiuuat infirmitatem noſtram. Nam quid oremus ſicut oportet neſcimus, ſed ipſe Spiritus poſtulat pro nobis gemitibus inenarrabilibus. Qui autem ſcrutatur corda, ſcit quid deſideret Spiritus, quia ſecundùm Deum poſtulat pro ſanctis.

Spes nos adiuuat, vt patienter expectare poſſimus, ſimiliter autem & Spiritus. Et ideo de expectatione vel patientia nihil nobis attribuimus, ſed totum Deo, cuius beneficijs hæc poſſumus. Non ſolùm enim ſpes nos adiuuat, ſed etiam *Spiritus* ſanctus *ſimiliter adiuuat infirmitatem noſtram*, quia charitatem nobis infundit, per quam noſtra corroboratur infirmitas, vt patienter expectare valeat ſalutem, quam ſperat. *Similiter* vt ſpes *adiuuat* nos charitas, id eſt, *Spiritus* ſanctus, non ſolùm in aduerſitatum tolerantia, ſed & in orationibus, quia nec bene orare ſine eo poſſumus. Nam quia ingemiſcimus & petimus liberari, *Spiritus adiuuat*, ne vel ante tempus liberari petamus, vel contraria nobis dari. *Adiuuat infirmitatem noſtram*, docens & faciens orare. *Nam quid oremus ſicut oportet neſcimus, ſed ipſe poſtulat pro nobis. Neſcimus* prout *oportet quid* orare debeamus, quia moleſtiæ tribu- D
lationesque temporales plerunque proſunt vel ad ſanandum tumorem ſuperbiæ, & ad probandam exercendamque patientiam, cui probatæ & exercitatæ clarior merces ſuperiorque ſeruatur, vel ad quæcunque flagellanda & abolenda peccata, & tamen nos neſcientes quid iſta proſint, ab omni optamus tribulatione liberari. Quid enim nobis expediat, nõ ſatis ſcimus. Aliquando quod putamus obeſſe, prodeſt: & quod putamus prodeſſe, obeſt. Infirmi enim ſumus: & quæ medicamenta nobis ſint vtilia, medicus quidem nouit, nos autem ignoramus. In his ergo tribulationibus, quæ poſſunt & prodeſſe & nocere, *quid oremus ſicut oportet neſcimus*, & tamen quia dura, quia moleſta, quia contra ſenſum noſtræ infirmitatis ſunt, vniuerſali humana voluntate, vt à nobis hæc auferantur, oramus. Sed hoc deuotionis debemus Domino Deo noſtro, vt ſi ea non abſtulerit, non ideo nos ab eo negligi exiſtimemus, ſed potius pia patientia malorum bona ſperemus ampliora. Sic enim *virtus in infirmitate perficitur*: Vel etiam 2. Cor. 12.
dum beatam vitam petimus, in qua ſimus immortales atque incorruptibiles corpore & ſpiritu, quoniam ipſa eſt pax, quæ præcellit omnem intellectum, etiam ipſam in oratione poſcendo, *quid oremus ſicut oportet neſcimus*: ſed quicquid cogitantibus occurrit, abijcimus, reſpuimus, improbamus, non hoc eſſe quod quærimus nouimus, quamuis illud nondum quale ſit nouerimus. Eſt ergo in nobis quædam (vt ita dicam) docta ignorantia, ſed docta Spiritu Dei, qui adiuuat infirmitatem noſtram. Nos *neſcimus quid oremus ſicut oportet, ſed ipſe Spiritus poſtulat pro nobis*, id eſt, poſtulantes nos facit, *gemitibus inenarrabilibus*.

Poſtu-

A Postulare enim nos facit, inspirans nobis desiderium etiam adhuc incognitæ tantæ rei, quam per patientiam expectamus. Et facit postulare *gemitibus enarrabilibus*. Quomodo enim narretur, quando desideratur, quod ignoratur? Quod vtique si omnimodo ignoraretur, non desideraretur. Et rursus si videretur, non desideraretur, nec *gemitibus quæreretur*. Minor verò est qui postulat, quàm qui postulatur. Quomodo ergo Spiritus postulare dicitur, qui minor non est? Indigentis enim certissimum indicium est, postulare *gemitibus*. Nullius autem rei esse indigentem, fas est, credere Spiritum sanctum. Sed iuxta quod præmisimus *ipse postulat*, qui ad postulandum eos, quos repleuerit, inflammat. Et *ipse* dicitur gemere, eò quòd nos gemere faciat desiderio futuræ beatitudinis. Ita enim dictum est, *postulat*, quia postulare nos efficit, nobisque postulandi & gemendi inspirat affectum, sicut illud in Euangelio: *Non enim vos estis qui loquimini sed Spiritus Patris vestri, qui loquitur in vobis*. Matth. 10. Neque enim & hoc ita fit de nobis tanquam nihil facientibus nobis. Adiutorium igitur Spiritus sancti sic expressum est, vt ipse facere diceretur, quod vt faciamus facit. Vsitati enim sunt tales loquutionum modi, quando per efficientem significatur id quod efficitur: sicut frigus pigrum dicimus, quia pigros facit: & diem tristem vel lætum, quia tristes vel lætos facit. Sic & Dominus Abrahæ dixit: *Nunc cognoui quod times Deum*, id est, nunc vt cognosceres feci. Gen. 22. Secundùm quam loquutionem ipse, qui est Dei sapientia, dixit se nescire diem vel horam finis sæculi. Matth. 24. Quid enim potest esse, quod ipse nesciret? Sed quia hoc vtiliter discipulis occultabat, nescientem se esse dixit, quia illos nescientes occultando faciebat. Secundùm hanc figuram & Patrem solùm scire dixit ipsum diem, quia eundem Filium scire faceret. B Eodem loquutionis modo & Spiritus sanctus postulare vel gemere dicitur, quia eos, in quibus habitat, postulantes & gementes facit. Vel appellatione Spiritus sancti designatur charitas, *quæ* per Spiritum sanctum *diffusa est in cordibus nostris*. Sanctus ergo Spiritus interpellat & *pro nobis* gemit, id est, charitas interpellat, charitas postulat, charitas gemit, charitas orat. Contra hanc aures claudere non nouit, qui illam dedit, sed *qui scrutatur corda*, id est, Deus, qui in occulto cogitationis suæ omnia cordium arcana videt, *scit quid desideret Spiritus*, id est, approbat & implet hoc, quod *Spiritus* facit nos desiderare, *quia secundùm Deum*, id est, secundum Dei voluntatem, *postulat pro sanctis*, id est, postulare sanctos facit pro seipsis, vel *Spiritus*, id est, charitas, *secundùm Deum postulat pro sanctis*, quia nihil petit charitas, nisi quod Deo gratum est, & ideo ipse *scit*, id est, approbat desiderium seu petitionem eius.

Scimus autem quoniam diligentibus Deum, omnia cooperantur in bonum ijs qui secundum propositum vocati sunt sancti. Nam quos præsciuit, & prædestinauit conformes fieri imaginis Filij sui, vt sit ipse primogenitus in multis fratribus. Quos autem prædestinauit, hos & vocauit: & quos vocauit, hos & iustificauit; quos autem iustificauit, illos & magnificauit.

Dum patimur aduersa, *nescimus sicut oportet quid* orare debeamus. Sed hoc pro certo *scimus*, quia *diligentibus Deum*, ita vt ipsam dilectionem operibus probent, omnia, vel aduersa, vel prospera *cooperantur*, id est, simul fiunt in bonum. C Passiuam enim significationem hoc loco habet quod dictum est, *cooperantur*. Et dilectoribus Dei *omnia cooperantur*, id est, simul fiunt, cuncta *in bonum*: quia *in bonum* vertuntur illis *omnia*, quæcunque ipsis accidunt, non solùm illa, quæ appetuntur, vt suauia: sed etiam illa, quæ vitantur vt molesta. Vsqueadeo prorsus omnia, vt etiam si qui eorum deuiant & exorbitant, etiam hoc ipsum eis proficiat *in bonum*, quia humiliores redeunt atque doctiores, & robustius atque cautius, post insistunt bonis actibus. Vel *diligentibus Deum omnia* cooperatur ipse Deus *in bonū*, siue Spiritus sanctus, de quo supra dictum est, qui & Deus est. Cooperatur enim Deus, id est, cum electis suis operatur, dum illi agunt, & ipse cum eis. Et ita cooperatur eis, vt *omnia* vertat *in bonum* & vtilitatem eorum. Sed quia nonnulli diligunt Deum, & in eo bono quod cœperunt nō permanent vsque in finem, mox determinando subditur: *ijs qui secundùm propositum vocati sunt sancti*. Hi enim in eo, quòd diligunt Deum, permanent vsque in finem: & qui ad tempus inde deuiant, reuertuntur vt vsque in finem perducant, quod in bono esse cœperunt. Nam *secundùm propositum* occultissimæ iustitiæ bonitatisque suæ Deus *quos prædestinauit*, ipsos vocat, & iustificat, & glorificat. Proposuit enim Deus illos ad vitam venire, cuius propositum, núc secundùm suum meritum *vocati sunt* à Deo per prædicatores vt *sancti* sint. Et verè *secundùm* Dei *propositum*: *nam quos præsciuit*, &cæt. Ordo est: *Nam quos præsciuit conformes fieri imaginis Filij*, id est, imitatores futuros Christi, etiam *prædestinauit*. illos hoc fore, ita *vt sit ipse primogenitus in multis fratribus*, id est, primatum habens in collegio sanctorum, & iure hæreditatem patris obtinens, alijsque fratribus dispertiens. D *Secundùm propositum sunt vocati*, id est, quòd *vocati sunt*, non aliunde est quàm à præordinatione Dei. *Nam* Deus *quos* ab æterno *præsciuit fieri conformes Filij sui*, etiam *prædestinauit*, id est, per appositam sibi gratiam præparauit illos, vt verbo prædicationis crederent. Prædestinatio est gratiæ præparatio, quæ sine præscientia non potest esse, potest autem sine prædestinatione præscientia. Prædestinatione quippe Deus ea præsciuit, quæ fuerat ipse facturus. Vnde dictum est: *Fecit quæ futura sunt*. Præscire autem potest etiam quæ ipse non facit, sicut quæcunque peccata. Quocirca prædestinatio Dei, quæ in bono est, gratiæ (vt dixi) præparatio est. Gratia verò est ipsius prædestinationis effectus. Hæc est prædestinatio sanctorum, præscientia scilicet & præparatio beneficiorum Dei, de quibus certissimè liberantur quicunque liberantur. Ex his enim, qui prædestinati sunt, nullus cum diabolo perit, nullus vsque ad mortem sub diaboli potestate remanebit. Horum enim si quisquam perit, fallitur Deus. Sed nemo eorum perit, quia falli non potest, qui *prædestinauit* eos. Quod autem ait, prædestinatos *conformes fieri imaginis Filij* Dei, potest secundùm interiorem hominem intelligi, vt in mente conformemur illi. Potest & sic accipi, vt quemadmodum nobis ille mortalitate, ita nos illi efficiamur *conformes* immortalitaté. Secundùm hanc imaginem *Filij*, cui per immortalitatem conformamur in corpore, etiam illud agimus quod item dicit Apostolus: *Sicut portauimus imaginem terreni, portemus & imaginem eius qui de cœlo est*: vt scilicet, qui secundùm Adam mortales sumus, secundùm Christum immortales nos

A futuros fide vera & spe certa firmaque teneamus. Sic enim nunc eandem *imaginem* portare possumus nondum in visione, sed in fide: nondum in re, sed in spe. De corporis quippe resurrectione tunc loquebatur Apostolus, cùm hæc diceret, deinde, *vt sit*, inquit, *ipse primogenitus in multis fratribus*. Secundùm id quod vnigenitus est, non habet fratres: secundùm id autem quod primogenitus est, fratres vocare dignatus est omnes, qui post eius & per eius primatum in Dei gratiam renascuntur per adoptionem filiorum. *Primogenitus* enim dicitur respectu fratrum consequentium in id, quo ipse præcessit. Vnde & alio loco primogenitum eum à *mortuis* dicit, *vt sit ipse primatum tenens*: quia resurrectio mortuorum, vt iam non moriantur, ante illum nulla: post illum autem, multorum sãctorum est. Dixi quia *quos præsciuit, & prædestinauit, quos autem prædestinauit, hos & vocauit*. Hic subaudire debemus, *secundùm propositum*. Sunt enim & alij *vocati*, sed non electi, ac per hoc non *secundum propositum vocati*, *& quos vocauit*, hoc est *secundùm propositum*, *hos & iustificauit*. Quomodo si aliquis imperator disponeret aliquem infimum sublimare ad consulatum, & daret illi sumptus, quibus se pararet idoneum, & ornaret vt dignè promoueri posset ad tantum honorem: ita Deus illis, *quos prædestinauit* ad vitam, dat virtutum & bonorum operum gradus, per quos ad tantam sublimitatem possint erigi. Vocat enim illos, & iustificat, & magnificat. Et hæc sua dona quibuscunque ipse donauit, procul dubio se daturum esse præsciuit, & in sua præscientia præparauit. *Quos ergo prædestinauit, ipsos & vocauit* vocatione illa, de qua dictum est, *Sine pœnitentia*

B *sunt dona & vocatio Dei*. Nam in sua, quæ falli mutarique non potest, præscientia opera sua disponere, id omnino nec aliud quicquam est prędestinare. Non ergo alios, sed *quos prædestinauit*, ipsos *& vocauit*: nec alios, sed *quos* ita *vocauit*, ipsos *& iustificauit*: nec alios, sed *quos prædestinauit, & vocauit, & iustificauit, illos & magnificauit*, siue *glorificauit*. Prædestinatio nostra non in nobis facta est, sed in occulto apud ipsum in eius præscientia. Tria verò reliqua in nobis fiunt, vocatio, & iustificatio, & magnificatio. Vocamur prædictione pœnitentiæ, iustificamur innouatione misericordiæ & timore iudicij, magnificamur profectu virtutum, siue glorificamur æterna beatitudine. Ista omnia iam facta sunt, prædestinauit, præsciuit, vocauit, iustificauit, magnificauit: quoniam omnes iam præsciti ac prædestinati sunt, & multi iam vocati atque iustificati & magnificati sunt, quamuis adhuc vsque in finem seculi multi vocandi & iustificandi sint atque magnificandi. Verba tamen præteriti temporis, posita sunt de rebus etiam futuris, tanquã iam vt fierent, ex æternitate disposuit qui fecit, quæ futura sunt. Quicunque ergo Iudæi prouidentissima dispositione præsciti, prædestinati, vocati, iustificati, magnificati, vel glorificati sunt: non dico etiam nondum renati, sed etiam non nati, iam filij Dei sunt, & omnino perire non possunt. Talibus ipse Deus *omnia cooperatur in bonum*.

Quid ergo dicemus ad hæc? Si Deus pro nobis, quis contra nos? Qui etiam proprio Filio non pepercit, sed pro nobis omnibus tradidit illum, quomodo non etiam cum illo omnia nobis donauit?

Quoniam quidem Deus tot & tanta beneficia nobis contulit, non pro meritis nostris, sed pro gratia, *ergo quid dicemus* ad hæc tam magna & alia dona? Videlicet *dicemus* vlterius, quòd aliquid à nobis habeamus? Non, sed omnia gratiæ Dei ascribemus. Et, si Deus gratuito munere suo tanta nobis confert, quis poterit nobis quicquam horum auferre? vel quis poterit eius voluntati resistere, qui nos ad gloriam prædinauit perducere? *Si Deus pro nobis, quis contra nos* erit? *Deus pro nobis* vt prædestinaret nos, Deus pro nobis, vt magnificaret siue glorificaret nos. *Si Deus pro nobis, quis contra nos?* *Si Deus* in his omnibus *pro nobis* est, qui nobis vult aduersari, paret se, si potest bellare aduersus Deum. Non enim lędit nos, nisi qui Deum vincit. Et quis est qui vincit omnipotentem? Quicunque reluctari voluerit, sibi nocet. *Si Deus pro nobis, quis contra nos?* Etiamsi totus mundus contra nos insurgat, & omni genere tormentorum in nos sæuiat, quid totus mundus, quando *pro nobis* est, per quem factus est mũdus? Quid est omnis, qui Deo nititur resistere paranti nos ad regnum perducere? *Qui etiam Filio proprio*, id est, non adoptiuo, sed naturali & consubstantiali *non pepercit, sed pro nobis omnibus*, id est, nostrũ omnium salute, *tradidit illum*, id est, exposuit in mortem. Et qui illud, quod maius est, dedit nobis, id est, Filium, etiam illud, quod minus est, dabit nobis, id est, regnum suum. Nam qui Filium dedit, quomodo aliquid negare potuit? *Quomodo non etiam omnia donauit nobis cum illo?* Vbi enim dedit nobis illum, in quo omnia bona sunt, ibi cum illo omnia nobis vtilia dedit, id est, fidẽ, remissionem peccatorum, perfectionem virtutum, diuersa dona sancti Spiritus, & in futuro seculo beatitudinem sempiternam. Et tunc qualis erit spiritus hominis, nullum omnino habens vitium, nec sub quo iaceat, nec cui cedat, nec contra quod saltem laudabiliter dimicet pacatissima virtute perfectus? Rerum ibi omnium quanta, quàm speciosa, quàm certa scientia, sine errore aliquo vel labore, vbi Dei sapientia de ipso suo fonte potabitur cum summa felicitate, sine difficultate? Quale erit corpus, quod omni modo spiritui subditum, & eo sufficiẽter viuificatum, nullis alimonijs indigebit? Non enim animale, sed spiritale erit, habens quidem carnis, sed sine vlla carnali corruptione, substantiam. Cùm enim beatitudinem illam obtinuerimus, tunc habebimus omnia. Nostra quippe erunt ad viuendum superiora, nostra erunt ad conuiuendum æqualia, nostra erunt ad dominandum inferiora. Sic enim habentur ibi omnia, vt sint & omnium singula, & omnia singulorum. C D

Quis accusabit aduersus electos Dei? Deus qui iustificat. Quis est qui condemnet? Christus Iesus qui mortuus est, immò qui & resurrexit, qui est ad dexteram Dei, qui etiam interpellat pro nobis.

Verè salutem & omnia bona cũ Christo Deus nobis donauit, & habebimus illa. Nã *quis* nos *accusabit*, vt faciat nos his priuari? *Quis aduersus*, id est, *quis* cõtrarius *accusabit electos Dei*, quos *secundũ* immutabile *propositũ vocauit*? Vel *quis accusabit*, id est, quis accusationẽ deferet *aduersus electos Dei*? Nullius accusatio nocere illis poterit. Diabolus quidẽ nititur eos accusare. Sed quis est diabolus, vel quę eius accusatio aduersus eos, quos Deus elegit? eius accusatio cõtra eos nõ valet. *Quis ergo accusabit* eos? *Deus*? Non, quia ipse *iustificat* eos. Et repugnans est, vt quos iustificat, illos accuset. Deus non vult illos accusare, alius non potest.

A Et cùm nullus accuset, *quis est qui condemnet eos?* Nullus. Num condemnabit eos *Iesus Christus?* Nequaquam rex Saluator condemnabit eos, *qui mortuus est*, vt ipsi viuant. Dico, *mortuus est*, vt nos peccato moriamur: *imò*, vt maius beneficium designem, dico, quia etiam *resurrexit*, vt nos cum eo resurgamus, & primæ resurrectionis participes simus. *Qui* & in cœlum sublimatus, *est ad dexteram Dei*, vt nos post se eleuet, & dexterã partem, quæ perpetuam beatitudinem designat, tenere faciat. Potens est subuenire suis, quia *est ad dexteram Dei*, id est, omni creaturæ prælatus, & in honore positus, in quo Pater est, *qui etiam interpellat pro nobis*, quia hunc *habemus apud Patrem aduocatum*, & intercessorem. Vnigenitum enim Filium pro hominibus interpellare, est apud coæternum Patrẽ, seipsum hominem demonstrare: cumq; pro humana natura rogasse, est eandem naturam in diuinitatis suæ celsitudinem suscepisse. *Interpellat* igitur *pro nobis* Dominus non voce, sed miseratione: quia quod damnari in electis noluit, suscipiendo liberauit.

1. Ioan. 2.

Quis ergo nos separabit à charitate Christi? Tribulatio, an angustia, an persequutio, an fames, an nuditas, an periculum, an gladius? Sicut scriptum est: Quia propter te mortificamur tota die, æstimati sumus sicut oues occisionis. Sed in his omnibus superamus propter eum qui dilexit nos.

Psalm. 43.

Quandoquidem Christus pro nobis mortem pertulit, & adhuc *interpellat pro nobis, ergo quis separabit nos à charitate Christi?* id est, quis poterit separare nos ab amore, quo diligimus Christum? Nullus hoc facere poterit. Num faciet hoc *tribulatio?* id est, corporis afflictio. Nequaquam. *an angustia?* id est, mentis anxietas hoc facere poterit, vt non diligamus Christum? Minimè. *an persequutio*,
B id est, de loco ad locum expulsio, *separabit nos à Christi* dilectione? Non. Etsi omnimodam tribulationem sustineamus, etsi animi angustia torqueamur, etsi nos aduersarij per diuersa loca persequantur nunquam à Christi amore diuelli poterimus. *an nos* ab eo *fames separabit*, id est, desiderium comedendi sine abundantia cibi? Absit. *an nuditas*, id est, penuria vestis hoc faciet? Nequaquã. *an periculum*, id est, apparatus mortis, nos diuidet à Christo? *an gladius?* id est, ipsa mors gladio facta valebit hoc facere? Nequaquam. Per hæc septem designantur vniuersa, quæ nos in hoc seculo possunt affligere, quia septenarius vniuersitatem solet exprimere. Sed nullum horum poterit nos ab amore Christi se parare, si electi sumus. Et hoc dico *sicut scriptum est* de nobis, vbi vox nostra exprimitur, dicens Christo: *Quia propter te mortificamur*, quoniam à te separari non possumus. Nõ propter crimen, non propter humanum fauorẽ, sed *propter te mortificamur*. Hæc est causa Martyrum. *Propter te*, à quo nolumus separari, *mortificamur*, id est, varijs pœnis afficimur, *tota die*, id est, toto tempore illuminationis nostræ, ex quo de tenebris ad lucem venimus. *Aestimati enim sumus*, ab aduersarijs nostris *sicut oues occisionis*, id est, existimant nos sine respectu misericordiæ debere occidi, cùm nec resistamus eis, sed in simplicitate & mansuetudine nostra innocenter mori simus parati. Hæc omnia pro Christo patimur, nec ab his superamur *sed in omnibus his superamus*, id est superiores & victores efficimur, nõ propter nostras vires, *sed propter eum, qui dilexit nos*: quia dum in illius amore pendemus, sensum doloris non recipimus. Illius enim charitas, qua nos dilexit, & nostrum ad se affectum rapuit, cruciatum corporis & dolorem sentire nos non sinit. C

Certus sum enim quia neque mors, neque vita, neq; angeli, neque principatus, neque virtutes, neque instantia, neque futura, neque fortitudo, neque altitudo, neque profundum, neque creatura alia poterit nos separare à charitate Dei, quæ est in Christo Iesu Domino nostro.

Verè nihil *nos separabit à charitate* Dei, nam inde *certus sum*. Non opinor, sed *certus sum*, id est, pro certo & constanti firmiter teneo, quòd *neque mors* vlla, *neque vita* temporalis promissa, nec aliquid eorum quæ subduntur, *poterit nos separare* ab amore Christi. Nemo nos separabit inde minando mortem, quia id ipsum quod diligimus Deum, mori nõ potest. Nemo inde separat nos pollicendo vitam, nemo enim ab ipso fonte separat aquam pollicendo. Non separat inde qui minatur mortem: quia qui credit in Christum, licet moriatur, viuit. Neque qui pollicetur vitam, quia Christus vitam dat æternam. Et ideo temporalis vitæ pollicitatio, æternæ comparatione contemnenda est. *Neque angeli* separant inde, siue boni, siue mali, quia etiam si boni angeli dicerent vt Christum non amaremus, quod nunquam dicẽt, non eis acquiesceremus. *Licet*, inquit, *angelus de cœlo euangelizet vobis præter id quod accepistis, anathema sit.* Non igitur angelus aliquis inde separat, quia non est angelus, cùm inhæremus Deo, nostra mente potentior. *Neque principatus*, id est, illi angeli, qui habent principatum super alios, siue bonos, siue malos. In vtrisque enim præeminent alij alijs. Et Dominus contrarios *principatus* expoliauit, *triumphans illos in semetipso*. Boni verò principatus nunquam nos ab illo separare volent, quorum maximum studium est, subiectos ad eum reducere. Nec etiam *virtutes* inde separant, id est, adhuc sublimiores angelicę fortitudines: quia si bonæ sunt, fauent nobis vt coniungamur Deo: si verò malæ, reprimũtur ab eo. Enumeratis omnibus aduersis, quæ in terra sunt, ascendit in cœlum: & ostendere volens, quia parum est, si contemnat terrena supplicia propter Christum, adiungit etiam hoc, *quia neque angeli, neque principatus, neque virtutes* &c. Quod autem dicit, tale est. Non solùm homines abstrahere me non possunt ab amore Christi, sed ne angeli quidem, neq; omnes simul cœlorum virtutes, si conueniant in vnum, nec si à regno decedere me necesse sit, aut etiam in gehennam trudi pro Christo. Quod enim ait, *altitudo & profundum & vita & mors*, regnum cęlorum & gehennam designare videtur. Hæc autem dicit, nõ quòd angeli affectare possint aliquando eum à Christo separare, sed etiam ea, quę impossibilia sunt, fieri posse dicit magis, quàm se à Christi amore selungi, vt per hæc, quanta in eo vis esset Dei charitatis, ostenderet. *Neque instantia* aduersa separant nos inde, hęc enim leuiora eò sentimus, quò ei, à quo nos separare moliuntur, arctius inhęremus. *Neq; futura*, id est, futurorum promissio, separat inde: quia quicquid boni futurũ est, certiꝰ promittit *Deus*: & nihil est ipso Deo melius, qui iam profectò bene sibi inhærentibus præsens est. *Neque instantia*, id est, aliqua imminentia pręsentialiter aduersa vel prospera, *neque futura* bona vel mala separant nos à Christo, hoc est, nec præsentia nec *futura* temporalia, quæ vel delectant, vel premunt, vel spem dant, vel timorem incutiunt. *Neque fortitudo* alicuius fortiter nobis violentiam inferẽtis, separat inde: quia ille, cui inhęremus, fortior est omnib. D

Galat. 1.

Neq;

A *Neque altitudo*, id est, si quis nos in altum leuauerit, vt durius præcipitet. *Neque* profundum, id est, si quis nos in profundum maris demerserit, aut in imum carceris deposuerit. Siue *altitudo*, id est, sublimitas mundani honoris promissa, & *profundum*, id est, vltima delectio extremæ calamitatis, quæ in hoc mundo perferri potest, comminata. Vel *altitudo & profundum*, id est, sublimitas eloquentiæ secularis, & profunda perscrutatio naturalium rerum. Siue etiam *altitudo & profundum*, id est, inanis curiositas earum rerum, quæ vel in cœlo, vel abysso sunt, aut esse putantur. Sed quocunque modo sublimitas & *profundum* intelligatur, non *poterit nos* ab amore Christi *separare*. *Neque creatura alia*, id est, creatura visibilis: quia & nos (hoc est, anima) sumus quidem creatura, sed inuisibilis. Et ideo alia creatura, id est, diuersa ab interiori homine nostro, quo Christum diligimus, non nos ab amore eius diuidet: quia amor corporum, qui per creaturam aliam exprimitur, non hoc faciet. Vel *alia creatura* melius intelligitur de his dici, quæ non sunt. Et ea ergo, quæ non sunt, commemorat, vt ostendat, quia etiam si essent ea, quæ non sunt, se tamen mouere à proposito, aut mutare non possent. *Certus sum*, inquit, *quia* nihil horum, quæ enumeraui, *poterit nos separare à charitate Dei*, qui omnibus melior est, & tot tantaque beneficia nobis contulit: *quæ* charitas *est* nobis *in Christo Iesu Domino nostro*: quia nobis charitatem suam in Christo Pater ostendit, quẽ pro nobis tradidit: & nemo Patrem diligere potest, nisi Christum dilexerit.

CAPVT IX.

VEritatem dico in Christo Iesu, non mentior, testimonium mihi perhibente conscientia mea in Spiritu sancto, quoniam tristitia est mihi magna, & continuus dolor cordi meo. Optabam enim ego ipse anathema B *esse à Christo pro fratribus meis, qui sunt cognati mei secundum carnem, qui sunt Israelitæ, quorum adoptio est filiorum, & gloria, & testamentum, & legislatio, & obsequium, & promissa, quorum patres, & ex quibus est Christus secundum carnem, qui est super omnia Deus benedictus in secula Amen.*

Modò nihil potest me & alios electos à Christo separare, sed olim fui ab eo separatus, & *optabam* semper esse alienatus, vnde nunc doleo, sicque mala vertuntur in bonum. Nam *veritatem dico*, &c. Vel ita continuatur: *certus sum* quod nihil poterit nos ab amore Christi separare, cùm ex supradictis beneficijs, quia nos *præsciuit*, & *prædestinauit*, & *vocauit*, & *iustificauit*: tum ex hoc, quod cùm essem persequutor Ecclesiæ Dei, nullo modo potui fideles ab eius charitate, quãtumcunque laboraui, diuellere, vt modo multum inde doleam, quòd tantam crudelitatem in eos exercuerim. Nam ego existens *in Christo*, id est, in corpore Christi, *dico* vobis *veritatem* ita puram, quòd *non mentior*, sicut nonnulli, qui dum vera loquuntur, intermiscent falsa. Et quia nonnulli vera loqui videntur, qui non ita habent in corde, adiungo me *veritatem* ore proferre, *testimonium perhibente mihi conscientia mea*: quia etsi vos non creditis, mea tamen conscientia mihi testis est, quia verum dico, & testatur hoc, non in sua autoritate, sed *in Spiritu sancto*, qui facit eam hoc testari. De hoc *dico* tam firmam *veritatem*, quia *tristitia est mihi* non exigua, sed *magna, & dolor*, non horarius, sed *continuus cordi meo*. Et cur *est mihi* nunc tanta tristitia, & tam longus animi *dolor?* Inde scilicet quia *ego ipse*, qui modo sum tantus Apostolus, ante fidem non solùm volebam, sed & C *optabam esse anathema*, id est, alienatio aliorum *à Christo*, vt alienatos & diuisos vel separatos *à Christo* facerem illos. Et hoc *optabam pro fratribus meis*, id est, pro Iudæis, qui mei sunt fratres in lege, quorum legem volebam defendere, *qui sunt cognati mei secundum carnem*, & ideo amplius iuuandi erant, quia omniũ commoda quærere debemus, sed maximè consanguineorum. Sed ego malè iuuabam eos, quia impediebam illos, ne in Christũ crederent. *Qui sunt Israelitæ*, id est, de genere Israel descendentes. Vel aliter: Affectum suum ergà Iudæos ostendit Apostolus, dicens, & iuramento confirmans, se eorum causa plurimum contristari, quòd Christo credere noluerunt, qui eis fuerat repromissus, & ad eos venit missus. *Tristitia*, inquit, *est mihi* non leuis, sed *magna & dolor continuus cordi meo*, non qui ad horam pungat & transeat, sed qui iugiter maneat. Doleo genus meum beneficio Christi priuari. *Optabam enim*, id est, iam dudum optare cœpi *ego ipse esse anathema*, id est, alienatus *à Christo pro fratribus meis* Iudæis, vt ipsi adhærerent Christo: *optabam* perire, vt illi saluarentur. Iuxta hunc sensum & beatus Micheas, cũ multa mala Iudæis ventura prophetaret, ait: *Vtinam non essem vir habens spiritum, & mendacium potius loquerer.* Amore enim gentis suæ voluit se alienum Mich. 2. esse à Spiritu sancto & falsiloquum, dũmodò plagas illas & captiuitates & exitia, quæ ipse sua vaticinatione prædixerat, plebs Iudaica euaderet. Sicut ergo Micheas à Spiritu sancto alienus fieri voluit præ amore plebis suæ, ita Paulus anathema, id est, alienus optauit fieri præ nimietate dilectionis fratrum suorum. Par est enim alienũ esse à Spiritu sancto, & alienum à Christo. Moyses quoque pro eodem populo mirabiliter intercessit, obijciens semetipsum pro eis, dicens: *Si dimittis eis peccatum, dimitte: si autem non vis, dele me* Exod. 32. *libro tuo, quem scripsisti.* Vbi demonstratum est, intercessio Sanctorum quantum pro illis valeat apud Deum. D Securus enim Moyses de iustitia *Dei*, quæ eum delere non posset, impetrauit misericordiam, ne illos, quos iustè posset, deleret. Intercessit ergo paratior deleri pro ipsis, quàm ipsos, sciens apud misericordiam se id agere, quæ quoniam nullo modo deleret ipsum, etiam illis parceret propter ipsum. Sed si consideremus Moysis vocem intercedentis, perspiciemus eundem & Moysis & Pauli ergà creditum sibi gregem affectum. *Pastor enim bonus ponit animam suam pro ouibus.* Et hoc ipsum est dicere, *optabam anathema esse* Iohan. 10. *à Christo*: & *dele me de libro quem scripsisti.* Qui enim deletur de libro Dei, anathema fit à Deo. Simulque cernamus Apostolum, quantæ charitatis in Christo sit, vt pro illo cupiat mori, & solus perire, dummodo omne in illum credat hominum genus. Perire autem non in perpetuum, sed impresentiarum. Vult perire in carne, vt alij saluẽtur in spiritu: suum sanguinem fundere, vt multorum animæ conseruentur. *Anathema* enim interdum occisionem sonat, sicut & hoc loco. Optat ergo pro salute fratrum *anathema esse*, imitari volens Dominum, qui & ipse, cùm non esset maledictio *pro nobis factus* est maledictio. Scriptum enim de illo fuit: *Maledictus à Deo qui pendet in ligno.* Deut. 21. Galat. 3. Et sicut Christus fuit *maledictus à Deo*, sic Apostolus *anathema à Christo*. Hoc est etiam hic *anathema*, quod ibi *maledictus*: & hoc est hic *à Christo*, quod ibi *à Deo*. Christus enim in cruce pẽdens fuit *maledictus*, id est, morti addictus à Patre, & Paulus in passione martyrij fuit *anathema à Christo*, id est, alienatus atq; priuatus vita, volente Christo.

Opta-

A *Optabam enim anathema eſſe à Chriſto pro fratribus meis*, vt illi non eſſent à Chriſto alieni, *qui ſunt cognati mei*, non ſecundùm ſpiritum, ſed *ſecundùm carnem* quia in ſpiritu ſunt à me alieni. Affectum ſuum (vt diximus) circa illos oſtendit, & multa de illis præconia enumerat, vt omnibus pro illis dolorem incutiat, quia tanto peiores ſunt etiam gentibus. *Quorum*, inquit, *eſt adoptio filiorum*, de quibus quondam Dominus loquebatur. *Filius meus primogenitus Iſrael*. &, *Filios enutriui, & exaltaui & quorum gloria*, vt de cunctis gentibus eligerentur in peculiarem populum Dei, *& quorum teſtamenta*, vnum in litera, alterum in ſpiritu: vt qui prius in carne ſeruierant ceremonijs legis abolitis, poſtea ſeruirent in ſpiritu mandatis Euangelij ſempiterni. Teſtamenta enim ad illos præcipuè pertinent, quia & vetus teſtamentum illis eſt datum, & nouum in veteri figuratum, *& quorum eſt legiſlatio*, id eſt, veteris ac noui teſtamenti datio, quia in veteri datum eſt eis & nouũ. Vel *legiſlatio*, id eſt, Moſaycæ legis datio, *& quorum eſt obſequium*, id eſt, executio mandatorum cœleſtium, & cultus Dei, *& quorum* ſunt *promiſſa* diuina, vt quicquid promiſſum eſt patribus, compleatur filijs, niſi culpa eorum obſtiterit. Multæ enim de Chriſto promiſsiones factę ſunt patribus eorum; *quorum patres*: ſunt illi nominatiſsimi, quos vetus ſcriptura laudat, & quod maius eſt omnibus, *ex quibus eſt Chriſtus ſecundùm carnem*, de Maria Virgine natus. *Quorum patres*, ecce laus à prioribus: *& ex quibus Chriſtus*, ecce laus à poſterioribus. Ex eis, id eſt, ex genere eorum, *eſt Chriſtus ſecundùm carnem, qui* factus eſt ex ſemine Dauid ſecundùm carnem, ſed ex natura ſuæ diuinitatis, in qua eſt æqualis Patri, *eſt* ipſe *ſuper omnia Deus benedictus in ſecula, amen.* Per hoc

Exod. 2.
Iſaia 1.

B enim, quod *Deus ſuper omnia* dicitur, Deus naturaliter eſſe oſtenditur. Deus enim aliquando nũcupatiuè, aliquando verò eſſentialiter dicitur. Nuncupatiuè, ſicut Moyſi dictum eſt: *Ecce conſtitui te Deum Pharaonis*. Eſſentialiter, ſicut ait: *Ego ſum Deus Abraham, & Deus Iſaac, & Deus Iacob.* Qui verò nuncupatiuè dicitur Deus, inter omnia: qui autem eſſentialiter dicitur *Deus, ſuper omnia.* Vt ergo Paulus oſtenderet Chriſtum naturaliter Deum, non hunc Deum tantummodò, ſed *ſuper omnia* Deum memorauit. Quia & electus quiſque, ſicut præmiſimus, vel in exemplo prærogando poſitus, dici Deus poteſt, ſed inter omnia, quantum nuncupatiuè: *Chriſtus* autem *Deus ſuper omnia*, quia naturaliter *Deus*. Et hoc Amen, id eſt, verè. Et propterea eſt dolor cordis Apoſtolo, quia iſte tantus ac talis non recipitur à Iudæis, de quorum ſtirpe generatus eſt. Et in quibus tanta fuerunt bona, dolet cur tanta nunc mala ſint. Nihilominus tamẽ laudat iudicij veritatem, ne ſententia Dei in propinquos & fratres ſuos diſplicere videatur, & vel auſtera eſſe, vel nimia. Nam ſubdit:

Exodi 7.

Non autem quod exciderit verbum Dei. Non enim omnes qui ex Iſrael, ij ſunt Iſraelitæ: neque qui ſemen ſunt Abrahæ, omnes filij: ſed in Iſaac vocabitur tibi ſemen. id eſt, non qui filij carnis, hi filij Dei: ſed qui filij ſunt promiſsionis, æſtimantur in ſemine. Promiſsionis enim verbum hoc eſt. Secundùm hoc tempus veniam, & erit Saræ filius.

Doleo, inquit, de perditione iſtorum, ſed non ideo *quòd exciderit verbum Dei*; id eſt, non

propterea quòd euanuerit promiſsio Dei, qui ſemen Abrahæ ſaluari promiſit. Non ob hoc tamen contriſtor, *quòd exciderit verbum Dei*, quia non excidit, non irritum eſt deductum, ſed ratum & ſtabile manet, licet quidam illorum non crediderint: quia verbum promiſsionis non eſt factum Iudæis tantum, ſed electis. *Non enim omnes qui* ſunt *ex Iſrael*, id eſt, ex carnali ſtirpe Iacob, hi *ſunt Iſraelitæ*, id eſt, per meritum fidei & iuſtitiæ in Iſraelitica ſorte numerandi: neque quia *ſemen ſunt* ſecundùm carnem, idcirco omnes filij ſunt. Multi enim ex eo carnaliter procreati ſunt, qui non cenſentur eius filij, ſicut omnes, quos Cethura peperit, vel filius Agar. Itaque verbum Dei excidere, eſſet promiſſa non impleri. Sed volens Apoſtolus oſtendere, quia non excidit verbum diuinæ promiſsionis, *non enim omnes*, inquit, *qui ex Iſrael*, hi *ſunt Iſraelitæ: neque qui ſemen ſunt Abrahæ, omnes filij, ſed in Iſaac vocabitur tibi ſemen.* Hic enim declarat illos, qui non crediderunt, non eſſe Iſraelitas vel filios Abrahæ, nec Deum promiſiſſe vel decreuiſſe illos fore ſaluandos. Et ideo incipit ratiocinari, quare alto & iuſto iudicio Dei, repulſis illis, gentes ſint intromiſſæ. *Non omnes* illi ſunt *filij*, & idcirco habituri hæreditatem aut ſalutem, *ſed in Iſaac*, inquit, *vocabitur tibi ſemen, non qui filij carnis, hi* ſunt *filij Dei: ſed qui filij ſunt promiſsionis, æſtimantur in ſemine. In Iſaac* quippe, qui Abrahæ promiſſus eſt filius, præfigurati ſunt, non qui in ſeipſos iuſtos, ſed quos Deus fuerat ipſe facturus. Propter quod & *filij promiſsionis* dicuntur, ac per hoc ipſi *filij promiſsionis*, vt ſint *ſemen Abrahæ, in Iſaac* vocantur, id eſt, in Chriſtum. vocante gratia, congregantur. *Filij* enim *carnis* pertinent ad terrenam *Ieruſalem, quæ ſeruit cum filijs ſuis: promiſsionis* autem filij ad eam, quæ *ſurſum eſt*, liberam matrem noſtram æternam in cœlis. Hi ergo verè ſunt *filij Abrahæ*, qui

G

D gratuito Dei munere ſicut Iſaac promittuntur, & gratuito eius munere boni efficiuntur. Nam ſicut Iſaac non meruit, vt naſciturus promitteretur, ſic & iſti. Et verè promiſſus eſt Abrahæ filius. Nam *hoc eſt verbum promiſsionis*, id eſt, in hoc verbo promiſit Deus: *Secundùm hoc tempus veniam*, id eſt, reuoluto anno oſtendam me tibi adeſſe in effectu virtutis, *& erit* tunc *Saræ filius* in vtero. *Secundùm hoc*, inquit, *tempus veniam*, vt verbi gratia, ſi tunc ver erat vel autũnus, ſequenti anno veniret in vere vel autumno. In hac ſententia contendit Apoſtolus oſtendere, quomodo Iſaac non filius ſit carnis, ſed filius Dei, rediens ad ea, quæ de ipſo in Geneſi ſcripta ſunt. *Promiſsionis*, inquit, *verbum*, &c. Non ergo per ordinem natiuitatis carnalis, Iſaac natus eſt, quippe cùm & Abraam emortui iam corporis haberetur, & vulua Saræ eſſet emortua, ſicut ſuperius oſtenſum eſt: ſed per virtutem eius, qui dixit. *Secundùm hoc tempus veniam, & erit Saræ filius*, id eſt, habebit Sara filium. Meritò igitur non carnis, ſed Dei filius eſſe dicitur, qui & aduentu & ſermone Dei naſcitur, ac propterea ſpiritales Eccleſiæ filios aptiſsimè præſignat.

Non ſolum autem, ſed & Rebecca ex vno concubitu habens, Iſaac patris noſtri. Cum enim nondum nati fuiſſent, aut aliquid egiſſent boni aut mali, (vt ſecundùm electionem propoſitum Dei maneret,) non ex operibus, ſed ex vocante dictum eſt ei: quia maior ſeruiet minori, ſicut ſcriptum eſt, Iacob dilexi, Eſau autem odio habui.

Geneſ. 25.
Malach. 1.

Iſaac.

A Isaac qui promissus est, vtique nullis operibus promeruerat vt nasciturus promitteretur, vt *in Isaac* vocaretur *semen Abrahæ*, id est, illi pertinerent ad sortem Sanctorũ, quæ in Christo est, qui se intelligerent filios promissionis, non superbientes de meritis suis, sed gratiæ vocationis deputãtes, quòd *cohæredes* essent *Christi*. Cùm enim promissum est vt essent, nihil vtique meruerunt qui nondum erant. Promissus, inquam, est Isaac. Sed *non solum* ille promissus est, qui reprobato Ismaele solus possideret hæreditatem patris, *sed & Rebecca* promissionem similem diuinitus accepit, *habens* in vtero geminos *ex vno concubitu Isaac patris nostri*, quem vt patrem habemus imitari. *Ex vno concubitu* habuit eos *Rebecca*, vt non solum de suis, neq; de parentum meritis, sed nec de ipsius quidẽ vnius patris mutata fortè in melius voluntate gloriaretur Iacob, dicens ideo se à Creatore dilectum, quia pater eius, quando eum seminauit, melioribus laudabilioribusque moribus fuit. *Ex vno*, inquit, *concubitu*. Vnum tunc ad seminandos eos meritum patris, vnum ad cõcipiendos meritum matris. Simul enim ambo sunt vno tempore concepti. Promissio facta Saræ vel Abraæ, ostendit quòd nullus propter genus saluatur: ista Rebeccæ, quòd propter nullum meritum suum vel parentum aliquis eligitur, sed sola gratia. Vel ne quis diceret, quòd Ismael, ex ancilla concubina genitus, non debuit hæres fieri; sed Isaac, ex libera vxore natus, quod scilicet ille per indignitatem matris sit hæreditate priuatus, & iste non per Dei gratiam, sed per matris meritum & diunitatem sit hæres effectus, proponit Apostolus exemplum de alijs duobus, id
B est, de Esau & Iacob, in quibus vnum fuit meritum patris & matris, & ex quibus alter reprobatus est, alter verò sola gratia electus. Et hi duo, sicut duo filij Abraæ, tenuerunt figuram reprobandorum & saluandorum. Diximus quòd *Rebecca* geminos in vtero portans, accepit diuinitus promissionem, in qua declaratum est, quòd alter eorum reprobandus esset, & alter eligendus. Nam *dictum est ei, quia maior seruiet minori*. Et tunc facta est hæc promissio, quando nec boni nec mali quicquam adhuc fecerãt filij. *Cùm enim*
Gen. 25. *nondum nati fuissent, aut aliquid egissent boni aut mali*, quia & in vtero videri possent aliquid meruisse luctando, *dictum est ei*, id est, matri, *quia maior seruiet minori*. Ideo tunc *dictum est*, *vt propositum*, id est, præfinitio vel præordinatio *Dei*, *maneret*, id est, impleretur & rata constaret *secundum electionem*, id est, secundùm gratiam, qua eligit quos eligit. Et *dictum est non ex operibus* patris vel matris, nec ex futuris operibus filiorum, *sed ex vocante*, id est, ex Deo, qui per gratiã vocabat Iacob. Nam si futura opera vel bona huius vel mala illius, quę Deus vtique præsciebat, vellet Apostolus intelligi, nequaquam diceret, *non ex operibus*, sed diceret, ex futuris operibus. *dictum est ei*, inquit, *quia maior*, id est, Esau, qui erat primogenitus, *seruiet minori*, id est Iacob. Hic iam seruitus vnius, & libertas alterius prænuntiata est. Et vtique seruitus actionem iniquitatis hoc loco designat, libertas verò actionem iustitiæ. Nam si ad corpoream seruitutem respiciamus, magis videbitur Iacob illi seruisse, quam ipse Iacob. Iacob quippe de Mesopotamia rediens, obtulit ei multa munera, & dominum eum vocauit, & humiliter adorauit. Quomodo igitur seruiuit ei Esau, nisi affligendo eum & premendo ac persequendo? Vnde Salo-
Prou. 11. mon ait: *Qui stultus est, seruiet sapienti*. Quia contra sapientis vitam dum stultus præeminens terro- C
rem potestatis exercet, dum hunc laboribus fatigat, contumelijs lacerat, profectò hunc ab omni vitiorum rubigine vrendo purgat. Stultus ergo sapiẽti & dominando seruit, quem ad meliorem statum premendo prouehit. Et iuxta hunc modũ Esau fratri suo seruiuit. Secundùm literam autem Esau descendit, seruiuit minori, id est, subditus fuit populo Iudaico. Allegoricè verò Esau, id est, populus Iudæorum, qui fuit primogenitus, seruiuit minori, id est, populo Christianorum, qui sequutus est. In qua sententia B. Apostolus etiam testimonium Malachiæ longè posterioris assumpsit, vt intelligeremus hoc apertum postea per Prophetam, quòd antequam illi nascerentur, erãt Iudæi prædestinatione per gratiam. Ita, inquit, *dictum est, quia maior seruiet minori, sicut scriptum est*, id est, sicut in Genesi legitur, & sicut Malachias lõgè post de hac re antiquum Dei consilium declarauit, dicentis: *Iacob dilexi*, Malach. 1.
Esau autem odio habui. Hoc enim quod dicitur, *sicut scriptum est*, & ad librum Genesis, & ad scripturam Malachiæ refertur. Quid vero Deus diligebat in Iacob, antequam fecisset aliquid boni, nisi gratuitum misericordiæ suæ donum? Quid autem oderat in Esau, antequam natus fecisset aliquid mali, nisi originale peccatum? Nam nec in illo diligeret iustitiam, quã nullam ille fecerat: neque in isto odisset naturam, quam bonam ipse fecerat. Nam antequam nascerentur, nihil boni vel mali fecerant. Quo dicto declaratur, quia nec in vtero peccauerunt, aut iustitiam fecerunt, nec in cælo animæ ipsorum ante corporum societatem conuersatæ sunt, secundùm fabulas gentilium. Nam si animæ illorum in cœlo fuissent antequam corporibus sociarentur, fecissent vtique ibi aliquid boni vel mali. Sed nihil D
fecerant. Vnde patet, nec illorum animas in cęlo vnquam ante natiuitatem fuisse. Nihil egerant, & quãtum ad originale peccatum attinet, ambo pares erant: quantum autem ad proprium vllius eorum, nullum erat. Et tamen vnus eorum eligitur, alter reprobatur: vnus succedit in hæreditatem, alter exhęredatur. Non facit Deus populum suum de Esau, sed facit de Iacob. Semen vnum, diuersi qui concepti sunt: vnus vterus, diuersi qui nati sunt. Dum essent in vtero, *dictum est* matri, *quia maior seruiet minori*: & *dictum, non ex operibus, sed ex vocante*, id est, ex eo, qui vocando ad fidem gratis iustificat impium, *vt secundùm electionem propositum Dei maneret*, non meritum hominis anteiret. Non enim dicit *electionem* voluntatis humanæ vel naturæ, compar enim esset in vtroque mortis damnationisque conditio, sed *electionem* procul dubio gratiæ, quę non inuenit eligendos, sed facit. *Propositum* iustificationis manet non secundùm debiti, sed *secundùm* gratiæ *electionem*, qua eligendos facit Deus, non inuenit, quia nequaquam inuenit opera bona in hominibus quæ eligat, sed facit vt ipsi faciant opera, quæ possit eligere. Nemo autem eligitur, nisi iam distans ab illo qui reijcitur. Et propterea electionem præcedit iustificatio. Et tamen ex his duobus antequam aliquid egissent, alter electus est, & alter repulsus, vt intelligat Iacob ex illa massa originalis iniquitatis, vbi fratrem, cum quo habuit communem causam, videt per iustitiam meruisse damnari, non nisi per gratiam se potuisse discerni.

Quid ergo dicemus? Nunquid iniquitas apud Deum? Absit. Moysi enim dicit: Miserebor cui miserebor. & Exod. 33.
mise-

A *misericordiam præstabo cui miserebor. Igitur non volentis neque currentis, sed miserentis est Dei. Dicit enim scriptura Pharaoni, quia in hoc ipsum excitaui te, vt ostendam in te virtutem meam, & annuntietur nomen meum in vniuersa terra. Ergo cui vult miseretur, & quem vult indurat.* Exod. 9.

Cùm rem stupendam proposuisset Apostolus, quomodo de nondum natis, nec aliquid agentibus boni vel mali, rectè dici potuerit, quòd vnum Deus dilexerit, & alterum odio habuerit, ipse sibi obiecta quæstione motum exprimens auditoris *Quid ergo dicemus*, inquit. *Nunquid iniquitas* est *apud Deum? Absit.* Vidit enim quidam his auditis humana posset infirmitas, vel ignorantia cogitare, & eandem quæstionem sibi proponit. Si, inquit, Esau & Iacob necdum nati erãt, nec aliquid boni, aut mali egerant, vt vel promererentur Deum, vel offenderent, & electio corũ atque abiectio, non merita singulorum, sed voluntatem eligentis & abijcientis ostenderet, *ergo quid dicemus? Nunquid* inferemus, quòd *iniquitas* sit *apud Deum*, qui alterum eligit, & alterum abijcit, cùm vterque sit æqualis meriti, imò nullius meriti? *Absit*, vt *apud* eum sit *iniquitas*. Et quare *absit?* Quia hunc per misericordiam eligit, illum per iustitiam reprobat, in quo neutro *est iniquitas*. Hunc per misericordiam, quia ita *dicit Moysi Miserebor*, vt credat, *cui miserebor*, vt eum vocem: *& misericordiam præstabo*, vt bene operetur, *cui* misertus fuero, vt credat. Vel *miserebor* vocando, *cui miserebor* prædestinando: *& misericordiam præstabo*, vitam perennem dando, *cui miserebor*, bona opera largiendo. Vel *miserebor* inspirando bonam voluntatem, *cui miserebor* secundùm

B prædestinationem: *misericordiam præstabo* secundùm bonæ voluntatis executionem, dando gratiam ad omne opus bonum peragendum, *cui miserebor* peccata dimittendo. In quibus verbis docemur, ex illa massa primi hominis, cui mors meritò debetur, non ad merita hominum, sed ad Dei misericordiam pertinere, quòd quisque liberatur: atque ita non esse iniquitatem *apud DEVM*, quia neque remittendo, neque exigendo quod debetur, iniustus est. Ibi enim gratuita est indulgentia, vbi iusta posset esse vindicta, vt hinc euidentius appareret à pœna debita liberato & gratis iustificato, quantum beneficij conferatur, quòd alter æqualiter reus sine punientis iniquitate punitur. Non enim iniquus est Devs, siue iudicium pœnale ingerat digno, siue misericordiam præstet indigno. Ambo itaque gemini natura filij iræ nascebantur, nullis quidem operibus proprijs, sed originaliter ex eodem vinculo damnationis obstricti. Sed qui dixit, *Miserebor cui miserebor, Iacob dilexit* per misericordiam gratuitam, *Esau autem odio habuit* per iudicium debitum. Quod cùm deberetur ambobus, in altero agnouit alter non de suis distantibus meritis sibi esse gloriandum, quòd in eadem causa supplicium non incurrit, sed de diuinæ gratiæ largitate. Similiter & omnis, quicunque misericordiam consequitur, de propriarum virtutum meritis gloriari prohibetur, dicente Domino, *Miserebor cui miserebor*. Non enim ait, *Miserebor* talibus vel talibus: sed, *Cui miserebor*, vt neminem præcedentem bonis operibus suis misericordiam tantæ vocationis meruisse demonstret. In eo autem quòd addidit, *& misericordiam præstabo cui miserebor*, intelligendum

C fortasse est, quòd aut ipsius misericordiæ suæ firmitatem Devs ista repetitione monstrauit, sicut *Amen, amen*; sicut *fiat, fiat*; sicut repetitio somnij Pharaonis, pluraque similia: aut in vtrisque populis, id est, gentibus & Hebræis, hoc modo prænuntiauit misericordiam se esse facturum, Et quandoquidem nullo præcedente merito Deus per misericordiam elegit Iacob, & sic cæteros, *igitur non volentis, neque currentis*, id est, operantis, est vt perueniat ad vitam, *sed miserentis est Dei*, qui præstat illi misericordiam. Si hoc, inquit, recipimus, vt faciat Devs quodcunque voluit, & absque merito & operibus, vel eligat aliquem, vel condemnet, *igitur non est volentis neque currentis* hominis, *sed miserentis* DEI. Non ergo ideo misertus est Devs, quia voluit & cucurrit Iacob, sed ideo voluit & cucurrit Iacob, quia misertus est Devs. Paratur enim voluntas à Domino, & à Domino *gressus hominis dirigentur, & viam eius volet*. Dein quia propter Iacob dicta est ista sententia generalis, *non volentis neque currentis, sed miserentis est* DEI, datur etiam exemplum de Pharaone, propter id, quòd dictum est, *Esau autem odio habui*, & subditur: *Dicit enim scriptura*, &cæt. Esau per iustitiam Devs reprobauit, quia hoc *dicit scriptura*, inducens Devm loquentem *Pharaoni* per Moysen, *quia in hoc ipsum excitaui te, vt ostendam in te virtutem meam*. Non feci te malum, sed excitaui. Malus enim eras, sed quasi sopitus. Ego autem ostendens tibi signa, & mandans vt populum meum dimitteres, *excitaui te* in eandem malitiam, vt deterior fias. Hoc enim iustum est, vt *qui in sordibus est, sordescat adhuc*. Neque hoc est inutile, quod excitatus es, sed *vt in te* obdurato & resistente *ostendam virtutem meam*, multiplicando signa mea, & ad vltimum te submergendo, atque populum meum potenter liberando: *& annuntietur nomen meum in vniuersa terra*, id est, fama & gloria nominis mei resonet vbique terrarum, & omnes gentes notitiam meam discant, fama virtutis operum meorum vbique diuulgata, scilicet quomodo valida manu populum meum eduxerim de medio inimicorum suorum, & ipsos à tergo persequentes in mari rubro submerserim, vt nec vnus superesset. Post hæc ad vtrunque, id est, ad illud, quod dictum est de Iacob; & ad illud, quod de Esau, vel de Pharaone concluditur. Quandoquidem, inquit, Deus sola misericordia Iacob elegit, Esau autem iustè reprobauit, vel Pharaonem excitauit in perniciem ipsius, quia vtrunque sic voluit, *ergo cui vult miseretur, & quem vult indurat. Miseretur* vtique gratuito dono, *indurat* autem iustissimo merito. *Miseretur* secundùm gratiam, quæ gratis datur, non meritis redditur: *indurat* autem secundùm iudicium, quod meritis redditur. *Miseretur* magna bonitate, *indurat* autem nulla iniquitate, vt nec liberatus de suis meritis glorietur, nec damnatus nisi de suis meritis conqueratur. Sola enim gratia Redẽptoris discernit à perditis, quos in vnam perditionis concreuerat massam, ab origine ducta causa communionis. Cùm ergo totus mundus iustissimè posset damnari, Deus *cui vult miseretur, & quem vult indurat*, id est, non *miseretur* ei, nec emollit cor eius, nec tamen iniusta est eius voluntas volentis alij misereri, alijq; non volentis. Quis enim dicat aliquem potentem iniustè agere, si ex duobus reis vnum iustè velit interimere, & alterum misericorditer liberare? Sic & Devs in nullo potest

Psal. 36. Psal. 68. Apoc. 17. D

Ff repre-

A reprehendi, siue damnet, siue misereatur. Meritum enim misericordię nullum est, meritum autem indurationis est peccatum totius massæ dānatæ. Nec *indurat* Deus impartiendo duritiam, sed non impartiendo misericordiam, sicut nec digni sunt. Quod facit æquitate occulta, ab humanis sensibus remota.

Dicis itaque mihi: Quid adhuc queritur? Voluntati enim eius quis resistit? O homo, tu quis es qui respondeas Isaia 4. *Deo? Nunquid dicit figmentum ei qui finxit se, quid me* Iere. 18. *fecisti sic? An non habet potestatem figulus luti, ex eadem massa facere aliud vas in honorem, aliud verò in contumeliam?*

Ex prædicta sententia præuidit Apostolus moueri audacem infirmitatem eorum, scilicet qui secundùm coniecturas cordis humani, inscrutabilem altitudinem iudiciorum Dei cogitare conantur, & de culpis suis se excusare nituntur, & hanc sibi ex aduerso opponens ait: Quoniam dixi, quia Deus *cui vult miseretur, & quem vult indurat, itaque*, id est, ergo *dicis* id est, obijcis, *mihi: Quid adhuc queritur* Deus de nobis? Nam *voluntati eius quis resistit?* Hoc est dicere: Quid de nobis fit querela, quòd Deum offendamus malè viuendo, cùm illius voluntati nemo possit resistere, qui nos obdurauit misericordiam non præstando? Conqueritur enim Deus sæpe de hominibus, sicut per innumerabiles apparet scripturarum locos, quòd Luca 1. nolunt credere, & rectè viuere. Vnde & fideles ac facientes voluntatem eius, conuersari dicuntur *sine querela*, eò quòd de illis non quæratur Scriptura. De diuersis autem queritur. Sed cur, inquiunt, *queritur* atque causatur nos vel bona non fecisse, vel mala fecisse, cùm in potestate illius B sit & voluntate, absque bonis vel malis operibus, vel eligere aliquem, vel abijcere, præsertim cùm *voluntati eius* humana fragilitas resistere non possit? Cur querelam faceret de peccatis hominum, cùm nequeat vitare quod ipse vult? Sic solent carnales in voluptatibus viuentes aduersus DEVM murmurare, & *voluntati eius*, non suo vitio quòd mali sunt, deputare, validamque contra eum talibus verbis calumniam parare. Quos redarguit Apostolus ab huiusmodi præsumptione, & quæstionem eorum breui sermone dissoluit, dicens: *O homo, tu quis es, qui respondeas* DEO? Et est sensus: Et ex eo quod respondere vis, DEO calumniam facis, & quia de scripturis tanta perquiris, vt loquaris contra DEVM, & iustitiam voluntatis eius inquiras, ostendis te esse liberi arbitrij, & posse rectè agere si volueris. Quidam autem stulti putauerunt hoc loco Apostolum in responsione defecisse, & inopia reddendæ rationis repressisse contradictoris audaciam. Sed magnum habet pondus quod dictum est, *ô homo, tu quis es*, &cæt. & in talibus quæstionibus ad suæ capacitatis considerationem reuocare hominem verbo quidem breui, sed re ipsa magna, est redditio rationis. Si enim hæc non capit, quis est qui respondeat? Si autem capit, magis non inuenit quid respondeat. Videt igitur, si capit, vniuersum genus humanum tam iusto iudicio diuino in apostatica radice damnatum, vt etiam si nullus inde liberaretur, nemo rectè DEI posset vituperare iustitiam: & qui liberantur, sic oportuisse liberari, vt ex pluribus non liberatis atque in condemnatione iustissima derelictis, ostenderetur quid commeruisset vniuersa conspersio, & quo etiam istos debitum iudicium

DEI duceret, nisi eis indebita misericordia subuenisset, vt volentium de suis meritis gloriari *omne os obstruatur, & qui gloriatur, in Domino glorietur. O homo, tu quis es qui respondes* DEO? Quis sit ille, attende: quis sis tu, attende. Ille DEVS est, tu homo. Sed iustitiam loqui videris tu, & fons ille iustitiæ siccatus est? Satis sit interim tibi ex fide adhuc viuenti, & nondum cernenti quod perfectum est, sed ex parte scienti, nosse vel credere, quòd neminem DEVS liberet, nisi gratuita misericordia, & neminem damnet, nisi æquissima iustitia. Cur autem illum potius quàm illum liberet, aut non liberet, scrutetur qui potest iudiciorum eius tam magnum profundum, sed caueat præcipitium. *Tu enim homo quis es, vt respondeas Deo?* Respondere enim DEO non posse conuincitur, qui homo nominatur: quia per hoc, quòd de humo sumptus est, iudicia superna discutere dignus non est. *O homo*, id est, carnalis, pertinens ad Adam, *tu* luteus, *quis es*, id est, cuius valentiæ, qui *respondeas* DEO, id est, qui rationibus contra DEVM agas, quòd iniustè eligat & reprobet: siue causas iudiciorum eius inquiras, cur istum eligat, & illum reprobet. DEVS per opera sua quodammodo te interrogat, & tu si causas & rationes operum eius intellexeris, respondebis ei, quia consilium voluntatis eius intelliges. Sed *tu homo quis es*, vt hoc facias? Excede hominem, excede carnalitatem, excede mores & sensus humanos, si vis hoc attingere. Esto prius vnus ex illis, de quibus dicitur, *Sapientiam loquimur inter perfectos*, 1. Cor. 2. & tunc demum rectè, & non præposterè audies, si qua sunt de animarum meritis, & de gratia vel iustitia secreta omnipotentis DEI. Peccatores enim credere iubentur, vt D à peccatis credendo purgentur. Nesciunt enim quòd rectè viuendo visuri sunt. Quapropter cùm videre non possint, nisi rectè viuant; nec rectè viuere valeant, nisi credant, manifestum est à fide incipiendum, vt præcepta, quibus credentes à seculo hoc auertuntur, cor mundum faciant, vbi videri DEVS possit. Ideo rectè dicitur hominibus in vetustate vitæ manentibus, & propterea tenebrosum oculum animi gerentibus, *ô homo tu quis es*, &cæt. Non enim Sanctos hoc loco Apostolus prohibuit à quærendo, de quibus ait: *Spiritalis autem iudicat omnia*, 1. Cor. 2. sed luteos atque terrenos homines, qui adhuc *imaginem* illius portant, qui *primus* factus est *de terra terrenus*: & quia ei, à quo factus 1. Cor. 15. est, obtemperare noluit, in id lapsus est, vnde factus. Talibus ergo dicitur: *O homo, tu quis es qui respondeas* DEO? Et additur: *Nunquid dicit* 1. Cor. 2. *figmentum ei qui se finxit, quare sic me fecisti?* Vbi ostenditur quasi à simili, & etiam à minori, quia DEVS nihil iniustè facit, si vnius miseretur, & ab alio misericordiam auertit. Si, inquit, *figmentum* formatum in immundum vsum, non potest accusare de iustitia fictorem suum, cùm *figmentum* multo dignius opus sit quantum ad figulum, quàm tu homo ad DEVM: tum ille, qui verus figulus, id est, creator & artifex & formator noster est, habet potestatem salua iustitia, *cuius vult* misereri, & *quem vult* indurare. Sed tu quandiu *figmentum es*, nondum perfectus es filius: quia nondum hausisti plenissimam gratiam, qua nobis data est potestas *filios DEI fieri*, vt possis audire: *Iam non dicam vos seruos, sed amicos*, & tamen iam vis respondere DEO, & nosse consilium eius. Qui si hominis tibi æqualis

A æqualis consilium nosse voluisses, impudenter faceres, nisi prius in amicitiam reciperéris. Si ergo consilium DEI nosse vis, prius stude per meritum sanctitatis amicus eius fieri, vt non sis luteum *figmentum*, sed vir spiritalis. Nam vt manifestum sit, non sanctificato spiritui, sed carnali luto ista dici, mox subditur: *An non habet potestatem figulus luti, ex eadem massa facere aliud vas in honorem, aliud in contumeliam?* Ex quo enim in paradiso natura nostra peccauit, iam à Dei prouidentia non secundùm cœlum, sed secundùm terram, id est, non secundùm spiritum, sed secúdùm generationem mortalem formamur, & omnes ex vna massa luti facti sumus, quod est massa peccati. Cùm ergo meritum peccando amiserimus, & misericordia Dei remota, nihil aliud peccantibus nisi æterna damnatio debeatur, quid sibi homo de hac massa vult, vt Deo respondeat, & dicat, Quare *sic me fecisti?* Hæc massa si esset vtique media, vt sicut nihil boni, ita nec mali aliquid mereretur, non frustra videretur iniquitas, vt ex ea fierent vasa *in contumeliam*. Cùm verò per liberum arbitrium primi hominis in condemnationem vniuersa defluxerint, procul dubio quòd ex ea fiunt vasa *in honorem*, non ipsius iustitiæ, quę gratiam nulla præcessit, sed Dei misericordiæ attribuendum est: quòd verò *in contumeliam*, non iniquitati Dei, quæ nulla est, sed iudicio deputãdum est. Qui *figulus* est, cùm fragiles, infirmos, & terrenos facit. Et *ex eadem massa*, quæ tota in Adã perijt, facit secundum voluntatem suam alia vasa *in honorem* per misericordiam, alia *in contumeliam* per iudicium.

Iohan. 1.
Iohan. 15.

B *Quòd si volens Deus ostendere iram, & notam facere potentiam suam sustinuit in multa patientia vasa iræ, apta in interitum, vt ostenderet diuitias gloriæ suæ in vasa misericordiæ, quæ præparauit in gloriam, quos & vocauit nos, non solum ex Iudæis sed etiam ex gentibus sicut in Osee dicit: Vocabo non plebem meam, plebem meam: & non misericordiam consequutam, misericordiam consequutam. Et erit, in loco vbi dictum est eis, Non plebs mea vos, ibi vocabuntur filij Dei viui.*

Ostensum superius est, quia etsi DEVS nihil boni det, non tamen iniquus est, nec potest ei homo respondere. *Quòd*, id est, sed *si* ipse quibusdam etiam bona dedit, quid ei respondebis? Quid dices, si Deus bona illis impendit, scilicet cùm essent apti *in interitum*, *sustinuit* eos *in multa patiẽtia*, & interim dum expectaret, ostendit multis indicijs, vel ipsos nonnunquam puniendo, vel alios coram eis futuram *iram* vt sibi cauerent, & in hoc quòd *sustinuit* & *iram* ostendit, notificauit *potentiam*, quia per malos purgat bonos? Quasi dicat: Potes dicere, quòd iustè subtrahit gratiam, & damnat illos, qui ita expectati noluerunt resipiscere, sed hac gratia abusi sunt. *si volens Deus ostendere* in perditis *iram*, reddendo illis vindictam, & notificare *potentiam suam*, bene vtendo malis, quia tam potens est eius bonitas, vt bene vtatur etiam malis, *sustinuit in multa patientia*, id est, diutissimè patienter tolerauit *vasa iræ*, id est, homines, qui pleni eius ira sunt: *vasa* dico *apta in interitum*, id est, idonea æternæ morti, si hoc fecit Deus, non est inde accusanda eius patientia, sed eorum pertinacia, qui diu expectati noluerunt conuerti. Nam ideo sustinuit eos, cùm sciret non conuertendos, vt fierent inexcusabiles, & per eorum malitiam purgarentur boni. Idcirco *sustinuit* eos, *vt* in futuro seculo *ostenderet diuitias gloriæ suæ*, id est, largifluas opes beatitudinis æternæ, venturas *in vasa misericordiæ*, id est, in electos homines plenos misericordia eius, *quæ* electa *vasa* ipse *præparauit in gloriam*. cùm econtrario *vasa iræ* sint *apta in interitum* cadere. Quia quod à vasis iræ exigit iustitia punientis, hoc vasis misericordiæ dimittit pietas liberantis, & insuper gloriam eis largitur gratia saluantis. Notandum autem, quia in eo, quòd superius ait, figulum habere *potestatem ex eadem massa facere aliud vas in honorem, aliud in contumeliam*, ostendit mysticè Creatorem non posse reprehendi, si *ex eadem* humanæ naturæ *massa* alios creat ad *honorem* sanctitatis, alios autem sic creat, vt abire sinat *in contumeliam* nequissimæ operationis & iustæ damnationis. In eo autem quòd nunc dicit, *quòd si volens Deus* &cæt. declarat quia non potest accusari, si diu viuentes in carne malos patienter tolerat, vt eos in malitia perseuerantes postmodum acerbius puniat: & bonos eorum prauitate vexari permittit, vt eis pro patientiæ meritò maiorem gloriæ coronam reddat. Si eos, quos indurat, patienter sustinet, vt eos iustius damnet, postquam diu sustinuerit, non eius accusanda est patientia & infinita clementia, sed eorum duritia, qui bonitate eius in perditionem abutuntur. Alioqui vnus est solis calor, & secundùm essentias subiacentes alia indurat, alia liquefacit; alia dissoluit, alia constringit. Liquatur enim cera, & induratur lutum, & tamen caloris non est diuersa natura. Sic & bonitas DEI atque clementia *vasa iræ*, id est, populum Iudæorum, & cæteros reprobos *indurat*: *vasa* verò *misericordiæ*, id est, electos, liquat. Non potest *figmentum* fictori suo dicere, cur *me fecisti sic?* quia & ipse fictor habet potestatem facere ex eodem luto, prout voluerit, alia vasa ad honestos vsus, alia ad inhonestos. *Quòd*, id est, *si DEVS volens ostendere iram, sustinuit in multa patientia vasa iræ, tu quis es qui respondeas DEO?* Voluit *DEVS ostendere iram suam*, non vtique animi perturbationem, sicut est, quæ circa homines nuncupatur, sed iustam vindictam, *& notam facere potentiam suam*, ad quam pertinet damnare iniquos. In hoc quoque demonstratur eius potentia, quòd & malis bene vti optimus possit. *Ostendere* ergo voluit hanc *potentiam*, qua bene vtitur etiam malis, multa illis naturalia & temporalia bona largiens, eorumque malitiam & comparationem ad exercendos & admonendos bonos accommodans, vt in eis discant agere gratias Deo, quod ab eis, non suis meritis, quæ in eadem massa paria fuerunt, sed illius miseratione discreti sunt. Si enim soli hi crearentur ex Adam, qui essent per gratiam redimendi, & præter hos, qui vt Iudæi in filios adoptantur, nulli alij homines nascerentur, lateret beneficium, quod donaretur indignis, quia nullis ex eadem damnabili stirpe venientibus debitum supplicium redderetur. *Volens* itaque *DEVS ostendere iram, & notificare potentiam suam, sustinuit in multa patientia vasa iræ*, aptata *in interitum*, id est, reprobos homines, in quibus latet ira eius, qui aptati sunt in perditionem, longanimiter tolerauit, vt ordinatè disponeret eos, & vteretur illis ad instructionem salutis eorum, quorum miseretur, ideoque *vasa misericordiæ* vocantur. Non quòd illi essent necessaria siue angelica, siue humana peccata, cui nec iustitia creaturæ cuiusquam est necessaria, sed *vt ostenderet diuitias gloriæ suæ in vasa misericordiæ* C D

A ne se in bonis operibus tanquam de proprijs extollerent viribus: sed humiliter intelligerent, nisi illis DEI gratia non debita, sed gratuita subueniret, id fuisse reddendum meritis suis, quod alijs in eadem massa redditum cernerent. Ita enim quid sibi præstetur discunt gratis iustificati, dum non suo merito, sed gloria ditissimæ DEI misericordiæ discernuntur à damnatis, cum quibus eadem iustitia fuerant & ipsi damnandi: Cæteri autem homines ad illam gratiam non pertinentes, quorum tamen & animam & corpus Dei bonitas operata est, & quicquid habet ipsa natura præter vitium, quod eidem infixit superbientis voluntatis audacia, propter hoc à DEO (qui illos ita peccaturos, vt æterno essent igne damnandi, sine dubitatione præsciuit) creati sunt, vt in his ostenderet liberum desertoris arbitrium sine sui gratia quid valeret, & in eorum iustis ac debitis pœnis *vasa misericordiæ*, quæ non suorum operum meritis, sed gratuita DEI gratia discreta sunt ab illa concreatione, quid sibi collatum esset, addiscerent: *vt omne os obstruatur, & qui gloriatur, in Domino glorietur.* *Vt ostenderet*, inquit, *diuitias gloriæ suæ*, qua glorificatur in Sanctis, benefaciens eos operari, *in vasa misericordiæ*, id est, in homines, quos replet sua misericordia, *quæ*, id est, quos homines electos *præparauit*, id est, præordinauit ad *gloriam* æternam. *Quos & vocauit*, scilicet *nos, non solùm ex Iudæis*, vt ipsi Iudæi volebant, *sed etiam ex gentibus*, vt ex vtrisque fieret vnus credentium populus. Ex quo ostenditur, non gentes eligi vel Iudæos, sed hominum voluntates diuinitus illuminatas. *Quos & vocauit nos*, pro eo positum est, ac si dixisset: Sicut *nos quos vocauit non solùm ex Iudæis, sed etiam ex Gentibus*. Superiora enim quasi de Pharaone & Aegyptijs, qui fuerunt *vasa iræ*, & de filijs Israel, qui erant *vasa misericordiæ*, disputare videtur. Nunc autem, ne solùm illi antiqui Israelitæ intelligerentur *vasa misericordiæ*, ostendit quia & nos, qui ad nouam gratiam vocati sumus, non solùm ex illo Hebræorum populo, sed etiam ex gentilitate, vocata vasa sumus eiusdem misericordiæ. Etiam ex gentibus vocauit nos Deus, *sicut* ipse *dicit*, loquens *in Osee: Non plebem meam*, id est, gentilitatem, quæ non erat plebs mea, *vocabo plebem meam*, id est, vocabulum peculiaris populi mei dabo illi in gratiam nominis Christiani. *& non misericordiam consequutam*, id est, eandem gentilitatem, quæ misericordiam consequuta non fuerat, sed sine misericordia perditioni relicta erat, *vocabo consequutam misericordiam*, id est, hoc vocabulum illi dabo, vt appelletur consequuta misericordiam, vt nomen indicet beneficium. *Et erit* istud in tempore gratiæ *in loco*, id est, in terra gentium. *Vbi dictum est eis* diuinitus, *Non plebs mea*, estis *vos ibi*, id est, in eadem gentium regione *vocabuntur*, qui ibi fuerint, *filij DEI viui.* Per hoc quod DEVS gentiles ad cultum suum non vocabat, sed in errore reliquerat, dicebat eis: *Non plebs mea vos.* Sed in loco gentium, vbi hoc antea dictum est, ibi postmodum prædicata per Apostolos Euangelij gratia, vocati sunt, qui illic crediderunt, *filij DEI* non mortui, sed *viui.* Coluerunt enim prius multos deos mortuos, id est, homines mortuos, quos sibi deos constituerant, sicut Iouem, & Apollinem, & Herculem, & ideo ne quis talium intelligeretur nunc Deus à Propheta dici, cùm de gentibus sermo esset, cognominauit DEVM viuum.

Roma. 3.
1.Cor. 1.

B

C *Isaias autem clamat pro Israel: Si fuerit numerus filiorum Israel tanquam arena maris, reliquiæ saluæ fient. Verbum enim consummans & abbreuians in æquitate: quia verbum breuiatum faciet Dominus super terram. Et sicut prædixit Isaias, Nisi Dominus sabaoth reliquisset nobis semen, sicut Sodoma facti essemus, & sicut Gomorrha similes fuissemus.* Isaia 10. Isaia 1.

Quia hos dixerat vocatos non solùm ex Iudæis, sed etiam ex gentibus, & gentium vocationem, de quibus minus videbatur, astruxerat prophetico testimonio; vult similiter autoritate prophetica Iudæorum vocationem ostendere. Osee dicit de gentium conuersione, sed *Isaias clamat*, id est, apertè & publicè testatur *pro Israel*, id est, pro conuersione Iudæorum. *Si fuerit numerus* &c. Hoc est, etiam si multitudo non crediderit, tamen pauci credent. Et reuerà, si legamus Iosephum quanta hominum in Ierusalem & in Iudæa fuerit multitudo quando passus est Dominus, intelligemus vix paucos in Apostolis & in Apostolicis viris saluatos esse ex Iudæis. Sed non, quia fracti sunt infideles & superbi, ac per hoc infructuosi rami, vt insereretur oleaster gentium, ideo perire potuit radix Patriarcharum & Prophetarum. Quia *si fuerit*, inquit, *numerus filiorum Israel* sicut *arena maris*, id est, si fuerint tot Iudæi, vt non possint numero comprehendi, sed omnem supputationem vicerit multitudo eorum, sicut *arena*, quæ non potest numerari, *reliquiæ saluæ fient*, id est, illi, quos sibi Dominus relinquet, quando alios abijciet, saluabuntur. Vel *si numerus* eorum *fuerit* sterilis & grauis vt *arena maris, reliquiæ*, quæ erunt fulgentes & cœlo inhærentes sicut stellæ, saluabuntur. Vtrunque enim promissum est Abraæ. *Erit*, inquit, *semen tuum sicut stellæ cœli & velut arena, quæ est in littore maris.* Verè saluabuntur, nam *verbum* erit *consummans & abbreuians in æquitate.* Ideo saluabuntur, quia *verbum* Euangelij, quod eis tradetur, erit *consummans* hominem in iustitia, id est, perfectionem iustitiæ dans, & ea *consummans* ac perficiens, quæ lex non poterat. *Et abbreuians*, id est, in vno geminæ charitatis præcepto comprehendens omnia, quæ lex multiplicibus præceptis instituerat. *Et* erit *abbreuians in æquitate*, secundùm illud: *Quod tibi non vis ab alio fieri, tu alij ne feceris. Et prout vultis vt faciant vobis homines, & vos facite illis similiter.* Vel in vno Christo *abbreuians* omnia legalia, & hoc *in æquitate*, quia æquum est hoc *verbum* breuiari, vt nihil desit ad iustitiam de omnibus præfiguratis. Siue *in æquitate*, quia quæ æqua sunt, retinet, vt moralia: quæ ius est tolli, tollit, vt figuras. Verè nouum *verbum* erit *abbreuians*, *quia verbum breuiatum faciet Dominus* Iesus *super terram*, id est, vt compendio fidei per gratiam saluos faciat credentes, non per innumerabiles obseruationes, quibus Iudæorum plebs seruiliter onerata premebatur. Hoc *verbum* fecit *Dominus super terram*, conuersans inter homines. Dictum fuit, reliquias esse saluandas ex multitudine pereuntium. *Et sicut* iterum *prædixit Isaias. Nisi Dominus sabaoth*, id est, exercituum, cui seruiunt exercitus Angelorum & hominum, *reliquisset nobis* Iudæis *semen*, id est, electos filios, qui disseminarentur per orbem, *sicut Sodoma facti essemus, & sicut Gomorrha similes fuissemus*, id est, sicut in Sodoma & Gomorrha post discessum Loth soli reprobi

D
Gen. 22.
Tob. 4.
Matth. 7.

A reprobi remanserunt, qui simul perirent: ita & nos in Ierusalem post Christi resurrectionem soli reprobi & perituri remansissemus. Hi enim, qui ex circuncisione crediderunt, vocantur *semen*, quia sparsi per terras multiplicati sunt, & velut grana seminis copiosam segetem fidelium germinauerunt. Et propter istos non fuerunt Iudæi *sicut Sodoma & Gomorrha*, quia non omnes fuerunt reprobi, nec omnes perierunt, quoniam isti sunt electi atque saluati de multitudine illorum.

Quid ergo dicemus? Quòd gentes, quæ non sectabantur iustitiam, apprehenderunt iustitiam, iustitiam autem quæ ex fide est: Israel verò sectando legem iustitiæ, in legem iustitiæ non peruenit. Quare? Quia non ex fide, sed quasi ex operibus. Offenderunt enim in lapidem of-
Isaia 28. *fensionis, sicut scriptum est: Ecce pono in Sion lapidem offensionis, & petram scandali: & omnis, qui credit in eum, non confundetur.*

Ab autoritate vtriusque Prophetæ infert:
Osee 2. Quandoquidem, inquit, Osee de gentibus dicit, *Vocabo non plebem meam, plebem meam*, & *Isaias* de filijs Israel *clamat*, quia *reliquiæ* eorum saluabuntur, id est, pauci de multitudine: *ergo quid dicemus*, id est, quid per hæc Prophetarum dicta de gentibus & Iudæis diffiniemus? Istud possumus ex prædictis oraculis inferre & asserere, *quòd gentes, quæ* neque per hostias, neque per voluntatem *sectabantur iustitiam, apprehenderunt iustitiam*, non quamcunque, non eam, quæ est ex lege, sed eam *iustitiam, quæ est ex fide*, id est, per gratiam: quia non superbierunt, sed in Christum crediderunt. Sed *Israel*, id est, carnalis populus Iudæorum, *se-*
B *ctando* per carnales obseruantias *legem iustitiæ*. id est, legem, quæ est iustitiæ bene intellecta, *non peruenit in legem iustitiæ*, id est, venit quidem aliquantulũ *in legem iustitiæ*, sed *non peruenit* in eam, quia quamuis opera legis faceret, non tamen ex amore iustitiæ fecit ea, sed ex timore pœnæ, & ita cordis innocentiam habere non potuit. Vbi probatur vera esse supradicta sententia, quia *non volentis neque currentis, sed miserentis est Dei*: quoniam *gentes*, vt dictum est, *quæ iustitiam non* quæsierunt, *iustitiam* inuenerunt: & *Israel*, qui *legem iustitiæ* sectabatur, non potuit in eam peruenire.
Psal. 65. *Terribilis* ergo Deus *in consilijs super filios hominum*, & iudicia eius occulta sunt, non iniusta. *Gentes, quæ non sectabantur iustitiam*, quæ ex lege est, quasi propriam suam *apprehenderunt iustitiam, quæ est ex fide. Israel* autem sectans per opera *legem iustitiæ, non peruenit* corde *in legem iustitiæ*. Et *quare*? Quasi diligenter hoc attendamus, cur in eam peruenire non potuit. *Quia non ex fide*, id est, quia non sperauit in DEVM, non illam petiuit à DEO, non credidit in eum, qui iustificat impium. *Non ex fide, sed quasi ex operibus*, id est, *quasi* iustitiam per semetipsum operans, non in se credens operari DEVM. DEVS est enim *qui operatur in nobis & velle & operari pro bona voluntate*. Sed *Israel non* quærebat iustificari *ex fide, sed quasi ex operibus*, quia fidẽ non putauit esse causam & principium iustitiæ, sed opera carnalium obseruationum iustitiæ principium esse credidit, & glorians quasi de operibus, exclusit à se gratiam: ac quasi de sanitate præsumens, respuit medicinam. Verè *non ex fide* iustificari quæsiuit populus Iudæorum, *sed* velut *ex operibus*: nam *offenderunt in lapidem offensionis*, id est, Christum humilem per superbiam suam calcare volentes, gressum suæ

rectæ actionis læserunt, & quassati corruerunt. C
Quasi ipsa sua iustitia *offenderunt* in Christum, quia velut de iustitia timuerunt, & fidem Christi spreuerunt. Qui ad similitudinem parui lapidis, à quo non cauetur, fuit eis habilis ad offendendum, latens in humilitate. Omnibus quoque malis est ipse Christus lapis *offensionis*: quia quicquid dicit, amarum est illis, & commouentur ex dictis eius. Ita *offenderunt in* hunc *lapidem, sicut scriptum est* apud Isaiam dicente Pater: *Ecce pono in Sion lapidem offensionis*, id est, per incarnationis mysterium *pono* Christum *in Sion*, hoc est, in Ecclesia fundamentum, qui Iudæis erit lapis *offensionis*, quia nõ sibi cauebunt ab illo humili & paruo, propter suæ mentis cæcitatem, sed offendent in eum & corruent. *& pono* ibi *petram scandali*. Id est, eundem Christum, qui in passione erit illis petra *scandali*, id est, deformis & asper & durus, in quo scandalizabuntur irascentes & indignantes, cùm se Filium DEI dixerit. Lapis vocatur politus & lubricus, quando si calcatur, pes citò labitur: petra verò dicitur, quando est inculta & aspera. Christus ergo in natiuitate vel in conuersatione & prædicatione sua Iudæis fuit lapis *offensionis*, & in passione petra *scandali*: quia qui prius in ortu & humana conuersatione visus est eis contemptibilis & conculcabilis, postmodum in passione nimium deformis & asper illis apparuit. Plus autem est scandalum, quàm offensio: quia scandalum dicitur à Græco, quod est scandalizo, & est propriè impactio pedum. Ita ergo Iudæi *offenderunt in* Christum, vt omnino impingerent pedem ibi & confringerent. Non solum enim contempserunt eum, sed & crucifixerunt. *Pono* hunc *lapidem offensionis*, quantum ad reprobos: & propter electos subiungo, quia *omnis*, siue Iudæ- D
us, siue gentilis, siue seruus, siue liber, *qui* crediderit *in eum, non confundetur*, id est, non erubescet in futuro, cùm ille venerit ad iudicium. Qui enim crediderit in eum, non habebit suam iustitiam, quæ est ex lege, quamuis sit bona lex; sed implebit ipsam legem non sua iustitia, sed data ex Deo. Ita enim *non confundetur*. Nam qui in se gloriatur, *confundetur*: non enim sine peccatis inuenietur. Ille autem tantummodò *non confundetur*, qui in Domino gloriatur. Quicunque illum fide expectant, cùm venerit, gaudebunt. Qui sine fide sunt, cùm venerit, quod nunc non vident, erubescent: quomodo solent confundi qui inueniuntur in aliqua culpa, & eis insultatur ab omnibus: sed tamen non transiet illa confusio nec delebitur. Notandum autem, quia hoc testimonium Apostolus ex duobus locis libri Isaiæ coniunxit. Ita enim ibi legitur: *Ecce ego mittam in fundamentis Sion lapidem probatum, la-* Isaia 28.
pidem angularem, pretiosum, in fundamento fundatum. Qui crediderit, non festinet. Atque alibi in eodem libro: *Et erit*, inquit, *vobis in sanctificationem: in lapidem autem offensionis,* Isaia 28.
& in petram scandali, duabus domibus Israel. Vnde perspicuum est, Apostolos in interpretatione veterum Scripturarum sensum quæsisse, non verba: nec magnoperè de ordine, sermonibusque curasse, cùm intellectui res pateret.

CAPVT X.

F*Ratres, voluntas quidem cordis mei, & obsecratio ad DEVM fit pro illis in salutem. Testimonium enim perhibeo illis, quòd æmulationem DEI*

 habent,

A *habent sed non secundùm scientiam. Ignorantes enim Dei iustitiam, & suam quærentes statuere, iustitiæ Dei non sunt subiecti. Finis enim legis, Christus: ad iustitiam omni credenti.*

Hinc iam incipit de spe Iudæorum loqui, ne etiam gentes superbire audeant aduersus eos. Sicut enim Iudæorum superbia refellenda erat tanquam ex opere gloriantium, sic & gentibus occurrendũ est, ne tanquam Iudæis prælati superbirent. Dixi quia *non* peruenerunt *in legem iustitiæ*, sed *offenderunt in lapidem offensionis*, non quia illos odio habeam, nec quia de illis omnino desperẽ. Nam sciatis *fratres*, quia intima *voluntas cordis mei fit pro illis in salutem*, id est, ex corde volo illorũ salutẽ. *Voluntas quidem cordis mei pro illis* optat, vt accipiant *salutem*, quamuis illorũ voluntas adhuc obsistat. Potens est enim Deus corda illorum conuertere. Non solùm voluntas, sed etiam *obsecratio*, id est, oratio cum obtestatione sacrorum, *fit* à me *pro illis ad Deum in salutem*, id est, vt efficacior sit oratio mea *pro illis*, facio eam cum adiuratione sacrorum, *in salutem* illorum dirigens intẽtionem, hoc est, vt credant, & per fidem consequantur salutem. Non enim aliter saluari poterunt. Quamuis Apostolus eis instanter Euangelium prædicaret, parum tamen esse credebat, nisi *pro illis* etiam oraret vt crederent: quoniam *voluntas* vt ad vera credenda moueatur, non sibi sufficit, nisi per gratiam Deus illi opituletur: nec ipsa conuersio fieri potest sine Dei adiutorio. Obsecro, inquit, *pro illis*, & iustum est vt obsecrem, nam *æmulationem Dei habent*. Nam ego, qui olim similis fui, & idcirco noui intentionem cordis ipsorum, *perhibeo illis testimonium, quòd æmulationem Dei habent*, id est, bono zelo mouentur ad defen-

B dendam legem, *sed non secundùm scientiam*: quia imprudenter agunt, dum nos quasi præuaricatores legis persequuntur. Nesciunt enim quia nos potius quàm ipsi legem adimplemus, qui spiritualiter eam obseruamus: & idcirco bona quidem intentione volunt legem contra præuaricatores defendere, *sed non secundùm scientiam*, quia nesciunt qui sint illa contra quos mouentur. Hoc & Dominus sic prænuntiauit: *Venit hora,*

Iohan. 16. *vt omnis, qui interficit vos, arbitretur obsequium se præstare DEO.* Putabant enim se DEO placere ex eo, quòd Christianos velut pro defensione legis interficiebãt, quia *æmulationem Dei* habebant, *sed non secundùm scientiam.* Verè *non secundùm scientiam.* Nam *ignorantes iustitiam DEI*, id est, quæ à DEO datur per fidem Christi, *& quærentes statuere suam iustitiam*, id est, quam suis viribus per obseruantiam legis putant se facere, *non sunt subiecti iustitiæ DEI*, id est, Christo. De se enim præsumentes, gratiam repellebant, & in Christum propterea non credebant, *ignorantes iustitiam DEI, & suam* volentes *statuere.* Iustitia DEI hîc dicitur, non quia iustus est DEVS, sed quam dat homini, vt iustus sit homo per DEVM. Iustitia autem illorum erat, quia de suis viribus præsumebant, & quasi impletores legis seipsos ex sua virtute dicebant. Ignorabant ergo *iustitiam DEI*, id est, quam dat homini DEVS, qui solus est iustus atque iustificans: & volebant constituere *suam*, id est, velut à se sibi paratam, non ab illo impertitam: & ideo *iustitiæ DEI non* erant *subiecti*, quia superbi erant, de suo putantes, non de DEI placere posse se Deo. Verè ignorabant *iustitiam DEI.* nam *Christus*, quem cæci respuebant, est *finis*, id est, consummatio *legis*, quia in eo lex cõsummatur & perficitur. *Finis*, id est, perfectio legis, est *Christus, ad iustitiam* complendam *omni* in se *credenti*: quia omnis, qui in Christum credit, habet ipsum Christum consummationem legis, vt per eum faciat iustitiam. Sunt enim opera, quæ videntur bona sine fide Christi, & non sunt bona, quia non referuntur ad eum finem, ex quo sunt bona. Talia erant opera istorum, qui *suam iustitiam* quærebant *statuere*, quia ipsum quod dicitur, *Non concupisces*, & cætera huiusmodi mandata sancta & bona sibi tribuebant: quæ vt possit homo facere, DEVS operatur in homine per Christi fidem, qui *finis* est *ad iustitiam omni credenti*, cui per spiritum incorporatus factusque membrum eius, potest quisque, illo incrementum intrinsecus dante, operari iustitiam, de cuius operibus etiam ipse dixit, quia *sine me nihil potestis facere.* *Finis enim* dicitur ipse *Christus*, quia quicquid agimus, ad illum referimus: & cùm ad eum peruenerimus, non habebimus vltra quod quæramus, sed ibi permanebimus. In eum namque dirigitur nostra intentio. Ad quem cùm peruenerimus, non erit vltra quò tendamus, quia ibi est omnium bonorum plenitudo. C Exod. 20. Ioan. 15.

Moyses enim scripsit, quoniam iustitiam, quæ ex lege est, qui fecerit homo, viuet in ea. Quæ autem ex fide est iustitia, sic dicit: Ne dixeris in corde tuo, quis ascendit in cœlum? id est, Christum deducere, aut quis ascendit in abyssum? hoc est, Christum de mortuis reuocare. Sed quid dicit scriptura? Prope est verbum in ore tuo, & in corde tuo. Hoc est verbum fidei, quod prædicamus, quia si confitearis in ore tuo Dominum Iesum, & in corde tuo credideris, quòd Deus illum excitauit à mortuis, saluus eris. Leuit. 18. Ezech. 20. Deut. 30. Ibidem.

Verè *Christus* est *finis legis ad* veram *iustitiam*, nam in ipsa lege, antequam ad Christum veniatur, est quædam vmbratilis iustitia. *Moyses enim ita scripsit.* Probat Apostolus autoritate Moysi duas esse iustitias, quia dixerat Iudæos esse *ignorantes iustitiam Dei, & suam quærentes statuere.* Verè sunt duæ, vna per legem, altera per Christum. *Moyses enim scripsit*, quia *homo quæ fecerit iustitiam*, quæ *ex lege est*, *viuet in ea*, legem hoc loco pro ipsis operibus ponens. Qui autem viuebant in his operibus, timebant vtique, ne si non ea fecissent, lapidationem, vel combustionem, vel aliquid huiusmodi paterentur. Ergo *qui fecerit* (inquit) ea, *viuet in* illis, id est, habebit præmium ne ista morte puniatur: non ergo apud DEVM, ex cuius fide, si quis in hac vita vixerit, cùm hinc exierit, tunc eum magis habebit præsentissimum præmium. Non itaque ex fide viuit, quisquis præsentia, quæ videntur, vel cupit, vel timet: quia fides DEI ad inuisibilia pertinet, quæ post dabuntur. Nam est & ista quædam in operibus legis iustitia, quando sine suo præmio relicta non est, vt *qui fecerit* eam, viuat in illa. Vnde & superius dictum est, quia & si Abraam *ex operibus iustificatus est, habet gloriam, sed non apud DEVM.* Aliud est ergo, non iustificari apud DEVM: aliud non iustificari. Qui omnino non iustificatur, nec illa seruat quæ temporale habent præmium, nec illa quæ æternum: qui autem in operibus legis iustificatur, nõ apud Deum iustificatur, quia temporalem exinde expectat visibilemque mercedem. Sed tamen etiam ista est, vt dixi, quædam terrena carnalisq; iustitia. Hæc Moyses de iustitia legis. Sed *quæ est ex fide iustitia, sic dicit* ipse: *Ne dixeris in corde* &c. Vel si iustitia legis, in qua viuitur, est vera iustitia D

A iustitia intelligenda, quæ vitam præstat æternã, ideo proponitur iustitia legis, quod *qui fecerit* eam, *viuet in* illa, vt cùm quisque infirmitatem suam cognouerit, non per suas vires, neque per literam legis ipsius, quod fieri non potest, sed per fidem concilians iustificatorem, perueniat & faciat & viuat *in ea*. Opus enim quod qui fecerit, viuet in eo, non fit nisi à iustificato. Iustificatio autem ex fide impetratur, & ita per iustitiam fidei completur vera iustitia legis. De cuius fidei iustitia sic dicit Moyses, vel ipsa dicit in corde hominis: *Ne dixeris in corde tuo*, id est, ne saltem cogites, *quis ascendet in cœlum?* id est, nullus homo *ascendet*, quia *hoc est Christum deducere*, quantum ad te, id est, si hoc cogitaueris, Christum ascendisse negabis. *Aut* non *dixeris in corde tuo, quis descendet in abyssum?* id est, nullus pro contempta lege descendet in infernum, quia *hoc est Christũ à mortuis reuocare*, quantum ad te, id est, hoc cogitare, est non credere quòd Christus pro nobis mortuus sit, & in infernum pro liberatione iustorum, qui ibi tenebantur, descenderit. Vel ita: Cùm audieris post resurrectionem prædicari Christum ascendisse in cœlum, noli dicere in corde tuo, mendacium est, *quis* enim *ascendet?* Quia hæc infidelitas, quantum in te est, Christum de cœlo ad terram deducit. Aut cũ audieris prædicari, quòd ad infernum descendit, noli dubitare & putare hoc incredibile: quia hæc incredulitas, quantum ad te, reuocat *Christum à mortuis*, id est, negat, Christum fuisse mortuum. Nam si *in abyssum* descendisse dubitetur, nec mortuus esse creditur, quia sicut mortuus est vt mortem occideret, sic *in abyssum* descendit, vt suos inde retraheret. Et hæc est iustitia fidei, distans à iustitia mortalitatis legis, vt non dubitet quis de spe Dei, quæ in Christo est, vt non diffidat Christum spoliasse infernum, & cum sanctorum animabus cœlum ascendisse: quia qui hoc credit, ex hoc efficitur iustus.

B Potest & ita intelligi: *Ne dixeris in corde tuo, quis ascendet in cœlum?* id est, *quis* illuc *ascendet Christum* inde ad nos *deducere, aut quis descendet in abyssum? hoc est, quis* in infernum *descendet Christum* inde ex *mortuis reuocare*. Non enim expectauit Christus vel aliquis homo ascenderet in cœlum ad deducendum eum, quod impossibile erat: sed ipse sua sponte descendit, à paterna sede veniens *quærere, & saluum facere quod perierat*. Neque fuit necesse vel possibile vt aliquis *in abyssum* descenderet

Luc. 19. ad reuocandum inde *Christum à mortuis*: quia ipse sua virtute, ligato forti aduersario & spoliato inferno, resurrexit à mortuis. *Ne* dicas, inquit, *quis ascendet in cœlum Christum deducere?* quasi & in terra non sit Christus, qui per diuinitatem est vbique: *aut quis ascendet in abyssum Christum ex mortuis reuocare?* quasi Christus in abysso contineri possit, qui nullo loco continetur, sed omnia continet: vel inter mortuos morari possit, qui vita est. Hoc *ne dixeris. Sed quid dicit Scriptura* per Moy-

Deut. 30. sen de Christo? *Prope est verbum*, id est, Christus,

1.Cor. 1. qui est Verbum & sapientia Dei, *est prope*, hoc est, non longè est à natura animorum & loquendi ratione. *Prope est in ore tuo*, ad confitendum; *& in corde tuo*, ad credendum. Et ideò non per loca quæras eum, qui sicut *verbum* & veritas & sapientia vbique est, & *in corde* iustorum manet atque *in ore*: sed credas quia *Verbum*, quod personaliter vnitũ est humanitati, *prope* nos *est*, quoniam non à loquutione nostra remotum est, neque ab intellectu. *Hoc verbum*, quod Moyses dicit ita: esse *prope*, *est verbum fidei quod prædicamus*, id est, Christus, in quo nostra fides constat, quem annuntiamus. *Hoc* C *prædicamus* de illo, *quia si confitearis*, & cætera. Vel ratio redditur, cur *in ore & in corde verbum* hoc debeat esse. *Quia si confitearis in ore tuo, Dominum Iesum, & in corde tuo credideris, quòd Deus illum excitauit à mortuis saluus eris*. Non est laus fidei Christianorum, quia credunt mortuum Christum, sed quia credunt resurrexisse Christum. Nam mortuum & paganus credit. Hæc est laus fidei, quia credimus eum resurrexisse, & speramus nos quoque per eum resurrecturos esse. Non enim ait, si confessus fueris, quia eum Deus tradidit ad occidendum: sed si confessus fueris, quia Deus eum *suscitauit à mortuis*, tunc *saluus eris*. In tantum *saluus*, in quantum iustus. Quare autem credimus & mortuum? Quia credere eum resurrexisse non possumus, nisi prius mortuum fuisse credamus. Pertinet autem ista confessio præcipuè ad Martyres, qui coram tyrannis Christum confitebantur, & pro eius confessione moriebantur. Nam nostro tempore facile est, vt quisque Christum voce confiteatur, ideoque vox sola non sufficit sine operibus.

Corde enim creditur ad iustitiam, ore autem confessio fit ad salutem. Dicit enim scriptura: Omnis qui Isai. 28. *credit in illum, non confundetur. Non est enim distinctio Iudæi & Græci. Nam idem Dominus omnium, diues in omnes qui inuocant illum. Omnis enim quicunque inuocauerit nomen Domini saluus erit.* Ioel. 2.

Verè si resurrectionem Christi *corde credideris*, & ore confessus fueris, *saluus eris*. nam *corde creditur ad iustitiam*, sed *ore confessio fit ad salutem*. Hoc est, qui *corde* credit, habet in præsenti iustitiam, Habac. 2. quia *iustus ex fide viuit*: & qui *ore* confitetur, habet in futuro salutem. Et idcirco oportet nos esse & iustitiæ memores & salutis: quandoquidem in sempiterna iustitia regnaturi, à præsenti seculo maligno salui fieri non possumus, nisi & nos ad salutem proximorum nitentes, etiam *ore* profiteamur quod *corde gestamus*. Credere enim dat sa- D lutem, quia iustitiam parit, quæ est causa salutis, si quod cor credit, os confiteatur. Hoc est enim confiteri, dicere quod habes in corde. Si autem aliud in corde habes, & aliud dicis, loqueris, non confiteris. Noli erubescere de spe tua in conspectu hominum. Quomodo viuit in corde tuo, sic habitet in ore tuo: quia non sine causa signum suum Christus in fronte nobis figi voluit, tanquam in sede pudoris, ne Christi opprobria Christianus erubescat. Parum est ergo in corde habere Christũ, & nolle confiteri dum timetur opprobrium. Qui enim salutem cupit habere, debet fidem suam ore proferre, quia *ore confessio fit ad salutem*. Alioquin credulitas cordis non dat salutem, quamuis *corde* credatur *ad iustitiam*, verè fides ore prolata perducit ad salutem. nam *scriptura dicit* in libro Isaiæ: *Omnis*, non solũ Iudæus, sed & gentilis, *qui credit in illum*, hoc est, in Christum, *non confundetur*, id est, non erubescet in die iudicij, quia salutem, quam credit, consequetur. Et verè *omnis. Non est enim distinctio Iudæi & Græci*, id est, Propheta neque Iudæum, neque gentilem nominauit: sed in eo quod ait, *omnis*, ostendit de vtroque populo, quia quicunque syncera fide rectisque operibus Deo ingemuerit, saluus esse possit. Verè *non est distinctio. Nam idem Dominus* est *omnium*, siue Iudæorum, siue gentilium, *diues in omnes*, id est, sufficiens ditare omnes, *qui inuocant illum*, id est, qui pia deuotione in seipsos vocant illum; præparando se dignos tali habitatore. Illis est *diues qui inuocant*, non modò credũt:

A quia credere dat remißionem peccatorum, inuocare impetrat promissa Dei. Orans inuocat, sed hoc non potest nisi prius credat. Iure dixi quia est *diues in omnes*, nō in quosdam, vel in paucos inuocatores suos, quia, sicut Ioel testatur, cùm gratiæ tempus prænunciat, *omnis quicunque inuocauerit nomen Domini, saluus erit.* Nullus excipitur, nulli gratia hæc denegatur: sed *omnis*, Iudæus & gentilis, cuiuscunque gradus & conditionis sit, *quicunque* pijs precibus *inuocauerit nomen Domini*, præparans se dignum ad excipiendum in sui cordis templum habitatorem Deum, *saluus erit* æterna salute.

Quomodo ergo inuocabunt, in quem non crediderūt? Aut quomodo credent ei, quem non audierunt? Quomodo autem audient sine prædicante? Quomodo verò prædicabunt nisi mittantur? sicut scriptum est: Quàm speciosi pedes euangelizantium pacem, euangelizantium bona. Isa.52. Nahum.1.

Probato quòd de vtroque populo assumuntur qui salui fiant, ostendit quòd per missionem ad vtrosque factam assumūtur: quam qui non recipit, inexcusabilis est. *Quicunque inuocauerit nomen Domini, saluus erit.* Ergo oportet credere. Quia *quomodo inuocabunt, in quem non crediderunt?* Inuocatio, inquit, saluat. Nemo autem inuocat, qui non credit. Nisi enim crediderint, non inuocabunt: & nisi inuocauerint, non saluabuntur. Hoc maximè de gentibus dicitur, ne quis Iudęos tantùm putaret ad fidem vocandos. *Quomodo inuocabunt* Christum, *in quem non crediderunt?* prius oportet vt credant. *Aut quomodo credent ei, quem non audierunt?* Prius enim necesse est, vt ab ore alicuius audiant illum. Credere namq; est ex auditu Sed *quomodo audient* eum *sine* aliquo *prædicante?* Necesse est vt aliquis prædicet, à quo cæteri audiant quid credere debeant. Non enim

B audient nisi prædicatum fuerit. Sed *quomodo doctores prædicabunt, nisi mittantur?* Non possunt prædicare nisi missi fuerint, quia non sunt veri Apostoli nisi missi. Et inanis est hominum conatus, nisi Deus missos suos iuuerit. Nec eis annuntiandi virtus vlla subsistit, nisi affuerit illis ipse qui misit. His dictis refutat Apostolus eos, qui negabant ad incircuncisas gentes mittendos esse præcones Christi, & ostendit salutem per Dei gratiam omnibus aduenisse. Salus, inquit, est ex inuocatione, inuocatio ex fide, fides ex auditu, auditus ex prædicatione, prędicatio ex missione, vt ita totum descendat ex fōte gratię. Omnia ergo non ex nobis, sed ex Dei gratia sunt nobis, qua præmissi sunt prædicatores nostræ salutis. *sicut* in Isaia *scriptum est: Quàm speciosi*, id est, admirabiliter pulchri, *pedes*, id est, gressus Apostolorum mundum illuminantium, in quo apparet eos à Deo missos, quoniam aliter hoc facere non possent. *Speciosi* sunt, id est, pulchritudine virtutum, & claritate miraculorum ac prædicationis decorati sunt: *pedes*, id est, incessus Apostolorum, *euangelizantium*, id est, bene nuntiantiū hominibus *pacem*, id est, reconciliationem & concordiam ad Dominum, & *euangelizantium bona* regni cælorum.

Sed non omnes obediunt euangelio. Isaias enim dicit: Domine, quis credidit auditui nostro? Ergo fides ex auditu, auditus autem per verbum Christi. Isa.53. Ioan.12.

Apostoli quidem omnibus euangelizant pacem, *sed non omnes obediunt euangelio*, vt pœnitentiam de præteritis agentes, & de cætero rectè viuentes, studeant habere pacem cum Deo. Nam C cùm auditus sit ex gratia, necessaria est & alia gratia, quæ cor moueat: quia nil foris proficit sermo docentis, si Deus intus cor non tetigerit audientis. Et verè *non omnes obediunt euangelio*, sed pauci. Nam *Isaias* voce prædicatorum *dicit*, querimoniam faciens de raritate auditorum: *Domine, quis*, id est, quàm rarus est, qui *credit auditui nostro*, id est, auditui prædicationis, quam à te audiuimus, & eis nuntiauimus? Rarò ex multis inuenitur aliquis, qui credat. Et qui non credunt, manifestum est, quia non obediunt. Auditui prædicationis crediderunt pauci de multitudine, *ergo fides* est *ex auditu*: quia ex eo, quòd audiuimus à doctoribus, incipimus credere, sed *auditus* est non per merita nostra, sed per *verbum* prædicationis *Christi*, quod ab eius gratia doctores perceperunt.

Sed dico: Nunquid non audierunt? Et quidem in omnem terram exiuit sonus eorum, & in fines orbis terræ verba eorum. Psal.18.

Isaias dicit, quòd pauci crediderunt, *sed ego dico: Nunquid non audierunt?* Vtiq; audierunt, & ideo inexcusabiles sunt, qui non crediderunt. *Et quidem* audire potuerunt, non solùm proximi, sed & remotisſimi. Nam *in omnem terram exiuit sonus*, id est, fama, *eorum*, id est, Apostolorum, *& in fines orbis terræ*, id est, in omnes mundi terminos, in circuitu processerunt ipsa *verba eorum*, vt veritas non solùm per famam audiretur, sed & per ipsa prædicantium dicta cognosceretur. Quod tamen ex toto necdum fuerat impletum, quando scribebat Apostolus: sed verbis præteriti temporis loquutus est, sicut & Propheta quod futurum erat, & ex magna parte iam completum fuerat.

Sed dico: Nunquid Israel non cognouit? Primus Moyses dicit: Ego ad æmulationem vos adducam in nō gentem in gentem insipientem, in iram vos mittam. Isaias autem audet, & dicit: Inuentus sum à non quærentibus me, palam apparui ijs, qui me non interrogabant. Ad Israel autem dicit: Tota die expandi manus meas ad populum non credentem, sed contradicentem mihi. Deut.32. D Isa.65.

In omnes gentes vsque ad orbis terminos processit fama Christiani nominis. *Sed dico: Nunquid Israel non cognouit*, quod totus mundus audiuit? Non ignorauit Israel hanc salutem, sed *cognouit*, quia posset audisse & cognouisse. *Cognouit* quia contradicere non potuit. Sed *non* verè *cognouit*, vt in mente eius bene sederet. *Cognouit* ad testimonium suæ damnationis, non in adiutorium suæ saluationis. Verè *cognouit*, quia *Moyses primus* doctor eorum *dicit* hoc, & omnes Prophetæ post eum similia loquuntur. Hoc enim innuitur in eo, quòd *Moyses* nunc *primus* appellatur, quem alij sequuti sunt in eodem sensu. *Moyses* voce Dei *dicit* Iudæis in cantico, dum infidelitatem eorum prę nuntiat: *Ego adducam vos ad æmulationem in non gentem*, id est, tale quid faciam genti paganorum, quę nec gens dicenda est, propter stultitiam idololatriæ, vnde *vos æmulationem*, hoc est, inuidiam habebitis. Inuidia nanque tabescunt Iudæi, dum gētes Deum eorum suum dicunt, & legem atque Prophetas ad se pertinere. Et ita adducti sunt ad inuidiam *in non gentem*, hoc est, contra gentilem populum, de quo dictum erat: *Omnes gentes quasi non sint, sic sunt coram Deo.* Vel *in non gentem*, quæ cùm esset gens, gentilitatem credendo deposuit: & facta est non gens, id est, plebs Christiana per babtismum. Quandiu enim fuerat infidelis, fuit gens: sed in Ecclesia dicitur *populus acquisitionis.* Isa.40. 1.Pet.2.

Ita

A Ita, inquit, mittam vos in *æmulationem in non gentem*, id est, contra conuersam gentilitatem, quæ fidem apprehendet, quam vos respuetis, *in gentem insipientem*, id est, contra eandem gentilitatem, quæ Dei sapientiam ignorabat, & stultitiam idololatriæ prædicabat. & *mittam vos in iram*, id est, in indignationem, hoc est, permittam vos irasci & indignari, hoc est, tanta beneficia gentilitati tribuam, vt vos inde irascamini. Hoc *Moyses* dixit, & hanc scripturam Iudæi legunt & legerũt, ideoque prædicationem Christi in gentibus per orbem esse cognoscunt. Hoc *Moyses*; sed *Isaias audet, & dicit*: id est, audacius loquitur de salute gẽtium: quia quamuis sciret sibi imminere periculum, audacter tamen verbum Dei prædicabat. Manasses enim rex, vt Hebræi testantur, serra lignea post serrauit eum. Sciebat igitur Isaias contemnendum se esse ab impijs & interficiendum, & tamen abiecto timore prædicabat Dei gratiã, & ex persona Christi dicebat: *Inuentus sum à non quærentibus me*, id est, sponte me obtuli gentilibus, & per fidem me ab illis inueniri feci, qui me quęrere non nouerant, nec in scripturis aduentum meum scrutabantur sicut Iudæi, qui adhuc in libris suis aduentum Messiæ quærunt & expectãt. *Palam*, non per ænigmata & figuras, sicut in lege, sed manifesta veritatis cognitione *apparui* his gẽtilibus, *qui me non interrogabant* ab alijs, quia interrogare non didicerant. Ita ad gentes, sed *ad Israël*, carnalem *dicit*: *Tota die*, id est, toto tempore, quo cum eis in terra conuersatus sum, illuminans mũdum, *expandi manus meas*, id est, ampliaui operum meorum beneficia, *ad populum iudaicum, non credentem mihi*, & quod peius est, *contradicentem*. Cõ-
B uenienter enim per extentas manus *tota die*, continuatio bonorum operum intelligitur, à quorũ intentione Saluator nunquam cessauit, sed infideli populo semper exhibuit, ac sicut nutrix paruulum expansis manibus excipere paratus fuit. Significant enim expansæ manus, & parentis clementiam suos filios in sinum recipere gestientis. Possunt & largitatem donantis exprimere, quòd nihil eis petentibus denegauerit, sed roganti leproso mox sanitatem reddiderit, & oculos cęcorum rogantium protinus aperuerit, sicq; cætera petentibus dederit. *Matt. 8. Luc. 18.*

CAPVT XI.

DICO *ergo: Nunquid repulit Deus populum suum? Absit. Nam & ego Israelita sum ex semine Abraham, de tribu Beniamin. Non repulit Deus plebem suam, quam præsciuit.*

Quia tot autoritatibus confutauit Iudæos, ne insultarent eis gentiles, & dicerent eos ex toto esse repulsos, incipit rursum de eorum salute loqui ostendens non omnes esse reprobatos. Commemorauerat enim Prophetæ testimonium de prænuntiata futura incredulitate populi Israel. *Tota die expandi manus meas*, &cæt. Et ne quis malè intelligens, vniuersum illum populum crimine incredulitatis & contradictionis arbitraretur esse damnatum, continuò subiecit: *Dico ergo*. & cætera. Hic ostendit quam plebem dixerit vtique Israeliticam. Quam si totam Deus reprobasset atque damnasset, non vtique esset ipse Christi Apostolus, *ex semine Abraha & de tribu Beniamin*. Quia, inquit, dixi *populum non credentem & contradicentem*, *ergo dico* & hanc quæstionem facio: *Nunquid* propter multitudinem incredulorum & contradicentium *repulit Deus populum suum*, vt euacuaret promissiones, quas patribus eorum fecerat? *Absit*, vt repelleret eum, qui tot millia credentium ind C elegit. Verè non omnem *populum* illum *repulit*. *Nam & ego*, qui hæc loquor, *sum Israelita*, id est, sum ex eodem populo Iudæus, non proselytus. *ex semine Abraham*, id est, descendens ex Abraam, *de tribu Beniamin*, id est, per lineam Beniamin. Nõ me *repulit Deus*, qui ita sum ex illa gente. Similiter *non repulit plebem suam* ex Israel, *quam præsciuit*, id est, prædestinauit. Prædestinatio enim hoc loco significatur nomine præscientiæ. *Non repulit*, inquit, *Deus plebem suam quam præsciuit*, id est, ad vitam prædestinauit. Atque vt ostenderet Dei gratia fuisse relictas Israeliticæ gentis reliquias, non meritis operum eorum, sequutus adiunxit valde necessarium testimonium, dicens:

An nescitis in Elia quid dicit scriptura, quemadmodum interpellat Deum aduersus Israel? Domine, Prophetas tuos occiderunt, altaria tua suffoderunt, & ego relictus sum solus, & quærunt animam meam. Sed quid dicit illi responsum diuinum? Reliqui mihi septem millia virorum, qui non curuauerũt genua ante Baal. Sic ergo & in hoc tempore reliquiæ secundùm electionem gratiæ saluæ factæ sunt. Si autem gratia, iam non ex operibus. Alioquin gratia iam non est gratia. 1. Reg. 19.

Inde, inquit, potest videri quòd Deus multos sua gratia reseruauit, quos *non repulit*, quoniam tempore Eliæ tam pauci fuerunt, vt ipsi Elię nulli viderentur esse, quos non repulerit, & tamen tunc in tanta bonorum oppressione fuerũt multi, quos gratia Dei sibi reseruauit. Et hoc est, quod interrogando dicit ad increpationem eorum, qui totam plebem Israeliticam à Deo repulsam esse putabant: *An nescitis quid scriptura* tertij libri Regum *dicit in Elia*, id est, in gestis Eliæ, scilicet *quemadmodum* ipse *interpellat Deum aduersus Israel*, id est, inter se & illos iudicem eum *interpellat*, & contra perfidos prouocat? *Domine*, inquit, *Prophetas tuos* pręcepto impijssimę reginę Iezabel *occiderunt*, & *altaria tua suffoderunt*, id est, à fundamentis subuerterunt, *& ego relictus sum solus* ex tu- D is, *& quærunt animam meam*, id est, me occidere. Quasi dicat: Non debes eis parcere, quia tãta mala fecerunt. Ipse sic interpellabat, & se solùm putabat: *Sed quid dicit illi responsum diuinum*? id est, quid respondet ei Dominus? *Reliqui mihi septem millia virorum*. Non ait, relicta sunt mihi: aut reliquerũt se mihi, sed *reliqui mihi*. Vbi non humanum opus, sed diuina gratia patenter ostenditur. In septem verò milibus virorum, perfecta summa viriliter agentium exprimitur. *Reliqui*, inquit *mihi*: id est, per gratiam reseruaui, *septem millia virorum*, qui tunc erant multi, quos Deus sibi reseruauerat, quamuis nesciret Elias, quoniam grana latebant, sub aceruo palearum. *Qui non curuauerũt genua ante Baal*, id est, non adorauerunt dæmonium, quòd adorabat populus Israel sub rege Achab. Vbi omnem populum simul Propheta putauerat refutatum, inuenta sunt septem milia virorum, qui permanserunt in testamento Dei. *Sic ergo & in hoc tempore* gratiæ facilius *saluæ factæ sunt reliquiæ*: hoc est, Quandoquidem ante tempus gratiæ Deus tot milia ex sua gratia reseruauit contra opinionem tantæ Prophetæ: *ergo sic*, id est, simili modo etiam *in hoc tempore* gratiæ & prædicationis Euangelij credendum est, multos esse, quos Deus præsciuit, & suos esse prędestinauit, & hoc non secundùm humanum meritum, sed *secundùm electionem gratiæ*, quam nulla operum merita præcesserunt. In hac ergo electione & in his reliquijs est illa plebs quam propterea *Deus nõ repulit*, quia *præsciuit*. *Præsciuit* enim reliquias, quas *secundùm electionem gratiæ*

A *tia* fuerat ipse facturus, hoc est, prædestinauit. Dixi quia *secundum electionem gratiæ sunt* saluatæ. Sed *si gratia* saluatę sunt *iam non ex operibus* eorum processit illa salus. *Alioquin*, id est, si aliter est, *gratia*, id est, gratuitum donum Dei *iam non est gratia*, id est, gratuitum donum, sed debitū. Si enim gratia vllis bonis meritis datur, iam non gratis datur, sed debita redditur. Ac per hoc non vero nomine nuncupatur, vbi merces non imputatur secundùm gratiam, sed secundùm debitum. *Si autem* vera est *gratia*, id est, gratuita, nihil inuenit in homine, cui merito debeatur. Quod bene intelligitur in eo quod dictum est, *pro nihilo saluos facies eos*. Ipsa enim dat merita, non meritis datur: & præuenit etiam fidem, ex qua omnia bona opera incipiunt.

Psal. 55.

Quid ergo? Quod quærebat Israel, non est consequutus, electio autem consequuta est: cæteri verò excæcati sunt. sicut scriptum est: Dedit illis Deus spiritum compunctionis. oculos, vt non videant: & aures, vt non audiant, vsque in hodiernum diem. Et Dauid dicit: Fiat mensa eorum coram ipsis in laqueum & in captionem, & in scandalum, & in retributionem illis. Obscurentur oculi eorum ne videant. & dorsum eorum semper incurua.

Psal. 68.

Quandoquidem *non ex operibus*, sed gratia Dei tantùm saluatæ *sunt reliquiæ* de multitudine Israelitarum, *ergo quid* dicendum est? Hoc scilicet, quia *quod quærebat Israel*, id est, iustitiam vel salutem, quam quærebat in lege populus Iudæorum, *non est consequutus* per opera legis, sed *electio*, id est, illa pars, quæ ex eodem populo est electa, *consequuta est* per gratiam iustitiam & salutem. *Electio consequuta est*, sed *cæteri*, qui non pertinent ad sortem electionis, *excæcati sunt* iusto dei iudicio, *sicut scriptum est: Dedit illis Deus*, id est, iustè permisit, vt illi haberent, *spiritum compunctionis*. id est, spiritum malignum. quo compungerentur & stimularentur ad malum. Malam enim significat hîc compūctionem, quia sæpe fit vt bonum homini sit molestum; vt Pharisæis doctrina Christi. Et dedit eis iusto iudicio *oculos vt non videant*, *& aures vt non audiant, vsque in hodiernum diem*, id est, vsq; ad præsens tempus. Hic enim *oculos & aures* interioris hominis debemus intelligere, quibus *excæcati* & surdi effecti *sunt*, qui Christum videntes in corpore, & audientes doctrinā eius, neq; credere operibus quæ videbant, nec obedire verbo quod audiebāt, voluerunt. Quicunq; enim cùm intellexisset, credere noluit id quod verum est, debet consequi quod vult, vt de cætero non possit credere. In voluntate ergo sua adiuti sunt, vt quia scientes verum dicebant esse falsum, de cætero non intelligerent. Cæci itaque sunt oculi cordis eorum, vt lucem veritatis Christi nequeant videre: & aures surdæ, vt spiritales scripturarum sensus non possint audire. Vbi autem scripta sit hæc sententia, non satis apparet. Tamen beatus Hieronymus dicit eam in Isaia scriptam, vbi nos legimus: *Miscuit vobis Dominus spiritum soporis. claudet oculos vestros. Prophetas & principes vestros, qui vident visiones, operiet.* Ego autem si aliud quàm tantus doctor auderem dicere. magis in Deuteronomio illam inueniri putarē, vbi Moyses loquitur: *Non dedit vobis Dominus cor intelligens. & oculos videntes, & aures quæ possint audire, vsque in præsentem diem.* Hæc vel Isaias vel Moyses de excæcatione & surditate eorum loquitur. *Et Dauid* inde *dicit: Mensa eorum*, id est, scriptura, quæ varijs sententiarum ferculis consueuit eos pascere. *fiat in laqueum*, id est, vertatur eis *in laqueum* vt illaqueet eos, coram ipsis, id est, videntibus ipsis, vt iniquitatem suam agnoscant, & in ea pertinacissimè perseuerent: tantumque valeat animi ipsorum præsumptio, vt coram ipsis laqueus sit, & incidant in eum. Hæc non optantis, sed prophetantis sunt verba: non imprecantis vt hoc fiat, sed prædicentis quòd hoc fiet. *Fiat* ergo, quia non potest aliter, nisi vt talibus ista eueniant, esse. *Fiat illis mensa in laqueum*, vt scriptura malè intellecta illaqueet eos, & faciat inhærere literæ, ne veniant ad Christum & ad Euangelium. *& fiat illis in captionem*, vt capiat eos & teneat, ne recedere possint à vetustate, *& fiat illis in scandalum*, vt per eam scandalizentur in Christo sabbatis operante virtutes. *& fiat illis in retributionem*, vt per eam recipiant malorum suorum vicissitudinem, id est, æternam damnationem. *Obscurentur oculi* cordis *eorum, ne videant*, vt quoniam sine causa viderant, fiat illis & non videre. Et post oculorum obtenebrationem *incurua semper dorsum eorum*., vt postquam cessauerint superna cognoscere, semper de inferioribus cogitent. qui enim supernis intendunt, curuum dorsum non habent: quia erecti stant, dum spem repositā sibi in cœlo expectant. At verò qui futuræ vitæ spem non intelligunt, iam excæcati de terrenis & infimis cogitant, & hoc est habere dorsum curuū, quia terram semper intuetur, qui curuus est. Et tales sunt nunc omnes Iudæi, similes scilicet brutis animalibus, quorum vultus in terram pronus est ventri intentus.

Isaia. 29.

Deut. 29.

Psal. 68.

C

Dico ergo: Nunquid sic offenderunt vt caderent? Absit. Sed illorum delicto. salus est Gentibus, vt illos æmulentur. Quod si delictum illorum diuitiæ sunt mundi, & diminutio eorum diuitiæ Gentium, quanto magis plenitudo eorum.

B

D

Quoniam Iudæos authoritate Prophetarum docuit excæcatos esse: & *scandalum*, id est, offendiculum & impactionem pedum pertulisse, ne gentiles his verbis haberent occasionem spernendi eos, ingreditur iterum loqui de salute eorū. Quia inquit, aspere loquutus sum de excæcatione eorum, & offensione, *ergo* ne quis desperet de salute eorum, *dico: Nunquid sic offenderunt*, id est, pedibus impegerunt. *vt caderent*? id est, vt tantummodò *caderent* quasi ad pœnam suam solùm. *Absit*. Quasi non ceciderunt, quia nec omnes ceciderūt: & quidam ex his qui ceciderunt, Iudæi prædestinatione semper stantes fuerunt, & ex casu cæterorum mundus est erectus. Non enim irreparabiliter & sine vtilitate ceciderunt, sed casus eorū prodest, & ipsi possunt restitui. *Absit* vt ex toto *caderent*. Non ita ceciderunt, *sed illorum delicto salus est Gentibus*. Ipsum eorum lapsum talem esse dicit, non vt illi *caderent, sed vt delicto* suo salutem gentibus darent. Deinde incipit ex hoc loco Iudęorū populum commendare, & de ipso casu infidelitatis, vt non superbiant gentes, quia etiam casus Iudæorū tam pretiosus extitit pro salute gentium, sed magis caueant, ne dum superbiunt, similiter cadant. *Absit*, inquit, *vt caderent, sed illorum delicto salus est Gentibus*. Non dixit quia non ceciderunt, sed quia illorum casus non fuit inanis: quoniam ad salutem gentium profecit, dum prædicatores Euangelij à se repellerent, & ad gentes migrare facerent. *Delicto illorum salus est Gentibus*, quia propter necem Saluatoris dispersi, per omnes gentes gerūt scripturas sanctas, & testimonio nobis sunt, prophetias nos nō finxisse de Christoo. & fidem gentium corroborant. *Illorum delicto salus est gentibus, vt illos æmulentur* Iudæi, hoc est, imitentur.

A tur. Hoc sæpe factum est, & plenius fiet in fine seculi, quandò Iudæi Christianos sequentur in fide Christi. Nam sicut nunc illorum lapsus salutem gentibus dedit, ità hunc gentium fides & conuersatio Iudæis æmulationem conuersionis confert & salutis. Potest etiam intelligi, vt gentes Iudæos æmulentur, id est, vt credant sicut & ipsi credebant, vt Dei æmulatione contra opera eorum mala moueantur. Dixi delictum eorum prodesse, *Quòd si*, hoc est, sed si *delictum*, id est, quòd Christũ occiderunt, vel verbum prædicationis repulerũt, *diuitiæ sunt mundi*, id est, ditauit mundum fide & religiosis operibus & moribus, *& diminutio eorũ*, id est, paucitas ad fidem conuersa, hoc est, pauci de eis conuersi, *diuitiæ sunt gentium*, id est, ditauerunt gentes fide & virtutum perfectione, ac Spiritus sancti charismatibus, *quantò magis plenitudo eorum*, quæ in fine mundi conuertetur, ditabit mũdum? id est, si malum eorum vertit Deus in bonum, hoc est, in diuitias mundi? multò magis bonum eorum, cùm in fine multitudo vel plenitudo eorum conuersa fuerit, ditabit gentes doctrina & exemplo. In quo ostendit nec inutilem, nec irreparabilem casum eorum. Mirabiliter enim disponit omnia Dei sapientia, apud quam nec ipsa delicta, nec lapsus inutiliter cedunt. Nam cùm vnusquisq; ex propositi sui libertate delinquat, dispensatio diuinæ sapientiæ, per hoc ipsum, in quo illi damno suæ negligentiæ pauperes fiunt, alios diuites facit, sicut nunc delictum Iudæorum ditauit gentes, vt eorum sine labore legis fierent cohæredes & concorporales. Potest & ita intelligi quod ait, *si diminutio eorum diuitiæ sunt gentium, quantò magis plenitudo eorum?* Id est, si pauci eorum

B credentes tantum profuerunt gentibus, vt eas spiritalibus diuitijs replerent, *quantò magis*, si plurimi vel omnes credidissent, prodesse illis poterãt ad doctrinam? Duobus enim modis *diminutio eorum* versa est in diuitias gentium: vel quia gentes ab illis paucis sumpserunt exemplum credendi, vel quia cùm ipsi pauci credidissent ex Iudæis, ventum est ad gentes, vt maior fieret numerus credentium.

Vobis enim dico Gentibus: Quandiu quidem ego sum Gentium Apostolus, ministerium meum honorificabo, si quo modo ad æmulandum prouocem carnem meam, vt saluos faciam aliquos ex illis.

Dixi quia *plenitudo eorum* conuertetur. Benè enim poterunt conuerti: nam & ego pro conuersione eorum laboro. *Vobis enim dico Gentibus*, qui mihi specialiter estis commissi. *Quandiu quidẽ ego sum Apostolus gentium*, quod semper sum donec viuo, *honorificabo ministerium meum. Gentium sum Apostolus*, non Iudæorum, & tamen & horum minister. Et *quandiu sum Apostolus Gentium*, ad quas specialiter missus sum, *honorificabo*, id est, honorabile faciam *ministerium meum* per conuersionem Iudęorum. Quia cùm sim positus ad prædicandum gentibus, non solùm illis prædicabò, sed etiam vt Iudæi conuertantur laborabo. In quo honorabile *ministerium meum* facio, superaddendo vltra quàm debeo. Ille verò *ministerium* suum reddit honorabile, qui quicquid sibi præceptum est & plus facit. Ille verò, qui minus & remissius quàm debet operatur, *ministerium* suum vituperabile reddit. *honorificabo*, inquam, *ministerium meum*, tentans *si quo*, id est, aliquo *modo prouocem carnem meam*, id est, Iudæos, ex quorum genere venio, *ad æmulandum*, id est, ad imitandum me, si quocunque

C modo talem me exhibeam, vt illi me ęmulentur, & desiderent tales esse. Si hac non potero via, aggrediar aliã: id est, nunc docendo, nunc exhortando, nunc scribendo, nunc bona exempla monstrãdo, nunc orando, nunc miracula faciendo, tentabo *si* aliquo *modo* prouocare possim *ad æmulãdum* me eos, qui sunt caro mea, vt & in spiritu mihi fiant fratres, *vt* ita *saluos faciam* saltem *aliquos ex illis*.

Si enim amissio eorum, reconciliatiò est mundi, quæ assumptio, nisi vita ex mortuis? Quòd si delibatio sancta est, & massa: & si radix sancta, & rami.

Ideo laboro, vt aliquem ex illis ad fidem conuertam, quia vtilis erit eorum conuersio. Nam *si amissio illorum*, id est, quòd Deus propter infidelitatem amisit eos, & reliquit in manu hostis antiqui, *est reconciliatiò mundi*, id est, causa vt gentes de toto mundo reconciliarentur Creatori suo, *quæ* erit *assumptio*, id est, quòd Deus assumet eos in fine seculi, qui tunc erunt, *nisi vita ex mortuis*? Si huius gentis abiectio reconciliationem præstitit mundo, & tanta fuit in hac gente gratia, quę sublata ab ea, mundum vniuersum Deo reconciliare sufficeret, quantũ putamus tunc Deum misereri mundo, cũ gens ista reconciliari meruerit Deo. Et quid sit, quòd ex reconciliatione Israel mundus adquirat, breuiter ostenditur, id est, *vita ex mortuis*. Tunc enim erit *assumptio* Israel, quando iam mortui vitam recipient, & mundus ex corruptibili incorruptibilis fiet, & mortales immortalitate donabuntur. Absurdum nanque videtur, si quum offensio eorum reconciliationem mundo donauerit, *assumptio* eorum non magis aliquid mundo & præstantius largiatur. *Assumptio* eorum erit *vita ex mortuis*. *Quòd*, id est, sed *si delibatio* eo-

D rum *sancta est, & massa*. Ne dicatis, inquit, fieri non posse vt multitudo eorum assumatur, quasi totũ genus sit repudiatum, quia *si delibatio*, id est, pauci de illis assumpti, vt Apostoli, & alij discipuli, *si* illa *delibatio sancta est*, tunc *& massa*, id est, gens tota potest sanctificari. Ostendit per simile, quia sicut illi pauci, qui tempore Apostolorum conuersi sunt, dulces fuerunt, sic erit & multitudo eorum, quæ in fine conuertetur. Nam sicut *delibatio* alicuius panis est dulcis & bona, similiter *&* ipsa *massa*, quæ remanet, dulcis esse credenda est & bona. Est enim *delibatio*, parua ex aliqua re assumptio ad experimentum totius massæ, vt ex cibo vel potu. Sed *si delibatio sancta est, & massa*, quia sapor sanctitatis, qui in paucis primis inuentus est, inuenietur & in multitudine nouissimorum, *& si radix* est *sancta*, id est, Patriarchæ, à quibus trahunt humorem fidei, tunc *& rami* sancti sunt, qui de genere eorum excreuerunt.

Quòd si aliqui ex ramis fracti sunt, tu autem cùm oleaster esses, insertus es in illis, & socius radicis & pinguedinis oliuæ factus es, noli gloriari aduersus ramos. Quòd si gloriaris, non tu radicem portas, sed radix te.

Sancti sunt *& rami*, *quod*, id est, sed *si aliqui ex ramis fracti sunt*, id est, ab arbore sanctę plebis Dei per superbiam & infidelitatem excisi, *noli gloriari*. Putata est oliua, non amputata, & inde superbi rami *fracti sunt*, ipse est blasphemus & impius populus Iudæorum. Manserunt tamen rami boni & vtiles. nam inde Apostoli & multi alij. Et cùm ibi rami vtiles relicti essent per Dei misericordiam, *insertus es* & tu gentilis; *cùm esses oleaster*, id est, agrestis & sterilis naturaliter, *insertus es in illis*, id est, aliena operatione coniunctus radici in loco illorum. Illi enim amiserunt radicem, tu tenes etiam. Huius enim arboris radix Abraam & Isaac, & Ia-

A & Iacob, vnde effloruit populus DEI: Et isti nunc sunt in requie apud Deum in honore magno. Videamus ergo quemadmodum & ipse Dominus prænuntiet & insertionem oleastri, & fractionem ramorum. *Multi*, inquit, *venient ab Oriente & Occidente.* Tam latè terram occupauerat *oleaster*, amara sylua & sterilis. Sed qui veniunt, iam præcisi sunt de sylua: Vbi inserendi sunt ne arescant? *Et recumbent*, inquit, *cum Abraham & Isaac & Iacob in regno cælorum.* Et quid erit de illis, qui venerunt ex stirpe Abrahæ? Quid fiet de ramis, quibus erat plena arbor? Quid, nisi quia præcidentur & arescẽt vt isti inserantur? *Filij*, inquit, *regni eijcientur in tenebras exteriores.* Hoc itaque commemorat Apostolus factum, quod Dominus prædixit faciendum. *Si*, inquit, *aliqui ex ramis fracti sunt*, id est, aliqui ex filijs à sanctitate & promissione patrum abscisi, vt arescant & comburentur, sed *tu, cùm esses oleaster, insertus es in illis*, id est, operatione diuinæ pietatis in loco ipsorum plantatus, *& factus socius radicis*, id est, Patriarcharum in fide & moribus, *& pinguedinis oliuæ*, id est, spiritalis gratiæ fructiferi populi Hebræorum ante aduentum Domini, nũc *factus es socius* & particeps, *noli gloriari aduersus ramos* fractos, id est, noli insultare malis aliorum. Gentes enim iam in Christum credentes, erigebant se contra Iudæos, quia crucifixerant Christum, cùm & de ipsis veniret alius paries ad angularem lapidem, & ideo reprimit illas Apostolus: *Noli*, inquiens *gloriari aduersus ramos. Quòd*, id est, scẽ *si gloriaris aduersus* eos, scito quia *non tu radicem*, quę est in Patriarchis & Prophetis, *portas*, & sustines: *sed radix te*, id est, non tu fundamentum & sustentatio es radicis, sed radix tui. Gens illa nihil à te, sed tu ab illa fidem habes. Non es stabilis: si illos, per quos stas, de- B struis.

Dicis ergo: Fracti sunt rami, vt ego inserar. Bene. Propter incredulitatem fracti sunt, tu autem fide stas. Noli altum sapere, sed time. Si enim Deus naturalibus ramis non pepercit, ne fortè nec tibi parcat.

Quoniam dixi aliquos *ex ramis* fractos, te verò *cùm esses oleaster*, insertum loco ipsorum, *ergo* propter verba mea hæc *dicis* mihi: *Fracti sunt rami* ob hoc, *vt ego inserar* fracturæ ipsorum. Et ad hoc increpatiuè tibi respondeo, quia *bene* dicis. Quod est dicere: Non bene dicis. *Fracti sunt* enim *propter incredulitatem suam*, non propter insertionem tuã; sed *tu fide stas* in radice, de qua sunt præcisi. Nullis enim tuis meritis fidei insertus es gratis, ne putes quòd personam tuam Deus acceperit, & illos sine causa proiecerit. Dei est enim beneficium, non meritum tuum. *Fide* enim *stas*, id est, non merito tuo, sed gratia Dei. Neque enim propter iustitiam tuam vel meritum tuum *fracti sunt rami*, sed propter infidelitatem suam. Suo vitio *fracti* sunt, & inde tibi prouenit oportunitas salutis non propter te, sed propter Dei misericordiam. Et ideo *noli altum sapere*, id est, superbire noli, quia *insertus es, sed time*, ne frangaris per infidelitatem aut superbiam, sicut illi *fracti sunt*, quia in Christum credere noluerunt, qui semper in illa radice & in illa arbore prædicatus est. Et ideo *fracti sunt* inde, qui in eum veniẽtem non crediderunt: & *tu insertus es* ibi, quia in eum credidisti. *Noli* ergo *altum sapere*, id est, noli extolli, *sed time*, ne gratiam, quam accepisti, perdas. *Time*, non seruili timore, quam *charitas expellit*, sed timore casto, qui *permanet in seculum seculi*. Illo enim timetur, ne incidatur in tormentum supplicij: isto autem, ne dimittatur gratia beneficij. Ille metus pœna terretur, non iustitia delectatur: isto anima timet, ne amittat gratiam, per quam in ea factum est, vt eam non peccare delectet, timens ne Deus eam deserat, etiam si nullus dolorum cruciatibus puniat. Hic timor castus est, nec eum eijcit charitas, sed ascifcit. Itaque *noli altum sapere, sed* timore isto *time*: quia qui altum sapit, & ideo non timet, vtique perniciosè non timet: Timor virtutum custos est: securitas ad lapsum facilis. *Time* offendere, *time* eradicari. Nam *si Deus naturalibus ramis non pepercit*, id est, illis, qui secundùm Patrum suorum instituta fuerunt in hac fidei radice plantati, & de hac Patriarcharum stirpe naturaliter originem ducebant, timendum est, *ne fortè* contingat, *vt nec tibi parcat*. Putas enim quòd tibi aduentio parcat, si eum offenderis, qui nec *naturalibus pepercit*? si eos ob culpam incredulitatis percussit & fregit, caue ne & te percutiat & conterat.

Vide ergo bonitatem & seueritatem Dei. In eos quidem qui ceciderunt, seueritatem: in te autem bonitatem Dei, si permanseris in bonitate. Alioqui & tu excideris. Sed & illi, si non permanserint in incredulitate, inserentur. Potens est enim Deus iterum inserere illos.

Quandoquidem iusto Dei iudicio *fracti sunt rami, tu* verò sola Dei gratia ipsorum loco *insertus es, ergo vide*, id est, considera & attende ex vna parte *bonitatem* diuinæ pietatis, qua donantur peccata conuersis, & ex alia seueritatem Dei, id est, districtam iustitiam, qua frangitur infidelis superperbia naturalium ramorum. Salubriter enim nó solùm bonitas, sed etiam seueritas Dei videtur, quoniam & amatur vtiliter Deus, & timetur. Et Apostolus gentilem populum, vt in fide stabilis firmusque permaneat, præcepto monet, & exemplo terret. *Vide*, inquit, piam *bonitatem* & rectam D *seueritatem Dei*, dum alios misericorditer eligit, alios iustè repellit, & per vtrumque disce humiliari. *In eos quidem* ramos, qui *fracti ceciderunt*, *vide seueritatem* iustæ percussionis, sed *in te*, qui loco illorum misericorditer *insertus es*, & agnosce *bonitatem* gratiæ *Dei*, si tamen *permanseris in bonitate*, vt bonis operibus humiliter insistas vsque in finem. *Alioqui*, id est, nisi permanseris & perseuaraueris in bona & religiosa conuersatione, *& tu excideris*, ab arbore gentis Sanctorum, in qua *es insertus*. Notandum quòd hi, qui ex propria oliua deciderunt *fracti* dicuntur: hi verò, qui ex oleastro inseruntur, si iterum peccauerint, non frangendi, quod vtique esset leuius, sed excidendi asseruntur. In quo acrior profectò Dei seueritas demonstratur, si cùm esset *oleaster*, ex peccatorum sylua collectus est, & ad radicem fidei, atque sanctitatis adductus, postea rursum amaros malitiæ succos proferat. Si, inquit, bonus esse desieris, *tu* quoque *excideris* à bona radice. Nec solùm tu, si ad malitiam redieris, excidium patieris, *sed* etiam *illi inserentur*, sicut *tu* iam *insertus es si non permanserint in incredulitate*. Quod bene potest fieri. *Potens est enim Deus iterum* per fidem reuocare *illos* ad radicem suam, & *inserere*.

Nam si tu ex naturali excisus es oleastro, & contra naturam insertus es in bonam oliuam, quantò magis ij, qui secundùm naturam inserentur suæ oliuæ?

Verè potest *Deus iterum illos inserere*, qui potuit te. *Nam si tu excisus es* ferro verbi Dei *ex naturali oleastro*, id est, ex agresti gentilitate, in qua natus eras, *& contra naturam insertus es in bonam oliuam*, id est, in fructiferam plebem Dei, *quantò magis* hi secundùm naturam, id est, sub lege nati, & per legem

Matth. 8.
Al. fide.
Ioan. 14.
Psal. 18.

A gem docti cultum Dei, *inserentur suæ oliuæ*, id est, vnientur suæ plebi? *Contra naturam insertus es in oliuam*, quia oliua solet in oleastrum inseri, non oleaster in oliuam. Nam quisquis hoc fecerit, non inueniet fructum nisi oleastri. Quod enim inseritur, hoc crescit, & eius rei fructus. Sed Deus omnipotentia sua fecit, vt oleaster in radice oliuę insereretur, & non syluestres baccas, sed oliuæ fructum daret. Id enim *contra naturam* dixit, quod est contra consuetudinem naturæ, quam notitia humana comprehēdit, vt oleaster *insertus* in olea, non oleastri baccas, sed oliuæ pinguedinem ferat. Deus autem creator & conditor omnium naturarum, nihil *contra naturam* facit. Id enim non incongruè dicimus Deum contra naturam facere, quod facit contra id, quod nouimus in natura. Hinc enim etiam appellamus cognitum nobis cursum naturæ. Contra quem Deus cùm aliquid facit, magnalia vel mirabilia nominantur. Contra illam verò summam naturæ legem à notitia remotam, siue impiorum, siue infirmorum, tam Deus nullo modo facit, quàm contra seipsum nō facit. Populus itaq; gentilis *excisus* est de *oleastro*, id est, de ritibus sterilium gentium, *& insertus* est *in bonam oliuam*. id est, vnitus per fidem Patriarchis, vt fructum oliuę faciat *contra naturam*, id est, contra institutiones Patrum suorum, quoniam idololatria & huiusmodi opera gentibus ex vsu sunt natura. Nomen autem oliuæ ex libro Ieremiæ sumptum est, vbi Israeliticæ plebi dictum
Iere. 11. est: *Oliuam vberem, pulchram, fructiferam, speciosam, vocauit Dominus nomen tuum.*

Nolo enim vos ignorare fratres mysterium hoc, (vt non sitis vobisipsis sapientes) quia cæcitas ex parte contigit in Israel, donec plenitudo Gentium intraret, & sic
B
Isaia 59. *omnis Israel saluus fieret, sicut scriptum est: Veniet ex Sion, qui eripiat, & auertat impietatem à Iacob. Et hoc illis à me testamentum, cùm abstulero peccata eorum.*

Dixi quia *fracti rami inserentur suæ oliuæ*. Et verū est, quia interim quidam, & in fine plenitudo eorum inseretur. Quod volo vos scire, vt in spe salutis eorum gaudeatis. Nam *nolo vos ô fratres ignorare hoc mysterium*, id est, secretum diuini iudicij sacramentum, *vt non sitis vobisipsis sapientes*, id est, ne putetis vos vestro iudicio & ingenio id posse discutere, vel ne superbiatis de vestra electione & illorum abiectione. Qui enim secundùm DEVM sapit, in beneficijs DEI non insultat abiectis, sed cum timore gratias agit misericordiæ largientis. *Non vobis*, sed DEO sitis *sapientes*, vt *non vobis*, sed DEO militet vestra sapientia. *Hoc mysterium* diuini consilij *nolo* vt ignoretis, *quia cæcitas contigit in Israel*, non ex toto, sed *ex parte*, id est, Israelitæ cæcati sunt, non omnes, sed quidam: hoc est, legis defensores, legis tractatores, legis doctores, legis intellectores autorem legis ignorauerunt & crucifixerunt. Ipsa est *cæcitas*, quæ *ex parte contigit in Israel*, vt crucifigeretur Christus. Ignorauerunt eum Iudæi, & crucifixerunt. Ita *contigit in* eis *cæcitas*, mansura in ipsis *donec plenitudo gentium intraret* ad fidem, *& sic*, id est, postquam plenaria gentium multitudo conuersa esset, *omnis Israel*, æmulando gentes *saluus fieret*, credens in Christum, prædicante Elia. Terminus enim cæcitatis Israel erit, vbi plenaria multitudo ex omnibus gentibus ingressa fuerit: quia tunc Iudæi, qui inuenti fuerint, credent, & lumen oculorum mentis recipient ad prædicationem Eliæ & Enoch. Saluus fiet *Israel* accepta Christi gratia, *sicut scriptum est* in Isaia: *Veniet ex Sion*, id est, C
nascetur Christus ex populo Iudæorum, specu- Isaia 59.
lante à longè futuram salutem & humani generis redemptionem. Sion nanque speculatio dicitur. *Veniet*, inquam, ille, *qui* cum quadam vi *eripiat impietatem à Iacob*, id est, infidelitatem ab eis, de quorum stirpe nascetur. Quod fit interim, quia vix aliquis conuertitur ex illis: & in fine *auertat*, quia tunc facile. Cultus Iudæorum à passione Domini est impietas. Et hanc *impietatem* ab illis, qui de Iacob crediderunt, eripuit Christus quadam difficultate, videlicet multis prædicationibus & signis, & multis nouæ gratiæ præconibus. Hoc Christus in eis, qui tempore suo vel Apostolorum ac deinceps crediderunt, fecit: & adhuc quotidie in his, qui ex eodem populo fidem suscipiunt, & cum magno labore conuertuntur, facit. Et plenius auertet ab eis *impietatem*, qui per Eliam & Enoch auertentur ab infidelitate & idololatria, ne Antichristum vt DEVM recipiant, sicut gentes. *Et hoc testamentum*, id est, firma & stabilis promissio, ait Dominus, complebitur *illis à me*, scilicet vt impietas ab eis auertatur per Christum, *cùm abstulero peccata eorum* in baptismo. Hoc est, tunc per Christi mei gratiam auertetur ab eis iniquitas, cùm per eiusdem Christi sanguinem deleuero *peccata eorum*. Hæc sententia sic legitur in Isaia: *Et venerit Sion redemptor, & eis qui redeunt ab iniquitate in Iacob, dicit Dominus, hoc est fœdus meum cum eis, dicit Dominus.* Nam quod in translatione nostra dicitur: *Venerit Sion redemptor*, Apostolus ait, *Veniet ex Sion qui eripiat*. Et quod additur, *Et eis qui redeunt ab iniquitate Iacob*, ipse posuit, *Et auertat impietatem à Iacob*. Et quod sequitur, *Hoc est fœdus meum cum eis*, ipse interpretatus est, *Hoc illis à* D.
me testamentum. & autoritate Apostolica addidit, *cùm abstulero peccata eorum.*

Secundùm Euangelium quidem, inimici propter vos, secundùm electionem autem, charissimi propter patres. Sine pœnitentia enim sunt dona & vocatio Dei.

In fine conuertentur, sed modò sunt *inimici*. Superius enim cùm diceretur, *quia cæcitas ex parte contigit in Israel*, patuit, quia pars illius populi excæcata est, & pars fidei lumine illustrata. Quod ideo accidit, quia alij ex ipsis facti sunt *inimici* Christo, & alij *charissimi*. *Secundùm Euangelium quidem* sunt *inimici*, id est, secundùm quod Euangelij noua prædicatio euacuare videtur circuncisionem & sabbatum & carnales legis ceremonias. Et sunt *inimici propter vos*, qui ad fidem suscepti estis: quia inde grauiter sunt irati, quòd vos ad Dei cultum estis adducti. Vel *propter vos*, id est, vt vobis locus intrandi fieret, permissi sunt ad inimicitias erumpere. *Secundùm Euangelium quidem inimici* sunt *propter vos*, quia eorum inimicitia, qua occiderunt Christum, Euangelium (sicut videmus) sine dubitatione profecit. Et hoc ex Dei dispensatione venit, qui bene vti nouit etiā malis, non vt ei prosint vasa iræ, sed vt ipso illis bene vtente prosit vasis misericordiæ. Est ergo in malorum potestate peccare. Vt autem peccando hoc vel hoc ex eorum malitia sequatur bonum, non est in eorum potestate, sed diuidentis tenebras & ordinantis eas, vt hinc etiam quod faciunt contra voluntatem Dei, non impleatur nisi voluntate Dei. Tanta quippe ab inimicis Iudæis aduersus Iesum manus DEI & consilium prædestinauit fieri, quanta necessaria fuerāt Euangelio *propter vos*. Ita *secūdùm Euangeliū* sunt *inimici propter*

A *vos*, sed *secundùm electionem* alij ex ipsis sunt *charissimi*, non propter merita sua, quia gratis sunt electi, sed *propter patres*, quibus ista sunt promissa. *Secundùm electionem*, quæ facta est de ipsis secundùm gratiã, non secundùm debitum, id est, secundùm hoc, quod Deus elegit illos ab æterno; sunt *charissimi propter patres*, id est, propter complendas promissiones patrum, scilicet vt Deus compleret in filijs, quod patribus eorum promiserat. Iure dico. *secundùm electionem*, non secundùm opus eorum, quia dona Dei spiritalia, quę suis fidelibus tribuit; & vocatio, qua vocat eos ad fidem, sunt sine pœnitentia eorum, quoniam misericordia Dei pręuenit omnem bonam voluntatem eorum vel actionem. Nec requirit diuina gratia in baptismo gemitum vel planctum vel aliquod opus eorum, nisi solam fidem, sed omnia gratis cõdonat. Hoc ideo dicit, ne putent illos non posse accipere misericordiam, quia eos dolere non vident. Vel ita potius: *Secundùm electionem* sunt electi *propter patres*, quoniam *dona* virtutum, quæ Devs præbet electis, *& vocatio*, qua vocauit eos ab æterno, *sunt sine pœnitentia* eius, id est, sine mutatione stabiliter fixa sunt, sine mutatione consilij eius permanent. Nam quia omnes pœnitentes mutare solent illud, vnde pœnitentiam agũt,
1.Reg.15. pœnitentia pro mutatione, vt causa pro effectu
Gen. 6. poni consueuit. Vnde scriptura testatur Dominum pœnituisse, quòd constituisset Saul regem, & dixisse de his, quos in diluuio erat deleturus: *Pœnitet me fecisse* eos. *Sine pœnitentia* ergo *sunt dona*, id est, promissa *de* gratuitò facta, *& vocatio* ab
Ephes. 1. æterno: quia non mutabit Deus vocationis vel
Psalm 1. largitionis suæ sententiam, sed quos *ante mundi constitutionem* in prædestinatione sua *elegit*, hos
B *fructum* boni operis afferre faciet *in tempore suo*, & fructus eorum manebit: nec eum nisi manentem vitæ huius inueniet finis, quia perseuerantiam
Matt. 20. habebunt in benefactis. Non enim vocatione illa vocati sunt, de qua dictum est, *Multi vocati, pauci electi*: sed illa, qua soli vocantur electi, qui intus
Ioan. 18. audiunt à Patre, & discunt, & veniunt ad Filium, istorum nemo perit, quia *omne quod dedit ei Pater non perdit ex eo quicquam*. Quisquis ergo inde
*1.Ioan. 2. est, omnino non perit; nec erat inde, qui perit. Propter quod dictum est: *Ex nobis exierunt. sed non erant ex nobis: nam si fuissent ex nobis, permansissent vtique nobiscum.*

Sicut enim aliquando & vos non credidistis DEO, nunc autem misericordiam consequuti estis propter illorum incredulitatem, ita & isti nunc non crediderunt in vestram misericordiam, vt & ipsi misericordiam consequantur. Conclusit enim Deus omnia in incredulitatẽ, vt omnium misereatur.

Verè cùm *plenitudo gentium* ingressa fuerit, tunc *omnis Israel saluus* erit, quamuis modò sint *inimici*. Nam *sicut*, id est, qua ratione *vos*, scilicet, ne causam superbiæ haberetis, *aliquando*, id est, longo tempore plus quàm isti, *non credidistis DEO*, quod ad hoc valuit, vt modò humiles credatis, sed *nunc*, id est, nuper siue tempore gratiæ *consequuti estis misericordiam propter incredulitatem* eorum, quæ aliqua causa est vestræ misericordiæ; *ita*, id est, eadem ratione *& isti*, ne postea cùm fuerint conuersi, habeant materiam in lege gloriandi, *nunc*, in tempore gratiæ *non crediderunt* venientes *in vestram misericordiam, vt & ipsi* in fine humiliati *misericordiam consequantur*. Hoc est, sicut vos gentes quondam non credidistis Deo, nec tamen idcirco penitus reliquit vos Devs, præsertim cùm in vocatione temporis Israel nunquam exclusi sitis, sed semper vobis in proselytis ianua patuerit reuertendi, & aliquando plenam misericordiam ad vltimum consequuti estis, occasio tamen conferendæ in vos misericordiæ & populi incredulitas extitit, *ita* etiam hi, qui *nunc* de populo Israel *non crediderunt*, & pro incredulitate sua dei electi sunt, vt ad nos Dei misericordia flecteretur; non vsquequaque derelinquentur in incredulitate sua: sed postquã plenitudinis gentium fuerit impleta dispensatio; etiam *ipsi misericordiam* consequentur: & quotidie patet eis ostium misericordiæ, si conuerti voluerint. Cùm enim misericors Deus gentes traxit, iratus Iudæam repulit. Actumque est, vt sicut dudum ad percipiendam fidem gentilitas fuerat obdurata, ita postmodum ad fidem gentilitate suscepta, Iudæa perfidiæ torpore duresceret. Hæc itaque sententia Apostoli primùm quidem de vocatione Iudæorum & repulsione gentium subtiliter est prolata. ideo ita de vtrisque actum est, quia *Deus conclusit*, id est, concludi permisit *omnia*, id est, Iudæos & gentes, *in incredulitatem*, vt incredulitas concluderet eos ac detineret, quoniam aliter ex superbia ruerent, *vt omnium*, id est, Iudæorum & gentium, *misereatur*, non quòd nullum damnaturus sit, quod quidem falso opinati sunt. *Omnium* itaque miseretur vasorum misericordię. Quid est *omnium*? Et eorum scilicet, quos ex gentibus; & eorum, quos ex Iudęis prædestinauit, vocauit, iustificauit, glorificauit. Deficiente enim ab vtrisque fide, nisi iudicium suum potestas diuina differret, vniuersitas hominum sententiam damnationis exciperet. Sed in misericordiam ira translata est tunc præcipuè, quando nemo poterat de suis meritis gloriari. Considerans igitur D Apostolus tantas diuitias bonitatis Dei, & tam magnum opus sapientiæ eius erga rationales creaturas, qui tantùm *diues* est *in misericordia*, & cuius tanta est bonitas & patientiæ longanimitas, dum immensitatem earum cordis oculis intuetur, repente stupore simul & pauore percussus exclamat, subiungens:

O altitudo diuitiarum sapientiæ & scientiæ DEI. Quàm incomprehensibilia sunt iudicia eius, & inuestigabiles viæ eius? Quis enim cognouit sensum Domini? Sapien. 9.
aut quis consiliarius eius fuit, aut quis prior dedit illi, Isaia 40.
& retribuetur ei? Quoniam ex ipso & per ipsum, & in 1.Cor. 2.
ipso sunt omnia. Ipsi gloria in secula seculorum, amen.

Nam quia superius multa posuerat, vnde quæstiones istæ possent fieri, quare Iacob elegit, Esau verò reprobauit; & cur alios indurat, alijsque miseretur; & quare prius Iudæos, quã gentes elegit; & post Saluatoris aduentum, quare Iudæos populum suum reprobauit, & gentes assumpsit, rursumque circa finem seculi cur omnem Israel saluabit, & multitudinem gẽtium perire sustinebit, ne quis inde quæreret solutionem, vnde nunquã perueniretur ad finem, prorumpit in admirationem, in qua illa non esse humanis sensibus intelligibilia ostendit. Ne quis enim quæreret, quare sic saluantur, cùm multi alijmodi saluationum sint, hoc non posse sciri per admirationem innuit Apostolus: *O*, inquit, *altitudo*, &c. ac si dicat: Hic standum est, hic humana ratio deficit: nec secreta diuinæ sapientiæ penetrat, vt intelligere possit cur ita diuinitus agatur de singulis, vt isti eligantur, & illi reprobentur, & nunc Iudæi, nunc gentiles ad fidem ingrediantur. Nam ó quanta est *altitudo diuitiarum sapientiæ & scientiæ Dei*, qui secreto consilio suo sic disponit omnia, vt seruata vni-

A vnicuique arbitrij libertate, & mala aliorum vertat alijs in bonum, & per incredulitatem aliorum operetur aliorum salutem. Tanta est hæc *altitudo*, vt exuperet *omnem sensum*, quia educit super omnia in obscuritatem omnem intellectum & omnem rationem. Et hæc *altitudo est diuitiarum sapientiæ & scientiæ Dei*: magnas enim diuitias habet sapientia & scientia eius, quæ nouit omnia, &
Sapi. 8. sapienter *disponit omnia*. Sapientia de diuinis & spiritualibus dicitur, scientia de humanis atque corporalibus. Est enim sapientia in DEO & de ipso, & de Angelis, atque de omnibus supercœlestibus creaturis, quoniam has præter ipsum DEVM nemo perfectè cognoscit. Neque enim vel ipsi Angeli seipsos perfectè cognoscunt, in quantum DEVS illos perfectè intelligit vsque ad plenum. Scientia quoque de omnibus humanis & mundanis rebus est in eo perfecta. Per hanc sapientiam & scientiam gubernat & disponit ipse sapienter omnia cęlestia & terrena, licet nos abscóditas causas operum eius ignoremus. Iuxta beatum Gregorium, publica sapientiæ supernæ sunt opera, cùm omnipotens DEVS regit quos creat, perficit bona quæ inchoat, & aspirando adiuuat quos visitationis suæ lumine illustrat. Cunctis enim liquet, quia ipse perficit quod ipse ex munere suæ benignitatis inchoauit. Secreta verò sapientiæ supernæ sunt opera, cùm Deus quos creauit, deserit: cùm bona, quæ præueniendo cœperat, nequaquam prosequendo cósummat: cùm claritate nos suæ illustrationis illuminat, & tamé permissis carnis tentationibus, tenebris cæcitatis pulsat: cum dona quæ contulit, minimè custodit: cùm & mentis nostræ ad se desideria excitat, &
B tamen occulto iudicio difficultatem nostræ imbecillitatis angustat. Quæ nimirum secreta eius sapientię pauci valent inquirere, sed nullus inuenire. Quia quod super nos de nobis ab immortali sapientia non iniustè disponitur, iustum profectò est vt à nobis adhuc mortalibus ignoretur. Sed hæc ipsa sapientiæ illius secreta cólspicere vtcunque, iam incomprehensibilitatis eius est potentiam videre: quia dum in ipsa consiliorum eius inquisitione deficimus, deficiendo verius discimus quem timeamus. Ad hæc igitur sapientiæ illius secreta se extendés Apostolus, ait: *O altitudo diuitiarú sapiétiæ & scientiæ Dei*. Mira est enim celsitudo tantarú *diuitiarum* diuinæ *sapientiæ & scientiæ*, quá nihil latere potest vel effugere: sed ipsa vno intuitu conspicit omnia, & virtute suæ omnipotentiæ continet vniuersa. *O quàm incomprehensibilia sunt iudicia eius*, id est, dispositiones de omnibus rebus, *& inuestigabiles viæ eius*, per quas ambulat in cunctis operibus suis, quoniam iudicia eius, quibus vnamquamque animam atque omnem naturam rationalem dispensat, penetrare nemo sufficit: nec vias eius, quibus prouidenter incedit, inuestigare quispiam valet, id est, nec homo, nec Angelus. Valde ergo paruum sensum habemus ad discutiendam iustitiam iudiciorum eius, ad discutiendam gratiam gratuitam nullis præcedentibus meritis, non iniquam, quæ non tam mouet, cùm præstatur indignis, quàm cùm æquè indignis alijs denegatur. *Viæ* autem *eius inuestigabiles* illæ sunt, de quibus in Psalmo cani-
Psal. 24. tur: *Vniuersæ viæ Domini misericordia & veritas*. *Misericordia* igitur *& veritas eius inuestigabiles* sunt: quia cuius *vult miseretur*, non iustitiæ, sed misericordiæ gratia: & *quem vult* obdurat, non iniquitate, sed veritate vindictæ. Per has enim vias venit ad omnes: & inuestigari non potest, cur

C ad hunc veniat per viam misericordiæ, ad illum verò per viam veritatis vel iustitiæ. Nulla enim creatura perscrutari valet, cur ipse misereatur huic potius quàm illi. Verè sapientia & scientia eius est mirabilis, & iudicia eius incomprehensibilia. Nam *quis cognouit sensum Domini*, in sapientia & scientia? Id est, quis perfectè nouit secreta sensus illius? quis arcanorum mentis eius fuit conscius? Nullus, *aut quis consiliarius eius fuit*, in dispositione rerum, cuius cósilio aliquid ageret, vel qui eius consilium sciret? Nullus. Hic versus ex libro Isaiæ sumptus est, cuius autoritate probat Apostolus non debere talia inuestigari ab hominibus, quæ etiam Propheta se ignorare demonstrat. Si quis nouit consilium alterius, vel per hoc nouit quòd ipse consultus, id est, interrogatus sibi dedit, vel quia quod ille inuenit, sibi reuelauit. Quare nulli datur scire occultum Dei consilium, cùm ipse nec aliquem consuluerit, nec inuentum alicui reuelauerit. Nam sicut sensus eius non potest cognosci, ita consilium eius non potest sciri. *Quis fuit consiliarius eius? aut quis prior dedit illi* quicquá, *&* per hoc *retribuetur ei* ab ipso? Nullus, quia ipse præuenit omnes. Hoc probat inuestigabiles esse vias eius, quia cùm sit initium omnium bonorú, inuestigari non potest, cur ipse alijs gratiam suá gratuito munere tribuat, & alijs non tribuat, sicut cernimus factum in Iacob & Esau. *Quis prior dedit illi, & retribuetur ei?* Id est, *quis prior* fecit aliquid boni sine Deo, cuius bonitatis est etiam quod sumus & viuimus? Nullus enim DEVM meritis antecessit, vt tenere eum quasi debitorem possit: sed ipse potius omnes (vt dictum est) sua gratia præuenit, vt subsequi possint eorum bona opera. *Quoniam ex ipso, & per ipsum, & in ipso sunt omnia*.
D Et ipsum igitur initium fidei nostræ *ex ipso* est: neque enim hoc excepto *ex ipso* sunt cætera. *Ex ipso sunt omnia*, id est, bona voluntas, & bona actio, & omnes naturæ. Neque enim *ex ipso sunt* peccata, quæ naturaliter substantia non sunt, sed bene conditam substantiam vitiant. *Ex ipso* autem, non hoc significat quod, de ipso. Quod enim de ipso est, potest dici *ex ipso*: non autem omne quod *ex ipso*, rectè dicitur de ipso. *Ex ipso* enim cœlum & terra, quia ipse fecit ea: non autem de ipso, quia non de substantia sua. Sicu aliquis homo si generet filium & faciat domum, *ex ipso* filius & *ex ipso* domus: sed filius de ipso, domus de terra & ligno. Sed hoc ideo, quia homo est, qui non potest aliquid etiam de nihilo facere. Deus autem *ex quo omnia, & per quem omnia, & in quo omnia*, non opus habet aliqua materia, quam ipse non fecerat, adiuuari potentiá suam, & ideo cuncta fecit de nihilo. *Ex ipso*, potest intelligi ex Patre *omnia*: *& per ipsum*, per Filium *omnia*: *& in ipso* in Spiritu sancto *omnia*. Per has præpositiones, *Ex, Per, In*, ostenditur diuersitas personarum. Per idem pronomen, quod est *ipse*, designatur identitas substantiæ, dum dicitur, *ex ipso, & per ipsum, & in ipso*. Nec solùm eadem substantia Patris & Filij & Spiritus sancti, sed & æqualitas per hoc demonstratur, & tota Trinitas omnia creasse & continere declaratur. Et ideo *ipsi gloria in secula seculorum, amen*. Dicendo ter, *ipsum*, distinxit (vt diximus) personas: & subiequendo, *ipsi gloria*, non diuisit substantiam. Possumus & absque personarum distinctione hæc de eodem, qui est Trinitas, intelligere. Sic enim exponit Ambrosius. Quid est *ex ipso*? Quòd ipsius volútate natura omnium sit, & ipse sit autor omnium quæ esse cœperunt. *Per ipsum*, quid est?

A Quia *per ipsum* institutio & perseuerantia omnibus impertita videtur. *In ipso*, quid est? Quia omnia admirabili quodã desiderio & inenarrabili amore autorem vitæ & ministratorem gratiæ suæ ac muneris intuentur, secundùm quod scriptum est: *Oculi omnium in te sperant, & aperies manum tuam, & implebis omnem animam bona voluntate.*
Psal.14.
Et quoniam ita *sunt ex ipso, & per ipsum, & in ipso omnia*, idcirco *ipsi gloria in secula*. Illi autem nolunt vt sit *ipsi gloria* in iustificandis impijs gratuita gratia, qui eius ignorantes iustitiam, volunt suam constituere, vt sui meriti præcedat aliquid, quasi priores volentes dare vt retribuatur eis ab illo, & sua putantes præire merita ad illum, *ex quo omnia*.

CAPVT XII.

Obsecro itaque vos fratres per misericordiam Dei, vt exhibeatis corpora vestra hostiam viuentem, sanctam, Deo placentem, rationabile obsequium vestrum.
Phil.4.

Ab hoc loco incipit moralis admonitio post tractatum legis & fidei, ac naturam Iudaici populi & gentilis. Cùm enim per omnem textum huius epistolę in superioribus docuisset Apostolus, quomodo à Iudæis ad gentes, à circuncisione ad fidem, à litera ad spiritum, ab vmbra ab veritate, ab obseruantia carnali ad spiritalem, religionis summa translata sit, & hæc ita futura propheticis ostendisset vocibus designata, iam nunc spiritales obseruantiæ huius, ad quam cultus Dei ritum docuit esse translatum, aggreditur mores & statuta sancire, & ad bonam vitam vtrunque simul populum monere. Hucusque enim ostensum est; ne alter aduersus alterum superbiret: nunc vt alter de alterius vtilitate laboraret, quasi
B dicat: Hactenus vitia extirpaui, nunc itaque virtutes plantare disposui. Et ideo *obsecro vos ô fratres* &c. Vel ita continuatur ad proximum: Quandoquidem ex Deo *sunt omnia*, & ex gratia eius habemus quicquid boni habemus, *itaque obsecro vos fratres*, id est, quod rogo, fraternitas exigit. Non per potentiam impero, nihil enim proficit legis imperium: sed quasi qui officium susceperim reconciliandi vos Deo, *obsecro per misericordiam Dei*, id est, *per misericordiam* vobis à Deo factam. Quia enim omnes sub peccato conclusi sunt, non iam meritis hominum, sed misericordia Dei salus humana consistit. Ad quam misericordiam pertinet & sacrificium, quo se quisque Deo mactat extinguendo vitia: quia & in seipsum facit misericordiam, sicut scriptum est: *Miserere animæ tuæ placens Deo.*
Eccli.30.
Et ideo *per misericordiam* rogat Apostolus exhiberi *corpora hostiam. Obsecro*, inquit, *vt exhibeatis*, id est, offeratis *corpora vestra hostiam viuentem.* Hostia quippe & immolatur, & viua est, quando & ab hac vita homo non deficit, & tamen se à carnalibus desiderijs occidit. Hostia enim occiditur, vt offeratur. Sed hostia viuens est, corpus pro Domino afflictum. Quod & hostia dicitur, & viuẽs, quia viuit in virtutibus, & est à vitijs occisum. Hostia videlicet, quia iam huic mundo est à prauis actibus mortuum: viuens autem, quia cuncta, quæ præualet, bona operatur. In lege corpora brutorum animalium hostia mortua, sed in Euãgelio corpora hominum offeruntur hostia viua. Tunc hostia occidebatur, vt homines causa peccati subiecti morti ostenderentur: nunc, quia à peccato sunt liberi, viua offertur in signum vitæ æternæ. Qui enim membra sua mortificant ab incentiuo libidinis, & actus corporis sui Deo placitos habent: *hostiam viuentem* offerunt, & legem sa-C crificiorum, quæ in Leuitico lata est, spiritaliter complent. Sic exhibete *corpora vestra, hostiam viuentem, sanctam*, id est, à peccati contagio mundã, & *Deo placentem*, id est, virtutũ meritis acceptabilẽ. Et *obsequium vestrum* in Dei cultũ exhibete *rationabile*, vt rationabiliter omnia faciatis, nec sit quicquam in actionibus obsequij, quod Deo impendatis, vnde rationem reddere non possitis. Vel rationabiliter, id est, cum discretione facite omnia, ne quid nimis aut imprudenter agatis, sed cuncta moderatè & sapienter.

Et nolite conformari huic seculo, sed reformamini in nouitate sensus vestri, vt probetis quæ sit voluntas Dei bona & beneplacens, & perfecta.
Ephes 5. 1.Thes.4.

Ita vosipsos sacrificium facite. *Et nolite conformari huic seculo*, id est, nolite formam huius seculi vobis imprimere, vt similes efficiamini *huic seculo* nequã, *sed reformamini*, id est, rursum formamini ad imaginem Dei, quæ in vobis per peccatum deformata est, vt incipiat illa imago ab illo reformari, à quo formata est. Non enim reformare seipsam potest, sicut potuit deformare. Ab ea deformitate, qua per cupiditates seculares conformamini huic seculo, *reformamini* nunc *in nouitate sensus vestri*, vt sensus mentis vestræ semper igne charitatis vt aurum innouetur. Sicut generalis prohibitio est in lege, *Non concupisces*: & generalis iussio est, *Diliges*: ita nunc apud Apostolum prohibitio est, *Nolite conformari huic seculo*: iussio autem, *sed reformamini in nouitate sensus vestri*. Illud
Exod.20.
pertinet ad nõ cõcupiscere, hoc ad diligere: illud ad continentiam, hoc ad iustitiam: illud ad declinandum *à malo*, hoc ad faciendum *bonum*. Non cõcupiscendo enim, vetustate expoliamur: & diligendo, nouitate induimur. Reformatur autẽ sensus noster per exercitia sapientiæ & emundationem verbi Dei, ac legis eius intelligentiam spiritalem. D
Et quanto quis quotidie ex scripturarum proficit lectione, tanto altius intellectus eius ascẽdit, tantoq; semper & quotidie magis nouus efficitur, & secundùm hanc pulchritudinem reformatur ad imaginem Dei. Iustitia enim cùm in nobis est, vel quælibet virtus, qua rectè sapienterq; viuitur, interioris hominis pulchritudo est. Et anima quæ se refert ad Deum, vt igne amoris eius accensa, formam concupiscentiæ secularis amittat, ei tanquam incommutabili formæ subdita reformatur, hinc placens, quod ex eius pulchritudine acceperit. *Reformamini*, inquit, *in nouitate sensus vestri, vt probetis quæ sit voluntas Dei.* Nisi enim à Domino renouatus sit sensus noster, & Dei sapientia illuminatus, probare non potest *quæ sit voluntas Dei*. In multis enim putatur esse *voluntas Dei*, & non est: vbi errant & falluntur, qui sensum non habent diuinitus reformatum. *Probetis quæ sit voluntas Dei bona*, in his, qui bona inchoant; *& beneplacens*, in his, qui perseuerant, *& perfecta*, in his, qui consummant. Vel *bona*, quantum ad coniugatos: *bene placens*, quantum ad continentes: *perfecta*, quantum ad virgines.

Dico enim per gratiam quæ data est mihi, omnibus qui sunt inter vos, non plus sapere, quàm oportet sapere, sed sapere ad sobrietatem, & vnicuique sicut Deus diuisit mensuram fidei. Sicut enim in vno corpore multa membra habemus, omnia autem membra non eundem actum habent: ita multi vnum corpus sumus in Christo, singuli autem alter alterius membra.

Voluntatem *Dei*, quæ in præceptis eius est, *probetis*, vt secundùm eam rectè viuatis: nam *dico vobis*, id est, præcipio, ne inscrutabilia eius arcana discutere præsumatis. *Dico enim per gratiam quæ data*

C

data est mihi, id est, per Apostolatum gratis mihi datum, *omnibus qui sunt inter vos, non plus sapere*, id est, non plus inuestigare de mysterijs, *quàm oportet sapere*. Datur intelligi, fuisse quosdam inter eos, qui se intromittebant de illis quæstionibus, quas superius denotauit, & conabantur rimari illa secreta DEI. Quos nunc Apostolica authoritate corrigit, dicens eis, *non plus sapere*, id est, non plus inquirere de occultis Dei, *quam oportet*, id est, quàm ad fidem & religiosos mores pertinet: *sed sapere ad sobrietatem*, vt mens eorum non inebrietur, vt sensum perdat nimietate sapientiæ, dum in his, quæ supra vires humanæ rationis sunt, se immerserit, sed moderato intelligentiæ poculo sobria sit. Obediendum valde est huic præcepto. Si enim pro viribus suis alatur infans, fiet vt crescendo plus capiat. Si autem vires capacitatis suæ excedat, deficiet antequam crescat. Et ideo non est supra modum exquirenda sapientia, sed in huiusmodi inquisitionibus seruanda est temperantia. Vel quod ait, *non plus sapere quam oportet sapere, sed sapere ad sobrietatem*, hoc est, quod supra dixerat, *Noli altum sapere, sed time*. (Roman. 11.) Videt enim adhuc superbientes ramos oleastri insultare ramis, qui de bona oliua fracti sunt: & ideo præcipit eis *non plus sapere quàm oportet*, id est, non plus de se sentire, quàm expedit, nō plus de se gloriari propter casum aliorum. Superbia enim semper sibi videtur esse sapiens, & ideo *plus quàm oportet sapere*, hoc est, superbire. *Dico*, inquit *omnibus, qui sunt inter vos, nō* supra modum *sapere, sed ad sobrietatem*, & *vnicuique dico sapere sicut diuisit Deus* singulis *mensuram fidei*: quia Deus *vnicuiq; mensuram* dedit *fidei*, vt ab alio minus, ab alio amplius haberetur, *& vnicuique* pro modo suæ perfectionis propria mensura compleretur.

B

Vel sapiat vnusquisque *sicut ei Deus diuisit mensuram fidei*. id est, intelligat vnusquisque quæ in eo sit mensura gratiæ Dei, quam consequi meruit per fidem. Interdum enim accipit quis à Deo, vt sapiat in officio visitandi infirmos, aut erga misericordias pauperum, aut erga viduarum aut pupillorum defensionem, aut erga hospitalitatis solicitudinem. Hæc ergo singula *diuisit vnicuique Deus* secundùm *mensuram fidei*. Sed nisi is, qui accepit gratiam, vt de vno aliquo horum saperet, intellexerit *mensuram* gratiæ sibi datæ, sed voluerit præsumere de sapientia Dei, de verbo doctrinæ, de profundioris scientiæ ratione, in qua gratiam non accepit, & non tam discere, quàm docere quæ nescit, iste cùm minus sapiat, *plus* vult *sapere quàm oportet*. Non enim sapit *ad sobrietatem*, vt custodiat quomodo *Deus diuisit vnicuique mensuram fidei*. Verùm vt euidentius adhuc de his Apostolus adsigner, introduxit exemplum, & dicit: *Sicut enim in vno corpore multa membra habemus, omnia autem membra non eundem actum habent: ita multi vnum corpus sumus in Christo, singuli autem alter alterius membra*. Ordinatissime enim tali exemplo componit omne corpus Ecclesiæ. *Sicut*, inquit, membra corporis singula quæque proprios habent actus, & officijs suis vnumquodque membrum deseruit, nec tamen possibile est vt non consensu mutuo sibi inuicem cedant, sic in Ecclesia, quæ est corpus Christi, diuersos singuli habemus actus. Verbi gratia: Alius studet sapientiæ & verbo doctrinæ, & est oculus in hoc corpore. Alius est deditus ministerio fratrum & curæ indigentium, & est manus huius corporis: alius est studiosus auditor verbi DEI, & est auris huius corporis: alius ad visendos decumbentes, & requirendos tribulatos, & eruendos in necessitatibus positos est impiger, & est corporis Ecclesiæ pes. Et ita inuenitur vnusquisque erga vnum aliquod officium specialius operam dare. Nec tamen vnum debet sufficere, sed secundùm formam propositi exempli. sicut, verbi gratia, oculus speciale officium habet vt videat, vnum tamen est ex omnibus, & in omnibus membris, & cum singulis agit omnia, & cum ipso singula quæque agunt omnia: ita & qui per gratiam fidei vnum aliquod donum speciale meruerit, illud quidem principaliter administrat, in omnibus verò actibus aliorū habetur & particeps. Et hoc est quod dicit: Verè diuisa est vnicuiq; mensura fidei, & diuersa sunt dona fidei, nam ita est etiam in cæteris donis gratiæ *Sicut enim in vno*, &c. Vel ideo mensuratè diuisit DEVS donum fidei, quia *multi vnum corpus sumus*: & ideo omnia necessaria sunt danda, sed non vni membro, vt nec Ecclesia indigeat: & sit subseruiendi materia, vt sit mutua dilectio, dum alter opus habet altero. *Sicut enim* corpus nostrum est vnum, & *in* ipso *multa habemus membra, ita* vnum est corpus Christi, quod est Ecclesia, & in ipso sunt multi fideles quasi varia membra, quia *multi vnum corpus sumus in Christo*. Nullus reijcitur maior vel minor. Et *sicut in corpore* humano *non omnia membra habent eundem actum*, sed diuersa diuersos, & non omnia habent omnes actus in se, sed per alia supplentur: eodem modo in Ecclesia *singuli* quique nostrum *sumus membra alter alterius*, vt inuicem seruiamus. Sicut enim manus seruit oculo, oculus pedi; sic in Ecclesia omniū seruitus debet esse communis. Nos multi per diuersa dona vel opera *sumus vnum corpus* per vnitatem charitatis & concordiæ *in Christo*, sed *singuli sumus membra alter alterius*, id est, alijs seruientes, & alijs indigentes, vt hoc modo charitatis inter nos vinculo coniungeremur, quoniam singuli singulis indigemus, & quod huic in seipso deest, suppletur per alium.

D

Habentes autem donationes, secundùm gratiam, quæ data est nobis differentes.

Singuli sumus membra alter alterius, non vno quidem modo, sed *habentes* diuersas *donationes* spiritalium munerum, *differentes* ab inuicem *secundùm gratiam, quæ data est nobis* à DEO: quia secundùm quod vnicuique Deus dedit gratis, habet iste hoc donum, & ille aliud.

Siue prophetiam, secundùm rationem fidei: siue ministerium, in ministrando: siue qui docet, in doctrina.

Nunc differentiam donationum incipit exponere, ac velut diuersorum membrorum actus enumerare. Et quasi oculis visum, ita menti, quæ interior est oculus, prophetiæ adsignat mysterium. (al. officiū.) Et alij tāquam manui ministerium ascribit; & alij tanquam linguæ doctrinam tribuit. Simili modo, & cætera diuidit. *Singuli sumus* inuicem *membra*, ad hoc habentes dona differentia, *siue* habentes *prophetiam*, id est, futurorum vel quorumlibet occultorum manifestationem, *membra sumus* aliorum, vt illis prophetemus, vt quemadmodum oculus alijs membris, ita & nos alijs fidelibus per prophetiam seruiamus, præuidendo illis futura, quatenus ad euitanda imminentia mala reddamus illos cautiores. Nos dico, *habentes* hanc prophetandi gratiam *secundùm rationem fidei*, vt nihil extra fidei regulam loquamur aut sapiamus. Vel *secundùm rationem fidei*, quia prout fides credentium siue auditorum exigit capacitas seu salus, datur gratia prophetiæ.

A A prophetia incipit enumerare spiritales donationes, quia credentes accepto Spiritu sancto, mox prophetabant. *Siue habentes ministerium*, sicut diacones, vt ministremus sacris altaribus, *in ministrando simus membra* aliorum, pro quorum vtilitate ministramus. Vel *ministerium*, vt terrena alimenta sanctis ministremus, *in ministrando simus eorum membra. Siue ille, qui docet* ignorantes, *in doctrina*, id est, in exhibitione doctrinæ sit *membrum* eorum.

Qui exhortatur, in exhortando: qui tribuit, in simplicitate: qui præest, in solicitudine: qui miseretur, in hilaritate. Dilectio sine simulatione.

Qui exhortatur alios vt faciant bonum, quod ipsi non faciunt, sed sciunt & negligunt, *in exhortando* fit membrum eorum. *Qui tribuit* de suo aliis, *in simplicitate* fit membrum eorum, id est, si nihil repetat ab illis, quibus dedit, sed tantùm à Deo, qui remunerator est omnium bonorum. Vel *qui tribuit* indigentibus, *in simplicitate* cordis hoc faciat, hoc est, ne videatur manibus benefacere indigentibus, & corde laudem quærat ab hominibus. Simplicitas excludit hypocrisim. *Qui* eleemosynam *tribuit*, faciat hoc *in simplicitate* supernæ intentionis, non in duplicitate præsentis & futuræ gloriæ. *Qui præest* fratribus vel Ecclesiæ, *in solicitudine* præsit, vt solicitus vigilet super custodiam gregis sibi commissi: non *in solicitudine* humanarum causarum, aut secularium rerum: hæc enim solicitudo abijcienda est ab his, qui Ecclesiæ præsunt, sed *in* huiusmodi *solicitudine*, qualem habebat Apostolus, gerens solicitudinem *omnium Ecclesiarum. Qui* ergo *præest* Ecclesiæ, talem habere solicitudinem debet, & illam aliam secularem habere omnino non de-
B bet. *Qui miseretur, in hilaritate* hoc faciat: hoc est, qui misero piè compatitur, impendens illi beneficium misericordiæ, *in hilaritate* mentis hoc agat, quia *hilarem datorem diligit Deus*. Qui enim
2. Cor. 9. res suas prærogat, si infidelis sit, & recepturum se desperet, contristatur tanquam qui eas perdidit. Qui verò cum fide & spe hoc agit, *in hilaritate* & lætitia hoc agit, certus quòd pro paruis magna recipiet, & insuper æternam consequetur vitam. Opera enim misericordiæ non ob aliud fiunt, nisi vt à miseria liberemur, iuxta illud: *Beati misericordes, quoniam ipsi misericordi-*
Matth. 5. *am consequentur.* Quod contra Iacobus ait: *Iudi-*
Iac. 3. *cium sine misericordia illi, qui non facit misericordiam.* Nam quia *in multis offendimus omnes*, suggeritur opus misericordiæ, tanquam quotidiana medicina quotidianis, etsi leuioribus, tamen vulneribus. Misericordia verò multiplex est, scilicet peccanti ignoscere, oppresso subuenire, esurientem pascere, nudum vestire, & similia facere. Et ideo *qui miseretur, in hilaritate* hoc faciat, vt ex hilaritate vultus & animi gratum magis fiat beneficium eius tam Deo, quàm hominibus. Iam dixerat, *Qui tribuit, in simplicitate*: & nunc dicit, *Qui miseretur, in hilaritate.* Et vtriusque sententiæ forsitan videtur vnum opus esse, non tamen & operis ipsius vnus affectus. Aliud est enim dare indigenti, aliud affectum misericordiæ cum indigente partiri. Et aliud est simplicitas, aliud hilaritas: quoniam simplicitas duplicem excludit intentionem, hilaritas ostendit fretum animum spe cœlestium præmiorum. *Dilectio* quoque *sine simulatione* sit in vobis. Omnis *dilectio*, quæ non est secundùm Deum, simulata est, & non vera: quia Creator animæ Deus idcirco ei cum cæteris virtutibus etiam affectum dilectionis inseruit, vt di-
C ligat Deum, & ea quæ vult Deus. Cùm ergo hoc opus dilectionis Deus in anima dederit, quicunque aliud dilexerit quàm Deum, & quę Deo placent, charitas in eo ficta & simulata dicenda est. Sed & si quis proximum suum diligat, & cùm errantem viderit, non commoneat, nec corrigat, simulata charitas ista dicēda est. Et ideo nihil adulatorium, nihil fucatum habere charitas debet.

Odientes malum, adhærentes bono, charitatem fra- Amos. 5.
ternitatis inuicem diligentes, honore inuicem præueni- Ephes. 4.
entes, solicitudine non pigri, spiritu feruentes, Domino 1. Pet. 2.
seruientes, spe gaudentes, in tribulatione patientes, o- Hebr. 13.
rationi instantes, necessitatibus sanctorum communicantes, hospitalitatem sectantes.

Sitis *odientes* omne *malum*, & *adhærentes bono*. Odit *malum*, qui non solùm non vincitur voluptate, sed etiam odit opera voluptatis. Et adhæret *bono*, quem nulla tentatio, nullaq; aduersitas separare valet à bono. Et ita debetis ex ordine proficere, vt primùm oderitis & in vobis, & in alijs omne *malum*: deinde firmiter adhæreatis *bono*, ne vnquam diuellamini ab eo. Sitis *diligentes inuicem charitatem fraternitatis*, id est, amate inter vos fraternam *charitatem*, diligite, & habere studete ipsam dilectionem, quæ vos mutuo fœderat vt fratres. Iste erga illum, & ille erga istum diligat hanc *charitatem fraternitatis*, & seruare studeat. Et sitis alij alios *inuicem præuenientes honore*, vt vnusquisque festinet alium magis honorare, quàm honorari ab illo, & maiorem ei reuerentiam exhibere, sibique illum præferre, & ille similiter huic faciat. Sitis etiam *solicitudine non pigri*, id est, & soliciti corde, & impigri opere, vt & de vestra aliorumque salute sitis soliciti, & quod ad salutem pertinet, agere non sitis pigri.
Sitis etiam *spiritu feruentes*, vt, etsi actu semper im D
plere non potestis quod piè desideratis, spiritus tamen igne charitatis ferueat in vobis, vt nihil remissum, nihil tepidum sit in vobis. Sitis etiam *Domino seruientes*, vt nulli vitiorum seruiatis, sed *Domino*, cui seruus vitiorum seruire non potest. *Domino* seruite, vt quicquid boni feceritis, ad Domini gloriam referatis: & quicquid pro eius amore proximis feceritis, ei vos facere credatis. Sitis *spe* cœlestium bonorum *gaudentes*, vt non respiciatis ea quæ videntur, sed expectetis ea, quæ non videntur. Sitis & *in tribulatione patientes*, vt patienter propter cœleste præmium toleretis omnem tribulationem, vt nec conturbemini ira, vel odio contra persequutorem, neq; murmuretis contra Deum. Et vt possitis aduersa patienter sustinere, sitis *orationi instantes*, ne deficiatis in tribulatione. In quo enim non sufficit humana fragilitas, auxilium Dei orationibus implorandum est. Sitis *necessitatibus sanctorum* vestra bona *communicantes*, id est, honestè & decenter, non quasi eleemosynam indigentibus præbentes, sed censum vestrum quodammodo cum ipsis habentes communem. Sitis & *hospitalitatem sectantes*, non solùm venientes ad domum vestram hospites suscipiatis, sed etiam sectemini ac perquiratis eos vbique, ne fortè in plateis alicubi sedeant, ne extra tectum iaceant.

Benedicite persequentibus vos: benedicite, & nolite maledicere. Gaudere cum gaudentibus, flere cum flentibus. Idipsum inuicem sentientes, non alta sapientes, sed humilibus consentientes.

Benedicite persequentibus vos, id est, bona illis orate, qui mala vobis fecerint. *benedicite illis, & nolite maledicere* .i. nec saltē voluntatē maledicendi habeatis in corde. Remouet eos à cōmuni cō-

suetu-

A fuetudine, dum prohibet aduerfarijs maledicere. Et quia graue & velut intolerabile erat eis hoc præceptum, quo iufsit *perfequentibus* benedicere, ideo reperit vt magis mentibus eorum ingerat, & vt benedictio eis fit abfque maledictionis admixtione, dicens: *Benedicite, & nolite maledicere.* Scriptura verò facra duobus modis maledictum memorat, aliud videlicet quod approbat, aliud quod damnat. Aliter enim maledictum profertur iudicio iuftitiæ, aliter liuore vindictæ. Maledictum iudicio iuftitiæ profertur, ficut Abrææ Gen. 12. dicitur: *Maledicam maledicentibus tibi.* Rurfum, quia maledictum liuore vindictæ promitur, Apoftolus nunc admonet: *Benedicite,* inquiens, *& nolite maledicere.* Deus ergo maledicere dicitur, & tamen maledicere homo prohibetur: quia quod homo agit malitia vindictæ, Deus non facit nifi examine & virtute iuftitiæ. *Gaudere* fub auditur debetis, *cum gaudentibus* de fpiritali profectu, *& flere cum flentibus* de fpiritali detrimento. Non enim quibufcunque gaudiis gaudia noftra funt fociand a, nec quibufcunque fletibus lachrymæ noftræ iungendæ. Neque enim præceptum habemus, vt cum illis, qui de acquifitione pecuniæ vel huiufmodi rebus gaudent, gaudeamus: fed potius cum illis, qui fpe fupernorum bonorum gaudent, vel de accepta remifsione peccatorum & gratia Spiritus fancti lætantur, & de fimilibus bonis. Similiter nec cum illis flere iubemur, quos flere facit triftitia feculi, quæ mortem operatur, fed cum illis potius, qui pro fuis vel aliorum peccatis flent, aut qui præ defiderio vitæ æternæ, feu pro quibuflibet caufis huiufmodi fundunt lachrymas. *Idipfum* fitis *inuicem fentientes,* id eft, quod ifte fentit, *idipfum* fentiat ille: Et item quod ille fentit, *idipfum* fentiat ifte, vt nulla diffenfio fit inter vos, fed vnanimis concordia. B Vos dico *non alta fapientes,* id eft, non in corde tumentes, non fuperbientes, *fed humilibus confentientes,* id eft, voluntati humilium adquiefcentes, vt vos quoque fitis humiles. *Confentientes* fitis eis, quod non fit ore, fed corde: quia tunc vera humilitas eft, cùm non eft in fola lingua.

Nolite effe prudentes apud vofmetipfos.

Prou. 3. Id eft, *nolite* prudentiam vobis arrogare. Qui enim fibijpfi prudens effe videtur, hic cum arrogantia ftultus eft. Nec poteft veram fapientiam Dei fcire, qui fuam ftultitiam quafi fapientiam colit. Qui ergo apud feipfum prudens eft, apud Deum prudens effe non poteft, quoniam *fcientia* 1 Cor. 8. *inflat.*

1 Pet. 3. *Nulli malum pro malo reddentes.*

Qui enim *malum pro malo* reddit, aut fimile peccatum, aut grauius facit. Nam ille, qui *malum* prior intulit, non fenfit forfitan *malum* effe quod fecit. Qui autem *malum* reddit, eo ipfo quod ad vlcifcendum motus eft, probatur fenfiffe *malum* effe quod reddidit. Et ideo nullus fe vindicet, ne deterius quàm hoftis eis peccet.

Prouidentes bona non tantùm coram Deo, fed etiam coram omnibus hominibus.

Sitis *prouidentes bona,* id eft, prouida difcretione confiderantes, vt ea, quæ feceritis, fint bona, *non tantum coram Deo,* qui videt confcientiam: *fed etiam coram omnibus hominibus,* fidelibus & infidelibus, qui vident actionem, ne pofsint eam reprehendere. Prouidenda funt enim *bona coram* cũctis hominibus, non vt placeamus fingulorum vel vitijs vel moribus, ne fimus contrarij fententiæ, Galat. 1. qua dicitur: *Si adhuc hominibus placerem, Chrifti feruus non effem.* Sed qui vitæ fuæ & morum actuumque libram fic tenet, vt non pofsit ab vllo homine reprehendi, ifte *bona coram omnibus hominibus* C prouidet, fiue illis placeant quæ bona funt, fiue non placeant. Et ideo prouidendum eft, ne ex bonis noftris fiat hominibus fcandalum, fed bonum exemplum. Sunt enim nonnulli, qui non curant quicquid dicatur de eis, dummodò ipfi intentionem bonam habeant. Sed qui falutem proximi negligit, crudelis exiftit.

Si fieri poteft, quòd ex vobis eft, cum omnibus hominibus pacem habentes. Hebr. 12.

Sitis *habentes pacem cum omnibus hominibus fi fieri poteft,* quia difficile eft vt fiat, *quod* tamen *eft ex vobis,* id eft, habere *pacem cum omnibus* non remanet à veftra parte, quia vos erga nullum pacem violatis. Vel fi bonum, quod à veftra parte eft, videlicet obferuatio iuftitiæ, poteft fieri vt nó impediatur ab vllis hominibus, fitis *habentes pacem cum* cunctis *hominibus.* Iuxta beatum verò Gregorium, direxit Apoftolus hoc præceptum ad rectores Ecclefiæ. Hortaturus enim vt *pacem cum omnibus* haberent, præmifit dicens, *fi fieri poteft:* atq; fubiunxit, *quod ex vobis eft.* Difficile quippe erat, vt fi malè acta corriperent, habere *pacem cum omnibus* poffent. Sed cùm temporalis pax in prauorum cordibus ex noftra increpatione confunditur, inuiolata neceffe eft in noftro corde feruetur. Rectè itaque ait, *quod ex vobis eft.* Ac fi diceret: Quia pax ex duarum partium confenfu fubfiftit, fi ab eis, qui corripiuntur, expellitur, integra tamen in veftra, qui corripitis, mente teneatur.

Non vofmetipfos defendentes chariſsimi, fed date locum iræ. Scriptum eft enim: Mihi vindictam, & ego retribuam, dicit Dominus. Deut. 32.

Dico, *pacem* habeatis, *fi fieri poteft, cum omnibus, non defendentes vofmetipfos chariſsimi,* fi quis vos aggreffus fuerit, id eft, non percutientes eum, qui D quos percufferit, *fed date locum iræ,* id eft, finite iram perfecutoris in vobis expleri: ille enim dat *locum iræ,* qui aduerfarium permittit facere quod vult. Vel ille dat *locum iræ,* qui iram fuperbientium humiliter fugiendo declinat, non fe contra acceptas contumelias erigens, fed de loco pie humilitate recedens. Vel *date locum iræ,* id eft, iudicio Dei. Non præcipit vt nolint vindicari, fed vt nofipfi vindicantes, demus *locum iræ* Dei, qui dixit: *Mihi vindictam, & ego retribuam.* Neque enim Deut. 32. propter exaturandum odium defiderant Sancti Hebr. 10. vindictam, quod ab eorum perfectione lõgè eft. Apoc. 6. Nam iuftus quifque magis cupit inimicum fuum Pfal. 57. corrigi, quàm puniri. Et cùm in eum videt à Do- Pfal. 139. mino vindicari, non eius delectatur pœna, quia Luc. 18. non eum odit: fed diuina iuftitia, quia Deum diligit. Sic quippe inimicus diligitur, vt nõn difpliceat Dei iuftitia, qua punitur. Et fic placet iuftitia, qua punitur, vt non de malo eius, fed de bono iudice gaudeatur. Ait itaque: *Non vofmetipfos defendentes chariſsimi, fed date locum iræ.* Ac fi dicat: Quid opus eft vofipfos veftras vltum ire iniurias, qui nec corda hominum noffe, nec agnita eorum fcelera tranquillo valetis animo iudicare? Matth. 6. Quin potius quod in vos peccatur, quafi fratribus & proximis ex corde remittite, vt & vobis DEVS veftra peccata remittat, fcientes quia fi corrigi voluerint, eos focios bonorum habebitis: fin aliter, rectius diuino iudicio, quod errare non poteft, ficut nec irafci poteft, quàm veftro damnabuntur. Et verè iudicium eius debetis expectare, *fcriptum eft enim* in Ezechiele. Nam vbi Ezech. 9. nos legimus fecundùm Hebraicam veritatem, *Appropinquauerunt vifitationes vrbis,* Septuaginta interpre-

A terpretes transtulerunt, *Mihi vindictam, & ego retribuam, dicit Dominus.* Et ideo paret, Hebræos, qui Romæ crediderunt, habuisse in authoritate translationem Septuaginta interpretum, iuxta quam Apostolus eis profert testimonium. Non enim proferret eis testimonium ex Scriptura, quam non reciperent. Ob hoc, inquit, Dominum expectate, quia ipse, sicut *Scriptum est*, dixit: *Ego retribuam mihi vindictam*, id est, omnia mala, quæ vobis irrogantur, mihi fiunt, licet sim impassibilis: sed *ego vindictam mihi* pro his *retribuam*, puniens æternaliter eos, qui temporaliter vos affligunt.

Prou. 25. *Sed si esurierit inimicus tuus, ciba illum: si sitit, potum da illi. Hoc enim faciens, carbones ignis congeres super caput eius. Noli vinci à malo, sed vince in bono malum.*

Non defendes te ab aduersario, vt referias eũ, & malum illi pro malo reddas, sed potius bonum illi pro malo repende, vt iuxta Salomonis præceptum, *si esurierit inimicus tuus*, pascas *illum*, *si sitierit*, potes illum. Et quare? quia *hoc faciens, congeres super caput*. id est, accumulabis super mentem *eius carbones ignis*, id est, feruentes & vrentes pœnitentiæ dolores. Beneficijs enim tuis victus, dolebit se iniurias tibi fecisse, à quo bona recipit, & conuertetur ad pœnitentiam, sicque lucraberis eum Christo. Vel *carbones ignis*, id est, charitatem igne sancti Spiritus feruentem *congeres super* cor *eius*. Hoc est dicere: Sicut carbones ardentes incendunt corpus, super quod congeruntur, sic bona facta tua inflammabunt ad dilectionem cor eius, qui te persequebatur. sicque ad feruorem sancti Spiritus exemplo tuo prouocabis eum, vt bene agat. Absit enim vt credamus B Salomonem vel Apostolum docere voluisse, vt eo animo bona faciamus inimicis nostris, vt ipsi in his ingrati persistentes, maiora tormentorum incendia perpetuò sustineant. Non est hoc be-Matth. 5. nefacere *his qui oderunt* nos, sed malè illis facere. Sed hoc potiùs in hac sententia iubemur, vt misericordiam facientes egentibus inimicis, emolliamus fomentis beneficiorum duritiam cordis eorum, & ad redimendum nos in Domino studeamus inflammare illos, adhibito dilectionis igne, vt virtutem mansuetudinis & patientiæ nostræ mirantes, incipiant imitari: reiectisque vitijs, ad virtutum opera conuertantur. Vnde, ne quis hæc Salomonis verba Iudaico sensu vellet intelligere, mox Apostolus subdidit: *Noli vinci à malo, sed vince in bono malum.* Quomodo enim potest vincere *in bono malum*, qui in superficie bonus est, & in abdito malus: qui opere parcit, & corde sæuit: in animo mitis, voluntate crudelis? *Noli vinci à malo, sed vince in bono malum.* Contende cum malo, sed bonitate. Ipsa est enim vera contentio, vel certamen salubre, vt sit bonus contra malum, non vt sint duo mali. Si tu iam non est malus, obsta malo vt sis bonus. Si displicet tibi malus, noli fieri malus. Nam si repercutis, malo vis vincere *malum*. In sensibus vel motibus animorum ille dicitur vicisse, qui alterum ad suam traxerit partem, sicut hæreticum aut paganum. Si ergo mali vicissitudinem à te receperit ille, te vicit, & passionis similitudine vitio suo subdidit. Si autem per patientiam tuam cessare eum ab ira vel iniuria feceris, tu vicisti, & de peccato, ad salutem lucrando proximum, triumphasti.

CAPVT XIII. C

Omnis anima potestatibus sublimioribus subdita sit. Non est enim potestas, nisi à Deo. Quæ autem sunt à Deo ordinata sunt. Itaque qui resistit potestati Dei ordinationi resistit. Qui autem resistunt, ipsi sibi damnationem acquirunt. Sapi. 6.

Sicut superius reprehendit illos, qui gloriabantur de meritis, ita nunc ingreditur illos redarguere, qui postquam erant ad fidem conuersi, nolebant subijci alicui potestati. Videbatur enim quòd infideles, Dei fidelibus non deberent dominari, etsi fideles deberent esse pares. Quam superbiam remouet, dicens: *Omnis anima*, id est, *omnis* homo, *sit* humiliter *subdita potestatibus*, vel secularibus, vel Ecclesiasticis, *sublimioribus* sc. hoc est, *omnis* homo *sit* subiectus superpositis sibi *potestatibus*. A parte enim maiore significat totum hominem, sicut rursum à parte inferiore totus homo significatur, vbi Propheta dicit: *Quia videbit omnis caro salutare Dei.* Et rectè admonet, ne quis ex eo, quòd in libertatem vocatus est, factusque Christianus, extollatur in superbiam, & non arbitretur in huius vitæ itinere seruandum esse ordinem suum, & *potestatibus*, quibus pro tempore rerum temporalium gubernatio tradita est, non se putet esse subdendum. Cùm enim constemus ex anima & corpore, & quandiu in hac vita temporali sumus, etiam rebus temporalibus ad subsidium eiusdem vitæ vtamur, oportet nos ex ea parte, quæ ad hanc vitam pertinet, subditos esse *potestatibus*, id est, res humanas cum aliquo honore administrantibus: ex illa verò parte, qua Deo credimus, & in regnum eius vocamur, non debemus subditi esse cuiquam homini, id ipsum in nobis euertere cupienti, quod Deus ad vitam æternam donare dignatus est. Si quis ergo putat quoniam Christianus est, non sibi esse vectigal reddendum siue tributum, aut non esse honorem exhibendum debitum eis, quæ hæc curant *potestatibus*, in magno errore versatur. Item si quis sic se putat esse subdendum, vt etiam in suam fidem habere potestatem arbitretur eum, qui temporalibus administrandis aliqua sublimitate præcellit, in maiorem errorem labitur. Sed modus iste seruandus est, quem Dominus ipse præcepit, vt reddamus *Cæsari, quæ sunt Cæsaris; & Deo quæ sunt Dei.* Quanuis enim ad illud regnum vocati simus, vbi nulla erit potestas huiusmodi, in hoc tamen itinere conditionem nostram pro ipso rerum humanarum ordine debemus tolerare, nihil simulatè facientes, & in hoc non tam hominibus, quàm Deo, qui hoc iubet, obtemperantes. Itaque *omnis anima sit subdita sublimioribus potestatibus*, id est, omnis homo sit subditus primùm diuinæ potestati, deinde mundanæ. Nam si mundana potestas iusserit quod non debes facere, contemne potestatem, timendo sublimiorem potestatem. Ipsos humanarum rerum gradus aduerte. Si aliquid iusserit procurator, nonne faciendum est? Tamen si contra proconsulem iubeat, non vtique contemnis potestatem, sed eligis maiori seruire. Non hinc debet minor irasci, si maior prælata est. Rursus si aliquid proconsul iubeat, & aliud imperator, nunquid dubitatur, illo contempto, huic esse seruiendum? Ergo si aliud imperator, & aliud Deus iubeat, quid faciemus? Nunquid non Deus imperatori est præferendus? Ita ergo *sublimioribus potestatibus anima* subijciatur, id est, homo. Siue idcirco ponitur *anima* pro homine, qui

Isai. 40

D

Matth. 22. Luc. 20.

A qui secundùm hanc discernit, cui subdi debeat, & cui non. Vel homo, qui promotione virtutum sublimatus est, *anima* vocatur à digniore parte. Vel, non solùm corpus sit subditum, sed *anima*, id est, voluntas: hoc est, non solùm corpore, sed & voluntate seruiatis. Ideo debetis subijci, quia *non est potestas nisi à Deo.* Nunquam enim posset fieri nisi operatione solius Dei, vt tot homines vni seruirent, quem considerant vnius secum esse fragilitatis & naturæ. Sed quia Deus subditis inspirat timorem & obediendi voluntatem, contigit ita. Nec valet quisquam aliquid posse, Ioan. 19. *nisi* diuinitus ei *datum* fuerit. *Potestas* omnis *est à Deo.* Sed ea, *quæ sunt à Deo, ordinata sunt.* Ergo potestas est ordinata, id est, rationabiliter à Deo disposita. *Itaque qui resistit potestati,* nolens tributa dare, honorem deferre, & his similia, *Dei ordinationi resistit,* qui hoc ordinauit, vt talibus subijciamur. Hoc enim contra illos dicitur, qui se putabant ita debere vti libertate Christiana, vt nulli vel honorem deferrent, vel tributa redderent. Vnde magnum poterat aduersus Christianam religionem scandalum nasci à principibus seculi. De bona potestate patet, quòd eam perfecit Deus rationabiliter. De mala quoque videri potest, dum & boni per eam purgantur, & mali damnantur, & ipsa deterius præcipitatur. *Qui potestati resistit,* cùm Deus eam ordinauerit, *Dei ordinatione resistit.* Sed hoc tam graue peccatum est, quòd *qui resistunt, ipsi* pro contumacia & peruersitate *sibi damnationẽ* æternæ mortis *acquirunt.* Et ideo non debet quis resistere, sed subijci.

Nam principes non sunt timori boni operis, sed mali. Vis autem non timere potestatem? Bonum fac, & habebis laudem ex illa. Dei enim minister est tibi in bonum. Si autem malè feceris, time. Non enim sine causa gladium portat. Dei enim Minister est, vindex in iram, ei qui malè agit. B *Ideoq́ necessitate subditi estote, non solùm propter iram, sed etiam propter conscientiam. Ideo enim & tributa præstatis. Ministri* Matth. 22. *enim Dei sunt, in hoc ipsum seruientes. Reddite ergo omnibus debita: cui tributum, tributum: cui vectigal, vectigal: cui timorem, timorem: cui honorem, honorem.*

Meritò *acquirunt sibi damnationem qui resistunt potestati,* quia *principes non sunt* his *timori,* qui sunt *boni operis,* sed qui sunt praui, id est, non bene operantibus, sed malè agentibus. *Principes* dicit, qui propter corrigendam vitam, & prohibenda aduersa constituuntur, Dei habentes imaginem, vt sub vno sint cæteri homines. Qui *non sunt timori* beneagentibus, sed malè: quia non ad bonos, sed ad malos puniendos sunt instituti. Naturaliter enim omnes norunt & innocentiam præmio, & malitiam supplicio dignam esse. Et princeps, si est bonus, bene operantem non punit, sed diligit. Si autem malus est, non nocet bono, sed purgat eum. Ideoque non est quod timere debeat, qui bene agit. Qui verò mala operatur, debet timere: quia *principes* ad hoc sunt constituti, vt mala puniant. Ille timeat. Sed si *vis non timere potestatem,* do tibi consilium, *Bonum* opus *fac & habebis laudem ex illa. Bonum* fecêre Apostoli & Martyres, tamen non eos laudauerunt, sed potius interfecerunt potestates. Ideoque noluit Apostolus dicere, *Bonum fac,* laudabit te potestas; sed temperauit verba & ait: *Bonum fac & habebis laudem ex illa.* Si enim iusta est potestas, habebit *laudem ex illa* in ipsa laudante. Si autem iniqua est, mortuus pro fide, pro iustitia, pro veritate habebit *laudem ex illa,* in illum sæuiente. *Ex illa* C enim habebit, non ipsa laudante, sed ipsa tibi laudis occasionem præbente. Hæc Augustinus. Gregorius verò sanctus sic ait: Paulus cùm infirmum auditorem suum perpenderet, aut praua adhuc velle agere, aut de actione recta humanæ laudis retributione gaudere, ait: *Vis non timere potestatem? Bonum fac, & habebis laudem ex illa.* Neque enim ideo bona agenda sunt, vt potestas huius mundi nulla timeatur, aut per hæc gloria transitoriæ laudis quæratur. Sed cùm infirmam mentem ad tantum robur ascendere non posse pensaret, vt & prauitatem simul vitaret & laudem, prædicator egregius etiam monendo aliquid obtulit, & aliquid tulit. Concedendo enim lenia, subtraxit acriora, vt quia ad deserenda cuncta simul non assurgeret, dum in quodam suo animus familiariter relinquitur, à quodam suo sine dolore tolleretur. *Laudem habebis ex* potestate, quia ille potens, siue bonus, siue malus sit, *est Dei minister,* proficiens *tibi in bonum.* Nam si bonus fueris, nutritor tuus est: si malus fueris, tentator tuus est. Et nutrimenta libenter accipe, & in tentatione vt aurum probare. Si bene feceris, non timebis principem. *Si malè feceris,* tunc *time* illum. Et timendus tibi est, quia *non sine causa gladium portat,* sed vt malos puniat. *Gladium* habet materialem, vel *gladium,* id est, iudiciariam potestatem, vt reos feriat. Nec mirum, quia *Dei minister est, vindex in iram ei qui* malè *agit,* vt loco Dei vindicet in malos. *Est* enim *vindex ei,* id est, ad damnum eius, *qui* malè *agit. Est vindex in iram,* id est, propter iram Dei vindicandam, vel *vindex in iram* Dei ostendendam. Quia hæc punitio indicat persistentes in malo grauius puniendos. Nam si homo iudex amore iustitiæ peccata subditorum punit, considerandum est, qua animad- D uersione Deus iudex, qui sine peccato est, & puram iustitiam habet, peccata peruersorum puniet. Ideo princeps seculi *est minister Dei,* vt vice eius interim vltionem faciat, & iudicium eius præfiguret, quoniam fortia quæque crimina, quæ vindicari vult Deus, non per Antistites & rectores Ecclesiarum, sed per mundanos iudices voluit vindicare. Et hoc sciens Apostolus, rectè eum ministrum *Dei* nominat, & vindicem in eum *qui* malè *agit. Dei minister est.* Et *ideo subditi estote* illi *necessitate:* quia necesse est propter hanc vitam subditos illi vos esse, nec resistere, si quid auferre voluerit ex rebus huic tempori necessarijs, in quas sibi data est potestas. *Subditi estote, non solùm propter iram,* vt effugiatis offensionem hominum, *sed etiam propter conscientiam,* vt non simulatè quasi ad oculum hominum ista faciatis, sed pura dilectionis conscientia propter Deum, *qui omnes homines vult saluos fieri, & in agnitionem veritatis venire. Non solùm propter iram* prin- 1. Tim. 2. cipum vitandam subijciamini illis, quod potest etiam simulatè fieri, *sed etiam propter conscientiam,* vt in vestra conscientia certi sitis illorum dilectione vos id facere, quibus vos Deus subijci voluit. Et debetis esse *subditi,* quia etiam *ideo,* id est, propter obedientem subiectionem, *tributa præstatis* illis, quasi reddituris, dum pugnant pro patria, & agunt iudicia. *Tributa præstatis.* & meritò, quia *ministri Dei sunt,* qui vobis eos constituit. Cuius enim iussu homines nascuntur, huius iussu reges constituuntur, apti his, qui eo tempore ab ipsis reguntur. Quidam enim illorum ad correptionem & vtilitatem subiectorum & conseruationem iustitiæ dantur, quidam autem ad timorem & pœnam & increpationem,

quidam

A quidam verò ad illusionem & contumeliam & superbiam. *Ministri Dei sunt, in hoc ipsum seruientes* ei, quod *tributa* exigunt à vobis, & potestatem exercent ad vtilitatem bonorum, & detrimentum malorum. Vel vos *præstatis* illis *tributa*, *in hoc ipsum* Deo *seruientes*, quia *ministri Dei sunt*. Aut certè illi, qui *tributa* à vobis exigunt, *in hoc ipsum* vobis sunt *seruientes*, quia propter illa, quæ à vobis percipiunt, vtilitati vestræ subseruiunt, dum patriam defendunt & res vestras custodiunt. Et quia *ministri Dei sunt*, qui vos illis subiecit, *ergo reddite omnibus* illis *debita*, sicut & Dominus pro se & Petro censum reddidit, significans quòd potestas spiritalis potestati seculari non aufert suũ ius. *Omnibus reddite debita*, vt sic laudetur Ecclesiastica doctrina. *Cui tributum* debetis, *reddite tributum*: & *cui vectigal, reddite vectigal*. Tributum est redditus vel pensio. Et dictum est tributum, eò quòd olim per tribus singulas exigebatur, sicut post per singula territoria. Sic enim per tres partes diuisus erat Romanus populus, vt qui præerant in singulis partibus, tribuni dicerentur. Vnde etiam sumptus, quos dabant populi, tributa nominarunt. Vectigal quoque redditus est vel pensio, siue tributum fiscale. Sed tamen vectigal à vehendo, id est, à portando dictum est. Tributum illi census dicuntur, qui dantur de terris, & quos homines de capitibus suis dant: vectigal verò, quod aduehitur de longinquis regionibus. Tributum, quod à præsentibus datur: vectigal, quod ex remotis prouincijs mittitur. Tributum, quod regiones soluunt: vectigal, stipendium quod datur Dominis, quando per patrias vehuntur. Tributum, quod domi soluitur statutis temporibus: vectigal, quod à transeuntibus & sua negotia vehentibus datur

B pro rebus suis conseruandis. *Cui timorem* debetis, *timorem reddite*, vt reuereamini Dominos, atque timeatis. & *cui honorem*, vt honoretis regem, siue parentem, aut senem, vel huiusmodi personam, *honorem reddite*. Per hæc præcepta ordinat Apostolus Ecclesiam Dei, vt nihil aduersus principes seculi gerens, per quietem & tranquillitatem vitæ opus iustitiæ & pietatis exerceat. Si enim ponamus, verbi gratia, credentes in Christo *potestatibus* seculi non esse subiectos, tributa non reddere, neque vectigalia soluere, nulli *timorem*, nulli *honorem* deferre, nónne per hæc regum & principum meritò in semetipsos arma conuerterent, & persecutores quidem suos excusabiles, semetipsos verò culpabiles facerent? Non enim fidei, sed contumaciæ causa impugnari viderentur, & essent eis causa quidem mortis digna, meritum verò mortis indignum. Sic nanque Iudæi perire meruerunt gladio Romanorum.

Nemini quicquam debeatis nisi, vt inuicem diligatis. Qui enim diligit proximum, legem impleuit. Nam, Non adulterabis, Non occides, Non furaberis, Non falsum testimonium dices, Non concupisces, & si quod est aliud mandatum, in hoc verbo instauratur, Diliges proximum tuum sicut teipsum. Dilectio proximi malum non operatur. Plenitudo ergo legis est dilectio.

Matt. 22. Galat. 5. Iac. 2.

Sic *reddite omnibus debita*, quamuis *nemini quicquam debeatis, nisi vt inuicem diligatis*. Cætera enim cùm reddita fuerint, non debentur, dilectio autem tanto magis debetur, quanto amplius impenditur. Ipsa quippe exigit debitum, vt fraternæ charitati seruientes, eum, qui se adiuuari rectè velit, in quo possumus, adiuuemus, semper existentes debitores charitatis. Ipsa est enim, quæ semper redditur, & semper debetur. Debetur nanque, etiam si reddita fuerit: quia nullum tempus est, quando impendenda non sit. Nec cùm

C redditur, amittitur: sed potius reddendo multiplicatur, quoniam habendo redditur, non carendo. Quoniam pecunia cùm recipitur, accedit ad eum, cui datur; sed ab eo recedit, à quo datur. Charitas verò non solùm apud eum crescit, qui hanc ab eo, quem diligit, exigit, etiam si non recipit, sed etiam ille, à quo eam recipit, tunc incipit habere cùm reddit. Et Ideo cætera sic soluite, vt non *debeatis*: charitatem verò ita soluite, vt semper habeatis & *debeatis*. Et meritò semper est habenda, quia *qui diligit proximum, legem impleuit*. Sola enim charitas iustitiam legis adimplet, quam timor implere non poterat. Hoc loco sola dilectio proximi ad perfectionem præcipi videtur, & taceri dilectio Dei, cùm in vtroque præcepto *lex* pendeat *& Propheta*. Sed qui *Matth. 22.* proximum diligit, consequens est, vt ipsam dilectionem præcipuè diligat. Nam nec proximum verè sine Deo, nec Deum verè sine poximo potest diligere. Sed cur Apostolus solam proximi dilectionem commemorare maluit, qua legem dixit impleri, nisi quia in dilectione Dei possunt homines mentiri, quia rariores tentationes eam probant: in dilectione autem proximi facilius conuincuntur eam non habere, dum scilicet iniquè omnibus vel aliquibus agunt? Cùm ergo alterum dilectionis præceptum sine altero teneri non possit, etiam vnum eorum commemorare plerunque sufficit, cùm agitur de operibus iustitiæ, sed opportunius illud, de quo quisque facilius conuincitur. Itaque dilectione proximi lex impletur. Et hoc per partes probatur. *Nam* omnia hæc præcepta complentur amore proximi. *Non adulterabis*. Quis enim adulterat vxorem eius quem diligit? *Non occides*. Quis

D occidit eum quem diligit? *Non furaberis*. Quis furatur res eius, quem sicut seipsum diligit? *Non falsum testimonium dices*. Quis falsum profert testimonium contra eum, quem sicut se diligit? Omnia igitur hæc mandata, *& si quod est aliud mandatum* simile his in lege, *instauratur*, id est, adimpletur & perficitur *in hoc verbo*, quo dicitur: *Diliges proximum tuum sicut teipsum*, id est, recto *Leuit. 19.* amore, quo te diligis. Qui enim se vt oportet diligit, ac deinde proximum tanquam se, necesse est vt cuncta præcepta hic custodiat. Nam hæc præcepta malum prohibent. *Dilectio proximi malum non operatur*. Qui ergo amat homines, aut quia iusti sunt, aut vt iusti sint, amare debet. Sic enim & seipsum amare debet, aut quia iustus est, aut vt iustus sit. Sic enim *diligit proximum* tanquam seipsum sine vllo periculo. Qui enim aliter diligit se, iniustè se diligit: quoniam ad hoc se diligit, vt sit iniustus, ad hoc ergo vt sit malus, ac per hoc iam non se diligit. *Qui* enim *diligit iniquitatem, odit animam suam*. Tenenda est igitur *Psal. 10.* vera dilectio, per quam omne malum opus vitatur, & omne bonum opus impletur. Et quandoquidem qui *proximum diligit*, singula quæque præcepta legis *impleuit*, quia nec malum operatur, & bonum facit: *ergo dilectio est plenitudo legis*, id est, plenaria legis adimpletio: quia plenè legem adimplet, dum & ab his abstinet, quæ lex prohibet; & ea facit, quæ lex iubet.

Et hoc scientes tempus, quia hora est iam nos de somno surgere. Nunc enim propior est nostra salus, quàm cùm credidimus.

Dixi vt *nemini quicquam debeatis nisi* dilectionem, quia per eam potestus vniuersam legem implere:

A plere: & nunc dico, vt sitis *scientes*, id est, cognoscentes & intelligentes *hoc tempus* gratiæ, in quo Spiritus sanctus datur credentibus, per quem charitate repleantur, qua legem impleant, sicq; vitam æternam meritò percipiant. Sciatis *hoc tempus*, in quo per aduentum Saluatoris gratia Dei mundo illuxit, *quia hora est*, id est, opportunum, sed breue spatium temporis: *iam nos de somno surgere*, id est, vt surgamus ad benè agendum à torpore negligentiæ vel ignorantiæ. *Hora est*, id est, breue spatium: quia qui hodie habemus horam, nescimus si cras habuerimus vitam. Et ideo *iam*, id est, cum celeritate quadam sine dilatione, surgendum est à *somno* desidiæ, vt mente vigilemus & bonis operibus occupemur. In vitijs nostris requiescebamus torpentes, & veluti quodam sopore detenti: sed nunc scire debemus, quòd sit *hoc tempus*, in quo sumus, *quia hora est* vt *iam* ab illo *somno* mentis surgamus, & amodò in bonis operibus laboremus. Verè amplius non est nobis iacendum in somno, sed potius surgendum est, quia *nunc est propior nostra salus* æterna, *quàm* tunc erat, *cùm credidimus*, id est, cùm credere cœpimus: quoniam morti iam viciniores sumus, in qua retributionem percipiemus. Et cùm magis ac magis ad salutem nostram propinquemus, & omnia ruant ad occasum, iam omnis torpor bene operandi à nobis excutiatur, & ad salutem, quæ iam instat, cum alacritate festinemus, cùm hæc vita ad præsens finiatur. Turpius est enim, si non surgimus, qui iam saluti propinquamus, quæ nostra erit, si surrexerimus: alioquin salute carebimus. Vel *nunc*, id est, quando surgimus, *propior est nostra salus*, id est, nobis vicinior: hoc est, magis ad nos pertinens, & magis nostri iuris, *quàm* tunc erat, *cùm* primùm *credidimus*. Si enim tunc moreremur, salus & vita prope nos esset: sed *nunc* ad nos magis attinet, quoniam tunc ex sola misericordia erat venia, *nunc* verò ex gratia & meritorum nostrorum actione corona. Nam bene operans est vicinior æternæ vitæ. Baptismus verò est ad veniam, vita autem bona ad coronam.

B

Nox præcessit, dies autem appropinquauit. Abijciamus ergo opera tenebrarum, & induamur arma lucis, sicut in die, honestè ambulemus.

Verè propinquior *est nostra salus* quàm antea. *Nox* enim infidelitatis & iniquitatis *præcessit*, sed *dies* fidei & iustitiæ *appropinquauit*. Noctis enim tenebris premimur, cùm perpetratione iniquitatis obscuramur. Sed nox in lucem vertitur, cum erroris nostri obscuritas veritatis cognitione radiatur. Nox in lucem vertitur, cùm corda nostra iustitiæ fulgor illuminat, quæ cæcitas culpæ deprimebat. Hoc nunc diluculum discipulorum mentibus oriri viderat Apostolus, cùm dicebat: *Nox præcessit, dies autem appropinquauit.* Qui enim post discessum noctis, non iam venisse, sed appropinquasse diem insinuat, esse procul dubio ante solem post tenebras adhuc auroram demonstrat. Nondum enim in splendore suæ claritatis apparuit sol iustitiæ Christus, sed iam vicinus eius instat aduentus. Et ideo nondum perfectum diem, sed adhuc diluculum & auroram habemus. Vita enim fidelium, quæ in hac carne, & in hoc seculo ducitur, in comparatione vitæ infidelis & impiæ, non irrationabiliter lux & *dies* appellatur, sed tamen in comparatione illius diei, quo æquales Angelis facti, *videbimus Deum sicuti est*, adhuc *nox* est. *Nox & dies. Dies* in comparatione infidelium, *nox* in comparatione Angelorum. Habent enim diem Angeli, quem nos nondum habemus: sed tamen iam habemus, quem non habent infideles. Rectè igitur præterinisso, quem nunc habet vita fidelium, dicitur, quia *nox* infidelitatis *præcessit*, & *dies* æternitatis *appropinquauit*. *Dies* æternæ beatitudinis *appropinquauit*, quia iam remissa sunt peccata, iustificati iam credentes. Et quia *nox* præterijt, & *dies appropinquauit*, *ergo abijciamus opera tenebrarum*, id est, illa facta, quæ solebamus agere dum tenebris ignorantiæ premeremur, *& induamur arma lucis*, id est virtutes, quas exigit lux diuinæ cognitionis, per quas impugnemus *opera tenebrarum*, & principes talium operum, id est, dæmones. Minus enim decorum est, sub tempore nouæ lucis opera veterum tenebrarum gerere, id est, opera mala, quæ in tenebris ignorantiæ venerunt, vel tenebras amant, & ad tenebras ducunt. Opera verò *lucis*, non tam opera, quàm *arma* vocantur: quia dum rectè agimus, dum lucem fidei bonis operibus sequimur, hostes nostros armis talibus debellamus. Induamus vt ornamentum opera *lucis*, id est, opera quæ fides exigit: & acceptis huiusmodi armis, *ambulemus honestè sicut in die*, id est, pergamus in via mandatorum Dei laudabiliter, *sicut* decet *in die* fidei. Iam enim (sicut diximus) vita fidelium in comparatione vitæ infidelium, dies est. Et ideo nos, qui iam *in die* sumus, debemus *sicut in die honestè* ambulare, vt honestas virtutum vndique nos adornet in via nostræ actionis, quos illustrat dies fidei & notitia veritatis, in qua videmus quid honestum sit, & quid inhonestum. Quæ sint autem opera tenebrarum, quæ abijcienda sunt, consequenter ostenditur, cùm dicitur:

C

D

Non in comessationibus & ebrietatibus, non in cubilibus & impudicitijs non in contentione & æmulatione. Luc. 21.

Et de armis lucis, quę induenda sunt, subditur: Galat. 5.

Sed induimini Dominum nostrum Iesum Christum. 1. Petri. 2.

Et post adiungitur:

Et carnis curam ne feceritis in desiderijs.

Ambulemus honestè sicut in die, nos dico existentes, *non in comessationibus*, id est, superfluis manducationibus, *& ebrietatibus*, id est, nimijs vini ingurgitationibus, *non in cubilibus*, id est, pigritijs dormiendi, *& impudicitijs*, id est, libidinibus, quæ in nimijs epulationibus & potationibus atque cubilibus nutriuntur. Comessationes enim sunt inhonesta & luxuriosa conuiuia, quibus necessaria comes est turpissima temulentia. Et quid aliud subsequitur, nisi cubilia & impudicitiæ? A fœdis cubitationibus cubilia sunt appellata, quæ non tam rationalibus hominibus, quàm feris & beluis conueniunt. In cubilibus enim & impudicitijs agunt, qui communes habent stratus, & more ferarum illicitè commiscentur ibi. Notandum est, in his Romanos fuisse, & ideo non esse illis ius gloriandi. Et hæc quatuor vitia carnis sunt, duo autem quæ ad animum pertinent, subduntur, cùm dicitur: *Non in contentione & æmulatione.* Agebant verò Romani *in contentione, & æmulatione*, quia contendebant ad inuicem, & se alij alijs præferebant, in quo minoribus maiores inuidebant. Horum autem morborum, id est, contentionis & æmulationis, mater superbia est, & humanæ laudis auiditas, nec adhuc sanari potest, nisi qui superbiam calcauerit, & humanas laudes contempserit. In his non inueniamini, quia hæc sunt *opera tenebrarum. Sed induimini Dominum Iesum Christum*, quia hoc est *arma lucis* indui. Christus enim *sapientia est, & iustitia*,

1. Ioan. 3.

1. Cor. 1.

A *stitia & sanctificatio*, & veritas, & omnes simul virtutes. Quas qui assumpserit, *Christum* dicitur indutus esse. *Christum induimini*, id est, formam Christi sumite vestem, vt habitus & forma illius vndique fulgeat, & repræsentetur in nobis. Cùm vestem induimur, ex omni parte circundamur. *Christum* igitur est indutus, qui vndique bono opere protegitur, vt nullam partem actionis suæ peccato nudam relinquat. Nam qui in alijs actionibus iustus est, in alijs iniustus, quasi hoc latus cooperuit, illud nudauit. Nec iam bona sunt opera, quæ subortis alijs prauis operibus inquinantur. Qui ergo vndique Christianus apparet in cunctis operibus suis, hic *Christum* dicendus est esse indutus. *Christum induimini, & carnis curam ne feceritis*, non dico, in necessarijs, sed *in desiderijs*. In necessarijs enim permittitur fieri, quia
Ephes.5. *nemo vnquam carnem suam odio habuit*: sed *in desiderijs*
1.Pet.2. prohibetur, quoniam *carnalia desideria militant aduersus animam*. Neque enim mortali in carne adhuc viuentibus funditus cura carnis abscinditur, sed vt discretè seruiat, temperatur. Discretione ergo magni moderaminis frænanda est, vt seruiat, & nó principetur: nec quasi domina animum vincat, sed subacta mentis dominio quasi ancilla famuletur: & ad necessitatem salutis fiat, non ad desideria voluptatis. Quæ enim *in desiderijs* fieri prohibetur, procul dubio in necessitate conceditur. Quia videlicet mens nostra à carnali delectatione superanda est, sed à carnis cura necessaria separanda non est.

CAPVT XIIII.

B INfirmum autem in fide assumite, non in disceptationibus cogitationum. Alius enim credit manducare se omnia. Qui autem infirmus est, holus manducet. Is qui manducat, non manducantem non spernat: & qui
Iac. 4. non manducat, manducantem non iudicet. Deus enim illum assumpsit. Tu quis es qui iudicas alienum seruum? Suo Domino stat aut cadit. Stabit autem. Potens est enim Deus statuere illum.

Iterum, quia erat inter Romanos aliud genus contentionis, redarguit eos inde, & ad concordiam reuocat. Contendebant enim de differentijs ciborum, quia quidam illorum cum integra fide omnes cibos comedebant: alij verò à quibusdam abstinendum esse credebant, & inde ab inuicem dissentiebant. Illi enim, qui ex gentibus crediderant, extollebant se in libertate fidei, quia nihil commune vel immundum esse crederent, aduersus eos, qui ex circumcisione venientes, obseruabant adhuc traditione legis ciborum differentiam. Et inde reprimit eos Apostolus, & monet, ne insultent eis, quibus longa consuetudo in obseruandis cibis discretionem adhuc aliquam & cunctationem mouebat. Et vnumquemque talem, vocat *infirmum in fide*, quia non credit omnia licere manducari. Perfecta enim fides nullum cibum Iudaico sensu credit respuendum, quia *omnis creatura Dei bona est, & nihil abijciendum, quod cum gratiarum actione percipitur*. Sed quisquis ita non credit, adhuc infirmus est *in fide*, si iam fidem habet. Sed tamen hunc non abijci, sed assumi iubet Apostolus, nec quasi infidelem iudicari. Aliud est enim infidelem esse, aliud infirmari *in fide*: quia infidelis non habet, infirmus autem iam habet, sed adhuc ex parte dubitat. Et ideo non est repellendus, sed assumendus. Et hoc est quod ait: *infirmum autem &c.* Quod sic continuatur: Ea, quæ superius dixi, ita vt docui, facite in vobisipsis, id est, induite *Christum*, & his similia facite: sed hæc, quæ nunc dico, facite erga proximos, scilicet *infirmum in fide assumite*, vt teneatis eum, sicut Christus medicus peccatores, id est, malè habentes suscepit sanandos. C
Assumite eum *non in disceptationibus cogitationum* eius, id est, non de occulto cogitationum iudicetis eum. Fortè dubitat aliquid nouitas ipsius. Amate abundantius dubitantem. Amore vestro curate de corde infirmi dubitationem. Etsi incognitum nobis est quo animo id faciat, non inde disceptemus. Non nobis vsurpemus dijudicare cogitationes aliorum, sed Deo probemus cogitationes nostras etiam pro illis, de quibus fortè aliquid dubitamus. Verè infirmus est assumendus ab eo, qui firmus est. Nam *alius credit* licere *manducare omnia* genera ciborum, & est firmus iste, atque *infirmum* debet assumere: alius verò non credit ita licere, & infirmus est, ac indiget assumi. Hoc videtur debuisse dicere. Sed ponit consilium de illo, per quod satis intelligitur, dicens: *Qui autem infirmus est*, id est, qui non credit omnia esse manducáda, *holus manducet*, id est, relinquatur arbitrio suo, ne cú scrupulo edat, vt si voluerit, non solùm ab omni carne, sed etiam à cæteris cibis abstineat, & holera tantum comedat. *Alius credit manducare omnia*, id est, gentilis quisque ad fidem conuersus omnes cibos indifferenter posse comedi iudicat: sed *qui infirmus est*, id est, Hebræus quilibet adhuc in fide pusillanimis & titubans, qui alias carnes mundas, & alias arbitratur immundas, *holus manducet*, in quo nulla est suspicio immunditiæ, sed indifferenter comeditur ab omnibus. Melius est enim vt permittatur illa solùm comedere, quæ ritus legis, in qua nutritus est, non prohibuit, & cum pusillanimitate retineatur in fide, vt paulatim crescendo D
ad sublimiora proficiat, quàm vt de pusillanimitate eradicetur, & discedat penitus à fide. Et ideo *is qui manducat omnia*, id est, gentilis, qui nullum cibum credit immundum, *non spernat*, id est, non vilem reputet, *non manducantem*, id est, Hebræum, qui adhuc propter legis consuetudinem quosdam cibos respuit. *Et qui non manducat*, id est, Iudæus, qui se abstinet ab aliquibus, ne ritum legis violet: *non iudicet*, id est, non damnet *manducantem*, id est, gentilem omnes cibos indifferenter sumentem. Gentiles enim, quòs carnalis intellectus legis à fide non retrahebat, firmiter credebant *nihil abijciendum, quod cum gratiarum actione percipitur*: & ideo spernebant Iudæos infirmiores in fide, quos adhuc videbant propter antiquam legis obseruantiam cibos discernere. Et econtra Iudæi, cùm viderent illos alimenta illa percipere, quæ ipsi putabant immunda esse, grauiter eos inde iudicabant. Ideoque iubet illis Apostolus, ne istos quasi infirmos & hebetes spernant: & istos, ne illos quasi gulosos & immundos iudicent. Erant etiam nonnulli inter eos, qui non propter legem, sed propter sobrietatem se abstinebant à carnibus & vino, & spernebantur à cæteris, quasi qui Dei creaturas reijcerent. Ipsi verò iudicabant cæteros, quasi voraces & gulosos. Et idcirco præcipit Apostolus, vt *is qui manducat* omnes cibos, nec ieiunat, *non spernat non manducantem*, id est, ieiunantem, & à carnibus abstinentem, cùm in voluntate vniuscuiusque sit edere vel non edere: & rursus *is qui non manducat*, sed abstinet & ieiunat, *manducantem* bis in die, & carnibus vescentem, vel huiusmodi cibis, non iudicet, id est, non de illo malè existi-

A exiſtimet, cùm poſsint bono animo & ſimplici corde ſine vitio concupiſcentiæ quicunq; humani cibi indifferẽter ſumi. De talibus enim rebus, quæ bono animo poſſunt fieri, quãuis etiam poſſint nó bono, volebant illi, cùm homines eſſent, in occulto cordis ferre ſententiam, de quibus ſolus De⁹ iudicat. De manifeſtis enim iudicare poſſunt homines, ſed de his, quæ incertum eſt quo animo fiant, quia poſſunt & bono & malo animo fieri, iudicium relinquendum eſt Deo, vt non audeat quiſq; de alterius conſcientia, quam non videt, iudicare. Non enim damnandus eſt, cuius cogitatio aperta non eſt, & de quo neſcitur, qualis poſtea ſit futurus. Ieiunans *nõ iudicet manducantẽ*, id eſt, nó credat peccare, cùm neſciat quo animo manducet. Et quare? Quia *Deus illum aſſumpſit*, vt ſuus eſſet. Et cum ſit à Deo aſſumptus, vt Dei ſit, & Deo ſeruiat, *tu quis es*, id eſt, cuius valentiæ, *qui iudicas*, id eſt, damnandum affirmas, *alienum ſeruum?* Cum enim non tuus ſeruus ſit, ſed alterius, in eo, quòd illum iudicas, Dominũ illius præcipuè offendis, quia ſeruum eius ipſo prohibẽte iudicare præſumis. Nam qua conſcientia edat, vel nõ edat quiſq;, Dominus eſt iudex. Et idcirco non eſt ab homine iudicandus, quia nó homini, ſed *ſuo Domino ſtat aut cadit*, id eſt, ad honorẽ Domini ſui ſtat, ſi ſtat: & ad Dominum ſuum pertinet & caſus ei⁹, ſi cadit, quia poteſt illũ vel erigere, vel iudicare. Ideo dico *ſtat aut cadit*, quia ambiguũ eſt. Fortaſſe enim *ſtat*, qui putatur cadere; vel *cadit*, qui putatur ſtare. *Stabit autẽ*. Hic innuitur, quòd ambigua debemus in meliorẽ partem vertere, & plus ſalutem hominis quàm mortem optare: atque in futuro de illo ſpem boni habere, etiã ſi aliter ſit

B in præſenti. *Stabit*, quia *Deus eſt potens illũ ſtatuere*, id eſt, ſtare facere illum. Non ipſe, ſed *Deus eſt potens* hoc facere. Voluntate enim ſua *cadit*, qui *cadit*; ſed voluntate Dei *ſtat*, qui *ſtat*, vel ſurgit, qui ſurgit. Nam per ſe poteſt cadere, ſed per Deũ reſurgere. Quanuis de omnibus regeneratis & piè viuentibus loqueretur Apoſtolus dicens, *Tu quis es, qui iudicas alienum ſeruum. ſuo Domino ſtat aut cadit*, continuò tamen reſpexit ad prædeſtinatos, & ait: *Stabit autem*. Et ne hoc ſibi arrogarent, poteſt enim, inquit, *Deus ſtatuere illũ*. Ipſe enim ergo dat perſeuerantiã, qui *ſtatuere potens eſt* eos, qui ſtant, vt perſeuerãtiſsimè ſtent, vel reſtituere illos, qui ceciderint. Poſſunt hęc forſitan & de ſpiriali eſu, vel ieiunio ſic intelligi. *Infirmum autem in fide aſſumite*, vt infirmitatem eius paulatim ſanetis, *non in diſceptationibus cogitationum*, id eſt, nó vt de cogitationibus eius diſceptetis & diſputetis, ſed Deo iudicandas relinquite illas, qui poteſt emendare quicquid ibi videtur ſibi diſplicere. *Alius enim*, id eſt, diuerſus ab illo infirmo & robuſtus, *credit manducare omnia*, id eſt, *credit ſe* debere pro poſſe ſuo & intelligere, & operibus exercere *omnia*, quę in ſcripturis dicũtur. *Qui autem infirmus eſt*, id eſt, quem adhuc cordis & operis infirmitas detinet, *holus manducet*, id eſt, infirmitati ſuæ cõgruos ſcripturarũ ſermones comedat, per quos à vitijs carnis & ægritudine mentis ſatietur. *Is qui manducat*, id eſt, qui intelligit arcana ſcripturarum, *non ſpernat non manducantẽ*, id eſt, eum qui hæc non valet intelligere. *Et qui non manducat*, id eſt, qui non intelligit, *non iudicet manducantem*, id eſt, intelligentem. Solent enim hi, qui aliquantulum videntur in ſcientia proficere, ſpernere & nihil ducere eos, qui altioris intelligentiæ minus capaces ſunt, & econtra, imperiti & indocti iudicare, id eſt, incuſare & condemnare eos, qui altiora & profundiora perquirunt, quæ ipſi capere vel aſſequi nequeunt. Et ideo Apoſtolus reſecare volens culpã C ex vtraq; parte naſcentem, illis quidẽ præcipit, ne inferiores ſpernant atq; deſpiciant: his verò, ne ſuperiores iudicent, cùm peritiam iudicandi non habeant. *Qui nõ manducat*, ore cordis *non præſumat* iudicare *manducantem*, id eſt, intelligentẽ: quia *Deus* eum, *qui* ſic *manducat*, *aſſumpſit* ſibi in ſeruum. Et *tu* imperite *quis es, qui alienum ſeruum iudicas*, id eſt, qui Dei ſeruum damnabilem eſſe cenſes? *Suo Domino ſtat* in bono opere, vel *cadit*, in praua actione; quia ſi in bono ſteterit, Domini ſui erit: vel ſi in malum opus ceciderit, à Domino ſuo peribit, vel per Dominum ſuum reſurget. *Stat, aut cadit*. Sed *ſtabit*, etiam ſi nunc iacet, quia *potens eſt Deus illum* erigere. Hoc contra indoctos dicitur, qui doctos reprehendunt, vel dijudicant de quibuſdam actionibus ſuis infirmis.

Nam alius iudicat diem inter diem, alius autem iudicat omnem diem. Vnuſquiſque in ſuo ſenſu abundet. Qui ſapit diem, Domino ſapit. Et qui manducat, Domino manducat. Gratias enim agit Deo. Et qui non manducat, Domino non manducat, & gratias agit Deo.

Iure dixi, quia *ſtabit* ille, qui comedit, ſiue qui abſtinet: quia quod agit, ex iudicio agit. *Nam alius* eorum *iudicat diem inter diem* abſtinentiæ ducendum, id eſt, deputandum: *alius autem iudicat omnem diem* in abſtinentia ducendum, id eſt, *alius* certis diebus, *alius* omni die *iudicat* abſtinendum. Quidam enim in animo ſuo iudicant & ſtatuunt, vt *diem inter diem* in abſtinentia ducant, id eſt, vt alio die abſtineant, & alio non abſtineant, ſicut qui quarta & ſexta feria ieiunant, & cæteris diebus comedunt: alij verò, quia conſiderant vitam hanc eſſe breuem, iudicant vt *omnem diem*, id eſt, continuum vitæ ſuæ tempus tranſigant in abſtinentia. *Vnuſquiſq;*, id eſt, ille, qui nonnullis die- D bus; & iſte, qui omni die iudicat abſtinendum, *abundet* operibus bonis *in ſuo ſenſu*, id eſt, faciat quod ſentit faciẽdum, quia vtrunq; acceptum eſt apud Deum. *In ſuo ſenſu abundet*, id eſt, ſuo conſilio remittatur, ne ſcãdalum paſſus, à charitate, quæ eſt mater omnium, recedat. Et debet permitti abundare, quia *qui ſapit diem*, vel omnem, vel aliquem eſſe dandum abſtinentiæ, *Domino ſapit*, hoc eſt, ad honorem Domini ſe placere putat. *Et qui manducat*, id eſt, ad laudem Domini, cuius omnia creata credit munda, & cui ſeruiturus ſuſtẽtatur ex eis. Verè *Domino. gratias enim agit Deo* pro collatis ſibi beneficijs. Effectus indicat, quia *Domino manducat*, dum illi *gratias agit. Et qui non manducat*, id eſt, qui ieiunat & abſtinet, *Domino nõ manducat* id eſt, ad honorẽ Domini ieiunat, *& gratias agit Deo*, qui ſibi dedit tolerantiam abſtinentiæ. Ad hoc quippe additum eſt, *& gratias agit Deo*, vt oſtenderetur quid eſſet, *Domino* facit, id eſt, in eius laudem facit. Tunc enim rectè, tunc iuſtè, tunc piè fit, cùm opus bonum in eius fit laudem, cuius gratia donatur vt fiat. In quo affectu proficiens, quicquid boni facit, *Domino* facit: hoc eſt, in eius laudem, cuius gratia percipit vt faciat. Gratias igitur Deo ab vtroque referuntur: ab illo, pro libertate veſcendi; ab hoc autem, pro fructu abſtinentiæ, & idcirco neutèr reprehendendus eſt. Aliter: Dixi, quia *ſtabit* ille, qui manducat ore cordis cibum doctrinæ ſanctæ. Nec mirum, ſi ad ſtandum erigitur. *Nam alius* ex his ita manducantibus *iudicat diem inter diem alius iudicat omnem diem*, hoc eſt dicere: *Alius* quidẽ nõnulla intelligit, *alius* verò omnia ad intellectum poſsibilia, ita vt ſũt vidẽdo, cognoſcit. Si .n. ignorãtiæ obſcuritas, *nox cordis eſt, intellect⁹ nõ immeritò dies vocatur. Vel nõ de duob. hominib. ſed de homine & Deo accipiatur hac*

A sententia. *Nam alius est qui iudicat diem inter diem, alius qui iudicat omnem diem.* Homo enim *iudicat diem inter diem*, id est, præsens, quod est inter præteritum & futurum: Deus *autem iudicat omnem diem*, id est, præteritum, præsens, & futurum. Et ideo *stabit*, qui non stare videbatur, quia *Deus potens est statuere illum*, qui *omnem diem iudicat*: & nouit si cras steterit, qui hodie iacet. *Qui iudicat diem inter diem*, homo est: quia potest hodie aliud, & cras aliud iudicare, id est, vt quem hodie malum, conuictum confessúmue damnauerit, cras bonum inueniet, cùm se correxerit: & quem hodie iustum laudauerit, cras inueniet damnatum. Qui *autem iudicat omnem diem*, Deus est, quia non solùm qualis quisque modò sit, sed etiam qualis fuit, & qualis omni die futurus sit, nouit. Et ideo secundùm præscientiam, qua nouit quos ante mundi constitutionem prædestinauit. Multi etiam, qui apertè mali videntur, multis bonis meliores sunt. Quid enim sint hodie videmus, quid cras futuri sint ignoramus. Et Deo quidem, apud quem sunt præsentia quæ futura sunt, etiam quod futuri sunt iam sunt: nos autem secundùm id, quod in præsenti est, quenque hominem iudicare possumus. *Vnusquisque igitur in suo sensu abundet*, id est, quantum humano intellectui, vel vnicuique homini concessum est, tantum audeat iudicare: nec sublimiora sacramentorum arcana temerè discutiat, sed *in eo sensu*, quem habet, bonis operibus abundare curet: neque Dei sensum vsurpet, vt de futuro iudicet, sed *suo sensu* contentus sit, quo de præsenti tantùm iudicare potest. *Qui sapit diem, Domino sapit*, id est, qui contentus est tantum præsentia iudicare, nihil contra Deum vsurpat: quia hoc ipsum,
B quod præsentem *diem* bene *iudicat*, *Domino sapit*, id est, ad honorem Domini. Hoc est autem bene iudicare *diem*, vt noueris de eius correctione non esse desperandum in futurum, de cuius manifesta culpa iudicaueris in præsenti. *Et qui manducat*, intelligendo cibos sapientiæ, *Domino* (id est, ad honorem Domini) *manducat*: quia *gratias agit*, dicens: *Benedicam Dominum, qui mihi tribuit*
Psal.15. *intellectum. Et qui non manducat*, id est, qui fortiores sensus scripturarum non capit, *Domino non manducat*, quia humilior inde fit. Et hoc est *gratias agere*, nihil de se præsumere, sed in humilitate Deo se prosternere.

Nemo enim nostrum sibi viuit, & nemo sibi moritur. Siue enim viuimus, Domino viuimus: siue morimur, Domino morimur. Siue ergo viuimus, siue morimur, Domini sumus. In hoc enim Christus mortuus est & resurrexit, vt & mortuorum & viuorum dominetur.

Dixi quia manducans ad honorem Domini *manducat*, & non manducans ad honorem Domini *non manducat*. Quod iustè dixi. Nam omnes, siue manducantes, siue non manducantes, Domini sumus. *Nemo enim nostrum sibi viuit*, sed *Domino*. *& nemo nostrum sibi moritur*, sed *Domino*. *Nemo sibi viuit*, quia qui lege frænatur, non sibi, sed Deo, qui legem dedit, viuit. Si lex non esset, tunc sibi quisque viueret. Modò autem paret mandato cœlitus sibi dato, & viuit ei, qui dedit. *Et nemo sibi moritur*, sed Deo, quo iudice vel coronatur, vel damnatur. Nam *siue viuimus, Domino*, id est, ad honorem Domini, *viuimus*, cui seruimus: *siue morimur*, id est, præsentem vitam dissolutione corporis & animæ terminamus, *Domino morimur*, id est, ad gloriam eius, & secundùm voluntatem eius, quia non nostram, sed eius gloriam & viuendo & moriendo quærimus. Et quia vtrunque

C *Domino* facimus *ergo siue viuimus, siue morimur, Domini sumus*, vt possideamur ab eo & viuentes & mortui. Et si semper ipsius *sumus* vel in vita, vel in morte, semper ad laudem ipsius fit, quicquid à nobis vel de nobis fit. *Siue viuimus, siue morimur, Domini sumus*: quia Christus morte sua & resurrectione Dominum acquisiuit super omnes fideles, siue dum viuunt, siue dum mortui sunt. *In hoc enim mortuus est Christus & resurrexit, vt & mortuorum & viuorum dominetur. Domini sumus* & post mortem, quia pretio sanguinis sui nos redemit, & mortuus. Quomodo enim perdit seruos mortuos, cuius est mors pretium eorum? Non enim tenebit regnum mortis eos, pro quibus est mortuus liber in mortuis. Dominatur *viuorum & mortuorum*, ne putetur tantùm iudicare de mortuis, quasi cōmissum sit super eos iudicium hominibus dum viuunt, sed post mortem Christo. Nam & nunc & tunc dominatur ipse & iudicat, atque sancti & nunc cum illo regnant & tunc: quia & nunc *conuersatio* eorum *in cœlis est*, & ipsi postmodum in cœlis erunt. Neque piorum animæ mortuorum separantur ab Ecclesia, quæ nunc etiam est regnum Christi, & cum eo nunc primùm regnat in viuis & mortuis. Vel ita: Et manducans, & non manducans, ad gloriam Domini hoc faciat: quia *nemo nostrum sibi viuit* in virtutibus: non enim suam, sed Christi gloriam quærit, à quo sic viuere habet. *& nemo sibi moritur* peccatis, quia non se per hoc, sed Christum glorificare quærit, qui sibi dedit vt semetipsum peccatis mortificare possit. *Siue enim viuimus*, id est, in nouitate vitæ ambulamus, Domino viuimus, id est, Domino vita nostra deputatur, quia non à nobis, sed ab illo est, & ad eius laudem fit: *siue morimur*, id est, mundo & peccato mortificamur, *Domino morimur*, id est, ad honorem Domi- D
ni vitijs *morimur*, *vt peccatis mortui, iustitiæ viuamus. Siue ergo morimur*, peccato; *siue viuimus*, iustitiæ, *Domini sumus*, vt & extinctio mali, & viuificatio boni fiat in nobis ad eius gloriam. *In hoc enim Christus & mortuus est & resurrexit, vt & mortuorum & viuorum dominetur.* Illorum scilicet *mortuorum*, qui mortificant *membra sua, quæ sunt super terram, & mortificationem Christi in corpore* Colos.3.
suo circunferunt: *viuorum* quoque illorum, qui 2.Cor.
resurrectionis eius exemplo nouam & cœlestem vitam in terris agunt. Istorum dominatur Christus, quia tales digni sunt Domino eius.

Tu autem quid iudicas fratrem tuum? aut tu quare Iacob.4.
spernis fratrem tuum? Omnes enim stabimus ante tri- 2.Cor.
bunal Christi. Scriptum est enim: Viuo ego, dicit Do- Isaiæ 4
minus, quoniam mihi flectetur omne genu, & omnis lin- Philip.2
gua confitebitur Deo. Itaque vnusquisque nostrum pro se rationem reddet Deo. Non ergo amplius inuicem iudicemus, sed hoc iudicate magis, ne ponatis offendiculum fratri vel scandalum.

Christus ita Dominatur omnium. Sed *tu quid*, id est, cur *iudicas fratrem tuum* manducātem, cum nescias qua necessitate manducet, aut quo animo? *aut tu* manducans *quare spernis fratrem tuum* non manducantem, cùm ignores quàm pia deuotione seruet abstinentiam? Non debes iudicare, vel spernere, quia iudicandus es. *Omnes enim* nos abstinentes & manducantes *stabimus* iudicandi *ante tribunal*, id est, ante sedem iudicialem *Christi*. Iudicantis enim est sedere, iudicandorum verò ante iudicem stare. *Omnes stabimus ante tribunal Christi.* Qui ergo fratrem iudicat, tantum crimen elationis incurrit, vt Christi tribunal sibi videatur assumere, & eius iudicium præuo-

A præuenire. Cuius iudicij species, vt notior fieret hominibus iudicandi forma ex his, quæ inter homines geruntur, assumpta est, quatenus agnosceremus, quia sicut iudex terrenus celsior est, & quendam locum, qui tribunal appellatur, ascendit, vt ex eo altior & eminentior sit cæteris, qui iudicandi sunt, ne conspectum eius lateant vel supplicia reorum, vel allegationes innocentium: ita & iudex omnium Christus natura & maiestate cunctis eminentior, introspicit corda & conscientias singulorum, ac *manifestabit occulta*, vt bonis laudem tribuat, & mali pœnam, quam merentur, accipiant. *Omnes* astabimus Christo iudici. *Scriptum est enim* apud Isaiam de Christo
Isaia 45. in persona ipsius: *Viuo ego, dicit Dominus*, Christus, *quoniam mihi flectetur omne genu*, id est, qui fui mortuus, *viuo* perpetualiter, vt iam mori non possim: & quod ego sic *viuo*, causa est, *quoniam mihi flectetur omne genu*, id est, omnis rigor & fortitudo humiliabitur meæ potestati, vt per flexionem genuum intelligatur subiectio omnium. *& omnis lingua*, id est, omnis conscientia *confitebitur Deo*, quicquid egit, siue bonum siue malum. Hoc fiet in iudicio. Et quandoquidem teste Scriptura *omnis lingua confitebitur Deo*, *itaque vnusquisque nostrum reddet Deo* iudici *rationem pro se*, id est, respondebit Deo pro his, quæ fecit, & cur ea fecerit. Hoc est enim reddere *rationem Deo*, quod est confiteri Deo. Et quia *vnusquisque* respondebit *pro se Deo* iudici, *ergo non amplius iudicemus inuicem* ex opinione, sicut hactenus fecimus. Duo sunt enim, in quibus temerarium iudicium cauere debemus, cùm incertum est quo animo quicquam
B factum sit, vel cùm incertum est qualis futurus sit, qui nunc vel bonus vel malus apparet. Si ergo quispiam (verbi gratia) conquestus de stomacho, ieiunare noluit, & tu id non credens, edacitatis vitio id tribueris, temere iudicabis. Item si manifestam edacitatem, ebrietatemq; cognoueris, & ita reprehenderis quasi nunquam illa possit corrigi atq; mutari, nihilominus temere iudicabis. *Non ergo* reprehendamus ea, quæ nescimus, quo animo fiant: neq; ita reprehendamus quæ manifesta sunt, vt desperemus sanitatem. Maximè autem hi temere iudicant de incertis & facilè reprehendunt, qui magis amant vituperare & damnare, quàm emendare & corrigere. Quod vitium vel superbia est, vel inuidentia. *Non amplius inuicem iudicemus*, id est, neq; abstinens manducantem, neq; manducans abstinentem: *sed hoc magis iudicate*, id est, hoc potius decernite & præfinite in cordibus vestris, *ne ponatis offendiculum fratri vel scandalum*, id est, ne faciatis per escam & ieiunationem vestram, vnde frater offendatur, vel scandalum incurrat. Hoc potius statuite, ne per obseruantiam ciborum offensiones fratribus vel scandalum generetis. Eos qui ex gentibus edebant monet, ne scandalizent Hebræos cibo suo, qui adhuc in fide infirmiores erant, & cibos discernebant. Gentiles enim, qui firmiores erant fidei, omnes cibos indifferenter sumi credebant: sed Iudæi scandalizabantur inde, cùm viderent eos coram se vesci communibus escis. Erant & non nulli ex eis, qui scientes nihil esse idolum, & omnem creaturam Dei bonam esse, comedebant idolothyta. Quod alij videntes, & aliquid sanctificationis putantes esse in illis carnibus, quia idôlis erant immolatæ, ex eis comedebant & peribant, cæteri verò irascebantur inde. Et hoc est quod dicit, *ne ponatis offendiculum fratri vel scandalum*, id est, ne faciatis coram fratre vnde pereat vestro exemplo idem faciens, vel contristetur. C
Offendiculũ enim esset, si tali exemplo corrueret à fide Christiana: *scandalum* verò, si ad tristitiam vel irã prouocaretur. Si enim videret à Christiano idolothytum manducari, offenderetur, id est, moueretur à fide, quia putaret idôlum esse aliquid. Si autem videret ab eo comedi cibum, quē putaret immundum, scandalizaretur, id est, ad indignationemq; & iram compelleretur.

Scio & confido in Domino Iesu, quia nihil commune per ipsum, nisi ei qui existimat quid commune esse, illi commune est. Si enim propter cibum frater tuus contristatur; iam non secundum charitatem ambulas. Noli cibo tuo illum perdere, pro quo Christus mortuus est.

Non ideo dico *offendiculum vel scandalum*, quo cibus sit immundus, aut quòd ego more Iudaico suadeam obseruare ciborum differentiam, quia *scio & confido in Domino Iesu nihil* esse *commune*, id est, *scio nihil* esse *commune* per hoc, quod mihi fiducia est *in Domino Iesu*, quia postquam venit, absoluit à lege. Populus Iudæorum partem Dei se Leuit. 11. esse iactans, cõmunes cibos vocat, quibus omnes vescuntur homines, suillam carnem, ostreas, lepores, & istiusmodi animantia, quæ vngulam nõ findunt, nec ruminant, nec squamosa in piscibus sunt. *Commune* ergo, quod cæteris hominibus patet, & quasi non est ex parte Dei, pro immundo appellatur: & sicut vasa in ministerijs templi segregata, non communia, sed sancta dicebantur, ad quorum distinctionem reliqua vasa humanis vsibus dedita, vocabantur communia: sic & ad distinctionem illorum ciborũ, quos quasi mundos & secundùm legem edendos scriptura segregauit, reliqui omnes appellati sunt communes. Sed Apostolus iam à litera legis liberatus, dicit D *quia nihil commune est per ipsum*, id est, *per seipsum*. *Nihil* enim in creaturis Dei immundum est natura sui. Omnia nanque à bono Deo creata, bona esse constat & munda. Nec tamen in his distinctionem legis accusat, vt absolutè dicat, *nihil* esse *commune* eorum, quæ lex definiuit immunda. Præmittit enim causam, cur *per seipsum*, id est, natura sui *nihil commune* sit. *Scio*, inquit, *& confido in Domino Iesu*. Manifestum est enim, Saluatoris beneficio omnia munda esse, qui de sub iugo legis eruens homines, reddidit eis statutum pristinum libertatis. Itaque vel propter Dei crea- Matth. 7. tionem, vel propter Saluatoris aduentum, nihil in creaturis est naturaliter immundum. Vnde Matt. 15. & ipse dicit, quia *non quod intrat in os, coinquinat hominem*. *Nihil est commune, nisi ei qui existimat* aliquid *commune esse: illi* enim *commune est* propter æstimationem, qua putat illud *esse commune*, id est, immundum: cogitatio enim mentis cibum, qui natura sui non est communis vel pollutus, facit pollutum; cùm econtrario cibum verè pollutum (verè enim est pollutus, qui idôlis immolatur) simplicitas mentis, quæ nullam cogitationis scrupulositatem habet, ab omni suspicione contaminationis absoluat. Et rursum etiamsi mundus sit cibus, suspicionem tamen aliquis patiatur, quasi quòd idôlis immolatus sit, pollutus dicitur pro conscientiæ scrupulo. Dixi, *ne ponatis offendiculum fratri vel scandadalum*, ideo scilicet, quia *si propter cibum* tuum saltem *contristatur frater tuus*, *iam non secundùm charitatem ambulas*, id est, *iam* huius operationis tuæ gressus non tenet viam fraternitatis: & idcirco grauiter peccas, quia charitatem deseruisti, sine qua nihil placet Deo.

A *Noli cibo tuo illum perdere.* Non debes eum *cibo tuo* vel contriſtare. Plus autem caue,ne taliter eum perdas. *Noli* pro cibo tuo,pro tam vili re, tam citò peritura,*perdere* rem tam magni pretij, & tam dignam,pro qua Chriſtus ſuſtinuit mortem. Cùm definiſſet Apoſtolico dogmate, per Dominum Ieſum *nihil commune* vel immundum natura ſui putandum,& dediſſet erga vſus ciborum fidelibus quibuſque abſolutiſsimam libertatem : rurſus ad ædificandam authoritatem fratrum amoris,licentiam reuocat libertatis, & dicit : Etiamſi *commune nihil* eſt,& omnis vſus ciborum licenter admittitur,tamen tu, ſi propter cibum,quem licitum putas,fratrem , qui nondum ſcientiæ huius capax eſt,ſcandalizas,*iam non ſecundùm charitatem* agis, nec affectum in te fraterni amoris oſtendis. Et ideo ne lædas aut contriſtes eum,etiam à licitis abſtinere debes : tibi enim abſtinere à licitis, crimen nullum eſt : illi verò , in quibus diſcernit & putat non licere, contaminabilis vſus eſt. Qui enim diſcernit,ſi manducauerit,damnatus eſt. Quod ſi facias , tu vtique fratrem tuum ſpernis & perdis,*pro quo Chriſtus mortuus eſt*,& tu ei cauſam perditionis acquiris.

Non ergo blaſphemetur bonum noſtrum. Non eſt enim regnum Dei eſca & potus, ſed iuſtitia & pax & gaudium in Spiritu ſancto. Qui enim in hoc ſeruit Chriſto.placet Deo , & probatus eſt hominibus. Itaque quæ pacis ſunt,ſectemur : & quæ ædificationis ſunt, inuicem cuſtodiamus.

Quandoquidem *frater* noſter *contriſtatur* cibo noſtro aut perditur,*ergo* caueamus, *ne bonum noſtrum blaſphemetur.* Blaſphematur enim *bonum noſtrum*,ſi propter eſcas contentiones oriuntur : quoniam bona in ſe comeſtio blaſphemabilis

B eſt,dum alijs nocet. Et quia nocet, abſtine. Et abſtinendum eſt,quia *non eſt regnum Dei eſca & potus*,id eſt,*regnum Dei*,propter quod laboramus & currimus, neque per eſcam, neque per potum conſtat : ſed aliena ſunt hæc à regno Dei, & ab illa Sanctorum conuerſatione futura. Non erunt ibi carnales epulæ, *ſed iuſtitia & pax & gaudium.* Et quia ſolent homines multum gaudere corporeis cibis, addidit, *in Spiritu ſancto.* Ideoque nos in his virtutibus exerceamus , quæ nobiſcum poſsint tranſire ad regnum cœlorum , id eſt, in iuſtitia,pace,& gaudio ſpiritali. Has enim tres virtutes idcirco poſuit, quoniam ad intentionem ſuam,& ad Romanorum correctionem ſpecialiter militare vidit. *Iuſtitiam*,vt vnuſquiſque non faciat alij,quod ſibi non vult fieri : & quod ſibi exoptat rectè fieri,faciat alij. *Pacem* vt illis quies & concordia ſit , non gloriatio & diſcordia. *Gaudium*,vt vnuſquiſque de bonis fratris ſui gaudeat, ſicut de ſuis. Et iſtæ virtutes ſunt *regnum Dei*,quoniam virtutibus huiuſmodi conſiſtit re- *al. conſtat*
gnum ſupernæ beatitudinis. Vel *regnum Dei* ſunt,quia etiam in præſenti vita regnat Deus in illis,in quibus ſunt hæ virtutes. Verè iſtæ *in Spiritu ſancto* ſunt *regnum Dei* : nam *qui in hoc*, id eſt, *in Spiritu ſancto*, *ſeruit Chriſto*, vt accepta Spiritus
Marc.17. ſancti gratia, ſtudeat obedire mandatis Chriſti,
Luc. 9. *placet Deo* Patri, qui de Chriſto dixit : *Ipſum audi-*
2.Pet. 1. *te. & probatus eſt hominibus*, qui videntes *opera*
Matth. 5. eius *bona*, glorificant *Patrem eius, qui in cœlis eſt.* *Placet Deo* ſecundùm *gaudium*, quod eſt *in Spiritu ſancto*, probatus apparet hominibus ſecundùm iuſtitiam & pacem. Et quia *pax & gaudium eſt regnum Dei*,atque per hæc placere poteſt quiſque tam Deo, quàm *hominibus. Itaque ſectemur* ſemper *ea quæ pacis ſunt*, & concordiæ , non quæ belli & diſcordiæ : *& cuſtodiamus ea, quæ ſunt ædificationis*, id eſt, obſeruemus ea , quæ ad ædificationem pertinent, *inuicem* , id eſt, Iudæus ad gentilem,& gentilis ad Iudæum, vt ſemper alterutrū magis ac magis ædificemur, vel alij per nos. C

Noli propter eſcam deſtruere opus Dei. Omnia *Tit. 1.*
quidem munda ſunt, ſed malum eſt homini,qui per of- *1.Cor. 8.*
fendiculum manducat. Bonum eſt non manducare carnem.& non bibere vinum, neque in quo frater tuus offenditur aut ſcandalizatur, aut infirmatur. Tu fidem habes penes temetipſum? habe coram Deo. Beatus qui nō iudicat ſemetipſum in eo quod probat. Qui autem diſcernit.ſi manducauerit,damnatus eſt. quia non ex fide. Omne autem quod non eſt ex fide, peccatum eſt.

Quæ ſunt ædificationis cuſtodire debemus, & ideo *noli propter eſcam* tuam *deſtruere* in alijs *opus Dei*, id eſt, ſubuertere fidem & charitatem, quas in eis operatus eſt Deus. Soluit enim opus Dei,& ædificium deſtruit charitatis,qui propter ciborum intemperantiam ſcandalum fratribus ponit. *Omnia quidem* genera ciborum *munda ſunt, ſed* tamen nonnulla ſunt intermittenda , ne per hæc deſtruatur *opus Dei*, quia *malum eſt homini qui per offendiculum* aliorum *manducat*, id eſt, *qui* ita *mãducat*,vt alij per eius manducationem cadant, & à fide deficiant. Quod ergo ſui natura bonum eſt , ex offenſione efficitur malum , ex eo quòd offenditur frater te vtente his cibis,in quibus ille ſcandalum patitur. *Omnia* enim naturaliter *munda ſunt*, quanuis lex Moyſi quædam munda & quædam immunda ſignificauerit, vt populus, qui ſub lege cenſebatur,diſcerni per huiuſmodi obſeruantias à cæteris gentibus videretur. Et quandiu quidem populus ille ſanctus & ſegregatus à cæteris nationibus habebatur, æqua diſcretio de mundis & immundis neceſſaria videbatur, quæ populum illum ſecerneret à nationibus, D
quas ignorantia Dei & cultus idolorum faciebat immundas. Nunc verò gentilibus cunctis ad fidem ingreſsis,non neceſſe eſt diſtãtias huiuſmodi obſeruare,ſed omnem creaturam Dei,ſicut re uera eſt,bonam æſtimare. *Omnia* itaque *munda ſunt* & bona, *ſed* in malum conuertuntur eis, qui per offenſionem fratrum comedunt ea. Et ideo ne frater offendatur,abſtinẽdum eſt ab eis. Nam *bonum eſt non manducare carnem, nec bibere vinum* per offenſionem fratris,*neq;* aliud,*in quo frater tuus offenditur,aut ſcandalizatur, aut infirmatur.* Alioqui manducare carnem,& *non manducare*; vel bibere vinum,& *non bibere*; neq; malum, neq; bonum eſt ; ſed medium,& indifferens. Poteſt enim *non manducare carnem , & non bibere vinum* etiam malus homo,& à fide alienus,& ſæpe etiam nonnullos idolorum cauſa hoc facere contigit. Sed ne frater offendatur vel offendat, ideo *nō manducare carnem,& non bibere vinum*, non iam medium vel indifferẽs,ſed verè *bonum eſt. Bonum eſt* enim abſtinere à carne & vino,ſi in eis *frater offenditur*. Omnia enim ob hoc fieri oportet, ne deſtruatur *opus Dei.* Ideo & manducandum eſt, ſi in eo frater ædificatur : & non eſt manducandum ſi per hoc decreſcit *opus Dei.* Et bibendum eſt, ſi per hoc proficiat frater ad fidem : & non bibendum, ſi per hoc aut frater damnum fidei, aut tu detrimentum charitatis incurras. Sunt & aliæ cauſæ propter quas à talibus cibis plerique religioſorum abſtinent, ſed nunc tacentur ab Apoſtolo, quia rudibus loquitur. Ob hoc enim ſolummodò ſuadet nunc abſtinendum, ne *frater* offendatur, *aut* ſcandalizetur, *aut* infirmetur. *Offenditur* enim,ſi propter comeſtionẽ aut bibitionẽ
offen-

A offensus recidit à fide. Vel offendit perturbatus nesciens quid teneat. *Scandalizatur*, si contristatur. *Infirmatur* in fide, si quamuis non recedat, dubitare incipit. Et ne frater ista propter cibum tuum patiatur, abstinere debes. Quod bene potes facere, quia de tuo bono nihil perdis. *Tu enim habes penes temetipsum*, id est, in corde tuo, vnde nullus auferre potest, *fidem*, quia credis licitum manducare omnia, *habe* illam *coram Deo*, id est, serua illam intra conscientiam, nec iactes illam coram hominibus, ne magis in ostentatione fiat quod credis, quàm in virtute. Sufficit tibi habere *coram Deo* huiusmodi *fidem*. Non tamen idcirco cogendus est & alius, vt omnia manducet, qui nondum habet talem fidem, vt credat omnia esse manducanda. Et ideo noli apud homines gloriari de hac fide tua, spernendo cæteros, qui nondum sic credunt, sed in oculis interni arbitrij eam retine. Nam *beatus est, qui non iudicat semetipsum*, id est, qui non facit damnabilem seipsum nocendo alijs, *in eo quod probat*, id est, in eo facto, quod laudat & bonum iudicat. *Beatus*, qui non aliud facit, quàm quod vtile probat. Nam ille *semetipsum iudicat*, id est, proprio iudicio se damnat, qui quod dicit nõ debere se facere, facit. Bona enim est fides, qua credimus omnia esse munda, & hanc probamus apud nosmetipsos veraciter esse bonam. Sed si hoc fidei bono malè vsi fuerimus, vt *per offendiculum* infirmorum fratrũ mãducemus, nosmetipsos iudicamus, quia scienter hoc facimus, quod non esse faciendum mens nostra iudicat. Ille quidem *beatus* est, *qui non ita se iudicat*. Sed ille, *qui discernit*, id est, qui B discretionem habet in cibis, putans alios esse mũdos & alios immundos, *si* tali conscientia *manducauerit, damnatus est, quia non ex fide* manducat. Et ideo non debemus eum cogere vt mãducet, nec exemplo nostro ad manducandum prouocare, sed nos potius propter eum à talibus escis abstinere. *Si manducauerit*, iam conscientia arguente *damnatus est, quia non ex fide* manducat, dum cibum illum nequaquam credit esse mundum, & tamen comedit. Dignè enim subiacet damnationi, quoniam aliter credit agendum, & aliter agit. *Ille non ex fide* comedit. Sed *omne* opus, *quod non est ex fide, peccatum est*. Igitur quia comestio illius peccatum est, ritè damnatur. *Omne quod non est ex fide, peccatum est*, quia etiam illud quod est bonum, si putetur esse malum & tunc fiat, peccatum est. Velut si quis (verbi gratia) castitatem crederet esse malum, & viueret castus, profectò peccaret. Et propterea omnis infidelium vita peccatum est, nihilque bonum est sine summo bono. Vbi enim deest agnitio æternæ & incõmutabilis veritatis, falsa virtus est etiam in optimis moribus.

CAPVT XV.

DEbemus autem nos firmiores imbecillitates infirmorum sustinere, & non nobis placere. Vnusquisque nostrum proximo suo placeat in bono, ad ædificationem. Etenim Christus non sibi placuit, sed sicut Psalm. 68. *scriptum est, Improperia improperantium tibi ceciderunt super me.*

Infirmus si edit, damnatus est, sed *nos firmiores debemus sustinere* talium *imbecillitates*. Vel ita: *Offendiculum* vel scãdalum fratri ponere non debemus, sed potius *nos*, qui *firmiores* sumus *debemus sustinere imbecillitates infirmorum*, vt ea, in quibus alij pro infirmitate delinquunt, nos robustiores patienter feramus, & non continuò spernentes, C abijciamus & abhorrescamus illos, si fortè in aliquo infirmitatis vitio vincuntur, neque sub specie purioris vitæ, à conuentu fratrum & Ecclesiæ societate depellamus eos. Cùm enim non possint se ad nos erigere, *debemus nos* patienter eorum *imbecillitates sustinere*, id est, portare & erigere, non abijcere & despicere. Quoniam si portetur infirmus, aut erubescit diutius portari, & corrigit consuetudinem delinquendi: aut si se corrigere noluerit, qui eum portat præmium patientiæ habebit: & ille deterius peribit. *Debemus*, inquam, eorum *imbecillitates sustinere*, ne cadant qui titubant, *& non nobis placere*, id est, priuato amore diligere, vt diligentes nos ipsos, de alijs non curemus: & propria commoda quærentes, vtilitatem aliorum negligamus. Hoc nullus faciat. Sed *vnusquisque nostrum proximo suo*, non in consensũ nequitiæ ipsius, vel in alio quolibet malo *placeat*, sed potius *in bono* opere & sermone, *ad ædificationem* illius. Non enim propter humanum fauorem *proximo* placere debemus *in bono* quod agimus, sed propter illius *ædificationem*, vt verbis & exemplis ædificemus eum. Non nobis placeamus, sed *proximo* in bonis ad vtilitatem eius. *Etenim Christus*, qui est caput nostrum & dux noster sic fecit. *Non sibi placuit*, quia *cùm in forma Dei esset, non rapinam arbitratus est esse se æqualem Deo.* Philip. 2. *Sed* volens hominibus placere, vt eis exemplum bene agendi tribueret, & ad salutem eos reduceret, Psalm. 68. *semetipsum exinaniuit, formam serui accipiens*, & *sicut scriptum est*, improperia sustinuit. *Ceciderunt*, inquit, *super me improperia improperantium tibi*, ô Pater. Dum enim mihi improperarent, improperabant tibi: quia sicut *qui me* recipit, recipit Luc 10. Ioan. 13. *eum qui me misit*: & *qui me spernit, spernit eum qui me misit*: qui mihi improperat, improperat ei, qui me misit. D *Improperia* ergo Iudæorum, hoc modo *tibi improperantium ceciderunt super me*, id est, onere mortis oppresserunt me. Matth. 9. Marc. 2. Ioan. 10. Dixerunt enim me blasphemare in te, & ob hoc occiderunt. Sicque peccata peccantium in te *ceciderunt super me*, quia innocẽs à peccatoribus occisus sum quasi blasphemus: & tu, qui me miseras, es exhonoratus.

Quæcunque enim scripta sunt, ad nostram doctrinam scripta sunt: vt per patientiam & consolationem scripturarum spem habeamus.

Dixi quia *Christus*, quem nos sequi debemus, sustinuit (*sicut scriptum est*) *improperia* pro salute hominum, & *non sibi placuit*, sed alijs, vt salui fierent. Et verè nos per hanc Psalmi scripturam docemur exemplo eius non nostra, sed aliorum commoda quærere. *Quæcunque enim* in veteri Testamento *scripta sunt, ad nostram doctrinam*, id est, vt nos per hæc doceamur, *scripta sunt*. Ostendit Apostolus vtilitatem lectionis veterum scripturarum. Quas quia Iudæi non intellexerunt, nos autem Christo aperiente intelligimus, non ad illorum, sed *ad nostram doctrinam scripta sunt*, quæ ibi leguntur. Quæ enim scribuntur, propter eos sine dubio scribuntur, qui intellecturi sunt, & vtilitatem ex eis capturi. Et ideo propter nos *scripta sunt* omnia, quæ in Lege & Prophetis leguntur, vt nos, qui intellecturi eramus, doceremur per ea, quid credere & agere deberemus vel sperare, *vt scilicet per patientiam & consolationem scripturarum, spem habeamus*. Rom. 15. *Per patientiam habeamus spem*, quoniam Iac. 1. *patientia operatur probationem, probatio verò spem*. *Et per consolationem scripturarum habeamus spem*, quia dum scripturæ nos in aduersis cõsolantur, in spẽ supernæ beatitudinis men-

A mentem nostram erigunt. In ipsis scripturis docemur *per patientiam*, vt communicemus passionibus Christi, & pro salute proximorum libenter sustineamus, sicut ille sustinuit pro nobis. Et ibi percipimus *consolationem*, id est, mœroris & afflictionis alleuationem, ne nimia absorbeamur tristitia. Consolatio enim non doloris ablationem significat, sed temperantiam & quandam mitigationem. Et hanc ex scripturis habemus, atque per hanc, *spem*: quia dum præsentem tristitiam nostram Deus per scripturarum suarum sententias leuigat, & in hilaritatē vertit, dat *spem* perueniendi ad illud gaudium, cui tristitia non erit admixta. Consolatio nobis datur in recreatione passionum Christi, quia dum legimus vel audimus, quot & quanta ille sine culpa sustinuit, intelligimus nos peccatores omnia debere libenter sustinere: ac deinde sequitur spes, quia per has afflictiones speramus ad illam beatitudinem peruenire, ad quam Christus merito suæ passionis peruenit.

Deus autem patientiæ & solatij det vobis idipsum sapere in alterutrum secundùm Iesum Christum. vt vnanimes, vno ore honorificetis Deum & patrem Domini nostri Iesu Christi. Propter quod suscipite inuicem, sicut & Christus suscepit vos in honorem Dei.

Scripturæ nos docent, sed *Deus vobis* tribuat, vt possitis agere quod scripturæ docent. Deus luce & virtute suæ gratiæ vestram imbecillitatem corroboret, vt operari velitis & possitis quod in scripturis auditis. *Deus* dico *patientiæ & solatij*, id est, à quo est patientia & solatium, sicut & cæteræ virtutes. Cùm dicitur *Deus patientiæ*, hoc intimatur, quia *Deus* cum his est, qui habent in se virtutem patientiæ: sicut & cùm dicitur, *Deus iu-*
B *stitiæ*, ostenditur in illis esse Deus, qui seruant iustitiam. Similiter & *Deus solatij*, cùm dicitur, ostenditur esse cum illis, qui ex scripturis diuinis per intelligentiam spiritalem capiunt solatium. *Deus patientiæ & solatij det vobis idipsum sapere in alterutrum.* More Patriarcharum & Prophetarum tribuit nunc Romanis Apostolus benedictionē. Grandis enim est ista benedictio, qua precatur illis diuinitus dari, vt *idipsum* sapiant *in alterutrū*, hoc est, ne iam sit in eis vlla dissensio, sed vnum idemque sapiant omnes atque sentiant: & sicut sibi, ita & proximo suo velit vnusquisque. Bene autem addidit *secundùm Iesum Christum*. Potest enim fieri, vt & in malitia aliqui vnum vicissim sapiant & consentiant. Qui autem *secundùm Christum* sapiunt, sine dubio omne quod sapiunt, bonum est. *Det*, inquit, *vobis idipsum sapere* inuicem, id est, *det vobis* tantam concordiam inuicem, vt quod vnus sentit, sentiat alter, & sapientiæ sensus transeat *in alterutrum*, id est, de isto in illum, & de illo in istum. Et hoc *secundùm Christum*, id est, in omni bono, per quod regem nostrum sequimur; non in malo, per quod ei contraimus. Ita sapiatis, *vt vnanimes*, id est, vnum omnes animum habentes, *vno ore honorificetis Deum & patrem Domini nostri Iesu Christi*. *Vno ore* dicitur, quando vnus atque idem sensus & sermo per diuersorum ora procedit. Idem sapiatis *vt vnanimes, vno ore Deum* honoretis, quoniam aliter eum honorare non potestis. Non enim honoratur nisi ab illis, qui *idipsum* in Christo sapiunt, vnanimi voluntate atque eadem oris confessione laudant eum. Qui secundùm humanitatem Christi, est Deus eius: & secundum diuinitatem eius, est pater ipsius. Vno sensu & concordi vita debetis eum honorare. *Propter quod*, id est, vt eum concorditer honoretis, *suscipite inuicem*, alij C
alios, ne iam alter alterum abijciat, causa mundorum vel immūdorum ciborum dissentiens ab eo. Vbi pro eis orationem præmisit, ostendit quia non ex viribus & meritis hominum, sed ex Dei gratia salus est. Vbi verò admonitionem subiungit, vt se inuicem suscipiant, liberum arbitrium in eis demonstrat: & quòd ex suo arbitrio, per præcedentem Dei gratiam corroborato, salutem suam operari possint, indicat. Nam si nihil possent ex viribus suis, non eos admoneret: & si solo arbitrio sufficerent, Deum pro ipsis non oraret, sed solum modò exhortaretur eos. *Suscipite vos inuicem, sicut & Christus suscepit vos*, qui nullius horruit immunditias, nec reputauit alicui delicta sua. Nihil ergo de immunditia animalium iudicetis, sicut nec ille immunditias credentium reputauit. *Suscepit* autem *vos in honorē Dei*, quoniam ad hoc *vos suscepit*, vt, iuxta præceptum eius, *videant* homines *opera vestra bona, &* Matth. 5.
glorificent patrem vestrum qui in cœlis est.

Dico enim Christum Iesum ministrum fuisse circuncisionis propter veritatem Dei, ad confirmandas promissiones patrum: gentes autem super misericordia honorare Deum, sicut scriptum est: Propterea confitebor Psal. 17.
tibi in gentibus, & nomini tuo cantabo. Et iterum dicit: Lætamini gentes cum plebe eius. Et iterum: Laudate omnes gentes Dominum, & magnificate eum omnes populi. Et rursus Isaias ait: Erit radix Iesse, & qui exurget regere gentes, in eum gentes sperabunt. 2. Reg. 22. Deut. 32. Psalm. 116. Isaia 11.

Vere suscepit vos Christus, nam Iudæos propter *veritatem*, gentiles propter misericordiam. *Dico enim Iesum Christum ministrum fuisse circuncisionis*, id est, ego, cui indubitanter credendum est, ego, qui non ab homine, sed ab ipso Christo didici; ego, qui tantus Apostolus sum, *dico* quia Christus D
fuit minister *circuncisionis*, id est, Apostolus & prædicator eorum, qui sunt ex circuncisione, sicut ait: *Non sum missus nisi ad oues quæ perierunt domus Israel*, & hoc *propter veritatem Dei* complendam, qui locutus fuerat Abrahæ & Dauid, quòd ex eorum semine Christus esset venturus; *ad confirmandas promissiones patrum*, id est, vt ratas & firmas redderet *promissiones*, quæ de eius aduentu factæ patribus in scripturis leguntur. Ad illos enim venire debuit, quorum patribus fuerat promissus. Non autem clausit Deus fontem bonitatis suæ etiam in alienigenas gentes, sed per eundem Redemptorem misericorditer eas saluauit. Vel pro eo, quòd circuncisionem in carne sua Christus suscepit, dicitur minister *fuisse circūcisionis*, vt apertè declararet, quòd ex semine Abrahæ veniens, cui Deus promiserat, quia *in semine* eius *benedicētur omnes gentes*, compleret in semetipso, quæ patribus fuerant promissa, vt per hoc gentiles intelligerent non esse penitus iudicandos eos, qui in legis obseruationibus demorantur, cùm etiam Christus in carne sua circuncisionis minister, id est, obseruator extiterit. *Dico Christum fuisse ministrum circuncisionis, propter veritatem Dei*, sed *gentes dico honorare Deum*, id est, *dico* quòd gentes ad fidem conuersæ bonis operibus & religiosis moribus honorant *Deum super misericordia*, id est, de misericordia aut pro misericordia sibi ab eo collata. Veritas enim in Iudæis, misericordia in gentibus. Veritas ibi, vbi erant eloquia Dei: misericordia in illis, qui dimiserant Deum, & conuerterant se ad diaboli cultum, nullamque promissionem diuinitus acceperant, & nullum iustitiæ meritum habebant. Ita per solam misericordiam vocauit Deus gentes

Matth. 15. Gen. 22. Psal. 131.

A ad honorandum & glorificandum se, *sicut* in Psal-
Psalm.17. mo *scriptum est* in persona Christi: *Propterea*, id est, propter resurrectionem meam & ascensionem, quia *ab insurgentibus in me exaltabis me, à viro iniquo eripies me*, ô Deus, qui *subdis* populum *sub me*, *confitebor tibi in gentibus*, id est, est, tibi per me confitebuntur gentes. *& nomini tuo cantabo*, id est, cantantes faciam. Ostendit à gentibus maiores Deo gratias referendas. *Cui* enim plus *dimittitur*, *plus*
Luc.7. *diligit*. Et Iudæis arrogantiam tollit, dum & gentium salutem similiter docet esse prædictam. Quod Dominus ait, *Confitebor tibi in gentibus*, declarat vt ipse confitetur in eis, sicut & loquitur in eis, vtpote in membris suis. Confessio autem non tantùm peccatorum est, sed & laus Dei. Et quod ait, *cantabo*, hoc est illud *canticum nouum*, de
Psalm.95. quo dicit alius Psalmus: *Cantate Domino canticum nouum, cantate Domino omnis terra*. Ipse quippe cantat in nobis, cuius gratia cantat in nobis. Intus est gaudium, vbi vox laudis & canitur & auditur: qua voce laudatur qui gratis amandus est *toto corde, tota anima, & tota mente*, amatoremque suum accendit in se gratia Spiritu sancti. Hæc de gentium
Psalm.17. salute Dauid in Psalmo. *Et iterum* Moyses in can-
Deut.32. tico Deuteronomij, vbi nos habemus, *Laudate gentes populum eius*, iuxta Septuaginta interpretes dicit. *Lætamini gentes cum plebe eius*, id est, cum Iudæis vnum ouile in Christo factæ gaudete. *Et iterum* Dauid: *Laudate omnes gentes Dominum*, quia
Psalm.116. auxit plebis suæ numerum, nobis omnibus associatis: *& magnificate eum*, id est, magnum & gloriosum vestris operibus ostendite, *omnes populi* Iudæorum, id est, duodecim tribus, & omnes familiæ Israel. *Et rursus Isaias ait*, quod ad idem per-
Isaia 11. tinet. *Erit radix Iesse*, id est, principium regalis familiæ, *&* ex hac radice erit Christus, *qui exurget* à
B mortuis *regere gentes*, id est, vt regat gentes per fidem & bona opera: & ideo *gentes sperabunt in eum* venturum ad iudicium, vt recipiant ab eo
Apoc.22. coronā gloriæ. Vel quia ipse Christus in Apocalypsi Ioannis dicit: *Ego sum radix & genus Dauid*, ipse potius est intelligendus *radix Iesse*, id est, originem carnis per Dauid & Mariam trahens ex Iesse. *Radix*, inquit, *erit Iesse*, id est, erit filius Iesse, erit ducens genus Iesse, *&* ipse erit, *qui* de morte *exurget regere gentes. & in eum* (vt diximus) *gentes*
Matth.25. *sperabunt*, vt cùm redierit, percipiāt ab eo regnum.

Deus autem spei repleat vos omni gaudio & pace in credendo, vt abundetis in spe & virtute Spiritus sancti.

Pulchrè qui dixerat in Isaia scriptum est, quòd *in eum gentes sperabunt*, subiungit: *Deus autem spei*, velut si scriptum fuisset, quod *in eum gentes* crederent, & adiecisset, Deus autem spei. Deum *autem spe* inuocat super eos, qui sperant in eum, à quo eis benedictionis munus precatur augeri, quasi dicat: Ego scripturarum testimonijs ostendi vos tam gentiles quàm Iudæos per Christum ad fidem pertinere, sed *Deus*, qui potest omnia adimplere quæ dixi, *Deus spei*, id est, qui dat spem,
al.deest. vel in quo speramus, *repleat vos omni gaudio* spiri-
in lite. tali, vt nullus vestrum iam contristetur, sicut solebat is in lite mutuo contristari, sed de profectu vestro & spe gaudeatis, *& repleat vos pace*, id est, concordia, *in credendo*, ne in vestra credulitate sit vlla discordia, sed pax ad inuicem, *vt abundetis* bonis operibus. *in spe* futuræ remunerationis, *& virtute Spiritus sancti*, qua nunc confortamini. Vel *abundetis* per opera bona, id est, certius speretis æternā beatitudinē, & *abundetis* in vnitate & *virtute Spiritus sancti*, id est, abundātius repleamini eiusdē Spiritus fortitudine, vt ad omnia sitis robusti.

Certus sum autem fratres mei, & ego ipse de vobis, quoniam & ipsi pleni estis dilectione, repleti omni scientia, ita vt possitis alterutrum monere. C

Ne videretur omnes intelligere discordes, & ad corrigendū insipientes, remouet illud. Quod ideo incipit, vt admoneat perfectiores de correptione minorum; & inde proponit se exemplum qui laborabat de alijs. Et opus est vt hoc isti faciant, cùm ipse alijs impeditus, ad eos venire nondum possit. Moneo, inquit, vos inuicem suscipere, & concorditer viuere, non tamen omnes, sed *certus sum* de vobis maioribus ô *fratres mei & ego ipse*, qui ita loquor, *quoniam* non ego solus, sed vos *ipsi pleni estis dilectione*, qua velitis alijs prodesse, & *repleti omni scientia*, qua possitis implere quod vultis erga profectum aliorum. *Repleti omni scientia* veteris & nouæ legis, etsi non plenariè, tamen ex parte, *ita vt possitis alterutrum monere*, id est, in tantum didicistis omnem scripturæ scientiam, vt *possitis* per eam inuicem *alterutrum monere* ad bene agendum, nisi in vestra culpa remanseritis.

Audacius autem scripsi vobis fratres ex parte, tanquam in memoriam vos reducens, propter gratiam quæ data est mihi à Deo, vt sim minister Iesu Christi in Gentibus sanctificans Euangelium Dei, vt fiat oblatio Gentium: accepta & sanctificata in Spiritu sancto.

Certus sum de vobis, & vos scientia repletos esse noui, sed tamen *audacius*, quàm fortasse putaretis, *scripsi vobis* ô *fratres*, & *scripsi ex parte*. Cùm nunc Apostolus, à quo scientiæ sermo nobis transfusus est, *ex parte* se dicat scripsisse, credēdum est, quòd quamuis ipse alibi dicat, *Ex parte cognoscimus, & ex parte prophetamus*, plura tamen & multo plura sci- 1.Cor.13.
ret quàm scripserit. Tanquam enim ipse multa sciret, nec tamen auderet multa proferre, *audacius* se fecisse dicit, vt saltem aliqua per scripturam
eis dirigeret. Quod verò ait, *tanquam in memoriam vos reducens*, indicat fuisse quidem sibi iam sermonem de talibus, & se frequenter disseruisse de mysterijs, sed quia quæ solo sermone dicta sunt facilè intercipere posset obliuio, per hæc pauca, quæ scripsit, reuocat illos *in memoriam* eorum, quæ latius sæpe disseruerat. Vel *audacius scripsi vobis*, reprehendendo *audacius* quosdam vestrum malè se habentium, *scripsi* dico, non quasi putans vos insipiētes, sed quasi *in memoriam vos reducens*, id est, quasi faciens vos memores quid agere debeatis. Per laudem eos reuocat ad meliora, more exhortantis. Vnde nec dicit se docere eos, sed monere, quasi quod sciatur, sed subterfugiat animo. Vbi tamen latenter eos arguit, quasi oblitos quod mente sedula retinere debuissent. *Scripsi*, inquit, *vobis*, & hoc *propter gratiam* Apostolatus, *quæ data est mihi à Deo*. quasi dicat: Pro officio meo omittere non potui. Ob hoc *data est mihi* gratia, *vt sim minister Christi in gentibus*, id est, vt ministrem & seruiam Christo, prædicans illum gentibus. Non temere scribit, sed Apostolus gentium constitutus, audet scribere omnibus gentibus. Sum *minister Christi*, quem ipse, non alius instituit. ego dico, *sanctificans Euangelium Dei*, id est, exemplo meo sanctum ostendens, quod cum tanta reuerentia ministro, *vt fiat oblatio gentium accepta*, id est, vt omnes offerantur Domino, tanquam acceptabile sacrificium, cùm in Christum credentes per Euangelium sanctificantur. Vel *fiat oblatio gentium accepta*, id est, vt gentes, quas offero, sint acceptæ Deo fidei perfectione. *&* sanctificatæ bona operatione *in Spiritu sancto*, id est, in Spiritus sancti gratia.

Habeo igitur gloriam in Christo Iesu ad Deum.

A *Non enim audeo aliquid loqui eorum, quæ per me non efficit Christus in obedientiam Gentium verbo & factis: in virtute signorum & prodigiorum, in virtute Spiritus sancti, ita vt ab Ierusalem per circuitum vsque ad Illyricum repleuerim Euangelio Christi.*

Dixi quia sum *minister Iesu Christi, sanctificans Euangelium Dei. Igitur habeo gloriam in Christo Iesu,* cui ministro, *ad Deum,* cuius *Euangelium* sanctifico. *In Christo gloriam* istam *habeo*, quia nullus apud *Deum gloriam* habere potest, nisi *in Christo.* Christus enim veritas, & sapientia, & iustitia, & sine his nemo *gloriam* habet apud *Deum. Habeo gloriam in Christo,* & rectè: quia *non audeo,* vt pseudoapostoli, *loqui aliquid eorum quæ per me non efficit Christus,* id est, dedecus grande putarem, si *aliquid* loquerer, quod *per me Christus non* operetur, *in obedientiam gentium,* id est, vt gentes ei obediant, *verbo* meæ prædicationis, *& factis* meæ operationis, *in virtute signorum & prodigiorum,* id est, potentia mysticorum & simplicium miraculorum, factorum *in virtute Spiritus sancti.* Quæ loquor, inquit, non sunt alieni operis verba: nec aliorum gestorum laudator efficior, sed quæ Christum per me fecisse noui, hæc scribo vobis, quæ per *obedientiam gentium verbo* in me & opere expleuit, *verbo* doctrinæ, opere autem *signorum & prodigiorum.* Signa appellantur, in quibus cùm aliquid fit mirabile, indicatur etiam aliquid futurum. Prodigia verò, in quibus tantummodò mirabile aliquid ostenditur. Signa autem & prodigia, quasi quæ vtrunque contineant, dixit. Scriptura verò diuina interdum tenet istas proprietates, interdum abusiuè & prodigia pro signis, & signa pro prodigijs ponit. Hæc ideo per se facta dicit B Apostolus, vt probet se nihil minus posse quàm priores Apostolos, qui cum Christo fuerant. *In virtute* autem *Spiritus sancti* potest illa potestas intelligi: qua manus imponebat super credentes, & accipiebant Spiritum sanctum, vel super infirmos, & sanabantur. *Ita,* inquit, operatur in me Christus, *vt ab Ierusalem vsque ad Illyricum repleuerim Euangelio Christi* omnes populos *per circuitum,* vel *Euangelium Christi repleuerim,* id est, plenè prædicauerim *vsque ad Illyricum* quæ est regio magna, incipiens à principio Europæ, & habens prouincias decem & nouem, ex quibus Dalmatia, & vtraque Pannonia, Epirus, & Achaia, Macedonia, & Thessalia.

Sic autem prædicaui Euangelium hoc, non vbi nominatus est Christus, ne super alienum fundamentum ædificarem, sed sicut scriptum est: Quibus non est annuntiatum de eo, videbunt: & qui non audierunt intelligent. Propter quod & impediebar plurimum venire ad vos. Nunc verò vlterius locum non habens in his regionibus, cupiditatem autem habens veniendi ad vos ex multis iam præcedentibus annis, cùm in Hispaniam proficisci cœpero spero quòd præteriens videam vos. & à vobis deducar illuc, si vobis primùm ex parte fruitus fuero.

Repleui omnia *Euangelio* per tam longa terrarum spatia, nec post alios id feci, *sed sic prædicaui hoc Euangelium,* vt omnes anticiparem, quia prædicaui illud *non vbi nominatus est Christus,* id est, non in locis, in quibus ab alijs prædicatus fuerat, *ne super alienum fundamentum ædificarem,* id est, ne super fundamentum fidei ab alio positum adderem meæ prædicationis ædificium, & alieni operis gloriam subripere viderer, *sed sicut* in Isaia *scriptum est* feci, vbi legitur: *Quia quibus nõ est annuntiatũ de eo,* id est, de Christo, *videbunt* eum oculis cordis: *& qui antea non audierunt* prædicationem de eo, *intelligent* quæ de ipso dicuntur. (Isaia 52.) Secundùm hoc prophetiæ testimonium obseruauit diligenter C Apostolus, vt illis Christum nuntiaret, quibus à nullo fuerat nuntiatus, & illi de eo intelligerent, qui à nullo ante didicissent. Nam quia sciebat pseudoapostolos sub nomine Christi falsa dicere, quod postea corrigere maximi erat laboris, ideo erat solicitus præuenire, & veritatem integrè tradere, vbi Christus nondum erat nuntiatus, vtque verus de eo esset intellectus, festinabat gentes veritate imbuere, quatenus contra pseudoapostolorum commenta cautos omnes faceret. Tot, inquit, gentibus prædicaui Christum ignorantibus. *Propter quod,* id est, quia detinebar occupatione fundandi Ecclesias, & in illis locis fundandi, vbi nullum fidei fundamentum præcesserat, dum per circuitum irem, & pseudomagistros præuenirem, *impediebar plurimum venire ad vos,* quos (sicut in principio epistolæ dixi) videre desidero. Sed *nunc vlterius non habens locum,* id est, causam morandi *in his regionibus,* quia omnes notitia Dei repleui, sed *cupiditatem* diu *habens veniendi ad vos ex multis iam præcedentibus annis, cùm cœpero proficisci in Hispaniam,* ad quam difficile itur à pseudoapostolis, & ideo tardare licuit: *spero quòd præteriens videam vos.* Videtur hæc in Achaia positus dicere apud Corinthum. Quæ vtique Achaia vicina & cohærens est Macedoniæ. In quibus locis degens, cùm singula quæque peragrasset, Euangelium prædicans in his duntaxat finibus. Vbi Christus ante non fuerat prædicatus, & agnitione Dei replesset omnia, dicit se *vlterius locum non habere in his regionibus* id est, nullum sibi superesse Christi prædicatione vacuum, & tempus iam adesse, quo desiderium suum videndi Romanos debeat implere, quod conceptum *ex multis annis* gerebat, sed propter alios assiduè conuertendos, distulerat. D Nec falsum loquitur, qui se *in Hispaniam* profecturum pollicetur. Profectus est enim, sicut Hieronymus, & Beda, cæterique Doctores testantur. Vnde & Narbonam præteriens, quendam discipulum suum nomine Paulum fertur ibi reliquisse Episcopum. Peruenit igitur vsque ad Hispanias, & à mari rubro vsque ad Oceanum prædicando cucurrit, imitans solis cursum ab Oriente vsque ad Occasum, vt ante ei terra deficeret, quàm studium prædicandi. Quia ergo & apud Hispanias pseudoapostolos præuenire festinabat, *cùm in Hispaniam,* inquit, *proficisci cœpero, spero quòd videam vos,* quasi dicat: Ex me nil possum, sed *spero quòd* Deus dabit, vt *vos videam,* & hoc *præteriens,* quia non indigetis longa mora, & alij prorsus indigent aduentu meo. *Spero quòd videam vos, & à vobis deducar illuc,* si interim, vos præparatis, ne me à cęteris retardetis, videlicet *si vobis primùm fruitus fuero,* id est, *si primùm* de vobis fructum habuero, *si primùm* de vestro fructu lætatus fuero, & hoc *ex parte* vestrum, id est, ex illis, qui nondum talem fructum faciunt, qualem oportet. Quod ait *spero,* quia *præteriens videam vos,* non ita accipiendum est, quasi tam paruo amore erga Romanos teneretur, vt eos in transitu solummodò, & aliquo pergens indicaret visendos. Vnde subiungit, *si vobis primùm ex parte fruitus fuero.* In quo vtique in ipsorum potestate videtur ponere, quandiu pro eis debeat relaxare propositum aliò pergendi: & hoc quodammodò amorem ipsorum erga se inuitat & nutrit, vt ipsi insatiabili erga Apostolum teneantur affectu, sciant etiam ipsum id habere propositi, vt non prius ab eis discedat, neque alio quàm charitatis ipsorum gratia perfruatur: non tamen ex integro,

sed

A *sed ex parte* satisfiet eidem charitati. Præmonet enim quòd præferenda sit eis necessitas euangelizandi pluribus. Et bene his, quos nondum secundùm carnem viderat, & ad quos nondum in corpore venerat, præsentiam sui & retardationē moderatius pollicetur. Desiderabilius enim suscipimus bona, quæ citò metuimus auferenda: securius verò negligimus, quæ nos diutius contenturos credimus.

Nunc igitur proficiscar Ierusalem ministrare sanctis. Probauerunt enim Macedonia & Achaia, collationem aliquam facere in pauperes sanctorum, qui sunt in Ierusalem. Placuit enim eis, & debitores sunt eorum. Nam si spiritualium eorum participes facti sunt gentiles, debent & in carnalibus ministrare eis. Hoc igitur cùm consummauero, & assignauero eis fructum hunc, proficiscar per vos in Hispaniam. Scio autem quoniam veniens ad vos, in abundantia benedictionis Christi veniam.

1. Cor. 9.

Quandoquidem hic amplius *non* habeo *locum*, & vos desidero, igitur non indilatè *proficiscar Ierusalem*, vt inde veniam ad vos. *Proficiscar ministrare sanctis*, qui rerum suarum venditarum pretia posuerunt ad pedes Apostolorum. Et habeo quod illis ministrem, quia *probauerunt*, id est, probum iudicauerunt, *Macedonia & Achaia*, id est, Macedones & Achaici, *collationem aliquam facere*. Non ego coegi, sed ipsi *probauerunt facere aliquam collationem* pecuniæ *in pauperes sanctorum*, id est, *in* illos *sanctorum, qui sunt* pauperes *in Ierusalem*. Non enim omnes sunt pauperes, sed illi, qui omnia vendiderunt, & ad pedes Apostolorum (vt diximus) pretium posuerunt. Hic subtiliter & verecundè, dum laudat Græcos, hortatur

Actu. 4.

B Romanos. facilius enim deuotæ mentes, ad bene agendum exemplis quàm sermonibus inuitantur. Et qui per misericordiam Dei viuunt, misericordes debent esse confratribus. *Probauerunt*, inquam, *facere* rerum suarum *collationem*, quam sanctis egentibus mittant, quia *placuit eis* hoc *facere*, & meritò *placuit*, quia *debitores sunt eorum*. Similiter & Romani *sunt debitores eorum*. Adeò vult Apostolus esse misericordes, vt & hoc deberi dicat ab eo, qui misericordiam expectat. *Debitores sunt. Nam si gentiles facti sunt participes spiritualium eorum*, id est, spiritalium bonorum, quæ habent Hebræi, qui prædicatores eis miserunt, *debent* ipsi gentiles *ministrare eis in carnalibus* bonis. Isti se totos dederant diuinis obsequijs, nihil mundanum curantes, & exemplum bonæ conuersationis dabant credentibus. Ideoq; *gentiles*, qui non poterant omnia quæ mundi sunt relinquere, constituit illis Apostolus tanquam stipendiarios prouinciales, vt ex rebus suis victum eis ministrarent. Et quia illis hoc *placuit*, *igitur cùm ego consummauero hoc* ministerium, *& assignauero*, id est, sub signo vniuscuiusque Ecclesiæ vel regionis tradidero *eis fructum hunc*, ex bona arbore natum, *proficiscar per vos in Hispaniam*, & ideo interim vos corrigite. *per vos* transibo, nec inutiliter, sed *scio*, id est, certus sum, *quoniam veniens ad vos, veniam in abundantia benedictionis Christi*, id est, multum vobis prodero. Hoc non nisi per Spiritum prophetiæ pollicetur. Supra hominem nanque est scire de futuris, quod non solùm in benedictione *Christi*, sed & *in abundantia benedictionis* venturus sit ad eos, vbi & venientis gratia, & suscipientium merita pariter designantur.

Obsecro ergo vos fratres per Dominum nostrum Iesum Christum, & per charitatem Spiritus sancti, vt adiuuetis me in orationibus vestris ad Deum, vt liberer ab infidelibus, qui sunt in Iudæa, & obsequij mei oblatio accepta fiat in Ierusalem sanctis, vt veniam ad vos in gaudio per voluntatem Dei, & refrigerer vobiscum. C

Quandoquidem iturus sum Ierusalem, ac deinde ad vos migraturus, igitur *obsecro vos fratres*; vt si me vultis videre, impetretis orando vt possim liberatus ad vos venire. *Obsecro vos per Dominum nostrum Iesum Christum, & per charitatem Spiritus sancti*, id est, quam Spiritus sanctus dat, vt si Dominum Iesum diligitis, & si in vobis est charitas, quam Spiritus sanctus facit, *adiuuetis me in orationibus vestris ad Deum*, vt quod ego solus obtinere nequeo, vestris adiutus orationibus obtineam. Multi enim in vnum dum congregantur vnanimes, fiunt magni, & multorum preces impossibile est vt non impetrent. *Adiuuetis me vt liberer ab infidelibus, qui sunt in Iudæa*, ne me diutius teneant, & salutem vestram aliorumque retardent, hec victum, quem sanctis defero, tollant. Orate *vt liberer ab* his incredulis, vt *oblatio obsequij mei*, id est, mihi iniuncti, *fiat accepta*, id est, sufficiens, non diminuta, *sanctis in Ierusalem*. Vel *accepta*, grata & placens eis, vt intelligentes charitatem meam erga se, mecum vnanimes gratias agant. Magnus enim mihi profectus erit, si meo ministerio lætificati, Deum laudauerint. Orate *vt* hæc ita compleam, sicque venire possim *ad vos in gaudio* futuri profectus vestri *per voluntatem Dei, & refrigerer vobiscum*, id est, requiescam in pace & concordia vestra. Non enim refrigerium habeo in vobis, si dissidentes fueritis. Licet per prophetiam dixisset superius, quia *veniens ad vos, in abundantia benedictionis Christi veniam*, nihilominus tamen sciebat etiam in his, quæ manifestè futura cognouerat, orationem esse necessariam. D Quæ vtique nisi fuisset adhibita, sequeretur sine dubio non impleri quæ fuerant prophetata. Quis ergo est, qui hæc legens vel audiens, quòd Paulus deprecetur eos, qui Romę sunt, orare pro se, contemnat orationes Ecclesiæ postulare, etiam si inferiores meritis esse videantur hi, à quibus oratio postulatur? Ecce enim Paulus, Apostolicis præditus meritis, discipulos humiliter hortatur vt orent pro se. Notandum etiam quia sunt nonnulli, qui dicunt: Quare laboremus bonis operibus ad vitam peruenire? Nam si prædestinati sumus, sine dubio ad eam perueniemus. Quorum errorem destituit, dum Romanos hortatur vt orent impleri ea, quæ ipse per spiritum prophetiæ futura prædixerat. Deus enim multa sic prædestinauit futura, vt sancti ea cum labore obtineant: & ideo qui laborare neglexerit, non apprehendet illa. Videamus quàm validis, quamq; religiosis sacramentis semper astringat. *Obsecro*, inquit, *per Dominum nostrum Iesum Christum, & per charitatem Spiritus sancti, vt adiuuetis me in orationibus vestris ad Deum, vt liberer ab infidelibus, qui sunt in Iudæa.* Non tamen pati meruit ab incredulis ea pro Christo, quæ ad Apostolatus eius gloriam pertinent, sed impediri veretur, ne diutius obstaculis retentus vel minus gratum exhibeat sanctis ministerium, vel desiderium eius quod erga Romanos habet visendos, diutius differatur. Si enim hæc ita gesserit, tunc pro bene gestis gaudens rebus, citò veniet ad eos *per voluntatem Dei*, & refrigerabitur cum eis, id est, requiescet in charitate & bonis operibus eorum. Ibi enim refrigerium habet Apostolus, vbi requiescit Spiritus sanctus.

Nota.

Deus autem pacis sit cum omnibus vobis, Amen.

Ego, inquit, citò venire cupio. Sed siue citò, siue

A Simplicitati enim adiungere prudentiam debetis, quatenus sic securitatem de simplicitate possideatis, vt circunspectionem prudentiæ non omittatis. Simplicitas enim & ignorantiam quandam significat, vt sitis *in malo simplices*, id est, nescij, videlicet malum nescientes per actionem.

Deus autem pacis conterat Satanam sub pedibus vestris velociter.

Volo vt sitis *sapientes* ad cauendum malum. Sed *Deus pacis* largitor & amator *conterat velociter Satanam*, id est, omnem, qui vobis aduersatur in via Dei. Satanas enim aduersarius interpretatur. Quo nomine hostis antiquus designatur, vel quilibet peruersus, qui sanctis ad Deum tendentibus contraria molitur. Sed *Deus pacis* eum citò *conterat sub pedibus* eorum, vt suggestio antiqui aduersarij, mox vt mentem ipsorum pulsauerit, conculcetur & conteratur, atque in nihilum redigatur, & omnis pseudoprædicator, vel quilibet pacis dissipator, citò conteratur, aut de mundo tollatur. *Satanam sub pedibus* Ecclesiæ *Deus pacis* contriuit, quia membra eius, in quibus Ecclesiam persequebatur, ad fidem conuertens, ipsi Ecclesiæ subiugauit.

Gratia Domini nostri Iesu Christi vobiscum, Amen.

Vt satanas conteratur, *gratia Christi*, sit *vobiscum*, custodiens vos & adiuuans.

Salutat vos Timotheus adiutor meus, & Lucius, & Iason, & Sosipater, cognati mei. Saluto vos ego Tertius, qui scripsi epistolam in Domino.

Timotheus consors laborum Apostoli fuit, qui multo tempore cum eo ad prædicandum perrexit, & tandem Episcopus ab eo factus, magna sollicitudine gubernabat Ecclesiam. Sed de Lucio scriptum est, quia *erant in ecclesia, quæ erat Antiochia, prophetæ & doctores, in quibus Barnabas, & Simon, qui vocabatur Niger, & Lucius Cyrenensis*: *Iason* verò ille est Thessalonicensis, qui in Actibus Apostolorum legitur, & *Sosipater* Berrhœensis. Hi, inquit, *vos* salutant. Ac si diceret: His estis curæ. Et *ego, qui scripsi epistolam, & saluto vos in Domino*. *Tertius* nomine, non numero, vt *Timotheus*, qui specialis *adiutor* designatur, primus intelligatur: deinde *Lucius & Iason & Sosipater* (quasi vnus accipiatur) secundus, sicq; scriptor epistolæ tertius. Vel post Iasonem & Sosipatrem tertius, qui videlicet scriptor vel ipse Apostolus est intelligendus: vel, vt alijs visum est, notarius Apostoli. Nam melius est, vt *Tertius* intelligatur nomen proprium, quia *Tertius* interpretatur adiungens, id est, applicans se.

B / Actu. 13. / Actu. 21. / Actu. 20.

Salutat vos Gaius hospes meus, & vniuersa ecclesia. Salutat vos Erastus arcarius ciuitatis, & Quartus frater.

Ex his verbis apparet epistolam de Conrintho scriptam. De hoc enim Gaio dicit Corinthijs: *Gratias ago Deo meo, quia neminem vestrum baptizaui, nisi Crispum & Gaium.* Et de Erasto scribit ad Timotheum; *Erastus remansit Corinthi.* Videtur autem indicari de Gaio, quoniam hospitalis fuerit, vt non solùm Paulum ac singulos quosque aduentantes Corinthum hospitio receperit, sed & Ecclesiæ vniuersæ in domo sua conuenticulum præbuerit. Hoc enim patenter innuere videtur Apostolus, qui cùm dixisset, *Salutat vos Gaius hospes meus*, mox addidit, *& vniuersa Ecclesia.* Illa videlicet Corinthiorum Ecclesia, quæ apud Gaium conueniebat. Nam & Ioannes cuidam Gaio scribit, qui forsitan iste est, laudans eũ quia fratribus ministrabat. *Erastus* autem ab arca dicitur *arcarius*, quia dispensator ciuitatis erat, quasi curator, quia dictante iustitia ciuitatem gubernabat, maximè in moderandis pretijs. Ad laudem Ecclesiæ Corinthiorum scribitur de isto Romanis, quòd is, qui princeps erat ciuitatis, nó erubesceret in Christum, credere crucifixum, & credentibus in eum salutationem dirigere. Hos omnes Apostolus enumerat nominatim in salutatione Romanorum, vt scirent quales & quanti viri congauderent bono incepto eorum.

1. Cor. 1. / 2. Tim. 4. / 3. Ioan. 1.

C

Gratia Domini nostri Iesu Christi cum omnibus vobis, Amen.

Tot & tanti salutationem vobis mandant, sed *gratia Christi* vobiscum maneat. Hoc paulo ante dixerat, sed præ nimietate æstuantis amoris repetit quod valde exoptat.

Ei autem, qui potens est vos confirmare iuxta Euangelium meum & prædicationem Iesu Christi, secundum reuelationem mysterij temporibus æternis taciti, quod nunc patefactum est per scripturas Prophetarum, secundùm præceptum æterni Dei, ad obeditionem fidei in cunctis Gentibus cogniti, soli sapienti Deo, per Iesum Christum, cui honor est & gloria in secula seculorum, Amen.

Ego vos in hac epistola sic instruxi & monui, sed *ei, qui potens est vos confirmare, soli sapienti Deo* sit *honor & gloria in secula seculorum. Deo*, à quo sunt omnia, dat gloriam, vt cœptum Romanorum (quia *potens est*) dignetur complere, confirmando in fide & charitate animas eorum, in quo epistolę summa notatur. *Ei sit gloria, qui potens est vos confirmare iuxta Euangelium meum & prædicationem Iesu Christi*, id est, qui potest vos ad tantam perfectionem ducere, quantam ego euangelizo: & quantam Christus prædicauit, & prædicando instituit. Quod Euangelium, & quæ prædicatio fit *secundùm reuelationem mysterij*, id est, secundùm quod reuelatum est de occulto Dei consilio ipsum mysterium incarnationis Christi. *mysterij* dico, *taciti æternis temporibus*, id est, spatijs, quæ fuerunt ante mundi constitutionem, quia soli Deo notum erat, quòd Vnigenitus Patris humanitatem pro hominum salute esset assumpturus. Sed & facto iam mundo, tacitum est hoc mysterium Christi incarnationis, & humanæ reparationis, quia licet aliquatenus esset antiquis patribus notum, nulli tamen eorum plenariè fuit cognitum. *Quod nunc patefactum est per scripturas Prophetarum*, id est, aduentu Christi reuelatum est, scripturis Prophetarum ab eo reseratis, quæ testimonium dant huic prædicationi. *Patefactum est secundùm præceptum æterni Dei*, id est, *secundùm* quod præcepit Deus, qui hoc ab æterno ordinauerat. Et *est patefactum ad obeditionem fidei in cunctis gentibus*, id est, ad hoc manifestum est nunc in vniuersis nationibus, vt omnes obediant fidei bene operando. *Mysterij* dico olim *taciti* alijs, sed *cogniti soli sapienti Deo*: quia etsi sit hominibus modò reuelatum, tamen *soli Deo* cognitum est, qui solus nouit cur ita factum est. In quo reprimit Apostolus inquisitores, qui quærunt, cur distulit DEVS tantum, cur tot gentes perire permisit. Solus autem sapiens Deus, Pater & Filius & Spiritus sanctus, quoniam Trinitas vnus Deus est. Qui propterea solus sapiens dicitur rectè, quoniam solus secundùm sapientiam suam & substantiam sapiens est, non secundùm accidentem vel accedentem participationem sapientiæ, sicut sapiens est rationalis quæcunque creatura. Trinitas, inquã, est solus sapiens DEVS, qui omnino nec potuit vnquam esse insipiens, nec poterit, non per gratiam particeps sapientiæ, sed sapiens immobilitate

D

A tate naturæ. *Soli igitur sapienti Deo gloria sit per Christum Iesum*, hoc est, clara cum laude notitia, quia innotuit gentibus Deus Trinitas. Ideo *per Iesum Christum*, quia, vt alia taceam, ipse præcipit baptizari *omnes gentes in nomine Patris, & Filij & Spiritus sancti*, vbi præcipuè cõmendata est huius indiuiduæ *gloria* Trinitatis. Quod verò additum est, *cui*, vt diceretur, *cui gloria*, cùm sufficeret, si dictum esset; *ei autem gloria*, insulitatam nostræ linguæ locutionem indicat, non sensum, quem requiramus, vel de quo ambigamus, insinuat. Quid sensui deperit, si dicamus, *& gloria, cui per Iesum Christum gloria*? hoc nanq; est, *ei per Iesum Christũ cui gloria*, quod est, *cui per Iesum Christum gloria*. Sed alter horum inusitatus, alter vsitatus ordo verborum. Vel dictum est, *ei gloria, cui per Iesum Christum gloria*, siue *ei gloria per Iesum Christum, cui gloria*, vt intelligeremus eum, qui in seipso semper gloriosus est, per incarnationem & resurrectionem Christi apud homines glorificari. Vel *ei, qui potens est vos confirmare*, id est, Trinitati, sit *gloria per Iesum Christum, cui* Iesu Christo & secundùm humanitatem *est honor & gloria*, sicut in Psalmo canitur. *Gloria & honore coronasti eum*. Quod subiunxit, *in secula seculorum*, moris est Scripturæ diuinæ, immensitatem per hoc temporum designare. Vel *in secula seculorum*, in æterna secula, quæ digniora erunt labentibus seculis, sicut sancta sanctorum, & cantica canticorum præstantiora sunt cæteris sanctis & canticis: vel sicut *rex regum & dominus dominorum* cæteris regibus & dominis est præstantior. *Amen* autem, quod interpretatur verè vel fideliter, quasi ad confirmationem omnium, quæ superius scripta sunt, in fine posuit, per quod vernaculo Hebræorum sermone vera & fidelia esse, quæ sunt scripta, signaret.

Matth. 28. Marc. 16. Psalm. 8.

B

INCIPIT PRIMAE AD CORINTHIOS Argumentum.

Corinthus est ciuitas metropolis, caput Achaiæ, decus Græciæ. Ad quem Paulus veniens, multos ciuium conuertit ad fidem. Vbi & Dominus ei nocte per visionem dixit: Noli timere, sed loquere, & ne taceas. Propter quod ego sum tecum, & nemo apponetur tibi vt noceat te, quoniam populus est mihi multus in hac ciuitate. Sedit *ergo* annum & sex menses, docens apud eos verbum *Domini. Post cuius abscessum, subuersi sunt quidã eorum à pseudoapostolis, quidam etiam à mundanæ eloquentiæ sectatoribus, nonnulli verò Iudaicis traditionibus deprauati. Quidam etiam eorum attendentes dignitatem personarum in baptismo putabãt quòd plus gratiæ, & remissionis peccatorum accepissent, si à dignioribus & sanctioribus viris baptizati fuissent. Et per hoc se alijs præferre volebãt, qui tã dignos baptizatores nõ habuerãt. Multaq; alia in eis erãt schismata & vitia. A quibus omnibus intendit Apostolus eos corrigere, & modũ illos Christianæ conuersationis docere, scribens ab Epheso. Hæc epistola post illam ad Romanos iure locata est, licet ante illam scripta sit: quia quisquis in fide iã instructus est, de qua cum Romanis agitur, debet cõsequenter à subrepentibus vitijs corrigi, & in virtutibus plenius informari, sicut nunc corriguntur & instruuntur Corinthij. Ob hoc etiã posita est hæc post illam, quoniam in materia quandam habet affinitatem cum illa. Vt enim illi de meritis suorum antecessorum gloriabantur, & suam saluationem non gratiæ deputabant, sed quidam legis obseruationibus, quidam verò facultati ingenij & libertati arbitrij: sic & isti de sanctitate suorum baptizatorum gloriantes, & quicquid boni habebant illis adscribentes, alij alijs præferri volebant. Sed veniamus ad literam.*

Actuum 18.

C

CAPVT I.

Paulus vocatus Apostolus Iesu Christi, per voluntatem Dei, & Sosthenes frater, Ecclesiæ Dei quæ est Corinthi, sanctificatis in Christo Iesu, vocatis sanctis, cum omnibus qui inuocant nomen Domini nostri Iesu Christi, in omni loco ipsorum & nostro. Gratia vobis & pax à Deo Patre nostro & Domino Iesu Christo.

Paulus interpretatur mirabilis. Et verè mirabilis doctor, cui nullus comparari potest in scientia: mirabilis operarius, qui plus omnibus laborauit. Hoc ergo nomine iam reddit attonitos auditores suos, & tanti nominis autoritate comprimit, ne verbis sequentibus audeant contradicere, vel inobedientes resistere. Qui & vocatum se dicit, vt maioris appareat autoritatis: quia non sicut cæteri ab hominibus est ad fidem *vocatus*, sed à Christo ipso de cœlo. Qui etiam *Apostolus*, id est, missus *Iesu Christi*, à quo audiuit: *Vade, ego longè ad gentes mittam te. Apostolus Iesu Christi* est *per voluntatem Dei*, id est, à Christo missus ad gentes *per voluntatem* Patris. Per quod tangit etiam illos, quos neque Christus miserat, neque *per voluntatem Dei* prædicabant. *Paulus* talis & tantus scribit Corinthijs, *& Sosthenes frater*. Etiam istum adiungit ad confirmationem omniũ quæ scribit, quia magnæ erat apud eos authoritatis, vtpote qui princeps ibi synagogæ fuerat, & ad fidem conuersus, multas à Iudæis persecutiones ante tribunal Gallionis proconsulis viriliter sustinuerat. *Paulus & Sosthenes* scribunt *Ecclesiæ* non baptizantium, sed *Dei quæ est Corinthi*. Ideo scribit *Ecclesiæ*, quia adhuc singulis Ecclesijs rectores non erant constituti. *Paulus Ecclesiæ Dei*, videlicet *sanctificatis*, id est, baptismo regeneratis *in Christo Iesu*, id est, in figuratione mortis & resurrectionis *Christi Iesu. Sanctificatis in Christo*, non in Petro, vel Paulo, vel alio quolibet baptizatore, quia Christus sanctificationem istam æqualiter operatur per omnes suos ministros, & ideo nulli gloriandum est in meritis sui baptizatoris. *Ecclesiæ* se dixit scribere, & addidit *sanctificatis in Christo*, vt ostenderet omnem Ecclesiam sanctificatam fuisse *in Christo*, sed quosdam illorum post malè cœpisse conuersari. Scribit etiam *vocatis* prædicatione Euangelica, & *sanctis* bona conuersatione sua. Vel *vocatis sanctis*, id est, *vocatis* ad hoc vt sint sancti: hoc est, vt non recedant à regula sanctitatis, declinantes in aliquem errorem vel in malam actionem: vel etiam *vocatis* ab æterno diuinitus, id est, prædestinatis ante mundi constitutionem, & *sanctis* in tempore conuersationis suæ. His scribit *Paulus cum omnibus qui inuocant nomen Domini nostri Iesu Christi, in omni loco ipsorum & nostro*, id est, conuersis ad fidem Iudæis iungit & gentes, quia salus ex Iudæis est, vt *in omni loco*, vbi gentes, quæ *inuocant nomen Domini*, & vbi tales Iudæi sunt; similiter sint omnes vnum. Vel ita potiùs Corinthijs scribit, *cum omnibus qui inuocant nomen Domini nostri Iesu Christi, in omni loco ipsorum* Corinthiorum, id est, subiecto eis, hoc est, cum omnibus suffraganeis Corinthi, cum omnibus, qui sunt subiecti Corintho vt metropolitanæ ciuitati. *Cum omnibus qui* Deum *inuocant in omni loco ipsorum* Corinthiorum, id est, famulante illis, *& nostro*, id est; ad nos similiter pertinente, sicut ad eos. De nostro nanque Apostolatu sunt illi, qui sunt in locis Corintho subiectis, & ideò scribimus eis sicut Corinthijs. Deum autem inuocat, qui suis precibus nihil aliud ab

Actuum 9. Actu. 22. Actu. 18. Ioan. 4.

D

A sententia. *Nam alius* est qui *iudicat diem inter diem, alius* qui *iudicat omnem diem.* Homo enim *iudicat diem inter diem*, id est, præsens, quod est inter præteritum & futurum: Deus *autem iudicat omnem diem*, id est, præteritum, præsens, & futurum. Et ideo *stabit*, qui non stare videbatur, quia *Deus potens est statuere illum*, qui omnem *diem iudicat*: & nouit si cras steterit, qui hodie iacet. Qui *iudicat diem inter diem*, homo est: quia potest hodie aliud, & cras aliud iudicare, id est, vt quem hodie malum, conuictum confessúmue damnauerit, cras bonum inueniet, cùm se correxerit: & quem hodie iustum laudauerit, cras inueniet damnatum. Qui *autem iudicat omnem diem*, Deus est, quia non solùm qualis quisque modò sit, sed etiam qualis fuit, & qualis omni die futurus sit, nouit. Et ideo secundùm præscientiam, qua nouit quos ante mundi constitutionem prædestinauit. Multi etiam, qui apertè mali videntur, multis bonis meliores sunt. Quid enim sint hodie videmus, quid cras futuri sint ignoramus. Et Deo quidem, apud quem sunt præsentia quæ futura sunt, etiam quod futuri sunt iam sunt: nos autem secundùm id, quod in præsenti est, quenque hominem iudicare possumus. *Vnusquisque* igitur *in suo sensu abundet*, id est, quantum humano intellectui, vel vnicuique homini concessum est, tantum audeat iudicare: nec sublimiora sacramentorum arcana temerè discutiat, sed *in eo sensu*, quem habet, bonis operibus abundare curet: neque Dei sensum vsurpet, vt de futuro iudicet, sed *suo sensu* contentus sit, quo de præsenti tantùm iudicare potest. *Qui sapit diem, Domino sapit*, id est, qui contentus est tantum præsentia iudicare, nihil contra Deum vsurpat: quia hoc ipsum,

B quod præsentem *diem* bene *iudicat*, *Domino sapit*, id est, ad honorem Domini. Hoc est autem bene iudicare *diem*, vt noueris de eius correctione non esse desperandum in futurum, de cuius manifesta culpa iudicaueris in præsenti. *Et qui manducat*, intelligendo cibos sapientiæ, *Domino* (id est, ad honorem Domini) *manducat*: quia *gratias agit*, dicens: *Benedicam Dominum, qui mihi tribuit*

Psal. 15. *intellectum. Et qui non manducat*, id est, qui fortiores sensus scripturarum non capit, *Domino non manducat*, quia humilior inde fit. Et hoc est *gratias agere*, nihil de se præsumere, sed in humilitate Deo se prosternere.

Nemo enim nostrum sibi viuit, & nemo sibi moritur. Siue enim viuimus, Domino viuimus: siue morimur, Domino morimur. Siue ergo viuimus, siue morimur, Domini sumus. In hoc enim Christus mortuus est & resurrexit, vt & mortuorum & viuorum dominetur.

Dixi quia manducans ad honorem Domini *manducat*, & non manducans ad honorem Domini *non manducat*. Quod iustè dixi. Nam omnes, siue manducantes, siue non manducantes, Domini sumus. *Nemo enim nostrum sibi viuit*, sed *Domino*: & *nemo nostrum sibi moritur*, sed *Domino*. *Nemo sibi viuit*, quia qui lege frænatur, non sibi, sed Deo, qui legem dedit, viuit. Si lex non esset, tunc sibi quisque viueret. Modò autem paret mandato cœlitus sibi dato, & viuit ei, qui dedit. *Et nemo sibi moritur*, sed Deo, quo iudice vel coronatur, vel damnatur. Nam *siue viuimus, Domino*, id est, ad honorem Domini, *viuimus*, cui seruimus: *siue morimur*, id est, præsentem vitam dissolutione corporis & animæ terminamus, *Domino morimur*, id est, ad gloriam eius, & secundùm voluntatem eius, quia non nostram, sed eius gloriam & viuendo & moriendo quærimus. Et quia vtrunque

C *Domino* facimus *ergo siue viuimus, siue morimur, Domini sumus*, vt possideamur ab eo & viuentes & mortui. Et si semper ipsius *sumus* vel in vita, vel in morte, semper ad laudem ipsius fit, quicquid à nobis vel de nobis fit. *Siue viuimus, siue morimur, Domini sumus*: quia Christus morte sua & resurrectione Dominum acquisiuit super omnes fideles, siue dum viuunt, siue dum mortui sunt. *In hoc enim mortuus est Christus & resurrexit, vt & mortuorum & viuorum dominetur. Domini sumus* & post mortem, quia pretio sanguinis sui nos redemit, & mortuus. Quomodo enim perdit seruos mortuos, cuius est mors pretium eorum? Non enim tenebit regnum mortis eos, pro quibus est mortuus liber in mortuis. Dominatur *viuorum & mortuorum*, ne putetur tantùm iudicare de mortuis, quasi cōmissum sit super eos iudicium hominibus dum viuunt, sed post mortem Christo. Nam & nunc & tunc dominatur ipse & iudicat, atque sancti & nunc cum illo regnant & tunc: quia & nunc *conuersatio* eorum *in cœlis est*, & ipsi postmodum in cœlis erunt. Neque piorum animæ mortuorum separantur ab Ecclesia, quæ nunc etiam est regnum Christi, & cum eo nunc primùm regnat in viuis & mortuis. Vel ita: Et manducans, & non manducans, ad gloriam Domini hoc faciat: quia *nemo nostrum sibi viuit* in virtutibus: non enim suam, sed Christi gloriam quærit, à quo sic viuere habet. *& nemo sibi moritur* peccatis, quia non se per hoc, sed Christum glorificare quærit, qui sibi dedit vt semetipsum peccatis mortificare possit. *Siue enim viuimus*, id est, in nouitate vitæ ambulamus, Domino viuimus, id est, Domino vita nostra deputatur, quia non à nobis, sed ab illo est, & ad eius laudem fit: *siue morimur*, id est, mundo & peccato mortificamur, *Domino morimur*, id est, ad honorem Domi- D
ni vitijs *morimur*, *vt peccatis mortui, iustitiæ viuamus. Siue ergo morimur*, peccato; *siue viuimus*, iustitiæ, *Domini sumus*, vt & extinctio mali, & viuificatio boni fiat in nobis ad eius gloriam. *In hoc enim Christus & mortuus est, & resurrexit, vt & mortuorum & viuorum dominetur.* Illorum scilicet *mortuorum*, qui mortificant *membra sua, quæ sunt super terram, & mortificationem Christi in corpore* Coloss. 3.
suo circunferunt: *viuorum* quoque illorum, qui 2. Cor. 5.
resurrectionis eius exemplo nouam & cœlestem vitam in terris agunt. Istorum dominatur Christus, quia tales digni sunt Domino eius.

Tu autem quid iudicas fratrem tuum? aut tu quare Iacob. 4.
spernis fratrem tuum? Omnes enim stabimus ante tri- 2. Cor. 5
bunal Christi. Scriptum est enim: Viuo ego, dicit Do- Isaia 45
minus, quoniam mihi flectetur omne genu, & omnis lin- Philip. 2
gua confitebitur Deo. Itaque vnusquisque nostrum pro se rationem reddet Deo. Non ergo amplius inuicem iudicemus, sed hoc iudicate magis, ne ponatis offendiculum fratri vel scandalum.

Christus ita Dominatur omnium. Sed *tu quid*, id est, cur *iudicas fratrem tuum* manducātem, cùm nescias qua necessitate manducet; aut quo animo? *aut tu* manducans *quare spernis fratrem tuum* non manducantem, cùm ignores quàm pia deuotione seruet abstinentiam? Non debes iudicare vel spernere, quia iudicandus es. *Omnes enim* nos abstinentes & manducantes *stabimus* iudicandi *ante tribunal*, id est, ante sedem iudicialem *Christi*. Iudicantis enim est sedere, iudicandorum verò ante iudicem stare. *Omnes stabimus ante tribunal Christi*. Qui ergo fratrem iudicat, tantum crimen elationis incurrit, vt Christi tribunal sibi videatur assumere, & eius iudicium præuo-

A prævenire. Cuius iudicij species, vt notior fieret hominibus iudicandi forma ex his, quæ inter homines geruntur, assumpta est; quatenus agnosceremus, quia sicut iudex terrenus celsior est, & quendam locum, qui tribunal appellatur, ascendit, vt ex eo altior & eminentior sit cæteris, qui iudicandi sunt, ne conspectum eius lateant vel supplicia reorum, vel allegationes innocentium: ita & iudex omnium Christus natura & maiestate cunctis eminentior, introspicit corda & conscientias singulorum, ac *manifestabit occulta*, vt bonis laudem tribuat, & mali pœnam, quam merentur, accipiant. *Omnes* astabimus Christo iudici. *Scriptum est enim* apud Isaiam de Christo in persona ipsius: *Viuo ego, dicit Dominus*, Christus, *quoniam mihi flectetur omne genu*, id est, qui fui mortuus, *viuo* perpetualiter, vt iam mori non possim: & quod ego sic *viuo*, causa est, *quoniam mihi flectetur omne genu*, id est, omnis rigor & fortitudo humiliabitur meæ potestati, vt per flexionem genuum intelligatur subiectio omnium. *& omnis lingua*, id est, omnis conscientia *confitebitur Deo*, quicquid egit, siue bonum siue malum. Hoc fiet in iudicio. Et quandoquidem teste Scriptura *omnis lingua confitebitur Deo*, *itaque vnusquisque nostrum reddet Deo* iudici *rationem pro se*, id est, respondebit Deo pro his, quæ fecit, & cur ea fecerit. Hoc est enim reddere *rationem Deo*, quod est confiteri Deo. Et quia *vnusquisque* respondebit *pro se Deo iudici*, *ergo non amplius iudicemus inuicem* ex opinione, sicut hactenus fecimus. Duo sunt enim, in quibus temerarium iudicium cauere debemus, cùm incertum est quo animo quicquam factum sit, vel cùm incertum est qualis futurus sit, qui nunc vel bonus vel malus apparet. Si ergo quispiam (verbi gratia) conquestus de stomacho, ieiunare noluit, & tu id non credens, edacitatis vitio id tribueris, temere iudicabis. Item si manifestam edacitatem, ebrietatemq; cognoueris, & ita reprehenderis quasi nunquam illa possit corrigi atq; mutari, nihilominus temere iudicabis. *Non ergo* reprehendamus ea, quæ nescimus, quo animo fiant: neq; ita reprehendamus quæ manifesta sunt, vt desperemus sanitatem. Maximè autem hi temere iudicant de incertis & facilè reprehendunt, qui magis amant vituperare & damnare, quàm emendare & corrigere. Quod vitium vel superbia est, vel inuidentia. *Non amplius inuicem iudicemus*, id est, neq; abstinens manducantem, neq; manducans abstinentem: *sed hoc magis iudicate*, id est, hoc potius decernite & præfinite in cordibus vestris, *ne ponatis offendiculum fratri vel scandalum*, id est, ne faciatis per escam & ieiunationem vestram, vnde frater offendatur, vel scandalum incurrat. Hoc potius statuite, ne per obseruantiam ciborum offensiones fratribus vel scandalum generetis. Eos qui ex gentibus edebant, monet, ne scandalizent Hebræos cibo suo, qui adhuc in fide infirmiores erant, & cibos discernebant. Gentiles enim, qui firmiores erant fidei, omnes cibos indifferenter sumi credebant: sed Iudæi scandalizabantur inde, cùm viderent eos coram se vesci communibus escis. Erant & non nulli ex eis, qui scientes nihil esse idolum, & omnem creaturam Dei bonam esse, comedebant idolothyta. Quod alij videntes, & aliquid sanctificationis putantes esse in illis carnibus, quia idôlis erant immolatæ, ex eis comedebant & peribant, cæteri verò irascebantur inde. Et hoc est quod dicit, *ne ponatis offendiculum fratri vel scandalum*, id est, ne faciatis coram fratre vnde pereat

Isaiæ 45.

B

C vestro exemplo idem faciens, vel contristetur. *Offendiculū* enim esset, si tali exemplo corrueret à fide Christiana: *scandalum* verò, si ad tristitiam vel irā prouocaretur. Si enim videret à Christiano idolothytum manducari, offenderetur, id est, moueretur à fide, quia putaret idôlum esse aliquid. Si autem videret ab eo comedi cibum, quē putaret immundum, scandalizaretur, id est, ad indignationem & iram compelleretur.

Scio & confido in Domino Iesu, quia nihil commune per ipsum, nisi ei qui existimat quid commune esse, illi commune est. Si enim propter cibum frater tuus contristatur, iam non secundùm charitatem ambulas. Noli cibo tuo illum perdere, pro quo Christus mortuus est.

Non ideo dico *offendiculum vel scandalum*, quo cibus sit immundus, aut quòd ego more Iudaico suadeam obseruare ciborum differentiam, quia *scio & confido in Domino Iesu nihil* esse *commune*, id est, *scio nihil* esse *commune* per hoc, quod mihi fiducia est *in Domino Iesu*, quia postquam venit, absoluit à lege. Populus Iudæorum partem Dei se esse iactans, cōmunes cibos vocat, quibus omnes vescuntur homines, suillam carnem, ostreas, lepores, & istiusmodi animantia, quæ vngulam nō findunt, nec ruminant, nec squamosa in piscibus sunt. *Commune* ergo, quod cæteris hominibus patet, & quasi non est ex parte Dei, pro immundo appellatur: & sicut vasa in ministerijs templi segregata, non communia, sed sancta dicebantur, ad quorum distinctionem reliqua vasa humanis vsibus dedita, vocabantur communia: sic & ad distinctionem illorum ciborū, quos quasi mundos & secundùm legem edendos scriptura segregauit, reliqui omnes appellati sunt communes. Sed Apostolus iam à litera legis liberatus, dicit *quia nihil commune est per ipsum*, id est, *per seipsum*. *Nihil* enim in creaturis Dei immundum est natura sui. Omnia nanque à bono Deo creata, bona esse constat & munda. Nec tamen in his distinctionem legis accusat, vt absolutè dicat, *nihil* esse *commune* eorum, quę lex definiuit immunda. Præmittit enim causam, cur *per seipsum*, id est, natura sui *nihil commune* sit. *Scio*, inquit, *& confido in Domino Iesu*. Manifestum est enim, Saluatoris beneficio omnia munda esse, qui de sub iugo legis eruens homines, reddidit eis statutum pristinum libertatis. Itaque vel propter Dei creationem, vel propter Saluatoris aduentum, nihil in creaturis est naturaliter immundum. Vnde & ipse dicit, quia *non quod intrat in os, coinquinat hominem*. *Nihil est commune, nisi ei qui existimat* aliquid *commune esse*: *illi* enim *commune est* propter æstimationem, qua putat illud *esse commune*, id est, immundum: cogitatio enim mentis cibum, qui natura sui non est communis vel pollutus, facit pollutum; cùm econtrario cibum verè pollutum (verè enim est pollutus, qui idôlis immolatur) simplicitas mentis, quæ nullam cogitationis scrupulositatem habet, ab omni suspicione contaminationis absoluat. Et rursum etiamsi mundus sit cibus, suspicionem tamen aliquis patiatur, quasi quòd idôlis immolatus sit, pollutus dicitur pro conscientiæ scrupulo. Dixi, *ne ponatis offendiculum fratri vel scandadalum*, ideo scilicet, quia *si propter cibum* tuum saltem *contristatur frater tuus*, *iam non secundùm charitatem ambulas*, id est, *iam* huius operationis tuæ gressus non tenet viam fraternitatis: & idcirco grauiter peccas, quia charitatem deseruisti, sine qua nihil placet Deo.

Leuit. 11.

D

Matth. 7.

Matt. 15.

 Noli

A *Noli cibo tuo illum perdere.* Non debes eum *cibo tuo* vel contristare. Plus autem caue, ne taliter eum perdas. *Noli* pro cibo tuo, pro tam vili re, tam citò peritura, *perdere* rem tam magni pretij, & tam dignam, pro qua Christus sustinuit mortem. Cùm definisset Apostolico dogmate, per Dominum Iesum *nihil commune* vel immundum natura sui putandum, & dedisset erga vsus ciborum fidelibus quibusque absolutissimam libertatem: rursus ad ædificandam authoritatem fratrum amoris, licentiam reuocat libertatis, & dicit: Etiamsi *commune nihil* est, & omnis vsus ciborum licenter admittitur, tamen tu, si propter cibum, quem licitum putas, fratrem, qui nondum scientiæ huius capax est, scandalizas, *iam non secundùm charitatem* agis, nec affectum in te fraterni amoris ostendis. Et ideo ne lædas aut contristes eum, etiam à licitis abstinere debes: tibi enim abstinere à licitis, crimen nullum est: illi verò, in quibus discernit & putat non licere, contaminabilis vsus est. Qui enim discernit, si manducauerit, damnatus est. Quod si facias, tu vtique fratrem tuum spernis & perdis, *pro quo Christus mortuus est*, & tu ei causam perditionis acquiris.

Non ergo blasphemetur bonum nostrum. Non est enim regnum Dei esca & potus, sed iustitia & pax & gaudium in Spiritu sancto. Qui enim in hoc seruit Christo placet Deo, & probatus est hominibus. Itaque quæ pacis sunt, sectemur: & quæ ædificationis sunt, inuicem custodiamus.

Quandoquidem *frater* noster *contristatur* cibo nostro aut perditur, *ergo* caueamus, *ne bonum nostrum blasphemetur.* Blasphematur enim *bonum nostrum*, si propter escas contentiones oriuntur: quoniam bona in se comestio blasphemabilis B est, dum alijs nocet. Et quia nocet, abstine. Et abstinendum est, quia *non est regnum Dei esca & potus*, id est, *regnum Dei*, propter quod laboramus & currimus, neque per escam, neque per potum constat: sed aliena sunt hæc à regno Dei, & ab illa Sanctorum conuersatione futura. Non erunt ibi carnales epulæ, *sed iustitia & pax & gaudium.* Et quia solent homines multum gaudere corporeis cibis, addidit, *in Spiritu sancto.* Ideoque nos in his virtutibus exerceamus, quæ nobiscum possint transire ad regnum cœlorum, id est, in iustitia, pace, & gaudio spiritali. Has enim tres virtutes idcirco posuit, quoniam ad intétionem suam, & ad Romanorum correctionem specialiter militare vidit. *Iustitiam*, vt vnusquisque non faciat alij, quod sibi non vult fieri: & quod sibi exoptat rectè fieri, faciat alij. *Pacem* vt illis quies & concordia sit, non gloriatio & discordia. *Gaudium*, vt vnusquisque de bonis fratris sui gaudeat, sicut de suis. Et istæ virtutes sunt *regnum Dei*, quoniam virtutibus huiusmodi consistit re-
al. constat gnum supernæ beatitudinis. Vel *regnum Dei* sunt, quia etiam in præsenti vita regnat Deus in illis, in quibus sunt hæ virtutes. Verè istæ *in Spiritu sancto* sunt *regnum Dei*: nam *qui in hoc*, id est, *in Spiritu sancto, seruit Christo*, vt accepta Spiritus sancti gratia, studeat obedire mandatis Christi,
Marc. 17. *placet Deo* Patri, qui de Christo dixit: *Ipsum audi-*
Luc. 9. *te. & probatus est hominibus*, qui videntes *opera*
2. Pet. 1. eius *bona*, glorificant *Patrem* eius, *qui in cœlis est.*
Matth. 5. *Placet Deo* secundùm *gaudium*, quod est *in Spiritu sancto*, probatus apparet hominibus secundùm iustitiam & pacem. Et quia *pax & gaudium est regnum Dei*, atque per hæc placere potest quisque tam Deo, quàm *hominibus. Itaque sectemur* semper *ea quæ pacis sunt*, & concordiæ, non quæ belli & discordiæ: *& custodiamus ea, quæ sunt ædificationis*, id est, obseruemus ea, quæ ad ædificationem pertinent, *inuicem*, id est, Iudæus ad gentilem, & gentilis ad Iudæum, vt semper alterutrû magis ac magis ædificemur, vel alij per nos. C

Noli propter escam destruere opus Dei. Omnia Tit. 1.
quidem munda sunt, sed malum est homini, qui per of- 1. Cor. 8.
fendiculum manducat. Bonum est non manducare carnem, & non bibere vinum, neque in quo frater tuus offenditur aut scandalizatur, aut infirmatur. Tu fidem habes penes temetipsum? habe coram Deo. Beatus qui nô iudicat semetipsum in eo quod probat. Qui autem discernit, si manducauerit, damnatus est, quia non ex fide. Omne autem quod non est ex fide, peccatum est.

Quæ sunt ædificationis custodire debemus, & ideo *noli propter escam* tuam *destruere* in alijs *opus Dei*, id est, subuertere fidem & charitatem, quas in eis operatus est Deus. Soluit enim opus Dei, & ædificium destruit charitatis, qui propter ciborum intemperantiam scandalum fratribus ponit. *Omnia quidem* genera ciborum *munda sunt, sed* tamen nonnulla sunt intermittenda, ne per hæc destruatur *opus Dei*, quia *malum est homini qui per offendiculum* aliorum *manducat*, id est, *qui* ita *mãducat*, vt alij per eius manducationem cadant, & à fide deficiant. Quod ergo sui natura bonum est, ex offensione efficitur malum, ex eo quòd offenditur frater te vtente his cibis, in quibus ille scandalum patitur. *Omnia* enim naturaliter *munda sunt*, quanuis lex Moysi quædam munda & quædam immunda significauerit, vt populus, qui sub lege censebatur, discerni per huiusmodi obseruantias à cæteris gentibus videretur. Et quandiu quidem populus ille sanctus & segregatus à cæteris nationibus habebatur, æqua discretio de mundis & immundis necessaria videbatur, quæ populum illum secerneret à nationibus, D quas ignorantia Dei & cultus idolorum faciebat immundas. Nunc verò gentilibus cunctis ad fidem ingressis, non necesse est distãtias huiusmodi obseruare, sed omnem creaturam Dei, sicut reuera est, bonam æstimare. *Omnia* itaque *munda sunt* & bona, *sed* in malum conuertuntur eis, qui per offensionem fratrum comedunt ea. Et ideo ne frater offendatur, abstinêdum est ab eis. Nam *bonum est non manducare carnem*, nec *bibere vinum per* offensionem fratris, *neq; aliud, in quo frater tuus offenditur, aut scandalizatur, aut infirmatur.* Alioqui manducaret carnem, & *non manducare*; vel bibere vinum, & *non bibere*; neq; malum, neq; bonum est; sed medium, & indifferens. Potest enim *non manducare carnem, & non bibere vinum* etiam malus homo, & à fide alienus, & sæpe etiam nonnullos idolorum causâ hoc facere contigit. Sed ne frater offendatur vel offendat, ideo *nô manducare carnem, & non bibere vinum*, non iam medium vel indifferés, sed verè *bonum est. Bonum est* enim abstinere à carne & vino, si in eis *frater offenditur.* Omnia enim ob hoc fieri oportet, ne destruatur *opus Dei.* Ideo & manducandum est, si in eo frater ædificatur: & non est manducandum si per hoc decrescit *opus Dei.* Et bibendum est, si per hoc proficiat frater ad fidem: & non bibendum, si per hoc aut frater damnum fidei, aut tu detrimentum charitatis incurras. Sunt & aliæ causæ propter quas à talibus cibis plerique religiosorum abstinent, sed nunc tacentur ab Apostolo, quia rudibus loquitur. Ob hoc enim solummodò suadet nunc abstinendum, ne *frater* offendatur, *aut* scandalizetur, *aut* infirmetur. *Offenditur* enim, si propter comestionê aut bibitionê offen-

A offensus recidit à fide. Vel offendit perturbatus nesciens quid teneat. *Scandalizatur*, si contristatur. *Infirmatur* in fide, si quamuis non recedat, dubitare incipit. Et ne frater ista propter cibum tuum patiatur, abstinere debes. Quod bene potes facere, quia de tuo bono nihil perdis. *Tu enim habes penes temetipsum*, id est, in corde tuo, vnde nullus auferre potest, *fidem*, quia credis licitum manducare omnia, *habe* illam *coram Deo*, id est, serua illam intra conscientiam, nec iactes illam coram hominibus, ne magis in ostentatione fiat quod credis, quàm in virtute. Sufficit tibi habere *coram Deo* huiusmodi *fidem*. Non tamen idcirco cogendus est & alius, vt omnia manducet, qui nondum habet talem fidem, vt credat omnia esse manducanda. Et ideo noli apud homines gloriari de hac fide tua, spernendo cæteros, qui nondum sic credunt, sed in oculis interni arbitrij eam retine. Nam *beatus* est, *qui non iudicat semetipsum*, id est, qui non facit damnabilem seipsum nocendo alijs, *in eo quod probat*, id est, in eo facto, quod laudat & bonum iudicat. *Beatus*, qui non aliud facit, quàm quod vtile probat. Nam ille *semetipsum iudicat*, id est, proprio iudicio se damnat, qui quod dicit nõ debere se facere, facit. Bona enim est fides, qua credimus omnia esse munda, & hanc probamus apud nosmetipsos veraciter esse bonam. Sed si hoc fidei bono malè vsi fuerimus, vt *per offendiculum* infirmorum fratrũ mãducemus, nosmetipsos iudicamus, quia scienter hoc facimus, quod non esse faciendum mens nostra iudicat. Ille quidem *beatus* est, *qui non ita se iudicat*. Sed ille, *qui discernit*, id est, qui discretionem habet in cibis, putans alios esse mũdos &
B alios immundos, *si* tali conscientia *manducauerit, damnatus est, quia non ex fide* manducat. Et ideo non debemus eum cogere vt mãducet, nec exemplo nostro ad manducandum prouocare, sed nos potius propter eum à talibus escis abstinere. *Si manducauerit*, iam conscientia arguente *damnatus est, quia non ex fide* manducat, dum cibum illum nequaquam credit esse mundum, & tamen comedit. Dignè enim subiacet damnationi, quoniam aliter credit agendum, & aliter agit. *Ille non ex fide* comedit. Sed *omne* opus, *quod non est ex fide, peccatum est*. Igitur quia comestio illius peccatum est, ritè damnatur. *Omne quod non est ex fide, peccatum est*, quia etiam illud quod est bonum, si putetur esse malum & tunc fiat, peccatum est. Velut si quis (verbi gratia) castitatem crederet esse malum, & viueret castus, profectò peccaret. Et propterea omnis infidelium vita peccatum est, nihilque bonum est sine summo bono. Vbi enim deest agnitio æternæ & incõmutabilis veritatis, falsa virtus est etiam in optimis moribus.

CAPVT XV.

Debemus autem nos firmiores imbecillitates infirmorum sustinere, & non nobis placere. Vnusquisque nostrum proximo suo placeat in bono, ad ædificationem. Etenim Christus non sibi placuit, sed sicut
Psalm. 68. *scriptum est, Improperia improperantium tibi ceciderunt super me.*

Infirmus si edit, damnatus est, sed *nos firmiores debemus sustinere* talium *imbecillitates*. Vel ita: *Offendiculum* vel scãdalum fratri ponere non debemus, sed potius *nos*, qui *firmiores* sumus *debemus sustinere imbecillitates infirmorum*, vt ea, in quibus alij pro infirmitate delinquunt, nos robustiores patienter feramus, & non continuò spernentes, abijciamus & abhorrescamus illos, si fortè in aliquo infirmitatis vitio vincuntur, neque sub specie purioris vitæ, à conuentu fratrum & Ecclesiæ societate depellamus eos. Cùm enim non possint se ad nos erigere, *debemus nos* patienter eorum *imbecillitates sustinere*, id est, portare & erigere, non abijcere & despicere. Quoniam si portetur infirmus, aut erubescit diutius portari, & corrigit consuetudinem delinquendi: aut si se corrigere noluerit, qui eum portat præmium patientiæ habebit: & ille deterius peribit. *Debemus*, inquam, eorum *imbecillitates sustinere*, ne cadant qui titubant, *& non nobis placere*, id est, priuato amore diligere, vt diligentes nos ipsos, de alijs non curemus: & propria commoda quærentes, vtilitatem aliorum negligamus. Hoc nullus faciat. Sed *vnusquisque nostrum proximo suo*, non in consensu nequitię ipsius, vel in alio quolibet malo *placeat*, sed potius *in bono* opere & sermone, *ad ædificationem* illius. Non enim propter humanum fauorem *proximo* placere debemus *in bono* quod agimus, sed propter illius *ædificationem*, vt verbis & exemplis ædificemus eum. Non nobis placeamus, sed *proximo* in bonis ad vtilitatem eius. *Etenim Christus*, qui est caput nostrum & dux noster sic fecit. *Non sibi placuit*, quia *cùm in forma Dei esset, non rapinam arbitratus est esse se æqualem Deo*. Philip. 2.
Sed volens hominibus placere, vt eis exemplum bene agendi tribueret, & ad salutem eos reduceret, *semetipsum exinaniuit, formam serui accipiens*, & Psalm. 68.
sicut scriptum est, improperia sustinuit. *Ceciderunt*, inquit, *super me improperia improperantium tibi*, ô Pater. Dum enim mihi improperarent, improperabant tibi: quia sicut *qui me recipit*, recipit *eum qui me misit*: & *qui me spernit, spernit eum qui me misit*: qui mihi improperat, improperat ei, qui me misit. *Improperia* ergo Iudæorum, hoc modo *tibi improperantium ceciderunt super me*, id est, onere mortis oppresserunt me. Dixerunt enim me blasphemare in te, & ob hoc occiderunt. Sicque peccata peccantium in te *ceciderunt super me*, quia innocẽs à peccatoribus occisus sum quasi blasphemus: & tu, qui me miseras, es exhonoratus.
Luc 10. Ioan. 13. D Matth. 9. Marc. 2. Ioan. 10.

Quæcunque enim scripta sunt, ad nostram doctrinam scripta sunt: vt per patientiam & consolationem scripturarum spem habeamus.

Dixi quia *Christus*, quem nos sequi debemus, sustinuit (*sicut scriptum est*) *improperia* pro salute hominum, & *non sibi placuit*, sed alijs, vt salui fierent. Et verè nos per hanc Psalmi scripturam docemur exemplo eius non nostra, sed aliorum commoda quærere. *Quæcunque enim* in veteri Testamento *scripta sunt, ad nostram doctrinam*, id est, vt nos per hæc doceamur, *scripta sunt*. Ostendit Apostolus vtilitatem lectionis veterum scripturarum. Quas quia Iudæi non intellexerunt, nos autem Christo aperiente intelligimus, non ad illorum, sed *ad nostram doctrinam scripta sunt*, quæ ibi leguntur. Quæ enim scribuntur, propter eos sine dubio scribuntur, qui intellecturi sunt, & vtilitatem ex eis capturi. Et ideo propter nos *scripta sunt* omnia, quæ in Lege & Prophetis leguntur, vt nos, qui intellecturi eramus, doceremur per ea, quid credere & agere deberemus vel sperare, *vt scilicet per patientiam & consolationem scripturarum spem habeamus. Per patientiam habeamus spem*, quoniam *patientia operatur probationem, probatio verò spem. Et per consolationem scripturarum habeamus spem* quia dum scripturæ nos in aduersis cõsolantur, in spẽ supernæ beatitudinis Rom. 15. Iac. 1.

A mentem nostram erigunt. In ipsis scripturis docemur *per patientiam*, vt communicemus passionibus Christi, & pro salute proximorum libenter sustineamus, sicut ille sustinuit pro nobis. Et ibi percipimus *consolationem*, id est, mœroris & afflictionis alleuationem, ne nimia absorbeamur tristitia. Consolatio enim non doloris ablationem significat, sed temperantiam & quandam mitigationem. Et hanc ex scripturis habemus, atque per hanc, *spem*: quia dum præsentem tristitiam nostram Deus per scripturarum suarum sententias leuigat, & in hilaritatẽ vertit, dat *spem* perueniendi ad illud gaudium, cui tristitia non erit admixta. Consolatio nobis datur in recreatione passionum Christi, quia dum legimus vel audimus, quot & quanta ille sine culpa sustinuit, intelligimus nos peccatores omnia debere libenter sustinere: ac deinde sequitur spes, quia per has afflictiones speramus ad illam beatitudinem peruenire, ad quam Christus merito suæ passionis peruenit.

Deus autem patientiæ & solatij det vobis idipsum sapere in alterutrum secundùm Iesum Christum. vt vnanimes, vno ore honorificetis Deum & patrem Domini nostri Iesu Christi. Propter quod suscipite inuicem, sicut & Christus suscepit vos in honorem Dei.

Scripturæ nos docent, sed D*eus vobis* tribuat, vt possitis agere quod scripturæ docent. Deus luce & virtute suæ gratiæ vestram imbecillitatem corroboret, vt operari velitis & possitis quod in scripturis auditis. *Deus* dico *patientiæ & solatij*, id est, à quo est patientia & solatium, sicut & cæteræ virtutes. Cùm dicitur *Deus patientiæ*, hoc intimatur, quia *Deus* cum his est, qui habent in se virtutem patientiæ: sicut & cùm dicitur, *Deus iu*-

B *stitiæ*, ostenditur in illis esse Deus, qui seruant iustitiam. Similiter & *Deus solatij*, cùm dicitur, ostenditur esse cum illis, qui ex scripturis diuinis per intelligentiam spiritalem capiunt solatium. *Deus patientiæ & solatij det vobis idipsum sapere in alterutrum.* More Patriarcharum & Prophetarum tribuit nunc Romanis Apostolus benedictionẽ. Grandis enim est ista benedictio, qua precatur illis diuinitus dari, vt *idipsum* sapiant *in alterutrũ*, hoc est, ne iam sit in eis vlla dissensio, sed vnum idemque sapiant omnes atque sentiant: & sicut sibi, ita & proximo suo velit vnusquisque. Bene autem addidit *secundùm Iesum Christum*. Potest enim fieri, vt & in malitia aliqui vnum vicissim sapiant & consentiant. Qui autem *secundùm Christum* sapiunt, sine dubio omne quod sapiunt, bonum est. *Det*, inquit, *vobis idipsum sapere* inuicem, id est, *det vobis* tantam concordiam inuicem, vt quod vnus sentit, sentiat alter, & sapientiæ sensus transeat *in alterutrum*, id est, de isto in illum, & de illo in istum. Et hoc *secundùm Christum*. id est, in omni bono, per quod regem nostrum sequimur; non in malo, per quod ei contraimus. Ita sapiatis, *vt vnanimes*, id est, vnum omnes animum habentes, *vno ore honorificetis Deum & patrem Domini nostri Iesu Christi. Vno ore* dicitur, quando vnus atque idem sensus & sermo per diuersorum ora procedit. Idem sapiatis *vt vnanimes, vno ore Deum* honoretis, quoniam aliter eum honorare non potestis. Non enim honoratur nisi ab illis, qui *idipsum* in Christo sapiunt, vnanimi voluntate atque eadem oris confessione laudant eum. Qui secundùm humanitatem Christi, est Deus eius: & secundùm diuinitatem eius, est pater ipsius. Vno sensu & concordi vita debetis eum honorare. *Propter quod*, id est, vt eum concorditer honoretis, *suscipite inuicem*, alij C alios, ne iam alter alterum abijciat, causa mundorum vel immũdorum ciborum dissentiens ab eo. Vbi pro eis orationem præmisit, ostendit quia non ex viribus & meritis hominum, sed ex Dei gratia salus est. Vbi verò admonitionem subiungit, vt se inuicem suscipiant, liberum arbitrium in eis demonstrat: & quòd ex suo arbitrio, per præcedentem Dei gratiam corroborato, salutem suam operari possint, indicat. Nam si nihil possent ex viribus suis, non eos admoneret: & si solo arbitrio sufficerent, Deum pro ipsis non oraret, sed solummodò exhortaretur eos. *Suscipite vos inuicem, sicut & Christus suscepit vos*, qui nullius horruit immunditias, nec reputauit alicui delicta sua. Nihil ergo de immunditia animalium iudicetis, sicut nec ille immunditias credentium reputauit. *Suscepit* autem *vos in honorẽ Dei*, quoniam ad hoc *vos suscepit*, vt, iuxta præceptum eius, *videant* homines *opera vestra bona, & glorificent patrem vestrum qui in cœlis est.* Matth. 5.

Dico enim Christum Iesum ministrum fuisse circuncisionis propter veritatem Dei, ad confirmandas promissiones patrum: gentes autem super misericordia honorare Deum, sicut scriptum est: Propterea confitebor tibi in gentibus, & nomini tuo cantabo. Et iterum dicit: Lætamini gentes cum plebe eius. Et iterum: Laudate omnes gentes Dominum, & magnificate eum omnes populi. Et rursus Isaias ait: Erit radix Iesse, & qui exurget regere gentes, in eum gentes sperabunt. Psal. 17. 2. Reg. 22. Deut. 32. Psalm. 116. Isaia 11.

Verè *suscepit vos Christus*, nam Iudæos *propter veritatem*, gentiles propter misericordiam. *Dico enim Iesum Christum ministrum fuisse circuncisionis*, id est, ego, cui indubitanter credendum est, ego, qui non ab homine, sed ab ipso Christo didici; ego, qui tantus Apostolus sum, *dico* quia *Christus* fuit minister *circuncisionis*, id est, Apostolus & D prædicator eorum, qui sunt ex circuncisione, sicut ait: *Non sum missus nisi ad oues quæ perierunt domus Israel*, & hoc *propter veritatem Dei* complendam, qui locutus fuerat Abrahæ & Dauid, quòd ex eorum semine Christus esset venturus, *ad confirmandas promissiones patrum*, id est, vt ratas & firmas redderet *promissiones*, quæ de eius aduentu factæ patribus in scripturis leguntur. Ad illos enim venire debuit, quorum patribus fuerat promissus. Non autem clausit Deus fontem bonitatis suæ etiam in alienigenas gentes, sed per eundem Redemptorem misericorditer eas saluauit. Vel pro eo, quòd circuncisionem in carne sua Christus suscepit, dicitur minister *fuisse circũcisionis*, vt apertè declararet, quòd ex semine Abrahæ veniens, cui Deus promiserat, quia *in semine* eius *benedicẽtur omnes gentes*, compleret in semetipso, quæ patribus fuerant promissa, vt per hoc gentiles intelligerent non esse penitus iudicandos eos, qui in legis obseruationibus demorantur, cùm etiam Christus in carne sua circuncisionis minister, id est, obseruator extiterit. *Dico Christum fuisse ministrum circuncisionis, propter veritatem Dei*, sed *gentes dico honorare Deum*, id est, dico quòd gentes ad fidem conuersæ bonis operibus & religiosis moribus honorant *Deum super misericordia*, id est, de misericordia aut pro misericordia sibi ab eo collata. Veritas enim in Iudæis, misericordia in gentibus. Veritas ibi, vbi erant eloquia Dei: misericordia in illis, qui dimiserant Deum, & conuerterant se ad diaboli cultum, nullamque promissionem diuinitus acceperant, & nullum iustitiæ meritum habebant. Ita per solam misericordiam vocauit Deus gentes Matth. 15. Gen. 22. Psal. 131.

ad

A ad honorandum & glorificandum se, *sicut* in Psal-
Psalm. 17. mo *scriptum est* in persona Christi: *Propterea*, id est, propter resurrectionem meam & ascensionem, quia *ab insurgentibus in me exaltabis me, à viro iniquo eripies me*, ô Deus, qui *subdis* populum *sub me, confitebor tibi in gentibus*, id est, est, tibi per me confitebuntur gentes. *& nomini tuo cantabo*, id est, cantantes faciam. Ostendit à gentibus maiores Deo
Luc. 7. gratias referendas. *Cui enim plus dimittitur, plus diligit*. Et Iudæis arrogantiam tollit, dum & gentium salutem similiter docet esse prædictam. Quod Dominus ait, *Confitebor tibi in gentibus*, declarat vt ipse confitetur in eis, sicut & loquitur in eis, vtpote in membris suis. Confessio autem non tantùm peccatorum est, sed & laus Dei. Et quod ait, *cantabo*, hoc est illud *canticum nouum*, de
Psalm. 95. quo dicit alius Psalmus: *Cantate Domino canticum nouum, cantate Domino omnis terra*. Ipse quippe cantat in nobis, cuius gratia cantat in nobis. Intus est gaudium, vbi vox laudis & canitur & auditur: qua voce laudatur qui gratis amandus est *toto corde, tota anima, & tota mente*, amatoremque suum accendit in se gratia Spiritu sancti. Hæc de gentium
Psalm. 17. salute Dauid in Psalmo. *Et iterum* Moyses in can-
Deut. 32. tico Deuteronomij, vbi nos habemus, *Laudate gentes populum eius*, iuxta Septuaginta interpretes dicit. *Lætamini gentes cum plebe eius*, id est, cum Iudæis vnum ouile in Christo factæ gaudete. *Et iterum* Dauid: *Laudate omnes gentes Dominum*, quia
Psalm. 116. auxit plebis suæ numerum, nobis omnibus associatis: *& magnificate eum*, id est, magnum & gloriosum vestris operibus ostendite, *omnes populi* Iudæorum, id est, duodecim tribus, & omnes familiæ Israel. *Et rursus Isaias ait*, quod ad idem per-
Isaiæ 11. tinet. *Erit radix Iesse*, id est, principium regalis familiæ, & ex hac radice erit Christus, *qui exurget* à
B mortuis *regere gentes*, id est, vt regat gentes per fidem & bona opera: & ideo *gentes sperabunt in eum* venturum ad iudicium, vt recipiant ab eo
Apoc. 22. coronā gloriæ. Vel quia ipse Christus in Apocalypsi Ioannis dicit: *Ego sum radix & genus Dauid*, ipse potius est intelligendus *radix Iesse*, id est, originem carnis per Dauid & Mariam trahens ex Iesse. *Radix*, inquit, *erit Iesse*, id est, erit filius Iesse, erit ducens genus Iesse, *& ipse erit, qui* de morte *exurget regere gentes. & in eum* (vt diximus) *gentes*
Matth. 25. *sperabunt*, vt cùm redierit, percipiāt ab eo regnum.

Deus autem spei repleat vos omni gaudio & pace in credendo, vt abundetis in spe & virtute Spiritus sancti.

Pulchrè qui dixerat in Isaia scriptum est, quòd *in eum gentes sperabunt*, subiungit: *Deus autem spei*, velut si scriptum fuisset, quod *in eum gentes* crederent, & adiecisset, Deus autem spei. Deum *autem spe* inuocat super eos, qui sperant in eum, à quo eis benedictionis munus precatur augeri, quasi dicat: Ego scripturarum testimonijs ostendi vos tam gentiles quàm Iudæos per Christum ad fidem pertinere, sed *Deus*, qui potest omnia adimplere quæ dixi, *Deus spei*, id est, qui dat spem,
al. deest. vel in quo speramus, *repleat vos omni gaudio* spiri-
in lite. tali, vt nullus vestrum iam contristetur, sicut solebatis in lite mutuo contristari, sed de profectu vestro & spe gaudeatis, *& repleat vos pace*, id est, concordia, *in credendo*, ne in vestra credulitate sit vlla discordia, sed pax ad inuicem, *vt abundetis* bonis operibus. *in spe* futuræ remunerationis, *& virtute Spiritus sancti*, qua nunc confortamini. Vel *abundetis* per opera bona, id est, certius speretis æternā beatitudinē, & *abundetis* in vnitate *& virtute Spiritus sancti*, id est, abundātius repleamini eiusdē Spiritus fortitudine, vt ad omnia sitis robusti.

Certus sum autem fratres mei, & ego ipse de vobis, quoniam & ipsi pleni estis dilectione, repleti omni scientia, ita vt possitis alterutrum monere. C

Ne videretur omnes intelligere discordes, & ad corrigendū insipientes, remouet illud. Quod ideo incipit, vt admoneat perfectiores de correptione minorum, & inde proponit se exemplum qui laborabat de alijs. Et opus est vt hoc isti faciant, cùm ipse alijs impeditus, ad eos venire nondum possit. Moneo, inquit, vos inuicem suscipere, & concorditer viuere, non tamen omnes, sed *certus sum* de vobis maioribus ô *fratres mei & ego ipse*, qui ita loquor, *quoniam* non ego solus, sed vos *ipsi pleni estis dilectione*, qua velitis alijs prodesse, & *repleti omni scientia*, qua possitis implere quod vultis erga profectum aliorum. *Repleti omni scientia* veteris & nouæ legis, etsi non plenariè, tamen ex parte, *ita vt possitis alterutrum monere*, id est, in tantum didicistis omnem scripturæ scientiam, vt *possitis* per eam inuicem *alterutrum monere* ad bene agendum, nisi in vestra culpa remanseritis.

Audacius autem scripsi vobis fratres ex parte, tanquam in memoriam vos reducens, propter gratiam quæ data est mihi à Deo, vt sim minister Iesu Christi in Gentibus sanctificans Euangelium Dei, vt fiat oblatio Gentium accepta & sanctificata in Spiritu sancto.

Certus sum de vobis, & vos scientia repletos esse noui, sed tamen *audacius*, quàm fortasse putaretis, *scripsi vobis ô fratres*, & *scripsi ex parte*. Cùm nunc Apostolus, à quo scientiæ sermo nobis transfusus est, *ex parte* se dicat scripsisse, credēdum est, quòd quamuis ipse alibi dicat, *Ex parte cognoscimus, & ex parte prophetamus*, plura tamen & multo plura sci- 1. Cor. 13.
ret quàm scripserit. Tanquam enim ipse multa sciret, nec tamen auderet multa proferre, *audacius* se fecisse dicit, vt saltem aliqua per scripturam eis dirigeret. Quod verò ait, *tanquam in memoriam vos reducens*, indicat fuisse quidem sibi iam sermonem de talibus, & se frequenter disseruisse de D
mysterijs, sed quia quæ solo sermone dicta sunt facilè intercipere posset obliuio, per hæc pauca, quæ scripsit, reuocat illos *in memoriam* eorum, quæ latius sæpe disseruerat. Vel *audacius scripsi vobis*, reprehendendo *audacius* quosdam vestrum malè se habentium, *scripsi* dico, non quasi putans vos insipiētes, sed quasi *in memoriam vos reducens*, id est, quasi faciens vos memores quid agere debeatis. Per laudem eos reuocat ad meliora, more exhortantis. Vnde nec dicit se docere eos, sed monere, quasi quod sciatur, sed subterfugiat animo. Vbi tamen latenter eos arguit, quasi oblitos quod mente sedula retinere debuissent. *Scripsi*, inquit, *vobis*, & hoc *propter gratiam* Apostolatus, *quæ data est mihi à Deo*. quasi dicat: Pro officio meo omittere non potui. Ob hoc *data est mihi* gratia, *vt sim minister Christi in gentibus*, id est, vt ministrem & seruiam Christo, prædicans illum gentibus. Non temere scribit, sed Apostolus gentium constitutus, audet scribere omnibus gentibus. Sum *minister Christi*, quem ipse, non alius instituit. ego dico, *sanctificans Euangelium Dei*, id est, exemplo meo sanctum ostendens, quod cum tanta reuerentia ministro, *vt fiat oblatio gentium accepta*, id est, vt omnes offerantur Domino, tanquam acceptabile sacrificium, cùm in Christum credentes per Euangelium sanctificantur. Vel *fiat oblatio gentium accepta*, id est, vt gentes, quas offero, sint acceptæ Deo fidei perfectione, & sanctificatæ bona operatione *in Spiritu sancto*, id est, in Spiritus sancti gratia.

Habeo igitur gloriam in Christo Iesu ad Deum.

A *Non enim audeo aliquid loqui eorum, quæ per me non efficit Christus in obedientiam Gentium verbo & factis: in virtute signorum & prodigiorum, in virtute Spiritus sancti, ita vt ab Ierusalem per circuitum vsque ad Illyricum repleuerim Euangelio Christi.*

Dixi quia sum *minister Iesu Christi, sanctificans Euangelium Dei. Igitur habeo gloriam in Christo Iesu*, cui ministro, *ad Deum*, cuius *Euangelium* sanctifico. *In Christo gloriam* istam *habeo*, quia nullus apud *Deum gloriam* habere potest, nisi *in Christo*. Christus enim veritas, & sapientia, & iustitia, & sine his nemo *gloriam* habet apud *Deum. Habeo gloriam in Christo*, & rectè: quia *non audeo*, vt pseudoapostoli, *loqui aliquid eorum quæ per me non efficit Christus*, id est, dedecus grande putarem, si *aliquid* loquerer, quod *per me Christus non* operetur, *in obedientiam gentium*, id est, vt gentes ei obediant, *verbo* meæ prædicationis, *& factis* meæ operationis. *in virtute signorum & prodigiorum*, id est, potentia mysticorum & simplicium miraculorum, factorum *in virtute Spiritus sancti*. Quæ loquor, inquit, non sunt alieni operis verba: nec aliorum gestorum laudator efficior, sed quæ Christum per me fecisse noui, hæc scribo vobis, quæ per *obedientiam gentium verbo* in me & opere expleuit, *verbo* doctrinæ, opere autem *signorum & prodigiorum*. Signa appellantur, in quibus cùm aliquid fit mirabile, indicatur etiam aliquid futurum. Prodigia verò, in quibus tantummodò mirabile aliquid ostenditur. Signa autem & prodigia, quasi quæ virunque contineant, dixit. Scriptura verò diuina interdum tenet istas proprietates, interdum abusiuè & prodigia pro signis, & signa pro prodigijs ponit. Hæc ideo per se facta dicit

B Apostolus, vt probet se nihil minus posse quàm priores Apostolos, qui cum Christo fuerant. *In virtute* autem *Spiritus sancti* potest illa potestas intelligi: qua manus imponebat super credentes, & accipiebant Spiritum sanctum, vel super infirmos, & sanabantur. *Ita*, inquit, operatur in me Christus, *vt ab Ierusalem vsque ad Illyricum replenerim Euangelio Christi* omnes populos *per circuitum*, vel *Euangelium Christi repleuerim*, id est, plenè prædicauerim *vsque ad Illyricum* quæ est regio magna, incipiens à principio Europæ, & habens prouincias decem & nouem, ex quibus Dalmatia, & vtraque Pannonia, Epirus, & Achaia, Macedonia, & Thessalia.

Sic autem prædicaui Euangelium hoc, non vbi nominatus est Christus, ne super alienum fundamentum ædificarem, sed sicut scriptum est: Quibus non est annuntiatum de eo, videbunt: & qui non audierunt intelligent. Propter quod & impediebar plurimum venire ad vos. Nunc verò vlterius locum non habens in his regionibus, cupiditatem autem habens veniendi ad vos, ex multis iam præcedentibus annis, cùm in Hispaniam proficisci cœpero spero quòd præteriens videam vos, & à vobis deducar illuc, si vobis primùm ex parte fruitus fuero.

Repleui omnia *Euangelio* per tam longa terrarum spatia, nec post alios id feci, *sed sic prædicaui hoc Euangelium*, vt omnes anticiparem, quia prædicaui illud *non vbi nominatus est Christus*, id est, non in locis, in quibus ab alijs prædicatus fuerat, *ne super alienum fundamentum ædificarem*, id est, ne *super fundamentum* fidei ab alio positum adderem meæ prædicationis ædificium, & alieni operis gloriâ subripere viderer, *sed sicut* in Isaia *scriptum est* feci, vbi legitur: *Quia quibus nō est annuntiatu de eo* id est, de Christo, *videbunt* eu oculis cordis: *& qui antea non audierunt* prædicationem de eo, *intelligent* quæ de ipso dicuntur. Secundùm hoc

Isaia 52.

C prophetiæ testimonium obseruauit diligenter Apostolus, vt illis Christum nuntiaret, quibus à nullo fuerat nuntiatus, & illi de eo intelligerent, qui à nullo ante didicissent. Nam quia sciebat pseudoapostolos sub nomine Christi falsa dicere, quod postea corrigere maximi erat laboris, ideo erat solicitus præuenire, & veritatem integrè tradere, vbi Christus nondum erat nuntiatus vtque verus de eo esset intellectus, festinabat gentes veritate imbuere, quatenus contra pseudoapostolorum commenta cautos omnes faceret. Tot, inquit, gentibus prædicaui Christum ignorantibus. *Propter quod*, id est, quia detinebar occupatione fundandi Ecclesias, & in illis locis fundandi, vbi nullum fidei fundamentum præcesserat, dum per circuitum irem, & pseudomagistros præuenirem, *impediebar plurimum venire ad vos*, quos (sicut in principio epistolæ dixi) videre desidero. Sed *nunc vlterius non habens locum*, id est, causam morandi *in his regionibus*, quia omnes notitia Dei repleui, sed *cupiditatem* diu *habens veniendi ad vos ex multis iam præcedentibus annis, cùm cœpero proficisci in Hispaniam*, ad quam difficile itur à pseudoapostolis, & ideo tardare licuit: *spero quòd præteriens videam vos*. Videtur hæc in Achaia positus dicere apud Corinthum. Quæ vtiq; Achaia vicina & cohærens est Macedoniæ. In quibus locis degens, cùm singula quæque peragrasset, Euangelium prædicans in his duntaxat finibus. Vbi Christus ante non fuerat prædicatus, & agnitione Dei repleßet omnia, dicit se *vlterius locum non habere in his regionibus* id est, nullum sibi superesse Christi prædicatione vacuum, & tempus iam adesse, quo desiderium suum videndi Romanos debeat implere, quod conceptum *ex mul-* D *tis annis* gerebat, sed propter alios assiduè conuertendos, distulerat. Nec falsum loquitur, qui se *in Hispaniam* profecturum pollicetur. Profectus est enim, sicut Hieronymus, & Beda, cæterique Doctores testantur. Vnde & Narbonam præteriens, quendam discipulum suum nomine Paulum fertur ibi reliquisse Episcopum. Peruenit igitur vsque ad Hispanias, & à mari rubro vsque ad Oceanum prædicando cucurrit, imitans solis cursum ab Oriente vsque ad Occasum, vt ante ei terra deficeret, quàm studium prædicandi. Quia ergo & apud Hispanias pseudoapostolos præuenire festinabat, *cùm in Hispaniam*, inquit, *proficisci cœpero, spero quòd videam vos*. quasi dicat: Ex me nil possum, sed *spero quòd* Deus dabit, vt *vos videam*, & hoc *præteriens*, quia non indigetis longa mora, & alij prorsus indigent aduentu meo. *Spero quòd videam vos, & à vobis deducar illuc*, si interim, vos præparatis, ne me à cæteris retardetis, videlicet *si vobis primùm fruitus fuero*, id est, *si primùm* de vobis fructum habuero, *si primùm* de vestro fructu lætatus fuero, & hoc *ex parte* vestrum, id est, ex illis, qui nondum talem fructum faciunt, qualem oportet. Quod ait *spero*, quia *præteriens videam vos*, non ita accipiendum est, quasi tam paruo amore erga Romanos teneretur, vt eos in transitu solummodò, & aliquo pergens iudicaret visendos. Vnde subiungit, *si vobis primùm ex parte fruitus fuero*. In quo vtique in ipsorum potestate videtur ponere, quandiu pro eis debeat relaxare propositum aliò pergendi: & hoc quodammodò amorem ipsorum erga se inuitat & nutrit, vt ipsi in satiabili erga Apostolum teneantur affectu, sciant etiam ipsum id habere propositi, vt non prius ab eis discedat, neque alio quàm charitatis ipsorum gratia perfruatur: non tamen ex integro,

sed

A *sed ex parte* satisfiet eidem charitati. Præmonet enim quòd præferenda sit eis necessitas euangelizandi pluribus. Et bene his, quos nondum secundùm carnem viderat, & ad quos nondum in corpore venerat, præsentiam sui & retardationē moderatius pollicetur. Desiderabilius enim suscipimus bona, quæ citò metuimus auferenda: securius verò negligimus, quæ nos diutius contenturos credimus.

Nunc igitur proficiscar Ierusalem ministrare sanctis. Probauerunt enim Macedonia & Achaia, collationem aliquam facere in pauperes sanctorum, qui sunt in Ierusalem. Placuit enim eis, & debitores sunt eorum. 1. Cor. 9. *Nam si spiritualium eorum participes facti sunt gentiles, debent & in carnalibus ministrare eis. Hoc igitur cùm consummauero, & assignauero eis fructum hunc, proficiscar per vos in Hispaniam. Scio autem quoniam veniens ad vos, in abundantia benedictionis Christi veniam.*

Quandoquidem hic amplius *non* habeo *locum*, & vos desidero, igitur non indilatè *proficiscar Ierusalem*, vt inde veniam ad vos. Actu. 4. *Proficiscar ministrare sanctis*, qui rerum suarum venditarum pretia posuerunt ad pedes Apostolorum. Et habeo quod illis ministrem, quia *probauerunt*, id est, probum iudicauerunt, *Macedonia & Achaia*, id est, Macedones & Achaici, *collationem aliquam facere.* Non ego coegi, sed ipsi *probauerunt facere aliquam collationem* pecuniæ *in pauperes sanctorum*, id est, *in* illos *sanctorum, qui sunt* pauperes *in Ierusalem.* Non enim omnes sunt pauperes, sed illi, qui omnia vendiderunt, & ad pedes Apostolorum (vt diximus) pretium posuerunt. Hic subtiliter & verecundè, dum laudat Græcos, hortatur B Romanos. facilius enim deuotæ mentes, ad bene agendum exemplis quàm sermonibus inuitantur. Et qui per misericordiam Dei viuunt, misericordes debent esse confratribus. *Probauerunt*, inquam, *facere* rerum suarum *collationem*, quam sanctis egentibus mittant, quia *placuit eis* hoc *facere*, & meritò *placuit*, quia *debitores sunt eorum.* Similiter & Romani *sunt debitores eorum.* Adeò vult Apostolus esse misericordes, vt & hoc deberi dicat ab eo, qui misericordiam expectat. *Debitores sunt. Nam si gentiles facti sunt participes spiritualium eorum*, id est, spiritalium bonorum, quæ habent Hebræi, qui prædicatores eis miserunt, *debent* ipsi gentiles *ministrare eis in carnalibus* bonis. Isti se totos dederant diuinis obsequijs, nihil mundanum curantes, & exemplum bonæ conuersationis dabant credentibus. Ideoq; *gentiles*, qui non poterant omnia quæ mundi sunt relinquere, constituit illis Apostolus tanquam stipendiarios prouinciales, vt ex rebus suis victum eis ministrarent. Et quia illis hoc *placuit*, *igitur cùm* ego *consummauero hoc* ministerium, *& assignauero*, id est, sub signo vniuscuiusque Ecclesiæ vel regionis tradidero *eis fructum hunc*, ex bona arbore natum, *proficiscar per vos in Hispaniam*, & ideo interim vos corrigite. *per vos* transibo, nec inutiliter, sed *scio*, id est, certus sum, *quoniam veniens ad vos, veniam in abundantia benedictionis Christi*, id est, multum vobis prodero. Hoc non nisi per Spiritum prophetiæ pollicetur. Supra hominem namque est scire de futuris, quod non solùm in benedictione *Christi*, sed & *in abundantia benedictionis* venturus sit ad eos, vbi & venientis gratia, & suscipientium merita pariter designantur.

Obsecro ergo vos fratres per Dominum nostrum Iesum Christum, & per charitatem Spiritus sancti, vt adiuuetis me in orationibus vestris ad Deum, vt liberer ab C *infidelibus, qui sunt in Iudæa, & obsequij mei oblatio accepta fiat in Ierusalem sanctis, vt veniam ad vos in gaudio per voluntatem Dei, & refrigerer vobiscum.*

Quandoquidem iturus sum Ierusalem, ac deinde ad vos migraturus, igitur *obsecro vos fratres*, vt si me vultis videre, impetretis orando vt possim liberatus ad vos venire. *Obsecro vos per Dominum nostrum Iesum Christum, & per charitatem Spiritus sancti*, id est, quam Spiritus sanctus dat, *vt* si Dominum Iesum diligitis, & si in vobis est charitas, quam Spiritus sanctus facit, *adiuuetis me in orationibus vestris ad Deum*, vt quod ego solus obtinere nequeo, vestris adiutus orationibus obtineam. Multi enim in vnum dum congregantur vnanimes, fiunt magni, & multorum preces impossibile est vt non impetrent. *Adiuuetis me vt liberer ab infidelibus, qui sunt in Iudæa*, ne me diutius teneant, & salutem vestram aliorumque retardent, hec victum, quem sanctis defero, tollant. Orate *vt liberer ab* his incredulis, vt *oblatio obsequij mei*, id est, mihi iniuncti, *fiat accepta*, id est, sufficiens, non diminuta, *sanctis in Ierusalem.* Vel *accepta*, grata & placens eis, vt intelligentes charitatem meam erga se, mecum vnanimes gratias agant. Magnus enim mihi profectus erit, si meo ministerio lætificati, Deum laudauerint. Orate *vt* hæc ita compleam, sicque venire possim *ad vos in gaudio* futuri profectus vestri *per voluntatem Dei, & refrigerer vobiscum*, id est, requiescam in pace & concordia vestra. Non enim refrigerium habeo in vobis, si dissidentes fueritis. Licet per prophetiam dixisset superius, quia *veniens ad vos, in abundantia benedictionis Christi veniam*, nihilominus tamen sciebat etiam in his, quæ manifestè futura cognouerat, orationem esse necessariam. D Quæ vtique nisi fuisset adhibita, sequeretur sine dubio non impleri quæ fuerant prophetata. Quis ergo est, qui hæc legens vel audiens, quòd Paulus deprecetur eos, qui Romę sunt, orare pro se, contemnat orationes Ecclesiæ postulare, etiam si inferiores meritis esse videantur hi, à quibus oratio postulatur? *Nota.* Ecce enim Paulus, Apostolicis præditus meritis, discipulos humiliter hortatur vt orent pro se. Notandum etiam quia sunt nonnulli, qui dicunt: Quare laboremus bonis operibus ad vitam peruenire? Nam si prædestinati sumus, sine dubio ad eam perueniemus. Quorum errorem destituit, dum Romanos hortatur vt orent impleri ea, quæ ipse per spiritum prophetiæ futura prædixerat. Deus enim multa sic prædestinauit futura, vt sancti ea cum labore obtineant: & ideo qui laborare neglexerit, non apprehendet illa. Videamus quàm validis, quamq; religiosis sacramentis semper astringat. *Obsecro*, inquit, *per Dominum nostrum Iesum Christum, & per charitatem Spiritus sancti, vt adiuuetis me in orationibus vestris ad Deum, vt liberer ab infidelibus, qui sunt in Iudæa.* Non tamen pati meruit ab incredulis ea pro Christo, quæ ad Apostolatus eius gloriam pertinent, sed impediri veretur, ne diutius obstaculis retentus vel minus gratum exhibeat sanctis ministerium, vel desiderium eius quod erga Romanos habet visendos, diutius differatur. Si enim hæc ita gesserit, tunc pro bene gestis gaudens rebus, citò veniet ad eos *per voluntatem Dei, & refrigerabitur* cum eis, id est, requiescet in charitate & bonis operibus eorum. Ibi enim refrigerium habet Apostolus, vbi requiescit Spiritus sanctus.

Deus autem pacis sit cum omnibus vobis, Amen.

Ego, inquit, citò venire cupio. Sed siue citò, siue

A siue tardè venero, *Deus pacis sit cum omnibus vobis, Amen*: qui vos omnes in pace custodiat, id est, Christus, qui se vsque in finem seculi cum suis futurum promisit. Pulchrè autem in pace finiuit, duobus populis in concordiam reuocatis, ostendens, quia non nisi in pacificis Deus pacis inhabitat. Ex hoc autem loco incipit multos proponere, quibus Romani debeant credere. Nam subdit:

CAPVT XVI.

Commendo autem vobis sororem nostram Phœben, quæ est in ministerio Ecclesiæ, quæ est Cenchreis, vt eam suscipiatis dignè in Domino sanctis, & assistatis ei in quocunque negotio vestri indiguerit. Etenim ipsa quoque astitit multis, & mihiipsi.

Cenchreæ dicitur locus Corintho vicinus, id est, portus Corinthi. Phœbi autem & nobilissima & ditissima mulier erat, quæ Ecclesiam in loco Cenchreis sua substantia sustentabat. Et tunc temporis pro aliquo negotio Romam profecta est, & ideo eam Romanis commendat Apostolus, *vt suscipiant eam dignè sanctis*, vt dignum est sanctos suscipi, & per eam fortasse misit hanc epistolam. Docet etiam fœminas locus iste Apostolica autoritate in ministerio Ecclesiæ constitui, in quo positam *Phœben* Apostolus nunc magna laude commendat, enumerans etiam gesta eius præclara, & dicens, quia in tantum omnibus *astitit*, & in necessitatibus præsto fuit, vt etiam *mihiipsi* in necessitatibus meis Apostolicis deuotione mentis astiterit. Ostendit etiam, quia hi, qui bono operi in Ecclesijs dant operam, vicem recipere
B debent à fratribus & honorem, vt in quibuscunque necesse fuerit, siue spiritalibus, siue etiam carnalibus officijs, adiuuentur: & honorificè habeantur.

Salutate Priscam & Aquilam adiutores meos in Christo Iesu (qui pro anima mea suas ceruices supposuerunt, quibus non solus ego gratias ago, sed & cunctæ Ecclesiæ Gentium,) & domesticam eorum Ecclesiam.

Actu. 18. Prisca, quæ in Actibus Apostolorum Priscilla nominatur, vxor erat Aquilæ. De his enim dicit Lucas: *Egressus ab Athenis Paulus venit Corinthum. Et inuenit quendam Iudæum nomine Aquilam, Ponticum genere, qui nuper venerat ab Italia, & Priscillam vxorem eius, eò quòd præcepisset Claudius discedere omnes Iudæos à Roma, accessit ad eos. Et quia eiusdem erat artis manebat apud eos, & operabatur. Erant autem scenofactoriæ artis*, id est, artifices tabernaculorum, videlicet sutores. Creditur autem quòd quia illo tempore pulsis ex vrbe Iudæis per præceptum Cæsaris Corinthum venerant, rursum mitigata principis seuitia, Romam regressi essent, quando Paulus hanc misit epistolam. Hi ergo *adiutores* eius *in Christo*, id est, in Christi prædicatione, quia rectè crediderant, & Apostolici laboris se socios fecerant, vt & ipsi hortarentur cæteros ad fidem rectam. denique Apollo, quanuis exercitatus esset in scripturis, ab his tamen in via Domini diligentius est instructus. Quos & apparet Iudæorum insidijs, Paulo periclitante, semetipsos subiecisse, vt ille liber abscederet. Et hanc eorum laudem ipse non silet, sed omnibus eam Ecclesijs admirandam tradit. *Supposuerunt*, inquit, *pro anima mea ceruices suas, quibus non solus ego gratias ago, sed & cunctæ Ecclesiæ Gentium.* Merito enim *gentium Ecclesiæ* his *gratias* agebant, qui seipsos morti obtulerant, vt doctor gentium liber euaderet, & ad opus prædicationis

C excurreret. Vnde Romani eis obedire debent, quia pro exhortatione ad confirmationem eorum Romam reuersi sunt. Hos, inquit, *salutate, & domesticam eorum Ecclesiam*, id est, familiam ipsorum, qui in sanctitatem eorum imitatur.

Salutate Epænetum dilectum mihi, qui est primitiuus Ecclesiæ Asiæ in Christo Iesu.

Iste primus omnium ex Asia credidisse intelligitur, & ad Romanorum confirmationem venisse Romam. Sic & alij, quos salutat Apostolus, intelliguntur illuc venisse pro fratrum ædificatione.

Salutate Mariam, quæ multum laborauit in vobis.

Et hæc pro vtilitate Ecclesiæ non exiguum, sed multum & magnum laborem instituit.

Salutate Andronicum & Iuniam cognatos & concaptiuos meos, qui sunt nobiles in Apostolis, qui & ante me fuerunt in Christo Iesu.

Hi secundùm carnem cognati fuerunt Pauli, & cum eo causa fidei captiuitatem pertulerunt. De quibus & hoc fortasse potest intelligi, quòd ex septuaginta duobus discipulis Domini fuerint, qui & Apostoli iure nominantur. Ideo *nobiles* dicuntur *in Apostolis*, id est, in illis septuaginta duobus, *qui & ante* Paulum *fuerunt in Christo*, id est, in Christi fide. Vel ipsi duo fuerunt ante eum *in Christo*, quia secuti sunt priores Apostolos, & ideo *nobiles in Apostolis* dicuntur, id est, inter prædicatores, qui discipuli erant Apostolorũ.

Salutate Ampliatum dilectissimum mihi in Domino.

Quanuis nihil egregium præ cæteris huic videatur ascribi, tamen hoc ipsum quod dilectissimus est Apostolo, manifestat eum laudabilem & salutatione dignum esse.

Salutate Vrbanum adiutorem nostrum in Christo Iesu, & Stachyn dilectum meum. D

Et istos salutatione dignos cæteris coniungit, sed *Vrbanum* in laude præfert. Illum enim *adiutorem* Apostolorum *in Christo*, id est, participem Apostolici operis: *Stachyn* verò *dilectum* suum, id est, amicum proprium, etsi non *adiutorem*, dicit.

Salutate Apellen probum in Christo.

Hic etsi non specialis amicus erat Apostoli vel particeps Apostolici operis, tamen per tentationes inuentus est fidelis, *in Christo*. Intelligitur enim per multas tribulationes patienter & fortiter sustentatas transisse, & ideo probus ab Apostolo pronunciari, iuxta quod superius ait, quia *tribulatio patientiam operatur: patientia autem probationem.* Rom. 5. Iac. 1.

Salutate eos, qui sunt ex Aristobuli domo.

Aristobulus fuisse congregator fratrum in Christo intelligitur. Cuius factum sic probat Apostolus, vt eos, quos ille congregabat, dignos salutatione sua designaret.

Salutate Herodionem cognatum meum.

Hic tantùm cognatus Apostoli dicitur: nullum eius euidenter meritum ostenditur, nisi quòd religiosus in Christo fuisse declaratur, cùm ab Apostolo salutatur.

Salutate eos qui sunt ex Narcissi domo, qui sunt in Domino.

Narcissus dicitur fuisse presbyter, qui peregrinando confirmabat fratres exhortationibus. Et quia præsens tunc non erat, suos Apostolus salutat. Quia verò non omnium illorum merita nouerat, discernit *qui sunt in Domino*, id est, *eos*, qui digni sunt salutatione mea propter meritum quod habent *in Domino.*

Salutate Tryphænam & Tryphosam, quæ laborant in Domino.

Labor

A Labor istarum non pro hoc mundo fiebat, nec pro vita præsenti, sed pro spe quam habebant in Domino. Intelliguntur autem in ministerio sanctorum laborasse.

Salutate Persidem charißimam, quæ multum laborauit in Domino.

Hæc longè præfertur istis duabus, quia & charissima dicitur, & non solùm laborasse, sed & multum laborasse in Domino asseritur.

Salutate Rufum electum in Domino, & matrem eius & meam.

Hunc (credo) sciebat Apostolus esse de numero non multorum, qui *vocati* sunt, sed paucorum qui *electi* sunt. Vel electus, id est, promotus erat ad Ecclesiasticas res agendas, vt in aliquo gradu honoris præesset. Cuius & mater tantum meritum habuit, vt etiam Apostolus suam hanc nominauerit matrem, vnumque cum eo partitus sit matris affectum, sicut Ioannes cum Christo. Eadem enim fœmina & Rufi mater erat secundùm carnem, & Pauli secundùm charitatem ac beneficentiam. Vel fortasse carnalis mater Apostoli erat tunc Romæ degens cum ista.

Matth. 20.

Ioan. 19.

Salutate Asyncritum Phlegontem, Hermam, Patrobam, Hermen, & qui cum eis sunt fratres.

Isti, quos nominat, intelliguntur simul habitasse, & in Christiana amicitia vnanimes fuisse, atque famosi in religione, & secum alios fratres habuisse, qui non tanti meriti erant vel tantæ famę. Puto autem quòd Hermas iste scriptor sit libelli illius, qui Pastoris appellatur.

Salutate Philologum, & Iuliam, Nereum, & sororem eius, & Olympiadem, & omnes qui cum eis sunt, sanctos.

B Et hi simul vnanimes erant, & qui nominatim exprimuntur, maiores fuisse designantur. Omnes autem, quos hucusque salutauit, intelliguntur præclari fuisse fide & meritis, vt eos iure deberent honorare Romani, & credere verbis eorum.

Salutate inuicem in osculo sancto.

Vos ipsos *inuicem salutate in osculo*, non ficto, non subdolo, non libidinoso, sed *sancto*, religioso, & casto. *In osculo sancto*, id est, in pace Christi vos salutate, vt non simulata, vel carnalia, sed religiosa sint oscula vestra. Ex hoc præcepto & alijs similibus, mos Ecclesiæ traditus est, vt post orationem osculo se inuicem suscipiant fratres.

Salutant vos omnes Ecclesiæ Christi.

Per hoc dictum intelligitur Ecclesias posse dici, quæ non sunt Christi. Vnde Psalmista. *Odiui ecclesiam malignantium.* Omnium autem illorum locorum Ecclesias dicit Romanos salutare, vt crescant in fide & religione.

Psalm. 25.

Rogo autem vos fratres, vt obseruetis eos, qui dissensiones & offendicula, præter doctrinam, quam vos didicistis, faciunt, & declinate ab illis. Huiusmodi enim Christo Domino non seruiunt, sed suo ventri, & per dulces sermones & benedictiones seducunt corda innocentium.

Philip. 3.

Nunc monet Apostolus, vt super omnia caueant à pseudoapostolis. Quasi dicat: Eos, quos præmisi, salutate & imitamini; sed hos notate, & vitate. Iussi vt illos salutetis; sed rogo, vt istos caueatis. *Rogo vos ô fratres*, filij matris Ecclesiæ, *vt obseruetis*, id est, discernatis & notetis *eos, qui faciunt dissensiones*, id est, mentium & sensuum discordias, *& offendicula*, id est, fratrum inuicem offensiones, vt alius offendat alium. Vel *offendicula*, id est, culparum præcipitia præparant, vt incautos ruere in opera nequitiæ faciant. Et hæc agunt *præter doctrinam, quam vos* à bonis prædica-

C toribus *didicistis*, quoniam talia opera transgressiones sunt sanctæ doctrinæ, quam accepistis. Idcirco obseruate eos, *& declinate ab illis*. Et quare? quia *huiusmodi* homines in subdola prædicatione, quam faciunt, *non Christo, sed ventri suo seruiunt*: quoniam non amore audientium prædicant, sed intentione accipiendi ab eis cibos, *& per dulces sermones*, quibus venenum nequitiæ suæ dulciter infundunt, *& per benedictiones* fallaces *seducunt corda innocentium.* Hoc enim est proprium hæreticorum, & eorum, qui decipiunt audientes, vt dulciter eis loquantur. Semper insidiosa, callida, blanda est adulatio: pulchreque adulator apud Philosophos definitur blandus inimicus. Possunt dulces eorum sermones intelligi peccatorũ alleuationes, dum dicunt ea non esse grauia, & securitatem peccandi præbent stultis, promittentes eis impunitatem ex Dei misericordia, crebroque benedictiones illis dant, vt sancti eis appareant. Sicque *seducunt*, id est, seorsum à via rectitudinis ducunt *corda innocentium*, id est, simplicium cauere nescientium. Non enim Romanis tantùm, qui tunc in carne erant, sed magis omnibus vbiq; fidelibus vsque in finem seculi iubet Apostolus, vt diligentius considerent & perspiciant, qui sint *qui dissensiones & offendicula* in Ecclesijs generant. Dicit nanque *dissensiones & offendicula* commouere, *præter* Christi *doctrinam* esse *quam* didicimus. Et ideo alienus à nobis sit, nec omnino recipiatur inter nos, quisquis certamina commouet, quisquis seruit iurgijs, quisquis lites excitat, & studia contentionis exercet. Qui enim tales sunt, *Christo Domino*, qui est pax nostra, *non seruiunt, sed ventri suo* potius obsequuntur. Cur enim iurgia & lites in Ecclesijs suscitentur, Spiritus sanctus D per Apostolum nunc indicat. Ventris, inquit, gratia, id est, quæstus & cupiditatis. Vnde & nonnulli circumeunt domos, loquentes ad gratiam cum omni deceptione adulationis, non vt verbo Dei ædificent animas ad virtutes, sed vt per adulationes *dulcesq́; sermones* perimant, vt etiam proficere hortentur in vitijs, laudantes & benedicentes ea, quæ correctione sunt digna.

Vestra enim obedientia in omnem locum diuulgata est. Gaudeo igitur in vobis, sed volo vos sapientes esse in bono, & simplices in malo. Matth. 10.

Ideo, inquit, vos moneo, vt vitetis deceptores, quia non solum *fides*, sed & *obedientia vestra* vbiq; audita est, quoniam estis in capite mundi; & sic exemplo vestro iam alij corrumpi possent, si essetis seducti. Vel *rogo* vt eos vitetis, quia leuiter obeditis, sicut vbique iam diuulgatum est. Subtiliter indiscretam & facilem eorum obedientiam, non in omni re laudat, sed diuulgatam dicit. Et ne eos rursum inobedientes efficeret, si hoc apertius corrigeret, addidit. *Gaudeo igitur in vobis*, quasi dicat: Facilè obeditis, & hoc bonum est, atque hinc *gaudeo*, quia sic obeditis, *Sed* tamen *volo vos sapientes esse in bono, & simplices in malo*, id est, *volo*, vt sitis *sapientes in bono* discernendo, & sine aliqua parte mali, vt sapienter discernatis quibus bonum obedientiæ præbere debeatis, ne si incautè peruersis obedientes fueritis, bono vestro se misceat malum duplicitatis. Non enim simplex, sed duplex erit quod egeritis, si & propter obedientiam bonum fuerit, & propter indiscretionem malum. *Simplices* sitis *in malo*, id est, sine aliqua plicatione, hoc est, sine aliqua admixtione vel associatione sitis, ne bono vestro se malum aliquod adiungat. *Sapientes* etiam *in bono* estote, vt bonum sapienter & cautè faciatis. Simpli-

A tate naturæ. *Soli igitur sapienti Deo gloria sit per Christum Iesum*, hoc est, clara cum laude notitia, quia innotuit gentibus Deus Trinitas. Ideo *per* Matth. 28. *Iesum Christum*, quia, vt alia taceam, ipse præcipit Marc. 16. baptizari *omnes gentes in nomine Patris, & Filij & Spiritus sancti*, vbi præcipuè cõmendata est huius indiuiduæ *gloria* Trinitatis. Quod verò additum est, *cui*, vt diceretur, *cui gloria*, cùm sufficeret, si dictum esset; *ei autem gloria*, inusitatam nostræ linguæ locutionem indicat, non sensum, quem requiramus, vel de quo ambigamus, insinuat. Quid sensui deperit, si dicamus, *& gloria, cui per Iesum Christum gloria?* hoc nanq; est, *ei per Iesum Christũ cui gloria*, quod est, *cui per Iesum Christum gloria*. Sed alter horum inusitatus, alter vsitatus ordo verborum. Vel dictum est, *ei gloria, cui per Iesum Christum gloria*, siue *ei gloria per Iesum Christum, cui gloria*, vt intelligeremus eum, qui in seipso semper gloriosus est, per incarnationem & resurrectionem Christi apud homines glorificari. Vel *ei, qui potens est vos confirmare*, id est, Trinitati, sit *gloria per Iesum Christum, cui* IesuChristo & secunPsalm. 8. dùm humanitatem *est honor & gloria*, sicut in Psalmo canitur. *Gloria & honore coronasti eum.* Quod subiunxit, *in secula seculorum*, moris est Scripturæ diuinæ, immensitatem per hoc temporum designare. Vel *in secula seculorum*, in æterna secula, quæ digniora erunt labentibus seculis, sicut sancta sanctorum, & cantica canticorum præstantiora sunt cæteris sanctis & canticis: vel sicut *rex regum & dominus dominorum* cæteris regibus & dominis est præstantior. *Amen* autem, quod interpretatur verè vel fideliter, quasi ad confirmationem omnium, quæ superius scripta sunt, in fine B posuit, per quod vernaculo Hebræorum sermone vera & fidelia esse, quæ sunt scripta, signaret.

INCIPIT PRIMAE AD CO- rinthios Argumentum.

Corinthus est ciuitas metropolis, caput Achaiæ, decus Graciæ. Ad quem Paulus veniens, multos ciuium conuertit ad fidem. Vbi & Dominus *ei* nocte per Actuum 18. visionem dixit: Noli timere, sed loquere, & ne taceas. Propter quod ego sum tecum, & nemo apponetur tibi vt noceat te, quoniam populus est mihi multus in hac ciuitate. Sedit *ergo* annum & sex menses, docens apud eos verbum *Domini. Post cuius abscessum, subuersi sunt quidã eorum à pseudoapostolis, quidam etiam à mundanæ eloquentiæ sectatoribus, nonnulli verò Iudaicis traditionibus deprauati. Quidam etiam eorum attendentes dignitatem personarum in baptismo putabãt quòd plus gratiæ, & remissionis peccatorum accepissent, si à dignioribus & sanctioribus viris baptizati fuissent. Et per hoc se alijs præferre volebãt, qui tã dignos baptizatores nõ habuerãt. Multaq; alia in eis erãt schismata & vitia. A quibus omnibus intendit Apostolus eos corrigere, & modũ illos Christianæ conuersationis docere, scribens ab Epheso. Hæc epistola post illam ad Romanos iure locata est, licet ante illam scripta sit quia quisquis in fide iã instructus est, de qua cum Romanis agitur, debet cõsequenter à subrepentibus vitijs corrigi, & in virtutibus plenius informari, sicut nunc corriguntur & instruuntur Corinthij. Ob hoc etiã posita est hæc post illam, quoniam in materia quandam habet affinitatem cum illa. Vt enim illi de meritis suorum antecessorum gloriabantur. & suam saluationem non gratiæ deputabant, sed quidam legis obseruationibus, quidam verò facultati ingenij & libertati arbitrij: sic & isti de sanctitate suorum baptizatorum gloriantes, & quicquid boni habebant illis adscribentes, alij alijs præferri volebant. Sed veniamus ad literam.*

C

CAPVT I.

Paulus vocatus Apostolus Iesu Christi, per voluntatem Dei, & Sosthenes frater, Ecclesiæ Dei quæ est Corinthi, sanctificatis in Christo Iesu, vocatis sanctis, cum omnibus qui inuocant nomen Domini nostri Iesu Christi. in omni loco ipsorum & nostro. Gratia vobis & pax à Deo Patre nostro & Domino Iesu Christo.

Paulus interpretatur mirabilis. Et verè mirabilis doctor, cui nullus comparari potest in scientia: mirabilis operarius, qui plus omnibus laborauit. Hoc ergo nomine iam reddit attonitos auditores suos, & tanti nominis autoritate comprimit, ne verbis sequentibus audeant contradicere, vel inobedientes resistere. Qui & vocatum se dicit, vt maioris appareat autoritatis: quia non sicut cæteri ab hominibus est ad fidem *vocatus*, sed à Christo ipso de cœlo. Qui etiam *Aposto-* Actuum 9. *lus*, id est, missus *Iesu Christi*, à quo audiuit: *Vade, ego longè ad gentes mittam te.* Actu. 22. *Apostolus Iesu Christi* est *per voluntatem Dei*, id est, à Christo missus ad gentes *per voluntatem* Patris. Per quod tangit etiam illos, quos neque Christus miserat, neque *per voluntatem Dei* prædicabant. *Paulus* talis & tantus scribit Corinthijs, *& Sosthenes frater.* Etiam istum adiungit ad confirmationem omniũ quæ scribit, quia magnæ erat apud eos authoritatis, vtpote qui princeps ibi synagogæ fuerat, & ad fidem conuersus, multas à Iudæis persecutiones ante tribunal Gallionis proconsulis viriliter Actu. 18. sustinuerat. *Paulus & Sosthenes* scribunt *Ecclesiæ* non baptizantium, sed *Dei quæ est Corinthi*. Ideo scribit *Ecclesiæ*, quia adhuc singulis Ecclesijs rectores non erant constituti. *Paulus Ecclesiæ Dei*, videlicet *sanctificatis*, id est, baptismo regeneratis *in Christo Iesu*, id est, in figuratione mortis & resurrectionis *Christi Iesu*. *Sanctificatis in Christo*, D non in Petro, vel Paulo, vel alio quolibet baptizatore, quia Christus sanctificationem istam æqualiter operatur per omnes suos ministros, & ideo nulli gloriandum est in meritis sui baptizatoris. *Ecclesiæ* se dixit scribere, & addidit *sanctificatis in Christo*, vt ostenderet omnem Ecclesiam sanctificatam fuisse *in Christo*, sed quosdam illorum post malè cœpisse conuersari. Scribit etiam *vocatis* prædicatione Euangelica, & *sanctis* bona conuersatione sua. Vel *vocatis sanctis*, id est, *vocatis* ad hoc vt sint sancti: hoc est, vt non recedant à regula sanctitatis, declinantes in aliquem errorem vel in malam actionem: vel etiam *vocatis* ab æterno diuinitus, id est, prædestinatis ante mundi constitutionem, & *sanctis* in tempore conuersationis suæ. His scribit Paulus *cum omnibus qui inuocant nomen Domini nostri Iesu Christi, in omni loco ipsorum & nostro*, id est, conuersis ad fidem Iudæis iungit & gentes, quia salus ex Iudæis est, vt *in omni loco*, vbi gentes, quæ *inuocant nomen Domini*, & vbi tales Iudæi sunt, similiter Ioan. 4. sint omnes vnum. Vel ita potiùs Corinthijs scribit, *cum omnibus qui inuocant nomen Domini nostri Iesu Christi, in omni loco ipsorum* Corinthiorum, id est, subiecto eis, hoc est, cum omnibus suffraganeis Corinthi, cum omnibus, qui sunt subiecti Corintho vt metropolitanæ ciuitati. *Cum omnibus qui* Deum *inuocant in omni loco ipsorum* Corinthiorum, id est, famulante illis, *& nostro*, id est, ad nos similiter pertinente, sicut ad eos. De nostro nanque Apostolatu sunt illi, qui sunt in locis Corintho subiectis, & ideò scribimus eis sicut Corinthijs. Deum autem inuocat, qui suis precibus nihil aliud ab

A eo, quam ipsum Deum quærit. Qui enim inuocat Deum vt diues fiat, Deum non inuocat, sed illud quod vult ad se venire. Quid enim est inuocare, nisi in se vocare? Nam cùm dicis Deo, da mihi diuitias, non vis vt Deus ipse in te veniat, sed vis vt diuitiæ veniant ad te. Quod vis vt ad te veniat, hoc inuocas. Si autem Deum inuocares, ipse ad te veniret, ipsum haberes diuitias. Ergo illi, qui propter secularia commoda, *qui* propter terrenam felicitatem *inuocant* Deum, non *inuocant* Deum. Sed illi *inuocant* Deum, illi *inuocant nomē Domini*, qui nihil ab eo quærunt nisi ipsum, qui hoc ab eo piè postulant, vt ipse dignetur in eos venire, & in eis habitare, eosq; templum suæ gloriæ facere. Meritoq; tales vbicunq; maneant, socientur illis, quibus scribit Apostolus. Quos simul omnes salutat, dicens: *Gratia vobis* sit, qua vobis peccata remittantur, & virtutes conseruentur. *Gratia* lapsis vt resurgant, stantibus vt maneant. *Et pax* sit *vobis* qua reconcilientur Deo, qui per peccata eius facti sunt inimici: & qua stabiliter ei inhæreant, qui non recesserunt ab eius amore. Quæ scilicet *gratia & pax* sit *vobis*, non à baptizatoribus vestris, vel ab alijs hominibus, sed *à Deo patre nostro*, qui nos in filios adoptare dignatus est, *& à Domino Iesu Christo*, id est, Saluatore, Rege, *Domino* nostro, id est, qui de potestate satanæ nos eripuit, & suo dominio nos mancipauit. Serui nanque eius sumus, licet Pater eius nos in filios adoptauerit: quia ipse est Filius per naturam, nos per gratiam: ille Creator, nos creatura: ille sine peccato, nos liberati à peccato.

Gratias ago Deo meo semper pro vobis in gratia Dei,
B *quæ data est vobis in Christo Iesu, quia in omnibus diuites facti estis in illo, in omni verbo, & in omni scientia, (sicut testimonium Christi confirmatum est in vobis,) ita vt nihil vobis desit in vlla gratia, expectantibus reuelationem Domini nostri Iesu Christi: qui & confirmabit vos vsque in finem sine crimine, in die aduentus Domini*
1.Thess. 5. *nostri Iesu Christi. Fidelis Deus, per quem vocati estis in societatem filij eius Iesu Christi Domini nostri.*

Hæc epistola cùm ad vnius scribitur populum ciuitatis, pro varietate habitantium, id est, sanctorum & peccatorum, nunc laudat eos, nunc corripit; nunc docet, nunc reprehendit, vt vnusquisque in ea intelligat, quid pro se, quid aduersum se dicatur: vt cùm laudat eos, sciant boni ad se verba dirigi: & cùm reprehendit, sciant qui malè egerunt, ad se hæc dici. Ecce enim à perfectis inchoat, quos multa laude prosequitur, vt postmodum ad infirmos veniat, quos reprehensurus est. Alloquitur primò perfectos, ostendendo eos commendatione dignos, vt qui hactenus boni permanserunt, meliores fieri studeant: & cæteri, qui in aliquo errore deciderunt, erubescant, & conentur vt his similes fiant. *Gratias*, inquit, *ago Deo meo semper pro vobis. Deo*, qui omnium est, sed tamen speciali priuilegio sanctitatis, quam mihi contulit, meus est, *ago pro vobis semper gratias*: quia quicquid boni habetis, ab illo vobis datum esse scio, non ab hominibus. *Gratias ago in gratia Dei, quæ data est vobis*, id est, propter gratiam, quam Deus contulit vobis, *in Christo Iesu*, non in Petro, vel Paulo. Gratia enim *data est in Christo*, quia hoc constitutum est à Deo, vt qui credit in Christo, saluus sit sine opere, sola fide, & gratis accipiat remissionem peccatorum. Nec hoc solum isti perceperant, sed & charismata spiritualia fuerant illis multa diuinitus concessa. Verè magna gratia *vobis data est in Christo, quia* C *diuites in illo facti estis in omnibus* donis spiritualibus, vt abundetis omnibus diuitijs spiritualibus. Et suppono partes aliquas diuitiarum, scilicet *in omni verbo*, id est, in omni genere linguarū, vt Græca, & Latina, & Hebraica lingua, cæterisq; linguis omnibus loqui possitis. Vel *in omni verbo* id est, in omni modo prædicandi, paruulis tenuiter, & mediocribus mediocriter, ac perfectis perfectè. *& in omni scientia*, id est, scripturarum intelligentia, quæ est secundùm historialem & mysticum & moralem sensum. Ditati *estis in omni verbo* prædicandi, *& scientia* intelligendi, *sicut testimonium Christi*, id est, quod Christus de semetipso moriendo & resurgendo testatus est, *confirmatum est in vobis*, id est, in vestra vita, in vestris moribus. *Ita* estis donis omnibus ditati, *vt nihil desit vobis in vlla gratia* Spiritus sancti, quia prophetiam habetis, genera linguarum, virtutem curationum, & cætera charismatum dona. *Nihil* deest *vobis*, quod necesse sit habere, quia si non habetis omnia, quę habent Apostoli, omnia tamen habetis, quæ necesse est vt habeatis. *Ita* repleti estis, *vt nihil vobis desit, vobis* dico *expectantibus*, id est, cum desiderio præstolantibus, & dignè paratis excipere *reuelationem Domini nostri Iesu Christi*, quando reuelabitur in flamma ignis ad iudicium veniens, & apparebit omnibus. Hanc *reuelationem* impij timent, & venire nolunt: pij verò, qui propter meritum bonæ conuersationis suæ sperant se cum Christo regnaturos, totis desiderijs cupiunt vt reueletur, quia sperant in eius reuelatione ad visionem gloriæ eius pertingere. Et ideo infatigabiles in bonis operibus perdurantes expectant eam: & cauta circumspectione inuigilant, ne cùm venerit, reprehensibiles in aliquo inueniantur. Sic expectatis *reuelationem Domini*, in qua ipse bonis D
& malis se in iudicio manifestabit. *Qui* & per auxilium gratiæ suæ faciet, vt ab hac expectatione non deficiatis, quia *confirmabit vos* in virtutibus & bonis operibus *vsq; in finem*, id est, vsq; ad obitum vniuscuiusq; vestrum. *Confirmabit* inquam, *vos* in bonis *sine crimine*, id est, sine vllo criminali peccato vel animi vel carnis. Nonnulli enim expectant *reuelationem Domini*, quasi de iustitia securi; & tamen in criminibus manent, id est, in inuidia, detractione, odio, dissensione, & his similibus. Sed vos ab his & talibus immunes Dei gratia conseruabimini *in die aduentus Domini nostri Iesu Christi*, id est, vt in illo die sine vllius criminis reatu inueniamini. Qualis enim quisq; moritur, talis in illo die inuenitur. Et etiam mortis dies est vnicuiq; dies *aduentus Domini*, sicut ipse declarat, dicens: *Vigilate, quia nescitis qua hora Dominus* Matth. 24.
vester venturus sit. Alacri animo confisus de spe istorum Apostolus, securus est, quia inuiolati vsque in diem nouissimum erunt. Qui enim inter tot discrimina sensuum & perturbationes diuersitatum mutari non potuerunt, procul dubio se in sua bonitate permansuros ostendunt. Quos dum laudat Apostolus, cæteros, qui errore pseudoapostolorum deprauati fuerant, inuitat. Dum enim istorum fidem & sanctitatem prædicat, illos ad pœnitentiam vocat. Dixi, quia *vos confirmabit vsque in finem*. Et verè *confirmabit*, quia *fidelis* id est, verax est in promissis suis *Deus*, quia fideliter reddet quicquid promisit. Promisit salutem æternam & beatam vitam cùm Angelis sine fine, & *hæreditatem immarcessibilem*, gloriam sem- 1.Petri 1.
piternam, dulcedinem vultus sui, domū sanctificationis suæ *in cælis*, resurrectionem à mortuis, vbi nullus deinceps moriendi metus erit. Talia promi-

A promisit, & in horum redditione *fidelis* erit, quia sine mendacio reddet ea illis, quibus promisit. *Fidelis Deus, per quem vocati estis*, quia qui auersos vocauit, iam facilius *confirmabit*. *Vocati estis in societatem*, non modò Apostolorum, vel Angelorum, sed etiam *Filij eius Iesu Christi Domini nostri*, vt sitis participes hæreditatis & gloriæ, quam possidet Filius eius. Hoc enim dedit vobis esse, quod credidistis, vt quia credidistis Christum esse Filium Dei, vos quoque efficeremini filij Dei, mansuri in eadem dignitate in qua manet Christus. Societas enim fraternitatis est. Et vos fratres eius & socij facti estis, quem Dei Filium firmiter credidistis.

Hucusque præfatio cum laude. Hinc iam dissensionis causam exequitur, subdendo:

Obsecro autem vos fratres per nomen Domini nostri Iesu Christi, vt idipsum dicatis omnes, & non sint in vobis schismata: sitis autem perfecti in eodem sensu, & in eadem scientia. Significatum est enim mihi de vobis fratres mei, ab ijs qui sunt Chloes, quia contentiones sunt inter vos. Hoc autem dico, quòd vnusquisque vestrû dicit, Ego quidem sum Pauli, ego autem Apollo, ego verò Cephæ, ego autem Christi. Diuisus est Christus?

Si qualiter quid dicatur, & quibus dicatur, nõ vigilanter aspicitur, valde periculosum est. Verecundæ etenim mentes, si quas fortasse culpas admiserint, leniter arguendæ sunt: quia si asperius increpentur, franguntur potius, quàm erudiuntur. Quod nunc bene demonstrat Apostolus, qui cùm Corinthios cognosceret pro amore personarum in schismate diuisos, eorum verecundiæ consulens, locutionem suam eis à gratiarum actione & laudibus incepit. Et quos *in omni verbo, & in omni scientia* laudauerat, quibus nihil deesse *in vlla gratia* dixerat, paulisper loquens, &
B ad increpandum leniter veniens, diuisos erga seipsos reprehendit. Et quorum prius salutem narrauerat, postmodum vulnera patefecit. Peritus enim medicus vulnus secandum videns, sed ęgrum timidum esse conspiciens, diu palpauit, & subitò percussit. Prius blandam manum laudis posuit, & postmodum ferrum increpationis fixit. Nisi enim verecundæ mentes fuerint palpando reprehensæ, ita vt ex alijs rebus audiant quod in consolationem sumant, per increpationem protinus ad desperationem cadunt. Non autem mentitus est Apostolus, vt prius eis nihil deesse *in* omni *gratia* diceret, quibus postmodũ dicturus erat vnitatem deesse. Sed quia erant inter eos quidam omni gratia repleti, & erant quidam in personarum fauoribus scisi, cœpit (vt dictum est) à laudibus perfectorum, vt modesta inuectione ad reprehensionem pertingeret infirmorum. Et in hoc quoque ad medicinam cordis, à medicina corporis vsum traxit. Nam cùm feriendum vulnus medicus aspicit, prius ea membra, quæ circa vulnus sana sunt, palpat, vt post ad ea, quæ vulnerata sunt, leniter palpando perueniat. Cùm ergo Paulus perfectos in Corinthijs laudauit, sana membra iuxta vulnus tetigit: cùm verò infirmos de diuisione reprehendit, vulnus in corpore percussit. Sed iam verba eius tractemus. Videtur enim dicere: Pro perfectis, qui in bono permanserunt, *gratias ago*: sed *vos fratres*, qui seducti estis, & meritis hominum gloriamini, *obsecro per nomen Domini Iesu Christi*, qui vos solus redemit, & in cuius nomine baptizati estis, *vt idipsum dicatis omnes*. *Idipsum*, videlicet quod dicunt illi, quos laudaui, *dicatis omnes vos* vno ore, *& non sint in vobis*, id est, inter vos vel in cordibus vestris *schismata*, id est, diuisiones. Hæc *schismata* C
intelliguntur aliquorum in fide diuisiones, dum diuersa sentirent: quia cùm deberent omnes dicere se esse Christi, dicebat alius, *Ego sum Pauli*: alius, *Ego sum Petri*. *Non sint in vobis schismata*, sed *sitis perfecti in eodem sensu*, id est, in eadem voluntate, in qua sunt illi, quorum laudem præmisi: *& in eadem scientia*, id est, in eadem scripturarum intelligentia, in qua sunt illi. Vel *idipsum dicatis*, id est, vnam fidem Catholicam omnes pariter loquamini: *& non sint in vobis schismata*, id est, mentium aut verborum discissiones, sed *sitis perfecti in eodem sensu*, quem vobis tradidi de Christo, vt omnes perfectè sentiatis in eo solo gloriandum, non in hominibus: *& in eadem scientia*, quam vobis de Christo tradidi, vt perfectè sciatis vos eius sanguine redemptos & in eius nomine per baptismum sanctificatos. Potest *sensus* ad Christi diuinitatem referri, *scientia* verò ad humanitatem, vt vos omnes eundem sensum atque intellectum de eius diuinitate, & eandem scientiam de humanitate firmiter teneatis, quatenus omnes simul idem de diuinitate & humanitate illius credatis. Hæc ideo dico, quia *significatum est mihi de vobis* per literas ô *fratres mei, ab his, qui sunt Chloes*, id est, in illo loco, qui sic vocatur, *quia contentiones sunt inter vos*. Quamuis auersi fuissent, fratres tamen vocat eos Apostolus, vt per id non dissentirent ab eo, cui conuentus fratrum, qui habitabant Chloes, intimauit, *quia contentiones* essent *inter* eos, per quas manifestabatur diuersitas mentis eorum de disciplina Dominica. Fratres illi significauerunt *mihi* vestras contentiones. Nec solùm illas scio, sed etiam verba quæ dicitis. Sed *hoc dico, quod vnusquisque vestrum dicit*, id est, nullus ex vobis est, qui non dicat vnum horum quæ subijcio. Nam alius quidem D
dicit, *Ego sum Pauli*: *alius autem, Ego sum Apollo*, id est, filius peritissimi doctoris: alius verò, *Ego sum Cephæ*, id est, Petri: alius autem, qui solus sapit, dicit: *Ego sum Christi*. Sicque diuisi estis in partes, ac si alij ex vobis essent Pauliani, alij Apollani, alij Petriani, & alij Christiani. Et ita secundùm vos *diuisus est Christus*. Quasi dicatur: Multos facitis Christos, id est, datores gratiarum. Vel qui *operatur idem in omnibus, diuisus est*, dum creditur in isto plus gratiæ operari, in illo minus. Vel *diuisus est*, id est, abscissus & separatus est à vobis, qui caput vestrum erat: quia ab illo vos subtraxistis, quando meritis hominum causam vestræ salutis ascribere cœpistis. Errorem quidem ostendit Apostolus, sed autorum nomina non prodidit. Neque enim in loco stabant, sed circuibant ad euersionem simplicium. Nam hi, quos nominauit, sine dubio boni erant doctores, sed horum specie falsos Apostolos tangit. Si enim in his gloriandum erat, quanto magis in malis doctoribus, quorum doctrinam prauam in subiectis significat? Inter eos tamen hos perseuerantes designat, qui dicebant se Christi esse, non hominis quos superius laudauit, & ad horum similitudinem alios inuitat. Diuisum autem Christum dixit, quia gloriam eius homines sibi partiti sunt, sicut hæretici, qui se aut Photinianos, aut Arrianos, vel Manichæos vocari non horruerunt. Nam & Corinthij diuersis hæreticorum nominibus subijci cœperant, vt viderentur loco Christi homines venerari. Qui diuersa de Christo accipiunt, Christum diuidunt. Vnus enim hominem tantum accipit Christum, alter Deum purũ sine

Nota.

sine

A sine corpore profitetur. Alius per Prophetas prædictum Christum dicit, alius negat Prophetas de Christo locutos. Cùm ergo Christus vnus sit Deus & homo, isti sibi dum alius aliud, & alius aliud de eo vendicat, diuidunt Christum.

Nunquid Paulus crucifixus est pro vobis? aut in nomine Pauli baptizati estis? Gratias ego Deo meo, quòd neminem vestrum baptizaui, nisi Crispum & Gaium, ne quis dicat quòd in nomine meo baptizati estis. Baptizaui autem & Stephanæ domum. Cæterum nescio, si quem alium baptizauerim.

Non debetis dicere, *ego sum Pauli*, quia *nunquid Paulus crucifixus est pro vobis*, vt vos sanguine suo redimeret, & autor salutis esset? *aut in nomine Pauli baptizati estis*, vt inuocatio nominis Pauli mundaret vos à peccatis in baptismo? Nequaquam Paulus, sed Christus pro vobis crucem, iustus pro iniustis pertulit: & non in Pauli, sed in Christi nomine baptismum suscepistis. Modestè & humiliter sanctus Apostolus zelans Ecclesiam, sed sponso, non sibi, & horrens eos, qui voluerunt dicere, *ego sum Pauli, ego Apollo, ego Cepha*, suam personam potius assumpsit, quam calcaret & contemneret, vt Christum glorificaret. Repulit à se, sed vt mittat ad Christum. Non vult à sponsa amari pro sponso. Idcirco enim seipsum maluit contemnere ad commendandum Christum, ne fortè si alios nominatim contemneret, ideo putaretur eorum refutare personas, vt suam commendaret. Si, inquit, pro vobis Christus mortuus est, & in nomine eius sanctificationem baptismi percepistis, quomodo ad eius iniuriam nunc gratiam & beneficium ipsius imputatis vlli hominum? Nam quia de baptizatoribus gloriamini, *gratias ago Deo meo* ex hoc *quòd neminem* B *vestrum baptizaui nisi Crispum & Gaium*, qui non sunt de contentione vestra, non quòd malum sit baptizare, sed *ne quis dicat, quòd in nomine meo baptizati estis*, de quo magis gloriaremini. Non solùm non estis *in nomine meo baptizati*, sed nec in meo ministerio, & inde *gratias ago Deo meo*, qui me noluit huius occasionem esse erroris. Non *baptizaui nisi Crispum* archisynagogum *& Gaium*, qui nobiles erant, & in primis crediderunt: nec gratiam baptismi deputabant vlli hominū, sed soli Christo, & intelliguntur ex illis esse, qui superius sunt laudati. Nec solùm hos, sed *baptizaui & domum Stephanæ*, id est, familiam illius nobilis matronæ, de quibus in postremis epistolæ huius dicitur, quoniam *sunt primitiæ Achaiæ & in ministerium sanctorum ordinauerunt seipsos*. De his, inquit, certus sum, quòd eos baptizaui, sed præter hos *nescio si quem alium* ex vobis *baptizauerim*. Per quod ostendit se non esse Saluatorem. Nam si aliquos saluaret, à se iustificatos non ignoraret. Baptizasse se quosdam dicit, non tamen eo modo, quo ille consueuit baptizare, de quo dictum est, *Hic est qui baptizat in Spiritu sancto*. Baptizauit enim Paulus tanquā minister, non tanquam ipsa potestas. Baptizauit autem Christus tanquam potestas. Et potuit hanc potestatem seruo dare, sed noluit. Si enim daret hāc potestatem seruis, id est, vt ipsorum esset quod Domini erat, tot essent baptismi quot serui, vt quomodo dictum est, baptismus Iohannis, sic diceretur, baptismus Petri, baptismus Pauli, baptismus Iacobi, & cæterorum. Ergo ne tot baptismi dicerentur, quot essent serui, qui baptizabant, accepta potestate à Domino, sibi tenuit baptizandi Dominus potestatem, seruis ministerium dedit, vt in illo spes esset baptizatorum, à quo se baptizatos cognoscerent. Noluit

Ioan. 1.

ergo seruum spem ponere in seruo. Et ideo sibi C soli retinuit hanc potestatem. Quam si vellet, potuit vel alicui, vel vnicuique seruorum suorum dare, vt tanta vis esset in baptismo serui, quātam vim habet baptismus à Domino datus, sed noluit. Ideoque non differt siue bonus, siue malus, cui contingit ministerium vt baptizet: quia quisquis sit minister, Christus est Dominus qui baptizat: propter quod tantum valet baptismus per hominem contemptibilem, quantum per Apostolum datus.

Non enim misit me Christus baptizare, sed euangelizare, non in sapientia verbi, vt non euacuetur crux Christi. Verbum enim crucis pereuntibus quidem stultitia est iis autem qui salui fiunt, id est nobis, virtus Dei est. Scriptum est enim: Perdam sapientiam sapientium, & prudentiā prudentium reprobabo. Vbi sapiēs? vbi scriba? vbi conquisitor huius seculi? Nōnne stultam fecit Deus sapientiam huius mundi? Nam quia in Dei sapientia nō cognouit mundus per sapientiā Deū placuit Deo per stultitiā prædicationis saluos facere credētes.

Isaie 29. Abdiæ 1. Isaia 33.

Ideo tam paucos *baptizaui*, quia non ad hoc missus sum. *Non enim Christus*, cuius ego minister sum, *misit me baptizare, sed euangelizare*, id est, prædicare. Quoniam maius est, *euangelizare* quàm *baptizare*, quia non omnis qui baptizat, idoneus est *euangelizare*. Quia igitur & minores possunt *baptizare*, qui sapientiam & virtutem prædicandi non habent, ideo *non baptizare* missus sum, ne retardarer à prædicatione, sed Euangelij semina spargerem. Quo dicto illi humiliantur, quibus Corinthij multum dabant eò quòd ab illis baptizati fuerant, dum innotescit non magnum esse *baptizare*. Missus sum *euangelizare*, & hoc *non in sapientia verbi*, quia prædicatio Christiana non indiget pompa & cultu sermonis. Ideoque pis- D catores, homines imperiti electi sunt, qui euangelizarent, vt doctrinæ veritas ipsa se commendaret teste virtute, ne hominum versutia & calliditate humanæ sapientiæ acceptabilis videretur, non veritate, sicut disciplinæ ab hominibus inuentæ, in quibus non ratio, non virtus, sed verborum compositio quæritur. Ac per hoc gloriam suam quærit, qui fidem Christi verbis exornare studet: quia obscurat illam splendore verborum, vt non illa, sed ille laudetur. Sicut & pseudoapostoli, ne stulti viderentur prudentibus mundi, in sapientia hominum prædicabant Christum, deuitantes ea, quæ mundus in nobis stulta iudicat, vt neque incarnatum Dei Filium, & de Virgine natum docerent, neque morte eius homines saluari prædicarent, neque carnis nostræ futurā resurrectionem, quia mundanæ sapientiæ ratio iudicat hæc stulta. Hoc enim habet physicalis sapientia, quòd Deus non fiat homo, quòd inuisibilis nō fiat visibilis, quòd immortalis non fiat mortalis, quòd virgo concipere & parere non possit, quòd mori non possit autor vitæ, quòd mors vnius non possit multos viuificare, quòd mortuus nisi aperto sepulchro resurgere nequeat, quòd verum corpus humanum clausis ianuis intrare non possit in domum. Nos autem hæc omnia de Christo prædicamus. Ideo Apostolus *non in sapientia* hominum euangelizat, quæ sapientia est *verbi*, id est, locutionis ornatæ secundum dialecticam & rhetoricam. *Non* sum missus, inquit, *euangelizare in sapientia verbi*, id est, vt secundùm humanam calliditatem verbis compositis auditores ad fidem argumentando cogerem, sed simpliciter veritatem omnibus annuntiarem. Ideo *non in sapientia verbi* homi-

A hominum, *ne euacuetur crux Christi*, id est, ne vacua, ne ociosa putetur passio Christi, sed plena hominum redemptione & salute. Si enim possibilitas naturalis per liberum arbitrium sufficit tibi, quemadmodum seculi sapientes dicunt, & ad cognoscendum quomodo viuere debeat, & ad bene viuendum, ergo Christus gratis mortuus est, & crux eius ab omni vtilitate vacua est. Sed impossibile est crucem eius vacuam ac superfluam esse, quia salus humana non nisi per crucem illam poterat euenire. Ergo stulta est sapientia verbi secularis, quæ hoc ignorauit. Verè euacuaretur crux *in sapientia verbi*: quia *verbum crucis*, id est, prædicatio crucifixi Christi *est*, id est, videtur esse *stultitia pereuntibus*, id est, sapientibus mundi; quorum sapientia perit ac falsa ostenditur, & ipsi damnādi inde sunt, quia spem suæ salutis in cruce Christi non constituunt. *Stultitia* enim videtur illis, Dei Filium dicere crucifixum, & ideo sunt in perditione, quia infernæ morti non sunt erepti. Incredulis & *pereuntibus est stultitia*, sed his, *qui salui fiunt, id est nobis* credentibus, *est virtus Dei* ipsa crux. Credimus enim non infirmitatem esse crucem Christi, sed virtutem, intelligentes morté victam in cruce: cuius signum qui habét, sunt fortes, & salui fiunt, quia teneri à morte nō possunt. Non enim in verbo crucis Christi dicitur aliquid, vbi virtus & fortitudo Christi non appareat, quia moriendo mortem vicit, & diabolum, atque infernum, & peccatum, hominemq́; liberauit, & ignem portæ paradisi sanguine suo extinxit credentibus, omniaque mundi regna superauit, & regnum cœlorum aperuit. Nulla ergo
B est tanta virtus, quanta est in omnibus, quæ de Christo crucifixo dicuntur. *Non* prædico *in sapientia verbi, ne* taliter *crux euacuetur*: quæ euacuaretur, si aliquo modo præter illius sacramentum ad iustitiam vitamq́; æternam peruenire homines posse dicerentur, quia *scriptum est* in Isaia, quòd Deus perditurus esset *sapientiam* mundi. Ideo enim *non misit me* Dominus *euangelizare*, in mundana sapientia, quoniam ipse (sicut scriptura testatur) prædixerat, quòd eam non reciperet in prædicatione Euangelica, sed perderet & reprobaret de collegio prædicatorum suorum. Vnde ait: *Perdam sapientiam sapientium, & prudentiam prudentium reprobabo.* Non suam sapientiam Deus in eis perdit & reprobat, quam ipse donauit: sed quam sibi arrogant, qui non habent ipsius. Notandum enim, *sapientiam* talem esse in subtili excogitatione rerum, *prudentiam* verò in expolita ipsarum rerum explanatione. Vel *sapientiam*, qua de Deo humanis rationibus disputant, & incarnationem mortemq́; eius velut stultam contemnunt: *prudentiam* verò, quam habent in moribus, vel qua excogitant aliquid probandum. Et Deus perdidit, id est, irritam fecit, & destruxit *sapientiam sapientium*, atque reprobauit *prudentiam prudentium*, quando fecit illa, quæ illi negant posse fieri, & piscatores ad prædicandum misit. Vbi enim fecit vt Dei Filius incarnaretur de Virgine, & crucifigeretur pro humana salute, obuiauit sapientiæ *sapientium*, & destruxit eam. Et vbi illiteratos & ideotas fecit prædicatores, vt per eos simplicibus verbis ad fidem conuerteret dialecticos & rhetores, reprobauit à sua prædicatione *prudentiam prudentium*, & astutiam moresq́ue eorum reiecit. Sciendum verò, quòd hæc sententia iuxta Hebraicum sic dicitur
Isaia 29. in Isaia de populo Iudæorum: *Peribit sapientia à sapientibus eius, & intellectus prudentium abscondetur.*

C Quod completum est post aduentum Domini, quando vno eodemq́ue tempore succensa est Ierusalem, templumq́; destructum, & omnis maiorum scientia ablata. Nam quia sapientes illius populi Christum, qui est Dei sapientia, non receperunt, perijt ab eis omnis *sapientia* eorum. Et quia prudentes astutis machinationibus studuerunt contraire eidem sapientiæ Dei, inter homines corporaliter conuersanti, absconditus est ab oculis cordis eorum omnis intellectus, quem habebant in scripturis, ne scilicet Christum reperiant, qui in litera continetur. Quod & huic loco epistolæ multum congruit, quia ex illis infatuatis doctoribus Iudæorum erant pseudoapostoli, contra quos nunc Paulus agit; qui se per mundum sparserant, loquentes in sapientia mundi ad subuersionem eorum, qui nuper ad fidem venerant. Post propheticum verò testimonium subdit Apostolus: *Vbi sapiens*, &c. Ac si dicat: Ita olim prophetatū est, & nostro tempore videmus illud completum. Nam *vbi est sapiens?* id est, in qua Ecclesia de Iudæis aut gentibus aliquis rhetorum vel dialecticus est prædicator Euangelij constitutus? Si enim prædicator in Ecclesia esse voluit, sapientiam seculi abijcere oportuit. Et *vbi* est electus ad prædicandum *scriba?* id est, qui de moribus vel artibus præcepta dat aut libros componit. Et *vbi* est electus ad docendum in Ecclesia *inquisitor huius seculi?* id est, qui secreta naturæ rimatur. Scribæ sunt, naturalium & moralium librorum autores, & artium secularium scriptores, id est, de ipsis artibus præcepta dantes. Inquisitores autem *seculi*, qui constellationibus agi mundum credunt, & duodecim signis ortus & occasus fieri
D decernunt, nihil omnino sine horum motu putantes fieri posse: qui sapientia sua inquirunt & discutiunt atque inuestigant de occultis rebus ac naturis singulorum. Sapiens generale vocabulum vtriusque est. Hos reprobatos & adnihilatos esse perhibet Apostolus, non quòd doctrinam eorum ex toto improbet, in multis enim concordant sacris literis; sed quia quædam senserunt & scripserunt contraria Christianæ religioni, & maximè de cultura pluralitatis Deorum: Tales non recipit Deus, sed stultos fecit. Insultat ergo Apostolus sapientiæ & astutiæ, probatæ falsæ & reprobæ, cùm dicit: *Vbi sapiens, vbi scriba, vbi inquisitor huius seculi?* quasi dicat: Nihil valet talium astutia, & est inuectio in Iudæos & gentiles. Nam Iudæorum Scribæ & Legis Doctores, Deum Filium habere, stultum putant credi. Simili modo quotidie & gentes istud risui deputant. Sed Iudæi, quia hoc non tam apertè in lege significatum est, diffidunt. Gentiles verò, quia mundi ratio istud non recipit, nihil enim dicit posse gigni sine commixtione duorum, stultum iudicat. Sed vbi sunt, inquit, tales dogmatizatores? quasi dicat: Confusi sunt, & retrorsum pulsi, vel in nihilum redacti. *Nónne stultam fecit Deus sapientiam huius*, id est, quæ est secundùm rationes huius *mundi*, vtique *stultam fecit* eam, faciens illa, quæ dicebat non posse fieri. Et ita quæ se sapere putabat, inuenta est insipiens: Quod enim illa impossibile iudicabat, possibile declaratum est. *Stultam fecit Deus* talem *sapientiam*, quia per stultitiam dedit salutem credentibus. *Nam quia in Dei sapientia*, hoc est, in luce diuinitatis Filij Dei *mundus*, id est, quilibet mundi amator vel mundanæ sapientiæ sectator, *per* superbam seculi *sapientiam non cognouit*

A *Deum*, quoniam creatorem inuenire non potuit, multiplicibus disputationibus & solertissima inquisitione, qua peruenit ad inuestigationem creaturæ, propterea *placuit Deo saluos facere credentes per stultitiam prædicationis*, id est, per rem prædicatam, quæ stulta videtur, hoc est, per incarnationem & humilitatem Filij sui. Verbum quippe Dei, sapientia est. Sed stultitia huius sapientiæ, dicta est caro Verbi. Vt quia carnales quique per carnis suæ prudentiam pertingere non valebant ad sapientiam, *per stultitiam prædicationis*, id est, per carnem Verbi prædicatam sanarentur. Et hoc est, *quia in Dei sapientia non cognouit mundus*, &c. Ac si dicatur: Cùm Deum, qui est sapientia, nequaquam *per sapientiam* suam *mundus* inueniret, *placuit* vt Deum hominem factum per humanitatis stulta cognosceret, quatenus eius sapientia ad nostra stulta descenderet, & lucem supernæ prudentiæ luto carnis suæ illuminata, nostra cæcitas videret: sicut ille cæcus, qui luto super oculos accepto illuminatus est. *Ioan.9.*

Quoniam & Iudæi signa petunt. & Græci sapientiam quærunt: nos autem prædicamus Christum crucifixum, Iudæis quidem scandalum, gentibus autem stultitiam, ipsis autem vocatis Iudæis atque Græcis, Christum Dei virtutem & Dei sapientiam. Quia quod stultum est Dei, sapientius est hominibus: & quod infirmum est Dei, fortius est hominibus.

Ideo *mundus non cognouit per sapientiam Deum*, quia *Iudæi signa* potentiæ quærunt, consueti ab antiquo: *& Græci sapientiam*, vtrum quod prædicatur, natura patiatur: & *nos* contra *prædicamus Christum crucifixum*, quod non est *Iudæis* signum potentiæ, sed *scandalum*, quia irascuntur contra B præcones rubore sceleris sui, & gentilibus est stultitia, quoniam secundùm mundanam rationem non congruit vt Deus pro hominibus moreretur. Et hoc est: *Iudæi signa petunt*, id est, non physicas vel argumentosas rationes, sed miracula postulant: & non diffidunt posse fieri contra naturam, sed an factum sit quærunt, scientes virgam Aaron aridam germinasse & fructum attulisse, scientes Ionam post tres dies de vêtre piscis viuum exijsse, & alia multa diuinitus facta esse, & ideo signa consueuerunt petere. *Num.17. Iona 2. Matt.12.* *Græci* verò *sapientiam quærunt*: quia nolunt audire ea, quæ mundi ratione non possibilia sunt, quoniam contra naturam nihil posse fieri putant, & ideo secundũ physicas rationes diligenter inquirunt, si possit fieri quod audiunt: eam, quæ ingenio hominis sapientia videtur, inuenire cupiunt. *Iudæi & gentiles sic agunt*, sed *nos* contra *prædicamus Christum crucifixum, Iudæis quidem scandalum, gentibus autem stultitiam*: Iudæi enim turbantur, & indignantur, atq; irascuntur, dum audiunt Dei Filiũ prædicari eum, quẽ ipsi crucifixerunt. Gentiles verò stultitiam putant, immortalem potuisse mori, & eum, qui in potestate habebat persecutores vna voce prosternere, pertulisse ab illis se flagellari, conspui, teneri, spinis coronari, crucifigi. Stultũ quippe gentilibus videtur, vt pro hominibus autor vitæ moreretur, quia hoc mundanæ sapientiæ non congruit. *Christum crucifixum* pro mundi redemptione *prædicamus*, quod (vt diximus) *scandalum Iudæis* incredulis est, & stultitia Græcis. Sed *ipsis Iudæis atque Græcis*, qui hoc prius putabant *scandalum* & *stultitiam*, *vocatis*, id est, postquam sunt ad fidem vocati vel conuersi. vel *vocatis* ad vitam non communi vocatione, sed qua soli prædestinati sunt ante mundi principium vocati, *prædicamus Christum Dei virtutem*, quia mortuus vicit, *& Dei sapientiam*, qua prudenter fefellit diabolum. C *Virtutem* nunc ad signa retulit Apostolus propter Iudæos, *sapientiam* autem ad doctrinam propter Græcos, id est, gentiles. Hæc enim virtus sufficit Iudæis *signa* quærentibus, si crediderint: & hæc sapientia sufficit Græcis *sapientiam* petentibus. Credentes enim intelligent hæc *signa* virtutis in Christo, quòd mors eius mortem nostram destruxit, & mortuus ipse vitam nobis dedit æternam. Græci quoque, si crediderint, in eo videbunt magna sapientiæ documenta, & suam secularem sapientiam intelligent esse stultitiam. Videbunt enim quàm prouido & sapienti consilio nos, qui per superbiam cecideramus, ipse per humilitatem suam erexit. Ob hoc etiam vocatur Christus Dei virtus, quia per ipsum omnia fecit Deus: & Dei sapientia, quia per ipsum cognitus est Deus. Vnde & apparet idem Filius coæternus & coæqualis Patri. Cùm enim ipse Filius sit Dei virtus, & Dei sapientia, si aliquando fuit Deus sine Filio, fuit sine virtute & sapientia, id est, fuit infirmus & insipiens. Item si quis dicat quòd Dei virtus sit minor illo, aut eius sapientia minor illo, magnam Deo contumeliam ingerit, cùm nec quilibet homo potens id sibi dici æquanimiter ferret. Nec mirum, si Christus crucifixus, est credentibus Dei virtus & Dei sapientia, *quia quod stultum est Dei*, id est, humilitas & passio *sapientius est hominibus*, id est, quàm homines possint videre & esse, *& quod infirmum est Dei*, id est, incarnatio, *fortius est hominibus*: quia victus vicit mortem, quam nullus gigas euasit. Quia nos cùm ad diuinam sapientiam venimus, sapienter facimus: ipsa cùm ad nos venit, ab hominibus superbis, quasi stultè fecisse reputata est. Et nos cũ ad illam venimus, conualescimus, ipsa cùm ad nos D venit, quasi infirma existimata est. Serpentis sapientia decepti sumus, Dei stultitia liberamur. *Genes.3.* Sed sicut illa vocatur sapientia, erat autẽ stultitia contemnentibus Deum; sic ista, quæ vocatur stultitia, sapientia est vincentibus diabolũ. Nõ enim verè stultitia est, sed ab hominibus, dum rationi mundanæ non conuenit, putatur stultitia, cùm sit ratio spiritalis. Nam hæc stultitia superat omnes sapientes, quia salutem humano generi sapienter reddit, quam nullus sapiẽtium inuenire sciebat. Hæc, inquam, stultitia omnem hominũ sapientiam supergreditur: quia qui sapientia sua liberari non poterant, per crucis mysterium saluantur. Sed & *infirmum Dei* non est *infirmum*, quia infirmitas Christi magna victoria est. Vicit enim fortem armatum, qui vicerat omnes, & ideo fortior est hæc infirmitas Dei cunctis hominibus: quia superauit illum, qui cunctos superauerat, & mortem, quam nec gigantes euadere potuerunt, crucifixi infirmitas vicit. *Luc.11.*

Videte enim vocationem vestram fratres, quia non multi sapientes secundùm carnem, non multi potentes, non multi nobiles: sed multa sunt mundi, elegit Deus, vt confundat sapientes: & infirma mundi elegit Deus, vt confundat fortia: & ignobilia mundi, & contemptibilia elegit Deus, & ea quæ non sunt, vt ea quæ sunt destrueret, vt non glorietur omnis caro in conspectu eius. Ex ipso autem vos estis in Christo Iesu, qui factus est nobis sapientia à Deo & iustitia & sanctificatio & redemptio, vt quemadmodum scriptum est, Qui gloriatur, in Domino glorietur. *Ierem.9. 2. Cor.10.*

Verè *stultum & infirmum Dei*, *est sapientius & fortius hominibus*: quia in vobis potestis hęc experiri, insipientes enim & infirmos vos vocauerunt. Nã *videte vocationem vestram fratres*. i. videte, per quos voca-

A vocati estis, *quia non multi* ex illis sunt *sapientes secundum carnem*, id est, secundum humanam sapientiam, *non multi potentes* secundum seculi potentiam, *non multi nobiles* secundum carnis nobilitatem. Et primò nulli ex vocationibus fuerunt tales. *Non multi* forsitan propter se dicit, qui solus inter Apostolos secularium literarũ peritus, terrenarum opum diues, Romanæ dignitatis parentela conspicuus fuit, qui tamen hæc nihili pẽdit, nec vsus est eis. Erant iam & aliqui alij prædicatores sancti ex illis, qui fuerant *sapientes secundum carnem*, & *potentes*, & *nobiles*, sicut Dionysius Areopagita, & alij. Vel ita: *Videte vocationem vestrã*, id est, in vobis ipsis probate quód dico, quia *non multi* ex vobis *sapientes secundum carnem* vocati sunt ad fidem, sed potius pauci *sapientes* crediderunt. Per superbiam enim sapientiæ secularis, multi sapientiæ Dei contempserunt esse subiecti. Vix enim istiusmodi homines ad fidem possunt adduci. Nec *multi potentes* in hoc seculo, vel *nobiles* inter vos, ad Christum sunt vocati. Difficile enim *potentes* & *nobiles* ac diuites, & multò his difficilius eloquentes, credunt Deo. Obcæcatur enim mens eorum diuitijs & opibus, atque luxuria vel superbia: & circundati vitijs, non possunt videre virtutes: simplicitatemque Scripturæ sanctæ non ex maiestate sensuum, sed ex vilitate verborum iudicant. *Non multi* tales vocati sunt, *sed quæ stulta sunt mundi*, id est, ignaros homines mundanæ sapientiæ, *elegit Deus*, vt per eorum doctrinam *confundat*, id est, erubescere faciat, & ad insipientiam redigat *sapientes* seculi. Confunduntur enim sapientes, dum ea, quæ ipsi negant, vident multos confiteri, id est, partum Virginis,
B & crucem Filij Dei, & resurrectionem à mortuis, cæteraque similia. *Stulta mundi elegit Deus*, id est, ineruditos liberalibus disciplinis, & omnino (quantum ad seculi doctrinas pertinet) impolitos, non peritos grammaticæ, non armatos dialectica, piscatores fecit suos prędicatores, vt videlicet cunctis in eis ostenderet, quòd ad vitam credentes populos, non sermo, sed causa suaderet. *Et infirma mundi*, id est, pauperes & impotentes *elegit Deus, vt* per eorum virtutem *confundat fortia*, id est, superet & erubescere faciat potentes. Nam dum elati diuites nouas virtutes in humilibus peccatoribus aspicerent, eorum, quorum prius contemnebant vitam, postmodum obstupuęre miraculis. Vnde mox pauidi ad sua corda redeuntes, extimuerunt sanctitatem in miraculis, quam despexerant in præceptis. Per *infirma* ergo confusa sunt *fortia*, quia dum in veneratione vita surgit humilium, elatio cecidit superborũ. *Et ignobilia mundi, & contemptibilia*, id est, homines in hoc mundo plebeios & abiectos *elegit Deus*, *& ea quæ non sunt*, id est, non computantur, scilicet illos homines, qui nihil esse videbantur, *vt ea quæ sunt*, id est, magna putabantur, *destrueret*, id est, vincendo humiliaret. *Elegit* ergo indoctos, infirmos, ignobiles & pauperes: non quia reliquit sapientes, firmos, nobiles & diuites: sed si ipsos primos elegisset, merito sapientię suæ vel potentiæ, seu natalium & diuitiarum suarum sibi eligi viderentur: atque inflati de his rebus, salutem humilitatis non reciperent. Si enim primò *sapientes* elegisset, doctrinæ eorum merito elegisse illos putaretur, & ita illorum scientia laudaretur, & laus Christi gratiæ minueretur. Si *potentes* elegisset, videretur eos merito dignitatis eorum elegisse, & similiter diuites merito diuitiarum. Et ideo istos, qui de semetipsis in semetipsis pote-

C rant gloriari, non quidem omisit nec contempsit, sed aliquantulum distulit: & illos primò eligere maluit, qui nihil in seipsis habebant vnde gloriari possent. Quia nimirum ad prædicandum tales venire debuerunt, qui de laude propria nihil haberent, vt tanto solius veritatis cognosceretur esse quod agerent, quanto & apertè cernerentur, quia ad hoc agendum per se idonei non fuissent. Tales ergo primitus elegit, vt per eos humiliaret cæteros, & ad fidem adduceret, *vt non glorietur omnis caro*, id est, omnis homo *in conspectu eius*, id est, coram ipso, vel *non glorietur omnis caro in conspectu eius*, id est, in se nullus glorietur cum conspiciens. *Non glorietur* vtique de meritis suis. Non enim gloriantur iniusti, qui non habent vnde glorientur: nec iusti, quia ex ipso habent vnde gloriari debeant: nec habent gloriam suam, nisi ipsum cui dicunt, *Gloria mea, & exaltans caput meum.* Psalm. 3. Ac per hoc ad omnem hominem pertinet, siue iustum, siue iniustum, quod nunc dictum est, *vt non glorietur omnis caro in conspectu eius*, scilicet neque de meritis, neque de sapientia, neque de potentia, neque de nobilitate, nec de diuitijs aut alia re propria quisquam glorietur. Nullus ex se potest gloriari, sed vos in Deo gloriamini, quia *ex ipso* Deo, id est, ex ipsius dono *vos estis in Christo Iesu*, non ex vobis. Ex eius gratia processit vt sitis *in Christo*, non ex vestris meritis, quia eius propositum fuit, vt essetis membra Christi. Si ergò *ex ipso estis*, nolite illos admirari, quos ipse non elegit. *In Christo estis, qui factus est vobis sapientia*, vt eius participatione sapientes efficeremur, percipientes ab eo sensum prudentiæ, *& factus est nobis iustitia*, vt nos eius participatione iustificaremur per opera virtutum. *& sanctificatio*, vt nos sanctificaret in baptismo, faciens immunes à peccato. *& redemptio*, vt nos redimeret, pro nobis seipsum dando. *Sapientia* ergo *nobis factus est*, id est, illuminans nos ad veritatem & Dei cognitionem: & quia prius iustificat bona operatione, per hoc *iustitia*, quia prius emundat in baptismate: & hoc, quia prius redemit sua passione. Ipse, qui in seipso est æterna & incommutabilis sapientia, etiam *nobis* fit *sapientia*, cùm nos eius participatione efficimur vtcunque sapientes ad rectè sapiendum. Ita ipse cùm in se sit ipsa Iustitia, quæ viuit in seipsa & incommutabiliter viuit, etiam *nobis* fit *iustitia*, cùm nos ei cohærentes iustè viuimus: & tanto magis minúsue iusti sumus, quanto illi magis minúsue cohæremus. Similiter cùm ipse sit in seipso æterna sanctitas, etiam *nobis* fit *sanctificatio*, cùm nos sanctificat sui participatione. *Factus est* ergo *nobis à Deo sapientia & iustitia & sanctificatio*, quia nos ad illum cõuertimur temporaliter, id est, ex aliquo tempore, vt cum illo maneamus in æternum, & ipso ex quodam tempore. *Verbum caro factum est, & habitauit in nobis.* Ioan. 1. Hæc omnia *nobis à Deo factus est*, *vt qui gloriatur*, non in se, sed *in Domino glorietur*, sicut *scriptum est* in Ieremia: *Non glorietur sapiens in sapientia sua, & non glorietur fortis in fortitudine sua,* Iere. 9. *& non glorietur diues in diuitijs suis: sed in hoc glorietur qui gloriatur, scire & nosse me, quia ego sum Dominus, qui facio misericordiam & iudicium & iustitiam in terra.* Videte quemadmodum nobis abstulit gloriam, vt daret gloriam: abstulit nostram, vt daret suam: abstulit inanem, vt daret plenam: abstulit nutantem, vt daret solidam. Quantò enim gloria nostra fortior & firmior quæ in Deo est, quàm quæ in nobis? *Non ergo glorietur* quisquam *in sapientia sua*, vel *in fortitudine*, vel *in diui-*
D

A *tijs*, aut huiusmodi rebus: *sed si gloriari voluerit, glorietur in Domino, qui facit misericordiam & iudicium, & iustitiam.* Ille enim *in solo Domino* gloriatur, qui cognoscit non suum, sed illius esse, non solùm vt sit, sed etiam vt non nisi ab illo bene sit sibi, à quo habet vt sit: & qui in omnibus quæ facit, non suam, sed Domini gloriam quærit. Et ideo gloriandum est *in Domino*, quia non poterit confundi qui gloriatur in eo: cōfundetur autem, qui gloriatur in hoc seculo, vel in seipso.

CAPVT II.

Et ego cùm venissem ad vos fratres, veni non in sublimitate sermonis aut sapientiæ, annuntians vobis testimonium Christi: non enim iudicaui scire me aliquid inter vos, nisi Iesum Christum, & hunc crucifixum. Et ego in infirmitate & timore & tremore multo fui apud vos, & sermo meus & prædicatio mea non in persuasibilibus humanæ sapientiæ verbis, sed in ostensione spiritus & virtutis, vt fides vestra non sit in sapientia hominum, sed in virtute Dei.

Dixi superius, quia infirmos & stultos prædicatores *elegit Deus. Et ego* quoque talis apparui vobis, quia veniens ad vos, *veni non in sublimitate sermonis*, id est, non in rhetoricis & dialecticis disputationibus, vt artificiosè & compositè prædicarem vobis secundùm logicam, nec *in sublimitate sapientiæ*, id est, humanarum rationum, secundùm physicam, quod laudatis in pseudoapostolis, qui per eloquentiam suam commendant prauam doctrinam suam, & per sapientiam mundi euacuant crucem Christi. *Non in sublimitate sermonis aut sapientiæ veni*, sed potius in humilitate: quia qui minus capacibus sublimiora loquitur, non illo-
B rum vtilitatem, sed sui ostentationem facit. *Veni annuntians vobis testimonium Christi*, id est, quod de eius incarnatione, passione, & resurrectione testati sunt Prophetæ, vel quod ipse de semetipso moriendo & resurgendo testatus est, aut quod nos Apostoli testamur de illo. *Veni*, inquā, *non in sublimitate* secularis eloquentiæ vel *sapientiæ*, quia nec *in sublimitate* illius, quæ de Deo est. Et hoc feci ex iudicio. *non enim iudicaui me aliquid scire inter vos*, qui minus capaces vos videbam, *nisi Iesum Christum, & hunc crucifixum*, id est, nisi Saluatorem regem, & hoc per crucifixionem. quod est dicere: Quia vos capere diuinitatis eius mysteria non posse pensaui, sola vobis infirma humanitatis eius locutus sum: hoc enim inter illos Apostolus nesciebat, quod ipsi per illum scire nō poterant: & hoc solum se scire dicebat, quod eos per illum scire oportebat. Eo autem genere locutionis nescire quisque dicitur quod occultat, quomodo dicitur fossa cæca, quæ occulta est. In Christo autem crucifixo non parua scientia est, sed multa in eo discuntur: & maximè, quòd *vetus homo noster simul crucifixus est, vt euacuetur corpus peccati, & vltra non seruiamus peccato.* Nam ad eius crucem pertinet, quòd etiam nos in eius corpore crucifigimur mundo, vbi intelligitur omnis coercitio malarum concupiscentiarum. Ac per hoc fieri non potest, vt eis, qui in cruce Christi informantur, furta, adulteria, vel alia crimina permittantur. Omnia enim vitia carnis ac spiritus mortificat crux Christi, vt viuere faciat in virtutibus: quia ipse pro peccatis nostris crucifixus est, vt nos redimeret ab omni iniquitate, & cruciatibus æternis saluaret. Hæc & alia multa discuntur in Christo crucifixo. Ita humilia & infirma vobis prædicaui. *Et ego* humilis & infirmus fui, quia *apud vos fui in infirmitate*, id est, quasi nullius esse- C
sem virtutis, aut potentiæ, vel *in infirmitate*, id est, in tribulatione, *& timore*, id est, anxietate animi, *& tremore* corporis, propter afflictiones pœnarum. Christum enim in stultitia humanæ sapientiæ prædicans, odium mihi Iudæorum atque gentilium & persecutiones prouocabam, quasi rem vanam annuntians, & Deum mortuum prædicans: & dum ita conuersarer vobiscum, *sermo meus* de moribus, *& prædicatio mea* de Christo, vel *sermo* priuatim coram paucis, *& prædicatio* publicè coram omnibus, *non fuit in persuasibilibus verbis humanæ sapientiæ*, id est, *in verbis*, quę per humanam sapientiam suaderent credere quod dicebam, *sed* fuit *in ostensione spiritus & virtutis*, id est, in eo, quòd ostendebam me habere Spiritum sanctum, religiosè viuendo, & prophetando, & per manuum impositionem ipsum alijs impetrando, & ostendebam me habere virtutem, miracula faciendo. Ideo sic feci, *vt fides vestra non sit fundata in sapientia hominum, sed in virtute Dei*, id est, secundùm humanam sapientiam non quærat rationes eorum, quæ debet credere, sed omnia imputet virtuti diuinæ possibilia, sciens Deo nihil esse impossibile.

Sapientiam autem loquimur inter perfectos. Sapientiam vero non huius seculi. neque principum huius seculi, qui destruuntur. sed loquimur Dei sapientiam in mysterio, quæ abscondita est, quam prædestinauit Deus ante secula in gloriam nostram, quam nemo principum huius seculi cognouit. Si enim cognouissent, nunquam Dominum gloriæ crucifixissent. Sed sicut scriptum est: Quod oculus non vidit, nec auris audiuit, nec in cor ho- Isaiæ 64.
minis ascendit, quæ præparauit Deus ijs, qui diligunt illum. Nobis autem reuelauit DEVS per spiritum suum. D

Quia supra dixerat, *veni non in sublimitate sermonis aut sapientiæ*, ne cui stultitus videretur, & in prædicatione sua nihil *sapientiæ* continere, ostendit quòd ipse, qui simpliciter illis est locutus, alijs eructat profunda *sapientiæ*. *Inter vos*, inquit, simpliciter locuti sumus, sed *inter perfectos* non cognitores, quibus opus non est vt loquamur, sed auditores iam capaces, *loquimur sapientiam*, id est, de secretis Dei. ac si diceret: Et nos habemus *sapientiam*, sed vos eam capere non potestis, quia & adhuc lacte nutrimini, atque parui in sensu comprobamini. Sed *inter perfectos* eam *loquimur*, id est, inter eos, qui crucem Christi virtutis testimonio *sapientiā* fatentur. Omnes enim perfecti viri intelligūt esse summā *sapientiā*, quod vos putatis abiectionē, videlicet quod Deus homo factus est, quòd esurijt, quòd fatigatus, quod crucifixus est. Hæc enim omnia inter excæcatos prædicata, videntur esse stultitia: sed *inter perfectos*, lumen cordis habentes, est summa sapientia. *Loquimur sapientiam*, sed *sapientiam non huius seculi*, id est, non humanis rationibus constantem, *non huius seculi*, sed futuri: *neque principum huius seculi*, id est, regum & Philosophorum, qui in hoc seculo primatum sapientiæ tenere videbantur. *Qui* principes *destruuntur*, id est, sapientia eorum dissipatur, quia Christianitas errores, quos illi inseruerunt, excidit, id est, idololatriam, auaritiam, & cætera vitia. *Non illorum sapientiam loquimur sed* potius *Dei sapientiam*, de redemptione hominis per incarnationem & passionem Vnigeniti eius. *loquimur* eam *in mysterio*, id est, in occulto sensu propheticorum dictorum vel operum referamus, vt in immolatione Isaac, vel in victoria Da- Gen. 22.
uid de Philistæo. *Quæ* sapientia *abscondita est* a 1. Reg. 17.

sapi-

A sapientibus & prudentibus seculi, & ideo stultitia putatur ab eis, quia nesciunt illam. *Abscondita est*, dum non in verbis sed in virtute est: non humana ratione possibilis, sed spirituali efficacia credibilis. Vel *loquimur* eam *in mysterio*, id est, in occulto Sacramentorum, quod nequit intueri oculus rationis nostræ sine laboris inuestigationis & illuminatione Spiritus sancti, quæ abscondita est in corde Patris, quia *Verbum erat apud Deum*. (Ioan. 1.) *quam* sapientiam, quæ est Verbum Patris, *prædestinauit Deus*, secundùm futuram eius humanitatem, hoc est, præordinauit *ante secula*, id est, antequam mundus esset, vt Vnigenitus suus in plenitudine temporis homo fieret, & crucifigeretur, ac resurgeret, *in gloriam nostram*, qui credimus; (Galat. 4.) sicut & in confusionem illorum, qui non credunt, & crucem eius stultitiam putant. *Quam* sapientiam diuinitatis eius *nemo principum huius seculi cognouit* à Deo absconditam esse, id est, nemo superborum Philosophorum, aut Legis doctorum, aut seculi potentum eam cognouerat quando hæc loquebatur Apostolus. Vel *sapientiam* dominicæ incarnationis & passionis *prædestinauit Deus in gloriam nostram*, vt scilicet humanitas & mors eius fieret nobis gloria sempiterna, *quam sapientiam nemo principum huius seculi*, id est, nullus malignorum spirituum cognouit, quia nunquam aliquis illorum intellexit, quòd per passionem eius redimendum esset genus humanum. Inde apparet, quòd non cognouerunt, quia *si cognouissent* dæmones illam passionis eius sapientiam valere ad redemptionem humani generis, *nunquam crucifixissent*, id est, *nunquam* crucifigi fecissent *Dominum gloriæ*, id est, *nunquam* suggessisset diabolus illum crucifigi, per quem ius

B suum perderet. Sed nec homines eum *crucifixissent, si* Deum *gloriæ* illum esse *cognouissent*, qui in forma serui crucifixus, tamen Dominus gloriæ crucifixus est. Talis enim erat illa susceptio, quæ DEVM hominem faceret, & hominem DEVM. Quod tamen propter quid & secundùm quid dicatur, adiuuante Domino prudens & diligens & peus lector intelligit. Quia rectè dicitur & Deus crucifixus, non ex virtute diuinitatis, sed ex infirmitate carnis: vna est enim persona DEVS & homo. Quem qui crucifixerunt, ignorauerunt: fideles autem cognouerunt eum. Non nouerunt eum, *sed* contigit ex hoc fieri, *sicut* in Isaia (Isaia 64.) *scriptum est, quòd oculus non vidit, nec auris audiuit, nec in cor hominis ascendit. quæ præparauit Deus* diligentibus se, sed *nobis reuelauit* ea per spiritum suum. Sicut enim illa carnales homines iuxta prophetiam latent, sed tamen *nobis* spiritualibus reuelata sunt *per spiritum* Dei: sic sapientia diuinæ incarnationis, & nostræ per eius mortem redemptionis, latuit infideles, sed manifestata est fidelibus. Ea, *quæ Deus* in regno cœlorum *præparauit* his, *qui* puro corde *diligunt* eum, tanta sunt & tam præclara, atque tam spiritualia, *quòd oculus non vidit*, quanta vel qualia sunt: *nec auris audiuit, nec in cor hominis ascendit. Oculus non vidit*, quia non est color: *auris non audiuit*, quia non est sonus, *in cor hominis non ascendit*, quia non est terrena cogitatio. Quod enim *in cor hominis ascendit*, infra cor hominis erat. Ideo *in cor ascendit*, quia supra illud est cor, quo ascendit. Præmium verò, quod in cœlo seruatur electis, *non ascendit in cor hominis*, sed *ascendit* ad illud *cor hominis*. *Oculus non vidit* illud corporeo visu, *nec auris audiuit* corporeo auditu, *nec in cor hominis ascendit*, id est, nec cognosci potuit ratione eius qui carnalis est, non spiritualis.

C Nam in eo quòd dicitur, *in cor hominis* non *ascendit*, intelligi potest quod non sit homo, sed supra hominem, *in cor* eius *ascendit*. Res namque dicitur ascendere *in cor*, quando intrat vt prudenter intelligatur, & bene intellecta placeat. Notandum verò, quòd hæc sententia non eisdem verbis, sed eadem sensuum veritate legitur in Propheta. Sic nanque ibi scriptum est: *A seculo non* (Isaia 64.) *audierunt, neque auribus perceperunt: oculus non vidit Deus absque te, quæ præparasti expectantibus te*. Tamen Propheta & Apostolus dicit similiter, *oculus non vidit*. Sed quod Apostolus ait, *nec auris audiuit*: hoc Propheta, nec *auribus perceperunt*. Et quod Apostolus, *nec in cor hominis ascendit*: hoc Propheta, *non audierunt*, id est, non intellexerunt. Quodque posuit Apostolus, his *qui diligunt eum*: hoc Propheta dixerat, *expectantibus te*. Sed sicut præmisimus, idem sensus est in Apostolo, qui & in Propheta. Homines enim *à seculo non audierunt*, hoc est, non intellexerunt præmia iustorum, quia *in cor hominis non ascendit* quanta sint, id est, cogitatio humana non comprehendit ea. *Neque auribus perceperunt*, quia *auris* humana non *audiuit* ea loquente aliquo, & *oculus* non *vidit* ea, quoniam quæ promittuntur in futuro, non cernuntur in præsenti. *Spes* enim *quæ videtur, non est spes*, sed iam certa promissio. (Rom. 8.) Sic fuerunt illa *à seculo* hominibus ignota, sed *nobis*, qui supra homines sumus, *reuelauit* ea *Deus*, non per industriam ingenij nostri, sed per *spiritum suum*, quo mentem nostram illuminauit, vt intelligeremus illa ineffabilia bona, *quæ* ipse suis amatoribus *præparauit*. Quæ illi tunc habebunt, quando erit *Deus omnia in omnibus*. (1. Cor. 5.) *Deus* ergo est *omnia* illa bona, *quæ* ipse *præparauit* diligentibus vel *expectantibus se*.

D *Spiritus enim omnia scrutatur, etiam profunda Dei. Quis enim hominum scit quæ sunt hominis, nisi spiritus hominis qui in ipso est? Ita & quæ Dei sunt, nemo cognouit, nisi Spiritus Dei.*

Hæc nobis per Spiritum sunt reuelata, nec mirum, quia *Spiritus scrutatur omnia, etiam profunda Dei*, id est, quæ in Deo latent, longè remota à creaturarum cognitione. *Scrutatur*, non vtique vt quod nescit inueniat, sed quia nihil relinquit omnino quod nesciat: *profunda Dei scrutatur*, quia eius secreta & arcana nouit, ac per hoc Deus esse manifestatur, qui omnia Dei occulta scire ostenditur. Scrutari *omnia* perhibetur, quia in nobis manens, facit vt nos ea scrutemur. Et quod nos dono ipsius facimus, ipse dicitur facere, quia sine illo nos non possumus facere. Verè ipse Dei Spiritus occulta discrutatur, sicut & spiritus hominis occulta hominis. Nam *quis hominum scit ea quæ sunt* occulta *hominis, nisi spiritus* ipsius *hominis qui est in ipso?* Vnusquisque enim homo habet in se proprium spiritum. Animus enim cuiusque, proprius eius est spiritus. Et ea *quæ sunt hominis*, nemo nouit *nisi spiritus* eius. Non enim noui quid cogites, aut tu quid cogitem. Ipsa enim sunt propria nostra, quæ in animo cogitamus. Et cogitationum vniuscuiusque hominis, ipsius spiritus testis est. Alius nescit quid in illo agatur, sed spiritus eius nouit. *Ita & quæ Dei sunt* occulta, *nemo cognouit nisi spiritus Dei*. Non tamen sapientia Dei excluditur, quæ Filius est, ab hac secretorum notitia, quoniam Spiritus accipit à Filio omnia, sicut ipse discipulis ait: *Omnia quæcunque habet Pater, mea sunt. Propterea dixi, quia de meo accipiet, & annuntiabit vobis.* (Ioan. 16.) Et nos accepto Spiritu Dei discimus & quid agatur in Deo, quia cùm per eius

Spiritum

A siue tardè venero, *Deus pacis sit cum omnibus vobis, Amen*: qui vos omnes in pace custodiat, id est, Christus, qui se vsque in finem seculi cum suis futurum promisit. Pulchrè autem in pace finiuit, duobus populis in concordiam reuocatis, ostendens, quia non nisi in pacificis Deus pacis inhabitat. Ex hoc autem loco incipit multos proponere, quibus Romani debeant credere. Nam subdit:

CAPVT XVI.

COmmendo autem vobis sororem nostram Phœben, quæ est in ministerio Ecclesiæ, quæ est Cenchreis, vt eam suscipiatis dignè in Domino sanctis, & assistatis ei in quocunque negotio vestri indiguerit. Etenim ipsa quoque astitit multis & mihi ipsi.

Cenchreæ dicitur locus Corintho vicinus, id est, portus Corinthi. Phœbi autem & nobilissima & ditissima mulier erat, quæ Ecclesiam in loco Cenchreis sua substantia sustentabat. Et tunc temporis pro aliquo negotio Romam profecta est, & ideo eam Romanis commendat Apostolus, vt suscipiant *eam dignè sanctis*, vt dignum est sanctos suscipi, & per eam fortasse misit hanc epistolam. Docet etiam fœminas locus iste Apostolica autoritate in ministerio Ecclesiæ constitui, in quo posita m *Phœben* Apostolus nunc magna laude commendat, enumerans etiam gesta eius præclara, & dicens, quia in tantum omnibus *astitit*, & in necessitatibus præsto fuit, vt etiam *mihi ipsi* in necessitatibus meis Apostolicis deuotione mentis astiterit. Ostendit etiam, quia hi, qui bono operi in Ecclesijs dant operam, vicem recipere debent à fratribus & honorem, vt in quibuscunque

B necesse fuerit, siue spiritalibus, siue etiam carnalibus officijs, adiuuentur: & honorificè habeantur.

Salutate Priscam & Aquilam adiutores meos in Christo Iesu (qui pro anima mea suas ceruices supposuerunt, quibus non solus ego gratias ago, sed & cunctæ Ecclesiæ Gentium,) & domesticam eorum Ecclesiam.

Prisca, quæ in Actibus Apostolorum Priscilla

Actu. 18. nominatur, vxor erat Aquilæ. De his enim dicit Lucas: *Egressus ab Athenis Paulus venit Corinthum. Et inuenit quendam Iudæum nomine Aquilam, Ponticum genere, qui nuper venerat ab Italia, & Priscillam vxorem eius, eò quòd præcepisset Claudius discedere omnes Iudæos à Roma, accessit ad eos. Et quia eiusdem erat artis manebat apud eos, & operabatur. Erant autem scenofactoriæ artis*, id est, artifices tabernaculorum, videlicet sutores. Creditur autem quòd quia illo tempore pulsis ex vrbe Iudæis per præceptum Cæsaris Corinthum venerant, rursum mitigata principis seuitia, Romam regressi essent, quando Paulus hanc misit epistolam. Hi ergo *adiutores* eius *in Christo*, id est, in Christi prædicatione, quia rectè crediderant, & Apostolici laboris se socios fecerant, vt & ipsi hortarentur cæteros ad fidem rectam. denique Apollo, quanuis exercitatus esset in scripturis, ab his tamen in via Domini diligentius est instructus. Quos & apparet Iudæorum insidijs, Paulo periclitante, semetipsos subiecisse, vt ille liber abscederet. Et hanc eorum laudem ipse non silet, sed omnibus eam Ecclesijs admirandam tradit. *Supposuerunt*, inquit, *pro anima mea ceruices suas, quibus non solus ego gratias ago, sed & cunctæ Ecclesiæ Gentium*. Merito enim *gentium Ecclesiæ* his *gratias* agebant, qui seipsos morti obtulerant, vt doctor gentium liber euaderet, & ad opus prædicationis

C excurreret. Vnde Romani eis obedire debent, quia pro exhortatione ad confirmationem eorum Romam reuersi sunt. Hos, inquit, *salutate, & domesticam eorum Ecclesiam*, id est, familiam ipsorum, qui in sanctitatem eorum imitatur.

Salutate Epænetum dilectum mihi, qui est primitiuus Ecclesiæ Asiæ in Christo Iesu.

Iste primus omnium ex Asia credidisse intelligitur, & ad Romanorum confirmationem venisse Romam. Sic & alij, quos salutat Apostolus, intelliguntur illuc venisse pro fratrum ædificatione.

Salutate Mariam, quæ multum laborauit in vobis.

Et hæc pro vtilitate Ecclesiæ non exiguum, sed multum & magnum laborem instituit.

Salutate Andronicum & Iuniam cognatos & concaptiuos meos, qui sunt nobiles in Apostolis, qui & ante me fuerunt in Christo Iesu.

Hi secundùm carnem cognati fuerunt Pauli, & cum eo causa fidei captiuitatem pertulerunt. De quibus & hoc fortasse potest intelligi, quòd ex septuaginta duobus discipulis Domini fuerint, qui & Apostoli iure nominantur. Ideo *nobiles* dicuntur *in Apostolis*, id est, in illis septuaginta duobus, *qui & ante* Paulum *fuerunt in Christo*, id est, in Christi fide. Vel ipsi duo fuerunt ante eum *in Christo*, quia secuti sunt priores Apostolos, & ideo *nobiles in Apostolis* dicuntur, id est, inter prædicatores, qui discipuli erant Apostolorũ.

Salutate Ampliatum dilectissimum mihi in Domino.

Quanuis nihil egregium præ cæteris huic videatur ascribi, tamen hoc ipsum quod dilectissimus est Apostolo, manifestat eum laudabilem & salutatione dignum esse.

Salutate Vrbanum adiutorem nostrum in Christo Iesu, & Stachyn dilectum meum. D

Et istos salutatione dignos cæteris coniungit, sed *Vrbanum* in laude præfert. Illum enim *adiutorem* Apostolorum *in Christo*, id est, participem Apostolici operis: *Stachyn* verò *dilectum* suum, id est, amicum proprium, etsi non *adiutorem*, dicit.

Salutate Apellen probum in Christo.

Hic etsi non specialis amicus erat Apostoli vel particeps Apostolici operis, tamen per tentationes inuentus est fidelis, *in Christo*. Intelligitur enim per multas tribulationes patienter & fortiter sustentatas transisse, & ideo probus ab Apostolo pronunciari, iuxta quod superius ait, quia *tribulatio patientiam operatur, patientia autem probationem*. Rom. 5. Iac. 1.

Salutate eos, qui sunt ex Aristobuli domo.

Aristobulus fuisse congregator fratrum in Christo intelligitur. Cuius factum sic probat Apostolus, vt eos, quos ille congregabat, dignos salutatione sua designaret.

Salutate Herodionem cognatum meum.

Hic tantùm cognatus Apostoli dicitur: nullum eius euidenter meritum ostenditur, nisi quòd religiosus in Christo fuisse declaratur, cùm ab Apostolo salutatur.

Salutate eos qui sunt ex Narcissi domo, qui sunt in Domino.

Narcissus dicitur fuisse presbyter, qui peregrinando confirmabat fratres exhortationibus. Et quia præsens tunc non erat, suos Apostolus salutat. Quia verò non omnium illorum merita nouerat, discernit *qui sunt in Domino*, id est, *eos*, qui digni sunt salutatione mea propter meritum quod habent *in Domino*.

Salutate Tryphænam & Tryphosam, quæ laborant in Domino.

Labor

A Labor istarum non pro hoc mundo fiebat, nec pro vita præsenti, sed pro spe quam habebant in Domino. Intelliguntur autem in ministerio sanctorum laborasse.

Salutate Persidem charißimam, quæ multum laborauit in Domino.

Hæc longè præfertur istis duabus, quia & charissima dicitur, & non solùm laborasse, sed & multum laborasse in Domino asseritur.

Salutate Rufum electum in Domino, & matrem eius & meam.

Matth. 20. Hunc (credo) sciebat Apostolus esse de numero non multorum, qui *vocati* sunt, sed paucorum qui *electi* sunt. Vel electus, id est, promotus erat ad Ecclesiasticas res agendas, vt in aliquo gradu honoris præesset. Cuius & mater tantum meritum habuit, vt etiam Apostolus suam hanc nominauerit matrem, vnumque cum eo partitus sit

Ioan. 19. matris affectum, sicut Ioannes cum Christo. Eadem enim fœmina & Rufi mater erat secundùm carnem, & Pauli secundùm charitatem ac beneficentiam. Vel fortasse carnalis mater Apostoli erat tunc Romæ degens cum ista.

Salutate Asyncritum Phlegontem, Hermam, Patrobam, Hermen, & qui cum eis sunt fratres.

Isti, quos nominat, intelliguntur simul habitasse, & in Christiana amicitia vnanimes fuisse; atque famosi in religione, & secum alios fratres habuisse, qui non tanti meriti erant vel tantæ famę. Puto autem quòd Hermas iste scriptor sit libelli illius, qui Pastoris appellatur.

Salutate Philologum, & Iuliam, Nereum, & sororem eius, & Olympiadem, & omnes qui cum eis sunt, sanctos.

B Et hi simul vnanimes erant, & qui nominatim exprimuntur, maiores fuisse designantur. Omnes autem, quos hucusque salutauit, intelliguntur præclari fuisse fide & meritis, vt eos iure deberent honorare Romani, & credere verbis eorum.

Salutate inuicem in osculo sancto.

Vos ipsos *inuicem salutate in osculo*, non ficto, non subdolo, non libidinoso, sed *sancto*, religioso, & casto. *In osculo sancto*, id est, in pace Christi vos salutate, vt non simulata, vel carnalia, sed religiosa sint oscula vestra. Ex hoc præcepto & alijs similibus, mos Ecclesiæ traditus est, vt post orationem osculo se inuicem suscipiant fratres.

Salutant vos omnes Ecclesiæ Christi.

Psalm. 25. Per hoc dictum intelligitur Ecclesias posse dici, quæ non sunt Christi. Vnde Psalmista. *Odiui ecclesiam malignantium.* Omnium autem illorum locorum Ecclesias dicit Romanos salutare, vt crescant in fide & religione.

Rogo autem vos fratres, vt obseruetis eos, qui dissensiones & offendicula, præter doctrinam, quam vos didi-

Philip. 3. *cistis, faciunt, & declinate ab illis. Huiusmodi enim Christo Domino non seruiunt, sed suo ventri, & per dulces sermones & benedictiones seducunt corda innocentium.*

Nunc monet Apostolus, vt super omnia caueant à pseudoapostolis. Quasi dicat: Eos, quos præmisi, salutate & imitamini; sed hos notate, & vitate. Iussi vt illos salutetis; sed rogo, vt istos caueatis. *Rogo vos ô fratres*, filij matris Ecclesiæ, *vt obseruetis*, id est, discernatis & notetis *eos, qui faciunt dissensiones*, id est, mentium & sensuum discordias, *& offendicula*, id est, fratrum inuicem offensiones, vt alius offendat alium. Vel *offendicula*, id est, culparum præcipitia præparant, vt incautos ruere in opera nequitiæ faciant. Et hæc agunt *præter doctrinam, quam vos* à bonis prædica- C toribus *didicistis*, quoniam talia opera transgressiones sunt sanctæ doctrinæ, quam accepistis. Idcirco obseruate eos, *& declinate ab illis.* Et quare? quia *huiusmodi* homines in subdola prædicatione, quam faciunt, *non Christo, sed ventri suo seruiunt*: quoniam non amore audientium prædicant, sed intentione accipiendi ab eis cibos, *& per dulces sermones*, quibus venenum nequitiæ suæ dulciter infundunt, *& per benedictiones* fallaces *seducunt corda innocentium.* Hoc enim est proprium hæreticorum, & eorum, qui decipiunt audientes, vt dulciter eis loquantur. Semper insidiosa, callida, blanda est adulatio: pulchreque adulator apud Philosophos definitur blandus inimicus. Possunt dulces eorum sermones intelligi peccatorũ alleuationes, dum dicunt ea non esse grauia, & securitatem peccandi præbent stultis, promittentes eis impunitatem ex Dei misericordia, crebroque benedictiones illis dant, vt sancti eis appareant. Sicque *seducunt*, id est, seorsum à via rectitudinis ducunt *corda innocentium*, id est, simplicium cauere nescientium. Non enim Romanis tantùm, qui tunc in carne erant, sed magis omnibus vbiq; fidelibus vsque in finem seculi iubet Apostolus, vt diligentius considerent & perspiciant, qui sint *qui dissensiones & offendicula* in Ecclesijs generant. Dicit nanque *dissensiones & offendicula* commouere, *præter* Christi *doctrinam* esse *quam* didicimus. Et ideo alienus à nobis sit, nec omnino recipiatur inter nos, quisquis certamina commouet, quisquis seruit iurgijs, quisquis lites excitat, & studia contentionis exercet. Qui enim tales sunt, *Christo Domino*, qui est pax nostra, *non seruiunt, sed ventri suo* potius obsequuntur. Cur enim iurgia & lites in Ecclesijs suscitentur, Spiritus sanctus D per Apostolum nunc indicat. Ventris, inquit, gratia, id est, quæstus & cupiditatis. Vnde & nonnulli circumeunt domos, loquentes ad gratiam cum omni deceptione adulationis, non vt verbo Dei ædificent animas ad virtutes, sed vt per adulationes *dulcesq́; sermones* perimant, vt etiam proficere hortentur in vitijs, laudantes & benedicentes ea, quæ correctione sunt digna.

Vestra enim obedientia in omnem locum diuulgata est. Gaudeo igitur in vobis. sed volo vos sapientes esse in bono, & simplices in malo. Matth. 10.

Ideo, inquit, vos moneo, vt vitetis deceptores, quia non solum *fides*, sed & *obedientia vestra* vbiq; audita est, quoniam estis in capite mundi; & sic exemplo vestro iam alij corrumpi possent, si essetis seducti. Vel *rogo* vt eos vitetis, quia leuiter obeditis, sicut vbique iam diuulgatum est. Subtiliter indiscretam & facilem eorum obedientiam, non in omni re laudat, sed diuulgatam dicit. Et ne eos rursum inobedientes efficeret, si hoc apertius corrigeret, addidit. *Gaudeo igitur in vobis.* quasi dicat: Facilè obeditis, & hoc bonum est, atque hinc *gaudeo*, quia sic obeditis, *Sed* tamen *volo vos sapientes esse in bono, & simplices in malo*, id est, *volo*, vt sitis *sapientes in bono* discernendo, & sine aliqua parte mali, vt sapienter discernatis quibus bonum obedientiæ præbere debeatis, ne si incautè peruersis obedientes fueritis, bono vestro se misceat malum duplicitatis. Non enim simplex, sed duplex erit quod egeritis, si & propter obedientiam bonum fuerit, & propter indiscretionem malum. *Simplices* sitis *in malo*, id est, sine aliqua plicatione, hoc est, sine aliqua admixtione vel associatione sitis, ne bono vestro se malum aliquod adiungat. *Sapientes* etiam *in bono* estote; vt bonum sapienter & cautè faciatis; Simpli-

A tate naturæ. *Soli igitur sapienti Deo gloria sit per Christum Iesum*, hoc est, clara cum laude notitia, quia innotuit gentibus Deus Trinitas. Ideo *per* Matth. 28. *Iesum Christum*, quia, vt alia taceam, ipse præcipit Marc. 16. baptizari *omnes gentes in nomine Patris, & Filij & Spiritus sancti*, vbi præcipuè cōmendata est huius indiuiduæ *gloria* Trinitatis. Quod verò additum est, *cui*, vt diceretur, *cui gloria*, cùm sufficeret, si dictum esset, *ei* autem *gloria*, inusitatam nostræ linguæ locutionem indicat, non sensum, quem requiramus, vel de quo ambigamus, insinuat. Quid sensui deperit, si dicamus, *& gloria, cui per Iesum Christum gloria*? hoc nanq; est, *ei per Iesum Christū cui gloria*, quod est, *cui per Iesum Christum gloria*. Sed alter horum inusitatus, alter vsitatus ordo verborum. Vel dictum est, *ei gloria, cui per Iesum Christum gloria*, siue *ei gloria per Iesum Christum, cui gloria*, vt intelligeremus eum, qui in seipso semper gloriosus est, per incarnationem & resurrectionem Christi apud homines glorificari. Vel *ei, qui potens est vos confirmare*, id est, Trinitati, sit *gloria per Iesum Christum, cui* IesuChristo & secun-Psalm. 8. dùm humanitatem *est honor & gloria*, sicut in Psalmo canitur. *Gloria & honore coronasti eum.* Quod subiunxit, *in secula seculorum*, moris est Scripturæ diuinæ, immensitatem per hoc temporum designare. Vel *in secula seculorum*, in æterna secula, quæ digniora erunt labentibus seculis, sicut sancta sanctorum, & cantica canticorum præstantiora sunt cæteris sanctis & canticis: vel sicut *rex regum & dominus dominorum* cæteris regibus & dominis est præstantior. *Amen* autem, quod interpretatur verè vel fideliter, quasi ad confirmationem omnium, quæ superius scripta sunt, in fine B posuit, per quod vernaculo Hebræorum sermone vera & fidelia esse, quæ sunt scripta, signaret.

INCIPIT PRIMAE AD CO-rinthios Argumentum.

Corinthus est ciuitas metropolis, caput Achaiæ, decus Graciæ. Ad quam Paulus veniens, multos ciuium conuertit ad fidem. Vbi & Dominus ei nocte per Actuum 18. visionem dixit: Noli timere, sed loquere, & ne taceas. Propter quod ego sum tecum, & nemo apponetur tibi vt noceat te, quoniam populus est mihi multus in hac ciuitate. Sedit *ergo* annum & sex menses, docens apud eos verbum *Domini. Post cuius absceßum, subuersi sunt quidā eorum à pseudoapostolis, quidam etiam à mundanæ eloquentiæ sectatoribus, nonnulli verò Iudaicis traditionibus deprauati. Quidam etiam eorum attendentes dignitatem personarum in baptismo putabāt quòd plus gratiæ, & remißionis peccatorum accepißent, si à dignioribus & sanctioribus viris baptizati fuißent. Et per hoc se alijs præferre volebāt, qui tā dignos baptizatores nō habuerāt. Multaq; alia in eis erāt schismata & vitia. A quibus omnibus intendit Apostolus eos corrigere, & modū illos Christianæ conuersationis docere, scribens ab Epheso. Hæc epistola post illam ad Romanos iure locata est, licet ante illam scripta sit. quia quisquis in fide iā instructus est, de qua cum Romanis agitur, debet cōsequenter à subrepentibus vitijs corrigi, & in virtutibus plenius informari, sicut nunc corriguntur & instruuntur Corinthij. Ob hoc etiā posita est hæc post illam, quoniam in materia quandam habet affinitatem cum illa. Vt enim illi de meritis suorum antecessorum gloriabantur. & suam saluationem non gratiæ deputabant, sed quidam legis obseruationibus, quidam verò facultati ingenij & libertati arbitrij: sic & isti de sanctitate suorum baptizatorum gloriantes, & quicquid boni habebant illis adscribentes, alij alijs præferri volebant. Sed veniamus ad literam.*

C

CAPVT I.

PAulus vocatus Apostolus Iesu Christi, per voluntatem Dei, & Sosthenes frater, Ecclesiæ Dei quæ est Corinthi, sanctificatis in Christo Iesu, vocatis sanctis, cum omnibus qui inuocant nomen Domini nostri Iesu Christi. in omni loco ipsorum & nostro. Gratia vobis & pax à Deo Patre nostro & Domino Iesu Christo.*

Paulus interpretatur mirabilis. Et verè mirabilis doctor, cui nullus comparari potest in scientia: mirabilis operarius, qui plus omnibus laborauit. Hoc ergo nomine iam reddit attonitos auditores suos, & tanti nominis autoritate comprimit, ne verbis sequentibus audeant contradicere, vel inobedientes resistere. Qui & vocatum se dicit, vt maioris appareat autoritatis: quia non sicut cæteri ab hominibus est ad fidem *vocatus*, sed à Christo ipso de cœlo. Qui etiam *Apostolus*, id est, missus *Iesu Christi*, à quo audiuit: *Vade*, Actuum 9. Actu. 22. *ego longè ad gentes mittam te. Apostolus Iesu Christi* est *per voluntatem Dei*, id est, à Christo missus ad gentes *per voluntatem* Patris. Per quod tangit etiam illos, quos neque Christus miserat, neque *per voluntatem Dei* prædicabant. *Paulus* talis & tantus scribit Corinthijs, *& Sosthenes frater*. Etiam istum adiungit ad confirmationem omniū quæ scribit, quia magnæ erat apud eos authoritatis, vtpote qui princeps ibi synagogæ fuerat, & ad fidem conuersus, multas à Iudæis persecutiones ante tribunal Gallionis proconsulis viriliter Actu. 18. sustinuerat. *Paulus & Sosthenes* scribunt *Ecclesiæ* non baptizantium, sed *Dei quæ est Corinthi*. Ideo scribit *Ecclesiæ*, quia adhuc singulis Ecclesijs rectores non erant constituti. *Paulus Ecclesiæ Dei*, videlicet *sanctificatis*, id est, baptismo regeneratis *in Christo Iesu*, id est, in figuratione mortis & resurrectionis *Christi Iesu. Sanctificatis in Christo*, D non in Petro, vel Paulo, vel alio quolibet baptizatore, quia Christus sanctificationem istam æqualiter operatur per omnes suos ministros, & ideo nulli gloriandum est in meritis sui baptizatoris. *Ecclesiæ* se dixit scribere, & addidit *sanctificatis in Christo*, vt ostenderet omnem Ecclesiam sanctificatam fuisse *in Christo*, sed quosdam illorum post malè cœpisse conuersari. Scribit etiam *vocatis* prædicatione Euangelica, & *sanctis* bona conuersatione sua. Vel *vocatis sanctis*, id est, *vocatis* ad hoc vt sint sancti: hoc est, vt non recedant à regula sanctitatis, declinantes in aliquem errorem vel in malam actionem: vel etiam *vocatis* ab æterno diuinitus, id est, prædestinatis ante mundi constitutionem, & *sanctis* in tempore conuersationis suæ. His scribit *Paulus cum omnibus qui inuocant nomen Domini nostri Iesu Christi, in omni loco ipsorum & nostro*, id est, conuersis ad fidem Iudæis iungit & gentes, quia salus ex Iudæis est, vt *in omni loco*, vbi gentes, quæ *inuocant* Ioan. 4. *nomen Domini*, & vbi tales Iudæi sunt, similiter sint omnes vnum. Vel ita potiùs Corinthijs scribit, *cum omnibus qui inuocant nomen Domini nostri Iesu Christi, in omni loco ipsorum* Corinthiorum, id est, subiecto eis, hoc est, cum omnibus suffraganeis Corinthi, cum omnibus, qui sunt subiecti Corintho vt metropolitanæ ciuitati. *Cum omnibus qui* Deum *inuocant in omni loco ipsorum* Corinthiorum, id est, famulante illis, *& nostro*, id est; ad nos similiter pertinente, sicut ad eos. De nostro nanque Apostolatu sunt illi, qui sunt in locis Corintho subiectis, & ideò scribimus eis sicut Corinthijs. Deum autem inuocat, qui suis precibus nihil aliud ab

 eo,

A eo, quam ipſum Deum quærit. Qui enim inuocat Deum vt diues fiat, Deum non inuocat, ſed illud quod vult ad ſe venire. Quid enim eſt inuocare, niſi in ſe vocare? Nam cùm dicis Deo, da mihi diuitias, non vis vt Deus ipſe in te veniat, ſed vis vt diuitiæ veniant ad te. Quod vis vt ad te veniat, hoc inuocas. Si autem Deum inuocares, ipſe ad te veniret, ipſum haberes diuitias. Ergo illi, qui propter ſecularia commoda, *qui* propter terrenam felicitatem *inuocant* Deum, non *inuocant* Deum. Sed illi *inuocant* Deum, illi *inuocant nomẽ Domini*, qui nihil ab eo quærunt niſi ipſum, qui hoc ab eo piè poſtulant, vt ipſe dignetur in eos venire, & in eis habitare, eoſq; templum ſuæ gloriæ facere. Meritoq; tales vbicunq; maneant, ſocientur illis, quibus ſcribit Apoſtolus. Quos ſimul omnes ſalutat, dicens: *Gratia vobis* ſit, quâ vobis peccata remittantur, & virtutes conſeruentur. *Gratia* lapſis vt reſurgant, ſtantibus vt maneant. *Et pax* ſit *vobis* qua reconcilientur Deo, qui per peccata eius facti ſunt inimici: & qua ſtabiliter ei inhæreant, qui non receſſerunt ab eius amore. Quæ ſcilicet *gratia & pax* ſit *vobis*, non à baptizatoribus veſtris, vel ab alijs hominibus, ſed *à Deo patre noſtro*, qui nos in filios adoptare dignatus eſt, *& à Domino Ieſu Chriſto*, id eſt, Saluatore, Rege, *Domino* noſtro, id eſt, qui de poteſtate ſatanæ nos eripuit, & ſuo dominio nos mancipauit. Serui nanque eius ſumus, licet Pater eius nos in filios adoptauerit: quia ipſe eſt Filius per naturam, nos per gratiam: ille Creator, nos creatura: ille ſine peccato, nos liberati à peccato.

Gratias ago Deo meo ſemper pro vobis in gratia Dei,
B *quæ data eſt vobis in Chriſto Ieſu, quia in omnibus diuites facti eſtis in illo, in omni verbo, & in omni ſcientia, (ſicut teſtimonium Chriſti confirmatum eſt in vobis,) ita vt nihil vobis deſit in vlla gratia, expectantibus reuelationem Domini noſtri Ieſu Chriſti: qui & confirmabit vos vſque in finem ſine crimine, in die aduentus Domini*
1.Theſſ. 5. *noſtri Ieſu Chriſti. Fidelis Deus, per quem vocati eſtis in ſocietatem filij eius Ieſu Chriſti Domini noſtri.*

Hæc epiſtola cùm ad vnius ſcribatur populum ciuitatis, pro varietate habitantium, id eſt, ſanctorum & peccatorum, nunc laudat eos, nunc corripit; nunc docet, nunc reprehendit, vt vnuſquiſque in ea intelligat, quid pro ſe, quid aduerſum ſe dicatur: vt cùm laudat eos, ſciant boni ad ſe verba dirigi: & cùm reprehendit, ſciant qui malè egerunt, ad ſe hæc dici. Ecce enim à perfectis inchoat, quos multa laude proſequitur, vt poſtmodum ad infirmos veniat, quos reprehenſurus eſt. Alloquitur primò perfectos, oſtendendo eos commendatione dignos, vt qui hactenus boni permanſerunt, meliores fieri ſtudeant: & cæteri, qui in aliquo errore deciderunt, erubeſcant, & conentur vt his ſimiles fiant. *Gratias*, inquit, *ago Deo meo ſemper pro vobis. Deo*, qui omnium eſt, ſed tamen ſpeciali priuilegio ſanctitatis, quam mihi contulit, meus eſt, *ago pro vobis ſemper gratias*: quia quicquid boni habetis, ab illo vobis datum eſſe ſcio, non ab hominibus. *Gratias ago in gratia Dei, quæ data eſt vobis*, id eſt, propter gratiam, quam Deus contulit vobis, *in Chriſto Ieſu*, non in Petro, vel Paulo. Gratia enim *data eſt in Chriſto*, quia hoc conſtitutum eſt à Deo, vt qui credit in Chriſto, ſaluus ſit ſine opere, ſola fide, & gratis accipiat remiſſionem peccatorum. Nec hoc ſolum iſti perceperant, ſed & chariſmata ſpiritualia fuerant illis multa diuinitus conceſſa. Verè magna gratia *vobis data eſt in Chriſto, quia diuites in illo facti eſtis in omnibus* donis ſpiritualibus, vt abundetis omnibus diuitijs ſpiritualibus. Et ſuppono partes aliquas diuitiarum, ſcilicet *in omni verbo*, id eſt, in omni genere linguarũ, vt Græca, & Latina, & Hebraica lingua, cæteriſq; linguis omnibus loqui poſſitis. Vel *in omni verbo* id eſt, in omni modo prædicandi, paruulis tenuiter, & mediocribus mediocriter, ac perfectis perfectè. *& in omni ſcientia*, id eſt, ſcripturarum intelligentia, quæ eſt ſecundùm hiſtorialem & myſticum & moralem ſenſum. Ditati *eſtis in omni verbo* prædicandi, *& ſcientia* intelligendi, *ſicut teſtimonium Chriſti*, id eſt, quod Chriſtus de ſemetipſo moriendo & reſurgendo teſtatus eſt, *confirmatum eſt in vobis*, id eſt, in veſtra vita, in veſtris moribus. *Ita* eſtis donis omnibus ditati, *vt nihil deſit vobis in vlla gratia* Spiritus ſancti, quia prophetiam habetis, genera linguarum, virtutem curationum, & cætera chariſmatum dona. *Nihil* deeſt *vobis*, quod neceſſe ſit habere, quia ſi non habetis omnia, quæ habent Apoſtoli, omnia tamen habetis, quæ neceſſe eſt vt habeatis. *Ita* repleti eſtis, *vt nihil vobis deſit*, *vobis* dico *expectantibus*, id eſt, cum deſiderio præſtolantibus, & dignè paratis excipere *reuelationem Domini noſtri Ieſu Chriſti*, quando reuelabitur in flamma ignis ad iudicium veniens, & apparebit omnibus. Hanc *reuelationem* impij timent, & venire nolunt: pij verò, qui propter meritum bonæ conuerſationis ſuæ ſperant ſe cum Chriſto regnaturos, totis deſiderijs cupiunt vt reueletur, quia ſperant in eius reuelatione ad viſionem gloriæ eius pertingere. Et ideo infatigabiles in bonis operibus perdurantes expectant eam: & cauta circumſpectione inuigilant, ne cùm venerit, reprehenſibiles in aliquo inueniantur. Sic expectatis *reuelationem Domini*, in qua ipſe bonis D
& malis ſe in iudicio manifeſtabit. *Qui* & per auxilium gratiæ ſuæ faciet, vt ab hac expectatione non deficiatis, quia *confirmabit vos* in virtutibus & bonis operibus *vſq; in finem*, id eſt, vſq; ad obitum vniuſcuiuſq; veſtrum. *Confirmabit* inquam, *vos* in bonis *ſine crimine*, id eſt, ſine vllo criminali peccato vel animi vel carnis. Nonnulli enim expectant *reuelationem Domini*, quaſi de iuſtitia ſecuri; & tamen in criminibus manent, id eſt, in inuidia, detractione, odio, diſſenſione, & his ſimilibus. Sed vos ab his & talibus immunes Dei gratia conſeruabimini *in die aduentus Domini noſtri Ieſu Chriſti*, id eſt, vt in illo die ſine vllius criminis reatu inueniamini. Qualis enim quiſq; moritur, talis in illo die inuenitur. Et etiam mortis dies eſt vnicuiq; dies *aduentus Domini*, ſicut ipſe declarat, dicens: *Vigilate, quia neſcitis qua hora Dominus* Matth. 24
veſter venturus ſit. Alacri animo confiſus de ſpe iſtorum Apoſtolus, ſecurus eſt, quia inuiolati vſque in diem nouiſſimum erunt. Qui enim inter tot diſcrimina ſenſuum & perturbationes diuerſitatum mutari non potuerunt, procul dubio ſe in ſua bonitate permanſuros oſtendunt. Quos dum laudat Apoſtolus, cæteros, qui errore pſeudoapoſtolorum deprauati fuerant, inuitat. Dum enim iſtorum fidem & ſanctitatem prædicat, illos ad pœnitentiam vocat. Dixi, quia *vos confirmabit vſque in finem*. Et verè *confirmabit*, quia *fidelis* id eſt, verax eſt in promiſsis ſuis *Deus*, quia fideliter reddet quicquid promiſit. Promiſit ſalutem æternam & beatam vitam cùm Angelis ſine fine, & *hæreditatem immarceſsibilem*, gloriam ſem- 1.Petri 1.
piternam, dulcedinem vultus ſui, domũ ſanctificationis ſuæ *in cœlis*, reſurrectionem à mortuis, vbi nullus deinceps moriendi metus erit. Talia promi-

A promisit, & in horum redditione *fidelis* erit, quia sine mendacio reddet ea illis, quibus promisit. *Fidelis Deus, per quem vocati estis*, quia qui auersos vocauit, iam facilius *confirmabit*. *Vocati estis in societatem*, non modò Apostolorum, vel Angelorum, sed etiam *Filij eius Iesu Christi Domini nostri*, vt sitis participes hæreditatis & gloriæ, quam possidet Filius eius. Hoc enim dedit vobis esse, quod credidistis, vt quia credidistis Christum esse Filium Dei, vos quoque efficeremini filij Dei, mansuri in eadem dignitate in qua manet Christus. Societas enim fraternitatis est. Et vos fratres eius & socij facti estis, quem Dei Filium firmiter credidistis.

Hucusque præfatio cum laude. Hinc iam dissensionis causam exequitur, subdendo:

Obsecro autem vos fratres per nomen Domini nostri Iesu Christi, vt idipsum dicatis omnes, & non sint in vobis schismata: sitis autem perfecti in eodem sensu, & in eadem scientia. Significatum est enim mihi de vobis fratres mei, ab ijs qui sunt Chloes, quia contentiones sunt inter vos. Hoc autem dico, quòd vnusquisq; vestrū dicit, Ego quidem sum Pauli, ego autem Apollo: ego verò Cephæ, ego autem Christi. Diuisus est Christus?

Si qualiter quid dicatur, & quibus dicatur, nō vigilanter aspicitur, valde periculosum est. Verecundæ etenim mentes, si quas fortasse culpas admiserint, leniter arguendæ sunt: quia si asperius increpentur, franguntur potius, quàm erudiuntur. Quod nunc bene demonstrat Apostolus, qui cùm Corinthios cognosceret pro amore personarum in schismate diuisos, eorum verecundiæ consulens, locutionem suam eis à gratiarum actione & laudibus incepit. Et quos *in omni*
B *verbo, & in omni scientia* laudauerat, quibus nihil deesse *in vlla gratia* dixerat, paulisper loquens, & ad increpandum leniter veniens, diuisos erga seipsos reprehendit. Et quorum prius salutem narrauerat, postmodum vulnera patefecit. Peritus enim medicus vulnus secandum videns, sed ęgrum timidum esse conspiciens, diu palpauit, & subitò percussit. Prius blandam manum laudis posuit, & postmodum ferrum increpationis fixit. Nisi enim verecundæ mentes fuerint palpando reprehensæ, ita vt ex alijs rebus audiant quod in consolationem sumant, per increpationem protinus ad desperationem cadunt. Non autem mentitus est Apostolus, vt prius eis nihil deesse *in* omni *gratia* diceret, quibus postmodū dicturus erat vnitatem deesse. Sed quia erant inter eos quidam omni gratia repleti, & erant quidam in personarum fauoribus scissi, cœpit (vt dictum est) à laudibus perfectorum, vt modesta inuectione ad reprehensionem pertingeret infirmorum. Et in hoc quoque ad medicinam cordis, à medicina corporis vsum traxit. Nam cùm feriendum vulnus medicus aspicit, prius ea membra, quæ circa vulnus sana sunt, palpat, vt post ad ea, quæ vulnerata sunt, leniter palpando perueniat. Cùm ergo Paulus perfectos in Corinthijs laudauit, sana membra iuxta vulnus tetigit: cùm verò infirmos de diuisione reprehendit, vulnus in corpore percussit. Sed iam verba eius tractemus. Videtur enim dicere: Pro perfectis, qui in bono permanserunt, *gratias ago*: sed *vos fratres*, qui seducti estis, & meritis hominum gloriamini, *obsecro per nomen Domini Iesu Christi*, qui vos solus redemit, & in cuius nomine baptizati estis, *vt idipsum dicatis omnes*. *Idipsum*, videlicet quod dicunt illi, quos laudaui, *dicatis omnes vos* vno ore, *& non sint in vobis*, id est, inter vos vel in cordibus vestris *schismata*, id est, diuisiones. Hæc *schismata* intelliguntur aliquorum in fide diuisiones, dum diuersa sentirent: quia cùm deberent omnes dicere se esse Christi, dicebat alius, *Ego sum Pauli*: alius, *Ego sum Petri*. *Non sint in vobis schismata*, sed *sitis perfecti in eodem sensu*, id est, in eadem voluntate, in qua sunt illi, quorum laudem præmisi: *& in eadem scientia*, id est, in eadem scripturarum intelligentia, in qua sunt illi. Vel *idipsum dicatis*, id est, vnam fidem Catholicam omnes pariter loquamini: *& non sint in vobis schismata*, id est, mentium aut verborum discissiones, sed *sitis perfecti in eodem sensu*, quem vobis tradidi de Christo, vt omnes perfectè sentiatis in eo solo gloriandum, non in hominibus: *& in eadem scientia*, quam vobis de Christo tradidi, vt perfectè sciatis vos eius sanguine redemptos & in eius nomine per baptismum sanctificatos. Potest *sensus* ad Christi diuinitatem referri, *scientia* verò ad humanitatem, vt vos omnes eundem sensum atque intellectum de eius diuinitate, & eandem scientiam de humanitate firmiter teneatis, quatenus omnes simul idem de diuinitate & humanitate illius credatis. Hæc ideo dico, quia *significatum est mihi de vobis* per literas ô *fratres mei, ab his, qui sunt Chloës*, id est, in illo loco, qui sic vocatur, *quia contentiones sunt inter vos*. Quamuis auersi fuissent, fratres tamen vocat eos Apostolus, vt per id non dissentirent ab eo, cui conuentus fratrum, qui habitabant Chloes, intimauit, *quia contentiones* essent *inter* eos, per quas manifestabatur diuersitas mentis eorum de disciplina Dominica. Fratres illi significauerunt *mihi* vestras contentiones. Nec solùm illas scio, sed etiam verba quæ dicitis. Sed *hoc dico, quod vnusquisque vestrum dicit*, id est, nullus ex vobis est, qui non dicat vnum horum quæ subijcio. Nam alius quidem dicit, *Ego sum Pauli*: *alius autem, Ego sum Apollo*, id est, filius peritissimi doctoris: alius verò, *Ego sum Cephæ*, id est, Petri: alius autem, qui solus sapit, dicit: *Ego sum Christi*. Sicque diuisi estis in partes, ac si alij ex vobis essent Pauliani, alij Apollani, alij Petriani, & alij Christiani. Et ita secundùm vos *diuisus est Christus*. Quasi dicatur: Multos facitis Christos, id est, datores gratiarum. Vel qui *operatur idem in omnibus*, *diuisus est*, dum creditur in isto plus gratiæ operari, in illo minus. Vel *diuisus est*, id est, abscissus & separatus est à vobis, qui caput vestrum erat: quia ab illo vos subtraxistis, quando meritis hominum causam vestræ salutis ascribere cœpistis. Errorem quidem ostendit Apostolus, sed autorum nomina non prodidit. Neque enim in loco stabant, sed circuibant ad euersionem simplicium. Nam hi, quos nominauit, sine dubio boni erant doctores, sed horum specie falsos Apostolos tangit. Si enim in his gloriandum verat, quanto magis in malis doctoribus, quorum doctrinam prauam in subiectis significat? Inter eos tamen hos perseuerantes designat, qui dicebant se Christi esse, non hominis quos superius laudauit, & ad horum similitudinem alios inuitat. Diuisum autem Christum dixit, quia gloriam eius homines sibi partiti sunt, sicut hæretici, qui se aut Photinianos, aut Arrianos, vel Manichæos vocari non horruerunt. Nam & Corinthij diuersis hæreticorum nominibus subijci cœperant, vt viderentur loco Christi homines venerari. Qui diuersa de Christo accipiunt, Christum diuidunt. Vnus enim hominem tantum accipit Christum, alter Deum purū

C (right margin, top)
D (right margin)
Nota. (right margin, beside "dicit: Ego sum Christi")

A hominum, *ne euacuetur crux Christi*, id est, ne vacua, ne ociosa putetur passio Christi, sed plena hominum redemptione & salute. Si enim possibilitas naturalis per liberum arbitrium sufficit sibi, quemadmodum seculi sapientes dicunt, & ad cognoscẽdum quomodo viuere debeat, & ad bene viuendum, ergo Christus gratis mortuus est, & crux eius ab omni vtilitate vacua est. Sed impossibile est crucem eius vacuam ac superfluam esse, quia salus humana non nisi per crucem illam poterat euenire. Ergo stulta est sapientia verbi secularis, quæ hoc ignorauit. Verè euacuaretur crux *in sapientia verbi*: quia *verbum crucis*, id est, prædicatio crucifixi Christi *est*, id est, videtur esse *stultitia pereuntibus*, id est, sapientibus mundi, quorum sapientia perit ac falsa ostenditur, & ipsi damnãdi inde sunt, quia spem suæ salutis in cruce Christi non constituunt. *Stultitia* enim videtur illis, Dei Filium dicere crucifixum, & ideo sunt in perditione, quia infernæ morti non sunt erepti. Incredulis & *pereuntibus est stultitia*, sed his, *qui salui fiunt, id est nobis* credentibus, *est virtus Dei* ipsa crux. Credimus enim non infirmitatem esse crucem Christi, sed virtutem, intelligentes mortẽ victam in cruce: cuius signum qui habẽt, sunt fortes, & salui fiunt, quia teneri à morte nõ possunt. Non enim in verbo crucis Christi dicitur aliquid, vbi virtus & fortitudo Christi non appareat, quia moriendo mortem vicit, & diabolum, atque infernum, & peccatum, hominemq; liberauit, & ignem portæ paradisi sanguine suo extinxit credentibus, omniaque mundi regna superauit, & regnum cœlorum aperuit. Nulla ergo

B est tanta virtus, quanta est in omnibus, quæ de Christo crucifixo dicuntur. *Non* prædico *in sapientia verbi, ne* taliter *crux euacuetur*: quæ euacuaretur, si aliquo modo præter illius sacramentum ad iustitiam vitamq; æternam peruenire homines posse dicerentur, quia *scriptum est* in Isaia, quòd Deus perditurus esset *sapientiam* mundi. Ideo enim *non misit me* Dominus *euangelizare*, in mundana sapientia, quoniam ipse (sicut scriptura testatur) prædixerat, quòd eam non reciperet in prædicatione Euangelica, sed perderet & reprobaret de collegio prædicatorum suorum. Vnde ait: *Perdam sapientiam sapientium, & prudentiam prudentium reprobabo*. Non suam sapientiam Deus in eis perdit & reprobat, quam ipse donauit: sed quam sibi arrogant, qui non habent ipsius. Notandum enim, *sapientiam* talem esse in subtili excogitatione rerum, *prudentiam* verò in expolita ipsarum rerum explanatione. Vel *sapientiam*, qua de Deo humanis rationibus disputant, & incarnationem mortemq; eius velut stultam contemnunt: *prudentiam* verò, quam habent in moribus, vel qua excogitant aliquid probandum. Et Deus perdidit, id est, irritam fecit, & destruxit *sapientiam sapientium*, atque reprobauit *prudentiam prudentium*, quando fecit illa, quæ illi negant posse fieri, & piscatores ad prædicandum misit. Vbi enim fecit vt Dei Filius incarnaretur de Virgine, & crucifigeretur pro humana salute, obuiauit sapientiæ *sapientium*, & destruxit eam. Et vbi illiteratos & ideotas fecit prædicatores, vt per eos simplicibus verbis ad fidem conuerteret dialecticos & rhetores, reprobauit à sua prædicatione *prudentiam prudentium*, & astutiam moresque eorum reiecit. Sciendum verò, quòd hæc sententia iuxta Hebraicum sic dicitur

Isaia 29. in Isaia de populo Iudæorum: *Peribit sapientia à sapientibus eius, & intellectus prudentium absconde-tur*. Quod completum est post aduentum Domini, quando vno eodemque tempore succensa est Ierusalem, templumq; destructum, & omnis maiorum scientia ablata. Nam quia sapientes illius populi Christum, qui est Dei sapientia, non receperunt, perijt ab eis omnis *sapientia* eorum. Et quia prudentes astutis machinationibus studuerunt contraire eidem sapientiæ Dei, inter homines corporaliter conuersanti, absconditus est ab oculis cordis eorum omnis intellectus, quem habebant in scripturis, ne scilicet Christum reperiant, qui in litera continetur. Quod & huic loco epistolæ multum congruit, quia ex illis infatuatis doctoribus Iudæorum erant pseudoapostoli, contra quos nunc Paulus agit, qui se per mundum sparserant, loquentes in sapientia mundi ad subuersionem eorum, qui nuper ad fidem venerant. Post propheticum verò testimonium subdit Apostolus: *Vbi sapiens*, &c. Ac si dicat: Ita olim prophetatũ est, & nostro tempore videmus illud completum. Nam *vbi est sapiens*? id est, in qua Ecclesia de Iudæis aut gentibus aliquis rhetorum vel dialecticus est prædicator Euangelij constitutus? Si enim prædicator in Ecclesia esse voluit, sapientiam seculi abijcere oportuit. Et *vbi* est electus ad prædicandum *scriba*? id est, qui de moribus vel artibus præcepta dat aut libros componit. Et *vbi* est electus ad docendum in Ecclesia *inquisitor huius seculi*? id est, qui secreta naturæ rimatur. Scribæ sunt, naturalium & moralium librorum autores, & artium secularium scriptores, id est, de ipsis artibus præcepta dantes. Inquisitores autem *seculi*, qui constellationibus agi mundum credunt, & duodecim signis ortus & occasus fieri decernunt, nihil omnino sine horum motu putantes fieri posse: qui sapientia sua inquirunt &

D discutiunt atque inuestigant de occultis rebus ac naturis singulorum. Sapiens generale vocabulum vtriusque est. Hos reprobatos & adnihilatos esse perhibet Apostolus, non quòd doctrinam eorum ex toto improbet, in multis enim concordant sacris literis, sed quia quædam senserunt & scripserunt contraria Christianæ religioni, & maximè de cultura pluralitatis Deorum: Tales non recipit Deus, sed stultos fecit. Insultat ergo Apostolus sapientiæ & astutiæ, probatæ falsæ & reprobæ, cùm dicit: *Vbi sapiens, vbi scriba, vbi inquisitor huius seculi*? quasi dicat: Nihil valet talium astutia, & est inuectio in Iudæos & gentiles. Nam Iudæorum Scribæ & Legis Doctores, Deum Filium habere, stultum putant credi. Simili modo quotidie & gentes istud risui deputant. Sed Iudæi, quia hoc non tam apertè in lege significatum est, diffidunt. Gentiles verò, quia mundi ratio istud non recipit, nihil enim dicit posse gigni sine commixtione duorum, stultum iudicat. Sed vbi sunt, inquit, tales dogmatizatores? quasi dicat: Confusi sunt; & retrorsum pulsi, vel in nihilum redacti. *Nõnne stultam fecit Deus sapientiam huius*, id est, quæ est secundum rationes huius *mundi*, vtique *stultam fecit* eam, faciens illa, quæ dicebat non posse fieri. Et ita quæ se sapere putabat, inuenta est insipiens. Quod enim illa impossibile iudicabat, possibile declaratum est. *Stultam fecit Deus* talem *sapientiam*, quia per stultitiam dedit salutem credentibus. *Nam quia in Dei sapientia*, hoc est, in luce diuinitatis Filij Dei *mundus*, id est, quilibet mundi amator vel mundanæ sapientiæ sectator, *per* superbam seculi *sapientiam non cognouit*

A *Deum*, quoniam creatorem inuenire non potuit, multiplicibus disputationibus & solertissima inquisitione, qua peruenit ad inuestigationem creaturæ, propterea *placuit Deo saluos facere credentes per stultitiam prædicationis*, id est, per rem prædicatam, quæ stulta videtur, hoc est, per incarnationem & humilitatem Filij sui. Verbum quippe Dei, sapientia est. Sed stultitia huius sapientiæ, dicta est caro Verbi. Vt quia carnales quique per carnis suæ prudentiam pertingere non valebant ad sapientiam, *per stultitiam prædicationis*, id est, per carnem Verbi prædicatam sanarentur. Et hoc est, *quia in Dei sapientia non cognouit mundus*, &c. Ac si dicatur: Cùm Deum, qui est sapientia, nequaquam *per sapientiam* suam *mundus* inueniret, *placuit* vt Deum hominem factum per humanitatis stulta cognosceret, quatenus eius sapientia ad nostra stulta descenderet, & lucem supernæ prudentiæ luto carnis suæ illuminata, nostra cæcitas videret: sicut ille cæcus, qui luto super oculos accepto illuminatus est. Ioan.9.

Quoniam & Iudæi signa petunt, & Græci sapientiam quærunt: nos autem prædicamus Christum crucifixum, Iudæis quidem scandalum, gentibus autem stultitiam, ipsis autem vocatis Iudæis atque Græcis, Christum Dei virtutem & Dei sapientiam. Quia quod stultum est Dei, sapientius est hominibus: & quod infirmum est Dei, fortius est hominibus.

Ideo *mundus non cognouit per sapientiam Deum*, quia *Iudæi signa* potentiæ quærunt, consueti ab antiquo: *& Græci sapientiam*, vtrum quod prædicatur, natura patiatur: & *nos* contra *prædicamus Christum crucifixum*, quod non est *Iudæis* signum potentiæ, sed *scandalum*, quia irascuntur contra B præcones rubore sceleris sui, & gentilibus est stultitia, quoniam secundùm mundanam rationem non congruit vt Deus pro hominibus moreretur. Et hoc est: *Iudæi signa petunt*, id est, non physicas vel argumentosas rationes, sed miracula postulant: & non diffidunt posse fieri contra naturam, sed an factum sit quærunt, scientes virgam Aaron aridam germinasse & fructum attulisse, scientes Ionam post tres dies de vêtre piscis viuum exijsse, & alia multa diuinitus facta esse, & ideo signa consueuerunt petere. *Græci* verò *sapientiam quærunt*: quia nolunt audire ea, quæ mundi ratione non possibilia sunt, quoniam contra naturam nihil posse fieri putant, & ideo secundû physicas rationes diligenter inquirunt, si possit fieri quòd audiunt: eam, quæ ingenio hominis sapientia videtur, inuenire cupiunt. *Iudæi & gentiles* sic agunt, sed *nos* contra *prædicamus Christum crucifixum, Iudæis quidem scandalum, gentibus autem stultitiam*: Iudæi enim turbantur, & indignantur, atq; irascuntur, dum audiunt Dei Filiû prædicari eum, quê ipsi crucifixerunt. Gentiles verò stultitiam putant, immortalem potuisse mori, & eum, qui in potestate habebat persecutores vna voce prosternere, pertulisse ab illis se flagellari, conspui, teneri, spinis coronari, crucifigi. Stultû quippe gentilibus videtur, vt pro hominibus autor vitæ moreretur, quia hoc mundanæ sapientiæ non congruit. *Christum crucifixum* pro mundi redemptione *prædicamus*, quod (vt diximus) *scandalum Iudæis* incredulis est, & stultitia Græcis. Sed *ipsis Iudæis atque Græcis*, qui hoc prius putabant *scandalum* & *stultitiam*, *vocatis*, id est, postquam sunt ad fidem vocati vel conuersi. vel *vocatis* ad vitam non communi vocatione, sed qua soli prædestinati sunt ante mundi principium vocati, *prædicamus Christum Dei virtutem*, C quia mortuus vicit, *& Dei sapientiam*, quia prudenter fefellit diabolum. *Virtutem* nunc ad signa retulit Apostolus propter Iudæos, *sapientiam* autem ad doctrinam propter Græcos, id est, gentiles. Hæc enim virtus sufficit Iudæis *signa* quærentibus, si crediderint: & hæc sapientia sufficit Græcis *sapientiam* petentibus. Credentes enim intelligent hæc *signa* virtutis in Christo, quòd mors eius mortem nostram destruxit, & mortuus ipse vitam nobis dedit æternam. Græci quoque, si crediderint, in eo videbunt magna sapientiæ documenta, & suam secularem sapientiam intelligent esse stultitiam. Videbunt enim quàm prouido & sapienti consilio nos, qui per superbiam cecideramus, ipse per humilitatem suam erexit. Ob hoc etiam vocatur Christus Dei virtus, quia per ipsum omnia fecit Deus: & Dei sapientia, quia per ipsum cognitus est Deus. Vnde & apparet idem Filius coæternus & coæqualis Patri. Cùm enim ipse Filius sit Dei virtus, & Dei sapientia, si aliquando fuit Deus sine Filio, fuit sine virtute & sapientia, id est, fuit infirmus & insipiens. Item si quis dicat quòd Dei virtus sit minor illo, aut eius sapientia minor illo, magnam Deo contumeliam ingerit, cùm nec quilibet homo potens id sibi dici æquanimiter ferret. Nec mirum, si Christus crucifixus, est credentibus Dei virtus & Dei sapientia, *quia quod stultum est Dei*, id est, humilitas & passio *sapientius est hominibus*, id est, quàm homines possint videre & esse, *& quod infirmum est Dei*, id est, incarnatio, *fortius est hominibus*: quia victus vicit mortem, quam nullus gigas euasit. Quia nos cùm ad diuinam sapientiam venimus, sapienter facimus: ipsa cùm ad nos venit, ab hominibus superbis, quasi stultè fecisse reputata est. Et nos cû ad illam venimus, conualescimus, ipsa cùm ad nos D venit, quasi infirma existimata est. Serpentis Genes.3. sapientia decepti sumus, Dei stultitia liberamur. Sed sicut illa vocatur sapientia, erat autê stultitia contemnentibus Deum; sic ista, quæ vocatur stultitia, sapientia est vincentibus diabolû. Nô enim verè stultitia est, sed ab hominibus, dum rationi mundanæ non conuenit, putatur stultitia, cùm sit ratio spiritalis. Nam hæc stultitia superat omnes sapientes, quia salutem humano generi sapienter reddit, quam nullus sapiêtium inuenire sciebat. Hæc, inquam, stultitia omnem hominû sapientiam supergreditur: quia qui sapientia sua liberari non poterant, per crucis mysterium saluantur. Sed & *infirmum Dei* non est *infirmum*, quia infirmitas Christi magna victoria est. Vicit enim Luc.11. fortem armatum, qui vicerat omnes, & ideo fortior est hæc infirmitas Dei cunctis hominibus: quia superauit illum, qui cunctos superauerat, & mortem, quam nec gigantes euadere potuerunt, crucifixi infirmitas vicit.

Videte enim vocationem vestram fratres, quia non multi sapientes secundùm carnem, non multi potentes, non multi nobiles: sed quæ stulta sunt mundi, elegit Deus, vt confundat sapientes: & infirma mundi elegit Deus, vt confundat fortia: & ignobilia mundi, & contemptibilia elegit Deus, & ea quæ non sunt, vt ea quæ sunt destrueret, vt non glorietur omnis caro in conspectu eius. Ex ipso autem vos estis in Christo Iesu, qui factus est nobis sapientia à Deo & iustitia & sanctificatio & redemptio, vt quemadmodum scriptum est, Qui gloriatur, in Domino glorietur. Ierem.9. 2. Cor.10.

Verè *stultum & infirmum Dei, est sapientius & fortius hominibus*: quia in vobis potestis hęc experiri, insipientes enim & infirmos vos vocauerunt. Nã *videte vocationem vestram fratres*. i. videte, per quos

voca-

A vocati estis, *quia non multi ex illis sunt sapientes secundum carnem*, id est, secundum humanam sapientiam, *non multi potentes* secundum seculi potentiam, *non multi nobiles* secundum carnis nobilitatem. Et primò nulli ex vocationibus fuerunt tales. *Non multi* forsitan propter se dicit, qui solus inter Apostolos secularium literarũ peritus, terrenarum opum diues, Romanæ dignitatis parentela conspicuus fuit, qui tamen hæc nihili pẽdit, nec vsus est eis. Erant iam & aliqui alij prædicatores sancti ex illis, qui fuerant *sapientes secundum carnem*, & *potentes*, & *nobiles*, sicut Dionysius Areopagita, & alij. Vel ita: *Videte vocationem vestrã*, id est, in vobis ipsis probate quòd dico, quia *non multi* ex vobis *sapientes secundum carnem* vocati sunt ad fidem, sed potius pauci *sapientes* crediderunt. Per superbiam enim sapientiæ secularis, multi sapientiæ Dei contempserunt esse subiecti. Vix enim istiusmodi homines ad fidem possunt adduci. Nec *multi potentes* in hoc seculo, vel *nobiles* inter vos, ad Christum sunt vocati. Difficile enim *potentes* & *nobiles* ac diuites, & multò his difficilius eloquentes, credunt Deo. Obcæcatur enim mens eorum diuitijs & opibus, atque luxuria vel superbia: & circundati vitijs, non possunt videre virtutes: simplicitatemque Scripturæ sanctæ non ex maiestate sensuum, sed ex vilitate verborum iudicant. *Non multi* tales vocati sunt, *sed quæ stulta sunt mundi*, id est, ignaros homines mundanæ sapientiæ, *elegit Deus*, vt per eorum doctrinam *confundat*, id est, erubescere faciat, & ad insipientiam redigat *sapientes* seculi. Confunduntur enim sapientes, dum ea, quæ ipsi negant, vident multos confiteri, id est, partum Virginis,

B & crucem Filij Dei, & resurrectionem à mortuis, cæteraque similia. *Stulta mundi elegit Deus*, id est, ineruditos liberalibus disciplinis, & omnino (quantum ad seculi doctrinas pertinet) impolitos, non peritos grammaticæ, non armatos dialectica, piscatores fecit suos prędicatores, vt videlicet cunctis in eis ostenderet, quòd ad vitam credentes populos, non sermo, sed causa suaderet. *Et infirma mundi*, id est, pauperes & impotentes *elegit Deus*, *vt* per eorum virtutem *confundat fortia*, id est, superet & erubescere faciat potentes. Nam dum elati diuites nouas virtutes in humilibus peccatoribus aspicerent, eorum, quorum prius contemnebant vitam, postmodum obstupuere miraculis. vnde mox pauidi ad sua corda redeuntes, extimuerunt sanctitatem in miraculis, quam despexerant in præceptis. Per *infirma* ergo confusa sunt *fortia*, quia dum in veneratione vita surgit humilium, elatio cecidit superborũ. *Et ignobilia mundi, & contemptibilia*, id est, homines in hoc mundo plebeios & abiectos *elegit Deus*, *& ea quæ non sunt*, id est, non computantur, scilicet illos homines, qui nihil esse videbantur, *vt ea quæ sunt*, id est, magna putabantur, *destrueret*, id est, vincendo humiliaret. *Elegit* ergo indoctos, infirmos, ignobiles & pauperes: non quia reliquit sapientes, firmos, nobiles & diuites: sed si ipsos primos elegisset, merito sapientię suæ vel potentiæ, seu natalium & diuitiarum suarum sibi eligi viderentur: atque inflati de his rebus, salutem humilitatis non reciperent. Si enim primò *sapientes* elegisset, doctrinæ eorum merito elegisse illos putaretur, & ita illorum scientia laudaretur, & laus Christi gratiæ minueretur. Si *potentes* elegisset, videretur eos merito dignitatis eorum elegisse, & similiter diuites merito diuitiarum. Et ideo istos, qui de semetipsis in semetipsis pote-

rant gloriari, non quidem omisit nec contempsit, sed aliquantulum distulit: & illos primò eligere maluit, qui nihil in seipsis habebant vnde gloriari possent. Quia nimirum ad prædicandum tales venire debuerunt, qui de laude propria nihil haberent, vt tanto solius veritatis cognosceretur esse quod agerent, quanto & apertè cerneretur, quia ad hoc agendum per se idonei non fuissent. Tales ergo primitus elegit, vt per eos humiliaret cæteros, & ad fidem adduceret, *vt non glorietur omnis caro*, id est, omnis homo *in conspectu eius*, id est, coram ipso, vel *non glorietur omnis caro in conspectu eius*, id est, in se nullus glorietur cum conspicieus. *Non glorietur* vtique de meritis suis. Non enim gloriantur iniusti, qui non habent vnde glorientur: nec iusti, quia ex ipso habent vnde gloriari debeant: nec habent gloriam suam, nisi ipsum cui dicunt, *Gloria mea, & exaltans caput meum.* Psalm. 3. Ac per hoc ad omnem hominem pertinet, siue iustum, siue iniustum, quod nunc dictum est, *vt non glorietur omnis caro in conspectu eius*, scilicet neque de meritis, neque de sapientia, neque de potentia, neque de nobilitate, nec de diuitijs aut alia re propria quisquam glorietur. Nullus ex se potest gloriari, sed vos in Deo gloriamini, quia *ex ipso* Deo, id est, ex ipsius dono *vos estis in Christo Iesu*, non ex vobis. Ex eius gratia processit vt sitis *in Christo*, non ex vestris meritis, quia eius propositum fuit, vt essetis membra Christi. Si ergò *ex ipso estis*, nolite illos admirari, quos ipse non elegit. *In Christo estis, qui factus est vobis sapientia*, vt eius participatione sapientes efficeremur, percipientes ab eo sensum prudentiæ, *& factus est nobis iustitia*, vt nos eius participatione iustificaremur per opera virtutum. *& sanctificatio*, vt nos sanctificaret in baptismo, faciens D immunes à peccato. *& redemptio*, vt nos redimeret, pro nobis seipsum dando. *Sapientia* ergo *nobis factus est*, id est, illuminans nos ad veritatem & Dei cognitionem: & quia prius iustificat bona operatione, per hoc *iustitia*, quia prius emundat in baptismate: & hoc, quia prius redemit sua passione. Ipse, qui in seipso est æterna & incommutabilis sapientia, etiam *nobis* fit *sapientia*, cùm hos eius participatione efficimur vtcunque sapientes ad rectè sapiendum. Ita ipse cùm in se sit ipsa iustitia, quæ viuit in seipsa & incommutabiliter viuit, etiam *nobis* fit *iustitia*, cùm nos ei cohærentes iustè viuimus: & tanto magis minúsue iusti sumus, quanto illi magis minúsue cohæremus. Similiter cùm ipse sit in seipso æterna sanctitas, etiam *nobis* fit *sanctificatio*, cùm nos sanctificat sui participatione. *Factus est* ergo *nobis à Deo sapientia & iustitia & sanctificatio*, quia nos ad illum cõuertimur temporaliter, id est, ex aliquo tempore, vt cum illo maneamus in æternum, & ipso ex quodam tempore. *Verbum caro factum est, & habitauit in nobis.* Ioan. 1. Hæc omnia *nobis à Deo factus est*, *vt qui gloriatur*, non in se, sed *in Domino glorietur*, sicut *scriptum est* in Ieremia: *Non glorietur sapiens in sapientia sua, & non glorietur fortis in fortitudine sua, & non glorietur diues in diuitijs suis: sed in hoc glorietur qui gloriatur, scire & nosse me, quia ego sum Dominus, qui facio misericordiam & iudicium & iustitiam in terra.* Iere. 9. Videte quemadmodum nobis abstulit gloriam, vt daret gloriam: abstulit nostram, vt daret suam: abstulit inanem, vt daret plenam: abstulit nutantem, vt daret solidam. Quantò enim gloria nostra fortior & firmior quæ in DEO est, quàm quæ in nobis? *Non ergo glorietur* quisquam *in sapientia sua*, vel *in fortitudine*, vel *in diui-*

A *tijs*, aut huiusmodi rebus: *sed* si gloriari voluerit, *glorietur in Domino, qui* facit *misericordiam & iudicium, & iustitiam.* Ille enim *in* solo *Domino* gloriatur, qui cognoscit non suum, sed illius esse, non solùm vt sit, sed etiam vt non nisi ab illo bene sit sibi, à quo habet vt sit: & qui in omnibus quæ facit, non suam, sed Domini gloriam quærit. Et ideo gloriandum est *in Dominò*, quia non poterit confundi qui gloriatur in eo: cōfundetur autem, qui gloriatur in hoc seculo, vel in seipso.

CAPVT II.

ET *ego cùm venissem ad vos fratres, veni non in sublimitate sermonis aut sapientiæ, annuntians vobis testimonium Christi: non enim iudicaui scire me aliquid inter vos, nisi Iesum Christum, & hunc crucifixum. Et ego in infirmitate & timore & tremore multo fui apud vos, & sermo meus & prædicatio mea non in persuasibilibus humanæ sapientiæ verbis, sed in ostensione spiritus & virtutis, vt fides vestra non sit in sapientia hominum, sed in virtute Dei.*

Dixi superius, quia infirmos & stultos prædicatores *elegit Deus. Et ego* quoque talis apparui vobis, quia veniens ad vos, *veni non in sublimitate sermonis*, id est, non in rhetoricis & dialecticis disputationibus, vt artificiosè & compositè prædicarem vobis secundùm logicam, nec *in sublimitate sapientiæ*, id est, humanarum rationum, secundùm physicam, quod laudatis in pseudoapostolis, qui per eloquentiam suam commendant prauam doctrinam suam, & per sapientiam mundi euacuant crucem Christi. *Non in sublimitate sermonis aut sapientiæ veni*, sed potius in humilitate: quia qui minus capacibus sublimiora loquitur, non illorum
B vtilitatem, sed sui ostentationem facit. *Veni annuntians vobis testimonium Christi*, id est, quod de eius incarnatione, passione, & resurrectione testati sunt Prophetæ, vel quod ipse de semetipso moriendo & resurgendo testatus est, aut quod nos Apostoli testamur de illo. *Veni*, inquā, *non in sublimitate* secularis eloquentiæ vel *sapientiæ*, quia nec *in sublimitate* illius, quæ de Deo est. Et hoc feci ex iudicio. *non enim iudicaui me aliquid scire inter vos*, qui minus capaces vos videbam, *nisi Iesum Christum, & hunc crucifixum*, id est, nisi Saluatorem regem, & hoc per crucifixionem. quod est dicere: Quia vos capere diuinitatis eius mysteria non posse pensaui, sola vobis infirma humanitatis eius locutus sum: hoc enim inter illos Apostolus nesciebat, quod ipsi per illum scire nō poterant: & hoc solum se scire dicebat, quod eos per illum scire oportebat. Eo autem genere locutionis nescire quisque dicitur quod occultat, quomodo dicitur fossa cæca, quæ occulta est. In Christo autem crucifixo non parua scientia est, sed multa in eo discuntur: & maximè, quòd *vetus homo noster simul crucifixus est, vt euacuetur corpus peccati, & vltra non seruiamus peccato.* Nam ad eius crucem pertinet, quòd etiam nos in eius corpore crucifigimur mundo, vbi intelligitur omnis coercitio malarum concupiscentiarum. Ac per hoc fieri non potest, vt eis, qui in cruce Christi informantur, furta, adulteria, vel alia crimina permittantur. Omnia enim vitia carnis ac spiritus mortificat crux Christi, vt viuere faciat in virtutibus: quia ipse pro peccatis nostris crucifixus est, vt nos redimeret ab omni iniquitate, & cruciatibus æternis saluaret. Hæc & alia multa discuntur in Christo crucifixo. Ita humilia & infirma vobis prædicaui. *Et ego* humilis & infirmus fui, quia *apud vos fui in infirmitate*, id est, quasi nullius esse C
sem virtutis, aut potentiæ, vel *in infirmitate*, id est, in tribulatione, *& timore*, id est, anxietate animi, *& tremore* corporis, propter afflictiones pœnarum. Christum enim in stultitia humanæ sapientiæ prædicans, odium mihi Iudæorum atque gentilium & persecutiones prouocabam, quasi rem vanam annuntians, & Deum mortuum prædicans: & dum ita conuersarer vobiscum, *sermo meus* de moribus, *& prædicatio mea* de Christo, vel *sermo* priuatim coram paucis, *& prædicatio* publicè coram omnibus, *non* fuit *in persuasibilibus verbis humanæ sapientiæ*, id est, *in verbis*, quę per humanam sapientiam suaderent credere quod dicebam, *sed* fuit *in ostensione spiritus & virtutis*, id est, in eo, quòd ostendebam me habere Spiritum sanctum, religiosè viuendo, & prophetando, & per manuum impositionem ipsum alijs impetrando, & ostendebam me habere virtutem, miracula faciendo. Ideo hic feci, *vt fides vestra non sit fundata in sapientia hominum, sed in virtute Dei*, id est, secundùm humanam sapientiam non quærat rationes eorum, quæ debet credere, sed omnia imputet virtuti diuinæ possibilia, sciens Deo nihil esse impossibile.

Sapientiam autem loquimur inter perfectos. Sapientiam verò non huius seculi, neque principum huius seculi, qui destruuntur: sed loquimur Dei sapientiam in mysterio, quæ absconditia est, quam prædestinauit Deus ante secula in gloriam nostram, quam nemo principum huius seculi cognouit. Si enim cognouissent, nunquam Dominum gloriæ crucifixissent. Sed sicut scriptum est: Quod oculus non vidit, nec auris audiuit, nec in cor hominis ascendit, quæ præparauit Deus ijs, qui diligunt illum. Nobis autem reuelauit DEVS per spiritum suum. Isaiæ.64.
D
Quia supra dixerat, *veni non in sublimitate sermonis aut sapientiæ*, ne cui stultus videretur, & in prædicatione sua nihil *sapientiæ* continere, ostendit quòd ipse, qui simpliciter illis est locutus, alijs eructat profunda *sapientiæ. Inter vos*, inquit, simpliciter locuti sumus, seu *inter perfectos* non cognitores, quibus opus non est vt loquamur, sed auditores iam capaces, *loquimur sapientiam*, id est, de secretis Dei. ac si diceret: Et nos habemus *sapientiam*, sed vos eam capere non potestis, quia & adhuc lacte nutrimini, atque parui in sensu comprobamini. Sed *inter perfectos* eam *loquimur*, id est, inter eos, qui crucem Christi virtutis testimonio *sapientiā* fatentur. Omnes enim perfecti viri intelligūt esse summā *sapientiā*, quod vos putatis abiectionē, videlicet quod Deus homo factus est, quòd esurijt, quòd fatigatus, quod crucifixus est. Hæc enim omnia inter excæcatos prædicata, videntur esse stultitia: sed *inter perfectos*, lumen cordis habentes, est summa sapientia. *Loquimur sapientiam*, sed *sapientiam non huius seculi*, id est, non humanis rationibus constantem, *non huius seculi*, sed futuri: *neque principum huius seculi*, id est, regum & Philosophorum, qui in hoc seculo primatum sapientiæ tenere videbantur. *Qui* principes *destruuntur*, id est, sapientia eorum dissipatur, quia Christianitas errores, quos illi inseruerunt, excidit, id est, idololatriam, auaritiam, & cætera vitia. *Non illorum sapientiam loquimur sed* potius *Dei sapientiam*, de redemptione hominis per incarnationem & passionem Vnigeniti eius. *loquimur* eam *in mysterio*, id est, in occulto sensu propheticorum dictorum vel operum referamus, vt in immolatione Isaac, vel in victoria David de Philistæo. *Quæ* sapientia *absconditia est* Gen.22. 1.Reg.17.

A sapientibus & prudentibus seculi, & ideo stultitia putatur ab eis, quia nesciunt illam. *Abscondita est*, dum non in verbis sed in virtute est: non humana ratione possibilis, sed spirituali efficacia credibilis. Vel *loquimur* eam *in mysterio*, id est, in occulto Sacramentorum, quod nequit intueri oculus rationis nostræ sine laboris inuestigationis & illuminatione Spiritus sancti, quæ abscon-
Ioan. 1. dita est in corde Patris, quia *Verbum erat apud Deum*. *quam* sapientiam, quæ est Verbum Patris, *prædestinauit Deus*, secundùm futuram eius humanitatem, hoc est, præordinauit *ante secula*, id est,
Galat. 4. antequam mundus esset, vt Vnigenitus suus in plenitudine temporis homo fieret, & crucifigeretur, ac resurgeret, *in gloriam nostram*, qui credimus; sicut & in confusionem illorum, qui non credunt, & crucem eius stultitiam putant. *Quam* sapientiam diuinitatis eius *nemo principum huius seculi cognouit* à Deo absconditam esse, id est, nemo superborum Philosophorum, aut Legis doctorum, aut seculi potentum eam cognouerat quando hæc loquebatur Apostolus. Vel *sapientiam* dominicæ incarnationis & passionis *prædestinauit Deus in gloriam nostram*, vt scilicet humanitas & mors eius fieret nobis gloria sempiterna, *quam sapientiam nemo principum huius seculi*, id est, nullus malignorum spirituum cognouit, quia nunquam aliquis illorum intellexit, quòd per passionem eius redimendum esset genus humanum. Inde apparet, quòd non cognouerunt, quia *si cognouissent* dæmones illam passionis eius sapientiam valere ad redemptionem humani generis, *nunquam crucifixissent*, id est, *nunquam* crucifigi fecissent *Dominum gloriæ*, id est, *nunquam* sug-
B gessisset diabolus illum crucifigi, per quem ius suum perderet. Sed nec homines eum *crucifixissent*, *si* Deum *gloriæ* illum esse *cognouissent*, qui in forma serui crucifixus, tamen Dominus gloriæ crucifixus est. Talis enim erat illa susceptio, quæ DEVM hominem faceret, & hominem DEVM. Quod tamen propter quid & secundùm quid dicatur, adiuuante Domino prudens & diligens & peus lector intelligit. Quia rectè dicitur & Deus crucifixus, non ex virtute diuinitatis, sed ex infirmitate carnis: vna est enim persona DEVS & homo. Quem qui crucifixerunt, ignorauerunt: fideles autem cognouerunt eum. Non no-
Isaia 64. uerunt eum, *sed* contigit ex hoc fieri, *sicut* in Isaia *scriptum est, quòd oculus non vidit, nec auris audiuit, nec in cor hominis ascendit. quæ præparauit Deus* diligentibus se, sed *nobis reuelauit* ea per spiritum suum. Sicut enim illa carnales homines iuxta prophetiam latent, sed tamen *nobis* spiritualibus reuelata sunt *per spiritum* Dei: sic sapientia diuinæ incarnationis, & nostræ per eius mortem redemptionis, latuit infideles, sed manifestata est fidelibus. Ea, *quæ Deus* in regno cœlorum *præparauit* his, *qui* puro corde *diligunt* eum, tanta sunt, & tam præclara, atque tam spiritualia, *quòd oculus non vidit*, quanta vel qualia sunt: *nec auris audiuit, nec in cor hominis ascendit. Oculus non vidit*, quia non est color: *auris non audiuit*, quia non est sonus, *in cor hominis non ascendit*, quia non est terrena cogitatio. Quod enim *in cor hominis ascendit*, infra cor hominis erat. Ideo *in cor ascendit*, quia supra illud est cor, quo ascendit. Præmium verò, quod in cœlo seruatur electis, *non ascendit in cor hominis*, sed *ascendit* ad illud *cor hominis. Oculus non vidit* illud corporeo visu, *nec auris audiuit* corporeo auditu, *nec in cor hominis ascendit*, id est, nec cognosci potuit ratione eius qui carnalis est, non spiritualis.

C Nam in eo quòd dicitur, *in cor hominis non ascendit*, intelligi potest quod non sit homo, sed supra hominem, *in cor* eius *ascendit*. Res namque dicitur ascendere *in cor*, quando intrat vt prudenter intelligatur, & bene intellecta placeat. Notandum verò, quòd hæc sententia non eisdem verbis, sed eadem sensuum veritate legitur in Pro- Isaia 64.
pheta. Sic nanque ibi scriptum est: *A seculo non audierunt, neque auribus perceperunt: oculus non vidit Deus absque te, quæ præparasti expectantibus te.* Tamen Propheta & Apostolus dicit similiter, *oculus non vidit.* Sed quod Apostolus ait, *nec auris audiuit*: hoc Propheta, nec *auribus perceperunt.* Et quod Apostolus, *nec in cor hominis ascendit*: hoc Propheta, *non audierunt*, id est, non intellexerunt. Quodque posuit Apostolus, his *qui diligunt eum*: hoc Propheta dixerat, *expectantibus te.* Sed sicut præmisimus, idem sensus est in Apostolo, qui & in Propheta. Homines enim *à seculo non audierunt*, hoc est, non intellexerunt præmia iustorum, quia *in cor hominis non ascendit* quanta sint, id est, cogitatio humana non comprehendit ea. *Neque auribus perceperunt*, quia *auris* humana non *audiuit* ea loquente aliquo, & *oculus* non *vidit* ea, quoniam quæ promittuntur in futuro, non Rom. 8.
cernuntur in præsenti. *Spes* enim *quæ videtur, non est spes*, sed iam certa promissio. Sic fuerunt illa *à seculo* hominibus ignota, sed *nobis*, qui supra homines sumus, *reuelauit* ea *Deus*, non per industriam ingenij nostri, sed per *spiritum suum*, quo mentem nostram illuminauit, vt intelligeremus illa ineffabilia bona, *quæ* ipse suis amatoribus *præparauit*. Quæ illi tunc habebunt, quando erit *Deus* 1. Cor. 15.
omnia in omnibus. Deus ergo est *omnia* illa bona, *quæ* ipse *præparauit* diligentibus vel *expectantibus se*. D

Spiritus enim omnia scrutatur, etiam profunda Dei. Quis enim hominum scit quæ sunt hominis, nisi spiritus hominis qui in ipso est? Ita & quæ Dei sunt, nemo cognouit, nisi Spiritus Dei.

Hæc nobis per Spiritum sunt reuelata, nec mirum, quia *Spiritus scrutatur omnia, etiam profunda Dei*, id est, quæ in Deo latent, longè remota à creaturarum cognitione. *Scrutatur*, non vtique vt quod nescit inueniat, sed quia nihil relinquit omnino quod nesciat: *profunda Dei scrutatur*, quia eius secreta & arcana nouit, ac per hoc Deus esse manifestatur, qui omnia Dei occulta scire ostenditur. Scrutari *omnia* perhibetur, quia in nobis manens, facit vt nos ea scrutemur. Et quod nos dono ipsius facimus, ipse dicitur facere, quia sine illo nos non possumus facere. Verè ipse Dei Spiritus occulta discrutatur, sicut & spiritus hominis occulta hominis. Nam *quis hominum scit* ea *quæ sunt* occulta *hominis, nisi spiritus* ipsius *hominis qui est in ipso?* Vnusquisque enim homo habet in se proprium spiritum. Animus enim cuiusque, proprius eius est spiritus. Et ea *quæ sunt hominis*, nemo nouit *nisi spiritus* eius. Non enim noui quid cogites, aut tu quid cogitem. Ipsa enim sunt propria nostra, quæ in animo cogitamus. Et cogitationum vniuscuiusque hominis, ipsius spiritus testis est. Alius nescit quid in illo agatur, sed spiritus eius nouit. *Ita & quæ Dei sunt* occulta, *nemo cognouit nisi spiritus Dei*. Non tamen sapientia Dei excluditur, quæ Filius est, ab hac secretorum notitia, quoniam Spiritus accipit à Filio omnia, sicut ipse discipulis ait: *Omnia quæcunque habet Pater, mea sunt. Propterea dixi, quia de meo accipiet, &* Ioan. 16.
annuntiabit vobis. Et nos accepto Spiritu Dei discimus & quid agatur in Deo, quia cùm per eius

Spiritum

A Spiritum scimus, etiam sic nemo scit nisi Spiritus Dei. Sic autem scit ipse in nobis, sicut loquitur in eis, quibus dicitur: *Non enim vos estis qui loquimini, sed Spiritus Patris vestri qui loquitur in vobis.* Matth. 10.

Nos autem non spiritum huius mundi accepimus, sed Spiritum qui ex Deo est, vt sciamus quæ à Deo donata sunt nobis. Quæ & loquimur non in doctis humanæ sapientiæ verbis sed in doctrina Spiritus. spiritualibus spiritualia comparantes. Animalis autem homo non percipit ea quæ sunt Spiritus Dei. stultitia enim est illi, & non potest intelligere, quia spiritualiter examinatur. Spiritualis autem iudicat omnia, & ipse à nemine iudicatur, sicut scriptum est. Quis enim cognouit sensum Domini? aut quis instruxit eum? Nos autem sensum Christi habemus. Isaiæ 40. Rom. 11.

Solus *Spiritus Dei* nouit ea *quæ Dei sunt*. Sed *nos non spiritum mundi sed Spiritum* Dei *accepimus*, quo doceremur, non quæ mundi, *sed quæ Dei sunt*. Quia spiritus mundi non potest scire, quæ ab hoc nobis insinuata sunt. Spiritus enim mundi est, quem phytonem appellant, per quem arripiuntur phanatici, qui sine Deo sunt, qui solet côiecturis quæ mundi sunt diuinare, qui per verisimilia fallitur, & fallit. Qui & per Sibyllam locutus est, sensum nostrorum secutus, locum volens inter cœlestes habere, ipse & in pseudoapostolis erat, atq; eos mundanam sapientiam sectari faciebat. Sed *Nos non Spiritum huius mundi accepimus*, quo doceamur sapientiam mundi, *sed Spiritum qui ex Deo est*, per quem doceamur ea, quæ *ex Deo* sunt. *Spiritum qui ex Deo est accepimus*, id est, diuinum quendam radium illuminantem nos, *vt* per eum *sciamus* beneficia, *quæ sunt nobis à Deo donata*. Spiritus enim Dei mentem, quam replet, illuminat: spiritus autem mundi excæcat. Quem qui habent, non intelligunt Dei dona, quæ perceperunt, neq; à quo perceperunt. Sed *nos* per spiritum eius nouimus B & dona eius nos habere, & ab eo accepisse. Ab ipso enim quicquid boni est, donatur. Et ipse nobis dedit Christum suum, atque in eo redemptionem & peccatorum remissionem, virtutumque multiplicationem, & æternæ beatitudinis spem, & quicquid habemus vel sumus. Intelligimus hęc nos habere, & ab eo percepisse, *Quæ & loquimur*, vt hinc appareat scire nos hæc, quia *& loquimur* ea, vt & alij discant ipsa. *Loquimur non in verbis humanæ sapientiæ doctis* ratione vel ornatu, *sed in doctrina Spiritus*, quia mentes audiêtium, loquentibus nobis, docentur à sancto Spiritu. Verba enim *humanæ sapientiæ* hunc sensum non capiunt, nec literatura studij apprehêditur, sed per fidem spirituali ratione concipitur. Ideoque Spiritus Dei per Euangelium spiritualiter docet corda hominum, excitans ea ad cognitionem sui Creatoris. Dico quia *loquimur*, & hoc facimus, *comparantes spiritualia* verba *spiritualibus* viris, id est, ita moderantes ea quæ dicimus, vt conueniant capacitati singulorum, quia pro varietate sensus auditorum distinguimus ea, quæ loquimur, & comparamus intellectui vniuscuiusque, attendentes quid cui dicamus. Hoc facimus *spiritualibus*, quod vos non estis: & ideo culpa vestra est, non nostra, quòd maiora non diximus vobis. Nos scimus *quæ Dei sunt*, *& loquimur* ea *spiritualibus*. Sed *animalis homo*, quales sunt pseudoapostoli, *non percipit ea quæ sunt spiritus Dei*, vt partum Virginis, vt resurrectionem mortuorum. *Animalis homo* dicitur, qui animalium more versatur, qui putat nihil esse post mortem. *Animalis* iure vocatur, quia fertur dissoluta lasciuia animæ suæ, quam non regit spiritus, neque coercet intra metas naturalis ordinis, quia & ipse se non subdit regendum Deo. *Animalis* enim ab anima dicitur, sicut à carne carnalis. C Iste talis *non percipit ea, quæ sunt spiritus Dei*, id est, quid gratiæ credentibus conferat crux Christi, & sic audit quæcunque audit de Dei natura, vt aliud quàm corpus cogitare non possit, quamlibet amplum, summum, vel immensum; quamlibet lucidum ac speciosum, corpus tamen. Ob hoc etiam dicitur non percipere, id est, non intelligere ea, *quæ sunt spiritus Dei*, quia sola præsentis vitæ bona carnalia cogitat & appetit, spiritualia verò & æterna non intelligit. *Stultitia enim est illi* quicquid de talibus audit, *& non potest intelligere*. Pecoribus enim similis sensum suum in terra deprimit, & ideo non assequitur nisi quę videt, nec putat aliud posse fieri quàm quod ipse sit: propterea quicquid aliter audit quàm nouit, stultum iudicat. Ideo *non potest* hæc *intelligere, quia spiritualiter examinatur*, id est, inuisibiliter à Deo iudicatur. vt iusto Dei iudicio spiritualia *intelligere* non sinatur. Vel *spiritualiter examinatur*, id est, per spiritualia tantùm probatur, quod animalis est, quia audita hæc improbat, & non ob aliud ei proponuntur. Siue ideo *non potest intelligere, quia* res illa, quam ipse stultitiam reputat, *spiritualiter examinatur*, id est, per spiritum sanctum dijudicatur & intelligitur. *Animalis non potest intelligere*, sed *spiritualis*, id est, ille, cuius mens illuminatur luce spiritus sancti, & *spiritualiter* viuere docetur, *iudicat*, id est, dijudicat & discernit *omnia*. *Iudicat* enim & approbat quod rectè, improbat autem quod perperam inuenerit in operibus moribusque fidelium. *Iudicat omnia*, sed *ipse à nemine iudicatur*, id est, à nullo homine, sed sola ipsa lege, secúdùm quam *iudicat omnia*, quoniam verissimè dictum est, *oportet nos omnes exhiberi ante tribunal Christi*. *Omnia* D ergo *iudicat*, quoniam super omnia est, quando cum Deo est. 2. Cor. 5. *Et à nemine iudicatur*, quoniam ipse supra cæteros est, & inferiores non possunt iudicare superiorem. Et verè *à* nullo *iudicatur*, vtrum bene an malè intelligat vel oderetur. Quia *quis animalis cognouit sensum Domini*, quem vir spiritalis habet? Nullus. Et ideo non potest inde iudicare, quia de incognitis nemo rectè iudicat. Et *quis* est qui *instruxit eum?* id est, docuit Dominum quid agere debuerit? Nemo: homines enim spiritû Dei non habentes, Dominum instruere volunt, dum secum dicunt: Deus nunquam mori debuisset, vt creaturam suam à potestate diaboli liberaret, sed solo præcepto, vt omnipotens, suos saluare debuisset. Et quia eum sic instruere volunt. inde contingit, quia *sensum* eius non cognoscunt. Nesciunt enim quia Deus iustus non debuit in hac re vti virtute potentiæ, sed ratione iustitiæ. Vel taliter litera secundùm alios codices potest legi. *Quis enim cognouit sensum Domini, aut quis instruxit eum?* Sensus nanque *Domini* est, quo hæc fecit, per quæ sapientia mundi probatur stulta, negâs posse fieri quæ facta sunt. Quem sensum nullus est qui cognouerit, vt si displiceat illi, emendare velit consilium Dei. Quia quicûque *cognouit*, laudat sapientiam & potentiam Dei. *Quis cognouit sensum Domini* nostri Iesu Christi? Sed *nos* spirituales *sensum Christi habemus*, id est, participes facti sumus scientiæ Christi per acceptionem spiritus sancti. Et ideo animales homines vel pseudoapostoli, nos iudicare non possunt, qui *sensum Domini habemus*, quem illi ignorant.

CAPVT III.

ET ego fratres non potui loqui vobis quasi spiritualibus, sed quasi carnalibus. Tanquam paruulis in Christo,

A *Christo,lac vobis potum dedi,non escam.Nondum enim poteratis sed nec nunc quidem potestis adhuc enim estis carnales. Cùm enim sit inter vos zelus & cõtentio,nonne carnales estis & secũdùm hominem ambulatis?Cùm enim quis dicat:Ego quidem sum Pauli,alius autem,ego Apollo,nonne homines estis?Quid igitur est Apollo? quid verò Paulus? Ministri eius cui credidistis. Et vnicuiq; sicut Dominus dedit.Ego plantaui,Apollo rigauit,sed Deus incrementum dedit.Itaque neque qui plantat est aliquid, neque qui rigat, sed qui incrementum dat, Deus.*
Gen. 4. *Qui plantat autem & qui rigat, vnum sunt. Vnusquisq;*
Psal 6. *propriam mercedem accipiet secundùm suum laborem.*
Galat.6. Nos spiritualibus spiritualia cõparamus, quia
Matth. 20. *sensum Christi habemus.*Et tamen *fratres vobis non potui ego loqui quasi spiritualibus, sed quasi carnalibus:* quia vidi vos non posse capere spiritualia propter imbecillitatem sensus vestri.Et ideo sic locutus sum vobis, quomodo audire poteratis: nec propter ignorantiam vestram, sed propter infirmitatem vestram,arcana Dei vobis reticui. Non enim audientium animi sunt vltra vires tradendi, sed alta quæque & eminentia debent multis auditoribus contegi, & vix paucis aperiri. Et inchoantibus quidem vel infirmis non alta & mystica,sed quædam quæ capere possint prædicanda sunt, perfectis verò profunda & mystica sunt dicenda. Sed timendum & cauendum est, ne sub hac occasione dicta pseudoapostolorum vel quorumlibet hæreticorum,velut ea,quæ carnales capere non possunt,nõ solùm excusatione dealbanda,sed etiam laudanda videantur. Vnde sciendum est,quia ipse Christus crucifixus: quo velut lacte paruulos aluisse se dicit Apostolus,id est, ipsa vera caro,in qua facta est vera mors eius,& vulnera vera confixi, sanguisque percussi, non eo modo à carnalibus,quo à spiritualibus cogitantur. Et illis est lac,istis cibus. Quia etsi non audiunt amplius,
B intelligunt amplius. Non enim æqualiter mente percipitur,etiam quod in fide pariter ab vtrisque recipitur. Hoc igitur primitus cognito, quòd ea ipsa, quæ simul audiunt spirituales atque carnales,pro suo quique modo capiunt, illi vt paruuli, isti vt maiores:illi vt lactis alimentum, isti vt cibi solidamentum,nulla videtur esse necessitas,vt aliqua secreta doctrinæ taceantur & abscondantur fidelibus paruulis,dicẽda seorsum maioribus, id est,intelligentioribus, nisi quòd solidus cibus, qui perfectis congruit,paruulis nõ proficit, dum non capitur ab eis, & ea quæ fortes subleuant, infirmos grauant. hoc enim ipsum, quòd Apostolus se non iudicauit scire in eis nisi Christum Iesum,& hunc crucifixum, ipsis non potuit loqui quasi spiritualibus, sed quasi carnalibus, quia id sicut spirituales capere non poterant. Quicunque autem spirituales inter eos erant, idem, quod illi,qui tanquam carnales erant audiebant, spirituali intellectu ipsi capiebant,vt sic intelligatur quod ait, *Non potui loqui quasi spiritualibus,sed quasi carnalibus.* ac si diceret: Non potuistis quasi spirituales, sed quasi carnales capere quod loquebar. *Quasi carnalibus,*inquit, locutus sum vobis. Et hoc tam diligenter feci,quòd *tanquam paruulis* cognitione *in Christo dedi vobis potum lac,* id est, facilem doctrinam,dulcem, & nutrientem, *non escam,*id est,non robustam spiritualium rerum doctrinam. fieri tamen(sicut præmisimus)potest, vt id quod dicitur,& paruulis lac, & grandibus esca
Ioan.1. sit: sicut:*In principio erat Verbum & Verbum erat apud Deum,& Deus erat Verbum,* & paruuli bibunt, & grandes mandunt. *Lac* tamen præcipuè per carnem Saluatoris, est expressum *paruulis.*Quomodo enim mater cibum comedit, per carnem C
traijciat ad infantem lac factum: sic cibus Angelorum Dominus *Verbum caro factum est,* & factus est lac. *Lac* quippe nostrum Christus humilis est: cibus noster,idem ipse Christus æqualis Patri. Lacte nutrit,vt pane pascat. Qui paruulus est, sugat ab huberibus Ecclesiæ *lac* omnium Sacramentorum temporaliter pro æterna nostra salute gestorum, vt nutritus atque roboratus perueniat ad manducandum cibum æternæ diuinitatis. Talibus nunc dicitur:*Lac vobis potum dedi,non escam.* Et quare? Quia *nondum poteratis* escam percipere, quandiu vobiscum eram, *sed nec nunc quidem potestis,* quia *adhuc estis carnales,* id est,potius sensum carnis, quàm spiritus sectamini. Isti propterea quòd seculi adhuc voluptatibus seruiebant, *carnales* erant,quamuis iam baptizati essent, & Spiritum sanctum accepissent. Nam quia post baptismum ad veterem vitam relapsi fuerant, ideo *carnales* appellantur. Vbi verò dicitur *nondum* vel non adhuc,profectò non desperatur, si eò tenditur,vt sit aliquando quod *nondum* est. *Adhuc enim,* inquit,*estis carnales,* & ostendens vnde sint *carnales,cùm enim,* inquit,*sit inter vos zelus,* id est, inuidia. *& contentio,* id est, litigatio verborum, *nõnne carnales estis,* qui in carne,id est,in homine confiditis,*& secũdùm hominem ambulatis?* id est, in peius proficitis.Ac si dicat:Qui discordes mentes ducitis, nonne adhuc ex reprehensibili humanitate peccatis? Homo enim hoc loco per culpam nominatur.Cùm autem dixisset eos *carnales,* non ait, secundùm carnem ambulatis, sed *secundùm hominem:*quia & hoc voluit intelligi secundùm carnem.Nam vtique si culpabiliter quidem secundùm carnem, laudabiliter autem *secundùm hominem* ambularetur,id est, viueretur, non exprobãs D
diceret.*secundùm hominem ambulatis.Nam secũdùm hominem* ambulare, hoc est carnalem esse.Qui autem non ambulat *secundùm hominem,*sed secudum
Deum,profectò non ambulat & secundùm seipsum,quia & ipse est homo. Qui verò non secundùm se,sed secundùm Deum ambulant, non homines,sed *dij* vocantur. Et verè,inquit, *zelus & contentio* est in vobis, & *secundùm* carnem *ambulatis* Quia *cùm quis* vestrum *dicat:Ego quidem sum Pauli,alius autem dicat, ego sum Apollo, nõnne homines estis?*Sicut enim gloriantes in Deo, & omnem gratiam ab ipso sperantes, *dij* vocantur à Deo adoptati,ita & qui in homine gloriãtur,homines dicũtur.Deos.n.vel Angelos esse cupit Aposto. quos arguit,quia homines sũt,id est,in his cõtẽtionib' non quæ Dei sunt,sed quæ hominis sapiunt.A sua verò persona incipit,ne fortè putaretur per inuidiam magis personas aliorum destruere,ostendens magnum errorem esse,& ad Dei contumeliam pertinere,quando Deo prædicato,gloria datur hominibus:& spes, quæ in Deo ponenda est, ponitur in hominibus:dicente scriptura, *Maledictus homo qui spem ponit in homine.* Quid enim minus est à gentilitate, dum gloria, quæ danda est Creatori,datur Creaturæ,id est,homini?Et quando quidem *alius* vestrum dicit, *ego sum Pauli, alius autem ego Apollo,* atque in his doctoribus vano errore gloriamini,igitur respondete mihi, *Quid est Apollo,quid verò Paulus,* qui adhuc maior est? Et si vos respondere nescitis,ego respondeo quòd nõ sunt Deus qui det, sed per quos Deus det: quia *ministri* sunt *eius cui credidistis.* Et qui *ministri* sunt, spes in his ponenda non est, sed in Deo, cuius *ministri* sunt. Illi enim gratiarum actio deferenda est, cuius donum est, non seruis, quos & In-

Psal. 81.
Ioan.10.
Iere.17.

A & inuitos oportet dispensare. *Ministri* sunt, & hoc non vno modo, sed *sicut Dominus dedit vnicuique*, id est, sicut voluit, & sicut diuisit singulis officia ministerij. Nam *ego* ipso dante *plantaui*, id est, euangelizando vos ad fidem conuerti, & *Apollo rigauit*, id est, vtpote Episcopus vester imbre sui eloquij, postquam in fide fundati estis, corda vestra *rigauit*. Non tamen nos, *sed Deus incrementum dedit* proficiendi vobis. Nos enim, qui forinsecus loquimur ad aures vestras, ita sumus quasi operarij, adhibentes culturam forinsecus ad arborem, sed *incrementum* dare non possumus, nec fructus formare. Ille autem, qui vos creauit, & redemit, & vocauit per fidem & Spiritum sanctum, habitans in vobis intus, sine causa nos perstrepimus. Interior ergo magister est, qui docet. Christus docet, inspiratio ipsius docet. vbi illius inspiratio & illius vnctio non est, forinsecus inaniter perstrepunt verba: nam & agricola arborem potest plantare, aquam foris adhibere & diligentiam culturæ, sed non potest folia pomaque formare. Excedit enim hoc humanam humilitatem, excedit Angelicam sublimitatem, nec omnino pertinet nisi ad Creatorem. & quia solus *Deus* dat *incrementum*, *itaque neque qui plantat*, id est, qui in fide fundat, *est aliquid*, dando quicquam ex se, *neque qui rigat*, id est, qui vel baptizat, vel postea mores instruit, *sed Deus qui dat incrementum*. ipse valet ad salutem, id est, illius vnctio, quæ vos docet intrinsecus. Frustra quippe operarius omnia moliretur extrinsecus, nisi Creator intrinsecus latenter operaretur. *Neque* plantator, *neque* rigator *est aliquid* ad salutem eorum, quæ rigantur siue plantantur, quia & plantata solent mori, & rigata ad effectum fœcunditatis B non peruenire, nisi det Deus vegetātem gratiam. Quantum ergo ad honorificentiam pertinet Dei, nihil est homo. Quantum verò ad ministerium pertinet, necessarius est vt honorificetur quasi seruus, non vt aliquid de illo speretur ad iniuriam Dei. *Deus* solus est, in quo gloriandum est, quia *dat incrementum*. Se *qui plantat & qui rigat, vnum sunt*, id est, ambo *ministri* sunt, quamuis diuersa sint illorum officia. *vnum sunt*, id est, ambo sunt homines, & idem concorditer de Deo sentiunt. *Vnum sunt*, id est, indifferentes. Posset enim videri quòd etsi nihil ex se dant, tamē magis Deus per hunc, quàm per illum daret. Ideo dicitur quia *vnum sunt*, id est, non plus gratiæ confert vnus quàm alter, quia solus Deus dat per eos. In dando non differunt, sed in labore & mercede, quia *vnusquisque* eorum *accipiet propriā mercedem* à Domino *secundùm suum laborem*. id est, qui magis laborauit, maius præmium habebit: & qui minorem pertulit laborem, minorem percipiet remunerationem. Deus enim *reddet vnicuique secundùm* opus *eius*. Vnde patet neutrum illorum esse

Rom. 2. authorem salutis, & ideo nō esse gloriandū in eis.

Dei enim sumus adiutores: Dei agricultura estis Dei ædificatio estis. Secundùm gratiam Dei, quæ data est mihi, vt sapiens architectus fundamentum posui. Alius autem superædificat. Vnusquisque autem videat quomodo superædificet. Fundamentum enim aliud nemo potest ponere, præter id quod positum est, quod est Christus Iesus. Si quis autem superædificat super fundamentum hoc, aurum, argentum, lapides pretiosos: ligna, fœnum, stipulam, vniuscuiusque opus manifestum erit. Dies enim Domini declarabit, quia in igne reuelabitur, & vniuscuiusque opus quale sit ignis probabit. Si cuius opus arserit, detrimentum patietur. Ipse autem saluus erit, sic tamen quasi per ignem.

Mercedem percipiemus, quia *Dei adiutores sumus* in colendo agro illius. Nam ei quem ipse per C internam gratiam infundit, nos exhortationis voce cōcurrimus, hoc quod ille per spiritum agit intrinsecus, nos exterius ministerio vocis adiuuamus: & tunc solùm nostra exhortatio ad perfectionem ducitur, si in corde fuerit Deus, qui adiuuet. Nos *sumus adiutores Dei*, & vos *estis cultura agri Dei*, & *ædificatio* templi *Dei*. Et nos eum adiuuamus, dum agrum cordis vestri, quem ipse per internam gratiam excolit, nos aratro prædicationis excolimus: ac nostræ mentis ædificium, quod ipse ad inhabitandum sibi construit, & nos construere laboramus. Ager enim Dei colitur, dum vitia de populo extirpantur fidelium, & virtutes inseruntur vt crescant & fructificent. *Aedificatio* eius instruitur, quando Ecclesia exstruitur his, qui fundamento fidei superponuntur, vt in altum surgant alijs alios portantibus, vel quando mens fidelium construitur impositione virtutum, vt dignum Deo fiat habitaculum. Dixi quia *Dei ædificatio estis*, & huius ædificationis *fundamentum ego posui*, & hoc non à me feci, sed *secundùm gratiam Dei, quæ data est mihi*, vt dignus essem prædicare Euangelium DEI, & in humanis cordibus ponere fidei fundamentum. Vnde apparet hoc Dei esse, quod feci, non hominis. *Secundùm gratiam Dei*, id est, secundùm Apostolatum à Deo gratis mihi datum. *Posui* in ædificio vestræ mentis *fundamentum*, id est, fidem Christi, & hoc vtens discretione, *vt sapiens architectus*, id est, princeps ædificij, qui *fundamentum* domus ædificandæ ponit in loco firmo ex fortibus & quadratis lapidibus. *Sapiens architectus* est, qui iuxta disciplinam autoris collocat *fundamentum*, id est, qui iuxta traditionem Saluatoris euangelizat fi- D dem. *Alius autem superædificat. Superædificat*, quisquis prædicationem Apostolorum superueniens aut bonus aut malus doctor prædicat. Sed *vnusquisque videat quomodo superædificet*. id est, vt superpositum ædificium congruat fundamento, ne si obliquum fuerit & friuolum, ruinam faciat manente incolumi fundamento. Quia si etiam malè ille docuerit, Christi nomen permanet, quod est *fundamentum*, doctrina autem mala peribit. *Videat*, inquam, *quomodo superædificet*, non quomodo *fundamentum* ponat. nam *fundamentum aliud nemo ponere potest, præter id quod* à me *positum est, quod est Christus Iesus*, id est, fides Christi Iesu. Ideo *nemo potest ponere aliud fundamentum*, quia nec hæretici docere valent, nisi sub Christi nomine. Aliter enim commenta errorum suorum commendare non valent, nisi interposito Saluatoris nomine prædicent, vt res contrarias & absurdas nominis dignitas acceptabiles faciat. *Fundamentum* permanet, sed quod superædificatur, si inutile fuerit, non stabit: sed tantùm illud quod vtile est, si superaddetur, permanebit. Quia *si quis superædificat super hoc* Christi nominis *fundamentum aurum, argentum, lapides pretiosos*, per quæ tria designatur præclara doctrina: vel *ligna, fœnum, stipulam*, per quæ significatur varia & friuola & corrupta doctrina: *vniuscuiusque opus* in nouissimo die *manifestum erit*, id est, *vniuscuiusque* doctrina in iudicio erit omnibus manifesta, vtrum bona an mala fuerit, *Dies enim Domini* hoc *declarabit*. *Dies* iudicij vocatur *Dies Domini*, non quòd omnes dies non sint eius: sed per excellentiam hoc dicitur, & ad differentiam humani diei. Dies enim præsentis temporis, est dies hominis, quia in isto agit homo quod vult: sed

A sed ille *Dies* erit *Domini*, quia in illo faciet Dominus quod iustum est, reddens *vnicuique secundum* opus eius. & ideo declarabit ille *dies* qualitatem vniuscuiusque operis, *quia in igne reuelabitur*, id est, manifestabitur idem *dies*, qui nunc omnes latet, & tunc omnibus erit notus. Cùm enim viderint omnes ignem illum ante faciem iudicis peritorum diffundi orbem, scient adesse diem iudicij. Vel Dominus in igne illo reuelabitur, id est, apparebit omnibus bonis & malis. Vnde & Thessalonicensibus dicitur: *In reuelatione Domini Iesu de cœlo cum Angelis virtutis eius, in flamma ignis. Et ignis* ille *probabit quale sit opus vniuscuiusque*, id est, an sit firmum, an solubile. *Ignis probabit opus*, id est, doctrinam *vniuscuiusque*. Quia enim per ignem examinatio fiet, si in aliquo non inuenerit quod exurat, manifestabit illum bonum fuisse doctorem. Mala verò & adultera doctrina idcirco per *ligna & fœnum & stipulam* significata est, vt ostenderetur esse ignis esca. Verè *ignis* opera singulorum *probabit*. Nam *si cuius opus quod ipse superædificauit, manserit, mercedem accipiet*. Quia sicut *aurum & argentum & lapides*, quos ignis nó consumpserit, ita & bonus magister incorruptibilis permanebit. Cùmque nihil in illo sordis inuentum fuerit & prauæ doctrinæ, *accipiet* cum gloria *mercedem remunerationis* perpetuæ. *Si verò cuius opus arserit*, id est, alicuius doctrina praua in igne defecerit, talis operarius *detrimentum patietur*, id est, aeternum atteretur supplicijs. *Ipse autem saluus erit*, quia non interibit substantia qua constat: sicut & doctrina eius mala peribit, quæ est accidés. Quod tamen non de hæretico doctore debet intelligi, sed de Catholico, qui non rectè docuit. Nam & in libris sanctorum doctorum, quos authenticè legit Ecclesia, nonnunquam inueniuntur quædam praua vel hæretica, non tamen pro

B his vel libri vel autores damnantur. Perlegat eorum libros prudés lector, & inueniet esse verum quod dico. *Et ipse saluus erit, sic tamen quasi per ignem*, vt salus hæc non sine pœna sit. *Saluus* quidem *erit*, sed tamen pœnam ignis patietur, vt *per ignem* purgatus fiat *saluus*, & non sicut perditi, æterno igne in perpetuú torqueatur, vt ex parte prosit illi in perpetuum credidisse. Potest & aliter intelligi verius: Ego *fundamentum*, inquit, *posui, alius autem superædificat*. Ac si dicat: posito fundamento, id est, fide fundata in vobis, nihil vlterius ad me pertinet vt superædificem, sed alterius est superædificare, id est, eius, qui fidem habet, est vt bona opera superædificet. Credentis est superædificare. Sed *vnusquisque videat, quomodo superædificet*, id est, cuiusmodi opera superaddat, scilicet verum maluerit contemplatiuæ vitæ adhærere, & continentur absque iugo vxoris viuere; quod quidem melius est & laudabilius consilium; an magis expetat actiuam vitam & vxoris vinculum, quod infirmum est, & minus laudabile. De superædificatione bonæ operationis solummodò videndum est, qualem quisque velit eam eligere, quia multa sunt genera bene operandi: sed de fundamento eligendo nulli datur potestas, quia non est nisi vnum *fundamentum*, id est, vna fides, quam nemo valet mutare, sicut nituntur pseudoapostoli. Fides Christi Christus est in nobis, qui *per fidem* habitat *in cordibus* nostris. Et hoc est *fundamentum*, ex quo surgit totum bene viuendi ædificium. Neque enim fides hæc intelligenda *est otiosa*, sed quicquid boni poterit, operabitur *per dilectionem*. Non enim fides dæmonum, qui & *credunt & contremiscunt*; ac filium Dei confitentur Iesum, potest accipi in *fundamentum*: quia non est *quæ operatur per dilectionem*, sed quæ exprimitur per timorem. Fides itaque Christi, fides gratiæ Christianæ, id est, ea fides *quæ per dilectionem operatur*, posita in fúdamento, neminem perire permittit. Sed *si quis superædificat super fundamentum hoc aurum, argentum, lapides pretiosos, ligna fœnum stipulam, vniuscuiusque opus manifestum erit*. Quisquis bene viuit, ac Deum honorat & laudat, non inhærens ex dilectione terrenis rebus: sed desiderás æterná patriam, & aut vendens omnia sua, distribuésque pauperibus, aut possidens tanquam non possideat, & vtens *hoc mundo tanquam non* vtatur, ille *superædificat aurum, argentum, lapides pretiosos*. In auro sensus occultus designatur, in argento sermo docens, in lapidibus pretiosis opera Deo placentia. *Aurum* sapientiæ, quod in occulto sensu eius est, & in cordis arcano, splendet vero lumine Dei, *superædificat* ille: & *argentum*, id est, nitorem sanctæ eloquentiæ, qua docet alios: & *lapides pretiosos*, id est, exempla virtutum & bonorum operum, quibus adornat ea, quæ loquitur siue cogitat. Qui verò amat adhuc secularia, & negotijs terrenis implicatus est, ac vinculis quibusdam & affectionibus carnis deditus est domui suæ & coniugij ac possessioni, & tamé Christianus est, ita vt cor eius non recedat à Christo, & nihil præponat Christo, sicut in ædificando nihil præponitur fundamento, ille *superædificat ligna, fœnum, stipulam*: per quæ non absurde possunt intelligi rerum secularium licitè concessarum tales cupiditates, vt omitti sine dolore non possint: per *ligna*, scilicet duræ & graues, per *fœnum* vero & *stipulam*, paruæ & leues. Sed *vniuscuiusque opus manifestum erit* in feruore tentationis. *Dies enim Domini declarabit, dies* vtique *tribulationis*. Præsentis enim temporis tribulatio cruciat electos diuino disponente iudicio, quia *tempus est, vt incipiat iudicium de domo* Domini. Propterea *dies tribulationis* appellatur *dies Domini*, id est, dies iudicij. *Quia*, inquit, *in igne reuelabitur*. Eandem tribulationem vocat ignem, sicut alibi legitur. *Vasa figuli probat fornax, & homines iustos tentatio tribulationis. Et vniuscuiusque opus quale sit probabit ignis* tribulationis. *Ignis* enim ille, talis debet intelligi, vt ambo per eum transeant, id est, & qui ædificat *super hoc fundamentum aurum, argentum, lapides pretiosos*, & qui ædificat *ligna, fœnum, stipulam*. *Ignis* enim tribulationis in hac interim vita probat *opus* vtriusque, si duobus accidat fidelibus, vni scilicet cogitanti *quæ sunt Dei, quomodo placeat Deo*, id est, ædificanti *super* Christi *fundamentum aurum, argentum, lapides pretiosos*: alteri cogitanti *quæ sunt mundi, quomodo placeat vxori*, id est, ædificanti *super fundamentum ligna, fœnum stipulam*. Illius enim *opus* non exuritur, quia non ea dilexit, quorum amissione cruciatur. Exuritur autem huius, quoniam sine dolore non pereunt, quæ cum amore possessa sunt. Et hoc est quod dicitur; *si cuius opus manserit*. Manet *opus*, quando quisque *cogitat quæ sunt Domini, quomodo placeat Deo*. *Quod superædificauit, mercedem accipiet*, id est, vnde cogitauit, hoc sumet. Nec solùm post mortem, sed & in hac vita habet suam requiem anima contemnentis omnia. *Si cuius opus arserit*, id est, igne tribulationis consumptum fuerit, *detrimentum patietur*: quia quod dilexit, non habebit. *Ipse autem saluus erit*, quia nulla eum tribulatio ab illius fundamenti stabilitate semouit. *Sic tamen quasi per ignem*;

Marginal notes: Mat. 16. (A); 2. Thess. 1.; Ephes. 3.; Iacob. 2.; Mat. 8.; Marc. 5.; Luc. 8.; C; Galat. 5.; 1. Cor. 7.; Sophi. 1.; D; 1. Pet. 4.; Eccle. 27.; 1. Cor. 7.

A quia quod sine illiciente amore non habuit, sine vrente dolore non perdet. Qui enim ædificat amorem terrenorum *super fundamentum* regni cœlorum, id est, super Christum, ardebit amor temporalium rerum, & *ipse saluus erit*, si in fundamento firmus permanserit, id est, si Christum ante omnia sic dilexerit, vt ab eius amore separari non posit. In rerum temporalium amisione *patietur detrimentum*, & per ignem quendam doloris perueniet ad salutem. A quo dolore atque detrimento, tanto est quisque securior, quanto temporalia vel minus amauerit, vel *tanquam non* habens habuerit. Tale aliquid etiam post hanc vitam fieri incredibile non est, nonnullos scilicet fideles per ignem quendam purgatorium, quanto magis minúsue bona temporalia dilexerunt, tanto citius saluari.
Nota. Nam de quibusdam leuibus culpis esse ante corporum resurrectionem purgatorius ignis credendus est, pro eo quod veritas dicit, quia si quis in spiritum sanctum blasphemiam dixerit,
Mat.12. *neque in hoc seculo remittetur ei, neque in futuro*. In qua sententia datur intelligi, quasdam culpas *in hoc seculo*, quasdam autem *in futuro* posse laxari. Quod enim de vno negatur, consequens intellectus patet, quia de quibusdam conceditur. Sed tamen hoc de paruis minimisque peccatis fieri posse credendum est, sicut est assiduus otiosus sermo, immoderatus risus, vel peccatum curæ rei familiaris, quæ vix sine culpa vel ab ipsis agitur, qui qualiter culpa declinari debeat, sciunt, caueri possunt, aut in non grauibus rebus error ignorantiæ. Quæ cuncta etiam post mortem grauant, si adhuc in hac vita positis non fuerint relaxata. Nam pensandum solicitè est, quia & Apostolus illum dixit *per ignem* posse saluari, non qui *super hoc fundamentum ferrum*, æs, vel plumbum ædificat, id est, peccata maiora, &
B idcirco duriora, atque tunc insolubilia, *sed ligna, fœnum, stipulam*: id est, peccata minima atque leuiora, quæ ignis facilè consumat. Hoc tamen sciendum est, quia illic saltem de minimis nihil quisque purgationis obtinebit, nisi bonis hoc actibus in hac vita adhuc positus, vt illic obtineat, promereatur. Sciendum est etiam, quia grauior est ille ignis, quàm quicquid potest homo pati in hac vita. Omnia enim tormenta, quæ hîc sunt, multo faciliora sunt. Et tamen homines, ne ea patiantur, quicquid ab homine fuerit iussum, faciunt. Quanto melius est, vt faciant quæ iubet Deus, ne illa grauiora patiantur.

2.Cor.6. *Nescitis quia templum Dei estis, & spiritus Dei habitat in vobis? Si quis autem templum Dei violauerit, disperdet illum Deus. Templum enim Dei sanctum est, quod estis vos.*

Dixi vos esse ædificationem *Dei*, & me posuisse *fundamentum* huius ædificationis, vnde patet vos esse *templum Dei*. Et hoc *nescitis? Nescitis quia templum Dei estis? Templum Dei estis* secundùm fidem, *templum Dei* eritis aliquando secundùm spiritum. *Templum Dei estis*, vt ipse in vobis per fidem maneat, & perfectionem sapientiæ ac cognitionis secretorum suorum in vobis ponat. *Templum Dei estis. & Spiritus Dei habitat in vobis.* Non ait, *& Spiritus Dei* sanctificat & purgat vos, vt Deus habitet *in vobis*: sed ait, *Spiritus Dei habitat in vobis*. Vtique in templo suo Deus habitat. Nam quid *templum Dei est*, nisi habitaculum Dei? Deus ergo est Spiritus sanctus, cuius sumus templum & habitaculum. Neque enim *templum* haberet, nisi Deus esset. *Nescitis*, inquit, *quia templum Dei estis, & Spiritus Dei habitat in vobis*? De his supra
Sup.2. dixerat, quia *animalis homo non percipit ea quæ sunt Spiritus Dei*. Non ergo percipiebant cognitionem C Dei Spiritus, qui habitat in eis: & habitante in se Spiritu sancto, adhuc animales, nondum spirituales erant, quia nondum poterant habitatorem suum Spiritum cognitione percipere. Habitare autem ideo & in talibus dicitur, quia in eis occultè agit, vt sint *templum* eius. Idque in proficientibus, & proficiendo perseuerantibus perficit. Nec mirum videri debet quòd quisque aliquid habeat, quod quæ habet ignoret: vt enim taceam de omnipotentis diuinitate, quis facilè scientia percipit quid sit anima? & quis non habet animam? Postremò, vt certissimè nouerimus, quòd paruuli in Christo, non percipientes *quæ sunt spiritus Dei*, id est, non intelligentes, habent tamen Spiritum Dei, eos ipsos, quos supra dixerat animales (vt præmisimus) & paruulos increpat nunc, dicens: *Nescitis quia templum Dei estis, & Spiritus Dei habitat in vobis*? Non enim hoc ignorare debuissent. *Templum* enim *Dei estis*. Sed cauete ne *templum* eius violetis, quia *si quis templum Dei violauerit*, id est, siue suum, siue alterius corpus corrumpendo, siue populum Ecclesiæ scindendo, *disperdet illum Deus*, id est, diuersis supplicijs illum perdet & corpore & anima. Ideo cauete corporalia peccata, ne offendat is eum, cuius *estis templum*, ne recedat à vobis, & in ruinam vertamini: cauete & prauam doctrinam pseudoapostolorum, ne per eam violetur mens vestra. Et meritò Deus violatorē sui templi *disperdet*, quia *templum Dei est sanctum*, ex quo Dei *templum* esse cœpit, id est, à tempore baptismi, *quod* templum *estis vos*. Hoc repetijt, vt illos compungeret, qui turpiter viuentes corpora sua violando corruperant. D

Nemo se seducat. Si quis videtur inter vos sapiens Coloss.1. *esse in hoc seculo, stultus fiat, vt sit sapiens. Sapientia e-* Rom.1. *nim huius mundi, stultitia est apud Deum. Scriptum est enim: Comprehendam sapientes in astutia eorum. & i-* Iob.5. *terum, Dominus nouit cogitationes sapientium, quoniam vanæ sunt.* Psal.93.

Itaque nemo glorietur in hominibus. *Templum Dei estis*, & ideo *nemo se seducat*, id est, nemo sibi blandiatur propria vanitate deceptus, vt de violatione templi Dei impunitatem sibi in futuro promittat, quasi Deus peccata carnis negligat. Vel *nemo se seducat*, id est, nemo seipsum ducat seorsum à veritate Catholica in vanos errores, declinando post pseudoapostolos, quasi sapientiam eorum diligens. Hoc nemo faciat. Sed *si quis videtur inter vos esse sapiens in hoc seculo*, id est, *si quis* ex vobis stulta sapientia seculi, quæ est commentum hominum, putatur *esse sapiens*, *stultus* apud se *fiat*, id est, vanam sapientiam abijciat, & nihil sibi scire videatur, *vt sit* in Deo veraciter *sapiens*. Ad veram enim sapientiam venire non potest, qui falsæ suæ sapientiæ fiducia decipitur, sicut pseudoapostoli, qui volentes videri in mundo sapientes, neque Deum habere Filium, neque incarnationem veram esse, neque carnem posse resurgere prædicabant. Vnde nunc bene doctor egregius illos Corinthiorum, quos carnaliter sapientes inuenerat, vt sapientiam veram possint comprehendere, prius fieri stultos admonet. Et subdit quare: Quia scilicet *sapientia huius mundi stultitia est apud Deum*, id est, quod mundus sapientiam, hoc Deus stultitiam iudicat. Et dum facit Deus quod fieri posse negat mundus, sapientiam illius monstrat esse stultitiam, & verè stultitiam. Nam *scriptum est* in libro Iob: *Comprehendam*, id est,

A vndique coarctabo, & quasi iuxta rete districtionum mearum concludam, *sapientes* mundi *in astutia eorum*, vt nihil eis astutia valeat ad effugiendã manũ meã, vel ad faciẽdũ quod cõtra me machinantur, siue ad impediendũ ꝙ ego cõtra sapientiam eorum facere dispolui. Hanc sententiam Iob 5. Eliphas sic protulit: *Qui apprehendit sapientes in astutia eorum.* Diuina tamen sapientia reprehendit amicos Iob de locutione, dicens: *Non estis locuti* Iob 24. *coram me rectum, sicut seruus meus Iob.* Cur ergo Paulus illorum sententijs tanta autoritate vtitur, si hæ ipsorum sententiæ dominica reprehensione quassantur? Vel quomodo dicta eorum quasi praua respuimus, quæ Paulus ex autoritate assumit? Aut quomodo attestatione Pauli recta putabimus, quæ per semetipsum Dominus non recta definiuit? Sed vtraque hæc citius, quòd non sint diuersa cognoscimus, si eiusdem Dominicæ sententiæ subtilius verba pensamus, qui cùm diceret, *Non estis locuti coram me rectum*, ilicò adiunxit, *sicut seruus meus Iob.* Liquet ergo, quia quædam in dictis eorum recta sunt, sed melioris comparatione superantur. Nam inter aliqua, quæ irrationabiliter dicunt ad beatum Iob, fortes multas sententias proferunt: sed comparatæ dictis fortioribus, vim fortitudinis amittunt. *Et iterum* de eadem re scriptum est in Psalmo: *Dominus nouit co-* Psal. 93. *gitationes sapientium quoniam vanæ sunt*, scilicet hominum, quia & ipsi sapientes iudicabant se solos esse homines, cæteros autem quasi bruta animalia. Sapientes seculi non nouerunt cogitationes Dei, quoniam iustæ sunt. *Dominus* autem *nouit cogitationes sapientium quoniam vanæ sunt.* Nihil valet eis astutia eorum contra Deum, quia ipse *nouit cogitationes* eorum. Quæ *vanæ sunt*, id est, inanes & falsæ, quia putant esse vera quæ falsa sunt, & falsa quæ vera sunt. *Vanæ sunt cogitationes sapientium*, qui hîc beati esse & à seipsis beati fieri mira vanitate voluerunt. Et quandoquidem huma-

B næ *cogitationes sunt vanæ*, atque consilia sapientium improuida sunt & infirma, qui se sibi vel alijs prodesse sine Deo putant: itaque nemo glorietur in hominibus, quasi melius ab vno quàm ab alio possit accipere. Nihil enim rectè sapiunt, nihil possunt homines per seipsos: & ideo non in ipsis gloriandum est, sed in illo, per quem sapiunt & possunt.

Nemo itaque glorietur in hominibus. Omnia enim vestra sunt siue Paulus siue Apollo, siue Cephas, siue mũdus, siue vita, siue mors, siue præsentia siue futura, omnia enim vestra sunt, vos autem Christi, Christus autem Dei.

Nemo glorietur in hominibus, doctoribus vel baptizatoribus. Non in quibusdam doctoribus gloriari debetis, nec singulos vos defendere, cùm omnibus vtamini. Nam non solùm isti, sed & *omnia sunt vestra*, id est, ad seruiendum vobis data, & non est gloriandum, nisi in rebus excellentioribus. Et ideo in solo Christo, qui super vos est, vobisque subdidit omnia, gloriandum vobis est, non in his, quæ subiecta sunt vobis. *Omnia enim vestra sunt*, vt vestræ vtilitati seruiant, quia etiam illa, quæ inter homines sunt digniora: quoniam *siue Paulus* eligatur, *siue Apollo*, vestri sunt, vt vobis ministrent, *siue* etiam *Cephas*, id est, Petrus, qui primus est omnium Apostolorum. Et ita patet omnes Apostolos esse vestros, cùm primus sit vester. Ad hoc enim missi sunt omnes Apostoli & prædicatores, vt vobis vel fratribus vestris, qui sunt per orbem, verbum salutis ministrent. Et quod fratribus vestris faciunt, vobis facere credendi sunt, quia & vobis prosunt. C *Omnia sunt vestra*, siue prædicatores *siue* etiam *mũdus*, si de illo secundùm Dei voluntatem sentitis, & decretos cursus in Dei voluntate ponitis, *siue vita*, præsens est vestra, si modestè illam, & cum Dei gloria transigitis, *siue mors* vestra est, id est, dissolutio corporis & animæ vobis seruit, quoniam vobis transitus est de hac miseria ad æternam beatitudinem, *siue præsentia*, si sic eis vtimini, ne offendatis *siue futura*, si ea credentes magis optatis, vtpote meliora & æterna. Vel *mundus* est vester, id est, quatuor elementa mundi seruiunt vobis, quoniam ad hoc sunt condita: & *vita* vobis præsens seruit, si in ea emendamini, & æternam salutem promeremini: & *mors* si pro Christo mori libenter parati estis spe futuræ promissionis. Et *præsentia* bona, quibus sustentati Deo seruire possitis: & *futura*, quorum spe seruiatis. Hæc *sunt vestra, omnia enim*, quæcunque *sunt*, *vestra sunt* ad possidendum. Sed *vos* estis *Christi* possessio, non hominis, vt quomodo omnia iudicio vestro concessa sunt & vobis subiecta, sic & vos Christo subijciamini, quia per ipsum esse cœpistis & in prima origine, & in regeneratione. Cur ergo ad iniuriam Christi de hominibus speratis, cum ipse vobis & homines & omnia subiecerit, vt illi subijciamini, & in illo spem omnem ponatis. *Christus autem Dei est*, vt proprius Filius, faciens voluntatem eius, vt & vos Christi voluntatem faciatis. *Vos* estis *Christi*, *Christus* vero *Dei*, & ita mediante Christo, vos estis *Dei*. Subditur aut Christus Deo, non tanquam dissimilis, aut alterius naturæ, sed (vt dictum est) tanquã Patri Filius. Hactenus de gloria pseudoapostolorum locutus est Apostolus, hîc de suo contemptu incipit loqui, quoniam minus de illo sentiebant aliqui Corinthiorum. Ideoque monet vt hoc de illo sen- D tiat homo, quod & Deus, qui illum elegerat, 2.Cor.6. & dicit:

CAPVT IIII.

S*IC nos existimet homo, vt ministros Christi, & dispensatores ministeriorum Dei. Hic iam quæritur inter dispensatores, vt fidelis quis inueniatur.*

Ita, inquit, diuinitus est ordinatum, vt *omnia* sint *vestra*, *siue Paulus, siue Apollo, siue Cephas, vos aut* sitis *Christi*. Et cùm hoc ita sit, nec magis nec minus æstimet homo de nobis, quàm quòd Deus cõstituit: sed *sic nos existimet, vt ministros Christi*, id est: nec nos tanquam viles contemnat, nec tanquam per nos aliquid possimus, in nobis glorietur: sed eum in nobis honoret, cuius ministri sumus in Euangelio, quod vobis offerimus. Et æstimet nos non dominos, sed *dispensatores ministeriorum Dei*, quoniam ministeria eius vobis distribuimus secundùm cuiusque modum. Quoniam nec verborum strepitui, nec humanæ sapientiæ innitebatur Apostolus, intelligi debuit ministeria Christi dispensare, in quibus non verba, sed virtus fulgebat: & per quæ non homo, sed Deus videretur gloriosus. Collega enim piscatorum, non aliter quàm illi Christum prædicabat. Cùm ergo se ministrum *Christi* & dispensatorem *ministeriorum Dei* probat, pseudoapostolos notat, & negat esse Christi, quod tradunt, per id quod à traditione Apostolica dissentiunt. Ego, inquit, & conserui mei sumus *dispensatores ministeriorum* æternæ salutis, docendo, & cætera Sacramenta distribuendo. Et multi quidem sunt *dispensatores*, per quorũ ministerium peruenitur ad æternam salu-

A salutem. Sed *iam quæritur inter dispensatores* baptizando, manus imponendo, Eucharistiam dando, *vt quis inueniatur fidelis*, vt possit credi quod bene dispenset. Neque enim omnes fideliter hoc agũt, sed plerique fraudem faciunt, dum *quæ sua sunt quærunt, non quæ Iesu Christi*, & cęleste ministerium Philip. 2. in vsum terreni lucri cõuertunt, nec salutem subiectorum, sed propria commoda quærunt. Nonnulli, qui non ita solà terrena quærere videntur, aut verecundia, aut timore, aut commendationis suæ causa constanter arguere delinquentes trepidant. Et ideo *quæritur quis* inter eos *inueniatur* officium suæ dispensationis fideliter agens, vt solus Domini sui lucra sine fraude quærat. Vel ex hoc reprehenduntur subiecti, quod *hic iam quæritur* ab eis, quod in futuro seculo quærendum est à Domino. scilicet *quæritur* & discutitur ab eis, *vt inter dispensatores inueniatur* aliquis *fidelis*, id est, idoneus & dignus ad sacra Dei ministeria dispensanda cæteris. Vnde tales inquisitores iure sunt reprehendendi, quia quod Deus in alia vita faciet, ipsi iam hic facere volunt: & præpositorum suorum vitam, à quibus ipsi debent iudicari, iudicare pręsumunt: & à dignioribus digniora sibi Sacramenta dispensari credunt, cùm non iuxta sanctitatem dispensantis, sed iuxta deuotionem percipientis sit magis aut minus vtile Sacramentum sanctorum.

Mihi autem pro minimo est vt à vobis iudicer, aut ab humano die: sed neque meipsum iudico. Nihil enim mihi conscius sum, sed non in hoc iustificatus sum. Qui autem iudicat me, Dominus est.

Vos, inquit, ita iudicatis, alios dispensatorum esse fideles, alios non fideles, sed *mihi pro minimo est vt à vobis iudicer* fidelis aut non fidelis. Non enim B iusti humana iudicia, sed æterni iudicis examen aspiciunt, atque ideo derogantium verba despiciunt. Vnde nunc derogantibus Corinthijs Apostolus dicit: Quia *mihi pro minimo est vt à vobis iudicer*. Quos enim in tantis vitijs reprehendit, minimũ ducit ab his se iudicari: quia sicut iusti non erant, sic iustè iudicare non poterant; *aut ab humano die*, id est, ab humana luce & ratione: hoc est, à legibus humanis iudicari *pro minimo* deputabat. Supergressus enim humanam iustitiam, cœlesti iustitiæ studebat. Vel *ab humano die*, id est, ab humano intellectu, qui non videt occulta, & potest falli. Siue *ab humano die*, id est, ab hominibus, dum sunt in suo die, & non est dies Domini. Humanus enim dies dicitur, in quo iudicant homines; quia erit & dies Domini, in quo iudicabit & Dominus. Exiguum mihi *est à vobis* iudicari, vel *ab humano die: sed neque* ego *meipsum iudico*, qui melius noui me quàm vos. Et ita periculosum est vobis iudicare de ignotis. Quomodo enim potestis dijudicare conscientiam meam? aut quomodo examinare potestis quo animo faciam, quicquid facio? Quantum possunt homines de alio iudicare, plus homo vtique de se: sed Deus plus de homine, quã homo de se. Tanta enim est profunditas in homine, vt lateat ipsum hominem in quo est, sed Dominum latere non potest. Iure itaque doctor egregius humanas laudes aut vituperationes paruipendens, ait: *Mihi pro minimo est vt à vobis iudicer, aut ab humano die.* Qui nec in corde suo, vnde se reprehendere posset, inueniens, adiungit: *Sed neque meipsum iudico. Nihil mihi conscius sum.* Nullius vtique peccati sibi conscius erat. Sed quia le-Psal. 18. gerat: *Delicta quis intelligit?* sententiam temperauit, ne forte per ignorantiam deliquisset, & addidit: *Sed non in hoc iustificatus sum.* Videns enim quia ei ad perfectionem sanctitatis nec suum iudicium sufficeret, ait non se in hoc iustificatum. Cur vero C non sibimetipsi de se credidit, causam reddidit, cùm subiunxit: *Qui autem iudicat me, Dominus est.* Ac si apertè diceret: Nec meo de me iudicio credendum existimo, quia ille *iudicat me*, cuius ego iudicium non comprehendo. Ab eo enim, *qui me iudicat*, examinari me subtiliter scio. Rectè enim me egisse recolo, sed tamen de meritis non presumo: quia ad eius examen vita nostra ducitur, sub quo & virtutes nostræ trepidãt. Nec ego, nec vos Isa. 64. me iudicatis: sed *qui me iudicat, Dominus est*, qui sine hæsitatione nouit omnia.

Itaque nolite ante tempus iudicare, quoadusq; veniat Dominus, qui & illuminabit abscondita tenebrarum, & manifestabit consilia cordium, & tunc laus erit vnicuique à Deo.

Quandoquidem ergo nec *meipsum iudico*, sed Domino me iudicandum reseruo, *itaque* vos ipsos exemplo mei à iudicando compescentes *nolite iudicare ante tempus*, quia nondum est tempus iudicandi. Neque enim vera de actis hominum sentire nunc potestis, quia homines estis, sed aliter quàm sunt de his suspicamini. Et si suspicationes non potestis continere, quia homines estis, iudicia tamen, id est, diffinitas firmasq; sententias continete, ne iudicetis quicquam *ante tempus*, id est, ante diem, quia adhuc nox est, nec potest videri quod in die videbitur. *Ante* illud *tempus nolite iudicare*, sed *quoadusque veniat Dominus* ad iudicium, & die suo cuncta illustret. *Qui & illuminabit*, id est, aperta faciet *abscondita tenebrarum*, id est, latentia peccata, quæ mentem obscurant, *& manifestabit consilia cordium*, id est, bonas cogitationes, quę maturiore consilio & pertractatione rationis in cor- al. peccatorum. de versabantur. Tunc enim omnibus in luce constitutis, nihil latebit proximum in proximo, sed D omnia omnibus patebunt. Nihil enim occultari poterit eorum, quæ gesta & cognita sunt. Ibi & simplicitas & hypocrisis apparebit, vt & qui despectus habebatur, fortè appareat dignus: & qui aliquid esse putabatur, inueniatur reprobus. Tunc ergo tẽpus erit sine errore iudicandi. Nunc autem quisquis in cogitatione à rectitudine exorbitat, in tenebris peccat. Vnde nos tanto minus debemus aliena corda audacter reprehendere, quanto scimus quia visu nostro non possumus alienæ cogitationis tenebras illustrare. Sed tunc patebunt omnia. *Et tunc laus erit vnicuique à Deo*, bene agenti vel cogitanti. Nunc enim ignoratur ab hominibus, quis sit laude dignus. *Tunc à Deo*, quia id laudabitur & diligetur à proximo in proximo, quod ne lateat, in ipso illuminabitur *à Deo*. Quod de solis electis dictum est, quos Deus lau- Matth. 25. dabit, & laude dignos monstrabit. Ac contra vnicuique rebroborum erit tunc improperium.

Hæc autem fratres transfiguraui in me & Apollo propter vos, vt in nobis discatis, ne supra quàm scriptũ est, vnus aduersus alterum infletur pro alio.

Dixi non gloriandum in nobis. Sed *hæc ò fratres transfiguraui in me & Apollo*, vt in nobis non gloriemini, *propter vos*, id est, propter vtilitatem vestram, *vt in nobis*. qui maiores sumus *discatis, ne agendo supra quàm scriptum est*, vbi legimus. *Qui gloriatur, in Domino glorietur.* vel: *maledictus homo,* Ier. 9. *qui confidit in homine*, *vnus infletur aduersus alterum* Sup. 1. *pro alio*, id est, pro doctore, vel baptizatore, Iere. 17. vel pro se. Me, inquit, & Apollo proposui figuram pro omnibus, vt ab omnibus adhorreatis, sicut à nobis. Transfigurauit enim hæc in se & in Apollo, dum pseudoapostolorum

gloriás

A glorias & traditiones peruersas sub sua & Apollo persona euacuaret, summatim illos designans, non sigillatim, ne fortè maior discordia in populo nasceretur. Nemo enim audiens suum nomen notari, vel eius, cui fauet, contentus est tacere. Tacito autem nomine, si quis aliquid audierit, etsi intelligat, de se tamen dictum dissimulat. Sub hac ergo propositione euacuauit personas illorum, cùm diceret, *Ego plantaui, Apollo rigauit* & cætera. vt in his discerent nihil dandum hominibus.

Quis enim te discernit? quid autem habes, quod non accepisti? Si autem accepisti, quid gloriaris quasi non acceperis? saturati estis, iam diuites facti estis, sine nobis regnatis, Et vtinam regnetis, vt & nos vobiscum regnemus.

Non debet alter aduersus alterum inflari pro alio doctore vel baptizatore. *Quis enim* doctor vel baptizator *te discernit?* Id est, verbi gratia, si baptizatus es à Petro, quomodo discerneris ab eo qui baptizatus est à Paulo? Nihil discretionis est, à quocunque bonam doctrinam vel baptismum perceperis. Sed tu per traditionem pseudoapostolorum putas te quasi sanctiorem discerni à cæteris. Sed *quid habes* ab illis, *quod non* à me *accepisti?* Quicquid enim ab Apostolica traditione non descendit, paruum est. Sed *si* à me *accepisti* quicquid boni habes, *quid* in te vel in illis *gloriaris* contra me *quasi non* hoc idem à me *acceperis?* Hoc dicitur contra illos, qui eadem, quæ ab Apostolo acceperant, audientes à pseudoapostolis, gloriabātur de magisterio eorum, quoniam ipsi pseudoapostoli per eloquentiam se commēdantes; gloriam in se vertebant, cùm Apostolus se contemptibilem videri fecisset, vt gloriam Deo faceret. Vel ita: Iubet Apostolus, vt nemo in

B homine, sed *in Domino glorietur.* Pseudo autem Apostoli, & qui ab illis fuerant seducti, seipsos à seipsis iustos fieri putantes, quasi hoc eis non Deus dederit, sed ipsi sibi, non vtique *in Domino*, sed in semetipsis gloriabantur. Vnde nūc vnicuiq; talium dicit Apostolus: *Quis enim te discernit?* Quod ideo dicit, quia de massa illius perditionis, quæ facta est ex Adam, non *discernit* hominem, vt eum faciat vas in honorem, id est, in contumeliam, nisi Deus. Sed quoniam homo carnalis & inaniter inflatus cùm audisset, *quis enim te discernit*, posset respondere vel voce vel cogitatione, & dicere, *Discernit* me fides mea, *discernit* me oratio mea, *discernit* iustitia mea, mox Apostolus occurrit cogitationibus eius, & dixit: *Quid* enim *habes quod non accepisti? si autem accepisti, quid gloriaris, quasi non acceperis?* Sic enim gloriantur quasi non acceperint, qui se à seipsis iustificari putant, ac per hoc in seipsis, non *in Domino* gloriantur. Nihil enim huic sententiæ tam contrarium est, quàm de suis meritis sic quenquam gloriari, tanquam ipse sibi ea fecerit, non gratia Dei. Vel sicut diximus, non debes inflari pro aliquo doctorum, cuius te specialiter profiteris discipulum, *quis enim* eorum *te discernit* à percuntibus? Nullus, sed solius Dei gratia, & tu te putas discerni per merita tua. Sed *quid* boni *habes quod non accepisti* à Deo? Fecit Deus vt esses, & tu fecisti vt bonus esses? Absit. Si enim Deus dedit vt esses, & alius tibi dare potuit vt bonus esses, melior est ille, qui dedit vt bonus esses, quàm ille, qui dedit vt esses. Sed nullus Deo melior. Igitur à Deo accepisti & esse, & bonum esse. Sed *si* ab illo *accepisti, quid gloriaris quasi non acceperis?* id est, quasi à teipso habeas? *Iam saturati estis.* Ironicè legendum, non affirmatiuè. *Iam*, id est, antequam sitis apti ad percipiēdam escam, *saturati estis* spirituali cibo doctrinæ, id est, videmini vobis ipsis sufficienter validis sapientiæ escis repleti: & antequam paupertate exuti sitis, *iam* (vt putatis) spiritualiter *diuites facti estis*, id est, abundanter animæ diuitijs, quæ sunt virtutes, repleti. Et *sine nobis*, id est, sine auxilio nostro *regnatis*, id est, vitæ vestræ moderamina iustè disponitis, vt vos æstimatis, gloriantes de his, quæ à pseudoprædicatoribus accepistis. Secundùm vestram æstimationem *regnatis. Et vtinam regnetis, vt & nos regnemus vobiscum*, id est, sequamur vos, cùm vos dedignemini sequi nos. Ac si dicatur: *Vtinam* non essetis falsa gloriatione decepti: fortasse enim simul regnaremus. Regnare nunc sanctorum, est de spe & promissis Christi securos esse, & in aduersis, quæ propter nomen Christi accidunt, gaudere. C

Puto enim quòd Deus nos Apostolos nouissimos ostendit, tanquam morti destinatos: quia spectaculum facti sumus mundo, & Angelis, & hominibus.

Nos reuera regnamus, & timeo ne sine vobis. Nam *puto*, id est, putare credor *quod Deus ostendit nos Apostolos nouissimos*, id est, omnium vilissimos, tāquam ad nullam vtilitatem, sed ad mortem reseruatos. Hoc secundum quod æstimatis *puto*, quasi quod nullatenus putandum est. Quod enim nunc dicit, *puto*, increpationem significat eorum, quibus loquitur, non æstimationem eius. Ideo sine vobis regnamus, quia per mala, quę patimur, *Deus ostendit nos Apostolos* oculis superborum *nouissimos*, id est, abiectissimos, de quibus non curet, *tanquam morti destinatos*, id est, ad mortem directos. Quod per hoc videtur, *quia spectaculum facti sumus* huic *mundo*, id est, amatoribus huius mundi, qui quasi ad spectaculum conueniunt, ad aspicienda supplicia nostra. Sed per hæc D omnia magis probamur esse chari Deo, qui sic nos passionibus glorificat. Ideo non (vt vos credebatis) *puto quòd Deus* vilissimos *nos* fecerit, quia me humilio, vt Deum exaltem. Vel idcirco debetis nobiscum regnare, quia *puto*, & pro certo scio, *quòd Deus nos Apostolos nouissimos ostendit* mundo, quibus nulli succedent Apostoli tam perfecti, tam necessarij saluti hominum, quales apparebūt in nouissimo tempore Elias & Enoch, quos Deus reseruat, vt filios Israel ab Antichristi seductione liberent. Ita enim & nos misit, vt à seductione pseudoapostolorum vos liberemus, & pro vita vestra mortem sustineamus, sicut & illi passuri sunt. *Nos ostendit nouissimos*, id est, illis nouissimis præconibus consimiles in passione aduersitatum, *tanquam morti* corporis ob liberationem aliorum *destinatos: quia spectaculum facti sumus* huic *mundo*, quorum iniurias omnes publicè expectāt in conspectu totius populi. Nam sicut omnes concurrunt, vbi iocus celebratur, vel pugiles certant, aut aliquod monstrum producitur: sic omnes boni vel mali conueniunt ad aspiciendas pœnas nostras. *Spectaculum sumus & Angelis, & hominibus*, tam bonis quàm malis. Quia & inter Angelos sunt sancti Angeli, quibus bene viuendo placeamus; atque inter homines sancti viri, quibus placeat vita nostra: & sunt nequissimi homines, qui irrideant bonam vitam nostram. Et hæc arma sunt dextra & sinistra, quibus hostem nostrum superamus, si nec prosperis corrumpimur, nec aduersis frangimur. Boni Angeli conueniunt ad 2.Cor.6. spectaculum passionis nostræ, vt nos præsentia sua confortent, & cæteros ad exemplum nostri certaminis incitent: mali verò, vt gaude-

A quia filiorum est imitari patrem. Vult enim illos imitatores sui esse, vt sicut ipse multa exitia pro illorũ salute annuntiando Iesum Christum, ab incredulis & cæteris infidelibus passus est, & non cessit, aut à fide desciuit; sed constanter prædicauit, dummodò per dies & noctes euangelizaret illis donum gratiæ Dei: ita & illi manentes in fide eius & doctrina, non recipient pseudoapostolorum, id est, apostolorũ falsorum praua dogmata vel commenta, sed resistant, contemnentes opprobria & detractationes, vt patri suo spirituali inuiolatum atq; immaculatum reseruent affectum. *Ideo*, inquit, vt me imitemini tanquam boni discipuli, fidelesq; patri obedientes filij, *misi ad vos Timotheum* per hunc creditur missa epistola, *qui est filius meus* in fide *charissimus* beneagendo, *& fidelis* in Euangelij prædicatione, quam fideliter omnibus palàm ministrat, *in Domino* non in lucro terreno. Vel *in Domino est filius meus*, id est, quem genui non in carne, *qui vos commonefaciat*, id est, commoneat faciendo, aut *qui vos commonefaciat*, id est, admonendo vos instruat *vias meas*, institutiones, præcepta, & documenta mea, *quæ sunt in Christo Iesu*, id est, secundùm voluntatem & doctrinam ipsius: in nullo enim discordo, & ideo sunt tenendæ. *sicut vbique* terrarum, *& id est, in omni Ecclesia doceo*. Ideoque sunt authenticæ. Per istum reuerti illos voluit ad regulam à se traditæ veritatis, vt commoniti verbis & exemplis operum eius resipiscerent, cognoscentes non perperam se fuisse ab Apostolo Paulo edoctos, quando eadem, quæ sibi præcepta erant, tenere omnes Ecclesias discerent.

B *Tanquam non venturus sim ad vos, sic inflati sunt quidam. Veniam autem ad vos citò, si Dominus voluerit, & cognoscam non sermonem eorum qui inflati sunt, sed virtutem. Non enim in sermone est regnum Dei, sed in virtute. Quid vultis? In virga veniam ad vos, an in charitate, & spiritu mansuetudinis?*

Opus erat Timotheum mitti, quia *tanquam non sim* vltra *ad vos venturus, sic* de Philosophorum doctrina & Oratorum eloquentia tam imperterritè *sunt quidam inflati* inter vos. Ideo erant *inflati*, & vnus aduersus alterum gloriantes, quoniam putabant Apostolum Paulum non amplius ad se venturum, solent enim sæpissimè discipuli à malis retrahi timore aduentus magistri. Ob hoc etiam indignabantur quidam Corinthiorum, quia non veniebat ad eos, non desiderio, sed superbia, quòd quasi indignos visitatione sua illos haberet, cùm magis Apostolo studium hoc fuerit, vt de indignis faceret dignos. Habebat ergo votum eundi, sed maiora erant quæ agebat. Vos, inquit, putatis me non esse venturum, vel indignamini quia non venio, sed *veniam ad vos citò, si Dominus voluerit*, cuius voluntas semper supponenda est, iuxta illud Iacobi: *Dicatis si Dominus voluerit, & si vixerimus, faciemus hoc vel illud*. Vel *si Dominus voluerit*, id est, nisi culpa mea impedierit, vt sciamus non ex nobis, sed ex Dei cuncta pendere iudicio. *Veniam*, inquit, *ad vos citò, si Dominus voluerit*. Qui enim dixit, *veniam ad vos*, ostendit se velle, monstrat se cupere, breuem promittit aduentum. Sed vt cautius hoc loquatur, infert *si Dominus voluerit*: vt si non veniret, Dominus eum iusta causa retinere mõstraretur, causa vtique indignitatis & infidelitatis eorum. *Veniam*, inquit, *& cognoscam*, id est, probabo *non sermonem* terrenæ sapientiæ aut humanæ sapientiæ *eorum qui* de huius mundi sapientia *sunt inflati*, *sed* ipsorum *virtutem* in bona operatione, vel miraculorum perpetratione: quia & Dominus non dixit de Pharisæis aut hominibus subdolis: Ex verbis *eorum*, ex vestimentis ouium, quibus persæpe induuntur, *cognoscetis eos*: sed Ex *fructibus*, id est, ex operibus. Ideo *non sermonem* humanæ facundiæ, vt diximus, *sed virtutem* bonæ vitæ *cognoscam*, & approbabo: quia *regnum Dei non est in sermone, sed in virtute*, id est, nemo per eloquentiam aut facundiam secularem acquirit *regnum Dei* aut meretur, sed per virtutem bonorum operum: nec splendore sermonis commendatur *regnum Dei*, sed *virtute* signorum, sicut nec bonum vinum hedera commendat. *Veniam* quidem quàm citissimè potero, sed *quid* horum *vultis*? Scilicet, *vultis*, vt *veniam ad vos in virga, an in charitate & spiritu mansuetudinis*. Superius dixerat eos indigere pædagogo, ac per hoc pueros significabat: dein eos amari à se vt *filios charissimos*: nunc vt prudens pater eis virgam, non mortem proponit: spiritum mansuetudinis & charitatis, non furoris aut odij. Virga enim austeritatem & correptionem significat. Et nunc verba terroris Apostolus infert, vt pudorem passi, qui *inflati* erant, humiliarentur, & se corrigerent: quia si incorreptos inueniret, in illos necesse haberet virgam exercere, alios excommunicando, id est, fidelium communione & consortio priuando, alios durè increpando, alios corporaliter (vt decet patrem) flagellando. Si verè se dignos præpararent ad excipiendum eum, vt immunes à crimine inuenirentur, tunc ad illos veniens lætitiam haberet quasi pater cum filijs suis charissimis. Et hoc est quod dicit: *Vultis vt veniam ad vos in virga*, id est, rigore iustitiæ & correptionis, vbi etsi sit charitas, non tamen videtur esse: *an in charitate*, id est, non in occulto charitatis affectu, sed in manifesta & aperta dilectione, vt bona suppleam. *& spiritu mansuetudinis*? optabilius primùm expetere, quàm carere boni patris diligentis aduentu, quamuis rigoroso, *meliora* nempe *sunt vulnera diligentis*, teste Salomone, *quàm oscula blandientis*. *Spiritu mansuetudinis*, id est, animo mãsueto & indulgenti, vt parcam peccatis vestris, & per hilarem vultum ac dulcia verba mansuetudinem animi mei vobis ostendam.

Marginal notes: C; Matth. 7.; Iacob. 4.; D; Prou. 27.

CAPVT V.

Omnino auditur inter vos fornicatio, & talis fornicatio qualis nec inter gentes, ita vt vxorem patris sui aliquis habeat. Et vos inflati estis. & non magis luctum habuistis, vt tollatur de medio vestrum qui hoc opus fecit.

Opus est vt *veniam ad vos in virga*, non *in charitate*, aut *spiritu mansuetudinis*, nisi vos ipsos correxeritis: quia *omnino*, id est, ab omnibus, vel omnibus modis, *auditur*, scitur, narratur, atq; percipitur à me, & ab alijs, quòd sit *inter vos* notissima *fornicatio*, quæ nemini est licita, *& talis fornicatio, qualis nec inter gentes*, id est, tam infamis & nefaria *fornicatio auditur*, quòd nec *talis* est *inter gentes, ita vt vxorem patris sui aliquis habeat*, id est, quidam ex vobis & cum nouerca fornicetur. Nec testibus res indiget, quoniam publicè perpetrata est. Vtque hoc crimen nimis exageret, dicit nec ab illis tale committi, qui Deum nesciunt, vt hinc ostendat, qua pœna mulctandus sit iste, qui sub terribili & diuina iustitia constitutus, tanti sceleris crimen admiserat, & adhærentes ei non immunes ab eodem crimine demõstret.

A *Talis fornicatio* apud *vos auditur*. *Et vos*, cùm tantum scelus inter vos sit, *inflati estis* superbia, *& non magis* hoc fecistis, quod faciendum esset, id est, non *habuistis luctum*, non luxistis super peccato fratris, nec compaßi estis illi, *vt tollatur*, id est, eijciatur *de medio* vestri, *qui hoc opus fecit*, vt omnes vno consilio abijciatis eum de communitate vestra, vt confusus agat pœnitentiam, & non inficiantur cæteri, id est, nec perpetrent alij simile, aut illud idem facinus propter indulgentiam: quia omnes videmini sceleris participes, quãdiu patimini reum tanti criminis vobiscum incorreptum conuenire. Cùm enim omnes crimen eius sciatis, nec tergiuersatione aliqua poßit celari, pellendus est de cœtu fraternitatis.

Ego quidem absens corpore, præsens autem spiritu, iam iudicaui vt præsens, eum qui sic operatus est, in nomine Domini nostri Iesu Christi congregatis vobis & meo spiritu, cum virtute Domini Iesu, tradere huiusmodi Satanæ in interitum carnis, vt spiritus saluus sit in die Domini nostri Iesu Christi.

Vos, inter quos ipse corporaliter est, non eum corripuistis, nec expulistis: sed *ego quidem absens corpore, præsens autem spiritu*, id est, *absens quidem* facie, *præsens autem* autoritate Spiritus, qui *replet orbem terrarum* virtute, nõ mole, & nusquam abest, *iam iudicaui eum, qui sic operatus est*, vt per eundem Spiritum *præsens*, ne ex solo auditu me putetis proferre sententiam. *Iam* sine mora *iudicaui eum in nomine*, id est, in vice *Domini nostri Iesu Christi*, cuius legatione fungor, *congregatis vobis*, id est, vt omnes in vnum sine dissentione conueniatis, & eum de communione fidelium eijciatis. *Congregatis vobis* in vnum *& meo spiritu*, id est, authoritate mea, quam habeo per Spiritum sanctum, qui mihi datus est, *cum virtute*, id est, potestate *Domini Iesu*, qui est Saluator hominum, *iudicaui tradere Satanæ huiusmodi* virum, id est, vt tradatis eum Satanæ, pellendo de Ecclesia, quoniam mea autoritas & Christi virtus in hoc vobis cooperabitur. *Iudicaui huiusmodi* reum *tradere Satanæ, in interitum carnis*, vt corporaliter eum vexet, & sic ille resipiscat. Magna quippe arte magisterij traditus est ipsi in pœnam, cui sponte est substratus in culpa: vt qui autor fuerat ad vitium nequitiæ, ipse flagellum fieret disciplinæ. Hanc enim potestatem dicitur Apostolus habuisse, vt si quem excommunicasset, statim ille corriperetur à diabolo, & vexaretur, quantum & quandiu vellet Apostolus. Nam cùm dicit, *tradere Satanæ in interitum carnis*, interitus carnis significat validam corporis afflictionem per diabolum factam. Vel *in interitum carnis*, id est, vt carnalis voluptas in eum interiret, traditus est *Satanæ*. Et hoc, *vt spiritus eius saluus sit in die Domini nostri Iesu Christi*, id est, anima eius salua sit in die iudicij. Quoniam in spiritum eius Satanas non accepit potestatem, dum corporaliter afflixit, & ideo saluus ad Domini extremum iudicium reseruatur. Vel *saluus sit spiritus*, id est, anima eius salua fiat *in die Domini*, id est, si quando cor illius visitet Dominus, si quando illi Dominus in corde luceat.

Sapient. 1.

B

4 *Non est bona gloriatio vestra. Nescitis quia modicum fermentum totam massam corrumpit?*

Galat. 5.

Non est bona gloriatio vestra. Superbitis, cùm potius lugere debueritis pro fratre tam grauiter peccante, & eum à vobis remouere, ne illi consentientes, pollueremini eius contagione. An *nescitis quia modicum fermentum*, id est, *modicum* veteris pastæ, videlicet fermentatæ, *totam massam corrumpit?* id est, totam dulcedinem nouitatis mutat in acredinem vetustatis: ita & peccatum vnius, quod cognitum nõ arguitur, multos contaminat, imò omnes, qui norunt, & non deuitant, aut, cùm poßint arguere, dißimulant. Non enim sibi videtur peccare, qũando à nullo corripitur, aut vitatur. Si quis verò potestatem non habet, vt eum, quem scit reum, abijcere vel probare non valeat, immunis est. *Modicum fermentum totam massam corrumpit*, quia nonnunquam vnum vitium, vel quodlibet nequitiæ fomentum veneno suo inficit multitudinẽ virtutum. † Aduerte diligens lector: Dicendum est, teste Hieronymo, *modicum fermentum totam* conspersionem fermentat, in epistola ad Galatas, eodem capite, vbi carpit veterem interpretem, dicens sensum potius situm, quàm verba Pauli transtulisse, & mauult dici conspersionem, quàm *massam*: diffiniuntque conspersionem esse farinam aqua conspersam.

C

Hæc subdititia videtur.

Galat. 5.

Expurgate vetus fermentum, vt sitis noua conspersio sicut estis azymi.

Expurgate de vobis *vetus fermentum*, id est, eijcite de vobis & de medio vestrum veteris nequitiæ fomentum, quod est in fornicatore, qui est membrũ veteris hominis, & totam populi multitudinem sibi consentientem *corrumpit*. *Expurgate* igitur hoc *fermentum*, id est, extra vos eijcite, purgantes vos ab eo, ne corrumpat in vobis dulcedinem virtutum, per iniquitatis suæ cõsensum. Ideo vos purificate ab hoc fermento, *vt sitis noua conspersio*, id est, noua in vnitate conglutinatio, *sicut estis azymi*, id est, sicut per baptismũ facti estis à corruptione synceri. *Conspersio* quippe est farina per aquam conglutinata, quæ vulgo dicitur pasta. Sed *noua conspersio* est, in quam fermentum adhuc missum non est. Ideo vocatur azyma, id est, sine fermento. Zyma enim Græcè fermentum dicitur. *Sitis* ergo, inquit, *noua conspersio, sicut estis azymi*, id est, *sitis* omnes vnum quid per dilectionem, puri à corruptione peccati, nouum hominem induti, *sicut* in baptismo facti *estis azymi*.

D

Etenim Pascha nostrum immolatus est Christus. Itaque epulemur, non in fermento veteri, neque in fermento malitiæ & nequitiæ, sed in azymis synceritatis & veritatis.

Noua conspersio debetis esse, quia *pascha nostrum*, id est, paschale sacrificium nostrum, *immolatus est Christus*. Agnus quippe, quem Iudæi in Pascha immolabant, vocabatur pascha, sicut & Lucas apertè declarat, dicens: *Venit autem dies azymorum, in qua necesse erat occidi pascha.* & secundùm hunc loquendi morem, *Christus* noster dicitur *pascha nostrum*. Pascha enim Iudæorum immolatus est agnus, *pascha nostrum immolatus est Christus*. Nam sicut Iudæi per immolationem agni liberati sunt à potestate Pharaonis & satellitum eius, ac mare transeuntes venerunt in desertum, atque interiecto temporis spatio terram promißionis intrauerunt: sic nos per immolationem Christi liberati sumus à potestate diaboli ac malignorum spirituum, ac per baptismum traiecti venimus ad hanc conuersionem, in qua nunc velut in deserto sumus, atque ingressum supernæ hæreditatis expectamus. Iudæi agno immolato liberati à seruitute Aegyptia, septem diebus comederunt azyma: & nos Christo immolato liberati à seruitute dæmoniaca, per omne spatium vitæ præsentis, quod sepiẽ diebus voluitur, azyma comedamus, id est, satiemur bonis operibus sine admixtione corruptio-

Luca 22.

Exod. 12.

A ruptionis vitiorum. Azyma quippe (id est, panes sine fermento) comedimus, si recta opera sine corruptione vanæ gloriæ exercemus, si præcepta Dei sine admixtione peccati adimplemus. *Pascha* etiam interpretatur transitus: & *Christus* pro nostra redemptione *immolatus, pascha nostrũ*, id est, transitus noster, quia per eum à diabolo transimus ad ipsum, & ab isto instabili seculo ad eius fundatissimum regnum. Ideo quippe ad eum permanentem transimus, ne cum mundo transeamus: & Christus est nobis transitus à vitijs ad virtutes, & à præsenti exilio ad supernam patriam: quia ideo pro nobis *est immolatus*, vt nos liberans, faceret ita transire. *Noua* itaque *conspersio* debemus esse, id est, omnes innouati, & infusione Spiritus sancti vnum per charitatem effecti, vt pascha manducare simus idonei, quia *pascha nostrum immolatus est Christus*, ad cuius esum inuitamur. Ob hoc etiam talis *conspersio* debemus esse, quia ipse *Christus* est transitus noster, vt nos, si dignos inuenerit, transferat ad patriam vitæ. Et quia ipse *est pascha nostrum*, id est, paschale nobis sacrificium, *itaque epulemur*, id est, comedamus hoc pascha, si volumus esse liberi à dominio Pharaonis, id est, principis huius mundi, qui est diabolus. Vel quia *Christus est pascha nostrum*, id est, transitus noster, *itaque epulemur*, id est, comedamus immolatum pro nobis corpus eius, vt per hoc ad vitam transire valeamus, quoniam aliter ad Deum transire non possumus.

Ioan 12.14. & 16. Non enim ad vitam & gloriam nobis transire volentibus, sufficit, nouam nos conspersionem & azymos esse, nisi cibo spirituali & viatico singulari spiritus noster adiuuetur, & infirmitas nostra corroboretur. B *Epulemur* ergo, id est, epulis corporis & sanguinis eius reficiamur, ita vt *non simus in fermento veteri*, id est, in corruptione veteris conuersationis, quia qui pascha vult legitimè comedere, debet fermentum vetustatis abijcere. Neque enim cognouit quæ sit solennitas nouæ incorruptionis, qui adhuc per incontinentiam vetustæ corruptioni subiacet: & ideo *epulemur, non in fermento veteri*, vt sacramentum resurrectionis & incorruptionis percipientes, corruptioni iam per vitia nulla subiaceamus. *Epulemur*, inquam, *non in fermento veteri*, id est, non in consueto nobis quondam carnalium desideriorum feruore: *neque in fermento malitiæ*, qua ferueamus ad aliorum læsionem, *& nequitiæ*, qua deficiamus à bono in nobisipsis, *sed* potius *epulemur in azymis synceritatis & veritatis*, hoc est, vt synceritas mundam faciat vitam, & veritas omnẽ fraudem excludat. *In azymis synceritatis*, vt simus sine carie, id est, sine fermento vitiorum corrumpente nos. *& veritatis*, vt veritas bonorum operum sit in nobis.

Scripsi vobis in epistola, ne commisceamini fornicarijs. Non vtique fornicarijs huius mundi, aut auaris, aut rapacibus, aut idolis seruientibus. Alioquin debueratis de hoc mundo exisse. Nunc autem scripsi vobis non commisceri. Si is qui frater nominatur inter vos, *est fornicator, aut auarus, aut idolis seruiens, aut maledicus, aut ebriosus, aut rapax, cum eiusmodi nec cibum sumere. Quid enim mihi de his qui foris sunt iudicare? Nonne de his qui intus sunt, vos iudicatis? Nam eos qui foris sunt, Deus iudicabit. Auferte malum ex vobisipsis.*

Nunc commoneo vos ab hoc purgare. Sed & sine hac admonitione debueratis facere, quia *in* alia iam *epistola scripsi vobis, ne commisceamini fornicarijs*. Epistolam quandam, quæ modò non habetur, miserat illis, in qua præceperat, ne coniungerent se fornicatoribus, & cæteris, de quibus C nunc dicitur. Sed quia non distinxerat de quibus fornicarijs & criminosis diceret, Christianis scilicet, an gentilibus, putauerunt Corinthij de fornicarijs gentilibus eum dixisse. Quam eorum erroneam intelligentiam ipse modò corrigit, & quæ dixerat, interpretatur, dicens: *Non vtiq. fornicarijs huius mundi*, id est, gentilibus, sed à fratribus talibus scripsi recedendum. Quod vos non rectè intellexistis, & ideo illum, qui vxorem patris habebat, inter vos esse non ægrè ferebatis. Sed *vtique*, id est, in veritate dico, quia præcepi vobis, vt non *commisceamini fornicarijs huius mundi*, id est, qui ex toto pertinent ad hunc mũdum, qui nihil cum cœlesti mundo habent, sed propter infidelitatem suam & desideria terrena filij huius seculi existunt. Fidelis enim, etsi fornicetur, aut auarus sit, non est tamen ex toto huius mundi, quia credit & sperat. Istud non præcepi, sed potius *in* illa *epistola scripsi vobis*, quod & nunc seruare debetis, vt non *commisceamini fornicarijs* fidelibus, *aut auaris* fidelibus, *aut rapacibus*, id est, rapinas exercentibus, *aut etiam idolis* post baptismum *seruientibus*, qui timore suppliciorum, vel qualibet alia causa, postquam ad fidem venerant, *idolis* seruiebant & sacrificabant. Talibus apostatis fratribus *ne commisceamini. Alioquin*, id est, si his *commisceamini, debueratis de hoc mundo exisse*, id est, melius esset vobis mori. Compendium est malè agentibus si citius moriantur, quàm diutius in peccatis versentur. Vel, non *scripsi*, vt non *commisceamini fornicarijs* infidelibus & cæteris, qui necdum fidem habent, & sunt criminosi: *alioquin*, id est, si præcepissem gentilibus non misceri, *debueratis de hoc mundo exisse*, id est, necesse esset de mundana conuersatione D vos exisse, cùm vbique sint tales. Non enim possunt homines in hoc mundo viuentes nisi cum talibus viuere, nec eos lucrari, possunt Christo, si eorum colloquium conuiuiumque vitauerint. Vnde & Dominus cum publicanis & peccatoribus comedens, aiebat: *Non est opus sanis medicus, sed malè habentibus.* &, *Non veni vocare iustos, sed peccatores.* Tunc quidem scripseram, vt fornicarios & cæteros vitaretis, quod vos non rectè intellexistis, quia non determinaui de quibus dicerem. Sed *nunc* in præsenti epistola determinatè *scripsi vobis non commisceri* illis, qui post baptismum talia faciunt. Ecce sine ambiguitate vobis hoc dico. *Si is qui frater nominatur* inter vos, id est, qui Christianitatis vocabulum portat, *est fornicator*, id est, probatus in scelere fornicationis, *aut auarus*, id est, immoderatæ pecuniæ coaceruator, confidens in ea magis quàm in Dei largitione, *aut idolis seruiens*, id est, ad idôla, quæ deseruerat, recurrens, vel idolòthyta comedens, *aut maledicus*, id est, in vsu habens maledicere alios, & malè loqui de eis, *aut ebriosus*, id est, non semel, sed per consuetudinem se inebriat. *Aut rapax*, id est, qui aliorum res violenter auferre consueuit, *cum eiusmodi* criminoso fideli, id est, non solùm cum isto, qui in aliquo horum criminum fuerit inuentus, sed etiam cum alijs, qui similibus vitijs detinentur, præcipio vobis *nec cibum sumere*. Cum infidelibus non prohibet Apostolus *cibum sumere*, sed in sequentibus istius epistolæ dicit: *Si quis infidelium ad cœnam vos vocat, & vultis ire, omne quod vobis apponitur, manducate.* Plerunque enim per conuiuiorum participationem & confabulationem fidelis viri, infide-

Matth. 10. Luc. 5.

Infra. 10.

A infidelis, dum fidelem diligit, ad fidem conuertitur. Cùm fideli autem, in quo prænotata crimina vel similia reperiuntur, nó solùm Sacramenta, sed nec communem *cibum sumere* permittit, vt dum à cunctis vitatur, erubescat, & se corrigat. Non tamen sic vitandus est talis, nisi aut sponte confessus crimen suum, aut omnibus notus esset talis, aut in aliquo siue seculari siue Ecclesiastico iudicio nominatus atque conuictus. Plerique autem boni Christiani propterea tacent & sufferunt aliorum peccata quæ nouerunt, quia documentis sæpe deseruntur: & ea quæ ipsi sciunt, iudicibus Ecclesiasticis probare non possunt. Quãuis enim vera sunt quædam, non tamen iudici facilè credenda sunt, nisi certis indicijs demostrẽtur. Et ideo non temere & quomodolibet, sed per iudicium auferendi sunt mali ab Ecclesiæ communione, vt si per iudicium auferri non possunt, tolerentur potius, ne per se malos euitando quisquam ab Ecclesia ipse discedens, eos, quos fugere videtur, mittat ad gehennam. Ideo, inquit, determinatè *scripsi, si frater* talis fuerit comprobatus, *cum* illo *nec cibum sumere*, nedum orare: quia *quid mihi* attinet *iudicare de his*, id est, infidelibus *qui sunt foris*, id est, extra Ecclesiam, vt eos vobis cauendos iudicarem, sicut putastis. His enim blandiendum est, vt per amorem & dulcedinem possint Christo lucrari; sed *nónne de his qui intus sunt*, id est, de fidelibus *vos iudicatis*, & Ecclesiastica censura putredinem vitiorum ab eis resecatis, vt in hac vita pro culpis suis puniantur, & ad Dei iudicium purgati postmodum veniant? Iudicat etiam *de his, qui intus sunt*, qui discernit cui fratri adhæreat, quem arguat, quem

B deuitet. Illos tantùm, *qui sunt intus, iudicatis*, ne damnentur in futuro iudicio. *Nam eos qui foris sunt*, nó committit vobis *Deus* iudicandos, sed ipse

Sup. 4. *iudicabit*, eos in futuro secundùm districtionem iustitiæ suę, reddens eis digna supplicia. Superius de incognitis & ambiguis rebus, ac maximè de præposito dictum est: *Nolite ante tempus iudicare*: hic autem ostenditur, quòd Ecclesiastici viri de manifestis & certis culpis debent iudicare fratres suos. Et quia meum & vestrum est *de his* tantùm *qui intus sunt*, iudicare, ideo *auferte malum* hominem *ex vobisipsis*, id est, de cœtu vestro eijcite fornicatorem, cuius societate coinquinamini. Quod enim dicitur *auferte malum ex vobisipsis*, nó sic esse intelligendum, vt ex ipso quisque auferat malum, sed sic potius, vt homo malus auferatur ex hominibus bonis, quod fit per Ecclesiasticam disciplinam, satis indicat Græca lingua, vbi sine ambiguitate scriptum est, vt intelligatur, hunc malum, non hoc malum.

CAPVT VI.

Audet aliquis vestrum habens negotium aduersus alterum, iudicari apud iniquos, & non apud sanctos? An nescitis quoniam sancti de hoc mundo iudicabunt? Et si in vobis iudicabitur mundus, indigni estis qui de minimis iudicetis? Nescitis quoniam Angelos iudicabimus? Quantò magis secularia? Secularia igitur iudicia si habueritis, contemptibiles qui sunt in Ecclesia, illos constituite ad iudicandum. Ad verecundiam vestram dico. Sic non est inter vos sapiens quisquã, qui possit iudicare inter fratrem suum? Sed frater cum fratre iudicio contendit, & hoc apud infideles?

Occasione huius iudicij incipit agere de iudicijs. In quibus multimodè peccabant, quòd contemptis fidelibus infideles iudices adibant, vel

C stultos iudices instituebant, & litigabant, atque fraudabant, & alia huiusmodi faciebant. Non solum, inquit, ex hoc reprehensibiles estis, quod fratrem iudicandum non iudicatis, cùm *de his, qui intus sunt*, iudicare debeatis, sed etiam ex eo, quòd ad paganos iudices causas vestras ad iudicandum transfertis. Nam *aliquis vestrum*, id est, *aliquis* ex vobis *habens negotium*, id est, causam contendendi *aduersus alterum* ex vobis fidelem, *audet*, id est, tam audacter reuerentiam Christianitatis conculcat, vt quærat *iudicari apud iniquos, & non apud sanctos*, id est, apud infideles iudices, qui non sunt æquitatis amatores, & non apud Christianos, qui sanctè & iustè vos iudicarent. Quasi dicat: In hoc nimis audacter religionem sacram contemnitis, quòd vestra negotia, quæ inter vos deberis iudicare, ad *iniquos* iudices defertis. Infideles vocat *iniquos*, quia leges à Deo hominibus concessas sæpe spernebant, vel falsa interpretatione auctoritatem illorum idôlis deputabant. Ideo potius suadet apud Dei ministros agere causam, quia illi facilius de timore Dei sententiam legis veram pronuntiant. In hoc peccatis, quòd ad *sanctos* negotia vestra iudicanda non defertis. Debent enim ipsi & de talibus iudicare, quia & *de mundo iudicabunt*. Et vtique, qui ipsum mundum iudicaturi sunt, non *indigni* sunt ea iudicare quę mundi sunt. Et hoc est: *An nescitis quoniam sancti de hoc mundo iudicabunt? De hoc* scilicet *mundo*, qui in erroribus & nequitijs est, quia est alius superior. *De hoc mundo*, id est, de hominibus, qui ad hunc mundum infimum pertinent, *sancti iudicabunt*: Matth. 19. quia cum Christo venient ad iudicium, & eius æquitati omnino concordabunt, quando mundanam prauitatem damnabit. *Et si in vobis*, tunc *iudicabitur mundus*, id est, actio praua mundi, *indigni* D *estis qui de minimis*, id est, de his terrenis rebus *iudicetis*? *In vobis iudicabitur mundus*, si in vobis tunc non inuentum fuerit opus eorum, qui solum mundum diligunt, si in actione similes mundanis hominibus & perfidis non apparueritis. Et si hoc fuerit, *indigni estis* nunc iudicare *de minimis*. Ideo cauete, ne infidelium & prauorum opera faciatis, adeundo paganos iudices, sicut cæteri, qui ignorant Dominum. Adhuc probo, quòd *sancti* de terrenis iudicare possunt. Nam *nescitis quoniam Angelos* apostatas *iudicabimus? Quantò magis secularia* iudicare possumus, quæ sunt inferiora? Nos qui supra naturam nostram Dei auxilio seruauimus obedientiam, iudicabimus illos Angelos, qui peccauerunt contra suam naturam, quia concordabimus iustitiæ Dei condemnantis illos, & ex comparatione nostra damnabiliores apparebunt. Cùm enim ipsi, qui sublimioris & dignioris naturæ erant, & quos nulla fragilitas ab illo summo & incommutabili bono retrahebat, per superbiam sponte sunt lapsi: nos verò imbecilles, quos carnis infirmitas ad peccatum trahebat, & ad inferiora deprimebat, per humilitatem & iustitiam omni nisu tetenderimus ad superna, meritò damnabuntur atrocius respectu nostri, & consolatio nostra cruciabit illos durius. Et quia satis rationabiliter osten- Sapient. 5. sum est, nos posse iudicare de istis secularibus, *igitur si habueritis secularia iudicia*, id est, de rebus seculi, *contemptibiles illos, qui sunt in Ecclesia, constituite ad iudicandum*. Hoc est dicere: Qui minoris meriti sunt in Ecclesia, & nullis magnorum donorum virtutibus pollent, ipsi de terrenis negotijs iudicent, quatenus per quos magna nequeunt bona, minora suppleantur, & qui

A penetrare intima nequeunt, saltem necessaria foris operentur, vt ipsi videlicet dispensationibus terrenis inseruiant, quos dona spiritualia non exornant. Tales ex vobis *ad iudicandum* debetis constituere, non ad infideles iudicia vestra deferre. Et *ad verecundiam vestram dico*, id est, *verecundiam* habere potestis ex hoc, quod *dico*, scilicet: *non est inter vos quisquam sic sapiens, qui possit iudicare inter fratrem* & fratrem *suum, sed potius frater cum fratre iudicio contendit*, quod est malum, *& hoc apud infideles*, quod est peius. Sapientem ex fidelibus vult Apostolus iudicem eligi, quia nouerat Corinthios tam inconsideratos, vt imperitos fortè ex fratribus iudices eligerent. Sciebat enim quam tepidi & improuidi in reliquis causis fuerant deprehensi, & licet *contemptibiles* nominauerit eos, quos *ad indicandum* institui præcepit, sapientes tamen ipsos nunc vocat. Qua ex re quid colligitur, nisi vt hi terrenas causas examinent, qui exteriarum rerum sapientiam perceperunt? qui autem spiritualibus donis ditati sunt, profectò terrenis non debent negotijs implicari, vt dum non coguntur inferiora bona disponere, exercitatius valeant bonis superioribus deseruire. Qui tamen proximorum infirmantium negotia non debent funditus deserere, sed hæc alij, quibus dignum est, tractanda committere. Vnde Moyses quoque viros ad populum pro se septuaginta constituit, vt quanto se ab exterioribus causis absconderet, tanto ardentius interna penetraret. Sicque fit, vt & summi viri magis ad spiritualia dona proficiant, dum eorum mentem res infimæ non conculcant: & rursum in Ecclesia vltimi sine bono opere non viuant, dum in rebus exterioribus inueniunt recta quæ agant.

Num. 11.

B

Iam quidem omnino delictum est in vobis, quòd iudicia habetis inter vos. Quare non magis iniuriam accipitis? quare non magis fraudem patimini? sed vos iniuriam facitis & fraudatis, & hoc fratribus.

Propter supradicta posset putari, iudicium habere *aduersus alterum*, non esse peccatum; sed tantummodò id extra Ecclesiam velle iudicari, nisi nunc secutus adiungeret, *iam quidem omnino delictum est in vobis, quòd iudicia habetis inter vos.* Nam & Dominus dixerat: *Si quis voluerit tunicam tuam tollere, & iudicio tecum contendere, dimitte ei & pallium.* Prohibuit ergo suos de secularibus rebus cum alijs habere iudicium. Propter quod & Apostolus nunc dicit hoc esse *delictum*. Tamen cùm finit in Ecclesia talia iudicia finiri inter fratres fratribus iudicantibus, extra Ecclesiam verò terribiliter vetat, manifestum est quòd secundùm veniam concedatur infirmis. Quanquam enim Christianus litigare non debeat, tamen si graue fuerit, & quod cõtemni non possit, causam ad Ecclesiam deferat, ne & damnum ad præsens, & offensionẽ fortè incurrat. *Iam quidem*, inquit, id est, tam citò post baptismi sanctificationem, *omnino delictum est in vobis*, ex hoc solo, *quòd iudicia habetis inter vos*, de rebus caducis, cùm deberetis exteriora cuncta despicere, vt interna mentium bona possetis seruare, & ne quisquam ita hoc excusaret, vt diceret iustum se habere negotium, sed iniquitatem se pati, quam vellet à se iudicij sententia remoueri, continuò talibus cogitationibus vel excusationibus occurrit, & ait: *Quare non magis*, id est, non potius *iniuriam*, id est, apertam violentiam iniustè vobis illatam, *accipitis*, id est, acceptabilem & gratam habetis, quàm

Matth. 5.

C vt pacem cum fratre litigando dissipetis? & *quare non* potius *fraudem* occultam de vestris rebus factam *patimini*, quàm vt tranquillitatem cordis amittatis, iudicio contendentes inuicem? Per *iniuriam* designatur hîc iniusta molestia violenter illata, sicut est rapina, percussio, vulnus, turpe conuitium, & his similia: fraus verò per astutiam simulatoriè & dolosè agitur contra eum, quem quis decipere molitur. Et *quare* vos vtranque patienter non sustinetis? *Sed vos iniuriam facitis*, qui factam sustinere debuistis: *& fraudatis*, non fraudem patimini: *& hoc fratribus* facere non timetis, cùm nec inimicis tale quid facere debuissetis. *Iniuriam facitis*, dum per iniustitiam vestram iurgium generatur coram iudicibus: *& fraudatis*, dum ipsos iudices donis corrumpitis: *& hoc fratribus* facitis, quos vos iuuare deberetis, & qui nec suis parcit, quid faciet alijs?

An nescitis quia iniqui regnum Dei non possidebunt? nolite errare. Neque fornicarij, neque idolis seruientes, neque adulteri, neque molles, neque masculorum concubitores, neque fures, neque auari, neque ebriosi, neque maledici, neque rapaces regnum Dei possidebunt. Et hæc quidem fuistis, sed abluti estis sed sanctificati estis, sed iustificati estis in nomine Domini nostri Iesu Christi, & in Spiritu Dei nostri. Galat. 6. Ephes. 5. 1. Tim. 1.

Vos *iniuriam* & fraudem fratribus irrogatis, & de nomine Christiano vobis blandimini, quasi per hoc saluandi sitis, qui talia facitis. Sed *an nescitis quia iniqui*, id est, illi, qui æquitatem transgrediuntur, faciendo iniurias & fraudes, & his similia, *regnum Dei non possidebunt*, quòd iustis & sanctis Deus promisit? Cauete ergo esse *iniqui*, ne *regnum Dei* perdatis: quia nullus iniquus illud possidebit, etiam si Sacramenta Christianitatis habuerit: & præter illud *regnum* salus nulla est, quia aut erit quisque in illo regno, aut in inferno. Et ideo *nolite errare*, putantes esse extra regnum salutis locũ, vel quòd Deus per misericordiam suam vos in illud propter solam fidẽ Christianam introducturus sit, si iniquos vos inuenerit. Nam *neq; fornicarij*, qui cum mulieribus non desponsatis concumbunt: *neq; idolis seruientes regnum Dei possidebunt*, sed in regno diaboli peribunt, *neq; adulteri*, qui vxores aliorum violant: *neq; molles*, qui seipsos per se inquinant: *neq; masculorum concubitores*, more Sodomitarum: *neque fures*, qui occultè res alienas auferunt: *neq; auari*, qui timentes quòd Deus eis necessaria præbere desistat, congregant vltra modum superflua: *neque ebriosi*, qui vitium ebrietatis sectantur: *neque maledici*, id est, detractores, qui student mala dicere de fratribus, vel qui eos maledicere non verentur: *neque rapaces*, qui aliorum res apertè consueuerunt diripere. Nullus eorum, qui tales sunt, possidebit *regnum Dei*, quia vnumquodlibet horum criminum tollit illud *regnum*. *Et vos quidem hæc fuistis*, id est, tales, quoniam hæc omnia mala fuerunt in vobis: *sed* tamen, ne desperetis de perceptione regni, quoniam *abluti estis*, in baptismo ab illis, & ideo turpius est, si ad ea reditis. Nec solùm *abluti estis* in remissionem peccatorum, *sed* etiam *sanctificati* in baptismo per Spiritum sanctum. Nec tantum *sanctificati, sed iustificati* per fidem, Et hæc tanta gratiæ dona consecuti *estis in nomine Domini nostri Iesu Christi*, cuius nomen in baptismo super vos est inuocatum, *& in Spiritu Dei nostri*, qui repleuit aquam baptismi. Vtrũq; enim, inuocatio nominis Christi, & infusio Spiritu sancti vobis ista cõcessit: & ideo nolite rursus ad priora mala redire;

Nota.

D

ne

A ne bona hæc omnia perdatis. Vel *abluti estis* lachrymis, & *sanctificati* melioratione vitæ: quia nimirum illos emendatior vita sanctificat, quos per pœnitentiam abluens afflictio fletuum mundat. Et *iustificati estis*, iustis operibus insistentes. Et idcirco cauete rursus crimina committere, ne contingat *regnum* amittere.

Infra 10. Eccle. 37. *Omnia mihi licent sed non omnia expediunt. Omnia mihi licent sed ego sub nullius redigar potestate. Esca ventri, & venter escis: Deus autem & hunc & has destruet. Corpus autem non fornicationi, sed Domino, & Dominus corpori. Deus verò & Dominum suscitauit, & nos suscitabit per virtutem suam.*

Quoniam supra dixerat potius ferendum esse damnum, quàm causas malè agere, ne quis putaret sua nullo modo esse repetenda, supponit: *Omnia mihi licent*, id est, omnia mea mihi sunt ad repetendum licita, sed tamen non repetam ea iudicio: quia *non expediunt* ad cursum meum, sed impediunt. *Omnia mihi licent* ad repetendum iure per iudicium, *sed ego* cùm sim liber, *sub nullius redigar potestate*, id est, nolo redigi sub potestate vllius iudicis vel testium, supplicando eis, vt mihi magis faueant. Ideo non sunt repetenda, tamen *Esca* debetur *ventri*, pro quo creata est: *& venter escis*, quia aliter sustentari non potest: sed *Deus & hunc & has destruet*, vt neque *venter* indigeat *escis*, neque sustentationem vllam ventri præbeant. Dum dicitur, *Esca ventri, & venter escis*, ostenditur hæc, quæ ad escas pertinent, esse naturæ necessaria, & ideo licet ea repeti. Sed non multum pro his laborandum est, quia destruentur, & ideo licet de his fieri iudicium, vel prætermitti. *Esca* debetur *ventri*, sed *corpus non* debetur *fornicationi*: & ita iudicium prætermitti de hoc non potest, vt vos soletis, qui fornicationem non iudicastis. Sed quod dictum est, *omnia mihi licent, sed non omnia expediunt*, repetamus. Soli enim in illicitis non cadunt, qui se aliquando & à licitis restringunt. Qua videlicet constrictione religatum bene se nunc Apostolus insinuat, dicens: *Omnia mihi licent, sed non omnia expediunt.* At vt sua religatione ostenderet in quanta se mentis libertate dilataret, adiunxit: *Omnia mihi licent, sed ego sub nullius redigar potestate.* Cum enim mens concepta desideria sequitur, seruire rebus conuincitur, quarum amore superatur. Sed Paulus, cui cuncta *licent, sub nullius potestate* se redigit, quia semetipsum etiam à licitis restringendo, ea quæ delectata premerent, despecta transcendit. *Omnia*, inquit, *mihi licent, sed non omnia expediunt.* Vt ostendit ea licita esse, quæ nullo præcepto Domini prohibentur, sic expedit potius esse tractanda non præscripto legis, sed consilio charitatis. Hæc sunt quæ amplius erogantur saucio, qui curandus ad stabulum Samaritani illius miseratione perductus est, & ideo dicuntur non à Domino præcipi, quanuis Domino moneantur offerri, vt tanto intelligantur esse gratiora, quanto ostenduntur indebita. Potest ergo licere, & non expedire: expedire autem, quod non licet non potest. Ac per hoc *non omnia* quæ licita sunt, *expediunt*: *omnia* verò illicita *non expediunt*. Ea itaque videntur mihi licere & non expedire, quæ per iustitiam quidam, quæ coram Deo est, permittuntur: sed per offensionem hominum, ne ob hoc impediantur à salute, vitanda sunt: ea verò non licere, & ideo non expedire, quæ sic ipsa iustitia vetantur, vt facienda non sint, etiam si ab eis, quibus in notitiam fuerint perlata, laudentur. Quod si ita est,

Locus obscurior. | B | Luc. 10.

C ideo non nisi illicita prohibentur à Domino, vt ea quæ licita sunt & non expediunt, non legis vinculo, sed libera dilectionis beneficentia caueantur. Notandum etiam quòd Apostolus ista eis prædicens, nihil ab eis accepit, sed labore manuum suarum vixit. Vnde & nonnulli eorum putabant illum ideo noluisse stipendium accipere, quia sciret se Apostolum non esse. Contra quos nunc dicit: *Omnia mihi licent, omnia* seculi, quæ cæteris Apostolis *licent*, *mihi* quoque *licent*: quia *licet mihi*, sicut illis, accipere sumptus à discipulis. *Sed non expediunt omnia* quæ *licent*, quia si sumptus licitos acciperem, occasionem accipiendi pseudoapostolis darem. *Omnia hæc mihi licent, sed ego* propter ista stipendia *non redigar sub potestate* alicuius, vt autoritatem meam propter sua dona humiliet. Si enim ab his Apostolus, quos in tantis vitijs arguebat, acciperet, autoritatem magisterij concessam sibi à Domino inclinaret. Non enim potest constanter argui à quo accipitur, maximè cùm ideo promptus ad dandum sit maleuolus, vt sibi humiliet & prædicatorem. & idcirco dicit, *sed ego sub nullius redigar potestate.* Pseudo autem Apostoli, qui causa quæstûs prædicabant, nolebant esse amari peccantibus. *Omnia*, inquit, *mihi licent*, sicut & cæteris, vt accipiam stipendia, sicut illi, quia *esca ventri* debetur, *& venter escis.* Sed tamen non multum curandum de his, quia transitoria sunt, quoniam *Deus &* ventrem *&* escas *destruet*. Neque enim in futuro manducabimus & bibemus, sed illo vescemur pane, *qui de cœlo descendit*, vt perfectè compleatur quod scriptum est: *Panem Angelorum manducauit homo.* Escas verò & ventrem *destruet*, cùm occiderit indigentiam satietate mirifica, & *corruptibile hoc induerit incorruptionem* sempiternam, vt sit salus perfecta in illo corpore, nulla remanente corruptione, nulla succedente defectione, vt nullo cibo corporali fulciatur. Dixi quia *venter escis* debetur, quibus temporaliter sustentatur. *Corpus autem non fornicationi* debetur, *sed Domino.* Sanctus Apostolus contra superfluitatem escarum disputans, consequenter venit ad fornicationem. Etenim superfluitas escarum mater libidinis est, ventremque distentum cibo, & vini potationibus irrigatum, voluptas genitalium sequitur: atque pro membrorum ordine, ordo vitiorum est. *Corpus non* debetur *fornicationi*, sicut *venter* modificatis *escis*: quia *corpus* sine fornicatione potest semper subsistere, *venter* autem sine cibis non valet subsistere. Et ideo fornicatio est superflua, ciborum autem refectio necessaria. Vnde quanuis ad tempus *venter escis* moderatis debeatur, *corpus* tamen *fornicationi* nunquam debetur, *sed* semper *Domino* Christo, vt ei seruiat: *& Dominus* Christus debetur *corpori*, vt ipse sit ei præmium, dans ei participationem immortalitatis suæ. *Corpus* enim Christo dicatum, dono spirituali remunerabitur merito ducis, id est, animæ. Et gloria corporis Christi dabitur *corpori*, quod nunc assiduè seruit eius præceptis: *&* ita *Dominus* Christus præmium debetur *corpori* nostro, si *corpus* nostrum ei subditum in omnibus fuerit. Sed *Deus* Pater *& Dominum* Christum *suscitauit, & nos*, similiter *suscitabit*. Hoc est dicere: Sicut *Deus* Pater eum, qui Dominus est, *suscitauit*, quia in omnibus obedientem reperit: ita corpus nostrum, si eidem Domino fuit vsque quaque subiectum, *suscitabit*, & gloriæ ipsius Domini particeps faciet illud: & hoc *per virtutem suam*, quæ Christus est, cui nihil

Ioan. 6. | Psal 77. | Infra 15. | D | Nota.

est

A est impoſsibile. Nam & Dominus Christum *ſuſcitauit per virtutem*, quæ eſt Ipſe Chriſtus, id eſt, per potentiam diuinitatis ipſius Chriſti, & nos *per* eandem *virtutem ſuſcitabit*, vt ſequamur caput noſtrum ad incorruptionem & gloriam, ſi digna membra ſumus. Propter quod recedendum eſt ab omni fornicatione & immunditia, & inſiſtendum ſtudijs ſanctitatis, vt ad tantam gloriam digni ſimus pertingere.

Neſcitis quoniam corpora veſtra membra ſunt Chriſti? Tollens ergo membra Chriſti, faciam membra meretricis? Abſit. An neſcitis, quoniam qui adhæret meretrici, vnum corpus efficitur? Erunt enim, inquit, duo in carne vna. Qui autem adhæret Domino, vnus ſpiritus eſt. Geneſ. 2. Epheſ. 5. Matth. 19. Marc. 10.

Verè *corpus non fornicationi* debet mancipari, *ſed Domino*. Quia an *neſcitis quoniam corpora veſtra ſunt membra Chriſti*, qui eſt caput veſtrum, eò quòd homo factus eſt propter nos? Qui ſi tantummodò humanam animam ſuſcepiſſet, membra eius non eſſent niſi animæ noſtræ. Quia verò & corpus ſuſcepit, per quod etiam caput eſt nobis, qui ex anima & corpore conſtamus, profectò illius *membra ſunt* & *corpora* noſtra. Illius, inquam *membra ſunt corpora* noſtra, propter corpus, quod ipſe ex genere corporis noſtri ſuſcepit, & quoniam ita eſt, *ergo tollens membra Chriſti faciam* ea *membra meretricis* per fornicationem? *Abſit* vt hoc faciam. Neque enim tollere Chriſto *membra* ſua debeo, & dare meretrici. Non enim poſſunt ſimul eſſe & *membra Chriſti* & *membra meretricis*: ſed deſinunt eſſe *membra Chriſti*, vbi adhærent *meretrici*. Nam corpus noſtrum, quandiu perſeuerat in ſanctimoniæ munditia, membrum eſt *Chriſti*. Si verò complectitur meretricem, ſeparatur à Chriſto, & fit membrum *meretricis*. B Si ergo vnuſquiſq; cupiens fornicari vileſcat ſibi, & in ſeipſo contemnat ſeipſum, non in ſe contemnat Chriſtum, ſed propter Chriſti reuerentiam, cuius membrum eſt corpus eius, contineat ſe ab hac turpitudine. Magnam enim iniuriam, magnumq; contemptum Chriſto faciet, ſi ei meretricem prætulerit, ſeparans ſe ab eo, & adhærens ſcorto. Verè fiunt *membra meretricis*, qui illi adhærent. Nam *an neſcitis, quoniam qui adhæret*, id eſt, commiſcetur *meretrici, vnum* cum ea *corpus efficitur*? Fornicatio enim ambos vnum facit, vt quomodo in natura, ſic in macula vnum ſint, dum per illam nequiſsimæ voluptatis adhæſionem *duo vnum corpus* efficiuntur, id eſt, in eodem ſcelere vniuntur. Verè *vnum corpus*, quia vna caro. *Erunt enim, inquit* liber Geneſis, *duo in carne vna*. Geneſ. 2. Hoc etiam de legitimè coniunctis dictum eſt. Et ſicut in legitima copula *duo* per adhęſionem *vnũ corpus* efficiuntur & vna caro, ita vt membra iſtius per conſenſum & delectationem carnalem fiant illius, ſic eſt etiam in illicita adhæſione. *Qui meretrici adhæret, vnum* cum ea *corpus eſt*: ſed *qui adhæret Domino, vnus ſpiritus eſt*, cum eo. Diuerſus quidem natura ſpiritus hominis eſt & Spiritus Dei, ſed inhærendo fit vnus ſpiritus ex diuerſis duobus, ita vt ſine humano ſpiritu beatus ſit atq; perfectus Dei Spiritus, hominis autem ſpiritus non niſi cum Dei Spiritu poſſit eſſe beatus. Tam potens verò eſt hæc humana mens, quæ eſt imago Dei, vt ei cuius imago eſt, valeat inhærere, quoniam ſic ordinata eſt naturarum ordine, non locorum, vt ſupra illam non ſit niſi ille Cui cùm penitus adhæſerit, *vnus ſpiritus* erit, accedente quidem ipſa ad participationem naturæ, veritatis, & beatitudinis illius, non tamen C creſcente illo in natura, veritate, & beatitudine ſua. In illa vtique, cùm ei feliciter adhæſerit, immutabile videbit omne quod viderit, & tunc ſatiabitur *in bonis deſiderium* eius. Pſal. 102.

Fugite fornicationem. Omne enim peccatum quodcunque fecerit homo, extra corpus eſt. Qui autem fornicatur, in corpus ſuum peccat.

Ne fiatis *vnum* cum meretrice *corpus*, ſed *vnus* cum Domino *ſpiritus, fugite fornicationem*. Non dico pugnate aduerſus eam: ſed, *fugite* illam: quia cum alijs vitijs poteſt expectari conflictus, hæc autem fugienda eſt, quia non aliter melius vinci poteſt. Ideo viri longè debent eſſe à fœminis remoti, nec etiam mente huic vitio propinquare, ſi cupiunt victores fieri. & iure debetis hoc malum fugere, quia nullum peccatum ita corpus lædit & deturpat, vt fornicatio. Quia *omne peccatum quodcunque fecerit homo*, id eſt, ille qui ad peccandum ex ſua fragilitate pronus eſt, quoniam de humo factus eſt, illud *peccatum eſt extra corpus*, id eſt, extra maculationem corporis, videlicet ex omnibus alijs peccatis nulla deformitas vel inhoneſtas infertur corpori. Sed *qui fornicatur, peccat in corpus ſuum*, id eſt, contra honorem corporis ſui: hoc eſt, fornicatio in tantum polluit corpus ipſum, in tantum libidinis æſtus accendit, in quantum venenum delectationis illicitæ ſe ſe per totum corpus diffundit. In alijs etiam peccatis omnia membra non ſic idem appetunt, ſicut in fornicatione. Et ideo hoc peccato magis homo deformatur, quoniam illud magis quàm aliud in corde vagatur, & cuncta membra huic operi mancipantur. Vel *omne peccatum quodcunque fecerit homo, extra corpus eſt*, id eſt, in omni appetitu peccati anima eſt extra naturam corporis, quia in ſuo ſenſu remanet, D intelligens mala eſſe quæ agit. Sed *qui fornicatur, in corpus ſuum peccat*: quoniam in appetitu & operatione fornicationis ſic peccat anima, vt redigatur in naturam ſui corporis, quia nihil tunc cogitat, nihil ſapit, nihil intendit, niſi quæ carnis ſunt. Sic enim totus homo abſorbetur ab ipſo & in ipſo corpore, vt iam dici non poſſit ipſe animus ſuus eſſe, ſed ſimul totus homo dici poſſit *caro* eſſe, & *ſpiritus vadens, & non rediens*. Pſalm. 77. & ideo videtur Apoſtolus exaggerare fornicationis malum ſuper cætera omnia peccata, quæ etſi per corpus committuntur, non tamen animum humanum concupiſcentiæ carnali ita efficiunt obſtrictum & obnoxium, ſicut in ſolo opere fornicationis corporalis commiſcetur animus & conglutinatur, deuictus intantũ, vt nihil aliud ipſo momento & experimento huius tam magni flagitij cogitare liceat homini vel intendere, niſi quod ſibimet addicit. Vnde meritò *in corpus ſuum* peccare dicitur, quia nuſquam ſic totus homo corporis ipſius voluptati affigitur, vt in comparatione huius tanti mali cætera peccata *extra corpus* eſſe videantur, etiam ſi per corpus exerceantur: quoniam ſolius fornicationis vis tanta eſt, vt fornicans imperioſæ libidinis conditioni ſe ſubdat, propriumq; ipſius corporis mancipium peſsimum faciat in tempore ipſius immundiſsimæ operationis, vt (ſicut dictum eſt) non ſit liberum humanæ menti cogitare vel intendere aliud, niſi quod agit in ipſo corpore, & ita *in corpus ſuum peccat*, id eſt, totus in corporis ſui voluptatem miſerabiliter demergitur in ipſa perpetratione peccati. Hæc dicta ſunt de ſpeciali fornicatione huius corporis. Eſt autem & generalis fornicatio humanæ animæ, qua non adhæ-

A salutem. Sed *iam quaeritur inter dispensatores* baptizando, manus imponendo, Eucharistiam dando, *vt quis inueniatur fidelis*, vt possit credi quod bene dispenset. Neque enim omnes fideliter hoc agũt, sed plerique fraudem faciunt, dum *quae sua sunt quaerunt, non quae Iesu Christi*, & cęleste ministerium in vsum terreni lucri cõuertunt, nec salutem subiectorum, sed propria commoda quaerunt. Nonnulli, qui non ita sola terrena quaerere videntur, aut verecundia, aut timore, aut commendationis suae causa constanter arguere delinquentes trepidant. Et ideo *quaeritur quis* inter eos *inueniatur* officium suae dispensationis fideliter agens, vt solus Domini sui lucra sine fraude quaerat. Vel ex hoc reprehenduntur subiecti, quod *hic iam quaeritur* ab eis, quod in futuro seculo quaerendum est à Domino, scilicet *quaeritur* & discutitur ab eis, *vt inter dispensatores inueniatur* aliquis *fidelis*, id est, idoneus & dignus ad sacra Dei ministeria dispensanda caeteris. Vnde tales inquisitores iure sunt reprehendendi, quia quod Deus in alia vita faciet, ipsi iam hic facere volunt: & praepositorum suorum vitam, à quibus ipsi debent iudicari, iudicare pręsumunt: & à dignioribus digniora sibi Sacramenta dispensari credunt, cùm non iuxta sanctitatem dispensantis, sed iuxta deuotionem percipientis sit magis aut minus vtile Sacramentum sanctorum.

Philip. 2.

Mihi autem pro minimo est vt à vobis iudicer, aut ab humano die: sed neque meipsum iudico. Nihil enim mihi conscius sum, sed non in hoc iustificatus sum. Qui autem iudicat me, Dominus est.

Vos, inquit, ita iudicatis, alios dispensatorum esse fideles, alios non fideles, sed *mihi pro minimo est vt à vobis iudicer* fidelis aut non fidelis. Non enim
B iusti humana iudicia, sed aeterni iudicis examen aspiciunt, atque ideo derogantium verba despiciunt. Vnde nunc derogantibus Corinthijs Apostolus dicit: Quia *mihi pro minimo est vt à vobis iudicer*. Quos enim in tantis vitijs reprehendit, minimũ ducit ab his se iudicari: quia sicut iusti non erant, sic iustè iudicare non poterant; *aut ab humano die*, id est, ab humana luce & ratione: hoc est, à legibus humanis iudicari *pro minimo* deputabat. Supergressus enim humanam iustitiam, coelesti iustitiae studebat. Vel *ab humano die*, id est, ab humano intellectu, qui non videt occulta, & potest falli. Siue *ab humano die*, id est, ab hominibus, dum sunt in suo die, & non est dies Domini. Humanus enim dies dicitur, in quo iudicant homines; quia erit & dies Domini, in quo iudicabit & Dominus. Exiguum mihi *est à vobis* iudicari, vel *ab humano die: sed neque* ego *meipsum iudico*, qui melius noui me quàm vos. Et ita periculosum est vobis iudicare de ignotis. Quomodo enim potestis dijudicare conscientiam meam? aut quomodo examinare potestis quo animo faciam, quicquid facio? Quantum possunt homines de alio iudicare, plus homo vtique de se: sed Deus plus de homine, quã homo de se. Tanta enim est profunditas in homine, vt lateat ipsum hominem in quo est, sed Dominum latere non potest. Iure itaque doctor egregius humanas laudes aut vituperationes paruipendens, ait: *Mihi pro minimo est vt à vobis iudicer, aut ab humano die.* Qui nec in corde suo, vnde se reprehendere posset, inueniens, adiungit: *Sed neque meipsum iudico. Nihil mihi conscius sum.* Nullius vtique peccati sibi conscius erat. Sed quia legerat: *Delicta quis intelligit?* sententiam temperauit, ne fortè per ignorantiam deliquisset, & addidit: *Sed non in hoc iustificatus sum.* Videns enim quia

Psal. 18.

ei ad perfectionem sanctitatis nec suum iudicium sufficeret, ait non se in hoc iustificatum. Cur verò C
non sibimetipsi de se credidit, causam reddidit, cùm subiunxit: *Qui autem iudicat me, Dominus est.* Ac si apertè diceret: Nec meo de me iudicio credendum existimo, quia ille *iudicat me*, cuius ego iudicium non comprehendo. Ab eo enim, *qui me iudicat*, examinari me subtiliter scio. Rectè enim me egisse recolo, sed tamen de meritis non praesumo: quia ad eius examen vita nostra ducitur, sub quo & virtutes nostrae trepidãt. Nec ego, nec vos Isa. 64.
me iudicatis: sed *qui me iudicat, Dominus est*, qui sine haesitatione nouit omnia.

Itaque nolite ante tempus iudicare, quoadusq; veniat Dominus, qui & illuminabit abscondita tenebrarum, & manifestabit consilia cordium, & tunc laus erit vnicuique à Deo.

Quandoquidem ergo nec *meipsum iudico*, sed Domino me iudicandum reseruo, *itaque* vos ipsos exemplo mei à iudicando compescentes *nolite iudicare ante tempus*, quia nondum est tempus iudicandi. Neque enim vera de actis hominum sentire nunc potestis, quia homines estis, sed aliter quàm sunt de his suspicamini. Et si suspiciones non potestis continere, quia homines estis, iudicia tamen, id est, diffinitas firmasq; sententias continete, ne iudicetis quicquam *ante tempus*, id est, ante diem, quia adhuc nox est, nec potest videri quod in die videbitur. *Ante* illud *tempus nolite iudicare*, sed *quoadusque veniat Dominus* ad iudicium, & die suo cuncta illustret. *Qui & illuminabit*, id est, aperta faciet *abscondita tenebrarum*, id est, latentia peccata, quae mentem obscurant, *& manifestabit consilia cordium*, id est, bonas cogitationes, quę maturiore consilio & pertractatione rationis in corde versabantur. Tunc enim omnibus in luce constitutis; nihil latebit proximum in proximo, sed D
omnia omnibus patebunt. Nihil enim occultari poterit eorum, quae gesta & cognita sunt. Ibi & simplicitas & hypocrisis apparebit, vt & qui despectus habebatur, fortè appareat dignus: & qui aliquid esse putabatur, inueniatur reprobus. Tunc ergo tẽpus erit sine errore iudicandi. Nunc autem quisquis in cogitatione à rectitudine exorbitat, in tenebris peccat. Vnde nos tanto minus debemus aliena corda audacter reprehendere, quanto scimus quia visu nostro non possumus alienae cogitationis tenebras illustrare. Sed tunc patebunt omnia. *Et tunc laus erit vnicuique à Deo*, bene agenti vel cogitanti: Nunc enim ignoratur ab hominibus, quis sit laude dignus. *Tunc à Deo*, quia id laudabitur & diligetur à proximo in proximo, quod ne lateat, in ipso illuminabitur *à Deo*. Quod de solis electis dictum est, quos Deus laudabit, & laude dignos monstrabit. Ac contra vnicuique rebroborum erit tunc improperium.

al. peccatorum.

Matt. 25.

Haec autem fratres transfiguraui in me & Apollo propter vos, vt in nobis discatis, ne supra quàm scriptũ est, vnus aduersus alterum infletur pro alio.

Dixi non gloriandum in nobis. Sed *haec ò fratres transfiguraui in me & Apollo*, vt in nobis non gloriemini, *propter vos*, id est, propter vtilitatem vestram, *vt in nobis*, qui maiores sumus *discatis*, *ne* agendo *supra quàm scriptum est*, vbi legimus. *Qui gloriatur, in Domino glorietur.* vel: *maledictus homo, qui confidit in homine, vnus infletur aduersus alterum pro alio*, id est, pro doctore, vel baptizatore, vel pro se. Me; inquit, & Apollo proposui figuram pro omnibus, vt ab omnibus adhorreatis, sicut à nobis. Transfigurauit enim haec in se & in Apollo, dum pseudoapostolorum glorias

Ier. 9. Supr. Iere. 17.

A glorias & traditiones peruersas sub sua & Apollo persona euacuaret, summatim illos designans, non sigillatim, ne fortè maior discordia in populo nasceretur. Nemo enim audiens suum nomen notari, vel eius, cui fauet, contentus est tacere. Tacito autem nomine, si quis aliquid audierit, etsi intelligat, de se tamen dictum dissimulat. Sub hac ergo propositione euacuauit personas illorum, cùm diceret, *Ego plantaui, Apollo rigauit* & cætera. vt in his discerent nihil dandum hominibus.

Quis enim te discernit? quid autem habes, quod non accepisti? Si autem accepisti, quid gloriaris quasi non acceperis? saturati estis, iam diuites facti estis, sine nobis regnatis, Et vtinam regnetis, vt & nos vobiscum regnemus.

Non debet alter aduersus alterum inflari pro alio doctore vel baptizatore. *Quis enim* doctor vel baptizator *te discernit?* Id est, verbi gratia, si baptizatus es à Petro, quomodo discerneris ab eo qui baptizatus est à Paulo? Nihil discretionis est, à quocunque bonam doctrinam vel baptismum perceperis. Sed tu per traditionem pseudoapostolorum putas te quasi sanctiorem discerni à cęteris. Sed *quid habes* ab illis, *quod non* à me *accepisti?* Quicquid enim ab Apostolica traditione non descendit, paruum est. Sed *si* à me *accepisti* quicquid boni habes, *quid* in te vel in illis *gloriaris* contra me *quasi non* hoc idem à me *acceperis?* Hoc dicitur contra illos, qui eadem, quæ ab Apostolo acceperant, audientes à pseudoapostolis, gloriabātur de magisterio eorum, quoniam ipsi pseudoapostoli per eloquentiam se commēdantes, gloriam in se vertebant, cùm Apostolus se contemptibilem videri fecisset, vt gloriam Deo faceret. Vel ita: Iubet Apostolus, vt nemo in B homine, sed *in Domino glorietur.* Pseudo autem Apostoli, & qui ab illis fuerant seducti, seipsos à seipsis iustos fieri putantes, quasi hoc eis non Deus dederit, sed ipsi sibi, non vtique *in Domino*, sed in semetipsis gloriabantur. Vnde nūc vnicuiq; talium dicit Apostolus: *Quis enim te discernit?* Quod ideo dicit, quia de massa illius perditionis, quæ facta est ex Adam, non *discernit* hominem, vt eum faciat vas in honorem, id est, in contumeliam, nisi Deus. Sed quoniam homo carnalis & inaniter inflatus cùm audisset, *quis enim te discernit*, posset respondere vel voce vel cogitatione, & dicere, *Discernit* me fides mea, *discernit* me oratio mea, *discernit* iustitia mea, mox Apostolus occurrit cogitationibus eius, & dixit: *Quid* enim *habes quod non accepisti? si autem accepisti, quid gloriaris, quasi non acceperis?* Sic enim gloriantur quasi non acceperint, qui se à seipsis iustificari putant, ac per hoc in seipsis, non *in Domino* gloriantur. Nihil enim huic sententiæ tam contrarium est, quàm de suis meritis sic quenquam gloriari, tanquam ipse sibi ea fecerit, non gratia Dei. Vel sicut diximus, non debes inflari pro aliquo doctorum, cuius re specialiter profiteris discipulum, *quis enim* eorum *te discernit* à pereuntibus? Nullus, sed solius Dei gratia, & tu te putas discerni per merita tua. Sed *quid* boni *habes quod non accepisti* à Deo? Fecit Deus vt esses, & tu fecisti vt bonus esses? Absit. Si enim Deus dedit vt esses, & alius tibi dare potuit vt bonus esses, melior est ille, qui dedit vt bonus esses, quàm ille, qui dedit vt esses. Sed nullus Deo melior. Igitur à Deo accepisti & esse, & bonum esse. Sed *si* ab illo *accepisti, quid gloriaris quasi non acceperis?* id est, quasi à teipso habeas? *Iam saturati estis.* Ironicè legendum, non affirmatiuè. *Iam*, id est, antequam sitis apti ad percipiēdam escam, *saturati estis* spirituali cibo doctrinæ, id est, videmini vobis ipsis sufficienter validis sapientiæ escis repleti: & antequam paupertate exuti sitis, *iam* (vt putatis) spiritualiter *diuites facti estis*, id est, abundanter animæ diuitijs, quæ sunt virtutes, repleti. & *sine nobis*, id est, sine auxilio nostro *regnatis*, id est, vitæ vestræ moderamina iustè disponitis, vt vos æstimatis, gloriantes de his, quæ à pseudoprædicatoribus accepistis. Secundùm vestram æstimationem *regnatis. Et vtinam regnetis, vt & nos regnemus vobiscum*, id est, sequamur vos, cùm vos dedignemini sequi nos. Ac si dicatur: *Vtinam* non essetis falsa gloriatione decepti: fortasse enim simul regnaremus. Regnare nunc sanctorum, est de spe & promissis Christi securos esse, & in aduersis, quæ propter nomen Christi accidunt, gaudere. C

Puto enim quòd Deus nos Apostolos nouissimos ostendit, tanquam morti destinatos: quia spectaculum facti sumus mundo, & Angelis, & hominibus.

Nos reuera regnamus, & timeo ne sine vobis. Nam *puto*. id est, putare credor *quod Deus ostendit nos Apostolos nouissimos*, id est, omnium vilissimos, tāquam ad nullam vtilitatem, sed ad mortem reseruatos. Hoc secundum quod ęstimatis *puto*, quasi quod nullatenus putandum est. Quod enim nunc dicit, *puto*, increpationem significat eorum, quibus loquitur, non æstimationem eius. Ideo sine vobis regnamus, quia per mala, quę patimur, *Deus ostendit nos Apostolos* oculis superborum *nouissimos*, id est, abiectissimos, de quibus non curet, *tanquam morti destinatos*, id est, ad mortem directos. Quod per hoc videtur, *quia spectaculum facti sumus* huic *mundo*, id est, amatoribus huius mundi, qui quasi ad spectaculum conueniunt, ad aspicienda supplicia nostra. Sed per hæc omnia magis probamur esse chari Deo, qui sic nos passionibus glorificat. Ideo non (vt vos credebatis) *puto quòd Deus* vilissimos *nos* fecerit, quia me humilio, vt Deum exaltem. Vel idcirco debetis nobiscum regnare, quia *puto*, & pro certo scio, *quòd Deus nos Apostolos nouissimos ostendit* mundo, quibus nulli succedent Apostoli tam perfecti, tam necessarij saluti hominum, quales apparebūt in nouissimo tempore Elias & Enoch, quos Deus reseruat, vt filios Israel ab Antichristi seductione liberent. Ita enim & nos misit, vt à seductione pseudoapostolorum vos liberemus, & pro vita vestra mortem sustineamus, sicut & illi passuri sunt. *Nos ostendit nouissimos*, id est, illis nouissimis præconibus consimiles in passione aduersitatum, *tanquam morti* corporis ob liberationem aliorum *destinatos*: *quia spectaculum facti sumus* huic *mundo*, quorum iniurias omnes publicè expectāt in conspectu totius populi. Nam sicut omnes concurrunt, vbi iocus celebratur, vel pugiles certant, aut aliquod monstrum producitur: sic omnes boni vel mali conueniunt ad aspiciendas pœnas nostras. *Spectaculum sumus & Angelis, & hominibus*, tam bonis quàm malis. Quia & inter Angelos sunt sancti Angeli, quibus bene viuendo placeamus; atque inter homines sancti viri, quibus placeat vita nostra; & sunt nequissimi homines, qui irrideant bonam vitam nostram. Et hæc arma sunt dextra & sinistra, quibus hostem nostrum superamus, si nec prosperis corrumpimur, nec aduersis frangimur. Boni Angeli conueniunt ad 2. Cor. 6. spectaculum passionis nostræ, vt nos præsentia sua confortent, & cæteros ad exemplum nostri certaminis incitent: mali verò, vt gaude- D

A quia filiorum est imitari patrem. Vult enim illos imitatores sui esse, vt sicut ipse multa exitia pro illorũ salute annuntiando Iesum Christum, ab incredulis & cæteris infidelibus passus est, & non cessit, aut à fide desciuit; sed constanter prædicauit, dummodò per dies & noctes euangelizaret illis donum gratiæ Dei: ita & illi manentes in fide eius & doctrina, non recipient pseudoapostolorum, id est, apostolorũ falsorum praua dogmata vel commenta, sed resistant, contemnentes opprobria & detractationes, vt patri suo spirituali inuiolatum atq; immaculatum reseruent affectum. *Ideo*, inquit, vt me imitemini tanquam boni discipuli, fidelesq; patri obedientes filij, *misi ad vos Timotheum* per hunc creditur missa epistola, *qui est filius meus* in fide *charissimus* beneagendo, *& fidelis* in Euangelij prædicatione, quam fideliter omnibus palàm ministrat, *in Domino* non in lucro terreno. Vel *in Domino est filius meus*, id est, quem genui non in carne, *qui vos commonefaciat*, id est, commoneat faciendo, aut *qui vos commonefaciat*, id est, admonendo vos instruat *vias meas*, institutiones, præcepta, & documenta mea, *quæ sunt in Christo Iesu*, id est, secundùm voluntatem & doctrinam ipsius: in nullo enim discordo, & ideo sunt tenendæ. *sicut vbique* terrarum, *&* id est, *in omni Ecclesia doceo*. Ideoque sunt authenticæ. Per istum reuerti illos voluit ad regulam à se traditæ veritatis, vt commoniti verbis & exemplis operum eius resipiscerent, cognoscentes non perperam se fuisse ab Apostolo Paulo edoctos, quando eadem, quæ sibi præcepta erant, tenere omnes Ecclesias discerent.

B *Tanquam non venturus sim ad vos, sic inflati sunt quidam. Veniam autem ad vos citò, si Dominus voluerit, & cognoscam non sermonem eorum qui inflati sunt, sed virtutem. Non enim in sermone est regnum Dei, sed in virtute. Quid vultis? In virga veniam ad vos, an in charitate, & spiritu mansuetudinis?*

Opus erat Timotheum mitti, quia *tanquam non sim* vltra *ad vos venturus*, *sic* de Philosophorum doctrina & Oratorum eloquentia tam imperterritè *sunt quidam inflati* inter vos. Ideo erant *inflati*, & vnus aduersus alterum gloriantes, quoniam putabant Apostolum Paulum non amplius ad se venturum, solent enim sæpissimè discipuli à malis retrahi timore aduentus magistri. Ob hoc etiam indignabantur quidam Corinthiorum, quia non veniebat ad eos, non desiderio, sed superbia, quòd quasi indignos visitatione sua illos haberet, cùm magis Apostolo studium hoc fuerit, vt de indignis faceret dignos. Habebat ergo votum eundi, sed maiora erant quæ agebat. Vos, inquit, putatis me non esse venturum, vel indignamini quia non venio, sed *veniam ad vos citò, si Dominus voluerit*, cuius voluntas semper supponenda est, iuxta illud Iacobi: *Dicatis, si Dominus voluerit, & si vixerimus, faciemus hoc vel illud.* (Iacob. 4.) Vel *si Dominus voluerit*, id est, nisi culpa mea impedierit, vt sciamus non ex nobis, sed ex Dei cuncta pendere iudicio. *Veniam*, inquit, *ad vos citò, si Dominus voluerit.* Qui enim dixit, *veniam ad vos*, ostendit se velle, monstrat se cupere, breuem promittit aduentum. Sed vt cautius hoc loquatur, infert *si Dominus voluerit*: vt si non veniret, Dominus eum iusta causa retinere mõstraretur, causa vtique indignitatis & infidelitatis eorum. *Veniam*, inquit, *& cognoscam*, id est, probabo *non sermonem* terrenæ sapientiæ aut humanæ sapientiæ *eorum qui* de huius mundi sapientia *sunt inflati*, *sed* ipsorum *virtutem* in bona operatione, C vel miraculorum perpetratione: quia & Dominus non dixit de Pharisæis aut hominibus subdolis: Ex verbis *eorum*, ex vestimentis ouium, (Matth. 7.) quibus persæpe induuntur, *cognoscetis eos*: sed Ex *fructibus*, id est, ex operibus. Ideo *non sermonem* humanæ facundiæ, vt diximus, *sed virtutem* bonæ vitæ *cognoscam*, & approbabo: quia *regnum Dei non est in sermone, sed in virtute*, id est, nemo per eloquentiam aut facundiam secularem acquirit *regnum Dei* aut meretur, sed per virtutem bonorum operum: nec splendore sermonis commendatur *regnum Dei*, sed *virtute* signorum, sicut nec bonum vinum hedera commendat. *Veniam* quidem quàm citissimè potero, sed *quid* horum *vultis*? Scilicet, *vultis*, vt *veniam ad vos in virga, an in charitate & spiritu mansuetudinis*. Superius dixerat eos indigere pædagogo, ac per hoc pueros significabat; dein eos amari à se vt *filios charissimos*: nunc vt prudens pater eis virgam, non mortem proponit: spiritum mansuetudinis & charitatis, non furoris aut odij. Virga enim austeritatem & correptionem significat. Et nunc verba terroris Apostolus infert, vt pudorem passi, qui *inflati* erant, humiliarentur, & se corrigerent: quia si incorreptos inueniret, in illos necesse haberet virgam exercere, alios excommunicando, id est, fidelium communione & consortio priuando, alios durè increpando, alios corporaliter (vt decet patrem) flagellando. Si verè se dignos præpararent ad excipiendum eum, vt immunes à crimine inuenirentur, tunc ad illos veniens lætitiam haberet quasi pater cum filijs suis charissimis. Et hoc est quod dicit: *Vultis vt veniam ad vos in virga*, id est, rigore iustitiæ & correptionis, vbi etsi sit charitas, non tamen videtur esse: *an in* D *charitate*, id est, non in occulto charitatis affectu, sed in manifesta & aperta dilectione, vt bona suppleam. *& spiritu mansuetudinis*? optabilius primùm expetere, quàm carere boni patris diligentis aduentu, quamuis rigoroso, *meliora* nempe *sunt vulnera diligentis*, teste Salomone, *quàm oscula blandientis*. (Prou. 27.) *Spiritu mansuetudinis*, id est, animo mãsueto & indulgenti, vt parcam peccatis vestris, & per hilarem vultum ac dulcia verba mansuetudinem animi mei vobis ostendam.

CAPVT V.

Omnino auditur inter vos fornicatio, & talis fornicatio qualis nec inter gentes, ita vt vxorem patris sui aliquis habeat. Et vos inflati estis, & non magis luctum habuistis, vt tollatur de medio vestrum qui hoc opus fecit.

Opus est vt *veniam ad vos in virga*, non *in charitate*, aut *spiritu mansuetudinis*, nisi vos ipsos correxeritis: quia *omnino*, id est, ab omnibus, vel omnibus modis, *auditur*, scitur, narratur, atq; percipitur à me, & ab alijs, quòd sit *inter vos* notissima *fornicatio*, quæ nemini est licita, *& talis fornicatio, qualis nec inter gentes*, id est, tam infamis & nefaria *fornicatio auditur*, quòd nec *talis* est *inter gentes, ita vt vxorem patris sui aliquis habeat*, id est, quidam ex vobis & cum nouerca fornicetur. Nec testibus res indiget, quoniam publicè perpetrata est. Vtque hoc crimen nimis exageret, dicit nec ab illis tale committi, qui Deum nesciunt, vt hinc ostendat, qua pœna mulctandus sit iste, qui sub terribili & diuina iustitia constitutus, tanti sceleris crimen admiserat, & adhærentes ei non immunes ab eodem crimine demõstret.

A ruptionis vitiorum. Azyma quippe (id est, panes sine fermento) comedimus, si recta opera sine corruptione vanæ gloriæ exercemus, si præcepta Dei sine admixtione peccati adimplemus. *Pascha* etiam interpretatur transitus: & *Christus* pro nostra redemptione *immolatus, pascha nostrũ*, id est, transitus noster, quia per eum à diabolo transimus ad ipsum, & ab isto instabili seculo ad eius fundatissimum regnum. Ideo quippe ad eum permanentem transimus, ne cum mundo transeamus: & Christus est nobis transitus à vitijs ad virtutes, & à præsenti exilio ad supernam patriam: quia ideo pro nobis *est immolatus*, vt nos liberans, faceret ita transire. *Noua* itaque *conspersio* debemus esse, id est, omnes innouati, & infusione Spiritus sancti vnum per charitatem effecti, vt pascha manducare simus idonei, quia *pascha nostrum immolatus est Christus*, ad cuius esum inuitamur. Ob hoc etiam talis *conspersio* debemus esse, quia ipse *Christus* est transitus noster, vt nos, si dignos inuenerit, transferat ad patriam vitæ. Et quia ipse *est pascha nostrum*, id est, paschale nobis sacrificium, *itaque epulemur*, id est, comedamus hoc pascha, si volumus esse liberi à dominio Pharaonis, id est, principis huius mundi, qui est diabolus. Vel quia *Christus est pascha nostrum*, id est, transitus noster, *itaque epulemur*, id est, comedamus immolatum pro nobis corpus eius, vt per hoc ad vitam transire valeamus, quoniam aliter ad Deum transire non possumus. Ioan 12.14. & 16. Non enim ad vitam & gloriam nobis transire volentibus sufficit, nouam nos conspersionem & azymos esse, nisi cibo spirituali & viatico singulari spiritus noster adiuuetur, & infirmitas nostra corroboretur. B *Epulemur* ergo, id est, epulis corporis & sanguinis eius reficiamur, ita vt *non simus in fermento veteri*, id est, in corruptione veteris conuersationis, quia qui pascha vult legitimè comedere, debet fermentum vetustatis abijcere. Neque enim cognouit quæ sit solennitas nouæ incorruptionis, qui adhuc per incontinentiam vetustæ corruptioni subiacet: & ideo *epulemur, non in fermento veteri*, vt sacramentum resurrectionis & incorruptionis percipientes, corruptioni iam per vitia nulla subiaceamus. *Epulemur*, inquam, *non in fermento veteri*, id est, non in consueto nobis quondam carnalium desideriorum feruore: *neque in fermento malitiæ*, qua ferueamus ad aliorum læsionem, *& nequitiæ*, qua deficiamus à bono in nobisipsis, *sed* potius *epulemur in azymis synceritatis & veritatis*, hoc est, vt synceritas mundam faciat vitam, & veritas omnẽ fraudem excludat. *In azymis synceritatis*, vt simus sine carie, id est, sine fermento vitiorum corrumpente nos: *& veritatis*, vt veritas bonorum operum sit in nobis.

Scripsi vobis in epistola, ne commisceamini fornicarijs. Non vtique fornicarijs huius mundi, aut auaris, aut rapacibus, aut idolis seruientibus. Alioquin debueratis de hoc mundo exisse. Nunc autem scripsi vobis non commisceri. Si is qui frater nominatur inter vos, *est fornicator, aut auarus, aut idolis seruiens, aut maledicus, aut ebriosus, aut rapax, cum eiusmodi nec cibum sumere. Quid enim mihi de his qui foris sunt iudicare? Nonne de his qui intus sunt, vos iudicatis? Nam eos qui foris sunt, Deus iudicabit. Auferte malum ex vobisipsis.*

Nunc commoneo vos ab hoc purgare. Sed & sine hac admonitione debueratis facere, quia *in* alia iam *epistola scripsi vobis, ne commisceamini fornicarijs*. Epistolam quandam, quæ modò non habetur, miserat illis, in qua præceperat, ne coniungerent se fornicatoribus, & cæteris, de quibus C nunc dicitur. Sed quia non distinxerat de quibus fornicarijs & criminosis diceret, Christianis scilicet, an gentilibus, putauerunt Corinthij de fornicarijs gentilibus eum dixisse. Quam eorum erroneam intelligentiam ipse modò corrigit, & quæ dixerat, interpretatur, dicens: *Non vtique fornicarijs huius mundi*, id est, gentilibus, sed à fratribus talibus scripsi recedendum. Quod vos non rectè intellexistis, & ideo illum, qui vxorem patris habebat, inter vos esse non ægrè ferebatis. Sed *vtique*, id est, in veritate dico, quia præcepi vobis, vt non *commisceamini fornicarijs huius mundi*, id est, qui ex toto pertinent ad hunc mundum, qui nihil cum cœlesti mundo habent, sed propter infidelitatem suam & desideria terrena filij huius seculi existunt. Fidelis enim, etsi fornicetur, aut auarus sit, non est tamen ex toto huius mundi, quia credit & sperat. Istud non præcepi, sed potius *in* illa *epistola scripsi vobis*, quod & nunc seruare debetis, vt non *commisceamini fornicarijs* fidelibus, *aut auaris* fidelibus, *aut rapacibus*, id est, rapinas exercentibus, *aut etiam idolis* post baptismum *seruientibus*, qui timore suppliciorum, vel qualibet alia causa, postquam ad fidem venerant, *idolis* seruiebant & sacrificabant. Talibus apostatis fratribus *ne commisceamini*. *Alioquin*, id est, si his *commisceamini*, *debueratis de hoc mundo exisse*, id est, melius esset vobis mori. Compendium est malè agentibus si citius moriantur, quàm diutius in peccatis versentur. Vel, non *scripsi*, vt non *commisceamini fornicarijs* infidelibus & cæteris, qui necdum fidem habent, & sunt criminosi: *alioquin*, id est, si præcepissem gentilibus non misceri, *debueratis de hoc mundo exisse*, id est, necesse esset de mundana conuersatione D vos exisse, cùm vbique sint tales. Non enim possunt homines in hoc mundo viuentes nisi cum talibus viuere, nec eos lucrari, possunt Christo, si eorum colloquium conuiuiumque vitauerint. Vnde & Dominus cum publicanis & peccatoribus comedens, aiebat: *Non est opus sanis medicus, sed malè habentibus*. &, *Non veni vocare* Matth.10. *iustos, sed peccatores*. Tunc quidem scripseram, vt fornicarios & cæteros vitaretis, quod vos Luc.5. non rectè intellexistis, quia non determinaui de quibus dicerem. Sed *nunc* in præsenti epistola determinatè *scripsi vobis non commisceri* illis, qui post baptismum talia faciunt. Ecce sine ambiguitate vobis hoc dico. *Si is qui frater nominatur* inter vos, id est, qui Christianitatis vocabulum portat, *est fornicator*, id est, probatus in scelere fornicationis, *aut auarus*, id est, immoderatæ pecuniæ coaceruator, confidens in ea magis quàm in Dei largitione, *aut idolis seruiens*, id est, ad idôla, quæ deseruerat, recurrens, vel idolòthyta comedens, *aut maledicus*, id est, in vsu habens maledicere alios, & malè loqui de eis, *aut ebriosus*, id est, non semel, sed per consuetudinem se inebriat. *Aut rapax*, id est, qui aliorum res violenter auferre consueuit, *cum eiusmodi* criminoso fideli, id est, non solùm cum illo, qui in aliquo horum criminum fuerit inuentus, sed etiam cum alijs, qui similibus vitijs detinentur, præcipio vobis *nec cibum sumere*. Cum infidelibus non prohibet Apostolus *cibum sumere*, sed in sequentibus istius epistolæ dicit: *Si quis infidelium ad cœnam vos* Infra.10. *vocat, & vultis ire, omne quod vobis apponitur, manducate*. Plerunque enim per conuiuiorum participationem & confabulationem fidelis viri, infide-

A infidelis, dum fidelem diligit, ad fidem conuertitur. Cùm fideli autem, in quo prænotata crimina vel similia reperiuntur, nō solùm Sacramenta, sed nec communem *cibum sumere* permittit, vt dum à cunctis vitatur, erubescat, & se corrigat. Non tamen sic vitandus est talis, nisi aut sponte confessus crimen suum, aut omnibus notus esset talis, aut in aliquo siue seculari siue Ecclesiastico iudicio nominatus atque conuictus. Plerique autem boni Christiani propterea tacent & sufferunt aliorum peccata quæ nouerunt, quia documentis sæpe deseruntur: & ea quæ ipsi sciunt, iudicibus Ecclesiasticis probare non possunt. Quāuis enim vera sunt quædam, non tamen iudici facilè credenda sunt, nisi certis indicijs demōstrētur. Et ideo non temere & quomodolibet, sed per iudicium auferendi sunt mali ab Ecclesiæ communione, vt si per iudicium auferri non possunt, tolerentur potius, ne per se malos euitando quisquam ab Ecclesia ipse discedens, eos, quos fugere videtur, mittat ad gehennam. Ideo, inquit, determinatè *scripsi*, *si frater* talis fuerit comprobatus, *cum* illo *nec cibum sumere*, nedum orare: quia *quid mihi* attinet *iudicare de his*, id est, infidelibus *qui sunt foris*, id est, extra Ecclesiam, vt eos vobis cauendos iudicarem, sicut putastis. His enim blandiendum est, vt per amorem & dulcedinem possint Christo lucrari; sed *nónne de his qui intus sunt*, id est, de fidelibus *vos iudicatis*, & Ecclesiastica censura putredinem vitiorum ab eis resecatis, vt in hac vita pro culpis suis puniantur, & ad Dei iudicium purgati postmodum veniant? Iudicat etiam *de his, qui intus sunt*, qui discernit cui fratri adhæreat, quem arguat, quem
B deuitet. Illos tantùm, *qui sunt intus, iudicatis*, ne damnentur in futuro iudicio. *Nam eos qui foris sunt*, nō commisit vobis *Deus* iudicandos, sed ipse
Sup.4. *iudicabit*, eos in futuro secundùm districtionem iustitiæ suæ, reddens eis digna supplicia. Superius de incognitis & ambiguis rebus, ac maximè de præposito dictum est: *Nolite ante tempus iudicare*: hic autem ostenditur, quòd Ecclesiastici viri de manifestis & certis culpis debent iudicare fratres suos. Et quia meum & vestrum est *de his* tantùm *qui intus sunt*, iudicare, ideo *auferte malum* hominem *ex vobisipsis*, id est, de cœtu vestro eijcite fornicatorem, cuius societate coinquinamini. Quod enim dicitur *auferte malum ex vobisipsis*, nō sic esse intelligendum, vt ex ipso quisque auferat malum, sed sic potius, vt homo malus auferatur ex hominibus bonis, quod fit per Ecclesiasticam disciplinam, satis indicat Græca lingua, vbi sine ambiguitate scriptum est, vt intelligatur, hunc malum, non hoc malum.

CAPVT VI.

AVdet aliquis vestrum habens negotium aduersus alterum, iudicari apud iniquos, & non apud sanctos? An nescitis quoniam sancti de hoc mundo iudicabunt? Et si in vobis iudicabitur mundus, indigni estis qui de minimis iudicetis? Nescitis quoniam Angelos iudicabimus? Quantò magis secularia? Secularia igitur iudicia si habueritis, contemptibiles qui sunt in Ecclesia, illos constituite ad iudicandum. Ad verecundiam vestram dico. Sic non est inter vos sapiens quisquā, qui possit iudicare inter fratrem suum? Sed frater cum fratre iudicio contendit, & hoc apud infideles?

Occasione huius iudicij incipit agere de iudicijs. In quibus multimodè peccabant, quòd contemptis fidelibus infideles iudices adibant, vel stultos iudices instituebant, & litigabant, atque fraudabant, & alia huiusmodi faciebant. C Non solum, inquit, ex hoc reprehensibiles estis, quod fratrem iudicandum non iudicatis, cùm *de his, qui intus sunt*, iudicare debeatis, sed etiam ex eo, quòd ad paganos iudices causas vestras ad iudicandum transfertis. Nam *aliquis vestrum*, id est, *aliquis* ex vobis *habens negotium*, id est, causam contendendi *aduersus alterum* ex vobis fidelem, *audet*, id est, tam audacter reuerentiam Christianitatis conculcat, vt quærat *iudicari apud iniquos, & non apud sanctos*, id est, apud infideles iudices, qui non sunt æquitatis amatores, & non apud Christianos, qui sanctè & iustè vos iudicarent. Quasi dicat: In hoc nimis audacter religionem sacram contemnitis, quòd vestra negotia, quæ inter vos deberis iudicare, ad *iniquos* iudices defertis. Infideles vocat *iniquos*, quia leges à Deo hominibus concessas sæpe spernebant, vel falsa interpretatione autoritatem illorum idôlis deputabant. Ideo potius suadet apud Dei ministros agere causam, quia illi facilius de timore Dei sententiam legis veram pronuntiant. In hoc peccatis, quòd ad *sanctos* negotia vestra iudicanda non defertis. Debent enim ipsi & de talibus iudicare, quia & *de mundo iudicabunt*. Et vtique, qui ipsum mundum iudicaturi sunt, non *indigni* sunt ea iudicare quæ mundi sunt. Et hoc est: *An nescitis quoniam sancti de hoc mundo iudicabunt? De hoc* scilicet *mundo*, qui in erroribus & nequitijs est, quia est alius superior. *De hoc mundo*, id est, de hominibus, qui ad hunc mundum infimum pertinent, *sancti iudicabunt*: Matth.19. quia cum Christo venient ad iudicium, & eius æquitati omnino concordabunt, quando mundanam prauitatem damnabit. *Et si in vobis, tunc iudicabitur mundus*, id est, actio praua mundi, *indigni* D *estis qui de minimis*, id est, de his terrenis rebus *iudicetis*? *In vobis iudicabitur mundus*, si in vobis tunc non inuentum fuerit opus eorum, qui solum mundum diligunt, si in actione similes mundanis hominibus & perfidis non apparueritis. Et si hoc fuerit, *indigni estis* nunc iudicare *de minimis*. Ideo cauete, ne infidelium & prauorum opera faciatis, adeundo paganos iudices, sicut cæteri, qui ignorant Dominum. Adhuc probo, quòd *sancti* de terrenis iudicare possunt. Nam *nescitis quoniam Angelos* apostatas *iudicabimus? Quantò magis secularia* iudicare possumus, quæ sunt inferiora? Nos qui supra naturam nostram Dei auxilio seruauimus obedientiam, iudicabimus illos Angelos, qui peccauerunt contra suam naturam, quia concordabimus iustitiæ Dei condemnantis illos, & ex comparatione nostra damnabiliores apparebunt. Cùm enim ipsi, qui sublimioris & dignioris naturæ erant, & quos nulla fragilitas ab illo summo & incommutabili bono retrahebat, per superbiam sponte sunt lapsi: nos verò imbecilles, quos carnis infirmitas ad peccatum trahebat, & ad inferiora deprimebat, per humilitatem & iustitiam omni nisu tetenderimus ad superna, meritò damnabuntur atrocius respectu nostri, & consolatio nostra cruciabit illos durius. Et quia satis rationabiliter ostensum est, nos posse iudicare de istis secularibus, Sapient.3. *igitur si habueritis secularia iudicia*, id est, de rebus seculi, *contemptibiles illos, qui sunt in Ecclesia, constituite ad iudicandum*. Hoc est dicere: Qui minoris meriti sunt in Ecclesia, & nullis magnorum donorum virtutibus pollent, ipsi de terrenis negotijs iudicent, quatenus per quos magna nequeunt bona, minora suppleantur, & qui penetra-

A penetrare intima nequeunt, saltem necessaria foris operentur, vt ipsi videlicet dispensationibus terrenis inseruiant, quos dona spiritualia non exornant. Tales ex vobis *ad iudicandum* debetis constituere, non ad infideles iudicia vestra deferre. Et *ad verecundiam vestram dico*, id est, *verecundiam* habere potestis ex hoc, quod *dico*, scilicet: *non est inter vos quisquam sic sapiens, qui possit iudicare inter fratrem* & fratrem *suum, sed potius frater cum fratre iudicio contendit*, quod est malum, *& hoc apud infideles*, quod est peius. Sapientem ex fidelibus vult Apostolus iudicem eligi, quia nouerat Corinthios tam inconsideratos, vt imperitos fortè ex fratribus iudices eligerent. Sciebat enim quam tepidi & improuidi in reliquis causis fuerant deprehensi, & licet *contemptibiles* nominauerit eos, quos *ad iudicandum* institui præcepit, sapientes tamen ipsos nunc vocat. Qua ex re quid colligitur, nisi vt hi terrenas causas examinent, qui exteriarum rerum sapientiam perceperunt? qui autem spiritualibus donis ditati sunt, profectò terrenis non debent negotijs implicari, vt dum non coguntur inferiora bona disponere, exercitatius valeant bonis superioribus deseruire. Qui tamen proximorum infirmantium negotia non debent funditus deserere, sed hæc alij, quibus dignum est, tractanda committere. *Num. 11.* Vnde Moyses quoque viros ad populum pro se septuaginta constituit, vt quanto se ab exterioribus causis absconderet, tanto ardentius interna penetraret. Sicque fit, vt & summi viri magis ad spiritualia dona proficiant, dum eorum mentem res infimæ non conculcant: & rursum in Ecclesia vltimi sine bono opere non viuunt, dum in rebus exterioribus inueniunt recta quæ agant.
B

Iam quidem omnino delictum est in vobis, quòd iudicia habetis inter vos. Quare non magis iniuriam accipitis? quare non magis fraudem patimini? sed vos iniuriam facitis & fraudatis, & hoc fratribus.

Propter supradicta posset putari, iudicium habere *aduersus alterum*, non esse peccatum, sed tantummodò id extra Ecclesiam velle iudicari, nisi nunc secutus adiungeret, *iam quidem omnino delictum est in vobis, quòd iudicia habetis inter vos.* *Matth. 5.* Nam & Dominus dixerat: *Si quis voluerit tunicam tuam tollere, & iudicio tecum contendere, dimitte ei & pallium.* Prohibuit ergo suos de secularibus rebus cum alijs habere iudicium. Propter quod & Apostolus nunc dicit hoc esse *delictum.* Tamen cùm sinit in Ecclesia talia iudicia finiri inter fratres fratribus iudicantibus, extra Ecclesiam verò terribiliter vetat, manifestum est quòd secundùm veniam concedatur infirmis. Quanquam enim Christianus litigare non debeat, tamen si graue fuerit, & quod cõtemni non possit, causam ad Ecclesiam deferat, ne & damnum ad præsens, & offensionẽ fortè incurrat. *Iam quidem*, inquit, id est, tam citò post baptismi sanctificationem, *omnino delictum est in vobis*, ex hoc solo, *quòd iudicia habetis inter vos*, de rebus caducis, cùm deberetis exteriora cuncta despicere, vt interna mentium bona possetis seruare, & ne quisquam ita hoc excusaret, vt diceret iustum se habere negotium, sed iniquitatem se pati, quam vellet à se iudicij sententia remoueri, continuò talibus cogitationibus vel excusationibus occurrit, & ait: *Quare non magis*, id est, non potius *iniuriam*, id est, apertam violentiam iniustè vobis illatam, *accipitis*, id est, acceptabilem & gratam habetis, quàm

C vt pacem cum fratre litigando dissipetis? & *quare non* potius *fraudem* occultam de vestris rebus factam *patimini*, quàm vt tranquillitatem cordis amittatis, iudicio contendentes inuicem? Per *iniuriam* designatur hîc iniusta molestia violenter illata, sicut est rapina, percussio, vulnus, turpe conuitium, & his similia: fraus verò per astutiam simulatoriè & dolosè agitur contra eum, quem quis decipere molitur. Et *quare* vos vtranque patienter non sustinetis? *Sed vos iniuriam facitis*, qui factam sustinere debuistis: *& fraudatis*, non fraudem patimini: *& hoc fratribus* facere non timetis, cùm nec inimicis tale quid facere debuissetis. *Iniuriam facitis*, dum per iniustitiam vestram iurgium generatur coram iudicibus: *& fraudatis*, dum ipsos iudices donis corrumpitis: *& hoc fratribus* facitis, quos vos iuuare deberetis, & qui nec suis parcit, quid faciet alijs?

An nescitis quia iniqui regnum Dei non possidebunt? nolite errare. Neque fornicarij, neque idolis seruientes, neque adulteri, neque molles, neque masculorum concubitores, neque fures, neque auari, neque ebriosi, neque maledici, neque rapaces regnum Dei possidebunt. Et hæc quidem fuistis, sed abluti estis, sed sanctificati estis, sed iustificati estis in nomine Domini nostri Iesu Christi, & in Spiritu Dei nostri. *Galat. 5. Ephes. 5. 1.Tim. 1.*

Vos *iniuriam* & fraudem fratribus irrogatis, & de nomine Christiano vobis blandimini, quasi per hoc saluandi sitis, qui talia facitis. Sed *an nescitis quia iniqui*, id est, illi, qui æquitatem transgrediuntur, faciendo iniurias & fraudes, & his similia, *regnum Dei non possidebunt*, quod iustis & sanctis Deus promisit? *Nota.* Cauete ergo esse *iniqui*, ne *regnum Dei* perdatis: quia nullus iniquus illud possidebit, etiam si Sacramenta Christianitatis habuerit: & præter illud *regnum* salus nulla est, D quia aut erit quisque in illo regno, aut in inferno. Et ideo *nolite errare*, putantes esse extra regnum salutis locũ, vel quòd Deus per misericordiam suam vos in illud propter solam fidẽ Christianam introducturus sit, si iniquos vos inuenerit. Nam *neq; fornicarij*, qui cum mulieribus non desponsatis concumbunt: *neq; idolis seruientes regnum Dei possidebunt*, sed in regno diaboli peribunt, *neq; adulteri*, qui vxores aliorum violant: *neq; molles*, qui seipsos per se inquinant: *neq; masculorum concubitores*, more Sodomitarum: *neque fures*, qui occultè res alienas auferunt: *neq; auari*, qui timentes quòd Deus eis necessaria præbere desistat, congregant vltra modum superflua: *neque ebriosi*, qui vitium ebrietatis sectantur: *neque maledici*, id est, detractores, qui student mala dicere de fratribus, vel qui eos maledicere non verentur: *neque rapaces*, qui aliorum res apertè consueuerunt diripere. Nullus eorum, qui tales sunt, possidebit *regnum Dei*, quia vnumquodlibet horum criminum tollit illud *regnum*. *Et* vos *quidem hæc fuistis*, id est, tales, quoniam hæc omnia mala fuerunt in vobis: *sed* tamen, ne desperetis de perceptione regni, quoniam *abluti estis*, in baptismo ab istis, & ideo turpius est, si ad ea reditis. Nec solùm *abluti estis* in remissionem peccatorum, *sed* etiam *sanctificati* in baptismo per Spiritum sanctum. Nec tantum *sanctificati, sed iustificati* per fidem. Et hæc tanta gratiæ dona consecuti *estis in nomine Domini nostri Iesu Christi*, cuius nomen in baptismo super vos est inuocatum, *& in Spiritu Dei nostri*, qui repleuit aquam baptismi. Vtrũq; enim, inuocatio nominis Christi, & infusio Spiritu sancti vobis ista cõcessit: & ideo nolite rursus ad priora mala redire;

ne

A est impossibile. Nam & Dominus Christum *suscitauit per virtutem*, quæ est ipse Christus, id est, per potentiam diuinitatis ipsius Christi, & nos *per* eandem *virtutem suscitabit*, vt sequamur caput nostrum ad incorruptionem & gloriam, si digna membra sumus. Propter quod recedendum est ab omni fornicatione & immunditia, & insistendum studijs sanctitatis, vt ad tantam gloriam digni simus pertingere.

Nescitis quoniam corpora vestra membra sunt Christi? Tollens ergo membra Christi, faciam membra meretricis? Absit. An nescitis, quoniam qui adhæret meretrici, vnum corpus efficitur? Erunt enim, inquit, duo in carne vna. Qui autem adhæret Domino, vnus spiritus est. Genes. 2. Ephes. 5. Matth. 19. Marc. 10.

Verè *corpus non fornicationi* debet mancipari, *sed Domino*. Quia an *nescitis quoniam corpora vestra sunt membra Christi*, qui est caput vestrum, eò quòd homo factus est propter nos? Qui si tantummodò humanam animam suscepisset, membra eius non essent nisi animæ nostræ. Quia verò & corpus suscepit, per quod etiam caput est nobis, qui ex anima & corpore constamus, profectò illius *membra sunt* & *corpora* nostra. Illius, inquam *membra sunt corpora* nostra, propter corpus, quod ipse ex genere corporis nostri suscepit, & quoniam ita est, *ergo tollens membra Christi faciam* ea *membra meretricis* per fornicationem? *Absit* vt hoc faciam. Neque enim tollere Christo *membra* sua debeo, & dare meretrici. Non enim possunt simul esse & *membra Christi* & *membra meretricis*: sed desinunt esse *membra Christi*, vbi adhærent *meretrici*. Nam corpus nostrum, quandiu perseuerat in sanctimoniæ munditia, membrum est *Christi*. Si verò complectitur meretricem, separatur à Christo, & fit membrum *meretricis*. B Si ergo vnusquisq; cupiens fornicari vilescat sibi, & in seipso contemnat seipsum, non in se contemnat Christum, sed propter Christi reuerentiam, cuius membrum est corpus eius, contineat se ab hac turpitudine. Magnam enim iniuriam, magnumq; contemptum Christo faciet, si ei meretricem prætulerit, separans se ab eo, & adhærens scorto. Verè fiunt *membra meretricis*, qui illi adhærent. Nam *an nescitis, quoniam qui adhæret*, id est, commiscetur *meretrici, vnum* cum ea *corpus efficitur*? Fornicatio enim ambos vnum facit, vt quomodo in natura, sic in macula vnum sint, dum per illam nequissimæ voluptatis adhæsionem *duo vnum corpus* efficiuntur, id est, in eodem scelere vniuntur. Verè *vnum corpus*, quia vna caro. *Erunt enim, inquit* liber Genesis, *duo in carne vna*. Genes. 2. Hoc etiam de legitimè coniunctis dictum est. Et sicut in legitima copula *duo* per adhęsionem *vnũ corpus* efficiuntur & vna caro, ita vt membra istius per consensum & delectationem carnalem fiant illius, sic est etiam in illicita adhæsione. *Qui meretrici adhæret, vnum* cum ea *corpus est*: sed *qui adhæret Domino, vnus spiritus est*, cum eo. Diuersus quidem natura spiritus hominis est & Spiritus Dei, sed inhærendo fit vnus spiritus ex diuersis duobus, ita vt sine humano spiritu beatus sit atq; perfectus Dei Spiritus, hominis autem spiritus non nisi cum Dei Spiritu possit esse beatus. Tam potens verò est hæc humana mens, quæ est imago Dei, vt ei cuius imago est, valeat inhærere, quoniam sic ordinata est naturarum ordine, non locorum, vt supra illam non sit nisi ille Cui cùm penitus adhæserit, *vnus spiritus* erit, accedente quidem ipsa ad participationem naturæ, veritatis, & beatitudinis illius, non tamen

C crescente illo in natura, veritate, & beatitudine sua. In illa vtique, cùm ei feliciter adhæserit, immutabile videbit omne quod viderit, & tunc satiabitur *in bonis desiderium* eius. Psal. 102.

Fugite fornicationem. Omne enim peccatum quodcunque fecerit homo, extra corpus est. Qui autem fornicatur, in corpus suum peccat.

Ne fiatis *vnum* cum meretrice *corpus*, sed *vnus* cum Domino *spiritus, fugite fornicationem*. Non dico pugnate aduersus eam: sed, *fugite* illam: quia cum alijs vitijs potest expectari conflictus, hæc autem fugienda est, quia non aliter meliùs vinci potest. Ideo viri longè debent esse à fœminis remoti, nec etiam mente huic vitio propinquare, si cupiunt victores fieri. & iure debetis hoc malum fugere, quia nullum peccatum ita corpus lædit & deturpat, vt fornicatio. Quia *omne peccatum quodcunque fecerit homo*, id est, ille qui ad peccandum ex sua fragilitate pronus est, quoniam de humo factus est, illud *peccatum est extra corpus*, id est, extra maculationem corporis, videlicet ex omnibus alijs peccatis nulla deformitas vel inhonestas infertur corpori. Sed *qui fornicatur, peccat in corpus suum*, id est, contra honorem corporis sui: hoc est, fornicatio in tantum polluit corpus ipsum, in tantum libidinis æstus accendit, in quantum venenum delectationis illicitæ se se per totum corpus diffundit. In alijs etiam peccatis omnia membra non sic idem appetunt, sicut in fornicatione. Et ideo hoc peccato magis homo deformatur, quoniam illud magis quàm aliud in corde vagatur, & cuncta membra huic operi mancipantur. Vel *omne peccatum quodcunque fecerit homo, extra corpus est*, id est, in omni appetitu peccati anima est extra naturam corporis, quia in suo sensu remanet, D intelligens mala esse quæ agit. Sed *qui fornicatur, in corpus suum peccat*: quoniam in appetitu & operatione fornicationis sic peccat anima, vt redigatur in naturam sui corporis, quia nihil tunc cogitat, nihil sapit, nihil intendit, nisi quæ carnis sunt. Sic enim totus homo absorbetur ab ipso & in ipso corpore, vt iam dici non possit ipse animus suus esse, sed simul totus homo dici possit *caro* esse, & *spiritus vadens, & non rediens*. Psalm. 77. & ideo videtur Apostolus exaggerare fornicationis malum super cætera omnia peccata, quæ etsi per corpus committuntur, non tamen animum humanum concupiscentiæ carnali ita efficiunt obstrictum & obnoxium, sicut in solo opere fornicationis corporalis commiscetur animus & conglutinatur, deuictus intantũ, vt nihil aliud ipso momento & experimento huius tam magni flagitij cogitare liceat homini vel intendere, nisi quod sibimet addicit. Vnde meritò *in corpus suum* peccare dicitur, quia nusquam sic totus homo corporis ipsius voluptati affigitur, vt in comparatione huius tanti mali cætera peccata *extra corpus* esse videantur, etiam si per corpus exerceantur: quoniam solius fornicationis vis tanta est, vt fornicans imperiosæ libidinis conditioni se subdat, propriumq; ipsius corporis mancipium pessimum faciat in tempore ipsius immundissimæ operationis, vt (sicut dictum est) non sit liberum humanæ menti cogitare vel intendere aliud, nisi quod agit in ipso corpore, & ita *in corpus suum peccat*, id est, totus in corporis sui voluptatem miserabiliter demergitur in ipsa perpetratione peccati. Hæc dicta sunt de speciali fornicatione huius corporis. Est autem & generalis fornicatio humanæ animæ, qua non adhæ-

A rens quisque Deo, adhæret mundo. Cæterum Iacobus tales sic increpat: *Adulteri, nescitis quia amicitia huius mundi inimica est Deo? Quicunque ergo voluerit amicus esse seculi huius, inimicus Dei constituitur.* (Iacob. 4.) Et de hac generali fornicatione mentis, quæ omnia in se mala continet, qua non hæretur Deo dum hæretur mundo, rectè valet intelligi, quod nunc dicitur: quia *omne peccatum quodcunque fecerit homo, extra corpus est, qui autem fornicatur, in corpus suum peccat.* Quia si non *fornicatur* anima humana adhærens mundo, sed casta permanet adhærens Deo, quæcunque alia peccata vel ignorando, vel negligendo, vel obliuiscendo, vel non intelligendo fragilitate mortalitatis potuerit incurrere, *extra corpus* erunt, id est, extra corporalis & temporalis concupiscentiæ malum. Quod si adhærens mundo longè faciat se à Deo, *peccat in corpus suum*: quia corporali concupiscentia ad quæque temporalia & carnalia & carnali sensu & prudentia humanus animus trahitur atque distenditur, seruiens *creaturæ potius quàm Creatori.* (Roman. 1.)

(2. Cori. 6. Sup. 3. Infra. 7. 1. Petr. 1.) *An nescitis quoniam membra vestra templum sunt Spiritus sancti, qui in vobis est, quem habetis à Deo, & non estis vestri? Empti enim estis pretio magno. Glorificate, & portate Deum in corpore vestro.*

Item ideo fugienda est fornicatio, *quoniam membra vestra* corporea *sunt templum Spiritus sancti*, & hoc *nescitis*, qui fornicari volebatis? Nolite ergo putare quòd Deus peccata carnis non curet. Grauiter eum offenditis, si *templum* eius, id est, *membra* corporis vestri corrumpitis. Quomodo non vultis maculari domus vestras, sic nec Deus domum suam, id est, corpus vestrum. Si vobis non parcitis propter vosipsos, parcite vobis propter Deum, qui fecit vos *templum* suum. Grauiter enim peccatis, si *templum* eius, quod est in vobis, corrumpitis. *Membra vestra templum sunt Spiritus sancti.* Verùm idem Spiritus apertissimè declaratur esse Deus, quia nisi Deus esset, *templum* vtique non haberet. Nec minor est Christo, cuius *templum sunt* corpora *vestra*, quæ sunt *membra* Christi. *Membra* corporis vestri *templum sunt Spiritus sancti, qui in vobis est* tanquam Deus in B templo suo, *quem habetis à Deo* Patre: & ita cauete, ne offendatis Spiritum sanctum, *qui in vobis* habitat, & Deum, qui dedit vobis hunc Spiritum. Quia *templum* estis *Spiritus sancti*, vt ipse in vobis manens, omnia *membra vestra* gubernet & moueat ad bene agendum: *& non estis vestri*, vt facere vobis liceat quod vultis: sed *estis* eius, qui sanguine suo vos emit, vt voluntatem eius faciatis. Manifestum est enim, quia qui emptus est, non est sui arbitrij, sed eius à quo emptus est, vt non suam, sed illius faciat voluntatem. Ideo propensius seruite Domino, qui vos emit de manu inimici, ne offensus à vobis, reddat vos eidem vastatori. Verè *non estis vestri* ad faciendum quicquid placuerit, quia *empti estis* ad Dei seruitium *pretio magno*, id est, sanguine ipsius Domini. Qui sanguis est pretium, non corporea quantitate, sed spirituali virtute & sanctitate magnum: quia nullum fuit in eo peccatum, sed omnis iustitia: & ideo *membra vestra* quæ *sunt templum Spiritus sancti*, & sunt redempta *pretio* sanguinis Domini, cauete meretrici adiungere ad contumeliam Redemptoris & *Spiritus sancti*: sed potius *glorificate, & portate Deum in corpore vestro*, id est, Spiritum sanctum in templo suo. Glorificare *Deum*, est secundùm eius legem viuere. Portare *Deum*, imaginem eius in rebus bene gestis ostendere. (Matth. 11.) *Glorificate Deum* bene operando, *& portate Deum*, iugum eius super vos tollendo, & hoc facite *in corpore vestro*, id est, in moderamine corporis vestri, vt nihil *in vestro corpore* notari possit, quod ad Dei contumeliam spectet, quod non eius gloriam commendet. C

CAPVT VII.

De quibus autem scripsistis mihi: Bonum est homini mulierem non tangere. Propter fornicationem autem vnusquisque suam vxorem habeat, & vnaquæque suum virum habeat. Vxori vir debitum reddat, similiter autem & vxor viro. Mulier sui corporis potestatem non habet, sed vir. Similiter autem & vir sui corporis potestatem non habet, sed mulier. Nolite fraudare inuicem, nisi fortè ex consensu ad tempus, vt vacetis orationi: & iterum reuertimini in idipsum, ne tentet vos Satanas propter incontinentiam vestram. Hoc autem dico secundùm indulgentiam, non secundùm imperium. Volo autem omnes homines esse sicut meipsum. Sed vnusquisque proprium donum habet ex Deo, alius quidem sic, alius verò sic. Dico autem non nuptis & viduis: Bonum est illis, si sic permanserint, sicut & ego. Quòd si non se continent, nubant. Melius est enim nubere, quàm vri.

Corinthij prauis sensibus pseudoapostolorum exagitati, qui nuptias per hypocrisim (vt puriores cæteris viderentur) spernendas dicebant, epistolam de his Apostolo miserunt, vt quid ipse sentiret agnoscerent. Quia enim non oblectabantur hac sententia, ideo prætermissis cæteris, quæsierunt solummodò de nuptijs, & de his, quæ ad has pertinere videbantur. Inter cætera enim per literas quæsierunt, vtrum post fidem Christi cœlibes esse deberent, & continentiæ causa, quas habebant, vxores dimitterent, aut si virgines credidissent, inirent matrimonia. D Et cùm è duobus ethnicis vnus credidisset in Christum, vtrum credens relinqueret non credentem. Et si essent ducendæ vxores, Christianus tantùm accipi iuberet, an & ethnicas. Videamus igitur quid ad hæc Apostolus rescripserit. Sed ita continuatur litera: Moneo vos glorificare & portare Deum in corpore vestro mundo & sancto. Sed de his *de quibus scripsistis mihi*, volo vos scire, quia *bonum est homini mulierem non tangere*. Vnde patet, quia malum *est tangere*. Nihil enim bono contrarium, nisi malum. Si autem malum est, & ignoscitur, ideo conceditur, ne malo quid deterius fiat. Simulque animaduertenda est Apostoli prudentia. Non dixit, *Bonum est* vxorem non habere: sed, *Bonum est mulierem non tangere*: quasi & in tactu periculum sit, quasi qui illam tetigerit, non euadat. Quemadmodum enim qui ignem tetigerit, statim aduritur, ita viri tactus & fœminæ sentit naturam suam, & diuersitatem sexus intelligit. *Bonum est non tangere.* Sed *propter fornicationem* vitandam *vnusquisque suam vxorem* legitimam *habeat*, non concubinam, *& vnaquæque virum suum habeat.* Solus fornicationis metus facit hæc concedi. Velut si quis definiat. Bonum est triticeo pane vesci, & edere purissimam similam, tamen ne quis fame compulsus comedat stercus bouinum, concedo ei vt vescatur & hordeo, non ideo frumentum non habebit suam puritatem, si fimo hordeum præferatur, sicut nunc fornicationi nuptiæ præferuntur. Nec dixit *propter fornicationem vnusquisque ducat vxorem*. Alioquin hac excusatione libidini fræna laxaret, vt quotiescunque vxor moritur,

A moritur, toties ducenda sit alia, ne fornicemur: & qui continentiam promiserant, vel diuinis autoritatibus vxorem habere non possunt, viderentur ad hanc ducendam relaxari. Sed ait, *Vnusquisque vxorem suam habeat*, *suam* scilicet, quam habebat antequam crederet. Quàm *bonum* erat vxorem non tangere, & post fidem Christi sororem tantùm nosse, non coniugem, nisi fornicatio tantum excusabilem faceret. *Vxori vir debitum reddat similiter autem & vxor viro*. Postquam semel sociati sunt coniuges, non licet vni vt se contineat sine voluntate alterius, sed *debitum* compari reddere cogitur, ne qui incontinens est, cadat in adulterij damnabile flagitium. Acceptabilis autem est Deo sola continendi voluntas eius, qui continentiam seruare vellet, sed propterea *debitum* reddit, ne coniunx pereat. *Mulier sui corporis potestatem non habet*, vt tradat illud alij viro, vel contineat se, *sed* in viri eius potestate est corpus eius. Sed *& vir similiter potestatem non habet sui corporis* ad aliam mulierem, vel ad continentiam, *sed mulier* habet illud in potestate. Hic non dominium tollitur viro, sed vitium. In hac enim re sunt ambo pares, vt neuter possit agere de corpore suo, quod voluerit; id est, de parte corporis, qua sexus vtriusque carnali sorte discernitur, sed in alijs rebus præest vir. & quia neuter *habet potestatem* proprij *corporis*, ergo *nolite fraudare inuicem*, id est, subtrahere alter alteri coniugale *debitum*, ne dissensio generet adulterium. Quod coniuges cocunt præter intentionem generationis, non est nuptiarum malum, sed veniale propter nuptiarum bonum, quod est tripartitum, fides, proles, sacramentum. Fides, ne

Nota.

B cum alio vel cum alia coëatur. Proles, vt religiosè educetur. Sacramentum, ne coniugium separetur. *Nolite fraudare inuicem, nisi fortè ex consensu*, id est, ex conducto, *ad tempus*, id est, aliquo sacratioris temporis spatio, *vt vacetis orationi*. Non enim valet infirmitas vestra complere (quod alibi præcipitur) vt *sine intermißione* oretis, quia quotiesque *debitum* ad inuicem redditis, orare non potestis. Cùm ergo semper orandum sit, nunquam esset coniugio seruiendum. Sed quia non ad hoc sufficitis, saltem interpositis temporibus vos continere, *vt orationi* possitis insistere, quoniam orationis suffragio indigetis. Ne enim damnetur talis cõiugum vita, deprecatio simplex ad Deum est fundenda: & quamuis munda sint coniugia, tamen etiam à licitis abstinendum est, vt facilius ad effectum deducatur oratio. Nam & in lege sanctificari volentes, ab opere coniugali se continebant, vt fierent sanctiores. Cùm enim quis etiam concessa non contingit, ostendit se velle quod precatur accipere. Dixi, vt propter orationem *ad tempus* consentiatis *inuicem* seruare continentiam, & expleto illius orationis tempore, *iterum reuertimini in idipsum* opus coniugale: quia etsi culpa est, tamen venialis est propter nuptias, & per hanc fornicatio vitatur. Concedenda est enim minima culpa; si aliter non potest declinari maxima. *Reuertimini in* ipsum naturalem vsum, *ne Satanas*, id est, diabolus vestræ salutis aduersarius, *tentet vos* de fornicatione *propter incontinentiam vestram*, id est, propter hoc, quia vos continere non potestis. Si enim continentiam ambo seruare possetis, tentatio Satanæ timenda non esset, quoniam aduersus neutrum ex vobis præualeret. *Dico vt in idipsum reuertamini*, sed *hoc secundùm indulgentiam, non secundùm imperium*: quia hoc vobis in-

1. Thessal. 5

Psal. 5.

C dulgetur, non præcipitur: & ideo non peccat, qui aliter agit, imò peccat qui sic agit, sed leuius. Non enim sine vitio est quod ignoscitur, & non præcipitur. Sed cùm in dubijs constringimur, vtiliter in minimis subdimur, ne in magnis peccemus. Culpa quippe esse innuitur, quod indulgeri perhibetur: sed quæ tanto citius relaxetur, quanto non per hanc illicitum quid agitur, si hoc, quod est licitum, sub moderamine non tenetur. Tunc enim solùm coniuges sine culpa sunt in admixtione, cùm non pro explenda libidine, sed pro suscipienda prole miscentur. Sed tamen & alia commixtio, quæ fit pro sola voluptate, veniam accepit propter nuptias. *Hoc*, inquit, vobis *secundùm indulgentiam* infirmis permitto: sed tamen *volo* (si possibile sit) *omnes homines esse sicut meipsum*, id est, abstinentes ab omni concubitu, sicut ego abstineo. *Sed vnusquisque* fidelium *habet proprium donum ex Deo*, *alius quidem sic*, id est, vt sit omnino continens: *alius verò sic*, id est, vt vxori copulatus, nulli alij misceatur. Vbi satis apparet, non tantùm continentiam donum Dei esse, sed coniugatorum etiam castitatem. Cùm autem dona Dei esse monstrantur, à quo petenda sint, discitur, si non habentur: & cui sint agendæ gratiæ, si habentur. Coniuncti quidem *debitum* reddant, sed *non nuptis*, id est, virginibus, *dico & viduis*, quia *bonum est illis, si sic permanserint sicut & ego*, id est, castæ. Postquam nuptis concesserat vsum coniugij; & ostenderat quid ipse vellet, quidue concederet, transit ad innuptas, & ad viduas, & se ponit exemplum; & felices vocat *si sic permanserint*. Quomodo diceret, *Bonum est* innuptis *si sic permanserint, sicut & ego*, nisi esset integer corpore? aut quomodo di-

D ceret, *volo omnes homines esse sicut meipsum*? Si enim vxorem habuit, qui hoc dixit, ergo omnes homines vxoratos esse voluit nullamque virginem esse. Sed absit vt suspicemur illum habuisse coniugem. Sic enim à pueritia feruebat spiritu, vt huius rei curam non haberet, & iuuenculus à gratia Dei esset anticipatus. Ideoque vult *omnes homines esse* virgines *sicut* ipse est; & innuptas perseuerare tales, qualis ipse est. *quòd*, id est, sed, *si non se continent*, id est, si viderint se non posse incentiua carnis comprimere, *nubant*. Ideo autem non se continere valent, quia non toto corde id appetunt, & propterea non merentur adiuuari diuinitus. Illum enim Deus adiuuat, quem videt tota virtute contendere, nec sinit illum *tentari suprà* vires proprias. Quæ ergo propter mentis imbecillitatem nõ possunt continere carnis impulsionem, *nubant*, ne in barathrum diaboli per fornicationem corruant. Nam *melius est nubere, quàm vri* ardore desideriorum carnalium. Sine culpa scilicet ad coniugium veniunt, si tamen necdum meliora deuouerunt. Ideo autem *melius est nubere*, quia peius est *vri*. *Melius* enim ad comparationem deterioris respicit, non ad simplicitatem incomparabilis per se boni, velut si dicatur: *Melius est* vnum oculum habere, quàm nullum. *Vri* autem est desiderijs carnis æstuare. Cùm enim mens calori carnis consentit, vritur. Pati verò desideria, & non vinci, illustris viri est, & perfecti.

Nota.

Infra. 10.

His autem qui matrimonio iuncti sunt, præcipio non ego, sed Dominus, vxorem à viro non discedere. Quod si discesserit, manere innuptam, aut viro suo reconciliari. Et vir vxorem non dimittat.

Matth. 5. & 19. Marc. 10. Luc. 16.

Innuptis & viduis suadeo, vt *sic permaneant*, sed *his qui sunt iuncti matrimonio*, id est, viris & fœminis,

A minis, qui iam copulati sunt in coniugio, *non ego præcipio, sed Dominus* ipse per Euangelium præcipit, *vxorem à viro non discedere. Quòd*, id est, sed *si ab eo discesserit* ea causa, qua Dominus permisit, id est, propter fornicationem viri, præcipit eam Dominus *manere innuptam*, dum vir eius vixerit: *aut*, si se non continet, *reconciliari* potius *viro suo* vel correpto, vel tolerando, quàm alteri nubere; sed tamen particeps delicti mariti incorrepti fiet. *Et vir vxorem non dimittat*: quia si fornicata fuerit, non est vxor legitima, ideoque potest dimitti. & subintelligendum est idem de viro, quod de vxore præmissum est, vt si *vir vxorem* dimiserit ob fornicationem eius, maneat inconiunctus: aut si se non potest continere, reconcilietur vxori suæ, vel correptæ vel tolerandæ. Tamen si correpta non fuerit, particeps fiet peccati eius vir qui eam tenuerit. Quoniam *qui*
Sup. 6. *adhæret meretrici, vnum corpus efficitur*. & vt Salo-
Prouer. 18 mon ait: *Qui tenet adulteram, stultus est & insipiens*. Hæc de his dicta sunt, qui post acceptionem Christianitatis sociati sunt in coniugio. De illis autem, quos fides in coniugio inuenerat, subditur:

Nam cæteris ego dico, non Dominus. Si quis frater habet vxorem infidelem, & hæc consentit habitare cum illo, non dimittat illam. Et si qua mulier fidelis habet virum infidelem, & hic consentit habitare cum illa, non dimittat virum. Sanctificatus est enim vir infidelis per mulierem fidelem, & sanctificata est mulier infidelis per virum fidelem. Alioquin filij vestri immundi essent, nunc autem sancti sunt.

Vbi vterque fidelis est, præcipit Dominus, ne dissocientur. *Nam cæteris*, id est, illis, qui non ambo sunt fideles, sed vnus credidit, alter in in-
B fidelitate permansit, *ego dico, non Dominus. Si quis frater, &c.* Quoniam ab infideli discedere nec prohibet, nec iubet Dominus, ideo vt non discedat, Apostolus dicit, non Dominus, habens vtique Spiritum sanctum, in quo dare posset, vtile & fidele consilium. Quod vtique monendum, non iubendum fuit: quia non tanto pondere prohibendi sunt homines facere licita, quæ non expediant, quanto prohibentur illicita. Cùm ergo ait, *ego dico, non Dominus*, satis ostendit Dominum non prohibere quod ipse prohibebat. Itaque licitum erat per iustitiam, sed etiam licitum non erat faciendum propter liberam beneuolentiam, scilicet vt credens relinqueret non credentem: quia fortasse conuersurus eum erat ad fidem. Prohibuisset autem Dominus, si esset illicitum. *Si quis frater*, id est, Christianus, *habet vxorem infidelem*, cui sociatus sit antequam venisset ad fidem, *& hæc consentit habitare cum illo*, id est, non abhorret eum propter fidem Christi, nec execratur quod Christianus est, *non dimittat illam*: quia & ipsa postmodum fortasse fiet Christiana, si cum eo fuerit assidua. Iam enim aliquantulum facta est domestica, quòd virum patitur Christianum. *Et* eo modo *si qua* Christiana *mulier habet virum infidelem*, cui sociata sit antequam crederet, *& hic consentit habitare cum illa*, quam scit Christianam, nec ideo abhorret illam, *non dimittat virum*, quia iam in aliquo domitus est. Hoc non præceptum, sed consilium est Apostoli & admonitio. Si quis verò aliter fecerit, non erit præcepti transgressor, sed Apostoli consilium non tenebit. Cùm autem propter infidelitatem coniunx dimitti possit, & iux-
Matth. 5. & 19. ta Domini sententiam dimitti nequeat *nisi causa fornicationis*, manifestum est & infidelitatem esse

fornicationem. Quia scilicet idololatria, quam sequuntur infideles, & quælibet noxia superstitio, fornicatio est. Dominus autem permisit *causa fornicationis* coniugem dimitti. Sed quia permisit, non iussit, dedit Apostolo locum monendi, vt qui voluerit, non dimittat infidelem, quia sic forsan fiet fidelis. Potest enim esse multorum occasio lucrandorum, si fideles coniuges in relinquendis infidelibus permissa licentia non vtantur. *Sanctificatus est enim*, id est, sanctus effectus est, *vir*, qui erat *infidelis per mulierem fidelem*: *& sanctificata est mulier*. quæ prius erat *infidelis per virum fidelem*. Credendum est, quia iam prouenerat vt nonnulli viri per vxores fideles, & fœminæ per viros fideles in fidem venirent. Et quamuis non dicens nomina, exemplis tamen hortatus est ad confirmandum consilium suum. Deinde subiecit: *Alioquin*, id est, si dissociaretur coniugium vestrum, *filij vestri essent immundi*, id est, spurij, non legali copula nati. *Nunc autem sancti sunt*, id est, mundi, quia vos in vestro coniugio manetis: iam enim erant paruuli Christiani, qui siue autore vno ex parentibus, siue vtroque consentiente, sanctificati erant baptismate. Quod non fieret, si vno credente dissociaretur coniugium, & non toleraretur infidelitas coniugis vsque ad oportunitatem credendi. Vel in eo quod dictum est, *sanctificatus est vir infidelis, &c.* potuit Apostolus per Prophetiæ spiritum verbo præteriti temporis vti pro futuro: quoniam postea sæpe contigit, vt alter per alterum ad fidem conuerteretur. *Alioquin* si alter alteri non consentiret, *filij vestri essent immundi*. Sed *nunc sancti sunt*, quia de licito coniugio procreati, & sub Creatoris veneratione nati sunt ex maiore parte, dum vnus ex vobis esset Christianus, D
& alter ei consentiret. Nam sicut omne quod per dedicationem fit idolorum, immundum est: ita & quicquid sub Dei Creatoris professione fit, sanctum est. Sed quod nunc magis verba Apostoli videntur sonare, & quodammodo cogere, Locus ... rus.
aliqua hîc intelligenda est sanctificatio, qua sanctificabatur vir vel mulier infidelis in coniuge fideli, & qua sancti nascebantur filij fidelium: siue quia in menstruo sanguine mulieris à concubitu continebat, quicunque vir vel fœmina id in lege didicerat (nam hoc Iezechiel inter illa præcepta ponit, quæ non figurata accipienda sunt) siue propter aliam quamlibet, quæ ibi apertè proposita non est, ex ipsa necessitate coniugiorum atque filiorum sanctitatis aspergine. Illud tamen sine dubitatione tenendum est, quæcunque illa sanctificatio sit, non valere ad Christianos faciendos atque ad dimittenda peccata, nisi Christiana & Ecclesiastica institutione Sacramentis efficiantur fideles: Nam nec coniuges infideles, quanlibet sanctis & iustis coniugibus hæreant, ab iniquitate mundantur, quæ à regno Dei separatos in damnationem venire compellit: nec paruuli de quibuslibet sanctis iustisque procreati, originalis peccati reatu absoluuntur, nisi in Christo fuerint baptizati.

Quòd si infidelis discedit, discedat. Non enim seruituti subiectus est frater aut soror in huiusmodi. In pace autem vocauit nos Deus. Vnde enim scis mulier, si virum saluum facies? aut vnde scis vir, si mulierem saluam facies? nisi vnicuique sicut diuisit Dominus?

Fidelis non discedat ab infideli. Sed *si infidelis*, vir aut mulier, *discedit* odio fidei, *discedat*, permittatur discedere. Ideo dico, vt detur ei libertas

A libertas abeundi, quia *non est subiectus seruituti frater aut soror*, id est, Christianus aut Christiana, *in huiusmodi* coniuge, vt cogatur fidem dimittere, ne coniugem amittat infidelem. Sed quandiu possunt simul esse *in pace*, non separentur: quia *Deus nos* aduersos à se *vocauit in pace*, id est, dum essemus inuicem concordes, & ideo causa vocationis eius non debemus pacem rumpere, in qua nos eius vocatio reperit: sed in ea, si fieri potest, manere. & verè manendum est in coniugali pace, nec expedit discedere, quamuis liceat. Quia *vnde scis ô mulier, si virum* tuum *saluum facies*, conuertens illum ad fidem, sicut iam sæpe *sanctificatus est vir infidelis per mulierem fidelem? aut vnde scis ô vir, si tuam mulierem saluam facies*, conuertens illam ad Christum per cohabitationē & colloquutionem & amacitiam tuam, sicut frequenter *sanctificata est mulier infidelis per virum fidelem?* Quod enim in alijs iam factum est, fortè, & in vobis fiet, fortasse enim sunt credituri, qui non abhorrent nomen Christi. *Vnde*, inquam, *scis, si saluum facies* comparem tuum, *nisi* ita te habeas ad eum, *sicut Dominus diuisit vnicuique*, id est, viro præesse, vxori subesse? Vel, *vnde scis, si* eum saluabis, *nisi* quemadmodum *Dominus diuisit vnicuique*; quando saluetur, id est, præordinauit quando credat, & sustinet illum donec præfinita hora credulitatis eius veniat? Sic & tu longanimiter expecta, vt credat.

Galat.5.& 6. *Vnumquemque sicut vocauit Deus, ita ambulet, & sicut in omnibus Ecclesijs doceo. Circumcisus aliquis vocatus est? non adducat præputium. In præputio aliquis vocatus est? non circumcidatur. Circumcisio nihil est, & præputium nihil est, sed obseruatio mandato-*
B *rum Dei. Vnusquisque in qua vocatione vocatus est,*
Ephes.4. *in ea permaneat. Seruus vocatus es? non sit tibi curæ, sed & si potes fieri liber, magis vtere. Qui enim in Do-*
Supra.6. *mino vocatus est seruus, libertus est Domini. Simili-*
1.Pet.1. *ter qui liber vocatus est, seruus est Christi. Pretio empti estis. Nolite fieri serui hominum. Vnusquisque ergo in quo vocatus est frater, in hoc permaneat apud Deum.*

Nolite, inquam, ab inuicem separari. Sed *sicut Deus vocauit vnumquemque, ita ambulet* qui vocatus est, id est, si quando credidit, erat coniugatus vel *circumcisus*, aut præputiatus, talis permaneat & post baptismum, *sicut* ego non solummodò apud vos, sed etiam *in omnibus Ecclesijs doceo.* & ideo tenendum vobis est quod omnes Ecclesiæ tenent, nisi alium ritum, quàm omnes Ecclesiæ, tenere malueritis. Verè vnusquisque debet ambulare vt vocatus est. Nam *circumcisus aliquis vocatus est?* id est, si iam circuncisus erat, quando ad fidem *vocatus est*, hic *non adducat præputium*, id est, non ita viuat quasi præputium adduxerit: hoc est, quasi in eam partem, quam nudauit, rursus tegimen carnis attraxerit, & quasi Iudæus esse destiterit, vt scilicet factus Christianus, non putet se dignum, quia non habet præputium, dans gloriam præputio, quasi valeat aliquid. Sed si & *in præputio aliquis vocatus est*: ad fidem, & hic *non circumcidatur*, putans circuncisionem aliquid prodesse. Nam *circumcisio nihil est*, id est, nec prodest, nec obest ad salutem: *& præputium nihil est*, nec impedit, nec expedit: *sed obseruatio mandatorum Dei* valet ad salutem. Nam siue *circumcisus*, siue præputiatus sit quisque si mandata Dei custodierit, saluabitur: alioquin saluus esse non poterit. Nusquam Apostolus consuetudinem aufert, quæ seruata non impedit: monet tamen, ne in talibus spes salutis ponatur. Vnde & dicit ea *nihil* esse, & post subiungit, repetendo præmissam sententiam: *Vnusquisq; in qua vocatione vocatus est*, id est, in qua conditione vocationi non repugnante, *in ea permaneat.* Quod ad eas consuetudines vel vocationes vitæ retulit, quæ nihil obsunt fidei bonisq; moribus. Non enim sicut & latro erat quisq; cum vocatus est, debet in latrocinio permanere. Dico vt in eadem conditione maneat. Nam si *seruus vocatus es*, mane in eadem seruitute. *Non sit tibi curæ*, quòd seruus es, non inde doleas, non inde solicitus sis, cupiens inde solui. *Sed & si potes liber fieri, magis vtere* seruitute quasi re bona & vtili. Seruitus enim valet ad humilitatem seruandam, & ad patientiam exercendam: & qui in his terrenis bene seruit intentione seruādi iustitiam & humilitatem, grande sibi meritum collocat apud Deum, non respicientem conditiones hominum, sed mentes & actiones. Ideo quasi bonam rem amplectere seruitutem, nec putes non posse te placere Deo, si seruis homini: quia *qui in Domino vocatus est seruus, libertus est Domini*, id est, Dominus Iesus liberauit eum à seruitute peccati, quæ est deterior. Nam si peccata seruos faciunt, cui peccata remittuntur, liber efficitur. *Similiter & qui*, iuxta seculi conditionem, *liber vocatus est* ad fidem, *seruus est Christi*, vt ei seruiat operando iustitiam, & ita vterque est seruus. Superbiam abscindit Apostolus, & vanitatem facit, vt neq; seruus pudore conditionis despectum se putet, neq; liber inflatione mentis elatus seruo se superponat. Verè *seruus est Christi* quisquis ad fidem venit, etiam si *liber* apud homines iudicatur. nam pretio *empti estis* omnes, id est, sanguine Christi, quem pro vobis in cruce fudit, vt vos sibi seruos emeret, qui eratis malè liberi. Maximum nanq; crimen est, esse liberum à Deo: D
maximusq; profectus, ex libero fieri seruum Dei. & quia vos sibi seruos emit, ideo seruite illi soli, & *nolite fieri serui hominum*, vt propter homines postponatis Dei seruitium, vel faciatis contra eius præceptum. Hi sunt enim *serui hominum*, qui humanis superstitionibus se subijciunt: qui tantùm hominibus placere cupiunt, & Deo seruire negligunt. Sicut antea fideles coniuges monuerat ne recederent ab infidelibus, ita seruos, quos in seruitute fides inuenit, hortatus est, ne seruitutem relinquere curarent. Nunc autem eos, qui iam fidem perceperunt, & semper liberi fuerunt, monet, vt *hominum serui* amplius nō fiant, ne fortè retardentur à Dei seruitio, si se humano subdiderunt obsequio. Vnde & supra dictam reiterat sententiam, dicens: *Vnusquisq; ergo frater in quo*, subauditur statu, *vocatus est, in hoc* statu *permaneat apud Deum*, id est, in domo Dei, quæ est Ecclesia. Id est, si *liber* erat, quādo *vocatus est, liber* maneat: aut si *seruus*, maneat. Non enim vocatio diuina cōditionem mutat, sed mores. Beatus autem Hieronymus aliter hæc interpretatur, & dicit, quòd ad superiorem disputationem, in qua docuerat Apostolus fidelem ab infidelibus non debere, discedere, sed permanere in matrimonio sicut eos inuenisset fides, & vnum quemq; vel cœlibē vel maritum ita durare vt esset Christi baptismate deprehensus, infert parabolas circuncisi & ethnici, serui & liberi, & sub metaphora eorum de nuptis disputat & innuptis. *Circumcisus aliquis vocatus est? non adducat præputium.* Eo, inquit, tempore, quo *vocatus* es, & credidisti in Christo, *si circumcisus* ab vxore *vocatus* es & cœlebs eras, noli ducere, hoc est, noli adducere præputium, ne circuncisionis & pudicitiæ libertatem oneres sarcina pu-

na pu-

A na nuptiarum. Rursum *in præputio quis vocatus est? non circuncidatur.* Habebas, inquit, vxorem cùm credidisti? noli fidem Christi causam putare dissidij, quia *in pace vocauit nos Deus. Circuncisio nihil est, & præputium nihil est, sed obseruatio mandatorum Dei.* Nihil enim prodest absq; operibus cœlibatus & nuptiæ, cùm etiam *fides*, quæ Christianorum est, si opera non habuerit, *mortua* esse dicatur, & hac lege virgines quoq; Vestæ in sanctarum queant ordine numerari. *Vnusquisque in qua vocatione vocatus est, in ea permaneat.* Quando credidit, inquit, siue habebat, siue non habebat vxorem, *in eo permaneat* quo *vocatus est.* Ac per hoc non tam virgines cogit nubere, quàm repudia prohibet: & sicut habentibus vxores tollit licentiam dimittendi eas, sic virginibus nubendi amputat facultatem. *Seruus vocatus es? non sit tibi curæ. Sed & si potes liber fieri, magis vtere.* Etiam si habes (inquit) vxorem, & illi *alligatus* es, & soluis *debitum*, & non habes tui *corporis potestatem*, atque (vt manifestius loquar) *seruus* vxoris es, noli propter hoc habere tristitiam, nec de amissa virginitate suspires. *Sed* etiam *si potes* causas aliquas inuenire dissidij, vt libertate pudicitiæ perfruaris, noli salutē tuam cum alterius interitu quærere. Habeto paulisper vxorem, nec præcurras morātem, sed expecta dum sequitur. Si egeris patienter, coniunx mutabitur in sororem. *Qui enim in Domino vocatus est seruus, libertus est Domini. Similiter qui liber vocatus est, seruus est Christi.* Reddit causas cur nolit vxores deseri. Idcirco, ait, præcipio, vt in Christum de gentilitate credentes inita ante fidem matrimonia nō relinquant, quia si vxorem habens credidit, non tanto Dei seruitio detinetur, quāto virgines & innuptæ, sed quodammodo est liberior, & seruitutis illi fræna laxantur, & dum vxoris est, vt ita dicam, *libertus est Domini.* pro quo, qui vxorem non habens credidit, & *liber* à seruitute coniugij *vocatus* à Domino *est*, iste verè *seruus est Christi*, non carne, sed Spiritu sancto. *Qui enim adhæret Domino, vnus spiritus est.* Ac ne forsitan in eo, quod supra dixerat, *seruus vocatus es, non sit tibi curæ, sed & si potes liber fieri, magis vtere*, suggillasse continentiam videretur, infert sententiam, quę omnem amputet cauillationem: *Pretio empti estis, nolite fieri serui hominum.* Redempti sumus pretiosissimo Christi sanguine, immolatus est pro nobis Agnus, & aspersi calidissimo rore hyssopi, omnem impetum noxiæ voluptatis excoximus. Quibus in baptismate mortuus est Pharao & vniuersus eius suffocatus exercitus, cur rursum Aegyptum quærimus? & post manna Angelorum cibos, allia & cepe, & pepones, & carnes varias suspiramus? Hæc Hieronymus. Maritorum verò & continentium disputatione præmissa, tandem Apostolus ad virgines venit, & ait.

Iacob. 2.

B

De virginibus autem præceptum Domini non habeo, consilium autem do, tanquam misericordiam consequutus à Domino, vt sim fidelis. Existimo enim hoc bonum esse propter instantem necessitatem, quoniam bonum est homini sic esse.

De coniugatis dedi *præceptum Domini*, quod acceperam ex Euangelio, & subieci *consilium* meum. Sed *de virginibus non habeo præceptum Domini*, quod vobis proferam, quia Dominus nulla præcepti necessitate virgines coegit sic permanere, sed in arbitrio voluntatis eorum posuit, vt si vellent nuberent, vel virgines permanerent. Nam maioris est mercedis quod non cogitur, sed offertur. Quia si fuisset virginitas imperata, nuptiæ videbantur ablatæ: & durissimum erat contra naturam cogere, Angelorumque vitam ab hominibus extorquere, & quodāmodo damnare quod condidit. Si enim virginitatem Dominus imperasset, videbatur nuptias condemnare, & hominum auferre seminarium, vnde & ipsa virginitas nascitur. Quæ si fuisset imperata, quisquis eam non seruaret, damnaretur. *Præceptum Domini de virginibus non habeo*, sed *consilium do.* Quia vbi *præceptum*, ibi necessitas est seruitutis: vbi verò *consilium* datur, ibi est arbitrium offerentis: ibi aliud facere non licet, hîc autem licet. & ideo plus amat virgines Christus, quia sponte tribuunt quod sibi non fuerat imperatum. Maioris autem gratiæ est offerre quod non debes, quàm reddere quod exigeris. *Consilium do tanquam* de præteritis meis erratibus *misericordiam à Domino consequutus, vt* deinceps *sim fidelis.* Vel hanc *misericordiam consequutus* sum, *vt sim fidelis*, quia per Dei *misericordiam* mihi datum est, *vt* ab infidelitate exemptus, *sim fidelis*: & ideo fidele est *consilium* quod *do* & *à Domino* est, per cuius *misericordiam fidelis* sum. Verè *do consilium*, quia istud, quod *existimo bonum esse hoc*, id est, virginitatem seruare. Vel quia fidele possum dare *consilium*, *ergo existimo bonum esse hoc*, vt quicunque poterit, virgo permaneat: hoc, inquam, *existimo bonum esse propter instantem necessitatem*, quæ instat coniugia ineuntibus, quia deinceps semper necesse est illis cogitare de temporalibus, & tunc intumescunt vteri fœminarum, atque cum maximo dolore parturiunt, & cum grandi labore nutriunt filios: ac deinde accidit frequenter, vt filios orbentur & maritis, atque reliquum in egestate & calamitate ducant. Sed virginitatis obseruatio bona est, non solùm *propter* supernam mercedem, sed etiam *propter* huiusmodi *instantem necessitatem.* Vel *propter instantem necessitatem*, quia necessitas instat omnibus, vt se præparent ad aduentum iudicis, quod coniuges minus facere possunt, dum curis mundanis occupantur. *Propter* huiusmodi *necessitatem existimo bonum esse* in virginitate manere, *quoniam bonum est homini sic esse*, id est, in virginitate: quia nō solùm in futuro seculo gloriam, sed & in præsenti requiem & libertatem habet virginitas.

C

D

Alligatus es vxori? noli quærere solutionem. Solutus es ab vxore? noli quærere vxorem.

Dixi quia *bonum est homini sic esse*, & tamen si *alligatus es vxori, noli quærere solutionem*, vt continenter viuas, quia non licet *vxorem* dimitti *nisi causa fornicationis.* Sed si *solutus es ab vxore*, tunc accipe meum *consilium*, vt non quæras *vxorem.* Habet vnusquisque nostrum terminos suos. redde mihi meum, & tu tene tuum. & si *alligatus es vxori*, ne des illi repudium: si *solutus es*, ne quæras vinculum. Vt ego non soluo coniugia, si semel ligata sunt, ita tu non liges, quod solutum est. Matth. 5. & 19.

Si autem acceperis vxorem, non peccasti: & si nupserit virgo, non peccauit. Tribulationem tamen carnis habebunt huiusmodi. Ego autem vobis parco.

Dixi, ne quæras *vxorem.* Sed tamen *si acceperis vxorem, non peccasti.* Aliud est non peccare, aliud bene facere. Non enim malè agit qui vxorem ducit, sed contra malam fornicationis actionem se munit. *Et si nupserit virgo, non peccauit.* Non illa virgo, quæ se semel Dei cultui dedicauit. Harum enim si qua nupserit, habebit *damnationem, qui primam fidem irritam* fecit. Virgines enim, quæ post consecrationem nupserint, non tam adulteræ sunt quàm iniustæ. Ne autē videretur Apostolus in eo quod dixit, *& si nupserit virgo, nō peccauit*, 1. Tim. 5.

rursum

A rursum cælibes ad nuptias reuocare, statim se refrænauit, & aliud inferēdo infirmauit, quod concesserat, ac deterruit à nuptijs, dicens: *Tribulationem tamen carnis habebunt huiusmodi*, id est, licet nō peccent qui coniugia sortiuntur, tamen leuius sine cōiugio possunt viuere, quia *tribulationem carnis habebūt* qui sunt *huiusmodi*, & nos ignari rerum putabamus nuptias saltem carnis habere lętitiam. Si autem nubentibus & in carne tribulatio est, in qua sola videbantur habere delicias, quid erit reliquum propter quod nubant, cùm & in spiritu, & in anima, & in ipsa carne tribulatio sit? Nam & maiores tribulationes hi frequenter ex carne suscipiunt, qui carnis voluptatibus delectantur. *Tribulationem habebunt*. Sed *ego*, dum consulo vitare hanc, *parco vobis*, id est, nolo vos illam sentire, sed immunes ab ea esse. Vel *parco vobis*, id est, ostendo sic *carnis tribulationem*, quasi non maiora sint, propter quæ nubere non debeatis.

Hoc itaque dico fratres, tempus breue est. Reliquum est, vt qui habent vxores, tanquam non habentes sint: & qui flent, tanquam non flentes: & qui gaudent, tāquam non gaudentes: & qui emūnt tanquam non possidentes: & qui vtuntur hoc mundo, tanquam non vtantur. Præterit enim figura huius mundi.

Quandoquidem *parco vobis* à tribulatione, vt non eam per nuptiarum implicamenta sustinere cogamini, *itaque fratres hoc dico vobis*, quia *tempus* vitæ præsentis *breue est*, nec adhuc populus Dei propagandus est generatione carnali, sed iam recolligendus regeneratione spirituali, quoniam omnia in breui definientur. *Reliquum est*, id est, hoc solum restat agendum, *vt & qui habent vxores*, & cæt. Vxorem nanque habet, sed quasi non habens est, qui scit sic debita carnis exoluere, vt

B tamen per ea mundo tota mentem non cogatur inhærere. Nam cùm Apostolus iste rursum dicat. *Qui* habet vxorem, *cogitat quæ sunt mundi. quomodo placeat vxori*: ille vxorem habet, quasi non habens, qui sic studet placere coniugi, vt tamen non displiceat Conditori. Flet quoque, sed quasi non fleat, qui sic temporalibus damnis affligitur, vt tamen de æternis lucris animum semper consoletur. Gaudet verò, sed quasi nō gaudeat, qui sic de temporalibus hilarescit, vt tamen semper perpetua tormenta consideret: & in hoc, quod mentem gaudio subleuat, hanc continuò pondere prouidi timoris premat. Vxorem, inquam, habet quasi non habendo, qui sic per illam carnali consolatione vtitur, vt tamen nunquam ad praua opera melioris intentionis rectitudine eius amore flectatur: Vxorem quasi non habendo habet, qui hæc transitoria esse conspiciens, curam carnis ex necessitate tolerat, sed æterna gaudia ex desiderio spiritus expectat. Non flendo autem flere, est sic exteriora aduersa plangere, vt tamen nouerit internæ spei consolatione gaudere: & rursum, non gaudendo gaudere, est sic de infimis animum tollere. Emit autem, sed quasi non possidet: qui ad vsum terrena præparat, & tamen cogitatione alta præuidet, quòd citius hæc relinquat. *Mundo* quoque vtitur, sed quasi non vtatur, qui & necessaria cuncta exterius ad vitæ suæ ministerium redigit, & tamen hæc non sinit suæ menti dominari, vt subiecta foris seruiant, & nunquam intentionem animi ad alia tendentis frangant. Quicunque igitur tales sunt, eis profectò terrena omnia non ad desiderium, sed ad vsum adsunt, quia rebus quidem necessarijs vtuntur, sed nihil habere cum peccato cupiunt. De ipsis quoque rebus habitis quotidie mercedes quærunt, & plus gaudent C bono opere quàm bona possessione. Taliter, inquit, agere debetis. *Præterit enim figura huius mundi*. Ac si aperte diceret: Nolite constanter mundum diligere, quando ipse non potest quē diligitis, stare. Incassum cor quasi manenter figitis, dum fugit ipse quem amatis: & si mundus transit, quo vniuersa clauduntur, imò figura & conuersatio hæc mundi quasi nubes prætererit, inter cætera mundi opera & nuptiæ præteribunt. Neque enim post resurrectionem erunt coniugia. Si autem mors finis est nuptiarum, cur necessitatem in voluntatem non vertimus: & quod inuitis extorquendum est, cum spe præmiorum offerimus Deo? *Præterit figura mundi*, non natura, vt in aliam speciem mundus vertatur, & de hoc veteri cœlo ac terra fiat cælum nouum & terra noua. Tunc enim figura mundi quotidie senescentis perfectè præteribit, quando cōflagratione mundana elementorum corruptibilium qualitates, quæ corporibus nostris corruptibilibus congruebant ardendo penitus interibunt, atque ipsa mundi substantia qualitates habere incipiet, quæ corporibus immortalibus mirabili mutatione conueniant, vt scilicet mundus in melius innouatus, aptè accommodetur hominibus etiam carne in melius innouatis.

1. Ioan. 2. Math. 22. Marc. 12. Luc. 20. Isai. 25. & 66. 2. Pet. 3. Apoc. 21.

Volo autem vos sine solicitudine esse. Qui sine vxore est, solicitus est quæ Domini sunt, quomodo placeat Deo Qui autem cum vxore est solicitus est quæ sunt mūdi, quomodo placeat vxori, & diuisus est. Et mulier innupta & virgo cogitat, quæ Domini sunt, vt sit sancta & corpore & spiritu. Quæ autem nupta est, cogitat quæ sunt mundi, quomodo placeat viro. Porrò hoc ad vtilitatem vestram dico, non vt laqueum vobis injiciam: sed ad id quod honestum est, & quod facultatem præbeat sine impedimento Dominum obsecrandi.

Mundi forma *præterit*, & hæc omnia temporalia. Sed ego *volo vos esse sine solicitudine* temporalium, quam habent coniugati, vt possitis libera mente diuinis intendere. D Nam *qui sine vxore est, solicitus est* eorum, *quæ sunt Domini*, id est, studet ieiunijs, & orationibus, humilitati, ac misericordiæ, cæterisque virtutibus, cogitans *quomodo placeat Deo*, faciens ea quæ sunt illi grata. Sed *qui cum vxore est solicitus est* eorum, *quæ sunt mundi*, vt habeat vnde pascat vxorem & filios, id est, studet multiplicare diuitias, & vineas agrosque fertiles & amplos habere, variamque supellectilem possidere, intendens *quomodo* per hæc *placeat vxori*, *& diuisus est*, id est, in multas partes solicitudinum miseriarumque distractus. Vel *diuisus est*, quia singulariter Domino non seruit, sed partim Domino, partim seculo. Ex coniugijs quippe terrenæ solicitudines prodeunt, & idcirco vitam cœlibem quisque magis debet eligere, ne propter coniugium cogatur solicitudinibus mundanis intentus esse. Bonum est enim coniugium, sed mala sunt quæ circa illud ex huius mundi cura succrescunt: & ideo nunc Apostolus, cùm ad cœlibatus gratiā instrueret, nō cōiugiū spreuit, sed curas mundi nascentes ex cōiugio repulit. Et quemadmodum de viro dictū est, simili modo & de fœmina constat, quia *mulier innupta & virgo cogitat quæ Domini sunt*. Nō omnis innupta, & virgo est: quæ autem virgo, vtique & innupta est. Hinc post mulierem posuit nunc Apostolus virginem, vt mulierem significaret non esse virginem. Quanquam ob elegantiam dictionis posuerit idipsum altero verbo

A repetere, *mulier innupta & virgo*: vel certè definire voluisse, quid esset *innupta & virgo*, ne & meretrices putaremus innuptas, nulli certo matrimonio copulatas. *Innupta & virgo cogitat quæ Domini sunt.* Non iam *cogitat* temporalia, nec *cogitat* quemadmodum nõ puniatur à Deo, sed quemadmodum *placeat Deo* pulchritudine interiore, decore mentis, formositate interioris hominis. Vt si nihil aliud esset, & nulla merces amplior virginem sequeretur, sufficeret ei hæc sola prælatio, cogitare *quæ Domini sunt*, & ornare se sponso cęlesti. *Cogitat, vt sit sancta corpore & spiritu*, id est, carne & mente. Nonnullæ enim sunt virgines carne, non spiritu, quarum corpus integrũ est & anima corrupta. Sed illa virginitas hostia Christi est, cuius nec mentem cogitatio, nec carnem libido maculauerit. Est enim *sancta corpore & spiritu.* Non quòd nupta fidelis, & casta, & secundùm scripturam subdita viro, non *sit sancta corpore*, sed tãtummodò *spiritu.* Fieri enim non potest vt sanctificatio *spiritu*, non sit sanctum etiam corpus, quo sanctificatus vtitur spiritus. Sed ampliorem innuptarum & in *corpore* & in *spiritu* sanctificationem Apostolus his verbis intelligi voluit, non corpus nuptarum omni sanctificatione priuauit. Minor est enim diuina sanctitas ex ea parte curarum, qua mundana cogitatur voluptas. *Innupta*, id est, vidua, *& virgo cogitat quæ* Dei *sunt.* Sed *quæ nupta est, cogitat* econtrario ea *quæ mundi sunt*, studens *quomodo placeat viro.* Lege enim maritali contristata, solicita est quomodo impleat ius maritalis officij, subdita mundanis necessitatibus. Quicquid itaque intentionis animi etiam in his rebus impenderetur, quibus placendum esset viro, colligere quodammodo & redigere debet *innupta* in
B eam intentionem, qua placendum est *Deo.* Sed videmus virgines de seculo cogitare, & matrimonio iunctas Dominicis operibus studere. His virginibus non imputabitur sanctimonia à Deo, & his nuptis erit merces apud Deum. Similiter & de viris sentiendum est. Apostolus autem his loquitur, qui mira deuotione obsequi desiderant cœlestibus præceptis, ostendens quo compendio citius curritur ad Deum, scilicet si cęlibem vitam quis ducat, & solis diuinis studeat. Qui ne forsitan putaretur onus grauissimum castitatis imponere nolentibus, statim subiungit: causas suadendi, & ait: *Porrò hoc dico*, continentiam suadeo, *ad vtilitatem vestram*, id est, vt maiorem apud Deum mercedem adquiratis, & leuius in hoc seculo viuatis, *non vt iniiciam vobis laqueum*, id est, non vt inuitos vos ad hoc constringam, & laqueus iste sit vobis occasio fornicationis, si incontinentes fueritis. *sed* suadeo *ad id quod honestum*, decorum: *est*, id est, sanctum & mundum, vt scilicet, homo sit corpore castus & animo: nõ quia coniugium sit inhonestum aut turpe, sed, quia hoc honestius sit, *&* suadeo *ad id, quod præbeat facultatem obsecrandi Dominum sine impedimento*, quod non est in coniugio, vel *obsecrandi Dominum sine impedimento* coniugalis operis.

Si quis autem turpem se videri existimat super virgine sua, quòd sit superadulta, & ita oportet fieri, quod vult, faciat: non peccat, si nubat. Nam qui statuit in corde suo firmus, non habens necessitatem, potestatem autem habens suæ voluntatis, & hoc iudicauit in corde suo seruare virginem suam, bene facit. Igitur & qui matrimonio iungit virginem suam, bene facit: & qui non iungit, melius facit.

Sicut de virginibus determinauit, sic & de patribus virginum determinat. Ego, inquit, ad cælibatum prouoco quia hoc est honestius & expeditius. Sed *si quis*, habens filiam virginem, *existimat*, id est, timet *se* quandoque *videri turpem*, id est, infamem, *super*, id est, de *virgine sua*, eo *quòd sit superadulta*, id est, vltra pubertatem, & ad nubendum iam diu matura, *& ita oportet fieri*, id est, oportet eam tradi nuptijs, quia non vult se continere, atque in verbis eius & actibus lasciuia notatur, propter vitandum fornicationis opprobrium, *faciat* pater *quod* illa *vult*, id est, tradat eam marito: quia *non peccat* ipse, *si* illa *nubat*, cùm *sit* iam *superadulta*, & in desiderio nuptiarum. Ideo dico, si *ita oportet fieri, non peccat, si* eam tradat viro: quia qui non dat, sed in sanctimonia conseruat, bene facit. Aliud est autem non peccare, aliud benefacere. *Declina*, inquit: *à malo, & fac bonum.* Psal.36.
Illud declinamus, hoc sequimur: in altero vitium, in altero perfectio. Et hoc est, ille prædictus *non peccat*, id est, non facit malum: *nam* iste, de quo subiungo faciet bonum: *Qui firmus*, id est, constans & immutabilis, *statuit in corde suo*, id est, proposuit in consilio suæ rationis *seruare virginem suam* in perseuerantia virginitatis, *non habens necessitatem* tradendi eam viro, cùm illa non id optaret, sed *habens potestatem suæ voluntatis* implendæ, cùm virgo non aduersaretur, sed assentiretur huic paternæ voluntati, vt integra perseueraret, *& hoc* ille *iudicauit in corde suo*, id est, ex iudicio mentis bonum esse decreuit, & ex deliberatione rationis instituit *seruare* intactam *virginem suam*, nó tantùm *non peccat* in hoc, sed etiam *bene facit*, quia quod Deo gratum est facit. Vel nomine virginis intelligatur caro. *Si quis*, inquit, considerat virginem suam, id est, carnem lasciuire & ebullire in libidinem, neque refrænare se potest, D
duplexque ei incumbit necessitas, aut accipiendæ coniugis, aut ruendi, *quod vult. faciat: non peccat*, si ducat vxorem. *Faciat quod vult*, non quod debet. *Non peccat, si* duxerit vxorem: non tamen *benefacit, si* duxerit. *Nam qui statuit in corde suo firmus seruare virginem suam*, id est, carnem in virginitate, ille *bene facit.* Deinde ab vtroque infert Apostolus: Quandoquidem *non peccat*, qui eam tradit viro quam oportet tradi: & *bene facit*, qui eam seruat quam potest seruare, *igitur & qui virginem suam iungit matrimonio, bene facit*: quia licitum est quod facit: *& qui non iungit*, cùm habeat *potestatem voluntatis suæ, melius facit*: quia apud Deum illi meritum collocat, & à seculi solicitudine illam liberat. Nisi illaturus fuisset, *melius facit*, nunquam præmisisset, *bene facit.* Vbi autem bonum melius est, ibi boni & melioris non vnum est præmium. Et vbi nón vnum præmium, ibi vtique dona diuersa. Tantum ergo est inter nuptias & virginitatem, quantum inter non peccare & benefacere: imò vt leuius dicam, quantũ inter bonum & melius. Finita disputatione coniugorum & virginitatis, & inter vtrunq; cauto moderamine præceptorum, vt nec ad dexteram, nec ad sinistram diuerteret, sed via regia graderetur, & illud impleret. *Ne sis multũ iustus*, rursus monogamiam digamiæ comparat: & quomodo nuptias subdiderat virginitati, ita digamiam primis nuptijs subijcit, & ait: 1.Reg.6. 2.Reg.14. 4.Reg.22. Eccle.7.

Mulier alligata est legi quanto tempore vir eius viuit. Quòd si dormierit vir eius, liberata est à lege: Cui vult nubat, tantùm in Domino. Beatior autem erit, si sic permanserit, secundùm meum consilium. Puto aut quòd & ego spiritum Dei habeam. Rom.7.

Non est peccatum si virgo nupserit. Sed quæ vult nubere, audiat legem cui vult se subdere.

Muli-

A *Mulier enim alligata est legi quanto tempore vir eius viuit*, nec potest à lege viri solui, vt alteri nubat dum ille vixerit. Hæc nanque alligatio non soluitur, etiam si per repudium adultera coniunx à casto coniuge separetur: nec habet licentiam vt alteri nubat, quandiu siue castus, siue mœchus vir eius viuit. *Quòd*, id est, sed *si dormierit*, id est, si mortis somnum gustauerit *vir eius*, qui in resurrectione est euigilaturus, *liberata est à lege eius*, vt possit alij nubere, si se non possit continere. *Si dormierit, liberata est.* Non dixit primus, aut secundus, nec tertius, aut quotuslibet, nec nobis definiendum est, quod non diffiniuit Apostolus. Vnde nec illas nuptias debemus damnare, nec eis verecundiam numerositatis afferre. Nam nec Dominus in Euangelio vlla suæ sententiæ significatione damnauit mulierem, quæ *septem viros* habuisse dicebatur, nec dixit in resurrectione electorum tales esse non posse. Quapropter nec cōtra humanæ verecundiæ sensum audeo (inquit Augustinus) dicere, vt quoties voluerit, viris mortuis, nubat fœmina: nec ex meo corde præter sanctæ scripturæ autoritatem, quotaslibet nuptias audeo condemnare. *Cui vult nubat, tantùm in Domino.* Id est, vt & sine suspicione turpitudinis *nubat*, & religionis suæ viro *nubat*. Neque enim vel virgo, vel vidua permittitur gentili viro nubere. Dico *nubat*. Sed tamen *beatior erit, si sic innupta permanserit* post viri mortem, *secūdum consilium meum. Beatior erit, si* vidua *permanserit*: quia etiam si iterum nupserit, beata esse poterit seruando iustitiam. *Beatior* (inquit) *erit, si sic permanserit*. Continuò subiungit Apostolicam autoritatem, *secundùm meum consilium*. Porrò ne autoritas Apostoli quasi hominis leuior videretur, addidit: *Puto autem quòd & ego spiritum Dei habeam.* Vbi ad continentiam prouocat, ibi non hominis,

B sed spiritus *Dei* consilium est: vbi autem nubendi veniam dat, *spiritum Dei* non nominat, sed prudentiæ liberat consilium, ita singulis relaxatis, vt vnusquisque ferre potest. *Do consilium.* Sed nolite hoc velut humanum contemnere, quia *puto quòd ego* sicut alij Apostoli, *spiritum Dei habeam*. Id est, nolite putare quia ex me hoc ipsum fit. Quod dico, Spiritus Dei in me loquitur, quem contemni non expedit. Quod Apostolus dixit, *Puto*, dubitare videtur: sed ille increpat, non dubitat. Increpat contemptores suos, qui non putabant eum ista loqui per *spiritum Dei*. Nam & homines de his rebus, quas certas habent aliquando increpatiuè dubitant, id est, verbum dubitationis ponūt, cùm corde non dubitent, velut si quis indignetur, & dicat seruo suo, Contemnis me? Considera, forsitan dominus tuus sum. Sic & Saluator non dubitat, sed increpat, cùm dicit Iudæis: *Si crederetis Moysi, crederetis forsitan & mihi.* Non dubitatiuè, sed increpatiuè dixit, *forsitan*.

Roma.

Mat. 22

CAPVT VIII.

De ijs autem quæ idolis sacrificantur, scimus quia omnes scientiam habemus. Scientia inflat, charitas verò ædificat. Si quis autem se existimat scire aliquid, nondum cognouit, quemadmodum oporteat eum scire. Si quis autem diligit Deum, hic cognitus est ab eo.

Ingreditur illos corrigere, qui carnes idolis immolatas edebant, dicentes: *Omnis creatura Dei bona est, idolum* verò *nihil est*, & hac imagine magis quam veritate rationis errabant. Nam cæteri, qui simplices erant & idiotæ, dum viderent istos idolothyta comedere, putabant in illis carnibus ali-

1.Tim. 5

quid sanctitatis esse, sicque infirmabantur in fide. C De nuptijs, inquit, & cæteris, quæ sunt hactenus tractata, quæsistis, & docui: sed *de his quæ sacrificantur idolis*, non fuit opus quęrere, quia de his scitis vt ego, quoniam *omnes scientiam* istam *habemus*. Perfectioribus loquitur, qui in sua scientia alijs erant scandalum, id est, idiotis, quia bene sciebant *idolum nihil* esse, & nullum Deū præter Christum esse, ideoque licebat eis, quātum ad se, creaturam Dei comedere: sed tamen abstinere debebant, ne fierent infirmis causa offensionis: Quod enim illi per huiusmodi *scientiam* comedebant, alij ignari sub veneratione idoli manducabant. *Scientiam habemus* tam ego quàm vos, quid fieri possit de carnibus immolatis. Sed non valet hæc *scientia*, quoniam *inflat*, id est, facit vos superbire contra ignaros. Sed *charitas ædificat* infirmos, quæ quod eis obesse potest, dimittit: & ideo charitatem habere melius est, non ventosam *scientiam*. Nam *scientia inflat, charitas* autem *ædificat*: quia cùm *charitas* ædificando non erigit *scientia* inflādo peruertit. Per se enim inutilis est *scientia*, quando sola sine charitate est: sed per charitatem vtilis, quando ei *charitas* adiuncta est. Temperatur enim à charitate, vt non satis mera sit, & inebriet scientem, vt non se extollat. Sicut enim vinum non temperatum ex mixtione aquæ mentem alienat, sic & superbum facit *scientia*, nisi charitate fuerit temperata. Tali scientia hi erant inflati, qui quoniam sciebant *nihil* esse *idolum*, contra salutem fratrum imperitorum, carnes sacrificiorum edebant, charitatem præ oculis non habentes, quia debuissent carnes contemnere, ne scandalum infirmis facerent. *Scientia* nanq; eorum destruebat animos imperitorum fratrum, putātium illic apud idolum D aliquam gratiam, quando peritiores fratres interesse ibi, & non horrere videbant: & ob hoc ait: *Charitas ædificat*, vt saluti fratrum studentes, scientię legibus illic n ōvterentur, nec scandalum illis facerent. *Scientia* enim sine charitate inflat. quod verò *charitas* ædificando impleuerit, nihil ibi inane inueniet *scientia* quod inflet. *Scientia*, inquit, vos *inflat*, vt despiciatis cæteros, & ideo non est vtilis, nec perfecta *scientia*. Nam *si quis* vestrū *existimat se* in hac re *aliquid scire*; *nondum cognouit* quomodo debeat *scire*: & ita non sufficiēter scit, quanuis de scientia glorietur, & si scit quòd liceat sibi carnibus vesci, non nouit quòd ipse debet illa scientia sic vti, ne noceat alijs. Ita enim quisq; debet scire, vt *scientia* sua sibi & alijs prosit, nō vt noceat. Nam qui per huiusmodi scientiam idolothyta comedit, *sciētia* & comestio eius ad subuersionem infirmorum fratrum, & ad confirmationem infidelium proficit: & ideo nō ita scit vt oportet. Sed *si quis diligit Deum*, ad cuius dilectionē non potest peruenire nisi dilexerit proximum, *hic est cognitus* id est, probatus & electus *ab eo*. Dei enim dilectio in proximi dilectione probatur, quia qui studet fratri prodesse, *pro quo Christus mortuus est*, ostendit se Christum diligere: & ideo dignus est vt Deus illum dignetur cognoscere, qui reprobis dicit, *Nescio vos*. Rom.14. Mat.7. & 25.

De escis autem quæ idolis immolantur, scimus quia nihil est idolum in mundo, & quod nullus est Deus nisi vnus. Nam etsi sunt qui dicantur dij, siue in cœlo siue in terra (siquidem sunt dij multi & domini multi) nobis tamen vnus est Deus Pater, ex quo omnia, & nos in illum: & vnus Dominus Iesus Christus, per quem omnia, & nos per ipsum. Exod.20. Psal.81. Ioan.10.

Quoniam propter interpositionem non potuit expo-

C

Videte autem ne fortè hæc licentia vestra offendiculum fiat infirmis. Si enim quis viderit eum qui habet scientiam, in idolio recumbentem: nónne conscientia eius, cùm sit infirma, ædificabitur ad manducandum idolothyta? & peribit infirmus in tua scientia frater, propter quem Christus mortuus est? Sic autem peccantes in fratres, & percutientes conscientiam eorum infirmam, in Christum peccatis. Quapropter si esca scandalizat fratrem meum, non manducabo carnem in æternum, ne fratrem meum scandalizem.

Vobis quidem licet edere de carnibus immolatis, quia scitis eas esse creaturam Dei, *idolum autem nihil* esse. Sed *videte ne fortè hæc licentia vestra fiat offendiculum infirmis* in fide, id est, ne generet offensionem fratribus, qui adhuc nesciunt *idolum nihil* esse. Per hoc, quod dicit, *ne fortè*, ostendit, quod ex licentia eorum potest *infirmis* fratribus *offendiculum* contingere, & non contingere. Et per hoc innuit, quia vbi nullum est *offendiculum* alicui, possunt vti licitis: vbi verò est *offendiculum*, ostendit omnino abstinendum. Cùm enim praua æstimatio, in quantum sine peccato valet, ab intuentium mente nó tergitur, cunctis mala credentibus per exemplum culpa propinatur. Vnde & plerunque contingit, vt qui negligenter de se mala opinari permittunt, per semetipsos quidem nulla iniqua faciant, sed tamen per eos, qui se imitati fuerint, multiplicius delinquant: & ideo rectè nunc isti, qui cibos immundos sine sui pollutione comedere poterant, admonentur, ne sua hac comestione scandalum tentationis fratribus *infirmis* moueant. Nam possunt inde fratribus scandalum facere. *Si enim quis* infirmus, nondum sciens *idolum nihil* esse, *viderit eum qui habet* rectam *scientiam*, qua nouit *idolum nihil* esse, *recumbentem in idolio*, id est, comedentem cum infidelibus
B carnes immolatas in præsentia idoli, *nónne* exemplo periti *conscientia* ignari, *cùm sit infirmus, ædificabitur*, id est, erigetur, *ad manducandum idolothyta*, id est, quasi ab idolo sanctificata, putans illic aliquid gratiæ esse, quia peritum fratrem vidit ea comedere, nec horrere? Quomodo enim putatis simulacris decipi posse homines, quæ à Christianis honorari putant? Nam pagani dicunt in cordibus suis: Quare nos relinquamus deos, quos Christiani ibi nobiscum colunt? & infirmi fratres prouocantur, vt non solùm ibi manducare, sed & sacrificare desiderent. Idolium est locus, in quo idolis immolatur, & *infirmus* si quemlibet doctum viderit ibi cum infidelibus edere, putabit eum intelligere cibos illos aliquam sanctificationem ab idolo sumpsisse, & tali mente incipiet illos comedere. *& ita peribit infirmus frater in tua scientia*, quem *viderit* taliter *recumbentem*, *peribit infirmus*, si contra vnius Dei fidem comederit de sacrificatis. *peribit in tua scientia*, id est, tua peritia illum occidet, dum à te fieri *viderit* quod ipse aliter intelligit: & tu eris occasio mortis eius, *propter quem Christus* vt redimeret *mortuus est*. *In tua scientia*, quam te dicis habere, vt scias, *quia nihil est idolum*, & animo cogitas Deum, & sic recumbis *in idolio* in hac *scientia* perit *infirmus*: & ne contemnas infirmum propter vitium in quo *infirmus* est, audi quia *frater* est: si firmus es, cura fratris infirmitatem. & ne etiam fratrem contemnas, adiungo, *propter quem Christus mortuus est*. Quem si vis contemnere, pretium ipsius attende. Considera qui mortuus est propter ipsum, & non negligas Christum propter infirmum, cùm infirmum debeas diligere propter Christum. Vos, inquit, exemplo vestro ducitis in errorem infirmos, quod non est leue peccatum. Quia *sic peccantes in fratres, & exemplo* vestri operis *percutientes*, id est, lædentes, *conscientiam eorum infirmam, peccatis in Christum*, qui pro illis *mortuus est*: & cuius membra illi sunt: & ideó nolite hoc peccatum contemnere, si non vultis deleri de libro vitæ. Nolite putare quòd in homines peccetis tantùm, & ideo leue sit, quia taliter in Deum peccatis, cuius membra destruitis. Vel secundùm alios codices *in Christo peccatis*. Per hoc enim, quòd charitatis æmuli non estis, quâ Christus vos liberauit, *peccatis in Christo*, non *in Christum*. Quia iuxta hunc sensum *in Christum* peccare, est Christum negare: *in Christo autem* peccare, est in his, quæ Christi sunt peccare. Nam sicut qui sub lege est, in lege dicitur peccare: ita & qui sub Christo sunt, *in Christo* dicuntur peccare. Et quia prædictam comestionem peccando in fratres, *peccatis in Christum*, vel *in Christo*, propter hoc *si esca* mea *scandalizat fratrem meum*, id est, offendit, & à bono proposito disturbat, *non manducabo carnem in æternum*, id est, nunquam *manducabo carnem* vllam, sed semper ab esu carnis abstinebo: non quod esca sit mala, sed *ne fratrem meum scandalizem* tali comestione. Sic & vos debetis agere. Nam sicut vxorem licet habere, sed si fornicata fuerit, abijcienda est: ita & carnem licet edere, sed si idolis oblata fuerit, respuenda est. In tantum enim charitati studendum est, vt & licita pro illicitis sint abijcienda, ne obsint fratri. Typicè autem in eo, quòd dictum est, *videte ne fortè hæc licentia vestra*, &c. vsque, *propter quem Christus mortuus est*, videtur Apostolus sub alijs verbis dicere: Ne legas philosophos, poëtas, oratores, nec in eorum lectione D
requiescas, ne tali modo fratrem infirmum perdas. Nec nobis blandiamur, si in his quę sunt scripta, nó credimus, cùm aliorum conscientia taliter vulneretur, & putemur probare, quę dũ legimus, non reprobamus. Alioqui quale erit vt ęstimemus Apostolum eius, qui vescebatur *in idolio, conscientiam* comprobasse, & eum dixisse perfectum, quem sciret de idolothytis manducare? Absit vt Prou. 27.
ore Christiano sonet Iupiter omnipotens, & mi Hercule, & mi Castor, & cætera magis portenta, quàm numina.

CAPVT IX.

NON *sum liber? non sum Apostolus? Nónne Christum Iesum Dominum nostrum vidi? Nónne opus meum estis vos in Domino? Et si alijs non sum Apostolus, sed tamen vobis sum. Nam signaculum Apostolatus mei vos estis in Domino.*

Incipit se proponere in exemplum, vt sicut ipse abstinet à licitis pro scandalo fratrum, ita & illi faciant, quasi dicat: Abstinete ab hoc licito propter fratrum vtilitatem, quia ego habeo libertatem accipiendi stipendia, & tamen non accipio propter aliorum salutem. Et hoc est quod increpatiuè dicit per interrogationem: *Non sum liber*? id est, nonne libertas est mihi data, sicut cæteris Apostolis, accipere stipendium ex bonis vestris? & *non sum*, id est, nónne sum *Apostolus*, vt & mihi liceat quod Apostolis? Verè *sum Apostolus*. Quia *nonne Christum Iesum Dominum nostrum vidi* in via vel in templo? Ac si dicat: *Liber sum* accipere, quia *sum Apostolus*. *Apostolus sum*, quia *Christum vidi*. Apostolum se comprobat, quia occasione pseudoprædicatorum minus de eo sentiebant, & ad hoc comprobandum dicit se

A *Christum* vidisse, quia quidam dicebāt illum non esse Apostolum, quia nunquam viderat *Christum*. Siue liberum se dicit, quia nullius aliquid concupiuit, nec in adulatione docuit. *Apostolus* autem est, id est, missus à Christo, dicente sibi: *Ego ad gentes mittam te.* Vidit enim illum non adhuc mortalem, sed iam clarificatum, quando constitutus est ab ipso Apostolus, vt per hoc patefceret dignitas Apostolatus eius. Verè, inquit, *sum Apostolus*, quia *vos estis opus mei Apostolatus. Nonne* enim *vos opus meum estis in Domino?* id est, *nonne* ego *Apostolus* hoc operatus sum, vt *vos* sitis *in Domino? Et si alijs*, id est, Iudæis, *non sum Apostolus, vobis tamen sum*, qui per me credidistis. Qui de Iudæis crediderant, & legem adhuc carnaliter obseruabant, hūc esse negabant Apostolum, quia ipse libera voce prædicabat legem amplius carnaliter non oportere seruari. Cæteris enim Apostolis propter scandalum ab hac re dissimulantibus, hic aliter docere videbatur, & ideo ab illis Iudæis non recipiebatur. *Vobis*, inquit, *sum Apostolus. Nam signaculum*, id est, signum & indicium *Apostolatus mei vos estis*, per me credentes *in Domino.* Hoc est, forma *Apostolatus mei* quasi similitudo sigilli expressa in vobis apparet, dum habetis ea, quæ alij fideles per Apostolos habent.

Act. 22.

Mea defensio. apud eos qui me interrogant, hæc est.

Hæc scilicet *defensio*, quam dixi, *est mea apud eos qui me interrogant*, vtrum sim *Apostolus*, id est, ostendo illis fidem & religiosam vestram conuersationem, quam me docente consecuti estis, sicque per opera defendor esse *Apostolus* contra eos, qui hoc negabant de me: & ita per vos *Apostolus* esse comprobor apud illos, qui inde dubitabant. Ideoque non conuenit vt & vos inde dubitetis.

B *Nunquid non habemus potestatem manducandi & bibendi? Nunquid non habemus potestatem sororem mulierem circunducendi, sicut & cæteri Apostoli, & fratres Domini, & Cephas? Aut solus ego & Barnabas non habemus potestatem hoc operandi?*

Ideo supra dixi me esse liberum, quia *nunquid* egó & mei *non habemus potestatem manducandi & bibendi* quæ nostra sunt? *Habemus* vtique hanc *potestatem, sicut cæteri Apostoli. Potestatem habemus* à Christo, non iussionem huius rei, quia Dominus permisit, non iussit prędicatoribus, vt acciperent sumptus, vt si quis eos non acciperet, maiorem inde mercedem acquireret: sicut & virginitatem laudauit, non præcepit, ad cumulum gloriæ eorum, qui eam seruauerint. Et *nunquid non habemus potestatem circunducendi* nobis *sororem mulierem?* in prædicatione, id est, Christianam & sanctam *mulierem*, vt ministret nobis de facultatibus suis? *Nunquid non* possumus hæc facere si volumus, quemadmodum *cæteri Apostoli, & fratres Domini, & Cephas?* id est, Iacobus Alphæi & Thadæus, qui fuerunt cognati Saluatoris, hoc est, ex sorore Virginis Mariæ, & Petrus, qui est princeps Apostolorum? Nam nec ipse Petrus refutabat sumptus oblatos à fœminis, sicut nec Dominus refutauerat. Mulieres enim desiderio doctrinæ cœlestis ministrabant eis & sumptus & seruitia, vt non indigerent his, quæ ad necessitatem vitæ huius pertinent. Ideo plus erat mulieres circunducere, quàm ab auditoribus alimenta percipere, quia mulieres indumenta & quæq; necessaria præbebant. Nec omnino reprehensibile iudicabatur hoc, maximè apud Iudæos. Et hæc, inquit, potestas nonne & nobis est concessa, sicut cæteris Apostolis? *Aut solus ego & Barnabas*, quia

Mat. 10. Luc. 9, & 10. Mat. 19. Mat. 13. Marc. 6. Luc. 8.

C placet nobis ex labore manuum nostrarum viuere, *non habemus potestatem hoc operandi?* id est, hoc faciendi, scilicet stipendia sumendi, & mulieres circunducendi? Nos duo soli non possumus hoc agere, cùm omnes hoc agant? Non reprehendit alios, sed eorum more sibi probat licere quod eis erat licitum. Putabant enim nonnulli Corinthiorum, quód non liceret ei sumptus accipere sicut cæteris, quoniam de labore suo viuebat, & inde minoris cum dignitatis æstimabant, nec Apostolum esse credebant, dicentes apud se: Quia si esset *Apostolus*, stipendia sumeret, vt omnes *Apostoli*. Cōtra quos ipse nunc loquitur, ostendens se esse Apostolum, & *potestatem* habere sumendi stipēdia, sed nolle sumere. & ne coapostolos reprehendere videatur quia abstinet, subiungit:

Quis militat suis stipendijs vnquam? Quis plantat vineam, & de fructu eius non edit? Quis pascit gregem, & de lacte gregis non manducat?

Per has similitudines humanæ consuetudinis ostendit rationabiliter, quia sibi & alijs prædicatoribus licet accipere sumptus. Nam & ipsi spiritualiter Christo regi militabant, & ideo à Christianis plebibus, tanquam à prouincialibus, stipendia sumebant. Ipsi Ecclesiam quasi *vineam* plantabant, & idcirco *de fructu eius* meritò comedebant. Ipsi *gregem* ouium Christi doctrina veritatis pascebant, & ideo iure *de gregis lacte*, id est, de cibis eius temporis accipiebant. Paulus tamē, qui hæc loquitur, *suis stipendijs* militabat, & *de fructu* vineæ, à se plantatæ non edebat, nec *de lacte* potabat *gregis*, quem pascebat. Nullam enim in præsenti vita retributionem sumere volebat, vt in futuro seculo plenam de omnibus mercedem reciperet. Qui præmissis similitudinibus, subdit:

D *Nunquid secundùm hominem hæc dico? An & lex hæc non dicit? Scriptum est enim in lege Moysi: Non alligabis os boui trituranti. Nūquid de bobus cura est Deo? An propter nos vtique hæc dicit? Nam propter nos vtiq; scripta sunt. Quoniam debet in spe qui arat, arare: & qui triturat, in spe fructus percipiendi.*

Deut. 25. 1. Tim. 5. Rom. 15.

Dico quia miles debet à rege stipendia consequi, & agricola *de fructu* vineæ carpere, & licet humanis similitudinibus vtar, *nunquid* tamen *hæc dico secundùm hominem?* id est, *nunquid* sequor in his humanam similitudinem? *An & lex* Dei *hæc*, quæ dico, *non dicit?* Vtique dicit hæc eadem. *Scriptum est enim in lege Moysi: Non alligabis os boui trituranti*, id est, non prohibebis prædicatorem viuere de prædicatione. Concordare monstrat supradictas rationes diuinæ sententiæ, vt intelligamus, quia nō sine causa respuit accipere sumptus, quādo tot documentis ostendit & dandum & accipiendum esse. Sed ne ad literam accipiatur hæc sententia, subiungit: *Nunquid de bobus cura est Deo?* Quod non sic intelligitur, tanquam non ipse pascat animalia bruta, & *volatilia*: quæ non *serunt, neque metunt, neque congregant in horreum*: sed quia ei cura non est præcepto monere hominem, quomodo boui suo consulat. *Nunquid* ergo *de bobus cura est Deo*, vt de his in lege præciperet? *An propter nos vtique*, qui sumus boues eius, hæc *dicit?* Nos enim trituramus, id est, in ara mundi ferris nostræ prædicationis comminuimus paleas infidelitatis & vitiorum, & separamus ab eis grana fidei, cæterarumque virtutum, vel credentes ab infidelibus, tanquam à paleis grana discernimus. Et ideo iustum est, vt non prohibeamur ex area, quam trituramus, cibos sumere. *Nam propter nos* vtique *sunt* hæc *scripta* in lege.

Deut. 25.

Et

A Et verè *propter nos* spirituales boues. Quoniam ille, *qui arat*, id est, qui corda subiectorum vomere prędicationis ad fidem aperit, *debet arare in spe*, id est, sperans fructum sui laboris consequi. Non quòd hæc sit eius intentio, vt propter eius expectationem, id est, temporalis cibi prædicet, sed quòd certus sit non defore sibi victum, si in prædicatione laborauerit. Similiter *& qui triturat*, id est, grana discernit à paleis, hoc est, virtutes à vitiis, debet hoc agere *in spe percipiendi fructus* stipendiorum. Historialiter quidem fit trituratio, quando boues aut equi super segetes collectas & in area collocatas, missi fuerint ad eas conterendas & grana excutienda, sicut moris est in quibusdam regionibus. Prædicatores autem, quando infidelium corda scindunt ac vomere prædicationis excolunt, & ad suscipiendum fidei semen arant, tunc demum terram ad semen gratiæ excipiendum præparant, & ab inculta solitudine, id est, ab incredulorum multitudine separant: & qui prius arant in conuersione, postea triturant in instructione: quia per assiduam correctionem & instructionem non localiter, sed moraliter bonos à malis sequestrant. Tamen & ante fidem trituratio fit, cùm ab infidelibus quis per susceptionem fidei separatur: atque post fidem, cùm in ipsa Ecclesia fit inter bonos & malos quædam moralis discretio per prædicantium instructionem. & de hac Ecclesia loquitur nunc Apostolus, quę fit quando alij respuunt, alij corriguntur, alij in peius proficiunt.

Rom.15. *Si nos vobis spiritualia seminauimus, magnum est si nos carnalia vestra metamus? Si alij potestatis vestræ participes sunt, quare non potius nos? Sed non vsi sumus hac potestate. sed omnia sustinemus, ne quod offendiculum demus Euangelio Christi.*

B Adhuc probat per rationes, quia licet stipendia sumere. *Si nos*, inquit, *seminauimus vobis*, id est, inchoauimus primi vestris mentibus spargere *spiritualia*, id est, quæ à Spiritu sancto data sunt, & vestrum spiritum viuificant, vt fructificent in vobis sicut in bona terra, *magnum est si metamus* ad sustentationem nostri corporis *vestra carnalia* stipendia? Quasi dicat: Non *est magnum*, sed minimum, si tradentes vobis æterna, percipiamus à vobis temporalia Item à minori probat hoc ipsum. *Si alij*, inquit, *sunt participes vestræ potestatis*, id est, tam potenter vtuntur vestris rebus vt vosipsi, *quare non potius nos* id agimus, qui vestræ salutis causa fuimus? Quæ sunt autem *spiritualia*, quæ seminauit, nisi verbum & ministerium sacramenti regni cœlorum? Quæ verò *carnalia*, quæ sibi licere metere dicit, nisi hæc temporalia, quæ vitæ atque indigentiæ carnis indulta sunt? Quę potenter ab eis sumebant etiam *alij*, qui non eis primò Euangelium annuntiauerant, sed ad eorum Ecclesiam idipsum prædicantes postea venerant. Vnde subiecit: *Si alij potestatis vestræ participes sunt*, id est, *potestatis*, quæ prædicatoribus concessa est in vos, vt vtantur bonis vestris, cur *non potius nos*? Vel istos alios intelligamus pseudoapostolos, qui bona eorum deuorabant, cùm nihil vtile eis contulissent. Ecce, inquit, probatum est, quia *potestatem habemus* sumendi stipendia. Sed tamen *non vsi sumus hac potestate*, id est, non accepimus sumptus, vt poteramus. Tunc enim quis vtitur sua *potestate*, quando quicquid pertinet ad illum, accipit, & à nullo suæ *potestatis* vult abstinere debito. Nos verò non ita fecimus, *sed omnia sustinemus*, id est, famem & sitim & nuditatem libentissimè toleramus, *ne demus aliquod offendiculum Euan-* C *gelio Christi*, id est, ne per nos Euangelium impediatur currere. Minus enim curreret ad cor vestrum, si suspicaremini nos illud prædicare propter commodum terrenum. Vel si dedissetis nobis aliquid, putaretis forsitan vos emisisse licentiam prædicandi, & nobis minueretur libertas arguendi. Vel si debitos sumptus acciperemus, iam pseudoapostoli nostro exemplo liberè acciperent, & sic in prædicatione durarent. Aut si *mulierem* circunduceremus, inde posset oriri non bona suspicio. Talibusque modis impediretur cursus Euangelicæ prædicationis.

Nescitis quoniam qui in sacrario operantur, quæ de sacrario sunt, edunt? & qui altario deseruiunt, cum altario participant? Ita & Dominus ordinauit his, qui Euangelium annuntiant, de Euangelio viuere. Mat.10. Luc.9.&10

Iterum redit ad probationem, modisque omnibus etiam atque etiam commendat, quid sibi liceat, & tamen non faciat. Licitum est, inquit, mihi, sumptus ex prædicatione sumere, sicut ministrantibus apud Iudæos in sanctuario licet de rebus sanctuarij viuere: quia & naturalis ratio hoc habet, vt vnusquisq; inde viuat, vbi laborat. Nam *nescitis quoniam* hi, *qui in sacrario*, id est, in tabernaculo vel templo *operantur*, sicut ministri & artifices, *edunt* ea, *quæ sunt de sacrario*, id est, quasdam oblationes, quæ offeruntur in eo pertinentes ad ipsos? *& nescitis* quia *qui altario deseruiunt*, sicut sacerdotes & leuitæ, *participant cum altario?* id est, partem accipiunt de his, quæ offeruntur in altari, & sicut antiquo more apud Hebræos antiquos hæc fiebant, *ita & Dominus* Iesus *ordinauit* in nouo Testamento, id est, rationabiliter disposuit *his, qui Euangelium annuntiant*, id est, prædicant, *de Euangelio viuere*, id est, victũ habere, vt expeditiores sint, cùm de corporali cibo soliciti non fuerint. Hoc D *ordinauit*, id est, tali ordine disposuit *Dominus*, vt dantes spiritualia, sumerent carnalia, quando dixit: *In eadem domo manete, edentes & bibentes quæ apud illos sunt, dignus est enim operarius mercede sua.* Luc.10. Non quòd ideo quisq; debeat Euangelizare, vt manducet; sed ideo manducare, vt Euangelizet. Nam qui propterea Euangelizat, vt mãducet; vilius habet Euangelium, quàm cibũ. Postquam verò multis similitudinibus & exemplis atq; rationibus & autoritatibus ostendit Apostolus sibi licere necessaria sumere, subiungit, dicens:

Ego autem nullo horum vsus sum. Non autem scripsi hæc, vt ita fiant in me. Bonum est enim mihi magis mori, quàm vt gloriam meam quis euacuet. Nam etsi euangelizauero, non est mihi gloria. Necessitas enim mihi incumbit. Væ enim mihi est. si non euangelizauero. Si enim volens hoc ago mercedem habeo: si autem inuitus, dispensatio mihi credita est. Quæ est ergo merces mea? vt Euangelium prædicans, sine sumptu ponam Euangelium, vt non abutar potestate mea in Euangelio.

Tot, inquit, exemplis & autoritatibus constat me licenter posse stipendia sumere. Sed tamen *ego* non *sum vsus* aliquo *horum* exemplorum vel autoritatum siue rationum, vt facerem quod facere his posse demonstror, id est, vt ex prædicatione sumptus & alimenta perciperem. *Nullo horum vsus sum.* Sed nec vti volo, quia *non* ideo *scripsi hæc* licere mihi, *vt ita* nunc *fiant in me*, id est, vt amodò mihi necessaria quæque dentur à subditis: & si ego propter aliorum salutem à debitis sumptibus & necessarijs omnibus abstinui & abstineo, saltẽ tanto exemplo vos ab immolatis carnibus abstinete, ne multos fratrum præcipitetis in interitũ. Ob hoc etiam noluit Apostolus accipere sump-

A tus, ne esset forma mercenarijs & pseudoapostolis. Erant enim iam multi, qui occasionem habere cupiebant adquirendi terrena, & vendendi Euangelium: quibus eam volens amputare, victum manibus suis quæsiuit. Sed & propterea noluit à discipulis stipendium vel aliud quid sumere, ne per hoc acciperent fiduciam delinquendi, & vigor Euangelicæ autoritatis in illo torpesceret. Parcebat etiam in hoc illis, vt non esset eis onerosus, si de bonis eorum viueret. Nolo, inquit, *vt hæc ita fiant in me.* Nam *magis bonum est mihi mori,* id est, *magis* opto *mori, quàm* sustinere, *vt quis* dando *euacuet gloriam meam,* quam pro hac abstinentia habere volo in Christo apud Deum, compatiens infirmis, dum nihil ab eis sumo. Verè taliter euacuaretur, & inanis fieret. *Nam si ideo euangelizauero, vt hæc ita fiant in me,* id est. Si propterea *euangelizauero,* vt ad illa perueniam, & finem Euangelij in cibo & potu & vestitu collocauero, *non est mihi gloria* apud Deum, sed ex eorũ numero sum, de quibus dictum est, quia *receperunt mercedem suam.* Et quare *non est mihi gloria?* Quia *necessitas* sustentandæ huius vitæ *incumbit mihi,* vt ideo euangelizem, quia vnde viuam non habeo, vt adquiram temporalem fructum de prædicatione æternorum. Sic enim iam *necessitas* in Euangelio erit, non voluntas. Et verè *necessitas incumbit,* quia *væ mihi est, si non euangelizauero,* id est, malo meo non euãgelizabo, quia fame cruciabor, & vnde viuam non habebo. Verè *non est gloria* euangelizare pro corporis necessitate. Nam *si hoc ago volens,* hoc est, sine vlla vitæ huius fulciendæ necessitate, apud Deum *habeo mercedem* gloriæ sempiternæ. Sed *si inuitus,* id est, cogente necessitate id facio, *dispensatio est mihi credita.* vt alijs dispensem Euangelium ad profectum eorum, ego autem *mercedem* illam

al. dispendia.

Matth. 6.

B apud Deum gloriosam non habeam? hoc enim loco talis dispensator intelligitur, quia alienum dispenset, vnde ipse nihil accipiat. *Dispensatio est mihi credita* tanquam inuicto seruo, vt tanquam alienum erogem, & nihil inde capiam præter cibaria, quæ non de participatione regni, sed ad sustentaculum miseræ seruitutis dãtur extrinsecus. Et quia *si volens* euangelizo, *mercedem* apud Deum *habeo. ergo quæ est merces mea,* quam de prædicatione habere cupio, cùm nullam inde *mercedem* terrenam recipere velim? Hęc scilicet *est merces mea, vt ego Euangelium prædicans, sine sumptu, ponam* in cordibus hominum *Euangelium,* id est, vt non sit credentibus sumptuosum *Euangelium,* ne putent ad hoc sibi euangelizari, vt id euangelistæ quasi vendere videantur. Hanc mihi eligo *mercedem,* vt gratis *ponam* in auditorum mentibus *Euangelium, vt non abutar in Euangelio potestate mea,* quam Dominus concessit, accipiendo stipendia, ne quod impedimentum generem Euangelio. Si enim stipendia sumerem, vnde Euãgelium impediretur, & tardius iret, iam meæ potestatis abusio fieret: quoniam sumendo illa, contra hoc, ad quod potestas ipsa fuit mihi concessa, facerem. Hactenus multifariè demonstrauit, licere sibi sumptus accipere, quos tamen non accipiebat. Iam verò, quia infirmitati hominum compatiens, à debitis sumptibus abstinebat, ostendunt sequentia, cùm dicit:

Nam cùm liber essem ex omnibus, omnium me seruum feci, vt plures lucrifacerem. Et factus sum Iudæis tanquam Iudæus, vt Iudæos lucrarer: ijs, qui sub lege sunt, quasi sub lege essem, cum ipse non essem sub lege, vt eos, qui sub lege erant, lucrifacerem: ijs, qui sine lege erant, tanquam sine lege essem, cùm sine lege Dei non essem, sed in lege Christi essem, vt lucrifacerem eos qui sine lege erant. Factus sum infirmus infirmis, vt infirmos lucrifacerem. Omnibus omnia factus sum, vt omnes facerem saluos. Omnia autem facio propter Euangelium, vt particeps eius efficiar. C

Hanc, inquit, solam *mercedem* in hac vita quæro, vt gratis ministrem cunctis *Euangelium. Nam cùm essem liber ex omnibus,* id est, cùm sic ab omnibus essem separatus, vt nihil illis deberem, nec vllius merita me possent ad hoc deducere, vt illis verbum vitæ ministrarem, sponte me inclinaui, vt à Domino exaltarer, & *me seruum omnium feci,* sicut ipse Dominus dixerat: *Quicunque voluerit in vobis primus esse, erit omnium seruus. Liber* eram *ex omnibus,* id est, nulli quicquam debens, cùm nihil ab aliquo suscepissem, vnde sibi obnoxius essem ad exhibendam seruitutem: & tamen pro Christo *me feci seruum omnium,* vt commodis omnium deseruirem: & hoc ideo, *vt plures* ad fidem conuertendo *lucrifacerem,* id est, lucrum eos prædicationis meæ facerem, & idcirco me modificaui omnibus. Quia *factus sum Iudæis tanquam Iudæus,* id est, ita compassus sum eorum cæcitati & miseriæ, ac si *Iudæus* essem, & in eadem cæcitate & miseria cum eis detinerer. Hoc est dicere: Quantum dolorem ac solicitudinem haberem de infidelitate & ignorantia & morte mea, si rem ipsam sicut esset animaduertere possem, tantum habui de Iudæis, *vt Iudæos lucrarer,* id est, vt sic ad fidem eos adducerem, subueniens eis sicut mihi subueniri vellem. Et *his, qui sub lege sunt,* id est, Samaritanis, vel prædictis *Iudæis factus sum, quasi sub lege essem,* id est, misericorditer eis condolui, & eos à iugo seruitutis eripere laboraui, sicut mihi rectè vellem condoleri & me eripi, si vnus ex illis essem. Ita per compassionem misericordiæ *factus sum eis quasi sub lege essem, cùm ipse non essem sub lege* seruiliter, id est, cùm eam non seruarem carnaliter, *vt* tam pia condescensione *lucrifacerem,* id est, lucrum Christo adquirerem *eos, qui sub lege erant.* Nequaquam doctor egregius, vt quasi Iudæus fieret, & ad perfidiam erubit, nec *quasi sub lege* esset, ad carnale sacrificium redijt: sed condescendendo appropinquauit infidelibus, non cadendo, vt videlicet singulos in se suscipiens, & se in singulos transfigurans, compatiendo colligeret, & impenderet illis ea, quæ impendi sibi ab alijs rectè voluisset: & tanto vnicuique erranti concurreret, quanto salutis eius modum ex propria consideratione didicisset. Non redijt ad carnale sacrificium, vt illud exhibendo putaret se aliquid iustificationis aut salutis inde consequi. Alioqui propter vitandum scandalum, Hierosolymis veterem sacrificiorum morem seruauit. Neque simulando fecit hoc, vt nonnulli putauerunt, sed secundùm liberam sententiam suam, qua dicit: *Circuncisus quis vocatus est? non adducat præputium,* id est, non sic viuat quasi præputium adduxerit, sicut alio loco dicit, *Circuncisio tua præputium facta est.* Secundùm hanc sententiam fecit illa, quę non intelligentibus & parum attendentibus finxisse putatus est. *Iudæus* enim erat, & *circuncisus vocatus,* noluit adducere *præputium,* id est, noluit ita viuere ac si *circuncisus* non esset. Hoc enim iam in potestate habebat. & *sub lege* quidem non erat, sicut illi, qui eam seruiliter custodiebant, sed tamen *in lege Christi,* est & ipsa, quam Iudæi tenebant, erat, vt liberè adimpleret eam. Qui vetera eius sacramenta inter Iudæos celebrans, hoc

Mat. 20.
Marc. 9.

D

Actu. 21.

Supra 7.

Rom. 2.

A hoc modo illa vsque ad certi temporis dispensationem à Deo iussa esse commendauit, & à sacrilegis sacris gentium distinxit. Nam & in hoc *factus* est *Iudæis tanquam Iudæus*, & *sub lege* positis
Act. 16. *tanquam sub lege esset*: quia hoc Hierosolymis fecit, & alibi Timotheum circumcidit, & à cibis, quos lex prohibet, abstinuit inter Iudæos, ac semper apud eos de lege & Prophetis disputauit, asserens eorum testimonijs aduentum Christi. Qui vniuersa hæc & his similia idcirco faciebat, *vt eos qui de lege erant*, Christo adquireret, non vt aliquid iustificationis iam in illis cæremonijs æstimaret. Qui & subiungit: *his qui sine lege erant*, id est, gentilibus, *factus sum tanquam sine lege essem, cùm non essem sine lege Dei, sed essem in lege Christi, vt lucrifacerem eos, qui sine lege erant*. In eo quippe *factus* est gentilibus tanquam gentilis, quòd præputium recipit, quòd indifferenter permisit vesci cibis, quos damnant Iudæi, quòd eis assensus est secundùm physicas rationes mundum esse factum à Deo, & huiusmodi condescensionibus. Notandum quòd Iudæos *sub lege* dicit esse, se autem *in lege*, paganos verò *sine lege*. Aliud est autem esse *sub lege*, & aliud *in lege*. Qui enim *sub lege* est, secundùm legem agitur: qui verò *in lege* est, secundùm legem agit, & ille *seruus* est, hic au-
Iob 24. tem *liber*. Qui verò *sine lege* est, ab omni serui-
Iere. 2. tute diuina alienus est, vt sicut onager in solitudine præsentis seculi malè *liber* viuat. Vtrisque autem, id est, eis, qui *sub lege*, & illis, qui *sine lege* erant, se testatur Apostolus congruisse, per misericordiam scilicet & compassionem, non per versipellem simulationem, id est, vt eo modo subueniret carnali Iudeo vel pagano, quomodo sibijpsi, si hoc esset, subuenîri rectè voluisset, portans
B vtique eorum infirmitatem in compassionis similitudinem, non fallens in mendacij fictione, sicut continuò sequitur, & dicit: *Factus sum infirmis infirmus, vt infirmos lucrifacerem*. Hinc enim loquebatur, vt etiam omnia illa superiora diceret. Sicut ergo quòd *factus* est *infirmis infirmus*, non erat mendacium, sic & cætera, quæ præmisit. Quam enim dicit infirmitatem suam ergo infirmos fuisse, nisi compatiendi eis in tantum, vt ne videretur venditor Euangelij, & verbi Dei cursum, apud imperitos in malam suspicionem decidens, impediret, nollet accipere quod ei iure dominico debebatur. Eo enim ipso *factus* est *infirmus*, quo potestate sua vti noluit. Tam misericordi scilicet indutus affectu, vt cogitaret quemadmodum secum agi vellet, si & ipse ita infirmaretur, vt posset de illis, per quos sibi Euangelium prædicaretur, si eos videret sumptus accipere, quasi mercimoniorum nundinas suspicari. Sic ergo illis, qui corde infirmabantur, *factus* est, *infirmus* compassione misericordiæ, non simulatione fallaciæ. Nam & qui ministrat ægroto, fit tanquam ægrotus, non cùm se febres habere mentitur, sed cum animo condolentis cogitat, quemadmodum sibi seruiri vellet, si ipse ægrotaret. Iuxta quem sensum vniuersaliter subiungit: *Omnibus omnia factus sum, vt omnes facerem saluos*. Quasi dicat: Quid diutius per partes enumerarem singula? Breuiter comprehendo, *omnibus omnia factus sum*, id est, quasi omnium sectarum essem. *Omnibus omnia factus* est, non mentientis actu, sed compatientis affectu, id est, non omnia mala omnium fallaciter agendo, sed aliorum omnium malis omnibus, tanquam si sua essent, misericordis medicinæ diligentiam procurando. Cogitabat enim vt homo, in eis, vitijs etiam se esse potuisse, vnde cupiebat alios liberare: & ita subueniebat il- C
lis, sicut sibi vellet subueniri, si ipse in eisdem vitijs esset. In se enim personas omnium piè transfigurans, ex semetipso discebat, qualiter vnicuique misereri debuisset, quatenus hoc singulis impenderet, quod sibi ipse, si ita esset, impendi rectè voluisset. Ita, inquit, me contempero omnibus. non quòd mihi errores & vitia eorum placeant, sed *omnia* hæc prædicta *facio*, conformans me vnicuique *propter Euangelium, vt particeps eius efficiar*, id est, *vt particeps* fiam bonæ intentionis, quam habet Euangelium erga salutem hominum. Vel *omnia*, quæ dixi, *facio* erga singulos quosque, *propter Euangelium*. vt possim eis illud dulciter inferre, & ego fiam *particeps* remunerationis *eius*.

Nescitis quòd ij, qui in stadio currunt, omnes quidem currunt, sed vnus accipit brauium? Sic currite, vt comprehendatis. Omnis autem qui in agone contendit, ab omnibus se abstinet. Et illi quidem vt corruptibilem coronam accipiant, nos autem incorruptam.

Idcirco *omnia facio propter Euangelium*, quia nõ aliter ero *particeps eius*. Necesse enim mihi est, vt *omnia*, quæ facienda sunt, faciam, & *ab omnibus*, à quibus abstinendum est, abstineam, quoniam aliter Euangelij *coronam* & remunerationem habere non potero. Quod euidenter apparet in hac similitudine, quam nunc propono. Nullus enim *in stadio brauium accipit*, nisi qui omnia, quæ facienda sunt, fecit, & hoc omnes mundana consuetudine potestis scire. Quia an *nescitis quòd hi, qui currunt in stadio, omnes quidem currunt, sed vnus accipit brauium?* Licet enim *omnes* ibi sint in cursu & labore similes, tamen omnes inaniter *currunt*, præter illum solùm, qui *accipit brauium*, quod est D
præmium cursus. *Stadium* autem constat centum vigintiquinque passibus. Sed hoc loco, siue minus, siue magis longitudinis habeat, vocatur stadium illud viæ spacium, per quod vsque ad metam quandam solebat fieri cursus, vt postquam veniretur ad metam, esset standum. Vnde stadium à stando nomen accepit. *Brauium* autem genus est palmæ, vel præmium quod currentibus proponitur. *Omnes currunt, sed vnus*, qui currendo cæteros vincit, *accipit brauium*: quia fecit *omnia*, quæ pertinent ad cursum, & abstinuit *ab omnibus*, quæ impediunt. Sic & ego *brauium* supernæ remunerationis adipisci non potero, nisi *omnia*, quę currentibus facienda sunt, fecero, & *ab omnib.* quæ contraria sunt, abstinuero. Similiter & vnusquisque vestrum de se sentiat, & legitimè currat. Nam *omnes quidem currunt sed vnus accipit brauium. Currunt* enim Iudæi, *currunt* hæretici, *currunt* nonnulli Christiani, qui ad vitam non sunt prædestinati: quia *omnes* isti in fine præmium sperant se adepturos, & ad illud tendunt per vitæ præsentis stadium. Sed vnus prædestinatorum Christianorum populus, qui legitimè currit, *accipit brauium* quoniam sola vnitas eorum, qui sunt cor- Nota.
pus Christi, palmam consequitur. & quia non *omnes* qui *currunt*, accipiunt *brauium*, ideo *sic currite*, faciendo quæ ad cursum pertinent, & vitando quæ impediunt, *vt comprehendatis* illud. Cautos & expeditos vos esse conuenit in currendo, ne forte contingat non comprehendere præmium, ad quod curritis. Non enim *omnes* comprehendunt illud. *Currite* credendo, sperando, desiderando, bene operando, corpus affligendo, orando, amando, & quibusque bonis studijs insistendo. Ita quidem est de his, qui *currunt*. Sed de his, qui pugilantur audiamus.

A na nuptiarum. Rursum *in præputio* quis *vocatus est? non circumcidatur.* Habebas, inquit, vxorem cùm credidisti? noli fidem Christi causam putare dissidij, quia *in pace vocauit nos Deus. Circuncisio nihil est, & præputium nihil est, sed obseruatio mandatorum Dei.* Nihil enim prodest absq; operibus
Iacob. 2. cœlibatus & nuptiæ, cùm etiam *fides*, quæ Christianorum est, si opera non habuerit, *mortua* esse dicatur, & hac lege virgines quoq; Vestæ in sanctarum queant ordine numerari. *Vnusquisque in qua vocatione vocatus est, in ea permaneat.* Quando credidit, inquit, siue habebat, siue non habebat vxorem, *in eo permaneat* quo *vocatus est.* Ac per hoc non tam virgines cogit nubere, quàm repudia prohibet: & sicut habentibus vxores tollit licentiam dimittendi eas, sic virginibus nubendi amputat facultatem. *Seruus vocatus es? non sit tibi curæ. Sed & si potes liber fieri, magis vtere.* Etiam si habes (inquit) vxorem, & illi *alligatus* es, & soluis *debitum*, & non habes tui *corporis potestatem*, atque (vt manifestius loquar) *seruus* vxoris es, noli propter hoc habere tristitiam, nec de amissa virginitate suspires. *Sed* etiam *si potes* causas aliquas inuenire dissidij, vt libertate pudicitiæ perfruaris, noli salutẽ tuam cum alterius interitu quærere. Habeto paulisper vxorem, nec præcurras morãtem, sed expecta dum sequitur. Si egeris patienter, coniunx mutabitur in sororem. *Qui enim in Domino vocatus est seruus, libertus est Domini. Similiter qui liber vocatus est, seruus est Christi* Reddit causas cur nolit vxores deseri. Idcirco, ait, præcipio, vt in Christum de gentilitate credentes inita ante fidem matrimonia nõ relinquant, quia si vxorem habens credidit, non tanto Dei seruitio detinetur, quãto virgines & innuptæ, sed quodam-
B modo est liberior, & seruitutis illi fræna laxantur, & dum vxoris est, vt ita dicam, *libertus est Domini.* pro quo, qui vxorem non habens credidit, & *liber* à seruitute coniugij *vocatus* à Domino *est*, iste verè *seruus est Christi*, non carne, sed Spiritu sancto. *Qui enim adhæret Domino, vnus spiritus est.* Ac ne forsitan in eo, quod supra dixerat, *seruus vocatus es, non sit tibi curæ, sed & si potes liber fieri, magis vtere*, sugillasse continentiam videretur, infert sententiam, quę omnem amputet cauillationem: *Pretio empti estis, nolite fieri serui hominum.* Redempti sumus pretiosissimo Christi sanguine, immolatus est pro nobis Agnus, & aspersi calidissimo rore hyssopi, omnem impetum noxiæ voluptatis excoximus. Quibus in baptismate mortuus est Pharao & vniuersus eius suffocatus exercitus, cur rursum Aegyptum quærimus? & post manna Angelorum cibos, allia & cepe, & pepones, & carnes varias suspiramus? Hæc Hieronymus. Maritorum verò & continentium disputatione præmissa, tandem Apostolus ad virgines venit, & ait.

De virginibus autem præceptum Domini non habeo, consilium autem do, tanquam misericordiam consequutus à Domino, vt sim fidelis. Existimo enim hoc bonum esse propter instantem necessitatem, quoniam bonum est homini sic esse.

De coniugatis dedi *præceptum Domini*, quod acceperam ex Euangelio, & subieci *consilium* meum. Sed *de virginibus non habeo præceptum Domini*, quod vobis proferam, quia Dominus nulla præcepti necessitate virgines coegit sic permanere, sed in arbitrio voluntatis eorum posuit, vt si vellent nuberent, vel virgines permanerent. Nam maioris est mercedis quod non cogitur, sed offertur. Quia si fuisset virginitas imperata, nuptiæ videbantur ablatæ: & durissi-

C mum erat contra naturam cogere, Angelorumque vitam ab hominibus extorquere, & quodãmodo damnare quod condidit. Si enim virginitatem Dominus imperasset, videbatur nuptias condemnare, & hominum auferre seminarium, vnde & ipsa virginitas nascitur. Quæ si fuisset imperata, quisquis eam non seruaret, damnaretur. *Præceptum Domini de virginibus non habeo*, sed *consilium do.* Quia vbi *præceptum*, ibi necessitas est seruitutis: vbi verò *consilium* datur, ibi est arbitrium offerentis: ibi aliud facere non licet, hîc autem licet. & ideo plus amat virgines Christus, quia sponte tribuunt quod sibi non fuerat imperatum. Maioris autem gratiæ est offerre quod non debes, quàm reddere quod exigeris. *Consilium do tanquam* de præteritis meis erratibus *misericordiam à Domino consequutus, vt* deinceps *sim fidelis.* Vel hanc *misericordiam consequutus* sum, *vt sim fidelis*, quia per Dei *misericordiam* mihi datum est, vt ab infidelitate exemptus, *sim fidelis*: & ideo fidele est *consilium* quod *do* & *à Domino* est, per cuius *misericordiam fidelis* sum. Verè *do consilium*, quia istud, quod *existimo bonum esse hoc*, id est, virginitatem seruare. Vel quia fidele possum dare *consilium*, *ergo existimo bonum esse hoc*, vt quicunque poterit, virgo permaneat: hoc, inquam, *existimo bonum esse propter instantem necessitatem*, quæ instat coniugia ineuntibus, quia deinceps semper necesse est illis cogitare de temporalibus, & tunc intumescunt vteri fœminarum, atque cum maximo dolore parturiunt, & cum grandi labore nutriunt filios: ac deinde accidit frequenter, vt filios orbentur & maritis, atque reliquum in egestate & calamitate ducant. Sed virginitatis obseruatio bona est, non solùm *propter* supernam mercedem, sed etiam *propter* huiusmodi *instantem necessitatem.* Vel *propter in-* D *stantem necessitatem*, quia necessitas instat omnibus, vt se præparent ad aduentum iudicis, quod coniuges minus facere possunt, dum curis mundanis occupantur. *Propter* huiusmodi *necessitatem existimo bonum esse* in virginitate manere, *quoniam bonum est homini sic esse*, id est, in virginitate: quia nõ solùm in futuro seculo gloriam, sed & in præsenti requiem & libertatem habet virginitas.

Alligatus es vxori? noli quærere solutionem. Solutus es ab vxore? noli quærere vxorem.

Dixi quia *bonum est homini sic esse*, & tamen si *alligatus es vxori, noli quærere solutionem*, vt continenter viuas, quia non licet *vxorem* dimitti *nisi* Matth. 5.
causa fornicationis. Sed si *solutus es ab vxore*, tunc & 19.
accipe meum *consilium*, vt non quæras *vxorem.* Habet vnusquisque nostrum terminos suos. redde mihi meum, & tu tene tuum. & si *alligatus es vxori*, ne des illi repudium: si *solutus es*, ne quæras vinculum. Vt ego non soluo coniugia, si semel ligata sunt, ita tu non liges, quod solutum est.

Si autem acceperis vxorem, non peccasti: & si nupserit virgo, non peccauit. Tribulationem tamen carnis habebunt huiusmodi. Ego autem vobis parco.

Dixi, ne quæras *vxorem.* Sed tamen *si acceperis vxorem, non peccasti.* Aliud est non peccare, aliud bene facere. Non enim malè agit qui vxorem ducit, sed contra malam fornicationis actionem se munit. *Et si nupserit virgo, non peccauit.* Non illa virgo, quæ se semel Dei cultui dedicauit. Harum enim si qua nupserit, habebit *damnationem, qui primam fidem irritam* fecit. Virgines enim, quæ 1. Tim. 5.
post consecrationem nupserint, non tam adulteræ sunt quàm iniustæ. Ne autẽ videretur Apostolus in eo quod dixit, *& si nupserit virgo, nõ peccauit,* rursum

A rursum cælibes ad nuptias reuocare, statim frenauit, & aliud inserẽdo infirmauit, quod concesserat, ac deterruit à nuptijs, dicens: *Tribulationem tamen carnis habebunt huiusmodi*, id est, licet nõ peccent qui coniugia sortiuntur, tamen leuius sine cõiugio possunt viuere, quia *tribulationem carnis habebũt* qui sunt *huiusmodi*, & nos ignari rerum putabamus nuptias saltem carnis habere lætitiam. Si autem nubentibus & in carne tribulatio est, in qua sola videbantur habere delicias, quid erit reliquum propter quod nubant, cùm & in spiritu, & in anima, & in ipsa carne tribulatio sit? Nam & maiores tribulationes hi frequenter ex carne suscipiunt, qui carnis voluptatibus delectantur. *Tribulationem habebunt.* Sed *ego*, dum consulo vitare hanc, *parco vobis*, id est, nolo vos illam sentire, sed immunes ab ea esse. Vel *parco vobis*, id est, ostendo sic *carnis tribulationem*, quasi non maiora sint, propter quæ nubere non debeatis.

Hoc itaque dico fratres. tempus breue est. Reliquum est, vt qui habent vxores, tanquam non habentes sint: & qui flent, tanquam non flentes: & qui gaudent, tãquam non gaudentes: & qui emunt tanquam non possidentes: & qui vtuntur hoc mundo, tanquam non vtantur. Præterit enim figura huius mundi.

Quandoquidem *parco vobis* à tribulatione, vt non eam per nuptiarum implicamenta sustinere cogamini, *itaque fratres hoc dico vobis*, quia *tempus* vitæ præsentis *breue est*, nec adhuc populus Dei propagandus est generatione carnali, sed iam recolligendus regeneratione spirituali, quoniam omnia in breui definientur. *Reliquum est*, id est, hoc solum restat agendum, *vt & qui habent vxores*, &cæt. Vxorem nanque habet, sed quasi non habens est, qui scit sic debita carnis exoluere, vt B tamen per ea mundo tota mentem non cogatur inhærere. Nam cùm Apostolus iste rursum dicat. *Qui* habet vxorem, *cogitat quæ sunt mundi. quomodo placeat vxori*: ille vxorem habet, quasi non habens, qui sic studet placere coniugi, vt tamen non displiceat Conditori. Flet quoque, sed quasi non fleat, qui sic temporalibus damnis affligitur, vt tamen de æternis lucris animum semper consoletur. Gaudet verò, sed quasi nõ gaudeat, qui sic de temporalibus hilarescit, vt tamen semper perpetua tormenta consideret: & in hoc, quod mentem gaudio subleuat, hanc continuò pondere prouidi timoris premat. Vxorem, inquam, habet quasi non habendo, qui sic per illam carnali consolatione vtitur, vt tamen nunquam ad praua opera melioris intentionis rectitudine eius amore flectatur: Vxorem quasi non habendo habet, qui hæc transitoria esse conspiciens, curam carnis ex necessitate tolerat, sed æterna gaudia ex desiderio spiritus expectat. Non flendo autem flere, est sic exteriora aduersa plangere, vt tamen nouerit internæ spei consolatione gaudere: & rursum, non gaudendo gaudere, est sic de infimis animum tollere. Emit autem, sed quasi non possidet: qui ad vsum terrena præparat, & tamen cogitatione alta præuidet, quòd citius hæc relinquat. *Mundo* quoque vtitur, sed quasi non vtatur, qui & necessaria cuncta exterius ad vitæ suæ ministerium redigit, & tamen hæc non sinit suæ menti dominari, vt subiecta foris seruiant, & nunquam intentionem animi ad alia tendentis frangant. Quicunque igitur tales sunt, eis profectò terrena omnia non ad desiderium, sed ad vsum adsunt, quia rebus quidem necessarijs vtuntur, sed nihil habere cum peccato cupiunt. C De ipsis quoque rebus habitis quotidie mercedes quærunt, & plus gaudent bono opere quàm bona possessione. Taliter, inquit, agere debetis. *Præterit enim figura huius mundi.* Ac si apertè diceret: Nolite constanter mundum diligere, quando ipse non potest quẽ diligitis, stare. Incassum cor quasi manenter figitis, dum fugit ipse quem amatis: & si mundus transit, quo vniuersa clauduntur, imò figura & conuersatio hæc mundi quasi nubes præterit, inter cætera mundi opera & nuptiæ præteribunt. Neque enim post resurrectionem erunt *1. Ioan. 2.* coniugia. *Math. 22.* Si autem mors finis est nuptiarum, cur necessitatem in voluntatem non vertimus: & *Marc. 12.* quod inuitis extorquendum est, cum spe præ- *Luc. 20.* miorum offerimus Deo? *Præterit figura mundi*, *Isai. 25.* non natura, vt in aliam speciem mundus ver- *& 66.* tatur, & de hoc veteri cœlo ac terra fiat cælum *2. Pet. 3.* nouum & terra noua. *Apoc. 21.* Tunc enim figura mundi quotidie senescentis perfectè præteribit, quando cõflagratione mundana elementorum corruptibilium qualitates, quæ corporibus nostris corruptibilibus congruebant ardendo penitus interibunt, atque ipsa mundi substantia qualitates habere incipiet, quæ corporibus immortalibus mirabili mutatione conueniant, vt scilicet mundus in melius innouatus, aptè accommodetur hominibus etiam carne in melius innouatis.

Volo autem vos sine solicitudine esse. Qui sine vxore est, solicitus est quæ Domini sunt, quomodo placeat Deo. Qui autem cum vxore est solicitus est quæ sunt mũdi, quomodo placeat vxori, & diuisus est. Et mulier innupta & virgo cogitat, quæ Domini sunt, vt sit sancta & corpore & spiritu. Quæ autem nupta est, cogitat quæ sunt mundi, quomodo placeat viro. Porrò hoc ad vtilitatem vestram dico, non vt laqueum vobis iniiciam: sed ad id quod honestum est, & quod facultatem præbeat sine impedimento Dominum obsecrandi.

Mundi forma *præterit*, & hæc omnia temporalia. Sed ego *volo vos esse sine solicitudine* temporalium, D quam habent coniugati, vt possitis libera mente diuinis intendere. Nam *qui sine vxore est, solicitus est* eorum, *quæ sunt Domini*, id est, studet ieiunijs, & orationibus, humilitati, ac misericordiæ, cæterisque virtutibus, cogitans *quomodo placeat Deo*, faciens ea quæ sunt illi grata. Sed *qui cum vxore est, solicitus est* eorum, *quæ sunt mundi*, vt habeat vnde pascat vxorem & filios, id est, studet multiplicare diuitias, & vineas agrosque fertiles & amplos habere, variamque supellectilem possidere, intendens *quomodo* per hæc *placeat vxori, & diuisus est*, id est, in multas partes solicitudinum miseriarumque distractus. Vel *diuisus est*, quia singulariter Domino non seruit, sed partim Domino, partim seculo. Ex coniugijs quippe terrenæ solicitudines prodeunt, & idcirco vitam cœlibem quisque magis debet eligere, ne propter coniugium cogatur solicitudinibus mundanis intentus esse. Bonum est enim coniugium, sed mala sunt quæ circa illud ex huius mundi cura succrescunt: & ideo nunc Apostolus, cùm ad cœlibatus gratiã instrueret, nõ cõiugiũ spreuit, sed curas mundi nascentes ex cõiugio repulit. Et quemadmodum de viro dictũ est, simili modo & de fœmina constat, quia *mulier innupta & virgo cogitat quæ Domini sunt*. Nõ omnis innupta, & virgo est: quæ autem virgo, vtique & innupta est. Hinc post mulierem posuit nunc Apostolus virginem, vt mulierem significaret non esse virginem. Quanquam ob elegantiam dictionis posuerit idipsum altero verbo

A repetere, *mulier innupta & virgo*: vel certè definire voluisse, quid esset *innupta & virgo*, ne & meretrices putaremus innuptas, nulli certo matrimonio copulatas. *Innupta & virgo cogitat quæ Domini sunt*. Non iam *cogitat* temporalia, nec *cogitat* quemadmodum nō puniatur à Deo, sed quemadmodum *placeat Deo* pulchritudine interiore, decore mentis, formositate interioris hominis. Vt si nihil aliud esset, & nulla merces amplior virginem sequeretur, sufficeret ei hæc sola prælatio, cogitare *quæ Domini sunt*, & ornare se sponso cœlesti. *Cogitat, vt sit sancta corpore & spiritu*, id est, carne & mente. Nonnullæ enim sunt virgines carne, non spiritu, quarum corpus integrū est & anima corrupta. Sed illa virginitas hostia Christi est, cuius nec mentem cogitatio, nec carnem libido maculauerit. Est enim *sancta corpore & spiritu*. Non quòd nupta fidelis, & casta, & secundùm scripturam subdita viro, non *sit sancta corpore*, sed tātummodò *spiritu*. Fieri enim non potest vt sanctificatio *spiritu*, non sit sanctum etiam corpus, quo sanctificatus vtitur spiritus. Sed ampliorem innuptarum & in *corpore* & in *spiritu* sanctificationem Apostolus his verbis intelligi voluit, non corpus nuptarum omni sanctificatione priuauit. Minor est enim diuina sanctitas ex ea parte curarum, qua mundana cogitatur voluptas. *Innupta*, id est, vidua, *& virgo cogitat quæ* Dei *sunt*. Sed *quæ nupta est, cogitat* econtrario ea *quæ mundi sunt*, studens *quomodo placeat viro*. Lege enim maritali contritata, solicita est quomodo impleat ius maritalis officij, subdita mundanis necessitatibus. Quicquid itaque intentionis animi etiam in his rebus impenderetur, quibus placendum esset viro, colligere quodammodo & redigere debet *innupta* in

B eam intentionem, qua placendum est *Deo*. Sed videmus virgines de seculo cogitare, & matrimonio iunctas Dominicis operibus studere. His virginibus non imputabitur sanctimonia à Deo, & his nuptis erit merces apud Deum. Similiter & de viris sentiendum est. Apostolus autem his loquitur, qui mira deuotione obsequi desiderant cœlestibus præceptis, ostendens quo compendio citius curritur ad Deum, scilicet si cælibem vitam quis ducat, & solis diuinis studeat. Qui ne forsitan putaretur onus grauissimum castitatis imponere nolentibus, statim subiungit: causas suadendi, & ait: *Porrò hoc dico*, continentiam suadeo, *ad vtilitatem vestram*, id est, vt maiorem apud Deum mercedem adquiratis, & leuius in hoc seculo viuatis, *non vt iniiciam vobis laqueum*, id est, non vt inuitos vos ad hoc constringam, & laqueus iste sit vobis occasio fornicationis, si incontinentes fueritis. *sed* suadeo *ad id quod honestum*, decorum: *est*, id est, sanctum & mundum, vt scilicet, homo sit corpore castus & animo: nō quia coniugium sit inhonestum aut turpe, sed, quia hoc honestius sit, *&* suadeo *ad id, quod præbeat facultatem obsecrandi Dominum sine impedimento*, quod non est in coniugio, vel *obsecrandi Dominum sine impedimento* coniugalis operis.

Si quis autem turpem se videri existimat super virgine sua, quòd sit superadulta, & ita oportet fieri, quod vult, faciat: non peccat, si nubat. Nam qui statuit in corde suo firmus, non habens necessitatem, potestatem autem habens suæ voluntatis, & hoc iudicauit in corde suo seruare virginem suam, bene facit. Igitur & qui matrimonio iungit virginem suam, bene facit: & qui non iungit, melius facit.

Sicut de virginibus determinauit, sic & de patribus virginum determinat. Ego, inquit, ad cælibatum prouoco quia hoc est honestius & expeditius. Sed *si quis*, habens filiam virginem, *existimat*, id est, timet *se* quandoque *videri turpem*, id est, infamem, *super*, id est, de *virgine sua*, eo *quòd sit superadulta*, id est, vltra pubertatem, & ad nubendum iam diu matura, *& ita oportet fieri*, id est, *oportet* eam tradi nuptijs, quia non vult se continere, atque in verbis eius & actibus lasciuia notatur, propter vitandum fornicationis opprobrium. *faciat* pater *quod* illa *vult*, id est, tradat eam marito: quia *non peccat* ipse, *si* illa *nubat*, cùm *sit* iam *superadulta*, & in desiderio nuptiarum. Ideo dico, si *ita oportet fieri, non peccat, si* eam tradat viro: quia qui non dat, sed in sanctimonia conseruat, bene facit. Aliud est autem non peccare, aliud benefacere. *Declina*, inquit: *à malo, & fac bonum*. Psal. 36.

Illud declinamus, hoc sequimur: in altero vitium, in altero perfectio. Et hoc est, ille prædictus *non peccat*, id est, non facit malum: *nam* iste, de quo subiungo faciet bonum: *Qui firmus*, id est, constans & immutabilis, *statuit in corde suo*, id est, proposuit in consilio suæ rationis *seruare virginem suam* in perseuerantia virginitatis, *non habens necessitatem* tradendi eam viro, cùm illa non id optaret, sed *habens potestatem suæ voluntatis* implendæ, cùm virgo non aduersaretur, sed assentiretur huic paternæ voluntati, vt integra perseueraret, *& hoc* ille *iudicauit in corde suo*, id est, ex iudicio mentis bonum esse decreuit, & ex deliberatione rationis instituit *seruare* intactam *virginem suam*, nō tantùm *non peccat* in hoc, sed etiam *bene facit*, quia quod Deo gratum est facit. Vel nomine virginis intelligatur caro. *Si quis*, inquit, considerat virginem suam, id est, carnem lasciuire & ebullire in libidinem, neque refrænare se potest, D

duplexque ei incumbit necessitas, aut accipiendæ coniugis, aut ruendi, *quod vult, faciat*: *non peccat*, si ducat vxorem. *Faciat quod vult*, non quod debet. *Non peccat, si* duxerit vxorem: non tamen *benefacit, si* duxerit. *Nam qui statuit in corde suo firmus seruare virginem suam*, id est, carnem in virginitate, ille *bene facit*. Deinde ab vtroque infert Apostolus: Quandoquidem *non peccat*, qui eam tradit viro quam oportet tradi: *& bene facit*, qui eam seruat quam potest seruare, *igitur & qui virginem suam iungit matrimonio, bene facit*: quia licitum est quod facit: *& qui non iungit*, cùm habeat *potestatem voluntatis suæ, melius facit*: quia apud Deum illi meritum collocat, & à seculi solicitudine illam liberat. Nisi illaturus fuisset, *melius facit*, nunquam præmisisset, *bene facit*. Vbi autem bonum melius est, ibi boni & melioris non vnum est præmium. Et vbi nōn vnum præmium, ibi vtique dona diuersa. Tantum ergo est inter nuptias & virginitatem, quantum inter non peccare & benefacere: imò vt leuius dicam, quantū inter bonum & melius. Finita disputatione coniugorum & virginitatis, & inter vtrunq; cauto moderamine præceptorum, vt nec ad dexteram, nec ad sinistram diuerteret, sed via regia graderetur, & illud impleret. *Ne sis multū iustus*, rursus monogamiam digamiæ comparat: & quomodo nuptias subdiderat virginitati, ita digamiam primis nuptijs subijcit, & ait: 1. Reg. 6. 2. Reg. 14. 4. Reg. 22. Eccle. 7.

Mulier alligata est legi quanto tempore vir eius viuit. Quòd si dormierit vir eius, liberata est à lege: Cui vult nubat, tantùm in Domino. Beatior autem erit, si sic permanserit secundùm meum consilium. Puto aut quod & ego spiritum Dei habeam. Rom. 7.

Non est peccatum si virgo nupserit. Sed quæ vult nubere, audiat legem cui vult se subdere.

Muli-

A Mulier enim alligata est legi quanto tempore vir eius viuit, nec potest à lege viri solui, vt alteri nubat dum ille vixerit. Hæc namque alligatio non soluitur, etiam si per repudium adultera coniunx à casto coniuge separetur: nec habet licentiam vt alteri nubat, quandiu siue castus, siue mœchus vir eius viuit. *Quòd*, id est, sed *si dormierit*, id est, si mortis somnum gustauerit *vir eius*, qui in resurrectione est euigilaturus, *liberata est à lege eius*, vt possit alij nubere, si se non possit continere. *Si dormierit, liberata est.* Non dixit primus, aut secundus, nec tertius, aut quotuslibet, nec nobis definiendum est, quod non diffiniuit Apostolus. Vnde nec illas nuptias debemus damnare, nec eis verecundiam numerositatis afferre. Nam nec Dominus in Euangelio vlla suæ sententiæ significatione damnauit mulierem, quæ *septem viros* habuisse dicebatur, nec dixit in resurrectione electorum tales esse non posse. Quapropter nec cōtra humanæ verecundiæ sensum audeo (inquit Augustinus) dicere, vt quoties voluerit, viris mortuis, nubat fœmina: nec ex meo corde præter sanctæ scripturæ autoritatem, quotaslibet nuptias audeo condemnare. *Cui vult nubat, tantùm in Domino.* Id est, vt & sine suspicione turpitudinis *nubat*, & religionis suæ viro *nubat*. Neque enim vel virgo, vel vidua permittitur gentili viro nubere. Dico *nubat*. Sed tamen *beatior erit, si sic* innupta *permanserit* post viri mortem, *secūdùm consilium meum. Beatior erit, si* vidua *permanserit*: quia etiam si iterum nupserit, beata esse poterit seruando iustitiam. *Beatior* (inquit) *erit si sic permanserit.* Continuò subiungit Apostolicam autoritatem, *secundùm meum consilium.* Porrò ne autoritas Apostoli quasi hominis lenior videretur, addidit: *Puto autem quòd & ego spiritum Dei habeam.* Vbi ad continentiam prouocat, ibi non hominis,

B sed spiritus *Dei* consilium est: vbi autem nubendi veniam dat, *spiritum Dei* non nominat, sed prudentiæ liberat consilium, ita singulis relaxatis, vt vnusquisque ferre potest. *De consilium.* Sed nolite hoc velut humanum contemnere, quia *puto quòd ego* sicut alij Apostoli, *spiritum Dei habeam.* Id est, nolite putare quia ex me hoc ipsum sit. Quod dico, Spiritus Dei in me loquitur, quem contemni non expedit. Quod Apostolus dixit, *Puto*, dubitare videtur: sed ille increpat, non dubitat. Increpat contemptores suos, qui non putabant eum ista loqui per *spiritum Dei.* Nam & homines de his rebus, quas certas habent aliquando increpatiuè dubitant, id est, verbum dubitationis ponūt, cùm corde non dubitent, velut si quis indignetur, & dicat seruo suo, Contemnis me? Considera, forsitan dominus tuus sum. Sic & Saluator non dubitat, sed increpat, cùm dicit Iudæis: *Si crederetis Moysi, crederetis forsitan & mihi.* Non dubitatiuè, sed increpatiuè dixit *forsitan.*

Rom. 7. Mat. 22.

CAPVT VIII.

De ijs autem quæ idolis sacrificantur, scimus quia omnes scientiam habemus. Scientia inflat, charitas vero ædificat. Si quis autem se existimat scire aliquid, nondum cognouit, quemadmodum oporteat eum scire. Si quis autem diligit Deum, hic cognitus est ab eo.

Ingreditur illos corrigere, qui carnes idolis immolatas edebant, dicentes: *Omnis creatura Dei bona est, idolum* verò *nihil est*, & hac imagine magis quam veritate rationis errabant. Nam cæteri, qui simplices erant & idiotæ, dum viderent istos idolothyta comedere, putabant in illis carnibus aliquid sanctitatis esse, sicque infirmabantur in fide. De nuptijs, inquit, & cæteris, quæ sunt hactenus tractata, quæsistis, & docui: sed *de his quæ sacrificantur idolis*, non fuit opus quærere, quia de his scitis vt ego, quoniam *omnes scientiam istam habemus.* Perfectioribus loquitur, qui in sua scientia alijs erant scandalum, id est, idiotis, quia bene sciebant *idolum nihil* esse, & nullum Deū præter Christum esse, ideoque licebat eis, quātum ad se, creaturam Dei comedere: sed tamen abstinere debebant, ne fierent infirmis causa offensionis: Quod enim illi per huiusmodi *scientiam* comedebant, alij ignari sub veneratione idôli manducabant. *Scientiam habemus* tam ego quàm vos, quid fieri possit de carnibus immolatis. Sed non valet hæc *scientia*, quoniam *inflat*, id est, facit vos superbire contra ignaros. Sed *charitas ædificat* infirmos, quæ quod eis obesse potest, dimittit: & ideo charitatem habere melius est, non ventosam *scientiam*. Nam *scientia inflat, charitas* autem *ædificat*: quia cùm *charitas* ædificando non erigit *scientia* inflādo peruertit. Per se enim inutilis est *scientia*, quando sola sine charitate est: sed per charitatem vtilis, quando ei *charitas* adiuncta est. Temperatur enim à charitate, vt non satis mera sit, & inebriet scientem; vt non se extollat. Sicut enim vinum non temperatum ex mixtione aquæ mentem alienat, sic & superbum facit *scientia*, nisi charitate fuerit temperata. Tali scientia hi erant inflati, qui quoniam sciebant *nihil* esse *idolum*, contra salutem fratrum imperitorum, carnes sacrificiorum edebant, charitatem præ oculis non habentes, quia debuissent carnes contemnere, ne scandalum infirmis facerent. *Scientia* nanq; eorum destruebat animos imperitorum fratrum, putātium illic apud idôlum aliquam gratiam, quando peritiores fratres interesse ibi, & non horrere videbant: & ob hoc ait: *Charitas ædificat*, vt saluti fratrum studentes, scientię legibus illic nō vterentur, nec scandalum illis facerent. *Scientia* enim sine charitate inflat: quod verò *charitas* ædificando impleuerit, nihil ibi inane inueniet *scientia* quod inflet. *Scientia*, inquit, vos *inflat*, vt despiciatis cæteros, & ideo non est vtilis, nec perfecta *scientia*. Nam *si quis* vestrū *existimat se* in hac re *aliquid scire*, *nondum cognouit* quomodo debeat *scire*: & ita non sufficiēter scit, quanuis de scientia glorietur, & si scit quòd liceat sibi carnibus vesci, non nouit quòd ipse debet illa scientia sic vti, ne noceat alijs. Ita enim quisq; debet scire, vt *scientia* sua sibi & alijs prosit, nō vt noceat. Nam qui per huiusmodi scientiam idolothyta comedit, *sciētia* & comestio eius ad subuersionem infirmorum fratrum, & ad confirmationem infidelium proficit: & ideo nō ita scit vt oportet. Sed *si quis diligit Deum*, ad cuius dilectionē non potest peruenire nisi dilexerit proximum, *hic est cognitus*, id est, probatus & electus *ab eo*. Dei enim dilectio in proximi dilectione probatur, quia qui studet fratri prodesse, *pro quo Christus mortuus est*, ostendit se Christum diligere: & ideo dignus est vt Deus illum dignetur cognoscere, qui reprobis dicit, *Nescio vos.*

C

D

1. Tim. 4.

Rom. 14. Mat. 7. & 25.

De escis autem quæ idolis immolantur, scimus quia nihil est idolum in mundo, & quod nullus est Deus nisi vnus. Nam etsi sunt qui dicantur dij, siue in cœlo siue in terra (siquidem sunt dij multi & domini multi) nobis tamen vnus est Deus Pater, ex quo omnia, & nos in illum: & vnus Dominus Iesus Christus, per quem omnia, & nos per ipsum.

Exod. 20. Psal. 81. Ioan. 10.

Quoniam propter interpositionem non potuit expo-

A *Videte autem ne fortè hæc licentia vestra offendiculum fiat infirmis Si enim quis viderit eum qui habet scientiam, in idolio recumbentem: nónne conscientia eius, cùm sit infirma, ædificabitur ad manducandum idolothyta? & peribit infirmus in tua scientia frater, propter*
Rom.14. *quem Christus mortuus est? Sic autem peccantes in fratres, & percutientes conscientiam eorum infirmam, in Christum peccatis. Quapropter si esca scandalizat fratrem meum, non manducabo carnem in æternum, ne fratrem meum scandalizem.*

Vobis quidem licet edere de carnibus immolatis, quia scitis eas esse creaturam Dei, *idolum* autem *nihil* esse. Sed *videte ne fortè hæc licentia vestra fiat offendiculum infirmis* in fide, id est, ne generet offensionem fratribus, qui adhuc nesciunt *idolum nihil* esse. Per hoc, quod dicit, *ne forte*, ostendit, quod ex licentia eorum potest *infirmis* fratribus *offendiculum* contingere, & non contingere. Et per hoc innuit, quia vbi nullum est *offendiculum* alicui, possunt vti licitis: vbi verò est *offendiculum*, ostendit omnino abstinendum. Cùm enim praua æstimatio, in quantum sine peccato valet, ab intuentium mente nõ tergitur, cunctis mala credentibus per exemplum culpa propinatur. Vnde & plerunque contingit, vt qui negligenter de se mala opinari permittunt, per semetipsos quidem nulla iniqua faciant, sed tamen per eos, qui se imitati fuerint, multiplicius delinquant: & ideo rectè nunc isti, qui cibos immundos sine sui pollutione comedere poterant, admonentur, ne sua hac comestione scandalum tentationis fratribus *infirmis* moueant. Nam possunt inde fratribus scandalum facere. *Si enim quis* infirmus, nondum sciens *idolum nihil* esse, *viderit eum qui habet* rectam *scientiam*, qua nouit *idolum nihil* esse, *recumbentem in idolio*, id est, comedentem cum infidelibus
B carnes immolatas in præsentia idoli, *nónne* exemplo periti *conscientia* ignari, *cùm sit infirmus, ædificabitur*, id est, erigetur, *ad manducandum idolothyta*, id est, quasi ab idolo sanctificata, putans illic aliquid gratiæ esse, quia peritum fratrem vidit ea comedere, nec horrere? Quomodo enim putatis simulacris decipi posse homines, quæ à Christianis honorari putant? Nam pagani dicunt in cordibus suis; Quare nos relinquamus deos, quos Christiani ibi nobiscum colunt? & infirmi fratres prouocantur, vt non solùm ibi manducare, sed & sacrificare desiderent. Idolium est locus, in quo idolis immolatur, & *infirmus* si quemlibet doctum viderit ibi cum infidelibus edere, putabit eum intelligere cibos illos aliquam sanctificationem ab idolo sumpsisse, & tali mente incipiet illos comedere. *&* ita *peribit infirmus frater in tua scientia*, quem *viderit* taliter *recumbentem*, *peribit infirmus*, si contra vnius Dei fidem comederit de sacrificatis. *peribit in tua scientia*, id est, tua peritia illum occidet, dum à te fieri *viderit* quod ipse aliter intelligit: & tu eris occasio mortis eius, *propter quem Christus* vt redimeret *mortuus est*. *In tua scientia*, quam te dicis habere, vt scias, *quia nihil est idolum*, & animo cogitas Deum, & sic recumbis *in idolio* in hac *scientia* perit *infirmus*: & ne contemnas infirmum propter vitium in quo *infirmus* est, audi quia *frater* est: si firmus es, cura fratris infirmitatem. & ne etiam fratrem contemnas, adiungo, *propter quem Christus mortuus est*. Quem si vis contemnere, pretium ipsius attende. Considera qui mortuus est propter ipsum, & non negligas Christum propter infirmum, cùm infirmum debeas diligere propter Christum. Vos, inquit, exemplo vestro

C ducitis in errorem infirmos, quod non est leue peccatum. Quia *sic peccantes in fratres, &* exemplo vestri operis *percutientes*, id est, lædentes, *conscientiam eorum infirmam, peccatis in Christum*, qui pro illis *mortuus est*: & cuius membra illi sunt: & ideo nolite hoc peccatum contemnere, si non vultis deleri de libro vitæ. Nolite putare quòd in homines peccetis tantùm, & ideo leue sit, quia taliter in Deum peccatis, cuius membra destruitis. Vel secundùm alios codices *in Christo peccatis*. Per hoc enim, quòd charitatis æmuli non estis, qua Christus vos liberauit, *peccatis in Christo*, non *in Christum*. Quia iuxta hunc sensum *in Christum* peccare, est Christum negare: *in Christo autem* peccare, est in his, quæ Christi sunt peccare. Nam sicut qui sub lege est, in lege dicitur peccare: ita & qui sub Christo sunt, *in Christo* dicuntur peccare. Et quia prædictam comestionem peccando in fratres, *peccatis in Christum*, vel *in Christo*, propter hoc *si esca* mea *scandalizat fratrem meum*, id est, offendit, & à bono proposito disturbat, *non manducabo carnem in æternum*, id est, nunquam *manducabo carnem* vllam, sed semper ab esu carnis abstinebo: non quod esca sit mala, sed *ne fratrem meum scandalizem* tali comestione. Sic & vos debetis agere. Nam sicut vxorem licet habere, sed si fornicata fuerit, abijcienda est: ita & carnem licet edere, sed si idolis oblata fuerit, respuenda est. In tantum enim charitati studendum est, vt & licita pro illicitis sint abijcienda, ne obsint fratri. Typicè autem in eo, quòd dictum est, *videte ne fortè hæc licentia vestra*, &c. vsque, *propter quem Christus mortuus est*, videtur Apostolus sub alijs verbis dicere: Ne legas philosophos, poëtas, oratores, nec in eorum lectione D requiescas, ne tali modo fratrem infirmum perdas. Nec nobis blandiamur, si in his quę sunt scripta, nõ credimus, cùm aliorum conscientia taliter vulneretur, & putemur probare, quę dũ legimus, non reprobamus. Alioqui quale erit vt ęstimemus Apostolum eius, qui vescebatur *in idolio, conscientiam* comprobasse, & eum dixisse perfectum, Prou. 27. quem sciret de idolothytis manducare? Absit vt ore Christiano sonet Iupiter omnipotens, & mi Hercule, & mi Castor, & cætera magis portenta, quàm numina.

CAPVT IX.

NON *sum liber? non sum Apostolus? Nónne Christum Iesum Dominum nostrum vidi? Nónne opus meum estis vos in Domino? Et si alijs non sum Apostolus, sed tamen vobis sum. Nam signaculum Apostolatus mei vos estis in Domino.*

Incipit se proponere in exemplum, vt sicut ipse abstinet à licitis pro scandalo fratrum, ita & illi faciant, quasi dicat: Abstinete ab hoc licito propter fratrum vtilitatem, quia ego habeo libertatem accipiendi stipendia, & tamen non accipio propter aliorum salutem. Et hoc est quod increpatiuè dicit per interrogationem: *Non sum liber?* id est, nonne libertas est mihi data, sicut cæteris Apostolis, accipere stipendium ex bonis vestris? & *non sum*, id est, nónne sum *Apostolus*, vt & mihi liceat quod Apostolis? Verè *sum Apostolus*. Quia *nonne Christum Iesum Dominum nostrum vidi* in via vel in templo? Ac si dicat: *Liber sum* accipere, quia *sum Apostolus*. *Apostolus sum*, quia *Christum vidi*. Apostolum se comprobat, quia occasione pseudoprædicatorum minus de eo sentiebant, & ad hoc comprobandum dicit se

A Et verè *propter nos* spirituales boues. Quoniam ille, *qui arat*, id est, qui corda subiectorum vomere prędicationis ad fidem aperit, *debet arare in spe*, id est, sperans fructum sui laboris consequi. Non quòd hæc sit eius intentio, vt propter eius expectationem, id est, temporalis cibi prædicet, sed quòd certus sit non defore sibi victum, si in prædicatione laborauerit. Similiter *& qui triturat*, id est, grana discernit à paleis, hoc est, virtutes à vitiis, debet hoc agere *in spe percipiendi fructus* stipendiorum. Historialiter quidem fit trituratio, quando boues aut equi super segetes collectas & in area collocatas, missi fuerint ad eas conterendas & grana excutienda, sicut moris est in quibusdam regionibus. Prædicatores autem, quando infidelium corda scindunt ac vomere prædicationis excolunt, & ad suscipiendum fidei semen arant, tunc demum terram ad semen gratiæ excipiendum præparant, & ab inculta solitudine, id est, ab incredulorum multitudine separant: & qui prius arant in conuersione, postea triturant in instructione: quia per assiduam correctionem & instructionem non localiter, sed moraliter bonos à malis sequestrant. Tamen & ante fidem trituratio fit, cùm ab infidelibus quis per susceptionem fidei separatur: atque post fidem, cùm in ipsa Ecclesia fit inter bonos & malos quædam moralis discretio per prædicantium instructionem. & de hac Ecclesia loquitur nunc Apostolus, quę fit quando alij respuunt, alij corriguntur, alij in peius proficiunt.

Rom. 15. *Si nos vobis spiritualia seminauimus, magnum est si nos carnalia vestra metamus? Si alij potestatis vestræ participes sunt, quare non potius nos? Sed non vsi sumus hac potestate. sed omnia sustinemus, ne quod offendiculum demus Euangelio Christi.*

B Adhuc probat per rationes, quia licet stipendia sumere. *Si nos*, inquit, *seminauimus vobis*, id est, inchoauimus primi vestris mentibus spargere *spiritualia*, id est, quæ à Spiritu sancto data sunt, & vestrum spiritum viuificant, vt fructificent in vobis sicut in bona terra, *magnum est si metamus* ad sustentationem nostri corporis *vestra carnalia* stipendia? Quasi dicat: Non *est magnum*, sed minimum, si tradentes vobis æterna, percipiamus à vobis temporalia. Item à minori probat hoc ipsum. *Si alij*, inquit, *sunt participes vestræ potestatis*, id est, tam potenter vtuntur vestris rebus vt vosipsi, *quare non potius nos* id agimus, qui vestræ salutis causa fuimus? Quæ sunt autem *spiritualia*, quæ seminauit, nisi verbum & ministerium sacramenti regni cœlorum? Quæ verò *carnalia*, quæ sibi licere metere dicit, nisi hæc temporalia, quæ vitæ atque indigentiæ carnis indulta sunt? Quę potenter ab eis sumebant etiam *alij*, qui non eis primò Euangelium annuntiauerant, sed ad eorum Ecclesiam idipsum prædicantes postea venerant. Vnde subiecit: *Si alij potestatis vestræ participes sunt*, id est, *potestatis*, quæ prædicatoribus concessa est in vos, vt vtantur bonis vestris, cur *non potius nos*? Vel istos alios intelligamus pseudoapostolos, qui bona eorum deuorabant, cùm nihil vtile eis contulissent. Ecce, inquit, probatum est, quia *potestatem habemus* sumendi stipendia. Sed tamen *non vsi sumus hac potestate*, id est, non accepimus sumptus, vt poteramus. Tunc enim quis vtitur sua *potestate*, quando quicquid pertinet ad illum, accipit, & à nullo suæ *potestatis* vult abstinere debito. Nos verò non ita fecimus, *sed omnia sustinemus*, id est, famem & sitim & nuditatem libentissimè toleramus, *ne demus aliquod offendiculum Euangelio Christi*, id est, ne per nos Euangelium impediatur currere. Minus enim curreret ad cor vestrum, si suspicaremini nos illud prædicare propter commodum terrenum. Vel si dedissetis nobis aliquid, putaretis forsitan vos emisisse licentiam prædicandi, & nobis minueretur libertas arguendi. Vel si debitos sumptus acciperemus, iam pseudoapostoli nostro exemplo liberè acciperent, & sic in prædicatione durarent. Aut si *mulierem* circunduceremus, inde posset oriri non bona suspicio. Talibusque modis impediretur cursus Euangelicæ prædicationis.

C

Nescitis quoniam qui in sacrario operantur, quæ de sacrario sunt, edunt? & qui altario deseruiunt, cum altario participant? Ita & Dominus ordinauit his, qui Euangelium annuntiant, de Euangelio viuere. Mat. 10. Luc. 9. & 10

Iterum redit ad probationem, modisque omnibus etiam atque etiam commendat, quid sibi liceat, & tamen non faciat. Licitum est, inquit, mihi, sumptus ex prædicatione sumere, sicut ministrantibus apud Iudæos in sanctuario licet de rebus sanctuarij viuere: quia & naturalis ratio hoc habet, vt vnusquisq; inde viuat, vbi laborat. Nam *nescitis quoniam hi, qui in sacrario*, id est, in tabernaculo vel templo *operantur*, sicut ministri & artifices, *edunt* ea, *quæ sunt de sacrario*, id est, quasdam oblationes, quæ offeruntur in eo pertinentes ad ipsos? *& nescitis* quia *qui altario deseruiunt*, sicut sacerdotes & leuitæ, *participant cum altario?* id est, partem accipiunt de his, quæ offeruntur in altari, & sicut antiquo more apud Hebræos antiquos hæc fiebant, *ita & Dominus* Iesus *ordinauit* in nouo Testamento, id est, rationabiliter disposuit *his, qui Euangelium annuntiant*, id est, prædicant, *de Euangelio viuere*, id est, victũ habere, vt expeditiores sint, cùm de corporali cibo soliciti non fuerint. Hoc *ordinauit*, id est, tali ordine disposuit *Dominus*, vt dantes spiritualia, sumerent carnalia, quando dixit: *In eadem domo manete, edentes & bibentes quæ apud illos sunt, dignus est enim operarius mercede sua.* Luc. 10. D Non quòd ideo quisq; debeat Euangelizare, vt manducet; sed ideo manducare, vt Euangelizet. Nam qui propterea Euangelizat, vt mãducet; vilius habet Euangelium, quàm cibũ. Postquam verò multis similitudinibus & exemplis atq; rationibus & autoritatibus ostendit Apostolus sibi licere necessaria sumere, subiungit, dicens:

Ego autem nullo horum vsus sum. Non autem scripsi hæc, vt ita fiant in me. Bonum est enim mihi magis mori, quàm vt gloriam meam quis euacuet. Nam etsi euangelizauero, non est mihi gloria. Necessitas enim mihi incumbit. Væ enim mihi est. si non euangelizauero. Si enim volens hoc ago mercedem habeo: si autem inuitus, dispensatio mihi credita est. Quæ est ergo merces mea? vt Euangelium prædicans, sine sumptu ponam Euangelium, vt non abutar potestate mea in Euangelio.

Tot, inquit, exemplis & autoritatibus constat me licenter posse stipendia sumere. Sed tamen *ego* non *sum vsus* aliquo *horum* exemplorum vel autoritatum siue rationum, vt facerem quod facere his posse demonstror, id est, vt ex prædicatione sumptus & alimenta perciperem. *Nullo horum vsus sum.* Sed nec vti volo, quia *non* ideo *scripsi hæc* licere mihi, *vt ita* nunc *fiant in me*, id est, vt amodò mihi necessaria quæque dentur à subditis: & si ego propter aliorum salutem à debitis sumptibus & necessarijs omnibus abstinui & abstineo, saltẽ tanto exemplo vos ab immolatis carnibus abstinete, ne multos fratrum præcipitetis in interitũ. Ob hoc etiam noluit Apostolus accipere sump-

 tus,

A tus, ne esset forma mercenarijs & pseudoapostolis. Erant enim iam multi, qui occasionem habere cupiebant adquirendi terrena, & vendendi Euangelium: quibus eam volens amputare, victum manibus suis quæsiuit. Sed & propterea noluit à discipulis stipendium vel aliud quid sumere, ne per hoc acciperent fiduciam delinquendi, & vigor Euangelicæ autoritatis in illo torpesceret. Parcebat etiam in hoc illis, vt non esset eis onerosus, si de bonis eorum viueret. Nolo, inquit, *vt hac ita fiant in me.* Nam *magis bonum est mihi mori,* id est, *magis* opto *mori, quàm* sustinere, *vt quis* dando *euacuet gloriam meam,* quam pro hac abstinentia habere volo in Christo apud Deum, compatiens infirmis, dum nihil ab eis sumo. Verè taliter euacuaretur, & inanis fieret. *Nam* si ideo *euangelizauero, vt hac ita fiant in me,* id est. Si propterea *euangelizauero,* vt ad illa perueniam, & finem Euangelij in cibo & potu & vestitu collocauero, *non est mihi gloria* apud Deum, sed ex eorũ numero sum, de quibus dictum est, quia *receperunt mercedem suam.* Et quare *non est mihi gloria?* Quia *necessitas* sustentandæ huius vitæ *incumbit mihi,* vt ideo euangelizem, quia vnde viuam non habeo, vt adquiram temporalem fructum de prædicatione ęternorum. Sic enim iam *necessitas* in Euangelio erit, non voluntas. Et verè *necessitas incumbit,* quia *va mihi est, si non euangelizauero,* id est, malo meo non euãgelizabo, quia fame cruciabor, & vnde viuam non habebo. Verè *non est gloria* euangelizare pro corporis necessitate. Nam *si hoc ago volens,* hoc est, sine vlla vitæ huius fulciendæ necessitate, apud Deum *habeo mercedem* gloriæ sempiternæ. Sed *si inuitus,* id est, cogente necessitate id facio, *dispensatio est mihi credita.* vt alijs dispensem Euangelium ad profectum eorum, ego autem *mercedem* illam

al. dispendia.

Matth.6.

B apud Deum gloriosam non habeam? hoc enim loco talis dispensator intelligitur, quia alienum dispenset, vnde ipse nihil accipiat. *Dispensatio est mihi credita* tanquam inuicto seruo, vt tanquam alienum erogem, & nihil inde capiam præter cibaria, quæ non de participatione regni, sed ad sustentaculum miseræ seruitutis dãtur extrinsecus. Et quia *si volens* euangelizo, *mercedem* apud Deum *habeo. ergo qua est merces mea,* quam de prædicatione habere cupio, cùm nullam inde *mercedem* terrenam recipere velim? Hęc scilicet *est merces mea, vt ego Euangelium pradicans, sine sumptu, ponam* in cordibus hominum *Euangelium,* id est, vt non sit credentibus sumptuosum *Euangelium,* ne putent ad hoc sibi euangelizari, vt id euangelistæ quasi vendere videantur. Hanc mihi eligo *mercedem,* vt gratis *ponam* in auditorum mentibus *Euangelium, vt non abutar in Euangelio potestate mea,* quam Dominus concessit, accipiendo stipendia, ne quod impedimentum generem Euangelio. Si enim stipendia sumerem, vnde Euãgelium impediretur, & tardius iret, iam meæ potestatis abusio fieret: quoniam sumendo illa, contra hoc, ad quod potestas ipsa fuit mihi concessa, facerem. Hactenus multifariè demonstrauit, licere sibi sumptus accipere, quos tamen non accipiebat. Iam verò, quia infirmitati hominum compatiens, à debitis sumptibus abstinebat, ostendunt sequentia, cùm dicit:

Nam cùm liber essem ex omnibus, omnium me seruum feci, vt plures lucrifacerem. Et factus sum Iudais tanquam Iudaus, vt Iudaos lucrarer: ijs, qui sub lege sunt, quasi sub lege essem, cum ipse non essem sub lege, vt eos, qui sub lege erant, lucrifacerem: ijs, qui sine lege erant, tanquam sine lege essem, cùm sine lege Dei non essem, sed in lege Christi essem, vt lucrifacerem eos qui sine lege erant. Factus sum infirmis infirmus, vt infirmos lucrifacerem. Omnibus omnia factus sum, vt omnes facerem saluos. Omnia autem facio propter Euangelium, vt particeps eius efficiar. C

Hanc, inquit, solam *mercedem* in hac vita quæro, vt gratis ministrem cunctis *Euangelium. Nam cùm essem liber ex omnibus,* id est, cùm sic ab omnibus essem separatus, vt nihil illis deberem, nec vllius merita me possent ad hoc deducere, vt illis verbum vitæ ministrarem, sponte me inclinaui, vt à Domino exaltarer, & *me seruum omnium feci,* sicut ipse Dominus dixerat: *Quicunque voluerit in vobis primus esse, erit omnium seruus. Liber* eram *ex omnibus,* id est, nulli quicquam debens, cùm nihil ab aliquo suscepissem, vnde sibi obnoxius essem ad exhibendam seruitutem: & tamen pro Christo *me feci seruum omnium,* vt commodis omnium deseruirem: & hoc ideo, *vt plures* ad fidem conuertendo *lucrifacerem,* id est, lucrum eos prædicationis meæ facerem, & idcirco me modificaui omnibus. Quia *factus sum Iudais tanquam Iudaus,* id est, ita compassus sum eorum cæcitati & miseriæ, ac si *Iudaus* essem, & in eadem cæcitate & miseria cum eis detinerer. Hoc est dicere: Quantum dolorem ac solicitudinem haberem de infidelitate & ignorantia & morte mea, si rem ipsam sicut esset animaduertere possem, tantum habui de Iudæis, *vt Iudaos lucrarer,* id est, vt sic ad fidem eos adducerem, subueniens eis sicut mihi subueniri vellem. Et *his, qui sub lege sunt,* id est, Samaritanis, vel prædictis *Iudais factus sum, quasi sub lege essem,* id est, misericorditer eis condolui, & eos à iugo seruitutis eripere laboraui, sicut mihi rectè vellem condoleri & me eripi, si vnus ex illis essem. Ita per compassionem misericordiæ *factus sum* eis *quasi sub lege essem, cùm ipse non essem sub lege* seruiliter, id est, cùm eam non seruarem carnaliter, *vt* tam pia condescensione *lucrifacerem,* id est, lucrum Christo adquirerem *eos, qui sub lege erant.* Nequaquam doctor egregius, vt quasi Iudæus fieret, & ad perfidiam erubit, nec *quasi sub lege* esset, ad carnale sacrificium redijt: sed condescendendo appropinquauit infidelibus, non cadendo, vt videlicet singulos in se suscipiens, & se in singulos transfigurans, compatiendo colligeret, & impenderet illis ea, quæ impendi sibi ab alijs rectè voluisset: & tanto vnicuique erranti concurreret, quanto salutis eius modum ex propria consideratione didicisset. Non redijt ad carnale sacrificium, vt illud exhibendo putaret se aliquid iustificationis aut salutis inde consequi. Alioqui propter vitandum scandalum, Hierosolymis veterem sacrificiorum morem seruauit. Neque simulando fecit hoc, vt nonnulli putauerunt, sed secundùm liberam sententiam suam, qua dicit: *Circuncisus quis vocatus est? non adducat praputium,* id est, non sic viuat quasi præputium adduxerit, sicut alio loco dicit, *Circuncisio tua praputium facta est.* Secundùm hanc sententiam fecit illa, quę non intelligentibus & parum attendentibus finxisse putatus est. *Iudaus* enim erat, & *circuncisus vocatus,* noluit adducere *praputium,* id est, noluit ita viuere ac si *circuncisus* non esset. Hoc enim iam in potestate habebat. & *sub lege* quidem non erat, sicut illi, qui eam seruiliter custodiebant, sed tamen *in lege Christi,* est & ipsa, quam Iudæi tenebant, erat, vt liberè adimpleret eam. Qui vetera eius sacramenta inter Iudæos celebrans, hoc

Mat.20.
Marc.9.

D

Actu.21.
Supra.7.
Rom.2.

A hoc modo illa vsque ad certi temporis dispensationem à Deo iussa esse commendauit, & à sacrilegis sacris gentium distinxit. Nam & in hoc *factus est Iudæis tanquam Iudæus*, & *sub lege* positis Act. 16. *tanquam sub lege esset*: quia hoc Hierosolymis fecit, & alibi Timotheum circumcidit, & à cibis, quos lex prohibet, abstinuit inter Iudæos, ac semper apud eos de lege & Prophetis disputauit, afferens eorum testimonijs aduentum Christi. Qui vniuersa hæc & his similia idcirco faciebat, *vt eos qui de lege erant*, Christo adquireret, non vt aliquid iustificationis iam in illis cæremonijs æstimaret. Qui & subiungit: *his qui sine lege erant*, id est, gentilibus, *factus sum tanquam sine lege essem*, *cùm non essem sine lege* Dei, *sed essem in lege Christi*, *vt lucrifacerem eos, qui sine lege erant*. In eo quippe *factus* est gentilibus tanquam gentilis, quòd præputium recipit, quòd indifferenter permisit vesci cibis, quos damnant Iudæi, quòd eis assensus est secundum physicas rationes mundum esse factum à Deo, & huiusmodi condescensionibus. Notandum quòd Iudæos *sub lege* dicit esse, se autem *in lege*, paganos verò *sine lege*. Aliud est autem esse *sub lege*, & aliud *in lege*. Qui enim *sub lege* est, secundum legem agitur: qui verò *in lege* est, secundùm legem agit, & ille *seruus* est, hic au-Iob 24. tem *liber*. Qui verò *sine lege* est, ab omni serui-Iere. 2. tute diuina alienus est, vt sicut onager in solitudine præsentis sæculi malè *liber* viuat. Vtrisque autem, id est, eis, qui *sub lege*, & illis, qui *sine lege* erant, se testatur Apostolus congruisse, per misericordiam scilicet & compassionem, non per versipellem simulationem, id est, vt eo modo subueniret carnali Iudæo vel pagano, quomodo sibi ipsi, si hoc esset, subueniri rectè voluisset, portans B vtique eorum infirmitatem in compassionis similitudinem, non fallens in mendacij fictione, sicut continuò sequitur, & dicit; *Factus sum infirmis infirmus, vt infirmos lucrifacerem*. Hinc enim loquebatur, vt etiam omnia illa superiora diceret. Sicut ergo quòd *factus* est *infirmis infirmus*, non erat mendacium, sic & cætera, quæ præmisit. Quam enim dicit infirmitatem suam ergo infirmos fuisse, nisi compatiendi eis in tantum, vt ne videretur venditor Euangelij, & verbi Dei cursum, apud imperitos in malam suspicionem decidens, impediret, nollet accipere quod ei iure dominico debebatur. Eo enim ipso *factus* est *infirmus*, quo potestate sua vti noluit. Tam misericordi scilicet indutus affectu, vt cogitaret quemadmodum secum agi vellet, si & ipse ita infirmaretur, vt posset de illis, per quos sibi Euangelium prædicaretur, si eos videret sumptus accipere, quasi mercimoniorum nundinas suspicari. Sic ergo illis, qui corde infirmabantur *factus* est, *infirmus* compassione misericordiæ, non simulatione fallaciæ. Nam & qui ministrat ægroto, fit tanquam ægrotus, non cùm se febres habere mentitur, sed cùm animo condolentis cogitat, quemadmodum sibi seruiri vellet, si ipse ægrotaret. Iuxta quem sensum vniuersaliter subiungit: *Omnibus omnia factus sum, vt omnes facerem saluos*. Quasi dicat: Quid diutius per partes enumerarem singula? Breuiter comprehendo, *omnibus omnia factus sum*, id est, quasi omnium sectarum essem. *Omnibus omnia factus* est, non mentientis actu, sed compatientis affectu, id est, non omnia mala omnium fallaciter agendo, sed aliorum omnium malis omnibus, tanquam si sua essent, misericordis medicinæ diligentiam procurando. Cogitabat enim vt homo, in eis, vitijs etiam se esse potuisse, vnde cupiebat alios liberare: & ita subueniebat illis, sicut sibi vellet subueniri, si ipse in eisdem vitijs esset. In se enim personas omnium piè transfigurans, ex semetipso discebat, qualiter vnicuique misereri debuisset, quatenus hoc singulis impenderet, quod sibi ipse, si ita esset, impendi rectè voluisset. Ita, inquit, me contempero omnibus. non quòd mihi errores & vitia eorum placeant, sed *omnia* hæc prædicta *facio*, conformans me vnicuique *propter Euangelium*, *vt particeps eius efficiar*, id est, *vt particeps* fiam bonæ intentionis, quam habet Euangelium ergà salutem hominum. Vel *omnia*, quæ dixi, *facio* erga singulos quosque, *propter Euangelium*. vt possim eis illud dulciter inferre, & ego fiam *particeps* remunerationis *eius*.

Nescitis quòd ij, qui in stadio currunt, omnes quidem currunt sed vnus accipit brauium? Sic currite, vt comprehendatis. Omnis autem qui in agone contendit, ab omnibus se abstinet. Et illi quidem vt corruptibilem coronam accipiant, nos autem incorruptam.

Idcirco *omnia facio propter Euangelium*, quia nō aliter ero *particeps eius*. Necesse enim mihi est, vt *omnia*, quæ facienda sunt, faciam, & *ab omnibus*, à quibus abstinendum est, abstineam, quoniam aliter Euangelij *coronam* & remunerationem habere non potero. Quod euidenter apparet in hac similitudine, quam nunc propono. Nullus enim *in stadio brauium accipit*, nisi qui omnia, quæ facienda sunt, fecit, & hoc omnes mundana consuetudine potestis scire. Quia an *nescitis quòd hi, qui currunt in stadio, omnes quidem currunt, sed vnus accipit brauium?* Licet enim *omnes* ibi sint in cursu & labore similes, tamen omnes inaniter *currunt*, præter illum solùm, qui *accipit brauium*, quod est D præmium cursus. *Stadium* autem constat centum vigintiquinque passibus. Sed hoc loco, siue minus, siue magis longitudinis habeat, vocatur stadium illud viæ spacium, per quod vsque ad metam quandam solebat fieri cursus, vt postquam veniretur ad metam, esset standum. Vnde stadium à stando nomen accepit. *Brauium* autem genus est palmæ, vel præmium quod currentibus proponitur. *Omnes currunt, sed vnus*, qui currendo cæteros vincit, *accipit brauium*: quia fecit *omnia*, quæ pertinent ad cursum. & abstinuit *ab omnibus*, quæ impediunt. Sic & ego *brauium* supernæ remunerationis adipisci non potero, nisi *omnia*, quę currentibus facienda sunt, fecero, & *ab omnib.* quæ contraria sunt, abstinuero. Similiter & vnusquisque vestrum de se sentiat. & legitimè currat. Nam *omnes quidem currunt sed vnus accipit brauium. Currunt* enim Iudæi, *currunt* hæretici, *currunt* nonnulli Christiani, qui ad vitam non sunt prædestinati: quia *omnes* isti in fine præmium sperant se adepturos, & ad illud tendunt per vitæ præsentis stadium. Sed vnus prædestinatorum Christianorum populus, qui legitimè currit, *accipit brauium* quoniam sola vnitas eorum, qui sunt corpus Christi, palmam consequitur. & quia non Nota. *omnes qui currunt*, accipiunt *brauium*, ideo *sic currite*, faciendo quæ ad cursum pertinent, & vitando quæ impediunt, *vt comprehendatis* illud. Cautos & expeditos vos esse conuenit in currendo, ne forte contingat non comprehendere præmium; ad quod curritis. Non enim *omnes* comprehendunt illud. *Currite* credendo, sperando, desiderando, bene operando, corpus affligendo, orando, amando, & quibusque bonis studijs insistendo. Ita quidem est de his, qui *currunt*. Sed de his, qui pugilantur audiamus.

A Nam cursor quisque festinat ad *brauium*, sed *omnis qui in agone cõtendit, ab omnibus se abstinet*, id est, omnis pugil, qui in certamine pugnat, *ab omnibus se abstinet*, id est, ab escis, & cęteris, quę impediunt agonem, id est, certamē. Sic & omnis Christianus, qui in arena huius mundi contra diabolum luctatur, *ab omnibus*, quę Christianum ad terram implicãt, debet abstinere. Nam & ideo chrismate sumus vncti, quia luctatores sumus effecti: & propterea sicut illi, qui in arena luctãtur, *nudi sunt*, id est, ita & nos à mundanis rebus spoliati esse debeamus, vt a mundo nihil possideamus in hoc seculo: quia nec maligni spiritus. cõtra quos est nobis lucta, quidquam in eo propriũ possident. *Nudi* ergo cum *nudis*, id est, nihil possidentes cũ nihil possidentibus luctari debemus, si eis succumbere nolumus. Armis tamen virtutum indui studeamus, quibus & protegamur, & aduersarios feriamus. Sicq; pugiles & luctatores imitemur, qui *se* in tantũ *ab omnibus* agoni suo noxijs abstinent, vt & nocturnam pollutionē, quę per somnum accidere solet, diligenter cauere studeant, ne per hanc molliores in certamine fiant. *Et illi quidem* abstinẽt, & pugilantur, *vt corruptibilem coronam* ex floribus cõtextam cum laude & mercede citò perituram accipiant, *nos autem* ob hoc abstinemus & pugnamus, vt *incorruptam*, id est, ęternam percipiamus coronam. & idcirco diligentiores esse debemus, quibus non terrenis & marcentibus floribus, sed æterna conserta gemmis in modum regij diadematis corona spiritalis seruatur.

Ego igitur sic curro, non quasi in incertum: sic pugno, non quasi aerem verberans. Sed castigo corpus meum, & in seruitutem redigo, ne fortè cum alijs prædicauerim, ipse reprobus efficiar.

Seipsum proponit Apostolus cęteris in exemplũ. Quandoquidē, inquit, *in stadio* vitę pręsentis

B est nobis cursus & certamē, atq; victori proposita est incorruptibilis & ęterna corona, *igitur ego*, qui (sicut supra dictum est) *omnia propter Euangeliũ facio, sic curro*, id est, tam legitimè, tã alacriter, tã expeditè cursum boni operis exequor, vt *non quasi in incertũ* tendam, quia certus sum de corona. Ille enim currit in incertũ, qui talia facit, vt ex quibusdam sperare, & ex quibusdã possit desperare. Sed ego ex omnibus, quę post conuersionē feci, certitudinē bonę spei tenens, *nõ curro* velut *in incertum*, sicut illi, qui currũt ad seculare brauiũ, nec si poterunt illud accipere sunt certi. *ego sic pugno* contra diabolum, vt *non* sim *quasi aërem verberans*, id est, non inaniter *pugno* sicut ille, qui iactat ictus incassum, & pro hoste ferit *aerem*. Scilicet non verbis, sed rebus contendo, quia nõ sum de illis pręsicatoribus, qui *dicunt, & non faciunt*. Quantũcunq; e-

Matth.23. nim pręedicator fundat verba, gladius oris eius nõ peruenit vsq; ad lęsionē hostis, sed vox inanis & otiosa reputatur, si ipse pręedicationi suæ cõtrarius existat. Quia qui aliter facit, quã prædicat, suspectos facit audientes vt de promissis dubitẽt: & ideo malum de cordibus eorũ non valet expellere, nec hostem, qui in eis habitat, lędere. *Ego* aũt non vacuos ictus verborũ in aduersariũ iacto, sed vt illũ possim lędere, *castigo* ieiunijs & afflictionibus *corpus meum*, vt & exemplũ abstinẽtię dem aliis: & ideo *non quasi aërem verberans pugno*, quia dum carnē restringo, ipsis abstinẽtię meæ ictibus *nõ aërem*, sed diabolum verbero: & dum hoc quod intra me est, subijcio, extra positum aduersariũ ferio. *Corpus* verò castigare, est ieiunijs reprimere illud, & ea illi dare, quę ad vitã proficiant, non ad luxum. *Corpus meum* per abstinentiã *castigo*, ne per lasciuiam insolescat, *& in seruitutem* illud *redigo*: C vt non perficiat suam, sed spiritus voluntatem & in omnibus seruiat spiritui, non repugnet. Ideo sic *corpus* refræno, *ne fortè*, si aliter egero, contingat, quod adhuc contingere potest, quãdiu sum in hac mutabili vita, scilicet *ne cùm ego alijs prædicauerim*, & in partem electionis illos per doctrinam meã adduxerim, *ipse* malè viuẽdo *efficiar reprobus*, id est, à Deo reprobatus, & à gaudijs cælestibus, quę prędico, alienus. Certè iam de hoc Apostolo voce Dominica dictum fuerat, quoniam *vas electionis mihi est*, & tamen adhuc ipse castigans *corpus* suum, Acta.9. metuit ne reprobetur, licet supra dixerit, *sic curro, non quasi in incertum*. Ita enim certus est de pręmio, vt timeat illud amittere: & ita metuit amittere, vt certus sit de eo. Et cùm iste, quem Deus *vas electionis* esse testatur, sic metuat *reprobus* fieri, quid de nobis miseris erit, qui nullam adhuc Dei vocem de electione nostra audiuimus, & iã in otio, quasi de securitate, torpemus? Omnia enim, quæ nunc de se dixit, ideo locutus est, vt nos similiter agere suo exẽplo doceret, scilicet vt sic strenuè cursum recti operis ageremus, quatenus de perceptione futuri præmij spem certam haberemus: & sic cum antiquo hoste pugnaremus, castigantes corpora nostra, vt non aerem, sed ipsum hostem certis ictibus abstinentiæ nostræ feriremus, ne fortè per subrepentia vitia reprobi adhuc efficeremur, & reprobationem adhuc posse contingere, probat exemplo Iudæorum, cùm subiungit.

CAPVT X.

D **N**Olo enim vos ignorare fratres, quoniã patres nostri omnes sub nube fuerunt, & omnes mare tran- Num.9. sierunt, & omnes in Moyse baptizati sunt in nube & in Exod.14. mari, & omnes eandem escam spiritualem manducauerunt, & omnes eundem potum spiritalem biberunt. Bi- Num.20. bebant autem de spiritali consequente eos petra: petra Num.11. autem erat Christus. Sed non in pluribus eorum beneplacitum est Deo, nam prostrati sunt in deserto.*

Hoc nanque exemplum de priori populo ideo proponit, vt in Christianorum populo nullus in eo solo confidens quòd baptizatus est, & escam ac potum Corporis & Sanguinis Domini percepit, putet sibi Deum parcere, si peccauerit: sed tunc omnia hæc cognoscat sibi profutura, si Deo humiliter obedire perseuerauerit. Quasi dicat: Currere & pugnare, sicut ego, debet omnis Christianus, quandiu *in stadio* vitæ mortalis est: & metuere, ne post omnia bona, quæ diuinitus accepit, fiat adhuc *reprobus*, nec perueniat ad *brauium*, pro quo currit, sicut videmus quòd Hebræi, qui nos præfigurauerunt, post transitum maris, & cœlestem escam, quia Deum peccatis suis offenderunt. ad terram promissionis, velut ad propositum *brauium* peruenire non potuerunt. *Nolo enim vos ignorare*, id est, *nolo* vt ignoretis ô *fratres, quoniam patres nostri*, id est, Hebræi antiqui, institutores nostræ fidei & moralitatis, *omnes*, tam boni, quàm mali, cùm egrederentur de Aegypto, priusquam mare transirent. Num.9. *fuerunt sub nube*, quæ non sinebat exercitum Ae- Exod.14. gyptiorum ad eos accedere, & significabat præsi- Exod.13. dium supernæ protectionis. *& omnes* pariter *mare transierunt*, in quo persecutores eorum perierunt. *& omnes in Moyse*, id est, in ducatu Moysi *baptizati sunt in nube & in mari*, quia submersis hostibus suis, erepti sunt à morte, quod nobis præstat baptismus; & purgati sunt à peccatis prioribus,

A vt vltra non imputarentur illis:& mundari ab ignorantia Dei, quę premebat omnes gẽtes, vt idonei forent accipere diuinam legem. *Babtizati sunt*, quia signum baptismi acceperunt, quod tantundẽ valuit eis credentibus, quantũ valet nobis ipse baptismus. & deinde *omnes*, similiter boni ac mali *manducauerunt eandem escã spiritalem*, id est, manna spirituali virtute paratum. *Omnes eandem escã* comederunt, quia non aliã saluandi, & aliam perituri manducauerũt, sed *omnes eandem*. Simili modo *& omnes biberunt eundẽ*, non diuersum, *potum spiritalem*, id est, aquam de petra productam spirituali gratia. Manna enim, & aqua illa dicuntur nunc spiritualis cibus & potus, quia non mũdi lege, sed Dei virtute, sine elementorũ cõmixtione ad tempus creati sunt, habentes in se figuram corporis & sanguinis Domini. Vnde & manna vocatum est Panis Angelorum, quia virtute: qua Angeli subsistunt, creatum est, significans eum, qui ait: *Ego sum panis viuus, qui descendi de cœlo*. Vel *eandẽ escam* corporis Christi: quam nos in pane manducamus, ipsi mãducauerunt in manna: *& eundem potum* sanguinis Christi, quem nos ex calice bibimus, ipsi *biberunt* ex petra, & ideo *spiritualem manducauerũt eandem*, quam & nos, corporalem verò alteram. Quia visibilem escã spiritualiter intellexerunt, spiritualiter esurierunt, spiritualiter gustauerunt, vt spiritualiter satiarentur, Nam & nos accepimus visibilem cibũ, sed aliud est Sacramentum, aliud virtus Sacramenti. Similiter *potum spiritualem* perceperũt *eundem*, quem *& nos*: nã corporalem alium. Sed hunc *spiritualem potum* nõ vndecunq; *bibebant*, sed *de spiritali petra*, id est, de Christo. Sicut enim cibus & potus ille fuit spiritualis, simili ratione fuit petra spiritualis, quę potũ manauit spiritualem. *Bibebant de petra consequente eos*, id est, satisfaciente desiderijs eorũ, quoniam consecuta est eos abundantia suæ largitatis, prius siti cõfectos, & ad Moysen clamantes, dum satiauit eos sic, vt amplius tũc non quęrerent potum. Vel sequebatur *eos* per desertum *petra* spiritalis: quia vbi deficiebat eis humanum suffragium, aderat *Christus*. Qui ideo sequebatur, vt vbi homo defecisset, ille subueniret. Nõ enim *petra*, sed *Christus* aquam dedit. Qui & nunc similiter suos per subsequentẽ gratiam comitari nõ desistit post baptismum, velut post maris transitum. *Bibebant de petra*, sed *petra erat Christus*. Non est dictum *petra* significabat Christum: sed, *petra erat Christus*, quia sic solet loqui Scriptura, res significãtes, tanquã illas, quę significantur, appellãs. Omnia enim significantia videntur quodammodo earum rerum, quas significant, gerere personas: & ideo tãquã hoc esset, dictum est, *petra erat Christus*: quod vtique per substantiam nõ hoc erat, sed per significationẽ. Propter firmitatẽ, *petra* dictꝰ est *Christus*. Qui duobus lignis crucis affixus, profudit ex suo latere Sacramẽta nostrę salutis, quibus interior sitis nostra potaretur: sicut *petra* illis bis percussa, dedit aquã vnde populus ille satiaretur. gemina enim percussio, duo ligna crucis significat. Ecce *omnes* pariter hęc omnia Dei beneficia cõsecuti sunt, sed nõ *omnes* pariter ad saiutem peruenerũt. Quia *non in plurib. eorum beneplacitum est Deo*, id est, *plures eorũ non beneplacuerũt Deo* post hæc omnia, sed grauiter displicuerũt: quod inde patet, quia *prostrati sunt in deserto* nec peruenerunt ad terram promissę hęreditatis. Caueamus itaq;, ne & nobis similiter cõtingat. *Omnia* enim illa beneficia, quę ipsi diuinitꝰ acceperũt spiritualiter sunt eadẽ, quę & nos accepimus. Aegyptũ nanq; interpretari nouimus afflictionẽ, vel affligentem, vel comprimentẽ, siue tenebras, & sępe poni in *imagine*

Exod. 16.

Exod. 17.

Psal. 77.

Ioan. 6.

B

Num. 14. 26.

C *huius seculi*, à quo *spiritualiter* recedẽdũ *ne* simus *iugũ ducentes cũ infidelibus*. Quod fit per primũ calorem fidei. *Sic* enim quisq; *Ierusalem* cœlestis fit *ciuis* idoneꝰ, cùm primũ huic *seculo* renuntiauerit, quomodo ille populus *in terrã promissionũ induci nõ potuit*, nisi prius ab Aegypto recederet. Sed sicut ille nõ inde discessit, *nisi diuino præsidio*, ita nemo *corde* ab hoc *seculo* auertitur, nisi Dominicę misericordię *munere* pręuẽtus & adiutꝰ. Quẽ & *nubes* protegẽs comitatur, quę procul arceat exercitũ Aegyptiorũ sequentiũ; quia *catechuminus* per fidẽ, quam recipit, habet gratiã *Dei* obũbrantẽ velut *nubẽ, quæ non sinit ad illũ accedere pristinã cousuetudinem* vitiorũ, *quæ diabolo instigãte*, subsequitur illũ, sed in *aqua baptismatis* extinguitur, velut in *mari rubro*. Aptè enim per *mare rubrũ baptismus* designatur, sanguine *Christi*, cõsecratus. Mors enim Aegyptiorũ in *mari*, significat abolitionẽ peccatorũ in baptismo. Israelitę trãseuntes, pręsignãt eos, qui nũc baptizãtur. & tali mysterio *patres* illi *omnes* de Aegypto *egressi* fuerũt sub *nube*, & *omnes mare transierũt*, ac *in Moyse baptizati sunt in nube & in mari*. *Moyses Christum* significat, *nubes* spiritũ sanctu *mare* aquã *baptismi*. Dicũtur ergo *in Moyse baptizati in nube & in mari*, velut si dicerẽtur *in Christo baptizati in spiritu sancto & aqua*. Postea ducti sunt per *desertũ*. Similiter & nũc *baptisati omnes*, nõdũ perfruentes promissa patria regni cęlorũ, sed quod nõ vidẽt sperãtes, & per *pãtientiã* expectãtes, tãquã *in deserto* sunt. In quo pascũtur manna, & potãtur aqua *de petra* id est, Corpore & Sanguine Christi. Nam *sicut ille populus ante transitũ maris nõ potuit manna comedere, sic nemo valet ante baptismũ Corpus Redemptoris accipere*. Dein de sicut Hebręis data est lex, ita fidelib. ostẽditur sublimitas scientię charitatis Christi. Sed qui post hæc omnia criminaliter peccauerint, *ad cælestẽm patriã non peruenienẽt*, nisi cõgruam egerint pœnitentiã: sicut Iudęi, qui propter culpas suas *ad terrã promissionis non peruenerũt*, sed *in deserto* perierũt. etsi enim in aliquibus, nõ tamen *in pluribus eorũ* beneplacuit *Deo*. Cõmunia fuerũt omnibus illis Sacramẽta, sed *non cõmunis* gratia. Ita & nunc baptismus *nobis omnibus cõmunis* est, sed non virtus baptismi. *commune nobis* est Sacramentum Corporis & Sanguinis Domini, sed *non communis* virtus Sacramenti. Non ergo solis Sacramentis confidamus, quia his solis ad *regnum cœleste* non perueniemus, si bona operari neglexerimus, aut si Saluatorem more veterum offendere non timuerimus. D

2. Cor. 6.

Hæc autem in figura facta sunt nostri, vt nõ simus concupiscentes malorum sicut & illi concupierunt: neq; idololatræ efficiamini sicut quidam ex ipsis, quemadmodum scriptum est. Sedit populus manducare & bibere, & surrexerunt ludere.

Num. 11.

Exod. 32.

Iudęi post maris transitũ, post Angelicũ cibum, & spiritualẽ potũ, quia grauiter Deũ offenderũt, ad promissam hęreditatẽ non peruenerunt, sed *in deserto* perierũt. Sed hęc, quę de illis narrãtur *facta sunt* tũc *in figura nostri*, qui eramus futuri: quoniam in illis pręfiguratũ est, quod nos, si post baptismũ, si post Dominici Corporis & Sanguinis cibum & potũ similiter peccauerimus, *ad cælestem patriã* nõ perueniemus: sed in hoc seculo maligno morientes, ad pœnas inferni ducemur, quas pœnæ illorũ pręsignabãt. *Caueamus* igitur *similiter offendere*, ne talia patiamur in veritate, qualia illi pertulerunt in imagine. *Hæc* enim (vt dictũ est) *facta sunt in figura nostri* vt nos metu pœnarũ, quę illis acciderunt, corrigamur, *vt nõ simus concupiscentes malorũ*, id est, cõcupitores vitiorum *sicut & illi concupierunt*. per concupiscentiã enim desiderauerunt cibos Aegypti, quos reliquerãt, dum manna pascerentur cælitus

misso, & pro esu carnium flentes murmurauerūt. Caueamus & nos illecebras gulæ, ventrisque ingluuiem: ne similibus epularum concupiscentijs pereamus. *Neque idololatræ efficiamini*, manducantes *in idólio: sicut quidam ex ipsis*, manducantes coram vitulo. *Neque idololatræ efficiamini*, id est, non ædificetis ad idololatriam exemplo vestri infirmam fratrum conscientiam, qui videntes vos *in idolio* recumbere, putant quòd ibi ob honorem idóli comedatis. Non *efficiamini idololatræ*: sicut facti sunt non omnes Iudæi, sed *quidam ex ipsis idololatræ* facti sunt: adorantes vitulum aureum, dum Moyses in monte quadraginta diebus cum

Exod. 32. Domino moraretur, *quemadmodum* in Exodo *scriptum est: Sedit populus* ante vitulum *manducare & bibere, &* cùm alacres facti essent ex cibo & potu, *surrexerunt ludere*, id est, ludos facere in vituli veneratione. *Surrexerunt ludere:* id est, coram vitulo saltare. Vel *ludere*, id est, vitulum adorare. Quid enim lusui puerili tam simile, quàm idola colere. Cauete igitur, ne & vos similiter coram idolo nunc sedeatis *manducare & bibere*, & infirmos excitetis ad lusum *idololatriæ*.

Num. 25. *Neque fornicemur sicut quidam ex ipsis fornicati*
Num. 21. *sunt, & ceciderunt vna die viginti tria millia. Neque*
Iudith 8. *tentemus Christum, sicut quidam eorum tentauerunt, & à serpentibus perierunt. Neque murmurauerītis sicut quidam eorum murmurauerunt, & perierunt ab exterminatore.*

Neque in *idololatriam declinemus*, postquam de tenebris infidelitatis educti sumus, vt illi *declinauerunt*, postquam de Aegypto, vbi seruierunt idolis, fuerant educti. *Neque fornicemur* cum paganis mulieribus, ne per eas ad cultum *idolorum* seB ducamur, *sicut quidam ex ipsis fornicati sunt* cum filiabus Madiam, & comederunt de sacrificijs ea-

Num. 25. rum, adorauerūtque deos ipsarum. & hoc factum est consilio Balaam. Videte ne vos similiter consilijs pseudoapostolorum decipiamini, qui vestram perniciem moliuntur, sicut Balaam filios Israel perdere machinabatur. Nam propter hanc fornicationem *ceciderunt* in *vna die* gladio *viginti tria millia*: quoniam Moyses statim præcepit iudicibus Israel, vt occideret vnusquisq; proximos suos, qui initiati fuerant Beelphegor, & occisa est tanta multitudo eorum. Vbi præfiguratum est, *quòd etiam viros in dilectione & in obseruantia decalogi perfectos & in fide Trinitatis, si fornicati fuerint*, occident eos in iudicio futuro quasi in vna *die Iudices Israël*, id est, Apostoli. Nam per *decem* intelligitur decalogus legis: per *viginti*

Matth. 19. id est, per geminationem denarij numeri, expri-
Luc. 22. mitur gemina dilectio, quæ legem facit impleri: per *tria* fides Trinitatis: per *mille*, perfectio. & ita (sicut diximus) per *viginti tria millia* designantur illi: qui in dilectione & præceptorum diuinorum obseruantia & fide sunt perfecti: sed caueant fornicationem, quia propter hanc solam in infernum cadere possunt in die iudicij. *Neque tentemus Christum*, diffidentes de eius auxilio, & fastidientes eius *spiritualem cibum*, ne malignis spiritibus perimendi *tradamur, sicut quidam eorū tentauerunt* illum: *& à serpentibus perierunt*. Nam sicut

Nūm. 21. scriptura refert: *tædere cœpit populum itineris ac laboris, locutusque contra Dominum & Moysen, ait: Cur eduxisti nos de Aegypto, vt moreremur in solitudine? Deest panis, non sunt aquæ. Anima nostra iam inanis nauseat super cibo isto leuissimo. Quamobrem misit Dominus in populum ignitos serpentes.* Ita enim Christum tentauerunt, dum loquerentur *contra Dominum*, qui est ipse Christus, & *contra Moysen* famulum eius, propter tædium viæ longioris, & laboris, & penuriam cibi crassioris, cùm velut A pro nihilo manna ducerent. Ac per hoc Christus comprobatur esse Deus, qui iam ab illis est tentatus. Quibus ipse ad significanda peccata, quorum veneno inuisibiliter moriebantur visibiles *serpentes*, quibus admonerentur, immisit, & plaga emendatoria mortes animarum mortibus corporum figurauit. Caueamus & nos, ne *Christum* simili modo *tentemus*, loquentes *contra* eum, *& contra* Prælatum, quem ipse nobis dedit, *cur nos eduxerit de Aegypto*, id est, de tenebrosis seculi voluptatibus, dum affligimur *in solitudine* conuersationis huius, & penuriam sustinemus corporalis victus, cùm spiritalis abundet: & tædet nos *itineris ac laboris*, dum per patientiam diu nolumus expectare quod non videmus, sed cupimus ad regnum peruenire citò, sine laboris vllius tolerantia. Nam cùm *per multas tribulatio-*

Act. 14. *nes* oporteat *nos intrare in regnum* cœlorum, si *tri-*
Iudith 8. *bulationes* in via longanimiter sufferre respuimus, iusto Dei iudico trademur ignitis serpentibus, id est, malignis spiritibus, qui nos igne vitiorum inflamment, & animas nostras veneno peccatorum inficiant & extinguant. Notandum etiam, quia sicut Iudæi Christum in Moyse contempserant, sic Corinthij contemnebant eum in Apostolo, dum malè loquerentur de Apostolo duce suo, sicut Iudæi de Moyse. & ideo nunc tali exemplo vult eos compescere. Qui & addit:

Exod. 16. & *Neque murmurauerītis.* Murmurabant enim con- tra maiores suos, quibus inuidebant charismata

Num. 14. meliora, vel etiam contra ipsum Apostolum. Ne
17. & 19. *murmurauerītis*, inquit, *sicut quidam eorum murmurauerunt*, id est, iniustè de præpositis suis conquesti sunt, & ideo *perierunt ab exterminatore*, id D est, ab Angelo, qui extra terminos promissæ terræ percussit eos, vel extra terminos sortis electo-

Iudæ 1. Num. 16. rum misit. Nam Chore & socij eius murmurauerunt *contra Moysen & Aaron*, quod non diuina electione, sed quasi per seipsos prælati essent populo: & idcirco sic exterminati sunt, vt *viui* descenderent *in infernum*, disrupta terra sub pedibus eorum. Propter quod & *sequenti die murmurauit contra Moysen & Aaron multitudo filiorum* Israel, dicens: *Vos interfecistis populum Dei*, & ob id egressa est ira à Domino in eos, & vastati sunt incendio. fuerunt que qui percussi sunt, *quatuordecim millia hominum, absque his qui perierunt in seditione Core.* Ita propter murmurationes suas, quibus falso de rectoribus suis conquerebantur, *perierunt*, & *de medio multitudinis* exterminati sunt per Angelum administrantem pœnas eorum. Videte ergo, ne & vos similiter contra me murmurantes, vel contra quoslibet vobis superiores aut prælatos, similiter, imò deterius pereatis. Non enim est ambiguū, illos peccantes plus subijciendos tormentis, quibus peccantum pœnę ad hoc relatę sunt, ne peccarent.

Rom. *Hæc autem omnia in figura contingebant illis. Scripta sunt autem ad correptionem nostram, in quos fines seculorum deuenerunt. Itaque qui se existimat stare, videat ne cadat.*

Ita post maris transitum & cœlestem cibum propter varias offensiones suas varijs modis *perierunt*. Sed *hæc omnia contingebant illis in figura*, quia tunc figurabatur, quòd pro similibus culpis perire possumus post baptismum & Corporis Christi Sacramentum. Nam quòd *in pluribus eorum non fuit beneplacitum Deo*, & *prostrati sunt in deserto*,

præfi-

A præfigurauit, quòd nunc in populo Christianorum *multi* quidem *sunt vocati, pauci verò electi. Lata* enim *via, quæ ducit ad perditionem, & multi sunt qui* vadunt *per eam*. nec *in* illis *beneplacitum est Deo*. Quod illi mala *concupierunt*, & corde in Aegyptũ redierunt, figurabat quòd carnales Christiani erant mala desideraturi, & mente ad seculi relicta vitia redituri. Quòd *quidam ex* illis *idololatræ* facti sunt, quòd *quidam fornicati* sunt, quòd *quidam Christum tentauerunt*, quòd *quidam murmurauerunt*, significabant quòd quidam ex Christianis erant in idolatriam casuri, & quidam fornicaturi, quidam Christum tentaturi, & quidam murmuraturi, & inuisibiliter pœnas eorum passuri. Vnde non omnes illi, sed *quidam ex ipsis* memorãtur hæc mala fecisse: quia nec omnes Christiani, sed *quidam* similia nunc faciunt: & qui modò vetustas illorum culpas imitantur, necesse est vt & pœnas ipsorum patiantur. *In figura* ergo *contingebant illis hæc omnia*. Sed *scripta sunt ad correptionem nostram*, id est, vt corrigamur auditis culpis & pœnis eorum, atq; caueamus esse de illis, qui similia faciunt & patiuntur. *In figura contingebant omnia* sub veteri Testamento, & ideo iam non opus est vt cùm res manifestas agimus, figurarum prænuntiantium celebrationi seruiamus, id est, vt sabbata custodiamus, & ciborum differentias, & his similia. Sed tamen *scripta sunt* propter nos, & ideo magna nobis cura sunt legẽda & intelligenda, & in magna autoritate habenda, cùm propter nostram vtilitatem sint *scripta*. Vitia quoq; & tormenta veterum *scripta sunt ad correptionem nostram, in quos*, id est, in nos *deuenerunt*, id est, declinauerunt *fines seculorum*, quia in B vltima ætate sumus, & tot exemplis priorum magis corrigi debemus. Alioquin pœna illorum geminabitur nobis, quia maior notitia legis, magis reum facit eum, qui eam non custodit. *Fines* autem *seculorum* tanquam senectus veteris hominis, cùm totum genus humanum tanquam vnum hominem constituerimus, sexta ætate significatur, qua Dominus venit. Sunt enim ætates sex etiam in vno homine, infantia, pueritia, adolescentia, iuuentus, grauitas, senectus. Prima igitur humani generis ætas est ab Adam vsq; ad Noe, secunda à Noe vsq; ad Abraam, tertia ab Abraam vsq; ad Dauid, quarta à Dauid vsque ad transmigrationem Babylonis, & inde quinta vsq; ad aduentum Domini. Sexta verò agitur ab aduentu Domini vsque ad finem seculi, qua exterior homo tanquam senectute corrumpitur, qui etiam vetus dicitur, & interior renouatur de die in diem. Inde requies sempiterna est, quæ significatur sabbato. Quia ergo *fines seculorum* sic *deuenerunt in* nos, id est, secularitas in nobis decreuit & finiri cœpit, ideo turpius erit si iam vltra peccauerimus. Post hæc salubris admonitio subditur: Quoniam Israelitæ post accepta diuinitus beneficia eciderunt in varias offensiones, per quas perire meruerunt, & casus Israelitarum præfigurauẽre casus Christicolarum: atque *omnia*, quæ tunc illis acciderunt, *scripta sunt ad correptionem nostram*, [Prou. 24.] *itaq;* quicunq; *se existimat stare*, id est, statum rectitudinis habere, *videat*, id est, solicitus sit, *ne cadat*, id est, ne labatur in culpam grauem, quia *iustus septies* cadit in leuem, *& resurgit*. *Videat ne cadat*, dum *se stare* putat. Hoc maximè ad eos ex Corinthijs dictum est, qui præsumentes de sua scientia, qua licitum esse nouerant omnia edere, infirmis fratribus scandalo erant: & putabant se se aliquid profecisse ex doctrina pseudoapostolorum, vnde facti erant deteriores: atque iudi-

C cabant Apostolum, cùm ipsi essent rei. Superbiam igitur eorum amputat, ne per hanc in varias culpas, sicut Iudæi, corruant: quia & Apostolo superbè detrahentes, Christum tentabant. Multos etiam alios, qui futuri erant, reprimit ab elatione perniciosa, dum hortatur vt stans obseruet *ne cadat*, id est, ne peccato cõsentiat, vel ne [Osee 13.] alium peccare faciat. Volũtate enim sua cadit qui [Nota.] cadit, sed volũtate Dei stat qui stat, aut resurgit.

Tentatio vos non apprehendat nisi humana. Fidelis autem Deus est qui non patietur vos tentari suprà id quod potestis, sed faciet etiam cum tentatione prouentum, vt possitis sustinere.

Stans *videat ne cadat*. Non quòd penitus sine casu perseuerare possit. Sed hoc saltem videte, vt *tentatio*, id est, peccati delectatio, *vos non apprehendat*, id est, rationem vestram in consensum non trahat, *nisi humana*, id est, nisi de his leuibus peccatis, sine quibus humana vita non potest duci. vel non dæmoniaca, sed *humana tentatio vos apprehendat*. Nam humanum quidem est, in corde tentationem perpeti: dæmoniacum verò est tentationis certamine & in operatione superari. Item aliud sapere quàm se res habet, *humana tentatio* est. * Huius autem, vel illius, vel [al. Nimis] suam ipsius amando sententiam, vel inuidendo melioribus vsque ad præcidendæ communionis & condendi schismatis aut hæresis sacrilegium peruenire, diabolica præsumptio est. In nullo autem aliter sapere quàm se res habet, Angelica perfectio est. Quia igitur homines sumus, sed æquales Angelis in resurrectione futuri sumus, quandiu non habemus Angelicam perfectionem, [Matth. 22. Marc. 12. Luca 20.] caueamus diabolicam præsumptionem. Humanum quippe est de occultis aliorum non vera sentire, vt homo credat bonum, quem nescit D malum: & iterum opinione non certa credat malum, quem non probabit malum, & ante tempus iudicet quod nescit. Sunt etiam humanæ tentationes cùm bono quisq; animo, secundùm humanam tamen fragilitatem in aliquo cõsilio labitur: aut irritatur in fratrem studio corrigendi, paulo tamẽ amplius quàm Christiana tranquillitas postulat. In his & talibus est *humana tentatio*, non dæmoniaca. Dæmonis est enim scienter & voluntariè peccare, cùm nulla ad hoc fragilitate trahatur: hominis autem est per ignorãtiam, vel per infirmitatem peccare. & quia necesse est vos tentationibus probari, non dico vel oro, vt non tentemini, sed vt *tentatio* nulla *vos apprehendat nisi humana*, id est, vt sicut homines, non sicut dæmones tentemini, scilicet vt per tentationes proficiatis, non succumbatis. ' Ego quidem hoc dico, sed Deus adimplebit quod dico, quia ipse est fideliter adimplens quod promisit, cùm diceret: [Matth. 28.] *Ecce ego vobiscum sum omnibus diebus vsque ad consummationem seculi*. *Fidelis est Deus*, id est, verax in hac promissione, vt sit semper *vobiscum* in omni tentatione, & non sinat vos vltra vires *tentari*, sed tentationem leuiget vt vincatis. Aliter de aliquo dicimus, non mihi habuit fidem: aliter, non mihi seruauit fidem. Nam illud est, non credidit quod dixi: illud, non fecit quod dixit. Secundùm hanc fidem, qua credimus, fideles sumus Deo: secundùm illam verò, qua fit quod promittitur, etiam *Deus* ipse *fidelis est* nobis. *Fidelis est Deus* in eo, quod se suis promisit auxiliaturum, & coronam gloriæ post tentationes daturum, [Iacob. 1.] & ideo *non patietur vos tentari supra id quod potestis* ferre, id est, non permittet vltra mensuram vestrarum virium excrescere pondus alicuius tentationis. Nisi enim misericors Deus

A cum viribus tentamenta modificet, nullus profectò est, [al. insidias] qui malignorum spirituũ † tẽtationes nó corruens portet. Quia si mensuram Iudex tentationibus non præbet, eo ipso protinus stantem deijcit, quo vltra vires onera imponit: & idcirco pia dispensatione hostem nostrum permittit & retinet, relaxat & refrænat, vt & tentemur ad profectum nostrum, & non superemur ad hostis desiderium. *Fidelis* enim *est*, & ideo facit, vt aut citò cesset tentatio, aut si prolixa fuerit, det ipse tolerandi virtutem. *Nõ patietur vos tentari supra* vires, *sed cum ipsa tentatione faciet etiam prouentum* tolerantiæ, *vt possitis sustinere* pondus tentationis. Subuenit enim vt impleat quod promisit, quia *fidelis est:* & illud facit prouenire, quod potest humana fragilitas sustinere. Nouit enim quando procellam tentationis exurgere sinat, quando exurgentem reprimat. Nouit pro custodia nostra restringere, quod contra nos egredi pro nostra exercitatione permittit, vt sæuiens nos diluat procella, non mergat. *Prouentũ* ergo facit in *tentatione*, quia & tentationem, prout expedire nouit, facit prouenire, & citius opus consolationis occurrere facit, atq; surgentes tentationis stimulos mitigat, impugnantesque se cogitationum motus interna pace tranquillat. Moxque anima immensam de spe cœlesti lætitiam percipit, dum deuictum respicit malum quod tolerauit.

Propter quod charissimi mihi, fugite ab idolorum cultura.

Dixi quòd *omnia contingebant* Israelitis *in figura*, qui post cœleste pabulum conuersi sunt ad idôla, multisq; modis offenderunt, & quòd vos Deum fidelem habetis adiutorem in omni tentatione. [B] *Propter quod ô charissimi*, quibus ego propter magnam charitatem consulo, *fugite*, id est, citò vos elongate, non solum animo, sed & corpore *ab idolorum cultura*, ne sicut Iudæi fiatis iterum idololatræ. [1. Reg. 28.] Qui enim assiduus est *in idolio*, aliquid sperat de eo: & de eo sperare, de Deo dubitare est. Sic enim Saul ad idololatriam, quam exterminauerat, rediit, sperans aliquid de ea. *Fugite* ergo *ab idolorum cultura*, ne per hanc vobis nascatur in Deum tentatio. *Fugite* quasi pestem, quasi venenum, quasi mortem: quia nisi citò fugeritis, non euadetis. *Fugite* de idolio, vt non comedatis ibi cum offendiculo simplicium fratrum: quia iam in eorum infirma conscientia facti estis idololatræ, dum vos æstimant ob honorem idolorum ibi comedere.

Vt prudentibus loquor, vos ipsi iudicate quod dico. Calix benedictionis cui benedicimus, nónne communicatio sanguinis Christi est? & panis, quem frangimus, nónne participatio corporis Domini est? Quoniam vnus panis, & vnum corpus multi sumus, omnes, qui de vno pane participamus.

Fugite ab idololatria, & vt inde fugiatis, *loquor* vobis altum aliquid, non quasi rudibus, sed quasi *prudentibus*, & rationis capacibus. Ideoq; *vos ipsi*, velut prudentes, *iudicate quod dico*, id est, an propter hanc rationem, quam subiungo, debeatis fugere procul ab idolis, & abstinere prorsus ab illorũ sacrificijs. *Calix benedictionis, &c.* Ideo prius de calice loquitur, quia de pane postea plus erat locuturus. *Calix benedictionis cui benedicimus*, id est, *Calix, cui* Christus in cœna benedixit, & *cui* nos Sacerdotes in Missa *benedicimus*. Vel, *calix benedictionis*, id est, cuius haustu benedictio credentibus infunditur, *cui* nos Sacerdotes in Sacramentorum confectione *benedicimus*, *nónne est communicatio sanguinis Christi?* id est, nónne facit eos, qui dignè bibunt illum, esse participes vitæ Christi, quæ

[C] per sanguinem designatur, quoniam *anima carnis* (vt Moyses dixit) *in sanguine est*. [Leuit. 17] Hoc est, *nónne* facit nos esse illius beatitudinis & gloriæ participes, in qua cum anima ipsius anima vestra vnum quid fiat per eiusdem gloriæ consortium? Vbi innuitur, quia similiter calix maledictus idolorum, potantes se facit participes mortis dæmoniorum. *& panis, quem* nos Sacerdotes in altari *frangimus*, & quem vnum in multas partes diuidimus, ad designandam vnionem charitatis accipientium, *nónne participatio Corporis Domini est?* id est, *nónne* hoc operatur in nobis, vt tandem corpora nostra recipiant participationẽ immortalitatis & gloriæ corporis nostri? Hoc est dicere, *Participatio* calicis & panis Dominici, facit vt anima nostra & corpus tandem conformetur animę & corpori Christi secundùm receptionem eiusdẽ beatitudinis. Tunc autem hoc erit, si quod in Sacramento visibiliter sumitur, ipsa veritate spiritualiter manducetur, spiritualiter bibatur. Sicut enim vt sit species visibilis panis, multa grana in vnum consperguntur, tãquam illud fiat quod de fidelibus ait Scriptura, [Actuum 4.] *erat illis cor vnum & anima vna*, & sicut in cõfectione vini liquor granorum multorum in vnitatem confunditur, ita Dominus Iesus nos ad se pertinere per vnitatem charitatis significauit, ac mysterium pacis & vnitatis nostræ in sua mensa consecrauit: & ideo qui accipit mysterium vnitatis, & non tenet vinculum pacis, non mysterium accipit pro se, sed testimonium contra se. *Panis, quem frangimus, est participatio Corporis Domini:* quia ipse panis, quem multis diuidimus, est verum Corpus Domini: & qui de illo accipiunt, de Corpore Domini accipiunt, atq; fiunt etiam ipsi quod accipiunt. *Quoniam* nos *multi sumus vnus panis & vnum corpus*. [D] Nam sicut *vnus panis* ex multis granis, *& vnum corpus* ex multis membris componitur; sic Ecclesia Christi ex multis fidelibus charitate copulante connectitur. *Vnus* ergo *panis sumus*. Nam ieiunijs & exorcismis cœpimus moli, deinde in baptismo conspersi sumus, & per acceptionem sancti Spiritus sumus decocti, & ita *panis* Dominicus effecti, si vnum esse perseuerauerimus. Nam ideo Dominus (sicut dictum est) Corpus & Sanguinem suum in [Matth. 26. Marc. 14. Luca 22.] eis rebus commendauit, quæ ad vnum aliquid rediguntur è multis, quoniam aliud in vnum ex multis granis conficitur, aliud in vnum ex multis acinis confluit. Et ob hoc, communicatio Corporis & sanguinis Christi, societatem æternam Sanctorum designat & facit, vbi pax erit & vnitas plena atque perfecta. Propter quæ omnia rectè dicimur *omnes vnus panis & vnum corpus*, quia & *omnes de vno pane* Corporis Christi *participamus*. Quod enim quisque suam partem ex hoc pane percipit, significat, quia vnusquisque iuxta mensuram suam particeps fit huius gratiæ. Si autem *vnus panis* Dominici Sacramenti *vnũ corpus* Christi efficit in Ecclesia, sic panis idololatrię dæmonum *participatio* est: & sicut *omnes, qui de vno pane* ac *de vno calice* Domini sumimus, *vnum corpus* efficimur: ita, si cum idololatris de sacrificio eorum comedimus & bibimus, vnum profectò cum illis corpus efficimur. Qui enim comedit idolothytum, vnum cum dæmone fit: sicut qui comedit *Corpus* Christi, fit *vnum* cum Christo.

Videte Israël secundùm carnem. Nónne qui edunt hostias, participes sunt altaris?

Dixi quia qui edunt carnem Christi, & bibunt sanguinem eius, participes sunt Christi, & hoc vobis per similitudinem ostendo. Nam *videre*, id est, considerate eum *Israël* qui non secundùm spiritum,

A spiritum, vt nos, sed *secundùm* solam *carnem* est Israel, id est, populum Iudæorum, qui sola carne sunt filij Iacob, & carnaliter intelligunt & seruant Legis præcepta. *Nónne* illi *qui* apud eos *edunt hostias*, carnaliter immolatas, *sunt participes altaris*? id est, de sacrificio altaris partem in esum accipiunt. Ita est. Pars enim cremabatur in altari, & pars comedebatur: & sicut Iudæi *participes* fiebant *altaris* per esum hostiarum, sic nos efficimur participes Christi per esum carnis eius. Quoniam vera carnis substantia, quæ in Christo est, in nos transit: quoniam sacrificium illud idem quod erat in altari, transibat in eos, qui comedebant de illo. Similiter & qui idolothyta sacrificia manducant, fiunt socij dæmonum, quomodo carnalis *Israel* socius erat altaris in templo, qui de sacrificijs manducabat.

Quid ergo? Dico quod idolis immolatum sit aliquid? aut quod idolum sit aliquid? Sed quæ immolant gentes, dæmonijs immolant, & non Deo. Nolo autem vos socios fieri dæmoniorum. Non potestis calicem Domini bibere, & calicem dæmoniorum. Non potestis mensæ Domini participes esse, & mensæ dæmoniorum. Deut. 32.

Quoniam monebat Apostolus vt fugerent ab idolorum cultura, ne cibis talibus cõtaminarentur, sensit motum cordis eorũ, & ideo præuenit, ne quis illi diceret: *Ergo* dicis vim aliquam habere idolum, vel posse polluere. Non, inquit, idôlum insensibile polluit; sed dæmones, qui templis præsident, ad homines deprauandos & suo seruitio mancipandos, non quòd offerebatur culpans, sed quia illis offerebatur. Quasi diceret: Quoniam dixi, *fugite ab idolorum cultura, ergo*, ne quis ex hoc moueatur, interrogo, *quid dico* in illis verbis præmissis? An intendo dicere, *quòd immolatum idolis sit aliquid*, id est, immutetur in aliquam dignitatem? Aut intelligo, *quòd idôlum sit aliquid*, id est, valeat in aliquo prodesse vel obesse? Non hoc *dico, sed* potius istud assero, quia sacrificia *quæ immolant gentes*, non idôlis, *sed dæmonijs* (quæ latent in idôlis) *immolant, & non Deo. Dæmonijs* enim magis dediti sunt, quod est periculosius. Nam si tantùm idôla colerent, sicut eos nihil adiuuarent, ita nihil eis nocerent. Nam simulacrum verè nihil est, sed sub tegmine simulachri diabolus colitur. *Gẽtes immolant dæmonijs.* Sed ego *vos*, qui Christo concorporati estis, *nolo fieri socios dæmoniorum* per sacrificia gentiũ. Non enim hoc totũ quod videtur, est in idôlo, sed sub tegmine idoli est occultum iniquitatis mysterium. Ideo abstinendum est ab esu talium sacrificiorũ.

B

Matth. 15. Dominus tamen dicit, quia *quod intrat in os, non*
Marc. 7. *coinquinat hominem.* Vbi sciendum, quia ipsi qui-
1 Tim. 4. dem cibi, & Dei creatura omnis quidem per se munda est, sed idolorum ac dæmonum inuocatio ea facit immunda. Ideo debetis idolorum sacrificia respuere, quia *non potestis calicem Domini*, in quo Sanguis est eius, *bibere, & calicem dæmoniorum*, in quo vinum est sacrilegæ superstitionis: nec *potestis mensæ*, id est, altaris, *Domini*, in quo corpus eius est, *participes esse, & mensæ*, id est, altaris, *dæmoniorum*, & tam magnum sustinebitis incommodum, vt à Corpore & Sanguine Domini, sine quo vitam habere non potestis, separamini, quoniam sacrificium Christi, & sacrificium diaboli
Ioan 6. nemo potest comedere. *Quæ enim conuentio Chri-*
2 Cor. 6. *sti ad Belial? Aut quæ pars fideli cum infideli? Vel quis consensus templo Dei cum idolis?* Nulla his adinuicem societas, quoniam mors & vita simul non conueniunt. Sequitur:

An æmulamur Dominum? Nunquid fortiores illo sumus.

C

Non debemus ad subuersionem fratrum manducare sacrificia idolorum. Quia *an æmulamur Dominum?* id est, an inuidemus Domino, vt regnũ eius minuamus, comedendo idolothyta ad perditionem fratrum? non oportet vt æmulemur eum, conantes ei auferre membra sua. Quia *nunquid fortiores sumus illo*, vt possimus contra eum præualere, & eos ad perniciem trahere, quos ipse vult ad vitam seruare, vel nos ipsos ab eius percussione defendere? Malo nostro vtimur, si contra Christum agimus. Vel ita: *An æmulamur Dominum*, id est, an imitamur Christum comedentem cum publicanis & peccatoribus, dum cum idololatris manducamus? Nequaquam illum imitamur in hoc facto, quia ipse non cum idololatris cibũ sumpsit, sed cum his, qui vnum Deum colebant, & tamen peccatores erant, vt eos dulcedine familiaritatis suę traheret ad pœnitentiam. *An imitamur Dominum?* Minimè. & *nunquid sumus fortiores illo?* id est, nũquid agimus fortiora quàm ipse, per scientiam, qua nouimus idolum nihil esse, sumentes idolothyte, quod ipse non fecit? Hoc est enim *fortiores illo* esse, quod tamen nõ est fortitudo, sed debilitas, ea facere quæ ille non fecit. Matth. 9. Marc. 2. Luca 5.

Omnia mihi licent, sed non omnia expediunt. Omnia mihi licent, sed non omnia ædificant. Nemo quod suum est quærat, sed quod alterius. Eccle. 37. Supra. 6.

Abstinendum est ab imolatis. & *omnia* quidem ciborum genera *mihi licent*, qui possum ea sumere mundo corde, *sed non omnia expediunt* mihi, id est, quædam eorum non adiuuant, sed implicant cursum meum. Secundùm legem naturæ *licent*, quoniam mũda sunt *omnia* naturaliter, & ideo *licent*, id est, nullo præcepto mihi prohibentur. *Omnia* quidem ciborum genera *mihi licent*, & lege naturæ & potestate liberi arbitrij, *sed non omnia ædificant* proximos, quoniam quæ idolis oblata sunt, destruunt illos, & à fide subuertũt: & ideo à licitis etiam abstinẽdum est, ne fratres scandalizentur.

D

Nemo enim *quærat quod suum est*, id est, suum proprium commodum, *sed* commodum *alterius*. Nam qui veraciter intelligit idolum nihil esse, & omnem Dei creaturam bonam esse, atque sic comedit idôlorum sacrificia, non verens scandalizare fratres propter suam escam, iste *quod suum est* quærit, non *quod* aliorum. Qui verò ne fratribus noceat, à licitis abstinet, ille nõ *quod suum est* quærit, sed *quod* aliorum, quia charitate compulsus, etiam per sua damna quærit aliorum commoda. Quod de esca diximus, hoc de omni re sentiendum est: quia qui suas vtilitates negligit pro vtilitatibus proximorum, ille iustus est. 1. Tim. 4.

Omne quod in macello venit, manducate, nihil interrogantes propter conscientiam Domini est terra, & plenitudo eius. Psal. 23.

Quoniam licita sunt hæc, & tamen non est vtendum eis semper, determinat, quomodo & qua ratione possint manducari, scilicet si venalia fuerint in foro reperta. *Omne*, inquit, *quod in macello venit*, id est, quod venditur in loco, vbi carnes venduntur, *manducate, nihil interrogantes*, id est, non quærentes an sit immolatum vel non immolatum, & hoc facite *propter conscientiam*, id est, vt libera sit conscientia vestra: quia licet aliquid sit oblatum idolo, tamen si hoc nescierit qui emit nullum patitur scrupulum, & apud Deum immunis est. Vel *propter conscientiam* vendentis conseruandam, quia si manducaretis postquam diceret immolatum esse, ille si infidelis esset, confirmaretur in infidelitate: vel si fidelis, reuocaretur à fide.

Nihil

A *Nihil* interrogate, quia si interrogaueritis infideles, qui vos sciunt esse Christianos, propter irrisionem vobis respondebunt omnia esse immolata. Dixi vt manducetis sine interrogatione, quia *Domini est terra*, quæ cuncta nutrit & sustinet, *& plenitudo eius*, id est, omnia quibus impletur terra. Nec potest immundum esse quod *Domini est*. Si ergo idolis immolatum aliquid, vel non est, vel nescitur, sine vllo conscientiæ scrupulo in vsum necessitatis assumitur. Si verò certum est immolatum esse, melius Christiana virtute respuitur.

Si quis vocat vos infidelium ad cœnam, & vultis ire, omne quod vobis apponitur manducate, nihil interrogantes propter conscientiam. Si quis autem dixerit, hoc immolatum est idôlis, nolite manducare, propter illum, qui indicauit, & propter conscientiam. Conscientiam autem dico, non tuam, sed alterius. Vt quid enim libertas mea iudicatur ab aliena conscientia? Si ego cum gratia participo, quid blasphemor pro eo quod gra-
Coloss. 3. *tias ago? Siue ergo manducatis, siue bibitis, vel aliud quid facitis, omnia in gloriam Dei facite.*

Dixi qualiter manducandum sit quod emitis, dicam & gratis datum qualiter edi possit. Ita scilicet: *Si quis infidelium vocat vos ad cœnam &c.* Cœna à communione vescentium appellatur. κοινὸν quippe commune Græci dicunt. Vnde & communicantes, quod communiter, id est, pariter conueniant. Apud veteres enim solitum erat in propatulo vesci, & communiter epulari, ne singularitas luxuriam gigneret. *Si vos ad cœnam quis infidelium* vocarit, non præcipio vt eatis, sed in vestra voluntate pono. Tunc autem Christianus ad cœnam infidelis ire debet, si aliquem fructum ibi habet, id est, si scit se illum lucrari: sicut
B Christus ideo cum peccatoribus edebat, vt eos ad
Matth. 9. pœnitentiam conuerteret. *Si vultis ad* talem *cœnam ire, omne quod vobis apponitur, manducate* simpliciter, non *interrogantes*, vnde sit, *propter conscientiam* simul discumbentium, ne confirmetis infideles in errore suo, si scienter manducaueritis coram eis cibos idololatriæ. Hoc tamen perfectis dicitur, qui possunt contemnentes *idôlum*, quia *nihil est*, manducare de sacrificio, certi quia quod sub Dei Creatoris nomine editur, non potest polluere. *Nihil interrogantes* edite *quod apponitur*. Sed *si quis dixerit* de eo quod apponitur, *hoc immolatum est idôlis, nolite* iam *manducare, propter illum qui indicauit*, ne putet vos illud comedere sub idôlorum veneratione, *& propter conscientiam* aliorum. Qui enim idôlis seruit, gloriabitur, si vos edere de sacrificijs viderit, & in errore confirmabitur, malumque fratribus dabitis exemplum. Patet quia caro per se non est immunda. Nam si natura ipsa immolatitiæ carnis esset immunda, vtique & nescientem contaminaret. Neque enim eo minus ipsa esset, quo à nesciente sumeretur. Sed *propter conscientiam*, ne dæmonibus communicasse videaris. *Conscientiam autem dico, non tuam*, quæ firma est in cognitione veritatis, *sed alterius*, qui adhuc infirmus est in fide, vel necdum venit ad fidem. Apud conscientiam enim suam lætabitur infidelis quisque, si viderit te libenter appetere quod idôlis immolatum est, & dicet: Quomodo Christiani vetant nos immolare quasi sit malum, & ipsi illa manducant quasi sancta & munda? Et idcirco abstinendum est, ne mala de nobis opinio generetur in aliorum mentibus. Quia *vt quid iudicatur mea libertas ab aliena conscientia*, id est, cum ab idôli veneratione sit libera conscientia mea, quid opus est, vt malam de me ciens opinionem, faciam æstimari, quia venerationis causa manducem idôlis immolata? Iudicaret enim non distare ab idololatris, si non abhorrerem quod oblatum est idôlis. C & *si ego cum gratia participo*, id est, *si ego* gratiæ Dei communico, quia in ipsius nomine edo, *quid blasphemor pro eo quod gratias ago?* id est, quid opus est me cadere in blasphemiam imperitorum? quid necesse est, vt faciam æstimari quia ego deuotus sum idôlo, dum quæ illi sunt oblata non horreo? *Blasphemor* enim inde ac vituperor, quia magnum aliquid de idôlo sentire videor, & infideles gaudent in idôlolatria, dum me putant participem, habentes occasionem permanendi in errore, & fidelibus malum datur exemplum. Et quia hæc mala inde contingerent, ergo cauete idôlis oblata, vt possitis ad laudem Dei comedere. Quamuis enim per puritatem conscientiæ vestræ licitum sit vobis ista sumere, inimicum tamen Deo est ea scienter edere, quoniam ad opprobrium vnius Dei hæc diabolo dedicantur. *Ergo* ne faciatis cibo vestro vel actu Deum blasphemari, sed *siue manducatis, siue bibitis vel aliud quid facitis, omnia facite in gloriam Dei*, id est, sic *facite omnia*, vt ex his glorificetur & laudetur Deus. Modestè & frugaliter & temperanter manducando & bibendo, glorifica Deum. Si enim quod manducas & bibis, ad refectionem corporis sumis, reparationemque membrorum, gratias agens ei, qui tibi præbuit mortali & fragili illa supplementorum solatia, & cibus tuus & potus tuus laudat Deum. Si verò modum naturæ debitum immoderatione voracitatis excedas, & vinolentia te ingurgites, manducans & bibens Deum blasphemas. Si post cibum & potum requiescis vt dormias, & in lecto nihil turpiter egeris, nec excesseris vltra concessam licentiam in lege Dei, laudas D eum: & cùm dormis, si mala conscientia non te excitat à quiete, innocentia somni tui laudat Deum: & cùm vigilas, & bene agis, atque Deus laudatur de bono opere tuo, opere tuo Deum laudas. Sic ad laudem eius *omnia* sunt agenda.

Sine offensione estote Iudæis, & Gentibus, & Ecclesiæ Dei. sicut & ego per omnia omnibus placeo, non quærens quod mihi vtile est, sed quod multis, vt salui fiant.

Ita vestram conuersationem modificate, vt nullus scandalum ex ea patiatur. *Estote* scilicet *sine offensione Iudæis, & Gentibus, & Ecclesiæ Dei.* Offensio enim *Iudæis* fit, si Christianum, qui se dicit Legem & Prophetas recipere, viderint idôla, quæ illi abominantur, non horrere. Gentilibus verò hæc est offensio, si in eo, in quo sunt, non solùm non arguantur, sed & promptiores fiant, dum non vitantur vota idôlorum suorum. *Ecclesiæ* autem *Dei* fit offensio, dum quosdam ex numero suo videt his, quæ inimica Deo sunt, adhærere. Cauete igitur vno cibo vestro sic omnes offendere, *sicut & ego* non solùm non offendo quenquam, sed etiam *placeo omnibus per omnia*, quæ facio. Nonquidem ita placebat Apostolus omnibus, vt placeret etiam tam multis persequutoribus suis, sed placebat omni generi hominum, quod Christi congregabat Ecclesia, siue iam intus positis, siue introducendis in eam. Oportet enim vt rectores boni placere hominibus appetant, sed idcirco vt suæ æstimationis dulcedine proximos in affectum veritatis trahant, non vt se amari desiderent, sed vt dilectionem suam quasi quandam viam faciant, per quam corda audientium ad amorem Conditoris introducant.

A ducant. Difficile quippe est, vt quamlibet recta denuntians prædicator, qui non diligitur, libenter audiatur. Debet ergo qui præest, studere se diligi, quatenus possit audiri: tamen & amorem suum pro semetipso non quærere, ne inueniatur ei, cui seruire per officium cernitur, occulta cogitationis tyrannide resultare. Rectè igitur Apostolus nunc dicit, quia *ego per omnia omnibus* Galat. 1. *placeo*, quamuis alibi se deneget *hominibus* placere. Addit enim, *non quærens quod mihi vtile est, sed quod multis vt salui fiant*. Nulli autem *vtile est* ad salutem, si homo ei propter seipsum placuit: quia non rectè placet aliter, nisi cùm propter Deum placet, id est, vt Deus placeat & glorificetur, cùm dona eius attenduntur in homine, aut per ministerium hominis accipiuntur. Cùm autem homo sic placet, non iam homo, sed Deus placet. Placet ergo Paulus, & nó placet, quia in eo, quod placere appetit, non se, sed per se placere hominibus veritatem quærit.

CAPVT XI.

IMitatores mei estote, sicut & ego Christi.

Ego, inquit, *omnibus placeo, quærens* omnibus prodesse, & vos *estote imitatores mei*, vt nullum offendatis, sed tali intentione per laudabilem vitam *omnibus* placere quæratis. *Imitatores mei estote, sicut & ego* sum imitator *Christi*, quoniam ita per me imitabimini Christum, qui nullum offendit, sed omnes saluare venit. *Imitatores mei estote sicut & ego Christi*. In Ecclesia ritè ordo est, alij præcedunt, alij sequuntur: & qui præcedunt, exemplo se præbent sequentibus: & qui sequun-B tur, imitantur præcedentes. Sed & illi, qui se ex-1. Tim. 2. emplo præbent sequentibus, sequuntur ipsum Christum. Nam quia omnes superauerunt proficiendo, nec iam remansit homo quem imitentur, ipse Christus eis remanet, quem vsque in finem sequantur.

Laudo autem vos fratres, quòd per omnia mei memores estis, & sicut tradidi vobis, præcepta mea tenetis. Volo autem vos scire, quod omnis viri caput, Chri- Ephes. 5. *stus est: caput autem mulieris, vir: caput verò Christi, Deus. Omnis vir orans aut prophetans velato capite, deturpat caput suum: omnis autem mulier orans aut prophetans non velato capite, deturpat caput suum. Vnum enim est ac si decaluetur. Nam si non velatur mulier, tondeatur. Si verò turpe est mulieri tonderi aut decaluari, vel caput suum.*

Postquam mores & conuersationem eorum arguit, nunc traditiones vult corrigere. Ideo non confirmando, sed per ironiam incipit loqui. Præcepi, inquit, vt me imitemini, & non possum reprehendere vos de inobedientia, sed *laudo vos quòd per omnia estis memores mei, & præcepta*, quæ *vobis tradidi, tenetis*. His verbis plus illos tangit, quàm si manifestè increparet eos. Quia cùm esset Apostolus eorum, immemores erant traditionum eius: neque quod adhuc non didicerant ex aliarum Ecclesiarum traditione, sequebantur: & ideo quasi nouiter tradidit illis, dicens: *Volo autem vos scire, &c.* Quasi diceret: vos obliti estis mei, & traditiones meas non tenetis, sed *volo* vt ista, quæ subiungo, sciatis. *Volo vos scire, quòd* Genes. 2. *Christus est omnis viri caput:* quoniam vir à Deo quidem, sed per Christum factus est. sed *vir est caput mulieris*: quia quamuis & mulier per Christum, de viro tamen facta est, ac per hoc subijcitur viro. Et sicut vir Christum, ita mulier debet sequi virum, & exemplo illius agere bona. Sic-

que secundariò per virum subijcitur Christo. C *Vir* enim nulli subiectus est, nisi Christo; mulier autem & viro, & Christo debet esse subiecta. [*Christus est caput viri*, qui regitur à sapientia: sed *vir caput mulieris*, quæ regitur à viro. Designatur autem per virum spiritus rationalis, & per mulierem anima. Est enim animæ quasi maritus quodammodo spiritus hominis, quia animalem affectionem tanquam coniugem regit. *Christus* ergo *caput viri est*, id est, sapientia Dei gubernatrix est illius spiritus, qui est in homine, quo potest homo intelligere spiritualia, si ipse spiritus piè se subijcit Deo: nihil enim altius illo spiritu, nisi sapientia, quæ Deus est. Sed *vir* est *caput mulieris*, quia spiritus regit animam. Aliud est enim in homine rationale quod regit, aliud animale quod regitur, vt scilicet *caro* non concupiscat *aduersus spiritum*, sed spiritui subiugetur, id est, concupiscentia carnalis non aduersetur rationi, sed potius obtemperando desinat esse carnalis, vt appetitum animæ, per quem voluptates corporis operamur, habeat mens interior tanquam virilis ratio subiugatum. Ita *est caput viri Christus*, & *caput mulieris vir*. *Caput verò Christi, Deus est*, secundùm quod *Pater maior est* illo. vt hunc ipsum Ioan. 14. Deum esse, quod illi cum Patre vnum est, caput sit hominis mediatoris, quod ipse solus est. Si enim mentem rectè dicimus principale hominis, id est, tanquam caput humanæ substantiæ, cùm ipse homo cum mente sit homo, cur non multo congruentius, imò multo magis, Verbum cum Patre simul sit Deus, *caput Christi*, quamuis Christus homo, nisi cum Verbo quod *caro factum est*, intelligi non possit? *Omnis vir orans, &c.* Ioan. 1. Venit ad causam, quia & viri quidem apud Corinthios nutriebant comam, & mulieres nudato capite procedebant in Ecclesiam, gloriantes in D crinibus. Quod non solum inhonestum erat, sed etiam concupiscentiæ fomitem præstabat. & quoniam *Christus est caput viri*, ideo *omnis vir*, tam diues, quàm pauper, in Ecclesia Deum *orans aut* cæteris *prophetans*, id est, futura & occulta pronuncians *velato capite* corporeo, *deturpat*, id est, dehonestat spirituale *caput suum* Christum, vel etiam corporale *caput*. Sed econtra *omnis mulier*, quia inferior & subiecta viro, si fuerit *orans* in Ecclesia, *aut prophetans*, *non velato capite, deturpat*, & inhonestum reddit *caput suum*, quod ita nudum omnibus ostendit. Quoniam *Christus*, cui seruire est summa libertas, *caput est viri*, ideo non est iustum, vt in Ecclesia oret vel doceat *velato capite*, quoniam inter eum & Christum non est aliquid medium. Et propterea non debet ostendere signum seruitutis in se, sed libertatis. Nam quia sine alio mediante *Christus est caput* eius, & per Christum *Deus*, & ideo in signum libertatis non habet velum, quod est subiectionis signum. Deturparet enim *caput suum*, si oraret vel prophetaret cooperto *capite*: quia videretur reputare dedecorosum sub Christo esse, tanquam sub suo *capite*, & quòd ignominia esset illi, quod summa libertas & gloria debet videri. Sed *mulier* in Ecclesia stans *non velato capite*, id est, sine signo subiectionis, quam debet viro, *deturpat caput suum*, id est, dehonestat virum, quasi non habeat eum medium inter se & Christum, vel *caput suum* carnale dehonestat, dum denudat illud: quia *vnum est ac si decaluetur*, id est, tantundem est ad turpitudinem, *ac si* decaluaretur. Verè idem valet. *Nam si non velatur mulier*, etiam *tondeatur*. Debet enim

tonderi

Galat. 5.

A tonderi, si nón est velata. Sed *si turpe est mulieri tonderi aut decaluari, velet caput suum.* Nam dum stat in Ecclesia retortis crinibus in tergo, & nuda fronte, hoc est adeò turpe, ac si capilli per decaluationem vel detonsionem essent ablati. Nunc spiritualem intelligentiam breuiter attingamus. In *viro* enim (vt supra dictum est) rationalis sensus accipitur, in *muliere* autem anima hominis intelligitur, quæ à rationali sensu, velut *mulier* à *viro*, regitur. Ipsa quoque anima hominis, quæ vtrunque vnum sit, si quando ea quæ Dei sunt cogitat, quasi *vir* est. A qua contemplatione spirituali per velamen, id est, carnalibus cogitationibus se cohibere non debet, sed reuelata facie, id est, mundo corde ad contemplanda cœlestia & spiritualia se extendere. Si quando verò ea quæ mundi sunt cogitat, quasi *mulier* est. Sed ne supra quàm necesse est, se in terrenis actibus occupet, oportet vt discretionis velamine restringatur, ne forte dum licita & necessaria vult procurare, ad illicita & superflua cogitanda illiciatur. Et hoc est spiritualiter quòd *vir* caput velare nō debet, sed *mulier*. *Vir* enim, id est, virilis sensus rationis: *orans*, id est, desiderans superna, *aut prophetans*, id est, futura præmeditans: *velato capite*, id est, obumbrato nebulis terrenarum cogitationum suo acumine: *deturpat caput suum*, id est, turpitudine cogitationum suarum obscurat sibi pulchritudinem supernæ sapientiæ. Sed *mulier*, id est, inferior pars mentis intenta temporalibus: *orans*, id est, appetens quæ corpori sunt necessaria: vel *prophetans*, id est, futura quæ sibi sunt agenda præuidens: *non velato capite*, id est, non per discretionis temperantiam restricto suo acumine: *deturpat suum caput*, id est, turpitudine interiorum desideriorum fœdat superiorem mentis aciem, quæ debuit solis cœlestibus inhiare. B Tantundem enim valet, quòd sine velo modestę cohibitionis se relaxat in appetitum temporalium rerum, *ac si decaluetur*, id est, ac si detegatur, & appareat omnibus praua intentio eius, de qua debet erubescere. Hæc enim per frontem, quæ pudoris sedes est, & præminet, designatur. *Nam mulier*, id est, pars rationis intenta rerum temporalium administrationi, *si non velatur*, id est, si non modestè restringitur à superfluis cogitandis, etiam *tondeatur*, id est, auferat à se vniuersas cogitationes mundanarum curarum. Melius est enim, vt omnes mundi curas abijciat, quàm vt in omnia mundi desideria spargatur, dum necessaria procurat. *Si verò turpe est mulieri tonderi*, vel *decaluari*, id est, si hæc inferior pars animæ, quæ parum ad aliud valet, incongruum deputat abscindere velut capillos à se omnes mundi curas, vel detegere cunctis impudentiam suæ intentionis erga temporalia, *velet caput suum*, id est, modestè cohibeat à superfluis cogitationibus acumen suum.

Vir quidem non debet velare caput suum: quoniam imago & gloria Dei est. Mulier autem gloria viri est. Genes. 2. *Non enim vir ex muliere est, sed mulier ex viro. Etenim non est creatus vir propter mulierem, sed mulier propter virum. Ideo debet mulier velamen habere super caput suum, & propter Angelos. Veruntamen neque vir sine muliere neque mulier sine viro, in Domino. Nam sicut mulier de viro; ita & vir per mulierem. Omnia autem ex Deo.*

Vir quidem non debet velare caput suum, id est, non debet habere signum seruitutis vel potestatis super se: sed libertatis: quia non habet aliquid super se nisi Deum. *Quoniam imago & gloria est Dei.* C Imago, id est, similitudinis impressio. *& gloria Dei* cernitur in viro, quia vnus Deus vnum fecit hominem, vt sicut ab vno Deo sunt omnia, ita essent ab vno homine omnes homines, vt vnius Dei inuisibilis, vnus homo visibilis imaginem haberet in terris, vt vnus Deus in vno homine videretur autoritatem vnius principij conseruare ad confusionem diaboli, qui sibi neglecto vno Deo, dominium & deitatem voluit vsurpare. Homo igitur *imago & gloria Dei est*, vt sicut Deus præest omnibus per omnipotentiam, sic homo terrenis per intelligentiam. *Mulier autem gloria est vir*, quoniam facta est illi in adiutorium, vt haberet vir gloriam de ea, cùm ei praeiret ad Deum, & se ei daret imitandum in sanctitate, sicut ipse esset *gloria Dei*, cùm eius sapientiam sequeretur. *Gloria viri est mulier*, dum ille regit, hæc obtemperat: ille à sapientia regitur, hæc à viro. *Gloria viri est*, quoniam ex eo est, & ei subiecta est. *Non enim vir ex muliere est, sed mulier ex viro*, id est, Adam non ex Eua, sed Eua ex Adam. Et adhuc alia ratione demonstro, cur *mulier sit gloria viri. Quia non creatus est vir propter mulierem, sed mulier propter virum*, id est, *non est creatus* Adam in auxilium Euæ, sed Eua in adiutorium Adæ. Hoc confirmat illud, quod diximus vnum Deum vnum hominem fecisse, quoniam vir & mulier vnum sunt in natura, quia origo mulieris vir est. *Ideo mulier*, vt ostendatur esse subiecta, *debet habere velamen super caput suum*, id est, *potestatem*, ad designandam potestatem viri super se. Non habeat caput liberum in Ecclesia, sed velamine tectum, & *propter Angelos*, id est, propter Sacerdotes diuinæ voluntatis nuntios, ne in eius faciem irritentur ad libidinem: & quia D sacerdos personam habet Christi, idcirco mulier, quasi ante iudicem, sic ante Sacerdotem, qui vicarius eius est, propter reatus originem subiecta debet videri. Vel *propter Angelos*, qui nobis sunt ad custodiam deputati, ne displiceat eis lasciua mulieris denudatio, si viderint fomitem peccati per eam excitari. Dixi, quia *mulier est gloria viri, & propter virum, & ex viro* creata in principio. Sed tamen in subsequenti generatione non est ita, quia *neque vir sine muliere, neque mulier sine viro* creatur, *in Domino*, id est, in operatione Domini, qui ex vno fecit primitus ambos & vnum. *Vna* enim caro *& vnum corpus in Domino*, id est, secundùm Deum, qui creauit. Vel ita: Licet mulier propter reatus originem portet signum subiectionis, non tamen exclusa est à salute, quia *neque vir sine muliere*, id est, exclusa muliere: *neq; mulier sine viro*, id est, excluso viro est *in Domino*, id est, in gratia Domini & salute æterna. Neuter enim excluditur, sed vterque admittitur. & cur hoc? Quia *sicut mulier de viro* prius facta est, *ita & vir per mulierem* postea nascitur. *Mulier est ex viro, vir per mulierem.* Sed *omnia sunt ex Deo.* Quæ *omnia*, nisi de quibus nunc sermo est? id est, & ille *vir*, ex quo *mulier*; & illa *mulier*, quæ *est ex viro*; & ille *vir*, qui *per mulierem*. Postquam Apostolus singula gradatim exposuit, vt *omnia* Deo subijceret, vnum seruans principium, ait: *Omnia ex Deo*, vt neque *mulier* de subiectione doleret, neque *vir* quasi de exaltatione superbiret. Sed congruum est, vt ad spiritalem intelligentiam reuertamur: *Vir* enim *non debet velare caput suum*, quia *imago & gloria Dei est.* Genesis docet virum & mulierem Genes. 2. factos *ad imaginem Dei*. Fecit, inquit, *Deus hominem, ad imaginem Dei fecit eum, masculum & fœminam* fecit *eos. Ad imaginem* quippe *Dei* naturam ipsam

A ipsam humanam factam dicit, quæ sexu vtroque completur, nec ab intelligenda imagine Dei separat fœminam. Quomodo igitur dicit Apostolus virum esse *imaginem Dei*, vnde *caput velare* prohibetur, mulierem autem non, & ideo *caput velare* iubetur, nisi in natura humanæ mentis intelligamus mulierem cum viro suo esse *imaginem Dei*, vt vna imago sit tota illa substantia? Cùm autem ad adiutorium distribuitur, quod ad eam solam attinet, non est *imago Dei*. Quod autem ad virum solum attinet, *imago Dei est* tam plena atq; integra, quàm in vnum coniuncta muliere. Vir enim principaliter creatus est *ad imaginem Dei*, in quo naturaliter amplius viget ratio, quasi ipse sit ratio, quæ *est gloria Dei*. *Mulier* autem est ipsa sensualitas, quæ subseruiendo *gloria est* rationis, quia hæc in fœmina naturaliter preualet. Et ideo natura mentis humanæ non *est*, *imago Dei*, nisi ex qua parte æternis rationibus considerandis adhærescit. Quia etsi tota contempletur veritatem, *imago Dei est*: & cùm ex ea distribuitur aliquid, & quadam intentione deriuatur ad actionem rerum temporalium, nihilominus ex qua parte conspectam consulit veritatem, *imago Dei est*: ex qua verò intenditur in agenda inferiora, non *est imago Dei*, & quia quantumcunq; se extenderit in id, quod æternum est, tanto magis inde formatur *ad imaginem Dei*, & propterea non est cohibenda, vt se inde contineat ac contemperet, ideo *vir non debet velare caput suum*. Quia verò illi rationabili actioni, quæ in rebus temporalibus corporalibusque versatur, periculosa est nimia in inferiora progresio, *debet habere potestatem super caput*: quod indicat velamentum, quo significatur esse cohibenda. *Vir non est ex muliere,*

B *sed mulier ex viro*, id est, æternæ contemplationis veritas non ex administratione temporalium rerum, vt ab ea regatur, neque ratio ex sensualitate, sed econuerso: quia *non est creatus vir propter mulierem*, id est, rationalis sensus, vt subseruiat sensualitati; nec æternorum contemplatio, vt subijciatur temporalium actioni, sed econtrario: & idcirco *mulier*, id est, sensualitas & pars illa rationis, quæ ad temporalia gubernenda deflectitur, habeat *potestatem*, id est, iugum superioris moderaminis *super caput*, vt per disciplinam prematur à noxia libertate vagarum cogitationum *propter Angelos Dei*, qui nos semper aspiciunt, ne dissoluta lasciuia cogitationum nostrarum offendantur. Sed tamen *neque vir sine muliere*, id est, rationalis sensus sine sensualitate vel temporalium procuratione; *neque mulier sine viro*, id est, neque sensualitas vel temporalis actio sine superiori sensu: *in Domino*, id est, in Domini operatione: sed potius & illud, quod regendi habet potestatem in homine; & illud inferius, quod regendum est, Dominus fecit. *Nam sicut mulier de viro*, id est, sicut actio bona ex cognitione veritatis habet originem, *ita & vir per mulierem*, id est, similiter & cognitio veritatis post exacuitur per bonam actionem. *Omnia autem* sunt *ex Deo*, id est, contemplatio veritatis & bona operatio, vel superior & inferior pars animæ. Aliter: Per *virum* spirituales rectores plebis Ecclesiasticæ designantur, in quibus *velamen* ignorantiæ non debet esse. Per *mulierem* verò figurantur animæ infirmæ, quæ nihil spirituale, nihil de inuisibilibus capere possunt. Quibus tamen ignorantiæ *velamen* non officit, si de his, quæ non intelligunt, nihil de proprio sensu præsumunt, sed Sacerdotibus suis, velut Angelis honorem dantes, inquirunt ab illis, quæ nesciunt. C Cæterùm si quælibet anima infirma, quæ adhuc carnaliter sapit, spiritualibus viris se conferre præsumpserit, *deturpat caput suum*, id est, inhonorat Sacerdotes Ecclesiæ. Sed hæc omittentes, videamus sequentia, nam subditur:

Vos ipsi iudicate. Decet mulierem non velatam orare Deum? Nec ipsa natura docet vos, quòd vir quidem si comam nutriat, ignominia est illi: mulier verò si comam nutriat, gloria est illi, quoniam capilli pro velamine dati sunt ei?

Dixi quia *mulier* in Ecclesia *debet* habere velatum caput, & *vos ipsi iudicate*, si hoc rationabiliter dixi. *Iudicate* si *decet mulierem non velatam orare Deum*. Non *decet*, quia *nec ipsa natura docet vos*, hoc esse decens, quæ capillos mulieris ita multiplicat. Cùm hæc esset Apostolicæ traditionis ratio, vt velatæ mulieres essent in Ecclesia, illi econtra reuelatas eas in Ecclesia patiebantur. Ideo non iam per autoritatem traditionis, quam neglexerant, sed per ipsam naturam suadere illis nititur veritatem. *Nec ipsa*, inquit, *natura docet vos* hoc decere. Et hoc *docet natura, quòd vir quidem si comam nutriat*, cùm & lex hoc prohibeat, *ignominia*, id est, grande opprobrium *est illi*; Ieze. 44. sed *si mulier comam nutriat gloria est illi*, quòd coma ipsius tam longa & tam decora crescit ac multiplicatur, vt summa gloria & pulchritudo videatur. Ideo *gloria est illi, quoniam capilli* à naturali institutione *dati sunt ei pro velamine* habendo, id est, *dati sunt ei*, vt aliud velamen apponatur, quod per productionem capillorum innuitur. Coma enim indicium velaminis est, vt naturæ voluntas addatur. Et ideo vir non est naturaliter comatus, quia non est velandus. Sed & iuxta superiorem tractatum spiritualis intelligentiæ non D *docet ipsa natura mulierem* sine velamine *Deum orare*, quoniam erectus hominis status indicat, quòd illa pars rationis eius, quæ temporalia procurat, non sine velo discretionis ea debet à Domino petere, ne sicut Dei animalia totam se deijciat in appetitum terrenarum rerum. Velo enim debet cohiberi à nimio cogitatu & appetitu inferiorum. *Vir quidem*, id est, superior mentis sensus, qui cœlestia serenus debet cogitare, *si nutriat comam*, id est, densitatem superfluarum cogitationum, *ignomia est illi*. *Mulier* autem, id est, pars illa mentis, quæ temporalia dispensat, *si nutriat comam*, id est, multitudinem vtilium cogitationum, per quas sapienter expleat necessariam rerum corporalium administrationem, *gloria est illi*, quoniam apud Deum habet inde mercedem. *Quoniam capilli dati sunt ei pro velamine*, id est, multiplex cogitatus de necessarijs rebus est illi datus, vt sub hoc tegatur & abscondatur à dissoluta vagatione inutilium & noxiarum cogitationum.

Si quis autem videtur contentiosus esse, nos talem consuetudinem non habemus, neque Ecclesia Dei. Hoc autem præcipio, non laudans, quòd non in melius, sed in deterius conuenitis.

Dixi viros non debere comatos esse, sed mulieres oportere comam nutrire, & caput velare, multasque rationes inde monstraui. Sed *si quis videtur contentiosus esse*, vt adhuc de hac re velit contendere, saltem autoritati debet acquiescere: quia *nos* Iudæi, à quorum instructione processit habitus religionis Ecclesiæ, & qui sumus semper populus Dei, *non habemus talem consuetudinem*, vt viri sint comati, & mulieres nudent capita, *neque* etiam *Ecclesia Dei* ex Iudæis & gentibus constituta. Post rationes ponit autoritatem, vt contentio sos

No

A tiosos vincat. quia neque Iudaismus hoc habuit, nec *Ecclesia Dei*: ostendens, quia neque Moyses, neque Saluator sic tradidit. Deinde iam amplius disputare non vult de virorum tonsione, vel mulierum velatione, sed præceptum inde tribuit, dicens: *Hoc autem præcipio*, scilicet vt differentis solertia non requiratur, sed præcipientis autoritas attendatur. Quasi dicat: forsitan aliquis vult adhuc condendere non sic faciendum esse, sed ego *præcipio hoc* ita fieri, & autoritate mea constituo: ego dico, *non laudans*, sed potius improbans, *quòd conuenitis* in Ecclesia ad accipiendum Corpus & Sanguinem Domini, *non in melius*, vt deceret, *sed in deterius*, id est, quia conuentus vester ad Dominicam Cœnam non fit in meliorationem vestri, sed in deteriorationem, quoniam multipliciter peccatis ibi.

Primum quidem conuenientibus vobis in Ecclesiam, audio scissuras esse inter vos, & ex parte credo. Nam oportet & hæreses esse, vt & qui probati sunt, manifesti fiant in vobis.

Primum quidem, id est, maximum omnium malorum est apud vos, quòd in conuentu vestro fiunt schismata. Nam *in melius* ideo *non conuenitis, sed in deterius*, quia *conuenientibus in Ecclesiam vobis*, vbi vinculum charitatis esse deberet, vnaq; voluntas & summa concordia, ad quod vnus locus vos inuitat & admonet, *audio scissuras*, id est, discordias *esse inter vos*, *& ex parte*, id est, in quibusdam vestrum *credo* illas esse. Scissuræ in eis erant, quia illi, qui superiora dona Spiritus habebant, contemnebant cæteros, qui tanta dona non perceperant, & scindebant se ab illis. Ipsi quoque minores, per quandam desperationem
B remouebant se ab illis, dum tantam spiritualium charismatum excellentiam, quam assequi non poterant, mirarentur in eis. Ego *scissuras* diuisionum *inter vos esse credo*. Nec mirum, quia *oportet*, id est, vtile est fidelibus, *& hæreses esse* contra eos, ad exercitationem eorum, *vt* per has boni, *& qui* iam Deo *probati* & noti *sunt*, *manifesti*
Matth. 22 *fiant* hominibus *in vobis*, id est, inter vos. Ex istis
Actu. 23. erant nonnulli hæretici, vt illi, qui resurrectionem negabant. Sed per eos manifestati sunt cæteris illi, qui fidem Apostolicam firmiter tenuerunt, dicentes: *Ego sum Christi*, cùm alij dicerent,
Supra 1. *ego sum Pauli, ego autem Apollô*. & semper prosunt hæreses fidelibus. Ex his enim hominibus hæretici fiunt, qui etiamsi essent in Ecclesia, nihilominus errarent. Cùm autem foris sunt, plurimum prosunt non verum docendo quod nesciunt, sed ad verum quærendum carnales, & ad verum aperiendum spirituales Catholicos excitando. Sunt enim innumerabiles in sancta Ecclesia Deo probati viri, sed manifesti non fiunt inter nos quamdiu imperitiæ nostræ tenebris delectati, dormire malumus, quàm lucem veritatis
Nota. intueri. Quapropter multi, vt veritatem Dei videant & gaudeant, per hæreticos de somno excitantur. Vtamur ergo hæreticis, non vt eorum approbemus errores, sed vt Catholicam disciplinam aduersus eorum insidias asserentes, vigilantiores & cautiores simus, etiamsi eos ad salutem reuocare non possumus. *Oportet* igitur *& hæreses esse, vt qui probati sunt, manifesti fiant in* nobis. Hi enim *probati sunt* Deo, qui bene possunt docere. Sed *manifesti* hominibus esse non possunt, nisi cùm docent. Docere autem nolunt nisi eos, qui doceri quærunt. Sed multi ad quærendum pigri sunt, nisi per molestias & insultationes hæreticorum quasi de somno excitentur, & in imperitia sua erubescant sibi, ac de illa A periclitari se sentiant. Ideo prouidentia diuina Nota multos diuersi erroris hæreticos esse permittit, vt cùm insultant nobis, & interrogant nos ea, quę nescimus, vel sic discutiamus pigritiam, & diuinas Scripturas nosse cupiamus. Hæreticus autem est, qui alicuius temporalis commodi, & maximè gloriæ principatusque sui gratia, falsas opiniones ac nouas vel gignit vel sequitur.

Conuenientibus ergo vobis in vnum, iam non est Dominicam Cœnam manducare. Vnusquisque enim suam cœnam præsumit ad manducandum. Et alius quidem esurit, alius autem ebrius est. Nunquid domos non habetis ad manducandum & bibendum? aut Ecclesiam Dei contemnitis, & confunditis eos, qui non habent? Quid dicam vobis? Laudo vos? in hoc non laudo.

Quando quidem scissuræ sunt *inter vos*, *ergo vobis conuenientibus in vnum*, *iam non est manducare Dominicam cœnam*, id est, illud *manducare*, quod ibi facitis, quia discordanter hoc facitis, *iam non est manducare dominicam cœnam*. Quia *vnusquisq;* vestrum *præsumit* in Ecclesia *manducare* seorsum *cœnam suam*, id est, oblationem suam, cùm dominica cœna communis esse debeat omnibus Christianis, sicut Christus cum suis discipulis cõmuniter cœnauit: Tangit eorum consuetudinem, quia frequenter in anno certis diebus solebant omnes ad Ecclesiam conuenire, vt Corpus & Sanguinem Domini perciperent & in Ecclesia conuiuium agerent ex oblationibus suis ad exemplum cœnæ, quam Dominus cum discipulis suis fecit. Sed hanc consuetudinem plurimi eorum peruerterant: & secundùm quod alius alio prior veniebat, afferens cibos suos, manducabat & inebriebatur, non expectans pauperem fratrem: & postea Corpus Domini sumebat, vel cibis suæ D mensæ miscebat, non iudicans illud ab alijs cibis differre. Nam munera sua offerentes aduenientibus Presbyteris, quia adhuc rectores Ecclesijs non omnibus locis fuerant constituti, totum sibi quod obtulerant vendicabant schismatis causa. Nam pseudoapostoli dissensiones inter eos seminauerant, ita vt oblationes suas zelarentur, cùm vna atq; eadem prece omnium oblationes benedicerentur, vt hi, qui (vt assolet fieri) nihil obtulerant, vel vnde offerrent non habebant: pudore correpti confunderentur, non sumentes partem. Et tam citò illud agebant, vt superuenientes non inuenirent, quod ederent. Ideoq; Apostolus illos increpat. Si sic, inquit, *conuenitis*, vt *vnusquisq;* cibum suum sumat, domi hæc agenda sunt, non in Ecclesia, vbi vnitatis & mysterij causa conuenitur, non dissensionis & ventris. Munus enim oblatum, totius populi fit, quia in vno pane omnes significantur.

Per id enim, quod *omnes vnum sunt, de vno pane* omnes sumere oportet. Itaque dicitur: *Conuenientibus vobis in vnum, iam non est dominicam cœnam manducare*, id est, iam non potestis Sacramenta Redemptoris accipere, nec iam ad similitudinem cœnæ Domini facitis ibi conuiuium. Quare? Quia *vnusquisque vestrum cœnam suam*, id est, quod secum attulit, *præsumit*, id est, ante *Dominicam Cœnam*, & antequam cæteri conueniant, sumit, *ad manducandum*, non ad erogandum pauperibus. *Et alius quidem* qui non attulit quod ederet, vel serò venit, *esurit: alius autem*, qui cibos suos edere præoccupauit, *ebrius est*. Et ita iam non estis idonei *Dominicam Cœnam manducare*, id est, sacram Eucharistiam percipere, quæ à ieiunis & concordantibus est percipienda,

A cipienda, quamuis Apostoli primò non ieiuni eam perceperint. Placuit enim Spiritui sancto, vt in honorem tanti Sacramenti in os Christiani prius Dominicum Corpus intraret, quàm cæteri cibi. Nam ideo per vniuersum orbem mos iste seruatur. Neque quia post cibos illud dedit Dominus, propterea pransi vel cœnati fratres ad illud percipiendum conuenire debent, aut sicut faciebant, quos nunc Apostolus arguit, & emendat, mensis suis hoc miscere. Nanque Saluator quò vehementius commendaret mysterij illius altitudinem, vltimum hoc voluit infigere cordibus & memoriæ discipulorum, à quibus ad passionem mox digressurus erat: & ideo non præcepit quo deinceps ordine sumeretur, vt Apostolis, per quos Ecclesiam dispositurus erat, seruaret hunc locum. Vos, inquit, ita comeditis, quisque suas oblationes, nec facitis eas, vt deberetis, omnibus communes. Sed cur ad talem comestionem venitis in
Isaia 56. Ecclesiam? *Nunquid non habetis domos ad mandu-*
Matth. 21. *candum & bibendum*, vt ibi conuiuia huiusmodi celebretis? *Aut Ecclesiam Dei*, id est, domum orationis, quæ consecrata est ad exorandum in ea Deum, & ad percipienda illius Sacramenta, *contemnitis?* Vtique *contemnitis* eam, dum irreuerenter in ea carnales cibos sumitis. *Et etiam confunditis eos qui non habent* quod ibi comedant, cùm vos in conspecta eorum delicijs affluatis, & ipsi vel ieiuni remaneant, vel solum panem suum comedant. In hoc etiam *confunditis* pauperes, *qui non habent* quod edant: quia vos, antequam ipsi veniant, manducatis, & nihil illis relinquitis: atque ita cùm ipsi veniunt, quod manducent non
B inueniunt, & erubescunt. Sic enim *confunditis & eos*, qui præsentes sunt, & nihil accipiunt, siue iuxta superfluas opes vestras suam tenuitatem comedunt, & illos, qui post venientes nihil inueniunt. & *quid dicam vobis*, qui talia facitis? Non inuenio quid dignum pro commissione talium operum *vobis dicam. Laudo* ego *vos? in hoc*, quod ista tam malè agitis, *non laudo*, sed multum reprehendo. Vel *laudo vos* in nonnullis alijs, sed *in hoc* nihil laudabile inuenio.

Matth. 26. *Ego enim accepi à Domino, quod & tradidi vobis,*
Marc. 14. *quoniam Dominus Iesus in qua nocte tradebatur, acce-*
Luca 22. *pit panem & gratias agens fregit, & dixit: Accipite, & manducate, hoc est corpus meum, quod pro vobis tradetur. Hoc facite in meam commemorationem. Similiter & calicem, postquam cœnauit, dicens: Hic calix nouum testamentum est in meo sanguine. Hoc facite, quotiescunque bibetis, in meam commemorationem.*

Iure *vos non laudo*, sed vitupero *in hoc*, quòd ita peruersè & irreuerenter ad *Dominicam Cœnam conuenitis*, quia traditionem meam super hac re non bene seruastis. Quam tamen diligenter seruare debuissetis, quia *ego* non à meipso inueni eam, nec à Petro, vel Andrea didici, sed *accepi à Domino, quod & vobis* de tanta re *tradidi*, & ideo reuerenter atque inuiolabiliter debetis retinere, quod mihi Dominus tradidit, & *ego vobis*. Hoc *vobis tradidi, quoniam Dominus Iesus, &c.* Ostendit Apostolus mysterium Eucharistiæ inter cœnam celebratum, non cœnam esse. Medicina enim spiritualis est, quæ cum reuerentia degustata, purificat sibi deuotum: & memoria redemptionis nostræ est, vt redemptoris memores, maiora ab eo consequi mereamur. *In nocte* autem traditus est ad passionem, sed venit inde ad resurrectionis lucem. *Dominus Iesus*, id est, Saluator credentium, *in nocte qua tradebatur*, iam imminente C suæ passionis articulo, *accepit panem, & gratias agens fregit. Accepit panem*, vt significaret se accepisse corpus, quo nos pasceret. *Et gratias* agit Patri de reparatione hominum futura per passionem eius, ac per Sacramentum Corporis & Sanguinis eius. *Et fregit panem*, vt ostenderet corporis sui fractionem, id est, passionem non absque sua sponte ac procuratione venturam, sed se facturum illam, sicut ait: quia *ego pono animam meam, vt iterum sumam eam: & nemo tollet eam à me, sed ego pono eam à meipso. Fregit panem*, vt omni- Ioan. 10.
bus suis ex eo daret, & vnum omnes illos faceret. *& dixit* eis: *Accipite* hanc spiritalem escam, *& manducate* hoc sacramentum, id est, & mente *accipite*, & ore comedite, scilicet vt carnem meam non edatis tantùm in Sacramento, sicut & multi mali alij faciunt, sed vsque ad participationem Spiritus manducetis, vt in meo corpore tanquam membra maneatis, & meo Spiritu vegetemini. Quia *qui manducat carnem meam, & bibit* Ioan. 6.
sanguinem meum, in me manet, & ego in illo. Signum enim quia manducauit & bibit, hoc est, si manet, & manetur; si inhabitat, & inhabitatur; si hæret, vt non deseratur. Sic do vobis ad edendum *carnem meam*, scilicet vt hanc edentes non relinquatis vnitatem meam. *Manducate* quod tribuo, quia *hoc est corpus meum.* Sensibus quidem exterioribus videtur esse panis, sed sensibus cognoscite mentis, quia *hoc est corpus meum*, non aliud, sed illud idem substantialiter, *quod pro vobis* redimendis *tradetur* ad mortem & crucifigetur. *Hoc*, quod dixi, *facite*, id est, *corpus meum accipite* Notà.
& manducate per successionem temporis vsque in finem seculi, *in meam commemorationem*, id est, in memoriam passionis meæ, vt pertractetis D & consideretis, quàm dignam, & sanctam, & humanæ salutis efficacem medicinam accipitis, quatenus ex consideratione tantæ sanctitatis cum maiori veneratione sacram Eucharistiam percipiatis, & imitari passionem meam desideretis, vt si opus fuerit, pro salute fratrum mori parati sitis. Accipientes enim Corpus meum, memores mei esse debetis, vt diligenter recogitetis quis ego sim, & quæ inter homines conuersans operatus sim, vel quæ pertulerim, vt sicut præcessi, sequamini. Vel vos Sacerdotes *hoc facite*, id est, ex pane *Corpus meum* per mystica verba consecrate, in memoriam passionis meæ, vt recogitetis eam, dum sacrificium istud obtuleritis. *Similiter* vt acceperat panem, & fecerat ex eo viuum & verum *Corpus* suum, *accepit & calicem*, & fecit ex vino Sanguinem suum, *postquam cœnauit*, id est, iam & finito veteri pascha, quod cum discipulis tunc manducauerat. Transijt enim à veteri ad nouum Pascha, quod tradebat celebrandum Ecclesiæ, vt pro carne & sanguine legalis agni, Sacramentum sui Corporis & Sanguinis substitueret. Ob hoc etiam post finem cœnæ, vt illud, quod cum eis vltimum ageret, artius eorum mentibus imprimeret. Quoniam illud, quod eorum saluti magis erat vtile, debuit eis ad vltimum reseruare, & maximè cordibus eorum commendare. *Accepit calicem*, & dixit: *Hic calix*, id est, hic potus, *est nouum testamentum*, id est, noua promissio cælestis hæreditatis, *in Sanguine meo*, quo plenus est, idem *calix*. Hoc est, potus huius calicis est Sanguis meus, qui non vetera, sed noua, id est, non terrena, sed cælestia bona promittit. Nam calix Moysi vetus testa- Hebr. 9.
mentum fuit, quia terrenam hæreditatem promisit

A misit in sanguine vitulorum & hircorum, de quo idem Moyses ait: *Hic sanguis testamenti, quod mandauit ad vos Deus.* Per testamentum enim datur hæreditas, & *in sanguine* Christi accepimus *nouum Testamentum*, id est, nouam legem, quæ obedientibus sibi dat hæreditatem regni cælorum. *Testamentum nouum in* Christi *sanguine* consecuti sumus, per quod ad nouam hæreditatem perueniamus, quia beneficij diuini sanguis testis est. Vnde & ad tuitionem corporis & animæ nostræ Sacramenta eius percipimus, quia *caro* eius pro salute nostri corporis est oblata; *Sanguis* verò pro anima nostra effusus est, vt vtraque nostri substantia hæreditatem vitæ perennis accipere posset. Nec mirum, quòd de pane & vino carnem & sanguinem suum fecit. Nam & in quolibet homine carnem & sanguinem de pane & vino facit, quia panis comestus mutatur in carnem, & vinum potatum vertitur in sanguinem per Creatoris operationem. *Calix* Christi, quem in mysterio bibimus, propterea etiam dicitur *testamentum in sanguine* eius, quem semel in cruce fudit pro nobis, quia munit & defendit nos aduersus calumnias hostis antiqui, ne cælestem nobis hæreditatem possit auferre, sicut literæ illæ, quæ vocantur testamentum, hæredem muniunt aduersus calumniatorem, ne tollat ei hæreditatem. *Hoc*, inquit, *facite*, id est, calicem hunc bibite, *in meam commemorationem, quotiescunque biberis* illum, vt scilicet nunquam sine memoria passionis meæ bibatis eum, sed in mente habeatis, quia ego mortem pertuli pro vobis. Aut certè vos, qui Sacerdotes estis, *hoc facite*, quod ego nunc feci, id est, calicem vini consecrate, vt fiat sanguis meus. *hoc facite in meam commemoratio*

B *nem*, vt in hoc facto sitis memores mei & eorum, quæ pro vobis passus sum. Hoc ita dixit Dominus, velut si quis moriens relinquat ei, quem diligit, aliquod pignus; quod dum ille post mortem eius aspicit, lachrymas côtinere non potest, si eum perfectè dilexit.

Quotiescunq; enim manducabitis panem hunc, & calicē bibetis, mortē Domini annunciabitis, donec veniat.

Exponit in quam *commemorationem* Christi debeamus celebrare vel accipere Sacramentum Corporis & Sanguinis eius, scilicet *in commemorationem* mortis eius. Ideo, inquit, dixit Dominus in suam *commemorationem* hoc debere fieri, quia *quotiescunq; manducabitis hunc* vitæ *panem, &* hunc æternæ salutis *calicem bibetis, mortem Domini* pro nobis factam *annuntiabitis*, id est, repræsentabitis, *donec* ipse *veniat* ad iudiciū, quia hoc Sacramentum non mutabitur sicut sacramenta Iudæorum. Significat finem seculi, quando erit Sanctorum requies non adhuc in sacramento spei, quo in hoc tempore consociatur Ecclesia, quandiu bibitur quod de Christi latere manauit, sed iam in ipsa perfectione salutis æternæ, cùm tradetur *regnum Deo Patri*, vt in illa perspicua contemplatione incommutabilis veritatis, nullis mysterijs corporalibus egeamus.

Itaque quicunque manducauerit panem hunc, vel biberit calicem Domini indignè, reus erit corporis & sanguinis Domini. Probet autem seipsum homo, & sic de pane illo edat, & de calice bibat. Qui enim manducat & bibit indignè, iudicium sibi manducat & bibit, non dijudicans corpus Domini.

Quandoquidem autoritate Domini Iesu probauimus *panem* illum esse *corpus* eius, & vinum sanguinem eius, atq; celebrandam vel accipiendum esse mysterium illud *in commemorationem* mortis ipsius, *itaque quicunque* homo, siue diues, siue mediocris, siue pauper, siue clericus, siue laicus, *manducauerit panem* Domini *hunc, vel biberit calicem Domini indignè, reus erit corporis & sanguinis Domini. Indignè manducat & bibit*, qui hoc mysterium aliter celebrat vel accipit, quàm à Christo traditum. Ideo fit *reus corporis & sanguinis Domini*, id est, dabit pœnas mortis Domini. Occisus enim pro his, qui beneficium eius in irritum ducunt. *Indignè manducat & bibit*, qui sine debita reuerentia sacram Eucharistiam percipit. *Indignè manducat & bibit*, qui non prius per pœnitentiam purgatus, ad hoc Sacramentum accedit. Hoc est enim *indignè* accipere, si eo tempore accipiat, quo debet pœnitentiam agere. Fit igitur *reus corporis & sanguinis Domini*, id est, non purgationem, sed maculam culpæ, pro qua pereat, trahit ex eo, quòd malè accipit bonum Sacramentum *Corporis & Sanguinis Domini.* Nec sibi, si indignus accesserit, applaudat, quia continuo damnatus non fuerit, quoniam multoties peccatoris supplicium differtur, sed perōdinatur occultum iudicium. Nemo præsumat accedere indignus, sed *homo*, id est, rationabiliter agens, *probet*, id est, discutiat & examinet prius *seipsum*, qui etiam ex eo, quòd homo est, sine peccato non est. *Probet* antea *seipsum*, id est, vitam suam inspiciat & consideret, an dignè possit accedere, vel non. Raro enim potest inueniri quisquam ita magnus & iustus, vt in eo per discussionem non inueniatur aliquid, quod debeat eum à Corpore & Sanguine Domini retardari, nisi confessus fuerit illud, & per pœnitentiam deleuerit. *Probet se, & sic*, id est, postquam se probauerit, *edat de pane illo, & bibat de calice*, quia tunc ei proderit. Ideo prius se discutiat & purget, quia *qui manducat, & bibit indignè*, id est, sine sui examinatione, *iudicium sibi manducat, & bibit. Indignè manducat & bibit*, qui vel aliquod graue peccatum, vel multa leuia commisit, & non confitetur ea priusquam ad Communionem accedat. Duobus etiam modis manducare & bibere debemus hoc Sacramentum, id est, ore cordis, & ore corporis. Nam qui solo ore corporis mãducat, *indignè manducat.* Qui autem & ore corporis & ore cordis accipit, ille dignè comedit. *Qui indignè manducat, iudicium sibi manducat*: id est, damnationem extremã, quæ nunc appellatione iudicij signatur, sicut & cùm Dominus ait: *Qui verò mala egerunt, in resurrectionem iudicij. Iudicium sibi manducat*, nō alij: quia communio malorum non maculat aliquem participatione Sacramentorum, sed consensione factorū. Nam si in factis malis non eis quisq; consentiat, portat malus causam suã & personã suam, & ideo boni debent tolerare malos. *Iudicium sibi mãducat*, nō quia mala res sit quã accipit, sed quia ille malus malè accipiendo, ad iudicium accipit bonū quod accipit. Sicut enim Iudas, cui *buccellã* tradidit Dominus, nō malum accipiēdo, sed malè accipiendo, locū in se diabolo præbuit: sic *indignè* quisq; sumens Dominicum Sacramentum, non efficit, vt, quia ipse malus est, malum sit, aut quia ad salutem non accipit, nihil acceperit. Corpus enim Domini, & Sanguis Domini nihilominus est; sed ille accipit hoc non ad vitã, sed ad iudicium: quia non dijudicat *Corpus Domini*, id est, non discernit quàm sit dignus omnibus creaturis hoc Corpus, quod videtur esse panis. Si enim cogitaret hoc Corpus esse, Verbo Dei personaliter vnitum, & vitam ac salutem eorum esse, qui hoc dignè accipiunt, non præsumeret indignus accipe-

Marginalia: Exod. 14. (beside "idem Moyses ait"); Nota. (beside "Iudæorum"); Infra 15. (beside "cùm tradetur regnum"); A (right, top); Nota. (right, beside "siue clericus"); D (right, beside "qui manducat"); Ioan. 5. (right, beside "in resurrectionem"); Ioan. 13. (right, beside "buccellã"); Nota. (right, beside "Corpus enim Domini").

A accipere, sed dignum se præparaTet. Deuoto enim animo,& cum timore accedendum est ad illum, vt sciat mens se ei reuerentiam debere, ad cuius corpus sumendum accedit, & dijudicet apud se, cuius dignitatis sit illud Corpus. Inde enim Apostolus nunc indignè dicit acceptum à Corinthijs, quia hoc non discernebant à cæteris cibis veneratione singulariter debita. Continuò quippe cùm dixisset, *iudicium sibi manducat & bibit*, addidit, *non dijudicans Corpus Domini*. Non enim dijudicabant illud, sed velut quemlibet alium cibum indiscretè negligenterque sumebant. Sequitur.

Ideo inter vos multi infirmi & imbecilles, & dormiunt multi.

Quia *indignè* manducatis hoc Corpus & Sanguinem bibitis, *ideo* sunt *inter vos multi infirmi*, qui graui morbo languent, *& imbecilles*, qui diuturna inualetudine torpent, *& dormiunt* etiam *multi*, id est, somno mortis sunt occupati. Vt verum probaret, quia examen futurum est accipientium Corpus Domini, iam hic imaginem iudicij ostendit in nonnullis, qui inconsideratè Corpus illud acceperant, dum ægrotationibus & longis inualetudinibus tenerentur, & multi morerentur, vt in his cæteri discerent se non impunè Corpus Domini negligenter accipere, & paucorum exemplo cæteri territi emendarentur, scientes quia grauiores pœnas in futuro seculo propter hanc culpam ipsi forent passuri, si non corrigerentur. Nam & adhuc propter huiusmodi causam multi homines post Pascha varijs infirmitatibus corripiuntur, quia Corpus Redemptoris indignè perceperunt.

B *Quod si nosmetipsos dijudicaremus, non vtique iudicaremur. Dum iudicamur autem, à Domino corripimur, vt non cum hoc mundo damnemur.*

Hæc mala diuino iudicio patimur ob contemptum Dominici Corporis. Sed *si dijudicaremus nosmetipsos*, id est, si in diuersas partes actionum & cogitationum nostrarum oculos mentis circumduceremus, & de singulis, quæ nos malè fecimus, aut cogitauimus, nosipsos districtè pœnitendo iudicaremus, *non vtiq;* à Domino *iudicamur*. Ascendat itaq; homo aduersum se tribunal mentis suæ, constituat se ante faciem suam. Atq; ita constituto in corde iudicio, adsit accusatrix cogitatio, testis conscientia, carnifex timor. Inde quidam sanguis animi confidentis profluat per lachrymas. Postremò ab ipsa mente sententia talis proferatur, vt se indignum homo iudicet participatione *Corporis & Sanguinis Domini*, si tales culpas in se repererit. Versetur ante oculos eius imago futuri iudicij: & quicquid in se viderit, quod à iudice venturo reprehendi possit & puniri, ipse nunc in seipso reprehendat & puniat. Peccata enim, siue parua, siue magna, impunita esse non possunt, quia aut homine puniente, aut Deo iudicante plectuntur. Cessat autem vindicta diuina, si conuersio præcurrat humana. Quia *si nosmetipsos dijudicaremus, non vtique* à Domino *iudicaremur*, id est, puniremur, vel in futuro seculo, vel in isto. Sed *dum* in præsenti vita *iudicamur à Domino*, id est, plectimur infirmitate, vel aduersitate, vel corporis morte pro peccatis nostris, *corripimur* ab eo clementer, & emendamur, *vt* in futura vita *non damnemur* æternaliter *cum hoc mundo*, id est, cum infidelibus & amatoribus huius mundi. Idcirco enim nobis modò non parcit, vt in perpetuum parcat. Illis autem nunc parcit, quos in æternum puniri disposuit.

C *Itaque fratres mei, cùm conuenitis ad manducandum, inuicem expectate. Si quis esurit, domi manducet, vt non in iudicium conueniatis. Cætera autem, cùm venero, disponam.*

Quando quidem quisquis *indignè* corpus Domini percipit, *iudicium sibi* percipit, & multi etiã in præsenti seculo propter hanc offensionem varijs languoribus aut mortibus plectuntur, *itaque ô fratres mei* cauete iam *indignè* illud sumere, cauete cum schismate ad illud conuenire, sed *cùm conuenitis ad manducandum* illud, per fraternam dilectionem *expectate inuicem* alij alios, vt multorum oblatio simul celebretur, & omnibus ministretur. Sed *si quis esurit*, & propter acriorem famem non potest expectare donec omnes conueniant, *domi mãducet* suum corporalem cibum, & post veniens ad Ecclesiam, non accipiat Eucharistiam. Ita vos *inuicem* propter has causas *expectate, vt non in iudicium conueniatis*, id est, vt non reprehensibiliter & cum offensione sacrum mysterium agatis, ne iudicium damnationis inde conquiratis. Hæc interim obseruate. Sed *cætera*, quæ sunt agenda, *disponam* vobis, *cùm venero*. Prius ostendit quomodo vir & quomodo fœmina caput agere debeat, deinde qualiter ab vtroq; sexu in Ecclesiam conuenire oporteat: in quibus rebus si error fuerit, non leue peccatum est. *Cæterà* verò, quæ ad ædificationem Ecclesiæ pertinent, præsentia sua ordinaturum se promisit: quia multum erat vt in epistola sua totum illis agendi ordinem insinuaret, quem vniuersa per orbem seruat Ecclesia.

CAPVT XII.

D DE *spiritualibus autem nolo vos ignorare fratres. Scitis* autem *quoniam cùm Gentes essetis, ad simulachra muta, prout ducebamini, euntes. Ideo notum vobis facio, quòd nemo in Spiritu Dei loquens, dicit anathema Iesu. Et nemo potest dicere Dominus Iesus, nisi in Spiritu sancto.* Marc. 9.

Crescente fide, gratia linguarum minuebatur, quam propter infideles acceperant. Hinc ergo plurimi contristati, cœperunt adhuc habentibus gratiam hanc inuidere, putantes hoc malus alijs omnibus charismatibus. Vnde nunc Apostolus eos corrigit, quia quasi per quandam vnitatem plus appetebant linguarum scientiam & ostendit quæ maximè forent appetenda. *Cætera*, inquit, permitto vos ignorare donec veniam. Sed *de spiritualibus*, id est, de donis sancti Spiritus, propter quæ maiores superbiunt, & minores inuident vel desperant, *nolo vos ignorare* quid veritas habeat, vt non sit schisma inter vos, sed pax & concordia. Quod ostendo per simile. Nam *scitis quoniam cùm essetis gentes*, id est, gentiles diuersis erroribus dediti, eratis *euntes ad simulachrã muta, prout* ab vno spiritu maligno *ducebamini*: & si tunc vnus diabolicus spiritus vos ducebat, alios *ad alia simulachra*, alios ad alia, cur non modò vos vnus diuinus ducat, alios ad alia bona opera; & alios ad alia, vel alijs alia dona tribuat, & alijs alia. Vnus enim Spiritus bonus est nunc in omnibus vobis, licet diuersis diuersa dona præstiterit: sicut tunc vnus spiritus malus erat in omnibus vobis, licet ad diuersos errores simulachrorum vos duceret. Quæ *simulachra* erant *muta*, licet vos ab illis responsa peteritis. Dicturus Apostolus quòd omnia bona sint à Spiritu sancto, similitudinem præmittit à contrario; scilicet quòd omnia mala sint à spiritu malo. Ostendit enim

A enim à simili (vt dictum est) quòd omnes eundem Spiritum Dei habeant, reprehendens illos, qui ex eo, quòd maiora charismata perceperant, abrumpebant se ab inferioribus minora charismata habentibus: quia cùm essent in infidelitate idololatriæ, vno spiritu maligno participabant omnes communiter & maiores & minores. Tunc ipsi erant multæ *gentes*, sed modò sunt vna gens: quia vna fides, quia vna spes, quia vna charitas, quia vna expectatio, quia vna patria cælestis. *Scitis*, inquit, vt experti, quia *cum essetis* diuersæ *gentes*, id est, gentiliter in varijs erroribus viuentes, eratis *euntes*, quasi assidui, *ad simulachra muta*, & ratione carentia, *prout* à deceptorio spiritu ad hæc *ducebámini*. *Ideo* quia *scitis* quòd malus spiritus vos retractos à bono duxit ad tam irrationabile malum, id est, ad idololatriam, per hoc facilè *vobis notum facio*, *quòd* per Spiritum Dei abstinetur à malo, & fit bonum, & hoc est, *nemo in Spiritu Dei loquens* cogitando, loquendo, operando, *dicit* similiter tribus modis *anathema Iesu*, id est, alienationem à Christo: hoc est, quodlibet peccatum, per quod alienus fiat à Saluatore: quia per Spiritum sanctum abstinetur à malo, *& nemo*, quantumcunque sit, *potest dicere* corde, lingua, & opere, quia *Iesus* est *Dominus*, cui omnia seruire debent, *nisi in Spiritu sancto*, à quo est omne verum: hoc est, per Spiritum sanctum fit bonum. Vel *nemo in Spiritu Dei loquens*, id est, *nemo*, cuius mentem & os moueat Spiritus *Dei*, *dicit anathema Iesu*, id est, *dicit* alienationem Saluatori, vt dicat ei, quòd ipse sit alienus à substantia Patris, sicut dicebat Arrius, qui in spiritu diaboli loquebatur. *Et nemo potest dicere*, id est, hanc veritatis confessionem

B proferre, vt dicat quia *Iesus* est *Dominus*, *nisi in Spiritu sancto* loquens. Non enim adulatione hominum appellatur *Dominus*, sicut idôla, quæ ab hominibus dij vocantur, cùm non sint. Non ergo fauor est hominum, quòd *Iesus Dominus* dicitur: sed donum Dei, qui mysterium suum hominibus declarauit. Nec qui hoc dicit, præstat beneficium religioni, sed accipit, sicut gentiles, qui gratia Principum vel Antistitum idôla dicunt Deos, cùm non sint. Sed quomodo *nemo dicit, Dominus Iesus, nisi in Spiritu sancto*, cùm ipse Iesus asserat, quia *non omnis, qui dicit mihi Domine, Domine, intrabit in regnum cælorum*? Sed

Matth. 7. hoc ipsum dicere, quod Apostolus posuit, non sermone, sed affectu cordis est ponderandum, quia propriè posuit verbum quod est, *dicit*, vt significaret voluntatem atque intellectum dicentis. Dominus verò generaliter posuit solum oris sermonem. Videtur enim dicere etiam ille, qui nec vult, nec intelligit quod dicit. Sed ille propriè *dicit*, qui voluntatem atque mentem suam sono vocis annuntiat: & ille Dominum Iesum dicit, qui eum diligit, si eo modo dicit, quo intelligi Apostolus voluit. Multi enim voce dicunt, corde autem & factis negant. Item *nemo in Spiritu Dei loquens*, *dicit anathema Iesu*, id est, alienationem à Saluatore, hoc est aliquod verbum, per quod ipse, vel alius à Saluatore fiat alienus. Nam sicut malus spiritus, qui præsidet simulacris, nihil in aliquo loquitur, vnde quis à simulacris separetur, ita Spiritus Dei, qui præsidet Ecclesiæ, nihil in quoquam loquitur, vnde quis à Christo, vel à membris Christi separetur. Sunt enim nonnulli, qui se *in Spiritu Dei* existimant loqui, id est, recta se putant dicere, dum loquuntur ea, quæ vel ipsos, vel cæteros, qui audiunt, separant à Christo, sicut minores Corin- C thiorum, qui stulta humilitate se scindebant ab vnione maiorum, & à societate membrorum Christi se faciebant alienos, quia non erant maioribus similes in charismatibus. Sed & detractores, & quicũq; discordias inter fratres seminant, sub specie rectæ locutionis, aut qui corrumpunt fidem audientium, seu *bonos mores* suis alloquijs 1. Corin. 15. aliquo sanctitatis fuco coloratis, quasi *in Spiritu Dei* loquentes videntur, dum dicunt *anathema Iesu*: quia sub imagine veritatis & rectitudinis loquuntur ea, per quæ suos auditores à Saluatore faciunt alienos. Sed huiusmodi verba nunquam Spiritus sanctus docuit. *Et nemo potest dicere, Dominus* est *Iesus*, id est, *nemo* deuotè *potest* gloriam Domini Iesu Christi prædicare, vt annuntiet, vel confiteatur, quia ipse est Dominus, cui debet vniuersitas seruire, *nisi in Spiritu sancto*, id est, nisi mentem eius illuminauerit Spiritus sanctus, & amore veritatis accenderit. Nam sicut ille Spiritus nihil docet loqui, vnde quis à Christo separetur: ita iste omne verbum loqui docet, per quod ad Christum trahũtur homines. & ideo quisquis gloriam Dei prædicat, vt auditores ad eum trahat, non sibi hoc tribuat, quia nõ habet hoc à seipso, sed à Spiritu sancto, qui *vbi vult spirat*. Maiores enim Corinthiorum arrogan- Ioan. 3. ter de bonis spiritualibus gloriabantur, quasi à se ipsis hæc haberẽt, & cęteros despiciebant, qui hęc habere non poterant, quasi Spiritus sanctus nõ & illis, quos spernebant, posset ipsa dona dedisse, & eis nõ dedisse, ideoq; non rectè de beneficijs Dei super alios extollebantur, cùm vtiq; humiliores inde fieri deberent, & gratias Deo reddere.

Diuisiones verò gratiarum sunt, idem autem Spiritus: & diuisiones ministrationum sunt, idem autem D *Dominus: & diuisiones operationum sunt, idem verò Deus, qui operatur omnia in omnibus.*

Commune est omnibus electis, vt sint participes Spiritus sancti: sed gratiæ, quas ab eo suscipiunt, sunt variæ. Quia *sunt diuisiones gratiarum*, id est, donorum, quæ Spiritus sanctus gratis dat, sed vnus atque *idem* est *Spiritus*, qui easdem gratias diuidit hominibus: *diuisiones gratiarum sunt* officijs Ecclesiæ, non humanis meritis deputatæ. Sicut enim, qui *dicit Dominus Iesus, in Spiritu sancto dicit*, quilibet sit, ita & in loco ordinis officij Ecclesiastici positus gratiam habet quisquis sit, non vtique propriam: sed ordinis, per efficientiam Spiritus. *& diuisiones sunt ministrationum*, per quas varijs modis fideles ministrant Deo, dum pro eius amore famulis eius subseruiunt, & necessaria tribuunt: sed *idem* est, & non varius *Dominus Iesus*, cui varijs modis ministratur, & qui varia tribuit ministeria. *& diuisiones operationum sunt*, quas agunt electi, sed *idem* est *Deus* Pater, *qui operatur omnia* bona *in omnibus* fidelibus. Non in vno *omnia operatur*, ne vnus superbiat: sed *in omnibus*, vt quod non habet quis in se, habeat in alio, vt sic maneat charitas. Quoniam Arriani, qui gradus in Trinitate facere volunt, calumniantur, quòd Pater primùm nominetur, secundò Filius, tertiò Spiritus sanctus: idcirco Apostolus mutauit hunc ordinem, vt primum Spiritum, deinde Dominum, id est, Filium: tertiò Deum, id est, Patrem poneret. Et dum dicit, *idem Spiritus, idem Dominus, idem Deus*, eandem prorsus substantiam trium personarum ostendit. Vel cõtra Macedonium & cæteros hæreticos, qui Spiritum sanctum negauerunt esse Deum, potest de solo Spiritu intelligi totum, vt & Dominus & Deus

A Deus ab Apostolo nominetur. Qui nō diuiditur, cū dona sua diuidit: & qđ ipse operatur, tota Trinitas operatur. Deus enim natura incorporea, quia immutabiliter vna æterna stabilitate in seipso manēs totus adesse rebus omnibus potest, & singulis totus, quāuis, in quibus habitat, habeant eum pro suæ capacitatis immensitate & diuersitate, alij amplius, alij minus, quos ipse sibi dilectissimum templum gratia suæ bonitatis ædificat. Et *gratiarum* quidem *diuisiones sunt*, tanquam per partes membra vnius hominis, vbi & simul omnes vnū templum, & singula templa sumus: quia non est Deus in omnibus quàm in singulis maior, & fit plerumque vt plures eum minus capiant, & vnus amplius. Sic enim & apud Corinthios erat, quia pauci spirituales magis eum capiebant, & multitudo carnalium minus. Sic diuersa dona variè sunt membris Christi distributa, vt omnia membra sibi quadam necessitate cohæreant, & sibi inuicem seruiant. Nam oculus solus videt in corpore. Sed nunquid sibi soli videt? Et manui videt, & pedi videt, & cæteris membris videt. Rursum sola manus operatur in corpore. Sed nunquid sibi soli operatur? Sic pes ambulando omnibus membris militat. Membra cætera tacent, & lingua pro omnibus loquitur. Atq; ita diuersis officijs concorditer distributa sunt mēbra. Sic & de mēbris Christi Spiritus sanctus agit, vt omnia necessario compaginentur & sibi cohærcāt. Si enim amas vnitatem, etiam tibi habet, quisquis in illa aliquid habet. Tolle inuidiam, & tuum est quod habet. Tolle inuidiam, & meum est, quod habes. Liuor separat, vnitas iungit. Ideo tenenda est vnitas, quia quantum quisque diligit B membra Christi, tantum habet spiritum sanctum: & tantum habet in eis, quod in seipso habere non valet.

Vnicuique autem datur manifestatio Spiritus ad vtilitatem. Alij quidem per Spiritum datur sermo sapientiæ: alij autem sermo scientiæ, secundùm eundem Spiritum: alteri fides, in eodem Spiritu: alij gratia sanitatum, in vno Spiritu: alij operatio virtutum: alij prophetia, alij discretio spirituum, alij genera linguarum alij interpretatio sermonum Hæc autem omnia operatur vnus atque idem Spiritus, diuidens singulis prout vult.

Rom. 12. Ephes. 4. In omnibus Christi membris est Spiritus sanctus, sed *vnicuique* eorum, tam maiori, quàm minori *datur manifestatio* eiusdem *Spiritus*, id est, donum gratiæ, per quod alijs manifestetur Spiritus sanctus, qui in eo est, manifestetur *ad vtilitatem eius*, & aliorum: quia & sibi, & alijs excepto dono prodest, dum vitam suam bene gubernans, exemplum bonæ conuersationis ostendit, vel etiam voce prædicat: & quòd varijs modis *vnicuique* detur manifestatio Spiritus, ostendit per partes. Nam *alij quidem*, non per humanum ingenium, nec per studium literarum, sed per *Spiritum* sanctum *datur* non solum sapientia, sed etiam *sermo sapientiæ*, vt loqui possit alijs ipsam sapientiam, quam intelligit: *alij autem* datur *secundum eundem spiritum* non tantùm scientia, sed etiam *sermo scientiæ*, per quem alios doceat. Ipse Spiritus, qui dat alij sermonem *sapientiæ*, dat huic sermonem *scientiæ*: nec tamen est in se diuersus, sed idem permanet. Sapientia est in contemplatione æternorum, scientiaque in actione temporalium. *Sermo sapientiæ per Spiritum datur*, vt quis de æterno & incommutabili bono, ac de perennibus gaudijs *loquens*, alios ad amorem patriæ cœlestis erigat: *sermo autem scientiæ* tribuitur, vt loquendo quis alios doceat de his, quæ in tempore facta sunt historialiter: & de his, quæ facienda, vel quæ cauenda sunt moraliter: id est, de virtutibus & vitijs. Vel aliter: Sunt enim quidam, qui per donum gratiæ & ipsa intelligunt, quæ exponi à Doctoribus non audierunt: hi videlicet sermonem *sapientiæ* perceperunt. Et sunt quidam, qui audita per semet intelligere nequeunt, sed ea, quæ in expositoribus legerint, retinent, atque scienter proferunt quæ lecta didicerint: & hi sermone *scientiæ* pleni sunt. Quamuis hoc intelligi etiam aliter possit: Quia sapientia ad vitam, scientia verò pertinet ad doctrinam. Qui bene igitur viuit, & prudenter prædicat, sapientiam & scientiam diuinitus accepit. *alteri datur fides*, id est, constantia fidei *in eodem Spiritu* sancto, vt quamuis alios prædicando nesciat instruere, tamen rectè & firmiter credat, nulloque metu vel pudore fidem suam ore confiteri omittat. *alteri* datur *gratia sanitatum*, vt infirmos sanet, *in vno Spiritu*, id est, *in vno Spiritu* sancto, qui est vnus, id est, incommutabilis & indiuisus in seipso. *alij per eundem spiritum datur operatio virtutum*, id est, vt operari virtutes miraculorum contra naturam possit, sicut est suscitatio mortuorum, aut virtutes in expulsione dæmonum. *alij datur prophetia*, vt Spiritu repletus pronuntiet futura, *alij discretio spirituum*, vt sciat discernere spiritus malos à bonis, dum audit eos loquentes. *Discretio* enim difficillima est, cùm & spiritus malignus quasi tranquillus agit, ac sine vexatione aliqua corporis assumpto humano spiritu dicit quod potest, quando etiam vera dicit & vtilia prædicat D ad hoc, vt cùm illi in manifestis bonis creditum fuerit, seducat ad sua. Iste quippe discerni non potest, nisi dono spiritus sancti. Non enim magnum est tunc eum dignoscere, cùm ad aliqua deuenerit vel perduxerit, quæ sunt contra bonos mores vel regulam fidei. Tunc enim à multis discernitur. Dono autem spiritus sancti in ipso primordio, quo multis adhuc bonus apparet, continuò dijudicatur an malus sit. Sed & spiritus hominum, id est, voluntates hoc dono discernuntur bonæ à malis. *Alij* dantur *genera linguarum*, vt multis loquantur linguis, sicut Græca, & Latina, & Hebræa. *Alij datur interpretatio sermonum*, vt in vna lingua sciat obscuros sermones Scripturarum interpretari & ita *datur vnicuique manifestatio Spiritus ad vtilitatem*, dum vnusquisque proprium donum accipit à Deo, per quod prosit alijs, qui hoc non habent. Potest enim *in vno* eodemque *Spiritu* fieri, vt iste verbo *sapientiæ* polleat, nec tamen sermone *scientiæ*, id est, doctrina fulciatur: quia sentire atque inuenire sufficit, etiam quod per discendi studium non apprehendit: ille per sermonem *scientiæ* fulgeat, nec tamen verbo *sapientiæ* conualescat. quia & sufficit explere quantum didicit, & ad sentiendum ex semetipso subtile aliquid non assurgit. Iste per fidem & elementis imperat, nec tamen per *sanitatum* gratiam infirmitates corporum curat. Ille per orationis opem morbos subtrahit, nec tamen arenti terræ verbo pluuias reddit. Iste per operationem *virtutum* ad præsentem vitam etiam mortuos reuocat, & tamen prophetiæ gratiam non habens, quæ sibi ventura sunt ignorat. Ille ventura quæque velut præsentia attendit, & tamen in nulla signorum operatione se exerit. Iste per discretionem *spirituum* in factis subtiliter mentes conspicit, & tamen diuersi generis linguas nescit. Ille diuersi generis linguas examinat

A examinat, sed tamen viribus similibus dissimilia corda non pensat. Alius in vna lingua, quam nouit, *sermonum* pondera interpretando prudenter discutit: & tamen reliquis bonis, quæ non habet, patienter caret. Sic itaque Creator noster ac dispositor cuncta moderatur, vt qui extolli poterat ex dono, quod habet: humilietur ex virtute, quam non habet. Sic cuncta moderatur, vt cùm per impensam gratiam vnumquemque subleuat, etiam per disparem alteri alterum subdat, & meliorem quisque dono alio eum, qui sibi subijcitur, attendat, ac licet se præire ex alijs sentiat, eidem tamen, quem superat, se in alijs postponat. Sic cuncta moderatur: vt dum singula quæque sunt omnium, interposita quadam charitatis necessitudine fiant omnia singulorum, quatenus vnusquisque sic quod non accipit, in altero possideat, vt ipse alteri possidendum, quod accepit, humiliter impendat. Et ideo pulcherrima varietate distributa sunt electis spiritualia dona. *Sed hæc omnia operatur vnus atque idem Spiritus.* Superius dictum de Patre intelleximus, quia *idem Deus, qui operatur omnia in omnibus*, & nunc legimus Spiritum *omnia* operari, vt inseparabilis intelligatur operatio Trinitatis, ita vt cùm operatio Patris dicitur, non eam sine Filio & spiritu sancto intelligamus operari: & cùm operatio Filij, non sine Patre & Spiritu sancto: & cùm operatio Spiritus sancti, non sine Patre & Filio. Quod ergo dicitur de Spiritu, quia *omnia hæc operatur*, non ideo dicitur, quia non ei cooperatur Pater & Filius: sed idcirco dicitur, quia *vnus atque idem spiritus hæc operatur*, quoniam in his operibus non sunt multi spiritus, sed *vnus*, & in diuersis suis operationibus non est à seipso diuersus. *Hæc omnia operatur Spiritus*, vtique sicut Deus. Quis enim hæc operari
B potest, nisi Deus. *Omnia hæc operatur, diuidens* ea singulis, non ipse diuisus, & *hæc omnia*: facit ac diuidit *prout vult*, id est, sicut Dominus omnium, sicut Deus, sicut nulli subiectus. Non enim missus, sed voluntarius *operatur*, quia solius Dei est facere voluntatem suam. Dona sua distribuit, non *prout* volunt homines, sed *prout* ipse *vult*, qui solus nouit quid velle debeat, & quid vnicuique expediat. Vnde nec huic dolendum est, nec illi superbiendum: cùm enim contristaris, quòd minorem gratiam acceperis, æmularis alium, quasi maiorē partem inuaserit, cùm hoc nō in nostra, sed in donantis sit positum potestate. Inuidebant enim (vt supra dictum est) minores Corinthiorū maioribus, quasi maiora sibi charismata vindicātibus, non intelligentes hæc solius Dei voluntate dispensari.

Sicut enim corpus vnum est, & membra habet multa, omnia autem membra corporis cùm sint multa, vnum tamen corpus sunt, ita & Christus. Etenim in vno spiritu omnes nos in vnum baptizati sumus, siue Iudæi, siue gentiles, siue serui, siue liberi: & omnes in vno spiritu potati sumus.

Ideo Spiritus sanctus diuersis diuersa dona tribuit, quia *sicut corpus vnum est* hominis, *& membra habet multa*, quę sunt varijs officijs dedita, sed *omnia membra corporis*, quamuis *sint multa*, *vnum tamen corpus sunt, ita & Christus* vnum corpus habet ex varijs membris. Vnum est enim corpus Christi, quod est Ecclesia, constans ex diuersitate membrorum, id est, ex varietate personarum, diuersa officia, diuersásque gratias habentium. Et idcirco decuit, vt vnus Christi Spiritus per diuersa membra vnius corporis Christi varias actiones expleret, quia & vnus spiritus hominis C aliter operatur in oculis, aliter in auribus, aliter in naribus, & aliter in manibus. Sic & Spiritus Christi variè operatur in membris Christi. Nam si charismata non essent diuersa singulis concessa, sed eadem, tunc essent diuersa membra idem donum habentia, neque multa fierent vnum per charitatem, quoniam alter alterius officio non indigeret, propter eiusdem doni participationē. Humani corporis vtitur comparatione, vt ostendat officia diuersa esse, non natura membrorum: & neminem debere queri cuius officij sit, dum omnes vno spiritu animentur, & in vno corpore coaptentur. Per hoc etiam docet, nullius personam quasi despecti contemnendam, & nullius quasi perfecti præferendam, nec gloriam, quæ soli Deo debetur, hominibus esse tribuendam, quando in omnibus vnus atque idem Deus sit gloriosus. Loquens enim de membris Christi, id est, fidelibus eius, non ait, ita & membra Christi, sed totum hoc Christum appellauit. Ergo simul omnes fideles cum capite suo sunt *Christus*, & propterea caput de cœlo clamauit: *Saule Saule, quid me persequeris?* Actuum. 9. Christus enim caput & corpus, idemque Christus Verbum Dei, Vnigenitus, æqualis Patri. Et inde videmus, quanta gratia pertineamus ad Deum, vt ipse voluerit esse nobiscum vnus, qui est cum Patre, *vnum. Ego,* Ioan. 10. inquit, *& Pater vnum sumus.* Nobiscum verò est vnus, quia *non dicit, & seminibus, quasi in multis,* Galat. 3. *sed quasi in vno, & semini tuo, qui est Christus.* Verè nos omnes cum capite nostro simul sumus *Christus*, quia *in vno Spiritu*, id est, in gratia & operatione sancti Spiritus, qui *vnus atque idem* semper est, *nos omnes, siue Iudæi, siue gentiles, siue serui, siue liberi*, id est, qui prius & natione & con- D ditione diuersi & impares eramus, *baptizati sumus in vnum* corpus, id est, baptismatis ablutione per fidem deducti sumus *in vnum* Christi corpus, vt amodò sumus *omnes vnum*, sicut illi, quo- Actu. 4. rum *erat cor vnum & anima vna. & omnes potati sumus vno spiritu*, id est, pro capacitate vniuscuiusque percepimus omnes spiritum sanctum, quo ebriaremur, & qui, cùm sit *vnus*, diuersis modis operaretur in nobis: sicut vna hominis anima videt in oculo, audit in aure, loquitur in ore, ambulat in pede, & in cæteris membris cætera facit.

Nam & corpus non est vnum membrum, sed multa. Si dixerit pes, quoniam non sum manus, non sum de corpore, num ideo non est de corpore? Et si dixerit auris, quoniam non sum oculus, non sum de corpore, num ideo non est de corpore? Si totum corpus oculus, vbi auditus? Si totum auditus, vbi odoratus? Nunc autem posuit Deus membra, vnumquodque eorum in corpore sicut voluit. Quod si essent omnia vnum membrum, vbi corpus? Nunc autem multa quidem membra, vnum autem corpus.

Et bene *nos omnes vnum* dicimur: *nam & corpus* humanum, cui Ecclesia similis est, *non est vnum membrum: sed multa.* Sic & nos, ex quibus constat Ecclesia, non omnes vnum officium vel donum habemus, sed multa. Ideoque minori non est dolendum, quia minus habet; neque maiori superbiendum ex eo, quòd maius donum vel officium sortitus est. Verè *multa* sunt in Christi corpore membra. Nam *si pes*, id est, aliquis fidelis, qui inferius donum habet, & per terrenas actiones incedit, *dixerit, quoniam non sum manus, quoniam* non habeo superiorem & mundam spiritualium

A lium operationem *non sum de corpore* Christi, *num ideo non est de corpore?* id est, *num ideo* consequens est, vt *non sit de corpore* Christi, quia potest aliud esse quàm manus, & tamen in hoc corpore manere? Et eodem modo *si auris*, id est, ille, qui doctrinam audit à magistris, *dixerit quoniam non sum oculus*, id est, *quoniam* non intueor pręclarum lumen sapientiæ, vt mihi & alijs prouidere queam, *non sum de corpore* Christi, *num ideo non est de corpore*, id est, *num ideo* consequens est, vt *non sit de* hoc *corpore*, quia multa sunt in eo membra præter oculos? Hoc dicitur propter minores Corinthiorum, qui desperantes dicebant, se non pertinere ad corpus Christi, quoniam habere non poterant illa magna charismata, quæ in spiritualibus viris cernebant. Propter eosdem pusillos dictum est superius, quia *nemo in Spiritu Dei loquens dicit Anathema Iesu*. Dicebant enim *Anathema Iesu*, quod interpretatur à Saluatore alienatio, dum se alienos à corpore Saluatoris dicerent, quia non erant ex superioribus membris. Sed necesse est, vt sint *in corpore* diuersa membra. Nam *si totum corpus oculus* esset, id est, si tota Ecclesia solum officium aspiciendi spiritualia haberet, *vbi esset auditus?* id est, *vbi* essent discipuli, qui vocem prædicationis à doctoribus audirent? Vel *si totum corpus* esset auditus, id est, si tota Ecclesia esset populus subiectorum, obedienter audiens præcepta magistrorum, *vbi esset odoratus?* id est, illi, qui bonum odorem virtutum, & malum odorem vitiorum, quasi nares subtiliter discernunt, & à longè præsentiunt? Ac si dicatur: Si omnes essent vnius officij vel operis, quomodo impleretur reliqua necessitas corporis, cùm constet multis officijs opus esse ad B gubernationem corporis? Nam Ecclesia superni capitis *corpus* est. In qua alius alta videndo, *oculus*: alius recta operando, *manus*: alius ad iniuncta discurrendo, *pes*; alius præceptorum vocem intelligendo, *auris*: alius malorum fœtorem, bonorumque fragrantiam discernendo, naris est. Qui corporalium more membrorum dum vicissim sibi accepta officia impendunt, vnum de semetipsis omnibus corpus reddunt: & cù diuersa in charitate peragunt, diuersum esse prohibent vbi cōtinentur. Si autem vnum quid cuncti agerent, *corpus* vtique, quod ex multis continetur membris, non essent. Quia videlicet multipliciter compactum non existeret, si hoc concors membrorum diuersitas non teneret. Sed *nunc* propter vitanda hæc inconuenientia, *posuit Deus membra in corpore* Christi, *vnumquodque eorum*, id est, maius & minus, *sicut ipse voluit*. Et ideo nec maior debet superbire, minoremque despicere; nec minor dolere, vel maiori inuidere. Deus enim sic disposuit eos, cuius dispositio non est ab homine mutanda: & sic *voluit* eos esse, cuius voluntas nunquam est iniusta. *Quòd si essent omnia vnum membrum*, id est, omnes fideles essent vnius officij, *vbi esset corpus* Ecclesiæ, quod non nisi varijs membrorum officijs gubernatur? Si enim omnes vnius dignitatis essent, iam deperisset honesta compositio variarum partium. Sed *nunc*, id est, ne corpus pereat, quod non nisi ex diuersis membris constare potest, *multa quidem* sunt *membra*, sed *vnum corpus* ex illis omnibus. Quoniam multa cū inuicē sui egeant, non discrepant in vnitate naturæ, quamuis diuersa sint, quia diuersitas hæc in vnum concurrit, vt corporis vtilitas expleatur.

Non potest autem oculus dicere manui, Opera tua non indigeo: aut iterum caput pedibus, non estis mihi necessarij. Sed multo magis quæ videntur C *membra corporis infirmiora esse, necessariora sunt: & quæ putamus ignobiliora membra esse corporis, his honorem abundantiorē circundamus: & quæ inhonesta sunt nostra, abundantiorem honestatem habent. Honesta aūt nostra, nullius egent.*

Membra quidem sunt *multa*, sed nullum ex his superfluum, imò omnia sibi inuicem sunt necessaria, quoniam *oculus*, id est, ille, qui cæteris viam rectæ operationis præuidet, *non potest dicere manui*, id est, operatori, *non indigeo opera tua*, id est, studiò tuæ operationis. Nam sicut *manus* indiget oculo, vt operari valeat, id est, discipulus prouisione doctoris, vt bonum opus expleat, ita *oculus* indiget operatione manus, id est, doctor, qui per seipsum agere non potest quod agendum præuidet, necessarium habet discipulum, per quem fiat, quod necessarium præuidet. Inaniter enim præuideret, si non esset qui consequenter faceret. *aut iterum caput*, id est, ille, qui in summa dignitate positus est, *non potest dicere pedibus*, id est, nouissimis Ecclesiæ membris, *non estis mihi necessarij*. Omnino *necessarij* sunt ei subiecti, quia potest humilis, quod nō potest sublimis, quia & ferrum potest, quod aurum non potest: & quāuis aliquis dignitate sublimis sit, tamen si subiectus defuerit, qui obsequijs illum faciat gloriosum, ipsa dignitas contemptibilis erit. Hoc præcipue nunc dicitur propter eos, qui charismatibus inter Corinthios prœeminebant, & minores quasi superfluos & inutiles despiciebant, & abijciebant. Sed talia Ecclesiæ membra, licet sint inferiora, non tamen sunt inutilia. *Sed multò magis ea membra corporis* Ecclesiæ, *quæ videntur esse in-* D *firmiora*, id est, spirituali charitate magis carentia, *sunt necessariora*: quia minores, qui sunt in Ecclesia, quamuis infirmi & contemptibiles appareant: plus tamen vtiles sunt aliquoties: *& quæ putamus esse ignobiliora membra corporis* Ecclesiæ, id est, per ignobilitatem morum degenerare, *his circundamus abundantiorem honorem*, id est, nonnunquam circumtegimus verbis nostris degeneres eorum mores. Despectis enim exhortatio bonæ locutionis est necessaria, per quam addatur illis aliquis honor, vt fiant vtiles: alioqui ipso contemptu negligentiores circa se & deteriores fient. *& membra nostra, quæ* per aliquod peccatum *sunt inhonesta*, id est, carnales filij Ecclesiæ, *abundantiorem honestatem habent* à nobis, cœlantibus fœditatem eorum. Sed *honesta nostra*, id est, Ecclesiæ membra, quæ satis habent honoris per decorem suæ sanctitatis, nullius egent honestationis per tegimen obscœnitatis. Quod melius ostendimus, si ipsa, quę plerunque accidunt, proferamus. Nam quilibet potens & proteruus, cùm aliquid iniquè perpetrasse cognoscitur, tempus quæritur, vt de malo, quod fecit, increpetur. Nisi enim prædicator sustineat quando ferre congruè correptionem possit, augetur in eo malum quod insequitur. Sæpe enim contingit vt talis sit, qui nulla increpationis verba sustineat. Quid itaque in huius culpa prædicatori agendum est, nisi in sermone admonitionis, quam pro communi salute omnium auditorum facit, tales culpas ad medium deducat, quales eum perpetrasse considerat? Qui & præsto est, & de se solo adhuc argui non potest, ne deterior fiat: & cùm generaliter contra culpam inuectio intenditur, correptionis verbum libenter ad mentem reducitur, quia potens prauus ignorat, quòd sibi hoc specialiter dicatur: Vnde

A Vnde fit plerunque, vt eò vehementius perpetratam culpam lugeat, quò reatum suum, & cũ percussum sentit, nesciri putat. Magna itaque arte prædicationis agendum est, vt qui ex aperta correptione deteriores fiunt, quodam correptionis temperamento ad salutem redeant. Vnde nunc apertè dicitur: *Quæ putamus ignobiliora esse membra corporis, his honorem abundantiorem circundamus: & quæ inhonesta sunt nostra, abundantiorem honestatem habent. Honesta autem nostra nullius egent.* Sicut enim *inhonesta membra in corpore*, ita quidam intra sanctam Ecclesiam potentes & praui. Qui dum aperta inuectione feriri non queunt, quasi honore tegminis velantur. Sed hæc de occultis potétum delictis loquimur. Nam quando & alijs cognoscentibus peccant, alijs etiam cognoscentibus increpandi sunt, ne si prædicator tacet, culpam approbasse videatur, atque hæc crescens in exẽplum veniat, quam pastoris lingua non secat. Vel si de corporalibus membris vniuscuiusque nostrum hæc intelligantur, manifestum est, quia pudenda nostra, quæ turpia videntur, dum aspectus publicos vitant, honestate se tegunt, ne per irreuerentiam horreant. Absit enim vt aliqua turpitudo in membris sanctorum etiam genitalibus esse dicatur vel credatur. Dicuntur quidem *inhonesta*, quia non habent illam speciem decoris, quam mẽbra, quæ in promptu locata sunt. Vel certè (quod probabilius dici potest) propter legem in membris repugnantem legi mentis, quę de peccato accidit, non de prima nostræ institutione naturæ. Illicitus itaque & temperantiæ legibus non subiectus membrorum illorum vsus, est turpis, non ipsa membra.

B *Sed Deus temperauit corpus, ei, cui deerat, abũdantiorem tribuendo honorem, vt non sit scisma in corpore. sed in idipsum pro inuicem solicita sint membra. & si quid patitur vnum membrum, compatiuntur omnia mẽbra: siue gloriatur vnum membrum, congaudent omnia membra.*

Hebr.4. Rom.8.

Ea *quæ* videntur *inhonesta* in membris Ecclesiæ, non sunt *inhonesta. Sed Deus temperauit* ipsum *corpus* varietate membrorum, officia diuersa in vnitatis compage seruantium, *tribuendo* per digna membra *abundantiorem honorem* ei membro, *cui deerat* in se, sicut ostendimus de proteruo potente. Vel *tribuendo abundantiorem honorem* per bonam vitam *ei* membro, *cui deerat*, per scientiam prędicandi. Vel *ei*, qui despicabilis apparebat hominibus, tribuit *Deus* largiorem *honorem* per immensam miraculorum, vel aliorum charismatum gratiam. Ita *temperauit Deus* Ecclesiæ *corpus*, vt nullum ex membris eius sit superfluum, sed omnia sint necessaria, ideo *vt non sit schisma in corpore* Ecclesiæ, vbi debet esse vnitas & concordia, id est, ne alter alterum abijciat, quasi inutilem aut superfluum: *sed membra sint solicita pro se inuicem*, id est, maiora pro minoribus, & minora pro maioribus, quoniam alia sine alijs non possunt: *membra* dico, tendentia in *idipsum*, id est, in vnitatem, vt omnia studeant habere cor vnum & animam vnam. Et dum sic agunt, *si quid* aduersi *patitur vnum membrum, compatiuntur* ei *omnia membra*, quasi aduersitas illa sit omnium. *siue gloriatur* de bono *vnum membrum, congaudent* ei *omnia membra*, quasi bonum illud sit omnium. Nam & in membris humani corporis, ex quorum vnitate atque compage charitas nunc suadetur membris Ecclesiæ, videmus hæc omnia, dum vnumquodque eorum non sibi soli, sed & cæteris proprijs agit officium. Oculus enim videt, & non audit: *auris* audit, & non videt: *manus* operatur, nec audit, nec videt: *pes* ambulat, nec audit, nec videt, nec facit quod *manus*. Sed in vno corpore si sit sanitas, & non aduersus se litigent membra, & *auris* videt in oculo, & *oculus* audit in aure. Nec obijci potest auri, quia non videt, vt dicatur ei. Nihil es, minor es. Nunquid videre & discernere colores potes, quod facit *oculus*? Respondet enim *auris* de pace corporis, & dicit: Ibi sum, vbi est *oculus*, in eo corpore sum. In me non video, in illo, cum quo sum, video. Ita cùm *auris* dicit, *oculus* mihi videt, *oculus* dicit, *auris* mihi audit, oculi & aures dicunt, *manus* nobis operantur: *manus* dicunt, *pedes* nobis ambulant: omnia in vno corpore cùm operantur, si sit ibi sanitas, & concordent membra, gaudent & congaudent sibi: & si aliquid molestię est in aliquo membro, non se deserunt, sed *compatiuntur* sibi. Sic & filij Ecclesiæ, id est, membra Christi, omnino debent agere. Nec putent se ad Deum non pertinere, si miracula non fecerint. Sed quisquis *in corpore* non potest resuscitare mortuum, non illud quærat, ne discordet *in corpore*, quomodò si *auris* quærat videre, discordare potest. nam quod non accepit, non hoc potest facere. Si autem ei obiectum fuerit, & dictum: Si iustus esses, resuscitares mortuum, quomodo fecit Petrus, respondeat: Petrus & mihi fecit, quia in eo corpore sum, in quo Petrus fecit. In illo quo potest possum, à quo diuisus non sum. Quod minus possum, compatitur mihi: & quod plus potest, congaudeo illi. Si ergo vnusquisque quod potest, iustè egerit, ac de bono, quod accepit, alijs prodesse studuerit, & in eo, quod alius plus potest, nõ inuiderit, sed congratulatus fuerit, tanquã in vno corpore cum eo constitutus, custodietur in membris Christi, quod custodiũt inuicem corporéa membra cuiuslibet hominis. C

D *Vos autem estis corpus Christi, & membra de membro. Et quosdam quidem posuit Deus in Ecclesia, primùm Apostolos secundò prophetas, tertio doctores, deinde virtutes, exinde gratias curationum, opitulationes, gubernationes, genera linguarum, interpretationes sermonum. Nunquid omnes Apostoli? nunquid omnes prophetæ? nunquid omnes doctores? nunquid omnes virtutes? nunquid omnes gratiam habent curationum? nunquid omnes linguis loquuntur? nunquid omnes interpretantur.* Ephes.4.

Ostendit Apostolus nostram se causam per membrorum carnalium rationem tractasse, quia non omnes eadem possumus, sed singuli pro qualitate fidei & gratia, quam accepimus. Hæc, inquit, concordia variè operandi, & congaudendi, vel compatiendi, est in membris humani corporis. Sed *vos estis corpus Christi*, id est, coniuncti & vniti estis in Christiana fide & veritate, *& estis* etiam *membra* Christi, vt inuicem vobis per charitatem seruiatis, vnusquisque de dono vel officio, quod habet. *Membra estis* pendentia *de membro*, id est, de me, qui sum malus membrum Christi, & vos mihi, sicut digitos manui adhærere in eius corpore feci. Nam aliud quidem est membrum corporis, aliud membrum membri. Membrum quippe corporis, pars ad totum est: membrum verò membri, particula ad partem. Membrum nanque membri est digitus ad manum, manus ad brachium: membrum verò corporis, est totum hoc simul ad corpus vniuersum. Sic ergo in spirituali Dominico corpore *membra de membro* dicuntur, qui in eius Ecclesia ab alijs reguntur. Hinc Apostolus exponit diuersitatem in fidelibus, quã dixe-

A dixerat in membris, & determinat de donis Dei, quæ sint altiora, & quæ inferiora: quia de his putabant Corinthij quod minus esset, maius: & quod maius, minus. *Vos*, inquit, *estis membra Christi*, & cùm sitis *membra*, non estis æqualia. quoniam *Deus posuit in Ecclesia quosdam* diuersorum graduum fideles, scilicet *primùm* dignitate & tempore *Apostolos*, vice Christi prædicantes; *secundò*, dignitatis loco, *prophetas*, futura prędicantes, qui post aduentum Domini fuerunt, sicut Agabus, & beatus benedictus; *tertiò* gradu dignitatis posuit doctores, id est, prædicatores, qui doctrina veritatis Ecclesiam instruerent, *deinde virtutes*, id est, eos, qui fortia miracula faciunt, vt in expulsione dæmonum, & mutatione elementorum, sicut aeris serenitatem in pluuiam conuertendo, vel super aquã siccis pedibus ambulando. *exinde posuit gratias curationum*, id est, eos, qui per orationem curant infirmos, & *opitulationes*, id est, eos, qui opitulantur maioribus, vt Titus Apostolo, vel Archidiaconus Episcopo, *& gubernationes*, id est, minorũ personarum prælationes, vt sunt presbyteri. & *genera linguarum*, id est, scientiam loquendi linguis varijs per donum gratiæ Dei. Quia Corinthij donum istud magis appetebant, æstimantes hoc esse maximum, ideo nouissimum hoc posuit Apostolus, innuens esse inferius, & indignius cęteris pręmissis. Talia dona fidelibus suis Deus variè distribuit, secundũm mensuram donationis suæ dans vnicuique gratiam. Aliud enim habet ille, aliud iste: & quod habet ille, non habet iste. Mensura est diuisio quædam donorum. Non enim omnes sunt Apostoli, sed illi soli, quos Christus misit: nec omnes habent spiritum prophetiæ, sed quibus hæc gratia diuinitus est concessa: nec omnes habent scientiam docendi alios, neque omnes operantur virtutes miraculorum, neque omnes habent gratiam curandi infirmitates, nec omnes diuersis linguis loquuntur, nec omnes interpretantur Scripturas aut linguas. Nam si omnes haberent hæc omnia, iam non essent, quibus hæc officia seruirent. Ideo pulchrum & necessarium est, vt alij habeant quod non habent alij, & alij rursum alia, quatenus vnusquisque; quod ipse habet, cæteris ministret, qui non habent.

Act. 11. & 12.

B

Æmulamini autem charismata meliora. Et adhuc excellentiorem vobis viam demonstro.

Huc usq; reuocauit illos à schismate ad concordiam & vnionem, vt nullus glorietur de charismate superiori, nullusque doleat de inferiori. Hinc eos ad charitatem inuitat, ostendens sine ea nihil cætera valere. *Deus*, inquit, *cõsueuit varia dona fidelibus suis impẽdere*. Sed vos *æmulamini charismata meliora*, id est, de his, quæ supra demonstraui, desiderate vtiliora, non linguas, vt solebatis. *Et adhuc*, præter hæc in prædictis ostensa, *demonstro vobis excellentiorem viam*, id est, charitatem, quę supereminentissimum locum inter cæteras virtutes obtinet, & est via, per quam illi gradiuntur, qui tendunt ad regnum cœlorum. Nam per cæterarum virtutum vias ambulare possunt & illi, qui ad inferiora descendunt. Quicunque autem viam charitatis sectantur, ad supernam patriam tẽdunt. Quomodo enim oleum nullo humore premitur, sed disruptis omnibus exilit & supereminet, sic est charitas. Non potest premi in ima, sed necesse est vt ad ad superna emicet: & ideo quod vult ad superna cœlorum regna peruenire, studeat per viam charitatis incedere. Nam quare charitatem Apostolus excellentiorem viam appellauerit, declarat ipse, cùm protinus subiungit.

C

CAPVT XIII.

SI *linguis hominum loquar & Angelorum, charitatem autem non habeam, factus sum velut æs sonans, aut cymbalum tinniens. Et si habuero prophetiam, & nouerim mysteria omnia, & omnem scientiam, & si habuero omnem fidem, ita vt montes transferam, charitatem autem non habuero, nihil sum, & si distribuero in cibos pauperum omnes facultates meas, & si tradidero corpus meum ita vt ardeam, charitatem autem non habuero, nihil mihi prodest.* *Matth. 21. Marc. 11.*

Quoniam loqui diuersis linguis pręcipuè desiderabant Corinthij, propterea donum hoc in primis ostendit Apostolus sine charitate nõ prodesse. *Si* ego, inquit, *loquar linguis* omnium *hominum & Angelorum*, id est, si mihi per gratiam datum sit, vt sciam loqui sicut omnes homines, qui sunt in terra, & sicut Angeli, qui sunt in cœlo, sed *charitatem non habeam*, qua carere potest omnibus linguis loquens. *factus sum* similis æri sonanti vel cymbalo tinnienti, Nam varijs linguis loqui, vel similia facere, non semper ad meritum datur, sed ad gloriam Dei gentibus ostendẽdam, nec per hæc vitam æternam consequi valent illi, qui ea faciunt. Charitas verò & meritum semper auget, & vitam æternam præbet. Habent autem & Angeli suas linguas, quibus maiores intimant minoribus, quod de Dei voluntate senserunt, vel quibus ad homines missi vtuntur. Nam primi Angelorum suscipiunt ab ipso Deo illuminationes scientiarum, ac deinde tradunt eas subiectis spiritibus. Linguæ verò, quibus sic alij loquuntur alijs, intelliguntur aliqui nutus vel interiores motus, per quos intimant sibi vicissim quod voluerint. Neque enim minores sciunt omnia, quæ maioribus sunt nota, sed ea tantùm, quæ sibi fuerint à superioribus intimata. Sed *si* data, inquit, fuerit mihi tanta linguarum scientia, vt *loquar linguis & Angelorum & hominum*, nec *charitatem* habuero, *factus sum velut æs sonans, aut cymbalum tinniens*. Nam sicut *æs aut cymbalum* non per se, sed impulsu aliquo resonat: sic loquens linguis, non per se qui nescit, sed per impulsum spiritus profert ea, quibus audientes mulceat. Aere quippe vel cymbalo insensibiles ac mortuæ hominum mentes, quæ vitam charitatis non habent, designantur. Nam sicut corpus sine spiritu, id est, si fuerit sine anima, mortuum est; sic anima si sine sancto spiritu, id est, sine charitate fuerit, mortua deputabitur. In sonitu æris vel cymbali delectantur audientes, siue percipiunt aliquam vtilitatem: sibi verò nihil hoc prodest, sed potius in suo detrimento commodum aliorum operatur. Sic & prædicator, qui sensum charitatis non habet, in eo, quod loquitur, alios delectat nesciens, & ipse detrimentum inde percipit, vnde audientibus proficit. Nam sicut quod æs sonat, dulce est alijs, sed sibi labori & diminutioni, sic & quod loquitur prædicator charitate vacuus. Nec solum de prædicatore potest hoc intelligi. Aptè enim & quorumlibet insensibilium hominum corda per æs & cymbalum designantur, qui sæpe & supernos ictus accipiunt, & tamen nulla disciplinæ percussione mollescunt. *Aes* verò cùm percutitur, canorus valde sonitus ex eius percussione formatur. Et quidem metallo æris in nullo discrepantes, cum flagella supernæ percussionis accipiunt, piæ confessionis sonitus emitunt: sed quia humilitatis voces ex corde non proferunt, ad statum salutis reducti, nesciunt

Iacob. 2. D

A nesciunt quod promiserunt. In nullo igitur æris imitationem fugiunt, qui in percussione positi, bona, quę non sentiunt, loquũtur. Quisquis enim bona loquitur, sed per amorem eadem bona non sequitur, *velut æs aut cymbalum* sonitũ reddit: quia
Num. 22. 23. & 24. ipse non sentit verba, quæ ipse facit. *Et si habuero*, inquit, *prophetiam*, vt per Spiritum Dei quæ futu-
Ioan. 11. ra sunt prænuntiem, sicut Balaam & Caiphas: *& nouerim mysteria omnia*, id est, occulta veteris & noui Testamenti, sicut Salomon, *& nouerim omnem scientiam* de his, quę fuerint, & quæ sunt, & quę futura sunt, vel de diuinis & humanis, sicut idẽ Salomon. *& si habuero fidem omnem*, id est, de omni re
Math. 17. vnde est habenda, *ita* perfectã, *vt* eius virtute *montes* de loco ad locum *transferam*, sed omnia hæc habens, *charitatem non habuero, nihil sum*, etsi hæc magna sint. Saluator dixerat *fidem*, quæ fuerat *sicut granum sinapis, montes* posse transferre: & nunc Apostolus dicit *omnem fidem* esse, quæ montes trãsferat. Vnde intelligitur perfectam esse *fidem*, quæ grano sinapis comparatur, & hoc non propter exiguitatem, sed propter integritatem dictum esse. Sed fides sine charitate nil valet ad salutem, quia
Iacob. 2. *& dæmones* habent huiusmodi fidem. *Et si distribuero*, inquit, *facultates meas*, id est, omnia, quæ pos-
Luca 14. sum habere, diuisero, vt pluribus prosim, dans omnia *in cibos* non diuitum qui reddant, sed pauperum, qui nõ habent vnde reddere possint: & quod est maius, *si* tempore persecutionis *tradidero* pro fide *corpus meum* sæuissimis cruciatibus, *ita vt ardeam*, sed *charitatem non habuero*, id est, non charitate, sed iactatione hoc fecero, vel odium in corde meo aduersus aliquem retinuero, *nihil mihi totum hoc prodest*. Magna itaque & mirabilis est *charitas*, sine qua nec loquutio diuersarum linguarũ aliquid prodest, nec prophetia, nec mysteriorum & scientiarum notitia, nec fides, nec facultatũ di-
B stributio, nec martyrij passio: & cũ hæc, quę maiora sunt, nihil sine charitate prosint, manifestum est, quia nec cætera bona prodesse valent sine hac charitate. Alia enim bona & reprobi habere possunt, sed charitatem non nisi soli possident electi. Cuius membra & species Apostolus consequenter describit, dicens:

Charitas patiens est, benigna est. Charitas non æmu-
Philip. 2. *latur, non agit perperam, non inflatur, non est ambitiosa, non quærit quæ sua sunt, non irritatur, non cogitat malum, non gaudet super iniquitate, congaudet autem veritati. Omnia suffert, omnia credit, omnia sperat, omnia sustinet. Charitas nunquam excidit.*

Omnia bona sine charitate vilia sunt & inutilia, sed cum charitate chara sunt & vtilia. Quæ charitas habet in se virtutes, quæ nunc enumerantur. *Est* enim *patiens*, id est, patientiam seruans. Patientiam verò leuare, est aliena mala æquanimiter perpeti: contra eum quoque, qui mala irrogat, nullo dolore morderi. Nam qui sic proximi mala portat, vt tamen tacitus doleat, & tempus dignę retributionis quærat, patientiam non seruat, sed simulat. Sed *charitas est patiens*, quoniã aliena mala æquo animo tolerat, & *est benigna*, quia ipsos etiam, à quibus mala patitur, amat. *Patiens*, quia illata à proximis mala æquanimiter portat: *benigna* verò, quia pro malis bona largiter administrat. *Patiens est*, quia tranquillam mentem in aduersis seruat: *benigna* verò, quoniam misericorditer sua bona proximis indigentibus impendit. *Patiens est*, quia cõtra tentationes seculi vel procellas in Deum fixa, persistit immobilis: *benigna* verò, quia proximorum delectatur profectibus. *Charitas non æmulatur*, id est, non inuidet; quia vbi est inuidia, ibi fraternus amor esse non potest. *Non æmulatur*; C
quia per hoc, quod in præsenti modo nil appetit, inuidere terrenis successibus nescit. *Non æmulatur*, quoniam alterius bonum diligit vt suum. *non agit perperam*, id est, peruersè: quia quò se in solũ Dei ac proximi amorem dilatat, quicquid à rectitudine discrepat ignorat. *non inflatur*, id est, non intumescit de temporali felicitate, vel carnis generositate, vel scientia, vel merito seu qualibet alia re: quia cùm præmium internæ retributionis anxia desiderat, de bonis se exterioribus aut transitorijs non exaltat. *non ambitiosa est*, id est, cupiens honores seculi: quia maior alijs esse non ambit, & super cæteros dominari, vel ea sibi vendicare, quæ sunt alieni iuris. *non est* igitur *ambitiosa*, quia quò ardẽter intus ad sua satagit, foris nullatenus aliena cõcupiscit *non quærit ea, quæ sua sunt*, quia cuncta, quę hîc transitoriè possidet, velut aliena negligit, cùm nihil sibi esse proprium, nisi quod secum permaneat, agnoscit. *Non quærit quæ sua sunt*, quia propter aliorum commoda suas vtilitates deserit; nec se, sed alios exaltare studet. *non irritatur*, id est, non prouocatur ad iram, quia & iniurijs lacessita ad nullos se vltionis suæ motus excitat, dum pro magnis laboribus maiora post præmia expectat. *non cogitat malum*, id est, *non cogitat* quomodo ei, qui sibi facit iniuriam, vicem reddat. *Non cogitat malum*, quia in amore munditiæ mentem solidans, dum omne odium eruit, versari in animo quod inquinat, nescit *non gaudet super iniquitate*, quia sola dilectione erga omnes inhiat, nec de perditione aduersantium exultat. Sunt enim nonnulli, qui nec faciunt malum, nec facere cogitant eis, à quibus aduersa perferunt: sed tamen si factum illis ab alijs fuerit, lætantur: & ideo nunc, postquam dictum est, quia *charitas non irritatur*, nec *cogitat malum*, additur, quia *non gaudet super iniquitate*, id est, D
non ei placet, si quid inique passus fuerit vel ipse, qui ei aduersatur. Sed *congaudet veritati*, delectatur verbis veritatis, vel operibus veræ sanctitatis: quia cæteros vt se diligens, per hoc, quod rectum in alijs conspicit, quasi de augmento proprij profectus hilarescit. *Omnia suffert*, quia pro spe quietis æternæ nihil aduersitatis pati recusat. Supradictum fuerat, quia *patiens est*, id est, non murmurãs in aduersis, sed corde tacito cuncta perferens: & nunc dicitur, quòd *omnia suffert* & in actu *sustinet*, quicquid aduersitatis acciderit. Ibi enim laudata est tranquillitas cordis, hic fortitudo passionis, & ideo *suffert omnia* in præsenti vita, quia *credit omnia* de futura vita. Et *sustinet omnia*, quæ hîc grauia immittuntur, quia *sperat omnia*, quæ sibi dulcia promittuntur: & propterea *nũquam excidit*, id est, nunquam cadit, sed sine casu persistit. Nec quod dictum est, *omnia credit*, sic accipiamus, vt charitati cuiusquam derogemus, si malum, quod de fra- 1. Ioan. 4.
tre audierit, non statim crediderit. Quia ipsa *charitas*, quæ *omnia credit*, non *omni spiritui* credit. Ac per hoc *omnia* quidem *credit*, sed Deo, quia non dictum est, omnibus credit. *Omnia* ergo, quæ sanctis credenda sunt, *credit*: & *omnia*, quæ sibi diuinitus promissa sunt, *sperat*: & *omnia sustinet*, id est, expectat per patientiam longanimiter eadem bona, quę sperat, vel interim *sustinet* aduersa pro spe bonorum ipsorum. Habet etiam hoc *charitas*, pręter cæteras virtutes, in quo rursum dignior illis est, quia *nunquam excidit*, id est, nunquam ex toto cadit. Licet enim opera eius cadant, hoc est, deficiãt & cessent in futuro seculo, ipsa tamen nunquam à suo statu decidet, sed validior stabit, ac perseuerabit in alio seculo, quàm in isto. Si enim dum credit, &

A dit,& sperat,ac præstolatur, diligit quod nódum videtur, quanto magis diliget cùm videbit & tenebit?

Siue prophetiæ euacuabuntur, siue linguæ cessabunt, siue scientia destruetur. Ex parte enim cognoscimus, & ex parte prophetamus. Cùm autem venerit quod perfectum est euacuabitur quod ex parte est.

Charitas quidem *nunquam excidit*, id est, nec nunc,nec in alia vita à suo statu decidit, vt minuatur aut deficiat,sed cætera charismata decidunt & deficiunt. Quia *siue prophetia* accipiantur,quę nunc necessariæ sunt in tempore necessitatis nostræ,in luce futuri seculi *euacuabuntur*, id est, ab omni vtilitate fient vacuæ, & ideò *cessabunt*. Nam vbi erunt omnia præsentia,quomodo prædiceretur aliquid futurum? *siue lingua* accipiantur, id est. variarum linguarum loquutiones, in illo seculo *cessabunt*. Vbi erunt enim manifesta omnia, cur alicui diceretur aliquid? Poterunt quidem loqui ad inuicē sācti si voluerint,sed nō necesse erit,vbi scientia vocem præueniet. Et si quid inter se loquuti tunc fuerint, non eo modo id facient, quo nos nunc loquimur,sed eo potius, quo in supernis Angelici spiritus ad inuicem loquuntur. *Siue scientia* nunc habeatur,per quam de Deo & secretis eius aliquid sciatur,in futuro seculo *destruetur*, quia si quam nūc de Deo cognitionem habemus, hanc non in natura diuinitatis ipsius, sed per similitudinem & naturas exteriores habemus. Nam quantalibet mens humana se intentione tetenderit,etiam si iam phantasias imaginum corporaliū à cogitatione compescat,si iam omnes circūscriptos spiritus ab oculis cordis amoueat, adhuc tamen in carne posita mortali, videre vel cognoscere gloriam Dei non præualet quicquid est ; &

B de illa,sicut est,quod in mente resplendet,similitudo,& non ipsa est. Et idcirco talis nostra *scientia destruetur*,quando veritas ipsa purè manifestabitur. *Scientia* hæc & prophetia vel locutio destruentur, quæ capere vel narrare non possunt plenitudinem veritatis,quia ex parte sunt. Nam *ex parte cognoscimus* veritatem, non ex toto, id est, imperfectè scimus quicquid adhuc de Deo nouimus: *& ex parte prophetamus* de futuris, quia quædam futura per prophetiam prænuntiamus, sed plurima ignoramus. Sed omne quod ex parte est, *destruetur*. Quia *cùm venerit quod perfectum est*, id est,quando dabitur Dei notitia, quæ non ex parte, sed ex perfectione fit, quoniam *videbimus eum sicuti est*,tunc *euacuabitur quod ex parte est*,id est,omnis imperfectio ad nihilum veniet. Nostra imperfectio *destruetur*,non id quod verum est, euacuabitur. Destructio imperfectionis erit,quando id quod perfectum est, implebitur perfectione veritatis. Deinde Apostolus,vt aliqua similitudine ostenderet quantum ab illa,quæ futura est, distet hæc vita,non qualiumcunq; hominum,sed etiam illorū,qui præcipua hic sanctitate sunt præditi, subiecit: *1. Ioan. 3.*

Cùm essem paruulus, loquebar vt paruulus, sapiebam vt paruulus, cogitabam vt paruulus. Quando autem factus sum vir, euacuaui quæ erant paruuli.

Ad illa enim ineffabilia, qualecunque adhibēs de notis rebus exemplum, paruulam ætatem virili comparauit ætati. In hac ergo vita mirabilium hominum prophetia vel scientia ita comparanda est illi vitæ,quasi scientia paruuli ad virum. Quia sicut vita hæc imperfecta est, sic & scientia. Tunc autem pertingemus ad virilem perfectionem, cùm forti sensu peruenerimus ad Angelorum æqualitatem. Quasi dicatur: Prophetia & *scientia*,quæ sunt *ex parte*, sic euacuabuntur, *cùm venerit* illa veritatis perfecta cognitio,sicut sensus & locutio paruuli euacuatur,cùm ille ad perfectam scientiam peruenerit. Cur enim hoc Apostolus dixerit,insinuat subdendo.

C *Videmus nunc per speculum in ænigmate, tunc aūt facie ad faciem. Nunc cognosco ex parte,tunc autem cognoscam sicut & cognitus sum.*

Inde potest videri quoniam *cùm* perfectio *venerit*, *euacuabitur* imperfectio, quia *nunc*,id est, caligine præsentis vitæ *videmus per speculum*,id est, cognoscimus Deum per imaginem suam : sed *tūc*, id est,in futuro seculo manifestè videbimus in speculo enim cernitur imago. Et nos,qui sumus imago Dei, conamur vtcunque videre eum per hanc imaginem suam,tanquam *per speculum*. Speculum est anima rationalis,in cuius consideratione aliquo modo *videmus* Deum,sed obscurè. *Videmus* enim *per speculum in ænigmate*. Aenigma autem est,non omnis,sed obscura allegoria. Nam sicut omnis equus animal est,non autem omne animal equus,ita omne ænigma allegoria est; non autem omnis allegoria ænigma. Allegoria verò est, cùm aliud ex alio significatur,id est, aliud dicitur, & aliud intelligitur : sicut est, *Non alligabis os boui trituranti*, id est, non prohibebis prædicatorem viuere de prædicatione. Sed ibi solummodò allegoria est ænigma,vbi difficile patet intellectus. Vbi autem facile intelligitur, non est ænigma. Cùm ergo dicitur. *videmus nunc per speculum in ænigmate*,sicut in nomine speculi imago designatur; ita nomine ænigmatis similitudo obscura, & ad dispertiendum difficilis. Nemo itaque miretur etiam in hoc videndi modo, qui concessus est huic vitæ *per speculum*, scilicet *in ænigmate* laborare nos,vt quomodocunque videamus. Nomē quippe hic non sonaret ænigmatis, si esset facilitas visionis. *Nunc videmus per speculum in ænigmate*, sed *tunc*, cùm venerit illa perfectio, videbimus *facie ad faciem*,id est,manifestè, ad similitudinem duorum, qui se inuicem directo vultu sine aliqua re interposita aspiciunt. Facies autem Dei, manifestatio eius intelligenda est. Facies verò nostra intentio cordis nostri. Videbimus ergo *facie ad faciem*,id est,manifestatione Dei posita ad nostræ mentis intentionem, vt nihil inter nos & ipsum intersit. In nullo enim membro tam bene cognoscitur quisque, sicut in facie. Et cùm facies vnius directa est in faciem alterius, tunc sine aliqua ambiguitate se cognoscunt. Sic videbimus eum in seipso manifestè. Modo enim non videmus eum in *facie*, sed in extranea, & multum ab eo diuersa creaturarum similitudine. Et ego etiam ipse, qui tanta scientia præ cæteris donatus sum, *nunc cognosco* Deum *ex parte*, sed *tunc cognoscam* eum ita, *sicut* ab eo *cognitus* sum. Magna enim est interpositio cordis nostri ad contemplandam sublimitatem Dei, ipsa infirmitas nostra. Sed tunc ad purum intuebimur eum, à quo nunc subtiliter intuemur, cùm hac infirmitate deposita, ad contemplationis internæ gratiam venerimus. *Tunc cognoscam* eum *sicut* ab eo *sum* ego *cognitus*, id est, purè *cognoscam* eum ; *sicut* & ipse me nouit, quia *tunc* non per aliud videbimus eum,sed manifestè contemplabimur in illo ipso hoc,quod ipse est, sicut ipse hoc, quod nos sumus,perfectè cognoscit. Vel *tunc cognoscam* eum ita sine ambiguitate in manifesta visione, *sicut* olim,antequam essem, *cognitus sum* ab eo in prædestinatione.

Deut. 25. *Sup. 9.*

D

A *Nunc autem manent fides, spes, charitas, tria hæc. Maior autem horum est charitas.*

Ad tantam Dei cognitionem peruenturi sumus Sed vt pertingere ad hanc valeamus, *nunc* interim *manent* in peregrinatione hac nobiscum *fides spes*, atque *charitas*, quæ nos præparant illi visioni. *Fides*, qua credimus quicquid Scripturę sanctæ nobis credendum intimant; & *spes*, qua speramus promissa nobis diuinitus præmia: & *charitas*, qua Deum ac proximum diligimus, & ipsa præmia. Et ita sibi tres istæ virtutes copulantur in huius vitæ tempore, vt nulla earum sine duabus reliquis proficiat. *Nunc manent* in Sanctis, *fides, spes, & charitas tria hæc*, pauca quidem, sed multum vtilia, quoniam sine his nemo fit dignus ad illam visionem ascendere. Et magna quidem sunt hęc *tria* bona, sed *horum maior est charitas*, id est, *charitas*, quæ horum trium est vna, ipsa *est maior*, id est, maius meritum habet, quàm *fides & spes*. Sciendum, quia quando comparatio fit ad plura eiusdē generis, vt nunc charitatis ad fidem & spem, quæ similiter sunt virtutes, potest & debet fieri per genitiuum. Et horum, ponitur propter *tria*, quod præcesserat, *maior est charitas*, cui *fides & spes* non possunt deesse, sed *fides & spes* sine charitate possunt esse. Vel ideo *maior*, quia *fides* cessabit, dum futura, quæ creduntur, aduenerint: & *spes* finē habebit, dum beatitudinem, quam quisque præstolatur, acceperit. sola verò *charitas* in æternum perseuerabit, & de visione Conditoris ac beatitudine sanctorum sine fine gaudebit.

CAPVT XIV.

B *SEctamini charitatem, æmulamini spiritalia: magis autem vt prophetetis Qui enim loquitur lingua, non hominibus loquitur, sed Deo. Nemo enim audit. Spiritus autem loquitur mysteria. Nam qui prophetat, hominibus loquitur ad ædificationem, & exhortationem, & consolationem.*

Quoniam tanta est *charitas*, & sola est, quę perducit ad vitam, atque permanet in æternum, ideo *sectamini* toto desiderio *charitatem: æmulamini* etiam *spiritalia*, id est, desiderate etiam illa Spiritus dona vt sunt genera linguarum, & cæt. sed *magis*, post charitatem desiderate, *vt prophetetis*, quàm vt linguis loquamini, vel virtutes miraculorum operamini. Post charitatem, prophetandi studium *magis* habendum hortatur, quia quāuis magni sint spiritualium donorum gradus, quos superius enumerauit, hic tamen maior est, quoniam ad vtilitatem Ecclesiæ proficit. In quod enim quis animum dederit, in eo ipso donum accipit. Ideo gratia prophetandi est desideranda, vt præ desiderio accipiatur ob multorum ædificationem potius, quàm linguarum varietas, quæ non proficit auditoribus. Nā *qui loquitur lingua* incognita, *non loquitur hominibus*, id est, intelligentiæ hominum *sed Deo*, cuius laudes dicit, & qui nouit ea, quæ ille dicit. Homines enim nesciunt, ideoque nullus est eis ex hac loquutione profectus. *Nemo enim audit*, id est, intelligit ea, quæ ille loquitur. Sed tamen *spiritu* sancto *loquitur* ipse *mysteria*, id est, secreta Dei, quamuis homines ignorent quōd dicit. Vel *Spiritus* sanctus per eum *loquitur mysteria* secretorum Dei, non ipse. Ideo magis æmulari prophetare debetis, quia *qui prophetat*, id est, qui ventura vel occulta manifestat, iste *loquitur hominibus ad ædificationem* eorum in mente, quæ ædificatur, vt sit templum Dei, *& ad exhortationem* eorum ad bene agendum in operatione, *& ad consolationem* eorum, ne desperent de peccatorum præteritorum magnitudine, vel ad *consolationem* tristitiæ præsentium tribulationum, per promissionem futurarum remunerationum. Possunt & doctores, qui scripturas alijs exponūt, nomine prophetarum designari, iuxta illud sapientis: *Adhuc doctrinam quasi prophetiam effundam.* Sicut enim propheta prædicit futura, quæ nesciuntur, ita & doctor, dum scripturarum sensum, qui multis occultus est, manifestat, dicitur prophetare. Et iste ad multorū vtilitatem sic prophetat, nec ab homine, sed à Spiritu sancto est sensus dictorū eius. *Eccles. 24.*

Qui loquitur lingua semetipsum ædificat: qui autem prophetat, Ecclesiam Dei ædificat. Volo aūt omnes vos loqui linguis, magis aūt prophetare. Nam maior est qui prophetat, quàm qui loquitur linguis, nisi fortè interpretatur, vt Ecclesia ædificatonem accipiat.

Item magis prophetiam, quàm linguam ideo debetis optare, quia *qui loquitur lingua* peregrina mysterium aliquod, & non interpretatur quod dicit, semetipsum solum ædificat per id, quod solus fortasse scit quod loquitur: sed *qui prophetat*, id est, qui futura cæteris praenūtiat, vel bona, quæ in abditis scripturarū intelligit, fratribus ex charitate reuelat, *Ecclesiam Dei ædificat*, quia omnes intelligunt quod loquitur. *Qui lingua* ignota *loquitur, ædificat* se, non alios. Sed ego *volo*, id est, voluntas mea est, nec mihi displicet, *vos omnes loqui linguis*, id est, si omnes donum loquendi *linguis* varijs haberetis, quia alter aduersus alterum non haberet materiam gloriandi vel inuidendi, quoniam omes in hoc essetis æquales. Non prohibeo *vos omnes*, si poteritis, *loqui* diuersis *linguis*, quia donum est Spiritus sancti, sed *magis volo prophetare*, quia vtilius est. *Nam maior est qui prophetat*, id est, maioris dignitatis est in Ecclesia, quæ futura prædicit, D vel scripturas aperit, *quàm qui loquitur linguis*, id est, qui incognitis locutionibus mysteria profert, quia sibi soli proficit. Hoc enim maius est, quod pluribus prodest. *Qui linguis loquitur*, minor est, *nisi fortè interpretetur*, id est, exponat alijs, quod ipse Deo loquitur. Si enim interpretari dicta sua poterit, *vt Ecclesia ædificationem* inde *accipiat*, non erit minor. Forte, dicit, vt innuat quoniam rarò solet contingere, vt vtrunque vni concedatur.

Nunc autem fratres, si venero ad vos linguis loquēs, quid vobis prodero, nisi vobis loquar aut in reuelatione, aut in scientia, aut in prophetia, aut in doctrina.

Dixi *qui prophetat, maior est*, propter *ædificationem*, quam præbet Ecclesiæ, *quàm qui lingua loquēs*, se solum *ædificat*. Sed hoc potestis etiam in me ipso videre, quia *si venero ad vos*, ô *fratres*, *loquens* incognitis *linguis*, *quid vobis prodero*, cùm nesciatis quid dixero? Nihil *prodero, nisi loquar vobis aut in reuelatione*, id est, in expositione reuelationis, in qua mihi per quasdam figuras ostensa fuerint mysteria Christi, sicut & Ioanni ostensa leguntur in sua reuelatione: *aut nisi loquar vobis, in scientia*, quam studio & disciplina mea conquæsiui, vt vos scire faciam qualiter his temporalibus vti debeatis, & quid de his sentire: *aut in prophetia*, vt vobis prænuntiem futura, vel manifestem occulta: *aut in doctrina*, vt doceam vos de fide & moribus. Et cùm *nunc vobis*, quando iam *fratres*, id est, Christiani estis, non prodessem, si *linguis* incognitis loquerer: patet quia multo minus tunc prodessem, cùm adhuc essetis infideles. Cùmque ego, qui tantus sum Apostolus, loquēdo *linguis* nō possem vobis prodesse, cōstat vos multo minus tali locutione audiētibus prodesse.

Lingua

A Lingua intelligitur in hoc loco, obscuras dicere & mysticas significationes, à quibus si intellectus mentis remoueatur, nemo ædificatur audiendo quod non intelligit. Vnde & supra dixit: *Qui loquitur lingua, non hominibus loquitur, sed Deo. Nemo enim audit. Spiritus autem loquitur mysteria.* Ibi enim satis indicauit eam se linguam appellare, vbi sunt significationes velut imagines rerum ac similitudines, quæ vt intelligantur, indigent mentis obtutu. Cùm autem non intelliguntur, in spiritu eas dicit esse, non in mente. *Qui loquitur lingua*, id est, spiritu, nondum intelligens significationes, quas lingua Spiritus voluit, plus *semetipsum ædificat*. Contingebat enim, vt qui sic loquebantur *mysteria* Dei, quamuis profunditatem non intelligerent, tamen ex ipsa locutione ad compunctionem cordis, & multoties ad bonum opus incitarentur. Quia ergo etiam *lingua*, id est, membro corporis, quod mouemus in ore, cùm loquimur, signa vtique rerum dantur, nó res ipsę proferuntur, propterea translato verbo linguam appellauit Apostolus quamlibet signorum prolationem, priusquam intelligantur. Quo cùm intellectus accesserit, qui mentis est proprius, fit reuelatio, vel scientia, vel prophetia, vel doctrina. Proinde ait: *Si venero ad vos linguis loquēs, quid vobis prodero, nisi loquar vobis in reuelatione, aut in scientia aut in prophetia, aut in doctrina?* id est, nisi signis, hoc est, linguæ accesserit intellectus, vt non spiritu tantum, sed etiam mente agatur quod agitur. Proinde cui signa per aliquas rerum corporalium similitudines demonstrabantur in spiritu, nisi accessisset mentis officium, vt etiam intelligerentur, nondum erat propheta: Magis propheta erat, qui interpretabatur quod alius vidisset, B quàm ipse, qui viderat. Vnde apparet magis ad mētem pertinere prophetiam, quàm ad istum spiritum, qui modo quodam proprio vocatur spiritus, vis animæ quædam mente inferior, vbi corporalium rerum similitudines exprimuntur. Sic olim magis Ioseph propheta fuit, qui intellexit, quid significarent septem spicæ & septem boues, quàm Pharao, qui eas vidit in somnis. (Gen. 41.) Illius enim spiritus informatus est, vt videret; huius mens illuminata, vt intelligeret. Ac per hoc in illo erat lingua, in isto prophetia: quia illo rerum imaginatio, in isto imaginationum interpretatio. Minus ergo propheta est, qui rerum, quæ significantur, sola ipsa signa in spiritu per rerum corporalium imagines videt: & magis propheta, qui solo earum intellectu præditus est. Sed maximè propheta, qui vtroque præcellit, vt & videat in spiritu corporalium rerum significatiuas similitudines, & eas viuacitate mentis intelligat, sicut Danielis excellentia tentata est & probata, qui regi somnium quod viderat dixit, & quid significaret aperuit. (Dan. 2.) Et ipsæ quippe imagines corporales in spiritu eius expressæ sunt, & earum intellectus reuelatus in mente. Sed ad epistolæ sequentia transeamus.

Tamen quæ sine anima sunt vocem dantia, siue tibia, siue cithara, nisi distinctionem sonituum dederint, quomodo scietur id quod canitur, aut quod citharizatur? Etenim si incertam vocē det tuba, quis parabit se ad bellum? Ita & vos per linguam nisi manifestum sermonem dederitis, quomodo scietur id quod dicitur? Eritis enim in aëra loquētes. Tam multa, vt puta genera linguarum sunt in hoc mundo, & nihil sine voce est.

Linguas non prodesse sine interprete, superius ostendi per me, qui sum rationalis, & tamen per inanimata idem patet. Nā ea, *quæ sunt sine anima dantia vocē, siue* hoc sit *tibia, siue cithara, nisi dederint distinctionem sonituum*, id est, distinctos intelligibiles sonos, *quomodo scietur id quod canitur, aut quod citharizatur*, id est, cithara resonatur? C Sic & locutio vestra, cuius spiritualis suauitas non aures debet mulcere, sed mentem, inanis erit, si intellecta non fuerit. De tibia & cithara nescietur, quia nec de tuba. Alia similitudo est de eadem re. *Etenim si tuba det vocem incertam*, id est, quæ bellum apertè non significet, *quis parabit se ad bellum?* Iudæis erat vsus tubæ in festis & bellis, diuersis sonis: & hoc est quod dicitur, quia si vox tubæ incerta fuerit, nemo discernet vtrum solennitatis an belli sit, nemoque se ad bellum armabit. *Ita & vos*, qui *quasi tuba* exaltare vocem vestrā debetis: vt Christi milites ad spirituale bellum contra dæmones præparetis, *per linguam* alienam loquentes, *nisi interpretando dederitis manifestum sermonem*, qui palam audientes retineat, (Isai. 58.) *quomodo scietur* ab alijs *id quod* à vobis in lingua aliena *dicitur*? Nescietur ab auditoribus vestræ locutionis sensus. Nam *eritis loquentes in aëra*, id est, ea, quæ nulli proficiūt, sed in aera soluentur, dum non inuenientia locum receptaculi in audientium auribus vt intelligantur, diffundentur *in aëra*, quia nec auscultare talia dignabuntur homines. Non ad corda hominum loquimini, sed *in aëra*, id est, non vtilia erunt verba vestra, sed otiosa & inania *eritis loquentes. Tam multa, vt puta sunt genera linguarum*, id est, etia in si *tam multa* loquamini, vt *sunt genera linguarum in* toto *hoc mundo*, quid proderit hæc vestra locutio, cùm nullus intelligat? *Multa sunt genera linguarum, & nihil sine voce est*: quia nulla res est sine sua voce & appellatione in vnaquaque lingua. Cùm sint enim plurima *linguarum genera*, habent tamen vocum significationes proprias, vt intelligantur, nec potest aliquid inueniri, quod nōn habeat vocem significatiuam sui. D Et idcirco inanis est locutio, quæ non intelligitur.

Si ergo nesciero virtutem vocis, ero ei cui loquor, barbarus: & qui loquitur mihi barbarus. Sic & vos, quoniam æmulatores estis spirituum, ad ædificationem Ecclesiæ quærite vt abundetis. Et ideo qui loquitur lingua, oret vt interpretetur. Nā si orem lingua, spiritus meus orat, mens autem mea sine fructu est. Quid ergo est? Orabo spiritu, orabo & mente: psallam spiritu, psallam & mente.

Quandoquidem alij sine interprete non intelligent, vel quandoquidem tot linguæ sunt, & vnaquæque propriam distinctionem habet, *ergo si nesciero virtutem vocis*, id est, si ignorauero vim propriam vocis, quam profero, vt illi, qui tantùm dona linguarum habent, *ero* non intellectus, sed *barbarus ei cui loquor*, quem instruere debeo, quia non potero illi sensum dictorum meorum interpretari: & ille vicissim, *qui* mihi *loquitur*, erit *mihi barbarus*, cùm ignoret sententias vocum, quas profert, nec valeat exponere mihi. *Sic & vos* eritis ad inuicem barbari, si per incognitam linguam alter alteri locutus fuerit, & ita erit dissensio inter vos. Propterea non dissonantiam ignotarum linguarum, per quas discordia generetur, debetis appetere; sed vnitatem intellectus, per quem communi lætitia gloriemini. Et *quoniā estis æmulatores spirituum*, id est: desideratores spiritualium donorū, *quærite* vt his *abundetis ad ædificationem Ecclesiæ*, id est, vt non solùm *linguis* loquamini, sed etiam interpretemini, vt *ædificationem* sumat Ecclesia, *quoniam æmulatores estis* spiritualium charismatum: Et ideo, id est, vt Ecclesia ædificetur, *qui loquitur*

A perfectionem *in linguis*, id est, in prolatione signorum non intellectorum. Denarius enim propter decalogum significat legem, millenarius perfectiorem. Posuit autem Apostolus *quàm* sine magis, vt notaret istam partem, cum qua iungitur *quàm*, nullo modo esse amplectandam. Nam vbi sic ponitur *quàm*, ostēdit alterām partem posse stare, alteram verò minimè.

Isaie 28. *Fratres, nolite pueri effici sensibus, sed malitia paruuli estote sensibus autem perfecti estote. In lege enim scriptum est. Quoniam in alijs linguis & in labijs alijs loquar populo huic. & nec sic exaudient me, dicit Dominus. Itaque linguae in signum sunt non fidelibus, sed infidelibus: prophetia autem non infidelibus, sed fidelibus.*

Ideo etiam non debetis appetere loqui *linguis* tantùm, quia hoc modo haberetis puerorum sensum, qui non attendunt quid sit alijs vtile, sed quid seipsos pueriliter delectet. Sed vos *nolite effici pueri sensibus*, vt pueriles sensus habeatis in appetitione linguarum; quibus tanquam puerorum ludis intendatis, non cogitantes quid prosit vtilitatibus proximorum. *Nolite esse pueri sensibus sed estote* viri. Qui enim non perdurant occurrere in virum perfectum, vel infirmitate virium, vel mentis leuitate, mulieribus & paruulis comparandi sunt. *Nolite sensibus* esse *pueri*, id est, nolite esse insipientes. Sed quia Dominus ait, *Nisi conuersi fueritis, & effecti sicut paruuli, non intrabitis in* Matth. 18. *regnum caelorum, malitia pueri estote*: si vos delectat imitari pueros, non delectet imperitia, sed innocentia & humilitas. *Malitia estote paruuli.* Qua *malitia* maximè, nisi superbiae? ipsa enim de vana granditate praesumens, non sinit hominem ambulare *per arctam viam*, & intrare *per angustam portam*: puer autem facilè intrat *per angustam*. Et ideo nemo, nisi *vt puer*, intrat *in regnum caelorum*.

B *Estote* ergo *paruuli malitia*, id est, deponite omnem granditatem, quam malitia superbiae facit, vt sitis remoti ab omni malitia sicut pueri, studentes his, quae faciant ad vtilitatem fratrum, quod est perfectio sensus. Itaque *nolite pueri effici sensibus* per imperitiā, vt sicut pueri nō intelligatis quod dicitis: *sed malitia paruuli estote*: vt sitis immunes ab omni malitia velut pueri: *sensibus autem perfecti estote*, vt intelligatis plenè quod dicitis, & quid ad instructionē Ecclesiae sit necessariū sciatis. Nec debetis pueriliter appetere loqui *linguis*, quas nō intelligitis: quia *linguae in signum infidelibus* dantur, quod vos iam non estis: & non ad aedificationem, quae necessaria vobis est iam *fidelibus*. & hoc est. Nolite quaerere linguas, quia *in lege*, id est, in libro Isaiae, *scriptum est, quoniam in alijs* Isaia 28. *linguis*, id est, diuersis generibus linguarum, *&* in *alijs labijs*, id est, verbis spiritualibus, *loquar* per Apostolos *huic populo* Iudaeorum; *& nec sic exaudient me*, qui per legem & Prophetas nunquam me voluerunt exaudire *dicit Dominus*. Vel, *in alijs linguis loquar* id est, nouum Testamentum praedicabo: *& in alijs labijs*, id est, vetus Testamentum spiritualiter exponam, quod illi carnaliter exponebant. Hoc est enim aliter eis loqui, quàm se legis veteris habent verba, dum audiunt sabbatum solui, neomenias euacuari, circumcisionem cessare, sacrificia immutari, escas dudū prohibitas licere edere, Christum de Deo Deum praedicari. Hoc est *alijs linguis & alijs labijs* loqui, propter illam varietatem linguarum, quae per Apo- Acta. 2. stolos in die Pentecostes sonuit. Sed nec sic infideles Iudaei voluerunt exaudire Deum, vt ei per fidem & deuotam conuersationem obedirent. Videte ergo, ne & vobis loquatur Deus *in varijs* C *linguis*, & vos non exaudiatis verba praeceptorum eius faciendo. Et quandoquidem illis, qui non exaudierunt, vt ad fidem conuerterentur, locutus est Dominus *in alijs linguis*, *itaque linguae sunt in signum non fidelibus*, qui credunt Deum omnia posse: *sed infidelibus*, qui hoc non credunt. Nam idcirco fiunt exteriora miracula, vt mentes hominum ad interiora perducant, quatenus per hoc, quod mirum visibiliter ostenditur, ea quae inuisibilia sunt, mirabiliora credantur. *Linguae* igitur datae *sunt in signum*, id est, vt sint signum inuisibilis praesentiae Dei, quia infideles per miraculum linguarum potentiam Dei, qui eis praedicatur, adesse praesentem intelligant. Sed prophetiae non sunt signum *infidelibus*, quia infideles non credunt futura, quae necdum videre possunt, si eis per prophetiam praenuntientur. Et idcirco *prophetiae non infidelibus* datae sunt, qui prophetis ventura praedicentibus credere nolunt, *sed fidelibus*, qui futurorum praenuntiationi prudenter adquiescunt: & ideo fideles non linguas appetere debent, sed prophetias. Vel nomine prophetiarum interpretationes scripturarum designari possunt. Prophetiae ergo non sunt signum *infidelibus, sed fidelibus*; quia infideles per expositionem scripturarum, quibus nullam fidem adhibent, nequaquam Deum cognoscunt, fideles autem secreta eius ibi mysteria intelligunt. Maior autem & vtilior est Prophetia, id est, Prophetarum interpretatio, quae fidelibus prodest, & semper est opus, quàm linguarum loquutio, quae propter infideles ad tempus data est.

Si ergo conueniat vniuersa Ecclesia in vnum, & omnes linguis loquantur, intrent autem idiotae aut infideles, nonne dicent quòd insanitis? Si autem omnes D *prophetent, intret autem quis infidelis vel idiota, conuincitur ab omnibus, dijudicatur ab omnibus. Occulta cordis eius manifesta fiunt, & ita cadens in faciem adorabit Deum, pronuntians quòd verè Deus in vobis sit.*

Alia ratio, cur non debeatis loqui *linguis*, sed potius prophetare. Quia *linguae in signum sunt infidelibus, non in aedificationem fidelibus, prophetiae* verò fideles semper aedificant, *ergo si conueniat in vnum vniuersa Ecclesia*, id est, si coadunetur *in vnum vniuersa* fidelium congregatio, *& omnes* ibi sine interprete *loquantur linguis*, sed *intrent idiotae*, vel imperiti, vel *infideles, nonne dicent, quòd insanitis*, quasi arreptitij, cum alter alterum non intelligat? Dicent vtique vos insanire, cùm videant loquutionem vestram nemini prodesse, sed tumultum quendam incognitum fieri, velut phreneticum sustinentium. Et sic praebetis vos illis derisui, quos exemplo vestro debetis conuertere. Sed *si omnes* in Ecclesia *prophetant*, id est, ventura vel occulta per prophetiam manifestent, *intret autem* ad eos aliquis *infidelis vel idiota*, *conuincitur ab omnibus* de suo errore, quem non valet negare contra eos, qui cor eius per spiritum prophetiae intuentur, & *dijudicatur ab omnibus*, id est, damnabilis ostenditur, cum vnusquisque dicit de eo quàm reus sit. & *occulta cordis eius fiunt manifesta*, vel cogitationes eius deteguntur a prophetantibus. *& ita*, cùm viderit arcana suae mentis per spiritum sanctum, qui in vobis loquitur, esse denudata, *cadens in faciem*, id est, humilians se, conuersus ad poenitentiam, tam manifesta Dei praesentia superatus, adorabit Deum, id est, Spiritum sanctum, qui cordis eius occulta, sicut Deus, per vos patefacere potuit, *pronuntians* oris confessio-

A ne, *quod* intelligit corde, scilicet verè Deum *in vobis* esse, qui cordium alienorum secreta per vos rimatur. Notandum quia propriè idcirco dicatur prophetia, quoniam prædicit futura. Sunt tamen tria prophetiæ tempora, præteritum, præsens, & futurum. Prophetia enim de præterito,
Isai.14. vbi de casu primi Angeli dicitur: *Quomodo cecidisti de cælo Lucifer, qui manè oriebaris?* Prophetia
Isai.3. de futuro est: *Dominus ad iudicium veniet cum senioribus populi sui.* Prophetia verò de præsenti est, quæ in præsentibus Apostoli verbis ostenditur. Cum enim dicitur, *Occulta cordis eius manifesta fiunt*, profectò monstratur, quia per hunc modum prophetiæ spiritus non prædicit quod futurum est, sed ostendit quod est. Quo autem pacto dicitur prophetiæ spiritus, qui nihil futurum indicat, sed præsens narrat? Sed rectè prophetia dicitur, non quia prędicit ventura, sed quia prodit occulta. Rem quippe quælibet sicut ab oculis nostris subtrahunt tempora in futuro, ita ab oculis nostris in præsenti subtrahit causa. Ventura enim res occultatur in futuro tempore, præsens autem cogitatio absconditur in latenti corde.

Quid ergo est fratres? Cùm conuenitis, vnusquisq; vestrum psalmum habet, doctrinam habet, apocalypsin habet, linguam habet, interpretationem habet. Omnia ad ædificationem fiant.

Iam incipit determinare, quomodo *linguis* sit vtendum: quandoquidem hæc, quæ diximus, eueniunt de loquutione linguarum, *ergo quid est* agendum ô *fratres? Ad ædificationem* exercendę sunt, vt cætera. Nam *cùm conuenitis* in Ecclesia, vbi ædificationem audientium operari debetis, *vnusquisque vestrum habet* vnde possit alijs proficere. Ideo nullus se excuset. Alius enim habet *psalmum*, id est, laudem Dei per canticum: alius *habet do*
B *ctrinam*, id est, sensuum expositionem per spiritualem prudentiam, qua se & alios de moribus instruere valeat: alius *habet apocalypsin*, id est, reuelationem occultorum, quæ sibi Spiritus sanctus ostendit: alius *habet linguam.* Hoc idcirco dixit, vt eos, qui *linguis* loqui poterant, non contristaret. Permisit enim eos loqui *linguis*, ita tamen, vt interpretatio sequeretur. Et ideo subiecit, *interpretationem habet.* Quod propterea dixit, vt si interpres adesset, daretur locus loquenti linguis. Non dixit quòd *vnusquisque* haberet hæc omnia, sed ostendit, quia non erat quisquam in eis, qui horum aliquid non haberet. Talis enim locutionis huius est sensus, vt qui intelligit *psalmum*, loquatur de psalmo: qui habet scientiam docendi, doceat: qui habet *apocalypsin*, id est, reuelationem aliquam mysteriorum, dicat quæ sibi reuelata sunt: & cętera similiter, vt nihil sit in eis, quod non alterutrum ædificet. *Omnia*, inquit, *ad ædificationem fiant.* Conclusio hæc est, vt nihil incassum in Ecclesia geratur, sed magis laboretur, vt & imperiti proficiant. Et idcirco omnes paratos vult conuenire diuersis donis spiritualibus, vt ipsa auiditate mētis vigilātes, inuicem se exhortari, meliora bona æmulentur ad illuminationem fratrū.

Siue lingua quis loquitur, secundùm duos, aut (vt multùm) tres: & per partes, & vnus interpretetur. Si autem non fuerit interpres, taceat in Ecclesia. sibi autem loquatur & Deo.

Incipit ostendere quomodo hæc *omnia fiant ad ædificationem. Omnia*, inquit, *fiant* ad perfectum, siue linguarum loquutio, siue cætera. & hoc est: *Siue quis lingua loquitur secundùm duos fiat* loquutio, *aut, vt multùm* dicam, *secundùm tres* fiat, id est, duo vel tres loquantur *linguis*, & non plus, ne occupent diem, & non sit locus loquendi prophetis, qui C maximè sunt vtiles. *Et per partes* loquantur, id est, non simul omnes, ne insanire videantur, sed singuli, id est, vnus post alium; siue in diuersis Ecclesiæ locis. *& vnus interpretetur*, hoc est, aliquis exponat populo verba illius loquentis. Consuetudo tunc erat, vt quando conueniebant in Ecclesia, vel in aliquo loco propter doctrinam, illi, qui scientiam linguarum acceperant, loquerentur, & alij exponerent, & hoc fiebat in Ecclesia per catervas. In vna parte Ecclesiæ erat quædam collectio, & in altera parte alia: & vnaquæque pars suum habebat loquentem, & suum interpretem. & hoc est quod Apostolus dixit, vt in vna Ecclesia non loquantur nisi duo, vel tres: *& per partes*, vt vbi vnus loquitur, non loquatur alter: vel vnus post alterum loquatur, *& vnus interpretetur* vnicuique. Sed *si non fuerit interpres*, id est, qui *interpretetur, taceat linguis* loquens *in Ecclesia*, vbi non debet audiri loquutio nisi quæ ædificet: sed *sibi loquatur*, id est, intra se tacitè oret, *& loquatur Deo*, qui audit muta omnia. *Sibi* loquitur, qui ex his, quæ dicit, compungitur: & *Deo* loquitur, qui Deum orat vel laudat.

Prophetæ autem duo aut tres dicant, & cæteri diiudicent. Quòd si alij reuelatum fuerit sedenti, prior taceat. Potestis enim omnes per singulos prophetare, vt omnes discant & omnes exhortentur. & Spiritus prophetarum prophetis subiectus est. Non enim est dissensionis Deus sed pacis sicut & in omnibus Ecclesijs sanctorum doceo.

Sicut de his, qui *lingua* loquuntur dixi, ita & de prophetis dico, vt *duo aut tres prophetæ dicāt*, id est, loquantur ad populum in diuersis Ecclesiæ partibus. *Duo* vel *tres* loquantur, quia sufficit sermo D tot hominum, & *in ore duorum vel trium stat omne* Deut.17. *verbum. cæteri* verò prophetæ *diiudicent* verba eo- Matt.18. rum, discernentes à bonis meliora, & à meliori- Ioan.8. bus optima. Sed si interim per spiritum sanctum 2.Cor.13. *fuerit reuelatum* aliquid melius *alij sedenti*, qui audiebat, *prior*, qui loquebatur, *taceat*, vt & ille loquatur quod sibi diuinitus est reuelatum. Sæpe enim iuniori reuelat Dominus, quod melius est: & ideo permittat eum prior loqui. Nec sibi putet iniuriam fieri, si tacuerit vt inferior loquatur: quia plerunque datur inferiori, quod nō est concessum superiori. Ideo loqui debet ille cui reuelatum est, quia *potestis omnes prophetare*, tam ille, qui prius accepit reuelationem, quàm ille, qui prior cœperat loqui. *Omnes*, inquam, *potestis prophetare*, non quidem simul, ne conturbatio fiat: sed *per singulos*, alius post alium: *vt omnes*, etiam maiores, *discant* quæ ignorant, *& omnes exhortentur*, id est, moneantur in his, quæ cùm intelligunt, negligunt. Et debet loquens credere *sedēti* vt loquatur, quia *& Spiritus prophetarum est subiectus prophetis*, id est, in hoc facit voluntatem prophetarum, vt quando vult propheta, permittat eum tacere: & rursum quando vult, permittat eum loqui. Ne quis diceret se non posse tacere, quoniam Spiritus ministrans sibi cogeret eum, dicitur quia *Spiritus prophetarum prophetis subiectus est*, vt in sua habeant potestate quando taceant, & quando loquantur. *Subiectus est Spiritus prophetis*, vt quando volunt, tacere possint: & quando volunt, loqui: nec cogit eos vt Phytonicus aliqua clamare vel subticere. Vnde si *prior* propheta non cedit alij, videtur non esse in eo Spiritus Dei. Verè *subiectus est* eis *Spiritus*, vt pro voluntate sua possint ratione tacere vel loqui. quia *non est Deus dissensionis* sed *pacis*, id est, Spiritus sanctus, qui *Deus* est, & prophetas

A phetas replet, *non est* autor *dissensionis* & discordiæ, *sed pacis* & concordiæ. Esset enim autor *dissensionis*, non *pacis*, si & eum, qui *prior* cœperat loqui, non fineret tacere: & hûc, qui interim repentina reuelatione impletus est, cogeret loqui. Inde enim discordia & dissensio nasceretur. Sed iste Spiritus pacem generat, non discordiam, vt alter propheta rationabiliter cedat alteri, non simul ambo loquantur. *Deus*, inquam, *est*, *pacis non* discordiæ, vt quicunque Deo adhærere cupiunt, pacem sequantur, dissensionem fugiant, *sicut ego doceo in omnibus Ecclesijs sanctorum*. Et ideo si vultis sanctorum Ecclesijs, quæ sunt per orbem, communicare, pacem in Deo vicissim seruate, sicut illæ. Vel qui linguarum notitiam acceperunt, qui prophetiæ gratiam habent, ita loquantur in Ecclesia, sicut nunc docui, & *sicut in omnibus Ecclesijs sanctorum doceo*. Ac si dicatur: Non est singulare vel nouum, quod nunc dixi, ideo firmiter tenete quod omnes tenent Ecclesiæ.

Genes. 3. *Mulieres in Ecclesijs taceant. Non enim permittitur eis loqui, sed subditas esse, sicut & lex dicit. Si quid autem volunt discere, domi viros suos interrogent. Turpe est enim mulieri loqui in Ecclesia. An à vobis verbum Dei processit? an in vos solos peruenit?*

Quamuis dixerim, quia *potestis omnes prophetare*, *mulieres* tamen *in Ecclesijs taceant*. Nunc redit Apostolus ad id, quod supra prætermiserat. Superius enim velari *mulieres* in Ecclesia præcepit, modo vt quietæ sint & verecundæ ostendit, quia contra ordinem est naturæ vel legis, vt in conuentu virorum fœminæ loquantur. *Non enim* ab aliqua autoritate *permittitur eis* in Ecclesia *loqui*, *sed* præcipitur eas *subditas esse*, *sicut lex* in

B Genes. 3. Genesi dicit: *Sub viri potestate eris*, *& ipse dominabitur tui*. Lex ista specialis est mulieribus imposita, & ob hoc *Sara* subiecta erat *Abrahæ Dominum eum vocans*. Duabus de causis iubetur mulier esse subiecta, quia ex viro est, & per ipsam intrauit peccatum. Iure enim tacet inter viros, quæ cùm loqueretur viro suo, suasit peccatum. Non loquantur in Ecclesia: sed *si quid volunt discere*, *interrogent domi viros suos*, cum disciplina & subiectione. Nam *turpe est mulieri in Ecclesia loqui*. *Turpe est*, quia contra disciplinam est, vt in domo Dei, qui eas viris subiectas esse præcepit, de lege loqui præsumant, cùm sciant illic viros habere primatum, & sibi magis competere, vt in domo Dei precibus vacarent, & retinentes linguam, aures aperiant, vt audiant quomodo misericordia Dei mortem vicit per Christum, quæ per eas regnauit. Nam si audeant in Ecclesia loqui, dedecus est, quia idcirco velantur, vt in humilitate appareant. Si autem inuerecundè se ostendunt, opprobrium est viris, quia in mulierum insolentia etiam mariti notantur. Hæc, quæ vobis trado, tenere debetis, non vestra instituta meis traditionibus præferre, & cæteris fidelibus quasi fontem religionis velle tradere. Quia *an processit à vobis verbum* prædicationis *Dei*? Non vtiq;, sed à nobis ad vos venit: quoniam à nobis, qui de circuncisione sumus, cœpit Euangelica prædicatio, non à vobis: nec beneficium vos dedistis, sed accepistis. Nec quasi singulariter electi debetis gloriari, aut de singulari scientia extolli. Quia nunquid *in vos solos peruenit verbum Dei*? Non vtique, sed in alios per orbem similiter *peruenit*, & ideo nolite velle fieri magistri, constituendo nouas traditiones vestras, sed tenete quod vbiq; tenent aliæ gentium Ecclesiæ.

Genes. 18. 1 Petr. 3. Genes. 2. 2. Corin 11. Genes. 3.

C *Si quis videtur propheta esse, aut spiritualis, cognoscat quæ scribo vobis, quia Domini sunt mandata. Si quis autem ignorat, ignorabitur.*

Ego quidem talia vobis scribo. Et *si quis* inter vos est, qui *videtur esse propheta*, id est, præsciens futurorum, *aut spiritualis*, id est, spiritualiter viuens, quamuis nõ habeat notitiam futurorum, *cognoscat* ista, *quæ scribo vobis*, *quia* non sunt à me, sed *sunt mandata Domini*. Hoc dixit Apostolus, aliter ista, quæ scribebat, à paruulis, & aliter à capacioribus posse intelligi sciens. Solidam enim voluit esse scientiam spiritalium, vbi non sola accommodaretur fides, sed certa cognitio teneretur. Ac per hoc paruuli ea credebant, quæ spirituales insuper cognoscebant. Coercet etiam his verbis, & ad pacificum ordinem reuocat inquietos, tanto ad seditionem faciliores, quanto sibi videbantur spiritu excellere, cùm superbiendo cuncta turbarent. *Si quis*, inquit, *videtur propheta esse*, *aut spiritualis*, *cognoscat quæ scribo vobis*, *quia Domini sunt mandata*. *Si quis videtur esse*, vtique non est. Nam qui est, sine dubitatione cognoscit. Nec admonitione, nec coercitione opus habet: quia *omnia iudicat*, *& à nemine iudicatur*. Illi ergo seditiones, & perturbationes in Ecclesia faciebant, quia videbantur esse, quod non erant. Et hos docet cognoscere *Domini mandata* esse, quæ scribit. Præcipuè tamen pseudoapostolos, à quibus fuerant deprauati, in hac sententia tangit, qui pro desiderijs hominum non diuina, sed terrena docebant, ideo hîc nihil suum tradere se dicit sed *Domini*, vt quibus suadet, Deo acquisiti, non hominibus videantur. *Cognoscat*, inquit, ea, *quæ scribo vobis* de linguis, prophetis, ac mulieribus, & de cæteris spiritualibus, *quia sunt Domini mandata*. Sed *si quis hæc ignorat*, *ignorabi-* D *tur* à Domino, id est, improbabitur cum illis, Matth. 7. quibus dicetur; *Non noui vos*, id est, non noui esse meos, vel non noui, inter prædestinatos. Nam hoc dicitur contra pusillos, qui in cruce Christi gloriantur, & tamen ignorant ea, quæ de diuinis Matth. 18. mysterijs subtilissimè differuntur. Non enim Luca 12. perit vnus *de pusillis*, pro quibus mortuus Christus. Sed sicut præcedentia & subsequentia declarant, de his, quæ fidem & mores multorum ædificarent, dixit Apostolus, quod ignorans ea *ignorabitur*, id est, vt linguis prophetia præponeretur, vt non perturbatè illa gererentur, quasi prophetiæ spiritus etiam inuitos loqui cogeret, vt mulieres in Ecclesia tacerent, vt *omnia honestè & secundùm ordinem* fierent. Hæc & his similia, qui *ignorat*, *ignorabitur*, non illa secreta mysteria, quæ vix ad paucorum intelligentiam pertinent.

Itaque fratres æmulamini prophetare, & loqui linguis nolite prohibere. Omnia autem honestè & secundùm ordinem fiant in vobis.

Quandoquidem prophetia tam vtilis est, vt supra demonstrauimus, *itaque ô fratres æmulamini*, id est, desiderate *prophetare ad* multorum *ædificationem*: & quanuis linguæ parum prosint, *nolite* tamen *prohibere loqui linguis*, ne fiat dissensio. Sed *omnia*, tam hæc, quàm alia, *fiant in vobis honestè*, id est, cum pace & disciplina, *& secũdùm ordinem*, vt alia prius, & alia posterius agantur, & prophetia linguis præferatur.

CAPVT XV.

Notum autem vobis facio, fratres, Euangelium, quod prædicaui vobis, quod & accepistis, Galat. 1.

A *in quo & statis, per quod & saluamini, qua ratione prædicauerim vobis si tenetis, nisi frustra credidistis.*

Hîc ingreditur Apostolus reprehendere Corinthios, qui seducti à falsis Apostolis, dubitabant de resurrectione communi, existimantes neminem resurrecturum, cùm viderent corpora mortuorum sepelire, & putrefieri. Hunc errorem destruit Apostolus, probans mortuos in fine seculi resurrecturos, & hoc facit per resurrectionem Christi, de qua certissimum erat illis. Hactenus, inquit, de spiritualibus donis disserui. Sed modò *notum facio vobis Euangelium*, id est, bonum nuntium, quo iusti nuntiantur resurrecturi ad gloriam, quod non est nouum, sed olim *vobis* à me prædicatum: *quod & vos accepistis*, id est, dignum acceptione iudicastis, & deuotè illud suscepistis, *in quo* etiam *& statis*, id est, firmiter perduratis. Quod enim dicit, *in quo & statis*, illis dicit, qui erant firmi in fide resurrectionis. Promiscuis enim loquitur, vt & hi, qui in fide sunt, gaudeant: & qui nutant, corripi se doleant, & corrigantur. *Statis*, inquit, *in* Euangelio resurrectionis vos, qui in fide constantes estis, *per quod & saluamini*, id est, ad salutem æternam pertingitis, cùm de hac vita migratis, vel *saluamini* iam excertitudine spei per illud. *Saluamini*, dico, si memoria & fide retinetis, *qua ratione prædicauerim vobis*, id est, quomodo ea *ratione*, qua Christus resurrexisse creditur, docuerim resurrectionem mortuorum. Hoc retinetis siue *tenetis, nisi frustra credidistis*. Id est, aut *tenetis* resurrectionem mortuorum, aut in cassum fidem suscepistis, quæ non suscipitur nisi spe resurrectionis. Omnis enim spes credentium in hoc est, quia mortui resurgent. Quod qui non sperat, frustra etiam cæteras partes fidei suscepit. B

Tradidi enim vobis in primis, quod & accepi, quoniam Christus mortuus est pro peccatis nostris secundùm scripturas, & quia sepultus est, & quia resurrexit tertia die secundùm scripturas.

Isaiæ 53. Ionæ 2. Osee 6.

Nunc primò ponit hoc, quod erat certissimũ, per quod consequenter & illud probet, quod habebatur dubium. Verè, inquit, notifico vobis *Euangelium* de resurrectione, *quod* dudum *prædicaui vobis*, & ostendo, qua ratione illud prædicauerim. Nam *tradidi in primis*, id est, inter maxima fidei sacramenta, vel *in primis*, id est, in exordijs fidei *quod &* ego ab ipso Domino occulta inspiratione *accepi*, non per me inueni, *quoniam Christus mortuus est*, non pro sua necessitate, sed *pro peccatis nostris*, & hoc *secundùm scripturas* propheticas, quæ id prænuntiabant. & *tradidi vobis*, quia post mortem *sepultus est*, vt scripturæ prædixerant: *& quia resurrexit tertia die*, id est, tam citò, vt ea potestate credatur posse nos suscitare. *Pro peccatis nostris mortuus est, & sepultus*, sicut per Isaiam dicit de illo Pater: *Propter scelus populi mei percussi eum, & dabit impios pro sepultura, & diuitem pro morte sua*. Qui & *resurrexit die tertia*, sicut Osee prædixerat: *viuificabit nos post duos dies, in die tertia suscitabit nos*. Nam in eius resurrectione viuificati sumus, & suscitati, sicut alibi dicit Apostolus iste: *Conuiuificauit nos Christo & conresuscitauit, & consedere fecit in cælestibus*. Si ergo *mortuus & sepultus resurrexit*, eadem ratione debemus credere mortuos & sepultos resurgere.

Isaiæ 53. Osee 6. Ephes. 2.

Et quia visus est Cephæ, & post hoc vndecim. Deinde visus est plus quam quingentis fratribus simul, ex quibus multi manent vsque adhuc, quidam autem dormierunt. Deinde visus est Iacobo, deinde Apostolis omnibus.

Ioan. 20. Lucæ 24.

Tradidi vobis secundùm testimonia Prophetarum, veraciter surrexisse Christum. Et etiam in argumentum certioris fidei *tradidi vobis, quia visus est Cephæ*, id est, Petro, priusquam alijs viris in die resurrectionis appareret. *& post hoc vndecim* Apostolis ad vesperum, qui se metu Iudæorum clauserant. Sed cùm Iudas mortuus esset, & iuxta Ioannem Thomas deesset, & quomodo tunc Dominus *vndecim visus est*, nisi per synecdochen accipiatur? Vbi enim pars maior est, aut potior, solet eius nomine etiam illud comprehendi, quod ad ipsum nomen non pertinet. Quantò magis ergo Thomas, qui vnus erat ex illis vndecim, potuit in vndenario eorum numero comprehẽdi, quamuis defuisset, quando Dominus venit? *Deinde visus est plus quàm quingentis fratribus simul* positis, de quibus Euangelium tacet, *ex quibus multi manent* qui testes sunt quærentibus, *vsq; adhuc* Iesu testimonio permanentes, *quidam autem* eorum in somno mortis *dormierunt*, quia rursum euigilaturi sunt. *Deinde visus est Iacobo* fratri Domini, propria manifestatione singulariter. Et de hac re tacent quatuor Euangelistæ. Sed in Euangelio, quod appellatur secundùm Hebræos, quod & in autoritate fuit apud antiquos, narratur post resurrectionem, quia Dominus venit ad Iacobum Iustum, & apparuit ei. Iurauerat enim Iacobus, se non comesturum panem ab illa hora, qua biberat calicem Domini, donec videret eum resurgentem à mortuis. Rursumque post paululum: Afferte, ait Dominus, mensam & panem. Statimque additur: Tulit panem & benedixit, ac fregit, & dedit Iacobo iusto, & dixit ei: Frater mi, comede panem tuum, quia surrexit filius hominis à dormientibus. *Deinde visus est Apostolis omnibus* in monte Galilææ, vel in loco ascensionis. Lucæ 24. Actu. 1.

C

D

Nouissimè autem omnium, tanquam ab ortiuo visus est & mihi. Ego enim sum minimus Apostolorum, qui non sum dignus vocari Apostolus, quoniam persecutus sum Ecclesiam Dei. Gratia autem Dei sum id quod sum, & gratia eius in me vacua non fuit, sed abundantius illis omnibus laboraui. Non ego autem sed gratia Dei mecum. Siue enim ego, siue illi, sic prædicauimus, & sic credidistis. Actu. 9. Ephes. 3.

Ita, vt dixi, *visus est* cæteris. Sed *nouissimè omnium, visus est & mihi*, de cœlo vocans me post ascensionem suam, vel dum orarem in templo. *Mihi*, dico, *tanquam abortiuo*, id est, *abortiuo* simili: quia sicut abortiuus quadam naturæ violentia ante tempus compellitur nasci, ita ego per terribilem Domini visionem, & luminis oculorum amissionem coactus sum, antequam vellem exire de cæco synagogæ vtero, & ad lucem fidei atque libertatem prodire. *Nouissimè* post omnes *mihi visus est*, vt recentiorem intelligatis meam visionem, & habeatis inde maiorem certitudinem. Nec mirum, si *nouissimè visus est mihi*. Nam *ego sum minimus Apostolorum*. *Minimus* tempore, non dignitate. *Minimus* humilitate, non operatione. *Minimus* in me, magnus in Domino. *qui non dignus sum vocari Apostolus*, quia ex præcedenti vita mea nihil boni habeo, sed multa mala me fecisse reminiscor, pro quibus eram dignus pœna, non Apostolica gratia, *quoniam persecutus sum Ecclesiam Dei*. Apostolus iste, cùm cæterorum sanctorum solicitudinem in prædicationi robustius laborando transcenderet, vt ab elatione se premeret, & vires suas in humilitatis gremio nutriret, antiquæ crudelitatis suæ non immemor, aliorum Apostolorum

innocen-

A innocentiam contemplatus: *Ego*, inquit, *sum minimus Apostolorum qui non sum dignus vocari Apostolus*, quia *persecutus sum Ecclesiam Dei*. Considerauit enim Apostolorum (vt diximus) innocentiam, & propter præcedentem malitiam vilis in eius oculis facta est omnis, quam exhibebat in Ecclesia, solicitudo sua. Et quàm multos ex accepto intellectu præcederet, non attendit: quia illorum innocentiam pensans, persequutorem aliquando fuisse se doluit. In cuius verbis quid aliud quàm duritia nostræ mentis accusatur? Quia ipse plangebat quod ante baptismum commiserat, nos verò & post baptismum multa commisimus, & tamen flere recusamus. *Non sum*, inquit, *dignus vocari Apostolus*, sed *gratia Dei sum id quod sum*. Quod est dicere: Per merita mea nihil boni consecutus sum, sed potius gratia, id est, gratuito Dei munere, datum est mihi hoc esse, *quod sum* & in sanctitate, & in scientia, & in Apostolatu. *Et* hæc *gratia eius*, postquam mihi data est, *non fuit in me vacua*, id est, otiosa, sed bonis operibus plena, quia in prædicatione *laboraui abundantius omnibus illis* Apostolis, qui me præcesserunt. Illi enim prædicauerunt Iudæis, qui per Legem & Prophetas erant instructi, & autoritate scripturarum conuincebantur, vt ad nouam gratiam conuerterentur: ergo autem grauiori labore gentibus, quæ nihil de Deo audierant, nullisque diuinorum librorum autoritatibus adquiescebant, ad fidem conuerti. Illi stipendium ab illis, quibus prædicabant, acceperunt: ego autem nihil ab auditoribus meis accepi, sed ex labore manuum mearum vixi. Postremò nullus eorum in tot locis prædicauit, neque tot
B epistolas omnes illi scripserunt. *Abundantius* itaque in Apostolatu *laboraui* ego, quàm illi. Sed *non* ex me *ego* hoc feci, *sed* potius *gratia Dei mecum* operando hoc egit. Notandum quòd superna pietas prius agit aliquid in nobis, sine nobis, vt subsequente quoque nostro libero arbitrio, bonum quod iam appetimus, agat nobiscum. Quod tamen per impensam gratiam in extremo iudicio ita remunerat in nobis, ac si solis processisset ex nobis. Quia enim diuina nos bonitas, vt innocentes faciat, præuenit, aptè nunc Apostolus ait: *Gratia Dei sum id quod sum*. Et quia eadem gratia nostrum liberum arbitrium sequitur, adiungit: *Et gratia eius in me vacua non fuit, sed abundantius illis omnibus laboraui*. Qui dum se de se nihil esse conspiceret, ait: *Non autem ego*. Et tamen, quia se esse aliquid cum gratia inuenit, adiunxit: *Sed gratia Dei mecum*. Non enim diceret, *mecum*, si cum præueniente gratia subsequens liberum arbitrium non haberet. Vt ergo se sine gratia nihil esse ostendat, ait: *Non ego*. Vt verò se cum gratia operatum esse per liberum arbitrium demonstraret, adiungit: *Sed gratia Dei mecum*. Bona itaque nostra, & Dei sunt, & nostra. Quia ipse nos præuenit vt velimus, aspirando; qui adiuuando subsequitur, ne inaniter velimus, sed possimus implere quod volumus. Præueniente ergo gratia & bona voluntate subsequente, hoc quod Dei donum est, fit meritum nostrum. Quod bene nunc Apostolus explicat, dicens: *Abundantius illis omnibus laboraui*. Qui ne videretur suæ virtuti tribuisse quod fecerat, adiunxit: *Non autem ego, sed gratia Dei mecum*. Quia enim cœlesti dono præuentus est, quasi alienum se à bono suo opere agnouit, dicens: *Non autem ego*. Sed quia præueniens gratia liberum in eo arbitrium fecerat in bono, quo libero arbitrio

Nota.

eandem gratiam subsequutus est in opere, adiecit: *Sed gratia Dei mecum*. Ac si diceret: In bono opere *laboraui, non ego, sed* & ego. In eo enim, quòd solo Dei dono præuentus sum, *non ego*: in eo autem, quòd donum voluntate subsequutus sum, & ego. *Laboraui*, inquit, plus *illis omnibus*. Vnde apparet & me & illos in prædicatione laborasse. Nam *siue ego, siue illi, sic prædicauimus*, vt supra memini, id est, Christum *pro peccatis nostris* mortuum, *tertia die* resurrexisse, & frequenter apparuisse multis. *Sic prædicauimus* Christi mortem, & resurrectionem secundùm testimonia Prophetarum, *siue ego, siue illi*: quia concorditer eandem rem *prædicamus ego & illi*, nec est in nostra prædicatione discordia, sed pax consensionis, & societas charitatis. *Siue* igitur *ego, siue illi, sic prædicauimus*. Christum resurrexisse, *& vos sic credidistis*. Vnde magis apparet quantum desipiatis: quia cùm manifesta sit credulitas hæc apud omnes Ecclesias, quam & vos suscepistis, nunc ab ea propter falsos Apostolos recessistis. C

Si autem Christus prædicatur quòd resurrexit à mortuis, quomodo quidam dicunt in vobis, quoniam resurrectio mortuorum non est? Si autem resurrectio mortuorum non est, neque Christus resurrexit. Si autem Christus non resurrexit, inanis est prædicatio nostra, inanis est & fides vestra.

Modò venit ad rem, propter quam locutus est de Domini resurrectione. Postquam enim multis rationibus probauit Christum resurrexisse, ingreditur per eius resurrectionem probare cæterorum *mortuorum* resurrectionem. *Ego*, inquit, & cæteri Apostoli *prædicamus* Christum resurrexisse, *& vos* pro certo *sic credidistis*. Sed *si Christus prædicatur quod resurrexit à mortuis, quomodo*, id est, qua ratione *quidam in vobis*, id est, apud D
vos, *dicunt, quoniam resurrectio mortuorum non est* futura? Si enim *Christus resurrexit*, concedendum est necessariò, quia resurgent & mortui. Sed hoc illi negabant, qui per falsos Prophetas deprauati erant. Nam & prudentes seculi stultum iudicant, cùm audiunt resurrectionem *mortuorum*. Ideoque nonnulli Corinthiorum, ne stulti iudicarentur ab illis, dicebant resurrectionem *mortuorum* futuram non esse. Sed *si resurrectio mortuorum non est* futura, *neque Christus resurrexit*. Nam & ipse veraciter *mortuus* fuit, vtpote verus homo. Et si cæteri non resurgent, nec ipse *resurrexit*. Nam eius resurrectio resurrectionem cæterorum facit. Sicut enim gratis mori non potuit, ita nec gratis surrexit: quia sicut mortuus est, vt mortem nostram destrueret, ita *resurrexit*, vt nos resuscitaret. Cùm igitur incassum resurgere non potuerit, si nos non resuscitat, nec ipse *resurrexit*. *Si* ergo generalis *mortuorum resurrectio non est, neq; Christus resurrexit*. Quisquis itaq; mortuos negat resurrecturos, Christum quoque negat resurrexisse. *Si Christus non resurrexit*, ergo audite quanta inde sequantur inconuenientia. *Si* enim ipse *non resurrexit*, ergo *inanis*, id est, inutilis, & absque veritatis pondere *est prædicatio nostra*, qui *prædicamus* eum resurrexisse: *& inanis est fides vestra*, qui nobis prædicantibus *credidistis* eum resurrexisse, vt & membra eius in fine resurgant. Hoc Corinthij crediderant Apostolo docente, quia sicut *Christus resurrexit*, ita & mortui resurgent, & hac spe attracti fuerant ad fidem. Quod vtique nunc ad detrimentum illorum proficere asserit, si crediderint quod futurum non est. Et pudoris est, vt aliquis profiteatur hoc se credidisse quod falsum

A falsum est. Et verecundiam ergo illis incutit, & labores eorum dicit infructuosos, si, quod à falsis Apostolis audierunt, verum est, quia mortui non resurgent, quod vtiq; nemo patitur audire, vt videntes hoc contra se esse, reuerterentur ad primam fidem. *Inanis*, inquit, nō solùm *prædicatio nostra est*, sed *& fides vestra*, id est, in vanum & sine fructu remunerationis & nos *prædicauimus* resurrectionem, & vos *credidistis si mortui non resurgunt*, quos necesse est resurgere, si *Christus resurrexit*. *Nec* enim *resurrexit*: *si* & illi non resurgent.

Inuenimur autem & falsi testes Dei, quoniam testimonium diximus aduersus Deum, quòd suscitauerit Christum, quem non suscitauit, si mortui non resurgunt. Nam si mortui non resurgunt, neque Christus resurrexit. Quod si Christus non resurrexit, vana est fides vestra. Adhuc enim estis in peccatis vestris. Ergo & qui dormierunt in Christo, perierunt. Si in hac vita tantùm in Christo sperantes sumus, miserabiliores sumus omnibus hominibus.

Non solùm *prædicatio nostra & fides vestra est inanis*, id est, cassa, & falsa, & infructuosa, *si Christus non resurrexit*, vt per eum cæteri resurgerent: sed etiam nos Apostoli, quibus omnes credunt, *inuenimur falsi testes Dei* super hac re. Et vtique non minori, sed fortassis etiam maiori scelere in Deo laudatur falsitas, quàm vituperatur veritas. *Falsi testes*, si hoc est, comprobamur, *quoniam diximus testimonium aduersus Deum*, id est, cōtrarium Deo, cui omnis falsitas est contraria, asserentes, *quòd suscitauerit Christum*, quod nequaquam verum
Prou.19. est, *si mortui non resurgunt*. Et sic erit nobis ad damnationem hoc mendacium, quia *falsus testis non erit impunitus*. Sed & vos, qui hoc *credidistis*,
B participes eritis damnationis. Quisquis asserit, quòd *Deus* Christum suscitauit, falsus est testis, si non est factum. Virtutem tamen Dei prædicat, non vt inimicus, qui tam admirabile factum virtuti eius asscribit. Nec tamen pœnas euadet. Quod si verum est, quia *Deus Christum suscitauit*, quid illi patientur, qui & testes contra Deum facti sunt, & opus eius stultitiam asserunt? Iure dixi, quia falsum est Christum à Patre suscitatum, *si mortui non resurgunt*. *Nam si illi non resurgunt, neque ipse resurrexit*. Sed *si Christus non resurrexit*, tunc *fides vestra est vana*, id est, falsa, qua credebatis per Christi mortem & resurrectionem vos à peccatis liberatos. Nam *adhuc*, post baptismum *estis in peccatis vestris*, quæ remissa credebatis, *si Christus non resurrexit*. Terret illos Apostolus, vt doleant, se hoc per seductores cœpisse credere, quod contra ipsos est. Quis enim peccata sibi non remissa velit audire? Sunt autem veræ istæ connexiones ratiocinationis Apostolicæ, falsas habentes sententias, quæ consequuntur errorem illorum, contra quos agitur: quæ tamen ad hoc inferuntur ab Apostolo, vt in his erubescentes illi, quorum errorem consequuntur, eundem relinquant errorem: quia si in eodem manere voluerint, necesse est, vt etiam illa, quæ ipsi damnant, tenere cogantur. Non enim vera infert, cùm dicit, *neque Christus resurrexit*, & cùm dicit, *inanis est prædicatio nostra, inanis est & fides vestra*, & cætera, quæ omnino falsa sunt: Quia & *Christus resurrexit*; & non erat *inanis prædicatio* eorum, qui hoc annuntiabant; nec *fides* eorum, qui hoc crediderant. Sed ista falsa verissimè connectuntur illi errantium sententiæ, qua dicebatur, non esse resurrectionem *mortuorum*. Illis autem falsis repudiatis, consequens erit *resurrectio mortuorum*.

Sed ad ordinem lectionis reuertamur. *Adhuc*, C
inquit, *estis in peccatis vestris, si Christus non resurrexit*. Et quia vos adhuc manetis in peccatis, *ergo & illi, qui dormierunt in Christo*, id est, mortui sunt in fide Christi, fuerunt similiter *in peccatis*, & ideo *perierunt*. Hoc addit illis ad terrorem, cùm vtique charorum suorum excessum nolint æstimare perditionem. Qui enim sub hac spe de seculo exierunt, siue occidi non timuerunt, quia resurgere exemplo Christi crediderunt, si non est verum, *perierunt*. Hoc illis dicit, quod amore suorum defunctorum nolunt audire, vt illis amputet, quod prius per errorem malè cœperant credere. Addit & aliud inconueniens: Quia *si tantùm in hac vita sperantes sumus in Christo*, id est, *si* nihil boni post mortem speramus à Christo nos consequuturos, sed *tantùm* propter vitæ præsentis bona colimus eum, tunc *miserabiliores sumus omnibus alijs, hominibus*, qui tot aduersa semper sustinemus. Infideles enim vel præsenti mundo fruuntur. Nos verò continentia, & ieiunijs, atque vigilijs, & afflictionibus varijs in hac vita fatigamur. Et si pro his nullam in futuro seculo mercedem expectamus, omnium stultissimi sumus. Sed manifestum est, quia & in præsenti vita, & in futura speramus in Christo, qui & nunc dat suis gratiam, & in futuro sempiternam gloriam.

Nunc autem Christus resurrexit à mortuis, primitiæ dormientium: quoniam quidem per hominem mors, Colos.1.
& per hominem resurrectio mortuorum. Et sicut in 1.Thes.4.
Adam omnes moriuntur, ita & in Christo omnes viuificabuntur. Vnusquisq; autem in suo ordine.

Dictum est superius quia *si mortui non resurgunt*, consequens est, nec Christum resurrexisse. D
Et si concedatur, quòd *Christus non resurrexit*, sequuntur inde (sicut disputatum est) inconuenientia multa & grauia. Sed *nunc*, id est, ne sequantur prædicta inconuenientia, manifestum est quòd *Christus resurrexit*. *Nunc*, id est, ex his inconuenientibus & supra memoratis Prophetarum scripturis ac visionibus, quæ factæ sunt discipulis, patet, quia *Christus resurrexit à mortuis*, ipse dico *primitiæ dormientium*, id est, primus resurgens *à mortuis*, & causa resuscitans mortuos, qui tam facilè integri resurgent, sicut euigilant dormientes. Ipse est *primitiæ dormientium*, id est tempore & dignitate primus euigilans ex dormientibus, vt & multitudinem eorum à somno mortis excitet, sicut *primitiæ* cuiuslibet rei, quæ offeruntur Deo, totam subsequentem massam consecrant: vt quia peccato primi hominis mors omnium inuenta est, Christi iustitia resurrectionem mortuorum meruerit. Et bene per hominem Christum poterunt resurgere, *quoniam per hominem quidem* multo minorem, id est, per Adam venit *mors, &* ideo *per hominem* Christum aptè veniet *resurrectio mortuorum*. *Sicut* per Adam mors intrauit, quia ipse primus est mortuus: ita & per Christum resurrectio, quia primus ipse resurrexit. *Sicut* ille forma morientium, sic iste est forma resurgentium. *Et sicut in Adam omnes moriuntur*, quia sunt eius filij: sic *& in Christo omnes viuificabuntur*, quia sunt eius filij. Nemo enim venit ad mortem, nisi per Adam: nemo ad vitam æternam, nisi per Christum. Hoc quippe est, *omnes & omnes*. Quia sicut *omnes* homines per primam, id est, per carnalem generationem pertinent ad Adam: sic *omnes* homines per secundam, id est, per spiritualem

tualem

A tualem regenerationem ad Christum veniunt, quicunque ad eum perueniunt. Ideo ergo dictum est, hic *omnes*, & ibi *omnes*: quia *sicut omnes, qui moriuntur*, non nisi *in Adam moriuntur*: *ita omnes*, qui *viuificabuntur*, non nisi *in Christo viuificabuntur*. Hæc enim viuificatio propriè ad electos pertinet. Generalem tamen faciet Christus resurrectionem, vt *sicut in Adam omnes*, siue iusti, siue iniusti, *moriuntur*, *ita & in Christo omnes*, siue credentes, siue diffidentes, resurgant. Non tamen infideles ita *viuificabuntur in Christo*, vt sint in membris Christi: quia nec iusti sic *moriuntur in Adam* vt sint in massa pereuntium per Adam. Sed ita potius *viuificabuntur* infideles *in Christo*, id est, in potentia vel iussu Christi, vt sine fine viuant ad pœnam. Electi autem *viuificabuntur in Christo*, id est, in Christi iustitia, quam seruauerunt, vt in Christi corpore, quod est Ecclesia, perenniter viuant. Quia sicut in regno mortis nemo sine Adam, ita in regno Christi nemo sine Christo. *Omnes*, inquit, *viuificabuntur*, & hoc erit omnibus commune, sed different inter se tamen, quia *vnusquisque* resurget *in suo ordine*, id est, martyr *in ordine* martyrum, virgo *in ordine* virginum, coniugatus *in ordine* coniugatorum, sacerdos *in ordine* sacerdotum. Vel *in suo ordine*, id est, in suorum meritorum dignitate, vt etiam plerisque martyribus præferatur egregius Vincentius, & plerisq; sacerdotibus magnificus Martinus.

Primitiæ Christus. Deinde ij qui sunt Christi, qui in aduentum eius crediderunt. Deinde finis, cùm tradiderit regnum Deo & Patri, cùm euacuauerit omnem principatum & potestatem & virtutem.

Omnes resurgent, quia *Christus* est *primitiæ* eorum, qui primus *resurrexit*, vt fieret causa & forma & signum futuræ resurrectionis omnium: sicut manipuli, qui primò colliguntur & *primitiæ* vocantur, significant totam massam fore colligendam. Ipse quidem iam *resurrexit*, quemadmodum *primitiæ* primò colliguntur & offeruntur, sed *deinde*, sicut multitudo segetis colligitur, resurgent hi, *qui sunt Christi*, non quidem modò, sed in aduentu eius nouissimo. Nam si caput *resurrexit*, necesse est vt & membra sequãtur. Ipse enim (vt diximus) *primitiæ Christus* est, id est primus, & maximus, & præcedens, & consecrans cæteros: & *deinde*, id est, post eum sunt cæteri vt minus digni, hi, *qui sunt* membra *Christi, qui in aduentu eius, crediderunt*, & ipsi euigilabunt in aduentu eius, vt occurrant ei. *Deinde* erit *finis*, id est, consummatio & omnimoda perfectio secundum sufficientiam bonorum corporis & animæ, *cùm tradiderit regnum Deo & Patri*, id est, *cùm* perduxerit iustos, in quibus nunc regnat ex fide viuentibus, *Dei mediator & hominum homo Christus Iesus*, ad contemplationem Dei, qui eum secundùm humanitatem creauit: & Patris, qui eum secundùm diuinitatem generauit. *Regnum* quippe eius hoc loco vocatur Ecclesia fidelium. Aliter enim dicitur *regnum* eius secundùm potestatem diuinitatis, quia ei omnis creatura subiecta est: & aliter *regnum* eius dicitur Ecclesia secundùm proprietatem fidei, quæ in illo est. Nec sic arbitremur eum traditurum hoc *regnum Deo & patri*, vt adimat sibi, quia ipse simul cum Patre vnus est Deus. Tradet itaque *regnum Deo & Patri*, non se inde separato, nec Spiritu sancto: quoniam perducet credentes ad regnum, & contemplationem Dei. Vbi est *finis* omnium bonorum, & requies sempiterna, & gaudium quod non auferetur.

B

C Neque enim quæremus aliud, cùm ad illius contemplationem peruenerimus, quia nec erit quod amplius requiratur. Aliter enim dicitur *finis*, qui pertinet ad consummationem, aliter qui pertinet ad consumptionem. Aliter nanque tela finitur texendo, aliter cibus comedendo. *Finis* ergo, pertinens ad perfectissimam bonorum omnium consummationem, erit, *cùm* Christus *regnum tradiderit Patri*. Non quia & nunc non teneat *regnum* Pater, sed ideo dicitur *regnum* traditurus *Patri*, quia patrem regnare monstrabit, vt per speciem manifestationemq; clarescat, quod nunc à fidelibus creditur, & ab infidelibus non putatur. Nunc enim Christi *regnum* pertinet ad humanitatem eius propriè, quia modò regnat in nobis dispensatione sacramenti sui per incarnationem atq; passionem Nam secundùm id, quod verbum Dei est ipse, tam sine fine, quàm sine vitio, & sine intermissione *regnum* eius est, sicut & Patris. Secundum id autem, quòd *Verbum caro factum est*, cœpit regnare in credentibus per fidẽ incarnationis suæ. Sed tradet *regnum Patri*, id est, nutritos fide incarnationis suæ perducet ad speciem, quia æqualis est Patri. *Regnum* tradet *Patri*, cùm per id regnabit in contemplantibus veritatem, quo æqualis est *Patri*, & per se Vnigenitum per speciem faciet videre Patrem. Tradet, in quam, *regnum Patri*, à fide incarnationis suæ ad speciem æternitatis perducens eos, qui nunc sibi credunt, non vt ipse amittat, sed vt vterque se vnum ad fruendum contemplantibus præbeat. Tradet *regnum Patri*, *cùm euacuauerit omnem principatum & potestatem & virtutem*. Vnde euacuabit, nisi humilitate & patientia & infirmitate? Quis enim principatus non euacuatur, cùm Filius Dei propterea regnat, quia eum principes seculi iudicauerunt? Quæ potestas non euacuatur, cùm ille, per quem facta sunt omnia, propterea regnat in credentibus, quia ita subiectus fuit potestatibus, vt diceret homini: *Non haberes in me potestatem, nisi datum tibi esset desuper*. Quæ virtus non euacuatur, cùm ipse, per quem cæli solidati sunt, ideo regnat in credentibus, quia *vsque ad* crucem *mortemq; infirmatus est*. Ita regnante Christo per fidem in his, qui credunt, euacuatur omnis principatus & potestas & virtus creaturarum. Quod cùm plenè factum fuerit, tunc tradet ipse (quemadmodum diximus) *regnum Patri*, id est, promouebit fideles ad visionem Patris, vt per speciem, qua æqualis est Patri, cum Patre regnet in eis. Vel tunc euacuabit *omnem principatum & potestatem, & virtutem*, manifestando vtique regnum Patris, vt omnibus notum sit, nullũ principum, nullamque potestatem & virtutum, siue cœlestium, siue terrestrium, per se habuisse aliquid principatus, vel potestatis, aut virtutis, sed ab illo, à quo sunt omnia non solùm vt sint, sed etiam vt ordinata sint. In illa manifestatione nulli spes aliqua remanebit in quoquam principe, vel in quoquam homine. Quod etiam Propheta canit: *Bonum est sperare in Domino, quàm sperare in principibus*, vt ista meditatione anima iam in regno Patris assurgat, nec cuiusquam potestatem, præter illum, magnificans, nec de sua sibijpsi perniciosissimè blandiens. Euacuabit ergo *omnem principatum & omnem potestatem* atque *virtutem*, vt nulli Patrem intuenti per Filium opus sit, aut libeat in cuiusquam creaturæ, vel in sua conquiescere potestate. Quandiu ergo præsentis vitæ conuersatio tenetur, necessarios

D

Ioan. 1. *Ioan. 19.* *Philip. 2.* *Psal. 117.*

hactenus

A hactenus Angelicos principatus, & potestates, & virtutes habemus, per quorum dispensationem gubernemur, & bona operari, & mala superare posimus, ac virtutibus illustremur. Sed & homines necesse est vt nobis præsint, sicut Pontifices, & Presbyteri, ac Diaconi; & sicut reges, & consules, aliique principes. Sed in futuro seculo euacuabuntur omnes huiusmodi prælationes, vbi iam nulla earum nobis erit necessaria.

Psal. 109. *Oportet autem illum regnare, donec ponat omnes inimicos sub pedibus eius. Nouißimè autem inimica destruetur mors. Omnia enim subiecit sub pedibus eius. Cùm autem dicat, omnia subiecta sunt ei, sine* Psal. 8, *dubio præter eum, qui subiecit ei omnia. Cùm autem* Hebræ. 2. *subiecta fuerint illi omnia, tunc & ipse Filius subiectus erit ei, qui subiecit sibi omnia, vt sit Deus omnia in omnibus.*

Dixi, quia tradet *regnum Patri*, id est, perducet credentes ad suam & Patris visionem manifestam. Sed interim *oportet illum regnare* per fidem in suis, *donec ponat omnes inimicos* suos *sub pedibus eius*. Quod est dicere: Tamdiu opus est, vt in omnibus valentibus æqualitatem Patris ac Filij perspicua mentis luce contueri, per hoc regnet Christus, quod tales capere possunt, & quod pro eis propriè suscepit, id est, incarnationis humilitatem *donec ponat inimicos* suos *sub pedibus* suis, id est, *donec* omnis superbia secularis incarnationis eius humilitati subdatur. Quod quotidie fit, & in fine seculi prorsus completum erit, & tunc tradet ipse *regnum Patri*, sicut supra exposuimus. Vel ita: Ipse quidem tradet *regnum Patri*, & tunc patebit omnibus eum perenniter regnare cum Patre. Sed interim *oportet* eum *regnare, donec po-* B *nat omnes inimicos* suos *sub pedibus* suis, id est, *oportet* regnum eius in tantum manifestari, *donec* omnes inimici eius ipsum regnare fateantur. Hoc enim intelligitur, *sub pedibus eius*, futuros *inimicos*. Quòd si de iustis acceperimus, ideo dictum est, *inimicos*, quia ex iniustis iustificantur, & ei credendo subduntur. De iniustis autem, qui ad iustorum beatitudinem futuram non pertinent, sic accipiendum est, quoniam & ipsi eum *regnare*, ipsa regni eius manifestatione confusi, fatebuntur. Ergo *oportet* eum *regnare, donec ponat omnes inimicos* suos *sub pedibus* suis, non ita dictum est, quasi cùm posuerit, non sit postea regnaturus: sed *oportet* eum, inquit, ad tantam euidentiam suum regnum perducere, *donec* inimici eius nullo modo audeant negare quod regnet. *Donec* pro eo positum est, vt non amplius intelligas. Quo enim amplius, id est, ad quam maiorem manifestationem manifestari poterit regnum eius, nisi quousque omnes inimici eum *regnare* fateantur? Quando enim manifestius erit regnum eius, quàm cùm claruerit omnibus inimicis? Et inde permanebit in æternum. *Omnes* inimici ponentur *sub pedibus*. Sed *nouißimè inimica destruetur mors* per resurrectionem mortuorum. *Nouißimè*, id est, post omnia *destruetur mors*, vt qui resurrexerint, amplius non dissoluantur: Non enim erit aliquid quod destruatur, posteaquam *mortale hoc induerit immortalitatem*. Tunc *destruetur mors* quæ est nobis *inimica*, quia vitam nobis inuidet. Verè inimici ponentur *sub pedibus* Christi, & *mors* ab eo *destruetur*, quoniam, sicut scri- Psal. 8. ptura loquitur, *omnia* Pater, *subiecit sub pedibus eius*, id est, vt etiam mortem destruat. Inter alia enim, quæ illi *subiecta sunt*, constat quòd potestatem super mortuos habeat. *Omnia*, quæcunque sunt in vniuersitate totius creaturæ, *subiecit* Pa- C ter *sub pedibus eius*, id est, sub humilitate humanitatis *eius*. Quod nondum ex toto completum esse cernimus, quoniam infideles adhuc dedignantur subijci *pedibus eius*. sed in fine, velint, nolint; subijcientur. Sed præteritum pro futuro ad maiorem certitudinem posuit tam Apostolus, quàm & Propheta. Sed *cùm dicat* propheticus sermo, quòd *omnia subiecta sunt ei, sine dubio* dicit, non solùm bonos sibi esse subiectos, sed & malos, atque vniuersa. *præter eum* Patrem, *qui subiecit ei omnia*. Tam latè enim intelligenda est hæc sententia, vt nihil sit, quod non intelligatur ei subiectum, *præter eum, qui ei* vniuersa *subiecit*. Solus enim Deus excipitur ab hac subiectione. Deus enim non *ei* subiectus est, sed ipse Deo, secundùm quod est homo. Quia *cùm subiecta ei fuerint omnia*, secúdùm quod hæc Psalmi scriptura prædixit, *tunc* etiam *ipse Filius* in ipsa prælatione *erit subiectus ei, qui sibi subiecit omnia*. *Subiectus erit* secundùm humanitatem, ne quis putaret humanam naturam, quam assumpsit, in naturam diuinitatis commutandam, vt fieret æqualis Patri, non subiecta. Non autem absurdè sic intelligimus, quod & *ipse subiectus erit* illi, *qui ei subiecit omnia*, vt eum non solùm caput Ecclesiæ, sed omnes cum eo Sanctos intelligamus, qui sunt vnum in Christo, vnum semen Abrahæ, scilicet vniuersa Ecclesia, quæ est corpus Christi, & plenitudo eius. Ac per hoc cùm *omnia* Christo *subiecta fuerint*, & capiti & corpori, erunt *sine dubio subiecta*. Nam secundum id, quod sine tempore Deus natus est, nihil vnquam potuit ei non esse subiectum. Intelligimus ergo (sicut dictum est) caput cum corpore futurum Deo subiectum: subiectum autem secundùm cótemplationem sempiternæ veritatis, ad obtinendam beatitudinem, D nullo modo animi, nulla parte corporis resistente, *vt* in illa vita nemine amante propriam potestatem, *sit Deus omnia in omnibus*. Nunc autem quibusdam membris adhuc repugnantibus, videtur caput quoque non esse subiectum. Cùm autem omnia membra Deo fuerint tam carne quàm spiritu deuotè subiecta & cohærentia, *tunc ipse Filius*, qui caput eorum est, manifestè cognoscetur *in omnibus* Deo *subiectus*. Et *tunc* erit *Deus omnia in omnibus*, id est, quæcunque ab hominibus honestè desiderantur, vt vita, & salus, & victus, & copia, & gloria, & honor, & pax, & omnia bona. Ipse finis erit desideriorum nostrorum, quia *tunc* nihil deerit satietati iustorum desideriorum. Hic enim finem supra commemorauit Apostolus, cùm totum breuiter primò vellet concludere, deinde quasi membratim explicare & exponere. Et venit ad hoc, vt in vltimo diceret, quia *Deus* erit *omnia in omnibus*. Nihil enim amplius quæremus, postquam ad hanc bonorum omnium plenitudinem perueniemus. Ad hunc finem debemus tendere per omnia quæ nunc agimus. Sequitur:

Alioquin quid facient qui baptizantur pro mortuis, si omnino mortui non resurgunt? Vt quid & baptizantur pro illis?

Supra dictum est, quia resurget *vnusquisque in suo ordine*. *Alioquin*, id est, si non resurrexerint, *quid facient*, id est, quid proficient illi, *qui baptizantur pro mortuis* amicis suis *si omnino mortui non resurgunt*? id est, quam vtilitatem per baptismum conferent eis, si nullatenus sunt resurrecturi? *Vt quid & baptizantur pro illis*, si non resurrexerint, cùm peccata baptismo non remittantur, nisi causa futuræ resurrectionis? Fuerunt quidam imperi-

A imperiti, qui pro amicis suis, qui sine baptismo defuncti fuerant, baptizabantur, putantes illis prodesse. Nec factum illorum probat Apostolus, sed fixam fidem in resurrectione ostendit. In tantum enim ratam & stabilem vult ostendere resurrectionem, vt exemplum det eorum, qui tam securi erant de illa, vt etiam pro mortuis baptizarentur, si quem fortè mors præuenisset, timentes ne aut malè resurgeret, aut omnino non resurgeret, qui baptizatus non fuerat, & vnius nomine mortui tingebatur, æstimans illi remissionem peccatorum per hoc conferri, vt in sorte iustorum resurgeret. Ac si dicat Apostolus: Si stulti adeò certi sunt de resurrectione, non debetis vos dubitare.

Vt quid & nos periclitamur omni hora? Quotidie al. per. *morior* * *propter vestram gloriam fratres, quam habeo in Christo Iesu Domino nostro. Si secundùm hominem* Actu.19. *ad bestias pugnaui Ephesi, quid mihi prodest, si mortui non resurgunt? Manducemus & bibamus, cras enim moriemur. Nolite seduci. Corrumpunt mores bonos colloquia mala. Euigilate iusti & nolite peccare. Ignorantiam enim Dei quidam habent. Ad reuerentiam vobis loquor.*

Insipientes (vt dictum est) *baptizantur pro mortuis* spe resurrectionis. Cur enim hoc facerent, nisi resurrecturos sperarent? *Et vt quid*, id est, quare etiam *nos*, qui sapientes videmur, *periclitamur*, id est, pericula propter Euangelicam prædicationem incurrimus, *omni hora*, id est, semper, nisi quia speramus futuram resurrectionem? Dicendo, *vt quid & nos periclitamur*, discernit se à prædictis, ostendens non Catholicos esse, qui *pro mortuis baptizantur*. Dixi, quia *nos* prædicatores *omni hora periclitamur*. Et ego non so- B lùm pericula patior, sed etiam *morior quotidie*, id est, tam * duras afflictionas sustineo, ac si spiri- al. diras. tum exhalarem, & hoc iuro *propter vestram gloriam fratres, quam habeo in Christo Iesu Domino nostro*, id est, *per gloriam* remunerationis, *quam* apud Deum *habeo* pro labore in vobis expenso. Quòd enim dicitur, *propter vestram gloriam*, iuratio est. *Propter vestram gloriam, quam habeo in Christo*, id est, *per gloriam*, *quàm* adquisitione vestræ salutis ita sum certus *in Christo* me habiturum, ac si iam tenerem illam. Propter hanc *gloriam* iuro me *quotidie* mori spe resurrectionis, ne mihi credere dubitetis. Amplius quidem hoc est, quàm Matth.5. *Est est, Non non*: & ideo *à malo est*, sed infirmita- Iacob.5. tis & incredulitatis vestræ, qui non aliter moueamini ad fidem. Et iterum dico, quia *si secundùm hominem*, id est, rationabiliter *pugnaui ad bestias* Actu.19. *Ephesi*, id est, contra Demetrium, & cæteros bestiales, qui cum eo mouebant aduersum me seditionem populi propter idôlum Dianæ, cuius culturam destruebam, *quid mihi prodest* sic pugnasse, *si mortui non resurgunt*? Nam propter spem resurrectionis *pugnaui* contra eos, id est, expugnaui errores eorum, offerens me bestiali eorum furori sine metu mortis. Ipse enim erant bestiæ, id est, bestiales, quia bruto sensu dediti erant ventri, & in terrena proni, nullam aliam vitam credentes fore post istam, & bestiali rabie sæuientes contra me pro idôli defensione. Sed ego viriliter *pugnaui*, vt miles Christi, destruens errores illorum: & hoc feci *secundùm hominem* id est, loquens & agens vt homo, id est, vt creatura rationalis, dum ostenderem non esse rationabile, vt contempto Creatore, coleretur creatura; vel contempta perenni vita, diligeretur temporalis vita. Sic *pugnaui secundùm hominem*

id est, disputaui, & bestialiter frementibus me C obtuli *secundùm* rationem. Et *quid mihi* valet ita periculis pugnasse, *si non* resurrexero, vt in carne gaudeam, in qua pro Deo molestias pertuli? *Si ergo mortui non resurgunt*, quid vltra carnem affligeremus in præsenti vita? Non ampliùs iam studeamus abstinentiæ, sed luxuriæ & ventri tantùm simus dediti velut bruta animalia, dicentes: *Manducemus & bibamus*, id est, car- Isaia 22. nem delicijs nutriamus, quia *cras*, id est, citò *moriemur*, & in nihilum redigemur. Talia suadebant Corinthijs pseudoapostoli, vt scilicet per diffidentiam resurrectionis attraherent eos ad satisfaciendum carni, quatenus & ipsi licenter satisfacerent sibi cum illis. Ideo volebant, vt putarent hanc solam esse vitam, quam cum pecoribus habemus communem, post mortem verò finiri totum hominem, nec esse vllam spem vitæ vlterius melioris. Vnde subiungit Apostolus: *Nolite seduci*, id est, *nolite* verbis stultorum à recto tramitte semoueri, qui desperatione resurrectionis cupiunt vos carnis voluptatibus mancipari. Et ideo vitate *colloquia* eorum, quoniam *colloquia mala corrumpunt bonos mores*. Assiduitas enim praui colloquij vitiat mentem, & idcirco vitanda est, maximè ab infirmis. Sic enim verba proximorum audiendo quotidie sumimus in mente, sicut flando & respirando aërem trahimus corpore. Et sicut malus aer assiduo flatu tractus inficit corpus, sic peruersa locutio assiduè audita infirmantium inficit animum, vt tabescat delectatione praui operis, & assiduitate iniqui sermonis. Ita corrumpebant falsi Apostoli suis confabulationibus mentes infirmantium Corinthiorum, dum dicerent vt iumenta morituros homines, nec vlterius surrecturos, ideoque suaderent manducare & bibere, D ac voluptates carnis explere. Dum enim negarent aliam esse vitam, negabant & malis pœnam, & bonis gloriam fore tribuendam. Et dum supplicia malorum gaudiaque bonorum negarent, impellebant ad quæcunque vitia, quæ sunt huic vitæ delectabilia, & omne bonum propositum mentis euertebant. Talibus, & innumeris alijs modis *corrumpunt mores bonos colloquia mala*. Idcirco ab infirmis vitari societas malorum debet, ne dum corrigi non valent, ad imitationem trahant: & cùm ipsi à sua malitia non mutentur, eos, qui sibi côiuncti fuerint, peruertant. Notandum, quia de Menandri comœdia versum hunc iambicum Apostolus sumpsit:

Corrumpunt mores bonos colloquia mala. Menāder.

Nolite, inquit, *seduci* ab his, qui *bonos mores* suis confabulationibus corrumpere student, sed potius *euigilate*, id est, corporis & negligentiæ somnum excutite, & mentis oculos ad aspectum veri luminis aperite, vt mente vigiles sitis, ne circumuentione praui sensus capti, & à fide abducti, deprauemini non credendo resurrectionem. *Euigilate* contra seductores, qui vobis insidiantur. *Euigilate iusti*, id est, qui fide iustificati estis, & in ea parumper obdormiltis, dum de resurrectione dubitare cœpistis, resumite fidei constantiam & vigilantiam, ne penitus amittatis iustitiam. Vos *iusti euigilate*, ne à peccatoribus seducamini. *Euigilate* in fide resurrectionis & cautela prouidæ circunspectionis, *& nolite peccare*, id est, *nolite* ventri & voluptatibus more iumentorum seruire, quasi post hanc vitam non speretis aliam, ve corruptores mentium suadent, dicentes: *Manducemus & bibamus, cras enim moriemur*. Et debetis

A euigilare, ne verbis stultorum illiciamini ad peccandum. Nam *quidam habent ignorantiam Dei*, id est, ignorant propositum Dei de resurrectione mortuorum, & ideo suadent vobis, vt in præsenti vita porcorũ more viuatis, nihil vltra sperantes. Et hoc, quòd ipsi Deum ac propositum eius ignorant, *loquor vobis ad reuerentiam*, id est, ad verecundiam vobis incutiendam, qui tam imprudentes estis, vt crederetis eis, qui per ignorantiam Dei, stulta docent. *Ad reuerentiam loquor* hoc *vobis*, vt amodò vereamini ad quiescere illis, & pudeat credere ignaris.

Sed dicit aliquis: Quomodo resurgent mortui? Quali autem corpore venient? Insipiens tu, quod seminas, non viuificatur, nisi prius moriatur. Et quod seminas, non corpus quod futurum est, seminas, sed nudum granum, vt puta, tritici aut alicuius cæterorum. Deus autem dat illi corpus sicut vult, & vnicuique seminum proprium corpus.

Hactenus resurrectionem Apostolus per rationes probauit, modò per ipsam rerum naturam posse fieri ostendit. Quasi dicat: Certum est ex supradictis rationibus, quia *resurrectio mortuorum* erit. *Sed* tamen *dicet* mihi fortitan *aliquis*: *Quomodo resurgent mortui?* Quasi fieri per naturam non possit. *Quomodo resurgent*, id est, *quomodo* potest fieri, vt resurgant. Vel *quomodo resurgent*, id est, quis erit modus resurgentium? Sed si hoc erit vt resurgant, *quali corpore venient* ad vitam, id est, ponderoso, an leui: mortali, an immortali? Quasi dicat: Non poterit aliud esse quàm nunc, id est passibile & mortale. Huic quæstioni respondens Apostolus, adhibet documenta seminum, & dicit: O *tu insipiens*, qui sapientiam mysterij huius ignoras, illud *quod* tu in agro *seminas, non viuificatur*, id est, vegetatur,

B *nisi prius moriatur*, id est, putrescat. Viuunt enim herbæ & arbores, non per animam, sed per viriditatem. Cum animali homine non legis autoritate disputat, quam si reciperet, non erraret: sed phyfica ratione, de qua sibi blanditur, vt non credat resurgere resoluta & emortua corpora. Ostendit enim mortua rursum ad vitam reparari multiplicius, vt confundatur error humanus. *Tu*, inquit, qui te sapientem putas, dum per mundi sapientiam asseris mortuos non posse resurgere, audi ex rebus mundi, vnde tua sapientia probetur insipientia. Nam semen, *quod* in agri cultura *seminas, non viuificatur*, *nisi prius moriatur*. Sic & humanum corpus, non fit immortaliter viuens, *nisi prius moriatur*, & in terram reuertatur, vt semen, quod seritur. Si enim granum seminatum *prius* necessariò putrescit, & soluitur in terram, vt postea viuificetur & crescat, tunc corpus humanum, postquam fuerit mortuum & putrefactum, simili ratione viuificabitur. Ecce habes *quomodo resurgent mortui*, & nunc audi *quali corpore venient*. Quia *quod* tu *seminas, non seminas corpus, quod futurum est*, id est, *non seminas* herbam, vel stipulam, & multiplicia in paleis tegumenta granorum, *sed nudum granum*, quod postea cum culmo & folijs nascitur, & spicam profert cum multis granis virentibus. *Nudum* palea *granum seminas, vt puta, tritici, aut alicuius cæterorum* seminum. Sed *Deus dat illi* grano postea *corpus sicut* ipse *vult*, id est, traducit illud in spicam magnam, & in grana multa non nuda, sed vestita paleis & aristis. Et non omnibus granis dat idem *corpus*, sed *vnicuique seminum dat proprium*, vt tritico tritici, & milio milij. Si ergo Deus potest adducere quod non erat in nudo semine, multò magis potest reparare

C quod in hominis erat corpore. Si enim *nudum granum* seminatur, & Dei nutu quodammodo elementorum ministerio vestitum resurgit, multa secum habens incrementa vtilitatis humanæ, cur non credibile sit Dei virtute mortuum hominem posse resurgere meliorata substantia, non numero multiplicatum? Nam sicut grano vniuscuiusq; seminis *dat Deus proprium* & nouum *corpus*, sic vnicuiq; reddet homini *proprium corpus*, renouatum. Tali ergo *corpore* resurgentes *venient*, id est, eiusdem substantiæ, sed melioratæ & innouatæ corpus suum recipiet vnusquisq;. Iam verò quod Apostolus subiungit, ad differentiam pertinet resurgentium, propter diuersas glorias fidelium atq; Sanctorum.

Non omnis caro eadem caro: sed alia hominum, alia pecorum, alia volucrum, alia autem *piscium. Et corpora cælestia, & corpora terrestria. Sed alia quidem cælestium gloria, alia autem terrestrium. Alia claritas solis, alia claritas lunæ, & alia claritas stellarum. Stella enim à stella differt in claritate. Sic & resurrectio mortuorum.*

In omnibus his iste sensus est: Sed genera carnis cùm cuncta sint mortalia, differunt tamen inter se pro diuersitatibus animantium: & si corpora, cùm omnia visibilia sint, differunt tamen pro diuersitatibus locorum, vnde *alia cælestium gloria* est, *alia terrestrium*: & si in locis sublimibus cùm sint cuncta cælestia, differunt in se claritates luminum, non mirum est, quòd in resurrectione mortuorum distabit gloria meritorũ. Quemadmodum ergo ex vna impensa diuersorum animantium vna caro est, ita & vnius carnis homines diuersi erunt ex dignitate, cùm resurrexerint, vt talis vnusquisq; appareat, qualis meriti fuerit. Nec solùm *caro* diuersorum animantium differt inter se, sed etiam *corpora terrestria* differunt à cælestibus siderum corporibus. Et qui tam lucida fecit corpora elementorum, cur non præclara faciat corpora iustorum? Per significationem autem *cælestia* sunt *corpora* resurgentium, *terrestria* verò priusquam moriantur aut resurgant. & quia Christus cælestis est, ex eo *cælestia corpora* dicuntur: ex Adam verò, quia terrestris est, *terrestria corpora* nuncupantur. Sicut autem sol & luna vel stella, cùm sint vnius naturæ differunt tamen in claritate, ita & homines, cùm sint vnius generis, merito dissimiles erũt in gloria. Nunc enim de solis electis sermo est, quos virtutes, non peccata facient esse diuersos. Aliter enim ibi lucebit virginitas, aliter ibi lucebit castitas coniugalis, aliter ibi lucebit sancta viduitas. Diuersè lucebunt, sed omnes ibi erunt. Splendor dispar, cælum commune. Etsi alius electorum est alio fortior, alius alio sapientior, alius alio iustior, alius alio sanctior, *in domo Patris mei mansiones multæ sunt*, vnusquisq; mansionem pro suo accepturus est merito. Tanquam stellæ enim Sancti diuersas mansiones diuersæ claritatis tanquam in cælo sortiuntur in regno, sed propter vnum denarium nullus separatur à regno. Ioan. 14.

D Atque ita *Deus* erit *omnia in omnibus*, vt quoniam *Deus charitas est*, per charitatem fiat, vt quod habent singuli, commune sit omnibus. Sic enim quisque etiam ipse habet, cùm amat in altero quod ipse non habet. Non erit itaque aliqua inuidia imparis claritatis, quoniam regnabit in omnibus vnitas charitatis. Hinc iam venit Apostolus ad illud, quod communiter habet omnis caro, quæ ad vitam resurgit æternam, & dicit:

Seminatur

A *Seminatur in corruptione, surget in incorruptione: seminatur in ignobilitate, surget in gloria: seminatur in infirmitate, surget in virtute: seminatur corpus animale surget corpus spiritale.*

Seminare est sepelire: quia sicut triticum tegitur in agro vt resurgat innouatum, sic corpus defuncti in sepulchro ponitur, vt inde resurgat melioratum. *Seminatur* ergo *in corruptione*, id est, sepelitur corpus hominis corruptibile: sed *surget in incorruptione*, id est, surget incorruptibile, quia iam corrumpi non poterit. Vel in creatione potest seminatio hæc intelligi. *Seminatur in corruptione, surget in incorruptione*, id est, quanuis homo ex quo concipitur, vsque ad dissolutionem sit *in corruptione*, tamen *surget in incorruptione. Seminatur in ignobilitate*, id est, sepelitur in vilitate & abiectione, vt fœteat, & vermibus scateat: sed *surget in gloria*, id est, gloriosum & lucidum. Quid enim ignobilius carne mortua? Vel quid interim est gloriosius ea resurgente, & incorruptelam percipiente? *seminatur in infirmitate*, id est, sicut granum seminis commendatur terræ imbecillum & debile, sed *surget in virtute* fortitudinis Angelicæ. Et quid per singula describerem, *seminatur corpus animale*, id est, quod cibis sustentatur, & ad vltimum ab anima dissoluitur, vt corpora cæterorum animalium: sed *surget corpus spiritale*, id est, nullis alimentis indigens, ab anima separari iam non valens. Resurgent ergo Sanctorum *corpora* sine vllo vitio, sine vlla deformitate, sine vlla corruptione, onere, difficultate. In quibus tanta facilitas, quanta felicitas erit. Propter quod & *spiritalia* dicta sunt, cùm procul dubio *corpora* sint futura, non spiritus.
B Sed sicut nunc *corpus animale* dicitur, quod tamen non animal est, ita tunc *corpus spiritale* erit, *corpus* tamen, non spiritus erit. Ob hoc enim dicitur, quia *seminatur corpus animale, surget* autem *corpus spiritale*, quoniam tanta erit concordia tunc carnis & spiritus, viuificante spiritu sine sustentaculi alicuius indigentia subditam carnem, vt nihil nobis repugnet ex nobis: sed sicut foris neminẽ, ita nec intus nosipsos patiamur inimicos. Sicut enim spiritus carni seruiens, non incongruè carnalis: ita caro spiritui seruiens, rectè appellatur spiritalis. Non quia in spiritu conuertetur, sed quia spiritui summa & mirabili obtemperandi facilitate subderur, vsque ad implendam immortalitatis indissolubilis securissimam voluntatem, omni molestiæ sensu atque omni corruptibilitate & tarditate detracta, omni fragilitate ac labe terrena in cœlestem puritatem ac stabilitatem mutata atque conuersa, vt cœlesti habitationi conueniat.

Si est corpus animale, est & spiritale, sicut scriptum Genes. 2. *est: Factus est primus homo Adam in animam viuentem, nouissimus Adam in spiritum viuificantem. Sed non prius quod spiritale est, sed quod animale, deinde quod spiritale. Primus homo de terra, terrenus: secundus homo de cœlo, cœlestis. Qualis terrenus, tales & terreni: & qualis cælestis, tales & cælestes. Igitur sicut portauimus imaginem terreni, portemus & imaginem cælestis. Hoc autem dico fratres, quia caro & sanguis regnum Dei possidere non possunt, neq; corruptio incorruptelam possidebit.*

Verè, inquit, *surget corpus spiritale*, quia *si* modò *corpus est animale, est & spiritale*, id est, constat esse quandoque *spiritale*. sicut enim animales sumus, quia pater noster carnalis *Adam factus est in animam viuentem*: sic erimus in resurrectione spiritales, quia pater noster spiritalis Christus, *factus est* in resurrectione sua *in spiritum viuificantem*. C Quod sic exponit *sicut scriptum est* in Genesi, scilicet nos esse animales, ab animali patre descendentes. *Factus est primus homo Adam in animam viuentem*, id est, in animam potentem viuere tantùm per sustentamenta ciborum, non *viuificantem*. His Moysi verbis addit Apostolus: *nouissimus Adam factus est in spiritum viuificantem*, id est, Christus in spiritum, qui ita viuificaret corpus, vt vltra non egeret aliqua ciborum sustentatione, nec esset solubile. Vel quasi à relatiuis probat esse *corpus spiritale*. *Si est*, inquit, *corpus animale, est & spiritale*. Cùm enim dicitur *corpus*, frustra additur *animale*, nisi sit & aliud *spiritale*, ad cuius discrepantiam dicatur *animale*. Et quia sit *animale*, probat per Genesim, quoniam *factus est primus homo in animam viuentem*. Dictum est etiam de animalibus: *Producat terra animam viuentem*. Genes. 1. Intelligitur ergo *corpus animale* dici simile cæteris animalibus, propter mortis dissolutionem & corruptionem, quæ quotidie cibo reficitur, & postea separata animantis compago dissoluitur: *spiritale* autem *corpus*, quod iam cum spiritu immortale est. *Factus est primus Adam in animam viuentem, nouissimus Adam in spiritum viuificantem*. Siue intelligatur *primus Adam*, qui de puluere ante formatus est: *nouissimus* autem *Adam*, qui de Virgine procreatus est, siue in vnoquoque homine vtrunque compleatur, vt *primus Adam* sit homo in corpore mortali, *nouissimus Adam* idem ipse in corpore immortali: tamen inter *animam viuentem*, & *spiritum viuificantem* hoc interesse voluit, vt illic sit *corpus animale*, hic *spiritale*. Anima quippe in corpore animali viuit quidem, sed non viuificat vsque ad auferendam corruptionem: in corpore verò spiritali, quoniam perfectè adhærens Domino vnus spiritus est, sic viuificat, vt *spiritale corpus* D efficiat, absumens omnem corruptionem, nullam metuens separationem. Proinde sequitur: *Sed non prius quod spiritale est, sed quod animale, deinde quod spiritale. Prius* enim *est animale corpus*, quale habuit *primus Adam*, quanuis non moriturum, si non peccasset: quale nunc habemus nos hactenus eius mutata vitiataque natura: quale in illo, posteaquam peccauit, effectum est, vnde habet iam moriendi necessitatem, quale pro nobis etiam Christus primitus habere dignatus est, non necessitate, sed potestate. Postea verò est *spiritale corpus*, quale iam præcessit in Christo tanquam in capite nostro, secuturum est autem in membris eius vltima resurrectione *mortuorum*. Nam *primus homo de terra, terrenus, &c.* Sed meritò quæritur, cur Christus dicatur *homo secundus* post tot homines, aut cur *Adam nouissimus*, tam multis post ipsum generationibus succedentibus, cùm & *secundus* non possit esse post multos, & *nouissimus* dici non debeat, post quem multi. Ratio hic non carnis, sed operationis est intuenda. Quam Apostolus non humanis sensibus explicat, dum & Adam veterem, & Dominum Christum ad primitias rerum bonarum malarumque reuocat ac reducit, duas formas vitales collocans in duobus, vt *primus Adam* habeatur, quisquis per vestigia eius erroris incesserit: postremus autem ille, qui Dominum fuerit imitatus. Interim *nouissimus* de primo ex eo dicitur Dominus, quòd vsque ad ipsum mors ab illo primo inuenta descendit, quòd vsque ad crucem Domini pristini hominis potestatem tenuit, quam postremus Dominus, dum per mor-

A tem expungit, obliterat. Et ideo morti *nouissimus*, non saluti, qui solus chirographum, quod ex protoplasto per omnes generationes hæreditario iure veniebat, vt moriendo soluit, sic moriendo deleuit. *Primus homo factus de terra*, id est, de limo terræ, fuit *terrenus*. Qui tamen non propter carnem, sed propter peccatum dicitur *terrenus*, quia cùm iam reus esset factus, & mortis supplicio destinatus, audiuit: *Terra es, & in terram ibis, secundus homo de cœlo, cœlestis*, quia Filius Dei venit ad carnem, qua suscepta, & homo exterius fieret, & Deus interius permaneret. Non enim cecidit propter se, sed descendit propter nos: & sine peccato carnem assumpsit, in qua resurrectionem ostenderet nostræ carnis. Nam *qualis terrenus, tales & terreni: & qualis cælestis, tales & cælestes*. Quid est, *Qualis terrenus, tales & terreni*, nisi mortales ex mortali? Et quid est, *qualis cælestis, tales & cælestes*, nisi immortales per immortalē? Illud per Adam, hoc per Christum. Dominus enim ad hoc *terrenus factus est*, cùm esset *cælestis*, vt eos, qui *terreni* erant, faceret *cælestes*. Hoc est, ideo ex immortali mortalis factus est, assumendo serui formam, non Domini mutando naturam, impertiendo Dominicam gratiam, non perpetiendo seruilem iniuriam. *Qualis terrenus, tales & terreni*, id est, omnes morituri. *Et qualis cælestis, tales & cælestes*, id est, omnes resurrecturi. Iam enim *cælestis resurrexit*. Et quando quidem *terreni* sunt similes terreno, & *cælestes* cælesti, *igitur sicut portauimus imaginem terreni, portemus & imaginem cælestis*, id est, sicut imitati sumus terrenum, imitemur cælestem. *Imaginem terreni* hominis induimus propagatione præuaricationis & mortis, quam nobis intulit generatio: *imaginem* verò *cælestis* hominis induimus gratia in-

B dulgentiæ vitæque perpetuæ, quam nobis per Christum præstat regeneratio. Vnus enim generat in mortem, alius in salutem. Per Christum (inquam) renouamur, qui homo *cælestis* appellatur, quia de cælo venit in terram, vt terrenæ mortalitatis corpore vestiretur, quod cælesti immortalitate vestiret. Alij verò propterea dicuntur *cælestes*, quia fiunt per gratiam membra eius, vt cum illis sit vnus Christus velut caput & corpus. *Portemus* ergo *imaginem* huius *cælestis* hominis interim corde & moribus atque digna operatione, postea verò in resurrectione *mortuorum* etiam corpore. Quod non frustra moneo, sed ideo *dico hoc ô fratres*, scilicet vt *portemus imaginem cælestis, quia caro & sanguis*, id est, corruptio vitiorum, & mortalitatis, *regnum Dei possidere non possunt. Caro & sanguis regnum Dei non* possidebunt, quia non erit ibi *corruptio* & mortalitas carnis & sanguinis. Secundùm has enim qualitates, hoc loco nuncupantur *caro & sanguis*. Nam *caro* secundùm substantiam, de qua dictum

Luca 24. est, *Spiritus carnem & ossa non habet, sicut me v. detis habere. possidebit regnum Dei: caro* autem secundùm corruptionem cùm intelligitur, *non possidebit*. Hoc enim declaratur, cùm protinus additur, *neque corruptio incorruptelam possidebit*. Hæc enim repetitio, prædictorum verborum est expositio, vt quod dictum est *caro & sanguis*, intelligamus corruptionem, non substantiam carnis: & quod dictum est *regnum Dei*, intelligamus *incorruptelam* patriæ cælestis: atque ita nihil aliud dictum putemus, *caro & sanguis regnum Dei non* possidebunt, quàm si diceretur, *corruptio incorruptelam non possidebit*, id est, *corruptio* carnis & sanguinis in illius regni incorruptela non erit,

C propter immutationem scilicet incorruptionis. Et ideo non carnis resurrectioni contradicit in eo, quod ait, *Caro & sanguis regnum Dei non possidebunt*: quia per carnem & sanguinem ventrem & libidinem, id est, opera carnis, quæ ibi omnino non erunt, significat. Nolebat enim ad eos hoc ædificari, vt arbitrarentur se talia facturos in regno cælorum, qualia fiunt in hac vita in corruptionibus manducandi & bibendi, vxores ducendi, filios generandi. Non autem ipsam carnem dixit abolendam, quia corporis resurrectione facta à cunctis passionibus liberati, æterna vita cum ineffabili claritate atque stabilitate sine corruptione fruemur. In illa itaque cælestis regni gloria caró secundùm naturam erit, sed secundùm passionis desideria non erit: quia *deuicto mortis aculeo*, in æterna incorruptione regnabit. Et ideo quisquis ad hanc desiderat incorruptionis gloriam peruenire, festinet nunc opera corruptionis deponere, & *cælestis* hominis *imaginem* sanctè viuendo portare.

Ecce mysterium vobis dico: Omnes quidem resurgemus, sed non omnes immutabimur. In momento, in ictu oculi, in nouissima tuba. Canet enim tuba, & mortui resurgent incorrupti, & nos immutabimur. Oportet enim corruptibile hoc induere incorruptionem, & mortale hoc induere immortalitatem.

Dixi, quia *caro & sanguis regnum Dei non* possidebunt, cùm tamen prædicem carnis resurrectionem. Et *ecce dico vobis* inde *mysterium*, id est, arcanum quoddam, quod multis est occultum, in quo possitis intelligere quomodo *caro* non erit, & *caro* erit, quæ *regnum Dei possidebit*. μυστήριον enim Græcè dicitur, eò quòd secretam & recon-
ditam habeat repositionem. *Mysterium* est quod D
dico, id est, obscurum & latens, quia infideles hoc ignorant. Hoc scilicet *mysterium dico*, quia *omnes quidem* tam boni, quàm mali *resurgemus*, vel (sicut in Græcis codicibus legitur) *dormiemus*, id est, moriemur: *sed non omnes immutabimur* ad gloriam, quia soli boni *immutabimur*. Et ideo natura nostræ carnis tunc idonea fiet, vt possideat *regnum Dei*, quia à tempore illius immutationis Angelicæ, non iam *caro* erit *& sanguis*, sed solummodò corpus lucidum & spiritale. *Omnes dormiemus* in somno mortis, & *resurgemus*. Resurgere enim propriè dicitur, qui prius dormiendo cecidit. Sed quomodo *omnes dormiemus* vel *resurgemus*, si tam multi, quos in corpore inuenturus est Christus, non dormient nec resurgent? Si ergo Sanctos, qui reperientur Christo veniente viuentes, eique obuiam rapientur, crediderimus in eodem raptu de mortalibus corporibus exituros, & ad eadem mox immortalia redituros, nullas in his verbis patiemur angustias, vbi nunc dicitur, *omnes resurgemus*, vel *omnes dormiemus*, siue, vbi dictum est, *tu quod seminas, non viuificatur nisi prius moriatur*: quia nec illi per immortalitatem viuificabuntur, nisi quamlibet paululum tamen ante moriantur. Ac per hoc & à resurrectione non erunt alieni, quia dormitione præcedent, quamuis breuissima, non tamen nulla. *Omnes* ergo *resurgemus*, quicunque naturam in nobis humanam habemus: *sed* tamen *non omnes immutabimur*, quia resurrectio quidem communis est omnium, sed immutatio ad gloriam & impassibilitatem propriè iustorum est. *Resurgemus omnes*. & hoc fiet *in momento*, siue in atomo, id est, in puncto temporis, quod diuidi non potest, *in ictu oculi*, id est, in summa celeritate, *in nouissima tuba*, id est, in nouissimo signo,

quod

A quod dabitur vt ista compleantur. Ad ostendendam Dei omnipotentiam hoc dicitur contra illos, quibus impossibile videbatur, vt mortuorum corpora ex antiquis cineribus repararentur & reuiuiscerent. Tanta enim celeritate fiet resurrectio, vt viui, quos in corporibus suis consummationis tempus inuenerit, mortuos de puluere resurgentes præuenire non valeant: nec alij primi, & alij nouissimi resurgent, sed *omnes simul in momento*, vt mirabilior sit resurrectio. Et quia *in momento* est aliqua morula, quanuis breuissima, ideo additur, *in ictu oculi*, quia scilicet tanta velocitate transcurrit, vt penè sensum videntis effugiat. Ictus enim *oculi* est, non quo palpebram mouentes claudimus oculum vel aperimus, sed emissio radiorum ad aliquid vidēdum. Qui dicitur ictus, quia citò icit visa. Mox enim vt aperueris oculum, emittitur radius tuus, non dico ad parietem proximum, sed ad montem, longè distantem: nec dico ad montem, qui ideo proximus videtur quoniam in terra est, sed ad solem, ad lunam, ad sidera, quæ tam magno interuallo distant à terra. Si enim clausis oculis faciem contra solem ponas, nónne mox vt eos aperueris, ibi potius aciem tuam te inuenisse, quàm illuc eam perduxisse putabis, ita vt nec ipsi oculi prius aperti fuisse videantur, quàm illa, quò intenderant, peruenisse? Vt ergo radius oculorum tuorum non citius peruenit ad propinquiora, & tardius ad longinquiora, sed vtraque interualla parili celeritate coniungit; ita, cum *in ictu oculi* fit resurrectio mortuorum. Omnipotentiæ Dei & ineffabili nutui tam facile est quæque recentia, quàm diuturno tempore dissipata, cadauera suscitare. Tubæ autem nomi-

B ne aliquod euidentissimum & præclarissimum signum vult Apostolus intelligi, quam vocem *Archangeli*, & tubam *Dei* alio loco dicit, quæ & vox *Filij Dei* in Euangelio dicitur, quam *audient omnes, qui in monumentis sunt, & procedent*: Itaque clangor tubæ, aut vocis indicat magnitudinem, iuxta quod scriptum est, *Quasi tuba exalta vocem tuam*, aut apertam omnium resurrectionem, secundum quod dicitur, *Cùm facis eleemosynam, noli tuba canere ante te*, id est, absconditè fac misericordiam, & in secreto, ne videaris de alterius miseria gloriari. Sed quærendum, cur ad nouissimam tubam mortui dicantur resurrecturi. Neque enim nouissima diceretur, nisi aliarum præcedentium respectu. In Apocalypsi Ioannis septem Angeli describuntur cum tubis, & clangente primo eorum, ac secundo, & tertio, quartoque, & quinto, atque sexto, quid per singulos actum sit, indicatur: nouissimo autem, id est, septimo Angelo tuba canente, mortui suscitantur. Quos scilicet Angelos plurimi Doctorum senserunt esse prædicatores in septem statibus Ecclesiæ, & nouissimum Angelum eos prædicatores, qui in carne reperientur veniente Domino: & ob hoc in voce eorum mortuos suscitari, quæ intelligitur nouissima tuba, quia post illam non audietur vox prædicantium. Verè *in nouissima tuba* fiet resurrectio. *Canet enim tuba, & mortui resurgent incorrupti, & nos immutabimur. Mortui resurgent*, id est, omnes defuncti. Vel nomine mortuorum intelliguntur peccatores. *& nos*, qui ad gloriam pertinemus, *immutabimur*. Quando dicit *nos*, alium se & eos, qui secum sunt, præter mortuos esse significat. *Mortui resurgent incorrupti, &* Paulus ac consortes eius immutabuntur. Reprobi enim non commutabuntur in illam

1.Thes. 4. Ioan. 5.

Esa. 58.

Matt. 6.

Apoc. 8. 9. & 11.

C *incorruptelam*, quæ nec doloris *incorruptionem* pati potest. Illa nanque fidelium est atque Sanctorum. Isti verò perpetua corruptione cruciabuntur: quia *ignis eorum non extinguetur, & vermis eorum non morietur*. Quid sibi ergo vult ista distinctio, *Mortui resurgent incorrupti, & nos immutabimur*, nisi quia: *omnes incorrupti resurgent*, sed ex his iusti etiam immutabuntur in illam *incorruptelam*, cui omnino nulla possit nocere corruptio? Ac per hoc, qui in eam commutabuntur, *incorrupti*, quidem *resurgent* integritate membrorum, sed tamen corrumpendi dolore pœnarum. Habebunt quippe *incorruptionem* carnis, in qua doleant, non in qua moriantur. Alioquin & illi dolores finirentur. Ad hoc enim *resurgent incorrupti*, vt possint æterna sustinere supplicia. Incorruptio itaq; propterea communis est omnium, quia in ea miserabiliores erunt peccatores, vt ad tormenta perpetui sint, & immortali atque incorruptibili corpore soluantur. De illa verò commutatione iustorum cùm dixisset, *& nos immutabimur*, tanquam quæreremus quomodo illud fiat, vel qualis illa commutatio futura sit, adiungit: *Oportet enim corruptibile hoc, &c.* Vbi manifestè docet idipsum corpus quidem resurgere quod sepultum est, sed mutare gloriam, non naturam. Quando enim dicit *hoc*, videtur quodammodo duobus digitulis comprehensum corpus ostendere. *Hoc*, in quo nascimur: *hoc*, in quo morimur: *hoc*, quod timent recipere qui puniendi sunt. *Nos*, inquit, *immutabimur*: quia *oportet*, id est, necesse est, hoc fieri, quia bene seruiuimus, & quia Deus promisit, *oportet hoc corruptibile* corpus *induere*, velut ornamentum, *incorruptionem*, vt vltra non esuriat, vel aliquatenus lædatur: *& mortale hoc induere immortalitatem*, vt vltra non dissoluatur. Vel ad id, quod dixerat, *Mortui resurgent incorrupti*, intulit: *Oportet corruptibile hoc induere incorruptionem*: ad id verò, quod subdiderat, *& nos immutabimur*, adiecit: *Et mortale hoc oportet induere immortalitatem*. Aliud est enim immortalitas, aliud incorruptio: sicut & aliud mortale, & aliud corruptibile. Quicquid enim mortale est, corruptibile est: sed non quod corruptibile, statim & mortale est. Corruptibilia quippe sunt corpora, quæ carent anima, & tamen non sunt mortalia: quia nunquam habuêre vitam, quæ propriè animantium est. Vnde nunc signanter Apostolus corruptioni incorruptionem, & mortalitati immortalitatem opposuit. Omnes ergo iusti & iniusti erunt incorruptibiles, Iusti verò etiam Immortales fient, vt mortem gehennalium pœnarum nullatenus sentire possint. D

Isaiæ 66. Marc. 9.

Cùm autem mortale hoc induerit immortalitatem, tunc fiet sermo qui scriptus est: Absorpta est mors in victoria. Vbi est mors victoria tua? vbi est mors stimulus tuus? Stimulus autem mortis peccatum est: virtus verò peccati, lex. Deo autem gratias, qui dedit nobis victoriam per Dominum nostrum Iesum Christum.

Osee 13. Hebr. 2.

Pro eo, quòd nos secundùm Hieronymum in Osee legimus, *Ero mors tua ô mors, morsus tuus ero inferne*, Septuaginta transtulerunt: *Vbi est causa tua mors? vbi est stimulus tuus inferne?* Pro quo nunc Apostolus posuit: *Absorpta est mors in victoria. Vbi est mors victoria tua? vbi est mors stimulus tuus? Hoc mortale* corpus nostrum induet, vt diximus, *immortalitatem*. Sed cùm id fuerit, *tunc fiet*, id est, implebitur *sermo* scripturæ, qui nunquam aliter impleretur: *Absorpta est mors*, id est, nusquam comparet, sicut aqua, cum fuerit *absorpta*.

A Quando *mortale hoc induerit immortalitatem tunc* abſorbebitur, id eſt, in nihilum redigetur *mors* corporis, *in victoria* reſurgentium. Et *tunc* ei inſultabitur atque dicetur: *Vbi eſt mors victoria tua? Vbi eſt mors ſtimulus tuus?* Morti corporis hoc dicetur. Hanc enim abſorbebit victorioſa immortalitas, *cùm mortale hoc immortalitatem induerit.* Morti, inquam, corporis hoc dicetur: *Vbi eſt victoria tua*, qua omnes ſic viceras, vt etiam Dei Filius tecum confligeret, neque non vitando, ſed ſuſcipiendo ſuperaret? Viciſti in morientibus, victa es in reſurgentibus. *Victoria tua*, qua abſorbueras corpora morientium, temporalis fuit: *victoria* noſtra, qua *abſorpta* es in corporibus reſurgentium, æterna conſtabit. *Vbi eſt aculeus tuus*, id eſt, peccatum, quo puncti & venenati ſumus, vt etiam in corporibus noſtris fieres, & ea tam longo tempore poſsideres? Morti dicetur, *vbi eſt aculeus tuus?* Sed *aculeus*, vel *ſtimulus mortis, peccatum eſt*. *Aculeus* autem *mortis* dicitur, quo mors facta eſt, non quem mors fecit. Peccato enim morimur, non morte peccamus. *Aculeus mortis, eſt peccatum* originale, per cuius vulnus mors intrauit. *Peccatum*, quod nos pupugit & mortificauit, *eſt aculeus mortis*: ſed *virtus* & robur *peccati eſt lex* Moyſi. Peccauimus enim in vno omnes, vt moreremur in vno omnes. Accepimus legem, non vt emendatione finiremus peccatum, ſed vt tranſgreſsione augeremus. *Lex* enim *virtus peccati*: quia prohibitio auget deſiderium operis illiciti, quando iuſtitia non ſic diligitur, vt peccandi cupiditas eius delectatione vincatur: & multò ſceleratius ac flagitioſius committuntur ea, quæ lex prohibet, quàm ſi nulla lege prohiberentur. Dico, quia *aculeus mortis eſt peccatum*,
B *& virtus peccati lex*. Sed *Deo gratias* agimus, *qui dedit nobis victoriam* de morte & aculeo eius, vt vinceremus mortem per immortalem reſurrectionem, & aculeum eius peccatum per gratuitam iuſtificationem. Nam & victoria, qua peccatum vincitur, nihil eſt aliud quàm Dei donum, in iſto certamine nos adiuuantis. *Victoriam dedit*, & hoc non per legem, nec per vires noſtras, ſed *per Ieſum Chriſtum Dominum noſtrum*, per quem mediatorem omnia bona, quæ habemus, dantur nobis à Patre. Si verò ſecundùm alios codices legerimus, *Abſorpta eſt mors in contentione, vbi eſt mors contentio tua? vbi eſt mors aculeus tuus?* mortem intelligemus carnalem conſuetudinem, quę reſiſtit bonæ voluntati delectatione temporalium fruendorum. Nam dum ſumus in hac vita, contendit mors iſta contra nos, & nos contra eam; quia *caro concupiſcit aduerſus ſpiritum, ſpiritus autem aduerſus carnem.* Sed reſurgentibus nobis
Galat. 5. *abſorpta* erit *mors in contentione*, id eſt, adnullata in conflictu, quem contra nos habuit: quia caro prorſus concordabit ſpiritui, nullaque peccati delectatio erit, quæ reſiſtat bonæ voluntati. & quia bellum tunc erit finitum, atque pax victoriam tenebit, inſultabimus ipſi morti, id eſt, concupiſcentiæ & conſuetudini temporalium delectationum, dicentes: *Vbi eſt mors contentio tua?* Victa es, nec amplius contendere vales. Notandum quoque in eo, quod Septuaginta tranſtulerunt, *De morte redimam illos, vbi cauſa tua mors, vbi eſt ſtimulus tuus inferne*, quia *cauſa* mortis & *ſtimulus* inferni, peccatum eſt. Sed in reſurrectione eorum, quos Chriſtus redemit, non inuenietur, ideoq; morti & inferno inſultabunt. Præcipuè tamen Saluator, cùm pro redemptione humani generis ſanguinem ſuum fudiſſet, & peccatum mundi deleuiſſet, pro quo moriebamur, & ad infernum ducebamur, inſultauit morti & inferno, dicens: *vbi eſt cauſa tua mors? vbi eſt ſtimulus tuus inferne?* Qui & ſecundum nouam translationem dixit: *De morte redimam eos. Ero mors tua o mors, ero morſus tuus*, (id eſt, mordens te) *inferne*. Id namque quod occidimus, agimus vt penitus non ſit. Ex eo autem quod mordemus, partem abſtrahimus, partemq; relinquimus. Quia ergo Dominus in electis ſuis funditus occidit mortem, mors morti extitit. Quia verò ex inferno partem abſtulit, & partem reliquit, non occidit funditus, ſed momordit infernum. Neq; enim infideles quoſq;, & pro ſuis criminibus æternis ſupplicijs deditos ab inferno traxit, ſed eos ſolummodò, quos fide & actibus recognouit. Sequitur:

Itaque fratres mei dilecti, ſtabiles eſtote & immobiles, abundantes in opere Domini ſemper, ſcientes quòd labor veſter non eſt inanis in Domino.

Quandoquidem certos vos feci de reſurrectione futura, & de cæteris vos diligenter inſtruxi, *itaq; ô fratres mei dilecti*, id eſt, quos multum diligo, *eſtote ſtabiles*, in hac reſurrectionis, vel in propoſito veſtro bono, *& immobiles*, vt nemo vos de ſtatu ſpei futuræ vltra mouere poſsit. vos dico, *ſemper abundantes in opere* mandatorum *Domini, ſcientes* pro certo *quòd labor veſter non eſt inanis*, id eſt, caſſus *in Domino*, id eſt, in Domini ſeruitio, quoniam & in ipſa carne veſtra, quæ nunc laborat, gaudebitis. Omnibus, quæ ad doctrinam Eccleſiaſticam ordinandam neceſſaria ſunt, hactenus expoſitis, & quæ vitanda, vel quæ ſequenda ſunt, demonſtratis, fixos eſſe iam illos hortatur in bono: & in operibus, quæ fructum apud Deum faciunt, ſemper eſſe promptos & copioſos: quia per hæc, quæ expoſita ſunt, certi ſunt de cætero accepturos ſe boni operis mercedem à Domino, D ne prauis colloquijs poſsint peruerti.

CAPVT XVI.

DE collectis autem, quæ fiunt in ſanctos, ſicut ordinaui Eccleſijs Galatiæ ita & vos facite. Per vnam ſabbati vnuſquiſque veſtrum apud ſe reponat, recondens quod ei bene placuerit, vt non cùm venero, tunc collectæ fiant. Cùm autem præſens fuero, quos probaueritis per epiſtolas, hos mittam perferre gratiam veſtram in Ieruſalem. Quod ſi dignum fuerit, vt ego eam, mecum ibunt.

De alijs, inquit, hucuſque monui. Sed nunc *de collectis* moneo, *quæ fiunt in ſanctos*, id eſt, de ſumptibus, qui per ſingulas Eccleſias colliguntur, vt in Ieruſalem ſanctis mittantur, qui in magna indigentia ſunt apud infideles Iudæos, quaſi deſertores paternarum legum, & credentes in hominem crucifixum. Moneo, vt (*ſicut Eccleſijs* Galatarum diſpoſui) *per vnam ſabbati*, quæ eſt Dominica dies, *vnuſquiſque veſtrum reponat apud ſe*, quod eis mittat. *Apud ſe reponat*, ne ſuſpicetur fraudem, ſi apud alium repoſuerit. Ipſe dico, *recondens* illud, ne iterum ſibi ſumat, & recondat *quod ei bene placuerit*, id eſt, quod deuoto corde offerre voluerit, non quod animum eius grauet. Quod idcirco præmoneo, *vt non tunc fiant collectæ, cùm venero*: quia grauarer, ſi totum ſubitò ſimul fieret, & ego maioribus ſtudijs ſum deditus. Per Dominicam diem colligite, vnde refrigerium habeant ſancti pauperes: vt qua die Chriſtus ſurrexit, vos ad opera miſericordiæ ſurgatis. Colligite, inquam, quia quod paulatim à multis colligitur, nec eſt graue, & inuenitur multum. Interim

colli-

A colligite, & quasi in thesauro reponite *apud vos vnusquisque* quod voluerit. Sed *cùm fuero præsens, mittam in Ierusalem perferre gratiam*, id est, gratuitam oblationem vestram, eos, *quos probaueritis*, id est, probos iudicaueritis, & *mittam eos per epistolas*, quia epistolæ testimonium præbent missis, vt cum gratia excipiantur. Vtrunque pono in vestro arbitrio, vt & *quod* vobis *placuerit*, tribuatis: & quos ad portandum mittam, eligatis. *Sed si dignum fuerit, vt etiam ego eam*, id est, pergere debeam, id est, si copiosa fuerit sumptuum collectio, tunc *mecum ibunt*, id est, pergent mecum.

Veniam autem ad vos, cùm Macedoniam pertransiero. Nam Macedoniam pertransibo. Apud vos autem forsitan manebo vel etiam hyemabo, vt vos me deducatis, quocunque iero. Nolo enim vos modò in transitu videre. Spero enim me aliquantulum temporis manere apud vos, si Dominus permiserit. Permanebo autem Ephesi vsque ad Pentecosten. Ostium enim mihi apertum est magnum & euidens, & aduersarij multi.

Post omnem instructionem, vt lætos illos faciat, aduentum suum illis promittit. Per quod etiam omnes admonitiones suas, quibus illos corrigit magis firmat: quia qui audit venturum eum, à quo legem accepit, solicitior fit, ne adueniente illo erubescat. Parate, inquit, collectas antequam veniam. *veniam autem ad vos, cùm pertransiero Macedoniam*, visitando singulas quas ibi habebas, quæ b... sunt, & confirmando animos fratrum. *Nam Macedoniam pertransibo*, quia non est opus ibi diu morari, quoniam pauca sunt in illis emendanda. Sed *apud vos forsitan manebo, vel etiam hyemabo*, id est, hyemis tempore toto morabor, quoniam multa sunt in vobis corrigenda. Sed apud Ephesios, cum quibus maneo

B dum hanc epistolam scribo, *permanebo vsque ad Pentecosten*. Nec mirum sit tanto tempore ibi volo manere. Nam *ostium mihi apertum est* ibi *magnum & euidens*, id est, manifestum prædicationi meæ, per quod possim prædicando ad corda audientium intrare, & ad fidem Christianam introducere. *& aduersarij multi* obsistunt mihi, qui conantur opus meum impedire: & ideo me necesse est, cum illis adhuc confligere. Quinquagenarius enim numerus semper ad pœnitentiam referri solet vel ad remissionem, & multa continet sacramenta. Vnde nunc Apostolus apud Ephesios, quibus mystica quæque dissoluerat, dicit se permansurum *vsque ad Pentecosten*, id est, vsque ad quinquagesimam, donec perfectè ad Deum conuertantur, & aduentu sancti Spiritus digni efficiantur. Inuenerat enim illic pectora Dei gratiam sitientia, quibus promptè infunderet mysterium Christi: inuenerat & aduersarios multos. Quantò enim idonei inueniebantur ad fidem, tantò magis insurgebant qui zelarentur, contradicentes & repugnantes doctrinæ Domini. Nam in eo quod ait, *Ostium mihi apertum est magnum & euidens, & aduersarij multi*, quid aliud intelligi potest, nisi primitus prædicato ibi per eũ Euangelio, credidisse multos, & multos eiusdẽ fidei aduersarios extitisse secundũ illam Domini sententiam, *Vobis datum est nosse mysterium regni cælorum, illis autem non est datum*. *Ostium* ergo *apertum est* in eis, quibus *datum est, aduersarij* autem ex eis, quibus *non est datum*: *Ostium magnum apertum est*, id est, multa corda ad audiendum aperta.

Matth. 13. Marc. 4. Luc. 8.

Si autem venerit Timotheus, videte vt sine timore sit apud vos. Opus enim Domini operatur, sicut & ego. Ne quis ergo illum spernat. Deducite autem illum in pace, vt veniat ad me. Expecto enim illum cum fratribus.

C Quanuis ea prædicaret Timotheus, quæ ab Apostolo acceperat, tamen quia non erat autoritatis eiusdem, commendat illum Apostolus, ne fortè ab his, qui dissentiebant in plebe, non, vt erat dignus, reciperetur: & perstrepentibus eis, nasceretur illi timor, nihilque proficeret aduentus illius saluti eorum. Possent enim & gentiles excitari ad seditionem discordia plebis, accepta occasione irruendi in Timotheum. Ideo *ne spernat* eum aliquis, inquit, quoniam *opus Dei operatur, sicut & ego*, vt scilicet in ea autoritate accipiatur, qua & Apostolus: erat enim & ipse Episcopus. Quem tanti meriti esse declarat, vt non solùm inter eos honorandum *illum* præcipiat, sed etiam cùm proficisci pararet, deducendum cum obsequio, vt Apostolum *Domini*. Tam enim necessarium eum ostendit, vt etiam ipse *illum* expectaret *cum fratribus*, propter Euangelium Christi.

De Apollo autem fratre vobis notum vobis facio, quoniam multum rogaui eum, vt veniret ad vos cum fratribus: & vtique non fuit voluntas eius vt nunc veniret, veniet autem cum ei vacuum fuerit.

Hic *Apollo* ex Iudæis erat, Alexandrinus natione, doctus in lege, & eloquentissimus, atque Corinthiorum Episcopus: sed propter dissensiones eorum recesserat à Corintho. Quem dicit Apostolus redire noluisse, significans in hoc culpã eorum, vt hoc audientes, respuerent falsos Apostolos, & paci studerent, quatenus mererentur, vt ad eos suus Antistes reuerteretur. Ideoque de Timotheo dixerat, *Videte vt sine timore sit apud vos*, quia aliqui missi non bene fuerant suscepti: ac per hoc non venturum Apollo, nisi concordes fierent. *Non fuit*, inquit, *eius voluntas*, vel Dei, *vt nunc veniret*, dum tales estis: sed *veniet cùm ei tempus vacuum fuerit*, id est, quando vos à pseudoapostolis & dissensionibus sic vacuos inuenerit, vt audiendæ prædicationi eius vacare velitis: vel quando ab his, quæ nunc facit, exoccupatus fuerit. Actu.18.

D

Vigilate, state in fide, viriliter agite, & confortamini. Omnia vestra in charitate fiant.

Vt *Apollo* gratanter ad vos veniat, *vigilate*, id est, mentis oculos ad diaboli astutias præcauendas aperite, ne vel ab immundis spiritibus, vel à falsis prædicatoribus decipiamini: *state in fide*, id est, ne cedatis vel pseudomagistris, vel gentilibus, qui fidem vestram impugnare satagunt, & vos ab eius arce pellere. *Viriliter agite*, id est, nolite dissolui, nolite vigorem perdere, nolite effœminari, sed *viriliter* bona facite, & mala tolerare. *& confortamini*, id est, semper robustiores efficiamini, vt sit in vestra virtute profectus. *Et omnia vestra fiant* nõ in dissensione, vel ira, vel cupiditate secularis gloriæ, sed *in charitate*. Nam quicquid sine charitate agitur, nihil est, quanuis esse bonum valde videatur. Cùm dicit *omnia*, satis ostendit etiã ipsas correptiones, quas asperas & amaras sentiũt qui corripiuntur, cum charitate esse faciendas. al. viriliter

Obsecro autem vos fratres, nostis domum Stephanæ, & Fortunati, & Achaici, quoniam sunt primitiæ Achaiæ, & in ministerium sanctorum ordinauerunt seipsos, vt & vos subditi sitis eiusmodi, & omni cooperanti & laboranti. Gaudeo autem in præsentia Stephanæ, & Fortunati, & Achaici, quoniam id quod vobis deerat, ipsi suppleuerunt. Refecerunt enim & meũ spiritum & vestrum. Cognoscite ergo qui eiusmodi sunt.

Monuit, vt *omnia vestra* opera *in charitate fiant*. Sed nunc *obsecro*, vt *subditi sitis* eis, qui sunt tales, qualis

A qualis est domus *Stephanæ, & Fortunati. Nostis enim domum Stephanæ, & Fortunati, & Achaici, quia sunt primitiæ Achaiæ*, id est, primi crediderunt ex his, qui sunt in Achaia: nam & Corinthij sunt Achaici. *& ordinauerunt seipsos in ministerium sanctorum*, id est, vt calcata auaritia sanctis de laboribus suis ministrarent necessaria. & maximè prædicatoribus. *Obsecro vos, vt subditi sitis* operarijs *eiusmodi*, & *omni cooperanti*, id est, cum talibus operanti, *& laboranti. Vos* talibus estote *subditi*. Sed ego *in præsentia Stephanæ, & Fortunati, & Achaici gaudeo*, vel quia præsentes sunt apud vos, & in illis potestis magnum habere profectum, vel quia mihi venerunt pro vobis ministrare. *Quoniam id quod ex vobis deerat, ipsi suppleuerunt*, id est, ministrauerũt mihi, quod vos non fecistis. *Refecerunt enim & meum spiritum*, mihi ministrando necessaria, *& vestrum*, quibus Apostolum seruauerunt. *Refecerunt spiritum meum*, pro mea lætitia: *refecerunt vestrum*, pro charitate pro vobis exhibita. *Ergo cognoscite*, id est, diligite, & honorate eos, *qui eiusmodi sunt.*

Salutant vos omnes Ecclesiæ Asiæ. Salutant vos in Domino multum Aquila & Prisca, cum domestica sua Ecclesia, apud quos & hospitor. Salutant vos omnes fratres. Salutate inuicem in osculo sancto. Salutatio, mea manu Pauli.

Salutant, inquit, *vos omnes Ecclesiæ Asiæ.* Ac si dicat: Quod ego scribo, omnes desiderant. Per hoc etiam commonet eos, vt studeant illis fieri similes, à quibus salutantur. *Aquila & Prisca* sunt mariti & vxor, qui in Actibus Apostolorum legũtur. (Actuum 8.) *Domestica* eorum *Ecclesia*, congregatio fraternitatis apud eos manens. Erant enim hospitales. Osculum verò sanctum, signum pacis est.

B In quo, vt inuicem sibi adhæreant, sublata discordia, monet, vt casta & pacifica sint oscula, quæ in Ecclesijs dantur, & simulata non sint. Dehinc se in hac epistola subscripsisse ostendit, dicens: *Salutatio mea, manu Pauli*, vt indubitanter sciant epistolam eius esse. Sequitur:

Si quis non amat Dominum nostrum Iesum Christũ, sit anathema. Maranatha.

Amatores, inquit, Christi saluto. Sed *Si quis non amat Dominum nostrum Iesum Christum, sit anathema*, id est, alienatus à Deo. *Anathema* quippe alienatio, vel alienatus interpretatur. Secundùm Augustinum, *anathema* dicitur condemnatus, *maranatha*, id est, donec Dominus redeat. Excommunicat ergo Apostolus eum, qui *non amat Christum*, vsque ad diem iudicij, quo ipse reddet vnicuique quod iustum fuerit reddere, vt tunc, si Christo placuerit, communionem qui anathematizatus fuerat, recipiat. Hieronymus autem sic ait: *Maranatha* magis Syrum est, quàm (Matth. 16.) Hebræum, tametsi ex confinio vtrarunque linguarum aliquid & Hebræum sonet: & interpretatur, Dominus noster venit. Vt sit sensus: *Si quis non amat Dominum nostrum Iesum Christum, sit anathema.* Et illo completo, deinceps inferatur, Dominus noster venit. Quod superfluum sit aduersus eum odijs pertinacibus velle contendere, quem venisse iam constet. *Si quis non amat* & cæt. Ac si dicatur: *Si quis non diligit Dominum Iesum*, non sit ei vtilis aduentus eius, qui iam completus est: & sic ad damnationem sit ei secundus, qui adhuc futurus est. (Roman. 2.)

Gratia Domini nostri Iesu Christi vobiscum. Charitas mea cum omnibus vobis in Christo Iesu, Amen.

Sit *vobiscum* semper *gratia Christi*, sine cuius auxilio subsistere non potestis, nec aliquid boni (Ioan. 15.) facere. Propter illos, qui dissensioni studentes C Christum non amabant, dictum est: *Si quis non amat Dominum nostrum Iesum Christum, sit anathema.* Qui enim dicebant, *ego sum Pauli, ego autem Apollô, ego verò Cephe*, non amabant Christum: quia non Christo, sed hominibus gloriam dabant. Quia ergo non in hominibus, sed in Christo spes omnis ponenda est: *Gratia*, inquit, *Domini nostri Iesu Christi sit vobiscum.* Et addit: *Charitas mea cum omnibus vobis in Christo*, id est, ea charitate vos inuicem in Christo diligite, qua ego vos diligo. *In Christo Iesu* vos diligite exemplo mei, non in amore seculi. Deinde subiungit *Amen*, quod interpretatur, verè vel fideliter. per quod omnia, quæ supra dicta sunt vere ac fideliter dicta esse confirmentur. *Amen* quippe omnium confirmatio est præcedentium.

Prima ad Corinthios epistolæ finis

II. AD CORINTHIOS EPISTOLAE ARGVMENTVM.

Sciens Apostolus epistolam profecisse, quam Corinthijs miserat, aliam eis iterum scribit ad exhortandam obeditionem eorum, & tangit contumaciam nonnullorum, qui emendari noluerant. In hoc tamen animo reuelatus, quòd ea, quæ ad Ecclesiasticam ordinationem pertinent, audierat esse correcta, certus deinceps, quia & vitia eorum paulatim corrigerentur præterea quia ex parte magna esse cœperant obedientes. Qui enim ea, quæ ad fide, & ad Ecclesiasticũ ordinem pertinet emendauerant, certam spem de se dabant quia & mores atq; conuersationem essent emendaturi. Propter quod & festinanter scripsit eis Apostolus vt contristati ex correptione prioris epistolæ, in hãc consolationem acciperent, & cresceret in eis fructus pœnitentiæ. quatenus videntes iam placere se ei, cui displicuerant promptiores fierent D *circa bonos actus. Et hæc principalis huius epistolæ causa est. Quidam tamen eorum (vt dictum est) noluerant corrigi, sed delectatione peccatorum irretiti, & à falsis Apostolis deprauati, postposito veritatis Apostolo, ipsis falsis Apostolis obediebant. Vnde magister egregius, vt eos à consectatu eorundem pseudoprædicatorum reuocet multis modis ostendit errorem & deceptionem fallaciæ eorũ vt nullam amplius in eis fiduciã habeant, nec dolosis prædicationibus fidem adhibeant, quos vident ad perniciem animarum tendere. Propter quod & seipsum multifariè commendat, vt cognoscentes, cuius autoritatis atq; dignitatis ipse sit. libenter eius doctrinam suscipiant, & sic ad salutem animarum suarum perueniant. Præcipit quoque fornicatorem correptum recipi. Notat etiam eos in eleemosynis parcos. Quia vero pro quorundam peccatis in epistola superiori doctores eorum præcipuè corripuerat, & multum fuerant contristati, nunc eos consolatur, suum eis proponens exemplũ, & docens non debere impatienter ferre, quod pro aliorum salute sunt correpti, cùm ipse pro aliena salute periculis & morti quotidie subiaceret. Sed & de tribulationibus, quas patiebantur, consolatur eos exemplo suarum tribulationum, quas multo grauiores sustinebat. Semper etiam vel principaliter, vel secundariò videtur intendere reuocare à pseudo apostolis illam partem plebis, quæ adhuc illos sequebatur.*

II. AD CORINTHIOS EPIST. CAPVT I.

Paulus Apostolus Iesu Christi per voluntatem Dei & Timotheus frater: Ecclesiæ Dei, quæ est Corinthi, cum omnibus sanctis qui sunt in vniuersa Achaia. Gratia vobis & pax à Deo Patre nostro, & Domino Iesu Christo.

Quia

A Quasi dicatur: Vos Corinthij mihi debetis obedire, & falsos Apostolos respuere, quia sum *Paulus Apostolus Iesu Christi*, id est, mirabilis legatus Saluatoris regis. Ille rex, qui solus in æternum saluat, misit me, vt vos ad eum ducerem, vt regnaret in vobis, & vos saluaret. Ideoque libenter mihi debetis obtemperare. *Apostolus Christi* sum, non vsurpatiuè, sed *per voluntatem Dei* Patris, id est, à Christo cõstitutus *Apostolus per volũtatē Patris* sicut ipse Christus ait: quoniam *quæ placita sunt ei, facio semper*. Dei autem *voluntatem* iustam & rationabilem manifestum est esse. Ac per hoc rationabiliter & iustè decor *Appostolus*, quem *per voluntatem* Patris ad vos misit Filius. Pseudo autem Apostoli, nec à Christo sunt missi, nec *per Dei voluntatem* venerunt, nec salutem audientium quærunt. Ideoque respuendi sunt. *Paulus* vos alloquitur, *& Timotheus frater*, qui primam illam ad vos epistolam portauit, & correptionem vestram vobis renuntiauit. Notandum quòd non ait, *Paulus & Timotheus*: sed, *Paulus & Timotheus frater*, quia non ambo Apostoli. Ad Philippenses tamen, vbi non erat tanta autoritas necessaria, *serui* ambo ponuntur, quia ambo sunt *serui*, non ambo Apostoli. *Paulus & Timotheus* scribunt *Ecclesiæ Dei, quæ est Corinthi, cum omnibus sanctis, qui sunt in vniuersa Achaia*. Corinthus enim metropolis est Achaiæ: & ideo, quod Corinthijs scribitur, omnibus fidelibus Achaię prouinciæ scribitur. *Vobis*, ad quos scribimus, sit *gratia*, per quam peccata vestra remittantur: *& pax*, per quam Deo reconciliemini. *Gratia, & pax sit vobis à Deo Patre nostro*. qui vos adoptauit in filios: *& à Domino Iesu Christo*, qui vos suo dominio benignè mancipauit. Ideo ponit *à Patre*, & B Filio tantùm, quoniam in eo tempore nullus errabat de Spiritu sancto, sed vel de Patre, vel de Filio errabat, quicunque in fide Trinitatis errabat. Neque Spiritus sanctus, de quo nunc tacet, manifestabatur satis per opera sua, id est, per varias linguas, per prophetias, per sermonem sapientiæ, vel scientiæ, & cæt.

Ioan 8.

Benedictus Deus & Pater Domini nostri Iesu Christi, Pater misericordiarum, & Deus totius consolationis, qui consolatur nos in omni tribulatione nostra, vt possimus & ipsi consolari eos, qui in omni pressura sunt per exhortationem, qua exhortamur & ipsi à Deo. Quoniam sicut abundant passiones Christi in nobis, ita & per Christum abundat consolatio nostra. Siue autem tribulamur, pro vestra exhortatione & salute: siue consolamur, pro vestra consolatione: siue exhortamur, pro vestra exhortatione & salute, quæ operatur tolerantiam earundem passionum, quas & nos patimur. vt spes nostra firma sit pro vobis, scientes quoniam sicut socij passionum estis, sic eritis & consolationis.

Primùm perfectis loquitur de tribulatione, proponens se exemplum patientiæ & consolationis à Deo acceptæ. Et inde se ostendit commendabilem, vnde pseudoapostoli & sequaces eorum reputabant eum vilem ac contemptibilem: qui ab omnibus, apud quos prædicabat, tam ignominiosè tractabatur, & sic omnibus erat inuisus, vt semper contumelijs & tribulationibus afficeretur. Hæc de eo dicebant derogatores eius, volentes gloriam eius minuere: sed ipse in his omnibus gloriatur, & inde benedicit Deum, quia hæc pro Christo patitur, & in his nunquam sine consolatione deseritur. Sit inquit *benedictus Deus*, qui Christum secundùm humanitatem creauit, & secundùm diuinitatem genuit, atque ita est *Deus* & Pater eius. Sit *benedictus Deus & Pater Domini nostri Iesu Christi*, pro tot & C tantis in nos beneficijs suis. Ipse dico, *Pater misericordiarum*, quia ex visceribus eius proueniunt in nos misericordiæ eius, per quas & multitudinem peccatorum nostrorum relaxat, & vt aurum nos in igne tribulationum examinat. *& Deus totius*, id est, integræ *consolationis*, quia perfectam dat consolationem his, qui pro nomine eius aduersa patiuntur, vel qui in luctu pœnitentiæ affliguntur. Hoc & propter Corinthios dicitur, qui correptionis causa fuerant contristati. Multum enim refrigerij dat, quòd audiunt Deum esse Patrem *misericordiarum*: quia intelligunt se ad hoc correctos, vt ad pium Patrem conuerterentur, qui per multas misericordias multa peccata eorum deleret, & gratiã eis virtutum daret. Cur enim *Pater misericordiarũ* vocatur, nisi quia per paternarum *misericordiarum* recipit filios pœnitentiæ, & in antiquam gratiam reducit, vt non sola sit venia, sed & pristini status restauratio? *Et* ipse est *Deus totius consolationis*, qui contristatis in pœnitentia dat perfectam consolationem, tribuendo spem nonsolùm euadēdi tormenta, sed & consequendi præmia. *Qui nos* Christi prædicatores *consolatur in omni nostra tribulatione*, tam corporis, quam animæ. Non in quadam, sed *in omni tribulatione nos consolatur*, ne deficiamus. *Consolatur nos*, vel per se nobis apparens, vel per Angelum admonens, vel per Scripturas, vel per alios Sanctos, vel per occultam inspirationem, vel per tribulationis alleuiationem. Ita *consolatur nos, vt & nosipsi possimus consolari eos, qui in omni pressura sunt* tribulationũ pro nomine Christi. vel *qui sunt in omni pressura* peccatorum, id est, quos premit sarcina criminum. His enim consolationem exhibemus, dum eis spē pœnitentibus damus. *Consolatur nos Deus, vt &* nos cõsolemur alios, atq; ita neminem suorum relinquit desolatũ, & multo magis D in futuro remunerat, quos etiam in præsenti non deserit. *Eos, qui sunt in* aduersitatũ *pressura*, possumus *consolari*, exhortãdo ad pœnitentiam & tolerantiam *per exhortationem, qua* etiam nos *ipsi à Deo* intus *exhortamur* ad constantiam passionum. Verè consolationē & *exhortationē à Deo* percipimus, vt & nos alijs solatia ministremus. *Quoniam sicut passiones Christi*, quas ipse prior pertulit, & nobis perferendas dereliquit, *abundant in nobis*, qui sumus mẽbra eius. *ita*, id est, non minus abũdat etiam *consolatio nostra*, quã Deus nobis intus *per Christum* exhibet. Nam sicut Christus est causa passionũ, sic idem ipse est causa & consolationum: & ideo nõ viliores, sed gloriosiores æstimandi sumus ex eo, quòd passionibus Christi cõmunicamus, quos Deus in omnibus aduersis semper ita *consolatur, vt &* alios *consolari possimus*. Nos quidem à prauis hominibus passiones sustinemus, & à Deo cõsolationes vel exhortationes accipimus, sed hæc omnia pro vobis fiunt: Quia *siue tribulamur*, id est, igne tribulationis examinamur, hoc fit *pro vestra exhortatione & pro vestra salute*: quia nostro exemplo vos hortatur Deus ad tolerantiã tribulationũ, per quas ad ęternam salutē perueniretis: *siue consolamur* intus à Deo *pro vestra* id fit *consolatione*, id est, vt vos inde potissimũ consolemini. *siue exhortamur* à Deo finitis malis, vel data virtute nobis ad grauiora perferenda, hoc iterum fit *pro vestra exhortatione & salute*: quia & vos Deus sic exhortatur permanere in fide, & pro ea pati maiora, quàm pertulistis. *Quæ* scilicet exhortatio *operatur*, id est, intendit operari in vobis tolerentiam earundem passionum, quas & nos patimur. Vel operatur tolerantiam, id est, *operatur* in hoc, vt seruetis *toleran-*

A *tolerantiam, earundem passionum.* Siue pro vna parte legamus *intolerantiam*, id est, grauem *tolerantiam.* Nam sicut nonnunquam impotens dicitur valde potens, ita nunc intolerantia potest dici magna tolerantia. Exhortatio igitur, quam à Deo per nos accipitis, *operatur* in vobis *intolerantiam*, id est, fortem *tolerantiam earundem passionum, quas & nos patimur.* & ideo hoc fit, *vt spes nostra*, quæ est *pro vobis*, id est, qua speramus vestram salutem, *firma sit* & rata. Nos patimur aduersa, & de vobis spem bonam habemus. *scientes* pro certo *quoniam sicut nobis estis socij passionum sic eritis* in futuro seculo *socij* etiam *consolationis* æternæ, quam percepturi sumus. His verbis multùm eos animat Apostolus ad tolerantiam aduersitatum pro Christo. Qui & subiunxit:

Non enim volumus ignorare vos fratres, de tribulatione nostra, quæ facta est in Asia, quoniam supra modum grauati sumus supra virtutem, ita vt taderet nos etiam viuere. Sed ipsi in nobismetipsis responsum mortis habuimus, vt non simus fidentes in nobis, sed in Deo: qui suscitat mortuos, qui de tantis periculis nos eripuit & eruit, in quem speramus, quoniam & adhuc eripiet adiuuantibus & vobis in oratione pro nobis, vt ex multarum personis facierum, eius quæ in nobis est donationis per multos gratiæ agantur pro nobis.

Maiores exponit aduersitates, quas pro Christo & aliorum salute passus est, vt cùm ipse passus sit tantas, discipuli & alij minores non recusent pati quaslibet tribulationes, & comparatione magistri erubescant discipuli suam dolere iniuriam, cùm magistrum multo maiora pertulisse cognouerint. Dixi, quia nos tribulationes *patimur*, vt
B & vos imitemini. Et verè *patimur. Non enim volumus ignorare vos fratres*, id est, vt ignoretis *de tribulatione nostra*, ne fortè doleatis de vestra. Vobis enim proficit eam nosse, quia tunc cognoscetis vos parua pati. Pseudoapostoli suas narrant glorias, nos autem passiones nostras. Nolumus vt ignoretis *de tribulatione nostra, quæ facta est* nobis
Exod. 3. *in Asia* minore, quæ est pars maioris Asiæ, *quoniam supra modum*, id est, supra quantitatem omnium præcedentium tribulationum, *grauati sumus* pondere tribulationis illius *supra virtutem* humanam. Nulla enim virtus humana tantum pondus afflictionis sustinere posset cum vita, nisi humanæ fragilitati vires tribuisset gratia diuina. Et ita magnitudine tribulationum sumus oppressi, *vt taderet nos* non solùm sustinere, sed etiam *viuere.* Nec solùm tædebat *nos viuere sed ipsi* etiam *responsum mortis habuimus*, id est, cùm quidam de vita nostra ab alijs quærerent, nihil *responsum* est illis de vita, sed solummodò de morte, quia nullus nobis vitam promisit. *Responsum*, inquam, *mortis habuimus*, non tantùm in alijs, sed etiam *in nobismetipsis*, id est, quando rationem nostram consuluimus, nullum nobis remedium nisi mortem promisit. *Responsum*, id est, certitudinem mortis *in nobisipsis habuimus*, quoniam intima nostra responderunt nobis mortem adesse. Vel *responsum mortis habuimus*, id est, mors ipsa respondit nobis, & docuit nos omne humanum auxilium defecisse, & ab illo solo sperandum esse remedium, cui etiam mortuos suscitare possibile est. *vt non simus fidentes in nobis, sed in Deo: qui suscitat mortuos, qui de tantis periculis eripuit nos.* Tanta insolentia iniquitatis contra fidei prædicatores insurrexit, vt mortuos ante oculos haberent. Denique erepti de tanta pressura, resuscitatos se dicunt. Sic enim afflicti fuerant, vt desperarent de præsenti vita. Sed quia Deus præsidia sua non negat in C
necessitate positis, maximè suis, *eripuit* illos desperantes de semetipsis, *fidentes* autem de Deo. Nimia enim pressura deficere se profitebantur, nisi Deus adesset. & hoc est, *vt non simus fidentes in nobis, sed in Deo: qui suscitat mortuos*, & velut à morte nos suscitauit à pressura tribulationis, *qui nos de tantis periculis eripuit*, & quotidie nos *eruit* ab aduersis. *In quem speramus, quoniam & adhuc nos eripiet: adiuuantibus & vobis* ereptionem nostrā *in oratione* facta *pro nobis*, id est, non solùm cæteri fideles nos adiuuabunt apud Deum, vt à malis eripiamur, sed etiam vos orantes *pro nobis.* Ideo nos *eripiet* orantibus vobis & alijs, *vt ex personis multarum facierum*, ad Deum per prædicationem nostram conuersis, *agantur per multos* fideles *gratiæ* Deo *pro nobis gratiæ*, dico, *eius donationis*, id est, liberationis à periculis, *quæ in nobis est.* Quoniam gratia Dei eripit nos causa multorum, pro quibus & patimur, ideo multi pro nobis gratias Deo referant cùm eripimur, vel orent cùm patimur. Personæ *multarum facierum* sunt homines multarum ætatum & qualitatum diuersarum, id est, pueri, adolescentes, iuuenes, ac senes, ac veterani vtriusq; sexus. Et hæ personæ sunt *eius donationis, quæ in nobis est*, id est, per doctrinam nostram factæ sunt participes eius fidei, quam Deus nobis donauit. Ideo *ex his personis* ad Deum per nos conuersis, & *eius donationis*, id est, fidei, *quæ in nobis est*, participibus effectis, *agantur per multos* credētes *gratiæ* Deo *pro nobis* ab aduersitate ereptis. Vel personæ vocantur Sancti, qui sunt apud Deum honorabiles & acceptabiles. Et hi sunt *multarum facierum*, quia in interiori homine suo habet vnusquisque eorū suam faciem, per quam à Deo cognoscitur, id est, intentionem bene agendi: quoniam alius inten- D
dit ad hoc, vt alios prædicando instruat, alius vt eleemosynas tribuat, alius vt frequenter oret, alius vt orantibus subsidia corporis ministret. Et ita suam faciem, id est, suam bonam intentionem habet vnusquisque. & hæ *multarum facierum* personæ sunt *eius donationis*, id est, eius gratiæ, nobis diuinitus datæ, *quæ in nobis est*: & idcirco ex his *agantur gratiæ* Deo *per multos pro nobis*, qui eos fecimus participes *donationis* nostræ.

Nam gloria nostra hæc est, testimonium conscientiæ nostræ, quòd in simplicitate cordis *& synceritate Dei, & non in sapientia carnali sed in gratia Dei conuersati sumus in hoc mundo: abundantiùs autem ad vos. Non enim alia scribimus vobis quàm quæ legistis, & cognouistis. Spero autem quòd vsque in finem cognoscetis sicut & cognouistis nos ex parte, quòd gloria vestra sumus, sicut & vos nostra, in die Domini nostri Iesu Christi.*

Ideo, inquit, non diffidimus de auxilio Dei, sed *speramus*, quia nos *eripiet*, quoniam pura est conscientia nostra, & inde gloriamur in oculis eius. *Nam gloria nostra hæc est, testimonium*, scilicet bonum, quod perhibet nobis conscientia nostra, quæ testatur nos bono ac simplici animo fecisse quicquid fecimus. Sicut magna pœna est impiorum conscientia, sic magnum gaudium est piorum conscientia. Nam etsi diabolus vel homo peruersus falsas eis criminationes impingere quęrat, ipsi tamen coram Deo intus gloriantur ex bonæ *conscientiæ* testimonio. Vnde nunc gloriam suam Apostolus *testimonium conscientiæ* suę memorat: quia fauores oris alieni non appetens, vitæ suæ gaudia extra semetipsum ponere ignorat. Ac si dicat: Ideo glorior in tribulationibus, quia conscientia mea me non reprehēdit prędicasse causa lucri

A lucri vel gloriæ temporalis, ſed teſtis eſt mihi, me pio ſtudio veſtram ſalutem quæſiſſe. Nam *gloria noſtra hæc eſt, teſtimonium conſcientiæ noſtræ, quod ſcilicet in ſimplicitate cordis & ſynceritate Dei conuerſati ſumus in hoc mundo. Hæc eſt gloria conſcientiæ noſtræ;* ſimplicitas & ſynceritas. Simplicitas, quia nihil per duplicitatem fecimus, vt aliud haberemus in corde, aliud in ore, ſed totum per ſimplicem puritatem. Synceritas,* quia ſine carie, id eſt, ſine corruptione conſcientiam habuimus integram. Et hæc ſynceritas & ſimplicitas fuit *Dei*, quia ſynceriter & ſimpliciter Deo placere ſtuduimus in cunctis, quæ geſsimus, & in eo ſimplices ac ſynceri fuimus. Pſeudo autem Apoſtoli non ſimpliciter, ſed dupliciter ambulant; quia per hypocriſim faciunt quicquid boni facere videntur, & Euangelicæ gratiæ miſcent carnales obſeruantias Legis. Nec ſynceriter, id eſt, ſine carie terebratæ & corruptæ conſcientiæ quicquam faciunt. Nos vero *conuerſati ſumus in ſimplicitate cordis & ſynceritate Dei, & non in ſapientia carnali*, quæ eſt voluptates diligere, & labores vitare, ac corporis commoda quærere, & hominibus placere, vel ſecundùm naturas rerum, & non contra prædicare, *ſed in gratia Dei*, id eſt, in gratia Euangelicæ prædicationis & ſanctitatis, *conuerſati ſumus in hoc mundo:* vbi tot mala fiunt, ſed *abundantius ad vos* hoc fecimus, quia nihil vnquam à vobis accepimus, cùm poſſemus ſtipendia ſumere de bonis veſtris. Pſeudoapoſtoli autem & iuxta mundi ſapientiam prædicabant, ne offenderent homines, & quæſtus cauſa prædicabant. Vnde Apoſtolus nunquam à Corinthijs voluit ſumptus accipere, ne his occaſionem daret accipiendi, & hoc eſt quod *abundantius ad* eos, id eſt, (apud eos)

B *in gratia Dei* conuerſatum ſe dicit, quia cùm ab aliis interdum acceperit, ab his nunquam aliquid ſumere voluit, ne ſibi autoritatem arguendi eos minueret. Verè apud *vos abundantius*, quàm apud alios *conuerſati ſumus in gratia*, id eſt, gratis omnia vobis miniſtrauimus: quia modò *non alia ſcribimus vobis quàm ea quæ legiſtis* in epiſtola priore, *&* quæ *cognouiſtis* in experiētia operum noſtrorum, id eſt, nec modò per hanc epiſtolam à vobis aliquid exigimus, nec per præmiſſam epiſtolam aliquid exegimus, nec cùm preſentes eſſemus, quicquam à vobis ſuſcepimus, ſicut recognoſcitis. Et non ſolùm nunc iſtud recognoſcitis, ſed etiam *ſpero quòd vſque in finem* vitæ noſtræ *cognoſcetis* idem de nobis, id eſt, nos in eodem permanere, vt nihil à vobis ſumamus, *ſicut & cognouiſtis nos ex parte*, nō ex toto: quia & ſcitis quod abſtinuimus, non tamen ſcitis quanta dilectione id fecimus. Ideo *cognoſcetis* nos in hoc perſeuerare, quia nos *ſumus gloria veſtra, ſicut & vos noſtra* id eſt, per nos gloriam æternam conſequi debetis, & nos per vos bene inſtructos. Quod non eſſet, ſi eum offendiculo à vobis acciperemus. Et hæc *gloria* nobis eſt futura, non in nocte præſentis ſeculi, ſed *in die* & clarificatione *Domini noſtri Ieſu Chriſti*, quia ipſe manifeſtabit omnia, & eius voluntati nemo reſiſtet. Tunc & vos glorificabimini, quia bene nobis obediſtis: & nos, quia vos bene docuimus. Ideo perſeuerare debetis in bonis, quæ cœpiſtis, & ſemper meliorari.

Et hac confidentia volui prius venire ad vos, vt ſecundam gratiam haberetis, & per vos tranſire in Macedoniam, & iterum à Macedonia venire ad vos, & à vobis deduci in Iudæam. Cùm ergo hoc voluiſſem, nunquid leuitate vſus ſum? aut quæ cogito ſecundùm carnem cogito, vt ſit apud me, Eſt & Non. C

Poſtquam ſe commendabilem oſtendit de tribulationibus ſuis, vnde vilis & abiectus apud quoſdam poterat æſtimari, purgat ſe etiam de quadam re, de qua mendax & leuis poterat reputari à quibuſdam. In priore enim epiſtola promiſerat ſe venturum ad eos, cùm Macedoniam pertranſiret, & apud eos aliquandiu moraturum, & tamen non venit. Et inde quantum ad reputationem quorundam ſimpliciter intelligentium, videri poterat mendax, & inſtabilis: neque iam apud eos amittebat firmitatem autoritatis. Vnde ſe excuſat, & multis rationibus oſtendit, quia non ideo mendax æſtimari debet, quoniam non venit ad eos, quia non abſolutè dixit ſe hoc facturum: ſed ait, *Si Dominus permiſerit*. Nec eſt iudicandus mendax, qui dicit falſum quod putat verum: quia quantum in ſe eſt, non fallit, ſed fallitur: & econtra mentitur, qui dicit verum quod putat falſum: nec eſt liber à mendacio, qui ore neſciens vera loquitur, ſciens autem, voluntate mentitur. *Veſtra*, inquit, *gloria ſumus & vos noſtra. Et hac confidentia*. quia confido, quòd ſumus inuicem aliorum *gloria* aliorum, id eſt, quia iam emendata eſt vita veſtra, vt ſit digna nos glorificare, *volui*, priuſquam irem in Macedoniam, *venire ad vos*, vt ex aduentu meo *haberetis ſecundam gratiam*, qui dudum habuiſtis primam, quando vos ad fidem conuerti, id eſt, *vt haberetis* confirmationem, quæ eſt poſt fidem. Non eſt igitur otioſum, quia *volui venire*, & non veni. Intelligere debetis, eſſe aliquos inter vos, quorum cauſa voluntatem meam non impleui, qui ſe prius debent corrigere, vt me poſsint læti ſuſcipere. *Volui ad vos venire*, quos emendatos deſiderabam videre, *& per vos*, id eſt, veſtro ductu *tranſire in Macedoniam:* quia licet compendioſius per aliam D viam illuc ire poſſem, veſtro tamen amore *per vos tranſire* diſpoſui: *& iterum à Macedonia venire ad vos*, vt multipliciter vos confirmarem, *& à vobis deduci in Iudæam*, vt ferrem eleemoſynam. Et quia hoc *volui*, nec impleui, *ergo cùm hoc voluiſſem, nunquid leuitate vſus ſum*, vt non firma ratione, ſed mentis leuitate hoc vellem, & eadem leuitate dimitterem? Nequaquam hoc eſt putandum. Nam leuitatis vitio non ſuccumbo, & idcirco mutabilitatis aura non moueor. Quia non *leuitate*, ſed conſilio feci, vt non implerem quod diſpoſueram, nec aliud feci, quàm quod faciendum erat: quia vtilitas anteponenda eſt voluntati, non voluntas vtilitati, *aut ea quæ cogito, ſecundùm carnem cogito*, id eſt, more carnalium hominum, qui pro terreno commodo facile mutant voluntatem ſuam. Nunquid carnaliter *cogito*, vt pro carnali commodo venire diſpoſuerim, & quia non erat, dimiſerim? Non. Qui enim *ſecundùm carnem* cogitat, tunc non implet quod diſpoſuit, quando aut amplioribus perſonis differt, aut certè lucris aut apparatibus vincitur. Spiritualis autem tunc diſpoſitum non implet, quando prouidentius aliquid pro ſalute animæ meditatur. Sic & ego idcirco non impleui quod volueram, vt vos per hoc ipſum efficeremini meliores, ſcientes me propterea diſtuliſſe, quia quidam adhuc inter vos non ſe purificauerant à peccatis. *Nunquid ſecundùm carnem cogit, vt per hoc ſit apud me, Eſt & Non?* id eſt, affirmatio & negatio de eadem re per inconſtantiam animi, ſcilicet vt ſit in me duplicitas, & in verbis meis contrarietas. Nequaquam.

Etymologia hæc à doctis non recipitur.

1.Cor.16.

Fide-

A *Fidelis autem Deus, quia sermo noster, qui fuit apud vos, non est in illo, Est & Non, sed est, in illo Est. Dei enim Filius Iesus Christus, qui in vobis per nos prædicatus est per me, & Syluanum, & Timotheum, non fuit in illo Est & Non, sed est in illo fuit: Quotquot enim promissiones Dei sunt, in illo Est. Ideo & per ipsũ* dicimus, *Amen Deo, ad gloriam nostram.*

Non est in sermone meo contrarietas, vt quod affirmaui, negem, dicendo *Est & Non.* sed *Deus est fidelis*, id est, verax, qui per os meũ loquitur, quia *sermo noster, qui fuit apud vos*, id est, quem loquimur ad vos: vel, *qui fuit apud vos*, id est, quem locuti sumus vobis in conuersione vestra, dum moraremur *apud vos*; *non est* fluctuans & mendacijs permixtus, sed stabilis & verus: quia *non est in illo, Est & Non*, id est, ambiguitas & variatio, sed Est, in illo est, id est, certa puræ veritatis assertio. Nam quod dixi me venturum *ad vos*. idcirco distuli, quia nondum estis bene correcti, vt in aduentu meo possitis lætari: & ideo non in me, sed in vobis remansit, quòd non veni: sed semper habui voluntatem veniendi, & nunquam fuit in me velle & non velle, sed est semper in me velle. Et ita non variatur sermo meus, sed in affirmatione sua permanet. Non est in sermone meo *Est & Non.* Nam *Dei Filius Iesus Christus, qui in vobis per nos prædicatus est, per me, & Syluanum, & Timotheum*, id est, quem vobis prædicauimus ego, & Syluanus, (id est, Sylas,) & Timotheus, non habet in prædicatione sua *Est & Non*, id est, duplicitatem, vt aliquid ibi nunc affirmetur, & nunc negetur: nec *fuit* vnquam *in illo Est & Non, sed Est in illo fuit*, id est, certa affirmatio consummatæ veritatis. Quod si mendaces essemus, tunc ipse mendax

B esset, quia hoc tantùm prædicamus, quod ille docuit. Sed ille non docuit de eadem re dicere, *Est & Non* est: quia *non fuit illo*, *Est & Non* est, ac per hoc nec in nobis. *Non est in illo, Est & Non*, id est, duplicitas vel falsitas: *sed Est in illo fuit*, id est, veritas & immutabilitas, sicut Moysi dixit: *Ego sum, qui sum.* Ille enim verè est,

Exod. 3. qui semper idem ipse est, & immutabilis permanet. Vel *in illo Est fuit*, id est, rata assertio eorum, quæ temporaliter in homine gessit. *Non fuit in illo Est & Non, sed Est in illo fuit*, quia nunquã aliud voluit, quàm hoc quod est vtile. Semper enim voluntas eius cum vtilitate est, nec immutatus est vt faceret inuitus, sicut homo quod est vtile, aut vt ambigeret de aliquibus, & mutaret voluntatem. Verè non est in eo ista varietas, sed immutabilis firmitas: quia *quotquot promissiones Dei sunt*, id est, *quotquot promissiones* per legem & Prophetas Deus Pater fecit, *in illo Est* sunt, id est, essentiam habent *in illo*, quia omnes adimpletæ sunt, vel adimplentur *in illo*. Omnes *promissiones Dei in illo* firmatæ sunt & exhibitæ, quia *in illo* completum est quicquid pro salute nostra prophetatum est. Et ideo patet, quia in sermonibus suis, vel per se, vel per alios mendax non fuit, per quem Pater verax apparuit. Et quia *Dei promissiones* habent *in illo* esse, id est, consistunt *in illo* atque completæ sunt, *ideo per ipsum* est *Amen*, id est, veritas Deo Patri, quia *per ipsum* verax esse probatur, *ad gloriam nostram*, per quos hoc manifestatur. Manifestum est, quia semper in Deo veritas est, hoc est, *Amen*, manifestata per Christũ, & post per Apostolos prædicata, signorum virtutibus testimonium perhibentibus vera esse per Christum, quæ promisit Deus. & est sensus; Omnis veritas promissionum in Christo est, quæ per nos annuntiatur. Vnde & nos gloriam habemus, quoniam vera dicere comprobamur. C Gloria enim Apostolorum fuit, magistrum veracem, in quo promissiones Dei completæ essent, prædicare, & miraculis sua dicta firmare.

Qui autem confirmat nos vobiscum in Christo, & qui vnxit nos, Deus: qui & signauit nos. & dedit pignus Spiritus in cordibus nostris. Ego autem testem Deum inuoco in animam meam, quòd parcens vobis, non veni vltra Corinthum. Non, quia dominamur fidei vestræ, sed adiutores sumus gaudij vestri Nam fide statis.

Gloriam vestram dixi, non tamen nobis tribuo, sed *qui confirmat nos, Deus* est. Vel ita: Nos per Christum dicimus *Amen Deo*, id est, veracem laudamus eum: sed *qui nos in Christo confirmat, Deus* est. Et ideo totum ab illo est. Sed & nos veraciores inde sumus, quia ipse nos in veritate, quæ Christus est, *confirmat*. *Deus* est, *qui nos confirmat in Christo*, id est, in vera prædicatione Christi, vt simus in eo stabiles & firmi, ne vnquam ad verbum falsitatis declinemus. *Confirmat nos*, & hoc *vobiscum*. Hoc per ironiam dici videtur. Acsi dicatur: Si vobis constat de confirmatione vestra, tunc etiam constet de nostra, qui non minus quàm vos, sumus in Christi veritate confirmati. Magis enim constat de confirmatione doctorum, quàm de discipulorum, qui per doctores sunt confirmati. Vel *confirmat nos vobiscum*, id est, Iudæos cum gentibus solidat in fide Christi. *& qui vnxit nos*, id est, Christus fecit vnctione sancti Spiritus in baptismo. *Vnxit nos* in reges & sacerdotes, quia reges & sacerdotes vngebantur, dum constituerentur, *& qui signauit nos*, id est, discreuit nos ab infidelibus signo crucis, quod nostris frontibus imposuit· *& dedit in cordibus nostris pignus Spiritus*, quando per impositionem manuum accepimus D Spiritum sanctum in pignus futuræ beatitudinis. Qui enim mortalibus adhuc spiritum suum dedit, dubium non est, quin immortalibus addat gloriam. Ad hoc enim *pignus* accepimus, vt de promissione, quæ nobis fit, certitudinem teneamus. Donum ergo sancti Spiritus *pignus* dicitur, quia per hoc anima nostra ad interioris spei certitudinem roboratur. Donum autem sancti spiritus habet, quisquis igne charitatis ardet: & ideo se ad ęternam beatitudinem peruenturum, si perseuerauerit, non dubitet. Qui verò necdum gustauit quoniam *dulcis est Dominus*, & amorem charitatis non sensit, adhuc sine pignore est, nullam futuræ † beatitudinis certitudinem habet. Dixi, Psal. 33. quia *Deus nos in Christo*, qui veritas est, *confirmat*, vt in veritate firmiter maneamus, nec in eius doctrina quicquam mentiamur. Sed *ego quod vltra non veni* Corinthum, non feci mentiens, sed potius *vobis parcens*, id est, nolens vos ferire, qui nondum estis correcti. Et inde *testem inuoco Deum in animam meam*, vt ipse inspiciat, si verum dico, & sit mihi testis: si autem mentior, puniat. Nunc manifestat qua causa, cùm voluisset ire ad illos, distulit, scilicet, vt tunc iret, quando iam prope omnes emendatos inueniret. Illis enim nunc loquitur, qui videbantur velle se corrigere, sed operam non dabant, vt hoc implerent. Quia ergo corrigere illos necesse erat, iter suum ab illis auertit, ne contristaret multos, vel in seditionem verteret aliquos: & ita pepercit illis, vt ipsi sua sponte corrigerentur, antequam veniret. Quod vt mentibus eorum commendet, *Deum testem* dat, ne putent se contemptos ab illo. Quo comperto: vt præsentiam eius mereantur, emendent se. Et hoc est. *Parcens* (inquit) *vobis, non*

veni

A *Veni vltra Corinthum* post primam vicem, id est, *vltra* primam vicem *non veni* ad vos, ne compellere vos ferirer. Et ne indignerentur quasi de dominio, addidit, Dixi *Parcens: non quia dominamur vestra fidei, sed* quia *sumus adiutores gaudij vestri. Fide enim statis.* Ac si diceret: Ideo *non dominamur fidei vestræ,* quia *fide statis.* Non enim prælati, in quo vos stare cognoscimus. Hoc loco se prælatum ignorat Apostolus. Sed superius, cùm grauem fornicatoris culpam agnouisset, illico magistrum se esse recoluit, dicens: *Quid vultis? In virga veniam ad vos?* Summus enim locus bene regitur, cùm is, qui præest, vitijs potius, quàm fratribus dominatur. Quia ergo fides non necessitatis, sed voluntatis res est, non dominamur, inquit, fidei vestræ. Dominatus enim, necessitatis causa est. *Non dominamur vestræ fidei,* quæ coactionem pati non potest: *sed sumus adiutores gaudij,* quod emendatione estis habituri, quia vobis emendare volentibus admonitonem ministramus, vt quod cœpistis velle, possitis implere: & bene correcti, cùm venero, gaudium habeatis, atque tandem in regno cœlesti gaudeatis. Ideo *non dominamur vestræ fidei,* quia *fide statis, quæ per dilectionem operatur,* non per dominium cogitur.

1. Cor. 4. · Galat. 5.

CAPVT II.

Statui autem hoc ipsum apud me, ne iterum in tristitia venirem ad vos. Si enim ego contristo vos, & quis est qui me lætificet, nisi qui contristatur ex me? & hoc ipsum scripsi vobis, vt non cùm venero, tristitiam super tristitiam habeam, de quibus oportuerat me gaudere, confidens in omnibus vobis, quia meum gaudium, omnium vestrum est. Nam ex multa tribulatione & an- B *gustia cordis scripsi vobis per multas lachrymas, non vt contristemini, sed vt sciatis, quam charitatem habeam abundantius in vobis.*

Dixi, quia peperci *vobis* in eo, quòd *non veni,* ne opus esset, vt vos asperè tractarem. Nec solùm retardaui iter meum parcendo *vobis,* sed *statui hoc ipsum apud me,* id est, decreui in corde meo, vt non *venirem ad vos iterum in tristitia,* id est, vt aduentum meum differrem donec essetis correcti, ne veniens contristarer iterum de incorrectione vestra, qui nunc contristor de peccatis vestris. Vel, qui semel ad vos veni, quando vos ad fidem conuerti, *statui ne iterum venirem ad vos in tristitia,* id est, ne vos contristarem corripiendo quosdam, cùm *iterum venirem.* Ideo *statui* non venire, *ne iterum* tristitiam haberem, vel ne iterato aduentu meo vos contristarem: quia *si ego* nunc per epistolam *vos contristo;* quasi & vos me per peccata contristatis, *quis est qui me, cùm venero, lætificet, nisi qui* nunc *contristatur* ad pœnitentiam *ex me* contristato, id est, ex eo, quòd me suis peccatis contristauit, vel *ex me,* id est, ex meis verbis. Si ergo nunc in absentia mea vos ad tristitiam & lachrymas pœnitentiæ commoueo, certus sum; quia *cùm venero,* gaudebo. Quis enim *est, qui me* tunc *lætificet, nisi qui* modò ad pœnitentiæ tristitiam conuertitur *ex me,* quem contristauit? Contristari enim debetis, non solùm quia peccastis; & Deum offendistis, sed etiam quia me magistrum vestrum peccando contristatis. *Et hoc ipsum,* quod nemo *me* lætificat, *nisi qui contristatur ex me, scripsi vobis* nunc, vt hoc scientes defleatis modò peccata vestra, ne *cùm venero, tristitiam super tristitiam habeam,* id est, contrister iterum de vobis, sed gaudeam. Siue hoc

C ipsum, quod parco *vobis* non veniens, & quod *statui* non venire, *in tristitia scripsi vobis,* vt interim citò conuertamini ad luctum pœnitentiæ, ne *cùm venero, tristitiam habeam* de incorrectione vestra, *super tristitiam,* quam habeo de peccatis vestris. Non addatur mihi tristitia de vobis, *de quibus oportuerit me gaudere,* non solùm nunc, sed olim, quando me contristastis, & sic grauiter peccastis. *Scripsi vobis,* & hoc feci *confidens in omnibus vobis,* quòd vltra non habeam tristitiam de vobis, & videte ne frustra confisus sim, *quia gaudium meum est omnium vestrum,* id est, *gaudium meum est* purificatio vestra, & profectus vester, vos ipsos lætificans in Domino. Dixi, ne *tristitiam* de vobis *habeam super tristitiam* pristinam. Nam grauem passus sum tristitiam ex deformitate vestra, quam peccando contraxistis: quia primam epistolam *scripsi vobis ex multa tribulatione & angustia cordis* mei, id est, ex multo dolore, multaque solicitudine mentis pro vestro casu. *scripsi per multas lachrymas,* quę foris ostendebant internum animi dolorem. Et *scripsi,* asperè vos reprehendens, *non vt contristemini* ex verbis meis *sed vt sciatis, quam charitatem habeã abundantius in vobis,* id est, quam magno dilectionis affectu vestram salutem quæram, cupiens vos à peccatis eripere, & Christo reddere. Quisquis aliquem hoc affectu corripit, vt plus illo doleat peccatum eius, non vtiq; vt illum contristet, corripit, sed vt ostendat illi, quo amore diligat eum. Qui autem non hoc affectu corripit, contristat fratrem. Insultat enim, qui non condolet fratri.

Si quis autem contristauit me, *non me contristauit, sed ex parte, vt non onerem omnes vos. Sufficit illi, qui eiusmodi est obiurgatio hæc, quæ fit à pluribus, ita vt è contrario magis donetis & consolemini, ne forte abundantiori tristitia absorbeatur qui eiusmodi est. Propter quod obsecro vos, vt confirmetis in illum charitatem. Ideo enim & scripsi vobis, vt cognoscam experimentum vestrum, an in omnibus obedientes sitis. Cui autem aliquid donastis, & ego. Nam & ego quod donaui, si quid donaui; propter vos in persona Christi, vt non circumueniamur à sathana. Non enim ignoramus cogitationes eius.* Ioan. 4. D

Ego tristitiam habui. Sed *si quis* peccans *contristauit* me, *non me* solùm *contristauit,* sed & vos ipsos *ex parte,* id est, quosdam ex vobis, hoc est, bonos & correctos, qui de peccato fratris doluerunt. Ideo dico vos *ex parte* contristatos, *vt non onerem omnes vos:* id est, vt onus tristitiæ non omnibus vobis imponam, quia non omnes sýncerè iustitiam diligitis, vt pro peccato contristari velitis. Hic reprehendit illos, qui de grauissima morte animæ fratris non doluerunt. Potest & ita intelligi: *Non me contristauit* ex toto, *sed ex parte; vt non onerem omnes vos* magnitudine tristitiæ meæ, si ex toto contristatum me dixero. Ipse *me contristauit,* & tamen parcite illi: *Sufficit* enim *illi, qui est eiusmodi,* id est, qui tam grauiter deliquit, *obiurgatio hæc, quæ fit à pluribus.* Magnum enim dolorem patitur, qui delictum suum videt à pluribus horreri & argui. Et quia talis facilè desperaret, *sufficit illi obiurgatio* multorum, id est, sufficiens medicina est ad euacuationem culpæ illius sola *obiurgatio,* qua illum obiurgastis. Et ita *sufficit, vt* non amplius eum exasperetis, sed magis, id est, potius *è contrario* condonetis ei: quia quanto à pluribus est obiurgatus tanto magis est illi condonandum; Nunc reuocat eum, quem satanæ tradiderat, & Ecclesiæ membris associat. Quod vtique non faceret, nisi processu temporis dignos in eo pœnitentiæ 1. Cor. 5.

A fructus præuidisset, & nisi caro illius iam præscriptum interitum pertulisset, peccato scilicet & vitijs mortuus, vt sic Deo viueret. Condonate illi, consolamini illum, id est, ita nunc estote prompti ad ignoscendum & consolandum, sicut tunc fuistis ad obiurgandum, & eijciendum, *ne fortè qui eiusmodi est*, id est, qui sic obiurgatus & abiectus est, *absorbeatur abundantiori tristitia*, id est, mergatur fluctibus immoderatæ tristitiæ, si se diutius viderit à cunctis abijci, & desperans de se, det animum ad mundum fruendum, quasi qui locum apud Deum iam non habeat. Hoc est enim absorberi maiori *tristitia*, desperantem de se conuerti ad admittenda peccata, quibus grauatus, *absorbeatur* à morte secunda. Ideo consolamini illum post obiurgationem, quoniam pœnitentia, si de vero animo est id est, si ille, qui corripitur, statim animo doleat, protinus habet fructum. Et vera pœnitentia est, iam cessare à peccato. Sic enim probat se resipiscere, & dolere, si de cætero desinat. *Propter quod*, id est, ne per nimis asperam correctionem *absorbeatur* fluctu vehementioris tristitiæ, & cadat in barathrum desperationis. ego, qui iubere possem, *obsecro vos*, vt recipientes eum in communionem, *confirmetis charitatem* vestram *in illum*, vt firma fiat charitas, qua illum diligitis, & affectus vestræ dilectionis firmiter in eum transire probetur per dulcedinem piæ consolationis. Vel in illo confirmate *charitatem* eius vestris exhortationibus: quæ nunc propter hanc mœstitudinem infirma & vacillans est. Et debetis hoc agere. Nam *ideo & scripsi vobis*, id est, scripto persuadere id studui, vt in in hoc *cognoscam experimentum vestrum*, id est, *cognoscam* quale fuit illud, quod expertus B sum, vos obedisse mihi in eius excommunicatione: hoc probem & sciam, vtrum bono an malo animo expulistis eum. Expertus sum enim vos fuisse *obedientes* in eius abiectione, sed illud *experimentum* cognoscere volens, *scripsi vobis* de confirmatione charitatis: quia si nunc in reconciliatione apparueritis charitatiui in eum, tunc *cognoscam*, quòd non odio, sed charitate libenter eum abiecistis. *Experimentum* vestri volui cognoscere, probans *an in omnibus sitis obedientes*, id est, an ita nunc obedieritis in recipiendo & consolando, sicut obedistis in eijciendo & obiurgando, vel etiam sicut obedistis emendando illa, quæ ad Ecclesiasticum ordinem pertinent. Moneo vos clementes in eum fieri, sed vos iam in cordibus vestris condonastis ei, quoniam vidistis eum asperam egisse pœnitentiam. & *cui* vos *aliquid donastis, & ego* illi condonaui. Et verè hoc feci, sicut & vos. *Nam & ego quod* illi *donaui*, id est, condonaui, *si quid ei donaui*, hoc feci *propter vos*, quos super eum piè commotos agnoui. Quod tamen de sanctioribus viris intelligitur, non de multitudine carnalium, qui viscera pietatis adhuc non habebant, & ideo mouentur ad misericordiam. *Propter vos*, qui spirituales estis, piè condoluistis ei, *& ego* condonaui ei. Et ne irrita videatur huiusmodi condonatio, quæ propter amicos facta est, *ego in persona Christi* hanc feci, id est, acsi ipse Christus illi condonaret. Et hoc feci, *vt non circumueniamur à satana*, id est, ne decipiamur ab aduersario, vt per nimis asperam pœnitētiam, quam illi imposuimus, faciat eum desperare. Et debemus artes inimici præcauere, quia non ignoramus eius astutias, quibus nos & illum cogitat perdere. Nam consolatio debet subsequi fratrem delictum flentem, ne diu contristatus & contemptus à charitate Ecclesiæ, incipiat C desperare de se: & videns, qui semper in insidijs est, subtilis diabolus mentem eius vilem effectum, accedat & suggerat ei, vt vel præsentibus fruatur, qui de spe futuri præmij deiectus est, & pereat possessus à diabolo, cui ad hoc pœnitentia data erat, vt conuersus reformaret se. Notandum quàm studiosè vnitatem cum discipulis seruet Apostolus. Dum enim cognouisset eos super hunc fratrem iam misericorditer motos, quia bene egerat pœnitentiam, ait: *Cui aliquid donastis, & ego.* Ac si diceret: A bono vestro non dissentio, meum sit quicquid ipsi fecistis. Atque mox subdidit *Et ego si quid donaui, propter vos.* Acsi diceret: Vestris actibus bonum addidi, quicquid *propter vos* misericorditer feci. Vestra ergo est vtilitas bonitas mea, mea est vtilitas bonitas vestra. Qui ipsam mox compagem cordium, in qua sic tenetur, adiungens, subdidit: In persona Christi. Cui velut si dicere præsumamus, quare te ita cautè discipulis copulas, quare vel te illorum, vel illos tuis actionibus tam solicita mente conformas, illicò subiunxit: *Vt non circumueniamur à satana.* Ideo enim tanta humilitate voluntati eorum in parcendo se sociat, quia solicito prouidentiæ oculo attendit, quòd plerumque, dum alter donat, alter irascitur. & quale est iam misericordiæ sacrificium, quod cum discordia proximi offertur? Vnde rectè dicitur: *Vt non circumueniamur à satana. Non enim ignoramus cogitationes eius.* Quia videlicet inde in alterius corde rixæ malum solet immittere, vnde in alterum conspicit pietatis negotium fecisse. Imperfectum enim bonum est, quod sic agitur, vt quid ei ex alio latere malum subrepat, non attendatur, nisi fortè hoc, quod sine cuiuspiam scandalo fieri non potest, D culpa sit non fecisse. Iure ergo malum discordiæ in bona actione sua præcauens Apostolus, *vt non circumueniamur*, inquit, *à satana.* Qui scilicet solet de bonis mala generare, & hoc. quod per charitatem agitur, ad discordiam trahere. Potest hoc & de alio sic intelligi. Dixi, vt in prædicto pœnitente confirmetis charitatem: sed hoc libenter debetis propter me facere, quia ego *propter vos* similia feci. Quia si alicui reo *donastis*, id est, condonastis aliquid culpæ, *& ego* pro vobis similiter feci. Ideoque iustum est, vt & vos huic pro me ignoscatis. *Nam & ego quod donaui*, sicut aliquod peccatum *donaui, propter vos* hoc feci, id est, precibus vestris annuens. Hoc dicto grauat illos. Quia si magister petentibus donauit discipulis, cui voluerunt, peccatum, quanto magis obedire debent discipuli magistro, vt ei donent cui rogat ipse? Et vt ratum ei cui donauit, ostenderet apud Deum, ait, *in persona Christi* se donasse quod donauit, id est, vice Christi, qui ait: *Quorum remiseritis peccata remittuntur eis.* Si ergo huic, pro quo petierunt Apostolum, ipse pro Christo ignouit, quanto magis illi ignoscendum erat, cui vt donent, & ipse hortatur? Donate, inquit, sicut *ego donaui*, ne per discordiam *circumueniamur à satana*: quoniam si causa vestri non donarem, & vos causa mei, iam inter nos discordia fieret, & mutua charitas deperiret, & sic noster aduersarius victor exultaret. *Non enim ignoramus*, quàm callidè mala contra nos incessanter exquirat. Ioan. 20.

Cùm venissem autem Troiadem propter Euangelium Christi, & ostium mihi apertum esset in Domino, non habui requiem spiritui meo, eò quòd non inuenerim Titum fratrem meum: sed valefaciens eis, profectus sum in Macedo-

A *Macedoniam. Deo autem gratias, qui semper triumphat nos in Christo Iesu, & odorem notitiæ suæ manifestat per nos in omni loco: quia Christi bonus odor sumus Deo, in ijs qui salui fiunt, & in ijs qui pereunt: alijs quidem odor mortis in mortem, alijs autem odor vitæ in vitam. Et ad hæc quis tam idoneus? Non enim sumus sicut plurimi, adulterantes verbum Dei, sed ex synceritate, sed sicut ex Deo, coram Deo, in Christo loquimur.*

Narrat nunc Corinthijs quæ passus sit, & quomodo in cunctis Deo gratias agat, vt sub exemplo sui illos prouocet ad certandum. *In Asia*, inquit, passus sum grauissimam (vt supra dixi) tribulationem. Sed & *cùm venissem Troadem*, non quieui. Vel ita: Non solùm propter prædictas causas *non veni*, scilicet vt non veniendo parcerem *vobis*, & ne *tristitiam super tristitiam* haberem: sed etiam ideo, quia *Titum*, quem miseram ad vos, vt renuntiaret mihi si essetis correcti, *cùm Troadem venissem*, *non* inueni, sicut illic disposueram: ideoque nihil sciens de correctione vestra, non potui ad vos venire. Sed & alijs graue damnum incorrectio vestra fecit, quoniam Troadensibus parum proficere sine Tito potui, quem vestra incorrectio detinebat. Sicut enim vestra culpa fuit, quòd *non veni Corinthum*: sic quòd non profeci in Troade, dum apud vos impeditus moraretur Titus, sine quo non poteram ibi proficere. Et hoc est: Veni (inquit) *Troadem*, quæ prius Troia vocabatur, vt *Euangelium* Christi in Asia prædicarem. Cùmque *mihi ostium apertum esset in Domino*, id est, plurimi credidissent, siue per signa atque virtutes, quæ in me operabatur Deus, spes esset fidei nascentis, & *in Domino* succrescentis, *non habeo requiem spiritui meo*, id est, speratam consolationem inuenire non potui, *eò quòd Titum non inuenerim*, sicut ante condixeramus. *Ostium* enim appellatur aditus vel opportunitas prædicandi, siue quia Deus aperuit corda eorum, quibus ille prædicabat: &, vt beatus Hieronymus loquitur, cùm Apostolus haberet sanctarum scientiam Scripturarum, & sermonis diuersarumque linguarum gratiam possideret, diuinorum sensuum maiestatem non poterat Græci eloquij digno explicare sermone. Habebat ergo *Titum* interpretem, sicut beatus Petrus Marcum. Et ideo contristatus est, quia prædicationis suæ fistulam organumque, per quod Christo caneret, in præsenti non inuenerat. Est & alia fortasse probabilior causa, cur *Titum* abesse doluerit, quia solus non poterat & fideles instruere, & perstrepentibus incredulis repugnare. Quamuis enim quidam eorum aperuissent corda sua, ad suscipiendum Dei verbum, impudentia tamen infidelium non minima exurgebat in Apostolum zelo credentium. Et hæc ab vno impleri non poterant, vt & credentes instrueret, & infidelibus resisteret: idoque labor erat intolerabilis, cùm deesset solatium Titi. Et idcirco recessit inde, *valefaciens eis*, qui crediderant, in quorum scilicet cordibus euangelizanti *apertum* est *ostium*. Et hoc est, *non habui requiem spiritui meo*, id est, non potui satisfacere voluntati meæ, quia ibi, sicut sperabam, non inueni *Titum*, qui ibi necessarius erat, quoniam ipse lingua eorum fortassis expressius vti poterat: *sed valefaciens eis*, qui erant conuersi, *profectus sum in Macedoniam*, si fortè vel ibi *Titum* inuenirem, vt haberem interpretationis Euangelijque solatium. Ergo illuc perrexi, & ibi quoque multa pertuli. Sed *Deo gratias* ago, *qui* non sinit nos deficere, sed *semper triumphat nos in Christo*, id est, triumphare nos facit. Vel *triumphat* de nobis, siue triumphum suum per nos agit. *& odorem*, id est, bonam famam *notitiæ suæ per nos* vbique spargit. Apostolus multa perpessus aduersa, *gratias* agit *Deo in Christo Iesu*, quem gentibus prædicabat, quod dignum se elegerit triumpho Filij sui. Triumphus Dei est passio Martyrum, pro Christi nomine cruoris effusio, & inter tormenta lætitia. Cùm enim quis viderit tanta perseuerantia stare Martyres atque torqueri, & in suis cruciatibus gloriari, odor *notitiæ* Dei disseminatur in gentes, & sibi tacita loquitur cogitatio, quòd nisi verum esset Euangelium, nunquam sanguine defenderetur. Hoc etiam est Deum Apostolos triumphare *in Christo*, victores illos facere in fide Christi, vt calcata perfidia, trophæum habeat fides, dum ex perfidis fiunt fideles, & maleuoli non proficiunt in persequendo fideles. Odor autem *notitiæ* Dei per signa & prodigia manifestatur, dum vera esse prædicatio Dei virtutis testimonio comprobatur. Quæ scilicet prędicatio per odorem designatur, quia cùm Deus non videatur, per hæc, quæ visibiliter operatur, in Apostolis esse intelligitur, vt doctrinę veritas manifestetur. Sicut enim quędam res cùm non videantur, per odorem tamen agnoscuntur, ita & Deus, qui inuisibilis est, per Euangelicam prædicationem voluit agnosci, quæ inuisibiliter ad aures, sicut odor ad nares, peruenit. Et notandum, quia hucusque locutus est de suis tribulationibus, & cur Corinthum non venerit. Hinc vero incipit se commendare, & pseudoapostolos deprimere. Et quicquid nunc dicit de se, totum ab illis est remouendum. B *Odorem*, inquit, id est, suauem famam *notitiæ suæ manifestat per nos in omni loco*, id est, vbicunque prædicamus: D *quia sumus odor Christi bonus* & suauis Deo, etsi non ita vobis *odor Christi*, id est, puritas nostræ conuersationis Christum redolet, & prædicationis nostræ longè lateque spirat fragrantia. *Et sumus odor bonus in ijs, qui salui fiunt, & in ijs, qui pereunt.* Nam quia homines suo arbitrio derelicti sunt, neque enim bonum necessitate faciunt, sed voluntate, vt credentes coronam accipiant, & increduli supplicijs mancipentur: ideo noster *odor*, qui per se *bonus* est, virtute eorum & vitio, qui suscipiunt, siue non suscipiunt, *in vitam* transit aut *mortem*: vt qui crediderint, salui fiant: & qui non crediderint, pereant. Nec mirum, cùm & solis radios tam munda loca excipiant quàm immunda, & sic in floribus, vt in stercore luceant, nec tamen polluantur inde radij solis. Ita & *Christi bonus odor*, qui nunquam mutari potest, nec suam naturam amittere, credentibus vita est, incredulis mors. *Bonus Christi odor*, prædicatio veritatis est. Quem *odorem in vitam* capit, qui Euangelio moribus bonis seruit & congruit: *Mortem* incurrit, cuius ab his, quæ bene loquitur, vita dissentit. Quæ conditio etiam auditores adstringit? cùm recta prædicatio ab alijs per incredulitatem auditur *in mortem*, ab aliis per fidem suscipitur in salutem. *Bonus*, inquit, *odor sumus*, & horum respectu qui inde saluantur, & horum qui contemnentes pereunt, quia bona intentione facimus. Siue enim consideraueris saluatos prædicatione nostra, siue perditos contemptu eius, nos tamen Deo semper videmur *bonus odor*, quoniam ipse videt intentionem nostram, id est, quid intendamus

Locus obscurus.

A egemus commendatitijs epistolis, missis ab alijs fidelibus ad vos, aut ex vobis ad alios, sicut quidam, id est, sicut pseudo, quos nulla propria virtus aut sapientia commendat? Ipsi enim indigent, vt per epistolas commendentur, dum proprij honoris & quæstus causa circueunt Ecclesias, non ad tribuendam, sed ad auferendam salutem. Nos verò, quos Deus virtute mirabilium operum & luce sapientiæ, quocunque pergamus commendat, nō opus habemus, vt per epistolas hominum alicubi commendemur. Nam vos estis epistola & commendatio nostra apud homines, hoc est, vestra fides, & charitas, & omne bonum quod in vobis est nos reddet commendabiles: quia inde laudamur, quòd per nos Deus vobis hæc omnia dedit. Epistola enim salutis indicium est. Epistola nostra vos estis, in quibus scientia & vita nostra repræsentatur alijs. Epistola nostra, dico, scripta in cordibus nostris, id est, in memoria nostræ mentis posita; quia vos semper in nostro corde retinemus, & solicitudinem de salute vestra semper habemus; dum peccatorum vestrorum correctionem desideramus, & processum in melius, ac perseuerantiam in bono vobis semper optamus: quæ scilicet epistola scitur & legitur ab omnibus hominibus. Scitur ab omnibus hominibus, id est, omnes sciunt, quòd per nos estis instituti: & legitur, id est, in vobis discunt nos imitari. Sicque fit, vt scientia & lectione huius epistolæ, id est, notitia & consideratione bonæ conuersationis vestræ, nos efficiamur commendabiles omnibus. Dixi, quia estis epistola nostra, vos dico, manifestati omnibus, quoniam epistola Christi estis, ministrata à nobis. Omnibus enim manifestum est, vos Christo per ministerium nostrum credidisse, confirmanti doctrinam
B nostram per virtutes. Et ita principaliter estis epistola Christi, secundariò nostra, quia ipse principaliter vos scripsit, nos secūdariò, id est, per ministerium nostrum ipse scripsit in vobis fidē, spem, & charitatem, ac reliqua bona. Vos estis epistola, scripta non atramento, sed Spiritu Dei viui, id est, quod estis repræsentatio Christi & nostra, firmiter scriptum est in cordibus nostris, non delebiliter, vt quod atramento scribitur. Non atramento scriptum est, id est, non ita vt possit deleri, sicut ea, quæ atramento scribuntur: sed Spiritu Dei viui, id est, vt æternaliter & viuaciter in cordibus nostris aut vestris permaneat, sicut ille, qui scripsit, viuit & æternus est. Quoniam æterna sunt, quę nobis promissa sunt, idcirco Dei Spiritu, qui semper est, dicitur scripta hæc epistola. Temporalia autem atramento scribuntur, & quod obliteratur, & perdit memoriam. Vel non atramento, id est, non tetris notis est scripta, sicut pseudo scribunt, qui hæreses interserunt, sed luce Spiritus sancti. non in tabulis lapideis, vt antiqua lex, sed in tabulis cordis carnalibus. Ibi enim in tabulis lapideis digitus Dei, id est, Spiritus sanctus operatus est, hic in cordibus hominum. Ibi lex extrinsecus posita est, qua iniusti terrerentur: hîc intrinsecus data est, quia iustificarentur. Illud enim extra hominem scribitur, vt eum forinsecus terrificet: hoc in ipso homine, vt eum intrinsecus iustificet. Carnales verò tabulas cordis dixi, non carnalis prudentiæ, sed tanquam viuentis, sensumque habentis, in comparatione lapidis, qui sine sensu est. Respexit enim ad illud, quod Deus per Prophetam promiserat: Auferam cor lapideum de carne vestra, & dabo cor carneum. Cor nanque carneum à corde lapideo voluit vita sentiente discerni, & per vitam sentientem significauit intelligentem. Non

Exod. 1. Ezech. 21.

C ergo propterea dictum est, in tabulis cordis carnalibus, vt carnaliter viuatis, qui debetis spiritaliter viuere. Sed quia lapis sine sensu est, cui comparatum est cor durum, cui nisi carni sentienti cor intelligens debuit comparari? quandoquidem ipsum cor lapideum, non significat nisi duritsimam voluntatem, & aduersus Deum omnino inflexibilem. Iudæi enim in lapideis tabulis legem acceperunt, ad significandam duritiam cordis eorum erga dilectionem Dei & intelligentiam: quia neque Deum erant amaturi, neque legem ipsam intellecturi. Per lapideas enim tabulas dura & insensibilia corda eorum designata sunt. Per tabulas verò cordis, mentes dilatatæ charitatis latitudine. Vnde & carnales dicuntur, id est, molles & sentientes, & affectum dilectionis vel bene agendi habentes. Caro enim animata sentit, & affectum habet circa illud quod tangit, vt per cor habeamus intellectum, & per carnem dilectionis affectum. Itaque Spiritus sanctus scripsit epistolam nostram in tabulis cordis carnalibus, id est, sic in vobis præcepta sua posuit, vt daret vobis facultatem ad intelligendum, & affectum dilectionis ad complendum.

Fiduciam autem talem habemus per Christum ad Deum, non quòd sufficientes simus cogitare aliquid à nobis, quasi ex nobis, sed sufficientia nostra ex Deo est. Hebr. 4.

Postquam ostendit, quare non eget commendatitijs epistolis, respondet ad illud quod præmiserat, scilicet quia non commendat seipsum; sed Deum, à quo habet omnia. Quasi dicat: Diximus, quia Deus per nos semper triumphat, & odorem notitiæ suæ per nos vbique manifestat, & quia Christi bonus odor sumus Deo. Et quod tam fiducialiter hæc & his similia loquimur, non ad commendationem nostram facimus, quasi de nostris viribus gloriantes, & ad nos ista referentes, sed talem ac tantam fiduciam habemus, id est, referimus ad Deum, à quo nobis est datum, quicquid boni habemus. Vel ita continuatur ad proximum, Epistola Christi & nostra estis. Sed fiduciam dicendi talia, non ad nos, sed ad Deum referimus. Nam ex puritate conscientiæ habemus talem fiduciam ad Deum, id est, confidimus, quòd ei placet quia sic loquimur: & habemus eam per Christum mediatorem, per quem nobis hæc potestas est data. Sed nihil viribus nostris adscribimus. Habemus enim apud Deum mediatore Christo magnam fiduciam sed non ita, quòd simus sufficientes saltem cogitare aliquid boni, quod sit à nobis, id est, à nostra parte veniens, quasi ex nobis initium habens, sed potius omnis sufficientia nostra, ad bene cogitandum & agendum, ex Deo nobis est. Et hinc cognoscimus, quia nihil sumus, nisi misericordia & gratia Dei regamur. Attendant hæc verba, qui putant ex nobis esse fidei cœptum, & ex Deo esse fidei supplementum. Quis enim non videat, prius esse cogitare quàm credere? Nullus quippe credit aliquid, nisi prius cogitauerit esse credēdum. Si ergo non sufficimus cogitare boni aliquid ex nobis, profectò nec credere sufficimus, quod sine cogitatione non possumus: sed sufficientia nostra, qua & credere incipiamus, ex Deo est. Cogitantes credimus, cogitantes loquimur, cogitantes agimus quicquid agimus. Quod autem attinet & ad pietatis viam & verum Dei cultum, non sufficimus vel cogitare aliquid à nobis quasi ex nobisipsis, sed sufficientia nostra ex Deo. Non enim est ex potestate nostra cor nostrum & cogitationes nostræ. Hæc idcirco loquitur Apostolus, vt ostendat se suoque

D

Nota.

A osque socios nihil sua virtute vel prudentia facere, cùm vtique tam pauci homines & idiotæ nunquam sine Dei gratia cooperante totum mundum ad fidem conuertere potuissent. Ob hoc etiam ista præmisit, ne quid sibi arrogare videretur, vbi dicturus erat tanto maius se ministerium suscepisse quàm Moyses, quanto maius est nouum Testamentum quàm vetus. Nam subiungit:

Qui & idoneos nos fecit ministros noui Testamenti, non litera, sed spiritu. Litera enim occidit, Spiritus autem viuificat.

Et incipit se nunc alio modo quàm superius commendare, vt & pseudoapostolos deformet, innuens eos esse *ministros* veteris *Testamenti*, dum ostendit se ministrum esse *noui*. *Sufficientia nostra ex Deo est. Qui &* intantum *nos* sublimauit, vt *idoneos ministros noui Testamenti* nos faceret, id est, vt per nos scientiæ & vitæ perfectione decoros ministraret alijs nouum Testamentum. Nouus enim

Matth. 9. Marc. 2. Luca 5. liquor in vasa noua mittendus erat, vnde sine acredine propinaretur. *Testamenti* dico, existentis *non in litera* tantùm docente, *sed in Spiritu* adiuuante, qui per nos à Deo tribuitur. Non alia nunc intelligitur *litera*, quam ipse decalogus in illis duabus tabulis scriptus. *Spiritus autem* intelligi potest lex fidei, quæ non scribitur, sed animo continetur. Ideo non in *litera, sed* in *Spiritu* per nos ministratur nouum Testamentum, quia *litera occidit, Spiritus autem viuificat*. *Litera occidit*, dum facit scienter peccare, & addit præuaricationem, & magis incitat: sed *Spiritus viuificat*, dum facit implere quæ iussa sunt. *Litera* enim prohibens peccatum, non viuificat hominem, sed potius *occidit*, augendo concupiscentiam, & iniquitatem præuarica-

B tione cumulando, nisi liberet gratia per legem fidei, quæ est in Christo Iesu, cùm diffunditur charitas in corde per Spiritum sanctum. Nam lex, quando non adiuuat gratia, præuaricatores facit, & tantummodò in *litera* est. Accedat ergo ad literam *Spiritus*, non *occidit litera*, quam *viuificat Spiritus*. Non igitur putemus damnatam vel reprehensam esse literam, quia dictum est, *Litera occidit*. Hoc est enim, *Litera* reos facit. Nam & hac locutione dictum est, *Scientia inflat*. Quid est *scientia*

1. Cor. 8. *inflat*? Scientia damnata est? *Absit*. Sed quoniam adiunxit, *charitas verò ædificat*, quomodo & nunc adiunxit, *Spiritus autem viuificat*, dedit intelligi, *litera* sine Spiritu *occidit*, *Spiritus viuificat*, & impleri literam facit. Si *scientia* sine charitate *inflat*, *charitas verò* cum scientia *ædificat*. Itaque *litera* sola, prohibens malum & imperans bonum, *occidit* animas eorum, qui præuaricantur illam. *Spiritus autem*, qui per noui Testamenti gratiam est in cordibus fidelium, *viuificat* in præsenti animas eorum, iustificando illas, & in futuro corpora quoque cum animabus perpetualiter viuere faciet. Vel *litera* carnaliter intellecta *occidit* animam. Cauendum est enim, ne figurata locutio ad literam accipiatur. Cùm enim figuratè dictum sic accipitur, tanquam propriè dictum sit, carnaliter sapitur. Neque vlla mors animæ congruentius appellatur, quàm cùm id etiam, quòd in ea bestijs antecellit, hoc est, intelligentia, carni subijcitur sequendo literam. Qui enim sequitur literam, translata verba sicut propria tenet: neque illud quod proprio verbo significatur refert ad significationem: sed cùm sabbatum audierit, verbi gratia, non intelligit nisi vnum diem de septem, qui continuo volumine repetuntur: & cùm audierit sacrificium non excedit cogitatione illud, quod

C fieri de victimis pecorum vel terrenis fructibus solet. Ea demum est miserabilis animæ seruitus, signa pro rebus accipere, & supra creaturam corpoream oculum mentes ad hauriendum æternum lumen leuare non posse, *Spiritus autem viuificat*, & liberat, qui intus docet animam, qualiter ea quæ audit, intelligere debeat.

Quòd si ministratio mortis, literis deformata in lapidibus, fuit in gloria, ita vt non possent intendere filij Israel in faciem Moysi, propter gloriam vultus eius, quæ euacuatur, quomodo non magis ministratio Spiritus erit in gloria? Nam si ministratio damnationis in gloria est, multo magis abundat ministerium iustitiæ in gloria. Exod. 34.

Nos (inquit) sumus ministri *noui Testamenti*, & hæc *ministratio erit in gloria* perenni. Atque hoc probat per minus, id est, per vetus Testamentum, quod olim fuit in gloria. Quasi dicat: Nos in *Spiritu*, non *litera* nouum ministramus, vbi per Spiritum viuificantur cultores. *Quòd*, id est, sed *si ministratio mortis*, id est, lex, cuius *litera occidit*, *fuit in gloria* Moysi ministro suo, *quomodo ministratio Spiritus*, id est, nouum Testamentum, quod in *Spiritu* ministratur, & in quo *Spiritus* datur, *non multo magis erit* vobis *in gloria*? Lex quidem sancta, & mandatum iustum & sanctum & bonum. Roma. 7.
Et tamen quia de ipso bono interficitur inobediens anima, vbi non adiuuat Dei gratia, *ministratio mortis* facta est lex in veteri Testamento propter occidentem literam, & *ministratio* vitæ facta est gratia in nouo, propter viuificantem Spiritum. Distinguitur ergo lex à gratia, eo quòd sub illa Nota.
elidantur elati, sub ista erigantur elisi: & quòd illa intantum bona sit vt bona iubeat, hæc intantum vt bona conferat: illa iustitiæ faciat auditorem, ista factorem. Et ideo sub illa pecca- D
tor, insuper etiam præuaricator, amissa excusatione ignorantiæ conuictus iacet: sub ista verò & parcente & opitulante, nec qui mala est operatus, extinguitur: & vt bona operetur, accenditur. Quid ergo mirum est, si illa dicta est *ministratio mortis*, vbi *litera occidit*, malum prohibendo quod fit, & bonum imperando quod non fit: ista verò dicta est *ministratio Spiritus*, vbique viuificantis, nisi vt à præuaricationis morte surgamus, & iustitiam non rei legamus in tabulis, sed liberi in cordibus & in moribus habeamus? Ad Iudæos enim dicta est lex *ministratio mortis*, ad quos & *in lapidibus* scripta est ad duritiam figurandam, non ad eos qui legem per charitatem implent. Fuit enim *literis deformata*, id est, euidenter descripta, vt bene posset legi *in lapidibus* duarum tabularum, vt & patenter agnosceretur, & duritiam cordis eorum conuinceret. Et hæc *ministratio* licet esset *mortis*, id est, per Moysen ministrata, quamuis præuaricatoribus esset causa mortis, tamen *ita* ministro Moysi *fuit in gloria*, *vt filij Israel non possent* aciem visus sui *intendere in faciem* eius, *propter gloriam vultus eius*, quam acceperat ex colloquio Domini. Non poterant aspicere splendorem *vultus eius* cùm descendisset de monte, portans legem in tabulis, quas à Domino susceperat, quia & reatus Exod. 34.
vituli retundebat visum eorum, ne gloriosam iusti faciem manifestè conspicerent. Vbi & significatum est, quia spiritalem sensum legis non erant visuri. Facies enim *Moysi* splendida, figuram habebat veritatis. *quæ* figura *euacuatur* per manifestationem veritatis, id est, visibilis gloria legis *euacuatur* per gloriam Euangelij. Ita enim *euacuatur*, vt proficiat, sicut infantia

A *euacuatur* in iuuentute, & semen in fructu. *Euacuatur* ergo *Moysi* gloria, quoniam omnes vmbræ significantes euacuantur, cùm res quæ significatur, aduenerit. Quemadmodum enim *scientia*, quæ nunc est, euacuabitur, cùm venerit illa, quæ erit *facie ad faciem*: sic & ista, quæ vmbris tradita erant Iudæis in veteri Testamento, necesse fuit euacuari reuelatione noui Testamenti. Gloria, quam Moyses habuit, *euacuatur* nunc in ministris illius legis, ne pseudoapostoli, qui carnales eius obseruantias adhuc prædicant, gloriæ Moysi participes fiant. Quandiu enim carnales istæ obseruationes statum habuerunt, ministri earum quandam gloriam & reuerentiam inde habuerunt. At postquam carnali spiritalis obseruantia successit, gloria ministrorum carnalium euanuit. Sed & in ipso Moyse non semper hæc gloria permansit. Itaque *si ministratio mortis fuit* Moysi *in tanta gloria, quomodo non* multò *magis erit* nobis *in gloria ministratio Spiritus*, id est, Testamentum nouū, quod ministramus, in quo fides impetrat Spiritum viuificatorem? *Erit* vtique nobis *in gloria* multo *magis*, quàm vetus fuit Moysi. Splendor enim in facie Moysi tanquam in facie carnali & mortali diuturnus aut æternus esse non potuit, quia vel morte ablatus est. Splendor autem gloriæ Domini nostri Iesu Christi, cuius participes erimus, sempiternus. Nam sicut promissiones Testamenti veteris fuerunt temporales, id est, temporalia bona pollicentes, ita & Moysi gloria temporalis. Et sicut promissiones Testamenti noui, quod per nos ministratur, sunt æternæ, sic & gloriam quam pro ministerio hoc sumus percepturi in Christo, est æterna. Verè *ministratio Spiritus erit* nobis *in* maxima & permanenti *gloria*. *Nam si ministratio damnationis*, id est,
B lex, quæ damnat præuaricatores, vt statim perimantur, non reseruans eos ad pœnitentiam, est Moysi *in gloria*, tunc *ministerium iustitiæ*, id est, nouum Testamentum, quod per nos ministratur, in quo per fidem & Spiritum sanctum datur vera iustitia, *multò magis abundat in gloria*, id est, multo abundantiorem gloriam dat nobis ministris suis. Illa enim gloria (sicut diximus) temporalis est, hæc autem æterna: illa terrena, hæc cælestis. Vel in se ipso habet nouum Testamentum maiorem gloriam quàm vetus, quia maior gloria est peccatorem iustificare quàm damnare. Quanuis enim iustè damnet, tamen ad laudem magis proficit, si indulgeat vt possit se reus corrigere, & ad iustitiam resurgere.

1. Cor. 13.

Nam nec glorificatum est quod claruit in hac parte propter excellētem gloriā. Si enim quod euacuatur, per gloriam est, multo magis quod manet, in gloria est.

Vere nouum Testamentum habet maiorem gloriam. Nam in eius comparatione gloria Moysi nec gloria est. Et hoc est: *Nam quod claruit*, id est, facies Moysi, quæ radium claritatis emisit vt cornuta videretur, *nec glorificatum est in hac parte*, id est, nec gloriam habuit in hac consideratione noui Testamenti, *propter excellentem gloriam*, quæ ibi est. Non *est glorificatum*, quia non habuit fructum gloriæ. Quando enim gloria vultus eius nulli profuit, sed magis obfuit, licèt non suo, sed peccantium vitio, tamen *in hac parte* gloria non est. Illa autem magis est gloria, quæ abundat in gratia, vt purificati homines dono Dei, absterfa mentis caligine, possint videre gloriam Christi. Excellentior enim est noui Testamenti gloria, in quo gratia supereminet & misericordia. Et ad comparationem gloriæ Euangelij obum-

C bratur gloria legis, vt nec esse videatur, sicut ortu solis cæcatur lumen lucernæ, quod antea videbatur magnum habere fulgorem. Verè supereminet gloria noui. Quia *si* vetus Testamentum, *quod* secundùm carnales obseruantias *euacuatur, est per gloriam* vultus Moysi ministratum & receptum, sine qua non commendaretur: *multo magis* nouum, *quod manet*, id est, cui non succedit aliud, *est in gloria*. Per gloriam enim Moysi est illud, id est, existit suo tempore authenticum. Sed tamen *euacuatur* secundùm figuras in aduentu permanentis veritatis. Ideo maior est gloria noui, quàm veteris, quia quantum interest inter figuram & veritatem, tantum distat inter gloriam vultus Moysi & gloriam Christi. Sicut enim in vespere stellæ gloriæ sunt, oriente autem sole *euacuatur* earum claritas: ita & Moysi gloria, quæ prius radiabat, *euacuatur* apparente gloria Christi. Vel ad ministros referenda est gloria noui Testamenti. Verè nobis *abundat in gloria*. *Nam quod claruit*, id est, facies Moysi, quæ in legislatione claruit, *nec glorificatum est* id est, nec etiam habuisse gloriam videtur *in hac parte*, id est, respectu huius nostræ partis, *propter excellentem gloriam*, quam de nouo Testamento habemus & habituri sumus. Siue *quod claruit in hac parte* prædicta, id est, Moyses, qui clarus & gloriosus apparuit in facie, *nec glorificatum est*, quantum ad nos, *propter excellentem gloriam*, quæ nobis dabitur. Non hoc de futura Moysi gloria dicitur, sed de illa, quam visus est habere, cùm descenderet de monte. Verè *excellentem gloriam* ex hoc ministerio consequemur, quia manens est, & sine immutatione perduraturum. Nam *si* illud, *quod euacuatur*, id est, quod secundùm vmbras carnalis intelligentiæ vel obseruationis cessat, *est* in suo tempore *per gloriam* Moysi, vel (sicut in antiquis codicibus inuenitur) *in gloria fuit*, *multo magis* hoc noui Testamenti ministerium *quod* sine immutatione *manet, est in gloria* ministris suis. Exod. 34.
D

Habentes igitur talem spem, multa fiducia vtimur: & non sicut Moyses ponebat velamen super faciem suam, vt non intenderent filij Israel in faciem eius, quod euacuatur. Sed obtusi sunt sensus eorum. Vsque in hodiernum enim diem, idipsum velamen in lectione veteris Testamenti manet non reuelatum, quoniam in Christo euacuatur. Sed vsque in hodiernū diem, cùm legitur Moyses, velamen est positū super cor eorum. Cùm autem cōuersus fuerit ad Dominum, auferetur velamē. Dominus autē Spiritus est. Vbi aute Spiritus Domini, ibi libertas. Exod. 34. Ioan. 4.

Quandoquidem ministerium noui Testamenti *erit* nobis *in* permanenti *gloria*, *igitur* nos *habentes talem spem*, id est, sperantes, quia ex prædicatione nostra percipiemus æternam & immensam gloriam, *multa fiducia vtimur* in prædicatione, id est, tam constanter prædicamus, vt neque minis, neque verberibus, nec vllis tormentorum cruciatibus ab annuntiatione veritatis taceamus. *& non* ita prædicamus, *sicut Moyses*, quando *ponebat velamen* suum *super faciem suam*, id est, non celamus sensum nostrum *sicut Moyses*, sed apertè dicimus, quia non prædicamus carnales obseruantias, sed potius ipsam veritatem, & veteris Testamenti significationem. Qui enim carnales obseruantias prædicat, *velamen* ponit *super faciem suam*, & velamen literæ sensum interiorem operit. Nos verò faciem non velamus, quia vobis aspectum splendoris interioris non negamus. *Sicut Moyses ponebat velamen* carnalium figurarum *super faciem suam*, id

A est, super claram dictorum suorum spiritalium intelligentiam, ideo *vt filij Israël non intenderent in faciem eius*, id est, non inspicerent spiritalem sensum eius, quia non possent sufferre propter suam imbecillitatem & irreligiositatem. Claritas enim vultus Moysi, veritatem nouæ legis, quę per carnales obseruantias designata est, significauit. Et sicut Iudæi tantam illam charitatem non potuerunt pati, nisi mitigaretur eis per oppositionem alicuius velaminis, eodem modo perfectionem vitæ vel intelligentiæ, quæ fuit ibi significata, non sufferret imbecillitas mentis eorum, si eis ipsa veritas noui Testamenti nudata monstraretur. Ideo per *velamen* carnalium obseruationum & promissionum obumbrata est facies veritatis, quæ tempore gratiæ fuerat reuelanda. Si enim dicta Moysi spiritaliter intellexissent, infirmitas eorum ad tantam perfectionem non ascendisset, nec lippiens eorum oculus tantam sapientiæ claritatem sustinuisset. Et si ipsa veritas sine velamine fuisset illis ostensa, tanto damnabiliores essent, quanto maiorem iustitiæ perfectionem cognouissent, cùm nihil perfectionis in actione tenuissent. Propterea velamine literæ texit illis *Moyses faciem* spiritalis intelligentiæ, ne ad hunc splendorem vultus eius *intenderent, quod velamen euacuatur* nunc tempore gratiæ, vt interna pulchritudo veritatis, quæ latuerat, manifestetur. Sed pseudoapostoli, qui carnales obseruantias adhuc prædicant, nolunt vt velamen euacuetur, sed vt veritas semper figuris adumbretur, nec vnquam manifestetur. Ideoque suos auditores in vmbram ducunt, non veritatis lucem illis ostendunt. *Velamen* quidem
B modò per nostras expositiones *euacuatur* & remouetur. *sed sensus* Iudæorum *sunt obtusi*, id est, hebetati, nec possunt oculis cordis aspicere fulgorem nudæ veritatis. Quæ obtusio causa infidelitatis accidit. Ideo conuersis ad fidem acuitur acies mentis, vt videant splendorem diuini luminis. Hebetati sunt oculi sensuum illorum, ne lucem spiritalem videant. Nam *vsque in hodiernum diem*, cùm iam manifestata veritas vbique refulget, *idipsum velamen* carnalis intelligentiæ *manet in lectione veteris Testamenti*: quia cum audiunt legi scripturam illam, non intelligunt, nisi quod litera foris carnaliter sonat, & ita celatur eis sensus interiorum. Vnde & *Moyses*, cùm ad eos loqueretur, faciem velabat, significans, quia populus ille verba quidem legis cognosceret, sed eiusdem legis claritatem omnino non videret. Facies enim Moysi splendida, sicut dictum est, figuram habebat veritatis: facies Moysi Christum designabat. Sonabat vox Moysi per velum, & facies Moysi non apparebat. Sic & modò Iudæis sonat vox Christi per vocem scripturarum veterum. Vocem loquentis audiunt, & faciem eius non vident. Personam eius gerebat Moyses, & ideo velum ante se ponebat quando loquebatur populo. *Idipsum* ergo *velamen vsque* hodie *manet in lectione veteris Testamenti*, quia quandiu in lege carnalia gaudia & voluptates & terrena bona promitti intelligunt, *velamen est positum* contra faciem cordis *eorum*, ne videant in scripturis Christum. *idipsum velamen*. quod *Moyses* posuit, *manet* adhuc *in* illa *lectione*: quia & nunc, sicut ante Saluatoris aduentum, abscondit eis sensum spiritalem superficies literæ carnaliter intellecta. *Velamen* dico, *non reuelatum* eis esse. *velamen*, quia neque hoc sciunt quòd sit *velamen*, id est, neque vel hoc animaduertunt, quod illa literalis superficies sit velamentum alicuius occulti sensus, quem velet intra se. Nihil enim ibi putant debere intelligi, nisi quod litera carnaliter sonat. Nec mirum, si *velamen* adhuc eis *manet*, ita vt nec intelligant hoc esse *velamen* absconditæ pulchritudinis, *quoniam in Christo*, id est, in fide Christi solummodò *euacuatur*. *Euacuatur* nanque *in Christo* non vetus Testamentum, sed *velamen* eius, vt per Christum intelligatur, & quasi denudetur, quod sine Christo obscurum atque adopertum est. His
C quidem, qui sunt in Christo, *euacuatur velamen*. *Sed super cor eorum*, qui in infidelitate perdurant, *est vsque* hodie *velamen positum*. id est, cæcitas deprimens rationem eorum, *cùm legitur Moyses*, quia totum carnaliter intelligunt, nec ad spiritalem sensum, propter nebulam cæcitatis, quam in corde portant, aspicere possunt. Et ita duo illis obsunt, ne intelligant, id est, *velamen* lectionis & *velamen* cordis. Sed *cùm* aliquis eorum *fuerit ad Dominum* Iesum *conuersus* mox *auferetur* ei *velamen*. *Velamen* enim aufertur, quando similitudinis & allegoriæ cooperimento ablato, veritas nudatur, vt possit videri. *Velamen* quippe auferri, est carnalem scientiam legis euacuari. Conuersi nanque intentio mutatur de vetere ad nouum Testamentum, vt non iam intendat accipere carnalem, sed spiritalem fœlicitatem, id est, ab intentione, qua expectabatur in regno terreno beatitudo vmbratilis & carnalis, ad intentionem, qua expectatur in regno cælesti beatitudo verissima & spiritalis. Et sic aufertur *velamen*, quo tegebantur vtilia legis arcana, dum ab eo, qui venit ad Christum, tollitur insipientia & ignorantiæ nebula. Sed quid mirum? *Dominus* enim *est Spiritus*, id est, Spiritus D
sanctus Dominus, hoc est, suæ potestatis, valens perficere quod vult. Ac per hoc, quos vult, illuminat: & quos vult, in tenebris ignorantiæ deserit. *Ioan. 4.* Tanquam propriè videtur Filius vocari Dominus. Sed & Spiritus sanctus hoc loco Dominus vocatur, cùm dicit Apostolus: *Dominus autem* Spiritus est. Ne enim quisquam arbitraretur Filium significatum, & propter incorpoream substantiam dictum Spiritum, sequutus contexuit: *Vbi autem Spiritus Domini, ibi libertas*. *Dominus* ergo *est*, id est nihil seruitutis habens, sed imperiali potentia omnibus dominans *Spiritus* sanctus. Et ideo sicut Dominus aufert *velamen* antiquæ seruitutis ab his, qui conuertuntur. Ipse *Spiritus*, *est Dominus*. Sed vbicunque est *Spiritus Domini*, id est, idem Spiritus sanctus, qui est Spiritus Filij, *ibi* est mentis *libertas*, vt remoto seruili velamine, possit libere mens veritatem inspicere. Nam quia iste *Spiritus est Dominus*, & est *Spiritus Domini*, ideo per hunc Dominus Iesus dedit libertatis legem, non literis vtique scriptam, sed per fidem animis intimatam, non quæ visibilia doceat, sed quæ inuisibilia credi suadeat, quæ animus spiritualiter colligat, non quæ oculus corporaliter cernat. Sicque per hunc Spiritum aufertur *velamen* carnalis intelligentiæ, quod est seruitutis, & dono spiritalis intelligentiæ, tribuitur gratia libertatis. Sed & in actione semper est *libertas*, vbicunque Spiritus iste habitat: quia facit bonum operari non timore pœnæ, sed amore iustitiæ. Ignorat enim mens gratiam libertatis, quam ligat seruitus timoris. Nam qui idcirco bona facit, quia tormentorum mala metuit, vult non esse quod metuat, vt audenter illicita committat.

Sed

A Sed cùm iste Spiritus charitatem, vbicunque manserit, infundat, charitas verò seruilem timorem foris mittat, patet quia in quacunque mente Spiritus vitæ fuerit, *ibi* mox *libertas* regnum obtinebit. Origenes, quia nunc sermo Apostoli ad subtiliorem & spiritalem intelligentiam prouocat auditores, & vult eos nihil carnale in lege sentire: dicit, Qui vult auferri *velamen* de corde suo, conuertatur *ad Dominum*, non quasi *ad* carnem *Dominum*: est enim & hoc, quia *Verbum caro factum est*, sed *ad* Spiritum *Dominum*. Si enim quasi *ad* Spiritum *Dominum* conuertatur, de carnalibus ad spiritalia veniet, & ad libertatem de seruitute transibit: *vbi* enim *Spiritus Domini, ibi libertas*. His ergo, qui de carnali ad spiritalem intelligentiam prouocantur, dicitur: *Dominus autem spiritus est. Vbi autem Spiritus Domini, ibi libertas.* Potest & sic intelligi: *Cum* quis eorum *fuerit conuersus ad Dominum*, qui est Pater, & Filius, & Spiritus sanctus, *auferetur* ei *velamen* carnalis intelligentiæ. Ipse conuertetur de carnalitate *ad Dominum*, qui est (vt diximus) indiuidua Trinitas. Sed *Dominus*, ad quem conuertetur, *est Spiritus*, id est, incorporeus, sicut in Euangelio dicitur de tota hac Trinitate: *Spiritus est Deus. & eos, qui adorant eum, in spiritu & veritate oportet adorare.* Similiter & ideo dicitur, quia *Dominus est spiritus*, vt animaduertamus, quia quisquis ad eum intentionem animi conuertit, vt intelligat eum, *in spiritu & veritate oportet* intelligere, non in carne & vmbra, sicut volunt facere, qui tenentur sub lege. *Dominus est spiritus*, & spiritaliter debet intelligi, atque spiritalem dat intelligentiam. Sed *vbi* fuerit *Spiritus Domini*, id est, spiritalis gratia charitatis, *ibi libertas* est, & rectè intelligendi, & rectè faciendi. Ioan. 4.

B *Nos verò omnes, reuelata facie gloriam Domini speculantes, in eandem imaginem transformamur à claritate in claritatem, tanquam à Domini Spiritu.*

Illi quidem, quia non conuersi sunt *ad Dominum*, qui *Spiritus est*, habent *velamen super cor.* Sed *nos omnes*, qui libertatem consequuti sumus per Spiritum Domini *reuelata facie* cordis nostri, id est, ab omni velamento erroris detecta mentis intentione, *gloriam Domini* sumus *speculantes*, id est, per speculum intuentes. *Speculantes*, enim dictum est per speculum videntes, non de specula prospicientes. Quod in Græca lingua non est ambiguum. In speculo autem non nisi imago cernitur. Et *nos*, qui sumus imago Dei, speculamur, id est, per speculum, hoc est, per hanc imaginem suam videmus *gloriam Domini*. Dum enim diligenter nosipsos acumine rationis consideramus, ad visionem gloriæ eius, cuius imago sumus, quodammodo penetramus, & *in eandē imaginem* Dei, per quam speculamur, *transformamur*, id est, transmutamur ad hoc, vt perfectè simus imago Dei. *Transformamur*, id est, de forma in formam mutamur, atq; transimus de forma obscura in formam lucidam. Quia & ipsa obscura imago Dei est. Cùm enim natura humana à Creatore suo, cuius est imago, ab impietate iustificatur, à deformi forma, formosam transformatur in formam. Et transformatur *à claritate* creationis, *in claritatem* iustificationis. Atque *transformamur tanquam à Spiritu Domini*, id est, tanquam illi, quos *Spiritus Domini* transformat, & per gratiam suam in melius transmutat. Cùm ergo hac transformatione ad perfectum fuerit hæc imago renouata, *similes* Deo *erimus*, 1. Ioan. 3.

C *quoniam videbimus eum non per speculum, sed sicuti est.* Vel quia speculatio solet dici contemplatio, possumus & ita intelligere: *Nos omnes reuelata* cordis *facie* à legis velamine, quod est vmbra futurorum, *gloriam Domini speculantes*, id est, per fidem contemplantes, *transformamur*, id est, quotidiano profectu transmutamur, *in eandem imaginem*, id est, *in eandem* similitudinem gloriæ Domini, quam contemplamur, vt post mortalitatis huius tenebras, ad plenum inueniamur similes gloriæ eius. *Scimus* enim quia *cùm apparuerit, similes ei erimus. Transformamur* autē *à claritate in claritatem*, id est, euntes ab vna clara cognitione in aliam. *A claritate* fidei *in claritatem* speciei: *à claritate*, qua filij Dei sumus, *in claritatem*, qua *similes ei erimus, quoniam videbimus eum sicuti est.* Et ita ducimur *a claritate in claritatem tanquam à Domini spiritu*, quia tanta nobis claritas datur, quæ sublimitati congruat dantis. Tantum enim claritatis vel gloriæ nobis dabitur, quantum dignum est dare Dominum per Spiritum suum. Hebr. 11. 1. Ioan. 3.

CAPVT IV.

In Deo habentes hanc ministrationem, iuxta quod misericordiam consequuti sumus, non deficimus, sed abdicamus occulta dedecoris, non ambulantes in astutia, neque adulterantes verbum Dei, sed in manifestatione veritatis, commendantes nosmetipsos ad omnem conscientiam hominum coram Deo.

Hinc ergo conijcere debemus, quanto maiora nobis, quàm Iudæis superna clementia gratiæ suæ dona contulerit. Iudæi enim cùm minor esset gloria vultus Moysi, eam speculari non poterant: nos verò non Moysi gloriam, quæ inferior est, sed excellentem Saluatoris gloriam D visuros nos credimus. Iudæi gloriam serui non meruerunt videre, nos autem omnium Domini gloriam sumus visuri. Et *ideo* nos *habentes hanc* Domini *ministrationem*, quæ nos ad tantam promouet gloriam, & *habentes* eam *iuxta quod misericordiam consequuti sumus*, id est, *habentes* eam non ex meritis: sed ex Dei misericordia, quæ nos abluit, & iustificauit, & ministros suos fecit, *non deficimus* in pressuris propter spem gloriæ, quam expectamus, nec minoratur in nobis animi fortitudo, sed inter aduersa constanter adimplemus officium nostræ ministrationis. *Non deficimus* pro aliquibus aduersis, *sed abdicamus*, id est, abnegamus, & procul à nobis remouemus *occulta dedecoris*, id est, occultos actus nequitiæ, qui dedecus & opprobrium generant, & idcirco fiunt in absconso, ne in publico dedecus suis operarijs inferant. *Omnis enim qui malè agit, odit lucem.* Ioan. 3. *Et quæ in occulto fiunt ab ipsis, turpe est & dicere.* Ephes. 5. Hæc sunt *occulta dedecoris*, quæ prorsus *abdicamus*. Vel *occulta dedecoris* sunt, cogitationis alicuius turpis actionis, siue ea, quæ prauo sensu quis meditatur ad prædicandum, vt auditores fallat. Ad dedecus enim & deformationem eius proficit, qui subdola mente confingit doctrinam ad decipiendum corda simplicium. Hæc contra pseudoapostolos dicuntur, qui non habebant reuelatam faciem, nec Testamenti noui *ministrationem*: & si tribulatio illis accidisset, mox deficiebant. Et licet exterius faciem religionis ostenderent, interius tamen *occulta dedecoris* non abdicabant, sed turpia in suis cogitationibus voluebant, & in secretis locis perpetrabant. Nec sumus, inquit, *ambulantes in astutia*, id est, hypocrisi, sicut prædicti pseudoapostoli,

qui

A qui videntur humiles & religiosi coram hominibus. *In astutia* enim ambulant, dum occulta sua non detegunt: sed imaginem sanctitatis ostendunt, dum nihil accipiunt, sed famulis suis totum dari permittunt, per quos ad vsum suum omnia reditura sciunt, *neque* sumus *adulterantes verbum Dei*, sicut illi, id est, non prædicamus propter delectationem humanæ laudis, vel terreni lucri, nec admixtione falsitatis veritatem corrumpimus. Hæc peruersa non agimus. *sed sumus commendantes nosmet ipsos in manifestatione veritatis*, quia manifestamus veritatem, quæ fuerat operta velamine Moysi, & ita commendabiles reddimus *nosmetipsos* sine comparatione aduersariorum. Hoc est dicere: Veritas, quam manifestamus, nosipsos efficit commendabiles. Et hoc *ad omnem conscientiam hominum*, vt conscientia eorum, qui rationabiliter intelligunt, nouerit nos libenter à cunctis debere suscipi, qui tam euidenter aperimus veritatem. Et commendatio ista fit *coram Deo*, ad laudem & placitum eius, quia ad hoc nos commendamus hominibus, *vt videant opera* nostra *bona & glorificent* non nos, sed *Patrem* nostrum, *qui in cælis est*. Vel *coram Deo* id agimus, quia ipse testis est nos manifestare puram veritatem, cuius oculos nihil latet.

Matth.5.

Quòd si etiam opertum est Euangelium nostrum, in ijs qui pereunt, est opertum, in quibus Deus huius seculi excæcauit mentes infidelium, vt non fulgeat illuminatio Euangelij gloriæ Christi, qui est imago Dei.

Nos quidem *reuelata facie* prædicamus, & veritatem manifestamus. *Quod*, id est, sed *si etiam opertum est Euangelium nostrum, in ijs qui pereunt, est opertum*, non in his, qui salui fiunt. Infideles

B enim vel pseudoapostoli prædicationem nostram non intelligunt, fideles autem Deo reuelante cognoscunt & intelligunt. Increduli verò, qui in perditionem tendunt, ea quæ dicimus videre non possunt, quia *velamen* erroris & ignorantiæ *est super cor eorum*. *In ijs, qui pereunt*, id est, in corde eorum *est opertum* velamine cæcitatis ipsorum, *Euangelium* nostræ prædicationis. In quibus pereuntibus *Deus excæcauit mentes infidelium huius seculi*. *Deus excæcauit mentes infidelium*, qui & Filium suum misit dicentem: *In iudicium veni, vt qui non vident, videant; & qui vident, cæci fiant*. Excæcauit autem non malitia, sed astutia. Non enim est iniquitas apud eum, cui dicitur: *Misericordiam & iudicium cantabo tibi Domine*. Illuminat ergo misericordia, excæcat iudicio, vtique æquissimo, etsi occultissimo. Præcedit enim aliquid occultum in occultis, vbi ipse agat iustissimum examen iudicij sui, vt quorundam mentes excæcentur, & quorundam illuminentur, cui verissimè dictum est: *Iudicia tua abyssus multa*. *Deus* itaque iustus, *mentes infidelium huius seculi excæcauit*, id est, ex toto cæcos fecit. Erant enim in Adam quodammodo cæcatæ, sed non ita, quin si vellent, Creatorem suum intueri possent. Quia verò noluerunt, *excæcauit* eas *Deus*, quando lucem Spiritus sancti præsentem subtraxit eis, & splendorem suæ visionis occultauit. Sic *excæcauit mentes* eorum propter infidelitatem. Ac si diceret eis: *Nisi credideritis, non intelligetis*. Et erant *huius seculi*, id est, non pertinebant ad aliud seculum, vbi est perpetua lux & felicitas. Vel *Deus huius seculi excæcauit mentes infidelium*. Idcirco enim *Deus*, quem prædicant Apostoli, dicitur *Deus huius seculi*, ne in hoc seculo, vbi tot mala fiunt, putaretur aliquis alius *Deus* esse. Non solùm enim inuisibiles creaturas, sed etiam hoc

Ioan.9.

Psal.100.

Psal.35.

Isai.7. secundum Septuaginta.

C visibile seculum regit *Deus* noster, nullusque *Deus* est præter eum, qui & prauorum malitia bene vtitur. Qui ad hoc *excæcauit mentes infidelium, vt non fulgeat eis illuminatio Euangelij*, id est, vt non videant fulgorem Euangelij, quod illuminat mentes credentium, nec appareat eis quòd Euangelium sit lux, qua fideles illustrantur. *Euangelij* dico *gloriæ Christi*, quia ibi prædicatur excellentia diuinitatis, & gloria resurrectionis eius, quam nolunt infideles audire. Nam prædicationem contumeliæ passionis eius libenter audiunt. Prædicationem verò gloriæ resurrectionis & diuinitatis eius veram esse non credunt. Et hoc est quòd *non fulget eis illuminatio Euangelij gloriæ Christi*. *Qui est imago* Dei, id est, omnino per omnia similimus Patri, sicut ipse dicit: *Qui videt me, videt & Patrem*. Nam qualis est iste, talis est ille. Quantus est ille, tantus & iste. Sicut ille caret initio, sic & iste. Sicut ille est æternus & incommutabilis, sic & iste. Sicut ille Deus, sic & iste. Sicut ille Creator, sic & iste. Sicut ille scit omnia & potest, sic & iste. Et quod est ille, hoc & iste. Quia ergo iste de illo est, & consubstantialis atque coæternus & coæqualis est illi, ac per omnia similis, rectè vocatur eius *imago*. Et hinc illius gloriam prædicat Euangelium, cuius *illuminatio* fulget mentibus credentium, incredulis autem iusto Dei iudicio absconditur. Qui enim oculos ad lucem claudunt, iustum est vt eis lux occultetur. Ioan.14.

Non enim nosmetipsos prædicamus, sed Iesum Christum Dominum nostrum, nos autem seruos vestros per Iesum. Quoniam Deus, qui dixit de tenebris lucem splendescere qui illuxit in cordibus nostris ad illuminationem scientiæ claritatis Dei in facie Christi Iesu. Habemus autem thesaurum istum in vasis fictilibus, vt sublimitas sit virtutis Dei, & non ex nobis. Genes.1. D

Neque Euangelium adulteramus, neque nosipsos commendamus *in manifestatione veritatis*. Quia *non prædicamus nosmetipsos, sed Iesum Christum*, id est, prædicatio nostra non tendit ad gloriam nostram vel lucra, sed ad Christi gloriam, qui est Saluator & Rex suorum, & cuius dominio libenter subijcimur. Non gloriam nostram sicut pseudoapostoli consueuerunt, denuntiamus, ne quis nos dicat propter nosipsos euangelizare, vt gloriosi appareamus, & quæstum nobis de rebus vestris faciamus. Qui enim propria commoda quærit, non *Christum* prædicat, sed se, sicut illi, qui suo ventri deseruiunt. *Iesum prædicamus Dominum nostrum* esse. Sed *nos* esse dicimus *seruos*, id est, ministros *vestros per Iesum*, qui nobis præcepit, vt vobis seruiremus in ministerio prædicationis. Cùm simus ministri, dicimus *nos* propter humilitatem *seruos*, vt appareat quia non ad gloriam nostram *prædicamus* Euangelium, sed ad claritatem Christi, cui obedimus, dum vobis in ministerio verbi seruimus, non propter vestrum meritum, sed propter Domini præceptum. Nos (inquam) *per Iesum* hoc facimus, vt vobis in ministerio prædicationis seruiamus, quia & Deus per eum maiora fecit nobis. *Quoniam Deus, qui* in mundi constitutione *dixit*, id est, Verbo suo (quod est Filius eius) fecit *de tenebris lucem splendescere*, quando dixit, *Fiat lux, & facta est lux*, ipse est *qui luxit in cordibus nostris*. Et qui tunc per Verbum suum in mundo corporalem fecit lucem, ipse nunc per idem Verbum in nobis spiritalem dedit lucem. Non sine initio semper fuerunt tenebræ, sed cœperunt esse, ex quo confusa moles cæli esse cœpit Genes.1.

A pit ac terræ, antequam lux iſta eſſet facta, qua illuminaretur quod ſine luce fuerat tenebroſum. Quid autem inconueniens, ſi mundanæ materiæ fuerant tenebroſa primordia, vt accedente luce, melius, quod factum eſt, videretur, & tanquam proficientis, quod poſtea futurum erat, hoc modo ſignificaretur affectio? Nam ſicut ſuum de tenebris lux viſibilis initium ſumpſit, ita poſt tunc lux inuiſibilis, cui dictum eſt: *Fuiſtis aliquando tenebræ, nunc autem lux in Domino.* Et quis hoc fecit, niſi ille, qui cùm *tenebræ* eſſent *ſuper* abyſſum, dixit, *Fiat lux, & facta eſt lux?* *Deus* ergo eſt, qui in ſeparatione elementorum *dixit*, id eſt, Verbo ſuo fecit *de tenebris lucem ſplendeſcere, qui illuxit*, id eſt, lumen, quod ipſe eſt, lucere fecit *in cordibus noſtris, ad illuminationem ſcientiæ claritatis Dei*, id eſt, ad hoc, vt illuminemus alios per ſcientiam, quam habemus de claritate *Dei*. Hæc eſt enim ſcientia *claritatis* eius, qua ſcimus ipſum eſſe lumen, quo tenebræ noſtræ illuminantur, vt qui aliquando fuimus increduli in ignorantia, id eſt, in tenebris, nunc exhibeamus lumen alijs. Quod enim *de tenebris lucem* fecit, hoc ſignificauit, quia eos, qui in regione diſsimilitudinis per ignorantiam abierant, & in tenebris poſiti erant, illos illuminaret, illis verbum prædicationis committeret, & ita *de tenebris lucem ſplendeſcere* faceret. *Illuxit* ergo *in cordibus noſtris*, vt & nos luceamus vobis, *ad* hoc, vt percipiatis *illuminationem ſcientiæ claritatis Dei, in facie*, id eſt, in cognitione *Chriſti Ieſu*, quia per faciem vnuſquiſque cognoſcitur. Ipſe noſtris mentibus *illuxit*. Sed hunc *theſaurum* diuitiarum æternæ ſepientiæ *habemus in vaſis fictilibus*, id eſt, in corporibus terrenis & fragilibus. Theſaurus iſte eſt Sacramentum Dei B in Chriſto, quod fidelibus erogatur, incredulis autem abſconditur. Hunc *theſaurum*, quo alios ditamus, & quo ſigna frequenter operamur, *habemus in vaſis fictilibus*, id eſt, in terrenis corporibus, per quæ ipſi nos infirmamur, qui ſanitatem alijs ſæpe conferimus, *vt ſublimitas* mirabilium operum noſtrorum & prædicationis *ſit virtutis Dei, & non ex nobis*, id eſt, appareat eſſe ex Dei virtute, & non ex noſtris viribus. Quod non ita pateſceret, ſi theſaurus iſte Angelis ad erogandum commiſſus fuiſſet. Et idcirco infirmis hominibus eſt commiſſus ad diſpenſandum alijs, vt huius theſauri *ſublimitas*, id eſt, tanta ſapientia, tanta eloquentia, tanta miraculorum oſtenſio, tanta in tribulationibus conſtantia, intelligatur eſſe virtutis Dei, & non ex nobis. Fictilia vaſa ſignificant naturæ humanæ infirmitatem, quæ nihil poteſt, niſi à Deo acceperit virtutem, vt ad laudem ſuam Deus per infirma vaſa ſe prædicet, vt gloria illi detur, non homini, qui ex luto fictus eſt.

Ephes. 4. *Geneſ. 1.* *Geneſ. 2.*

In omnibus tribulationem patimur, ſed non anguſtiamur. Aporiamur, ſed non deſtituimur. Perſequutionem patimur ſed non derelinquimur. Humiliamur, ſed non confundimur. Deijcimur, ſed non perimus.

Inde probatur nos eſſe idoneos ad illuminationem aliorum, & ad erogationem diuini theſauri, quia *in omnibus* locis, vel *in omnibus* modis *tribulationem patimur, ſed non* in animo *anguſtiamur*, id eſt, non tantum opprimimur, vt puſillanimes effecti cedamus. *In omnibus* tribulationũ modis affligimur, quoniam vincula, carceres, & verbera, & cætera tribulationum genera in corporibus noſtris ſuſtinemus. *Sed non anguſtiamur*, imò dilatamur ampliori latitudine cordis, vt intus regnet charitas, & ſpacietur animę libertas, apud ſe habens theſauri cæleſtis diuitias, quibus & aliorum ditet inopiam. C *Aporiamur*, id eſt, inopiam patimur. Quia πορία Græcè, dicitur facultas, abundantia, ἀ verò priuatiuum eſt. *Aporiamur*, id eſt, ſine lucro efficimur; Aporia nanque eſt ſpoliatio omnium bonorum. *Aporiamur* ergo, id eſt, bonis corporalibus priuamur, *ſed non deſtituimur*, Deo neceſſaria nobis miniſtrante. Vel *aporiamur*, id eſt, laborando ſudamus. Nam poros vocamus foramina, per quæ ſudor exit. Et inde aporiatus, id eſt, ſudans appellatur. *Aporiamur* ergo, id eſt, in labore tribulationum deſudamus, *ſed non deſtituimur* à Deo, qui nos confortat ne deficiamus. Siue *aporiamur*, id eſt, quaſi ſine poris efficimur, hoc eſt, ſine ſudore, dum velut frigore conſtringimur egeſtatis neceſsitate. *Sed non deſtituimur*, à theſauro cæleſti, quem *habemus in vaſis fictilibus. Perſequutionem patimur*, id eſt, de loco ad locum fugamur, *ſed non derelinquimur* in manus inimicorum, ne ſatisfaciant ſibi de nobis. *Deijcimur*, id eſt, verberibus proſternimur, *ſed non perimus*, id eſt, non mortificamur. Vel *non perimus*, id eſt, à confeſsione veritatis & prædicatione non ceſſamus. Tunc enim fieret noſtrum perire, ſi ſicut habent dominium in carne, dominarentur & prædicationi noſtræ. *Hic videtur aliquid deeſſe.*

Semper mortificationem Ieſu Chriſti *in corpore noſtro circumferentes, vt & vita Ieſum manifeſtetur in corporibus noſtris. Semper enim nos qui viuimus, in mortem tradimur propter Ieſum, vt & vita Ieſu manifeſtetur in carne noſtra mortali. Ergo mors in nobis operatur, vita autem in vobis.*

Quid per ſingula numeraremus ea, quæ patimur? Quia *ſemper* ſumus *circumferente*, id eſt, exterius & in aperto ferentes, & ad exemplum alijs oſtendentes, *in corpore noſtro mortificationem Ieſu*, D id eſt, quam Ieſus pro nobis ſuſtinuit, & nobis ſuſtinendam reliquit. Hinc in noſtro corpore ſemper circunferimus, quoniam ad eius imitationem aſsiduè carnem mortificamus, vt & alijs exemplum abſtinentiæ præbeamus. Quod ideo facimus, *vt & vita Ieſu*, ſicut nunc mortificatio, id eſt, vt glorioſa immortalitas reſurrectionis manifeſtetur omnibus etiam inimicis *in corporibus noſtris*. Ecce quomodo circunferimus *mortificationem Ieſu*. Quia videlicet *nos qui* per obſeruationem iuſtitiæ intus *viuimus, ſemper tradimur in mortem*, id eſt, in pericula mortis, *propter Ieſum*, quem prædicamus. Vel *nos qui viuimus ſemper tradimur in mortem*, id eſt, cùm præſentem vitam habeamus & viuere poſsimus, nunquam recuſamus in mortem tradi *propter* Dominum noſtrum *Ieſum*. Et hoc ideo, *vt & vita Ieſu*, id eſt, quam ipſe iam habet, ex quo reſurrexit, *manifeſtetur* cunctis *in noſtra carne*, quæ nunc eſt mortalis. Et quia *mortificationem* in noſtro exteriori homine circunferimus, nec *in mortem* propter nomen eius tradi recuſamus, *vt & vitæ* eius participes ſimus, *ergo mors*, qua quotidie pro Saluatore morimur, non eſt inutilis, ſed *operatur* magnum quid *in nobis*, id eſt, vitam perpetuæ felicitatis. Sed econtrario *vita*, qua delectamini in terrenis, *operatur in vobis* mortem æternam. Increpatiuè hoc dicitur. Nos huic mundo quotidie morimur, vt Deo viuamus: vos mundo viuitis, vt Deo moriamini. *Mors operatur*, id eſt, dominium exercet *in nobis*, vos ad voluptates vitæ tenditis.

Habentes autẽ eundem ſpiritum fidei ſicut ſcriptum eſt: Credidi, propter quod locutus ſum: & nos credimus propter quod & loquimur, ſcientes quoniam qui ſuſcitauit *Pſal. 115.*

A *tauit Iesum, & nos cum Iesu suscitabit, & constituet vobiscum. Omnia enim propter vos, vt gratia abundans, per multos in gratiarum actione, abundet in gloriam Dei.*

Semper quidem *mors in nobis operatur*, sed nos fidem Christi, propter quam morimur, loqui non cessamus. Et hoc est, nos *habentes eundem spiritum fidei*, quem habuerūt Prophetæ, *sicut scriptum est*, dicente Dauid: *Credidi, propter quod locutus sum: & nos* similiter *credimus, propter quod & loquimur*, id est, oris confessione fidem nostram proferimus. *Eundem spiritum fidei* habemus. Non ait, scientiam *fidei*, sed *spiritum fidei*. Quod propterea dixit, vt intelligeremus, quia fides etiam non petita conceditur, vt ei petenti alia concedantur. *Quomodo enim inuocabunt in quem non crediderunt?* Ergo spiritus gratiæ facit, vt habeamus fidem, vt per fidem impetremus orando, vt possimus facere quod iubemur. Ipsa verò fides tenuit corda præcedentium, quæ repleuit corda sequentium. Spiritales quippe illi patres omnipotentem Deum Trinitatem ita esse crediderunt, sicut eandem Trinitatem noui patres apertè locuti sunt. Sed & eadem fides incarnationis Christi saluauit eos, qua & nos saluamur: quia sicut nos credimus eum venisse, passum esse, resurrexisse, ita & illi crediderunt venturum, passurum, resurrecturum. Tempora variata sunt, non fides. Habemus enim *eundem spiritum fidei*, quem habuerunt illi, *sicut scriptum est* in eorum libris: *Credidi, propter quod locutus sum*, id est, perfectè *credidi*. Non enim perfectè credunt, qui quod credunt, loqui nolunt. Ad ipsam enim fidem pertinet etiam illud credere quod dictum est: *Qui me confessus fuerit coram hominibus, confitebor & ego eum coram Patre meo: qui autem me negauerit coram hominibus, negabo eum coram Angelis Dei.* Iure ergo non ait, *Credidi, & locutus sum*: sed *propter* hoc dicit se locutum, quia credidit. Simul enim credidit, & quod primum loquendo speraret, & quia pœnam tacendo timere non deberet. Illi crediderunt, & propterea locuti sunt. *Et nos credimus, propter quod & loquimur.* Hæc vox præcipuè Martyrum est. Si enim tantummodò credidissent, & non loquerentur, non paterentur. Credendo apprehenderunt vitam, & loquendo inuenerunt mortem. Sed mortem, in qua corpus corruptibile seminaretur, & incorruptio meteretur. Nullo metu suppliciorū omittimus loqui ea quæ credimus, *scientes* pro certo *quoniam qui suscitauit Iesum*, ipse etiam *nos* propter confessionem eius fidei mortuos *suscitabit cum Iesu*, ponens in eadem gloria, *& constituet* nos in illa regione viuentium, vt vltrà non moriamur. Atq; *vobiscum* nos ibi constituet, vt qui vnam fidem habemus, in vno regno simus. Nos vobiscum, non vos nobiscum, vt non inferiores, sed pares nobis sitis, si volueritis. Et rectè de vobis hoc asserimus. Nam *omnia propter vos* instruendos facimus, id est, quicquid loquimur & quicquid patimur, pro salute vestra totum agimus, vt exemplo nostro vos ad similia prouocemus, & ad cœnam Dei perducamus. Et ita spectant ad vos omnia quæ facimus, *vt gratia Dei abundans* in nobis *abundet per multos*, id est, per vos, & per alios longè latéque cumuletur, *in actione gratiarum*, vt semper in aduersis & prosperis Deo gratias agatis, vel de nobis illi gratias referatis, qui per nos vobis gratiam suam infundit. Et abundet hæc gratia *in gloriam Dei*, vt ipse glorificetur ab omnibus. Ideo cuncta facimus,

Rom. 10.

Matth. 10.

B

C vt abundans, id est, copiosum Dei munus, quod ipse paratus est omnibus dare, sed non omnes digni sunt accipere, non minuatur per paucos, sed abundet per multos in actione gratiarum in gloriam Dei. Gloria enim Dei est, vt multi referant illi gratias pro multitudine largiflui doni gratiæ eius.

Propter quod non deficimus. Sed licet is qui foris est noster homo, corrumpatur, tamen is qui intus est, renouatur de die in diem. Id enim quod in præsenti est momentaneum & leue tribulationis nostræ, supra modum in sublimitate æternum gloriæ pondus operatur in nobis, non contemplantibus nobis quæ videntur, sed quæ non videntur. Quæ enim videntur, temporalia sunt: quæ autem non videntur, æterna sunt.

Spem beatæ resurrectionis habemus, & abundantem gratiam Dei per multos spargere ad gloriam ipsius studemus. *Propter quod non deficimus* in aduersis, sed officium nostrum constanter implemus. *Non deficimus*, quamuis grauia patiamur. *Sed licet is homo noster qui foris est* expositus malis, id est, corpus, *corrumpatur* pressuris, plagis, fame, siti, frigore, nuditate, *tamen is qui intus est*, id est, anima munita, ad quam non accedit humanus furor, *renouatur* in agnitione Dei *de die in diem*, id est, assiduè purior efficitur per ignem tribulationis. Vel de die in diem, id est, de claritate in claritatem proficiens. Interior homo pro spiritu mentis positus est, exterior autem pro corpore atque mortali vita. Non tamen vtrunque horum simul duos homines Apostolus vnquam legitur appellasse, sed vnum quem Deus totum fecerit, id est, & id quod interius est, & id quod exterius. Sed totus iste homo, id est, interiore & exteriore sui parte, inueterauit propter peccatum, & pœnę mortalitatis addictus est. Renouatur autē nunc secundum interiorem hominem, vbi secundum sui creatoris imaginem reformatur. In resurrectione verò etiam exterior percipiet cælestis habitudinis dignitatem. Renouatio interioris inchoatur à fide, bonisque moribus augetur, & roboratur de die in diem. Non enim momento nō fit ipsius conuersationis renouatio, sicut momento vno fit in baptismo peccatorum remissio. Neq; enim vel vnū quantulumcumq; remanet, quod non remittatur. Sed quemadmodum aliud est carere febribus, aliud ab infirmitate quæ febribus facta est, reualescere: itemque aliud est infixum telum de corpore demere, aliud vulnus quod eo factum est, secunda curatione sanare: ita prima curatio est causam remouere languoris, quod per omnium fit indulgentiam peccatorum: secunda, ipsum sanare languorem, quod fit paulatim proficiendo in renouatione huius imaginis. Quæ duo demonstrantur in Psalmo, vbi canitur: *Qui propitiatur omnibus iniquitatibus tuis*, quod fit in baptismo. Et additur: *Qui sanat omnes infirmitates tuas*, quod fit quotidianis profectibus, cùm hæc imago magis ac magis renouatur. Nondum enim ex integro est renouata. Renouatur autem quotidie proficiens in sanctitate, dum transfert amorem à temporalibus ad æterna, à visibilibus ad intelligibilia, à carnalibus ad spiritualia, & ab istis cupiditatem frenare vel minuere, atque illorum se charitate alligare diligenter insistit. Corpus verò tanquam homo exterior, quantò est in hac vita diuturnius, magis magisque corrumpitur vel ætate, vel morbo, vel varijs afflictionibus, donec veniat ad vltimam, quæ ab omnibus mors vocatur. Quia ergo sancti quo exterius deficiunt, eo interius proficiunt;

D

Psal. 102.

A unt, & quo magis exterius aduersa tolerant, eo verius lumine interius coruscant, rectè dicunt, *quia licet is qui foris est noster homo corrumpatur, tamen is qui intus est, de die in diem renouatur. Et ideo*, inquiunt, *non deficimus in pressuris*, quia *id tribulationis nostræ*, id est, exiguum tribulationis quod nunc patimur, *quod est in præsenti*, id est, in huius vitæ tempore, vbi nemo sine afflictionibus est, & est *momentaneum*, id est, parum durans & ad tolerandum *leue, operatur in nobis*, id est, in exteriori nostro sempiternam gloriam, & hoc *supra modum*, id est, supra quantitatem vniuersæ tribulationis. Paruis enim laboribus magna merces acquiritur, vt pro humiliatione leuis tribulationis supra modum sublimitas æternæ gloriæ rependatur. Et ad comparationem æternitatis, omne quod in præsenti vita patimur, momentaneum est, licet diuturnum esse videatur. Ideo supra modum tribulationis est magnitudo remunerationis: quia si rectè censeamus, æterna requies æterno labore fuerat emenda, sed Deus misericorditer pro breuißimo labore dat æternam requiem, pro breui despectione sempiternam gloriam. *Ideo supra modum*, id est, supra mensuram, & comprehensionem humanæ rationis, quia dabitur quod oculus non vidit, nec auris audi-

Isai. 64. 1. Cor. 2. uit, nec in cor hominis ascendit. *Operatur nobis in sublimitatem*, id est, vt sublimemur vsque ad angelorum celsitudinem, vel *in sublimitate*, id est, in cælorum altitudine. Et contra momentaneum ac leue tribulationis operatur *æternum pondus pro tribulatione pondus gloriæ*, vt pro momẽtaneo æternum, pro leui pondus, pro tribulatione gloriam accipiamus. Sine fine erit hæc gloria, sine fine erit requies ista, sine fine erit hæc

B lætitia, sine fine erit hæc remuneratio & incorruptio. Ideoque pro nihilo reputamus quicquid molestiarum in præsenti seculo toleramus, *non contemplantibus*, id est, non appetentibus vel attendentibus *nobis ea quæ videntur*, id est, quæ corporeis oculis sunt subiecta, *sed ea quæ* videri corporaliter nequeunt. Nam hæc visibilia citò transeunt cum tempore, inuisibilia verò permanent sine fine. Sic enim visibilia hæc sunt ad inuisibilia, quomodo figura ad veritatem. Figura deperit, veritas permanet. Et ideo iusti gaudent exire de hoc seculo.

CAPVT V.

Scimus enim quoniam si terrestris domus nostra huius habitationis dissoluatur, quòd ædificationem ex Deo habemus, domum non manufactam, sed æternam in cælis. Nam & in hoc ingemiscimus, habitationem nostram quæ de cælo est, superindui cupientes, si tamen vestiti & non nudi inueniamur. Nam & qui sumus in hoc tabernaculo, ingemiscimus grauati eò quòd nolumus expoliari, sed superuestiri vt absorbeatur quod mortale est à vita. Qui autem efficit nos in hoc ipsum, Deus, qui dedit nobis pignus spiritus.

Non deficimus in momentaneis & leuibus tribulationibus, propter æternum gloriæ pondus quod expectamus. Nam *scimus quoniam si terrestris domus nostra*, id est, caro quæ de terra est, & procliuis ad terrena, & domicilium animæ *huius habitationis*, in qua habitamus quamdiu viuimus, *dissoluatur*, id est, destruatur pro Christo, scimus *quod ædificationem*, id est, beatam mansionem habemus statim *ex Deo*, scilicet domum æternam in cælis, *non manu* fabricatam, sed à Deo præparatam, vel de temporali & terrena domo expulsi, in æternam & cælestem recipiamur domum. Prædicatores enim ecclesiæ postquam de corporibus transeunt, nequaquam per morarum spatia (sicut antiqui patres) cælestis patriæ perceptione differuntur, sed mox vt à carnis colligatione exeunt, in cælesti sede requiescunt, sicut in hac sententia demonstratur. Non enim dicitur, habebimus domum æternam in cælis, sed habemus: quia videlicet protinus habetur illa domus, ex quo ista dissoluitur. Prius autem quàm redemptor noster morte sua humani generis pœnam solueret, eos etiam qui cælestis patriæ vias sectati sunt, post egressum carnis inferni claustra tenuerunt, non vt pœna quasi peccatores plecteret, sed vt eos in locis remotioribus quiescentes, quia necdum intercesio mediatoris aduenerat, ab ingressu regni reatus primæ culpæ prohiberet. Nunc autem perfecti quique mox in regnum suscipiuntur. Domus æterna, mansio cælestis est inter angelos, vbi vices temporum non inueniuntur. Supergreditur enim distinctionem & omne spatium ætatis volubile, cui semper inhærere Deo bonum Psalm. 72.
est. Quæ domus vocatur *ædificatio*, quia nunc operibus nostris bonis ædificatur, vt in fine parata inueniatur. Vel domum hanc æternam in cælis, *immortale corpus* accipe, in quo resurgentes semper manebimus, cuius forma iam in cælis est in Domini corpore declarata. Domum dico non manu *factam*, quia corpus animale fit operatione viri & fœminæ, sed corpus spiritale fiet per spiritum sine humana operatione. Non enim coitu parentum indigebimus ad resurgendum, sicut indiguimus ad nascendum. Aedificabitur autem domus ista diuinitus, quando fiet quod Iezechieli præmonstratum est: *Accesse-* Ieze. 37.
runt, inquit, *ossa ad ossa, vnumquodque ad iuncturam suam, & super ea nerui & carnes accesserunt, & extenta est in eis cutis desuper*. Sic ædificabitur absque manu domus animæ nostræ, quando corpus nostrum nutu diuino in integrum restituetur ex puluere. Et habebimus domum æternam *in cælis*. *Nam in hoc* vt habeamus eam, *ingemiscimus*, id est, intus recentem semper gemitum habemus, videlicet illam desiderantes, suspiramus & in precibus gemimus ex dilatione tantæ quietis & gloriæ. Nos dico, *cupientes superindui habitationem nostram, quæ est in cælo*, id est, immortalitatis gloriam. Mors enim de terra est, resurrectio de cælis. Tamen hac conditione cupimus eam superindui, *si vestiti* recepto corpore, *non inueniamur nudi*, id est, alieni à promissa gloria. Opus enim est vt anima corpore induta, superinduatur & gloria, quæ est immutatio in claritatem. *In hoc*, id est, in consideratione tantæ gloriæ & desiderio ingemiscimus præ dilatione, & precibus insistimus, quia cupimus super innouationem animæ quam iam accepimus, *indui nos habitationem nostram*, id est, dari nobis animæ vestem *non de terra*, id est, non corruptibilem, *sed de cælo*, id est, incorruptibilem & impassibilem ad instar cælestium: si tamen in illa resurrectione vestiti corpore, non inueniamur nudi Christo, sed Christum induti. Illis enim solis proderit immortalitas, qui cùm fuerint induti corpore, *vestiti Christum inuenientur*, hoc est, indumento iustitiæ circundati. Nec mirum si idcircò gemimus, quia nondum ad beatitudinem quam desideramus, peruenire possumus. Nam etiã de hac minori re gemitum habemus, quia corpore exuimur, vt illuc peruenire queamus.

A mus. Et hoc est, *nam qui sumus in hoc tabernaculo*, id est, in hoc corpore quod est tabernaculum animæ, vt in eo militet ad tempus Deo in via præsentis vitæ, *ingemiscimus grauati* sarcina carnis, & ingemiscimus *eò quòd nolumus expoliari* corpore *sed superuestiri stola immortalitatis, vt absorbeatur quod mortale est à vita*, id est, vt ab infirmitate ad immortalitatem etiam ipsum corpus sine morte transferatur. Si fieri posset, ita vellemus fieri immortales, vt iam veniret ipsa immortalitas, & modò sicut sumus mutaret nos, vt mortale hoc nostrum à vita absorberetur, non per mortem corpus poneretur, vt in fine iterum sumeretur. Quamuis ergo à malis ad bona transeamus, tamen ipse transitus aliquantulum amarus est propter consortium quoddam animæ & corporis, & quandam in his duobus familiaritatem conglutinationis atque compaginis. Et ideo mortis diem differre conantur etiam illi, qui post mortem se beatius credunt esse victuros. Tantam vim habet carnis & animæ dulce consortium. *Nemo enim vnquam carnem suam odio habuit.* Et propterea non vult anima, vel ad tempus ab eius infirmitate discedere, quamuis eam se sine infirmitate in æternum recepturam esse confidat. Et aggrauamur ergo corruptibili corpore, & ipsius aggrauationis causam, non naturam substantiamque corporis, sed eius corruptionem scientes, nolumus corpore spoliari, sed eius immortalitate vestiri, quod & ipsum tunc erit. Sed quia corruptibile non erit, non grauabit. Sub terrena tunica gemimus, ad cœlestem festinamus. Illam volumus accipere, istam nolumus ponere. Ergo fiet hæc iniuria tanto illi vestimento cœlesti, vt veniat nobis super hos pannos mortali-

Nota.
Ephes. 5.

B tatis, & corruptionis, vt hoc sit inferius, illud superius: hoc interius, illud exterius? Absit. Non ita volumus superuestiri, vt sub incorruptione maneat corruptio, *sed vt absorbeatur mortale à vita*, id est, vt sine aliqua læsione vita destruat in nobis mortalitatem, vt nusquam sit in nobis aliquid mortale, non infra, non supra: non intra, sed extra. Nos ingemiscimus nolentes spoliari corpore, sed immortale corpus habere. Sed *qui efficit*, id est, qui ex toto facit & format *nos in hoc ipsum vt ingemiscamus desiderio incorruptibilis corporis*, non homo est, sed *Deus qui dedit nobis* huius rei implendæ *pignus*, id est, donum sancti *spiritus*. *Dedit nobis pignus spiritus*, id est, dedit nobis spiritum sanctum, qui est nobis pignus & certitudo immortalitatis futuræ. Per spiritum enim quem dedit nobis, facit nos suspirare desiderio incorruptibilis vitæ: & certos reddit quòd hanc consequemur, cuius iam pignus tenemus.

Audentes igitur semper, & scientes quoniam dum sumus in hoc corpore, peregrinamur à Domino. Per fidem enim ambulamus, & non per speciem. Audemus autem, & bonam voluntatem habemus magis peregrinari à corpore, & præsentes esse ad Dominum. Et ideo contendimus, siue absentes, siue præsentes, placere illi.

Quandoquidem Deus facit nos ingemiscere desiderio immortalium corporum, & *dedit nobis pignus* huius rei Spiritum sanctum, *igitur semper* sumus *audentes*, id est, *semper* audemus velle corpus deponere, vt ad supernam gloriam perueniamus. Ideo voluntas deponendi corpus vocatur audacia, quoniam res est difficilis, & omnibus reformidanda. Propterea sumus *audentes* ad exuendum corpus, quia sumus *scientes*, quòd quamdiu *sumus in corpore* mortali, *peregrinamur*, id est, remoti sumus *à Domino* quia non videmus eum, licet ipse sit vbique. Per hoc enim exules & peregrini sumus ab eo, quia longè proiecti à facie contemplationis eius, cæcitatis nostræ tenebras in hac valle lachrimarum patimur. Adhuc enim nos antiqua nox grauat, & corruptibilis huius carnis oculos, quos hostis callidus ad concupiscentiam aperuit, iudex iustus à contuitu interni sui fulgoris premit. Quisquis enim arbitratur homini vitam istam mortalem adhuc gerenti posse contingere, vt dimoto atque discusso omni nubilo phantasiarum corporalium atque carnalium, serenissima incommutabilis luce veritatis potiatur, & mente penitus & consuetudine vitæ huius alienata, illi constanter & indeclinabiliter hæreat, nequaquam quid quærat intelligit. Iure ergo sumus *audentes* in depositione corporis, vt veniamus ad manifestam visionem sempiterni luminis, quia scimus quòd *dum sumus in hoc* corruptibili *corpore, peregrinamur à Domino*, id est, extranei sumus ab illa patria beatorum, in qua semper Deus sicuti est videtur. Nam *per fidem* inuisibilium *ambulamus*, id est, tendimus ad patriam viuentium, in qua Deus apparet: *& non per speciem*: id est, non per manifestam diuinitatis eius contemplationem. Contemplatio quippe merces est fidei, cui mercedi, per fidem corda mundantur, sicut scriptum est: *Fide mundans corda eorum.* Credenti colligitur meritum, videnti redditur præmium. Qui ergo peregrinatur, & *per fidem* ambulat, nondum est in patria, sed iam est in via. Qui autem non credit, nec in patria est, nec in via. *Per fidem enim ambulamus, & non per speciem.* Incipitur à fide, vt perueniatur ad speciem. *In corpore* nunc *peregrinamur à Domino*, & à patria nostra. Sed cùm hoc perpendamus, *audemus*, id est, cum audacia istud magis eligimus, vt separemur *à corpore*, & præsentemur Domino, vt eum in specie diuinitatis suæ videamus, & apud eum maneamus. Nollemus enim, si fieri posset, expoliari, sed immortales fieri, & Domino præsentari: sed cùm sine expolitione id fieri non possit, *audemus* optare expoliari, vt *ad Dominum* perueniamus, *& bonam voluntatem habemus*, id est, non murmuramus de hoc, sed desideramus id bona voluntate. *Audemus*, inquam, & bono animo volumus *peregrinari*, id est, remoueri *à corpore magis* quàm hîc morari, vt & *præsentes* simus ad Deum, & inhæreamus illi. Non enim satiat animam nisi incorruptibilis gaudij vera & certa æternitas. *Et* quia Domino cupimus assistere, *ideo contendimus*, id est, omnibus modis, quibus possumus, corde, verbo, & opere conamur *illi placere siue* nunc *absentes*, id est, in hac vita peregrinantes; *siue præsentes*, id est, in patria manentes. Hoc est, illa nitimur operari, per quæ nunc & in futuro illi placeamus. Modò *contendimus*, quia est pugna. Sed cùm *absorpta* fuerit *mors in victoria*, nulla iam erit pugna, nullusque lapsus, quia nulla corruptio. *Et ideo* iam non contendemus *placere*, sed omnino placebimus Domino in regione viuorum.

C

Actuum 15.

D

1. Cor. 15.

Omnes enim nos manifestari oportet ante tribunal Christi, vt referat vnusquisque propria corporis prout gessit siue bonum, siue malum.

Et rectè dixi *præsentes*, quia omnes præsentabimur Christo iudici. vel meritò *contendimus*, vt *illi* semper placeamus, ne in iudicio displicentes damnemur. Nam *omnes nos*, cuiuscunque sexus vel ætatis aut conditionis, sumus, *oportet*, id

A id est, necesse est, *manifestari* vniuscuiusq; cogitationes & verba & opera. Ibi videbitur quis sit vnusquisque: modò enim parum dignoscitur. Omnia nostra patebunt *ante tribunal*, id est, ante iudiciariam sedem *Christi*, quando coram Deo iudice astabimus. Pro magnitudine potestatis & iudicis, magnitudo tribunalis & iudicij æstimanda est. Quantò enim maior potestas iudicis, tantò maior terror iudicij sit necesse est. *Omnes* omnino manifestabuntur *ante tribunal* tanti iudicis, *vt vnusquisque*, siue iustus, siue iniustus, ad similitudinem messorum, *referat*, id est, reportet illuc *propria* gesta *corporis, prout gessit*, id est, sicut ipse vnumquodque opus fecit, *siue bonum, siue malum*. Eodem modo & eadem quantitate, qua gessit vnusquisque quodlibet opus, recitabit illud iudicandum *ante tribunal* æterni iudicis. *Vnusquisque* referet *propria corporis*, id est, quæ *gessit*, vel cogitauit, dum in corpore fuit. Neque enim si quis maligna mente atque impia cogitatione blasphemet, & id nullis membris corporis operetur, ideo non erit reus, quia id non motu corporis gessit, cùm hoc per illud tempus gesserit, quo gessit & corpus. *Prout gessit*, mente, lingua, vel manu dum esset in corpore, referet *vnusquisque*, etiam paruuli, qui non per seipsos, seu per alios gesserunt. Nam si in illa parua ætate moriuntur, vtique iudicantur secundum *propria* gesta *corporis*, id est, secundùm ea quæ gesserunt dum essent in corpore, quando per corda & ora gestantium crediderunt, vel non crediderunt; quando baptizati, vel non baptizati sunt; quando carnem Christi manducauerunt, vel non manducauerunt; quando eius sanguinem biberunt, vel non biberunt. Secundùm hæc ergo, quæ in corpore gesserunt, iudi- B cantur; non secundùm ea, quæ gesturi erant, si diu hîc viuerent. Neque huic Apostolicæ sententiæ aduersantur beneficia, quæ pro defunctis commendandis agimus, quia etiam meritum hoc sibi quisque dum in corpore viueret, comparauit, vt ei possint ista prodesse. Non enim omnibus prosunt. Et quare non prosunt omnibus, nisi propter differentiam vitæ, quam quisq; gessit in corpore? Quibus autem prosunt, aut ad hoc prosunt, vt sit plena remissio, aut certè vt tolerabilior fiat ipsa damnatio.

Nota.

Scientes ergo timorem Domini hominibus suademus: Deo autem manifesti sumus. Spero autem & in conscientijs vestris manifestos nos esse. Non iterum commendamus nos vobis, sed occasionem damus vobis gloriandi pro nobis, vt habeatis ad eos qui in facie gloriantur, & non in corde.

Et quia coram Christo iudice necesse est nos *omnes manifestari, vt recipiat vnusquisque prout gessit, ergo scientes* hoc, *suademus hominibus timorem Domini*, id est, *suademus* illis, vt per singula, quæ nunc faciunt, timeant futurum Domini iudiciú, & desistant à prauis operibus, ne tunc incipiant timere, cùm iam non poterunt damnationem euitare. Vel quia necesse est *omnes manifestari ante tribunal Christi* iudicis, *ergo scientes timorem Domini*, id est, *scientes* quàm timendus sit Dominus in suo iudicio, qui tamen subtiliter examinaturus est opera & cogitationes singulorum, *suademus hominibus*, vt timeant & prouideant sibi; ne in iudicium damnationis incurrant. *Hominibus* quidem hoc *suademus*, sed *manifesti sumus Deo*, si aliter agimus quàm docemus, id est, Deus nouit, si est in nobis, quod alijs *suademus*, & qua intentione facimus istam suasionem. *Deo* quidem scimus nos esse manifestos, qui videt occulta nostra: sed *spero* etiam *in conscientijs vestris manifestos nos esse*. Manifesta erat puritas eorum Corinthij, quia neque aliquando in adulatione fuerant deprehensi, neque prædicatio eorum displicuerat sanctis, nec ab aliquo illorum quicquam (vt assolet) occultè elicere tentauerant, vt foris simplices turbis apparerent, intus verò dolosi essent. Ideo conscientias eorum pulsat, vt sibimet testes essent de veritate. Ac si apertè verbis alijs dicat: Licet vobis malè de nobis locuti sint pestiferi homines, puto tamen quòd non recipiat vestra conscientia de nobis aliter suspicari quàm nouit, nec potestis magis alijs fidem accommodare quàm vobismetipsis. Et quia modò se laudare videbatur, subiungit: *Non iterum nos commendamus vobis*, id est, sicut nec in prima epistola nosipsos vobis commendauimus, vt putastis, sic nec in ista nunc *nos commendamus*: quia per hæc, quæ dicimus, laudem nostram à vobis non quærimus: *sed* propter vtilitatem vestram *damus vobis* per hæc verba *occasionem*, id est, materiam *gloriandi pro nobis* contra pseudoapostolos, vt gloriemini, quia integram puræ veritatis doctrinam à nobis suscepistis, & fallacem prædicationem pseudoapostolorum respuistis. Vel *pro nobis*, quos Deo placere nostis, gloriemini, *vt habeatis* occasionem gloriandi *ad eos, qui in facie gloriantur, & non in corde*, id est, contra pseudoapostolos, qui per hypocrisim *gloriantur* de specie pietatis, *& non* de puritate cordis. Vel *in facie*, id est, in exterioribus, hoc est, in carnalibus obseruantijs *gloriantur: & non in corde*, id est, in spiritualibus, quæ fiunt in interiori homine. Pseudoapostoli animos Corinthiorum commouere videbantur in odium Apostoli, vt ab eorum cordibus fides Apostolica facilius laberetur: & multi iactabant se ab alijs Apostolis didicisse, qui semper cum Domino fuerant. Ideoque nunc dicit se his dare *occasionem*, id est, rationem, per quam ipsi gloriarentur aduersus *eos*, quoniam Apostolus erat, à quo & isti didicerant, sicut & à quibus illi gloriabantur se doctos fuisse. Talis enim gloriatio *in facie* erat, *non in corde*: quia de personis gloriabantur, non de veritate. C D

Siue enim mente excedimus Deo: siue sobrij sumus, vobis. Charitas enim Christi vrget nos, æstimantes hoc, quoniam si vnus pro omnibus mortuus est, ergo omnes mortui sunt. Et pro omnibus mortuus est Christus, vt & qui viuunt, iam non sibi viuant, sed ei, qui pro ipsis mortuus est, & resurrexit.

De *nobis*, inquit, potestis gloriari: quia quicquid agimus, vel honor est Dei, vel vtilitas proximi. *Siue enim mente excedimus* omnia temporalia, vt contemplemur æterna, *Deo* id facimus. *Siue sobrij sumus*, id est, ab illa mentis ebrietate ad communem sensum eximus, hoc *vobis* fit, id est, pro vtilitate vestra. Excessus mentis est intentio ad superna, ita vt quodammodo de memoria labantur infima. In hoc mentis excessu fuerunt omnes Sancti, quibus arcana Dei mundum istum excedentia reuelata sunt. De hoc excessu nunc dicitur: *Siue mente excedimus, Deo*. Quod enim Apostolus *mente* excedebat, *Deo* excedebat. Excedens enim *mente* omnem humanam fragilitatem, omnem sæculi temporalitatem, omnia quæcunq; nascendo & occidendo vanescunt transeuntia, habitabat corde in quadam ineffabili contemplatione quantum poterat, de qua dicit, quòd *audiuit* ineffabilia *verba, quæ non licet homini loqui*. Itaque si semper manere vellet in eo quod viderat, Infra 12.

 derat,

A derat,& loqui non poterat, non leuaret alios, vt & ipsi videre hoc possent. Descendit ergo pro eorum subleuatione. Et hoc est quod additur: *Siue sobrij sumus, vobis.* Quid est, *sobrij sumus?* Sic loquimur, vt capere possitis. Hæc agebat Apostolus,& boni rectores agere debent: quia tunc ad alta *charitas* mirabiliter surgit, cùm ad se ima proximorum misericorditer attrahit: & quò benignius descendit ad infima, eò valentius recurrit ad summa. *Sobrij*, inquit, *sumus vobis. Charitas enim Christi vrget nos* sic agere. Nam *charitas Christi*, quæ Sanctorum mentes ad superna subleuat, eas pio moderamine pro fraterna dilectione etiam ad humilitatem condescensionis format. Itaque dicitur: *Siue mente excedimus, Deo: siue sobrij sumus, vobis. charitas enim Christi nos vrget.* Hoc est, Si ea tantùm agere vellemus, & ea tantùm contemplari, quæ mentis excessu intuemur, vobiscum non essemus, sed in supernis tanquam contemptis vobis. Et quando vos ad illa superiora & interiora infirmo passu sequere mini, nisi rursus vrgente nos charitate Christi, *qui cùm in forma Dei esset, non rapinam arbitratus est esse se æqualem Deo, sed semetipsum exinaniuit, formam serui accipiens* consideremus nos esse seruos,& non ingrati ei, à quo accepimus altiora, propter eos, qui infirmi sunt, non contemneremus inferiora, & temperaremus nos eis, qui non possunt nobiscum videre sublimia? Hoc ergo est, *siue mente excedimus, Deo.* Ille enim videt quod videmus in mentis excessu, ille solus reuelat secreta sua. *Vobis* autem proficit, quando *sobrij sumus*, id est, quando ab illo mentis excessu, qui mentem ipsam debriat, & à sensu temporalium immutat, ad communem sensum descen-

B dimus, vt à vobis intelligi possimus. *Charitas Christi nos vrget* ad vos inclinari, *æstimantes hoc, quoniam si vnus* Christus *mortuus est pro omnibus* ad vitam prædestinatis, *ergo omnes* participatione mortis eius *mortui sunt* in hoc quod prius erant, id est, secundùm hoc, quòd veteris hominis membra fuerunt. Ideo libenter ad eos debemus inclinari, qui iam per baptismum Christo sunt commortui. Vel *si vnus* Christus *mortuus est pro omnibus*, id est, vt omnes viuant, *ergo* necesse est fieri, quia *omnes mortui sunt* in anima per peccatum, quorum viuificatio quæsita est morte vnius, qui peccato solus carebat, nec mortis animæ particeps esse poterat. Et idcirco nos debemus ad eos instruendos humiliari, pro quibus viuificandis Saluator vsque ad mortem dignatus est inclinari: *Omnes* itaque *mortui sunt* in peccatis, nemine prorsus excepto, dempta Matre Dei, siue originalibus, siue etiam voluntate additis, vel ignorando, vel sciendo, nec faciendo quod iustum est. *Et pro omnibus* mortuis *mortuus est* vnus *Christus*, id est, nullum habens omnino peccatum, qui solus hostia sufficiens fuit pro peccatis omnium, *vt & qui* per remissionem peccatorum *viuunt, iam non sibi viuant, sed ei, qui pro ipsis* omnibus *mortuus est propter* peccata *nostra, & resurrexit propter iustificationem nostram*, vt credentes in eum, qui iustificat impium, ex impietate iustificati, tanquam ex morte viuificati, ad primam resurrectionem quæ nunc est, pertinere possimus. Non ergo sibi viuat quisque, sed Christo, faciens non suam, sed ipsius voluntatem, vt possit dicere: *Viuo autem iam non ego, viuit verò in me Christus, & anima mea illi viuet. Illi* vtique, non sibi. Debet enim vita humana in se deficere, in Christo proficere, *qui mortuus est*, vt nos moreremur peccatis: *& resurrexit*, vt resurgeremus ad opera iustitiæ. Et quid est aliud *non sibi, sed* illi *viuant*, nisi vt non *secundùm carnem viuant* in spe terrenorum & corruptibilium bonorum, sed secundùm spiritum in spe resurrectionis, quæ iam ex ipsis in Christo facta est?

Nota.

Philip. 2.

Nota.

Rom. 4.

C Galat. Psal.

Itaque nos ex hoc neminem nouimus secundùm carnem. Et si cognouimus secundùm carnem Christum, sed nunc iam non nouimus.

Suo more vitam nostram futuram, quæ iam in Christo capite nostro resurgente completa est ita spe certa meditatur Apostolus, tanquam iam adsit præsensque teneatur. Quæ vtique vita non erit *secundùm carnem*, sicut Christi non est *secundùm carnem*. *Carnem* hoc loco non ipsam corporis nostri substantiam, sed corruptionem mortalitatemque carnis vult intelligi, quæ tunc non erit in nobis, sicut iam in Christo non est. Quia, inquit, resurrectio Christi nos resurgere fecit, *itaque ex hoc* tempore resurrectionis neminem eorum, pro quibus Christus *mortuus est, & resurrexit*,& qui *iam non sibi viuunt, sed illi, nouimus secundùm carnem*, id est, secundùm carnis corruptionem, propter spem futuræ immortalitatis, in cuius expectatione viuunt, quæ in Christo iam non spes, sed res est. *Et si cognouimus Christum secundùm carnem*, id est, secundùm carnis mortalitatem, cum adhuc moriturus esset, *sed*, id est, tamen *iam non nouimus*, quia illud eius *mortale* iam induit *immortalitatem*. Noueramus ergo *Christum secundùm carnem*, id est, secundùm carnis mortalitatem antequam resurgeret, *sed nunc iam nouimus quia resurgens à mortuis iam non moritur, mors illi vltra non dominabitur.* Nam si Christus secundùm hæreticos ideo non habuit carnem, quia dixit Apostolus *nunc iam non nosse Christum secundùm carnem* nec illi habuerunt *carnem*, de quibus præmisit: *Itaque nos* amodò *neminem nouimus secundùm carnem.* Sed quia illorum secum vitam futuram (vt diximus) tanquam præsentem meditabatur, qui resurgentes commutabuntur, amodo, inquit, *neminem nouimus secundùm carnem*, id est, tam certam spem tenemus futuræ nostræ incorruptionis & immortalitatis, vt amodò iam in ipsa notitia gaudeamus. Rom. 6. D

Si qua ergo in Christo noua creatura, vetera transierunt, ecce facta sunt omnia noua. Omnia autem ex Deo, qui nos reconciliauit sibi per Christum, & dedit nobis ministerium reconciliationis. Quoniam quidem Deus erat in Christo, mundum reconcilians sibi, non reputans illis delicta ipsorum. & posuit in nobis verbum reconciliationis. Pro Christo ergo legatione fungimur, tanquam Deo exhortante per nos. Obsecramus pro Christo, reconciliamini Deo. Eum qui non nouerat peccatum, pro nobis peccatum fecit, vt nos efficeremur iustitia Dei in ipso. Apoc. 3.

Et quia Christus iam non est *secundùm carnem*, nec aliquis eorum qui ei viuit, *ergo si qua noua creatura*, hoc est, si quis innouatur, esse potest *in Christo*, nunc patet quòd *vetera* corruptionis *transierunt*,& *ecce facta sunt omnia noua* immortalitatis. Quoniam omnes *in Christo*, etsi nondum re, iam tamen spe immortales sumus, *vetera transierunt*,& *facta sunt omnia noua.* Omnis *ergo noua creatura*, id est, populus innouatus per fidem, vt habeat interim in re, quod in spe postea perficiatur, *in Christo* habet iam quod in se sperat: itaque nunc *vetera transierunt* secundùm spem, quia modò iam non est tempus veteris Testamenti, quo temporale atque carnale regnum expecte-

A expectetur à Deo: & *facta sunt omnia noua* secundùm eandem spem, vt regnum cælorum, vbi nulla erit mors atque corruptio, promissum teneamus. In resurrectione autem mortuorum non iam secundùm spem, sed secundùm rem: & *vetera transibunt*, cùm *inimica nouissima destruetur mors*: & fient *omnia noua*, *cùm corruptibile hoc induerit incorruptionem, & mortale hoc immortalitatem*. Quod iam in Christo factum est, quem secundùm rem iam nouerat Apostolus, non *secundùm carnem*. Eorum verò, pro quibus *mortuus est & resurrexit*, nondum secundùm rem, sed secundùm spem *neminem* nouerat *secundùm carnem*. Sed & moraliter *vetera*, id est, veteris hominis vitia *transierunt*, & *facta sunt omnia noua*, id est, noui hominis opera. Ad veterem quippe hominem pertinet, præsentem mundum quærere, transitoria ex concupiscentia amare, mentem in superbiam erigere, patientiam non habere, ex dolore malitiæ de proximi læsione cogitare, sua indigentibus non dare, ad multiplicandum aliena quærere, nullum purè propter Deum diligere, inimicitias inimicis reddere, de afflictione proximi gaudere. Cuncta hæc vetusti sunt hominis quæ videlicet trahimus de radice corruptionis. Sed qui iam ista exuperat, & ad præcepta Dominica mentem in benignitate commutat, de hoc rectè dicitur, quia *vetera transierunt, & ecce facta sunt omnia noua*. Tunc enim in nostris mentibus *noua* fiunt, cùm à nobis vetusti hominis vitia transierunt. Dixi, quia *in Christo noua creatura, & facta* sint *omnia noua*. Sed tamen *ex Deo* Patre *sunt omnia* hæc *noua*, quæ vel in moribus, vel in spe, vel in re consistunt. *Ex* Patre *sunt omnia*, quæ *per Christum*, vel *in Christo* habe-

B mus, quia & ipse Christus ex Patre est. Nihil nouitatis est nobis, sed *omnia sunt ex Deo, qui* ex antiquis inimicis *reconciliauit nos sibi per Christum* mediatorem. Quia enim creatura humana peccauerat in Deum, nec pœnitebat vt reuerteretur ad eum, Deus opus suum nolens perire, misit Filium suum, per quem prædicata remissione peccatorum, reconciliaret *sibi per* ipsum, per quem eos creauerat. *Per Christum nos reconciliauit sibi, & dedit nobis ministerium reconciliationis*, id est, iniunxit nobis legationem, vt per orbem discurrentes, ministraremus vbique doctrinam Euangelij, per cuius obseruantiam omnes Deo reconciliarentur, & in amicitiam reuocarentur. Verè per ipsum, & per nos dedit hominibus reconciliationem. *Quoniam in Christo quidem erat ipse Deus, reconcilians sibi mundum*, & in nobis posuit verbum *reconciliationis*. *Deus erat in Christo*, qui ait: *Pater in me manens, ipse facit opera*. (Ioan. 14.) Pater enim est in Filio, quia vna est eorum substantia. *Deus* ergo *erat in Christo* conuersante inter homines *reconcilians sibi mundum*, id est, homines de mundo, pro quibus ipse Christus ait: *Vt mundus credat, quia tu me misisti*. (Ioan. 17.) *Mundus* enim in hoc loco non ille intelligitur, qui *totus in maligno positus est*, (1. Ioan. 5.) sed ille, pro quo *misit Deus Filium suum, vt saluetur mundus per ipsum*, id est, Ecclesia per mundi latitudinem fundata. (Ioan. 3.) Hunc *mundum sibi Deus* reconciliauit hoc modo, videlicet *non reputans illis delicta ipsorum*, vt pro his puniret illos, sed tam originalia, quàm actualia dimisit omnia in baptismo. *In Christo* quidem erat per naturam, sed in nobis per gratiam: quia *posuit in nobis*, id est, in interiori nostro *verbum*, id est, prædicationem *reconciliationis*. Hoc est, per Spiritum sanctum illuminauit corda no-

C stra, & docuit quibus rationibus ei possemus homines reconciliare, conuertendo eos ad fidem, & pœnitentiam, & ad bonam operationem. Et quandoquidem post Christum posuit nos reconciliatores, *ergo pro Christo*, id est, vice Christi *fungimur legatione* Dei. Christus enim propriè fuit legatus Patris, sed nos *pro eo fungimur legatione*, vt vice eius prædicemus reconciliationem gentibus. *Legatione* Dei ad vos *fungimur, tanquam Deo* vos ad reconciliationem *exhortante per nos*. Ipse enim in nobis loquitur, & verba eius sunt ea, quæ ex ore nostro processerunt, ideoque libenter nobis obtemperare debetis. Et quia vice Christi sumus directi, *obsecramus pro Christo*, id est, tanquam vos Christus obsecret, *reconciliamini Deo*. *Obsecramus vos*, id est, per omnia sacra adiuramus, vt reconciliemini *Deo* per pœnitentiam, cui per peccatum estis inimici. Nemo enim reconciliatur nisi ex inimicitijs, & nihil inter Deum & homines facit inimicitias, nisi peccatum. Plerunque autem homo, qui alteri homini irascitur, discordanti sibi reconciliari appetit, sed ire ad satisfaciendum prior erubescit. Pensemus facta veritatis, vt videamus quo iaceat nostræ prauitas actionis. Ecce inter nos & Deum discordiam peccando fecimus, & tamen ad nos Deus suos legatos prior misit, vt nos ipsi, qui peccauimus, ad pacem Dei rogati veniamus. Erubescat ergo humana superbia. Confundatur quisque si non satisfaciat proximo, quando post culpam nostram, vt ei reconciliari debeamus, & ipse qui offensus est, legatis interuenientibus obsecrat Deus. Quomodo autem ei reconciliaremur, nisi deleretur peccatum, quod inter nos & ipsum erat, & nos ab eo separabat? Proinde cùm dixisset Apostolus, *obsecramus pro Christo, reconciliamini Deo*, quasi diceremus, quomodo D poterimus reconciliari *Deo*, subiunxit: *Eum qui non nouerat peccatum*, id est, Christum, *qui non nouerat peccatum* per experientiam, licet nosset illud per sapientiam, *fecit pro nobis* Deus Pater *peccatum*, id est, sacrificium pro peccato. Bene ergo possumus ei reconciliari, qui sanguine Christi sui delet omne peccatum nostrum, si nos illud pœnitendo damnemus. Qui videlicet Christus *peccatum non* nouit, quia nunquam peccati delectationem sensit. Sed per sapientiam qua ipse peccatum damnat, nouit ipse *peccatum*, id est, nouit hoc esse malum. non ergo fecit ipse *peccatum*, sed eum Deus *pro nobis peccatum fecit*, hoc est, vt dixi, sacrificium pro peccato. In lege enim peccata vocabantur, sacrificia quæ pro peccatis offerebantur. Et eodem modo locutionis appellatur nunc Christus *peccatum* quia pro peccato est oblatus. Similitudo etiam carnis peccati, in qua venit, dicta est peccatum. *Misit*, inquit, *Deus Filium suum in similitudine carnis peccati, & de peccato damnauit peccatum in carne*, (Rom. 8.) id est, de *similitudine carnis peccati*, quæ ipsius erat, *damnauit peccatum in carne* peccati, quæ nostra est. *Eum* itaque, *qui non nouerat peccatum*, id est, Christum, *pro nobis peccatum fecit* Deus, cui reconciliandi sumus, id est, sacrificium pro peccatis, per quod reconciliari valeremus. Ideo *fecit* eum *peccatum, vt nos efficeremur iustitia Dei in ipso*. Ipse ergo *peccatum, vt nos iustitia*, nec nostra, sed *Dei*: nec in nobis, sed *in ipso*, sicut ipse *peccatum* non suum, sed nostrum: nec in se, sed in nobis constitutum *similitudine carnis peccati*, in qua crucifixus est. Hæc est illa *iustitia Dei*, non qua ipse iustus est, sed qua nos ab eo iustificati sumus.

A *Vt efficeremur*, inquit, non solùm iusti, sed etiam *iustitia*. id est, vt per nos alij fiant iusti. *Efficeremur iustitia Dei in ipso*, id est, in eius corpore, quod est Ecclesia, cui *ipse est caput*. Colos. 1.

CAPVT VI.

Isaia 49. Adiuuantes autem exhortamur, ne in vacuum gratiam Dei recipiatis. (Ait enim: Tempore accepto exaudiui te & in die salutis adiuui te. Ecce, nunc tempus acceptabile, ecce nunc dies salutis.)

Deus *per Christum* pro peccatis nostris immolatum reconciliat vos *sibi*. Sed nos adiuuamus opus *reconciliationis* huius. Dei enim sumus adiutores. Nos ministerio prædicationis nostræ *adiuuantes* beneficium diuinæ operationis *exhortamur* vos, *ne in vacuum gratiam Dei recipiatis*, quam vobis offert. Gratia *Dei* est remissio peccatorum. Quam *in vacuum* recipit, quisquis in bonis operibus se postea non exercet. Gratia *Dei* est facultas bene concessa diuinitus homini, de qua dicitur, *sine me nihil potestis facere*. Quam *in vacuum* recipit, qui cum *Dei* gratia non laborat, nec adiungit studium suum, vt possit *Dei* præcepta ipso adiutore implere. *In vacuum*, id est, in hoc, vt sit eis res vacua, recipit hanc *gratiam*, qui bonis operibus eam implere non satagit. Sed nos bene cum auxilio gratiæ agendum vos *exhortamur*, *ne* per desidiam vestram *in vacuum* eam recepisse inueniamini. Et hoc facimus, vt dictum est, *adiuuantes* opus cælestis gratiæ & *reconciliationis*. vel *adiuuantes* vosipsos nostris meritis & orationibus atque sermonibus. Ioan. 15.

B Siue ita: Nos prædictis causis & rationibus vos *adiuuantes*, id est, ad reconciliationem prouocantes, *exhortamur, ne in vacuum grtiam Dei recipiatis*, id est, ne falsis Apostolis credentes, ita *recipiatis* & intelligatis baptismum & fidem, quam suscepistis, vt eat *in vacuum*, id est, transeat vobis in rem vacuam & omni plenitudine vtilitatis priuatam. Illi enim qui putant solam fidem Christi sine carnali obseruantia legis non sufficere ad iustitiam & salutem æternam, *gratiam Dei*, id est, fidem ipsam intelligunt quasi rem vacuam, id est, non refertam innocentia & omnium virtutum perfectione. Et sicut hanc fidei *gratiam* putant vacuam, sic fit eis vacua: quia per eam nec remissionem peccatorum, nec aliquam gratiam consequuntur. Sed vos eam nolite recipere sic, nolite sic de ea sentire, vt vobis erat *in vacuum*, id est, vt fiat omni commodo vestro vacua. Verè non debetis eam putare vacuam, nec vobis facere vacuam, quia non est vacua, sed bonis operibus referta. Nam ipse Deus, qui gratiam istam humano generi offert, *ait* in Isaia: *Tempore accepto*, id est, *tempore*, quod est mihi vel hominibus acceptum, *exaudiui te* orantem pro peccatis tuis. Non est ergo vacua hæc gratia, in cuius *tempore* Deus orantes exaudit. Quod tempus est hominibus gratum, & cum omni amplexu cordis acceptum. Plus enim est acceptum quàm acceptabile: quoniam acceptabile dicitur, quod est habile vt recipiatur: acceptum verò, quod iam mentis deuotione receptum est. Et postquam hoc tempus tibi fuerit acceptum, id est, postquam hoc susceperis, exaudit Deus preces tuas, quas *tempore* legis non exaudiebat. *Tempore* (inquit) *accepto*, id est, *tempore* gratiæ, quod accepisti veniens ad fidem, *exaudiui te* deprecantem pro remissione culparum tuarum *& in die salutis*, id est, in hoc eodem tempore gratiæ, quo vera salus de cœlo ad homines venit, & lux fidei, atque iustitiæ tenebras infidelitatis atque peccatorum effugauit, *adiuui te* de assequutione virtutum. Lex autem non adiuuabat, sed tantùm præcipiebat. Sub gratia verò Deus nos (inquit) adiuuat, vt bona quæ præcipit, facere valeamus. Nam ideo *adiuui te*, quia ipse liberum in nobis arbitrium restituit, & ex libero arbitrio nostro laboramus, & diuina gratia adiuuante potentes efficimur, sine qua *nihil facere* possemus. Hoc Deus Ecclesiæ de gentibus per Prophetam dixit: *Tempore accepto exaudiui te, & in die salutis adiuui te*. hoc eidem Ecclesiæ de gentibus conuersæ replicat nunc Apostolus, & exponendo subiungit: *Ecce*, id est, non vltra differtur illud *tempus*, sed *nunc* præsentialiter est *tempus acceptabile*, quod omnes gratanter accipere debent, vt & ipsi fiant Deo acceptabiles: & *ecce nunc* præsentialiter est *dies salutis*, id est, lucidum *tempus* gratiæ, in quo per bona opera possint homines æternam promereri salutem. Ex quo enim Saluator in carne apparuit, semper est *acceptabile tempus, & dies salutis* vsque ad finem seculi. Vnicuique tamen finitur hoc *tempus* in hora obitus sui. *Dies* enim *salutis* per Christi gratiam est vita præsens, quoniam apta est ad bene operandum: & concludetur nocte iudicij, in qua nemo poterit operari. Et ideo adesse *tempus* dicit Apostolus, quo possint ad indulgentiam proficere peccatores: diem adesse dicit, quo morbis mortalibus animarum possit adhiberi medicina *salutis*. Sequitur: Isaia 49. C

Nemini dantes vllam offensionem, vt non vituperetur ministerium nostrum. Sed in omnibus exhibeamus nosmetipsos sicut Dei ministros, in multa patientia, in tribulationibus, in necessitatibus in angustijs, in plagis, in carceribus, in seditionibus, in laboribus in vigilijs, in ieiunijs, in castitate, in scientia, in longanimitate, in suauitate, in Spiritu sancto, in charitate non ficta, in verbo veritatis in virtute Dei. 1. Cor. 4. D

Exhortati sumus vos, *ne in vacuum gratiam Dei recipiatis* & *exhortamur* vt *nemini* sitis *dantes vllam offensionem*. Cauete ne malo exemplo vestro seu verbo prauo detis alicui fratrum *vllam offensionem*, id est, ne faciatis eum offendere, vt cadat per vos in peccatum: ne sitis ei offendiculum, vt exemplo prauitatis vestræ offendat corruens in nequitiam, vel ne offendatis eum, id est, ne conturbetis & irasci faciatis eum. Idcirco videte, ne malè viuendo, vel loquendo præparetis *offensionem* vlli proximorum, ne propter vos *vituperetur ministerium* nostræ prædicationis, qui vos docuimus qualiter agere debeatis. Qui enim vos malè agere viderint, putabunt nos ita docuisse, & incipient nostram doctrinam vituperare. Non detis, inquam, vlli *offensionem*, *sed* potius *exhibeamus nosmetipsos in omnibus* & vos *sicut Dei ministros*. Vt melius exhortetur eos, coniungit se illis, ac velut seipsum admonet, quia infirmitatem illorum quasi suam æstimat: & si profecerint, profectus illorum ipsius erit. *Exhibeamus*, inquit, id est, offeramus Deo, *nosmetipsos*, id est, me & vos. Vt ergo vnusquisque seipsum exhibeat, *exhibeamus*, id est, offeramus & demonstremus nos *in omnibus sicut Dei ministros*. Ac si dicat: Nos vos admoneo, vt omnes sitis Apostoli, vel ministerium prædicationis assumatis, sed vt sitis *sicut* ministri *Dei*, id est, in omnibus ministros diuinæ prædicatio-

A dicationis imitemini, vt similitudo religiosæ conuersationis eorum exprimatur in vobis. Etsi non omnes sumus ministri, omnes tamen *sicut ministros Dei* nosipsos *exhibeamus*, vt sicut illi viuunt, ita & nos viuamus. Et hoc faciamus *in patientia*, quæ sit *multa*, id est, sustinens multa, & neque murmurans contra Deum, neque indignans contra hominem, qui mala intulerit. Hæc ita generaliter omnibus dicuntur Christianis. Specialiter verò ministris Euangelicæ prædicationis hoc modo possunt dici: Nos qui alios *exhortamur, ne in vacuum gratiam Dei* recipiant, ita conuersationem nostram ca[u]ta circunspectione custodiamus, vt *nemini* simus *dantes vllam offensionem*, id est, nosipsi faciamus, quæ alijs facienda suademus: non faciamus, quæ prohibemus: ne si aliter docere & aliter facere visi fuerimus, exemplo nostro cæteros offendere faciamus. Infirmus enim quisque plus attendit facta Prælati sui, quàm verba, & putat sibi licere quicquid illum viderit agere. Et ita Prælatus, qui malè viuit, licet bene doceat, *offensionem* subditis parat. *Nemini* ergo simus *dantes vllam offensionem, vt non vituperetur ministerium nostrum.* Vituperabitur enim, & linguis obtrectantium lacerabitur, non si fecerimus mala solùm, quæ improbamus, sed etiam si non fecerimus bona, quæ docemus. Neminem offendamus, *sed in omnibus* verbis & actibus nostris *exhibeamus nosmetipsos sicut* decet *Dei ministros*, id est, vt ex operibus nostris homines Deum glorificent, & nos intus Deo placeamus. Et id faciamus *in multa patientia*, per quam & indisciplinatos mores fratrum tolerando paulatim corrigamus, & infidelium persecutiones fortiter sustineamus. Nam subsequenter ostenditur

Nota.

B per partes, quàm multa debeat esse ista patientia. Nec solùm ministris, id est, Prælatis Ecclesiæ iubentur ista, sed & subiectis, vt præmisimus, qui similes in moribus debent esse bonis ministris. Multam (inquit) patientiam habeamus *in tribulationibus*, id est, in pressuris & vexationibus, *in necessitatibus*, id est, in egestatibus cibi vel potus vel indumenti: *in angustijs*, id est, in solicitudinibus & curis animi, atque timore pœnarum, vnde mens angustiatur: *in plagis*, id est, in verberibus, sicut est virgarum cæsio: *in carceribus*, id est, in tenebrosis & fœtentibus locis reclusi: *in seditionibus*, id est, in commotionibus populi contra nos. Si populus contra nos insurgat, & cum quodam tumultu conetur nos à bono opere reuocare, nos patienter feramus, & à bono non separemur. Sed *in laboribus* habeamus patientiam, id est, si praui homines longis itineribus aut grauibus operibus nos laborare cogunt, vel si labore manuum nostrarum nobis victum quæsierimus. Et *in vigilijs*, id est, si necesse fuerit nos vigilare, vt per noctem operemur vnde viuamus, vel *in vigilijs* ad psallendum & orandum. Atque *in ieiunijs*, quæ vel sponte facimus, vel indigētia facere coegerit, aut quælibet necessitas. *In his omnibus* patientiam teneamus, & nos, vt *Dei ministros exhibeamus*. Ministri enim sunt, quicunque bene operantur, quia Deo ministrant, id est, deseruiunt. Excepto igitur prædicationis officio & altaris ministerio, omnes agnoscamus nos esse *Dei ministros*, vt tanti Domini famulos, *exhibeamus* nos idoneos *in castitate* mentis & corporis, & *in scientia*, ne fatuis virginibus similes, amittamus per imprudentiam meritum castitatis. Habeamus ergo scientiam scripturarum, vel scientiam, qua prudenter agere bona sciamus & mala respuere. Et vt *ministros*

Matth. 25.

C *Dei* nos *exhibeamus in longanimitate*, id est, in longa animi expectatione, qua patienter vsque in finem perseueremus, aduersa præsentis vitæ ferendo, & gaudia sequentis vitæ sperando. Et *in suauitate*, ne per rancorem animi efficiamur illis asperi, à quibus longanimiter mala toleramus, sed per dulcedinem mentis simus illis suaues & blandi, vt nec verbo, nec opere nostro illis vel alijs generemus asperitatem amaritudinis. Et *in Spiritu sancto*, vt omnia benignè & syncerè faciamus, sicut Spiritus sanctus docet. Et *in charitate non ficta*, vt affectum dilectionis non tantùm in vultu & verbo, sed etiam in corde habeamus, ne simus de illis, *qui loquuntur pacem cùm proximo suo, mala autem in cordibus eorum.* *Psal. 27.* Atque *in verbo veritatis* prædicando vel loquendo, vt habeat puram veritatem sine falsitatis admixtione vel prædicatio vestra vel loquutio. Et *in virtute Dei*, vt non nostris viribus, sed dono virtutis diuinæ credamus nos posse quicquid boni poterimus agere. Omnia hæc in Apostolo maximè præfulgebant, & in talibus ducebatur eius conuersatio, qui nunc secum hortatur *ministros* Euangelij, & omnes Christi seruos, vt taliter viuere studeant. Feruens enim Dei amor facile tolerat omnes aduersitates, & assequitur oēs virtutes. Adhuc aūt subiungit Apostolus in admonitione.

Per arma iustitiæ à dextris, & à sinistris: per gloriam & ignobilitatem: per infamiam, & bonam famam: vt seductores, & veraces: sicut qui ignoti, & cogniti: quasi morientes, & ecce viuimus: vt castigati, & non mortificati: quasi tristes, semper autem gaudentes: sicut egētes, multos autem locupletantes: tanquam nihil habentes, & omnia possidentes.

D *Exhibeamus* (inquit) nosipsos vt *Dei ministros per arma iustitiæ*, quibus regnum peccati debellemus, id est, per virtutes vitijs contrarias, vt humilitas deijciat superbiam, largitas extirpat auaritiam, beneuolentia inuidiam, & sic ceteræ virtutes destruant opposita sibi vitia. Virtutes enim sunt *arma iustitiæ*, quibus muniri debemus *à dextris, & à sinistris*, id est, à parte prosperorum, & à parte aduersorum, vt contra prospera & aduersa virtutum armis semper muniti, nec prosperis eleuemur, nec aduersis perturbemur, nec blandis ad voluptatem demulceamur, nec asperis ad desperationem p[...]amur. Et audire quæ sint dextra & sinistra, [id] est, prospera & aduersa. *Per gloriam, & ignobilitatem*, & cæt. vsque, *Tanquam nihil habentes, & omnia possidentes.* Dextra enim iustorum sunt, gloria, bona fama, & quòd *veraces* sunt, quòd cognoscuntur, quòd viuunt, quòd non mortificantur, quòd gaudent, quòd *multos* ditant quòd *omnia* possident. Sinistra verò, quòd ignobiles & infames habentur, quòd *seductores* putantur, quòd ignorantur, quòd moriuntur, quod castigantur, quòd contristantur, quòd egent, quòd nihil habere videntur. Sed milites Christi *per arma iustitiæ à dextris, & à sinistris* muniti debent incedere, vt hinc & inde diabolum expugnantes, & in prosperis timeant, & in aduersis confidant *Exhibeamus* ergo nos vt *Dei ministros per gloriam, & ignobilitatem*, id est, quando in gloria & veneratione apud homines erimus, non inde extollamur: & quādo nos iudicabunt esse ignobiles atq; cōtemptibiles, nō inde frangamur. Eodē modo agamus *per infamiā & bonā famā*, id est, si falsò infamamur de aliquo crimine, vel *si bonā famā habemus* de religiosa conuersatione, vtrūq; *per patientiam* æquanimiter ducamus, vt nos nec detrahentes deijciant,

A nec laudantes extollant, quia contingit nonnunquam vtrosque mentiri. Item *exhibeamus* nos *vt seductores, & veraces*, id est, ad viam veritatis adducamus eos, qui errant, vt cæteri, qui in errore perseuerant, iudicent nos esse *seductores*, cùm simus *veraces*. Si enim seducere, aliunde aliquem ad aliud persuadendo ducere est, quærendum est vnde & quò. Si à malo ad bonum, bonus seductor est, vnde & Ieremias ait: *Seduxisti me Domine, & seductus sum*. Si autem quis aliquem seducendo ducat à bono ad malum, malus seductor est. In hanc ergo partem, qua seducuntur homines à malo ad bonum, vtinam omnes seductores & vocemur & simus. Sed infideles aut quilibet errantes vocabunt nos malos *seductores*, si, quos poterimus, ex socijs eorum ad fidem & religiosam conuersationem attraxerimus. Erimus enim *veraces* & vera docentes, sed illi putabunt nos esse fallaces, & falsitate alios seducentes. Nos dico apud alios habiti *sicut qui* sunt à Deo *ignoti*, id est, reprobati, *&* apud alios à Deo *cogniti*, id est, approbati. Vel ita sumus *sicut* illi *qui* sunt *ignoti*, quia infideles & superbi non dignantur nos aspicere & agnoscere, vel agnitos abijciunt, & tamen fideles & religiosi nos agnoscunt. Et tormentis sumus *quasi morientes*, quia tam diu torquemur ab impijs, donec credamur esse mortui, *& ecce* Deo liberante *viuimus*, quoniam eripimur à morte & restituimur vitæ. Sumus enim *vt castigati*, quia infideles putant se nos duris verberibus ac minis castigasse, ne vlterius nouam religionem prædicemus: *& non* sumus *mortificati*, quia nec corporis, nec animæ necem ab illis pertulimus. Corpus enim nostrum adhuc viuit, anima quoque vitam non amisit, quia infidelibus non cessit, vt à prædicatione vel confessione veritatis sileret.

Iere.20.

B Etsi multi Martyres occiduntur, Ecclesia tamen non moritur. Atque electi Dei, dum super se exterius rapti in altum animum figunt, quæque in hac vita patiuntur, quasi longè infra labentia à se aliena aspiciunt, & (vt ita dixerim) dum mente extra carnem fieri decertant, penè ipsa quę tolerant, ignorant. Hæc autem de se suique similibus ita loquitur Apostolus, vt omnes fideles ad ea toleranda vel agenda exhortetur. Ac si discipulis dicat: Nos, qui magistri sumus, ita viuimus, vos autem, qui nos imitari debetis, exemplum nostræ conuersationis insequimini. Qui & adiungit: *quasi tristes*, (subaudi) foris apparemus, propter molestias tribulationum, quas patimur. sed *semper* sumus *gaudentes* intus propter spem futuræ remunerationis. Non solùm enim non contristamur in aduersis, sed etiam gaudemus, & hoc *semper*. Et sumus *sicut egentes*, quia nihil in præsenti seculo videmur habere, sed tamen *multos* sumus *locupletantes*, quia spiritales diuitias largimur credentibus. Sumus enim *tanquam* penitus *nihil habentes*, quia nihil proprium carnaliter habemus, etiam *omnia* possidemus, id est, non solùm pecunias, sed etiam ipsos pecuniarum dominos, qui se nobis tradunt, & res suas ad pedes nostros ponunt. Similiter & vos, licet in aduersis *quasi tristes* appareatis, *semper* tamen per spem intus gaudete. Et si habetis diuitias, estote quasi *egentes*, quamuis non sitis *egentes*, id est, in spiritu pauperes estote, sed multos eleemosynarum vestrarum beneficijs locupletare curate. Estote tanquam nihil habentes, id est, mentis despectu cuncta, quæ habetis, pro nihilo ducentes, *&* tali cognitione sitis *omnia* vestra *possidentes*, quia tunc mens vestra per hæc non tenebitur in imis. Sed & quilibet sancti pauperes omnia possident, etiam temporalia, quoniam *nihil deest timentibus Deum*. Apostoli verò cùm *nihil* habere viderentur, in hoc erant *omnia possidentes*, quòd cùm essent principes Ecclesiarum, habebant potestatem sumendi ex rebus subiectorum quæcunque sibi forent necessaria. Notandum autem, quia in his, quæ sunt aduersa, dictum est, *quasi*, *vt*, *sicut*, *tanquam*: in his verò, quæ sunt prospera, non est dictum. Ait enim: *Quasi tristes, semper autem gaudentes*, & cæt. Tristitia nostra habet, *quasi*: gaudium autem nostrum non habet, *quasi*: quia spes, qua gaudemus, certa est. Tristitia verò nostra *quasi*, habet, quia in somnijs transit. Qui somnium iudicat, addit *quasi*. *Quasi* sedebam, *quasi* loquebar, *quasi* prandebam, *quasi* equitabam, *quasi* disputabam. Totum *quasi*, quia cùm euigilauerit, non inuenit quod videbat. *Quasi* thesaurum inueneram, dicit mendicus. Si *quasi* non esset, mendicus non esset. Sed quia *quasi* erat, mendicus est. Itaque qui nunc ad lætitias seculares oculos aperiunt, & corda claudunt, transit *quasi* eorum, & venit verum ipsorum: *quasi* ipsorum, felicitas est seculi: verum ipsorum, pœna est. Nostrum autem *quasi* tristitia est: gaudium non est *quasi*. Non enim ait Apostolus, *quasi gaudentes, semper autem* tristantes: aut *quasi tristes*, & *quasi gaudentes*: sed ait, *quasi tristes, semper autem gaudentes*. & item, *Sicut egentes*, & ibi est *sicut* vel *quasi*. *Multos autem* ditantes, hic non est *quasi* vel *sicut*. *Nihil* habebat Apostolus, *omnia* sua dimiserit, diuitias nullas possidebat, tamen addidit: *Tanquam nihil habentes*, & ipsum enim *nihil* habere Apostoli, *quasi nihil* habere erat. *Et omnia possidentes*, ibi non dixit *quasi*. Quia *quasi* egebat, non autem *quasi* sed verè *multos* ditabat. Nam & sanctis, qui erant in Ierusalem, victum ministrabat. *Quasi nihil* habebat: non autem *quasi*, sed *omnia* possidebat. Itaque in his, quæ existimantur aduersa, quæ superius *per ignobilitatem* & *infamiam* præsignauit, quæque *à sinistris* esse descripsit, addidit *quasi*, vel *sicut* aut *tanquam*. In his verò, quæ prospera reputantur, & dextræ partes appellantur, quæque vocabulo gratiæ & bonæ famæ præmonstrauit, non apposuit *quasi*, vel aliquid tale. In prosperis enim vel *dextris* est veritas, in aduersis autem & sinistris vmbra vel similitudo, non ipsa res. Quæ autem *à dextris* descripsit, sunt arma dextra iustorum. Illa etiam, quæ *à sinistris* denotauit, sinistra sunt arma eorum. Efficiuntur enim viro perfecto arma iustitiæ, si hæc illata sibi magnanimiter sustinuerit, quia per hæc dimicans, & istis ipsis, quibus impugnari putatur aduersis, tanquam armis vtendo, eisque velut arcu & gladio, scutoque validissimo contra illos, qui hęc ingerunt, munitus, profectum suæ patientiæ & virtutis adquiret, & gloriosum constantiæ triumphum, nec aduersis deiectus, nec prosperis elatus, nec ad læuam tristibus impulsus, nec ad dexteram lætis motus, sed in medio per viā rectam indeclinabiliter gradiens.

C Matth.6. Marc.6. Luca.9.

D

Os nostrum patet ad vos ô Corinthij, cor nostrum dilatatum est. Non angustiamini in nobis, angustiamini autem in visceribus vestris. Eandem autem habentes remunerationem tanquam filijs dico, dilatamini & vos. Nolite iugum ducere cum infidelibus. Quæ enim participatio iustitiæ cum iniquitate? aut quæ societas luci ad tenebras? Quæ autem conuentio Christi ad Belial? aut quæ pars fideli cum infideli? Qui autem consensus templo Dei cum idolis?

Solent

A Solent plerunque etiam iusti laudare bona quę dicunt, non quo ipsi suis laudibus inhient, sed quo auditores suos ad audiendi solicitudinem accendant, vt dum eorum voce proferuntur, ab eorum cordibus ardentiori affectu rapiantur. Vnde nunc Apostolus, cùm mira Corinthijs & multa dixisset, adiunxit: *Os nostrum patet ad vos ô Corinthij, cor nostrum dilatatum est.* Et hoc etiã causa libertatis dixit ac puræ conscientiæ. Malè enim sibi conscia mens loqui trepidat, sensum perdit, in verbis errat. Et est sensus: Ita prouocati sumus profectu vestro, vt tacere non possimus. Profectus enim discipulorum aperit os magistri. *Os nostrum patet ad vos*, quoniam multa diximus ac dicimus ad vos corrigendos & instruendos, quæ gratanter accipere cuncta debetis. Et ideo *patet ad vos os nostrum*, quia charitate *dilatatũ est cor nostrum.* Lata dilectio cordis nostri, quæ vos omnes complectitur, non sinit vt taceamus ea, quæ prosunt vobis. *Ex abundantia enim cordis os loquitur*: & vbi charitas est, non sunt angustiæ. Matth. 12. *Cor nostrum dilatatum est.* Cordis dilatatio, iustitiæ est delectatio. Hoc murus est Dei, vt in pręceptis eius non timore pœnæ angustemur, sed dilectione & delectatione iustitiæ dilatemur. *Cor nostrum dilatatum est.* Licet enim caro nostra sit tribulationibus & pressuris angusta, *cor* tamen in sua latitudini liberum gaudet exterioribus pœnis. Charitas enim non angustatur. Si quis vult non angustari in terra in latitudine charitatis habitet. Quicquid enim fecerit ei homo, non eum angustat, quia illud diligit quod non nocet Et quia *nostrum cor* ita *dilatatum est*, atque *nostrum os* patens, ideo *non angustiamini in nobis*, id est, nolite putare, quòd habeatis in nostro magisterio B vel nostræ conuersationis exemplo vllam scientiæ vel boni operis stricturam & inopiam. Nos enim dicimus & facimus quicquid erga vos dicere & facere debemus, sed potius *angustiamini in visceribus nostris*, id est, intelligite quòd angustia & paruitas scientiæ & boni operis, quam habetis, est in cordibus *vestris*: quæ dura sunt ad intelligendum & faciendum. Qui enim nobis pseudo præfertis Apostolos, putatis quòd angustia & paruitas intelligentiæ vestræ vel sanctitatis, sit in nobis, id est, in nostra culpa, cùm ipsa sit potius in cordibus *vestris*, id est, in culpa duritiæ mentium vestrarum, quia non sunt dilatatæ sicut *cor nostrum.* Sed nunc *dico* vobis *tanquam filijs*, id est, *tanquam* illis, qui exemplum meum, cùm sim pater vester, sequi debetis, *dilatamini & vos*, sicut ego dilatatus sum, id est, per intellectum *dilatamini* auxilio gratiæ Dei, vt maiora ipsius dona capiatis. *Dilatamini* per amorem iustitiæ, vt copiam virtutum capiatis in latitudine mentis vestræ. Vos dico habentes in futuro *eandem remunerationem*, quam ego, si nunc ita dilatati fueritis vt ego: dilatemini amplitudine charitatis, vt omnes homines piè diligatis, & non per timoris angustiam, sed per amoris latitudinem bona faciatis. *dilatamini & vos* in bonis operibus per libertatem amoris, & *nolite iugum* antiquæ seruitutis, quæ in lege est, *ducere cum infidelibus*, id est, cum pseudoapostolis, qui fidem Christi conantur eneruare, & carnales obseruantias legis statuere. Ipsi enim cùm sint sub iugo seruitutis, vbi omnia per timorem fiunt student vobis suadere, vt abiecta lege libertatis, id est, libertate charitatis, subijciatis colla vestra cum eis iugo legis. Sed vos *nolite* participes fieri seruitutis eorum, quia vos estis iusti per

fidem, illi verò iniqui per legis transgreßionem. C Et *quæ participatio est iustitiæ cum iniquitate?* Nulla. Quoniam mox annullatur iustitia, si participationem habuerit *cum iniquitate*: & ideo ne pereat iustitia vestra, caueat habere participationem *cum iniquitate* illorum. Nulla communio vel in cibo, vel in potu, vel in aliquo sacramento vos eis coniungat, cùm sint ob iniquitatem perfidiæ ab Ecclesia separati. *Aut quæ societas luci ad tenebras?* id est, in quo possunt habere communionem illi, qui sunt lux sufficiens ad aliorum illuminationem, cum illis, qui sunt tenebræ, id est, cæci, & cæcantes alios? Nulla *societas* est lucis & tenebrarum, quia lux huius mundi obscuratur, si se sociauerit tenebris. His non est *societas*, Sed *Christi ad Belial*, id est, ad diabolum *quæ conuentio* potest fieri? Id est, illi, in quibus habitat Christus, & qui sunt membra Christi, in quo conuenire possunt cum illis, in quibus habitat diabolus, & qui sunt membra diaboli? In nullo. Quia mox deserit eos Christus, si se membris satanæ coniunxerint. *Belial* Iudic. 19. interpretatur absque iugo, & significat illum Angelum, qui nec Deo subiectus esse voluit. Cuius membra sunt omnes, qui præceptis Dei nolunt subijci. *Aut quæ pars fideli*, id est, Christiano *cum infideli?* id est, cum pseudoapostolo fidem Catholicam destruente. Nulla est his pars communis. Sed *templo Dei*, id est, illis, in quibus habitat Deus, *qui consensus* potest esse *cum idolis?* id est, cum sacrificijs carnalium obseruantiarum, quæ non iam Deo, sed diabolo offerunt, & idololatriæ deputantur. Nullus eis *consensus* adinuicem. Tot modis ostensum est, communionem pseudoapostolorum esse vitandam. Possunt & aliter fortitan hæc verba tractari. *Nolite* D *iugum ducere* iniquitatis *cum infidelibus*, id est, cum gentibus, vt subditi sitis iugo peccati, sicut illi, cùm debeatis in libertate charitatis seruire iustitiæ. *Quæ enim participatio est iustitiæ cum iniquitate? aut quæ societas luci ad tenebras?* nulla *participatio* est *iustitiæ* & iniquitati, non solùm quæ foris, sed etiam quæ intus in Ecclesia est. *Nouit enim Dominus qui sunt eius, & recedat ab iniquitate omnis, qui inuocat nomen Domini.* 1. Tim 2. Nulla etiam *societas* est *luci* & tenebris, non solùm quæ foris, sed etiam quæ intus sunt. Quoniam *Deus lux est, & tenebræ in eo non sunt vllæ. Qui autem odit fratrem suum, in tenebris est, & in tenebris ambulat. Si dixerimus quòd societatem habemus cum Deo, & in tenebris ambulamus, mentimur.* 1. Ioan. 1. 1. Ioan. 2. 1. Ioan. 1. Non est ergo *societas luci* & tenebris. Quid igitur faciemus? *Societas* cum Deo habenda est. Alia spes vitæ æternæ nulla est. *Deus* verò *lux est, & tenebræ in eo non sunt vllæ.* Iniquitates autem & peccata, sunt tenebræ. Iniquitatibus & peccatis premimur, ne societatem cũ Deo habere poßimus. Quæ ergo spes est? *Si confiteamur peccata nostra fidelis & iustus est, vt remittat nobis peccata nostra, & emundet nos ab omni iniquitate.* Ibid. Quo facto societatem habebimus cum illo, quia *lux* erimus in ipso. *Quæ autem conuentio Christi ad Belial?* Belial (vt diximus) interpretatur absq; iugo. Qui- Iudic. 9. cunq; ergo non Dei, sed suam voluntatem sequűtur, hoc vocabulo possunt designari, quia sunt absq; iugo timoris Dei, absq; iugo disciplinę, spiritalis. *Et tamen tales dicunt se Christianos. Sed quæ conuentio Christi ad Belial? Christus humiliauit semetipsum factus obediens vsq; ad mortẽ: isti autem extollunt semetipsos, nolentes obedientiæ iugo subijci.* *Quæ* igitur Philip. 2. *conuentio istis & Christo? Nõ sit itaq; sine Dei iugo, quicũq; vult cõuenire Christo. Aut quæ pars fideli cũ infideli*

Vel

A Vel *qui consensus templo Dei cum idolis?* Hoc rectè dictum est illis Corinthiorum, qui cum infidelibus manducabant sacrificia idolorum. Potest & aliter intelligi: *Fidelis* enim *Dominus in omnibus verbis suis*, quoniam fideliter adimplet vel adimplebit quæcunque locutus est. Ille autem est infidelis, qui verba sua negligit adimplere, vt faciat bona, quæ se facturum promisit. *Quæ igitur pars est fideli* Deo cum *infideli* homine? Qui enim mandata Dei adimplere noluerit fideliter, quam partem cum Deo habere poterit? *Qui autem consensus templo Dei cum idolis? Templum* enim *Dei sanctum est, quod estis vos. & auaritia est idolorum seruitus.* Cur ergo illi, qui sunt, vel debent esse *templum Dei*, consentiunt auaris, nec redarguunt eos? Cur non timent, ne per hunc consensum Deus, qui in eis habitare solet, deserat eos, & fiant etiam ipsi habitaculum satanæ?

Psal. 144.
1. Cor. 3.
Colos. 3.

Vos enim estis templum Dei viui, sicut dicit Deus: Quoniam inhabitabo in illis, & inambulabo inter eos: & ero illorum Deus, & ipsi erunt mihi populus. Propter quod exite de medio eorum, & separamini, dicit Dominus, & immundum ne tetigeritis: & ego recipiam vos. & ego ero vobis in patrem, & vos eritis mihi in filios & filias, dicit Dominus omnipotens.

1. Cor. 3. & 6. Leuit. 26. Iere. 31. Isai. 52.

Rectè dixi, quia *templum Dei* consensum non habet *cum idolis. Vos enim estis* ipsum *templum* non deorum mortuorum, sed *Dei viui*, id est, *vos estis* in quorum cordibus habitat, & præsidet Deus, qui in se viuens est, & vitam suis dat æternam: sicut econtrario idola sunt mortua suis cultoribus, quia eis sunt causa mortis æternæ. Ita *estis templum Dei, sicut* ipse *Deus* per Scripturam Testamenti veteris dixit: *Quoniam inhabitabo in illis*, id est, in mentibus illorum. Cùm Deus vbique sit, in illis tamen habitat, qui eius sentiunt beneficium, & faciunt voluntatem. B *Inhabitabo*, inquit, *in illis, & inambulabo* inter eos, id est, promouebo illos in prouectu virtutum. Inambulat enim Deus in nobis præsentia suæ maiestatis, si latitudinem inuenerit charitatis. Quàm enim latum est, vbi deambulat Deus: *& ero* inquit *illorum Deus*, id est, illi me solum colent Deum, quia non erunt de illis, *quorum Deus venter* est, vel qui vitium quodlibet pro Deo colunt, & ego protegam illos ab incursu vitiorum, atque dabo illis successum virtutum. *& ipsi erunt mihi populus*, id est, ita mihi erunt deuoti & dediti in vnitate concordię, vt non sint de hoc mundo. *Propter quod*, id est, quia promitto me in vobis habitare & inambulare, *exite de medio eorum*, id est, de medio pseudoapostolorum, *& separamini* ab eis. Quandiu enim patimini eos morari inter vos, & sustinetis prædicationem eorum, tandiu estis in medio eorum, id est, intra consortium eorum, & irretiti errore ipsorum. *Exite de medio eorum*, ne sitis in medio communionis eorum, conclusi in eodem reatu. Et ita *exite*, vt separemini, id est, vt seorsum parati sitis ad bene agendum, sequestrati à communione eorum. Et hoc dicit ac præcipit Dominus, non ego. *Et ne tetigeritis immundum*, id est, carnales obseruantias, quas illi suadent vobis, quæ iam post Domini resurrectionem non valent ad emundationem, sed ad contaminationem eorum, qui tangunt, id est, custodiunt eas. *&* si ita vos à communione peruersitatis eorum seperaueritis, vt *sanctè & iustè* viuatis, *ego recipiam vos* in cœleste regnum, quos à paradiso eieceram. Vel *exite de medio* peruersorum, qui sunt in Ecclesia, *exite* non corporaliter, sed spiritaliter, id est, facite quod pertinet ad correptionem eorum

Leuit. 26.
Phil. 3.

C quantum pro vniuscuiusque gradu atque persona salua pace fieri potest. Qui enim sic agit, liber exit *de medio* nequitiæ & damnationis *eorum*. Obiurgando enim criminosos, exit *de medio eorum* liber in conspectu Dei, cui neque Deus sua peccata imputat, quia non fecit: neque aliena, quia non approbauit: neque per negligentiam, quia non tacuit: neque per superbiam, quia in vnitate permansit. Sic ergo spiritaliter *exite de medio eorum*, non scindentes vnitatem Ecclesiæ, sed increpantes peruersitatem nequitię, ne maius malum committatis in separatione bonorum, quàm fugitis in coniunctione malorum. *& separamini*, non corporaliter ab eis, sed spiritualiter à consortio prauitatis *eorum. Et immundum ne tetigeritis*, id est, peccato eorum ne consenseritis. Tolerandi sunt enim vbique proximi, quia Abel fieri non valet, quem Cain malitia non exercet. Vnum verò est; pro quo vitari malorum societas debeat, ne si fortasse corrigi non valent, ad imitationem trahant: & cùm ipsi à sua nequitia nō mutentur, eos, qui sibi coniuncti fuerint, peruertunt: *Corrumpunt enim mores bonos colloquia mala.* Sicut ergo perfecti viri per versos proximos non debet fugere, quia & eos sæpe ad rectitudinem trahunt & ipsi ad peruersitatem nunquam trahuntur: ita infirmi, quicunque societatem declinare debent prauorum, ne mala, quæ frequenter aspiciunt, & corrigere non valent, delectentur imitari. Vnde nunc eis aptè dicitur: *Exite de medio eorum, & separamini.* Hoc enim agendum est, non more schismaticorum, sed more eorum, qui causa religionis petunt eremum, vel remotiorem locum. *Et ne tetigeritis immundum*, id est, immunditiam coinquinationis eorum, cùm ipsi tangere participando nolunt munditiam vestræ sanctitatis. D *Et ego* (sicut dictum est) vos olim abiectos, nunc *recipiam* in cœlestem gloriam. *Et vobis* in illa regni gloria receptis *ero in patrem*, id est, *ero* pater, & ita vos diligens vt pater, quia meipsum vobis perpetualiter dabo. *& vos eritis mihi in filios & filias*, id est, *eritis mihi* filij & filiæ, hoc est, *eritis mihi* similes, vt scriptum est: *Similes ei erimus, quoniam videbimus eum sicuti est.* Non solùm enim *in filios eritis mihi*, id est, gloriam meam, sed *& in filias.* Quod vel propter vtrunque sexum, vel propter fortes & infirmos dicitur, vel quia maior diligentia cultus & custodiæ filiabus adhiberi solet, quàm filijs. Et ideo per *filias* voluit fortassis ostendere, quia sic se habebit erga fideles animas, sicut pater erga *filias*, ornando veste iucunditatis, & remouendo voluntatem totius turpitudinis, vt sponso cœlesti semper placeant in ornatu decoris & amore puritatis. Et inde nolite (inquit) dubitare, quia hæc *dicit Dominus omnipotens*, id est, ille promittit vobis ista, qui omnia potest facere. Notandum quòd Apostolus hæc vel iuxta sensum, vel iuxta literam ex diuersis Scripturarum locis posuit. Nam quòd ait, *inhabitabo in illis, & inambulabo* inter eos, *& ero illorum Deus, & ipsi erunt mihi populus*, sic legimus apud Ezechielem: *Dabo sanctificationem meam in medio eorum in perpetuum, & erit tabernaculum meum in eis, & ero eis Deus, & ipsi erunt mihi populus.* Nam pro eo, quòd dictum est, *dabo sanctificationem meam in medio eorum*, Apostolus posuit, *inhabitabo in illis.* Et pro eo, quòd dictum est, *erit tabernaculum meum in eis*, Apostolus subiecit, *inambulabo* in illis. *Tabernaculum* enim est in itinere. Sed & in Leuitico reperitur hæc sententia, præter quod ibi est secunda persona. Sic enim dictum est. *Ponam tabernaculum*

1. Cor. 15.
1. Ioan. 3.
Ezech. 37.
Leuit. 26.

tabernaculum

A *tabernaculum meum in medio vestri, ambulabo inter vos, & ero vester Deus, vosque eritis mihi populus.* Quod autem subiunxit Apostolus, *propter quod exite de medio eorum, & separamini, dicit Dominus: & immundum ne tetigeritis, & ego recipiam vos.* Ita
Isaiæ 52. legitur in Isaia: *Recedite, recedite, exite inde pollutum nolite tangere, exite de medio eius, mundamini. & congregabit vos Deus Israel.* Illud verò, quòd sequitur, *& ego ero vobis in patrem, & vos eritis mihi in filios & filias,* non facile (sicut reor) in nostris codicibus apparet vnde sumptum sit, nisi fortè ex eo,
Ier. 31. quod per Ieremiam dixit, *& factus sum Israel pa-*
Isaiæ 43. *ter:* & per Isaiam, *affer filios meos de longinquo, & filias meas ab extremis terræ,* vel ex aliquo simili loco. Sequitur:

CAPVT VII.

HAS ergo habentes promissiones charissimi, mundemus nos ab omni inquinamento carnis & spiritus, perficientes sanctificationem in timore Dei.

Quoniam Dominus præcepit vt exeamus de medio coinquinationis peccatorum, & tanta nobis inde bona promisit, *ergo charissimi* nos, qui tales habemus promissiones, id est, quibus promissa sunt talia, si nos separauerimus à contaminatione malorum, *mundemus nos ab omni inquinamento carnis, & spiritus,* & perficiamus *sanctificationem* vtriusque. Inquinamentum *carnis* est, quod per carnem committitur, sicut luxuria, homicidium, & similia. Inquinamentum spiritus, quando sola cogitatione peccatur, sicut mentis elatione, vel inuidia, siue odio. Emundemus *ergo nos* non tantum *ab inquinamento,* sed prorsus *ab omni inquinamento carnis,* vt omnia vitia carnalia fugiamus. Et
B *ab omni inquinamento spiritus,* vt consensum peccati, & cætera omnia, quæ spiritum inquinant, expellamus à cordibus nostris. Tunc verò perficimus *sanctificationem carnis & spiritus,* si vtraque munda seruamus, & bonis actibus insudamus. Hæc enim sanctificatio vtriusque facta est diuinitus in baptismo. Sed nos perficimus eam, si per membra corporis insistimus bonis operibus, & mentem intus magis adornamus sacris virtutibus. Quæ perficienda est *in timore* Domini, vt semper vereamur Dominũ offendere. *sine* cuius gratia *nihil* boni possumus agere. Qui enim sine timore Domini vult bonum aliquod facere, superbus est, & perdit quicquid facit. Vel *mundemus nos ab omni inquinamento carnis.* id est, *ab omni* contaminatione carnalis obseruantiæ, & simus *perficientes sanctificationem spiritus,* id est, spiritalis obseruantiæ, quam cœpimus facere, vt spiritaliter legem impleamus, nõ carnaliter, & hoc *in timore* Domini, qui legem dedit, non vt carnaliter obseruaretur semper, sed tantùm vsque ad tempus correctionis.

Capite nos. Neminem læsimus, neminem corrupimus, neminem circumuenimus. Non ad condemnationem vestram dico. Prædixi enim quod in cordibus nostris estis ad commoriendum, & ad conuiuendum.

Nos ita vos admonemus. Et vos *capite nos,* id est, accipite quod dicimus, accipite spiritualem cibũ, quem vobis offerimus. Vel *capite nos,* nõ pseudoapostolos, id est, nostrum exemplum, non illorum accipite in omnibus imitandum. Aut *capite nos,* id est, considerate quales sumus. Et debetis nos capere, quia *neminem* vestrum *læsimus* improperando ei præterita crimina, sicut pseudo, qui vobis veterem improperant idololatriam: & *neminem* vestrum *corrupimus,* id est, nullius animę integritatem violauimus, sicut pseudo, qui multos ex vobis corruperunt, vitiando castitatem fidei & integritatem innocentiæ. *Neminem* vestrum *circumuenimus,* id est, nullum astuta circumuentione fraudulenter decepimus, vt ei per nos, aut per subditos nostros bona sua subtraheremus, sicut pseudo, qui vos adulatione callida blandè circũueniunt, & res vestras artificiosè subtrahunt. *Non ad condemnationem vestram dico,* id est, nõ vos abiicio, sed vt corrigamini moneo. Qui enim aliquem condemnat, non illi dimittit. Et est sensus apertior: Non me excusando vos condemno, quasi tales sitis. Non propterea hæc commemoro, vt callidè dicam vos fecisse, quod me fecisse nego: Nõ enim possum ita de vobis sentire, quos tantum diligo, sicut dixi superius, eo quòd dilectio vestra tãtam me faciat habere fiduciam. *Prædixi enim quòd in cordibus nostris estis* epistola. *Prædixi, quòd in cordibus nostris estis,* id est, cura & solicitudo vestræ salutis manet *in cordibus nostris ad commoriendum, & ad conuiuendum,* id est, ad hoc, vt vos nobiscum pro Christo, si necesse fuerit, moriamini, & nobiscum in regno Christi perpetualiter viuatis. Ex prædictis vult illos cognoscere, quo animo nũc loquatur ad eos. Quos enim participes vult habere & ad præsentes passiones pro Christo, & ad futuram vitam, non vtiq; illos abiicit, sed vt participatione dignos faciat exhortatur. Vel *in cordibus nostris estis ad commoriendum, & ad conuiuendum,* id est, ad hoc, vt nos vobiscum moriamur & viuamus: hoc est, si vos sustinetis mortem peccati in anima, nos æstimemus illam mortem esse nostram: & si vos in obseruatione iustitiæ viuitis, nos credamus nũc nosipsos viuere. Perfecta enim charitas profectum vel detrimentum aliorum credit esse suum. C

Multa mihi fiducia est apud vos, multa mihi gloriatio pro vobis. Repletus sum consolatione, superabundo gaudio in omni tribulatione nostra. D

Adeo *estis in cordibus nostris,* quoniam *multa fiducia est mihi apud vos,* id est, multum confido de vestra correctione & salute, dum considero ea, quę apud vos sunt. & *multa gloriatio* est *mihi pro vobis,* id est, multum glorior apud alios pro vestra religione. Videte ne frustra confidam de vobis, videte ne in vacuum glorier pro vobis. *Repletus* etiã *sum consolatione,* cùm audissem vestram correctionem, & *superabundo gaudio in omni tribulatione nostra,* id est, gaudium, quod de vestra emendatione habeo, superat omnem mœrorẽ tribulationum nostrarũ, quas in animo partim sustinemus pro peccatis vestris. *Multa* (inquit) *fiducia mihi est apud vos* *Fiducia* hęc de primę epistolę correctione est, quã quia non asperè susceperunt, fiduciam dederunt admonendi se. Visi sunt enim velle corrigere se. Vnde gloriatur pro eis, animumque suum ex hac parte consolatum pronuntiat, in tantum, vt in omni pressura superabundare se *gaudio* dicat. Vides enim esse spem in his, pro quibus angustias patitur, gaudet cùm tribulatur, certus se mercedem à Deo recepturum adquisitæ salutis eorum.

Nam & cùm venissemus in Macedoniam, nullam requiem habuit caro nostra sed omnem tribulationem passi sumus. Foris pugnæ, intus timores.

Memorat quę patiebatur causa credentium, vt eos prouocaret ad charitatem & compassionem. dixi, quia *superabundo gaudio in tribulatione nostra.* Nam tribulationem passi sumus non solum in Asia, sed & *cùm venissemus* ad Macedones, vt eis vitæ viã mõstraremus, *nullam requiem habuit caro nostra,* sed incessanter vexata est assiduis tribulationibus. *Caro non habuit requiem,* Ac si apertè dicatur: Quia spiritus

A ſpiritus *requiem habuit*, dum per profectum animæ perſecutionum ſupplicia caro tolerauit. Spiritus enim requieuit in ſpe futuræ retributionis, dum caro laboraret in dolore præſentis afflictionis. Non permiſsi ſumus reſpirare, *ſed omnem tribulationem* pertulimus: quia & in corpore flagellati ſumus, & animo timebamus pro his, quos ad fidem conuerteramus. *Foris* enim, id eſt, in corpore noſtro erant *pugnæ* ſuppliciorum, *intus*, id eſt, in corde noſtro, *timores*, ne hi, qui nuper erant conuerſi, deficerent. Nunc intelligeremus Apoſtolum memorare ſeditionem, & plagas, & carcerem, quæ legitur in Philippis cum Syla pertuliſſe, & iterum ſeditiones ac perſecutiones in Theſſalonica & Berrhœa, niſi ſciremus Apoſtolum nequaquam adhuc veniſſe Corinthum, quando illa pertulit. Hæc autem, quæ nunc memorat, poſt conuerſionem Corinthiorum paſſus eſt, quando vice ſecunda perrexit in Macedoniam, nec referuntur in Actibus Apoſtolorum. *Foris* erant *pugnæ* corpori, dum cæderentur, & *intus* animo *timores*. Illic enim eſt timor, vbi & intellectus eſt. Sed timor iſte erat (ſicut dictum eſt) propter eos, qui crediderant, ne paſsione eius ſcandalizarentur. Nam ſibi quid iam timeret, qui patiebatur? Vel *foris* erant illis *pugnæ*, quia impugnabantur ab infidelibus, qui ſunt extra Eccleſiam: *intus*, id eſt, in Eccleſia *timores*, quia timebant, ne diabolus ibi aliquid operaretur. *Foris pugnæ* ab apertis inimicis, *intus timores* à falſis fratribus. Sic & Eccleſia ſemper habet inimicos, & quos ferat *foris*, & quos gemat *intus*. *Foris* facilius euitabiles, *intus* difficilius tolerabiles. Sunt enim falſi fratres, ſunt mali filij, & tamen filij, qui non contra nos blaſphemant Chriſtum, ſed nobiſcum adorant Chriſtum, & in B nobis perſequuntur Chriſtum, ſicut Abſalon patrem ſuum. De his eſt timor in Eccleſia, ne cæteros ad imitationem ſui pertrahant. Valdè enim periculoſum eſt infirmis, habitare cum talibus.

Act. 16. & 17.

2. Reg. 15.

Sed qui conſolatur humiles, conſolatus eſt nos Deus, in aduentu Titi. Non ſolum autem in aduentu eius. ſed etiam in conſolatione, qua conſolatus eſt in vobis, referens nobis veſtrum deſiderium, veſtrum fletum, veſtram æmulationem pro me, ita vt magis gauderem.

Nos grauem *tribulationem paſsi ſumus. Sed Deus, qui conſolatur humiles*, id eſt, humiliatos paſsionibus pro ſuo nomine *conſolatus eſt nos in aduentu Titi*, reuertentis à vobis, vt nobis eſſet ſolatio. Nam quia *Deus* ſuorum non eſt immemor, ſed ſemper dat eis in aduerſitate ſolatium, accelerauit aduentum *Titi*, vt refrigerio nobis eſſet poſitis in feruore tribulationis. Magna enim conſolatio eſt patientis, ſi ſecum habeat condolentem. Et magna nobis fuit, dum noſtræ prędicationis adeſſe videremus adiutorem. *Sed non ſolùm in aduentu eius conſolatus eſt nos Deus, ſed etiam in conſolatione, qua* ipſe Titus, qui dolorem habebat de inobedientia veſtra, *conſolatus eſt in vobis*, id eſt, conſolationem accepit de pœnitentia veſtra. Nam quia vidi Titum conſolatum *in vobis*, & ego *conſolatus* ſum in veſtra emendatione. Ipſe enim *conſolatus eſt in* veſtra voluntate ad conuerſionem prompta, *referens nobis veſtrum deſideriū* de emēdatione, *veſtrum fletum* de commiſsis, *veſtram æmulationem*, id eſt, indignationem contra pſeudoapoſtolos *pro me*, id eſt, pro mea defenſione, *ita vt magis gauderem* de veſtra correctione, quàm dolebam de noſtra tribulatione. Nuntiauit Titus illos habere *deſiderium* emendandi ſe, & flere pro his, quę malè egerant, & *æmulationem* habere pro Apoſtolo. Addiſcentes enim quæ promiſſa ſunt bene viuentibus, incitati ſunt deſiderio bene agendi, vt æterna præmia mererentur adipiſci. Et correpti non nitebantur excuſare, ſed flebant dolentes, quia peccauerant. Intelligentes charitatem Apoſtoli erga ſe, cœperunt C illum cōtra aduerſarios defendere. Vnde ipſe *magis* gauiſus eſt, quia non ſolùm ſe correxerant, ſed etiam amplius profecerant. Profectus enim illorum augmentauit eius gaudium. Vel *deſiderium* habebant videndi Apoſtolum, & flebant præ deſiderio eius, & alter æmulabatur alterius *deſiderium* pro Apoſtolo videndo.

Quoniam etſi contriſtaui vos in epiſtola, non me pœnitet. Etſi pœniteret, videns quòd epiſtola illa (etſi ad horam) vos contriſtauit, nunc gaudeo non quia contriſtati eſtis, ſed quia contriſtati eſtis ad pœnitentiam. Contriſtati enim eſtis ſecundùm Deum, vt in nullo detrimentum patiamini ex nobis. Quæ enim ſecundùm Deum triſtitia eſt, pœnitentiam in ſalutem ſtabilem operatur. Seculi autem triſtitia mortem operatur. *1. Petr. 2.*

Verè magnum percepi gaudium, referente Tito quæ in vobis geſta ſunt. Quia *etſi contriſtaui vos*, id eſt, ſi errores veſtros ſeuerius corripui *in prima epiſtola, non me pœnitet* aſperè ſcripſiſſe, quia hoc cauſa poſcebat, & bonus effectus eſt ſecutus. *Non me* modò *pœnitet*, quòd *vos* durius increpans *contriſtaui*, quia veſter profectus facit me nō pęnitere. *Etſi me pœniteret* propter charitatē, quia *vos contriſtaui, nunc gaudeo*, quia profuit quòd *vos contriſtaui. Gaudeo, videns quòd epiſtola illa* tam aſpera *vos contriſtauit, etſi ad horam*, id eſt, quāuis prauo tempore. Perpendo enim vtilitatem, quę proceſsit ex illa tam breui triſtitia. *Gaudeo* enim, *non* ideo *quia contriſtati eſtis ſed* ideo *quia ad pœnitentiam eſtis contriſtati*, id eſt, non mihi gaudium facit veſtra triſtitia, ſed veſtra pœnitentia, quæ non potuit eſſe ſine triſtitia. *Gaudeo quia* cum pudore *eſtis contriſtati*, non cum ira. Qui enim reprehenſus pudorem patitur, corripere ſe promittit. Qui autem iraſcitur, peiorem ſe futurum oſtendit. De hac triſtitia *gaudeo. quia contriſtati eſtis ſecundùm Deum*, id eſt, ſecundùm voluntatem & inſpirationem Dei, *vt in nullo*, id eſt, nec in contriſtatione veſtra *patiamini detrimentum ex nobis*, ſed ad profectum omnia proueniant. Detrimentum enim auditor ex prædicatione doctoris patitur, quando præceptis eius inobediens exſtitit, & priori peccato peccatum inobedientiæ adiungit. Quia *ſecundùm Deum contriſtati eſtis*, idcirco *detrimentum* non patiemini, ſed commodum aſſequemini. Nam *triſtitia quæ eſt ſecundùm Deū*, id eſt, qua quis dolet ſe feciſſe, quod Deus odit, *operatur pœnitentiam* ducentem *in ſalutem*, non tranſitoriam, ſed *ſtabilem* & ęternam. Qui enim inde triſtis eſt, quia hoc ei in ſeipſo diſplicet quod Deo diſplicet, elaborat illud pœnitendo delere, & Deo ſatisfacere, vt poſsit ad ſalutem, quam peccando amiſerat, peruenire. Agit enim pœnitentiam, & ſperat Dei miſericordiam. Sed econtrario *triſtitia ſeculi*, id eſt, qua peccator, qui ſe non vult corrigere, triſtis eſt & condolet, atque erubeſcit ſe detectum eſſe in hoc ſeculo, vbi nil verecundiæ de ſuis nequitijs vult habere, *operatur* æternam *mortem*. Et ideo cauete triſtitiam illam. *Triſtitia* enim *ſeculi* eſt aut de verecundia reprehenſæ culpæ, aut de amiſsis rebus præſentibus, aut de alienis non inualis, aut de aliena felicitate, vel de aliqua huiuſmodi re torqueri. Dum ergo tali quis triſtitia tenetur, cor eius à principe mortis diabolo poſsidetur, & *mortem* in eo *triſtitia* hæc *operatur*. *Triſtitia* verè *ſecundùm Deum* eſt, aut ſua, aut aliena peccata lugere. Et ideo *pœnitentiam operatur*, quæ ducit ad *ſalutem*.

Ecce

A *Ecce enim hoc ipsum, secundùm Deum contristari vos, quantam vobis operatur solicitudinem, sed defensionem sed indignationem, sed timorem, sed desiderium, sed æmulationem, sed vindictam.*

Verè *tristitia quæ secundùm Deum* cor afficit, *operatur pœnitentiam in salutem.* Nam operatur ea, quæ conducunt. *Ecce enim* in vobisipsis hoc apparet, id vobisipsis hoc experti estis. Quia *hoc ipsum contristari vos secundùm Deum*, id est, *hoc ipsum* quòd *contristati estis secundùm Deum*, licet paruum videatur esse, *quantam*, id est, quàm magnam *operatur in vobis solicitudinem* emendâdi quod deliquistis, vel ne amplius delinquatis. Nec solùm *solicitudinem*, ne denuo peccetis, *sed & defensionem* aduersus impugnationes dæmonum, quia non iam sinitis vos ab eis vinci, sed strenuè vosipsos defenditis. Et non solùm *defensionem* aduersum inimicos, *sed indignationem* contra vosipsos pro malis, quæ fecistis. Nec tantùm *indignationem, sed & timorem*, ne damnemini pro peccatis, quæ commisistis, vel ne deinceps in culpas cadatis, quoniam *beatus homo qui semper est pauidus*. Neque solum *timorem, sed & desiderium*, quo desideratis in melius prouehi. Et non solùm *desiderium, sed & æmulationem*, id est, zelum atque feruorem imitandi me vel alios bonos. Neque tantummodò *æmulationem* bene agêdi ad exemplum Sanctorum, *sed & vindictam*, quia punitis in vobis ipsis mala quæ fecistis. Hæc omnia *operatur in vobis hoc*, quòd *secundùm Deum contristati estis*: & ideo patet; quòd *tristitia, quæ secundùm Deum est, operatur pœnitentiam in salutem*: quia generat omnes has virtutes, quæ ducunt ad æternam *salutem*. Vel *solicitudinem*, id est, mentis vigilantiam aduersus deceptiones pseudoapostolorum:

Ioan.21. (margin, beside "Neque solum timorem")

B & *defensionem*, vt me seu vos ipsos defendatis contra illos: & *indignationem*, vt illis vel cæteris malè agentibus indignemini: & *timorem* gehennalis pœnæ, atque *desiderium* cælestis gloriæ: vel *timorem*, id est, suspicionem vestræ fragilitatis, ne per eam vobis contingat vt cadatis: & *desiderium* rectè semper viuendi: & *æmulationem*, vt *zelus domus Dei* vos comedat, & ardeatis intrinsecus feruore corrigendi ea, quę malè fiunt in Ecclesia, id

Psal 16. est, in plebe Christiana: & *vindictam*, vt eodem zelo

Ioan.2. Dei puniatis peccantes, sicut Ecclesiæ disciplina exigit. Omnia hæc bona prodeunt ex tristitia, *quæ est secundùm Deum*, idcirco supra dixi, quia *non me pœnitet quòd vos ita contristaui*.

In omnibus exhibuistis vos incontaminatos esse negotio. Igitur etsi scripsi vobis, non propter eum qui fecit iniuriam nec propter eum qui passus est, sed ad manifestandam solicitudinem nostram, quam habemus pro vobis coram Deo. Ideo quoque *consolati sumus.*

Vt vniuersaliter dicam, quid vobis *tristitia, quæ secundùm Deum est*, contulerit, *in omnibus exhibuistis vos esse incontaminatos negotio*, id est, vt sitis incontaminati Christiano negotio agendo, vt libere possitis aliorum peccata punire. contaminatus enim autoritatem non habet in alios vindicare: *exhibuistis vos esse incontaminatos*; id est, probastis vos esse immunes à *negotio*, id est, à peccato illius, qui patris vxorem habuit. Quia secundùm disciplinam vindicastis in eum, ostendistis vos non iam esse contaminatos *negotio* iniquitatis illius, qui antea consentiendo inquinati eratis. Et quia incontaminati estis, *igitur* apparet, quia non propter illos principaliter scripsi, sed magis propter Ecclesiam. Et hoc est: *Igitur etsi scripsi vobis* de illis, *non scripsi propter eum qui fecit iniuriam* patri, tollens vxorem eius: *nec propter eum qui passus est*, id est, propter patrem, cui vxor ablata est: nam & ipse grauiter peccauit, negligens vxoris suæ salutem, vel filij, & scienter ferês & silenter tantum flagitium: *sed* potius *scripsi pro omnibus vobis ad manifestandam solicitudinem nostram, quam habemus pro vobis*, id est, vt manifestaremus vobis quàm soliciti & studiosi simus de vestra salute *coram Deo*, qui videt occulta intentionis vestræ. Hanc vobis manifestare voluimus, vt & vos eam sciretis, quam in diuinis obtutibus habemus. Nam inuitos emendando, & pollutos sanctificando, & Ecclesiæ reconciliando totius populi *solicitudinem* me habere demonstro. Quia in vno ma ... agente multi confunduntur, & in vno contumeliam patiente multi indignantur, & quia pro salute & emendatione omnium vestrum *scripsi* de illis, & euenit quod intendebam; *ideo consolati sumus* dum vos audiremus esse correctos. Vel *exhibuistis vos esse incontaminatos* à *negotio* seculari, quo prius eratis contaminati, cùm dicerem vobis: *Audet aliquis vestrum habens negotium aduersus alterum iudicari apud iniquos, & non apud sanctos?* Contaminati enim eratis hoc *negotio*, dum dicerem: *Omnino delictum est in vobis, quòd iudicia habetis inter vos.* Et quia nunc *vos exhibuistis* ab eo *esse incontaminatos, igitur etsi scripsi vobis, non scripsi* principaliter *propter eum qui fecit iniuriam*, vel *qui passus est*, id est *propter* quemlibet eorum, qui iniurias & fraudes fratribus faciebant, vel patiebantur à fratribus, sed magis *pro* omnibus *vobis*, vt omnes talia facere caueretis. Et *scripsi* ad hoc, vt manifestarem vobis me *pro vobis coram Deo* solicitum esse. Et quia nunc estis à tali *negotio* incontaminati, *ideo* consolationem habemus in vobis.

1.Cor.6. (margin, beside "cùm dicerem vobis")

Ibid.

In consolatione autem nostra, abundantius magis gauisi sumus super gaudio Titi, quia refectus est spiritus eius ab omnibus vobis. Etsi quid apud illum de vobis gloriatus sum, non sum confusus. Sed sicut omnia vobis in veritate locuti sumus, ita & gloriatio nostra quæ fuit ad Titum, veritas facta est. Et viscera eius abundantius in vobis sunt, reminiscentis omnium vestrum obedientiam; quomodo cum timore & tremore excepistis illum. Gaudeo quòd in omnibus confido in vobis. D

Nos in hoc quidem *consolati sumus*, quòd *incontaminatos vos exhibuistis negotio*, sed amplius de *gaudio Titi*, quod habet in vobis. Cùm audisset Apostolus eos per primam epistolam increpatos velle se corrigere, consolationem accepit. A Tito etiam discens, quia dolorem paterentur erroris sui, auctus est in consolatione, & repletus gaudio, quia voluntas eorum in opere cœperat probari. Tito id cum lætitia referente. Et hoc est; quod dicit: Nos *consolati sumus* de vestra melioratione. Sed *in consolatione nostra abundantius magis gauisi sumus super*, id est, de, *gaudio Titi*. De vtroque enim, id est, de correctione vestra, & de *gaudio Titi abundantius gauisi sumus*, quàm tristaremur de tribulatione nostra, sed *magis* de *gaudio Titi*, *quia spiritus eius*, qui mœrore pro vestra subuersione defecerat, *refectus est ab omnibus vobis*, non quia iam omnes sitis correcti, sed quia iam quiddam sperat de reliquis *Spiritus eius*, qui fame bonorum operũ vestrorum defecerat, *refectus est* à *vobis* illo cibo, de quo Dominus ait: *Meus cibus est vt faciam voluntatem eius qui misit me.* *Et si gloriatus sum apud illum de vobis quid*, id est, aliquid boni de *vobis* asserens, *non sum confusus*, id est, non erubui de hac gloriatione. Antequam pergeret Titus ad eos, audiuit ab Apostolo quia erant bonæ voluntatis in emendandis vitijs. Ac per hoc regresso illo & idem referente non erubuit Apostolus, sed alacer

Ioan. 4. (margin, beside "Meus cibus est")

A factus est, quia non aliter inuenerat Titus quàm audierat ab eo. *Non sum* (inquit) *confusus* pro vobis, *sed sicut omnia*, quæ audistis à nobis, *loquuti sumus vobis in veritate* sine aliqua falsitatis admixtione, *ita & gloriatio nostra*, *quæ fuit* de vobis *ad Titum*, *facta est* non solùm vera, sed (vt plus dicam) ipsa *veritas*, id est, apparuit illi *veritas*, dum videret ita esse vt dixeram. Efficientia enim vestræ correctionis tam vera facta est, quàm & prædicatio nostra. *Veritas* enim arguentis apparet, si hi, qui arguuntur, incipiunt se emendare: quia dum correcti immutantur, testimonium perhibent arguenti. Vos (inquam) spiritum eius refecistis, & me vera de vobis illi dixisse probastis. *Et* ideo *viscera eius*, id est, affectiones dilectionis *eius abundantius sunt in vobis*, quàm in alijs, quia vidit profectum vestrum. Sancti enim animus in omni bono est. *Viscera* cordis eius *sunt in vobis, reminiscentis omnium vestrum obedientiam*, *quomodo*, id est, quàm accuratè *excepistis* eum *cum* omni *timore* cordis, *& tremore* corporis. Scientes Corinthij ab Apostolo missum esse Titum, & se in multis vitijs ab Apostolo fuisse reprehensos, territi sunt in aduentu eius. Et quia vitam suam cœperant emendare, soliciti erant obedire præceptis eius, vt regressus Apostoli animum mitigaret eis. Quamobrem Titus eos laudauit, quia in eo reueriti sunt Apostolum. Ideo subiungit: *Gaudeo* vos ita profecisse, *quòd in omnibus* rebus *confido in vobis*, id est, *confido quòd in omnibus* amodò bene agetis. Non solùm enim in bona voluntate eorũ lætatus est, sed & in operibus bonis, quibus ea, quæ peccauerant, emendabant. Et ideo sicut sapiens medicus iam penè sanata vulnera lenisimis B medicamentis curabat, vt prioris increpationis vstura sanaretur.

CAPVT VIII.

NOtam autem facimus vobis fratres gratiam Dei, quæ data est in Ecclesijs Macedoniæ, quòd in multo experimento tribulationis abundantia gaudij ipsorum fuit, & altissima paupertas eorum abundauit in diuitias simplicitatis eorum: quia secundùm virtutem (testimonium illis reddo) & supra virtutem voluntarij fuerunt, cum multa exhortatione obsecrantes nos gratiã & communicationem ministerij, quod fit in Sanctos, & non sicut sperauimus, sed semetipsos dederunt primùm Domino, deinde nobis per voluntatem Dei, ita vt rogaremus Titum, vt quemadmodum cœpit, ita & perficiat in vobis etiam gratiam istam.

Postquam correcti sunt, hortatur eos ad bene agendum, & exemplo Ecclesiarum Macedoniæ ad misericordiam illos prouocat, vt non putent graue quod viderint Philippẽses vel alios iam fecisse. Et quia supra dixerat, *cùm venissemus in Macedoniam, nullam requiem habuit caro nostra*, ne quis putaret quòd nullum ibi fructum fecisset, sed solummodò pœnas sustinuisset, quod non multum ad commendationem valeret, ostendit multos ibi fuisse conuersos, & ad culmen perfectionis subitò perductos. Quasi dicat: Hucusque notam fecimus vobis consolationem, quam de vestra correctione habuimus in tribulatione, quam apud Macedones pertulimus. Sed nunc notificamus *vobis gratiam Dei*, id est, gratuitam largitionem spiritualium bonorum, *quæ data est* diuinitus *in Ecclesijs Macedoniæ*. Nos enim non defecimus in tribulatione, sed perstitimus fortiter, donec ibi multæ construerentur Ecclesiæ. Et *data est* illis tanta gratia, *quòd in multo experimento tribulationis*, id est, cùm multas experirentur tribulationes, *abundantia gaudij ipsorum* semper abundauit. Quia deuoto animo perceperunt verbum Dei, idcirco diuinitus eis *data est* gratia, vt in tribulatione Pauli & Sylæ, quam supra memoraui, non scandalizarentur, sed de spe promissa gauderent, & se passionibus eorum probatos ostenderent. Et hoc est *in multo experimento* nostræ vel etiam suæ *tribulationis abundantia gaudij* interni ipsorum, quod de spe cœlestium præmiorum conceperant, nõ minorata est, sed *abundauit*. *Et altissima paupertas eorum abundauit in diuitias*. Quasi dicat: In tribulationibus, quas patiendo experti sunt, & etiã de bonis suis pauperibus Christi copiose largiti sunt. Quia *& altissima*, id est, profundissima & humillima: vel *altissima*, id est, nobilissima & præconijs extollenda *paupertas eorum abundauit in diuitias*, id est, maior facta est, dum tenderet diuitias dare. Vel *abundauit in diuitias* dandas, id est, cũ esset magna illis paupertas, abundanter tamẽ erogauerunt, Sanctis *diuitias*. Quia cùm tenues essent substantia facultatum, animus ipsorum diues inuentus est in ministerio sanctorum. *Diuitias* dico *simplicitatis eorum*, quia simplici intentione ex eo, quod habebant, erogauerunt, non vt hominibus, sed vt soli Deo placerẽt. Non enim duplici, sed simplici corde dederunt, qui non inde quæsierunt remunerationem ab hominibus & à Deo, sed tantùm à Deo. Verè *paupertas eorum abundauit in diuitias*, *quia secundùm virtutem* rerum suarum, *reddo illis* inde *testimonium*, id est, assero quia secundùm quod vires eorum ferre poterant erogauerunt, & etiam *supra virtutem fuerunt* ad dandum *voluntarij*, quoniam amplius volebant dare, quàm eorum vires admittebant. Non enim coacti, sed *voluntarij* in hoc fuerunt etiam *supra virtutem* facultatum suarum, quia etiam de suis rebus necessarijs, quibus vita illorum careri non poterat, obtulerunt, nemine cogente. Ipsi dico, obsecrantes nos, id est, cum adiuratione sacrorum deprecantes, vt de suis rebus facerent gratiam, id est, gratuitam donationem, & communicationem, id est, vt sua bona non quasi propria sibi retinerent, sed quasi communia Sanctis impenderent, quæ communicatio esset *ministerij*, quod fit in Sanctos, id est, in hoc fierent bona eorum communia, vt ex his ministraretur in sustentationem Sanctorum, qui erant in Ierusalem. Tam simpliciter & deuotè obtulerunt quod vltra vires eorum erat, vt cum lachrymis deprecantes offerrent, vt vel sic cogerent accipi à se quòd accipiendum non videbatur, quia plus erat quàm poterat eorum substantia, ne forte eis postea egestas pœnitentiam boni operis suaderet. Sed quia tales se ostenderunt, vt puro animo iam præsentia postponentes futuris promissionibus, confidentia Dei se confirmarent, accipi ab eis visum est, ne boni cordis gratia fructum amitteret. *Et non* egerunt, *sicut sperauimus*, vt quasi pro redimendis culpis suis hoc darent, vt parceremus vitijs eorum, sed dederunt Domino non solùm res suas, sed & *semetipsos*, quasi sacrificium immaculatum. *Primùm Domino*, vt ei soli seruirent, se deuouerunt: *deinde & nobis* se dederunt, vt essent parati nobis in omnibus obedire: & hoc per voluntatem Dei, qui vult homines subdi vicarijs suis, vt ipsi à nobis admoniti, operarentur singula mandata Domini, iuxta modum nostræ iussionis. Et idcirco ab his accipere debuimus quod offerebant, quia prius emendantes errores pristinos & vitæ ac morum

A morum vitia, vltra quàm sperabamus Deo se vouerunt. Visum est enim simpliciter illos hoc agere, vt non timeret cui offerebatur accipere: quia non vtique hoc animo offerebant, vt redimentes præpositos suos muneribus sibi mulcerent, vt vitia eorum non arguerent, quia *munera excæcant oculos* sapientium, & peruertunt verba iustorum. Dantes ergo se *primum* Deo, dum emendant vitia, *deinde nobis*, dum Sanctis offerunt sumptus, contristari non debuerunt, qui penè antequam inciperent, perfecti esse voluerunt. Horum igitur exemplo, libenter ea quæ cœpistis in ministerio Sanctorum vos Corinthij debetis perficere. *Ita* enim instituerunt, & *ita* prouocati sumus largitate eorum, *vt rogaremus Titum*, vt ad simile opus vos animaret, *vt quemadmodum cœpit* vos, postquam correcti estis, ad bene agendum informare, *ita & perficiat in vobis etiam gratiam istam*, vt incitet vos ad dandum. Quoniam Titi affectum syncerum nouerat Apostolus circa istos necnon & hos obedientes ei, idcirco per ipsum etiam ad hoc opus exhortari illos facilius posse significat, vt quomodo in cæteris rebus exhortationis suæ fructum in eis habuit, haberet etiam in hac gratia, vt ad ministerium Sanctorum promptos eos faceret, vt quia iam vitia emendabant, huius largitatis fructum facerent.

Sed sicut in omnibus abundatis fide & sermone, & scientia, & omni solicitudine, insuper & charitate vestra in nos, vt & in hac gratia abundetis: non quasi imperans dico, sed per aliorum solicitudinem etiam vestræ charitatis ingenium bonum comprobans. Scitis enim gratiam Domini nostri Iesu Christi, quoniam propter vos egenus factus est, cùm esset diues: vt illius inopia vos diuites essetis. Et consilium in hoc do. Hoc enim vobis vtile est;

B *qui non solùm facere, sed & velle cœpistis ab anno priore. Nunc verò & facto perficite, vt quemadmodum promptus est animus voluntatis, ita sit & perficiendi ex eo quod habetis. Si enim voluntas prompta est, secundùm id quod habet, accepta est, non secundùm id quod non habet.*

Rogauimus *Titum* vt vos moneat ad *gratiam* largitatis. *Sed* & ego vos ad hanc moneo, *vt in hac abundetis sicut in omnibus* rebus *abundatis fide*, quia in omnibus recta fides iam vobis abundat: *& sermone*, id est, gratia loquendi, vel in vna lingua, vel in

Nota. pluribus *abundatis: & scientia* Scripturarum, vel peritia quarumlibet rerum diuinitus concessa. Sunt enim nonnulli, qui satis abundant in *sermone*, sed tamen parum habent scientiæ: & sunt alij, qui *scientia* abundant, sed eloquentiam sermonis non habent. Vobis autem concessit Deus abundanter vtrunque & sermonem scilicet, & scientiam. *& abundatis in omni solicitudine*, quia sufficienter in omnibus estis soliciti, in quibus vos oportet solicitos esse. *Insuper abundatis & charitate in nos*, id est, vestra charitas transit abũdanter in nos, quia copiosè nos diligitis. Et *sicut* iam *in* his virtutibus *abundatis*, ita suadeo, *vt & in hac gratia* largitatis *abundetis*, quatenus de vestris rebus abundanter iuxta modum possibilitatis vestrę Sanctis impendatis. *Non quasi imperans* hoc vobis *dico*, ne videar vos ad hoc inuitos cogere, quos ad bene agendum spontaneos volo semper esse, & ne vos sitis transgressores imperij mei. *Non quasi imperans*, sed quasi consulens dico, vt Sanctis necessaria mittatis, *& comprobans*, id est, probatum Deo & hominibus ostendere volens, *bonum ingenium vestræ charitatis per solicitudinem aliorum*, id est, per hoc, quòd pro alijs, id est, pro Sanctis eritis soliciti, reuelantes inopiam eorum, vt videamini non didicisse, sed naturaliter possidere misericordiam & largitatem. Ita volo comprobare vestram charitatem esse ingeniosam & prudentem, cùm sine imperio meo susceperit pauperum Christi *solicitudinem*, mittens eis vnde reuelent egestatem. Vel *per solicitudinem aliorum*, id est, Macedonum, quos refero vobis solicitos esse de sustentatione Sanctorum pauperum, volo comprobare etiam *bonum ingenium vestræ charitatis*, vt ostendam charitatem vestram habere *bonum ingenium*, cùm sine iussu meo cœperit sua sponte facere ea quæ audit Macedones fecisse. Et iustum est, *vt in hac gratia abundetis*, atque pauperibus temporalia bona largiter ministretis: quia vos ipsi *scitis* quantam *gratiam* vobis Dei Filius contulit, quàm misericorditer erga vos egit, qui pauper pro vobis temporaliter fieri voluit; vt vos permanentium diuitiarum participes efficeremini. Hanc eius *gratiam scitis*, quia cùm *esset diues* in sua maiestate *propter vos egenus factus est* in mũdo, *vt vos illius inopia* diuitijs spiritalibus repleremini. Si ergo ille, qui omnium Creator & Dominus est, pro vobis paupertatem sustinuit, cur vos pro eius amore partem diuitiarum vestrarũ eius membris indigentibus non tribuatis? *Diues* erat. Vnde enim homines sunt diuites? Auro, argento, familia, terra. Sed *omnia per ipsum facta sunt*. Quid ergo illo ditius, per quem factæ sunt diuitiæ, etiam illæ, quæ non sunt veræ diuitiæ? Per illum enim & illæ diuitiæ, ingenium, memoria, vita, ipsius corporis sanitas, sensus, confirmatioque membrorum. Etenim cùm hęc salua sunt, & pauperes diuites sunt. Per illum & illæ maiores diuitiæ, fides pietas, iustitia, charitas, boni mores. Nemo enim & has habet, nisi per eum, *qui iustificat impium*. Ecce quàm *diues*. Quis enim *diues*, qui habet quod vult alio faciente, an qui facit quod vult, & alium habẽtem? Puto quis ditior est, qui fecit quod habes: quia quod ille habet, tu non habes. *Diues* est, cùm sit in forma Dei æqualis omnino Patri. Sed *egenus propter nos factus est*, quando *semetipsum exinaniuit, formam serui accipiens*. Non autem dictum est, *egenus factus est, cùm diues* factus fuisset: sed *egenus factus est, cum diues factus esset*. Paupertatem enim assumpsit, & diuitias non amisit. Intus *diues*, foris pauper. Latens Deus in diuitijs, apparens homo in paupertate. Quia eius paupertate sumus ditati, quia in sanguine eius peccatorum nostrorum conscissus est saccus. Per illum sanguinem abiecimus pannos iniquitatis, vt indueremur stolam immortalitatis. Ne ergo diuitias expauesceremus, & ad eum accedere cum nostra mendicitate non auderemus, pauperem se exhibuit, id est, Deus nasci dignatus est homo, virtutem suæ potestatis humilians, vt hominibus diuitias suæ diuinitatis adquireret, & eos consortes diuinæ naturæ faceret. Qui tamen in diuinitatis suæ diuitijs nobis inuisibilis permanens, miris nos poterat virtutibus ditare: sed vt ad internas diuitias rediret homo, foras apparere dignatus est pauper Deus. Quia videlicet minus nos amasset, nisi & paupertatem nostram susciperet: nec vim nobis suæ dilectionis ostenderet, nisi hoc quod à nobis tolleret, ad tempus ipse sustineret. Et hoc est quod nunc Apostolus, vt ad largitatis gratiam viscera nostræ compassionis accenderet, ait; *Propter vos egenus factus est, cùm diues esset*. Et his verbis hortatur auditores, vt largiendo quasi pauperes fiant, vt prosit paupertas eorum, sicut Christi paupertas nobis profuit. Et in *hoc*, inquit;

Marginalia (right column): C; Ioan. 1.; D; Philip. 2.

A inquit, id est, in consideratione tanti beneficij Dei, *do* vobis *consilium*, vt scilicet ad similitudinem Christi paupertatem subire non recusetis, vt à Sanctis paupertatem effugetis. *Hoc enim vobis est vtile*, vt per imitationem paupertatis Christi tendatis ad diuitias eius. *Hoc vobis est vtile*, quia magis prodest facientibus, quàm accipientibus. *Vtile est vobis, qui iam cœpistis* hoc *nõ solùm facere, sed* etiam *velle ab anno priore*, id est, præterito, vel à *priore anno* vestræ conuersationis vsque nunc. Facile quippe est in bono opere obedire etiam nolentem, sed hæc magna in vobis virtus extitit, qui hoc bonum, quod vobis nunc suadeo, & ante voluistis. Sed *nunc* etiam id *facto perficite*, quod iam voluntate fecistis, vt non solùm velitis in corde, sed etiam compleatis in opere. Ita *facto* peragite, quod voluntate iamdudum *cœpistis* agere, *vt quemadmodum promptus est animus voluntatis, ita promptus sit & animus perficiendi*, id est, sicut *promptus est animus* vester ad volendum, *ita promptus sit, &* ad perficiendum *ex eo*, id est, secundùm id, *quod habetis*, siue plus, siue minus, vt vnusquisque det, quantum potest: quoniam voluntas retinens quod dare posset, infructuosa est. Idcirco vobis suadeo dare *ex eo quod habetis*, quia *si voluntas est prompta* & parata dare, *secundùm id quod habet, accepta est* Deo, *secundùm* illud quod ita tribuit, *non secundùm id quod non habet*. Ac si apertè dicatur: Ne putetis me ab aliquo supra vires exigere, aut tantum à paupere, quantum à diuite expetere. Omnes enim æqualiter dant, si vnusquisque ex tanto dat quantum *habet*. Quia enim Corinthij ad hoc opus ministerij prouocantur, hoc eis indicitur, vt non plus tribuant, quàm possunt: ne fortè plus offerentes, coacti, nõ vo-
B luntarij, viderentur sine mercede facturi: quia qui coactus aliquid facit, mercedem non habet. Et ideo dicitur eis, quia *si voluntas est prompta* dando *secundùm id quod habet, accepta est* Deo, *non secundùm id quod non habet*. Ille enim dat *ex eo quod habet*, qui sibi necessaria retinet, & cætera, quibus carere potest, largitur pauperibus. Qui verò de his tribuit quæ suo vsui necessaria sunt, ille dat *secundùm id quod non habet*, id est, vltra vires suas: quoniam illa, quibus indiget, quasi *non habet*, quia carere non potest, & idcirco ad dandum illa *non habet*: Propter quod nunc dicitur Corinthijs, qui tenaces sunt, quia *voluntas*, quæ sua sponte tribuit *secundùm id quod habet*, vt sibi scilicet necessaria retineat, placens est Deo: non illa, quæ coacta tribuit *secundùm id quod non habet*, id est, quod sine murmuratione ferre non potest. Non enim intelligendum est, non esse Deo acceptum, si quis deuoto corde obtulerit etiam vltra suum posse, cùm Macedones inde multum sint laudati, quoniam *supra virtutem fuerunt* ad dandum *voluntarij*. Illi enim non indiguerunt admonitione vt Corinthij, sed vltro obtulerunt cum precibus, vt probarent se tota voluntate hoc facere, vt plus offerrent quàm poterant. Ideoque fuit acceptabile. Quanto enim amplius obtulerunt, tanto plus accepturi sunt. Corinthijs verò tanquam adhuc infirmantibus parcitur. vnde & subditur:

Non enim vt alijs sit remissio, vobis autem tribulatio, sed ex æqualitate in præsenti tempore vestra abundantia illorum inopiam suppleat, vt & illorum abundantia vestræ inopiæ sit supplementum, vt fiat æqualitas, sicut scriptum est: Qui multum, non abundauit: & qui modicum, non minorauit. Exod. 16.

Iure dixi voluntatem esse acceptam, *si prompta* fuerit dare *secundùm id quod habet*. Non enim suadeo vobis tantum dare, *vt alijs*, quibus dederitis, sit remissio, id est, inopiæ alleuatio & relaxatio, sed vobis *tribulatio*, id est, inopia nimia. Hæc procul dubio Apostolus condescendendo infirmis (vt præmisimus) intulit, quoniam quibusdam inopiam ferre non valentibus, tolerabilius est minus tribuere, quàm post largitatem suam ex inopiæ angustia murmurare, cùm enim dantis mens ferre inopiam nescit, si multa sibi subtrahit, occasionem contra se impatientiæ exquirit. Prius ergo præparandus est animus patientiæ, & tunc aut multa, aut cuncta sunt largienda, ne dum minus æquanimiter inopia irruens fertur, & præmissæ largitatis merces pereat, & adhuc mentem deterius murmuratio subsequens perdat. *Non* hoc (inquit) suadeo, vt alij otiosè viuant de bonis vestris, & tribulatione famis vos cruciemini: *sed vt ex æqualitate* subueniatis illis *in præsenti tempore*, id est, vt vnusquisque quantum habet, ad tempus diuidat cum Sanctis, quia non plus exigitur quàm sibi retinere debet, dicente Scriptura, *diliges proximum tuum sicut teipsum*. &, *Qui habet duas tunicas, det non habenti*. Vel *in præsenti tempore* breuis huius vitæ communicate illis vestras diuitias, vt & ipsi in æterna vita communicent vobis suas. Et hoc est quod subditur: *vestra abundantia* carnalium bonorum *suppleat*, etsi non ex toto compleat illorum corporalem inopiam, qui omnia mundi deseruerunt, *vt illorum* spiritalis *abundantia, sit supplementum* spiritalis *vestræ inopiæ*. Hoc iubet Apostolus, vt quia iuxta tempus Sancti *inopiam* patiebantur, deserentes omnia mundi, & se diuinis operibus mancipantes, vt orationi vel doctrinæ insistant ad profectum multorum, cæteri fideles, qui negotijs vel artibus insistunt, aut paternas habent facultates, ministrent eorum *inopiæ*, vt iterum Sancti illic vbi diuites sunt, & isti inopes, id est, in spiritualibus & æternis, communicent eis, quasi vicem rependentes ministerio eorum. Nam cùm pauci sint, qui spiritalia dona percipiunt: & multi, qui rebus temporalibus abundãt, per hoc se diuites virtutibus pauperum inserunt, quòd eisdem Sanctis pauperibus de suis diuitijs solatia ministrent. *Vestra*, inquit, *abundantia illorum inopiam suppleat, vt & illorum abundantia vestræ inopiæ sit supplementum*, vt videlicet solicitè perpendamus, quia & eos, quos nunc inopes cernimus, abundantes quandoque videbimus: & qui abundantes aspicimus, si largiri negligimus, quandoque inopes erimus. Qui itaque nunc *in hoc tempore* subsidium pauperi tribuit, ab eo post modum perpetua recepturus, vt ita dicam, quasi ad frugem terram excolit, quæ quod acceperit uberius reddit. Restat ergo, vt nunquam elatio surgat ex munere, quando videlicet diues ex eo *quod* pauperi tribuit, agit: vt in perpetuum pauper non sit. Qui enim viuunt in seculo, non habent merita ad vitam æternam sufficientia. Sed quia pauperes Christi, quorum est regnum cælorum per eleemosynas amicos & debitores sibi fecerunt, per merita eorum consequentur, quod per se non merentur: *vt tunc fiat* vtrorunque *æqualitas*, non quia non differant, sed quia omnes idem regnum habebunt, & vnicuique sufficiet quod habebit. Vel *æqualitas* est, vt quia isti *in* hoc *tempore* ministrant Sanctis, reddantur eis vices ab eis in futuro, quia debitores illi faciunt Sanctos. *Æqualitas* ipsa est pax nostræ Ierusalem, vt opera misericordiæ corporalia iungan-

Margin (right column): C; Leuit. 19. Luca 3.; D; Matth. 5.

A iungantur operibus prædicationis spiritalibus, & fiat pax dando & accipiendo. Fiat æqualitas in regno, *sicut scriptum est* in signo: *Qui multum*, subaudi collegerat de manna, id est, amplius quàm gomor, *non abundauit*, id est, non plus habuit quàm gomor. *& qui modicum* collegerat, id est, minus quàm gomor, *non minorauit*, id est, non minus habuit quàm gomor. Quando enim ventum est ad epulas, omnes æqualiter habuerunt, hoc significante Deo, quia populus suus, qui per desertum huius vitæ graditur ad terram promissionis æternæ, æqualitatem habiturus in conuiuio est supernæ refectionis, quia omnes Deum videbunt. Et qui multum hîc laborauit, atque plurima merita congregauit, non plus, quantum ad æternam vitam pertinet, habebit, quàm ille, qui modicum bonæ operationis egit. Vnde dicitur in Euangelio, quia illi, qui diuersis horis ad vineæ culturam accesserunt, omnes pariter in vespera *denarium acceperunt*. Tunc ergo fiet *æqualitas*, quia omnes habebunt vitæ æternæ æqualitatem. Omnes erunt in æqualitate, quia omnes erunt in æternitate. Non enim longior erit vita sanctorum pauperum, quàm vita electorum secularium. Tamen sancti pauperes maiorem habebunt in carne & anima gloriam & beatitudinem. Idcirco autem æquabuntur ita diuites sanctis pauperibus in perceptione denarij vitæ perennis, quia nunc æquant sibi illos in diuitijs suis, non secundum paritatem, sed vt sustententur de rebus eorum sicut ipsi. Rex enim de toto suo regno nõ plus habet nisi victum & indumentum, quo carere præsens vita non potest. Et idcirco diues pauperem sibi æquat, si ei cibos & vestimenta præbeat, licet ipse plus retineat quàm largitur. *Qui multum* (inquit) habuit, *non abundauit*, quia scilicet quod plus habebat, dedit indigenti: *& qui modicum, non minorauit*, quia accepit ab illo, qui abundauit. Vult nos omnia communiter possidere, vt perfecti doctrinam non abscondant, & habentes substantiam, eis non denegent victum. Plus etiam in spe futuri seculi habent Sancti, quàm hi, qui *in isto tempore* videntur diuites; & tamen vtrique (sicut dictum est) in illo seculo æquabuntur, vt sicut istorum beneficio nunc sustentatur inopia sanctorum, ita & hi beneficio sanctorum tunc diuites fiant. Non enim totos se dederunt Deo, vt hîc pauperes, illic essent diuites, ideo videntur illic esse pauperes. Sed ditabuntur sanctorũ suffragio, quorum se virtutibus inseruierunt, dum eos ad bene agendum sustentarent, ministrando illis necessaria: quia *qui recipit iustum in nomine iusti, mercedem iusti accipiet*.

Exod. 16.

Matth. 20.

B

Matth. 10.

Gratias autem ago Deo, qui dedit eandem solicitudinem pro vobis in corde Titi; quoniam exhortationem quidem suscepit, sed cùm solicitior esset, suâ voluntate profectus est ad vos. Misimus etiam cum illo fratrem nostrum, cuius laus est in Euangelio per omnes Ecclesias. Non solùm autem, sed & ordinatus est ab Ecclesijs comes peregrinationis nostræ, in hanc gratiam, quæ ministratur à nobis ad Domini gloriam, & destinatam voluntatem nostram, deuitantes hoc, ne quis nos vituperet in hac plenitudine, quæ ministratur à nobis. Prouidemus enim bona non solùm coram Deo, sed etiam coram hominibus. Misimus autem cum illis & fratrem nostrum, quem probauimus in multis sæpe solicitum esse, nunc aũt multò solicitiorem, confidentia multâ in vos, siue pro Tito, qui est socius meus, & in vobis adiutor: siue fratres nostri Apostoli Ecclesiarum, gloria Christi. Ostensionem ergo quæ est charitatis vestræ & nostræ gloriæ pro vobis, in illos ostendite in facie Ecclesiarum Dei:

Roman. 12.

C Deus, quia iustus est, sciens Corinthios velle proficere, Titi affectum accendit erga eos, vt adimpleret exhortatione sua voluntatem illorum in opere bono: qui videns profectum illorum, lætatus est in eis. Et hoc est: Ego quidem (inquit) solicitè vos ad opus misericordiæ prouoco, sed *gratias ago Deo*, qui per Spiritum sanctum, *dedit in corde Titi eandem solicitudinem*, quam ego habeo pro vobis, vt non deficiatis, sed proficiatis in opere bono: *quoniam* non repugnauit, sed *exhortationem* nostram *suscepit* qua exhortabamur eum ire *ad vos* incitandos. *Exhortationem quidem* nostram *suscepit*, voluntatem vero non per nos habuit, quia iam habebat. Et *voluntate quidem* propria solicitus erat pro vobis, sed exhortatione nostra factus est *solicitior*. Et cùm ita *solicitior* factus *esset*, *profectus est ad vos sua voluntate*, quam illi Deus inspirauerat. Vel *suscepit exhortationem*, id est *suscepit* hoc onus laboris, vt vos exhortaretur ad largitatem sustentationis Sanctorum: sed dum propter vestrum profectum *esset* factus *solicitior*, *profectus est ad vos sua voluntate*, id est, videns vos proficere circa bonos actus, *solicitior* factus est erga curam vestræ salutis, ita vt voluntarius proficisceretur *ad vos*, qui prius etiam rogatus excusabat ire propter vitia vestra. Ipse quidem *profectus est* sponte. Sed nos *misimus etiam cum illo fratrem* illum egregium, *cuius laus est in Euangelio per omnes Ecclesias*. Hoc de Luca intelligitur, qui laudem *in Euangelio* præ cæteris habet: quia vbicunque recitatur Euangelium, laudatur Lucas, qui tam eleganter illud scribere meruit. Sed *non solùm* laudatur vbique de Euangelij descriptione, *sed etiam ordinatus est ab Ecclesijs comes peregrinationis nostræ*, vt mecum pergat quocunque vado, peregrinans ad prædicandum, & sit mihi *comes* & D adiutor vbique *in hac gratia, quæ ministratur* à vobis, id est, in hac largitione eleemosynarum facienda, cuius nos ministri sumus *ad Domini gloriam*, vt Dominus noster Iesus Christus inde glorificetur: *& ad voluntatem nostram*, qua volumus vt bene detis: *voluntatem* dico, *destinatam* ad huiusmodi studium, & debitam ac diuinitus preordinatam. Vel *in hac* spiritali *gratia* noui Testamenti, *quæ* gentibus per Euangelium *ministratur à nobis ad gloriam Domini, &* ad complendam *voluntatem nostram*, qua volumus, vt gentes saluæ fiant, quæ voluntas ad hoc destinata est. Lucam commendat Apostolus, quia hunc ignorabant Corinthij, vt scirent in quanta iam essent boni opinione, ad quos tales viri mittebantur, vt congauderẽt cum eis, augentes eos in fide operationis Dei, ad cuius gloriam solicitè hoc agebant, vt ipse agnosceretur in his. Nonnulli verò senserunt id & de Barnaba posse intelligi, quia & ipse *ordinatus est comes peregrinationis* Pauli, quando cum eo missus est ad gentes, licet cum eo non perseuerauit, Lucas autem perseuerauit. Et constitutus *est comes* eius in hac eleemosynarum gratia; quia hoc decreuerunt Apostoli, vt ipse & Barnabas prædicarent gentibus, sed tantùm memores essent Sanctorum pauperum, qui erant in Iudæa, vt quandiu fames illa duraret, mitterent eis victualia. Et Barnabæ *laus* erat *in Euangelio*, quod strenuè prædicauerat per omnes Ecclesias, in quibus cũ Paulo fuerat. Sed hoc dissonare videtur; vt hunc Paulus fratrem, & non potius Apostolum vel socium nominet: & quòd hunc cum Tito, quasi minorem misisse se dicat, & non potius Titũ cum eo: vel quòd hunc Corinthijs quasi ignotum cõmendet, cùm in priore epistola declarauerit hunc

Actu. 13.

Actu. 15.

A cis incognitum nō esse, dicens: *Aut solùs ego & Barnabas non habemus potestatem hoc operandi?* id est, stipendia sumendi. De Luca verò congrua sunt omnia, quia etsi nunc apud nos Lucas maior est Tito, apud animos tamen Corinthiorum minor erat, ideoq; conuenienter missus esse cum eo dicitur. Excellentiam verò Titi nouerāt Corinthij, quia ipse Corinthus erat. *Misimus* (inquit) cum Tito *comitem nostræ peregrinationis, qui per omnes Ecclesias in Euangelio* laudatur, *deuitantes hoc, ne quis nos vituperet,* id est, reprehendat, *in hac eleemosynarum plenitudine, quæ ministratur à nobis,* id est, quę nostro ministerio fit. Nisi enim testes idoneos & boni testimonij secum Apostolus habuisset, infirmi, vel infideles, cùm tantam largitionem tamq; copiosam viderent, aliquid super Apostolo sinistrè possent ęstimare, vt putarent eum tanquam sibi accipere, & in suos conuertere ea quæ accipiebat ad supplendas necessitates Sanctorum, per se offerēda vel distribuenda indigentibus. Sed vt omnem prauam suspicionem à se remoueret, multos idoneos adhibuit testes *in hac gratia* plenariè pauperibus ministranda. Ideo (inquit) deuitamus vituperium, quia *prouidemus bona,* id est, *prouidemus* vt ea quæ facimus, sint *bona non solùm coram Deo, sed etiam coram hominibus.* *Coram Deo* sufficit nobis bona conscientia, *sed coram hominibus* necessaria est bona fama. Propter nos enim conscientia nostra sufficit nobis, sed propter homines fama nostra non pollui, sed pollere debet in eis. Qui enim fidens conscientiæ, negligit famam suam, crudelis est, quoniam salutē proximorum spernit. Vel ideo se dixit Apostolus deuitare, *ne quis* eum vituperaret *in hac plenitudine* doctrinæ ac miraculorū, quia negligens circa curam Sanctorum iudicari

B posset, si segnius ea, quæ illis erant necessaria, procuraret: quoniam illi & Barnabę iniunxerant priores Apostoli, vt memores essent pauperum, sicut iam diximus. Ne ergo diceretur de eo: Bene

Actu. 14. quidē prędicat, & religiosè viuit, sed non est memor sanctorum pauperum, vt sibi fuerat iniunctum, cùm ipse in omnibus esset inuituperabilis, nec in hac parte indiligens iudicari voluit, sed ad faciendam Sanctis largitionē, credentes ex gentibus monuit, quatenus & hoc opere completo, in omnibus appareret eius solicitudo & prouidētia. *Prouidemus enim* (inquit) *bona non solùm coram Deo, sed etiam coram hominibus.* Prouidit *bona corā Deo,* dū quod iubet Deus circa ministerium Sanctorū fieri doceret. Prouidit *bona coram hominibus,* dum tales ad hoc opus suadendum mitteret, qui nō facerent eis scandalum: sed probitate sua prouocarēt eos, ne bona eius doctrina per improuidos ministros in vituperationem caderet. Nec solū inquit duos istos *misimus,* sed etiam *fratrem* alium cū illis, quem quidam dicunt esse Apollo, sed incertum est. *Quem sæpe probauimus in multis solicitum esse* de vestra salute, sed *nunc* experti sumus eum *multò solicitiorem* pro vobis, cùm audisset vos esse correctos, certus quia obedietis ad bene agendum. Solicitior (inquam) factus est videndi & exhortandi ad ministerium sanctorum pro hac *confidentia* vestræ immutationis in melius: *siue pro Tito,* qui de vobis ei multa retulit, qui non mentiretur, *qui est socius meus,* pergens mecum vbique ad prædicandum: *& in vobis* est *adiutor meus,* id est, in vestra conuersione & correctione. Ipse est *adiutor meus* in vobis, siue cæteri *fratres nostri,* quos ad vos direxi, qui sunt *Apostoli,* id est, fundatores *Ecclesiarum gloria Christi:* quia in locis illis prędicauerunt Christum, vbi nūquam fuerat: & ad gloriam construxerunt Ecclesias ex his, quos ad fidem conuerterunt. Vel *fratres nostri* priores *Apostoli,* qui cum Domino in carne fuerūt, sunt adiutores mei *in vobis: siue* quia nonnunquam per vos transierūt, & vobis aliquid meliorationis contulerunt, siue quia suę prędicationis fama ac vitę vobis profuerunt. Et quandoquidē tales *misimus* viros ad vos, ergo suscipite eos cum honore & dilectione sicut oportet. Scilicet *ostendite* nunc *in illos ostensionem vestræ charitatis,* id est, charitatem, quam ostendere consueuistis honorificè suscipiendo cęteros fratres, nunc *ostendite* suscipiendo istos accuratius, vt bona, quæ de vobis audierunt, probent esse vera. Et *ostensionem gloriæ nostræ pro vobis,* id est, opera charitatis, quæ similiter ostēdere soletis in susceptione fratrum, vnde & nos gloriamur pro vobis apud alias Ecclesias, nunc ostēdite in illos, reuerentius & deuotius eos suscipiendo. Et hoc facite *in facie* & in conspectu *Ecclesiarum,* vt cæteræ Ecclesię cognoscant vera esse bona, quæ de vobis audierunt, & accipiant à vobis bonum exemplum.

CAPVT IX.

Nam de ministerio quod fit in Sanctos, ex abūdanti est mihi scribere vobis. Scio enim promptum animum vestrum, pro quo de vobis glorior apud Macedones. Quoniam & Achaia parata est anno præterito, & vestra æmulatio prouocauit plurimos. Misimus autem fratres, vt ne quod gloriamur de vobis, euacuetur in hac parte vt (quemadmodum dixi) parati sitis, ne cùm venerint Macedones mecum, & inuenerint vos imparatos; erubescamus nos vt non dicamus vos in hac substantia. Necessarium ergo existimaui rogare fratres, vt præueniant ad vos & præparent repromissam benedictionem hanc paratam esse sic, quasi benedictionem, non quasi auaritiam. D

De receptione iustorum vos admoneo. *nam de ministerio quod fit in Sanctos,* non necesse est vt vos admoneam. *De illo* enim *ministerio est mihi ex abundanti,* id est, ex superfluo *scribere vobis.* Superfluum est enim si commoneas eum, quem scis facturum. Sed, tamen vt diligentiā meam ostendam, & vos promptiores faciam, non est otiosum si scribo, vt sciatis magna vos diligētia debere peragere, quod frequenter vobis intimatur. Ideo autem videtur superfluum, vt vobis de hac re scribā, quia *scio animum vestrum* ad hanc largitionem faciendam esse *promptum, pro quo* animo vestro ad hanc gratiā deuoto *glorior apud Macedonas.* videte ne frustra. Solet enim se meliorem præbere ille, de quo bene sentitur ab alio. Idcirco *de vobis glorior, quoniam* non solùm Corinthus, quæ est Metropolis ciuitas, sed etiam vniuersa *Achaia,* quæ est magna regio, *parata est ab anno præterito* dare quod Sanctis mittatur. *& vestra æmulatio,* id est, feruor imitandi vos *prouocauit plurimos* ad hoc pietatis opus. Cæteræ enim Ecclesiæ dum audiunt Corinthios prius multis erroribus fuisse implicatos, postea verò correctos & misericordiæ operibus intentos, æmulatione eorum incitatæ sunt ad bonum opus, quasi cogitantes apud se & dicentes, quia si hi, qui post acceptam fidem malè conuersati fuerant. hanc cœperunt habere voluntatem, cur non magis illi, in quibus hæc vitia non sunt reperta? Ego quidem (inquit) *glorior* in splendore animi vestri, qui promptus est ad largiendum. sed *misimus fratres,* non *vt* vos ad hoc exhortarentur, aut quod ex animo parati estis: sed *vt* vos faciant memores, ne circa votum & promissionem exi-

A existatis negligentes. Et hoc est, animus quidem vester promptus est, sed *misimus* prædictos *fratres* ad vos, *vt sitis parati* ad proferendum quòd dederitis, *ne*, si imparati fueritis, *euacuetur in hac parte* totum *quod gloriamur de vobis. Misimus* (inquam) illos, *vt* (*quemadmodum dixi* illis vos esse paratos *sitis parati*, vel *quemadmodum dixi* vobis, *sitis parati*: siue *quemadmodum dixi* Macedonibus, *ne fortè cùm venerint mecum Macedones*, & inuenerint vos imperatos, *erubescamus nos in hac substantia*, id est, *in hac* re possessa, *in hac* diuitiarum *substantia*, quæ pauperes sustentare debuit. Dixi *ne erubescamus nos*, qui de vobis gloriabamur, *vt non dicamus vos* erubescere, id est, vt vestram erubescentiam taceamus. Vester enim pudor erit maximus in nostra verecundia, si inuenta fuerit impræparatio vestra. Nam si hoc inuentum non fuerit, quod testificatus sum de vobis, & ego erubescam in vobis, qui substantiam Sanctis promissam non reddidistis: & vos amplius confundemini, qui nec propterea quod testis vobis fui studuistis agere, vt me dixisse verum de vobis probaretis. ne *ergo* contingat, vt & vos, & nos grauiter erubescamus, *necessarium existimaui rogare* prædictos *fratres*, *vt me præueniant* euntes *ad vos*, *& præparent* interim *benedictionem*, id est, largam & charitatiuam donationem: *benedictionem* dico, *repromissam*, quia iam promisistis, & repromisistis eam: & præparando faciant *hanc esse paratam* in aduentu nostro, *sic quasi benedictionem*, id est, quasi opus charitatis, *non quasi auaritiam*, id est, non quasi strictam dationem, de qua doleat qui dederit. Auaritia enim vocatur datio, quæ fit tenaci & parco ac tristi animo: benedictio autem, quæ fit largo & alacri animo. Tra-

B ctum est hoc vocabulum à Patriarchis, qui benedictione sua filios suos omnium fertilitate bonorum replebant, vt Isaac benedicens Iacob *Gen. 27. & 48.* & Esau, & vt Iacob benedicens Effraim & Manasseh.

Hoc autem dico: Qui parcè seminat, parcè & metet: & qui seminat in benedictionibus, de benedictionibus & metet.

Hoc loco ad magna largiendi studia mentes audientium accendit Apostolus, ne qui multa dare potest, pauca largiatur. *Fratres*, inquit, præcesserunt me, vt præparent dationem vestram, sed ego cur largè detis præscribo, quia *hoc dico* vobis, quòd *qui parcè seminat*, id est, auarè tribuit, *parcè* etiam *metet*, id est, parum in futuro sæculo recipiet. Parcus enim est auarus, cui extorquetur quod dat, dum compellitur tribuere vel propter verecundiam, vel propter longam multorum admonitionem. Huic parua messis est, quia parco animo dedit, licet magna videatur dedisse. Econtrario *vidua*, quæ *in gazo-* *Marci 12. Luc. 21.* *phylacium misit duo minuta*, est laudata misisse plus quàm omnes diuites: quia largo animo totum quod habebat *misit*, cùm cæteri parco animo mitterent, & multo maiora quàm mittebant, sibi retinerent. Et ideo *parcè* seminabant, quanuis multa seminare viderentur: quia tantum seminare nolebant, quantum poterant. Dare enim non est amittere, sed seminare: ad tempus carere, vt postmodum multiplicius habeatur. Sed *qui parcè seminat*, id est, qui non vult large tribuere cùm possit, *parcè & metet*, id est, exiguum remunerationis colliget: quia sicut ipse nunc est parcus ad tribuendum, ita & Deus erit parcus ad retribuendum: *& qui seminat in*

benedictionibus, id est, qui tribuit voluntate bona C sub spe futuræ remunerationis, hic *metet de benedictionibus*, quando cum cæteris eleemosynarijs audiet, *Venite benedicti Patris mei, percipite regnum:* *Matt. 25.* *quia esuriui, & dedistis mihi manducare. Seminat* enim *in benedictionibus*, vbi plus pensatur affectus quàm census, id est, qui pro posse suo bona largè tribuit in beneuolis affectionibus, & idcirco *de benedictionibus* Dei *metet* fructum vitæ perennis.

Vnusquisque prout destinauit in corde suo: non ex tristitia, aut ex necessitate. Hilarem enim dato- *Eccle. 35.* *rem diligit Deus.*

Et quia *de benedictionibus* supernis *metet*, qui nunc *in benedictionibus* bonæ voluntatis *seminat*, id est, læto & largo animo dat, siue parum, siue multum sit illud quod dat, ideo *vnusquisque* det *prout destinauit in corde suo*, id est, sicut deliberauit & præordinauit in consilio suæ rationis & voluntatis, vt quicquid *in corde suo* disposuit se daturum, det: & eo deuotionis affectu quo proposuit det: scilicet *non ex tristitia, aut ex necessitate*, id est, non inuitus, aut coactus. Eleemosyna enim plerunq; fit à tristibus & murmurantibus, vt careant tædio interpellantis, non vt viscera reficiant indigentis: sed non est acceptabilis Deo talis datio. Et ideo *non ex tristitia*, sed ex lætitia cordis, est dandum quod datur: quia ex his qui tribuunt, hunc eligit Deus, vt ei retribuat, qui deuoto animo tribuit, quasi thesaurizans apud Deum. Sunt enim nonnulli, qui multum rogati ab aliquibus, tædio precis sibi factæ ad dandum compelluntur importunitate postulationis assiduæ: & sic dant tristes & inuiti, non ex affectu dilectionis, aut piæ compassionis. Nonnulli sunt *Luca 11.* etiam qui licet non sint tristes vel coactione dolentes, tamen quando largiuntur, faciunt *ex necessitate*: siue quia omnes alij dant, siue quia multi D vt largiantur, admonent: & cùm sic honestate sua non possint non dare, quadam necessitate ad dandum coguntur. Sed quisquis dationem suam Deo vult esse gratam, *non* det *ex tristitia* vel *ex necessitate*, sed ex lætitia, & ex voluntate: quia *hilarem datorem diligit Deus*, id est, illum qui per charitatem lætus & hilaris ac serenus spe supernæ retributionis tribuit.

Potens est autem Deus omnem gratiam abundare facere in vobis, vt in omnibus semper omnem sufficientiam habentes, abundetis in omne opus bonum, sicut scriptum est: Dispersit, dedit pauperibus. iustitia eius *Psal. 111.* *manet in seculum seculi.*

Ego quidem vos admoneo ad hanc largitatis gratiam, sed *Deus potens est facere in vobis* quod admoneo. Ego enim verba exhortationis edere possum, sed ille mentes vestras in melius promouere potest: quia ego quidem plantare & rigare possum, ille autem dare sufficit *incrementum*. Et ideo potentiam eius adesse vobis exo- *1. Cor. 3.* pto, vt sicut in emendatione vitiorum & veritate doctrinæ corda vestra tetigit, ita & in gratia largitatis faueat cœptis vestris. Ipse est enim *potens facere* hubertim *abundare in vobis* non solùm istam, sed & *omnem gratiam* ita *vt in omnibus* rebus *semper habentes omnem sufficientiam*, id est, non indigentes aliquando his quæ ad salutem necessaria sunt, *abundetis in omne opus bonum*, id est, in largitione sicut in cæteris. Si enim solam vobis sufficientiam elegeritis, poteritis in Dei opera *abundare*, quia illud vobis retinédo quod sufficit, cætera in vsus pauperum expendetis, & hoc erit *abundare* in opere

A bono. Licet enim exigui hominis paruum sit munus, abundat tamen, quia bono animo fit. Exteriora enim nostra Domino quamlibet parua sufficiunt. Cor nanque & non substantiam pensat, nec perpendit quantum in eius sacrificio, sed ex quanto proferatur. Qui enim plus habet, plus offerre debet. Ita potest *Deus omnem gratiam facere in vobis abundare*, *vt* sine damno vestro alijs beneficia largientes, *abundetis* tendentes per largitatem *in omne opus bonum*, *sicut scriptum est*, id est, vt neq; sit in vobis auaritia, neque prodigalitas, sed bona vestra diffusè & rationabiliter detis cum bona intentione, non pro temporali commodo, sed pro æterna remuneratione, sicut iu-

Psal. 111. stum virum fecisse dicit Scriptura: *Dispersit*, id est, non vni omnia tribuit, sed diuerso modo his & illis sparsit, vt pluribus proficeret, & vnicuiq; iuxta quod decebat. Per hoc auaritia remouetur. Et *dedit*, non indiscretè omnibus, neque diuitibus, aut histrionibus, sed cum ratione & discretione solis *pauperibus*, qui in hoc seculo non pollent ei reddere. Per hoc remouetur vitium auaritiæ contrarium, id est, prodigalitas, & etiam appetitio temporalis retributionis. Et ideo *iustitia eius*, id est, iustum opus misericordiæ eius *manet in seculum seculi*, id est, *in æternum*: quia ex eo, quod temporaliter iustè egit, æternam habet iustitiam & vitam. Iustus enim est, qui bona mundi communia reputat, qui sciens Deum o-

Matth. 5. mnia communiter omnibus dare, quia *solem suum oriri facit* omnibus, & pluit omnibus, & terram dedit omnibus: idcirco diuidit cum his, qui copiam terræ non habent, ne beneficijs Dei priuati videantur. Et quia sibi soli non detinet quod à Deo scit omnibus datum, sed credit esse

B iustum, vt habens det non habenti, idcirco *iustitia eius manet in æternum*, quia in futuro seculo hanc secum habebit in perpetuum. Et si huius, qui pauperibus dedit, *iustitia manet in æternum*, quanto magis eius qui ministrauit sanctis? Pauperes enim dici possunt, qui publicè egeni sunt. Sancti autem discernuntur ab his, quia ipsi sunt serui Dei, insistentes orationibus ac ieiunijs, & puram vitam ducentes.

Qui autem administrat semen seminanti, & panem ad manducandum præstabit, & multiplicabit semen vestrum, & augebit incrementa frugum iustitiæ vestræ, vt in omnibus locupletati, abundetis in omnem simplicitatem, quæ operatur per nos gratiarum actionem Deo.

Vos debetis alacriter ministrare sanctis ob spem supernæ retributionis. Sed & in hac vita penuriam non timeatis, quia Deus, *qui administrat semen seminanti*, *præstabit* ei etiam *panem ad manducandum* interim, donec ex illo semine frugem colligat. *& multiplicabit semen vestrum*, quod in terram misistis, vt inde copiosa messis exurgat, vnde plures eleemosynas facere possitis. Omnia Dei sunt, & semina, & nascentia, & Dei nutu crescunt & multiplicantur ad vsus hominum. Deus ergo, qui hæc dat, & ipse iubet de his dari illis qui indigent. Ac per hoc qui dat iuxta voluntatem Dei, augetur ei diuinitus, vt habeat vnde adhuc amplius largiatur. Vult enim Deus vt fideles, qui habent huius mundi substantiam, ministrent necessitatibus sanctorum, vt nihil illis desit, qui celsiorem sanctitatis gradum in Ecclesia tenere voluerunt, vt spei secularis vincula cuncta præcederent, & animum liberum diuinæ militiæ dedicarent: & quisquis eis bene ministrauerit, amplificetur illi semper vnde largius ministrare possit. C Deus itaque *qui administrat semen seminanti*, vnde in futuro anno viuat & eleemosynas faciat, *præstabit* interim *& panem*, id est, subsidium vitæ præsentis, non ad superfluitatem, sed *ad manducandum*, id est, ad necessarium vsum. Et ne sitis soliciti de tempore futuro, quia ipse propter alimenta præsentia, quæ vobis largietur, non dimittet quin *semen vestrum* multiplicet, & fruges crescere faciat, vt semper magis ac magis dare sufficiatis. *& augebit incrementa frugum iustitiæ vestræ*, id est, multo abundantiora *incrementa* dabit frugibus, quas promeretur iustitia vestra. Iustitia enim est, vt quia Deus dat retribuat ex eo & homo illi cui deest. Et quia vos huiusmodi iustitiam seruastis, vt sicut Deus vobis non habentibus tribuit, ita & vos alijs, qui non habent, tribuatis, idcirco diuinitus augentur *incrementa frugum* vestrarum, *vt in omnibus* necessarijs *locupletati* rebus, *abundetis in omnem simplicitatem*, id est, in omnem largitionem non duplici, sed simplici animo factam. Qui enim bene & simpliciter sanctis ministrat, amplificatur ei nutu diuino, vt habeat vnde semper largiri possit, & in præsenti locupletatus, & in futuro seculo. Semel enim seminans bis metet, id est, ex vna operatione bona hîc & in futuro retributionem percipiet. Ipse tamen non duplici intentione debet operari bonum, vt inde quærat & in isto & in alio seculo remunerationem, ne computetur in eis, de quibus dictum est, *Receperunt mercedem suam*: sed simplici corde solam in supernis retributionem appetat; li- Math. 6.
cet Deus illi & in hoc seculo retribuat. Potest *semen* intelligi, quicquid pro Deo datur. Et ipse *qui administrat semen seminanti*, id est, qui dat elee- D
mosynariorem, quam pauperi tribuat, *præstabit* etiam *panem ad manducandum*, id est, præbebit vnde possit viuere. *Et multiplicabit semen vestrum*, id est, multipliciter abundare faciet rem vestrá, quam seminatis dando pauperibus, vt habeatis & quod largius seminetis, & vnde viuatis. *Et augebit incrementa frugum iustiæ vestræ*, id est, augmentabit eleemosynas vestras, pro quibus frugem æternæ retributionis accipiet iustitia vestra. Iustitia enim est obseruatio mandatorum Dei, & inde fruges, id est, fructus æternę remunerationis proueniunt. *Incrementa* frugis huius, sunt eleemosynæ, pro quarum merito & hîc virtutes augentur, & in futuro gloria crescit. Vel *incrementa* cælestium *frugum* vestrarum sunt affectiones dandi largius, & subueniendi indigentibus: quia quanto maiori affectu piæ compassionis subuenit quis indigentiæ proximi, tanto maiorem sibi frugem acquirit æternæ refectionis. Et Deus sic *augebit semen vestrum* & frugem, *vt locupletati in omnibus* corporalibus & spiritalibus rebus, *abundetis*, id est, interius bona voluntate, & exterius bona operatione. *Abundetis* dico, tendentes *in omnem simplicitatem*, id est, in hoc vt puro & simplici corde faciatis omnia, vt à solo Deo retributionem de omnibus quæratis, vt neq; subiectionem à pauperibus, neque laudem ab hominibus desideretis, nec vllam in hac vita remunerationem, *quæ* simplicitas vestræ intentionis in opere bono *operatur per nos gratiarum actionem Deo*, id est, facit nos agere gratias Deo, qui vobis inspirauit hanc voluntatem, vt ita simplici intentione faciatis in Sanctos collationem, & cætera, quæ pertinent ad animæ vestræ salutem. Vel *per nos*

prædic

A prædicatores & exhortatores *operatur gratiarum actionem*, id est, agit, vt illi, qui beneficia suscipiunt, gratias agant *Deo*.

Quoniam ministerium huius officij non solùm supplet ea quæ desunt sanctis sed etiam abundat per multos gratiarum actione in Domino per probationē ministerij huius glorificantes Deum in obedientia confeßionis vestræ in Euangelio Christi, & simplicitate communicationis vestræ *in illos, & in omnes & in ipsorū obsecratione pro vobis, desiderantium vos propter eminentem gratiam, Dei in vobis.* *Gratias* ago *Deo super inenarrabili dono eius.*

Idcirco pro vestra simplicitate, id est, pro largitione simplici animo facta aguntur Deo gratiæ, quoniam multa bona continentur in ea. *Quoniam ministerium huius officij*, id est, ministratio, quæ per officium nostrum à vobis exhibetur Sanctis, *non solum supplet ea, quæ desunt sanctis*, id est, *non solùm* repellit indigentiam sanctorum, qui non laborant, sed orationibus & diuinæ contemplationi vacant, *sed etiam* plus operatur, scilicet *abundat gratiarum actione* facta *per multos in Domino*, id est, causa & incitamentum est multis, vt agant gratias pro vobis in operatione Domini, quæ refulget in vobis. Hoc est dicere: Ministratio nostra, quæ fit per dispensationem officij nostri, non solùm necessarios sumptus exhibet sanctis, sed etiam in hoc abundat, vt non hi soli, qui beneficio vestro sustentantur, sed & alij multi gratias pro vobis agant Deo, commendantes factum vestrum Domino, vt paucis tribuentes, à multorum obsecrationibus Deo commendemini. *Per multos* agantur pro vobis gratiæ, & hoc *per probationem ministerij*, id est, per hoc, quod experiuntur, siue laudant hanc ministrationem
B vestram. *Multos* dico *glorificantes Deum in obedientia confeßionis vestræ, in Euangelio Christi.* probantes enim mente vestram in hoc opere, glorificant in vobis Deum, cuius spe firmati, obedistis in *Euangelio Christi*: & quod ore confitemini, actione demonstratis. Inde glorificant *Deum*, quia vos obediistis facientes opera, quæ exigit confessio Christianæ fidei, & hoc *in Euangelio*, id est, in præceptis Euangelij *Christi*. & glorificant illum etiam *in simplicitate* vestræ *communicationis*, id est, in eo, quòd non duplici, sed simplici spe facitis vestra bona communia *in illos* sanctos, qui sunt Hierosolymis, *& in omnes* alios, quos videtis egentes. Glorificant etiam Deum *in obsecratione ipsorum pro vobis*, id est, in eo, quòd ipsi, quos iuuistis, obsecrant pro vobis. *Ipsorum* dico, *desiderantium vos* videre in cælesti regno, vel etiam in præsenti seculo, vt gaudeant ex conspectu vestro. Quis enim non cupiat oculis videre necessitatibus suis propter Dei nomen subuenientes? Ipsi vos desiderant videre, & hoc *propter gratiam Dei eminentem in vobis*, id est, propterea, quia Deus tam excellenter gratiam suam accumulauit in vobis, vt ita sanctis egentibus communicetis ob affectum piæ dilectionis. Et quia tot bona hinc & inde procedunt ex hoc ministerio, idcirco *gratias* ago *Deo super inenarrabili dono eius*, id est, de dono charitatis, quod in vobis & in sanctis illis potuit: quod quantum sit, & quàm multiplex, vel quàm honestum, & quàm iustum, & quàm vtile, nemo potest manifesto narrare. Tanta pinguedine sanctæ lætitiæ perfusus est Apostolus dum loqueretur de alterna indigentia, & de alterno supplemento indigentiæ prouincialium Christi & militum Christi, hinc de rebus carnalibus in illos,

C inde autem de spiritalibus in istos, vt nunc in fine sermonis exclamaret, & tanquam sanctorum gaudiorum sagina eructaret, dicens: *Gratias Deo super innerrabili dono eius.* Innerrabile enim donum Dei est, quod incitat homines ad bene agendum, quando bona operantur propter spem eorum, quæ *oculus* non *vidit, nec auris audiuit*, neque cor hominis excogitauit. 1.Cor.2.

CAPVT X.

Ipse autem ego Paulus obsecro vos per mansuetudinem & modestiam Christi, qui in facie quidem humilis sum inter vos, absens autem confido in vobis. Rogo autem vos, ne præsens audeam per eam cōfidentiam, qua existimor audere in quosdam, qui arbitrantur nos tanquam secundum carnem ambulemus.

Ad incorrectos loquitur, qui pseudoapostolos sequebantur, & eum ferocem putabant, quia mordaciter in priore epistola vitiosos increpauit. Quasi dicat: Correctos ad eleemosynas inuitaui, sed *vos alios obsecro ego ipse*, idem vobis existens, qui & illis, cùm tamen vos sitis alij. *Ego Paulus*, id est, humilis, vel mirabilis, *obsecro vos* humiliter, & mores vestros emendetis. Vel præmissi fratres hortati sunt ad ministerium sanctorum eos de vobis, qui correcti fuerant, sed nunc *ego Paulus ipse*, non alius, *obsecro vos* obnixè, qui corrigi debuistis, sed distulistis, vt vltra non differatis. *Obsecro vos per mansuetudinem Christi*, id est, per eam *mansuetudinem*, qua Christus, cùm se posset vindicare, sustinuit iniuriosos vt corrigeret eos *&* per *modestiam* eius, qua culpas eorum modesto pœnitentiæ flagello per baptismum deleuit, dicente illis Petro: *Pœnitentiam agite, & baptizetur vnusquisque vestrum, &c.* Actuum 2.
D Mansuetus erga nos fuit Christus, quando sine aliqua vltione per baptismum nobis peccata dimisit. Modestus fuit, quando etsi non absque vltione, non tamen immoderata, sed tolerabili & modesta tribulationum punitione, nos ad vitam perennem reuocauit. Mansuetus est Christus, piè parcendo & tolerando: modestus est, moderata vltione puniendo. Et mansuetudo atque modestia Christi, cuius imitator sum, est causa cur non imperans, sed obsecrans vobis loquor, quia & lenis sum exemplo Christi ad parcendum, & modestè ad modificatè puniendum seuerus, *qui in facie quidem*, id est, in præsentia & visione corporis *sum inter vos humilis*, & quasi contemptibilis, sed *absens confido in vobis*, id est, confidenter per epistolam vos reprehendo. Et vos putatis quòd tantùm *absens*, id est, in epistola confidentiam seueritatis habeam, & non *præsens* facie. Sed *rogo vos, ne præsens audeam*, id est, *rogo*, vt vosipsos corrigatis, ne cùm venero, audacter puniam *per eam confidentiam qua* tantùm putor *absens* confidere. Apostoli confidentia est, fiducia sibi datæ potestatis à Christo, cuius vicarius est, vt vindicet eos, qui sub nomine Christi agentes, non obaudiunt vt se corrigant, in quibus reprehenduntur. Et nunc *absens* obsecrat eos, *ne præsens* audeat in eos vindicare *per* hanc *confidentiam*, id est, *ne* cùm *præsens* fuerit, cogatur irasci propter vitia eorum, vt componentes se, qui adhuc non emendauerant, molliant sibi rigorem eius, vt moderatos eos inueniens, pressa seueritate, lætetur in eis. *Rogo* (inquit) *ne præsens audeam*, id est, *ne* cùm *præsens* adero, propter vitia vos audacter (vt ius

Eccle-

A Ecclesiasticæ correctionis exigit) feriam *per eam confidentiam* velut arrogantiæ, *qua* nonnullis *existimor audere in quosdam* incorreptos, dum peccantes punio, sicut eum, qui fornicatus fuerat. Vnde quidam vestrum putant me nimis audacem per fiduciam arrogantiæ & dominationis, quia vel tales audeo punire. *Qui nos arbitrantur tanquam secundùm carnem ambulemus,* id est, *tanquam secundùm* morem carnalium agamus. Vel *arbitrantur nos tanquam secundùm carnem ambulemus,* non recipiendo spiritualia, quæ dicimus: sic nos existimant quasi carnalia loquamur, quæ recipienda non sint. Ideo enim *nos arbitrantur secundùm carnem* ambulare, id est, carnali sensu prædicare, quia qui spernit spiritalia, putat illa esse carnalia.

In carne enim ambulantes, non secundùm carnem militamus. Nam arma militiæ nostræ non carnalia sunt, sed potentia Deo ad destructionem munitionum. Consilia destruentes, & omnem altitudinem extollentem se aduersus scientiam Dei, & in captiuitatem redigentes omnem intellectum in obsequium Christi, & in promptu habentes vlcisci omnem inobedientiam, cùm impleta fuerit vestra obedientia.

Ipsi *nos arbitrantur*, vt dixi, *tanquam secundùm carnem ambulemus.* Et meritò dixi *tanquam,* quia non re vera *secundùm carnem* ambulamus, vt illi putant. *In carne enim ambulantes,* id est, in corpore vitam præsentem ducentes, *non militamus secundùm carnem*, id est, non exercemus pro carnali commodo militiam à Deo nobis datam: nec carnaliter, sed spiritaliter *militamus,* licet in carne fragili degamus. Spiritaliter enim militat, qui spiritaliter viuit, quia contra spiritales nequitias
B pugnat. *Secundùm carnem* verò militat, qui desiderijs carnis obtemperat. Potest & ita intelligi, vt hi militare *Secundùm carnem* dicantur, qui vetus Testamentum carnaliter intelligunt: qui verò sequuntur intelligentiam spiritalem, sint quidem *in carne,* quia eandem habent literam, quam Iudæi, sed non iuxta *carnem* militent, à carne ad spiritum transcendentes. *Non secundùm carnem militamus. Nam arma militiæ nostræ non sunt carnalia, sed* spiritalia & *potentia Deo* regi nostro, cui *militamus.* Non enim materialem lanceam vel ensem baiulamus, sed potentius hostes nostros verbo deijcimus, quàm alij carnalibus armis. *Arma* enim nostra sunt, sermo prædicationis, sapientia, miracula, charitas, & aliæ virtutes. Ideo *arma,* quia repugnant vitijs, & debellant regnum diaboli. *Potentia Deo,* vt per hæc valenter expugnemus inimicos eius, & subijciamus ei orbem vniuersum. Sicut enim terrenus imperator per suos milites vindicat suum regnum, ita & Christus per nos defendit vnius Dei professionem & disciplinam. Et *arma* nostra sunt ei *potentia, ad destructionem munitionum,* id est, secularium doctrinarum & argumentorum, vel astutiarum, quibus peruersi homines corda sua muniunt & circundant, ne sermo veritatis ad ea pertingere valeat, quoniam artes Apostolicæ prædicationis munitiones huiusmodi valenter penetrat, & euertit virtute gratiæ spiritalis. Et nos (vt dictum est) Christo *militamus, destruentes consilia,* id est, præmeditatas impiorum hominum, vel dæmonum calliditates. Consilium enim est, faciendi, vel non faciendi excogitata mentis ratio. Est etiam consilium, quod dat peruersus ei, quem sub specie consulendi seducit, dum quasi rationabiliter ostendit ei vtile esse quod admonet. Vnde dici-
Psal. 1. tur, quia *beatus vir, qui non abijt in consilio impiorum.*

C Sed nos huiusmodi *consilia* destruimus, dum ad effectum ea peruenire non sinimus. Et destruimus *omnem* superbiam *altitudinem* cordis, siue tyrannorum, siue sapientiam seculi, *extollentem se aduersus scientiam Dei,* id est, contra sensum Euangelicæ veritatis. Nam & illi, qui in sublimitate secularium dignitatum erant positi; & illi, qui celsitudinem mundanæ sapientiæ erant assecuti, extollebant se superbo fastu, repugnantes *aduersus* humilem *scientiam* diuinæ prædicationis: sed iam deiecta est extollentia talium, & scientia veritatis subiecit sibi mundum. Dæmones etiam se extollebant, dum in idolis colerentur, *aduersus scientiam* vnius *Dei*: nec non & hæretici *aduersus scientiam* Catholicæ veritatis, sed destructi sunt Apostolicis machinis. *Et* etiam sumus *redigentes in captiuitatem omnem intellectum,* id est, captum nostris rationibus astringimus *omnem intellectum* peruersæ doctrinæ, & captiuum ducimus eum vsque *in obsequium Christi.* Captiuat enim *intellectum,* qui contradicentem ratione vincit, & ad fidem *Christi,* cui prius repugnauerat, humilem ac mansuetum inducit. Et sumus etiam *habentes in promptu,* id est, in manifesto & veloci effectu, quia nihil nos remordet, quo minus audeamus, *vlcisci omnem inobedientiam,* id est, punire culpas eorum, qui nobis obedire noluerunt vt se corrigerent. Quod faciemus, *cùm impleta fuerit vestra obedientia,* id est, cùm vos reliqui omnes ex dilectione fueritis in omnibus obedientes.

Quæ secundùm faciem sunt, videte. Si quis confidit sibi, Christi se esse, hoc cogitet iterum apud se, quia sicut ipse Christi est, ita & nos. Nam etsi amplius aliquid gloriatus fuero de potestate nostra, quam dedit nobis Dominus in ædificationem, & non in destructionem vestram, non erubescam. Vt autem non existimer tanquam terrere vos per epistolas, (quoniam quidem epistolæ, inquiunt, graues sunt & fortes, præsentia autem corporis infirma, & sermo contemtibilis,) hoc cogitet qui eiusmodi est, quia quales sumus verbo per epistolas absentes, tales & præsentes in facto. D

Nunc vult eos, quæ palàm sunt considerare, id est, ea quæ dicturus est, quæ sunt aperta dijudicare, velut si dicat: Si vobis non sufficiunt ea, quæ dixi, pro quibus me potius quàm pseudoapostolos sequi debeatis, quia forsitan ea non satis patenter intellexistis, *videte* hæc, quæ subiungo, *quæ sunt secundùm faciem* ita euidentia, sicut ea quæ sunt oculis subiecta. Hæc scilicet *si quis confidit, &c.* Vel ita: *Videte* ea *quæ sunt secundùm faciem,* id est, considerate diligenter opera eorum, qui tantummodò coram oculis hominum facere bona student, ne fortè vos per hæc seducant. Ista *videte,* id est, intelligite, quæ nunc subijcio, quia *sunt secundùm faciem,* id est, cunctis perspicua, scilicet, *Si quis confidit sibi, se esse Christi,* id est, *si quis* merito bonæ vitæ sibi certus est quòd ipse sit *Christi,* id est, de electis *Christi,* qui sunt eius possessio, *hoc cogitet iterum apud se,* id est, apud subtilitatem suæ rationis, vt vim rationis non excedat, nec propter honorem suum, nec propter odium nostrum: *quia sicut ipse Christi est,* per quæcunque *Christi* bona, *ita & nos* per eadem bona sumus *Christi.* His loquitur, quorum tangit superbiam, qui de seipsis præsumentes inflatione animi, minus quàm dignum erat de Apostolo sentiebant, quasi non egerent præceptis eius. Quos admonet, vt si de se confiderent, quia erant serui *Christi,* non vtique deberent de Apostolo dubitare, sed etiam de eo vel similiter sentire, cùm vtiq; magis præferre sibi deberent magi-

A magiſtrum. Sed ipſe nunc humilitatem illos in ſe docet, æquans ſe illis, cùm eſſet *vas electionis, & doctor gentium*. Hoc ergo vult illos conſiderare, quod vtique clara luce videtur, quia cùm de Apoſtolo nemo credentium non plus æſtimaret quàm de ſe, quanto magis nemo minus quàm de ſe debeat æſtimare. Hoc itaque conteſtatur ac docet, ne elatione mentis meritum bonæ vitæ perdant: quia qui ſcit ſe aliquid eſſe humiliat ſe vt maior fiat. Rectè dixi *nos* eſſe *Chriſti*, vt ille dicitur qui ſe nobis præfert. Nam etiam excellentius ſumus *nos Chriſti* per poteſtatem, quam præſumptor ille non habet. Et hoc eſt: *Nam etſi amplius, &c.* id eſt, ſi me poteſtatem à Deo accepiſſe dixero, verum me Apoſtolum prædicando, *non erubeſcam*, quia verum dicam, non gloria elatus, ſed veſtræ ædificationis cauſa compulſus. Pſeudo autem vſurpatam *in deſtructionem veſtram* volunt exercere poteſtatem. *Non erubeſcam* ſi *amplius aliquid* quàm illi *gloriatus fuero de poteſtate* noſtri Apoſtolatus, *quam nobis* non illis *Dominus dedit in ædificationem, & non in deſtructionem veſtram*, id eſt, vt vos in virtutibus ædificemus, non vt tyrannidem exercendo vos deſtruamus, vel exemplo malo ſiue praua doctrina ſubuertamus, vt pſeudo faciunt. Hæc dicendo, ſignificat quia ſuperius ſe humiliauit ipſis ſe comparando, cùm ſi ſe erexerit non erubeſcat, quia poteſtatem prædicandi & abſoluendi accepit à Chriſto, vt ſaluet, non vt perdat obaudientes: & vt religioſos mores eorum ædificet, non vt deſtruat. Sic & vnuſquiſque Prælatus Eccleſiæ poteſtatem diuinitus accepit, vt ſubiectis proſit, non vt eis noceat. Si ergo iſte, qui à Domino miſſus eſt, inclinat ſe inferioribus
B & comparat, quanto magis illi, qui nullius erant teſtimonij, comparare ſe non debebant, non dicam præferre, maioribus? Nos, inquit, habemus poteſtatem ædificandi vos, & puniendi peruerſos. Sed *vt non exiſtimer tanquam terrere vos per epiſtolas*, dum *abſens* ſcribo, quia incorrectis non parcam cùm *præſens* fuero, quaſi qui non audeam implere quod minatus ſum, *hoc cogitet*, id eſt, hoc ſciat, *qui eiuſmodi eſt*, id eſt, qui ita de me opinatur, *quia quales*, id eſt, quàm aperti *ſumus in verbo per epiſtolas* dum ſumus *abſentes*, *tales erimus & præſentes in facto*, id eſt, in exhibitione correptionis peccantium. Hoc dicit occaſione præmiſſæ ſententiæ, qua dixerat ſe habere *in promptu vlciſci omnem inobedientiam. Vt* (inquit) *non exiſtimer, &c.* Ille poteſt videri *per epiſtolas terrere*, qui neque autoritatis alicuius eſt, neque *præſens* fiduciam habet arguendi: *abſens* autem ideo audet, quia *præſens* timet. *Vt non exiſtimer tanquam terrere vos per epiſtolas*, quæ exiſtimatio inde poteſt venire, quòd quidam *inquiunt, quoniam epiſtolæ quidem graues*, id eſt, ponderoſæ ad intelligendum, *& fortes* ad terrendum, ſed *præſentia corporis* eius eſt *infirma*, non valens exercere ſeueritatem, *& ſermo* eius *contemptibilis*, id eſt, incompoſitus, & ruſticanus: quiſquis eiuſmodi verbis mihi derogat, ſciat, quia quod *per epiſtolas* minamur, per facta complebimus, quoniam à Domino poteſtatem accepimus, & ideo quod *abſentes* minamur, *præſentes* implebimus. Cui autem non eſt data poteſtas, *abſens* poteſt audere, *præſens* autem pudorem patitur & timorem. Sed ego non erubeſco, nec metuo dum corripio, quoniam fiducia poteſtatis hoc ago. Sciendum quia linguas detrahentium ſicut noſtro ſtudio non debemus excitare, ne ipſi pereant: ita per ſuam C militiam excitatas debemus æquanimiter tolerare, vt nobis meritum creſcat. Aliquando autem etiam compeſcere eas debemus, ne dum de nobis mala diſſeminant, eorum, qui audire nos ad bona poterant, corda innocentium corrumpant. Vnde nunc Apoſtolus derogantes ſibi Corinthios rationibus compeſcit, ne malam de eo famam ſpargentes, nocerent alijs, qui doctrinam eius audire poterant. Notandum etiam, quia ex eo, quod dicunt, *quoniam epiſtolæ graues ſunt & fortes*, nec dicunt, epiſtola grauis & fortis, oſtendunt ſe iam duas epiſtolas ab Apoſtolo accepiſſe, præter iſtam, de qua nunc tractamus, quam nondum viderant. Sequitur:

Non enim audemus inſerere aut comparare nos quibuſdam, qui ſeipſos commendant: ſed ipſi in nobis noſmetipſos metientes & comparantes noſmetipſos nobis. Nos autem non in immenſum gloriamur, ſed ſecundùm menſuram regulæ, qua menſus eſt nobis Deus, menſuram pertingendi vſque ad vos. Non enim quaſi non pertingentes ad vos, ſuperextendimus nos. Vſque ad vos enim peruenimus in Euangelio Chriſti, non in immenſum gloriantes in alienis laboribus. Spem autem habentes creſcentis fidei veſtræ, in vobis magnificari ſecundùm regulam noſtram, in abundantiam, etiam in illa, quæ vltra vos ſunt euangelizare, non in aliena regula, in his, quæ præparata ſunt gloriari.

Verè (inquit) tales ſumus *in facto*, quales in *verbo*: quia non facimus nos ſimiles pſeudoapoſtolis, qui poteſtatem vſurpant, & vitia palpant. Et hoc eſt: *Non audemus inſerere aut comparare nos quibuſdam qui ſeipſos commendant*, id eſt, non poſſumus de nobis maiora iactare quàm ſumus, nec audemus ita Deum contemnere, vt ſi- D miles ſimus quibuſdam, qui ſe malunt ſuis laudibus, quàm Dei gratia commendare. Pſeudo enim ſemetipſos commendabant, qui non accepta poteſtate dominari volebant, nomini ſuo vendicantes autoritatem. Qui autem mittitur, non ſibi, ſed ei, à quo mittitur, vendicat poteſtatem. *Non audemus* illis *nos inſerere*, qui non miſſi prædicant, id eſt, *non audemus nos* in numero eorum ponere, vt gloriam noſtram, ſicut illi ſuam, quęramus, quia ad Dominum reuertemur, à quo miſſi ſumus, vt nihil vltra conceſſum præſumamus. Quicquid enim cõtra Deum fit audacia eſt. Nec *audemus nos* illis *comparare*, id eſt, ſimiles vel pares illis facere, ne ſicut illi, pereamus, id eſt, propter timorem Dei *non audemus* (vt illi) vobis adulari, & vitijs veſtris blandiri. Hæc nõ facimus, *ſed ipſi in nobis* non extra, ſumus *metientes noſmetipſos*, non aliud quàm iniunctum eſt vſurpando: *& ſumus comparantes noſmetipſos nobis*, quia ſecundùm quod officium noſtrum exigit facimus, dum nec plus, nec aliud dicimus, vel monemus, quàm facere poſſumus aut debemus. Quod illi non faciunt, cõtra quos nunc agitur, id eſt, pſeudo, qui ſeipſos vltra quàm oportet magnificare conantur. Sed *nos non* gloriabimur *in immenſum*, id eſt, non aſſumemus nobis autoritatem vltra *menſuram, ſed ſecundùm menſuram*. Tanta ſe vti dicit poteſtate, quanta conceſſa eſt ab autore, nec *menſuram* egredi. Idcirco non ſuperba erit gloria, in qua non egreditur terminum datæ poteſtatis. Gloriam verò pro autoritate poſuit, qua vtebatur in correptionibus, vt ſaluos eos faceret. Nec tamen ſe gloriari dicit in extollentia poteſtatis, ſed ad ædificationem illorum. Corripiens enim conſtanter vitioſos, gloriabatur

A batur in emendatione illorum: & potestas data proficiebat saluti illorum, nō elationi suæ. Duobus ergo modis *non* gloriabatur *in immensum*, id est, & secundùm datam sibi potestatem, & quia non vltra quàm prædicatio eius personabat, vendicabat sibi autoritatem. In his enim autoritatem debito sibi iure vendicabat, quos ipse per Euangelium ad fidem conuerterat. Cæteris autem non tali fiducia loquebatur, quia erant *in aliena regula*, id est, in parte alterius Euangelistæ. *Non gloriabimur*, id est, potestatem non exercebimus *in immensum*, id est, vltra modum nostræ mensuræ, *sed secundùm mensuram regulæ, qua mensus est nobis Deus mensuram pertingendi vsque ad vos*, id est, iuxta *mensuram* regiminis, quod Deus nobis dedit, vt ad vos regendos nostra potestas pertingeret. Nam monente Christo vobis euangelizauimus, & ita nos fecit *vsque ad vos* pertingere. *Non enim superextendimus nos quasi non pertingentes vsque ad vos*, id est, *non nos* extendimus super alterius prouinciam, dum in vobis ius potestatis vendicamus, quasi non pertingeret *vsque ad vos* ius nostræ potestatis. Non enim hoc vsurpatione facimus, sed præcepto: nec quasi non missi *peruenimus ad vos in* prædicatione, sed destinati Deo mittente ad vos. Superextendi autem est, vltra extendi quàm conceditur, vel super Episcopatum altius extendi. Sed non vltra quàm oportet, nec super aliorum prouincias extendimur: quia super eos, quos alij prædicatores ante nos in fide fundauerunt, non nobis ius debitæ potestatis arrogamus. Nam *vsque ad vos peruenimus*, id est, dum ad diuersas gentes prædicando tenderemus, *peruenimus vsque ad vos in Euangelio*, id est, in prædicatione *Christi*, & nomen

B eius nos primi vobis annuntiauimus, *non gloriantes in mensam*, id est, vltra mensuram *in alienis laboribus*, id est, vbi alius fundamentum fidei posuisset. Ideo enim tam fiducialiter vobis loquimur, quia non labore alterius ad fidem estis adducti. Non ergo extra *mensuram gloriamur*, qui in labore nostro *gloriamur*. Sed pseudoapostoli *in immensum* gloriabantur *in alienis laboribus*, quia semper ad fideles ibant, qui signa minimè requirebant, quæ illi facere nequibant. Ideo se superextendebant, id est, super eos, qui ab alijs ad fidem adducti fuerant, extendebant, & in eis dominium exercere volebant. Quia illam prouinciam his Deus concesserat, cùm singulas regiones sanctis prædicatoribus distribueret: & propterea vagabundi per omnes discurrebant, super tritici sationem zizania seminantes. Sed *nos non gloriamur in immensum*, id est, vltra quàm *nobis Deus mensus est*, quia non quærimus gloriam in locis, vbi ante nos alij prædicatores laborauerunt: sed *habentes spem crescentis fidei vestræ*, id est, sperantes per fidem vestram crescentem ac proficientem *magnificari* apud Deum *in vobis*: quia quantò fides vestra, quam per nos didicistis, profecerit in virtutibus, tantò & nos apud Deum maius meritum habemus. sperantes dico, *magnificari in vobis secundùm regulam nostram*, id est, *secundùm* normam rectè viuendi & credendi, quam vobis tradidimus, parati sumus *euangelizare etiam in illa* loca, *quæ vltra vos sunt*. Non enim sufficit nobis *vsq; ad vos* peruenisse, sed cùm vestra fides creuerit, transimus *in abundantia* gratiæ Dei & miraculorum etiam ad illas gentes, *quæ vltra vos sunt*, Euangelium prædicare. Profectus enim vestræ fidei nos accendit, vt non simus pigri & alios adhuc ad fidem vocare, qui exemplo vestri possint in ea proficere. Vel etiam C apud homines speramus *in vobis magnificari*, vt dum vos ita proficere viderint, agnoscant esse veros Apostolos, & libenter etiam ipsi doctrinam nostram excipiant. Et speramus ita *magnificari secundùm regulam*, id est, regimen nostrum, sub quo bene profi[ci]tis. *Non* enim habemus *spem* gloriandi *in aliena regula*, id est, in his, qui sunt sub regula cuiuslibet alterius Apostoli. *In abundantia etiam euangelizandi*, non in paucis locis speramus *euangelizare*, *etiam in illa loca* transeuntes, *quæ sunt vltra vos*. *In abundantia*, vel quia prædicatio hæc abundabit super [præ]lationem, quam ad vos habuimus, vel quia cælestium donorum abundantia erit in eo. Et euangelizabimus ibi, *non in aliena regula*, id est, in alieno regimine, quia nec illi, qui *vltra vos sunt*, de alieno regimine sunt. Speramus (inquam) illuc *euangelizare*, & non speramus *in aliena regula gloriari in his* virtutum incrementis, *quæ præparata sunt* ab alijs prædicatoribus. Manifestum est, quia vir prudens non in his confidia, neque gloriam sperat, quæ aliorum laboribus constant. Ideo Apostolus non audet in hos, qui alijs prædicantibus crediderunt, ne in alienis laboribus gloriari videatur: sed hoc nititur, vt eis prædicet, quibus non erat annuntiatum, vt gloriam labore suo adquirat.

Qui autem gloriatur, in Domino glorietur. Non enim qui seipsum commendat, ille probatus est: sed quem Deus commendat. 1.Cor.1. Iere.9.

Significat Apostolus ipsam euangelizandi cōfidentiam & gloriam Domino esse dandam, cuius gratia est, vt qui in potestate euangelica confidit, Deo autore confidat, vt quæstus omnis negotij diuini Domini in lucrum veniat. Sed qui D non accepit potestatem à Domino, non potest in Domino gloriari, quia suam gloriam quærit. Ego, inquit, non gloriabor *in aliena regula*. Similiter *autem qui gloriatur*, id est, vult potestatem exercere, *in Domino glorietur*, id est, in mensura à Domino sibi data. Vel ita: *Spem* habeo gloriandi, non tamen in me, sed *in Domino*. Nam nullus in se debet gloriari. Sed quicunque de aliquo bono gloriatur, *glorietur in Domino*, id est, omnem gloriam retorqueat & adscribat non sibi, sed Domino. Quicquid enim boni habemus vel agimus, hoc non à nobis, sed tantùm à Domino habemus quod agimus. Ideo non in se, sed *in Domino* quisque debet gloriari: quia *qui seipsum commendat*, id est, qui suam gloriam in prædicatione quærit, qui extra Dominum *gloriatur*, *ille non est probatus* à Deo, vel ab hominibus *sed ille*, *quem Deus commendat* miraculis & gratia sanctæ conuersationis. Illum *Deus commendat*, & *ille probatus est*, quem habet dignum & mittit, vt prædicet donum eius. Quem verò non mittit, illum non *commendat*. Ipse autem se *commendat*, qui non missus prædicat. Ac per hoc idoneus non est, sed præsumptor & reprobus.

CAPVT XI.

VTinam sustineretis modicum quid insipientiæ meæ, sed & supportate me. Aemulor enim vos Dei æmulatione. Despondi enim vos vni viro, virginem castam exhibere Christo. Timeo autem ne sicut serpens Euam seduxit astutia sua, ita corrumpantur sensus vestri, & excidant à simplicitate quæ est in Christo Iesu. Genes.3.

Incipiens vera de semetipso narrare, insipientem se dicit: quia ad laudem eius videntur pertine-

A pertinere quæ dicturus est, & per Dei sapientiam dictum à Salomone fuerat: *Laudet te alienus, & non os tuum: extraneus, & non labia tua.* Sed hic dolore compellitur in laudem suam erumpere, propter salutem ipsorum, qui cùm de eius præceptis bene sentire deberent, indignè sentiebant. Et hoc non Apostolo, sed ipsis nocebat. Ideoq; profectum eorum quærit, & in eo quod quasi glorianter loqui videtur, Glorior, inquit, de regimine, quod videtur insipientia. Sed *vtinam sustineretis*, id est, vellem vt sine indignatione *sustineretis modicum quid insipientiæ meæ*, id est, parum aliquid gloriationis meæ, quæ videtur insipientia. *Modicum* gloriationis meæ sustinete, quia multò plus possem gloriari. Opto vt hanc insipientiam meam, vel in modico sustineatis, *sed & præcipio* ac quasi ex debito requiro, vt *me* supportetis in hac insipientia gloriationis, *supportate*, inquam, *me* vt subiecti, quia *æmulor vos*, id est, casto amore inflammor ad custodiendam mentis nostræ castitatem: & hoc facio non mea, sed *Dei æmulatione*: quia non mihi, sed Deo *vos æmulor*. Quæ locuturus est, amore eorum dicturum se ostendit, vt non magis ad laudem eius proficiat, sed ad eorum profectum. Ac si dicat: Non stimulo liuoris inflammor humani, sed vos tanquam pater *æmulatione* diuina custodio, vt immaculatos possim coniungere cælesti sponso. *Despondi enim vos*, id est, annulo fidei vos despondaui non multis, sed *vni*, non adultero, sed *viro*, *virginem castam exhibere Christo*, id est, vt vos omnes vnam *virginem* incontaminatam assignem iudici *Christo*. Omnis enim Ecclesia virgo est in mente. Virginitas enim mentis est integra fides, solida spes, syncera charitas. Ergo & Ecclesia imitans Domini sui matrem, quoniam corpore non potuit, mente tamen & mater & virgo est. Nullo itaque modo virginitatem matris suæ nascendo Christus ademit, qui Ecclesiam suam de fornicatione dæmonum redimendo *virginem* fecit. Nunc desponsata est Ecclesia & virgo est, cùm se continet à corruptione seculari: sed tunc nuptura est, quando sponsus eius in claritate veniet, & eam secum in regni thalamum perpetuò mansuram introducet. Ego, inquit, *vos* huic tam digno *viro* ita desponsaui, vt immaculatos ei vos in die iudicij exhibeam. Sed *timeo*, ne virginitas in vobis violetur, & ad amplexum sponsi non perueniatis. Sicut enim membris corporis violatur in quodam loco, sic seductio linguæ violat virginitatem cordis. *Timeo ne sicut* antiquus *serpens Euam seduxit astutia sua, ita corrumpantur* ab eodem serpente *vestri sensus*, id est, vestræ mentes. Non enim carnis, sed cordis virginitatem serpens ille, id est, diabolus corrumpere quærit. Et sicut adulter homo lætatur nequitia sua cùm carnem corrumpit, sic diabolus lætatur quando mentem corrumpit. Reuera enim corrumpitur mens & fides eorum, qui præponunt mendacium veritati. Qui ergo mendacium ædificant in hominibus, quid ab eis expellunt nisi veritatem? Immittunt diabolum, excludunt Christum: immittunt adulterum, excludunt sponsum. Quando enim mentem falsitas possidet, tunc serpens eam possidet. *Timeo, ne sicut serpens Euam seduxit astutia sua*, id est, *ne sicut* diabolus in serpente latens, & per os eius loquens, *Euam seduxit, ita corrumpantur sensus vestri* ab eodem fallaci deceptore in falsis Apostolis latente, & per os eorum loquente, *& excidant à simplicitate, quæ est in Christo Iesu*, id est, corruant à paradiso simplicis fidei Christianæ, quæ nil alienum recipit, sed simplicem veritatem sine admixtione falsitatis retinet. *Serpens* nanq; *Euam* mentiendo de Deo *seduxit*, dicens solo terrore Deum eis comminatum esse mortem, non illaturum, si peccassent. Ita & pseudoapostoli dicebant, Ideo præcepta Euangelij addita esse, vt vel sic lex custodiretur, & ea sola sufficeret custodita. Sed & nunc *serpens* similiter *seducit*, gehennam propter solum terrorem asserens nominari: eam autem aut non esse omnino, aut non æternam esse confirmat. Adhuc mussitat ille *serpens*, & non tacet. Quærit pollicitatione quadam scientiæ deijcere de paradiso Ecclesiæ, quem nō permittat redire ad illum paradisum, vnde primò eiectus est. Quod gestum est in illo paradiso, hoc geritur in Ecclesia. Nemo seducat nos ad isto paradiso. Sufficiat quòd hinc lapsi sumus, vel experti corrigamur. Ipse est *serpens*, qui semper suggerit iniquitatem, ipse aliquando promittit impunitatem, & sicut ibi promisit, dicens: *Nequaquam morte moriemini*. Ipse talia suggerit, vt modò malè viuant Christiani. Nunquid omnes, inquit, perditurus est Deus? Nunquid omnes damnaturus est Deus? Et ita corrumpit sensus multorum, ac peccare facit, vt expellantur à sedibus iustorum. C

Nam si is qui venit, alium Christum prædicat quem non prædicauimus; aut alium spiritum accipitis, quem non accepistis; aut aliud Euangelium, quod non recepistis, rectè pateremini. Existimo enim nihil me minus fecisse à magnis Apostolis. Nam etsi manifestati sumus imperitus sermone sed non scientia. In omnibus autem manifestus sum vobis.

Ideo dixi me timere, *ne sicut serpens Euam seduxit astutia sua*, sic & isti vos corrumpant, qui prædicant eandem fidem quam nos, & per astutiam suam & seductionem veritati miscent venenum falsitatis. Si enim aliam fidem, & omnino aliud prædicarent quàm nos prædicamus, non adeo vos decipere possent. Et hoc est: *Nam si is* prædicator, *qui venit*, & à Deo mittitur, *prædicat*, id est, prædicaret vobis *alium Christum, quem non prædicauimus*, id est, meliorem: *aut* per eius doctrinam *accipitis*, id est, acciperetis, *alium spiritum* sanctiorem, *quem non accepistis* per nos, *aut aliud Euangelium* reciperitis ab eo, *quod non recepistis* à nobis, *rectè pateremini* eius dominationem. Possetis enim dicere, prædicatio huius melior est quàm Pauli. Nunc verò cum eundem *Christum* prædicet, & ex sua parte plura respuenda addat, pati non debetis. Vel ita: Verè simplicitas est in Christo, non duplicitas: quia vnus est Christus, non duo Christi: & vnus spiritus Christi, atque vnum Euangelium. *Nam si is* doctor, qui post nos venit ad vos, &c. Hoc de quolibet verò prædicatore nunc est intelligendum. Loquutus enim fuerat de pseudoapostolis corruptoribus fidei, & nunc adiungit de veris prædicatoribus: quia plebs Corinthiorum varijs erroribus fluctuabat, vt aliqui fauerent pseudoapostolis, quidam autem eis, à quibus compositis verbis eadem audiebant, quę ab Apostolo audierant: alij verò Apostolis fauebant, qui cum Domino fuerant: & Paulo derogabant, quia in carne Dominum sequutus non fuerat. Vnde nunc tali sensu loquitur: Si ipse idem Christus ab his prædicatur, qui à nobis annuntiatur, & idem Euangelium, quid causæ est, vt nos inferiores habeamur, cùm nihil amplius ab illis, quàm à nobis dicatur? *Nam etsi prædicator, qui venit* ad vos, D

Prouer. 27.

Genes. 3.

Genes. 3.

Tt prædi-

A prædicaret vobis excellentiorem *Christum, quem non prædicauimus*, quod fieri non potest: *aut* per eum acciperetis *alium* meliorem *spiritum, quem per nos non accepistis*: vel *aliud Euangelium, quod à nobis non recepistis*, id est, aliam de humana redemptione prædicationem, (quod esse non potest,) *rectè pateremini* talem doctorem ad contemptum nostri. Sed quia hoc non est, non *rectè* patimini illum ad depressionem nostri. Cur autem dicit, *rectè pateremini*, si alius vobis Christus prædicatus fuisset, aut si alius spiritus, vel aliud Euangelium vobis traditum fuisset, cùm dicat Galatis, *si quis vobis Euangelizauerit præter id quod accepistis, anathema sit*? (Galat. 1.) Si enim Galatis peruersum erat accipere aliud quàm ab Apostolis erat traditum, quomodo Corinthijs rectum erat, si alius Christus prædicatus illis fuisset? Sed sciens Apostolus nunquam *alium Christum*, nisi hunc, qui crucifixus est, prædicari, idcirco ait, quia *rectè pateremini*, si vobis alius potior Christus ab his, qui veniunt, prædicatus fuisset. Galatis autem *anathema* dixit, si aliud audirent, quod non vtique maius esset, sed contrarium. Quia verò posset dici, quòd etsi eadem cæteri prædicauerint, quæ & iste, melius tamen ea prædicauerint, remouet hoc. Non *rectè*, inquit, patimini. Ego *enim existimo*, id est pro certo scio, sed dubitationem vestram verbo existimationis increpo: ego, inquam, *existimo me nihil minus fecisse* vobis *à magnis Apostolis*, id est, quàm fecissent magni Apostoli, ne putetis vos minus quàm ceteræ Ecclesiæ aliquid accepisse, quibus prædicauerunt cæteri: & idcirco opera mea illis me coæquant. Non vult gratiam inferiorem in se videri, quia similiter docuit, & eadem fecit quæ faciebant Apo-B stoli, qui propensiores videbantur, quia priores cœperant docere, & fuerant cum Domino, vnde maioris autoritatis esse putabantur, cùm huius Apostoli electio cum testimonio sit, (Act. 9.) & amplius cæteris laborauerit, atque Dominum in via & in templo viderit, & verba eius audierit. Non *minus*, inquit, feci. *Nam etsi* sum *imperitus sermone*, quia non adorno verba, vel impeditam habeo linguam, *sed*, id est, tamen, *non sum imperitus scientia*, quoniam scio quicquid & magni. Hoc non ad Apostolos pertinet, quia non erant eloquentes, vtpote sine literis, pleni tamen Spiritu sancto: sed pseudoapostolos tangit, quos præferebant Apostolo causa accurati sermonis, cùm in religione vis sermonis sit necessaria, non sonus dulcis. Valde tamen se humiliat, qui se imperitum in *sermone* fatetur: cui præ magnitudine eloquentiæ ac sapientiæ Festus ait: *Insanis Paule, insanis: multa te literæ ad insaniam perducunt*. (Act. 26.) Hoc ergo dicens, non se loqui nescire voluit intelligi, sed propter eos, qui non per fidem, sed per eloquentiam commendari volebant. Qui tamen in eo se dixit imperitum, quod non habet crimen: in eo autem, quod non deest sine culpa, & cùm adest acquirit salutem, non se imperitum pronuntiauit. Qui *imperitus* est in *sermone*, reus non est apud Deum: qui autem scientiam Dei nō habet, reus est ignorantiæ, quia non licet ignorare, maximè quod pertinet ad salutem. Ideo Apostolus spreta eloquentia, id agebat, vt fides teste virtute acceptabilis esset, vt non fidem eloquentia commendaret, sed virtus, cui cedit eloquentia. *Etsi imperitus*, inquit, sum in *sermone*, id est, *etsi* non curo illam secularem peritiam sermonis, vt adaptem pulchrè positarum dictionum consonantiam, tamen *non* potestis me vocare imperitum in *scientia*, qui tam bene scio rei veritatem, & tam profundè loqui de Deo sicut & alij, vel subtilius. In *scientia* diuinorum *non* sum *imperitus*. Sed & vos hoc nostis. nam *manifestus sum vobis in omnibus*, id est, in *scientia*, in miraculis, in sanctitate, vel potentia, & his similibus. Et ideo scitis me habere etiam loquendi peritiam. Vnde peius est, quia fauentes alijs in sermonis peritia, in qua me non inferiorem esse scitis, postponitis me illis, cùm videatis per me nō solùm impleri prædicationē, sed & signa atq; prodigia fieri Apostolica.

C

Aut nunquid peccatum feci, meipsum humilians, vt vos exaltemini, quoniam gratis Euangelium Dei euangelizaui vobis? Alias Ecclesias expoliaui, accipiens stipendium ad ministerium vestrum. Et cùm essem apud vos, & egerem, nulli onerosus fui. Nam quod mihi deerat, suppleuerunt fratres, qui venerunt à Macedonia. Et in omnibus sine onere me vobis seruaui, & seruabo. Est veritas Christi in me, quoniam hæc gloriatio non infringetur in me in regionibus Achaiæ. Quare? Quia non diligo vos? Deus scit. Quod autem facio, & faciam, vt amputem occasionem eorum, qui volunt occasionem, vt in quo gloriantur, inueniantur sicut & nos.

Non feci, inquit, *minus* quàm alij, sed possem dicere quia plus feci, quoniam gratis prædicaui. Non feci *minus*. Aut si *minus*, nunquid in hoc peccaui? *Nunquid peccatum feci, meipsum humilians*, operando manibus meis, vnde victum quærerem & haberem, *vt vos exaltemini*, id est, ad virtutum alta proficiatis, abiecto iugo falsorum Apostolorum, quo deprimimini? Verè me humiliaui, *quoniam gratis*, id est, nil exigendo à vobis, *Euangelium Dei euangelizaui vobis*. Quoniam inflati erant eò quòd sumptus ab eis accipere noluit, & propter hoc alios ei præponebant, idcirco *nunquid* peccaui, ait, quia me humiliaui, vt me indignum ad accipiendum iudicarem, quia inde mihi irascimini, cùm hoc non peccati sit, sed gloriæ? Seipsum enim humiliauit, quando stipendia sibi debita non exegit. Quas propter duas causas accipere noluit: ne & pseudoapostolis similis inueniretur, qui non ad gloriam Dei, sed ad suam vtilitatem prædicabant, vt non occasionem acciperent deprædandi: alio enim non accipiente, non potest alter multum expetere: & ne vigor Euangelicæ potestatis torpesceret, quoniam qui à peccantibus accipit, arguendi autoritatem amittit. Sic ergo exaltantur, cùm ideo ab illis non accipitur, vt à pseudoapostolis, qui eos deprimebant, eripiantur, & correpti emendentur, à morte ad vitam, & à vitijs ad virtutes eleuati. *Vobis*, inquit, *Euangelium gratis* prædicaui, sed ab alijs interim victum habui. Nam *alias Ecclesias expoliaui*, id est, multa ab his, quæ in vos impenderem, assumpsi, *accipiens stipendium ad ministerium vestrum*, id est, *accipiens* vnde viuerem, dum vobis Euangelium ministrarem, necesse fuit vt ab alijs panem corporis acciperem. *& cùm essem apud vos, & egerem* his, quæ corpori sunt necessaria, *nulli* vestrum *fui onerosus*, accipiendo aliquam corporis sustentationem ab eo. Hoc Apostolus Corinthijs, dum inter eos esset, nunquam dicere voluit, ne scilicet quod erga eum ab illis factum ex bona voluntate non fuerat, fieret ex iussione: & cùm innotesceret eorum misericordia, remaneret ignota. Post- (al. incorr.) modum verò longè positus hoc eis scripsit, ne scilicet omnimodè incorrepti remanerent, & quales magistro in tenacia fuerant, alijs fratribus

A bus tales essent. Verè & in hoc magister gentium sua negligens, aliena curans, impleuit quod ait: *Nemo quod suum est quærat, sed quod alterius.* (1. Cor. 10.) Tantam enim illic inopiam pertulit, vt victus sui graui necessitate laboraret, & panem terræ à discipulis non accepit, quibus panem cæli prædicauit. Insistebat verbo pro vita audientium, insistebat labori manuum pro vita corporis sui. De terris quoque alijs ei stipendia à discipulis mittebantur, vt Corinthijs prædicare sufficeret. *Cùm essem* (inquit) *apud vos, & egerem, nulli* vestrum *onerosus fui* accipiendo aliquid, ne scilicet putaretis me lucri terreni causa Euangelium prędicare. *Nam quod mihi deerat* post spolia Ecclesiarum, & laborem manuum, *suppleuerunt fratres, qui venerunt à Macedonia.* A Macedonibus semper accepit, quia subuersi à pseudoapostolis non fuerant. Et sicut à Corinthijs accipiendum non erat, ne illis in scandalum proficeret, sic iterum à Macedonibus accipiendum erat, ne bene seminantes fructum amitterent. Non enim idcirco dabant, vt vitia sua palpari vellent. Macedones *quod mihi deerat suppleuerunt*. Et non solùm stipendijs, sed etiam *in omnibus* verbis & factis *seruaui me vobis sine onere*: quia non me iactaui de genere contra vos, nec aliquid huiusmodi feci: *&* adhuc *me* semper *vobis* talem *seruabo*, ne dem exemplum rapacitatis vel falsitatis falsis Apostolis. *Est veritas Christi in me* id est verax Christus in me loquitur *quoniam hæc gloriatio*, id est, hæc causa gloriationis, quòd gratis prædico, quòd à licitis abstineo propter salutem vestram, *non infringetur*, sed integra perseuerabit *in me in* omnibus *regionibus Achaiæ*. Gloria est enim à licitis abstinere, maximè pro aliorum salute. *Non infringetur in me*
B gloria *hæc in regionibus* vestris. Et *quare* putatis me hoc facere? Putatis quod hoc ideo faciam, *quia non diligo vos?* id est, quòd odio vestri abstineam à rebus vestris, vt pseudo dicunt. *Deus*, qui occulta cordis nouit, ipse *scit*, quia non ideo munera vestra respuo, quòd vos non diligam: sed ideo magis, quia vos amo, vt hoc ipsum prosit vobis; quod nihil à vobis accipio. Non propter odium vestri dona vestra nolo, sed vt auferam pseudoapostolis occasionem accipiendi pecunias vestras; quia si non acceperint, non diu prædicabunt. Non idcirco hoc facio, *quia vos non* diligam, sed *quod* in hac re *facio*, etiam adhuc *faciam*, id est, semper à vestris muneribus abstinebo, vt exemplo meo *amputem occasionem* sumendi vestra bona: *occasionem* dico, *eorum, qui* per me *volunt* inuenire *occasionem* accipiendi res vestras. Ideo illis auferam huiusmodi *occasionem, vt in eo quo gloriantur, inueniantur sicut & nos*, id est, similes nobis. Gloria pseudoapostolorum in pecunijs erat accipiendis, & ideo Apostolus hoc refutauit, ne illis similis videretur: quia nisi ab Apostolo fuisset vitatum, maior occasio illis data fuisset accipiendi, vel etiam extorquendi, quando in hac re formam ab Apostolo datam ostenderent. Erant etiam quidam pseudo, qui imitantes Apostolum, pro seculari gloria nihil volebant accipere: acciperent tamen libenter, si prius Apostolum accipere viderent. Vnde nunc dicit se ideo nihil velle accipere, *vt* illis *amputet occasionem* accipiendi; & permaneant in similitudine sui, in quo multum gloriantur, scilicet vt semper sint non accipientes.

Nam eiusmodi pseudoapostoli sunt operarij subdoli, transfigurantes se in Apostolos Christi. Et non mirum. Ipse enim satanas transfigurat se in Angelum lucis. Non C *est ergo magnum si ministri eius transfigurentur velut ministri iustitiæ. Quorum finis erit secundùm opera ipsorum.*

Volo illis auferre *occasionem* accipiendi res vestras: multum enim desiderant inuenire *occasionem*, qua possint eas accipere, licet fingant se nolle quicquam sumere. *Nam eiusmodi pseudo*, id est, falsi *Apostoli sunt operarij subdoli*, id est, operantes sub dolo simulationis, quia callidè sub specie religionis decipiunt. *Subdoli sunt*, quia non amore vitæ perennis, sed amore pecuniarum prædicant Christum, nomen sibi Apostolicum vsurpantes, cùm nequaquam sint missi. Subdolus enim operarius aliud fingit, & aliud agit, sicut & isti sub specie simplicis prædicationis Christi, beluinam rapacitatem contegũt. Tales vt placeant, & placendo accipiant, ne. esse est adulentur, & adulando decipiant, illa dicentes quæ placeant, non quæ expediant audienti. *Sunt* itaque *operarij subdoli*, dum sic operantur, & huiusmodi artibus transfigurant *se in Apostolos Christi*, id est transmutant speciem suæ falsitatis, assumendo figuram verorum Apostolorum, vt dum malitia callidè tegitur, & figura sanctitatis cernitur, possint incautos decipere. Et quia veris Apostolis similes volunt apparere, non accipio res vestras, vt me non accipiente, nec ipsi *se* transfigurent *in Apostolos* veritatis, vt ita decipiant. *Et non* est *mirum* de ministris satanæ, si hoc faciant. Nam *ipse satanas*, cui seruiunt, *transfigurat se in Angelum lucis*, id est, assumit præclarum habitum, & apparet hominibus vt credatur sanctus Angelus, & ita decipiat. Et cùm sic *se transfigurat*, opus est nobis iudicare & dignoscere, ne fallendo ad aliqua perniciosa seducat. Nam quando sensus corporis fallit, mentem verò non mouet à vera rectaque sententia, qua quisque vitam fidelem gerit, nullum est in religione periculum; D Vel cùm se bonum fingens ea facit vel dicit, quæ bonis Angelis congruunt, etiam si credatur bonus, non est error Christianæ fidei periculosus aut morbidus. Cùm verò per hæc aliena ad sua incipit ducere, tunc eum dignoscere, nec ire post eum, magna & necessaria vigilantia opus est. Sed nemo potest omnes mortiferos dolos eius euadere, nisi regat atque tueatur Deus. Et ipsa huius rei difficultas ad hoc vtilis est, vt nemo spem ponat in se vel in alio homine, sed in solo Deo. (Nota.) Et quandoquidem *satanas* (qui interpretatur aduersarius, quia humanæ saluti aduersatur) ita se transformat, & pollicendo bona humanis aspectibus lucis se Angelum simulat, *ergo magnum non est si ministri eius transfigurentur*, vt appareant *velut ministri iustitiæ*, id est, si pseudoapostoli mentiantur se socios Apostolorum Christi, vt ita decipiant audientes. *Quorum* satanæ ministrorum *finis erit secundùm opera ipsorum*, quia in fine iudicabuntur *secundùm* simulatas actiones suas, qui non propter Dominum, sed propter suum ventrem prædicauerunt, simulãtes se ministros Dei. *Finis* eorum *erit secundùm opera ipsorum*, quia sicut cura ventris & opera, quæ pro ventre fiunt, intereunt, sic & ipsi interibunt.

Iterum dico: (Ne quis me putet insipientem esse. Alioquin velut insipientem accipite me, vt & ego modicum quid glorier.) Quod loquor, non loquor secundùm Deum, sed quasi in insipientia, in hac substantia gloriæ. Quoniam multi gloriantur secundùm carnem, & ego gloriabor.

Supra iam dixit, *vtinam sustineretis modicum quid insipientiæ meæ*, & nunc hoc repetit, quoniam sem-

A semper proponit quod multis postpositis prosequatur. Quod ergo superius proposuit, modò incipit narrare. Dixi, inquit, vt *sustineretis* aliquid *insipientiæ*, id est, gloriationis *meæ*: & nunc *iterum dico*, vt nemo *putet insipientem me esse* in hac gloriatione, quia non glorior ea intentione qua illi, sed pro vestra vtilitate. *Alioquin*, id est, si non vultis *me insipientem* non putare, *accipite me* non re vera *insipientem*, sed *velut insipientem*, dum videor me laudare, *vt & ego*, sicut illi, *modicum quid glorier* secundùm carnem. *Modicum*, quia in vobis, non in sensu est gloriatio mea. Non enim verè ad gloriam suam Apostolus hæc loquitur, sed dolens: quia se contempto falsos Apostolos glorificabant, cogitur inuitus bona sua detegere: nec inde reprehensibilis est, sed magis laudabilis. Nam iustus quisque, si in humili cogitatione permanens, exigente causa vel dolore bona de se veracia dixerit, in tantum à iustitia non recessit, in quantum à veritate nullo modo discrepauit. Apostolus ergo multa de se fortia pro discipulorum ædificatione narrat, sed hæc narrando non peccat, quia à veritatis tramite & attestatione certa & humili corde non recedit. Dixi, inquit, *me velut insipientem*: quia *quod loquor in hac substantia gloriæ*, id est, in gloria carnis, quam putant substantiam, *non loquor secundùm Deum, sed quasi in insipientia. Secundùm Deum* modò non loquitur, quia ad carnis tumorem hæc pertinent: nec de inflatione carnis apud Dominum surgit gloria, apud quem sola humilitas gloriosa est, *sed quasi* insipientia. Non plenam dixit insipientiam, *sed quasi* insipientiam, veritas enim est. Sed
B quia elatio vitiosa res est, ideo quamuis verum sit quod dicitur, *quasi* insipientia tamen est, vnumquemque laudare se, cùm dicat Sapientia: *Laudet te alienus, & non os tuum: extraneus & non labia tua.* (Prou.27.) Plena autem insipientia est, si se talsis laudibus quis attollit. Ille enim de vero est superbus, hic de falso stultus. Substantia tantùm gloriationis in hac causa carnalis est, quia *sicut flos fœni*, ita decedit gloria ista. (Isaiæ 40. Iacob.1.) Velut *in insipientia loquor.* Nam quia *multi gloriantur secundùm carnem*, id est, quoniam pseudoapostoli nobilitatem sibi carnis vendicant, & inde sibi defendunt generis prærogatiuam, quoniam filij dicuntur *Abrahæ, & ego gloriabor*, quia & ego filius sum *Abrahæ*. Sed nihil apud Dominum prodest filium esse *Abrahæ*, si desit iustitia vel fides *Abrahæ*, quia fides est quæ saluat, non propago generis *Abrahæ*. Gloriari se dicit *secundùm carnem*, sed hoc insipientiæ deputat, vt gloriam hanc exinaniat, & se coactũ in laudem carnis erupisse doceat. Ob hoc enim gloriatur, vt ostendat se excellentius habere omnia etiam carnaliter, in quibus pseudoapostoli gloriabantur: & sic ipse potius, qui sine falsitate Christum prædicat, suscipiatur, & susceptores eius saluificentur.

Libenter enim suffertis insipientes, cùm sitis ipsi sapientes. Sustinetis enim si quis vos in seruitutem redigit, si quis deuorat, si quis accipit, si quis extollitur, si quis in faciem vos cadit. Secundùm ignobilitatem dico, quasi nos infirmi fuerimus in hac parte,

Dixi, vt *me velut insipientem* accipiatis, *vt & ego modicum quid glorier secundùm carnem.* Nam *libenter suffertis insipientes*, id est, non coacti, sed voluntarij sustinetis falsos Apostolos, qui nobilitate generis & circuncisione carnis gloriantur, atque nosipsos ad insipientiam suam pertrahere conantur. Et quia non bona patientia suffertis illos taliter gloriantes, iustum est, vt me potius

C suffferatis gloriantem: quia non pro extollentia mei, sed pro vtilitate vestra gloriabor. Illos insipientes, id est, *secundùm carnem* gloriantes, & *secundùm carnem* sapientes, *suffertis libenter*, quod mirum est; *cùm vos ipsi sitis sapientes*, id est, cælesti sapientia per doctrinam meam imbuti. Inde enim magis estis reprehensibiles, quia cùm sitis Euangelica sapientia per me imbuti, nunc *libenter suffertis* istos deceptores, qui vos ad insipientiam carnalis intelligentiæ & obseruantiæ legis inducere volunt. *Sustinetis enim si quis* eorum *vos* ex libertate Christi *redigit in seruitutem* legis, quæ ex seruili timore seruatur. Vel *insipientes suffertis, cùm vos ipsi sitis* non quidem omnes, sed quidam in sensu diuinorum *sapientes.* Vel *insipientes suffertis cùm sitis sapientes*, id est, in hoc probatur vos non esse *sapientes*, quia *libenter suffertis insipientes. Amicus enim stultorum efficietur similis.* & vere in eo, quòd eorum peruersitatem sufferre vultis, *sapientes* non estis: quia tam hebetes estis, quòd hanc iniuriam *sustinetis, si quis* illorum *vos* à libertate Euangelij *redigit in seruitutem* legis. Vel per partes ostendo qualiter *suffertis insipientes.* Nam *sustinetis* iugum eorum, *si quis* ipsorum *vos in seruitutem* legis redigere velit: & *si quis* eorum *deuorat*, id est, cùm magna ingluuie bona vestra comedens consumit: & *si quis*, id est, si aliquis *accipit* more accipitris res vestras, quas ego vobis parcens accipere nolo: & *si quis* talium *extollitur*, iactando se de nobilitate generis, illum quoque *sustinetis*: & *si quis* eorum *cadit vos in faciem*, id est, contumeliam improperij vobis coram positus ingerit, contemnens vos, quia carnaliter circuncisi non estis & idola coluistis, illum etiam *suffertis. In faciem* nanque cæditur, in cuius os iniuria irrogatur. *In faciem* ergo *vos cadit*, qui conuiciorum ictibus vultum vestrum feriens, erubescere facit. *Secundùm ignobilitatem* D
dico vos ita cædi, quam vobis pseudoapostoli obijciunt, quia estis ex genere idololatrarum: quoniam ipsa ignobilitatis obiectio, est faciei percussio. Et dum ipsi vobis obtrectant, quia estis incircuncisi, ac de se gloriantur, quia sunt ex semine *Abrahæ*, se præferentes, & nos humiliantes, vos ita *sustinetis* eos, & nobis præfertis, *quasi nos infirmi fuerimus in hac parte*, id est, impotentes *in hac* gloriatione carnalis nobilitatis. Hoc est, ita patimini vos cædi ab illis, & non à nobis, quasi non possemus similiter contemptoria verba vobis irrogare, extollendo nos de genere, & vos despiciendo. Non enim *infirmi* sumus *in hac parte* gloriæ: *infirmi* nanque iudicabantur illi, qui de alijs nationibus applicati fuerant generi *Abrahæ.* Sed nos in hac re firmi sumus, quia de *Abrahæ* stirpe descendimus. Cur ergo falsos Apostolos nobis in hac carnis gloria præfertis, in qua non sumus inferiores?

In quo quis audet, (in insipientia dico,) audeò & ego. Hebræi sunt? & ego. Israëlitæ sunt? & ego. Semen Abrahæ sunt? & ego. Ministri Christi sunt? & ego.

Non sumus *infirmi in hac parte* gloriationis, quia *in* quocunque *audet quis* eorum gloriari, *audeo* similiter *& ego*, & hoc *dico in insipientia*, quia temeritas est, vt quis se iactet siue laudet, cum dicat (vt præmisimus) Sapientia: *Laudet te alienus, & non os tuum: extraneus, & non labia tua.* (Prouer.27.) & idcirco *in insipientia dico* me audere in eo, in quo audent hi, qui se iactant quòd sunt filij *Abrahæ*, vt illos insipientes esse designem, & gloriam ipsorum adnihilem. Verè in nullo sum eis inferior.

Quia

A Quia *sunt* ipsi *Hebræi*, id est, de genere Heber Patriarchæ, *& ego* similiter sum Hebræus genere & lingua. Per interrogationem enim & responsionem legendi sunt isti versiculi, vt interrogetur, *sunt Hebræi?* & respondeatur, *& ego* sum Hebræus. *sunt* ipsi *Israëlitæ?* id est, de genere Iacob, qui & Israël diuinitus est appellatus. *& ego* non minus sum Israelita, id est, filius eiusdem egregij patris. *& sunt* ipsi *semen Abrahæ?* id est, non proselyti, sed naturales filij *Abrahæ? & ego* similiter sum *semen* eiusdem Patriarchæ. Cur ergo in his mihi præferuntur, in quibus ego non sum illis impar? *& sunt* ipsi *ministri Christi*, secundùm quod dicunt? *& ego* veraciter sum Christi minister. Ipsi enim se dicunt esse Christi ministros, vt per hoc decipiant: sed ego sine mendacio sum minister eius, vt omnes quos potero ad eum pertraham.

Vt minus sapiens dico, plus ego. In laboribus plurimis in carceribus abundantius, in plagis supra modum, in mortibus frequenter. A Iudæis quinquies quadragenas, vna minus, accepi. Ter virgis cæsus sum, semel lapidatus sum, ter naufragium feci, nocte & die in profundo maris fui.

Sciendum quia iusti atque perfecti aliquando virtutes suas prædicant, & bona quæ diuinitus acceperunt narrant, non vt ipsi apud homines sua ostensione proficiant, sed vt eos, quibus prædicant, exemplo suo ad vitam trahant. Vnde nunc Apostolus quoties fustibus *cæsus*, quoties *lapidatus*, quoties *naufragium* pertulit, quanta pro veritate sustinuit, quòd *ad tertium cœlum raptus*, quòd *in Paradisum* ductus sit, Corinthijs narrat, vt eorum à falsis prædicatoribus sensum auertat: vt dum innotesceret qualis ipse esset, illi eis
B vilescerent, quos ab eis cognouerat iniquè venerari. Quod perfecti cùm faciunt, id est, cùm virtutes proprias loquuntur, in hoc quoque omnipotentis Domini imitatores sunt, qui laudes suas hominibus loquitur, vt ab hominibus cognoscatur. Nam cùm per Scripturam suam præcipiat dicens: *Laudet te os alienum, & non os tuum*, quomodo facit ipse quod prohibet? Sed si virtutes suas omnipotens Dominus taceret, eum nullus agnosceret: si nullus agnosceret, nullus amaret: si nullus amaret, nullus ad vitam rediret. Vnde per Psalmistam dicitur: *Virtutem operum suorum annuntiabit populo suo, vt det illis hæreditatem gentium.* Virtutes enim suas annuntiat, non vt laudibus suis ipse proficiat, sed vt hi, qui ex sua laude cognouerunt, ad perpetuam hæreditatem veniant. Iusti itaque & perfecti etiam cum virtutes, quas habent, infirmis loquuntur, reprehensibiles non sunt: quia per suam vitam, quam referunt, aliorum animas ad vitam quærunt. Iure ergo Paulus virtutes proprias Corinthijs narrat, vt cuius meriti sit apud Dominum, illis innotescat: quatenus meritum eius cognoscentes, doctrinam eius, per quam saluentur, libenter suscipiant: & falsos Apostolos, per quos seducebantur, respuant. Ipsi, inquit, gloriantur se esse ministros *Christi*, licet in veritate non sint eius *ministri*: *& ego* veraciter sum, quod illi se esse fingunt. Et *plus* etiam quàm ipsi, sum *ego* minister *Christi*, vel plusquam cæteri prædicatores *Christi*. Et hoc *dico vt minus sapiens*, quia non est hominis laudare seipsum. Vera de se dicens, minus sapientem se pronuntiat, vt intelligatur coactus in laudem suam prorupisse. Nam qui sponte ea refert, quæ ad laudem eius proficiant, non se fatetur insipientem. Ostendit ergo quæ sint,

Prou. 27.
Nota.
Psal. 110.
Nota.

C quæ faciunt illum ministrum Christi *plus* esse, quàm sunt reliqui prædicatores. Occasione enim inuenta, omnium tangit personas, etiam Apostolorum, dolens quia gratia Dei minor in illo iudicabatur, cùm ipse eadem operaretur, quæ cæteri Apostoli, & pro fide maiora toleraret exitia. *Plus* sum *ego* minister Christi quàm sunt alij prædicatores, comprobatus *in laboribus plurimis*, quia plus illis omnibus in ministerio prædicationis Euangelicæ laboraui. Nam & ipsi laborauerunt, sed ego durius & multiplicius: quia & plura aduersa pertuli, & pluribus gentibus prædicaui, & plura scripsi, & stipendium non accepi. Et *in carceribus* sum comprobatus minister *Christi abundantius* quàm illi, quos mihi præfertis: quia si ipsi pro ministerio prædicationis fuere in carcere, ego tamen sæpius & diuitius. Et *in plagis supra modum* eorum, vel *supra modum* humanæ virtutis: quia si illi cæsi sunt, ego tamen atrocius & multicius. Et *in mortibus frequenter*, quia sæpe cruciatus sum vsque ad mortem. Ego *à Iudæis accepi quinquies quadragenas, vna minus*, percussiones, id est, quinquies flagellatus sum à Iudæis secundùm legem Moysi, quasi transgressor legis, quia nouam gratiam prædicabam, accipiens singulis vicibus plagas triginta nouem. Præceptum quippe legis erat, vt quando iudices delinquentem verberarent, ita modum vindictæ temperarent, vt plagarum modus quadragenarium numerum non excederet. Vnde ipsi vnam percussionem quasi pro misericordia mihi condonauerunt in vnaquaque ex illis quinque vicibus, quibus me verberauerunt. Ego *ter virgis cæsus sum* à gentibus, sicut in Philippis; ego à Iudæis *semel lapidatus sum* in Listris. Ego *ter naufragium feci*, id est, periculum nauis fractæ pertuli, dum
D maria transnauigarem, vt multis gentibus euangelizarem. Possent hæc naufragia forsitan intelligi cōtigisse in illa nauigatione, qua Romam venit Apostolus: sed quando scribebat hanc epistolam, nondum ascenderat Hierosolymam, vbi captus est à Iudæis, & post à Festo præside Romam missus. Nam in superioribus epistolæ huius multa locutus est Corinthijs de præparatione eleemosynæ, quam portaturus erat in Ierusalem. Omnes ergo tribulationes & pericula, quæ commemorantur in hac epistola, prius acciderunt quàm iret Hierosolymam. Non autem leguntur omnia in Actibus Apostolorum, quia & ibi reperiuntur multa, quæ in his epistolis nequaquam apertè commemorantur. Nam & hoc, quod subiungit, nescitur quando factum sit: *nocte & die in profundo maris fui.* Quod tamen iuxta literam intelligendum est, id est, quia Apostolus casu aliquo deueniens in profundum maris, *die* simul *& nocte* ibi demoratus sit, ac deinde liber ad terram Deo gubernante redierit: vnde & inter cætera diuina miracula adscribitur, quod homo tanto tempore sub vndis retentus, neque à circunstantibus vndis præfocari, neque à beluis maris deuorari potuerit. Quid est enim mirabilius, Petrum super aquas ambulasse, an Paulum sub aquis die ac nocte vixisse? Quòd si in vtriusque Apostoli tam dissimili miraculo aliquid mysticum requirimus, Paulus non solùm tertiò naufragus, sed etiam *nocte & die in profundo maris* positus, atque vbiq; perfectus & liberatus à Domino, significat iustos de omnibus periculis diuinitus eruendos: nec tantùm de tentationibus extrinsecus ingruentibus saluandos, sed etiā si mortis ipsius viderentur gurgite depressi, atq;

Deut. 25.
Act. 16.
Act. 27.
Matth. 14

A ab humanis rebus absconditi, nihilominus virtute sui Conditoris eos esse reuocandos ad vitam. Petrus verò super vndas vento commotas incedens, sed vbi ob timorem mergi cœpit, dextera Christi erectus, significat eosdem iustos omnia impiorum tentamenta ac persequutiones diabolico instinctu sibi illatas, fide inuicta superare & calcare: nec posse omnino seculi fluctibus immergi, qui præsentis semper Dei cotemplantur auxilium, qui etsi vt homines aliquando titubauerint, mox diuinitus erecti confirmentur. Post hæc memorat Apostolus alia pericula, variosq; labores, vt se terra mariq; pro Christo vexatum secundùm carnem ostendat, & in omnibus locis, vel in omnibus afflictionum modis se pro Euangelio laborasse doceat. Ait enim:

In itineribus sæpe, periculis fluminum, periculis latronum, periculis ex genere, periculis ex gentibus, periculis in ciuitate, periculis in solitudine, periculis in mari, periculis in falsis fratribus: in labore & ærumna, in vigilijs multis, in fame & siti, in ieiunijs multis, in frigore & nuditate. Præter illa, quæ extrinsecus sunt, instantia mea quotidiana, solicitudo omnium Ecclesiarum. Quis infirmatur, & ego non infirmor? Quis scandalizatur, & ego non vror?

Sæpe in itineribus probatus sum (inquit) minister Christi: *periculis fluminum*, quæ periculi: quia dum semper de loco ad locum pergerem, vt nomen Christi vbiq; manifestarem, frequenter inueniebam flumina, quæ non sine periculo transire poteram. Et *periculis latronum*: quoniam diabolus inuidens itineri meo, latrones mihi excitabat, cùm nihil ferrem quod latrones cuperent. Et *periculis ex genere* meo, id est, ex Iudæis, qui
B mihi plusquam cæteris Apostolis inuidebant, me semper interficere quærebant: quia fortius & euidentius cæteris nouam gratiam & abolitionem veteris obseruantiæ prædicabam, cùm prius fuissem æmulator legis, & persequuter sectatorum gratiæ. Et *periculis ex gentibus*, quia & gentiles me quærebant occidere propter destructionem idololatriæ, & prædicationem vnius Dei. Et *periculis in ciuitate*, sicut in Epheso, vbi propter de-
Actu 19. fensionem Dianæ cum impetu cucurrêre vnanimiter in theatrum, & cùm vellê intrare in furentem populum, vt paterer martyrium, non permiserunt discipuli. Et *periculis in solitudine*, quia dum iter facerem, passus sum in deserto periculum vel à bestijs, vel ab hominibus, vel à potus, vel à cibi penuria. Et *periculis in mari*, quia & ibi vel ab hominibus, vel ab indigentia, vel à tempestatibus pertuli pericula. Nam & cùm essem in
Actu. 20. Græcia, factæ sunt mihi insidiæ à Iudæis nauigaturo in Syriam. Et *periculis in falsis fratribus*, id est, qui Christianismum susceperant, & Iudaismum non reliquerant, sed legem carnaliter obseruabant, & me persequebantur, eò quòd prædicato Christo legem iam cessare dicerem. Fuêre
2. Tim. 4. & alij falsi fratres, sicut Demas & Hermogenes, qui dilexêre hoc seculum, & nunc talibus plena
2. Tim. 1. est Ecclesia. Cætera enim pericula quiescere possunt, pericula verò à *falsis fratribus* quiescere vsque ad finem seculi non nouerunt. Item probatus sum minister Christi plusquam cæteri *in labore* manuum, quo quærebam victum, *& ærumna*, id est, molestia doloris vel paupertatis. Et *in vigilijs multis*, quia non solùm diebus, sed & noctibus prædicabam, & causa orationis sæpe vigilabam, atque manibus meis opus aliquod, vnde victum haberem, nonnunquam per noctem faciebam. Et *in fame ac siti*, quia dum nihil à discipu-

C lis acciperé, necesse erat vt per inopiam famem & sitim tolerarem. Tunc etiam *fame ac siti* laborabam, quando per persecutores meos frequenter de loco ad locum fugiebam. Et *in ieiunijs multis*, quia sæpe ieiunaui, eò quòd non haberem quod ederem. Sæpe etiam sponte me *ieiunijs* maceraui, *castigans corpus meum*, & seruituti subijciens. *In* 1. Cor. 9 *frigore* etiam *& nuditate* laboraui, dum tenuitas ac disruptio vestium mihi esset in hyeme. Et hæc omnia pro Christo pertuli, cuius sum minister. Sed *præter illa quæ extrinsecus sunt*, id est *præter illa* mala *quæ* exterius in corpore tolero, angit me *quotidiana instantia mea*, quæ nec vna hora remittitur. Et quæ est illa? *solicitudo* simul *omnium Ecclesiarum*: quia quotidie insto solicitudini salutis omnium, qui sunt in vniuersis Ecclesijs. Verè magnã de his semper gero solicitudinem. Nam *quis* fidelium *infirmatur* in fide, vel in conscientia, vel in actione, *& ego non infirmor?* id est, non compatior illi, & condescendo, vt possim infirmitati eius, quam velut meam doleo, adhibere medicinam? Et *quis scandalizatur*, id est, pedibus actionum offendit, vt cursus boni operis eius retardetur, vel etiam ipse cadat in culpam, siue aliquò errore turbetur fides eius, *& ego non vror?* id est, zelo Dei inflammor? Valde enim mẽs mea cruciatur igne spiritali zeli, dum infirmos quosque æterna deserere, & rebus temporalibus delectari conspicit. *Vror* sicut aurum ad purgationem igne pij doloris, quoniam affectus ille magis purgat, quia de caritate venit. Quantò enim maior charitas, tantò maiores plagæ de peccatis alienis Non enim *vror* tanquam irascens peccantibus, sed tanquam dolens pro illis. Vnde scriptum est: *Qui apponit scientiam, apponit dolorem.* Ecclesi. 1. Enumerat itaque (sicut lectum est) Apostolus bella, quæ extrinsecus tolerat, dicens:
D *Periculis fluminum, periculis latronum, periculis ex genere, periculis ex gentibus, periculis in ciuitate, periculis in solitudine, periculis in mari, periculis in falsis fratribus.* In hoc autem bello quot contra aduersarium spicula intorqueat, adiungit: *In labore & ærumna, in vigilijs multis in fame & siti: in ieiunijs multis, in frigore & nuditate.* Sed inter tot certamina deprehensus, dicit quanto vigiliarum munimine etiam castra custodiat. Nam post hæc exteriora, quæ narrauit, protinus interiora cœpit dicere, subiungens: *Præter illa, quæ extrinsecus sunt, instantia mea quotidiana solicitudo omnium Ecclesiarum.* Ecce in se bella fortiter suscepit, & tuendis se proximis misericorditer impendit. Narrat mala quæ patitur, subiungit bona quę impartitur. Pensemus ergo cuius charitatis sit, plus de vtilitate proximorum, quàm de sua afflictione curare. Pensemus cuius laboris sit, vno eodemq; tempore foris aduersa tolerare, & intus infirma protegere. In se enim contemnit vulnera corporis, & in alijs sanat vulnera cordis. Valde autem minoris laboris est aut docere cùm nihil toleras, aut tolerare cùm nihil doces. Sed Apostolus ad vtrunque se solerter extendit, quia sic exteriora bella suscipit, vt solicitè cogitet, ne proximorum interiora lacerentur. Vnde non immeritò plus omnibus se laborasse fatetur. Quis itaque huic in honore aliquem audeat præponere, qui cunctis præest in labore? Qui & subiungit.

Si gloriari oportet, quæ infirmitatis meæ sunt gloriabor. Deus & Pater Domini nostri Iesu Christi, qui est benedictus in secula, quòd non mentior. Damasci præpositus gentis Aretha regis, custodiebat ciuitatem Actu. 9. *Damasce-*

A *Damascenorum, vt me comprehenderet. Et per fenestram in sporta demissus sum per murum, & sic effugi manus eius.*

Si gloriari oportet, non expedit quidem. Si oportet, inquit, *gloriari,* sicut & *oportet* pro vobis, *gloriabor,* non in potentia, vel genere, sed in his, *quæ sunt infirmitatis meæ,* id est, in passionibus, quas pro Christo patior, licet hoc videatur abiectio. *Si* enim gloriandum est Christiano, in humilitate gloriandum est, de qua crescit apud Deum. Sed pseudoapostoli, quia non habent merita passionum, in quibus gloriari possint, gloriantur in sublimitate generis. Ne autem me puteris aliquid falsi dicere, Deum vobis adhibeo testem veritatis. *Deus* enim, qui nouit omnia, ipse *scit* quia *non mentior Deus,* qui secundùm humanitatem *Christi Deus* eius est: *&* secundùm diuinitatem eius, est *Pater* ipsius, ipse *qui est benedictus in* omnia *secula, scit,* id est, fert mihi testimonium, *quòd non mentior* in omnibus supradictis, vel in hoc quod subiungo. Quia etiam post conuersionem meam, dum essem *Damasci, præpositus gentis Aretha regis custodiebat,* ipsam *ciuitatem,* id est, portas eius, *vt me comprehenderet,* quatenus inde placeret Iudæis, qui mihi insidiabantur, & diligens in officio sibi credito videretur, si eum, quem perturbatorem audiret, causa quietis interficeret. Portas *custodiebat,* quia me in ciuitate esse nouerat, sed inuenire non poterat, vel quia intus me comprehendere nolebat, ne violaret ius ciuitatis. *Et* interim ego
Ioan. 10. *per fenestram in sporta demissus sum* à fratribus *per murum, & sic effugi manus eius.* Non ita fugit Paulus, sicut fugere solet mercenarius, relinquens oues lupo venienti: quia lupus ille non oues, sed
B ipsum pastorem quærebat, & ideo pastor seipsum vtilitati eorum fugiendo seruauit. Neque eo recedente deserta est Ecclesia, quæ ibi erat, necessario ministerio: sed ab alijs fratribus ibidem constitutis, quod oportebat impletum est. Eis quippe volentibus hoc Apostolus fecit, vt seipsum seruaret Ecclesiæ, quem propriè persequutor ille quærebat. Quando enim quisque Prælatorum Ecclesiæ specialiter à persequutoribus quæritur, tunc debet ille fugere; sic tamen, vt ab alijs, qui non ita requiruntur, non deseratur Ecclesia: sed præbeant verbi cibaria conseruis suis, quos aliter viuere non posse nouêre. Cùm autem omnibus simul instat commune periculum, tunc aut simul omnes, id est, Prælati & subditi ad alia loca transeant, aut simul omnes ibidem maneant. Necesse etiam est, vt per omne, quod agimus, mentis trutina positum hinc pondus laboris, illinc fructum mercedis pensemus. Cùm enim pondus laboris fructum retributionis superat, tunc laborem quisque innoxiè declinat, dummodò se in alijs exerceat, in quibus lucro fructuum pondus laboris vincat. Cùm verò subsequente quantitate fructuum mensura laboris aut æquatur aut vincitur, tunc labor non sine graui culpa declinatur. Propterea Doctor egregius, cùm *Damasci* valde obstinatas mentes persequentium cerneret, eorum noluit aduersitati confligere: quia & semet ipsum, quem profuturum multis nouerat, vidit posse reficere, & aut nullis se illic, aut paucis prodesse. Secessum ergo à certamine petijt, & pugnaturum felicius ad alia se bella seruauit. Non enim loco virtus, sed locus virtuti defuit. Et idcirco fortissimus miles ab obsidionis angustia certaminis campum quæsiuit; vbi & mysticum aliquid præsignatum est. Nam hoc effugij genus vsque hodie in Ecclesia seruatur, quando

C quis antiqui hostis insidijs, vel huius seculi laqueis circunfusus, spei fideique suæ munimine saluatur. Murus enim *Damasci,* quæ sanguinem bibens interpretatur, aduersitas seculi est. *Præpositus Damasci,* persequutor aliquis potens in hoc mundo. *Rex Arethas,* qui interpretatur descensio, diabolus intelligitur. *Sporta,* quæ iuncis palmisque solet confici, spei fideique coniunctionem designat. Iuncus enim viriditatem fidei, palma verò spem vitæ æternæ significat. Quisquis ergo se *muro* aduersitatis cinctum videt, sportam virtutis, qua euadat, festinus ascendat. Apostolus verò postquam hanc euasionem suam retulit, protinus addidit:

CAPVT XII.

Si gloriari oportet, non expedit quidem.

Si gloriari oportet, id est, *si* ideo gloriandum mihi est, quia euasi, quoniam manus insidiantium à perpetratione homicidij immunes seruaui, *non expedit quidem gloriari:* quoniam qui gloriatur mortem se euasisse, quæ pro fine infertur, significat inane videri pro Christo pati: Vel *si* propter pseudoapostolos *oportet* me *gloriari* in hac gloriatione mea & in supradictis, *non* tamen *expedit* propter superbiam, quia ex humilitate crescimus, & auxilium Dei mitibus proficit, non elatis. *Non expedit quidem,* sed tamen propter vestram vtilitatem necesse est gloriari.

Veniam autem ad visiones & reuelationes Domini. Scio hominem in Christo ante annos quatuordecim (siue in corpore, siue extra corpus nescio, Deus scit) raptum huiusmodi vsque ad tertium cœlum. Et scio huiusmodi hominem (siue in corpore, siue extra corpus, D *nescio, Deus scit, quoniam raptus est in Paradisum, & audiuit arcana verba, quæ non licet homini loqui.*

Hactenus, inquit, narraui tribulationes & pericula de quibus me Dominus eripuit: & nunc Genes. 41 narrando *veniam ad visiones & reuelationes Domini,* id est, ad secreta, quæ de Domino vidi, & apertè intellexi, non vt Pharao, qui vidit septem spicarum visionem, & non intellexit, quia non est reuelatum quid significarent. Ego enim mysticas visiones aspexi, & reuelante Domino quid in his sapientiæ contineretur, intellexi. Et audite visiones: *Scio hominem,* &c. Ostendit quo subleuatus est, vt perinde quāta & qualia sint quę illi ostensa & dicta sunt, possint intelligi, ne sicut quibusdam videbatur, iunior cæteris Apostolis crederetur. De seipso enim quasi de alio loquitur, vt iactantiam caueat, quia hoc refert, quod ad laudem maximam pertinet. Et quid inde perit veritati, quando & res ipsa dicitur, & modo quodā dicendi iactantia deuitatur? *Scio,* inquit, *hominem in Christo* existentem *ante annos quatuordecim raptum vsque ad tertium cælum.* Ex quo ita raptus est Apostolus, vsque ad tempus, quo scripsit hanc epistolam, completi sunt anni quātuordecim. Quod ideo annotauit, vt intelligeretur multo maioris meriti esse dum ista scriberet, quā fuerat dū ea vidisset: & quia non iactantia, sed necessitate dicerêt, quæ per tot annos tacuerat. *Scio,* inquit, *hominem raptum, siue in corpore, nescio, siue extra corpus:* id est, *scio* quia raptus est homo ille, sed *nescio* vtrum cum *corpore,* an sine *corpore.* Hoc *nescio, Deus scit,* id est, solito mihi iuramento vobis istud confirmo. Iuratio enim est quod dicitur *Deus scit.* Huiuscemodi *hominem scio raptum vsque ad tertium cælum. Et scio* huiuscemodi *hominem*

A *raptum in Paradisum.* Bis enim raptus est homo ille, id est, *in tertium cœlum,* & rursus *in Paradisum,* de quo Dominus latroni promisit, *Hodie mecum* Luc. 23. *eris in Paradiso.* Ignorauit autem vtrum quando sic raptus est, *in corpore* fuerit, quomodo est anima *in corpore* cùm corpus viuere dicitur, siue vigilantis, siue dormientis, siue in extasi à sensibus corporis alienata, an omnino de *corpore* exierit, vt mortuum corpus iaceret, donec peracta illa demonstratione membris mortuis anima redderetur, & non quasi dormiens euigilaret, aut extasi alienatus denuo rediret in sensus, sed mortuus omnino reuiuisceret. De tertio autem cœlo multa possunt dici: Nouem enim sunt ordines Angelorum, qui iuxta Dionysium in tres ternas distinctiones distributi sunt. Prima enim triplex eorum dispositio, id est, illa, quæ terris est vicinior, constat ex Angelis, & Archangelis, & principatibus, media verò ex Potestatibus, & Virtutibus, & Dominationibus: suprema autem ex Thronis, & Cherubim, atque Seraphim. Prima igitur dispositio, primum cælum rectè potest accipi: secunda verò, secundum cælum: tertia autem, tertium cælum. Apostolus itaque raptus *in tertium cælum,* intelligitur supremis Angelorum choris interfuisse: id est, inter agmina Seraphim, siue Cherubim secreta Dei vidisse. Qui & *in Paradisum* raptus est, siue terrenum, siue cœlestem: *& audiuit* ibi *arcana verba,* id est, intimationē de secreta Dei essentia, *quæ non licet homini loqui,* id est, *quæ non licet* ei pandere vlli mortalium, vel quæ nullus homo potest in hac vita loqui. Vel per tres cęlos tria genera visionum intelligamus: primum corpora-
Leuit. 19. le, secundum spirituale, tertium intellectuale. Ecce enim in hoc vno præcepto, cùm legitur, *Diliges*
B *proximum tuum sicut teipsum,* tria occurrunt genera visionum: vnum per oculos, quibus ipsę literę videntur: alterum per spiritum hominis, quo proximus & absens cogitatur: tertium cælum per cōcursum mentis, quo ipsa dilectio intellecta conspicitur. Corporali enim visione videtur cœlum & terra & omnia corporeis oculis conspicua. Spirituali visione cernūtur in spiritu corporales imagines, sicut sæpe per cognitionem voluimus in animo similitudines rerum corporalium. Intellectuali visione cernuntur illæ rēs, quæ non habent imagines sui similes, sicut est charitas, gaudium, pax, patientia, & cætera huiusmodi. Præstantior autem est visio spiritualis quàm corporalis, & rursus præstantior intellectualis. Quod enim non imaginaliter, sed propriè videtur, & nō per corpus hoc ea visione videtur, quę omnes cęteras sūperat. Corporea visione vidit Balthasar digitos Dan. 5. *manus scribentis* in pariete. Spirituali visione vidit Actu. 10. Petrus *vas* plenum diuersis animalibus. Intellectuali visione videtur sapientia, veritas, charitas, & ipse Deus. Quapropter si hoc tertium visionis genus, quod superius est, non solùm omni corporali, quo per corporis sensus corpora sentiuntur, sed etiam omni illo spirituali genere, quo similitudines corporum spiritu, non mente cernūtur, *tertium cælum* appellauit Apostolus, in hoc videtur claritas Dei non per aliquam corporaliter vel spiritualiter figuratam significationem tanquam *per speculum in ænigmate, sed facie ad faciem,* Locus obscurus. per speciem scilicet, quia Deus quicquid quantulúcunque eum mens, quæ non est quod ipse, etiam ab omni terrena labe mundata, ab omni corpore & similitudine corporis alienata & abrepta, capere potest. Cur autem non credamus quòd tanto Apostolo, Doctori gentium, rapto vsq; ad istam

C excellentissimam visionem voluerit Deus demōstrare vitam, in qua post hanc vitam videndus est in æternum? Et cur non dicatur iste paradisus, excepto illo, in quo corporaliter vixit Adam? Si enim propriè quidam nemorosus locus, translato autem verbo omnis etiam spiritualis quasi regio, vbi animæ bene est, meritò paradisus dici potest, non solummodò *tertium cœlum,* quicquid illud est, quod profectò magnum sublimiterque præclarum est; sed etiam in ipso homine lætitia quædam bonæ conscientiæ, paradisus est. Si ergo primum cælum rectè accipimus generali nomine hoc omne corporeum, quicquid est super aquas & terram, secundum autem in similitudine Actu. 10. corporali, quod spiritu cernitur, sicut illud, vnde animalibus plenus in ecstasi Petro discus ille submissus est: tertium verò, quod mente conspicitur, ita & secreta & remota & omnino abrepta à sensibus carnis atque mundata, vt ea, quæ in Psalm. 32. illo cœlo sunt, & ipsam Dei substantiam, Verbumque Domini, *per quod facta sunt omnia,* in charitate spiritus sancti ineffabiliter valeat videre & audire, non incongruenter arbitramur & illuc Apostolum esse *raptum,* & ibi fortassis esse *paradisum* omnibus meliorem, & (si dici oportet) *paradisum* paradisorum. Nec contrarium est huic in- Exod. 33. telligentiæ illud quod Moysi Dominus ait: *Non videbit me homo, & viuet:* quia necesse est abstrahi ab hac vita mentem, quando in illius ineffabilitatem visionis assumitur, sicut Apostoli mens diuinitus rapta est ex hac vita ad Angelicam vitā, antequam per istam communem mortē carne solueretur. Et ibi perfruens Dei alloquutione, audiuit ineffabilia verba, *quæ non licet homini loqui.* Ideo cùm prædicaret, dixit quod hominibus posset di- D ci, & tenuit apud se quod non posset dici. Ergo audiatur id quod possumus mente comprehēdere, & id quod non possumus credatur. Si illi diceremus, rogamus te, explica magnitudinem ipsius, nonne fortè responderet nobis, non est valde magnus quem vidi, si à me potest explicari?

Pro huiusmodi gloriabor, pro me autem nihil nisi in infirmitatibus meis. Nam etsi voluero gloriari, non ero insipiens. Veritatem enim dicam. Parco autem, ne quis me existimet supra id, quod videt in me, aut audit aliquid ex me.

Pro huiusmodi homine vel visione *gloriabor,* id est, commendabo me, sed *pro me* filio *Abrahæ* vel circumciso *nihil gloriabor nisi in infirmitatibus meis,* id est, in tribulationibus, quas patior. *Pro huiusmodi* homine, id est, qui tam dignus est Deo, vt ad hanc visionum excellentiam subleuaretur, gloriari se dicit, & non vult apertè dicere, quòd de se loquitur, ne laudare se videatur. Et sic pro se non gloriatur, dum non apertè de se profitetur. *In infirmitatibus* autem gloriatur, quia exponere pressuras passionum & infirmitates angustiarum non videtur gloriosum, sed flebile. Idcirco in his securè se fatetur gloriari, sciens, quia ad perfectum perducunt cœlestium remunerationum. Quid enim tam gloriosum in futurum Christiano, quàm exitia pro Christo illata narrare? *Pro* isto homine *gloriabor,* non *pro me. Nam* etiam *si voluero pro me gloriari,* id est, meritum meum, quod apud Deum habeo profiteri, *non ero insipiens* in hac gloriatione, licèt quibusdam videar esse. Non enim falsa loquar, sed veritatem de meipso dicam, & ideo non in meipso, sed in ipsa veritate, quæ superior me est, humiliter, & veraciter *gloriabor.* Et de pluribus quidem adhuc gloriari poteram, sed *parco,* id est, parcè refero, *ne quis me existi-*

A *existimet supra id quod videt in me*, id est, *ne quis me* putet excellentioris esse naturæ, quàm suis oculis comprehendere valeat, & incipiat errare *in me*, credens me diuinam vel Angelicam habere naturam, sicut illi, qui de me & Barnaba dicebant: *Dij similes facti hominum descenderũt ad nos*. Illi enim existimabãt nos esse *supra id quod* videbãt in nobis quia cũ viderẽ in nobis terrenũ & mortale corpus existimabãt nos cęlestes & immortales, & propterea *parco* gloriari, ne si plura retulero, putet quisquã me esse *supra quod videt in me*, id est, supra naturã humanitatis, quã cernit *in me*: aut *supra quod audit* ab alijs *aliquid* referri *ex me*. Vel *ne quis existimet supra id quod videt in me*, siue *audit* de *me*, id est, *ne quis* me arbitretur vltra gloriam meam tendere quàm limes meritorum admittit. Omnes Sancti non solùm gloriam supra modum suum omnino non appetunt, sed etiam hoc ipsum videri refugiunt, quod esse meruêre. Vnde nunc prædicator egregius contra pseudoapostolos loquens, dum virtutes eximias operationis suę pro discipulorum eruditione narraret, dum tot pericula tolerasse coaceruata persecutione describeret, & post hæc vsque *ad tertium cælum*, rursumque *in paradisum raptum* se esse memoraret, vbi tanta agnoscere potuisset, quanta loqui omnino non posset, erat de se adhuc fortasse mirabiliora loquuturus, sed ab humana laude alta consideratione se temperans, subdit: *Parce autem, ne quis me existimet supra id quod videt in me, aut audit aliquid ex me*, id est, ne si cætera dixero, putet *me* aliquis esse supra naturam humanæ infirmitatis, cum non nisi infirmitas in me videatur, vel ab alijs, qui vident, audiatur. Habebat ergo adhuc de se dicendum aliquid, quod parcit dicere. Sed egit vtrunque Doctor egregius, vt & loquendo

B quæ egerat, discipulos instrueret, & tacendo se intra humilitatis limitem custodiret. Nimis itaque esset ingratus, si de se discipulis tanta taceret: & fortasse nimis incautus, si de se omnia discipulis proderet. Sed mirabiliter vt dictũ est egit vtrunque, vt & loquendo erudiret audientium vitam, & tacendo custodiret suam.

Et ne magnitudo reuelationum extollat me datus est mihi stimulus carnis meæ Angelus satanæ, vt me colaphizet. Propter quod ter Dominum rogaui, vt discederet à me, & dixit mihi: Sufficit tibi gratia mea: nam virtus in infirmitate perficitur. Libenter igitur gloriabor in infirmitatibus meis, vt inhabitet in me virtus Christi.

Ego, inquit tam magna, tamque sublimia diuinitus vidi. Et *ne magnitudo* tam ingentium *reuelationum extollat me, datus est mihi stimulus carnis meæ*. Non me extulit, sed *ne* me extolleret, prouidit mihi Deus remedium, quod aduersus elationem, quæ euenire poterat, opponeret. Valde enim timenda est elatio de abundantia gratiarum, ne quis de dono Dei superbiat, sed magis seruet humilitatem: & *quanto maior est, humiliet se in omnibus*. Apostolus iste, quanuis ex persequutore factus prædicator, abundantiorem gratiam assequutus est in omni labore Apostolico, quàm cæteri Apostoli, vt magis Deus ostenderet suum esse quod dat, non hominis, quomodo solent medici potentiam artis suæ in desperatis ostendere. Cùm ergo esset magnæ gratiæ, & magna dona à Deo percepisset, quia ex abundantia gratiæ & reuelationum poterat ei elatio subrepere, idcirco Deus, qui nouit omnia antequam fiant, apposuit ei quendam monitorem humanæ infirmitatis in similitudinem triumphantium, quibus in curru retrò comes adhærebat, per singulas acclamationes ciuium dicens: Hominem te memento. *Ne extollar*, inquit, ex magnitudine *reuelationum datus est mihi* à Deo, id est, ad meam vtilitatem, vt me in humilitate custodiat, *stimulus carnis*, id est, pungens carnem meam. & quis est *stimulus* iste? *angelus satanæ*, id est, *angelus* malignus, missus à satana, *vt me colaphizet*, id est, vt me percutiat, reprimens omnem motum superbiæ, excitando mihi semper tribulationes, aut corporis infirmitates, vel tentando (vt quidam aiunt) per libidinem. Tentatio autem, cui non consentitur, non est peccatum, sed materia exercendæ virtutis. Nam *stimulus* iste forsitan concupiscẽtia carnis erat. Quibus malis Apostolus consideratis in corpore mortis suæ, in quo bellum intestinum cum inuisibili hoste gerebat, remedium salutis suæ nullum penitus, nisi solam gratiam *Dei in Christo Iesu* liberantem se, inuenisse Romanis loquitur. Sed & dolore quodam corporis traditur exagitatus vehementer. Dolores autem corporum plerumque immittuntur ab angelis satanæ: sed hoc non possunt nisi permissi. Nam & *Iob* sic probatus est. Permissus est ad eum probandum satanas, & percussit eum vlcere, ita vt vermibus putresceret. Sic & angelus satanæ quasi libenter missus est colaphizare Apostolum, sed tamen Apostolus curabatur. Hoc ergo remedium diuinitus accepit, vt per iniquum angelum semper iniurijs & tentationibus pressus, non posset ex reuelationibus extolli, quia otiosum pectus ex his quę viderat, intumescere posset. Secreto enim dispensationis ordine, vnde sæuire permittitur iniquitas diaboli, inde piè perficitur benignitas Dei. Elatos enim in sanctitate viros non amitteret, nisi tentaret. Sancti quippe non essent, qui de sanctitatis gloria superbirent: & tanto sub eius

D iure caderent, quanto se in suis virtutibus eleuarent. Sed miro dispensationis ordine, dum tentantur, humiliantur: dum humiliantur, eius esse desinunt. Apostolus verò priusquam morbum elationis incurreret, prouidente superno medico, accepit medicamentum humilitatis. Et quia illud quod medicus apposuerat, molestum erat ei, rogauit vt auferret. *Propter quod* (inquit) *ter Dominum rogaui*, qui trinus est Deus, *vt discederet à me stimulus* ille, & *rogaui Dominum*, vt à me tolleret acre medicamentum quod mihi apposuerat. *Et* non fecit quod petebam, sed quod mihi expediebat: quia non est magnum exaudiri ad voluntatem, sed magnum exaudiri ad vtilitatẽ. Nam *dixit mihi: Sufficit tibi gratia mea*, id est, hoc tibi satis est, vt habeas gratiam meam: & ideo noli superfluam carnis sanitatem quærere, quia non iratus, sed gratiosus te vro. Ego noui quid apposuerim, ego noui vnde ægrotes, ego noui vnde saneris. Quid enim tibi vtile sit, magis ego noui quàm tu. *Nam virtus in infirmitate perficitur*, id est, *virtus* ad perfectionem ducitur per infirmitatem contrariam, cum qua legitimè certat, vt postea coronetur: *Virtus in infirmitate perficitur*, quia infirmitatis actio fit virtutis perfectio, vt præsente infirmitate & tentatione reprimatur virtutis elatio, vt ad eius perfectionem pertineat etiam ipsius imperfectionis & in veritate cognitio, & in humilitate confessio. Et quia infirmitas ita proficit virtuti, *igitur libenter*, id est, non minus, sed libens *gloriabor in infirmitatibus meis*, ad hoc datis, *vt inhabitet in me virtus Christi*, id est, summam gloriam deputabo, quòd in me sum infirmus, vt fortem me faciat Christi virtus. Tunc gloriatur Apostolus, quando

Margin notes:
Act. 14.
C
Roman. 7.
Iob 1.
Eccli. 3.

A quando iniurijs humiliatur, à Christo autem virtus tolerandi præbetur, vt quia prius asperæ fastidiendæ iniuriæ videbantur, postea libenter susciperentur, vt Christi auxilio lenirentur. *Libenter* ergo cædi se patitur, dummodò à Christo curetur, postquam cognouit prodesse quod nocere putabat, sciens quia plus addit medicina Dei ad salutem, quàm infirmitas detrahit sanitati.

Propter quod placeo mihi in infirmitatibus meis, *in contumelijs, in necessitatibus, in persecutionibus, in angustijs pro Christo. Cùm enim infirmor, tunc potens sum.*

Virtus (vt dictum est) *in infirmitate perficitur. Propter quod placeo mihi*, id est, multum delector in *infirmitatibus* meis. Omnes superiores passiones atque inferiores hoc loco infirmitatum nomine definiuit Apostolus, eò quòd humanæ infirmitati isti præualeant. Vt ergo discipulos instrueret, summa de se retulit: vt verò se in humilitate custodiret, considerationis oculum non in virtutibus suis, sed *in infirmitatibus* fixit. Placeo, inquit, in infirmitatibus meis, & *in contumelijs*, non in honoribus seculi, & *in necessitatibus*, non in epulis, vel in otio, sicut pseudoapostoli, qui causa ventris prædicabant: & *in persecutionibus*, non in salutationibus & susceptione adulationis: & *in angustijs*, non in iactantia elationis & superatione diuitiarum. Et hoc *pro Christo*, non pro aliquo crimine. Matth. 5. 1. Petr. 3. quia *beati qui persecutionem patiuntur propter iustitiam*. Non enim omnes beati qui persequutionem & aduersa *patiuntur*, sed qui iustitiæ causa *patiuntur*. Vel *placeo mihi in infirmitatibus* carnis, *in contumelijs* verborū, *in necessitatibus*, id est, in indigentia necessariorum: *in persecutionibus* de loco ad locum: B *in angustijs*, id est in anxietatibus animi *pro Christo* illatis. Et iure *placeo* in talibus, quia quando *infirmor* in talibus exterius, *tunc potens sum* interius, id est, quando aliqua supradictorum tribulationum affligor, tunc à Deo datur mihi potentia superandi. Tunc enim vincit Christianus, cùm perire putatur: & tunc perit perfidia, cùm se vicisse gratulatur.

Factus sum insipiens, vos me coëgistis: ego enim à vobis debui commendari.

Post omnem commendationem suam ostendit, quia non ad iactantiam suam ista retulit. In his (inquit) quæ hactenus ad commendationem meam narraui, *factus sum insipiens*, secūdùm quod in exterioribus verbis sonat, quia videor merita mea prædicasse: sed hoc non iactanter, sed necessitate compulsus feci pro vestra vtilitate: quia *vos me coëgistis* ita loqui, qui de me non recta sentiebatis, & falsos Apostolos mihi præferebatis: & ideo non mea culpa, sed vestra est, quod de me talia sum loquutus. Coactum se dicit, vt quid esset ostenderet. Et vtique non est *insipiens*, qui de se vera loquutus est, quia superius ait: *Si voluero gloriari, non ero insipiens: veritatem enim dicam.* Sed nunc inclinat se, & præ nimia humilitate vel cordis dolore se fatetur insipientem, vt declaretur, quia non voluntate merita sua manifestauit. Insipientis enim est suos narrare labores, & proprias iactare virtutes. Iustus autem nunquam bona sua detegit, nisi eum aut proximorum vtilitas, aut certè nimia necessitas cogat, sicut Apostolus, cùm virtutes suas enumerasset, coactum se dicit hoc fecisse. Nam si virtutes suas tacuisset, discipuli non cognouissent eum. Si non cognouissent eum, non omitterent præferre illi falsos Apostolos, & dicta illorum dictis illius. C Sicque ignorantia dignitatis Apostoli, causa esset, vt semper in errore permanerent discipuli. Vt ergo eos ab errore reuocaret, coactus est manifestare quis esset. *Vos* (inquit) *me coëgistis*, quia cum alijs de me satisfacere debuissetis, nunc iterum opus habetis, vt ego ipse me commendam vobis. *Ego enim debui à vobis commendari*, id est, vos aduersus obtrectatores debuistis mihi testimonium ferre, apud quos ego Ecclesiam institui, & signorum prodigia feci, vt vos me tacentem defenderetis, quem in Christo patrem habetis.

Nihil enim minus fui ab ijs, qui sunt supra modum Apostoli. Tametsi nihil sum signa tamen Apostolatus mei facta sunt super vos in omni patientia, in signis, & prodigijs, & virtutibus. Quid est enim quod minus habuistis præ cæteris Ecclesijs, nisi quòd ego ipse non grauaui vos? Donate mihi hanc iniuriam.

Reuera *debui à vobis commendari* cæteris. Nam *nihil minus fui* vobis vel in prædicatione, vel in miraculis *ab ijs*, id est, quàm illi, *qui sunt Apostoli supra modum* meum, sicut quibusdam videtur, quia Dominum in carne sunt sequuti. Non fui vobis in actione minor, quàm Petrus, vel Ioannes, siue Iacobus, *qui sunt supra modum* meum *Apostoli*, non dignitate, sed tempore, cùm ego plus illis laborauerim. Nam si de tempore mihi præscribendum putatis, ante cœpit Ioannes prædicare, quā Christus; & non Christus Ioannem, sed Ioannes Christum baptizauit. Matth. 3. Ioan. 1. Andreas quoque prior sequutus est Christum, quàm Petrus, nec tamen primatum accepit Andreas, sed Petrus. Quare ergo quibusdam non videor Apostolus, cum eadem possim per Dei gratiam, quæ & cæteri Apostoli? Illis non videbatur Apostolus esse, qui eius prædicationem æmulatione legis respuebant, quasi esset inimicus traditionis Moysi, quia legem cessare dicebat: & cæteris Apostolis fauebant, præ D istum illis humiliantes, quia illi non tam constanter contra legem aliquid asserebant. Ideo dolet minorem se videri, & compulsus ostendit quantæ sit dignitatis. Non *fui*, inquit, vobis in opere minor præcessoribus meis: quia *tametsi nihil sum, signa tamen Apostolatus*, &cæt. Sic se humiliat, vt erigat. Patientiam tamen primam memorat, quia diu illos portauit quasi impatientes ægros, vt adhibita medicina signorum atque virtutum, curaret vulnera erroris illorum. Ego quidem (inquit) *nihil sum*, quia homo sum: sed *Apostolatus*, quem mihi Christus ipse dedit, *signa* in vobis ostendit, id est, potentiam, virtutes, atque prodigia. *Tametsi*, id est, quamuis *nihil sum*, secundùm quod homo sum, vel secundùm quod quibusdam videtur, qui me *nihil* esse iudicant, *tamen* ea quæ feci, me Apostolum designant: quoniam *signa Apostolatus mei facta sunt super vos*, id est, quod desuper descēdant in vos *à Patre luminum* per doctrinam meam, vt crederetis, vt conuerteremini, ac religiosè conuersaremini, signum & demonstratio est *Apostolatus mei*. Et hoc factum est *in omni patientia* mea, quoniam patienter omnia sustinui, quæ mihi à vobis, vel pro vobis illata sunt mala. Nam & contemptum, & paupertatem, aliasque molestias apud vos pertuli: & mores vestros, vt paulatim eos corrigerem, longanimiter sustinui. Nec sola *patientia* vos ad fidem & morum meliorationem adduxi, sed etiam *signis, & prodigijs, & virtutibus*. Distat autem inter signum & prodigium atq; virtutem, quia signum est genus prodigij, virtus verò genus vtriusque. Virtus enim vocari potest omne miraculum: signum autem illud tantùm, quod in quocunque tempore aliquid significat: pro-

A prodigium verò, quod in futuro tantùm. Prodigium verò appellatum est, quasi porrò dictum, quod porrò dicat, porrò significet, & aliquid futurum esse portẽdat, sicut sanationes corporum, quæ per Apostolos fiebant, sanationes animarum portendebant. *Nihil* (inquit) vobis *minus feci*. quã fecissent priores *Apostoli*, Imò ampliùs. Nam *quid est quod minus habuistis præ cæteris Ecclesijs*, id est, *quid minus* accepistis per me, quàm cæteræ Ecclesiæ per alios Apostolos, *nisi quod ego ipse non grauaui vos?* id est, non accepi stipẽdium à vobis, sicut cęteri prędicatores à suis accipiunt. Gratis enim Euangeliũ prædicaui vobis, quod nullis concessum est alijs Ecclesijs. *Donate mihi hanc iniuriam*, id est, si tã imprudentes vel maliciosi estis, vt hoc putetis *iniuriam*, ignoscite *mihi*. Date mihi veniam huius facti, pro quo laude dignus sum, non reprehensione. Hoc enim non est iniuria, sed misericordia & amicitia.

Ecce tertio hoc paratus sum venire ad vos, & non ero grauis vobis. Non enim quæro quæ vestra sunt, sed vos. nec enim debent filij parentibus thesaurizare, sed parentes filijs. Ego autem libentißimè impendam & superimpendar ipse pro animabus vestris, licet plus vos diligens minus diligar.

Ne fortè putaretur inter initia stipendijs abstinuisse ad commendationem suam, postea verò mercedem Euangelicæ prædicationis velle accipere, ostẽdit in ea se voluntate durare, ne factum suum postea mutare videretur, & esset quod obtrectatoribus reprehenderetur. Non grauaui (inquit) vos, sed nec grauabo. Quia *ecce, hoc tertio*, id est, hac tertia vice, *paratus sum venire ad vos, & non ero vobis grauis*, vt de vestro quicquam accipiam, sicut nec aliquid à vobis sumpsi. Non tertio venit

B ad eos, sed tertio paratus fuit venire. *Non ero grauis vobis*, accipiendo munera vestra, quia *non quæro ea quæ sunt vestra. sed vos* ipsos, id est, non pecunias vestras, *sed vos* ipsos lucrari volo ex prædicatione mea, vt vos habeam mecum in æterno Christi regno. *Non quæro vestra: nec enim debent filij parentibus thesaurizare*, id est, diuitias congregare, quod faciunt pseudoapostolis: *sed parentes filijs* debent diuitias præparare, quod pseudo non faciunt vobis. Cõsueto vsu nũc loquitur. Cõsuetudo enim est, vt carnales parẽtes filijs suis thesaurizent. Spiritales verò patres dignum est vt à filijs suis accipiant sumptus. Sed Apostolus in tantum probat se nolle accipere, vt transferat causam carnalis patris ad spiritalem, vt non solùm non accipiat ab eis, sed si fieri posit, ipse eis tribuat. Quo dicto tangit eos, vt intelligatur quantus sit, & quid mereantur qui tanti Apostoli prouidentiam negligunt. *Parentes* (inquit) *debent filijs* suis thesauros præparare, sed ego non solùm thesauros, sed & meipsum *paratus sum* impendere. Tanto enim affectu charitatis erga vos *ego* moueor, quòd non inuitus, sed *libentißimè impendam* vobis vel carnalia, vel spiritualia bona, & post omnia, si opus fuerit, *ego ipse superimpendar pro animabus vestris*, vt moriar pro salute animarum vestrarum *licet plus, vos diligens, minus diligar* à vobis. Qui enim tantam habet charitatem, vt paratus sit pro fratribus etiam mori, perfecta est in illo charitas. Et ego dum pro vobis mortem excipere *sum paratus*, perfectè vos diligere comprobor. *Plus* enim *vos* diligo, non accipiendo res vestras, quàm si eas acciperem. vos autem minus quàm debetis, vel minus quã pseudoapostolos, diligitis me: quia me plus amare debetis, maximè per quem viam vitæ didicistis.

Ioan. 15.

Sed esto. Ego vos non grauaui, sed cùm essem astutus, dolo vos cepi. Nunquid per aliquem eorum, quos misi ad vos circunueni vos? Rogaui Titum, & misi cum illo fratrem. Nunquid Titus vos circunuenit? Nonne eodem spiritu ambulauimus? Nonne ijsdem vestigijs?

Nihil eorum, quæ possent ei ex aduerso proponi, tacet, vt se per omnia purget. Quia nihil per circunuentionem egit apud eos, sed pura virtute sibi simpliciter, & illis dupliciter consuluit, vt ipse nihil præter futuram supernæ beatitudinis retributionem quæreret, & illis apud Dominum prouideret, atque censum eorum non acciperet. Fortè enim suspicarentur, ideo illum sua dona cõtempsisse, quia parua erant quæ offerebantur, vt magna cõsequeretur: & circunspiciẽs merita sua, non pecuniam refutaret, sed numerum indignum sibi ęstimans contemneret. Ego, inquit, non accepi vestra, sed *paratus sum* vobis impendere mea: & inde *minus* à vobis diligor, quia non intelligitis, quàm charitatiua mente hoc feci. *Sed esto*, hoc est, sit: id est, nunc concedamus istud, quia *ego non grauaui vos* per meipsum, accipiendo res vestras: *sed cùm essem astutus, dolo vos cepi*, id est, decepi vos callida arte simulationis, extrahendo vobis per alios bona vestra. Ironicè dicit, nam pseudoapostoli affirmabant eũ sic agere. Vel, inquit: Talia de me suspicamini, sed effectu rei probatur, quia falsa sunt quæ putatis. *Nunquid* enim *per aliquem eorum, quos misi ad vos, circunueni*, & artificiosè decepi *vos*, vt callidè vobis per eos extorquerem res vestras? Hoc est quod dicit: quia quos misit, non illis hoc intimauerunt, vt si vellent placatum habere Apostolum, dignam quantitatẽ personæ illius offerrent: quoniam ideo noluisset accipere, quia minus quàm dignum erat offerebatur. Quod compositum Apostoli astutia intelligerent, vt quod egit, non per contẽptum, sed per auaritiam egisse putaretur. Verè (inquit) non *circunueni vos per aliquem* legatorum meorum, quia per Titum id non feci, per quem facilius hoc possem implere. Nam *rogaui Titum*, vt ad vos pergeret, quia illi faciliùs obediebatis, *& misi cum illo fratrem, cuius laus est in Euangelio*. qui intelligitur Lucas. *Nunquid Titus*, cuius dictis facilè adquiescebatis, *circunuenit vos*, callidè vobis suadens, vt mihi mitteretis aliquid? Nequaquam. *Nonne* enim *ambulauimus*, id est, perseuerauimus, *eodem spiritu*, id est, eadem voluntate, qua cœpimus, vt sicut in principio nihil accipere à vobis voluimus, ita & deinceps? Et *nonne ijsdem vestigijs*, quibus cœpimus, id est, eisdem passibus actionum semper ambulauimus: vt non in accipiendo perseuraremus? Vna enim in bono sententia nostra esse probatur, exclusa omni suspicione auaritiæ, quando ab his, quos misi, nihil tale dictum aut factum est, in quo deprændeleretur auaritia. Vel ita: Non *circunuenit vos Titus*, sicut nec ego circunueneram. Quia *nonne eodem spiritu*, id est, eadem bona voluntate *ambulauimus* ego & ille? Et *nonne ijsdem vestigijs* ego & ille *ambulauimus*, id est, eisdem operationibus, per quas appareret voluntas? Vnaquæque enim arbor ex fructu suo cognoscitur. Matth. 12.

Olim putatis quòd excusemus nos apud vos? Corã Deo, in Christo loquimur, omnia autem charißimi propter ædificationem vestram.

Olim putatis, id est, dudum æstimatis, quòd *excusemus nos apud vos*, id est, quòd causam excusationis quasi reus dicã, quia nõ grauaui vos? Iam diu est, quòd de nobis dubitatis, arbitrantes quia non simpliciter agamus vobiscum, quoniam pseudoapostolis creditis, qui dicunt nos tergiuersatione quadã dona vestra respuere, vt maiora posimus accipe

A accipere. Et putatis quòd huiuſmodi fictam conſcientiã excuſemus apud vos? Sed nos *coram Deo, in Christo loquimur.* *Coram Deo* (ſicut ſupradictum eſt) loquitur, qui in omni, quod dicit, humanos fauores non appetit, ſed omnipotentis Dei præſentiæ intendit: nec ſuam, ſed autoris gloriam requirit. *In Christo* autem loquitur, cuius ſermo totus in Chriſti veritate perſiſtit, vt nec mendax ſit nec aliud quàm Chriſtum prædicet. Et nos ita *coram Deo loquimur in Christo.* Sed *omnia hæc loquimur & facimus propter veſtram ædificationem*, vt bene de nobis ſentiatis, & falſos Apoſtolos repellatis, atq; per doctrinam noſtram in Chriſti templum ædificemini. Ædificationi enim veſtræ proficit, quicquid de tribulationibus noſtris & reuelationibus ſupra diximus, & quòd malam de nobis ſuſpicionem à cordibus veſtris tollimus, vel quòd cenſum veſtrum idcirco non ſuſcepimus, ne autoritatem noſtræ poteſtatis, qua vitioſos arguimus, inclinaremus. Sine dubio enim prodeſt ei, qui corripitur, vt emendet, ſi præpoſitus eius ideo oblata refutet, vt liberè arguat.

Timeo enim, ne fortè cùm venero, non quales volo, inueniam vos: & ego inueniar à vobis qualem non vultis: (1.Cor.5.) *ne fortè contentiones æmulationes, animoſitates, diſſenſiones, detractiones, ſuſurrationes, inflationes, ſeditiones ſint inter vos: ne iterum cùm venero, humiliet me Deus apud vos, & lugeam multos ex ijs, qui ante peccauerunt, & non egerunt pœnitentiam ſuper immunditia & fornicatione & impudicitia, quam geſſerunt.*

Omnia (vt præfatus ſum) *propter veſtram ædificationem vobis loquor, aut facio.* Nam *timeo, ne cùm venero, inueniam vos* incorrectos, *quales non volo vos* inuenire, quod fortè erit, quia ad vtrunque ſe habet & ex libertate arbitrij veſtri poteſt quodlibet horum contingere. B Ideo præparate vos, *ne inueniam vos* in vitijs perdurantes, *quales* inuenire nolo. *& ego inueniar*, id eſt, ſentiar *à vobis* ſeuerus, & aſper, & peccata veſtra iuſtè puniens, *qualem non vultis* inuenire, ille enim inuenit aliquem *qualem non* vult, qui ſe talem facit, vt diſcordet ab illo. Et ideo tales vos exhibete, vt non diſcordetis à mea ſanctitate, vt *cùm venero*, poſsimus inuicem gaudere. Scilicet *ne fortè ſint inter vos contentiones*, & cætera, (1.Cor.1.) quæ in priore epiſtola reprehendi, quando perſonis deferentes, & alterum alteri præponentes diſsedebatis ab inuicem. Contentio eſt, vbi non ratione aliquid, ſed animi pertinacia defenditur. Aemulatio eſt hoc loco inuidia. Animoſitas eſt magna commoti animi aduerſus alterum pertinacia, qualis erat in illis, qui iudicia habebãt inter ſe, quæ deferebant ad infideles determinanda. (1.Cor.6.) & inde iraſcebantur ad inuicem. Diſſenſio eſt, vbi non omnes in vna voluntate & in vno ſenſu concordant, ſed diuerſa volunt, & partes faciunt. Detractio eſt, quando quis bona alterius deorſum trahit, id eſt, loquendo humiliat ea & premit, vel de ipſis bonis aliqua trahit, vt pauciora ſeu minora, quàm ſunt oſtendat ea eſſe. Suſurratio eſt, quãdo quis murmurat, & non in facie loquitur alicui, ſed de illo alijs malè loquitur. Inflatio eſt, quando quis tumore cordis turgeſcit interius. Seditio eſt commotionũ inuicem cõtra ſe. Et *timeo*, inquit, ne vitia hæc inter vos reperiantur, *cùm venero, ne ſint inter vos contentiones* de meritis Prælatorum, vt erant dum diceretis, *ego quidem ſum Pauli ego autem Apollò, ego verò Cephæ.* (1.Cor.1.) Et *æmulationes*, id eſt, inuidiæ, propter meliora chariſmata, per quas minores ſolent inuidere maioribus. Et *animoſitates*, (1.Cor.6.) in repetitione rerum & vltione, propter quas ſolebatis apud infideles iudicio contendere. Et

C *diſſenſiones*; id eſt, mentium diuerſitates, aut voluntatum diuiſiones. Et *detractiones*, per quas alius loquendo detrahit & aufert quicquid poteſt ex bene geſtis alterius. Atque *ſuſurrationes*, per quas latenter ſeminantur diſcordiæ. Et *inflationes*, per quas nonnulli quaſi de excellentioribus meritis intumeſcunt, & alios deſpiciunt. Atque *ſeditiones*, id eſt, tumultus iraſcentium atque litigantium in populo vſque ad percuſsiones. *Timeo*, inquam, *ne* in vobis talia reperiam, *ne* ſcilicet *cùm venero, humiliet me iterum Deus apud vos*, id eſt, *ne*, ſicut dolui pro peccatis veſtris, ita rurſum doleam pro impœnitudine veſtra. *& lugeam* ibi *multos ex* his, *qui ante* primam epiſtolam *peccauerunt*, & adhuc permanentes in ſua nequitia, *non egerunt pœnitentiam.* Illis in peccato perdurantibus, ſe dicit humiliari & lugere: quia vt pius pater incipit culpas filiorum deflere, & ſe pro his in orationibus & ieiunijs affligere. Quis enim pater non gaudeat bene agentibus filijs? Sic iterum neceſſe eſt lugeat, ſi prauè conuerſentur. Ideo admonet, vt ſi qui non egerunt pœnitentiam, ſicut alios ſignificat egiſſe, nunc agant eam, vt veniens ſine triſtitia ſit cum illis. Cùm enim dicit, *& lugeam multos ex* his, *qui ante peccauerunt, & non egerunt pœnitentiam, probat* quoſdam ex his *pœnitentiam* egiſſe, quoſdam verò non agere. Agenda eſt autem pœnitentia omnibus, qui peccauerunt, quia non ſufficit mores in melius commutare, & à factis malis recedere, niſi & de his, quæ facta ſunt, ſatisfaciat Domino per pœnitentiæ dolorem, per humilitatis gemitum, per contriti cordis ſacrificium, cooperantibus eleemoſynis. *Non egerunt*, inquit, *pœnitentiam ſuper immunditia*, id eſt, de immundiſsima perpetratione libidinis, quæ fit inter mares, vel ab vno D ſolo: *& fornicatione*, quæ fit cum publicis meretricibus, quæ proſtant in fornicibus, vnde etiam fornicatio dicitur: *& impudicitia*, quæ fit cum fœminis ſuæ conſanguinitatis, ſicut cum ſorore vel nepte, ſiue fratris vxore, & vocatur inceſtus. Et cùm de his tam execrandis libidinum perpetrationibus pœnitentiam fieri ſuadeat Apoſtolus, (Nota) patet quia non eſt vlla criminum tam horrenda macula, quæ per pœnitentiam deleri non poſsit.

CAPVT XIII.

Ecce tertio hoc venio ad vos. In ore duorum vel trium teſtium ſtabit omne verbum. (Deut. Matth. Heb. Ioan.8) *Prædixi* enim, *& prædico, vt præſens vobis, & nunc abſens, qui ante peccauerunt. & cæteris omnibus, quoniam ſi venero iterum, non parcam.*

Timeo (inquit) *ne tales vos inueniam quales* nolo, *& inueniar à vobis* durus *cùm venero.* Ideoque ne differatis *pœnitentiam* agere, quia ego non differam venire. Nam *ecce* certum ſit vobis, quia in proximo *venio ad vos hoc tertio* apparatu. Non dixit quòd bis venerit, & hac tertia vice venturus ſit, ſed quòd bis ſe præparauerit, & venire nequiuerit, hoc autem tertio apparatu venturus ſit. *Tertio* (inquit) *venio. In ore duorum vel trium teſtium ſtabit omne verbum.* Hoc in lege dictum eſt, vt aliquis duobus aut tribus teſtibus aut purgetur aut condemnetur. Ita & hi ſecundo vel tertio aduentu Apoſtoli aut purgati inuenientur, aut damnabiles. Vel præſente Apoſtolo, *omne verbum* accuſationis ſiue excuſationis *ſtabit in ore duorum aut trium teſtium*, id eſt, ſtabile & ratum erit ſub aſſertione duarum aut trium idonearum perſonarum. Vbi innuitur, quia Prælatus Eccleſiæ,

licet

A Licet ipse pro certo sciat culpam cuiuslibet subiecti sui, non tamen potest eum condemnare, nisi eadem eius culpa duobus aut tribus testibus fuerit probata. Testibus, inquit, egebit, qui se coram me excusare voluerit. Nam *prædixi*, dum essem apud vos, & adhuc *prædico, vt tunc præsens*, ita & *nunc absens* his *qui ante* epistola *peccauerunt, & cæteris omnibus*, qui post *peccauerint, quoniam si iterum venero non parcam* eis, sed puniam eos: vel *si venero, non parcam* eis iterum, sicut olim peperci. Pridem se dixisse significat præsentem vt corrigerent se, ne cum pudore corriperentur: & nunc iterum absentem eadem se dicere contestatur, vt post secundam correptionem, si se non emendauerint, parci eis non debeat.

An experimentũ quæritis eius, qui in me loquitur Christus, qui in vobis non infirmatur, sed potens est in vobis? Nam etsi crucifixus est ex infirmitate, sed viuit ex virtute Dei. Nam & nos infirmi sumus in illo, sed viuemus cum eo ex virtute Dei in vobis.

Dixi quia *non parcam* incorreptis, sed puniam eos. Et *an quæritis experimentum eius qui in me* ista *loquitur*, qui est *Christus*, id est, vultis experiri, si *Christus* audeat punire, vt non dicam si ego audeam, te: *Christus, qui in me* manet & *loquitur?* *Experimentum* quærunt Christi loquentis in Apostolo, dum præceptis eius non obediunt, volentes probare si audet vindicare, vt per hoc intelligatur esse firmæ autoritatis, ac de cætero timeatur. Qui enim magistrum contemnit, emendare se non quærit. Et notandum quòd doctrina eius nõ hominis, sed Christi esse probatur: quam qui reprehendit, contumax inuenitur. *Christus* enim in eo *loquitur* intrinsecus omnia, quæ ipse *loquitur* extrinsecus: & Christum in eo tentat, qui vult ex-

B periri, si ipse peccantes ferire audeat. Ideo non de se, sed de illo terrens, *an quæritis*, inquit, *experimentum*, (id est probationem) *eius, qui in me loquitur Christus?* Et addit: *Qui non infirmatur in vobis*, id est inter vos, *sed potens est*, in vos. Non infirmus *sed potens* inter eos apparuit, quando per Apostolum signa & prodigia fecit, & diuersa charismata gratiarum dedit. Quod experti sciant, quia & in eos puniendos *est potens*, si eum irritauerint. Verè *potens est* punire peccantes. *Nam etsi crucifixus est ex infirmitate* carnis, qua visus est impotens fuisse contra suos hostes: *sed*, id est, tamen *viuit* æternaliter *ex virtute Dei*, id est, ex eo, quòd ipse est Deus. *Ex* nostra enim *infirmitate* occisus, resurrexit *ex virtute* sua & Patris. Verè nunc perenniter & in carne *viuit*, licet prius in ea infirmus fuerit. *Nam & nos infirmi sumus in illo*, id est, nos Apostoli in eius prædicatione plagas infirmitatis sustinemus, dum pro eius nomine cædimur, & varijs iniurijs afficimur: *sed viuemus cum eo*, id est, in simili beatitudine resuscitatis ad æternam vitam *ex virtute Dei*. *Virtute* enim *Dei* resurgemus, vt semper cum Christo viuamus. Et hoc *in vobis*, quia mors Martyrum floret in fide populorum. *In vobis*, id est, in cordibus vestris *viuemus cum* Christo, quia intelligetis nos viuere cum eo. Non est ergo mirum, si Christus *ex virtute* diuinitatis viuit, cùm *& nos*, qui multò minores sumus, *ex eadem virtute* victuri simus.

Vosmetipsos tentate, si estis in fide, ipsi vobis probate. An non cognoscitis vosmetipsos, quia Christus Iesus in vobis est nisi fortè reprobi estis?

Dixi quia nos *viuemus in vobis*. Nam fidem accepistis a nobis. Et ideo *tentate*, id est, discutite & *probate vosmetipsos, si estis in fide*: & si vos esse *in fide* videritis, tunc nos *in vobis* viuere cognoscatis: Dum auditis, quia nos pro fide tot tribulationes patimur, *tentate*, id est, *probate vosmetipsos*: & *si estis in fide, ipsi vos probate*. Ac si dicatur: Persequutionum certamina ad mentem reducite, & cordis vestri intima atque occulta pensantes, quales inter supplicia valeatis existere, inuenite. *An non cognoscitis vosmetipsos*, id est, *non cognoscitis* quales sitis intus, scilicet *quia* per fidem, quam à nobis accepistis, *est Christus Iesus in vobis?* Qui enim fidei sensum in corde habet, hic scit Christum Iesum in se esse. Et vos ita scitis eum in vobis esse, *nisi fortè reprobi estis?* Hoc est enim reprobum esse, nescire fidem professionis suæ. Reprobus enim, id est, retro à probitate alienus, qui probitatem fidei & bonæ operationis, quam in baptismo accepit, ignorat vel deseruit. Et vos *cognoscitis*, quia per sensum fidei, & per affectum dilectionis, ac strenuitatem rectæ actionis *est Christus in vobis nisi fortè reprobi estis*, id est, ab eo, quod prius cœpistis, retro conuersi, & à Deo reiecti.

Spero autem quod cognoscetis, quia nos nõ sumus reprobi. Oramus autem Deum, vt nihil mali faciatis; non vt nos probati appareamus, sed vt vos quod bonum est faciatis, nos autem vt reprobi simus. Non enim possumus aliquid aduersus veritatem sed pro veritate. Gaudemus enim, quoniam nos infirmi sumus, vos autem potentes estis. Hoc & oramus vestram consummationem. Ideo enim hæc absens scribo, vt non præsens durius agam secundùm potestatem, quam Dominus dedit mihi in ædificationem, & non in destructionem.

Prouocat eos ad scientiam fidei & rectæ vitæ. Cùm enim cœperint scire Apostoli sui certam autoritatem & meritum apud Deum, poterunt & ipsi circa se esse soliciti. *In vobis* (inquit) habitare Christum *cognoscitis, nisi fortè reprobi estis.* D

Sed quicquid de vobis sit, de nobis *spero quod* amodo *cognoscetis, quia nos non sumus reprobi*, sed electi Dei. Dum enim falsos Apostolos nobis præferretis, illos putabatis diuinitus electos esse, nos autem reprobatos. Sed *spero, quia* per huius epistolæ doctrinam *cognoscetis, quod non nos*, sed illi sunt *reprobi*: & ideo relictis illis, monita nostra sequemini. Vel qui Christum in nobis tentabatis, volentes experiri si possemus in peccantes vindicare, *spero quòd cognoscetis, quia nos non sumus reprobi*, id est, per aliquam culpam à nostra potestate priuati, cùm videritis nos delinquentes apud vos potenter arguere. Sed *oramus Deum, vt* hoc non eueniat, *oramus Deum vt nihil mali faciatis*, propter quod sit necesse vt à nobis arguamini. Poterat dicere, monemus vos, *vt nihil mali faciatis*. Quod quidem si diceret, certum diceret: quia & voluntas nostra aliquid agit, sed sola non sufficit. Maluit tamen dicere, *oramus*, vt gratiam commendaret, vt intelligerent quando non faciunt aliquid mali, non sua voluntate sola se vitare malum, sed adiutorio Dei implere quod iustum est. *Oramus* (inquit) *Deum* sine quo nihil valet humanæ voluntatis arbitrium, *vt nihil mali faciatis, non vt nos probati appareamus*, id est, *non vt* in autoritate videamur vobis peccantibus. *sed* potius *vt vos quod bonum est faciatis, nos autem vt* quasi *reprobi simus*, id est, quasi sine potestate. Non orat, vt ipse sit reprobus, sed vt his bene agentibus, dum non audent corripere, quasi humilientur, & humiliari vel reprobi appareant. Probati enim à Deo videntur, dum iudicant peccatores autoritate concessa. Si ergo quos iudicent non sint, cessante in his autoritate, quasi *reprobi* videntur. Nam ne putentur & inultè posse damnari,

 aptè

A aptè subditur: *Non enim possumus*,&cæt. *Simus*, inquit, id est, pareamus *reprobi*, non habentes quid vindicemus. *Non enim possumus aliquid aduersus veritatem*, id est, potestas non est nobis data contra *veritatem*, vt arguamus eos, qui in veritate ambulant, id est, benè viuunt: *sed pro veritate* tuenda, vt vindicemus in eos, qui inimici sunt legis. Ideoque cessabit potestas, si illi quod bonum est fecerint. Vnde Romanis dictum est: *Vis non timere potestatem? Bonum fac, & habebis laudem ex illa.* Qui ergo potestatem non timet, bonum operando, euacuata est apud eum potestas. Hoc est quasi reprobum esse, quia hoc in eo cessat, vnde probatur potestas. Ob hoc autem *oramus Deum, vt nihil mali faciatis*, quia *gaudemus nos quoniam sumus infirmi*, id est, quod non est necesse vt nostra virtus appareat puniendo peccantes. Hoc est enim infirmari, potestatem non exercere. *Gaudemus*, si *nos* taliter *infirmi sumus*: sed *vos potètes estis*, id est, si benè *agentes vitia vincitis, vt prohibeatis* à vobis vindictam aut correptionem. Tunc enim *potentes estis*, quando vitijs fortiter præualentes, potestatem nostram non timetis. *Hoc etiam oramus* agere *vestram consummationem*, id est, rogamus vos, vt in eo perficiamini, ne peccetis, consummati in virtute bonæ vitæ & incorrupta fide. Et quia id volo atque oro, *ideo hæc*, usque ad correptionem vestram dixi. *scribo* vobis *absens, vt* cùm fuero *præsens, non agam* in vobis *durius* quàm volo, vt scilicet correctiores inueniam vos, & non coram hominibus increpem cum pudore, ne qui peccauerunt erubescant in cœtu fraterno. *Hæc scribo*, ne *durius* quàm vultis *agam secundùm potestatem* arguendi & puniendi reos *quam Dominus mihi dedit in ædificationem, & non in destructionem*, id est, vt per hanc subiectos meos ædificem, & non destruam. Si enim peccata illorum reliquero impunita, destruam, & non ædificabo: item si bene agentes puniero, destruam, & non ædificabo. Sed ita discretè exercenda est hæc potestas ad *ædificationem*, & non ad *destructionem*, vt bene agentes ad meliora hortemur, & male agentes arguamus, vt correpti ędificentur. Non enim destruuntur, qui arguuntur vt se corrigant, sed potius ædificantur. Sic exercenda est potestas, vt & pœnitentes absoluamus, & impœnitentes vinculo anathèmatis astringamus. Qui aliter agit, peruersè vtitur hac potestate, & in oculis Dei se priuat ab ea.

Rom.13.

B

De cætero fratres gaudete perfecti estote, exhortamini, idem idipsum sapite, pacem habete, & Deus pacis & dilectionis erit vobiscum.

Hucusque vos ad dilectionem & correctionem monui, vt de his, quæ hactenus malè egistis, corrigamini. Sed *de cætero*, id est, de reliquo vitæ vestræ spacio, *gaudete*, id est, de conscientia bonorum meritorum gaudium habete, & peccata, de quibus iterum contristari necesse sit, cauete. Et vt gaudere possitis, *estote perfecti* in bonis operibus. Et vt *perfecti* sitis, *exhortamini* alius alium, vt vnusquisque magis magisque proueheatur in perfectione virtutum. Et in ipsa perfectione *idipsum sapite* omnes, vt non sit inter vos vlla dissensio, sed vnum sentiatis. Vel certè vos *perfecti exhortamini* minores ad eandem perfectionem, & vos minores *idipsum sapite* quod maiores, ne ab eis iam dissentiatis. Et omnes tam maiores, quàm minores, *habete* simul *pacem*, ne sit amplius in vobis prior discordia, sed sicut vnius corporis membra, sitis adinuicem omnes concordes. Et si hæc feceritis, tunc *Deus pacis & dilectionis*, id est, Christus, *erit vobiscum*, adiutor in omnibus & director. Christus enim est *Deus pacis & dilectionis*, quia dixit suis, *Pacem meam do vobis*, &cæt. *Hoc est præceptum meum, vt diligatis inuicem.* Cum quibus ipse est, sicut ait: *Ecce ego vobiscum sum omnibus diebus vsque ad consummationem seculi*. Sequitur

C

1.Cor.13. Ioan.14. Ibidem. Matth.28.

Salutate inuicem in osculo sancto. Salutant vos omnes sancti. Gratia Domini nostri Iesu Christi, & charitas Dei, & communicatio sancti Spiritus sit cum omnibus vobis. Amen.

Vt pax sit inter vos, *salutate inuicem in osculo*, non doloso, vel libidinoso, sed *sancto*, id est, in Christo, vera pace pleno & casto. Et hic facere libenter debetis, quia ita optant *omnes sancti*. *Salutant* enim *vos*, vt ex voto salutationis eorū proficiatis, & ipsorum sanctitatem imitemini. Illi vos *salutant*, & ego affectuosius, dicens: *Gratia Domini nostri Iesu Christi*, qua gratis peccata condonantur, atque salus tribuitur: *& charitas Dei Patris*, qua nos ita *dilexit*, vt *vnigenitum suum* pro nobis in mortem *daret*: & *communicatio sancti Spiritus*, qui in vtraque re, id est, in prædicta gratia & charitate communicauit Christo, & Deo, communiter & pariter operans cum illis humanam salutem, *sit cum omnibus vobis* maioribus atque minoribus seu mediocribus. Trinitatis hic complexio est, & vnitas potestatis, quæ totius nostræ salutis perfectio est. Charitas enim dimisit nobis Saluatorem Iesum, cuius gratia saluati sumus: & vt possideamus hanc gratiam salutis, *communicatio* facit *Spiritus sancti*. Hęc enim dilectos à Deo & saluatos gratia Christi tuetur, vt trium perfectio, consummatio sit hominis in salute.

Ioan.3.

Secunda ad Corinthios epistolæ finis.

D

PRAEFATIO IN EPISTOLAM AD GALATAS

Galatia est regio in Asia, cuius incolas Paulus ad fidem conuertit, ac bonis moribus informauit. Cumque recessisset ab eis, vt & alijs gentibus more suo prædicaret, venerunt pseudoapostoli, & prædicantes eis carnalem legis obseruationem in tantum eos subuerterunt, vt illorum sementijs assensum verbo & fauore (necdum tamen opere) præberent, ita vt circuncisionem & sabbatum, neomenias quoque & cætera huiusmodi vellent obseruare. Nam prædicti seductores multis modis suadebant eis carnales obseruantias, dicentes fidem Christi non posse sufficere ad plenam iustificationem & salutem, nisi ex antiquo more seruaretur. Et ideo suadere facilius poterant, quia Petrus & cæteri Apostoli, qui cum Domino fuerant, permiserunt ad tempus iudaizare primitiuam Ecclesiam, ne scandalum Iudæis facerent. Non enim mox potuerunt destruere Iudaismum, sed paulatim ad veritatis synceritatem Iudæos conuerterunt: quasi in primo aditu omnes ritus illorum inciperent destruere fidem nostram potius abhorrerent quā susciperent. Paulus verò, quia gentibus nullum ritum Mosaicæ legis habentibus prædicabat, discipulos suos nullatenus iudaizare sinebat, sed in obseruantia Euangelicæ veritatis eos instruebat. Propterea pseudomagistri dicebant circuncisionem esse necessariam, quoniam magni Apostoli, qui a Domino Iesu instituti fuerant, hanc prædicabant: quod tamen non faciebant, sed propter scandalum euitandum intentione bona hanc [illegible] seruari permittebant. Et ideo pessimi deceptores occasione inde accepta, circūcisionem & carnales obseruāt. [illegible] prædicasse dicebant: atque Paulum quoniam easdem obseruantias destruebat, in quantum poterant de[illegible]bant dicentes: quia non viderat Christum & [illegible] quàm cæteri Apostoli, qui Dominum viderant, [illegible]

cabat

A *cabat Euangelium, & ita nullo modo illi esse credendum. Intendit itaque nunc Apostolus ab Epheso scribens, redarguere Galatas, quia pseudoapostolos receperant, & prædicationi eorum assensum præbebant, volentes circuncidi, & rigorem legis obseruare. Et prius insistit ac immoratur in autoritatis suæ commendatione, vt postea maius pondus habeant verba sua. Nam facta sui cōmendatione, ingreditur carnales obseruantias multis modis & rationibus disputando destruere. Post secundam ad Corinthios hæc congruè locata est, quoniam affinitatem quandam cum illa obtinuit in modo reprehensionis. In vtraque enim reprehenduntur qui pseudoapostolos recipiebant, & eorum prædicationi, postposito veritatis Apostolo, adquiescebant. Et ob hoc etiam, quia in illa Corinthij reprehenduntur non solum ex receptione pseudoapostolorum sed etiam quia multis & varijs vitijs erant irretiti Galatæ non alia de causa redarguuntur in ista, nisi quia pseudoapostolorum falsitati sine aliqua ratione animum implicabant. Ideo & ista sequitur post illam, quia cùm in illa niteretur Apostolus in carnalium obseruantiarum destructionem, in ista fortius ad earum tendit adnihilationem. In illa multis modis denotat pseudoapostolos, in ista anathematizat illos. Sic autem incipit.*

EPISTOLAE PAVLI ad Galatas,

CAPVT I.

Paulus Apostolus non ab hominibus, neque per hominem, sed per Iesum Christum, & Deum Patrem, qui suscitauit eum à mortuis, & qui mecum sunt omnes fratres, Ecclesijs Galatiæ Gratia vobis & pax à Deo Patre nostro, & Domino nostro Iesu Christo, qui dedit semetipsum pro peccatis nostris: vt eriperet nos de præsenti seculo nequam secundum voluntatem Dei & Patris nostri, cui est gloria in secula seculorum, Amen.

B Vt ipsi recognoscant eum, qui mittit, præponit nomen suum, quod est *Paulus*: & nomen officij sui vel dignitatis subiungit, id est, *Apostolus*. Vult enim illos autoritate sua ad se audiendum constringere. Illis nanque (sicut dictum est) primò prædicauerat, & eorum *Apostolus* erat. Quasi dicat: Vos Galatæ abijcite mendacium & fictorum falsitatem, ac sub specie veri superinfusam simplicitati vestræ venenositatem, & ad Apostolum vestrum, qui doctor est veritatis, intendite: quia *Paulus*, qui interpretatur electus vel mirabilis, scribit vobis, & cuius nomen per multas Ecclesias in autoritatem recipitur, quod non est de pseudoapostolis, quia nec electi sunt diuinitus, nec in operatione signorum mirabiles existunt, nec illius autoritatis apud fideles sunt. Et *Apostolus*, id est, verè missus, scilicet non vsurpans officium alterius, quoniam verus existit *Apostolus*. Pseudo autem apostoli inuadunt aliorum officia, nec mittuntur, sed impudenter se ingerunt, & innocentium corda sub veritatis specie fallunt. De quibus per Ieremiam Dominus ait: *Non misi eos, & non præcepi eis, neque locutus sum ad eos*. Et iterum: *Non mittebam eos, & ipsi currebant: non loquebar ad eos, & ipsi prophetabant*. Ideoque nullatenus est eis adquiescendum. *Paulus* verò (vt dictum est) *Apostolus* est, id est, missus, *non ab hominibus*, sed à Deo. Quatuor modis fit Apostolorum, id est, missorum electio. A Deo, & *non ab hominibus*, à Deo, & ab hominibus: ab hominibus, & non à Deo, nec ab hominibus, nec à Deo, sed à diabolo, vel à seipso. A Deo, & *non ab hominibus*, sicut Moyses & Aaron diuinitus missi sunt ad Pharaonem. A Deo, & *ab hominibus*, sicut Iosue & Caleb missi sunt ad explorandam terram. *Ab hominibus*, & non à Deo, sicut factum est, quando *Pharisæi consilium*

Iere 14.
Iere 13.
Exod. 4. 5 6. 7. 8. 9. 10.
Nume. 13.
Deut. 1.
Mat. 22.
Marc. 12.

C *inierunt, vt caperent Iesum in sermone, & miserunt ei discipulos suos cum Herodianis, dicentes: Magister, scimus quia verax es*, &cæt. Nec *ab hominibus*, nec à Deo, sed à diabolo, vel à seipsis, sicut pseudoapostoli, qui instigante satana, sine electione se ingerunt, & in aliorum messem mittere falcem præsumunt. *Paulus* itaque in primo genere electionis inuenitur: quia *non ab hominibus*, vt ab Apostolis: *neque per hominem*, vt per Ananiam, qui baptizauit eum, est electus in Apostolum, sed *per Iesum Christum, & per Deum Patrem*, nec per mortalem *Christum*, sicut Petrus & Andreas: sed per immortalē, quia Pater *suscitauit eum à mortuis*. Per hoc, quod præmittit *Christum*, & subiungit *Patrem*, innuit eum esse Patri æqualem: & quòd nullus ad Patris gratiam pertingit, nisi per eum, sicut ipse dixit: *Nemo venit ad Patrem, nisi per me*. Priores Apostoli sunt electi *per Christum* adhuc ex parte *hominem*, id est, mortalem. *Paulus* verò nouissimus *Apostolus per Christum* iam Deum totum, id est, ex omni parte immortalem. Hoc enim ait *non ab hominibus, neque per hominem sed per Iesum Christum & Deum Patrem*, quasi Christus Iesus non sit homo. Sequitur enim *qui suscitauit eum à mortuis*, vt hinc appareat cur dixerit, *neque per hominem*. Proinde propter immortalitatem iam nunc non homo Christus Deus, propter substantiam verò naturę humanæ, in qua ascendit in cœlum, & *mediator Dei & hominum & homo Christus Iesus*. Per quod innuitur, quia cum *Paulus* differret à primis Apostolis ex eo, quòd Dominum in carne non viderat, nec ei in terra degenti cum cæteris adhæserat, suppletum est sibi ex ipsius Christi dignitate, quod deerat ex tempore, quia electus est ab immortali & impassibili, ac per hoc adæquatur prioribus Apostolis. Illi enim tam longo tempore Christum sequentes, vix potuerunt discere Euangelium: hic autem breui spacio *raptus in tertium cœlum & in Paradisū*, non solùm didicit inter Angelos quæ docturus erat inter homines, sed & *audiuit arcana verba, quæ non licet homini loqui*. Huius enim Apostolatus cōsecratus est in cœlo, cæterorum autem in terra. Quia ergo electus est *non ab hominibus, neque per hominem, sed per Iesum Christum* non mortalem, sicut præcessores Apostoli, sed resuscitatum *& per Deum Patrem*, acquiescendum est, incunctanter dictis eius, non falsitati pseudoapostolorum. Ac si dicat: *Paulus* talis, & ita electus, scribit *Ecclesijs Galatiæ*, id est, conuenticulis fidelium, quæ sunt localiter in illa prouincia, quæ vocatur Galatia, moraliter verò in transmigratione, quoniam ad seruitutem legis ex libertate gratiæ cœperunt transmigrare. Galatia nanque interpretatur transmigrata, vel transmigratio. Et aptè sic interpretatur eorum regio, qui ad perfidiam à fide migrauerunt, vt & ipsa terra, quam inhabitant, nomine suo testetur instabilitatem eorum. Ego *Paulus* eis scribo, *& omnes fratres, qui sunt mecum*, quos constat esse magnos apud Deum & apud Ecclesias, qui de eorum subuersione sunt vehementer contristati. Quod ponit *omnes fratres*, retrahit multum illos ab errore: quia ostendit non tantùm sibi displicere, sed etiam multitudini prædicatorum, quos Galatæ sic diligebant, vt eos nollent offendere. De Apostolo enim fortasse parum curarent, quia magnam de eo suspicionem fecerant illis pseudoapostoli, malè loquentes de illo. Idcirco ponit *omnes, qui* secum erant, vt vel propter illos Galatæ resipiscerent: quia citius resipiscit, qui suum errorem multis & maximè amicis displicere intelligit. Facta commendatio-

D

Luc. 20.
1. Ioan. 1.
Actu. 9.
Ioan. 1.
Ioan. 14.
1. Tim. 2.
2. Cor. 12.

A ne, ostendit eis orationem salutis ipsorum, subdens: *Gratia & pax sit vobis à Deo Patre* nostro. *& à Domino Iesu Christo.* Ac si dicat: Quod vobis dico, vel dicturus sum, non venit ex maleuolo animo, sed ex nimia dilectione & vestræ correptionis solicitudine. Quod ex hoc patet, quia opto vt non ira & discordia, sed *gratia & pax sit vobis à Patre & Filio.* Meruistis enim iram, quia abiecistis gratiam: & amisistis Dei pacem, quia fecistis discordiam: sed nunc rogo, vt finita ira Dei, quæ super vos redijt; & discordia, qua rebellare cœpistis, sit vobis reconciliatis *gratia* Dei, qua vobis peccata remittantur, & familiaris Dei amor tribuatur: *& pax*, qua semper eius voluntati mente & operibus concordetis. Et hæc *gratia & pax* detur vobis non à carnali obseruantia legis, sed *à Deo Patre, & à Christo* eius, *qui* Christus est noster Dominus, quia dominium super nos acquisiuit, vbi nos de manu seductoris eripuit. Nam *semetipsum dedit* hostiam *pro peccatis nostris* delendis, nullas legis oblationes quærens, vt iusto sanguine suo principem iniquitatis potenter vinceret, ac nos à iugo eius liberans, *eriperet de præsenti seculo nequam*, vbi tot laqueos adhuc tendit ille deceptor. *Nequam* dicitur hoc seculum, tum quia seculum est inuitans nos vt illud sequamur, & generans nequitias ex concupiscentijs suis in cordibus sequentium suorum: tum quia nostris sensibus quinque præsens est, offerens se nobis per illecebras suas ad videndum non videnda, & audiendum non audienda, sicque de cæteris sensibus. Vel dicitur *nequam*, propter nequissimos homines, qui in eo sunt, sicut mala domus, quæ malos habet habitatores. *Dedit* (inquam) se Dominus, *vt nos eriperet*, & hoc *secundum* piam *voluntatem Dei & Patris nostri*, quia non legalibus sacrificijs, sed oblatione corporis Christi completa est Patris voluntas, qui in hac ereptione nostra, se Deum & Patrem nostrum esse declarat. Nam qui per Vnigenitum suum nos creauerat, per eundem post lapsum culpæ, ad antiquam vel sublimiorem dignitatem reducit, & affectu paternæ dilectionis nos in adoptiuos filios assumit. *Cui* pro hac ereptione nostra *est gloria*, cum eodem Filio & Spiritu sancto perseuerans, in *secula seculorum*, id est, in vniuersitatem æternitatis. *Amen*, id est, verè.

B (at "minus, vt nos eriperet")

Miror, quòd sic tam citò transferimini ab eo, qui vos vocauit in gratiam Christi, in aliud Euangelium: quod non est aliud, nisi sunt aliqui, qui vos conturbant, & volunt conuertere Euangelium Christi.

Qui in alijs epistolis à gratiarum actione & laude solitus est incipere, in hac incipit à redargutione. Mentes enim duræ, nisi aperta essent increpatione percussæ, nullo modo malum cognoscerent quod egissent. Nam sæpe hi, qui impudentes sunt, tantum se peccasse sentiunt, quantum de peccatis, quæ fecerunt, increpantur: vt minores culpas suas æstiment, quas minor inuectio castigat: & quas vehementer obiurgari viderint, maiores esse deprehendant. Vnde necesse est, vt semper sermo prædicantis cum auditorum debeat qualitate formari, ne aut verecundis aspera, aut impudentibus leuia loquatur. Hoc itaque Paulus ostendens, alios leniter inchoat alloqui: Galatas verò, quos à fide discessisse cognouerat, ab ipso epistolæ exordio post salutationem inuehendo redarguit. Et etiam quia omnes erant subuersi, vel iam in ipso motu, de quibus gratias ageret non habebat: ideo velut ex quadam mentis commotione de illorum subuersione incipit, vt per hoc citius eos reuocet, & C quasi ex abrupto inchoat. De re enim magna & insolita mirari consueuimus. Et idcirco, vt ostendat eos Deum grauiter offendisse, subitò velut abruptum ponit initium, dicens: *Miror, quòd* vos, prius in fide & bonis operibus instituti, tam *transferimini sic*, id est, ita incautè & temerè à noua libertate ad antiquam seruitutem, *tā citò*, id est tam breui spatio temporis: quia si per longi temporis assiduitatem seduceremini, non esset tam mirum sed nunc est valde mirandum. Non ait, translati estis: sed *transferimini*, ostendens eos nondum ad hoc peruenisse, vt Iudaicum ritum susciperent, sed in ipso motu perueniendi iam esse. *Transferimini*, inquit, & hoc non à malo ad bonum, sed à bono ad malum: quoniam *ab eo* Patre, *qui vos* gratuita bonitate sua *vocauit in gratiam Christi*, id est, in remissionem peccatorum & iustificationem, quæ in Christo datur fidelibus, *transferimini in aliud Euangelium*, id est, in aliud dogma, quod à pseudoapostolis prædicatur, & videtur vobis esse *Euangelium*, id est, bonum nuntium *quod* tamen *aliud non est Euangelium*, quia non potest *aliud* esse nisi illud, quod prædico. Quod autem pseudoapostoli prædicant, Antichristi prænuntiatio est, non *Euangelium Christi*. *Non est* (inquam) *aliud Euangelium*, præter illud quod prædico, *nisi sunt aliqui, qui vos conturbant*, id est, *nisi* quantum ad reputationem illorum, qui more lympidæ aquæ mentem reddunt vestram turbulentam. Vel *quòd transgerimini non est aliud, nisi* hoc quòd *sunt aliqui, qui vos perturbant*, id est, qui syncerum vestræ fidei sensum admixtione falsitatis fœtidum ac cœnosum faciunt, *& volunt* etiam *conuertere Euangelium Christi*, id est, cùm carnales obseruantiæ conuenienter sint versæ *in Euangelium Christi*, hoc est, vmbra in veritatem, ipsi *volunt* ordine contrario veritatem ad vmbram vertere, vt *Euangelium* adnulletur, & carnales obseruantiæ teneantur. Vel *transferimini in aliud Euangelium*, in Testamenti veteris obseruantiam, *quod* tamen *non est aliud*, id est, non est diuersum à nouo. Si enim spiritualiter intelligatur vetus, nihil discrepat à nouo. *Non est* (inquam) *aliud, nisi* sint *aliqui, qui vos conturbant*, id est, si desint illi, qui carnaliter & peruersè illud exponunt, intelligetis vetus nihil esse aliud in sensu quàm nouum. *Conturbant* enim velut aquam mentem vestram, ne puritatē habeatis aquæ illius, quæ de Iesu ventre fluit credentibus: & in alium sensum *conuertere Euangelium*, quod fieri non potest, cùm Ioannes dicat: *Vos quod audistis ab initio, maneat in vobis.* Vnde per scripturas sanctas *Euangelium æternum & Testamentum æternum* appellatur pro eo, quod nunquam mutabitur, sicut Testamentum vetus est mutatum: sed vt à Christo datum est, permanebit

1. Ioa. 2.

D (at "est, vmbra in veritatem")

Ioan 7.

1. Ioan 2.

Sed licet nos, aut Angelus de cœlo euangelizet vobis, præterquam quod euangelizauimus vobis, anathema sit. Sicut prædiximus, & nunc iterum dico: Si quis vobis euangelizauerit præter id quod accepistis, anathema sit.

Ipsi *volunt* (vt diximus) *Euangelium conuertere.* Sed quicunque illi sint, omnes anathematizentur. Quod non de quibuslibet nunc ita dico, sed etiam de me ac socijs meis, etiam de cœlesti Angelo, quia si euangelizaremus vobis *aliud Euāgelium*, anathematizandi essemus. *Licet* enim *nos* ipsi vellemus ea, quæ vobis prædicauimus, immutare nō esset nobis credendum: *Aut licet Angelus de cœlo* visibiliter veniens *euangelizet*, si fieri queat, *præterquam* hoc *quod euangelizauimus vobis, anathema,*

A *thema*, id est, condemnatus sit. Non se tantummodò, sed etiam Angelum posuit, ne si illos seductores posuisset, causa inuidiæ fecisse videretur. Et per hoc ostendit, quia si ipse, vel summus Angelus, pro annuntiatione falsi dogmatis anathematizandus esset, multò magis pseudoapostoli. Vnde sententiam repetit ac validius confirmat, dicens de quolibet, quòd de se, & Angelo dixerat: *Sicut prædiximus*, inquit, ego, & *omnes, qui mecum sunt*, ita *& nunc iterum* repetens *dico: Si quis*, vel homo, vel Angelus, quicunque ille sit, *euangelizauerit vobis præter id quod accepistis*, id est, prædicauerit aliud, quàm quod vobis tradidimus; vt in prædicatione sua excedat regulam fidei, quam didicistis, & exorbitet de via veritatis, quam à nobis accepistis, *anathema sit* ille, id est, condemnatus, vel *anathema*, id est, alienatus ab Ecclesia Dei. *Anathema* quippe condemnatus interpretatur, siue alienatus, vel alienatio. In eo autẽ, quod ait, *licet nos, aut Angelus*, &cæt. videbat posse fieri, vt aliqui ex his, qui Apostolicæ perfectionis esse creduntur, adhuc deuient ad falsitatis annuntiationem: videbat posse fallacem mediatorem transfigurare se in *Angelum lucis*, & aliquid falsum annuntiare. 2.Cor.11.

Modò enim hominibus suadeo, an Deo? An quæro hominibus placere? Si adhuc hominibus placerem, Christi seruus non essem.

Quasi aliquis diceret, Tu Paule, cur sic asperè loqueris? Ideo ponit istud, ac si dicat: Meritò sic loquor. Quia *suadeo modo hominibus, an Deo?* id est, fit tunc suasio & exhortatio & prædicatio mea ad hominum voluntatem & honorificentiam, an ad Dei voluntatem & gloriam? Non ad hominum, B sed ad Dei gloriam spectat, quod ego nunc vobis *suadeo*. Olim verò seruiebat suasio mea voluntati hominum, cùm ob gratiam Pötificum traherem Christianos, & suaderem illis, vt à Christo recederent. Sed increpando loquitur Apostolus per interrogationem, Vnde & adiungit: *An quæro hominibus placere*, subauditur, sicut olim quærebam placere Iudæis, cùm à principe sacerdotum literas accepissem, pergens Damascum? Nequaquam illis iam placere quæro, quia *si adhuc* post baptismum *placerem hominibus*, prædicando carnales obseruantias, tunc *non essem Christi seruus*, id est, nõ seruassem spiritalia Christi præcepta. In omnibus his cõtrarius est Paulus pseudoapostolis; quoniam suasio illorum spectabat ad honorem hominum, non ad Dei gloriam, dum suaderent credi, hominem posse iustificari ex operibus legis, non ex fide Christi: & ipsi quærebant *hominibus placere*, id est, perfidis Iudæis, ob quorum gratiam se per mundum dispersérant ad subuersionem fidelium. Aliter quoque potest intelligi quòd Apostolus non quærebat *hominibus placere*, quia non hoc in suis operibus intendebat, vt ipse laudaretur ab hominibus, sed vt per ea, quæ faciebat, glorificaretur Deus. Quisquis enim se apud homines iactat, & ita ventilat bona opera sua, vt finem eorundem operum in laude hominum ponat, eandemque laudem hominum quasi mercedem computet operum suorum, necdum Christi seruus est. Quisquis verò bona, quæ facit, aut loquitur, idcirco *placere* cupit hominibus, vt eos ad imitationem bonæ conuersationis trahat, vel ad Dei laudem corda eorum accendat, nõ *hominibus* quærit *placere*, sed *Deo*. Hoc etenim modo Paulus placebat *hominibus*. qui se alibi *per omnia omnibus* placere testatur. Sed quia hypocritarum more, qui transitorias laudes, non salutem videntium ex suis operibus quærũt, nolebat *hominibus placere*, ideo nunc se illis *placere* denegat. Act.9. 1.Cor.10. 1.Cor.15. C

Notum enim vobis facio fratres Euangelium, quod euangelizatum est à me, quia non est secundum hominem. Neque enim ego ab homine accepi illud, neque didici; sed per reuelationem Iesu Christi.

Superius dixerat se Apostolum esse, *non ab hominibus, neque per hominem, sed per Iesum Christum*: & hoc nunc probat, suamque personam commẽdat, vt ea, quæ post dicturus est, accipiant vt authentica. Multum enim per pseudoapostolos imminuta fuerat apud Galatas eius autoritas. Non sum (inquit) missus ab homine, sed à Christo: nec suasio mea voluntati hominum famulatur, sed Dei: quia nec doctrinam, quam prędico, accepi ab homine, sicut vos putabatis. Nam modo *notum facio vobis fratres*, quod ignorabatis, scilicet quantæ autoritatis sit *Euangelium, quod* tam vobis, quàm alijs *euangelizatum*, id est, prædicatum *est à me, quia non est secundum* autoritatem alicuius hominis, sed potius *secundum* autoritatem ipsius Christi. *Neque enim ego ab homine illud accepi*, id est, non est mihi iniunctum *ab homine*. Quia verò posset non iniunctum sibi fuisse *ab homine*, idcirco addit: *neque etiam didici* illud *ab homine*. Non *ab homine didici, sed per reuelationem Iesu Christi*. Ipse me docuit, ipsemet iniunxit mihi. Hic ostendit quia sicut antiqui Prophetæ de futura Christi incarnatione, passione, ac resurrectione, & ascensione per Spiritum prophetiæ sunt docti, sic ipse hæc omnia de Christo iam præterita, per eundem prophetiæ Spiritum, ipso Christo docẽte, cognouit. Spiritus enim prophetiæ non solùm ex futuro tangit animum prophetizantis, sed etiam ex præterito; sicut nũc declaratur animum Pauli tetigisse. Nam & Moyses de præteritis prophetauit, dum ea scriberet, D quæ facta sunt in principio mundi, priusquam homo creatus esset.

Audistis enim conuersationem meam aliquando in Iudaismo, quoniam supra modum persequebar Ecclesiam Dei, & expugnabam illam, & proficiebam in Iudaismo supra multos coætaneos meos in genere meo, abũdantius æmulator existens paternarũ mearũ traditionum.

Ad commendationem sui, probat apertius quia non didicit *Euangelium ab homine*. Nõ *didici*, inquit, *ab homine*: nam nec ante cõuersionem meam nec post conuersionem. Ante conuersionem non *didici*, sed potius persequutus sum Ecclesiã. Hinc enim patet, quia tunc *Euangelium* non *didici*, cuius eram inimicus. *Audistis enim* & vosipsi *conuersationem meam*, quę fuit *aliquando in Iudaismo*, id est, in Iudæorum religione, *quoniam supra modum* cæterorum Iudæorum *persequebar Ecclesiam Dei* zelo legis accensus, fugando Sanctos, & ad pœnã trahendo vinctos, *& expugnabam illam*, id est, deuastabam, cupiens ipsam, prorsus delere. Vel *supra modum* patiẽtium, id est, *supra* quàm quod possent fideles pati. *&* hęc agens *proficiebam* secundùm scientiam & obseruantiam legis carnalẽ *in Iudaismo*; id est, in ritu Iudaico: quia & carnaliter intelligebam Scripturas, magisq; ac magis ipsas obseruabam. Et hoc non *supra* senes, qualis erat Gamaliel Actu.22. magister meus, & cæteri tales, quod videretur mirum: sed *supra multos coætaneos meos*, non *supra* omnes, qui erant ætatis meæ, & non proselyti, sed *in genere meo*, id est, in filijs Israel. Et quia plus intelligendo & adimplendo proficiebam, ideo & *abundantius* existebam *æmulator paternarum mearum traditionum*; id est, feruentiori zelo conabar vlcisci in eos, qui ad Euangelium conuersi, violabant traditiones seniorum, quas à parentibus acce-

 cepe-

A accepérat. Vel omnia legis mandata carnalis paternæ traditiones vocantur, quia prius erant mãdata Dei: sed nunc sunt traditiones hominum, postquam veritas apparens vmbram repulit.

Cùm autem placuit ei, qui me segregauit ex vtero matris meæ, & vocauit per gratiam suam, vt reuelaret Filium suum in me, vt euangelizarem illum in gentibus, continuò non acquieui carni & sanguini: neque veni Ierosolymam ad antecessores meos Apostolos, sed abij in Arabiam. & iterum reuersus sum Damascum. Deinde post annos tres veni Ierosolymam videre Petrum, & mansi apud eum diebus quindecim. Alium autem Apostolorum vidi neminem, nisi Iacobum fratrem Domini. Quæ autem scribo vobis, ecce coram Deo, quia non mentior. Deinde veni in partes Syriæ & Ciliciæ.

Probauit se ante conuersionem *Euangelium* nequaquam didicisse, & incipit probare quia post conuersionem hoc non didicit *ab homine*. Hoc modo, inquit, me habui ante conuersionem, vnde patet, quia tunc *Euangelium* non *didici*: sed postquam *placuit* Deo, vt cor meum illuminaret & conuerteret, alio more vixi, in quo rursum apparet, quia nec tunc, nec post *ab homine didici*. Et hoc est: *Cùm autem placuit ei* benigno Patri, &c. *Placuit* hoc Deo, id est, non fuit hoc meritum meum, sed solum Dei placitum: *qui me segregauit*, id est, seorsum à massa perditorum secreuit, *ex vtero matris meæ*, id est, occulto consilio pietatis suæ iam me eligens. Et hîc notatur gratuita Dei misericordia.

Rom. 9. Quasi dicat: Antequam aliquid boni egissem, sua gratia me prædestinauit ad vitam, *& post vocauit me per gratiam suam*. Hîc necesse fuit ponere gratiam, quia post natiuitatem aliquid potuisset egisse boni, per quod meruisset vocari à Deo. Sed sicut segregatio, ita & vocatio eius gratis facta est.

B vel *ex vtero meæ matris*, id est, de cæcitate synagogæ, vbi clausus tenebar, *segregauit me*, id est, sequestrauit à multitudine cæterorum, quos in illa cæcitate reliquit. Sicut enim vterus infantem intra seclaustrum continet, nec eum aliquid videre permittit, nec in vllam partem spatiari; sic cæca destructio disciplinæ, quæ est in synagoga, eos, quos continet, non sinit lucem veritatis aspicere, nec in libertate charitatis spatiari, sed vndiq; miserabiliter coarctat, vt nec ad lucem, nec ad libertatem procedant. Sed de hoc synagogæ *vtero me* Deus *segregauit*, quando à plebis cæca consuetudine me separauit, vt liberè possem Christi lumen intueri, & in eius charitate dilatari. *Et vocauit me* ad hoc, *vt in me*, id est, in corde meo, vbi vera existit cognitio, *reuelaret Filium*, id est, detegeret notitiam Vnigeniti sui, quę mihi erat velata, dum haberem super cor velamen legis. Et ideo mihi *reuelaret, vt euangelizarem illum in gentibus*, id est, prædicarem illum inter gentes. Postquam *ei placuit*, vt me sic vocaret, & *Filium suum*, mihi *reuelaret, continuò non acquieui carni & sanguini*, id est, assensum mox præbere desij Iudæis & propinquis meis carnalibus, mihi sensu carnali suadentibus, vt in carnali obseruantia legis permanerem. Illis *non acquieui*, quia erant caro & sanguis, id est, carnaliter sapiebant, & carnaliter docebãt: nec etiã ad spiritales magistros, id est, ad Apostolos, qui me in Christo præcesserant, & in Ierusalem manebant, *veni*, vt ab illis doctrinam quærerem: *sed exiens* de Damasco, profectus sum *in Arabiam* prædicare, vbi nullus Apostolorum erat, & inde redij *Damascum*. Finitimisq; tribus annis à tempore conuersionis meæ, quibus in Arabia & Damasco moratus sum, *veni* in Ierusalem non discere *Euangelium*, sed *videre Petrum*, vt illi

C spiritualiter adgauderem. Neque enim ab illo tunc *Euangelium didici*, quia non *mansi apud eum*, nisi *diebus quindecim*, infra quod spatium discere altitudinem tantæ scientiæ. Sed nec ab alijs Apostolis *didici*, quia ibi præter Petrum *alium Apostolorum vidi neminem nisi Iacobum fratrem Domini*, id est, cognatum Saluatoris. Maria enim Virgo Mater Domini, & Maria mater huius Iacobi, sorores fuerunt: & ideo vocatus est ipse frater Domini, qui & primus Episcopus fuit in Ierusalem. Cæteri Apostoli iam per orbem erant ad prædicandum dispersi. Vnde quia Ioannes ibi deerat, credimus Matrẽ Domini iam in cœlum tunc assumptam fuisse, cuius sepulchrum ostenditur in valle Iosaphat. Ego quidem talia vobis de me & Apostolis refero, & fortasse videntur vobis incredibilia, sed hæc *quæ scribo vobis, ecce coram Deo: quia non mentior*: & hoc sic esse est *coram Deo*, id est, manifestum est in præsentia diuini cóspectus, quę nihil latere potest. Hoc loco iurat Apostolus, nec tamen peccat, quia videbat quosdam Galatarum non aliter sibi credere. Non enim à malo iurantis fuit hæc iuratio, sed à malo illorum, quorum incredulitas cõpulit eum iurare. *Deinde* profectus ab Ierusalem, *veni in partes Syriæ & Ciliciæ*, vt & ibi prædicarem. Et hanc profectionem suam ideo memorat, vt sciant Galatæ, quia de loco ad locum sæpe transiens, non didicit *Euangelium ab homine*, & indubitanter acquiescant eius doctrinæ. Matth. 5.

Eram autem ignotus facie Ecclesiis Iudææ, quæ erant in Christo. Tantùm autem auditum habebant, quoniam qui persequebatur nos aliquando, nunc euangelizat fidem, quam aliquando expugnabat: & in me clarificabant Deum.

Non solùm ab Apostolis non *didici*, sed nec à cæteris fidelibus, qui erant in Iudæa, quippe quibus omnino *eram ignotus facie*. Nondum enim me post conuersionem viderant. Et propterea liquidò constat, quia me non docuerunt *Euangelium*. Nondum me viderant, nec cognouerant *facie*, sed tamen ab alijs Christianis fama currente audierant, *quoniam ille qui aliquando nos* Christianos *persequebatur, nunc* pluribus *euangelizat fidem* Christianitatis, quam aliquando expugnabat. *Et in me*, id est, in consideratione conuersionis & conuersationis meæ *clarificabant*, id est, clarum prædicabant *Deum*, qui me sic conuerterat, & de tam crudeli piũ fecerat. Hoc est, ego illis *eram* materia Deum glorificandi, qui tam bene conuersus *erã*. Vel *in me*, id est, in consideratione prædicationis meæ *clarificabant Deum* & ipsi prædicando, quoniã audientes quòd ego constanter fidem prædicarem, quam impugnare solebam, & ipsi exemplo meo accensi, prouocabantur ad prædicandum Christum. D

CAPVT II.

Deinde post annos quatuordecim, iterum ascendi Ierosolymam cum Barnaba, assumpto & Tito. Ascendi autem secundùm reuelationem. Et contuli cum illis Euangelium, quod prædico in gentibus, seorsum autẽ ijs, qui videbantur aliquid esse, ne fortè in vacuum currerem, aut cucurrissem.

In Syria & Cilicia prædicaueram. *Deinde ascendi* rursus in Ierusalem, quæ est in montanis, nec potest adiri nisi ascendendo, *ascendi* (inquam) *post annos quatuordecim*, ex quo prius veneram Petrum videre. Ideo tempus & numerum annorum computat, idest, antea tres, & post quatuordecim, qui simul sunt decem & septem, vt per hoc sciatur,

A sciatur, quia antequam conferret *Euãgelium*, tanto ante tempore prædicauit. Et quando ab Apostolis nihil accepit, constat quia à nullo accepit, vel didicit. *Ascendi* in Ierusalem *cum Barnaba*, quem ad testimonium ducebam, *assumpto* etiam nobiscum *Tito*, qui erat gentilis & incircuncisus. duxi illum ad testimonium meæ prædicationis confirmandæ, scilicet vt cæteri gentiles, videntes illum incircuncisum credere, crederent & ipsi absq; scrupulo. Si verò ipse Titus ibi fuisset circuncisus, pateret omnibus, me non rectè docuisse, qui non docuissem eum circuncidi, sed incircuncisum duxissem socium. *Ascendi* & hoc non temerè, sed *secundùm reuelationem*, id est, Spiritu sancto mihi reuelante & admonente, vt per præsentiam meam validius adnullarentur carnales obseruantiæ. *Ascendi, & Euangelium, quod in gentibus* conuertendis *prædico, cum illis* Hierosolymitanis, qui prius dubitauerant de veritate prædicationis meæ, *contuli*: quia ego dixi *Euangeliũ* meum & illi dixerunt suum, nullaq; in nostris sententijs reperta est dissonantia. Propter hoc incepit totum, vt per hoc Galatas retraheret à circuncisione & carnalibus ceremonijs, q̃andoquidem sua prædicatio non dissentit à doctrina ipsorum Apostolorum: & Titus, qui erat præsens, non fuit circuncisus, quamuis esset gentilis. Tunc enim & isti non debent vlterius dubitare, quandoquidẽ nec Ecclesiæ Iudæorum quicquam potuerunt ei conferre. Ideo nanque fecit hanc collationem, quia de cælo post ascensionem Domini vocatus, nisi inueniret in carne Apostolos, quibus cõmunicando, & cum quibus *Euangelium* conferendo, eiusdem esse societatis appareret, Ecclesia illi omnino non crederet. Vnde nunc necesse fuit, vt

B hanc collationem Galatis dubitantibus referret. *Contuli cum illis* Hierosolymitanis, non cum omnibus, quia in turba non potest bene discuti veritas. Si enim in præsentia omnium dixissem circuncisionem & carnales obseruantias non esse faciendas, statim contra me vulgus indoctum conclamasset. Et ideo non cum omnibus, sed cum his tantùm, *qui videbantur esse aliquid*, id est, maioris autoritatis & scientiæ. Et hoc *seorsum*, id est, à turba semotim. Non quòd aliqua falsa pluribus dixissem, vt *seorsum* paucioribus vera dicerem: sed quia nonnulla tacueram, quæ paruuli portare non poterant: & necesse erat, vt sapientiam loquerer inter perfectos, quatenus cæteri Apostoli & seniores perfectionem meam cognoscerent. Ideo etiam contulit Apostolus *Euangelium* suum cum Euangelio illorum, vt auferret suspicionem ab Ecclesijs Iudæorum, qui putabant illum aliud longẽ diuersum *Euangelium* prędicasse, & adhuc prædicare, qui neque cum Domino fuerat conuersatus, à quo esset instructus: nec cum aliquo Apostolorum, qui Dominum in carne viderant, vt exemplo doctrinæ eorum prædicaret gentibus. Vt ergo ab Ecclesijs Hebræorum, sed & cæterorum per orbem fidelium hanc suspicionem auferret, idcirco (sicut & supra dictum est) contulit: contulit, inquam, ne modò curreret vel olim cucurrissent *in vacuum*, id est, sine fructu remunerationis. Per hoc enim constaret, quia illi, quibus prædicabat, aut prædicauerat, mercedem habituri non essent, si nec remunerationem ex sua prædicatione consequuturus esset. Vel quòd ait, *ne fortè in vacuum currerem, aut cucurrissem*, quasi per interrogationem dictum potest intelligi, ad increpationem eorum, qui hoc suspicabantur, vt hinc appareat

C eum non *in vacuum* currere, vel cucurrisse, quia iam attestatione cæterorum comprobatur nihil ab Euangelij veritate dissentire.

Sed neq; Titus qui mecum erat, cùm esset gentilis, compulsus est circuncidi, sed propter subintroductos falsos fratres, qui subintroierunt explorare libertatem nostram, quam habemus in Christo Iesu, vt nos in seruitutem redigerent. Quibus neq; ad horam cessimus subiectioni. vt veritas Euangelij permaneat apud vos.

Non solùm Euangelio meo nihil addiderunt, sed neq; Titum circuncidi fecerunt. Cùm enim *mecum* esset in illa collatione, & *esset gentilis*, id est, sicut natus fuerat, in præputio manens, non *est compulsus circuncidi*, id est, nulla ratio veritatis potuit ibi à quoquam proferri, ob quam ipse vel alius cogeretur *circuncidi*. Et ne putetis quòd Apostoli voluissent illum compellere vt circuncideretur, & ille contra voluntatem eorum permansisset incircuncisus, sciatis quia non propter Apostolos vel seniores dixi *compulsus, sed propter subintroductos falsos fratres, qui* intus, quo conferebam *Euangelium* meum, *subintroierunt explorare libertatem nostram*, qua per Christum ab omni seruitute legis sumus absoluti, vel qua ex libero arbitrio voluntariè seruimus Deo, non timore pœnæ. Ad hoc (inquam) *subintroierunt, vt* verbis & disputationibus suis ad carnales obseruantias coram omnibus, qui aderant, non cogerent, & sic à libertate gratiæ *in seruitutem* legis *nos redigerent. Quibus neque* vel *ad horam* voluimus cedere, vt subijceremur seruituti legali, sed viriliter illis restitimus, *vt veritas Euangelij*, quæ omnem hominem absque legi operibus per fidem & opera charitatis posse saluari docet, *permaneat apud vos*, sicut prædicaui vobis. Insidiabantur Apostolo fratres falsi isti, explorantes si viderent eum in D aliquo vel circuncisioni, vel cæteris carnalibus obseruantijs adquiescere, *vt redigerent* eum *in seruitutem*, id est, vt iam in circuncisionem eos reuertere etiam ipsius Pauli exemplo vel attestatione, tanquam saluti necessariam prædicarent. Titum ergo circuncidere noluit, ne daret illis occasionem, qui sine vlla circuncisione dicebant credentes nõ posse saluari, & ad deceptionem gentium hoc etiam & Paulum sentire iactabant.. Alibi verò Timotheum propterea circuncidit, ne Iudæis, & maximè cognationi eius maternæ, qui ex gentibus in Christum crediderant, viderentur sic de testari circuncisionem, sicut idololatria detestanda est, cùm illam Deus fieri præceperit, hanc satanas persuaserit. Habebat itaqne Apostolus hanc in Christo *libertatem*, & faciendi circuncisionem, & non faciendi, vt ostenderet illa sacramenta nec tanquam sacrilega debere damnari, nec tanquam necessaria debere appeti. Et hanc *libertatem* subintrauerunt *explorare* prædicti calumniatores, scire volentes an faceret in Tito, quod fecerat in Timotheo, vt iam exemplo eius circuncisionem omnibus necessariò faciendam prædicarent, Actu.16.

Ab ijs autem qui videbantur esse aliquid (quales aliquando fuerint, nihil mea interest. Deus enim personam hominis non accipit.) Mihi enim qui videbantur esse aliquid, nihil contulerunt. Sed econtra, cùm vidissent quòd creditum est mihi Euangelium præputij, sicut Petro circuncisionis) qui enim operatus est Petro in Apostolatu circuncisionis, operatus est & mihi inter gentes) & cùm cognouissent gratiam, quæ data est mihi, Iacobus, & Cephas, & Ioannes, qui videbantur columnæ esse, dextras dederunt mihi & Barnabæ societatis, vt nos in gentes, ipsi autem in circuncisionem: Rom.2. Ephes.6. Colos.3. Actu.10. Iacob.2. 1.Pet.1.

A quando iniurijs humiliatur, à Christo autem virtus tolerandi præbetur, vt quia prius asperæ fastidiendæ iniuriæ videbantur, postea libenter susciperentur, vt Christi auxilio lenirentur. *Libenter* ergo cædi se patitur, dummodò à Christo curetur, postquam cognouit prodesse quod nocere putabat, sciens quia plus addit medicina Dei ad salutem, quàm infirmitas detrahit sanitati.

Propter quod placeo mihi in infirmitatibus meis, in contumelijs, in necessitatibus, in persecutionibus, in angustijs pro Christo. Cum enim infirmor, tunc potens sum.

Virtus (vt dictum est) *in infirmitate perficitur. Propter quod placeo mihi*, id est, multum delector *in infirmitatibus* meis. Omnes superiores passiones atque inferiores hoc loco infirmitatum nomine definiuit Apostolus, eò quòd humanæ infirmitati isti præualeant. Vt ergo discipulos instrueret, summa de se retulit: vt verò se in humilitate custodiret, considerationis oculum non in virtutibus suis, sed *in infirmitatibus* fixit. Placeo, inquit, in infirmitatibus meis, & *in contumelijs*, non in honoribus seculi, & *in necessitatibus*, non in epulis, vel in otio, sicut pseudoapostoli, qui causa ventris prædicabant: & *in persecutionibus*, non in salutationibus & susceptione adulationis: & *in angustijs*, non in iactantia elationis & superatione diuitiarum. Et hoc *pro Christo*, non pro aliquo crimine. Matth. 5. 1. Petr. 3. quia *beati qui persecutionem patiuntur propter iustitiam.* Non enim omnes beati qui persequutionem & aduersa *patiuntur*, sed qui iustitiæ causa *patiuntur* Vel *placeo mihi in infirmitatibus* carnis, *in contumelijs* verborū, *in necessitatibus*, id est, in indigentia necessariorum: *in persecutionibus* de loco ad locum: B *in angustijs*, id est in anxietatibus animi *pro Christo* illatis. Et iure *placeo* in talibus, quia quando *infirmor* in talibus exterius, *tunc potens sum* interius, id est, quando aliqua supradictarum tribulationum affligor, tunc à Deo datur mihi potentia superandi. Tunc enim vincit Christianus, cùm perire putatur: & tunc perit perfidia, cùm se vicisse gratulatur.

Factus sum insipiens, vos me coëgistis: ego enim à vobis debui commendari.

Post omnem commendationem suam ostendit, quia non ad iactantiam suam ista retulit. In his (inquit) quæ hactenus ad commendationem meam narraui *factus sum insipiens*, secūdùm quod in exterioribus verbis sonat, quia videor merita mea prædicasse: sed hoc non iactanter, sed necessitate compulsus feci pro vestra vtilitate: quia *vos me coëgistis* ita loqui, qui de me non rectâ sentiebatis, & falsos Apostolos mihi præferebatis: & ideo non mea culpa, sed vestra est, quod de me talia sum loquutus. Coactum se dicit, vt quid esset ostenderet. Et vtique non est *insipiens*, qui de se verà loquutus est; quia superius ait: *Si voluero gloriari, non ero insipiens: veritatem enim dicam.* Sed nunc inclinat se, & præ nimia humilitate vel cordis dolore se fatetur insipientem; vt declaretur, quia non voluntate merita sua manifestauit. Insipientis enim est suos narrare labores, & proprias iactare virtutes. Iustus autem nunquam bona sua detegit, nisi eum aut proximorum vtilitas, aut certè nimia necessitas cogat, sicut Apostolus, cùm virtutes suas enumerasset, coactum se dicit hoc fecisse. Nam si virtutes suas tacuisset, discipuli non cognouissent eum. Si non cognouissent eum, non omitterent præferre illi falsos Apostolos, & dicta illorum dictis illius.

C Sicque ignorantia dignitatis Apostoli, causa esset vt semper in errore permanerent discipuli. Vt ergo eos ab errore reuocaret, coactus est manifestare quis esset. *Vos* (inquit) *me coëgistis*, quia cum alijs de me satisfacere debuissetis, nunc iterum opus habetis, vt ego ipse me commendam vobis. *Ego enim debui à vobis commendari*, id est, vos aduersus obtrectatores debuistis mihi testimonium ferre, apud quos ego Ecclesiam institui, & signorum prodigia feci, vt vos me tacentem defenderetis, quem in Christo patrem habetis.

Nihil enim minus fui ab ijs, qui sunt supra modum Apostoli. Tametsi nihil sum signa tamen Apostolatus mei facta sunt super vos in omni patientia, in signis, & prodigijs, & virtutibus. Quid est enim quod minus habuistis præ cæteris Ecclesijs, nisi quòd ego ipse non grauaui vos? Donate mihi hanc iniuriam.

Reuera *debui à vobis commendari* cæteris. Nam *nihil minus fui* vobis vel in prædicatione, vel in miraculis *ab ijs*, id est, quàm illi, *qui sunt Apostoli supra modum* meum, sicut quibusdam videtur, qui Dominum in carne sunt sequuti. Non fui vobis in actione minor, quàm Petrus, vel Ioannes, siue Iacobus, *qui sunt supra modum* meum *Apostoli*, non dignitate, sed tempore, cùm ego plus illis laborauerim. Nam si de tempore mihi præscribendum putatis, ante cœpit Ioannes prædicare, quā Christus; & non Christus Ioannem, sed Ioannes Christum baptizauit. Matth. 3. Ioan. 1. Andreas quoque prior sequutus est Christum, quàm Petrus, nec tamen primatum accepit Andreas, sed Petrus. Quare ergo quibusdam non videor Apostolus, cum eadem possim per Dei gratiam, quæ & cæteri Apostoli? Illis non videbatur Apostolus esse, qui eius prædicationem æmulatione legis respuebant, quasi esset inimicus traditionis Moysi, quia legem cessare dicebat: & cæteris Apostolis fauebant, præ D istum illis humiliantes, quia illi non tam constanter contra legem aliquid asserebant. Ideo dolet minorem se videri, & compulsus ostendit quantæ sit dignitatis. Non *fui*, inquit, vobis in opere minor præcessoribus meis: quia *tametsi nihil sum, signa tamen Apostolatus*, &cæt. Sic se humiliat, vt erigat. Patientiam tamen primam memorat, quia diu illos portauit quasi impatientes ægros, vt adhibita medicina signorum atque virtutum, curaret vulnera erroris illorum. Ego quidem (inquit) *nihil fui*, quia homo sum: sed *Apostolatus*, quem mihi Christus ipse dedit, *signa* in vobis ostendit, id est, potentiam, virtutes, atque prodigia. *Tametsi*, id est, quamuis *nihil sum*, secundùm quod homo sum, vel secundùm quod quibusdam videtur, qui me *nihil* esse iudicant; *tamen* ea quæ feci, me Apostolum designant: quoniam *signa Apostolatus mei facta sunt super vos*, id est, quod desuper descēdant in vos à *Patre luminum* per doctrinam meàm, vt crederetis, vt conuerteremini, ac religiosè conuersaremini, signum & demonstratio est *Apostolatus mei.* Et hoc factum est *in omni patientia* mea, quoniam patienter omnia sustinui, quæ mihi à vobis, vel pro vobis illata sunt mala. Nam & contemptum, & paupertatem, aliasque molestias apud vos pertuli: & mores vestros, vt paulatim eos corrigerem, longanimiter sustinui. Nec sola *patientia* vos ad fidem & morum meliorationem adduxi, sed etiam *signis, & prodigijs, & virtutibus.* Distat autem inter signum & prodigium atq; virtutem, quia signum est genus prodigij, virtus verò genus vtriusque. Virtus enim vocari potest omne miraculum: signum autem illud tantùm, quod in quocunque tempore aliquid significat:

pro-

A prodigium verò, quod in futuro tantùm. Prodigium verò appellatum est, quasi porrò dictum, quòd porrò dicat, porrò significet, & aliquid futurum esse portendat, sicut sanationes corporum, quæ per Apostolos fiebant, sanationes animarum portendebant. *Nihil* (inquit) vobis *minus feci*. quã fecissent priores *Apostoli*, imò ampliùs. Nam *quid est quod minus habuistis præ cæteris Ecclesiis*, id est, *quid minus* accepistis per me, quàm cæteræ Ecclesię per alios Apostolos, *nisi quod ego ipse non grauaui vos?* id est, non accepi stipẽdium à vobis, sicut cęteri prędicatores à suis accipiunt. Gratis enim Euangeliũ prædicaui vobis, quod nullis concessum est alijs Ecclesijs. *Donate mihi hanc iniuriam*, id est, si tã imprudentes vel malitioli estis, vt hoc putetis *iniuriam*, ignoscite *mihi*. Date *mihi* veniam huius facti, pro quo laude dignus sum, non reprehensione. Hoc enim non est iniuria, sed misericordia & amicitia.

Ecce tertio hoc paratus sum venire ad vos. & non ero grauis vobis. Non enim quæro quæ vestra sunt, sed vos. nec enim debent filij parentibus thesaurizare, sed parentes filijs. Ego autem libentißimè impendam & superimpendar ipse pro animabus vestris, licet plus vos diligens minus diligar:

Ne fortè putaretur inter initia stipendijs abstinuisse ad commendationem suam, postea verò mercedem Euangelicæ prædicationis velle accipere, ostẽdit in ea se voluntate durare, ne factum suum postea mutare videretur, & esset quod obtrectatoribus reprehenderetur. Non grauaui (inquit) vos, sed nec grauabo. Quia *ecce, hoc tertio*, id est, hac tertia vice, *paratus sum venire ad vos, & non ero vobis grauis*, vt de vestro quicquam accipiam, sicut nec aliquid à vobis sumpsi. Non tertio venit ad eos, sed tertio paratus fuit venire. *Non ero grauis*

B *vobis*, accipiendo munera vestra, quia *non quæro ea quæ sunt vestra. sed vos* ipsos, id est, non pecunias vestras, *sed vos* ipsos lucrari volo ex prædicatione mea, vt vos habeam mecum in æterno Christi regno. *Non quæro vestra: nec enim debent filij parentibus thesaurizare*, id est, diuitias congregare, quod facitis pseudoapostolis: *sed parentes filijs* debent diuitias præparare, quod pseudo non faciunt vobis. Cõsueto vsu nũc loquitur. Cõsuetudo enim est, vt carnales parẽtes filijs suis thesaurizent. Spiritales verò patres dignum est vt à filijs suis accipiant sumptus. Sed Apostolus in tantum probat se nolle accipere, vt transferat causam carnalis patris ad spiritalem, vt non solùm non accipiat ab eis, sed si fieri posit, ipse eis tribuat. Quo dicto tangit eos, vt intelligatur quantus sit, & quid mereantur qui tanti Apostoli prouidentiam negligunt. *Parentes* (inquit) *debent filijs* suis thesauros præparare, sed ego non solùm thesauros, sed & meipsum *paratus sum* impendere. Tanto enim affectu charitatis erga vos *ego* moueor, quòd non inuitus, sed *libentißimè impendam* vobis vel carnalia, vel spiritualia bona, & post omnia, si opus fuerit, *ego ipse superimpendar pro animabus vestris*, vt moriar pro salute animarum vestrarum *licet plus, vos diligens, minus diligar* à vobis. Qui enim tantam habet charitatem, vt paratus sit pro fratribus etiam mori, perfecta est in illo charitas. Et ego dum pro vobis mortem excipere *sum paratus*, perfectè vos diligere comprobor. *Plus* enim *vos* diligo, non accipiendo res vestras, quàm si eas acciperem. vos autem minus quàm debetis, vel minus quã pseudoaposto los, diligitis me: quia me plus amare debetis, maximè per quem viam vitæ didicistis.

Ioan.15.

Sed esto. Ego vos non grauaui, sed cùm essem astutus, dolo vos cepi. Nunquid per aliquem eorum, quos misi ad vos, circumueni vos? Rogaui Titum, & misi cum illo fratrem. Nunquid Titus vos circumuenit? Nonne eodem spiritu ambulauimus? Nonne ijsdem vestigijs?

C Nihil eorum, quæ possent ei ex aduerso proponi, tacet, vt se per omnia purget. Quia nihil per circunuentionem egit apud eos, sed pura virtute sibi simpliciter, & illis dupliciter consuluit, vt ipse nihil præter futuram supernæ beatitudinis retributionem quæreret, & illis apud Dominum prouideret, atque censum eorum non acciperet. Fortè enim suspicarentur, ideo illum sua dona cõtempsisse, quia parua erant quæ offerebantur, vt magna cõsequeretur: & circunspiciẽs merita sua, non pecuniam refutaret, sed numerum indignum sibi ęstimans contemneret. Ego, inquit, non accepi vestra, sed *paratus sum* vobis impendere mea: & inde *minus* à vobis diligor, quia non intelligitis, quàm charitatiua mente hoc feci. *Sed esto*, hoc est, sit: id est, nunc concedamus istud, quia *ego non grauaui vos* per meipsum, accipiendo res vestras: *sed cùm essem astutus, dolo vos cepi*, id est, decepi vos callida arte simulationis, extrahendo vobis per alios bona vestra. Ironicè dicit, nam pseudoapostoli affirmabant eũ sic agere. Vel, inquit: Talia de me suspicamini, sed effectu rei probatur, quia falsa sunt quæ putatis. *Nunquid* enim *per aliquem eorum, quos misi ad vos, circunueni*, & artificiosè decepi *vos*, vt callidè vobis per eos extorquerem res vestras? Hoc est quod dicit: quia quos misit, non illis hoc intimauerunt, vt si vellent placatum habere Apostolum, dignam quantitatẽ personæ illius offerrent: quoniam ideo noluisset accipere, quia minus quàm dignum erat offerebatur. Quod compositum Apostoli astutia intelligerent, vt quod egit, non per contẽptum, sed per auaritiam egisse

D putaretur. Verè (inquit) non *circunueni vos per aliquem* legatorum meorum, quia per Titum id non feci, per quem facilius hoc possem implere. Nam *rogaui Titum*, vt ad vos pergeret, quia illi facilius obediebatis, *& misi cum illo fratrem, cuius laus est in Euangelio*. qui intelligitur Lucas. *Nunquid Titus*, cuius dictis facilè adquiescebatis, *circunuenit vos*, callidè vobis suadens, vt mihi mitteretis aliquid? Nequaquam. *Nonne* enim *ambulauimus*, id est, perseuerauimus, *eodem spiritu*, id est, eadem voluntate, qua cœpimus, vt sicut in principio nihil accipere à vobis voluimus, ita & deinceps? Et *nonne ijsdem vestigijs*, quibus cœpimus, id est, eisdem passibus actionum semper ambulauimus: vt non in accipiendo perseueraremus? Vna enim in bono sententia nostra esse probatur, exclusa omni suspicione auaritiæ, quando ab his, quos misi, nihil tale dictum aut factum est, in quo depræhenderetur auaritia. Vel ita: Non *circunuenit vos Titus*, sicut nec ego circunueneram. Quia *nonne eodem spiritu*, id est, eadem bona voluntate *ambulauimus* ego & ille? Et *nonne ijsdem vestigijs* ego & ille *ambulauimus*, id est, eisdem operationibus, per quas appa-ret voluntas? Vnaquæque enim arbor ex fructu suo cognoscitur. *Matth.12.*

Olim putatis quòd excusemus nos apud vos? Corã Deo, in Christo loquimur, omnia autem charißimi propter ædificationem vestram.

Olim putatis, id est, dudum æstimatis, quòd *excusemus nos apud vos*, id est, quòd causam excusationis quasi reus dicã, quia nõ grauaui vos? Iam diu est, quòd de nobis dubitatis, arbitrantes quia non simpliciter agamus vobiscum, quoniam pseudoapostolis creditis, qui dicunt nos tergiuersatione quadã dona vestra respuere, vt maiora possimus accipe

A accipere. Et putatis quòd huiusmodi fictam conscientiā excusemus apud vos? Sed nos *coram Deo, in Christo loquimur. Coram Deo* (sicut supradictum est) loquitur, qui in omni, quod dicit, humanos fauores non appetit, sed omnipotentis Dei præsentiæ intendit: nec suam, sed autoris gloriam requirit. *In Christo* autem loquitur, cuius sermo totus in Christi veritatē persistit, vt nec mendax sit nec aliud quàm Christum prædicet. Et nos ita *coram Deo loquimur in Christo.* Sed *omnia hæc loquimur & facimus propter vestram ædificationem*, vt bene de nobis sentiatis, & falsos Apostolos repellatis, atq; per doctrinam nostram in Christi templum ædificemini. Ædificationi enim vestræ proficit, quicquid de tribulationibus nostris & reuelationibus supra diximus, & quòd malam de nobis suspicionem à cordibus vestris tollimus, vel quòd censum vestrum idcirco non suscepimus, ne autoritatem nostræ potestatis, qua vitiosos arguimus, inclinaremus. Sine dubio enim prodest ei, qui corripitur, vt emendet, si præpositus eius ideo oblata refutet, vt liberè arguat.

Timeo enim, ne fortè cùm venero, non quales volo, in-
1.Cor.5. *ueniam vos, & ego inueniar à vobis qualem non vultis: ne fortè contentiones, æmulationes, animositates, dissensiones, detractiones, susurrationes, inflationes, seditiones sint inter vos: ne iterum cùm venero, humiliet me Deus apud vos, & lugeam multos ex ijs, qui ante peccauerunt, & non egerunt pœnitentiam super immunditia & fornicatione & impudicitia, quam gesserunt.*

Omnia (vt præfatus sum) *propter vestram ædificationem vobis loquor*, *aut facio.* Nam *timeo, ne cùm venero, inueniam vos* incorrectos, *quales non volo vos* inuenire, quod fortè erit, quia ad vtrunque se habet & ex libertate arbitrij vestri potest quodlibet horum contingere. B Ideo præparate vos, *ne inueniam vos* in vitijs perdurantes, *quales* inuenire nolo. *& ego inueniar*, id est, sentiar *à vobis* seuerus, & asper, & peccata vestra iustè puniens, *qualem non vultis* inuenire. Ille enim inuenit aliquem *qualem non* vult, qui se talem facit, vt discordet ab illo. Et ideo tales vos exhibete, vt non discordetis à mea sanctitate, vt *cùm venero*, possimus inuicem gaude-
1.Cor.1. re. Scilicet *ne fortè sint inter vos contentiones*, & cætera, quæ in priore epistola reprehendi, quando personis deferentes, & alterum alteri præponentes dissedebatis ab inuicem. Contentio est, vbi non ratione aliquid, sed animi pertinacia defenditur. Aemulatio est hoc loco inuidia. Animositas est magna commoti animi aduersus alterum pertinacia, qualis erat in illis, qui iudicia habebāt inter se, quæ deferebant ad infideles determinan-
1.Cor.6. da. & inde irascebantur ad inuicem. Dissensio est, vbi non omnes in vna voluntate & in vno sensu concordant, sed diuersa volunt, & partes faciunt. Detractio est, quando quis bona alterius deorsum trahit, id est, loquendo humiliat ea & premit, vel de ipsis bonis aliqua trahit, vt pauciora seu minora, quàm sunt ostendat ea esse. Susurratio est, quādo quis murmurat, & non in facie loquitur alicui, sed de illo alijs malè loquitur. Inflatio est, quando quis tumore cordis turgescit interius. Seditio est commotionū inuicem cōtra se. Et *timeo*, inquit, ne vitia hæc inter vos reperiantur, *cùm venero, ne sint inter vos contentiones* de meritis Prælatorum, vt erant dum diceretis, *ego quidem sum Pau-*
1.Cor.1. *li ego autem Apollô, ego verò Cephæ.* Et *æmulationes*, id est, inuidiæ, propter meliora charismata, per quas minores solent inuidere maioribus. Et *animosita-*
1.Cor. 6. *tes*, in repetitione rerum & vltione, propter quas solebatis apud infideles iudicio contendere. Et

C *dissensiones*, id est, mentium diuersitates, aut voluntatum diuisiones. Et *detractiones*, per quas alius loquendo detrahit & aufert quicquid potest ex bene gestis alterius. Atque *susurrationes*, per quas latenter seminantur discordiæ. Et *inflationes*, per quas nonnulli quasi de excellentioribus meritis intumescunt, & alios despiciunt. Atque *seditiones*, id est, tumultus irascentium atque litigantium in populo vsque ad percussiones. *Timeo*, inquam, *ne* in vobis talia reperiam, *ne* scilicet *cùm venero, humiliet me iterum Deus apud vos*, id est, *ne*, sicut dolui pro peccatis vestris, ita rursum doleam pro impœnitudine vestra. *& lugeam* ibi *multos ex his qui ante* primam epistolam *peccauerunt*, & adhuc permanentes in sua nequitia, *non egerunt pœnitentiam.* Illis in peccato perdurantibus, se dicit humiliari & lugere: quia vt pius pater incipit culpas filiorum deflere, & se pro his in orationibus & ieiunijs affligere. Quis enim pater non gaudeat benè agentibus filijs? Sic iterum necesse est lugeat, si prauè conuersentur. Ideo admonet, vt hi qui non egerunt pœnitentiam, sicut alios significat egisse, nunc agant eam, vt veniens sine tristitia sit cum illis. Cùm enim dicit, *& lugeam multos ex his, qui ante peccauerunt, & non egerunt pœnitentiam, probat* quosdam ex his pœnitentiam egisse, quosdam verò non agere. Agenda est autem pœnitentia omnibus, qui peccauerunt, quia non sufficit mores in melius commutare, & à factis malis recedere, nisi & de his, quæ facta sunt, satisfaciat Domino per pœnitentiæ dolorem, per humilitatis gemitum, per contriti cordis sacrificium, cooperantibus eleemosynis. *Non egerunt*, inquit, *pœnitentiam super immunditia*, id est, de immundissima perpetratione libidinis, quæ fit inter mares, vel ab vno D solo: *& fornicatione*, quæ fit cum publicis meretricibus, quæ prostant in fornicibus, vnde etiam fornicatio dicitur: *& impudicitia*, quæ fit cum fœminis suæ consanguinitatis, sicut cum sorore vel nepte, siue fratris vxore, & vocatur incestus. Et cùm de his tam execrandis libidinum perpetrationibus pœnitentiam fieri suadeat Apostolus, patet quia non est vlla criminum tam horrenda macula, quæ per pœnitentiam deleri non possit. Nota.

CAPVT XIII.

ECce tertio hoc venio ad vos. In ore duorum vel trium testium stabit omne verbum. Prædixi enim, & prædico, vt præsens vobis, & nunc absens, qui ante peccauerunt, & cæteris omnibus, quoniam si venero iterum, non parcam. Deut. Matth. Heb. Ioan.

Timeo (inquit) *ne tales vos inueniam quales* nolo, *& inueniar à vobis* durus *cùm venero.* Ideoque ne differatis *pœnitentiam* agere, quia ego non differam venire. *Nam ecce* certum sit vobis, quia in proximo *venio ad vos hoc tertio* apparatu. Non dixit quòd bis venerit, & hac tertia vice venturus sit, sed quòd bis se præparauerit, & venire nequiuerit, hoc autem tertio apparatu venturus sit. *Tertio* (inquit) *venio In ore duorum vel trium testium stabit omne verbum.* Hoc in lege dictum est, vt aliquis duobus aut tribus testibus aut purgetur aut condemnetur. Ita & hi secundo vel tertio aduentu Apostoli aut purgati inuenientur, aut damnabiles. Vel præsente Apostolo, *omne verbum* accusationis siue excusationis *stabit in ore duorum aut trium testium*, id est, stabile & ratum erit sub assertione duarum aut trium idonearum personarum. Vbi innuitur, quia Prælatus Ecclesiæ, licet

A Licet ipse pro certo sciat culpam cuiuslibet subiecti sui, non tamen potest eum condemnare, nisi eadem eius culpa duobus aut tribus testibus fuerit probata. Testibus, inquit, egebit, qui se coram me excusare voluerit. Nam *prædixi*, dum essem apud vos, & adhuc *prædico*, *vt tunc præsens*, ita & *nunc absens his qui ante* epistola *peccauerunt*, *& cæteris omnibus*, qui post *peccauerunt*, *quoniam si iterum venero non parcam* eis, sed puniam eos: vel *si venero*, *non parcam* eis iterum, sicut olim peperci. Pridem se dixisse significat præsentem vt corrigerent se, ne cum pudore corriperentur: & nunc iterum absentem eadem se dicere contestatur, vt post secundam correptionem, si se non emendauerint, parci eis non debeat.

An experimentum quæritis eius, qui in me loquitur Christus, qui in vobis non infirmatur, sed potens est in vobis? Nam etsi crucifixus est ex infirmitate, sed viuit ex virtute Dei. Nam & nos infirmi sumus in illo, sed viuemus cum eo ex virtute Dei in vobis.

Dixi quia *non parcam* incorreptis, sed puniam eos. Et *an quæritis experimentum eius qui in me* ista *loquitur*, qui est *Christus*, id est, vultis experiri, si *Christus* audeat punire, vt non dicam si ego audeam, sed *Christus*, *qui in me* manet & *loquitur*? Experimentum quærunt Christi loquentis in Apostolo, dum præceptis eius non obediunt, volentes probare si audet vindicare, vt per hoc intelligatur esse firmæ autoritatis, ac de cætero timeatur. Qui enim magistrum contemnit, emendare se non quærit. Et notandum quòd doctrina eius nō hominis, seu Christi esse probatur: quam qui reprehendit, contumax inuenitur. *Christus* enim in eo *loquitur* intrinsecus omnia, quæ ipse *loquitur* extrinsecus: & Christum in eo tentat, qui vult experiri, si ipse peccantes ferire audeat. Ideo non

B de se, sed de illo terrens, *an quæritis*, inquit, *experimentum*, (id est probationem) *eius*, *qui in me loquitur Christus*? Et addit: *Qui non infirmatur in vobis*, id est, inter vos, *sed potens est*, in vos. Non infirmus *sed potens* inter eos apparuit, quando per Apostolum signa & prodigia fecit, & diuersa charismata gratiarum dedit. Quod experti sciant, quia & in eos puniendos *est potens*, si eum irritauerint. Verè *potens est* punire peccantes. *Nam etsi crucifixus est ex infirmitate* carnis, qua visus est impotens fuisse contra suos hostes: *sed*, id est, tamen *viuit* æternaliter *ex virtute Dei*, id est, ex eo, quòd ipse est Deus. *Ex* nostra enim *infirmitate* occisus, resurrexit *ex virtute* sua & Patris. Verè nunc perenniter & in carne *viuit*, licet prius in ea infirmus fuerit. *Nam & nos infirmi sumus in illo*, id est, nos Apostoli in eius prædicatione plagas infirmitatis sustinemus, dum pro eius nomine cædimur, & variis iniuriis afficimur: *sed viuemus cum eo*, id est, in simili beatitudine resuscitatis ad æternam vitam *ex virtute Dei*. *Virtute* enim *Dei* resurgemus, vt semper cum Christo viuamus. Et hoc *in vobis*, quia mors Martyrum floret in fide populorum. *In vobis*, id est, in cordibus vestris *viuimus cum Christo*, quia intelligetis nos viuere cum eo. Non est ergo mirum, si Christus *ex virtute* diuinitatis viuit, cùm *& nos*, qui multò minores sumus, *ex eadem virtute* victuri simus.

Vosmetipsos tentate, si estis in fide, ipsi vobis probate. Annon cognoscitis vosmetipsos, quia Christus Iesus in vobis est nisi fortè reprobi estis?

Dixi quia nos *viuemus in vobis*. Nam fidem accepistis à nobis. Et ideo *tentate*, id est, discutite & *probate vosmetipsos*, *si estis in fide*: & si vos esse *in fide* videritis, tunc nos *in vobis* viuere cognoscatis: Dum auditis, quia nos pro fide tot tribulationes patimur, *tentate*. id est, *probate vosmetipsos*: & *si estis in fide*, *ipsi vos probate*. Ac si dicatur: Persequutionum certamina ad mentem reducite, & cordis vestri intima atque occulta pensantes, quales inter supplicia valeatis existere, inuenite. *An non cognoscitis vosmetipsos*, id est, *non cognoscitis* quales sitis intus, scilicet *quia* per fidem, quam à nobis accepistis, *est Christus Iesus in vobis*? Qui enim fidei sensum in corde habet, hic scit Christum Iesum in se esse. Et vos ita scitis eum in vobis esse, *nisi fortè reprobi estis*? Hoc est enim reprobum esse, nescire fidem professionis suæ. Reprobus enim, id est, retrò à probitate alienus, qui probitatem fidei & bonæ operationis, quam in baptismo accepit, ignorat vel deserit. Et vos *cognoscitis*, quia per sensum fidei, & per affectum dilectionis, ac strenuitatem rectæ actionis *est Christus in vobis nisi forte reprobi estis*, id est, ab eo, quod prius cœpistis, retro conuersi, & à Deo reiecti.

Spero autem quòd cognoscetis, quia nos non sumus reprobi. Oramus autem Deum, vt nihil mali faciatis, non vt nos probati appareamus, sed vt vos quod bonum est faciatis, nos autem vt reprobi simus. Non enim possumus aliquid aduersus veritatem sed pro veritate. Gaudemus enim, quoniam nos infirmi sumus, vos autem potentes estis. Hoc & oramus vestram consummationem. Ideo enim hæc absens scribo, vt non præsens durius agam secundum potestatem, quam Dominus dedit mihi in ædificationem, & non in destructionem.

Prouocat eos ad scientiam fidei & rectæ vitæ. Cùm enim cœperint scire Apostoli sui certam autoritatem & meritum apud Deum, poterunt & ipsi circa se esse soliciti. *In vobis* (inquit) habitare Christum *cognoscitis*, *nisi forte reprobi estis*. D Sed quicquid de vobis sit, de nobis *spero quòd* amodo *cognoscetis*, *quia nos non sumus reprobi*, sed electi Dei. Dum enim falsos Apostolos nobis præferretis, illos putabatis diuinitus electos esse, nos autem reprobatos. Sed *spero*, *quia* per huius epistolæ doctrinam *cognoscetis*, *quod non nos*, sed illi sunt *reprobi*: & ideo relictis illis, monita nostra sequemini. Vel qui Christum in nobis tentabatis, volentes experiri si possemus in peccantes vindicare, *spero quòd cognoscetis*, *quia nos non sumus reprobi*, id est, per aliquam culpam à nostra potestate priuati, cùm videritis nos delinquentes apud vos potenter arguere. Sed *oramus Deum*, *vt* hoc non eueniat, *oramus Deum vt nihil mali faciatis*, propter quod sit necesse vt à nobis arguamini. Poterat dicere, monemus vos, *vt nihil mali faciatis*. Quod quidem si diceret, certum diceret: quia & voluntas nostra aliquid agit, sed sola non sufficit. Maluit tamen dicere, *oramus*, vt gratiam commendaret, vt intelligerent quando non faciunt aliquid mali, non sua voluntate sola se vitare malum, sed adiutorio Dei implere quod iustum est. *Oramus* (inquit) *Deum* sine quo nihil valet humanæ voluntatis arbitrium, *vt nihil mali faciatis*, *non vt nos probati appareamus*, id est, *non vt* in autoritate videamur vobis peccantibus: *sed* potius *vt vos quod bonum est faciatis*, *nos autem vt* quasi *reprobi simus*, id est, quasi sine potestate. Non orat, vt ipse sit reprobus, sed vt his bene agentibus, dum non audent corripere, quasi humilientur, & humiliari vel reprobi appareant. Probati enim à Deo videntur, dum iudicant peccatores autoritate concessa. Si ergo quos iudicent non sint, cessante in his autoritate, quasi *reprobi* videntur. Nam ne putentur & iniustè posse damnari;

A aptè subditur: *Non enim possumus*, &cæt. *Simus*, inquit, id est, pareamus *reprobi*, non habentes quid vindicemus. *Non enim possumus aliquid aduersus veritatem*, id est, potestas non est nobis data contra *veritatem*, vt arguamus eos, qui in veritate ambulant, id est, benè viuunt: *sed pro veritate* tuenda, vt vindicemus in eos, qui inimici sunt legis. Ideoque cessabit potestas, si illi quod bonum est fecerint. Vnde Romanis dictum est: *Vis non timere potestatem? Bonum fac, & habebis laudem ex illa.* Qui ergo potestatem non timet, bonum operando, euacuata est apud eum potestas. Hoc est quasi reprobum esse, quia hoc in eo cessat, vnde probatur potestas. Ob hoc autem *oramus Deum, vt nihil mali faciatis*, quia *gaudemus nos quoniam sumus infirmi*, id est, quod non est necesse vt nostra virtus appareat puniendo peccantes. Hoc est enim infirmari, potestatem non exercere. *Gaudemus*, si *nos* taliter *infirmi sumus*: sed *vos potentes estis*, id est, si benè *agentes vitia vincitis, vt prohibeatis* à vobis vindictam aut correptionem. Tunc enim *potentes estis*, quando vitijs fortiter prævalentes, potestatem nostram non timetis. *Hoc* etiam *oramus* agere *vestram consummationem*, id est, rogamus vos, vt in eo perficiamini, ne peccetis, consummati in virtute bonæ vitæ & incorrupta fide. Et quia id volo atque oro, *ideo hæc*, quæ ad correptionem vestram dixi, *scribo* vobis *absens*, vt cùm fuero *præsens*, *non agam* in vobis *durius* quàm volo, vt scilicet correctiores inueniam vos, & non coram hominibus increpem cum pudore, ne qui peccauerunt erubescant in cœtu fraterno. *Hæc scribo*, ne *durius* quàm vultis *agam secundum potestatem* arguendi & puniendi reos *quam Dominus mihi dedit in ædificationem*, B *& non in destructionem*, id est, vt per hanc subiectos meos ædificem, & non destruam. Si enim peccata illorum reliquero impunita, destruam, & non ædificabo: item si bene agentes puniero, destruam, & non ædificabo. Sed ita discretè exercenda est hæc potestas ad *ædificationem*, & non ad *destructionem*, vt bene agentes ad meliora hortemor, & male agentes arguamus, vt correpti ędificentur. Non enim destruuntur, qui arguuntur vt se corrigant, sed potius ædificantur. Sic exercenda est potestas, vt & pœnitentes absoluamus, & impœnitentes vinculo anathematis astringamus. Qui aliter agit, peruersè vtitur hac potestate, & in oculis Dei se priuat ab ea.

Rom.13.

De cætero fratres gaudete perfecti estote, exhortamini, idem idipsum sapite, pacem habete, & Deus pacis & dilectionis erit vobiscum.

Hucusque vos ad dilectionem & correctionem monui, vt de his, quæ hactenus malè egistis, corrigamini. Sed *de cætero*, id est, de reliquo vitæ vestræ spacio, *gaudete*, id est, de conscientia bonorum meritorum gaudium habete, & peccata, de quibus iterum contristari necesse sit, cauete. Et vt gaudere possitis, *estote perfecti* in bonis operibus. Et vt *perfecti* sitis, *exhortamini* alius alium, vt vnusquisque magis magisque proueliatur in perfectione virtutum. Et in ipsa perfectione *idipsum sapite* omnes, vt non sit inter vos vlla dissensio, sed vnum sentiatis. Vel certè vos *perfecti exhortamini* minores ad eandem perfectionem, & vos minores *idipsum sapite* quod maiores, ne ab eis iam dissentiatis. Et omnes tam maiores, quàm minores, *habete* simul *pacem*, ne sit amplius in vobis prior discordia, sed sicut vnius corporis membra, sitis adinuicem omnes concordes. Et si hæc feceritis, tunc *Deus pacis & dilectionis*, id est, Christus, *erit vobiscum*, adiutor in omnibus & director. Christus enim est *Deus pacis & dilectionis*, quia dixit suis, *Pacem meam do vobis*, &cæt. *Hoc est præceptum meum, vt diligatis inuicem.* Cum quibus ipse est, sicut ait: *Ecce ego vobiscum sum omnibus diebus vsque ad consummationem seculi.* Sequitur: C

Salutate inuicem in osculo sancto. Salutant vos omnes sancti. Gratia Domini nostri Iesu Christi, & charitas Dei, & communicatio sancti Spiritus sit cum omnibus vobis. Amen.

Vt pax sit inter vos, *salutate inuicem in osculo*, non doloso, vel libidinoso, sed *sancto*, id est, in Christo, vera pace pleno & casto. Et hic facere libenter debetis, quia ita optant *omnes sancti*. *Salutant* enim *vos*, vt ex voto salutationis eorũ proficiatis, & ipsorum sanctitatem imitemini. Illi *vos salutant*, & ego affectuosius, dicens: *Gratia Domini nostri Iesu Christi*, qua gratis peccata condonantur, atque salus tribuitur: *& charitas Dei Patris*, qua nos ita *dilexit*, *vt vnigenitum suum* pro nobis in mortem *daret*: & *communicatio sancti Spiritus*, qui in vtraque re, id est, in prædicta gratia & charitate communicauit Christo, & Deo, communiter & pariter operans cum illis humanam salutem, *sit cum omnibus vobis* maioribus atq; minoribus seu mediocribus. Trinitatis hic complexio est, & vnitas potestatis, quæ totius nostræ salutis perfectio est. Charitas enim dimisit nobis Saluatorem Iesum, cuius gratia saluati sumus: & vt possideamus hanc gratiam salutis, *communicatio* facit *Spiritus sancti*. Hęc enim dilectos à Deo & saluatos gratia Christi tuetur, vt trium perfectio, consummatio sit hominis in salute.

Ioan.

Secunda ad Corinthios epistola finis. D

PRAEFATIO IN EPISTOLAM AD GALATAS

Galatia est regio in Asia, cuius incolas Paulus ad fidem conuertit, ac bonis moribus informauit. Cumq; recessisset ab eis, vt & alijs gentibus more suo prædicaret, venerunt pseudoapostoli, & prædicantes eis carnalem legis obseruationem in tantum eos subuerterunt, vt illorum sententijs assensum verbo & fauore (necdum tamen opere) præberent, ita vt circuncisionem & sabbatum, neomenias quoque & cætera huiusmodi vellent obseruare. Nam prædicti seductores multis modis suadebant eis carnales obseruantias, dicentes fidem Christi non posse sufficere ad plenam iustificationem & salutem, nisi ex antiquo more seruaretur. Et ideo suadere facilius poterant, quia Petrus & cæteri Apostoli, qui cum Domino fuerant, permiserunt ad tempus iudaizare primitiuam Ecclesiam, ne scandalum Iudæis facerent. Non enim mox potuerunt destruere Iudaismum, sed paulatim ad veritatis synceritatem Iudæos conuerterunt: quia si in primo aditu omnes ritus illorum incipérent destruere fidem nostram potius abhorrerent quã susciperent. Paulus verò, quia gentibus nullum ritum Mosaicæ legis habentibus prædicabat, discipulos suos nullatenus iudaizare sinebat, sed in obseruantia Euangelicæ veritatis eos instruebat. Propterea pseudomagistri dicebant circuncisionem esse necessariam, quoniam magni Apostoli, qui à Domino Iesu instituti fuerant, hanc prædicabant: quod tamen non faciebant, sed propter scandalum euitandum intentione bona hanc adhuc seruari permittebant. Et ideo pessimi deceptores occasione inde accepta, circũcisionem & carnales obseruãtias prædicasse dicebant: atque Paulum quoniam easdem obseruantias destruebat, in quantum poterant deprimebant, dicentes quia non viderat Christum, & quia aliud quàm cæteri Apostoli, qui Dominum viderant, prædicabat

A cabat Euangelium,& ita nullo modo illi esse credêdum. Intendit itaque nunc Apostolus ab Ephesis scribens, redarguere Galatas, quia pseudoapostolos receperant, & prædicationi eorum assensum præbebant, volentes circuncidi. & rigorem legis obseruare. Et prius insistit ac immoratur in autoritatis suæ commendatione.vt postea maius pondus habeant verba sua. Nam facta sui cōmendatione, ingreditur carnales obseruantias multis modis & rationibus disputando destruere. Post secundam ad Corinthios hæc congruè locata est, quoniam affinitatem quandam cum illa obtinuit in modo reprehensionis. In vtraque enim reprehenduntur qui pseudoapostolos recipiebant, & eorum prædicationi, postposito veritatis Apostolo, adquiescebant. Et ob hoc etiam, quia in illa Corinthij reprehenduntur non solum ex receptione pseudoapostolorum sed etiam quia multis & varijs vitijs erant irretiti Galatæ non alia de causa redarguuntur in ista, nisi quia pseudoapostolorum falsitati sine aliqua ratione animum implicabant. Ideo & ista sequitur post illam, quia cùm in illa niteretur Apostolus in carnalium obseruantiarum destructionem, in ista fortius ad earum tendit adnihilationem In illa multis modis denotat pseudoapostolos, in ista anathematizat illos. Sic autem incipit.

EPISTOLAE PAVLI ad Galatas,

CAPVT I.

Paulus Apostolus non ab hominibus, neque per hominem, sed per Iesum Christum, & Deum Patrem, qui suscitauit eum à mortuis. & qui mecum sunt omnes fratres, Ecclesijs Galatiæ Gratia vobis & pax à Deo Patre nostro, & Domino nostro Iesu Christo, qui dedit semetipsum pro peccatis nostris. vt eriperet nos de præsenti seculo nequam secundum voluntatem Dei & Patris nostri, cui est gloria in secula seculorum, Amen.

B Vt ipsi recognoscant eum, qui mittit, præponit nomen suum, quod est *Paulus*: & nomen officij sui vel dignitatis subiungit, id est, *Apostolus*. Vult enim illos autoritate sua ad se audiendum constringere. Illis nanque (sicut dictum est) primò prædicauerat, & eorum *Apostolus* erat. Quasi dicat: Vos Galatæ abijcite mendacium & fictorum falsitatem, ac sub specie veri superinfusam simplicitati vestræ venenositatem, & ad Apostolum vestrum, qui doctor est veritatis, intendite: quia *Paulus*, qui interpretatur electus vel mirabilis, scribit vobis, & cuius nomen per multas Ecclesias in autoritatem recipitur, quod non est de pseudoapostolis, quia nec electi sunt diuinitus, nec in operatione signorum mirabiles existunt, nec illius autoritatis apud fideles sunt. Et *Apostolus*, id est, verè missus, scilicet non vsurpans officium alterius, quoniam verus existit *Apostolus*. Pseudo autem apostoli inuadunt aliorum officia, nec mittuntur, sed impudenter se ingerunt, & innocentium corda sub veritatis specie fallunt. De quibus per Ieremiam Dominus ait: *Non misi eos, & non præcepi eis, neque locutus sum ad eos*. Et iterum: *Non mittebam eos, & ipsi currebant: non loquebar ad eos, & ipsi prophetabant*. Ideoque nullatenus est eis adquiescendum. *Paulus* verò (vt dictum est) *Apostolus* est, id est, missus, *non ab hominibus*, sed à Deo. Quatuor modis fit Apostolorum, id est, missorum electio. A Deo, & *non ab hominibus*, à Deo, & ab hominibus: ab hominibus, & non à Deo, nec ab hominibus, nec à Deo, sed à diabolo, vel à seipso. A Deo, & *non ab hominibus*, sicut Moyses & Aaron diuinitus missi sunt ad Pharaonem. A Deo, & *ab hominibus*, sicut Iosue & Caleb missi sunt ad explorandam terram. *Ab hominibus*, & non à Deo, sicut factum est, quando *Pharisæi consilium* miserunt, vt caperent Iesum in sermone, & miserunt ei discipulos suos cum Herodianis, dicentes: *Magister, scimus quia verax es*, &cæt. Nec *ab hominibus*, nec à Deo, sed à diabolo, vel à seipsis, sicut pseudoapostoli, qui instigante satana, sine electione se ingerunt, & in aliorum messem mittere falcem præsumunt. *Paulus* itaque in primo genere electionis inuenitur: quia *non ab hominibus*, vt ab Apostolis: *neque per hominem*, vt per Ananiam, qui baptizauit eum, est electus in Apostolum, sed *per Iesum Christum, & per Deum Patrem*, nec per mortalem *Christum*, sicut Petrus & Andreas: sed per immortalē, quia Pater *suscitauit eum à mortuis*. Per hoc, quod præmittit *Christum*, & subiungit *Patrem*, innuit eum esse Patri æqualem: & quòd nullus ad Patris gratiam pertingit, nisi per eum, sicut ipse dixit: *Nemo venit ad Patrem, nisi per me*. Priores Apostoli sunt electi *per Christum* adhuc ex parte *hominem*, id est, mortalem. *Paulus* verò nouissimus *Apostolus per Christum* iam Deum totum, id est, ex omni parte immortalem. Hoc enim ait *non ab hominibus, neque per hominem sed per Iesum Christum & Deum Patrem*, quasi Christus Iesus non sit homo. Sequitur enim *qui suscitauit eum à mortuis*, vt hinc apparet cur dixerit, *neque per hominem*. Proinde propter immortalitatem iam nunc non homo Christus Deus, propter substantiam verò naturę humanæ, in qua ascendit in cœlum, & *mediator Dei & hominum & homo Christus Iesus*. Per quod innuitur, quia cum *Paulus* differret à primis Apostolis ex eo, quòd Dominum in carne non viderat, nec ei in terra degenti cum cæteris adhæserat, suppletum est sibi ex ipsius Christi dignitate, quod deerat ex tempore, quia electus est ab immortali & impassibili, ac per hoc adæquatur prioribus Apostolis. Illi enim iam longo tempore Christum sequentes, vix potuerunt discere Euangelium: hic autem breui spacio *raptus in tertium cœlum & in Paradisū*, non solùm didicit inter Angelos quæ docturus erat inter homines, sed & *audiuit arcana verba, quæ non licet homini loqui*. Huius enim Apostolatus cōsecratus est in cœlo, cæterorum autem in terra. Quia ergo electus est *non ab hominibus, neque per hominem, sed per Iesum Christum* non mortalem, sicut præcessores Apostoli, sed resuscitatum *& per Deum Patrem*, acquiescendum est, incunctanter dictis eius, non falsitati pseudoapostolorum. Ac si dicat: *Paulus* talis, & ita electus, scribit *Ecclesijs Galatiæ*, id est, conuenticulis fidelium, quæ sunt localiter in illa prouincia, quæ vocatur Galatia, moraliter verò in transmigratione, quoniam ad seruitutem legis ex libertate gratiæ cœperunt transmigrare. Galatia nanque interpretatur transmigrata, vel transmigratio. Et aptè sic interpretatur eorum regio, qui ad perfidiam à fide migrauerunt, vt & ipsa terra, quam inhabitant, nomine suo testetur instabilitatem eorum. Ego *Paulus* eis scribo, *& omnes fratres, qui sunt mecum*, quos constat esse magnos apud Deum & apud Ecclesias, qui de eorum subuersione sunt vehementer contristati. Quod ponit *omnes fratres*, retrahit multum illos ab errore: quia ostendit non tantùm sibi displicere, sed etiam multitudini prædicatorum, quos Galatæ sic diligebant, vt eos nollent offendere. De Apostolo enim fortasse parum curarent, quia magnam de eo suspicionem fecerant illis pseudoapostoli, malè loquentes de illo. Idcirco ponit *omnes, qui* secum erant, vt vel propter illos Galatæ resipiscerent: quia citius resipiscit, qui suum errorem multis & maximè amicis displicere intelligit. Facta commendatione

Margin notes: Iere. 14. Iere. 23. Exod. 4. 5 6. 7. 8. 9. 10. Nume. 13. Deut. 1. Mat. 22. Marc. 12. Luc. 20. 1. Ioan. 1. Actu. 9. Ioan. 1. Ioan. 14. 1. Tim. 2. D 2. Cor. 12.

A ne, ostendit eis orationem salutis ipsorum, subdens: *Gratia & pax sit vobis à Deo Patre* nostro. *& à Domino Iesu Christo.* Ac si dicat: Quod vobis dico, vel dicturus sum, non venit ex maleuolo animo, sed ex nimia dilectione & vestræ correptionis solicitudine. Quod ex hoc patet, quia opto vt non ira & discordia, sed *gratia & pax* sit *vobis à Patre & Filio.* Meruistis enim iram, quia abiecistis gratiam: & amisistis Dei pacem, quia fecistis discordiam: sed nunc rogo, vt finita ira Dei, quæ super vos rediji; & discordia, qua rebellare cœpistis, sit vobis reconciliatis *gratia* Dei, qua vobis peccata remittantur, & familiaris Dei amor tribuatur: *& pax*, qua semper eius voluntati mente & operibus concordetis. Et hæc *gratia & pax* detur vobis non à carnali obseruantia legis, sed *à Deo Patre, & à Christo* eius, *qui* Christus est noster Dominus, quia dominium super nos acquisiuit, vbi nos de manu seductoris eripuit. Nam *semetipsum dedit* hostiam *pro peccatis nostris* delendis, nullas legis oblationes quærens, vt multo sanguine suo principem iniquitatis potenter vinceret, ac nos à iugo eius liberans, *eriperet de præsenti seculo nequam*, vbi tot laqueos adhuc tendit ille deceptor. *Nequam* dicitur hoc seculum, tum quia seculum est inuitans nos vt illud sequamur, & generans nequitias ex concupiscentijs suis in cordibus sequentium suorum: tum quia nostris sensibus quinque præsens est, offerens se nobis per illecebras suas ad videndum non videnda, & audiendum non audienda, sicque de cæteris sensibus. Vel dicitur *nequam*, propter nequissimos homines, qui in eo sunt, sicut mala domus, quæ malos habet habitatores. *Dedit* (inquam) se Dominus, *vt nos eriperet*, & hoc *secundùm* piam *voluntatem Dei & Patris nostri*, quia non legalibus sacrificijs, sed oblatione corporis Christi completa est Patris voluntas, qui in hac ereptione nostra, se Deum & Patrem nostrum esse declarat. Nam qui per Vnigenitum suum nos creauerat, per eundem post lapsum culpæ, ad antiquam vel sublimiorem dignitatem reducit, & affectu paternæ dilectionis nos in adoptiuos filios assumit. *Cui* pro hac ereptione nostra *est gloria*, cum eodem Filio & Spiritu sancto perseuerans, in *secula seculorum*, id est, in vniuersitatem æternitatis. *Amen*, id est, verè.

B

Miror, quòd sic tam citò transferimini ab eo, qui vos vocauit in gratiam Christi, in aliud Euangelium: quod non est aliud, nisi sunt aliqui, qui vos conturbant, & volunt conuertere Euangelium Christi.

Qui in alijs epistolis à gratiarum actione & laude solitus est incipere, in hac incipit à redargutione. Mentes enim duræ, nisi aperta essent increpatione percussæ, nullo modo malum cognoscerent quod egissent. Nam sæpe hi, qui impudentes sunt, tantum se peccasse sentiunt, quantum de peccatis, quæ fecerunt, increpantur: vt minores culpas suas æstiment, quas minor inuectio castigat: & quas vehementer obiurgari viderint, maiores esse deprehendant. Vnde necesse est, vt semper sermo prædicantis cum auditorum debeat qualitate formari, ne aut verecundis aspera, aut impudentibus leuia loquatur. Hoc itaque Paulus ostendens, alios leniter inchoat alloqui: Galatas verò, quos à fide discessisse cognouerat, ab ipso epistolæ exordio post salutationem inuehendo redarguit. Et etiam quia omnes erant subuersi, vel iam in ipso motu, de quibus gratias ageret non habebat: ideo velut ex quadam mentis commotione de illorum subuersione incipit, vt per hoc citius eos reuocet, & quasi ex abrupto inchoat. De re enim magna & insolita mirari consueuimus. Et idcirco, vt ostendat eos Deum grauiter offendisse, subitò velut abruptum ponit initium, dicens: *Miror, quòd* vos, prius in fide & bonis operibus instituti, *tam transferimini sic*, id est, ita incautè & temerè à noua libertate ad antiquam seruitutem, *tā citò*, id est tam breui spatio temporis: quia si per longi temporis assiduitatem seduceremini, non esset iam mirum sed nunc est valde mirandum. Non ait, translati estis: sed *transferimini*, ostendens eos nondum ad hoc peruenisse, vt iudaicum ritum susciperent, sed in ipso motu perueniendi iam esse. *Transferimini*, inquit, & hoc non à malo ad bonum, sed à bono ad malum: quoniam *ab eo* Patre, *qui vos* gratuita bonitate sua *vocauit in gratiam Christi*, id est, in remissionem peccatorum & iustificationem, quæ in Christo datur fidelibus, *transferimini in aliud Euangelium*, id est, in aliud dogma, quod à pseudoapostolis prædicatur, & videtur vobis esse *Euangelium*, id est, bonum nuntium. *quod* tamen *aliud non est Euangelium*, quia non potest *aliud* esse nisi illud, quod prædico. Quod autem pseudoapostoli prædicant, Antichristi prænuntiatio est, non *Euangelium Christi.* *Non est* (inquam) *aliud Euangelium*, præter illud quod prædico, *nisi sunt aliqui, qui vos conturbant*, id est, *nisi* quantum ad reputationem illorum, qui more limpidæ aquæ lutulentem reddunt vestram turbulentiam. Vel *quòd transferimini non est aliud, nisi* hoc quòd *sunt aliqui, qui vos perturbant*, id est, qui syncerum vestræ fidei sensum admixtione falsitatis fœtidum ac cœnosum faciunt, *& volunt* etiam *conuertere Euangelium Christi*, id est, cùm carnales obseruantiæ conuenienter sint versæ *in Euangelium Christi*, hoc est, vmbra in veritatem, ipsi *volunt* ordine contrario veritatem ad vmbram vertere, vt *Euangelium* adnulletur, & carnales obseruantiæ teneantur. Vel *transferimini in aliud Euangelium*, in Testamenti veteris obseruationem, *quod* tamen *non est aliud*, id est, non est diuersum à nouo. Si enim spiritualiter intelligatur vetus, nihil differat à nouo. *Non est* (inquam) *aliud, nisi sint aliqui, qui vos conturbant*, id est, si desint illi, qui carnaliter & peruersè illud exponunt, intelligetis vetus nihil esse aliud in sensu quàm nouum. *Conturbant* enim velut aquam mentem vestram, ne puritatē habeatis aquæ illius, quæ de Iesu ventre fluit credentibus: & in alium sensum *conuertere Euangelium*, quod fieri non potest, cùm Ioannes dicat: *Vos quod audistis ab initio, maneat in vobis.* Vnde per scripturas sanctas *Euangelium æternum & Testamentum æternum* appellatur pro eo, quod nunquam mutabitur, sicut Testamentum vetus est mutatum: sed vt à Christo datum est, permanebit.

C

1. Ioan. 1.

D

Ioan. 7.

1. Ioan. 2.

Sed licet nos, aut Angelus de cœlo euangelizet vobis, præterquàm quod euangelizauimus vobis, anathema sit. Sicut prædiximus, & nunc iterum dico: Si quis vobis euangelizauerit præter id quod accepistis, anathema sit.

Ipsi *volunt* (vt diximus) *Euangelium conuertere.* Sed quicunque illi sint, omnes anathematizentur. Quod non de quibuslibet nunc ita dico, sed etiam de me ac socijs meis, etiam de cœlesti Angelo, quia si euangelizaremus vobis *aliud Euāgelium*, anathematizandi essemus. *Licet* enim *nos* ipsi vellemus ea, quæ vobis prædicauimus, immutare nō esset nobis credendum: *Aut licet Angelus de cœlo* visibiliter veniens *euangelizet*, si fieri queat, *præterquam* hoc *quod euangelizauimus vobis, anathema,*

A *thema*, id eſt, condemnatus ſit. Non ſe tantummodò, ſed etiam Angelum poſuit, ne ſi illos ſeductores poſuiſſet, cauſa inuidiæ feciſſe videretur. Et per hoc oſtendit, quia ſi ipſe, vel ſummus Angelus, pro annuntiatione falſi dogmatis anathematizandus eſſet, multò magis pſeudoapoſtoli. Vnde ſententiam repetit ac validius confirmat, dicens de quolibet, quod de ſe, & Angelo dixerat: *Sicut prædiximus*, inquit, ego, & *omnes, qui mecum ſunt*, ita *& nunc iterum* repetens *dico: Si quis*, vel homo, vel Angelus, quicunque ille ſit, *euangelizauerit vobis præter id quod accepiſtis*, id eſt, prædicauerit aliud, quàm quod vobis tradidimus; vt in prædicatione ſua excedat regulam fidei, quam didiciſtis, & exorbitet de via veritatis, quam à nobis accepiſtis, *anathema ſit* ille, id eſt, condemnatus, vel *anathema*, id eſt, alienatus ab Eccleſia Dei. *Anathema* quippe condemnatus interpretatur, ſiue alienatus, vel alienatio. In eo autẽ, quod ait, *licet nos, aut Angelus*, &cæt. videbat poſſe fieri; vt aliqui ex his, qui Apoſtolicæ perfectionis eſſe creduntur, adhuc deuient ad falſitatis annuntiationem: videbat poſſe fallacem mediatorem transfigurare ſe *in Angelum lucis*, & aliquid falſum annuntiare. 2.Cor.11.

Modò enim hominibus ſuadeo, an Deo? An quæro hominibus placere? Si adhuc hominibus placerem, Chriſti ſeruus non eſſem.

Quaſi aliquis diceret, Tu Paule, cur ſic aſperè loqueris? Ideo ponit iſtud, ac ſi dicat: Meritò ſic loquor. Quia *ſuadeo modo hominibus, an Deo?* id eſt, ſit tunc ſuaſio & exhortatio & prædicatio mea ad hominum voluntatem & honorificentiam, an ad Dei voluntatem & gloriam? Non ad hominum, B ſed ad Dei gloriam ſpectat, quod ego nunc vobis *ſuadeo*. Olim verò ſeruiebat ſuaſio mea voluntati hominum, cùm ob gratiam Põtificum traherem Chriſtianos, & ſuaderem illis, vt à Chriſto recederent. Sed increpando loquitur Apoſtolus per interrogationem, Vnde & adiungit: *An quæro hominibus placere*, ſubauditur, ſicut olim quærebam (Act. 9.) placere Iudæis, cùm à principe ſacerdotum literas accepiſſem, pergens Damaſcum? Nequaquam illis iam placere quæro, quia *ſi adhuc* poſt baptiſmum *placerem hominibus*, prædicando carnales obſeruantias, tunc *non eſſem Chriſti ſeruus*, id eſt, nõ ſeruaſſem ſpiritalia Chriſti præcepta. In omnibus his cõtrarius eſt Paulus pſeudoapoſtolis; quoniam ſuaſio illorum ſpectabat ad honorem hominum; non ad Dei gloriam, dum ſuaderent credi, hominem poſſe iuſtificari ex operibus legis, non ex fide Chriſti: & ipſi quærebant *hominibus placere*, id eſt, perfidis Iudæis, ob quorum gratiam ſe per mundum diſperſerant ad ſubuerſionem fidelium. Aliter quoque poteſt intelligi quòd Apoſtolus non quærebat *hominibus placere*, quia non hoc in ſuis operibus intendebat, vt ipſe laudaretur ab hominibus, ſed vt per ea, quæ faciebat, glorificaretur Deus. Quiſquis enim ſe apud homines iactat, & ita ventilat bona opera ſua, vt finem eorundem operum in laude hominum ponat, eandemque laudem hominum quaſi mercedem computet operum ſuorum; necdum Chriſti ſeruus eſt. Quiſquis verò bona, quæ facit, aut loquitur, idcirco *placere* cupit hominibus, vt eos ad imitationem bonæ conuerſationis trahat, vel ad Dei laudem corda eorum accendat, nõ *hominibus* quærit *placere*, ſed *Deo*. Hoc etenim modo Paulus placebat *hominibus*. (1.Cor.10.) qui ſe alibi *per omnia omnibus* placere teſtatur. (1.Cor.15.) Sed quia hypocritarum more, qui tranſitorias laudes, non ſalutem videntium ex ſuis operibus quærũt, nolebat *hominibus placere*, ideo C nunc ſe illis *placere* denegat.

Notum enim vobis facio fratres Euangelium, quod euangelizatum eſt à me, quia non eſt ſecundùm hominem. Neque enim ego ab homine accepi illud, neque didici; ſed per reuelationem Ieſu Chriſti.

Superius dixerat ſe Apoſtolum eſſe, *non ab hominibus, neque per hominem, ſed per Ieſum Chriſtum*: & hoc nunc probat, ſuamque perſonam commẽdat, vt ea, quæ poſt dicturus eſt, accipiant vt authentica. Multum enim per pſeudoapoſtolos imminuta fuerat apud Galatas eius autoritas. Non ſum (inquit) miſſus ab homine, ſed à Chriſto: nec ſuaſio mea voluntati hominum famulatur, ſed Dei: quia nec doctrinam, quam prędico, accepi ab homine, ſicut vos putabatis. Nam modo *notum facio vobis ô fratres*, quod ignorabatis, ſcilicet quantæ autoritatis ſit *Euangelium, quod* tam vobis, quàm alijs *euangelizatum*, id eſt, prædicatum *eſt à me, quia non eſt ſecundùm* autoritatem alicuius hominis, ſed potius *ſecundùm* autoritatem ipſius Chriſti. *Neque enim ego ab homine illud accepi*, id eſt, non eſt mihi iniunctum *ab homine*. Quia verò poſſet non iniũctum ſibi fuiſſe *ab homine*, idcirco addit: *neque* etiam *didici* illud *ab homine*. Non *ab homine didici, ſed per reuelationem Ieſu Chriſti*. Ipſe me docuit; ipſemet iniunxit mihi. Hic oſtendit quia ſicut antiqui Prophetæ de futura Chriſti incarnatione, paſſione, ac reſurrectione, & aſcenſione per Spiritum prophetiæ ſunt docti, ſic ipſe hæc omnia de Chriſto iam præterita, per eundem prophetiæ Spiritum, ipſo Chriſto docẽte, cognouit. Spiritus enim prophetiæ non ſolùm ex futuro tangit animum prophetizantis, ſed etiam ex præterito; ſicut nũc declaratur animum Pauli tetigiſſe. Nam & Moyſes de præteritis prophetauit, dum ea ſcriberet; D quæ facta ſunt in principio mundi; priuſquam homo creatus eſſet.

Audiſtis enim conuerſationem meam aliquando in Iudaiſmo, quoniam ſupra modum perſequebar Eccleſiam Dei, & expugnabam illam, & proficiebam in Iudaiſmo ſupra multos coætaneos meos in genere meo, abũdantius æmulator exiſtens paternarũ mearũ traditionum.

Ad commendationem ſui; probat apertius quia non didicit *Euangelium ab homine*. Nõ *didici*, inquit, *ab homine*: nam nec ante cõuerſionem meam nec poſt conuerſionem. Ante conuerſionem non *didici*, ſed potius perſequutus ſum Eccleſiã. Hinc enim patet, quia tunc *Euangelium* non *didici*, cuius eram inimicus. *Audiſtis enim* & vosipſi *conuerſationem meam*, quę fuit *aliquando in Iudaiſmo*, id eſt, in Iudæorum religione, *quoniam ſupra modum* cæterorum Iudæorum *perſequebar Eccleſiam Dei* zelo legis accenſus, fugando Sanctos, & ad pœnã trahendo vinctos, *& expugnabam illam*, id eſt, deuaſtabam, cupiens ipſam, prorſus delere. Vel *ſupra modum* patientium, id eſt, *ſupra* quàm quod poſſent fideles pati. *&* hęc agens *proficiebam* ſecundùm ſcientiam & obſeruantiam legis carnalẽ *in Iudaiſmo*, id eſt, in ritu Iudaico: quia & carnaliter intelligebam Scripturas, magisq; ac magis ipſas obſeruabam. Et hoc non *ſupra* lenes, qualis erat Gamaliel magiſter meus, & cæteri tales, quod videretur mirum: ſed *ſupra multos coætaneos meos*, non *ſupra* omnes, qui erant ætatis meæ, & non proſelyti, ſed *in genere meo*, id eſt, in filijs Iſrael. (Act. 22.) Et quia plus intelligendo & adimplendo proficiebam, ideo & *abundantius* exiſtebam *æmulator paternarum mearum traditionum*; id eſt, feruentiori zelo conabar vlciſci in eos, qui ad Euangelium conuerſi, violabant traditiones ſeniorum, quas à parentibus acce-

A sciatur, quia antequam conferret *Euãgelium*, tanto ante tempore prædicauit. Et quando ab Apostolis nihil accepit, constat quia à nullo accepit, vel didicit. *Ascendi* in Ierusalem *cum Barnaba*, quem ad testimonium ducebam, *assumpto* etiam nobiscum *Tito*, qui erat gentilis & incircuncisus. duxi illum ad testimonium meæ prædicationis confirmandæ, scilicet vt cæteri gentiles, videntes illum incircuncisum credere, crederent & ipsi absq; scrupulo. Si verò ipse Titus ibi fuisset circuncisus, pateret omnibus, me non rectè docuisse, qui non docuissem eum circuncidi, sed incircuncisum duxissem socium. *Ascendi* & hoc non temerè, sed *secundum reuelationem*, id est, Spiritu sancto mihi reuelante & admonente, vt per præsentiam meam validius adnullarentur carnales obseruantiæ. *Ascendi, & Euangelium, quod in gentibus* conuertendis *prædico, cum illis* Hierosolymitanis, qui prius dubitauerant de veritate prædicationis meæ, *contuli*: quia ego dixi *Euangeliũ* meum & illi dixerunt suum, nullaq; in nostris sententijs reperta est dissonantia. Propter hoc incepit totum, vt per hoc Galatas retrahat à circuncisione & carnalibus ceremonijs, q ãdoquidem sua prædicatio non dissentit à doctrina ipsorum Apostolorum: & Titus, qui erat præsens, non fuit circuncisus, quamuis esset gentilis. Tunc enim & illi non debent vlterius dubitare, quandoquidẽ nec Ecclesiæ Iudæorum quicquam potuerunt ei conferre. Ideo nanque fecit hanc collationem, quia de cælo post ascensionem Domini vocatus, nisi inueniret in carne Apostolos, quibus cõmunicando, & cum quibus *Euangelium* conferendo, eiusdem esse societatis appareret, Ecclesia illi omnino non crederet. Vnde nunc necesse fuit, vt
B hanc collationem Galatis dubitantibus referret. *Contuli cum illis* Hierosolymitanis, non cum omnibus, quia in turba non potest bene discuti veritas. Si enim in præsentia omnium dixissem circuncisionem & carnales obseruantias non esse faciendas, statim contra me vulgus indoctum conclamasset. Et ideo non cum omnibus, sed cum his tantùm, *qui videbantur esse aliquid*, id est, maioris autoritatis & scientiæ. Et hoc *seorsum*, id est, à turba semotim. Non quòd aliqua falsa pluribus dixissem, vt *seorsum* paucioribus vera dicerem: sed quia nonnulla tacueram, quæ paruuli portare non poterant: & necesse erat, vt sapientiam loquerer inter perfectos, quatenus cæteri Apostoli & seniores perfectionem meam cognoscerent. Ideo etiam contulit Apostolus *Euangelium* suum cum Euangelio illorum, vt auferret suspicionem ab Ecclesijs Iudæorum, qui putabant illum aliud longẽ diuersum *Euangelium* prędicasse, & adhuc prædicare, qui neque cum Domino fuerat conuersatus, à quo esset instructus: nec cum aliquo Apostolorum, qui Dominum in carne viderant, vt exemplo doctrinæ eorum prædicaret gentibus. Vt ergo ab Ecclesijs Hebræorum, sed & cæterorum per orbem fidelium hanc suspicionem auferret, idcirco (sicut & supra dictum est) contulit: contulit, inquam, ne modò curreret vel olim cucurrissent *in vacuum*, id est, sine fructu remunerationis. Per hoc enim constaret, quia illi, quibus prædicabat, aut prædicauerat, mercedem habituri non essent, si nec remunerationem ex sua prædicatione consequuturus esset. Vel quòd ait, *ne fortè in vacuum currerem, aut cucurrissem*, quasi per interrogationem dictum potest intelligi, ad increpationem eorum, qui hoc suspicabantur, vt hinc appareat eum non *in vacuum* currere, vel cucurrisse, quia C iam attestatione cæterorum comprobatur nihil ab Euangelij veritate dissentire.

Sed neq; Titus, qui mecum erat, cùm esset gentilis, compulsus est circuncidi, sed propter subintroductos falsos fratres, qui subintroierunt explorare libertatem nostram, quam habemus in Christo Iesu, vt nos in seruitutem redigerent. Quibus neq; ad horam cessimus subiectioni, vt veritas Euangelij permaneat apud vos.

Non solùm Euangelio meo nihil addiderunt, sed neq; Titum circuncidi fecerunt. Cùm enim *mecum* esset in illa collatione, & *esset gentilis*, id est, sicut natus fuerat, in præputio manens, non *est compulsus circuncidi*, id est, nulla ratio veritatis potuit ibi à quoquam proferri, ob quam ipse vel alius cogeretur *circuncidi*. Et ne putetis quòd Apostoli voluissent illum compellere vt circuncideretur, & ille contra voluntatem eorum permansisset incircuncisus, sciatis quia non propter Apostolos vel seniores dixi *compulsus, sed propter subintroductos falsos fratres, qui* intus, quo conterebam *Euangelium* meum, *subintroierunt explorare libertatem nostram*, qua per Christum ab omni seruitute legis sumus absoluti, vel qua ex libero arbitrio voluntariè seruimus Deo, non timore pœnæ. Ad hoc (inquam) *subintroierunt, vt* verbis & disputationibus suis ad carnales obseruantias coram omnibus, qui aderant, non cogerent, & sic à libertate gratiæ *in seruitutem* legis *nos redigerent. Quibus neque* vel *ad horam* voluimus cedere, vt suijceremur seruituti legali, sed viriliter illis restitimus, *vt veritas Euangelij*, quæ omnem hominem absque legi operibus per fidem & opera charitatis posse saluari docet, *permaneat apud vos*, sicut prædicaui vobis. Insidiabantur Apostolo fratres falsi isti, explorantes si viderent eum in D aliquo vel circuncisioni, vel cæteris carnalibus obseruantijs adquiescere, *vt redigerent* eum *in seruitutem*, id est, vt iam in circuncisionem eos reuertere etiam ipsius Pauli exemplo vel attestatione, tanquam saluti necessariam prædicarent. Titum ergo circuncidere noluit, ne daret illis occasionem, qui sine vlla circuncisione dicebant credentes nõ posse saluari, & ad deceptionem gentium hoc etiam & Paulum sentire iactabant.. Alibi verò Timotheum propterea circuncidit, ne Iudæis, & maximè cognationi eius maternæ, qui ex gentibus in Christum crediderant, viderentur sic detestari circuncisionem, sicut idololatria detestanda est, cùm illam Deus fieri præceperit, hanc satanas persuaserit. Habebat itaqne Apostolus hanc in Christo *libertatem*, & faciendi circuncisionem, & non faciendi, vt ostenderet illa sacramenta nec tanquam sacrilega debere damnari, nec tanquam necessaria debere appeti. Et hanc *libertatem* subintrauerunt *explorare* prædicti calumniatores, scire volentes an faceret in Tito, quod fecerat in Timotheo, vt iam exemplo eius circuncisionem omnibus necessariò faciendam prædicarent, *Actu.16.*

Ab ijs autem qui videbantur esse aliquid (quales aliquando fuerint, nihil mea interest. Deus enim personam hominis non accipit.) Mihi enim qui videbantur esse aliquid, nihil contulerunt. Sed econtra, cùm vidissent quòd creditum est mihi Euangelium præputij, sicut Petro circuncisionis) qui enim operatus est Petro in Apostolatu circuncisionis, operatus est & mihi inter gentes) & cùm cognouissent gratiam, quæ data est mihi, Iacobus, & Cephas, & Ioannes, qui videbantur columnæ esse, dextras dederunt mihi & Barnabæ societatis, vt nos in gentes, ipsi autem in circuncisionem: *Rom.2. Ephes.6. Colos.3. Actu.10. Iacob.2. 1.Pet.1.*

A *tantum, vt pauperum memores essemus, Quod etiam solicitus fui hoc ipsum facere.*

Contuli quidem *Euangelium* cum Apostolis & alijs senioribus, qui erant in Ierusalem. *Sed tamen illi, qui videbantur esse aliquid ab* his Hierosolymitanis, id est, alicuius magnæ dignitatis, *nihil mihi contulerunt.* Hoc videtur debuisse statim dicere, sed facit interpositionem, velut si quis ei diceret: Tu dicis, quia *videbantur esse aliquid* imò nihil erant, quia piscatores & idiotæ fuerant. Et ad hoc quasi respondet: Reuera tunc erant *aliquid.* Nam *quales aliquando*, priusquàm à Christo vocarentur, *fuerint*, siue piscatores, siue telonarij, siue illiterati, *nihil interest mea* veritate vel mea sententia: quia non loquor secundùm illud quod antea fuerant, sed secundùm id quod tunc erant. Præmissum erat, *vt veritas Euangelij permaneat apud vos*; & ad hanc veritatem respicere videtur quod nunc dicitur, *nihil mea interest*, id est, nihil à mea veritate distat, qualescúq; illi quondam *fuerint.* Refert & *interest*, hæc duo verba, solent cum genitiuis & possesiuorum pronominum ablatiuis construi. Vel etiam sine interpositione potest legi, *Qui ab his videbantur esse aliquid*, Petrus scilicet, atque Ioannes, & Iacobus, *nihil mea* veritate vel mea sententia *interest, quales fuerint*, id est, *nihil* secundùm meam sententiam differt, *quales* loco & scientia quondam *fuerint*, siue nobiles, siue ignobiles. Non alijs Apostolis derogat, sed quia Galatæ alios Apostolos vltra modum magnificabant, huic eos præferentes, atque ideo autoritatem huius viliorem habebant, ostendit se æqualem esse, & doctrinam ab eis non

Leui. 19. accepisse. *Nihil interest, quales olim fuerint*: quia

B *Deus non accipit personam hominis*, id est, non eligit

Deut. 1. 10. dignitatem vel nobilitatem alicuius personæ.

& 16. Nam me neque despexit idcirco, vel inferiorem

2. Par. 19. iudicauit, quia nouissimus veni, imò parem illis

Iob. 34. omnino monstrauit. Nam illi priores, *qui vide-*

Prou. 24. *bantur esse* magnum *aliquid nihil contulerunt mihi*

Sap. 6. de scientia prædicationis: *sed econtra* fuit, id est,

Eccles. 35. ego illis contuli, quia prius fuerant certi se bene

& 42. prædicasse, & carnales obseruantias debere destrui: sed nunc facti sunt certiores, me non ab vllo mortalium, sed ab ipso Christo doctum, audientes idem prædicare. *Nihil mihi contulerunt, sed econtra cùm vidissent quòd Euangelium præputij creditum est mihi, sicut Petro Euangelium circuncisionis*, id est, quòd Dominus Euangelicam doctrinam sicut fideli dispensatori credidit, vt præputiatis gentibus euangelizem, quemadmodum *Petro* constituerat prædicare populo *circuncisionis, dextras societatis mihi dederunt.* Et verè *mihi est creditum sicut Petro Euangelium*: quia qui Petrum fecit Apostolum circuncisorum, fecit & me Apostolum gentium. Et hoc est: Nam *qui operatus est Petro*, id est, ad honorem & auxilium Petri, sublimando eum *in Apostolatum circuncisionis*, id est, Iudaici populi, cum per prædicationé, tum per miraculorum ostensionem, *operatus est & mihi* virtutes miraculorum atque diuersas gratias, & eloquentiam validæ prædicationis *inter gentes.* Hic ostenduntur isti duo principales Apostoli ad salutem duorum populorú fuisse electi, Petrus ad Iudæorum, Paulus ad gentium. *Et cùm* pro certo *cognouissent gratiam* Apostolatus & sapientiæ, *quæ mihi a Christo data est, Iacobus & Petrus & Ioannes, qui videbantur esse columna*, id est, erecti & fortes ac immobiles, atque roborantes multitudinem aliorum, & continentes, ac sustentantes, *dederunt mihi & Barnabæ dextras.* *Iacobus* hoc loco ponitur ante Petrum & Ioannem, propter primatum suum; quem habebat in Ierusalem, vbi erat Episcopus. Dexteras nobis *dederunt societatis*, id est, signum socialis amicitiæ & dignitatis Apostolicæ, quod ab his, quæ ipsi didicerant, in nullo discrepabamus: Sicut enim inuicem osculari, signum est pacis ac dilectionis, ita & iungere dexteras. *Societatis* dico, ita decretæ, *vt nos in gentes* iremus prædicare, ipsi verò *in circuncisionem*: & illi essent participes beneficij, quod ageremus in conuersione gétilium, nosque similiter essemus socij remunerationis ipsorum pro conuersione Iudæorum. Licet Paulus dicat Barnabam secum esse receptum in societate Apostolorum, non tamen sibi dicit esse æqualem in prædicatione; quia ipse est Doctor gentium, qui secundùm maiorem partem illas conuertit ab Ierusalem vsque in Illyricum, prædicans per circuitum, ac deinde non solum vsque Romam, sed etiam vsque in Hispaniam. Hæc omnia valent ad commendationem suæ autoritatis, & etiam ad intentionem, vt eos reuocet à circuncisione & legis seruitute. *Nihil contulerunt*, sed etiam id rogauerunt *tantùm vt essemus memores pauperum*, qui erant in Ierusalem, & pretia rerum suarum pro Christo posuerant ad pedes Apostolorum. *Quod etiam*, id est, habere memoriam eorum, & mittere eis alimoniam, egò *solicitus fui facere, hoc ipsum* studiosè compleus. Rectè Paulus, vt ab obseruantia legis Galatas reuocaret, prædictam Euangelij sui collationem memorauit: quia idcirco tunc in Ierusalem ascendit, vt audiret quid de legis obseruantia priores Apostoli sentirent. Vnde Lucas refert de Paulo & Barnaba, quia *morati sunt* Antiochiæ *tempus non modicum cum discipulis: & quidam descendentes de Iudæa docebant fratres, quia nisi circuncidamini secundùm morem Moysi, non potestis saluari. Facta ergo seditione non minima Paulo & Barnabæ aduersus illos, statuerunt vt ascenderent Paulus, & Barnabas, & quidam alij ex alijs, ad Apostolos & presbyteros in Hierusalem super hac quæstione. Cùm autem venissent Ierosolymam, suscepti sunt ab Ecclesia & Apostolis, annuntiantes quanta Deus fecisset cum illis. Surrexerunt autem quidam de hæresi Pharisæorum, qui* crediderant, *dicentes, quia oportet circuncidi eos, præcipere quoq, seruare legem Moysi. Conueneruntq, Apostoli & seniores videre de verbo hoc, & c.* In hoc cóuentu facta est prædicta Euangelij Pauli collatio:

Rom. 15. — Actu. 2. — Actu. 15 — D

*Cùm autem venisset * Cephas Antiochiam, in faciē ei restiti, quia reprehensibilis erat. Prius enim quàm venirent quidam à Iacobo, cum gentibus edebat: cùm autem venissent, subtrahebat & segregabat se, timens eos qui ex circuncisione erant. Et simulationi eius consenserunt cæteri Iudæi, ita vt & Barnabas duceretur ab eis in illam simulationem.*

* Petrus.

Et hoc factum est, postquam Paulus & Barnabas à supra dicto cócilio cum Iuda & Syla reuersi sunt Antiochiam, ferentes epistolam Apostolorum, in qua decretum erat, ne gentes cogerentur circuncidi vel Iudaizare. Tunc enim scriptum est: *Paulus autem & Barnabas demorabantur Antiochiæ, docentes, & euangelizantes cum alijs pluribus verbum Domini.* Et eo tempore Petrus intelligitur superuenisse, & quod nunc Paulus narrat, fecisse. *Nihil*, inquit, *mihi* in Ierusalem *contulerunt* Petrus & alij, sed *cùm venisset Cephas*, id est, Petrus *Antiochiā*, ego illi contuli. Vel ita: Non solùm in Ierusalem ego cótuli Petro, sed etiā in Antiochia. Nā *restiti ei in faciē*, id est, non in absentia eius ego derogaui illi, sed ante eū veniēs, apertè cōtradixi ei, &

Actu. 16. — ibidem

A & libere eum reprehendi, *quia reprehensibilis erat*, id est, dignus reprehensione. Nam *prius quàm venirent quidam Iudæorum à Iacobo* de Hierosolymis Antiochiam, *edebat cum* conuersis *gentibus* absque vlla ciborum discretione, ita vt nec suillas carnes reprobaret: sed postmodum *cùm venissent* Iudæi, *subtrahebat se* à conuiuio eorum, ne Iudæi, qui nouiter ad fidem venerant, & adhuc legem seruabant, scandalizarentur in cibis, quos lex immundos iudicauit. Et non ita *subtrahebat se* à gentilium societate, vt saltem aliquoties cum illis, & aliquoties cum Iudæis esset, sed & omnino *segregabat se*, id est, seorsum à grege gentilium separatus, gregem suum cum Iudæis faciebat. Et sic quadam simulatione dabat intelligi, hanc discretionem ciborum & alias carnales obseruantias esse necessarias ad iustificationem: gentilesque conuersos ad Christum, non posse Iudæis credentibus adiungi. Quod quidem peius erat, quàm si fratres scandalizaret: quia deterius est veritatem relinquere, quàm permittere nasci scandalum. Et ita *segregabat se* ac sequestrabat à grege & à cibis gentilium, faciens de vno grege duos, cùm Christus de duobus vnum fecisset: quia timebat non cibos gentilium, sed Iudæos, *qui erant ex circuncisione*, ne recederent à fide, *& simulationi eius*, qua fingebat se cibos discernere, & gentilium conuersationem abhorrere, *consenserunt cæteri Iudæi*, qui prius erant cum eo, ac remouerunt se à conuiuio & gentilium consortio, *ita vt & Barnabas*, qui erat doctor gentium, & gentes deberet synceriter instruere, vtpote mecum ad gentes missus, *duceretur ab eis in illam simulationem* Iudaicæ comestionis & conuersationis.

B Dixerat tamen Petrus in supradicto Apostolorum & seniorum conuentu: *Quid tentatis imponere iugum super ceruices discipulorum quod neque patres nostri, neque nos portare potuimus? Sed per gratiam Domini Iesu credimus saluari, quemadmodum & illi.* Bene ergo sentiebat de abolitione legis, sed simulauit pro timore Iudæorum, ne occasione gentium à fide recederent, & sic perderet suum gregem. Simulauit autem & Paulus pro simili metu, quando Timotheum circuncidit, & comam more Nazaræi nutriuit, quam in Cenchreis rasit, vel quando purificatus in templo sacrificium obtulit. Petrus ergo vtpote Iudæorum Apostolus, saluti Iudæorum prouidebat in hac simulatione, timens ne si coram Iudæis communes cibos ederet cum gentibus, illi prædicationem eius respuerent, & à fide discederent. Ideoque permittebat adhuc illis, vt facerent circuncisionem, cæterosque ritus legis obseruarent, & ipse cum eis ex parte seruabat, vt paulatim eos ad fidem & ad Euangelij puritatem alliceret. Et idcirco, si quis gentilium circuncidi vellet, in præsentia Iudæorum non prohiberet. Paulus autem magno fidei ardore succensus, præcepta legis teneri carnaliter noluit, & qui gentium erat Apostolus, circuncisionem in gentibus fieri vetuit. Et quia Petrus vel in populo circuncisionis adhuc legis consuetudinem seruari volebat, vt gentes conuersæ Iudæis inæquales iudicarentur, *in faciem ei* restitit, eumque in hac re fuisse reprehensibilem dicit. Et hoc eius studium non solùm culpam, sed (quod maius est) hypocrisim (id est, simulationem) nominat. In qua simulatione Petrus, (vt dictum est) saluti Iudæorum prouidebat, sed salutem gentium negligebat. Vnde Paulus gentium Apostolus, & de salute gentium solicitus, *in faciem ei* restitit. Ipse verò Petrus quod à Paulo fiebat vtiliter libertate charitatis sanctæ ac benignæ, pietate humilitatis accepit. Atque ita rarius & sanctius exemplum posteris tribuit, quo non dedignarentur maiores (sicubi fortè recti tramitem reliquissent) etiã a posterioribus corripi. Nec solum tunc patienter hanc reprehensionem pertulit, sed etiam post, dum secundam scriberet epistolam, laudauit epistolas Pauli, in quibus reprehensionem istam legerat. Certè enim nisi legisset Pauli epistolas, non laudasset. Si autem legit, quia illic ipse *reprehensibilis* diceretur, inuenit. Amicus ergo veritatis, laudauit etiam quod reprehensus est: atque ei & hoc ipsum placuit, quia in his nõ placuerat, quæ aliter quàm debuerat sensit. Seque etiam minori fratri ad consensum dedit: tunc enim Paulus adhuc erat minor, quanuis nunc sit æqualis: atque in eadem re factus est sequax minoris sui, vt etiam in hoc præiret, quatenus qui primus erat in Apostolatus culmine, esset primus & in humilitate. In hac itaque re est in Paulo laus iustæ libertatis, in Petro sanctæ humilitatis. Sunt verò nonnulli, qui non Petrum Apostolorum principem, sed quendam alium eiusdem nominis, qui à Paulo reprehensus est, accipiunt. Qui si verba Pauli studiosus legissent, ista non dicerent. Dicturus etenim, *Cùm venisset Petrus Antiochiam, in faciem ei restiti*, vt de quo Petro loqueretur ostenderet, in ipsa narratione præmisit, dicens: *Qui enim operatus est Petro in Apostolatum circuncisionis, operatus est & mihi inter gentes.* Patet ergo de quo Petro Paulus loquitur, quem & Apostolum nominat, & præfuisse Euangelio circuncisionis narrat. Et ne quis adhuc inhærendo literæ dicat hunc, quem Paulus reprehendit, non Petrum, sed Cepham vocari, quanuis idem sit vtrunque nomen, reuoluat quod ibidem præmissum est, *Iacobus, & Cephas, & Ioannes, qui videbantur esse columnæ, dextras mihi dederunt.* Constat enim hunc Cepham, qui inter Iacobum & Ioannem positus est, non minorem Ioanne vel Iacobo fuisse. Quod si nullus Cephas præter Apostolum Petrum inuenitur, qui Iacobo & Ioanni valeat æquari, fatendum necessariò est, hunc Cepham esse, cui Christus ait: *Tu vocaberis Cephas quod interpretatur Petrus.*

Sed cùm vidissem quòd non rectè ambularent ad veritatem Euangelij dixi Cephæ coram omnibus: Si tu cùm Iudæus sis gentiliter viuis, & non Iudaicè, quomodo gentes cogis Iudaizare? Nos natura Iudæi, & non ex gentibus peccatores. Scientes autem quòd non iustificatur homo ex operibus legis nisi per fidem Iesu Christi: & nos in Christo Iesu credimus, vt iustificemur ex fide Christi, & non ex operibus legis. Propter quod ex operibus legis non iustificabitur omnis caro. Quòd si quærentes iustificari in Christo, inuenti sumus & ipsi peccatores nunquid Christus peccati minister est? Absit. Si enim quæ destruxi, iterum hæc ædifico, præuaricatorẽ me constituo. Ego enim per legem, legi mortuus sum, vt Deo viuam. Christo confixus sum cruci. Viuo autem, iam nõ ego, viuit verò in me Christus. Quod autem nunc viuo in carne in fide viuo Filij Dei, qui dilexit me & tradidit semetipsum pro me. Non abijcio gratiam Dei. Si enim per legem iustitia, ergo gratis Christus mortuus est.

Petrus quidem & Barnabas simulabant, sed ego solus synceritatem seruans, increpaui publicè fictionem eorum. Vidi enim *quòd non rectè ambularent*, id est, non vtroque pede pariter incederent, quia in vno claudicabant, quantum ad gentes, quarum salutem negligebant: quantum verò ad intentionem bonam de salute Iudæorum *rectè* ambulabant. Quantum ad gentes, non

Actu. 15.
Actu. 16.
Actu. 18.
Actu. 21.
2. Pet. 3.
C
D
Ioan. 1.
Rom. 3.

A *non rectè* ambulabant *ad veritatem Euangelij* tenendam & prædicandam: quia per hoc periebat veritas, si gentes Iudaizarent. Veritas quippe *Euangelij* est, vt homo iustificetur sola *fide* sine *operibus legis*, & vt omnes cibi naturaliter mundi esse credantur, atque vt Doctores Ecclesiæ, nec Iudæorum, nec gentilium salutem negligant. Ipsi taliter agebant. Sed ego *cùm vidissem quòd non rectè*, sed flexuosè *ambularent ad veritatem Euangelij* seruandam & docendam, succensus diuino zelo, *dixi Cephæ coram omnibus* ea quæ sequuntur. Si clam soli Petro Paulus ista diceret, Iudæis & gentibus nihil proficeret. Ideo cunctis audientibus dixit, vt cunctis proficeret. Idcirco voluit non timidè obtegere, sed fidenter asserere, quod eum pariter sentire iam nouerat, siue quia *Euangelium* cum eo cōtulerat, siue quia in Cornelij vocatione etiam diuinitus eum de hac re admonitum acceperat, siue quia antequam illi, quos timebat, venissent Antiochiam, cum gentibus eum discumbentem viderat. Non ergo tunc eum quid in ea re verum esset docebat, sed eius simulationem, qua gentes exemplo suo Iudaizare cogeret, arguebat. *Si tu*, inquit, *cùm sis Iudæus, viuis gentiliter*, id est, indifferenter cibis omnibus vteris, nullumque hominem reputans immundum, *& non Iudaicè*, id est, non cum ciborum discretione, sicut Iudæi, *quomodo*, id est, qua ratione, qua vtilitate, *cogis* exemplo tuo *gentes Iudaizare?* id est, Iudæorum ritum sequi in discretione ciborum, & receptione carnalium obseruantiarum, dum te ab his segregas, eò quòd omnem creaturam Dei bonam esse credunt, & sine legis obseruantia per Euangelium iustificari quærant? *Tu*, qui naturaliter *Iudæus* es, reliquisti *Iudaizare*, *& gentes cogis Iudaizare?* *Tu*, qui *Iudæus* eras, Iudaismum deseruisti, & hi, qui nunquam fuerunt Iudæi, assument Iudaismum? *Non viuis Iudaicè*, id est, non seruas Iudaicum morem in tuo victu, quia scis nihil vtilitatis ibi esse. *Quomodo* ergo nunc *gentes cogis Iudaizare*, quæ omnia, quæ vident in te, putant saluti necessaria esse? Verè non debent *Iudaizare gentes*, quia nunquam iustificarentur. Et verè nunquam iustificarentur Iudaizando, quia nec *nos*, qui naturaliter sumus *Iudæi*, potuimus vnquam Iudaizando iustificari, ideoque dimisimus legem, & confugimus ad fidem. Et hoc est: *Nos natura* sumus *Iudæi*, id est, non proselyti, sed genere sumus *Iudæi*, *ex semine Abrahæ* prodeuntes, & legem Dei habentes, *& non peccatores ex gentibus*, id est, *non* ita *peccatores*, vt omnes gentes idololatræ & immundæ. Peccatorum enim nomen gentibus imposuerant Iudæi iam vetusta quadam superbia, tanquam ipsi essent iusti, videntes *festucam* in oculo alieno, & non *trabem* in suo. *Non* sumus, inquam, *ex gentibus peccatores*, à cultura Dei omnino remoti & peccatis dediti, sed naturaliter *Iudæi*, id est, sub diuina lege nutriti. Sed tamen *scientes quòd non iustificatur* vllus vnquam *homo ex operibus legis*, siue Iudæus, siue gentilis, *nisi per fidem Christi*, quæ carnales obseruantias aufert, & spiritaliter impleri legem facit, vt nos credimus. Opera sunt ex gratia, sed non ex operibus gratia: quia ipsa prima est, ex qua impetrantur cætera. Ideo nullus aliquo modo iustificari valet *ex operibus*, *nisi per fidem*, quæ procedit ex gratia. Quod *scientes*, *& nos* quoque *Iudæi* sicut gentes, *in Christo Iesu* positi *credimus* in ipsum, *vt iustificemur ex fide Christi*, per diuinam gratiam, *& non ex operibus legis*, per vires nostras. *Propter quod*,

Actu. 15.
Actu. 10.

B

id est, quia *nos Iudæi* nequimus *ex legis operibus* iustificari, qui ex his essemus iustificati, si quis inde posset iustificari, *ex operibus legis*, carnalibus *non iustificabitur omnis caro*, id est, nullus in carne viuens, consequetur per hæc iustitiam. Dixit superius Iudæos *non esse ex gentibus peccatores*, & post subiecit, quòd etiam ipsi iustificentur *ex fide Christi*. Omnis autem qui iustificatur, iniustus erat, id est, peccator. Videtur autem fortassis alicui malè intelligenti, quòd Christus Iudæis ad se venientibus peccata prius ministraret, vt eos *per fidem* & gratiam suam postmodum iustificaret. Et hoc est quod dicitur: *Non sumus ex gentibus peccatores*. *Quòd*, id est, sed *si quærentes iustificari in Christo, inuenti sumus* etiam nos *ipsi peccatores*, id est, si accedentes ad lumen Christi, vidimus in eo tenebras peccatorum nostrorum, quas prius cæci videre non poteramus, & si ad subtilem regulam iustitiæ Christi propinquantes, vt ad eam dirigamur, animaduertimus deformem fortitudinem iniustitiæ nostræ, qui nos antea rectos arbitrabamur, *nunquid* ideo *Christus* nobis *minister est peccati*, id est, nunquid idcirco consequens est, vt *Christus* ministret nobis peccatum, *qui tollit peccata mundi?* *Absit* hoc à fidelium cordibus, vt Christum putent alicui ministrare peccatum, qui pro abolitione peccatorum nostrorum semetipsum obtulit sacrificium. Nam & aliquid deforme latet in tenebris, sed in radio solis euidenter apparet, nec tamen sol deformitatem illam operatur. Sic & *Iudæi*, qui se iustos antea putabant, illustrati lumine Christi, viderunt deformitates culparum suarum, quas Christus eis non ministrauerat vt facerent, sed ostenderat vt agnoscerent & corrigerent. Vel ita: *Ex operibus legis* (vt dictum est) nemo *iustificabitur*. Sed si *nos Iudæi*, transeuntes ad Christum, & *in* illo *quærentes iustificari*, qui in lege nequiuimus iustitiam adipisci, *inuenti sumus* etiam nos *peccatores*, sicut & gentiles, quia cognitum est nos semper in corde legem transgressos esse, licet eam seruassemus in opere *nunquid Christus*, qui monuit vt legem relinqueremus, & ad se transiremus, *est minister peccati*, id est, ministrat nobis peccatum in eo, quod iubet vt à rigore legis discedamus, & ad gratiam veniamus? *Absit*, vt ipse nobis peccatum in hoc ministraret. Non est enim peccatum, sic relinquere legem vel destruere: sed peccatum est, rursum ad eam redire, vel eam reædificare. Nam *si quæ destruxi*, vt carnalia legis opera, quæ iam in me & in aliis euerti, *iterum hæc ædifico*, id est, rursum statuo, vel per simulationem, vt Petrus; vel per prædicationem, vt pseudoapostoli, *præuaricatorem me constituo*, id est, contra ipsam legem facio, quæ se determinandam prænuntiauit. Nam per autoritatem legis ipsam legem dimisi, quasi ei *mortuus* nullum sensum eius habens. Et hoc est: *Ego enim per legem legi mortuus sum, vt Deo viuam*. Verè enim *destruxi* in me opera legis, quia *sum mortuus legi*, id est, *non viuo iam* in operibus legis, nec in eius carnali sensu: & ita *sum mortuus per legem*, quia vt in Christum crederem, lex ipsa mihi prædicauit, & de sua terminatione ac Euangelici dogmatis susceptione commonuit, dicens per Moysen: *Prophetam vobis suscitabit Dominus Deus vester de fratribus vestris, tanquam me, ipsum audietis*. Id est, postquam Christus venerit, non vlterius durabit lex, sed nouam Christi doctrinam *audietis*. Vel *per legē* spiritaliter intellectam *mortuus*

C

Ioan. 1.

D

Deut. 18.

A tum sum legi meæ, ne carnaliter in ea viuam, non mihi, id est, vt voluntatem Dei, non meam in omni vita mea faciam. Quod iam possum, quia *Christo confixus sum cruci*, id est, cum Christo affixus sum *cruci*, socius passionis Christi: hoc est, crux Christi extinguit in me ardorem peccati, ne iam in me vigeat: & ligat manus meas, ne ad illicitum opus extendantur: & pedes, ne ad malum gradiantur. Sum quidem cum Christo crucifixus, sed tamen *viuo* in virtutibus, id est, vigorem bene operandi habeo, *iam non ego* ille, qui prius peccator eram, *sed viuit in me Christus*, id est, viget & regnat in me Christi nouitas. Crucifixus sum, sed *viuo*, sed *iam non ego* qualis vixeram. *Non ego viuo, sed viuit in me Christus.* Quod est dicere: Ego quidem à memetipso extinctus sum, quia carnaliter *non viuo*, sed tamen essentialiter extinctus non sum, quia in Christo spiritaliter *viuo*. Hoc est dicere: Non est in me iustitia mea, quæ ex lege est, in qua præuaricator effectus sum, sed iustitia Dei, id est, quæ mihi ex Deo est, non ex me. Sic quippe *in me viuit, non ego*, sed *Christus*,
1. Cor. 1. *qui factus est nobis sapientia à Deo & iustitia & sanctificatio. Ego iam non viuo*, sed *Christus in me*, id est, non facio voluntatem meam, sed eius, qui habitat in me: sed tamen *quod nunc viuo in carne*, id est, quod non extinguor in carnis igne quod in corpore positus bene possum operari, *in fide viuo*, id est, non per laboriosa opera legis, sed *per fidem*
Abac. 2. *Filij Dei*, cuius fides valere potest. *Iustus* enim *viuit ex fide*, quandiu est in corpore. Et per hoc Christi fides efficientiam habet in me, quia ipse
Rom. 1. *dilexit me, & per* illam dilectionem *tradidit* ad mortem *pro me* redimendo seipsum, qui tantus est, non aliud animal. Et propterea *non abijcio*
B *gratiam Dei*, qui me per passionem Filij sui liberauit à peccatis, & dedit veram iustitiam, quod lex facere non poterat, id est, non quæro per legem iustificari, quod esset abijcere gratiam. Nec debeo eam abijcere, quia *si per legem iustitia, ergo Christus gratis*, id est, frustra, sine causa, sine vtilitate *mortuus est*, cùm absque morte eius per legem iustificarentur obseruatores legis. Sed non frustra *mortuus est*, quia nec per legem, nec per aliam rem haberi poterat iustitia, quæ duceret ad salutem, nisi per Christi mortem. Sequitur:

CAPVT III.

* Proscriptus. O *Insensati Galatæ, quis vos fascinauit non credere veritati, ante quorum oculos Iesus Christus* * *proscriptus est, & in vobis crucifixus? Hoc solum à vobis volo discere, ex operibus legis Spiritum accepistis an ex auditu fidei? Sic stulti estis, vt cùm spiritu cœperitis, nunc carne consumemini? Tanta passi estis sine causa? si tamen sine causa. Qui ergo tribuit vobis Spiritum, & operatur virtutes in vobis, ex operibus legis, an ex*
Gen. 15. Rom. 4. Iacob. 2. *auditu fidei? sicut Abraham credidit Deo, & reputatum est ei ad iustitiam. Cognoscite ergo, quia qui ex fide sunt, hi filij sunt Abrahæ.*

Finita narratione, in qua docuit se non didicisse *Euangelium ab homine*, ipsúmque *Euangelium* suum cum Apostolis se contulisse, ac deinceps de simulatione Iudaizandi Petrum reprehendisse, vertit se ad increpationem Galatarum, & fortiter arguit dementiam illorum, quia doctrinam eius, quæ tantis autoritatibus fulcitur, deseruerant, & falsitati pseudoapostolorum credebant. Vnde subuersionem illorum attendens, prorupit subitò in exclamationem, vt exagitando magnitudinem reatus illorum, facilius reuocare eos posset. Quod quidem more rhetorum videtur facere. O (inquit) *Galatæ insensati*, id est, omni sensu rationis carentes, sicut animalia bruta, *quis vos fascinauit*, id est, liuido intuitu læsit, *non credere*, id est, vt non credatis Euangelicæ *veritati*? Re C
enim vera *insensati* estis, qui mortiferam suasionem accipitis cuiuslibet pseudoapostoli, qui nullius nominis & autoritatis est, qui in populo latet, & cuius etiam vocabulum ignoro: meamque doctrinam postponitis, quam à solo Deo, *non ab homine* accepi, cui Apostoli nihil noui in collatione Euangelij contulere, sed à me certiores facti sunt. *Quis vos fascinauit*, id est, respectu inuidiæ vos tenellos læsit, dolensque de promotu vestræ perfectionis ac fidei, solo liuore nocuit, sicut aliquis, qui solo respectu dicitur posse res alterius diminuere: & ita vos liuenti aspectu suo tabefecit, vt non credatis *veritati* meæ prædicationis, sed falsitati sui praui dogmatis? Vel sicut incantatores fascinant & deludunt homines, vt credant verum esse quod falsum est, ita nescio quis fascino suæ deceptionis adeò vos incantauit, ac verbis suis immutauit, vt falsitatem pro veritate teneatis. Vnde & scriptum est, quia *fascinatio nugacitatis obscurat bona.* Non creditis *veritati* Sap. 4.
sicut *insensati, ante quorum* interiores *oculos Iesus Christus præscriptus est*, id est, præostensus & prænotatus à nobis, non *in tabulis lapideis*, sicut lex; sed & *in vobis*, id est, in cordibus vestris, est *crucifixus*: quia crux & passio eius, qua redempti estis, erat maximè intimanda vobis. Vnde magis dementes estis, qui Christum vobis præmonstratum, pro peccatis vestris *crucifixum*, negastis, non credentes vos *ex fide* posse iustificari, sed *ex operibus legis*. vel, tales olim fuistis, vt *ante* D
oculos vestros *præscriptus* esset *Iesus Christus crucifixus*: quia ob compunctionem mentis habendam pingebatis eum crucifixum in locis illis, vbi semper eum videre possetis, & memoria retinere. Vel ita estis *insensati*, quòd *Iesus Christus proscriptus est*, id est, exhæredatus *ante oculos* vestros, & non aduertitis. Illi enim dicebantur proscripti, qui pro facto aliquo in exilium trusi hæreditate & patria priuabantur. Et *Galatæ*, cùm ad Apostoli prædicationẽ credidissent, se per mortem Christi posse iustificari, facti sunt hæreditas Christi, quam ipse sua morte de diaboli possessione eripuit. Sed post ab hac fide recedentes, & iustificationem in *operibus legis quærentes*, quantum in se erat, Christum exhæredabant, sese illi subtrahendo. *Iesus Christus proscriptus est*, id est, damnatus & exhæredatus in vobis sibi sublatis: ipse dico, *crucifixus*, quod cum pondere legendum est, quasi qui tam charo pretio vos acquisiuit in hæreditatem, patiendo pro vobis crucis asperitatem. Vel dum per legem Christum deseritis, *Christus* à vobis *proscriptus est*, id est, damnatus sicut à Pilato. Et dum insufficientem creditis, à crucifixoribus non differtis. Vel proscriptio damnationis eius, quæ à Pilato facta est, ita fuit vobis nota, quasi ante vos fuisset facta, & *in vobis*, id est, in intellectibus vestris crucifixio eius, vt sciretis qualiter facta fuerit, & quid contulerit. Commouerat illos per prædictam increpationem, & nunc consequenter probat illis, quòd lex non est obseruanda, quia non ex ea, sed *ex fide* veniunt omnia bona. Quasi dicat: Licet *insensati* & fascinati sitis, tamen *hoc solum*, quod dicturus sum, *volo discere à vobis*, quia hoc tam euidens est, vt & stulti

docere

A docere id queant: & si nihil aliud esset, hoc solum sufficeret ad probandum, quòd lex tenenda non est. Cùm constat quòd *Spiritum accepistis*, docere me, vtrum *accepistis* hunc ex operibus legis, quæ nondum feceratis, an *ex fide*, quam à me audistis. Vel ita: Possem vti pluribus profundis argumentis, sed *hoc solùm*, quod planum est, *volo discere à vobis*. id est, *volo* vt respondeatis mihi, quia vel in hoc solo satis apparebit iustificationem non ex lege esse, sed *ex fide*. *Spiritum* id est, Spiritus sancti charismata, sicut loqui diuersis linguis, prophetare, infirmos sanare, & cætera huiusmodi: *accepistis* vos diuinitus *ex operibus legis, an ex auditu fidei*, id est, vtrum *accepistis Spiritum* ex carnali obseruantia *legis, an ex fide*, quam solo *auditu* prædicationis sumpsistis? Non puto, quòd dicatis vos hæc spiritualia dona *ex operibus legis* accepisse, cum sciatis adhuc legis opera tunc nulla fecisse. Restat igitur tantùm *ex fide* vos accepisse. Prius *ex fide* percepistis charismata, & nunc ex lege quæritis iustitiam? Ergo *sic*, id est, tam *stulti estis, vt cùm Spiritu cœperitis*, id est, spiritale inceptum habueritis, dum charismata *per fidem* acceperitis, *nunc carne consummemini*, id est, carnali conuersatione in nihilum redigamini, dum bona spiritualia vestra per legis custodiam adnullatis: *Cùm Spiritu* sancto *cœperitis* vel spiritualiter viuere, vel legem spiritaliter intelligere, *nunc carne*, id est, vel carnali vita, vel lege carnaliter intellecta, *consummemini*, id est, adnihilamini, amittendo quicquid habuistis? Et ideo *sine causa*, id est, sine vtilitate vestra, *passi estis* ab aduersarijs *tanta*, id est, tam magna & tam multa aduersa pro fide tuenda, quam nunc sponte relinquitis. Non tamen affirmando hæc dico, ne in desperationem cadatis, & adhuc profundius in barathrum perditionis demergamini: sed

B quia vtrunque est in voluntate vestra, dico conditionabiliter quod *tanta* aduersa pro Christo *passi estis sine causa, si tamen sine causa* hæc *passi estis*. *Sine causa* enim *passi estis*, si in hoc errore perseueretis: non *sine causa*, si resipiscatis. Et quandoquidem ita perdere potestis omnia bona per legis obseruantiam, *ergo* Deus, *qui* etiam nunc *tribuit vobis Spiritum* prophetiæ & sapientiæ, aliarumque gratiarum, *& operatur in vobis virtutes* miraculorum, dat vobis hoc *ex operibus legis, an ex* fide, quam audistis? Idem interrogat quod superius, sed secundùm præsens tempus, cùm supra præteritum posuerit. Ne enim ipsi ad primam interrogationem respondere possent: Nos adhuc legis opera non feceramus, quando Spiritum sanctum accepimus, sed si fecissemus illa, tunc maiorem eiusdem Spiritus gratiam accepissemus per ea: idcirco voluit eos interrogare secundò, quia neque nunc respondere possunt se ex operibus accipere *Spiritum*. Ac si dicat: Nec in principio, nec nunc *accepistis* ex lege *Spiritum* sanctum, sed *ex fide*. Et ita percepistis *ex fide Spiritum sicut per fidem Abraham* percepit *iustitiam*, qui *credidit Deo* promittenti, *& reputatum est ei ad iustitiam*, id est, *ex fide* iustificatus, id est, absq; legis operibus: quia credere est causa sufficiens iustificandi. Et quandoquidem *Abraham ex fide* iustificatus est, *ergo cognoscite*, id est, scitote, *quia qui ex fide sunt*, id est, quorum esse est ex fide, hi *sunt filij Abrahæ*, id est, iusti ad exemplum Abrahę.

Genes. 22. Eccles. 44 *Prouidens autem scriptura, quia ex fide iustificat gentes Deus, prænuntiauit Abrahæ, quia benedicentur in te omnes gentes. Igitur qui ex fide sunt, benedicentur cum fideli Abraham. Quicunque enim ex operibus legis sunt sub maledicto sunt. Scriptum est enim: Maledictus omnis, qui non permanserit in omnibus, quæ scripta sunt in libro legis, vt faciat ea. Quoniam autem in lege nemo iustificatur apud Deum, manifestum est, quia iustus ex fide viuit. Lex autem non est ex fide. sed qui fecerit ea, viuet in illis*

Non solum iustitia datur *ex fide*, sed & benedictio, quia *scriptura* dixit *Abrahæ*, quòd gentes *benedicentur in te*, id est, in tuæ fidei conformitate. Vel ita: Dixi, *quia qui ex fide sunt*, hi *sunt filij Abrahæ*, & hoc non est nouum, sed antiquitus in scriptura notum, Quia *scriptura*, id est, Spiritus sanctus, vel Moyses scripturæ compositor, *prouidens*, id est, ostendens esse prouisum longe, antequam fieret, *quia ex fide*, non *ex legis operibus, iustificat gentes Deus prænuntiauit*, id est, prænuntiatum esse retulit *Abrahæ*, *quia* non tantùm Iudæi, sed & *omnes gentes benedicentur in te*, id est, in tua fide, & in Christo qui nasciturus est ex te. Benedictionem hîc intelligimus baptismi consecrationem, & in bonis operibus iustificationem, ac perennis vitæ consecutionem. Et quia hoc *scriptura prænuntiauit, igitur* illi, *qui sunt ex fide*, id est, qui *ex fide* cœperunt spiritualiter esse, *benedicentur cum fideli Abraham*, id est, benedictionem consequentur *ex fide, sicut Abraham per fidem* est benedictus, & cum tanto Patriarcha sociabuntur. Et vere *qui ex fide sunt, benedicentur*: nam *qui ex operibus legis sunt*, maledicentur. *Quicunque enim sunt ex operibus legis*, id est, quærunt iustificari ex carnalibus obseruantijs *sub maledicto sunt*, vt nequeant euadere, nisi Christo liberante, id est, merito suæ transgressionis obnoxij sunt, & præparati maledictioni sempiternæ damnationis. Sic *enim scriptum est* in Deuteronomio: *Maledictus*, id est, æterna maledictione damnatus erit, *omnis, qui non permanserit*, assiduè, non dico, in quibusdam, sed *in omnibus, quæ scripta sunt in libro legis*, nec ita dico, vt vel solùm intelligat ea, & velit agere; sed *vt faciat ea*, id est, opere compleat. Quod nullus adimplere valet. Hoc est enim *iugum, quod* (sicut Petrus ait) *neque nos, ne patres nostri portare potuimus*. Ideoque nullus ab hoc maledicto liber est, qui iugo legis collum supposuit, & auxilium gratiæ non quæsiuit. Nemo enim omnia legis præcepta vnquam adimplere potuit. *Maledictus* erit, qui omnia illa non fecerit: sed tamen si quis ea fecerit, non inde iustificabitur. Et hoc est: *Quoniam in lege nemo iustificatur apud Deum*, qui veritatem inspicit, quamuis apud homines, qui falluntur, iustus videatur, *manifestum est* ex verbis Habacuc, qui dicit *quia ex fide viuit iustus* in anima, id est, *iustificatur ex fide*, non ex lege. Vita enim animæ interim iustitia est, donec ad visionem Creatoris perueniat, qua perenniter viuat, & hæc iustitia *ex fide* est. *Iustus viuit ex fide*, id est, ex eo, quòd credit ea, quæ non videt. Sed *lex non est ex fide*, id est, nihil mandat credendum, sed per timorem cogit ad faciendum, dicens, quod *qui fecerit ea*, quæ ibi scripta sunt, non punietur, quia non est transgressus, sed temporaliter *viuet in illis*, quæ carnaliter est operatus. Aliter enim plecteretur.

Christus nos redemit de maledicto legis, factus pro nobis maledictum (quia scriptum est: Maledictus omnis, qui pendet in ligno,) vt in gentibus benedictio Abrahæ fieret in Christo Iesu, vt pollicitationem Spiritus accipiamus per fidem.

Superius cùm diceret, *Maledictus omnis, qui non permanserit in omnibus, quæ scripta sunt in libro legis, vt faciat ea*, visus est contra se agere quia per

hoc

A hoc videbatur circuncisionem & carnales obseruantias prædicare, vt qui eas seruarent, non damnarentur æterna maledictione. Et quasi respondet nunc illud: Nos Iudei, quamdiu seruiuimus legi, fuimus *sub maledicto*: sed *Christus* morte sua delens peccata nostra, & nobis dans iustificationem, *redemit nos de maledicto legis*: ideoque non est opus, vt in ipsius legis vmbra iam maneamus, postquam veritas nobis illuxit. Vel ita: Ex lege est maledictum, non iustitia: sed *Christus nos* Iudæos, qui *sub maledicto* eramus, *redemit de maledicto legis*. Cur ergo vos ad illud tenditis? Ipse *nos a maledicto redemit. factus pro nobis maledictum*: id est, reputatus non solum *maledictus*, sed etiam ipsum *maledictum*. Vel *factus* in morte sua *maledictum*, id est, hostia pro nostro *maledicto*, videlicet caro mortua is, quæ vocatur *maledictum*, quia *maledicto*, id est, peccato primi parentis facta est
Deut. 21. mortalis. *quia scriptum est* in Deuteronomio: *Maledictus*, id est, morti addictus est *omnis, qui pendet in ligno* crucis. *Omnis* prorsus, *qui pendet in ligno*, etiam Filius Dei. *Omnis* enim dixit, contra hæreticos, qui veram Redemptoris nostri mortem erant negaturi, & insipienti honorificentia illum à morte separaturi. Qui enim semper benedictus est in sua iustitia, *maledictus* ad horam fieri dignatus est propter delicta nostra in morte, suscepta ex pœna nostra. *Maledictus* autem non à quocunque, sed à Deo, sicut lex loquitur. Nisi enim Deus odisset peccatum & mortem nostrã, non ad eam suscipiendam atque delendam Filium suum mitteret. Quid ergo mirum est, si *maledictum* est à Deo, quod odit Deus? Tanto enim libentius dat nobis immortalitatem, quæ futura est Christo veniente, quanto misericordius odit
B mortem nostram, quæ *in ligno* pependit. Quoniam mors ipsa ex *maledicto* est, & *maledictum* est omne peccatum, vel ipsum, quo fit vt sequatur supplicium, vel ipsum supplicium, quod & vocatur peccatum, quia fit ex peccato. Suscepit autem Iesus sine reatu supplicium nostrum, vt inde solueret reatum nostrum, & finiret etiam supplicium nostrum. Itaque quia mors eius vera fuit, eo crucifixo, *maledictum* nostrum pependit *in ligno*. Ipse enim *maledictum* suscepit pro nobis, quia mortuus est pro nobis. Nam pœna peccati nostri, quam pertulit per diuinæ sententiæ iustitiam, ex maledictione venit. Ita *factus* est *maledictum pro nobis*, vt nos à *maledicto* liberaret, & benedictionem conferret, scilicet vt benedictio promissa Abrahæ, qua dictum est, *In semine tuo*
Genes. 22. *benedicentur omnes gentes*, compleretur in iustificatione gentium *per fidem* Iesu *Christi*, qui est semẽ *Abrahæ*. Ita enim *nos* Iudæos à *maledicto redemit*, vt etiam *in gentibus*, quæ non erant sub *maledicto legis fieret benedictio Abrahæ* de gentium credulitate *in Christo Iesu*, *vt* tandem vtrique *accipiamus per fidem*, & non per legis opera, *pollicitationem Spiritus*, id est, beatitudinem, quam Spiritus sanctus in arrham datus promittit, vel *pollicitationem Spiritus*, vel Spiritum sanctum promissum credentibus, siue *pollicitationem Spiritus*, id est, munera gratiarum à Spiritu sancto promissa.

Hebr. 9. Genes. 12. & 22. *Fratres, (secundùm hominem dico:) tamen hominis confirmatum testamentum nemo spernit, aut superordinat. Abrahæ dictæ sunt promissiones, & semini eius. Non dicit, & seminibus, quasi in multis, sed quasi in vno, & semini tuo qui est Christus.*

Locutus sum superius secundùm rationes, & secundùm Scripturarum autoritates, quod per fidem, non per legem datur Spiritus sanctus, & iustitia, & beatitudo: & nunc *fratres* hoc idem *dico secundùm hominem*, id est, *secundùm* humanam consuetudinem, in qua licet sæpe desit firmitas, *tamen* firmum est *testamentum hominis*, id est, ab homine factum suis hæredibus. Sic testamentum diuinarum promissionum datum Abrahæ, non potest per subsequentem legem infirmari. Quamuis enim *secundùm hominem* loquor, *tamen hominis* cuiusque *testamentum*, id est, chirographũ, in quo constituit, qui post se suam possideat hæreditatem, postquam morte eius fuerit *confirmatum*. Mors enim testatoris confirmatio est testamenti, *nemo* alius vltra *spernit* illud, vt irritum ducat, volens ex toto destruere, omnes hæredes auferendo, & alios ibi ponendo: nec etiam *superordinat*, vt partim destruat, & partim sic dimittat, alios ex hæredibus relinquendo, & alios tollendo, ac pro eis alios ponendo. Et si *testamentum hominis* iam mortui, & in puluerem reuersi, non mutatur, sed ita permanet, vt ille dum adhuc viueret constituit, quanto magis *testamentum* Dei viuentis & æterni sine immutatione permanet? Nam sicut *hominis confirmatum testamentum nemo spernit, aut superordinat*, sic *testamentum* Dei factum *Abrahæ & semini eius*, in quo Deus constituit, vt Abraham cum semine suo sit hæres patriæ cælestis, non facit irritum lex subsequens, neque vel ex parte immutat. *Abrahæ* namque *dictæ sunt promissiones*, id est, frequenter promissa est ei diuinitus hæreditas, *& semini eius*, velut dum sub specie terræ Chanaan promitteretur ei terra viuentium, dicente Domino: *Omnem terram quam conspicis tibi dabo, & semini tuo*. *Non dicit, & seminibus* tuis *dabo terram* hanc, *quasi in multis* seminibus, id est, in multis filijs esset possidenda, *sed quasi in vno* semine, id est, in vno filio sit obtinenda *& semini tuo*, inquit, *dabo* illam, *qui est Christus*. Ideo posuit *Qui*, & non Quod, quia Quod relatiuum nomen, positum inter proprium & appellatiuum, ad proprium debet respicere, sicut hic ad Christum, licet Christus non sit purè nomen proprium. *Abrahæ dictæ sunt promissiones, & semini eius*. Semen Abrahæ *Christus est*, quia de Abraham processit populus Israel: & de populo Israel nata est Virgo Maria, quæ peperit Christum. Et quia & nos ad id pertinemus quod *est Christus*, nobis simul incorporatis & illis pariter capiti cohærentibus vnus *est Christus*. Nam Christus vnum est cum omnibus membris suis tanquam caput cum corpore suo, *quod est Ecclesia*. Vnum ergo semen posuit Apostolus, vt ostenderet Galatas, & alias gentes in fide non esse inferiores Iudæis, nec Iudæos illis superiores, sed omnes semen in fide, quasi vnum corpus Christi. Quod ne ipsi post perceptionem torperent à bono opere, sed vnusquisque fratrem suum in sanctis actionibus studeret præuenire, vt posset illum & in remuneratione præcedere, quoniam *vnusquisque propriam mercedem accipiet secundùm suum laborem, & in domo Patris mansiones multæ sunt*. Ideo posuit *promissiones* pluraliter, vt per merita digniores vnæ festinarent ad præmium maioris gloriæ, quia & *stella à stella differt in claritate*. Sed tamen (vt diximus) vnum est semen, cui factæ sunt illæ *promissiones*, quia vnum remunerationis denarium omnes accipient: & omnes sunt vnum in Christo. *Non enim dicit* Deus Abrahæ, Tibi *& seminibus* tuis dabo hæreditatem vel benedictionem, *quasi in multis* seminibus vel filijs velit hoc intelligi, *sed quasi in vno*, id est, Christo vtpote re vera in vno semine Christo volens intelligi:

C D Hebr. 9. Genes. 12. Luc. 2. Ephes. 2. 1. Cor 3. Ioan. 14. 1. Cor. 15. Matth. 20

 & se-

A & *semini tuo*, inquit, *dabo* hæreditatem siue perpetuam benedictionem, quod semen *est Christus* cum corpore suo.

Hoc autem dico, testamentum confirmatum à Deo. quæ post quadringentos & triginta annos facta est lex non irritum facit ad euacuandam promissionem. Nam si ex lege hæreditas, iam non ex promissione. Abrahæ autem per repromissionem donauit Deus.

Abrahæ dictæ sunt promissiones. Lex verò post data, non destruxit illas. Fecit enim Deus Abrahæ *testamentum* promissionum hæreditatis, sed ego Paulus dico, quia *lex, quæ facta est* in Sina *post quadringentos & triginta annos* à tempore promissionum, *non facit irritum*, id est, fallum, *hoc testamentum* diuinarum promissionum, *confirmatum*, non ab homine, sed *à Deo, non facit hoc irritum ad euacuandam promissionem* Dei, quæ in eo facta est de æterna hæreditate. Quod faceret, si per eam daretur hæreditas regni cælorum. Hoc nanque sonant verba istius versiculi, quod *lex* illa, *quæ*
Genes. 12. 15. & 22. Genes. 46. Exod. 12. 13. 14. 19. data est sancto Moysi, non potest euacuare vel cassare promissiones illas, quas longo ante tempore Deus Abrahæ locutus fuerat. Postquam enim Dominus beato Abrahæ promissiones illas spondere dignatus est, descenderunt in Aegyptum filij Israel, & habitauerunt ibi quadringentis triginta annis. Quibus expletis, exierunt inde, & ita Dominus legem etiam dedit Moysi in monte Sina. Non ergo decebat vt *lex* tanto post tempore data, faceret *irritum*, id est, cassum & falsum, hoc sanctum *testamentū* prius ab omnipotente *Deo confirmatum.* Volebant enim pseudoapostoli, vt lex faceret illud irritum, dum conarentur asserere iustificationem & regni cælestis hæreditatem non per gratiam, vt Deus Abra-
B hæ promiserat, sed per legis opera dari: & ita euacuaretur diuina promissio, & Deus fieret mendax. Sed non facit *lex* illud *irritum*, vt *promissionem* euacuet, dando cultoribus suis hæreditatem salutis: quia *si ex lege*, id est, ex legis operibus esset *hæreditas*, id est, æterna beatitudo, iam non esset *ex promissione*, id est, ex dono Dei, & ita fallax esset promissio. hoc est, *si ex lege*, Moysi proueniret cælestis *hæreditas*, promissio, quæ facta est Abrahæ, non esset vera, quoniam ex illa non daretur *hæreditas*. *Si* est *ex lege hæreditas, iam non* est *ex promissione.* Sed *ex promissione*, ergo *non* est *ex lege.* Et quòd sit *ex promissione*, Apostolus subiungit, dicens: *Abrahæ autem per repromissionem donauit Deus*, hoc est, hæreditatem *donauit Deus Abrahæ*, non per legem, quam non habuit, quæ nondum erat, sed per gratiam, quam repromisit. Hoc constat omnibus, quia Abraham habet hæreditatem, quoniam nullus id negare potest. Et cùm habeat, aut per obseruantiam legis habet, aut per gratiam promissionis: sed per legis obseruantiam non habet, quia lex nondum erat data, ergo per gratiam diuinæ promissionis habet illam. Et si beatus Abraham ex gratia superpæ promissionis per fidem adeptus est hæreditatem, consequens est, vt & nos, qui semen eius sumus, eandem hæreditatem ex gratia diuinæ promissionis consequamur per fidem. *Repromissionem* ideo dixit, quia non semel Deus hæc A-
Genes. 12. 15. & 22. brahæ promisit.

Quid igitur lex? Propter transgressiones posita est, donec veniret semen cui promiserat, ordinata per Angelos in manu mediatoris. Mediator autem vnius non est. Deus autem vnus est.

Poterat aliquis interrogare: Si lex hæreditatem patriæ cælestis dare non potuit, *quid igitur* data fuit post Abrahæ promissiones? Et ideo Apostolus ipse quęstionem sibi proponit, & ipse soluit. Quasi dicat: Quandoquidem ex lege non est iustitia, neque hæreditas, quia nec cultores suos iustificauit, nec regnum cęlorum illis aperuit, *Quid igitur lex* vtilitatis contulit? Quærendum est enim cur diuinitus data sit, qua vtilitate, qua necessitate data sit, quid commodi dederit, cur inter illa duo interuenerit, scilicet inter promissionem, & rem promissam. Nunc ostendit quare data sit. *Posita est*, inquit, inter promissionem & promissam hæreditatem, propter illos, qui naturalem legem transgrediebantur, vt vel timore cessarent transgredi, & paulatim erudirentur ad hoc, vt bona ex amore facerent. Sed videamus ordinem constructionis. *Lex ordinata per Angelos in manu mediatoris, posita est* in populo Iudæorum, *propter transgressiones, donec veniret semen cui* Deus *promiserat. Lex* est *ordinata per Angelos*, quia non per seipsum Deus, sed *per Angelos* Moysi loquebatur, & præcepta legis disponebat. Et quia in ipsis Angelis *Christus* erat, *qui est mediator Dei & hominum*, ac per eos legem ordinabat, ideo dicitur *ordinata* fuisse *per Angelos in manu mediatoris*. *Ordinata* est ergo, id est, bono ordine *posita* inter promissionem & promissionis redditionem: *ordinata* est inter tempus naturalis legis, de qua conuicti fuerant homines, quòd iuuare non potuit: & tempus gratiæ, ante cuius aduentum erant conuincendi de lege scripta. Et ideo, qui nunc legem post aduentum gratiæ reducit, contra ordinem, qui diuinitus *per Angelos* dispositus est, facit. *Ordinata* est enim ita, vt semper esset *in manu mediatoris*, id est, in potestate Christi, vt quandiu vellet maneret, & quando vellet cessaret. Et tali ordine *posita est* in populo Iudæorum *propter transgressiones* illorum coercendas, vt scilicet audientes, Si quis hoc vel illud fecerit, morte morietur, vel talem pœnam patiatur, saltem timore mortis aut pœnæ desisterent peccare. Nam propter iustos & Prophetas non fuit *posita*, qui non timore pœnæ, sed amore iustitiæ Deo seruiebant: & plenam habentes de Christo fidem, iam ad noui Testamenti gratiam pertinebant, & in filiorum libertate iam viuebant: sed tamen ipsi propter varias causas eiusdem legis opera carnaliter faciebant, tum quia intelligebant illa esse futurarum rerum signa, tum quia cæteris, pro quibus ipsa lex data erat, exemplum dare volebant obseruandi eam. Si enim, qui sapientiores & sanctiores erant, ipsi carnales obseruantias legis postponere viderentur, iam populus ille minus eruditus putaret legem esse inutilem, nec custodiret eam. Illi autem, qui timore pœnæ legem ipsam carnaliter obseruabant, & redemptionem humani generis expectabant, ac de aduentu Redemptoris qualemcunque fidem habebant, licet non ita plenam vt Prophetæ, per eundem Redemptorem saluati sunt, & si non habent magnitudinem sublimioris gloriæ, quam assecuti sunt Prophetæ. Quia verò ex semine Abrahæ Christus erat nasciturus, in quo omnium gentium fuerat benedictio repromissa, & per quem patria cælestis erat danda, & ab Abraham vsque ad ipsum Christum multa fuerant secula transitura, prouidens Deus, ne soboles dilecti sui Abrahæ cæteris nationibus misceretur, & paulatim familia eius fieret incerta, gregem Israeliticum quodam circuncisionis cauterio denotauit, vt viuentes inter Aegyptios, Chananæos, Assyrios, hoc signaculo distinguerentur. Quandiu enim

C

D

fuerunt

A fuerunt in Aegypto, inter idololatras & immundos circuncidebantur, vt se populum Dei dissimilem ab illis semper recognoscerent, nec opera eorum aliquando facerent. Sed postquam in desertum peruenére, circuncisionem dimiserunt, præsente ipso legislatore, quoniam omnes erant Iudæi, colentes vnum Deum, & gentes, cum quibus in idololatria miscerentur, non videbant. Statim autem vt Iordanis ripam transgressi sunt, circuncisionem, quam intermiserant, repetierunt: propter quod & secunda vocata est illa circuncisio, quia inter gentes conuersaturi, timebant, ne ad idololatriam exemplo gentium declinarent, & ideo se illis dissimiles ostendere volebant. Vnde possumus videre circuncisionem & carnales legis obseruantias Prophetis & cæteris iustis ad nouum Testamentum pertinentibus, nullatenus fuisse necessarias, eò quòd non timore pœnæ, sed amore iustitiæ Deo seruirent, & se ab omnibus idololatris dissimiles sine lege recognoscerent. Nunc quoque iam nec signo circuncisionis, per quod Dei populus agnoscatur, opus est: quia modò non vna gens est Dei, sed ex omnibus gentibus vna congregatio, quia iam venit *expectatio gentium Christus*. Itaq; non propter iustos (vt diximus) *posita est lex*, sed *propter* cæterorum *transgressiones* refrænandas, quæ vel præcesserant, vel voluntatibus eorum instabant. Et *posita est donec veniret semen* Abrahæ, *cui Deus promiserat*, id est, ad hoc *posita est*, vt duraret donec *veniret* Christus, *cui* Pater *promiserat* supernam hæreditatem, vt cum corpore suo, quod est Ecclesia, perenniter eam possideret. Qui ergo legem adhuc vult protelare, aut Christum negat venisse, aut Deum vsq; ad aduentum eius legem posuisse.

Iosue 5.

Iosue 5.

Gen. 49.

B Apostolus verò, quia *mediatoris* mentionem fecerat, vult ostendere de quo dicebat, & quam misericorditer ille *mediator* curam nostræ salutis semper habeat. Ait enim: *Mediator autem vnius non est. Lex* enim est *in manu mediatoris*, sed *mediator non est vnius*. Hoc satis notum est, quia *mediator non est vnius* rei, vel *vnius* partis, sed duarum. Quod est dicere: *Mediator*, id est, conciliator vel prælocutor, non est necessarius vni rei, vel vni parti, sed duabus. Inter duos enim reconciliandos, necessarius est *mediator*, qui vtriq; sequester, id est, inter duos discordantes *mediator*, id est, reconciliator debet currere, qui valeat illos ad pacis concordiam reuocare, sicut Christus per humanitatem suam nobis amicus, & per diuinitatem suam Patri, sanguine suo pacem inter nos & Deum fecit. *Mediator non est vnius*, sed *Deus est vnus*. Igitur *mediator non est* Dei solius, sed Dei & hominum. Inter nos enim & Deum Christus *mediator est*: ac per hoc, dum per humanitatem suam nos Deo reconciliat, Patri, & sibi, sanctoque Spiritui reconciliat, quoniam Trinitas *vnus Deus est*. Vel ita: *Mediator non est vnius*, sed duorum; quia duos discordes populos, Iudaicum & gentilem, Christus pacificauit, faciens ex vtroque vnum Christianum populum. Christus est duorum *mediator*, sed *Deus est vnus*: quia Pater, & Filius, non sunt duo dij; sed *vnus Deus*. Quamuis enim Pater sit *Deus*, & Christus *Deus*, vterque tamen *vnus est*, non duo dij. Sed prior sententia melior est, & verior.

Lex ergo aduersus promissa Dei? Absit. Si enim data esset lex, quæ posset viuificare, verè ex lege esset iustitia. Sed conclusit scriptura omnia sub peccato, vt promissio ex fide Iesu Christi daretur credentibus.

Rom. 3. & 11.

Quia dictum est superius, quòd si *ex lege* est *hæreditas, iam non est ex promissione*, videretur alicui, quòd lex esset contraria promissioni. Et hoc nunc Apostolus quasi vice aduersarij obijcit sibijpsi, & refellit. Quandoquidem (inquit) *ex promissione* non potest *hæreditas* esse, si fuerit *ex lege*, *ergo lex est aduersus promissa Dei*, id est, contraria præcedentibus promissis, quæ Deus Abrahæ spoponderat. *Absit* vt lex Dei aduersetur promissis Dei. Non potest hoc esse, vt Deus legem dederit, quæ aduersaretur promissis suis, quia iam in hoc sibijpsi Deus esset contrarius. Nunquam lex subsequens aduersata est præcedentibus promissis: sed vt homines dignè se præpararent ad ea accipienda, iugiter admonuit. Vel ita: Quandoquidem *lex propter transgressiones posita est*, ergo est *aduersus promissa Dei*, vt per eam impleantur aliter quàm Deus promisit. *Absit* hoc: Non est illis contraria, vt in aliquo obsistat, vel in aliam partem ea deflectat: quoniam aliter non potest haberi cælestis *hæreditas*, nisi quemadmodum Abrahæ promissum est. *Lex* enim non potest illam hæreditatem dare, quia non potest veram iustitiam conferre, sine qua nullus ad supernam hæreditatem valet peruenire. Et verè non potest iustificare, quia nec à morte peccati valet animam *viuificare*. *Si enim data esset lex, quæ posset viuificare, verè ex lege esset iustitia*. Si per Moysen *data esset lex, quæ posset* homines ab interna morte, quam præuaricatione protoparentis & sua iniquitate incurrerant, *viuificare*, tunc sine dubio veram iustitiam lex ipsa posset conferre, per quã & regno cælorum homines essent idonei. Sed non est *data lex quæ posset viuificare*, imò quæ posset occidere. *Litera enim occidit, spiritus autem viuificat*. Litera enim legis prohibens peccatum, non viuificat hominem: sed potius occidit, augendo concupiscentiam, & iniquitatem præuaricatione cumulando, nisi liberet gratia per legem fidei, *quæ est in Christo Iesu*, cùm diffunditur charitas in corde per Spiritum sanctum. *Lex* ergo Moysi non potuit *viuificare*, quia hoc seruabatur Euangelicæ gratiæ. Quod pulchrè figuratum est, quãdo Giezi præcurrens cum baculo, non potuit mortuum suscitare: sed Elisæus post veniens, suscitauit eum. Puer enim mortuus, humanum genus est, iacens in morte peccati. Giezi cum baculo, Moyses cum terrore legis. Elisæus subsequens, Christus post veniens. Sed Giezi præmissus cum baculo, non suscitauit mortuum: quia Moyses Christum præcedens cum terrore legis, non potuit humanum genus à morte animæ suscitare; quoniam iuxta Apostolum non est *data lex quæ posset viuificare*. Elisæus verò post veniens, suscitauit puerum: quia Christus in fine legis incarnatus apparens, humanum genus ab interna morte suscitauit. *Lex* itaq; non potuit *viuificare*: quod si potuisset, tunc & iustificare valeret. Vnde liquidò patet, quia Euangelica gratia, quæ mentem à peccati morte viuificat, veram præbet iustitiam, quæ facit homines idoneos hæreditati cælorum. Non est *data lex, quæ posset viuificare*; *sed* potius *Scriptura*, id est, ipsa *lex* manens & scripta, vel quæ non dat spiritum, sed tantùm est *scriptura, conclusit omnia* hominum genera *sub peccato*; id est, omnes Iudæos circunsepsit, ac sub peccati dominio detinuit, vt à nulla parte iugum peccati, dum in lege tenerentur, possent euadere: vel quia tam difficilis erat, vt cùm à nullo posset impleri, omnes faceret præuaricatores & accusabiles redderet: quod enim lex omnia, quæ continebat, *sub peccato* conclusisset; aptè signauit piscina

C

2. Cor. 3.

D

Rom. 5.

4. Reg. 4.

A illa in Ierusalem, *quinque porticus habens in quibus iacebat multitudo magna languentium.* Nam aqua piscinæ, vel plebem synagogæ, vel doctrinam legis figurauit. *Quinque porticus* cingentes piscinam, quinque libros legis, concludentes synagogam. In quibus porticibus *iacebat multitudo magna languentium* quoniam *scriptura* legis (sicut nunc dicitur) *conclusit omnia sub peccato,* omnesque, qui intra legis ambitum claudebantur, iacebant in languore peccati, expectantes medicum Christum, per quem sanarentur. Ideo autem *scriptura conclusit* sic *omnia sub peccato, vt* homines nota sua & legis infirmitate, properarent ad gratiam, & ita *promissio* benedictionis, & hæreditas Abrahæ, *daretur* eis *credentibus, non ex operibus legis,* sed *ex fide Iesu Christi.*

Ioan. 5.

Prius autem, quàm veniret fides, sub lege custodiebamur cõclusi in eam fidem, quæ reuelanda erat. Itaq; lex pædagogus noster fuit in Christo, vt ex fide iustificemur. At vbi venit fides, iam non sumus sub pædagogo.

Modò fides nos liberat, & facit consequi promissionem: sed priusquàm cum Christo veniret, *custodiebamur sub lege. Lex* enim *conclusit omnia sub peccato,* sed tamen fuit vtilis: quia *custodiebamur sub ea,* priusquàm sponte sua *veniret fides,* nullis meritis nostris aduocati, *sub lege custodiebamur conclusi,* id est, cóstricti timore velut serui, vt nos ita concluderet onere carnalium obseruantiarũ, ne per insolentiam & lasciuiam euagaremur ad idololatriam. Ideo *conclusi custodiebamur,* vt legis disciplina coerciti, duceremur *in eam fidem, quæ* tempore Christi *reuelanda erat,* vbi multa sunt patefacta, quæ prius erant clausa & velata. *Custodiebamur conclusi,* quasi in ergastulis seruire coacti, vt transiremus *in eam fidem, quæ erat reuelanda,*
B id est, *in* manifestissimam & plenariam *fidem, quæ erat* tempore gratiæ detegenda, quia in antiquis Sanctis erat velata. Et quia lex nos custodiuit ad fidem, *itaq; lex* eadem *fuit pædagogus noster,* id est, nos sensu pueros ab illicitis comprimens, & ad recta dirigens timore pœnarum. Quia enim nos custodiuit donec ad fidem liberi veniremus, idcirco *pædagogus noster fuit,* id est, custodia ad tempus, non vt semper maneret, sed sicut *pædagogus* cessaret. Sicut enim *pædagogus* flagellat puerum, vt hunc reddat aptum ad regendam domum, & possidendam hæreditatem patris in ætate sua virili, ita *lex fuit* nobis imposita custodia, vt onera legis grauia, saltem metu pœnæ seruata, nos reprimerent, vt idoneos hæredes summi Patris nos facerent. *Lex fuit nobis pædagogus in Christo,* id est, in expectatione Christi, vt sic venientes ad fidẽ, quasi pueri ad perfectionem, *iustificemur* nunc *ex fide,* & iustificati consequamur hæreditatem. Ante fidem fuimus sub pædagogo, id est, sub districtione & onere legis, sed postquam *venit fides, iam non sumus sub pædagogo* seruitutis legis, sed in libertatem charitatis, vtpote non iam pueri sensibus, sed adulti.

Anselmus hæc duo verbula, quæ est, non legit. Rom. 6.

Omnes enim filij Dei estis per fidem † quæ est *in Christo Iesu. Quicunque enim in Christo baptizati estis Christum induistis. Non est Iudæus neque Græcus; non est seruus, neque liber; non est masculus, neque fœmina. Omnes enim vos vnum estis in Christo Iesu. Si autem vos Christi, ergo semen Abrahæ estis, secundùm promissionem hæredes.*

Quasi dicerent Galatæ, Iudæi legem pædagogum habuerũt, quæ illos custodiuit, & ideo nunc filij possunt esse per gratiam, vt cælestis patriæ hæreditatem accipiant: sed nos, qui non habuimus pædagogum, non sumus *filij:* ideoq; necessarius est nobis *pædagogus,* id est, *lex,* vt possimus esse *filij.* Respondere videtur Apostolus: Non est verum. Nam *omnes per fidem,* quam accepistis sine pædagogo, *facti estis filij Dei,* id est, apti hæreditatem possidere cælestem. Vel potius ita continuatur: Nos Iudæi tempore fidei pædagogum deserimus, quia *omnes* vos gentiles, qui non habuistis pædagogum, *estis filij Dei per fidem.* Nos, qui exemplo vestro pædagogum deserimus, & vos illum accipitis, *filij estis per fidem,* existentes *in Christo Iesu,* id est, facti membra Christi, & participes innocentiæ ac sanctitatis eius, & ita digni possidere filiorum hæreditatem. Et verè *estis in Christo per fidem,* quam suscepistis in baptismo. Nam *quicunque,* id est, cuiuscunque conditionis, vel sexus, vel ætatis, *baptizati estis in Christo,* id est, in Christi nomine, vel *in Christo,* id est, in Christi baptismo quem ipse fieri decreuit in aqua, & in Spiritu, ac in nomine Trinitatis, *Christum induistis,* id est, *Christum* pro veste accepistis, vt indumento iustitiæ illius circundati, non ostendatis vltra iam ab vlla parte quicquam in operibus & conuersatione vestra, nisi sanctitatem Christianitatis. *Christum* vestem accepistis, quod est vobis honor, & contra tentationum æstus productio. In qua Christi induitione *non est Iudæus, neque Græcus,* id est, in illa Christi conformitate nec *Iudæus* prodest, *neque Græcus* obest: quia nec *Iudæus* propter Iudaismum suum est ibi superior, *neque Græcus* propter græcitatem suam inferior. Sed nec *seruus est* ibi abiectior, quoniam sine discretione nationis, ac conditionis, ac sexus *estis omnes in Christo.* Non estis ibi differentes, quia *omnes vos,* siue Iudæi, siue Greci, siue serui, siue liberi, siue mares, siue fœminæ, *vnum estis in Christo Iesu,* per vnitatem fidei & charitatis. Et si nos hic viuificat fides per quam in hac vita rectè ambulatur, quãto perfectius atque felicius nos efficiet ipsa species, qua videbimus sicuti est, id, ad quod tendimus? *Omnes enim vnum estis in Christo,* id est, in Christi corpore, & ita eius membra estis effecti. Sed *si vos* membra *Christi estis,* id est, Christo vniti, *ergo semen Abrahæ estis,* futuri *hæredes* regni cælorum, non secundùm carnem, sed *secundùm promissionem,* quam Deus fecit *Abrahæ.* Vos enim facti estis *hæredes secundùm promissionem Abrahæ* gratia Dei. Non de carne *Abrahæ* fecit illi cohæredes Deus. Nam imitando fidem *Abrahæ,* facti estis filij *Abrahæ.*

C

Ioan. 3. Marc. 16.

D

CAPVT IV.

Dico autem: Quanto tempore hæres paruulus est, nihil differt à seruo cùm sit Dominus omnium, sed sub tutoribus & actoribus est vsque ad præfinitum tempus à patre. Ita & nos, cùm essemus paruuli sub elementis mundi eramus seruientes. At vbi venit plenitudo temporis, misit Deus Filium suum, factum ex muliere factum sub lege, vt eos, qui sub lege erant, redimeret, vt adoptionem filiorum reciperemus.

Ab eo loco, quo dixerat, *iam non sumus sub pædagogo,* fecit vsque nunc interpositionem propter Galatas. Modò autem exponit, qua similitudine vocauerat legem pædagogum, & adaptat similitudinem, atq; ostendit, quia non debuimus esse sub lege, postquam *fides venit.* Quasi dicat: Superius dixi manifestè, quia *priusquàm veniret fides, sub lege,* quasi sub pædagogo, *custodiebamur:* postquam verò *fides venit, iam non sumus sub pædagogo,* sed nunc dico idipsum per similitudinem: Quia scilicet puer, qui patris sui futurus est *hæres, quanto tempore est paruulus* ætate & scientia, *nihil differt à ser-*

A *à seruo*, id est, cogitur alterius parere voluntati, & nullam potestatem habet, *cùm* (id est, quamuis) *sit* iam secundùm naturam *Dominus omnium*, quæ pater eius posside. Non quidem est seruus, sed tamen *nihil differt à seruo*: quia non est speciosè vestitus, nec est in libera potestate sua, *sed sub* custode, qui illum seruat, & ducit quò ducendus est; quoniam παῖς puer dicitur, & ἄγω duco. Non *differt à seruo, sed est sub tutoribus*, qui tuentur illum ab iniurijs: *& sub actoribus*, qui pro illo agant ea quæ necdum ipse valet aut scit agere. Vel *sub actoribus*, id est, præceptoribus, & morum informatoribus, quorum autoritatem & grauitatem sequatur, & qui autoritate sua pro illo causas ipsius agant. *& est sub illis vsque ad tempus præfinitum à patre*, id est, *vsque ad* quinque annos, vel *vsq; ad* aliud temporis spatium, quod pater eius præordinauit, vt deinceps liberæ voluntati suæ relaxetur. Simili modo sentiendum est & de populo Iudæorum, qui per Christi gratiam futurus erat regni cælorum *hæres*: quia quandiu fuit scientia & actione *paruulus*, seruili timore compressus sub disciplina legis, quasi sub districtione pædagogi, & coactus seruire præceptis diuinis, *cùm* tamen futurus esset per Christum *Dominus omnium* bonorum patriæ cælestis, id est, possessor cælestium diuitiarum. Quando erat *paruulus* cognitione Dei, & viribus resistendi peccato, *non* differebat *à seruo*: quia lex ei dominabatur, & minis eum terrebat, ne peccare auderet. Nam erat *sub tutoribus & actoribus*, id est, sub legis sermonibus, qui velut tutores contra malignorum spirituum impugnationes, & contra gentilium ad idololatriam persuasiones defendebant, illum admonendo, & increpando, atque puniendo, & velut
B actores informauerunt mores eius, atque causam ipsius apud Deum egerunt, dum per sacrificia & expiationes Deum ei placauerunt. *Et sub* his fuit *vsque ad præfinitum tempus à patre*, id est, vsque ad aduentum Christi, in quo Deus constituit, vt populus ille perfectus & liber fieret, & hæreditatem obtineret. Si verò prædictis *tutoribus* vel *actoribus*, quandiu *paruulus* fuit, dedignaretur subijci, non posset idoneus esse opportuno tempore paternam hæreditatem adipisci. Nam hæc ita debere intelligi declarat ipse Apostolus, dum consequenter similitudinem adaptat, dicens: *Ita*, id est, similiter vt prædictus puer, *& nos Iudæi cùm essemus paruuli*, non ætate, sed intellectu, & discretione, ac mentis viribus, & operum actione, *eramus seruientes*, id est, in seruitute legis viuentes, *sub elementis mundi*, id est, sub carnalibus obseruantijs, quibus comprimebamur, ne liberè lasciuire liceret. Sicut enim pueri discunt elementa, & coniunctionem elementorum, nec tamen possunt intelligere profunditatem sententiarum, quousq; sint in libera potestate, postea verò se conferunt ad liberales artes, nec tamen possunt ad harum scientiam venire, nisi per elementa; sic Iudæi per carnales legis obseruantias instructi sunt. Ipsæ fuerunt illis quasi elementa, id est, primordia, per quæ venerunt ad fidem, & ad maiorem Dei cognitionem, scilicet ad spiritualem intelligentiam ipsarum carnalium obseruantiarū. Quæ elementa dicuntur *mundi*, quia data sunt amatoribus huius *mundi*, qui nesciebant appetere æterna & inuisibilia, sed temporalia & visibilia: ideoque terroribus corporalium pœnarum, & promissionibus temporalium bonorum per legem pueriliter siue seruiliter compellendi erant ad Dei cultum. Elementa ergo *mundi*, lex Moysi, & omne vetus Instrumentum intelligitur, quibus & nos adhuc quasi elementis & religionis exordijs Deum discimus: quomodo elementa appellantur literæ, per quas syllabas ad verba coniungimus, & ad texendam orationem longa meditatione procedimus. Ars quoq; musica habet elementa sua, & geometria ab elementis incipit linearum. Sic elementis veteris Instrumenti, vt ad Euangelicam plenitudinem veniat, sancti viri eruditur infantia. Vnde & centesimus nonusdecimus Psalmus, omnesq; alij, qui literis prænotantur, per Ethicam nos ducunt ad Theologicam, & ab elementis occidentis literæ, quæ destruitur, transire faciunt ad spiritum viuificantem. Propter quod & elementa quasi eleuamenta dicuntur, quia nos eleuant à visibilibus ad inuisibilium intelligentiam. Sub quibus elementis, id est, sub lege & Prophetis carnaliter intellectis, seruiliter tenebantur Iudæi, dum essent paruuli, & nescirent seipsos regere, ideoque indigerent pædagogi districtione & instructione. *Ita*, inquit, dum *essemus* sensu *paruuli, eramus seruientes sub elementis mundi, vsque ad præfinitum tempus à patre*. Sed postquam *venit plenitudo temporis*, id est, postquam impletum omne spatium illud temporis, in quo cælestis Pater præfiniuerat nos sub legis quasi sub pædagogi districtione more puerorum manere, & nos in virilis animi robur profecissemus, nec iam pædagogi custodia indigeremus, tunc *Deus* Pater, vt nos à vinculo pristinæ seruitutis absolueret, *misit* non Angelum, non Archangelum, sed *Filium suum* Vnigenitum. *Misit* eum, id est, fecit incarnari, vt hominibus esset visibilis: ipsum dico, secundùm carnem *factum ex muliere*, id est, ex fœmina matre, qui secundùm diuinitatem non est factus, sed genitus à Patre. *Et factum sub lege*, id est, creatum secundùm carnem sub legis obseruatione, vt susciperet circuncisionem, & portaretur ad templum cum hostijs Iudaico more, sicut veraciter filius Abrahæ, cui promissus fuerat. Hunc ergo *Deus factum ex muliere*, id est, maternæ carnis substantia, sine virili admixtione conceptum, ad humanos aspectus hominem verum protulit: qui in diuina virtute ac substantia manens per omnia quod erat, veram naturæ mortalis infirmitatem, quem non habebat, induit. Vsus namque diuinarum scripturarum, & maximè Hebraicarum, mulieres appellare consueuit, non corruptas, sed fœminas, sicut legimus, quia *ædificauit Dominus Deus costam quam tulerat de Adam, in mulierem, & adduxit eam ad Adam*. Vt autem Dei Filius nobis necessariam obediendi virtutē præcipuo commendaret exemplo, *factus est sub lege*, id est, subditus est legi: non quia ipse quicquam legi deberet, qui vnus est legislator & iudex, sed vt eos, qui sub lege positi, legis onera portare nequiuerant, sua compassione iuuaret; ac de seruili conditione, quæ sub lege erat, ereptos, in adoptionem filiorum, quæ per gratiam est, sua largitate reduceret. Factus est *sub lege, vt eos, qui sub lege erant, redimeret*, id est, à legis seruitute liberaret, sicut & mortem subire dignatus est, *vt eos*, qui mortis dominium euadere non poterant, à morte redimeret. Factus est *sub lege*, non vt ab ea expiaretur, sed *vt eos, qui sub* illa erant pressi & rei, liberaret: ita vt nos omnes Iudæi, & gentiles reciperemus pariter *adoptionem filiorum*, quia nostram participauit naturam, & nos adoptauit ad suam. Propterea ergo voluit sub lege fieri, & legem implere, *vt eos, qui erant sub*

C D *Genes. 2.*

A *sub* onere legis compressi, à iugo legis *redimeret*: & nos omnes, tam Iudæi, quàm gentiles, per gratiam nouæ libertatis *reciperemus adoptionem filiorum*, quam in Adam perdideramus, id est, efficeremur adoptiui filij, ac hæreditatem Patris æterni consequeremur.

Quoniam autem estis Filij Dei, misit Deus Spiritum Filij sui in corda nostra, clamantem, Abba Pater. Itaque iam non est seruus, sed filius. Quòd si filius, & hæres per Deum.

Modò repetit quod superius dixerat, Galatas esse filios *Dei*, vt ostendat similiter illos adoptiuos filios esse, sicut Iudæos, quasi dicat: Dixi vos esse filios *Dei per fidem*. Nec frustra hoc estis. Sed *quoniam* vos Galatæ *estis* adoptiui *filij Dei*, sicut & nos Hebræi, *misit Deus Spiritum* naturalis *Filij sui in corda nostra*, id est, Spiritum sanctum, qui & à

Ioan. 15. Patre procedit, & à Filio. Nam & missio, qua mittitur à Patre, ipsa est processio, qua procedit à Patre. Et ideo dicit eum Apostolus mitti à Patre & Filio, vt ostendat eum ab vtroque procedere. *Misit Deus* Pater *Spiritum Filij sui in corda nostra*, id est, *in corda* omnium nostrum, qui credimus, tam Iudæorum, quàm gentilium. Nam propter vtrunque populum misit eum, *clamantem, Abba, Pater*. Clamat enim in cordibus nostris ad Deum, id est, magna piæ mentis deuotione facit nos intus clamare, ô *Abba, Pater*. *Abba* namque & *Pater*, idem est. Sed propter Iudæos clamat *Abba*, & propter gentiles *Pater*, vt ostendat ambos vnum Patrem habere Deum. *Abba* enim Hebraicè, *Pater* dicitur. Effectus ergo probat vtrosque Dei filios esse, dum in cordibus vtrorumque clamat Spiritus sanctus ad Deum, *Abba, Pater*. Et quid est spiritualis ille clamor,

B nisi pius affectus electorum erga Deum, & pia mentis postulatio esurientis, & sitientis iustitiam? Quia verò superius dixerat hæredem, quandiu *paruulus est, nihil à seruo* differre, quòd de populo, qui sub legis seruitute fuerat, mysticè voluit intelligi, & addiderat, quomodo idem populus per aduentum Filij Dei liberatus sit, facit inde consequenter illationem, quòd *iam non* sit *seruus*. Ac si dicat: Populus ille, qui prius erat sensu, & actione *paruulus*, & sub lege seruiliter deprimebatur, postmodum per gratiam Vnigeniti Dei est in libertatem adductus, & in filium adoptatus. *Itaque iam non est seruus*, vt antea sub lege, *sed filius*, quia filiorum adoptionem recepit dono gratiæ. Vel ita: Spiritus Christi clamat in cordibus vtriusque populi, *Abba, Pater*. Itaque iam neuter eorum *est seruus* post acceptionem sancti Spiritus, *sed* est per gratiam *filius*. *Quòd*, id est, sed *si* iam, *filius* est, ergo *& hæres* in futuro erit *per Deum*, id est, per Dei operationem, & per Dei gratiam. Vel *per Deum* iuro ita fore. Hæc enim filiatio & hæreditas vtrique populo concessa est. Sed quia Galatis Apostolus loquitur, ad eos sequentia verba respiciunt, cùm dicitur:

Sed tunc quidem ignorantes Deum, ijs qui natura non sunt dij, seruiebatis. Nunc autem cùm cognoueritis Deum, imò cogniti sitis à Deo, quomodo conuertimini iterum ad infirma & egena elementa, quibus denuo seruire vultis? Dies obseruatis, & menses, & tempora, & annos. Timeo vos, ne fortè sine causa laborauerim in vobis.

Modò, inquit, *estis filij*, *sed* prius eratis serui, non in carnalium legis ceremoniarum seruitute, sicut Iudæi, sed idolorum: quia *tunc quidem ignorantes Deum, seruiebatis* his, *qui non sunt dij natura*, sed opinione insensatorum hominum, id est, *non sunt* naturales, sed falsi *dij*. Hîc ostendit non esse seruiendum, nisi illi, qui natura Deus est. *Tunc quidem* ignorabatis verum *Deum*, cui soli seruiendum est: & ideo aliquid excusationis habebatis, quòd falsis dijs *seruiebatis*. Sed *nunc cùm* iam *cognoueritis Deum*, nulla vlterius vobis superest excusatio, si errraueritis, sed longè deterius, quàm olim, delinquetis. *Nunc* non est iam locus errandi, cùm aperta sit veritas, *cùm cognoueritis Deum* per fidem, *imò* melius possum dicere, *cùm sitis à Deo cogniti*, id est, approbati per bonam operationem. Vel Deus cognouisse dicitur, quia fecit, vt ab his cognosceretur, à quibus ignorabatur. Neque enim fas est vt credamus, quòd tunc Galatas Deus primò cognouerit, quos ante mundi constitutionem præcognitos habuit: sed tunc cognouisse dictus est, quòd tunc vt cognosceretur effecit. Nam quia tunc ipsi eum illius munere, non suo merito vel facultate cognouerant, maluit typicè loqui, vt tunc ab illo cognitos diceret, quando eis cognoscendum se præstitit: & verbum corrigere, quasi hoc minus rectè dixerat, quod propriè dixerat, quàm sinere vt hoc sibi arrogarent, se potuisse quod eis posse ille donauerat. Cùm enim dicitur, quòd nos cognoscit Deus, cognitionem suam nobis præstat, vt per hoc intelligamus, ne hoc quidem nobis tribuendum, quòd nos scimus Deum, sed eam quoque scientiam illius misericordiæ tribuamus. Prius quidem (inquit) per ignorantiam Dei *seruiebatis* idolis: sed modò, *cùm iam cognoueritis Deum, imò cogniti sitis à Deo*, id est, cognitionem eius perceperitis ab ipso, *quomodo*, id est, qua causa, qua ratione, *conuertimini iterum* (vt ante Dei notitiam) ad seruitutem erroris? *Quomodo*, postquam vobis veritas illuxit, *conuertimini iterum*, vt antea, dum à Iudæis efficiremini proselyti? D *Quomodo* (inquam) *conuertimini ad elementa*, id est, ad carnalia legis mandata, quæ sunt diuini cultus Iudæis exordia, & sunt *infirma*, quia per se non valent cultores adiuuare: *& egena*, quia egent auxilio gratiæ? *Quomodo ad* hæc *conuertimini quibus denuo*, id est, *iterum vultis seruire*? sicut quondam eis seruierunt Iudæi, sed iam ab eorũ seruitute sunt liberati. Illi deserunt eis seruire, & vos qua ratione *vultis iterum* eis *seruire*? Quæ scilicet *elementa*, id est, carnalis legis præcepta, prius fortia & velut quãdam firmitatem dantia extiterant, dũ Iudæos adhuc cõprimerent, & cohortarentur ad iustificationem fidei, & ad maiorem Dei notitiam paulatim promouerent: & erant ditia, dum locupletarent eos, dando quandam ipsis apud homines iustificationem, vt non punirentur, vt nihil mali paterentur. Hæc nanque erant illis quædam diuitiæ, quæ præparabant illos ad veras diuitias, ad fidem scilicet, & iustificationem, nec non & ad hæreditatem in supernis accipiendam. Sed nunc *infirma & egena* sunt hęc *elementa*, quia postquam veritas aduenit, iam neminem ad eius susceptionem præparant, iam neminem ad Dei cultum constringunt, iam nihil præfigurant, nihil cultoribus suis prosunt, nihil boni conferunt. Et his ita destitutis ac inanibus elementis *vultis denuo seruire*, sicut ante veritatis aduentum Iudæi quondam illis seruierunt, cùm iam nemo debeat illis *seruire*, sed omnes in libertate, quam Christus dedit, permanere: nec iam sub pædagogo viuere, postquam impletum est *tempus præfinitũ à patre*. Verè *vultis denuo* his elementis *seruire*, & post expletum infantiæ *tempus* iterũ iugo

A iugo pædagogi colla vestra miserabiliter subdere. Nam *obseruatis*, id est, obseruare disponitis *dies*, id est, sicut sabbatha, *& menses*, sicut per primum & septimum mensem. vel *menses*, id est, exordia mensium, hoc est, neomenias. *& tempora*, sicut quando ter in anno omnes Iudæi ad templũ côueniebãt, ac solennitates agebant. *& annos*, sicut septimum & quinquagesimum annum. Hunc annum Galatæ nuper subuersi necdùm obseruauerant, & ideo (secundùm quod præmisimus) quod ait, *dies obseruatis, & menses, & tempora, & annos*, sic accipiendum est, non quòd iam obseruarent, sed quòd hoc obseruare vellent. Non enim tam fecerant, quàm facere disponebant carnalia legis opera. Et quia talibus, inquit, subijci non respuistis, *timeo vos*, ne mihi damnum de vobisipsis faciatis, scilicet *ne sine causa*, id est, sine vtilitate vestra *laborauerim in vobis* conuertendis & instruendis. Non idcirco timet eos, vt putet quòd illi possint ei per apostasiam suam auferre mercedem laboris, quam in eorum instructione pertulit, sed quia metuit, ne seipsos à fide subtrahendo, faciant vt non prosit eis labor Apostolicus. Non enim suam mercedem, sed illos amittere timet. Quod *fortè*, id est, illorum arbitrio potest fieri. Vtrumlibet contingere valet, vt vel *sine causa* quantum ad eos laborauerit in ipsis, si in errore perdurauerint: vel non *sine causa*, si respuerint. [illegible]camus quod nonnullis visum est, scilicet quia [illegible]tæ partim ex Iudæis, partim ex gentibus ad [illegible] venerant, sed post discessum Apostoli cog[illegible]bantur à pseudo prædicatoribus, hi, qui de Iudæis conuersi fuerant, iterum Iudaizare: qui vero de gentibus crediderant, rursus elementa obseruare. Quibus aptè congruit quod dicitur:

B *Sed tunc quidem ignorantes Deum, his qui natura non sunt dij, seruiebatis. Nunc autem cùm cognoueritis Deum, quomodo conuertimini iterum*, sicut antequam Deum cognouissetis, *ad elementa*, id est, ad impiam obseruantiam solis & lunæ. ac stellarum & cœli ac terræ? Quæ quidem sunt *infirma*, quantum ad vos, quia nequeunt vos adiuuare. *& egena*, quantum ad se, quia nihil habent nisi ex Dei dispositione, his tamen post nostram conuersionem vultis *denuò seruire*, sicut antea. Nam *dies obseruatis*, dicentes: Non proficiscar hodie, quia posterus dies est, aut quia sic luna fertur vel proficiscar, vt prospera cedant, quia sic habet positio siderum. *& menses obseruatis*, dicendo, nunc agam hoc mense commercium, quia illa stella mihi agit mensem. vel idcirco agam, quia suscepit mensem. *Et tempora* prætendentes in augurijs, quale tempus, siue cassum, siue calidum aut pestiferum, euenire debeat. *Et annos*, vt illi, qui dicunt: Non plantabo hoc anno vineam, quia bissextus est. Siue ergo his, siue alijs peruersis modis, nonnulli Galatarum obseruabant *dies & menses*, atque *tempora & annos*, & inde culpat eos Apostolus, atque omnes, qui talibus obseruationibus adhuc student. & quã graue sit periculum talia obseruare demonstrat, dum esse incassum quod illis, qui hæc obseruant, laborasse timet. Quis enim æstimaret quàm magnum peccatum sit talia obseruare, sicut obseruant (vt dictum est) qui certis diebus, aut mensibus, siue temporibus, siue annis, volunt, vel nolunt, aliquid inchoare, eò quòd secundùm vanas doctrinas hominum fausta vel infausta ęstimant tempora, nisi magnitudinem ex timore Apostoli pensaremus, qui nunc talibus ait, *Timeo ne fortè sine causa laborauerim in vobis?*

Estote sicut ego, quia & ego sicut vos: Fratres, obsecro vos. nihil me læsistis. Scitis autem quia per infirmitatem carnis euangelizaui vobis iampridem, & tentationem vestram in carne mea non spreuistis, *sed sicut Angelum Dei excepistis me, sicut Christum Iesum. Vbi est ergo beatitudo vestra? Testimonium enim perhibeo vobis quia si fieri posset, oculos vestros eruissetis, & dedissetis mihi. Ergo inimicus vobis factus sum, verum dicens vobis.* C *Neque respuistis.

Ne labor meus *in vobis* sit inanis, *estote sicut ego*, liberi à seruitute elementorum, id est, à legis obseruatione carnali, *quia & ego*, qui legi subditus fui, & legis obseruantiam noui, sum modò *sicut vos* sine lege. Nam *quia ego*, qui legem habui, consilio rationis eam deserui, ex quo Christum cognoui, scire potestis, quia nihil vtile Christicolis in ea esse consideraui, quam sic ex toto reliqui. Si igitur *ego*, qui hanc habebam, dimisi, tunc *vos*, qui eam non habetis, assumere non debetis. Vel, *estote sicut ego* in fidei charitate, *quia & ego* sum *sicut vos*, homo correctus de errore. Nam & nunc potestis exemplo meo à legis obseruantia retrahi, sicut olim ab idolorum estis cultu reuocati. Et debetis esse *sicut ego*. quia *obsecro vos* ô *fratres*, vt sitis *sicut ego*, id est, dulcedine fraternæ dilectionis rogo. Ideo *vos* fraterno amore *obsecro*, non vt inimicus decipere quæro, sicut falsi Apostoli de me vobis asserunt: quia dum essem apud vos, *nihil me læsistis*, sed in magno honore habuistis. Superius aspere correctos nunc demulcet ac reuocat blandiendo, obsecrando, & bene gesta eorum memorando. Non *me læsistis*, sed potius vosipsi *scitis quia per infirmitatem carnis*, id est, eo tempore quo infirmabar in carne mea, prædicaui *vobis* Euangelium Christi *iampridem*: & tamen *non spreuistis*, vt me vilem iudicaretis, *tentationem vestram in carne mea* ægrotante. Tanta enim fuit infirmitas corporis in me, vt vos inde tentari possetis, & putare quòd non in me virtus aliqua spiritualiter, qui corporaliter sic infirmabar: nec essem Apostolus Christi, quem ita doloribus infirmitatis, agitari permitteret. Vel hæc infirmitas fuit passio diuersarum tribulationum. *Euangelizaui vobis iampridem per infirmitatem carnis*, id est, per tolerantiam aduersitatum, quibus vehementer affligebatur caro mea: *& tentationem vestram in carne mea* D factam *non spreuistis*, id est, non vilem existimauistis passionem tribulationum mearum, per quam tentabamini, vtrum timore me desereretis, an charitate amplecteremini. Et inde vos esse firmos cognoui, quòd aduersitatibus, quæ mihi in carne acciderant, nõ estis à charitate deflexi. Nam dum me propter annuntiationem Euangelij tam contumeliosè tractari ab incredulis videretis, vos quoque similiter ab illis malè tractandos fore propter eiusdem Euangelij susceptionem credere poteratis: & ideo consideratione tantę persecutionis ac pœnę quidam deficiebant à fide, vel metuebant ad eam accedere. Atque ita omnes tentabantur, & alij probati, atq; alij reprobi per ignem tribulationis declarabantur. Illã *infirmitatem*, quæ in carne mea fuit vestra *tentatio, non spreuistis*, vt de me sic abiecto & afflicto nõ curaretis, nec ex toto *respuistis*, vt omnino conuerti propter illã renueretis, *sed* potius ita *me excepistis*, ac si nihil paterer, ac si essem immortalis. & impassibilis. Cum tanta scilicet reuerentia *me excepistis*, cum quanta Dei Angelum venientẽ de cęlo exciperetis: &, vt plus dicã, ita me excepistis *sicut* ipsũ *Christum*, si descẽdisset rursus in terrã, & venisset vobis prędicare.

A Tantæ enim autoritatis me habuistis, ac si de sublimibus veniens Angelus loqueretur vobis, vel ipse Christus Angelorum Dominus. Et quandoquidem in tanto honore me tunc habuistis, nunc autem sine causa spernitis ac respuitis, *ergo vbi est beatitudo vestra?* id est, illa affectio & humilis deuotio, quam egra me habuistis, quę erat causa futuræ beatitudinis vestræ. Bene reuocat illos, vocando illam affectionem beatitudinem: quia si causam amittunt, effectum perdent; si amittunt illam deuotam affectionem, perdent sine dubio futuram beatitudinem. Verè, inquit, *sicut Angelum*, vel *sicut Christum Iesum me excepistis*, & inde beatitudinem meruistis: quia si posset iustè & cum mea vtilitate fieri, illa membra vestra, quæ chariora sunt in homine, tulissetis à vobis, *& dedissetis mihi. Testimonium enim vobis perhibeo, quia si* ad vtilitatem Ecclesiæ *fieri posset, si* cum iustitia vestra & commoditáte mea *fieri posset, oculos vestros eruissetis, & dedissetis mihi*, id est, ad vtilitatem meæ prædicationis. Consueto more loquitur, sicut solemus dicere: de carne mea vellem pro vestro profectu dare, si possem. & propter nimiam erga se charitatẽ illorum exaggerandam, dicit talia. Sed cùm tanta charitas, & tantus honor illi fuisset exhibitus, nunquid propter ipsum honorem sibi exhibitum, ac dilectionem pepercit illis errantibus, ne fortè negaretur ei, & minus ipse, cùm argueret eos, laudaretur vel amaretur? Non vtique, quia propter honorem sibi impensum non gaudebat, sed propter eorum salutem. Ideoque propter eandem ipsorum salutem non timuit & vituperari ab illis, vel odio haberi, dummodò quod verum & vtile erat, prædi-

B caret. Vnde mox subijcit: *Ergo inimicus vobis factus sum, verum dicens vobis?* Quia, inquit, tantum me dilexistis, *ergo* propter veritatem, quam annuntiaui, inimicum vobis me factum putatis? Persuadebant enim illis pseudoapostoli, quòd ipse causa odij noluisset eos docere circuncisionem, sed alijs illam prædicaret, & inde putauerunt eum sibi inimicum. Propter quod increpando nunc dicit: *Ergo inimicus vobis factus sum, verum dicens vobis?* Ac si dicat: Non debetis æstimare, quòd sim *vobis inimicus*, sed magis amicum me debetis agnoscere ex eo, quòd puram *vobis* veritatem prædicaui, scilicet vt absque legis obseruantia, per solius Euangelij custodiam quæreretis saluari. Vel quia nemo vult se argui, reprehendens eos nunc videtur illis *inimicus*.

Æmulantur vos non bene, sed excludere vos volunt, vt illos æmulemini. Bonum autem æmulamini in bono semper, & non tantùm cùm præsens sum apud vos, filioli mei, quos iterum parturio, donec formetur Christus in vobis. Vellem autem esse apud vos modò; & mutare vocem meam, quoniam confundor in vobis.

Ego qui veritatem dico, videor *inimicus*: sed si blanditijs vos fallerem, tunc putarer amicus. Ego autem non sum *vobis inimicus*, sed illi potius, quos putatis amicos. Nam ipsi *æmulantur vos non bene*, id est, non bona voluntate, quia non legitimo sponso *vos æmulantur*. Sancti viri *æmulantur* zelo Dei animas fidelium, ne castitatem mentis, quam Christo sponso illibatam seruare debent, aliqua perfidiæ subreptione, vel peccati perpetratione violent. Et pseudoapostoli quasi zelo Dei se istos æmulari fingebant, quos quasi per transgressionem legis à castitate spirituali recedere iudicabãt. Sed *non benè* id faciebant, quia ex quo sponsus ipse Christus *per fidem* vos iustificari decreuit, non

E est iam casta anima, quæ per carnalia legis opera quærit iustificari, quoniam auersa est ab amore sponsi. Et hoc est: *Non bene vos æmulantur*, id est, *non bene* non bene student in vobis castitatem custodire: *sed excludere vos volunt* à sponsi thalamo, id est, ab Ecclesia Catholica, *vt illos* in fornicatione, id est, in hæresi sua foras *æmulamini*, id est, quodam mentis seruore studeatis imitari. Ipsi *volunt vt illos æmulemini*, id est, imitemini, vos autem nolite eos imitari, sed *bonum* quemlibet virum *æmulamini*, id est, feruenti amore imitari studete: non ad horam, sed *semper*, & non in illis operibus, quæ vel mala sunt, vel nec bona, nec mala, sed *in bono* tantùm: Petrus enim bonus erat, & tamen in illa simulatione, qua metu Iudæorum à gentilibus, qui crediderant, segregabatur, non est imitandus, sed tantùm *in bono*, quod egit. Vel malum, quod in pseudoapostolis est, nolite æmulari: sed *bonum* vbicunque repertum fuerit, *æmulamini*, id est, feruida mente imitamini *in bono*, id est, id eo, quod ipsum est Bonum, non in alia re. Nonnulli enim *bonum æmulantur* non *in bono*, quia videntes iustos pro bono opere laudari ab hominibus, student & ipsum opus agere, vt humanas laudes recipiant. Ideo tantùm *in bono*, non autem in malo *bonum* est æmulandum. id est, propterea solummodò quia *bonum* est, debetis illud imitari, vt ipsum *bonum* vos delectet, & ex amore sequamini illud. Et hoc agite, *non tantum cum præsens sum apud vos* corpore, sed etiam dum absens sum ô *filioli mei, quos* nunc *iterum parturio, donec formetur Christus in vobis*. In absentia eius non æmulati fuerant *bonum*, sicut fecerant, dum ille cum illis esset: & idcirco monet eos, vt non sint similes seruo ad oculum seruienti, sed bona facere studeant illo absente, sicut & præsente. Quos vocat

D filiolos, quia diminuto corde fuerant: & rursus adhuc in obscuro matris vtero manebant, nondum prolati in lucem per correctionem. Vocat & suos, quantum ad bonam voluntatem suam, & ad spem quam habet de illorum correptione. Qui materno more ex Deo conceperat illos prius per bonam voluntatem ac dilectionem, parturierat per prædicationem, pepererat per ipsorum conuersationem. Sed postea per pseudoapostolos à vita fidei fuerant extincti. Ideo rursum modò concepit illos per bonam voluntatem, & iterum prædicando laborat, vt eos in lucem pariat. Et tandiu in eorum parturitione dolet & laborat, *donec formetur Christus in* eis, qui deformatus fuerat in ipsis. Quod grauius est dictum, quàm si diceret eos formari in Christo. *Donec*, inquit, *formetur in vobis Christus*, id est, similitudo Christi exprimatur *in vobis*, vt non nisi forma noui hominis appareat in fide, & operibus vestris. Parturire se dicit eos, quod matris est, non patris, vt ostendat maternum laborem & affectum quem pro eis vel erga eos habet, quoniam solà mater dolores parturitionis sentit, & affectuosius quàm pater diligit. Nunc, inquit, absens voco vos filiolos, sed *modò vellem esse præsens apud vos, & mutare vocem meam*, id est, negare vos filios. *Vellem esse præsens*, vt digna vobis dicerem, quæ nolo scribere, ne permaneant. Dum enim absens sum, blandè alloquor, ne si vos exasperarem, maleuolo animo fieri putaretis: sed *vellem* nunc esse vobis *præsens, & vocem* lenitatis ac mansuetudinis, qua absens vtor, *mutare* in *vocem* asperitatis & seueritatis. Quia non ita commouet epistola vel quælibet scriptura corda hominum, sicut

A sicut viva vox præsentialiter loquentis. Motus etiam corporis,& habitus,ac vultus,& modus loquendi, multum commouet audientes. Ideo vos asperè vellem redarguere, *quoniam confundor in vobis*, id est, apud alios erubesco pro vobis ita recedentibus à doctrina mea. Vel aliter:Ego nunc absens multa vobis per similitudines loquor volens vos corrigere, sed *vellem esse modò* vobis *præsens*, vt alio genere loquendi rem profundius & subtilius aperirem, & non parabolicè, sed palàm veritatem differerem. Si enim profundiora nunc eis diceret, non haberent qui exponeret, Sed si ipse *præsens* esset, vbi dubitarent,ipse exponeret. Et *præsens esse* vellet, vt aliter loquens,manifestius & profundius rem exponeret. *Vellem esse præsens, quoniam* absens confunditur *in* eis, id est, doctrina absentis patitur confusionem in cordibus eorum confuse intelligentium dicta eius subtilia. Sed prior sententia est verior & melior. Sequitur:

Gen. 16. *Dicite mihi qui sub lege vultis esse, legem non legistis? Scriptum est enim quoniam Abraham duos filios habuit, vnum de ancilla,& vnum de libera. Sed qui de ancilla secundùm carnem natus est qui autem de libera, per repromissionem. Quæ sunt per allegoriam dicta. Hæc enim sunt duo testamenta: Vnum quidem in monte Sina, in seruitutem generans, quæ est Agar. Sina enim mons est in Arabia qui coniunctus est ei, quæ nunc est Ierusalem, & seruit cum filijs suis.*

Rursus Apostolus incipit ostendere ex ipsa lege, quòd non sit tenenda. *Dicite*,inquit,hoc est,respondete,*mihi* vos,*qui sub lege* carnaliter *vultis esse? legem non legistis?* Quicquid eligant,probantur stulti. Si non legerunt,non debent recipere, quā nesciunt. Si legerint, ipsa probat se dimittendam Quòd si non intelligunt,stulti sunt. Translata in Græcum fuerat lex per Septuaginta interpretes, & idcirco poterat à Galatis legi. Ideo autem quæro an legeritis *legem*, quia in ea *scriptum est, quoniam Abraham duos filios habuit*:quòd si attēderetis, nunquam ad eam recurreretis. ibi enim innuitur, qui a qui sub lege sunt,per gratiam sunt in libertate. Cùm enim plures filios ille pater habuerit, de duobus spiritualiter agit Scriptura, innuens aliquid egregium in his præfigurari. Vnus ergo pater *duos filios habuit, vnum de* Agar *ancilla, & vnū de Sara libera*. Quamuis enim pater vnus esset, non tamen conditio & genitura vtriusque fuit similis. Sed ille quidem *qui de ancilla* est procreatus,*secundum carnem*,id est,*secundùm* carnis naturam vel consuetudinem *natus est*:quia iuuencula,sicut erat Agar,de sene solet concipere. Ille *autem, qui de libera* genitus est, non per carnis vsum, sed *per* Dei *repromissionem* natus est. Ob hoc enim ex Sara natus est,quia Deus promisit,imò repromisit, non quia caro id potuit. Sara enim erat sterilis & vetula, nec de sene marito si nunquam sterilis fuisset,concipere iam anus poterat, sed Deus mirabili operatione dedit ex ea filium Abrahæ per gratiam repromissionis suæ. *Quæ sunt dicta per allegoriam*,id est,per aliam loquutionem,vt aliud exterius sonet & aliud interius intelligatur. Quia *hæc*, id est,hæ duæ matres *sunt*,id est,significant *duo testamenta*. *Duo* tantùm exponit, id est, ancillam & liberam,vt per hæc intelligamus & cætera. Abraham ergo Deus Pater intelligitur. Duo filij, duo populi, Iudæorum scilicet & Christianorum. Ancilla,carnalis doctrina veteris Testamenti, quæ gignebat sub iugo seruitutis,dum timore cogeretur Deo seruire. Libera autem, prædicatio siue gratia noui Testamenti,quæ liberos generat, qui per charitatem Deo seruiant. In vtroque enim C Testamento genuit Deus filios, qui sibi seruirēt, sed in veteri Iudæos seruos, qui timore pœnæ & promissionibus temporalium ei seruiliter obedirent, & hoc est *secundùm carnem*, quæ & pœnas horret,& dulcia amat. in gratia verò noui Testamenti liberos,qui ex dilectione seruiant, non vi carnis,sed opere Dei. Quis enim impossibilia secundùm naturā crederet, quæ suauia sunt in præsenti contemneret,non visa speraret,nisi Dei virtus hoc in eo operaretur? Duæ matres, vt dictum est, *sunt duo Testamenta. Vnum quidem* veniens *à mōte Sina*,vel datum *in monte Sina*,id est,vetus Testamentum,*in seruitutem generans* Deo filios, qui essent sub districtione formidinis,& ex timore Deo seruirent, *quæ* res,id est, quod seruile Testamentum *est Agar*,id est,significatur per Agar. Hic relinquitur nobis intelligendum, quòd Sara libera matrem gratiam, vel prædicationem Euangelicam significauerit. Dehinc redditur causa,cur per Agar significetur illud vetus, quod deletum est, *Sina enim*, vbi Testamentum illud datum est, *mons est in Arabia*, quæ est prouincia extranearum gentium, non in terra promissionis, quæ est hæreditas filiorum : vt intelligamus eos, qui Testamentum illud carnaliter obseruant, nequaquam ad hæreditatem pertinere filiorum, sed extraneos esse à terra viuentium, & alienos à patria Sanctorum. *Qui* mons *coniunctus est Ierusalem*, quia quod in monte illo carnaliter & seruiliter iussum est, in *Ierusalem*, vbi templum erat, obseruatum est. *Coniunctus* & consociatus *est* ille mons non futuræ *Ierusalem*, sed *ei, quæ nunc est*, id est, non cælesti, sed terrestri:& non est libera ,sed *seruit cum filijs suis*, qui doctrinam eius sequuntur, & ex timore cuncta faciunt. Vel quia mons tumorem superbiæ designat, & *Sina* interpretatur D mandatum, Iudæi habuerunt seruile testamentum *à monte Sina*, id est,à superbia mandati,quoniam propterea digni fuerunt talem accipere legem, quæ reprimeret eorum ceruicositatem, quia de mandato ipsius legis erant supra modum contra cæteras gentes gloriaturi. Quod testamentum generat eos *in seruitutem* legis vel peccati, quia & terrore minarum cogit eos legi carnaliter deseruire, & omnes facit præuaricatores, dum non possunt ipsam legem implere. *Quæ* testamenti seruitus *est Agar*, id est, designatur per Agar Ancillam, quæ interpretatur aduena vel alienatio : quoniam peregrina est cum filijs suis, & alienat eos ab hæreditate cœlesti. *Arabia* verò interpretatur humilis, significans infirmam & humo repentem conuersationem eorum, qui legi seruiunt, sicut & *mons Sina* tumorem designat elationis ipsorum, qua de mandato eiusdem legis extolluntur. *Sina enim mons est in Arabia*, id est, mandatum legis tumor elationis est in humili (hoc est,per humum repenti) conuersatione Iudæorum,dum se legem Dei habere gloriantes, iustos se putant, & cunctos homines velut peccatores despiciunt, licet ipsi nunquam vel intelligendo,vel operando subleuentur à terra. *Qui mons*,id est,qui superbus tumor,*coniunctus est* & semper adhæret *ei Ierusalem, quæ nunc est*, id est,ei parti Iudæorum,quæ in infidelitate persistēs, sola temporalia quærit. *Ierusalem* nanque visio pacis dicitur. Quo nomine plebs illa rectè designatur, *quæ nunc* semper videre pacem temporalem desiderat,vt carnis suæ voluptatibus sine inquietudine vel metu seruire valeat. Et ideo *nunc* esse dicitur, quasi quæ in alio sæculo futura non

A non sit, quia *nunc* bonis præsentibus quantum potest fruitur, & in amore huius seculi habet cor omnino fixum, sed in alia vita bonis omnibus carebit, & supplicijs perpetualiter deficiens velut in nihilum redigetur. Ipsa *est nunc* sicut diximus, *& seruit* adhuc miserabiliter sub iugo legis *cum filijs suis*, sicut *Agar* cum Ismaele, quia noluit recipere libertatem, quam Christus attulit. Ex quibus omnibus euidenter ostenditur, legem amplius post aduentum Christi non esse tenendam, sed seruitutem, quæ sub ea est, à cunctis hominibus fugiendam.

Illa autem quæ sursum est Ierusalem, libera est, quæ est mater nostra. Scriptum est enim: Lætare sterilis, quæ non parturis: erumpe & clama, quæ non parturis: quia multi filij desertæ, magis quam eius quæ habet virum. Nos autem fratres secundum Isaac promissionis filij sumus.

Isaia 54.
Rom. 9.

Ita quidem terrestris *Ierusalem seruit cum filijs suis*, quoniam ancilla est, & *in seruitutem* generat vt *Agar*. Sed *illa Ierusalem, quæ est sursum* mente cum Deo, *libera est*, vt Sara, & *est mater nostra, generans* nos in libertatem sicut *Isaac*. Sursum est enim Sanctorum ciuitas, quamuis hîc pariat ciues, in quibus peregrinatur, donec regni eius tempus adueniat. Nam & sancti Angeli, qui in cœlis feliciter habitant, ciues eius sunt. *Illa Ierusalem*, cuius conuersatio in cœlis est, *quæ sursum* cor habet, quæ superna appetit, quam Sara figurauit, *libera est*: id est, ex amoris libertate bono animo studet placere Deo, non ex timoris seruitute quærit pœnam euadere. *Libera* per spiritum dilectionis, quem accepit à Christo. *Vbi enim Spiritus Domini, ibi libertas.* Et hæc in libertate sua exemplo Saræ genuit nos, vt non quasi serui, sed sicut

2. Cor. 6.

B filij seruiamus Patri nostro, *qui est in cœlis*. Verè *est mater nostra*, licet fuisset diu sterilis vt Sara. Hinc *enim scriptum est* in Isaia: *Lætare sterilis* &c. Isaias namque per Spiritum sanctum prænuntians futuram Ecclesiæ fœcunditatem, ait: *Lætare* tu superna *Ierusalem*, id est, Ecclesia, post aduentum Christi futura, modò quidem *sterilis*, vt antea Sara, quæ nunc tempore Prophetarum *non paris* filios in fide, *erumpe* in vocem prædicationis, vt quæ diu siluisti, vocem cum magno impetu per virtutem sancti spiritus emittas, *& clama*, vt à multis audiri valeas, tu *quæ* modò ante aduentum sponsi *non parturis*, id est, non conaris parere, non doles vt parias. Idcirco te moneo hæc agere, *quia* tui *desertæ* ac derelictæ erunt, *filij multi magis quàm eius* synagogæ, *quæ* modò *virum habet* Deum, vel legis sermonem. Dum plures *filij* promittuntur Ecclesiæ, non penitus synagoga excluditur à partu, sed multitudo gentium illi præfertur. Et ipsa enim in Apostolis, ac per Apostolos primum populum genuit de Iudæis. Sicut autem primò Abraham sibi in coniugium sociauerat Saram, sed propter eius sterilitatem cognouit ancillam, vt vel ex ea prolem gigneret, & tandem ex Sara per donum gratiæ Dei filium genuit, ita Deus ab initio mundi Ecclesiam in paucis electis sibi coniunxit: sed quia tunc illa per prædicationem filios non generabat, interim synagoga velut ancilla ad amplexus eius introducta, semen prædicationis accepit, vnde carnalem populum in seruitute legis pareret, donec circa finem seculi per diuinam gratiam Ecclesiæ multis filijs dotaretur, imò populum Christianum velut *Isaac* pareret. Vnde exponendo subdit Apostolus: *Nos autem fratres secundum Isaac promissionis filij sumus.* Ac si dicat: Iudæi quidem *secundum* formam, quæ

Isaia 54.

præcessit in *Isaac, sumus filij promissionis*. Vel ita. Deus promisit Ecclesiæ filios, sicut Saræ promiserat Isaac: sed *nos ô fratres secundum* formam *Isaac sumus filij promissionis*. Vbi ostendit priorem promissionem de vocatione gentium in Isaac, id est, in filio promissionis. Nam sicut Sara genuit Isaac, quia Deus promiserat, sic Ecclesia gentilem populum in fide peperit, quia Deus hoc per Prophetas prædixerat. Quod enim Sara formam Ecclesiæ præferens *sterilis* erat, nec spem generandæ prolis habebat, significat quòd natura generis humani peccato vitiata ac per hoc iure damnata, nihil veræ felicitatis in posterum merebatur. Sed gratuito Dei munere postmodum fœcundata, multitudinem liberorum Ecclesia genuit exemplo Saræ, quæ per gratiam diuinæ promissionis genuerat Isaac. Qui scilicet *Isaac* risus vel gaudium interpretatur, & significat eos, qui in lætitia Deo seruiut, non ex tristitia, vel ex necessitate: & gaudent si quid pro iustitia protulerunt, vel à doctoribus suis audire digni sunt. *Vos estis gloria nostra & gaudium.* Itaque ex eis, quæ nunc vsque hac lectione dicit Apostolus, notandum est quod *Agar* legem & synagogam designat, *Ismael* verò filius eius populum Iudaicum & singulos Iudæorum. Et quando *Agar* legem, tunc *Ismael* populum significat. Quando verò *Agar* synagogam vel plebē figurat, tunc *Ismael* singulos Iudæorum vel omnes insinuat. Apostolus enim quando dixit vnum testamētum esse *à monte Sina, in seruitutem generans* velut *Agar*, euidenter ostendit, quòd legem *Agar* significauerit, & *Ismael* populū. Sequenti quoque versu demōstrauit *Agar* significasse *Ierusalem*, id est, synagogam, & *Ismael* filios eius, id est, singulos Iudæorum. Similiter *Sara* nouam legem & Ecclesiā designat: *Isaac* verò populū Christianum & singu- D los Christianorū. Nam quando *Sara* nouam legē, tunc *Isaac* nouum populū præfigurat. Quando aūt *Sara* Ecclesiam, tunc *Isaac* filios Ecclesiæ. Vbi enim dixit Apostolus duas matres designare *duo testamenta*, & *Agar* figurare vetus, ibi necessariò ostendit intelligēdum, quòd *Sara* nouam legē expresserat, & *Isaac* populū Christianorum. Et in sequentibus dicens sub similitudine Saræ, *Lætare sterilis*, &c. indicat Saram designare Ecclesiā, & *Isaac* singulos quosque fidelium. Aptè enim qui *per repromissionem* natus est, designat filios gratiæ, qui non per carnis generationem, sed per spiritualem regenerationem nascuntur ex Ecclesia.

Sed quomodò tunc is, qui secundum carnem natus fuerat, persequebatur eum, qui secundum spiritum, ita & nunc. Sed quid dicit Scriptura? Eiice ancillam & filium eius. Non enim hæres erit filius ancillæ cum filio liberæ.

Nos (vt dictum est) *sumus filij promissionis*, id est, per gratiam geniti, *secundum formam*, quæ præcessit in *Isaac*. *Sed quomodo tunc Ismael, qui secundum carnem natus fuerat, persequebatur eum qui secundum spiritum* genitus fuerat, id est, *Isaac*, qui secundum spiritalem operationē diuinæ gratiæ procreatus erat ex anu sterili, *ita & nunc* fieri cernimus, dum Iudæus quilibet ex ancilla synagoga *secundum carnem natus*, Christianum ex libera Ecclesia *secundum* spiritalem gratiam natum persequitur, vel pœnis corporalibus eum afficiendo, vel (quod nunc melius ad rem pertinet) carnales obseruantias suadendo. Nam *qui* legem *secundum carnem* intelligunt, aduersantur his, *qui secundum spiritum* sentiunt, & persequuntur eos, vel seducere conantur. Nulla aūt persequutio Ismael aduersus Isaac motā refertur, nisi quidā ludus infantiæ:

Ludebat

A Ludebat enim Ismael cum puero Isaac, & ludum illum vocat nunc Apostolus persequutionem. Nam & Saræ displicuit ludus ille, quia intellexit ibi seductionis aliquid inesse. Nam lusio illa, illusio erat. Si illusio, seductio & deceptio. Omnis enim ludus puerorum, simulacrum est negotij maioris. Et quando maior ludit cum minimo, ad hoc ludit, vt quodammodo seducat eum, sciens se habere negotia alia, quæ intendit: & simulat quædam puero, id est, infirmo, ludens cum illo. Maior erat Ismael, & roboratus in malitia. Sed ludens cum puero Isaac seducebat eum, & quasdam fraudes ludendi cum infirmo faciebat. Animaduertit mater ludum illum persequutionem esse. Sic & Ecclesia nunc per Apostolum intellexit ludum, quo Galatis pseudoprædicatores illudebant, & maligna fraude illos seducebant, persequutionem spiritalem esse. Plus enim persequuntur, qui illudendo seducunt. Iudaicus ergo populus in Ismaele designatus, per pseudoapostolos persequebatur in Galatia populum Christianum in Isaac designatum, quasi superior & dignior fieri volens, velut primogenitus ad possidendam cum illo hæreditatem. *Sed* non ita erit. *quid* enim *dixit Scriptura* de eo? *Ejice* de domo tua *ancillam* synagogam, *& filium eius*, populum Iudaicum, ne particeps fiat hæreditatis Christianorum. Et ne esse est, vt ita fiat. *Non enim hæres erit filius ancillæ cum filio liberæ*, id est, non possidebit hæreditatem regni cælorum populus Iudaicus ex ancilla synagoga natus, cum populo Christiano ex libera Ecclesia nato. Hoc ita completum cernimus, videntes ancillam synagogam vel legem carnalem cum filio suo foris eiectam, & ab hæreditate superna repulsam. Nam sicut Agar ancilla cum Ismaele filio suo ante natiuitatem *Isaac* mansit in domo Abraham, sed post natiuitatem expulsa est, ita lex secundum carnalem obseruantiam, vel synagoga cum populo Iudaico mansit apud eũ priusquam populus Christianus cœpisset ex baptismo nasci: sed post eiecta est de Ecclesia, & separata à summi Patris amplexu & familiaritate atque hæreditate.

Gene. 21.

Gene. 21.

B

Itaque fratres, non sumus ancillæ filij, sed liberæ, qua libertate Christus nos liberauit.

Quandoquidem *nos sumus filij promissionis secundum Isaac*, & Iudæi filij ancillæ persequuntur nos, suadendo carnalem legis obseruantiam, *itaq;* pater o *fratres*, quia *non sumus ancillæ filij*, vt seruiliter famulemur legi, *sed sumus filij liberæ* Ecclesiæ, vel gratiæ, vt libertate charitatis viuamus. Si enim essemus *filij ancillæ*, Iudæi filij eius pacem erga nos seruarent. Sed quia nos ex alia matre, id est, ex libera genitos vident, libertatem nobis inuident, & auferre moliuntur. Ne quis autem putaret nos ita liberos esse naturaliter, sicut fuit *Isaac*, scilicet vt seruitus nulla præcessisset, subiungitur, quia *Christus hac libertate nos liberauit*, à iugo videlicet diaboli, sub quo prius tenebamur serui, id est, non per liberum arbitrium nostrũ, sed per Christum liberatorem à seruitute peccati venimus ad libertatem innocentiæ, & sanctitatis, & iustitiæ, secundum quam appellamur *filij*. Sed in hac lectione possunt adhuc aliqua subtilius inspici, *Scriptum est enim quoniam Abraham duos filios habuit* &c. *Abraham* tenex (vt supradictum est) Deum Patrem designat, quem Daniel *antiquum dierum* appellat, qui *habuit duos filios*, id est, *duos* populos: *vnum* terrena diligentem, alterum cœlestia quærentem: & ideo *vnum* ex *ancilla* natum, alterum ex *libera*. Nam quicunque etiam nunc in Ecclesia terrenam felicitatem quærunt à Deo pro bonis, quæ faciunt, adhuc filij sunt ancillæ, id est, seruitutis antiquæ. In Ismael nanque sunt omnes, qui carnaliter Deum diligunt, id est, pro temporali retributione: ad ipsos enim & vetus Testamentum pertinet, & ipsi sunt adhuc in seruitute. Qui enim propter bona terrena suscipiunt vel seruant legem Dei, ipsi sunt hæredes veteris Testamenti. Similiter quicunque vel in veteri, vel in nouo Testamento pro sola cœlesti remuneratione Deo seruierunt, aut seruiunt, per Isaac designantur, & hæredes sunt noui Testamenti. Nam & antiqui iusti, licet vetus Testamentum pro temporum distributione diuinitus datum populo veteri congruenter seruauerint, tamen pro Dei gratia *filij promissionis* effecti sunt, & noui Testamenti hęredes in occulto Dei consilio, deputati sunt. Etenim illis temporibus fuerunt spiritales viri, quos non occidebat litera iubens, sed viuificabat spiritus iuuans: & nunc quoque sunt plurimi carnales, qui vel hæreses faciunt non intelligendo Scripturas, vel in ipsa catholica fide aut adhuc paruuli lacte nutriuntur, aut tanquam palea perseuerantes futuris ignibus præparantur. Itaque ad vetus Testamentum pertinent, vtpote *filij ancillæ*, dilectores temporalium, dilectores huius seculi, quocunque tempore sint vel fuerint: & ad nouum Testamentum, vtpote *filij liberæ*, dilectores æternæ vitæ. Omnes ergo, qui per fidem veniunt ad agnitionem Dei, possunt *filij Abrahæ* dici. Sed in his sunt aliqui pro bonis temporalibus Deo seruientes, & aliqui pro charitate Deo adhærentes. Et hi sunt duo filij, vnus *de ancilla*, & alter *de libera*. *Sed qui de ancilla secundum carnem natus est*, id est, *secundum* carnis affectum, vel cupiditatem, processit in hãc conuersationem, vt honestè viuat pro temporalibus præmijs. *Qui autem de libera* genitus est, processit ad spiritalem vitam, & ad intentionem supernæ remunerationis, *per repromissionem*, qua Deus Abrahæ filios vt stellas, id est, præclaros & cœlestes repromisit. *Sina enim mons est in Arabia, qui coniunctus est ei, quæ nunc est Ierusalem, & seruit cum filijs suis.* Vt supra dictum est, *Sina* interpretatur mandatum, *Arabia* humilis, *Ierusalem* visio pacis. Et *Arabia* significat humilem, id est, humo inhærentem, nec ad cœlestia se erigentem, intentationem eorum, qui tantùm terrena quærunt pro bonis, quæ faciunt: *Ierusalem* verò pacem ac prosperitatem, quam se in præsenti videre gaudent, vt sine perturbatione vel metu bonis huius seculi fruantur. *Sina* ergo *mons est in Arabia*, id est, mandatum Dei, tumor elationis est in mente per intentionem humi deiecta: quia quisquis infima de his, quæ bene videtur agere, quærit, tum et de obseruatione diuini mandati, & quasi iustum se esse gloriatur coram hominibus. Qui tumor arrogantiæ coniunctus est *ei Ierusalem*, id est, ei prosperitati, *quæ nunc est, & seruit* peccatis, & voluptatibus, vel cupiditatibus *cum filijs suis*, quia prosperitatem & diuitias solet comitari superbia, maximè apud eos, qui tantùm præsentia diligunt. *Illa autem quæ sursum est Ierusalem, libera est*, &cær. Hæc *Ierusalem*, id est, hęc visio pacis, hæc prosperitas secularis, hæc ciuitas carnalium, *quæ nunc est, quæ nunc* ad momentum floret, *seruit*, id est, seruilia peccati opera, quæ lege prohibentur, facit, & seruilibus mundi cupiditatibus acquiescit. Sed *illa Ierusalem*, id est, visio pacis, *illa* prosperitas, *illa* Sanctorum ciuitas, *quæ sursum est*, *libera est* ab omni seruitute peccati, & ab omni cupiditate seculi, quia nec peccat, nec secularia concupiscit. *Quæ est mater nostra*, si & nos exemplo

Dan. 7.

C

al. perseuerans.

D

A plo eius seruire peccato contemnimus, & concupiscentias seculi respuimus. Quæ per Saram vetulam designata est, quia & ipsa cœpit ab origine mundi. *Sterilis* autem dicta est, vel quia secundum carnem *non* parit, vel quia diu filios in terra non genuit. Sed lætari iubetur pro multitudine futurorum filiorum, quia si *gaudium erit coràm Angelis* Luc. 15. *Dei super vno peccatore pœnitentiam agente*, quanto magis super multis ad iustitiam conuersis? *Quæ non parturit*, quia dolores non patitur, sed generat specialiter sine passione, clamans in lætitia. Quæ & deserta fuit hominibus cœlestem iustitiam vitæ deserentibus, atque terrena lucra sectantibus. Sed tandem fœcundata est innumerabili multitudine filiorum. *Sed quomodo tunc qui secundùm carnem natus fuerat persequebatur eum qui secundùm spiritum, ita & nunc illi*, qui *secundùm carnem* nati sunt, persequuntur eos, *qui secundùm spiritum* nati sunt. *Secundùm carnem* quippe nati sunt dilectores mundi, amatores seculi. Sed *secundùm spiritum* nati sunt amatores regni cœlorum, dilectores Christi, desiderantes vitam æternam, gratis colentes Deum. Spiritales ergo patiuntur persequutionē à carnalibus, quia ludus carnalium, persequutio & afflictio est spiritalium. Ludit nanque Ismael, & fratrem suum ludendo quærit seducere, quando carnales dulcibus verbis illicita suadent, vanitates loquuntur, ad delectationes prouocant, risum mouent, libidinem excitant, malis colloquijs *mores bonos corrumpunt*. Et talibus ludis grauius per- 1. Cor. 15. sequuntur spiritales, quàm si gladijs illos appeterent. In omnibus ergo aduersatur caro spiritui. Siue enim populus carnalium hominum aduersatur populo spiritalium, siue etiam in vnoquoque nostrum *caro concupiscit aduersus spiritum, & spiritus* B *aduersus carnem, & hæc sibi inuicem aduersantur*, atque lex *in membris* nostris repugnat *legi mentis* nostræ, & captiuos nos ducit in lege peccati. Si ergo caro, cuius personam gerit *Ismael, qui secundùm carnem natus est*, spiritui blanditur, qui est *Isaac*, & illecebrosis cum eo deceptionibus agit, si delectationibus illiciat, voluptatibus molliat, huiuscemodi ludis carnis spiritum, Saram maximè, quæ est virtus, offendit: & huiusmodi blandimenta acerbissimam persequutionem iudicat Paulus. Et tu igitur quisquis hæc audis, non illam describi nunc Nota. persequutionem putes, quando furore gentilium ad immolandum idolis cogeris: sed si fortè voluptas carnis te illiciat, si tibi libidinis illudat illecebra, hæc, si virtutis es filius, tanquam persequutionem maximam fuge. Idcirco enim dicitur *Fugite fornicationem*. Sed & si iniustitia blandiatur, vt personam potentis accipias, & gratia eius flexus, non rectè iudicium feras, intelligere debes, quia sub specie ludi blandam persequutionem ab iniustitia pateris. Verùm & per singulas malitiæ 1. Cor. 6. species, etiam si molles & delicatæ sint & ludo similes, persequutionum species dicito, quia in his omnibus virtus offenditur. Ita ergo filius ancillæ ludendo persequitur filium liberæ. *Sed quid dicit Scriptura?* Audi vocem ipsius liberæ: *Ejice ancillam & filium eius, non enim hæres erit filius ancillæ cum filio liberæ*. *Ejice* legis seruitutem, qua pro temporali retributione seruitur Deo, & populum carnalē, licet nomen Christianitatis habentem. *non enim filius* vetustæ seruitutis *erit* regni cœlorum *hæres cum filio* nouæ libertatis. Quicunque enim mores veteris hominis adhuc retinet, *filius* est *ancillæ*, id est, seruitutis antiquæ, licet Christianus vocetur, & ideo in fine de Ecclesia iustorum eijcietur, vt non sit *hæres* cum his, qui in nouitate vitæ ambu-

C lant. Rursum *ejice* hæresim, & populum, quem ipsa genuit: *non enim hæres erit filius* hæresis *cum filio* Catholicæ veritatis. Nam & hæresim designat ancilla. *Itaque fratres non sumus filij ancillæ*, vt seruiamus peccato, & concupiscentijs seculi, vel erroribus: *sed filij liberæ*, vt nostram vel Dei voluntatem compleamus in charitatis libertate, exuti mundana cupiditate. *Qua* scilicet *libertate Christus* per gratiam suam *nos liberauit*, vt iam per liberum arbitrium bonæ voluntatis nostræ, possimus gratum Deo seruitium reddere.

CAPVT V.

STate, & nolite iterum iugo seruitutis contineri. Ecce ego Paulus dico vobis, quoniam si circumcidamini, Christus vobis nihil proderit. Testificor autem rursus omni homini circumcidenti se, quoniam debitor est vniuersæ legis faciendæ. Gal. 5.

Modò per Christum (sicut dixi) vos estis liberi, & ideo *state* in libertate, quam accepistis, id est, nō recedatis ab ea, sed permanete semper vsque ad mortem in illa, *& nolite iterum contineri à iugo seruitutis*. Prius enim vos continuit iugum seruitutis idolorum, & nunc *iterum* vultis colla vestra subdere sub *iugo seruitutis*, legalium obseruantiarum. Ex hac admonitione, & multis alijs epistolæ huius sententijs apparet, quia nondum se subiecerāt per actionem seruituti legis, sed subijcere volebant. *Nolite iugo seruitutis iterum contineri*, nec saltem *iugo* solius circuncisionis. Nam *ecce*, id est, notum sit vobis, quia *ego Paulus*, qui notæ sum autoritatis, qui hoc *Euangelium non accepi ab homine, sed* à Christo, qui & in me loquitur, *dico vobis* veraciter, quia *si circuncidamini*, sicut facere vultis, vt in D circuncisione spem salutis vllam habeatis, tam ingens damnum incurretis: quòd *Christus nihil proderit vobis, quoniam* circuncisio iam non solum nō prodest, sed etiam obest. Tali intentione posset quis circuncidi, quòd non magis obesset vel prodesset sibi illius pelliculæ abscisio, quàm vnguium vel capillorum resecatio. Sed istis persuasum erat, quòd sine legis operibus salui esse non possent, ideoque circuncidi volebant, & legis duritiam custodire, quasi per hæc iustificandi atque saluandi. Quia ergo in huiusmodi legis operibus, & maximè in circuncisione putabant suam spem salutemque contineri, idcirco tanquam à certa pernicie vetantur. Nam si post Saluatoris aduentum gentes illa prophetica legis sacramenta seruarēt, aut *Christus* adhuc venturus per ea promitti videretur, aut nunquam in eis fuisse promissus. Quisquis itaque adhuc vmbram illam custodit, veritatem, quæ *Christus* est, venisse contradicit, & propterea *nihil proderit*. Volebant enim (vt dictum est) ideo circuncidi, quia putabant non aliter in Christo se posse saluari. Qui si hoc animo circumciderentur, *Christus* eis omnino nihil prodesset. *Si enim per legem iustitia, ergo Christus gratis mortuus est*. Nec solùm, inquit, hoc *dico*, quia si circuncisi fueritis, nihil commodi ex Christo percipietis, sed etiam rursum *testificor omni homini*, qui *se* circumcidit, tam Iudæo, quàm gentili pro adipiscenda iustitia *quoniam debitor est faciendæ*, id est, totius implendæ *vniuersæ legis*, sicut qui baptismum percepit, *debitor est* faciendi præcepta Euangelij. Ac si dicat: Non solùm hoc damnum ex circuncisione habebitis, quòd Christi fides & baptismus *nihil vobis proderit*; sed etiā necesse erit vos subire laborem tātæ seruitutis, vt assiduè cūcta legis præcepta faciatis. Et ideo magis dimittenda circuncisio.

Eua-

A *Euacuati estis à Christo. Qui in lege iustificamini, à gratia excidistis. Nos enim spiritu, ex fide, spem iustitiæ expectamus. Nam in Christo Iesu neque circuncisio aliquid valet, neque præputium; sed fides, quæ per charitatem operatur.* Infra 6.

Circũcisis vobis necesse erit totam seruare legem, etiam si nolueritis. Et mox vt illa dura literæ prædicamenta seruare cœperitis, *euacuati estis à Christo*, quo pleni eratis, vt non maneat amplius in vobis. Eratis enim vasa per fidem Christo plena, & Christo in vobis manente, eratis referti innocentia & remissione peccatorum, atque gratia sancti Spiritus, & iustificatione in bonis operibus & spe futuræ gloriæ: sed nunc Christo recedente *euacuati estis* omni illo tam diuite thesauro, si legis seruitutem subieritis. Et *qui in lege iustificamini*, id est, iustificari putatis, *excidistis*, id est, ex toto cecidistis, *à gratia* Euangelij, in qua prius stabatis, dum spiritaliter in Christo viuere studeretis. Ad hoc enim venit gratia, vt cessante legis onere, sola iustificet. Et ideo qui legis seruitutem reducit, libertatem gratiæ perdit. Sic loquitur Apostolus, quasi iam omnia hæc fecerint aut pertulerint, vt magis à faciendo deterreat; cùm viderint quanta ex his detrimenta sequantur. Possumus etiam intelligere quosdam eorum iam ad opera legis delapsos fuisse, & ad eos specialiter nunc Apostolum verba dirigere, cùm dicit, *Euacuati estis à Christo, qui in lege iustificamini, à gratia excidistis.* Vos, inquit, *iustificamini*, id est, iustificari creditis in lege, sed erratis: quia *nos* soli iustificabimur, qui iustificari *ex fide* quærimus. *Nos enim spiritu*, id est, per Spiritum sanctum, qui non fallit, quem habemus *ex fide*, indubitanter *expectamus spem iustitiæ*, id est, speratur ipsa iustitia. Quamuis enim iustificati simus *ex fide*, speramus tamen in ipsa iustitia de die in diem

B proficere, & mens nostra esuriens sitiensque *iustitiam*, non nisi in futuro seculo satiabitur plenariè. Et hanc *spem expectamus spiritu* gratiæ, non ex operibus legis. Ex his enim nemo iustificabitur. Vel *qui in lege* carnaliter *iustificamini*, *à gratia* futuræ beatitudinis in appetitum terrenæ felicitatis excidistis: quia nos soli consequemur gratiam illius retributionis pro iustitia, quam *ex fide* credimus prouenire. *Nos enim spiritu* accepto, *ex fide expectamus* per patientiam *spem iustitiæ*, id est, *spem*, quam sperat iustitia, hoc est, gratiam felicitatis æternæ. Fides enim præcessit; & ex ea Spiritum sanctum diuinitus accepimus, qui facit nos expectare gratiam supernæ remunerationis pro labore nostro. Gratiam rectè dico, quia nemo labore temporali iustè sufficit æternam requiem promereri. *Ex fide* autem propterea dixi, quia ipsa fides est, quæ valet apud Deum. *Nam circuncisio*, quam vultis facere, nihil ibi prodest. *Nam in Christo Iesu*, id est, in Christi membris, in Christi religione, *neque circuncisio, neque præputium valet aliquid, sed* integra *fides*. Ne dicerent Galatæ se velle facere circuncisionem, quam fecit Abraham, qui legem non habuit, quia etsi non inde iustificarentur, maioris tamen per hanc dignitatis essent in Christiana religione, dicit Apostolus quia *in Christo Iesu*, id est, in Christi corpore, quod est Ecclesia, non *valet aliquid circuncisio*, id est, nihil vtilitatis vel dignitatis confert. Et rursum ne inciperent gloriari de præputio, existimantes illud alibi *aliquid* valere, quia circuncisionem dixit inutilem, subiungit, quia nec *præputium valet* ibi quicquam. Nam siue circuncisus, siue præputiatus sit quisque, non propter hoc aut dignior aut vilior est in Christiana religione. Sed sola *fides* est ibi magnæ dignitatis, & *fides*, *quæ per charitatem operatur*, id est, non *mortua*, sed *viua*. Sicut enim corpus sine spiritu mortuum est, ita & *fides sine operibus mortua est*: nec *fides* veteris Testamenti, seruiens ex timore: *sed fides* Euangelica, faciens ex charitate opera bona, non expectans temporalem retributionem, sed videndam perpetuò Creatoris faciem. Hæc est fides electorum, quę perducit ad salutem. Nam *& dæmones credunt, & contremiscunt*, non tamen diligunt, nec bene operantur. Et ideo *fides*, quæ non habet charitatem & bona opera, *fides* dæmonum est, non Christianorum. Illa ergo sola *fides*, quæ & charitate flagrat, & bonis operibus insudat, *valet in Christo Iesu*. C Iacob 2. Ibi. 1.Cor 5.

Currebatis bene. Quis vos fascinauit veritati non obedire? Nemini consenseritis. Persuasio hæc est non ex eo, qui vocat vos. Modicum fermentum totam massam corrumpit. * impediuit

Prædicta *fides* via est ad speciem diuinæ contemplationis. In qua fide vos operando & desiderando *currebatis bene* ad brauium remunerationis æternæ. Sunt enim nonnulli, qui malè currunt. Sed vos *bene currebatis*, dum per opera fidei cùm charitate ad cœlestem patriam festinaretis. Nunc autem *quis vos fascinauit*, id est, quis vos liuido aspectu [illegible], *non obedire*, id est, ne obediretis *veritati*, quæ vltro se vobis ingerit? *Quis*, id est, cuius peritiæ, & cuius autoritatis est, qui fascinatione suæ locutionis *impediuit*, ne obediretis veritati, quam tradidi vobis, vt scilicet sine legis operibus per obseruantiam Euangelij curreretis ad vitam? Miræ enim sapientiæ & autoritatis esse debuit, cui vos magis quàm mihi credendum fore indicastis. Sed *vos nemini* talia vobis suadenti *consenseritis*, imò viriliter illi resistite, quoniam D persuasio hæc non est ex eo, qui vos ad supernam patriam vocat, sed potius ex diabolo, qui vos inde reuocat: *Nemini* illorum, qui legis opera vobis suadent, *consenseritis*: quia *modicum fermentum totam massam corrumpit*, id est, pauci errantes totam Ecclesiæ multitudinem plerumque corrumpunt acredine feruoris peruersæ doctrinæ suæ. Vel modicum fermentum totam massam corrũpit, id est, modica persuasio erroris, si ei consentiatur, vt in corde recipiatur, acerbam & inutilem reddit totam virtutum omnium multitudinem. Vbicunque enim vel *modicum* perfidię admissum fuerit, ibi protinus omne bonum deperit. Siue de sola circuncisione potest hoc intelligi, quoniam de illa multum dubitabant, quam fuisse quondam in patre fidei nostræ videbant. Quamuis (inquit) circuncisio sit *modicum*, id est, modica pars legis; tamen vobis innouatis nullo modo facienda est: quia *modicum fermentum*, id est, modica pars veteris doctrinæ, sicut est in circuncisione, *corrumpit totam massam*, id est, totam plebẽ nouellam; & dulcem vertit in amaritudinem, & tumorem antiquæ plebis Iudaicæ.

Ego confido in vobis in Domino, quod nihil aliud sapietis. Qui autem conturbat vos portabit iudicium, quicunque est ille.

Modicum prauæ doctrinæ *corrumpit totam* puritatem veritatis Catholicæ. Sed *ego confido*, id est, confidentiam & certitudinem habeo *in vobis*, quos corrigendos præuideo *in Domino*, salutem vestram operante, *quòd nihil aliud*, quàm synceritas Catholicæ fidei continet, *sapietis*. Et ita vos quidem bene per Domini misericordiam et-

A am euadetis. Sed *ille portabit iudicium* suæ damnationis, *qui vos conturbat*, id est, qui purum fontem vestri intellectus ac lympitudinem vestræ fidei cœno suæ hæresis immisso turbidum reddit, vel rectum ordinem gressus vestri confundit, quo de seruitute venistis ad libertatem. Hunc enim ordinem permutare volunt pseudoapostoli, qui de libertate ad seruitutem vos reducere conantur, quod est ordo peruersus. Sed quisquis hoc facere nititur, *portabit iudicium*, id est, sustinebit pondus suæ damnationis, *quicumque est ille*, id est, etiam si sit filius Abrahæ, si sit facundus, si sit potens. Eodem spiritu, quo præuiderat Apostolus correctionem Galatarum, præuidit & pertinaciam atque damnationem pseudoapostolorum, qui eos seduxerant. Qui & subiungit:

Ego autem fratres si circuncisionem adhuc prædico, quid adhuc persequutionem patior? Ergo euacuatum est scandalum crucis.

Intelligendum est, quia pseudomagistri, cùm vellent Galatis seruitutem legis persuadere, & viderent eos Pauli Apostoli autoritate reuocari, dicebant etiam ipsum Paulum id sentire, sed non eis aperire voluisse sententiam suam. Vnde opportunissimè subiecit: *Ego autem fratres*, &cæt. Nam & ab ipsis patiebatur persequutionem, qui talia persuadere moliebantur, cùm iam Euangelium suscepisse viderentur. Quos tangit & alio loco, vbi ait, *periculis in falsis fratribus*. Nam quia

2.Cor.11. Timotheum propter vitandum scandalum Iu-
Actu.16. dæorum, quos ad fidem quærebat adducere, circuncideiat, idcirco dicebant eum *circuncisionem* apud alios prædicare. Quod ipse nunc remouet. Illi (inquit) *vos conturbant*, suadendo vobis *circuncisionem*, legisque seruitutem, & dicendo me

B quoque alijs *adhuc* prædicare *circuncisionem*. Sed *ego ô fratres si adhuc* post fidem, vt olim *prædico circuncisionem*, sicut ipsi dicunt, *quid*, id est, quare, *adhuc patior persequutionem* ab ipsis, & à Iudæis? Inde enim patet me non prædicare *circuncisionem*, quoniam *patior* à Iudæis *persequutionem*, cùm non sit alia causa, cur me persequantur, nisi quia circuncisioni non acquiesco. Si enim illam prædicarem, nunquam me persequerentur: & *si* illam (vt asserunt) *prædico, ergo euacuatum est scandalum crucis*, id est, non irascuntur Iudæi de cruce Christi, si assero homines circuncisione iustificari. *Si* illam iustificationi vel saluti necessariam *prædico, euacuatum*, id est, vacuum ab vtilitate factum *est* dominicæ *crucis scandalum*, quo Iudæi scandalizantur & irascuntur contra me, dum sola cruce & passione Christi assero credentes iustificari. Sed vtrunque fieri non potest, vt ego iustitiam vel salutem esse prædicem & ex circuncisione, & ex cruce. Nam *si* ex circuncisione *prædico salutem*, destructa est Euangelica prædicatio mea, qua annuntio reparationem humanæ salutis ex cruce Domini, vnde & Iudæi indignantur ex cruce prædicari. Non est ergo causa, vt *persequutionem* patiar, *si circuncisionem prædico*: quia prædicando illam, prædicationem *crucis*, quæ persequutionis meæ causa est, destruo. Sicq; *euacuatum est*, id est, superuacuum & inutile factum *est scandalũ crucis*, quod Iudæos conturbat: hoc est, Christus gratis mortuus est, *si* adhuc oportet *circuncisionem* & legem carnaliter obseruare eos, qui iustificari quærunt & saluari.

Vtinam & abscindantur qui vos conturbant. Vos enim in libertatem vocati estis fratres, tantùm ne libertatem in occasionem detis carnis, sed per charitatem spiritus seruite inuicem. Omnis enim lex in vno C *sermone impletur: Diliges proximum tuum sicut teipsum. Quòd si inuicem mordetis, & comeditis, videte ne ab inuicem consumamini.* Matth... Luc...

Scandalum crucis est euacuatum, si circuncisionem prædico, sicut pseudoapostoli dicunt me facere. *Vtinam* autem & ipsi, qui crucem Christi euacuare volunt nostra salute, euacuentur suo errore. *Vtinam & ipsi abscindantur*, id est, castrentur, sunt enim spadones, *qui seipsos* absciderunt *propter regnum cælorum. Vtinam abscindantur* non carnaliter, sed spiritaliter, id est, vim generandi perdant, vt neminem corrumpere valeant, vt seminare in vobis & in alijs carnalia desistant, nullamque omnino generandi efficaciam habeant ipsi, *qui* nunc carnalia semina legalium obseruantiarum diffundendo, *conturbant vos*, & generant erroris filios. Bonum illis optat Apostolus, vt scilicet spiritali ferro abscindatur ex eis illud, vnde feruent spiritaliter ad corruptionem mentium aliorum. Quòd si maledicendo intelligitur hoc dixisse, sciendum, quia sancti viri cùm maledictionis sententiam proferunt, non ad hanc ex voto vltionis, sed ex iustitiæ examine erumpunt. Intus enim subtile Dei iudicium aspiciunt, & foras exurgentia quo maledicto ferire debeant, cognoscunt: & eo maledicto non peccant, quo ab interno iudicio non discordant. Hinc est quòd Petrus in offerentem sibi pecuniam Simonem sententiam maledictionis protulit, dicens: *Pecunia tua tecum sit in perditionem.* Qui enim non ait, est, sed *sit*, non indicatiuo, sed optatiuo modo se hæc dixisse signauit. Hinc Elias duobus quinquagenarijs ad se venientibus dixit: *Si homo Dei sum, descendat ignis de cælo, & consumat vos.* Quorum vtrorumque sententia, quanta veritatis ratione conualuit, terminus causæ monstrauit. Nam & Simon æterna perditione interijt, & duos quinquagenarios desuper veniens flamma consumpsit. Virtus ergo subsequens testificatur, qua mente sententia maledictionis promitur. Cùm enim & maledicentis innocentia permanet, & tamen eum, qui maledicitur, vsque ad interitum maledictio absorbet, ex vtriusque partis fine colligitur, quia ab imo & intimo iudice in reum sententia sumpta iaculatur. Igitur & Paulus eodem modo pseudoapostolos, quos in errore perseueraturos videbat, maledicere potuit, dicens: *Vtinam abscindantur qui vos conturbant.* Nam si *omnis arbor, quæ non facit fructum bonum, excidetur, & in ignem mittetur*, quantò magis, quæ facit fructum malum? Melius est ergo, vt pauci, qui perituri sunt, pereant, ne alios, qui saluari possunt, diutius in errore teneant, quàm longo tempore viuentes, multos secum in perditionem trahant. Itaque pro multorum salute paucos illos, quos spiritu prophetico perituros præuidebat, optare potuit ab hac vita citius abscindi, ne amplius peccata peccatis superadderent, & grauiorem sibi perditionem acquirerent. Hæc quippe maledictio non fuit ex malitia delinquentis, sed ex rectitudine iudicis. Qui enim tam recta maledicens intulit, non perturbationis vitio succubuit, sed Dei iudicio concordauit. Vel sic intelligatur hæc abscissio, sicut Dominus in Euangelio præcepit membra, quæ nos scandalizauerint, abscindi, & proijci à nobis: vt quia isti pseudo scandalum generant inter eos, separentur penitus & alienentur ab eis. Et expedit (inquit) vt *abscindantur* ex vobis *qui vos conturbant*, & rectum ordinem itineris vestri confun-

Marginal notes (right column): Actu. 8 (beside "Simonem"); 4. Reg. 1 (beside "perditionem"); D (beside "terminus causæ"); Matth. 7 (beside "Vtinam abscindantur" / "omnis arbor"); Matth. 5 (beside "abscissio").

A confundunt, reuocantes vos à libertate in seruitutem, quia *vos* à seruitute peccati *vocati estis* diuinitus *in libertatem* fidei ô *fratres*, qui vnum Patrem habere cœpistis Deum, vnamque matrem Ecclesiam. *In libertatem vocati estis*, vt non timore, sed amore bona faciatis. Quisquis enim vera charitate feruet, adeo liber est, vt ei libeat agere quicquid voluerit, quia non vult nisi quod bonum est. Et ita charitas ac bonæ voluntatis affectus ipsa est libertas, ad quam *vocati estis*. Liberi ergo estis, *tantùm ne* libertate abutamini, faciendo quod vobis carnaliter placuerit. Tunc enim amitteretis libertatem, si vos ad satisfaciendum carni liberos putaretis: quia *qui facit peccatum, seruus est peccati*. Cùm ergo sitis in libertate gratiæ, & non in seruitute legis; in libertate bonæ voluntatis, & non in seruitute peccati, hoc *tantùm* vobis est obseruandum, *ne* spiritalem vestram *libertatem detis in occasionem carnis*, ne scilicet quia liberi estis, & metus legis non incumbit, ideo *carnis* desideria sequamini, quasi liberam potestatem habentes faciendi quod caro voluerit. Non permittatis vt caro ex libertate accipiat *occasionem* voluptuosè viuendi, *sed* potius *per charitatem spiritus*, quæ est virtus mentis, *seruite inuicem*. Quia vocauerat eos liberos, nollent iam alicui seruire, sed ex libertate propria vnus aduersus alterum præsumeret. Et hoc iterum remouet. Ac si dicat: Non debetis *libertatem* vestram peruertere, sed potius *seruire inuicem per charitatem spiritus*, id est, alter alteri, non timore seruili, sed libertate charitatis. Quod fieri non potest, nisi alterius infirmitatem quisque habeat sicut suam, vt eam æquanimiter ferat, donec ab ea liberetur ille, cuius curat salutem. Et hanc

Ioan. 8.

B liberam seruitutem debetis libenter amplecti, quia *omnis lex*, quam vultis implere, *in vno sermone*, id est, in vno mandato *impletur*, quo dicitur: *Diliges proximum tuum sicut teipsum*. In proximi dilectione potestis omnia legis præcepta, quæ ad bonos mores pertinent, implere. Meritò enim qui *proximum* diligit vt se, legem dicitur implere: quia quicquid non vult sibi ab alio fieri, studet cauere ne faciat alij: & quicquid iure sibi vult ab alio fieri, quantum potest, ipse facit alij. Sic enim quicquid lex prohibet, vitatur: & quicquid ipsa moraliter iubet, impletur. Nam & Deum necesse est diligat, qui proximum *sicut se* diligit: quia non se diligit, sed odit, qui Deum non diligit. Qui enim Deum non diligit, iniquitatem diligit: *qui* autem *diligit iniquitatem, odit animam suam*. Itaque in proximi perfecta dilectione complentur omnia, quæ iubentur in lege. Si ergo *charitatem* serueritis *inuicem*, tunc fraterna dilectione complebitis vniuersam legē. *Quòd*, id est, sed si vos *inuicem* odiosè *mordetis*, tunc omnia legis iura violatis. *Si* vos *inuicem mordetis*, id est, in aliquo alter alteri detrahitis *& comeditis*. id est, totum quod in vobis est deuoratis, *videte ne ab inuicem consumamini*, id est, in nihilum redigamini. Occasione charitatis tangit hoc vitium eorum. *Si* vos *inuicem* canino dente *mordetis*, clam detrahentes alter alteri, *&* lacerantes mutuo vitam vestram, ac manifestè verbis contendentes, *comeditis* vos vicissim, id est, deuoratis furiosè totam ad *inuicem* vestram conuersationem litigando criminantes, & omnia bona vestra vicissim carpendo blasphemantes, vel iniurias inferentes, *videte ne* dum more canum viuitis, more canum alternis morsibus *consumamini*, id est, *ne* omnia virtutum bona, quæ in vobis e-

Leuit. 19.

Psalm. 10.

rant, deuorentur *ab inuicem*. Qui enim virtutibus alterius detrahit, virtutes proprias minuit vel amittit. Et qui bona alterius lacerat, ipse sua bona corrodit & adnullat. Et qui iniuriam alij facit, iustam damnationem sibi acquirit. Qui ergo detractionibus, & iniurijs, vel criminationibus *inuicem* se mordent & comedunt, *inuicem* bona sua consumunt & perdunt. Consumuntur enim *ab inuicem*, quia ille, qui accipit iniuriam, consumit eum, qui infert, id est, causa consumptionis eius est: & alius similiter, dum & ipse ab eo patitur iniuriam, vel criminationem, siue detractionem, consumit eum, id est, causa fit consumptionis virtutum ac bonorum eius. C

Dico autem: Spiritu ambulate, & desideria carnis non perficietis. Caro enim concupiscit aduersus spiritum, spiritus autem aduersus carnem. Hæc enim sibi inuicem aduersantur, vt non quæcunque vultis, illa faciatis. Quòd si spiritu ducimini, non estis sub lege.

Superius, inquit, dixeram, *ne libertatem detis in occasionem carnis, sed per charitatem* seruiatis *inuicem*: sed nunc *dico*, qualiter hæc agatis. Scilicet *ambulate in spiritu*, id est, *de virtute in virtutem* promoueamini in bonis operibus duce Spiritu sancto, quod est *per charitatem* seruire *inuicem*. *& non perficietis desideria carnis*, id est, non complebitis actu vel consensu delectationes, quas caro desiderat, quod est, non *detis libertatem* vestram *in occasionem carnis*. Ambulandum, id est, proficiendum *spiritu* semper est, vt mente & opere semper ad interiora tendatis, dum estis in via vitæ præsentis: & econtra cauendum vobis est, ne *desideria carnis, quæ militant aduersus animam*, perficiatis. Non dico, ne faciatis, id est, ne habeatis illa, quoniam in hoc seculo non habere illa non potestis: sed ne perficiatis ea, id est, ne opera eorum consensu voluptatis impleatis. Non enim perficiuntur in malo, quando eis non accedit nostræ voluntatis assensus: sed tamen sunt in eo ipso, quod in nobis sunt, quia non potest esse quin desideremus. Et debetis omnino reluctari, ne *carnis desideria*, id est, carnales concupiscentias perficiatis: quia *caro concupiscit aduersus spiritum* vestrum, vel *aduersus spiritum* Dei, qui in vobis est. Nam in malis hominibus non habet contra quem concupiscere. Ibi enim *concupiscit aduersus spiritum*, vbi est spiritus. In malis autem non est spiritus Dei. Sed & contra *spiritum* eorum non *concupiscit caro*, quia non inuenit eum rebellem carnalibus concupiscentijs suis, sed secum pariter concupiscentem. In bonis verò, vbi & spiritus Dei est, & spiritus humanus repugnat desiderijs *carnis*, *caro concupiscit aduersus spiritum*, sed & *spiritus aduersus carnem*. Et hoc est graue & intestinum bellum. Quod nunquam in vobis esset, si natura humana per liberum arbitrium in rectitudine, in qua facta est, perstitisset. Nunc verò, quæ pacem felix cum Deo habere noluit, secum pugnat infelix. Et cùm sit hoc malum miserabile, melius tamen est, quā sine vllo conflictu vitijs seruire. Melius est enim bellum cum spe salutis æternæ, quàm sine vlla liberationis cogitatione captiuitas. *Caro* itaque *concupiscit aduersus spiritum*, sed & *spiritus aduersus carnem*. *Caro* nihil nisi per animam *concupiscit*. Sed concupiscere *caro aduersus spiritum* dicitur, quando anima carnali concupiscentia spiritui reluctatur. Causa verò carnalis concupiscentiæ non est in anima sola, sed in anima & carne. Ex vtraque enim fit, ex anima scilicet, quòd sine illa nulla delectatio sentitur: ex carne autem,

Psal. 83.

D

A quòd sine illa carnalis delectatio non sentitur. *Caro* igitur concupiscens *aduersus spiritum*, carnalis delectatio est, quam de carne & cum carne spiritus habet, aduersus delectationem quam solus habet. Solus quippe habet (nisi fallor) illam delectationem, non cum carnis voluptate vel carnalium rerum cupiditate commixtam, de qua dicitur: *Delectare in Domino, & dabit tibi petitiones cordis tui.* Psal.63. Contrariæ ergo sunt concupiscentię carnis concupiscentijs spiritus, concupiscentiæ spiritus, concupiscentijs carnis. *Hæc enim* duo, id est, caro & spiritus, *aduersantur sibi inuicem* tantùm, *vt quæcunque vultis*, siue bona, siue mala, *non faciatis*, id est, non permittamini facere *illa*. Quæ enim *vultis*, nisi vt omnino nullæ concupiscentiæ malarum & illicitarum sint delectationum? Quis sanctus non hoc velit? Sed non efficit. Non vos permittunt implere quod *vultis*. Nolite eas permittere implere quod volunt: & ita nec vos, nec illæ facietis quod *vultis*. Dum enim pugna hęc in nobis est, non facimus quod volumus. Quid enim facere volumus, cùm perfici volumus fine summi boni, nisi vt *caro aduersus spiritum* non concupiscat, nec sit nobis hoc vitium, contra quod spiritus concupiscat? Quod in hac vita quamuis velimus, quoniam facere non valemus, id saltem in adiutorio Dei facimus, ne carni concupiscenti *aduersus spiritum* succumbentes cedamus, & ad perpetrandum peccatum nostra consensione pertrahamur. Nec carnis ergo concupiscentiæ perficiuntur, quamuis fiant: nec nostra perficiuntur bona opera, quamuis fiant. Sicut enim túnc perficitur carnis concupiscentia, cùm cõsentit & spiritus ad opera mala, vt non concupiscat *aduersus* illam, sed cum illa: sic & bona opera nostra tunc B perficientur, quando spiritui caro consenserit, vt *aduersus* eum etiam ipsa non concupiscat. Hoc enim volumus, cùm perfectionem iustitiæ concupiscimus. Sed hęc nostra voluntas non perficitur, quandiu carnis concupiscentiarum, quibus non consentimus, permanent motus. Nec in hac dissensione carnis & spiritus alterutrum putare debemus inimicum, sed vitium, quo *caro concupiscit aduersus spiritum*. Quod sanatum nec ipsum erit. & substantia salua erit vtraque, & inter vtranque nulla pugna erit. Postquam autem dixit Apostolus carnẽ & spiritum *inuicem* aduersari, vt ea, quæ volumus, facere nequeamus, ne ab ipsa pugna desides nos faciat, & per hanc sententiam laxamentum peccandi dedisse videatur, adiunxit: *Quòd si spiritu ducimini, nõ estis sub lege.* Quasi diceret: Cùm *caro concupiscit aduersus spiritum, & spiritus aduersus carnem*, his, qui ducuntur desiderijs carnis, iure dominatur lex, quæ terrendo compescat eos. Sed vos *si spiritu ducimini, non estis sub lege. Sub lege* enim est, qui timore supplicij, quod lex minatur, non amore iustitiæ, abstinet ab opere peccati, reus in voluntate, qua mallet non esse quod timeret, vt liberè faceret quod occultè desiderat. Ergo nondum habet iste spiritum sanctum, quo ducatur. Quisquis enim *Spiritu* Dei ducitur in operibus suis, non est sub lege, quæ timorem incutit; sed in charitate, quæ non per legis literam, sed per eundem spiritum diffunditur in cordibus electorum. Hi verò damnabiliter sunt *sub lege*, quos lex reos facit non implentes legem, dum nescientes gratiæ beneficium, ad facienda Dei præcepta, quasi de suis viribus præsumunt, quia Spiritum sanctum non habent, quo rectore ducantur & adiuuentur. Ab hoc autem loco demonstrare inchoat Apostolus, quia *spiritu* (sicut monuerat)

C sit ambulandum, & non perficienda *carnis desideria*, hinc carnis honestates & inutilitates, hinc spiritus inhonestatis & vtilitates proponendo. Nam subiungit:

Manifesta sunt autem opera carnis, quæ sunt: Fornicatio, immunditia, impudicitia, luxuria, idolorum seruitus, veneficia, inimicitiæ, contentiones, æmulationes, iræ, rixæ, dissensiones, sectæ, inuidiæ, homicidia, ebrietates, comessationes & his similia: quæ prædico vobis, sicut prædixi, quoniam qui talia agunt, regnum Dei non consequentur.

Ambulandum, inquit, est *spiritu*, quia, sicut dictum est *si à Spiritu* sancto *ducimini*, iam illud commodum inde habetis, quod *non estis sub* onere vel seruitute legis: sed in libertate charitatis: & è contrario cauendum est, ne perficiatis *desideria carnis*, quoniam ex perfectione eorum procedunt opera, quæ cunctis appareant mala. Non enim dubia, sed *manifesta sunt opera carnis*, id est, praua & detestanda videntur doctis & indoctis, & ideo sunt fugienda. quæ quidem sunt huiusmodi: *Fornicatio* vulgariter fit cum meretricibus, quæ prostituebantur sub arcuatis, & loca illa vocabantur fornices, vnde & fornicatio nomen accepit. *Fornicatio* prima ponitur inter opera carnis, quia nullum peccatum ita redigit animam ad carnalitatem sicut *fornicatio*: quoniam misera anima nihil aliud cogitare valet, nisi ea quæ carnis sunt, quandiu turpissimo fornicationis opere est occupata. *Immunditia* verò est, quam mares inter se perpetrant, vel quam solus quis agit. *Impudicitia*, ea verò est, quam cognati inter se exercent, alio nomine dicta incestus, quemadmodum supra admonuimus. *Luxuria* autem fit cum mulieribus, quæ nec publicæ meretrices sunt, nec legitimæ vxores. D *Idolorum* quoque *seruitus* inter opera carnis numeratur, quia nonnunquam ob amorem mulierum committitur, sicut à Salomone propter alienigenas vxores, vel à filijs Israel in Sethim, propter filias Madian. Sed & *veneficia*, id est, inherbationes & venenorum confectiones sæpe fieri solent ob fornicationem & libidinosum amorem. 3. Reg. Nu.25 In his omnibus apparet, quàm magnum & principale vitium sit *fornicatio*, de qua tot mortiferæ pestes prodeunt. *Inimicitiæ* verò sunt, quando aliqui se inuicem odio habent, & moliuntur vicissim malum quod possunt vel faciunt. Quæ plerunque ex contentionibus oriuntur, quando prius verbis contenditur, & inde ad inimicitias venitur. *Contentio* enim pro lite accipitur. *Contentio* nanque est, vbi non ratione, sed animi pertinacia defenditur, & vbi non veritas quæritur, sed animositas fatigatur. Vel *contentio* de primatu est, quando alter præferri alteri vult. Quàm aptè sequitur *æmulatio*, quæ dicitur esse dolor animi, cùm alius peruenit ad honorem, quem duo vel plures appetebant, & cæteri liuore torquentur, qui non potuerunt assequi. *Ira* autem est subita tempestas animi, quæ multa mala sæpe perpetrare solet, dum nec rationem, nec iustitiam attendit, sed irrationabiliter irruit ad faciendum quod concitatus animus stimulat. *Rixa* verò est, vbi duo se inuicem percutiunt, vel inter se confligunt. *Dissensio* est, vbi non omnes, in vna voluntate, vel in vno sensu concordant, sed diuersa volunt & partes faciunt. Vnde & *secta* est, hęresis plerunque generatur. *Inuidia* v[illegible] aliena felicitate torquetur, & in dupli[illegible] tur passionem, cùm aut quod ipse e[illegible] non vult: aut alium vidẽs esse me[illegible]

A non esse consimilem. *Homicidium* autem est hominis occisio, & rectè *homicidia* subnectuntur inuidijs, quia sæpe inuidia generat homicidium, sicut diabolus per malignitatem inuidiæ primum hominem occidit,& Cain Abel fratrem suum, atque summi sacerdotes Christum. *Ebrietas* est nimia vini potatio, statum mentis immutans. Hæc nanque simul cum corpore animam debilem reddit. In ebrietatis enim ægritudine corpus simul & anima corrumpitur, spiritus pariter cum carne vitiatur. Omnia membra fiunt debilia, pedes, manus, lingua resoluta. Oculos tenebræ, mentem velat obliuio, ita vt hominem se nec sciat esse, nec sentiat. *Comessationes* verò sunt inhonesta & luxuriosa conuiuia. Hæc omnia dicit Apostolus *opera carnis* esse. Et *fornicationes* quidem, *immunditia*, *impudicitia*, *luxuria*, *ebrietates*, *ac comessationes* ad voluptatem *carnis* pertinent. *Seruitus* autem *idolorum*, *veneficia*, *inimicitia*, & cætera, quæ sequuntur, animi potius, quàm carnis vitia sunt, quandoquidem fieri potest, vt propter idololatriam vel hæresim à voluptatibus carnis temperetur. Et tamen etiam tunc homo, quamuis carnis libidines cohibere videatur, secundùm carnem viuere hac Apostolica autoritate conuincitur:& eo quòd abstinet à voluptatibus carnis, damnabilia opera carnis agere demonstratur. Hæc enim omnia, *& his similia* Doctor gentium *opera carnis* appellat, quia eo locutionis modo, quo totum significatur à parte, ipsum hominem vult nomine carnis intelligi. Qui enim non secundùm spiritum, id est, secundùm Deum viuit; sed secundùm carnem, id est, secundùm hominem, scilicet secundùm seipsum,

B meritò vocatur caro. Hæc, inquit, *& his similia sunt opera carnis*, *quæ* nunc per epistolam absens *prædico* & prænuntio *vobis*, *sicut &*, dum præsens essem, *prædixi* mortifera esse. *Prædico* & præmonstro nunc *vobis*, dum licet cauere, dum licet pœnitere, ante iudicium, ante damnationem, quæ fuerit factura illa *opera*, id est, ablatura illa regnum cœlorum, quia etiam quodlibet eorum tollet illud regnum. *quoniam qui talia agunt opera, regnum Dei non consequentur.* Non qui aduersus talia confligunt, sed *qui talia agunt*. Aliud enim est praua opera facere, aliud, aduersus ea confligere. Et hactenus quidem partim descripta sunt inutilia & execranda *carnis opera*, post hæc autem exponuntur & vtilia ac sacra Spiritus opera, cùm dicitur:

Benignitas, bonitas, longanimitas. *Fructus autem Spiritus est: charitas, gaudium, pax, patientia, longanimitas, bonitas, benignitas, mansuetudo, fides, modestia, continentia, castitas. Aduersus huiusmodi non est lex.*

Opera carnis qualia sunt, dictum est. Sed opera sancti *Spiritus*, habitantis in homine, sunt ista, quæ subduntur: quæ magis sunt appellanda *fructus*, quoniam ex bona arbore, sicut optimi *fructus* prodeunt, vt r[illegible] fectionem perpetuæ sa[illegible] tis præbeant electis, ideoque propter seip[illegible] appetenda. *Fructus* enim [illegible] di[illegible] fini proprie non dicim[illegible] ill[illegible] bus fine m lætitiæ n[illegible] us [illegible] scilicet bonis, quæ [illegible] er[illegible] paramus. in his e[illegible] qua dili[illegible] ur [illegible] est [illegible] ice [illegible] um, [illegible] s de [illegible] num

gaudet in Deo pura conscientia:& qui diligit proximum, gaudet de bono eius. Pacem quoque seruat erga Deum, qui diligit eum: quia in quantum potest, cauet eum offendere, & studet ei placere. Sed & cum proximo pacem custodit, non inquietans eum, si eum diligit. Non tamen violat pacem, si eum errantem pio studio increpat, vel etiam, si ita oportet, verberat. Quia verò multa sunt in conuersatione humana, quæ pacem turbare possunt, necessariò subiungitur *patientia*, per quã iniuriæ & aduersitates æquo animo sustineantur, vt fraterna *pax* queat obseruari. *Patientia* enim est, mala æquanimiter tolerare, & cõtra eum quoque, qui mala irrogat, nullo dolore morderi. Et quia non ad horam, sed quandiu voluerit Dominus seruanda est hæc *patientia*, subnectitur & *longanimitas*, per quam omnia perseueranter vsque in finem sustineantur. *Longanimitas* enim est longitudo animi patienter aduersa tolerantis, & æternа præmia diu expectantis. Ne quis verò inter eos, quos longo tempore patitur, non amare versetur, sequitur *bonitas*, quæ est dulcedo animi & affectio pia, vt non rancorem animi, sed dulcedinem erga eos, qui nos tribulant, habeamus, per quam eis & bona, quæ possumus, impendamus. Ne enim sit inanis hæc *bonitas*, subiungitur alia virtus sibi cognata & consimilis, id est, *benignitas*, quæ & ipsa est bona affectio animi, gratis sua tribuentis, & hilariter propter Deum quicquid potest largientis. Et quia sunt nonnulli, qui dum bona proximis impendunt, asperè loquuntur eis, & austeritatem ostendunt, congruè subnectitur *mansuetudo*, vt qui benignè tribuit, non intractabilis sit vel asper, sed mansuetus & lenis, id est, mitis, & affabilis, & familiaris. Mansuetus enim, quasi manu assuetus dicitur. *Fides* verò est, qua veraciter credimus id, quod non possumus videre. D Cuius nomen inde appellatur, quòd omnino fiat quod dictum est aut promissum. *Fides* enim vocatur ab eo, quòd fit illud quod inter vtrosque placitum est, id est, inter Deum & hominem, quando & homo facit opere quod dixit ore, & Dominus reddit quod promisit. Et ideo *fides sine operibus* non est vera *fides*, quia non facit quod dicit. Propter quod & inter duos homines seruatur *fides*, quando illud, quod dixerunt & statuerunt inuicem, custodiunt veraciter & faciunt. *Modestia* autem est, quando modo stat, id est, tenetur & seruatur in dictis & in factis. *Continentia* verò, vbi ab illicitis actibus carnis temperatur: *castitas* autem, cùm iam caro sedata fuerit. *Continentia* enim in luctamine est, *castitas* autem in pace. Non enim *castitas*, sed *continentia* dicitur, vbi adhuc ei resistit aduersitas voluptatis. Consummatio enim veræ castitatis est: quę non impugnat carnalis concupiscentiæ motum, sed toto horrore detestatur, ac iugem & inuiolabilẽ sui retinet puritatem, nec potest aliud esse quàm sanctitas. Hi sunt itaq; *fructus Spiritus*, quos contra *carnis opera* cõmendare volens Apostolus, à capite (vt præmissum est) cœpit, dicens: *fructus autem Spiritus est charitas*. Ac deinde cætera, tanquam ex illo capite exorta & relig[illegible] contexuit, quæ sunt *gaudium*, *pax*, &c. [illegible] m hæc ex fonte charitatis manant. Q[illegible] e gaudet, nisi qui bonum diligit vn[illegible] Quis pacem veram habere potest [illegible] quẽ veraciter diligit? Quis verè pa[illegible] ionem habuerit? Quis longani[illegible] seueranter manendo, nisi ferueat [illegible] s est bonus, nisi diligendo efficia[illegible] benignus, nisi diligat cui opitulatur?

A Quis vtiliter mansuetus, nisi cuius dilectio moderetur? Quis salubriter fidelis, nisi ea fide, *quæ per dilectionem operatur*? Quis bene modestus, nisi cui dilectio modum ponit in omnibus? Quis ab eo continet vnde turbatur, nisi diligat vnde honestatur? Quis sanctimoniam castitatis assequitur, nisi in cuius mente *charitas* dominatur? *Charitas* ergo non potest haberi sine cæteris bonis, & cætera bona sine charitate nequeunt prodesse. *Aduersus huiusmodi* spiritales fructus, quos necesse est sequi gratiæ spiritum, *non est lex*: quia in nullo contradicit eis, sed fauet in omnibus. Sed *aduersus* præostensa *carnis opera lex* posita est.

Qui autem sunt Christi, carnem suam crucifixerunt cum vitijs & concupiscentijs.

Ostensa vtraque acie, vitiorum scilicet atque virtutum, ostendit qui sunt qui pugnant contra vitia. Non enim omnes vitijs reluctantur, sed soli illi tantùm, *qui sunt* ex parte *Christi*, *qui sunt* possessio *Christi*, *qui sunt* membra *Christi*, illi sequentes vestigia passionis eius, *crucifixerunt*, id est, cruciauerunt *carnem suam*, configendo *cum vitijs & cum concupiscentijs*. Vitia secundùm operationem intelligamus, concupiscentias secundùm consensum. Quia serui Christi laborant, vt neque opera vitiorum faciant, neque *concupiscentijs* carnalibus vel in corde consentiant. Et reprimendo carnis voluptates, crucem sibiipsis faciunt, ac præceptis iustitiæ quasi quibusdam clauis se configunt, vt prauam actionem, & peruersam voluntatem in seipsis refrænent. Potest & de his, qui intétione remunerationis supernæ *carnem* ieiunijs affligunt, hæc sententia specialiter intelligi. *Cum vitijs* quippe & *cum concupiscentijs carnem* crucifigimus, si sic gulã restringimus, vt iam de mundi gloria nihil quæ-
B ramus. Nam qui corpus macerat, sed honoribus anhelat, crucem carni intulit, sed mundo per concupiscentiam peius viuit.

Si spiritu viuimus spiritu & ambulemus. Non efficiamur inanis gloriæ cupidi, inuicem prouocantes, inuicem inuidentes.

Quia communiter dixerat eos, *qui sunt Christi*, crucifixisse *carnem suam cum vitijs & cum concupiscentijs*, retorquet sermonem ad eos, quibus scribebat, & se eis connumerat, quasi dicens: Non dico vobis, quod ipse non velim. *Qui sunt Christi*, ita agunt vt diximus nos, quia *Christi* sumus, *spiritu ambulemus*, quia *spiritu* ad hanc vitam venimus. Quicunque enim *vitijs* carne mortificati sumus, iã virtutibus *spiritu viuimus*. *Si spiritu viuimus*, id est, *si* per spiritũ Dei spiritaliter *viuimus*, *spiritu* etiam duce *ambulemus*, id est, non remaneamus pigri in eo, ad quod peruenimus, sed semper ad meliora promoueamur, quia nemo tã sanctus est in hac vita, qui nõ possit adhuc quotidie proficere. Quia verò nõnulli, postquam in virtutibus excreuerint, incipiunt velle laudari velut sanctiores, aptè subiungitur: *Non efficiamur inanis gloriæ cupidi*, id est, *si* spiritaliter *viuimus*, & spiritaliter de virtute in virtuté proficiendo *ambulemus* non inde vanam gloriam transitoriæ laudis cupiamus, ne simus fatuis *virginibus* similes, quæ foris lucentes ostenderunt lampadas, & intus oleum in vasis suis recondere neglexerunt: ideoque *veniente sponso*, lampades eorum
Math. 25. defecerũt. Ob hoc etiam caueamus cupiditaté *inanis gloriæ*, quia inde efficeremur *inuicem* alij alios *prouocantes* ad contentionem, & iram, vel ad deteriora, & *inuicem* alij alijs *inuidentes* meliora. Sicque per appetitum *vanæ gloriæ* fieret in nobis tanta subuersio, vt qui putabamur cæteris meliores, nunc efficeremur alijs peiores.

CAPVT VI.

C *FRatres, & si præoccupatus fuerit homo in aliquo delicto, vos qui Spirituales estis, instruite huiusmodi in spiritu lenitatis; considerans teipsum, ne & tu tenteris.*

Hactenus toti Ecclesiæ locutus est Apostolus, improbando legem, & commendando gratiam, & Prælatos nunc alloquitur. Spiritualiter quidem, vt docui, viuendum est omnibus. Et tamen ô *fratres* mei, qui cæterorum curam sumpsistis, etiam *si* aliquis *homo*, id est, infirmus ac fragilis ex ipsa humana fragilitate *præoccupatus fuerit*, id est, subitò lapsus, *in aliquo delicto*, tractandus est humanè. Delictum est desertio boni. Quid enim sonat aliud delictum, nisi derelictum? Et qui delinquit, quid derelinquit, nisi bonum? Græci etiam duo nomina huic pesti imposuerunt. Nam delictum apud eos & πλημμέλεια dicitur, & παράπτωμα. Et πλημμέλεια simile nomen est negligentiæ, quoniam Græcè negligentia ἀμέλεια dicitur, quia curæ non est quod negligitur. Hoc autem loco, παράπτωμα est in Græco. In paraptomate verò, tanquam decidere intelligitur qui delinquit. Vnde cadauer, quod Latini à cadendo dixerunt, Græcè πτῶμα dicitur. Qui ergo peccando malum facit, prius delinquendo à bono cadit. Delictum quippe est, declinare à bono: peccatum verò est, facere malum. Potest etiam illud esse delictum, quod ab ignorante fit: illud autem peccatum, quod à sciente. Indifferenter tamen plerunque dicuntur. Præoccupatio autem est, in qua delinquitur, dum quid faciendum sit aut ad horam non videtur, aut & qui viderit, vincitur, vt scilicet fiat peccatum, cùm vel latet veritas, vel compellit infirmitas. Et cùm non malitia, sed sola infirmitate vel ignorantia delinquitur, D
pro peccato necesse est, vt magno moderamine ipsa delicti correctio temperetur. Hoc est itaque quod nunc præcipitur: *Si præoccupatus fuerit homo in aliquo delicto*, vos præpositi *qui spirituales estis*, id est, spiritaliter viuitis, non despiciatis, sed neque exasperetis *huiusmodi* hominem, non per singula vitia quotidiano vsu defluentem, aut sponte mala facientem, sed subitò per imprudentiam vel infirmitatem in aliquo lapsum. Non exasperetis eum, sed *instruite*: *huiusmodi* rationabiliter ad pœnitentiam, vt fratrem, *in spiritu* non nimij feruoris, sed *lenitatis* & mãsuetudinis. Corripe, inquam, eum dulciter, mone vt surgat, tu, qui ei prælatus es, *considerans teipsum*, id est, propriam fragilitatem tuam, *ne fortè & ipse tu* ex ea *tenteris*. Videlicet cùm displicet ex aliena infirmitate quod conspicis, pensa quod es, vt increpationis zelo se spiritus temperet, dum sibi quoque quod increpat, timet. Cuncti quippe quousque in hac mortali carne subsistimus, corruptionis nostræ infirmitatibus subiacemus. Ex se ergo debet quisque colligere, qualiter alienæ imbecillitati oporteat misereri, ne contra infirmitatem proximi, si ad increpationis vocem feruentius rapitur, oblitus sui esse videatur. Post hæc ad generalem instructionem redit Apostolus, dicens:

Alter alterius onera portate, & sic adimplebitis legem Christi. Nam si quis existimat se aliquid esse, cùm nihil sit, ipse se seducit. Opus autem suum probet vnusquisque, & sic in semetipso tantùm gloriam habebit, & non in altero. Vnusquisque enim onus suum portabit.

Vos Prælati (sicut dictum est) *instruite* leniter subditum, si deliquerit. Et vos subditi *portate alter onera alterius*. Verbi gratia: Iram fratris

A tris tunc portabis, cùm aduersus eum iratum non irasceris, vt rursum eo tempore, quo te ira præoccupauerit, ille te lenitate & tranquillitate supportet. Ita diuersis temporibus eadem infirmitas potest inuicem ab vtroq; portari. Diuersum autem infirmitatis genus vno simul tempore portari potest ab ambobus, veluti si quis in se loquacitatem vicerit, & pertinaciam nondum vicerit: alius verò adhuc loquax, sed iam pertinax non sit: debet ille huius loquacitatem, & iste illius pertinaciam, donec illud in illo, & hoc in isto sanetur, charitate portare. Similiter de cæteris infirmitatibus agendum. Et hoc est quod dicitur, *Alter alterius onera portate*, id est, inuicem infirmitatum vestrarum pondera sufferte, *& sic adimplebitis legem Christi*, id est, charitatem,
Ioan. 15. de qua ipse dixit, *Hæc mando vobis, vt diligatis inuicem.* Huius enim dilectionis officium est, inuicem *onera* vestra portare. Et iustum est, vt alter compatiatur alteri, & portet onus infirmitatis eius. Nam si quis se supra cæteros extulerit, despiciens illos propter varias morum infirmitates, neque dignans *onera* illorum compatiendo portare, sed se quasi solum iustum apud se magnificans, ipse sibi est inimicus. *Si quis* in corde suo *existimat se aliquid* magnum *esse* comparatione alterius peccantis, *cùm* tamen *sit nihil* ex se, *ipse seducit* à veritate *se* ipsum, dum illud credit, quod non potest esse. Qui enim sanctitatem sibi arrogat, *nihil* dicitur: quoniam comparatione spiritalis hominis, qui scit gratia Dei esse *se* quod est quisquis vana præsumit, *nihil* est. Electus enim quisque non attendit bona quæ iam percepit, sed quæ necdum percipere valuit: ideoque magis humiliatur, considerans inopiam su-
B am, sicque cætera bona meretur accipere. Reprobus verò non attendit ea, quæ non habet, vt humilietur; sed ea, quæ habet, considerans, extollitur. Et se alicuius momenti esse iudicans, *nihil* fit, amittendo quæ bona perceperat: quoniam conscientia sua, quæ suggerit cogitationem superbiæ, vt magnum *aliquid* in virtutibus *se esse* putet, *seducit* eum, id est, seorsum à via humilitatis ducit, & à charitate proximi, quem iacentem despicit. *Nihil* esse dicitur talis homo, quia omnis creatura, quæ non adhæret ei, qui semper habet esse, *nihil* est. Vel qui laudantibus alijs credens, æstimat hoc esse verum, quod ab illis de illo dicitur, cùm falsum sit, & ideo se magnum ac sanctum putat, non adulatores seducunt eum, sed *ipse* seipsum, dum plus alijs credit quàm suæ conscientiæ. Non debet quis inaniter de se magna sentire, nec adulatoribus credere: sed potius *probet* & examinet *vnusquisq; opus suum*, non peccatum alterius, vt Pharisæus, qui non re, sed fallaciter
[illegible] iustus erat. Et cùm *sic opus suum* probauerit esse veraciter bonum, tunc *gloriam habebit in semetipso tantùm*, id est, in conscientia sua, *& non in*
[illegible] *altero*, id est, in ore alterius. *Gloriam* intus habe-
[illegible] re, & non ex aliena laude pendere, hoc est *oleum*
[illegible] in vasculo seruare cum virginibus illis prudenti-
[illegible] bus. Sed quam *gloriam* habet intra se iustus, nisi
[illegible] eum cui dicitur, *Gloria mea, & exaltans caput meũ?* Vt (quod sæpe dicendum est) *qui gloriatur, in Domino glorietur*, non æstimet quisquã *se* stantem *aliquid esse* in comparatione cadentis, sed *opus suũ probet*, & circumspiciat, ac diligenter inspiciat *vnusquisq;* non lapsum alterius: *& sic*, id est, probando *suum opus*, non alterius, *habebit gloriam in* seipso, id est, in sua actione bona, *& non in altero*, id est, in casu alterius. Hoc est, non extra se quæ-

ret *gloriam*, vt alijs iacentibus se præferat: sed remanens in consideratione suimet solius, cùm se bene agere probauerit, gloriabitur puro corde in Deo, à quo, vt bonum operaretur, accepit. Ideo enim debet nunc *vnusquisq;* proprium *opus* examinare, *& non* alterius, quia *vnusquisq;* in iudicio Dei *onus suum portabit*, id est, grauabitur propria sarcina peccatorum suorum. Non est sibi contrarius Apostolus, qui supra iussit, vt inuicem *onera* nostra portemus, & nunc dicit, quia *vnusquisque onus suum portabit.* Alia enim sunt *onera* partici- Nota.
pandæ infirmitatis, alia reddendæ rationis Deo de actibus nostris. Illa cum fratribus sustentanda communicantur, hæc propria ab vnoquoq; portantur. Non enim cum alio portat hæc alter, nec proijcit in alterum: sed solus cogitur *vnusquisque* sustinere proprium, vt iuxta quod magis aut minus peccauit, grauetur in iudicio.

Communicet autem is, qui catechizatur verbo, ei, qui se catechizat, in omnibus bonis. Nolite errare. Deus non irridetur. Quæ enim seminauerit homo, hæc & metet. Quoniam qui seminat in carne sua, de carne & metet corruptionem. Qui autem seminat in spiritu, de spiritu metet vitam æternam.

Ea, quæ dixi, inuicem, vel apud se vnusquisq; custodite: sed erga doctores vestros, vt nunc moneo, largi estote. Scilicet *is, qui catechizatur*, id est, instruitur *verbo* sacræ doctrinæ ab aliquo, *communicet in omnibus bonis* suis corporalibus *ei, qui se* instruit, id est, omnia terrena bona, quæ habet, faciat sibi & doctori suo esse communia, ministrans ei ex bonis proprijs cibum & indumentum, & quæque necessaria, sicut sibi. Et in hoc *nolite errare* excusando vos auarè, & dicendo, parum, vel nihil dare possum magistro meo, quia Deus, qui videt quid aut quantum dare possitis, D
non irridetur, vt aliquis iniustus vel fallax ridendo transeat iudicium eius, sed vnusquisque recipit ab eo quod meruit. Nam ea *quæ* nunc *seminauerit homo*, id est, opera, quæ sibi velut semen reposuerit, vel bona, vel mala, siue multa, siue pauca sint, *hæc* eadem, id est, fructum eorum *metet* in Dei iudicio. Opera enim vitæ præsentis, semen sunt futuræ messis. Vel ita: *Is, qui* instruitur *verbo* doctoris, *communicet ei qui se* instruit, id est, communicatorem & participem eius se faciat *in omnibus bonis*, recipiendo doctrinam eius, & imitando virtutes ac bonos mores eius. Communicat enim discipulus magistro *in omnibus bonis* eius, quando omnium, quæ ille bene agit & loquitur, particeps & imitator efficitur. Et in hac communione *nolite errare*, faciendo eam simulatoriè, sed puritatem cordis in hac exhibete, quia *Deus non irridetur*, id est, non fallitur sicut homo, vt ignorare possit aliquid, sed videt intima cordis. Vel etiam sic: *Is, qui* instruitur, etsi in solo *verbo*, non exemplo prædicatoris, *communicet ei*, non in malis, si ea facit, sed *in omnibus bonis*, quæ ille dicit, id est, participem se exhibeat, recipiendo verbum eius, & *in omnibus* implendo. Et *nolite errare* imitando prauos mores eius, si ipse malè viuit, & bene loquitur: quia *Deus non irridetur*, id est, Dei iudicium nullus potest irridere, seu magister, seu discipulus, sed ibi recipit *vnusquisque prout gessit. Quæ enim seminauerit*, id est, operatus fuerit, *homo, hæc & metet*, id est, horum mercedem recipiet iudicante Deo. Et verè *quæ seminauerit, metet*, siue bona, siue mala: *Quoniam ille*, qui modò *seminat in carne sua*, id est, opera carnis agit *in carne, de carne metet* etiam *corruptionem*, vt tormentis

A incessante corrumpatur, id est, conterantur, & lugem habeat in se fœtorem. Sed econtrario ille, *qui seminat in spiritu*, id est, spiritalia operatur in *Spiritu* sancto, *de ipso spiritu metet*, id est, quasi messem capiet in futuro *vitam æternam*, quæ est contraria prædictæ corruptioni. Potest forsitan & hominis spiritus intelligi, in quo seminatur, & ex quo vita metetur, iuxta illud Salomonis: *Omni*
Prou. 4. *custodia serua cor tuum, quia ex ipso vita procedit.* Nam quod Salomon ait ex corde vitam procedere, hoc videtur esse, quod ait Apostolus ex spiritu vitam fore metendam. Qualis enim radix est cordis, talis in conspectu interni arbitri est omnis fructus actionis. Sed quisquis in futuro seculo messem vitæ sine fine cupit colligere, debet in isto semper, quandiu viuit, opera bona seminare. Vnde subiungitur:

Bonum autem facientes, non deficiamus, tempore
2. Thess. 3. *enim suo metemus, non deficientes. Ergo dum tempus habemus, operemur bonum ad omnes, maximè autem ad domesticos fidei.*

Quæ seminauerit homo, hæc & metet. Ideo nos malum nullum debemus seminare, id est, facere, sed *bonum*. Et *bonum facientes*, id est, *bonum* seminantes, nunquam cessemus, quandiu tempus est sationis, ne *deficiamus* aliquo labore fatigati, quia & erit tempus messionis ac quietis. *Tempore enim suo*, id est, huic rei præfinito *metemus*, id est, mercedem operum nostrorum colligemus, *non deficientes*, id est, incessanter & sine fine: quia sicut nõ deficimus seminando, sic non deficiemus metendo. Et quia tunc non deficiemus metendo fructũ boni operis, id est, seminis nostri, *ergo dum tempus* seminandi & operandi *habemus*, quod ignoramus
B quandiu habituri sumus, *operemur* nunc assiduè *bonum*, sicut eleemosynas & cætera beneficia, *ad omnes* quoscunq; poterimus, sed *maximè ad do-*
Abac. 2. *mesticos fidei*, id est, ad iustos, quia *iustus ex fide vi-*
Rom. 1. *uit.* Domesticus enim fidei est, qui eadem tibi religione coniungitur, quem à consortio fraternitatis peccata non separant. Domesticus quippe quasi in domo stans dicitur. Iustis ergo & sanctis præcipuè debemus impendere beneficia. Non tamen alijs hominibus etiam peccatoribus misericordiæ claudenda sunt viscera, nec si etiam aduersus nos hostilem animum gerant, ipso
Matth. 5. Domino monente, *Diligite inimicos vestros, bene-*
Luca 6. *facite his, qui vos oderunt.*

Videte qualibus literis scripsi vobis mea manu.

Hactenus per epistolã vos reuocaui & instruxi. Quam vt sciatis à me missam, *videte qualibus* eam *literis*, id est, quàm bene formatis *scripsi vobis*, non notarij *manu*, sed *mea*. Ne suspicarentur hanc epistolam nõ ab Apostolo, sed ab alio aliquo fallaciter sub eius nomine sibi missam, & dubitarent obedire monitis eius, ideo nunc certum dat illis signum cognoscendi eam. Ac si dicet: epistolam istam *scripsi* ego propria *manu*. Et hoc recognoscite per formas & qualitates ipsarum literarum, per quas manum meam poteritis recognoscere. Multum etiam per hoc inuitat eos ad audiendũ se, quòd tantam sibi curam de illis indicat fuisse, vt propria *manu* scriberet illis. Vel dum dicit, *videte qualibus literis scripsi vobis*, monet eos, vt considerent & intelligãt quàm profunda sacramenta, & quàm rationabilia vel vtilia monita contineantur in literis huius epistolę. Literarum enim nomine frequenter epistola solet appellari, *videte*, inquit, *qualibus literis*, id est, quali epistola, quàm spiritali, quàm vera, quàm rationabili, *scripsi vobis* correptionem *manu* propria.

Quicunq; enim volunt placere in carne, hi cogunt C *vos circuncidi, tantùm, vt crucis Christi persecutionem non patiantur. Neque enim qui circunciduntur, legem custodiunt: sed volunt vos circuncidi, vt in carne vestra glorientur.*

Opus fuit vt scriberem vobis, quia pseudoprædicatores instant vt circuncidamini. *Quicunq; enim* talium magistrorum *volunt* Iudæis infidelibus *placere in carne*, id est, in carnali obseruatione, *hi cogunt* improbitate, non ducunt ratione *vos circuncidi*, non vt legem impleatis, sed tantummodò vt ipsi *non patiantur persecutionem crucis Christi*, id est, quæ nobis infertur propter prædicationem *crucis Christi*. Præceptum fuerat à Romanis principibus, vt Iudæis sine perturbatione vel impedimento liceret obseruare suos ritus & legem, vbicunq; essent, & si quis gentilium vellet illis consentire, circuncisionem, & legem, atque ritus ipsorum posset assumere, & cum illis viueret in securitate. Sed Christianos Iudæi apud principes gentium accusabant, quia legem, ac circuncisionem, & carnales obseruantias illorum destruere videbant. Et quia neque gentilem ritum, neq; Iudaicam legem tenebant, occasionem accusandi illos sumebant. Quod huic Apostolo inuidia concitati ferè in singulis ciuitatibus gentilium faciebant. Sed pseudoapostoli, vt absque persecutione Christum & crucem prędicarent, circuncisionem quoque & legis obseruantiam pariter docebant. Christum enim prædicabant, vt quæstum à fidelibus haberent: legem autem, vt Iudæis placerent. Et hoc est quod dicitur, quia *quicunque volunt placere in carne, hi* prædicando carnaliter legem, *cogunt vos circuncidi*, propter hoc *tantùm, vt non patiantur persecutionem* pro cruce *Christi*. Et verè *tantùm* idcirco *vt* D
non patiantur aduersa, *circuncidi vos cogunt*, hoc enim pro lege implenda id faciunt. *Neque enim illi, qui circunciduntur, custodiunt legem*, sed magis præuaricantur: quia nec carnaliter à circuncisis, sed spiritaliter à baptizatis potest custodiri. Non vt vos legem custodiatis, *volunt vos circuncidi*, sed potius *vt in carne vestra*, id est, in dolore carnis vestræ circuncisæ *glorientur* apud Iudæos, quatenus placeant eis, ne fortè accusent eos apud gentium principes de noua prædicatione, & aliquid aduersitatis pati faciant.

Mihi autem absit gloriari nisi in cruce Domini nostri Iesu Christi, per quem mihi mundus crucifixus est, & ego mundo.

Illi gloriantur in circuncisa *carne*, & timent crucem prædicare: sed *mihi absit gloriari* in potentia Christi, vel in maiestate seu potestate, sed *in cruce*, de qua sapientes mundi erubescebant, & in qua erat omne opprobrium quod Christiani patiebantur, ac persecutio, quam sustinebant. Et ideo *in cruce* gloriabatur, de qua illi ab impijs insultabatur: quia sciebat in morte Christi vitam nostram consistere, in eius humilitate nostram sublimationem, in eius infirmitate nostram fortitudinem. Nam in fronte credentium, vbi sedes est verecundiæ, idcirco crux figitur, vt de nomine eius non erubescant. Signum veteris Testamenti, circuncisio est in latenti carne. Signum noui Testamenti, crux est in libera fronte. Ibi enim est occultatio, hic reuelatio. Illud est sub velamine, hoc in facie: Cùm quis inde transierit ad Christum, auferetur ei velamen, vt qui habebat in occulto circuncisionem, in fronte portet crucem. Et pseudo quidem Apostoli, tanquam in tenebris, & in vmbra remanẽtes, gloria-

A bantur in circuncisione, id est, in veteri & operto signo. Paulus autem egressus ad lucem, transtulerat signum ad frontem, & gloriabatur *in cruce*, id est, in signo nouitatis, vtpote innouatus. Non glorior, inquit, *nisi in sola cruce Domini nostri Iesu Christi, per quem mihi mundus est crucifixus*, vt nec minis, nec blandimentis, possit in me manus extendere, id est, animam meam attingere, vt me reuocet à fidei puritate: *& ego* quoque per Christum *mundo* sum *crucifixus*, id est, mortificatus, vt nullatenus eum possim appetere. Si enim *mihi mundus crucifixus est*, scio quia mortuus est. Non diligo eum, scio quia præterit. Non concupisco eum, scio quia corruptela consumetur. Eumque quasi fœtidum vito, quasi lutum caueo, quasi nociturum relinquo. *Ego* quoq; velut mortuus & fœtens ab eo contemnor. *Mihi mundus crucifixus est*, vt me non teneat: *& ego mundo*, vt eum non teneam: quia nec *mundus* in me suum aliquid cognoscit, nec *ego* in mundo aliquid cupio. Plerunq; enim contingit, vt iam homo mundum mente non teneat, sed tamen *mundus* eum occupationibus astringat. Et ipse quidem mũdo iam mortuus est, sed ipsi mundus adhuc mortuus nõ est. Quasi enim viuus adhuc mundus cùm conspicit, dum alijs intentum, suis actibus aliò rapere contendit. Sed Apostolus, cùm & ipse sæculum perfectè despiceret, & talem se factum videret, qui iam ab hoc sæculo concupisci omnino non posset, ruptis huius vitæ vinculis, liber dicebat: *Mihi mundus crucifixus est, & ego mundo. Mundus* quippe ei *crucifixus* erat, quia hũc corde suo iam mortuum nõ amabat. Sed & seipsum *mundo* crucifixerat, quia talem se exhibere studuerat, vt ab eo quasi mortuus concupisci non posset. Quia
B ergo nec mundi gloriam quærebat, nec à mundi gloria ipse quærebatur, & se *mundo* & mundum sibi crucifixum esse gloriatur. Nos quoq; in quãtum Dei sapientiam, per quam facta sunt omnia, spiritaliter intelligimus, in tantum carnalibus affectibus moriamur, vt mortuum nobis hunc mundum deputantes, nos ipsi huic *mundo* moriamur, & dicamus, *Mihi mundus crucifixus est, & ego*
Exod. 33. *mundo*. Nemo enim *faciem*, id est, manifestationem ipsius diuinæ sapientiæ potest videre & viuere. Ipsa enim species, quæ rapit omnem animam rationalem desiderio sui, tantò ardentiorem, quantò mundiorem: & tanto mundiorem, quanto ad spiritalia resurgentem: tantò autem ad spiritalia resurgentem, quantò à carnalibus morientem.

In Christo enim Iesu neque circuncisio aliquid valet, neque præputium, sed noua creatura.

Idcirco glorior *in cruce* tantùm, & non in circuncisione, quia *in Christo Iesu*, id est, in Christiana religione *neq; circuncisio aliquid valet, neq; præputium* prodest quicquã, *sed noua creatura*, id est, innouatio morum. Non enim magni est meriti, si quid foris erga nos agatur: sed magno opere pensandum est quid agatur in mente. Nam præsentem mundum despicere, transitoria non amare, mentem medullitus in humilitate Deo & proximo sternere, contra illatas contumelias patientiam seruare, & custodita patientia dolorem malitiæ à corde repellere, egenis propria tribuere, aliena non ambire, amicum in Deo diligere, propter Deum & eos, qui inimici sunt, amare, de afflictione proximi lugere, de morte inimici nõ exultare, hæc *noua* est *creatura*.

Et quicunq; hanc regulam secuti fuerint, pax super illos, & misericordia, & super Israel Dei.

Ego vos docui quid agendum sit. *Et quicunq;* C ex vobis gentilibus *hanc regulam*, id est, rectitudinem doctrinæ meæ & gloriandi *in cruce*, *secuti fuerint*, vt secundùm ea, quæ in hac epistola docui, dirigant suam fidem & opera. *pax*, id est, reconciliatio ad Deum, sit *super illos*, *& misericordia*, id est, propitiatio peccati, quod egerunt recedentes à fide, *& super Israel Dei*, id est, super illos Iudæos, qui per fidem & opera sunt possessio *Dei*.

De cætero nemo mihi molestus sit. ego enim stigmata Domini Iesu in corpore meo porto. Gratia Domini nostri Iesu Christi cum spiritu vestro fratres. Amen.

His rationibus & argumentis ostendi vobis, non esse iustificationem vel salutem in vetustate legis. Et *de cætero* disputationum genere, quo adhuc possem probare, nemo vestrum *sit molestus mihi*, vt amplius me fatigare velit, quærens vt alijs profundioribus rationibus hoc idem sibi adhuc probem, cùm iam sufficienter probatum sit & ostensum. Vel *de cætero* vitæ spatio *nemo* vestrũ *sit mihi molestus*, sed amodò fidem & opera sic seruate, vt non *mihi* molestiam vltra faciatis, quoniam satis grauor alijs molestijs: *ego enim porto in corpore meo stigmata Domini Iesu*, id est, *ego* quasi seruus ex fuga retractus, & per seruiles notas cauteriatus, *in* toto *corpore meo* cicatrices vulnerum, quæ pro Christo passus sum, *porto*, & varijs iniurijs affligor. *Stigmata* enim propriè vocantur seruiles notæ, quibus inurebantur serui, vel fugæ, vel alterius culpæ conuicti. Vel ita: *Nemo* vestrũ *sit mihi molestus*, vt aliquid amplius quærat, quia verbis meis indubitanter credendum est. *Ego enim porto stigmata Domini Iesu in corpore meo*, id est, *ego* sum de familia Christi, *ego* sum annumeratus in militia regis æterni, quod multiplices plagæ in corpore meo per cicatrices ostensæ designant. D
Et ideo nullus verba mea leuiter accipiat, sed autoritati dictorum meorum in omnibus acquiescat. *Stigmata enim* vocabantur signa quædam, quæ in manibus militum fiebant, per quæ recognoscebantur esse de militia Romani imperatoris. Sic & Paulus non vna tantùm corporis, sed multis & varijs partibus gerebat notas & signa plagarum pro Christo perpessarum, per quas miles fortissimus summi regis esse declarabatur. Qui in fine ponit: *Gratia Domini nostri Iesu Christi*, id est, quã Dominus dedit, sit *cum spiritu vestro fratres*, id est, cum rationali sensu vestro, vt omnes cogitationes & actiones bene disponat auxilio gratiæ, & non per se quærat iustificari ex lege. Ad confirmationem solidæ veritatis omnium, quæ dicta sunt, subiungitur, *Amen*, quod interpretatur verè, vel fideliter, siue fiat.

Epistola ad Galatas FINIS.

PRAEFATIO IN EPISTOLAM PAVLI AD EPHESIOS.

Ephesus metropolis ciuitas est Asiæ, in qua Paulus triennio moratus est prædicans Euangelium, ita vt omnes, qui habitabant in Asia, audirent verbum Domini, Iudæi & gentiles. Ipse enim primus Ecclesiam ibi fundauit, & Ephesios in fide ac moribus nobiliter instruxit, atq; thesauro diuinæ scientiæ mirabiliter ditauit, sed sancto sibi reuelãte Spiritu, præuidit surrecturos postea quosdam pseudoprædicatores in ipsorum Ecclesia, & promulgatores impia dogmata, ex quibus fuerũt Ebion 1. Ioan. 2.
& Cerinthus, quos Ioannes antichristos appellat. Vnde 2. ioan. ti
eis nouissimè dixit: Vos scitis quomodo vobis nihil Actu. 10.
subtraxerim vtilium, quo minus annuntiarem vobis, & docerem publicè & per domos. *Et* ibidem.
item: Quapropter contestor vos hodierna die,
quia

A quia mundus sum à sanguine omnium. Non enim subterfugi quo minus annuntiarem omne consilium Dei vobis. Ego scio quoniam intrabunt post discessionem meam lupi rapaces in vos, non parcentes gregi, & ex vobisipsis exurgét viri loquentes peruersa, vt abducant discipulos post se. Propter quod vigilate, memoria retinentes quoniam per triennium die ac nocte non cessaui, cum lachrymis monens vnumquenque vestrum. *Tanto itaque labore & studio, tantoq; tempore & tam perfectè beatus Apostolus Ephesios docuit, & tales lupos in medio surrecturos præsciuit, volentes scilicet legis ceremonias inducere, & eos iam libros gratia, carnalibus obseruantijs seruiliter subdere. Et alios quidem eorum Christum simpliciter esse Deum & non hominem affirmaturos; alios autem eum hominē, & non Deum dogmatizaturos. Et ideo placuit sibi quadam circunspectione Ephesios hac epistola præmunire, ne hæretici qualibet astutia suasionis ad eos possent introire vel lupinis dentibus transingulare. In qua quidem epistola intendit primò confirmare eos in fide, qua Christus à Catholicis creditur Deus omnipotens & homo verus, atq; excellentiam gratiæ Dei multipliciter commendare, ne libero arbitrio suo quid bonorum, sed gratiæ adscriberent omnia: dehinc eos non debere suscipere iugum legalis obseruantiæ. Non enim apertè reprehendit eos de aliqua culpa, per quod ostenduntur benè seruasse eius præcepta, sed timendum erat, ne laborentur.* 1. Cor. 2. *Et quia ipse* sapientiam inter perfectos loqui *consueuit, profundos valde sensus & arcana mysteria seculo antea prorsus ignota pandit eis à Roma de carcere in hac epistola. Quæ post illam ad Galatas rectè locata est, quia ibi Galatæ reuocantur ad fidem hic Ephesij confirmantur in fide. Ibi carnales obseruantiæ ab illis, qui eas suscipere cœperant, remouentur: hic ne* B *suscipi debeant, prædamnantur. Quia verò nullus adeò perfectus est, vt adhuc crescere non possit, hortatur ad meliora proficere, & ne cedant pro tribulationibus eius, sed maneant in charitate radicati & fundati. ac de morum instructione nobiliter agit. Et ne perfectio erigat illos in tumorem, ostendit etiam de quo statu ad quam dignitatem vocati sunt.*

EPISTOLAE PAVLI AD EPHESIOS,

CAPVT I.

PAulus Apostolus Iesu Christi per voluntatem Dei, omnibus sanctis qui sunt Ephesi, & fidelibus in Christo Iesu: Gratia vobis & pax à DEO Patre nostro, & Domino IESV Christo.

Paulus scribit, cuius scripta sunt authentica, quia est *Apostolus Iesu Christi,* id est, legatus Saluatoris ac regis fidelium. Et est *Apostolus,* non per meritum suum, vel per humanam electionem, sed *per Dei voluntatem*, quoniam sola *Dei* Patris voluntas fecit hunc Christi Apostolum. Dum dicit se Apostolum *Christi*, id est, missum à Christo *per voluntatem Dei*, commendat se in Apostolatus autoritate, vt per hoc suæ monitioni magis obediant, & vt insinuet omnes, qui ab eius doctrina voluerint dissentire, Imperio Christi contraire, & Patris voluntati resistere. *Per voluntatem Dei*, & non per Deum, posuit, vt insinuaret solo nutu voluntatis diuinæ cōstitutionem omnium rerum esse. Nam *omnia quæcunq; voluit fecit.* Psal. 113. *Paulus* tantæ autoritatis, scribit *omnibus sanctis*, id est, in sancta religione perfectis, *& fidelibus in Christo Iesu*, id est, minoribus, qui iam fidem susceperunt. hoc est, scribit *omnibus* perfectis & imperfectis, *qui sunt Ephesi*, id est, in illa vrbe, quæ caput est minoris Asiæ. Quòd si mysticum sensum C requirimus, Ephesus interpretatur voluntas eius, id est, *Dei.* Quicunque ergo ita sancti sunt & fideles, vt maneant in voluntate *Dei*, non transgredientes voluntates eius, ad eos nunc scribit *Apostolus*, vbicunque sint corporaliter positi. Interpretatur etiam Ephesus consilium meum, vt dicat *Paulus*, quia scribo *sanctis & fidelibus, qui sunt* in Epheso, id est, in consilio meo, qui non recedunt à munimento consilij mei. Et sunt sancti atque fideles *in Christo Iesu* quia nihil prodest sanctitas vel fidelitas nisi *in Christo.* Nonnulli enim Philosophorum visi sunt sanctitatem habuisse, ieiunando, castè viuendo, mundum contemnendo, Nota. sed non *in Christo.* Item nonnulli sunt fideles, sed non *in Christo.* Si quis reddat depositum, si quis commendata non abneget, fidelem se exhibet. Et iste fidelis est, sed non *in Christo.* Ad distinctionem ergo talium, dicit *Apostolus* se scribere *sanctis & fidelibus in Christo Iesu*, qui sanctitatem & fidem habent *in Christo*, id est, in Christiana religione. Quos & salutat, dicens: *Gratia & pax sit vobis. Gratia*, qua vobis peccata remittantur, & virtutes conferantur: *pax*, qua Deo & sanctis Angelis per bonam voluntatem & actionem semper concordetis. Et hæc *gratia & pax sit vobis à Deo Patre nostro*, id est, Creatore, qui nos in filios adoptauit: *& à Domino Iesu Christo*, id est, à Redemptore, qui nos ab hoste clementer eripuit, & suo dominio mancipauit. Qui est Iesus, qui interpretatur Saluator, quia *saluum facit populum suum à peccatis eorum*: & Christus, qui est Matth. vnctus, id est, rex, vel sacerdos, regnans in nobis, Hebr. & interpellans pro nobis, quia reges & sacerdotes vnctione consecrabantur. 1. Ioan.

Benedictus Deus, & Pater Domini nostri Iesu Christi, qui benedixit nos in omni benedictione spirituali, in cœlestibus, in Christo: sicut elegit nos in ipso ante mundi constitutionem, vt essemus sancti & immaculati in conspectu eius in charitate. D

Primò omnium benedixit Deum, considerans illum esse principium & fontem bonorum omnium. Ostenso enim quòd Dominus Iesus sit æqualis Patri, dum *gratia & pax* æqualiter à *Patre* & Filio dari monstraretur, ostendit quòd *Deus* benedicendus est à nobis propter beneficia gratuita, quæ nobis tot & tanta contulit. Non enim debemus illi esse ingrati, vt ea, quæ ab illo accepimus, adscribamus nobis, sed agnoscentes à quo sint nobis data, benedicere semper illum debemus, & gratias ipsi debitas persoluere. Et cùm similiter à Filio nobis dentur hæc eadem beneficia, patet quia & ipse pari benedictione est exaltandus cum Patre, *vt omnes honorificent* Ioan. *Filium, sicut honorificant Patrem.* Sicque compotentialis & coæqualis Patri esse declaratur. *Benedictus* sit à nobis *Deus*, omnes illum benedicamus, & gratias ac laudes illi referamus pro beneficijs, quæ ab ipso percepimus, non æstimantes à nobisipsis habere nos aliquid boni. Benedicamus illum, quia est *Deus*, id est, Creator noster, & creatura debet Creatorem suum benedicere, *& Pater Domini nostri Iesu Christi*, id est, Pater illius, qui nos à diaboli tyrānide ereptos, dominio suo misericorditer subdidit, & saluauit nos à peccatis nostris, atq; regnat in bonis actibus nostris. Dum dicit, *Benedictus sit Deus*, aptè demonstrat, quia & ipse est *Deus*. Ostendit, inquam, Filium patris benedictione laudandum, quando dicit, *Benedictus* sit *Deus*, id est, Creator omnium, quia Ioan. & filius est Creator. *Quæcunq; enim Pater facit, hæc*

& Fi-

A *& Filius similiter facit*. & ita constat eum esse æqualem Patri, & compotentialem, atque coæternum. Sed & dum dicitur, *Benedictus sit Pater Christi*, liquidò demonstratur, quia & ipse Christus similiter à nobis sit benedicendus: quia *qui non honorificat Filium, non honorificat Patrem, qui misit illum*. Ibidem. Non enim rectè Patrem benedicere potest, qui Filium pariter non benedicit, cùm Pater nõ dicatur, nisi respectu Filij: Vnde patet Filium esse coæternum Patri, & coæqualem: quia si Pater fuisset aliquando sine Filio, non esset Pater. Ac per hoc nec tantæ dignitatis tunc esset, quantæ nunc est: sicque cœpisset crescere, quod nefas est vel suspicari. Nunquam ergo fuit ante Filium, sed sine initio Filius est æternaliter genitus. Vel in eo, quod dictum est: *Benedictus Deus & Pater Domini nostri Iesu Christi*, ostenditur Christus homo simul & *Deus* esse. Homo enim est, cuius est *Deus* ille, qui benedicitur: & *Deus* est, cuius est *Pater* idem ipse, quem benedicimus. *Deus* enim *Christi* est secundùm humanitatem eius, & *Pater Christi* secundùm diuinitatem eius. Qui meritò benedicitur à nobis, quia ipse prior benedixit nos. Hinc ergo Apostolus incipit enumerare beneficia, quæ à Deo per Christum humano generi sunt concessa. Sit, inquit, *benedictus, qui benedixit nos*. *Deus* nos benedicit, cùm virtutes nobis tribuit, vel in ipsis virtutibus nos promouet. Nos verò Deum benedicimus, cùm pro beneficijs, quæ contulit nobis, ipsum laudamus. *Benedixit nos*, non in quadam, sed *in omni benedictione*, non corporali, sed *spirituali*, id est, in sermone Dei, & sapientia, & veritate, cunctisque reliquis virtutibus, & non in terrenis, sed *in cælestibus*. vt quamuis B adhuc corpore hîc detineremur, mente tamen & conuersatione iam *in cælestibus* essemus. Et hæc tam copiosa virtutum bonorumq; spiritualium benedictio data est à Patre nobis *in Christo*, id est, postquam cœpimus in ipso mediatore ac reconciliatore manere, incorporati visceribus Ecclesiæ, quæ est corpus eius. Non enim extra Christum datur cuiquam ista benedictio. Vel præteritum pro futuro positum est, vt quasi iam factum indubitanter crederemus, quod faciendum speramus. *Benedixit*, id est, benedicet *nos*, hoc est, ditabit in die iudicij, *in omni benedictione spirituali*, non corporali: quoniam diuitias spirituales, non carnales dabit. Neque enim carnales cibos tunc præbebit, vel vxores, & aurum, cæterasque delicias, quas habent impij; sed illas spirituales, quas in supernis habent Angeli. Vnde & corpus nostrum, vt illarum deliciarum particeps fiat, erit spirituale: quia *seminatur corpus animale, & surget corpus spiritale*, potestate vtique, non natura. 1. Cor. 15. Tantæ enim leuitatis erit & claritatis, quantæ spiritus. Et ideo quicquid boni illud glorificatum corpus habebit, spirituale erit. Nihil ergo carnale, sed totum spirituale expectemus illa benedictione, quoniam spiritualis erit: & non particularis, sed vniuersalis. *Omni* enim *benedictione spirituali nos* beatificabit, replens omnibus bonis, vt nihil omnino spiritualium bonorum desit nobis, cùm dixerit Christus: *Venite* Matth. 25. *benedicti Patris mei percipite regnum*. & ponet localiter *in cælestibus*, inter agmina Sanctorum Angelorum, & Virtutum, ac Dominationum, vt eandem cum ipsis beatitudinem & gloriam atque scientiam habeamus, vt simus illis etiam loci sublimitate pares. Et hæc est illa gloriosa beatitudo, quam *oculus non vidit, nec auris audiuit*, nec 1. Cor. 2. cor hominis excogitare potuit, quam nobis Pater dedit, si *in Christo* nos inuenerit, id est, verà C Christi membra. Aliter enim nullus ad hanc beatitudinem ascendere poterit, quia *nemo ascendit in cælum, nisi qui descendit de cælo, filius hominis qui est in cælo*. Ioan. 3. Quod Apostolus præteritum posuit, significat (vt dictum est) quia hoc, quòd Deus est nobis benedicturus in futuro, ita est stabile & impermutabile, sicut illud quod iam præteritum est, quod nulla ratione mutari potest. Nam quod factum est, non potest non fieri. Quòd autem posuit, *benedixit*, & non donauit: & quòd ait *benedictione*, & non beatitudine, voluit nobis designare Patris & Filij potentiam. Suum enim benedicere, est benefacere. Et quid est aliud tunc benefacere, quàm participationem beatitudinis impendere? Vnde Psalmista: *Conuertere anima mea in requiem tuam, quia Dominus benefecit tibi*. Psal. 114. Et quod ipse nos benedicet illa tanta *benedictione*, ita est firmum & certum, *sicut* & illud, quòd antequam mundus fieret, *nos elegit* prædestinando ad vitam. Vel quòd nos benedicet, non faciet improuidè, sed *sicut elegit nos* à massa perdendorum ante mundi principium. Ita enim benedicet sicut prædestinauit, quia vnicuique benedictionem dabit, iuxta modum, quem ei præordinauit. *Elegit nos*, id est, extra de massa peccatorum legit & abstraxit, & hoc fecit *in ipso*, id est, *in Christo*, vt essemus membra Christi, & ista electio facta est *ante mundi constitutionem*, id est, ante omnem creaturam. Et ad hoc *nos elegit, vt essemus sancti & immaculati*. Inter sanctum & immaculatum hoc interest, quòd sanctus immaculatus quoque intelligi potest, immaculatus verò non statim sanctus. Nam paruuli quoque immaculati sunt, quia integro corpore nullum possunt facere peccatum: & D tamen sancti non sunt, quia sanctitas voluntate & studio comparatur. Et quòd immaculatus dici potest ille, qui peccatum non fecit; sanctus autem is, qui virtutibus plenus est. Sancti ergo intelliguntur perfecti, immaculati verò imperfecti. Sancti in virtutibus promoti, immaculati per baptismum à peccatis mundi, & post non inquinati. Tales igitur *nos prædestinauit* Deus futuros, & hoc non in vana æstimatione hominum, sed *in conspectu eius*, qui veritatem conspicit, & occulta considerat. Si enim viderit nos veraciter esse sanctos & immaculatos, quicquid homines de nobis æstiment, ipse nobis præmium reddet. Et econtra, si per hypocrisim voluerimus simulare sanctitatem, licet nos iudicent sanctos indocti homines, ipse tamen damnabit. *Elegit, vt essemus sancti & immaculati in oculis eius*, & hoc *in charitate*, id est, vt in illam sanctitatem & immaculationem promoueremur, non timore pœnæ, sed amore iustitiæ. Notandum itaque quòd ad commendandam magnitudinem gratiæ, enumerat Apostolus beneficia eiusdem gratiæ, quæ à Deo per Christum humano generi data sunt. Deus enim *ante mundi constitutionem*, cùm nullus quicquam meruisset, quia nullus adhuc erat, præordinauit, quòd in tempore gratiæ aliquos à perdendis separaret, & iustos immaculatosque faceret, præordinauit quòd & illos ad æternitatem perduceret. Harum prædestinationum alteram hic implet, quod sanctos facit: alteram in futuro complebit, dando immortalitatem & beatitudinem. Sic enim prædestinãdo iam *benedixit nos in cælestibus*, cùm adhuc in terris maneamus, sicut prædestinando *elegit ante mundi*

A am euadetis. Sed *ille portabit iudicium* suæ damnationis, *qui vos conturbat*, id est, qui purum fontem vestri intellectus ac lympitudinem vestræ fidei cœno suæ hæresis immisso turbidum reddit, vel rectum ordinem gressus vestri confundit, quo de seruitute venistis ad libertatem. Hunc enim ordinem permutare volunt pseudoapostoli, qui de libertate ad seruitutem vos reducere conantur, quod est ordo peruersus. Sed quisquis hoc facere nititur, *portabit iudicium*, id est, sustinebit pondus suæ damnationis, *quicunque est ille*, id est, etiam si sit filius Abrahæ, si sit facundus, si sit potens. Eodem spiritu, quo præuiderat Apostolus correctionem Galatarum, præuidit & pertinaciam atque damnationem pseudoapostolorum, qui eos seduxerant. Qui & subiungit:

Ego autem fratres si circuncisionem adhuc prædico, quid adhuc persequutionem patior? Ergo euacuatum est scandalum crucis.

Intelligendum est, quia pseudomagistri, cùm vellent Galatis seruitutem legis persuadere, & viderent eos Pauli Apostoli autoritate reuocari, dicebant etiam ipsum Paulum id sentire, sed non eis aperire voluisse sententiam suam. Vnde opportunissimè subiecit: *Ego autem fratres*, &cæt. Nam & ab ipsis patiebatur persequutionem, qui talia persuadere moliebantur, cùm iam Euangelium suscepisse viderentur. Quos tangit & alio loco, vbi ait, *periculis in falsis fratribus*. Nam quia
2.Cor.11. Timotheum propter vitandum scandalum Iu-
Actu.16. dæorum, quos ad fidem quærebat adducere, circunciderat, idcirco dicebant eum *circuncisionem* apud alios prædicare. Quod ipse nunc remouet. Illi (inquit) *vos conturbant*, suadendo vobis *circuncisionem*, legisque seruitutem, & dicendo me
B quoque alijs *adhuc* prædicare *circuncisionem*. Sed *ego ô fratres si adhuc* post fidem, vt olim *prædico circuncisionem*, sicut ipsi dicunt, *quid*, id est, quare, *adhuc patior persequutionem* ab ipsis, & à Iudæis? Inde enim patet me non prædicare *circuncisionem*, quoniam *patior* à Iudæis *persequutionem*, cùm non sit alia causa, cur me persequantur, nisi quia circuncisioni non acquiesco. Si enim illam prædicarem, nunquam me persequerentur: & *si* illam (vt asserunt) *prædico, ergo euacuatum est scandalum crucis*, id est, non irascuntur Iudæi de cruce Christi, si assero homines circuncisione iustificari. *Si* illam iustificationi vel saluti necessariam *prædico, euacuatum*, id est, vacuum ab vtilitate factum *est dominicæ crucis scandalum*, quo Iudæi scandalizantur & irascuntur contra me, dum sola cruce & passione Christi assero credentes iustificari. Sed vtrunque fieri non potest, vt ego iustitiam vel salutem esse prædicem & ex circuncisione, & ex cruce. Nam *si* ex circuncisione *prædico salutem*, destructa est Euangelica prædicatio mea, qua annuntio reparationem humanæ salutis ex cruce Domini, vnde & Iudæi indignantur ex cruce prædicari. Non est ergo causa, vt *persequutionem patiar, si circuncisionem prædico*: quia prædicando illam, prædicationem *crucis*, quæ persequutionis meæ causa est, destruo. Sicq; *euacuatum est*, id est, superuacuum & inutile factum *est scandalũ crucis*, quod Iudæos conturbat: hoc est, Christus gratis mortuus est, *si* adhuc oportet *circuncisionem* & legem carnaliter obseruare eos, qui iustificari quærunt & saluari.

Vtinam & abscindantur qui vos conturbant. Vos enim in libertatem vocati estis fratres, tantum ne libertatem in occasionem detis carnis, sed per charita- C *tem spiritus seruite inuicem. Omnis enim lex in vno sermone impletur: Diliges proximum tuum sicut teipsum. Quòd si inuicem mordetis, & comeditis, videte ne ab inuicem consumamini.* Matth. 22. Leuit. 19.

Scandalum crucis est euacuatum, si circuncisionem prædico, sicut pseudoapostoli dicunt me facere. *Vtinam* autem *&* ipsi, qui crucem Christi euacuare volunt nostra salute, euacuentur suo errore. *Vtinam & ipsi abscindantur*, id est, castrentur, sunt enim spadones, *qui seipsos* absciderunt *propter regnum cælorum. Vtinam abscindantur* non carnaliter, sed spiritaliter, id est, vim generandi perdant, vt neminem corrumpere valeant, vt seminare in vobis & in alijs carnalia desistant, nullamque omnino generandi efficaciam habeant ipsi, *qui* nunc carnalia semina legalium obseruantiarum diffundendo, *conturbant vos*, & generant erroris filios. Bonum illis optat Apostolus, vt scilicet spiritali ferro abscindatur ex eis illud, vnde feruent spiritaliter ad corruptionem mentium aliorum. Quòd si maledicendo intelligitur hoc dixisse, sciendum, quia sancti viri cùm maledictionis sententiam proferunt, non ad hanc ex voto vltionis, sed ex iustitiæ examine erumpunt. Intus enim subtile Dei iudicium aspiciunt, & foras exurgentia quo maledicto ferire debeant, cognoscunt: & eo maledicto non peccant, quo ab interno iudicio non discordant. Hinc est quòd Petrus in offerentem sibi pecuniam Simonem sententiam maledictionis protulit, dicens: *Pecunia tua tecum sit in perditionem.* Qui enim non ait, est, sed *sit*, non indicatiuo, sed optatiuo modo se hæc dixisse signauit. Hinc Elias duobus quinquagenarijs ad se venientibus dixit: *Si homo Dei sum, descendat ignis de cælo, & consumat vos.* Quorum vtorumque sententia, quanta veritatis ratione conualuit, terminus causæ monstrauit. Nam & Simon æterna perditione interijt, & duos quinquagenarios desuper veniens flamma consumpsit. Virtus ergo subsequens testificatur, qua mente sententia maledictionis promitur. Cùm enim & maledicentis innocentia permanet, & tamen eum, qui maledicitur, vsque ad interitum maledictio absorbet, ex vtriusque partis fine colligitur, quia ab imo & intimo iudice in reum sententia sumpta iaculatur. Igitur & Paulus eodem modo pseudoapostolos, quos in errore perseueraturos videbat, maledicere potuit, dicens: *Vtinam abscindantur qui vos conturbant.* Nam si *omnis arbor, quæ non facit fructum bonum, excidetur, & in ignem mittetur*, quantò magis, quæ facit fructum malum? Melius est ergo, vt pauci, qui perituri sunt, pereant, ne alios, qui saluari possunt, diutius in errore teneant, quàm longo tempore viuentes, multos secum in perditionem trahant. Itaque pro multorum salute paucos illos, quos spiritu prophetico perituros præuidebat, optare potuit ab hac vita citius abscindi, ne amplius peccata peccatis superadderent, & grauiorem sibi perditionem acquirerent. Hæc quippe maledictio non fuit ex malitia delinquentis, sed ex rectitudine iudicis. Qui enim tam recta maledicens intulit, non perturbationis vitio succubuit, sed Dei iudicio concordauit. Vel sic intelligatur hæc abscisio, sicut Dominus in Euangelio præcepit membra, quæ nos scandalizauerint, abscindi, & proijci à nobis: vt quia isti pseudo scandalum generant inter eos, separentur penitus & alienentur ab eis. Et expedit (inquit) vt *abscindantur* ex vobis *qui vos conturbant*, & rectum ordinem itineris vestri confun-

Actu.8. 4.Reg.1. D Matth.3. Note. Matth.5.

A confundunt, reuocantes vos à libertate in seruitutem, quia *vos* à seruitute peccati *vocati estis* diuinitus *in libertatem* fidei ô *fratres*, qui vnum Patrem habere cœpistis Deum, vnamque matrem Ecclesiam. *In libertatem vocati estis*, vt non timore, sed amore bona faciatis. Quisquis enim vera charitate feruet, adeo liber est, vt ei libeat agere quicquid voluerit, quia non vult nisi quod bonum est. Et ita charitas ac bonæ voluntatis affectus ipsa est libertas, ad quam *vocati estis*. Liberi ergo estis, *tantùm ne* libertate abutamini, faciendo quod vobis carnaliter placuerit. Tunc enim amitteretis libertatem, si vos ad satisfaciendum carni liberos putaretis : quia *qui facit peccatum, seruus est peccati*. Cùm ergo sitis in libertate gratiæ, & non in seruitute legis; in libertate bonæ voluntatis, & non in seruitute peccati, hoc *tantùm* vobis est obseruandum, *ne* spiritalem vestram *libertatem detis in occasionem carnis*, ne scilicet quia liberi estis, & metus legis non incumbit, ideo *carnis* desideria sequamini, quasi liberam potestatem habentes faciendi quod caro voluerit. Non permittatis vt caro ex libertate accipiat *occasionem* voluptuosè viuendi, *sed* potius *per charitatem spiritus*, quæ est virtus mentis, *seruite inuicem*. Quia vocauerat eos liberos, nollent iam alicui seruire, sed ex libertate propria vnus aduersus alterum præsumeret. Et hoc iterum remouet. Ac si dicat : Non debetis *libertatem* vestram peruertere, sed potius *seruire inuicem per charitatem spiritus*, id est, alter alteri, non timore seruili, sed libertate charitatis. Quod fieri non potest, nisi alterius infirmitatem quisque habeat sicut suam, vt eam æquanimiter ferat, donec ab ea liberetur ille, cuius curat salutem. Et hanc

Ioan. 8.

B liberam seruitutem debetis libenter amplecti, quia *omnis lex*, quam vultis implere, *in vno sermone*, id est, in vno mandato *impletur*, quo dicitur: *Diliges proximum tuum sicut teipsum*. In proximi dilectione potestis omnia legis præcepta, quæ ad bonos mores pertinent, implere. Meritò enim qui *proximum* diligit vt se, legem dicitur implere : quia quicquid non vult sibi ab alio fieri, studet cauere ne faciat alij : & quicquid iure sibi vult ab alio fieri, quantum potest, ipse facit alij. Sic enim quicquid lex prohibet, vitatur: & quicquid ipsa moraliter iubet, impletur. Nam & Deum necesse est diligat, qui *proximum sicut* se diligit : quia non se diligit, sed odit, qui Deum non diligit. Qui enim Deum non diligit, iniquitatem diligit : *qui* autem *diligit iniquitatem, odit animam suam*. Itaque in proximi perfecta dilectione complentur omnia, quæ iubentur in lege. Si ergo *charitatem* serueritis *inuicem*, tunc fraterna dilectione complebitis vniuersam legē. *Quòd*, id est, sed si vos *inuicem* odiose *mordetis*, tunc omnia legis iura violatis. *Si vos inuicem mordetis*, id est, in aliquo alter alteri detrahitis *& comeditis*, id est, totum quod in vobis est deuoratis, *videte ne ab inuicem consumamini*, id est, in nihilum redigamini. Occasione charitatis tangit hoc vitium eorum. *Si vos inuicem* canino dente *mordetis*, clàm detrahentes alter alteri, *&* lacerantes mutuo vitam vestram, ac manifestè verbis contendentes, *comeditis* vos vicissim, id est, deuoratis furiosè totam ad *inuicem* vestram conuersationem litigando criminantes, & omnia bona vestra vicissim carpendo blasphemantes, vel iniurias inferentes, *videte ne* dum more canum viuitis, more canum alternis morsibus *consumamini*, id est, *ne* omnia virtutum bona, quæ in vobis e-

Leuit. 19.

Psalm. 10.

C rant, deuorentur *ab inuicem*. Qui enim virtutibus alterius detrahit, virtutes proprias minuit vel amittit. Et qui bona alterius lacerat, ipse sua bona corrodit & adnullat. Et qui iniuriam alij facit, iustam damnationem sibi acquirit. Qui ergo detractionibus, & iniurijs, vel criminationibus *inuicem* se mordent & comedunt, *inuicem* bona sua consumunt & perdunt. Consumuntur enim *ab inuicem*, quia ille, qui accipit iniuriam, consumit eum, qui infert, id est, causa consumptionis eius est: & alius similiter, dum & ipse ab eo patitur iniuriam, vel criminationem, siue detractionem, consumit eum, id est, causa fit consumptionis virtutum ac bonorum eius.

Dico autem : Spiritu ambulate & desideria carnis non perficietis. Caro enim concupiscit aduersus spiritum, spiritus autem aduersus carnem. Hæc enim sibi inuicem aduersantur, vt non quæcunque vultis, illa faciatis. Quòd si spiritu ducimini, non estis sub lege.

Superius, inquit, dixeram, *ne libertatem detis in occasionem carnis, sed per charitatem* seruiatis *inuicem* : sed nunc *dico*, qualiter hæc agatis. Scilicet *ambulate* in *spiritu*, id est, *de virtute in virtutem* promoueamini in bonis operibus duce Spiritu sancto, quod est *per charitatem* seruire *inuicem*. *& non perficietis desideria carnis*, id est, non complebitis actu vel consensu delectationes, quas caro desiderat, quod est, non *detis libertatem* vestram *in occasionem carnis*. Ambulandum, id est, proficiendum *spiritu* semper est, vt mente & opere semper ad interiora tendatis, dum estis in via vitæ præsentis : & econtra cauendum vobis est, ne *desideria carnis. quæ militant aduersus animam*, perficiatis. Non dico, ne faciatis, id est, ne habeatis illa, quoniam in hoc seculo non habere illa non potestis : sed ne perficiatis ea, id est, ne opera eorum consensu voluptatis impleatis. Non enim perficiuntur in malo, quando eis non accedit nostræ voluntatis assensus : sed tamen fiunt in eo ipso, quod in nobis sunt, quia non potest esse quin deliueremus. Et debetis omnino reluctari, ne *carnis desideria*, id est, carnales concupiscentias perficiatis : quia *caro concupiscit aduersus spiritum* vestrum, vel *aduersus spiritum* Dei, qui in vobis est. Nam in malis hominibus non habet contra quem concupiscere. Ibi enim *non cupiscit aduersus spiritum*, vbi est spiritus. In malis autem non est spiritus Dei. Sed & contra *spiritum* eorum non *concupiscit caro*, quia non inuenit eum rebellem carnalibus concupiscentijs suis, sed secum pariter concupiscentem. In bonis verò, vbi & spiritus Dei est, & spiritus humanus repugnat desiderijs *carnis*, *caro concupiscit aduersus spiritum*, sed & *spiritus aduersus carnem*. Et hoc est graue & intestinum bellum. Quod nunquam in vobis esset, si natura humana per liberum arbitrium in rectitudine, in qua facta est, perstitisset. Nunc verò, quæ pacem felix cum Deo habere noluit, secum pugnat infelix. Et cùm sit hoc malum miserabile, melius tamen est, quā sine vllo conflictu vitijs seruire. Melius est enim bellum cum spe salutis æternæ, quàm sine vlla liberationis cogitatione captiuitas. *Caro* itaque *concupiscit aduersus spiritum*, sed & *spiritus aduersus carnem*. *Caro* nihil nisi per animam *concupiscit*. Sed concupiscere *caro aduersus spiritum* dicitur, quando anima carnali concupiscentia spiritui reluctatur. Causa verò carnalis concupiscentiæ non est in anima sola, sed in anima & carne. Ex vtraque enim fit, ex anima scilicet, quòd sine illa nulla delectatio sentitur : ex carne autem,

Psal. 83.

D

A quòd sine illa carnalis delectatio non sentitur. *Caro* igitur concupiscens *aduersus spiritum*, carnalis delectatio est, quam de carne & cum carne spiritus habet, aduersus delectationem quam solus habet. Solus quippe habet (nisi fallor) illam delectationem, non cum carnis voluptate vel carnalium rerum cupiditate commixtam, de qua dicitur; *Delectare in Domino, & dabit tibi petitiones cordis tui.* (Psal. 63.) Contrariæ ergo sunt concupiscentię carnis concupiscentijs spiritus, concupiscentiæ spiritus, concupiscentijs carnis. *Hæc enim* duo, id est, caro & spiritus, *aduersantur sibi inuicem* tantùm, *vt quæcunque vultis*, siue bona, siue mala, *non faciatis*, id est, non permittamini facere *illa*. Quæ enim *vultis*, nisi vt omnino nullæ concupiscentiæ malarum & illicitarum sint delectationum? Quis sanctus non hoc velit? Sed non efficit. Non vos permittunt implere quod *vultis*. Nolite eas permittere implere quod volunt: & ita nec vos, nec illæ facietis quod *vultis*. Dum enim pugna hęc in nobis est, non facimus quod volumus. Quid enim facere volumus, cùm perfici volumus fine summi boni, nisi vt *caro aduersus spiritum* non concupiscat, nec sit nobis hoc vitium, contra quod spiritus concupiscat? Quod in hac vita quamuis velimus, quoniam facere non valemus, id saltem in adiutorio Dei facimus, ne carni concupiscenti *aduersus spiritum* succumbentes cedamus, & ad perpetrandum peccatum nostra consensione pertrahamur. Nec carnis ergo concupiscentiæ perficiuntur, quamuis fiant: nec nostra perficiuntur bona opera, quamuis fiant. Sicut enim tunc perficitur carnis concupiscentia, cùm cõsentit & spiritus ad opera mala, vt non concupiscat *aduersus* illam, sed cum illa: sic & bona opera nostra tunc

B perficientur, quando spiritui caro consenserit, vt *aduersus* eum etiam ipsa non concupiscat. Hoc enim volumus, cùm perfectionem iustitiæ concupiscimus. Sed hęc nostra voluntas non perficitur, quandiu carnis concupiscentiarum, quibus non consentimus, permanent motus. Nec in hac dissensione carnis & spiritus alterutrum putare debemus inimicum, sed vitium, quo *caro concupiscit aduersus spiritum*. Quod sanatum nec ipsum erit. & substantia salua erit vtraque, & inter vtranque nulla pugna erit. Postquam autem dixit Apostolus carnẽ & spiritum *inuicem* aduersari, vt ea, quæ volumus, facere nequeamus, ne ab ipsa pugna desides nos faciat, & per hanc sententiam laxamentum peccandi dedisse videatur, adiunxit: *Quòd si spiritu ducimini, nõ estis sub lege.* Quasi diceret: Cùm *caro concupiscat aduersus spiritum, & spiritus aduersus carnem*, his, qui ducuntur desiderijs carnis, iure dominatur lex, quæ terrendo compescat eos. Sed vos *si spiritu ducimini, non estis sub lege. Sub lege* enim est, qui timore supplicij, quod lex minatur, non amore iustitiæ, abstinet ab opere peccati, reus in voluntate, qua mallet non esse quod timeret, vt liberè faceret quod occultè desiderat. Ergo nondum habet iste spiritum sanctum, quo ducatur. Quisquis enim *Spiritu* Dei ducitur in operibus suis, non est sub lege, quæ timorem incutit; sed in charitate, quæ non per legis literam, sed per eundem spiritum diffunditur in cordibus electorum. Hi verò damnabiliter sunt *sub lege*, quos lex reos facit non implentes legem, dum nescientes gratiæ beneficium, ad facienda Dei præcepta, quasi de suis viribus præsumunt, quia Spiritum sanctum non habent, quo rectore ducantur & adiuuentur. Ab hoc autem loco demonstrare inchoat Apostolus, quia *spiritu* (sicut monuerat)

C sit ambulandum, & non perficienda *carnis desideria*, hinc carnis honestates & inutilitates, hinc spiritus inhonestatis & vtilitates proponendo. Nam subiungit:

Manifesta sunt autem opera carnis, quæ sunt: Fornicatio, immunditia, impudicitia, luxuria, idolorum seruitus, veneficia, inimicitiæ, contentiones, æmulationes, iræ, rixæ, dissensiones, sectæ, inuidia, homicidia, ebrietates, comessationes & his similia: quæ prædico vobis, sicut prædixi, quoniam qui talia agunt, regnum Dei non consequentur.

Ambulandum, inquit, est *spiritu*, quia, sicut dictum est *si à Spiritu* sancto *ducimini*, iam illud commodum inde habetis, quod *non estis sub* onere vel seruitute legis: sed in libertate charitatis: & è contrario cauendum est, ne perficiatis *desideria carnis*, quoniam ex perfectione eorum procedunt opera, quæ cunctis appareant mala. Non enim dubia, sed *manifesta sunt opera carnis*, id est, praua & detestanda videntur doctis & indoctis, & ideo sunt fugienda. quæ quidem sunt huiusmodi: *Fornicatio* vulgariter fit cum meretricibus, quæ prostituebantur sub arcuatis, & loca illa vocabantur fornices, vnde & fornicatio nomen accepit. *Fornicatio* prima ponitur inter opera carnis, quia nullum peccatum ita redigit animam ad carnalitatem sicut *fornicatio*: quoniam misera anima nihil aliud cogitare valet, nisi ea quæ carnis sunt quandiu turpissimo fornicationis opere est occupata. *Immunditia* verò est, quam mares inter se perpetrant, vel quam solus quis agit. *Impudicitia*, ea verò est, quam cognati inter se exercent, alio nomine dicta incestus, quemadmodum supra admonuimus. *Luxuria* autem fit cum mulieribus, quæ nec publicæ meretrices sunt, nec legitimæ vxores. D *Idolorum* quoque *seruitus* inter opera carnis numeratur, quia nonnunquam ob amorem mulierum committitur, sicut à Salomone propter alienigenas vxores, vel à filijs Israel in Sethim, propter filias Madian. Sed & *veneficia*, id est, innerbationes & venenorum confectiones (3. Reg. 11.) sæpæ fieri solent ob fornicationem & libidinosum amorem. (Nu. 25. & 31) In his omnibus apparet, quàm magnum & principale vitium sit *fornicatio*, de qua tot mortiferæ pestes prodeunt. *Inimicitiæ* verò sunt, quando aliqui se inuicem odio habent, & moliuntur vicissim malum quod possunt vel faciunt. Quæ plerunque ex contentionibus oriuntur, quando prius verbis contenditur, & inde ad inimicitias venitur. *Contentio* enim pro lite accipitur. *Contentio* nanque est, vbi non ratione, sed animi pertinacia defenditur, & vbi non veritas quæritur, sed animositas fatigatur. Vel *contentio* de primatu est, quando alter præferri alteri vult. Quàm aptè sequitur *æmulatio*, quæ dicitur esse dolor animi, cùm alius peruenit ad honorem, quem duo vel plures appetebant, & cæteri liuore torquentur, qui non potuerunt assequi. *Ira* autem est subita tempestas animi, quæ multa mala sæpe perpetrare solet, dum nec rationem, nec iustitiam attendit, sed irrationabiliter irruit ad faciendum quod concitatus animus stimulat. *Rixa* verò est, vbi duo se inuicem percutiunt, vel inter se confligunt. *Dissensio* est, vbi non omnes, in vna voluntate, vel in vno sensu concordant, sed diuersa volunt & partes faciunt. Vnde & *secta*, id est, hęresis plerunque generatur. *Inuidia* verò quę aliena felicitate torquetur, & in duplicem scinditur passionem, cùm aut quod ipse est, alium esse non vult: aut alium vidẽs esse meliorem, dolet se

non

A non esse consimilem. *Homicidium* autem est hominis occisio, & rectè *homicidia* subnectuntur inuidijs, quia sæpe inuidia generat homicidium, sicut diabolus per malignitatem inuidiæ primum hominem occidit, & Cain Abel fratrem suum, atque summi sacerdotes Christum. *Ebrietas* est nimia vini potatio, statum mentis immutans. Hæc nanque simul cum corpore animam debilem reddit. In ebrietatis enim ægritudine corpus simul & anima corrumpitur, spiritus pariter cum carne vitiatur. Omnia membra fiunt debilia, pedes, manus, lingua resoluta. Oculos tenebræ, mentem velat obliuio, ita vt hominem se nec sciat esse, nec sentiat. *Comessationes* verò sunt inhonesta & luxuriosa conuiuia. Hæc omnia dicit Apostolus *opera carnis* esse. Et *fornicationes* quidem, *immunditia*, *impudicitia*, *luxuria*, *ebrietates*, *ac comessationes* ad voluptatem *carnis* pertinent. *Seruitus* autem *idolorum*, *veneficia*, *inimicitiæ*, & cætera, quæ sequuntur, animi potius, quàm carnis vitia sunt, quandoquidem fieri potest, vt propter idololatriam vel hæresim à voluptatibus carnis temperetur. Et tamen etiam tunc homo, quamuis carnis libidines cohibere videatur, secundùm carnem viuere hac Apostolica autoritate conuincitur: & eò quòd abstinet à voluptatibus carnis, damnabilia opera carnis agere demonstratur. Hæc enim omnia, *& his similia* Doctor gentium *opera carnis* appellat, quia eo locutionis modo, quo totum significatur à parte, ipsum hominem vult nomine carnis intelligi. Qui enim non secundùm spiritum, id est, secundùm Deum viuit; sed secundùm carnem, id est, secundùm hominem, scilicet secundùm seipsum,
B meritò vocatur caro. Hæc, inquit, *& his similia sunt opera carnis*, *quæ* nunc per epistolam absens *prædico* ac prænuntio *vobis*, *sicut &*, dum præsens essem, *prædixi* mortifera esse. *Prædico* & præmonstro nunc *vobis*, dum licet cauere, dum licet pœnitere, ante iudicium, ante damnationem, quæ *sunt* factura illa *opera*, id est, ablatura illa regnum cœlorum, quia etiam quodlibet eorum tollet illud regnum. *quoniam qui talia agunt opera, regnum Dei non consequentur.* Non qui aduersus talia confligunt, sed *qui talia agunt*. Aliud enim est praua opera facere, aliud, aduersus ea confligere. Et hactenus quidem partim descripta sunt inutilia & execranda *carnis opera*, post hæc autem exponuntur & vtilia ac sacra Spiritus opera, cùm dicitur:

* benignitas bonitas, longanimitas.

Fructus autem Spiritus est: charitas, gaudium, pax, patientia, longanimitas bonitas, benignitas, mansuetudo fides modestia, continentia, castitas. Aduersus huiusmodi non est lex.*

Opera carnis qualia sunt, dictum est. Sed opera sancti *Spiritus*, habitantis in homine, sunt ista, quæ subduntur: quæ magis sunt appellanda *fructus*, quoniam ex bona arbore, sicut optimi *fructus* prodeunt, vt refectionem perpetuæ saturitatis præbeant electis, ideoque propter seipsa sunt appetenda. *Fructus* enim à fruendo dicitur. & frui propriè non dicimur, nisi rebus illis, in quibus finem lætitiæ nostræ ponimus, in æternis scilicet bonis, quæ in Deo possidere quandoque paramus. In his ergo fructibus prima *est charitas*, qua diligitur Dominus *&* proximus: quia maior est omnibus cæteris virtutibus, & ex eius radice vigent omnes aliæ. Nam ex ista oritur *gaudium*, id est, elatio non superba, sed benigna, mentis de bono exultantis. Qui enim diligit Dominum,

gaudet in Deo pura conscientia: & qui diligit proximum, gaudet de bono eius. Pacem quoque seruat erga Deum, qui diligit eum: quia in quantum potest, cauet eum offendere, & studet ei placere. C
Sed & cum proximo pacem custodit, non inquietans eum, si eum diligit. Non tamen violat pacem, si eum errantem pio studio increpat, vel etiam, si ita oportet, verberat. Quia verò multa sunt in conuersatione humana, quæ pacem turbare possunt, necessariò subiungitur *patientia*, per quã iniuriæ & aduersitates æquo animo sustineantur, vt fraterna *pax* queat obseruari. *Patientia* enim est, mala æquanimiter tolerare, & cõtra eum quoque, qui mala irrogat, nullo dolore morderi. Et quia non ad horam, sed quandiu voluerit Dominus seruanda est hæc *patientia*, subnectitur & *longanimitas*, per quam omnia perseueranter vsque in finem sustineantur. *Longanimitas* enim est longitudo animi patienter aduersa tolerantis, & æterna præmia diu expectantis. Ne quis verò inter eos, quos longo tempore patitur, non amare versetur, sequitur *bonitas*, quæ est dulcedo animi & affectio pia, vt non rancorem animi, sed dulcedinem erga eos, qui nos tribulant, habemus, per quam eis & bona, quæ possumus, impendamus. Ne enim sit inanis hæc *bonitas*, subiungitur alia virtus sibi cognata & consimilis, id est, *benignitas*, quæ & ipsa est bona affectio animi, gratis sua tribuentis, & hilariter propter Deum quicquid potest largientis. Et quia sunt nonnulli, qui dum bona proximis impendunt, asperè loquuntur eis, & austeritatem ostendunt, congruè subnectitur *mansuetudo*, vt qui benignè tribuit, non intractabilis sit vel asper, sed mansuetus & lenis, id est, mitis, & affabilis, & familiaris. Mansuetus enim, quasi manu assuetus dicitur. *Fides* verò est, qua veraciter credimus id, quod non possumus videre. D
Cuius nomen inde appellatur, quòd omnino fiat quod dictum est aut promissum. *Fides* enim vocatur ab eo, quòd fit illud quod inter vtrosque placitum est, id est, inter Deum & hominem, quando & homo facit opere quod dixit ore, & Dominus reddit quod promisit. Et ideo *fides sine operibus* non est vera *fides*, quia non facit quod dicit. Propter quod & inter duos homines seruatur *fides*, quando illud, quod dixerunt & statuerunt inuicem, custodiunt veraciter & faciunt. *Modestia* autem est, quando modo stat, id est, tenetur & seruatur in dictis & in factis. *Continentia* verò, vbi ab illicitis actibus carnis temperatur: *castitas* autem, cùm iam caro sedata fuerit. *Continentia* enim in luctamine est, *castitas* autem in pace. Non enim *castitas*, sed *continentia* dicitur, vbi adhuc ei resistit aduersitas voluptatis. Consummatio enim veræ castitatis est: quę non impugnat carnalis concupiscentiæ motum, sed toto horrore detestatur, ac iugem & inuiolabilẽ sui retinet puritatem, nec potest aliud esse quàm sanctitas. Hi sunt itaq; *fructus Spiritus*, quos contra *carnis opera* cõmendare volens Apostolus, à capite (vt præmissum est) cœpit, dicens: *fructus autem Spiritus est charitas*. Ac deinde cætera, tanquam ex illo capite exorta & religata contexuit, quæ sunt *gaudium*, *pax*, &c. Omnia enim hæc ex fonte charitatis manant. Quis enim bene gaudet, nisi qui bonum diligit vnde gaudet? Quis pacem veram habere potest, nisi cum illo, quẽ veraciter diligit? Quis verè patiens, nisi dilectionem habuerit? Quis longanimis in bono perseueranter manendo, nisi ferueat diligendo? Quis est bonus, nisi diligendo efficiatur? Quis est benignus, nisi diligat cui opitulatur?

A Quis vtiliter mansuetus, nisi cuius dilectio moderetur? Quis salubriter fidelis, nisi ea fide, *quæ per dilectionem operatur*? Quis bene modestus, nisi cui dilectio modum ponit in omnibus? Quis ab eo continet vnde turbatur, nisi diligat vnde honestatur? Quis sanctimoniam castitatis assequitur, nisi in cuius mente *charitas* dominatur? *Charitas* ergo non potest haberi sine cæteris bonis, & cætera bona sine charitate nequeunt prodesse. *Aduersus huiusmodi* spirituales fructus, quos necesse est sequi gratiæ spiritum, *non est lex*: quia in nullo contradicit eis, sed fauet in omnibus. Sed *aduersus* præostensa *carnis opera lex* posita est.

Qui autem sunt Christi, carnem suam crucifixerunt cum vitijs & concupiscentijs.

Ostensa vtraque acie, vitiorum scilicet atque virtutum, ostendit qui sunt qui pugnant contra vitia. Non enim omnes vitijs reluctantur, sed soli illi tantùm, *qui sunt* ex parte *Christi*, *qui sunt* possessio *Christi*, *qui sunt* membra *Christi*, illi sequentes vestigia passionis eius, *crucifixerunt*, id est, cruciauerunt *carnem suam*, configendo *cum vitijs & cum concupiscentijs*. Vitia secundùm operationem intelligamus, concupiscentias secundùm consensum. Quia serui Christi laborant, vt neque opera vitiorum faciant, neque *concupiscentijs* carnalibus vel in corde consentiant. Et reprimendo carnis voluptates, crucem sibijpsis faciunt, ac præceptis iustitiæ quasi quibusdam clauis se configunt, vt prauam actionem, & peruersam voluntatem in seipsis refrenent. Potest & de his, qui intẽtione remunerationis supernæ *carnem* ieiunijs affligunt, hæc sententia specialiter intelligi. *Cum vitijs* quippe & *cum concupiscentijs carnem* crucifigimus, si sic gulã restringimus, vt iam de mundi gloria nihil quæ-
B ramus. Nam qui corpus macerat, sed honoribus anhelat, crucem carni intulit, sed mundo per concupiscentiam peius viuit.

Si spiritu viuimus spiritu & ambulemus. Non efficiamur inanis gloriæ cupidi, inuicem prouocantes, inuicem inuidentes.

Quia communiter dixerat eos, *qui sunt Christi*, crucifixisse *carnem suam cum vitijs & cum concupiscentijs*, retorquet sermonem ad eos, quibus scribebat, & se eis connumerat, quasi dicens: Non dico vobis, quod ipse non velim. *Qui sunt Christi*, ita agunt vt dixi. & nos, quia *Christi* sumus, *spiritu ambulemus*, quia *spiritu* ad hanc vitam venimus. Quicunque enim *vitijs* carne mortificati sumus, iã virtutibus *spiritu viuimus*. *Si spiritu viuimus*, id est, *si* per spiritũ Dei spiritaliter *viuimus*, *spiritu* etiam duce *ambulemus*, id est, non remaneamus pigri in eo, ad quod peruenimus, sed semper ad meliora promoueamur, quia nemo tã sanctus est in hac vita, qui nõ possit adhuc quotidie proficere. Quia verò nõnulli, postquam in virtutibus excreuerint, incipiunt velle laudari velut sanctiores, aptè subiungitur: *Non efficiamur inanis gloriæ cupidi*, id est, *si* spiritaliter *viuimus*, & spiritaliter de virtute in virtutẽ proficiendo *ambulemus* non inde vanam gloriam transitoriæ laudis cupiamus, ne simus fatuis *virginibus* similes, quæ foris lucentes ostenderunt lampadas, & intus oleum in vasis suis recondere neglexerunt: ideoque; *veniente sponso*, lampades eorum
Math. 25. defecerũt. Ob hoc etiam caueamus cupiditatẽ *inanis gloriæ*, quia inde efficeremur *inuicem* alij alios *prouocantes* ad contentionem, & iram, vel ad deteriora, & *inuicem* alij alijs *inuidentes* meliora. Sicque per appetitum vanæ *gloriæ* fieret in nobis tanta subuersio, vt qui putabamur cæteris meliores, nunc efficeremur alijs peiores.

CAPVT VI.

C

FRatres, & si præoccupatus fuerit homo in aliquo delicto. vos qui Spirituales estis, instruite huiusmodi in spiritu lenitatis, considerans teipsum, ne & tu tenteris.

Hactenus toti Ecclesiæ locutus est Apostolus, Improbando legem, & commendando gratiam, & Prælatos nunc alloquitur. Spiritualiter quidem, vt docui, viuendum est omnibus. Et tamen ô *fratres* mei, qui cæterorum curam sumpsistis, etiam *si* aliquis *homo*, id est, infirmus ac fragilis ex ipsa humana fragilitate *præoccupatus fuerit*, id est, subitò lapsus, *in aliquo delicto*, tractandus est humanè. Delictum est desertio boni. Quid enim sonat aliud delictum, nisi derelictum? Et qui delinquit, quid derelinquit, nisi bonum? Græci etiam duo nomina huic pesti imposuerunt. Nam delictum apud eos & πλημμέλεια dicitur, & παράπτωμα. Et πλημμέλεια simile nomen est negligentiæ, quoniam Græcè negligentia ἀμέλεια dicitur, quia curæ non est quod negligitur. Hoc autem loco, παράπτωμα est in Græco. In paraptomate verò, tanquam decidere intelligitur qui delinquit. Vnde cadauer, quod Latini à cadendo dixerunt, Græcè πτῶμα dicitur. Qui ergo peccando malum facit, prius delinquendo à bono cadit. Delictum quippe est, declinare à bono: peccatum verò est, facere malum. Potest etiam illud esse delictum, quod ab ignorante fit: illud autem peccatum, quod à sciente. Indifferenter tamen plerunque dicuntur. Præoccupatio autem est, in qua delinquitur, dum quid faciendum sit aut ad horam non videtur, aut & qui viderit, vincitur, vt scilicet fiat peccatum, cùm vel latet veritas, vel compellit infirmitas. Et cùm non malitia, sed sola infirmitate vel ignorantia delinquitur, D
pro peccato necesse est, vt magno moderamine ipsa delicti correctio temperetur. Hoc est itaque quod nunc præcipitur: *Si præoccupatus fuerit homo in aliquo delicto, vos* præpositi *qui spirituales estis*, id est, spiritaliter viuitis, non despiciatis, sed neque exasperetis *huiusmodi* hominem, non per singula vitia quotidiano vsu defluentem, aut sponte mala facientem, sed subitò per imprudentiam vel infirmitatem in aliquo lapsum. Non exasperetis eum, sed *instruite*: *huiusmodi* rationabiliter ad pœnitentiam, vt fratrem, *in spiritu* non nimij feruoris, sed *lenitatis* & mãsuetudinis. Corripe, inquam, eum dulciter, mone vt surgat, tu, qui ei prælatus es, *considerans teipsum*, id est, propriam fragilitatem tuam, *ne fortè & ipse tu* ex ea *tenteris*. Videlicet cùm displicet ex aliena infirmitate quod conspicis, pensa quod es, vt increpationis zelo se spiritus temperet, dum sibi quoque quod increpat, timet. Cuncti quippe quousque in hac mortali carne subsistimus, corruptionis nostræ infirmitatibus subiacemus. Ex se ergo debet quisque colligere, qualiter alienæ imbecillitati oporteat misereri, ne contra infirmitatem proximi, si ad increpationis vocem feruentius rapitur, oblitus sui esse videatur. Post hæc ad generalem instructionem redit Apostolus, dicens:

Alter alterius onera portate, & sic adimplebitis legem Christi. Nam si quis existimat se aliquid esse, cùm nihil sit, ipse se seducit. Opus autem suum, probet vnusquisque, & sic in semetipso tantùm gloriam habebit, & non in altero. Vnusquisque enim onus suum 1. Cor. 3.
portabit.

Vos Prælati (sicut dictum est) *instruite* leniter subditum, si deliquerit. Et vos subditi *portate alter onera alterius*. Verbi gratia: Iram fra-

tris

A tris tunc portabis, cùm aduersus eum iratum non irasceris, vt rursum eo tempore, quo te ira præoccupauerit, ille te lenitate & tranquillitate supportet. Ita diuersis temporibus eadem infirmitas potest inuicem ab vtroq; portari. Diuersum autem infirmitatis genus vno simul tempore portari potest ab ambobus, veluti si quis in se loquacitatem vicerit, & pertinaciam nondum vicerit: alius verò adhuc loquax, sed iam pertinax non sit: debet ille huius loquacitatem, & iste illius pertinaciam, donec illud in illo, & hoc in isto sanetur, charitate portare. Similiter de cæteris infirmitatibus agendum. Et hoc est quod dicitur, *Alter alterius onera portate*, id est, inuicem infirmitatum vestrarum pondera sufferte, *& sic adimplebitis legem Christi*, id est, charitatem,
Ioan. 15. de qua ipse dixit, *Hac mando vobis, vt diligatis inuicem.* Huius enim dilectionis officium est, inuicem *onera* vestra portare. Et iustum est, vt alter compatiatur alteri, & portet onus infirmitatis eius. Nam si quis se supra cæteros extulerit, despiciens illos propter varias morum infirmitates, neque dignans *onera* illorum compatiendo portare, sed se quasi solum iustum apud se magnificans, ipse sibi est inimicus. *Si quis* in corde suo *existimat se aliquid* magnum *esse* comparatione alterius peccantis, *cum* tamen *sit nihil* ex se, *ipse seducit* à veritate *se* ipsum, dum illud credit, quod non potest esse. Qui enim sanctitatem sibi arrogat, *nihil* dicitur: quoniam comparatione spiritalis hominis, qui scit gratia Dei esse *se* quod est quisquis vana præsumit, *nihil* est. Electus enim quisque non attendit bona quæ iam percepit, sed quæ necdum percipere valuit: ideoque magis humiliatur, considerans inopiam su-
B am, sicque cætera bona meretur accipere. Reprobus verò non attendit ea, quæ non habet, vt humilietur; sed ea, quæ habet, considerans, extollitur. Et se alicuius momenti esse iudicans, *nihil* fit, amittendo quæ bona perceperat: quoniam conscientia sua, quæ suggerit cogitationem superbiæ, vt magnum *aliquid* in virtutibus *se esse* putet, *seducit* eum, id est, seorsum à via humilitatis ducit, & à charitate proximi, quem iacentem despicit. *Nihil* esse dicitur talis homo, quia omnis creatura, quæ non adhæret ei, qui semper habet esse, *nihil* est. Vel qui laudantibus alijs credens, æstimat hoc esse verum, quod ab illis de illo dicitur, cùm falsum sit, & ideo se magnum ac sanctum putat, non adulatores seducunt eum, sed *ipse* seipsum, dum plus alijs credit quàm suæ conscientiæ. Non debet quis inaniter de se magna sentire, nec adulatoribus credere: sed potius *probet* & examinet *vnusquisq; opus suum*, non peccatum alterius, vt Pharisæus, qui non re, sed fallaciter
Luca 1. iustus erat. Et cùm *sic opus suum* probauerit esse veraciter bonum, tunc *gloriam habebit in semetipso tantum*, id est, in conscientia sua, *& non in*
Matth. 25. *altero*, id est, in ore alterius. *Gloriam* intus habe-
Psal. 3. re, & non ex aliena laude pendere, hoc est *oleum*
1. Cor. 1. in vasculo seruare cum virginibus illis prudenti-
2. Cor. 10. bus. Sed quam *gloriam* habet intra se iustus, nisi
Ieremi. 9. eum cui dicitur, *Gloria mea, & exaltans caput meũ?* Vt (quod sæpe dicendum est) *qui gloriatur, in Domino glorietur*, non æstimet quisquã *se* stantem *aliquid esse* in comparatione cadentis, sed *opus suũ probet*, & circumspiciat, ac diligenter inspiciat *vnusquisq;* non lapsum alterius: *& sic*, id est, probando *suum opus*, non alterius, *habebit gloriam in* seipso, id est, in sua actione bona, *& non in altero*, id est, in casu alterius. Hoc est, non extra se quæ-

C ret *gloriam*, vt alijs iacentibus se præferat: sed remanens in consideratione suimet solius, cùm se bene agere probauerit, gloriabitur puro corde in Deo, à quo, vt bonum operaretur, accepit. Ideo enim debet nunc *vnusquisq;* proprium *opus* examinare, *& non* alterius, quia *vnusquisq;* in iudicio Dei *onus suum portabit*, id est, grauabitur propria sarcina peccatorum suorum. Non est sibi contrarius Apostolus, qui supra iussit, vt inuicem *onera* nostra portemus, & nunc dicit, quia *vnusquisque onus suum portabit*. Alia enim sunt *onera* partici- Nota. pandæ infirmitatis, alia reddendæ rationis Deo de actibus nostris. Illa cum fratribus sustentanda communicantur, hæc propria ab vnoquoq; portantur. Non enim cum alio portat hæc alter, nec proijcit in alterum: sed solus cogitur *vnusquisque* sustinere proprium, vt iuxta quod magis aut minus peccauit, grauetur in iudicio.

Communicet autem is, qui catechizatur verbo, ei, qui se catechizat, in omnibus bonis. Nolite errare. Deus non irridetur. Quæ enim seminauerit homo, hæc & metet. Quoniam qui seminat in carne sua, de carne & metet corruptionem. Qui autem seminat in spiritu, de spiritu metet vitam æternam.

Ea, quæ dixi, inuicem, vel apud se vnusquisq; custodite: sed erga doctores vestros, vt nunc moneo, largi estote. Scilicet *is, qui catechizatur*, id est, instruitur *verbo* sacræ doctrinæ ab aliquo, *communicet in omnibus bonis* suis corporalibus *ei, qui se* instruit, id est, omnia terrena bona, quæ habet, faciat sibi & doctori suo esse communia, ministrans ei ex bonis proprijs cibum & indumentum, & quæque necessaria, sicut sibi. Et in hoc *nolite errare* excusando vos auarè, & dicendo, parum, vel nihil dare possum magistro meo, quia Deus, qui videt quid aut quantum dare possitis, D
non irridetur, vt aliquis iniustus vel fallax ridendo transeat iudicium eius, sed vnusquisque recipit ab eo quod meruit. Nam ea *quæ* nunc *seminauerit homo*, id est, opera, quæ sibi velut semen reposuerit, vel bona, vel mala, siue multa, siue pauca sint, *hæc* eadem, id est, fructum eorum *metet* in Dei iudicio. Opera enim vitæ præsentis, semen sunt futuræ messis. Vel ita: *Is, qui* instruitur *verbo* doctoris, *communicet ei qui se* instruit, id est, communicatorem & participem eius se faciat *in omnibus bonis*, recipiendo doctrinam eius, & imitando virtutes ac bonos mores eius. Communicat enim discipulus magistro *in omnibus bonis* eius, quando omnium, quæ ille bene agit & loquitur, particeps & imitator efficitur. Et in hac communione *nolite errare*, faciendo eam simulatoriè, sed puritatem cordis in hac exhibete, quia *Deus non irridetur*, id est, non fallitur sicut homo, vt ignorare possit aliquid, sed videt intima cordis. Vel etiam sic: *Is, qui* instruitur, etsi in solo *verbo*, non exemplo prædicatoris, *communicet ei*, non in malis, si ea facit, sed *in omnibus bonis*, quæ ille dicit, id est, participem se exhibeat, recipiendo verbum eius, & *in omnibus* implendo. Et *nolite errare* imitando prauos mores eius, si ipse malè viuit, & bene loquitur; quia *Deus non irridetur*, id est, Dei iudicium nullus potest irridere, seu magister, seu discipulus, sed ibi recipit *vnusquisque* prout gessit. *Quæ enim seminauerit*, id est, operatus fuerit, *homo, hæc & metet*, id est, horum mercedem recipiet iudicante Deo. Et verè *quæ seminauerit, metet*, siue bona, siue mala: *Quoniam ille, qui* modò *seminat in carne sua*, id est, opera carnis agit *in carne, de carne metet* etiam *corruptionem*, vt tormentis

A incessante corrumpatur, id est, conterantur, & lugem habeat in se fœtorem. Sed econtrario ille, *qui seminat in spiritu*, id est, spiritalia operatur in Spiritu sancto, *de ipso spiritu metet*, id est, quasi messem capiet in futuro *vitam æternam*, quæ est contraria prædictæ corruptioni. Potest forsitan & hominis spiritus intelligi, in quo seminatur, & ex quo vita metetur, iuxta illud Salomonis: *Omni*
Prou. 4. *custodia serua cor tuum, quia ex ipso vita procedit.* Nam quod Salomon ait ex corde vitam procedere, hoc videtur esse, quod ait Apostolus ex spiritu vitam fore metendam. Qualis enim radix est cordis, talis in conspectu interni arbitri est omnis fructus actionis. Sed quisquis in futuro seculo messem vitæ sine fine cupit colligere, debet in isto semper, quandiu viuit, opera bona seminare. Vnde subiungitur:

Bonum autem facientes, non deficiamus, tempore
2. Thess. 3. *enim suo metemus, non deficientes. Ergo dum tempus habemus, operemur bonum ad omnes, maximè autem ad domesticos fidei.*

Quæ seminauerit homo, hæc & metet. Ideo nos malum nullum debemus seminare, id est, facere, sed *bonum*. Et *bonum facientes*, id est, *bonum* seminantes, nunquam cessemus, quandiu tempus est sationis, ne *deficiamus* aliquo labore fatigati, quia & erit tempus messionis ac quietis. *Tempore enim suo*, id est, huic rei præfinito *metemus*, id est, mercedem operum nostrorum colligemus, *non deficientes*, id est, incessanter & sine fine: quia sicut nō deficimus seminando, sic non deficiemus metendo. Et quia tunc non deficiemus metendo fructū boni operis, id est, seminis nostri, *ergo dum tempus* seminandi & operandi *habemus*, quod ignoramus
B quandiu habituri sumus, *operemur* nunc assiduè *bonum*, sicut eleemosynas & cætera beneficia, *ad omnes* quoscunq; poterimus, sed *maximè ad do-*
Abac. 2. *mesticos fidei*, id est, ad iustos, quia *iustus ex fide vi-*
Rom. 1. *uit.* Domesticus enim fidei est, qui eadem tibi religione coniungitur, quem à consortio fraternitatis peccata non separant. Domesticus quippe quasi in domo stans dicitur. Iustis ergo & sanctis præcipuè debemus impendere beneficia. Non tamen alijs hominibus etiam peccatoribus misericordiæ claudenda sunt viscera, nec si etiam aduersus nos hostilem animum gerant, ipso
Matth. 5. Domino monente, *Diligite inimicos vestros, bene-*
Luca 6. *facite his, qui vos oderunt.*

Videte qualibus literis scripsi vobis mea manu.

Hactenus per epistolā vos reuocaui & instruxi. Quam vt sciatis à me missam, *videte qualibus* eam *literis*, id est, quàm bene formatis *scripsi vobis*, non notarij *manu*, sed *mea*. Ne suspicarentur hanc epistolam nō ab Apostolo, sed ab alio aliquo fallaciter sub eius nomine sibi missam, & dubitarēt obedire monitis eius, ideo nunc certum dat illis signum cognoscendi eam. Ac si dicet: epistolam istam *scripsi* ego propria *manu*. Et hoc recognoscite per formas & qualitates ipsarum literarum, per quas manum meam poteritis recognoscere. Multum etiam per hoc inuitat eos ad audiendū se, quòd tantam sibi curam de illis indicat fuisse, vt propria *manu* scriberet illis. Vel dum dicit, *videte qualibus literis scripsi vobis*, monet eos, vt considerent & intelligāt quàm profunda sacramenta, & quàm rationabilia vel vtilia monita contineantur in literis huius epistolę. Literarum enim nomine frequenter epistola solet appellari, *videte*, inquit, *qualibus literis*, id est, quali epistola, quàm spiritali, quàm vera, quàm rationabili, *scripsi vobis* correptionem *manu* propria.

Quicunq; enim volunt placere in carne, hi cogunt C *vos circuncidi, tantùm, vt crucis Christi persecutionem non patiantur. Neque enim qui circumciduntur, legem custodiunt: sed volunt vos circuncidi, vt in carne vestra glorientur.*

Opus fuit vt scriberem vobis, quia pseudoprædicatores instant vt circuncidamini. *Quicunq; enim* talium magistrorum *volunt* Iudæis infidelibus *placere in carne*, id est, in carnali obseruatione, *hi cogunt* improbitate, non ducunt ratione *vos circuncidi*, non vt legem impleatis, sed tantummodò vt ipsi *non patiantur persecutionem crucis Christi*, id est, quæ nobis infertur propter prædicationem *crucis Christi*. Præceptum fuerat à Romanis principibus, vt Iudæis sine perturbatione vel impedimento liceret obseruare suos ritus & legem, vbicunq; essent, & si quis gentilium vellet illis consentire, circuncisionem, & legem, atque ritus ipsorum posset assumere, & cum illis viueret in securitate. Sed Christianos Iudæi apud principes gentium accusabant, quia legem, ac circuncisionem, & carnales obseruantias illorum destruere videbant. Et quia neque gentilem ritum, neq; Iudaicam legem tenebant, occasionem accusandi illos sumebant. Quod huic Apostolo inuidia concitati ferè in singulis ciuitatibus gentilium faciebant. Sed pseudoapostoli, vt absque persecutione Christum & crucem prędicarent, circuncisionem quoque & legis obseruantiam pariter docebant. Christum enim prædicabant, vt quæstum à fidelibus haberent: legem autem, vt Iudæis placerent. Et hoc est quod dicitur, quia *quicunque volunt placerę in carne, hi* prædicando carnaliter legem, *cogunt vos circuncidi*, propter hoc *tantùm, vt non patiantur persecutionem* pro cruce *Christi*. Et verè *tantùm* idcirco *vt non patiantur* aduersa, *circuncidi vos cogunt*, hoc e- D nim pro lege implenda id faciunt. *Neque enim illi, qui circunciduntur, custodiunt legem*, sed magis præuaricantur: quia nec carnaliter à circuncisis, sed spiritaliter à baptizatis potest custodiri. Non vt vos legem custodiatis, *volunt vos circuncidi*, sed potius *vt in carne vestra*, id est, in dolore carnis vestræ circuncisæ *glorientur* apud Iudæos, quatenus placeant eis, ne fortè accusent eos apud gentium principes de noua prædicatione, & aliquid aduersitatis pati faciant.

Mihi autem absit gloriari nisi in cruce Domini nostri Iesu Christi, per quem mihi mundus crucifixus est, & ego mundo.

Illi gloriantur in circuncisa *carne*, & timent crucem prædicare: sed *mihi absit gloriari* in potentia Christi, vel in maiestate seu potestate, sed *in cruce*, de qua sapientes mundi erubescebant, & in qua erat omne opprobrium quod Christiani patiebantur, ac persecutio, quam sustinebant. Et ideo *in cruce* gloriabatur, de qua illi ab impijs insultabatur: quia sciebat in morte Christi vitam nostram consistere, in eius humilitate nostram sublimationem, in eius infirmitate nostram fortitudinem. Nam in fronte credentium, vbi sedes est verecundiæ, idcirco crux figitur, vt de nomine eius non erubescant. Signum veteris Testamenti, circuncisio est in latenti carne. Signum noui Testamenti, crux est in libera fronte. Ibi enim est occultatio, hîc reuelatio. Illud est sub velamine, hoc in facie: Cùm quis inde transierit ad Christum, auferetur ei velamen, vt qui habebat in occulto circuncisionem, in fronte portet crucem. Et pseudo quidem Apostoli, tanquam in tenebris, & in vmbra remanētes, gloriabantur

A bantur in circuncisione, id est, in veteri & operto signo. Paulus autem egressus ad lucem, transtulerat signum ad frontem, & gloriabatur *in cruce*, id est, in signo nouitatis, vtpote innouatus. Non glorior, inquit, *nisi in sola cruce Domini nostri Iesu Christi, per quem mihi mundus est crucifixus*, vt nec minis, nec blandimentis, possit in me manus extendere, id est, animam meam attingere, vt me reuocet à fidei puritate: *& ego* quoque per Christum *mundo* sum *crucifixus*, id est, mortificatus, vt nullatenus eum possim appetere. Si enim *mihi mundus crucifixus est*, scio quia mortuus est. Non diligo eum, scio quia præterit. Non concupisco eum, scio quia corruptela consumetur. Eumque quasi fœtidum vito, quasi lutum caueo, quasi nociturum relinquo. *Ego* quoq; velut mortuus & fœtens ab eo contemnor. *Mihi mundus crucifixus est*, vt me non teneat: *& ego mundo*, vt eum non teneam: quia nec *mundus* in me suum aliquid cognoscit, nec *ego* in mundo aliquid cupio. Plerunq; enim contingit, vt iam homo mundum mente non teneat, sed tamen *mundus* eum occupationibus astringat. Et ipse quidem mũdo iam mortuus est, sed ipsi mundus adhuc mortuus nõ est. Quasi enim viuus adhuc mundus eum conspicit, dum alijs intentum, suis actibus aliò rapere contendit. Sed Apostolus, cùm & ipse seculum perfectè despiceret, & talem se factum videret, qui iam ab hoc seculo concupisci omnino non posset, ruptis huius vitæ vinculis, liber dicebat: *Mihi mundus crucifixus est, & ego mundo. Mundus* quippe ei *crucifixus* erat, quia hũc corde suo iam mortuum nõ amabat. Sed & seipsum *mundo* crucifixerat, quia talem se exhibere studuerat, vt ab eo quasi mortuus concupisci non posset. Quia

B ergo nec mundi gloriam quærebat, nec à mundi gloria ipse quærebatur, & se *mundo* & mundum sibi crucifixum esse gloriatur. Nos quoq; in quãtum Dei sapientiam, per quam facta sunt omnia, spiritaliter intelligimus, in tantum carnalibus affectibus morimur, vt mortuum nobis hunc mundum deputantes, nos ipsi huic *mundo* moria-

Exod. 33. mur, & dicamus, *Mihi mundus crucifixus est, & ego mundo*. Nemo enim *faciem*, id est, manifestationem ipsius diuinæ sapientiæ potest videre & viuere. Ipsa enim species, quæ rapit omnem animam rationalem desiderio sui, tantò ardentiorem, quantò mundiorem: & tanto mundiorem, quanto ad spiritalia resurgentem: tantò autem ad spiritalia resurgentem, quantò à carnalibus morientem.

In Christo enim Iesu neque circuncisio aliquid valet, neque præputium, sed noua creatura.

Idcirco glorior *in cruce* tantùm, & non in circuncisione, quia *in Christo Iesu*, id est, in Christiana religione *neq; circuncisio aliquid valet, neq; præputium* prodest quicquã: *sed noua creatura*, id est, innouatio morum. Non enim magni est meriti, si quid foris erga nos agatur: sed magno opere pensandum est quid agatur in mente. Nam præsentem mundum despicere, transitoria non amare, mentem medullitus in humilitate Deo & proximo sternere, contra illatas contumelias patientiam seruare, & custodita patientia dolorem malitiæ à corde repellere, egenis propria tribuere, aliena non ambire, amicum in Deo diligere, propter Deum & eos, qui inimici sunt, amare, de afflictione proximi lugere, de morte inimici nõ exultare, hæc *noua* est *creatura*.

Et quicunq; hanc regulam secuti fuerint, pax super illos, & misericordia, & super Israel Dei.

Ego vos docui quid agendum sit. *Et quicunq;* C ex vobis gentilibus *hanc regulam*, id est, rectitudinem doctrinæ meæ & gloriandi *in cruce, secuti fuerint*, vt secundùm ea, quæ in hac epistola docui, dirigant suam fidem & opera. *pax*, id est, reconciliatio ad Deum, sit *super illos, & misericordia*, id est, propitiatio peccati, quod egerunt recedentes à fide, *& super Israël Dei*, id est, super illos Iudæos, qui per fidem & opera sunt possessio *Dei*.

De cætero nemo mihi molestus sit. ego enim stigmata Domini Iesu in corpore meo porto. Gratia Domini nostri Iesu Christi cum spiritu vestro fratres. Amen.

His rationibus & argumentis, ostendi vobis, non esse iustificationem vel salutem in vetustate legis. Et *de cætero* disputationum genere, quo adhuc possem probare, nemo vestrum *sit molestus mihi*, vt amplius me fatigare velit, quærens vt alijs profundioribus rationibus hoc idem sibi adhuc probem, cùm iam sufficienter probatum sit & ostensum. Vel *de cætero* vitæ spatio *nemo* vestrũ *sit mihi molestus*, sed amodò fidem & opera sic seruate, vt non *mihi* molestiam vltra faciatis, quoniam satis grauor alijs molestijs: *ego enim porto in corpore meo stigmata Domini Iesu*, id est, *ego* quasi seruus ex fuga retractus, & per seruiles notas cauteriatus, *in* toto *corpore meo* cicatrices vulnerum, quæ pro Christo passus sum, *porto*. & varijs iniurijs affligor. *Stigmata* enim propriè vocantur seruiles notæ, quibus inurebantur serui, vel fugæ, vel alterius culpæ conuicti. Vel ita: *Nemo* vestrũ *sit mihi molestus*, vt aliquid amplius quærat, quia verbis meis indubitanter credendum est. *Ego enim porto stigmata Domini Iesu in corpore meo*, id est, *ego* sum de familia Christi, *ego* sum annumeratus in militia regis æterni, quod multiplices plagæ in corpore meo per cicatrices ostensæ designant. D Et ideo nullus verba mea leuiter accipiat, sed autoritati dictorum meorum in omnibus acquiescat. *Stigmata enim* vocabantur signa quædam, quæ in manibus militum fiebant, per quæ recognoscebantur esse de militia Romani imperatoris. Sic & Paulus non vna tantùm corporis, sed multis & varijs partibus gerebat notas & signa plagarum pro Christo perpessarum, per quas miles fortissimus summi regis esse declarabatur. Qui in fine ponit: *Gratia Domini nostri Iesu Christi*, id est, quã Dominus dedit, sit *cum spiritu vestro fratres*, id est, cum rationali sensu vestro, vt omnes cogitationes & actiones bene disponat auxilio gratiæ, & non per se quærat iustificari ex lege. Ad confirmationem solidæ veritatis omnium, quæ dicta sunt, subiungitur, *Amen*, quod interpretatur verè, vel fideliter, siue fiat.

Epistolæ ad Galatas FINIS.

PRAEFATIO IN EPISTOLAM PAVLI AD EPHESIOS.

Ephesus metropolis ciuitas est Asiæ, in qua Paulus triennio moratus est prædicans Euangelium, ita vt omnes, qui habitabant in Asia, audirent verbum Domini, Iudæi & gentiles. Ipse enim primus Ecclesiam ibi fundauit, & Ephesios in fide ac moribus nobiliter instruxit, atq; thesauro diuinæ scientiæ mirabiliter ditauit, sed sancto sibi reuelãte Spiritu, præuidit surrecturos postea quosdam pseudoprædicatores in ipsorum Ecclesia, & promulgatores impia dogmata, ex quibus fuerũt Ebion *1. Ioan. 2.* *& Cerinthus, quos Ioannes antichristos appellat. Vnde* *2. ioan. 1.* *eis nouissimè dixit:* Vos scitis quomodo vobis nihil *Actu. 20.* subtraxerim vtilium, quo minus annuntiarem vobis, & docerem publicè & per domos. *Et* *ibidem.* *item:* Quapropter contestor vos hodierna die, quia

A quia mundus sum à sanguine omnium. Non enim subterfugi quo minus annuntiarem omne consilium Dei vobis. Ego scio quoniam intrabunt post discessionem meam lupi rapaces in vos, non parcentes gregi, & ex vobisipsis exurgét viri loquentes peruersa, vt abducant discipulos post se. Propter quod vigilate, memoria retinentes quoniam per triennium die ac nocte non cessaui, cum lachrymis monens vnumquenque vestrum. *Tanto itaque labore & studio, tantoq́, tempore & tam perfectè beatus Apostolus Ephesios docuit, & tales lupos in medio surrecturos præsciuit, volentes scilicet legis ceremonias inducere, & eos iam liberos gratia, carnalibus obseruantijs seruiliter subdere. Et alios quidem eorum Christum simpliciter esse Deum & non hominem affirmaturos; alios autem eum hominē, & non Deum dogmatizaturos. Et ideò placuit sibi quadam circunspectione Ephesios hac epistola præmunire, ne heretici qualibet astutia suasionis ad eos possent introire vel lupinis dentibus transingulare. In quā quidem epistola intendit primò confirmare eos in fide, qua Christus à Catholicis creditur Deus omnipotens & homo verus, atq; excellentiam gratiæ Dei multipliciter commendare, ne libero arbitrio suo quid bonorum, sed gratiæ adscriberent omnia: dehinc eos non debere suscipere iugum legalis obseruantiæ. Non enim apertè reprehendit eos de aliqua culpa, per quod ostenduntur benè seruasse eius præcepta, sed timendum erat, ne laberentur. Et quia ipse sapientiam inter perfectos loqui consueuit, profundos valde sensus & arcana mysteria seculo antea prorsus ignota pandit eis à Roma de carcere in hac epistola. Quæ post illam ad Galatas rectè locata est, quia ibi Galatæ reuocantur ad fidem hîc Ephesij confirmantur in fide. Ibi carnales obseruantiæ ab illis, qui eas suscipere cœperant, remouentur: hîc ne suscipi debeant prædamnantur. Quia verò nullus adeò perfectus est, vt adhuc crescere non possit, hortatur ad meliora proficere, & ne cedant pro tribulationibus eius, sed maneant in charitate radicati & fundati. ac de morum instructione nobiliter agit. Et ne perfectio erigat illos in tumorem, ostendit etiam de quo statu ad quam dignitatem vocati sunt.* (1. Cor. 2.) B

EPISTOLAE PAVLI AD EPHESIOS,

CAPVT I.

Paulus Apostolus Iesu Christi per voluntatem Dei, omnibus sanctis qui sunt Ephesi, & fidelibus in Christo Iesu: Gratia vobis & pax à DEO Patre nostro, & Domino IESV Christo.

Paulus scribit, cuius scripta sunt authentica, quia est *Apostolus Iesu Christi*, id est, legatus Saluatoris ac regis fidelium. Et est *Apostolus*, non per meritum suum, vel per humanam electionem, sed *per Dei voluntatem*, quoniam sola Dei Patris voluntas fecit hunc Christi Apostolum. Dum dicit se Apostolum *Christi*, id est, missum à Christo *per voluntatem Dei*, commendat se in Apostolatus autoritate, vt per hoc suæ monitioni magis obediant, & vt insinuet omnes, qui ab eius doctrina voluerint dissentire, imperio Christi contraire, & Patris voluntati resistere. *Per voluntatem Dei*, & non *per* Deum, posuit, vt insinuaret solo nutu voluntatis diuinæ cōstitutionem omnium rerum esse. Nam *omnia quæcunq; voluit fecit.* (Psal. 113.) *Paulus* tantæ autoritatis, scribit *omnibus sanctis*, id est, in sancta religione perfectis, *& fidelibus in Christo Iesu*, id est, minoribus, qui iam fidem susceperunt. hoc est, scribit *omnibus* perfectis & imperfectis, *qui sunt Ephesi*, id est, in illa vrbe, quæ caput

C est minoris Asiæ. Quòd si mysticum sensum requirimus, Ephesus interpretatur voluntas eius, id est, *Dei*. Quicunque ergo ita sancti sunt & fideles, vt maneant in voluntate *Dei*, non transgredientes voluntates eius, ad eos nunc scribit *Apostolus*, vbicunque sint corporaliter positi. Interpretatur etiam Ephesus consilium meum, vt dicat *Paulus*, quia scribo *sanctis & fidelibus, qui sunt* in Epheso, id est, in consilio meo, qui non recedunt à munimento consilij mei. Et sunt sancti atque fideles *in Christo Iesu* quia nihil prodest sanctitas vel fidelitas nisi *in Christo*. Nonnulli enim Philosophorum visi sunt sanctitatem habuisse, ieiunando, castè viuendo, mundum contemnendo, sed nōn *in Christo*. Itēm nonnulli sunt fideles, sed non *in Christo*. Si quis reddat depositum, si quis commendata non abneget, fidelem se exhibet. Et iste fidelis est, sed non *in Christo*. Ad distinctionem ergo talium, dicit *Apostolus* se scribere *sanctis & fidelibus in Christo Iesu*, qui sanctitatem & fidem habent *in Christo*, id est, in Christiana religione. Quos & salutat, dicens: *Gratia & pax sit vobis*. *Gratia*, qua vobis peccata remittantur, & virtutes conferantur: *pax*, qua Deo & sanctis Angelis per bonam voluntatem & actionem semper concordetis. Et hæc *gratia & pax sit vobis à Deo Patre nostro*, id est, Creatore, qui nos in filios adoptauit: *& à Domino Iesu Christo*, id est, à Redemptore, qui nos ab hoste clementer eripuit, & suo dominio mancipauit. Qui est Iesus, qui interpretatur Saluator, quia *saluum* facit *populum suum à peccatis eorum*: & Christus, qui est vnctus, id est, rex, vel sacerdos, regnans in nobis, & interpellans pro nobis, quia reges & sacerdotes vnctione consecrabantur. (Nota.) (Matth. 1.) (Hebr. 7.) (1. Ioan. 2.)

D *Benedictus Deus, & Pater Domini nostri Iesu Christi, qui benedixit nos in omni benedictione spirituali, in cœlestibus, in Christo: sicut elegit nos in ipso ante mundi constitutionem, vt essemus sancti & immaculati in conspectu eius in charitate.*

Primò omnium benedixit Deum, considerans illum esse principium & fontem bonorum omnium. Ostenso enim quòd Dominus Iesus sit æqualis Patri, dum *gratia & pax* æqualiter à *Patre* & Filio dari monstraretur, ostendit quòd *Deus* benedicendus est à nobis propter beneficia gratuita, quæ nobis tot & tanta contulit. Non enim debemus illi esse ingrati, vt ea, quæ ab illo accepimus, adscribamus nobis, sed agnoscentes à quo sint nobis data, benedicere semper illum debemus, & gratias ipsi debitas persoluere. Et cùm similiter à Filio nobis dentur hæc eadem beneficia, patet quia & ipse pari benedictione est exaltandus cum Patre, *vt omnes honorificent Filium, sicut honorificant Patrem*. Sicque compotentialis & coæqualis Patri esse declaratur. *Benedictus* sit à nobis *Deus*, omnes illum benedicamus, & gratias ac laudes illi referamus pro beneficijs, quæ ab ipso percepimus, non æstimantes à nobisipsis habere nos aliquid boni. Benedicamus illum, quia est *Deus*, id est, Creator noster, & creatura debet Creatorem suum benedicere, *& Pater Domini nostri Iesu Christi*, id est, Pater illius, qui nos à diaboli tyrānide ereptos, dominio suo misericorditer subdidit, & saluauit nos à peccatis nostris, atq; regnat in bonis actibus nostris. Dum dicit, *Benedictus* sit *Deus*, aptè demonstrat, quia & ipse est *Deus*. Ostendit, inquam, Filium patris benedictione laudandum, quando dicit, *Benedictus* sit *Deus*, id est, Creator omnium, quia & filius est Creator. *Quæcunq; enim Pater facit, hæc & Fi-* (Ioan. 5.) (Ioan. 5.)

A *& Filius similiter facit.* & ita constat eum esse æqualem Patri,& compotentialem,atque coæternum. Sed & dum dicitur, *Benedictus sit Pater Christi*, liquidò demonstratur, quia & ipse Christus similiter à nobis sit benedicendus: quia *qui non honorificat Filium, non honorificat Patrem, qui misit illum.* Non enim recte Patrem benedicere potest, qui Filium pariter non benedicit, cùm Pater nõ dicatur, nisi respectu Filij: Vnde patet Filium esse coæternum Patri, & coæqualem: quia si Pater fuisset aliquando sine Filio, non esset Pater. Ac per hoc nec tantæ dignitatis tunc esset, quantæ nunc est: sicque cœpisset crescere, quod nefas est vel suspicari. Nunquam ergo fuit ante Filium, sed sine initio Filius est æternaliter genitus. Vel in eo, quod dictum est: *Benedictus Deus & Pater Domini nostri Iesu Christi*, ostenditur Christus homo simul & *Deus* esse. Homo enim est, cuius est *Deus* ille, qui benedicitur: & *Deus* est, cuius est *Pater* idem ipse, quem benedicimus. *Deus* enim *Christi* est secundùm humanitatem eius, & *Pater Christi* secundùm diuinitatem eius. Qui meritò benedicitur à nobis, quia ipse prior benedixit nos. Hinc ergo Apostolus incipit enumerare beneficia, quæ à Deo per Christum humano generi sunt concessa. Sit, inquit, *benedictus, qui benedixit nos. Deus* nos benedicit, cum virtutes nobis tribuit, vel in ipsis virtutibus nos promouet. Nos verò Deum benedicimus, cùm pro beneficijs, quæ contulit nobis, ipsum laudamus. *Benedixit nos*, non in quadam, sed *in omni benedictione*, non corporali, sed *spirituali*, id est, in sermone Dei, & sapientia, & veritate, cunctisque reliquis virtutibus, & non in terrenis, sed *in cœlestibus*. vt quamuis

Ibidem.

B adhuc corpore hic detineremur, mente tamen & conuersatione iam *in cœlestibus* essemus. Et hæc tam copiosa virtutum bonorumq; spiritualium benedictio data est à Patre nobis *in Christo*, id est, postquam cœpimus in ipso mediatore ac reconciliatore manere, incorporati visceribus Ecclesiæ, quæ est corpus eius. Non enim extra Christum datur cuiquam ista benedictio. Vel præteritum pro futuro positum est, vt quasi iam factum indubitanter crederemus, quod faciendum speramus. *Benedixit*, id est, benedicet *nos*, hoc est, ditabit in die iudicij, *in omni benedictione spirituali*, non corporali: quoniam diuitias spirituales, non carnales dabit. Neque enim carnales cibos tunc præbebit, vel vxores, & aurum, cæterasque delicias, quas habent impij; sed illas spirituales, quas in supernis habent Angeli. Vnde & corpus nostrum, vt illarum deliciarum particeps fiat, erit spirituale: quia *seminatur corpus animale, & surget corpus spiritale*, potestate vtique, non natura. Tantæ enim leuitatis erit & claritatis, quantæ spiritus. Et ideo quicquid boni illud glorificatum corpus habebit, spirituale erit. Nihil ergo carnale, sed totum spirituale expectemus illa benedictione, quoniam spiritualis erit: & non particularis, sed vniuersalis. *Omni* enim *benedictione spirituali nos* beatificabit, replens omnibus bonis, vt nihil omnino spiritualium bonorum desit nobis, cùm dixerit Christus: *Venite benedicti Patris mei percipite regnum.* & ponet localiter *in cœlestibus*, inter agmina Sanctorum Angelorum, & Virtutum, ac Dominationum, vt eandem cum ipsis beatitudinem & gloriam atque scientiam habeamus, vt simus illis etiam loci sublimitate pares. Et hæc est illa gloriosa beatitudo, quam *oculus non vidit, nec auris audiuit*, nec cor hominis excogitare potuit, quam nobis Pa-

1. Cor. 15.

Matth. 25.

1. Cor. 2.

ter dedit, si *in Christo* nos inuenerit, id est, verà Christi membra. Aliter enim nullus ad hanc beatitudinem ascendere poterit, quia *nemo ascendit in cœlum, nisi qui descendit de cælo, filius hominis qui est in cælo.* Quod Apostolus præteritum posuit, significat (vt dictum est) quia hoc, quòd Deus est nobis benedicturus in futuro, ita est stabile & impermutabile, sicut illud quod iam præteritum est, quod nulla ratione mutari potest. Nam quod factum est, non potest non fieri. Quòd autem posuit, *benedixit*, & non donauit: & quòd ait *benedictione*, & non beatitudine, voluit nobis designare Patris & Filij potentiam. Suum enim benedicere, est benefacere. Et quid est aliud tunc benefacere, quàm participationem beatitudinis impendere? Vnde Psalmista: *Conuertere anima mea in requiem tuam, quia Dominus benefecit tibi.* Et quod ipse nos benedicet illa tanta *benedictione*, ita est firmum & certum, *sicut* & illud, quòd antequam mundus fieret, *nos elegit* prædestinando ad vitam. Vel quòd nos benedicet, non faciet improuidè, sed *sicut elegit nos* à massa perdendorum ante mundi principium. Ita enim benedicet sicut prædestinauit, quia vnicuique benedictionem dabit, iuxta modum, quem ei præordinauit. *Elegit nos*, id est, extra de massa peccatorum legit & abstraxit, & hoc fecit *in ipso*, id est, *in Christo*, vt essemus membra Christi, & ista electio facta est *ante mundi constitutionem*, id est, ante omnem creaturam. Et ad hoc *nos elegit, vt essemus sancti & immaculati.* Inter sanctum & immaculatum hoc interest, quòd sanctus immaculatus quoque intelligi potest, immaculatus verò non statim sanctus. Nam paruuli quoque immaculati sunt, quia integro corpore nullum possunt facere peccatum: & D tamen sancti non sunt, quia sanctitas voluntate & studio comparatur. Et quòd immaculatus dici potest ille, qui peccatum non fecit; sanctus autem is, qui virtutibus plenus est. Sancti ergo intelliguntur perfecti, immaculati verò imperfecti. Sancti in virtutibus promoti, immaculati per baptismum à peccatis mundi, & post non inquinati. Tales igitur *nos prædestinauit* Deus futuros, & hoc non in vana æstimatione hominum, sed *in conspectu eius*, qui veritatem conspicit, & occulta considerat. Si enim viderit nos veraciter esse sanctos & immaculatos, quicquid homines de nobis æstiment, ipse nobis præmium reddet. Et econtra, si per hypocrisim voluerimus simulare sanctitatem, licet nos iudicent sanctos indocti homines, ipse tamen damnabit. *Elegit, vt essemus sancti & immaculati in* oculis *eius*, & hoc *in charitate*, id est, vt in illam sanctitatem & immaculationem promoueremur, non timore pœnæ, sed amore iustitiæ. Notandum itaque quòd ad commendandam magnitudinem gratiæ, enumerat Apostolus beneficia eiusdem gratiæ, quæ à Deo per Christum humano generi data sunt. Deus enim *ante mundi constitutionem*, cùm nullus quicquam meruisset, quia nullus adhuc erat, præordinauit, quòd in tempore gratiæ aliquos à perdendis separaret, & iustos immaculatosque faceret, præordinauit quòd & illos ad æternitatem perduceret. Harum prædestinationum alteram hic implet, quod sanctos facit: alteram in futuro complebit, dando immortalitatem & beatitudinem. Sic enim prædestinãdo iam *benedixit nos in cœlestibus*, cùm adhuc in terris maneamus, sicut prædestinando *elegit ante mundi*

Ioan. 3.

Psal. 114.

A *mundi constitutionem*, cùm necdum essemus. Et *elegit* non quia futuri eramus sancti, sed *vt essemus sancti*, id est, ipse diligendo per gratiam fecit *vt essemus sancti & immaculati.*

Qui prædestinauit nos in adoptionem filiorum, per Iesum Christum in ipsum, secundùm propositum voluntatis suæ in laudem gloriæ gratiæ suæ, in qua gratificauit nos in dilecto Filio suo. In quo habemus redemptionem per sanguinem eius (remissionem peccatorum) secundùm diuitias gratiæ eius, quæ superabundauit in nobis, in omni sapientia & prudentia, vt notum faceret nobis sacramentum voluntatis suæ, secundùm beneplacitum eius, quod proposuit in eo in dispensatione plenitudinis temporum, instaurare omnia in Christo, quæ in cælis, & quæ in terra sunt, in ipso.

Prædestinatio est gratiæ præparatio, gratia verò iam ipsa donatio. Et nos iure benedicimus Deum, *qui* non solùm præelegit *nos*, vt faceret sanctos & immaculatos, sed etiã *prædestinauit in adoptionem filiorum. Prædestinauit*, id est, ante & firmè ordinauit. Et hoc est præ, id est, ex antiquissimo tempore. Destinare enim, per se longinquitatem notat. præteritum, indicat tempus remotum. *Prædestinauit*, & hoc *in adoptionem filiorum*, id est, ad hoc, vt iremus in filios secundùm multimodam conformitatem virtutum eius in nobis expressam, scilicet, vt quantum humanæ naturæ possibile est, *in sanctitate & iustitia* nostro Patri efficiamur conformes: & imago bonitatis eius, in quantum fieri potest, exprimatur in nobis. Quod ire in filios non est ex merito nostro, sed ex gratia sua, qua adoptauit nos in filios. Quod Apostolus notare voluit, dicens *adoptionem*. Maius verò est, quòd dicit adoptiuos Dei

B filios, quàm quod dixerat sanctos & immaculatos. *Nos prædestinauit* in filios, & hoc *per Iesum Christum* mediatorem, vt per eum, qui naturalis est Filius, faceret sibi adoptiuos filios, tendentes *in ipsum* Christum, id est, in conformitatem eius per fidem & bonos mores. Vel hanc prædestinationem fecit *per Iesum Christum*, id est, per *virtutem & sapientiam* suam, quia nihil fecit vnquã

1. Cor. 1. Pater nisi per filium, qui est virtus & sapientia eius. Vnde patet Filium esse coæternum & coæqualem Patri. Et quòd *nos prædestinauit*, hoc fecit, *secundùm propositum voluntatis suæ*, id est, sequendo hoc *propositum*, quod proposuit in Prophetis, quibus suam voluntatem de nobis reuelauit & intimauit, id est, sicut per Prophetas proposuit, ita ab æterno *prædestinauit*, hoc est, non minus, neque alio modo nos ire in filios *prædestinauit* ab æterno, quàm post in Prophetis proposuit. Non tamen quantum ad se prædestinatio præcessit *propositum*, sed quantum ad nos: quia illi præsentia sunt omnia, quæ nobis per tempora vel spatia transeunt. Quod *propositum* fuit *voluntatis suæ*, id est, non meritorum nostrorum, sed *suæ* gratuitæ *voluntatis*. Gratis enim ab æterno *prædestinauit*, gratis in tempore per Prophetas proposuit, ac prænuntiauit. Et hoc totum fecit *in laudem gloriæ gratiæ suæ*. Nam quasi gloria *gratiæ* eius est æterna adoptio. Hoc fecit *in laudem gloriæ gratiæ suæ*, id est, vt in interiori & exteriori affectu laudemus gloriam, id est, abundantiam *gratiæ suæ*, qua nos adoptauit. Quæ abundantia dicitur gloria, quia tanta & tam magna est, & in tantum debetur honor à nobis sibi, quàm & in quantum de ipsa gloria multum nobis contulit, quòd in Prophetis prædixit, quòd ante secula *prædestinauit*. Nam per hoc firmos & certos nos reddidit. Gratia fuit, quòd *nos prædestinauit*, & quòd *elegit*. Et hæc gratia in tantum abundauit, C

vt ea, quæ prædestinauerat, per Prophetas prædiceret. Et ideo quia prædixit, ex ipsa abundantia laudatur à nobis sua gratia. Nisi enim per Prophetas, quos solus prædestinauerat, prædixisset, nobis sua prædestinatio nota non fuisset. Et si nobis occulta fuisset, ad *laudem suæ gratiæ* nos non traxisset. Ex hoc igitur apparet, quòd ex abundantia *suæ gratiæ*, qua nobis prædestinationem suam per Prophetas voluit aperire, laus *suæ gloriæ* aucta debet procedere. Multum igitur est glorificandus, qui & *nos prædestinauit in adoptionem filiorum*, & ipsum gratis, & in Prophetis hoc prænuntiauit. Quòd autem nos dicitur prædestinasse, diuersum est ab eo, quod supradictum est, elegisse. Aliud enim est prædestinare, & aliud eligere: quia electio semper consideratur inter duos vel plures, prædestinatio autem minimè: & electio fit de bonis tantùm, prædestinatio autem de bonis & malis. Boni enim dupliciter prædestinantur, id est, ad primam & secundam resurrectionem. At mali prædestinantur simpliciter ad indeficientis pœnæ retributionem, quam dignè patientur pro peccatis commissis, ad quam quidem Deus nullum prædestinauit. Ad nihil enim aliud est quisque à Deo prædestinatus, nisi ad hoc, quod ipsemet Deus post in eo operatur: quia ad hoc non valet aliquis prædestinari, quod inter creaturas Dei non poterit inueniri. Patet igitur nullum ad peccandum prædestinari: quia constat nullum à Deo peccatum creari. Ad pœnas autem prædestinatur, quas Deus fecit, vt re iusta puniatur. *Prædestinauit nos* Deus *secundùm propositum voluntatis suæ*, vel potius (vt in Græco legitur) *secundùm beneplacitum voluntatis suæ*: quia non omne quod placet, potest D

& bene placere. Sed ibi tantùm dicitur *beneplacitum*, vbi quod placuit, rectè placitum comprobatur. *Prædestinauit nos secundùm beneplacitum voluntatis suæ*, non nostræ, ne in tanto beneficio *gratiæ* de placito gloriaremur *voluntatis* nostræ. *In qua* vtique voluntate sua *gratificauit nos*, id est, sibi gratos fecit, vt ei grates redderemus pro suis beneficijs. Hoc est, non solùm beneficia nobis collata procedunt ex voluntate eius & gratia, non ex merito nostro, sed etiam istud, quòd sumus ei grati, propter ipsa beneficia ascribendo sibi omnia. Sic dictum est *gratificauit* à gratia, sicut *iustificauit* dicitur à iustitia. *Gratificauit nos*, & hoc *in filio suo*, id est, in operatione Filij sui proprij & naturalis, qui & sibi coæternus & consubstantialis extitit. Et quia connaturalis, ideo in eius operatione factum est. Et etiam *in dilecto*, id est, propter hoc etiam potuit fieri, quia dilectus est à Patre super omnes alios filios, quoniam Filius est ab æterno, & semper manet, & regnat cum eo. Vel *nos*, qui prius displicebamus, & inimici eramus, *gratificauit* sibi, id est, gratia sua impleuit: & hoc *in dilecto Filio suo*, id est, per mortem & resurrectionem Filij sui, qui egregiè ab eo diligitur, quia nihil in eo sibi displicet. Vel *in dilecto Filio suo*, id est, in fide eius *gratificauit nos* sibi. In Græcis tamen codicibus non habetur, *in dilecto Filio suo*: sed simpliciter, *in dilecto*. Et cùm non sit additum *in dilecto* Dei, vel *in dilecto* Patris, siue *in dilecto* Ecclesiæ, sed absolutè dictum sit, *in dilecto*, ita intelligendum est, vt subaudiatur ab omnibus. ab omnibus enim diligitur, quia est summum bonum. Omnis ergo gratia, quam consequimur *in laudem* & gloriam eius qui *nos gratificauit*, completur *in dilecto*, id est, in Domino &

A no & Saluatore nostro: quià nihil boni esse potest, nisi ex summo bono, & in summo bono, quod naturaliter diligit & appetit omnis creatura. *In quo habemus redemptionem*, id est, à Deo manumissionem satanæ, hoc est, manumissi sumus & liberati à iugo diaboli, qui impediebat in nobis facultatem bene operandi. Non dixit, habuimus, sed *habemus*, vt continuè nos habere illam manumissionem notaret. Et hoc *per sanguinem eius*, id est, per effusionem sanguinis eius, quia eius sanguis innocens effusus, pretium fuit, quo redempti sumus, & libertati redditi, qui tenebamur captiui. Per hoc quòd dicit, eius *sanguinem* tantam efficatiam habuisse, ostendit eum non solum hominem sine peccato, sed etiam Deum omnipotentem extitisse. *Habemus in eo redemptionem.* Et quam *redemptionem*? *Remißionem peccatorum* originalium & actualium in baptismate. Diabolus enim per peccata dominabatur nobis. Remissis autem peccatis nostris, amisit ille malignus dominium in nobis. Et ita peccatorum remissio facta est nobis redemptio & liberatio, vt in libertate seruiremus Redemptori nostro. Aliud tamen intelligitur redemptio, & aliud remissio: quia remissio *redemptionem* facit, & redemptio est manumissio, ac nostri arbitrij ad bene operandum restitutio: quia & iusti post mortem nullo tenentur vinculo, sed liberi ingrediuntur in regnum. Remissio autem simpliciter intelligitur peccatorum abolitio. *Habemus remißionem peccatorum*, & hoc *secundùm diuitias gratiæ eius*, id est, *secundùm* diuitem & copiosam gratiam misericordiæ, hoc est, *secundùm multitudinem* misericordiæ eius gratis impensæ nobis: quæ sicut est multa & exuperans *omnem sensum*, sic multiplicia & innumera deleuit peccata nostra. Gratia dico, *quæ superabundauit in nobis*. Hic vult ostendere quæ Deus benignè circa eum & reliquos Apostolos egit, vt per hæc ponderet suam autoritatem, & sic efficacius possit suadere quod proposuit. Hactenus enim de his, quæ toti Sanctorum Ecclesiæ data sunt, est locutus: & nunc de his agit, quæ specialiter Apostolis concessa sunt. Cùm enim gratia in omnibus Sanctis abundasset vel abundet, *superabundauit* tamen in Apostolis, quia ipsi copiosiorem largitatem eius acceperunt, quàm cæteri. *In omni sapientia & prudentia.* Sapientiam & prudentiam esse diuersas, Stoici quoq; opinantur, dicentes: Sapientia est rerum diuinarum cognitio, prudentia verò tantùm mortalium. Iuxta hanc distinctionem, possumus sapientiam inuisibilium accipere fidem: prudentiam verò de his, quæ corporaliter à nobis exercentur, vel de moribus, & de prouidentia temporalium. Gratia verò in Apostolis *superabundauit in omni sapientia & prudentia*, quia Spiritus sanctus infuderat eis plusquàm cæteris sapientiam, qua nossent Patrem, & Filium, & Spiritum sanctum æternaliter ab vtroque procedentem, atq; Filium solum Incarnatū, non Patrem neq; Spiritum, & alia mysteria incarnationis, & arcana cœlestia, nec non & dona Ecclesiæ conferenda. Prudentiam quoq; superabundanter dedit eis idem Spiritus de ministerijs Ecclesiæ, vt prouiderent ea, quæ futura vel facienda erant in Ecclesia, & futuros status ac tempora prosperitatis & aduersitatis eius vsq; ad finem seculi intelligerent, & quomodo per orbem dilatanda esset & exaltanda, atq; ritus suos honorabiliter vbique celebratura, & omnes hæreses destructura. Subtilius enim sciebant de Trinitate & Vnitate diuinitatis, & de mysterijs incarnationis Christi, & de statu Ecclesiæ acutius, quàm alij prouidebant. Vel prudentiam intelligamus, quantum ad regnum Ecclesiæ. Maiorem enim notitiam habebant regendi Ecclesiam, quàm alij. Sciebant nanq; qualiter vnumquenq; deberent admonere, & quos increpare, vel quos obsecrare, & cætera huiusmodi. Et quia omnis sapientia & prudentia per supernam gratiam *superabundauit in* eis, adhibenda est fides doctrinæ eorum, qua prædicant Christum, Deum Creatorem & hominem verum esse. In tantum autem, inquit, *superabundauit in nobis* illa gratia, *vt notum faceret*, id est, notificaret *nobis sacramentum*, id est, mysterium *voluntatis suæ*, hoc est, mysticam & occultam voluntatem suam, quæ antea latebat. Voluntatem (inquam) suam de incarnatione Filij & renouatione humani generis, atq; statu Ecclesiæ, & donis eius conferendis, & eius regimine. Licet enim Prophetæ partim hæc nouissent, nullus tamen eorum vel omnia, quæ Apostoli, vel tam lucidè perspexit, vt Apostoli. Prophetæ nanq; nouerunt vt illi, qui fuerunt in rerum prænuntiatione; Apostoli verò vt illi, qui erant in rerum exhibitione. *Voluntatis* dico, exhibitæ non hominum meritis, sed *secundùm* bonum & pium *beneplacitum eius*, id est, quia tantùm ei misericorditer placuit, vt vellet humanum genus reparare. *Quod beneplacitum* ipse *proposuit*, id est, procul anteposuit, vel prorsus posuit, nue omnibus palàm obtulit, *in eo*, id est, *in Christo*, non alio tempore implendum, sed *in dispensatione plenitudinis temporum*, id est, in plenitudine *temporum* dispensata & ordinata diuinitus, cùm iam impleta essent tempora, quæ ipse disposuerat prius implenda. Vel *notum faceret nobis sacramentum voluntatis suæ*. & hoc *faceret secundùm* placitum *eius*, id est, *secundùm* quod ex sola potestate sibi placuit, & placitum illud est bonum, id est, vtile nobis. *Quod sacramentum* antequam notificaret nobis, *proposuit* ipse in Prophetis, id est, *sacramentum* illud prædixit per Prophetas, qui mysteria incarnationis Domini, & dona, quæ collaturus erat Ecclesiæ, præcinerunt. Si enim penitus ignari essent homines, & non aliquantulum prædocti, non reciperent illud. *Quod sacramentum fuit in eo*, id est, in *Christo*, in morte eius & resurrectione. *Sacramentum* dico, tendens *in dispensatione plenitudinis temporum*, id est, ad hoc *proposuit* in Prophetis, vt in plenitudine temporis, id est, tempore præfinito, tempore gratiæ, distribueretur illud *sacramentum* per Apostolos. Dominus dispensauit illud, quia alijs in Ecclesia tribuit fidem & notitiā incarnationis Christi, alijs virtutes quoq; & charismata, & quæcunq; dispensanda & distribuenda prædixerunt Prophetæ. Et quod erat illud *sacramentum*? *Instaurare*, id est, ad primum statum reducere, *omnia* per peccatum destructa: Et illam instaurationem facere *in Christo*, id est, in fide & gratia Christi, vt in eo restaurentur, *quæ in cœlis sunt*, id est, numerus beatorum Angelorū, qui diuinitus erat stabilitus, cadentibus inde reprobis Angelis: *& quæ in terra sunt*, id est, homines: & omnia, quæ instauraret, permanerent *in ipso* Christo sine fine, ne iam vlterius caderent. In eo quippe instaurantur, *quæ in cœlis sunt*, cùm id, quod inde ex Angelis lapsum est, ex hominibus redditur: *in ipso* instaurantur *& quæ in terris sunt*, cùm ipsi homines, qui prædestinati sunt in vitam æternam, à corruptionis vetustate renouantur. Instaurantur *quæ in cœlis sunt*, dum illuc humiliati

Philip. 4. B C D

A miliati homines redeunt, vnde apostatæ Angeli superbiendo ceciderunt: instaurantur *& quæ in terris sunt*, dum peccatores ad iustitiam conuertuntur. Vel ea, *quæ sunt in cælis* sunt instaurata, id est, in melius commutata *in Christo*, id est, in Christi operatione, quia in reuelatione mysterij incarnationis Dominicæ receperunt Angeli quandam in melius promotionem. Sed & gaudium eorum creuit, cùm homines in suum consortium cœpissent recipere. Non enim pro Angelis mortuus est Christus. Sed ideo etiam pro Angelis fit, quicquid hominum per eius mortem redimitur & liberatur à malo, quia cum eis quodammodo reditur in gratiam post inimicitias, quas inter homines & sanctos Angelos peccata fecerunt, & ex ipsa hominum redemptione ruinæ illius Angelicæ damna reparantur. Et sic instaurantur cœlestia & terrena, sed tamen ea tantùm, quæ sunt *in ipso ante mundi constitutionem* electa & prædestinata. *In ipso* enim semper fuerunt & sunt, quos *elegit* ab æterno. Quòd dixit *instaurare*, non dixit propriè, nisi respectu eorum, *quæ erant in cælis*: quia *quæ sunt in terra*, non sunt instaurata, sed restaurata. Nam *instaurare* dicimus, quando stauratum in melius instauratur, vt bonum in melius: restauratur autem, quod cùm prorsus destitutum sit, instauratur, vt malum in bonum.

In quo etiam nos sorte vocati sumus, prædestinati secundùm propositum eius qui operatur omnia secundùm consilium voluntatis suæ vt simus in laudem gloriæ eius nos qui ante sperauimus in Christo.

In Christo restaurata sunt *omnia*, *in quo etiam vos vocati sumus* de infidelitate ad fidem, & hoc *sorte*, id est, gratia sola, non nostro merito. Nam sortis nomine designatur gratia, quia in *sorte* non est e-

B lectio, sed voluntas Dei. Vbi enim dicitur, iste facit, & iste non facit, merita considerantur. Et vbi merita considerantur, electio est, non sors. Quando autem Deus nulla nostra merita inuenit, *sorte voluntatis suæ nos* vocauit, quia voluit, non quia digni sumus. *Sorte vocati* sunt & ipsi Apostoli, in quibus *superabundauit* gratia, ne viderentur meruisse aliquid melius cæteris. *Vocati sumus nos* dico *prædestinati*, id est, prius præparati *in eius sapientia* ab æterno præordinati ad vitam, & hoc *secundùm propositum eius*, id est, *secundùm* quod postea prædixit in Prophetis. Prophetæ enim Apostolos ad fidem Christi conuertendos prænuntiant, & sicut ipsi prænuntiant, ita & Deus prædestinauerat. *Prædestinati* enim sunt *secundùm propositum eius*, quia sicut magnificè illos ad fidem venturos, in Prophetis prænuntiauit, ita magnificè illos prædestinauerat. Vel *prædestinati sumus secundùm propositum eius*, id est, *secundùm* firmam & perseueraturam institutionem eius. *Qui* etiam in Apostolis *operatur omnia*, etiam velle, iuxta *consilium voluntatis suæ vt* nemo glorietur de suis meritis. Ac si dicatur: Cur nos magis elegerit ad officium Apostolatus nescimus, sed tamen consilio facit omnia, id est, rationabiliter & prouidè, non temere. Nam ad hoc solet fieri *consilium*, vt rationabiliter fiat illud, vnde *consilium* habetur. Et *consilium*, quo facit omnia, est *voluntatis suæ*, id est, non extraneum, quia non ab alio accepit *consilium*, sed à sola voluntate sua. Et hoc consilio agit ipse *vt simus* in æterna vita euntes *in laudem gloriæ eius*, id est, *vt* in illa vita laudemus diligendo & admirando ineffabilem gloriam *eius*, scilicet illum gloriosum, laudabilem, & admirabilem, *nos, qui ante sperauimus in Christo*, id est, antequam transeamus ad illam cælestem patriam,

C posuimus in Christo spem nostram, vel *nos* Iudæi, *qui ante* conuersionem nostram *sperauimus in Christo* venturo, priusquam ille veniret. Iudæi enim ab antiquis temporibus sperabant in Messia venturo, & in eodem sperabat Paulus, antequam ad fidem nouam conuersus esset. Per hoc, quòd in Christo speratur, Deus esse monstratur. Et quia in eo speratum est *ante* aduentum eius, cõstat eum sine initio semper apud Patrem fuisse. Nisi enim ille fuisset, perijssent omnes, qui sperauerunt in eo, quasi sperantes in nihilo. Vel ad hoc *sorte vocati sumus, vt simus in laudem gloriæ eius*, id est, vt per nos alij laudent gloriam eius, vel nosipsi: *nos* dico, *qui ante* quàm vos, *sperauimus in Christo*: & ideo tales sumus, vt per nos alij sperent & laudent. Prius enim crediderunt Apostoli, quàm cæteri.

In quo & vos, cùm audissetis verbum veritatis, Euangelium salutis vestræ. in quo & credentes signati estis Spiritu promissionis sancto, qui est pignus hæreditatis nostræ, in redemptionem acquisitionis, in laudem gloriæ ipsius.

Quia se & alios Apostolos dixerat vocatos, ne videretur latenter dixisse Ephesios non esse vocatos, subiunxit, quasi dicens: *Nos ante sumus in Christo vocati. in quo & vos* postea iam *vocati* estis, etsi non principaliter, tamen per eius membra & eius præcepto. *Vocati* estis ad fidem, quam non accepistis ex merito aliquo, sed ex auditu solo, quia *cùm audissetis* ex ore meo *verbum veritatis*, tunc *vocati* estis. In hoc multum commendatur gratia Dei, quam tam leuiter, scilicet solo auditu, receperunt, quia non intercessit eorum meritũ, nõ vis arbitrij ipsorum, sed solus auditus, vt gratiam in fidem acciperent. Ideo credidistis, quia audistis *verbum* non falsitatis, vt antea in laude D idolorum, sed *veritatis* in prædicatione Christi, quæ est nimia veritate suffulta, id est, ideo credidistis, quia verum esse, quod dicebatur, cognouistis. Quod *verbum* est *Euangelium vestræ salutis*, id est, bonum nuntium, quia in eo annuntiata est vobis salus, id est, remissio peccatorum, & iustificatio, & vita æterna. Et quia possent audisse illud, & non credidisse, addit: *In quo* Euangelio *& credentes signati estis*. id est, segregati ab infidelibus *Spiritu sancto*, cuius gratiam accepistis. Sanctus enim Spiritus credentes signat, id est, ab alijs hominibus discernit & separat, quia à peccatis eos purgat, & spiritualibus gratijs ornat. Vel *in quo* Christo *signati estis* imagine eius, id est, *vos*, qui culpa primi parentis deformati eratis, & quibus iam perierat imago & similitudo Dei, *signati estis*, hoc est, imagine & conformitate Dei *estis* impressi, id est, restituta facultate bene operandi *secundùm* innocentiam & iustitiam repræsentatis imaginem Dei Patris, scilicet institutione liberi arbitrij *estis* impressi similitudine Dei *secundùm* innocentiam & bona opera: & hoc per Spiritum sanctum, non per merita nostra, fide interueniente. Hoc notauit, dicens, *credentes, &c.* Quasi diceret: Quia credidistis, ideo *signati estis Spiritu sancto*, id est, hoc signum accepistis, quo distingueremini à cæteris, quòd *Spiritu sancto* repleti *estis*, quem non habent increduli. Qui Spiritus est *promissionis*, id est, promissus à Deo, sicut discipulis Saluator *præcepit. ab Ierosolymis ne discederent sed expectarent promissionem Patris* Et item de eo dixit: *Ego mittam promissum Patris mei in vos.* Vel *promissionis* est iste Spiritus, quia his, quos replet, promittit vitam æternam, & hoc ideo facit, quia ipse *est pignus*, arrha, & certitudo *nostræ hæreditatis*, Actor. 1. Lucæ 24.

quam

A quam accepturi ſumus à Deo, id eſt, charitas, quã nobis ille Spiritus infudit, arrha eſt futuræ *hæreditatis.* *Pignus* enim hoc loco pro arrha poſitum eſt. *Pignus* enim quando datur, cùm datum fuerit propter quod datum *pignus* eſt, *pignus* aufertur. Arrha verò, quando aliqua precij particula primùm datur, vt ſit ſignum totius maſſæ dandæ. Sic charitas per Spiritum ſanctum data fidelibus, ſignum & arrha eſt dandæ plenitudinis vitæ perpetuæ. Hoc enim implebitur, vnde arrha data eſt: nec ipſa arrha, id eſt, charitas nobis auferetur, ſed adimplebitur, quando ſumma reddetur. *Signati eſtis Spiritu ſancto*, & hoc *in redemptionem acquiſitionis* vt vltra non dominetur inimicus in vobis, ſed Chriſtus, qui vos ſanguine ſuo redemit, vt poſsideat, non vt amittat. Redemptio enim hoc loco vocatur immortalitas, quæ erit per reſurrectionem. Acquiſitio autem familiaritas illa, quæ Deum quærit. Ducet ergo nos Spiritus ille *in redemptionem* immortalitatis & impaſsibilitatis, ſcilicet vt redimamur ac liberemur ex mortuis, id eſt, faciet nos immortales per mortem Chriſti & reſurrectionem. Et redemptio illa erit tanta, vt ſit *acquiſitionis*, quia illa immortalitas ſic nos acquiret Deo & coniunget, vt vltra non ſeparemur vel amittamur ab eo, ſed ſemper illi inhæreamus, & ab illo poſsideamus: & hoc *in laudem gloriæ ipſius*, ſcilicet vt laudemus admiratione, dilectione, participatione gloriam *ipſius*, id eſt, beatitudinẽ eius, ideo poſuit *ipſius*, vt innueret, quia quicquid boni habemus, à Deo eſt.

Propterea & ego audiens fidem veſtram, quæ eſt in Domino Ieſu, & dilectionem in omnes ſanctos, non ceſſo gratias agens pro vobis, memoriam veſtri faciens in
B *orationibus meis. vt Deus Domini noſtri Ieſu Chriſti, Pater gloriæ. det vobis ſpiritum ſapientiæ & reuelationis in agnitionem eius, illuminatos oculos cordis veſtri, vt ſciatis quæ ſit ſpes vocationis eius, & quæ diuitiæ gloriæ hæreditatis eius in ſanctis, & quæ ſit ſupereminens magnitudo virtutis eius in nos, qui credimus ſecundùm operationem potentiæ virtutis eius, quam operatus eſt in Chriſto, ſuſcitans illum à mortuis, & conſtituens ad dexteram ſuam in cæleſtibus. ſupra omnem principatũ, & poteſtatem, & virtutem, & dominationem. & omne nomen quod nominatur, non ſolùm in hoc ſeculo, ſed etiam in futuro, & omnia ſubiecit ſub pedibus eius, & ipſum dedit caput ſupra omnia Eccleſiæ, quæ eſt corpus ipſius, plenitudo eius, qui omnia in omnibus adimpletur.*

Inuitat eos Apoſtolus ad veram fidei conſtantiam, quam ab eo perceperunt de Domino Ieſu, ſcilicet Chriſtum verè eſſe creaturam in humanitate, & verè Creatorem in diuinitate, id eſt, eſſe verum hominem, & verum Deum. Nam vt in hanc fidem eorum, *quæ per dilectionem operatur*, roborarentur & augerentur, gratias pro ea Deo referebat, vt ipſe Deus, qui dederat, multiplicaret eam & confirmaret. Quaſi dicat: *Vocati* eſtis, *Euangelium* audiſtis, & crediſtis, atq; *Spiritu ſancto ſignati eſtis.* *Propterea*, id eſt, propter has cauſas, *gratias* ago, quia non ſolùm vicini veſtri, ſed *& ego*, longe poſitus in Romano carcere, audio *fidem veſtram*, quaſi iam famoſam, & in vobis ſolidatam, quæ iam multis vt conuertantur proponitur exemplar, quia conſtantes eſtis in ea. Et hoc ideo, quia *eſt in Domino Ieſu*, id eſt, firmiter fundata & permanens *in Domino* Saluatore, qui vos ſuo dominio mancipauit, voſq; ſaluauit. *Et* audio etiam *dilectionem veſtram* redundare *in omnes ſanctos*, id eſt, charitatem *veſtram*, qua *ſanctos omnes* ita diligitis, vt quicquid piè poteſtis, impendatis illis. Et ita charitatis opera, quæ facitis *in ſanctos*, faciunt veſtram charitatem longè diuulgari, multiſque eam proponunt exemplar. Vnde *ego* hæc *audiens, non ceſſo gratias* agere Deo *pro vobis*, quia *fidem* hanc & *dilectionem* vobis contulit. Magna illis erat vtilitas, quòd tantus Apoſtolus pro illis *gratias* agebat, quia per hoc diuinitus confirmabantur & promouebantur in fide & dilectione, quam nuper acceperant prædicato ſibi Euangelio. *Gratias*, inquit, ago pro his, quæ iam accepiſtis, & orationes facio, vt quæ necdum habetis, habere poſsitis. *Memoriam veſtri* facio *in orationibus meis*, *vt Deus det vobis* intelligere, quæ crediditis, ſcilicet vt quod fide crediſtis, notitia percipere poſsitis diſcernendo. Et hoc *det vobis Deus Domini noſtri Ieſu Chriſti*, id eſt, *Deus* illius, quem reuereri debemus, quia eius ſerui ſumus, & ipſe Dominus noſter: & eſt Ieſus, id eſt, Saluator noſter: & eſt Chriſtus, id eſt, rex noſter, ſiue ſacerdos. Hoc totum dicitur reſpectu humanæ naturæ, quia ſecundùm humanitatem tantùm eſt *Deus Chriſti*, qui ſecundùm diuinitatem eius, eſt *Pater* ipſius. Qui enim in tempore creauit eum ex Virgine, ipſe ante omnia tempora de ſeipſo genuerat eum. Vnde dicitur *Pater gloriæ*, quia ipſe Chriſtus ſecundùm excellentiam æternæ diuinitatis ſuæ eſt gloria Patris, id eſt, Virtus, & Sapientia, & Verbum eius. Per hoc itaque, quòd dicit, *Deus Domini noſtri Ieſu Chriſti*, oſtendit illum eſſe verum hominem: & per hoc, quòd ſubiungit, *Pater gloriæ*, notat illum eſſe verum Deum ex Patris ſubſtantia. Et rogo, vt iſte *Pater det vobis ſpiritum ſapientiæ* de cæleſtibus ac diuinis. *& reuelationis in agnitionem eius*, vt non obſcurè, ſed ſine velamine agnoſcatis eum, id eſt, Chriſtum, ſecundùm quòd Deus eſt omnipotens, atque principio, & fine carens, & omnia diuinitate implens. *Det vobis ſpiritum ſapientiæ in agnitionem eius*, id eſt, *Spiritum* ſanctum, quo infunditur hominibus ſapientia, vt agnoſcatis illum iuxta quod agnoſcendus eſt ab his, qui adhuc in carne viuunt, vt omnia, quæ de illo poſſunt in hac vita cognoſci, cognoſcatis. *Et det vobis ſpiritum reuelationis* de humanitate eius, *Spiritum* ſanctum, quo reuelet vobis myſteria humanitatis Chriſti, *in agnitionem eius*, vt manifeſtè agnoſcatis incarnationem *eius*, non per vmbram, ſicut illi, qui fuerunt ante aduentum eius. Ideo orat, *vt* hanc Chriſti notitiam *det* illis *Deus*, quia ſi hanc habuerint, nulla aduerſitate ſeparabuntur ab eius fide & dilectione. Et declarat conſequenter, cuiuſmodi ſapientiam & reuelationem vult *vt det* illis. *Illuminatos*, inquit, *oculos cordis veſtri det vobis*, id eſt, aſpectum veſtræ mentis & rationis faciat clarum & perſpicuum. Quod eſt dicere: Ita illuminet veſtram rationem, vt perſpicuè, remota vmbra phantaſmatum, aduertat ratio veſtra quod præmium ſperetur de fide, ſcilicet vita cum Angelis æterna. Et hoc eſt, *vt ſciatis quæ ſit ſpes vocationis eius*, id eſt, fidei *eius*. Hoc eſt, ſic illuminet interiores *oculos* veſtros, vt intelligatis quod præmium erit pro fide *eius* illis, qui conſtanter in ea perſeuerant, ad quod per Euangelium *vocati* eſtis. Vel *quæ ſit ſpes vocationis eius*, id eſt, qualis & quanta ſit gloria, quam ſperatis, & ad quam vos vocauit: quàm pretioſa eſt ſumma beatitudo, quam adipiſci ſperatis per eum, qui vos ad fidem ſuam vocauit. Et *vt ſciatis quæ* ſunt *diuitiæ gloriæ*, id eſt, copia beatitudinis, id eſt, quàm ſufficiens & multiplex & copioſa eſt beatitudo illius glorioſæ *hæreditatis*, D

A quam firmo iure possidebunt communiter Sancti, in perfectione virtutum consummati. Istæ enim *diuitiæ* erunt *in sanctis*. Vel tantam esse beatitudinem illam intelligatis, quanta est *in sanctis*, id est, quantam ipsi habent vel intelligunt esse. *Et vt sciatis quæ*, & quanta *sit magnitudo virtutis eius in nos* Apostolos, id est, quam larga & copiosa prouenit virtus *eius in nos*, vt spirituali scientia illustrati, & virtute Spiritus sancti confortati, nihil timeremus: sed magna autoritate regibus & tyrannis contradicentes, Euangelium vbique prædicaremus, & miracula potenter operaremur, atque cunctos errores destrueremus. Et hæc *magnitudo virtutis* & fortitudinis, quæ data est nobis præ cæteris, est *supereminens*, id est, super alios manens, quia nobis excellentiora sunt data, quàm alijs, vt & illi post nos studeant ad virtutum alta proficere. Et ista *magnitudo* tam celsa est in nobis Apostolis, *qui credimus*, quia nos intensius & firmius *credimus*, quàm alij. Et est desuper à Deo missa *in nos*, & hoc *secundùm operationem potentiæ virtutis eius*, id est, *secundùm* opus, quod virtus Dei, id est, vis Dei operata est. Virtus dico potentiæ, id est, potens in omnibus. Vel nos *credimus secundùm operationem potentiæ virtutis eius*, id est, attendentes potentem virtutem eius factam. Et quam virtutem? scilicet illam, *quam operatus est* potenter *in Christo, suscitans illum*, ita vt procul esset *à mortuis*, id est, vt nunquam amplius moreretur, sed immortalitatis virtute permaneret. In hac enim operatione ostensa est nobis potentia *virtutis eius*. Quem & constituit, id est, simul secundùm animam & corpus statuit *ad dexteram suam*, id est, in potentiori dignitate sua positum *in cælestibus*, præferens illum omni crea-
B turæ. Dextera enim Dei æterna beatitudo est, quæ Sanctis datur: sicut sinistra eius rectè dicitur miseria perpetua, in qua sunt impij. *In cælestibus* est Christus, vt eius dignitas etiam ex loco monstraretur. Et est etiam loco *supra omnem principatum, & potestatem, & virtutem, & dominationem*, vt per hoc ostendatur esse maioris dignitatis & amplioris felicitatis ac beatitudinis, quàm aliquis spiritus in his ordinibus, quoniam excelsior cælis, id est, spiritibus Angelicis factus est. Isti enim quatuor ordines Angelorum, & iuxta librum Dionysij Areopagitæ de cælesti hierarchia, numerantur ascendendo. Principatus enim est sub potestate, potestas sub virtute, virtus sub dominatione. Super dominationem verò est ille ordo, qui vocatur thronus, quia Deus in eo sedet. Cùm ergo Christus super *dominationem* exaltatus dicitur, liquidò demonstratur sedere in throno cum Patre. Principatus autem vocantur, qui ipsis quoque bonis spiritibus Angelicis præsunt. Qui subiectis alijs, dum quæ sunt agenda disponunt eis ad explenda diuina ministeria, principantur. Ex quibus vnus (nisi fallor)
Iosue 5. apparens Iosue, dixit se esse principem *exercitus Domini*. Potestates verò dignioris potentiæ intelliguntur esse quàm principatus, vt & subiectis ordinibus Angelorum potenter præsint, & ad diuinam contemplationem super se potenter extendantur. Virtutes autem dicuntur illi spiritus, qui virtuti diuinæ fortitudinis firmius cæteris assimilati, ad omnia, quæcunq; voluerunt, fortiter præualent. Dominationes verò nuncupantur, qui nobilissimi in illa cælesti curia sunt, & subiectis quibusque dominantur, atque possident eos vt Domini. Et super omnes istos exaltatus est secundùm humanitatem suam

C Christus, qui est caput nostrum, vt & nos membra eius vsque ad istorum societatem & æqualitatem pertingamus. Vnde & quod supradictum est, *vt sciatis quæ sit supereminens magnitudo virtutis eius, quam operatus est in Christo, suscitans illum à mortuis, & constituens ad dexteram suam in cælestibus*, de nostra resurrectione intelligi potest, vt quemadmodum Christus magnificè resuscitatus est & eleuatus in cælum, sic & nos in fine seculi pro modulo nostro magnificè resuscitemur, & ad cælestia sublimemur. Mirabilis enim & *supereminens*, id est, super omnes alios ex toto manens *magnitudo virtutis in nos* à Deo veniet, quando *in ictu oculi* resurgemus, & *immutabimur*, *1.Cor. 15.*
atque *rapiemur in nubibus obuiam Christo in aera*, *1.Thess. 4.*
& sic semper cum illo *erimus*. Qui (vt dictum est) exaltatus est super omnes præfatos Angelorum ordines, & super cæteros altiores. Et vt generaliter dicam, super *omne nomen*, id est, super omnem ordinem vel personam magnæ famæ & magni nominis. *quod nominatur non solùm in hoc seculo*, vt Michael, & Gabriel, *sed etiam in* alio *futuro*, vt quædam personæ beatorum spirituum maioris dignitatis in illo cælesti regno, quarum fama & appellatio ad nos in terra manentes nunquam perueniet. Id est, dignitas eius superat dignitatem omnium maiorum inter cælestes creaturas,
& non solùm sublimauit eum Pater super omnes *Psal. 8.*
choros Angelorum, vel personas, sed etiam *omnia subiecit sub pedibus eius*. A similitudine dictum est, Nam sicut qui submissus est, sub pedibus conculcatur, & conculcanti resistere non potest, sic omnia imperio & potestati Christi subiecta sunt, & illi contraire non valent. *Omnia subiecit*, & ita vt sint sub, id est, inferiora. Aliud sub, notat omnimodam subiectionem, scilicet quòd nec D
audeant, nec possint contraire imperio eius. Per pedes enim intelligimus humanitatem eius: quia sicut pedes sunt inferior pars corporis nostri, sic humanitas est inferior natura Christi. Diuinitas enim superior natura eius est. Et hæc scientia de futuro accipienda est, quando in die iudicij omnes cognoscent se subiectos ei, alij recipiendo præmium vitæ, alij patiendo sententiam mortis æternæ, *& ipsum* Dominum, qui tantus, & tam potens, tamque sublimatus est, *dedit* non ex merito nostro, sed sola sua gratia *caput super omnia* bona virtutum *Ecclesiæ*, vt ipse caput & fons esset omnium bonorum Ecclesiæ, vel *supra omnia* membra *Ecclesiæ*, vt ipse maiorum & minorum fidelium caput esset. Vel, sicut in alijs libris habetur, *supra omnem Ecclesiam*, Iudæorum scilicet atque gentilium, vt nullus ad Ecclesiam pertineret, qui hunc *caput* non haberet. Nam sicut omnia membra humani corporis reguntur à capite, id est, visus, auditus, gustus, odoratus, &
tactus; ita omnes spirituales sensus Ecclesiæ sunt *Psal. 33.*
in Christo, vt in eo videat Deum, & audiat verbum eius, & gustet quàm *suauis est Dominus*, & odorem notitiæ eius attrahat, & spiritualiter eum
tangat, dicens: *Mihi autem adhærere Deo bonum est.* *Psal. 72.*
Qui longè aliter est caput Ecclesiæ, quàm princeps aliquis caput exercitus, quia illa *est corpus ipsius*. Vnum enim sunt sponsus & sponsa, vt caput & corpus. Ecclesia dico, *plenitudo eius*, id est, plenarium corpus eius: nullum enim membrum deest ibi, quod soleat esse in humano corpore, sed sunt ibi qui prouident alijs, vt oculi: sunt qui ministrant, vt manus: sunt qui loquuntur verbum salutis, vt os, & sic cætera membra. *Qui* Christus *adimpletur*, non in se, quia sic plenus est

A est & perfectus, vt non possit augmentari, sed *in omnibus* fidelibus suis. Et quid *adimpletur* ipse in eis? *Omnia* bona, quæ sunt in eis, id est, charitas, humilitas, patientia, castitas, & his similia. Hæc enim *omnia* Christus est in electis suis. Et dum hæc augentur in eis, & multiplicantur vsque ad plenitudinem, ipse nimirum *adimpletur in eis*. Qui & in futuro feliciter adimplebitur in ipsum, *vt sit Deus omnia in omnibus*. Vel *adimpletur* ipse nūc *omnia in omnibus*, dum membra eius quotidie secundùm quantitatem proficiunt: & dum defunctis his, qui modò sunt in Ecclesia oculi vel os, succedunt alij pro eis; & sic de cæteris, vt integer maneat numerus membrorum, & secundùm successionem semper crescat. Omnia prædicta valent ad confirmandum eos in fide Christi, vt credant eum verum hominem & Deum, perfectamque salutem dare credentibus. Sequitur:

CAPVT II.

ET *vos cùm essetis mortui delictis & peccatis vestris, in quibus aliquando ambulastis secundùm seculum mundi huius, secundùm principem potestatis aeris huius, spiritus, qui nunc operatur in filios diffidentiæ. In quibus & nos omnes aliquando conuersati sumus, in desiderijs carnis nostræ, facientes voluntatem carnis & cogitationum, & eramus natura filij iræ, sicut & cæteri. Deus autem (qui diues est in misericordia,) propter nimiam charitatem suam, qua dilexit nos, & cùm essemus mortui peccatis, conuiuificauit nos in Christo, (cuius gratia estis saluati,) & conresuscitauit, & consedere fecit in cælestibus, in Christo Iesu, vt ostenderet in seculis superuenientibus abundantes* B *diuitias gratiæ suæ in bonitate super nos in Christo Iesu. Gratia enim estis saluati per fidem, (& hoc non ex vobis: Dei enim donum est, non ex operibus, vt ne quis glorietur. Ipsius enim sumus factura, creati in Christo Iesu in operibus bonis, quæ præparauit Deus, vt in illis ambulemus.*

Ingreditur Apostolus dissuadere & superfluas ostendere carnales obseruantias, quas præuidebat fore introducendas ab hæreticis, commemorat etiam priora mala, vt in bonis, quæ prius perceperunt, humilientur: & certum sit, quia si hæc inimicis data sunt, multo magis ampliora dabuntur amicis. Ne enim in tumorem ex bonis erigantur, ostendit de quo statu ad quàm dignum vocati sunt, dicens omnia beneficia eis, vel Apostolis, vel toti humano generi, per solam Dei gratiam esse data. Litera sic coniungitur: Suscitauit Christum *à mortuis, & ad dexteram suam* eleuauit, & vos quoque *conresuscitauit, & in cælestibus consedere fecit*. Sed istud inferius vbi dicit, *Deus autem (qui diues est*, ideo interposuit, vt dissuaderet carnales obseruantias, & illos humiliaret ex recordatione præcedentium culparum. Ac si diceret: *Deus* corporaliter suscitauit Iesum Christum *à mortuis, & vos* spiritaliter cum eo resuscitauit ab interna morte *cùm essetis mortui* in anima *delictis & peccatis vestris*. Sicut enim iustitia est vita animæ, sic peccatum mors eius. Delictum nonnulli volunt accipere secundùm consensum malæ voluntatis, & peccatum secundùm executionem operis, vel delictum est, quando aliquis facere negligit, quod à Deo præcipitur: peccatum, quando præsumit agere quod prohibetur. Vos mortuos *delictis & peccatis* gratia Dei viuificauit. Hoc multum valet ad dissuasionem carnalium obser-

C uantiarum: quia si de morte animæ ad vitam non illis obseruantijs, sed gratia duce peruenère, non est ratio vt post acceptam vitam his indigeant. *Mortui* eratis, quia *aliquando*, id est, ante conuersionem vestram *ambulastis in* illis *delictis & peccatis*. Et *ambulastis in* illis de alio ad aliud, *secundùm seculum huius mundi*, id est, sequendo & imitando seculares homines ista mundana appetentes. Vel *secundùm* malitiam seculi *huius mundi*, qui *totus in maligno positus est, ambulastis*. Ioan.5. Nam superior mundus, id est, regnum cælorum, habet aliud *seculum*, in quo regnat iustitia, vel sequuti hoc *seculum*, quia sicut in hoc seculo succedit tempus tempori, ita semper in vobis succedebat peccatum peccato: & ita comparabiles seculo fuistis in continuata serie peccatorum. Seculo dico, *huius* corruptibilis & caduci *mundi*, cuius sectatores diuersis vitijs assiduè corrumpuntur, & citò decidunt in interitum. Nec solummodò *secundùm* hoc *seculum ambulastis* in via iniquitatis, sed etiam *secundùm principem potestatis aeris huius*, id est, *secundùm* quod suadebat vobis princeps, qui in hoc aere potestatem habet vel infideles tentandi, vel ipsum commouendi. *Secundùm* hunc iniquitatis *principem* ambulant, qui *secundùm* voluntatem eius peccant. Qui est princeps *potestatis* aeris, quia principatur exercitui dæmonum, qui sunt potestas *aeris*, quia possunt in eo discurrere, & suggestiones hominibus ministrare: vel quia ipse satanas in hoc eodem caliginoso aëre, vicino terris, potestatem habet (vt diximus) volitandi ad suadendum mala, siue commouendi aliquoties tempestates ad incommoda hominum, sicut fecit aduersum Iob. Iob.1.& 2. Et quis est iste princeps? *spiritus*, id est, non carnalis substantia, sed incorporea. Per hoc quo- D que innuitur, quia multum erant in peccatis, quoniam *spiritus*, id est, res inuisibilis, à quo nesciebant cauere sibi, eos impugnabat. Periculosius enim impugnatur homo re inuisibili, quàm visibili, quia si hostem videret, sibi fortasse caueret. *Qui spiritus operatur in filios diffidentiæ*, id est, in illos, qui volunt tenere carnales obseruantias, qui diffidunt de Christo, non credentes eum sufficere ad iustitiam & salutem, nisi & carnales obseruantias superadijciant. Ob hoc dicuntur filij *diffidentiæ*, quia diffidentia infidelitatis genuit eos in tali errore, id est, fecit eos diffidere. *In quibus* operatur diabolus, vt diffidant à Christo, & carnales ceremonias quærant *nunc*, id est, post aduentum Christi, qui vera lux est, & vmbram veterum obseruantiarum exhibitione veritatis remouit. Ac si dicatur: Quandoquidem malignus hæc *operatur*, etiam postquam veritas apparuit, id est, opus illius est adhuc facere diffidere, videte ne fortè vos diffidatis. Et hoc valet ad propositum. Nam si cùm adhuc tanta ac tali multiplicitate peccatorum irretiti erant, liberati sunt sola gratia, non carnalibus obseruantijs, patet, quia post liberationem superfluè eas tenerent. Vel *in filios diffidentiæ*, id est, in illis, qui propter sua multa peccata diffidunt de æternis bonis, & desperant de salute sua, *operatur* diabolus *nunc*, id est, postquam de manu eius erepti fuerant. Vel ideo vocantur filij *diffidentiæ*, quia de eorum salute diffidit mater Ecclesia; considerans in eis operationem nequissimi spiritus. Ne autem viderentur Ephesij ideo fuisse tam grauibus irretiti peccatis, quia carnalibus obseruantijs non studuerant, ostendit etiam seruientes illis ceremonijs similiter implicitos fuisse

A peccatorum multitudine. Et hoc est: *In quibus delictis & peccatis* non solùm vos, qui non habetis carnales obseruantias, sed *& nos*, qui illas custodiebamus, & illi, qui modò sunt tanti Apostoli, *nos*, inquam *omnes conuersati sumus*, id est, per omnia genera vitiorum versati sumus *aliquando*, id est, ante conuersionem nostram, *in desiderijs carnis nostræ*, id est, in concupiscentijs eius. *Et eramus facientes voluntatem carnis*, id est, opere complebamus, quod carnalitas nostra exigebat secundùm libidinem, & crapulam, & cætera, quæ ad delectationem carnis attinent, *& voluntatem cogitationum* faciebamus, secundùm iram, & superbiam, & ambitionem, & cætera vitia, quæ in corde sunt, & non in delectatione corporis. Si verò *carnis nostræ*, sic legatur, ita dico nos fuisse *in delictis*, quando manebamus *in desiderijs carnis nostræ*, id est, in vehementia concupiscentiæ, ministratæ à carne, plus voluit *in desiderijs* notare, quàm concupiscentiam, id est, multiplicem & omnimodam vehementiam concupiscentiæ, quam per legem incurrerunt. Vnde Romanis ait: *Cùm enim essemus in carne passiones peccatorum, quæ per legem sunt, operabantur in membris nostris*. Et item: *Peccatum per mandatum operatum est in me omnem concupiscentiam*. *Et* propterea de maledicto mortis venientes, *eramus filij iræ*, id est, *filij* vltionis. *filij* gehennæ, & hoc *natura*, id est, originali peccato *sicut & cæteri*, qui legem non acceperant. Nam cùm ira Dei nascuntur omnes mortales, & peccante primo homine, vitium pro natura inoleuit. Sed per Dei gratiam nonnulli de filijs *iræ* fiunt *filij* adoptionis, quod per legem non valet fieri: ideoque Iudæi carnales, licet haberent legem, nihilominus *filij iræ* manebant, *sicut* nati fuerant, quemadmodum *& cæteri* populi terrarum, qui sine lege erant. Et per hoc voluit innuere, legem nihil posse ad peccatorum alleuiationem, cùm ipsi, qui obseruabant legalia præcepta, debiti essent *iræ* Dei. *sicut & alij*, qui mandata legis ignorabant. Hoc enim de lege sola sine adiunctione gratiæ dicitur. Quod totum ad gratiæ commendationem valet, & sic ad carnalium obseruationum destructionem: quia *cùm* essent *mortui* multiplicitate peccatorũ, seruiendo etiam illis ceremonijs, gratia Dei eos *conuiuificauit*, quod lex facere non potuit. Vos eratis *mortui*, *& nos* similiter, *& eramus* ex natura vitiata *filij iræ*: sed *Deus* (*qui diues est in misericordia*,) quoniam secundùm largas misericordiæ suæ diuitias omnia peccata & originalia & actualia per baptismum remisit, vt *vbi abundauit peccatum superabundaret gratia propter nimiam charitatem suam* erga nos summam, id est, omnium sensum superantem, cùm ipse Filium sibi coæternũ faceret incarnari & mori, *qua dilexit nos Deus, cùm essemus* spiritaliter *mortui peccatis, conuiuificauit nos* in *Christo*, id est, viuificauit nos cum Christo secundùm remissionem peccatorum, & innocentiam, atque virtutum consummationem: hoc est, sicut Christo perpetuitatem vitæ in æterna beatitudine attribuit, sic nobis largitus est veram vitam innocentiæ & iustitiæ. (*Cuius* Christi *gratia* vos Ephesij, & alij gentiles *saluati estis*,) *sicut & nos* secundùm remissionem, & innocentiam & iustitiam. *Et* non solùm *conuiuificauit nos*, sed etiam *conresuscitauit*, id est, spe cum Christo iam resuscitauit, vt quemadmodum Christus est resuscitatus, sic nos spei certitudine expectemus resuscitandos, *& etiam fecit nos consedere*, id est, spe cum Christo sedere, vt iudices in æterna beatitudine, & hoc *in cælestibus* locis, vel inter cælestes essentias. In sessione enim designatur iudicium, quia sedere solet, qui iudicat. Faciet ergo nos sedere cum Christo, quia faciet iudicare cum illo. Imò cum eo iam nos resuscitauit, & cum eo sedere *fecit in cælestibus*, quia quamuis corpus nostrum nondum ibi sit; tamen spes nostra iam ibi est. Et hoc totum *in Christo Iesu*, id est, in potentia, & virtute, & gratia eius. Hæc omnia multum valent ad intentionem, quia cùm hæc vniuersa det sola diues gratia, frustra post hæc inducuntur carnales obseruantiæ. Ideo sua prædestinatione & nostra spe *nos fecit* iam *consedere, vt ostenderet in seculis venientibus super* ista temporalia secula, id est, *in seculis* æternitatis, vel *in seculis*, quæ post nos in hoc seculo venient, *abundantes diuitias*, id est, æternam beatitudinem, quæ adeò diues erit, vt ibi nulla re quis indigeat, vel donationem beneficiorum suorum abundanter diuitem & copiosam, *diuitias* dico *gratiæ suæ*, id est, propter gratiam suam datas, & hoc *in bonitate* sua, non in consideratione meritorum nostrorum, quoniam *melior est misericordia eius super vitas*. Et tantæ eius diuitiæ erunt *super nos*, id est, multo maiores quàm digni sumus accipere. Vel *super nos* erunt, id est, omnem intelligentiæ nostræ capacitatem exuperabunt, quia tam magnæ & tales erunt, quas *nec oculus vidit, nec auris audiuit, nec cor hominis* excogitauit. Tantum enim dabitur, quantum mens inuestigare non potest. Quis enim intellectus capere sufficiat illa supernæ ciuitatis quanta sint gaudia, Angelorum choris interesse, cum beatissimis spiritibus gloriæ Conditoris assistere, præsentem Dei vultum cernere, incircunscriptum lumẽ videre, nullo mortis metu affici, incorruptionis perpetuæ munere lætari? Et hæc omnia dantur *in Christo Iesu*, id est, in potentia, & gratia, & largitate Christi. Ad quid igitur post hæc carnales obseruantiæ inducerentur? Verè gratia Dei largas habet diuitias, nam *gratia* eius *estis saluati*, & mundati à peccatis, & hoc *per fidem*, id est, fide interueniente, quia credidistis vos *gratia* posse saluari. *Et tamen hoc non* est *ex vobis*, sed ex vocante Deo, quia ex auditu Euangelij accepistis fidem. *Dei enim donum est* ipsa fides, vel vocatio vestra, & non partim, sed purè *donum Dei*, quia *non ex operibus* vestris, id est, non est ibi admixtio operum: *vt ne quis glorietur* quòd fidem habeat *ex operibus* vel sine gratia saluatus sit proprijs *operibus*. Hic videtur Apostolus innuere, quòd de *operibus* isti gloriarentur, non de *gratia Dei*. Sed ille maximè vult de suis *operibus* gloriari, qui per carnales obseruantias fidem & iustitiam petit, vel se accepisse putat. Et verè *gratia saluati estis, non ex operibus* vestris, quæ ex vobis ipsis habetis, sed tantùm his *operibus*, *in* quibus vos Deus fecit, id est, formauit & creauit. Et hoc est: *Ipsius enim sumus factura & nos & vos, creati in Christo Iesu in operibus bonis*, non illa creatione, qua homines facti sumus; sed ea, de qua ille dicebat, qui vtique iam homo erat, *Cor mundum crea in me Deus*. Et Apostolus iste nouam creaturam alibi laudat. Facti ergo sumus & *creati in operibus bonis*, quia restitutione liberi arbitrij data est nobis libertas bene operandi, id est, facti sumus habiles ad bene operandum. Et hoc factum est *in Christo Iesu*, id est, in gratia eius, non in merito nostro. *Quæ* opera bona *Deus* prædestinando *præparauit*, præueniens arbitrium nostrum. Omne namque bonum à gratia Dei sumit originem.

Locus obscurus. — *Roman 7.* — *Ibidem.* — B — *Rom. 5.* — C — *Psal. 62.* — *1. Cor. 2.* — D — *Genes. 1.* — *Psal. 50.* — *Galat 6.* — *Nota.*

Et

A Et ita *praeparauit, vt in illis ambulemus*, id est, promoueamur, & proficiamus de bono ad melius. Et quia his modis nos saluauit, manifestum est nos *gratia* eius esse saluatos. Et si *gratia* eius sumus *saluati*, tunc frustra carnales obseruantię superinducuntur.

Propter quod memores estote, quòd aliquando vos gentes eratis in carne, qui * *dicimini praeputium ab ea, quae dicitur circuncisio in carne, manufacta.* * *quia eratis illo in tempore sine Christo, alienati à conuersatione Israel, & hospites testamentorum, promissionum spem non habentes, & sine Deo in hoc mundo. Nunc autem in Christo Iesu vos, qui aliquando eratis longè, facti estis prope in sanguine Christi.*

*dicebamini. *qui.

Contulerat Iudaeos & gentes, quòd vtrique fuissent sub peccato. Nunc ostendit gentes fuisse indigniores, & improperia Iudaeorum perpessas, vt modò aequales Iudaeis, magis sint obnoxij gratiae Dei. Ac si dicat: Quandoquidem *factura* Dei estis, *creati in operibus bonis*, ergo nolite obliuisci de quanta vilitate vitiorum ad quantã sublimitatem virtutum Deus vos promouit, vt maiorem gratiarum actionem ei referatis pro tantis beneficijs, quae vobis contulit. Et hoc est: *Propter quod*, id est, quia de malis vos eripuit Deus, & bonis ditauit, *estote memores, quòd aliquando*, id est, ante conuersionem olim *vos eratis gentes*, id est, quales geniti fueratis: nec solùm secundùm originem, sed etiam *in carne*, id est, secundùm carnem, hoc est, secundùm carnis voluntatẽ & carnis appetitum, quia faciebatis omnia, quae carnis voluptas suggerebat. *Vos* dico, qui in tãtum *eratis* peccatores, vt à peccatrice gente Iudęorum despiceremini, obijciente vobis vos esse *praeputium*, id est, praeputiatos. Et hoc est: *qui dicimini*, id est, qui vocamini hoc nomine opprobrij,

B quod est, *praeputium*, quia secundùm illam partem viri magis ad delectationem carnis incenduntur, & libidine punguntur, atque immunditia polluuntur, & hoc *ab ea* plebe, *quae* peccatis est plena, sed tamen *dicitur* verè esse *circuncisio in carne*, non in spiritu: & *manufacta*, non à Deo. Sola nanque caro amputabatur, non cordis praua cogitatio. Et meritò despiciebamini, *quia eratis illo in tempore* in nequitia notabili, *sine Christo*, id est, sine Christi fide vel notitia. Et *eratis alienati* & separati *à conuersatione Israel*, id est, Iudaici populi, quia dedignabantur vos secum habitare. *Et eratis testamentorum hospites*, id est, si quis vestrum veniebat ad Iudaismum, vt hospes & aduena accipiebatur in lege, & vilis inter Iudaeos reputabatur. Legem dicit pluraliter testamenta propter multiplices promissiones suis cultoribus factas, & quia in veteri Testamento continebatur nouum. *Vos* dico *non habentes* ante *spem promissionis*, id est, de nulla promissione sperantes, quia nec ea sperabatis: quae promissa sunt Abrahae; nec ea, quae promissa sunt Dauid, vel caeteris patribus. & ideo non erat vobis spes illius diuinae *promissionis*, quia *eratis sine Deo*, id est, sine Dei Patris notitia *in hoc mũdo* tam malo, qui *totus in maligno positus est*. Quod nunc dicit *sine Deo*, id est, sine Dei Patris agnitione & gratia, hoc est, quod dixerat, *sine Christo*, id est, sine Christi notitia & gratia: quia quisquis ignorat Patrem, ignorat & Filium: vel quisquis non habet Filium, nec Patrem habet: & qui vnum habet, habet & alium. Olim tales fuistis, sed *nunc*, id est, post acceptionem gratiae *in Christo Iesu*, id est, in potentia & largitate Christi, *vos qui aliquando*, id est, ante conuersionem *eratis*

Gen. 22. Psal. 131. 1.Ioan.5.

C *longè* à Deo, non corpore, sed corde & meritis, *facti estis ei propè*, vel omnibus supradictis, à quibus *longè eratis*, & hoc *in sanguine Christi*, id est, in vi effusionis sanguinis Christi. Ille enim sanguis tantae efficaciae fuit, vt per illum haec omnia possent haberi. Qui nisi emanasset, nihil praedictorum bonorum nobis contigisset. Omnia haec accepistis, cùm in potentia *Christi* Iesu, tum in efficacia fusi sanguinis eius, & non in carnalibus obseruantijs. Si ergo tunc, cùm tam multipliciter essetis remoti à Deo, vt notatum est, non indiguistis carnalibus obseruantijs, sed sola *gratia saluati estis* in gratia & *sanguine Christi* multò minus modò, cùm iam recepistis vestram saluationem. Solus itaq; Christus vobis est tenendus firmiter & amandus, qui vos de tantis malis eripuit, & Hebraeis fidelibus pares & socios fecit.

Ipse enim est pax nostra, qui fecit vtraque vnum, & medium parietem maceriae soluens, inimicitias in carne sua, legem mandatorum decretis euacuans, vt duos condat in semetipsum, in vnum nouum hominem, faciens pacem, vt reconciliet ambos in vno corpore Deo per crucem, interficiens inimicitias in * *semetipso. Et veniẽs euangelizauit pacem vobis, qui longè fuistis, & pacem ijs, qui prope, quoniam per ipsum habemus accessum ambo in vno spiritu ad Patrem.* *semetipso

Verè sanguis Christi Deo vos proximos fecit in Israelitis, atque testamento, & promissionibus: quia *ipse* Christus *est pax nostra*, id est, qui nos Deo & Angelis pacificauit, & qui Iudaeos & gentes, diuersis ritibus discordantes, fecit in fide cõcordes. *Pax* enim pacatos facit, sicut iustitia iustos. *Pax nostra ipse est, qui vtraque fecit vnum*, id est, Iudaicum populum & gentilem *fecit* vnanimes in fide & cultura vnius Dei & moribus. Et

D quomodo hoc fecerit, subditur: *Medium parietem maceriae soluens. parietem* intelligitur vocare circuncisionem, quae diuidebat Iudaicum populum à gentili. Sicut enim paries medius diuidit locum à loco, ita circuncisio separabat populum à populo. Qui paries in aduentu Christi facta est maceria, quoniam circuncisio, quae ante eius aduentum euacuari non poterat, postquam ipse venit, facile fuit vt destrueretur. Maceria quippe quasi macra series dicitur. Est enim maceria congeries lapidum, vbi nulla cementi colligatio est, quae leui pulsu ruinam patiatur: Paries autem vocatur series lapidum cemento colligata & cõstricta, quam deijci non est facile. Sic circuncisio praecepto Domini firmata vsque ad tempus correctionis, non poterat euacuari: sed tempore correctionis voluntate Dei debilitata, ruinae subiecta fuit. Et bene posuit, *soluens parietem*: quia circuncisio, quae ante aduentum Christi ligata erat ligamine praecepti, in aduentu eius soluta fuit, nullo iam praecepto eam cogente fieri. Nec solùm circuncisionem soluendo *fecit vtraq; vnum*, sed etiam soluendo *inimicitias in carne sua*. *Inimicitias* vocat idololatriam. Iudaicus enim populus inimicabatur gentili idolis seruienti, & gẽtilis Iudaico idola contẽnenti. Et rectè vocauit idololatriam *inimicitias*, & non *parietem*; circuncisionem verò *parietem*. Circuncisio enim ante tẽpus correctionis fuerat in aedificio legis iustitiae, quia praeceptum erat in lege, vt circuncisio fieret: at idololatria nullo modo vnquam in aedificio Dei fuit, quia Deo semper contraria fuit. Destruxit *inimicitias*, & hoc *in carne sua*, id est, per incarnationẽ suã, scilicet quia *incarnatus est, ideo euacuata est idololatria*. Postquã enim carnẽ *assumpsit*,

A discipulos elegit, qui doctrina veritatis gentes illuminarent. Et propriè dictum est, *soluens* idololatriam, quia gentilibus astricta & ligata erat vinculo vsus. Vel obstaculum legis vocatur paries, quia legales obseruationes erant quasi quidam paries, disiungens gentes à Iudæis. Paries dico *maceriæ*, id est; qui facile destrueretur veniente gratia. Erat autem medius hic paries, vt neuter populus alteri concordaret. Stante enim hoc pariete, erant inimicitiæ, ira, & inuidia inter eos. Ideoque destruendus erat, vt inimicitiæ destruerentur. Et hoc factum est *in carne Christi* assumpta vel immolata, qui *in carne* apparens, & *à mortuis* resurgens, omnem legem cessare fecit; & ablato omni obstaculo & dissensione, vtrumque populum in sua fide coniunxit. Vel paries erat obscuritas Legis & Prophetarum, obstruens nobis viam vitæ, & medium se inter nos & Deum obijciens. Christus *carne* & passione sua soluit medium *parietem* & maceriam, id est, obscuritatem veterum Prophetarum, & omnis antiquæ Legis aperuit sacramenta; & dissipata incedendi difficultate, vitã oculis omnium reuelauit, vt qui vult ad Deum pergere, nullo impediatur obice; nec obscuritatis caligine terreatur. Vnde eo in cruce spiritum emittente; *velum templi scissum est medium*, & sancta sanctorum omnibus patē erunt. Idē enim significat illud velum, quod & iste paries. Sed *& inimicitias*, quæ inter nos & Deum erant, soluit in carnis suæ sacrificio Christus. Et hæc omnia fecit, *euacuans*, id est, destruens & adnihilans *legem mandatorum*, id est, aliarum carnalium obseruantiarum, præter circuncisionem, quia de illa iam dictum est. Et bene carnales obseruantiæ

B dicuntur mandata, quia non erant stabiles, sed mutabiles: sicut illa, quæ mandantur, possunt & solent permutari. *Euacuans* dico, & hoc suis *decretis*, id est, impermutabilibus statutis, ex ratione firmiter factis, scilicet præceptis noui Testamenti, cui non succedit aliud Testamentum. Decretum solemus dicere, quod à Deo non ratum & autorizabile, vt non sit fas illud permutari. Quia ergo illa erant mandata, id est, transitoria, & ista decreta, id est, stabilia, meritò illa, id est, carnales obseruantiæ euacuantur istis, id est, præceptis noui Testamenti. Vbi enim baptismum & fidem suadet nouum Testamentum, ibi euacuatur secundùm carnales ceremonias vetus Testamentum. Et hoc totum, scilicet soluere *inimicitias*, euacuare *legem fecit* ipse, *vt duos* populos, prius per legem diuisos, *condat*, id est, coniungat in tantum, vt eant ambo simul *in semetipsum*, id est, in Christum, videlicet *vt ambo* tendant pariter in vnum nouum hominem, qui Christus est, vt vnitatem & nouitatem in ipso habeant, & conformitatem eius simul teneant. Ipse dico, *faciens pacem* inter eos, destructis inimicitijs, vt alius non inquietet alium, sed diligat vt seipsum. *Pax* enim id est, remotio inquietationis, est gradus, quo peruenitur ad vnionem dilectionis. Quòd dicit *faciens pacem*, diuersum est ab eo, quod superius dixit, *Ipse enim pax nostra*: quia illud declarat eum esse ipsam pacem, quæ pacificat discordantes: hoc autem quod dicitur, *faciens pacem*, notat alium esse mediatorem & autorem pacis. Et iterum ad aliud ponitur. Nam illud, id est, esse pacem, ad hoc ponitur, vt demonstret illos, qui longè erant, factos esse *prope in Christo Iesu*: *faciens* verò *pacem*, ad hoc, vt ostendat quo gradu ad charitatem perueniatur. Et quod dicit, *vt duos condat* populos *in semetipsum*, diuersum ab eo, quod posuit, *qui fecit vtraque vnum*, quod intelligimus secundùm fidem: C condere autem *duos in semetipsum*, accipimus secùndùm charitatem. Ostenso itaque quomodo Christus vtrunque populum sibi inuicem coniunxit, vult consequenter ostendere, quomodo vtrunque reconciliauit Deo. Quasi dicat: Ita coniunxit *duos in semetipsum, vt reconciliet Deo* Patri *ambos* positos *in vno corpore* Christi, quod est Ecclesia. Et hoc fecit *per crucem*: id est, crux fuit via, qua peruentum est ad reconciliationem. Nisi enim Christus se hostiam Patri obtulisset in cruce, nostra reconciliatio ad Deum facta non fuisset. *Interficiens inimicitias in semetipso*. Ac si dicatur: Cùm *per crucem* nos reconciliaret Deo, non fecit hoc *per crucem*, quam alius passus sit: sed ita, vt interficeret, id est; deleret *inimicitias*, quas Deus iustè culpa primi parentis & nostrorum reatu peccaminum in nos habebat: & hoc faceret non in alieno corpore, videlicet Prophetæ vel Apostoli, sed *in semetipso*. Ipse enim pro nobis Deo satisfecit, sustinendo passiones & opprobria vice nostri, quas nos meritò pati deberemus. Et quia per eum inter nos & Deum facta est recōciliatio; frustra igitur post hæc obseruabuntur carnales ceremoniæ. Et non solùm pacem fecit in cruce, *sed* & antequam crucem ascenderet, *veniens*, id est, in carne apparens, *euangelizauit pacem*, id est, bene nuntiauit ore proprio *vobis* gentilibus, *qui longè* ab eo *fuistis*, id est, recessistis in idololatriam. *& pacem his, qui propè erant*, id est, Iudæis, quia vnū Deum colebant. Hanc enim *pacem euangelizauit*, cū diceret: *Alias oues habeo*, &cæt. Vsque, *& vnus pastor*. Et item; *Nemo venit ad Patrem, nisi per me*. Iure enim pacem nobis ad inuicem nuntiauit, & *ad* Deum, *quoniam per ipsum habemus ambo* populi accessum, id est, facultatem accedendi *ad* Deū *Patrem*, & hoc *in vno Spiritu*, id est, in vnanimi volun- D tate fidei & religionis atque charitatis, vt sit nobis *cor vnum, & anima vna*. Vel *in vno spiritu*, id est, *in* Spiritu *sancto*, qui vnus atque idem est, licet varia dona distribuat. *Ad Patrem* accedimus secundùm conformitatem bonitatis eius, & in futuro secundùm participationem beatitudinis illius. Et cùm hæc omnia facta sint per Christum & fiant, cur amplius carnales obseruantiæ inducentur? Ioan. 10. Ioan. 14. Acto. 4.

Ergo iam non estis hospites & aduenæ: sed estis ciues sanctorum & domestici Dei, superædificati super fundamentum Apostolorum & Prophetarum, ipso summo angulari lapide Christo Iesu. In quo omnis ædificatio constructa, crescit in templum sanctum in Domino. In quo & vos coædificamini in habitaculum Dei, in Spiritu sancto.

Quandoquidem vos gentiles vnum cum Iudæis *in Christo facti estis*, & Deo pariter reconciliati, *ergo iam* à tempore fidei *non estis hospites testamentorum*, *& aduenæ*, sicut olim eratis. *Hospites* enim *& aduenæ* erant gentiles inter eos, qui Testamenta habebant, vel quia ad tempus more hospitum veniebant & recedebant: vel quia si qui eorum ad Iudaicum ritum conuertebantur, *aduenæ*, id est, proselyti vocabantur. *Hospites* enim sunt in transitu. Sed iam isti non erant *hospites testamentorum*, quia non in transitu & recessu videbant ipsa testamenta, sed assiduè morabantur & exercebantur in eis, & prout decebat, obseruabant ea. *Aduenæ autem* dicuntur, qui cùm non sint indigenæ, morantur tamen in loco vnde non sunt indigenæ. Sed isti postquam effecti erant *vnum* cū illis, igitur qui quasi indigenæ *testamentorum* erant, non iam allenigenæ, sed indigenæ

A reputabantur, vt ipsi cum his, cum quibus erant, essent *vnum*: quoniam ita quasi naturaliter habebant testamenta, vt illi, qui in primis habuerant ea. Gratia enim diuina vtrisque æqualiter nouum Testamentum præbuit, sed & vetus iuxta spiritalem sensum. & gentiles ideo quoque non erant *iam aduenæ* in Testamentum, sed indigenæ, quia regenerati erant ex baptismo, qui prædicatur in vtroque Testamento. In vno enim dicitur: *Effundam super vos aquam mundam, & mundabimini ab omnibus inquinamentis vestris*: in alio: *Ite, baptizate omnes gentes. Non estis iam hospites testamentorum*, id est, peregrini vel indigniores Hebræis in fide, sicut olim recepti in lege; *& aduenæ*, id est, alieni & exules: *sed estis ciues sanctorum*, id est, eiusdem iuris & dignitatis in ciuitate Dei: *ciues*, non carnalis Israel, *sed sanctorum*, quia cum sanctis vnam incolitis ciuitatem, quæ est Ecclesia. Habetis enim communionem cum sanctis in omnibus Sacramentis Ecclesiæ, qui olim fuistis *alienati à conuersatione Israel*. Nec solùm *ciues sanctorum estis*, sed *& domestici Dei*, id est, familiares & amici *Dei* in domo eius, secundùm multam perfectionem scientiæ & virtutum, & secundùm multam dilectionem, quam ipse erga vos habet. Domesticos enim suos familiarius diligit, & arcana secretorum suorum eis reuelat vt amicis, atque dona largitur amplissima. Nunc *estis domestici Dei*, qui olim *eratis sine Deo*, vos dico *superædificati* in ædificio Dei *super fundamentum Apostolorum & Prophetarum*, id est, super fidem Christi, super quam primò fundati sunt Apostoli & Prophetæ. Christus enim fundamentum est totius diuini templi vel diuinæ ciuitatis, quia ex eo, & ex eius fide & gratia inchoant omnia bona, & ipse totum spiritale portat ædificium. Ipse ergo est *fundamentum Apostolorum & Prophetarum*. quia super illum

Ezech. 36.
Matth. 28.

B incumbunt & firmi permanent Apostoli & Prophetæ, qui totam deinde fabricam sancti ædificij portant. Ipse est *fundamentum*, id est, fides eius est prima firmitas, & initium ac sustentaculum omnis ædificij virtutum ac bonorum operum. Super quam fidei firmitatem innitentes, *superædificati estis* in bonis operibus, id est, ad altiora prouecti, crescendo de virtute in virtutem. Et hoc factum est in *ipso summo angulari lapide*, scilicet *Christo Iesu*, qui *duos* in se populos, quasi *duos* parietes coniungit, & fortitudo est totius ædificij. Qui ita est angularis lapis, vt non solùm sit fundamẽtum ipsius ædificij, id est, non solùm sit in interiori parte, sed etiam sit summus in ipso ædificio. Ita est summus iste lapis, vt non possit alius lapis angularis huic superaddi. Illi enim volunt huic superponere alium angularem lapidem, qui carnales obseruantias quærunt superaddere, & eas cõtendunt ad salutem valere. sed nihil potest huic superponi. Ipse enim inferius est lapis angularis secundùm fidem, ipse est & summus secundùm iustitiæ consummationem. Vel ideo est summus lapis, cùm sit *fundamentum*, quia origo fundamenti huius summitatem tenet. Et sicut *fundamentum* corporeæ fabricæ in imo est, sic *fundamentum* spiritalis fabricæ in summo est. Si ad terram ædificaremur, in imo nobis ponendum erat *fundamentum*. Quia verò cœlestis fabrica est, ad cœlos præcessit *fundamentum* nostrum. *In quo* fundamento, *in quo lapide summo omnis ædificatio* tam Iudæorum, quàm gentilium, *constructa* secundùm fidem & Sacramentorum perceptionem, atque secundum innocentiam, & iustitiam, *crescit* in virtutibus proficiens: quia nemo tam perfectus est, qui non possit crescere. *Crescit* vnusquisque electorum & maior & minor, quandiu est in hac vita. Neque enim ad ædificium electorum pertinet, licet Christianitatis vocabulum habeat, qui crescere in bonis & augmentari non studet. *Omnis* enim *ædificatio* tam singularum personarum fidelium, quàm singularum virtutum, *constructa in Christo, crescit* assiduè eundo & proficiendo *in templum sanctum*, id est, vt fiat *sanctum* & mundum Dei *templum*, & hoc totum *in Domino*, id est, in operatione Domini: quia Dominus hoc agit, non aliqua carnalis obseruantia. *In quo Christo* non solùm Iudæi ædificantur, sed *& vos* gentiles *coædificamini*, id est, æquè vt Iudæi ædificamini cum eis secundùm iustitiam, & in tantum, vt eatis *in habitaculum Dei*, id est, vt efficiamini domus & sanctuarium *Dei*, & hoc *in spiritu sancto*: id est, in operatione spiritus sancti, & non in carnalibus obseruantijs.

C

CAPVT III.

Huius rei gratia, ego Paulus vinctus Christi Iesu, pro vobis gentibus: si tamen audistis dispensationem gratiæ Dei, quæ data est mihi in vobis, quoniam secundùm reuelationem notum mihi factum est sacramentum sicut supra scripsi in breui prout potestis legentes intelligere prudentiam meam in mysterio Christi, quod alijs generationibus non est agnitum, filijs hominum, sicuti nunc reuelatum est sanctis Apostolis eius & Prophetis in spiritu esse gentes cohæredes, & concorporales & comparticipes promissionis in Christo Iesu per Euangelium, cuius factus sum ego minister secundùm donum gratiæ Dei, quæ data est mihi secundùm operationem virtutis eius

D

Huius rei gratia, id est, pro hac re grata mihi, scilicet vt *vos* coædificemini, vel pro gratia Dei implenda in hac re, *ego Paulus vinctus* sum. Et ponit, per quæ ipsi sunt coædificati, quia scilicet Deus reuelauit illi salutem ad gentes pertinere, & misit illum eis prædicare, & facit pati pro illis, vt magis sint Deo grati. *Ego Paulus vinctus Christi Iesu*, id est, pro seruitio & nomine *Christi*, vel in potestate & voluntate eius *ego vinctus* sum: quia quando voluerit, me dissoluet. Vel *ego vinctus* pro Euãglio sum *Christi*, non diaboli, vt illi, qui pro suis criminibus tenentur in vinculis. *Vinctus Christi* sum, & hoc *pro vobis gentibus*, quibus viam salutis prædicabam: vel *pro vobis*, quia quòd sum *vinctus Christi*, tendit ad vtilitatem vestram, id est, vobis est vtile. Meritum enim pastoris prouectum confert gregi. Tunc Romæ tenebatur Apostolus in carcere. Quia verò meritum pastoris non proderit ouibus, nisi se habeant prout religio Christiana exigit, supponit. *Si tamen audistis* aure cordis, id est, si intellexistis *dispensationem gratiæ Dei*, id est, Apostolatum mihi dispensatum à Deo, qui scit, cur me ad hoc officium elegit. *Vel dispensationem*, id est, officium dispensandæ & prædicandæ *gratiæ Dei*, id est, gratuiti beneficij *Dei* omnibus impensi. Si intellexistis me dispensare gratiam *Dei*, id est, si intellexistis gratuita eius dona, quæ vobis dispensaui, scilicet remissionem peccatorum, innocentiam, virtutes, charismata, scientiam, fidem, doctrinam, & his similia, vobis à Deo gratis esse collata, non aliquo merito, neque carnalibus obseruantijs. Si enim hæc gratis diuinitus dari nõ crediris, non estis in fide sana. Et si fidem sanã non habetis, nihil vobis meritum meum valebit. Ac si dicatur: Quòd sum *vinctus*, vobis proderit, si intelligitis, quòd vobis dispensaui esse gratuitum donum

1. Cor. 15.

A num Dei, vt nihil meritis vestris adscribatis, nec in carnalibus obseruantijs fiduciam vllam ponatis. Quod posuit, *audistis*, & non credidistis, ideo fecit, vt innuat istud vsque adeo aptum & vicinum rationi, vt non solùm fide sit dignum, sed etiam intellectum. Verè dispensatio est gratuitum donum Dei, id est, gratis collatum vobis, quia Ipsa dispensatio *data est mihi*, id est, ipsum officium dispensandi *est mihi* datum, & hoc *in vobis* conuertendis & ædificandis, id est, vt vos per meam dispensationem conuerteremini, & in ædificio Dei constitueremini. Vel ipsum officium dispensationis meæ iam est hærens *in vobis*, quod vos aure cordis & interiore vestro auditu iam recepistis ex gratia Dei. Et si ego *dispensationem* non habeo nisi ex gratia, tunc patet quia vos notitiam Dei, & remissionem peccatorum, atque iustificationem, & cætera, quæ vobis dispensaui, non habetis nisi ex sola gratia. Post hæc ponit rationem ad idem ostendendum, quod scilicet gratis habeat hoc, quod eis dispensat, & hoc per medium. Nam vbi se gratis habere ostendit, & quod similiter gratis habeant, eos conuincit. Ac si dicat: Gratis *est mihi data* dispensatio, *quoniam secundum reuelationem* diuinam, non secundùm humanam doctrinam, neque secundùm vires meas, *factum est mihi notum sacramentum*, id est, quoddam Dei occultum est mihi diuinitus reuelatum, hoc est, non obscurè, sed apertè intimatum: nec habeo huius rei plus notitiæ, nisi in quantum mihi Deus reuelauit & detexit, id est, nihil habeo ex me, sed totum ex sola gratia. Et si ego quicquid vobis dispenso, ex gratia habeo, tunc & vos ex gratia totũ habetis. Dei bonitas mihi reuelauit *sacramentum*, B id est, quoddam mysterium multis hominibus occultum, scilicet quòd vos gentes essetis incorporandæ Iudæis in vnitate fidei, & eandem gloriam habituræ quàm Iudæi. Notificatum *est mihi* à Deo *sacramentum*, & hoc *sicut supra scripsi in breui*, id est, ita mihi manifestatum est diuinitus, vt superius posui, cùm dicerem; *ipse est enim pax vestra, qui fecit vtraque vnum*, & cætera, quæ ibi breuiter dicta sunt de mysterio Christi & societate vtriusque plebis. Id est, nihil supra scripsi tunc de mysterio, quod non sit mihi per Spiritum prophetiæ reuelatum à Deo, id est, quod non habeam à gratia Dei. *Notum factum est mihi, prout potestis legentes intelligere*, id est, in quantum vos attentè studioseque *legentes potestis* animaduertere in prædicta litera: *Ipse est enim pax nostra*, & cæt. *prudentiam meam*, id est, sapientiam & peritiam; quam ego habeo super *mysterio Christi*. Hoc est, in tantùm *mihi* notificatum est mysterium, in quantum prædicta litera ostendit me habere *prudentiam* de *mysterio Christi*; id est, in quantum mittit studentes ad intelligendum illud mysterium. Per literam enim illam, licet nos ignoremus, ad multiplicem tamen intellectum de *mysterio Christi* duci possumus. Aliter enim forsitan posset exponere literam illam beatus Hieronymus, & aliter Ambrosius, atque aliter magnus Augustinus: & secundùm omnem intellectum, qui inde potest fieri, id est, de illo *Christi mysterio*, notificatum est Apostolo. Hoc totum tale est, ac si breuiter dicat: in tantum notificatum *est mihi sacramentum*, in quantum, id est quàm multipliciter potest intelligi in Scriptura illa, quæ est: *Ipse est enim pax nostra*, & cæt. Hoc ideo dixit, vt per hoc commendaretur autoritas sua: & commendata autoritate, maiorem fidem exhiberent doctrinæ suæ, mandata legis dissuadenti. Quod *sacramentum* vel mysterium *non est agnitum*, id est, vicinè notum & plenè *filijs hominum*, id est, rationalium, hoc est, vel carnalibus, vel spiritualibus *filijs* Patriarcharum & Prophetarum in *alijs generationibus*, id est, in præteritis temporibus. Licèt enim antiqui sancti scirent gentes ad fidem venturas, tamen nescierunt quòd ad eandem vitæ sublimitatẽ & gloriam forent venturæ, ad quam Iudæi culturã habentes vnius Dei. Sed, & hoc latuit eos, quia sine lege forent saluandæ. *Non est* illis *agnitum* ita plenariè hoc mysterium, *sicut nunc*, id est, in quantum tempore gratiæ *reuelatum est* illis, quibus debuit, id est, *sanctis Apostolis eius*, qui hoc prædicare missi sunt, *& Prophetis* sub noua gratia, ex quibus fuit Agabus, & hoc *reuelatum est* illis *in Spiritu sancto*, id est, per Spiritum sanctum. Et quid sit hoc mysterium, subditur, scilicet *gentes esse cohæredes*, id est, simul cum Iudæis vnam hæreditatem in cœlo habituras, *& concorporales*, id est, simul cum eisdem Iudæis in vno corpore Ecclesiæ mansuras in præsenti, vt hæ sint tam honorabilia membra Ecclesiæ, quàm & Iudæi, *& comparticipes promissionis* vitæ æternæ, vt æqualiter ad gẽtes pertineat illa promissio, sicut ad Iudæos, & æqualiter in *eius* adeptione sublimentur vtrique. Et hæc omnia fiunt *in Christo Iesu*, id est, in eo, quòd Christus carnem assumpsit, & mundum per se & Apostolos illuminauit. Nam hæc omnia gentes habent *per Euangelium*, id est, per receptionem & obseruantiam Euangelij, quod eis ministro. Non enim prodesset illis incarnatio Christi, nisi prædicaretur. *cuius* Euangelij *factus sum* ego *minister*, non enim est meum, Et quòd *minister* eius *factus sum*, non est *secundùm* merita mea, sed *secundùm donum gratiæ*, id est *secundum* gratuitum *donum gratiæ Dei, quæ gratis est mihi data secundùm operationem virtutis eius*, id est *secundum* quod operata est virtus eius, D qua suscitauit Christũ, in quo nos omnes à morte animæ resuscitaret, & sine legis opere saluaret. Et cum ego ministerium Euangelij habeam ex gratia, patet quia & vos habetis ex gratia quicquid ex auditu Euangelij, quod prædicaui vobis, accepistis. Act. 11.

Mihi enim omnium sanctorum minimo data est gratia hac in gentibus, euangelizare inuestigabiles diuitias Christi, & illuminare omnes quæ sit dispensatio sacramenti absconditi à seculis in Deo, qui omnia creauit, vt innotescat principatibus & potestatibus in cœlestibus per Ecclesiam multiformis sapientia Dei secundũ præfinitionem seculorum, quam fecit in Christo Iesu Domino nostro, in quo habemus fiduciam & accessum in confidentia per fidem eius.

Data, inquit, *gratia est mihi omnium sanctorum minimo*. Pro nimia humilitate dicit se minimum *omnium sanctorum*, ostendens de se magnum humilitatis exemplum. vel minimus erat *omnium sanctorum*, id est, magis humiliatus, hoc est, afflictus omnibus tribulationibus, quàm alius aliquis sanctus. Multò enim plus persequebantur eum Iudæi & gentiles, quàm aliquem aliorum. *Mihi minimo data est gratia hac in gentibus*, id est, ministratio; & hoc (vt præmissum est) *secundùm operationem virtutis eius*, id est, ita vt sequatur eam operatio virtutis Dei, quia ad confirmationem meæ prædicationis Deus per me miracula operatur. *Data est mihi*, id est, gratis concessa à Deo ad vtilitatẽ. *Hac gratia data est mihi*, scilicet *euangelizare inuestigabiles diuitias Christi*, id est, multa eius dona copiosè & abundãter nobis collata, quæ adeò ditia sunt & magna, vt nullo prorsus intellectu queãt inuestigari,

A stigari, cùm Deus pro hominibus homo fieri, & pro mortuis vita mori, atque iustus pro peccatoribus immolari dignatus sit, cunctisque per orbem nationibus lumen veritatis ostendere, fidem dare, & peccatoribus remissionem, iustitiam, charismata, & cætera huiusmodi, quæ non possunt perfectè inuestigari, quàm magna & qualia sint. In hoc etiam sunt *inuestigabiles* istæ *diuitiæ*, quia alijs dantur, & alijs non dantur: & cur hoc fiat, inuestigare non possumus. Quando enim plures verbo prędicationis, & quorundam mentes dono supernę gratiæ tanguntur intrinsecus vt credant, quorundam autem non tanguntur, quis nisi solus Deus scire potest, cur isti eliguntur, & illi relinquuntur? *Inuestigabiles* itaque sunt *diuitiæ* donorum *Christi*. Nec solùm istas *euangelizare* missus sum, sed *& illuminare*, id est, clarè & lucidè docere *omnes quæ*, id est, quàm mirabilis, & ex quanta dilectione procedens *sit dispensatio sacramenti*, id est, quàm mirabiliter sit dispositum à Deo Patre *sacramentum* incarnationis, passionis, & resurrectionis Christi, per quod gentes fierent *cohæredes, & concorporales & comparticipes*. Quod *sacramentum* erat absconditum in diuina mente *à seculis*, id est, à primo tempore seculorùm, quando cum seculis cœperunt, creaturæ: quia ex quo secula sumpserunt principium, nulli fuit ita patefactum, vt *nunc Apostolis*. Hoc ideò dicit, vt ostendat sibi multum esse credendum, cui *reuelatum est* tantum mysterium. Per hoc idem ostendit *dispensationem* istam fieri ex sola gratia. Quod inde patet, quia *à seculis* fuit abscondita, quoniam nec humana merita, nec carnales obseruantiæ potuerunt eam reuelare. Rectè dicitur *dispensatio sacramenti*, quia Deus diuersè tribuit illud sacramentum, cum alijs dat

B plus esse participes, *& concorporales, & cohæredes*, & alijs minus. *Sacramenti* dico, *absconditi in Deo*, quia ita manebat *in Deo*, vt non extra Deum procederet, sed in secreto eius consilio lateret. Habet enim Deus in seipso absconditas quorundam factorum causas, quas rebus conditis non inseruit, easque implet, non in illo opere prouidentiæ, quo naturas substituit vt sint; sed in illo, quo eas administrat vt voluerit, quas vt voluit condidit. Ibi est gratia, per quam salui fiunt peccatores. Nam in mundo absconditæ sunt rationales causæ omnium rerum naturaliter oriturarum, sicut absconditus erat Leui in lumbis Abrahæ, ideo autem causæ eorum, quæ per gratiam futura sunt. Sic & hoc mysterium nostrę saluationis, quo gentes Iudæis æquarentur in sanctitate & gloria, vt omnino aliud futurum non esset, absconditum erat in Deo, *qui omnia creauit*, quia solus ipse Creator nouerat, quid de suis creaturis facturus esset. *Data est mihi gratia* euangelizandi, vt effectum habeat in Ecclesia prædicatio mea, & *per Ecclesiam*, id est, per ea, quæ fiunt in multiplicibus Ecclesiæ membris, & ordinibus, vel operibus, *vt innotescat*, id est, interius & subtilius, & magis notescat *principibus & potestatibus*, id est, prioribus & potentioribus Angelorum ordinibus, qui sunt *in cœlestibus*, *sapientia Dei multiformis*, quantum ad varia & multa opera, quæ facit in Ecclesia, non in quantum est in Deo simplex & inuariabilis. In hoc enim eam ab initio cognouerunt, qui ei ab initio astiterunt. In se enim non multiplex, sed simplex est illa *sapientia*: sed propter multiplicia opera sua, quæ sapienter disponit, dicitur *multiformis*, quia multas operum formas aptat. Et secundùm hoc in cognitione huius sapientiæ etiam Angeli, Spiritus per Ecclesiam profecerunt, quia dum

C eam Christus vel per se, vel per Apostolos instrueret, plurima secreta didicerunt Angeli, quę ignorabant. Magna est igitur *dispensatio sacramenti*, vbi didicerunt vel discunt etiam Virtutes Angelicæ: & magna fides est attribuenda verbis illius, qui tantum *sacramentum* dispensat. *Innotescat sapientia principibus*, & hoc *secundùm præfinitionem seculorum*, id est, in tantum *innotescat*, in quantum Deus præfiniuit & præordinauit de seculis: id est, de hominibus, qui versantur in seculis: hoc est, de hominibus, qui erant futuri à primo statu Ecclesiæ, *vsque ad consummationem seculi*. Quos ideo vocat secula, quia mutabiles sunt & transitorij vt secula, id est, vt cursus prætereuntium dierum. *Quam præfinitionem fecit in Christo Iesu*, id est, hæc omnia præfiniuit Deus *in Christo*, non in carnalibus obseruantijs, vel in aliquo merito nostro. Vel *Dei sapientia* est *multiformis*, *secundùm præfinitionem seculorum*, quia *secundùm* ea, quæ præfiniuit, id est, præordinauit in seculis fieri, apparet *multiformis*, cùm hæc in operibus variantur multiformiter. Et hanc *præfinitionem fecit* Deus *in Christo Iesu Domino nostro*, quoniam ante secula præordinauit Pater in Filio, quid in seculis acturus esset *in quo habemus fiduciam*, id est, *in* cuius Christi auxilio *habemus* spem *& fiduciam* accedendi ad Dominum, & non solùm spem, sed *&* ipsum *accessum*, & secundùm bona opera, & secundùm præmium. *Fiduciam habemus* in eo vincendi tribulationes, vel adipiscendi supernam hæreditatem, *&* post finem vitæ præsentis *accessum* realiter ad Deum, & hoc *in confidentia*, id est merito confidentiæ habitæ *per fidem eius*, scilicet quia tantùm in eo solo omnimodam fiduciā posuimus *per fidem eius*, quam intemeratam seruauimus, nihilq; fiduciæ nostris meritis, vel carnalibus obseruantijs attribuimus. D

Propter quod peto, ne deficiatis in tribulationibus meis pro vobis, quæ est gloria vestra. Huius rei gratia flecto genua mea ad Patrem Domini nostri Iesu Christi, ex quo omnis paternitas in cælo, & in terra nominatur, vt det vobis secundū diuitias gloriæ suæ, virtutem corroborari per spiritū eius in interiori homine, Christum habitare per fidem in cordibus vestris: in charitate radicati & fundati, vt possitis comprehendere cum omnibus sanctis, quæ sit latitudo, & longitudo, & sublimitas, & profundū: scire etiam supereminentem scientiæ charitatem Christi, vt impleamini in omnem plenitudinem Dei.

In Christo (vt præmissum est) *habemus fiduciam & accessum* ad Patrem *in confidentia per fidem eius*. *Propter quod peto* à vobis, vt confidentes & constantes in fide sitis, per quam ad tantam peruenistis gloriam. Omnia bona (vt superius frequenter ostensum est) accepistis à præueniente vos gratia Dei: nunc superest, vt vos arbitrio liberæ voluntatis vestræ, eandem subsequamini gratiam, perseuerantes in ea, & bene operantes, *Peto* enim à vobis, propter arbitrium voluntatis. *Peto, ne deficiatis* à synceritate & constantia fidei, & perseuerantia bonorum operum, *in tribulationibus meis*, id est, respectu mearum tribulationum, hoc est, tribulationes, quas audistis me pati *pro vobis*, quibus prædicabam, non sint vobis causa deficiendi, sed constantes estote in gratia, quam vobis annuntiaui, non erubescentes de vinculis meis, neque timentes similia pati. Vel *pro vobis* sunt tribulationes meæ, id est, ad vtilitatem vestram spectant, vobisque proficiunt. *Quæ res*, id est, me pati *pro vobis* tribulationes, *est gloria vestra*. *Gloria* enim vobis est, habere talē doctorem, non confusio, vt infideles æstimant.

Et

Et magno gloriæ præmio remunerabimini, si me nunc in tribulationibus non despexeritis, sed in firma fide permanseritis. *Peto, ne deficiatis.* Quia enim voluntatis arbitrium habetis, *peto.* Sed quia vobis arbitrium non sufficit ad implendum quod *peto, huius rei gratia,* id est, *ne deficiatis, flecto genua mea* in oratione pro vobis. Facit enim pro eis Apostolus orationem, vt Deus det perseuerantiam, & augmentum virtutum, & scientiæ. Et per flexionem genuum intelligimus humilitatem supplicantis. Nam ad hæc solent in oratione flecti genua, vt humilitas interior denotetur, & humiliori supplicatione affectus orationis commendetur. & fortasse vinculis catenarum constrictus, non poterat Apostolus genua corporis flectere: sed si hoc impediebatur corporaliter agere, vel genua cordis humilius flectebat. *Flecto genua* id est, humiliter in precibus supplico *ad patrem Domini nostri Iesu Christi,* vt merito eius obtinere possim quod peto. Id est, oro illum, de quo non est diffidendum quin exaudiat, tum quia *flecto ad* eum *mea genua,* tum quia genuit eum, qui noster est Dominus, & est Iesus atque Christus, id est, Rex noster & Sacerdos. *Flecto ad Patrem genua mea:* vt sicut pius Pater me exaudiat. *ex quo,* id

Matth. 6. Luca 11. est, *ex* cuius similitudine *omnis paternitas* non dico est, sed *nominatur.* Nam propriè non dicitur pater, nisi solus Deus: alij autem ad similitudinem eius, de quibus non est dicendum, quòd sint patres respectu Dei, sed nomen illud participant, *in cælis,* id est, inter Angelicos spiritus. Ibi enim superiores, qui præsunt alijs, & curam super eos habent, patres nominantur: *& in terra,* id est, inter homines. Dei enim ineffabilis dilectionis vehementia

B ineffabiliter nos dilexit: ac diligit, ac gubernat, ideoque Pater noster dicitur. Nos autem, & Angeli per eum dicimur patres in similitudine dilectionis & prouidentiæ: quoniam ipsa dilectio & gubernatio, qua vocamur patres, ab eo procedit. *Ex eo nominatur omnis paternitas in cælo & in terra:* quia (vt dictum est) quicunque sunt patres & præsunt alijs paterno affectu siue *in* cœlo, sicut Dominationes cæteris subiectorum ordinibus: siue *in terra,* sicut Episcopi & Abbates aliíque Prælati, qui paterna bonitate subditis præsunt, ab eius imitatione vocabulum paternitatis sortiuntur. Vel Angeli cœlorum nobis prouidentes, dicuntur Patres *in cælis:* & Prælati Ecclesiæ, patres in terra. Possunt cœli, spirituales homines intelligi; terra verò, carnales. Ipse enim dicitur Pater, vel quia ex se Filium genuit, vel quia creaturas pio moderamine gubernat & regit. Ad cuius similitudinem ob eandem causam dicuntur patres, vel qui ex seipsis filios generant, vel qui subiectos pio moderamine & studio gubernant. Et quia talis tamque benignus & charitatiuus erga nos est Pater iste, non est diffidendum de eo quin nos exaudiat. *Ad* quem idcirco *genua mea flecto, vt det vobis secundùm diuitias gloriæ suæ,* id est, *secundùm* diuitem & copiosam largitionem abundantiæ maiestatis suæ, *virtutem corroborari,* id est, constantiam fidei, quæ interius & exterius vos faciat robustos & fortes contra omnes tribulationes. *Virtutem corroborari per Spiritum eius,* id est, *per Spiritum* gratiæ, per operationem Spiritus sancti, *in interiori homine,* id est, in anima, quæ ab hostibus non potest attingi. Et *vt* hoc salubriter vobis tribuat, *det habitare Christum per fidem in cordibus vestris secundùm* perfectionem virtutum, & constantiæ, & hoc *per fidem* de eo habitam & perfectam. Sunt enim nonnulli hæretici fortes ad tolerantiam aduersitatum, sed non eis prodest. Vel *det Christum habitare in* mentibus & rationibus, eas illuminando, id est, illuminet Christo habitatore rationem vestram, & hoc per fidem. Ratio enim non illuminatur ad intelligendum, nisi fides præcedat. Vnde scriptum est: *Nisi crediderit, non intelligetis.* Esaia 7. secund. 70. Et in tantum illuminat rationem vestram, *vt in charitate radicati & fundati possitis comprehendere cum omnibus sanctis, quæ sit latitudo, & longitudo, & sublimitas, & profundum.* Vel secundùm superiora sic potest continuari: *Peto, ne deficiatis,* sed constanter perseueretis: vos dico, *in charitate radicati & fundati* *Radicati,* id est, firmiter plantati ad instar arboris, quæ quantò plus terræ figitur, tantò plus crescit; & vberius fructificat: *& fundati* sicut ædificium, quod quanto profundius fundatur, tanto firmius in altum construitur. *Radicati* enim dicuntur, qui in actiua vita strenui sunt, quibus charitas est radix: quia sicut ex radice crescit arbor, & crescens fructum ad vtilitatem aliorum facit; sic illi, qui sunt in actiua vita, ex charitate crescunt ad hoc, vt ferant fructum, siue corporalem victum præbendo, siue spiritualem. Per fundatos autem intelliguntur contemplatiui, quia non crescunt in huiusmodi fructum aliorum, sed firmi & immoti (prout est possibile) permanent in contemplatione diuina. Hoc est dicere: Siue sitis in actiua vita, siue in contemplatiua, manentes semper *in charitate, possitis,* id est, facultas sit vobis, *comprehendere,* id est, cum rerum executione notitiam prendere, vt & intelligere & facere valeatis *cum omnibus sanctis.* non enim aliter sancti eritis, nisi hoc mysterium; quod omnes sancti intelligunt, intellexeritis. D

Possitis comprehendere, quæ sit latitudo prædicti ædificij, in quo vos ædificamini, id est, templi Dei. *Latitudo* eius est amplitudo cordis sanctorum, qua cunctos diligunt, cunctísque prodesse cupiunt, & prout valent possunt. *Longitudo* eius, quæ & longanimitas dicitur, expectatio est promissionum Dei cum alacritate mentis. *Sublimitas,* vita cœlestis inter Angelos. *Profundum* autem, id est, fundamentum ædificij illius, fides est & baptismus, & cætera huiusmodi Sacramenta Ecclesiæ. Hæc ergo quatuor orat Apostolus, *vt* possimus intellectu & actu *comprehendere.* Vel de supernæ mansionis templo, id est, de perpetua regni felicitate possunt hæc intelligi. Aeterna enim gloria illius regni ita erit lata, quòd nullus ibi coarctabitur: Ita erit longa & continua, quòd nunquam deficiet: ita erit sublimis & alta, quòd omne terrenum bonum excedet: sic est profunda & admirabilis, quòd nullius hominis vox in præsenti valet eam perfectè narrare, nulliusque mens ad plenum intelligere. Vel etiam in Deo possunt hæc intelligi. Habet enim Deus latitudinem, quia dilectionem suam vsque ad collectionem persequentium tendit. Habet longitudinem, quia ad vitæ patriam nos longanimiter tolerando perducit. Habet sublimitatem, quia ipsorum quoque intelligentiam, qui recepti in superna fuerunt congregatione, transcedit. Habet profundum, quia damnatis inferius, districtionis suæ iudicium comprehensibiliter exerit. Quæ scilicet quatuor nobis in hac vita positis singulis exercet, quia & latitudinem amando, & longitudinem tolerando, & celsitudinem non solùm intelligentiam nostram, sed etiam vota superando, & profunditatem suam exhibet, occultos & illicitos

A tos cogitationum motus districtè iudicando. Sed eius celsitudo & profunditas quàm sit inuestigabilis nullus agnoscit, nisi qui vel contemplatione ad summa prouehi, vel occultis motibus resistens, tentationum cœperit importunitate turbari. Sed & in cruce Domini, & per crucem in moribus Sanctorum possunt ista quatuor intelligi. Crux enim lata est in transuerso ligno, quò expenduntur pendentis manus: & significat opera bona in latitudine charitatis, & hilaritatem mentis. Longa est à transuerso ligno vsque ad terram, vbi dorsum pedesque figuntur: & significat perseuerantiam in longitudine temporis vsque in finem. Alta est in cacumine, quo transuersum lignum sursum versus extenditur: & significat supernum finem, quo cuncta referuntur: quoniam cuncta, quæ fiunt latitudine, propter altitudinem diuinorum facienda sunt præmiorum. Profunda est in ea parte, qua in terra figitur. Ibi quippe & occulta est, nec videri potest. Sed cuncta eius apparentia & eminentia inde consurgunt, sicut bona nostra de profunditate gratiæ Dei, quæ comprehendi, ac dijudicari non potest, vniuersa procedunt. Profundum enim crucis est occulta voluntas Dei, & incomprehensibilitas iudiciorum eius, vnde ista gratia in homines venit, cunctos præueniens, & omnia bona, prout voluerit, distribuens: alijs quidem sic, alijs verò sic, & alios eligens, alios respuens. Hæc enim omnia cur ita fiant, inscrutabile est. Sed orat Apostolus, vt ista quatuor, prout oportet, valeamus intellectu, & operatione *comprehendere*, & hoc *cum omnibus Sanctis*, quia omnes sancti comprehendunt quæ sunt ista quatuor. Nam comprehensio istorum est quædam communio cœlestis reipub-
B licæ. Et hoc etiam, inquit, oro, *vt possitis scire charitatem Christi*, quam erga vos habuit & habet: quæ tanta est, quòd supereminet omni *scientiæ, & exuperat omnem sensum*: quia nullus sapiens est adeò in hac vita, qui possit perfectè tantam charitatem considerare, sed in futuro seculo scietur hæc charitas. Ibi enim plena & perfecta dilectio est, sine vlla malorum tolerantia, quæ non fide credit quod non videt, nec spe desiderat quod non tenet, sed in æternum veritatis incommutabilem speciem contemplabitur, cuius sine fine quietum tempus erit laudare quod amat, & amare quod laudat. Sic ergo detur vobis *scire charitatem Christi supereminentem scientiæ*, & præcellentem intellectum, & hoc ita, *vt impleamini in omnem plenitudinem Dei*, non vt sitis plenus Deus, sed vt perfectè sitis pleni Deo, *vt sit Deus omnia in omnibus.*

Ei autem, qui potens est omnia facere superabundanter, quàm petimus aut intelligimus, secundum virtutem, qua operatur in nobis, ipsi gloria in Ecclesia, & in Christo Iesu, in omnes generationes, seculi seculorum, Amen.

Ego inquit, *genua mea flecto ad* Deum *Patrem*, vt det vobis hæc omnia: sed ipse *potens est facere superabundanter*, id est, valde largius & affluentius, *quàm petimus aut intelligimus*, id est, vltra omnē petitionem & intelligentiam nostram potest ipse nobis abundantiam donorum largiri, *secundum virtutem* gratiæ suæ, *qua operatur in nobis* nonnulla etiam, quæ nemo peteret vel intelligeret. Vel *secundum virtutem, qua operatur in nobis* id est, sicut potentia eius operata est *in nobis* Apostolis magnificè dona, ita *potens est facere, omnia* in vobis, pro quibus oramus, & ei, qui ista potest *facere*, & faciet, si voluerit, *Ipsi sit gloria* non nobis, id est, excellens honor, & hoc *in Ecclesia*, id est, in C
consideratione eorum, quæ facit *in Ecclesia*, sicut fidem, innocentiam, iustitiam, *& in Christo Iesu*, id est, in respectu Christi, per quem hæc omnia fiunt & in cuius iudicio & gratia sunt hæc valuorsa. Et non ad horam sit ei *gloria*, sed *in omnes generationes, seculi seculorum*, id est, in futuro seculo, quod constabit ex omnibus generationibus, quæ generantur in his præsentibus seculis. Seculum quippe *seculorum*, æternitas est, cuius partes sunt tempora & omnia secula. Potest etiam seculum *seculorum* intelligi præsens hoc seculum à principio mundi vsque ad finem simul intellectum, quod in multa secula diuiditur. Et *in omnes generationes* istius *seculi seculorum* extendatur *gloria*, quam Pater habet *in Christo*, & *in Ecclesia*, vt nulla generatio sit ab initio mundi vsque ad eius terminum, in qua non glorificetur Deus per Christi gratiam in filijs Ecclesiæ. Nullum enim tempus trāsit vnquam, vel transibit sine electis, in quibus per Christum glorificabitur Pater. *Amen*, id est, verè, vel fideliter. Hic tractatum suum commendatione gratiæ, in qua & carnales obseruantias improbauit, terminauit Apostolus, & ad moralem exhortationem transit, dicens?

CAPVT IV.

Obsecro itaque vos ego vinctus in Domino, vt dignè ambuletis vocatione qua vocati estis. cum omni humilitate & mansuetudine, cum patientia supportantes inuicem in charitate, solliciti seruare vnitatem spiritus in vinculo pacis. Vnum corpus, & vnus spiritus, sicut vocati estis in vna spe vocationis vestra. Vnus Dominus, vna fides, vnum baptisma. Vnus Deus & Pater omnium: qui est super omnes, & per omnia, & in omnibus nobis. 1. Cor. 7. 1. Cor. 12. D

Hactenus de fide & gratia tractauit, & omnia gratiæ tribuenda satis monstrauit: nunc de moribus monet prius communiter omnes, post per singulos ordines. Quandoquidem sola *gratia saluati estis non ex operibus*, vel obseruantijs carnalibus, & habitaculum Dei estis effecti, sicut ostensum est superius, *itaque obsecro vos*, vt ita iam amodò viuatis, quatenus tantam gratiā vobis collatam nō amittatis. Et hoc est: *Obsecro*, id est, per sacra dona cœlestis gratiæ, quæ percepistis, rogo *vos ego*, quem audire debetis, quia *vinctus* & incarceratus sum, non in furto, *sed in Domino*, id est, in amore Domini, videlicet propter amorem eius, & propter nomen eius, in quo fixus permaneo. Et quia *vinctus* sum, compatiendum est mihi, non spernenda exhortatio mea. *Obsecro, vt dignè ambuletis vocatione, qua vocati estis*, id est, *vt ambuletis dignè* fide, qua per gratiam *vocati estis*, id est, *vt ambuletis dignè* ad cœlestem patriam, id est, *vt ambuletis* prout fidem decet, qua venietis ad cœlestem gloriam. *Ambuletis*, id est, promoueamini, & perseueretis operando ea, quæ conueniunt fidei, ducenti ad salutem æternam, id est, bona opera. Bona enim opera exigit fides vestra. Vel quia gratis ad fidem *vocati estis* prædicatione mea, ambulate sic in fide & bonis operibus, vt ambulatio vestra prædicationi meæ conueniat. Hoc modo poteritis *dignè* ambulare, scilicet *cum omni humilitate*, id est, & interius in corde habita, & exterius exhibita, scilicet vt nullatenus vel in corde, vel in verbo, seu in opere præsumatis de vobis, aut vos alijs præferatis: *& mansuetudine*, id est, lenitate & tractabilitate, vt scilicet sicut mansueta animalia vo-

A vos tractari permittatis, vt sitis familiares & affabiles. Humilis dicitur, quasi humi accliuis: mansuetus, quasi manu assuetus. Et multi sunt humiles, qui non sunt mansueti, id est, lenes & tranquilli, sed in ipsa humilitate intermiscent quendam rigorem & seueritatem, quasi pro iustitia. Ideo nunc Apostolus humilitati subnexuit mansuetudinem, atque fuerit humilis, studeat & mansuetus esse. Nec solùm cum humilitate & mansuetudine *ambuletis* in via Dei, sed etiam *cum* omni *patientia*, qua patiamini tribulationes pro Christo voluntate & actu, quia quidam non patiuntur aliquando voluntariè. Quam patientiam seruabitis *supportantes inuicem* vos, id est, vt alter sustineat alterum in his, quæ sunt grauia & aspera. Et hoc poteritis facere, si vicissim reputaueritis vos esse *supportantes*, id est, inferiores. Non enim illo bene patitur, qui se superiorem reputat. Et hanc variam supportationem facite in *charitate*, vt vos *inuicem* tolerantes, diligitis vos *inuicem*. Sunt enim nonnulli, qui eos incipiunt non diligere, à quibus contumelias vel huiusmodi aduersa patiuntur. Sed non debet charitas relinqui propter aduersa, quæ patimur. Vel *in charitate* vos supportate, id est, non fictè, nec propter terrenum commodum siue damnum, nec propter timorem alicuius personæ potentis, nec propter importunitatem temporis, nec propter inanem gloriam, vel aliquid huiusmodi, sed propter solam dilectionem, vt sola dilectio sit causa tolerantiæ vestræ: & non irascamini, nec *turbetur cor vestrum* in hora, qua hæc patimini, sed permaneatis *in charitate*, & animi lenitate. Vos dico, *soliciti seruare vnitatem spiritus*, id est, sitis inter aduersa, quæ vicissim suffertis, *soliciti* & curiosi

B inuiolabilem custodire *vnitatem spiritus*, id est, vnanimitatem voluntatis, vt sit vobis cor vnum & anima vna, & hoc *in vinculo pacis*, id est, pax & concordia exterior sit quasi vinculum & nexus interioris vnitatis *spiritus*. Vel aliter: Ingreditur enim Apostolus remouere quoddam, quod contrarium est charitati, videlicet schisma, quod in eis, tunc fuisse propter charismata non est dubitandum. Quoniam illi, qui habebant charismata, despiciebant alios, & abrumpebant se ab eis sicque schisma erat inter eos. Quod ipse prorsus vult eradicare, dicens. *Soliciti seruare vnitatem spiritus*, id est, solicitè, postponendo omne schisma, seruetis quod à vobis non habetis, scilicet vnitatem, id est, quod vos estis facti vnum secundùm fidem, & alia dona seruetis, quia vnitas illa est *spiritus*, id est, à Spiritu sancto vobis concessa, & ideo non est negligenda: sed studiosè retinenda. Quã poteritis hoc modo *seruare* videlicet *in vinculo pacis*, id est, vt pax taliter inter vos habita, vt alius nõ inquietet aliũ, vinciat vos insimul & conglutinet. Et sitis omnes *vnum corpus*. per vnitatem fidei & concordiam, licet diuersis officijs videamini dediti, sicut diuersa membra corporis, *&* sit vobis *vnus spiritus*, id est, vna mens & voluntas, *sicut* & vnam remunerationem vitæ perennis omnes speratis. Et hoc est, *sicut vocati estis* à Deo *in vna spe vocationis vestræ*, id est, *in vna* expectatione supernæ mercedis, ad quam *vocati estis*. Vel ideo *seruare debetis vnitatem spiritus*, quia *vnum corpus* est, de quo vos estis, id est, Ecclesia, quæ est vna, & est *corpus Christi*. *Vnum corpus* secundùm fidem. & dilectionem, & Sacramentorum perceptionem. Et *Spiritus* Christi, qui hoc corpus eius viuificat, est vnus. Multis enim membris constat *vnum corpus*, & vegetat omnia membra *vnus spiritus*.

C Ecce humano spiritu, quo sum ipse homo, membra omnia colligo & vegeto. Impero omnibus membris vt moueantur, intendo oculos ad videndum, aures ad audiendum, linguam ad loquendum, manus ad operationem, pedes ad ambulandum. Officia membrorum dispertita sunt, sed vnitas spiritus continet omnia. Quod Spiritus noster, id est, anima nostra est ad membra nostra, hoc est, Spiritus sanctus ad membra Christi, ad corpus Christi, quod est Ecclesia. Omnia enim membra Christi cùm sint diuersis officijs dedita, vno tamen Spiritu Christi vegetantur. Iam verò si membrum præscinditur de corpore, nunquid sequitur Spiritus? Nequaquam, & tamen membrum agnoscitur. Quia homo separatus ab Ecclesia, Sacramentum Baptismi adhuc retinet, sed spiritum amisit. Cauendum est ergo schisma, & seruanda est vnitas. Non amittitur spiritus sanctus, qui non potest scindi, sed vnus permanet: & eos, qui *vnitatem* custodiunt, replet: & hanc *seruare* debetis, *sicut vocati estis in vna spe vocationis vestræ*, id est, *sicut* fide *vocati estis in vna spe* æternæ gloriæ. Hæc enim fides vocationis est, id est, fidei *vestræ*, hoc est, fides vestra est causa spei *vestræ*, quia præcessit ipsam spem, & dedit eam vobis. Quæ spes est vna, quia vnam vitæ æternæ gloriam expectat. Illa enim est vna, quia licet alij sint ibi vt stellæ, alij vt luna, alij vt sol, omnibus tamen sufficit quod habent. Quoniam illi, qui non sunt in tam digna claritate, adeò sunt vnita dilectione cum maioribus, vt hoc, quod maiores habent, isti se habere reputent. Sic & vos in hac vita debetis facere, vt qui minus habent in charismatibus, alijsque donis, ex vnione dilectionis reputent se habere, quod maiores habent, qui ad eorum vtilitatem habent. D Non enim in hac re debet alius inuidere alij, nequealius alium despicere. Et ob hoc debeatis etiam *vnitatem seruare*, quia *vnus Dominus* omnibus vobis est Christus, qui vos manu misit & viuificauit. Non enim habetis plures dominos, pro quorum diuersis voluntatibus vos oporteat discordare, sed vnum, qui vobis vnitatem præcipit. Vnitas enim non habet in se contrarietatem, sicut nec Creator. Quod autem ab vnitate separatur, & extra vnitatem est iam contrarium & dualitas. Nam Creator erat quidem vnus, sed statim vt creatura successit, contrarietas processit. Seruanda est igitur vnitas, vt vni Domino seruiatur. Quæ & ideo custodiri debet, quia *vna fides* est. Licet enim vnusquisque credentium suam fidem habeat, *vna* tamen *fides* dicitur. Hæc enim in animo credentis est et tantùm conspicua, cuius est, quamuis sit & in alijs non ipsa sed similis. Non enim numero est *vna*, sed genere. Propter similitudinem tamen ex nulla aduersitate magis vnam dicimus esse quàm multas. Nam & duos homines simillimos cùm viderimus, vnam faciem dicimus, & miramur amborum. Ita enim dicitur eadem credentium *fides vna*, cùm & in ipsis, qui hoc idem volunt, sua voluntas sit cuique conspicua: alterius autem lateat, quamuis idem velit. Propter hoc etiam seruanda est vnitas, quia *vnum* est *baptismum*. Non enim potest iterari, sed à quocunque datum fuerit, siue à bono, siue à malo, siue à Catholico, siue ab hæretico iuxta morem Ecclesiæ in nomine sanctæ Trinitatis, scilicet Patris, & Filij, & Spiritus sancti, tantũdem valet ad remissionem peccatorum & apertionem regni cœlorum. Sed ideo tenenda est vnitas, quia *vnus* est *Deus* in substantia sua.

Non

A Non enim est multiplex substantia eius, sed vna & simplex. Vnde & Moyses: *Audi Israel; Dominus Deus tuus, Deus vnus est.* (Deut. 6.) Non potest esse maior, non potest esse minor, non potest numerari. *Vnus* est *Deus*, Creator *omnium*, qui *& vnus Pater omnium* est, paterno affectu diligens omnia & gubernans: & ideo nemo potest se alteri præferre. *Vnus* dicitur iste *Pater*, in eo, quòd vnica affectione procurat omnia, sicut dulcis Pater. *Qui est super omnes*, id est, præcellit omnibus creaturis, cuius dignitas nos inuitet: *& per omnia* diffusus, quia vbique est: & ideo timendus, cùm nusquam possit euitari: *& in omnibus nobis est* per gratiam, qui *vnitatem* seruamus. Per omnia enim est potentia virtutis suæ, & prudentia dispositionis suæ; sed *in nobis* gratia bonitatis suæ. Vel *super omnes est*, dominando & regendo, *& est per omnia*, subministrando omnia bona, quæ habent; *& in omnibus nobis*, collata beneficia seruãdo. Illud *per* quod est ibi, *per omnia*, ordinale est, ostendens, quòd si omnia nostra discusserimus, *omnia* ordine perambulando inueniemus ab eo ministrata. Et quia omnibus dominatur, *& per omnia* nostra est præter peccatum, & quia nobis illa cõseruat, ideo *soliciti* esse debemus, vt quemadmodum ipse est *vnus*, ita & nos vnum simus & *vnitatem* semper obseruemus.

Vnicuique autem nostrum data est gratia secundùm mensuram donationis Christi. Propter quod dicit: Ascendens in altum, captiuam duxit captiuitatem, dedit dona hominibus. Quòd autem ascendit, quid est, nisi quia & descendit primùm in inferiores partes terræ? Qui descendit, ipse est & qui ascendit super omnes cælos, vt impleret omnia. Et ipse dedit quosdam quidem Apostolos, quosdam autem Prophetas, alios verò Euangelistas, alios autem pastores & doctores ad consummationem sanctorum, in opus ministerij, in ædificationem corporis Christi, donec occurramus omnes in vnitatem fidei & agnitionis Filij Dei, in virum perfectum, in mensuram ætatis plenitudinis Christi, vt iam non simus paruuli fluctuantes, & circunferamur omni vento doctrinæ, in nequitia hominum, in astutia ad circunuentionem erroris.

(Rom. 12. 2 Cor. 12. Psal. 67. Ioan. 3. 1 Cor. 12. Vnitatem. B)

Nos quidem omnes sumus *vnum corpus*, & *vnitatem seruare* debemus, sed non omnes æqualiter dona cœlestis gratiæ percepimus. Nam *vnicuiq; nostrum data est gratia secundùm mensuram donationis Christi.* Nam aliud donum gratiæ habet iste, aliud ille; & quod habet ille, non habet iste. Mensura ista est & diuisio quædam donorum, & concordia ibi vnum corpus facit. Nam sicut in nostro corpore aliud accipit manus vt operetur, aliud oculus vt videat, aliud auris vt audiat, aliud pes vt ambulet: anima autem vna est, quæ agit omnia, in manu vt operetur, in pede vt ambulet: in aure vt audiat, in oculo vt videat: sic sunt etiam diuersa dona fidelium tanquam membrorum ad *mensuram* propriam cuique distributa, sed vna est Christi gratia, quæ distribuit. Propter quod non debent alij alijs inuidere, nec alij contra alios de bonis superbire, quæ gratis dantur à Christo, & quæ mensurat ille & modificat, sicut scit singulis expedire. Nam ad hoc vni multum datur, vt per hunc multi promoueantur alij: & ad hoc parùm alijs, vt in omnibus erga omnes humilitatem conseruent. Et si Christus metitur cuidam multum, vt multis alijs prosit, qui tantum non habent, tunc non est rectum carentes inuidere habentibus, sed potius debent reputare se habere quicquid maiores habent, quia ad

C eorum vtilitatem habent. Nec illi, qui habent, debent despicere non habentes, cùm ad hoc habeant, vt non habentibus subseruiant. Ita ergo debemus in varijs donis, quæ accipimus, *seruare vnitatem*, abraso omni schismate. *Propter quod* probandum quòd Christus det diuersa dona, *dicit* Spiritus sanctus in Psalmo. *Ascendens in altum* &cæt. Versa tamen ad Christum locutione, dicit Psalmista: *Ascendisti in altum, captiuasti captiuitatem, accepisti dona in hominibus.* (Psalm. 67.) Nec moueat, quòd Apostolus non ait *accepisti dona in hominibus*: sed *dedit dona hominibus*. Ille quippe autoritate Apostolica secundùm hoc locutus est, quod Deus cum Patre est Filius. Secundùm hoc enim *dedit dona hominibus*, mittens eis Spiritum sanctum, qui Spiritus est Patris, & Filij. Propheta verò secundùm illud, quod idem Christus intelligitur in corpore suo, quod est Ecclesia, vnde & fideles cuncti membra eius sunt, dixit eum accepisse *dona in hominibus*: quia ipse accipit, quicquid beneficij membris impenditur illius. Vnde dicturus est *Quando vni ex minimis meis fecistis, mihi fecistis.* (Matth. 25) Sed videamus sententiam: *Ascendens in altum* cœli habitaculum Christus, *captiuam duxit captiuitatem*, id est, corruptionem nostram virtute suæ incorruptionis absorbuit: vel *captiuam duxit captiuitatem*, quia vicit mortem, quę captiuos tenebat, in quibus regnabat. Vel eos qui in inferno tenebantur captiui, qui & captiuitatis nomine designari possunt, duxit secum ad regna cęlorũ. Nã sicut militia cùm dicitur, intelliguntur, qui militant, sic appellatione captiuitatis intelliguntur, qui inferni claustris detinebantur capti. In hac quoque vita multi tenebantur à diabolo captiui in peccatis, qui & captiuitas similiter appellantur, sed eos Christus feliciter captiuauit. Cur enim non sit captiuitas felix, si

D & ad bonum homines possunt capi? Vnde Petro dictum est: *Ex hoc iam homines eris capiens.* (Luca 5.) Captiuati ergo sunt, quia capti: & capti, quia subiugati, id est, sub leue Christi iugum missi. Sed hoc considerandum, quia captiui & terrigenæ, patriam nostram æstimabamus hoc exilium. Sed dum à Christo ducimur ad regnum cœlorum, nimirum captiuitas nostra beata captiua ducitur ab illo. His itaque modis captiuauit *captiuitatem*. *Ascendens* propria virtute & voluntate *in altum*, non sustentatus auxilio cuiusquam alterius. *Dedit* verò *dona hominibus*, quia misso desuper Spiritu, *alij* sermonem *sapientiæ*, *alij* gratiam *virtutum*, alij gratiam curationum, *alij genera linguarum*, *alij* interpretationem *sermonum* tribuit. (1. Cor. 12.) Non enim singuli quique habent omnia, sed hi illa, alij alia, sicut & supra dictum est, quamuis ipsum donum, à quo vnicuique propria diuiduntur, omnes habeant, id est, Spiritum. Ista pars sententiæ, qua dicitur *dedit dona hominibus*, valet ad ostendendum quòd Christus *secundùm mensuram* dedit *vnicuique nostrum* gratiam. Cætera verò dixit, vt sententia magis patesceret. Ascendisse dixit eum Propheta. Sed quid est quòd ascendisse dictus est, *nisi quia & ante a descenderat? Verbum* enim, quod *in principio erat Deus apud Deum*, (Ioan. 1.) quò ascenderet, vel quomodo ascendere posset, nisi prius descendisset? Erat enim *super omnia*, vel potius erat vbique. Sed *descendit*, quando *formam serui* accepit. *Descendit* in partes terræ, (quæ sunt aereæ) inferiores, vt inter homines conuersaretur. Diuinitate *descendit* ad nos, sed humanitate, quam assumpsit, *ascendit ad cælos*. Et hoc est quod eum Apostolus descendisse probat

A per hoc, quod dictus est ascendisse, dicens: *Quòd autem ascendit, quid est nisi quia & descendit primùm in inferiores partes terræ?* id est, quomodo vel quare dictum est, *quòd ascendit, nisi* respectu præcedentis descensionis? Possunt *inferiores partes terræ* intelligi loca inferorum, in quibus tenebantur sancti. Et illuc secundùm animam *descendit* Christus, non in ruinam, vel præcipitium, seu violentiam passus, sed spontanea voluntate misertus, *descendit in* illas *inferiores partes terræ*, vt inde suos omnes potenter educeret. *Primùm* quidem illuc *descendit*, ac deinde resumpto corpore *ascendit* in cœlum. Et ne videretur alicui, quòd alia persona esset *ascendens*, & alia descendens, addit: *Qui descendit* secundùm diuinitatem, accipiendo humanitatem, *& qui ascendit* secundùm humanitatem, quo nunquam prius fuerat humanitus *ipse est* vna & eadem persona, *Ascendit* non solùm *super omnes cælos* materiales, sed & super omnes cœlestium Virtutum ordines, superans loco & dignitate omnem creaturam, *vt adimpleret omnia*, quæ de eo fuerant prophetata. Nondum enim *omnia* de eo fuerant adimpleta, quando ille necdum iuxta humanitatem in dextera paternæ gloriæ consedebat, regnans in æternum. Vel *omnia* donis suis adimpleuit *ascendens*, vt etiam Angelicæ creaturæ, quæ ante erant impletæ adimplerentur, id est, promotionem quandam acciperent. Nam non solùm homines, sed etiam Angeli promoti sunt ascensione eius. Vel *omnia* adimpleuit, id est, rationalem creaturam perfectè ad integrum impleuit, hoc est, humanum genus, & numerum Angelorum. Nam in restauratione hominis suppletur numerus Angelorum,

B qui diminutus erat casu reproborum spirituum. Sicque complendo numerum electorum ex Angelis & hominibus, adimplet *omnia*. Vel *omnia* regna mundi adimpleuit suo cultu. *Et vt omnia adimpleret, dedit ipse* nobis ad eruditionem quatuor regentium ordines, scilicet *quosdam quidem*

Ioan.1. esse *Apostolos*, sicut Petrum & Andream, cæterosque tales, qui omnibus alijs maiores erant, habentes officium prædicationis, & per se tradentes alijs, quorum nunc locum Apostolicum, & Primates, & Archiepiscopi tenent in Ecclesia.

Acto.11. *Quosdam autem dedit* esse *Prophetas*, qui ventura prædicerent, etiam sub nouo Testamento, sicut Agabum, sibique similes. Quorum locum nunc tenent, qui S. ripturas interpretando, prænuntiant per eas cæteris futura iustorum gaudia, malorumque supplicia. *alios verò dedit Euangelistas*, sicut Lucam, & cæteros, qui Euangelium ad posteros scriptum transmiserunt, vel etiam, qui Euangelium prædicabant, & officium ministrandi pauperibus habebant, vt septem Diaconi sub

Acto.6. Apostolis. Vtrumque enim victum præbebant, & spiritualem, & corporalem. Similiter adhuc deberent agere omnes Diaconi. Inde est etiam, quòd hodie in Missa legunt Euangelium. *Alios autem dedit pastores & doctores*, sicut Episcopos, vel Presbyteros. *Pastores* enim *& doctores* vnum regentium ordinem intelligimus, quia gregem Dei ipse veraciter pascit, qui docet. Et ideo non dicitur distinctè, *alios autem pastores, alios verò doctores*, sed dicitur coniunctè, *alios aũt pastores & doctores*, vt intelligerent suum officium esse suam doctrinam. Vnde & per Prophetam Deus

Ierem.3. promisit: *Dabo vobis pastores iuxta cor meum, & pascent vos scientia & doctrina.* Si quid tamen differentiæ in his duobus esse potest *pastores* dici videntur respectu ouium, id est, simplicium & hebetum: doctores autem respectu eorum, qui

C iam sunt eruditi, & rationabiliter intelligere cœperunt. Omnibus istis dedit Christus hæc varia dona ad instructionem Ecclesiæ. Vnde nullus eorum de acceptis donis superbire debet contra eos, qui non habent, vel se ab eis scindere, sed potius saluti eorum seruire. Nec minores debent eis inuidere, sed eos vt patres venerari, & diligere: hos enim *dedit* Saluator *ad consummationem Sanctorum*, id est, ad hoc, vt eos, qui iam sancti sunt consumment & perficiant in sanctitate, scilicet, vt eos, qui sancti sunt, secundùm remissionem peccatorum, & innocentiam, atque bonorum operũ inchoationem, promoueant & consumment secundùm augmentum virtutis, & perseuerantiam. *& dedit* eos *in opus ministerij*, vt vnusquisque plenè possit facere opus ministrationis sibi creditæ. Si enim vnus faceret omnia, non perfectè ageret singula. Ideo vnusquisque *opus ministerij*, cui deditus esset, accepit. Et quò tendit hoc ministerium vniuscuiusque eorum? *In ædificationem corporis Christi*, id est, in hoc, vt corpus Christi, quod est Ecclesia, ædificetur, siue in virtutibus, siue in conuersione infidelium ad fidem. Hæc est enim domus, quæ (sicut Psalmus canit) ædificatur post captiuitatem: quoniam de illis, qui à diabolo tenebantur captiui, ædificatur Ecclesia, quę & domus, & corpus Christi est. Tales Prælatos dedit Christus Ecclesiæ, & tamdiu dabit, *donec occurramus omnes*, id est, donec omnes, qui modò sumus in vna & non discrepanti fide: & in vna & non discrepanti agnitione Filij Dei, *occurramus* nobis inuicem in die iudicij de diuersis mũdi par- D tibus, vel ipsi Christo, quasi de desiderio currentes ad gaudium, *in virum perfectum*: vt vnusquisque sit vir perfectus: quia siue claudus modò sit aliquis, siue cæcus, siue quolibet membro careat, in resurrectione perfectionem membrorum habebit. *& in mensuram ætatis plenitudinis Christi*, id est, vt nec infra, nec vltra iuuenilem formã resurgamus: sed in ætate & robore, ad quę Christum hic peruenisse cognouimus; id est, in ea mensura ætatis, vsque ad quam naturaliter crescit homo, & vltra quam nihil ei naturaliter accrescit, in qua & Saluator habuit plenitudinem annorum & corporis, cùm de hoc mundo transiret. Non ait *mensuram* corporis, vel *mensuram* staturæ, sed *mensuram ætatis plenitudinis Christi*. Neque enim fas est dicere, cùm resurrectionis omnium tempus aduenerit, accessuram corpori alicuius eam magnitudinem, quam non habuit. Si autem dixerimus ad Dominici corporis modum etiam quorumcunque maiora corpora redigenda, peribit de multorum corporibus plurimum, cum ipse nec capillum periturum esse promiserit. Restat ergo vt suam recipiat quisque *mensuram*, quã Luca 21. vel habuit in iuuentute, etiam si senex obijt: vel fuerat habiturus, si est ante defunctus. Vel ita: Prælatos dedit Christus in Ecclesia, qui sibi alij alijs succedentibus perdurent, *donec occurramus omnes in virum perfectum*, id est, donec ita conuentamus, & coniugamur omnes secundùm charitatẽ, vt simus vir perfectus. Perfectus vir dicitur, quando iam nullum membrorum suorum crescit, secundùm quantitatem. Non est enim perfectus, donec habet vbi crescat. Sic Ecclesia tunc erit in statu perfecto, cùm iam nullum membrorum suorum per successionem poterit excrescere. Crescit enim quotidie manus, quando vno mortuo, qui necessaria ministrabat fratribus, succedit alius hoc idem faciens, & sic de cæteris membris.

Sed

A Sed postquam numerus electorum completus fuerit, tunc istud successionis crementum cessabit: quoniam tunc erimus vir perfectus, quia nullum membrorum iam crescendi locum habebit, quoniam completus erit numerus omnium. *Donec occurramus in virum perfectum*, id est, *donec* Ecclesia efficiatur vir perfectus: hoc est, quãdo omne membrum Ecclesiæ suam quantitatem habebit. *Occurramus omnes*, & ita *occurramus*, vt nullum membrum remaneat, quod suam quantitatem non recipiat. Per hoc, quod dicit, *occurramus*, & non, conueniamus, ostendit, quòd multum erimus proni & prompti ad dilectionem. Currere enim maiorem velocitatẽ notat, quàm venire. Hoc totum tale est: Tamdiu dabit doctores & pastores, quandiu erit necessarium, id est, donec Ecclesia efficiatur vir perfectus, cui nihil desit, & nihil post addendum sit in numero, vel viribus. Et hoc erit, quando occurremus *in mensuram ætatis plenitudinis Christi*, id est, quando ętas mensurata à Christo, erit plena. Mensura erit plena, quando Christus ipse in corpore suo plenus erit, omnes habens, qui nunc per singulos crescit, & omnes in eo immortales & beati erunt. Et vltra non erit necessaria prælatio, neque durabit amplius, quæ modò necesse est vt permaneat vsque ad illum terminum. Et ideo non est grauiter ferenda, quæ citò transibit. Ob hoc autem *in virum perfectum* occurremus, quia manemus *in vnitate fidei*, id est, vnam, non variam fidem habemus de Filio Dei: & quia manemus *in vnitate agnitionis Filij Dei*, id est, quia agnoscimus, id est, intelligimus fidem de Filio Dei. Hoc est dicere, quia credimus & intelligimus idem de Filio Dei. Illi enim non occurrent *in virum perfectum*, qui idem non credunt in Ecclesia, & idem non intelligunt. Illi verò non tendunt ad idem intelligere, qui schisma volunt in Ecclesia facere. Vel Christo (sicut supradictum est) occurremus venienti ad iudicium, & gaudentes eum excipiemus: nos dico, qui nunc sumus *in vnitate fidei*, id est, qui tenemus vnam fidem Trinitatis & Vnitatis diuinæ, qui sumus *in vnitate agnitionis Filij Dei*, id est; qui vnam & concordem in fide tenemus agnitionem *Filij Dei*, credentes eum incarnatum, & passum, ac resuscitatum & exaltatum. Ad hoc enim nobis dati sunt Prælati, *vt iam* post tempus gratiæ, post acceptionem spiritualis doctrinæ, *non simus paruuli* sensibus, sed prouecti in sapientia: *& non simus fluctuantes*, id est, titubantes nostra debilitate in bonis operibus, seu dubitantes in fide: non *simus fluctuantes* inter vndas tentationum, sicut nauis tempestati exposita, sed firmi & immobiles. *& vt non circumferamur*, id est, non in gyrum erroris feramur *omni vento doctrinæ*, id est, omni flatu inanis dogmatis. Doctrina enim prauorum & hæreticorum, est quasi ventus tempestatis aut turbinis: quia statum mentis euertit, & in vertiginem errorum ducit, atque leuis est & vana, non habens pondus veritatis, ideoque prudenter cauenda est. *Doctrinæ* dico, manentis *in nequitia hominum*, quoniam nequitia *hominum* est sedes peruersæ *doctrinæ*. Nam hæresis non est, nisi in anima subdita peccatis: quia peccata commissa, sunt causæ, vt Deus permittat eos corruere in barathrum hæresis. Quæ seductionis doctrina manet etiam *in astutia*. Astutia denotatur, si dici potest, dolosa scientia, quoniam in ea manet doctrina hæresis, quia ipsius causa est & sustentaculum. Astutia dico, tendente *ad circumuentionem erroris*,

B

Nota.

Nota.

C id est, ad hoc studente, vt circunueniat incautos, & ducat in errorem. Nam per dolositatis & astutiæ fraudem solent hæretici multos decipere. Sed ab his tuti sumus per doctrinam veritatis, quam prædicãt Prælati Ecclesiæ. Apostoli enim & Prophetæ noui Testamenti, qui exposuẽt Scripturas, reddunt nos non paruulos, sed fortes ad intelligendum. Per *Euangelistas*, qui Euangelium prædicãt, efficimur *non fluctuantes* in fide, sed certi. Per *pastores & doctores* sic, *vt non circunferamur omni vento doctrinæ*, sed constantes simus in fide & proposito religionis nostræ.

Veritatem autem facientes, in charitate crescamus in illo per omnia, qui est caput Christus: ex quo totum corpus compactum & connexum per omnem iuncturã subministrationis, secundum operationem in mẽsuram vniuscuiusque membri, augmentum corporis facit in ædificationem sui in charitate.

Non circunferamur omni vento doctrinæ, sed *facientes veritatem*, id est, veram argumentationem contra astutiam illorum, id est, adinuentiones veras & firmas & rationabiles contra illos, qui hæresim volunt inducere, *crescamus in illo per omnia*, quæ habemus, id est, in omnibus, quæ iam percepimus, scilicet in innocentia, humilitate, patientia, & cæteris virtutibus augmentemur, & hoc fiat *in charitate*. Vel faciamus *veritatem*, id est, bene operemur, secundùm doctrinam mandatorum Dei, de quibus dicitur: *Omnia mandata tua veritas.* Psal. 118. & hoc non in hypocrisi, vel in timore faciamus, sed *in charitate*, vt sola charitas nos faciat hæc agere. Et ita *crescamus*, ac proficiamus *per omnia*, bona, quæ habemus, tam sensuum mentis, quàm & operum bonorum atq; verborum, *in illo, qui est caput* nostrum, id est, prouidens nobis, & regens nos. Et quis est ille? *Christus*, id est, Rex noster, siue Pontifex. D Et in isto, atque sub isto capite debemus semper crescere & augmentari *per omnia*, vt sequamur eum vt membra caput, & in eo maneamus, qui se nobis habitaculum dedit, dicens: *Manete in me.* Ioan. 15. Dehinc Apostolus metaphoram capitis & membrorum persequitur, ostendens, quòd nullus fidelium in aliquo bono possit crescere, nisi adhęreat capiti Christo, sicut & in humano corpore, si membrũ aliquod à capite suo abscinditur, iam non crescit, sed marcescit. Et hoc est: *Ex quo capite* Christo fit quòd *totum corpus*, id est, tota Ecclesia secundùm omnia, est *compactum*, id est, coniunctum vnanimitate fidei, *& connexum* vinculis charitatis. Et ita est ex fide *compactum*, & charitate *connexum*, quòd si eamus *per omnem iuncturam* membrorum, inueniemus ibi esse omne, scilicet quia coniunctus est non solùm cruri, sed etiam manui & capiti pes, & cęteris omnibus membris. Et sic inuenitur ibi omnis iũctura, quia & iũctura pedis ad crus, & cruris ad manũ & caput, & ita in cęteris. Quæ iũctura est *subministrationis*, quia pręcedẽtib. electis subministrãtur, atq; sibi subiũgũtur per officia Sacerdotũ ij, qui fiũt Ecclesię mẽbra. *Subministrationis* dico: dignè existentis *secundùm operationem*, quia ille dignè subnexus est prę cedentibus Ecclesiæ membris, qui bona, quæ potest, operatur. Et hæc operatio est *in mensuram vniusquiusque membri*, quia vnusquisque iuxta modum suum operatur bona, & per hæc crescit vsque ad *mensuram* quantitatis suæ. Vnusquisque enim secundùm ea, quæ operatur, magnus aut paruus dicitur. Vel iunctura hæc est *subministrationis*, id est, ad hoc, vt alius, subministretur alij. Ad hoc enim sunt iuncti in Ecclesia fide &

A charitate, vt sicut in nostro corpore oculi prouident pedibus: sic illi, qui in Ecclesiæ corpore sunt oculi, prouideant illis, qui sunt pedes, & sic cætera membra, vicissim faciant. Quæ subministratio *secundùm operationem* fit, vt ministret alius alij *secundùm* ea, quæ operari potest, id est, in tantum subseruiat; in quantum valet operari. Illi autem recusant in Ecclesia ministrare vel ministrari, quia schisma volunt facere. Et quid est aliud in Ecclesia schisma facere, quàm dissoluere quod Christus compegit & connexuit? Hæc autem operatio fit *in mensuram vniuscuiusque membri*, id est, *secundùm* quod vnumquodque membrum potest operari. Et ita *corpus* istud *compactum & connexum*, dum membris membra subministrant vel subministrantur, *facit augmentum corporis*, id est, suijpsius, id est, augmentat illos in virtutibus & numero, quæ iam sunt corpus. Et hoc facit *in ædificationem sui*, id est, vt se ædificet, & se templum Dei construat, ponens semper in ædificio *sui* quoscunque potest conuertere. Et hoc totum facit *in charitate*, quia propter solam charitatem ponit illos in ædificio Dei, & *in charitate* docet permanere & operari. Econtrario autem faciunt, qui schisma generant, & hoc sacrum corpus minuere conantur, & ædificium cœleste destruere. Aliter quoque potest intelligi quod dictum est, *in mensuram vniuscuiusque membri, augmentum corporis facit*. Augmentatur enim *corpus* Ecclesiæ, proficiendo *in mensuram vniuscuiusque membri*, vt vnumquodque membrum in quantum crescere debet, in tantum crescat per successionem. Crescunt oculi in hoc corpore, dum vno doctore mortuo,
B crescit & succedit ei alius. Non tamen dicuntur diuisi oculi, quia non efficiuntur plures, sed augmentantur. Vnus enim semper Episcopus in ciuitate præest, & non plures. Et ita de cæteris sentiendum. Cùm autem ista successio & ædificatio peracta fuerit, tunc completa erit mensura *ætatis plenitudinis Christi*.

Rom. 1. *Hoc igitur dico, & testificor in Domino, vt iam non ambuletis sicut & gentes ambulant, in vnitate sensus sui, tenebris obscuratum habentes intellectum, alienati à vita Dei per ignorantiam quæ est in illis propter cæcitatem cordis ipsorum: qui desperantes semetipsos tradiderunt impudicitiæ, in operationem immunditiæ omnis, in auaritiam.*

Admonet, vt caueant ab antiqua consuetudine gentilitatis. Quasi dicat: Quandoquidem tanti capitis membra estis effecti, *igitur hoc dico* & suadeo vobis, *vt* vltra non viuatis more illorum, qui ad hoc caput non pertinent. Non obsecro nunc, vt superius, sed *dico*, id est, doceo, & autoritate mea veterem nequitiam inhibeo, *& testificor*, id est, testem me huius rei facio *in Domino*, id est, in confirmatione veritatis Domini & æquitatis eius, vel *testificor in Domino*, id est, sub testimonio Domini assero. *Hoc* scilicet *dico, vt iam* post conuersionem vestram *non ambuletis, sicut* olim ambulastis, id est, non operemini *sicut* prius operabamini: *sicut & gentes*, quæ nunc sunt, *ambulant*, euntes *in vanitate sensus sui*, id est, habentes sensum *vanitate* plenum: quia non cogitat mens eorum nisi de transitorijs, quæ sunt vanitas, vt
Eccles. 1. scriptum est: *Vanitas vanitatum, & omnia vanitas*. Quia ergo nihil sapiunt, & nihil appetunt, nisi caduca & temporalia, ambulare dicuntur *in vanitate sensus*. Et naturalem *intellectum* rationis habent *obscuratum* & hebetatum *tenebris* peccatorum. & ideo minus mirum de illis est, si *ambulant in vanitate*, quàm de vobis, qui estis illuminati, & internæ lucis radijs illustrati. Præterita enim peccata sic obscurauerunt *intellectum* mentis eorum, vt non possit exercere vim propriam, id est, vim discretionis. Et quia *ambulant in vanitate sensus*, ideo sunt *alienati à vita Dei*, id est, *à vita*, quæ in Deo est, *à vita*, quæ Deus, id est, separati à Deo, qui est vita animæ, & cui adhærere vita est. Nam sicut vita corporis humani anima est, sic vita animæ Deus est. Vel secundùm alios codices, *alienati* sunt *à vita Dei*, quia scilicet nunquam ambulant in ea. Et quòd *alienati* sunt *à vita*, vel *à vita Dei*, hoc fit *per ignorantiam, quæ est in illis* permanens. Ignorant enim gloriam vitæ cœlestis, & viam iustitiæ, quæ ducit ad illam: ideoque alieni remanent vtriusque. & illa ignorantia locum in eis habet *propter cæcitatem cordis ipsorum*, quia ad aspectum veri luminis oculos cordis apertos non habent, quos Euangelicæ prædicationi clauserunt, ideoque iure cæcati sunt. Anima enim recedens à luce iustitiæ, quanto magis quærit quod contra iustitiam inueniat, tanto plus repellitur à lumine veritatis, & in tenebrosa demergitur. *Hoc* autem diuersum est ab eo: quod dixit. *tenebris obscuratum habentes intellectum*: quia illud accipitur de obscuritate peccatorum, istud autem de cæcitate ignorantiæ. Et reuera sunt cæci: *qui* de venia & salute pro sua turpitudine *desperantes*, id est, diuitiarum supernæ gratiæ præmium non sperantes: nullo cogente, sed sua sponte *tradiderunt semetipsos impudicitiæ*, quæ fit in consanguineas, id est, hic ex toto *tradiderunt* se libidini seruos, vt nec à consanguinearum concubitu abstinerent. Ipsi dico cadentes *in operationem immunditiæ omnis*, .i. in hoc deuoluti, vt operētur omnimodam carnis immunditiam, siue in semetipsis, siue inuicē,
D siue in pecudibus. Et hoc faciūt euntes *in auaritiam*, id est, in insatiabilitatem: quia sicut auarus nunquam reputat se satis habere; ita nunquam isti perueniunt ad fornicationis saturitatem. Vel ita distinguamus. Delapsi sunt *in operationem immunditiæ*, quia seipsos inquinant voluptatibus carnis, tendentes omnes *in auaritiam*, id est, in immoderatum amorem habendi, siue ambiendo honores, siue quamcunque pecuniam.

Vos autem non ita didicistis Christum, si tamen illum audistis, & in ipso edocti estis, sicut est veritas in Iesu. Deponite vos, secundùm pristinam conuersationem, veterem hominem, qui corrumpitur secundùm desideria erroris.

Gentes, quæ excæcatę sunt, *ambulant* in huiusmodi operibus: sed *vos* non debetis taliter ambulare, qui *non ita didicistis Christum*: id est, non ita percepistis à prædicatoribus notitiam Christi & doctrinæ eius, *vt* in eo *sicut gentes* in erroribus turpiter *ambulant, ambuletis*. *Didicistis* dico, sed tamen hac conditione: *si illum audistis*, id est, si prædicationem, quæ de eo fit, intellexistis, vel eum interius loquentem audistis. Loquitur enim Christus homini, cùm rationem eius intrinsecus illuminat & excitat. Homo verò audit, cùm intelligit ad quid ratio eius excitetur, & facit quod sibi diuinitus suadetur. Et iterum hac conditione dico, *si in ipso edocti estis*, vt sciatis ea, quæ scire & quæ agere in eius religione deberis. *Si in ipso edocti estis. sicut in Iesu*, id est, in ipso *est* perfecta & integra *veritas*, sine vlla admixtione falsitatis, *veritas* fidei: & bonæ operationis, & sapientiæ, & saluationis. Ideoq; veraciter bona debent esse opera eorum, qui in eius scholis discedere cœperūt, & veritatē ętemę salutis in eo *adipisci* cupiūt. Colos. 3.

Et

A Et quæ sit illa *veritas in Iesu*, subiungitur, scilicet *deponere vos veterem hominem*, id est, vt veraciter, non simulatoriè deponatis *veterem hominem*, non *secundùm* substantiam, quam traxistis de Adam, sed *secundùm pristinam conuersationem* vestram, quæ erat in vetustate primi hominis, id est, *secundùm* priores actus prauitatis vestræ. Deponatis *veterem hominem*, id est, imaginem & conformitatem veteris hominis, cuius vitæ conformitas ducit ad vetustatem & corruptionem. *Veterem* (inquam) *hominem* deponatis, id est, omnes prauos actus, qui defluxerunt ab eo, & prauos mores eius. Qui scilicet homo iure deponitur, quia *corrumpitur* in suis delectationibus, vel carne, vel spiritu, siue vtroque. *Corrumpitur* non solùm secundùm opera, sed etiam *secundùm desideria*, quæ sunt *erroris*, id est, error suadet illa, non *veritas* Domini Iesu. Et ideo si verè deponitis hunc *hominem, deponite* etiam *desideria* eius, quæ veniunt ab errore, vel ducunt in errorem.

Rom. 6. *Renouamini autem spiritu mentis vestræ, & induite nouum hominem, qui secundum Deum creatus est in iustitia, & sanctitate veritatis.*

Non solùm *deponere veterem hominem* debetis, sed etiam *renouamini*, id est, ad id, quod retro est, nouamini, id est, ad priorem nouitatem, quam Genes. 1. habuit pater vester Adam, quando creatus fuit ad imaginem Creatoris. In mente autem, & ratione, & intelligentia, qua Deum cognoscere potuit, factus est ad imaginem Dei. Sed peccando inueterauit, & deformis ac decolor facta est hæc imago. Vnde nunc sectando iustitiam renouatur & reformatur. Propter quod, cùm dictum esset, *renouamini*, subiunctum est, *spiritu mentis vestræ*, vt in mente intelligatur fieri illa renouatio. B Quod enim ait, *spiritu mentis vestræ*, non ibi duas res intelligi voluit, quasi aliud sit mens, aliud mentis spiritus, quia omnis mens spiritus est, Ioan. 4. non autem omnis spiritus mens est. Nam & Deus est Spiritus, qui nec renouari, nec veterascere potest. Dicitur etiam spiritus in homine, qui mens non sit, ad quam pertinent imagines similes corporum. de quo dicit alibi: *Si autem* 1. Cor. 14. *orauero lingua spiritus meus orat, mens autem infructuosa est.* Hoc enim fit, quando id quod dicitur, non intelligitur: quia nec dici potest nisi corporalium vocum imagines sonos oris in spiritus cogitatione præueniant. Sed & hominis anima dicitur spiritus. Est etiam spiritus pecoris. Ventus quoque, qui res est apertissimè corporalis, vocatur spiritus, iuxta illud: *Dixit, &* Psal. 106. *stetit spiritus procellæ.* Quia ergo tot modis dicitur spiritus, spiritum mentis dicere voluit eum spiritum, qui mens vocatur. Et in hoc iubet, vt etiam post nouationem baptismi quotidie renouemur exercitio diuini feruoris. Mens enim, quæ igne superni amoris excoquitur, semper in se seruat claritatem pulchritudinis, quotidiana innouatione feruoris. Nescit enim mens per torporem inueterascere, quæ studet per desiderium semper inchoare. Sic ergo *renouamini spiritu mentis vestræ. Et* vt ita possitis renouari, *induite nouum hominem*, id est, accipite velut indumentum conformitatem conuersationis Christi, quæ vos vndique sic cooperiat, vt nihil in moribus vestris appareat, nisi similitudo operum, quæ Christus egit. *qui creatus est* non *secundùm* operationem carnalis concupiscentiæ, sed *secundùm Deum*, id est, sola virtute Dei & potentia Spiritus sancti conceptus est, ac per hoc immunis à labe originalis peccati. *Creatus*, id est, conceptus est, *in iustitia & sanctitate veritatis*, C id est, in vera iustitia ac vera sanctitate, non in peccatis, sicut cæteri homines, non præseruati speciali Dei priuilegio. Iustitia & sanctitas *veritatis* non solùm in conuersatione, sed in creatione eius fuit, ad distinctionem eorum, qui falsam iustitiam & simulatam sanctitatem habent. Et ideo induendus est vobis. Potest esse ordo, *Induite nouum hominem in iustitia & sanctitate veritatis.* Sic enim induitur Christus. Iustitia est obseruatio præceptorum Dei. Sanctitas verò est, iuxta Dionysium, omni inquinatione libera & incontaminatissima & perfectissima puritas. Et hæc pro modulo nostro veraciter in nobis esse debent, vt noui hominis nouitas sit nobis indumentum.

Propter quod deponentes mendacium, loquimini 1. Pet. 2. *veritatem vnusquisque cum proximo suo, quoniam sumus inuicem membra. Irascimini, & nolite peccare.* Psal. 4. *Sol non occidat super iracundiam vestram. Nolite* Iacob. 4. *locum dare diabolo. Qui furabatur, iam non furetur: magis autem laboret, operando manibus suis quod bonum est, vt habeat vnde tribuat necessitatem patienti.*

Deponere veterem hominem, debetis, & induere *nouum. Propter quod* agendum, agite sequentia. Nam quia vetus homo deponendus est, deponite *mendacium*, id est, desistite mentiri, quia *os, quod mentitur, occidit animam.* Quia verò nouus Sapien. 1. est induendus, *loquimini veritatem*, quod ad nouum pertinet. *Loquimini veritatem vnusquisque cum proximo suo*, id est, cum quolibet homine. Proximus enim est omnis homo, qui ex vno parente sumus omnes geniti, Omnesque proximi sumus conditione terrenæ natiuitatis. Et aliter: Spe cœlestis hæreditatis debes proximum tuum putare omnem hominem, & ante- D quam sit Christianus. Non enim nosti qualis futurus sit apud Deum, qui modò vel Iudæus est, vel hæreticus, vel paganus. Fortè enim per misericordiam Dei ita conuertetur, vt inter Sanctos primum locum habere mereatur. Et secundùm hanc spem, quasi membrum Ecclesiæ æstimari potest Nam ideo loqui debemus alter alteri *veritatem, quoniam sumus inuicem mēbra*, vt vicissim seruiat alter alteri, & diligat eum sicut se. *Deponite veterem hominem.* Si autem contigerit, vt vos aliquid adhuc vetusto more agatis, *irascimini* inde vobismetipsis, id est, agite pœnitētiam, & vlterius peccare desistite. Quid est enim pœnitens nisi homo irascens sibi? Vt accipiat veniam, de seipso exigat pœnam. Potest & Prælatis iuberi, *irascimini* vitijs delinquentium, id est, seueritatem in corrigendo exhibete, *& nolite peccare*, id est, *nolite* in hoc nimis districtè agere, ne modum excedendo peccetis. Vel omnibus etiam ita dici potest: *Irascimini*, id est, si fortè *irascimini*, id est, si surgit motus animi, qui iam propter pœnam peccati non est in potestate, *nolite peccare*. id est, saltem non ei consentiat mens & ratio. Et si contigerit irasci, *non occidat sol super iracundiam vestram*, id est, non teneatis eam diu, nec in crastinum reseruetis, sed ante solis occasum eijcite illam de corde vestro. Iracundia enim dicitur quasi ira abscondita, quia scilicet diu tenetur in animo. Sed aliter melius intelligitur hæc sententia: quia noster sol Christus est, qui veritas, & sapientia, & iustitia est, cuius luce anima humana illustratur. Sed hanc lucem definit mens videre, cùm perturbatione iracundiæ fuerit tanquam nubilo superata.

A Et tunc quasi occidet *super iracundiam* hominis *sol*, quia cùm menti iracundia confusionis tenebras incutit, huic Deus radium suæ cognitionis abscondit. Propter quod multum cauenda est iracundia, per quam lux veritatis amittitur. Qua amissa, princeps tenebrarum diabolus locum in homine sibi inuenit. Vnde sequitur: *Nolite locum dare diabolo.* Iratus enim mala cogitat, & sic se diabolo ingerit, atque pandit, vt cogitata perficiat. Pandit ostium cordis, & hostem sinit intrare. Sed vos *nolite ei locum dare*, quærenti per suggestionem malorum inuenire *locum* consensus aut delectationis in vobis. Qui enim suggestionibus eius consentit, dat ei *locum* in se. Claudendum est cordis ostium, ne tentator ingrediatur. Tentator non cessat pulsare, vt irrumpat. Si clausum inuenerit, transit. Quia ergo in vestra potestate est hoc ostium claudere, *nolite locum dare diabolo.* Etenim si intrauit, & possedit, aut tu negligenter clausisti, aut claudere neglexisti. Hoc ostium habet tanquam duas valuas, cupiditatis & timoris. Aut cupis aliquid terrenum, & hac intrat: aut times aliquid terrenum, & hac intrat. Cupiditatis ergo & timoris ianuam claude contra diabolum, si vis tutus esse. Nā de cupiditate, qua sathanas intrat, subiūgitur: *Qui furabatur, iam non furetur.* Et hoc quoque, sicut & prædictorum vitiorum prohibitio, pertinet ad depositionem veteris hominis. Quódque sequitur, *magis autem laboret, &c.* ad induitionem noui pertinet. Furtum verò hîc intelligi potest, non solùm occulta alienarum rerum ablatio, sed etiam quicquid acquiritur sub alterius damno vel deceptione. *Qui* ergo dum *veterem* vitam duceret, *furabatur* aliena bona, *iam* post-
B quam *nouum hominem* induit, *non furetur*, id est, non auferat dolo vel aliqua machinatione fraudis aliquid alienum, sed *magis*, id est, potius *laboret* non per seruos, sed *manibus suis*, id est, proprijs, *operando*, non illud opus, quod displiceat Deo, sed illud *quod est bonum*, id est, vtile & sine peccato. Ideo scilicet *laboret vt habeat*, non solùm *vnde* viuat, sed etiam *tribuat necessitatem patienti*, id est, penuriam: hoc est, vt possit pauperes de iusto labore sustentare. Hinc enim ostenditur, quòd eleemosyna debet fieri ex eo *quod bonum est*, id est, quod iustè habetur, non de eo, quod iniustè. Sequitur:

Omnis sermo malus ex ore vestro non procedat, sed si quis bonus est ad ædificationem fidei, vt det gratiam audientibus. Et nolite contristare Spiritum sanctum Dei, in quo signati estis in die redemptionis.

Omnis sermo malus non procedat, id est, nullus *sermo malus procedat ex ore vestro*, etiamsi fuit corde conceptus, sed comprimite illum, ne possit exire, vt nihil mali vnquam loquamini. *Sermo* contumeliosus, & lasciuus, aut murmuriosus, vel alius huiusmodi, *non exeat ab ore vestro: sed si quis est* in corde vestro *bonus*, id est, humilis, & charitatiuus, & vtilis, ille *procedat* non otiosè, sed *ad ædificationem fidei*, id est, ita opportunè, vt ædificet alios in fide, *quæ per dilectionem operatur*, quia illa est vera fides & salutifera. *Ad ædificationem procedat bonus sermo.* Vbi ostenditur, quia nec *bonus sermo* proferri debet nisi *ad ædificationem*. Vnde Psalmista: *Obmutui, & humiliatus sum, & silui à bonis.* (*Psal. 38.*) Ad hoc proferatur *bonus, vt det gratiam audientibus*, id est, vt auditores per eum hauriant dulcedinem supernæ gratiæ, & promoueantur in bonis operibus. Talis *sermo* processit *ex ore* Matris *Domini* (*Lucæ 1.*) quando ad vocem salutationis C eius *repleta est Spiritu sancto Elisabeth.* Nolite malum sermonem proferre. *Et nolite contristare Spiritum sanctum Dei* in mala conuersatione vestra, id est, *nolite*, talia facere, quæ Spiritui sancto sic displiceant, vt recedat à vobis, quasi offensus ac contristatus *Spiritus* enim *sanctus* (vt scriptum est) (*Sap. 1.*) *disciplinæ effugiet fictum, & auferet se à cogitationibus, quæ sunt sine intellectu, & corripietur à superueniente iniquitate.* Nam in sua substantia Spiritus sanctus contristari non potest, cùm ipse sit æterna & incommutabilis beatitudo: sed ad similitudinem hominis contristari dictum est, qui domum illius, qui eum contristauit, egreditur. Vel *Spiritum sanctum* dicitur *contristare*, qui prauis moribus suis contristat Sanctos, in quibus habitat Spiritus sanctus. Sancti enim sicut de profectibus fidelium gaudent, sic de lapsibus eorum contristantur. Propterea Spiritus sanctus dicitur contristari ac eis, qui sic agunt, vt eorum factis contristentur Sancti, non ob aliud, nisi quia *Spiritum sanctum* habét, per quem tam boni sunt, vt eos mali mœstificent, hi maximè, quos bonos fuisse vel nouerunt, vel crediderunt. Contristari dicitur Spiritus sanctus, quia suis electis inspirat charitatem, per quam facit vt contristentur de aliorum detrimentis. Sancti autem, qui sic contristantur, maximè sunt pij Præpositi Ecclesiæ. Vnde nunc subiectis præcipitur, ne per inobedientiam suam contristent eos, quia in eis contristarent *Spiritum sanctum*. Vt exaggeret peccatum, voluit Apostolus ita dicere. Præpositos enim contristant, qui eorum verba contemnūt, & eis obedire despiciunt. Non debetis hunc *Spiritum contristare, in quo* vos quasi cera *signati estis*, eius imagine vobis impressa. Vel *signati*, id est, ab infidelibus discreti. Et hoc factum est *in die* D *redemptionis*, id est, quando transacta nocte infidelitatis & ignorantiæ, illustrati estis luce fidei in baptismo, & redempti de seruitute diaboli. In baptismo enim Spiritus sanctus fide, & sacramentis, & spiritalibus gratijs signat fideles, id est, ab infidelibus secernit.

Omnis amaritudo, & ira & indignatio, & clamor, & blasphemia tollatur à vobis cum omni malitia. Estote autem inuicem benigni, misericordes, donantes inuicem, sicut & Deus in Christo donauit vobis. (*Coloss. 3.*)

Omnis amaritudo, quæ quidem contraria est benignitati, id est, rancor & asperitas in dictis, vel in factis, siue in cogitationibus, *tollatur à vobis, & ira*, id est, subdita commotio animi, aliquandiu ipsum animum possidens, *& indignatio*, id est, vehemens furor animi cum quodam arrogantiæ vitio. Hoc fit plerunque, si maior viderit minorem in aliquo honore sublimari. Indignatur enim ex hoc nonnunquam grauiter. Et quia istum impetum animi solent sequi clamorosa verba, subsequenter ponitur *& clamor.* Clamorem hîc accipimus, quando omnes, cùm sunt in iræ furore, mala verba, & ad contumeliam pertinentia proferunt. *& blasphemia*, id est, prolatio verborum contra Deum vel Sanctos eius. *Blasphemia* enim est, per quam de ipso Deo falsa dicuntur vel Sanctis eius. Et omnia hæc iubet Apostolus vt tollantur à nobis exhortans nos ad patientiam. Et quasi cunctis exterius iam bene compositis, ad interiora conuertitur, dum subiungitur. *Cum omni malitia. Malitia* enim propriè ad mentem pertinet. Et frustra *indignatio, & clamor & blasphemia* ab exterioribus tolluntur, si in interioribus vitiorum mater, *malitia* dominatur. Et incassum foris nequitia ex ramis

A ramis inciditur, si surreptura multiplicius intus in radice seruatur. *Malitia* ergo, quæ est occulta radix vitiorum, extirpanda funditus est à corde: & dulcedo charitatis inserenda, ne vitiorum rami foras erumpant. Sic enim tolerare debemus eos, qui mala nobis irrogant, vt & puro corde diligamus illos. Hæc vitia dum tollimus à nobis, deponimus *veterem hominem*: *nouum* autem induimus, facientes quod subditur: *Estote autem, &c.* Quasi dicatur: Nolite esse amori, sed econtra *estote inuicem*, id est, alter erga alterum *benigni*, id est, bonum ignem piæ dulcedinis habentes. Benignitas enim est serenitas animi, quando aliquis clarè & hilariter loquitur, & sua tribuit, & conuersatur cum alio. Quæ (sicut diximus) contraria est vitio amaritudinis. Et nolite iram habere aduersus quemquam, sed *estote inuicem misericordes*, id est, viscera miserationis habentes, vt affectum benefaciendi proximis semper habeatis, etsi deest quod tribuatis. Et non clametis irati contra aliquem, vel non deferatis ad iudicem, de iniuria vobis illata clamorem, sed *estote donantes inuicem*, id est, condonantes alter alteri, quicquid læsionis vel offensionis pertulistis. Et hoc facite non fictè, nec ex parte, sed ita purè & perfectè *sicut & Deus in Christo donauit vobis*. Id est, *sicut Deus* per Christum omnia, quæ commiseratis, condonauit *vobis*, sine aliquo respectu vindictæ vlterius futuræ, sic & vos condonare *vobis* semper ad inuicem sine respectu alicuius vltionis. Alioquin *Deus* repetet quæ vobis dimiserat.

CAPVT V.

B Estote ergo imitatores Dei, sicut filij charissimi: & ambulate in dilectione, sicut & Christus dilexit nos, & tradit semetipsum pro nobis oblationem & hostiam Deo in odorem suauitatis.

Ioan. 13. & 15.

Quandoquidem *Deus in Christo vobis* peccata, quæ in eum commiseratis, *donauit, ergo estote imitatores Dei*, id est, sequimini exemplum bonitatis eius, vt & vos fratribus dimittatis quicquid in vos delinquunt. Et hoc facite *sicut filij charissimi*: quia si hoc feceritis, tunc *filij charissimi* eritis illius Patris. Vnde dicit Vnigenitus eius: *Diligite inimicos vestros, benefacite his, qui oderunt vos, orate pro persequentibus & calumniantibus vos, vt sitis filij Patris vestri, qui in cœlis est, qui solem suum oriri facit super bonos & malos, pluit super iustos & iniustos.* Et non solum in condonatione peccatorum sitis *imitatores Dei*, sed etiam *in dilectione*, vt diligatis eos, qui vobis aduersantur. Scilicet *in dilectione* positi *ambulate*, id est, promoueamini, & proficite in ea in tantum, vt si opus fuerit, ponatis animas pro his, quos diligitis, *sicut & Christus dilexit nos, & posuit animam suam pro nobis.* Magna & inenarrabilis dilectio, vt vnicus Filius Dei *semetipsum pro nobis* traderet morti, Dominus pro seruis, Creator pro creatura. Nam *tradidit pro nobis* redimentis, non arietem, non hircum, non etiam Prophetam, aut Apostolum, sed *semetipsum*, qui Deus est. *Tradidit* se, id est, non inuitus est ductus ad mortem, sed ipse sponte taneus se dedit, & in hoc apparuit vis dilectionis. *Tradidit* enim se *oblationem & hostiam Deo*. Oblatio nanque dicitur, quando nullo quærente aliquid sponte offertur. Sic Christus, cùm nemo id quærere auderet, obtulit se *pro nobis* in cruce sacrificium *Deo*. Hostia verò dicitur, quæ pro hostibus vel victis, vel superandis celebratur. Sic & hostia Christi diabolus & dæmones

Matth. 5. Luc. 6.

C superati sunt, atque peccata. Vel oblatio fuit Christus, quia morte sua nobis dona virtutum & diuinam gratiam acquisiuit: hostia verò, quia nos ab hoste liberauit. Vel oblatio, dum fuit iniuriatus: hostia, dum fuit occisus. Qui dedit se *hostiam* talem, quæ iret *in odorem suauitatis*, id est, *in odorem* suauem *Deo*. Quia sicut suauis & bonus odor est alicui acceptabilis, sic *Deo* sacrificium Dominicæ carnis. In quo Pater delectatus est, non respectu simplicis mortuis Christi, sed respectu fructus ab ea procedentis. Ex ea enim nunc salus humano generi prouenit, in qua quidem Deus delectatus est. In intentione etiam Saluatoris & affectu pietatis eius, dum se pro nostra redemptione immolari permitteret delectatus est Pater, vt in odore suauissimo. Nam quia iustus pro iustitia occisus est, optimum de sua morte præbuit *odorem*. Sicut enim peccatum fœtorem, sic iustitia bonum spirat *odorem*.

Fornicatio autem, & omnis immunditia, aut auaritia, nec nominetur in vobis, sicut decet sanctos, aut turpitudo, aut stultiloquium, aut scurrilitas, quæ ad rem non pertinet, sed magis gratiarum actio.

Deum imitari studete. Sed *fornicatio, & immūditia*, & *auaritia* sic prorsus reijciantur à vobis, vt neq; vel nominentur in vobis, id est, nomen alicuius horum vitiorum nō sit in aliquo ex vobis, scilicet nemo saltem solo verbo dicat quenquam vestrum esse talem: sed ita coram Deo & hominibus irreprehensibiles estote, vt nullum locum malæ suspicioni detis. *Fornicatio* dicitur à fornicibus, qui & arenarij nunc appellantur, sunt enim theatrales arcus & lupanaria loca, in quibus erant meretrices, cum quibus spurcissimi quique commiscebantur. *Immunditia* autem vocatur omnis incontinentia ad libidinem pertinens, quoquo modo fiat. *Fornicatio* igitur quantum ad mulieres, hic accipitur: *immunditia* verò, quantum ad hoc, quòd fit contra naturam, siue in se, siue in alium. *Auaritia* verò illa pestis est animi, quæ nunquam dicit nisi accipe. Quam ideò ponit Apostolus cum fornicatione & immunditia, vt innuat eam esse fornicationem animæ, sicut illicita corporis operatio, corporis est *fornicatio*: sicut enim qui fornicatur, non sua, sed aliena muliere abutitur: sic qui peste auaritiæ contaminatur, vsque ad aliena habenda extenditur: & quod sub rapina habet, omnibus retinerè molitur. Per hoc, quòd posuit disiunctiuam cōiunctionem inter immunditiam & auaritiam, quod quidem non fecerat inter immunditiam & fornicationem, voluit significare alterius generis esse fornicationem & immunditiam, & alterius auaritiam: quia illæ sunt corporis, ista verò animæ. *Fornicatio, & omnis immunditia, aut auaritia* non solùm non sit *in vobis*, sed *nec* etiam *nominetur*, id est, tantopere vobis prouidere ab istis vitijs, vt neque vel infamiam illorum patiatur aliquis vestrum, *sicut decet sanctos* à vitijs esse immunens, & à nota infamiæ. *Aut turpitudo* non *nominetur in vobis, aut stultiloquium, aut scurrilitas. Turpitudo* est, qua mens inflammatur ad libidinem, vt in osculis, & amplexibus, & multis alijs huiusmodi. *Stultiloquium* verò est stulta verborum prolatio, nullam vtilitatem, nullamque scientiam continens, sine industria & discretione facta. *Scurrilitas* verò est facetiis iocularoriorum verborum, quæ quadam industria & ingenio artis proferuntur, vt auditores ad risum moueantur. *Quæ scurrilitas*, licet magno labore studij agatur, tamen *non pertinet*

D

ad

A *ad rem*, id est, ad aliquam vtilitatem, sed tantùm ad vnitatem & mentis eneruationem. Hæc vitia non nominentur *in vobis, sed magis*, id est, potius *nominetur in vobis gratiarum actio*, id est, ita Deo semper agite gratias super beneficijs eius. & ita laudibus eius insistite, vt nihil de vobis dici possit, nisi quòd omnis actio vestra Deo gratias rependit, scilicet & verbis, & actibus asiduè gratias Saluatori reddite.

Hoc enim scitote intelligentes, quòd omnis fornicator, aut immundus, aut auarus, (quod est idolorum seruitus,) non habet hæreditatem in regno Christi, & Dei.

Ratio, quare *fornicatio*, & cætera non debeat esse *in vobis*, quia hoc sine ambiguitate sciatis, *quòd omnis fornicator, &c.* *Omnis* dico, id est, numeratis singulis partibus cuiusque, nulla reperietur, quæ habeat *hæreditatem in regno Christi & Dei*, id est, quæ habeat hæreditario iure locum *in regno* gloriæ. Et hoc ideo, quia *Christi* est, contra cuius præcepta operantur tales: *& Dei* Patris, cui iniurias faciunt. Et hoc erit vobis manifestum, si fueritis *intelligentes*, id est, si aduerteritis quod aduertendum est, videlicet quid sit *fornicatio & immunditia*, id est, quàm immunda res sit, & sordida, omni vituperatione digna, & item quàm pessima & praua res sit *auaritia*, videlicet quòd auarum esse sit non solum idolis seruiens, sed etiam ipsa *idolorum seruitus*. Auari enim Deus, nummus est. Nam sicut qui idolis seruit, cultum debitũ Creatori, imaginatæ creaturæ attribuit: sic & auarus impendit cultum effigiatæ pecuniæ, cùm Deum colere deberet, non pecuniam. Ideoq; pecunia, quam diligit, veneratur, & colit, facta est illi idolum: quia spem suam in ea posuit, & à Dei cultu pro ea recessit. Dũ
B enim deberet adire Ecclesiam, custodit arcam. Dum deberet rogare Deum, petit forum, vt augeat lucrum. Quapropter idololatria meritò iudicatur. Vel etiam ideo, quia sicut idololatra rapinam facit, honorem Dei tollendo, & idolis dando: sic auarus rapit pauperibus ea, quæ superfluè sibi coaceruat. Res enim, quas Deus seruire vult indigentibus, ipse sibi vsurpat, & recondit. Et propter huiusmodi causas *auaritia est idolorum seruitus*. Et è contrario si aduertatis quod sit regnum illud, scilicet quanta felicitate plenum, vbi nullus locus desiderandi est, nisi quod quisq; habet, quia vnicuique sufficit omnino quod habet: & item si aduertatis, quid sit Christus, id est, quàm sanctus, quàm immunis ab omni peccato: & quis sit Deus, id est, quàm iustus iudex: & quantum bonum, id est, summum: si hæc omnia vultis aduertere, scietis fornicatorem, & similes excludi
Apoc. 21. à *regno Dei*. *Non* enim *intrabit in* illud (sicut legimus) aliquid immundum. Christus nunc primò nominatur, & postea Deus, ne secundùm Arrianos æstimaretur minor Patre Filius.

2.Thess.2. *Nemo vos seducat inanibus verbis. Propter hæc enim venit ira Dei in filios diffidentiæ. Nolite ergo effici participes eorum.*

Seducebant quidam auditores suos, promit-
Matt. 24. tentes impunitatem eis ex misericordia Dei, &
Marc. 13. persuadentes, quia propter peccata superiora
Luca 21. non amitteret homo regnum *Dei*. Contra quos nunc Apostolus: *Nemo*, inquit, *vos seducat inanibus verbis*. Inania enim sunt, id est, ventosa, & omni veritate vacua, verba eorum, qui dicunt, vel dicebant, non omnem fornicatorem, aut immundum, aut auarum damnari, proponentes hoc, & dicentes: Si *omnis fornicator*, & *immundus*, & *auarus* damnatur, tunc pauci in mundo saluantur. Quod reputant inconueniens & impossibile, cùm sit conueniens & possibile. *Multi enim* C Matth. 20.
sunt (vt ait Dominus) *vocati pauci verò electi*. Dicunt etiam aliquando, misericordiam Dei tantam esse, vt etiam fornicatorem, vel auarum non sinat æternaliter cruciari: atq; naturale esse prædicant, vt his vitijs seruiatur, dicentes: Cur fecit Deus mulieres, aurum, argentum, & similia, nisi vt his vtamur? Sed Apostolus è contrario clamat: *Nemo vos seducat inanibus verbis* id est, à nemine vos permittatis seorsum ab hac ratione duci, scilicet quò *fornicator*, & cæteri tales non habebunt partem *in regno Dei*. Omnes enim rationes eorum, qui vos ita seducere volunt, sunt inania verba. Et reuerà non debetis huiusmodi *verbis* ab hoc sano intellectu diuelli, quia *propter hæc* verba *venit ira Dei*, id est, vltio diuina, vt in æternum pereant, *in filios diffidentiæ*, id est, in eos, qui, cùm sint filij Ecclesiæ, non secundùm bonam vitam, sed solummodò secũdùm Sacramentorum participationem, sunt tamen *diffidentiæ* & desperationis, quia de illis diffidimus propter prauitatem eorum. Et quia *ira* diuinæ animaduersionis in obitu eorum *venit in eos*, *ergo*, ne vos similia patiamini, *nolite effici participes eorum*, videlicet vel quòd eadem dicatis, vel quòd fidem eis adhibeatis. Sed & secundùm veterem historiam, Num. 21.
propter inania verba, & fornicationem, & his si- 25 26.
milia, *venit ira* diuinæ vltionis in Iudæos, prosternens cadauera eorum in deserto: qui erant filij *diffidentiæ*, quia de promissionibus diffidebant, non credentes quòd essent veræ: & ideo murmurabant, & fornicabantur, propter quæ & perierunt. *Nolite ergo* similiter vel agere, vt illi, qui, ne similiter pereatis.

Eratis enim aliquando tenebræ, nunc autem lux in D
Domino. Vt filij lucis ambulate. Fructus enim lucis est in omni bonitate, & iustitia, & veritate,) probantes quid sit beneplacitum Deo.

Non debetis iam *effici participes eorum*, quia vos *aliquando*, id est, ante conuersionem *eratis tenebræ*, id est, obscuritas nigredinis peccatorum, & in vobisipsis, & in alijs, prauo exemplo illos excæcando, & in errorem præcipitando, sed *nunc*, id est, postquam ad gratiam accessistis, facti estis *lux*, secundùm fidem, & iustitiam, & puritatem vitæ, quia lumine, & exemplo vestræ operationis, & scientiæ alios illuminatis. Et hoc non in vobis, sed *in Domino*, quia *tenebræ* fuistis in vobis, sed *nunc* estis *lux in Domino*, *vt qui gloria-* Ierem. 9.
tur, in Domino glorietur. *Lux* estis, sed *lux* illumi- 1. Cor. 1.
nata, sicut & oculi nostri dicuntur *lux*, sed illuminata, quia videre non possunt, nisi vel in die sol luceat, vel in nocte aliquod luminare fulgeat. Et quia oportet vt vos, qui *lux* talis estis, vt à vera luce, quæ Deus est, illuminemini, non in vobis *lux* esse dicemini, sed *in Domino*. Et ideo *filij lucis*, iure vocari potestis. Quia ergo *lux* estis, & *filij lucis*, idcirco non iam *vt filij* tenebrarum, sed *vt filij lucis ambulate*, id est, promoueamini de lucidis operibus in lucidiora. Et ratio suadet, vt sic ambuletis, quia *fructus lucis*, id est, vtile opus, quod gignit *lux*, sicut arbor fructum, *est in omni bonitate*, qua quisque sit bonus in seipso: *& in omni iustitia*, qua proximis quod iustum est impendat: *& in omni veritate*, qua id, quod verum est, credat & loquatur. Possumus autem iustitiam & veritatem partes bonitatis intelligere. Iustitia verò tenetur in obseruantia bonorum operum, veritas autem in sermonibus non falsis & cogitationibus.

Et

A Et hæc omnia bona sunt, ideoque partes bonitatis. Et *lux*, quæ tales fructus facit, homo est, lucificatus à vera luce, quæ Christus est. *Ambulate vt filij lucis*, & hoc tacite, *probantes*, id est, discutientes, & scire studentes, atque discernentes *quid sit beneplacitum Deo*, id est, *quid* Deus multum velit, vt illud faciatis, quod ei optimè placere probaueritis. Quicquid enim facere volumus, antequam illud inchoemus, probare debemus, an Deo placiturum sit. Et si Deo placiturum probauerimus, tunc faciamus illud: si autem displiciturum, non faciamus. Sequitur:

Et nolite communicare operibus infructuosis tenebrarum, magis autem redarguite. Quæ enim in occulto fiunt ab ipsis, turpe est dicere.

Vt filij lucis ambulate, & nolite communicare, id est, non habeatis voluntatem communicandi, id est, consentiendi *operibus infructuosis tenebrarum*, id est, eorum, qui sunt tenebræ, id est, excæcati in se, & excæcantes alios: quia infructuosa sunt illa opera, id est, nullam vtilitatem afferentia. Non communicetis *operibus* huiusmodi, sed *magis*, id est, potius *redarguite* & corrigite ea. Duobus enim modis non nos inquinant mali, cum quibus degimus, id est, si non consentimus, & si redarguimus, hoc est, non communicare, non consentire. Communicatur enim peccatori, quando facto eius consortium voluntatis vel approbationis adiungitur. Hoc ergo nos admonens Apostolus, ait: *Nolite communicare operibus infructuosis tenebrarum* hominum. Et quia parum erat non consentire, si quæreretur negligentia disciplinæ, *magis autem*, inquit, & *redarguite*. Videte quoniam vtrunque complexus est, *Nolite communicare, magis autem* & *redarguite*. Quid est, B *nolite cõmunicare? Nolite* consentire, *nolite* laudare, *nolite* approbare. Quid est, *magis redarguite?* Reprehendite, corripite, coercete. Prælatis verò dictum est maximè hoc præceptum. Ideo non debetis *communicare*, sed potius redarguere, quia *turpe est* non solùm facere, vel videre, sed & *dicere* ea, *quæ ab ipsis* tenebrosis hominibus *fiunt in occulto*, id est, in secretis locis, quia verecundantur
Ioan. 3. talia palàm facere. *Omnis qui malè agit, odit lucem.* Sequitur:

*Omnia autem quæ arguuntur, à lumine manifestantur. Omne enim quod manifestatur, lumen est. Propter quod dicit: Surge qui dormis, & exurge à mortuis, & illuminabit * tibi Christus.*
* te.

Ipsi faciunt in occulto turpia. Sed *omnia* opera eorum, *quæ arguuntur, manifestantur* eis *à lumine* redargutionis eiusdem. Plerunq; ignoratur culpa ab ipso, qui perpetrauit eam. Sed dum increpatur, manifestatur ei. Et istis, qui nunc ab Apostolo vocantur tenebræ, sic obscurata est vsu peccandi conscientia, vt iam ea, quæ faciunt, mala esse non intelligant: vel si intelligunt, pro nihilo ducant & obliuiscantur. Quasi enim sub quadam obscuritate teguntur & latent peccata quæ fiunt, vt vel non intelligantur, & post ad memoriam non reuocentur. Sed dum ab increpante ingeruntur oculis cordium suorum culpę, quas nesciebant, & *arguuntur*, tunc *à lumine* veritatis *manifestantur* mentibus eorum, vt eas videant, & confiteantur, ac pœnitendo deleant. Ecce quantum vtilitas ex redargutione procedat. Et vere *manifestantur à lumine*. Nam *omne* peccatum, *quod manifestatur, est lumen*, id est, euidens, & non ambiguum, nec potest excusatione tegi, quod palàm factum est. Vel *omne* malum opus, *quod* per confessionem *manifestatur, lumen est*: id est, illuminans conscientiam: quia ex consideratione malorum, quæ fecit, illuminatur pœnitentis animus ad agenda bona, vt videat quantum in pœnitentia se debeat affligere, & quanto studio bonis operibus insudare. *Propter quod*, id est, quia *omne quod manifestatur*, fit *lumen dicit* Isaias: Isaiæ 60.
Surge, illuminare, quia venit lumen tuum. Sed Apostolus more suo & autoritate Apostolica verbis alijs ponit hanc sententiam, & addit aliqua. *Surge*, inquit, *qui dormis, &c.* Somnus animæ est obliuisci Deum suum. Quæcunque enim anima oblita fuerit Deum suum, dormit. Sicut enim qui corpore dormit, etiam si dies iam fuerit, tanquam in nocte est, quia non vigilat vt videat iam ortum diem: sic quibusdam iam præsente Christo, iam prædicata veritate, adhuc inest, somnus animæ. Ideo vnicuique talium clamat Propheta, vel Apostolus: *Surge, illuminare, quia venit lumen tuum*, id est, Christus. Vel *surge, qui dormis*, id est, qui torpes in obscuritate cordis, non recogitans Deum, nec aduertens peccata tua, sed in terrenis desiderijs oculos mentis habens, *surge* ab illa pigritia per recordationem Dei & intelligentiam culparum tuarum, *& exurge*, id est, ex toto *surge* per dignam pœnitentiam, tu dico, eleuatus & separatus *à mortuis*, id est, ab illis, qui per peccata spiritualiter mortui sunt in anima, vt iam cum illis non iaceas similiter mortuus. Vel *surge* per confessionem, *& exurge* per satisfactionem. *Exurge à mortuis*, id est, à peccatis, quæ in epistola ad Hebræos vocantur opera mortua. *Et tunc Christus* qui illuminator Hebræ. 6.
est mentium, *illuminabit tibi*, id est, lumen sapientiæ, & veritatis, & gratiæ suæ sic infundet cordi tuo, vt maneat *tibi*, id est, vt vltra non amittas illud. Plus enim notat dicens, *illuminabit tibi*, quàm si dixisset, *illuminabit te*. Quia *illuminabit te*, notaret Christũ ei lumen virtutum infundere: sed D *illuminabit tibi*, non solùm vocat virtutum iubar expandere, sed etiam in eo conseruare. Non enim illi (id est) ad vtilitatem illius *Christus* illuminaret, si non illum in virtutum lumine conseruaret vsque in finem.

Videte itaque fratres quomodo cautè ambuletis, non quasi insipientes, sed vt sapientes, redimentes tempus, Coloss. 4.
quoniam dies mali sunt. Propterea nolite fieri imprudentes, sed intelligentes quæ sit voluntas Dei. Rom. 12. 1. Thess. 4.

Debetis (sicut dictum est) *Vt filij lucis* ambulare, & *operibus* tenebrarum non *communicare*, sed potius ea redarguere. Et quia sic agendum vobis est, *itaque ô fratres videte*, id est, considerate *quomodo cautè ambuletis*, id est, prudenter agatis. *Cautè* enim ambulant, qui sic per viam bonæ operationis incedunt, vt ab insidiantibus vitijs se sapienter custodiant. *Cautè* ambulant, qui & bona faciunt, & nec suis, nec aliorum vitijs maculantur. Quod agere soli possunt, qui & iustè viuunt, & peccantibus non consentiunt, sed eos studio charitatis redarguunt. Ambulate *cautè non quasi insipientes*, id est, non solùm cauete vobis à peccato, sed etiam à similitudine peccati: hoc est, ita vos custodite, vt nullo modo videamini habere similitudinem cum insipientibus. Multi enim sunt, qui *cautè* ambulant, conseruando se cum Dei adiutorio immunes à peccato digno reprehensione, & tamen ambulant *quasi insipientes*. Vt si quis sacerdos redarguendo meretricem, frequentat domum eius, videtur insipiens, licèt nullum animum peccandi in eam habeat. Sed non decet sanctos malam de se opinionem dare per negligentiam vel indiscretionem suam.

A ſuam. *Non quaſi inſipientes ambuletis* viam iuſtitiæ, *ſed vt ſapientes*, id eſt, ita irreprehenſibiliter, vt in ipſa ambulatione videamini *ſapientes*. Vel *non ambuletis vt inſipientes* ſeculi amatores, qui non prouident ſibi in futurum: *ſed vt ſapientes*, qui ſic in hoc ſeculo viuere ſtudent, vt in futuro vitam æternam habeant. Vos dico, *redimentes tempus*. Redimere *tempus* eſt, vt quando aliquis infert tibi litem, perdas aliquid vt Deo vaces, non litibus. Quod enim perdis, pretium eſt temporis. *Nota.* Quomodo perdis nummos vt emas tibi aliquid ſic perde nummos, vel quodlibet aliud, vt emas tibi quietem. Non enim habebis quietum cor, ſed euerteris cogitationibus tuis irritatus contra aduerſarium tuum. Et ita perdes *tempus*. Sed melius eſt vt nummos perdas, & *tempus* redimas. Vel *tempus* redimimus, quando anteactam vitam, quam laſciuiendo perdidimus, flendo reparamus. Dum enim malè agimus, *tempus*, in quo bene operari deberemus, amittimus: ſed damnum temporis redimimus, ſi ita vitam commendamus, vt ea bona, quæ olim facere neglexi mus, & ea, quæ nunc facere debemus, faciamus. Nec mirum ſi minus fecimus, *quoniam dies mali ſunt*, id eſt, temporis variatio nociua eſt, quia peccantes attrahit ad varietatem delectationum. *Dies ſunt mali*, quia in ipſis viget malitia, & in ipſis leuiter peccatur: quoniam *tempus* dat materiam malè operandi, proponendo varietates rerum, quas ex ſe affert. *Dies* enim malos duæ res faciunt, malitia & miſeria. Nam per malitiam hominum & miſeriam dicuntur *dies mali*. Cæterùm *dies* iſti quantum ad ſpacia horarum, ordinati ſunt, ducunt vices, agunt tempora. Cui B moleſta ſunt tempora, ſi homines ſibi non ſint moleſti? Ergo *dies* malos (ſicut dixi) duæ res faciunt, malitia & miſeria. Sed miſeria hominum communis eſt, non debet autem malitia eſſe communis. Ex quo enim lapſus eſt Adam, & de paradiſo expulſus, nunquam fuerunt *dies* niſi *mali*. Et quia *dies mali ſunt*, & nos poſiti ſumus in procliuio peccandi. *propterea nolite fieri imprudentes*, id eſt, indiſcreti vel inconſiderati, vt non poſsitis mala prudenter vitare, & bona eligere, vel conſideratione rationis omnia facere: *ſed ſitis intelligentes quæ ſit voluntas Dei*, id eſt, quid Deus velit, vt illud faciatis.

Et nolite inebrieri vino, in quo eſt luxuria: ſed implemini Spiritu ſancto, loquentes vobiſmetipſis in pſalmis & hymnis, & canticis ſpiritualibus cantantes & pſallentes in cordibus veſtris Domino: gratias agentes ſemper pro omnibus in nomine Domini noſtri Ieſu Chriſti Deo Patri, ſubiecti inuicem, in timore Chriſti.

Intelligite voluntatem *Dei*. *Et*, vt eam poſsitis intelligere & facere, *nolite inebriari vino*. Non prohibeo quin moderatè vinum bibatis, ſed modum non excedatis. Ebrietatem enim interdico. Non inebriemini *vino, in quo* immoderatè bibito *eſt luxuria*, id eſt, *luxuria eſt in* nimia potatione vini. Non in natura vini *eſt luxuria*, ſed in immoderatione potationis, ne quis peruerſè intelligens, conetur oſtendere creaturam Dei, id eſt, vinum, malum eſſe, ſic argumentando: Cuius effectus malus eſt, ipſum quoq; malum eſt: ſed effectus vini, id eſt, *luxuria*, malus eſt, igitur vinum eſt malum. Quod non procedit, cùm ſit creatura Dei. Idcirco dicendum eſt, *in quo*, id eſt, *in inebriari, eſt luxuria*. Vel certè vinum, *in quo eſt luxuria*, poſſumus intelligere concupiſcentiam, & cæteras vitiorum potiones, quæ mentem inebriant & *Prou.29.* euertunt. De cuiuſmodi Salomon ait: *Luxurioſa res vinum*. *Nolite vino* ingurgitari. *ſed implemini*, id C eſt, ſtudete impleri *Spiritu ſancto*, qui vos laudabiliter inebriet, mutando mentes veſtras, & amore æternorum calefaciens. Quo ſcilicet *Spiritu* impleri hoc modo poteritis, id eſt, ſi ea, quæ ore cantatis, mente cogitetis, & intelligitis, ac vos de his intus inſtruitis. Et hoc eſt: *Implemini Spiritu ſancto, loquentes vobiſmetipſis* intus ſecundùm attentionem, id eſt, intelligite quæ labijs profertis, quia non modicum placet Deo, vt quiſque aduertat quæ loquitur *in pſalmis*, qui ad bonam operationem commonent: *& hymnis*, qui de laudibus Dei, *& canticis ſpiritualibus*, quæ de æterno gaudio reſonant, & ideo ſpiritalia ſunt. Sunt enim ſecularium hominum cantica, ſed non ſpiritalia. Et poſt loquutionem horum ſitis *cantantes*, id eſt, Deum laudantes, & de æternis exultantes, ſicut hymni & cantica docent, *& pſallentes* opere ſicut pſalmi ſuadent. Cantate, inquam, & pſallite *in cordibus veſtris*, id eſt, ſicut in ore veſtro laudes reſonant *Domino*, ſic reſonent *in cordibus veſtris*: & hoc facite non vanæ gloriæ, vel alij rei, ſed ſoli *Domino*, id eſt ad honorem eius. Cantate, id eſt, cœleſtia reſonate & deſiderate. Nam qui deſiderat, etſi lingua taceat, cantat corde. Qui autem non deſiderat, quolibet clamore aures hominum feriat, mutus eſt. Deſiderium enim & amor cordis, amœna vox eſt intus cantantis. Sic cantate *in cordibus veſtris Domino*. Vos dico, *gratias agentes* non ad horam, ſed *ſemper pro omnibus*, quæ dedit, vel dederit, ſiue ſint proſpera, ſiue aduerſa. *Gratias* ei *ſemper* agite, & hoc *in nomine Domini noſtri Ieſu Chriſti*, per quem hæc omnia vobis à Patre dantur, vt ipſe Filius in illis gratiarum actionibus glorificetur. *Gratias*, inquam, agite *Deo*, qui vos creauit; *& patri*, qui D vos in filios adoptauit. Vos dico, *ſubiecti inuicem*, humiliter curam agendo alter alterius, & piè viciſsim miniſtrando, & hoc facite *in timore Chriſti* caſto, qui huius vitæ ſubiectionis humilitatem præcepit, & *venit non miniſtrari, ſed miniſtrare*. *Matth.20.*

Mulieres viris ſuis ſubditæ ſint, ſicut Domino: quoniam vir caput eſt mulieris, ſicut Chriſtus caput eſt Eccleſiæ, ipſe ſaluator corporis eius. Sed ſicut Eccleſia ſubiecta eſt Chriſto, ita & mulieres viris ſuis in omnibus. *1. Cor. 11.*

Ad familiaria præcepta ſe transfert Apoſtolus, & vnicuique gradui quid debeat, præcipit. *Mulieres ſint ſubditæ* reuerendo, obediendo, *viris ſuis*, non alienis, *ſicut Domino*, id eſt, ad bene agendum ſolummodò, *ſicut* nos ſubijcimur *Domino* Deo, vt illi ſeruiamus bona faciendo, non mala. *Nota.* Vel *ſicut Domino*, id eſt, in ſimplicitate & charitate, qua Deo ſeruirent, ſeruiant *viris ſuis*. Quod ideo facere debent: *quoniam vir eſt caput mulieris*, id eſt principium, quia mulier primùm de viro facta eſt. Ideo etiam *caput*, quia rector. Per virum enim regitur mulier, ſicut per *caput* corpus. *Geneſ.2.* Et dignum eſt vt corpus regatur & ſubdatur capiti, id eſt, mulier viro. Ita *eſt vir caput mulieris, ſicut Chriſtus caput eſt Eccleſiæ*: quia *ſicut Chriſtus* regit & inſtruit Eccleſiam, ſic *vir* regere debet & inſtruere vxorem ſuam: & *ſicut Chriſtus* & Eccleſia ſpiritualiter ſunt vnum, ſic *vir* & vxor carnaliter vnum. *Sicut Chriſtus eſt* decus *Eccleſiæ*, ſic bonus *vir* decus mulieris. *Chriſtus eſt caput Eccleſiæ. ipſe*, dico, *ſaluator corporis eius*, id eſt, Eccleſiæ, quia ipſe ſaluat totum corpus *Eccleſiæ*. Nullum enim membrum *Eccleſiæ* ſaluatur niſi per Chriſtum, qui *caput* & *Saluator* eſt omnium electorum, & *vir* ſimiliter pro modulo ſuo debet vxorem ab omnibus malis ſaluare. Nam *ſicut* Eccleſia

vitæ

A vitæ suæ causam habet ex Christo, sic mulier ex viro: quia vt consistat, virum accipit. *Mulieres sint subdita viris*, & non qualitercunque. *sed sicut Ecclesia subiecta est Christo in omnibus*, sic mulieres *viris suis* subijciantur *in omnibus*, quæ non sunt contra Deum. *In omnibus est ita subiecta Ecclesia Christo*, vt in nullo ei se præferat, ne velit esse superior eo, vel etiam æqualis ei. Et eodem modo *mulieres viris suis* subdantur, vt in nullo velint eos superascendere.

Coloss. 3. 1. Petr. 3. *Viri, diligite vxores vestras, sicut & Christus dilexit Ecclesiam, & seipsum tradidit pro ea, vt illam sanctificaret, mundans eam lauacro aquæ in verbo vitæ, vt exhiberet ipse sibi gloriosam Ecclesiam, non habentem maculam, aut rugam, aut aliquid huiusmodi, sed vt sit sancta & immaculata. Ita & viri debent diligere vxores suas, vt corpora sua. Qui suam vxorem diligit, seipsum diligit. Nemo enim vnquam carnem suam odio habuit, sed nutrit & fouet eam, sicut & Christus Ecclesiam. Quia membra sumus corporis eius,* Genes. 2. *de carne eius, & de ossibus eius. Propter hoc relinquet homo patrem & matrem suam, & adhærebit vxori suæ, & erunt duo in carne vna. Sacramentum hoc magnum est, ego autem dico in Christo & in Ecclesia. Verumtamen & vos singuli, vnusquisque vxorem suam sicut seipsum diligat. Vxor autem timeat virum suum.*

Diligite, inquit, ô *viri vxores vestras*, quarum *caput* estis, *sicut & Christus dilexit Ecclesiam*, cuius *est caput*, id est, illa bonitate illas amate, qua *Christus Ecclesiam*, vt peccatum non ametis in eis, sed omne bonum, & iustè gubernetis eas, atque foueatis. *Christus dilexit Ecclesiam*, & præ nimia dilectione *tradidit* in mortem *seipsum pro ea* redimenda. Ita & vos pro salute vxorum, si necesse fuerit, tradite vos. Ideo se *tradidit, vt illam* suo B sanguine *sanctificaret*, quia multis erat peccatis inquinata. Ipse dico, *mundans eam* ab omnibus peccatis *lauacro aquæ* sanctificatæ *in verbo vitæ*, id est, *lauacro* Baptismi. Baptismus enim Christi, lauacrum est *aquæ in verbo vitæ*. Tolle aquam, non est baptismus. Tolle verbum, non est baptismus. Verbum vocat inuocationem diuinitatis, quod à baptizante super aquam profertur. Idcirco mundauit *eam, vt ipse*, qui hoc bene poterat, *exhiberet sibi*, id est, præpararet ad honorem suum electorum *Ecclesiam* pulchritudine virtutum *gloriosam, non habentem maculam, aut rugam*, id est, mundam, ac simplicem. *Maculam* quippe & *rugam non* habet, quæ & turpitudine operis, & duplicitate sermonis caret. Quia & per iustitiam munda est, & per simplicem intentionem tensa. A similitudine vestis dictum est, quæ prius lauatur, & post extenditur. Ecclesia enim non solùm sponsa Christi, sed & vestis Christi solet appellari. Quæ mundata est, vt *non* habeat *maculam*: extensa est, vt *non* habeat *rugam*. Non habet in electis *maculam* criminis, nec *rugam* dolositatis. *Non* habet in eis *rugam*, quia nesciunt aliud de se foràs ostendere, & aliud intus habere. Vel ideo *non* habet in eis *rugam*, quia non flectuntur ad amorem terrenorum, sed extenduntur spe & desiderio cælestium bonorum. *Non* habet *maculam aut rugam*, sed nec aliud *huiusmodi*, quia nec consuetudine venialium peccatorum ita grauari se permittit, vt multitudo eorum possit alicui crimini comparari. *sed vt sit sancta* in bono opere, *& immaculata* in abstinentia mali. *Immaculata* est, id est, sine crimine. Non enim sine peccato quisquam esse potest in hac vita. Vel ad futurum seculum possunt hæc referri. Mundauit *Christus Ecclesiam, vt ipse* post diem iudicij in æterna beatitudine *exhibeat*, id est, præsentet *eam sibi gloriosam*, id est, animo & corpore fulgentem, Matth. 13 quia tunc *iusti fulgebunt sicut sol in regno Patris eorum*. Tunc plenè atque perfectè erit Ecclesia, Sapien. 3. *non* habens *maculam* peccati, vel *rugam* duplicitatis, *aut aliquid huiusmodi*, quia tunc etiam erit verè gloriosa. Non enim modò in tantis malis, in tantis scandalis, in tanta permixtione hominum pessimorum, in tantis opprobrijs impiorum dicenda est esse gloriosa: sed tunc potius, quando malis omnibus liberata, gaudebit perenniter in boni cum Christo. Et tunc erit verè *sancta & immaculata*, quia sic sola sanctitas in ea regnabit, vt omnis macula cuiuscunque peccati procul sit ab ea. Vel *sancta* erit per carnis immutationem, *& immaculata* per corruptionis remotionem. *Christus* (vt dictum est) *dilexit Ecclesiam*, quæ est corpus eius. *Ita etiam viri debent vxores suas diligere, vt corpora sua*, id est, sicut se: quia illæ sunt corpora eorum, & illi capita earum. Vel sicut spiritus hominis diligit, & regit, & sibi in bono subijcit corpus & carnem, cui coniunctus est: sic *viri* diligant, & regant, & sibi subijciant in bono vxores suas. Quod facere debent, quia *qui vxorem suam diligit, seipsum diligit*, quoniam ipse & vxor vnum corpus sunt, & vxor est caro eius. Et ideo vir debet eam diligere, quia *nemo vnquam odio habuit carnem suam*. Nam quòd nonnulli dicunt se malle esse sine corpore, omnino falluntur, Non enim corpus suum, sed corruptiones eius & pondus oderunt. Non ergo nullum corpus, sed incorruptum & celerrimum corpus volunt habere. Sed nec illi, qui se occidunt, *odio* habent *carnem suam*, sed aliqua grauia incommoda se per mortem effugere putant. Qui verò continentia quadam & laboribus persequuntur D corpora sua, qui hoc rectè faciunt, non id agunt vt non habeant corpus, sed vt habeant subiugatum & paratum ad opera necessaria. Libidines enim malè vtentes corpore, id est, consuetudines inclinationis animæ ad fruendum inferioribus, per ipsius corporis laboriosam quandam militiam extinguere affectant. Nam non se interimunt, & curam suæ valetudinis gerunt. *Nemo* itaque *vnquam odio carnem suam habuit, sed nutrit eam* cibo & potu, *& fouet* indumentis, *sicut & Christus Ecclesiam* spiritualiter *nutrit* cibo potuque Corporis ac Sanguinis sui, vel cibo fortioris intelligentiæ, & potu facilioris doctrinæ, *& fouet eam* indumentis virtutum *Ita & vir* de vxore debet facere, quæ caro eius est. *Christus fouet Ecclesiam*, quæ est corpus eius. Et verè corpus eius, quia nos omnes *membra sumus* huius sacri *corporis*. *Quia membra sumus corporis eius*, id est, Ecclesiæ, *de carne*, id est, de imbecillitate *eius, & de ossibus*, id est, de fortitudine *eius*: hoc est, alij sumus infirmi, & alij fortes in hoc corpore eius, quod est Ecclesia. Sicut enim corpus humanum ex *carne & ossibus* constat, & caro eius sustentatur ab ossibus, sic Ecclesia de minus perfectis & magis perfectis constat: & perfectiores exemplo suo & exhortatione sustentant imperfectos, Ita & mulier, quæ est quasi caro fragilis, debet à viro sustentari, qui est veluti firmitas ossis. *Vel de carne eius, & de ossibus eius* est, quisquis per gratiam *eius* potest dicere, quia *cùm infirmor,* 1. Cor. 12. *tunc fortior sum & potens. De carne eius, & de ossibus eius* est, quisquis ad imitationem eius dicere potest, quia *factus sum infirmis infirmus, vt infirmos* 1. Cor. 9. *lucrifacerem*. Vel ideo sumus *de carne eius, & de ossibus eius*, quia carnem *eius* in ministerio sumentes,

A tes, carni nostræ coniungimus, & virtute spiritus eius confortamur, velut internis *ossibus*. Nam sicut Eua de Adam facta, traxit ab eo carnem & ossa; sic Ecclesia ex Christo procreata, carnem eius & spiritum (vt diximus) in se traxit. Vel *de carne eius, & de ossibus eius* sumus, id est, eandem carnem, & eadem ossa, quæ ipse habuit, habemus: quia de nostra mortalitate carnem suscepit cum *ossibus*. Potest & ita intelligi, corporis constantis *de carne eius, & de ossibus eius*, id est, de firmis & infirmis. *Propter hoc*, id est, quia sumus *de carne eius, & de ossibus eius*, & ipse *dilexit Ecclesiam*, ab initio fuit prophetatum de eo, quia *relinquet homo patrem & matrem, & adhærebit vxori suæ, & erunt duo in carne vna*. Homo enim ille, *mediator Dei & hominum, homo Christus Iesus* significabatur. Qui reliquit *Patrem*, quando *semetipsum exinaniuit, formam serui accipiens*. Ita enim reliquit *Patrem*, non quia deseruit & recessit à Patre, sed quia non in ea forma apparuit hominibus, in qua æqualis est Patri. Reliquit *& matrem*, id est, synagogam Iudæorum, de qua secundùm carnem natus erat. *Et adhæsit vxori suæ*, id est, sociauit & coniunxit se electorum Ecclesiæ. *Et ipsi duo*, id est, Christus & Ecclesia sunt *in carne vna*: quia carnem, quàm ille de Virgine sumpsit, quotidie in Missarum celebrationibus sumit Ecclesia. Vel *in carne vna*, quia (vt supra dictum est) ipse de mortalitate nostra carnem suscepit, & per carnem particeps noster factus est, vt illius capitis corpus esse possemus. Sicque facta est ex duobus vna quædam persona, ex capite & corpore, ex sponso & sponsa. Totus itaque Christus caput & corpus tanquam integer vir, quia & fœmina ex viro facta est, & ad virum pertinet. *Sacramentum hoc magnum est* de coniunctione Christi & Ecclesiæ. Et ne quis istam magnitudinem Sacramenti in singulis quibusque hominibus vxores habentibus intelligeret, *ego autem*, inquit, *dico in Christo, & in Ecclesia*. *Ego* quidem allegoricè interpretor hæc verba Genesis de coniugio Christi & Ecclesiæ, sed tamen *vos* moraliter, & ad literam ea intelligite, *& vos singuli vnusquisque vxorem suam sicut seipsum diligat*: *Vxorem* autem, monemus, vt *timeat virum suum*, id est, casto timore diligat eum, & obediat ei in omni bono, & reuereatur eum.

Matt. 19. Marc. 10. 1. Cor. 6.

B

CAPVT VI.

Coloss. 3. Exod. 20. Eccles. 3. Matth. 15

Filij obedite parentibus vestris in Domino. Hoc enim iustum est. Honora Patrem tuum, & matrem tuam, (quod est mandatum primum in promissione,) vt bene sit tibi, & sis longæuus super terram.

Præcipit filijs, vt obediant *parentibus* suis *in Domino*, id est, in his, quæ ad Deum pertinent. Non enim suadet obediendum esse in eis, quæ sunt contra Deum. Et ideo est obediendum *parentibus*, quia *hoc est iustum*, vt eis obediatur à filijs, id est, naturale ius habet. Nec solùm ius naturale *est hoc*, sed etiam præceptum Domini, dicentis: *Honora patrem tuum, & matrem tuam. Quod* ideò præcipuè est obseruandum, quia *est mandatum primum in promissione*. Licèt enim hoc *mandatum* sit quartum in decalogo, tamen *primum est in promissione*, quia huic primo addita est promissio, cùm cæteris præcedentibus non esset adiuncta. Tria quippe mandata præcesserunt istud, & pertinent ad charitatem Dei, quia Deus Trinitas est. Alia verò septem, in quibus est hoc *primum*, ad dilectionem proximi respiciunt, &

Exod. 20.

C docent quomodò viuatur inter homines. Nam ipse septenarius præceptorum numerus incipit ab honore parentum. *Honora*, inquit, *patrem & matrem*. Ad parentes enim suos homo aperit oculos, & bona eius vita ab eorum amicitia sumit exordium. Quisquis autem parentibus non defert honorem, quibus parcere poterit? *Primum est* hoc *mandatum* in secunda tabula, quæ continet mandata pertinentia ad dilectionem proximi. Et *est in promissione*. Nam & ita distingui potest, scilicet vt & *primum* intelligatur esse in altera tabula, & esse *in promissione*. Sed verius dici potest in vtraq; re *primum* esse, & in tabula, & *in promissione*.. Quæ promissio magna est. *Honora* (inquit) parentes, *vt bene sit tibi*, id est, carnalia & spiritalia bona per hoc à Deo consequaris: *& sis longæuus super terram*, id est, longæuitatem æternitatis habeas super stabilem mansionem cælestis patriæ.

Et vos patres, nolite ad iracundiam prouocare filios vestros, sed educate illos in disciplina & correptione Domini.

Vos *filij obedite parentibus, & vos* parentes *nolite* illis dare occasionem inobedientiæ: *nolite* illos *ad iracundiam prouocare*, id est, *nolite* illis ea facere, propter quæ peccent per iracundiam, quia *patres* estis illorum, & quia illi sunt *filij* vestri: *sed educate illos*, dum pueri sunt, *in disciplina Domini*, ne indisciplinatè incipiant viuere: *& in correptione Domini*, vt de prauitatibus morum suorum corripiatis illos secundùm Deum bono animo, & ad rectitudinem reducatis.

*Serui, obedite Dominis carnalibus, cum timore & tremore, in simplicitate cordis vestri, sicut Christo: non ad oculum seruientes, quasi hominibus placentes, sed vt serui Christi facientes voluntatem Dei ex animo, cum bona voluntate seruientes, sicut Domino, & non hominibus; scientes quoniam vnusquisque quodcunque fecerit bonum, hoc recipiet à Domino, siue seruus, siue liber. Et vos Domini eadem facite illis, remittentes minas, scientes quia & illorum & vester Dominus est in cœlis, & personarum acceptio non est apud * Deum.*

Coloss. 3. Tit. 2. 1. Petr. 2. D Matth. 16. Rom. 2. Iacob. 2. * eum.

Vos *serui obedite dominis carnalibus*, id est, qui vobis temporaliter dominantur secundùm carnalia, non secundùm spiritualia. Habetis enim & spiritualem Dominum *in cœlis* æternum, qui vestris mentibus dominatur: sed non vult vt occasione eius dedignemini seruire *carnalibus dominis*, quibus ipso ordinante subiecti estis. Etiam si sunt iniqui, vel infideles, seruite illis donec transeat iniquitas. Multi enim religiosi dominis iniquis, non tamen liberis seruiunt: quia *omnis qui facit peccatum, seruus est peccati*. Et vtique felicius seruitur homini, quàm libidini. Ordinauit enim sic Deus Ecclesiam, vt omnis potestas ordinata in seculo habeat honorem aliquem, & à melioribus. Et ideo *obedite dominis* vestris vt oportet, scilicet *cùm timore & tremore*. Timor enim est causa tremoris. *Filij parentibus* cum reuerentia honoris obediant, *serui* autem *cum timore* animi *& tremore* corporis, scilicet vt gestus corporis & apparitio ostendat interiorem timorem. Et hoc facite, non in simulatione, sed *in simplicitate cordis vestri*, id est, in puritate intentionis vestræ: quia licet sit habendus timor, tamen intentio seruanda est simplex, id est, absque duplicitate simulationis, vt sicut exterius ostenditis vos libenter obedire, sic habeatis in corde, scilicet non hoc faciatis solo *timore* effugiendi pœnas temporales, sed pura intentione bene agendi,

Ioan. 8.

A agendi. *Sicut Christo* illis *obedite*, id est, ex puritate intentionis, qua *Christo* debetis obedire. Cùm enim Christo iubente seruitis hominibus, non illis seruitis, sed ei qui iussit. Vel *sicut Christo* illis *obedite*, id est, tantùm in bono. Præcipiunt enim sæpe mala agere, sed in his non est eis obediendum. *In simplicitate cordis obedite, non ad oculum seruientes*, id est, non existentes prompti & strenui ad seruiendum tunc solummodò, cùm à dominis vestris videmini; & illis absentibus agentes negligenter: quia hoc faciunt subdoli serui, qui volunt placere hominibus dominis, quos fallere possunt: non Deo, qui videt omnia. Non ita fictè seruiatis, *quasi hominibus* solùm *placentes sed vt serui Christi*, id est, in puritate cordis & veritate, nulli alij rei, nisi veræ iustitiæ studentes, vos dico, *facientes* in hoc *voluntatem Dei*, qui voluit vt *carnalibus dominis* seruiretis, non inuiti, sed *ex animo*: nec ex malo *animo*, sed ex *bona voluntate*: vt etsi non potestis liberi fieri, vestram tamen seruitutem quodammodò liberam faciatis, non *timore* subdolo, sed fideli dilectione seruiendo. Ecce non fecit Christus de seruis liberos, sed de malis seruis bonos seruos. *Ex animo cum bona voluntate seruientes* sitis *sicut* Domino Deo, *& non hominibus*, cuius præcepto seruitis hominibus. Vos dico, *scientes quoniam vnusquisque quodcunque fecerit bonum, hoc recipiet à Domino, siue seruus, siue liber*. Id est, ideo debetis seruire *dominis* prout rectum est; quia certum vobis est, vos remunerationem à Deo fore percepturos, non solùm de hoc, sed de omni bono, quod feceritis, siue serui, siue liberi sitis: quoniam neque seruitus impedit aliquem ad consecutionem præmij, neque libertas expeditum

B reddit, tantùm quisq; bonum faciat. Deus enim remunerator est omnium operum verè bonorum, quicunque faciat ea. *Et vos domini eadem facite illis*, non quòd illis seruiatis, sed *in simplicitate cordis*, & *bona voluntate* secundùm Deum illos tractate, id est, sicut illis conuenit subiectionem debitam & iustam exhibere vobis seruiendo, sic vos iustam & dulcem potestatem exercete super eos humiliter dominando. Suauius illos tractate, *remittentes*, id est, relaxantes illis *minas*. Non interdico *minas* fieri, sed iubeo remissius fieri. Et si minæ remissius faciendæ sunt, quantò magis verbera? Humanè (inquam) illos tractate. *scientes quia in cœlis est & illorum & vester Dominus*. Id est, licèt sint vestri, tamen vos estis illorum conserui, vnum Dominum habentes, contra quem de munere eius superbitis, si illos, quos per conditionem tenetis subditos, æquales vobis per naturæ consortium non agnoscitis. Nam si malè illos tractaueritis, non ignosco nobilitati vestræ. *Non enim personarum acceptio est apud Deum*, id est, *non* accipit homines propter personarum dignitates, quia in eius iudicio sublimitas personæ non confert aliquid alicui, nec humilitas personæ obest alicui: sed *vnusquisque* secundùm opera sua recipit, vel bona, vel mala, *siue liber* sit ille, *siue seruus*. Ideo & serui & domini studere debent vt iustè agant.

De cætero fratres, confortamini in Domino, & in potentia virtutis eius. Induite vos armaturam Dei; vt possitis stare aduersus insidias diaboli.

Specialibus expletis instructionibus mulierum & virorum, filiorum & parentum, seruorum atque dominorum, ad generalem redit exhortationem, & ad spiritale bellum omnes simul instruit. Quasi dicat: Hactenus aliqui vestrum

C putauerunt se suis viribus, sine adiutorio gratiæ, bonum aliquod agere posse, sed *de cætero fratres*, si bono animo volueritis agere, *confortamini*, non in vobis, sed *in Domino*. Vel ita: Hucusque vos iuui, sed *de cætero*, quod super est vobis viuendi spatio, *confortamini* iam *in Domino*, vt sine me fortes efficiamini contra bellum diaboli. Siue etiam ita: Multa vobis hucusque dixi, sed *de cætero*, quod adhuc dicere possem, hoc tantùm agite: *de cætero* quod restat, sic agite, scilicet *confortamini*, id est, fortes efficiamini contra omnes impugnationes aduersarij, *in Domino*, id est, in eo respectu, quòd Dominum habeatis, cuius dominio tuebimini, *& confortamini in potentia virtutis eius*, id est, in virtute eius, quæ omnia potest. Et ideo confortari debetis, tum quia Dominum habetis, tum quia ille potentem in omnibus virtutem habet. Et quia non in sola gratia confortandum vobis est, sed etiam liberum adhibere debetis arbitrium, *induite vos armaturam Dei*. Scilicet non solùm *confortamini in Domino*, sed etiam excitando liberum arbitrium *induite armaturam Dei*, id est, *induite vos* omnibus armis, quibus militatur Deo. In armatura enim omnia comprehenduntur arma. *Induite armaturam Dei*, quod prædictum est respectu liberi arbitrij, *vt possitis stare aduersus insidias diaboli*. Taliter enim insidijs eius resistere poteritis, id est, mediante auxilio diuinæ gratiæ, & exercitio liberi arbitrij: quia aut sola gratia, aut solo arbitrio nemo potest ei resistere. Et ideo prius *confortamini in Domino*, & post *induite armaturam Dei*. quia gratia præuenit liberum arbitrium. Idcirco vobis induenda est armatura *Deo*, vt ei viriliter militantes, *possitis* in prælio non cedere, non succumbere, sed *stare aduersus insidias diaboli*, tum quia diabolus

D est criminator, tum quia insidiosè agit contra vos. Longè enim grauior pugna quæ fit insidijs, quàm quæ fit vi. Non vident diabolum homines cum quo pugnant, sed tamen facile habent remedium: seipsos interius vincant, & de illo foris triumphent. Ob hoc induenda est armatura *Dei*. Et quæ induenda est armatura, nisi omnium virtutum protectio, quibus à iaculis satanæ defendimur? *Nota.*

Quoniam non est nobis colluctatio aduersus carnem & sanguinem, sed aduersus principes, & potestates, aduersus mundi rectores tenebrarum harum contra spiritualia nequitiæ in cœlestibus.

Ideo spiritualibus armis oportet nos vndique munitos esse: quia contra spirituales hostes est nobis pugna. *Quoniam non est nobis colluctatio aduersus carnem & sanguinem*, id est, *aduersus* homines, qui caro & sanguis sunt. Galatis minus perfectis indixit aliud bellum, quod est *aduersus carnem & sanguinem*, dicens: quia *caro concupiscit aduersus spiritum, spiritus autem aduersus carnem*. Ephesijs verò, quasi iam spiritualibus, & concupiscentiæ carnis præualentibus, atque persequutionem pro iustitia foris sustinentibus dicit: *Non est nobis colluctatio aduersus carnem & sanguinem*, id est, *aduersus* homines, qui nos persequi videntur, sed *aduersus* malignos spiritus, qui eorum mentibus principantur, & per eos nos persequuntur. Et quia sic est, debemus homines diligere, dæmones cauere: homines misericorditer eripere, dæmones viriliter superare. Quomodo enim si contra aliquem in prælio constitutum de parte aduersaria armatus equo sedens veniat, non equo, sed equiti irascitur, & quantùm potest, agit vt equitem percutiat, & equum possideat: sic contra *Galat. 5.*

A contra omnes malos homines agendum, & non contra illos, sed contra illum, qui illos instigat, totis viribus laborandum est, vt dum diabolus vincitur, infelices, quos ille possidebat, liberentur. *Non est nobis colluctatio aduersus carnem & sanguinem*, id est, *aduersus* homines, quos videmus sæuire in nos, qui potius miserandi sunt, quàm odio habendi: *sed aduersus principes* eorum dæmones, *& aduersus potestates* iniquas malignorum spirituum. *Principes* dicuntur illi spiritus, qui principantur in vitijs suis, quæ specialiter suggerere soliti sunt: sicut est spiritus fornicationis, qui impugnat homines secundùm luxuriam, & luxuriosis principatur; & spiritus superbiæ, qui impugnat secundùm superbiam; cæterique tales, & sic vnusquisque principatur in suo vitio. *Potestates* autem vocãtur illi spiritus, qui habent vim & officium præcipitandi homines in maiora peccata, quia præsunt illis secundùm immissionem maiorum & grauiorum vitiorum. Et quàm sit periculosum contra tales pugnare, quis non intelligat? & quo modo vincimus huiusmodi hostes, quos non videmus, nisi quia carnales interiores motus nostros sentimus, hisque confligimus, & illos percutimus? Vel *principes* intelligantur illi dæmones, qui principantur alijs dæmonibus: *& potestates*, qui super alios possunt. Sunt enim inter eos alij nequiores alijs, & in malo fortiores: contra quos nobis lucta est. *& aduersus rectores mundi*, id est, *aduersus* illos dæmones, qui iusto Dei iudicio regunt eos, qui sunt mundus, id est, immoderatè mundanis adhærentes. Hi sunt, qui nos per homines sibi subditos persequuntur, quia regunt eos ad malè agendum, & de vitio ducunt in vitium. *Rectores*

B enim sunt *mundi*, qui mundanos (vt dictum est) regunt. *Rectores* sunt, non *mundi* elementorum, id est, cœli & terræ, maris & aeris: sed *mundi tenebrarum harum*, id est, omnium istorum infidelium, & istorum iniquorum hominum. De quo

Ioan. 8. mundo dictum est: *Totus mundus in maligno positus est.* Et conuersis peccatoribus: *Fuistis*, inquit,

Sup. 5. *aliquando tenebræ, nunc autem lux in Domino.* Istum mundum, qui huiusmodi tenebris, id est, tenebrosis hominibus constat, regunt maligni spiritus. Et *aduersus* istos *est nobis* pugna, *non aduersus* eos, quos regunt: Et etiam *contra spiritualia, &c.* Per hoc ostenditur magna impugnationis vehementia. Multo enim grauiori pugna & periculosiori exagitatur homo, cùm ab hoste, qui non subiacet oculis, impugnatur, quia nescit qua parte ab aduersario impetatur. *Spiritualia* dico *nequitiæ*, id est, defectionis & impossibilitatis. Nequitia quippe dicitur à nequam, quia per eam tenditur ad non esse, sicut reprobi Angeli Deum, qui solus verè est, deseruerunt, & in perpetuum defectum ceciderunt. Quæ *spiritualia nequitiæ* sunt *in cælestibus*, id est, in huius aeris infimi caliginoso habitaculo, vbi & nebulæ conglobantur. Vel *in cœlestibus*, id est, in mentis nostræ sanctis virtutibus patimur impugnationem à nequissimis spiritibus. Siue *in cælestibus* pugnant contra nos, id est, pro cælesti hæreditate tollenda. Itaque *aduersus principes, & potestates*, atque *rectores mundi tenebrarum harum*, & *aduersus spiritualia nequitiæ in cælestibus* graue nobis certamen indicit Apostolus. Ipsa verò certaminis species sic intelligenda est, cùm damna, cùm pericula, cùm opprobria, cùm criminationes excitantur aduersum nos, non id agentibus aduersarijs potestatibus, vt hæc tantummodò patiamur: sed vt per

C hæc vel ad iram multam, vel ad nimiam tristitiam, vel ad desperationem vltimam prouocemur, vel (quid est grauius) fatigati & victi tædijs compellamur aduersus Deum conqueri, tanquam humanam vitam non æquè iusteque moderantem, vt per hæc vel infirmemur in fide, vel decidamus à spe, vel transferri cogamur à veritate dogmatum, & impium aliquid de eo sentire suadeamur. Talia enim scripta sunt de Iob, Iob. 1. 2.
cùm diabolus dari sibi facultatem bonorum eius petisset à Deo. Per quæ etiam illud edocemur, quoniam non fortuitis aliquibus incursionibus impugnamur, si quando nos talia aliqua facultatum damna percusserint: nec fortuitu nostrorum aliquis captiuus abducitur, vel domorum ruinæ, in quibus chari quique opprimantur eueniunt, vel aliquid huiusmodi contigit. In quibus omnibus, vel in quolibet horum vnusquisque fidelium dicat aduersario: *Non haberes aduersum me potestatem, nisi data tibi esset desuper.* Ioan. 19.
Nihil enim potuit contra Iob, nisi quantum à Deo permissus est. Sic nec contra quenquam fidelium poterit amplius. Taliter nos oportet instrui, qui contra tales confligimus aduersarios.

*Propterea accipite armaturam Dei, vt possitis resistere in die malo, & in omnibus perfecti stare. State ergo succincti lumbos vestros in veritate, & induti loricam iustitiæ, & calceati pedes in * præparatione Euangelij pacis: in omnibus sumentes scutum fidei, in quo possitis omnia tela nequissimi ignea extinguere. & galeam salutis assumite, & gladium spiritus, quod est verbum Dei.* * præparationem.

Talibus armis nos armat Apostolus, laudabilibus & inuictis, insuperabilibus & splendidis, spiritualibus & inuisibilibus, quia hostes inuisibiles expugnamus. Si vides hostem tuum, videantur arma tua. Si autem non vides hostem, cur videntur arma, quibus eum impugnas? Quia tam grauis, & tam multiplex, atque tam periculosa est pugna, *propterea accipite armaturam Dei*, id est, arma virtutum, quibus suos milites Deus armat. *Accipite* de manu imperatoris summi arma fortia, *vt possitis* non cedere prædictis hostibus, sed *resistere* fortiter illis *in die malo*, id est, in hora tentationis, quando velut diem prosperitatis arridere faciunt, offerendo delectationem peccati. Vel *in die malo*, id est, in tempore, quo viget malitia, in tempore impugnationis diabolicæ, in tempore præsentis vitæ, quæ tota tentatio est. *Vt possitis* non subiacere, sed *stare perfecti in omnibus* virtutibus, vt non in quibusdam virtutibus bonis *perfecti* sitis, & in quibusdam imperfecti, sed *in omnibus* (prout fas est) *perfecti*. Iob 7.
Tunc enim à nulla parte vinci poteritis. Vel *in omnibus* impugnationibus stetis *perfecti*, quod plus est, quàm resistere. Siue *in omnibus*, tam prosperis, quàm aduersis. Aut aliter: *Vt possitis resistere in die malo*, id est, in die iudicij: qui malus propterea dicitur, quia terribilis erit accusationibus diaboli, vt quando suos accusauerit, puritate conscientiæ *possitis* vos defendere, sed etiam *perfecti stare possitis in omnibus* cum electis. Standum vobis est contra hostes in armatura *Dei*. *Ergo state succincti lumbos* mentis vestræ, id est, *state* in castitate, quia ipsa est initium bonæ operationis, ideoque nunc prima ponitur in spiritualibus armis, quæ describuntur. Nota.
Quandiu enim quis luxuriæ subiacet, nihil boni potest agere: quia nihil eorum, quæ facit, potest Deo placere. Sed postquam deseruerit luxuriam, incipit operari

A tari iustitiam. Et ideo nunc prius iubemur succingere *lumbos*, & post induere *loricam iustitiæ*. *Lumbos* enim succingimus, cùm carnis luxuriam, quę in lumbis est, per continentiam coarctamus. Sed quia nonnulli simulant se *lumbos* habere succinctos, & non habent, ideo præcipitur nobis, vt *in veritate* succinctos habeamus eos, non in simulatione, quatenus vera sit nostra castitas, non simulata. Vel mentis *lumbos* succingamus *in veritate*, vt cingulo casti amoris Christi nos contineamus à mendacio: quia qui mendacium loquitur, quantum in se est, corrumpit veritatem, & ita fornicatur. Qui autem vera semper loqui studet, quasi legitimo côiugio vtitur, veritatem, vel sapientiam habens coniugem, sicut ille, qui dicebat: *Hanc amaui, & exquisiui à iuuentute mea, & quæsiui sponsam mihi eam assumere.* Ita ergò succingendi sunt *in veritate* lumbi vestri, vt non accedamus ad scortum, id est, ad mendacium, sed in legitima sponsa, quæ est veritas, delectemur, & ex ea filios generemus. Deinde subiungitur, vt simus *& induti loricam iustitiæ*, id est, forti vestimento bonæ operationis vndique muniti, vt nihil iniustum appareat in operibus nostris, sed totum ab omni parte iustum & æquum. Et hæc iustitia rectè viuendi est nobis lorica, quia interiora nostra non sinit transfigi, sed defendit vndique præcordia nostra ab omnibus telis inimici. Sicut enim lorica multis hamis conficitur, ita vestis iustitiæ multis operibus bonis & virtutibus connectitur. Et huiusmodi lorica debet interior homo noster indui, ne possit ab vlla parte vulnerari. Postquam verò libidinem viderimus, & nos lorica iustæ operationis induerimus tunc & alijs bona prædicare idonei erimus.

Sapien. 8.

B Vnde sequitur: *Et state calceati pedes*, id est, habentes calceatos pedes, hoc est, munitos affectus vestræ mentis, ne tangant terrena, hoc est, ne terrenis commodis initantur, *in præparatione Euangelij pacis*, id est, in eo, quòd præparatis cordibus aliorum Euangelicam prædicationem, quæ annuntiat pacem inter Deum & homines. Calceamenta fiunt ex corijs mortuorum animalium, & significant exempla Patrum iam defunctorum, quibus ab omni terrena læsione defenduntur pedes nostræ mentis, id est, affectiones, quibus tanquam pedibus ad faciendum aliquid promouemur. Læditur enim pes prædicatoris à terra, si affectus eius terrenum commodum ex prædicatione appetit, id est, si propter terrenum commodum, non propter regnum cœlorum, prædicat Euangelium. Et ideo prædictis calceamẽtis induantur *pedes* nostri, id est, exemplis Patrum muniantur, vt sicut Patres studio supernæ interitionis, non appetitu terrenæ commoditatis prædicauerunt Euangelium, sic & nos faciamus. Cuius prædicatores in nullo fidei debent regulam deserere. Vnde subditur: *In omnibus sumentes scutum fidei.* Fides enim pro scuto sumenda est *in omnibus* congressionibus, quoniam ipsa prima resistit malignis spiritibus, & eorum *tela* excipit & repellit. Sub ea namque proteguntur cæteræ virtutes, quia ad omnia virtutum arma protenditur, & eam diabolus impugnare primã aggreditur. *In omnibus* prælijs & *in omnibus* tentationibus sitis *sumentes scutũ fidei, in quo* scuto *positis*, non solùm repellere, sed etiam *extinguere omnia tela nequissimi* diaboli, id est, omnes suggestiones eius acutissimas, quibus corda nostra vt vulneret impetit: *tela* dico, *ignea*, id est, ignem vitiorum in humanis cordibus accendentia. In-

C flammant enim mentes hominum ad concupiscentiam, & igne totius malitiæ succendunt. Et hæc *tela nequissimi* hostis sunt, id est, qui etiam ea, quæ nequit perficere, præsumit, & in quibus nequicquam laborat. Sed *aduersus* hæc fide inuisibilium rerum armamur, & inuisibilem aduersarium sternimus. His armis vos induite, *& galeam* quoque *salutis assumite*, id est, spem, quæ salutem æternam expectat: quæ ideò galea dicitur, quia sicut galea est in superiori parte armaturæ, scilicet in capite, ita spes altior est omnibus alijs virtutibus, & semper respicit ad superiora, spirans ad cælestia. Et ob hoc addidit *salutis*, vt ostenderet spem assequi quod desiderat, id est, salutem. Vel sicut *scutum fidei* fides est, sic *galea salutis* salus est. Cui scilicet perpetuæ *salutis* memoria vel expectatio, caput mentis contra omnes ictus dæmoniacæ impugnationis tutum facit. Qui enim cogitat diligenter quæ sint æterna gaudia, facilè delectationes peccati à suo corde respuit, & aduersitates vincit. Hæc sunt arma, quibus muniti, nunquam diabolo, vel alicui membro illius cedetis. Sequuntur arma, quibus illum & suos deuincatis: *Et assumite gladium spiritus*, id est, ensem spiritalem, *quod est verbum Dei*, id est, sermo diuinæ prædicationis, quo diabolus interficitur: hoc est, impugnationes eius adnihilantur, & quo tyrannos huius seculi & hæreticos, membra scilicet satanæ deuincetis, & vobis subijcietis, cæterosque peccatores. Cùm dicitur *& gladium spiritus, quod est verbum Dei*: *quod*, ad significatum respicit, non ad *gladium*. Ecce hæc sunt arma, quibus muniuntur & pugnant milites Dei. Sequitur:

Nota.

D *Per omnem rationem & obsecrationem orantes omni tempore in spiritu, & in ipso vigilantes in omni instantia & obsecratione pro omnibus sanctis, & pro me, vt detur mihi sermo in apertione oris mei, cum fiducia notum facere mysterium Euangelij, pro quo legatione fungor in catena, ita vt in ipso audeam, prout oportet me loqui.*

Prædictis armis *state* muniti. Sed quia non est nostræ potestatis vt his muniamini, nisi donante Deo, nec his vincere poteritis nisi ipse dederit, estote *orantes per omnem orationem*, id est, per omnia, quæ oranda sunt, vt *per omnem orationem*, quæ facienda est, transeat nostra supplicatio, id est, nihil relinquatis de his, quæ petenda sunt in oratione: & non solùm *per orationem*, sed etiam *per obsecrationem*, id est, per omnium sacrorum adiurationem. Malorum enim orandi expressionem notat obsecratio, quàm oratio: quia obsecratio est oratio cum adiuratione vel obtestatione, oratio autem simpliciter facta, est rogatio. *Per omnem orationem & obsecrationem* sitis *orantes omni tempore* competenti, id est, omnibus horis ad orandum constitutis. vel *omni tempore*, id est tam in aduersis, quàm in prosperis, & hæc oratio fiat *in spiritu*, id est, mente, vt mentis affectus concordet verbis orationis, quæ proferuntur ex ore: vel *in spiritu*, non in carne orate. *In* carne enim, non *spiritu* orat, qui polluta mente orat, iterum peccaturus non casu, sed ex proposito. vel *omni tempore* orate *in spiritu*, id est, in cordis deuotione, vt licèt os non semper orare queat, spiritus tamen semper bonis desiderijs intus oret. *Et in ipso spiritu* sitis intus *vigilantes*, id est, soliciti, id est, sicut oculi foris vigilant, sic spiritus agat intrinsecus, & hoc *in omni instantia*, vt Spiritus corpus instanter perseueret in vigilijs, *& in omni obsecratione*, vt *pro omnibus* obsecretis, *pro* quibus obse-

A obsecrandum est, scilicet *pro sanctis*. *Pro sanctis* enim videtur esse obsecrandum, & *pro* infidelibus orandum, qui nihil sacri habent. Vigilate, inquam, & obsecrate *pro omnibus sanctis*, id est, pro perseuerantia & saluatione omnium sanctorum, & specialiter *pro me, vt* tribulatio non me obtundat, sed *detur mihi sermo in apertione oris mei*, id est, cùm aperuero os meum, hoc est, cùm alta mysteria, & altas sententias dixero. Nam hoc in diuina Scriptura non reperitur, nisi vbi magnum quid & profundum debet dici. Cùm os meum aperuero, vt abditos sensus proferam, *detur mihi sermo*, id est, facundia exprimendi ea quæ voluero, vt luculenter ea possim exponere: scilicet *cùm fiducia notum facere*, id est, vt audacter & non timidè *notum* faciam *mysterium Euangelij*, id est, occultum secretum incarnationis & passionis Christi, vt occultas eorum causas notificem audientibus. Nam quia occultum est hoc *mysterium*, ideo necesse est vt *notum* faciam illud: & hoc agere volo, quia pro eo annuntiando *fungor legatione in catena*. Nam nec pro *catena* cesso à *legatione*. Quanquam enim pro Euangelio, quod annuntiabam, sim catenatus, tamen illud, sicut à Christo missus sum prædicare, non omitto. *Detur* (inquam) *mihi sermo* ad notificandum *mysterium Euangelij*, *ita* scilicet *detur mihi, vt in ipso* Euangelio *audeam* sine timore *loqui* alijs, *prout oportet me*, id est, sicut expedit mihi, qui hoc agere missus sum. Sequitur in quibusdam codicibus hoc loco talis versiculus: *Verbum autem Dei non potest alligari.* Ac si dicat Apostolus: Pro Euangelio quidem vinctus sum, sed tamen prædicare non desisto: quia *Verbum Dei*, quod annuntiari debet, nullo potest impedimento retardari.

Psal. 50.

B

Vt autem & vos sciatis quæ circa me sunt quid agam, omnia vobis nota faciet Tychicus, charissimus frater & fidelis minister in Domino: quem misi ad vos in hoc ipsum, vt cognoscatis quæ circa nos sunt, & consoletur corda vestra.

Dixi vt oretis *pro me*, & quia pro Euangelio vinctus sum: sed quibus tribulationibus afficiar, non dixi. Sed *quæ circa me sunt* molestiæ, referet *vobis Tychicus*, ne de minimis aduersitatibus meis moueamini, metu earum recedentes à fide. *Quæ*, id est, cuiusmodi tormenta *sunt circa me*, id est, in corpore meo, quia ad mentis interiora non penetrant, & *quid agam*, id est, quàm constans sum, indicabit *vobis Tychicus*, qui est non vilis: sed *charissimus frater*, id est, Christianus, & non fraudulentus, vel fallax, sed *fidelis*: ideo hunc audite, quia *fidelis minister* est *in Domino*, id est, in his, quæ sunt Domini. Cui credere debetis, quia illum *ad vos misi*, vt puram veritatem de me *vobis* dicat, & *consoletur corda vestra*, id est, leniat & mulceat: & dolorem, qui pro auditu tribulationum mearum increuerat, temperet. Vel si de nostris tribulationibus dolebatis, nunc consolationem accipiatis ab eo, cognoscetes me libenter pati multò grauiora.

Pax fratribus, & charitas cum fide à Deo Patre, & Domino Iesu Christo. Gratia cum omnibus, qui diligunt Dominum nostrum Iesum Christum in incorruptione, Amen.

Pax cum Deo sit *fratribus*, id est, Christianis, & *charitas*, vt eum toto corde diligant: & hæc *pax & charitas* detur eis *cum* integra *fide à Deo Patre, & Filio* eius *Domino* nostro *Iesu Christo*. Per pacem enim manebunt in charitate, quæ in fide est: & à quo est *pax & charitas*, ab illo est & fides,

C id est, *à Deo*. Non enim fides, quia datur, priusquam postuletur ab illo, cui datur, ideo dicenda est non esse donum Dei, sed esse à nobis, quia data est nobis non petentibus. Omnia enim bona sunt à Deo. *Gratia* generaliter accepta, quæ est mater omnium bonorum & nutrix, sit *cum omnibus, qui Dominum nostrum Iesum Christum*, Ecclesiæ sponsum *diligunt in incorruptione*, id est, casto amore sicut sponsam, quæ corruptionem non admittit. Non enim *Christum in incorruptione diligunt*, vel quorum fides in aliquo est corrupta, vel *qui* eum pro temporalibus & corruptibilibus bonis *diligunt*, non pro æternis & incorruptibilibus. Sed *qui Christum* propter solum *Christum*, & propter ipsum perpetuæ incorruptibilitatis amant, illi eum *in incorruptione diligunt*: quia sic eum *diligunt*, vt neque nunc corrumpi valeat mens eorum, neque tunc caro eorum.

Epistola ad Ephesios FINIS.

PRAEFATIO IN EPISTOLAM Pauli ad Philippenses.

Philippi, ciuitas est in partibus Macedoniæ, vnde Philippenses dicuntur. Quibus prædicauerat Apostolus, qui fidei veritate ac morum honestate illos instruxerat. Et ipsi in fide morumq; nobilitate in omnibus ferè secundùm Apostolicam doctrinam perstiterunt: sed de primatu tantum inter eos erat contentio, quoniam alij se volebant alijs præferre, quasi gloriando de meritis. Qua de causa præcipuè Apostolus scribens illis Roma, intendit illos ad humilitatem reuocare, scilicet vt de meritis non glorientur, neque alter alteri se præferat: sed quicquid boni habet siue remissionem peccatorum, siue dona virtutum gratiæ Dei adscribat, à quo totum habet & nihil à se. Miserant autem ei aliquid substantiæ per Epaphroditum Romam quem cum hac remittit epistola. In qua quia præsens non potest, munit eos contra duplex bellum tribulatorum, sed & pseudoprædicatorum, vt omnia pro Christo sustineant aduersa cum humilitate, sicut & Christus fecit, & legalia à pseudoprophetis nunquam recipiant. Qui quoniam ad humilitatem illos inuitat, ideo non posuit nomen officij sui & autoritatis, quod est Apostolus: sed & ideo forsan, quia ipsi nunquam de eo minus vel contra eum senserant. Secum verò Thimotheum addit in principio epistolæ, quia ipse socius Apostoli fuerat in conuersione eorum, atque solicitus erat cum eo de salute ipsorum, & fortasse rogauerat eum, vt scriberet illis. Sic enim exorsus est.

D

EPISTOLAE PAVLI AD PHILIPPENSES

CAPVT I.

Paulus & Timotheus serui Iesu Christi, omnibus sanctis in Christo Iesu, qui sunt Philippis, cum Episcopis & Diaconis: Gratia vobis & pax à Deo Patre nostro, & Domino Iesu Christo.

Seruos Christi se dicunt *Paulus & Timotheus*, quod est signum humilitatis, vt eis exemplo suo humilitatem suadeant. Sed cùm ipse Dominus dicat. *Iam non dicam vos seruos, quia seruus nescit quid faciat Dominus eius*, qua ratione se seruos nuncupant? Sed sciendum, quia sicut est timor seruilis, quem perfecta *charitas foras mittit*; atq; timor castus, *permanens in seculum seculi*: sic est *seruus*, qui *non manet in domo in æternum*, atque seruus intrans Ioan. 15. Ioan. 4. Ioan. 8.

A intrans in gaudium Domini sui. Nam cum timore, quem *charitas* expellit, etiam seruitus, quæ ad eum pertinet, simul expellenda est. Erant ergo *serui Paulus & Timotheus*, quantum ad timorem castum, non quantum ad timorem seruilem: neque principis alicuius mortalis, sed *Iesu Christi*. Qui mandant ea, quę sequuntur, *omnibus sanctis*, id est, omni plebi mundatæ per baptismum à peccatis, & sanctificatæ non in suo merito, sed *in Christo Iesu*, id est in gratia Christi, scilicet quia Deus factus est homo, passus est, & resurrexit. Curaliter illos ad humilitatem reuocat, ostendens illos esse sanctos in Christo Iesu, non in se: & determinat quibus sanctis, scilicet *qui sunt Philippis*, id est, in illa ciuitate. Interpretatur autem Philippi os lampadis, & illi sancti sunt *Philippis*, id est, in ore lampadis, qui sunt in lucidissima Dei illuminatione, quam & cæteris vndique spargant, sicut & istis dicitur in sequentibus. *In medio nationis prauæ & peruersæ, inter quos lucetis sicut luminaria in mundo, verbum vitæ continentes.* Talibus ergo *sanctis*, vbicunque sint corporaliter degentes, scribitur hæc epistola. *Omnibus Sanctis, qui sunt Philippis*, id est, *omnibus* subditis, *cum Episcopis*, id est, Presbyteris, *& Diaconis*, id est, minoribus cum maioribus, Episcopos namque pro Presbyteris more suo posuit. Non enim plures Episcopi in vna ciuitate erant, neque Presbyteros intermitteret, vt ad Diaconos descenderet. Sed dignitatē & excellentiam Presbyterorum declararat, dum eosdem, qui Presbyteri sunt, Episcopos esse manifestat. Quòd autem postea vnus electus est, qui cæteris præponeretur, in schismatis remedio factum est, ne vnusquisque ad se trahens Christi Euangelium rumperet. Nam & Alexandriæ à

B Marco Euangelista vsque ad Heraclam & Dionysium Episcopos, Presbyterum vnum de se electum, & in excelsiore loco & gradu collocatum, Episcopum nominabant: quomodo si exercitus Imperatorem faciat, aut Diaconos eligant de se, quem industrium nouerint: & Archidiaconum vocēt. Constat ergo Apostolica institutione omnes Presbyteros esse Episcopos, licet nunc illi maiores hoc nomen obtineant. Episcopus enim superintendens dicitur: & omnis Presbyter debet intendere curam super oues sibi commissas. *Omnibus*, inquit, *sanctis, qui sunt Philippis, cum Episcopis & Diaconis*. Quia minores præmittit, ad humilitatem inuitat. Quia verò & minores subnectit; ostendit non esse quęquam adeò perfectum: qui non hac egeat admonitione. Quod autem subdit: *Gratia vobis & pax à Deo Patre nostro, & Domino Iesu Christo*, in superioribus epistolis expositum est.

Gratias ago Deo meo in omni memoria vestri (semper, in cunctis orationibus meis pro omnibus vobis, cum gaudio, deprecationem faciens) super communicatione vestra in Euangelio Christi, à prima die vsque nunc; confidens hoc ipsum. quia qui cœpit in vobis opus bonū, perficiet vsque in diem Christi Iesu. sicut est mihi iustū, hoc sentire pro omnibus vobis, eò quòd habeam vos in corde & in vinculis meis, & in defensione, & confirmatione Euangelij socios gaudij mei omnes vos esse.

Illorum beneuolentiam captans: ostendit principium boni operis à Deo illis datum, & finem ab eodem esse dandum, vt de se non præsumant, sed gratiæ Dei omnia bona sua attribuant. *Ago*, inquit, *gratias Deo meo*, qui mihi facit quod volo in vobis, id est, illum, qui tanta nobis beneficia spiritualia contulit gratis, laudo: quia non nostro merito, sed eius dono ad bonum Christianæ religionis venistis, in qua & multum profecistis. *Gratias ago*, inquam, *pro omnibus vobis*, id est, pro religiosa conuersatione omnium vestrum ab illo data, *in omni memoria vestri*, id est, quoties vestri memor sum: *memoria* dico, non ad horam, sed *semper*, scilicet *in cunctis orationibus meis*, id est, quotiescunque oro. Vel *memoria vestri* dico, non pro parte vestrum facta, sed pro omnibus vobis. De præteritis beneficijs à Deo vobis collatis *ago* ei *gratias*, non cum tristitia, sed *cum gaudio*: quia non contristor de culpis vestris, seu de sanctitate vestra gaudeo *faciens deprecationem*, id est, Deum toto mentis affectu deprecans, *super communicatione*, id est, *de communicatione vestra*: hoc est, vt magis ac magis communicetis semper, & vnanimes atque vnum cor habentes sitis, *in Euangelio Christi*, id est, in fide & præceptis Euangelicæ doctrinę. Vel *deprecationem* facio *super communicatione vestra*, id est, vt persistatis in eo, quod mihi communicauistis in fide & operibus Euangelij. Et non horariè illud deprecor, sed *à prima die* conuersionis vestrę, *vsque nunc*, id est, ex quo cœpistis credere, non cessaui pro vobis preces effundere. Siue communicatio vestra fuit *in Euangelio*, quoniam res vestras fecistis communes propter illud *à prima die* conuersionis vestræ *vsq; nunc*, & ideo amodò magis standum vobis est in hoc. Deprecor Deum *pro vobis*. *confidens hoc ipsum* de bonitate eius, *quia* ipse, *qui* per præuenientem gratiam *cœpit in vobis opus bonum*, per subsequentem & cooperantem *perficiet* illud, dans perseuerantiam *vsque in diem Iesu Christi*, id est, *vsque* ad extremum *diem* vitæ vniuscuiusque, quando anima de corpore egrediens, præsentatur ante tribunal *Christi* iudicanda. Cooperando enim in nobis Deus perficit, quod operando incipit: quoniam ipse vt velimus operatur incipiens, qui volentibus cooperatur perficiens. Nam vt velimus sine nobis operatur. Cùm autem volumus, & sic volumus vt faciamus, nobiscum cooperatur. *Qui cœpit in vobis opus bonum*, ipse *perficiet*. Ego ita confido, videte ne frustra. Videte ne à vestra parte *opus bonum* remaneat, quod Deus vobiscum paratus est in vobis perficere. Ego istud certa fiducia spero. *sicut est mihi iustum*, vt hoc sentiam & credam *pro omnibus vobis*: non enim *iustum est*, vt aliud sentiam de tam bonis. Hoc debeo sentire de *vobis*, *eò quòd habeam vos in corde meo*, non in solis labijs, quia continuo vos amore præcordijs meis teneo, *& eò quòd habeam vos in vinculis meis*, quia vos quoque pia compassione condoletis afflictioni vinculorum meorum, & vos pariter mecum vinctos esse putatis. *& quod habeam vos in defensione Euangelij*, quia & vos defenditis illud (sicut ego) disputationibus contra impugnatores, *& in confirmatione* eius *vos habeam*, quia vos quoque studetis illud confirmare in cordibus fidelium. Et propterea *iustum mihi est sentire, vos omnes esse socios gaudij mei* futuri, id est, æternę lętitię, sicut nunc operum meorum & passionum *socios esse* vos video.

D

Testis enim mihi est Deus, quomodo cupiam omnes vos in visceribus Iesu Christi. Et hoc oro, vt charitas vestra magis ac magis abundet in scientia & in omni sensu, vt probetis potiora, vt sitis synceres & sine offensa in diem Christi, repleti fructu iustitiæ per Iesum Christū, in gloriam & laudem Dei.

Ego (vt dixi) sentio, & desidero vos fore *socios gaudij*, quod habeo. Nā cupio *vos omnes* esse *in visceribus Iesu Christi*, id est, in interno sinu perpetuę

Matth. 25.

Locus obscurus.

A beatitudinis receptos. Et *quomodo*, id est, quàm ardenti desiderio hoc *cupiam*; *testis est mihi Deus*, qui occulta cordium nostrorum inspicit. Vel *pro vobis* (vt supradictum est) idcirco *deprecationem* facio, quia sicut & *Deus testis est*, cupio *vos omnes esse in visceribus Iesu Christi*, id est, in intimo amore eius, vt ab eo diligamini quasi eius viscera. *In visceribus* enim sentitur plusquàm in alia parte corporis; & ideo viscera pro dilectione ponuntur in Scripturis aliquoties. Ego quidem vobis talia cupio. *Et* vt hoc desiderio consequamini, *oro, vt charitas vestra* semper proficiens *magis ac magis abundet*; & exarescat *in scientia* diuinorum & vtilium, *& in omni sensu* prudentiæ ac discretionis, *vt probetis potiora*, id est, vt probare & discernere sciatis nō solùm mala & bona, sed etiam inter bona *potiora*: hoc est, meliora. *vt post* probationem *synceres*, id est, sine carie *sitis*, ne vos corrumpat aliquod vitium, sicut vermis lignum intrinsecus edens, sed integri permaneatis in bono. *Synceres sitis*, quantum ad vos, id est, sine corruptione vitiorum: *& sine offensa*, quantum ad proximum, vt non eum offendatis *in diem Christi*: id est, vsque in diem vitæ nouissimum. Vel *synceres*, id est, sine admixtione vitiorum, quæ se bonis operibus immiscere solent: *& sine offensa* id est, sine crimine: euntes passibus operum bonorum ac desideriorum *in diem Christi*: id est, *in diem* iusti iudicij Dei, qui bona vobis pro synceritate vestra sine malorum admixtione retribuet. *Sitis* etiam vt bonæ arbores, *repleti fructu iustitiæ*, id est, abundantes bonis operibus *per Iesum Christum*, id est, per gratiam Christi, non per vires vestras, *in gloriam & laudem Dei*, id est, vt inde glorificetur & laudetur

Huius etymologia superius metrice facta est.

B Deus, qui vos ita fructificare facit, non vt vos inde vanam gloriam capiatis; quasi per vos talia facientes. Hic satis congruè humilitas bene agentibus commendatur ab Apostolo. Vel in die *Christi sitis repleti fructu*: id est, mercede iustitiæ accepta *per Iesum Christum* iudicem: *in gloriam & laudem Dei*, id est, vt inde perpetualiter glorificetur & laudetur Deus, & dicatur, *mirabilis Deus in Sanctis*.

Psal. 7

Scire autem volo vos fratres: quia quæ circa me sunt, magis ad profectum Euangelij venerunt, ita vt vincula mea manifesta fierent in Christo, in omni prætorio, & in cæteris omnibus, vt plures è fratribus in Domino confidentes vinculis meis abundantius auderent sine timore verbum Dei loqui. Quidam quidem & propter inuidiam & contentionem: quidam autem & propter bonā voluntatem, Christum prædicant; quidam ex charitate, scientes quoniam in defensionem Euāgelij positus sum. Quidam autem ex contentione Christum annuntiant: non synceré, existimantes pressuram se suscitare vinculis meis. Quid enim? Dum omni modo, siue per occasionē, siue per veritatem Christus annuntietur? & in hoc gaudeo: sed & gaudebo.*

*in vinculis.

Quia superius dixerat se habere *in corde & vinculis*, ne illi audientes eum esse vinctum, putarent Euangelicam prædicationem deficere, & crederent pseudo apostolis, addit. *Scire autem volo vos, &cæt.* Ac si dicat: Ego quidem vinctus sum, sed tamen ideo non minuitur Euangelica prædicatio. *Volo vos fratres scire*: quoniam ea, *quæ circa me sunt*, id est, *vincula mea*: & tormenta, quæ patior vndique, vel quæ non pertingunt ad interiora, *magis venerunt ad profectum Euangelij*, quàm ad detectum, vt mali intenderunt, *ita vt vincula mea manifesta fierent in Christo*, id est, in Christi nomine & prædicatione manifestarentur vbique, & per hæc Christus. Dum enim sermo de vinculis meis vbique volitat, Christus, qui vinculorum

C causa est, in ore omnium resonat. *Manifesta* enim *sunt in omni prætorio*. Vbi nobiles & diuites conueniunt: *& in cæteris omnibus* locis Romæ, vbi populares conuersantur. Hoc omnibus Romanis nobilibus & ignobilibus notum est, me vinctum esse pro fide Christi, quam prædicabam. Et ita profuerunt *vincula mea: vt plures* quàm antea *è fratribus*, id est, ex Christianis, non in se, sed *in Domino confidentes: vinculis meis*, id est, consideratione vinculorum meorum, *auderent abundantius* solito (*loqui*) publicè *Verbum Dei sine timore*, cogitantes apud se: Si iste vinctus loquitur, cur non potius nos? Ideo autem dixi *plures è fratribus in Domino confidentes*, annuntiare ob mea vincula verbum Dei, & non omnes ita faciunt. Alij enim ex ipsis sunt mercenarij, alij filij. Nam *quidam quidem*, id est, mercenarij, *prædicant Christum* etiam *propter inuidiam & contentionem*: quia inuident gloriæ meæ, & contendunt illam sibi vsurpare, cupientes esse famosi & honorabiles apud homines sicut erant Apostoli: sed *quidam*, ab istorum intentione diuersi, vtpote boni filij, *prædicant* eum exemplo meo *propter bonam voluntatem*, id est, studio generandi filios vitæ æternæ: *quidam*, qui & boni sunt, *annuntiant* illum *ex charitate*, & amore mei, *scientes quoniam positus sum* à Deo *in defensionem Euangelij*; disputando, & verum ac salutiferum esse probando. Et ideo quia vident me modò catenis detentum, non posse ad plenum exercere officium meum, vice ac loco mei *prædicant Christum*, vt ipsi suppleant quod ego nunc minus possum: Isti quidem castâ intentione *prædicant*. Sed *quidam* ab his longè diuersi, *annuntiant Christum ex contentione*, id est, per contentionem, quia contendunt per hoc maiora inferre supplicia, vt si qui de prædicatione eos accusauerint, indicent eis me eius autorem esse, sicque mala in me conuertant. Vel *ex contentione* id est, ex priuato odio, inde genito, quòd aliquando mecum contenderunt & confutati sunt. Et ne viderentur esse correcti, adiungo quia *non synceré*, id est, non purò animo, sed malitia infecto *prædicant*, *existimantes* hoc modo *se suscitare* id est, commouere *pressuram vinculis meis*, id est, vt ego vinctus opprimar aduersis: scilicet, vt dum Nero & ministri eius viderint Romæ tot prædicatores Euangelij, existiment me causam eorum esse, & maiora mihi tormenta, vel etiam mortem inferant. Et tali intentione salutem, quam ipsi non habent, *prædicant* alijs: consulentesque terrenis cupiditatibus suis, regnum cœlorum *annuntiant*, habentes in pectore falsitatem, in lingua veritatem. Et isti *prædicant Christum*, nec prohibentur, sicut & boni. *Quid enim* refert, qua intentione Christus prædicetur, *dum*: id est, tantummodò *annuntietur omni modo* annūtiādi, id est *siue per occasionem suscitādi tribulationes fidelib. Aut adquirēdi lucra temporalia siue per veritatē puræ cōsciētiæ? Et in hoc gaudeo*; quòd oēs isti prædicāt, etiā illi, qui moliuntur hoc modo *suscitare pressurām vinculis meis*. Nec solùm nunc *gaudeo sed & semper gaudebo* ex hoc. Potest enim fieri, vt dum isti vel studio suscitandi tribulationes, vel cupiditate acquirendi pecuniam, siue temporalem gratiam, *Christum per* huiusmodi *occasionem*: vtpote mercenarij, *prædicant*, his auditis nascantur fideles, & de malo eorum Deus operetur bonum: sicut aliquoties fit, vt homo ad concubitum ingrediatur non voluntate generandi, sed libidinem explendi, & tamen nascatur homo, bonum Dei opus de fœcunditate seminum, non

Nota.

D

A non de turpitudine vitiorum. Et ideo tolerandi sunt tales mercenarij, *dum per occasionem Christum annuntiant*, quia & ipsi sunt ad aliqua vtiles, vt quæ dicunt faciamus, quæ autem faciunt respuamus: *Christus* enim veritas est. Veritas à mercenarijs occasione *annuntietur*, veritas à filijs veritate *annuntietur*. Filij hæreditatem ęternam Patris expectant patienter, mercenarij temporalem mercedem conducentis festinanter expetant. Mercenarij quippe occasione *Christum annuntiant*, aliud quęrentes; pastores autem Deum propter Deum *prædicant*.

Matth. 20.

*Scio enim quia hoc mihi proueniet ad salutem, per vestram orationem & subministrationem Spiritus Iesu Christi, secundùm expectationem & spem meam, quia in nullo * confundor sed in omni fiducia, sicut semper, & nunc magnificabitur Christus in corpore meo, siue per vitam, siue per mortem. Mihi enim viuere Christus est & mori lucrum. Quòd si viuere in carne, hic mihi fructus operis est, & quid eligam ignoro. Coarctor autem è duobus, desiderium habens dissolui, & esse cum Christo, multò magis melius: permanere autem in carne, magis necessarium propter vos.*

*confundar

Gaudeo, sicut dixi, dum maleuoli prædicatores *Christum annuntiant*, etiam suscitando mihi *pressuram*. Nam *scio quia* etiam hoc, id est, suscitatio pressuræ *proueniet mihi ad salutem* æternam in futuro consequendam, non ad opresSionem, vt illi putant. Et hoc fiet non solùm meo merito, sed & *per vestram orationem*, quæ mihi auxiliabitur, *& per subministrationem spiritus Iesu Christi*, id est, per occu tam dationem Spiritus sancti, qui sicut columna vel fundamentum fulcit me subter, ne corruam. Ipse enim *Spiritus* est fons omnium bonorum, ideo sanctus dicitur subministrare, quia de eius fonte procedit quicquid illi

B beneficiorum accipiunt. *Proueniet* (inquam) *mihi secundùm expectationem & spem meam*, id est, *secundùm* quod expecto donec veniat, & spero donec videam. Non enim frustrabitur me expectatio mea. Et quare, *quia in nullo confundor*, id est, in nulla re erubesco, quoniam nec in conscientia mea quicquam est, vnde coram Deo erubescam, nec de his, quæ pro Christo foris patior, verecundari possum. Et ideo certus sum, quia consequar quo spero. Si enim videret Apostolus se in aliquo confundi & deficere, posset desperare de salute. Sed quia videt se constantem per omnia, & hanc Dei gratiā iam sibi esse concessam, ideo sperat quod maius est Non *confundor*, vt in aliquo cedam, quia & spes magna, & res vera atque honesta. Non *confundor* (inquam) vt timidus miles, *sed in omni fiducia*, & in omni audacia & constantia mentis, per quam fortiter prædicare soleo, *sicut semper* à tempore conuersionis meæ magnificatus est Dominus Christus in me, ita *& nunc*, id est, in hoc tempore, vel in vinculis meis, apud omnes *magnificabitur Christus*, id est, fama & gloria eius, etiam *in corpore meo*, quod est fragilius, *siue per vitam, siue per mortem*: quia quamdiu vixero, semper eum magnificabo prædicatione & bonis operibus: in morte quoque pro nomine eius accepta glorificabo eum. Non enim ob aliud viuo, nisi vt eum magnificem: quia ipse *Christus est mihi viuere*, id est, quod ego viuo, *Christus est*, non habeo vitam nisi Christum: non viuo veterem hominem, sed nouum, qui totam vitam meam innouauit. *Et mori est mihi lucrum*, quia tunc pro terrenis cœlestia, pro temporalibus accipiam æterna. *Mori est mihi lucrum*. *Quod*, id est, sed *si hic*, in hac præ-

C senti vita, *viuere in carne est mihi fructus operis*, id est, fructuosum & vtile opus, dum multos Deo per prædicationem acquirere non cesso, quandiu viuo, tunc etiam *ignoro quid eligam*, *mori* scilicet, an *viuere*. Quia nisi hîc fructificare adhuc quotidie possem, haud dubium quin *mori* eligerem, cùm Christum haberem *lucrum*. Sed quia me video multis assiduè prodesse, charitas eorum adhuc me retinet in carne. *Coarctor* enim, id est, constringor & compellor *è duobus* istis, id est, ex morte & vita, quia delectabiliter morerer & patienter viuo. Non enim præsentem vitam diligo, sed tolero. Tædium mihi est manere *in carne*, & ex *duobus* patior angorem, *habens desiderium dissolui* à compedibus mortalitatis, quibus constringor: *& esse cum Christo* præsentialiter in cœlesti patria, *multo magis melius* quantum ad me, quàm in præsenti seculo viuere: sed *permanere in carne* est mihi magis *necessarium* non propter me, sed *propter* vos, quibus Euangelium ministro. Cùm enim *è duobus* coarcter, alterius habeo *desiderium*, & alterius necesSitatem: *desiderium* scilicet *dissolui*, *& esse cum Christo* in cœlestibus: necesSitatem verò manere *in carne*, propter aliorum salutem. *Dissolui* desidero, quia vinctus sum. Compedes enim nobis sunt infirmitas & incorruptibilitas corporis, *quod aggrauat animam*. Et cùm corruptibili carne exuimur, quasi ab his, quibus nunc astringimur, molestiæ vinculis relaxamur. Præsentari namque iam Deo cupimus, sed adhuc mortalis corporis obligatione præpedimur. Iure enim vincti dicimur: quia adhuc incessum nostri desiderij ad Deum liberum non habemus. Vnde nunc Apostolus æterna desiderans, sed tamen adhuc corruptionis suę sarcinam portans, vinctus clamat: Desidero dissolui, *& esse cum Christo*. *Dissolui* enim non quæreret, nisi se procul dubio vinctum cerneret. Qui idcirco *dissolui* desiderat, vt *cum Christo* posSit esse: quia perfectorum iustorum animæ, mox vt huius carnis claustra exeunt, in cœlestibus sedibus recipiuntur. Sed tamen huius tantæ beatitudinis gaudia eligit adhuc differri, præ nimia dilectione eorum, quibus *in carne* manens prodesse potest, cùm subiungit:

Sapien. 9.

D

Nota.

Et hoc confidens, scio quia manebo & permanebo omnibus vobis, ad profectum vestrum: & gaudium fidei, vt gratulatio vestra abundet in Christo Iesu, in me per meum aduentum iterum ad vos. Tantùm dignè Euangelio Christi conuersamini, vt siue cùm venero, & videro vos; siue absens audiam de vobis, quia statis in vno spiritu, vnanimes, collaborantes fidei Euangelij. Et in nullo terreamini ab aduersarijs, quæ est illis causa perditionis: vobis autem salutis. Et hoc à Deo, quia vobis donatum est pro Christo, non solùm vt in eū credatis, sed vt etiam pro illo patiamini: idem certamen habentes, quale & vidistis in me, & nunc audistis de me.

Ecce Paulus (vt dictum est) non quod sibi *melius* est, sed quod multis expedit, id est, manere *in carne* eligit, propter charitatem, quæ maior est omnibus alijs virtutibus. Prius enim ambigens dixerat, *quid eligam ignoro*: sed postea deliberans, victus est charitate discipulorum, *& permanere* se omnibus illis dicit. Ac si dicat: Necesse est me propter vos manere *in carne*. Et ego *confidens hoc* in misericordia Dei, scilicet me victurum adhuc propter vos, *scio quia manebo* adhuc in corpore: & non parum quidem, sed *permanebo* adhuc aliquamdiu *omnibus vobis* maioribus atque minoribus, *ad profectum vestrum*, id est, vt vos per me proficiatis & crescatis in virtutibus,

A bus, *& ad gaudium fidei*, id est, vt vos gaudeatis de fide, quam didicistis à me, cùm vos adhuc in ea confirmauero præsens, vel, vt ego de fide vestra gaudeam, *vt gratulatio vestra abundet*, id est, vt abũdanter agatis Deo gratias cum gaudio *in Christo Iesu*, qui benefecit vobis *in me* vobis seruato: id est, *in Christo* gratulemini, per quem nos Deus respexit *in me* vobis reddito, scilicet *per meum aduentum ad vos* confirmandos *iterum* futurum. Veniam rursus *ad vos*. tantummodò facite interim quod dicam, scilicet *conuersamini dignè Euangelio*, id est, conuersationem vestram facite talem, vt *dignè* concordet *Euangelio Christi*. Ac si dicatur: Si ita vixeritis, tunc secundùm meritum vestrum dabitur mihi vita ad opus vestrum. *Dignè* (inquam) *conuersamini, vt siue cùm venero & videro vos*, vt dixi, inueniam vos quales volo; *siue* non venero, *audiam absens de vobis* quod cupio, scilicet istud, quòd vos non succumbitis aut ceditis, sed *statis* fortiter contra omnia aduersa, & statum rectitudinis firmiter tenetis *in vno spiritu vnanimes*, id est, in spiritu sancto, cui non hæret contrarius spiritus: & sicut est vnus, ita vos facit *vnanimes* sine dissensione, vt quod vult vnus, velit & alius: *collaborantes fidei Euangelij*, id est, simul omnes totis viribus laborantes ad implendum ea, quæ fides Euangelica exigit: *& hæc agentes, non terreamini*, id est, non timeatis *ab aduersarijs in* vllo periculo, vel in vllo opere vestro, siue in vlla re, vt metu cadatis à proposito vestro. *Quæ res*, id est, quod vobis aduersantur, & mala irrogant, *est illis causa perditionis* æternæ, *vobis autem* causa *salutis* perpetuæ. Nam etsi propterea sine fine peribunt, quia vos persequuntur: & vos ideo in æternum saluabimini, quia pro Christo ab illis patimini.

B *& hoc* non à vobis ipsis habetis, vt salutem per passionem consequamini, sed *à Deo*, ne gloriari de meritis incipiatis. Etiam quod patimini, non est à vobis, sed *à Deo*, quia inter alias gratias data est vobis hæc ab illo. *quia vobis donatum est*, quasi præmium *pro Christo*, quem diligitis, id est, pro merito Christi, qui vsque ad mortem crucis obediuit, *non solùm vt in eum credatis, sed etiam vt pro illo patiamini*, ad cumulum gloriæ. Vtrunque enim ad Dei gratiam pertinet, & fides credentium, & tolerantia patientium, quia vtrunque est Dei donum. *Patiamini* dico, *habentes* contra aduersarios *idem*, id est, simile *certamen* nõ armis, sed fide, *quale & vidistis in me*, dum apud vos præsens essem, *& nunc audistis de me* absente. Apud istos enim Pau-
Acto. 16. lus & Sylas publicè virgis cæsi sunt, & tunicæ eorum scissæ, & ipsi in carcerem reclusi, atque pedes eorum ibi ligno stricti. Nunc quoque Paulus Romæ multa pertulerat, & ad similes agones nunc incitat istos. Qui & hortando atque docendo subinfert, dicens:

CAPVT II.

SI qua ergo consolatio in Christo, si quod solatium charitatis, si qua societas spiritus. si qua viscera miserationis, implete gaudium meum, vt idem sapiatis, eandem charitatem habentes, vnanimes, idipsum sentientes, nihil per contentionem, neque per inanem gloriam, sed in humilitate, superiores sibi inuicem arbitrantes, non quæ sua sunt singuli considerantes, sed & ea quæ aliorum.

Quasi dicat: Quia *in vno spiritu vnanimes*, (vt supra dixi) stare debetis & pati *pro Christo*, sicut & ego, igitur *implete gaudium meum*, quod habere cœpi de bona conuersatione vestra, vt

C idem sapiatis, & eandem charitatem habeatis, &cæt. & hoc facite, *si qua consolatio* est vobis *in Christo*, id est, si per charitatem, quam *in Christo* habetis, aliquem consolari potestis: quia id agentes, consolabimini me in tribulationibus meis. Bona enim vita vestra, erit *consolatio* mea. Vel *si* aliqua *consolatio* vobis *in Christo*, id est, si vultis habere consolationem in rebus Christi, in remissione peccatorum, & in alijs donis. *Si quod solatium* communis *charitatis*, id est, si vultis vt charitas cæterarum Ecclesiarum, quæ pro fratribus orant & bona agunt, sit vobis *solatium* in aduersitatibus vestris: vel si habetis aliquod *solatium charitatis* erga proximum, vt per fraternam dilectionem præbeatis ei *solatium*, id est, consolationem in mœrore tribulationis. *Si qua societas spiritus* est vobis, id est, si aliquam vnionem concordis animi per Spiritum sanctum habetis ad inuicem, vel *si* est aliqua *societas Spiritus* sancti ad spiritum vestrum. *Ipse* Roman. 8.
enim Spiritus testimonium reddit spiritui nostro, quia sumus filij Dei. Ad ipsum enim pertinet *societas*, qua efficimini vnum corpus vnici Filij Dei. Propter quam societatem illi, in quos venit primùm Spiritus sanctus, linguis omnium gentium sunt loquuti, quia per linguas consociatior est *societas* generis humani. *Societas* ergo *spiritus*, est illa con- Actor. 2.
iunctio fidelium, quam dat ei Spiritus sanctus, per quam omnes vnum fiunt. *Si qua viscera miserationis*, id est, si quis pius affectus est in vobis, de quo procedat miseratio erga me. Si hæc sunt in vobis, tunc *implete*, id est, perficite *gaudium meum*, quo de vestra religione gaudeo: hoc est, plenariè religiosam ducite vitam, *vt idem sapiatis* in fide, & cæteris, prout oportet: nec sit in vobis diuersus sensus, sed *idem*, licet in alijs maior, & in alijs minor. *habentes eandem charitatem* ad om- D
nes, vt æqualiter omnes diligatis, sicut scriptum est: *Diliges proximum tuum, sicut teipsum.* Vel
eandem charitatem, vt iste diligat illum sicut se, Matth. 5.
& ille similiter istum sicut se. *vnanimes*, id est, Leuit. 19.
vnius voluntatis, vt *sit vobis cor vnum & anima vna*, *idipsum sentientes*, id est, mala cuiusque 1.Cor. 12.
putant omnes sua esse, & bona similiter, vt *si quid patitur vnum membrum, compatiantur omnia membra. nihil per contentionem* agentes, vt vel dictis, vel factis adinuicem contendatis. Erant enim (vt ex his Apostoli verbis apparet) inter eos aliqui dissentientes, inquieti, inanis gloriæ causa contendentes, pacem Ecclesiæ rumpentes. Propter quod nunc monentur, vt sint *idipsum sentientes*, id est, nihil dissensionis habeant, neq; *per contentionem* aliquid faciant, vt nec de primatu, nec de aliqua re contendant: quia etiam bona non sunt contentiosis verbis dicenda, sed potius reticenda. nec *per inanem gloriam*, id est, propter famã seculi, quæ est inanis, faciant aliquid, vt de suis operibus humanum fauorem appetant. *sed in humilitate* agant omnia, vt semper de seipsis humilia sentiant. Hoc enim proprium specimen electorum esse solet, quòd de se semper infra quàm sint sentiunt. Ideo nunc subditur, vt sint *arbitrantes* alij alios *sibi inuicem superiores*. Nam quia iniquus quisque inferiorem se omnem, quem cogitat, putat, è diuerso iustus studeat, vt superiorem quemlibet proximum attendat: Ac ne dum se alijs alter humiliat, humiliatio iret alteri in elationem, vtranq; partem monuit Apostolus, dicens: *Superiores sibi inuicem arbitrantes*, vt cogitationibus cordis & ego illum mihi præferam, & vicissim ille me sibi, vt cùm ab

vtraque

A vtraque parte cor inferius premitur, nequaquam ex impenso honore inflectur. Nec ita debemus hoc æstimare, vt non existimemus, sed nos existimare singamus, sed verè existimemus posse esse aliquid occultum in aliquo, quo nobis superior sit, etiam si bonum nostrum, quo illo videmur superiores esse, non sit occultum. Istæ cogitationes deprimentes superbiam, & augentes charitatem, faciunt onera fraterna *inuicem* non solùm ęquo animo, sed etiā libentissime sustineri. Vnde subditur: *Non quæ sua sunt singuli considerantes, sed & ea, quæ aliorum.* Optime enim docet quomodo vitet contentionem & inanem gloriam, & quomodo arbitrentur alios *superiores*, scilicet si considerauerint *non sua* bona, *sed aliorum.* Vel non sint cōsiderantes *ea*, quę tantùm ad vtilitatem propriam pertinent, sed *quæ aliorum*, id est, *ea quæ* pertinent ad vtilitatem *aliorum.* Nam & Christus *non sua, sed aliorum* commoda quæsiuit: nec se super alios extulit, sed infra omnes deiecit, cùm tamen super omnes esset. Ita namque sequitur:

Hoc enim sentite in vobis, quod & in Christo Iesu: qui cùm in forma Dei esset, non rapinam arbitratus est esse se æqualē Deo, sed semetipsum exinaniuit formam serui accipiens, in similitudinem hominum factus: & habitu inuentus vt homo, humiliauit semetipsum factus obediens vsque ad mortem, mortem autem crucis.

Ioan. 1. Vbi monemur, vt sicut ille in eo, quòd *Verbum caro factum est, & habitauit in nobis*, & sine peccato cùm esset, peccata nostra suscepit, non attendens sua, sed nostra: ita & nos ad eius imitationem inuicem *onera* nostra portemus, & non nostram vtilitatem, *sed aliorum* quæramus. Non enim vlla res officiosum illum laborem ad portanda *onera aliorum* facit libenter impendi, nisi cùm cogitamus, quanta pro nobis pertulerit Dominus. Vnde Apostolus cùm admoneret, dicens: *superiores sibi inuicem arbitrantes, non quæ sua sunt singuli considerantes, sed quæ aliorum*, mox Domini exemplum, quod imitaretur, subiecit, dicens: *Hoc enim sentite in vobis, quod & in Christo Iesu.* Id est, humilitatem & patientiam pro aliorum salute in vobis veraciter *sentite*, & habete, sicut sentitis & intelligitis *in Christo* fuisse. Cuius alta præmittit Apostolus vnde se sua sponte vsque ad infimam humilitatem inclinauit, vt prius visa sublimitate eius, humilitas quoque maior appareat: & homines, in quibus locus est abiectionis, non dedignentur exemplo eius humiliari: *qui cùm in forma Dei esset*, id est, omnimoda æqualitate Patris, *non rapinam*, id est, vsurpationem alienæ rei *arbitratus est esse se æqualem Deo.* Non enim ei rapina fuit, sed natura, æqualitatem Dei habere: quoniam nascendo eam sumpsit, non superbiendo præsumpsit. Sed ideo totum quod habet & quod potest, non tribuit sibi, sed Patri, quia à seipso non est, sed à Patre. Aequalis est enim Patri, sed hoc quoque accepit à Patre. Nec sic accepit, vt incremento fieret æqualis, sed natura & æternitate esset æqualis: sicut semper natus, ita semper æqualis. Non itaque inæqualem Pater genuit, & æqualitatem non nato dedit, sed gignendo eam dedit, quia æqualem, non imparem genuit. Ideo non rapina fuit, sed natura æqualitas Filij cum Patre. Non ergo *rapinam arbitratus est esse æqualem Deo.* Erat enim æqualis, & sine rapina erat, quia æternus ab æterno natus erat. Erat *in forma Dei*, quia tantus quantus ille, talis qualis ille, hoc quod ille, non hic qui ille, sed hoc quod ille. Ille enim Deus: & iste Deus, ille omnipotens, & iste omnipotens: ille immutabilis, & iste immutabilis. Hoc est quod ille, non hic qui ille: quia & ille Pater, & hic Filius. Sic erat, & est semper *in forma Dei*, id est, in plena essentia Patris. Et cùm tantus naturaliter *esset*, & sine initio, *non arbitratus est rapina*, id est, violenta inuasione alienæ rei *se esse æqualem Deo*, quia sciebat se per naturam veraciter & omnino *æqualem.* Rapina enim est, quando quilibet alienam rem per violentiam sibi vsurpat, quæ sibi non competit. Et per rapinam diabolus æqualitatem Dei, quæ sibi nullatenus competebat, vsurpare voluit, cùm diceret: *Ascendam super altitudinem nubium, similis ero Altissimo.* Isaia. 14. Sed ita Filius per rapinam non æstimauit superbè Patris æqualitatem habere se, sed (vt dictum est) sciuit naturaliter *se æqualem* prorsus esse. Vel, secundùm alios codices, *non rapinam esse arbitratus est esse se æqualem Deo*, id est, æqualitatem Dei *non arbitratus est* alienam, *sed suam*: quia nō alienū iudicauit esse quod natus est, *sed* suum. Quod erat æqualis *Deo non arbitratus est esse rapinam*: quia non rapuit illam ęqualitatem, sed naturaliter habuit. Vnde & inter homines corporaliter conuersans, *Patrem suum Deū dicebat, æqualem se faciens Deo*, sicut in Euangelio legimus. Ioan. 10. Non enim propter assumptionē hominis amiserat æqualitatem Patris, quia non est mutabilis natura diuinitatis, vt possit minui, vel augeri. Aequalitatem Dei *non est arbitratus rapinam*, id est, alienam, sed suam. Vel *non est arbitratus rapina*, id est, violenta vsurpatione *se æqualem Deo*, sed naturaliter habuit. *sed* tamen propter infirmorū salutem *semetipsum exinaniuit*, id est, *formam* diuinitatis, quam oculi videre nequeunt, nostris visibus ad tempus subtraxit, *accipiens formam serui*, id est, hominis, non quęrens *quæ sua sunt*, sed quę nostra. Et quippe *semetipsum* exinanisse, est ab inuisibilitatis suæ magnitudine se visibilem demonstrasse, vt *serui* forma tegeret hoc, quod incircūscriptè omnia ex diuinitate penetraret. *Semetipsum exinaniuit*, quia non in ea forma apparuit hominibus, in qua æqualis est Patri. *Exinaniuit* se, non *formā Dei* amittens, sed *formam serui accipiens.* Forma *serui* accessit, non *forma Dei* discessit. Non amisit, vel minuit quod erat, sed accepit, quod non erat. Ac per hoc & minor factus est, & mansit ęqualis. *in similitudinem hominum factus*, id est, passibilis, & mortalis, vt cęteri homines. *& habitu*, id est induta humanitate, nō sibi, sed eis, quib. in homine apparuit, *inuentus vt homo*, id est, habendo hominē *inuentus vt homo* est. Non enim poterat inueniri *vt homo* ab his, qui cor immūdū habebant, & Verbū apud Patrem videre non poterant, nisi hoc suscipiendo, quod possent videre, & per quod ad illud lumen interius ducerentur. *Habitus eius* est humanitas, qua se velut *indumento* vestiuit. *Habitus* enim in ea rē dicitur, quę nobis vt habeatur accidit. Sed cū sint & alia, quę nobis accidunt, vt habitū faciant, nunc de ea re sermo est, quę cùm accidit, mutatur vt habitum faciat, & non mutat eum, cui accidit, sicuti est vestis. Nam cùm deposita est, non habet eā formam, quam sumit, cùm induitur & inducitur mēbris: sed ipsa membra, & cùm induuntur, & cùm exuuntur, in suo statu manent. Sic & habitus Christi assumptus est, vt commutaretur ineffabiliter, & excellentius, atque coniunctius, quàm vestis ad hominem, cùm induitur, nec mutaret assumentem. Igitur nomine habitus oportet intelligi, non mutatum esse Verbum susceptione hominis, sicut nec membra veste induta mutantur, quanquam illa susceptio ineffabiliter susceptum suscipienti copulauerit. Itaque appellatione habitus

A bitus, ostendit quomodo sit in similitudinem hominum factus: quia non transfiguratione in hominem, sed *habitu factus* est, cùm indutus est homine, quem sibi veniens quodammodo atq; confirmans, immortalitati & æternitati sociaret. Et non solùm ita se inclinauit, vt qui Deus erat, fieret homo, sed etiam *humiliauit semetipsum* tam altum *factus obediens* Patri, vt per eius obedientiam saluaremur, qui per inobedientiam Adæ perieramus. *Obediens* non solùm vsq; ad conuicia & opprobria, sed etiam *vsq; ad mortem*: & non ad qualemcunq; *mortem*, sed *ad mortem crucis*, quæ contumeliosior & acerbior erat. Illa enim morte peius nihil fuit inter omnia genera mortium. Denique vbi dolores acerrimi exagitant, cruciatus vocatur à cruce nominatus. Pendentes enim in ligno crucifixi, clauis aut ligno pedibus manibusq; confixi, producta morte necabantur. Non enim crucifigi hoc erat occidi: sed diu viuebatur in cruce, non quia longior vita eligebatur, sed quia mors ipsa protendebatur, ne dolor citius finiretur. Et tam pessimam mortem Saluator elegit, vt omnē mortem nostram occideret.

Propter quod & Deus exaltauit illum. & donauit illi nomen, quod est super omne nomen, vt in nomine Iesu omne genu flectatur, cœlestium, terrestrium, & infernorum: & omnis lingua confiteatur, quia Dominus Iesus Christus in gloria est Dei Patris.

Ipse se tantum *humiliauit*, vt vltra non posset, *propter quod & Deus* tantum *exaltauit illum*, vt vltra non posset. Non enim maior humiliatio, vel maior exaltatio fieri poterat. *Deus illum* secundùm humanam naturam *exaltauit*, in quo & diuina natura potest dici exaltata secundùm ostensionem,

B quia cœpit sciri quod erat, sicut in assumptione infirmitatis dicitur exinanita. Sed propter vnitatem personæ, potest diuinitas dici exaltata in humanitatis exaltatione. *Deus exaltauit illum*, suscitans à mortuis, & eleuans in cœlum super omnes Angelos ad dexteram suam. *& donauit illi nomen, quod est super omne nomen*, *vt* in ipsa forma nominetur Filius Vnigenitus Dei. Hoc & ante resurrectionem habuit, sed post resurrectionem, quod erat, manifestatum est, vt scirent homines, & dæmones, & omnes ei genu flecterent. Post crucem manifestatur quid à Patre cùm generaretur accepit, cum à creatura cœpit sciri, homini non esse datum nomen Dei, sed *æquali*, qui se *exinaniuit*, cuius omnia à Patre sunt. Tam præcelleus nomen ei datum est, vt omnia sint ei subdita, *vt in nomine Iesu* exaltando *flectatur omne genu*, quod est euidens signum subiectionis, *cœlestium*, id est, Angelorum; *& terrestrium*, id est, hominum: *& infernorum*, id est, dæmonum, quia & ipsi tremunt sub eius imperio, & penitus subijciuntur. Non quòd, Angeli, vel dæmones habeant (vt nos) genua quæ flectant, sed per simile dictum est. Dum enim videmus aliquem genua flectere alicui, credimus illum exhibere humilitatem & venerationem ei, ante quem genua flectit. Sic cœlestia, & terrestria, id est, beati Angeli, & sancti homines, & omni affectu piæ humilitatis Christo se libenter subijciunt. Inferna quoque, id est, dæmones, vt nequissimi serui, tremunt sub eius dominio, & se subiectos metu cogente fatentur. Sed & praui homines, vel in fine subiectos ei se animaduertent. Et non solùm datum est ei, vt omnis creatura se ei subijciat, sed *& vt omnis lingua confiteatur*, id est, omnes linguæ gentium diuersarum, quæ in mundo sunt, concorditer prædicent, *quia Dominus Iesus Christus est in*

Locus obscurus.

gloria Dei Patris, id est, eadē gloria honoratur, qua Pater, æqualis per omnia Patri. Hoc enim vel sponte, vel inuiti confitentur, seu confitebuntur omnes boni & mali. C

Itaq; charissimi mei, (sicut semper obedistis,) non vt in præsentia mei tantùm, sed multò magis nunc in absentia mea, cum timore & tremore vestram salutem operamini. Deus est enim, qui operatur in vobis & velle & perficere pro bona voluntate.

Christus (vt præmissum est) *se humiliauit*, obediendo *vsque ad mortem*, & propterea exaltatus est. *Itaque* & vos *charissimi mei* exemplo eius humilitate vos, obedientes Deo, vt & vos similiter exaltari vestro modo mereamini, sicut à die conuersionis vestræ *semper obedistis* Deo, & mihi, vel præpositis vestris, ita nunc agite, *non tantùm sicut in præsentia mei* egistis, *sed multò magis nunc* agere laborate *in absentia mea*, scilicet *operamini vestram salutem*, id est, bonis operibus agite vt digni sitis in æternum saluari. Et hoc facite non superbè, non præsumptuosè, sed *cum* timore intimæ humilitatis: qui enim semper timet, ne cadat, humilis est. *& cum tremore* corporis, id est, & intus & extra sitis omnino humiles in bonis, quæ agitis, vt nihil vobis, sed totum gratiæ Dei adscribatis: quia non vos operamini, sed *Deus* in vobis. Ideo timendum est. Ipse *est enim, qui operatur in vobis & velle* bonū, *& perficere* illud *pro* sua *bona voluntate*, non pro meritis vestris. Quando iubet vt operentur, liberum eorum conuenit arbitrium. Sed ideo *cum timore & tremore*, ne sibi tribuendo quod bene operentur, de bonis, tanquam suis, extollantur operibus. Tanquam ergo interrogaretur Apostolus, & diceretur ei, quare dixisti *cum timore & tremore* horum verborum rationem reddit, dicens: *Deus est enim qui operatur in vobis.* Ne enim sibi inde aliquid darent, quia dixit *operamini*, continuò subiunxit: *Deus est qui operatur in vobis.* Ideo *cum timore & tremore*, id est, cum humilitate. Si enim timetis, & tremitis, non extollimini, quasi de vestris operibus, quia *Deus operatur in vobis.* Timendum est vobis, ne fortè, quod datum est humilibus, auferatur superbis. Nam neque de perseuerantia boni voluit ipse sanctos in viribus suis gloriari, sed in ipso: quia eis non solùm dat adiutorium, quale primo homini dedit, sine quo non possint perseuerare, si velint, sed *in eis operatur & velle*, vt quia non perseuerabunt, nisi & possint & velint, perseuerandi eis & possibilitas & voluntas diuinæ gratiæ largitate donetur. Tantum quippe spiritu sancto accenditur voluntas eorum, vt ideo possint, quia sic volunt: & ideo sic volunt, quia *Deus operatur* vt velint. Sic *operatur Deus in eis velle, & pro bona voluntate*, quam operatus fuerit, *operatur & perficere.* D

Omnia autem facite sine murmurationibus & hæsitationibus, vt sitis sine querela, & simplices filij Dei, sine reprehensione in medio nationis prauæ & peruersæ, inter quos lucetis sicut luminaria in mundo, verbum vitæ continentes ad gloriam meam in die Christi, quia non in vacuum cucurri, nec in vacuum laboraui. 1. Pet. 4. *neque.

Dixi, vt operemini *vestram salutem*, id est, per bona opera conquiratis vobis æternam salutem. Sed *omnia*, quæ facietis, *facite sine murmurationibus.* Hic adiungitur prædictæ humilitati patientia. Superius enim dictum est, *cum timore & tremore vestram salutem operamini*: & nunc præcipitur, vt *sine* murmure cuncta faciant, id est, æquo animo laborent in operibus bonis, quæ sibi iubentur à Prælatis suis. *Omnia facite sine murmurationibus*, vt

A vt non sitis indeuoti in ipsis bonis, quæ facietis, neque sit vobis graue pro vestra salute laborare: *sine hæsitationibus*, vt non hæsitetis in corde vestro, vtrum faciatis, an non, bonum, quod facere vultis, sed firma definitione bonum omne, quod agere proposueratis, perficite prompti, ne sitis a- Iacobi. 1. nimo fluctuantes. *Qui enim hæsitat*, sicut ait Iacobus, *similis est fluctui maris: qui à vento mouetur, & circunfertur.* Vel de præmio bonorum operum non hæsitetis. Siue non hæsitetis pati pro Christo, sed prompti sitis. Et hæc ideo sic agite, *vt sitis sine querela*, id est, vt proximus non possit de vobis conqueri: & quantum ad vos *sitis simplices*, id est, sine duplicitate cordis: quia *vir duplex a-* Ibid. *nimo, inconstans est in omnibus vijs suis*, *&* Matth. 6. *nemo potest duobus dominis seruire.* Duplex enim est, qui & Luc. 16. Deo, & seculo placere cupit, volens & in hoc mundo, & in cœlo diues esse. Sed vos, qui filij Dei esse cœpistis, in simplicitate cordis quærite illum, vt sicut ipse vnus est, ita & vos ad imitationem eius *simplices sitis*, vt ei soli placere studeatis. Et etiam quantum ad exteros, *sitis sine reprehensione*, vt nihil reprehensibile possit in vobis ab infidelibus inueniri, *in medio nationis*, id est, gentilium; qui non sunt renati, sed sicut nati sunt carnaliter, ita viuunt. *Nationis* dico *prauæ* per opera; *& peruersæ* per diuersas sectas. *Inter quos* gentiles lucetis exemplo bonæ vitæ sicut luna & stellæ. & ideo maximè decet vos esse sine reprehensione. *Lucetis sicut luminaria* cœli, quia sicut luna & stellæ non amittunt lucem suam propter noctem, sed magis lucent, sic vos mente in cœlo fixi, licet inter tenebrosos & infideles sit vestra conuersatio, non obscuramini, sed magis lucetis bene operando. Hac sententia & laudantur & roborantur ab Apostolo discipuli, vt quia se ta- B les esse cognoscunt, studeant valentius perseuerare tales. Tales enim sancti de conuersatione, quam habent in cœlo, despiciunt omnia, quæ iniqui faciunt in terra. Sicut stellas cœli non extinguit nox, sic mentes fidelium, adhærentes firmamento sanctæ Scripturæ, vel cœlestibus desiderijs, non obscurat mundana iniquitas. Qui enim mente sunt in supernis, & de supernis cogi- Matth. 6. tant, sicut dictum est: *Vbi est thesaurus tuus, ibi est & cor tuum*, de ipsis cogitationibus supernorum patientes fiunt: & quicquid in terra fiat sic non curant, donec peragant itinera sua, quemadmodum luminaria cœli non curant quomodo exerceant dies & noctes, quamuis tanta mala videant fieri super terram. Et sicut luminaria patienter ferunt: quicquid de eis homines fingunt, ita iusti debent patienter ferre omnes etiam de se falsas criminationes. Nam qui perdiderit tolerantiam, non est quasi luminare clarus desuper, sed obscuratus est, & de cœlo cadit. *Lucetis*, inquit, *sicut luminaria in mundo.* Ac si dicat: *Vos estis lux* huius *mundi*, & estis etiam vasa Euangelij; quia continetis in cordibus vestris verbum Euangeli- Matth. 5. cæ prædicationis, quo viuit anima vestra: non enim sinitis illud à vobis effluere. Et hoc facitis *ad gloriam meam*: nedum ad vestram: quia & ego de bona conuersatione vestra gloriam accipiam *in die Christi*, id est, *in die*, qua Christus iudicabit. Et verè tunc habebo *gloriam; quia non in vacuum*, id est, non sine fructu, non frustra cucurri ad illam, quia vos & alij me prædicante credidistis. Non *in vacuum cucurri* in via Domini, *nec in vacuum laboraui*, in vinea eius, quæ est Ecclesia, quoniam plenam mercedem recipiam. Vel cucurri in his, quos facilè potui con- C uertere; laboraui in illis, quos difficilius conuerti.

Sed & si immolor supra sacrificium & obsequium fidei vestræ, gaudeo & congratulor omnibus vobis. Idipsum autem & vos gaudete, & congratulamini mihi.

Vestra religio sit *ad gloriam meam in die* iudicij, quia pro vobis laboraui. Nec tantùm hoc libenter egi, *sed si immolor*, id est, occidor pro vobis, tunc *gaudeo*: hoc est, *in sacrificium* mei corporis addo *supra sacrificium vestræ fidei & obsequium.* Iam enim vestram fidem *sacrificium* Deo dignum obtuli, *& obsequium* bonæ operationis vestræ, qua Deo obsequimini, sacrificaui. *Sed si* etiam ipse pro vobis offeror *gaudeo*, quia ad coronam pertingo: *& congratulor*, id est, simul gratias ago *omnibus vobis*, quia estis mihi causa mortis, qua vitam ingredior. Nec solus ego id agere debeo, sed etiam *vos gaudete idipsum*, hoc est, immolari pro me, si contigerit vobis: *& congratulamini*, id est, grates reddite *mihi*, qui vobis causa sum, vt Martyres efficiamini.

Spero autem in Domino Iesu, Timotheum me citò mittere ad vos, vt & ego bono animo sim, cognitis quæ circa vos sunt. Neminem enim habeo tam vnanimem, Actor. 16. *qui syncera affectione pro vobis solicitus sit. Omnes enim* 1. Cor. 13. *quæ sua sunt quærunt, non quæ IESV Christi. Experimentum autem eius cognoscite, quia sicut patri filius, mecum seruiuit in Euangelio. Hunc igitur spero me mittere ad vos, mox; vt videro quæ circa me sunt. Confido autem in Domino, quoniam & ipse veniam ad vos citò.*

Hanc quidem epistolam nunc mitto vobis per Epaphroditum, sed *spero* non in me: sed *in Domino Iesu*, id est, in misericordia Saluatoris, *me citò mittere*, id est, dirigere. *Timotheum ad vos*, vt sicut D vos bono animo eritis, cùm cognoueritis *quæ circa me sunt*, ita *& ego bono animo sim*, atque gaudeam *cognitis quæ circa vos sunt*, vel aduersis, vel prosperis. Ideo autem magis *Timotheum* mittam, quàm alium; quia *neminem habeo* nunc *tam vnanimem*, Hoc tempore multi cum Apostolo mercenarij erant, filij vel pastores nulli, nisi Timotheus. *Neminem*, inquit, modò mecum *habeo tam vnanimem*, id est, ita concordantem meæ voluntati in hoc negotio. *qui syncera*, id est; pura & non ficta cordis *affectione*, id est, germana charitate *sit solicitus pro vobis*, id est, pro vestra salute. Multi enim videntur esse soliciti pro alijs: sed reuera non pro ipsis soliciti sunt, sed pro rebus ipsorum, quas habere cupiunt. Rectè dixi, quia *neminem habeo tam vnanimem*: *omnes enim*, quos nunc *habeo*, *quærunt* in vobis *quæ sua sunt: non Christi* lucra. Sic & modo faciunt in Ecclesia mercenarij *sua* quærentes: Quid est, *sua* quærentes? Non Christum gratis diligentes, non Nota. Deum propter Deum quærentes, temporalia commoda consectantes, lucris inhiantes, honores ab hominibus appetentes. Et quando hæc à Præposito amantur, atque propter hæc seruitur Deo, quisquis talis est, mercenarius est: inter hos non se computet. De talibus enim dicitur quia *receperunt mercedem suam. Non quærunt ea* Matth. 5. *quæ sunt Iesu Christi*, id est, multiplicationem boni gregis, religiosam conuersationem subditorum, salutem animarum. Et ideo nullum istorum voluit nunc Apostolus *mittere*, sed *Timotheum*, qui sicut pastor salutem gregis quæreret, atque non solùm verbo, sed & exemplo qualiter viuendum esset, ostenderet. Timotheum quidem vobis mittem, vos autem cognoscite *experimen-*

A *perimentum eius*, id est, quomodo sum expertus fidelem in omnibus in vita, & doctrina, *quia sicut filius Patri* deuotè obedit, ita *mecum* Deo *seruiuit in Euangelio* prædicando, in quo potuit experiri. Et quia de vobis solicitus est, & mihi probatus, *igitur spero me hunc ad vos mittere*, non post longa temporis spatia, sed *mox: vt videro ea, quæ circa me sunt*, id est, quem exitum sint habitura. vtrum de his euadam, an non. Et non solùm *spero me eum mittere*, sed etiam *confido in* Dei misericordia, *quoniam & ego ipse citò*, id est, non post multum temporis *veniam ad vos*.

Necessarium autem existimaui, Epaphroditum fratrem & cooperatorem & commilitonem meum, vestrû autem Apostolum, & ministrum necessitatis meæ mittere ad vos, quoniam quidem omnes vos desiderabat, & mœstus erat, propterea quod audieratis illum infirmatum. Nam & infirmatus est vsque ad mortem: sed Deus misertus est eius. Non solum autem eius, verum etiam & mei, ne tristitiam super tristitiam haberem. Festinantius ergo misi illum vt viso eo iterum gaudeatis. & ego sine tristitia sim. Excipite itaque illû cum omni gaudio in Domino, & eiusmodi in honore habetote: quoniam propter opus Christi vsque ad mortem accessit, tradens animam suam, vt impleret id, quod ex vobis deerat erga meum obsequium.*

*cum.

Timotheum quidem (*vt spero*) mittam *ad vos*, & *ipse veniam*: sed interim *existimaui necessarium* esse *mittere ad vos Epaphroditum* cum hac epistola *fratrem*, id est, Christianum, *& cooperatorem* in prædicatione, *& commilitonem meum* in bello contra dæmones & vitia, & contra omnes, qui regno Christi resistunt, sed *vestrum Apostolum*, id est, specialem doctorem, *& ministrum necessitatis meæ*. id est, qui mihi ministrauit necessaria, vel necessitati inopiæ meæ ministrauit, siue de labore manuum suarum, siue quod ab alijs fidelibus quæsiuit. B Ideo volui eum *mittere*, quia *vos omnes* videre optabat, *& mœstus erat* quoniam *audieratis* eum *infirmatum* fuisse. Forsitan quia verberatus est ab infidelibus in ministratione. Nec falsus ad vos rumor de eius infirmitate peruenit, quia *& infirmatus est* ægrotatione sicut audistis: & hoc non leuiter, *sed *vsque ad* mortis periculum. *sed Deus* miserando sanauit eum. Et *non solùm eius* in hoc *misertus est*, sed *etiam & mei, ne haberem tristitiam* de morte eius, *super tristitiam*, quam habueram de infirmitate eius, quæ vobis nocebat. Et quia *vos desiderabat*, vosque de eius languore timebatis, *ergo festinantius*, quàm fecissem, nisi hoc euenisset *misi illum, vt eo viso iterum gaudeatis*. qui prius de eo, cùm esset apud vos, gaudebatis: *& ego sim* absque *tristitia*, quam de vobis tristibus habebam. *Ego* quidem mitto illum, propter has causas, & vos *itaque excipite illum* honorificè, non indeuotè: sed *cum omni gaudio*, vt omne gaudium habeatis de aduentu eius, & illud gaudium sit *in Domino*, id est, non vanum, non lasciuum, non immoderatum, sed pium & castum. Nec solùm in principio lætantes illum excipiatis, sed

Math. 20. postea conuersantem vobiscum *habetote in honore* virum *eiusmodi*, quia iste vester Apostolus est. Et meritò debet honorari, *quoniam vsque ad mortem accessit propter opus Christi*, qui venerat *non ministrari, sed ministrare*. *Propter opus*, quod Christus fecerat, *accessit* iste *ad mortem*, quia ministrabat mihi de eleemosynis aliorum fidelium suo labore congestis, *tradens* ex deliberatione, & exponens *animam suam*. id est, vitam in mortis periculum, scilicet mori potius volens, & animam reddere, quàm *opus Christi*, quod in me exercebat, dimittere. Et ideo hoc faciebat, *vt impleret erga meum obsequium id, quod ex vobis deerat*: quia vos mihi de bonis vestris dederatis, sed ille supplere studuit, quod vos minus feceratis vel quia rem dederatis, sed qui ferret ex vobis defuit, & ille attulit: vel quia quod miseratis defecit, ille mihi ex aliorum eleemosynis ministrauit. C

CAPVT III.

DE cætero fratres mei, gaudete in Domino. Eadem vobis scribere, mihi quidem non pigrum, vobis autem necessarium. Videte canes, videte malos operarios, videte concisionem. Nos enim sumus circuncisio, qui spiritu seruimus Deo, & gloriamur in Christo Iesu. & non in carne fiduciam habentes, quanquam & ego habeam confidentiam in carne.

Nunc de synceritate fidei agere contra pseudo prędicatores incipit, quasi dicat: Illa, quæ superius dixi, ita seruate, sed *de cætero* quod dicendum est, hoc facite, scilicet *gaudete in Domino*, id est, omne gaudium sit vobis in Deo, non in carnalibus obseruantijs. Vel ita: Olim gauisi estis in seculo, sed *de cætero* viuendi spatio, quod vobis superest, *gaudete* iam *in Domino*, vt quamdiu amodò vixeritis, sit vobis omne gaudium in eo. Non gaudeatis in carnalibus & secularibus, vt pseudoapostoli suadent, sed *in Domino*, vt sæpe dixi vobis. Nam *eadem*, quæ præsens dixi, id est, vt *in Domino* tantùm gauderetis, *mihi quidem non est pigrum* vel tædiosum *scribere vobis*, vt diutius maneat quàm verborum prolatio, sed *vobis est necessarium* contra peruersos doctores. *Videte* enim *canes*, id est, cognoscite illos esse *canes*, hoc est, non ratione, sed consuetudine contra insolitam veritatem latrantes. Hæc est enim canum D natura, vt cum quibus habent consuetudinem, siue illi boni sint, siue mali, non ad eos latrent: insolitorum autem personis visis, etiam innocentibus, irritentur. Ita pseudo consuetudinem legis tenent, & contra veritatis nuntios irrationabiliter latrant & mordent. *videte malos operarios*, id est, notate: & cauete eosdem pseudo prædicatores, quia in agro Dei super frumentum seminant *zizania* errorum. *videte concisionem*, id est, eos concisos & excurtatos, quia carnem amputauerunt, sed vitia nutriunt, & à Christo cęsi: id est, abscisi sunt. Hos voco *concisionem*; non circuncisionem, quia *nos* fideles, non illi, *sumus circuncisio* non carne, sed ratione; id est, mundati à superfluis vitiorum. Hoc est, *nos sumus* iustitia, *qui Deo seruimus spiritu*; id est, toto mentis affectu: non carnali custodia literæ legis? *& gloriamur*, non *in nostris* meritis, vel *in* carnalibus obseruantijs. sed *in* solo *Christo Iesu*, & *in* eius gratia. *Non carne*: sed *spiritu Deo seruimus*. *Carne* enim seruit Deo, qui de rebus carnalibus sperat se placere Deo. Cùm verò & ipsa caro ad bona opera spiritui subditur, *spiritu seruimus Deo*, qui carnem domamus, vt spiritus obtemperet Deo. Vel secundùm alios codices, & maximè Græcos, *spiritu Deo seruimus*, ea scilicet seruitute: de qua dictum est: *Dominum Deum tuum adorabis & illi soli seruies*. Ipse enim Spiritus Deut. 6 Deus est, cui ab omnibus sanctis talis seruitus ex- & 10. hibetur. *Et gloriamur* (inquit) *in Christo Iesu, & non in carne fiduciam habentes*. Respexit quos- Ioan. 4. dam *in carne* fidentes. ipsi erant, qui de carnis circuncisione gloriabantur. *Non sumus habentes fiduciam*: id est, spem salutis *in carne*, id est, in carnalibus obseruantijs, vel generis nobilitate:

quanquam

A *quanquam & ego habeam* si voluero, *confidentiam* gloriandi *in carne*, id est, in carnis nobilitate, & carnali custodia legis.

1.Cor.11. Actor.23. *Si quis alius videtur confidere in carne, ego magis, circuncisus octauo die, ex genere Israel, de tribu Beniamin Hebræus ex Hebræis, secundùm legem Pharisæus, secundùm æmulationem persequens Ecclesiam Dei, secundùm iustitiam, quæ in lege est, conuersatus sine querela.*

Ne putetis, inquit, me contemnere quod non habeo. Quid enim magni est, si homo abiectus, vel plebs ignobilis contemnat nobilitatem? Habeo ista, sed contemno: & ideo vos doceo talia contemnere, quoniam videtis me habere quod contemno. Nam *si quis alius*, id est, à me diuersus, qui vos decipere quærit, *videtur confidere in carne*, quasi inde iustus, *ego magis* confido, quàm ille pseudo. Et audi *in carne* fiduciam; *circuncisus* sum, Gen.17. *octauo die*, sicut lex iusserat, id est, non proselytus, non aduena ad populum Dei, non maior *circuncisus*, sed à parentibus natus Iudæus, habeo circuncisionem octaui diei. Et sum de *genere Israel*, non alienigena: & non de viliori tribu, sed de *tribu Beniamin*, quæ dignior erat, quoniam procreata est ex Rachel, dilecta vxore Iacob: & cùm decem tribus in Samaria colerent vitulos, ista & tribus Iuda non recesserunt à templo Domini. Et sum *Hebreæus ex Hebræis* parentibus, id est, non de ignobili gente progenitus, sed ex eis, qui fuerunt nati ex Heber filio Sale, filij Sem, maioris filij Noe. Sum etiam *secundùm legem*, id est, *secundùm* egregiam legis obseruationem, *Pharisæus*, id est, diuisus ab alijs, vtpote religiosior. Nam primarij quidam erant, & quasi ad nobilitatem iudaicam segregati, non contemptibili plebi commixti, qui dicebantur Pharisæi, quasi diuisi. Et B *secundùm æmulationem*, quæ in me feruebat, *persequens Ecclesiam Dei*: quia non eram piger Iudæus: sed quicquid erat, quod legi meę videretur aduersarium, impatienter ferebam, acriterque insequebar. Et *secundùm iustitiam* legis, quæ manus comprimit, non animum: & timore, non amore seruatur. *conuersatus* sum *sine querela*, id est, sine clamore facto de me, quia nemo poterat cōqueri quod aliquam iniuriam ei fecissem, contra legis, instituta carnalia faciens. Hæc apud Iudæos nobilitas est, sed apud Christum quæritur humilitas.

Sed quæ mihi fuerunt lucra, hæc arbitratus sum propter Christum detrimenta. Verumtamen existimo omnia detrimentum esse, propter eminentem scientiam Iesu Christi Domini mei. Propter quem omnia detrimentum feci, & arbitror vt stercora, vt Christum lucrifaciam. & inueniar in illo, non habens meam iustitiam, quæ ex lege est; sed illam, quæ ex fide est Christi Iesu, quæ ex Deo est iustitia in fide; ad cognoscendum illum, & virtutem resurrectionis eius, & societatem passionũ illius, configuratus morti eius. si quo modo occurram, ad resurrectionem, quæ est ex mortuis.

Ita diuersis modis possum gloriari *in carne*, sed non iam glorior in talibus. *Sed* omnia illa carnalia *quæ mihi* ante Christi notitiã *fuerunt lucra*, id est, vtilia & chara. *hæc* post fidem *arbitratus sum detrimenta* salutis *propter Christum*, qui in his prænuntiatus fuerat. Et si adhuc illa seruarem, eius aduentum ostenderem nondum factum. Quę enim venturum eum significabant, si iam seruantur, venisse eum negant. Et ideo sunt *detrimenta*, quia deterunt veritatem fidei. Vnde paulo superius Iudæi dicti sunt concisio, quia carnalis circuncisio, plena abscisio est à Christo. Non solùm C *propter Christum hæc arbitratus sum detrimenta, verumtamen*, id est, sed etiam *propter scientiam Iesu Christi Domini mei*, quam de eo habemus, *eminentem* omnibus scientijs alijs, sed quæ eminet in eo plus, quàm in alijs, *existimo omnia* illa *detrimentum esse*, quia retrahunt sectatores suos à tam eminenti scientia. Vel ita: *Hæc* olim *fuerunt mihi lucra*, sed *existimo* tamen nunc *omnia* ea *detrimentum esse* & impedimentum, *propter* sublimem *Christi scientiam*, qua mihi innotuit eum esse Deum super omnia, vt per eam Scripturas intelligerem. Nam etiamsi ipsum non possem assequi, vel *propter* solã *eius scientiam*, quæ tanta & tam præcellens est, respuerem omnia illa vetera. *Propter quem* Christum venerandum, & propter cuius dilectionem *omnia* illa non solùm *existimo detrimentum*, sed & *feci* ea *detrimentum* bonorum, viuendo spiritaliter & docendo, vt alijs appareret ea *esse detrimentum*. *&* quod plus est, *arbitror* ea non tantùm vt *detrimenta* bonorum, sed *vt stercora*, id est, quę coinquinent iam obseruatorem. Et hoc ideo, *vt Christum lucrifaciam*, id est, in futuro Christum habeam præmium, & hîc sim in illo membrum. Quod aliter nequit fieri, scilicet rationabiliter attendendo, nisi *& inueniar in illo* fidele membrũ, *non habens meam iustitiam, quæ ex lege est*: quoniam ea iustitia pœnam timet, non amat virtutem: *sed illam, quæ ex fide est Christi, quæ iustitia est ex Deo*, non ex hominibus. *Iustitia* dico, manens *in fide*: quia sicut *ex fide* nata est, sic existere non habet nisi *ex fide*. *Iustitia in fide* valente *ad cognoscendum illum*. Quasi dicatur: Qui in lege putat iustificari, non agnoscit Christum: sed ego *ex fide* iustificari volo, vt agnoscam illum, cur natus, cur passus sit. & agnoscam quæ est virtus *resurrectionis eius*, id est, iustificatio credentium, quia D *resurrexit propter iustificationem nostram*. & agnoscam Rom.4. *societatem passionum eius*, quam bene noscit, qui se per eam ad cœli gaudia peruenire credit. Vel *iustitia in fide ad cognoscendum* eum, quia fides & in illa vita facit perfectè eum agnosci, qui in ista creditur *&* haberi *virtutem resurrectionis eius*, id est, immortalitatem: quia nostra resurrectio est virtus & efficacia *resurrectionis eius*, & in hac vita facit haberi *societatem passionum* eius, vt & nos patiamur aduersa quæque pro eo: nisi enim per fidem, nemo tanta pateretur. & configurationem mortis *eius*, vt moriamur sicut ipse, si opus est: vel moriamur semel vitijs, sicut ipse carne *mortuus est semel*. Sed litera sic iungitur: *Vt inueniar in illo, non habens meam iustitiam, quæ ex lege est, sed eam, quæ est ex fide, configuratus morti eius*, id est, per passiones consummatus vt ille, tãtùm *si quo modo occurram* lætus *ad resurrectionem*. *Si quo modo occurram*, quia difficile est. *Si quo modo* contingat, tum ex Dei misericordia, tum ex meo merito, vt *occurram* Christo gaudens in iudicio, quod Sanctorum est tantùm, veniens *ad resurrectionem, quæ est* non ex viuis, vt nunc, sed *ex mortuis*, vt vltra mori nequeant. Hæc Apostolus idcirco se ita egisse vel agere commemorat, vt illi similiter exemplo eius omnes legis carnales ritus contemnant, & per iustitiam fidei atque *societatem* passionis Christi festinent ad regna cœlorum.

Non quòd iam acceperim, aut iam perfectus sim: sequor autem, si quo modo *comprehendam, in quo & comprehensus sum à Christo Iesu. Fratres, ego me non arbitror comprehendisse. Vnum autem, quæ quidem retro sunt obliuiscens, ad ea verò quæ sunt priora, extendens meipsum, ad destinatũ persequor, ad brauium*

A *ſupernæ vocationis Dei in Chriſto Ieſu. Quicunque ergo perfecti ſumus, hoc ſentiamus: & ſi quid aliter ſapitis, & hoc vobis Deus reuelabit. Veruntamen ad quod peruenimus, vt idem ſapiamus, & in eadem permaneamus regula.*

Iſte, qui ad tertium cœlum raptus fuerat, & 2Cor.12. tanta ſcientia emicabat, putabatur iam comprehendiſſe, quod alij ſequuntur, ſed ipſe hoc negat. Ne enim videatur ſuperfluum tot diuerſa pati, cùm fidem & alia bona habeat, ſubdit quaſi dicēs: Meritò pro illa gloria tantum laboro, quia *non* dico *quòd iam acceperim* aliquid, quia ſi quid gloriæ accepi, nihil eſt ad comparationem futuræ, aut ſi quid accepi de cognitione Chriſti, non dico quòd in illa *iam perfectus ſim.* Et ſi ita de me, quid de alijs? *Non* eſt *quòd iam acceperim*, quod peto: *aut iam perfectus ſim*, vt nihil mihi deſit. Non dico, ſufficit quod egi: ſed ſemper aliquid addo, ſemper ambulo, ſemper proficio, ſemper *ſequor* quod comprehendere laboro, *ſi* quo modo fiat, vt *comprehendam*, id eſt, perfectè teneam illud in eo modo, *in quo & ego ſum comprehenſus à Chriſto Ieſu*, id eſt, vt videam ipſum Chriſtum ſicut ipſe me videt, & cognoſcam eum perfectè, ſicut ab eo cognitus ſum, vt ſicut ipſe plenariè me videt & cognoſcit, ita ego plenariè humano modo eum cognoſcam. Vel *comprehendam* eum, *in quo & comprehenſus ſum* ab eo, id eſt, vt videam eum in ea claritate, in qua mihi apparuit in via, quando me Act.9. comprehendit. Ideo enim *ſequor.* Præuenit me iuſtitia eius, ſequatur eum mea. Cœperant mirari, qui audiebant Apoſtolum dicentem, *non* quia *iam acceperim, aut iam perfectus ſim. Fratres*, inquit, *ego non me arbitror iam comprehendiſſe*, id eſt, nolite in me falli, plus me ipſe noui, quā vos, ſcio quid mihi deſit, ſcio quid adſit. *Ego me non arbitror* ap- B prehendiſſe. *Vnum autem* hoc *me non arbitror* apprehendiſſe. Multa habeo, ſed vnum nondum apprehendi. Porrò *vnum eſt neceſſarium. Vnam petij à Domino, hanc requiram.* Et quæ eſt illa? *Vt* Lucæ 10. *inhabitem in domo Domini omnibus diebus vitæ meæ.* Pſal. 26. Ipſum eſt *vnum*, quod nondum apprehendi. Et in quantum mihi hoc deeſt, in tantum nondum *perfectus* ſum, quia nondum æqualis Angelis. Quid ergo agis? quid agendum exemplo tuo doces? Ea *Quidem quæ ſunt retro*, id eſt, terrena, quæ reliqui, *obliuiſcens*, id eſt, à memoria cogitationis auferens, *ad ea verò, quæ ſunt priora*, id eſt, ad cœleſtia. *quæ ſunt* eleuantia in diuina, *extendens* deſiderio *meipſum, perſequor*, id eſt, perfectè ſequor mente & opere. Ante nos enim æterna ſunt, poſt nos temporalia: quia & illa pergentes inuenimus, & recedentes quaſi poſt dorſum relinquimus. Vel ea, *quæ retrò ſunt*, id eſt, præterita merita mea *obliuiſcens*, & quaſi pro nihilo ducens, *ad* futura merita me extendendo, ſemper addens aliquid. Adhuc enim proficio, adhuc ambulo, adhuc in via ſum, adhuc me extendo: nondum perueni. Extendo me *ad deſtinatum*, id eſt, ad aliud, quod Dei prouidentia mihi *deſtinatum* diſpoſuit, vel ad quod propoſui currere. Et *perſequor*, id eſt, ſequi non deſiſto, vſque dum veniam *ad brauium ſupernæ vocationis Dei in Chriſto Ieſu*, id eſt, ad præmium in ſupernis dandum, ad quod vocat me Deus in Filio ſuo. Et quandoquidem ego, qui tantus ſum, *non arbitror me comprehendiſſe*, ſed adhuc *ſequor, ſi* fortè *comprehendam, ergo quicunque ſumus perfecti, hoc ſentiamus*, omnes, ſcilicet nos nondum *comprehendiſſe*, ſed adhuc debere ſequi & proficere. Videtur Apoſtolus quaſi contrarius ſibijpſi. Quomodo enim ſtare poteſt ſententia; vt qui dixerat, *Non quia iam* E *acceperim, aut iam perfectus ſim: dicat, Quicunque perfecti ſumus, hoc ſentiamus?* Sed de duabus loquitur perfectionibus, oſtendens omnem hominem, & vniuerſam creaturam, quamuis ad perfectionem venerit, tamen indigere miſericordia Dei, & plenam perfectionem ex gratia, non ex merito poſſidere. Et ideo perfectus erat Apoſtolus iuxta modum humanæ poſſibilitatis, ſed adhuc perfectionem expectabat ex dono ſupernæ largitatis, vt æqualis fieret Angelis. Erat *perfectus* viator, ſed nondum perfectus patriæ poſſeſſor. Et hoc de ſeipſo debet vnuſquiſque *perfectus* ſentire, vt cum ſe viatorem & non habitatorem meminerit, ſtudeat ſemper ambulare & proficere, ne fortè vbi ſe ſatis egiſſe putauerit, ibi remaneat. Quę ſententia multum vtilis fuit nonnullis Philippenſium, qui iam ſe perfectos arbitrabantur: ne putarent ſufficere ſibi perfectionem ſuam, & inciperent remiſſius agere, ac perirent. *Hoc* (inquit) ſentire debetis, quòd imperfecti ſumus comparatione futuræ perfectionis, & illuc tendimus. *Et ſi quid aliter ſapitis*, vt paruuli id eſt, ſi iam putatis vos aliquid egiſſe, eſſe, vel ſcire, *& hoc vobis reuelabit Deus*, quod non rectè id *ſapitis.* Qui enim in pace Catholica permanet, *ſi quid aliter ſapit*, quàm oportet, humili *Deus reuelabit*: ſi illud ſuperbus defendit, *Deus* abijciet. Vel Nota. *ſi quid* nunc *aliter ſapitis*, quàm in futuro ſapiendum ſit, quia modò *per ſpeculum* videtis, etiam 1.Cor.13. *hoc reuelabit Deus*, quia clarè faciet vos cognoſcere, & ſe, & omnia alia, quæ modò obſcurè videtis. Vel *ſi quid aliter ſapitis*, id eſt, ſi perfectam Chriſti notitiam vos *comprehendiſſe* putatis, *& hoc* idē vos malè ſapere *Deus* per miſericordiam *vobis reuelabit.* Similiter & de alijs erroribus pro bona vita vos liberauit. Siue ita: *Si quid* modò *aliter* D *ſapitis*, quàm in futuro, & de Deo, & de omnibus, etiam hanc imperfectam cognitionem *vobis Deus* per Spiritum ſuum *reuelabit.* Vel *ſi quid aliter ſapitis, & ſi quid* melius ad cultum Dei excogitaueritis, ſiue in interpretationibus Scripturarum *aliter* ſecundùm regulam veritatis ſenſeritis, etiam *hoc* donum Dei eſſe ſciatis, quia *ipſe vobis hoc reuelauit. Veruntamen*, id eſt, ſed tamen teneamus omnes illud, *ad quod peruenimus, vt idem ſapiamus* credendo, *& permaneamus in eadem regula* diſciplinæ, id eſt, rectitudine viuendi, ſcilicet vt nemo propter nouam inuentionem, vel intelligentiam ſuam deſerat communem ſenſum hodie, ſeu regulam iuſtè viuendi conſtitutā à Patribus. Vel Nota. ita: Sentire debemus omnes, quia nondum *perfecti ſumus*, nec plenariam Dei notitiam apprehendimus: ſed tamen illud, *ad quod peruenimus*, id eſt, illam ſcientiam, quam attigimus, totamente teneamus, ſcilicet, *vt idem* in fide *ſapiamus, & in eadem* vitę *regula* maneamus, id eſt, nec diuerſa credamus, nec diuerſos viuendi ritus habeamus, ſed omnes vno modo ſyncerè & mundè credamus & viuamus.

Imitatores mei eſtote fratres; & obſeruate eos qui ita ambulāt, ſicut habetis formam noſtram. Multi enim ambulant, quos ſæpe dicebam vobis, nunc autem & flens dico, inimicos crucis Chriſti: quorū finis interitus. quorum Deus venter eſt, & gloria in confuſione ipſorum, Rom 16. *qui terrena ſapiunt. Noſtra autem conuerſatio in cœlis eſt, vnde * & Saluatorem expectamus Dominū noſtrum Ieſum Chriſtum, qui reformabit corpus humilitatis noſtræ configuratum corpori claritatis ſuæ, ſecūdum* *et ſimus *operationem* virtutis ſuæ, *qua etiam poſſit ſubijcere ſibi omnia.*

A Idem (vt dixi) *sapiamus, & in eadem* viuendi *regula* maneamus. Et in his, id est, in fidei vnitate *& regula* disciplinæ *estote imitatores mei fratres*, id est, sicut me nostis *idem* sapere, & eandem regulam seruare, sic facite. Ac sicut ego, tradite obliuioni ea *quæ retro sunt* id est, præterita vitia, vt si vos delectauit aliquando vanitas, iam non delectet: & in anteriora, id est, in profectum virtutum atque in æterna bona pijs desiderijs atque conatibus semper extendamini. Extenditur enim animus desiderio lætitiæ nondum consequutæ. Et tota vita Christiani boni, sanctum desiderium est. In his & talibus me imitamini, *& obseruate*, id est, considerate diligenter, & sequimini *eos*, qui mihi sunt similes in via Dei, *qui ita ambulant*, id est, promouentur in operibus bonis, *sicut habetis formam nostram*, id est, sicut tradidi vobis *formam* rectè ambulandi, vel exemplo conuersationis meæ, vel sermone prædicationis. *Eos* (inquam) *qui ita ambulant, obseruate* soliciti: *multi enim* sunt, qui aliter incedunt, nec imitandi sunt, sed cauendi. *Multi ambulant* latam viam perditionis, id est, *multi* promouentur in via peruersæ actionis, *quos et ille inimicos crucis Christi sæpe dicebam vobis*, dum præsens essem. sed *& nunc* idem *dico. flens* tum de perditione eorum, tum de subuersione simplicium, quos decipiunt. Inimici enim Dominicæ crucis sunt pseudo prædicatores, quia dicunt mortem Christi non sufficere credentibus ad salutem, sine carnalibus legis obseruationibus. Et conantur ita impugnare crucem Saluatoris, ideoque meritò pereunt. *quorum finis* est *interitus*, id est, mors sempiterna, quia tunc non inueniunt auxilium crucis, cuius hostes fuerunt. *Quorum Deus venter est*, quia quicquid faciunt, pro ventre faciunt. Vel escas, quæ ventris sunt, Deum sibi faciunt, dum eas iustificare

B homines dicunt, & salutem animæ putant in escis. *& gloria* eorum *in confusione ipsorum*, quia in talibus gloriantur, vnde confundi & erubescere possent, id est, in pudendis membris suis circuncisis. *qui terrena sapiunt*, quia in lege nihil spiritaliter intelligunt, sed omnia carnaliter. Malis etiam Catholicis conueniunt hæc verba. Et ipsi *enim* sunt *multi*, quia multitudo palearum abundat in area, & *ambulant* in ampla via, *quæ ducit ad perditionem*. Ipsi sunt inimici *crucis Christi*, qui contra crucem semper faciunt. Cùm enim crux *Christi* in omnibus electis carnem affligat, & crimina mortificet, illi è contrario carnem voluptatibus fouent, & vitia nutriunt. Ideoque *finis* eorum erit *interitus* perpetuus, quia propter solam fidem, quam sine bonis operibus

Iacob 2. habuerunt, non euadent tormenta æterna. *Quorum Deus venter est*, quia sicut Deum summo honore venerari deberent, & omnia meliora de rebus suis illi offerre, sic venerantur suum ventrē, offerentes ei pretiosa, & summo studio præparata ciborum genera, ac semper dediti sunt ventris seruitio, colentes illum pro Deo, nec reminiscentes Creatoris sui. *Et gloria* eorum *in confusione ipsorum*, quia iam amissa peccandi verecūdia, ex illis operibus nequitiæ gloriantur, de quibus erubescere debuerunt. *Qui terrena sapiunt*, quia

Prou. 2. in terrenis nil nisi quod vident, intelligunt: nec sensum mentis nisi in terrenis ponunt, sed semper cogitatione versantur in infimis. Sed *nostra conuersatio* longè distat ab illis, quia iam secundū fidem, & secundùm spem *est in cælis*. Si enim non *est in cælis*, quomodo habemus sursum cor? Corpore ambulamus in terra, sed corde habitamus

C in cælo. Sicut enim domus exterioris conuersationis est ædificium, quod inhabitat corpus, ita domus nostræ cogitationis est res quælibet, quā per dilectionem inhabitat animus. Omne enim quod diligimus, quasi in hoc quiescentes habitamus. Vnde nunc Apostolus, quia in supernis cor fixerat, in terra quidem positus, sed tamen à terra extraneus, de se, suique similibus dicit: *Nostra conuersatio in cælis est*, id est, & viuendo, & intelligendo sumus Angelis similes. *vnde*, id est, ex quibus, præter commoda, quæ iam habemus, *& Dominum nostrum Iesum Christum expectamus* venturum ad iudicium, *Saluatorem* iam animarum nostrarum, & tunc etiam corporum. Nam ipse tunc *reformabit*, id est, in meliorem formam resuscitabit *corpus humilitatis*, id est, vilitatis & deiectionis *nostræ*, id est, hoc corpus nostrum vile & abiectū, quod nunc tot miserijs subiacet. ita *reformabit* illud, id est, pristinam ei formam ita gloriosam in resurrectione restituet, vt sit *configuratum corpori claritatis suæ*, id est, assimulatum clarissimo *corpori* suo, quod sumpsit ex Virgine, vt eandem claritatis figuram habeat corpus nostrum, quam habet suum, quando *iusti fulgebunt sicut sol in regno Patris eorum*. Et hoc ipse faciet *secundum operationem* omnipotentiæ suæ, *qua possit* non solum corpus reformare, sed *etiam subijcere sibi omnia*: quia Matth. 13. tunc omnino complebitur, *Omnia subiecisti sub pedibus eius*. Psal. 8. 1. Cor. 15.

CAPVT IV.

Itaque fratres mei charissimi & desideratissimi, gaudium meum, & corona mea, sic state in Domino, charissimi.

Quia Christus *reformabit corpus humilitatis nostræ*, & ad tantam perueniemus gloriam de tanta vilitate, *itaq; fratres mei state* in eo, quod cœpistis, ne tantam gloriam amittatis. Vos dico, mihi *charissimi*, quia multum vos habeo charos, *& desideratissimi*, quia multum ego vos desidero, vel vos mea: *gaudium meum*, id est, de quorū fide & opere gaudeo: *& corona mea* in futuro, quia propter vos coronam gloriæ percipiam. Vos, qui tales estis, *state* firmi *in Domino sic*, id est, vt ego vos stare docui, & vt cœpistis: vel sicut me & mihi similes scitis, quia tunc eritis *charissimi*

Euodiam rogo & Syntychen deprecor, idipsum sapere in Domino. Etiam rogo & te germane compar, adiuua illas, quæ mecum laborauerunt in Euangelio, cū Clemente, & cæteris adiutoribus meis, quorum nomina sunt in libro vitæ.

Euodia & Syntyche erant matronæ religiosæ, quæ prædicatores suscipere solebant. Et forte audierat illas Apostolus à fide dissentire, ideoq; nominatim rogauit, vt idipsum quod cæteri saperent *in Domino*, id est, in eius fide. Quasi dicat: Omnes moneo stare, sed specialiter *Euodiā & Syntychen*, quia plus de eis timeo. *Etiam rogo & te* ô *germane compar*, id est, coadiutor meus in prędicatione, *adiuua illas*, firmando tuis exhortationibus & instructionibus, atque orationibus, vt possint vnanimes stare in fide, quæ non sunt paruipēdendæ, quia *mecum laborauerunt in Euangelio*, id est, de labore suo ministrauerunt mihi stipendium in prædicatione *Euangelij. Laborauerunt* (inquam) *cū Clemente*, qui in hoc laborabat, & cū *cæteris*, qui me adiuuabant. Iste Clēmens fuit tertius Papa Romanus. Vel *adiuua illas cum Clemente, & cæteris adiutoribus meis*, id est, tu & cæteri adiutores mei, qui sunt Philippis, adiuuate *illas*. Adiutores dico, qui non frustra laborauerunt, vt me adiuuarent, quia *nomina* eorum scripta *sunt in libro vitæ*, id est,

Tertius, si non à Petro sed a Lino incipias.

A adsignata tenentur ad vitam in memoria diuinæ prędestinationis. Quis est enim liber vitæ, nisi memoria Dei, in qua sunt illi, qui viuũt in ęternum?

Gaudete in Domino semper, iterum dico gaudete. Modestia vestra nota sit omnibus hominibus. Dominus prope est. Nihil soliciti sitis, sed in omni oratione & obsecratione cum gratiarum actione petitiones vestræ innotescant apud Deum. Et pax Dei, quæ exuperat omnem sensum, custodiat corda vestra & intelligentias vestras in Christo Iesu. 1.Cor.1. Iere.9.

Lætatus in fide & operibus eorum Apostolus, vt alacres sint in his proficientes, monet gaudere *in Domino*, & id iterat, vt se in eis gaudere verè ostendat. *Gaudete*, inquit, id est, cor vestrum exhilarate, & omne bonum, vnde gaudẽdum est, statuite vobis *in Domino*, non extra. Et hoc adeo necessarium vobis est, quod *iterum dico gaudete*, vt tristitia seculi nullum in vobis locum inueniat, sed totos lætitia spiritualis vos repleat. *Gaudete in Domino*, & non per interualla, vt modò gaudeatis, modò nõ gaudeatis, sed *semper* gaudeatis, siue in prosperis, siue in aduersis. Et non semel *dico*, sed *iterum* vt gaudeatis, confirmans & inculcans repetita commonitione gaudium. *Gaudete*, sed *in Domino*, non in seculo. Sicut enim *nemo potest duobus dominis seruire*, sic nemo potest & *in Domino*, & in seculo gaudere. Contraria enim sunt hæc duo gaudia. Nam seculi gaudium est impunita nequitia. Luxurientur homines, fornicentur in spectaculis, nugentur in ebriositate, ingurgitentur turpitudine, & ista mala non impediat fames, non belli, vel alicuius rei timor, nõ aliquis morbus, non aliqua aduersitas, sed sint omnia redundantia in pace carnis, in securitate mentis, & videte seculi gaudium. Et ideo non in seculo *gaudete*, sed *in Domino*, id est, non in iniquitate, sed in veritate: non in flore vanitatis, sed in spe æternitatis. *In Domino* sit gaudium vestrę mẽtis, sed homines videant modestiam vestræ conuersationis, vt exemplo vestro discant modestè agere. *Modestia* quasi modi statio dicitur, quando modus seruatur in omnibus. *Modestia* est in animo, continens moderationem cupiditatum. *Modestia* in operatione, modificans omnes actiones, similiter & in verbis. Hæc *modestia* tantum fulgeat in vobis, *vt nota sit omnibus hominibus*: fidelibus, vt imitentur: infidelibus, ne possint reprehendere. Modestiam morum seruate, quia *Dominus prope est*, vt auxilietur vobis assiduè, nisi per socordiam vestram defeceritis. Etsi enim super omnes cœlos ascendit corpore, non tamen recessit maiestate. Vbique præsens est, qui fecit omnia. *Dominus prope est*, paratus dare quicquid opus est vobis in spiritualibus & corporalibus. Et ideo sollicitudinem vani timoris abijcite, quia & in bonis operibus vestris aderit Dominus vobis adiutor, & in passionibus, quas pro nomine eius perferetis, nec alimenta vobis corporea denegabit. *Nihil* ergo, id est, de nulla re *soliciti* & timidi *sitis*, quasi de futuro. *sed* estote sine mundi solicitudine, habentes promissa Dei præ oculis, & ab ipso petentes omnia. Non *sitis* (inquam) *soliciti*, *sed petitiones vestræ* de his, quæ vultis accipere, ita sint vehementes & instantes, vt *innotescãt apud Deum*, id est, perueniant ad Deum, hoc est, acceptabiles sint Deo, qui omnia nouit, sed ea scire dicitur, quæ eligit & approbat. Vel vobis, *innotescant apud Deum* per tolerantiam, non apud homines per iactantiam. Aut fortè *innotescant* etiam Angelis, qui sunt *apud Deum*, vt quodam modo offerant Deo, & de his consulant: & quod Deo iubente implendum esse cognouerunt, hoc vobis vel euidenter, vel latenter reportent. *Petitiones* dico, factę *in omni oratione*, id est, *in oratione*, quæ nihil de his, quæ oranda sunt, prætereat, sed omne quod expedit, orando petat à Deo: *& obsecratione*, quæ cũ adiuratione sacrorum fiat, *cum gratiarum actione*, de acceptis beneficijs: quia qui vult alia impetrare, debet ex perceptis gratus esse. Vel secundùm alios *oratio* est pro præteritis excessibus ac delictis, *obsecratio* autem pro adipiscendis futuris bonis, *gratiarum actio* pro collatis beneficijs, *petitio* verò de rebus nominatim necessarijs. Et talibus quidem precum modis hortor vos, vt insistatis, & Deum (sine quo humanus labor inutilis est) oro, vt præstet effectum, scilicet vt *pax Dei*, qua in seipso pacatus est, & cuius participatione pacificantur Angeli & homines, *custodiat corda vestra*, *quæ exuperat omnem sensum*, id est, omnem intellectum hominum & Angelorum: quia pacem *Dei*, qua Deus ipse pacatus est, sicut Deus nouit, nec nos, nec Angeli nosse possumus. Sed quia & nos pro modo nostro pacis eius participes facti sumus, summam in nobis atque inter nos & cum ipso pacem, quantum nostrum summum, hoc modo iuxta suum modum sciunt eam sancti Angeli, homines autem nunc longè infra scientiam istam sunt, quantocunque prouectu mentis excellant. *Videmus* enim *nunc per speculum in ænigmate*. Cùm verò æquales Angelis fuerimus, *tunc* (sicut) illi *facie ad faciem*, id est, manifestè videbimus: tantamque pacem habebimus erga eos, quantam & ipsi erga nos: quia tantum dilecturi sumus, quantum ab eis diligimur. Itaque *pax* eorum nota nobis erit, quia nostra talis ac tanta erit, nec præcellet tunc intellectũ nostrum. *Dei* verò *pax*, quæ est illis erga eos, & nostrum & eorum intellectum sine vlla dubitatione pręcellit. Et ista *pax Dei custodiat in Christo Iesu*, *corda vestra*, id est, voluntates vestras, *& intelligentias vestras*, vt extra Christum nihil appetatis vel intelligatis. Contra illecebras seculi *custodiat corda*, & contra fraudes pseudoprædicatorum *custodiat intellectus* vestros. *Corda custodiat* contra aduersa omnia, *intelligentias* contra errores.

Matth.6. Luca 16. Locus obscurus. 1Cor.13. B C D

De cætero fratres, quæcunque sunt vera, quæcunque pudica, quæcunque iusta, quæcunque sancta, quæcunque amabilia, quæcunque bonæ famæ, si qua virtus, si qua laus disciplinæ: hæc cogitate, quæ & didicistis, & accepistis, & audistis, & vidistis in me: hæc agite, & Deus pacis erit vobiscum.

In conclusione quæ ad perfectionem sunt, exponit Apostolus. Quasi dicat: Hactenus cõtra persecutores, & cõtra pseudoprædicatores vos monui, sed *de cætero* monendi genere, quod ad mores optimos pertinet, nũc breuiter dicam: scilicet *cogitate & agite quæcunq; sunt vera, & quæcunq; sunt pudica*, vt nec in cogitatione, nec in actione falsum aliquid aut libidinosum admittatis, sed in omni sermone veridici, & mente & corpore pudici sitis, ne vel in aspectu vestro sit aliquid lasciuiæ. Similiter *quæcunque iusta, & quæcunque sancta, cogitate* & facite. *Iusta* ad proximum, *sancta* in propria vita. *Iusta*, id est, erga proximum iustè seruanda: *sancta*, id est, animas, & corpora sanctificãtia. Qui semper cogitat & agit quę *iusta* sunt, nec Deo, nec homini facere potest iniuriam. Et qui *sancta* cogitat & facit assiduè, nulla potest macula sordidari. *Quæcunque amabilia cogitate* & facite, id est, studete vt dicta & facta vestra in bono placeant hominibus, quatenus per hoc ad imitationem vestram eos alliciatis, sicque Deo iungatis.

quæcun-

A *quæcunque bona famæ* sunt, ea similiter *cogitate* & tacite, ne de vobis habeatur mala opinio, sed bona, vt prosit alijs. Sanctorum enim conuersatio etiam causa debet esse, ne fortè cùm mala vita nō sit per lasciuiam, mala sit fama per negligentiam. Nec audiendi sunt, qui quando reprehensi in aliqua negligentia sua, per quam fit vt in malam veniant suspicionem, vnde suam vitam longè abesse sciunt, dicunt sibi coram Deo sufficere conscientiam, existimationem hominum non solùm imprudenter, sed etiam crudeliter contemnentes, cùm occidant animas aliorum, siue blasphemantium vitam Dei, quibus secundùm suam suspicionem, quasi turpis, quæ casta est, displicet vita sanctorum, siue etiam cum excusatione imitantium, non quod vident, sed quod putant. Proinde quisquis à criminibus flagitiorum atque facinorum vitam suam custodit, sibi bene facit: quisquis autem famam, & in alios misericors est. Nobis enim necessaria est vita nostra, alijs fama nostra. Et vtique etiam quod alijs ministramus misericorditer ad salutem, ad nostram quoque redundat vtilitatem. *Si qua virtus* est, hanc sectamini. *si qua laus disciplinæ*, hanc habete. *virtus* sit in vobis, & post sequatur *laus*, vt homines, qui virtutem vestram laudabunt, proficiant. Vel *cogitate & tacite* ea, quæ sunt *bona famæ, si qua virtus* est in eis, vel *si qua laus disciplinæ* Christianæ. Non enim curanda est bona fama de viribus, vel scientia, vel alijs secularibus: *hæc* (inquam) *cogitate*, id est, in memoria versate. *quæ omnia & didicistis* me docente, *& accepistis* vt digna teneri, quia vobis accepta & grata fuerunt, postquam ea *didicistis, & audistis ea in me* esse, *& vidistis. Hæc agite*,
B id est, non tantùm *cogitate*, sed & actu implete: *& tunc Deus* dator *pacis, erit vobiscum*, adiuuans vos hæc facere. Qui enim sic vixerit, non solùm cum Deo pacem habebit, sed & ab omnibus ferè hominibus amabitur.

Gauisus sum autem in Domino vehementer, quoniam tandem aliquando refloruistis pro me sentire, sicut & sentiebatis, occupati autem eratis. Non quasi propter penuriam dico. Ego enim didici, in quibus sum, sufficiens esse. Scio & humiliari, scio & abundare. Vbique, & in omnibus institutus sum, & satiari, & esurire, & abundare, & penuriam pati. Omnia possum in eo, qui me confortat. Veruntamen bene fecistis, communicantes tribulationi meæ.

Bona acta eorum memorat, & gratias agit, vt incitet eos ad talia feruentius agenda, quasi dicens: Ego vos ad futura religionis studia moneo, sed de præteritis beneficiorum vestrorum studijs gaudeo, & *gauisus sum vehementer*, non in dono, quod promisistis, sed *in Domino*, qui vobis inspirauit hanc charitatem, & redditurus est remunerationem, *quoniam tandem*, id est, post multa tempora, *aliquando*, id est, aliquo tempore, quia non omnia potuistis: *refloruistis*, id est, pristinum largitatis florem resumpsistis, vt aliqua daretis mihi, sicut olim dare solebatis. Largitio enim est flos, quia inde fructus æternæ vitæ procedit. Et ab hoc flore quadam sterilitate marcueratis, ac velut hyemis frigore torpueratis. Sed nunc velut austro flante sancto Spiritu, ver ad corda vestra redij, & *refloruistis* velut bonæ arbores. *Refloruistis sentire pro me*, id est, compati mihi pro me, quia mihi prodest vestra compassio. *Sentire pro me*, id est, vt sentiretis quod me pungebat, *sicut & prius sentiebatis* ministrantes mihi. Nec aliqua mala causa hoc intermisistis, sed *occupati eratis*, & impediti aliquibus aduersis vel actionibus. Imprudenter delinquentes Galatas apertè increpat superius, dicens, *O insensati Galatæ, quis vos fascinauit?* Nunc verò culpas istorum verecundantium quasi compatiens reprehendit, vt & illorum culpas increpatio detegeret, & horum negligentiam sermo mollior velaret. Similiter vnusquisque rector Ecclesiæ iuxta modum culpæ debet vnumquemque rationabili discretione increpare. *Gauisus sum, & refloruistis. Non quasi propter penuriam* hoc *dico*, id est, *non dico* me gauisum esse *quasi propter penuriam* meam, quem consolati estis: quia non propter angustiam meam, quæ relaxata est, sed propter affectum vestrum gaudeo. Vel *non dico* ista, *quasi propter penuriam* meam adhuc releuandam, vt per hæc dicta vos inuitare studeam, vt iterum suppleatis inopiam meam. *Ego enim didici* & à Deo, & ab vsu quotidiano *esse sufficiens*, id est, contentum rebus, *in quibus sum*, siue paruis, siue magnis. Nam *& humiliari* paupertate *scio*, quia non inde frangor: *& abundare* rebus *scio*, quia non inde erigor. *Vbique*, id est, in omni loco, siue Romæ, siue alibi, siue coram principibus, siue alijs sim positus, *& in omnibus*, id est, in omni genere rerum *institutus sum* & doctus à Deo, scilicet *& satiari*, ne noceat satietas: *& esurire*, tolerabiliter: *& abundare*, humiliter: *& penuriam pati*, moderanter. Hæc *scio*, & possum exequi omnia ista, eo confortante, qui docuit. Magna scientia est, scire *humiliari, & abundare*; *satiari, & esurire*; *abundare, & penuriam pati*. Quem enim penuria sua non frangit, à gratiarum actione non retrahit, in rerum temporalium desiderio non accendit, scit *humiliari*. Hoc enim loco Apostolus *humiliari* dicit *penuriam pati*. Nam statim è contrario subiunxit *scio & abundare*. Qui enim ac-
D ceptis rebus non extollitur, qui per eas ad vsum vanæ gloriæ non intorquetur, qui solus non possidet quod accepit, sed hoc cum indigentibus misericorditer diuidit, scit *abundare*. Qui acceptis alimentis, non ad ingurgitationem ventris vtitur, sed ad reparationem virtutis, nec plus carni tribuit, quam necessitas petit, scit *satiari*. Qui alimentorum inopiam sine murmuratione tolerat, nec pro necessitate victus aliquid agit, vnde anima peccati laqueum incurrat, scit *esurire*. Quem ergo nec in abundantia superbia eleuat, nec in necessitate cupiditas irritat, nouit *abundare*, nouit *penuriam pati*. Vbi cùm statim Apostolus subderet, *omnia possum*, adiunxit, *in eo qui me confortat*. Ecce in altum ramus producitur, sed quia in radice se tenet, in viriditate permansit. In altum enim surgens aresceret, si se à radice diuisisset. Sibi enim nihil tribuit, qui *omnia* se posse non in se, sed *in Domino, qui se confortat*, fatetur. Ego quidem, inquit, hæc *omnia scio* & *possum*: sed tamen vos *bene fecistis*, quantum ad vos, qui quod iustum est expleuistis, *communicantes* vestra bona *tribulationi meæ*. Inde mihi placet actio vestra, quia *bene* egistis, ministrantes mihi misericorditer in afflictione mea, non quia mihi res misistis, quibus carere possem.

Scitis autem & vos Philippenses, quòd in principio Euangelij quando profectus sum * *ad Macedoniam, nulla mihi Ecclesia communicauit in ratione dati & accepti, nisi vos soli: quia & Thessalonicam semel, & bis in vsum mihi misistis. Non quia quæro datum, sed requiro fructum abundantem in ratione vestra. Habeo autem omnia, & abundo, repletus sum, acceptis ab Epaphrodito, quæ misistis, in odorem suauitatis, hostiam acceptam, placentem Deo. Deus autem meus impleat* omne

C Galat. 3.

* à Macedonia.

A *omne desiderium vestrum secundùm diuitias suas in gloria, in Christo Iesu. Deo autem & Patri nostro gloria in secula seculorum. Amen.*

Vos communicastis & nunc, & olim mihi res vestras, sed alij non. Nam *scitis & vos Philippenses*, sicut & alij, & plures, *quòd in principio Euangelij*, id est, quando prius prædicaui vobis Euangelium, *nulla Ecclesia*, nisi vestra *communicauit mihi in ratione dati & accepti*, id est, vt rationabiliter consideraret, quòd deberet dare carnalia, qui accipiebat spiritualia, iuxta illud:
1.Cor.9. *Si nos vobis spiritualia seminauimus, magnum est, si vestra carnalia metamus? Vos soli* communicauistis, *quia* non tantùm cùm essem præsens apud vos, hoc fecistis: sed *& Thessalonicam*, id est, apud illam vrbem moranti *misistis mihi* de rebus vestris *in vsum semel & iterum*. Hoc memorat Apostolus, vt quasi laude digni magis studeant prædicatoribus ministrare, & ne illi putarent eum fuisse oblitum charitatis sæpe sibi impensæ. Qui ab eis hæc non refutabat, quia non idcirco dabant, vt vellent eum vitijs suis parcere. A cæteris verò non accipiebat, ne autoritatem sibi correctionis minueret, & ne fortè illis esset graue, cibum ei corporalem impendere. Dico (inquit) vos *bene* fecisse, non vt ego implear, sed ne vos inanes sitis. Et hoc est: *Non dico ideo quia quæro datum* vestrum, *sed requiro fructum* dati *abundantem in ratione vestra*, non mea. *Datum* est res ipsa quæ impenditur, veluti nummus, cibus, vestis. Fructus verò dati est, si benigna mente futuræ mercedis studio aliquid impendatur. Ergo *datum* in re accipimus, *fructum* in corde. Vnde & idem fructus *in ratione*, id est, in cordis lumine, debet abundare. Vel *in ratione* eorum debet abun-
B dare, vt cùm rationem de suis actibus Deo reddiderint, abundet eis fructus iustitiæ. Quia igitur discipulorum suorum Apostolus mercede potius, quàm munere pascebatur, nequaquam *datum*, sed *fructum* se quærere fatetur. Vnde & subdit proximus, dicens: *Habeo autem omnia, & abundo.* Quasi dicens: *Non quæro datum*, sed *habeo omnia*: quia Deum *habeo*, in quo *omnia* possideo: *& abundo*, non in vno, vt in alio egeam, sed *repletus sum*, quoniam *nihil deest timentibus Deum. Repletus sum*, etsi nihil dedissetis: sed *acceptis ab Epaphrodito* vestris muneribus, *quæ misistis* mihi, *in odorem suauitatis, hostiam acceptam, placentem Deo*, id est, quæ placeret *Deo*, vt suauissimus odor puræ orationis. Quòd enim odor sit oratio,
Apocal. 5. testatur Ioannes, vbi se vidisse refert seniores *habentes phialas aureas plenas odoramentorum, quæ sunt orationes Sanctorum.* Sed & istorum munera
Ecclesi.29. dicuntur nunc odor *suauitatis*, quia orant pro eis, sicut scriptum est: *Conclude eleemosynam in corde pauperis, & hæc pro te exorabit ab omni malo.* Sunt & hostia, quia data sunt ab eis, vt vincerent hostes suos, vel quia vicerant. Et hæc hostia accepta est *Deo* & placens, quia Deus, accepit eam placitè. Vos me repleuistis vestris bonis, sed *Deus meus* repleat vos suis. Proprio exemplo declarat Apostolus, quia pro his orare debemus, à quibus temporalia bona percipimus. *Deus omne desiderium vestrum impleat*, largiendo bona omnia, quæ desideratis, vt nihil vobis desit ex his, quæ optatis. Et hoc faciat *secundùm diuitias suas*, id est, secundùm quod ipse est diues, & plus dare potest, quàm quis mereatur. *Impleat* (dico) *vestrum desiderium*, non in terrenis, sed *in gloria* supernæ felicitatis, & hoc *in Christo Iesu*, vt in eo perenniter delicijs affluatis. Cuius beneficijs non

simus ingrati, sed gratias ei semper & laudes referamus, scilicet *Deo*, qui nos creauit; *& Patri nostro*, qui nos in filios adoptauit, sit *gloria*: & non ad horam, sed in *secula seculorum*, id est, in æternum. *Amen.* C

Salutate omnem sanctum in Christo Iesu. Salutant vos qui mecum sunt, fratres. Salutant vos omnes sancti, maximè autem qui de Cæsaris domo sunt.

Salutate inquit, *omnem* apud vos manentem *sanctum in Christo Iesu*, id est, qui non in lege, sed *in Christo* sanctus est, & nihil sanctitatis nisi *in Christo* habet, & à Christo. *Vos* autem *salutant fratres*, id est, filij Catholicæ matris Ecclesiæ, *qui mecum sunt*, id est, morantur. Nec ipsi solùm, sed & *omnes sancti*, qui sunt Romæ. *Omnes* quidem *vos salutant*, sed *maximè* illi, *qui sunt de domo Cæsaris*, id est, Neronis. In hoc multum confirmat eos in fide, dum ostendit eos præcipuè diligi, & specialiter salutari ab his, qui Christianæ religioni iam deseruiunt in *domo Cæsaris*. Nec vltra debere tribulationes metuere, quasi graues & diu permansuras, cùm iam consiliarij & amici imperatoris sunt Christiani.

Gratia Domini nostri Iesu Christi cum spiritu vestro. Amen.

Gratia Christi Iesu Domini nostri sit *cum spiritu vestro*, vt quod spiritus per liberum arbitrium bene voluerit, adiuuante gratia possit implere, ne Psal.77.
sitis *generatio, quæ non direxit cor suum, & non est creditus cum Deo spiritus eius. Cum Deo* enim debet credi *spiritus* noster, quia nisi crediderimus quod spiritus nostræ voluntatis per seipsum nihil potest sine adiutorio gratiæ Dei, nihil vnquam boni facere poterimus. *Amen.*

Epistola ad Philippenses FINIS.

D

PRAEFATIO IN EPISTOLAM Pauli ad Colossenses.

EST ciuitas in Asia nomine Colossæ, vnde Colossenses dicuntur. Hos non ipse Apostolus prædicauit, sed eius discipuli Epaphras & Archippus, quando ex his originem ducebant. Epaphras enim quæ à Paulo didicerat prædicans eis, conuertit illos, & factus est Apostolus eorum. Archippus verò Episcopatum super eos accepit. Superuenientibus autem pseudoapostolis, & carnales obseruantias prædicantibus, dubium fuit, quibus potius credendum esset. Vnde Paulus, cuius autoritas celebris erat, quasi medius, indicat quæ pars sit potius tenenda. Describit autem Christum & eius beneficia, quomodo est sufficiens ad omnia: carnalia verò omnino improbat, vt deinceps syncerè fidem Christi teneant. Instruit & moraliter, confirmans quod illi docuerant. Vnde fit vt hæc epistola magnam affinitatem & similitudinem habeat cum illa, quæ est ad Ephesios. In illa quippe, & in ista simili modo commendatur eminentia diuinorum beneficiorum & carnalium obseruatio legis destruitur, & mores Dei instruuntur.

EPISTOLAE PAVLI AD COLOSSENSES;

CAPVT I.

PAulus Apostolus Iesu Christi per voluntatem Dei, & Timotheus frater, ijs qui sunt Colossensis, sanctis & fidelibus fratribus in Christo Iesu. Gratia vobis & pax à Deo Patre nostro, & Domino Iesu Christo

Quia *Paulus Apostolus* gentium constitutus erat, ideo istis, qui gentiles erant, purè se scribere

Apostu-

A Apostolum, licet eis per se non prædicauerat, sed per discipulos suos. Nam & istis erat *Apostolus.* At contra in epistola, quam scripsit Hebræis, non se dixit Apostolum, quia non erat *Apostolus* Hebræorum, sed gentilium. *Paulus*, cuius dicta sunt authentica, quia est *Apostolus*, id est, legatus *Iesu Christi*: & hoc non per sua merita, vel per humanam electionem, sed *per voluntatem Dei*, contra cuius *voluntatem* faciunt pseudoapostoli, *& Timotheus frater*, qui est vir magnæ autoritatis, mandant ea, quæ sequuntur, his *qui sunt Colossis*, non quidem idololatris, sed *sanctis & fidelibus fratribus*, id est, maioribus & minoribus Christianis. *Sanctis*, id est, in diuina religione promotis: *& fidelibus*, id est, qui iam fidem habent, sed nondum in sancta conuersatione sunt promoti. Vel eisdem *sanctis & fidelibus*, id est, bonos mores & fidem habentibus, & hoc *in Christo Iesu*, id est, in Christi gratia, non in legis obseruantia, nec in viribus liberi arbitrij. Quid volunt, aut quid petunt? vt *gratia vobis* sit *& pax à Deo Patre nostro, & Domino Iesu Christo.*

Gratias agimus Deo & Patri Domini nostri Iesu Christi, semper pro vobis orantes, audientes fidem vestram in Christo Iesu & dilectionem, quam habetis in sanctos omnes propter spem, quæ reposita est vobis in cœlis, quam audistis in verbo veritatis Euangelij, quod peruenit ad vos, sicut & in vniuerso mundo est, & fructificat, & crescit: sicut & in vobis ex ea die qua audistis & cognouistis gratiam Dei in veritate, sicut didicistis ab Epaphra charissimo conseruo nostro, qui est fidelis pro vobis minister Christi Iesu qui etiam manifestauit nobis, dilectionem vestram in spiritu.

A gratiarum actione inchoat, vt eos sibi beneuolos reddat, & ad gratias Deo semper agen-
B das pro acceptis beneficijs accenditur. Scribit autem à Roma. *Gratias*, inquit, *agimus*, ego *& Timotheus*, id est, gratiosas laudes referimus *Deo*, quia vobis omnia dedit bona, quæ habetis. Ideo *gratias* illi *agimus*, non vobis. *Gratias agimus Deo* id est, Creatori *Iesu Christi*, secundùm quod homo est: *& Patri* eiusdem *Christi Iesu Domini nostri*, secundùm quod Deus est, qui per eundem mediatorem vobis omnia tribuit. Nos dico, *semper orantes pro vobis*, vt crescatis & proficiatis die ac nocte, vel quoties oramus. *Gratias agimus, audientes*, id est, quia audiuimus *fidem vestram* esse *in Christo Iesu*, quia & fides vestra domum Dei est. Alioquin non essent illi agendæ gratiæ pro ea, *&* quia audiuimus *dilectionem, quam habetis* non otiosam, sed bonis operibus redundantem, non *in* quosdam *sanctos*, sed *in omnes*, quoniam beneficia vestræ charitatis abundant in eos, quos viuere sanctè nostis. Ideoque grates illi referimus, qui vobis talem inspirauit charitatem. Et hæc non propter humanam laudem, sed *propter spem, quæ vobis est in cœlis reposita*, quæ non apparet modò, sed tamen *est vobis in cœlis*, tutoque loco seruatur: hoc est, propter vitam perennem, quam vos *in cœlis* assecuturos speratis. Et quomodo res tam latens speratur? *Quam audistis*, inquit, id est, quia *audistis* illam *in verbo veritatis.* Vel quia *spem* non habetis à vobis, sed à Deo: quia *in verbo*, id est, in prædicatione non fallitatis, sed *veritatis*: nec cuiuslibet *veritatis*, sed *Euangelij*, id est, boni nuntij, quo annuntiatur *Deus homo factus* esse, vt homines Deos faceret, id est, Angelis pares, & ne ipsi dissimularent se Euangelium audisse, quasi non esset eis prædicatum, sed alios audisse inde tenuiter loqui, quibus fuerat prædicatum, addit: *Quod* Euangelium *peruenit ad vos*, subauditur, etsi non per me, tamen per C eos, qui didicerant à me, sicque veritas vos non latuit. Rursum ne illi superbirent, quasi ad eos peruenisset Euangelium, & cæteras gentes deuitasset, subdit: Ita *peruenit ad vos, sicut & in vniuerso mundo*, id est, non soli vos *audistis* illud, sed & omnis mundus: quia non est aliquod mundi regnum, in quo Christi nomen non sit prædicatum. Vel ita purè & verè *peruenit ad vos*, sicut per me & alios venit in vniuersum mundum, & adhuc *est*, & manet in eo, id est, non minus est vobis factum, quàm alijs Ecclesijs. *&* cùm sit *in mundo* Euangelium. *fructificat* ibi per bona opera intellectus, *& crescit* augmento scientiæ & numero fidelium: non quòd plus habeant alij quam vos, sed ita est factum illis, *sicut & in vobis.* Et ideo nihil debetis superaddere, vel mutare; sed ita, vt didicistis, Euangelium synceriter seruare, quod totus seruat mundus, ne vos soli dissentiatis ab vniuerso orbe. *Sicut in* orbe terrarum, ita *& in vobis est, & fructificat, & crescit ex ea die, qua audistis* illud, quia non fuistis rebelles, sed mox credere cœpistis, & fructificare, vel in *die* illo, id est, illuminatione cordis *audistis* credendo, *& cognouistis* discernendo *gratiam Dei*, id est, remissionem peccatorum, & cætera Dei dona gratuita *in veritate*, non in fictione: quia veraciter dat ea Deus, non fingitur dare, vel *in veritate* prædicationis ea *cognouistis, sicut didicistis ab Epaphra.* Epaphram modò laudat, & de Archippo tacet, quoniam Epaphras erat valde feruens studio charitatis, & solicitus, & Apostolus eorum: Archippus verò Episcopus, sed aliquanto remissus & tepidus. *Cognouistis gratiam Dei*, non *sicut* vosipsi vestro ingenio inuenistis, sed *sicut didicistis ab Epaphra*, magistro non vili, sed *charissimo & conseruo* D *nostro*, quia nobiscum in prædicatione seruit Domino Christo. Cuius doctrinam non debetis spernere, sed honorare, & seruare: quia *est* non subdolus, sed *fidelis minister Iesu Christi*, id est, dona Christi ministrans in prædicatione *vobis*, vel bona vestra offerens Christo, *fidelis minister est pro vobis*, non pro suis, qui non vestra quærit, sed vos: non res vestras cupit adquirere, sed vos Deo adiungere, quorum salutem desiderans, cœpit doctrinam meam vobis prædicare. *Qui & manifestauit nobis* relatione sua *dilectionem vestram* ad Deum & proximum esse fundatam *in spiritu* sancto, non in carne *dilectionem vestram* nobis intimauit, quæ non est in affectu carnis, sed in gratia Spiritu sancti.

Ideo & nos ex qua die audiuimus, non cessamus pro vobis orantes, & postulantes, vt impleamini agnitione voluntatis eius, in omni sapientia & intellectu spirituali, vt ambuletis dignè, Deo per omnia placentes, in omni opere bono fructificantes, & crescentes in scientia Dei, in omni virtute confortati secundum potentiam claritatis eius, in omni patientia & longanimitate, cum gaudio gratias agentes Deo Patri, qui dignos nos fecit in partem sortis sanctorum, in lumine, qui eripuit nos de potestate tenebrarum, & transtulit in regnum filij dilectionis suæ.

Epaphras *nobis* nuntiauit *dilectionem vestram* spiritualem. *Ideo*, non solùm ipse Epaphras, sed *& nos ex ea die qua* hoc *audiuimus, non cessamus orantes* humili affectu & pia deuotione, *& postulantes* quasi quadam audacia pro meritis vestris assumpta. Hoc scilicet oramus & postulamus incessanter à Deo *pro vobis*, vt *impleamini agnitione voluntatis eius*, id est, vt plenè cognoscatis quid ipse velit, & quid non. Magnum est,

A bitus, ostendit quomodo sit in similitudinem hominum factus: quia non transfiguratione in hominem, sed *habitu factus* est, cùm indutus est homine, quem sibi veniens quodammodo atq; confirmans, immortalitati & æternitati sociaret. Et non solùm ita se inclinauit, vt qui Deus erat, fieret homo, sed etiam *humiliauit semetipsum* tam altum, *factus obediens* Patri, vt per eius obedientiam saluaremur, qui per inobedientiam Adæ perieramus. *Obediens* non solùm vsq; ad conuicia & opprobria, sed etiam *vsq; ad mortem*: & non *ad* qualemcunq; *mortem*, sed *ad mortem crucis*, quæ contumeliosior & acerbior erat. Illa enim morte peius nihil fuit inter omnia genera mortium. Denique vbi dolores acerrimi exagitant, cruciatus vocatur à cruce nominatus. Pendentes enim in ligno crucifixi, clauis aut ligno pedibus manibusq; confixi, producta morte necabantur. Non enim crucifigi hoc erat occidi: sed diu viuebatur in cruce, non quia longior vita eligebatur, sed quia mors ipsa protendebatur, ne dolor citius finiretur. Et tam pessimam mortem Saluator elegit, vt omnem mortem nostram occideret.

Propter quod & Deus exaltauit illum. & donauit illi nomen, quod est super omne nomen, vt in nomine Iesu omne genu flectatur, cælestium, terrestrium, & infernorum. & omnis lingua confiteatur, quia Dominus Iesus Christus in gloria est Dei Patris.

Ipse se tantum *humiliauit*, vt vltra non posset, *propter quod & Deus* tantum *exaltauit illum*, vt vltra non posset. Non enim maior humiliatio, vel maior exaltatio fieri poterat. *Deus illum* secundùm humanam naturam *exaltauit*, in quo & diuina natura potest dici exaltata secundùm ostensionem, B quia cœpit sciri quod erat, sicut in assumptione infirmitatis dicitur exinanita. Sed propter vnitatem personæ, potest diuinitas dici exaltata in humanitatis exaltatione. *Deus exaltauit illum*, suscitans à mortuis, & eleuans in cœlum super omnes Angelos ad dexteram suam. *& donauit illi nomen, quod est super omne nomen*, vt in ipsa forma nominetur Filius Vnigenitus Dei. Hoc & ante resurrectionem habuit, sed post resurrectionem, quod erat, manifestatum est, vt scirent homines, & dæmones, & omnes ei genu flecterent.

Locus obscurus.

Post crucem manifestatur quid à Patre cùm generaretur accepit, cum à creatura cœpit sciri, homini non esse datum nomen Dei, sed *æqualem*, qui se *exinanuit*, cuius omnia à Patre sunt. Tam præcellens nomen ei datum est, vt omnia sint ei subdita, *vt in nomine Iesu* exaltando *flectatur omne genu*, quod est euidens signum subiectionis, *cælestium*, id est, Angelorum: *& terrestrium*, id est, hominum: *& infernorum*, id est, dæmonum, quia & ipsi tremunt sub eius imperio, & penitus subijciuntur. Non quòd, Angeli, vel dæmones habeant (vt nos) genua quæ flectant, sed per simile dictum est. Dum enim videmus aliquem genua flectere alicui, credimus illum exhibere humilitatem & venerationem ei, ante quem genua flectit. Sic cœlestia, & terrestria, id est, beati Angeli, & sancti homines, & omni affectu piæ humilitatis Christo se libenter subijciunt. Inferna quoque, id est, dæmones, vt nequissimi serui, tremunt sub eius dominio, & se subiectos metu cogente fatentur. Sed & praui homines, vel in fine subiectos ei se animaduertent. Et non solùm datum est ei, vt omnis creatura se ei subijciat, sed *& vt omnis lingua confiteatur*, id est, omnes linguæ gentium diuersarum, quæ in mundo sunt, concorditer prædicent, *quia Dominus Iesus Christus est in* C *gloria Dei Patris*, id est, eadẽ gloria honoratur, qua Pater, æqualis per omnia Patri. Hoc enim vel sponte, vel inuiti confitentur, seu confitebuntur omnes boni & mali.

Itaq; charissimi mei, (sicut semper obedistis,) non vt in præsentia mei tantum, sed multò magis nunc in absentia mea, cum timore & tremore vestram salutem operamini. Deus est enim, qui operatur in vobis & velle & perficere pro bona voluntate.

Christus (vt præmissum est) se *humiliauit*, obediendo *vsque ad mortem*, & propterea exaltatus est. *Itaque* & vos *charissimi mei* exemplo eius humilitate vos, obedientes Deo, vt & vos similiter exaltari vestro modo mereamini, sicut à die conuersionis vestræ *semper obedistis* Deo, & mihi, vel præpositis vestris, ita nunc agite, *non tantùm* sicut *in præsentia mei* egistis, *sed multò magis nunc* agere laborate *in absentia mea*, scilicet *operamini vestram salutem*, id est, bonis operibus agite vt digni sitis in æternum saluari. Et hoc facite non superbè, non præsumptuosè, sed *cum* timore intimæ humilitatis: qui enim semper timet, ne cadat, humilis est. *& cum tremore* corporis, id est, & intus & extra sitis omnino humiles in bonis, quæ agitis, vt nihil vobis, sed totum gratiæ Dei adscribatis: quia non vos operamini, sed *Deus* in vobis. Ideo timendum est. Ipse *est enim, qui operatur in vobis & velle* bonũ, *& perficere* illud *pro sua bona voluntate*, non pro meritis vestris. Quando iubet vt operentur, liberum eorum conuenit arbitrium. Sed ideo *cum timore & tremore*, ne sibi tribuendo quod bene operentur, de bonis, tanquam suis, extollantur operibus. Tanquam ergo interrogaretur Apostolus, & diceretur ei, quare dixisti *cum timore & tremore* horum verborum rationem reddit, dicens: *Deus est* D *enim qui operatur in vobis*. Ne enim sibi inde aliquid daret, quia dixit *operamini*, continuò subiunxit: *Deus est qui operatur in vobis*. Ideo *cum timore & tremore*, id est, cum humilitate. Si enim timetis, & tremitis, non extollimini, quasi de vestris operibus, quia *Deus operatur in vobis*. Timendum est vobis, ne fortè, quod datum est humilibus, auferatur superbis. Nam neque de perseuerantia boni voluit ipse sanctos in viribus suis gloriari, sed in ipso: quia eis non solùm dat adiutorium, quale primo homini dedit, sine quo non possint perseuerare, si velint, sed *in eis operatur & velle*, vt quia non perseuerabunt, nisi & possint & velint, perseuerandi eis & possibilitas & voluntas diuinæ gratiæ largitate donetur. Tantum quippe spiritu sancto accenditur voluntas eorum, vt ideo possint, quia sic volunt: & ideo sic volunt, quia *Deus operatur* vt velint. Sic *operatur Deus in eis velle*, & *pro bona voluntate*, quam operatus fuerit, *operatur & perficere*.

Omnia autem facite sine murmurationibus & hæsitationibus, vt sitis sine querela, & simplices filij Dei, sine reprehensione in medio nationis prauæ & peruersæ, inter quos lucetis sicut luminaria in mundo, verbum vitæ continentes ad gloriam meam in die Christi, quia non in vacuum cucurri, nec in vacuum laboraui. 1.Pet.4. *neque.

Dixi, vt operemini *vestram salutem*, id est, per bona opera conquiratis vobis æternam salutem. Sed *omnia*, quæ facietis, *facite sine murmurationibus*. Hic adiungitur prædictæ humilitati patientia. Superius enim dictum est, *cum timore & tremore vestram salutem operamini*: & nunc præcipitur, vt *sine* murmure cuncta faciant, id est, æquo animo laborent in operibus bonis, quæ sibi iubentur à Prælatis suis. *Omnia facite sine murmurationibus*, vt

A vt non sitis indeuoti in ipsis bonis, quæ facietis, neque sit vobis graue pro vestra salute laborare: *sine hæsitationibus*, vt non hæsitetis in corde vestro, verum faciatis, an non, bonum, quod facere vultis, sed firma definitione bonum omne, quod agere proposueratis, perficite prompti, ne sitis animo fluctuantes. *Qui enim hæsitat*, sicut ait Iacobus, *similis est fluctui maris: qui à vento mouetur, & circumfertur.*
Iacobi 1. Vel de præmio bonorum operum non hæsitetis. Siue non hæsitetis pati pro Christo, sed prompti sitis. Et hæc ideo sic agite, *vt sitis sine querela*, id est, vt proximus non possit de vobis conqueri: & quantum ad vos *sitis simplices*, id est, sine duplicitate cordis: quia *vir duplex animo, inconstans est in omnibus vijs suis, & nemo potest duobus dominis seruire.*
Ibid. Matth. 6. Luca 6. Duplex enim est, qui & Deo, & seculo placere cupit, volens & in hoc mundo, & in cœlo diues esse. Sed vos, qui filij Dei esse cœpistis, in simplicitate cordis quærite illum, vt sicut ipse vnus est, ita & vos ad imitationem eius *simplices sitis*, vt ei soli placere studeatis. Et etiam quantum ad exteros, *sitis sine reprehensione*, vt nihil reprehensibile possit in vobis ab infidelibus inueniri, *in medio nationis*, id est, gentilium; qui non sunt renati, sed sicut nati sunt carnaliter, ita viuunt. *Nationis* dico *prauæ* per opera; *& peruersæ* per diuersas sectas. *Inter quos* gentiles lucetis exemplo bonæ vitæ sicut luna & stellæ. & ideo maximè decet vos esse sine reprehensione. *Lucetis sicut luminaria* cœli, quia sicut luna & stellæ non amittunt lucem suam propter noctem, sed magis lucent; sic vos mente in cœlo fixi, licet inter tenebrosos & infideles sit vestra conuersatio, non obscuramini, sed magis lucetis bene operando. Hac sententia & laudantur & roborantur ab Apostolo discipuli, vt quia se tales esse cognoscunt, studeant valentius perseuerare tales.
B Tales enim sancti de conuersatione, quam habent in cœlo, despiciunt omnia, quæ iniqui faciunt in terra. Sicut stellas cœli non extinguit nox, sic mentes fidelium, adhærentes firmamento sanctæ Scripturæ, vel cœlestibus desiderijs, non obscurat mundana iniquitas. Qui enim mente sunt in supernis, & de supernis cogitant, sicut dictum est: *Vbi est thesaurus tuus, ibi est & cor tuum*,
Matth. 6. de ipsis cogitationibus supernorum patientes fiunt: & quicquid in terra fiat sic non curant, donec peragant itinera sua, quemadmodum luminaria cœli non curant quomodo exerceant dies & noctes, quamuis tanta mala videant fieri super terram. Et sicut luminaria patienter ferunt quicquid de eis homines fingunt; ita iusti debent patienter ferre omnes etiam de se falsas criminationes. Nam qui perdiderit tolerantiam, non est quasi luminare clarus desuper, sed obscuratus est, & de cœlo cadit. *Lucetis*, inquit, *sicut luminaria in mundo.* Ac si dicat: *Vos estis lux* huius *mundi*, & estis etiam vasa Euangelij; quia continetis in cordibus vestris verbum Euangelicæ prædicationis, quo viuit anima vestra: non
Matth. 5. enim finitis illud à vobis effluere. Et hoc facitis *ad gloriam meam*: nedum ad vestram: quia & ego de bona conuersatione vestra gloriam accipiam *in die Christi*, id est, *in die*, qua Christus iudicabit. Et verè tunc habebo *gloriam, quia non in vacuum*, id est, non sine fructu, non frustra cucurri ad illam, quia vos & alij me prædicante credidistis. Non *in vacuum cucurri* in via Domini, *nec in vacuum laboraui*, in vinea eius, quæ est Ecclesia, quoniam plenam mercedem recipiam. Vel cucurri in his, quos facilè potui con-

C uertere: laboraui in illis, quos difficilius conuerti.

Sed & si immolor supra sacrificium & obsequium fidei vestræ, gaudeo & congratulor omnibus vobis, Idipsum autem & vos gaudete, & congratulamini mihi.

Vestra religio sit *ad gloriam meam in die* iudicij, quia pro vobis laboraui. Nec tantùm hoc libenter egi, *sed si immolor*, id est, occidor pro vobis, tunc *gaudeo*: hoc est, in *sacrificium* mei corporis addo *supra sacrificium vestræ fidei & obsequium.* Iam enim vestram fidem *sacrificium* Deo dignum obtuli, *& obsequium* bonæ operationis vestræ, qua Deo obsequimini, sacrificaui. *Sed si* etiam ipse pro vobis offeror *gaudeo*, quia ad coronam pertingo: *& congratulor*, id est, simul gratias ago *omnibus vobis*, quia estis mihi causa mortis, qua vitam ingredior, Nec solus ego id agere debeo, sed etiam *vos gaudete idipsum*, hoc est, immolari pro me, si contigerit vobis: *& congratulamini*, id est, grates reddite *mihi*, qui vobis causa sum, vt Martyres efficiamini.

Spero autem in Domino Iesu, Timotheum me citò mittere ad vos, vt & ego bono animo sim, cognitis quæ circa vos sunt. Neminem enim habeo tam vnanimem, qui syncera affectione pro vobis solicitus sit. Omnes enim quæ sua sunt quærunt, non quæ IESV Christi. Experimentum autem eius cognoscite, quia sicut patri filius, mecum seruiuit in Euangelio. Hunc igitur spero me mittere ad vos, mox; vt videro quæ circa me sunt. Confido autem in Domino, quoniam & ipse veniam ad vos citò. Actor. 16. 1. Cor. 13.

Hanc quidem epistolam nunc mitto vobis per Epaphroditum, sed *spero* non in me: sed *in Domino Iesu*, id est, in misericordia Saluatoris, *me citò mittere*, id est, dirigere. *Timotheum ad vos*, vt sicut vos bono animo eritis, cùm cognoueritis *quæ circa me sunt*, ita *& ego bono animo sim*, atque gaudeam D *cognitis quæ circa vos sunt*, vel aduersis, vel prosperis. Ideo autem magis *Timotheum* mittam, quàm alium, quia *neminem habeo* nunc *tam vnanimem*, Hoc tempore multi cum Apostolo mercenarij erant, filij vel pastores nulli, nisi Timotheus. *Neminem*, inquit, modò mecum *habeo tam vnanimem*, id est, ita concordantem meæ voluntati in hoc negotio. *qui syncera*, id est; pura & non ficta cordis *affectione*, id est; germana charitate *sit solicitus pro vobis*, id est, pro vestra salute. Multi enim videntur esse soliciti pro alijs: sed reuera non pro ipsis soliciti sunt; sed pro rebus ipsorum, quas habere cupiunt. Rectè dixi, quia *neminem habeo tam vnanimem: omnes enim*, quos nunc *habeo*, *quærunt* in vobis *quæ sua sunt: non Christi* lucra Sic & modo faciunt in Ecclesia mercenarij *sua* quærentes: Quid est, *sua* quærentes? Non Christum gratis diligentes, non Nota. Deum propter Deum quærentes, temporalia commoda consectantes, lucris inhiantes, honores ab hominibus appetentes. Et quando hæc à Præposito amantur, atque propter hæc seruitur Deo, quisquis talis est, mercenarius est: inter filios non se computet. De talibus enim dicitur quia *receperunt mercedem suam. Non quærunt ea quæ sunt Iesu Christi*, id est, multiplicationem boni Matth. 5. gregis, religiosam conuersationem subditorum, salutem animarum. Et ideo nullum istorum voluit nunc Apostolus *mittere*, sed *Timotheum*, qui sicut pastor salutem gregis quæreret, atque non solùm verbo, sed & exemplo qualiter viuendum esset, ostenderet. Timotheum quidem vobis mittem, vos autem cognoscite *ex-*

A *quanquam & ego habeam* ſi voluero, *confidentiam* gloriandi *in carne*, id eſt, in carnis nobilitate, & carnali cuſtodia legis.

Si quis alius videtur confidere in carne, ego magis,
2.Cor.11. *circunciſus octauo die. ex genere Iſrael, de tribu Ben-*
Actor.23. *iamin Hebræus ex Hebræis, ſecundùm legem Phariſæus, ſecundùm æmulationem perſequens Eccleſiam Dei, ſecundùm iuſtitiam, quæ in lege eſt, conuerſatus ſine querela.*

Ne putetis, inquit, me contemnere quod non habeo. Quid enim magni eſt, ſi homo abiectus, vel plebs ignobilis contemnat nobilitatem? Habeo illa, ſed contemno: & ideo vos doceo talia contemnere, quoniam videtis me habere quod contemno. Nam *ſi quis alius*, id eſt, à me diuerſus, qui vos decipere quærit, *videtur confidere in carne*, quaſi inde iuſtus, *ego magis* confido, quàm ille
Gen. 17. pſeudo. Et audi *in carne* fiduciam; *circunciſus* ſum, *octauo die*, ſicut lex iuſſerat, id eſt, non proſelytus, non aduena ad populum Dei, non maior *circunciſus*, ſed à parentibus natus Iudæus, habeo circuncitionem octaui diei. Et ſum de *genere Iſrael*, non alienigena: & non de viliori tribu, ſed de *tribu Beniamin*, quæ dignior erat, quoniam procreata eſt ex Rachel, dilecta vxore Iacob: & cùm decem tribus in Samaria colerent vitulos, iſta & tribus Iuda non receſſerunt à templo Domini. Et ſum *Hebræus ex Hebræis* parentibus, id eſt, non de ignobili gente progenitus, ſed ex eis, qui fuerunt nati ex Heber filio Sale, filij Sem, maioris filij Noe. Sum etiam *ſecundùm legem*, id eſt, *ſecundùm* egregiam legis obſeruationem, *Phariſæus*, id eſt, diuiſus ab alijs, vtpote religioſior. Nam primarij quidam erant, & quaſi ad nobilitatem Iudaicam ſegregati, non contemptibili plebi commixti, qui dicebantur Phariſæi, quaſi diuiſi. Et
B *ſecundùm æmulationem*, quæ in me feruebat, *perſequens Eccleſiam Dei*: quia non eram piger Iudæus: ſed quicquid erat, quod legi meę videretur aduerſarium, impatienter ferebam, acriterque inſequebar. Et *ſecundùm iuſtitiam* legis, quæ manus comprimit, non animum: & timore, non amore ſeruatur. *conuerſatus* ſum *ſine querela*, id eſt, ſine clamore facto de me, quia nemo poterat côqueri quòd aliquam iniuriam ei feciſſem, contra legis, inſtituta carnalia faciens. Hæc apud Iudæos nobilitas eſt, ſed apud Chriſtum quæritur humilitas.

Sed quæ mihi fuerunt lucra, hæc arbitratus ſum propter Chriſtum detrimenta. Verumtamen exiſtimo omnia detrimentum eſſe, propter eminentem ſcientiam Ieſu Chriſti Domini mei. Propter quem omnia detrimentum feci, & arbitror vt ſtercora, vt Chriſtum lucrifaciam. & inueniar in illo, non habens meam iuſtitiam, quæ ex lege eſt; ſed illam, quæ ex fide eſt Chriſti Ieſu, quæ ex Deo eſt iuſtitia in fide; ad cognoſcendum illum, & virtutem reſurrectionis eius, & ſocietatem paſsionū illius, configuratus morti eius. ſi quo modo occurram, ad reſurrectionem, quæ eſt ex mortuis.

Ita diuerſis modis poſſum gloriari *in carne*, ſed non iam glorior in talibus. *Sed* omnia illa carnalia *quæ mihi* ante Chriſti notitiā *fuerunt lucra*, id eſt, vtilia & chara. *hæc* poſt fidem *arbitratus ſum detrimenta* ſalutis *propter Chriſtum*, qui in his prænuntiatus fuerat. Et ſi adhuc iſta ſeruarem, eius aduentum oſtenderem nondum factum. Quę enim venturum eum ſignificabant, ſi iam ſeruantur, veniſſe eum negant. Et ideo ſunt *detrimenta*, quia deterunt veritatem fidei. Vnde paulo ſuperius Iudæi dicti ſunt conciſio, quia carnalis circunciſio, plena abſciſio eſt à Chriſto. Non ſolùm *propter Chriſtum hæc arbitratus ſum detrimenta, verumtamen*, id eſt, ſed etiam *propter ſcientiam Ieſu Chriſti Domini mei*, quam de eo habemus, *eminentem* omnibus ſcientijs alijs, ſed quæ eminet in eo plus, quàm in alijs, *exiſtimo omnia* illa *detrimentum eſſe*, quia retrahunt ſectatores ſuos à tam eminenti ſcientia. Vel ita: *Hæc olim fuerunt mihi lucra*, ſed *exiſtimo* tamen nunc *omnia* ea *detrimentum eſſe* & impedimentum, *propter* ſublimem *Chriſti ſcientiam*, qua mihi innotuit eum eſſe Deum ſuper omnia, vt per eam Scripturas intelligerem. Nam etiamſi ipſum non poſſem aſſequi, vel *propter* ſolā *eius ſcientiam*, quæ tanta & tam præcellens eſt, reſpuerem omnia illa vetera. *Propter quem* Chriſtum venerandum, & propter cuius dilectionem *omnia* illa non ſolùm *exiſtimo detrimentum*, ſed & *feci ea detrimentum* bonorum, viuendo ſpiritaliter & docendo, vt alijs appareret ea *eſſe detrimentum*. & quod plus eſt, *arbitror* ea non tantùm *vt detrimenta* bonorum, ſed *vt ſtercora*, id eſt, quę coinquinent iam obſeruatorem. Et hoc ideo, *vt Chriſtum lucrifaciam*, id eſt, in futuro Chriſtum habeam præmium, & hîc ſim in illo membrum. Quod aliter nequit fieri, ſcilicet rationabiliter attendendos niſi *& inueniar in illo* fidele membrū, *non habens meam iuſtitiam, quæ ex lege eſt*; quoniam ea iuſtitia pœnam timet, non amat virtutem: *ſed illam, quæ ex fide eſt Chriſti, quæ iuſtitia eſt ex Deo*, non ex hominibus. *Iuſtitia* dico, manens *in fide*: quia ſicut *ex fide* nata eſt, ſic exiſtere non habet niſi *ex fide*. *Iuſtitia in fide* valente *ad cognoſcendum illum*. Quaſi dicatur: Qui in lege putat iuſtificari, non agnoſcit Chriſtum: ſed ego *ex fide* iuſtificari volo, vt agnoſcam illum, cur natus, cur paſſus ſit. & agnoſcam quæ eſt virtus *reſurrectionis eius*, id eſt, iuſtificatio credentium, quia D
Rom. 4. *reſurrexit propter iuſtificationem noſtram*. & agnoſcam *ſocietatem paſsionum* eius, quam bene noſcit, qui ſe per eam ad cœli gaudia peruenire credit. Vel *iuſtitia in fide ad cognoſcendum* eum, quia fides & in illa vita facit perfectè eum agnoſci, qui in iſta creditur *&* haberi *virtutem reſurrectionis eius*, id eſt, immortalitatem: quia noſtra reſurrectio eſt virtus & efficacia *reſurrectionis eius*, & in hac vita facit haberi *ſocietatem paſsionum* eius, vt & nos patiamur aduerſa quæque pro eo: niſi enim per fidem, nemo tanta pateretur. & configurationem mortis *eius*, vt moriamur ſicut ipſe, ſi opus eſt: vel moriamur ſemel vitijs, ſicut ipſe carne *mortuus eſt ſemel*. Sed litera ſic iungitur: *Vt inueniar in illo, non habens meam iuſtitiam, quæ ex lege eſt, ſed eam, quæ eſt ex fide, configuratus morti eius*, id eſt, per paſsiones conſummatus vt ille, tētatus *ſi quo modo occurram* lætus *ad reſurrectionem*. *Si quo modo occurram*, quia difficile eſt. *Si quo modo* contingat, tum ex Dei miſericordia, tum ex meo merito, vt *occurram* Chriſto gaudens in iudicio, quod Sanctorum eſt tantùm, veniens *ad reſurrectionem, quæ eſt* non ex viuis, vt nunc, ſed *ex mortuis*, vt vltra mori nequeant. Hæc Apoſtolus idcirco ſe ita egiſſe vel agere commemorat, vt illi ſimiliter exemplo eius omnes legis carnales ritus contemnant, & per iuſtitiam fidei atque *ſocietatem* paſsionis Chriſti feſtinent ad regna cœlorum.

Non quòd iam acceperim, aut iam perfectus ſim: ſequor autem, ſi quo modo *comprehendam, in quo & comprehenſus ſum à Chriſto Ieſu. Fratres, ego me non arbitror comprehendiſſe. Vnum autem, quæ quidem retro ſunt obliuiſcens, ad ea verò quæ ſunt priora, extendens meipſum, ad deſtinatū perſequor, ad brauium* C
ſupero

A *supernæ vocationis Dei in Christo Iesu. Quicunque ergo perfecti sumus, hoc sentiamus: & si quid aliter sapitis, & hoc vobis Deus reuelabit. Veruntamen ad quod peruenimus, vt idem sapiamus, & in eadem permaneamus regula.*

2Co.r.12. Iste, qui ad tertium cœlum raptus fuerat, & tanta scientia emicabat, putabatur iam comprehendisse, quod alij sequuntur, sed ipse hoc negat. Ne enim videatur superfluum tot diuersa pati, cùm fidem & alia bona habeat, subdit quasi dicēs: Meritò pro illa gloria tantum laboro, quia *non dico quòd iam acceperim* aliquid, quia si quid gloriæ accepi, nihil est ad comparationem futuræ, aut si quid accepi de cognitione Christi, non dico quòd in illa *iam perfectus sim*. Et si ita de me, quid de alijs? *Non est quòd iam acceperim*, quod peto: *aut iam perfectus sim*, vt nihil mihi desit. Non dico, sufficit quod egi: sed semper aliquid addo, semper ambulo, semper proficio, semper *sequor* quod comprehendere laboro, *si quo modo fiat*, vt *comprehendam*, id est, perfectè teneam illud in eo modo, *in quo & ego sum comprehensus à Christo Iesu*, id est, vt videam ipsum Christum sicut ipse me videt, & cognoscam eum perfectè, sicut ab eo cognitus sum, vt sicut ipse plenariè me videt & cognoscit, ita ego plenariè humano modo eum cognoscam. Vel *comprehendam* eum, *in quo & comprehensus sum* ab eo, id est, vt videam eum in ea claritate, in qua mihi apparuit in via, quando me

Acto.9. comprehendit. Ideo enim *sequor*. Præuenit me iustitia eius, sequatur eum mea. Cœperunt mirari, qui audiebant Apostolum dicentem, *non quia iam acceperim, aut iam perfectus sim. Fratres*, inquit, *ego non me arbitror iam comprehendisse*, id est, nolite in me falli, plus me ipse noui, quā vos, scio quid mihi desit, scio quid adsit. *Ego me non arbitror* ap-

B prehendisse. *Vnum autem* hoc *me non arbitror* apprehendisse. Multa habeo, sed vnum nondum apprehendi. Porrò *vnum est necessarium. Vnam petij à Domino, hanc requiram.* Et quæ est illa? *Vt inhabitem in domo Domini omnibus diebus vitæ meæ.*

Luca 10. Psal. 26. Ipsum est *vnum*, quod nondum apprehendi. Et in quantum mihi hoc deest, in tantum nondum *perfectus* sum, quia nondum æqualis Angelis. Quid ergo agis? quid agendum exemplo tuo doces? En *Quidem quæ sunt retro*, id est, terrena, quæ reliqui, *obliuiscens*, id est, à memoria cogitationis auferens, *ad ea verò, quæ sunt priora*, id est, ad cœlestia. *quæ sunt* eleuantia in diuina, *extendens* desiderio *meipsum, persequor*, id est, perfectè sequor mente & opere. Ante nos enim æterna sunt, post nos temporalia: quia & illa pergentes inuenimus, & recedentes quasi post dorsum relinquimus. Vel ea, *quæ retrò sunt*, id est, præterita merita mea *obliuiscens*, & quasi pro nihilo ducens, *ad* futura merita me extendendo, semper addens aliquid. Adhuc enim proficio, adhuc ambulo, adhuc in via sum, adhuc me extendo: nondum perueni. Extendo me *ad destinatum*, id est, ad aliud, quod Dei prouidentia mihi *destinatum* disposuit, vel ad quod proposui currere. Et *persequor*, id est, sequi non desisto, vsque dum veniam *ad brauium supernæ vocationis Dei in Christo Iesu*, id est, ad præmium in supernis dandum, ad quod vocat me Deus in Filio suo. Et quandoquidem ego, qui tantus sum, *non arbitror me comprehendisse*, sed adhuc *sequor si fortè comprehendam, ergo quicunque sumus perfecti, hoc sentiamus*, omnes, scilicet nos nondum *comprehendisse*, sed adhuc debere sequi & proficere. Videtur Apostolus quasi contrarius sibi ipsi. Quomodo enim stare potest sententia, vt qui dixerat, *Non quia iam acceperim, aut iam perfectus sim*: dicat, *Quicunque perfecti sumus, hoc sentiamus?* Sed de duabus loquitur perfectionibus, ostendens omnem hominem, & vniuersam creaturam, quamuis ad perfectionem venerit, tamen indigère misericordia Dei, & plenam perfectionem ex gratia, non ex merito possidere. Et ideo perfectus erat Apostolus iuxta modum humanæ possibilitatis, sed adhuc perfectionem expectabat ex dono supernæ largitatis, vt æqualis fieret Angelis. Erat *perfectus* viator, sed nondum perfectus patriæ possessor. Et hoc de seipso debet vnusquisque *perfectus* sentire, vt dum se viatorem & non habitatorem meminerit, studeat semper ambulare & proficere, ne fortè vbi se satis egisse putauerit, ibi remaneat. Quę sententia multum vtilis fuit nonnullis Philippensium, qui iam se perfectos arbitrabantur: ne putarent sufficere sibi perfectionem suam, & inciperent remissius agere, ac perirent. *Hoc* (inquit) sentire debetis, quòd imperfecti sumus comparatione futuræ perfectionis, & illuc tendimus. *Et si quid aliter sapitis*, vt paruuli id est, si iam putatis vos aliquid egisse, esse, vel scire, *& hoc vobis reuelabit Deus*, quòd non rectè id *sapitis*. Qui enim in pace Catholica permanet, *si quid aliter sapit*, quàm oportet, humili *Deus reuelabit*: si illud superbus defendit, *Deus* abijciet. Vel Nota.

si quid nunc *aliter sapitis*, quàm in futuro sapiendum sit, quia modò *per speculum* videtis, etiam 1.Cor.13.

hoc reuelabit Deus, quia clarè faciet vos cognoscere, & se, & omnia alia, quæ modò obscurè videtis. Vel *si quid aliter sapitis*, id est, si perfectam Christi notitiam vos *comprehendisse* putatis, *& hoc* idē vos malè sapere *Deus* per misericordiam *vobis reuelabit*. Similiter & de alijs erroribus pro bona vita vos liberauit. Siue ita: *Si quid* modò *aliter*

D *sapitis*, quàm in futuro, & de Deo, & de omnibus, etiam hanc imperfectam cognitionem *vobis Deus* per Spiritum suum *reuelabit*. Vel *si quid aliter sapitis*, & *si quid* melius ad cultum Dei excogitaueritis, siue in interpretationibus Scripturarum *aliter* secundùm regulam veritatis senseritis, etiam *hoc* donum Dei esse sciatis, quia *ipse vobis hoc reuelauit. Veruntamen*, id est, sed tamen teneamus omnes illud, *ad quod peruenimus, vt idem sapiamus* credendo, *& permaneamus in eadem regula* disciplinæ, id est, rectitudine viuendi, scilicet vt nemo propter nouam inuentionem, vel intelligentiam suam deserat communem sensum fidei, seu regulam iustè viuendi constitutā à Patribus. Vel Nota.

ita: Sentire debemus omnes, quia nondum *perfecti sumus*, nec plenariam Dei notitiam apprehendimus: sed tamen illud, *ad quod peruenimus*, id est, illam scientiam, quam attigimus, tota mente teneamus, scilicet, *vt idem* in hac *sapiamus, & in eadem* vitę *regula* maneamus, id est, nec diuersa credamus, nec diuersos viuendi ritus habeamus, sed omnes vno modo syncerè & mundè credamus & viuamus.

Imitatores mei estote fratres, & obseruate eos qui ita ambulāt, sicut habetis formam nostram. Multi enim ambulant, quos sæpe dicebam vobis, nunc autem & flens dico inimicos crucis Christi: quorū finis interitus, quorum Deus venter est, & gloria in confusione ipsorum, Rom 16.

*qui terrena sapiunt. Nostra autem conuersatio in cœlis est, vnde * & Saluatorem expectamus Dominū nostrum Iesum Christum, qui reformabit corpus humilitatis nostræ configuratum corpori claritatis suæ, secūdum operationem virtutis suæ, qua etiam possit subijcere sibi omnia.* * etiam

Idem

A Idem (vt dixi) *sapiamus, & in eadem* viuendi *regula* maneamus. Et in his, id est, in fidei vnitate *& regula* disciplinæ *estote imitatores mei fratres*, id est, sicut me nostis *idem* sapere, & eandem regulam seruare, sic facite. Ac sicut ego, tradite obliuioni ea *quæ retro sunt* id est, præterita vitia, vt si vos delectauit aliquando vanitas, iam non delectet: & in anteriora, id est, in profectum virtutum atque in æterna bona pijs desiderijs atque conatibus semper extendamini. Extenditur enim animus desiderio lætitiæ nondum consequutæ. Et tota vita Christiani boni, sanctum desiderium est. In his & talibus me imitamini, *& obseruate*, id est, considerate diligenter, & sequimini *eos*, qui mihi sunt similes in via Dei, *qui ita ambulant*, id est, promouentur in operibus bonis, *sicut habetis formam nostram*, id est, sicut tradidi vobis *formam* rectè ambulandi, vel exemplo conuersationis meæ, vel sermone prædicationis. *Eos* (inquam) *qui ita ambulant, obseruate* solicitè: *multi enim* sunt, qui aliter incedunt, nec imitandi sunt, sed cauendi. *Multi ambulant* latam viam perditionis, id est, *multi* promouentur in via peruersæ actionis, *quos esse inimicos crucis Christi sæpe dicebam vobis*, dum præsens essem, sed *& nunc* idem *dico*, *flens* tum de perditione eorum, tum de subuersione simplicium, quos decipiunt, Inimici enim Dominicæ crucis sunt pseudo prædicatores, quia dicunt mortem Christi non sufficere credentibus ad salutem, sine carnalibus legis obseruationibus. Et conantur ita impugnare crucem Saluatoris, ideoque meritò pereunt. *quorum finis* est *interitus*, id est, mors sempiterna, quia tunc non inueniunt auxilium crucis, cuius hostes fuerunt. *Quorum Deus venter est*, quia quicquid faciunt, pro ventre faciunt. Vel escas, quæ ventris sunt, Deum sibi faciunt, dum eas iustificare homines dicunt, & salutem animæ putant in escis. *& gloria* eorum *in confusione ipsorum*, quia in talibus gloriantur, vnde confundi & erubescere possent, id est, in pudendis membris suis circumcisis. *qui terrena sapiunt*, quia in lege nihil spiritaliter intelligunt, sed omnia carnaliter. Malis etiam Catholicis conueniunt hæc verba. Et ipsi *enim* sunt *multi*, quia multitudo palearum abundat in area, & *ambulant* in ampla via, *quæ ducit ad perditionem*. Ipsi sunt inimici *crucis Christi*, qui contra crucem semper faciunt. Cùm enim crux *Christi* in omnibus electis carnem affligat, & crimina mortificet, illi è contrario carnem voluptatibus fouent, & vitia nutriunt. Ideoque *finis* eorum erit *interitus* perpetuus, quia propter solam fidem, quam sine bonis operibus

B

Iacob 2. habuerunt, non euadent tormenta æterna. *Quorum Deus venter est*, quia sicut Deum summo honore venerari deberent, & omnia meliora de rebus suis illi offerre, sic venerantur suum ventrē, offerentes ei pretiosa, & summo studio præparata ciborum genera, ac semper deditі sunt ventris seruitio, colentes illum pro Deo, nec reminiscentes Creatoris sui. *Et gloria* eorum *in confusione ipsorum*, quia iam amissa peccandi verecūdia, ex illis operibus nequitiæ gloriantur, de quibus erubescere debuerunt. *Qui terrena sapiunt*, quia

Prou. 2. in terrenis nil nisi quod vident, intelligunt: nec sensum mentis nisi in terrenis ponunt, sed semper cogitatione versantur in infimis. Sed *nostra conuersatio* longè distat ab illis, quia iam secundū fidem, & secundùm spem *est in cælis*. Si enim non *est in cælis*, quomodo habemus sursum cor? Corpore ambulamus in terra, sed corde habitamus in cœlo. Sicut enim domus exterioris conuersationis est ædificium, quod inhabitat corpus, ita domus nostræ cogitationis est res quælibet, quā per dilectionem inhabitat animus. Omne enim quod diligimus, quasi in hoc quiescentes habitamus. Vnde nunc Apostolus, quia in supernis cor fixerat, in terra quidem positus, sed tamen à terra extraneus, de se, suique similibus dicit: *Nostra conuersatio in cælis est*, id est, & viuendo, & intelligendo sumus Angelis similes. *vnde*, id est, ex quibus, præter commoda, quæ iam habemus, *& Dominum nostrum Iesum Christum expectamus* venturum ad iudicium, *Saluatorem* iam animarum nostrarum, & tunc etiam corporum. Nam ipse tunc *reformabit*, id est, in meliorem formam resuscitabit *corpus humilitatis*, id est, vilitatis & deiectionis *nostræ*; id est, hoc corpus nostrum vile & abiectū, quod nunc tot miserijs subiacet. Ita *reformabit* illud, id est, pristinam ei formam ita gloriosam in resurrectione restituet, vt sit *configuratum corpori claritatis suæ*, id est, assimulatum clarissimo *corpori* suo, quod sumpsit ex Virgine, vt eandem claritatis figuram habeat corpus nostrum, quam habet suum, quando *iusti fulgebunt sicut sol in regno Patris eorum*. Et hoc ipse faciet *secundum operationem* omnipotentiæ suæ, *qua possit* non solum corpus reformare, sed *etiam subijcere sibi omnia*: quia tunc omnino complebitur, *Omnia subiecisti sub pedibus eius*. Matth. 13. Psal. 8. 1. Cor. 15.

C

CAPVT IV.

Itaque fratres mei charissimi & desideratissimi, gaudium meum, & corona mea, sic state in Domino, charissimi.

Quia Christus *reformabit corpus humilitatis nostræ*, & ad tantam perueniemus gloriam de tanta vilitate, *itaq; fratres mei state* in eo, quod cœpistis, ne tantam gloriam amittatis. Vos dico, mihi *charissimi*, quia multum vos habeo charos, *& desideratissimi*, quia multum ego vos desidero, vel vos me: *gaudium meum*, id est, de quorū fide & opere gaudeo: *& corona mea* in futuro, quia propter vos coronam gloriæ percipiam. Vos, qui tales estis, *state* firmi *in Domino sic*, id est, vt ego vos stare docui, & vt cœpistis: vel sicut me & mihi similes scitis, quia tunc eritis *charissimi*

D

Euodiam rogo & Syntychen deprecor, idipsum sapere in Domino. Etiam rogo & te germane compar, adiuua illas, quæ mecum laborauerunt in Euangelio, cū Clemente, & cæteris adiutoribus meis, quorum nomina sunt in libro vitæ.

Euodia & Syntyche erant matronæ religiosæ, quæ prædicatores suscipere solebant. Et fortè audierat illas Apostolus à fide dissentire, ideoq; nominatim rogauit, vt idipsum quod cæteri saperent *in Domino*, id est, in eius fide. Quasi dicat: Omnes moneo stare, sed specialiter *Euodiā & Syntychen*, quia plus de eis timeo. *Etiam rogo & te* ô *germane compar*, id est, coadiutor meus in prędicatione, *adiuua illas*, firmando tuis exhortationibus & instructionibus, atque orationibus, vt possint vnanimes stare in fide, quæ non sunt paruipēdendæ, quia *mecum laborauerunt in Euangelio*, id est, de labore suo ministrauerunt mihi stipendium in prædicatione *Euangelij*. *Laborauerunt* (inquam) *cū Clemente*, qui in hoc laborabat, & cū *cæteris*, qui me adiuuabant. Iste Clēmens fuit tertius Papa Romanus. Vel *adiuua illas cum Clemente, & cæteris adiutoribus meis*, id est, tu & cæteri adiutores mei, qui sunt Philippis, adiuuate *illas*. Adiutores dico, qui non frustra laborauerunt, vt me adiuuarent, quia *nomina* eorum scripta *sunt in libro vitæ*, id est,

Tertius, si non à Petro sed à Lino incipias.

Ccc 3 adlig-

A adſignata tenentur ad vitam in memoria diuinæ prędeſtinationis. Quis eſt enim liber *vitæ*, niſi memoria Dei, in qua ſunt illi, qui viuũt in ęternum?

Gaudete in Domino ſemper, iterum dico gaudete. Modeſtia veſtra nota ſit omnibus hominibus. Dominus
1.Cor.1. *prope eſt. Nihil ſoliciti ſitis, ſed in omni oratione & ob-*
Iere.9. *ſecratione cum gratiarum actione petitiones veſtræ innoteſcant apud Deum. Et pax Dei, quæ exuperat omnem ſenſum, cuſtodiat corda veſtra & intelligentias veſtras in Chriſto Ieſu.*

Lætatus in fide & operibus eorum Apoſtolus, vt alacres ſint in his proficientes, monet gaudere *in Domino*, & id iterat, vt ſe in eis gaudere verè oſtendat. *Gaudete*, inquit, id eſt, cor veſtrum exhilarate, & omne bonum, vnde gaudẽdum eſt, ſtatuite vobis *in Domino*, non extra. Et hoc adeo neceſſarium vobis eſt, quod *iterum dico gaudete*, vt triſtitia ſeculi nullum in vobis locum inueniat, ſed totos lætitia ſpiritualis vos repleat. *Gaudete in Domino*, & non per interualla, vt modo gaudeatis, modò nõ gaudeatis, ſed *ſemper* gaudeatis, ſiue in proſperis, ſiue in aduerſis. Et non ſemel *dico*, ſed *iterum* vt gaudeatis, confirmans &
Matth. 6. inculcans repetita commonitione gaudium. *Gau-*
Lucæ 16. *dete*, ſed *in Domino*, non in ſeculo. Sicut enim *nemo poteſt duobus dominis ſeruire*, ſic nemo poteſt & *in Domino*, & in ſeculo gaudere. Contraria enim ſunt hæc duo gaudia. Nam ſeculi gaudium eſt impunita nequitia. Luxurientur homines, fornicentur in ſpectaculis, nugentur in ebrioſitate, ingurgitentur turpitudine, & iſta mala non impediat fames, non belli, vel alicuius rei timor, nõ aliquis morbus, non aliqua aduerſitas, ſed ſint omnia redundantia in pace carnis, in ſecuritate mentis, & videte ſeculi gaudium. Et ideo non in ſeculo *gaudete*, ſed *in Domino*, id eſt, non in iniquitate, ſed in veritate: non in flore vanitatis, ſed in
B ſpe æternitatis. *In Domino* ſit gaudium veſtrę mẽtis, ſed homines videant modeſtiam veſtræ conuerſationis, vt exemplo veſtro diſcant modeſtè agere. *Modeſtia* quaſi modi ſtatio dicitur, quando modus ſeruatur in omnibus. *Modeſtia* eſt in animo, continens moderationem cupiditatum. *Modeſtia* in operatione, modificans omnes actiones, ſimiliter & in verbis. Hæc *modeſtia* tantum fulgeat in vobis, *vt nota ſit omnibus hominibus*: fidelibus, vt imitentur: infidelibus, ne poſsint reprehendere. Modeſtiam morum ſeruate, quia *Dominus prope eſt*, vt auxilietur vobis aſsiduè, niſi per ſocordiam veſtram defeceritis. Etſi enim ſuper omnes cœlos aſcendit corpore, non tamen receſſit maieſtate. Vbique præſens eſt, qui fecit omnia. *Dominus prope eſt*, paratus dare quicquid opus eſt vobis in ſpiritualibus & corporalibus. Et ideo ſolicitudinem vani timoris abijcite, quia & in bonis operibus veſtris aderit Dominus vobis adiutor, & in paſsionibus, quas pro nomine eius perferetis, nec alimenta vobis corporea denegabit. *Nihil* ergo, id eſt, de nulla re *ſoliciti* & timidi *ſitis*, quaſi de futuro. *ſed* eſtote ſine mundi ſolicitudine, habentes promiſſa Dei præ oculis, & ab ipſo petentes omnia. Non *ſitis* (inquam) *ſoliciti, ſed petitiones veſtræ* de his, quæ vultis accipere, ita ſint vehementes & inſtantes, vt *innoteſcãt apud Deum*, id eſt, perueniant ad Deum, hoc eſt, acceptabiles ſint Deo, qui omnia nouit, ſed ea ſcire dicitur, quæ eligit & approbat. Vel vobis, *innoteſcant apud Deum* per tolerantiam, non apud homines per iactantiam. Aut fortè *innoteſcant* etiam Angelis, qui ſunt *apud Deum*, vt quodam modo offerant Deo, & de his conſulant: & quod Deo iubente implendum eſſe cognouerunt, hoc vobis vel euidenter, C
vel latenter reportent. *Petitiones* dico, factę *in omni oratione*, id eſt, *in oratione*, quæ nihil de his, quæ oranda ſunt, prætereat, ſed omne quod expedit, orando petat à Deo: *& obſecratione*, quæ cũ adiuratione ſacrorum fiat, *cum gratiarum actione*, de acceptis beneficijs: quia qui vult alia impetrare, debet ex perceptis gratus eſſe. Vel ſecundùm alios *oratio* eſt pro præteritis exceſsibus ac delictis, *obſecratio* autem pro adipiſcendis futuris bonis, *gratiarum actio* pro collatis beneficijs, *petitio* verò de rebus nominatim neceſſarijs. Et talibus quidem precum modis hortor vos, vt inſiſtatis, & Deum (ſine quo humanus labor inutilis eſt) oro, vt præſtet effectum, ſcilicet vt *pax Dei*, qua in ſeipſo pacatus eſt, & cuius participatione pacificantur Angeli & homines, *cuſtodiat corda veſtra, quæ exuperat omnem ſenſum*, id eſt, omnem intellectum hominum & Angelorum: quia pacem *Dei*, qua Deus ipſe pacatus eſt, ſicut Deus nouit, nec nos, nec Angeli noſſe poſſumus. Sed quia & nos pro modo noſtro pacis eius participes facti ſumus, ſummam in nobis atque inter nos & cum ipſo pacem, quantum noſtrum ſummum, hoc mo- Locus obſcurus.
do iuxta ſuum modum ſciunt eam ſancti Angeli, homines autem nunc longè infra ſcientiam iſtam ſunt, quantocunque prouectu mentis excellant. *Videmus* enim *nunc per ſpeculum in ænigmate.* 1Cor.13.
Cùm verò æquales Angelis fuerimus, *tunc* (ſicut) illi *facie ad faciem*, id eſt, manifeſtè videbimus: tantamque pacem habebimus erga eos, quantam & ipſi erga nos: quia tantum dilecturi ſumus, quantum ab eis diligimur. Itaque *pax* eorum nota nobis erit, quia noſtra talis ac tanta erit, nec præcellet tunc intellectũ noſtrum. *Dei* verò *pax*, quæ eſt illis erga eos, & noſtrum & eorum intel- D
lectum ſine vlla dubitatione pręcellit. Et iſta *pax Dei cuſtodiat in Chriſto Ieſu, corda veſtra*, id eſt, voluntates veſtras, *& intelligentias veſtras*, vt extra Chriſtum nihil appetatis vel intelligatis. Contra illecebras ſeculi *cuſtodiat corda*, & contra fraudes pſeudoprædicatorum *cuſtodiat intellectus* veſtros. *Corda cuſtodiat* contra aduerſa omnia, *intelligentias* contra errores.

De cætero fratres, quæcunque ſunt vera, quæcunque pudica, quæcunque iuſta, quæcunque ſancta, quæcunque amabilia, quæcunque bonæ famæ, ſi qua virtus, ſi qua laus diſciplinæ: hæc cogitate, quæ & didiciſtis, & accepiſtis, & audiſtis, & vidiſtis in me: hæc agite, & Deus pacis erit vobiſcum.

In concluſione quæ ad perfectionem ſunt, exponit Apoſtolus. Quaſi dicat: Hactenus cõtra perſecutores, & cõtra pſeudoprædicatores vos monui, ſed *de cætero* monendi genere, quod ad mores optimos pertinet, nũc breuiter dicam: ſcilicet *cogitate & agite quæcunq; ſunt vera, & quæcunq; ſunt pudica*, vt nec in cogitatione, nec in actione falſum aliquid aut libidinoſum admittatis, ſed in omni ſermone veridici, & mente & corpore pudici ſitis, ne vel in aſpectu veſtro ſit aliquid laſciuiæ. Similiter *quæcunque iuſta*, & *quæcunque ſancta, cogitate* & facite. *Iuſta* ad proximum, *ſancta* in propria vita. *Iuſta*, id eſt, erga proximum iuſtè ſeruanda: *ſancta*, id eſt, animas, & corpora ſanctificãtia. Qui ſemper cogitat & agit quę *iuſta* ſunt, nec Deo, nec homini facere poteſt iniuriam. Et qui *ſancta* cogitat & facit aſsiduè, nulla poteſt macula ſordidari. *Quæcunque amabilia cogitate* & facite, id eſt, ſtudete vt dicta & facta veſtra in bono placeant hominibus, quatenus per hoc ad imitationem veſtram eos alliciatis, ſicque Deo iungatis.

quæcun-

A *quæcunque bona famæ* sunt, ea similiter *cogitate* & tacite, ne de vobis habeatur mala opinio, sed bona, vt prosit alijs. Sanctorum enim conuersatio etiam causa debet esse, ne fortè cùm mala vita nô sit per lasciuiam, mala sit fama per negligentiam. Nec audiendi sunt, qui quando reprehensi in aliqua negligentia sua, per quam fit vt in malam veniant suspicionem, vnde suam vitam longè abesse sciunt, dicunt sibi coram Deo sufficere conscientiam, existimationem hominum non solùm imprudenter, sed etiam crudeliter contemnentes, cùm occidunt animas aliorum, siue blasphemantium vitam Dei, quibus secundùm suam suspicionem, quasi turpis, quæ casta est, displicet vita sanctorum, siue etiam cum excusatione imitantium, non quod vident, sed quod putant. Proinde quisquis à criminibus flagitiorum atque facinorum vitam suam custodit, sibi bene facit: quisquis autem famam, & in alios misericors est. Nobis enim necessaria est vita nostra, alijs fama nostra. Et vtique etiam quod alijs ministramus misericorditer ad salutem, ad nostram quoque redundat vtilitatem. *Si qua virtus* est, hanc sectamini. *si qua laus disciplinæ*, hanc habete. *virtus* sit in vobis, & post sequatur *laus*, vt homines, qui virtutem vestram laudabunt, proficiant. Vel *cogitate & tacite ea, quæ sunt bonæ famæ, si qua virtus* est in eis, vel *si qua laus disciplinæ* Christianæ. Non enim curanda est bona fama de viribus, vel scientia, vel alijs secularibus: *hæc* (inquam) *cogitate*, id est, in memoria versate. *quæ* omnia *& didicistis* me docente, *& accepistis* vt digna teneri, quia vobis accepta & grata fuerunt, postquam ea *didicistis, & audistis* ea *in me* esse, *& vidistis*. *Hæc agite*, B id est, non tantùm *cogitate*, sed & actu implete: *& tunc Deus* dator *pacis, erit vobiscum*, adiuuans vos hæc facere. Qui enim sic vixerit, non solùm cum Deo pacem habebit, sed & ab omnibus ferè hominibus amabitur.

Gauisus sum autem in Domino vehementer, quoniam tandem aliquando refloruistis pro me sentire, sicut & sentiebatis, occupati autem eratis. Non quasi propter penuriam dico. Ego enim didici, in quibus sum, sufficiens esse. Scio & humiliari, scio & abundare. Vbique, & in omnibus institutus sum, & satiari, & esurire, & abundare, & penuriam pati. Omnia possum in eo, qui me confortat. Veruntamen bene fecistis, communicantes tribulationi meæ.

Bona acta eorum memorat, & gratias agit, vt incitet eos ad talia feruentius agenda, quasi dicens: Ego vos ad futura religionis studia moneo, sed de præteritis beneficiorum vestrorum studijs gaudeo, & *gauisus sum vehementer*, non in dono, quod promisistis, sed *in Domino*, qui vobis inspirauit hanc charitatem, & redditurus est remunerationem, *quoniam tandem*, id est, post multa tempora, *aliquando*, id est, aliquo tempore, quia non omnia potuistis: *refloruistis*, id est, pristinum largitatis florem resumpsistis, vt aliqua daretis mihi, sicut olim dare solebatis. Largitio enim est flos, quia inde fructus æternæ vitæ procedit. Et ab hoc flore quadam sterilitate marcueratis, ac velut hyemis frigore torpueratis. Sed nunc velut austro flante sancto Spiritu, ver ad corda vestra redijt, & *refloruistis* velut bonæ arbores. *Refloruistis sentire pro me*, id est, compati mihi pro me, quia mihi prodest vestra compassio. *Sentire pro me*, id est, vt sentiretis quod me pungebat, *sicut & prius sentiebatis* ministrantes mihi. Nec aliqua mala causa hoc intermisistis, sed *occupati eratis*, & impediti aliquibus aduersis vel actionibus. Imprudenter delinquentes Galatas apertè increpat superius, dicens, *O insensati Galatæ, quis vos fascinauit?* Nunc verò culpas istorum verecundantium quasi compatiens reprehendit, vt & illorum culpas increpatio detegeret, & horum negligentiam sermo mollior velaret. Similiter vnusquisque rector Ecclesiæ iuxta modum culpæ debet vnumquemque rationabili discretione increpare. *Gauisus sum, & refloruistis. Non quasi propter penuriam* hoc *dico*, id est, *non dico* me gauisum esse *quasi propter penuriam* meam, quem consolati estis: quia non propter angustiam meam, quæ relaxata est, sed propter affectum vestrum gaudeo. Vel *non dico* ista, *quasi propter penuriam* meam adhuc releuandam, vt per hæc dicta vos inuitare studeam, vt iterum suppleatis inopiam meam. *Ego enim didici* & à Deo, & ab vsu quotidiano *esse sufficiens*, id est, contentum rebus, *in quibus sum*, siue paruis, siue magnis. Nam *& humiliari* paupertate *scio*, quia non inde frangor: *& abundare* rebus *scio*, quia non inde erigor. *Vbique*, id est, in omni loco, siue Romæ, siue alibi, siue coram principibus, siue alijs sim positus, *& in omnibus*, id est, in omni genere rerum *institutus sum* & doctus à Deo, scilicet *& satiari*, ne noceat satietas: *& esurire*, tolerabiliter: *& abundare*, humiliter: *& penuriam pati*, moderanter. Hæc *scio*, & possum exequi omnia ista, eo confortante, qui docuit. Magna scientia est, scire *humiliari, & abundare*; *satiari, & esurire*; *abundare, & penuriam pati*. Quem enim penuria sua non frangit, à gratiarum actione non retrahit, in rerum temporalium desiderio non accendit, scit *humiliari*. Hoc enim loco Apostolus *humiliari* dicit *penuriam pati*. Nam statim è contrario subiunxit *scio & abundare*. Qui enim acceptis rebus non extollitur, qui per eas ad vsum vanæ gloriæ non intorquetur, qui solus non possidet quod accepit, sed hoc cum indigentibus misericorditer diuidit, scit *abundare*. Qui acceptis alimentis, non ad ingurgitationem ventris vtitur, sed ad reparationem virtutis, nec plus carni tribuit, quam necessitas petit, scit *satiari*. Qui alimentorum inopiam sine murmuratione tolerat, nec pro necessitate victus aliquid agit, vnde anima peccati laqueum incurrat, scit *esurire*. Quem ergo nec in abundantia superbia eleuat, nec in necessitate cupiditas irritat, nouit *abundare*, nouit *penuriam pati*. Vbi cùm statim Apostolus subderet, *omnia possum*, adiunxit, *in eo qui me confortat*. Ecce in altum ramus producitur, sed quia in radice se tenet, in viriditate permansit. In altum enim surgens aresceret, si se à radice diuisisset. Sibi enim nihil tribuit, qui *omnia* se posse non in se, sed *in Domino, qui se confortat*, fatetur. Ego quidem, inquit, hæc *omnia scio* & *possum*: sed tamen vos *bene fecistis*, quantum ad vos, qui quod iustum est expleuistis, *communicantes* vestra bona *tribulationi meæ*. Inde mihi placet actio vestra, quia *bene* egistis, ministrantes mihi misericorditer in afflictione mea, non quia mihi res misistis, quibus carere possem.

C Galat. 3.

D

*Scitis autem & vos Philippenses, quòd in principio Euangelij quando profectus sum * ad Macedoniam, nulla mihi Ecclesia communicauit in ratione dati & accepti, nisi vos soli: quia & Thessalonicam semel, & bis in vsum mihi misistis. Non quia quæro datum, sed requiro fructum abundantem in ratione vestra. Habeo autem omnia, & abundo, repletus sum, acceptis ab Epaphrodito, quæ misistis, in odorem suauitatis, hostiam acceptam, placentem Deo. Deus autem meus impleat*

* à Macedonia.

A *omne desiderium vestrum secundùm diuitias suas in gloria, in Christo Iesu. Deo autem & Patri nostro gloria in secula seculorum. Amen.*

Vos communicastis & nunc, & olim mihi res vestras, sed alij non. Nam *scitis & vos Philippenses*, sicut & alij, & plures, *quòd in principio Euangelij*, id est, quando prius prædicaui vobis Euangelium, *nulla Ecclesia*, nisi vestra *communicauit mihi in ratione dati & accepti*, id est, vt rationabiliter consideraret, quòd deberet dare carnalia, qui accipiebat spiritualia, iuxta illud: *Si nos vobis spiritualia seminauimus, magnum est, si vestra carnalia metamus? Vos soli* communicauistis, *quia* non tantùm cùm essem præsens apud vos, hoc fecistis: sed *& Thessalonicam*, id est, apud illam vrbem moranti *misistis mihi* de rebus vestris *in vsum semel & iterum*. Hoc memorat Apostolus, vt quasi laude digni magis studeant prædicatoribus ministrare, & ne illi putarent eum fuisse oblitum charitatis sæpe sibi impensæ. Qui ab eis hæc non refutabat, quia non idcirco dabant, vt vellent eum vitijs suis parcere. A cæteris verò non accipiebat, ne autoritatem sibi correctionis minueret, & ne fortè illis esset graue, cibum ei corporalem impendere. Dico (inquit) vos *bene* fecisse, non vt ego implear, sed ne vos inanes sitis. Et hoc est: *Non dico ideo quia quæro datum* vestrum, *sed requiro fructum* dati *abundantem in ratione vestra*, non mea. *Datum* est res ipsa quæ impenditur, veluti nummus, cibus, vestis. Fructus verò dati est, si benigna mente futuræ mercedis studio aliquid impendatur. Ergo *datum* in re accipimus, *fructum* in corde. Vnde & idem fructus *in ratione*, id est, in cordis lumine, debet abundare. Vel *in ratione* eorum debet abundare, vt cùm rationem de suis actibus Deo

(1.Cor.9.)

B reddiderint, abundet eis fructus iustitiæ. Quia igitur discipulorum suorum Apostolus mercede potius, quàm munere pascebatur, nequaquam *datum*, sed *fructum* se quærere fatetur. Vnde & subdit protinus, dicens: *Habeo autem omnia, & abundo*. Quasi dicens: *Non quæro datum*, sed *habeo omnia*: quia Deum *habeo*, in quo *omnia* possideo: *& abundo*, non in vno, vt in alio egeam, sed *repletus sum*, quoniam *nihil deest timentibus Deum. Repletus sum*, etsi nihil dedissetis: sed *acceptis ab Epaphrodito* vestris muneribus, *quæ misistis* mihi, *in odorem suauitatis, hostiam acceptam, placentem Deo*, id est, quæ placeret *Deo*, vt suauissimus odor puræ orationis. Quòd enim odor sit oratio, testatur Ioannes, vbi se vidisse refert seniores *habentes phialas aureas plenas odoramentorum, quæ sunt orationes Sanctorum*. Sed & istorum munera dicuntur nunc odor *suauitatis*, quia orant pro eis, sicut scriptum est: *Conclude eleemosynam in corde pauperis, & hæc pro te exorabit ab omni malo*. Sunt & hostia, quia data sunt ab eis, vt vincerent hostes suos, vel quia vicerant. Et hæc hostia accepta est *Deo* & placens, quia Deus accepit eam placitè. Vos me repleuistis vestris bonis, sed *Deus meus* repleat vos suis. Proprio exemplo declarat Apostolus, quia pro his orare debemus, à quibus temporalia bona percipimus. *Deus omne desiderium vestrum impleat*, largiendo bona omnia, quæ desideratis, vt nihil vobis desit ex his, quæ optatis. Et hoc faciat *secundùm diuitias suas*, id est, secundùm quod ipse est diues, & plus dare potest, quàm quis mereatur. *Impleat* (dico) *vestrum desiderium*, non in terrenis, sed *in gloria* supernæ felicitatis, & hoc *in Christo Iesu*, vt in eo perenniter delicijs affluatis. Cuius beneficijs non

(Apocal. 5.) (Ecclesi.29.)

simus ingrati, sed gratias ei semper & laudes referamus, scilicet *Deo*, qui nos creauit; *& Patri nostro*, qui nos in filios adoptauit, sit *gloria*: & non ad horam, sed *in secula seculorum*, id est, in æternum. *Amen.* C

Salutate omnem sanctum in Christo Iesu. Salutant vos qui mecum sunt, fratres. Salutant vos omnes sancti, maximè autem qui de Cæsaris domo sunt.

Salutate inquit, *omnem* apud vos manentem *sanctum in Christo Iesu*, id est, qui non in lege, sed *in Christo* sanctus est, & nihil sanctitatis nisi *in Christo* habet, & à Christo. *Vos* autem *salutant fratres*, id est, filij Catholicæ matris Ecclesiæ, *qui mecum sunt*, id est, morantur. Nec ipsi solùm, sed & *omnes sancti*, qui sunt Romæ. *Omnes* quidem *vos salutant*, sed *maximè illi, qui sunt de domo Cæsaris*, id est, Neronis. In hoc multum confirmat eos in fide, dum ostendit eos præcipuè diligi, & specialiter salutari ab his, qui Christianæ religioni iam deseruiunt in *domo Cæsaris*. Nec vltra debere tribulationes metuere, quasi graues & diu permansuras, cùm iam consiliarij & amici imperatoris sunt Christiani.

Gratia Domini nostri Iesu Christi cum spiritu vestro. Amen.

Gratia Christi Iesu Domini nostri sit *cum spiritu vestro*, vt quod spiritus per liberum arbitrium bene voluerit, adiuuante gratia possit implere, ne sitis *generatio, quæ non direxit cor suum, & non est creditus cum Deo spiritus eius. Cum Deo* enim debet esse *spiritus* noster, quia nisi crediderimus quod spiritus nostræ voluntatis per seipsum nihil potest sine adiutorio gratiæ Dei, nihil vnquam boni facere poterimus. *Amen.* (Psal.77.)

Epistolæ ad Philippenses FINIS.

D

PRAEFATIO IN EPISTOLAM Pauli ad Colossenses.

EST ciuitas in Asia nomine Colossæ, vnde Colossenses dicuntur. Hunc non ipse Apostolus prædicauit, sed eius discipuli Epaphras & Archippus, quando ex his originem ducebant. Epaphras enim quæ à Paulo didicerat prædicans eis, conuertit illos, & factus est Apostolus eorum. Archippus verò Episcopatum super eos accepit. Superuenientibus autem pseudoapostolis & carnales obseruantias prædicantibus, dubium fuit, quibus potius credendum esset. Vnde Paulus, cuius autoritas celebris erat, quasi medius, iudicat quæ pars sit potius tenenda. Describit autem Christum & eius beneficia, quomodo est sufficiens ad omnia: carnalia verò omnino improbat, vt deinceps syncerè fidem Christi teneant. Instruit & moraliter, confirmans quod illi docuerant. Vnde fit vt hæc epistola magnam affinitatem & similitudinem habeat cum illa, quæ est ad Ephesios. In illa quippe, & in ista simili modo commendatur eminentia diuinorum beneficiorum & carnalium obseruatio legis destruitur, & mores Dei instruuntur.

EPISTOLAE PAVLI AD COLOSSENSES,

CAPVT I.

PAulus Apostolus Iesu Christi per voluntatem Dei, & Timotheus frater, ijs qui sunt Colossensis, sanctis & fidelibus fratribus in Christo Iesu. Gratia vobis & pax à Deo Patre nostro, & Domino Iesu Christo.

Quia *Paulus Apostolus* gentium constitutus erat, ideo illis, qui gentiles erant, purè se scribit Aposto-

A Apostolum, licet eis per se non prædicauerat, sed per discipulos suos. Nam & istis erat *Apostolus*. At contra in epistola, quam scripsit Hebræis, non se dixit Apostolum, quia non erat *Apostolus* Hebræorum, sed gentilium. *Paulus*, cuius dicta sunt authentica, quia est *Apostolus*, id est, legatus *Iesu Christi*: & hoc non per sua merita, vel per humanam electionem, sed *per voluntatem Dei*, contra cuius *voluntatem* faciunt pseudoapostoli, *& Timotheus frater*, qui est vir magnæ autoritatis, mandant ea, quæ sequuntur, his *qui sunt Colossis*, non quidem idololatris, sed *sanctis & fidelibus fratribus*, id est, maioribus & minoribus Christianis. *Sanctis*, id est, in diuina religione promotis: *& fidelibus*, id est, qui iam fidem habent, sed nondum in sancta conuersatione sunt promoti. Vel eisdem *sanctis & fidelibus*, id est, bonos mores & fidem habentibus, & hoc *in Christo Iesu*, id est, in Christi gratia, non in legis obseruantia, nec in viribus liberi arbitrij. Quid volunt, aut quid petunt? vt *gratia vobis* sit *& pax à Deo Patre nostro, & Domino Iesu Christo*.

Gratias agimus Deo & Patri Domini nostri Iesu Christi, semper pro vobis orantes, audientes fidem vestram in Christo Iesu. & dilectionem, quam habetis in sanctos omnes. propter spem, quæ reposita est vobis in cælis, quam audistis in verbo veritatis Euangelij, quod peruenit ad vos, sicut & in vniuerso mundo est, & fructificat, & crescit: sicut & in vobis ex ea die qua audistis & cognouistis gratiam Dei in veritate, sicut didicistis ab Epaphra charissimo conseruo nostro, qui est fidelis pro vobis minister Christi Iesu qui etiam manifestauit nobis, dilectionem vestram in spiritu.

A gratiarum actione inchoat, vt eos sibi beneuolos reddat, & ad gratias Deo semper agendas pro acceptis beneficijs accenditur. Scribit autem à Roma. B *Gratias*, inquit, *agimus*, ego *& Timotheus*, id est, gratiosas laudes referimus *Deo*, quia vobis omnia dedit bona, quæ habetis. Ideo *gratias* illi *agimus*, non vobis. *Gratias agimus Deo* id est, Creatori *Iesu Christi*, secundùm quod homo est: *& Patri* eiusdem *Christi Iesu Domini nostri*, secundùm quod Deus est, qui per eundem mediatorem vobis omnia tribuit. Nos dico, *semper orantes pro vobis*, vt crescatis & proficiatis die ac nocte, vel quoties oramus. *Gratias agimus, audientes*, id est, quia audiuimus *fidem vestram* esse *in Christo Iesu*, quia & fides vestra donum Dei est. Alioquin non essent illi agendæ gratiæ pro ea, *&* quia audiuimus *dilectionem, quam habetis* non otiosam, sed bonis operibus redundantem, non *in* quosdam *sanctos*, sed *in omnes*, quoniam beneficia vestræ charitatis abundant in eos, quos viuere sanctè nostis. Ideoque grates illi referimus, qui vobis talem inspirauit charitatem. Et hæc non propter humanam laudem, sed *propter spem, quæ vobis est in cælis reposita*, quæ non apparet modò, sed tamen *est vobis in cælis*, tutoque loco seruatur: hoc est, propter vitam perennem, quam vos *in cælis* assecuturos speratis. Et quomodo res tam latens speratur? *Quam audistis*, inquit, id est, quia *audistis* illam *in verbo veritatis*. Vel quia *spem* non habetis à vobis, sed à Deo: quia *in verbo*, id est, in prædicatione non falsitatis, sed *veritatis*: nec cuiuslibet *veritatis*, sed *Euangelij*, id est, boni nuntij, quo annuntiatur *Deus homo factus* esse, vt homines Deos faceret, id est, Angelis pares, & ne ipsi dissimularent se Euangelium audisse, quasi non esset eis prædicatum, sed alios audisse inde tenuiter loqui, quibus fuerat prædicatum, addit: *Quod* Euangelium *peruenit ad vos*, subauditur, etsi non per me, tamen per C eos, qui didicerant à me, sicque veritas vos non latuit. Rursum ne illi superbirent, quasi ad eos peruenisset Euangelium, & cæteras gentes deuitasset, subdit: Ita *peruenit ad vos, sicut & in vniuerso mundo*, id est, non soli vos *audistis* illud, sed & omnis mundus: quia non est aliquod mundi regnum, in quo Christi nomen non sit prædicatum. Vel ita purè & verè *peruenit ad vos*, sicut per me & alios venit in vniuersum mundum, & adhuc *est*, & manet in eo, id est, non minus est vobis factum, quàm alijs Ecclesijs. *&* cùm sit *in mundo* Euangelium, *fructificat* ibi per bona opera intellectus, *& crescit* augmento scientiæ & numero fidelium: non quòd plus habeant alij quam vos, sed ita est factum illis, *sicut & in vobis*. Et ideo nihil debetis superaddere, vel mutare; sed ita, vt didicistis, Euangelium synceriter seruare, quod totus seruat mundus, ne vos soli dissentiatis ab vniuerso orbe. *Sicut in* orbe terrarum, ita *& in vobis est, & fructificat, & crescit ex ea die, qua audistis* illud, quia non fuistis rebelles, sed mox credere cœpistis, & fructificare, vel in *die* illo, id est, illuminatione cordis *audistis* credendo, *& cognouistis* discernendo *gratiam Dei*, id est, remissionem peccatorum, & cætera Dei dona gratuita *in veritate*, non in fictione: quia veraciter dat ea Deus, non fingitur dare, vel *in veritate* prædicationis ea *cognouistis, sicut didicistis ab Epaphra*. Epaphram modò laudat, & de Archippo tacet, quoniam Epaphras erat valde feruens studio charitatis, & solicitus, & Apostolus eorum: Archippus verò Episcopus, sed aliquanto remissus & tepidus. *Cognouistis gratiam Dei*, non *sicut* vosipsi vestro ingenio inuenistis, sed *sicut didicistis ab Epaphra*, magistro non vili, sed *charissimo* & *conseruo nostro*, quia nobiscum in prædicatione seruit Domino Christo. D Cuius doctrinam non debetis spernere, sed honorare, & seruare: quia *est* non subdolus, sed *fidelis minister Iesu Christi*, id est, dona Christi ministrans in prædicatione *vobis*, vel bona vestra offerens Christo, *fidelis minister est pro vobis*, non *pro* suis, qui non vestra quærit, sed vos: non res vestras cupit adquirere, sed vos Deo adiungere, quorum salutem desiderans, cœpit doctrinam meam vobis prædicare. *Qui & manifestauit nobis* relatione sua *dilectionem vestram* ad Deum & proximum esse fundatam *in spiritu* sancto, non in carne *dilectionem vestram* nobis intimauit, quæ non est in affectu carnis, sed in gratia Spiritu sancti.

Ideo & nos ex qua die audiuimus, non cessamus pro vobis orantes, & postulantes, vt impleamini agnitione voluntatis eius, in omni sapientia & intellectu spirituali, vt ambuletis dignè, Deo per omnia placentes, in omni opere bono fructificantes, & crescentes in scientia Dei, in omni virtute confortati secundum potentiam claritatis eius, in omni patientia & longanimitate, cum gaudio gratias agentes Deo Patri, qui dignos nos fecit in partem sortis sanctorum, in lumine, qui eripuit nos de potestate tenebrarum, & transtulit in regnum filij dilectionis suæ.

Epaphras *nobis* nuntiauit *dilectionem vestram* spiritualem. *Ideo*, non solùm ipse Epaphras, sed *& nos ex ea die qua* hoc *audiuimus, non cessamus orantes* humili affectu & pia deuotione, *& postulantes* quasi quadam audacia pro meritis vestris assumpta. Hoc scilicet oramus & postulamus incessanter à Deo *pro vobis*, *vt impleamini agnitione voluntatis eius*, id est, vt plenè cognoscatis quid ipse velit, & quid non. Magnum est,

A est, plenè scire quid Deus velit in omnibus rebus actiuæ vitæ vel contemplatiuæ. Modò tamen consequenter exponitur per partes quid ipse velit. Agnoscatis (inquam) voluntatem *eius in omni sapientia* rerum, quæ actiuæ vitæ sunt *& intellectu spirituali*, id est, cognitione spiritualium rerum, vel *in omni sapientia* diuinorum atque cælestium, *& intellectu spirituali* sacrarum Scripturarum, *vt* vos *ambuletis dignè Deo*, id est, agatis ita, vt digni sitis Deum accipere præmium: vel *ambuletis vt* Deum deceat ambulatio vestra, *per omnia*, quæ egeritis, *placentes ei*. Ita scilicet, vt sitis non in quodam, sed *in omni opere bono fructificantes* multipliciter in maius, *&* per hoc bonorum operum merita *crescentes in scientia Dei*, in cognitione deitatis sensu spiritali, iuxta illud, *A mandatis tuis intellexi*. (Psal. 118.) Bona enim operatio sensum mentis illuminat. Vos dico, *confortati* in Deo *in omni virtute* id est fortes & constantes effecti in charitate, & iusti in sanctitate, & cæteris similibus, & hoc *secundùm potentiam claritatis eius*, id est, *secundùm* quod potest vos fortes reddere claritas eius, qua illuminantur electorum mentes, vt claram Dei notitiam habeant, & omnia clarè discernere valeant, vt iam nullatenus ad peccati consensum flecti queant, sed semper quod bonum est, faciant. Dixi, vt *in omni virtute* sitis fortes, scilicet *in omni patientia*, vt fortiter omnia aduersa sustineatis per patientiam. Non enim *in quadam patientia* rogo vos esse fortes, vt quædam patienter sufferatis, & quædam non sufferatis: sed potius *in omni patientia*, vt videlicet omnia molestiarum genera patienter pro Deo sustineatis, *& in omni longanimitate*, id est, longa animi perseuerantia, B in aduersitatum toleratione & promissorum cælestium expectatione. Patientiæ enim addenda est longanimitas, ne quis, postquam per aliquod temporis spacium seruauerit patientiam, deficiat in aduersis, vel fastidiat tam longam patientiæ obseruantiam, & incipiat impatienter agere, sed potius per longanimitatem patienter omnia toleret vsque in finem. & hanc patientiam atque longanimitatem seruate *cum gaudio*, vel nō sitis inter aduersa, quæ patimini, tristes, sed potius sitis spe gaudentes, dum fueritis in tribulatione patientes. Non enim contristari, sed gaudere debetis, si contigerit, vt propter iustitiam aduersa toleretis. Vos dico, *agentes gratias Deo Patri*, qui tanta nobis beneficia contulit, vt consortes Sanctorum nos faceret, hoc est, nolite contra Deum murmurare, quia vos sinit in præsenti seculo aduersa tolerare, sed *gratias* illi agite semper, quia vos dignatus est in numero *sanctorum* computare, vt cum eo perenniter possitis regnare. *Gratias* illi exultanter agite, *qui nos* per suam gratiam *fecit dignos* transire *in partem*, id est, in participationem *sortis*, id est, æternæ hæreditatis *sanctorum in lumine*, id est, in claritate diuinæ visionis, vt æternaliter irradiemur splendore maiestatis eius. Sors enim vocatur hæreditas, quando non meritis humanis, sed electione diuina datur sanctis Patriarchis & Prophetis. Et *partem* huius *sortis* nos habere Deus voluit, vt cum sanctis Patribus hæreditatem possideremus *in lumine* viuentium. Vel Dei voluntas in humano genere sors est, *apud quem non est iniquitas*. (Rom. 3. 9. Rom. 2.) Non enim ille personas accipit, sed occulta illius sors est vnicuique hominum. *Sortis* nomine designatur gratia, qua saluamur, qua in sorte non est electio, sed voluntas Dei. Nam vbi dicitur, iste facit, &

C iste non facit, merita considerantur. Et vbi merita considerantur, electio est, non sors. Quando autem Deus nulla merita nostra inuenit, sorte voluntatis suæ nos fecit, quia voluit, non quia digni fuimus, hoc est sors. Et *in partem sortis* huius *nos*, qui eramus indigni, *fecit* ipse misericorditer *dignos*, quos ad fidem vocauit, non solùm ex Iudæis, sed & ex gentibus. (Rom. 9.) Et hoc *fecit in lumine*, quo mentes nostras illustrauit, vt cognosceremus eum, & verba prædicatorum eius intelligeremus. *Fecit* autem hoc modo *nos dignos*, quia scilicet *eripuit nos*, id est, potenter extraxit *de potestate tenebrarum*, id est, dæmonum, qui nobis dominabantur intrinsecus, dum cæcitas infidelitatis & ignorantiæ, vel peccatorum obscuritas in nobis adhuc esset. *De potestate* huiusmodi *tenebrarum*, id est, malignorum Angelorum, ne nos in nocte suæ damnationis sine fine possiderent, *eripuit nos* Deus Pater: in baptismo delens peccata nostra, per quæ illi potestatem habebant in nobis, *& transtulit in regnum Filij* sui in Ecclesiam Christi, de qua dictum est, quia *mittet filius hominis Angelos suos, & colligent de regno eius omnia scandala*. (Matth. 13.) *Transtulit* (inquam) *nos in regnum Filij dilectionis suæ*, vt per fidem & opera bona regnaret in nobis Filius eius. Sed quid est, *dilectionis suæ*? Si enim in diuina Trinitate non est alia dilectio, nisi Spiritus sanctus, profectò Christus in hoc loco non solius Patris, sed & Spiritus sancti Filius inuenitur. Quòd si hoc absurdissimum est, restat vt non solus ibi sit dilectio Spiritus sanctus: quòd autem dictum est, *Filij dilectionis suæ*, nihil intelligatur aliud, quàm *Filij sui* dilecti, quàm Filij postremò substantiæ suæ. Charitas enim vel dilectio Patris, quæ in natura est ineffabiliter simplici, nihil est aliud quàm eius ipsa D natura atq; substantia: ac per hoc Filius charitatis siue *dilectionis* eius nullus est alius, quàm qui de substantia eius genitus est. *In regnum Filij dilectionis suæ* dicitur *nos* transtulisse, vt intelligamus, quia *nos* quoq; diliget, si perseueramus esse *regnum Filij* sui, quem ipse naturaliter & ineffabiliter diligit, id est, si peccatum in nobis amplius non regnauerit. Vbi enim peccatum regnare (Rom. 6.) incipit, ibi Christus regnare desistit.

In quo habemus redemptionem & remißionem peccatorum, qui est imago Dei, inuisibilis, primogenitus omnis creaturæ.

In regnum Filij sui *nos transtulit, in quo* Filio *habemus redemptionem* de potestate diaboli, *& remißionem peccatorum*. In hanc enim *redemptionem*, tanquam pretium, pro nobis datus est sanguis Christi. Quo accepto diabolus non ditatus est, sed necatus, vt nos ab eius nexibus solueremur, nec quenquam eorum secum, quos Christus ab omni debito liber, indebitè fuso suo sanguine redemisset, peccatorum retibus obuolutum traheret ad secundæ ac sempiternæ mortis exitium. Tunc enim sanguis ille, quoniam eius erat, qui (2. Cor. 5.) nullum omnino habebat peccatum, ad *remißionē* (1. Petri 1.) nostrorum fusus est *peccatorum*, vt quia eos diabolus meritò tenebat, quos peccati reos conditione mortis obstrinxerat, hos per eum meritò dimitteret, quem nullius peccati reum immerita pœna mortis affecit, hac enim iustitia & hoc vinculo victus est ille *fortis*, vt vasa eius eriperentur, vel homines quos tenebat, liberarentur. (Marc. 3.) Sic *habemus* in Christo *redemptionem & remißionem*, quæ in baptismo consecuti sumus, destructa potestate diaboli, & restituta libertate nostri arbitrij. Vel *trāstulit nos* Deus *in regnum Filij dilectionis suæ*,

A *sua*, id est, transuexit nos iam per spem in cœlum, quia *conresuscitauit, & consedere fecit in cælestibus* [Ephes. 2.] *in Christo. In quo* per spem similiter *habemus redemptionem*, id est, liberationem ab his miserijs & afflictionibus, quas nunc patimur: *&* per rei exhibitionem *habemus* iam in illo *peccatorum remissionem*. quia & semel in baptismo per effusionem sui sanguinis deleuit peccata nostra, & quotidie (si peccamus) non indigemus alijs hostijs. vnde patet, quia legales hostiæ non amplius offerendæ sunt quia nullam omnino iam vtilitatem præstant. *Qui* Christus secundùm diuinitatem *est imago Dei inuisibilis*, & omnimoda similitudo Patris, sicut ait: *Qui me videt, videt & Patrem.* [Ioan. 14.] Nam sicut per contemplationem cuiuslibet imaginis datur nobis eius notitia, cuius illa imago est, licèt ipse absens, & nunquam visus à nobis; sic & Apostoli videntes Filium, intellexerunt Patrem, qui corporaliter eius non apparebat. Et nos quidem sumus *imago Dei*, sed Filius est aliter eius *imago.* Nam sicut *imago* imperatoris aliter est in nummo, & aliter in filio: sic & *imago Dei* aliter in Filio, qui est consubstantialis, & coæqualis, atque coæternus; & aliter in homine, qui est creatura. Et notandum quòd admirabiliter commendat Apostolus excellentiam Christi in vtraq; natura, nunc de diuinitate, & nunc de humanitate eius sententiam proferens, vt hunc solùm ad iustificationem, & ad æternam salutem sine legis operibus sufficere cunctis credentibus ostēdat. Nam de diuinitate eius sententiam protulit, dicens, [Ioan. 14.] quia Pater *transtulit nos in regnum Filij dilectionis sua.* Et de humanitate eius subiunxit, quia *in* ipso *habemus redemptionem & remissionem peccatorum:* Item secundùm formam Dei dixit, quia ipse *est*

B *imago Dei inuisibilis.* Nunc secundùm formam serui subiungit, quia est *primogenitus omnis creaturæ.* Nam secundùm formam Dei, nō est *primogenitus*, sed *vnigenitus:* secundùm formam verò serui, ipse est *primogenitus in multis fratribus.* In substantia diuinitatis est *Vnigenitus*, in susceptione humanitatis *primogenitus* in gratia. *Primogenitus* ergo dicitur *omnis creaturæ*, quia sicut *primogenitus* omnium fratrum primatum dignitatis obtinet inter omnes fratres, sic humanitas Christi primatum dignitatis obtinet inter omnes creaturas, *vt sedeat cum principibus, & solium gloriæ teneat.* [1. Reg. 2.]

Quoniam in ipso condita sunt vniuersa in cælis, & in terra, visibilia, & inuisibilia, siue throni, siue dominationes, siue principatus, siue potestates. Omnia per ipsum, & in ipso creata sunt, & ipse est ante omnes, & omnia in ipso constat, & ipse est caput corporis Ecclesiæ, qui est principium, primogenitus ex mortuis, vt sit [1. Cor. 15.] *in omnibus ipse primatum tenens. Quia & in ipso complacuit, omnem plenitudinem* diuinitatis *inhabitare, & per eum reconciliare omnia in* * *ipso, pacificans per* [* ipsum,] *sanguinem crucis eius, siue quæ in cælis, siue quæ in terris sunt.*

Non est mirum si humanitas Filij Dei tantùm præcellat omnibus, vt iuxta eam sit ipse *primogenitus omnis creaturæ, quoniam* secundùm diuinitatis eius potentiam *condita*, id est, facta *sunt in ipso vniuersa*, sicut & in Psalmo canitur Patri: *Quam* [Psal. 103.] *magnifica sunt opera tua Domine, omnia in sapientia fecisti*, id est, in Filio tuo. *Vniuersa*, quæ *sunt in cælis & in terra, visibilia*, sicut sol, & luna, vel hominum corpora, *& inuisibilia*, sicut Angeli, & animæ, creata *sunt in ipso.* Et ostenduntur per partes, *inuisibilia*, quæ minus facta per eum videbantur propter magnitudinem excellentię ipsorum. *Vniuersa* (inquam) *sunt in ipso* facta, *siue throni*, id est, illi digniores spiritus, in quibus Deus sedet, *siue dominationes*, id est, illi nobiliores spiritus, qui cæteris dominantur, *siue principatus*, id est, illi, qui præsunt alijs, & quæ agere debeant disponunt, *siue potestates*, id est, illi spiritus, qui subiectis aliorum ordinibus potenter præminent. *Throni* enim vocantur, quibus ad exercendum iudicium semper Deus præsidet. Nam quia thronos Latino eloquio sedes dicimus, *throni* Dei dicti sunt ij, qui tanta diuinitatis gratia replentur, vt in eis Dominus sedeat, & per eos sua iudicia decernat. Vnde & ei canitur: *Sedes super thronum, qui iudicas iustitiam. Throni* quippe dignitate [Psal. 9.] loci superioris excedunt, vt sex alios Angelorum ordines subter se relinquant. In quibus statim post thronos sunt *dominationes*, id est, illi spiritus, qui in superni regis curia sunt nobilissimi, & subiectis quibusq; dominantur, ac possident eos vt domini. *Principatus* etiam vocantur, qui ipsis quoq; bonis Angelorum spiritibus præsunt. Qui subiectis suis, dum quæcunq; sunt agenda, disponunt eos ad explenda diuina ministeria, principantur. *Dominationes* tamen potentiam principatuum alta dissimilitudine mirabiliter transcendunt. Nam principari, est inter reliquos priorem existere. Dominari verò est, etiā subiectos quosque possidere. *Potestates* autem, iuxta Dionysium, & ipsæ dignioris potentiæ, quàm principatus esse creduntur, vt subiectis ordinibus cæterorum potenter præsint, & ad diuinam contemplationem super se potenter extendantur. Vel iuxta beatum Gregorium, *potestates* vocantur hi, qui hoc potentius cęteris in suo ordine perceperunt, vt eorum ditioni subiectæ sint *potestates* aduersæ, quorum potestate refrænantur, ne corda hominum tantùm tentare præualeant, quantum

D volunt. Et cuncta hæc *inuisibilia* cælestium atq; præcellētium spirituum agmina, in Christo sunt creata, vt per hæc ostendatur esse non minor Patre. Nec solùm Angelici spiritus, sed *omnia* prorsus, quæcunque sunt, vel fuerunt, *creata sunt*, à Patre *per ipsum*, sicut & Euangelista testatur, quia [Ioan. 1.] *omnia per ipsum facta sunt, & sine ipso factum est nihil*, id est, nulla creatura. Et *in ipso facta sunt omnia*, sicut & Psalmistam cecinisse præmisimus: *Omnia* [Psal. 103.] *in sapientia fecisti. Per ipsum*. id est, per virtutem eius omnipotentiæ, *& in ipso*, id est, intra signum immensæ magnitudinis sapientię eius *creata sunt omnia* & secundùm formam serui *ipse est ante omnes*, id est, omnibus prælatus, quia nullus est ei æqualis, etiam secundùm quod ipse est homo, & secundùm formam Dei *omnia in ipso constant*, quia sicut *omnia* creauit, sic *omnia* continet & regit. *Omnia in ipso constant*, quia secundùm immensitatem incircunscriptæ & incomprehensæ diuinitatis eius, *omnia sunt* intra ipsum: & ne in nihilum redeant, per eum consistunt, & secundùm formam serui *ipse est caput corporis* sui, scilicet *Ecclesiæ*, quia vnius naturæ sunt caput & corpus. *Ecclesiæ* caput est homo ille, cuius susceptione *Verbum caro factum est, & habitauit in nobis*: mem- [Ioan. 1.] bra verò cætera sunt omnes Sancti, quibus perficitur & completur Ecclesia. Sicut ergo anima totum corpus nostrum animat & viuificat, licèt in capite sentit & videndo, & audiendo & odorando, & gustando, & tangendo; in cæteris autem membris tangendo tantùm: & ideo capiti cuncta subsunt ad operandum, illud autem supra collocatum est, ad consulendum: quia ipsius animæ, quæ consulit corpori, quodammodo personam sustinet caput. Ibi enim omnis sensus

A sensus apparet: sic vniuerso populo Sanctorum,
1.Tim.2. tanquam vni corpori, *caput est mediator Dei & hominum homo Christus Iesus*, quod Dei sapientia non sic assumpsit vt cæteri, sed multò excellentius, multoque sublimius, quomodo illum solum assumi oportuit, in quo sapientia hominibus appareret, sicut eam visibiliter decebat ostendi, qui & ipsius sapientiæ personam gereret, per quam cæteri fiunt sapientes. *Ipse* igitur *est caput*, cæteri verò membra: quia *in ipso fuit omnia* bona, sicut in capite omnes sensus: in cæteris verò quædam partes bonorum distributæ sunt, iuxta mensuram vniuscuiusque membri. Et ipse vniuersa membra regit, omnia verò membra illi adhærent. *Qui* & secundùm formam Dei *est*
Sapien. 7. *principium*, quia ipse est Dei sapientia, quæ *permanens in se*, sicut scriptum est, *innouat omnia*. *Principium* enim quodammodo semper incipit, & nunquam deficit, sicut Filius æternam de Patre
Apoc.3. natiuitatem habet. Vel, sicut ipse dixit in Apocalypsi Ioannis: *Principium est creaturæ Dei*, quoniam omnis creatura ab illo habet esse. Vel omnium virtutum, omniumq; bonorum est nobis *principium*: quia nemo quicquam boni habere valet, nisi ab ipso acceperit, ideoque & *caput* iure vocatur. Et secundùm formam serui est ipse
Rom.6. *primogenitus ex mortuis*, quia primus resurrexit, non vltra moriturus. Ipsa enim resurrectio mortuorum, est quædam generatio, sicut scriptum
Matth.19. est: *In regeneratione cùm sederit filius hominis, &c.* Reliqui ergo mortui adhuc tenentur in matris vtero, id est, in sinu terræ clausi iacent in monumentis, hic autem iam ex vtero matris processit, id est, veniens de tumulo surrexit quasi *gigas* non
B vltra moriturus, sed in æternum cum Patre regnaturus in cælestibus. Ideoque *primogenitus ex mortuis*, vel *primogenitus* mortuorum, id est, ad immortalitatem genitus per resurrectionem. Et hoc idcirco, *vt ipse sit in omnibus tenens primatum*, id est, dominium, quia potest & alios suscitare. Sicut enim primus omnium resurrexit, vnde &
1.Cor.15. ipse *primitiæ dormientium* appellatur, sic in omnibus Sanctis, tam prioribus, quàm sequentibus, tenet *ipse primatum* dignitatis, & potentiæ, ac sanctitatis. Vel *in omnibus* dignitatibus tenet *ipse primatum*: quia sicut primus surrexit, ita primus cœlos ascendit, & primus faciem Dei vidit, & in vniuersis dignitatibus omnes præcellit. Et rectè *primatum* habet, non solùm, quia est *primogenitus*, sed etiam quia *complacuit* Trinitati, quòd *in ipso* omnis plenitudo scientiæ, & virtutum, non modò esset, sed habitaret. *Quia & complacuit*, id est, Patri simul cum Verbo & Spiritu sancto placuit, *inhabitare*, id est, permanere *in ipso omnem plenitudinem*, id est, omni modo perfectam abundantiam *diuinitatis*, & omnium gratiarum, atque virtutum, omniumque bonorum. Hoc *complacuit* Deo, vt tanta bonorum plenitudo maneret in illo homine, cui *non ad mensuram* dedit
Ioan.3. *spiritum*, sicut cæteris sanctis dare consueuit. *Et* placuit Deo *per eum reconciliare sibi omnia* humana *in ipso* posita, id est, Iudæos & gentes in fide illius constitutos, qui prius ab inuicem, & à Deo discordabant. Hoc Deus (vt dictum est) voluit, ipse dico *pacificans* adinuicem, non per legis sacrificia, sed *per sanguinem crucis eius*, id est, *per sanguinem eius* in cruce fusum, *siue ea quæ sunt in cœlis, siue quæ sunt in terris*, id est, Angelos & homines. Qua enim hora sanguis redemptionis exiuit de latere Domini in cruce pendentis, dimissum est peccatum Adæ humano generi, & pacifica sunt cælestia & terrestria, quia tunc patuit hominibus C
introitus in regnum cælorum. Magna enim discordia separabat homines & Angelos, quia nemo tam sanctus erat, vt in consortium Angelorum susciperetur, sed omnes ad infernum, propter culpam primi hominis, descendebant. Morte autem Christi pax tanta inter homines & Angelos effecta est, vt nunc animæ iustorum, cùm de corporibus exeunt, mox penetrent cœlos gaudentibus Angelis. Vel pacificata sunt Deo per Christi *sanguinem*. *Siue ea quæ sunt in cælis*, id est, animæ Sanctorum, quæ iam sunt in regno cælorum, & olim discordabant à Deo, vel per suam, vel protoparentis culpam: *siue ea quæ sunt in terris*, id est, electi, qui adhuc peregrinantur in exilio vitæ præsentis.

Et vos cùm essetis aliquando alienati & inimici sensu, in operibus malis, nunc autem reconciliauit in corpore carnis eius per mortem, exhibere vos sanctos, & immaculatos, & irreprehensibiles coram ipso: si tamen permanetis in fide fundati, & stabiles, & immobiles à spe Euangelij, quod audistis quod prædicatum est in vniuersa creatura, quæ sub cœlo est, cuius factus sum ego Paulus minister, qui nunc gaudeo in passionibus pro vobis: & adimpleo ea, quæ desunt passionum Christi, in carne mea pro corpore eius, quod est Ecclesia: cuius factus sum ego minister secundùm dispensationem Dei, quæ data est mihi in vobis, vt impleam verbum Dei, mysterium quod absconditum fuit à seculis & generationibus: nunc autem manifestatum est sanctis eius, quibus voluit Deus notas facere diuitias gloriæ sacramenti huius in gentibus, quod est Christus, in vobis spes gloriæ. Quem nos annuntiamus, corripientes omnem hominem, & docentes omnem hominem in omni sapientia, vt exhibeamus omnem hominem perfectum in Christo Iesu: in quo & laboro, certando secundùm operatio- D
nem eius, quam operatur in me, in virtute.

Dixerat generaliter omnia reconciliata, & nunc dicit specialiter illos reconciliatos, non per sua merita, nec per carnales obseruantias, sed per Christum, vt magis studeant subijci dominio tanti regis, & non sint ingrati tantis beneficijs. Placuit, inquit, Deo per Christum *reconciliare* sibi *omnia*, *& vos* etiam, ô Colossenses, *reconciliare* sibi per eundem voluit, *cùm aliquando*, id est, ante fidem *essetis alienati* ab eo, id est, nihil cum eo habentes, dum dijs alienis adhæreretis, *& inimici* eius, non natura, sed *sensu*: quia per hoc, quòd ei contraria sentiebatis, putantes idola Deos esse, & amantes quæ ipse odit, *inimici* eius eratis, permanentes *in operibus malis*. Nam olim quidem tales fuistis, sed *nunc*, id est, in hoc tempore gratiæ *reconciliauit* vos Deus *in corpore carnis eius*, id est, *in corpore* Christi, quod est caro. Corpus enim *carnis* dictum est, ad distinctionem cæterorum corporum, quæ non sunt caro. *In corpore carnis* Christi *per mortem eius reconciliauit vos* sibi Deus, *exhibere*, id est, vt exhiberet *vos sanctos*, in virtutibus; *& immaculatos*, à peccatorum sordibus; *& irreprehensibiles*, vt nihil mali in vobis appareat *coram ipso*, qui videt omnia. Quod in hac vita fieri non potest, sed in alia fiet, quādo sancti iam nihil maculę, nihilq; reprehensionis habentes, coram suo Creatore permanentes, videbunt faciem eius in æternum. Tales vos exhibebit ipse coram se, id est, præsentabit & offeret ante conspectum gloriæ suæ, atq; præsentiam: *tamen* hac conditione, *si permanetis in fide*. Aliter enim non potestis ad hanc gloriam peruenire. Sed tunc peruenietis ad hanc, si nunc *in fide*, quam didicistis, permanseritis *fundati*, id est, alta radice formati, & non

tituban-

A titubantes, & stabiles, id est, vt neq; cadatis, neque cedatis, id est, vt neq; fraudulentis locutionibus pseudoapostolorum seducamini, neque persecutionibus gentilium à constantia fidei recedatis: & si permanseritis immobiles à spe Euangelij, id est, si perdurau eritis in bonis operibus ita firmi, vt nihil vos mouere possit à spe retributionis æternæ, quam promittit Euangelium: quod audistis à doctoribus vestris, ideoq; illud tenere debetis, quia melius esset non cognouisse viam
1. Petri 2. iustitiæ quàm post cognitionem retrorsum conuerti. Quod Euangelium non ad vos solummodò peruenit, ne inde superbiatis, vel vos solos per ipsũ delusos putetis; sed prædicatum est in vniuersa creatura, quæ sub cælo est, sicut Dominus iusserat: Eun-
Marc. 16. tes in mundum vniuersum, prædicate Euangelium omni creaturæ. Potest enim omnis creaturæ nomine omnis natio gentium designari, quæ est sub cælo in vniuerso orbe. Non est enim vlla natio gentium, in qua prædicatum non sit Euangelium. Vel omnis creaturæ nomine signatur homo, qui habet commune esse cum lapidibus, viuere cum arboribus, sentire cum animalibus, intelligere cum Angelis. Si igitur commune habet aliquid cum omni creatura homo, iuxta aliquid omnis creatura homo. Sic nanq; omnis creatura inuenitur in solo homine. Vniuersæ ergo creaturæ prædicatur Euangelium, cùm soli homini prædicatur: quia videlicet ille docetur, propter quem vniuersa in terra creata sunt, & à quo vniuersa per quandam similitudinem aliena sunt. Vel vniuersa creatura, est vniuersa Ecclesia, per nouam gra-
Psal. 50. tiam spiritaliter creata, secundùm illud, Cor mun-
Ephes. 2. dum crea in me Deus, &c. Ipsius sumus factura, creati
B in Christo Iesu, in operibus bonis. Quæ scilicet creatura est sub cælo, id est, adhuc peregrinatur in hac valle lachrymarum, sed tandem subleuabitur in cælum. Dicitur enim, quia Euangelium prædicatum est in vniuersa creatura, quæ sub cælo est. Ac si dicatur: Hoc Euangelium, & hanc fidem, atq; spem Euangelicam tenere debetis, quia sic tenet vniuersus mundus fidelium. Quod Euangelium & Apostolus autoritate sua commendat, subdendo: Cuius scilicet Euangelij, factus sum minister, id est, ministrator & prædicator, ego Paulus, qui tantæ famæ, tantæq; sum autoritatis. Et etiam potestis scire quia verum est, atque firmiter illud debetis retinere, & illi obedire. Factus sum eius minister, qui nunc pro eius annuntiatione constrictus vinculis, & Romæ retentus gaudeo in passionibus, quia inde proficiunt credentes. Gaudeo (inquam) in passionibus pro vobis confirmandis in veritate Euãgelij: & adimpleo ea, quæ desunt passionum Christi, in carne mea, id est, ea, quæ Christus in carne sua minus pertulit, ego in carne mea perfero pro multiplicando corpore eius, quod est Ecclesia. Passiones enim Christi non sunt in solo Christo, imò passiones Christi non sunt nisi in Christo. Si enim Christum intelligamus caput & corpus, passiones Christi non sunt nisi in Christo. Si autem Christum intelligamus solùm caput, passiones Christi non sunt in solo Christo. Nam Apostolus, adimpleo, inquit, ea, quæ desunt passionum, non mearum, sed Christi: in carne, non iam Christi, sed mea. Patitur (inquit) Christus adhuc passiones, non in carne sua, in qua ascendit in cælum, sed in carne mea, quæ adhuc laborat in terra. Quisquis ergo es in membris Christi, quicquid pateris ab eis, qui non sunt in membris Christi, deerat passionibus Christi. Ideo additur, quia deerat, mensuram adimplens, non superfundens,

Tantum pateris, quantum ex passionibus tuis inferendum erat vniuersæ passioni Christi, qui passus est, in capite nostro, & patitur in membris suis, id est, in nobis ipsis. Ad communem hanc quasi rempublicam nostram, quisq; pro modulo nostro exsoluimus quod debemus, & passione virum nostrarum quasi canonem passionum nostrarum inferimus. Paritio plenaria non erit passionum omnium, nisi cùm seculum finitum fuerit. Adimpleo, inquit, ea, quæ desunt. Cui desunt? Passionibus Christi. Et vbi desunt? In carne mea. Nam in carne Christi, quam Virgo peperit, nihil passionum deest, sed omnes in illo passiones sunt impletæ: sed adhuc restat pars passionum eius in mea carne, quas quotidie tolero pro vniuersali corpore eius, quod est Ecclesia. Si enim ab eruditione fidelium cessarem, has passiones ab infidelibus non sustinerem. Sed quia semper Ecclesiæ studeo prodesse, semper aduersa cogor tolerare. Cuius Ecclesiæ factus sum ego minister, id est, officium accepi, vt ei verbum vitæ ministrem: & hoc non dispositione hominum, vel vsurpatione mea, siue merito meo, sed secundùm dispensationem Dei, id est, secundùm quod mihi Dei gratia ordinauit. Vel factus sum minister Ecclesiæ secundùm dispensationem Dei, id est, vt ei dispensem cibaria Domini mei. Quæ dispensatio data est mihi in vobis, quia tantundem valet, quòd per meos discipulos cibum vitæ vobis dispensaui, quantum si per me id fecissem. Vel in vobis, quia in cunctis gentibus est mihi data, & vos estis gentes. Idcirco data est mihi, vt impleam verbum Dei, id est, impleam, quod Deus præordinauit de vobis & quod in secreto consilij sui locutus est ante secula de salute vestra, ne putetis salutem gentibus non fuisse promissam. Nam in secreto sapientiæ suæ, vel in Pro- D
phetis locutus est bona de vobis. Et hoc verbum implere studeo, dum vos ad promissam salutem festinare moneo. Vel impleo verbum Dei, id est, verbum prædicationis, quod Christus annuntiare per seipsum cœpit: id adimpleo per ministerium meæ prædicationis: quia in doctrina mea perficitur quicquid minus in Scripturis sanctis dictũ fuerat, id est, omnis perfectio iustitiæ & sapientiæ, quam mortales adipisci valent, completur in mea prædicatione. Adimpleo verbum, id est, mysterium: hoc est, secretum occultum redemptionis humanæ per incarnationem ac mortem Filij Dei, per quam gentes illuminatæ sunt, & credentibus Iudæis sociatæ & coæquatæ, cæteri verò Iudæi excæcati. Quod mysterium fuit hominibus absconditum à seculis, id est, ex quo secula esse cœperunt, hoc est, dies succedere nocti, noxq; diei, & generationibus, id est, ex quo generationi generatio successit vsq; ad aduentum Domini. Absconditum fuit omnibus tam longo mundi spatio, nisi paucis, quibus per Spiritum sanctum Deus hoc reuelauit. Nam etsi nonnulli Philosophorum de diuinitate Filij Dei multa rectè dixerunt, nihil tamen de incarnatione & morte eius, ac nostra per eam redemptione cognouerunt. Abscon-
dit enim Deus hoc à sapientibus & prudentibus, & Luca 10.
reuelauit ea paruulis. Olim quidem fuit absconditũ: Matth. 11.
sed nunc tempore gratiæ manifestatum est, non cũctis hominibus, sed sanctis eius: nec his omnibus, sed quibus voluit Deus ex sola gratia, notas facere, id est, notificare diuitias gloriæ sacramenti huius in gentibus, in quo sunt multa, fides, remissio, iustificatio, coniunctio Iudæorum & gentilium, dona Spiritus sancti, futura beatitudo, & propterea dixi diuinitas. Quod sacramentum est Christus, in vobis

A *gentibus*, id est, Christi incarnatio, passio, & resurrectio, per quas facta est humani generis reparatio, & Iudæorum atque gentilium coæquatio, quod nequiuit facere carnalis obseruantia legis. *Christus* dico, existens *in vobis spes gloriæ*, id est, per eum, qui in cordibus vestris habitat, speratis gloriam sempiternam sine carnalibus legis operibus. *Quem*, id est, qualem *nos* eum cunctis *annuntiamus*, quod scilicet gentes sperant per eum, & consequentur gloriam sine lege. Hunc prædicamus, qui gentibus in se credentibus *est spes gloriæ*, & salus æterna, *nos corripientes*; id est, increpantes & castigantes, non solummodò vos, sed etiam *omnem hominem*, qui deuiat à tramite fidei, vel rectæ agnitionis. *Omnem hominem*, id est, tam Iudæum, quàm gentilem, tam nobilem, quàm ignobilem; tam diuitem, quàm pauperem; tam liberum, quàm seruum; tam marem, quàm fœminã, sumus *corripientes & docentes omnem hominem*, qui ignorat, *docentes* (inquam) eum *in omni sapientia*, quæ laudatur in Scripturis sanctis, per quã Deus agnoscitur & colitur. Quod ideo faciamus, *vt exhibeamus*, id est, præparemus, atque reddamus *omnem hominem perfectum* fide ex moribus *in Christo Iesu*, non in lege: *nihil enim ad perfectum adduxit lex*. Hebr. 7. Hoc loco declarantur tres gradus actionis, quos magnus Dionysius esse testatur non solùm in Ecclesiastica, sed etiam in Angelica hierarchia, id est, sacro principatu, scilicet purgatio, & illuminatio, & perfectio. Purgatio in his, qui corripiuntur; illuminatio in his, qui docentur; & perfectio in his, qui perfecti exhibentur. Homines enim purgantur a peccatis & errore, & illuminantur doctrina sapientiæ, ac perficiuntur sublimiori virtutum & sapientiæ assequutione. B Angeli quoque purgantur ab ignorantia, & illuminantur diuina scientia, & perficiuntur maiori cognitione eiusdem scientiæ, hos ergo gradus hierarchiæ, id est, sacerdotalis actionis insinuans Apostolus, dicit de se, suisque socijs, quia Christum *annuntiamus, corripientes omnem hominem*, qui scilicet correptione indiget pro quacunque culpa, *& docentes in omni sapientia* diuinorum *omnem hominem*, qui iam correptus est, & ab errore vel peccatis purgatus. Non enim prius tradenda est homini doctrina sapientiæ, quàm vas cordis eius purgatum sit ad susceptionem illius. Ideo sic corripimus, ac deinde docemus, *vt exhibeamus*, id est, faciamus, *omnem hominem*, qui correptus & doctus fuerit, *perfectum in Christo*, id est, in Christiana religione. Vel in cælesti patria *exhibeamus*, id est, offeramus eum Deo, tanquam sacrificium, *in Christo Iesu perfectum*, id est, bonis omnibus perfectè plenum. *In quo*, id est, in qua re, scilicet vt corripiam, & doceam, & exhibeam Deo *perfectum omnem hominem in Christo, & ego laboro*, id est, laboriosis conatibus adnitor, *certando* contra rebelles, adiuuantibus signis, quæ Deus ad confirmationem adiungit labori meo, *secundùm operationem eius*, scilicet Christi, *quam ipse operatur in me in virtute* miraculorum, vel *in virtute* potentis per Spiritum sanctum, & efficacis sermonis, siue *virtute* internæ fortitudinis, quæ per Spiritum sanctum me corroborabat interius ad constantiam prædicandi & bene agendi.

CAPVT II.

Volo enim vos scire qualem solicitudinem habeam pro vobis, & pro ijs qui sunt Laodiceæ & quicunque non viderunt faciem meam in carne, vt consolentur corda ipsorum, instructi in charitate, & in omnes diuitias plenitudinis intellectus, in agnitionem mysterij Dei Patris & Christi Iesu, in quo sunt omnes thesauri sapientiæ & scientiæ absconditi. Hoc autem dico, vt nemo vos decipiat in sublimitate sermonum. Nam etsi corpore absens sum, sed spiritu vobiscum sum, gaudens & videns ordinem vestrum, & firmamentum eius, quæ in Christo est, fidei vestræ. Sicut ergo accepistis Iesum Christum Dominum, in ipso ambulate, radicati & superædificati in ipso, & confirmati in fide, sicut & didicistis, abundantes in illo in gratiarum actione. C 1. Cor. 5.

Ideo vobis refero me laborare vt *omnem hominem* corripiam, & doceam, & *perfectum* exhibeam, quia *volo vos scire*, id est, *volo* vt sciatis, *qualem solicitudinem habeam pro vobis*, quàm curiosus sim de vestra salute, *& pro ijs qui sunt Laodiceæ*, id est, apud illam ciuitatem vobis affinem, *&* pro cæteris, *quicunque non viderunt faciem meam in carne*, id est, non putetis me minus solicitum esse pro illis, quibus in mea persona non prædicaui, quàm pro his, quos corporaliter præsens ore proprio docui: vel pro illis, quos oculis carnis non video, quàm pro his, quos præsentia corporali foueo. Ad hoc sum pro illis solicitus, *vt consolentur*, id est, consolationem habeant *corda ipsorum*, dum me paternam solicitudinem erga se habere cognouerint. *Pro* his (inquam) solicitus sum, qui *non viderunt faciem meam in carne, instructi in charitate*, id est, qui me corporaliter *non viderunt*, & *in charitate* sunt *instructi*, vel ad hoc sum solicitus, *vt* ipsi in vobis *consolentur corda ipsorum*, id est, *corda* sua *instructi in charitate*, quam Deus ad nos habuit, qui pro nobis Filium tradidit. Qui enim hoc attendit, potest se in hac miseria consolari, quia inde perpendit ad patriam se posse reuerti. Qui hoc (inquam) attendit, potest se in aduersis, quæ patitur, consolari: quia inde perpendit, quàm iustum sit, vt ipse pro peccatis suis flagella patiatur, cùm Dei Filius tanta sine peccato passus sit. *Consolentur corda ipsorum, &* hoc *in omnes diuitias plenitudinis intellectus*, id est, tendentium in omnes copias pleni *intellectus*, vt perfectè de humanis & diuinis habeant intellectum, sicut & de anima, & de supernis spiritibus: atque ita gradatim proficiant *in agnitionem mysterij Dei*, id est, vt agnoscant illud quod est secretum, & à paucis agnitum de essentia *Dei Patris, &* Domini *Iesu Christi*, vnde sciant quòd vna est vtriusque substantia, quamuis alia Patris, alia Filij sit persona: & quòd Pater non est prior, aut maior Filio, nec Filius posterior aut minor Patre, sed ambo coæterni sunt & coæquales. Tendant ergo *in omnes diuitias plenitudinis intellectus, in agnitionem mysterij Patris & Christi* eius, vt accipiant agnitionem *sacramenti* Dei in Christo, aduertentes has esse *diuitias sapientiæ & scientiæ*, si agnoscatur Christus in Deitatis suæ plenitudine adorandus cum Patre. Omne enim mysterium *sacramenti* Dei in Christo est, vt qui eum cognoscit, omnium notitiam habere videatur. Omnis enim ratio scientiæ supernæ vel terrenæ creaturæ, in eo est, qui est caput omnium & actor: vt qui hunc nouit, nihil vltra quærat, quia hic perfecta virtus est & sapientia: & quicquid alibi quæritur, hîc perfectè inuenitur. Quod infideles non putant, quia non legunt in Euangelijs & Prophetis astrologiam, & huiusmodi alia, quæ Deo despecta sunt: quia nihil proficiunt ad salutem, sed nutriunt in errorem: & dum his student, curam animæ non habent. Qui verò Christum

A ſtum nouit, theſaurum *ſapientiæ & ſcientiæ* inuenit: quia id nouit, quod vtile eſt ad omnia. *In quo* ſcilicet Chriſto, *ſunt omnes theſauri ſapientiæ & ſcientiæ.* Sapientia eſt diuinorum, ſcientia verò humanorum, & hæc vtraque, id eſt, diuina & humana, in Chriſto ſunt. Omnia enim, quæ pro nobis *Verbum caro factum*, temporaliter & localiter fecit ac pertulit, ſecundùm hanc diſtinctionem ad ſcientiam pertinent, non ad ſapientiam. Quod autem *Verbum* ſine tempore & ſine loco eſt Patri coæternum, & vbique totum, ad ſapientiam pertinet. Ac per hoc *Verbum caro factum*, quod eſt Chriſtus Ieſus, & *ſapientiæ* theſauros habet *& ſcientiæ.* *Omnes* itaque *theſauri* & *ſapientiæ* diuinarum atque cœleſtium rerum, *& ſcientiæ* humanarum atque terreſtrium *ſunt in* Chriſto. Sed theſauros iſtos alij fidelium magis nouerunt in Chriſto, alij minus; infideles autem prorſus ignorauerunt eos. *Sunt* enim in Chriſto *abſconditi.* Et ideo ne miremini, ſi iam in Chriſto eſtis, *Matth. 7.* & necdum eos inueniſtis, vel parum adhuc inueniſtis, quia non omnibus patent, ſed eis tantùm, qui petunt & pulſant. Sed *hoc* propterea *dico* vobis de myſterio *Dei*, quod in Chriſto eſt, id eſt, de myſterio redemptionis humanæ, quam Deus in Chriſto poſuit, & de diuitijs theſaurorum *ſapientiæ & ſcientiæ*, quæ in eo ſunt abſconditæ, *vt nemo vos decipiat in ſublimitate ſermonum*, id eſt, nec hæreticus aliquis, nec pſeudoapoſtolus, nec gentilis vos à fide Chriſti ſeparet per ſublimem facundiam, quia non eſt virtus in compoſitione verborum, ſed in ſenſibus. Nemo vos ratione mundanarum rerum abſtrahat à ſpe, quæ eſt in Conditore ac Redemptore: nemo vos argumentis & B eloquentia verborum ſeparet à Dei ſapientia, hortor vos ad *agnitionem myſterij Dei*, ne poſſitis decipi: quia licet corporaliter non ſim inter vos, habeo tamen ſolicitudinem pro vobis. *Nam etſi corpore abſens ſum, ſed*, id eſt, tamen *ſpiritu*, id eſt, ſolicitudine & affectu dilectionis *vobiſcum ſum.* At contra mercenarius, cùm ſit ouibus *corpore* præſens *ſpiritu* tamen longè eſt ab eis, quando *veniente lupo fugit*, non mutando locum, ſed ſubtrahendo ſolatium: quia ſe ſub ſilentio abſcondit, dum raptori contradicere non audet. Ego *ſum ſpiritu vobiſcum*, id eſt, animo & ſolicitudine. Vel *Sapient. 1.* *Spiritu* ſancto, qui in me habitat, & vbique præſens eſt, ac *replet orbem terrarum, ſum vobiſcum.* *4. Reg. 5. & 16.* Nam & Eliſeus, licet corpore abeſſet, *ſpiritu* tamen erat præſens, quando Giezi percipiebat munera à Naaman Syro, vel quando rex Syriæ contra regem Iſraël conſilia tractabat. Ita ego *ſum ſpiritu vobiſcum*, intuens quicquid facitis, vt iam reuereamini peruersè agere in oculis meis, & ad obſeruantiam Euangelij proniores ſitis. *Spiritu ſum vobiſcum, gaudens* de profectu veſtro, *& videns ordinem veſtrum*, id eſt, conſiderans qui inuiolabiliter cuſtoditis *ordinem* ſacræ religionis, *& videns firmamentum eius fidei veſtræ, quæ eſt in Chriſto*, id eſt, contemplans, quia firmam fidem habeatis in Chriſto. Vtrumque enim aſpicio, & ordinem veſtræ ſanctitatis, & firmitatem *veſtræ fidei.* Cauete ergo, ne quid reprehenſibile in vobis appareat, cùm ego veſtram & conuerſationem, & fidem videam. Et quia ego de ordine, quem ſeruatis; & fide, quam tenetis, *gaudeo, ergò* nolite inde declinare, ſed *ſicut* à bonis doctoribus veſtris *accepiſtis Ieſum Chriſtum Dominum* & Deum, id eſt; *ſicut* ab eis quemadmodum oporteat eum credi & coli didiciſtis, ita *ambulate*, id eſt, proficite, & augmentum facite, atque in interiora tendite *in* C *ipſo*, non extra ipſum, & nolite exorbitare à via rectitudinis, quam tenere cœpiſtis, vos dico, *radicati*, ſicut bonæ arbores, quantum ad actiuam vitam, fructum boni operis afferatis: *& ſuperædificati* ſicut domus Dei, quantum ad contem- *Ioan. 15.* plationem, *in ipſo*, qui eſt *vitis vera*, vnde palmites omnes ſurgunt: & fundamentum, in quo totum exiſtit ædificium. Nam *Dei agricultura eſtis, Dei* *1. Cor. 3.* *ædificatio eſtis*, & perſeuerate *confirmati*, id eſt, per omnia firmati atque conſtantes, *in fide, ſicut & didiciſtis*, docente Ephaphra, vel Archippo, non ſicut pſeudo volunt vobis ſuadere. Vos dico, *abundantes in illo* bonis operibus atq; virtutibus *in gratiarum actione*, vt ſemper agatis Deo gratias de bonis, quæ iá ab eo percepiſtis, & magis ac magis abundare ſtudeatis. Sic enim proderit vobis confirmatos eſſe *in fide.* Alioquin *fides*, ſi non ha- *Iacob 2.* beat opera, *mortua eſt* in ſemetipſa.

Videte, ne quis vos decipiat per philoſophiam, & inanem fallaciam, ſecundùm traditionem hominum, ſecundùm elementa mundi, & non ſecundùm Chriſtum: quia in ipſo inhabitat omnis plenitudo diuinitatis corporaliter. & eſtis in illo repleti, qui eſt caput omnis principatus & poteſtatis.

Moneo vt ambuletis in Chriſto, & *videte*, id eſt, cauta circunſpectione cauete, *ne quis vos decipiat*, ſeducens in aliquem errorem *per philoſophiam* terrenam, quę argumentis & ſubtilitate componitur: & fallit, dum veriſimilibus cauſis & commentitijs rebus nihil tam verum æſtimatur, quàm quod conſpicitur in elementis. Quæ non à Deo, ſed ab hominibus ordinata eſt; & ideo cauenda, quia cultrix eſt mundi, non Dei: & à Chriſto retrahit, in quo eſt omnis perfectio, quia habet omnia quæ Pater. *Videte* ergo, *ne quis vos ſeducat per philoſophiam*, id eſt, per mundanam ſa- D pientiam, quæ naturalia ſequitur, & argumentis nititur, *& per inanem fallaciam* pſeudoapoſtolorum. Fallacia enim eſt, quod de lege dicunt: & inanis, quia in hac falſitate nulla eſt vtilitas, quod ſolet eſſe aliquando in falſis. Quæ fallacia carnalium obſeruantiarum eſt *ſecundùm traditionem hominum*, id eſt, Phariſæorum, quibus ait Dominus: *Irritum feciſtis mandatum Dei propter tra-* *Matth. 15.* *ditionem veſtram. Secundùm elementa mundi*, id eſt, ſecundùm curſum ſolis & lunæ, vt celebratio feſtiuitatum & ſacrificiorum, quæ diuerſis temporibus agebatur; *& non ſecundùm Chriſtum*, quia quiſquis legem adhuc carnaliter obſeruandam putat, à Chriſti veritate diſcordat. Nam ideo illæ carnales ceremoniæ non poſſunt iam obſeruari, ne in his adhuc venturus promittatur Chriſtus, aut nunquam in eis promiſſus fuiſſe credatur. *Et* propterea *non ſecundùm Chriſtum* eſt iam illa carnalis obſeruatio. Vel cauete, *ne quis vos decipiat per philoſophiam*, id eſt, per philoſophicam interpretationem idolorum: *& per inanem*, id eſt, ab omni vtilitate & omni veritate vacuam *fallaciam* talium dictorum, quæ eſt *ſecundùm traditionem hominum*, id eſt, quaſi ſapientium, qui quaſi prudentius idola exponunt *ſecundùm elementa mundi.* Iuno (inquiunt) eſt aer. Et inuitant, vt mare colatur in Neptuno, terra in ſimulacro Telluris, aer in Iunone. Elementa ſunt iſta, quibus hic mundus conſiſtet. Non ergo quaſi qualeſcunque adoratores ſimulacrorum, ſed quaſi doctiores interpretatores ſignorum cauendos eſſe vobis moneo, quia in huiſmodi interpretationibus eſt inanis fallacia, quæ ſe ducere molitur incautos. Tradiderunt enim philoſophi, qui hoc loco vocantur homines, quia ſe ſolos

A los putabant ratione vtentes, Deum non posse fieri creaturam, nec hominem posse nasci de virgine, vel mortuum resurgere, considerantes *elementa*, id est, has visibiles creaturas, in quibus ex commixtione animalia generantur: & quod moritur, non iterum viuit. Sed talium dogmatum assertores cauendi sunt, quia sicut humanis rationibus agerent de aliqua creatura, sic agunt de Creatore, volentes eum sub legibus humanis contineri, *& non secundùm Christum*, id est, non considerantes potentiam, quæ facta est Christi carne. *Quia in ipso inhabitat* non quædam pars cœlestis gratiæ, sicut in cæteris Sanctis, sed *omnis plenitudo diuinitatis*, non vmbratiliter, sicut in
al. corporem. templo Salomonis, sed *corporaliter*, id est, solidè ac veraciter. Non enim ideo *corporaliter*, quòd corporalis sit Deus: sed aut verbo translato vsus est Apostolus, tanquam in templo manu facto non *corporaliter*, sed vmbratiliter habitauerit, id est, præfigurantibus signis: nam omnes illas ob-
Hebr. 10. seruationes vmbras *futurorum* vocat, etiam ipso translato vocabulo, summus enim Deus, sicut
Acto. 7. scriptum est, *non in manu factis* templis *habitat*. Aut certè *corporaliter* dictum est, quia in Christi corpore, quod assumpsit ex Virgine, tanquam in templo habitat Deus. Vnde Iudæis ait de tem-
Ioan. 2. plo corporis sui: *Soluite templum hoc, & in triduo excitabo illud.* Quamuis igitur in quolibet præcipuo membro, velut in aliquo magno Propheta, vel Apostolo diuinitas inhabitet, non tamen sicut in capite, quod est Christus, *omnis plenitudo diuinitatis*. Deus enim, qui vbique præsens est, & vbique totus præsens, non vbique habitat, sed in templo suo, cui per gratiam benignus est
B & propitius. Capitur autem habitans ab alijs amplius, & ab alijs minus. In Christo enim, *qui est caput* omnium iustorum, habitat *omnis plenitudo diuinitatis*, cæteris verò secundùm mensuram distribuitur gratia. Nam & in nostro corpore inest sensus singulis membris, sed non tantus quantus in capite, vbi prorsus omnis est quinque partitus. Ibi enim visus est, & auditus, & olfactus, & gustus, & tactus; in cæteris autem solus est tactus. Et etiam præter hoc, quòd tanquam in templo in illo corpore habitat *omnis plenitudo diuinitatis*, est aliud, quo intersit inter illud caput & cuiuslibet membri excellentiam: quia de
Ioan. 1. nullo Sanctorum potest dici, *Verbum caro factum est*, nec quisquam eorum qualibet præsentia gratiæ Vnigeniti nomen accepit. Itaque in Christo habitat *omnis plenitudo diuinitatis corporaliter*, id est, veraciter. Neque enim *diuinitatis* corpus est. Sed quia sacramenta veteris Testamen-
Hebr. 10. ti vocat Apostolus vmbras (vt præmisimus) *futurorum*, propter vmbrarum comparationem, *corporaliter* dixit habitare in Christo plenitudinem *diuinitatis*, quòd illo impleantur omnia, quæ illis vmbris figurata sunt, & sit quodammodo vmbrarum illarum ipse corpus, id est, figurarum & significationum ipsarum ille sit veritas. Qui verò dicit carnales obseruantias adhuc necessarias, dicit Christum non esse corpus vmbrarum, nec Deum ad omnia sufficientem. In Christo quidem manet *omnis plenitudo diuinitatis corporaliter, & vos estis in illo repleti* gratia diuinitatis, per quam virtutibus & sanctis operibus abundetis. Nec mirum, si in vos per eum transfunditur diuina gratia, *qui* tantæ excellentiæ est, vt sit *caput omnis principatus & potestatis*. Neque enim est vllus principatus, aut vlla potestas in cœlo, siue in terra, quæ ab hoc capite non descendat, & huic capiti subdatur, atque ab hoc C
capite regatur.

In quo & circuncisi estis circuncisione non manufacta in expolitione corporis carnis, sed in circuncisione Iesu Christi, consepulti ei in baptismo, in quo & resurrexistis per fidem operationis Dei, qui suscitauit illum à mortuis, & vos cùm mortui essetis in delictis & praepu- Ephes. 2. *tio carnis vestræ, conuiuificauit cum illo, donans vobis omnia delicta, delens quod aduersus nos erat chirographum decreti, quod erat contrarium nobis, & ipsum tulit de medio, affigens illud cruci & expolians principatus & potestates, traduxit confidenter, palam triumphans illos in semetipso.*

Modò latenter ingreditur Apostolus ostendere, obseruantias legis esse superfluas, & solam Christi fidem sufficere ad salutem. Vos, inquit, *estis* in Christo spiritualibus bonis *repleti, in quo & circuncisi estis.* Resurrectio enim Christi, quæ facta est tertio quidem à die passionis, sed octauo in diebus hebdomadis, ipsa vos circuncidit. Resurrexit enim Christus, abstulit vobis desideria carnalia, abstulit concupiscentias malas, abstulit superfluum, cum quo nati eratis, & multo peius quod malè viuendo addideratis. *Circuncisi in* Christo *estis circuncisione non manu* hominis carnaliter *facta in expoliatione corporis carnis*, id est, in ablatione superfluæ cutis, *sed in circuncisione Iesu Christi*, quæ non carnem amputat, sed vitia. Non enim duas res intelligi voluit, quasi & aliud sit caro, & aliud corpus *carnis*: sed quia corpus multarum rerum nomen est, quarum nulla caro est (nam multa sunt, excepta carne, corpora cœlestia, & corpora terrestria) corpus *carnis*, dixit Ephes. 4.
corpus quod caro est, sicut alibi spiritum *mentis*, cum spiritum, qui mens est. *Circuncisi*, inquit, *estis circuncisione*, quæ *non* est *manu*, id est, opere D
humano *facta in expoliatione carnis corporis*, id est, in amputatione superfluæ *carnis*: *sed* est *facta* diuinitus *in circuncisione* Iesu *Christi*, id est, in resecatione carnalium vitiorum, & concupiscentiarum. Circuncisio enim Christi, quæ octauo die facta Lucæ 2.
est, significauit nos per fidem resurrectionis eius ab omni superfluitate vitiorum fuisse spoliandos, & in octaua ætate seculi per resurrectionem corporum ab omni labe mortalitatis & corruptionis exuendos. *Circuncisi estis* spiritaliter *circuncisione Christi, consepulti ei in baptismo.* Hæc est enim in vobis circuncisio Christi, vitijs scilicet vos esse mortificatos, vt sepulturæ eius *in baptismo* participes facti, resurrectionis quoque ipsius incorruptibilitate morum & nouæ conuersationis sitis participes. Trina enim mersio baptismi, imago est triduanæ sepulturæ Domini, vt quisquis in aquam velut in sepulchrum deponitur, mortuus sit omnino peccatis, vt possit resurgere virtutibus. *In quo*, scilicet Christo, *& resurrexistis* à morte animæ post sepulturam baptismi, *per fidem*, qua credidistis eum resurrexisse, & vos per eum resurrecturos. *Resurrexistis* (inquam) *per fidem operationis Dei*, id est, per hoc, quod credidistis operationem, quam Deus fecit in eo, *qui suscitauit illum à mortuis, & vos conuiuificauit*, atque conresuscitauit, *cum illo*, *cùm essetis* spiritaliter *mortui in delictis*, quæ commiseratis delinquendo bonum, *& præputio carnis vestræ*, id est carnali immunditia, ad quam lapsi fueratis. Præputium enim hîc vocatur illud, quod præputio significatur, hoc est, peccata carnis. *Cùm ita essetis mortui, conuiuificauit vos* Deus *cum* Christo, id est, resuscitans Christum corporaliter, resuscitauit vos cum eo spiritaliter: *donans*, id est, dimittens, *vobis omnia delicta*

A *delicta*, tam originalia, quàm actualia, ipse *delens chirographum decreti, quod erat aduersùm nos.* Non solùm enim vobis gentibus *delicta* donauit, sed & nobis Iudæis præuaricationes, quæ sunt ex lege, dimisit. Et hoc est, *delens chirographum, &c.* *Chirographum* enim vocatur manualis scriptura, ad alicuius rei memoriam commendandam facta. Quod *chirographum* diuidunt homines, inter quos res, vnde fit *chirographum*, constituitur: & inde partem suam vnusquisque reseruat. *Chirographum* verò à Deo deletum fuit memoria peccatorum ex legis transgresione venientium; quæ non recedebat à mente Iudæorum & malignorum spiritum. Deleuit ergo *chirographum decreti*, id est, memoriam transgresionis, quæ *erat* ex decreto, id est, ex lege. Conscientia enim nostra, & diabolus, ad accusandum erat memoria illius transgresionis: & ita hæc memoria *erat* aduersum *nos*, nocens nobis, & nos crucians. Sed hoc reatu per baptismum deleto, nec conscientia nostra iam timet, nec diabolus quod obijciat habet. *Quod* decretum *erat nobis contrarium*, id est, rectitudo iustitiæ, quæ decreta fuerat in lege, erat contraria prauitati nostrarum præuaricationum: sed per auxilium nouæ gratiæ concordauimus aduersario nostro, id est, legi diuinæ, obtemperantes præceptis eius, sicut ait Dominus: *Esto consentiens aduersario tuo citò dum es cum illo in via*, id est, *esto* concors & obediens sermoni præceptorum cœlestium, qui tuis prauitatibus aduersatur, *citò dum es cum illo in* itinere præsentis vitæ. Vel *chirographum*, id est, manu scriptum, erat perpetratio præuaricationis Adæ. *Quod erat* aduersum *nos*, id est, aduersabatur saluti no-
B strae, & intercludebat nobis ingressum cœlestis patriæ. Decretum verò, *quod erat contrarium nobis*, ipsa fuit sententia damnationis nostræ, quæ erat cunctis hominibus aduersa. Sed deleuit Deus hoc *chirographum*, id est, veteris culpæ cautionem, qua nos diabolus debitores mortis tenebat, ideo *chirographum* ipsum *erat decreti*, id est, decretæ damnationis nostræ, qua decretum erat, vt iustè teneremur sub hoste captiui, cui nos sponte subdideramus ad consensum iniquitatis.
Genes. 2. Vel decretum Dei fuit: *De ligno scientiæ boni & mali ne comedas.* Huius *decreti* violati *chirographum*, id est, memoriam deleuit Deus, quando peccatum primi parentis per sanguinem Christi abluit, & quasi obliuioni tradidit, *& ipsum tulit de medio.* Erat enim hoc peccatum inter Deum & nos, separans nos à Deo: sed Deus *tulit ipsum de medio*, vt possimus adhærere Deo. *Ipsum tulit de medio, affigens illud cruci*, vt sicut à ligno cœperat, ita in ligno finiretur. Crucifixo enim innocente Christo, interemptum est peccatum Adæ. Vel si decretum intelligimus legem Moysi, *ipsum* Deus *tulit de medio* Iudæorum & gentilium, ne per legem amplius separarentur, sed in Christo fierent vnus populus, *affigens illud cruci*, vt iam cesset, postquàm omnia sacrificia in oblatione veri Agni sunt impleta: sicut nos à lege, & à legis præuaricatione liberauit, sic & Patres antiquos ab inferis eripuit, ne quis putet eos per legem saluatos, & hoc est quod de Filio subditur, cùm de Patre ageretur, quoniam inseparabilia sunt opera Patris & Filij, *expolians principatus & potestates, traduxit confidenter.* Expoliauit enim *principatus & potestates* dæmonum, auferendo illis animas iustorum, quas in inferno propter culpam primi parentis detinebant: & *traduxit*, id est, trans infernum duxit ad regna cœlorum ipsas ab

C inferis ereptas Sanctorum animas: & hoc *confidenter*, id est, cum magna fiducia fecit non timens dæmones, vtpote qui nullum habebat peccatum. Nec istud quod dicitur, *expolians principatus & potestates*, repugnat sententiæ, qua dictum est, *qui est caput omnis potestatis*: quia ibi est sermo de bonis principatibus ac potestatibus, hic autem de contrarijs. *Principatus* enim vocantur illi nequam spiritus, qui principantur in vitijs suis, quæ specialiter suggerere consueuerunt: sicut spiritus fornicationis, qui principantur libidinosis: & spiritus superbiæ, qui dominantur superbis. Potestates verò dicuntur illi spiritus, qui habent vim præcipitandi in maiora peccata homines; quibus præualent per internas eorum cupiditates. Ibi ergo vincuntur inimicæ nobis inuisibiles *potestates*, vbi vincuntur inuisibiles cupiditates. Et ideo si in nobis ipsis vincimus temporalium rerum cupiditates, necesse est vt in nobis ipsis vincamus & illum, qui per ipsas cupiditates regnat in homine. Spoliauit itaque Christus hos *principatus & potestates*, eripiens illis homines, quibus dominabantur, dum per donum sancti Spiritus extingueret seculi cupiditates in cordibus ipsorum hominum, *& traduxit* easdem cupiditates vel *principatus*. id est, ab his, qui ad fidem conuersi sunt, expulit: sicut dixerat: *Nunc princeps huius mundi eijcietur foràs*, & hoc fecit *confidenter*, Ioan. 12.
sciens se iustam habere causam: & *palàm*, id est, coram omni populo pendens in cruce, triumphauit, id est, cum gloria vicit *illos in semetipso*, id est, in passione proprij corporis, qui postea triumphaturus erat & in Martyribus suis.

Nemo ergo vos iudicet in cibo aut in potu, aut in parte diei festi, aut neomeniæ aut sabbathorum, quæ sunt vmbra futurorum, corpus autem Christi. D

Et siquidem *circuncisi* spiritualiter *estis circuncisione Christi*, per quem non egetis *circuncisione* carnali, ergo nulla aliam carnalem obseruatiam debetis legi, cùm istam, quæ maior est, accipere non debeatis, præsertim quia Deus *chirographum decreti*, id est, legis, sicut supradictum est, *tulit de medio* vtriusque plebis, *affigens illud cruci*, vt iam quasi mortuum cesset, & per triumphum Dominicæ passionis à potestate dæmonum liberati sumus, à qua eripi per legem non valebamus. Cùm hæc ita sint, & à seruitute legis per nouæ gratiæ libertatem sitis erepti, igitur *nemo*, id est, nullus pseudo *vos iudicet*, id est, iudicabiles & reprehensibiles dicat *in cibo aut in potu*, id est, in discretione ciborum & potuum, quòd alij sint assumendi, & Nota.
alij respuendi: quia quos cibos Iudæi vitant in pecoribus, nos vitamus in moribus: & quos potus illi cauent in liquoribus, nos cauemus in voluntatis affectionibus. *Nemo* eorum, qui magistros legis esse se iactant, *vos iudicet in cibo* vel *in potu*, quod alij immundi sint, alij mundi: quoniam *omnia munda* sunt *mundis, coinquinatis autem nihil est mundum, aut in parte diei festi*, vt alios dies fe- Tit. 1.
stos putent, & alios non festos: quia nobis, qui in Christum credimus resurgentem, iugis & æterna festiuitas est, *aut in parte neomeniæ*, id est, Kalendarum, & mensis noui, quando decrescens luna finitur, & noctis vmbris tegitur: quia Christianorum lumen est æternum, & semper solis iustitiæ radijs illustratur, *aut in parte sabbathorum*, vt non faciant seruile opus, & onera non portent: quia nos Christi sumus libertate donati, & onera peccatorum gestare desinimus. νέον Græcè, nouum dicitur Latinè, μήνη, luna. Neomenia, noua luna, & nouæ lunæ obseruatio, nouæ vitæ est sanctitatio.

A catio. Sabbatum verò perpetuum obseruat, qui spe futuræ quietis sanctis est operibus intentus, nec in ipsis bonis actibus suis quasi de proprijs, & de his, quæ non acceperit, gloriatur, illum in se operari cognoscens, qui simul operatur & quietus est. Sabbatum enim, quod interpretatur requies, significauit requiem, quam animæ sanctorum habent à vitijs in præsenti vita, & quam habituræ sunt corporibus exutæ, donec resumant corpora. *Quæ omnia sunt vmbra futurorum*, quia nihil sub veteri Testamento carnaliter obseruabatur, quod non præfiguraret aliquid spirituale futurum, vel in hac Ecclesia, vel in ea, quæ iam in cœlis regnare cœpit, *corpus autem*, id est, solida veritas huius vmbræ est *Christi*, id est, pertinet ad Christum. Omnia illa *sunt* vmbræ *futurorum*, in quibus Iudæ iuxta literam hærent, & tenentur in terra nos verò iuxta spiritum transeamus ad Christum, qui ad distinctionem vmbrarum nunc *corpus* appellatur. Quomodo enim in corpore veritas est, & in corporis vmbra mendacium; sic in spiritali intelligentia mundus omnis cibus & potus, & tota festiuitas, & perpetuæ Kalendæ, nec non æterna requies expectanda est. Vniuersa hæc loquitur Apostolus contra eos, qui credentes ex Iudæis in Dominum Saluatorem, Iudaicas cæremonias obseruare cupiebant. vnde & adhuc subdit:

Matth. 24. Marc. 13. Luca 12. *Nemo vos seducat, volens in humilitate, & religione Angelorum, quæ non vidit, ambulans frustra inflatus sensu suæ carnis, & non tenens caput, ex quo totum corpus per nexus & coniunctiones subministratum & constructum, crescit in augmentum Dei. Si ergo mortui estis cum Christo ab elementis huius mundi, quid adhuc* B *tanquam viuentes in mundo decernitis? Ne tetigeritis, neq; gustaueritis, neq; contrectaueritis. quæ sunt omnia in interitum ipso vsu, secundùm præcepta & doctrinas hominum quæ sunt rationem quidem habentia sapientiæ in superstitione & humilitate & non ad parcendũ corpori, non in honore aliquo ad saturitatem carnis.*

Ipse, qui de circuncisione venerant, & se Christianos dicebant, Iudaizandi consuetudinem non deserebant, aliosque in errorem suum trahere satagebant. Ideo credentibus dicitur de illis. *Nemo vos seducat*, vel superet, id est, *nemo vos* à veritate in errorem trahat, nemo vos in certamine disputationis fraudulenter vincat, vt brauium vobis supernæ remunerationis tollat, *volens ea, quæ non vidit*, id est, *volens* tenere, vel suadere carnalia legis mãdata, quæ nunquam intellexit, *in humilitate* literæ, *& Angelorum religione*, atque cultura, vt non seruiatis spiritali intelligentiæ, sed exemplaribus *futurorum*. Humilitas enim hoc loco non est illa, quæ laudatur in Scripturis: sed illa, quæ deprimit sensum mentis in terrenam atque carnalem intelligentiam. Verè enim humilis sensus & miseranda suspicio est, Dominum credere hircorum atq; taurorum sanguine delectari, & nidore thymiamatis, quem sæpe homines declinamus. Religio *Angelorum* vocatur hoc loco cultura, quæ non Deo, sed malignis spiritibus exhibetur. Ex quo enim factum est, quod Dominus ait: *Relinquetur domus vestra deserta*, omnis Iudaicarum obseruationum cultura destructa est: quæcunq; offerunt victimas, non Deo offerũt; sed Angelis refugis, id est, spiritibus immundis. Vel *in humilitate & religione Angelorũ*, quia huiusmodi sectatores plerunq; solent in seipsis humilitatem & religionem Angelorum ostendere, vt citius credatur eis, quasi sanctissimis. Angelos enim, iuxta hunc sensum, vel cœlestes

Luca 21. Matth. 23

spiritus, vel sanctos prædicatores intelligimus. C *Nemo* ita religiosum se fingens, *seducat, vos ambulans frustra*, id est, faciens in vacuum, & sine vtilitate quicquid facit, qui infideliter cuncta facit; *inflatus sensu carnis suæ*, id est, carnaliter cuncta intelligens, & traditionum Iudaicarum deliramenta perquirens, atque ex earum notia tumens, *& non tenens caput* omnium Scripturarum atque scientiarum, id est, Christum, qui est *Dei sapientia*, & est, *caput Ecclesiæ* sanctorum: & quia non tenet Christum, qui *est caput* omnis sacræ intelligentiæ & *caput* omnium electorum, patet quia fatuus & reprobus est. *Ex quo* capite *totum corpus* Ecclesiæ *per nexus & coniunctiones subministratum & constructum, crescit in augmẽtum Dei. Corpus* quippe illius nos omnes sumus. *Per nexus & coniunctiones corpus* ligatur, quia dũ capiti pectus, dum pectori brachia, dum brachijs manus, dum digiti manibus sunt coniuncti, ac membra cętera membris inhærent, *corpus* omne perficitur. Sicut sancti Apostoli, quia Redemptori nostro propinqui steterunt, ei quasi pectus capiti inhæserunt. Quos quia Martyres sunt secuti, coniuncta brachia pectori fuerunt. Quibus dum pastores & doctores subuniti sunt per bona opera manus brachijs inhæserunt. Hoc verò omne *corpus* Redemptoris nostri quotidie *per nexus & coniunctiones* subministratur *&* construitur in cœlo, quia dum ad eum illuc electæ animæ ducuntur, ei sua membra colligantur. De quo rectè dicitur, *subministratum & constructum, crescit in augmentum Dei*: quia Deus omnipotens Redemptor noster, qui in se, in quo proficiat non habet, adhuc per membra sua quotidie *augmentum* habet. Sed quisquis adhuc carnaliter legem obseruandam prædicat, non tenet *caput* huius corporis: quia fidem & gratiam eius D impugnat, & *corpus* eius, quod ita connexum est, scindere quærit: & ideo subtiliter vobis cauendus est, vt inimicus Christi & Ecclesiæ, licet Christianum se fingat. Non solùm enim vaniloquos & mentis seductores, fabulosa & vana garrientes, id est, in eis vanitatibus velut altam scientiam promittentes cõtra regulam fidei, quam Catholicam suscepistis, cauere debetis: sed etiam ipsos, qui de ipsa incommutabilitate diuinæ naturæ, vel incorporea creatura sine Creatore veraciter disputant: & quod dicunt, omnino documentis atque rationibus certissimis probant, & tamen ab vno *Dei & hominum* mediatore conantur auertere, tanquam pestem insidiosiorem cæteris fugite. Quod autem sequitur, *si ergo mortui estis cum Christo ab elementis huius mundi, quid adhuc tanquam viuentes in mundo decernitis*: hunc sensum habere videtur: *Si baptizati estis in Christo*, & cum eo in baptismate *mortui ab elementis mundi*, cur mecum non dicitis: *Mihi autem absit gloriari nisi in cruce Domini nostri Iesu Christi, per quem mihi mundus crucifixus est, & ego mundo*? nec auditis Dominum dicentem ad Patrem: *De mundo non sunt, sicut & ego non sum de mundo*: sed è contrario quasi *viuentes in mundo, decernitis*: *Ne tetigeritis* corpus hominis mortui, nec vestimentum aut scabellum, in quo sedit mulier menstruata: *neque gustaueritis* carnem suillam, neque leporum, neque sepiarum, neque murenæ, neque anguillæ, neq; vniuersorũ piscium, qui squamas pinnulásue non habent: *neque contrectaueritis* aliquid horum. Hic loquitur Apostolus eis, qui iam seruare legem carnaliter ex parte cœperant. Hucusque enim monuerat stantes, ne seducerentur: & nunc aggreditur eos, qui iam aliqua de lege

Galat. 6. Ioan. 17.

A lege seruabant. Quasi dicat. Vos *videte*, ne seducamini. Sed vos alij dicite cur legē seruatis. *Si mortui estis cum Christo*, &c, *Si*, inquit cùm fidem Christi accepistis, *estis mortui ab elementis*, id est, separati ab omni superstitione & abstinentia creaturarum mundi, *quid adhuc decernitis* alias esse vitandas, & alias esse assumendas? Elementa enim vocat has visibiles creaturas, quæ tota vniuersitate per se considerata partes mundi sunt. Et isti erant (vt dictum est) *ab elementis mortui*, id est, separati ab abstinentia creaturarum mundi, quibus in laico ritu abstinebant. Vel elementa dicit, quæ ipsi colebant in idolis, sicut mare in Neptuno, & aerem in Iunone. Sed per fidem Christi ab his separati erant. Nam vbi inuenimus aliter & aliter, facta est ibi quædam mors. Mors enim est, non esse qui fuit. Immortalis quidem est anima, quia semper viuit: & est in illa semper quidem permanens sed mutabilis vita: ideoque secundùm mutabilitatem eiusdem vitæ, potest & mortalis dici: quia si olim viuebat sapienter, & nunc desipit, mortua est in deterius: si viuebat insipienter, & sapit, mortua est in melius. Ita *mortui* in melius erant isti, quibus nunc dicitur: *Si mortui estis ab elementis, quid adhuc tanquam viuentes decernitis?* *Cùm Christo* per fidem associati, mortem istam laudabilem assecuti sunt, propterea *mortui* esse *cum Christo* dicuntur. Vel *cum Christo mortui*, quia Christo patiente & moriente, & illi compassi sunt & commortui, non quidem eo tempore, quo ille mortem sustinuit, sed quo ipsi fidem perceperunt. Et quia mundo semel *cum Christo mortui* erant, non iterum quasi *viuentes* mundo decernere carnaliter debebant, dicētes adinuicem,

B vel ad sequaces suos: *Ne tetigeritis* mortuum, siue reptile, ne inquinemini ab eo: *neque gustaueritis* carnem animalium, quæ non ruminant, *neq*, manu *contrectaueritis* horum quippiam. In his verbis adhibenda est quædam pronuntiatio in vultu & in modo vocis. Per irrisionem quippe verba posuit eorum qui dicunt, *ne tetigeritis, neque gustaueritis*, cùm sint *omnia munda mundis*, *quæ omnia ipso vsu*, id est, si quis vtatur eis Iudaico ritu, vt ab his abstineat, & illis vtatur, credens se ita iustificari, *sunt in interitum*, id est, ducunt in mortem animæ, quia sunt *secundùm præcepta & doctrinas hominum*, non Dei. Postquam enim veritas aduenit, iam nō Deus ea præcipit, sed Pharisæi: & quoniam auctoritate sua vel Dei malè intellecta præcipiunt hęc & rationibus docent, ideo vsus eorum & cultura interimit, quia sunt præcepta & doctrinæ *hominum*, non Dei. Vnde per Isaiam dicitur: *Populus hic labijs me honorat, cor verò eius longe est à me. Frustra autem colunt me, docentes doctrinas & præcepta hominum.* Nam & super illa, quæ lex carnaliter præcipit, addiderunt Pharisæi & Scribæ multa, adeo vt propter inuentiones suas frequenter violarent ipsa legis carnalia mandata. Vnde Dominus arguit eos, dicens: *Irritum fecistis mandatum Dei, vt traditiones vestras statueritis.* Et quibus iussum est, vt diebus sabbati sedeat vnusquisque in domo sua, & non egrediatur, nec ambulet de loco, in quo habitat, si quando eos iuxta literam cęperimus arctare vt non ambulent, nec iaceant, nec stent, sed tantùm sedeant, si velint præcepta seruare: solent respondere & dicere: Brachias, & Simeon, & Ellel, magistri nostri, tradiderunt nobis, vt duo millia pedum ambulemus in sabbato. Et cæteras huiusmodi *doctrinas hominum* præferunt doctrinæ Dei. *quæ sunt quidem rationem habentia sapientiæ in superstitione & humilitate*. Pro *superstitione* in Græco legitur falsa religio, & humilitas hic intelligenda est, quæ humilia sentiat atque terrena. Videntur igitur obseruationes Iudaicæ apud imperitos & vilem plebeculam imaginem habere rationis humanæque *sapientia in falsa religione, & humilitate*, id est, in infimo & carnali atque terreno sensu. Vel *sunt quidem rationem habentia sapientiæ in superstitione*, id est, non in veritate, sed in falsitate, quæ est superabundans, & in qua nulla est vtilitas: *& in humilitate*, id est, deiectione animæ. Quòd si ad nonnullos id referatur, qui in Ecclesia de abstinentię virtute gloriantur, notandum est quòd Apostolus superstitioni humilitatis speciem iungit: quia dum plus quàm necesse est per abstinentiam caro atteritur, humilitas foris ostenditur, sed de hac ipsa humilitate grauiter interius superbitur. Apud Iudæos tamen multo magis in ostentatione humilitatis regnat superstitio: quia vnde se cæteris humiliores ostendunt, inde super omnes superbiunt. *Et* ea, quæ obseruant, *sunt non ad parcendum corpori, non in honore aliquo ad saturitatem carnis*. Non parcunt Iudæi corporibus suis in assumptione ciborum, contemnentes interdum quæ habēt, & quærentes quæ non habent. Et quia hoc faciunt, necessitate debilitates interdum & morbos contrahunt. Nec honorant semetipsos, cùm *omnia munda sint mundis*, nihilque possit esse pollutū, *quod cum gratiarum actione percipitur*, & idcirco à Domino sit creatum, vt saturitate & adimpletione carnis humanos artus vegetet atque sustentet. Elementa quoque *mundi*, à quibus fideles esse mortuos dicit, possumus & legem Moysi atque omne vetus instrumentum accipere, quibus quasi elementis & religionis exordijs Deum discimus: quomodo elementa appellantur literę, per quas syllabas ac verba coniungimus, & ad texendam orationem longa meditatione procedimus. Ars quoque musica habet elementa sua, & geometrica ab elementis incipit linearum. Sic elementis veteris Testamenti, vt ad Euangelicam plenitudinem veniat, sancti viri eruditur infantia. Vnde & illi Psalmi, qui literis prænotantur, per Ethicam nos ducunt ad Theologiam: & *ab elementis* occidentis literæ, quæ destruitur, transire faciunt ad spiritum viuificantem.

Nota

Tit. 1.

Isaia 29.

Matth. 15.

Marc. 7.

Matth. 15.

C Nota

Tit. 1.

1. Tim. 4.

D

1. Cor. 3.

CAPVT III.

IGitur si consurrexistis cum Christo, quæ sursum sunt quærite, vbi Christus est in dextera Dei sedens. Quæ sursum sunt, sapite, non quæ super terram.

Quandoquidem *si mortui estis cum Christo ab elementis mundi*, non debetis vltra *tanquam viuentes in mundo*, mundana carnaliter discernere, & alia ac alia quærere, aliaque & alia respuere: *igitur si consurrexistis cum Christo*, debetis incessanter superna; in quibus iam Christus est, quærere, vt ea cum ipso valeatis possidere. Nam sicut *cum Christo mortui* mundo, mundana debetis postponere, ita consequens est, vt *cum Christo* resuscitati, superna debeatis appetere. *Igitur si consurrexistis cum Christo, quærite* ea, *quæ sunt* desursum, id est, cœlestia bona, *vbi* iam corporaliter *Christus est in dextera Dei* Patris *sedens*. Non vtique surreximus sicut Christus, sed tamen secundùm spem, quæ nobis in illo est, iam nos cum illo resurrexisse testatur Apostolus. *Spe* enim *salui facti sumus*. Spe resurrectionem nostri corporis in Christi corporis resurrectione tenemus, & resurrectionem spiritus iam in re habemus, vt amodo Rom. 8.

A in nouitate vitæ ambulemus. Extinctis enim vitijs nostris per mysterium ac virtutem dominicæ mortis, à morte animæ resurreximus per gratiam Dominicæ resurrectionis. Vel ideo rectè nunc dicitur: *Si consurrexistis cum Christo, quærite* bonis operibus & deuotis precibus ea, quæ sunt super cœlum, vt mereamini ea inuenire: quia *omnis qui quærit, inuenit*: & debetis ea quærere, quia *Christus*, quem inuenire desideratis, *est* iam ibi *in dextera Dei*. Rectè *in dextera*: quia oues ponendæ sunt ad dexteram, & congruum est, vt immaculatus Agnus locum immaculati gregis primus obtineat. Per dexteram enim, significatur æterna beatitudo. Et ibi iam sedet *Christus*, id est, quiescit post laborem passionis. Sedere vel regnantis est, vel iudicantis. & *Christus in dextera* paterni throni sedet, quia cum eo regnat in æternũ. Ob hoc (inquam) sedere dicitur, quia nunc omnia iudicat, & ad extremum iudex videbitur. *Quærite* ergo perpetua bona, in quibus ipse iam ita secundùm humanitatem sedet. & *sapite ea, quæ sunt sursum*, id est, palato cordis dulcem saporem supernorum bonorum tangite, *non quæ sunt super terrã*, id est, non terrenorum & temporalium. Si enim terrena vobis dulcia non fuerint, tunc cœlestiũ dulcedinem gustare poteritis. Si terrenas concupiscentias non habueritis, tunc cœlestibus gaudijs inhiare valebitis. Vel *sapite* superna, non terrena, id est, habete sapientiam & prudentiam de cœlestibus & æternis, non de temporalibus & caducis.

Matth. 7.
Math. 25.

Mortui enim estis, & vita vestra abscondita est cum Christo in Deo. Cùm aũt Christus apparuerit vita vestra, tunc & vos apparebitis cum ipso in gloria.

B Superna, non terrena sapere debetis, qui amẽte *mortui estis* huic mundo. Morimur enim secundùm spiritum, & resurgimus secundùm spiritum, vt postea *mortui* secundùm carnem resurgamus secundùm carnem. Quomodo enim præcedit mors secundùm spiritum resurrectionem, quę est secundùm spiritũ: sic præcessura est mors secundùm carnem resurrectionem, quæ futura est secundùm carnem. Nam non facere quod faciebamus, nec credere quod credebamus, mors & resurrectio quędam in nobis est. Si qui idolis seruiebat, vnum Deum cognouit, mortuus est in idololatria, resurrexit in fide. Si qui ebriosus erat, sobrius est, mortua est ebrietas, resurrexit sobrietas. Omnia ergo facta mala, quæ desinimus facere, quasi mors in nobis est: quia nõ esse quod eramus, mors quædam est. *Mortui*, inquit, *estis*, sed *mortui* specie, viui radice, sicut arbores in hyeme: quoniã *vita vestra abscondita est cum Christo in Deo* Patre, nec apparet nunc hominibus. *Mortui enim estis*, quomodo videntur arbores per hyemẽ quasi aridæ, quasi mortuæ. Sed ne arescatis, intus est radix, intus est *vita*, intus est charitas: quia *vita abscondita est cum Christo in Deo*. Erit autem postea tempus vestrum, erit æstas vestra, quando circũuestiemini dignitate filiorum, & replebimini vbertate fructuum. *Cùm autem Christus apparuerit*, veniens ad iudicium, qui est *vita vestra, tunc & vos*, non aduersarij vestri, *apparebitis in gloria cum ipso*. Modò tempus est hyemis, æstas autem vestra erit aduentus Christi. Hyems vestra est Christi occultatio, æstas vestra Christi reuelatio. Considerandum est, quia sancti viri ab importunitate desideriorum temporalium, à tumultu inutilium curarum, à clamore perstrepentium perturbationum semetipsos sacri verbi gladio mortificare non desinunt, atque intus ante Dei faciem in sinu mentis abscondunt. Vnde rectè per Psalmistam dicitur: *Abscondes eos in abscondito faciei tuæ, à conturbatione hominum*. Quod quamuis perfectè postmodum fiat, & nunc ex magna parte agitur: cùm à temporalium desideriorum tumultibus delectationes in interiora rapiuntur, vt mens eorum, dum in amore Dei tota tenditur, nulla inutili perturbatione lateretur. Hinc est, quòd nunc Apostolus per contemplationem ab exteriore vita mortuos, & quasi in sepulchro absconditos discipulos viderat, quibus dicebat: *Mortui estis, & vita vestra abscondita est cum Christo in Deo*. *Mortui* videlicet carnalibus desiderijs, & temporalium rerum cupiditatibus: *& vita vestra abscondita est cum Christo in Deo*, quia intus apud Deũ *cum Christo* vi... affectus desideriorum vestrorum, vt extinctus mundo lateat, & à cunctis externarum rerum perturbationibus intra sinũ intimi amoris abscondat. Verè *cum Christo abscondita est*, quia *cum Christo* manifestabitur. *cum enim Christus apparuerit* esse *vita vestra*, id est, *cum* omnes in iudicio viderint Christum esse vitam & salutionem vestram, *tunc & vos apparebitis cum ipso in gloria*, id est, cum magno honore atque splendore *apparebitis* omnibus ad dexteram eius, participes gloriæ eius. Notandũ, quia & Ioannes hanc sententiam alijs verbis explicat, dicens: *Charissimi nunc filij Dei sumus, & nondum apparuit quid erimus. Scimus autem quia cùm apparuerit, similes ei erimus, quoniam videbimus eum sicuti est*. Nam quod Paulus ait: *mortui estis, & vita vestra abscondita est cũ Christo in Deo*: hoc est quod Ioannes asserit, quia *nunc filij Dei sumus, & nondũ apparuit quid erimus*. & quod Paulus addidit, *cùm Christus apparuerit vita vestra, tunc & vos apparebitis cum ipso in gloria*: hoc Ioannes subiecit, *scimus quia cùm apparuerit, similes ei erimus, quoniam videbimus eum sicuti est*. Hoc igitur erit apparere *cum Christo in gloria*, in manifestatione eius videre speciẽ diuinitatis eius sicuti est, & ex visione eius accipere similitudinem eius, vt qualis est ipse, tales & ipsi pro modo suo fiãt, qui viderint eum. Hæc perfectis dicta sunt, deinde cæteris, qui necdum tantam perfectionem assecuti sunt, dicitur:

C Psal. 30.
1. Ioan. 3.
D

Mortificate ergo membra vestra quæ sunt super terram, fornicationem, immunditiam, libidinem, concupiscentiam malam & auaritiam, quæ est simulachrorum seruitus: propter quæ venit ira Dei super filios incredulitatis. In quibus & vos ambulastis aliquando, cũ viueretis in illis. Nunc autem deponite & vos omnia, iram, indignationem, malitiam, blasphemiam, turpem sermonem de ore vestro. Nolite mentiri inuicem.

Propter vnitatem corporis, quia & maiores & minores fideles mẽbra sunt Ecclesiæ, cùm sermo Apostoli dirigeretur latenter, quasi non essent alij, sed ijdem ipsi, cœpit minores alloqui, & ex his, quæ præmiserat, causam exhortationis eorũ assumpsit. Quia, inquit, ea *quæ sursum sunt* sapere debetis, *non quæ super terram*, quoniã in maioribus Ecclesiæ membris *mortui* iam *estis* huic mundo & vitijs, *ergo* quod in illis factum est, in vobis facite: *mortificate* scilicet in vobis ipsis *membra, quæ sunt super terram*; id est, extinguite vitia vestra, quæ ad corpus peccati pertinent, & in terrena conuersatione vigent, vel *super terram* vestri corporis malè dominantur. Corpus peccati, est conformitas veteris hominis: & huius corporis *membra* sunt omnia vitia & mala opera. Hæc itaque *membra vestra*, quæ non ad naturam hominis, sed ad corpus peccati pertinent, *mortificate*, scilicet non *membra* naturæ vestræ, quæ

Deus

A Deus creauit, sed *membra* corporis peccati, quæ vos fecistis, extinguite, ne amplius in vobis viuant. Et exponam vobis illa *membra*, videlicet *fornicationem mortificate*, id est, concubitum cum meretricibus, quæ prostant in fornicibus, vnde fornicatio nomen accipit: & *immunditiam*, quæ & mollities appellatur, atque ab vno sexu perpetratur: & *libidinem*, quæ fit cum fœminis, quæ non sunt publicæ, vt meretrices: & *concupiscentiam malam*, qua malè concupiscitur vel mulier, vel aurum, vel aliud aliquid, quod non licet haberi. Concupiscentia vocatur hoc loco mala, ad differentiam bonæ concupiscentiæ, de qua dicitur: *Concupiscit, & deficit anima mea in atria Domini.* &, *Concupiscentia sapientia deducet ad regnum perpetuum.* Non solùm ergo opera prædictorum vitiorum debetis mortificare, sed & *concupiscentiam* talium, vt nec in corde concupiscatis aliquid illicitum, sed cor ab omni desiderio malo seruetis mundum. *& auaritiam*, id est, insatiabilem amorem habendi *mortificate. Quæ* auaritia omni Christiano est detestanda, quia *est simulachrorum seruitus.* Sicut enim qui idolis seruit, cultum debitum Creatori imaginatæ creaturæ tribuit: sic & auarus, cùm Deum solum colere deberet, colit potius nummos, in quibus præfiguratæ sunt imagines imperatorum: hoc enim vnusquisque Deum habet, quod præ omnibus diligit, in quo præ omnibus spem atque fiduciam habet. Et quoniam auarus hoc agit specialiter de nummis, id est, plus diligit nummos, quàm aliud: & plus cogitat de nummis, quàm de alia re, atque plus sperat & confidit in nummis, quàm in alia re, idcirco nummi eius dij sunt. Iure ergo vocatur idololatra, qui Deum non colit, sed idola, id est, imagines
B mortuorum regum nummis impressas. Hæc prędicta vitia, id est *fornicationem* & cæt. mortificare debetis, ne propter hoc, si in vobis reperta fuerint, pereatis. *propter quæ* iam olim *venit ira Dei*, id est, animaduersio diuinæ vltionis *super filios incredulitatis* id est, supèr homines, quos incredulitas in errorem generat: quia non credentes in Deum, verterunt se ad hæc vitia exercenda: & propterea perierunt aquis diluuij, & igne Sodomorum, vel tempore Moysi in deserto varijs exterminationibus. Cauete ergo, ne & vos similiter aut grauius propter eadem vitia pereatis: quia nunc quoque *propter* hæc *venit* quotidie *ira*, id est, vltio *Dei super filios incredulitatis*, id est, super eos, qui cùm sint Ecclesiæ filij per susceptionem Sacramentorum, non tamen firmiter credunt æternā in quorum damnationem, & idcirco audent agere talia. *In quibus* vitijs *& vos ambulastis*, id est, opera operibus velut passus passibus addidistis, *aliquando*, id est, olim *cùm viueretis in illis* vitijs, id est, cùm vitam vestram in talibus duceretis. Sed *nunc* postquam per baptismum talibus *mortui estis deponite & vos*, sicut & maiores deposuerunt, *omnia* vitia. *Deponite* ea, id est, deorsum ponite, vt non super vos sint, sed subter vos: vt non premant vos, sed premantur à vobis. *Deponite*, scilicet, *iram*, id est, perturbati animi commotionem aduersus aliquem: *& indignationem*, id est, vehementem animi commotionem cum quodam arrogantię vitio in læsionem, & in alicuius despectum accensi: & *malitiam*, qua mens intrinsecus mordetur, & quærit foris lædere fratrem: & *blasphemiam*, id est, prolationem mendacij contra Deu, contra Sanctos eius, & de Sanctis eius. Blasphemia enim est, per quam de Deo ipso dicuntur falsa, vel de Sanctis eius. Nec solùm *blasphemiam*

Psal. 83.
Sapien. 6.
Galat. 5.
Ephes. 5.
Ibid.
Gen. 7. & 19.
Num. 11. 12. 14. 16. 21. & 25.

caueatis, sed & quemlibet *turpem sermonem* non emiseritis *de ore vestro*, ne per hunc, & os vestrum & aures audientium, & mentes eorum maculetis. C & *nolite mentiri inuicem*, vt alter alterum fallat, mendacium ei pro veritate loquens: sed puram veritatem, quam cor vestrum nouerit, ore proferte.

*Expoliantes vos veterem hominem cum actibus suis, & induentes nouum, eum qui renouatur in *agnitione Dei, secundùm imaginem eius, qui creauit *eum. Vbi non est gentilis & Iudæus, circuncisio & præputium, barbarus & Scytha, seruus & liber, sed omnia, & in omnibus Christus.*

* agnitionem
* illum

Prædicta vitia *deponite. expoliantes vos*, in eorum depositione, *veterem hominem cum actibus suis*, id est, *veterem* vitam, quæ in peccato est, in quo secundùm Adam viuitur: *& induentes nouum hominem*, id est, nouam vitam, quæ in iustitia ducitur, in qua secundùm Christum viuitur. Expoliate ergo *vos* hunc *veterem hominem*, id est, iniustitiam: *& induite nouum hominem*, id est, iustitiam: *eum* scilicet, *qui renouatur in agnitione* Dei *secundùm imaginem eius, qui creauit eum.* Totus enim homo, id est, in interiore, & exteriore sui parte inueteratus propter peccatum, & pœnæ mortalitatis addictus est: sed nunc *renouatur secundùm* interiorem sui partem, vbi reformatur *secūdùm* sui Conditoris *imaginem*: in resurrectione verò *renouatur* & *secundùm* exteriorem sui partem. Sicut enim post lapsum peccati homo *in agnitione* Dei *renouatur secundùm imaginem eius, qui creauit eum*, ita *in* ipsa *agnitione* creatus est, antequam delicto veterasceret, vnde rursus *in agnitione* eadem *renouatur.* Nam inter notionem & agnitionem aliquid interesse dicitur, eò quòd notio sit earum rerum, quas ante nesciimus, & ipsas scire postea cœpimus: agnitio autem earum, quas ante D scientes, deinceps scire desinimus, earumque postea recordamur. Homo igitur *in agnitione* Dei creatus est, quia in principio creationis suę, Creatorem suum ex ratione cognouit, sed postea per peccatum cæcatus, agnitionem Creatoris amisit. Nunc verò per illuminationem Euangelij, & per infusionem gratiæ spiritus sancti, eundem Creatorem suum recognoscit, & mox interius *renouatur*, qui vetustatem contraxerat, dum Creatorem ignoraret. Fit ergo renouatio reformatioq; mentis *secundum imaginem Dei.* Ideo autem dicitur, *secundùm imaginem Dei*, vt in ea re intelligatur fieri, vbi est imago Dei, id est, in mente: sicut dicimus secundū corpus mortuum esse, non secundū spiritum, eum, qui de corpore fidelis & iustus abscedit. Quid enim dicimus secundū corpus mortuū, nisi corpore, vel in corpore, nō anima, vel in anima mortuū? Aut si dicamus, secundū corpus est pulcher, aut secundm corpus fortis, non secundū animū, quid est aliud quā corpore, non animo, pulcher aut fortis? Et innumerabiliter ita loquimur. Non itaq; sic intelligamus *secundū imaginem eius, qui creauit eū*, quasi alia sit imago *secundùm* quam *renouatur*, nō ipsa, quę *renouatur. Ipsa* enim imago Dei *renouatur in homine*, quę fuerat inueterata delicto *Nouū* (vt dixi) *hominem* indutę, id est, conuersationē. *vbi*, id est, in quo homine nouo *non gentilis est*, neq; *Iudæus*, id est, nihil operatur, nihil prodest, vel obest, quòd ille, qui hunc *hominem* induit, secundùm carnis originem *gentilis* sit aut *Iudæus*: nec est ibi *circuncisio & præputium*, id est, nihil ibi vtilitatis operatur *circuncisio*, de qua Iudæi præcipuè gloriabantur: nec aliquid nocet ibi *præputium.* Neque *barbarus est* ibi,

A ibi, id eſt, non nocet cuiquam ſua barbaries, quia ſit ciuis *Sanctorum & domeſticus Dei.* Vel *barbarus*, id eſt, aliquis tam longè remotus, & tantæ Ephes.2. feritatis, vt vix poſſet è Romanis vinci, non impeditur ſua barbarie in hoc nouo homine ne admittatur, *& Scytha non* eſt ibi, id eſt, populus, qui eſt in ſiniſtro margine mundi, ferocior alijs barbaris, & tam pugnax, vt vix vnquam à Romanis ſuperari poſſet, non iuuatur ſua feritate in nouo homine, ſed potius oportet omnem feritatem deponere, vt diſcat à Chriſto *mitis eſſe & humilis corde.* Matth.11. Et neque *ſeruus* eſt ibi abiectior, neque *liber* acceptior: quia neque ſeruitus, neque libertas corporalis nocet, vel adiuuat ibi quicquam. Itaque nec natio, nec ritus carnalis, nec conditio, nec ſexus vllam differentiam facit, aut valet, ſiue operatur ibi aliquid: *ſed omnia* in homine hoc nouo *Chriſtus*, id eſt, nihil in eo eſt, niſi Chriſtiana pietas, & Chriſtiana religio. *Chriſtus* eſt ibi ſanctitas, & iuſtitia, & Charitas, & *omnia* bona. *& in omnibus Chriſtus* eſt, qui hoc homine nouo ſunt induti: quia quicquid boni habent, à Chriſto habent: & quicquid boni faciunt, per Chriſtum faciunt.

Induite vos ergo ſicut electi Dei, ſancti & dilecti, viſcera miſericordiæ benignitatem, humilitatem, modeſtiam, patientiam, ſupportantes inuicem, & donantes vobiſmetipſis ſi quis aduerſus aliquem habet querelam: ſicut & Dominus donauit vobis, ita & vos.

Illatio eſt quaſi à toto. Quandoquidem induere debetis *nouum hominem*, ergo induere debetis hic virtutum ornamenta, quæ ſunt quaſi membra, vel partes eiuſdem noui hominis, id eſt, nouę conuerſationis, *ſicut electi Dei*, id eſt, Dei ſapientia præcogniti, & à maſſa perdendorum ſeparati, atque ad vitam æternam præordinati, & *ſancti*, id B eſt, baptiſmi ſanctificatione à peccatis mundati, *& ſic* iam à Deo *dilecti*, poſtquam purgati eſtis à peccatis, quæ Deus odit. Et propterea, vt amplius diligi ab eo mereamini, *induite vos* virtutes, quas ipſe diligit. *Induite vos viſcera miſericordiæ*, id eſt, internum affectum, *miſericordiæ* circundate vobis in opere, vt internus affectus piæ conuerſationis, quàm erga proximos in corde habueritis, vndique appareat in operibus veſtris, vndique vos adornet. Veſtis quippe, qua induimur, ab omni parte nos tegit. Itaque & vos ab omni parte circuntegi debetis viſceribus *miſericordiæ*, vt in cunctis actibus veſtris fulgeant *viſcera miſericordiæ*, quæ mens veſtra concepit erga releuationem miſeriæ proximorum. & ſimiliter foris in operibus *induite benignitatem*, id eſt, bonum ignem piæ dulcedinis, qui feruet in corde veſtro. Benignitas enim eſt quædam ſerenitas animi, qua aliquis hilariter loquitur, & ſua tribuit pro Deo, ac conuerſatur cum proximo, *humilitatem* quoque *induite*, vt humilitas mentis appareat in omnibus verbis, & operibus veſtris, in veſtibus, in inceſſu, atque omni motu corporis. Ideoque & *modeſtiam* quaſi veſtem vobis circundate, vt in omnibus dictis, & actibus veſtris modum teneatis. Modeſtia enim quaſi modi ſtatio dicitur, quia per hanc virtutem modus competens ſeruatur in omnibus, modificans vniuerſas actiones. & vt modum non excedatis, *induite patientiam*, qua vndique muniti, tranquillo animo toleretis omnia mala, quæ vobis ingerentur à proximis. Impoſsibile eſt enim, vt qui cum alijs hominibus conuerſatur, nõ frequenter ab illis, quædam ſuſtineat, quæ in multis ad exceſſum compellant, ſi virtute patientię quaſi veſtimento circundatus non fuerit. Si C verò vndique aduerſus omnia, quæ acciderunt ſibi, *patientiam* tenuerit, ſemper *modeſtiam* ſeruare poterit. Et ideo *patientiam induite, ſupportantes vos inuicem*, vt alter alterutrum ſuſtineat in his, quæ ſunt grauia & aſpera. Supportate inuicem, id eſt, portate *inuicem* alij alios, vt illos, qui portauerunt ſe, iudicent ſuperiores: & ſe inferiores illis, quibus ſunt ſuperiores. Non enim patienter alium portat, qui ſe ſuperiorem illo reputat. *Et eſtote donantes vobiſmetipſis*, id eſt, condonantes atque dimittentes alij alijs, *ſi fortè quis aduerſus aliquem habet querelam* de contumelia vel iniuria ſibi ab eo illata. Donate *inuicem*, quicquid læſionis, vel offenſionis pertuliſtis, vnde meritò conqueri poteratis. Et hoc facite non fictè, nec ex parte, ſed *ſicut Dominus donauit vobis, ita & vos* facite. Id eſt, *ſicut Dominus* in baptiſmo quicquid iniuriarũ ei feceratis, condonauit *vobis*, ſine vllo reſpectu alicuius vindictæ vlterius ſumendæ, *ita & vos* bono animo condonate vobis ſemper ad inuicem omnia ſine reſpectu alicuius vltionis. Debetis enim conſeruis non negare, quòd à bono Domino gaudetis vos percepiſſe. Alioquin iuxta parabolam Euangelicam, repetet à vobis *omne debitũ* quod dimiſerat, *ſi non remiſeritis vnuſquiſq; fratri ſuo de cordibus veſtris.*

*Super omnia autem hac charitatem habete, quod eſt vinculum perfectionis. Et pax Chriſti exultet in cordibus veſtris, in qua & vocati eſtis in * vnum corpus, &* Matth.18. *vno corporati *eſtote. Verbum Chriſti habitet in vobis abundanter. In omni ſapientia docentes & commonentes voſmetipſos in Pſalmis, & hymnis, & canticis ſpiritualibus in gratia cantantes in cordibus veſtris Domino. Omne* *Deo *quodcunque facitis in verbo, aut in opere, omnia in nomine Domini noſtri Ieſu Chriſti facite, gratias agentes Deo & Patri per ipſum.* D

Prædicta virtutum ornamenta *induite*, ſed *ſuper omnia hac charitatem*, quaſi nobilius ornamentum, *habete*, quæ contineat & ſuperornet omnia 1.Cor.13. reliquarum virtutum inſignia. Superexcellit enim & ſuperfulget omnibus alijs virtutibus, atque magis placet immortalis ſponſi conſpectibus. *quod*, id eſt, quæ res, videlicet charitas, *eſt vinculum perfectionis*: quia per hanc ligatur omnis virtutum perfectio, ne diſſoluta defluat, & dilabatur, ac diſpereat. *Perfectionis vinculum* eſt charitas, quia omne bonum, quod agimus, per hanc, ne pereat, ligatur. A tentatore namque citius & quodlibet opus euellitur, ſi ſolutum à vinculo charitatis inuenitur. Si verò mens charitate ducitur, & proximi dilectione conſtringitur, cùm tentationum motus quilibet iniuſta ſuggeſſerint obicem ſe illis ipſa dilectio opponit, & naſcentia in corde vitia reprimit. Charitas bona noſtra vinciat in perfectione, *& pax Chriſti*, id eſt, quã Chriſtus habet & dat, *exultet in cordibus veſtris.* Ioan.14.16. & 20. *Pax Chriſti* eſt, qua reconciliati ſumus Deo & ſanctis Angelis eius, & qua diligimus Deum, atque peccatum execramur, & qua nos turbare cauemus, & qua nobis inuicem credimus quòd nos inuicem diligamus: & qua inuicem corda iungimus, vt concordes ſimus, atque cor vnum in bona voluntate habeamus: & qua ſpiritui noſtro carnem ſubiugamus. & hæc *pax* non ſit torpens *in cordibus veſtris*, ſed *exultet* ibi præ gaudio, atq; trepudiet, vt ſcitis ſcilicet ſemper memores huius pacis, & eã aſſecutos eſſe vos gaudeatis. *in qua* pace etiam *vocati eſtis* Euangelica prędicatione *in vnum corpus*, id eſt, in hoc, vt ſitis *vnum corpus* Eccleſiæ, ſeruantes pacem oẽs inuicem, ſicut diuerſa

noſtri

A nostri corporis membra pacem & concordiam inuicem seruant, & in hac pacis exultatione non sitis ingrati Deo, qui vobis eam dedit, sed *estote ei grati*, vt pro tantis beneficijs semper ei gratias corde, verbis, & operibus agatis: & vt hanc pacem intelligere valeatis, atque seruare eam, *&* *grati* in ea semper Deo existere, *verbum Christi*, id est, doctrina Christianæ religionis, *habitet in vobis*, id est, maneat in corde & ore vestro non parce, sed *abundanter*, id est, affluenter, & plenariè, vt & sciatis: & loquamini verbum sacræ ædificationis. Dixi vt *grati* sitis, & *verbum Christi* habitans *in vobis* habeatis, *docentes* vosipsos inuicem, vel vnusquisque seipsum, *in omni sapientia* diuinorum. Hæc est abundantia verbi Christi, quæ debet *in cordibus vestris* habitare, videlicet omnis sapientia, vt sensum perfectum habeatis in cognitione diuinæ Trinitatis & vnitatis, & quicquid ad cultum eius pertinet noueritis, atque pijs desiderijs gaudia regni eius prægustetis, & bonis operibus incessanter quæratis. In huiusmodi rebus est omnis sapientia, quam Christianus habere debet in hac vita. Sitis ergo *in omni sapientia docentes* (vt dixi) *vosmetipsos* inuicem, id est, vnusquisque seipsum ea, quæ necdum sciebatis, *& commonentes vosmetipsos* in his, quæ iam scitis, vt ea firmiter retineatis, & opere compleatis. Docete (inquam) & commonete *vosmetipsos*, vt & instruamini, & ad bene agendum excitemini. *In Psalmis*, qui ad bonam operationem commonent: *& hymnis*, qui de laudibus Dei canuntur: *& canticis*, non carnalibus, sed *spiritualibus*, quæ de æterno gaudio resonant, & ideo spiritalia sunt. Nam & carnalia cantica frequenter à carnalibus hominibus canũtur, & ad carnis voluptates pertinent. Sed his contra-

B ria sunt spiritalia cantica, quæ in solo Conditore nos delectari admonent & gaudere. In talibus vosipsos docete & commonete. vos dico, *in gratia*, id est, in gratiarũ actione *cantantes in cordibus vestris Domino*. Neque enim omnis, qui labijs personat, *Domino* cantat: sed qui deuoto corde eum laudans amat, & ad eius visionem suspirat. Intus enim est hoc genus gaudium, vbi vox laudis canitur & auditur: quia voce laudatur, qui gratis amandus est *toto corde, tota anima, tota mente*, amatoremque suum accendit in se gratia sancti Spiritus sui. Ille enim *in gratia* cantat *Domino*, qui gratia sancti Spiritus accensus, gratis amat eum, quẽ laudat. Ita cantate. Et *omne* etiam *quodcunque facitis in verbo aut in opere*, id est, quæcunque loquimini, & quæcunque operamini, *omnia facite in nomine Domini*, id est, nomen eius inuocate in exordio locutionis & actionis vestræ, atque sequentia verba & opera ad gloriam eius semper dirigite. Tunc enim & peccata locutionis & operationis vitabitis, & bona erunt quæ dicetis, vel facietis. *Omnia in nomine Domini facite*, in omnibus nomẽ Domini inuocantes, & glorificantes. *In nomine Domini nostri Iesu Christi facite omnia*, per quẽ habetis omnia, quæ vobis à Patre dantur. vos dico, *per ipsum*, per quem omnia bona accipitis, *agentes gratias* de omnibus *Deo*, qui vos creauit, *& Patri*, qui vos in filios adoptauit. Vel *Deo*, qui secundùm humanitatem eius Christum creauit: *&* Patri, qui Christum secundùm diuinitatem ipsius genuit.

Mulieres subditæ estote viris sicut oportet, in Domino. Viri diligite vxores vestras, & nolite amari esse ad illas. Filij, obedite parentibus per omnia: hoc enim placitum est in Domino. Patres nolite ad indignationem prouocare filios vestros, vt non pusillo animo fiant. Ephes. 6.

C Hucusque generaliter illos instruxit & monuit. Nunc verò specialiter ad familiarem & domesticam conuersationem vertit exhortationem suam, & mulieres viris, atque filios parentibus subijcit. Est enim etiam naturalis ordo in hominibus, vt seruiant fœminæ viris, & filij parentibus: quia & illis iustitia hæc est, vt infirmior ratio seruiat fortiori. Hæc enim in dominationibus & seruitutibus clara iustitia est, vt qui excellunt ratione, excellant & dominatione. Vnde nunc Apostolus congrua dat præcepta. Vos, inquit, ô *mulieres, estote viris vestris subditæ* ad omnia, non tamen ad malè agendum, sed *sicut oportet* vos *in Domino* subdi, id est, *sicut* vos, in Christiana religione viuentes, decet ad omnia illis subijci, præterquàm ad transgressionem mandatorum Dei. Et vos ô *viri, diligite vxores vestras*. Vxorum timere est, & cum timore diligere; virorum autem tãtùm diligere, quia dilectio perfectorum est. *Viri, diligite vxores vestras, & nolite amari esse ad illas*. Licet illæ ad iracundiam prouocent, & talia faciant per quæ mereantur amaritudinem, vos tamẽ *nolite* eis amaritudine vicem reddere. Vos quoque *filij, obedite parentibus vestris per omnia*, siue carnalibus, siue spiritalibus. *Obedite* illis *per omnia*, sed tamen *in Domino*, id est, in his tantùmmodò, quæ præceptum Domini non excedunt. *hoc enim placitum est* Deo, vt illis taliter obediatis. Et vos ô *Patres, nolite filios vestros*, siue carnales, siue spiritales, *prouocare ad indignationem*, nimis asperè illos tractãdo, *vt non fiant pusillo animo*, id est, vt non deficiat animus eorum, non valens sustinere nimietatem asperitatis vestræ, & fugiant à vobis, vel aliquid mali faciant per defectum animi. Et ideo cauete illis occasionem dare inobedientiæ, ne scilicet peccent per iracundiam, &

D frangatur mens eorum in aduersis, atque deficiat.

*Serui, obedite per omnia dominis carnalibus, non ad oculum seruientes, quasi hominibus placentes, sed in simplicitate cordis, timentes * Dominum. Quodcunque facitis, ex animo operamini sicut Domino, & non hominibus: scientes quòd à Domino accipietis retributionem hereditatis Domino Christo seruite. Qui enim iniuriam facit, recipiet id quod iniquè gessit, & non est personarum acceptio apud Deum.* Ephes. 6. 1. Petr. 2. *Deum Leuit. 19. Rom. 2. Ephes. 6. Act. 10.

Vos, inquit, ô *serui, obedite dominis carnalibus*, id est, qui vobis secundùm corpus, non secundum spiritum dominantur. *Obedite* illis in bono *per omnia, non ad oculum seruientes, quasi hominibus placentes*, id est, non tunc solumodò bene agentes, quando videmini ab illis: & quando non videmini, negligenter agentes. Non ita subdolè agatis, cupientes fraudulenter placere illis per ea, quæ coram ipsis positi strenuè agere videbimini, *sed in simplicitate cordis*, non in duplicitate seruire illis: vt quod foris in opere ostenderitis, intus in corde habeatis, *timentes Dominum*, qui inspector est cordium, & damnator dolosarum simulationum. Et *quodcunque facitis, operamini* illud *ex animo*, id est, ex voluntate. Eam quippe Deus innocentiam probat, qua homo non metu fit innocens, sed amore iustitiæ. Nam qui timore non peccat, quamuis ei non noceat cui vult nocere, sibi tamen plurimum nocet: & abstinens ab iniquo opere, sola mentis reus est voluntate. Simulata enim innocẽtia nõ est innocentia, & simulata æquitas non est æquitas, sed duplicatur peccatũ, in quo est iniquitas & simulatio. Propterea *quicquid boni facitis, facite ex animo*, non ex simulatione, *sicut Domino* facien-

A facientes illud, *non hominibus: scientes quòd ex hoc à Domino*, qui remunerator est omnium bonorum operum, *accipietis retributionem* æternæ hæreditatis cum filijs. Et ideo *seruite Domino* nostro *Christo* in omnibus, quæ facietis. Si enim propter præceptum bono animo seruieritis *carnalibus dominis*, *Christo* potius quàm illis seruietis, & ab eo *retributionem* percipietis, licet ab illis nihil bonæ remunerationis consequamini. Vel quamuis hominum seruitio sitis occupati *Domino*, tamen *Christo seruite*, vt propter eorum seruitium non omittatis *Christo* seruire. Nec frangatur mens vestra, si vos malè tractauerint: quia *qui iniuriam facit*, licet sit in hoc mundo potens & nobilis, *recipiet* à mundi iudice Deo *id quod iniquè gessit*. Ideo melior est tristitia patientis iniqua, quàm lætitia facientis iniqua, quia & de malitia mali sæpe flagellatur bonus. *Qui iniuriam facit, recipiet quod gessit*, vt ipse iustè crucietur, qui iniustè cruciauit alium. Et hoc ideo, quia *non apud Deum acceptio personarum*, vt nobilibus parcat, si iniquè egerint: cùm ignobiles puniat, qui malè egerunt. Omnes enim æquo iudicio, siue dominos, siue seruos, siue diuites, siue pauperes, iudicat: & vnicuiq; reddit secundùm quod egit.

Deut. 1. 10. & 16. 2. Par. 19. Iob 32. & 34.

CAPVT IV.

Domini, quod iustum est & æquum, seruis præstate, scientes * *quoniam & vos Dominum habetis in cælo.*

*quod

Ideo vos *domini præstate*, id est, largimini *seruis* vestris illud, *quod iustum est*, id est, quod suo seruitio promeruerũt: & *quod est æquum*, id est, quod ius naturæ vel rationis exigit, eorum scilicet necessaria dari ipsis, etiam vltra quod seruitium eorum promeruit. B Multi enim sunt serui, qui vel infirmitatis, vel alicuius rei causa non promerentur suo labore ea, quæ sunt illis necessaria: & tamen debent domini illis ea, quibus indigent, retribuere. Hæc ita debetis præbere *seruis* vestris, *scientes quoniam & vos habetis Dominum in cælo*, cuius serui estis, & à quo bona accipere etiam vltra meritum vestrum indigetis. Contra quem etiam de munere eius superbitis, si illos, quos per conditionem tenetis subditos: æquales vobis per naturæ consortium non cognoscitis. Nam iusti etiam: qui imperant, seruiunt illis, quibus videntur imperare: quia non dominandi cupiditate imperant, sed officio consulendi: nec principandi superbia, sed prouidendi beneficentia. Et si sancti Patres nostri habuerunt seruos, sic administrabát domesticam pacem; vt secundùm hæc temporalia bona filiorum sortem á seruorum conditione distinguerent: ad Deum autem colendum, in quo æterna bona speranda sunt, omnibus domus suæ membris pari dilectione cõsulerent.

Orationi instate, vigilantes in ea in gratiarum actione, orantes simul & pro nobis, vt Deus aperiat nobis ostium sermonis ad loquendum mysterium Christi, propter quod * *& vinctus sum: vt manifestem illud ita vt oportet me loqui.*

*etiam

Redit ad generalem exhortationem. Hoc enim omnibus conuenit, vt instent *orationi*. Et bene in ea vigilare iubet, vt cùm stamus ad orationem: cogitatio omnis carnalis & secularis abscedat, nec tunc quicquam animus cogitet præter id solùm quod precatur. Subripit enim frequenter hostis, & subtiliter fallens, preces nostras à Deo vocat, vt aliud habeamus in corde, & aliud proferamus in voce, cùm intentione syncera Deum debeat non sonus vocis, sed animi sensus orare. *Instare orationi* vt obnixè & indeficienter oretis, C *vigilantes* viuaci studio mentis *in ea*. Et hoc vt oratio sit *in gratiarum actione*, vt rogantes à Deo beneficia, gratias illi referatis pro his, quæ iam vobis contulit. Ita orate pro vobis, *orantes simul & pro nobis, vt Deus aperiat nobis ostium sermonis*, id est, *aperiat nobis os*, quo sermo prædicationis egrediatur à nobis, *ad loquendum*, id est, ad disserendum & exponendum *mysterium Christi*, id est, occultum secretum incarnationis & passionis *Christi*, vt occultas eorum causas pandamus audientibus, & in his restaurationem salutis humanæ consistere doceamus. *Propter quod mysterium*, quia illud prædicabam, *& vinctus sum*, id est, detineor in vinculis Romæ: ne possim ire quò voluero, & pluribus euangelizare. Orate, *vt Deus* det mihi *loqui* illud *mysterium*, *vt manifestem illud* & declarem alijs, *ita vt oportet* & conuenit *me loqui* de tanto sacramento, qui & annuntiare illud missus sum.

In sapientia ambulate ad eos qui foris sunt, tempus redimentes. Sermo vester semper, in gratia sale sit conditus, vt sciatis quomodo oporteat vos vnicuiq; respondere.

Vos in Ecclesia, id est, incorporati membris Christi, simul omnes *orationi* (vt expositum est) instate, sed procedentes *ad eos, qui foris sunt*, id est, venientes ad loca, vbi vos videbunt illi, qui adhuc per fidem in Ecclesiam non intrauerunt, *ambulate in sapientia*, id est, agite sapienter, operamini prudenter, figite gressum operis cautè, ne quid insipientiæ, ne quid reprehensionis ab infidelibus notetur in vobis, ne nomen Domini per vos blasphemetur ab eis vos dico, *tempus redimentes*, id est, vitam malè actam pœnitendo & bene agendo *redimentes*, vt transacta damna quotidianis meritorum lucris recompensetis. D *Tempus* quippe redimimus, quando anteactam vitam quam lasciuiendo perdidimus, flendo reparamus. Rom. 2. Dixi vt in vestra ambulatione & in vestra actione luceat sapientia, & nunc addo, vt & in sermone vestro semper appareat, scilicet *sermo vester in gratia*, id est, in dulcedine charitatis *semper sit conditus sale* sapientiæ, sicut bonus animæ cibus, vt nihil insipidum, nihil putidum habeat. Nam cibus, cui sal immiscetur, fit sapidus: & caro bene salita, non putrescit nec fœtet. Ita fit & *sermo vester*, vt quasi cibus sapidus recipiatur ab ore cordis audientium, non sit insipidus per insipientiam, nec putidus per admonitionem carnalis delectationis, nec corruptus per admixtionem falsitatis: sed *semper sale* spiritualis sapientiæ *conditus*, & integritate veritatis incorruptus, atque odorem cœlestis & incorruptibilis delectationis spirans. Et ita condimentum diuini salis in se habeat *sermo vester*, *vt sciatis quomodo oporteat vos vnicuique respondere*, id est, per prudentiam moderatæ discretionis *sciatis quomodo* respondendum sit fideli *quomodo* infideli, *quomodo* diuiti, *quomodo* pauperi, *quomodo* seni, *quomodo* iuueni, *quomodo* viro, *quomodo* fœminæ, & *quomodo* cæteris gradibus vel conditionibus: vnusquisque enim suo modo alloquendus est, & *vnicuique* suo modo respondendum est. Respondendum est verbis eius, si ipse prior locutus fuerit, vel respondendum facto eius, si verbis tacuerit. Vnusquisque suo modo vel corrigendus est, vel admonendus.

Quæ circa me sunt, omnia vobis nota faciet Tychicus charissimus frater, & fidelis minister, & conseruus in Domino, quem misi ad vos ad hoc ipsum,

A *sum, vt cognoscat quæ circa vos sunt, & consoletur corda vestra, cum Onesimo charissimo & fideli fratre, qui ex vobis est, qui omnia, quæ hic aguntur, nota facient vobis.*

Quæ circa me sunt, omnia vobis nota faciet Tychicus. Quia dixerat se vinctum causa Euangelij, ne putarent eum grauiora pati, dicit Tychicum *omnia* sua eis & aduersa & prospera dicturum. Cui credendum est, quia est *frater*, id est, Christianus, & pro vitæ suo merito *charissimus* Deo vel Sanctis eius *& fidelis minister*, id est, fideliter ministrans sine fraude verbum prædicationis. Vel *minister*, id est, Diaconus. *& conseruus*, id est, mecum seruiens *in Domino*, id est, in his quæ Domini sunt. *quem ad hoc ipsum*, id est, ideo *ad vos misi, vt cognoscat quæ circa vos sunt*, & mihi referat, & idcirco videte, nequid mali apud vos inueniat, quod mihi renuntiet. Ob hoc etiam illum *misi, vt & consoletur corda vestra*, ne immoderatã habeatis tristitiam de his quæ patimini, vel quę me pati audistis. *Misi* eum *cum Onesimo charissimo & fideli fratre*, nó vilissimo & fraudulẽto seruo, sicut olim fuit. Iste est enim Onesimus seruus Philemonis, qui peracto furto apud Philemonem dominũ suum, vel postquam consumpsit vel dissipauit illud, confugit ad Apostolum, & audiuit ab eo verbũ salutis, atq; conuersus est. & ideo sic cõmendat eum Apostolus, ne sit illis in aliquo suspectus. Vnde liquidò demonstratur, quòd hanc epistolã à Roma de carcere Apostolus miserit, sicut illam ad Philemonem direxit. Nam eosdem salutatores in ista ponit, & in illa, quos secũ esse declarat, & adiutores suos appellat, id est, Aristarchũ, & Marcum, & Epaphrã, & Lucam, & Demam. Vnde patet vtranq; epistolam ex vno eodemq; loco missam, vbi vinctus tenebatur Apostolus. Nam Onesimum in vinculis Christo genuit. Vincula aũt eum in Epheso pertulisse tacet omnino liber Actuũ Apostolorũ. Et ideo probatur non habere veritatẽ sententiã eorum, qui dicunt Apostolũ Ephesi tantũ in vinculis fuisse, & inde hanc epistolam Colossensibus misisse.

Philem. 1. B

Salutat vos Aristarchus concaptiuus meus, & Marcus consobrinus Barnabæ, (de quo accepistis mandata: si venerit ad vos, excipite illum), & Iesus, qui dicitur Iustus qui sunt ex circuncisione. Hi soli sunt adiutores mei in regno Dei, qui mihi fuerunt solatio.

Aristarchus iste Thessalonicensis erat, & Apostolum sequutus esse legitur. Vnde & ad cumulum gloriæ cum eodem Apostolo captus teneri meruit pro nomine Christi. *Marcus* autem *consobrinus*, id est, consanguineus *Barnabæ* Apostoli, ipse est *Ioannes* cognomento *Marcus*, pro quo facta est dissensio inter Paulum & Barnabam. *Barnabas* enim *volebat secum assumere* & hunc Marcum. *Paulus autem rogabat eum, vt qui discessisset ab eis de Pamphilia, & non isset cum eis in opus* Euangelij, *non deberet recipi.* Sicque *facta est* inter eos *dissensio, ita vt discederent ab inuicem: & Barnabas quidem assumpto Marco nauigaret Cyprum. Paulus verò electo Sila, profectus est, traditus gratiæ* Domini *à fratribus.* Quoniam *Marcus* iste in ipsa sceaciei fronte constitutus, nimis trepidè steterat, & insuper ex acie socios recesserat, meritò eum Paulus abiecit, ne illius quasi contagione vires corrumperentur aliorum. Prædicator enim fortia debet in seipso cęteris exempla monstrare, & in bonis, quæ cœpit, viriliter perseuerare. Sed quia *Marcus* nec fortiter egerat, nec perseuerauerat, meritò Paulus eum vlterius in via prædicationis socium habere noluit. Timens etiam, ne alios exemplo suo vanos ac desidiosos redderet, mandauit Ecclesijs suis, ne reciperent eum. Sed postea correptus est *Marcus*, atque dignus effectus, vt eum Paulus adiutorem habere gauderet. Et hoc est quod dicit.

Act. 27.
Act. 15.

C *Salutat vos Aristarchus concaptiuus meus, & Marcus consobrinus Barnabæ, de quo accepistis mandata*; ne scilicet eum reciperetis, sed nunc *si venerit ad vos, excipite illum*, quia videlicet bene correptus est. *& Iesus vos salutat, qui dicitur Iustus*, id est, cui ab euentu sanctitatis suæ datum est hoc agnomen; quod est *Iustus*: *qui* scilicet *Marcus & Iustus sunt ex circuncisione*, id est, ex genere Iudæorum. *Hi soli sunt adiutores mei in regno Dei*, id est, in prædicatione Euangelij de qua Dominus Iudæis ait: *Auferetur à vobis regnum Dei, & dabitur genti facienti fructus eius* vel *in regno Dei*, id est, in Ecclesia ædificanda, de qua idem Dominus ait: *Mittet Filius hominis Angelos suos, & colligent de regno eius omnia scandala. Qui* videlicet *adiutores fuerunt mihi solatio* in tribulatione mea.

Matth. 21.
Matth. 13.

Salutat vos Epaphras, qui ex vobis est, seruus Christi Iesu, semper solicitus pro vobis in orationibus, vt stetis perfecti & pleni in omni voluntate Dei. Testimonium enim illi perhibeo: quòd habet multum laborem pro vobis, & pro his, qui sunt Laodiceæ & qui Hierapoli.

Sup. 1.

Iste est sanctus *Epaphras*, de quo in principio epistolæ huius dictum est, *Cognouistis gratiam Dei in veritate, sicut didicistis ab Epaphra charissimo conseruo nostro, qui est fidelis pro vobis minister Iesu Christi.* Quia ergo prædicauerat eis gratiam Dei, idcirco solicitus precibus Deum semper exorabat, vt ipsi in eadem gratia permanerent, ne labor eius fieret vacuus. Corporali enim pręsentia illinc abierat, & propterea Deo, qui nusquam deest, illos commẽdabat. Et hoc est; *Salutat vos Epaphras, qui est ex vobis* originem ducens, & *est seruus Christi Iesu*, id est, seruiens mandatis Euangelicis. ipse dico, *semper solicitus pro vobis in orationibus*, id est, *semper* solicitè & attentè orans pro vestra salute, *vt* scilicet *stetis*, id est, perseueretis. Vnde dictum est de diabolo: *In veritate non stetit.* quia fuit ibi, sed non perstitit. Et vos estis in religione Christiana, ideoque precatur *Epaphras, vt stetis*, id est, permaneatis in ea. *Stetis perfecti* bona operatione, *& pleni* bona voluntate. *Perfecti* exterius, *& pleni* interius, ne sit mens interius vacua, cum perfecta foris apparuerint opera. Tales (inquam) *stetis in omni voluntate Dei*, id est, in obseruantia omnis diuinæ voluntatis, vt scilicet omnem Dei voluntatem perseueranter impleatis. Hoc ille vobis à Deo concedi pręcatur, sine cuius gratia nihil potestis. Nam ego *testimonium illi perhibeo quòd* multum laborat orando, & vigilando *pro vobis*, id est, pro vestra salute, *& pro his, qui sunt Laodiceæ*, quæ est vrbs vobis proxima: *&* pro illis, qui sunt *Hierapoli*, quæ & ipsa est ciuitas non procul à vobis polita.

D
Ioan. 8.

Salutat vos Lucas medicus charissimus, & Demas.

Lucas iste primò fuit *medicus* corporum, deinde conuersus ad Christum, factus est *medicus* animarum. Inde est quòd plus, quàm alij Euãgelistę, loquitur de misericordijs Redẽptoris, per quas languores peccatorum ab animabus pelluntur, & sacerdotis personam in Christo describit, interuenientis pro peccatis totius mundi.

Salutate fratres qui sunt Laodiceæ, & Nympham, & quæ in domo eius est, Ecclesiam. Et cùm lecta fuerit apud vos epistola hæc, facite vt in Laodicensium Ecclesia legatur: & ea, quæ Laodicensium est, vobis legatur.

A Prædicti Sancti *vos salutant*. Vos autem *salutate* vicinos vobis *fratres, qui sunt Laodiceæ, & inter* eos specialiter & nominatim *salutate Nympham* illam matronam religiosam, *& Ecclesiam, quæ est in domo eius*, id est, familiam eius, vel multitudinem fidelium apud eam congregatorum, quos ipsa hospitatur & pascit. *Et cùm apud vos lecta fuerit hæc epistola, facite vt & in Laodicensium Ecclesia legatur*, id est, curate in conuentu Laodicensium recitari, quia & propter eos secundariè scripta est, sicut propter vos principaliter. *& ea*, similiter epistola, *quæ Laodicensium est*, id est, quam ego Laodicensibus misi, *legatur vobis*. quamuis & hanc epistolam quintamdecimam, vel sextamdecimam Apostolus scripserit, & autoritas eam Apostolica sicut cæteras firmauit, sancta tamen Ecclesia non amplius quàm quatuordecim tenet, vt ex ipso epistolarum numero ostenderet, quòd doctor egregius, Legis & Euangelij secreta rimatus esset. Quatuordecim quippe, quatuor & decem sunt: & quatuor significant nouum Testamentū, propter quatuor libros Euangelij: decem autem vetus Instrumentum, propter decalogum legis. Ex ipso itaque numero voluit Ecclesia sancta demōstrare, omnem sapientiam vel perfectionem veteris ac noui Testamenti, breuiter in his epistolis comprehendi: ideoq; numerum, qui hæc significabat, excedere noluit.

Et dicite Archippo: Vide ministerium quod accepisti in Domino, vt illud impleas.

Dicite (inquit) *Archippo* Episcopo vestro à nostra parte: *Vide ministerium quod accepisti*, id est, attende, & considera quale opus suscepisti, *in Domino*, id est, in Domini gratia. vel in his, quæ Domini sunt. Noli cæcus esse, noli oculos auertere ab officio

B ministerij tui, id est, ab actione Episcopatus tui, sed *vide* sollicita consideratione quale *ministerium* suscepisti, *vt* sitenuè *illud impleas*, non otiosè vacuum teneas. Archippum præpositum eorum per eos commonet, vt qui regendam Ecclesiam eorū accepit, sit sollicitus de eis. Plebis causa scribitur epistola, & ideo nō ad rectorem dirigitur. Vel quia ipse tepidè agebat cum pseudoapostolis, idcirco Apostolus non per se, sed ad maiorem confusionem per subditos suos, quasi pluris illos faciens, admonet eum.

Salutatio mea manu Pauli. Memores estote vinculorum meorum. Gratia vobiscum. Amen.

Salutatio, inquit, scripta *mea manu Pauli*, id est, *manu* propria, vt ex subscriptione mea sciatis epistolam à me missam. *Memores estote vinculorū meorum*. Memoriam *vinculorum* suorum hortatur eos habere, siue ideo, vt eius exemplo informati, patiētiam in tribulationibus habere discant: siue vt orent pro eo, vt citius absoluatur, & ad prædicandum liber discurrat: siue (quod minus est credendum) vt aliquid ei largiantur, in ipsis vinculis minus necessaria procurare valenti. Deinde *Gratia* (inquit) *Domini* sit *vobiscum*, vt ea cooperante valeatis opera bona facere. Hucusq; protenditur epistola, quæ missa est ad Colossenses. Congruum autem videtur: vt propter notitiam legentium subijciamus eam, quæ est ad Laodicenses directa, quam (vt diximus) in vsu non habet Ecclesia. Est ergo talis.

EPISTOLA PAVLI AD LAOdicenses, vt nonnulli opinantur.

PAulus Apostolus, non ab hominibus, neque per hominem, sed per Iesum Christum, fratribus, qui estis Laodiceæ, gratia vobis & pax à Deo Patre nostro, & Domino Iesu Christo. Gratias ago Christo per omnem orationem meam, quòd permanentes estis, & perseuerantes in operibus bonis promissionem expectantes in die iudicij, neque disturbent vos quorundam vaniloquia insimulantium veritatem, vt vos auertant à veritate Euangelij quod à me prædicatur. Et nunc faciet Deus, vt qui sunt ex me, ad perfectum veritatis Euangelij sint deseruientes: & benignitatem operum facientes quæ sunt salutis vitæ æternæ. Et nunc palàm sunt vincula mea quæ patior in Christo, in quibus lætor & gaudeo. & hoc mihi est ad salutem perpetuam, quod factum est orationibus vestris. administrante Spiritu sancto. Siue per vitam. siue per mortem, est mihi vita in Christo, & mori gaudium. & ipse in vobis faciet misericordiam suam, vt eandem dilectionem habeatis, & sitis vnanimes. Ergo dilectissimi, vt audistis præsentiam Domini. ita sentite, & facite in timore, & erit vobis vita in æternum. Est enim Deus: qui operatur in vobis & facite sine peccato quæcunque facitis. Et quod optimum est dilectissimi, gaudete in Domino Iesu Christo: & cauete omnes sordes in omni lucro. Omnes petitiones vestræ sint palàm apud Deum. Estote firmi in sensu Christi: & quæ integra, & vera, & casta, & pudica, & iusta, & amabilia sunt, facite. Et quæ audistis, & accepistis, in corde retinete, & erit vobis pax. Salutate omnes fratres in osculo sancto. Salutant vos omnes Sancti. Gratia Domini nostri Iesu Christi cum Spiritu vestro. Amen. Hanc facite legi Colossensibus & eam, quæ est Colossensium vobis. C

Epistola ad Colossenses finis.

PRAEFATIO IN EPISTOlam Pauli Primam ad Thessalonicenses.

D *THessalonica est vrbs nobilis in Macedonia, ad quam cùm venissent Paulus & Sylas, quoniam ibi erat synagoga Iudæorum, secundùm consuetudinem suam Paulus introiuit ad eos & per sabbata tria disserebat eis de scripturis. Et quidam ex eis crediderunt, & adiuncti sunt Paulo & Sylæ, & de colentibus, id est proselytis gentilibusq́, multitudo magna, & mulieres nobiles non paucæ. Zelantes autem Iudæi, assumentesq́, de vulgo viros quosdam malos, & turba facta concitauerunt ciuitatem, & assistentes domui Iasonis, quærebāt eos producere in populum Et cùm non inuenissent eos, trahebant Iasonem & quosdam fratres ad principes ciuitatis, clamantes: quoniā hi sunt, qui vrbem concitant, & huc venerunt, quos suscepit Iason, & hi omnes contra decreta Cæsaris faciunt. regem alium dicentes esse Iesum Concitauerunt autem plebem, & principes ciuitatis audientes hæc. Et accepta satisfactione à Iasone & à cæteris, dimiserunt eos. fratres verò confestim per noctem dimiserunt Paulum & Sylam Berrhœam. Taliter conuersi sunt Thessalonicenses. & talia mox pro fide pati cœperunt. Nam & postquam Apostolos dimiserūt, multa pro Christi nomine pertulerunt. Quorum cōstantiam Apostolus collaudans, scribit illis ab Athenis, & intendit exhortari illos, vt immobiles inter aduersa permaneant, ac semper in melius proficiant. Deinde errorē quorūdam mortuos suos inconsolabiliter lugentiū quasi non amplius resurrecturos, corrigit: docens communem resurrectionem veraciter esse futuram. Sed & in alijs pluribus vitam illorum atq; mores instruit. Et quia ipsi ad obediendū proni erant, ideo non ponit nomen autoritatis suæ vel officij, sed vt pares admonet. Siluanum autē (id est Sylam) & Timotheum idcirco secum ponit quia in conuersione eorum fuerant cū illo participes laboris, vel quia tunc erant cum ipso Athenis. Et hāc epistolam (nisi fallor) primam omnium scripsit. Non enim ante istam inuenio illum aliquid scripsisse. Sic autem incipit.* Act. 17.

A EPISTOLAE PAVLI

Primę ad Thessalonicenses,

CAPVT I.

Paulus & Siluanus & Timotheus. Ecclesiæ Thessalonicensium in Deo Patre, & Domino Iesu Christo, Gratia vobis & pax.

Paulus & duo socij eius *Siluanus & Timotheus* mittunt hanc epistolam *Ecclesiæ Thessalonicensium.* Iudęorum propriè synagoga dici solet, quamuis & Ecclesia dicta sit. Nostram verò Apostoli nunquam synagogam dixerunt, sed semper Ecclesiam, siue discernendi causa, siue quòd inter congregationem, vnde synagoga: & conuocationem, vnde Ecclesia nomen accepit, distet aliquid, quòd scilicet pecora congregari solent, quorum & greges propriè dicimus; conuocari autem magis est vtentium ratione, sicut hominum. *Paulus & socij eius* dirigunt has literas *Ecclesiæ Thessalonicensium,* consistenti *in Deo Patre, & Domino Iesu Christo,* id est, in fide & charitate Patris & filij, subintelligitur & Spiritus sancti, quo vnctus est Christus. Vel *in Deo Patre,* & Filio mittit *Paulus* & socij eius hanc epistolam. *Gratia,* inquit, *& pax* sit *vobis.* Bene primò gratiam dicit, deinde pacem nominat: quia sine gratia Dei ad pacem reconciliationis peruenire non possumus, imò nihil pacificum nisi per gratiã eius habere valemus. *Gratia* enim gratis datur sine pręcedentibus meritis, & per hanc, dum culpas remittit, accedimus ad pacem reconciliationis. Potest & ita intelligi: *Gratia & pax* à Deo sit *vobis,* vt qui humana gratia & seculari pace priuati estis, apud Deum gratiam & pacem habeatis.

B *Gratias agimus Deo semper pro omnibus vobis, memoriam vestri facientes in orationibus nostris sine intermissione, memores operis fidei vestræ, & laboris, & charitatis & sustinentiæ spei Domini nostri Iesu Christi, ante Deum & Patrem nostrum, scientes fratres dilecti à Deo, electionem vestram, quia Euangelium nostrum non fuit ad vos in sermone tantùm, sed in virtute & in Spiritu sancto & in plenitudine multa, sicut scitis, quales fuerimus in vobis propter vos.*

Solito more incipit à gratiarum actione, quia multam Dei gratiam in his videt refulgere. Etidcirco Deum primò laudat, qui dedit eis gratiam, deinde ipsos, qui fide & operibus secuti sunt eũ. Ac si dicat: Tenete quę tenetis, agite quę agitis. quoniam talia sunt, vt pro eis *Deo gratias* agamus. *Agimus* enim *gratias* & laudes *Deo,* non ad horam, sed *semper pro omnibus vobis,* maioribus, & medijs, & minoribus, vel viris, & mulieribus, quia gratiam, quam vobis primò contulit, adhuc in vobis conseruat & augmentat. Ab ipso enim sunt omnia bona, quę habetis, & ideo *gratias* illi pro his referimus. Nos dico *facientes memoriam vestri in orationibus nostris,* & hoc *sine intermissione,* id est, nunquam intermittimus facere *memoriam vestri,* quotiescunq; oramus. Nam sumus *memores operis fidei vestræ,* id est, quomodo fides vestra non est otiosa, sed semper bonum opus agit, & ideo libenter pro vobis oramus. *Memores* (inquam) sumus *operis* vestri, *& laboris,* quem in ipso opere ducitis, id est, mente retinemus, quomodo bene operantes laboratis. *& charitatis,* id est, fraternę dilectionis, quam bonis operibus ostenditis. Vel *laboris* tolerantię aduersitatum; *& charitatis,* qua inimicos diligitis. *& sustinentiæ,* id est, expectationis *spei Domini nostri Iesu Christi:* quoniam bona facientes, & mala patientes, expectatis longanimiter supernum illud pręmium, quod à Christo speratis accipere cùm venerit. Et hęc omnia facitis *ante Deum,* quia in his non humanos fauores appetitis, sed omnipotentis Dei præsentię intenditis. Pręsentem enim Dominum adesse cogitatis, & vos ante conspectum eius omnia facere consideratis. Vel nos sumus *memores vestri in orationibus ante Deum. ante Deum,* qui nos creauit: *& Patrem nostrum* qui nos adoptauit: Ita sumus *memores vestri, scientes electionem vestram,* id est, *scientes vos esse electos,* & ad vitã ęternã prędestinatos, ô *fratres dilecti à Deo,* id est, quos diligit, quia paternis flagellis vos ad ęternam hęreditatem erudit. *Quem enim diligit Dominus, corripit: & flagellat omnem filiũ quem recipit.* Hebr. 12. Prou. 3. Vel *memores* sumus *vestri, scientes electionem vestram,* id est, *scientes* quomodo Deus per doctrinam nostram vos elegit de multitudine cęterorum, qui sunt in infidelitate relicti. Verè Deus prędicantibus nobis vos elegit, tangens interius corda vestra dono sancti Spiritus: *quia Euangelium nostrum,* id est, prędicatio nostra, *non fuit ad vos in sermone tantummodò, sed* etiam *in virtute* operis, vel *in virtute* miraculorum, *& in Spiritu sancto,* quia per impositionem manuum nostrarum dabatur vobis Spiritus sanctus: *& in plenitudine multa,* quia plenariè vos instruximus, & spiritalibus gratijs autore Deo repleuimus, & copiosè in vobis talia operati sumus: *sicut* vosipsi *scitis,* & testes estis, *quales,* id est, quàm religiosi & mirifice *fuerimus in vobis propter vos* conuertendos & instruendos, vt non solùm ratione verborum: sed & exemplo operum nostrorum vos informaremus.

Et vos imitatores nostri facti estis & Domini, excipientes verbum in tribulatione multa cum gaudio Spiritus sancti, ita vt facti sitis forma omnibus credentibus in Macedonia & in Achaia. A vobis enim diffamatus est sermo Domini non solùm in Macedonia, & in Achaia, D *sed & * in omnem locum fides vestra, quæ est ad Deum, profecta est ita, vt non sit nobis necesse quicquam loqui. Ipsi enim de nobis annuntiant, qualem introitum habuerimus ad vos, & quomodo conuersi estis ad Deum à simulachris, seruire Deo viuo & vero, & expectare Filium eius de cælis (quem suscitauit ex mortuis) Iesum, qui eripuit nos ab ira ventura.* *in omni loco

Ipsi *scitis, quales fuerimus vobis propter vos* informandos. *Et vos facti estis imitatores nostri, &* quod est amplius, *imitatores Domini, excipientes verbum* nostrę prędicationis *in multa tribulatione* vestra, vel nostra, *cum gaudio Spiritus sancti,* id est, quod vobis Spiritus sanctus spe cęlestis mercedis inspirauit. Et propterea non immeritò supra diximus nos scire *electionem vestram,* id est, vos esse de electis Dei, quia non estis paleæ, sed grana. Non solùm enim *nostri,* sed *&* Christi *imitatores facti estis* dum nulla vos tribulatio à susceptione verbi cœlestis reuocare valeret, sed potius gauderetis in tribulationibus pro verbo. Nam excepistis illud, id est, ex omnibus, vel extra omnia reuerenter suscepistis *in tribulatione multa,* quę vobis propter verbum est illata. Et licet tribulationes perferret vestra caro, animus tamẽ gaudebat in Spiritu sancto. Et in his Dominũ atq; nos imitati estis, *ita vt facti sitis forma,* id est, exemplum permanendi cõstanter in fide inter aduersa, *omnibus credentibus,* qui sunt *in Macedonia & in Achaia.* Et ideo vos, qui tot alijs exemplum fidei & patientię *facti estis,* videte ne deficiatis, sed semper robustiores in Christo perduretis. Verè *forma facti* estis multis, nam effectus hoc indicat. Nam *sermo Domini,* id est, dominicę prędicationis egrediens *à vobis, diffamatus est non solùm in Macedonia, & in Achaia sed & in omnem locum* vobis affinem in circuitu *profecta est,* id

A est, transiuit audita *fides vestra, quæ est ad Deum*, se extendens. Et ita peruulgata est apud omnes, vt *non sit nobis necesse quicquam loqui de vobis* ad commendandum alijs *bonam vitam vestram*, vt eos ad fidem & religiosam conuersationem exemplo vestri prouocemus. *Verè non est necesse nobis* vt nos loquamur: nam *ipsi loquuntur. Ipsi enim*, qui in circuitu degunt *annunciant de nobis*, id est, narrant alij alijs. *qualem introitum habuerimus ad vos*, id est, quanta virtute miraculorum & abundantia spiritalium bonorum accesserimus ad vos conuertendos *& quomodo*, id est, quàm facilè, aut quàm deuotè *conuersi estis ad Deum*, & quàm facilè doctrina nostra introierit ad corda vestra. *Conuersi estis ad Deum à simulachris*, id est, ad cultum Dei à cultura idolorum, *seruire*, id est, vt seruiatis Deo, non mortuo & falso, sicut est, Iupiter, vel Hercules, & cæteri, quos ex mortuis hominibus pagani Deos constituerunt: sed *viuo & vero*, quia naturaliter Deus est. *& expectare*, id est, vt bene operantes expectetis longanimiter sine murmuratione pijs desiderijs *Filium eius Iesum de cælis* venturum reddere mercedem seruis suis, *quem Pater suscitauit ex mortuis: & qui* Filius ideo est expectandus à nobis remunerator, quia delendo peccata nostra *eripuit nos ab ira ventura*, ab animaduersione futuræ vltionis. Ira enim Dei non perturbatio est, sed iudicium, quo irrogatur pœna pro peccatis.

CAPVT II.

Acto. 17. NAm ipsi scitis fratres introitum nostrum ad vos, quia non inanis fuit: sed ante passi *multa & contumelijs affecti (sicut scitis) in Philippis fiduciam habuimus in Deo nostro, loqui ad vos Euāgelium Dei in multa solicitudine. Exhortatio enim nostra, non de errore, neq; de immunditia neq; in dolo, sed sicut probati sumus*

Acto. 16. *à Deo, vt crederetur nobis Euangelium. ita loquimur:*
B *non quasi hominibus placentes, sed Deo, qui probat corda nostra.*

Alij nuntiant *qualem introitum habuerimus ad vos*: *nam* vos *ipsi fratres scitis* eum, qualis fuerit, *quia* scilicet *non fuit inanis*, id est, infructuosus & leuis: *sed ante*, quàm ad vos veniremus, *passi* sumus multa, *& contumelijs affecti*, sumus *in Philippis*, id est, in vrbe Philippensium, de qua migrauimus *ad vos*. Ibi enim ego & Silas ad iudices cōtumeliosè tracti sumus, ita vt tunicę nostrę scinderentur, & publicè virgis cęsi, atq; in carcerem trusi, & in ligno pedes constricti. Hęc & alia *passi sumus in Philippis*, antequam & vos accederemus, *sicut* & vos *scitis*. Et patientia talium afflictionum vel iniuriarum confortati, *habuimus fiduciam* & audaciam, non in viribus nostris, sed *in Deo nostro*, id est, in eius virtute & potentia *loqui ad vos*, id est, prędicare *Euangelium Dei in multa solicitudine*, ne scilicet priusquam vos bene instruerem, ab infidelibus impedirer. & tamen fiducialiter & audacter locuti sumus vobis, quia *exhortatio nostra non est de errore*, vt aliquem errorem cuiuslibet prauę sectæ suademus, *neq; de immunditia*, vt immundam vitam in carnis pollutione exhortemus: *neq; in dolo*: vt aliud, in ore, & aliud in corde habeamus. Nam etiam veritas est *in dolo*, quando non pro amore veritatis, & vtilitate audientium prędicatur: sed vt gloria, vel aliquod lucrum adquiratur. *Exhortatio nostra non est de errore*, quia non exhortamur aliquem, vt erret in veritate, *neq; de immunditia*, quia nemini suademus vt seipsum maculet: *neq; in dolo*, quia fraudulentam simulationem in verbis non habemus: *sed sicut probati*, id est, probi habiti *sumus à Deo, vt crederetur*, id est, committeretur *nobis Euangelium, ita loquimur*, hoc est, sicut illi, quos approbauit & elegit non per errorem, vel per immunditiam, vel per dolum; sed per veritatem fidei, & munditiam vitæ, ac simplicitatem cordis, sic prędicamus alijs *Euāgelium, non quasi hominibus placentes*, id est, non sicut illi, qui fauorem hominum appetunt. *sed Deo* placere studentes, *qui probat*, id est, scrutatur & inspicit *corda nostra*, & cogitationum secreta. Ipse enim, qui occulta cordium rimatur, nouit quia *non hominibus*, sed illi placere quærimus. Et si *hominibus* placere quærimus, hoc non propter nos, sed propter ipsorum salutem agimus. C

Neq; enim aliquando fuimus in sermone adulationis sicut scitis: neq; in occasione auaritiæ. Deus testis est: nec quærentes ab hominibus gloriam, neq; à vobis, neq; ab alijs, cùm possemus oneri vobis esse, vt Christi Apostoli: sed facti sumus paruuli in medio vestrum, tanquam si nutrix foueat filios suos. ita desiderantes vos cupidè, volebamus tradere vobis non solùm Euangelium Dei, sed etiam animas nostras, quoniam charissimi nobis facti estis.

Verè non sumus ex prędicatione quęrentes placere *hominibus, sed Deo: Neq; enim fuimus aliquādo*, id est, vnquam *in sermone adulationis*, vt per adulatoria verba placeremus *hominibus*, palpando vitia eorum siue laudando, *sicut scitis: neque fuimus in occasione auaritiæ*, id est, non prædicauimus ea intentione, vel occasione, vt res vestras nobis congregaremus, & inde nobis, *Deus est testis*, qui nouit arcana pectoris. *nec fuimus aliquando quærentes ab hominibus gloriam*: & hoc ostendit per partes hominum, quia *neque à vobis, neq; ab alijs*. Quas vires nocendi habeat humanę glorię amor non sentit, nisi qui ei bellum indixerit. Quia etsi cuiquam facile est, laudem non cupere, dum negatur: difficile tamen est, in ea non delectari cùm offertur. Iustus autem quisque aut tantùm temporalem gloriam non habet, aut hanc sub semetipso frangit, si habet, vt honori suo liber emineat, ne ei victus delectatione succumbat. A vobis (inquam) non quęsiuimus aliquid terrenum, *cùm tamen possemus vobis oneri esse*: id est, vos grauare exigendo à vobis stipendia, *vt cęteri Apostoli Christi* exigunt, vel accipiunt ab auditoribus suis. Nos nec rebus vestris pasci, nec laudibus vestris magnificari quęsiuimus: *sed facti sumus paruuli in medio vestrum*, id est, Apostolatus nostri gloriam ante oculos vestros humiliauimus, & magnitudinem nostri sensus ad paruitatem vestrę capacitatis inclinauimus, *tanquam si nutrex foueat filios suos*, quæ sedet in terra, & tenet in gremio filios, ac lacte nutrit, & blandiens consolatur, atq; balbutiendo informat ad loquendum. Sic enim propter vos humiliati sumus, & materno affectu vos in sinu pietatis patienter fouendo portauimus, atque blanditijs promissorum cęlestium vos consolati sumus, & de humanitate Christi vobis balbutiuimus, vt ad loquendum verbum diuinitatis eius vos instrueremus. Sunt nutrices fouētes quidem, sed non *filios suos*. Et item sunt matres nutricibus dantes, non fouentes *filios suos*. Apostolus verò germano & pingui affectu charitatis & nutricis personam suscipere videtur, dicendo *foueat*: & matris, addendo *filios suos* Et nutrici ergo se comparauit, quia alebat: & *filios suos* addidit, quia pepererat, dicens: *filioli mei, quos iterum parturio*. Assimilati (inquit) sumus nutrici proprios natos alenti: quia *ita desiderantes vos cupidè*, sicut *nutrix* debderat *filios suos, volebamus tradere vobis non solùm Euangelium Dei, sed etiam animas nostras*, id est, *non solùm* prædicationem veritatis, *sed etiam* to- D

tam

A tam vitam nostram expendere in salute vestra. & hoc ideo, quia *facti estis charissimi nobis* propter *meritum* vestrę sanctitatis, quam ab exordio vestræ conuersionis protinus arripuistis.

Memores enim estis fratres laboris nostri & fatigationis: nocte & die operantes, ne quem vestrum grauaremus, prædicauimus in vobis Euangelium Dei. Vos testes estis & Deus, quàm sancte, & iustè, & sine querela, vobis, qui credidistis fuimus sicut scitis. qualiter vnumquemque vestrum, sicut Pater filios suos, deprecantes vos & consolantes, testificati sumus, vt ambularetis dignè Deo: qui vocauit vos in suum regnum & gloriam. Ideo & nos gratias agimus Deo sine intermissione, quoniam cùm accepissetis à nobis verbum auditus Dei accepistis illud non vt verbum hominum sed (sicut est verè) verbum Dei qui operatur in vobis, qui credidistis in ipsum.

Verè *facti sumus paruuli* vobis vt *nutrix*, *quia* humiliati sumus in labore, sicut nostis. Vel ita: Verè *animas nostras* parati eramus *tradere vobis*, sicut effectus operum nostrorum indicabat, quia incessanter laborabamus pro vtilitate vestra, quemadmodum recordamini. *Memores enim estis ô fratres laboris nostri*, quem apud vos habuimus; *& fatigationis*. Est plerunq; labor sine fatigatione, sed labor noster non fuit talis, & non fuit leuis & momentaneus, sed grauis & continuus. Assiduè enim & in prędicatione, & in manuum opere laborauimus, & ideo prę nimietate iugis laboris fatigabamur, nec tamen deficiebamus. Nam *nocte & die operantes* manibus nostris, vnde victum haberemus, *ne quem vestrum*, id est, ex vobis *grauaremus*, accipientes ab eo stipendium, *prædicauimus in vobis Euangelium Dei*. vt exemplo nostro vos informa-
B remus ad laborandum manibus proprijs vnde viuatis, & indigentibus ministretis; atq; falsos Apostolos ventri seruientes repellatis. Nam *vos estis testes nobis, & ipse Deus, qui nouit omnia, quàm sanctè, quantum ad puritatem mundissimæ conuersationis, fuerimus vobis: & quàm iustè, quantum ad æquitatem erga proximos seruandam faciendo debita: & quàm sine querela*, id est, *quàm innocenter & irreprehensibiliter vobis fuimus, qui credidistis, quia nihil fecimus vobis, vnde possetis conqueri de nobis: sicut scitis, vel sine querela fuimus vobis, quia nunquam questi sumus de vobis, dum imbecillitatem vestram portaremus.* Taliter *fuimus* conuersantes *vobis*, id est, ad vtilitatem vestram. *Sicut scitis*, id est, ita hęc *scitis*, *sicut* & alia, quę subiungimus, scilicet *qualiter* monebamus amicabiliter *vnumquenq; vestrum* tanto affectu. *tanquam si pater filios suos* instruat. nos dico, *deprecantes vos*, vt in melius proficeretis; *& consolantes* in tribulationibus, ne deficeretis. Et hęc facientes, *testificati sumus*, id est, sub testimonio diuinę maiestatis vel Sanctorum vos adiurauimus, *vt ambularetis* in via recta, proficiendo & ad cęlestem patriam tendendo, *ambularetis*, inquam, *dignè Deo*, id est, per viam, quę esset digna perducere ad Deum, vel sicut dignum est electos Dei ambulare, *qui vocauit vos in regnum suum & gloriam*, vt per iter virtutum festinetis ad eum, quatenus in regno eius & in gloria eius perenniter cum eo maneatis. Vel *in regnum suum*, id est, in pręsentem Ecclesiam *vos vocauit*, & post *in gloriam suam*, id est, in Angelorum societatem. Et quia *vos* ad tantam beatitudinem *vocauit*, vosq; libenter sequi vocantem cœpistis, *ideo* non solùm vos, sed *& nos agimus sine intermissione gratias Deo*, qui hoc fecit in vobis per gratiam suę aspirationis, *quoniam cùm accepissetis à nobis verbum auditus Dei*, id est, Euangelium, in quo audistis notitiam Dei, *accepistis il-*

lud non vt verbum hominum, id est, non inutiliter & C
negligenter, sicut verba *hominum* solent accipi. vel *non vt verbum hominum*, id est, quasi à sapientibus esset. *sed (sicut est verè) verbum Dei*, id est, ita reuerenter & honorificè, *sicut* illud, quod reuerà locutus est Deus. Quod effectus indicat, quia ipse Deus *operatur* quotidie bona opera *in vobis, qui credidistis*, tendentes in ipsum per fidem & desideria. *Gratias* (inquit) *agimus Deo sine intermissione, quoniam cùm accepissetis*, &c. Quid est quod hic Deo *gratias* agit? Nempe vanum est atq; inane, si cui *gratias* agit pro hoc, quod ipse non fecit. Sed quia hoc vanum & inane non est, profectò Deus, cui de hoc opere *gratias* agit, ipse fecit, vt qui percepissent ab Apostolo *verbum auditus Dei* exciperent *illud non vt verbum hominum, sed (sicut est verè) verbum Dei*. Dicit igitur: *Operatur in cordibus hominum vocatione illa secundum propositum suum, vt non inaniter audiant Euangelium sed eo audito conuertantur & credant, excipientes non vt verbum hominum, sed* vt *verbum Dei sicut* & *verè est*. Hucusq; *multa dixit contra pseudoapostolos, significans in eis esse cuncta vitia, quæ in se & socijs suis esse denegauit, ac deesse illis omnia virtutum bona, quæ in se & comitibus suis esse demonstrauit.* Iam verò ne Thessalonicenses pro sua vel Apostolorum tribulatione moueantur, subiungit.

Vos enim imitatores facti estis fratres Ecclesiarum Dei, quæ sunt in Iudæa, in Christo Iesu quia eadem passi estis & vos à contribulibus vestris, sicut & ipsi à Iudæis. Qui & Dominum occiderunt Iesum & Prophetas, & nos persecuti sunt, & Deo non placent, & omnibus hominibus aduersantur, prohibentes nos gentibus loqui vt salui fiant, vt impleant peccata sua semper. Peruenit enim ira Dei super illos vsque in finem.

Contra falsos Apostolos latenter fuerat locu- D
tus, vt eos non susciperent; nunc contra Iudæos manifestè loquitur, vt eos non metuant. Verè, inquit, in ipsum credidistis, quia *vos estis facti imitatores Ecclesiarum Dei, quæ sunt in Iudæa*, id est, in terra Iudęorum, *in Christo Iesu*, id est, in instructione ipsius Christi. In hoc *estis imitatores, quia eadem passi estis & vos*, quę passę sunt & illę Ecclesię. *Passi* (inquam) *estis à contribulibus vestris*, id est, *ab illis, de quorum tribubus originem ducebatis sicut & ipsi à Iudæis*: Ciues enim & amici vel consanguinei vestri vos persecuti sunt, sicut & illos sui. Nec mirum si Iudęi more suo fideles persequuntur, *qui & ipsum* Saluatorem *Dominum Iesum occiderunt, &* Acto.7.
Prophetas antea, qui pręnuntiabant eum: *& nos* Apostolos postea *persecuti sunt*, qui pręnuntiabamus illis eum aduenisse. & ideo ne miremini, sed patienter sustinete, si & vos persequuntur, qui semper *persecuti sunt*. & licet ęmulatione legis hęc facere videantur. *Deo* tamen *non placent*, cuius gratiam impugnant. *Nec tantùm Deo rebelles sunt, sed & omnib. hominibus, id est saluti omnium hominum aduersantur, prohibentes*, in quantum *præualent, nos loqui*, id est, *ne loquamur verbum Dei gentibus, vt credant & salui fiant*. & ita hostes sunt *omnibus*; dum conantur facere *vt verbum salutis* per nos ad neminem veniat, sed *omnes in perditione* relinquantur. Et hoc ex more faciunt, *vt impleant sua peccata semper*, id est, *peccata* peccatis incessanter accumulent vsq; ad consummatam plenitudinem, quando pro his mittentur *in gehennam*. Ideo autem Matth.23
semper peccata sua implent, quia *ira Dei* vt excęcarentur, *peruenit super illos*, id est, iam olim effusa est super corda illorum, ex quo reprobauerunt Saluatorem, qui missus eis fuerat. Quando enim Matth.27
Patres eorum dixerunt; *Sanguis eius super nos, &*

A *super filios nostros tunc peruenit ira Dei super illos, & durabit vsq; in finem*, quando prędicante Elia recipient gratiā. Vel ita: *Vt impleant peccata sua semper.* Quadraginta enim annos post *passionem Domini* dedit Deus Iudęis ad pœnitētiam. Illis transactis, cùm credere nollent, completa sunt *peccata* eorū, vt pro his perire deberent. Quando autem hoc dixit Apostolus, stabat Ierusalem, nec erant peccata eorum adhuc cōpleta, sed completa sunt venientibus Romanis. vnde subdit: *Peruenit enim*, id est, antequam resipiscerent venit, antequam putarent venit *ira Dei super illos*, opprimens eos. *Ira Dei* est vltio, quę per Romanos facta est, quæ *ira* perdurat *super illos* captiuos *vsq; in finem* seculi. vel hęc temporalis *ira* idcirco dicitur peruenisse *super illos captiuos*, quia sequitur ęterna, cùm sine fine post hanc vitam puniuntur in inferno. *Peruenit ira* præsentis vltionis, perdurans *super illos vsq; in finem*: sequitur *ira* futurę damnationis, perdurans sine fine.

Nos autem fratres desolati à vobis ad tempus horæ, aspectu, non corde, abundantius festinauimus faciem vestram videre cum multo desiderio, quoniam voluimus venire ad vos, ego quidem Paulus, & semel, & iterum, sed impediuit nos Satanas. Quæ est enim nostra spes, aut gaudium, aut corona gloriæ? Nonne vos ante Dominum nostrum Iesum Christum estis in aduentu eius? vos enim estis gloria nostra & gaudium.

Vos multa passi estis à ciuibus vestris, sed *nos ô fratres desolati*, id est, sine consolatione facti sumus à *vobis*. Desolatos nos fecistis tristitia, quam habuimus de tribulationibus vestris, antequam sciremus constantiam fidei vestræ. *Desolati* sumus *ad tempus horæ* quoniam horaria, & non diuturna fuit vel erit hæc nostra desolatio *Desolati* (inquam)
B sumus ore, quia non possumus vobis pręsentialiter loqui: & *aspectu*, quia non videmus faciem vestram: *non corde*, quia cor nostrum vos semper intuetur, & est vobiscum. Os & aspectus cessat, sed cor & solicitudo non quiescit. *Nos* ita desolati *festinauimus abundantius*, id est, multò magis accelerauimus *videre faciē vestrā*, ne sit immutata, id est, ne fortè defeceritis in tribulationibus, quas passi estis à ciuibus vestris. *Festinauimus* (inquam) *videre faciem vestram*, id est, vos *videre* facie ad faciem, *videre* pręsentiam vestram, *cum multo desiderio* exhortandi vos & ad constantiam perseuerantię, *festinauimus* quidem, sed quod festinabamus, implere nequiuimus *Quoniam voluimus quidem* omnes *venire ad vos*, sed non potuimus. *ego quidem Paulus*, qui plus alijs curro & deuotior sum, volui *& semel, & iterum ad vos venire*, sed nō potui, quia *impediuit nos Satanas*, qui interpretatur aduersarius, id est, diabolus, qui saluti semper hominum aduersatur, opposuit nobis impedimenta. Ideo magis euigelate aduersus insidias eius, ne & iter vestrum, per quod ad cœlestem patriam tenditis, impediat. Nequaquam per semetipsum Satanas præpedire vias tanti Apostoli potuit, sed occultæ dispensationis nutibus, dum aduersaretur, nesciens deseruiuit, vt nimirum Paulus ad alios vellet accedere, nec valeret, eis, à quibus recedere nō poterat, prodesset. Ideo, inquit, *voluimus ad vos venire*, & ideo *Satanas* obstitit, quia *quæ est spes nostra*, nisi *vos*? id est, pro qua re nunc speram, quòd in futuro mercedem accepturi sumus, nisi pro vobis? *aut* quod *est gaudium* nostrum? id est, vnde nunc & in futuro gaudemus, nisi de sanctitate vestra? *aut quæ est nostra corona gloriæ*, quæ victoribus dabitur, nisi *vos*. *Nonne vos* nobis hoc *estis ante Dominum nostrum Iesum Christum*, id est, ante tribunal summi iudicis, *in aduentu eius*? Quia ante iustum C iudicem nimirum gloriam tunc inueniemus, quā nunc in vestris moribus studio prędicationis exquirimus, & propter bonam conuersationem vestram nostro labore pręparatā coronabimur. Verè tunc eritis nobis *corona gloriæ*, quia & modò *estis vos gloria nostra* apud Ecclesias, *& gaudium* apud nos. Gloriamur enim apud alios de profectu vestræ fidei & sanctitatis, & gaudemus in cordibus nostris. Sed & in futuro seculo eritis nobis æterna *gloria & perenne gaudium*.

CAPVT III.

*PRopter quod non sustinentes amplius, placuit nobis remanere Athenis * solos, & misimus Timotheum* *solis. *fratrem nostrum & ministrum Dei in Euangelio Christi, ad confirmandos vos & exhortandos pro fide vestra, vt nemo moueatur in tribulationibus istis. Ipsi enim scitis, quòd in hoc positi sumus Nam & cùm apud vos essemus, prædicebamus vobis passuros nos tribulationes, sicut & factum est, & scitis. Propterea & ego amplius non sustinens, misi ad cognoscendam fidem vestram, ne fortè tentauerit vos is qui tentat, & inanis fiat labor noster.*

Dixi quia *desolati* sumus *à vobis*, qui *estis gloria nostra. Propter quod*, ego & Siluanus, *non sustinentes amplius*, quia graue pondus erat nobis, dum nesciremus quid ageretis, *placuit nobis* duobus *remanere solos Athenis, & misimus ad vos Timotheum*, qui vos in proposito vestro confirmaret, & nobis certitudinem de vobis referret. Non modò cum hac epistola miserunt eum, sed antea. Alioquin non cum eis salutasset eos in postremo. *Misimus Timotheum*, qui veraciter suscipiendus est, & audiendus, quia est frater noster, id est, habens partem in cœlis nobiscum, & est mini- D ster *Dei in Euangelio*, id est, ministrans fidelibus ea, quæ Dei sunt in prædicatione Euangelij. Hunc *misimus ad confirmandos vos*, vt in his staretis, in quibus eratis: *& exhortandos*, vt ad meliora proficeretis. *Misimus* eum confortare vos & exhortari *pro fide vestra* tenenda & defendenda, *vt nemo* vestrum *moueatur* à constantia syncerae fidei *in tribulationibus istis*, quas & nos & vos ad tempus in exilio præsentis seculi toleramus. Nec debetis in his ab intentione vestra moueri, quia vos *ipsi scitis, quòd in hoc positi sumus*, vt aduersa temporaliter sustineamus. Hinc est, quòd per Ieremiam de antiquo hoste dicit electorum populorum: *Posuit me quasi signum ad sagittam.* Fidelis enim populus *quasi signum ad sagittam* hosti suo est positus, quia semper velut sagittis impetitur, dum eius persecutionibus affligitur. Qui enim in hac vita assidua mala tolerat, quasi in lignum positus, sagittas suscipit ferientis. Vnde nunc rectè prędicator egregius, cùm persecutionum mala toleraret, atque sub persecutore de aduersario gemeret, teneram discipulorum mentem suis afflictionibus consolans, ait: *Ipsi enim scitis, quòd in hoc positi sumus.* Ac si apertè dicat: Quid in hoc tempore vulnera nostra miramini, qui si æterna gaudia quærimus, huc ad hoc venimus, vt feriamur? Hoc, inquit, *scitis. Nam* non tantùm absentes hoc dicimus, sed & *cùm essemus* præsentes *apud vos, prædicebamus* & prænuntiabamus *vobis passuros nos tribulationes*, id est, quia *tribulationes* passuri eramus, *sicut & factum est* postea, *&* vosipsi *scitis*, quia experimento in vobisipsis hoc probatis. Et sicut nos præsciuimus *tribulationes nos fore passuros*, nec fugimus, ita vos, qui *scitis, quòd in hoc positi*

A *siti sumus*, nolite moueri, sed immobiles in proposito vestro perdurate, patienter omnia tolerantes. Et quia nos prædictas *tribulationes* iam passi sumus, *propterea*, ne vos pro nostris tribulationibus terreremini, etiã *misi* ad vos, *ego amplius non sustinens* me esse incertum de vobis, quia incertus formidabam *tribulationes* nostras fore causas defectus vestræ fidei, *misi Timotheum* non modò cum hac epistola, sed prius *ad cognoscendam fidem vestram*, id est, vt cognosceret & renuntiaret mihi, si permaneretis in fide, & si ipsa fides vestra esset fortis, an infirma, *ne fortè tentauerit vos*, & tentando superauerit *is, qui tentat*, id est, deceptor antiquus, cuius officium est tentare homines, & seducere. *Deus* autem *intentator malorum* Iacob. 1. *tentamentorum est*, *ipse* enim *neminem tentat*, secundùm eam scilicet tentationem, quæ deceptionis vel seductionis est. Secundùm verò eam tentationem, quæ probationis est, *tentauit Deus Abraham*. Genes. 22. Sed ego timui, *ne vos* tentaret *is* deceptor, *qui tentat* ad decipiendum: *& inanis*, id est, infructuosus, *fiat in vobis labor noster*, quem pro vobis pertulimus: hoc est, ne deceptori succumberetis, & non prodesset vobis quicquid in conuersione & eruditione vestra laborauimus.

Nunc autem veniente Timotheo ad nos à vobis, & annuntiante nobis fidem & charitatem vestram, & quia memoriam nostri habetis bonam, semper desiderantes nos videre sicut nos quoque vos, ideo consolati sumus fratres in vobis, in omni necessitate & tribulatione nostra per fidem vestram, quoniam nunc viuimus, si vos statis in Domino. Quam enim gratiarum actionem possumus Deo retribuere pro vobis, in omni gaudio, quo gaudemus propter vos ante Deum nostrum, nocte B *ac die abundantius orantes, vt videamus faciem vestram & compleamus ea, quæ desunt fidei vestræ? Ipse autem Deus & Pater noster, & Dominus noster Iesus Christus dirigat viam nostram ad vos. Vos autem Dominus multiplicet, & abundare faciat charitate in inuicem & in omnes, quemadmodum & nos in *vos, ad confirmanda corda vestra sine querela, in sanctitate, ante Deum & Patrem nostrum, in aduentu Domini nostri Iesu Christi cum omnibus sanctis eius, Amen.*

*vobis

Priusquam sciremus quid ageretis, *desolati* fuimus *à vobis*. Sed *nunc* reuertente *Timotheo*, quem ad vos miseramus, *&* renuntiante bona de vobis, *consolati sumus*. *Nunc autem veniente Timotheo ad nos à vobis, & annuntiante nobis fidem & charitatem vestram*, id est, referente *nobis*, quia inter aduersa bene permanetis in fide, nec deseruistis *charitatem*, qua Deum, & proximos, vel etiam inimicos diligitis, *&* referente, *quia memoriam nostri bonam habetis*, id est, *nostri* memores estis, & nihil nisi bonum de nobis cogitatis, *semper* optantes *nos videre, sicut* & *nos quoque* desideramus vos cernere: *ideo* quia hoc de vobis audiuimus, *consolati sumus fratres in vobis*, qui prius eramus *desolati*. *Consolati* (inquam) *sumus per fidem vestram*, id est, constantia fidei vestræ est causa, vt nos consolationem habeamus *in omni necessitate*, id est, penuria, quam patimur in victu & vestitu: *& in omni tribulatione*, quæ nobis exterius ab aduersarijs infertur. Et verè *consolati sumus, quoniam nunc* in hac miseria *viuimus* quasi iam in cœlo essemus, & quasi iam nos à mortuis resuscitatos æstimamus, *si vos statis*, id est, si statum rectitudinis perseueranter *in Domino* teneatis. Nolo stetis in nobis, sed *in Domino*, quia *neque qui plantat, est aliquid: neque* 1.Cor. 3. *qui rigat; sed qui incrementum dat, Deus*. O quàm mollia viscera gestabat Apostolus, quando circa filios suos tanto æstu amoris inhiabat, vt diceret,

C *Nunc viuimus, si vos statis in Domino*. Metuebat nimis, ne eius discipuli in prædicatore suo tot persecutionum proba cernentes, fidem in eo despicerent, contra quam imminentes passionum contumeliæ præualerent. Et idcirco nimis dolebat in tormentis, sed magis filijs de tormentorum suorum tentatione metuebat: paruipendebat in se plagas corporis, dum formidaret in filijs plagas cordis. Ipse patiendo suscipiebat vulnera tormentorum, sed filios consolando curabat vulnera cordium. Pensemus ergo cuius charitatis fuit filiorum salutem inter sua detrimenta requirere, inter dolores proprios alijs timuisse, & statum mentis in primis etiam ex sua deiectione custodire. Qui securus erat de mercede sua, etsi discipuli caderent, & tamen velut si in causa illorum mercedem laboris sui perderet, in statu ipsorum dixit se viuere, id est, vitæ præmium habere. Nolebat enim viuere illis cadentibus, sed illis stantibus *in Domino* vt fructus eius esset illis integer, & merces eius apud Deum plena gaudiorum. *Consolati*, inquit, *sumus per fidem vestram*, nam *Deo* non *possumus* dignas gratas ex hoc reddere. *Quam enim gratiarum actionem possumus Deo retribuere pro vobis* bene stantibus, positi *in omni gaudio, quo gaudemus propter vos ante Deum nostrum*, cuius oculis manifesta sunt occulta cordium? Non enim ante homines est gaudium nostrum, quia foris apparemus quasi tristes, propter aduersa, quibus circundamur; sed intus *ante* Dominum *gaudemus* semper de profectu vestro. Nec tantùm agimus illi pro vobis quantascunque gratias possumus, sed & *nocte ac die sumus abundantius orantes, vt veniamus ad vos, & videamus faciem vestram*, atque ore ad os vobis loquamur, *& compleamus ea, quæ desunt fidei vestræ*, quæ olim non potuimus complere, quia eratis paruuli, & quia longo tempore vobiscum D manere nequiuimus. Quia ergo fidem firmiter, qui iam adhuc totam perfectè non didicistis, retinere inter aduersa studuistis, ideo cupimus ad vos peruenire, *& ea, quæ desunt vestræ fidei* supplere. Ex hoc loco apparet, quia quòd superius ait, *ita vt non sit nobis necesse quicquam loqui*, non idcirco dixit, quòd ipsi iam omnia fidei mysteria sufficienter scirent, sed (vt diximus) propterea hoc dixit, quia non erat necesse, vt ipse de illis quicquam loqueretur alijs, cùm illos fama procul celebraret. Nos, inquit, oramus *faciem vestram* videre, & fidem vestram ad plenum instruere, sed *Deus* faciat quod oramus. *Ipse autem Deus* Creator *noster*, qui potest, *& Pater noster* cœlestis, qui vult bonum, & paterno affectu nos diligit ac regit, *& Dominus Iesus Christus*, qui nos ab hoste redemit, & suo dominio mancipauit, *dirigat*, id est, directam, ab impedimentis liberam faciat *viam nostram ad vos*. Sed *vos Dominus*, id est, Spiritus sanctus, *multiplicet* in numero fidelium, *& abundare vos faciat charitate in inuicem*, id est, inter vos vicissim, *& in omnes*, & in eos, qui vobis aduersantur, & hoc faciat ita perfectè, *quemadmodum & nos* abundare fecit *charitate in vos*. Et istam charitatis abundantiam det vobis *ad confirmanda corda vestra*, id est, ad hoc, vt per ipsam dilectionem confirmentur *corda vestra in sanctitate*, id est, in omni puritate atque munditia, & bonorum actuum obseruatione. *Sine querela*, id est, sine crimine, vt sitis tam innocentes, vt nemo de vobis possit iure conqueri. Et tales sitis *ante Deum*, id est, in oculis Dei, qui veritatem inspicit, nec latet eũ aliquid.

A Sunt enim qui Sancti videntur coram hominibus, sed non coram Deo. Vos autem estote veraciter sancti & *sine querela*, id est, irreprehensibiles ante oculos Dei, qui vos cernit & creauit: & Patris, qui nos adoptauit. Tales esse studete *ante Deum & Patrem nostrum in aduentu Domini nostri Iesu Christi, cum omnibus Sanctis eius*, id est, quando Dominus Iesus veniet ad iudicium cum omnibus Sanctis suis. Qualis enim quisque præsentem vitam finierit, talis in die iudicij apparebit. Illi autem non *sine querela* esse apparebunt, de quibus iudex queretur, dicens: *Esuriui, & non dedistis mihi manducare.* Vel, *cum omnibus Sanctis* agite quæ dixi, quia sic agunt omnes Sancti. Ad confirmationem omnium, quæ præmissa sunt, subiungitur *Amen*, quod interpretatur verè, vel fideliter.

Matth. 6. 23.

Matth. 25

CAPVT IV.

De cætero ergo fratres, rogamus vos & obsecramus in Domino Iesu, vt quemadmodum accepistis a nobis, quomodo oporteat vos ambulare, & placere Deo sicut & ambulatis, vt abundetis magis.

Hactenus patientiam illam in sua vel aliorum *tribulatione* suasit; nunc eos in bonis actibus proficere admonet: & quales vel in seipsis, vel erga fratres esse debeant, docet. Magis tamen congruunt perfectis superiora, in quibus multifariè patientiam suatit: & sequentia magis aptantur imperfectis, vbi munditia & innocentia suadetur. Qui, inquit, hucusque bene vixistis, quemadmodum superius demonstratum est, *ergo de cætero*, quod superest, viuendi spatio, *rogamus*, vt illud ita ducatis, vt in bonis operibus magis abundetis, & hoc est: *De cætero*, quod restat, *rogamus vos fratres & obsecramus*, id est, per sacra adiuramus *in Domino Iesu, vt*, sicut eum timetis & amatis, ita propter reuerentiam & amorem eius quod *obsecramus*, faciatis. *Obsecramus, vt quemadmodum accepistis à nobis*, id est, sicut didicistis ex doctrina nostra, *quomodo oporteat vos ambulare*, si vultis ad patriam peruenire, id est, *quomodo* per viam iustitiæ debetis incedere, *& in omnibus Deo placere. sicut & ambulatis*: quia quod vobis de hac ambulatione tradidimus, mox agere cœpistis: *obsecramus*, inquam, *vt abundetis magis* in hac bonorum operum ambulatione, id est, amodò propensius quàm antea tendatis ad cælestem patriam, per executionem mandatorum Dei. Vel secundùm alios codices *obsecramus, vt quemadmodum accepistis à nobis, quo modo vos oporteat ambulare & in ipsa ambulatione Deo placere, sic & ambuletis, de virtute in virtutem* proficiendo ac perseuerando, ita *vt abundetis magis* ac magis quotidie.

B

Psal. 83.

*Scitis enim quæ præcepta dederim vobis per Dominum Iesum. hæc est enim voluntas Dei sanctificatio vestra, vt abstineatis vos a fornicatione, vt sciat vnusquisque vestrum vas suum possidere in sanctificatione & honore; non in passione desiderij. sicut & gentes, quæ ignorant Deum. Et ne quis supergrediatur, neque circumueniat in negotio fratrem suum quoniam vindex est Dominus de his omnibus sicut prædiximus vobis, & testificati sumus. Non enim vocauit nos Deus in immunditiam, sed in sanctificationem. Itaque qui hæc spernit, non hominem spernit sed Deum, qui * & dedit Spiritum suum sanctum in nobis.*

* etiam.

Propterea moneo ambulare sicut *accepistis à nobis*, quia vos *scitis quæ præcepta* ambulandi & rectè viuendi *dederim vobis* tenenda & commendanda, idque non per me, sed *per Dominum Iesum*. Et licèt sciatis, tamen ex parte replicabo. Nam *hæc est voluntas Dei, sanctificatio vestra*, quæ vobis prodest, non ipsi; id est, hoc vult Deus, & exigit à vobis, vt sanctificemini, *vt abstineatis vos à fornicatione*, id est, ab omni illicito concubitu, ne tollentes *membra Christi*, faciatis *membra meretricis*. Vel, *hæc est voluntas Dei, & sanctificatio vestra, vt abstineatis vos* longè remoti *à fornicatione*: quia dum vos abstinetis ab immūdo opere, sanctificatur in vobis corpus & anima castitate. Ita *vos abstineatis à fornicatione, vt vnusquisque vestrum sciat possidere*, & dominio mentis subditum tenere *suum vas*, id est, suum corpus, quod est vas animæ. Ille enim *possidere suum vas* dicitur, qui in potestate sua suum corpus tenet, vt non seruiat mens desiderijs carnis, sed caro rectis voluntatibus mentis. Ita *sciat vnusquisque vestrum suum vas possidere, in sanctificatione*. id est, mundissima purificatione: *& honore*, ne inhonoretur opprobrio turpitudinis. Ex continentia enim fornicationis nascitur sanctificatio castitatis, & inde est honor apud homines. Nam etiam in hoc seculo honoratur, qui mundam & castam vitam ducit: sicut è contra, qui seipsum qualibet fornicatione contaminat, infamis & ignominiosus habetur. Ita possidere vestra vasa *in sanctificatione & honore*; *non in passione desiderij* id est, quando peccatum desideratur, & non perficitur, *non in passione desiderij*, id est, nec saltem fornicandi desiderium habeatis, quod est passio & læsio animæ. Passio enim *desiderij* est, vt non patiamini interius incentiua carnis, quæ procedant ex desiderio vestro. Non præcipio, vt non patiamini incentiua carnis; quia hoc est, ineuitabile, sed videte, vt non procedant ex desiderio vestro, id est, ne præmeditando concupiscatis aliquem illicitum concubitum, vt non postea patiamini intrinsecus desiderium, & subijciamini prauis suggestionibus à desiderio ortis, *sicut & gentes*, id est, gentiles faciunt; de quibus non est mirandum: nec vos debetis esse similes eis, quia *ignorant Deum*, & ideo sine respectu diuinæ formidinis aut reuerentiæ coëunt nefariè, non solùm cum quibus libet mulieribus, sed etiam cum pecudibus. *Et hæc est voluntas Dei, ne quis ex vobis supergrediatur in negotio*, id est, mercatione *fratrum suum*, id est, alium Christianum, vt mercaturam centum solidorum extorqueat ab eo pro quolibet minore pretio: *neque circumueniat*, id est, neque fraudulenter decipiat, ostendens illi congeriem pannorum exterius valde pulchram, & quasi magni pretij, cùm sit interius vilis: aut æs deauratum vendens illi pro auro, vel his similia faciens. Supergressio enim est, vbi pro minore pretio illud quod maioris pretij est, elicitur: circumuentio autem, vbi per dolum frater in ipsa venditione vel emptione decipitur. Sed vos ab his vitijs, id est, *à fornicatione*, & à *passione desiderij*, atque supergressione & circumuentione fratris, idcirco vos continete; *quoniam vindex est Dominus de his omnibus*, id est, ipse punit hæc omnia in suo iudicio; videlicet non solùm opus fornicationis, sed & desiderium illiciti operis, atque iniquitatem non iustæ mercationis. Ipse de his omnibus vltionem sumet, *sicut prædiximus*, id est, *sicut* ante iudicium denuntiauimus *vobis*, cùm essemus apud vos, *& testificati sumus*, id est, testimonijs Scripturarum probauimus. Vel *testificati sumus*, id est, testes diuini iudicij fortiter hæc asseruimus. Ideo etiam ab his est abstinendum, quia *non vocauit nos Deus in immunditiam*, id est, vt immundam & for-

C

1. Cor. 6.

Nota.

D

Nota.

A & ſordidam vitam duceremus: *ſed in ſanctificationem*, id eſt, vt incontaminatiſsimam, atque mundiſsimam, & virtutibus plenam duceremus conuerſationem. Vnde & per Legem clamat: *Sancti eritis, quia ego ſanctus ſum*. Et quia *Dei voluntas eſt*
Leuit. 11.19. & 20. *ſanctificatio veſtra*, quæ tenenda eſt eo ordine, quo
1. Petri 1. ſubiunximus, nec *vocauit nos Deus*, vt immundè viueremus, ſed ſanctè: *itaque qui hæc ſpernit*, quæ nunc de ſanctitate & munditia ſeruanda diximus, & de vitijs extirpandis, *non hominem ſpernit, ſed Deum*, id eſt, non me *ſpernit, ſed Deum* cuius præcepta loquor, & cuius voluntatem annuntio: *qui & dedit in nobis*, id eſt, in cordibus noſtris *Spiritum ſuum ſanctum*, vt omnia per Spiritum eius loqueremur & taceremus: & ideo qui dicta noſtra
Lucæ 10. quaſi verba hominum *ſpernit, Spiritum ſanctum*, per quem omnia loquimur, *ſpernit*, & *Deum*, cuius eſt ille Spiritus. Erant inter Theſſalonicenſes nonnulli in ſupradictis vitijs manentes, & Apoſtoli verba ſpernentes: propter quos ita loquitur, oſtendens quia contemptus Apoſtolicorum præceptorum in Deum potius refunderetur, non in Apoſtolum.

Ioan. 13.15. *De charitate autem fraternitatis non neceſſe habe-*
1. Ioan. 2.4. *mus ſcribere vobis. Ipſi enim vos à Deo didiciſtis, vt diligatis inuicem. Etenim illud facitis in omnes fratres in vniuerſa Macedonia. Rogamus autem vos fratres, vt abundetis magis. & operam detis, vt quieti ſitis, & vt veſtrum negotium agatis, & operemini manibus veſtris. ſicut præcepimus vobis: & vt honeſtè ambuletis ad eos, qui foris ſunt, & nullius aliquid deſideretis.*

De ſupradictis fuit opus ſcribere vobis, quia quidam veſtrum ſunt culpabiles in illis, ſed *de*
B *charitate fraternitatis*, id eſt, de dilectione, qua fratres amare debetis, *non habemus neceſſe ſcribere vobis*, id eſt, non eſt neceſſarium nobis, vt per epiſtolam vos inſtruamus. Verè *non habemus* hoc *neceſſe*. Nam *vos ipſi didiciſtis à Deo*, id eſt, docti eſtis ab Euangelio Dei, *vt vos inuicem diligatis*: quia
Ioan. 13.15. Chriſtum dicentem audiſtis, *hoc mando vobis, vt diligatis inuicem*. Vel per internam aſpirationem *didiciſtis* hoc *à Deo*, quia Spiritus ſanctus, mox vt cor hominis repleuerit, ardere illud charitate facit: nec poteſt vnquam diſcere charitatem, qui Spiritum ſanctum non habet intus docentem.
1. Cor. 15. *Vos* hoc *didiciſtis*, ſicut effectu declaratis. Nam *facitis illud in omnes fratres*, id eſt, diligitis omnes Chriſtianos, & operibus charitatis vos oſtenditis illos diligere, non ſolùm in vrbe veſtra, ſed & *in vniuerſa Macedonia*, vos *illud facitis*, id eſt, *fratres* diligitis, ſed tamen *rogamus vos fratres, vt abundetis magis*, in dilectione fratrum, id eſt, adhuc abundantiorem erga fratres ſtudeatis habere charitatem, *& operam detis, vt quieti ſitis* à curioſitate, quæ non ſinit cor curioſi eſſe quietum. *Operam detis*. Quaſi diceretur: Difficile eſt dimittere conſuetudinem, ſed cogite vos. Studete, ne curioſitas vaſtet quietem veſtræ mentis, vt antea. Quæ ſcilicet curioſitas cùm alienam quærit vitam diſcutere, ſemper ſua intima neſciens, ſtudet exteriora cogitare. Graue nanque eſt curioſitas vitium, quę dum cuiuſlibet mentem ad inueſtigandam vitam proximi exterius ducit, ſemper ei intima ſua abſcondit, vt aliena ſciens, ne neſciat. Et curioſi animus quantò magis peritus fuerit alieni meriti, tantò fit magis ignarus ſui. Ideoq; quietem habere non poteſt, dum ſemper laborat aliorum vitam inutiliter ſcire: & ſæpe vagatur per diuerſa loca, vt diſcere poſsit aliena facta. Sed vos ſatagite, *vt quieti ſitis, & vt veſtrum negotium agatis*,

C id eſt, vnuſquiſq; officium, quod ad ſe pertinet, dimiſsis alienis, quia vobis eſt vtile in emendatione vitæ veſtræ ſic agere, *& operemini manibus veſtris*, vnde victũ habeatis, vnde beneficia tribuatis, *ſicut præcepimus vobis*, dum præſentes eſſemus, quia & opus manuum adiuuat quietos eſſe. Illud
Eccleſ. 33. enim malum ex otio venit. Hinc eſt quòd Scriptura dicit, quia *multam malitiam docuit otioſitas*, & date *operam vt honeſtè ambuletis*, id eſt, irreprehenſibiliter agatis *ad eos, qui foris ſunt*, id eſt, corã infidelibus, qui ſunt extra Eccleſiam, vt exemplo veſtræ honeſtatis conuertantur ad honeſtos mores, & ad fidem. Non ergo ſectandum eſt otium, ſed opus faciendum: quia honeſtum eſt, & quaſi lux ad infideles, & adhuc date *operam, vt nullius aliquid*, id eſt, nullam rem cuiuſcunq; fidelis *deſideretis*, nedum rogetis, vel tollatis: ſed ſufficiat vobis quod habetis, vel ex iuſto labore veſtro, quod vobis deeſt, acquiratis. Qui enim in otio viuit, res aliorum concupiſcit. Idcirco abijcite otium, vt vincatis alienarum rerum appetitum.

Nolumus autem vos ignorare fratres de dormientibus, vt non contriſtemini, ſicut & cæteri, qui ſpem non habent. Si enim credimus quòd Ieſus mortuus eſt, & reſurrexit, ita & Deus eos, qui dormierunt per Ieſum, adducet cum eo.

Quia quidam illorum inconſolabiliter deflebant ſuos amicos mortuos, quaſi non amplius reſurrecturos, docet eos reuera futuram omnium reſurrectionem, & ideo non debere eos immoderatè contriſtari de morte ſuorum. Quaſi dicat: De charitate non indigebatis à nobis doceri, ſed de reſurrectione mortuorum indigetis. Et ideo *fratres nolumus vos ignorare*, id eſt, *nolumus* vt ignoretis, ſed volumus vt ſciatis, quæ ſcienda ſunt *de dormientibus*, id eſt, de mortuis, qui quaſi de ſomno facilè ſurgent, & integro corpore. D
Sicut enim citius homo à ſomno euigilat, ita concitæ ad Conditoris nutum à morte corporis ſurgent. Ideo *nolumus vos* hæc *ignorare, vt, non contriſtemini* de morte charorum veſtrorum, *ſicut & cæteri*, id eſt, infideles contriſtantur de morte ſuorum, *qui ſpem non habent*, ſpem ſcilicet reſurrectionis & incorruptionis æternæ. Nam & ideo etiam dormientes eos appellat Scripturæ veraciſsima conſuetudo, vt cùm dormientes audierimus, euigilaturos non dubitemus. Vnde & in Pſalmo dicitur: *Nunquid* Pſal. 40.
qui dormit, non adijciet vt reſurgat? Vehementer enim ab infirmis mentibus nomen mortis pertimeſcitur, ſomni autem vocabulum non timetur. Eſt autem de mortuis, qui diliguntur, quædam triſtitia quodammodò naturalis. Mortem quippe horret non opinio, ſed natura: nec mors homini accidet, niſi ex pœna, quam præceſſerat culpa. Quapropter ſi animalia, quæ ita creata ſunt, vt ſuo quæque tempore moriantur, mortem fugiunt, & vitam diligunt; quanto magis homo qui ſic fuerat creatus, vt ſi ſine peccato viuere vellet, ſine termino viueret? Itaque neceſſe eſt vt triſtes ſimus, quando moriendo nos deſerunt quos amamus: quia etſi nouimus eos non in æternum nos relinquere hîc manentes, ſed aliquantum præcedere ſecuturos, tamen mors ipſa, quam natura refugit, cùm occupat dilectum, contriſtat in nobis dilectionis affectum. Ideo non admonuit Apoſtolus, *vt non* contriſtemur, ſed *vt non* contriſtemur *ſicut & cæteri, qui ſpem non habent*. Contriſtamur ergo in noſtrorum mortibus neceſsitate amittendi, ſed cum ſpe recipiendi. Inde angimur, hinc conſola-

mur:

A mur: inde infirmitas afficit, hinc fides reficit: inde dolet humana conditio, hinc sanat diuina promissio. Permittantur itaque pia corda charorum de suorum dolere mortibus tristitia sanabili, & consolabiles lachrymas fundant conditione mortali, quas tamen reprimat fidei gaudium, qua creduntur fideles, quando moriuntur, aliquantulum à nobis abire, & ad meliora transire. Verè, inquit, non debetis inconsolabiliter contristari, *sicut* infideles, de morte charorum vestrorum, quasi non sint amplius victuri, & vobiscum futuri, quia *si credimus, quòd Iesus mortuus est & resurrexit, ita* pro certo credere debemus, quia *& Deus eos, qui dormierunt per Iesum.* id est, mortui sunt in Christo. *adducet cum eo* ad iudiciũ in die resurrectionis omnium, vt cum Christo iudicent mundum, & regnent. Vnde & Zacharias
Zach. 14. ait: Et veniet Dominus Deus meus, & omnes Sancti cum eo. Vel *per Iesum* mediatorem *adducet eos Deus cum eo*: quia quòd resurgent, & quòd cum Christo iudices venient, hoc non nisi per Christum à Deo Patre accipient. *Si credimus*, inquit, *quòd Iesus mortuus est, &c.* Quid est quòd prædicator egregius mortem Domini, mortem vocat: mortem verò seruorum Domini, non mortem, sed somnum nominat, nisi quia infirma corda audientium respiciens, medicamentum prædicationis suæ mira arte apponit: & illum, quem iam resurrexisse nouerant, eis mortuum insinuare non dubitat, eos verò, qui necdum resurrexerant, vt spem resurrectionis insinuet, non mortuos, sed dormientes vocat? Non enim verebatur dicere mortuum, quem auditores iam resurrexisse cognouerant: & verebatur dicere mortuos, quos resurrecturos vix credebant.

B *Hoc enim vobis dicimus in verbo Domini, quia nos qui viuimus, qui residui sumus in aduentu Domini non præueniemus eos, qui dormierunt. Quoniam ipse Dominus in iussu, & in voce Archangeli, & in tuba Dei descendet de cœlo, & mortui, qui in Christo sunt, resurgent primi. Deinde nos qui viuimus, qui relinqui-*
1.Cor.15. *mur, simul rapiemur cum illis in nubibus obuiam Christo in aera, & sic semper cum Domino erimus. Itaque consolamini inuicem in verbis istis.*

Verè illi, qui nunc in mortis somno dormiunt, venient viui cum Christo. Nam *hoc dicimus vobis* non in nostro, sed *in Domini verbo*, quia non noster, sed *Domini* est sermo, quem de hac re vobis loquimur, quoniam ipso docente ac iubente, vel per os nostrum loquente, loquimur vobis talia. *Hoc* scilicet *dicimus, quia nos, qui* tunc temporis in carne *viuimus, qui residui sumus*, omnibus præcedentibus sanctis, id est, quorum vita tunc est adhuc in corpore residua, *non præueniemus in aduentu Domini eos, qui dormierunt*, id est, non anticipabimus eos, qui longè ante mortui fuerant, vt primi ante illos occurramus Domino, sed cum illis pariter occurremus. Hunc modum resurrectionis ideo docet Apostolus, quia viderentur viuentes citius posse Domino occurrere quàm mortui. Tam velociter enim fiet omnium resurrectio, vt viuentes nequeant præcedere mortuos. Nam voce iustorum, qui tunc viuentes in carne sunt inueniendi, locutus est nunc Apostolus: quia & ipse iustus erat, atq; in carne viuebat, & nouissimos sanctos fore communionis suæ præuidebat, ideoque verbis eorum vtebatur. Sed Thessalonicenses hoc non intelligentes, putauerunt quòd Paulus, & qui cum eo scribebant epistolam, dicerent se reperiendos in die consummationis in carne, & con-

C iecturis varijs fluctuabant atque dicebant: Si Paulus inueniendus in corpore est, proximus est dies iudicij. Vnde corrigit eos in secunda epistola. Putabant enim, quòd in diebus eorum futura esset generalis resurrectio, quoniam Apostolus verbo præsentis temporis dixerat, *nos qui viuimus*. Qua causa præcipuè coactus est aliam illis epistolam scribere. Viuentes nanque & residuos (vt diximus) nominauit, non quo vellet intelligi se cum socijs suis tempore resurrectionis in corpore reperiendos, sed *nos* dixit pro eo, quod est, iustos, de quorum numero & ipse erat. Ipsi enim rapientur *obuiam Christo*, & non peccatores. Viuentes autem, non iuxta tropologiam sanctos accipimus, qui peccato mortui non sunt, sed omnes, quos in corpore inueniet Christus adueniens. Quodque sequitur, *non præueniemus eos qui dormierunt*, non ad peccatores est referendum, qui somno negligentiæ sopiti sunt: neque enim peccatores cum iustis rapientur *obuiam Christo*, sed ad eos referendum est, quos mors dissoluerat. *Non præueniemus* ad occurrendum Domino *eos, qui dormierunt*, sed ipsi prius euigilabunt, id est, resurgent, quàm nos incipiamus occurrere Domino. *Quoniam ipse Dominus* in propria persona *descendet* localiter *de cœlo*, vel *de cœlo*, id est de occulto, & hoc *in iussu* Patris. *Descendet* enim missus à Patre, non diuersitate virtutis, sed dispensatione iudicis. Vel *in* suo *iussu descendet* quia iubebit resurgere mortuos, & occurrere sibi. Non enim veniet humilis, & occultus, vt olim; sed excelsus, & manifestus, & cum imperiosa autoritate, vt omnia mox fiant quæcunque iusserit, *& in voce Archangeli*, quoniam Archangelus *voce* magna clamabit, ante eum excitans mor- Matth. 25.
tuos. De cuiusmodi *voce* dicit ipse: *Media autem* D
nocte clamor factus est, ecce sponsus venit, exite obuiam ei & in tuba Dei, id est, in aliquo sono magno & publico, diuinitus facto. De cuiusmodi *tuba* rursum ipse dicit, quia *venit hora, in qua omnes, qui* Ioan. 5.
in monumentis sunt, audient vocem Filij Dei, & procedent. Hæc *tuba* omnes excitabit, & inimicos terrebit, suos ad bellum inuitabit, vt expugnent aduersarios, & effugent à facie Domini, atque mittant in gehennam. Et iterum, sicut *tuba* quondam in festis conuocabat populum He- Num. 10. 29
bræorum, sic hæc tuba conuocabit ad solemnita- & 31.
tem æternæ lætitiæ populum sanctorum. Deo, inquit, iubente, & *voce Archangeli* atque *tuba Dei* sonante, *descendet* Dominus Iesus *de cœlo in aera*, non in terram. Nam quia in iudicio erunt, & qui Psal. 80.
ad cœlum assumentur, & qui in terra relinquentur, idcirco Dominus inter cœlum & terram, id est, in aëre faciet de vtriusque iudicium. *Et ipso descendente, mortui qui in Christo sunt*, id est, qui in fide & dilectione Christi præsentem vitam finierunt, *resurgent primi*, id est, antequam illi, qui tunc viuent, occurrent Christo. *Deinde*, id est, facta illorum resurrectione *nos, qui viuimus*, id est, illi de nobis, qui viui tunc inuenientur, *qui relinquimur*, id est, qui tormentis Antichristi erunt residui ex nobis, *simul cum illis rapiemur* ab Angelis *in nubibus obuiam Christo in aera.* Vltimis sanctis se continuat Apostolus propter vnitatem Ecclesiæ, cuius membra sunt & primi & nouissimi iusti, & propter similitudinem passionum, quoniam similes Apostolis erunt in passionibus illi nouissimi, propter quod & dignissimi erunt. Qui tamen cùm viui reperientur, non præuenient mortuos. Adeò velociter fiet resurrectio mortuorum. Sed cùm illi fue-

A fuerint resuscitati, occurrent Domino in suis corporibus & illi, qui viuentes in corporibus fuerint inuenti, ita tamen, vt inglorium, & corruptiuum, & mortale, gloria, & incorruptione, & immortalitate mutetur, vt qualia corpora surrectura sunt, in talem substantiam etiam viuorũ corpora transformentur. Reuera enim, quantum ad præsentia verba pertinet, videtur Apostolus asserere quosdam in fine seculi, adueniente Domino, cùm futura est resurrectio mortuorum, non esse morituros, sed viuos repertos in illam immortalitatem, quæ sanctis etiam cæteris dabitur, repente mutandos, & simul cum illis rapiendos in nubibus. Sed videamus, ne huic sensui sit
1.Cor. 15. contrarium, quod idem Apostolus scribit ad Corinthios, *Omnes quidem resurgemus*, vel *omnes quidem dormiemus*. Si ergo sanctos, qui reperientur Christo veniente viuentes, eique venienti *obuiam* rapientur, crediderimus in eodem raptu de mortalibus corporibus exituros, & ad eadem mox immortalia redituros, nullas in verbis Apostoli patiemur angustias, vbi dicit: *Omnes resurgemus*, vel, *omnes dormiemus*: quia nec illi erunt à resurrectione alieni, quam dormitione præcedent, quamuis breuissima, non tamen nulla. Neque enim dicendum est, fieri non posse, vt dum per aera in sublime portantur, & moriantur, & reuiuiscant. Quod autem subiecit: *& sic semper cum Domino erimus*, non ita accipiendum est, tanquam in aere nos dixerit *cum Domino* semper esse mansuros, quia neque ipse vtique ibi manebit. Venienti quippe ibitur *obuiam*, non manenti. Sed sic *cum Domino erimus*, id est, sic *erimus* habentes corpora sempiterna, vbicunq; cum illo fuerimus. Omnes scilicet electi, & qui de somno
B mortis excitati, & qui viuentes in carne reperti fuerint, *rapientur in nubibus obuiam Domino in aëra & sic*, id est, omnes *simul* immortales *erimus semper cum Domino*, sicut ipse dixit: *Pater, quos de-*
Ioan. 17. *disti mihi volo vt vbi ego sum & illi sint mecum, vt videant claritatem meam*. Quandoquidem *omnes resurgemus, & cum Domino semper erimus, itaque consolamini inuicem*, id est, consoletur alter alterum de morte amicorum suorum *in verbis istis*, quæ diximus de resurrectione, & societate, vel gloria perenni omnium Iustorum. Pereat contristatio, vbi tanta est consolatio. Detergatur luctus ex animo, fides expellat dolorem in tanta spe gloriæ. Omnes enim iusti cum amicis suis sine fine simul manebunt immortales atque beati in regno Christi. Et ideo non debetis amicos vestros, qui mortui sunt, lugere quasi amissos: quia non amisistis eos, sed præmisistis.

CAPVT V.

DE *temporibus autem & momentis fratres, non indigetis vt scribamus vobis. Ipsi enim diligenter*
2.Pet. 3. *scitis, quia dies Domini, sicut fur in nocte, ita veniet. Cum enim dixerint, pax & securitas, tunc repentinus eis superueniet interitus sicut dolor in vtero habenti, & non effugient.*

De resurrectione indiguistis per epistolam nostram doceri, sed *de temporibus & momentis*, quibus futura est ipsa resurrectio, *non indigetis vt scribamus vobis. De temporibus*, id est, vtrum æstate, an hyeme; & vtrum die, ac nocte; siue quo mense, vel post quot annos venturus sit Christus. *& momentis*, id est, qua hora diei vel noctis venturus sit Christus, *non indigetis fratres*, id est, non est necesse *vt scribamus vobis*, quia non prodesset vobis hoc scire. Non est opus, *vt de his scribamus vobis*, quia vos *ipsi* scrutando Scripturas, vel docti à nobis, *diligenter*, id est, studiosè *scitis, quia dies Domini*, id est *dies* iudicij, vel *dies* mortis, in quo
C Dominus vnumquemque iudicabit, *ita veniet* latenter incautis, *sicut fur in nocte, veniet* enim *in nocte*, id est, in ignorantia, hoc est, *veniet* nullo sciente, aut sperante. *veniet* subitaneus & improuisus, *veniet* vt *fur*, qui latenter venit dum dormiunt homines, & omnia subripit, vt qui diues obdormierat, euigilans nihil inueniat. Sic enim continget securis & negligentibus per improuisum aduentum diei Domini. Et propterea cœpit Apostolus loqui *de temporibus*, vt moneret discipulos cauere sibi, ne ita deprehendantur. Hoc igitur opus est scire, vt curent *filij lucis* esse, & parato corde vigilare, qui nolunt ab illa die, sicut à nocturno fure comprehendi. Nam si ad cauendum hoc malum, id est, ne *dies Domini* tanquam *fur* inueniat imparatum, opus esset nosse temporum spatia, non diceret Apostolus, non opus esse vt hoc scriberet, sed hoc potius esse scribendum tanquam doctor prouidentissimus iudicaret. Nunc autem nec opus illis esse monstrauit, quibus sufficiebat vt scirent, imparatis atque dormientibus diem *Domini sicut* furem esse venturam: atque sciendo hoc, essent ipsi vigilantes & parati post quantalibet tempora veniret: & suum seruauit modum, vt scilicet Apostolus non tantum præsumeret alios id docere, de quo Apostolis Dominum dixisse cognouerat: *Non est ve-* Acto. 1.
strum nosse tempora vel momenta, quæ Pater posuit in sua potestate, de his enim *temporibus & momentis* non erat opus vt scriberet eis. Verè, inquit, vt *fur* veniet amatoribus seculi *dies* illa. *Cùm enim dixerint, pax* est nobis *&* in ipsa pace *securitas* de futuro, quia nihil molestiarum amplius euenturum nobis formidamus, *tunc* subitò descendente D
iudice, *repentinus eis superueniet interitus*, id est, mors æterna corporis & animæ *sicut dolor* superuenit mulieri *habenti in vtero* prolem, quia malum conscientiæ ipsorum incipiet eos subitò torquere. cùm per iudicis aduentum cœperit vrgeri, vt ad lucem prodeat, id est, omnibus appareat. Mulier enim prægnans quod in vtero diu portauit cum pondere, tandem eijcit cum dolore: quia & reprobi malum, quod diu latuit intra conscientiam ipsorum, & grauauit eam, in conspectu iudicis cum graui tormento cunctis manifestabunt. Mulier cum voluptate pondus illud concepit, sed (vt dictum est) cum dolore eijcit: quia & reprobi culpam cum voluptate libenter commiserunt, sed ante districtum iudicem hanc inuiti multa cum amaritudine manifestabunt. Mulier dum non sperat, subitis doloribus incipit vrgeri vt pariat: quia & reprobi, dum non præuident, incipiunt repentinis cruciatibus compelli, vt latentia mala, quæ intus habent, ante tribunal æterni iudicis ad publicum proferant. Ita ergo subitis doloribus incipient torqueri intrinsecus instar prægnantis, *& non effugient*. Mulier nanque euadit, sed illi *non effugient*. Dominus circa finem seculi tribulationem maximam esse denuntiat futuram, & dicit, *arescentibus hominibus præ timore &* Lucæ 21.
expectatione, quæ superuenient vniuerso orbi. Apostolus verò testatur, quia dicent, *pax* est *& securitas*. Sed Dominus hoc de electis loquitur, Apostolus verò de reprobis. Intelligamus ergo non ea impleri modò, quæ Dominus prænuntiauit, sed tunc esse potius ventura, quando sic erit tribulatio *vniuerso orbi*, vt ad Eccle-
siam

A siam pertineat, quæ in vniuerso orbe tribulabitur, non ad eos, qui tribulabunt eam. Ipsi enim dicturi sunt, *pax & securitas*, vt *repentinus* illis superueniat *interitus*, & eos aduentus Domini *sicut fur in nocte* comprehendat; quando econtrario gaudebit & exultabit, qui diligit manifestationem Domini. Sed & hoc notandum, quià post mortem Antichristi quadraginta quinque dies concedentur ad emendationem his, qui ad vitam prædestinati sunt, & in Antichristi persecutione offenderunt. Sed qui ad vitam præordinati non sunt, nec morte principis sui corrigentur: sed toto corde mundanis inhærentes, gaudebunt, & vxores ducent, atque conuiuia facient, & domos ædificabunt, dicentes: *Pax* est nobis *& securitas* licèt princeps noster sit mortuus. Et dum ita pacatos & securos se putauerint, subitò iudex apparebit, omnesque tales condemnabit.

Vos autem fratres non estis in tenebris, vt vos dies illa tanquam fur comprehendat. Omnes enim vos filij lucis estis, & filij diei, non * estis *noctis neque tenebrarum.*

* *scimus.*

Illis erit improuisus *dies Domini*, vt illaqueet eos ad mortem, propter cordis ipsorum cæcitatem. Sed *vos ô fratres non estis in tenebris* ignorantiæ, & infidelitatis, vel cupiditatum secularium, ita *vt vos dies illa tanquam fur comprehendat* ad mortem. Illi enim sunt in tenebris, & non vigilant aduersus aduentum furis, qui præsumentes de cupiditatibus suis, & in delicijs huius seculi diffluentes, tument & eriguntur aduersus humi-
Matth. 7. les, & insultant sanctis, intelligentibus atque te-
Luca 13. nentibus *angustam* viam, *quæ ducit ad vitam*. Sed *vos non estis* tales, quia non cæcant vos seculi cupi-
B ditates. Nam *omnes vos estis filij lucis*, id est, Chri-
Ioan. 12. sti, qui ait: *Ego lux in mundum veni vt omnis, qui credit in me, in tenebris non maneat. & filij diei*, id est, Ecclesiæ sanctorum, quam illuminat sol iustitiæ Christus. Verè *filij estis* Christi & Ecclesiæ, quia *non estis filij noctis*, id est, diaboli, qui est nox, de
Iob 3. qua sanctus Iob dicit: *Noctem illam tenebrosus turbo possideat, neque estis filij tenebrarum*, id est, infidelium & iniquorum, qui si conuersi fuerint, au-
Ephes. 5. dient: *Fuistis aliquando tenebræ, nunc autem lux in Domino.* Vel *omnes vos estis filij lucis*, id est, fidei: *& filij diei*, id est, sanctæ conuersationis. Et ne quis putet partim posse esse *diei*, partimq; *noctis*, addo quia *non estis noctis*, id est, ignorantiæ vel infidelitatis: *neq. tenebrarum*, id est, malorum operum. Nam *filij noctis & tenebrarum*, sunt infideles & iniqui. *Noctis*, inquam, & *tenebrarum filij* sunt, qui omnia mala operantur: & vsque adeo *filij noctis* sunt, vt timeant videri quæ faciunt. Qui autem publicè talia operantur, sunt quidem in luce solis, sed in tenebris cordis.

Igitur non dormiamus sicut & cæteri, sed vigilemus, & sobrij simus. Qui enim dormiunt, nocte dormiunt: & qui ebrij sunt, nocte ebrij sunt. Nos autem qui diei sumus, sobrij simus, induti loricam fidei & charitatis, & galeam spem salutis. Quoniam non posuit nos Deus in iram, sed in acquisitionē salutis per Dominum nostrum Iesum Christum, qui mortuus est pro nobis, vt siue vigilemus, siue dormiamus, simul cum illo viuamus. Propter quod consolamini inuicem, & ædificate alterutrum, sicut & facitis.

Quandoquidem non sumus *noctis*, *igitur non dormiamus*, id est, non torpeamus in bonis secularibus, *sicut & cæteri*, id est, sicut infideles, qui ad noctem pertinent: *sed vigilemus*, id est, vigili corde aduentum occulti iudicis expectemus, attendentes omnia hæc esse transitoria & citò peritu- C ra: *& sobrij simus*, id est, sobriè his vtamur, non quasi bonis nostris, sed ad sustentationem datis. *Non dormiamus*, id est, non simus securi & desidiosi, quasi hoc nobis sufficiat, quòd Christianitatis religionem suscepimus, & ideo negligenter agamus: *sed vigilemus*, id est, corporis & negligentiæ tenebras à nobis repellamus, & oculos mentis ad aspectum veri luminis apertos teneamus: *& sobrij simus*, id est, ebrietatem secularium cupiditatum caueamus. Et iustum est, vt nos, qui ad noctem non pertineamus, somnum & ebrietatem fugiamus: quia *qui dormiunt*, id est, qui delectabiliter torpent, & quiescunt in præsentibus, *nocte dormiunt*, id est, iniquitate delectantur: *& qui ebrij sunt*, id est, quos inebriat amor seculi, vt immoderatè vtantur his rebus transitorijs, in *nocte* cordis *sunt ebrij*. Nox enim est iniquitas, in qua illi obdormierunt, & inebriati sunt, cupiendo ista terrena, & omnes istæ felicitates, quæ videntur, seculi, somnia sunt dormientium: & quomodo qui videt thesauros in somnis dormiens diues est, sed euigilans pauper: sic omnia vana ista huius seculi, de quibus homines gaudent, in somno apparent, & in ebrietate cernuntur. Euigilabunt, & sobrij fient amatores talium quando nolent, si modò, quando vtile est, non euigilauerint & sobrij fuerint: & inuenient somnia fuisse illa, & transisse sicut vmbram. Illi qui sunt *noctis, dormiunt*, & inebriantur: sed *nos, qui sumus diei, simus sobrij*, id est, moderatè vtamur his temporalibus, & propter præsentia bona non obliuiscamur quærere futura, id est, æterna. *Sobrij*, inquam, *simus*. Quod esse poterimus, si fuerimus *induti loricam fidei & charitatis*, id est, si fides & charitas instar loricæ nos vndique munierint aduersus omnia diaboli iacula, id est, contra vniuersa vi- D tiorum tentamenta. Sicut enim lorica munit vitalia, sic fides & charitas munit cor nostrum, ne lædatur à vitijs irruentibus. Et quamuis nunc Apostolus dicat *loricam fidei*, alio tamen loco di- *Ephes. 6.* xit, *scutum fidei*. *Scutum* ergo est *fides*, quia tela inimicorum excipit & expellit. *Lorica* etiam est, quia interiora nostra transfigi non sinit. Similiter & *charitas* nobis est *lorica*, quia malignorum spirituum iacula non sinit ad cor nostrum interius penetrare. Simus etiam induti *galeam*, scilicet *spem salutis*, vt *spes* æternæ *salutis* ad superna tendens, obuoluat, id est, protegat caput interioris hominis, id est, mentem nostram, ne lædatur ab ictibus inimicorum, id est, à tentamentis dæmonum in hoc conflictu vitiorum. *Spes* enim protegens mentis caput, est nobis *galea*, quæ scilicet *spes* dicitur *salutis*, quia per *spem* venimus ad salutem. Et rectè dicitur *spes salutis*, *quoniam non posuit Deus nos in iram, sed in acquisitionem salutis*, id est, *non posuit nos* ad hoc in spe, vt eamus *in iram* damnationis, sed vt acquiramus salutem bene operando. Non enim otiosis datur salus, sed his, qui merito bonorum operum acquisierint eam. Et hoc *per Dominum nostrum Iesum Christum*, quia nullum iustitiæ meritum salutem nobis acquirere posset, nisi per mediatorem *Dei & hominum*. Vel ideo *sobrij simus*, & armis virtutum induamur, quia *non posuit Deus nos in iram sed in acquisitionem salutis*, id est, non ordinauit & statuit nos ad hoc, vt iram exerceret in nos, sed vt acquireret nos ad salutem *per Christum* mediatorem, *qui mortuus est pro nobis*, id est, qui nos morte sua redemit ab æterna morte, *vt siue vigilemus*, id est, in corpore viuamus; *siue dormiamus*, id est, in somno mortis quiescamus, *simul cum illo, qui est, viuamus*, *Exod. 3.*

id

A id eſt ſemper ſit & viuat cũ illo mens noſtra, ſiue dum in hoc ſeculo viuimus, ſiue dum in ſepulchro dormimus. *Propter quod*, id eſt, quia hæc ſpes eſt nobis, quia Chriſtus *mortuus eſt* ad horam *pro nobis*, vt nos ſemper *cum illo viuamus, conſolamini inuicem*, id eſt, conſoletur ex vobis alter alterum in aduerſis præſentium tribulationum, vel in obitu charorum, *& ædificate alterutrum*, id eſt, viciſsim voſmetipſos per bona colloquia, & per bona exempla *ædificate* in virtutibus, vt & ſinguli & ſimul omnes ædificemini templum Domino. *Ædificate*, inquam *ſicut & facitis*. Collaudat eos vt magis ac magis prouocet ad ſtudium bene agendi. Hucuſque autem generaliter locutus eſt omnibus, ſed nunc ſingulariter ad ſubditos admonendos, vt Prælatos ſuos honorent & diligant, ſe transfert: poſtea monebit & Prælatos, vt corrigant ſubditos. Quia verò humiles erant, & ad obediendum prompti, ideo non imperando, ſed rogando iniungit eis ea, quæ vult vt faciant. Vnde nec Apoſtolum ſe dixit in exordio epiſtolæ, quia non erat neceſſe vt cogerentur Apoſtolica autoritate. Sic & nunc Prælati Eccleſiæ bonos ſubditos humiliter rogare debent, vt in melius proficiant, non imperiosè compellere, vt inuiti bona faciant. Ecce enim ſubiũgit Apoſtolus:

Rogamus autem vos fratres, vt noueritis eos qui laborant inter vos, & præſunt vobis in Domino, & monent vos, vt habeatis illos abundantius in charitate: & propter opus illorum pacem habete cum eis.

Vos omnes *conſolamini*, & ædificatis *inuicem* alij alios, vt monemus. Sed *vos ô fratres*, qui ſubditi eſtis, *rogamus, vt noueritis*, id eſt, oſtendatis noſſe vos per reuerentiam & honorem, *eos qui* in

B regimine Eccleſiaſtico *laborant inter vos, & præſunt vobis in Domino*, id eſt, ordinatione Domini, vel in his, quæ ad Dominum pertinent, *& monent vos*, vt mala caueatis, & bona faciatis, vel ad meliora proficiatis. Ita ſcilicet *noueritis eos, vt habeatis illos abundantius in charitate*, id eſt, magis quàm cæteros diligatis, & honoretis illos, ac bonis corporalibus alatis. Volo enim, vt ex charitate Presbyteros honoretis, ac reuerentiam illis exhibeatis. Et *propter illorum opus*, id eſt, quia increpant vos, aut etiam aliquando puniunt vos, videntes ſic oportere fieri, *habete pacem cum eis*, id eſt, nolite murmurare, nolite pacis amicitiam relinquere, ſi reſecauerint veſtra vitia; ſed ideo magis *pacem* firmam ſeruate, quia ipſi non ex odio, ſed ex charitate corripiunt vos. Pulchrè obuiat Apoſtolus peruerſitati eorum, qui dum pro culpis ſuis increpantur, aut verberantur, *pacem*, quam cum Prælatis ſuis habebant, abijciunt, ac diſcordias & murmurationes faciunt, dum cũ Prælatis ſuis haberi *pacem* iubet *propter opus* ipſorum. Vel ita diſtingui poteſt: habete *illos abundantius in charitate propter opus illorum*, id eſt, propterea magis amate illos, quia monent vos & corrigant, ſicut ſcriptum eſt, *Argue ſapientem, & diliget te*, & *habete pacem cum eis*, vt nunquam diſcordetis ab illis, etiam ſi grauiter vos increpauerint, aut verberauerint. Prouerb. 9.

Rogamus autem vos fratres, corripite inquietos, conſolamini puſillanimes, ſuſcipite infirmos, patientes eſtote ad omnes. Videte ne quis malum pro malo alicui reddat; ſed ſemper quod bonum eſt ſectamini inuicem, & in omnes.

Nunc ad Prælatos eſt ſermo. Subditos rogauimus, vt honorent Præpoſitos ſuos, & *pacem cum eis* habeant. Sed *vos fratres*, qui præeſtis, *rogamus, corripite inquietos*, id eſt, caſtigate curioſos, & pa-

C cis quietem turbantes, atque indiſciplinatos ac vagos. *Corripite* illos, ne ſitis mercenarij; quia qui ideo ceſſat à correptione talium, ne perdat munus, quod ab his accipere ſolebat, vel ne patiatur ab his aduerſa, mercenarius eſt, non paſtor, *conſolamini* etiam *puſillanimes*, id eſt, eos qui puſillum habent animum ad tolerantiam præſentium aduerſitatum, & contriſtantur pro malis, quæ ſibi accidunt; ſiue illos, qui à ſpe deficiunt pro magnitudine peccatorum ſuorum, *ſuſcipite infirmos*, id eſt, nolite abijcere eos, qui in conſcientia ſua, vel in actionibus ſuis ſunt infirmi, ſed *ſuſcipite* illos ad ſanandum, ſicut ſpiritales medici. Et ſi in hoc officio vobis aliquid iniuriæ à ſubditis illatum fuerit, *eſtote patientes ad omnes*, qui vobis moleſti fuerint Hoc etiam *videte*, id eſt, diligenti conſideratione attendite, *ne quis alicui reddat malum pro malo*, id eſt, non ſolummodò vos non reddatis *malum pro malo*, ſed etiam *videte ne* alius *reddat*. Tunc etiam *malum pro malo* redderis, ſi eos, qui malum vobis irrogant, ad pœnitentiam non prouocaueritis. Hoc nanq; loco intelligendum eſt tunc potius *malum pro malo* reddi, ſi is, qui corripiendus eſt, non corripitur; ſed praua diſsimulatione negligitur. Aliquando autem homines correptores ſuos putant inimicos ſuos. Ideo cùm dixiſſet, *corripite inquietos*: ſubiecit, *conſolamini puſillanimes*. Si fortè enim de correptione incipit deficere, & perturbatur, tunc oportet conſolari. *Suſcipite infirmos*, ne per infirmitatem cadant. Si titubare eum fecit infirmitas, ſinu tuo ſuſcipiat charitas. Ac deinde *videte, ne quis alicui malum pro malo reddat*. Ergo non eſt malum, correptio ſi ſit, Ille autem *malum pro malo* ei reddit, cui correptionem ſubtrahit. *Videte ne quis* aliquando cuiquam id faciat, *ſed ſemper ſectamini* omnes *quod bonum* & rectum *eſt inuicem*, id eſt, viciſsim inter vos, *& in*, id eſt, erga *omnes* alios. D

Nota.

Nota.

Semper gaudete in Domino, *ſine intermiſsione orate, in omnibus gratias agite. Hæc eſt enim voluntas Dei in Chriſto Ieſu in omnibus vobis.*

Hæc communiter omnibus dicuntur. Licèt frequenter aduerſa patiamini, tamen nolite contriſtari, ſed *ſemper* & in proſperis, & in aduerſis *gaudete*. Sed quia malum eſt ſeculari gaudio gaudere, propterea ſubiungo, vt gaudeatis in Domino, non in ſeculo, nec in vobiſipſis. In Domino *gaudete*, vt intus apud eum ſit gaudium veſtrum, & gloriatio veſtra, *ſine intermiſsione orate*, id eſt, vt nullo die intermittatis certa tempora orandi. Sed & continuum cordis deſiderium, continua oratio eſt. Nunquid enim *ſine intermiſsione* poſſumus genu flectere, corpus proſternere, vel manus leuare, vt de hoc nobis dicatur, *ſine intermiſsione orate*? Sed qui nunc vult intermittere orare, non intermittat deſiderare. Sic enim orabat Moyſes, cui tacenti dixit Dominus: *Quid clamas ad me?* Exod 14. Clamabat enim corde, quamuis nihil diceret ore. Ita iuge deſiderium & inceſſabilis amor, aſſidua eſt oratio Sanctorum. *In omnibus Deo gratias agite*. Vera fidelium humilitas eſt, in nullo ſuperbire, in nullo murmurare, nec ingratum eſſe, nec querulum: ſed *in omnibus* Dei iudicijs *Deo gratias* agere, Deumque laudare, cuius omnia opera aut iuſta ſunt, aut benigna. *In omnibus* ergo quæ vobis acciderint, *agite Deo gratias*. Et debetis hæc non inuiti facere, id eſt, gaudere *ſemper*, & orare, & gratias agere: quia *hæc eſt voluntas Dei*, id eſt, hoc vult Deus, vt iſta faciatis. Quæ *voluntas eſt in Chriſto Ieſu*, quia in Chriſti beneficio con-

A concessit Dei voluntas hominibus, vt ista possint facere. Et est *in omnibus vobis hæc Dei voluntas*, id est, Deus hoc vult, vt omnes vos, maiores atque minores, ista faciatis.

Spiritum nolite extinguere, Prophetias nolite spernere. Omnia autem probate, quod bonum est tenete, ab omni specie mala abstinete vos.

Quia quidam inter eos habebant spiritalia dona, sed ab alijs propter inuidiam prohibebantur exercere illa, nec prophetare sinebantur, sed prophetiæ ipsorum ab æmulis contemnebantur, ideo nunc per Apostolum dicitur: *Spiritum nolite, &c.* Non quia Spiritus sanctus extingui possit, sed quia quantum in ipsis est, extinctores eius meritò vocantur, qui sic agunt, vt extinctum velint. *Spiritum* (inquit) *nolite extinguere.* Et tanquam exponens quid diceret, adiecit: *Prophetias nolite spernere.* Extingunt ergo quantum ad eos, *Spiritum*, qui *Prophetias* spernunt: quoniam ignem Spiritus sancti, qui Prophetas ad loquendum illuminat & inflammat, extinguere & adnullare conantur. *Nolite spiritum extinguere*, id est, si Spiritus sanctus alicui reuelat aliquid, nolite prohibere quod sentit loqui. Et *Prophetias nolite spernere*, id est, quæ Sancti per Spiritum sanctum prædixerint, nolite putare falsa esse, vel negligere: sed credite vera esse, & reuerenter suscipite, sed tamen iuxta Ioannem, *nolite omni spiritui credere, sed probate spiritus si ex Deo sunt.* Vnde & hîc subditur: *Omnia autem probate, quod bonum est tenete.* Honorate *Prophetias*, sed tamen non omnium dicta indiscretè recipiatis, sed *probate*, id est, ratione discutite *omnia*, vtrum bona, an mala sint: *quod bonum* inuenietur, *tenete.* Postquam singula quæ- B que discusseritis, & certa probatione quale sit vnumquodque noueritis, *quod bonum* esse noueritis, *tenete*: & econtra *ab omni specie mala abstinete vos*, id est, non solùm ab eo, quod veraciter malum est, sed etiam ab ipsa similitudine mali, hoc est, si quid *mala specie* malum aliquid prætendit, etsi malum non sit, vos tamen abstinentes sitis *ab eo*, ne *mala specie* malum exemplum detis hominibus. Non enim occasionem malæ suspicionis de vobis dare hominibus debetis, cùm vos malam conscientiam non habeatis.

Ipse autem Deus pacis sanctificet vos per omnia, vt integer spiritus vester, & anima, & corpus sine querela in aduentum Domini nostri Iesu Christi seruetur. fidelis est Deus qui vocauit vos, qui etiam faciet.

1.Cor.1. Ego quidem vos moneo ita viuere & sanctitati operam dare, sed *ipse Deus* faciat in vobis quod moneo. *Deus pacis*, id est, *Deus*, cui per Christum, qui pax nostra est, reconciliati sumus, & qui potest inquietudinem præsentium tribulationum remouere, *sanctificet vos* interiùs exteriusque *per omnia*, vt nulla pars vestri absque sanctificatione sit. Ita *vos sanctificet, vt integer seruetur vester spiritus*, id est, illud, quo intelligitis: *& anima*, id est, illud, quo viuitis: *& corpus*, id est, illud, quo visibiles atque contrectabiles estis. Tria sunt enim, quibus homo constat, id est, *spiritus, & anima & corpus.* Quæ rursus duo differunt, quia sæpe *anima* simul cum spiritu nominatur. Pars enim quædam eius rationalis, qua carent bestiæ *spiritus* dicitur. Principale itaque nostrum, *spiritus* est. Deinde vita, quę coniungit hunc corpori *anima* vocatur. Postremò ipsum *corpus*, quoniam visibile est, vltimum nostrum est. Illud enim, quo ratiocinamur, & intelligimus, atque sapimus, ita propriè *spiritus* nuncupatur, vt non sit vniuersa *anima*, seu aliquid eius, id est, rationale nostrum,

C quo sentit & intelligit ipsa *anima*, non sicut sentitur corporis sensibus, sed sicut ille est intimus sensus, ex quo est appellata sententia. Hinc autem pecoribus sine dubitatione præponimur, eò quòd sint illa rationis expertia. Non enim spiritum habent, id est, intellectum, & rationis ac sapientiæ sensum, sed animam tantùm. Et si spiritus pecorum in Scripturis appellatur, spiritus pro anima nominatur. Sit ergo *vester spiritus integer*, id est, nullo consensu peccati vulneratus: *& anima* vestra integra, id est, delectationibus carnis non sauciata: *& corpus* integrum, id est, peccati perpetratione non læsum. Et ita *seruetur* integra omnis vestræ substantia naturæ *in aduentum Domini nostri Iesu Christi*, vt cùm venerit Dominus, non inueniat in vobis peccatorum vulnera. Vsque *in aduentum Domini*, id est, vsque in finem vitæ præsentis *seruetur* integra: quia qualis quisque de hac vita exierit, talis apparebit in aduentum iudicis. Et *seruetur sine querela*, id est, tam innocens, vt nemo possit de ea iustè conqueri. Aliud namque est, esse sine peccato, quod de solo in hac vita Vnigenito dictum est: aliud 1. Pet. 2 est, esse *sine querela*, quod de multis Sanctis etiam Luca 1. in hac vita dici potuit. Philip. 3. Quoniam est quidam modus bonæ vitæ, de quo etiam in ista humana conuersatione iusta querela esse non possit. Quis enim iustè queritur de homine, qui nemini malè vult, & quibus potest fideliter consulit, nec contra cuiusquam iniurias tenet libidinem vindicandi, vt veraciter dicat, *Sicut & nos dimittimus* Matth. 6. *debitoribus nostris?* Luce 11. & tamen ex eo, quòd iterum dicit, *Dimitte sicut & nos dimittimus*, sine peccato se non esse declarat. Itaque *sine querela* conseruemini vsque *in aduentum Domini*, id est, vsque ad terminum vitæ huius, vt nemo possit de vobis querelam facere. D Et verè integri *sine querela* conseruabimini, quia *fidelis est* Deus, id est, verus in promissis, *qui vos vocauit* ad vitam, *qui etiam faciet*, vt integri perueniatis ad eam.

Fratres orate pro nobis. Salutate fratres omnes in osculo sancto. Adiuro vos per Dominum vt legatur epistola hæc omnibus sanctis fratribus. Gratia Domini nostri IESV Christi vobiscum. Amen.

Orate, inquit *fratres pro nobis*, vt auxilio vestræ orationis liberemur à malis, & bona, quæ cupimus, assequamur, & ex nostra parte *salutate fratres omnes*, vt per hanc salutationem impleantur maiori gratia, & magis accendantur in amorem nostri. *Salutate* illos *in osculo*, non lasciuo, nec ficto, sed *sancto*, id est, casto, & vera dilectione pleno. *Adiuro* etiam *vos per Dominum*, vt si propter simplicem iussionem neglexeritis facere, vel saltem propter sacramentum adiurationis hæc faciatis. *Adiuro vos, vt hæc epistola*, quam mitto vobis, *legatur omnibus fratribus sanctis*, id est, baptismo sanctificatis, vt omnes ædificentur per eam, & confirmentur, vel *sanctis*, id est, perfectis, vt & ipsi proficiant. Et vt hæc omnia facere valeatis *gratia Domini nostri Iesu Christi vobiscum*, cuius auxilio compleatis. Amen.

Prima ad Thessalonicenses epistola FINIS.

PRAEFATIO IN EPISTOLAM SECVNDAM AD THESSALONICENSES.

Perseuerantibus vel exercentibus se magnis tribulationibus, aliam scribit Apostolus ad Thessalonicenses epistolam, iterum monens eos ad patientiam & osten-

A *ostendens fieri iusto Dei iudicio, vt boni per præsentes tribulationes ad gloriam perpetuæ quietis perueniant, & mali propter iniurias, quas sanctis inferunt, pœnas æternas subeant. Ostendit etiam non instare temporibus eorum diem Domini, sicut ipsi putabant, propter quædam eius verba, quæ de resurrectione posuerat in præcedente epistola. Nam quòd dixerat,* Mortui, qui in Christo sunt, resurgent primi: deinde nos, qui viuimus, qui relinquimur, simul rapiemur cum illis in nubibus obuiam Christo in aera, *hoc ipsi non intelligentes, conturbati sunt, æstimantes quòd in diebus eorum, qui tunc viuebant venturus esset Dominus. Qua de causa præcipuè secundam hanc Apostolus scribens eis ab Athenis epistolam, intendit huiusmodi opinionem destruere: ne cùm transiret tempus, quo Dominum crediderant esse venturum, & venisse non cernerent, etiam cætera fallaciter sibi promitti arbitrantes, de ipsa mercede fidei desperarent. Nam si Apostolus in hoc mentitus putaretur, per omnia reprobaretur: & ita diabolus tali opinione deluderet eos, ac deciperet. Propterea corrigit Apostolus hunc eorum errorem, & ostendit quædam certa signa demonstrari antequam dies iudicij veniat, scilicet primò venturam discessionem & reuelandum hominem peccati, qui est Antichristus. Remotione autem erroris huius facta, suo more transit ad moralem exhortationem, vbi & asperè corripit quorundam inquietudinem. Sic autem incipit.*

1. Thessal. 4.

EPISTOLAE PAVLI SECVNdæ ad Thessalonicenses.

CAPVT I.

B *PAulus, & Siluanus, & Timotheus Ecclesiæ Thessalonicensium in Deo Patre nostro, & Domino Iesu Christo. Gratia vobis & pax à Deo Patre nostro, & Domino Iesu Christo.*

Hæc superius exposita sunt. Post salutationem sic inchoatur:

Gratias agere debemus semper Deo pro vobis fratres, ita vt dignum est, quoniam supercrescit fides vestra, & abundat charitas vniuscuiusque vestrum in inuicem, ita vt & nosipsi in vobis gloriemur in Ecclesijs Dei, pro patientia vestra & fide in omnibus persecutionibus vestris & tribulationibus, quas sustinetis in exemplum iusti iudicij Dei, vt digni habeamini in regno Dei, pro quo & patimini: si tamen iustũ est apud Deum retribuere tribulationem * *his, qui vos tribulant; & vobis, qui tribulamini, requiem nobiscum, in reuelatione Domini Iesu de cœlo cum Angelis virtutis eius, in flamma ignis dantis vindictam* * *his, qui non nouerunt Deum, & qui non* * *obedierunt Euangelio Domini nostri Iesu Christi.*

* ijs. * ijs. * obediunt.

A magna laude eorum inchoat, vt laudando eos roboret & nutriat, sed de omnibus, quæ in eis laudat, præmittit *Deo gratias*, significans eos à Deo habere omnia, quæ laudat, vel pro quibus laudat eos, ne fortè ex his, quæ diuinitus acceperant, extollerentur quasi ex seipsis hæc habentes: Superbia enim plerunque nascitur ex bene gestis. *Debemus* (inquit) ô *fratres agere semper Deo gratias pro vobis, ita* magnificè *vt dignum est*: quia pro magnis magnæ gratiæ sunt agendæ: *quoniam fides vestra* non decrescit in tribulationibus, sed *supercrescit*, id est, quotidie maior efficitur, & superat aduersitates, vel adeò proficit, vt operetur supra quàm præcipimus, & similiter *charitas vniuscuiusque vestrum abundat*, id est, abundanter exhuberat *inuicem*, id est, inter vos, & quia ita *supercrescit fides vestra & abundat charitas*, inde *gratias agere debemus Deo pro vobis*, non ita vos laudare,

tanquam hoc habeatis ex vobis. *Ita supercrescit & abundat fides & charitas vestra, vt nosipsi*, qui non de paruo gloriaremur, *in vobis gloriemur in Ecclesijs Dei*, id est, apud Ecclesias fidelium, quibus exemplum de vobis damus. Videte ergo, ne sitis exemplum defectus, gloriamur apud sanctorum Ecclesias *in vobis*, id est, de bonis, qui sunt & augentur in vobis. Gloriamur scilicet *pro patientia & fide vestra*, id est, quia non deficitis nec murmuratis, sed patientes estis, & fidem seruatis *in omnibus persecutionibus vestris* de loco ad locum, *& tribulationibus*, id est, tormentis & afflictionibus, quæ vobis in vno loco fiunt, *quas sustinetis in exemplum iusti iudicij Dei.* Ac si diceret, dum tam dura toleratis, qui tam recta agitis, quid aliud quàm *iusti iudicij Dei exemplum* datis? Quia ex vestra pœna colligendum est, quomodo feriat quibus irascitur; si sic vos affligi patitur in quibus lætatur: aut quomodo illos percussurus est, quibus iustum iudicium exhibet, si etiam vos sic cruciat, quos piè redarguens fouet. Hinc enim intelligitur, quomodo non parcat impijs, tanquam sarmentis præcisis ad combustionem; quando iustis non parcit propter perficiendam purgationem. Vnde & Petrus ait: *Tempus est, vt incipiat iudicium de domo Domini. Si autem primùm à nobis, quis finis eorum, qui non crediderunt Dei Euangelio?* Hoc est *exemplum* futuri *iudicij*, quod nunc cernitur in afflictione piorum, sed si illi modò pro leuibus peccatis suis grauiter iudicantur; multo grauius impij pro suis criminibus in fine iudicabuntur. Ideo sustinetis flagella præsentium tribulationum, vt per hoc purgati, *habeamini digni in regno Dei*, id est, in æterna beatitudine, ad quam nullus intrabit immundus; quia non est dignus. Sed vos per has passiones efficiamini *digni* illo regno, *pro quo & patimini*, non pro humano fauore, nec pro aliquo crimine. Nihil aliud enim quærit mens vestra pro his passionibus, nisi regnum Dei: nihilque criminis admisistis, pro quo talia patereminі. Dixi quia *sustinetis in exemplum iusti iudicij Dei*, quo puniuntur aduersarij vestri, *vt habeamini digni in regno Dei: tamen* hac conditione fiet istud, *si est iustum apud Deum, his* dari pœnam, *& vobis* quietem, id est, si opera eorum tam pessima sunt, vt Deus iudicet iustum esse pro his retribui cruciatus æternos: & si opera vestra adeò verè bona coram eo sunt, vt ipse iustum ducat pro his recompensare quietem perpetuam. Aliter enim iudicat Deus, & aliter homo; quia sæpe, quod nos improbamus, ipse approbat: & quod nos laudamus, ipse condemnat. Subtilia enim & iusta sunt iudicia Dei. Et ideo, ne isti nimium securi fiant de futura saluatione sua, & incipiant negligenter agere; ac nimium certi de damnatione suorum aduersariorum, incipiant desperare conuersionem illorum; pulchrè temperatam dedit Apostolus de vtrisque sententiam. *Sustinetis*, inquit, *in exemplum iusti iudicij Dei, vt digni habeamini in regno eius: si tamen iustum est apud Deum, retribuere tribulationem* æternam *his, qui vos* ad tempus *tribulant, & vobis, qui* temporaliter *tribulamini, requiem nobiscum* sempiternam; non in præsenti vita, sed *in reuelatione Domini Iesu*, id est, quando reuelabitur, & palàm coram omnibus apparebit Dominus, *vt reddat vnicuique secundùm opus eius. Domini* dico, *venientis de cœlo cum Angelis virtutis eius*, id est, per quorum ministerium ostendet ipse virtutem suam, dum bonos per eos elegerit, & malos foras miserit, & venientis *in flamma ignis*, non quòd sit

C D

1. Pet. 4.

Matth. 19.

A *flamma* circundatus, sed per effectum, quia inimicos exuret. *Ignis* dico, *dantis*, id est, inferentis *vindictam his, qui non nouerunt Deum*, id est, infidelibus: *& qui non obedierunt Euangelio Domini nostri Iesu Christi*, id est, illis, qui fidem habuerunt, sed mandata Domini seruare neglexerunt. Grauius
Nota. peccat sciens, quàm nesciens. Nec tamen ideo cōfugiendum est ad ignorantiæ tenebras, vt in eis quisque requirat excusationem. Aliud enim est nescire, aliud scire noluisse. Voluntas quippe ar-
Psal. 35. guitur in eo, de quo dicitur: *Noluit intelligere, vt bene ageret.* Sed illa ignorantia, quæ non est eorum, qui scire nolunt; sed eorum, qui tanquam simpliciter nesciunt, neminē sic excusat, vt sempiterno igne non ardeat, si propterea non credidit, quia non audiuit quod crederet, sed fortasse vt mitius ardeat. Et si illi æterno igni cremandi sunt, qui Deum nescierunt, quid de illis fiet, qui prædicatores Dei vel seruos eius causa nominis eius persecuti sunt? Aut si illi perpetuò passuri sunt, *qui Euangelio*, quod acceperant, *nō obedierunt*; quid illi patientur, qui præcepta ipsius Euangelij scienter & voluntariè præuaricati sunt?

Qui pœnas dabunt in interitu æternas à facie Domini, & à gloria virtutis eius, cùm venerit glorificari in Sanctis suis, & admirabilis fieri in omnibus, qui crediderunt, quia creditum est testimonium nostrum super vos in die illo. In quo etiam oramus semper pro vobis, vt dignetur vos vocatione sua Deus noster, & impleat omnem voluntatem bonitatis, & opus fidei in virtute, vt clarificetur nomen Domini nostri Iesu Christi in vobis, & vos in illo secundùm gratiam Dei nostri, & Domini Iesu Christi.

Ignis ille dabit *vindictam*, id est, inferet pro
B culpis pœnam infidelibus, *qui non nouerunt Deum:* & vanis fidelibus, *qui non obedierunt Euangelio Domini. Qui* vtrique *dabunt*, id est, luent *pœnas*, non horarias, sed *æternas*: nec immodico dolore, sed *in interitu*, id est, in morte perpetua, longè remoti *à facie*, id est, à præsentia visionis *Domini, & à gloria virtutis eius*, ne eam videant gloriam, quam virtus eius ostendet in se, & dabit Sanctis, sicut scriptum est: *Tollatur impius, ne videat gloriam Dei.* Nam in iudicio videbunt boni & mali formam serui, ac deinde, cùm mali in gehennam præcipitati fuerint, boni subleuabuntur ad videndum claritatem diuinitatis eius. Tunc pro ignorantia & inobedientia sua *dabunt* mali *pœnas æternas*, proiecti *à facie Domini, vt cùm venerit glorificari in*
1. Ioan. 3. *Sanctis suis*, id est, replere & illustrare Sanctos suos gloria sua, vt *videntes eum sicuti est, similes ei fiant*, & ipse gloriosus in eis appareat, *& admirabilis fie-*
Galat. 5. *ri*, id est, admiratione & laude dignus ostendi *in omnibus*, etiam minoribus, *qui crediderunt* ea fidei, *quæ per dilectionem operatur. Admirabilis* tunc fiet *in his, qui crediderunt*, impijs admirantibus tan-
Sapient. 5. tam salutem iustorum, quos hîc despiciebant, & ipsis iustis suam salutem mirantibus. Ideo autem (sicut dictum est) dabit tunc *vobis requiem nobiscum, quia testimonium nostrum*, id est, quicquid testificati sumus vobis de his quæ fierent *in illo die*, id est, de gloria bonorum & pœna malorum *creditum est* à vobis, quamuis esset *super vos*, id est, superans vestrum intellectum. Quamuis enim supra sensum esset quod dicebamus, nec posset illud intelligentia vestra capere, tamen vos nostro testimonio fidem accommodatis. Vel *super vos* fuit, id est, vobis dominans, non quærentibus rationes. Vel quasi de loco sublimiori loquentes, *super vos testimonium* protulimus, quod *creditum est*, à vobis de his, quæ fient *in die illo. In quo*

C *die vt dignetur vos*, id est, dignos habeat *vocatione sua Deus noster*, nos *etiam oramus semper pro vobis*, id est, non solùm instruximus vos de illa iustorum glorificatione, vel impiorum damnatione; sed *etiam oramus* assiduè *pro vobis*, vt ad illam gloriam pertingatis, vt scilicet *dignetur vos sua vocatione Deus noster*, id est, dignos vos iudicet, quos ad regnum vocet, dicens: *Venite benedicti Patris mei,* Matth. 25. *percipite regnum, & impleat omnem* vestram *voluntatem bonitatis*, id est, plenariè faciat quicquid bene vultis. Vel interim in hoc seculo *impleat omnem voluntatem bonitatis in vobis*, id est, plenè vos faciat velle omne bonum, *& impleat in vobis opus fidei*, id est, omne bonum *opus*, quod fides exigit, & hoc *in virtute* potentis actionis. Vel confessio est propriè *opus fidei*, vt quod mens credit, lingua fateatur. *Impleat in vobis opus fidei*, id est, confessionem, & hoc *in virtute* constantiæ, vt nullo modo flecti possitis à *fidei* confessione. Ita videlicet *impleat* hoc *in vobis*, vt in præsenti vita *nomen Domini nostri Iesu Christi clarificetur in vobis*, id est, clarum & gloriosum appareat in bonis operibus vestris: *& vos* in alia vita clarificemini *in illo*, & hoc *secundùm gratiam Dei nostri* Patris, *& Domini Iesu Christi*, id est, *secundùm* quod Pater & Filius per *gratiam* sancti Spiritus electis suis gratuita bonitate tribuunt, supra quam mereri possunt.

CAPVT II.

Rogamus autem vos fratres per aduentum Domini nostri Iesu Christi, & nostræ congregationis in ipsum, vt non citò moueamini à vestro sensu, neque terreamini, neque per spiritum, neque per sermonem, neque per epistolam tanquam per nos missam, quasi instet dies Domini.

D Captata illorum beneuolentia, illisque laudatis, securè descendit ad principalem intentionem, id est, ad remotionem erroris, quo maximè turbati fuerant. Quasi dicat: *Vos* quidem *fratres* patienter omnia *sustinetis*, propter remunerationem, quam à Deo speratis: sed *rogamus vos, vt à sensu* Catholicæ fidei nullatenus *moueamini. Rogamus autem vos fratres*, non per leue aliquid, sed *per aduentum Domini nostri Iesu Christi*, si vultis vt vobis prosit, *& per aduentum nostræ congregationis in ipsum* Christum, si vultis esse in ea, quando omnes, qui electi fuerimus, conueniemus, & congregabimur *in ipsum* Saluatorem, *vt non citò moueamini*, id est, *non citò* titubetis *à vestro sensu*, id est, *à sensu* Catholicæ veritatis, vel à puro intellectu, quem hactenus habuistis. *Non citò moueamini.* Si enim moueamini, *citò* est, quia nihil vobis infertur, quod diu duret, *neque terreamini* quasi de vicino periculo imminentis iudicij, *neque per spiritum moueamini* aut *terreamini*, id est, si malignus spiritus, quasi Angelus *lucis apparens* 2. Cor. 11 in visione, persuadeat vobis diem *Domini* vestris diebus imminere, vel si quis dicat *se per Spiritum* sanctum hoc cognouisse, non credatis ei, *neque per sermonem*, id est, si quis præsentialiter apud vos publico sermone, & inter alia voluerit hoc astruere, nolite vnquam credere, *neque per epistolam* alicuius absentis, *tanquam per nos*, id est, iussu nostro *missam*, vel sub nomine nostro, nolite seduci. Siue *per epistolam*, quam vobis ante misimus, nolite turbari, id est, nolite putare, quòd epistola nostra dicat vestris diebus Christum esse venturum. Nolite his omnibus terreri, *quasi instet dies Domini*, id est, quasi vicinus immineat *dies*, in quo Dominus potentiam suam ostendet, punien-

A punlendo malos, & saluando bonos. Non ideo dicit hoc Apostolus, vt velit illos securitate torpere, ac negligenter agere, & imperatos esse; sed ne in ipsa perturbatione expectationis celerrimi aduentus Dominici possent seduci, ad suscipiendum pro Christo diabolum, qui hoc agebat, vt sub nomine Christi se faceret adorari, sicut & beato Martino suadere voluit. Quod vt non possit, tempus & signa Dominici aduentus describit Apostolus. Nam animos eorum, vel occasio non intellectæ epistolæ, quam ipse eis miserat; vel ficta reuelatio, quæ per somnium deceperat; vel aliquorum coniectura, Isaiæ, & Danielis, Euangeliorumque verba de Antichristo prænuntiantia, in illud tempus interpretantium, mouerat atque turbauerat, vt in maiestate sua tunc Christum sperarent esse venturum. Cui errori medetur Apostolus, & exponit, quæ ante aduentum Christi debeant præstolari, vt cùm illa facta fuerint, tunc expectetur Christus. Parcens tamen eorum verecundiæ vel teneritudini, nequaquam eos apertè reprehendit, quia commoti fuerant, sed ne moueantur rogat, & prius etiam multum eos laudat. Plerunque enim pusillanimes vtilius emendamus, si & eorum bene gesta memoramus, & si qua ab eis inordinatè gesta sunt, non iam tanquam perpetrata corripimus, sed quasi adhuc, ne perpetrari debeant, prohibemus, vt & illa, quæ approbamus, illatus fauor augeat: & contra ea, quæ reprehendimus, magis apud pusillanimes exhortatio verecunda conualescat. Vnde nunc magister egregius, vt dictum est, cùm Thessalonicenses in accepta prædicatione perdurantes, quasi de vicino mundi termino quadam cognosceret pusillanimitate turbari, prius

B in ijs quæ fortia prospicit, laudat: & cautè monendo postmodum quæ infirma sunt, roborat. Cùm enim multa laude digna dixisset, subiunxit hoc, de quo loquimur: *Rogamus autem vos fratres per aduentum Domini, &c.* Egit enim verus doctor, vt prius audirent laudati quod recognoscerent, & postmodum quod exhortati sequerentur. quatenus eorum mentem, ne admonitio subsequens concuteret, laus præmissa solidaret. Et qui commotos eos vicini finis suspicione cognouerat, non iam redarguebat commotos, sed quasi transacta nesciens, adhuc commoueri prohibebat, vt dum se de ipsa leuitate motionis prædicatori suo incognitos crederent, tantò reprehensibiliores essent, quantò magis ab illo se cognosci formidarent.

Matth. 24. Ephs. 5. *Ne quis vos seducat vllo modo. Quoniam nisi venerit discessio primùm, & reuelatus fuerit homo peccati, filius perditionis, qui aduersatur & extollitur supra omne quod dicitur Deus, aut quod colitur, ita vt in templo Dei sedeat, ostendens se tanquam sit Deus.* * Num *Non retinetis quòd cùm adhuc essem apud vos, hæc dicebam vobis? Et nunc quid detineat scitis, vt reueletur in suo tempore. Nam mysterium iam operatur iniquitatis, tantum vt qui tenet nunc, teneat, donec de medio fiat.* Isaiæ 11. *Et tunc reuelabitur ille iniquus, quem Dominus Iesus interficiet spiritu oris sui, & destruet illustratione aduentus sui eum, cuius est aduentus secundùm operationem satanæ in omni virtute, & in signis, & prodigijs mendacibus, & in omni seductione iniquitatis* * *his* * ijs *qui pereunt, eò quòd charitatem veritatis non receperunt, vt saluifierent. Ideo mittet illis Deus operationem erroris, vt credant mendacio, vt iudicentur omnes, qui non crediderunt veritati, sed consenserunt iniquitati.*

Videte, inquit, *ne quis vos seducat vllo modo,* id est, *ne quis* in errorem trahat *vos,* aut *per spiritum,* aut *per sermonem,* aut *per epistolam,* aut per alium C quemlibet seductionis modum, vt credatis instare diem *Domini. Quoniam* non instabit, *nisi primùm venerit discessio,* vt omnes gentes, quę Romano imperio subiacent, discedant ab eo: siue, vt multitudo Ecclesiarum discedat à Pontifice Romano, aut multitudo hominum discedat à fide, Nota. *& nisi reuelatus,* id est, manifestatus, & ostēsus fuerit, qui omnium Prophetarum verbis prænuntiatur, *homo peccati,* id est, Antichristus, qui non est Deus iustitiæ, vt finget, sed *homo peccati,* in quo fons omnium peccatorum est, & *filius perditionis,* id est, diaboli, qui est vniuersorum perditio, vel *filius perditionis,* id est, natus ad hoc, vt perdat alios, & tandem ipse perdatur, *qui* scilicet *homo* pestifer, *aduersatur* Christo, ideo vocatur Antichristus, id est, contrarius Christo. Vel omnium saluti *aduersatur, & extollitur,* id est, effert se *supra omne quod dicitur Deus, aut quod colitur,* id est, super illos, qui nuncupatiuè, non essentialiter sunt dij, & super illum, qui naturaliter est *Deus. Deus* enim dici aliquando & homo potest, quod iuxta Moysen dicitur: *Ecce constitui te Deum Pharaonis. Deus* Exod. 7. verò coli, purus homo non potest. Quia verò se Antichristus & super sanctos quosque homines, & super ipsius potentiam diuinitatis extollit per exactum sibi nomen gloriæ, & hoc *quod Deus dicitur,* & hoc *quod Deus colitur,* transire conatur. Et 2. Cor. 6. ita erigetur, *vt sedeat,* & se adorari iubeat *in templo Dei,* fortasse quod est in Ierusalem. Vel potius *in templo Dei* sedebit, id est, in mentibus Christianorum, quos seducet, qui fuerant templum Dei. Nam iuxta hunc sensum dicitur in Psalmo: *Deus, venerunt gentes in hæreditatem tuam, polluerunt templum sanctum tuum.* Psal. 78. Gentes enim *templum* Dei *polluerunt,* quando pagani quosdam Christianos in persecutione idolis sacrificare D coëgerunt. In huiusmodi igitur templo sedebit Antichristus, *ostendens se tanquam sit Deus,* id est, super eorum mentes, quos seducere poterit fastu gloriæ secularis, erigetur, ita vt cùm sit *homo* peccator, *homo* tamen existimari despiciens, Deum se super homines mentiatur. Nisi ita fuerit Romanum imperium antea desolatum, & Antichristus ita manifestus præcesserit, Christus non veniet, qui ideo venturus est, vt Antichristum destruat. *Non retinetis* in corde, *quòd hæc* ipsa, quæ nunc scribo per epistolam, *cùm adhuc apud vos essem,* præsenti sermone narrabam, & *dicebam vobis,* Christum scilicet non esse venturum, nisi præcesserit Antichristus? Hoc debuissetis firmiter retinere, nec de suspicione proximi aduentus Domini fluctuare. Ego præsens *dicebam* Antichristum prius venturum. *Et nunc quid detineat scitis,* id est, quæ causa sit, quòd Antichristus modò non veniat, optimè nostis. Quoniam scire illos dixit, apertè hîc dicere noluit: & ideo nos, qui nescimus quod illi sciebant, aut vix aut nequaquam peruenire valemus ad id, quod ipse in hoc loco sensit. De Romano tamen imperio intelligitur, qui & ideo videtur apertè noluisse dicere illud esse destruendum, quòd ipsi qui imperabant, æternum putabant, ne eos in odium Christiani nominis excitaret. Si enim apertè & audacter dixisset, Non veniet Antichristus, nisi prius Romanum deleatur imperium, iusta causa perditionis aduersus nascentem tunc Ecclesiam consurgere videretur. Velauit ergo quadam obscuritate quod dicebat, ne Romanos incitaret ad persecutionem Ecclesiæ, vel impediret à suscipienda fide. *Scitis,* inquit, *quid* eum nunc

A *nunc detineat*, vt modò nō veniat, hoc scilicet detinet eum, quia ea, quę fieri debet ante aduentum eius, prius facienda erit *discessio*, vt gentes discedant à Rom. imperio, sicut iam factum cernimus. Et adhuc prius est facienda grauior *discessio*, vt ingens multitudo eorum, qui Christianitatis vocabulum portant, discedat à religione, vel ab ipsa fide Christiana, in tantum vt cùm venerit Antichristus, facilè suscipiat eum. Hoc, & his similia, sunt, quæ adhuc detinent & retardant eum. Non enim debet, aut potest venire, nisi quando ita deprauatum fuerit genus humanū, vt cùm venerit, mox suscipiat eum. *Scitis quid* eum *nunc detineat*, id est, quæ causa sit dilationis eius, *vt reueletur*, id est, manifestus cunctis appareat *in tempore suo*, id est, sibi congruo, quando videlicet satanas soluetur, & aduersus Ecclesiam totis viribus relaxabitur. *Tunc* nanq; erit tempus Antichristi, quia *tunc* regnabit, cùm quod voluerit faciet, ideoq; *tunc* apertè *reuelabitur*. Nam in membris suis *iam operatur mysterium iniquitatis*. Quod est dicere, multis malis atque peccatis, quibus Nero impurissimus Cæsarum mundum premit, Antichristi parturitur aduentus; & quod ille operaturus est postea: in isto ex parte completur. Sic ergo in Nerone, cuius opera velut Antichristi videbātur, & in cæteris similibus *operatur* aduersarius ille *iā* ab ipso tempore, Apostolorum *mysterium iniquitatis*: quia Nero, & cæteri tales præfigurant eum, sicut Abel, & Isaac, & Dauid præfigurauerunt Christum, *tantum* hoc restat, *vt qui nunc* imperat, imperet *donec de medio fiat*, id est, *donec de medio* tollatur. *Tantum* vt Romanum Imperium, quod *nunc* ferè vniuersas gētes, *tenet, teneat* eas, *donec de medio fiat*, id est, *donec* illa potestas auferatur *de medio* mundi: quia
B omnes vndiq; Romam confluebant, velut ad caput. Vel *de medio fiat*, id est, de communi tollatur illa potestas. *De medio* enim fieri, est de communi hominum aspectu auferri. *Et tunc reuelabitur ille iniquus, quem* significare Antichristum nullus ambigit. Vel ita: *Scitis quid nunc detineat* eum, hoc fortasse, quia nondum sic deprauati sunt omnes, vt statim susciperent illum, *vt reueletur in suo tempore*, quando parati erunt homines illum suscipere. *Nam mysterium iam operatur iniquitatis*. Ac si dicatur: Tunc Antichristus manifestus videbitur, nam in cordibus iniquorum secreta sua *iam* nunc occultus *operatur*. *Iam* in malis & fictis, qui sunt in Ecclesia, *operatur mysterium iniquitatis*. Quod ideo dicitur *mysterium*, quia videtur occultum, quia tales operarij ostendunt se velut ministros, aut famulos Christi, cùm reuera ministri sint Antichristi. Nam iniquitas eorum est mystica, id est, pietatis nomine palliata, & sub specie boni perpetrat malum. *Tantum* est, *vt qui tenet nunc* fidem Christianæ religionis, *teneat* illam, id est, tenaciter perseueret in ea, *donec de medio fiat*, id est, *donec de medio* Ecclesiæ exeat *mysterium iniquitatis*, quod nunc occultum est, cùm manifestum erit, quando omnes de Ecclesia palàm exibunt, qui non ad Christum, sed ad Antichristum pertinebunt. *Et tunc reuelabitur iniquus*. Vel Romanus pontifex, *qui tenet nunc* Ecclesias, *teneat* illas *donec de medio fiat*, id est, *donec* ab ipsa Romana Ecclesia, quæ est medium, & cor Ecclesiarum, fiat iniquitas, ob quam ab ea multæ discedant Ecclesiæ. Varijs modis intelliguntur hæc Apostoli obscurissima verba, vbi tamen nullum temporis spatium aperuit. Ait enim *vt reueletur in suo tempore*, nec dixit post quantum temporis id futurum sit. Et subiunxit, *nam mysterium operatur iniquitatis*, nec expressit quamdiu hoc operetur. Item quod C sequitur, *tantum qui tenet nunc, teneat donec de medio fiat, & tūc reuelabitur ille iniquus*, docet nos Antichristum manifestum futurum: sed post quantum temporis reuelandus sit, nec saltem obscurè locutus est Apostolus. Quid enim sit, *qui modò tenet, teneat*: vel quid sibi velit, *donec de medio fiat*, potest quisque sic coaptare, vt intelligat, vel aliquatenus suspicetur, quia quoquo modo scriptū legit, quamdiu *teneat*, aut post quanta temporum spatia *de medio fiat*, hic tacetur omnino. Sed quantumcunq; longum aut breue sit hoc interuallum, omnia tamen in eo fient, quæ prius fieri debent: *& tūc* Antichristus manifestè *reuelabitur* fons totius *iniquitatis*. Qui nec modò in mēbris suis, nec *tunc* in seipso timendus est: quia ipsum *Dominus Iesus interficiet spiritu oris sui*, id est, inuisibili virtute spiritus sui, procedentis à se, sicut à Patre, diuina scilicet potestate, & imperio maiestatis suę, cuius iussisse fecisse est, non in exercitus multitudine, non in robore militum, non in auxilio Angelorum. Sed quomodo tenebræ solis fugantur aduentu, sic *& illustratione aduentus sui eum Dominus destruet*, atq; delebit. Occidetur autem, sicut è volumine Danielis intelligimus, in monte Oliueti, Daniel. 11.
in papilione, in solio suo, illo videlicet loco, quo Dominus in cælum ascendit. Post cuius interfectionem concedentur ad pœnitentiam quadragintaquinque dies his, qui ad vitam præordinati sunt, & persecutionem illam non sine offensione transierunt. Vtrum verò completis illis quadragintaquinq; diebus, mox adueniat Dominus, an adhuc supersit aliquantulum temporis, omnino nescimus. Quòd ergo dicitur, quia *Dominus Iesus interficiet eum Spiritu oris sui, & destruet illustratione aduentus sui*, non ita intelligendum est, quasi in ipso iudicis aduentu sit interficiendus atq; destruendus, sed antea. Illustratio enim aduentus eius, D non inconuenienter intelligitur aliqua claritas prænuntians aduentum eius, quæ tanta sit, vt visa ea, mox præ timore moriatur ille pestifer. *Destruet* itaque *eum Dominus, cuius est aduentus secundùm operationem Satanæ*, id est, qui cùm venerit, faciet omnia diabolo instigante, non tamen sine sensu, vt phrenetici, qui culpam non habent, de malis, quæ faciunt. Nam sicut *Deus erat in Christo mundum reconcilians sibi*: ita diabolus erit in Antichristo, mundum seducens. Et sicut Christus ait, *Pater in me manens, ipse facit opera*: sic diabolus in Antichristo manens, faciet omnia, quæ ille videbitur facere. Eius itaq; *aduentus* erit *secundùm operationem Satanæ, in omni virtute*: quia tunc Satanas relaxabitur, vt *in omni virtute* sua per eum operetur, *& operabitur signis*, quæ in quocunq; tempore significent aliquid: *& prodigijs*, quæ in futuro tantùm aliquid significent. Vel *signis* minoribus, *& prodigijs* maioribus. Quæ scilicet signa & prodigia erunt mendacia, id est, falsa: siue quia mortales sensus per magica phantasmata decepturus est, vt quod non faciet, facere videatur: siue quia illa ipsa, etiamsi erūt prodigia, ad mendaciū pertrahent credituros. Operabitur ergo per eū & per sequaces eius Satanas *in omni virtute* fortitudinis contrariæ, *& in signis* atq; *prodigijs* falsorū miraculorū, vel ad falsitatē dicentiū, *& in omni seductione iniquitatis*, quia simulabit se religiosū, vt sub specie decipiat pietatis, imò se Deum esse dicet, & se adorari faciet, atq; regna cœlorum promittet. Alios quoq; donis temporaliū diuitiarum corrūpet, alios autem cruciatibus, & minis, atq; terroribus frāget: *& in omni* arte seductionis fraudes suas exer-

Actu. 1.
1.Cor. 5.
Ioan. 14.

A exercebit his qui pereunt, id est, qui ad vitam prædestinati non sunt, sed ad perditionem vadunt. Illa ergo Antichristi tentatio cunctis præteritis maior apparebit, quando pius Martyr corpus suum tormentis subijciet, & tamen ante eius oculos miracula tortor faciet. Quis enim ad fidem conuertatur incredulus, cuius iam credentis non paueat, & concutiatur fides, quando persequutor pietatis fiet etiam operator virtutis, idemq; ipse, qui tormentis sæuiet vt Christus negetur, miraculis prouocabit vt Antichristo credatur? Sed potens est Spiritus Dei, corda suorum etiam inter tam grauia tentamenta custodire. Nam his signis atq; prodigijs seducentur, qui seduci merebuntur, eò quòd charitatem veritatis non receperunt, Iudęi scilicet, vel alij infideles, qui noluerunt recipere charitatem veritatis, id est, Spiritum Christi. (Ioan. 14.) Dicitur enim Spiritus sanctus charitas, & Christus est veritas. Charitas ergo veritatis, vt diximus, est Spiritus Christi. Sed hanc charitatem Iudęi non receperunt, vt salui fierent, ideo seducentur, vt pereant. Vel charitatem veritatis non receperunt, vt non bona spiritalia concupiscerent, sed carnalia. Et quia spe inuisibilium bonorum gaudere non nôrunt, in laqueos Antichristi ruituri sunt, vt credant mendacio, quod illo duce velut in conspectu inimicorum suorum visibilium, qui eos visibiliter captiuauerant, habituri sunt visibilem gloriam. Quia ergo veritatem charitatis non receperunt, vt inuisibilia bona, quæ sola sunt vera, diligerent, & Saluatore suscepto salui fierent, ideo mittet, id est, venire permittet illis Deus non operatorem, sed ipsam operationem, id est, fontem, erroris. vt credant mendacio, quia mendax est ille ipse, (Ioan. 8.) B & pater eius. Vt iudicentur, id est, in aduentu iudicis condemnentur omnes qui non crediderunt veritati Christi. sed consenserunt iniquitati Antichristi. Deus illis operationem erroris mittet quia diabolum facere ista permittet iusto ipse iudicio, quamuis faciat ille iniquo malignorum consilio. Vt iudicentur, inquit, omnes, &c. Proinde iudicandi seducentur, & seducti etiam iudicabuntur. Sed iudicandi seducuntur illis iudicijs Dei, occultè iustis, iustè occultis, quibus ab initio peccati rationalis creaturæ nunquam iudicare cessauit, seducti autem iudicabuntur nouissimo manifestissimoque iudicio Et quidem si Antichristus de virgine natus esset, & prior venisset in mundum, poterant Iudęi habere excusationem, & dicere quòd postea venerit veritas & ideo primitus mendacium poterant pro veritate suscipere: sed cùm non ita sit, ideo iudicandi sunt, imò procul dubio condemnandi: quia Christi veritate contempta, postea mendacium, id est, Antichristum suscepturi sunt.

Nos autem debemus gratias agere Deo semper pro vobis fratres dilecti à Deo: quòd elegerit *nos Deus primitias in salutem, in sanctificatione spiritus & in fide veritatis in quam & vocauit vos per Euangelium nostrũ, in acquisitionem gloriæ Domini nostri Iesu Christi.* (*vos)

Illi condemnabuntur, qui veritate reprobata mendacium suscipient: sed nos & vos saluabimur, qui veritatem suscepimus, vnde & gratias agere debemus. Et hoc est: Nos autem debemus semper gratias agere Deo pro vobis, quos ad suam notitiam vocauit ô fratres dilecti à Deo, pro merito vestræ sanctitatis, vel dilecti ab eo gratis, priusquam aliquid boni meruissetis, & sic per præuenientem dilectionem vocati, quoniam ipse prior dilexit nos. Gratias (inquam) (1. Ioan. 4.) Deo agere debemus, eò quòd ab æterno elegerit nos Apostolos Deus in consilio prouidentiæ vel sapientię suę, & elegerit nos primitias, id est, primos & C præcipuos, non vltimo tempore periculoso, sed in exordijs Euágelicę gratię, & hoc in salutem ęternam, vt in eam nos perducat, positos in sanctificatione spiritus, qui in baptismo sanctificat. & in fide veritatis, non erroris, quia quicquid nostra fides credit, verum est, nec fallitur opinione alicuius erroris, sicut illi qui sequuntur Antichristum. In quam fidem & vos vocauit, id est, non solùm nos primitus vocauit. sed etiam deinde vos per Euangelium nostrum, quod vobis prædicauimus, in acquisitionem gloriæ Domini nostri Iesu Christi, id est, vt per fidem acquiratis gloriam, quam habet Iesus. Vel in acquisitionem gloriæ Christi, id est, vt vos sibi Christus acquireret, ad glorificandum se, vt essent populus acquisitionis, & bene viuendo glorificaretur. (1. Petr. 2.)

Itaque fratres state, & tenete traditiones, quas didicistis, siue per sermonem, siue per epistolam nostram. Ipse autem Dominus noster Iesus Christus, & Deus & Pater noster, qui dilexit nos, & dedit consolationem æternam, & spem bonam in gratia, exhortetur corda vestra, & confirmet in omni opere & sermone bono.

Quandoquidem vos Deus ad fidem conuertit, vt per hanc ad gloriam pertingatis: nec instat adhuc dies Domini, itaque fratres state in fide, & nolite moueri à vestro sensu: vt stare firmiter in fide valeatis, atque statum rectitudinis in operibus bonis seruetis, tenete in corde & operibus traditiones, quas didicistis siue per sermonem nostrum, dum essemus præsentes: siue per epistolam, quam vobis misimus absentes, Et nos quidem sermonibus & epistolis vos admonemus, vt in bono stetis: sed ipse Deus per internam gratiam suam exhortetur interius corda vestra. Nos enim foris in vacuum laboramus, si ipse intus non fuerit operatus. Et ideo ipse Dominus noster Iesus Christus, qui nos suo dominio piè mancipauit: & Deus, qui nos creauit, & Pater noster, qui nos in filios adoptauit, & paterno affectu nos dilexit, dans Vnigenitum pro nobis, & per Spiritum paracletum, qui interpretatur consolator, D dedit nobis consolationem æternam, cùm iam inter aduersa præsentis miseriæ incipimus æterna gaudia prægustare: & spem bonam, qua de exilio ad patriam expectamus redire in gratia, id est, in eius gratuito munere, quia hoc non merueramus: ipse, inquam, Filius & Pater, qui iam tot & tanta nobis largitus est, exhortetur corda vestra, id est, incitet ad meliora voluntates vestras. & confirmet, contra impugnantes in omni opere bono, & in omni sermone bono.

CAPVT III.

DE cætero fratres, orate pro nobis, vt sermo Dei currat & clarificetur, sicut & apud vos, & vt liberemur ab importunis & malis hominibus. Non enim omnium est fides. Fidelis autem Dominus est, qui confirmabit vos & custodiet à malo. Confidimus autem de vobis fratres in Domino, quoniam quæ præcipimus vobis, & facitis & facietis. Dominus autem dirigat corda vestra in charitate Dei & patientia Christi.

De his, quæ ad vos pertinent, diximus, & monuimus quomodo agere debeatis: sed de cætero, id est, de eo, quod ad alios pertinet fratres, orate pro nobis, vt sermo Dei, quem loquimur, currat sine impedimento ad omnes gentes, vt multi velociter conuertantur. Currat, id est, sine obstaculo festináter ad omnes perueniat: & clarificetur. id est, clarus & intelligibilis fiat audientibus, sicut & apud vos cucurrit, & clarificatus est. & orate vt liberemur, ne detineamur ab importunis & malis hominibus: id est, infidelibus, qui resistunt nobis, sed v-

A biq; liberi discurramus ad prędicandum. *Liberemur ab importunis*, id est, *infidelibus, qui resistunt veritati*, disputando *verbis contra eam, & malitia nos persequuntur, & tormentis cruciant.* Ideo dico *liberemur*, quia *non omnium est fides*, id est, non ad omnes pertinet *fides*, id est, non adhuc omnes fidem acceperunt, qui accepturi sunt. Vel *orate vt liberemur*, quia *non omnium est fides*, id est, non ad omnes pertinet *fides, non omnes credituri sunt etiam orantibus vobis sed tantùm qui praeordinati sunt*. *Nam posse habere fidem sicut posse habere charitatem natura est hominum: habere autem fidem, sicut habere charitatem, gratia est fidelium.* Ideo *autem Deus per orationes fidelium non credentes credere facit, vt ostendat quia ipse facit. Nemo est enim tam imperitus, tã carnalis, tam tardus ingenio: qui non videat* Deum facere, quòd se rogari pręcepit vt faciat. *Non omnium est fides*, sed tamen nolite eos timere, qui sine fide sunt: quia *Dominus est fidelis*, id est, verax in promissis, quę pollicitus est electis suis, dicens. *Ecce*
Matth. 28 *ego vobiscum sum omnibus diebus vsq; ad consummationem seculi. Fidelis est*, id est, fideliter adimplens quæ promisit, *qui confirmabit vos* in bono, *& custodiet à malo. Confirmabit*, id est, firmos & stabiles faciet, *ne sitis fluctuantes*, & *circumferamini omni vento*
Ephes. 4. *doctrinæ in nequitia hominum, & custodiet à malo*, nõ vt nihil aduersitatis patiamini, sed vt nihil possit nocere vobis. Diximus vt teneatis *traditiones* nostras, & cętera quę iussimus impleatis: nec puto frustra, sed *confidimus de vobis fratres in Domino*, qui in vobis operatur, *quoniam ea quæ præcipimus* vobis *& nunc facitis, & semper facietis.* Sed ne frustra hæc de vobis confidamus, Dominus, id est, Spiritus sanctus *dirigat corda vestra*, id est, rectas faciat
B voluntates vestras, existentes *in charitate Dei* Patris, vt eum toto corde diligatis: *& in patientia Christi*, vt parati sitis libenter pati pro Christo, sicut ille passus est pro vobis. Tota Trinitas in hac breui sententia declaratur. *Dominus* enim *præmittitur, ipse* (vt diximus) *est spiritus sanctus. Qui rectè Dominus* appellatur, sicut Pater & Filius, quia *vbi vult spirat*, & quicquid vult facit, atque regit vni-
Ioan. 3. uersa, nec regitur, & omnia illi seruiunt. Vnde & in superiori etiam epistola similiter Dominum Apostolus eum vocauit, dicens: *Vos autem Dominus multiplicet*, &c. *Post hoc autem de curiosis agitur*,
1. Thess. 3. cùm subditur:

Denuntiamus autem vobis fratres in nomine Domini nostri Iesu Christi, vt subtrahatis vos ab omni fratre ambulante inordinatè, & non secundùm traditionem, quam acceperunt à nobis. Ipsi enim scitis quemadmodũ oporteat imitari nos. Quoniam non inquieti fuimus inter vos, neq; gratis panem manducauimus ab aliquo, sed in labore, & in fatigatione, nocte & die operantes:
2. Cor. 11. *ne quem vestrum grauaremus. Non quasi non habuerimus potestatem, sed vt nosmetipsos formã daremus vobis ad imitandum nos. Nam & cùm essemus apud vos, hoc denuntiabamus vobis, quoniam si quis non vult operari, nec manducet. Audiuimus enim inter vos quosdam ambulare inquietè, nihil operantes, sed curiosè agentes. Iis autem, qui eiusmodi sunt, denuntiamus, & obsecramus in Domino Iesu Christo, vt cum silentio operantes, suum panem manducent.*

Vos quidem præcepta nostra, (sicut *confidimus*) *facitis & facietis*, sed quicunq; ea non fecerint, subtrahite *vos ab* illis. Et hoc *vobis denuntiamus fratres*, id est, de hac re nuntium vobis diuinum afferimus *in nomine Domini nostri Iesu Christi*, id est, in autoritate nominis eius, vel in gloria eius, vt propter reuerentiam nominis eius, vel propter gloriam nominis eius, faciatis quę dici-

mus, vt scilicet *subtrahatis vos* & separetis *ab omni fratre*, id est, *ab omni* Christiano *ambulante inordinatè*, id est, viuente non sicut ordo naturæ, vel ordo Christianæ religionis exigit, & *ambulante non secundùm traditionem* ambulandi, id est, viuendi, vel operandi, *quam acceperunt à nobis. Ab omni fratre*, qui sic ambulat, vos subtrahite, id est, non communicetis ei in cibo, vel in potu, vel in mercatura, siue in colloquio, vel in alia re, nisi causa corrigendi eum, ne participes sitis delictorum eius: sed vitate eum, ne videamini fouere prauitatem eius, vt erubescat & corrigatur, cùm se viderit ab omnibus caueri. Ab eis, *qui non secundùm traditionem nostram ambulant*, vos subtrahite: nam vos *ipsi scitis quemadmodum oporteat imitari nos*, id est, *non est opus vt exponam vobis eam traditionem, quia scitis* eam. *Scitis* videlicet *quomodo qui rectè volunt ambulare, debent ambulare per viam: per quam nos ambulamus*, id est, *exempla nostra* sequi. *Quoniam non inquieti fuimus inter vos*, vt illi, qui aliena negotia curant, otiosè vagantes huc & illuc, ac diuinum officium relinquentes, & vitam singulorum superfluè scrutantes, ac fratribus detrahentes, & murmurationes ac dissensiones, vel scandala nutrientes. Dum enim vacant, & nihil operantur, callidus hostis vanam mentem eorum occupat talibus: quia sicut scriptum est, *multam malitiam docuit otiositas*. Sed nos *non ita fuimus inquieti. Neq; gratis*, id est, sine pretio iusti laboris *manducauimus*, non dico deliciosas escas, Eccles. 33.
sed nec ipsum *panem* sumptum *ab aliquo, sed in labore* manuum *& fatigatione*, quia laborabamus vsq; ad fatigationem: *nocte & die operantes*, vnde victum haberemus, *ne quem vestrum grauaremus*, id est, ne alicui vestrum essemus oneri stipendia sumendo. Et non laborauimus, *quasi non habuerimus* D
potestatem sumendi vestra, id est, non ideo victũ proprio labore quæsiuimus, quòd non possemus à vobis accipere sumptus, sed ideo *vt nosmetipsos daremus formam vobis*, id est, exemplum *ad imitandum nos*, id est, vt vos otium dimitteretis, & in opere nos imitaremini. *Si enim nos, cùm possemus ex prædicatione victum habere, maluimus ex labore nostro viuere*, multò magis vos debetis *in sudore vultus* panem vestrum præparare. Propter aliam causam apud iustos in opere laborauit Apostolus, & propter aliam apud Corinthios Corinthij enim tenaces erant, *& multis vitijs occupati: & si quid Apostolo dedissent, videretur eis quòd Apostolus* deberet leuius erga eos agere, nec asperè increpare, sed eis blandiri propter dona ipsorum. *Isti verò solebant in otio viuere, & idcirco dedit illis Apostolus in seipso exemplum operandi manibus proprijs, vt inde haberent vnde possent viuere, & indigentibus eleemosynam præbere. Sciendum itaq; beatum Apostolum opera* corporalia *seruos Dei operari voluisse*, quæ finem haberent in magnam spiritalem mercedem, ad hoc, vt & ipsi victu ac tegumento nullo indigerent, *& manibus suis* hoc sibi procurarent. Neq; huic Apostolico pręcepto & exemplo contrarium est, quod Dominus ait: *Nolite soliciti esse, dicentes quid manducabimus, aut quid bibemus, aut quo operiemur?* Non enim Dominus prohibuit seruis suis, vt ista non procurent, quantum necessitati sat est, vnde honestè viuere possint, sed superfluitatem nimię solicitudinis deliciosarum escarum & vestium interdixit. Non enim ait, Ne *soliciti sitis animæ vestræ* vt manducetis, sed *quid manducetis: neque corpori vestro* vt induamini, sed quid induamini: prohibens scilicet nimiam accurationem in eligendis vestibus & cibis, non laborem o-

Gene. 3. / Matth. 6.

peris,

A peris aut moderatam curam in rebus neceſſarijs. Nota. Nos ipſos, inquit, *formam* dedimus *vobis*, vt *nos* imitaremini in labore operis, *nam & hoc* diceba-mus *vobis*. *Qui* videlicet non ſolùm nunc, dum ſumus abſentes, *hoc vobis* dicimus: ſed etiam *cùm eſſemus præſentes apud vos denuntiabamus*, ac pręcipiebamus *vobis, quoniam ſi quis non vult operari, nec manducet*. Non diximus, *ſi quis non operatur*, non *manducet*, ſed, *ſi quis non vult operari*: quia ſunt nonnulli qui vellent, ſed non pôſſunt. & ideo licet non operentur, inculpabiles tamen ſunt, quia *in terra pax hominibus bonæ voluntatis*. Qui verò poſſunt, *ſed* nolunt, illi meritò culpantur, & illis etiam corporeus cibus interdicitur. Idcirco autem & labo- Lucæ 2. ris noſtri mentionem fecimus, & vt ſimiliter agatis præcipimus, atq; ſuperius, *vt ab omni fratre ambulante inordinatè vos ſubtrahatis*, admonuimus: quia *audiuimus*, id eſt, relatum eſt nobis, *quoſdam inter vos ambulare inquietè*, id eſt, de loco ad locum tota die vagari, *& nihil operantes* manibus ſuis, quod vtile ſit illis vel alijs, *ſed curioſè agentes*, id eſt, cum quadam & ſuperflua & inutili ſolicitudine & ſtudio, quęrentes ab alijs quid agat Rex Francorum, aut quanti ſit annona, ſeu quale tempus in hoc anno ſit futurum, vel his ſimilia. Multa enim breuiter hic reprehendit vitia, id eſt, inquietudinem, & otioſitatem, & curioſitatem, & multiloquium, *in quo non deerit peccatum*. Nam in- Prou. 19. Nota. quietudo, dum ſolicitè domus aliorum circuit, vel aliena acta curioſè perquirit, in multis offendit. Curioſè enim agunt, qui ad hoc vacant, vt dicere aut audire aliquid noui poſsint. Sed *his, qui eiuſmodi ſunt denuntiamus & inſuper obſecramus*, id eſt, per ſacra adiurantes eos rogamus, *in Domino Ieſu Chriſto*, vt ſaltem propter eius reuerentiam B faciant quod dicimus, vt ſcilicet non curioſè loquantur, vel interrogent quid agat ille vel ille, nec otioſi manentes viuant ex alieno labore, ſed *cum ſilentio operantes*, id eſt, linguam refręnantes, & manus in opere exercentes, *manducent* non alienum *panem, ſed ſuum*, id eſt, proprio labore præparatum, non ab alijs ſibi datum.

*obedit *Vos autem fratres nolite deficere benefacientes. Quòd ſi quis non * obedierit verbo noſtro per epiſtolam, hunc notate, & ne commiſceamini cum illo, vt confundatur. Et nolite quaſi inimicum exiſtimare, ſed corripite vt fratrem.*

Propter neceſsitates Sanctorum, qui quamuis obtemperent pręceptis Apoſtoli, *vt cum ſilentio operantes panem ſuum manducent*, poſſunt tamen multis ex cauſis indigere ſupplemento aliquo talium ſuſtentationum, ne illi, qui habebant vnde ſeruis ſuis neceſſaria pręberent, hac occaſione pigreſcerent, pręuidens continuò ſubiunxit: *Vos autem fratres nolite deficere benefacientes*. Monuimus, inquit, loquaces & otioſos, vt ſilentium teneant, & manibus ſuis operentur, vnde victum habeant. Sed *vos fratres*, qui habetis huius mundi ſubſtantiam *nolite propter hoc*, quod diximus, *deficere benefacientes* illis, ſed ſuſtentate illos de bonis veſtris: quia etſi operentur, poſſunt tamen nonnullis, imò pluribus indigere, cùm ſint forſitan infirmę & delicatę naturę. Pręcipimus vt operentur quantum poterunt. *Quod*, id eſt, ſed *ſi quis non obedierit verbo noſtro*: id eſt, huic pręcepto, ſiue etiam cuilibet alij mandato, quod vobis damus *per epiſtolam, hunc notate*, id eſt, notam reprehenſionis huic imponite. Vel *per epiſtolam hunc notate*, id eſt, per literas quis ſit mihi notificate. *& ne commiſceamini cum illo*, id eſt, ne communicetis illi, ſed excommunicate illum, & à vobis ſeparate, *vt* à vobis C abiectus *confundatur*, id eſt, erubeſcat, cùm ſe viderit à cunctis abhorreri, & ſic vel propter verecundiam corrigatur & obediat. *Et* licet præcipiam non commiſceri, tamen *nolite* illum *exiſtimare quaſi inimicum*, id eſt, *nolite* illum odio habere, putantes quòd ſit inimicus, *ſed* affectu dilectionis *corripite* illum *vt fratrem*, quia vnum habet *vobiſcum* Patrem. Ac ſi dicat: Pacem cum eo exteriorem ſoluite, ſed interiorem circa illum medullitus cuſtodite, vt mentem peccantis ſic veſtra diſcordia feriat, quatenus pax à veſtris cordibus nec abnegata diſcedat. Nam licet cum extraneis, vel etiam paganis communia ſint agenda, vt per hoc ad amorem noſtrę religionis attrahantur, cum fratribus tamen aliquoties non ſunt agenda, vt corrigantur. Extranei enim blandimentis ad bene agendum ſunt alliciendi: fratres verò, ſi ſponte peccauerunt, aſperitate moderata ſunt corrigendi.

Ipſe autem Dominus pacis dat vobis pacem ſempiternam in omni loco. Dominus ſit cum omnibus vobis. Salutatio mea manu Pauli, quod eſt ſignum in omni epiſtola. Ita ſcribo. Gratia Domini noſtri Ieſu Chriſti cum omnibus vobis, Amen.

Monui, vt inobedientem fratrem exterius corripiatis, & tamen interius apud voſmetipſos pacem erga eum teneatis: ſed quia hoc non niſi per donum gratię cœleſtis facere valetis, *ipſe Dominus*, qui eſt *pacis* & concordię dator & amator, *det vobis pacem*, non horariam, ſed *ſempiternam*, id eſt, quę finem non habeat. *Pacem*, id eſt, fraternam concordiam, vel ſedationem tribulationũ, quas ab aduerſarijs patimini, ſiue quietem ab impugnatione vitiorum, vel *pacem* cum Deo & ſanctis Angelis, quę nunquam finiatur vel interrumpatur, *det ipſe vobis in omni loco*, id eſt, & apud dome- D ſticos, & apud extraneos, & in hoc ſeculo, & in futuro. Et vt *pacem* habeatis, *Dominus ſit cum omnibus vobis*, qui vos & a malo defendat, & in bono cuſtodiat. *Salutatio mea* ſubiungitur, ſcripta *manu Pauli*, id eſt, propria *manu mea*, non *manu* notarij. *quod eſt ſignum in omni epiſtola*, vt per hoc cognoſcatur eſſe mea. *ita* enim *ſcribo*. Ne quis pſeudo poneret nomen ſuum in principio pro Pauli nomine, & diceret ſuam eſſe epiſtolam, ideo Paulus in fine conſueuerat hoc ſignum ponere, per quod ab eo recognoſceretur. Non tamen in vnaquaque epiſtolarum eius hoc inuenitur, ſed in iſta, & in illa; quæ eſt ad Coloſſenſes, & in prima ad Corinthios. Galatis hoc idem ſic dicitur: *Videte qualibus literis ſcripſi vobis mea manu*. Et Phi- Galat. 6. lemoni; *Ego Paulus ſcripſi manu mea*. Quod ergo dicit, quia hoc *ſignum eſt in omni epiſtola*, non ſic intelligendum eſt, vt prorſus in vnaquaque ſit hoc ita ſcriptum, ſed in multis: quia omne non ſemper plenariam vniuerſitatem ſignificat, ſed aliquando quandam multitudinem. Nam quod 2.Cor.13. dictum eſt ad Corinthios. *Salutant vos omnes ſancti*, nequaquam putandum eſt, quòd *omnes ſancti*, qui erant in vniuerſo mundo, tunc per illam epiſtolam ſalutarent eos, cùm plures eſſent, qui ſcriptionem illius epiſtolæ ignora- Rom.16. rent. Similiter & quod Romanis dictum eſt, *Salutant vos omnes Eccleſiæ Chriſti*, non de omnibus Eccleſijs, quæ erant in orbe, intelligitur. Sic vbi legimus, quia *omnes gentes narrabant de prælijs Iudæ*, nequaquam credimus quod *omnes gentes*, quæ erant in Scythia, vel in India, vel in remotis In- 1.Mac.3. ſulis, tùnc loquerentur de Machabæi prælijs. Multa quoque ſimilia in Scripturis ſanctis reperiuntur, in quibus omne, non vniuerſitatem ſignificat.

A nificat. Non ergo mentitus est Apostolus, qui dixit hoc signum esse *in omni epistola* sua, quod ta-
1.Marc.3. men non per singulas quasq; posuit, quia secundùm vsitatà in Scripturarum sanctarum locutionem hoc dixit. Deinde *gratia Domini nostri Iesu Christi*, inquit, hoc est, generale auxilium Christi ad omnia, & donum sit *cum omnibus*, tam maioribus, quàm minoribus; tam viris, quàm mulieribus. Vel si hoc, quod dicit nunc, *gratia Domini nostri Iesu Christi cum omnibus vobis*, est illa salutatio, quam sua *manu in omni epistola* pro signo se testatur scribere, tunc veraciter omne potest intelligi vniuersitatem plenariè significare. quia hoc reperitur in fine vniuscuiusq; epistolæ Omnes enim quas scripsit, finiũtur in precatione gratię. *Amen.*

Secunda Epistola ad Thessalonicenses finis.

PRAEFATIO IN EPISTOLam primam ad Timotheum.

SIcut Lucas refert, cùm discessisset Paulus à Barnaba, perambulabat Syriam & Ciliciam, confirmans Ecclesias, peruenitque Derben & Lystram. Et ecce discipulus quidam erat ibi nomine Timotheus, filius mulieris viduæ fidelis, patre gentili. Huic testimonium bonum reddebant qui in Lystris erant & Iconio fratres. Hunc voluit secum proficisci. & assumens, circuncidit eum propter Iudęos, qui erant in illis locis. Sciebant enim
Actor. 15. & 16. omnes, quòd pater eius gentilis *esset*. *Non propterea circuncidit eum Paulus, quòd putaret aliquid iustificationis illi iam ex circuncisione peruenire: sed ne Iudæi propter eum, si esset incircuncisus, retardarent fidem suscipere. Quem cùm postea Paulus in Asia Pontificem Ephesiorum reliquisset, pseudoapostoli, qui carnales obseruantias inducere nitebantur, propter hanc eius cir-*
B *cuncisionem vires in eum assumebant. Ipse minus fortiter, quàm oporteret, resistebat eis. Et ideo scribit ei Apostolus, ostendens quodammodò rationes, quas illis obijciat. Scribit etiam de Episcopali officio, quomodo scilicet Ecclesiam instruat, quales Presbyteros vel Diaconos ordinet, quales viduas honoret, quomodo seipsum in Ecclesia habeat, & quomodo eam regat. Sicque incipit.*

EPISTOLAE PAVLI primæ ad Timotheum.

CAPVT I.

PAulus *Apostolus Iesu Christi secundùm imperium Dei Saluatoris nostri, & Christi Iesu spei nostræ: Timotheo dilecto filio in fide: Gratia, & misericordia, & pax à Deo Patre nostro & Iesu Christo Domino nostro.*

Timotheo scribit *Paulus*, cui credendum est, quia est *Apostolus Christi Iesu*, id est, legatus regis Saluatoris: & hac autoritate munitus, resistit pseudoapostolis. Et est *Apostolus* non *secundùm* suam pręsumptionem, sed *secundum imperium Dei*. Et idcirco quia ei resistit, imperio *Dei* resistit. Spiritus sanctus præcepit, *Segregate mihi Barnabam & Paulum in opus, ad quod assumpsi eos.* & nunc ipse Paulus dicit se Apostolum esse iuxta *imperium Dei*, quia imperium Spiritus sancti est *imperium Dei* Patris, cùm inseparabilis sit voluntas & operatio Trinitatis: *Paulus est Apostolus secundum imperium Dei Saluatoris nostri & Iesu Christi spei nostræ*, id est, iuxta pręceptum summi Patris, qui nos saluat; & Filij, in quo est spes salutis & glorię nostrę, non in carnali obseruatione. *Paulus*, qui tantę au-
Actor.13. toritatis est, mittit hanc epistolam *Timotheo dilecto filio in fide*, id est, quem ipse genuit, non in carne, sed *in fide*. Licet enim iam fidelis esset, & *bonum testimonium* haberet, quando Paulus eum inuenit, tamen per eum in eadem fide & religione

sic instructus est, vt rectè dicatur ab eo genitus *in fide*. Vel *in fide* scribit ei contra corruptores fidei. Et hunc filium salutat, dicens: Sit tibi *gratia*, id est, donatio Spiritus sancti, qua ministri Dei, id est, Episcopi armantur: *& misericordia*, per quam diuinitus à miseria huius seculi, vel omnium malorum libereris: *&* pax, id est, tranquillitas animi, & prælibatio æternæ pacis, vt vitijs & hostibus superatis, in pacata quiescas Ecclesia. Et hoc fit tibi *à Deo Patre* nostro, qui nos creauit, atque paterno affectu nos diligit: *& à Christo Iesu Domino nostro*, id est, ab eo, quem vnxit Deus, & Saluatorem constituit, qui & nos suo dominio clementer mancipauit. C

Sicut rogaui te vt remaneres Ephesi, cùm irem in Macedoniam, vt denuntiares quibusdam, ne aliter docerent, neque intenderent fabulis & genealogijs interminatis, quæ quæstiones præstant magis, quàm ædificationem, quæ est in fide. 1.Petri 4.

Ita sit tibi *gratia, misericordia & pax sicut rogaui te vt remaneres Ephesi*, id est, resideres Pontifex apud Ephesios. Vel subauditur, ita fac *sicut rogaui te facere, cùm irem in Macedoniam, vt* scilicet *remaneres Ephesi*, id est, vices meas præsens ageres, & ordinares Ecclesiam *Ephesi*, quam ego absens non poteram sufficienter gubernare. *vt denuntiares*, id est, ex parte Dei nuntius esses *quibusdam*, quorum nomina Spiritus sanctus, qui in me loquitur, ignorat, *ne aliter* quàm nos *docerent, neque* auditores eorum *intenderent* eorum *fabulis & genealogijs interminatis*, id est, locutionibus generationum & computationibus, *quæ* sine termino sunt præ longitudine, quia finis earum non potest inueniri: quæ ideo sunt respuendæ, quia *præstant quæstiones* disputationum, id est, generant lites *magis*, id
est, potius, *quàm ædificationem* morum & iustitiæ, D
quæ est in fide, non in carnali obseruatione. Prius præcipitur de pseudo repellendis, tam doctoribus, quàm auditoribus, vt illis primo repulsis, deinde valeat puritas Catholicæ veritatis prędicari & audiri. Fabulas vocat, quas alibi traditiones dicit, quas præter legitimas & propheticas Scripturas Iudęi tenent, quas non scriptas habent sed memoriter retinent, & alter in alterum loquendo transfundit, quas deuterosin vocant. Vbi etiam dicere audet & credere. Deum homini duas creasse mulieres, ex quibus texunt genealogias verè (sicut nunc dicit Apostolus) infinitas, parientes infructuosissimas *quæstiones*. Et pseudoapostoli, qui volebant esse partim Iudæi partim Christiani, erant autem hæretici, docebant apud Ephesios non solùm carnales obseruantias legis, sed etiam has *Iudæorum* traditiones, à libris propheticis & legitimis alienas, & nõnulli Ephesiorum intendebant verbis eorum. *Sed Timotheus* ad hoc relictus est Ephesi, vt auditores & doctores huiusmodi corrigeret, aut expelleret.

Finis autem præcepti est charitas de corde puro, & conscientia bona & fide non ficta. A quibus quidam aberrantes, conuersi sunt in vaniloquium, volentes esse legis doctores, nõ intelligentes neq; quæ loquuntur, neque de quibus affirmant.

Ipsi docent fabulas & legem carnaliter implendam, sed *finis præcepti*, hoc est, plenitudo legis *est charitas*. *Finis* enim non consumptionem *præcepti*, sed consummationem hoc loco significat. Omnis itaque *præcepti finis est charitas*, id est, ad charitatem refertur omne pręceptum, & per charitatem impletur. Totam enim magnitudinem & amplitudinem diuinorum eloquiorum secura possidet *charitas*, qua Deum proximumque diligi-

A diligimus. *Finis* igitur, id est, consummatio omnis *precepti*, quod vel in veteri, vel in nouo Testamento legitur, *charitas est* non qualiscunque, sed ea, quæ est *de puro corde*. Nam & malè viuentes irretiuntur sibi societate perditæ conscientiæ, & dicuntur se amare, nolle discedere ab inuicem, suis collocutionibus conciliari, desiderare se absentes, gaudere ad mutuam sibi præsentiam. Sed amor iste tartareus est. Quamobrem vt à tali amore vera *charitas* Christianorum distinguatur, *de corde puro* esse dicitur. Latrones enim inter se & cæteri tales, charitatem *de corde puro* non habent, quia purûcor in charitate est, quando diligitur homo secundùm Deum, & nihil aliud quàm id quod diligendum est, diligitur. *&* *conscientia bona* subiungitur propter spem, & conscientiam ponit pro spe. Ille enim sperat, qui cõscientiam bonam gerit: quem verò pungit conscientia mala, retrahit se à se, & non sibi expectat nisi damnationem. Tertiò *& fide*, inquit, *non ficta*. Si enim fides nostra mendacio caruerit, tunc & non diligimus, quod non est diligendum, & rectè id credimus quod speramus, & speramus quod credimus, vt in nullo spes nostra fallatur.

Nota

Qui verò fingunt sibi quod credant & sperent, sicut hæretici, & Iudæi, siue gentiles, fidem habent fictam, & ideo non possunt habere charitatem, quæ complet mandatum. Ille etiam fidem habet fictam, qui bene quidem credit, sed propter metum aut verecundiam, seu propter quamlibet aliam causam nõ confitetur quod credit, sed quodammodò fingit se non credere. Sed illa *charitas* consummat omne præceptum, quę est *de corde puro*, quæ nihil diligit nisi quod debet diligi: *&*

B de *conscientia bona*, id est, de bona spe, quam gerit conscientia bene operantis: *& de fide non ficta*, id est, non ab hominibus inuenta, sed à diuinis eloquijs sumpta. vel *non ficta*, id est, non propter metum in corde celata, sed oris confessione liberè prolata. *A quibus* virtutibus, id est. à charitate *de corde puro. &* à spe bonæ conscientiæ, *& à fide vera quidam* procul aberrauerunt, putantes se Deum & proximum puro corde diligere, cùm non purè diligerent: putantes se spem bonæ conscientiæ habere sine merito actionis religiosæ, & putantes se non fictam fidem habere, cùm haberent * fiduciam, sed fallebantur.

*fictitiam

Tales erant, qui carnales obseruantiis prædicabant, quia Deum se diligere putabant, cùm non diligerent eum, sicut in actione eorum declarabatur, dum putarent se præcepta eius adimplere, sed magis ea transgrederentur: & putabant se bonam habere conscientiam, quasi de obseruatione legis: & æstimabant se fidem non fictam habere, sed à diuinis eloquijs sumptam, cùm magis haberent fictitiam, credentes Deum hircorum atque taurorum sanguine delectari, & odore thymiamatis, quem nos homines sæpe declinamus. Et hoc est quod dicitur, quia *quidam* à charitate, & à bona conscientia, & à fide non ficta *aberrantes conuersi sunt in vaniloquium*, vt vane loquantur de lege, *volentes esse doctores legis*, dum carnaliter eam docent obseruari debere: *non intelligentes* verba, quæ docent, videlicet *neque ea quæ ipsi loquuntur*, id est, verba, quæ docent, & mandata carnalium cœremoniarum: quę ipsi docent: quia non intelligunt quid sit sabbatũ, vel circuncisio, vel hirci seu tauri immolatio, vel aliquid huiusmodi, id est, nesciunt quid in his significetur, *neque ea intelligunt de quibus affirmant*, id est, autoritates, quibus assumunt quædam testimonia, per quæ conantur asserere cœremonias illas iuxta literam carnaliter esse complendas; quia non animaduertunt Scripturarum intentionem, & sensum spiritalem, ideoque vana loquuntur, *volentes esse* magistri aliorum, cùm ipsi nihil sciant.

C

Vel *neque ea quæ loquuntur, neque ea de quibus affirmant*, intelligunt, id est, neque quęstiones, quas proponunt, neque rationes, quibus eas probant. Similiter faciunt hæretici, vel quilibet temerarij præsumptores, cùm, si quando de praua & falsa opinione sua reprehendi & conuinci cœperint, ad defendendũ id, quod leuissima temeritate & apertissima falsitate dixerunt, libros sanctos, vnde id probent, proferre conantur: vel etiam memoriter, quæ ad testimonium valere arbitrantur, multa inde verba pronuntiant, *non intelligentes neque quæ loquuntur, neq; de quibus affirmant*. Postquam his verbis Apostolus improbauit aduersarios, mox suam partem approbat, subdens:

Nota

Scimus autem quia bona est lex, si quis ea legitimè vtatur. sciens hoc quia lex iusto non est posita, sed iniustis & non subditis. impijs & peccatoribus, sceleratis, & contaminatis. patricidis, & matricidis, homicidis, fornicarijs, masculorum concubitoribus. plagiarijs mendacibus, & periuris. & si quid aliud sanæ doctrinæ aduersatur. quæ est secundùm Euangelium gloriæ beati Dei, quod creditum est mihi.

Ipsi *non* intelligunt legem, quam docere volunt, & ideo vanè de ea loquuntur: sed nos intelligimus eam, & ideo verè de ea loquimur. Nã *scimus quia bona*, id est; vtilis *est lex si quis ea legitimè vtatur*, id est, sicut intendit ipsa lex, vt scilicet per eam confugiat ad gratiam *sciens quia iusto lex non est posita sed iniustis. Iusto non est lex posita*, quæ tamen *bona est, si quis ea legitimè vtatur*.

D

Hæc autem duo Apostolus velut inter se contraria connectens, monet lectorem ad scrutandam quæstionem atque soluendam. Quo modo enim *bona est lex, si quis ea legitimè vtatur*, si *iusto non est posita*? Nam *quis legitimè* vtitur lege, nisi iustus? At *iusto non est lex posita, sed* iniusto. An non etiam iniustus, vt iustus fiat, *legitimè* vti lege debet, qua tanquam pædagogo perducatur ad gratiam, per quam solam quod lex iubet, possit implere? Per ipsam quippe *iustificatur gratis*, id est, nullis suorum operum præcedentibus meritis. *Alioquin gratia iam non est gratia*: quandoquidem ideo datur, non quia bona opera fecimus, sed vt ea facere valeamus, id est, non quia legem impleuimus, sed vt legem implere possimus.

Galat. 3.
Rom. 11.

Iniustus ergo *legitimè* lege vtitur, vt iustus fiat. Quod cùm factum fuerit, ea iam iam nõ vtitur tanquam pædagogo, cùm eruditus fuerit. Quomodo enim *iusto lex non est posita*, si & iniusto est necessaria, non qua iniustus ad iustificantem gratiam perducatur, sed qua *legitimè* iam iustus vtitur? Vel *legitimè* vtitur lege iam iustus, cùm eam terrendo imponit iniustis, vt cùm & in ipsis cœperit inolitę concupiscentię morbus incentiuo prohibitionis & cumulo pręuaricationis augeri, confugiant per fidem ad iustificantem gratiam, & per donum Spiritus suauitate iustitiæ delectati, pœnam literæ minantis euadant. Ita non erunt contraria, nec pugnabunt inter se duo ista, vt etiam iustus bona lege *legitimè vtatur*, & tamen *iusto lex posita non* sit. Non enim ex ea iustificatus est, sed ex lege fidei, qua credidit. *Legitimè* vtitur lege, qui intelligens quare sit data, per eius comminationem confugit ad gratiã liberantẽ. Et ideo *bona est ei lex*, quia plurimũ prodest ei, dũ perducit illũ ad gratiam.

At hu-

A Nulla enim causa fuit ei ad nos veniendi, nisi vt *peccatores saluos* faceret. Omnes autem peccauerunt, vel in seipsis, vel in primo parente. Sed *venit* vnus sine peccato, qui *saluos* faceret à peccatis. *Venit peccatores* saluare, *quorum primus ego sum*, non tempore, sed culparum magnitudine, qua omnibus peior sum. Peiorem enim voluit intelligi primum, quomodo in artificibus quicunq; vult ædificare, dicit: Quis est hic primus structor? Quis est primus faber? Aut si curari vult, dicit: Quis est primus medicus? Non vtique interrogat quis prior sit ętate, aut quis prior sit professione, sed quis prior sit arte. Quomodo illi in arte primi sunt, sic iste in iniquitate primus, & in peccatis excellens. *Sed* cùm, inquit, in malis actibus cęteros præissem, dum princeps persecutorum essem, *ideo misericordiam consecutus sum, vt in me primo*, id est, maximo peccatore *misericordiam* consecuto, *ostenderet Christus Iesus omnem patientiam*, qua diu sustinet peccantes, vt tandem conuertantur: & *ostenderet* eam *ad informationem eorum, qui credituri sunt illi*, vt eant *in vitam æternam*, id est, vt informaret eos ad pœnitentiam exemplo meæ conuersionis, dum viderent quanta patientia ipse me expectauit vt conuerteret, tandemq; conuersum quanta gratia donauit, vt nemo iam desperare posset remitti sibi quæcunque peccata, cùm ego tantorum scelerum indulgentiam accepissem, sed vnusquisque peccator sibi diceret: Si Saulus sanctus est, ego quare despero? Si à tanto medico tam desperatus æger sanatus est, ego vulneribus meis illas manus aptabo? ad illas manus non festinabo? Vt hoc dicerent homines, ideo Saulus factus est ex persecutore Apostolus. Quia B cùm venit medicus volens sibi famam comparare, infirmum quærit aliquem desperatum, & ipsum sanat. Et si pauperrimum inueniat, non ibi quærit mercedem, sed commendat artem. Ita & Christus potentiam specialis medicinæ spiritualis suæ ostendit in Saulo, vt omnes deinceps nossent eum sanare posse cunctas infirmitates omnium confugientium ad se. Deinde, ego, inquit, propter huiusmodi causam *consecutus sum misericordiam*. Sed inde fit *honor & gloria regi seculorum*, id est, Patri & Filio & Spiritui sancto, qui regnat ab æterno in æternum per omnia secula, & Dominus atq; Rex est omnium rerum, vtpote Creator. *Regi* dico, *immortali*, id est, incommutabili. Nam vbi inuenis aliter & aliter, facta est ibi quędam mors. Mors enim est, non esse quod fuit. Et
Psal. 101. idcirco Deus est verè immortalis, quia nūquam mutatur, sed semper idem ipse *permanet*. Et est inuisibilis in sua substantia, quia videri diuinitas humano visu nequaquam potest. Ideo enim dicitur inuisibilis, quia hoc videri ab homine non potest, per quod videt homo corpora, non quia mentes piorum visione sua fraudentur, cùm scri-
Matth. 5 ptum sit: *Beati mundo corde, quoniam ipsi Deum videbunt*. Vel idcirco Deus inuisibilis est, quia eius magnitudinē nemo saltē valet mēte comprehendere, cùm & pax eius exuperet omnem intellectum. Et iste est solus Deus, quia pręter eum nullus alius. Sed mouere quenquam potest, quomodo de hoc solo Deo, qui est ipsa Trinitas, dictum sit: *inuisibili soli Deo*, cùm sint etiam quædam creaturæ inuisibiles, quia & à Christo condita sunt omnia visibilia & inuisibilia. Sed quia sunt dij falsi visibiles, ideo dictum est, *inuisibili Deo soli honor & gloria*. Nam est & creatura inuisibilis, quæ tamen non est nobis Deus. *Honor ergo & gloria soli Deo*, qui est Deus inuisibilis. *Honor* sit et à creatu-

C ris, *& gloria* in essentia sua. Vel *honor* in bona conuersatione Sanctorum, *& gloria* in multiplicatione eorum, perdurans *in secula seculorum*, id est, in longitudinem omnium temporum: vel potius in immensitatem spatiorum æternitatis. *Amen*.

Hoc præceptum commendo tibi fili Timothee, secundùm præcedentes in te prophetias, vt milites in illis bonam militiam, habens fidem & bonam conscientiam, quam quidam repellentes, circa fidem naufragauerunt. Ex quibus est Hymenæus & Alexander, quos tradidi Satanæ, vt discant non blasphemare.

Postquam commemorauit quæ & quanta sunt beneficia Patris & Christi circa peccatores, vult animare Timotheum ad bene agendum, vt scilicet sicut bonus miles pugnet contra vitia, & contra falsos Apostolos, & populum sibi commissum defendat & doceat. *Hoc*, inquit, *præceptum commendo tibi fili Timothee*. Cùm filium vocat, ostēdit quia patri præcipienti debet libenter obtemperare. Cùm nomen eius ponit, attentiorem reddit, & ad magnum sui desiderium excitat. Rectè etiam Timotheum nominat, quem ad bene agendum prouocat, quia Timotheus Interpretatur beneficus. *Hoc præceptum commendo*, id est, omnibus modis, quibus possum, mando, & attentius iniungo tibi *secundùm præcedentes in te prophetias*, id est, *secundum* scientiam Scripturæ Prophetarum, quæ iam diu in te est. vel *secundùm* quod spiritus propheticus ostendit mihi de te. *Hoc* videlicet præ cæteris mandatis commendo, *vt in illis*, hoc est, inter alios, qui tibi sunt commissi, *milites bonam militiam*, id est, in castris Dei, sicut strenuus miles, prælieris contra vniuersos hostes po- D puli Dei, & spiritualibus armis eos expugnes, vt nec falsi doctores, nec maligni spiritus, nec vitia tibi vel populo, quem regis præualeant. *Bonam* exerce *militiam, habens fidem* rectam, *& bonam conscientiam*, vt nullius praui consensus tibi sis conscius, sed cor tuum videat te in omnibus bene velle agere. Ideo enim potest implere quod dico, vt bene *milites*, quia *fidem* habes, *& bonam conscientiam*, per quas agitur Dei militia. Et idcirco semper has habere studeto. *Quam* puritatis, ac bonæ voluntatis, & humilitatis *conscientiam quidam repellentes*, & consentire peccatis eligentes, vt *qui in sordibus est, sordescat adhuc*, dum vento superbię Apo. 22.
impellerentur, *naufragauerunt*, id est, nauem animæ scopulis errorum fregerunt, atque se & alios in mare huius seculi demerserunt. Et ita naufragium pertulerunt *circa fidem*, quasi per circuitum veritatis euntes, & non ex toto à fide recedentes, nec tamen intra eam manentes. *Ex quibus est Hymenæus & Alexander*, qui idcirco fidem perdiderunt, & naufragium erroris pertulerūt, quia conscientiam bonæ humilitatis habere noluerunt. Superbia enim demersit eos in pericula errorum, dum doctores videri voluerunt. *Quos tradidi Satanæ*, id est, excommunicationi & diabolo vexandos permisi, *vt* vel cruciatibus eruditi, *discant non blasphemare*, id est, corrigantur, & ad salutem reuertantur. Licet enim prima peccati persuasio venerit à Satana, & ipse sit autor omnium peccatorum, quidam tamen ei traduntur ad correctionem, vt opus Satanæ excludatur opere Satanæ. Nulla enim creatura est, siue quæ in veritate manet, dans gloriam Deo, siue quæ *in veritate non stetit*, quærens gloriam suam, quę aut volens, aut nolens diuinę prouidentię non seruiat. Sed

A volens serult, quę hoc sponte facit quod bonum est. De illa verò, quę hoc nõ vult, fit quod iustum est. Nam si etiam ipsi prȩuaricatores Angeli cum principe suo diabolo non rectè dicerentur procuratores vel actores prouidentiȩ diuinæ, non Dominus principem *huius mundi* diabolum diceret, nec Apostolica potestas ei blasphematores traderet, vt à blasphematione corrigerentur. Sed *princeps* iste sub tanto imperatore non facit, nisi quantum illi permittitur, & procuratores isti nihil faciunt, nisi quantum Dominus sinit. Non enim latet eum sicut hominem aliquid, aut in aliquo est minus potens, vt procuratores & actores, qui sunt in eius potestate, aliquid ipso siue non permittente, siue nesciente, In subiectis sibi pro suo gradu rebus efficiant. Non tamen eis rependitur quod de ipsis iustè fit, sed quo animo ipsi faciunt, quia quo animo faciunt, ipse considerat. Quia neq; liberam voluntatem rationali creaturę sic Deus negauit, & tamen potestatem, qua etiam iniustos iustè ordinat, sibi retinuit. Rectè ergo nonnulli traduntur Satanę, vt corrigantur, quia non potest eis Satanas facere, nisi quod diuinitus ordinatur. Hactenus de pseudoprȩdicatoribus egit Apostolus, nunc de cunctis hominibus subiungit.

CAPVT II.

OBsecro igitur primùm omnium fieri obsecrationes, orationes, postulationes, gratiarum actiones pro omnibus hominibus pro regibus, & omnibus qui in sublimitate constituti sunt, vt quietam & tranquillam vitam agamus in omni pietate & castitate. Hoc enim bonum est & acceptum coram Saluatore nostro Deo, qui omnes homines vult saluos fieri, & ad agnitionem veritatis venire.

B

Hic monet orandum pro omnibus. Quia, inquit, Christus venit peccatores saluare, & tu in hoc militare debes, *igitur* doce orare, vt impetretur quod faciendum est. *Obsecro*, id est, per sacra adiurans rogo *primùm omnium*, id est, maximè præ omnibus *fieri* à te, vel à subiectis tuis, siue ab omnibus sanctis, *obsecrationes*, id est, rogationes cum adiuratione sacrorum, ad maiorem expressionem rogandi: & *orationes*, id est, preces simpliciter fusas, etc; *postulationes*, quibus petantur Dei beneficia generi humano tribuenda, & *gratiarum actiones*, quibus de iam perceptis beneficijs Deo referantur gratię. Vel ordo Missæ in his verbis ostenditur, vt *obsecrationes* sint, quas facimus in celebratione Sacramentorum, commemoratione sacrorum, antequam illud, quod est in Domini nostri mensa, Incipiat benedici: *orationes* verò, cùm benedicitur & sanctificatur, & ad distribuendum comminuitur: *postulationes* autem, cùm populus ab Episcopo benedicitur. *Postulationes* enim quasi ex debito petimus, velut, cum quadam fiducia, vel adnisu, sic postulatio ibi fit cum fiducia, vt quod hic geritur, in ęterna vita beneficiatur. Quibus peractis, & participato toto Sacramento, *gratiarum* actio cuncta concludit. Hæc autem causa præcipua fuit Apostolo ista dicendi, vt his breuiter prȩscriptis atq; significatis, non putaretur negligendum esse quod sequitur, *pro omnibus hominibus, pro regibus, & omnibus qui in sublimitate sunt* constituti, ne quis (sicut se habet humanæ cogitationis infirmitas) æstimaret hæc non esse facienda pro illis, à quibus persecutionem patiebatur Ecclesia, cùm membra Christi ex omni essent hominum genere colligenda. Vnde & adiungit: *Hoc enim bonum est*, &c. Vel *obsecrationes*, id est, cum adiuratione pro rebus difficilibus, vt pro conuersione impiorum, vel pro remouendis malis, *orationes* vt quando iam conuersis virtutes & bona orátur. *Postulationes*, vt quando gloria cœlestis illis petitur. *Gratiarum actiones* de perceptis seu peractis bonis. Et huiusmodi preces fiant *pro omnibus hominibus*, vt nullus sit tam peccator, pro quo non oretur, cùm & Saulus precibus Stephani sit conuersus. Et pro illis etiam, Acto.9. de quibus minus videbatur, id est *pro regibus*, licet sint mali, & Sanctis infesti, *& pro omnibus qui in sublimitate* secularium dignitatum positi sunt, sicut consules, & duces: quia de omni genere hominum conuertuntur ad religionem, & perueniunt ad salutem, & de his, qui fastu & elatione secularis potentię fidem & humilitatem videntur abhorrere, sicut cernimus, quòd etiam ipsi reges, desertis idolis, pro quibus persequebantur Christianos, vnum verum Deum cognouerunt & colunt: & ideo pro illis orandum fuit, cùm etiam persequerentur Ecclesiam. Ob hoc etiam orandum est pro principibus, *vt* nos, qui sub ipsis sumus, *vitam agamus quietam* à persecutione, *& tranquillam* in pace, & hoc *in omni pietate* diuini cultus, *& castitate* fidei, vt conuersis principibus, gentiles non audeant inquietare nos, mouendo persecutiones pro impietate idololatriæ: nec hȩretici tranquillitatem nostram turbare prȩsumant volentes corrumpere castitatem fidei quorundam. In pace principum, quies & regnum seruatur Ecclesiarum. Nam in bellis & discordijs eorum dissipatur tranquillitas, tepescit pietas, soluitur disciplina, vel districtio. Qua soluta, infirmorum castitas violatur. Et ideo pro his orandum est, ne eueniant hæc per dissensionem principum. Vnde & per Ieremiam Dominus Iudæis, qui in Babylone captiui tenebantur, pręcepit, dicens: *Quærite pacem ciuitatis, ad quam transmigrare vos feci*, & *orate pro ea ad Dominum, quia in pace illius erit pax vobis*. Babylon verò (quæ dicitur confusio) societatem iniquorum significat. Iudæi autem ciues supernæ Ierusalem, qui in hoc seculo perigrinátur inter malos, & regibus atq; principibus tributa reddunt, & cætera, quæ saluo Dei cultu constitutio secularis exigit. Idcirco debent orare pro pace eorum, *quia in pace* eorum *erit* illis *pax*, vtiq; interim temporalis, quæ bonis malisq; communis est. Vtimur ergo & nos pace Babylonis, ex qua per fidem & cœlestis patriæ desiderium ita populus Dei læetabitur, vt apud hanc interim peregrinetur. Pax autem nostra propria & hic cum Deo est per fidem, & in ęternum cum illo per speciem. Orate, inquit, pro pace principum, & pro salute omnium, quia *hoc agere est bonum*, id est, vtile Ecclesiæ, *& acceptum*, id est, gratum atq; placitum *coram Deo Saluatore nostro, qui* sicut nos saluat, ita & *omnes homines vult saluos fieri, & ad agnitionem veritatis venire*, sicut iam venimus. Quàuis certum sit nobis, non *omnes saluos fieri*, non tamen ideo debemus omnipotentissimæ Dei voluntati aliquid derogare: sed ita intelligere quod dictum est, *qui omnes homines vult saluos fieri*, tanquam si diceret: nullum hominem fieri saluum, nisi quem saluum fieri velit: seu quòd nullus fiat saluus, nisi quem velit. Et ideo rogandus est, vt velit, quia necesse est fieri si voluerit. De orando quippe Deo agebat Apostolus vt hoc diceret. Sic enim intelligimus, quod in Euangelio scriptum est, *qui illuminat omnem hominem*, non quia nullus hominum sit, qui non illuminetur, sed quia nisi ab ip-

C D

Iere. 29. Nota. Ioan.1.

A ab ipso non per illuminationem illuminetur. *Vult* itaque *omnes saluos fieri*, qui salui fiunt, *& omnes ad agnitionem veritatis venire*, qui veniunt: quia nisi ipso volente nullus saluatur, vel *ad agnitionem veritatis* accedit. Aut certè sic dictum est, *qui vult omnes homines saluos fieri*, non quòd nullus hominum esset, quem saluum fieri nollet, qui

Matth. 11. Luce 10.

virtutes miraculorum facere noluit apud eos, quos dicit acturos fuisse *pœnitentiam*, si fecisset: sed vt *omnes homines*, omne genus hominum intelligamus, per quascunque differentias distributum, reges, priuatos, nobiles, ignobiles, sublimes, humiles, doctos, indoctos, integri corporis: debiles, ingeniosos, tardi cordis, sapientes, fatuos, diuites, pauperes, mediocres, mares, fœminas, infantes, pueros, adolescentes, iuuenes, senes, decrepitos, in linguis omnibus, in moribus omnibus, in artibus omnibus, in professionibus omnibus, in voluntatibus, & in conscientiarum varietate innumerabili constitutos: & si quid differentiarum aliud est in hominibus. Quid est enim (oro) eorum, vnde non Deus per Vnigenitum suum in omnibus gentibus *saluos homines fieri* velit, & ideo faciat, quia omnipotens velle inaniter non potest, quodcunque voluerit? Præceperat Apostolus, vt oraretur *pro omnibus hominibus*, & specialiter addiderat *pro regibus*, & his *qui in sublimitate sunt* constituti, qui putari poterant fastu & superbia seculari humilitatem Christianæ fidei abhorrere. Proinde dicens: *hoc enim bonum est coram Saluatore*, id est, vt etiam pro talibus oretur, stati n. vt desperationem tolleret, addidit, *qui omnes homines vult saluos fieri, & ad agnitionem veritatis venire. Hoc* quippe Deus *bonum* iudicauit. vt oratione humilium dignaretur salutem præstare

B sublimibus.

*Vnus enim Deus vnus & mediator Dei & hominum, homo Christus Iesus, qui dedit redemptionem semetipsum pro omnibus: testimonium temporibus suis, *in quo positus sum ego prædicator & Apostolus, (Veritatem dico, non mentior) doctor gentium in fide & veritate.*

1.Tim.2. *cuius *confirmatum est

Quia dictum erat, quòd Deus *omnes homines vult saluos fieri*, ne quisquam diceret posse esse salutis viam in bona conuersatione, & vnius Dei omnipotentis cultu, sine participatione corporis & sanguinis Christi, *vnus enim Deus*, inquit, *vnus & mediator Dei & hominum homo Christus Iesus*, vt illud, quod dixerat, *omnes homines vult saluos fieri*, nullo alio modo intelligatur præstari, nisi per mediatorem, non Deum, quod semper erat Verbum: sed hominem Christum Iesum, cùm *Verbum caro factum est, & habitauit in nobis*. Erant enim

Ioan. 1.

mortales & peccatores: Deus verò, cui erant reconciliandi, vt possent saluari, immortalis erat, & sine peccato. *Mediator* autem inter Deum & homines oportebat vt haberet aliquid simile Deo, & aliquid simile hominibus, ne in vtroque esset hominibus similis, longè à Deo: aut in vtroque Deo similis, longè esset ab hominibus, *& ita mediator* non esset. Et ideo inter mortales peccatores & immortalem iustum, apparuit mortalis cum hominibus, iustus cum Deo: vt quoniam vitæ stipendium pax est, per iustitiam coniunctam Deo euacuaret mortem iustificatorum impiorũ, quam cum illis noluit habere communem. Et quia omnes homines, quandiu mortales sunt, etiam miseri sint necesse est, quærendus fuit medius, qui non solùm homo, sed & Deus esset: vt homines ex mortali miseria ad beatam immortalitatem huius medij beata mortalitas interueniendo perduceret. Proinde inter nos & Deum mediatorem, mortalitatem habere oportuit transeun- C tem, & beatitudinem permanentem, vt per id, quod transit, congrueret morituris ad id, quod permaneret, transferret ex mortuis. Boni autem Angeli inter miseros mortales, & beatos immortales medij esse non possunt, quia ipsi quoque & beati & immortales sunt. Possunt autem medij esse Angeli mali, quia immortales sunt cum illis, & miseri cum istis. His contrarius est mediator bonus, qui aduersus eorum immortalitatem & miseriam, & mortalis esse ad tempus voluit, & beatus in æternitate persistere potuit. Ac sic eos & immortales superbos, & miseros noxios, ne immortalitatis iactantia homines seducerent ad immortalem miseriam, & suæ mortis humilitate, & suæ beatitudinis benignitate destruxit in eis, quorum corda per suam fidem mundans, ab illorum immundissima dominatione liberauit. Ad hoc enim se interponit medius immortalis & miser, vt ad immortalitatem beatam transire nõ sinat, quoniam persistit, quod impedit, scilicet ipsa miseria. Ad hoc autem se interposuit mortalis & beatus, vt mortalitate transacta, & ex mortuis faceret, immortales, quod in se resurgendo monstrauit: & ex miseris beatos, vnde ipse nunquam discessit. Alius ergo medius malus, qui separat amicos: alius bonus, qui reconciliat inimicos. Et ideo multi sunt medij separatores, vnus verò bonus: quia multitudo quæ beata est, vnius Dei participatione fit beata. Cuius participationis priuatione, misera multitudo malorum Angelorum, quæ se opponit potius ad impedimentum, quàm interponit ad beatitudinis adiutorium, & ipsa multitudine obstrepit quodammodò ne possit ad illud vnum beatificum peruenire, ad quod vt perduceremur, non multis, sed vno me- D diatore opus erat: & hoc tali, vt eius diuinitatis participatione efficeremur beati. Neque enim nos à mortalitate & miseria liberans, ad Angelos immortales beatosque perduxit: vt eorum participatione etiam nos immortales & beati esse possimus, sed ad illam Trinitatem, cuius participatione & Angeli sunt beati. *Mediator* enim est non inter Patrem & homines, sed solùm inter Deum & homines. Deus est, Pater, & Filius, & Spiritus sanctus: homines sunt peccatores & mortales. Inter illam Trinitatem, & hominum infirmitatem atque iniquitatem, *mediator* factus est *homo* non iniquus, sed infirmus, vt ex eo, quòd non est iniquus, iungeretur Deo: & ex eo, quòd infirmus, propinquaret nobis, atque ita inter Deum & homines *mediator existeret*. Sed Apostoli verba videamus. Verè, inquit, *omnes vult saluos fieri*, quia *vnus est Deus* Creator omnium, cuius participatione fient salui omnes, qui saluabuntur: *& vnus est mediator Dei & hominum*, qui omnes vni Deo cõiungat, vt fiant salui. *Christus Iesus* est iste *mediator*, non secundùm quod ipse est Deus, sed secundùm id, quod est *homo: qui dedit semetipsum* in cruce *redemptionem pro omnibus*, nullum excipiens, qui vellet redimi ad saluandum. In hoc enim patet quantum Deus homines diligat, & eos velit *omnes saluos fieri*, si peruersitas eorum non obstiterit: quia *mediator* Deus, quem Deus inter se & homines posuit, mortem pro omnibus sustinuit, vt omnes à morte redimeret. Et ideo qui non saluantur, non est quòd de Deo, vel de mediatore possint conqueri, sed de seipsis, qui nec redemptionem, quam *mediator* dedit: nec salutem, quam Deus obtulit, voluerunt accipere. Sed ipsum *dedit redemptionem*; & *dedit se testimonium*

A uideret, qui eos homines fecerat. *Adam itaque non est seductus, sed mulier seducta fuit in praeuaricatione*, vt per illam & vir præuaricaretur. Sed *saluabitur per generationem filiorum*, &cæt. Hoc est, illa, quæ connubio copulata est, & redacta semel in conditionem finiæ, delebit errorem veterem procreatione *filiorum*: ita tamen, si ipsos filios erudierit *in fide & dilectione* Christi, *& sanctificatione* & pudicitia. Non enim (vt malè habetur in Latinis codicibus) sobrietas est legenda, sed castitas, sicut testatur Hieronymus. Vbi ergo nuptiæ videbantur prædicari ad conferendam salutem, ibi prædicatur virginitas. Nam si saluatur *mulier* in *filiorum* generatione, & liberorum numerus salus matrum est, cur additum est, *si permanserint* filij *in fide & dilectione & sanctificatione cum* omni castitate? Tunc ergo *saluabitur mulier*, si illos genuerit filios, qui virgines permaneant: si quod ipsa perdidit, adquirat in liberis, atque damnum & cariem radicis flore compenset & pomis: si filios religione nutriat & instruat, vt teneant fidem, vt non deserant charitatem, vt sanctificationem, quam in baptismo perceperunt, seruent cum omni castitate mentis & corporis. Vel iuxta Latinos codices, *cum omni sobrietate* id est, cum temperantia contra æstum vitiorum. Quamuis enim in publico non permittatur *mulier* prædicare, filios tamen, & familiam, vel adolescentulas domi debet instruere. Potest vir in hoc loco rationalē spiritum, *mulier* verò carnem vel sensualitatem designare. *Adam primus formatus est, deinde Eua*: quia rationalis sensus principaliter in homine factus est, & secundariò caro. Quòd *Adam non est seductus*, sed *Eua*, id designat, quia quoties peccauimus, rationalis sensus *non est* ita *seductus* in nobis, vt non putaret malum esse peccatum, cui consentiebat propter amicabilem carnis societatem: sed caro in delectationem ita *est seducta*, vt neque malum esse putaret, quod delectabiliter committebat. Sed *per generationem filiorum saluabitur*: quia per effectum bonorum operum perpetuæ saluti sociabitur. Et hæc opera bona maximè in officijs misericordiæ frequentari solent. Opera verò misericordię nihil prosunt paganis siue Iudęis, qui Christo non credunt, siue hęreticis, siue schismaticis, vbi fides & dilectio non inuenitur. Et ideo tantùm *saluabitur* hæc *mulier*, id est, caro *per filiorum generationem*, & per operum bonorum actionem, *si* ipsa opera *permanserint in fide* catholica *& dilectione* gemina, *& in sanctificatione cum* omni castitate corporis & animæ, vel *sobrietate*. Nam *sine fide impossibile est placere Deo*, nec habet aliquid viriditatis ramus boni operis, si non maneat in radice dilectionis: nec prodest quicquid agitur *sine sanctificatione*, nec opus bonum est aliquid sine castitate.

Nota.

B

Nota.

Hebr. 11.

CAPVT III.

FIdelis sermo: Si quis Episcopatum desiderat, bonum opus desiderat. Oportet ergo Episcopum irreprehensibilem esse, vnius vxoris virum, sobrium, prudentem, ornatum, pudicum, hospitalem, doctorem, non vinolentum, non percussorem, sed modestum: non litigiosum, non cupidum, sed suæ domui bene præpositum, filios habentem subditos cum omni castitate. Si quis autem domui suæ nescit præesse, quomodo Ecclesiæ Dei diligentiam habebit? Non neophytum, ne in superbiam elatus, in iudicium incidat diaboli. Oportet autem illum & testimonium habere bonum ab † his, qui foris sunt, vt non in opprobrium incidat, & in laqueum diaboli.

† ijs.

C *Fidelis*, id est, verax est nunc sermo, quem loquor, videlicet, *si quis Episcopatum desiderat, bonum opus desiderat. Opus*, non dignitatem: laborem, non delicias. *Opus*, per quod in humilitate crescat, ne intumescat fastigio. Episcopatus, quid sit, noluit exponere, quia nomen est operis, non honoris. Græcum est enim, atque inde ductum vocabulum, quòd ille, qui præficitur, illis, quibus præficitur, superintendit, curam eorum scilicet gerens, ἐπισκοπεῖν nanque superintendere est. Ergo ἐπίσκοπος superintendens interpretatur, vt intelligat se non esse Episcopum, qui præesse dilexerit, non prodesse. Nec desiderare *Episcopatum* æstimandus est, qui suum desiderat lucrum vel honorem, non plebis salutem. Non enim dicitur, qui *Episcopatum desiderat, bonum* gradum *desiderat*, sed *bonum opus desiderat*: quod in maiori ordine cōstitutus possit, si velit, occasionem exercendarum habere virtutum. Ipse ergò sibi testis est, quia *Episcopatum* non appetit, qui non boni operis ministerium, sed honoris gloriam quærit. Bene facit qui *Episcopatum desiderat*, id est, superintendere alijs, & solicitudinem gerere pro multorum salute. *Oportet ergò Episcopum esse irreprehensibilem*, vt nulli vitio mancipatus sit. & ex subiuncta virtutum enumeratione manifestatur, quæ sit illa irreprehensibilitas. Ac si talibus appetitoribus dicatur: Laudo quòd quæritis, sed prius discite quid quæratis, ne dum vosmetipsos metiri negligitis, tanto fœdior reprehensibilitas vestra pateat, quanto & à cunctis conspici in honoris arce festinatis. Notandum etiam, quia quando Apostolus hoc dixit, plebibus quicunque pręerat, primus ad martyrij tormenta ducebatur. Tunc ergo laudabile fuit Episcopatum quærere, quando per hunc quasi ad martyrium festinaretur, neque dubium esset, si non ad mortem, saltem ad supplicia grauiora veniri. Nunc autem locus superior, sine quo populus regi non potest, etsi ita teneatur & administretur vt decet, tamen indecenter appetitur. Si autem sarcina hæc imponitur, suscipienda est propter carnis necessitatem. In actione enim non amandus est honor vel potentia, in hac vita, quoniam *omnia vana sub sole*: sed opus ipsum, quod per eundem honorem vel potentiam fit, si rectè atq; vtiliter fit, id est, vt valeat ad eam salutem subditorum, quę secundùm Deum est. Et quādoquidē tale est officium Episcopi, *ergo oportet esse irreprehensibilem* .i. talem, vt nullū in eo vitium notetur, quod reprehēdi possit, quę res penè contra naturā est. Omne enim vitiū, etiam in otioso verbo reprehēsione dignū est. Et quis est, qui nec in his, quę loquitur, reprehēdi queat? Sed futurus pastor Ecclesię talis debet eligi, ad cuius comparationem rectè grex cæteri nominentur, vt cum reprehenderit alios, ipse à nemine reprehendi possit. Perdit enim autoritatem arguendi, cui possunt ab eo, quem arguit, propria delicta improperari. *Oportet* eum *esse vnius vxoris virum*, id est, qui vnam vxorem habuerit; non habeat secundam, sicut beatus Hilarius, vel Antisiodorensis Germanus *sobrium*, siue vigilātem: Sacerdotes enim, qui ministrant in templo Dei, prohibentur *vinum & siceram* bibere, *ne in crapula & ebrietate grauentur corda* eorum, & vt sensus officium Deo exhibens vigeat semper, & tenuis sit, *prudentem*, vt excludantur illi, qui sub nomine simplicitatis excusent stultitiam sacerdotum. Nisi enim cerebrum sanum fuerit, omnia membra in vitio erunt. *ornatum* bonis operibus, & ho-

Notâ.

D

Eccle. 33.

Matth. 12.

Iacob. 3.

Iudi. 13.

Luc. 12.

Nota.

A mo sine peccato est, sed multi sine crimine. Crimen nanque est peccatum graue, accusatione & damnatione dignissimum, sicut homicidium, adulterium, furtum, sacrilegium, & aliqua immunditia fornicationis. *Mulieres*, id est, Diaconissas, Hebr. 11. *similiter* vt Diacones, *oportet esse pudicas*, vt munditia castitatis in eis regnum teneat. *non detrahentes*, id est, non quærentes loquendo minuere bonam famam alicuius, sed *sobrias*, id est, ab omni ebrietate immunes, & *fideles in omnibus* dictis & factis suis, vt fidem Deo seruent & hominibus. *Diacones sint vnius vxoris viri*, id est, non ordinetur Diaconus, qui duas aut plures habuerit vxores, sed qui tantùm vnam habuit: & ei non misceatur, postquam ordinatus fuerit. Ita *sint Diacones* viri singularium vxorum, *qui bene præsint filijs suis*, si quos prius genuerunt, erudientes eos in disciplina Domini: *& suis domibus* bene prælati, vt eas bene regant. Et iustum est, vt filios suos atque domos bene gubernent: quia *qui bene ministrauerint* in paruis rebus, *acquirent sibi bonum gradum*, id est, altiorem gradum in bono, *& acquirent fiduciam multam in fide, quæ est in Christo Iesu*, id est, certitudinem sument vel dabunt, se bene conuersaturos fideliter in maiori, & instructuros alios *in fide* Christiana. Vel *bene* præesse *filijs & domibus suis* debent, vt his prius assueti, *bene* postea sciant ministrare in Ecclesia: quoniam *qui* in Diaconatus officio *bene ministrauerint*, *gradum sibi bonum acquirent*, vt promoueri mereantur ad Episcopalem gradum, *& multam sibi fiduciam* æternæ remunerationis *acquirent in fide, quæ est in Christo*, qui per Philip. 2. humilitatem obedientiæ meruit exaltari.

B *Hæc tibi scribo fili Timothee, sperans me ad te venire citò. Si autem tardauero, vt scias quomodo oporteat te in domo Dei conuersari, quæ est Ecclesia Dei viui, columna & firmamentum veritatis. Et manifestè magnum est pietatis sacramentum, quod manifestatum est in carne, iustificatum est in spiritu, apparuit Angelis, prædicatum est gentibus, creditum est in mundo, assumptum est in gloria.*

Hæc omnia firmiter retine & custodi, quoniam ea *scribo tibi fili Timothee, sperans me ad te citò venire*, vt te præsens instruam adhuc plenius. Et ideo studiosius interim obseruare debes, quæ tibi adiungo, vt non erubescas cùm te videro. Veniam (vt spero) velociter. *Sed si tardauero, scribo tibi hæc* vt interim *scias quomodo conuersari te in domo Dei oporteat*, vt prodesse possis omnibus, qui in ea sunt, & *scias* qualiter vnumquemque debeas instruere. *Quæ* domus, in qua Deus habitat, *Ecclesia est* ex multis collecta fidelibus, qui varijs modis sunt docendi. *Ecclesia Dei* æternaliter *viui*: & ideo æternaliter bene facientis eis, qui voluntatem eius custodiunt: & econtra æternaliter punientis illos, qui præcepta eius contemnunt. Et ipsa eius *Ecclesia est* in perfectis, *columna*, id est, sublimis, & recta, & inconcussibilis, & sustentans iuniores atque sustollens, *&* in eisdem perfectis est ipsa *firmamentum veritatis*, quia verbis & exemplis firmat in cordibus infirmorum veritatem fidei & mandatorum *Dei*. *Et manifestè magnum est* in ea *pietatis sacramentum*, in quo salus humana consistit. *Sacramentum* est res occulta, id est, mysterium siue mysticum aliquid. Et in hoc rectè potest intelligi *sacramentum*, de quo dictum est Colossensibus: *Mysterium, quod absconditum fuit à seculis & generationibus, nunc autem manifestatum est sanctis eius, quibus voluit Deus notas facere diuitias gloriæ sacramenti huius in gentibus, quod est Christus, in vobis spes gloriæ. Sacramentum* enim *pietatis est*, quia Dei Filius *per viscera misericordiæ* suæ *visitauit nos oriens ex alto, illuminare his qui in tenebris & in vmbra mortis* sedebant. Luca 1. *Sacramentum pietatis* in eo *est*, quòd Vnigenitus Dei misericorditer homo fieri dignatus est per gratiam, vt sibi fratres acquireret, qui cum eo possiderent hæreditatem regni cœlorum. *Et hoc sacramentum manifestè magnum est*, quia cuncti fideles nouerunt hoc ita *magnum* esse, vt nemo sufficiat magnitudinem eius excogitare, *quod* nobis *manifestatum est in carne* Christi, quia in eo, quòd ipse carnem assumpsit, intelligimus omnes electos esse membra eius, vel fratres, ideoque simul regnaturos. *iustificatum est in spiritu*, quia homo ille singularis, quem Virgo genuit, factus est per Spiritum sanctum iustus in vtero matris, id est, in ipsa conceptione & creatione fecit eum spiritus sanctus iustum, ac deinde in præsenti vita seruauit eum sine peccato. Nos quoque, dum membra eius efficimur, in Spiritu sancto per baptismum iustificamur. *Et* hoc tantæ *pietatis sacramentum apparuit Angelis*, id est, innotuit Apostolis & prædicatoribus, qui pro eo, quòd gloriam regni cœlestis annunciant, Angelorum nomine designantur. Vnde & Ioannes in Apocalipsi *septem Angelis* scribit, id est, Episcopis septem Ecclesiarum *Asiæ*. Et per huiusmodi Angelos, id est, per veritatis nuntios *prædicatum est* hoc *sacramentum gentibus*, ac per eorum prædicationem *creditum est in mundo*. Quod autem sequitur, *assumptum est in gloria*, in nostro quidem capite perfectè iam completum est, sed in membris eius completum ex toto non erit, donec omnes electi receptis corporibus, in regnum cœlorum simul sint ingressi. D

CAPVT IV.

Spiritus autem manifestè dicit, quia in nouissimis temporibus discedent quidam à fide, attendentes spiritibus erroris & doctrinis dæmoniorum, in hypocrisi loquentium mendacium, & cauteriatam habentium suam conscientiam prohibentium nubere, abstinere à cibis, quos Deus creauit ad percipiendum cum gratiarum actione fidelibus, & his qui cognouerunt veritatem: quia omnis creatura Dei bona est, & nihil reijciendum quod cum gratiarum actione percipitur. Sanctificatur enim per verbum Dei & orationem. 2. Tim. 3. 2. Petr. 3. Iudæ 1. Eccle. 36. * ij.

Ecclesia quidem *est columna & firmamentum veritatis*, sed tamen *Spiritus* sanctus *manifestè* in me vel per me *dicit*, *quia in nouissimis temporibus*, id est, regnante Antichristo, vel antea, *discedent à fide quidam* notabiles, propter cuiusmodi discessionem dictum est, *Nisi venerit discessio primum*. 2. Thess. 2. Et quia tales surrecturi sunt, ideo vigilandum est, ne nostris *temporibus* surgant: vel si resurrexerint, ne alios seducant. *Discedent* enim *à fide* veritatis, *attendentes spiritibus erroris*, id est, dæmonibus, qui per artem fallaciæ loquentur eis vel apparebunt, & aliqua velut bona dabunt, vt eos errare faciant, vel in errore detineant, sicut Agimnensibus hæreticis nouimus contigisse, quos dæmones in æquorum specie noctibus apparentes, portant per aera vbicunq; voluerint, & copiam eis temporalium rerum ministrant, atq; prauis dogmatibus imbuunt. Vel *attendentes spiritibus erroris*, id est, hæresiarchis, in quibus maligni spiritus loquentur, & errorem docebunt. *Et attendentes doctrinis dæmoniorum*, id est, hominum dæmonia habentium, *loquentium mendacium in hypocrisi*, id est, simulata religione, vt magis decipiant,

A cipiant, *& habentium conscientiam suam cauteriatam*, id est, corruptam & putrefactam, atque putredinem cum fœtore semper emittentem. *Dæmoniorum* dico, *prohibentium nubere*, & *abstinere* iubentium *à cibis*, *quos Deus creauit*. Hoc Agimnenses faciunt, & Manichæi, nonnullique alij fecerunt. Ille enim prohibet nubere, qui hoc esse malum dicit, non qui huic bono aliquid melius

Nota. anteponit. Multum ergo interest inter hortantes ad virginitatem, bono minori bonum amplius præponendo: & prohibentes *nubere*, concubitum propagationis, qui solus propriè nuptialis est vehementius accusando. Item multum interest inter abstinentes à cibis propter sacratam significationem, vel propter corporis castigationem, & abstinentes *à cibis, quos Deus creauit*, dicendo quòd eos *Deus* non *creauit*. Nam & primi patres nostri à quibusdam cibis abstinuerunt, non

Nota. tamen eos damnandi, sed significandi gratia: & nunc fideles, nō quia cibos putent immundos, sed edomandi corporis causa, propter animā in orationibus amplius humiliandam, non solùm à carnibus, sed à quibusdā terræ fructibus abstinent, vel semper, sicut pauci: vel certis diebus atq; téporibus, sicut per quadragesimam fere omnes. Manichæi vero ipsam creaturam negabant esse bonam, & dicebant esse immundam, eò quòd carnes diabolus operaretur. Et ab escis huiusmodi temperabant, quod non significatione, sed natura malę & immundæ essent. Qua in re Creatorem earum sine dubio blasphemabant, quod pertinebat ad doctrinam *dæmoniorum*. *Deus* enim *creauit* escas *ad percipiendum cum gratiarum actione fidelibus*, id est, vt *cum gratiarum actione* perciperentur à fidelibus, qui bene credunt de ipsis escis, licet necdum intelligant quod cre-

B dunt. *& his qui cognouerunt veritatem*, id est, qui intelligunt quod de eisdem escis credunt. Hanc scilicet *veritatem* cognouère, *quia omnis creatura Dei bona est* in natura sua, *& nihil* ciborum est *reijciendum*, id est, abhorrendum & respuendum quasi naturaliter malum vel immundum, *quod percipitur*, id est, percipi solet, *cum gratiarum actione*, id est, vt agantur Deo gratiæ à percipiente. Omnia quippe, quæ naturaliter sunt, in ordine suo bona sunt: & nemo in eis peccat, nisi qui ordinem suum in Dei obedientia non custodiens, eorum quoque ordinem malè vtendo perturbat. Patres autem nostri, qui Deo placuerunt, tenuerunt ordinem suum in ipsa obedientia, vt quicquid Deus temporibus congruis iubendo distribuit, sic obseruarent, quomodo ille distribuit. Itaque non solùm carnes ad cibos datas, cùm omnes natura mundæ sint vel essent, quasdam tamen nonnulla significatione immundas illo tempore non ederunt, quo eas non edi præceptum erat, vt talibus significationibus futura rerum manifestatio præfiguraretur, sed & azymum panem, & cætera eiusmodi, in quibus fuit vmbra futurorum. Quæ tam rei essent illius temporis & illius populi homines, si obseruare contemnerent (quando illa sic fieri, & ista,

*despicientes quæ nunc reuelata sunt, sic prænuntiari oportebat) quàm nos * desipientes essemus, si nunc iam manifestato nouo Testamento, illas prænuntiatiuas obseruationes aliquid nobis prodesse putaremus. *Nihil* ergo ciborum est, *reijciendum, quod cum gratiarum actione percipitur. Sanctificatur enim* cibus ipse *per verbum Dei*, *quod est in actione gratiarum*, *& orationem*, quæ adiungitur ne diabolus per eum noceat. *Verbum* enim sanctificat, *oratio* autem impetrat, diabolus verò per cibum tentat. C

Hæc proponens fratribus, bonus eris minister Christi Iesu, enutritus verbis fidei & bonæ doctrinæ, quam assecutus es. Ineptas autem & aniles fabulas deuita: exerce autem teipsum ad pietatem. Nam corporalis exercitatio, ad modicum vtilis est. Pietas autem ad omnia vtilis est, promissionem habens vitæ quæ nunc est, & futuræ. Fidelis sermo, & omni acceptione dignus. In hoc enim laboramus, & maledicimur, quia speramus in Deum viuum qui est Saluator omnium hominum maxime fidelium.

Hæc de cibis & creaturis, quæ dixi, *proponens fratribus* ad tenendum, *bonus eris minister Christi Iesu*: tu dico, *enutritus* vel à matre tua, vel ab alijs fidelibus. *verbis fidei*. id est, *verbis*, quæ fidem docent, *& verbis bonæ doctrinæ*, quantum ad bonos mores, *quam assecutus es* ab infantia, & tunc cum studio perquirens eam & inueniens. Bonam quidem doctrinam tene & doce, *quam assecutus es*. sed *ineptas & aniles fabulas*, id est, Iudæorum traditiones *deuita*: quia sunt *ineptæ*, id est, sine aptitudine: *& aniles*, id est, vetularum sermonibus infusæ iuniorum cordibus: & sunt *fabulæ*, id est, inania verba sine veritate & vtilitate. Hoc non de diuinis eloquijs dicitur, sed (vt dixi) de traditionibus, quas Iudæi à senioribus suis acceperunt præter Legales & Propheticos libros, & de stultiloquijs hæreticorum, qui prohibent nuptias, & interdicunt cibos, *quos Deus creauit*, vt *cum gratiarum actione* sumerentur. *Fabulas* quidem *deuita*, sed *teipsum exerce ad pietatem*. Hoc est *fabulas* impiorum caue, & *ad pietatem* temetipsum exerce, id est, hoc sit studium tuum, vt mente sis religiosus, & erga Dei cultum deuotus, atque fidei pietate syncerus. Idcirco moneo, vt esse studeas mente pius erga Deum & proximum D quia *corporalis exercitatio*, quæ est in ieiunijs, & vigilijs, ac labore manuum, atque multimoda corporis afflictione, in qua te fatigas, *ad modicum vtilis est*, id est, parum vtilitatis habet respectu magnæ vtilitatis, quam habet *pietas* religiosæ mentis. *Nam* illa *corporalis exercitatio* & in hypocritis, vel hæreticis inuenitur, *pietas autem* deuoti ac beneuoli cordis, non nisi in electis reperitur. Illa *corporalis exercitatio ad modicum vtilis est*, *pietas autem ad omnia vtilis est*, quia omni bono studet, *habens promissionem vitæ, quæ nunc est, & futuræ*: quia Deus pijs promisit vitam, quam habent in hoc seculo animæ iustorum, vel subsidia temporalia, & vitam *futuræ* beatitudinis, Matth.6.
dicens: *Quærite primùm regnum Dei & iustitiam* Luca 12.
eius, & hæc omnia adijcientur vobis. Et per Salomonen, dicens de Sapientia: *Longitudo dierum in* Prou.3.
dextera eius, & in sinistra eius diuitiæ & gloria. *Dextera* enim vitam perennem, *sinistra* verò vitam præsentem, designat. Vel *exerce te ad pietatem*, id est, ad compassionem proximorum, & ad opera misericordiæ. *Pietas est ad omnia vtilis*, quia & in futuro, & pręsenti seculo prodest, dans temporalia & æterna remedia. *Habens promissionem vitæ, quæ nunc est, & futuræ*: quia qui pietatis beneficia pauperibus impendit, & in præsenti dat ei Deus vnde temporaliter viuat, & in futuro vitam sempiternam. Et *fidelis* est iste *sermo* de pietate, id est, verax: quia scilicet *pietas est vtilis ad omnia*, & fideliter adimpletur quod ei promissum est, vt habeat vitam pręsentē & futuram. Iste *sermo* est *fidelis*, neminem fallens, & est *dignus omni acceptione*, vt à cunctis hominibus omnino accipiatur. Verè *pietas* habet *promissionem vitæ* præsentis

A præſentis *& futura*, nam *in hoc laboramus*, vt *promiſsionem* hanc conſequamur: *& maledicimur* ab impijs & blaſphematoribus. *In hoc laboramus, quia ſperamus in Deum viuum*, id eſt, in hoc inſudamus pietatis ac iuſtitiæ operibus, *quia ſperamus* vitam, quam Deus viuens promiſit piè agentibus. *Qui eſt Saluator omnium hominum*, quia *ſolem*
Matth. 5. *ſuum facit oriri ſuper bonos & malos, & pluit ſuper iuſtos & iniuſtos*, atque ſalutem corporis in hac vita communiter parat bonis & malis, *maximè* tamen ipſe *eſt Saluator fidelium*, quia præter temporalem ſalutem, quæ illis eſt communis cum reprobis, dat eis æternam ſalutem, quem poſsideant cum Angelis.

Præcipe hæc, & doce. Nemo adoleſcentiam tuam contemnat ſed exemplum eſto fidelium in verbo, in conuerſatione, in charitate, in fide, in caſtitate. Dum venio, attende lectioni, exhortationi, & doctrinæ. Noli negligere gratiam quæ in te eſt, quæ data eſt tibi per prophetiam, cum impoſitione manuum Presbyterij. Hæc meditare, in his eſto, vt profectus tuus manifeſtus ſit omnibus. Attende tibi, & doctrinæ, inſta in illis. Hoc enim faciens, & teipſum ſaluum facies, & eos qui te audiunt.

Hæc, quæ dixi, de fabulis vitandis & pietate ſectanda *præcipe* ſcientibus, *& doce* neſcientes. *Præcipe hæc* vt fiant, *& doce* quomodo fiant. Et vt præceptum tuum atque doctrina ſuſcipiatur, *nemo adoleſcentiam tuam contemnat*, id eſt, ita viue, & maturum te moribus oſtende, vt *nemo* te quaſi adoleſcentem poſsit contemnere, nec vita ætatem tuam faciat reprehenſibilem, quamuis corpore ſis adoleſcens, ſi quid reprehenſibile feceris, audacius reprehenditur, & quaſi contemnitur. Poteſt etiam ad ſubiectos referri, vt dicatur,
B *nemo* eorum, quibus præcipies, & quos docebis, *contemnat adoleſcentiam tuam*: quia in ſacro eloquio nonnunquam adoleſcentia iuuentus vocatur,
Eccleſ. 11. Salomone teſtante, qui ait: *Lætare iuuenis in adoleſcentia tua.* Si enim vnum eſſe vtraque non decerneret, quem monebat in adoleſcentia, iuuenem non vocaret. Sic & in hoc loco adoleſcentia pro iuuentute intelligitur, vt ſanctus Timotheus in autoritate prædicationis ſit etiam ſolidæ ætatis. *Nemo* ætatem *tuam contemnat, ſed* tu *exemplum eſto fidelium in verbo*, vt ipſi exemplo tuo bona loquantur: & *in conuerſatione*, vt exemplo tuo bene & honeſtè conuerſentur: atque *in charitate* Dei & proximi, & in integritate fidei, & mundicia caſtitatis. Et vt ita poſsis *exemplum* bonorum operum alijs præbere, *attende lectioni* diuinarum Scripturarum interim *dum venio*. Valde enim inter humana verba cor defluit. Cumque indubitanter conſtet, quòd externis occupationum tumultibus impulſum, à ſemetipſo corruat, ſtudere inceſſanter debet, vt per eruditionis ſtudium reſurgat. *Attende* (inquam) *lectioni*, & poſt lectionem, *attende exhortationi* iam volentium, *& doctrinæ* neſcientium. Sic enim debes agere, vt quod lectio faciendum docuerit, facias: & ſubditos tuos, vt hoc idem faciant, admoneas: atque illos, qui hoc ignorant, doceas. Sic age, & *noli negligere gratiam* Epiſcopalis officij, *quæ eſt in te*: quia ad hoc gratis Deus te prætulit illi populo, vt ſic agas, *quæ* gratia *eſt tibi data per prophetiam cum impoſitione manuum presbyterii.* Videtur Apoſtolus *prophetiam* vocare inſpirationem ſancti Spiritus, per quam præiciebat quid de hoc & de cæteris eſſet acturus. Vel certè de hoc, quod fieri deberet, Epiſcopus ſpecialiter prophetauit, ſiue ipſe Apoſtolus, ſiue quilibet alius ſanctus. Impoſitionem verò *manuum* eam dicit, quæ in ordinatione eius facta eſt. C Quæ *manuum* impoſitio fuit *presbyterij*, quia per hanc impoſitionem accepit presbyterium, id eſt, Epiſcopatum. Epiſcopus enim vocatur ſæpe ab Apoſtolis presbyter, & Presbyter Epiſcopus. Vel hæc impoſitio *manuum* fuit Presbyteri, qui Latinè dicitur ſenior: quia ipſe Apoſtolus, qui iuxta hunc ſenſum Preſbyter intelligitur, impoſuit manus ſuas capiti 1. Petr. 5.
eius, dum illum conſecraret Epiſcopum. Nam 2. Ioan. 1.
& Petrus atque Ioannes in epiſtolis ſuis ſeipſos 3. Ioan. 1.
vocant ſeniores, id eſt, Presbyteros, propter grauem maturitatem morum & ſapientiæ, vel etiam propter ætatem. Deinde, *hæc*, inquit, *meditare*, id eſt, hæc pertracta, & voue in animo tuo, quæ iniungo tibi: quia idcirco conſtitutus eſt Pontifex: & *in his* actionibus atque meditationibus iugiter *eſto, vt*, dum ita vixeris & docueris, vt dixi, *profectus tuus ſit manifeſtus omnibus*, id eſt, cuncti te patenter ſciant omnibus proficere. Et vt tibi, alijſque proficias, *attende tibi*, id eſt, mentis intuitum frequenter reduc ad teipſum, & diligenter *attende* qualiter viuas: ac ſi quid in te corrigendum inueneris, ſtatim corrige, & ſemper ad meliora nitere, *& doctrinæ, inſta in illis*, id eſt, inſtanter doce illos, qui ſunt commiſsi tibi. Et libenter debes vtrunque facere, quia *hoc* ita *faciens*, duplicem fructum afferes, quoniam *& teipſum ſaluum facies & eos qui te audiunt.* Te enim ſaluabis, ſi tibi attenderis: & auditores tuos, ſi *doctrinæ* inſtiteris. Sic enim debet rector propriam ſalutem quærere, vt communem non deſerat: & ſic communem profectum quærere vt proprium non negligat. Nam ita de ſubiectis ſuis rationem Chriſto iudici reddet, vt & de ſeipſo reddere cogatur. D

CAPVT V.

SEniorem ne increpaueris, ſed obſecra vt patrem: iuuenes, vt fratres: anus, vt matres: iuuenculas, vt ſorores in omni caſtitate.

Dixi vt inſtes *doctrinæ*, ſed tamen hoc age cum diſcretione, vt vnumquemque doceas vel admoneas prout congruum fuerit. Aliter nanque admonendi ſunt iuuenes, & aliter ſenes. Quia illos plerunque ſeueritas admonitionis ad profectum dirigit, iſtos verò ad meliora deprecatio blanda componit. Et ideo *ſeniorem ne increpaueris, ſed* pro pietatis honore *obſecra* eum reuerenter *vt patrem*, quatenus per benignam obſecrationem, facilius tuam ſuſcipiat admonitionem. Indignatur enim & erubeſcit, ſi fuerit aſperè correptus, *iuuenes* verò admone cum affectu dilectionis, *vt fratres*. Senes & in Scriptura ſacra vocantur, non qui ſola quantitate temporum, ſed qui morum grandæuitate maturi ſunt. Iuuenes autem, qui nulla conſilij grauitate deprimuntur. Et ideo tales etiam hoc loco poſſunt intelligi. *Seniorem* ergo, qui maturitate prouectus eſt ſi in aliquo aliter quàm oportet egerit, *ne increpaueris, ſed* blandè *obſecra*, vt ſe emendet, & de cætero in melius proficiat, *iuuenes* verò, quos morum leuitas agit, increpa benignè (ſi deliquerint) *vt fratres*: *anus* ſimiliter, quæ vel ætate, vel bonis moribus ſunt prouectæ, admone cum reuerentia *vt matres*: *iuuenculas* autem ætate vel moribus admone *vt ſorores*, & hoc *in omni caſtitate.* In alloquio iuuencularum rectiſsimè iuuenis de *omni caſtitate* admonetur, vt nec ſaltem minima carnis titillatione circa eas moueatur.

Viduas

A *Viduas honora, quæ verè viduæ sunt. Si qua autem vidua filios aut nepotes habet, discat primùm domum suam piè regere, & mutuam vicem reddere parentibus. Hoc enim acceptum est coram Deo; quæ autem verè vidua est & desolata, speret in Deum, & instet obsecrationibus & orationibus nocte ac die. Nam quæ in delicijs est, viuens mortua est. Et hoc præcipe, vt irreprehensibiles sint. Si quis autem suorum, & maximè domesticorum curam non habet, fidem negauit, & est infideli deterior.*

Viduas, inquit, *honora, quæ verè viduæ sunt*, id est, quæ omni auxilio suorum sunt destitutæ, quæ manibus suis laborare non possunt, quas paupertas debilitat, ætasque conficit, quibus Deus spes est, & omne opus oratio. Ex quo datur intelligi adolescentulas *viduas*, exceptis quas excusat infirmitas, vel suo labori, vel liberorum, vel propinquorum ministerio deligari. Honor autem in præsenti, pro eleemosyna, vel pro munere accipitur. Nam & quod alibi dicitur, *Honora patrem & matrem*, non in verborum sono, qui inopiam parentum cassa potest adulatione frustrari, sed in victus necessarijs ministrandis debet intelligi. Itaque *viduas honora*, id est, sumptibus Ecclesiasticis ale, non tamen omnes, sed *quæ verè viduæ sunt*, id est, quæ non habent auxilium nisi solius Dei. Sed *si qua vidua habet filios* vel *nepotes discat primùm piè regere domum suam*, in quo probabitur. Hoc *discat primùm*, id est, antequam ad Ecclesiam veniat stipendijs Ecclesiæ honoranda. *Discat domum regere, & parentibus*, qui eam aluerunt, *mutuam vicem reddere*, vt & pari lege alios nutriat. Nec solùm genitores, sed & filij, vel nepotes, cæterique propinqui dicuntur parentes. Vnde & tota progenies parentela vocatur. Et in mundana lege parens parenti per gradum & parentelam succedere iubetur. Mutuam ergo vicem (vt dictum est) reddit *parentibus*, qui nutritus à maioribus, nutrit minores: & quod à præcedentibus accepit, subsequentibus impendit. Vel *mutuam vicem* parentibus reddit, qui filijs & propinquis sibi seruitia impendentibus subsidia rependit. Hoc agat bona vidua, quia *hoc est acceptum coram Deo*: Et hæc tamen nondum *est verè vidua*, quæ parentes habet, qui illi sunt solatio. Sed illa, *quæ verè vidua est*, id est, ab omni auxilio mundano destituta, & ab omni terreno solatio *desolata, sperat in Deum*, id est, videns ex nulla parte se habere suffragium, toto animo adhæret Deo, à quo solo *sperat* auxilium vitæ & salutis: & ideo *nocte ac die instat obsecrationibus* pro remotione solius mali, & *orationibus* pro adeptione bonorum. Talis erat sancta *Anna, quæ non discedebat de templo, ieiunijs, & obsecrationibus seruiens die ac nocte*. Præ cæteris enim viduæ debent vacare *orationibus*, quia & Dominus, cùm ad semper orandum hortaretur, viduam commemorauit, quæ videlicet iniquum iudicem ad audiendam causam assiduè interpellando commouit. Quapropter cùm in viduis destitutio & desolatio notetur, si se omnis anima intelligat in hoc seculo destitutam & desolatam, *quamdiu peregrinatur à Domino*, profectò quandam viduitatem suam Deo defensori assidua & impensissima precatione commendat. Mysticè enim vel Ecclesia, vel omnis anima, quæ intelligit se derelictam omni auxilio, nisi solius Dei, *vidua* est. Vnde enim mulier est *vidua*? Quia non habet auxilium aliunde, nisi solius Dei. Illæ verò, quæ habent viros, quasi superbiunt de auxilio virorum. Videntur autem viduæ desertę, sed robustius est auxilium earum.

Ephes. 6.

Nota.

B

Luca 2.

Luca 18.

C Ergo tota Ecclesia vna *vidua* est, siue in viris, siue in fœminis, siue in coniugatis, siue in maritatis fœminis, siue in adolescentibus, siue in senibus, siue in virginibus. Omnis Ecclesia vna *vidua* est, deserta in hoc seculo, si sentit illud, si nouit viduitatem suam: tunc enim auxilium præsto est illi. Sed simpliciter viduam mulierem iterum, sicut superius, intelligamus. *Quæ enim verè vidua est & desolata*, persistit in precibus, & fit Deo proxima. Nam econtrario illa *quæ in delicijs est*, id est, quæ carnem suam deliciosè fouet, & in precibus, & ieiunijs nullatenus affligit *viuens* communi vita, *mortua est* in anima: quoniam Deus ab ea recessit, qui est vita animæ. Vnde & beatus Iob de sapientia, quæ Deus est, dicit, quia nō *inuenitur in terra suauiter viuentium*, id est, in mente eorum, qui voluptatibus huius vitæ seruiunt. Hoc est enim viuentem mortuum esse, non habere Deum manentem in sua mente. Ne ergo *viuens* sit *mortua*, deliciæ spirituales delicijs carnalibus in sancta castitate succedant, id est, oratio, ieiunium, bona cogitatio, bonorum operum frequentatio. Nam quando *vidua* pro delicijs nuptiarum, quas in carne viri habere solebat, aliarum & carnalium deliciarum tanquam in solatio vsum assumit, tunc *viuens mortua est*. Nam sicut in ipsis sensibus corporalibus acutius audiunt, qui non vident, & tangendo multa discernunt, nec tanta viuacitate tangunt qui oculis vtuntur, non intelligitur ex vno auditu nempe ex sensu auditus, luminum repressa intentione sentiendi, eam se in alios sensus promptiori dignoscendi acumine exercere, tanquam ex altero conetur implere quod negatur ex altero: ita & sæpe carnis cupiditas à concubendi voluptate cohibita, maiori voluptate in pecuniæ se porrigit appetitum: & illinc auersa, huc se impetu ardentiori conuertit. Mors autem est ipsa lætitia in perfruendo, cùm quisque adipiscitur quod perditè concupiuit. Et ideo *mortua est vidua, quæ in delicijs* viuit, ad quas delicias per cupiditates tanquam portas mortis peruenitur. Et idcirco *præcipe* viduis, ne deliciosè viuant. *Et hoc* est, *præcipe* illis, *vt irreprehensibiles sint*, id est, vt caueant facere ea, quæ sunt digna reprehensione. Dixi superius, vt *vidua si filios* vel *nepotes habet, discat regere domum*. Si autem hoc agere neglexerit, *fidem* perdidit: quia *si quis non habet curam suorum, & maximè domesticorum*, vt quantum potest procuret illis necessaria, *fidem negauit* operibus, etsi non verbis, quia proximum non diligit, & infideliter erga eum agit. Vel viduæ non studeant congregare delicias, sed vel filij, vel cæteri propinqui impendant illis quod necessarium est. Sed *si quis* est qui nolit, *fidem negauit*, quam in baptismo promisit, quando diaboli operibus abrenuntiauit, & *est deterior infideli*, qui nunquam fidem habuit. Hic enim veritatem nouit, & se bene acturum promisit: infidelis autem nec nouit adhuc, nec promisit. Sed iste promisit, & implere noluit, ideo *deterior est* illo, qui fidem nondum percepit. Multo enim grauius delinquitur scienter, quàm ignoranter, & multò peius est bona opera promittere, & non facere, quàm nec promittere, nec facere. *Curam* ergò suis, *& maximè* domesticis quisque debet impendere: quia cùm cœperit velle prodesse quibus poterit, primitùs inest ei cura suorum. Ad eos quippe habet oportuniorem faciliorémque aditum consulendi vel naturæ ordine, vel

Iob 28.

Locus obscurus.

D

Nota.

A vel ipsius societatis humanæ. Nam infidelis *curam suorum habet*, & ideo *deterior est infideli*, qui hanc *non habet*.

Vidua eligatur non minus sexaginta annorum, quæ fuerit vnius viri vxor, in operibus bonis testimonium habens, si filios educauit, si hospitio recepit, si pedes sanctorum lauit, si tribulationem patientibus subministrauit, si omne opus bonum subsecuta est.

Hic commune dat præceptum de his viduis, quæ Ecclesiæ pascuntur alimonijs: & idcirco ætas præscribitur, vt illæ tantùm accipiant pauperum cibos, quæ iam laborare non possunt, atque maturitatem habet morum pariter & ætatis. Simulque considera, quòd illa, quæ duos habuit viros, etsi anus, etsi decrepita, etsi egens est, Ecclesiæ stipes non meretur accipere. Dixi superius vt veras viduas honores sumptibus Ecclesiæ. Et *vidua*, quæ sic est honoranda, *eligatur* habens *non minus sexaginta annorum*, nisi iam est extinctus fomes libidinis, *quæ fuerit vnius viri vxor*, id est, quæ non habuit nisi vnum maritum, post mortem eius *habens testimonium in bonis operibus*, scilicet *si filios* enutriuit, quos habuerit: *si* pauperes *hospitio recepit*, *si sanctorum* prædicatorum *pedes lauit*, quos tunc recipere periculosum fuit. Cùm fratres hospitio suscipiuntur, mos inoleuit apud plerosque Sanctos, vt pedes eorum lauentur: & magna in hoc facto commendatio est humilitatis, ne dedignetur facere Christianus, *Ioan. 13.* quod prior fecit Christus. Cùm enim ad pedes fratris inclinatur corpus, etiam in corde ipso excitatur: vel si iam inerat, confirmatur ipsius humilitatis affectus. Et *vidua* est eligenda, quæ *testimonium* habet hæc omnia fecisse, & *si tribulationem patientibus*, id est, incarceratis vel quibuslibet B afflictis bona, quæ potuit, subministrauit, atque, vt breuiter concludam, *si omne opus bonum subsecuta est*. Et hæc talis pascatur alimentis Ecclesiæ, & si vires habuerit, seruiat Sacerdoti.

Adolescentiores autem viduas deuita. Cùm enim luxuriatæ fuerint, in Christo, nubere volunt, habentes damnationem, quia primam fidem irritam fecerunt. Simul autem & otiosæ discunt circuire domos, non solùm otiosæ, sed & verbosæ, & curiosæ, loquentes quæ non oportet. Volo ergo iuniores nubere, filios procreare, matres familias esse, nullam occasionem dare aduersario maledicti gratia. Iam enim quædam conuersæ sunt retro post satanam. Si quis fidelis, vel si qua *fidelis habet viduas subministret illis, & non grauetur Ecclesia vt * his, quæ verè viduæ sunt sufficiat.* ** 95.*

Dixi vt *vidua eligatur non minus sexaginta annorum*, nisi compressa est omnis lasciuia. Sed *adolescentiores viduas*, quarum adhuc sanguis feruet, *deuita* ad ministerium Ecclesiæ. Et quare: Quia *cùm luxuriatæ fuerint, volunt nubere in Christo*, id est, quia sæpe contingit, vt relicto proposito castitatis, per multos amatores luxurientur, vel in luxu ciborum & delitiarum versentur, & post multam luxuriam velint *nubere*, id est, copulari viris *in Christo*, id est, per legitimas nuptias, quasi tunc non sit peccatum *nubere*, ipsæ dico *habentes damnationem* æternam *quia primam fidem irritam fecerunt*, id est, quia castitatem Domino vouerût, & non reddiderunt: vouentibus videlicet virginitatem, vel viduitatem, non solùm *nubere*, sed etiam velle *nubere* est damnabile: ideo videlicet habent *damnationem*, *quia primam fidem irritam fecerunt*, etsi non in nubendo, tamen volendo. Non quia ipsæ nuptiæ velut malum damnandæ iudicantur, sed damnatur propositi fraus, damnatur fracta voti fides: non damnatur susceptio de bono inferiore, sed ruina à bono superiore. Postremò damnantur tales, non *quia* coniugalem *fidem* posterius iniêre, sed *quia* continentiæ *primam fidê irritam fecerunt*, volentes *nubere*. Voluntas enim, quæ à proposito cecidit, damnatur, siue subsequantur nuptiæ, siue desint. Et ideo tenenda est in corde perseueranter voluntas boni propositi, ne quis, vel quæ retro aspiciat, & vxori Loth similis fiat. Quid enim fecit *vxor* Loth? Liberata est à Sodomis, & in via posita, retro respexit. Vbi respexit, ibi permansit; facta est statua *salis*, vt illius contemplatione condiantur homines, cor habeant, & non sint fatui, non retro respiciant, ne malum exemplum dantes, ipsi remaneant, & alios condiant. *Simul autem & otiosæ, &c.* Nec *solùm*, quæ diximus, faciunt prædictę mulieres: sed cum illis malis addunt, quòd sunt *otiosæ*, nihil manibus operantes, & fiunt propter mentis vagationem etiam corpore instabiles, quia non stant in domibus suis, sed *discunt*, id est, assuescunt *circuire* sine rationabili causa *domos* alienas, quod religioni inimicum est. Nec *solùm otiosæ* sunt, *sed & verbosæ*, id est, abundantes multiloquio fabularum & inutilium sermonum. Nec *solùm verbosæ, sed & curiosæ*, id est, inuestigantes aliorum facta, & negligentes sua, & studentes aliquid semper audire. Et sunt *loquentes* ea, *quæ non oportet*, id est, turpia, & ad libidinem pertinentia, vel quolibet alio modo religioni contraria. Et quia quædam viduæ, postquam Deo continentiam & religiosam conuersationem promiserunt, talia mala faciunt, *ergo volo iuniores* viduas non continentiam vouere, quam seruare non possunt, sed *nubere*, & *filios procreare* legitimos, ne si quos ex fornicatione genuerint, extinguant eos propter metum & verecundiam, & *volo* eas *esse matres familiás*. Nubant, ne vagentur per alienas ædes: sed sub viris positæ, habeant frænum, quo regantur. Procreent *filios*, & sint matres familiarum, vt *non* sint *otiosæ*, sed in nutritura filiorum & gubernatione familiarum vtilibus occupentur actionibus. Bonum est enim *nubere*, bonum *filios procreare*, bonum *matres* familiarum *esse*, & ideo faciant hæc bona, ne fortè committant supra dicta mala. Hoc *volo* eas facere, & *nullam occasionem dare aduersario*, id est, infideli, *gratia maledicti* id est, causa malæ locutionis. Hoc est, nolo vt infideli, qui nobis aduersatur, & cui magnum est de nobis malè loqui, dent vllam occasionem, vt possit aliquid maledicere de eis, & fortasse darent occasionem, sicut iam nonnullæ dedêre: quia *iam conuersæ sunt quædam retro* à bono continentiæ, quod proposuerunt, euntes *post satanam*, qui retro cessit, & perijt. Hoc Apostolus addidit, vt in his verbis eius intelligerimus eas, quas *nubere* voluit, melius potuisse continere, quàm *nubere*, sed melius *nubere*, quàm retroire *post satanam*, id est, ab excellenti illo virginali vel viduali castitatis proposito, in posteriora respiciendo cadere & interire. Dixi vt iuniores nubant. Sed si aliquæ nubere volunt, procurent eas sui. Et hoc est: *Si quis fidelis*, vel si qua fidelis *habet viduas*, id est, viris orbatas sorores aut consanguineas, quæ aliqua linea generis ad eum pertineant, *subministret illis* necessaria, *& non grauetur* ab eis *Ecclesia, vt his, quæ verè viduæ sunt*, id est, omni auxilio destitutæ, *sufficiat* alimenta præbere. Hic ostendit Apostolus, quia & fideles sibi & alijs in posterum necessaria prouidere debent, vt intelligeremus, quod pręcipit Dominus, non cogitandum esse de crastino, non ad hoc fuisse præceptum,

Margin notes: C *Nota.* — *Lucæ 17.* *Genes. 19.* — D — *Matth. 6.*

A ceptum, vt nihil pecuniæ seruetur à Sanctis, sed ne Deo propter ista seruiatur, & propter inopiæ timorem iustitia deseratur.

Qui bene præsunt presbyteri, duplici honore digni habeantur, maximè qui laborant in verbo & doctrina.
Deut. 25. *Dicit enim Scriptura: Non infrenabis os boui trituranti,*
1.Cor.9. *& dignus est operarius mercede sua. Aduersus pres-*
Matth.10. *byterum accusationem noli recipere, nisi sub duobus aut*
Luca 10. *tribus testibus.*

De viduis ita fiat, vt hactenus ostendi. Sed de bonis presbyteris aliter, scilicet vt *qui bene præsunt* Ecclesiæ, *habeantur digni duplici honore*, vt in præsenti accipiant honorem stipendiorum à subditis suis, & in futuro à Deo honorem gloriæ perennis, *maximè qui laborant in verbo* scientibus, *& in doctrina* nescientibus, id est, qui monere student eos, qui sciunt; docere eos, qui nesciunt, & cùm duplex honor, id est, gemina retributio talibus debeatur, de vno honore probo, quem illis debent subiecti in oblatione sumptuum. Nam Legis *Scriptura* dicit: *Non infrenabis os boui trituranti*, id est, non prohibebis prædicatorem cibos
Ibidem. ex Ecclesia sumere. Et Euangelij *Scriptura* secundùm Lucam dicit, quia *dignus est operarius mercede sua*, id est, *dignus* est prædicator receptione sumptuum. Ex Euangelio enim Lucæ sumpsit Apostolus hanc sententiam, probans autoritate sua. *Dignus est operarius mercede sua*, quia iam de *mercede* sunt operi ipsa alimenta sustentationis, vt hic merces de labore prædicationis inchoetur, quæ illic de veritatis visione perficitur. Qua in re considerandum, quod vni nostro operi duę mercedes debeantur, vna in via, altera in patria: vna, quæ nos in labore sustentat, altera, quæ nos
B in resurrectione remunerat, quoniam *digni honore duplici* boni *presbyteri* sunt. Merces itaque, quæ in præsenti recipitur, hoc in nobis debet agere, vt ad sequentem mercedem robustius tendamus: quia vnusquisque verus prædicator non ideo prædicare debet, vt in hoc tempore mercedem recipiat, sed ideo mercedem recipere, vt prædicare subsistat. Quisquis enim ideo prædicat, vt hîc vel laudis, vel muneris mercedem recipiat, æterna procul dubio mercede se priuat. Quisquis verò se vel ea, quæ dicit, ideo placere hominibus appetit, vt dum placet quod dicitur, non ipse, sed Dominus ametur, vel idcirco terrena stipendia in prædicatione consequitur, ne à prædicationis voce per indigētiam lassetur, huic procul dubio ad recipiendam mercedem nihil obstat in patria, quia sumptus sumpsit in via. Nā & homo dat in labore cibum operario suo, vt laborare sufficiat, & pòst laborem reddit ei mercedem. Multo magis ergo Deus operarium suum dupliciter honorabit, id est, remunerabit. Et ideo non facilè recipias *accusationem aduersus presbyterum*, quia non facilè est accusanda tam alti nominis persona, *noli* contra eum *accusationem recipere, nisi sub duobus aut tribus testibus*, id est, *nisi* accusator duos vel tres produxerit testes tam idoneos, vt accusatio sit sub eis, id est, vt ipsi testes sint accusatore superiores, vt vita eorum non sit inferior vita accusantis. Testes enim (vt ait Isidorus) considerantur conditione, natura, & vita. Conditione, si liber, non seruus. Nam sæpe seruus metu dominantis testimonium supprimit
Aenei. 4. veritatis. Natura, si vir, non fœmina. Nam *varium & mutabile semper fœmina*. Vita, si innocens, & integer actu. Nam si vita bona defuerit, fide carebit. Non enim potest iustitia cum scelerato homine societatem habere. Duo autem sunt genere testium: aut dicentium id quod viderunt, C
aut proferentium id quod audierunt. Duobus autem modis testes delinquunt, cùm aut falsa promunt, aut vera silentio obtegunt. Nam apud veteres non minoris erat culpæ veritatem tacere, quàm mendacium dicere.

Peccantes autem coram omnibus argue, vt & cæteri timorem habeant. Testor coram Deo & Christo Iesu & electis Angelis, vt hæc custodias sine præiudicio nihil faciens, in alteram partem declinando. * aliam.

Sic age erga Presbyterum, vt dixi. Sed *peccantes argue coram omnibus, vt & cæteri*, qui peccare volebant, *timorem habeant*, ne talia facere præsumant. Dominus dicit, *si peccauerit in te frater tuus,* Matth. 18.
corripe illum inter te & ipsum solum, & nunc Apostolus *peccantes coram omnibus* iubet argui. Sed nulla contrarietas est in his duobus præceptis, quia aliquando corripiendus est *inter te & ipsum solum*, aliquando *coram omnibus* arguendus. Tunc enim secreto monendus est, quando peccauit *in te*, id est, quando tu scis quia peccauit. Quia enim secretum fuit quando *in te* peccauit, secretum quære cùm corrigis quod peccauit. Nam si solus nosti quia peccauit *in te*, & eum vis *coram omnibus* corrigere, non es corrector, sed proditor. Ergo illa corripienda sunt secretius, quæ peccantur secretius: illa verò arguenda *coram omnibus*, quæ peccantur *coram omnibus*. Demum ad confirmationem obseruantiæ cunctorum præceptorum subditur: *Testor coram Dei*. Ac si dicatur: Deus est mihi testis quòd animam meam liberaui, dicendo quæ dicere debui, tu tibi caue, ne pareas transgrediendo quæ iussi, *& coram Christo Iesu testor*, qui iudicabit: *& coram electis Angelis*, qui *separabunt malos à bonis. Testor, vt custodias hæc*, quæ nunc Matth.13.
præcepi de accusatione Presbyteri non leuiter & 23.
suscipienda, & de manifesta correctione peccantium, vel etiam cætera præcepta per totam superius epistolam data, & inferius adhuc danda. *Hæc* D
custodias, nihil vnquam *faciens sine præiudicio*, id est, *sine* præmeditatione, an sit faciendum, an non faciendum, *declinando in alteram partem*, nisi in eam, quam præmeditando cognoueris iustam. Vel *hæc custodias sine præiudicio*, id est, sine reprehensione, *nihil faciens declinando in alteram partem*, quam non iussi, id est, *in partem* sinistrę actionis. Vel *hæc*, quæ dixi, de accusatione Presbyteri, *custodias, nihil faciens sine præiudicio*, id est, sine prę examinatione, & ab examinatione non declines in aliud, quàm examinatio inuenit.

Manus citò nemini imposueris, neque communicaueris peccatis alienis. Teipsum castum custodi. Noli adhuc aquam bibere, sed modico vino vtere propter stomachum tuum, & frequentes tuas infirmitates. Quorundam hominum peccata manifesta sunt, præcedentia ad iudicium, quosdam autem & subsequuntur. Similiter & facta bona manifesta sunt, & quæ aliter se habent, abscondi non possunt.

Quia tam grauiter tractanda est causa Presbyteri, & ideo prius diligenter considera, quis sit ille, quem ordinaueris Presbyterum. Non enim facilè debet ordinari, qui non facilè potest ab ordine deponi: & idcirco *nemini citò imposueris manus*, ordinando illum, sed diu proba illum antea, quia in morando poteris vitam eius cognoscere: *neque communicaueris*, consentiendo *peccatis alienis*, si inconsideratè peccatorem ordinaueris. Qui enim indignum ordinat, peccatis eius communicat. Et vt viles ac ordinatione possis expellere, *teipsum castum custodi*. Ac si dicatur: Qui indignos vis repellere, *teipsum* debes in vitæ mun-

A mundititia custodire. Et qui alios iudicas, vide ne possis ab alijs de prauo actu iudicari: quisquis peccata caues aliena, caue propria. Dico vt te custodias *castum*, & iam tamen *noli adhuc aquam bibere*, sicut prius consueueras, *sed modico vino vtere*, quia modicè sumptum non nocet castitati. Et hoc præcipio *propter* dolentem ex longa abstinentia *stomachum tuum*, in quo sedes est infirmitatis: *& propter infirmitates tuas frequentes*, id est, frequenter tibi venientes. Quia de castitate admonuit, hac occasione immoderatam abstinentiam prohibet, quam Timotheus inierat, & modicum vinum præcipit ob *infirmitates* sumendum, medici consilio magis, quàm Apostoli; licèt Apostolus sit medicus spiritalis; & ne Timotheus imbecillitate superatus, non posset implere prædicationis opus. Vix tamen etiam propter has necessitates vini potio conceditur, quia vinum & adolescentia duplex incendium voluptatis.
Prouer. 20. Sed stomachi dolor & frequens infirmitas in sancto Timotheo fomenta libidinum reprimebat. Apostolus itaque cùm dilectum discipulum de instituendis Ecclesiæ officijs admoneret, ne quos fortè ad sacros ordines inordinatè proueheret, dixit: *Manus citò nemini imposueris, neq; communicaueris peccatis alienis. Teipsum castum custodi.* Qui ad infirmitatem eius corporis protinus se conuertens, ait: *Noli adhuc, &c.* vsque, *tuas infirmitates.* Statimque subiunxit, dicens: *Quorundam hominum peccata manifesta sunt, præcedentia ad iudicium, quosdam & subsequuntur.* Et quid ad illud pertinet, quòd ab infirmo bibi aquam prohibet, hoc quòd de peccatis *quorundam hominum* manifestisque subiunxit, nisi quòd interposita de
B eius infirmitate sententia, ad hoc in extremo redijt, quod superius dixit, *manus citò nemini imposueris*, & cætera? Vt enim hæc eadem peccata quanta solicitudine refellenda essent ostenderet, interposita contra infirmitatis molestiam discretionis admonitione, protinus intulit, quòd in alijs patescerent, & in alijs laterent, dicens: *Quorundam hominum, &c.* Similis interpositio
Iob. 4. reperitur in libro Domini Iob, vbi de reprobis dicitur: *De manè vsque ad vesperam succidentur, & quia nullus intelligit, in æternum peribunt*, statimque de electis additur, *qui autem reliqui fuerunt, auferentur ex eis*, iterumque mox de reprobis subiungitur, *Morientur, & non in sapientia.* Sed in alijs Scripturarum sanctarum locis inueniuntur frequenter huiusmodi interpositiones. Cùm ergo Timotheus, vel quilibet Episcopus nemini debeat *citò manus* imponere, ne *peccatis alienis* communicet, si peccatorem ordinauerit, subiungitur causa, cùm dicitur: *Quorundam hominum peccata manifesta sunt, præcedentia ad iudicium*, id est, *quorundam peccata* ita *sunt* aperta, vt eorum fama vel notitia prius veniat *ad iudicium*, id est, locum, in quo fit discussio personarum, quàm ipsi infames, qui veniunt ad ordinandum. *Quosdam autem & subsequuntur ad iudicium* peccata sua, quia tunc primùm manifesta fiunt, cùm ordinandi discutiuntur. De quibusdam peccatis hoc intelligendum est. Non enim omnia panduntur in illa discussione, sed aliquando latent plurima: Nec solùm peccata quædam ita manifesta sunt, & quædam in discussione, vel in conuersatione paulatim deteguntur, sed etiam quædam *bona facta similiter manifesta sunt, præcedentia ad iudicium*, vt non sit opus probandi ea esse *bona*: & quædam iterum esse *bona, quæ aliter se habent*, id est, quæ non ita sunt manifestata, *non possunt abscondi*, vel in ipsa discussione, & ideo probanda. Hieronymus: Quod dicit, istiusmodi est. Quidam tam liberè & palàm peccant, vt priusquam eos videris, statim intelligas peccatores: alios autem, qui callidè occultant vitia sua, ex consequenti conuersatione cognoscimus. Similiter & bona apud aliquos in propatulo sunt, in alijs longo vsu discimus. Augustinus: *Manifesta* ea dicit, de
C quibus clarum est quo animo fiant. Hæc præcedunt *ad iudicium*, quia si fuerint ista subsequutum iudicium, non est temerarium. *Subsequuntur* autem illa, quæ occulta sunt, quia nec illa latebunt tempore suo. Sic & de bonis factis intelligendum est. De manifestis ergo iudicemus, de occultis verò iudicium Deo relinquamus: quia & ipsa *abscondi non possunt*, siue mala, siue *bona*, cùm tempus aduenerit, quo manifestentur.

CAPVT VI.

*Qvicunque sunt sub iugo serui, dominos suos omni honore dignos arbitrentur, ne nomen Domini & doctrina blasphemetur. Qui autem fideles habent dominos, non condemnant, quia fratres sunt: sed magis seruiant, quia fideles sunt, & dilecti, * quia beneficij participes sunt.* * qui

Quod de seruo Hebræo præcipitur, vt sex annis seruiat, septimo dimittatur liber gratis, ne serui Christiani hoc flagitarent à dominis suis, Apostolica nunc authoritas iubet seruos dominis suis esse subditos, *ne nomen Domini & doctrina blasphemetur.* Pseudo enim dicebant, non licere seruos teneri, nisi sex annis, vel potius neminem debere esse seruum alterius, sed omnes æqualiter esse liberos, quia omnes ex vno patre Adam descenderant, & omnes Christus redimendo liberauerat. Et horum prauæ persuasioni contradicit Apostolus, dicens Christianos seruos debere quibuscunque dominis, siue paganis, siue Christianis bene seruire: quia hoc præcepit Christus, D
cùm diceret: *Reddite quæ sunt Cæsaris Cæsari, & quæ sunt Dei Deo.* Et hoc est: *Serui* Christiani qui Lucæ 20.
sunt grauati *sub iugo* infidelium dominorum, *quicunque* sint illi *serui*, id est, etsi iusti, etsi sapientes sint, *dominos* tamen *suos arbitrentur dignos omni honore*, bene seruiendo illis, *ne*, si seruire contempserint, *blasphemetur* à dominis eorum propter eos *nomen Domini*, quasi aliena inuadentis, *& doctrina* Christiana, quasi prædicans iniusta, & contra legem mundanam decernens. Sic agant qui *dominos habent* infideles. Sed illi *qui habent fideles dominos, non* ideo quidem *contemnant* seruire, sicut pseudoapostoli dogmatizabant, *quia sunt fratres*, id est, dominis suis in Christo pares, quoniam vtrique Christiani: *sed magis* id est, maiori affectione *seruiant* eis, *quia fideles sunt*, id est, participes Sacramentorum Ecclesiæ: *& dilecti* sunt à Deo, *quia participes sunt* eius *beneficij* præsentis & futuri.

Hæc doce, & exhortare. Si quis aliter docet, & non acquiescit sanis sermonibus Domini nostri Iesu Christi, & ei, quæ secundum pietatem est, doctrinæ, superbus est, nihil sciens, sed languens circa quæstiones & pugnas verborum: ex quibus oriuntur inuidiæ, contentiones, blasphemiæ, suspiciones malæ, conflictatiues hominum mente corruptorum, & qui à veritate priuati sunt, existimantium quæstum esse pietatem.

Hæc, quæ dixi de seruis, *doce* ignorantes, *& exhortare* scientes. Et hoc age, *si quis aliter docet*, id est, *si quis* prædicauerit communem omnibus in Christo libertatem, dicens omnes debere libe-

A ros esse, tu econtrario tunc præcipe, id est, prædica, vt *serui dominos suos omni honore dignos arbitrentur*, & *non contemnant* eis seruire. Nam semper expedit quidem ista docere, sed tunc maximè, quando peruersus quis aliter docet, prædicans, vt omnes sint liberi: *& non acquiescit sanis sermonibus Domini nostri Iesu Christi*, dum ei obijcitur

Lucæ 20. Christum dixisse, *Reddite quæ sunt Cæsaris Cæsari, & quæ sunt Dei Deo*, & præcepisse Petro, vt

Matth. 17. pro se & pro ipso Christo *staterem* repertum in ore piscis daret his, qui tributum exigebant, &

Matth. 11. item dixisse, *Discite à me, quia mitis sum, & non acquiescit ei doctrinæ* nostræ *quæ est secundum pietatem*, id est, quæ non facit odiosam Christianitatem, docendo insolescere. Ille, qui his & huiusmodi *sermonibus Domini*, & huic *doctrinæ non acquiescit*, sed aliter docet, *superbus est*, id est, superbia, non ratio ducit eum, *Superbus est*, id est, non patiens vinci, & à sententia sua deflecti. Et quamuis se sciolum putet, tamen *nihil sciens est, sed est* semper *circa quæstiones languens*, id est, inefficax & impeditus ad soluendum, & ad veritatis indaginem peruenire non valens, *& similiter est languens circa pugnas verborum*, id est, *circa* repugnantiam, quæ videtur esse in quibusdam Scripturarum

Ioan. 8. verbis, licèt sensus concordet, sicut est, *Si vos Fi-*

Marc. 10. *lius liberauerit, verè liberi eritis*, & iterum: *Quicun-*

Matth. 20 *que voluerit in vobis primus esse, erit omnium seruus.* Videntur enim hæc verba huic stulto repugnare, vt nos *Filius* liberos faciat, & iterum sit *seruus*, qui *voluerit esse primus*, cùm *primus* inter nos maximè sit liber, si nos liberi sumus. Vel *circa pugnas verborum* languet, id est, *circa* disputationes, in quibus disputatores pugnant verbis inuicem.

B *Ex quibus* quæstionibus & *verborum* pugnis *oriuntur inuidiæ*, & *contentiones*, *blasphemiæ* & *suspitiones malæ*: quia propter verba pseudoapostolorum, libertatem huiusmodi prædicantium, hi qui seruos habent, inuident Christiano nomini, & contendunt aduersus fideles, & blasphemant Deum, quasi qui aliena sibi tollit, & suspicantur malè de nobis, quasi hanc libertatem finxissemus ad lucrum. Et contra illos *oriuntur* inde *conflictationes hominum mente corruptorum*, id est, pseudoprædicatorum, quorum intelligentia vel ratio errore corrupta est, ne possit inuiolatæ veritatis cognitionem habere in vera rerum notitia, vel *mente corruptorum*, quia etsi caro eorum propter simulationem sanctitatis est integra, mens tamen interitus delectatur immunditijs libidinum, & turpitudinibus, vel amore pecuniarũ. *Et qui priuati* sunt *à veritate*, quia etsi aliquãdo veritatem Catholicæ doctrinæ aliquatenus cognouerunt, propter errores, quos menti suæ inseruerunt, cognitionem illam penitus amiserunt. *Hominum* dico *existimantium pietatem*, id est, Dei cultum, *esse quæstum* temporalium rerum, quia pseudo putabant quòd Christus esset colendus propter commoda præsentis vitæ, non futuræ: quoniam & ipsi propter acquisitionem præsentium lucrorum prædicabant.

Est autem quæstus magnus pietas cum sufficientia. Nihil enim intulimus in hunc mundum, haud dubium,

* quod ** quia nec auferre quid possumus. Habentes autem alimenta, & quibus tegamur, his contenti simus.*

Ipsi putant *pietatem* nostræ religionis *esse quæstum* emolumenti carnalis, & verum quidem est, quòd Christiana *pietas est quæstus*, non tamen exiguus, vt temporalia tantum acquirat, vt ipsi putant, sed *magnus*, id est, æterna corporis & animæ bona conquirens. *Magnus quæstus est pietas cum sufficientia*, id est, *pietas*, cui sua parua sufficiunt, nec desiderat plus habere, quàm necesse est. Hanc autem sufficientiam non indecenter vult, quisquis eam vult, nec amplius vult. Alioquin non ipsam vult, & ideo nec decenter vult. Hanc optabat, qui precabatur, dicens: *Mendicitatem & diui-* Prouer. 30.
tias ne dederis mihi: tribue tantùm victui meo necessaria. Hæc *necessaria* debent nobis sufficere, quia incongruum est, vt qui *nihil* huc attulimus, & *nihil* hinc portabimus, multa hic habere quæramus. *Nihil* videlicet *intulimus in hunc mundum*, quando nati sumus: & *haud*, id est, non est *dubium*, *quia nec auferre* hinc aliquid *possumus*, quando morientes de mundo eximus. *Nudus* enim egre- Iob. 1.
ditur *de matris vtero, & nudus* migrat de mundo. Vnus ergo introitus est omnibus ad vitam, & si- Nota.
milis exitus. Cur itaque alius in hac vita quæris fieri ditior alio? Vel cur diues contra pauperem inflatur, cùm vterque sine diuitijs venerit, & sine diuitijs abiturus sit? Non igitur diuitias multiplicare quæramus, quas hinc nobiscum portare non *possumus*: sed *habentes alimenta*, quibus pascamur; *& indumenta, quibus tegamur, his contenti simus*, nihil vltra quærentes in hoc seculo, quia frigus & fames simplici vestitu & cibo expelli potest.

*Nam qui volunt diuites fieri, incidunt in tentationem & laqueum diaboli, & desideria multa inutilia, & nociua, quæ mergunt homines in interitum & perditionem. Radix enim omnium malorum est cupiditas. Quam quidam appetentes errauerunt à fide, & inseruerunt se doloribus multis. Tu autem ô homo Dei hæc fuge. Sectare verò iustitiam, pietatem, fidem, charitatem patientiam, mansuetudinem. Certa bonum certamen fidei, apprehende vitam æternam, in * quam vocatus es, & confessus bonam confessionem* * quia
coram multis testibus. D

Nobis Apostolis, quos cæteri debent imitari, sufficiunt *alimenta* & tegumenta, omnibúsque Christianis sufficere debent. *Nam qui volunt diuites fieri, in tentationem incidunt.* Non dico qui diuites sunt, sed *qui volunt fieri diuites*. Aliud enim est esse diuitem, aliud fieri velle diuitem. Hìc cupiditas accusatur, non aurum, non argentum, non diuitiæ. Diuiti præcipitur, vt eroget pauperi, ne desideret. *Nam qui volunt diuites fieri*, etsi non fiant, ipsa tamen voluntate *incidunt in tentationem, & in laqueum diaboli*, id est, in hoc, vt consentiant suggestioni diaboli, amando diuitias, quarum amorem ille suggerit, & illaqueantur ab eo per consensum iniquæ persuasionis, & per actionem prauitatis. *& cadunt in desideria multa inutilia, & nociua*, quia nihil prosunt, sed valdè nocent: *quæ* ita nocent, vt mergant *homines in interitum* corporum, *& perditionem*, animarum. Et rectè dixi, quia per cupiditatem diuitiarum cadunt *in multa desideria*: nam *cupiditas est radix omnium malorum*, id est, non est aliqua species mali, quæ non ex aliqua cupiditate ali-
quando procedat. Hac enim & primus Ange- Isaiæ 14.
lus cecidit, qui vtique non amauit pecuniam, sed propriam potestatem. Hac & primi homines Genes. 3.
deiecti sunt, qui non aurum, sed inconcessam sibi diuinitatem superbè cupierunt. Plus enim volentes habere quàm acceperant, & quod acceperant, amiserunt. Nam cùm *initium omnis peccati* Ecclesi. 10.
sit *superbia*, rectè *malorum omnium radix* esse dicitur *cupiditas*. Vel auaritia hoc loco generalis intelligitur, qua quisque appetit aliquid amplius quàm oportet, propter excellentiam suam & quandam propriæ rei amorem. Talis enim peruer-

A peruersitas mentis, competenter vocatur *superbia* vel *cupiditas*. Cùm sit ergo specialis quædam *cupiditas*, quæ vsitatius amor pecuniæ dici potest, Apostolus nunc cupiditatem nominans, per speciem genus significauit, & vniuersalem cupiditatem intelligi voluit, dicens: *Radix omnium malorum est cupiditas*. Ipsa quippe latenter oritur in mente, sed peccatorum omnium punctiones patenter producit in opere. Quas videlicet punctiones ab hac radice surgentes, statim prædicator egregius insinuauit, subdens: *Quam quidam appetentes, errauerunt à fide, & inseruerunt se doloribus multis*. Qui enim multos dolores dixit, quasi nascentes ex hac radice punctiones vel spinas innotuit. *Quidam* per cupiditatem *errauerunt à fide, & inseruerunt se doloribus multis*, sicut illi, qui propter dona principum adorauerunt idola, & post etiam in hoc sæculo

Ephes. 5. viles omnibus effecti, multas miserias pertulerunt.

Coloss. 3. Nunc quoque multi per cupiditatem errant *à fide*, quoniam auaritia *est idolorum seruitus*, & inserunt *se doloribus multis*, quoniam mens eorum assiduè pungitur spinis sollicitudinum pro acquisitione vel conseruatione diuitiarum, & multiplici labore corpus illorum atteritur. Illi per cupiditatem irrationabilem in tot mala decidunt. Sed *tu ô homo*, ratione vtens, quia es *Dei*, non cupiditatis, *fuge hæc* mala, si quando per aliquam delectationem humanæ fragilitatis apprehendere te voluerint. *Hæc* quidem *fuge*, sed *iustitiam sectare*, vt nunquam obseruatio iustitiæ te possit effugere, sed semper per omnes vias actionum eius sequere. *Sectare iustitiam*: faciendo vnicuique quod ius exigit, non quod cupiditas. Et *sectare pietatem*, vt egenti vel afflicto condescendas per compassionem, & ei clementer

B subuenias, prout necesse habuerit, & sine auaritia tribuas quod opus fuerit. Et *sectare fidem*, vt credendo bona inuisibilia, contemnas visibilia; quia qui veram fidem de Deo & futura

Luc. 12.12. beatitudine habet, non curat hîc cum impijs in exilio fieri diues, nec pluris est ei mundus, quàm Deus. *Sectare charitatem* erga Deum & proximum, qua penitus caret auarus: quia nec Deum diligit, cuius mandatum de dandis eleemosynis contemnit: nec proximum diligere probatur, cui de suis opibus nihil impartitur. Tu verò vt *charitatem* sectari possis, adde *patientiam*, qua perferas æquanimiter, quæ tibi à proximis inferentur, ne mordearis intrinsecus vllo dolore indignationis aduersus eos, qui tibi hæc inferent, sed serenum & tranquillum cor erga eos serues. Multa enim oportet te æquanimiter à proximis tolerare, si *charitatem* non vis frequenter amittere. Et erga eos præcipuè, à quibus aduersa perferes, *sectare mansuetudinem*, vt nihil asperitatis, nihil amaritudinis illis rependas, sed mitis & tractabilis erga eos maneas. Cupidus autem neque patienter aduersa tolerat, neque *mansuetudinem* erga quempiam seruat. *Certa* quoque, id est, pugna pro anima tua in agone præsentis vitæ, vt coronam percipias in fine. *Certa* non malum *certamen*, sicut auari, qui certant alios superare diuitijs: vel sicut hæretici, qui certant fideles à fide separare: sed *certa bonum certamen fidei*, vt benignè contendas fide & bonitate alios superare, & infideles fidei subijcere. Vel *certamen fidei*, id est, quod fides exigit, *certa*, vt vel in martyrio, vel in agone iustitiæ, vel contra hostes fidei, vel contra quælibet vitia pugnes assiduè. Et per victoriam huius certaminis *ap-*

prehende, id est, vi quadam ad te prende *vitam* C *æternam*. Quam debes viriliter apprehendere, quia *in eam vocatus es* à Deo per Euangelicam prædicationem, vel per propositum diuinæ voluntatis. *Et tu confessus es bonam confessionem* fidei & iustitiæ *coram multis testibus*, quando baptizatus es, siue quando in Episcopum consecratus: ideoque fructum huius confessionis, id est, *vitam æternam*, nitere apprehendere.

Præcipio tibi coram Deo, qui viuificat omnia, & Christo Iesu, qui testimonium reddidit sub Pontio Pilato bonam confessionem: vt serues mandatum sine macula, irreprehensibile, vsque in aduentum Domini nostri Iesu Christi, quem suis temporibus ostendet beatus & solus potens, Rex regum & Dominus dominantium, qui solus habet immortalitatem, & lucem habitat inaccessibilem, quem nullus hominum vidit, sed nec videre potest, cui gloria, honor & imperium sempiternum, Amen. Apo. 17. & 19. Ioan. 1. 1. Ioan. 4.

Vt *vitam æternam* possis apprehendere, & *bonam confessionem* tuam seruare, *præcipio tibi coram Deo, qui viuificat omnia*, quæ viuificantur: *& coram Christo, qui in* passione sua *bonam confessionem reddidit, vt serues mandatum*. Non enim *vitam* consequeris *æternam*, nisi per eum, *qui viuificat omnia*, & ideo nunc illum præceptionis meæ testem adhibeo, vt ipse tibi *vitam* tribuat, si obedieris: nec *bonam confessionem* tuam seruabis, nisi imitando Christum, *qui*, sicut *sub Pilato bonam confessionem* dedit, ita & tu coram potestatibus huius sæculi non timeas veritatem confiteri, & propterea *coram Christo* tibi præceptum trado. Deus Pater Ioan. 5. *viuificat omnia*, non tamen sine Filio: quia *quæcunque ille facit, hæc & Filius similiter facit*. *Et sicut Pater suscitat mortuos & viuificat, sic & Filius quos vult* Ioan. 6. D *& viuificat*. Nec sine Spiritu sancto igitur ista viuificatio, quia sicut idem Filius ait, *Spiritus est qui viuificat*. Non solus Pater, sed tota Trinitas, quæ vnus Deus est, *viuificat omnia*. Quod autem sequitur, *& Christo Iesu, qui testimonium reddidit sub Pontio Pilato bonam confessionem*, de Filio propriè intelligitur: quia *sub Pilato* in forma serui solum Filium nouimus passum esse, non etiam Patrem: vel Spiritum sanctum. Tunc enim ipse Filius Ioan. 18. bonum reddidit testimonium, quia dixit se regem esse, quamuis sciret se inde moriturum esse: & illud *testimonium* fuit bona confessio veritatis. Hoc *testimonium*, & hanc *confessionem reddidit* ipse, quando respondit Pilato: *Tu dicis, quia rex sum* Supra 2. *ego. Ego in hoc natus sum, & ad hoc veni in mundum, vt testimonium perhibeam veritati. Omnis qui est ex veritate, audit meam vocem*. Sic & tu nullo metu tyrannorum debes à confessione veritatis reticere. Itaque *præcipio tibi coram Deo*, qui est Trinitas, *& coram Christo, qui est mediator Dei & hominum homo Christus Iesus*, *vt mandatum* bene agendi Matth. 24 & bene docendi, quod tibi trado, *serues sine macula* criminalis peccati, & *serues* illud *irreprehensibile*, id est, vt non sit habile ad reprehendendum propter aliquam similitudinem inhonestatis. Et ita *ita serues* illud *vsque in aduentum Domini nostri Iesu Christi*, de quo ipse dicit: *Vigilate, quia nescitis qua hora Dominus vester venturus sit*, id est, Ibidem. vsque ad obitum tuum. Vel in Timotheo præcipitur vnicuique rectori Ecclesiæ, quia successurus est alius post alium vsque in nouissimum *Domini aduentum*, vt seruet *sine macula* criminis, & sine reprehensione inhonestæ similitudinis hoc *mandatum*. *Quem* Dominum Christum, vel quem *aduentum Domini*, *suis*, id est, congruis & dispositis *tempo-*

A *temporibus ostendet*, id est, palàm omnibus visibilem ponet Deus Trinitas, qui naturaliter in seipso, & ex seipso *beatus est*, quod nulli creaturæ congruit. Nulla enim creatura potest esse beata, nisi participatione beatitudinis sui Creatoris. Qui & *solus potens* est, quia per seipsum naturaliter omnia potest. Creaturæ verò, si quam habent potestatem, ab illo hanc accipiunt. *Non est* Roma. 13. *enim potestas nisi à Deo.* Et ipse est *Rex regum*, quia sub eius imperio regnant omnes quicunque regnant: *& est Dominus dominantium*, quia illi seruiunt aut volentes, aut inuiti, quicunque alijs dominantur. Hæc (vt diximus) de tota Trinitate dicuntur, quæ vnus est Deus. *Qui solus habet immortalitatem*, quia solus est immutabilis. In omni enim mutabili natura, nonnulla mors est ipsa mutatio, quia facit aliquid in ea non esse quod erat. Proinde & ipsa anima humana, quæ propterea dicitur immortalis, quia qualitercunque secundùm modum suum nunquam desinit viuere, habet tamen pro ipso suo modo quandam mortem suam. Quia si iustè viuebat & peccat, moritur iustitiæ. Si peccatrix erat & iustificatur, moritur peccato. Vt alias eius mutationes taceam, de quibus longum est disputare, & creaturarum natura cœlestium mori potuit, quia peccare potuit. Nam & Angeli peccauerunt, atq; dæmones facti sunt: & qui non peccauerunt, peccare potuerunt. Et cuicunque rationali creaturæ præstatur, vt peccare non possit, non est creaturæ proprium, sed Dei gratiæ. Ac per hoc *solus* Deus *habet immortalitatem*, qui non alicuius gratia, sed natura sua nec potuit, nec potest aliqua Psal.33. conuersione mutari: nec potuit, nec poterit aliqua B mutatione peccare. *Qui & lucem habitat inaccessibilem.* Sed si inaccessibilis est lux, in qua ipse manet, quomodo nobis dicitur, *Accedite ad* Exod.19. *eum, & illuminamini?* Sed inaccessibilis est viribus nostris, acceditur autem ad eum muneribus suis. Moyses enim accessit ad caliginem, in qua erat Deus. Illa enim caligo lux ista est, quæ hic dicitur inaccessibilis: quia & omnis etiam corporea lux, quæ præ nimietate claritatis non potest aspici, rectè caligo & inaccessibilis potest appellari. De hac caligine, ad quam Moyses accessit, Dionysius ita scripsit: Diuina caligo est inaccessibile lumen, in quo habitare Deus dicitur, & inuisibili eo existente propter supereminentẽ claritatẽ, & inaccessibili eodem quę per superexcellentiam superessentialis luminum manationis. In hoc fit omnis scire Deum & videre dignus, eum non videndo, neque cognoscendo, verè super visionem & cognitionem factus, hoc ipsum cognoscens, quia post omnia est sensibilia Psal.138. & intelligibilia, & quia propheticè videns, *mirabilis facta est scientia tua ex me, confortata est, & non potero ad eam.* Inaccessibilis ergo dicitur lux ista, siue caligoq, uã Deus inhabitat, propter superexcellentiam splendoris, in cuius visione caligat interior oculus rationalis creaturę: quia sicut idem Dionysius alibi de eo loquitur, educit super & verbum & intellectum, in obscuritatem super omne & verbum & intellectum superes- Locus obscurus. sentialiter superessentialis superdiuinitatis, neque nomen eius, neque verbum, sed superexal- Ioan.1. tatur. Ista exaltatio est illa lucis inaccessio. *Quem nullus hominum vidit, sed nec videre potest*, propter supereminentem claritatem, quę exuperat & reuerberat humanum visum. Videri enim diuinitas humano visu nullo modo potest, sed eo visu videtur, quo iam qui viderint, non homines, sed vltra homines sunt. Scriptura quippe sacra omnes carnalium sectatores, humanitatis nomine solet notare. Vnde Corinthijs dictum est: *Cùm sit inter vos zelus & contentio, nonne carnales estis & secundùm hominem ambulatis?* Et paulo post. *Nonne homines estis?* More enim suo Apostolus & hic & 1.Cor.3. ibi *homines* vocauit, humana sapientes: quia qui diuina sapiunt, supra *homines* sunt. Videbimus igitur Deum, si per cœlestem conuersationem supra *homines* esse mereamur. *Cui* sit gloria in amplificatione fidelium, & *honor* in assiduitate bonę conuersationis, & *imperium*, in plenaria humilitate cordis eorum. *Imperium* dico *sempiternum*, vt ipse perenniter in bono corde eorum regnet. Vel sine initio, & sine fine, & sine mutabilitate est ei permanens in seipso naturaliter gloria & *honor*, nec non *& imperium sempiternum*, quo voluntas eius æternaliter adimpletur. Non enim cœpit *imperium* habere, quando cœpit creaturas facere, sed ab æterno possidet *Imperium sempiternum. Amen*, id est, fideliter dicta sunt hæc omnia.

Diuitibus huius seculi præcipe non sublimè sapere, neque sperare in incerto diuitiarum, sed in Deo viuo, qui præstat nobis omnia abundè ad fruendum, bene agere, diuites fieri in operibus bonis, facilè tribuere, communicare, thesaurizare sibi fundamentum bonum in futurum, vt apprehendant veram vitam.

Superius ostendit pericula, quæ contingunt his, *qui volunt fieri diuites*, & ideo, ne Timotheus de salute diuitum desperaret, ipsosque deuitaret, docet eum qualiter eis viam salutis ostendat. *Diuitibus*, inquit, *huius seculi*, id est, qui seculares habent diuitias, *præcipe non sublimè*, id est, non superbè *sapere*. Vbi notandum valde est, quòd humilitatis doctor memoriam diuitum faciens, non ait, Roga, sed *præcipe*: quia etsi impendenda est charitas vel pietas infirmitati, ho- D Nota. nor tamen non debetur elationi. Talibus ergo rectum quod dicitur, tanto rectius iubetur, quãto & in rebus transitorijs altitudine cogitationis intumescunt. Nihil enim tam timendum in diuitijs, quàm superbia. Non enim diuitias expauit Apostolus, sed morbum diuitiarum. Morbus autem diuitiarum est superbia. Nam grandis est animus, qui inter diuitias isto morbo non tentatur. Magnus ergo est diues, qui non se ideo magnum putat, quia diues est. Qui autem ideo se magnum putat, superbus & egenus est. *Præcipe*, inquit, *diuitibus huius seculi.* Non adderet *huius seculi*, nisi essent & alij diuites, qui non sunt *huius seculi*. Ipsi sunt enim, quorum princeps & caput est ille, de quo dictum est: *Propter vos egenus factus est, cùm diues esset, vt illius inopia diuites* 1.Cor.8. *essetis.* Paupertas enim Christi non pecuniam nobis attulit, sed iustitiam. Paupertas illius vnde? Quia mortalis effectus est. Ergo veræ diuitiæ immortalitas est. Ibi enim vera copia, vbi nulla indigentia. Qui ergo has habet diuitias, diues est; sed non *huius seculi*. Nec tamen & diuites *huius seculi* contempti sunt, sed eis ostenditur, quomodo veras possint habere diuitias. *Præcipe*, inquit, *diuitibus huius seculi non sublimè sapere*, id est, vt sublimitas non sit eis sapida & dulcis: *neque sperare in incerto diuitiarum*, id est, vt non sperent in diuitijs, de quibus incertum habent quandiu illas possideant, & quid sibi pro illis venturum sit. Sicut poma vel arbores habent suos vermes, ita diuitię suum vermem habent. Vermis diuitiarum est superbia. Ergo pręcipitur *diuitibus* non vt diuitias abijciant, sed vt superbè non sapiant,

A ant. Vermis enim excluditur, vsus diuitiarum permittitur. Inde autē superbit diues, quia sperat *in incerto diuitiarum*. Nam si incerta *diuitiarum* prudenter attenderet, nunquam superbiret, sed semper timeret: & quantò esset ditior, tantò fieret sollicitior, etiam secundùm hanc vitam. Multi enim pauperes in istis seculi perturbationibus securiores fuere. Multi autem propter suas diuitias quæsiti & comprehensi, atque cruciati vel interfecti sunt. Multi erant heri diuites, & venientibus latronibus atque cuncta auferentibus, euigelant pauperes: ergo non est sperandum *in incerto diuitiarum*, *sed in Deo viuo*. Ne enim se spem perdidisse arbitrarentur, subiunctum est, *sed in Deo. In Deo* sperent, *qui præstat nobis abunde omnia ad fruendum* temporalia & æterna. Sed magis *ad fruendum* æterna, ad vtendum temporalia. Temporalia tanquam viatoribus, æterna tanquam habitatoribus. Temporalia, vnde bona faciamus: æterna, vnde boni efficiamur. Hoc ita debent facere diuites, & benè agere, id est, bonis operibus insudare, & *diuites fieri in bonis operibus*, vt repleantur diuitijs bonorum operum. Sperēt in Domino, *qui* dat *omnia* abundanter *ad fruendum*, id est, qui nobis erit *omnia ad fruendum*. Nam non mihi videtur dictum, *qui dat nobis abundè omnia ad fruendum*, nisi se ipsum. Videtur enim aliud esse vti, aliud frui. Vtimur enim pro necessitate, fruimur pro iucunditate. Ergo ista temporalia dat ad vtendum, se autem dat *ad fruendū*: Si igitur se, quare dictum est *omnia*, nisi iuxta illud, quod dictum est, *vt sit Deus omnia in omnibus*? 1. Cor. 15.
Diuites, inquit, *fieri in operibus bonis, facilè tribuere*. Hoc prosint illis diuitiæ, ne sit eius difficultas tribuendi. Vult enim pauper, & non potest. Vult
B diues, & potest. Ergo quia *facilè* potest, *facilè* tribuat indigentibus. Diuites enim debent *communicare*, id est, bona sua sanctis pauperibus communia secum facere, & *thesaurizare sibi fundamentum bonum*, id est, firmitatem perpetuæ stabilitatis *in futurum*, vbi sunt verè diuites, sed non *huius seculi*. Non enim, quia dico, vt *facilè* tribuāt, & communicent, expoliare eos volo, & inanes relinquere. Non doceo lucrum cùm dico vt thesaurizent sibi. Non vt diuitias perdant, moneo: sed quò eas præmittant doceo. Præmittant thesauros suos in locū, vbi est vera vita, vt ipsi postmodum sequentes, apprehendant eam: ne si hic thesaurizauerint, decipiantur à falsitate huius vitæ, sicut ille diues purpuratus, qui Lazaro micas dare noluit: & ideo flammis postea traditus, impetrare guttam aquæ non potuit. Luca. 16.

O Timothee, depositum custodi, deuitans profanas vocum nouitates, & oppositiones falsi nominis scientiæ: quam quidam promittentes, circa fidem exciderunt. Gratia tecum. Amen.

Cum plurima Thimotheo Apostolus iniunxisset, post omnia iubet vt *depositum*, id est, commendatum sibi thesaurum scientiæ, videlicet acceptum à Domino talentum bene custodiat, vt multiplicatum illud reddat: & idcirco nomine proprio illum vocat, vt vigilantiorem & attentiorem reddat ad seruandum quod admonet. *O*, inquit, *Timothee, depositum*, id est, thesaurum sapientiæ *custodi*, quem Deus & ego tibi commendamus, ne quis illum tibi furetur per nouas inductiones verborum. Et ideo *custodi* illum, *deuitans nouitates vocum profanas*, id est, quæ sunt extra religionem. Aliæ enim non sunt vitandæ, quæ congruunt doctrinæ religionis, sicut ipsum nomen Christianorum, quod post ascensionem Domini cœpit, quandò primùm in Antiochia discipuli sunt appellati Christiani, res tamen ipsa & ante nomen erat. C Actor. 11. Et aduersus impietatem Arrianorum nouum nomen Patres addiderunt, ὁμοούσιον, sed non rem nouam tali nomine signauerunt. Hoc enim vocatur ὁμοούσιον, quod est, *Ego & Pater vnum sumus*, vnius videlicet eiusdemque substantiæ. Ioan. 10. Nam si omnis nouitas profana esset, nec à Domino diceretur. *Mandatum nouum do vobis*, nec Testamentum appellaretur nouum. Sed profanæ sunt *vocum nouitates*, quoties hæretici nouum quemlibet errorem inueniunt, & loqui cæteris præsumunt. Et huiusmodi *nouitates deuita*, si *depositum* vis custodire. *& oppositiones scientiæ falsi nominis* caue, id est, *oppositiones*, quæ Christianæ doctrinæ possunt obijci ex scientia hæreticorum, qui se scientes esse iactant, cum sint inscij, vel ex scientia seculari, quę falso nomine vocatur scientia, cùm nomen eius verum sit ignorantia, siue error vel imperitia. Ex qua prædicationi Euangelicæ multa opponuntur, sicuti est, non potuisse virginem parere, nec Deum potuisse mori, nec mortuum resuscitare seipsum potuisse, & his similia, quę nobis ab imprudentia Physicorum, vel hęreticorum opponuntur. Sed huiusmodi *oppositiones* deuita, quæ veniunt ex scientia, quæ falso nominatur scientia: quia non est scientia, sed inscientia, *quam* scientiam *quidam promittentes* alijs se daturos, *exciderunt*, id est, ex toto ceciderunt in errores, eundo *circa fidem* semper, & nunquam intus intrando. Nihil enim sic amant isti quàm scientiam promittere, & fidem rerum verarum, quas credere paruuli præcipiuntur, velut imperitiam deridere. *Gratia tecum*.
D Ac si dicatur: Multa tibi per huius epistolæ textum iniunxi, sed vt hæc omnia custodire valeas, *gratia* Dei sit *tecum*, id est, cum viribus arbitrij tui manens & cooperans. *Amen*, id est, fideliter dicta sunt vniuersa, quę continentur in hac epistola. Nam sicut *amen*, quod in fine orationis respondetur, totam confirmat orationem: sic *amen*, quod in fine epistolæ scribitur, confirmat epistolam.

Epistolæ primæ ad Timotheum finis.

PRAEFATIO IN EPISTOLAM secundam ad Timotheum.

Paulus Romæ vinculis tentus, & iam de mundo transiturus, scribit iterum Timotheo infirmitatibus & aduersis fatigato, vt constanter laboret in gratia Dei sibi credita, exhortans multis modis eum ad martyriū. Roborat eum contra falsos prædicatores & instruit de regula omnis veritatis, & de his, quæ futura sunt temporibus nouissimis, & de sua passione. Sicque incipit.

EPISTOLAE PAVLI SECVNDæ ad Timotheum.

CAPVT I.

Paulus Apostolus Iesu Christi per voluntatem Dei, secundum promissionem vitæ, quæ est in Christo Iesu, Timotheo charissimo filio gratia, misericordia, & pax à Deo Patre, & Christo Iesu Domino nostro.

Timotheo scribit *Paulus*, qui est *Apostolus*, id est, legatus *Christi Iesu*, quem misit Saluator rex prædicare viam salutis, & est Apostolus non per suam vsurpationem, sed *per Dei* Patris *voluntatem*. Est, inquam, *apostolus*, id est, prædicare missus, *secundum promissionem vitæ, quæ est in Christo*

A *Ieſu*, id eſt, vt annunciet credentibus factam à *Dei promiſsionem* illius in corruptionis, *quæ iam in Chriſto* à mortuis reſuſcitato, quod ſcilicet Deus promiſit membris eam vitam, quæ iam eſt in capite. Et ille qui taliter eſt *Apoſtolus*, ſcribit *Timotheo*, non vili, ſed *chariſsimo filio*. in ſanctitate & ſapientia genito. Et huic *filio* ſit *gratia*, id eſt, donum ſpiritus ſancti, per quod ſanctificetur quicquid gerit: & *miſericordia*, qua miſericorditer à peccatis & hoſtibus, cunctiſque miſerijs liberetur: *& pax*, qua ſuis Chriſtus reliquit in obſeruatione fraternæ charitatis, quamque daturus eſt illis in requie beatæ perennitatis. Et hæc ſint illi *à Deo Patre*, qui nos creauit, & in filios adoptauit, *& à Chriſto Ieſu Domino noſtro*, qui eſt Rex & Saluator & Dominator noſtri.

*Gratias ago Deo meo, cui ſeruio à progenitoribus meis in conſcientia pura, * quã ſine intermiſsione habeã tui memoriam in orationibus meis, nocte ac die deſiderans te videre, memor lachrymarum tuarum, vt gaudio implear, recordationem accipiens eius fidei, quæ eſt in te non ficta, quæ & habitauit primùm in auia tua Loide, & matre tua Eunice. Certus ſum autem, quod & in te. Propter quam cauſam admoneo te, vt reſuſcites gratiam Dei, quæ eſt in te per impoſitionem manuum mearum. Non enim dedit nobis Deus ſpiritum timoris, ſed virtutis, & dilectionis, & ſobrietatis.* *quod

Gratias ago de te *Deo meo, cui* ego *in conſcientia pura ſeruio à progenitoribus meis*, id eſt, ab Abraham Iſaac, & Iacob, cæteriſque ſanctis patribus Hebræis, à quibus exemplum accipio diuinæ ſeruitutis, vel ſi de carnali patre & matre hoc intelligitur, ex quo ab his proceſsi & intelligere cœpi,
B ſemper *Deo* ſeruiui *in conſcientia pura* ab intentione mala. Nam etiam in perſecutione, quam zelo legis in Chriſtianos exercui, puram conſcientiam habui, quia inde multum Deo me placere putaui, ſicut ipſe Chriſtus eis prædixerat: *Venit*, inquit, *hora, vt omnis qui interficit vos, arbitretur obſequium ſe præſtare Deo*. Itaque ſemper conſcientiæ puritatem, id eſt, cordis mundam intentionem habens ab infamia, non ceſſo ſeruire *Deo*. Ioans. 16.
Cui nunc *gratias ago, quàm*, id eſt, quantum *habeam tui memoriam ſine intermiſsione*. Hoc eſt, perpendens aſsiduè quantum ſim *tui* memor, *gratias Deo* refero, qui te talem fecit, vt ſis dignus ſemper in memoria meæ mentis permanere. Vel ſecundum alios codices facilius legitur ita: *Gratias ago Deo, cui ſeruio à progenitoribus in conſcientia pura, quod habeam ſine intermiſsione memoriam tui*. quod ſcilicet ſis dignus propter meritum tuæ ſanctitatis in corde meo ſemper eſſe. Hæc eſt ſapiens exhortatio ad meliora. *Memoriam tui habeo ſine intermiſsione in orationibus meis*, id eſt, nunquam intermitto tui memor eſſe, quotieſcunque oro, vt & pro te orem *nocte ac die*. Et ideo te ſic precibus meis intermiſceo, quia ſum *deſiderans te videre*, vt aliquod ſolatium habeam in conſpectu præſentiæ tuæ, qui tot malis afficior in hoc carcere. *Videre*, inquam, *te* deſidero, *memor lachrymarum tuarum*, quas vberes fudiſti, cùm te Epheſi relinquerem, quia nimis erat tibi durum non ſemper eſſe mecum. Et propterea *te* deſidero *videre*, vt videns te quem tantum diligo, *implear gaudio*. Magnum enim mihi gaudium erit, ſi te adhuc videre potero, priuſquam moriar. Dixi quia ſum *memor lachrymarum tuarum*. Et ſum memor earum, *accipiens recordationem eius fidei, quæ eſt in te non ficta*, non ſimulata, nec fictitia, ſed vera, & bonis operibus ornata, *quæ* te monet vt fortiter agas, cum etiam in fœminis firma fuerit, quoni-
C am & *habitauit primùm in auia tua Loide, & in matre tua Eunice*. pater enim tuus fuit gentilis. In illis *habitauit* fides, ſed & ego *certus ſum*, id eſt, pro certo noui, *quod & in te* habitet eadem fides, cuius exemplum ab illis accepiſti, & ideo ſerua diligenter eam. *propter quam cauſam*, id eſt, quia fidem à bonis parentibus velut hæreditario iure poſsides, & tã bonus hucuſq; fuiſti, vt nõ poſsis auferri de memoria cordis mei, *admoneo te, vt reſuſcites gratiam Dei, quæ eſt in te per impoſitionem manuum mearum*, id eſt, prædicando exerceas officium Epiſcopale, quod accepiſti, quando tibi manus in ordinatione tua impoſui, quod quaſi mortuũ eſt in te timore martyrij. Gratia enim Epiſcopatus admonet eum reſuſcitare, vt confidentius prædicet verbum Dei, non timens terrenas poteſtates, nec erubeſcens ſe dicere ſeruum crucifixi, & diſcipulum vincti. Aliquantulum enim in hoc negligens & timidis fuerat factus, quoniam aduerſis erat fatigatus. Sed auiæ & matris eius mentio præmittitur, quæ mulieres fuerunt, & fidem conſtanter tenuerunt, cùm adhuc recentior eſſet, paucíq; fideles eſſent vt cogitet, quia ipſe, qui vir eſt, & ſub eis nutritus, multo magis nũc, cùm iam multitudo fideliũ abundet, fidem & gratiã viriliter tenere & prædicare debet. Moneo, inquit, vt *reſuſcites gratiam Dei, quæ* metu tribulationũ quodammodo cecidit *in te*. Quod potes & debes agere, quia *Deus nõ dedit nobis ſpiritum timoris, ſed ſpiritũ virtutis*, id eſt, *non dedit nobis ſpiritum*, qui faciat nos timere aduerſitates huius ſeculi, ſed qui nos faciat fortes contra aduerſa omnia, vt per virtutem conſtantiæ Act. 16
D ſemper vincamus timoris aduerſitatem. *Non* accepimus *ſpiritum timoris* illius, de quo dicit Dominus: *Nolite timere eos, qui occidunt corpus*. ne ſcilicet negemus cum illo timore, quo turbatus eſt Petrus: *ſed* accepimus *ſpiritum* illius timoris, de quo ſubiungit: *Timete eum, qui habet poteſtatem & corpus & animam perdere in gehennam*. Maior quippe libertas eſt neceſſaria aduerſus tot & tantas tentationes, vt cum omnibus amoribus, terroribus, erroribus ſuis vincatur hic mundus. Hoc ſanctorum martyria docuerunt, donante illo, à quo præceperunt *ſpiritum non timoris*, quo perſequentibus cederent: *ſed virtutis & dilectionis, & ſobrietatis*, quo cuncta minantia, cuncta mutantia, cruciantia cuncta ſuperarent. *Virtutis* vt contra aduerſa fortes eſſent: *dilectionis*, vt Deum ſuper omnia diligerent: *ſobrietatis*, vt ſeculi cupiditatibus inebriari fugerent. Matth. 10. Ioan. 18. Matth. 10.

Noli itaque erubeſcere teſtimonium Domini noſtri, neque me vinctum eius: ſed collabora Euangelio ſecundum virtutem Dei, qui nos liberauit, & vocauit vocatione ſua ſancta, non ſecundum opera noſtra, ſed ſecundum propoſitum ſuum & gratiam, quæ data eſt nobis in Chriſto Ieſu ante tempora ſecularia. manifeſtata eſt autem nunc per illuminationẽ Saluatoris noſtri Ieſu Chriſti, qui deſtruxit quidem mortem illuminauit autem vitam & in corruptionem per Euangelium, in quo poſitus ſum ego prædicator & Apoſtolus & magiſter gentium. Ob quam cauſam etiam hæc patior, ſed non confundor. Scio enim cui credidi, & certus ſum, quia potens eſt depoſitum meum ſeruare in illum diem.

Quoniam *ſpiritum timoris* non accepiſti, *ſed virtutis* & charitatis, *itaque noli erubeſcere teſtimonium Domini noſtri Ieſu Chriſti*, id eſt, non ſolum non timeas, ſed etiam non erubeſcas prædicare Chriſtum crucifixum, quia ſurrexit, & ideo gloria reſurrectionis penitus excludit confuſionem

A fusionem crucis. Cùm ipse sit Dominus noster, cui omnes seruire debemus, *noli erubescere testimonium* eius, id est, non sit tibi verecundia hunc prædicare Deum immortalem, qui pro omnibus in assumpta carne dignatus est, ad horam gustare mortem, ne incidas in illam comminationem, qua dixit: *Qui me erubuerit, & meos sermones, hunc filius hominis erubescet, cùm venerit in maiestate sua.* (Luc. 9.) *neque erubescas me vinctum eius*, quia non est rubor confusionis pro iustitia pati vincula. Non est in hac re quicquam verecundiæ, & ideo *noli* propter insultationes infidelium *erubescere me vinctum* esse pro Christo. *sed collabora*, id est, mecum labora, *Euangelio*, id est, profectui Euangelij *secundum virtutem Dei*, id est, à Deo nobis datam, *qui nos* sanguine Christi *liberauit* à iugo diaboli, sicut antea sanguine agni filios Israel à potestate Pharaonis, & per Euangelicam prædicationem vocauit nos, qui eramus auersi. *Vocauit nos vocatione sua*, id est, sibi soli congrua. *vocatione* dico, *sancta*, id est, ad hoc spectante, vt nos sanctos faciat. Vocationem Apostolus duplicat, vt insinuet nos à Deo vocatos per Filiũ & Apostolos. *Vocauit*, inquam, nos & hoc *non secundùm opera nostra*, quia non feceramus *opera*, pro quibus digni essemus ab eo vocari, sed potius damnari. *sed* ipse sine præcedentibus bonis operibus nostris misericorditer *vocauit nos secundum propositum suum*, id est, *secundum* quod proposuerat nos per misericordiam saluare quos posset per iustitiam damnare. *& secundum gratiam* suam *vocauit nos*, id est, *secundum* gratuitam Dei donationem, *quæ data est*, id est, præuisa dari *nobis in Christo Iesu ante tempora secularia*. id est, antequam cœpissent cum seculo ista *tempora*, quæ suis spatijs voluuntur & transeunt. Nam ante seculum non erat tempus, sed æuum: sed cum seculo (sicut diximus) exordium habuit tempus, quando cœpit

B mutabilitas, & vicissitudo dies & noctis. Et in illo æternitatis æuo, postquam mundus fieret data est nobis in consilio diuinæ prouidentiæ per Christum ista gratia. sed *nunc manifestata est* in nostræ vocationis & salutationis completione *per illuminationem Saluatoris nostri Iesu Christi*, id est *per illuminationem* nouæ scientiæ, quam Saluator attulit, & qua nos illuminauit, aperiens nobis *sensum*, vt intelligeremus *Scripturas*. (Luc. 24.) *Qui destruxit*, &c. Hæc est illa gratia, quòd scilicet Saluator *mortem quidem* nostram *destruxit, vitam autem & incorruptionem* sua resurrectione *illuminauit*, id est, clara luce manifestauit, vt sit vita & incorruptio animæ & corporis, ad quam nos tendere voluit. Et hanc *illuminationem* fecit *per Euangelium*, id est, per manifestationem Euangelij, in qua denudantur ea, quæ in lege velabantur. *In quo* Euangelio immobilis *positus sum ego prædicator*, id est, præco clamans, *& Apostolus*, id est, legatus, potestatem habens, *& magister gentium*, id est, quotidie gentes docens. *Ob quam causam*, id est, quia Euangelium prædico, *etiam hæc* aduersa nunc Romæ tanta *patior sed non confundor*, id est, non erubesco in omnibus contumelijs & tormentis, quæ perfero, sciens quia per hæc gloriam acquiro. Nam *scio cui credidi*, id est, *scio* quis sit *cui* fidem meam commisi, *& certus sum quia* omnia potest, & *quia potens est depositum meum seruare* id est, thesaurum meritorum meorum, quem illi occulte seruandum commendaui. Ipse *potens est*, & hoc pretiosum iustitiæ meæ *depositum seruare*, differendo *in illum* notabilem iudicij *diem*, vt

C tunc illud mihi restituat, & diuitias iustitiæ, quas illi commendaui, reddat. Vsque *in illum* iudicij *diem*, de quo frequenter loquor & cogito, potest ille thesaurum spiritualium diuitiarum mearum sibi commissum custodire, vt tunc illum mihi copiosius reddat, & magnis me diuitijs repleat.

Formam * *habens sanorum verborum, quæ à me audisti in fide & in dilectione in Christo Iesu, Bonum depositum custodi per Spiritum sanctum, qui habitat in nobis.* *habe

Christus seruabit *depositum*, quo ego illi commendaui, & tu serua *depositum*, quod Christus tibi commendauit. Tu *habens formam verborum sanorum*, id est, regulam *verborum*, in quibus nihil est insaniæ, sed pura cordis sanitas, *quæ* non à quocunque magistro, sed *à me audisti in fide, & dilectione*, quæ est *in Christo Iesu*, id est, sicut Christus Iesus instituit, *custodi bonum depositum*, id est, thesaurum scientiæ à Christo tibi commendatum, vel officium tibi commissum, & *custodi* illud, non per tuam industriam sed *per Spiritum sanctum, qui habitat in nobis*, id est, in te, sicut in me.

Scis hoc quod auersi sunt à me omnes, qui sunt in Asia, ex quibus est Phigelus, & Hermogenes. Det misericordiam Dominus Onesiphori domui, quia sæpe me refrigerauit, & catenam meam non erubuit: sed cum Romam venisset, solicitè me quæsiuit, & inuenit. Det illi Dominus inuenire misericordiam à Domino in illa die. Et quanta Ephesi ministrauit, mihi, tu melius nosti.

D Idcirco opus est, vt tu *bonum depositum* à Deo tibi, vel à me commendatũ, diligẽter custodias, quia *scis quod auersi sunt*, id est, recesserunt *à me omnes, qui in Asia sunt* ficti, à quibus maximè est tibi cauendum, ne furentur *depositum* tuum. Illi de Asia, qui ficto corde fuerant cum Apostolo, simulantes se eius amicos, reliquerunt eum, cùm viderent ipsum in arcto constitutum. Et istos ad hoc nunc commemorat, vt Timotheus sibi caueat, ne & ipse similiter ab eo se auertat. *Omnes*, inquit, *auersi sunt à me*, non quidem *omnes qui sunt in Asia*, sed *omnes* illi Asiani, *ex quibus est Phigelus, & Hermogenes*, id est, qui tales sunt in Asia, quales isti duo. Illi simulatores, tandem se qui essent detegentes, terga mihi dedêre in faciem, sed non ita fecit Onesiphorus, vel familia eius. *Onesiphori* beneficia commemorantur, vt & Timotheus hunc imitetur, ipsique gratiam reddat, & in eo confidat, quoniam Ephesianus, vel Asianus est. Qui *cum* ad Imperatorem, vt pote qui nobilissimus erat magnæque dignitatis, seu pro qualibet alia causa *Romam venisset*, requisiuit vbi esset Apostolus: & cùm didicisset illum esse in carcere, non est dedignatus venire ad illum, sed consolatus est illum, & præbuit illi quæ necessaria erant. Et hoc est quod Apostolus pro magno commemorat. Et quia *misericordes misericordiam consequentur*, (Matth. 5.) *misericordiam* illi à Domino retribui precatur. *Det*, inquit, *misericordiam Dominus domui*, id est, familiæ *Onesiphori, quia* non solum ipse, sed & familia, quæ cum ipso venit *sæpe me refrigerauit* suo colloquio & consolatione, ac pœnarum mearum mitigatione, & bonorum suorum ministratione: *& catenam meam non erubuit*, sicut prædicti simulatores, qui *auersi sunt à me, sed cum venis-*

A *venisset Romam, solicitè me quæsiuit*, vt opem mihi ferret, *& inuenit*. Hic ostenditur, quia fideles, qui sunt in carcere, vel infirmitate, vel alicubi in afflictione tenentur aliqua necessitate, *solicitè* debet ab his, qui misericordiã à Deo expectant, inquiri, & refrigerari. *Det illi*, id est, Onesiphoro, qui tam misericors in me fuit, *Dominus* Christus *inuenire misericordiam à* Deo Patre *in illa die* iudicij, de qua sæpius cogito. *Det illi Dominus inuenire misericordiam à Domino.* Tale est illud, quod in Genesi legitur: *Pluit Dominus super Sodomam ignem & sulfur à Domino.* Hæc, quæ dixi, fecit mihi Romæ Onesiphorus. *Et quanta* ipse mihi *Ephesi ministrauit, tu melius nosti*, quam ista quæ scribo, quoniam illa vidisti.

Gen. 19.

CAPVT II.

TV *ergo fili mi, confortare in gratia, quæ est in Christo Iesu: & quæ audisti à me per multos testes, hæc commenda fidelibus hominibus, qui idonei erunt & alios docere. Labora sicut bonus miles Christi Iesu. Nemo militans Deo, implicat se negotijs secularibus, vt ei placeat, *cui se probauit. Nam & qui certat in agone, non coronabitur nisi* qui *legitimè certauerit. Laborantem agricolam oportet primùm de fructibus* **accipere. Intellige quæ dico. Dabit enim tibi Dominus in omnibus intellectum.*

*coronatur
*percipere

Quandoquidem Onesiphorus alijs recedentibus *me quæsiuit*, & multa mihi non solum Romæ, sed *Ephesi ministrauit, ergo tu fili mi* exemplo illius *confortare*. Tu, quasi dicatur: *Tu confortare*, quoniam alij defecerunt. *Confortare in gratia, quæ est in Christo*, vt non solum in ea maneas, sed etiam robustior fias in ipsa quotidie ad bona facienda & prædicanda, & mala per patientiam superanda. Et verba, *quæ audisti à me per multos testes*, id est,
B *per* multorũ testimonia Prophetarũ confirmata, *hæc commenda fidelibus*. Vel *per multos testes*, hæc *commenda fidelibus*, id est, coadiutores tibi constitue, per quos ista, quæ te docui, commendes *fidelibus*, id est, sanæ fidei *hominibus*, id est, sine fraude fideliter agentibus, *qui* vita, & scientia, & facundia *erunt idonei* etiam *alios docere*, sicut ipsi docentur à te, vel à tuis adiutoribus. Ita enim multiplicabitur doctrina virtutis, & crescet religio. *Commenda hæc fidelibus.* Et in huiusmodi exercitijs *labora sicut bonus miles Christi Iesu*. Et, vt more strenui militis Christi possis agere, audi qualiter agat quis talis miles: *Nemo militans Deo, implicat se negotijs secularibus*, quia *nemo potest duobus dominis seruire*, id est, Deo, & seculo. Clericus hac sententia tenetur. Si enim non contentus stipendijs, quæ de altari Domino iubente consequitur, exercet mercimonia, intercessiones vendit, viduarum munera libenter accipit, hic negotiator magis potest videri, quàm clericus. Multò minus autem licet monacho, vt sit negotiator secularium mercimoniorum, vel implicatus curis secularibus. Itaque definitio boni militis Christi est, quia soli Deo, qui diuidi non potest, totus *militans*, non *implicat se negotijs secularibus*, id est, non se inuoluit propter terrena lucra curis & actionibus seculi, sciens ibi multos peccatorum laqueos abscondi, vt solis diuinis libere vacans, *ei placeat, cui se probauit*, id est, deuouit. Et verè *bonus miles* præter regis sui militiam nihil debet agere, si eidem regi vult placere, sub cuius signis decreuit militare: quia agonista, qui coronam appetit, agonem suum debet legitimè perficere. Et hoc est: *Nam qui certat in agone*, id est, qui cum aduersario confligit in certamine, *non coronatur*,

Matth. 6.
Luc. 16.
Nota.

id est, non consequitur victoris præmium, *nisi legitimè*, id est, prout lex agonis postulat, *certauerit*. Sic & athleta Christi, qui cum diabolo pugnat in agone præsentis vitæ, non percipiet coronam æternæ gloriæ, nisi victor fuerit secundùm legem Christianæ pugnæ. Delectat igitur mentẽ magnitudo prǽmiorũ, sed non deterret certamen laborum; quia ad magna præmia perueniri non potest, nisi per magnos labores. Et profectus fidelium sine tentatione non prouenit, nec sibi quicquam innotescit nisi probationis examine. Nec *coronabitur, nisi* vicerit; neque vincet, nisi certauerit, nec certabit, nisi inimicum habens, & tentationi resistens. Prosunt ergo iustis labores certaminum, quia per hos merentur coronari. Dixi, quia *miles* Dei non implicatur *negotijs secularibus*, nec iustus certator transgreditur legem certaminis, sed tamen *laborantem agricolam*, id est, prædicatorem *oportet primùm*, id est, ante alios *accipere de fructibus* agri, in quo laborat, id est, de carnalibus bonis Ecclesiæ. Timotheus iste exemplo Apostoli labore manuum suarum volebat viuere, & ab eis, quibus verbum salutis prædicabat, nihil accipere. Vnde & penuriam multam patiebatur, quia infirmus erat, & labori manuum vacare non poterat. Admonet ergo eum sub specie agricolæ, vt de agro, quem colit, fructum, quo sustentetur, non spernat *accipere*. Itaque quoniam sciebat illum corpore infirmum, nec in opere corporali posse laborare, dicit illi, quod *miles* Dei *secularibus negotijs se* non *implicat*, ne fortè, cùm indigeret victu quotidiano, vellet ab eis, quibus Euangelium ministrabat, aliqua sibi negotia quærere, quibus animi eius implicaretur intentio. Aliud est enim, corpore laborare animo libero, sicut opifex potest, si non sit fraudulentus, aut auarus, & priuatæ rei auidus, aliud autem ipsum animum occupare curis colligendæ sine corporis labore pecuniæ, sicut vel negotiatores, vel procuratores, vel conductores faciunt. Cura videlicet præsunt, non manibus operantur: ideoque ipsum animum occupant habendi solicitudine. Timotheũ ergo, ne in talia incideret, quia per infirmitatem corporis operari manibus non poterat, sic exhortatur, & consolatur: *Labora*, inquit, *sicut bonus miles*, & cæt. vsque, *nisi legitimè certauerit*. Hinc, ne ille angustias pateretur, dicens: *Fodere non valeo, mendicare erubesco*, adiunxit statim, *Laborãtem agricolam oportet primùm de fructibus percipere*, secundùm id, quod ad Corinthios dixerat: *Quis plantat vineam, & de fructibus eius non edit?* Fecit itaq; securum, non ad hoc, vt Euangelium venderet; sed tamen vt ab eis, quibus Euangelium ministrabat, & quos tanquam vineam vel agrum excolebat, huic vitæ necessaria (quæ sibi suis manibus exhibere non valebat) sumeret. *Laborantem agricolam oportet primum de fructibus* & cęt. id est, ille, qui laborat in verbo prędicationis & regimine Ecclesię, debet, sicut primus est, ex bonis Ecclesię primus sumere, & sic cęteris distribuere. *Intellige*, id est, discerne, *quæ dico*, etsi videar contrarius esse, & contra id quod ipse facto dicere. Tu enim infirmus es, ideo debes *accipere*: ego verò si acciperem, scandalum generarem. Et bene poteris hęc ita intelligere, quia *Dominus tibi intellectum dabit*, non solù in his, sed & *in omnibus*.

D

Luc. 16.
1. Cor. 9

*Memor esto, *Iesum Christum resurrexisse à mortuis, ex semine Dauid secundum Euangelium meum, in quo laboro vsq; ad vincula quasi malè operans, sed verbum Dei non est alligatum.*

† Dominum

Vt

A Vt legitimè certando tendas ad coronam, *memor esto Iesum Christum resurrexisse à mortuis,* id est, sedula meditatione in animo tuo reuolue *Christum* per laborem passionis peruenisse ad gloriam resurrectionis, teque similiter opportunò tempore ad gloriam resurrecturum, si nunc pro eius nomine non respueris amaritudines passionum. Fides resurrectionis Christi eos distinguet à paganis & Iudæis, quia illi credunt esse eũ crucifixum, nos autem credimus eum die tertia resurrexisse. Libenter enim credunt crucis contumeliam, sed confiteri nolunt resurrectionis gloriam, ideoque perpetuam sustinebunt ignominiam. Nos verò post crucem & sepulturam alacriter confitemur resurrectionis gloriam, vt eius exemplo per certamina spiritualium bellorũ accipere mereamur perẽnem victoriæ coronam. Qui est *ex semine Dauid,* quia incorrupta eius genitrix veram de stirpe Dauid duxit carnis originem. Nam Filius Dei, per quem facti sumus, & filius hominis per assumptionem carnis factus est, vt moreretur *propter delicta nostra, &* resurgeret *propter iustificationem nostram.* Et hoc *secundum Euangelium meum,* quia *secundum* authenticam veritatem meæ prędicationis asseritur Christus, & ex stirpe *Dauid* incarnatus esse, & post mortem *resurrexisse,* licet peruersi negent. *In quo* Euangelio *laboro vsque ad vincula,* & tu similiter agere debes. *Laboro vsque ad vincula in* Euangelio, quoniam vniuersos prędecedentes labores, & ad vltimum *vincula* patior in Euangelica prædicatione, habitus *quasi male operans.* Et ego quidem in corpore meo *vincula* porto, *sed verbum Dei non est alligatum,* quoniam liberè procedit ex ore meo: nec solùm præsentes sermonibus instruo, sed & absentes epistolis confirmo.

Rom. 4.

B Quia ego ligari possum ab eis, qui veritati contradicunt: non ipsa veritas, quam loquor. Sic & tu in illis pœnis non debes à prędicatione veritatis cessare.

*Ideo omnia sustineo propter electos, vt & ipsi salutem consequantur, quæ est in Christo Iesu, cum gloria cælesti. Fidelis sermo. Nam si commortui sumus, & conuiuemus: si * sustinemus, & conregnabimus: si negauerimus, & ille negabit nos: si non credimus, ille fidelis permanet, negare seipsum non potest. Hæc commone, testificans coram Domino.*

*sustinebimus

Dixi quia *verbum Dei* non potest alligari. Et *ideo,* id est, quia cohiberi non possum à prædicatione veritatis, *sustineo* libenter *omnia mala,* quæ mihi pro hac re inferuntur, & hoc facio *propter electos,* quia his, qui ad vitam prædestinati sunt, valde proficit, quòd nulla me pœnarum acerbitas ab instantia prædicationis frangit. Vel quia sum *memor resurrexisse, ideo sustineo* patienter *omnia propter electos* exemplo mei infirmandos, *vt & ipsi* quemadmodum ego sustinentes, *consequantur* veram *salutem, quæ est in Christo Iesu,* & *consequantur* eam *cum gloria cælesti,* vt simul accipiant & *salutem* æternam, & cœlestem gloriam. Iste *sermo* de consequutione salutis & gloriæ eorum, quos Deus in prædestinatione sua in elegit, *fidelis* est, id est, verax, & nihil fallaciæ habens. Et verè fideliter iste *sermo* complebitur. *Nam si commortui sumus,* id est, si cum Christo mortui *sumus,* hoc est, si imitatione mortis eius mortificati sumus in baptismo vitijs, vt vltra iam non viuamus in eis: *& conuiuemus,* id est, etiam cum illo viuemus in æterna beatitudine. Et si *sustinemus* aduersa pro eius nomine, sicut ille sustinuit pro nostra salute, tunc *& conregnabimus,* id est, cum illo regnabimus, participes regni eius. *Si verò negauerimus* illum metu passionum *& ille negabit nos* in futuro iudicio, dicens: *Nescio vos vnde sitis. recedite à me operarij iniquitatis.*

C

Hoc est enim quod ipse minatus est, dicens: *Qui negauerit me coram hominibus, negabo & ego eum coram Patre meo.* Et *si non credimus* de illo, quæ credenda sunt, *ille permanet fidelis,* id est, verax in his, quæ de seipso locutus est, & *non potest negare seipsum.* De qua re Dionysius Areopagita sic argumentatur: Sui met negatio, casus veritatis est. Veritas autem ὂν est, & veritas casus non ὄν. ὂν verò interpretatur, existens, vel qui est. Si igitur veritas ὂν est, negatioque veritatis non ὄν, ἀπὸ τοῦ ὄντος casus, ex ente cadere. Deus cadere non potest, & non esse non ὄν. Tanquam si quis dixerit, non posse non potest, & nescire se vnicùm priuationem nescit. Hæc ex dictis Dionysij. Si ergo Deus *non potest negare se,* & non potest mentiri, vel aliquid iniustum facere, quomodo est omnipotens, nisi quia hæc, vel his similia posse, non est potentiæ, sed impotentiæ? Nam qui talia potest, quod sibi non expedit potest, & quod non debet potest. Quæ quanto magis potest, tantò magis aduersitas & peruersitas possunt in illum, & ipse minus contra illas. Qui ergo sic potest, non potentia potest, sed impotentia. Sed Deus inde verè est omnipotens, quia nihil potest per impotentiam, & nihil potest contra eum aliquid. Rectè itaque de omnipotente dictum est, quia *negare seipsum non potest.* Nam & de Iudæis legimus, quod *propterea non poterant credere quia dixit Isaias: Excæcauit eorum oculos eorum, & indurauit cor eorum.* Sic autem est, *non poterant,* vbi intelligendum est quòd nolebant, sicut & de Deo nunc dicitur, quia *negare seipsum non potest.* Sicut ergo quòd Dominus *seipsum negare non potest,* laus est voluntatis diuinæ, ita quod illi *non poterant credere,* culpa est voluntatis humanæ. *Hæc commone* attendere & seruare, *testificans,* id est, vt idoneus testis astruens ea *coram Domino,* id est, in oculis Dei, qui nos præsens aspicit.

Matth. 7. & 25.
Luce 12.
Matth. 10.

Ioan. 12.
Isaiæ 6.

D

Noli contendere verbis. Ad nihil enim vtile est, nisi ad subuersionem audientium. Sollicitè autem cura teipsum probabilem exhibere Deo, operarium inconfusibilem, rectè tractantem verbum veritatis.

Hucusque dedit rationes, cur esse debeat constans in prædicatione. Et ne ipse studio constantiæ vellet contentionibus more garrulorum deseruire, *noli,* inquit, *verbis contendere.* Non ait, *noli* rationibus *contendere,* quia hoc bonum est, sed *noli contendere verbis,* vbi procax garrulitas est. Ideo *noli verbis contendere,* quia *ad nihil est vtile* sic *contendere,* id est, *ad nihil* valet huiusmodi contentio, *nisi ad subuersionem audientium.* Auditores enim per hanc subuertuntur, putantes aduersarios habere aliquam rationabilem causam, dum sic eos clamantes attendunt. Litigiosa verba desere, & aduersarios tuos bonis operibus vince. Et hoc est: *Sollicitè cura teipsum exhibere Deo probabilem,* id est, laudabilem, videlicet te talem Dei oculis exhibeas, quatenus ipse te approbet. Et exhibe te *operarium inconfusibilem,* vel secundùm alios codices, *irreprehensibilem,* quod idem significat. Ex reprehensione enim nascitur confusio illi, qui reprehenditur: & qui non potest reprehendi, non confunditur. Exhibe te ergo *operarium inconfusibilem,* id est, *irreprehensibilem,* id est, talem te fac in cunctis operibus tuis, vt in nullo eorum sustineas confusionem verecundiæ, nec reprehẽdi possis in aliquo nec quisquã improperare tibi valeat quid dignum confusione-

ne

A ne. Et exhibe te *rectè tractantem verbum veritatis*, Matth. 7. vt neq; *sanctum* des *canibus*, nec *margaritas porcis*, sed (prout oportuerit) secundùm qualitatem vniuscuiusq; personæ *verbum* Dei annunties, & nihil prauæ intelligentiæ admisceas. Hęretici enim non *rectè*, sed peruersè tractant *verbum veritatis*, quia conantur illud ad prauitatem sui sensus inflectere. De quorum* doctrina subditur:

*Profana autem & † vaniloquia deuita. Multum enim proficiunt ad impietatem, & sermo eorum vt cancer serpit. Ex quibus est Hymenæus & Philetus, qui à veritate exciderunt, dicentes resurrectionem esse iam factam, & * subuertunt quorundam fidem. Sed firmum fundamentum Dei stat, habens signaculum hoc: Cognouit Dominus qui sunt eius, & discedat ab iniquitate omnis, qui nominat nomen Domini.*

* doctrinis

† in aniloquio

* subuerterunt.

Verbum veritatis (vt dixi) *rectè* tracta. Sed *profana*, id est, verba hæreticorum, aliena à pietatis religione, & *vaniloquia* eorum, id est, dicta ipsorum, quæ vacua sunt ab omni vtilitate, *deuita*. Et quare? Quia si audita fuerint, proficient *multum ad impietatem* perfidiæ roborandam & augmentandam, dum destruunt fidei pietatem. *& sermo eorum serpit vt cancer*, id est, magis ac magis occupat & deuorat ac maculat mentes, in quibus radicare cœperit, sicut morbus, qui dicitur *cancer*, latius semper occupat, & fœdat ac deuorat illam partem corporis, in qua nascitur: vel sicut piscis, qui dicitur *cancer*, non in ante, sed retro tendit, sic *sermo eorum* non auditores suos ad Deum ducit, sed à Deo retrahit, & apostatare facit. *Ex quibus* sic loquentibus *est Hymenæus &* socius eius *Philetus, qui à veritate* fidei, in qua positi fuerant, *exciderunt*, imitantes diabolum, qui *in veritate non stetit*, *dicentes iam esse factam resurrectionem* in eorum cordibus, qui crediderunt, nec aliam amplius futuram. *&* talibus dictis *subuertunt quorundam fidem*, vt non credant corporum resurrectionem. Omnes enim sectæ, quæ se aliquam religionem hominibus inferere præsumpserunt, non negauerunt illam mentium *resurrectionem*: ne diceretur eis: Si non resurgit anima, quare mihi loqueris? Quid in me facere vis? Si non facis ex deteriore meliorem, quare mihi loqueris? Si non facis ex iniquo iustum, quare mihi loqueris? Si autem facis ex iniquo iustum, ex impio pium, ex stulto sapientem, fateris resurgere animam meam, si tibi obtemperauero, Si tibi credidero. Volentes ergo credi sibi omnes, qui instituerunt alicuius etiam falsæ religionis sectam, negare istam *resurrectionem* mendacio non potuerunt. Omnes de ista consenserunt, sed multi carnis *resurrectionem* negauerunt. Dixerunt in fide *iam factam esse resurrectionem*. Attendentes enim verba, quæ assiduè dicit Apostolus, quia & *mortui sumus cum Christo, & resurreximus* cum eo, nec intelligentes, quare ista dicantur, arbitrati sunt *iam factam esse resurrectionem*, nec vllam vlterius in fine temporum esse sperandam. Et talibus nunc resistit idem Apostolus. *Ex quibus*, inquit, *est Hymenæus & Philetus, qui à veritate exciderunt, dicentes resurrectionem iam factam esse, & subuertunt quorundam fidem*. *Iam factam esse resurrectionem* dicebant, sed eo modo, vt non speraretur alia: & reprehendebant homines, qui sperabant *resurrectionem* carnis, velut iam resurrectio, quæ promissa erat, credendo impleretur in mente. *Subuertunt*, inquit, *fidem quorundam*. Et quasi diceretur ei, & quis eis potest resistere, subiecit statim: *Sed firmum fundamentum Dei stat*. Fides *quorundam* in-

B Ioan. 8.

C firmantium, & ad electorum sortem non pertinentium subuertitur ab hæreticis, *sed firmum fundamentum Dei*, id est, firma fides, quam Deus per Spiritum sanctum in cordibus electorum suorum fundauit, *stat*, id est, nullatenus subuerti, vel inclinari potest, *habens hoc signaculum*, id est, hanc velut sigilli impressionem, quia scilicet *cognouit Dominus qui sunt eius, & discedat ab iniquitate* quicunque *nomen Domini nominat*. Hoc *signaculum* cordi suo impressum bonus habet, id est, hanc cogitationem suæ menti firmiter infixam, vt apud se dicat: Quid mihi proderet, si exterius simularem esse iustum, vel fidelem, & interius nequam essem? Nihil. Quia qui corda omnium inspicit, ipse *nouit, qui sunt eius*. Ideoque veraciter in oculis eius studeo fidelis vel iustus apparere, vt possim ad eorum sortem, qui sunt eius, pertinere. Talis cogitatio est diuini sigilli impressio. Per hoc etiam hæreses & omnia saluti contraria deuitat, quia scit debere discedere *ab iniquitate* omnes, qui Dominum inuocant. Hæc itaque sigilli impressio, qua distinguuntur à cæteris, qui subuertuntur, est in fundamento Dei firmo, id est, in robusta fide electorum Dei, quia nouit *Dominus*, qui ad eius hæreditatem pertineant: & alijs recedentibus à fide, illi, qui prædestinati sunt, nó possunt recedere: vel si recesserint, necesse est eos redire. Nec moueat, quòd sæpe diabolus seducit etiam illos, qui regenerati in Christo, iam vias ingrediuntur Dei, quia nouit *Dominus qui sunt eius*. Ex his in æternam damnationem neminem ille seducit. Sic eos nouit *Dominus*, vt quem nihil latet etiam futurorum. Nam sunt etiam quidam ex eorum numero, qui adhuc nequiter viuunt, aut etiam in hæresibus, vel in gentilium superstitionibus iacent, & tamen etiam illic nouit *Dominus qui sunt eius*. Nanque in illa ineffabili præscientia Dei, multi, qui foris videntur, intus sunt: & multi, qui intus videntur, foris sunt. D Et ne quis diceret, non curo amplius quid faciam, quia securus sum, quòd si *Dominus* me nouit esse suum, non potero perire, & è contrario, si nouit me suum non esse, non potero ad salutem peruenire, subiungitur vtilis admonitio, vt *discedat ab iniquitate omnis, qui* nouit *nomen Domini*. Liberum enim arbitrium dedit nobis Dominus, vt arbitrio propriç voluntatis recedamus ab iniquitate, & simus ex illis, quos ipse nouit suos esse: vel permaneamus *in iniquitate*, & simus ex illis, quos nouit ad se non pertinere. Nam & *hoc* est illud *signaculum*, quod fundamento nostræ fidei apparebit impressum, si propria sponte recesserimus *ab iniquitate*. Ab iniquis enim recedere non possumus, quia mixta est palea tritico, donec area ventiletur. Mira comparatio. Nam ecce in ipsa area triticum recedit à palea cùm expoliatur, & non recedit ab area cùm trituratur. Quando autem omnino separabitur? cùm venerit ventilator. Ergo modo area in orbe terrarum est. Necesse est vt si proficis, inter iniquos viuas: quia Abel esse non potest, quem Cain malitia non exercet. Ab iniquis recedere non potes, ab iniquitate potes. Satis enim fixum atque immobile velut sigilli impressione debet corde retineri. Ierusalem captam ab huius seculi Babylonia, decursis temporibus liberandam esse, nullumque ex illa fore periturum, quia qui peribit, non ex illa erat. Recedat ergo *ab iniquitate omnis qui nominat nomen Domini*, quia nisi ab illa recesserit, non ei proficiet nominatio Dominici nominis: quorundam

Nota.

non

A *non omnis, qui dicit* Christo, *Domine, Domine, intrabit in regnum cœlorum, sed qui facit voluntatem Patris eius.*

Matth. 7.

In magna autem domo, non solùm sunt vasa aurea & argentea, sed & lignea & fictilia, & quædam quidem in honorem, quædam autem in contumeliam. Si quis ergo emundauerit se ab istis, erit vas in honorem sanctificatum, & vtile Domino ad omne opus bonum paratum.

Ab iniquitate recedat, *qui nomen Domini nominat.* Sed ab iniquis (vt diximus) non potest recedere, quia *in magna domo*, in Ecclesia toto orbe dilatata, *non solùm sunt aurea & argentea vasa*, id est, iusti sapientia & eloquentia præditi. *sed & lignea & fictilia*, id est, peccatores comburendi & confringendi. Cùm enim auro sapientia vel charitas, & argento eloquentia designari soleat, per aurum, quod pretiosius est metallis omnibus, intelliguntur nunc illi, quos charitas, quæ cæteris virtutibus præfertur, vel sapientia decorat: per argentum verò, quod mira claritate micat, illi, qui nitore acris eloquentiæ resplendent eruditione multorum. Hi enim meritò vocantur *aurea & argentea vasa*, ministerio summi regis apta, *in eius domo magna. Lignea* verò *& fictilia vasa* carnales designant, quos ignis vitiorum facilè incendit, & impetus aduersitatis frangit. Sed & in die Domini *lignea* hæc *vasa* pœnalis ignis incendio concremabuntur: *& fictilia* ab eo, cui data est ferrea virga, frangentur. Hæc tamen *vasa* sunt nunc cum vasis aureis & argenteis *in domo magna*, quia cum electis admixti sunt reprobi nunc in Ecclesia. *Et quædam quidem vasa sunt* ibi *in honorem* æternum constituta, sicut *aurea & argentea: quædam autem in contumeliam*, opprobrij sempiterni congrua, sicut *lignea & fictilia*. Et quandoquidem *in* hac *domo sunt* etiam *vasa* inhonestis v-

B sibus deputata, *ergo si quis se emendauerit ab istis* contumeliæ vasis, vt se reddat immunem à contaminatione, eorum, *erit vas in honorem* deputatum, *& sanctificatum*, id est, locus sanctus *Domino in* hac *domo*. Nam sicut *in magna* hominis domo non in qualicunque loco eius requiescit Dominus eius, sed in aliquo vtique secretiori & honoratiori loco, sic Dominus noster nôn in omnibus, qui *in domo* eius sunt, habitat. Non enim habitat in vasis contumeliæ, id est, in illis, qui turpitudini vitiorum deseruiunt, sed in vasis honoris, id est, in illis, qui honorabilem coram Deo & hominibus vitam ducunt. Qui *emundauerit se ab* his contumeliæ vasis, vt non sit particeps eorum coinquinationis, *erit vas in honorem, sanctificatum* in honorabilem honestæ actionis vsum, *& vtile Domino*, id est, vtilitatem conferens domni Domini, *paratum ad omne opus bonum*, vt non respuat agere quicquid boni operis ei fuerit iniunctum,

al. quolibet genere.

vel quamlibet graue sacræ actionis vel verbo prædicationis idoneum: & hoc erit tam sibi, quàm alijs prodesse, seu quemlibet gradum sacrorum ordinum tenere.

*Iuuenilia autem desideria fuge. sectare verò iustitiam fidem, charitatem, pacem cum *his qui inuocant Dominum de corde puro. Stultas autem & sine disciplina quæstiones deuita, sciens quia generant lites. Seruum autem Domini non oportet litigare. sed mansuetum esse ad omnes, docibilem patientem, cum modestia corripientem eos, qui resistunt veritati nequando Deus det illis pœnitentiam ad cognoscendam veritatem & resipiscant à diaboli laqueis, à quo capti tenentur ad ipsius voluntatem.*

*ijs

Dixi quia *in domo Dei sunt vasa* honoris & *vasa* contumeliæ. Sed ne fias vas inhonesti vsus, *fuge iuuenilia desideria*, quæ te iuuenem prosequuntur, ne ad consensum prauæ delectationis te possint apprehendere. Hæc (inquam) *fuge*, sed *iustitiam sectare*, ne te possit effugere. *Sectare*, id est, frequenter sequere eam, per vias iustarum actionum, in quibus te præcedit, vt possis eam apprehendere. Similiter & *fidem sectare*, ne te in aliqua parte regula fidei latere possit, vel effugere. Sed quoniam operatio iustitiæ & veritas fidei non prodest sine charitate *sectare & charitatem*, vt per eam operetur tua fides opus iustitiæ. Illa enim *fides* est salutifera, *quæ per charitatem operatur*. Et *sectare pacem cum* bonis, vt nunquã discordes ab eis, vel inquietes eos. Siue ita: *Sectare iustitiam*, faciendo vnicuique quod ius exigit: & *fidem* inuisibilium bonorum, non inuisibiles honores, quos iuuentus desiderare solet: & *charitatem*, vt diligas Deum plusquàm te, & proximum tanquam te, quod iuuentus sæpe negligit: & *pacem*, cui manifestè repugnat desiderium iuuentutis. *Pacem* (inquam) *sectare* nõ cum peruersis, sed *cum his, qui inuocant Dominum de corde puro*, id est, qui cor suum purificauerunt, id est, Deum in illud venire pijs orationibus petunt. Hæc (vt dixi) *sectare*, sed *stultas, & sine disciplina quæstiones* caue. Stultæ quæstiones sunt, insolubiles, & secreta humano generi prohibita *quærentes. Sine disciplina* verò *quæstiones*, quæ non humiliter ac modestè fiunt, & quas qui facit, non discere vult, sed litigare. Sed huiusmodi *quæstiones deuita*, vt non respondeas eis. *sciens quia generãt lites*. Sed *seruum Domini non oportet litigare*, quia lis generat odium: *sed oportet* eum *esse mansuetum*, id est, quasi D
manu assuetum, hoc est, contractabilem, id est, mitem vel lenem *ad omnes*, vt nemini sit asper, id Ioan. 6.
est, quasi ferus: & *docibilem*, id est, habilem, vt facilè doceatur. Hoc enim distat inter docilem & *docibilem*. quòd docilis est, qui alios potest docere: docibilis autem, qui facilè potest doceri. Vnde dicitur, *Erunt omnes docibiles Dei*, id est, facilè docebuntur à Deo. *Non oportet seruum Domini litigare*, quia mundo & simplici oculo opus est, vt inueniatur via sapientiæ, cui tantæ malorum & peruersorum hominum deceptiones & errores obstrepunt, quos omnes euadere conuenit, hoc est, venire ad certissimam pacem & immobilem stabilitatem sapientiæ. Vehementer enim metuendum est, ne studio altercandi, vel contendendi, quisq; non videat, quod à paucis videri potest, vt paruus sit strepitus contradicentium, nisi & sibi-ipsi obstrepant. Rectè ergo dicitur, quia *seruum Domini non oportet litigare*, sed mitem *esse ad omnes*, & *docibilem* atque *patientem*. Et ne quisquam ex eo putet cessandum esse à correptione erroris alterius, adiungitur, quia *oportet* eum *esse cum modestia corripientem eos, qui resistunt*. Ita nos nec deesse conuenit fratrum correptioni, nec studere certamini. Quomodo *cum modestia* corripimus, nisi cùm lenitatem cordis retinemus, & aliquam medicamenti acrimoniam verbo correptionis aspergimus? Pax igitur & dilectio in corde retinenda est, modus autem sermonis, siue acrius, siue blandius proferatur, sicut salus eius, qui corripitur, postulare videtur, moderandus est. Modestè sunt corripiendi illi, *qui* adhuc procaciter *resistunt, nequando det illis Deus pœnitentiam*. Nam correptionis vtilitas, quæ nunc maior, nunc minor pro peccatorum diuersitate salubriter adhibetur, tunc est salubris, quando supernus medicus respicit.

Non

A Non enim aliquid proficit, nisi cùm facit, vt peccati sui quemcunque pœniteat: & quis hoc dat, nisi qui respexit Petrum negantem, & fecit flentem? Ideo non solùm cùm agitur pœnitentia, verùm & vt agatur, necessaria est eius misericordia. Hic sermo, quo dicitur, *nequando*: pro, si fortè, ponebatur antiquitùs, sed modò inusitatus habetur. *Corripientem*, inquit, *eos, qui resistunt, nequando*, id est, si quando, vel si fortè *det illis Deus pœnitentiam*. Vel etiam ita potest hæc sententia concordare. Non desperemus de eorum salute, *qui* adhuc *resistunt*, sed corripiamus *eos*, ne nobis eos non corripientibus, *Deus* aliquando per seipsum *det eis pœnitentiam*, & erubescamus, qui de salute eorum desperabamus. Ob hoc enim studere debemus, vt eos ad pœnitentiam conuertamus; vt mercedem nobis inde conquiramus, *nequando* sine nobis per internam aspirationem *det illis Deus pœnitentiam*, & nos mercedem inde non habeamus. *Det illis pœnitentiam* erroris sui, *ad cognoscendam veritatem* catholici dogmatis, quod ignorantes impugnabant: *& resipiscant à laqueis diaboli, à quo capti tenentur ad voluntatem ipsius* implendam. Resipiscere est, quasi resapere, cùm quis ab eo, quod malè sapuit, reuertitur ad illud, quod antea rectè sapuit, vel sapere debuit.

Lucæ 22.

CAPVT III.

HOc autem scitò, quòd in nouissimis diebus instabunt tempora periculosa, & erunt homines seipsos amantes, cupidi elati, superbi, blasphemi, parentibus non obedientes, ingrati, scelesti, sine affectione, sine pace, criminatores, incontinentes, immites, sine benignitate, proditores proterui, tumidi, & voluptatum amatores magis quàm Dei: habentes speciem quidem pietatis, virtutem autem eius abnegantes.

B Qui tenentur illaqueati à diabolo, resipiscent fortassis aliquando: sed tamen *hoc scito, quòd* tales abundabunt *in nouissimis diebus*, id est, in nouissima ætate. Tunc enim *instabunt tempora periculosa*, in quibus multæ periclitabuntur animæ, & inde *periculosa*, quia tunc *erunt homines seipsos amantes*. Nescio enim quo inexplicabili modo quisquis seipsum, non Deum amat, non se amat: & quisquis Deum, non seipsum amat, ipse se amat. Qui enim non potest viuere, de se moritur vtique amando se. Non ergo se amat, qui ne viuat, se amat. Cùm autem ille diligitur, de quo viuitur, non se diligendo magis diligit; qui propterea se non diligit, vt eum diligat, de quo viuit. Quia verò circa finem seculi maximè abundabunt, qui neglecto Dei ac fratrum amore, seipsos malè amabunt, & sic amando se peribunt, ideo *tempora periculosa* tunc *instabunt*. *Erunt homines seipsos amantes*, quia non curabunt nisi de seipsis: nec quærent, nisi propria lucra; propria commoda, proprios honores, proprias glorias. Et ab hoc velut fonte, quòd scilicet *erunt seipsos amantes*, manabunt multi vitiorum riui. Nam quia secundùm præsentem vitam seipsos malè diligent, ideo erunt *cupidi* pecuniæ, *elati* corpore, *superbi* mente, *blasphemi*, id est, falsa & impia de Deo loquentes: *parentibus*, siue carnalibus, siue spiritualibus, *non obedientes*: *ingrati* benefactoribus: *scelesti*, id est, transcendentes modum peccati, & in atrocia grauiter delapsi: *sine affectione*, id est, sine visceribus compassionis: *sine pace*, id est, discordes & inquieti; *criminatores*, id est, crimen bonis impingentes: *incontinentes*, id est, libidinem non cohibentes: & *immites*, id est, asperi & litigiosi: *sine benignitate*, id est, immisericordes: *proditores*, id est, secreta bonorum aduersarijs eorum detegentes: *proterui*, id est, procaces, *tumidi*: id est, vento superbiæ inflati: *voluptatum* carnalium *amatores magis, quàm Dei*, sicut ipse dixit, quia *lux venit in hunc mundum, & dilexerunt homines magis tenebras, quàm lucem*. *habentes quidem* in habitu & verbis, sicut falsi Monachi *speciem pietatis*, id est, similitudinem religionis: sed *virtutem eius*, id est, rem factis & moribus *abnegantes*. Sed beatus Augustinus hæc pastoribus Ecclesiæ specialius remouere studens, loquitur: Non sint *seipsos amantes*, qui pascunt oues Christi, ne tanquam suas, non tanquam ipsius pascant eas, & velut ex illis sua lucra quærere videantur, sicut amatores pecuniæ: vel eis dominari; sicut *elati*: vel gloriari de honoribus; quos ab eis sumunt, sicut *superbi*: vel in tantum progredi, vt etiam hæreses faciant, sicut *blasphemi*: nec cedant sanctis Patribus, sicut *parentibus nō obedientes*: & eis, qui illos corrigere volunt, quia perire nolunt, mala pro bonis reddant, sicut *ingrati*: interficiant animas suas & alienas, sicut *scelesti*: materna Ecclesiæ viscera dirumpant, sicut irreligiosi: non compatientur infirmis, sicut *sine affectione*: alios quiescere non sinant, sicut *sine pace*: famam Sanctorum maculare conentur, sicut *criminatores*: cupiditates pessimas non refrænent, sicut *incontinentes*: exerceant lites, sicut *immites*: nesciant subuenire, sicut *sine benignitate*: indicent inimicis piorum, quæ occultanda cognouerint, sicut *proditores*: humanam verecundiam inuerecunda excogitatione perturbent, sicut *procaces*: superba scientia inflentur, sicut *tumidi*: lætitias carnales spiritualibus gaudijs anteponant, sicut *voluptatum amatores magis, quàm Dei*: simulent religionem, sed hanc in veritate non teneant, sicut *habentes quidem speciem pietatis, virtutem autem eius abnegantes*. Hæc enim, atq; huiusmodi vitia siue vni homini accidant omnia, siue his alia, & alijs alia dominentur, ex illa radice quodāmodo pullulant, cùm sint *homines seipsos amantes*, quod vitium maximè cauendum est eis, qui pascunt oues Christi, ne *sua* quærant, *non quæ Iesu Christi*, & in vsum cupiditatum suarum conferant, pro quibus sanguis fusus est Christi. D

C Nota.

Ioan. 3.

Et hos deuita. Ex his enim sunt qui penetrant domos, & captiuas ducunt mulierculas oneratas peccatis, quæ ducuntur varijs desiderijs. semper discentes, & nunquam ad scientiam veritatis peruenientes.

In nouissimis diebus tales *erunt homines*, quales descripsi. *& hos deuita*, quia iā multi ex his apparuerunt. *Ex his enim sunt, qui penetrant domos*, &c. Non ait, penetrabunt, tanquam futurum prænuntians, sicut supra dixerat, *instabunt tempora periculosa*, sed ait, *penetrant domos, & captiuas ducunt mulierculas*. Non ait, ducent, vel ducturi sunt: sed, iam *ducunt*. Nec putandus est hoc loco pro temporis futuri verbis præsentis temporis verba posuisse, quandoquidem illos ab eo, cui scripsit, euitari admonebat. Nec tamen frustra dixit, *in nouissimis diebus instabunt tempora periculosa*: & hinc ea *periculosa* futura demonstrans, tales *homines* futuros esse prædixit: quia tantò plures erunt; & magis abundabunt, quantò magis appropinquabitur ad finem. Videmus ergo tales nunc abundare. Sed quid si abundantiores erunt post nos, & omnino abundantissimi, quando iam iamque ipse finis instabit? *Ex his* iam *sunt* hæretici, *qui penetrant domos*, id est, intrant, vt secretè loquantur illis, qui sunt intus. Vel *domos*, id est, conscientias audientium verbis seducto-

Nota.

A seductorijs malè *penetrant, & captiuas ducunt mulierculas*, id est, in captiuitatem errorum trahunt insipientes, & infirmas, ac viles, & inconstantes, seu virorum, seu mulierum animas. Animas dico, *peccatis oneratas*, & ideo dignæ erant seduci: *quæ ducuntur varijs desiderijs*, id est, nunc ista, nunc illa cupiunt, & ea, quæ iam tenent, fastidientes: alia semper appetunt, ac nouis delectantur. Tales enim facilè deserunt veritatem catholicam, & sermonibus nouorum errorum libenter aurem accommodant: *semper discentes, & nunquam ad scientiam veritatis peruenientes*: *Semper* discunt, *& nunquam ad scientiam veritatis* perueniunt, qui studium in discendo videntur habere, sed non veniunt ad hoc, vt discernant inter veritatem & mendacium, inter bonum & malum. Tales sunt discipuli hæreticorum, atque

Roman. 1. Iudæi. In hac enim vita *semper* sunt *discentes, & ad* notitiam *veritatis* non pertingunt. Cùm verò de hac vita exierint, iam non erunt *discentes*, sed erroris sui mercedem recipientes. Sic enim dictum est, *semper discentes, & ad veritatis scientiam non peruenientes*: ac si diceretur, *semper ambulantes, & ad* viam *non peruenientes*. Non solùm enim illuc *non* perueniunt, quò ducit via, sed nec ad ipsam viam *peruenientes*. Nos autem semper ambulemus in via, donec eò veniamus, quo ducit via. Nunquã in illa remaneamus, donec perducat vbi maneamus.

Quemadmodum autem Ioannes & Mambres restiterunt Moysi, ita & hi resistunt veritati, homines corrupti mente, reprobi circa fidem, sed vltra non proficient. Insipientia enim eorum manifesta erit omnibus, sicut & illorum fuit.

B Tales non perueniunt *ad scientiam veritatis*,

Exod. 7. sed potius *resistunt veritati*, quæ à catholicis doctoribus prædicatur, sicut *Ioannes & Mambres restiterunt Moysi* veritatem prædicanti. Hi enim fuerunt magi Pharaonis: quorum nomina nunc dicit Apostolus, sed in Exodo non leguntur. Et hoc est: *Quemadmodum autem Ioannes & Mambres* sub Pharaone *restiterunt Moysi*, ne de Aegyptia seruitute educeret populum Dei, *ita & hi* hæretici *resistũt veritati* prædicatorum, ne per eam fideles ab ignorantiæ tenebris, & à seruitute peccati liberentur. Ipsi dico *homines corrupti mente*, quia mens eorum viciata est ab adultero diabolo, amissa castitate, quæ est in Christo. Et sunt *reprobi circa fidem*, id est, retro à probitate conuersi, circumeuntes exteriora fidei, sed intus non manentes. Ipsi taliter captiuant *mulierculas*, id est, misellas & hebetes animas, & *resistunt veritati, sed vltra non proficient* in seductione hominum. Nam *insipientia eorum*, quæ nunc latet, dum ipsi putantur esse sapientes, *erit omnibus manifesta*, per Ioannem Apostolum: *sicut & illorum fuit*, per Moysen. Per Ioannem enim in Asia detegetur & destruetur *insipientia* erroris *eorum sicut* per Moysen manifestata est *illorum* in Aegypto. Animositas hæreticorum semper inquieta est, quos magorum Pharaonis habere conatum declarat nũc Apostolus, dicens: *Quemadmodum Ioannes*, &c. vsque, *sicut & illorum fuit*. Quia enim per ipsam

Exod. 8. corruptionem mentis inquietissimi fuerunt, in tertio signo defecerunt, fatentes aduersum se esse Spiritum sanctum, qui erat in Moyse. Nam deficientes dixerunt: *Digitus Dei hic est*. Sicut autem conciliatus Spiritus sanctus, requiem præstat mitibus & humilibus corde: ita contrarius & aduersus malignus spiritus, immites & superbos inquietudine exagitat. Quam inquie-

C tudinem muscæ illæ breuissimæ significauerunt, sub quibus ipsi magi (sicut dictum est) defecerunt, dicentes: *Digitus Dei est*. Quorum *insipientia* fit *omnibus manifesta*, cùm ostenduntur palam omnibus esse insipientes, ne iam aliquos seducere valeant, qui primò tanquam per pollicitationem & ostentationem excellentis sapientiæ seducebant.

Tu autem assecutus es meam doctrinam, institutionem, propositum, fidem, longanimitatem, dilectionem, patientiam, persecutiones, passiones: qualia mihi facta sunt Antiochiæ, Iconij, Lystris: quales persecutiones sustinui, & ex omnibus eripuit me Dominus. Et omnes, qui piè volunt viuere in Christo Iesu, persecutionem patientur.

Hæretici *resistunt veritati* & sunt *circa fidem reprobi*. Sed *tu assecutus es meam doctrinam*, id est, ea, quæ doceo, didicisti, & scis alijs tradere. *& assecutus es institutionem meam*, id est, quomodo institui vitam ducere, vel alios instruere: & *propositum* meum *assecutus es*, quia proposuisti viuere sicut ego proposueram, vt scilicet eodem modo, vel eodem tempore ieiunes & vigiles, quo ego, & cætera similiter facias: & *fidem meam*, quia similiter credis, vt ego: & *longanimitatem*, quia didicisti longanimiter (sicut ego) inter aduersa non murmurans, expectare diuina promissa: & *dilectionem*, quia didicisti & aduersarios, sicut ego, diligere: & *patientiam*, qua toleres æquo animo aliena mala, sicut ego, nec aduersus eum doleas, qui tibi hæc intulerit: & *persecutiones* meas de ciuitate in ciuitatem, quia tu mecum nonnunquam has sustinuisti: & *passiones*, id est, afflictiones meas, & tormenta, quia tu factus es earum particeps, & nosti eas: *& qualia mihi* aduersa *facta sunt Antiochiæ*, & *Iconij*, & *Lystris*, *&* D

quales persecutiones, vel ibi, vel alijs locis *sustinui*, Acto. 13. *tu assecutus es*, id est, nosti, & participasti: & in nulla relictus sum, vt deficerem, sed *ex omnibus me eripuit Dominus*, & te similiter non deseret, sed Acto. 14. eripiet. Antiochiæ Pisidiæ *excitauerunt Iudæi persecutionem in Paulum & Barnabam, & eiecerunt eos de finibus suis. At illi excusso puluere pedum in eos, venerunt Iconium*. Vbi *cùm factus esset impetus gentilium & Iudæorum cum principibus suis, vt contumeliis afficerent, & lapidarent eos, intelligentes confugerunt ad ciuitates Lycaoniæ Lystram & Derben. Su-* Acto. 14. *peruenerunt autem quidam ab Antiochia & Iconio Iudæi: & persuasis turbis lapidantes Paulum, traxerunt extra ciuitatem, existimantes eum mortuum esse*. Et hoc nunc commemorat *Antiochiæ, & Iconij*, & *Lystris* se pertulisse. Et ne quis putaret se sine tribulationum tolerantia posse Deo placere, adiungit: *Et omnes, qui volunt*, &cæt. Ego (inquit) sustinui *persecutiones, & omnes, qui volunt piè viuere in Christo Iesu*, id est, *qui volunt* religiosè & deuotè vitam ducere in Christi fide, *patientur persecutionem*. Nunquam deest piè viuentibus persecutio, quia cùm & ab eis, qui foris sunt, non sæuientibus videtur esse tranquillitas, multi sunt intus, qui corda piè viuentium suis perditis moribus cruciant: quoniam per eos blasphematur Christianum nomen. Quod quanto est charius eis, *qui volunt piè viuere in Christo*, tanto magis dolent, quòd per malos intus positos fit, minus quàm piorum mentes desiderant, diligatur. Hæretici quoque cùm conantur habere nomen: & Sacramenta Christianorum, & Scripturas, & professionem, magnum dolorem faciunt in cordibus piorum, quia multi volentes esse Christiani, propter eorum dissensiones hæ-

A sitare coguntur: & multi maledici in his etiam inueniũt materiam blasphemandi nomen Christianorum, quia & ipsi quoquo modo Christiani appellantur. His & huiusmodi prauis moribus & erroribus hominum *persecutionem patientur, qui volunt in Christo piè viuere*, etiam nullo infestante, nulloque vexante corpus illorum, Patiuntur quippe hanc *persecutionem*, non in corporibus, sed in cordibus. Pia tristitia est, vitijs alienis tribulari, non implicari: mœrore, non hærere: dolore contrahi, non amore attrahi. Hæc est illa persecutio, quam patiuntur omnes, *qui in Christo piè volunt viuere*. Quid enim hic tam persequitur vitam bonorum, quã vita iniquorum? Nec cogit pium imitari quod displicet, sed cogit dolere quod videt. Quoniam viuens impiè, etsi non obligat consentientem, cruciat sentientem. Sed & diabolus incessanter pios persequitur, & tãto periculosius, quanto occultius. Persequitur, inquam, eos hostis, *cui nomina sunt mille & mille nocendi artes*: persequitur eos, & hic mundus illecebris suis: persequitur eos innumerabilium exercitus vitiorum: persequitur eos caro ipsorum: persequuntur eos illicitæ cogitationes suæ.

Nota.

Virgilius.

Nota.

Mali autem homines & seductores proficient in peius, errantes, & in errorem mittentes. Tu verò permane in * *his quæ didicisti, & credita sunt tibi, sciens à quo didiceris, & quia ab infantia sacras literas nosti, quæ te possunt instruere ad salutem, per fidem, quæ est in Christo Iesu. Omnis scriptura diuinitus inspirata, vtilis est ad docendum, ad arguendum, ad* * *corripiendum, ad erudiendum in iustitia, vt perfectus sit homo Dei, ad omne opus bonum instructus.*

*ijs

*corrigendum

Pij patientur persecutiones, *mali autem homines & seductores* habebunt prosperitates. *Mali*, quantum ad se: *seductores*, quantum ad alios. *Seductores* dicuntur, qui quasi sub specie dulcedinis infundunt virus pestiferæ persuasionis. *Mali & seductores proficient in peius*, id est, successus habebũt in erroribus, & ad grauiora peruenient, *errantes* ipsi, & alios *in errorem mittentes*. Non tamen diu *proficient*, quod à Paulo superius dictum est, *sed vltra non proficient*. Tales errabunt, & successum habebunt, aliosq; trahent post se. Sed *tu* noli post eos in errorem ire, sed *permane* semper *in his* bonis, *quæ didicisti* à me, *& credita sunt*, id est, commissa *sunt tibi* à Deo, *sciens à quo* magistro *didiceris*, id est, quàm verax, & quantæ autoritatis, & quãtum te diligens sim ego, qui te docui. *&* ob hoc etiam *in his permane, quia sacras literas nosti*, id est, sacris literis, Legis videlicet & Prophetarum scriptis, eruditus es *ab infantia quæ* literæ *possunt te instruere*, id est, sufficienter doctum reddere, *ad* æternam *salutem* consequendam, & hoc *per fidem, quæ est in Christo Iesu*: quia veteris Instrumenti dicta non instruunt *ad salutem*, sed ad mortem, si Christus in eis non intelligitur, & fides eius, reijcitur. Rectè dixi, *quia sacræ literæ te possunt instruere ad salutem*, tibi & alijs conquirendam. Nam *omnis scriptura diuinitus inspirata*, id est, diuino Spiritu facta, *vtilis est* ad hoc. Illę enim scripturæ arcem autoritatis obtinẽt, quæ per Spiritum Dei prolatę sunt, quæ & Canonicæ nuncupantur. *Omnis scriptura*, quam Deus aspirauit, id est, quæ per diuinam aspirationem est composita, *vtilis est ad docendum* ignaros, & *ad arguendum* id est, ad conuincendum eos, qui resistunt: *& ad corripiendum*, id est, ad increpandum, vel secundum alios codices, *ad corrigendum*, id est, emendandum eos, qui peccant: *& ad erudiendum* rudes, vt ad perfectum sensum proficiant *in iustitia*, id est, in obseruatione iustitiæ, *vt homo Dei*, qui sic eruditur, *fit perfectus* in conuersatione, *instructus* per Scripturas *ad omne opus bonum* agendum, id est, diligenter sciens qualiter agendum sit vnumquodq; *opus bonum*. Talis enim vir meritò *homo Dei* dicitur, quia sequestratus à nequitijs eorum, qui vitijs seruiunt, possessio factus est Creatoris sui.

B

C

CAPVT IV.

Testificor coram Deo & Iesu Christo, qui iudicaturus est viuos & mortuos & * *aduentum ipsius, & regnum eius. prædica verbum, insta oportunè, importunè, argue, obsecra, increpa in omni patientia & doctrina.* *per

Quoniam sacris literis es instructus, ideo *testificor*, id est, adiuro te, vt prædicare non cesses. Testificari enim est adiurare: quia qui adiurat, testẽ ponit in ipsa adiuratione. *Testificor coram Deo* Patre, id est, in præsentia Dei, qui vbique est, & omnia videt, te adiuro, & ipsum testem adhibeo, *& coram Christo Iesu*, id est, *coram* mediatore *Dei & hominum, qui* sicut Pater diuinitate cœlum & terram implet, te obtestor, vt prædices. Cuius mediatoris testimonium spernere non debes, quia ipse *iudicaturus est* omnes. *Neque enim Pater iudicat quenquam, sed iudicium omne dedit filio, vt omnes honorificent Filium, sicut honorificant Patrem.* Ipse *iudicaturus est viuos*, id est, eos, qui in carne viui reperientur cùm venerit: *& mortuos*, id est, illos, quorum animæ iam à corporibus fuerunt egressæ: *& testificor*, id est, testem facio, & in testimonium huius meæ adiurationis erga te adhibeo *aduentum ipsius*, in quo *recipiet vnusquisq; prout gessit*, *& regnum eius*. in quo iusti perpetualiter regnabunt. Et quid est, quod sub tam magnis & timendis testibus tam fortiter *testificor*? Hoc scilicet, *prædica verbum* Euangelij, & in hoc non sis horarius, sed *insta*, id est, in prædicatione assiduus esto. Et hoc fac *oportunè* volentibus, & *importunè* nolentibus. *Oportunè*, cùm inueneris auditores, qui verba tua libenter excipiant: *importunè*, cùm inueneris, qui monita tua fastidiant. Vel *oportunè, importunè*, id est, *oportunè* importunitatem exhibe, quia apud auditoris mentem ipsa sua vtilitate destruit se, si habere importunitas opportunitatem nescit. *Argue* resistentes, vt rationibus conuicti cedant: *obsecra* bene agentes, vt in melius proficiant: *increpa* delinquentes, vt confusi se corrigant. Et hoc age *in omni patientia*, id est, patienter expectando emendationem eorum, non mox ipsos repellendo, si fuerint inobedientes, & *in omni doctrina*, id est, docendo eos attentè, non irascendo illis, vel indignando. Vel ita distingui potest. *Insta oportunè*, vt alius in sensus, *importunè argue*, ordo de cætera contexantur, *obsecra increpa in omni patientia & doctrina*, vt tunc opportunus sentiaris, cùm blandiendo ædificando: cùm autem delinquentes arguendo, non culperis, etsi importunus videaris. Ita duo, quæ sequuntur, ad duo superiora possunt sigillatim referri: *obsecra*, cùm *oportunè* instas: *increpa*, cùm *importunè* arguis. Deinde cætera duo similiter, sed conuerso ordine referuntur: *in omni patientia*, ad sustinendas indignationes eorũ, quos destruis: *& doctrina*, ad instruenda eorum studia, quos ædificas. Pensandum nobis est, qualiter loquamur: quia sæpe verba, quæ hunc ad salutem reuocant, alium vulnerant. Vnde nunc Apostolus, qui Titum admonet, dicens: *Argue cum omni imperio*: Timotheum exhortatur, dicens: *Argue, obsecra, increpa cum omni patientia.* Quid est, quòd

Ioan.5.

1.Thes.5.

2.Cor.5.

D

Tit.2.

A quòd vni imperium, alij patientiam præcepit, nisi quòd vnum lenioris, alterum verò feruentioris spiritus esse conspexit? Leni per autoritatem imperij iniungenda erat seueritas verbi: is autem qui spiritu feruebat, per patientiam temperandus fuerat, ne plus iusto inferuescens, non ad salutem vulnerata reduceret, sed sana vulneraret. Ob hæc ergo doctrinam suam Apostolus tanta arte dispensat, vt exhibendo hanc alrari imperium, & altari patientiam proponat: quia (vt dictum est) mansuetioris spiritus Titum, & paulò feruentioris vidit esse Timotheum. Illum per æmulationis studium inflammat, hunc per lenitatem patientiæ temperat. illi quod deest iungit, huic quod superest subtrahit: illum stimulo impellere nititur, hunc fræno moderatur. Magnus quippe susceptæ Ecclesiæ colonus, alios palmites vt crescere debeant, rigat: alios, cùm plus iusto crescere conspicit, resecat: ne aut non crescendo fructus non ferant, aut immoderatè crescendo, quos protulerint, amittant. Sequitur:

Erit enim tempus, cùm sanam doctrinam non sustinebunt, sed ad sua desideria coacernabunt sibi magistros, prurientes auribus. Et à veritate quidem auditum auertent, ad fabulas autem conuertentur.

Ideo (inquit) tanta instantia deb[e]s prædicationi insistere, quia *erit tempus*, in quo veritatis prædicatio non suscipietur, & idcirco festina tempus illud præuenire, dum tua prædicatio potest effectum habere. Non ante finietur *tempus*, quàm ea quæ dico fiant: sed *erit* adhuc *tempus*, *cùm sanam doctrinam*, id est, ad sanitatem animæ pertinentem *non sustinebunt* homin[es], sed velut onus graue reijcient eam ab humeris suis. Hanc *non sustinebunt sed ad sua desideria* complenda, *coacernabunt sibi magistros*, id est, aceruum sibi congregabunt
B magistrorum, qui doceant eos ea, quæ desiderant, ipsi dico *prurientes auribus*, id est, pruritum habentes in auribus spiritaliter fornicantibus, sicut quod[am] pruritu libidinis etiam in carne corrumpi[tur in]tegritas castitatis. Nam sicut caro, quæ pr[urit], semper vult fricari: sic aures eorum semper cupient audire verba, quæ errores doceant, & ad delectationes illiciant. *& à veritate quidem auertent auditum*, id est, fugient audire sermonem veritatis, quæ illis erit aspera, quia non mulcebit eos in nequitijs suis, *ad fabulas autem conuertentur*, vt audiant eas, id est, allocutiones falsas & otiosas. Nec solùm *ad* tales *fabulas*, quales in theatris recitantur, vel quales à vanis hominibus sæpe dicuntur: sed etiam *ad* tales, quales contra Dominum hæresiarchæ poterunt fingere. De his, quos nunc Apostolus prænuntiat, locutus est & Isaias: *Populus enim ad iracundiam prouocans est, & filij mendaces, nolentes audire legem Dei. Qui dicunt videntibus, nolite videre: & aspicientibus, nolite aspicere nobis ea, quæ recta sunt. Loquimini nobis placentia, videte nobis errores. auferte a me viam, declinate à me semitam, cesset à facie nostra sanctus Israel.* Sic autem illi maximè loquentur, qui relinquent Ecclesiam, & sequentur Antichristum, cùm regnauerit. Et *sanam* Christianæ prædicationis *doctrinam non sustinebunt*. Sed *auertent auditum* ab ea, & *conuertentur* ad Antichristi *fabulas*. Sed & olim temporibus hæreticorum ferè hæc omnia facta sunt. Nunc quoque multi sunt, qui nolunt sustinere *doctrinam* sanæ moralitatis, & veritatem, quæ in Ecclesia prædicatur, audire fastidiunt, *fabulas autem* histrionum libenter audiunt.

Isaiæ 30.

*Tu verò vigila, in omnibus labora, opus fac Euangelistæ, ministerium tuum imple, sobrius esto, ego enim iam delibor, & tempus resolutionis meæ instat. Bonum certamen certaui, cursum consummaui, fidem seruaui. In reliquo, reposita est mihi corona iustitiæ, quam reddet mihi Dominus in illa die iustus iudex. Non solùm autem mihi, sed & * his qui diligunt aduentum eius.* *ijs

C Illi respuent veritatem catholici dogmatis, & suscipient *fabulas* errorum: sed *tu vigila*, prudenter attendendo veritatem, & repellendo omnem errorem, & *in omnibus* actibus *labora*, & *opus fac Euangelistæ*, id est, Euangelici prædicatoris. *Opus* enim *Euangelistæ* est, bene viuere, & bene docere, moribus & verbis subditos instruere. *ministerium tuum*, id est, tui officij *imple*, vt non sit vacuum à bona actione tua, sed quicquid in eo debes agere, plenariè perficias, & *sobrius esto*, id est, non inebriet mentem tuam vllus error, aut seculi amor, vel auaritia, seu quodlibet aliud vitium. Idcirco te moneo vigilare aduersus insidias dæmonum, & hæreticorum, & errorum, atque vitiorum, & bene laborare, & *opus Euangelistæ* facere, quia *ego*, qui hucusque vigilaui, & *opus Euangelistæ* impleui, *iam delibor*. vel, secundùm alios codices, *immolor*, quod idem significat. Nam delibatio, quæ est sacrificiorum degustatio, sacrificationem, id est, immolationem proprij corporis hoc loco designat. *Iam delibor*, id est, iam immolari cœpi, & hostia Deo grata pro populo mihi commisso per passionem offerri, *& tempus meæ resolutionis instat*, id est, iam vicinum imminet *tempus*, in quo resoluar à vinculis istius corporis, vt liber in cœlum euolem. *bonum certamen certaui*: hoc secundùm Græcam locutionem dicitur, velut si diceretur, strenuam militiam militaui, fidelem seruitutem seruiui. Nam Latinus sermo diceret, bono certamine *certaui*. *Bonum* (inquit) *certamen certaui*, D
id est, bene pugnaui, bene contra impugnatores fidei, & contra mala transeuntia sine defectu *certaui*. *cursum* bonæ actionis meæ, quo ad brauium cœleste festinabam, *consummaui*, *fidem* inuiolabilem *seruaui*. Quomodo potuit hoc dicere, cui adhuc restabat ipsius passionis, quam sibi impendere iam dixerat, tam magna conflictatio, tam molestum atque grande certamen? an ad eius consummandum *cursum* parum adhuc deerat, quando illud deerat, vbi erat futurus acrior & crudelior inimicus? Quòd si ideo talibus verbis certus securusque gaudebat, quia de victoria futuri certaminis certum eum securumque iam fecerat, qui eandem passionem iam illi reuelauerat imminere: non re plenissima, sed spe firmissima hoc dicit: & quod futurum esse præsumpsit, tanquam factum fuerit indicauit. *Cursum* (inquit) peregi. Et *in reliquo*, id est, in eo spatio, quod restat amodò & vsque in æternum, *reposita est mihi corona iustitiæ*, id est, secreto tutoque loco, seruatur *mihi corona*, *quam* instè merui, *quam* non dabit, sed *reddet mihi* quasi debitam *Dominus* Iesus *in illa* notabili *die* communis iudicij, de qua sedulè cogito: vel *in illa* optata *die resolutionis meæ*. & ideo *reddet* eam *mihi*, qua iustus *iudex* est, *reddens vnicuique secundùm opus eius*. Sed *non solùm mihi reddet* coronam huiusmodi ipse, *sed & his, qui diligunt aduentum eius*, id est, etiam omnibus, qui sibi de bona operatione sunt conscij. *Aduentum* enim iudicis non *diligunt*, nisi qui in causa sua habere se iustitię meritum sciunt. Et ideo quisquis non diligit, sed metuit *aduentum eius*, corrigat vitam suam, vt

Matth. 16.
Rom. 2.

A vt bonam habens causam, possit vt veniat desiderare: & coronam ab eo, non damnationem sperare.

*reliquit

Festina ad me venire citò. Demas enim me † dereliquit, diligens hoc seculum, & abijt Thessalonicam. Crescens in Galatiam, Titus in Dalmatiam, Lucas est mecum solus. Marcum assume, & adduc tecum: est enim mihi vtilis in † ministerio. Tychicum autem misi Ephesum. Penulam, quam reliqui Troiadæ apud Carpum, veniens adfer tecum, & libros, maximè autem & membranas.

* ministerium Colos. 4.

Quia *tempus meæ resolutionis instat, festina ad me venire citò*, id est, festinanter, antequam morte resoluar, vt te plenius adhuc instruam, vel vt sis mihi solatio, quoniam *solus* remansi. Nam *Demas*, qui interpretatur silens, quoniam à prædicatione vel confessione veritatis obmutuit formidine mortis, *dereliquit me* in aduersis, *diligens hoc seculum* cum suis illecebris, *&* dimittens Romam, vbi timebat mori, *abijt Thessalonicam*, vt ibi posset viuere. *Crescens*, id est, ille alius discipulus, *abijt in Galatiam*, non me deserens, sed à me missus aliqua rationabili causa exigente. Similiter & Titus à me missus est *in Dalmatiam*. *Lucas* Euangelista *est mecum solus*, qui semper mihi adhęrere consueuit. Dixi vt *cito* venias *ad me*, & cùm veneris, *assume Marcum, & adduc tecum*. Iste est Marcus Euangelij scriptor, vel sicut magis credimus, iste est Marcus consobrinus Barnabæ, quem nunc correctum iubet Apostolus adduci: quia quondam abiecerat eum, cùm esset negligens ac tepidus. *Est enim* (inquit) *mihi vtilis in ministerio* prædicationis, qui quondam ad hoc fuit inutilis. *Titus abijt* (vt dictum est) *in Dalmatiam*, sed *Tychicum misi Ephesum*, fortasse cum epistola, quæ ad Ephesios est directa. *Penulam quoque*, id est, vestem illam, quæ sic vocatur, *quam reliqui Troade apud Carpum*, discipulum meum, qui ibi manet, *veniens adfer tecum*. Dicamus de B hac penula, quæ ab alijs dicta reperimus. Penula vestis erat consularis, qua induebantur Romani consules in curiam intrantes. Sed fortasse quærit aliquis, vnde hoc genus vestimenti beato Paulo acciderit, cui respondendum est, Romanos ante incarnationem Christi hunc habuisse morem, quando sibi monarchiam totius orbis acquirebant, vt quæcunque gens illis cum pace & coronis occurrisset, eiusmodi libertatem eis concederent, vt fratres illorum dicerentur, ciuesque Romani appellarentur, adabantque eis potestatem, vt curiam ædificarent: & consules haberent, sicut illi habebant. Pater igitur beati Pauli de Giscali oppido Galilęæ, vnde indigena erat, migrauit Tharsum Ciliciæ, cùm Romani cepissent illud oppidum. Quodam verò tempore venientibus Romanis per Ciliciam, occurrit eis cum alijs transeuntibus, vtpote qui nobilis inter illos habebatur, & excepit eos cum pace. Tunc Romani dedêre eis supradictam libertatem, scilicet potestatem, vt curiam ædificarent, & consules haberent, sicut ipsi, vestesque consulares induerent, & penulati more Romanorum curiam intrarent. Ibique data est insigne penula à Romanis patri beati Pauli, quando susceptus est in socium & ciuem Romanum. Hæc ante nos scripta sunt, & fides veritatis horum apud eos sit, qui scripserunt. Non enim omnia, quæ facta sunt, legimus in nostris historijs: multæque noscuntur esse historiæ: quas non nouimus. Nam & his, quæ dicta sunt, valde consonat, quòd Paulus frequenter in Apostolorum Actibus legitur se Romanum appellasse, & maximè vbi *tribunus* interrogauit eum, *dic mihi, si tu Romanus es? & ille dixit, etiam. Et respondit tribunus: Ego multa summa ciuitatem hanc consecutus sum, & Paulus ait: Ego autem & natus sum.* Quomodo enim iuxta literam verum potest esse, quòd Paulus ex ciuitate Romana sit natus, nisi quia ex ciue Romano natus est? Absit autem vt putemus eum in hoc sermone mendacem. Natus ergo est in ciuitate Romana, id est, in domo parentum, qui erant ciues Romani. Sed & iuxta spiritalē intelligentiam, in eo, quòd se dixit natum in vrbe Roma; prophetico spiritu prænuntiauit, natalitium suæ passionis in illa ciuitate futurum, & verbum præteriti temporis pro verbo futuro posuit. Si ergo vera sunt, quæ de penula præmisimus, facile est animaduertere, quòd Apostolus hanc idcirco afferri iusserit, vt per eam apud Romanos, licet pauco tempore, libertatem sibi vēdicaret, quatenus ad prædicandum libere, quò vellet, ire posset, & multos ad fidem per diuersa loca conuerteret. Ait itaque: *Penulam, quam reliqui Troade apud Carpum, veniens adfer tecum.* Hunc *Carpum* Dionysius multum in epistola ad Demophilum laudat, referēs quandam valde mirabilem eius visionem. *Penulam*, inquit, *adfer & liberos*, quos ipse forsitan ibidem reliquerat, *maximè autem & membranas*, id est pelles ad scribendum (quas tamen Hieronymus aliter interpretatur) aptas.

C Acto 16. 22. & c.

*Alexander ærarius multa mala mihi ostendit * reddet ei Dominus secundùm opera eius. Quem & tu deuita. valde enim restitit verbis nostris.*

*reddat illi

Sciss quòd *Alexander ærarius*, id est, faber ęris, vel cultor ærarij, *ostendit*, id est, fecit *mihi multa mala*, sed non impunè, quia *Dominus reddet ei secundùm opera eius*, quę in me operatus est. *quem & tu deuita*, ne tibi fiat impedimentum: quia *valde restitit verbis nostris*, & multo magis poterit resistere tuis. Non ait, *valde restitit* nobis: sed, *verbis nostris* id est, Euangelicæ prędicationi, quòd multò grauius est: quia nō hominibus *restitit*, sed Euangelio Dei. Nec ait, *reddat ei Dominus secundùm opera eius*, sed *reddet*, quod verbum pronuntiantis est, non imprecantis. D

*In prima mea defensione nemo mihi adfuit, sed omnes me dereliquerunt, non illis imputetur. Dominus autem mihi astitit, & confortauit me, vt per me prædicatio * impleretur, & * audirent omnes gentes, & liberatus sum de ore leonis * liberabit me Dominus ab omni opere malo, & saluum faciet in regnum suum cœleste cui gloria in secula seculorum. Amen.*

*impleatur † audiant *Liberauit autem

Multoties, inquit, ductus sum ante Neronem pro *defensione* fidei, sed *in prima mea defensione*, id est, quando ante tyrannum illum prima vice defendi Euangelium, *nemo*, id est, nullus ex discipulis meis: *adfuit mihi*, vt me adiuuaret coram Nerone, ad defendendum dogma Christianorum, *sed omnes me dereliquerunt*, metu suppliciorum, *non illis imputetur* hoc à Deo, sed ignoscatur. Non orabat pro Alexandro, qui inuidentia fraternitatem oppugnando peccauerat: pro his autem, qui non abruperant amorem, sed timore succubuerunt, orat, vt eis ignoscatur. Multum enim interest, cùm post agnitionem Dei per gratiam Domini nostri Iesu Christi quisquam oppugnat fraternitatem, & aduersus ipsam gratiam, qua reconciliatus est Deo, sicut intelligitur *Alexander* fuisse, inuidentiæ facibus agitur: & cùm quis à fratre amorem non alienauit, sed officia fraternitati debita per aliquam infirmitatem animi non exhibet, sicut nunc discipuli timore

Paulum

A Paulum deseruerunt *in prima defensione*, vel ipsi Apostoli Christum in passione, quem tamen non destiterunt amare, qua propter non orat pro Alexandro, qui gratiæ Dei ingratus existens, ipsam gratiam impugnando, & charitatem fraternam persequendo peccabat ad mortem, quia Ioannes dicit: *Est peccatum ad mortem, non pro illo dico vt roget quis*, sed pro his, qui non malitia, sed timore ab eo recesserunt, orat: quia idem Ioannes ait: *Qui scit fratrem suum peccare peccatum non ad mortem, petat, & dabitur ei vita peccanti non ad mortem. Omnes* (inquit) *me dereliquerunt*, sed *Dominus astitit mihi* derelicto ab hominibus, consolando me per internam aspirationem suam, & loquendo per os meum, & mitigando furorem tyranni *& confortauit me*, id est, constantem me fecit, vt non cessarem à doctrina veritatis, sed rationibus tyrannum potenter superarem, vt me dimitteret, *vt per me impleretur* Euangelica *prædicatio*, & *audirent omnes gentes*, non solum in Italia, sed & vsque in Hispaniam. Et ita per Dominum, qui mihi affuit, *liberatus sum de ore leonis*, id est, à rabie *leonis*, qui me deuorare voluit, id est, à rabie Neronis, ne me mox interficeret. Et adhuc *liberabit me Dominus ab omni opere malo*, vt nullius tormentis possim compelli ad perpetrationem mali operis: *&* in martyrio consummatum *saluum faciet me*, perducens *in regnum suum cæleste, cui Domino* pro his omnibus sit *gloria in secula seculorum*, id est, in æterna *secula Amen.* Eusebius in historia Ecclesiastica scribit: Festus à Nerone in Iudæam missus est succedere Felici, apud quem dicta causa, Paulus cum Luca, & Aristarcho, quem concaptiuum appellat, vinctus Romam mittitur Vbi biennio positus, verbum Dei prędicabat, nemine prohibente. Quem tamen affuisse ibi, & defendisse se apud Neronem, & rursum profectum esse ad prædicationis officium, sermo confirmat, & post hæc denuo redisse ad supra dictã

B vrbem, vbi & martyrio consummatus est: & tunc in vinculis positus, secundam ad Timotheum scribit epistolam, in qua & de *prima* sua *defensione*, & de præsenti simul indicat passione, ait: *In prima mea defensione nemo mihi adfuit, sed omnes me dereliquerunt, non illis imputetur. Dominus autem mihi astitit, & confortauit me vt per me prædicatio impleretur, & audirent omnes gentes, & liberatus sum de ore leonis*: manifestissimè per hæc designans, quia primò quidem, vt per ipsum cœpta prædicatio compleretur, *liberatus est de ore leonis*, Neronem scilicet in leone pro crudelitate significans. Prævidẽs autem in spiritu consummationem suam adiecit: *Liberabit me Dominus ab omni opere malo, & saluum faciet, in regnum suum cæleste*: significans per hæc, quòd esset contestim martyrio coronandus. Non igitur eo tempore, quo Pauli actus in vrbe Roma conscripsit, Lucas, martyrio perfunctus est Paulus, potuit enim fieri, vt inimicus adhuc lenior esset Nero, & defensionem Pauli pro nostro dogmate non aspernenter acciperet. Beda quoq; in nouissimo versu actuum Apostolorum, quo dicitur, quia Paulus *biennio* docebat *sine prohibitione*, subiecit: Non solùm Romæ prohibitus non est, sed necdum, Neronis imperio roborato, nec in tanta erumpente scelera, quanta de eo narrant historiæ, dimissus est vt Euangelium Christi in occidentis quoq; partibus prædicaret, sicut & ipse Romanis ait: *Nunc igitur proficiscar Ierusalem ministrare sanctis*, & paulo post: *Hoc igitur cùm consummauero, proficiscar per vos in Hispaniam.* Postea verò, id

Matt. 26. Marc. 14. Ioan. 5. Ibidem. Act. 24. [illegible]

C est, vltimo Neronis anno, retentus ab eo, martyrio coronatus est. Quod vtcunq; in secunda ad Timotheum epistola, passurus de vinculis dictans, exponit: *In prima*, inquiens, *mea defensione* &cæt. vsque, *de ore leonis*, manifestissimè propter crudelitatem Neronem leonem esse significans. Et in consequentibus, & saluabit *me, & saluum faciet in regnũ suum cæleste*, quod scilicet præsens sibi sentiret imminere martyrium.

Saluta * *Priscillam, & Aquilam, & Onesiphori domum. Erastus remansit Corinthi. Trophimum autem reliqui infirmum Mileti. Festina ante hyemem venire. Salutant te Eubulus, & Pudens, & Linus, & Claudia, & omnes fratres. Dominus Iesus Christus cum spiritu tuo. Gratia vobiscum. Amen.*

* Priscam

Saluta (inquit) *Priscillam & Aquilã* amicos meos, apud quos frequenter hospitari consueui. Priscilla & Aquila vxor & maritus erant: & tamen Priscilla sæpe nominatur prior. Vnde patet, quod ipsa virum suum meritis optimis pręcesserit, licet vterque apud Deum magni meriti fuerint. *Saluta & Onesiphori domum*, quæ mihi tantam exhibuit humanitatem. Quod si de Erasto scire volueris vbi sit, ipse *remansit Corinthi. Trophimum reliqui* ægrotantem *Mileti*, qui postea factus est Arelatensium Episcopus. Dixi vt *citò ad me* venias, & nunc dico, vt *ante hyemem venire* festines, ne rein difficultas hyemis retardet, quia forsitan me in corpore non inuenires. Romæ verò morantes *te salutant Eubulus & Pudens, & Linus*, (Iste *Linus* fuit primus Romanæ sedis Episcopus) *& Claudia*: neque solùm illi *te salutant*, sed *& omnes fratres*. *Dominus Iesus Christus* sit *cum spiritu tuo*, vt per pręsentiam deitatis suę custodiat mentis tuæ cogitationes, & bonam voluntatem tuam ad omne bonum opus admittat. Et *gratia* eiusdem Domini sit *vobiscum*, vt eius auxilio mala cauere, & bona facere valeatis, tam tu, quam subditi. D

EPISTOLAE PAVLI SECVNDÆ ad Timotheum FINIS.

PRAEFATIO IN EPISTOLAM AD TITUM.

Titum apud Cretenses Episcopum reliquerat Apostolus, vt vniuersam Cretam regeret, & doceret, ideo nunc per epistolam instruit eum, quales Episcopos debeat ordinare, & qualiter falsos prædicatores repellere, qui legales ceremonias volebant inducere. Docet enim qualiter vnumquenque debeat admonere, & instruit de spiritali conuersatione, scribens ei à Nicopoli, quæ sita est in Actiaco littore.

EPISTOLAE PAVLI AD Titum, Caput I.

*Paulus seruus Dei, Apostolus autem Iesu Christi secundum fidem electorum Dei, & agnitionem veritatis, quæ secundum pietatem est, in * spe vitæ æternæ, quam promisit, qui non mentitur, Deus, ante tempora secularia, manifestauit autem temporibus suis verbum suum in prædicatione, quæ credita est mihi secundum præceptum Saluatoris nostri Dei. Tito dilecto filio secundùm communem fidem, gratia & pax à Deo Patre, & Christo Iesu Saluatore nostro.*

* spem

Paulus seruus Dei scribit *Tito*, non tamen *seruus* ea seruitute, quæ est ex seruili timore, sed illa potius, quæ fit ex amore & casto timore. *Seruus Dei* est; qui peccati *seruus* non est. *Omnis enim qui facit peccatum, seruus est peccati* &c., *Nemo potest duobus dominis seruire. Paulus* igitur, qui peccati *seruus* non erat; rectè *Dei seruus est* dictus. Deus autem hoc loco Pater intelligitur, vel etiã

Ioan. 8. Matth. 6. Luce. 6.

A tota Trinitas. *Paulus* est quidem *seruus Dei*, sed *Apostolus Iesu Christi*, id est, legatus, & princeps mediatoris. Nam quod dicitur *Apostolus Iesu Christi*, tale est, ac si diceretur, præfectus prætorij Augusti Cæsaris: magister exercitus Tiberij Imperatoris. Vt enim iudices seculi huius, quo nobiliores esse videantur, ex regibus, quibus seruiunt, & ex dignitate, qua intumescunt, vocabula sortiuntur: ita & *Apostolus* grādem inter Christianos sibi vendicans dignitatem Apostolum se *Christi* in titulo prænotauit, vt ex ipsa nominis auctoritate lecturos terreret, indicans omnes, qui in Christum crederent, debere sibi esse subiectos. *Apostolus* (inquit) sum *secundùm fidem electorū Dei*, id est, non dissentio in Apostolatu meo à fide illorum, qui sunt à Deo, non tantùm vocati, sed electi, *Apostolus*, inquam, sum *secundum fidem electorum Dei, & secundum fidem*, quæ habet *agnitionē veritatis*. Nam Saluator ad Iudæos, qui

Ioan. 8. in eum crediderant, est loquutus: *Si permanseritis in verbo meo, cognoscetis veritatem*. Hi ergo *fidem* habebant, sed *agnitionem veritatis* consequuti non fuerant. *Agnitionem* dico *veritatis quæ secundum pietatem est*, id est, secundum piam religionem, velut si quis grammaticam artem nouerit, vel dialecticam, vt rationem rectè loquendi habeat, & inter falsa & vera dijudicet. Sed agnitio *veritatis secundum pietatem*, est nosse Legem, intelligere Prophetas, Euangelio credere, Apostolos non ignorare. Et hæc veritas, cuius agnitio *secundùm pietatem est, in spe vitæ æternæ* posita est, quia statim ei, qui se cognouerit, spē tribuit immortalitatis. *Quam promisit ante tempora secularia Deus, qui non mentitur*. Quomodo *promisit*, cùm hominibus vtiq; promiserit, qui nondum erant: *ante*

B *tempora secularia*, nisi quia in eius æternitate, atq; in eius Verbo sibi coæterno, iam prædestinatione fixum erat, quod suo tempore futurum erat? vel cui *promisit*, nisi sapientiæ suæ, promittens omnes, qui in illā crediturì essent, habituros esse vitam æternam? Et *promisit ante tempora secularia*, vel secundùm aliam translationē, *ante tem-*

Genes. 1. *pora æterna*. Ex quo iuxta historiam Geneseos, factus est mundus, & per vices noctium & dierum, mensium pariter & annorum, tempora cōstituta sunt, in hoc curriculo & rota labuntur secularia tempora, quę cum sæculo cœperunt: & *ante* hæc, id est, antequā mundus cœpisset, *promisit* vitam æternam electis, quos non erat futuros. Sed *ante* hæc mundi *tempora* æternitatem quandam temporum fuisse credēdum est, quæ vocatur æuum, quia non variabatur mutationibus. Nam inter æuum & tempus hoc distat, quod æuū quidem stabile est, tempus verò mutabile. Et *ante æterna*

Eccle. 1. *tempora*, id est, ante æuum *promisit Deus* interminabilem vitam electis suis. Nam sicut legimus, *omnis sapientia à Domino Deo est, & cum illo fuit semper, & est ante æuum*. In hac ergo Sapientia, quæ *cum illo est ante æuum*, id est, *ante æterna tempora, promisit*: ipse electis vitā *ante tempora*. *Promisit, qui non mentitur*, non quia possit mentiri, & nolit in falsitatis verba prorumpere: sed quia qui Pater sit veritatis, nullum in se mendacium habeat. & quia nunquam mentiri potest, ideo sine ambiguitate credamus vera esse, quæ *promisit*: & tales nos studeamus præparare, vt digni simus ea percipere. *Promisit* quidem *ante secularia*, vel *æterna tempora* vitam æternam, sed *temporibus suis*, id est, congruis *manifestauit* eam, scilicet *verbum suum in*

Ioan. 1. *prædicatione*. Vitam, *quā promisit, manifestauit Verbum suum*. Ergo vitam, *quam promisit*, ipsa est *Verbum*, quod *in principio erat apud* Patrem, *& Deus* C *erat Verbum, & Verbum caro factum est, & habitauit in nobis*. dixitque, *Ego sum resurrectio & vita. Ego sum via, veritas, & vita*. Hanc vitam, & hoc *Verbum manifestauit Deus* mundo *temporibus* congruis *in prædicatione* Euangelij, *quæ credita est mihi*, vt eam fideliter annuntiarem gentibus, & *secundum præceptum Saluatoris nostri Dei*, qui nos saluos esse voluit, implendo quod promiserat *Paulus*, qui taliter est *Apostolus*, & tantæ salutis annuntiator, scribit *Tito dilecto*, id est, cæteris meliori & germaniori *filio*. Sermo quippe, & sapientia, & doctrina, qua Titus Christi Ecclesias instruebat, efficiebant eum egregium Apostoli filium, non *secundùm* carnem, sed *secundùm fidem* illi & Apostolo *communem*, vel omnibus, qui rectè credunt, *communem*, quæ Græcè dicitur Catholica: quia sicut *vnum baptisma* est, sic & *vna fides*. Ac hac cōmuni, id est Catholica fide separati sunt hæretici, qui in varios errores declinauerunt. Titus vero nō *secundùm* priuatam sectam quorumlibet talium, sed *secundùm communem* omnium electorū filius est Apostoli, quia rectè docet Catholicam veritatem, quā ab Apostolo didicit. Cui *Tito* sit *gratia* Spiritus sancti, quæ consecret omnia opera sacerdotalis officij eius, *& pax*, quæ eum repressis hostibus & vitijs requiescere faciat, semperq; cum Deo & sanctis Angelis concordem permanere. & hoc à *Deo Patre, &* Filio eius *Christo Iesu Saluatore nostro*. Ioan. 11. & 14.

Huius rei gratia reliqui te Cretæ, vt ea quæ desunt corrigas, & constituas per ciuitates presbyteros, sicut & ego disposui tibi: Si quis sine crimine est, vnius vxoris vir, filios habens fideles, non in accusatione luxuriæ, aut non subditos. Oportet enim Episcopum sine crimine esse sicut Dei dispensatorem, non superbum, non iracun- D *dum, non violentum: non percussorem, non turpis lucri cupidum: sed hospitalem, benignum, sobrium, iustum,* castum, *sanctum, continentem, & amplectentem eum qui secundùm doctrinam est, fidelem sermonem, vt potens sit exhortari in doctrina sana, & eos, qui contradicunt, arguere*.

Postquam dura Cretensium corda Paulus ad Christi fidem mollierat, & tam sermone, quàm signis edomuerat eos, non iam in Iouem, sed in Christum credere, reliquit Titum discipulum suum *Cretæ*, vt rudimenta nascentis Ecclesiæ cōfirmaret: & si quid videretur deesse, corrigeret, ipse pergens ad alias nationes, vt & in eis fundamentum Christi poneret. Et hoc est quod dicit: *Gratia*, id est, *huius rei reliqui te Cretæ, vt ea, quæ desunt, corrigas*. Cùm enim dicit, *vt ea quæ desunt, corrigas*, ostendit necdum eos ad plenam venisse scientiam veritatis: & licèt ab Apostolo correcti fuissent, tamē adhuc indigere correctione. Omne enim quod corrigitur imperfectum est. *Vt ea*, (inquit,) *quæ desunt corrigas*, id est, *vt ea*, quæ à me correcta sunt, & nec dum ad plenā veri lineam sunt redacta, à te corrigantur, & normam æqualitatis recipiant: *&* quia solus non sufficeres hoc facere, *constituas per ciuitates*, id est, Episcopos, *sicut & ego tibi disposui*, id est, tales, quales tibi designam, non quales fortè animus carnaliter voluerit, aut homines tibi persuaserint. *Vt constituas*, inquit, *Presbyteros*, & post pauca subiungit, quòd oporteat *Episcopum sine crimine esse*, ostendens quia idem est Presbyter, qui Episcopus. Nam antequam diaboli instinctu studia in religione fierent, & diceretur in populis. *Ego sum Pauli, ego Apollo, ego autem Cephæ*, communi Pres- 1. Cor. 1. byterorum cōsilio gubernabātur Ecclesiæ. Postquam

A quam verò vnusquisque eos, quos baptizauerat, putabat suos esse, non Christi, in toto orbe decretum est, vt vnus de Presbyteris electus, superponeretur cæteris, ad quem omnis cura Ecclesiæ pertineret, & schismatum semina tollerentur. Nam & alibi scriptum est: *Paulus & Timotheus serui Iesu Christi, omnibus sanctis in Christo Iesu, qui sunt Philippis*, cum *Episcopis & Diaconibus*. (Philip. 1.) Philippi vna est vrbs Macedoniæ, & certè in vna ciuitate plures Episcopi esse non poterant. Sed quia eosdē Episcopos illo tempore, quos Presbyteros appellabant, propterea indifferenter de Episcopis, quasi de Presbyteris loquutus est. Et in Actibus Apostolorum ad vnius Ecclesiæ sacerdotes ait: *Attendite vobis, & cuncto gregi, in quo vos Spiritus sanctus posuit Episcopos*. (Act. 20.) Hæc idcirco diximus, vt ostenderemus apud veteres eosdem fuisse Presbyteros, quos Episcopos: paulatim verò, vt dissensionum plantaria euellerentur, ad vnum omnem solicitudinem delatam. Sicut ergo Presbyteri sciunt se ex Ecclesiæ cōsuetudine ei, qui sibi præpositus fuerit, esse subiectos, ita Episcopi nouerint, magis se cōsuetudine, quàm dispositionis Dominicę veritate Presbyteris esse maiores. Et in communi debere Ecclesiam regere, imitantes Moysen, qui cùm haberet in potestate solus præesse populo Israel, septuaginta elegit, cum quibus populum iudicaret. (Exod. 18.) Videamus igitur, quibus Presbyter, vel Episcopus ordinandus sit. *Constituas* (inquit) *per ciuitates Presbyteros, sicut & ego tibi disposui. Si quis sine crimine est*, illum subaudi *constituas*. Non vt eo tempore, quo ordinandus est, *sine vllo crimine* sit, & præteritas maculas noua conuersatione deleuerit, B sed vt ex eo tempore, quo in Christum renatus est, nulla criminis conscientia mordeatur. Crimen autem est graue peccatum, accusatione & damnatione dignissimum. Et prima libertas est carere criminibus. Multi quippe fideles sunt *sine crimine*, sine peccato autem nullus est in hac vita. Et ideo Apostolus designans quis sit ordinandus, non ait: *Si quis sine* peccato est: hoc enim si diceret, omnis homo reprobaretur, nullus ordinaretur. Sed ait, *si quis sine crimine est*: sicuti est homicidium, adulterium, aliqua immunditia fornicationis, furtum, fraus, sacrilegium, & cætera huiusmodi. Cùm ea homo non habet, debet autem omnis Christianus homo non habere, incipit caput erigere in libertatem. Et idcirco qui ordinatur, careat omni *crimine*, vt libera fronte possit aliorum crimina redarguere, & nemo valeat illi sua obijcere. Et sit *vnius vxoris vir*, quam habuerit, non habeat. Multi superstitiosius magis, quàm verius, etiam eos, qui cùm gentiles fuerint, & vnam vxorem habuerint, qua amissa, post baptismum Christi alterum duxerint, putant in sacerdotum non eligendos: cùm vtique, si hoc obseruandum sit, illi magis ab Episcopatu arceri debeant, qui vagē per meretrices prius exercentes libidinem, vnam regenerati vxorem acceperint: & multo detestabilius sit, fornicatum esse eum pluribus, quàm vnam vxorem habuisse. Hæc Hieronymus. Augustinus autem ait: *Vnius vxoris* virum acutius intellexerunt, qui nec eum, qui catechumenus, vel paganus habuerit alteram, ordinandum esse censuerunt. De Sacramento videlicet agitur, non de peccato. Nam in Baptismo dimittuntur. Propter Sacramenti autem sanctitatem, sicut fœmina (etiam si catechumena) vitiata, non potest post baptismum inter Dei virgines consecrari, ita non absurdè

C visum est, eum, qui excesſit vxorum numerum singularem, non peccatum aliquod cōmisisse, sed normam quandam Sacramenti amisisse, non ad vitæ bonæ meritum, sed ad ordinationis Ecclesiasticæ signaculum necessariam. Ac per hoc, sicut plures antiquorum Patrum vxores, significauerunt futuras ex omnibus gentibus Ecclesias vni viro subditas Christo: ita noster Antistes vnius vxoris vir, significat ex omnibus gentibus vnitatem, vni viro subditam Christo. Sit enim *filios habens fideles, non in accusatione luxuriæ, aut non subditos*, hoc est. non in patris potestate. Ponamus enim aliquem bene instituisse liberos suos, & à parua ætate semper Dominicis erudisse præceptis, hi si postea se luxuriæ dederint, & superantibus vitijs, libidini fræna remiserint, nunquid culpa eorum in patrem redundabit, & sanctitatem patris filiorum nequitia maculabit. Nam & Isaac credendus est bene instruxisse filium suum Esau, qui tamen post fornicarius & profanatus extitit. Samuel quoq; filios habuit, qui *declinauerunt post auaritiā*, & propter *munera peruerterunt iudicium*. Ergo si tunc electio fieret sacerdotum, & Isaac propter Esau, & Samuel propter filios suos indigni sacerdotio putarentur. (Gene. 25. 26. & 27. 1. Reg. 8.) Sed sciendum, quia tam sanctum est nomen sacerdotij, vt nobis etiam ea, quæ extra nos sunt posita, reputentur, non quo propter vitia nostra Episcopi non fiamus, sed quo propter filiorum incontinentiam ab hoc gradu arguendi sumus. Qua enim libertate alienos filios corripere & docere possumus quæ recta sunt, (Nota.) cùm nobis statim possit, qui fuerit correptus, (al. arcendi.) ingerere: Ante doce filios tuos? aut quo fronte extraneum corripio fornicantem; cùm mihi cōscientia mea ipsa respōdeat, exhæreda ergo filium fornicantem, obijce filios tuos vitijs serulentos? D Cùm autem nequam filius in vna tecum domo maneat, tu audes *de* alterius *oculo festucam* detrahere, in tuo *trabem* non videns? Non itaq; iustus polluitur ex vitijs filiorum, sed libertas ab Apostolo Ecclesiæ principi reseruatur, vt talis fiat, qui non timeat propter vitia liberorum extraneos reprehendere. (Matth. 7.) Vnde & considerandum aduersus eos, qui de Episcopatu intumescunt, quia nō statim omnibus his meliores sunt, quicunque Episcopi non fuerint ordinati, cùm nonnulli idcirco ad sacerdotium non peruenerint, quia eos liberorum vitia impedierint. Si autem peccata filiorum ab Episcopatu iustum prohibent, quanto magis se vnusquisq; considerans, debet retrahere ab hoc, non tam honore, (Nota.) quàm onere, & non ambire alienū locum, quem magis digni debēt occupare? Solent & per filios opera designari, vt ille intelligatur debere ordinari, qui in propria potestate habet opera sua, vt nulla subrepentium vitiorum labe sinat ea maculari. Ideo (inquit) dixi vt ordinentur, *si quis sine crimine*, quia *oportet Episcopum esse sine crimine, sicut dispensatorem Dei*, qui est sine peccato, vt Domini sui puritatem in aliquo imitetur, quoniam non sua sunt quæ præstat, sed Dei qui dispensat. Et *oportet* eum *esse non superbum*, id est, non tumentem, vel placentem sibi quòd Episcopus sit, sed quasi bonum villicum, id requirentem quòd pluribus prosit. *oportet esse & non iracundum*. Iracundus est, qui semper irascitur, & ad leuem responsionis auram quasi à vento folium mouetur. Et reuera nihil est fœdius præceptore furioso, vt cùm debeat esse mansuetus, patiens, &, sapiens, toruo vultu &

A ne. Et exhibe te *rectè tractantem verbum veritatis*, Matth. 7. vt neq; *sanctum des canibus*, nec *margaritas porcis*, sed (prout oportuerit) secundùm qualitatem vniuscuiusq; personæ *verbum* Dei annunties, & nil prauæ intelligentiæ admisceas. Hęretici enim non *rectè*, sed peruersè tractant *verbum veritatis*, quia conantur illud ad prauitatem sui sensus inflectere. De quorum* doctrina subditur:

*Profana autem & † vaniloquia deuita. Multum enim proficiunt ad impietatem, & sermo eorum vt cācer serpit. Ex quibus est Hymenæus & Philetus, qui à veritate exciderunt, dicentes resurrectionem esse iam factam, & *subuertunt quorundam fidem. Sed firmum fundamentum Dei stat, habens signaculum hoc: Cognouit Dominus qui sunt eius. & discedat ab iniquitate omnis, qui nominat nomen Domini.*

* doctrinis
† in aniloquio
* subuerterunt.

Verbum veritatis (vt dixi) *rectè* tracta. Sed *profana*, id est, verba hæreticorum, aliena à pietatis religione, *& vaniloquia* eorum, id est, dicta ipsorum, quæ vacua sunt ab omni vtilitate, *deuita*. Et quare? Quia si audita fuerint, proficient *multum ad impietatem* perfidiæ roborandam & augmentandam, cum destruunt fidei pietatem. *& sermo eorum serpit vt cancer*, id est, magis ac magis occupat & deuorat ac maculat mentes, in quibus radicare cœperit, sicut morbus, qui dicitur *cancer*, latius semper occupat, & fœdat ac deuorat illam partem corporis, in qua nascitur: vel sicut piscis, qui dicitur *cancer*, non in ante, sed retro tendit, sic *sermo eorum* non auditores suos ad Deum ducit, sed à Deo retrahit, & apostatare facit. *Ex quibus* sic loquentibus *est Hymenæus &* socius eius *Philetus, qui à veritate* fidei, in qua positi fuerant, *exciderunt*, imitantes diabolum, qui *in veritate non stetit, dicentes iam esse factam resurrectionem* B in eorum cordibus, qui crediderunt, nec aliam Ioan. 8. amplius futuram. *&* talibus dictis *subuertunt quorundam fidem*, vt non credant corporum resurrectionem. Omnes enim sectæ, quæ se aliquam religionem hominibus inserere præsumpserunt, non negauerunt illam mentium *resurrectionem*: ne diceretur eis: Si non resurgit anima, quare mihi loqueris? Quid in me facere vis? Si non facis ex deteriore meliorem, quare mihi loqueris? Si non facis ex iniquo iustum, quare mihi loqueris? Si autem facis ex iniquo iustum, ex impio pium, ex stulto sapientem, fateris resurgere animam meam, si tibi obtemperauero, Si tibi credidero. Volentes ergo credi sibi omnes, qui instituerunt alicuius etiam falsæ religionis sectam, negare illam *resurrectionem* mendacio non potuerunt. Omnes de ista consenserunt, sed multi carnis *resurrectionem* negauerunt. Dixerunt in fide *iam factam esse resurrectionem*. Attendentes enim verba, quæ assiduè dicit Apostolus, quia & *mortui sumus cum Christo, & resurreximus* cum eo, nec intelligentes, quare ista dicantur, arbitrati sunt *iam factam esse resurrectionem*, nec vllam vlterius in fine temporum esse sperandam. Et talibus nunc resistit idem Apostolus. *Ex quibus*, inquit, *est Hymenæus & Philetus, qui à veritate exciderunt, dicentes resurrectionem iam factam esse, & subuertunt quorundam fidem. Iam factam esse resurrectionem* dicebant, sed eo modo, vt non speraretur alia: & reprehendebant homines, qui sperabant *resurrectionem* carnis, velut iam resurrectio, quæ promissa erat, credendo impleretur in mente. *Subuertunt*, inquit, *fidem quorundam*. Et quasi diceretur ei, & quis eis potest resistere, subiecit statim: *Sed firmum fundamentum Dei stat*. Fides *quorundam* in-

C firmantium, & ad electorum sortem non pertinentium subuertitur ab hæreticis, *sed firmum fundamentum Dei*, id est, firma fides, quam Deus per Spiritum sanctum in cordibus electorum suorum fundauit, *stat*, id est, nullatenus subuerti, vel inclinari potest, *habens hoc signaculum*, id est, hanc velut sigilli impressionem, quia scilicet *cognouit Dominus qui sunt eius, & discedat ab iniquitate* quicunque *nomen Domini nominat. Hoc signaculum* cordi suo impressum bonus habet, id est, hanc cogitationem suæ menti firmiter infixam, vt apud se dicat: Quid mihi prodesset, si exterius simularem esse iustum, vel fidelem, & interius nequam essem? Nihil. Quia qui corda omnium inspicit, ipse *nouit, qui sunt eius*. Ideoque veraciter in oculis eius studeo fidelis vel iustus apparere, vt possim ad eorum sortem, qui sunt eius, pertinere. Talis cogitatio est diuini sigilli impressio. Per hoc etiam hæreses & omnia saluti contraria deuitat, quia scit debere discedere *ab iniquitate* omnes, qui Dominum inuocant. Hæc itaque sigilli impressio, qua distinguuntur à cæteris, qui subuertuntur, est in fundamento Dei firmo, id est, in robusta fide electorum Dei, quia nouit *Dominus*, qui ad eius hæreditatem pertineant: & aliis recedentibus à fide, illi, qui prædestinati sunt, nō possunt recedere: vel si recesserint, necesse est eos redire. Nec mouearis, quòd sæpe diabolus seducit etiam illos, qui regenerati in Christo, iam vias ingrediuntur Dei, quia nouit *Dominus qui sunt eius*. Ex his in æternam damnationem neminem ille seducit. Sic eos nouit *Dominus*, vt quem nihil latet etiam futurorum: Nam sunt etiam quidam ex eorum numero, qui adhuc nequiter viuunt, aut etiam in hæresibus, vel in gentilium superstitionibus iacent, & tamen etiam illic nouit D *Dominus qui sunt eius*. Nanque in illa ineffabili pręscientia Dei, multi, qui foris videntur, intus sunt: & multi, qui intus videntur, foris sunt. Et ne quis diceret, non curo amplius quid faciam, quia securus sum, quòd si *Dominus* me nouit esse suum, non potero perire, & è contrario, si nouit me suum non esse, non potero ad salutem peruenire, subiungitur vtilis admonitio, vt *discedat ab iniquitate omnis, qui* nouit *nomen Domini*. Liberum enim arbitrium dedit nobis Dominus, vt arbitrio propriç voluntatis recedamus ab iniquitate, & simus ex illis, quos ipse nouit suos esse: vel permaneamus *in iniquitate*, & simus ex illis, quos nouit ad se non pertinere. Nam & *hoc* est illud *signaculum*, quod fundamento nostræ fidei apparebit impressum, si propria sponte recesserimus *ab iniquitate*. Ab iniquis enim recedere non possumus, quia mixta est palea tritico, donec area ventiletur. Mira comparatio. Nam ecce in ipsa area triticum recedit à palea cùm expoliatur, & non recedit ab area cùm trituratur. Quando autem omnino separabitur? cùm venerit ventilator. Ergo modo area in orbe terrarum est. Necesse est vt si proficis, inter iniquos viuas: quia Abel esse non potest, quem Cain malitia non exercet. Ab iniquis recedere non potes, ab iniquitate potes. Satis enim fixum atque immobile velut sigilli impressione debet corde retineri. Ierusalem captam ab huius seculi Babylonia, decursis temporibus liberandam esse, nullumque ex illa fore periturum, quia qui peribit, non ex illa erat. Recedat ergo *ab iniquitate omnis qui nominat nomen Domini*, quia nisi ab illa recesserit, non ei proficiet nominatio Dominici nominis: quoniam Nota

Non

A *non omnis, qui dicit* Christo, *Domine, Domine, intrabit in regnum cœlorum, sed qui facit voluntatem Patris eius.* (Matth. 7.)

In magna autem domo, non sollùm sunt vasa aurea & argentea, sed & lignea & fictilia, & quædam quidem in honorem, quædam autem in contumeliam. Si quis ergo emundauerit se ab istis, erit vas in honorem sanctificatum, & vtile Domino ad omne opus bonum paratum.

Ab iniquitate recedat, *qui nomen Domini nominat.* Sed ab iniquis (vt diximus) non potest recedere, quia *in magna domo*, in Ecclesia toto orbe dilatata, *non solùm sunt aurea & argentea vasa*, id est, iusti sapientia & eloquentia præditi. *sed & lignea & fictilia*, id est, peccatores comburendi & confringendi. Cùm enim auro sapientia vel charitas, & argento eloquentia designari soleat, per aurum, quòd pretiosius est metallis omnibus, intelliguntur nunc illi, quos charitas, quæ cæteris virtutibus præfertur, vel sapientia decorat: per argentum verò, quod mira claritate micat, illi, qui nitore acris eloquentiæ resplendent eruditione multorum. Hi enim meritò vocantur *aurea & argentea vasa*, ministerio summi regis apta, *in eius domo magna*. *Lignea* verò *& fictilia vasa* carnales designant, quos ignis vitiorum facilè incendit, & impetus aduersitatis frangit. Sed & in die Domini *lignea* hæc *vasa* pœnalis ignis incendio concremabuntur: *& fictilia* ab eo, cui data est ferrea virga, frangentur. Hæc tamen *vasa* sunt nunc cum vasis aureis & argenteis *in domo magna*, quia cum electis admixti sunt reprobi nunc in Ecclesia. *Et quædam quidem vasa sunt* ibi *in honorem* æternum constituta, sicut *aurea & argentea*:
B *quædam autem in contumeliam*, opprobrij sempiterni congrua, sicut *lignea & fictilia*. Et quandoquidem *in hac domo sunt* etiam *vasa* inhonestis vsibus deputata, *ergo si quis se emendauerit ab istis* contumeliæ vasis, vt se reddat immunem à contaminatione eorum, *erit vas in honorem* deputatum, *& sanctificatum*, id est, locus sanctus *Domino in hac domo*. Nam sicut *in magna* hominis domo non in qualicunque loco eius requiescit Dominus eius, sed in aliquo vtique secretiori & honoratiori loco, sic Dominus noster nôn in omnibus, qui *in domo* eius sunt, habitat. Non enim habitat in vasis contumeliæ, id est, in illis, qui turpitudini vitiorum deseruiunt, sed in vasis honoris, id est, in illis, qui honorabilem coram Deo & hominibus vitam ducunt. Qui *emundauerit se ab* his contumeliæ vasis, vt non sit particeps eorum coinquinationis, *erit vas in honorem, sanctificatum* in honorabilem honestæ actionis vsum, *& vtile Domino*, id est, vtilitatem conferens domini Domini, *paratum ad omne opus bonum*, vt non respuat agere quicquid boni operis ei fuerit iniunctum, vel quamlibet graue sacræ actionis vel verbo prędicationis idoneum: & hoc erit tam sibi, quàm alijs prodesse, seu quemlibet gradum sacrorum ordinum tenere. (al. quolibet genere.)

Iuuenilia autem desideria fuge. sectare verò iustitiam fidem, charitatem, pacem cum his qui inuocant Dominum de corde puro. Stultas autem & sine disciplina quæstiones deuita, sciens quia generant lites. Seruum autem Domini non oportet litigare. sed mansuetum esse ad omnes, docibilem patientem, cum modestia corripientem eos, qui resistunt veritati nequando Deus det illis pœnitentiam ad cognoscendam veritatem & resipiscant à diaboli laqueis, à quo capti tenentur ad ipsius voluntatem.* (* ijs)

C Dixi quia *in domo Dei sunt vasa* honoris & *vasa* contumeliç. Sed ne fias vas inhonesti vsus, *fuge iuuenilia desideria*, quę te iuuenem prosequuntur, ne ad consensum prauę delectationis te possint apprehendere. Hęc (inquam) *fuge*, sed *iustitiam sectare*, ne te possit effugere. *Sectare*, id est, frequenter sequere eam, per vias iustarum actionum, in quibus te precedit, vt possis eam apprehendere. Similiter & *fidem sectare*, ne te in aliqua parte regula fidei latere possit, vel effugere. Sed quoniam operatio iustitię & veritas fidei non prodest sine charitate *sectare* & *charitatem*, vt per eam operetur tua fides opus iustitię. Illa enim *fides* est salutifera, *quæ per charitatem operatur*. Et *sectare pacem cum* bonis, vt nunquã discordes ab eis, vel inquietes eos. Sine ita: *Sectare iustitiam*, faciendo vnicuique quod ius exigit: & *fidem* inuisibilium bonorum, non inuisibiles honores, quos iuuentus desiderare solet: & *charitatem*, vt diligas Deum plusquàm te, & proximum tanquam te, quod iuuentus sępe negligit: & *pacem*, cui manifestè repugnat desiderium iuuentutis. *Pacem* (inquam) *sectare* nõ cum peruersis, sed *cum his, qui inuocant Dominum de corde puro*, id est, qui cor suum purificauerunt, id est, Deum in illud venire pijs orationibus petunt. Hęc (vt dixi) *sectare*, sed *stultas, & sine disciplina quæstiones* caue. Stultę quęstiones sunt, insolubiles, & secreta humano generi prohibita *quærentes*. *Sine disciplina* verò *quæstiones*, quę non humiliter ac modestè fiunt, & quas qui facit, non discere vult, sed litigare. Sed huiusmodi *quæstiones deuita*, vt non respondeas eis. *sciens quia generãt lites*. Sed *seruum Domini non oportet litigare*, quia lis generat
D odium: *sed oportet eum esse mansuetum*, id est, quasi manu assuetum, hoc est, contractabilem, id est, mitem vel lenem *ad omnes*, vt nemini sit asper, id est, quasi ferus: & *docibilem*, id est, habilem, vt facilè doceatur. Hoc enim distat inter docilem & *docibilem*. quòd docilis est, qui alios potest docere: docibilis autem, qui facilè potest doceri. Vnde dicitur, *Erunt omnes docibiles Dei*, id est, facilè docebuntur à Deo. *Non oportet seruum Domini litigare*, quia mundo & simplici oculo opus est, vt inueniatur via sapientię, cui tantę malorum & peruersorum hominum deceptiones & errores obstrepunt, quos omnes euadere conuenit, hoc est, venire ad certissimam pacem & immobilem stabilitatem sapientię. Vehementer enim metuendum est, ne studio altercandi, vel contendendi, quisq; non videat, quod à paucis videri potest, vt paruus sit strepitus contradicentium, nisi & sibiipsi obstrepant. Rectè ergo dicitur, quia *seruum Domini non oportet litigare*, sed mitem *esse ad omnes*, & *docibilem* atque *patientem*. Et ne quisquam ex eo putet cessandum esse à correptione erroris alterius, adiungitur, quia *oportet eum esse cum modestia corripientem eos, qui resistunt*. Ita nos nec deesse conuenit fratrum correptioni, nec studere certamini. Quomodo *cum modestia* corripimus, nisi cùm lenitatem cordis retinemus, & aliquam medicamenti acrimoniam verbo correptionis aspergimus? Pax igitur & dilectio in corde retinenda est, modus autem sermonis, siue acrius, siue blandius proferatur, sicut salus eius, qui corripitur, postulare videtur, moderandus est. Modestè sunt corripiendi illi, *qui* adhuc procaciter *resistunt*, *nequando det illis Deus pœnitentiam*. Nam correptionis vtilitas, quę nunc maior, nunc minor pro peccatorum diuersitate salubriter adhibetur, tunc est salubris, quando supernus medicus respicit. (Ioan. 6.)

Non

A Non enim aliquid proficit, nisi cùm facit, vt peccati sui quemcunque pœniteat: & quis hoc dat, nisi qui respexit Petrum negantem, & fecit flentem? Ideo non solùm cùm agitur pœnitentia, verùm & vt agatur, necessaria est eius misericordia. Hic sermo, quo dicitur, *nequando*: pro, si fortè, ponebatur antiquitùs, sed modò inusitatus habetur. *Corripientem*, inquit, *eos, qui resistunt, nequando*, id est, si quando, vel si fortè *det illis Deus pœnitentiam*. Vel etiam ita potest hæc sententia concordare. Non desperemus de eorum salute, *qui* adhuc *resistunt*, sed corripiamus *eos*, ne nobis eos non corripientibus, *Deus* aliquando per seipsum *det eis pœnitentiam*, & erubescamus, qui de salute eorum desperabamus. Ob hoc enim studere debemus, vt eos ad pœnitentiam conuertamus, vt mercedem nobis inde conquiramus, *nequando* sine nobis per internam aspirationem *det illis Deus pœnitentiam*, & nos mercedem inde non habeamus. *Det illis pœnitentiam* erroris sui, *ad cognoscendam veritatem* catholici dogmatis, quod ignorantes impugnabant: *& resipiscant à laqueis diaboli, à quo capti tenentur ad voluntatem ipsius* implendam. Resipiscere est, quasi resapere, cùm quis ab eo, quod malè sapuit, reuertitur ad illud, quod antea rectè sapuit, vel sapere debuit.

Luca 22.

CAPVT III.

HOc autem scito, quòd in nouissimis diebus instabunt tempora periculosa, & erunt homines seipsos amantes, cupidi, elati, superbi, blasphemi, parentibus non obedientes, ingrati, scelesti, sine affectione, sine pace, criminatores, incontinentes, immites, sine benignitate, proditores, proterui, tumidi, & voluptatum amatores magis quàm Dei: habentes speciem quidem pietatis, virtutem autem eius abnegantes.

B Qui tenentur illaqueati à diabolo, resipiscent fortassis aliquando: sed tamen *hoc scito, quòd* tales abundabunt *in nouissimis diebus*, id est, in nouissima ætate. Tunc enim *instabunt tempora periculosa*, in quibus multæ periclitabuntur animæ, & inde *periculosa*, quia tunc *erunt homines seipsos amantes*. Nescio enim quo inexplicabili modo quisquis seipsum, non Deum amat, non se amat: & quisquis Deum, non seipsum amat, ipse se amat. Qui enim non potest viuere, de se moritur vtique amando se. Non ergo se amat, qui ne viuat, se amat. Cùm autem ille diligitur, de quo viuitur, non se diligendo magis diligit, qui propterea se non diligit, vt eum diligat, de quo viuit. Quia verò circa finem seculi maximè abundabunt, qui neglecto Dei ac fratrum amore, seipsos malè amabunt, & sic amando se peribunt, ideo *tempora periculosa* tunc *instabunt*. *Erunt homines seipsos amantes*, quia non curabunt nisi de seipsis: nec quærent, nisi propria lucra, propria commoda, proprios honores, proprias glorias. Et ab hoc velut fonte, quòd scilicet *erunt seipsos amantes*, manabunt multiuitiorum riui. Nam quia secundùm præsentem vitam seipsos malè diligent, ideo erunt *cupidi* pecuniæ, *elati* corpore, *superbi* mente, *blasphemi*, id est, falsa & impia de Deo loquentes: *parentibus*, siue carnalibus, siue spiritualibus, *non obedientes*: *ingrati* benefactoribus: *scelesti*, id est, transcendentes modum peccati, & in atrocia grauiter delapsi: *sine affectione*, id est, sine visceribus compassionis: *sine pace*, id est, discordes & inquieti; *criminatores*, id est, crimen bonis impingentes: *incontinentes*, id est, libidinem non cohibentes: & *immites*, id est, asperi & litigiosi: *sine benignitate*, C id est, immisericordes: *proditores*, id est, secreta bonorum aduersarijs eorum detegentes: *proterui*, id est, procaces, *tumidi*: id est, vento superbiæ inflati: *voluptatum* carnalium *amatores magis, quàm Dei*, sicut ipse dixit, quia *lux venit in hunc mundum, & dilexerunt homines magis tenebras, quàm lucem*. *Habentes quidem* in habitu & verbis, sicut falsi Monachi *speciem pietatis*, id est, similitudinem religionis: sed *virtutem eius*, id est, rem factis & moribus *abnegantes*. Sed beatus Augustinus hæc pastoribus Ecclesiæ specialius remouere studens, loquitur: Non sint *seipsos amantes*, qui pascunt oues Christi, ne tanquam suas, non tanquam ipsius pascant eas, & velut ex illis sua lucra quærere videantur, sicut amatores pecuniæ: vel eis dominari, sicut *elati*: vel gloriari de honoribus, quos ab eis sumunt, sicut *superbi*: vel in tantum progredi, vt etiam hæreses faciant, sicut *blasphemi*: nec cedant sanctis Patribus, sicut *parentibus nõ obedientes*: & eis, qui illos corrigere volunt, quia perire nolunt, mala pro bonis reddant, sicut *ingrati*: interficiant animas suas & alienas, sicut *scelesti*: materna Ecclesiæ viscera dirumpant, sicut irreligiosi: non compatientur infirmis, sicut *sine affectione*: alios quiescere non sinant, sicut *sine pace*: famam Sanctorum maculare conentur, sicut *criminatores*: cupiditates pessimas non refrænent, sicut *incontinentes*: exerceant lites, sicut *immites*: nesciant subuenire, sicut *sine benignitate*: indicent inimicis piorum, quæ occultanda cognouerint, sicut *proditores*: humanam verecundiam inuerecunda excogitatione perturbent, sicut *procaces*: superba scientia inflentur, sicut *tumidi*: lætitias carnales spiritualibus gaudijs anteponant, sicut *voluptatum amatores magis, quàm Dei*: simulent religionem, sed hanc in veritate non teneant, sicut *habentes quidem speciem pietatis, virtutem autem eius abnegantes*. D Hæc enim, atq; huiusmodi vitia siue vni homini accidant omnia, siue his alia, & alijs alia dominentur, ex illa radice quodãmodo pullulant, cùm sint *homines seipsos amantes*, quod vitium maximè cauendum est eis, qui pascunt oues Christi, ne *sua* quærant, *non quæ Iesu Christi*, & in vsum cupiditatum suarum conferant, pro quibus sanguis fusus est Christi.

Nota.

Ioan. 3.

Et hos deuita. Ex his enim sunt qui penetrant domos, & captiuas ducunt mulierculas oneratas peccatis, quæ ducuntur varijs desiderijs, semper discentes, & nunquam ad scientiam veritatis peruenientes.

In nouissimis diebus tales *erunt homines*, quales descripsi, *& hos deuita*, quia iã multi ex his apparuerunt. *Ex his enim sunt qui penetrant domos*, &c. Non ait, penetrabunt, tanquam futurum prænuntians, sicut supra dixerat, *instabunt tempora periculosa*, sed ait, *penetrant domos & captiuas ducunt mulierculas*. Non ait, ducent, vel ducturi sunt: sed, iam *ducunt*. Nec putandus est hoc loco pro temporis futuri verbis præsentis temporis verba posuisse, quandoquidem illos ab eo, cui scripsit, euitari admonebat. Nec tamen frustra dixit, *in nouissimis diebus instabunt tempora periculosa*: & hinc ea *periculosa* futura demonstrans, tales *homines* futuros esse prædixit: quia tantò plures erunt, & magis abundabunt, quantò magis appropinquabitur ad finem. Videmus ergo tales nunc abundare. Nota. Sed quid si abundantiores erunt post nos, & omnino abundantissimi, quando iam iamque ipse finis instabit? *Ex his* iam *sunt* hæretici, *qui penetrant domos*, id est, intrant, vt secretè loquantur illis, qui sunt intus. Vel *domos*, id est, conscientias audientium verbis seducto-

A seductorijs malè *penetrant, & captiuas ducunt mulierculas*, id est, in captiuitatem errorum trahunt insipientes, & infirmas, ac viles, & inconstantes, seu virorum, seu mulierum animas. Animas dico, *peccatis oneratas*, & ideo dignæ erant seduci: *quæ ducuntur varijs desiderijs*, id est, nunc ista, nunc illa cupiunt, & ea, quæ iam tenent, fastidientes: alia semper appetunt, ac nouis delectantur. Tales enim facilè deserunt veritatem catholicam, & sermonibus nouorum errorum libenter aurem accommodant: *semper discentes, & nunquam ad scientiam veritatis peruenientes: Semper* discunt, *& nunquam ad scientiam veritatis* perueniunt, qui studium in discendo videntur habere, sed non veniunt ad hoc, vt discernant inter veritatem & mendacium, inter bonum & malum. Tales sunt discipuli hæreticorum, atque
Roman. 1. Iudæi. In hac enim vita *semper* sunt *discentes, & ad* notitiam *veritatis* non pertingunt. Cùm verò de hac vita exierint, iam non erunt *discentes*, sed erroris sui mercedem recipientes. Sic enim dictum est, *semper discentes, & ad veritatis scientiam non peruenientes*: ac si diceretur, *semper ambulantes, & ad* viam *non peruenientes*. Non solùm enim illuc *non* perueniunt, quò ducit via, sed nec ad ipsam viam *peruenientes*. Nos autem semper ambulemus in via, donec eò veniamus, quo ducit via. Nunquā in illa remaneamus, donec perducat vbi maneamus.

Quemadmodum antem Ioannes & Mambres restiterunt Moysi, ita & hi resistunt veritati, homines corrupti mente reprobi circa fidem, sed vltra non proficient. Insipientia enim eorum manifesta erit omnibus, sicut & illorum fuit.

B Tales non perueniunt *ad scientiam veritatis*,
Exod. 7. sed potius *resistunt veritati*, quæ à catholicis doctoribus prædicatur, sicut *Ioannes & Mambres restiterunt Moysi* veritatem prædicanti. Hi enim fuerunt magi Pharaonis: quorum nomina nunc dicit Apostolus, sed in Exodo non leguntur. Et hoc est: *Quemadmodum autem Ioannes & Mambres* sub Pharaone *restiterunt Moysi*, ne de Aegyptia seruitute educeret populum Dei, *ita & hi* hæretici *resistūt veritati* prædicatorum, ne per eam fideles ab ignorantiæ tenebris, & à seruitute peccati liberentur. Ipsi dico *homines corrupti mente*, quia mens eorum vitiata est ab adultero diabolo, amissa castitate, quæ est in Christo. Et sunt *reprobi circa fidem*, id est, retro à probitate conuersi, circumeuntes exteriora fidei, sed intus non manentes. Ipsi taliter captiuant *mulierculas*, id est, misellas & hebetes animas, & *resistunt veritati, sed vltra non proficient* in seductione hominum. Nam *insipientia eorum*, quæ nunc latet, dum ipsi putantur esse sapientes, *erit omnibus manifesta*, per Ioannem Apostolum: *sicut & illorum fuit*, per Moysen. Per Ioannem enim in Asia detegetur & destruetur *insipientia* erroris *eorum sicut* per Moysen manifestata est *illorum* in Aegypto. Animositas hæreticorum semper inquieta est, quos magorum Pharaonis habere conatum declarat nūc Apostolus, dicens: *Quemadmodum Ioannes*, &c. vsque, *sicut & illorum fuit*. Quia enim per ipsam
Exod. 8. corruptionem mentis inquietissimi fuerunt, in tertio signo defecerunt, fatentes aduersum se esse Spiritum sanctum, qui erat in Moyse. Nam deficientes dixerunt: *Digitus Dei hic est*. Sicut autem conciliatus Spiritus sanctus, requiem præstat mitibus & humilibus corde: ita contrarius & aduersus malignus spiritus, immites & superbos inquietudine exagitat. Quam inquie-

C tudinem muscæ illæ breuissimæ significauerunt, sub quibus ipsi magi (sicut dictum est) defecerunt, dicentes: *Digitus Dei est*. Quorum *insipientia* fit *omnibus manifesta*, cùm ostenduntur palam omnibus esse insipientes, ne iam aliquos seducere valeant, qui primò tanquam per pollicitationem & ostentationem excellentis sapientię seducebant.

Tu autem assecutus es meam doctrinam, institutionem, propositum, fidem, longanimitatem, dilectionem, patientiam, persecutiones, passiones: qualia mihi facta sunt Antiochiæ, Iconij, Lystris: quales persecutiones sustinui, & ex omnibus eripuit me Dominus. Et omnes, qui piè volunt viuere in Christo Iesu, persecutionem patientur.

Hæretici *resistunt veritati* & sunt *circa fidem reprobi*. Sed *tu assecutus es meam doctrinam*, id est, ea, quæ doceo, didicisti, & scis alijs tradere. *& assecutus es institutionem meam*, id est, quomodo instituti vitam ducere, vel alios instruere: & *propositum* meum *assecutus es*, quia proposuisti viuere sicut ego proposueram, vt scilicet eodem modo, vel eodem tempore ieiunes & vigiles, quo ego, & cætera similiter facias: & *fidem meam*, quia similiter credis, vt ego: & *longanimitatem*, quia didicisti longanimiter (sicut ego) inter aduersa non murmurans, expectare diuina promissa: & *dilectionem*, quia didicisti & aduersarios, sicut ego, diligere: & *patientiam*, qua toleres æquo animo aliena mala, sicut ego, nec aduersus eum doleas, qui tibi hæc intulerit: & *persecutiones* meas de ciuitate in ciuitatem, quia tu mecum nonnunquam has sustinuisti: & *passiones*, id est, afflictiones meas, & tormenta, quia tu factus es earum particeps, & nosti eas: *& qualia mihi* aduersa *facta sunt Antiochiæ*, & *Iconij*, & *Lystris*, & D
quales persecutiones, vel ibi, vel alijs locis *sustinui*, Acto. 13.
tu assecutus es, id est, nosti, & participasti: & in nulla relictus sum, vt deficerem, sed *ex omnibus me eripuit Dominus*, & te similiter non deseret, sed Acto. 14.
eripiet. Antiochiæ Pisidiæ *excitauerunt Iudæi persecutionem in Paulum & Barnabam, & eiecerunt eos de finibus suis. At illi excusso puluere pedum in eos, venerunt Iconium.* Vbi *cùm factus esset impetus gentilium & Iudæorum cum principibus suis, vt contumeliis afficerent, & lapidarent eos, intelligentes confugerunt ad ciuitates Lycaoniæ Lystram & Derben. Su-* Acto. 14.
peruenerunt autem quidam ab Antiochia & Iconio Iudæi: & persuasis turbis lapidantes Paulum, traxerunt extra ciuitatem, existimantes eum mortuum esse. Et hoc nunc commemorat *Antiochiæ*, & *Iconij*, & *Lystris* se pertulisse. Et ne quis putaret se sine tribulationum tolerantia posse Deo placere, adiungit: *Et omnes, qui volunt*, &cæt. Ego (inquit) sustinui *persecutiones, & omnes, qui volunt piè viuere in Christo Iesu*, id est, *qui volunt* religiosè & deuotè vitam ducere in Christi fide, *patientur persecutionem*. Nunquam deest piè viuentibus persecutio, quia cùm & ab eis, qui foris sunt, non sæuientibus videtur esse tranquillitas, multi sunt intus, qui corda piè viuentium suis perditis moribus cruciant: quoniam per eos blasphematur Christianum nomen. Quod quanto est charius eis, *qui volunt piè viuere in Christo*, tanto magis dolent, quòd per malos intus positos fit, minus quàm piorum mentes desiderant, diligatur. Hæretici quoque cùm conantur habere nomen & Sacramenta Christianorum, & Scripturas, & professionem, magnum dolorem faciunt in cordibus piorum, quia multi volentes esse Christiani, propter eorum dissensiones hæ-

A quòd vni imperium, alij patientiam præcepit, niſi quòd vnum lenioris, alterum verò feruentioris ſpiritus eſſe conſpexit? Leni per autoritatem imperij iniungenda erat ſeueritas verbi: is autem qui ſpiritu feruebat, per patientiam temperandus fuerat, ne plus iuſto inferueſcens, non ad ſalutem vulnerata reduceret, ſed ſana vulneraret. Ob hæc ergo doctrinam ſuam Apoſtolus tanta arte diſpenſat, vt exhibendo hanc alteri imperium, & alteri patientiam proponat: quia (vt dictum eſt) manſuetioris ſpiritus Titum, & paulò feruentioris vidit eſſe Timotheum. Illum per æmulationis ſtudium inflammat, hunc per lenitatem patientiæ temperat. illi quod deeſt iungit, huic quod ſupereſt ſubtrahit: illum ſtimulo impellere nititur, hunc fræno moderatur. Magnus quippe ſuſceptæ Eccleſiæ colonus, alios palmites vt creſcere debeant, rigat: alios, cùm plus iuſto creſcere conſpicit, reſecat: ne aut non creſcendo fructus non ferant, aut immoderatè creſcendo, quos protulerint, amittant. Sequitur:

Erit enim tempus, cùm ſanam doctrinam non ſuſtinebunt, ſed ad ſua deſideria coaceruabunt ſibi magiſtros, prurientes auribus. Et à veritate quidem auditum auertent, ad fabulas autem conuertentur.

Ideo (inquit) tanta inſtantia debes prædicationi inſiſtere, quia *erit tempus*, in quo veritatis prædicatio non ſuſcipietur, & idcirco feſtina tempus illud præuenire, dum tua prædicatio poteſt effectum habere. Non ante finietur *tempus*, quàm ea quæ dico fiant: ſed *erit* adhuc *tempus*, *cùm ſanam doctrinam*, id eſt, ad ſanitatem animæ pertinentem *non ſuſtinebunt* homines, ſed velut onus graue reijcient eam ab humeris ſuis. Hanc *non ſuſtinebunt, ſed ad ſua deſideria* complenda, *coaceruabunt* B *ſibi magiſtros*, id eſt, aceruum ſibi congregabunt magiſtrorum, qui doceant eos ea, quæ deſiderant; ipſi dico *prurientes auribus*, id eſt, pruritum habentes in auribus ſpiritaliter fornicantibus, ſicut quondam pruritu libidinis etiam in carne corrumpitur integritas caſtitatis. Nam ſicut caro, quæ prurit, ſemper vult fricari: ſic aures eorum ſemper cupient audire verba, quæ errores doceant, & ad delectationes illiciant. *& à veritate quidem auertent auditum*, id eſt, fugient audire ſermonem veritatis, quæ illis erit aſpera, quia non mulcebit eos in nequitijs ſuis, *ad fabulas autem conuertentur*, vt audiant eas, id eſt, allocutiones falſas & otioſas. Nec ſolùm *ad* tales *fabulas*, quales in theatris recitantur, vel quales à vanis hominibus ſæpe dicuntur: ſed etiam *ad* tales, quales contra Dominum hæreſiarchæ poterunt fingere. De his, quos nunc Apoſtolus prænuntiat, locutus eſt & Iſaias: *Populus enim ad iracundiam prouocans eſt, & filij mendaces, nolentes audire legem Dei. Qui dicunt videntibus, nolite videre: & aſpicientibus, nolite aſpicere nobis ea, quæ recta ſunt. Loquimini nobis placentia, videte nobis errores. auferte à me viam, declinate à me ſemitam, ceſſet à facie noſtra ſanctus Iſrael.* Sic autem illi maximè loquentur, qui relinquent Eccleſiam, & ſequentur Antichriſtum, cùm regnauerit. Et *ſanam* Chriſtianæ prædicationis *doctrinam non ſuſtinebunt*. Sed *auertent auditum* ab ea, & *conuertentur* ad Antichriſti *fabulas*. Sed & olim temporibus hæreticorum ferè hæc omnia facta ſunt. Nunc quoque multi ſunt, qui nolunt ſuſtinere *doctrinam* ſanæ moralitatis, & veritatem, quæ in Eccleſia prędicatur, audire faſtidiunt, *fabulas autem* hiſtrionum licenter audiunt. — Iſaiæ 30.

*Tu verò vigila, in omnibus labora, opus fac Euangeliſtæ, miniſterium tuum imple, ſobrius eſto. ego enim iam delibor, & tempus reſolutionis meæ inſtat. Bonum certamen certaui, curſum conſummaui, fidem ſeruaui. In reliquo, repoſita eſt mihi corona iuſtitiæ, quam reddet mihi Dominus in illa die iuſtus iudex. Non ſolùm autem mihi, ſed & * his qui diligunt aduentum eius.* C — *ijs

Illi reſpuent veritatem catholici dogmatis, & ſuſcipient *fabulas* errorum: ſed *tu vigila*, prudenter attendendo veritatem, & repellendo omnem errorem, & *in omnibus* actibus *labora*, & *opus fac Euangeliſtæ*. id eſt, Euangelici prædicatoris. *Opus* enim *Euangeliſtæ* eſt, bene viuere, & bene docere, moribus & verbis ſubditos inſtruere. *miniſterium tuum*, id eſt, tui officij *imple*, vt non ſit vacuum à bona actione tua, ſed quicquid in eo debes agere, plenariè perficias, & *ſobrius eſto*, id eſt, non inebriet mentem tuam vllus error, aut ſeculi amor, vel auaritia, ſeu quodlibet aliud vitium. Idcirco te moneo vigilare aduerſus inſidias dæmonum, & hæreticorum, & errorum, atque vitiorum, & bene laborare, & *opus Euangeliſtæ* facere, quia *ego*, qui hucuſque vigilaui, & *opus Euangeliſtæ* impleui, *iam delibor*. vel, ſecundùm alios codices, *immolor*, quod idem ſignificat. Nam delibatio, quæ eſt ſacrificiorum degustatio, ſacrificationem, id eſt, immolationem proprij corporis hoc loco deſignat. *Iam delibor*, id eſt, iam immolari cœpi, & hoſtia Deo grata pro populo mihi commiſſo per paſsionem offerri, *& tempus meæ reſolutionis inſtat*, id eſt, iam vicinum imminet *tempus*, in quo reſoluar à vinculis iſtius corporis, vt liber in cœlum euolem. *bonum certamen certaui*: hoc ſecundùm Græcam locutionem dicitur, velut ſi diceretur, ſtrenuam militiam militaui, fidelem ſeruitutem ſeruiui. Nam Latinus ſermo diceret, bono certamine *certaui*. *Bonum* (inquit) *certamen certaui*, D id eſt, bene pugnaui, bene contra impugnatores fidei, & contra mala tranſeuntia ſine defectu *certaui*. *curſum* bonæ actionis meæ, quo ad brauium cœleſte feſtinabam, *conſummaui*, *fidem* inuiolabilem *ſeruaui*. Quomodo potuit hoc dicere, cui adhuc reſtabat ipſius paſsionis, quam ſibi impendere iam dixerat, tam magna conflictatio, tam moleſtum atque grande certamen? an ad eius conſummandum *curſum* parum adhuc deerat, quando illud deerat, vbi erat futurus acrior & crudelior inimicus? Quòd ſi ideo talibus verbis certus ſecuruſque gaudebat, quia de victoria futuri certaminis certum eum ſecurumque iam fecerat, qui eandem paſsionem iam illi reuelauerat imminere: non re pleniſsima, ſed ſpe firmiſsima hoc dicit: & quod futurum eſſe præſumpſit, tanquam factum fuerit indicauit. *Curſum* (inquit) peregi. Et *in reliquo*, id eſt, in eo ſpatio, quod reſtat amodò & vſque in æternum, *repoſita eſt mihi corona iuſtitiæ*, id eſt, ſecreto tutoque loco, ſeruatur *mihi corona*, *quam* iuſtè merui, *quam* non dabit, ſed *reddet mihi* quaſi debitam *Dominus* Ieſus *in illa* notabili *die* communis iudicij, de qua ſedulò cogito: vel *in illa* optata *die reſolutionis meæ*. & ideo *reddet* eam *mihi*, quia iuſtus *iudex* eſt, *reddens vnicuiq; ſecundùm opus eius*. Sed *non ſolùm mihi reddet* coronam huiuſmodi ipſe; *ſed & his, qui diligunt aduentum eius*, id eſt, etiam omnibus, qui ſibi de bona operatione ſunt conſcij. *Aduentum* enim iudicis non *diligunt*, niſi qui in cauſa ſua habere ſe vtrinque meritum ſciunt. Et ideo quiſquis non diligit, ſed metuit *aduentum eius*, corrigat vitam ſuam, — Matth. 16. Rom. 2.

C

A vt bonam habens causam, possit vt veniat desiderare: & coronam ab eo, non damnationem sperare.

*reliquit

Festina ad me venire citò. Demas enim me † dereliquit, diligens hoc seculum, & abijt Thessalonicam. Cresce ns in Galatiam, Titus in Dalmatiam, Lucas est mecum solus. Marcum assume, & adduc tecum: est enim mihi vtilis in † ministerio. Tychicum autem misi Ephesum. Penulam, quam reliqui Troadæ apud Carpum, veniens adfer tecum, & libros, maximè autem & membranas.

* ministerium Colos. 4.

Quia *tempus meæ resolutionis instat festina ad me venire citò*, id est, festinanter, antequam morte resoluar, vt te plenius adhuc instruam, vel vt sis mihi solatio, quoniam *solus* remansi. Nam *Demas*, qui interpretatur silens, quoniam à prædicatione vel confessione veritatis obmutuit formidine mortis, *dereliquit me* in aduersis, *diligens hoc seculum* cum suis illecebris, & dimittens Romam, vbi timebat mori, *abijt Thessalonicam*, vt ibi posset viuere. *Crescens*, id est, ille alius discipulus, *abijt in Galatiam*, non me deserens, sed à me missus aliqua rationabili causa exigente. Similiter & Titus à me missus est *in Dalmatiam*. *Lucas* Euangelista *est mecum solus*, qui semper mihi adhęrere consueuit. Dixi vt *cito* venias *ad me*, & cùm veneris, *assume Marcum, & adduc tecum*. Iste est Marcus Euangelij scriptor, vel sicut magis credimus, iste est Marcus consobrinus Barnabæ, quem nunc correctum iubet Apostolus adduci: quia quondam abiecerat eum, cùm esset negligens ac tepidus. *Est enim* (inquit) *mihi vtilis in ministerio* prædicationis, qui quondam ad hoc fuit inutilis. *Titus abijt* (vt dictum est) *in Dalmatiam*, sed *Tychicum misi Ephesum*, fortasse cum epistola, quæ ad Ephesios est directa. *Penulam quoque*, id est, vestem illam, quæ sic vocatur, *quam reliqui Troade apud Carpum*, discipulum meum, qui ibi manet, *veniens adfer tecum*. Dicamus de hac penula, quæ ab alijs dicta reperimus. Penula vestis erat consularis, qua induebantur Romani consules in curiam intrantes. Sed fortasse quærit aliquis, vnde hoc genus vestimenti beato Paulo acciderit, cui respondendum est, Romanos ante incarnationem Christi hunc habuisse morem, quando sibi monarchiam totius orbis acquirebant, vt quæcunque gens illis cum pace & coronis occurrisset, eiusmodi libertatem eis concederent, vt fratres illorum dicerentur, ciuesque Romani appellarentur, dabantque eis potestatem, vt curiam ædificarent: & consules haberent, sicut illi habebant. Pater igitur beati Pauli de Giscali oppido Galilęæ, vnde indigena erat, migrauit Tharsum Ciliciæ, cùm Romani cepissent illud oppidum. Quodam verò tempore venientibus Romanis per Ciliciam, occurrit eis cum alijs transeuntibus, vtpote qui nobilis inter illos habebatur, & excepit eos cum pace. Tunc Romani dedêre eis supradictam libertatem, scilicet potestatem, vt curiam ædificarent, & consules haberent, sicut ipsi, vestesque consulares induerent, & penulati more Romanorum curiam intrarent. Ibique data est insigne penula à Romanis patri beati Pauli, quando susceptus est in socium & ciuem Romanum. Hæc ante nos scripta sunt, & fides veritatis horum apud eos sit, qui scripserunt. Non enim omnia, quæ facta sunt, legimus in nostris historijs: multæque noscuntur esse historiæ: quas non nouimus. Nam & his, quæ dicta sunt, valde consonat, quòd Paulus frequenter in Apostolorum Actibus legitur se Romanum appellasse, & maximè vbi *tribunus* interrogauit eum, *dic mihi, si tu Romanus es? & ille dixit, etiam. Et respondit tribunus: Ego multa summa ciuitatem hanc consecutus sum, & Paulus ait: Ego autem & natus sum*. Quomodo enim iuxta literam verum potest esse, quòd Paulus ex ciuitate Romana sit natus, nisi quia ex ciue Romano natus est? Absit autem vt putemus eum in hoc sermone mendacem. Natus ergo est in ciuitate Romana, id est, in domo parentum, qui erant ciues Romani. Sed & iuxta spiritalē intelligentiam, in eo, quòd se dixit natum in vrbe Roma; prophetico spiritu prænuntiauit, natalitium suæ passionis in illa ciuitate futurum, & verbum præteriti temporis pro verbo futuro posuit. Si ergo vera sunt, quæ de penula præmisimus, facile est animaduertere, quòd Apostolus hanc idcirco afferri iusserit, vt per eam apud Romanos, licet pauco tempore, libertatem sibi vēdicaret, quatenus ad prædicandum libere, quò vellet, ire posset, & multos ad fidem per diuersa loca conuerteret. Ait itaque: *Penulam, quam reliqui Troade apud Carpum, veniens adfer tecum*. Hunc *Carpum* Dionysius multum in epistola ad Demophilum laudat, referēs quandam valde mirabilem eius visionem. *Penulam*, inquit, *adfer & liberos*, quos ipse forsitan ibidem reliquerat, *maximè autem & membranas*, id est pelles ad scribendum (quas tamen Hieronymus aliter interpretatur) aptas.

Acto. 22. & 23.

B

*Alexander ærarius multa mala mihi ostendit * reddet ei Dominus secundùm opera eius. Quem & tu deuita. valde enim restitit verbis nostris.*

*reddat illi

Sciss quòd *Alexander ærarius*, id est, faber æris, vel custos ærarij, *ostendit*, id est, fecit *mihi multa mala*, sed non impunè, quia *Dominus reddet ei secundùm opera eius*, quę in me operatus est. *quem & tu deuita*, ne tibi fiat impedimentum: quia *valde restitit verbis nostris*, & multo magis poterit resistere tuis. Non ait, *valde restitit* nobis: sed, *verbis nostris* id est, Euangelicæ prędicationi, quòd multò grauius est: quia nō hominibus *restitit*, sed Euangelio Dei. Nec ait, *reddat ei Dominus secundùm opera eius*, sed *reddet*, quod verbum pronuntiantis est, non imprecantis.

D

*In prima mea defensione nemo mihi adfuit, sed omnes me dereliquerunt, non illis imputetur. Dominus autem mihi astitit, & confortauit me, vt per me prædicatio * impleretur, & * audirent omnes gentes, & liberatus sum de ore leonis * liberabit me Dominus ab omni opere malo, & saluum faciet in regnum suum cœleste cui gloria in secula seculorum. Amen.*

* impleatur
† audiant
* Liberauit autem

Multoties, inquit, ductus sum ante Neronem pro *defensione* fidei, sed *in prima mea defensione*, id est, quando ante tyrannum illum prima vice defendi Euangelium, *nemo*, id est, nullus ex discipulis meis: *adfuit mihi*, vt me adiuuaret coram Nerone, ad defendendum dogma Christianorum, *sed omnes me dereliquerunt*, metu suppliciorum, *non illis imputetur* hoc à Deo, sed ignoscatur. Non orabat pro Alexandro, qui inuidentia fraternitatem oppugnando peccauerat: pro his autem, qui non abruperant amorem, sed timore succubuerunt, orat, vt eis ignoscatur. Multum enim interest, cùm post agnitionem Dei per gratiam Domini nostri Iesu Christi quisquam oppugnat fraternitatem, & aduersus ipsam gratiam, qua reconciliatus est Deo, sicut intelligitur *Alexander* fuisse, inuidentiæ facibus agitur: & cum quis à fratre amorem non alienauit, sed officia fraternitati debita per aliquam infirmitatem animi non exhibet, sicut nunc discipuli timore Paulum

A Paulum deseruerunt *in prima defensione*, vel ipsi Apostoli Christum in passione, quem tamen non deseruerunt amare, qua propter non orat pro Alexandro, qui gratiæ Dei ingratus existens, ipsam gratiam impugnando, & charitatem fraternam persequendo peccabat ad mortem, quia Ioannes dicit: *Est peccatum ad mortem, non pro illo dico vt roget quis*, sed pro his, qui non malitia, sed timore recesserunt, orat: quia idem Ioannes ait: *Qui scit fratrem suum peccare peccatum non ad mortem, petat, & dabitur ei vita peccanti non ad mortem. Omnes* (inquit) *me dereliquerunt*, sed *Dominus astitit mihi* derelicto ab hominibus, consolando me per internam aspirationem suam, & loquendo per os meum, & mitigando furorem tyranni *& confortauit me*, id est, constantem me fecit, vt non terrerer à doctrina veritatis, sed rationibus tyrannorum potenter superarem, vt me dimitterent, *vt per me impleretur* Euangelica *praedicatio*, & *audirent omnes gentes*, non solum in Italia, sed & vsque in Hispaniam. Et ita per Dominum, qui mihi affuit, *liberatus sum de ore leonis*, id est, à rabie leonis, qui me deuorare voluit, id est, à rabie Neronis, ne me mox interficeret. Et adhuc *liberabit me Dominus ab omni opere malo*, vt nullius tormentis possim compelli ad perpetrationem mali operis, & in martyrio consummatum *saluum faciet me*, perducens *in regnum suum cœleste, cui Domino* pro his omnibus *sit gloria in secula seculorum*, id est, in æterna *secula. Amen.* Eusebius in historia Ecclesiastica scribit: Festus à Nerone in Iudæam missus est succedere Felici, apud quem dicta causa, Paulus cum Luca, & Aristarcho, quem concaptiuum appellat, vinctus Romam mittitur. Vbi biennio positus, verbum Dei prædicabat, nemine prohibente. Quem tamen affuisse ibi, & defendisse se apud Neronem, & rursum profectum esse ad prædicationis officium, sermo confirmat, & post hæc denuo rediisse ad supra dictā

B vrbem, vbi & martyrio consummatus est: & tunc in vinculis positus, secundam ad Timotheum scribit epistolam, in qua & de *prima* sua *defensione*, & de præsenti simul indicat passione, ita: *In prima mea defensione nemo mihi adfuit sed omnes me dereliquerunt, non illis imputetur. Dominus autem mihi astitit, & confortauit me vt per me praedicatio impleretur, & audirent omnes gentes. & liberatus sum de ore leonis*: manifestissimè per hæc designans, quia primò quidem, vt per ipsum cœpta prædicatio compleretur, *liberatus est de ore leonis*, Neronem scilicet in leone pro crudelitate significans. Præuidēs autem in spiritu consummationem suam adiecit: *Liberabit me Dominus ab omni opere malo, & saluum faciet, in regnum suum cœleste*: significans per hæc, quòd esset confestim martyrio coronandus. Non igitur eo tempore, quo Pauli actus in vrbe Roma conscripsit, Lucas, martyrio perfunctus est Paulus, potuit enim fieri, vt inimicus adhuc lenior esset Nero, & defensionem Pauli pro nostro dogmate non aspernenter acciperet. Beda quoq; in nouissimo versu actuum Apostolorum, quo dicitur, quia Paulus *biennio* docebat *sine prohibitione*, subiecit: Non solùm Romæ prohibitus non est, sed necdum, Neronis imperio roborato, nec in tanta erumpente scelera, quanta de eo narrant historiæ, dimissus est vt Euangelium Christi in occidentis quoque partibus prædicaret, sicut & ipse Romanis ait: *Nunc igitur proficiscar Ierusalem ministrare sanctis*, & paulo post: *Hoc igitur cum consummauero, proficiscar per vos in Hispaniam.* Postea verò, id

Matt. 26. Marc. 14.

1. Ioan. 5.

Ibidem.

Act. 24. 25. 27. 28.

C est, vltimo Neronis anno, retentus ab eo, martyrio coronatus est. Quod vtcunq; in secunda ad Timotheum epistola, passurus de vinculis dictans, exponit: *In prima*, inquiens, *mea defensione* &cæt. vsque, *de ore leonis*, manifestissimè propter crudelitatem Neronem leonem esse significans. Et in consequentibus, & saluabit *me, & saluum faciet in regnū suum cœleste*, quod scilicet præsens sibi sentiret imminere martyrium.

Saluta * *Priscillam, & Aquilam, & Onesiphori domum. Erastus remansit Corinthi. Trophimum autem reliqui infirmum Mileti. Festina ante hyemem venire. Salutant te Eubulus, & Pudens, & Linus, & Claudia, & omnes fratres. Dominus Iesus Christus cum spiritu tuo. Gratia vobiscum. Amen.*

* Priscam

Saluta (inquit) *Priscillam & Aquilā* amicos meos, apud quos frequenter hospitari consueui. Priscilla & Aquila vxor & maritus erant: & tamen Priscilla sæpe nominatur prior. Vnde patet, quod ipsa virum suum meritis optimis præcesserit, licet vterque apud Deum magni meriti fuerint. *Saluta & Onesiphori domum*, quæ mihi tantam exhibuit humanitatem. Quod si de Erasto scire volueris vbi sit, ipse *remansit Corinthi. Trophimum reliqui* ægrotantem *Mileti*, qui postea sanctus est Arelatensium Episcopus. Dixi vt *citò ad me* venias, & nunc dico, vt *ante hyemem venire* festines, ne rem difficultas hyemis retardet, quia forsitan me in corpore non inuenires. Romæ verò morantes *te salutant Eubulus & Pudens, & Linus*, (iste *Linus* fuit primus Romanæ sedis Episcopus) *& Claudia*: neque solùm illi *te salutant*, sed *& omnes fratres. Dominus Iesus Christus sit cum spiritu tuo*, vt per præsentiam deitatis suæ custodiat mentis tuæ cogitationes, & bonam voluntatem tuam ad omne bonum opus admittat. Et *gratia* eiusdem Domini sit *vobiscum*, vt eius auxilio mala cauere, & bona facere valeatis, tam tu, quam subditi. D

EPISTOLAE PAVLI SECVNdæ ad Timotheum FINIS.

PRAEFATIO IN EPISTOlam ad Titum.

Titum apud Cretenses Episcopum reliquerat Apostolus, vt vniuersam Cretam regeret, & doceret, ideo nunc per epistolam instruit eum, quales Episcopos debeat ordinare, & qualiter falsos praedicatores repellere, qui legales ceremonias volebant inducere. Docet enim qualiter vnumquenque debeat admonere, & instruit de spiritali conuersatione, scribens et à Nicopoli, quæ sita est in Actiaco littore.

EPISTOLAE PAVLI AD Titum, Caput I.

Paulus seruus Dei, Apostolus autem Iesu Christi secundum fidem electorum Dei, & agnitionem veritatis, quæ secundum pietatem est, in * *spe vitæ æternæ, quam promisit, qui non mentitur, Deus, ante tempora secularia, manifestauit autem temporibus suis verbum suum in praedicatione; quæ credita est mihi secundum praeceptum Saluatoris nostri Dei, Tito dilecto filio secundum communem fidem, gratia & pax à Deo Patre & Christo Iesu Saluatore nostro.*

* ipsem

Paulus seruus Dei scribit *Tito*, non tamen *seruus* ea seruitute, quæ est ex seruili timore, sed illa potius, quæ fit ex amore & casto timore. *Seruus Dei* est, qui peccati *seruus* non est. *Omnis enim qui facit peccatum, seruus est peccati.* &, *Nemo potest duobus dominis seruire.* Paulus igitur, qui peccati *seruus* non erat; rectè *Dei seruus est* dictus. Deus autem hoc loco Pater intelligitur, vel etiā

Ioan. 8. Matth. 6. Luca. 6.

 tota

A tota Trinitas. *Paulus* est quidem *seruus Dei*, sed *Apostolus Iesu Christi*, id est, legatus, & princeps mediatoris. Nam quod dicitur *Apostolus Iesu Christi*, tale est, ac si diceretur, præfectus prætorij Augusti Cæsaris: magister exercitus Tiberij Imperatoris. Vt enim iudices seculi huius, quo nobiliores esse videātur, ex regibus, quibus seruiunt, & ex dignitate, quā intumescunt, vocabula sortiuntur: ita & *apostolus* grādem inter Christianos sibi vendicans dignitatem Apostolum se *Christi* in titulo prænotauit, vt ex ipsā nominis auctoritate lecturos terreret, indicans omnes, qui in Christum crederent, debere sibi esse subiectos. *Apostolus* (inquit) sum *secundùm fidem electorū Dei*, id est, non dissentio in Apostolatu meo à fide illorum, qui sunt à Deo, non tantùm vocati, sed electi, *Apostolus*, inquam, sum *secundum fidem electorum Dei*, *& secundum fidem*, quæ habet *agnitionē veritatis*. Nam Saluator ad Iudæos, qui

Ioan. 8. in eum crediderant, est loquutus: *Si permanseritis in verbo meo, cognoscetis veritatem*. Hi ergo *fidem* habebant, sed *agnitionem veritatis* consequuti non fuerant. *Agnitionem* dico *veritatis quæ secundum pietatem est*, id est, secundum piam religionem, velut si quis grammaticam artem nouerit, vel dialecticam vt rationem rectè loquendi habeat, & inter falsa & vera diiudicet. Sed agnitio *veritatis secundum pietatem*, est nosse Legem, intelligere Prophetas, Euangelio credere, Apostolos non ignorare. Et hęc veritas, cuius agnitio *secundùm pietatem est, in spe vitæ æternæ* posita est, quia statim ei, qui se cognouerit, spē tribuit immortalitatis. *Quam promisit ante tempora secularia Deus, qui non mentitur*. Quomodo *promisit*, cùm hominibus vtiq; promiserit, qui nondum erant: *ante*

B *tempora secularia*, nisi quia in eius æternitate, atq; in eius Verbo sibi coæterno, iam prædestinatione fixum erat, quod suo tempore futurum erat? vel cui *promisit*, nisi sapientiæ suæ, promittens omnes, qui in illā crederent, habituros esse vitam æternam? Et *promisit ante tempora secularia*, vel secundùm aliam translationē, *ante tempora æterna*. Ex quo iuxta historiam Geneseos, fa-

Genes. 1. ctus est mundus, & per vices noctium & dierum, mensium pariter & annorum, tempora cōstituta sunt, in hoc curriculo & rota labuntur secularia tempora, quę cum sæculo cœperunt: & *ante* hæc, id est, antequā mundus cœpisset, *promisit* vitam æternam electis, quos non erat futuros. Sed *ante* hæc mundi *tempora* æternitatem quandam temporum fuisse credēdum est, quæ vocatur æuum, quia non variabatur mutationibus. Nam inter æuum & tempus hoc distat, quod æuū quidem stabile est, tempus verò mutabile. Et *ante æterna tempora*, id est, ante æuum *promisit Deus* intermi-

Eccle. 1. nabilem vitam electis suis. Nam sicùt legimus, *omnis sapientia à Domino Deo est, & cum illo fuit semper, & est ante æuum*. In hac ergo sapientia, quæ *cum illo est ante æuum*, id est, *ante æterna tempora*, *promisit*: ipse electis vitā *ante tempora*. *Promisit, qui non mentitur*, non quia possit mentiri, & nolit in falsitatis verba prorumpere: sed quia qui Pater sit veritatis, nullum in se mendacium habeat. & quia nunquam mentiri potest, ideo sine ambiguitate credamus vera esse, quæ *promisit*: & tales nos studeamus præparare, vt digni simus ea percipere. *Promisit* quidem *ante secularia*, vel *æterna tempora* vitam æternam, sed *temporibus suis*, id est, congruis *manifestauit* eam, scilicet *verbum suum in*

Ioan. 1. *prædicatione*. Vitam, quā *promisit*, *manifestauit Verbum suum*. Ergo vitam, *quam promisit*, ipsa est *Verbum*, quod *in principio erat apud Patrem, & Deus erat Verbum, & Verbum caro factum est, & habitauit in nobis. dixitque, Ego sum resurrectio, & vita. Ego sum via, veritas, & vita*. Hanc vitam, & hoc *Verbum ma-* Ioan. 11. C

nifestauit Deus mundo *temporibus* congruis *in prædicatione* Euangelij, *quæ credita est mihi*, vt eam fideliter annuntiarem gentibus, & *secundum præceptum Saluatoris nostri Dei*, qui nos saluos esse voluit, implendo quod promiserat. *Paulus*, qui taliter est *Apostolus*, & tantæ salutis annuntiator, scribit *Tito dilecto*, id est, cæteris meliori & germaniori *filio*. Sermo quippe, & sapientia, & doctrina, qua Titus Christi Ecclesias instruebat, efficiebant eum egregium Apostoli filium, non *secundùm* carnem, sed *secundùm fidem* illi & Apostolo *communem*, vel omnibus, qui rectè credunt, *communem*, quæ Græcè dicitur Catholica: quia sicut *vnum baptisma* est, sic & *vna fides*. Ac hac cōmuni, id est Catholica fide separati sunt hæretici, qui in varios errores declinauerunt. Titus verò nō *secundùm* priuatam sectam quorumlibet talium, sed *secundùm communem* omnium electorū filius est Apostoli, quia rectè docet Catholicam veritatem, quā ab Apostolo didicit. Cui *Tito* sit *gratia* Spiritus sancti, quæ consecret omnia opera sacerdotalis officij eius, *& pax*, quæ eum repressis hostibus & vitijs requiescere faciat, semperq; cum Deo & sanctis Angelis concordem permanere. & hoc à *Deo Patre*, *&* Filio eius *Christo Iesu Saluatore nostro*.

Huius rei gratia reliqui te Cretæ, vt ea quæ desunt corrigas, & constituas per ciuitates presbyteros, sicut & ego disposui tibi: Si quis sine crimine est, vnius vxoris vir, filios habens fideles, non in accusatione luxuriæ, aut non subditos. Oportet enim Episcopum sine crimine esse sicut Dei dispensatorem, non superbum, non iracundum, non vinolentum: non percussorem, non turpis lucri cupidum: sed hospitalem, benignum, sobrium, iustum, castum, sanctum, continentem, & amplectentem eum qui secundùm doctrinam est, fidelem sermonem, vt potens sit exhortari in doctrina sana, & eos, qui contradicunt, arguere. D

Postquam dura Cretensium corda Paulus ad Christi fidem mollierat, & tam sermone, quàm signis edomuerat eos, non iam in Iouem, sed in Christum credere, reliquit Titum discipulum suum *Cretæ*, vt rudimenta nascentis Ecclesiæ cōfirmaret: & si quid videretur deesse, corrigeret, ipse pergens ad alias nationes, vt & in eis fundamentum Christi poneret. Et hoc est quod dicit: *Gratia*, id est, *huius rei reliqui te Cretæ, vt ea, quæ desunt, corrigas*. Cùm enim dicit, *vt ea quæ desunt, corrigas*, ostendit necdum eos ad plenam venisse scientiam veritatis: & licèt ab Apostolo correcti fuissent, tamē adhuc indigere correctione. Omne enim quod corrigitur imperfectum est. *Vt ea*, (inquit,) *quæ desunt corrigas*, id est, vt ea, quæ à me correcta sunt, & necdum ad plenā veri lineam sunt redacta, à te corrigantur, & normam æqualitatis recipiant: *&* quia solus non sufficeres hoc facere, *constituas per ciuitates*, id est, Episcopos, *sicut & ego tibi disposui*, id est, tales, quales tibi designam, non quales fortè animus carnaliter voluerit, aut homines tibi persuaserint. *Vt constituas*, inquit, *Presbyteros*, & post pauca subiungit, quòd oporteat *Episcopum sine crimine esse*, ostendens quia idem est Presbyter, qui Episcopus. Nam antequam diaboli instinctu studia in religione fierent, & diceretur in populis. *Ego sum* 1. Cor. 1.

Pauli, ego Apollo, ego autem Cephæ, communi Presbyterorum cōsilio gubernabātur Ecclesiæ. Postquam

A quam verò vnusquisque eos, quos baptizauerat, putabat suos esse, non Christi, in toto orbe decretum est, vt vnus de Presbyteris electus, superponeretur cæteris, ad quem omnis cura Ecclesiæ pertineret, & schismatum semina tollerentur. Nam & alibi scriptum est: *Paulus & Timotheus serui Iesu Christi, omnibus sanctis in Christo Iesu, qui sunt Philippis*, cum Episcopis *& Diaconibus*. (Philip. 1.) Philippi vna est vrbs Macedoniæ, & certè in vna ciuitate plures Episcopi esse non poterant. Sed quia eosdē Episcopos illo tempore, quos Presbyteros appellabant, propterea indifferenter de Episcopis, quasi de Presbyteris loquutus est. Et in Actibus Apostolorum ad vnius Ecclesiæ sacerdotes ait: *Attendite vobis, & cuncto gregi, in quo vos Spiritus sanctus posuit Episcopos*. (Act. 20.) Hæc idcirco diximus, vt ostenderemus apud veteres eosdem fuisse Presbyteros, quos Episcopos: paulatim verò, vt dissensionum plantaria euellerentur, ad vnum omnem solicitudinem delatam. Sicut ergo Presbyteri sciunt se ex Ecclesiæ cōsuetudine ei, qui sibi præpositus fuerit, esse subiectos, ita Episcopi nouerint, magis se cōsuetudine, quàm dispositionis Dominicę veritate Presbyteris esse maiores. Et in communi debere Ecclesiam regere, imitantes Moysen, qui cùm haberet in potestate solus præesse populo Israel, septuaginta elegit, cum quibus populum iudicaret. (Exod. 18.) Videamus igitur, quibus Presbyter, vel Episcopus ordinandus sit. *Constituas* (inquit) *per ciuitates Presbyteros, sicut & ego tibi disposui. Si quis sine crimine est*, illum subaudi *constituas*. Non vt eo tempore, quo ordinandus est, *sine vllo crimine* sit, & præteritas maculas noua conuersatione deleuerit, B sed vt ex eo tempore, quo in Christum renatus est, nulla criminis conscientia mordeatur. Crimen autem est graue peccatum, accusatione & damnatione dignissimum. Et prima libertas est carere criminibus. Multi quippe fideles sunt *sine crimine*, sine peccato autem nullus est in hac vita. Et ideo Apostolus designans quis sit ordinandus, non ait; *Si quis sine* peccato est: hoc enim si diceret, omnis homo reprobaretur, nullus ordinaretur. Sed ait, *si quis sine crimine est*: sicuti est homicidium, adulterium, aliqua immunditia fornicationis, furtum, fraus, sacrilegium, & cætera huiusmodi. Cùm ea homo non habet, debet autem omnis Christianus homo non habere, incipit caput erigere in libertatem. Et idcirco qui ordinatur, careat omni *crimine*, vt libera fronte possit aliorum crimina redarguere, & nemo valeat illi sua obijcere. Et sit *vnius vxoris vir*, quam habuerit, non habeat. Multi superstitiosius magis, quàm verius, etiam eos, qui cùm gentiles fuerint, & vnam vxorem habuerint, qua amissa, post baptismum Christi alteram duxerint, putant in sacerdotium non eligendos: cùm vtique, si hoc obseruandum sit, illi magis ab Episcopatu arceri debeant, qui vagē per meretrices prius exercentes libidinem, vnam regenerati vxorem acceperint: & multo detestabilius sit, fornicatum esse cum pluribus, quàm vnam vxorem habuisse. Hæc Hieronymus. Augustinus autem ait: *Vnius vxoris* virum acutius intellexerunt, qui nec eum, qui catechumenus, vel paganus habuerit alteram, ordinandum esse censuerunt. De Sacramento videlicet agitur, non de peccato. Nam in Baptismo dimittuntur. Propter Sacramenti autem sanctitatem, sicut fœmina (etiam si catechumena) vitiata, non potest post baptismum inter Dei virgines consecrari, ita non absurdè

C visum est, eum, qui excessit vxorum numerum singularem, non peccatum aliquod cōmisisse, sed normam quandam Sacramenti amisisse, non ad vitæ bonæ meritum, sed ad ordinationis Ecclesiasticæ signaculum necessariam. Ac per hoc, sicut plures antiquorum Patrum vxores, significauerunt futuras ex omnibus gentibus Ecclesias vni viro subditas Christo: ita noster Antistes vnius vxoris vir, significat ex omnibus gentibus vnitatem, vni viro subditam Christo. Sit enim *filios habens fideles, non in accusatione luxuriæ, aut non subditos*, hoc est, non in patris potestate: Ponamus enim aliquem bene instituisse liberos suos, & à parua ætate semper Dominicis erudisse præceptis, hi si postea se luxuriæ dederint, & superantibus vitijs, libidini fræna remiserint, nunquid culpa eorum in patrem redundabit, & sanctitatem patris filiorum nequitia maculabit. Nam & Isaac credendus est bene instruxisse filium suum Esau, qui tamen post fornicarius & profanatus extitit. (Gene. 25. 26. & 27.) Samuel quoq; filios habuit, qui *declinauerunt post auaritiā*, & propter *munera peruerterunt iudicium*. (1. Reg. 8.) Ergo si tunc electio fieret sacerdotum, & Isaac propter Esau, & Samuel propter filios suos indigni sacerdotio putarentur. Sed sciendum, quia tam sanctum est nomen sacerdotij, vt nobis etiam ea, quæ extra nos sunt posita, reputentur, non quo propter vitia nostra Episcopi non fiamus, sed quo propter filiorum incontinentiam ab hoc gradu arguendi sumus. Qua enim libertate alienos filios corripere & docere possumus quæ recta sunt, (Nota.) cùm nobis statim possit, qui fuerit correptus, (al. arcendi.) ingerere: Ante doce filios tuos? aut quo fronte D extraneum corripio fornicantem; cùm mihi cōscientia mea ipsa respōdeat, exhæreda ergo filium fornicantem, obijce filios tuos vitijs ferulentes? Cùm autem nequam filius in vna tecum domo maneat, tu audes *de* alterius *oculo festucam* detrahere, in tuo *trabem* non videns? Non itaq; iustus polluitur ex vitijs filiorum, sed libertas ab Apostolo Ecclesiæ principi reseruatur, vt talis fiat, qui non timeat propter vitia liberorum extraneos reprehendere. (Matth. 7.) Vnde & considerandum aduersus eos, qui de Episcopatu intumescunt, quia nō statim omnibus his meliores sunt, quicunque Episcopi non fuerint ordinati, cùm nonnulli idcirco ad sacerdotium non peruenerint, quia eos liberorum vitia impedierint. Si autem peccata filiorum ab Episcopatu iustum prohibent, quanto magis se vnusquisq; considerans, debet retrahere ab hoc, non tam honore, (Nota.) quàm onere, & non ambire alienū locum, quem magis digni debēt occupare? Solent & per filios opera designari, vt ille intelligatur debere ordinari, qui in propria potestate habet opera sua, vt nulla subrepentium vitiorum labe sinat ea maculari. Ideo (inquit) dixi vt ordinetur, *si quis sine crimine*, quia *oportet Episcopum esse sine crimine, sicut dispensatorem Dei*, qui est sine peccato, vt Domini sui puritatem in aliquo imitetur, quoniam non sua sunt quæ præstat, sed DEI qui dispensat. Et *oportet eum esse non superbum*, id est, non tumentem, vel placentem sibi quòd Episcopus sit, sed quasi bonum villicum, id requirentem quòd pluribus prosit. *Oportet esse & non iracundum*. Iracundus est, qui semper irascitur, & ad leuem responsionis auram quasi à vento folium mouetur. Et reuera nihil est fœdius præceptore furioso, vt cùm debeat esse mansuetus, patiens, &, sapiens, toruo vultu &

A trementibus labijs, rugata fronte, effrenatis conuitijs, facie inter pallorem & ruborem variata, clamore perstrepat: & errantes non tam ad bonum retrahat, quàm ad malum sua sæuitia præcipitet. Neque verò, qui aliquando irascitur, iracundus est, sed qui crebrò hac passione superatur. *Oportet & non vinolentum esse.* Quale enim est, *Episcopum* videre *vinolentum*, vt sensu occupato, vel exaltet risum contra grauitatis decorem, vel labijs dissolutis cachinnet, vel paululum tristis quasi cuiusdam rei fuerit recordatus, inter pocula in singultus prorumpat, & lachrymas, seu quid aliud amentius faciat? Vbicunq; saturitas & ebrietas fuerint, ibi libido dominatur. Specta ventrem & genitalia: nam iuxta ordinem membrorum est & ordo vitiorum. Dehinc additur, *non percussorem* oportere esse Sacerdotem. Quod quidem & simpliciter intellectum, ædificat audientem, ne facilè manum porrigat ad cædendum, ne in os alterius verberandũ insanus erumpat. Melius est autem, vt *non percussorem* illum dicamus, qui mansuetus & patiens, scit in tempore quid loquendum sit, quid tacendum, nec sermone inutili conscientiam percutit infirmorum. Non enim Apostolus Ecclesiæ principem formans, vetat esse pugilem, & corporeis ictibus alios corporaliter lædentem, quod etiam in plebeio & quocunq; gentili si fuerit, reprehenditur; sed hæc, vt diximus, ne contumeliosus, & garrulus perdat eum, quem potuit modestia & lenitate corrigere. *Oportet* etiam hunc *esse nõ turpis lucri cupidum*, vt non cupiat aggregare pecuniam: sed habens *victum* atque vestitum, *his* contentus sit. Hucusque, qualis non debeat esse Episcopus, vel Presbyter, Apostoli sermo descripsit: & nunc è contrario, qualem oporteat eum esse, ostendit. *Sed hospitalem*, inquit, *benignum, sobrium, iustum*, castum, *sanctum*, *continentem* & *amplectentem*, &c. Ante omnia hospitalitas futuro Episcopo denuntiatur. Si enim omnis homo audire desiderat, *Hospes fui, & suscepistis me*, quanto magis Episcopus, cuius domus omnium cõmune esse debet hospitium? Laicus enim, vel duos, aut paucos recipiens, impleuit hospitalitatis officium: Episcopus verò nisi omnes receperit, inhumanus est. Sit etiam benignus, vt benignè diligat omnes: & quicquid boni potest, tam corporaliter, quàm spiritaliter, impendat. Sit & sobrius, vt corporalis ebrietas longe sit ab eo, nec sensum eius mũdana cupiditas, vel ira, seu quodlibet aliud vitium inebriet, sed acuto sensu dijudicet *omnia*, sicut vir *spiritalis*. Iustus quoque sit, vt iustitiam in populis, quibus præest, exerceat, *reddens vnicuiq;* quod meretur, nec accipiat *personam in iudicio*. Inter laici autem & Episcopi iustitiam hoc interest, quòd laicus potest apparere iustus in paucis: Episcopus verò in tot debet exercere iustitiam, quot subditos habet. Sit etiam castus. Si enim laicis imperatur, vt *propter orationem* abstineãt ab vxorum coitu, quid de Episcopo sentiendum est, qui pro suis populique peccatis illibatas DEO oblaturus est victimas? Quomodo igitur hospitalitas, & benignitas, atque iustitia præcipua esse debet in Episcopo, & inter cunctos laicos eminẽs, sic & castitas propria & (vt ita dixerim) pudicitia sacerdotalis, vt non solum ab opere immundo se abstineat, sed etiam à iactu oculi & cogitationis errore, mens corpus Christi conficiens sit libera. Vnde & additur, vt sit sanctus. Sanctitas enim, quãtum secundum nos, est dicenda ab omni inquina-

Matth. 25.

1. Cor. 2.

1. Cor. 7.

B

C tione libera, & perfectissima, & incontaminatissima puritas. Sit etiam continens, non solum ab vxoris amplexu, sed ab omnibus animi perturbationibus, ne ad iracundiam concitetur, nec illum tristitia deijciat, ne terror agitet, ne lætitia immoderata subtollat. Continentia enim non solum in carnis opere, & in animi concupiscentia, sed in omnibus rebus est necessaria, ne honores indebitos appetamus, ne accendamur auaritia, ne vlla passione superemur. Ad extremum sit amplectens *eum qui secundum doctrinam est, fidelem sermonẽ*, vt quomodo *sermo* Dei *fidelis* est, *& omni acceptione dignus*, sic & ille talem se præbeat, vt omne quod loquitur, fide dignum existimetur, & verba ipsius sint regula veritatis: ac desiderio charitatis amplectatur huiusmodi *sermonem*, quo possint audientes doceri, *vt potens sit in doctrina sana exhortari eos* ad bene agendum. Sana doctrina dicitur, ad distinctionem languidæ infirmæque doctrinæ. *Potens sit & arguere eos, qui contradicunt*, id est, hæreticos, vel Iudæos, & sæculi illius sapientes, siue etiam malos Catholicos, *qui* moribus *contradicunt*, id est, non loquendo, sed malè viuendo. Nam præcipitur illis, vt ornicentur, & fornicantur: præcipitur illis, vt nõ rapiant, & rapiunt: atq; cætera mala, à quibus rohibentur, faciunt: & ita non lingua, sed vita semper doctrinæ sanctæ *contradicunt*. Superiora quidem, quę in Episcopi virtutibus posuit, ad vitam pertinent: hoc verò quod ait, *vt potens sit exhortari in doctrina sana, & eos, qui contradicunt, arguere*, ad opus prædicationis refertur. Quia si Episcopi tantùm sancta sit vita, sibi potest prodesse sic viuens: porro si *doctrina* & sermone fuerit eruditus, potest cæteros quoque instruere, nec solùm suos instruere, sed aduersarios repercutere; qui nisi refutati fuerint atq; conuicti, facilè quærũt simpliciũ corda peruertere. Hic locus aduersus eos facit, qui inertiæ se, & otio, ac somno dantes, putant peccatum esse si scripturas legerint, vel negligunt eas legere: & eos, qui *in lege Domini* meditantur *die ac nocte*, quasi garrulos inutilesque contemnunt, non animaduertentes Apostolum post catalogum conuersationis Episcopi, etiam doctrinam similiter præcepisse. Nota. Psalm.

Sunt enim multi & inobedientes, vaniloqui & seductores, maximè autem *qui de circuncisione sunt, quos oportet redargui, qui vniuersas domos subuertunt, docentes quæ non oportet, turpis lucri gratia. Dixit quidam ex illis proprius † eorum propheta: Cretenses semper mendaces, malæ bestiæ, ventres pigri. Testimonium hoc verum est. Quam ob causam increpa illos durè, vt sani sint in fide, non intendentes Iudaicis fabulis, & mandatis hominum auersantium se à veritate.*

† ipsorum Epimenides.

Ideo qui ordinatur Episcopus, debet esse *potens arguere eos, qui contradicunt*: quia *sunt multi, latam viam quæ ducit ad perditionem*, ambulantes, *&* diuinis mandatis *inobedientes*. Qui ergo futurus est Ecclesiæ princeps, habeat eloquentiam cum vitæ integritate sociatam, ne opera absque sermone sint tacita, vel dicta factis deficientibus erubescant, maximè quia *sunt* nõ pauci, sed *multi*, nec acquiescentes, sed *inobedientes*. *Vaniloqui*, id est, vanas sectas prædicantes *& seductores*, id est, alios à veritate in errorem post se trahentes, sed illi *maximè* hoc agunt, *qui sunt de circuncisione*, id est, qui ex Iudæis ad baptismum venerant, nec carnales obseruantias legis deserueront, hi tunc temporis nascentem Christi Ecclesiã subuertere nitebantur, & introducere legalia præcepta.

Nam

A Nam sine Scripturæ authoritate garrulitas eorum non haberet fidem: vbi viderentur peruersam doctrinam suam diuinis testimonijs roborare, *quos oportet redargui*, id est, tales homines doctores Ecclesiæ debent ratione Scripturarum superare, & silentium illis imponere pondere testimoniorum. *qui* non vnam, vel paucas *domos*, sed *vniuersas* cum dominis familijsque *subuertunt*, id est, à statu fidei subruunt, *docentes ea, quæ non oportet* ob gratiam *turpis lucri*, id est, quasi sub specie consulendi, agentes negotium decipiendi, propter pecuniæ quæstum, docent ea, *quæ non oportet*, id est, ciborum differentias, & otium sabbati iam dudum aboliti, atque circuncisionis iniuriam. & vtinam zelo fidei talia docerent: ex parte enim aliqua posset eis ignosci, atque dici quòd *æmulationem Dei* haberent, *sed non secundum scientiam*. Sed quia *venter est Deus* ipsorum, *turpis lucri gratia* volunt proprios facere discipulos, vt quasi magistri à sectatoribus alantur, siue pecunias accipiant. Possumus & aliter intelligere turpe lucrum, quia omnes hæretici, dum peruersa docent lucratores hominum se volunt asserere, cùm non lucrum sit, sed perditio, animas interficere deceptorum. Econtra, qui errantem fratrem suum, iuxta Euangelium, corripuerit, si fuerit ille conuersus, *lucratus* est eum. Quod enim maius vel pretiosius lucrum esse potest, quàm si humanam animam quis lucretur? Omnis igitur doctor Ecclesiæ, qui ad Christi fidem recta ratione persuadet, honestus lucrator est. Et omnis hæreticus, qui fraudulentis sermonibus homines fallit, loquitur *quæ non oportet, turpis lucri gratia*. Sequitur: *Dixit quidam ex illis*, & cæt. Quantum ad textum sermonis & continentiam loci pertinet hoc, quod ait, *Dixit quidam ex illis, proprius eorum propheta*, videtur ad eos referri, de quibus præmissum est, *Maximè qui de circuncisione sunt, quos oportet redargui, qui vniuersas domos subuertunt, docentes quæ non oportet, turpis lucri gratia*: vt sequatur,

Rom. 10. Philip. 3.

Matth. 18.

B *dixit quidam ex illis, proprius eorum propheta, Cretenses semper mendaces*, & cæt. Sed quia in illo Prophetarum, qui apud Iudæam vaticinati sunt, hic hexameter versus reperitur, κρῆτες ἀεὶ ψεῦσται, κακὰ θηρία, γαστέρες ἀργαί, referatur (si placet) ad superiora, vbi dictum est, *Reliqui te Cretæ, vt ea quæ desunt corrigas*, vt sequatur, *dixit quidam ex illis proprius eorum propheta*, id est, Cretensium. Quia verò multa in medio sunt, & hoc absurdum fortasse videtur, ideo cum his superioribus, quæ minora sunt, aliter aptandum est, vt legamus: *Sunt enim multi & inobedientes, vaniloqui, & seductores, maximè* autem *qui de circuncisione sunt: quos* scilicet multos, & *inobedientes*, vaniloquos, & seductores, cum his, *qui de circuncisione sunt, oportet redargui, qui vniuersas domos subuertunt, docentes quæ non oportet, turpis lucri gratia. Dixit quidam ex illis proprius eorum propheta, Cretenses semper mendaces*, vt id, quod dictum est, *proprius eorum propheta*, non specialiter ad Iudæos, & eos *qui de circuncisione sunt*, referatur: sed ad multos & *inobedientes*, vaniloquos, & seductores: qui vtique, quia in Creta erant, Cretenses fuisse credendi sunt. Qui quòd *vaniloqui sunt, quidam proprius eorum propheta* sic prænuntiauit, *Cretenses semper mendaces*. Et quòd sint *seductores*, atque *domos* subuertant, ita subnexuit *malæ bestiæ*. Et quod temporalis *lucri gratia* doceant ea, *quæ non oportet*, ita subiecit, *ventres pigri*. *Mendaces* quippe sunt, & *malæ bestiæ* & *ventres pigri*, quia falsa persuadent, & ferarum ritu sanguinem sitiunt

Philip. 3. Epimenides

deceptorum, & non *cum silentio operantes suum panem* manducant, *quorum Deus venter est, & gloria in confusione ipsorum*. Dicitur autem ille versus in Epimenidis Cretensis poetæ oraculis reperiri, quem nunc Apostolus siue alludens prophetam vocat, quòd scilicet tales Christiani tales merentur habere prophetas, quomodo prophetas Baal, & quoscunque otiosos prophetas Scriptura commemorat: siue verè, quia de oraculis scripserat atque responsis, quæ & ipsa futura prænuntient, & ea, quæ ventura sunt, multo ante prædicant. Denique tempore illo extabat oraculorum titulo prænotatus liber quidam Epimenidis, quem, quia videbatur diuinum aliquid repromittere, propterea Apostolum arbitror inspexisse, vt videret quid in eo promitteretur, & in tempore visum versiculo scribentem ad Titum, quia erat Cretę, vt falsos doctores Cretensium proprio insulæ suæ authore contereret. Non tamen totum opus Epimenidis, quod de oraculis scripserat, per vnum versiculum confirmauit: sed *Cretenses* tantùm *mendaces* vitio mentis increpauit, ob ingenitam mentiendi facilitatem, de propriæ gentis eos authore confutans. Nam nemo est tam sicarius, tam parricida, tam veneficus, qui non aliquid boni aliquando fecerit. Ergo si vnum bonum illius videntes laudauerimus, necesse erit vt & cætera, quæ malè agit, laudemus? absit. Et si inimicus aduersum nos iurgetur & clamitet, nónne inter verba tumultatis & rixæ aliquid loquitur veritatis, quod & à nobis quoque aduersum quos loquitur, non vsquequaque reprehenditur? Sic & Epimenides, non ideo vera dixit omnia, quæ in carminibus eius continentur, quia cæteræ res fallaces sunt, sed in eo tantummodò verum loquutus esse probatur, quia ingeniti Cretensium mendacij vitium expressit, & eos malas bestias pro crudelitate, & ventres pigros pro commessatione & otiositate vocauit. Vnde Apostolus considerate & circunspectè loquens, adiunxit: *Testimonium hoc verum est*. Non totum carmen de quo *testimonium* sumptum est, non vniuersum opus, sed tantùm *hoc testimonium*, hic versiculus. Nam qui in vna tantum poematis parte consensit, cætera confutasse credendus est. *Verum est* (inquit) *testimonium hoc*: quia tales sunt Cretenses, quales illos esse testatur, licet non omnes. *Quam ob causam*, id est, quia tales sunt, *increpa illos* non molliter, vt soles, sed *durè*, id est, vt dura eorum corda penetret increpatio dura, *vt sani sint in fide*, id est, vt mens eorum non infirmetur *in fide*, sed conualescat, & omnem languorem perfidiæ procul repellat à sua fide. *Sani*, inquam, *sint* in fidei puritate, quæ nullo tabescit languore perfidiæ, non intendentes Iudaicis fabulis, quas magistri Iudæorum sine authoritate Scripturarum, & sine vlla assertione rationis docent, *& mandatis* non Dei, sed *hominum*, id est, Iudæorum, humana tantùm & carnalia sapientium, *auersantium se à veritate* spiritualis intelligentiæ. Si quis post aduentum Christi circunciditur, non circunciditur, sed Iudaicis seruit *fabulis, & mandatis hominum auersantium se à veritate. Non enim qui in manifesto, Iudæus est, neq; quæ in manifesto, in carne, circuncisio: sed qui in occulto, Iudæus est: & circuncisio cordis, in spiritu, non litera. Si quis pascha agit, non in azymis synceritatis & veritatis, vt exterminet ex anima sua omne vetus fermentū malitiæ & nequitiæ, iste attendit fabulis, & sequitur vmbram veritate neglecta. Si quis nō resurgens cum Christo, nec quæres ea quæ sursum sunt, sed quæ super terram sunt, dicit ne tetigeritis,*

C Ier. 2. 23.

D

Rom. 2. 1. Cor. 5. Colos. 3.

A *ritis, neque gustaueritis, neque attrectaueritis, quæ sunt omnia in interitu ipso vsu. secundùm præcepta* Colos. 2. *& doctrinas hominum*, iste *fabulis* est intentus, & obseruat mandata *hominum*, vmbram tenentium & veritati terga vertentium. Vnde & subditur.

Omnia munda mundis, coinquinatis autem & infidelibus nihil est mundum, sed inquinata sunt eorum & mens & conscientia. Confitentur se nosse Deum. factis autem negant, cùm sint abominati & incredibiles, & ad omne opus bonum reprobi.

Quia superius dixerat, *sunt enim multi & inobedientes vaniloqui & seductores, maximè qui de circuncisione sunt*, & de his, qui ab eis seducti fuerant, consequenter addiderat, *increpa illos durè, vt sani sint in fide, non intendentes Iudaicis fabulis, & mandatis hominum auersantium se à veritate*, & putabant inter cibos esse distantiam, vt aliqui mundi, & aliqui essent immundi, propterea nunc subiungit: *Omnia munda mundis*. id est, *omnia ciborum* genera secundùm naturam sunt *munda*, & apud illos nihil habent immunditiæ, qui in Christum credunt, & *sciunt omnem creaturam Dei bonam esse, & nihil abijciendum, quod cum gratiarum actione percipitur. Mundis* quidem *munda* sunt *omnia*, sed *coinquinatis*, id est, carnaliter legem intelligentibus, *& infidelibus*, id est, tempus gratiæ à legis tempore non discernentibus, *nihil* ciborum *est mundum*: quia & his, quæ respuunt, & his, quæ sumunt, non sanctè, nec iustè vtuntur: *sed inquinatæ sunt* fœtore infidelitatis: *& mens*, id est, ratio *eorum, & conscientia*, id est, cordis arcanum. Propterea etiam, quæ *munda sunt* per naturam, his immunda fiunt, quia pro qualitate vescentium *& mundum mundis*, & immundum contaminatis fit. In nobis
B itaque est vel *munda* comedere, vel immunda. Si enim mundi sumus, munda nobis est creatura. Si autem immundi & infideles, fiunt nobis vniuersa immunda, vel propter inhabitantem in mente nostra hæresim, vel propter conscientiam delictorum. *Nihil est* talibus *mundum*, qui tantùm voce *confitentur se nosse Deum*, sed *factis negant* eum, *cùm sint abominati*, id est, ab humanitate destituti, bestialiter viuendo, *& incredibiles*, id est, indigni, quibus debeat credi, quia toties sunt in mendacio deprehensi. Hi, quorum polluta est *mens &*
Esaiæ 29. *conscientia, Deum* verbis *confitentur, factis autem negant*, iuxta illud Isaiæ, *Populus hic labijs me honorat, cor eorum longè est à me.* Quomodo enim quis *labijs honorat*, & corde recedit; ita sermone *Deum* quis confitens, operibus negat. Talis quisque meritò dicitur abominatus, id est, nulla veritatis ratione persuasus: & incredibilis, id est, nolens credere diuinis præceptis, vt eis obediat: *& ad omne opus bonum* reprobus, quo scilicet etiam ea, quę naturali bonitate superatus fortè bona fecerit, non sint bona, dum mentis peruersitate sunt reproba. Tales enim aut praua sunt quæ faciunt, aut recta opera non recto corde sectantur. Non enim de suis operibus retributiones perpetuas, sed transitorios fauores quærunt, vel heretico sensu quæ operantur faciunt. Aestimant quidam in eo tantùm negari *Deum*, si in persecutione quis à gentilibus comprehensus, se negauerit esse Christianum. Ecce Apostolus omnibus *factis*, quę peruersa sunt, Deum asserit denegari. *Deus charitas est*, & per odium negatur *charitas*. Christus sapientia est, iustitia, veritas, sanctitas, fortitudo, & his simi-
1. Ioan. 2. lia: per insipientiam negatur sapientia, per iniquitatem iustitia, per mendacium veritas, per turpitudinem sanctitas, per imbecillitatem animi fortitudo. Et quotiescunq; vincimur vitijs atq; peccatis, toties *Deum* negamus: sicut è contrario quoties boni quid agimus, toties *Deum* confitemur. G
Nec arbitrandum est, in die iudicij illos tantum à Dei Filio denegandos, qui in martyrio Christum negauerunt, sed per omnia opera & sermones atq; cogitationes, Christus vel negatus negat, vel confessus confitetur.

CAPVT II.

TV *autem loquere quæ decent sanam doctrinam. Senes, vt sobrij sint, pudici, prudentes, sani in fide, in dilectione, in patientia. Anus similiter in habitu sancto, non criminatrices, non multo vino seruientes, bene docentes, vt prudentiam doceant adolescentulas, vt viros suos ament, filios suos diligant: prudentes, castas, sobrias, domus curam habentes, benignas, subditas viris suis, vt non blasphemetur verbum Dei. Iuuenes similiter * exhortare, vt sobrij* *hortare
sint in omnibus. Teipsum præbe exemplum bonorum operum, in doctrina, in integritate, in castitate, in grauitate. verbum sanum, irreprehensibile, vt is, qui ex aduerso est, vereatur, nihil habens malum dicere de nobis. Seruos dominis suis subditos esse in omnibus, placentes, non contradicentes, non fraudan- Ephes. 6.
tes, sed in omnibus fidem bonam ostendentes, vt Colo. [illegible]
doctrinam Saluatoris nostri Dei ornent in omnibus. 1. Pet. [illegible]

Illi docent (vt supra dictum est) *quæ non oportet*, sed *tu loquere* ea, *quæ* decet vt loquaris, id est, *sanam doctrinam*, quæ nullum erroris aut vitiorum in se languorem habeat, sicut hæreticorum, vel philosophorum doctrina: quæ dum ab alijs vitijs retrahit, sæpe ad alia impellit. Sola enim Christiana doctrina ab omni languore vitiorum & errorum sanat. Generaliter Apostolus Tito præceperat, quid ipse deberet loqui ad cunctos, D
in eo quod ait, *Tu autem loquere quæ decent sanam doctrinam*, & nunc per singulas species quid vnamquamque ætatem deceat, exponit. Primùm senibus viris conuenientia demonstrat, deinde anus quid deceat, tertiò quæ adolescentibus apta sint, tam maribus, quàm fœminis; licet in præcepto mulierum vetularum de adolescentibus fœminis mandata subiecerit, vt non iam ipse doceret *adolescentulas*, quàm quid à vetulis docerentur, exponeret, extremò de seruis præcipit. Et per singulas ætates atque conditiones sic decenter præcepta constituit, vt sermo eius vitæ morumque sit regula. *Loquere*, inquit, ea, *quæ* decet vt tu loquaris, qui doctor Ecclesiæ Christi constitutus es, videlicet *vt senes sint sobrij*, id est, in cibo & potu temperati, vt ætatis grauitas morum grauitatem habeat, & modum seruare sciat, & *sint pudici*, ne in vltima ætate luxurient, ne iam frigido ad libidinem sanguine, exemplo sint adolescentibus ad ruinam, & *sint prudentes* in respuendis vel cauendis malis, & eligendis atque faciendis bonis, vt cum solerti discretione faciant omnia. *Sint* etiam *sani in fide*, vt nullo infidelitatis vel perfidiæ languore infirmentur, sed *sint* valentes *in fide*, sicut *iustus* qui ex *fide viuit*, & sicut Abraham, qui *non infirmatus est fide, nec in repromissione hæsitauit diffidentia, sed confortatus est fide, dans gloriam Deo, plenissimè sciens, quia quæcunque promisit, potens est facere. & sint* Hab. 2.
sani in dilectione. Sanus est *in dilectione*, qui *Deum* Rom. [illegible]
diligit *ex toto corde, & ex tota anima, & ex tota mente. & proximum* tanquam *seipsum.* Qui sanus est *in dilectione, non æmulatur, non inflatur, non agit perperam*, [illegible] *non* inhonestè, non ad iracundiam concitatur, *non* 1. Cor. [illegible]
cogitat malum, non gaudet super iniquitate: congaudet

A det autem veritati, *omnia sustinet, omnia credit, omnia sperat, omnia* præstolatur. Languor autem dilectionis est, quando *abundante iniquitate refrigescit charitas.* Hoc frigore charitatis *&* *Amnon* in
Matth. 24. sorore sua *Thamar* obriguit. Timendum ergo,
2. Reg. 13. ne forte & nos hac infirmitate charitatis aliquando tabescamus. Nonnunquam enim euenit, vt primùm à nobis in virginem, aut in quemlibet fœminam sit sancta dilectio, & cùm mollita mens fuerit in affectus, paulatim sanitas charitatis languore pallescat, & infirmari incipiat, & diligentem ad extremam mortem ferat. Vnde Timotheo cautè præcepit Apostolus, vt exhortetur *adolescentulas in omni castitate.* Omnis enim castitas in carne & spiritu & anima est, ne scandalizetur oculus, ne in pulchritudine vultus fœminei pendeamus, ne blanda nos audire verba delectet, ne ad singulos sermones mens prius dura marcescat. Caueant ergo non solùm iuuenes, sed & senes, ne per sanitatem dilectionis introëat morbus charitatis: & per amorem sanctum fiat non sancta dilectio, quæ illos pertrahat ad gehennam. *Sint & sani in patientia*, vt nullo languore impatientiæ, vel murmurationis infirmentur, cùm pertulerint aduersa: sed glo-
Iacob. 1. rientur *in tribulationibus*, & *omne gaudium* existi-
1. Cor. 12. ment, *cùm in tribulationes varias inciderint.* *Anus similiter doce.* Quamuis Apostolus Petrus monet, vt *viri vxoribus suis tanquam infirmiori vasculo honorem* tribuant, non tamen arbitrandum est, quod vxor, quæ corporis vasculum habet infirmum, statim & animæ infirmior sit. Vnde & nunc præcipitur eis, vt in ipsis quoque illud
1. Petr. 3. Apostoli compleatur: *Virtus in infirmitate perficitur*, & dicitur vt & omnia habeant, quæ senibus viris sunt præcepta communiter, in eo scilicet, quod ait, *anus similiter*: hoc est, ita vt viri *senes*, in omnibus sobriæ sint, pudicæ, atque
B *prudentes*, & *sanæ in fide & dilectione, & patientia.* Et pro sexu suo hoc habeant proprium, vt sint *in habitu sancto*, vt ipse quoque earum habitus, & vestitus, & incessus, atque motus, & vultus, ac sermo, & silentium, quandam sacri decoris præferant dignitatem. Et quia hoc genus mulierecularum solet esse garrulum, ideo subditur, *non sint criminatrices*, id est, de alijs malè loquentes, ne ipsa, quæ adolescentiam iam transgressæ sunt, de adolescentularum ætatibus disputent, & dicant, illa sic ornatur, illa, sic comitur, sic procedit, amat illum, amatur ab illo, cùm etsi hæc vera sint, non tam apud cæteros debent infamare, quàm ipsam secretè Christi charitate corripere: & magis docere ne faciat, quàm in publico accusare quod fecerit.
Nota. Solent autem hæ ætates, quia corporis frixêre luxuria, licet quædam nec pudicæ fiant, vino se dare pro libidine. Vnde à nimio potu vini prohibentur, quia quod in adolescentibus libido, hoc in senibus ebrietas est. & expressè dicitur, *non vino multo seruientes.* Seruitus enim quædam est, & extrema conditio, *vino* sensus hominis occupari, & suum non esse, sed vini. Quia igitur docuit quales primò *anus* esse debeant, & post illas, quæ cum senibus viris habent communia, & propria earum exposuit, vt *in habitu* honesto & *sancto* sint, nec aliarum *criminatrices*, nec *vino* proprios sensus occupantes, nunc consequenter doctrinæ eius frena permittit, vt cùm tales fuerint, docendi habeant libertatem, vt scilicet sint *bene docentes*, id est, ea quæ bona sunt, *vt doceant prudentiam*, id est, discretionem

boni & mali, vt bonum fiat, & malum caueatur. Et hanc *prudentiam doceant adolescentulas.* Licet enim alio loco dixerit, *docere autem mulieribus non permitto*, sic intelligendum est, vt in viris sit illis doctrina sublata. Cæterùm *adolescentulas doceant* quasi filias suas, *vt ament viros suos, & diligant filios suos.* Quæ doctrina est amare *viros*, cùm hoc non in eloquio docentis, sed in corde amantis sit constitutum? Vult ergo eas amare *viros suos* castè, vult inter virum & mulierem esse pudicam dilectionem, vt cum pudore, & verecundia, & quasi necessitate sexus reddat potius debitum viro, quàm ipsa exigat ab eo, & operam liberorum ante oculos Dei & Angelorum perpetrare se credat. *Filios* autem ita diligunt, si eos in Dei disciplina erudiant. Cæterùm nolle eos contristare docendo quæ bona sunt, & libertatem tribuere peccandi, non est amare *filios*, sed odisse. *Doceant* & vetulæ iuuenculas esse *prudentes*, vt licet corpore sint adolescentes, mente tamē per prudentiæ acumen sint bene callentes, & *doceant* eas esse *castas*, quia aduersus castitatem magis in ętate florenti pugnat inimicus, *& virtus eius* omnis contra Iob. 40.
fœminas *in vmbilico ventris* est, & *sobrias*, ne per immoderatam potationem magis incalescant ad libidinem. Et *habentes curam domus*, & diligenter omnia procurent, quæ sunt in domo: & *benignas*, id est, mites & clementes, quia poterat euenire, vt diligentia domus austeritate regeretur, & per hoc Apostoli pręceptum seuerior matrona fieret in seruulos, ideo copulauit *benignas*, vt tunc se crederet mariti domum bene regere, si hoc benignitate impetraret à seruulis, non terrore. Doceant eas & *subditas* esse *viris suis*, ne fortè diuitijs & nobilitate tumentes, Dei sententiæ non meminerint, per quam subiectæ sunt viris, ait enim mulieri: *Sub viri potestate eris, & ipse dominabitur tui.* In quo considerada est Scripturę sanctæ prudentia, quia non viro Dominus ait, Dominaberis vxori tuæ, sed ipsi mulieri dixit, quia vir *dominabitur tui*, vt illi præmium relinqueret obsequelę, dum in potestate eius est, si Dei velit obedire pręcepto, vt seruiat viro, & subdita sit marito, vt scilicet & quodammodò esset libera seruitus, & dilectionis plena, ideo seruiens viro, quia metuit eum offendere. Cùm verò *caput mulieris vir* sit, *caput* autem *viri Christus*, quæcunque vxor non subditur viro, id est, capiti suo, eiusdem criminis rea est, cuius & vir, si non subijciatur Christo capiti suo. ideo *sint subditæ viris, vt nō* propter eas *blasphemetur verbum Dei. Verbum* enim *Dei* 1. Cor. 11.
blasphematur, vel dum contemnitur, & pro nihilo ducitur prima Dei sententia, vel dum infa- Ephes. 5.
matur Christi Euangelium: quia contra legem fidemque naturę est, si ea, quæ Christiana est, & ex Dei lege subiecta viro, imperare ei desiderat, cùm & gentiles fœminæ viris suis seruiant cum communi lege naturæ, *Iuuenes similiter exhortare.* Sicut in eo, quòd supra pręceperat, dicens: *habitu sancto* similitudinem anuum diximus ad senes esse referendam, ita nunc in eo, quòd dicit, *iuuenes similiter exhortare*, similitudinem iuuenum ad anus, & per anus ad senes arbitramur aptandā, vt senum habeant sobrietatem, & *sint pudici*, vt illi, atque *prudentes*, & *sani in fide*, & *dilectione*, & *patientia*, anuum autem sanctitatem habeant, neque criminatores *sint*, nec *vino multo seruientes*, sed *bene docentes.* Proprium autem habeant, *vt sint in omnibus sobrij*, id est, modum tenentes, & nullam superfluitatem sectantes, sicut sæpe consueuerunt iuuenes. Vel, secundùm alios codices, *pudici*

Right margin: C — 1. Tim. 2. — D — Gen. 3.

A *dici sint in omnibus*, tam scilicet mente, quàm corpore; tam opere, quàm cogitatione, vt nulla sit in adolescente suspicio turpitudinis. Hæc, sicut hactenus degesta sunt, doce: & vt doctrina tua sit efficax, *præbe teipsum exemplum bonorum operum*, id est, ita viue, vt sis omnibus forma bene viuendi, & qui te viderint, legant in operibus tuis velut in libro quid agere debeant. Nihil enim prodest, aliquem exercitatum esse in dicendo, & ad loquendum triuisse linguam, nisi plus doceat exemplo doctrinæ, quàm verbo. Denique qui impudicus est, quamuis disertus sit, ad castitatem audientes cohortetur, sermo eius est infirmus, ac authoritatem non habet cohortandi: sicut è contrario, quamuis sit rusticanus & tardus ad loquendum, si castus fuerit, exemplo suo homines potest ad vitæ similitudinem impellere. *Præbe* (inquit) *teipsum exemplum, in doctrina*, vt alij exemplo tuo quæ recta sunt doceant: & *in integritate*, vt integritas animi tui nec amore laudis hominis corrumpatur, nec acceptione pecuniarum, nec qualibet alia re, similiterque cæteri exemplo tuo seruent incorruptam mentis integritatem. Et *in castitate*, vt alij exemplo tuo castitatem custodiant. Vel *in integritate* intemerati corporis, vt & alij exemplo tuo virginitatis integritatem perpetuò seruent, & *in castitate* cæteri, qui virgines non sunt, vt vel post amissionem integritatis, seruent munditiam castitatis. Ex hoc Titum æstimo, priusquam carnis opere occuparetur, Euangelio credentem accepisse baptisma, & virginem permansisse: & ideo nunc ab Apostolo, vt *in integritate* formam sui præbeat, commoueri. Quam quidem integritatem

B in Timotheo non vidimus. Nam cùm ei dicere: *Nemo adolescentiam tuam contemnat, sed exemplum esto fidelium in verbo, in conuersatione, in charitate, in fide, in castitate*, de integritate tacuit, & tantum posuit castitatem. Castitas autem & in cœlibatu absque virginitatis integritate potest intelligi, & *in grauitate* sis *exemplum* cæteris, vt grauitas maturitatis in sermone, in incessu tuo, atque in moribus semper tuis appareat, & *verbum tuum præbe sanum irreprehensibile, vt* sermo tuæ prædicationis, vel etiam communis loquutionis, nec vllum habeat in se languorem vitiorum, nec possit ab aliquo reprehendi. Non quò vllus tantæ facundiæ & prudentiæ sit, vt à nemine reprehendatur. Reprehenduntur enim Apostoli & Euangelistæ ab hæreticis & gentilibus, sed quò nihil dignum reprehensione dicat vel faciat, licèt aduersarij sint ad reprehendendum parati. Vel secundùm alios codices, *verbo sano & irreprehensibili præbe te exemplum* fidelibus, & hoc ita fac, *vt is, qui ex aduerso est*, id est, quilibet infidelis ac liuidus, *vereatur* in nos dentem iniJcere, *nihil habens malum dicere de nobis*, id est, nihil mali inueniens, quod de nobis dicat, id est, vitæ & doctrinæ nostræ sanitate perterritus, non audeat nos accusare: hoc est, nihil verisimile in accusatione confingere, & reuera vsque hodie quidam in nonnullis Ecclesijs, quanquam rarius inueniantur, tantæ sunt grauitatis & continentiæ, vt & ab aduersarijs habeant testimonium. Nemo enim est tam immoderatæ impudentiæ, vt solis radios possit accusare tenebrosos, & clarum lumen caligine noctis offundere. Potest *is, qui ex aduerso est*, & diabolus intelligi, qui est *accusator fratrum nostrorum*, vt in Apocalypsi Ioannis legimus. Qui cùm nihil inuenerit mali, quod objiciat nobis, erubescet criminator, &

1. Tim. 4.

Apoc. 12.

non poterit criminari. Diabolus enim criminator interpretatur. *Seruos* etiam doce *dominis suis subditos esse*, ne occasione spiritualis libertatis, quam in Christo consecuti sunt, erigantur contra carnales dominos suos, sed humiliter eis subijciantur *in omnibus*. Quoniam Saluator, qui ait: *Venite ad me omnes, qui laboratis, & onerati estis, & ego reficiam vos*, nullam conditionem, vel ætatem, aut sexum à beatitudinis accessu repellit, ideo nunc Apostolus eis & seruis præcepta constituit, scilicet vt parti Ecclesiæ membrisque Christi: & quomodo superius quid Titus *senes*, & *anus*, & *adolescentulas*, ac *iuuenes* docere deberet, exposuit: ita nunc quæ præcepta seruis tradat, ostendit. Primùm, vt subditi sint *dominis suis in omnibus*, in his videlicet, quæ non sunt contraria, vt si carnalis dominus ea iubet, quæ non sunt Deo contraria, subijciatur seruus domino: si autem contraria præcipit, magis obediat spiritûs, quàm corporis domino, & sint *placentes*, quod ex Græco significat, vt complaceant sibi, ne videlicet super conditione sua videatur eis Dei iniqua sententia. Sed quomodo pauper iuxta mensuram suam saluari potest, & mulier in sexus infirmitate à regno non excluditur, & omnis conditio secundùm ordinem suum beatitudinem adipisci potest, ita & serui complaceant sibi quòd serui sunt, & non idcirco putent se Deo seruire non posse, quia subiecti sunt hominibus: sed in eo placere se credant voluntati Dei, si & dominis suis subditi fuerint *in omnibus*, & complacuerint sibi in conditione sua. Et *non* sint *contradicentes* mandatis dominorum suorum, quia solet esse maximum seruorum vitium dominis contradicere, & cùm aliquid iusserint, mussitare. Sed à Christianis seruis auferenda est huiusmodi passio. Si enim quæ D dominus imperat, necesse habet seruus implere, cur hoc ipsum non cum bona faciat voluntate, sed & dominum offendat, & tamen faciat quod iubetur? Neque sint *fraudantes*, quia & hoc vitium solet esse seruorum, vt dominis suis fraudes faciunt, furando res eorum, & infideliter illis seruiendo. Non sint ergò *fraudantes*, id est, fraudulenter ex rebus dominorum aliqua minuentes, *sed in omnibus fidem bonam ostendentes*, vt appareat eos fideliter in omnibus agere. Et hoc ideo, *vt doctrinam Saluatoris nostri Dei ornent in omnibus*. Si enim apud carnales dominos in minimo fideles fuerint, incipient eis apud Deum maiora committi. Ornat autem *doctrinam Dei*, qui ea, quæ conditioni suæ apta sunt, facit: è diuerso confundit eam, qui non est subiectus hominibus, cui conditio sua displicet, qui contradictor atque fraudator in nulla *fidem bonam* ostendit. Quomodo enim potest fidelis esse in substantia Dei, id est, in doctrina eius, qui carnali domino fidem exhibere non potuit? vel hoc, quod additur, *vt doctrinam Dei ornent in omnibus*, non solùm ad seruos referendum est, sed & ad omnes superius nominatos, ab eo loco, vbi dictum est, *senes, vt sobrij sint*, quatenus scilicet vt *senes* & *anus* & *adolescentulæ* & *iuuenes* atque *serui*, *ornent* quasi margaritis operibus bonis doctrinam Dei nostri.

C

Matth. 11.

Actor. 4.

Apparuit enim gratia Dei Saluatoris nostri omnibus hominibus, erudiens nos, vt abnegantes impietatem, & secularia desideria, sobriè, & iustè, & piè viuamus in hoc seculo, expectantes beatam spem, & aduentum gloriæ magni Dei, & Saluatoris nostri Iesu Christi, qui dedit semetipsum pro nobis, vt nos redimeret ab omni iniquitate, & mundaret sibi populum acceptabilem, sectatorem bonorum operum.

Post

A Post catalogum doctrinæ ad Titum, vbi descripserat: quid *senes*, quid *anus*, quid *adolescentulas*, quid *iuuenes*, quid ad extremum *seruos* admonere deberet, rectè nunc addit, quia *apparuit*, vel illuxit *gratia Dei Saluatoris omnibus hominibus.* Non est enim aliqua differentia liberi & serui, Græci & barbari: circuncisi & præputium habentis, viri & mulieris: sed cuncti in Christo vnum sumus, vniuersi ad regnum Dei vocamur, omnes post offensam Patri nostro reconciliandi sumus non per merita nostra, sed per gratiam Saluatoris, vel quòd Dei Patris viuens & subsistens gratia ipse sit Christus, vel quòd Christi *Dei Saluatoris* hæc sit *gratia*, & non nostro merito saluati sumus secundùm quod alibi dictum est: *Pro nihilo saluos facies illos.* Ideo serui bene viuendo debent ornare *doctrinam Dei*, quia *gratia Dei* per quam doctrina possit impleri; *apparuit omnibus hominibus*. Et cùm omnibus, vtique seruis. Vel ideo debes omnis ætatis, & sexus; & conditionis homines ad bene viuendum monere, quia *gratia Dei Saluatoris*, id est, gratis datus nobis Filius Patris, humanum genus saluare volentis, *apparuit* per fidem *omnibus hominibus*, senibus & iuuenibus, maribus & fœminis, liberis & seruis; nullumque à sua cognitione exclusit. Vel *gratia Dei Saluatoris* id est, *gratia* Domini Iesu Christi, genus humanū gratis per baptismum saluare cupientis, *apparuit* per illuminationem Euangelij *omnibus hominibus* nullum excipiens, nullum qui cordis oculos aperire velit, præteriens, *Gratia* dico, *erudiens nos*, id est, ex rudibus prouectos faciens, & perfectè instruens *nos, vt* abnegemus *impietatem*, id est, infidelitatem paganorum, & perfidiam hæreticorum, *& secularia desideria*, id est, cupiditates voluptatum huius seculi, quæ decipiunt multos Catholicorum; *Impietas* enim est, vbi fidei pietas non est. *Secularia* verò *desideria* sunt, quæ à mundi
B illius principe suggeruntur: & cùm sint seculi, cum seculi huius nube pertranseunt. Qui impius antea fuit, si conuersus ad Christum factus est pius, iste impietatem abnegauit. Si luxuriosus quisque ad continentiam vitam mutauit, abnegauit seculi *desideria*. Si auarus quisque ambire iam desijt, & largiri didicit propria, qui aliena rapiebat, abnegauit *desideria* seculi. Nam *qui esuriunt & sitiunt iustitiam*, quia gaudia patriæ cælestis appetunt, illi videlicet illecebrosa desideria præsentis seculi, quæ assequebantur, iam abnegauerunt, *abnegantes* ergo *impietatem & secularia desideria, viuamus in hoc seculo* tam fragili *sobriè, & iustè* contra seculi *desideria, & piè* contra *impietatem. Sobriè* autem; quantum ad nos; *& iustè*, erga proximum; *& piè*, erga Deum. *Sobriè*, id est, temperanter *viuamus*, vt modum seruemus, & à vitijs nos abstineamus: & *iustè*, vt opera iustitiæ per obseruantiam mandatorum Dei faciamus: *& piè*, vt in fidei pietate perseueremus, siue pium cor erga compassionem afflictionis proximorum habeamus. nos dico, *expectantes* pro his *beatam spem* supernæ retributionis, id est, *expectantes* beatitudinem, quam pro bonis speramus. Hanc abstinentiam in tempore præsentis vitæ, velut in quadragesima, debemus omnes obseruare. Ieiunium enim magnum & generale est, abstinere ab erroribus, & illicitis seculi voluptatibus, *vt abnegantes impietatem & secularia desideria, sobriè, iustè, & piè viuamus in hoc seculo.* Huic ieiunio subnectitur merces, cùm dicitur: *expectantes beatam spem. In hoc igitur seculo*, quasi quadragesimam abstinentiæ celebramus, cùm ab impietate, & illicitis voluptatibus abstinemus, & viuimus. Sed quia hic C abstinentia sine mercede non erit, expectamus illā *spem* beatitudinis. Non ergo in præsenti vita retributionem quæramus, sed toto corde simus *expectantes beatam spem* æternæ remunerationis, *& aduentum gloriæ magni Dei*, quando veniet in nubibus cum virtute magna & gloria, & cognoscetur magnus Deus, qui in primo aduentu visus est paruus homo. Expectemus *aduentum* huius *magni Dei, & Saluatoris nostri Iesu Christi*, quia qui magnus Deus reprobis sentietur, nobis Saluator esse dignabitur. Est & ordo sensuum. Expectemus *aduentum gloriæ Iesu Christi, magni Dei & Saluatoris nostri*. Quem idcirco debemus expectare, & salutem ab eo sperare, quia non aliud pretium *dedit pro nobis*. qui tenebamur à diabolo capti, sed *semetipsum*, qui tentus est, vt pretioso sanguine *nos redimeret*, quia eius eramus. Nam aliena dicimur emere, nostra verò redimere. *Redimeret nos ab omni iniquitate*, vt nulla iam iniquitas nobis dominaretur, id est, nullum peccatum sicut Ioannes ait: *Omnis qui facit peccatum, & iniquitatem facit, & peccatum est iniquitas, & mundaret sibi populum*, id est vt non solum à iugo diaboli & iniquitatis *nos redimeret*, sed *& mundaret nos* abluendo sordes peccatorum nostrorum in baptismo, & sic faceret *nos populum sibi acceptabilem*, vel (sicut in Græco habetur) *peculiarem populum* dico, *sectatorem*, siue, vt Græcus habet, *æmulatorem bonorum operum.* Redemit ergo nos sanguine suo, *vt sibi* Christianum *populum peculiarem* & acceptum faceret, & horum sectator esset, vt in his perseueraret.

Psal. 55. | *Matth. 5.* | *Matt. 25.* | *1. Ioan. 3.*

Hæc loquere, & exhortare, & argue cum omni imperio. Nemo te contemnat.

Hæc, quæ dicta sunt de apparitione gratiæ, & abnegatione impietatis, & quod Dominus seipsum *dedit* redemptionem *pro nobis, vt nos* liberaret D *ab iniquitate, & mundaret sibi populum peculiarem, sectatorem bonorum operum, loquere* ignorantibus, *& exhortare* scientes, vt ita viuant, & argue; id est, conuince contemptores vel resistētes. Et hęc age *cum omni imperio*, id est; cum imperiosa autoritate. Imperij nomine non dominationem potentiæ, sed autoritatem suadet vitæ. *Cum imperio* quippe docetur, quod prius agitur quā dicatur. Nam doctrinæ fiduciam subtrahit, quando conscientia præpedit linguam. Non ergo ei potestatem claræ loquutionis, sed fiduciam insinuat bonæ actionis. Vnde & de Domino scriptum est: *Erat enim docens sicut potestatem habens, & non sicut scribæ & Pharisæi.* Singulariter namque ac principaliter solus ex potestate bona loquutus est, quia ex infirmitate mala nulla commisit. Ex diuinitate quippe potentiam habuit; id quod nobis per humanitatis suę innocentiā ministrauit. Ob hoc & iubetur Titus & loqui, & exhortari, & arguere *cum omni imperio*, quia valde mitis erat & propter nimiam lenitatem poterat sermo eius inefficax esse, nisi per autoritatem imperij feruentius iuberetur. Quod autem imperij nomine (sicut præmisimus) autoritas vitæ principaliter designetur, ex eo declaratur; quod protinus additur: *Nemo te contemnat*, id est, nolo te talem exhibeas; vt merito possis ab aliquo contemni. Vel *nemo te contemnat*, id est. *nemo* eorum, qui in Ecclesia sunt, te segniter agente sic viuat, vt se putet esse meliorem; & te despiciat velut inferiorem. Qualis enim ædificatio erit discipuli, si intelligat magistro se esse maiorem. Vnde non solū Episcopi, Presbyteri; & Diacones debent

Nota. | *Matth. 7.* | *Marc. 1.*

A magnopere prouidere, vt cunctum populum, cui præſident, conuerſatione & ſermone præcedant, ſed & inferior gradus, Exorciſtæ, Lectores, æditui, & omnes omnino, qui domui Dei ſeruiunt: quia vehementer Eccleſiam Dei deſtruit, *Nota.* meliores laicos eſſe, quam clericos.

CAPVT III.

ADmone illos principibus & poteſtatibus ſubditos eſſe, dicto obedire, ad omne opus bonum paratos eſſe, neminem blaſphemare, non litigioſos eſſe, ſed modeſtos, omnem oſtendentes manſuetudinem ad omnes homines.

Quia ſuperius dixerat, tantum *ſeruos Dominis ſuis ſubditos eſſe* debere, putaret forſitan aliquis quod illi, qui non eſſent de ſeruili conditione, nemini deberent eſſe ſubditi, & ideo nunc dicit: *Admone illos,* licet à ſeruili conditione ſint alieni, tamen *ſubditos eſſe,* id eſt, vt ſint ſubditi *principibus,* id eſt, regibus, quia, prima & maxima ſunt populi capita: *& poteſtatibus,* id eſt, ducibus, conſulibus, tribunis, & ſimilibus, qui poteſtatem ſuper alios habent. Ob hoc etiam fortaſsis iſta iubet, quia Iudæ Galilæi per illud tempus adhuc dogma vigebat, & habebat plurimos ſectatores, *Acto.5.* cuius & in Actibus Apoſtolorum fit mentio. Qui inter cętera hoc quaſi probabile proferebat ex lege, nullum debere Dominum niſi ſolum Deum vocari, & eos, qui ad templum decimas deferrent, Cæſari tributa non reddere. Quæ hæreſis tantum creuerat, vt & Phariſæorum, & populi partem multam conturbaret, ita vt ad Dominum quoq; noſtrum referretur hęc quęſtio, *Matt. 22.* *licet tributum dare Cæſari, an non?* Quibus ipſe pru- *Matt.12.* denter cauteque reſpondens, ait: *Reddite quæ ſunt* *Luca 22.* *Cæſaris Cæſari, & quæ ſunt Dei Deo.* Cui reſponſioni nunc Apoſtolus congruens, docet *principibus &* B *poteſtatibus* credentes debere eſſe ſubiectos, etſi ſint infideles, quibus indignum ſe ſubdere iudicabant, & *dicto* eorum *obedire*, ne oporteat illos violentia cogi, & quia poterat his, qui tormenta formidabant, occaſio ad negandum dari, dum iuxta Apoſtoli præcepta aſſererent ſe *principibus & poteſtatibus eſſe* ſubiectos, & facere quod iuberent, propterea ſubiunxit, *ad omne opus bonum paratos eſſe.* Si *bonum* eſt (inquit) quod iubet imperator aut præſes, paratus ſit *obedire* iubenti. Si vero malum eſt, & contra Deum, quod præcipit, *Acto. 5.* reſponde ei, quia *obedire oportet Deo magis quam hominibus.* Hoc ipſum & de ſeruis intelligamus apud dominos, & de vxoribus apud viros, & filijs apud parentes, ſiue carnales, ſiue ſpirituales, quod in illis tantùm eis debeant ſubijci, quę contra Dei mandata non fuerint. Poteſt & ita diſtingui, *dicto obedire ad omne opus bonum,* ac deinde alius ſenſus ſit, *paratos eſſe. Paratos* autem *eſſe,* vt omnia quæcunque euenire poſſunt, ſibi in animo præfigurent: & cùm acciderint, nihil quaſi nouum ſuſtineant, ſed præparati ſint ad omnia. *Admone illos neminem blaſphemare*, quia plebs ſæpe detrahit rectori ſuo, & male loquitur de eo. Sed nec fideles peruerſum principē *blaſphemare* debent, ne premantur & affligantur ab illo. Non tamen ſimpliciter accipitur, *neminem blaſphemare.* Neque ait, *neminem* hominem *blaſphemare*, ſed abſolute, *neminem,* id eſt, non hominem, non Angelum, non aliquam creaturam Dei. Omnia quippe à Deo facta ſunt *bona valde*, nec omnino Chriſti diſcipulis conuenit, vt aliquem blaſphe- *Pſal. 119.* ment, aut maledicant. *Non litigioſos eſſe, ſed modeſtos.* Si enim ſumus filij pacis, & volumus ſuper nos pacem requieſcere, & acceſsimus ad Ieruſa- C lem cæleſtē, quæ ex pace nomen accepit, *cum his, qui oderunt pacem,* habeamus pacem: & *quantū in nobis eſt, cum omnibus hominibus* pacati ſimus, non ſolum cum modeſtis, ſed & cum rixoſis, quia nulla virtus eſt ferre manſuetos, locumque demus iræ. Non ergo decet Chriſtianos *eſſe litigioſos, ſed modeſtos,* id eſt, temperatos, ne prorumpentes in iram, blaſphement aliquem, vel infidelem appellent canem, vel diaboli filium, nec aliquid huiuſmodi per iram dicant, vel faciant. Et *oſtendentes omnem manſuetudinem*, vt non ſolum in corde ſint manſueti, id eſt, mites & tractabiles, ſed & foris aperte demonſtrent *omnem manſuetudinem* in inceſſu ſuo, atque in verbis, & operibus ſuis. Hanc oſtendant non ad quoſdam, ſed *ad omnes homines,* tam bonos, quam malos: ad bonos, vt perficiant: ad malos, vt reſipiſcant. Non quo vanæ gloriæ deſiderio uos eſſe manſuetos omnibus hominibus oſtendere debeamus, ſed quia dum omnes ferimur, & iniurię vicem non rependimus, ipſa opera notiora fiant vniuerſis. Poteſt aliquis ob iactantiam, & opinionem vulgi, auramque popularem, ſimulare apud quoſdam *manſuetudinem,* & fingere bonitatem: ſed vbi non eſt vera & germana & ſolida manſuetudo, neſcio an eum eſſe manſuetum poſsit omnibus perſuaderi.

Eramus enim aliquando & nos inſipientes, & increduli, errantes, ſeruientes deſiderijs & voluptatibus varijs, in malitia & inuidia agentes, odibiles, odientes inuicem.

Idcirco *neminem blaſphemare* debent, nec contra quenquam litigare, ſed modeſtiam ſeruare, & *manſuetudinem* omnibus oſtendere, quia & hi, qui nunc perſerſè videntur agere, forſitan conuertentur à prauitatibus ſuis, ſicut & nos conuerſi ſumus. Nam *& nos eramus aliquando*, id eſt, olim, ſeu quandoque, *inſipientes,* id eſt, ſapienti- D am diuinæ cognitionis non habētes; & *increduli,* id eſt, non credentes quod de Deo credendum eſt: & *errantes*, id eſt, credentes quod de Deo nō *Eſaia. 5.* eſt, putantes *lucem tenebras, & tenebras lucem,* putantes falſum quod verum eſt, & verum quod falſum eſt. Et *eramus ſeruientes,* id eſt, obedientes *deſiderijs* noſtris, quia poſt concupiſcentias noſtras ibamus, & illicita deſideria ſequebamur, ſatisfaciendo illis prout poteramus: *& voluptatibus varijs* ſeruiebamus, id eſt, *voluptatibus* carnis & *voluptatibus* gulæ, ac *voluptatibus* mollium veſtimentorum, & ſimilium rerum. Non dico, agentes in malitia, quantum ad alios, id eſt, actio- *Luca 13.* nem malam contra alios exercentes: *& in inui- Ioan. 19.* *dia,* id eſt, in maleuolentia: quia ſi malum facere *Matt. 27.* non poteramus, maleuoli ſaltem & inuidi, quod poteramus, alijs eramus, malum eorum deſiderantes, & bonum ipſorum deteſtantes: quia ideo *eramus odibiles,* id eſt, habiles ad odiendum, hoc eſt, digni vt odiremur ab alijs: & *odientes inuicem*, quia & nos odiebamus alios, & alij odiebāt nos. Tales non ſolum fuēre gentiles ante fidem, ſed & Iudæi non credentes poſt Domini reſurrectionem, poſtquam videlicet clamauēre, *Crucifige, crucifige eum,* &, *Non habemus Regem niſi Cæſarem,* &, *Sanguis eius ſuper nos, & ſuper filios noſtros.* Ex eo tempore fuēre *inſipientes,* id eſt, ſapiētiam Dei, quæ Chriſtus eſt, non habentes: & *increduli,* id eſt, nolentes credere Chriſtum in carne veniſſe: & *errantes*, id eſt, pro Chriſto Antichriſtum expectentes, atque carnalibus deſiderijs ac voluptatibus ſeruientes, & cætera, quæ deſcribuntur

A tur, agentes. An non insipiens erat Saulus & incredulus, & errans, quando *æmulationem* Dei habebat, sed *non secundum scientiam*, & persequebatur *Ecclesiam*, & lapidantium *Stephanum vestimenta* seruabat, cùm in tantum odium contra Saluatorem instigatus exarserat, vt literas à sacerdotibus acciperet, pergens *Damascum* ad eos, qui in Christum crediderant, vinciendos? an æstuantem flammam voluptatum restinguere poterat, cùm non esset templum Dei? Quæ autem maior potest esse malitia & inuidia, quàm contra absentes epistolas sumere, & vbique Christi vastare discipulos, nolle seipsum saluum fieri, & cæteris, qui salui esse poterant, inuidere, odisse Christianos, & consequenter ab omnibus odium promereri?

Actа 7.

Act. 6.

Cùm autem benignitas & humanitas apparuit Saluatoris nostri Dei, non ex operibus iustitiæ, quæ fecimus nos, sed secundum suam misericordiam saluos nos fecit, per lauacrum regenerationis, & renouationis Spiritus sancti, quem effudit in nos abunde per Iesum Christum Saluatorem nostrum, vt iustificati gratia ipsius, hæredes simus secundùm spem vitæ æternæ.

Tales fuimus ante Christi notitiam, quales descripsimus: ideo merueramus damnationem, sed per Dei gratiam in Christi cognitione reperimus salutem. nam *saluos nos fecit, cum apparuit*, id est, quando illuxit nobis, *benignitas*, id est, largitas exhibitionis misericordiæ, *& humanitas*, id est, affectus misericordiæ Dei Patris, & *Saluatoris nostri*. benignitatem videlicet vocat exhibitionem operum diuinæ misericordiæ: humanitatem verò, ipsum bonum affectum eiusdem misericordiæ. Et dicitur *humanitas* in Deo ad similitudinem nostri. Nam ille apud nos dicitur

B humanus, qui humanitus & misericorditer erga homines afficitur: quia *humanitas* ipsa misericordiæ est effectus. Secundùm fidem & intellectum nobis *apparuit humanitas & benignitas Dei Saluatoris*, quando comperimus Deum Patrem esse miseratorem & misericordem. Et tunc *saluos nos fecit*, qui nostris meritis eramus perditione digni. *Non enim ex operibus iustitiæ, quæ fecimus nos*, processit hæc salus, quia nulla opera iustitiæ feceramus, vnde salutem meruissemus, *sed ipse secùndum misericordiam suam saluos nos fecit*, non *secundùm* merita nostra nobis hanc salutem dedit: *per lauacrum regenerationis & renouationis Spiritus sancti*, id est, per baptismum, in quo regenerati & renouati sumus, adueniente in nos Spiritu sancto, per quem data est nobis peccatorum remissio. Spes quidem futuræ salutis, non ipsa salus, quæ promittitur, data est nobis in baptismo: & tamen quia certa spes est, tanquam iam data esset; eadem salus *saluos*, inquit, *nos fecit*. Alio videlicet loco dicit, quia *spe salui facti sumus*. Nondum ergo re, sed iam certa *spe saluos nos fecit*, id est, salutem æternam corporis & animæ nobis dedit *per lauacrum regenerationis & renouationis Spiritus sancti*, id est, per ablutionem baptismi, in quo sumus à peccatorum sordibus loti, & iterum post carnalem generationem spiritaliter generati, ac vetusto homine deposito, renouati per Spiritum sanctum, vt nunc iterum perciperemus in baptismo nouitatem innocentiæ, quam perceperamus in primo parente, priusquàm peccasset, ac deinceps ambularemus in nouitate vitæ. *quem* Spiritum sanctum Deus Pater *effudit in nos*, id est, extra fudit *in nos*, qui adhuc foris à paradiso sumus exules, vt maior eius super nos clementia monstraretur. *Effudit*, videlicet *abunde*, id est, sufficienter ad remissionem omnium peccatorum, & ad dationem virtutum. Vel *abundè*, id est, abundantem spiritalibus donis suis, & hoc fecit *per Iesum Christum Saluatorem nostrum*, id est, per operationem Iesu Christi, qui sanguine suo *saluos fecit nos* à peccatis nostris, & *saluos* adhuc faciet ab omnibus malis. Ad hoc *effudit* Pater *in nos*, id est, in interiora nostra hunc Spiritum, *vt iustificaremur* per eum; & *iustificati* non nostris meritis, sed *gratia ipsius* Patris, vel Spiritus sancti, *simus* iam *secundum spem hæredes vitæ æternæ*. etsi nondum *secundum* rem, id est, hæreditario iure iam nunc possideamus in spe certa vitam æternam.

C

Fidelis sermo est. Et de his volo te confirmare, vt curent bonis operibus præesse, qui credunt Deo. hæc sunt bona & vtilia hominibus. Stultas autem quæstiones & genealogias, & contentiones, & pugnas legis deuita. sunt enim inutiles & vanæ.

Fidelis est iste *sermo*, quem præmisi, *vt iustificati ipsius gratia, hæredes* efficiamur *secundum spem vitæ æternæ*. Dignus est videlicet fide *sermo* de hæreditate Dei, & de spe *vitæ æternæ*. *Et de his volo te confirmare*, id est, *de his* supradictis *volo te* non dubium esse, sed certum, & vt credant cæteri, *confirmare te* illos, id est, vt tu confirmes alios *de his* prædictis, de gratia, de iustificatione, de hæreditate, de spe vitæ æternæ, & his similibus. Vel *volo te confirmare de his*, id est; *volo*, vt confirmando loquaris *de his*, & vehementer hæc asseras, ita vt qui te audierint, credant tibi, & *curent præesse*, id est, studeant alios præire *bonis operibus*. Qui videlicet hæc vera esse crediderint, necesse est vt curam habeant bonorum operum, per quam hæreditas Dei & spes *vitæ* præparatur *æternæ*. *Curent bonis operibus præesse* aliis, id est, summa cura & maximo studio laborent agere bona opera, vnde præbeant aliis exemplum bene operandi, & hæc agere sic studeant, *qui credunt Deo*, vt fidem operibus adornent, quia *hæc sunt bona*, id est, iusta & sancta, *& sunt vtilia*, id est, vtilitatem æternæ remunerationis tribuentia *hominibus*. *De his* (inquam) *volo* vt confirmes *Deo* credentes, quia *bona sunt & vtilia: stultas autem quæstiones deuita*, quia è contra vanæ sunt, & inutiles, stultæ quæstiones sunt, vbi euidenter apparet stultitia, sicut in multis hæreticorum interrogationibus; quas de Christo, vel de aliis rebus faciunt ad depræcationem Catholicorum, sed huiusmodi *quæstiones deuita, & genealogias*, id est, computationes generationum, quas Iudæi faciunt, qui in eo se iactant, & putant legis habere notitiam, si nomina teneant singulorum, & ab Adam vsque ad extremum Zorobabel omnium generationes memoriter velociterque percurrunt, atque in supputatione annorum & in referendis nepotibus, abnepotibus, auis proauis, doctores se credunt; *& contentiones deuita* eorum, qui per argumentationes artis dialecticæ non ratione, sed stomacho litigantium disputant, in hoc diebus ac noctibus vacantes, vt vel interrogent, vel respondeant, vel dent propositionẽ, vel accipiant, assumant, confirmẽt atque concludant. Si igitur illi hoc faciunt, quorũ propriè ars cõtentio est, quid debet facere Christianus, nisi omnino fugere contentionem? *& pugnas* quoque *legis deuita*. Frequenter enim accidit, vt habeamus *pugnas legis*, non ob desiderium veritatis, sed ob iactantiam gloriæ, dum apud eos, qui audiunt, docti volumus æstimari, aut certè ex hoc rumusculo turpia sectamur lucra. Quid enim prodest spumantibus labiis & atratu garrire canum,

D

Nota.

A re canum, cùm simplex & moderata responsio posit te placare, si vera est; aut si falsa, leniter à te & placabiliter emendari? Occasione legis oriebantur altercationes, dum alij dicerent à quibusdam cibis abstinendum esse, quoniam sic fuerat in lege præceptum: & alij responderent in Euangelio esse concessum, dicente Domino: *Non quod intrat in os, coinquinat hominem*: & alijs contendentibus totam ipsam legem oportere carnaliter intelligi & seruari, alijs verò respondentibus & dicentibus, non iam carnaliter, sed solummodo spiritaliter eam debere seruari & intelligi. Sed huiusmodi *quæstiones, & genealogiæ, & contentiones, & pugnæ* ideo sunt vitandæ, quia *sunt inutiles*, id est, nec dicentibus, nec audientibus prosunt: *& vanæ*, id est, inanes, quia tantummodò speciem scientiæ habent.

Matt. 12.

Hæreticum hominem post vnam & secundam correptionem deuita, sciens quia subuersus est, qui eiusmodi est, & delinquit, cùm sit proprio iudicio condemnatus.

Hæresis Græcè ab electione dicitur, quod vnusquisque scilicet id sibi elegat, quod ei melius esse videatur. Vnde Stoici, Peripatetici, Academici, & Epicurei, illius vel illius hæreseos appellabantur. Hæreticus ergo est, qui generalis Ecclesiæ doctrinam deserens, errorem sibi peruersi dogmatis eligit, quem specialiter sequatur. Et ideo hæreticus, quia homo est humana tantùm sapiens, & de Deo secundum humanas rationes disputans. Sed iste debet corripi, & si in errore perdurauerit, caueri, sicut & Dominus pessimos doctores arbitrio suo dimittendos præcipit, sciens eos difficulter ad veritatem posse trahi: *Sinite*, inquit, *illos cæci sunt, & duces cæcorum*. Inde est quòd & Apostolus nunc *hæreticum* iubet vitari. Non solùm, inquit, prædictas *quæstiones & genealogias* caue, sed & *hæreticum hominem deuita post vnam & alteram correptionem*, vel commonitionem. Quasi dicat: Si vides aliquem à fide errantem, commone illum rationabiliter, vt Catholicam teneat fidem: & si distulit, adhuc seuerius corripe illum de erroris sui prauitate. Non videlicet sufficit tantùm semel eum corripi vel commoneri, sed & secunda est ei adhibenda correptio, *vt in ore duorum vel trium testium stet omne verbum*. Si bina correptione vel commonitione noluerit resipiscere, vlterius iam illum *deuita*, non habens cum illo participationem aliquam, vel societatem, nec admonens eum, *sciens quia subuersus est*. Qui videlicet, semel bisque correptus, audito errore suo, non vult corrigi, errare æstimat corrigentē: & è contrario se ad pugnas & iurgia verborum parans, eum vult lacerare, à quo docetur. *Qui* ergo huiusmodi est, id est, tam peruersi erroris, & tam prauæ obstinationis, *subuersus est*, id est, à contemplatione supernorum versus ad subteriora intuenda, vt terrena semper intueatur, & nihil nisi terrenum & infernum sapiat, *& delinquit*, id est, derelinquit magis ac magis veritatem, *cum sit proprio iudicio condemnatus*, id est, corpore simul & anima damno sempiternæ damnationis deditus. Qui propterea suo *iudicio* dicitur esse *condemnatus*, quia fornicator adulter homicida, & cæteri criminosi per Sacerdotes de Ecclesia propelluntur: hæretici autem in seipsos sententiam ferunt, suo arbitrio de Ecclesia recedentes. Quæ recessio, propriæ conscientiæ videtur esse damnatio. Inter hæresim autem & schisma hoc distat, quòd hæresis peruersum dogma habeat, schisma verò propter Episcopalem dissensionem ab Ecclesia se separet. Nullum tamen

Matt. 15.

B

1. Cor. 13.
Deut. 17.

C schisma est, quod non sibi aliquam confingat hæresim, vt rectè ab Ecclesia recessisse videatur.

*Cum misero ad te * Artemam aut Tychicum, festina venire ad me Nicopolim. Ibi enim statui hyemare, Zenam legis peritum, & Appollo solicitè præmitte, vt nihil illis desit. Discant autem & nostri bonis operibus præesse ad vsus necessarios, vt non sint infructuosi.*

Hæc interim, quæ scribo, serua. & *cùm misero ad te Artemam vel Tychicum*, tunc *festina venire ad me Nicopolim*, vt & alibi prædices quia *ibi statui*, id est, firmiter proposui *hyemare*, id est, in hyeme morari. Dictum est in exordio istius epistolæ, *Huius rei gratia reliqui te Cretæ, vt eâ quæ desunt corrigas, & constituas per ciuitates Presbyteros*, vt quia Cretenses nuper crediderant, recedente Paulo, & ad alias Ecclesias proficiscente, non dimitterentur orphani, sed haberent Apostolicum virum, qui ea, quæ videbantur deesse, corrigeret. Quia ergo post fundamentum aliarum Ecclesiarum necessarius erat Titus, qui ædificium substrueret, scribit ei, vt *cum Artemam* vel *Tychicum*, vnum scilicet è duobus, qui secum fuerant, Cretam misisset, qui impleret locum eius, ipse *Nicopolim* veniret, ibi se hyematurum contestans. Ex quo paternos affectus Pauli in Cretenses, à quibus idololatriæ semina primùm pullulauarant, probamus. Necessarium habet Titum in Euangelij ministeriū, tamen non eum ante ad se vult venire, nisi in locum eius Artenas vel Tychicus successor aduenerit, cuius doctrina & solatio Cretenses confoueantur. Nicopolis ipsa est, quæ ob victoriam Augusti, quod ibi Antoniū Cleopatramque superauerit, nomen accepit, νικόπολις videlicet Græcè, quasi victoriæ ciuitas dicitur Latinè. Dixi, venias ad me, & antea *præmitte Zenam legusperitum, & Apollo ita solicitè, vt nihil desit illis*, id est, vt nullis careant necessarijs, sed secum afferant quæcunque illis necessaria, quoniam non est mihi facultas procurandi eos. Hic innuit se pauperem esse, nec terrenis rebus colligendis inhiare. De hoc *Apollo* dictum est Corinthijs: *vnusquisq; vestrum dicit, ego quidem sum Pauli, ego autem Apollo, ego verò Cephæ*. Fuit autem vir Alexandrinus ex Iudæis, valde eloquens & doctus in lege, Episcopus Corinthiorum, quem propter dissensiones, quæ in Corintho erant, ad vicinam insulam Cretam, cum Zena legis doctore putandum est transfretasse, & Pauli epistola dissensionibus Corinthiorum temperatis, rursus Corinthum remeasse, Zenam vero legis peritum vel doctorem, de alio Scripturæ loco, qui fuerit, non possumus dicere, nisi hoc tantum, quòd ipse Apostolicus vir fuerit, obtinens id operis, quod Apollo habuerit, Christi Ecclesias extruendi. Præcipit itaque Tito, vt quoniam de Creta ad Græciam nauigaturi erant, non eos faciat marsupijs indigere, sed habere ea, quæ ad viaticum necessaria sunt. Et quia poterat suboriri occulta responsio, vt non tam Titus, quam quicunque epistolæ lector hoc diceret: Et vnde Tito, vt viaticum non habentibus largiretur, soluit hanc quæstionem, & quasi nihil sibi opponatur elidit, dicendo: *Discant autem & nostri bonis operibus præesse ad vsus necessarios, vt non sint infructuosi.* Nostros suos vocat, qui in Christum crediderunt: qui, quia Christi erant, rectè & Pauli, & Titi appellari merebantur, *habentes* videlicet *victum & vestitum, his contenti* erant. Et ne forsitan vel epistolam Pauli, vel præceptum Titi facilè contemnant, infructuosos vocat, quicunque Euangelistis non ministrauerint. *Non sint*, inquit, *infructuosi*.

D

1. Cor. 1.
Acto. 18.

1. Tim. 6.

Matth. 3.

A *fructuosi.Omnis enim arbor,quæ non facit fructum bonum,excidetur,& in ignem mittetur.* Qui ergo sanctis prædicatoribus necessaria non vult tribuere,arbor infructuosa est, & ob suam sterilitatem combustione digna. Litera sic legitur:Illos *præmitte.*Sed *& nostri*,id est, illi, quos ego ad Christum conuerti, & tibi diutius instruendos reliqui, *discant* te docente,*præesse bonis operibus* eorum *ad vsus necessarios*,id est, parati esse semper ministrare prædicatoribus eorũ, quę necessaria sunt. Vel *discant præesse*,id est,cæteros præuenire in *bonis operibus*,factis *ad necessarios vsus* prędicatorum, *vt non sint infructuosi*, non ministrando eis *necessarios* sumptus.

Salutant te qui mecum sunt omnes.Saluta eos,qui nos amant in fide. Gratia Dei cum omnibus vobis. Amen.

Salutant,inquit,*te*, id est,salutem tibi imprecantur,*omnes qui sunt mecum.* Vel solita consuetudine vsus est,vt Titum ab omnibus, qui secum erant, diceret salutari, vel certè propriè in Titum, quòd talis esset, vt amorem eorum; qui cum Paulo erant,omnium mereretur.Magna videlicet est laus Titi, per Paulum ab omnibus salutari. Illi,inquit,*te salutant*,& tu ex nostra parte, *saluta eos,qui* apud Cretam *nos amant in fide*, non in carne.Neque enim omnis qui amat,amat *in fide*,sed multi sunt, qui amant absque fide: *amant* quippe & matres filios, sed non *amant in fide*: & vxores maritos,sed amor ille non fidei est. Sola sanctorum dilectio *in fide* diligit in tantum,vt etiam si ille,qui diligitur,*in fide* non sit,tamen sanctus *in fide* eum diligit. Ideo enim *in fide* diligit, quia credit in eum, qui pollicitus est se pro expletione mandati retributurum esse mercedem

B & in fidelem, quem diligit ea intentione diligit, vt efficiatur fidelis. Deinde Tito & cæteris, qui cum eo erant, imprecatur gratiam Dei, dicens: *Gratia Dei cum omnibus vobis sit Amen.* Et quomodo Isaac patriarcha benedixit filium suum Iacob; & ipse Iacob duodecim patriarchas, Apostoli quoque ingredientes domum dicebant:*Pax huic domui:& si digna erat domus*,requiescebat *pax* Domini *super eam:si* verò se exhibebat indignam reuertebatur *ad eos*, qui iam fuerant imprecati: & nunc in fine epistolæ suæ Apostolus gratiam

Gene.27. credentibus imprecatur,quæ cum voto habebat effectum, & erat in potestate credentium, si ta-

Gene. 49. lem se benedictus,qualem benedicens impreca-

Matth.10. batur, præbere voluisset.

Luca 10.

Epistolæ Pauli ad Titum FINIS.

PRAEFATIO IN EPISTOLAM ad Philemonem.

PHilemoni familiares literas mittit Apostolus à Romano carcere pro seruo eius Onesimo rogans,quia rem ipsius furatus fuerat, & ab eo, ne comprehenderetur,Romam fugerat:sed ibi familiaritatem Apostoli consequutus, baptismum Christi perceperat, & in tantum se correxerat,ac doctrinam Apostolicam didicerat,vt idoneus Christi prædicator efficeretur.Ideoque veniam à Philemone intendit illi Apostolus impetrare,remittens eum cum hac epistola.

EPISTOLA PAVLI AD Philemonem. CAP. I.

PAulus vinctus Christi Iesu, & Timotheus frater, Philemoni dilecto & adiutori nostro,& Appiæ sorori charissimæ, & Archippo commilitoni nostro, & Ecclesiæ, quæ in domo tua est: Gratia vobis & pax à Deo Patre nostro,& Domino Iesu Christo.

Paulus vinctus Iesu Christi scribit *Philemoni.* In A eo quòd nomen suum præmittit celeberrimum, innuit ei,quòd tanto viro denegare non debeat, quod expetit: Apostolum verò se non dicit,quia cùm impetrare veniam intendat, verba tantùm blandientia oportet eum ponere, non nomen autoritatis præferre.Non imperat,sed orat. Maioris tamen videtur supercilij,vinctum *Iesu Christi* se dicere, quam Apostolum. Gloriabantur enim Apostoli, quòd *digni* fuerant *pro nomine Iesu* Christi *contumeliam pati.* Sed necessaria est autoritas vinculorum. Rogaturus enim pro Onesimo; talis rogare debuit, qui posset impetrare quod posceret, & mentione suorum cruciatuũ Philemonem ad misericordiam flecteret, ne ei dolorem super dolorem adderet, si veniam Onesimo denegaret.Non omnis autem, qui *vinctus* est,*Iesu Christi vinctus* est:sed ille tantùm, qui pro Christi nomine,& pro eius confessione vincula patitur, sicut sanguis effusus ille tantummodò Martyrem facit, qui pro Christi nomine funditur.Scribit igitur ad Philemonem Romæ *vinctus* in carcere,quo tempore videntur ad Philippenses:& Colossenses; & Ephesios epistolæ esse dictatæ. Ad Philippenses illa ex causa primùm, quòd cùm solo Timotheo scribit, quòd in hac epistola facit. Dehinc quòd *vincula* sua *manifesta* Philip. 1. dicit facta pro *Christo in omni prætorio.* Quod sit autem prætorium in ipsius epistolæ fine significat:*Salutant vos omnes sancti, maximè autem qui de* Philip.4. *domo Cæsaris sunt.* A Cæsare videlicet missus in carcerem, notior familiæ eius factus persecutoris domum Christi fecit Ecclesiam. Porro & ad Colossenses principium est simile, *Paulus Apostolus Iesu Christi per voluntatem Dei, & Timotheus frater.*Et in fine dicit *memores estote vinculorum meorum.* Et idem Onesimus, qui nunc Philemoni Colos.1. D commendatur,etiam perlator eiusdem epistolæ fuit.Sic videlicet legimus: *Quæ circa me sunt, omnia vobis nota faciet Tychicus charissimus frater, & fidelis minister, & conseruus in Domino, quem misi ad vos ad hoc ipsum,vt cognoscat quæ circa vos sunt, & consoletur corda vestra.cum Onesimo charissimo & fi-* Colos. 4. *deli fratre,qui est ex vobis.*Hic autem Philemon,ad quem hæc epistola scribitur,Onesimi dominus est,imò frater esse cœpit in Domino, & ad Colossenses refertur,qui Onesimus ex eis sit, vnde ratio nos ipsa & ordo deducit, quòd & Philemon Colossensis sit, & eo tempore communem ad omnem Ecclesiam Onesimus epistolam tulerit, quo priuatus & sui commendatrices ad dominum literas sumpserat. Est & aliud iudicium, quòd in hac eadem epistola & Archippus nominatur, cui hic cum Philemone scribitur. *Dicite,* inquit, *Archippo: Vide ministerium quod accepisti in* Colos. 4. *Domino,vt illud impleas.*Quod est *ministerium*,quod Archippus accepit à Domino?ad Philemonem legimus,& *Archippo commilitoni nostro*:ad Ephesios etiam scribit se vinctum *in Domino*, & in fine dicit:*Vt sciatis quæ circa me sunt,omnia nota vobis fa*- Ephes. 36. *ciet Tychicus charissimus frater & fidelis minister, quem misi ad vos in hoc ipsum,vt cognoscatis quæ circa me sunt,& consoletur corda vestra.*Tychicus autem is est,qui & ad Colossenses cum Onesimo mittitur:& eo tempore Onesimum habuit comitem, quo Onesimus ad Philemonem literas perferrebat.In quarum principio Paulus sibi Timotheum adiungit, vt epistola maiorem haberet autoritatem, quæ non ab vno scribebatur; & Philemon non solum propter Apostolum, sed propter Timotheum, qui sibi familiaris erat,faceret

A quod rogabatur. *Paulus & Timotheus frater* scribunt *Philemoni dilecto*, & quia dilectus est ab eis, debet eorum gratia concedere veniam Onesimo. In Græco tamen non habetur *dilecto*, sed diligibili. Inter dilectum autem & diligibilem hoc distat, quod dilectus appellari potest & ille, qui dilectionem non meretur: diligibilis autem is tantùm, qui merito diligitur. Denique & *inimicos* nostros diligere præcipimur, qui sunt dilecti, sed non diligibiles. Amamus quippe illos, non quia amari merentur, sed quia Dominus hoc præcepit. Philemon verò & dilectus, & diligibilis est, quia & diligitur, & diligi meretur. *Philemoni*, inquit, *dilecto & adiutori nostro*, id est, per suam prædicationem adiuuanti nos ad disseminandum Christi Euangelium: & ideo dilectus est à nobis, quia in eodē sanctæ prædicationis opere, quod & nos laborat. *& Appiæ sorori charissimæ*, non habenti in se falsæ aliquid & fictæ germanitatis. *& Archippo commilitoni nostro* quem arbitror cum Paulo & Timotheo contra aduersarios pro Christi nomine dimicantem extitisse victorem: & propterea nunc commilitonem dici, quòd in eodem certamine belloque superauerat, vel quòd adhuc commilitaret illis in prædicatione assidua, & hostium repressione. Illud, quod ad Galatas scribens Apostolus, ait, in Christi fide nihil referre, gentilis sit aliquis, an *Iudæus*; vir, an mulier; *seruus*, an *liber*, etiam in hoc loco perspicuum fit. Inter duos quippe viros Apostolicos, inter cooperatorem Pauli & commilitonem eius, medium Appiç nomen inseritur, vt tali ex vtroque latere fulta comitatu, non videatur ordinem sexus habere, sed meriti. Sunt qui intelligant Appiam coniugem esse Philemonis, & Archippum eius filium. Quod satis videtur congruum, vt scilicet Philemoni tanquam patrifamilias principaliter mittatur epistola, deinde Appiæ vxori eius, & Archippo filio eius, nec non *& Ecclesiæ*, id est, conuocationi fidelium, *quæ est in domo* eius, id est, in familia ipsius, vel quam ipse pro Christi nomine pascit & tenet *in domo* sua. Vxorem, & filium, & domesticam Ecclesiā ideo salutat Apostolus, vt omnes pro Onesimo interueniant, & ei ex corde dimittant, quia & ipsi ab illo offensi fuerant. *Gratia*, inquit, *& pax sit vobis à Deo Patre, & Domino Iesu Christo. Gratia* est, qua nullo merito, nulloque opere saluamur: *pax* qua reconciliati Deo per Christum sumus. Sed quoniam *à Patre, & à Christo gratia & pax* rogatur, vna Filij Patrisque natura esse vel potentia monstratur, cùm id potest Filius præstare quod Pater, & id dicitur Pater præstare quod Filius. Hucusque *Paulus & Timotheus Philemoni*, & cęteris, hinc iam solus *Paulus* soli *Philemoni* vsque ad finem epistolæ loquitur.

Matth. 6.
Luca 9.
Galat. 3.

B

Gratias ago Deo meo, semper memoriam tui faciens in orationibus meis, audiens charitatem tuam & fidem quam habes in Domino Iesu, & in omnes sanctos, vt communicatio fidei tuæ euidens fiat in agnitionem omnis boni,* quæ in nobis est in Christo Iesu.*

* agnitione.
* quod est in vobis.

Multipliciter laudat Philemonem, vt postmodum facilius eum flectat ad concedendum quod rogabit. *Gratias*, inquit, *ago*, & cætera, quasi dicat: O Philemone ignoscere debes Onesimo, nec iam vllum rancorem vel odium retinere contra eum in corde tuo, quoniam es egregiæ charitatis & fidei, vnde *gratias ago Deo meo*. Quomodo enim tam charitatiuus vir charitatem suam non extendet vsque ad seruum bene correptum? Aut quomodo tam fidelis non indulgebit illi, qui eandem fidem iam habet? *Gratias ago* pro te *Deo. Deo* dico, *meo*, id est, quasi proprio, quoniam speciali quadam excellentia præ cæteris illi seruio. *Gratias* illi *ago, semper memoriam tui faciens in orationibus meis.* Ambiguum est, vtrum *gratias* agat *Deo* suo *semper*, an *memoriam* Philemonis faciat *in orationibus* suis *semper*. Et vtrunque intelligi potest. Qui enim præcipit alijs, vt in omnibus *gratias* agāt *Deo*, nullis angustijs poterat cōcitari, vt *gratias semper Deo* ipse non referret. Si autē pro sanctis & melioribus quibusque *semper* orabat, credibile est eum pro Philemone *semper* orasse, vt fides eius & charitas, Christi misericordia seruaretur. *Gratias*, inquit, *ago semper*, vel, *semper* sum *memoriam tui faciens in orationibus meis*, id est, quotiescunque oro pro me, intermisceo & orationem pro te. *Gratias ago, audiens*, id est, quoniam frequenter audio *charitatem tuā & fidem, quam habes in Domino Iesu, & in omnes sanctos eius*. Ob hoc enim gratias refero, & orationes pro te facio, quoniam sæpe narratur mihi, te habere *charitatem in Domino Iesu*, qua diligis eum super omnia: *& in omnes sanctos* eius, quos tanquam teipsum diligis, ideoque debes & Onesimum diligere, quia iam sanctus eius est. *Fidem* quoque *habes in Domino Iesu, & in* sanctis eius, iuxta quod in Exodo legimus, quia *credidit populus Deo, & Moysi seruo eius*. Quicunque credit *Deo*, aliter eius fidem recipere non valet, nisi credat, & sanctis eius, id est, prædicatoribus & scripturarum sanctarum autoribus. Nec est in Deum vera dilectio & fides, quæ in ministros eius odio & infidelitate tenetur. Talem *habes charitatem & fidem, vt communicatio fidei tuæ fiat euidens* in bonis operibus. Vel ideo pro te oro, *vt communicatio fidei tuæ*, id est, quod fides tua credit, omnia, quæ habes, debere sanctis omnibus esse communia. *fiat euidens*, id est, externis videatur in opere, vt quod intus credit, foris demonstret in operis executione. Et hoc faciat, proficiens *in agnitionem omnis boni*, vt scilicet bene credendo, & bene operando ad hoc perueniat, vt omne bonum, prout in hac vita possibile est, agnoscat, id est, intelligat, & à malo discernat, & quale sit sciat. Sunt enim plerique simplicium, qui faciunt opera iustitiæ, & non habent eorum, quæ ipsi operātur, scientiam. Sed tu bona cuncta, quæ feceris, intellige, *vt communicatio fidei tuæ fiat euidens in agnitionem omnis boni. boni* dico, existentis *in Christo Iesu*. Quantus gradibus, quantisque profectibus Apostolicus in altiora se sermo tendit? Habet quispiam *charitatem & fidem* in Deum, *& in sanctos* eius, sed forsitan non æquali eam *in omnes* lance communicat. Et communicat forsitan *in omnes*, sed opere, non explet voluntatem. Implet aliquis & opere, sed gestorum suorum perfectam non valet habere notionem. Sit alius quoque, qui & opus habeat, & scientiam, sed non habet *omnis boni*. Multa enim iustè, mansuetè, studioseque perpetrans, impar est suis in aliqua parte virtutibus. At non talis Philemon, habet quippe communicationem operatricis fidei & charitatis euidentem in Deum, *& in omnes sanctos* eius, *in agnitionem omnis boni*. Quæ scilicet agnitio, cum in Apostolis sit, non tam putemus ob id tantùm esse perfectam, quod similis sit: sed in eo totam esse, quia Christi est: vt quicquid boni & in Philemone laudatur, & de Apostolorum exemplo sumitur, inde bonum sit, quia de Christi fonte ducatur.

C

Exod. 14.
Nota.

D

Gaudium enim magnum habui & consolationem in charitate tua, quia viscera sanctorum requieuerunt per te

A *per te frater. Propter quod multam fiduciam habens in Christo Iesu imperandi tibi, quod ad rem pertinet, propter charitatem magis obsecro, cum sis talis, vt Paulus senex nunc autem & vinctus Iesu Christi. Obsecro te pro meo filio, quem genui in vinculis, Onesimo, qui tibi aliquando inutilis fuit, nunc autem & mihi, & tibi vtilis, quem remisi tibi. Tu autem illum vt viscera mea suscipe.*

Plenius inculcat & docet, quia dixerat, *gratias ago Deo meo, semper memoriam tui faciens in orationibus meis.* Ideo, inquit, *gratias ago*, quoniam audita *charitate tua*, quam *in sanctos* exerces, *habui in ea gaudium*, non qualecunque sed *magnum & consolationem.* Desolationem videlicet quandam & tristitiam habueram, dum vererer, ne si ad te reuerteretur Onesimus, aliquid mali à te pateretur. Sed audito, quòd *in omnes sanctos* charitas tua redundaret, *consolationem & gaudium habui*, credens quòd & Onesimo, qui iam vnus ex sanctis est, veniam dares. Ideo *gaudium & consolationem in tua charitate* percepi, *quia* tanta est, quòd *viscera*, id est, corda *sanctorum*, quos frequenter hospitio suscepisti, *requieuerunt per te*, ô bone *frater*, id est, tanta illis beneficia foris exhibuisti, vt etiam internus eorum affectus in bonitate tuæ charitatis requiesceret. Requiescunt videlicet mens & voluntas *sanctorum* per eos, qui pietatis opera sectantur, sicut & affligitur per illos, qui peruersè agunt, & dignum erat agere *gratias Deo* pro charitate Philemonis, qui internum cordis affectum, & profundos animi recessus *sanctorum* recipiendo refecerat. Hanc videlicet habet Apostolus consuetudinem, vt semper *viscera* vocet, (bdip. 4.) volens plenam mentis ostendere *charitatem.* Vnde gaudens *cum gaudentibus*, & cùm his, qui requieuerant, refectum esse se credens, habet lætitiam
B non transitoriam & leuem, & quæ fortuitu possit accidere, sed magnam & (prout erat in Philemone charitas) eminentem, quam augebat consolatio super eiusdem Philemonis *charitate*, descendens à Patre *misericordiarũ, & Deo totius consolationis.* (Cor. 1.) Hinc ad rem venire paulatim incipit, subdendo: *Propter quod*, id est, *quia* sæpe *viscera sanctorum per te requieuerunt*, ego *habens in Christo Iesu*, pro quo tanta facis, *multam fiduciam imperandi tibi*, id est, *multam* certitudinem, quòd (si voluero) possim imperare tibi illud, *quod pertinet ad rem*, id est, ad vtilitatem tuam & meam, *propter charitatem* nolo imperare, id est, nolo te imperiosa autoritate cogere, sed intermisso imperio *magis*, id est, potius *obsecro*, id est per sacra te precor, scilicet per fidem, per charitatem tuam te rogo, vt facias quæ postulo. *Obsecro*, inquam, *te, cum sis talis, vt Paulus senex*, id est, quia es *talis* qualis ego *Paulus senex*, id est, tam prouectus ætate corporis sicut ego: & ideo non impero tibi, sed *te obsecro*, quia senes non sunt imperio cogendi, sed obsecratione rogandi, sicut in alia epistola dictum est: *Seniorem ne increpaueris, sed obsecra vt patrem.* (Tim. 5.) In hoc ipso senem Apostolus se nominat, & illum in senectute sibi æquiparat, ne senem offendere negando quod possit debeat, cùm & ipse sit senex, liquido notat. *Senex*, inquit, sum, nec tantùm *senex*, sed etiam *nunc vinctus* sum, id est, catenis in senectute constrictus, ideoque magis annuere debes petitioni meæ, vt sic quodammodo lenias vinculorum meorum aggrauationem. *vinctus*, inquit, sum, *& vinctus Iesu Christi*, id est, pro eius Euangelio vinculis mancipatus. Et propterea non me contristes, ne & illũ offendas, cuius *vinctus* sum. Multis in Philemonem laudibus ante præmissis, cùm sit talis res, pro qua rogaturus est, quę & pręstanti sit vtilis & roganti, poterat Paulus magis imperare, quã petere. Et hoc ex fiducia illa veniebat,
C quòd qui tanta ob Christum opera perpetrauerat, vtique impar sui in cęteris esse non poterat. Sed vult magis petere, quàm iubere, grandi petentis autoritate proposita, per quam & Apostolus supplicat, & *senex, & vinctus Iesu Christi.* Totum autẽ pro quo rogat, hoc est, sicut & in exordio prælibauimus: Onesimus seruus fugam furto cumulans, quędam ex bonis domini sui tulit, & pergens ad Italiam, ne è proximo facilius posset apprehendi, pecuniam domini prodigè dissipauit. Hic igitur cùm ob confessionem Christi Paulus esset in carcere, credidit in Dominum Iesum, & ab eo baptizatus, digna pœnitentia maculas vitæ prioris absterSit, in tantum, vt is Apostolus conuersionis eius testis fieret, qui quondam Petrum increpauerat nõ recto pede in Euangelij veritate gradientem. (Galat. 2.) Quantum igitur ad peccatum & ad facinus pertinet, quo dominum lęserat, veniam non meretur. Quantum verò ad Apostoli testimonium, qui scit eum plenè esse conuersum, grandi pondere premitur qui rogatur, vt veniam non neget, qui è seruo fugitiuo atque raptore minister Apostoli factus erat. Quod autem aliud habebat Apostolus ministerium, nisi Euangelij Iesu Christi, vt non quasi à domino, sed quasi à conuerso & coeuangelista ignosceretur ei, qui seruus esset Christi, similiter & minister? hoc est itaq; quod rogat, subdens: *Obsecro te pro meo filio, &c.* Quasi dicat: dixeram, *propter charitatem magis obsecro*, & non manifestaueram pro quo, vel quid obsecrem te. Sed nunc scias, quia *obsecro te pro filio meo*, id est, proprio, & quasi singulariter dilecto, *quem* spiritaliter *genui in vinculis* positus. D
Et quia ille vincula mea non abhorruit, sed animosius fidem suscepit, condonandum est ei quod prius errauit. Modo primùm nominat ipsum filium, pro quo postulat, præmissis multiplicibus causis cur debeat impetrare quod pro illo rogat, scilicet *pro Onesimo*, inquit, *obsecro.* Et cur *pro* illo sit obsecrandum, subiungit: *qui tibi aliquando inutilis fuit.* Ideo, inquit, *pro* illo *obsecro*, quia *aliquando*, id est, olim *fuit tibi inutilis*, id est, non quærens vtilitatem tuam, sed damnum, cùm pecuniam tuam furaretur, & fugeret. Sed *nunc* est *vtilis & tibi & mihi*: ideoque debes illi ignoscere, *quem remisi tibi*, vt à te veniam peteret, & tibi satis faceret, tuoque seruitio deditus esset. Domino tantum antea *inutilis fuit.* Neque enim seruus fur atque fugitiuus alteri nocuit nisi domino suo. *Nunc* è contrario vtilitatis compensatione, qua & ipsi domino, & Paulo *vtilis* est, cæterisque per Paulum, plus charitatis meretur, quam odij ante meruerat. Vnde ait: *Qui tibi aliquando inutilis fuit. Tibi*, inquit, soli, non cæteris. *Nunc autem tibi & mihi vtilis. Vtilis* domino suo, quia posset Paulo seruire pro domino suo: Paulo verò in eo *vtilis*, quia illo in carcere vinculisque detento, posset in Euangelio ministrare, id est, Euangelium pro illo foris prædicare. Simul autẽ admirandum de magnanimitate, Apostoli & in Christũ mente feruenti. Tenetur carcere, vinculis stringitur, squalore corporis, charorũ separatione, pœnalibus tenebris coarctatur; & nõ sentit iniuriã, non dolore cruciatur; nihil nouit aliud nisi de Christi Euangelio cogitare. Sciebat seruũ, sciebat fugitiuum, sciebat *aliquando* raptorẽ ad Christi fidem esse conuersum.

A Grandis laboris est, talem hominem in eo perseuerare quod cœpit. Idcirco filium suum, & filium vinculorum suorum, & ministrum Euangelij in vinculis constituti inculcat ac replicat, vt Philemon ille prudenter & dispensatoriè tantum in præfatione laudatus, non auderet negare, ne suis laudibus videretur indignus. *Remisi*, inquit illum *tibi*, id est, iterum misi ad te vnde discesserat, quoniam alieno seruo nolebam abuti. Sed *tu* non repellas eum, vel affligas, sed *suscipe* id est, sursum accipe *illum*. hoc est, honorificè illum accipe, *illum* dico, *viscera mea*. hoc est, quod supra diximus, *viscera* significare internum cordis affectum, & plenam ex animo voluntatem; cùm totum quicquid in nobis est, suscipitur à rogante. Alioqui autem omnes liberi *viscera* sunt parentum.

Quem ego volueram mecum detinere, vt pro te mihi ministraret in vinculis Euangelij. Sine consilio autem tuo nihil volui facere, vt ine velut ex necessitate bonum tuum esset, sed voluntarium.

Remisi illum ad te, *quem* primò *volueram detinere mecum ego*, tanti nominis & autoritatis Apostolus, qui satis autoritate mea possem illum *detinere*. Ad hoc (inquam) eum *detinere volueram*, *vt mihi* necessaria *ministraret pro te*, id est, loco tui, qui *mihi* solebas ministrare, vt illud seruitium, quod ipse *mihi* impenderet, tibi imputarem, & tu inde fructū æternæ remunerationis colligeres. *Mihi* dico, *in vinculis* posito, & ideo multum indigenti eius ministerio. *in vinculis* dico, *Euangelij*, id est, quæ pro Euangelio patior, non pro crimine meo. His de causis *volueram* eum *detinere*. Sed po-

Genes. 37

Genes. 50.

B stea mecum retractans, *nihil* de seruo tuo *volui facere sine tuo consilio*, id est, *sine tuo* nutu & communi voluntate, *vt ine velut ex necessitate*, id est, vt nō quasi *ex necessitate esset bonū tuū*, id est; vt nō esset inuitum *bonum tuum, sed voluntarium*, id est, ex tua voluntate procedens. *Bonum* Philemonis erat, ministerium, quod seruus eius pro eo exhibebat Apostolo. Qui scilicet Apostolus poterat & absque voluntate Philemonis Onesimum sibi in ministerio retinere. Sed si hoc sine ipsius voluntate fecisset, *bonum* quidem erat, *sed* non *voluntarium*. Quod autem non erat *voluntarium*, alio genere arguebatur non esse *bonum*. Nihil quippe *bonum* dici potest, nisi quod vltroneum est. Ex quo Apostoli consideranda prudentia, quòd idcircò fugitiuū seruum remittit ad dominum, vt prosit domino suo, qui prodesse non poterat, si domino teneretur absente & inuito. Potest etiam ex hoc loco solui, quod à plerisque semper quæritur, quare Deus hominem faciens *ad suam imaginem & similitudinem*, facere eum ita noluit vt malus esse non posset. Si enim Deus voluntariè, & non *ex necessitate* bonus est, debuit hominem faciens *ad suam imaginem & similitudinem*, facere vt ipse voluntariè, & non *ex necessitate* bonus esset. Qui autem asserunt ita eum debuisse fieri, vt malum recipere non posset, hoc dicunt: Talis fieri debuit, qui necessitate bonus esset, & non voluntate. Quod si talis factus esset, qui bonum non voluntate, sed necessitate perficeret non esset Deo similis, qui ideo bonus est, quia vult, non quia cogitur. Ex quo manifestum est, rem eos postulare contrariam. Nam ex eo, quod dicunt, debuit homo similis Deo fieri, illud petunt vt liberi fieret arbitrij sicut ipse Deus est. Ex eo autem, quod addunt, talis debuit fieri, qui malum recipere non posset, dum necessitatem ei boni important, illud, vt homo similis Deo non fieret, volunt. Soluitur ergo ista quæstio. Potuit Deus sine voluntate eius hominem facere bonum. Porrò si hoc fecisset, non erat bonum voluntarium, sed necessitatis. Quod autem necessitate bonum est, non est, bonum, & alio genere malum arguitur esse, igitur proprio arbitrio nos relinquens, magis *ad suam imaginem & similitudinem fecit*. Similē enim esse Deo, absolute bonū est. C

Forsitan enim ideo discessit ad horam à te, vt in æternum illum reciperes, iam non vt seruum, sed prò seruo charissimum fratrem, maxime mihi. Quanto autem magis tibi. & in carne, & in Domino?

Nonnunquam malum occasio fit bonorum, & hominum praua consilia Deus vertit ad rectum. Quod dico, manifestius exemplo fiet: Ioseph fratres sui stimulis inuidiæ concitati, *vendiderunt Ismaelitis*. hoc initium patri, & fratribus, & toti Aegypto bonorum omnium fuit. Denique ipse fratribus postea dixit: *Vos cogitastis de me malum, & Deus vertit illud in bonum.* Simile quid & in Onesimo possumus intelligere, quòd mala principia occasiones fuerint bonæ rei. Si videlicet dominum non fugisset, nunquam venisset Romam, vbi erat *Paulus vinctus* in carcere. Si Paulum *in vinculis* non vidisset, fidem Christi non recepisset. Si Christi fidem non habuisset, nunquam Pauli effectus filius in opus Euangelij mitteretur, ex quo gradatim colligitur, quod ideo minister Euangelij factus est Onesimus, quia fugit à domino. Et hoc est quod dicitur: Debes illum honeste & libenter suscipere, quia *forsitan ideo ad horam*, id est, ad breue tempus *discessit à te, vt æternum illum reciperes*. Pulchre autem addens *forsitan* sententiam temperauit. Occulta quippe sunt iudicia Dei; & temerarium est quasi de certo pronuntiare quod dubium est, *Forsitan*, inquit, *ideo discessit*, caute, timide, trepidanter loquens, & non totum fixo gradu; ne si non posuisset *forsitan*, omnibus seruis fugiendum esset; vt Apostolici fierent. *Forsitan* idcirco *discessit à* tuo seruitio non diu, sed *ad horam*, id est, quasi ad vnius horæ spatium, vt pro tam breui recessione *reciperes illum* in *æternum*, id est, æternaliter tecum permansurum, qui tantummodo temporaliter erat tecum mansurus, nisi recessit. hoc est; fortasse Deus præuidit, & eum *à te ad horam*, id est, ad breue tempus discedere secreto consilio voluit, vt tu, qui non eras *illum* æternaliter tecum habiturus, si non discederet, vt ad me perueniens, fidem acciperet, *reciperes illum*, habitaturus tecum non horarium, sed *æternum*. Cùm enim eandem fidem ac religionem teneat, quam tu; hic & in futuro tecum semper erit, qui perenniter à te separandus erat, & supplicijs mancipandus, si non *ad horam* discessisset, vt infidelitatem exueret, licet hęc Apostolus quasi dubitatiue dixerit, tamen ita veraciter completa sunt, vt pronuntiauit. Nam Onesimus iste, sicut ex literis patris didicimus, factus est postea Pontifex & Martyr gloriosus. *Reciperes* (inquam) *in æternum, iam*, id est, post acceptum libertatis spiritum in baptismo, *non vt seruum*, sicut prius, *sed pro seruo fratrem* quia cœpit eundem in cœlo tecum habere Patrem. *Fratrem*, non qualemcunque; sed *charissimum* cunctis Ecclesiæ filijs, qui sanctitatem, quam nunc habet, nouerunt; sed *maxime*, id est, multo plusquam alijs est charissimus *mihi*, qui magis noui quos chariores æstimare debeam, & qui magis huius perfectam conuersionem scio, quam alij. Et *mihi* quidē pro sola spiritali fraternitate tam excellenter charus est; sed *quanto* D magis

magis, id est, valde amplius debet esse *tibi* charissimus, *& in carne*, id est, respectu carnis, quia tibi carnale seruitium debet, vtpote seruus, *& in Domino*, id est, in respectu Domini, quia eius per fidem factus est filius, & regni eius particeps est tecum futurus. In eo, quod ait, *vt æternum illum reciperes*, notandum est, quòd nullus sit æternus dominus serui sui. Potestas quippe eius, & vtriusque conditio morte finitur. Onesimus verò ex fide Christi factus est æternus æterno Philemoni: & spiritu libertatis accepto, iam non seruus, sed frater cœpit esse de seruo: frater, pro sanctitate sua charissimus: frater æternus æterno & ipsi Apostolo, & domino suo, cui Onesimū vt carnis ante conditio, illum postea spiritus copulabat. Et tunc quidem quando erat ei subiectus *in carne*, non erat ei iunctus *in Domino*. Nunc autem *& in carne* iunctus est, *& in Domino*. Ex quo intelligimus, seruum, qui crediderit in Christum si dominus eius fidelis est, duplici lege eidem domino suo constringi, vt ei & carnis necessitate iungatur ad tempus, & in æternum spiritu copuletur.

Si ergo me habes socium, suscipe illum sicut me. Si autem aliquid nocuit tibi, aut debet, hoc mihi imputa. Ego Paulus scripsi mea manu, ego reddam, vt non dicam tibi, quod & teipsum mihi debes. Ita frater, ego te fruar in Domino, refice viscera mea in Christo.

Quandoquidem tam bene emendatus est Onesimus, & in tantum factus est mihi charissimus *ergo suscipe illum* reuerenter *sicut me*, id est, quàm accuratè, quàm studioso hospitio & animo tuo me susciperes, si venirem ad te, sic *illum suscipe*. ita dico, *si habes*, id est, si habere vis *me socium*, id est, consortem & amicum. Aliter videlicet non ero tibi socius. Philemon Paulum *socium* habere cupiebat, & in Christum credens, tales vtique volebat habere profectus, vt Paulo similis fieret & ei communicaret in vinculis. Consideremus ergo quantum hic laudetur Onesimus, quantum profecisse monstretur, cùm ita recipiendus sit vt Apostolus, & sic dominus eius vt Pauli debeat desiderare consortium. Breuiter quod dicit, tale est *Si me* vis habere consortem, habeto Onesimum, quem ego consortem, & filium, & viscera mea habeo. Quem si non susceperis, nec habere volueris, scias quod me habere non possis. *Suscipe*, inquam, *illum sicut me*. Sed *si nocuit tibi aliquid* destruendo ex rebus tuis, sicut vineam eradicando, vel domum incendendo, vel aliud *aliquid* tale committendo, quod sæpe faciunt fugitiui, *aut si debet tibi aliquid*, id est, *si* quid pecuniæ tuæ secum tulit, quod debeat tibi restituere, *hoc*, quod ille *nocuit*, vel *debet*, *imputa mihi*, id est, puta in me esse, non in illo nocumentū & debitum, vt *ego reddam* illud tibi pro Onesimo, sicut & Christus pro nobis in passione quod nō debebat, exoluit. *Ego Paulus*, qui tam famosi nominis sum, & tam probatus in veridica loquutione, *scripsi* nō per notarium, sed *mea* propria *manu* epistolam istam, in qua me redditurum promitto, quod ille debet, *ego* videlicet *reddam*. Et hoc ita dico, *vt non dicam tibi* aliud, quod iustè possem dicere, scilicet *qui debes mihi* etiam *teipsum*, id est, nō solùm tua, sed quod est maius, etiam *teipsum mihi debes*, vt si necesse fuerit, reddas *mihi teipsum* moriendo pro me: quoniam quicquid boni est in te, totū est per fidem, quam didicisti à me: & ideo totum *mihi* debetur, quicquid bonorum est in te. Quod dicit, tale est: Quod Onesimus furto rapuit, *ego* me spondeo redditurum, huius sponsionis epistola hęc & manus testis est propria, quam non solito more dictaui, sed *mea manu* ipse conscripsi. Crede igitur mihi, pro Onesimo pollicenti. Hoc autem dico, quasi ad extraneum loquens. Cæterum si ad ius meum redeam, propter sermonem Christi, quē tibi euangelizaui, & Christianus effectus es, *teipsum mihi debes*. Quod si tu meus es, & tua omnia sunt mea. Si autē tua omnia mea sunt, Onesimus quoq; qui tuus est meus est. Poteram igitur eo vti vt meo, sed voluntati tuæ relinquo, vt mercedem habeas ignoscendo. Quod autem ait, *ego reddam*, non de pecuniali, sed de spirituali redditione, id est, de cœlesti remuneratione intelligendū est, scilicet quod suis interuenientibus impetraturus sit perpetuam à Domino retributionem spiritalium bonorū pro temporali damno, quod pertulit ab Onesimo. *Suscipe* (inquam) *illum sicut me*: quia quod ille debet, *ego* spiritaliter *reddā*. *Ita frater*, in illa cœlesti retributione *ego te fruar*, id est, in te delectabor *in Domino*, id est, in illa beatitudinis gloria, quæ est sanctis *in Domino*. Et ideo nunc *refice viscera mea* id est, benigne refoue Onesimum, & hoc age *in Christo*, id est, in Christi charitate. Vel *refice viscera mea*, id est, recrea internum affectum meum, & comple desiderium meum *in Christo*, dando veniam Onesimo, & honorificè iam illum habendo. Quod dicitur. *Ita, frater*, in Græco est quasi aduerbium blandientis, sed in Latina lingua proprie non potest dici. Significat enim deprecantis effectū. *Ego* (inquam) *te fruar in Domino*. Cùm homine in Deo fruetur, Deo potius quam homine fruetur: illo enim fruetur, quo efficietur beatus, & ad Deum se peruenisse lętabitur, in quo spem ponit vt veniat. Rectè ergo dicit, *ego te fruar in Domino*, quòd si nōn addidisset, *in Domino*, & tantum *te fruar*, dixisset; in eo constituisset spem beatitudinis suæ. Quanquam etiam vicinissimè dicitur frui, cum delectatione vti. Cùm videlicet adest, quod diligitur, etiam delectationem secum gerat necesse est. Per quā si quis transierit, eamque ad illum, in quo permanendum est, retulerit, vtitur ea: & abusiuè, nō proprie dicitur frui. Si verò inhęserit, atque permanserit, finem in ea ponens lætitię suę, tunc verè & propriè frui dicendus est. Quod non est faciendum, nisi in illa Trinitate, quę est summum & incommutabile bonum. Apostolus itaq; Philemone fruitur *in Domino*, habens eum secum in illa contemplatione Creatoris, in qua est perfecta consummatio delectationis & gaudium iustorum. Qui & *viscera* sua Onesimū, quem & superius eodem nomine appellauerat, refici vult per Philemonē. Et ambiguè dictum est, vtrum *viscera* Pauli *in Christo* Onesimus sit, an *viscera* Pauli Onesimus per Philemonē in Christo reficienda sint. Si superius, accipere voluerimus, rectè Pauli *in Christo viscera* dicentur Onesimus, *quem in* Christi *vinculis* genuit: si posterius *in Christo* reficiendus est Onesimus à Philemone, vt eius *in Christo* sermonibus erudiatur.

Confidens in obedientia tua scripsi tibi, sciens quoniam & super id quod dico, facies.

Reficere debes *viscera mea*, nā ego *confidens in obedientia tua*, id est, omnino fiduciam habens, & certus existens, quia in hac re mihi obedies, sicut in cæteris semper obedire consueuisti, *scripsi tibi* de Onesimo. vt ignoscas ei, & suscipias *illum sicut me*. Hæc, inquit, *scripsi tibi*, *sciens quoniam & facies super id quod dico*, vel plus dabis quàm peto, & vltra id quod rogo facies, atque amplius quàm

A quam postulo concedes. Qui præsunt de eo, quem rogaturus est, ipsa quodammodo præsumptione præiudicat quod rogat. Porrò si sciat ille, qui postulat, plusquàm rogauit, rogatum esse facturum, in Deo maiora petit, vt habeat rogatus spontaneam voluntatem, & maiorem ex præstatione mercedem. Si autem Philemon hoc ob hominis præceptum facit, quanto magis faciet ob dilectionem Dei? Vnde & merito Apostoli voce laudatur, quòd mandata eius opere præuenerit, & possit dicere, *Voluntaria oris mei complaceant tibi Domine*, vt plus faciens, quàm ei præceptum Psalm.118. est, vincat eos, qui tantùmmodò imperata faciunt. Nam & virginitas idcirco maiori præmio coronabitur, quia *præceptum Domini non* habet, & vltra 1.Cor.7. imperata se tendit.

Simul autem & para mihi hospitium: nam spero per orationes vestras donari me vobis.

Non solummodò suscipias Onesimum *sicut me*, sed *& mihi para simul hospitium. Nam spero* quòd Deus adhuc *per orationes vestras* dabit *me vobis*, vt liberatus ab hoc carcere, reuertar ad vos, & iterum vos, aliosque doceam. Non puto tam diuitem fuisse Apostolum, & tantis sarcinis occupatum, vt præparato egeret hospitio: & non vna contentus cellula, ædes amplissimas quæreret: sed vt dum eum expectat Philemon ad se esse venturum, magis faciat quod rogatus est, ne fortè cùm venerit erubescat. Si autem hîc non dispensatoriè, sed verè quis æstimat imperatum, vt sibi *hospitium* præparet, Apostolo magis, quàm Paulo *hospitium* præparandum est. Venturus enim ad nouam ciuitatem, prædicaturus crucifixum, & inauditum dogma delaturus, sciebat ad se plurimos concursuros. B Et necesse erat primùm, vt domus in celebri esset vrbis loco, ad quem facilè conueniretur: deinde vt ab omni importunitate vacua esset ac ampla, quæ plurimos caperet audientium, nec proxima spectaculorum locis, ne turpi vicina detestabilis, postremò vt in plano potius esset sita, quàm in cœnaculo. Quam ob causam eum æstimo & Romæ in conducto mansisse biennio, nec parua (vt reor) erat mansio, ad quam Iudæorum turbæ frequenter confluebant. *Spero*, inquit, *per orationes vestras donari me vobis*. Filium patri Deus rogatus indulget, & frater sæpe oratione fratris seruatur. Apostolus verò totius Ecclesiæ precibus conceditur, ob eorum, qui eum audituri sunt, vtilitatem: & hoc donum non tam in eum dicitur esse, qui differtur à martyrio ad martyrium paratus, quàm in eos, ad quos Apostolus mittitur. Quòd autem crebro Paulus in carcere fuerit, & de vinculis liberatus sit, ipse in 2.Cor.11. alio loco dicit. *In carceribus abundantius.* De quibus nonnunquam Domini auxilio, crebro ipsis persecutoribus nihil dignum in eo morte inuenientibus, dimittebatur. Necdum enim super nomine Christiano senatus consulta processerant, necdum Christianum sanguinem Neronis gladius dedicauerat: sed pro nouitate prædicationis, siue à Iudæis inuidentibus, siue ab his, qui sua videbant idola destrui, ad furorem populis concitatis, missi in carcerem, rursum impetu & furore deposito, laxabantur. Et hæc ita esse, vt dicimus, Apostolorum Acta testantur, in quibus & Agrip- Acto.26. pa loquitur ad Festum, potuisse *dimitti* Paulum, *si non appellasset Cæsarem*: & Festus ad Agrippam, Acto.25. quia *nullam* inuenerit *causam* præter *quæstiones quosdam* de religione propria, *& de quodam Iesu, quē Paulus viuere* prædicabat. Ex quo animaduertimus, & à cæteris iudicibus similiter eos potuisse

C dimitti, id agente Domino, vt in toto orbe noua prædicatio disseminaretur, propter quod & nunc dicit Apostolus se sperare quòd possit adhuc dari fidelibus *per orationes* eorum.

Salutat te Epaphras concaptiuus meus in Christo Iesu, Marcus, Aristarchus, Demas & Lucas, adiutores mei.

Id quod principio dicebamus, quoniam ad Colossenses epistola eodem in tempore & per eundem esset scripta baiulum literarum, quo & ad Philemonem quoque scripta est, etiam eorum, qui salutantes inducuntur, nomina docent. Nam Colos.4. & in ipsa subscribitur. *Salutat vos Aristarchus concaptiuus meus, & Marcus consobrinus Barnabæ, & Epaphras, qui est è vobis seruus Christi.* & paulo inferius: *Salutat vos Lucas medicus charissimus, & Demas. & dicite Archippo, Vide ministerium quod accepisti in Domino, vt illud impleas.* Et, *Memores estote vinculorum meorum.* Si autem ex eo aliquis non putat pariter scripta, quòd ad Colossenses pauca sint nomina quæ hîc non ferantur adscripta, sciat non omnes omnibus aut amicos esse, aut notos, & aliud esse, priuatam ad vnum hominem, aliud, publicam ad vniuersam Ecclesiā epistolam fieri. *Salutat te ergo*, inquit, *Epaphras concaptiuus meus in Christo Iesu*: de hoc Epaphra dictum est Colossensibus: Colos.1. *Cognouistis gratiam Dei in veritate, sicut didicistis ab Epaphra charissimo & conseruo nostro, qui est fidelis pro vobis minister Christi Iesu, qui etiam manifestauit nobis dilectionem vestram in spiritu.* Quem & concaptiuum suum *in Christo* dicit nunc Apostolus: quia cum eo Romæ tenebatur pro Christi Euangelio captus ac vinculis astrictus. Marcum verò, quem subiungit, crederemus illum esse, qui scripsit Euangelium, nisi ad Colossenses diceretur *consobrinus Barnabæ*: ideoque magis D credimus hunc esse Marcum, pro quo inter Paulum & Barnabam fuerat olim dissensio, id est, Ioannem, *qui cognominatus est Marcus*: & sic ex societate Barnabæ melioratum, vt dignus esset Paulo adhærere, qui quondam ab eo fuerat reiectus. *Aristarchus* autem, quem & ad Colossenses Colos.4. concaptiuum suum Apostolus scribit, Thessalonicēsis erat, & comitatus est eum Hierosolymis ascendentem, atque inde cum eo ipse *& Lucas* Romam sunt missi, sicut & Ecclesiastica historia meminit. *Demas* vero ipse est, de quo ad Timotheum queritur Apostolus, *Demas me dereliquit,* 2.Tim.4. *diligens hoc seculum, & abijt Thessalonicam.* Qui fortasse postmodum pœnitentia ductus, & in Christo confortatus, rediijt ad Apostolum, aut si non est ad eum reuersus, tunc constat hanc epistolam prius esse scriptam, quàm scriberetur ad Ti- 2.Cor.8. motheum secunda. *Lucas* autem *medicus charissimus*, ipse est *frater* ille gloriosus, *cuius laus est in euangelio per omnes Ecclesias.* Qui Euangelium & Acta Apostolorum Ecclesijs derelinquens, quomodo Apostoli de piscatoribus pisciū *piscatores hominum* facti sunt, ita de medico corporū in medicum est versus animarum. Cuius scripta quotiescunq; legūtur in Ecclesijs, toties eius medicina nō cessat. Huius autē epistolę talis est terminatio:

Gratia Domini nostri Iesu Christi cum spiritu vestro, Amen.

Sicut meliori parte hominis, id est, capite dinumeratur populus Israel, dicente Scriptura, *secundum capita eorum*, ita in toto quidem homine, & omni parte sanctorum *gratia est Domini nostri IESV Christi*, sed à maiori & meliori parte, id est, spiritu per synecdochen de toto homine dicitur: *Gratia Domini nostri IESV Christi cū spiritu vestro. Amen.*

A *Amen.* Cùm autem in *spiritu gratia Domini* fuerit, totum facit hominem spiritualem, vt & caro spiritui seruiat, & anima non vincatur à carne: & redacta simul in substantiam spiritalem, adhæreat Domino: quoniam *qui adhæret Domino, vnus spiritus est.*

EPISTOLAE PAVLI AD Philemonem FINIS.

PRAEFATIO IN EPISTOLAM ad Hebræos.

Paulus in Italia positus, Hebræo sermone scripsit hanc epistolam, & misit Iudæis ad fidem Domini Iesu conuersis, & in Iudæa post veritatis agnitionem conuersantibus, intendens principaliter eos in puritate fidei Christianæ confirmare, & à legalibus obseruantijs, quibus adhuc detinebantur, prorsus auellere. Putabāt enim fidem Christi solam sine admixtione legalium ceremoniarum ad beatitudinis consecutionem nullatenus esse sufficientem, sed vtrunque simul dicebāt ad salutem esse necessarium. Nullum namque in fide Christi sine legali obseruatione, vel in legis obseruantia sine fide dignum vitæ perpetuitate iudicabant. Et Apostolus eorum beatus Petrus permisit eos adhuc in legalibus ceremonijs viuere: timens, ne si carnales obseruantias illis omnino auferret, & ab operibus legis, in quibus semper vixerant, remoueret, potius à fide Domini Iesu recederent, quàm legem desererent. Considerauit enim, quòd si ad fidem Saluatoris conuerterentur, atq; post fidem & veritatis introitum inutilitas figurarum & vmbræ manifestaretur eis, facilius ab errore illo reuocari possent, quàm si primo auditu diceretur eis, vt à legis operibus omnino cessarent. Et quod tunc Petrus prævidit posse fieri, nunc Paulus aggreditur facere.
B *Timebat enim ne fides eorum, quæ nimis imperfecta erat, & conuersio ipsorum inanis fieret & superflua. Ideoque scribit eis per multas rationes de eminentia Christi, & inutilitate legis, ad vltimum & de moribus instruit. Studet enim (vt dictū est) persuadere illis fidem Saluatoris sine carnalibus obseruantijs ad vitā æternā sufficientē esse, & vt vlterius carnalibus obseruātijs non insistant, sed in fide Christi iustificationis & saluationis suæ fiduciā ponant. Quod autem hæc epistola superscriptionem solitam non habet, id est,* Paulus Apostolus, *ista ratio est, quia præiudicatum Hebræis erat de Pauli nomine, ne dicta eius susciperent: & idcirco prudenter declinauit, ne statim in principio Pauli nomine inspecto, eius lectio repudiaretur: & quia à Domino omnipotente Paulus dicitur missus ad gentes præcipue, non ad Hebræos. Pro humilitate ergo Paulus, qui ad gentes fuerat destinatus, non scribit semetipsum Hebræis Apostolum: vel propter honorem Domini, qui se missum dixerat* ad oues domus Israel: *vel quia gentiū videbatur Apostolus, & non Hebræorum. Nam neque fidem neque aliud quicquam illis contulerat. Interpretantur autem Hebræi transitores vel transeuntes. Et quicunq; radicem cordis in amore præsentis mundi non plantauere, sed assiduis desiderijs ad superna transeunt: qui peregrinationem terræ non diligunt pro habitatione patriæ, sed veram patriam inquirunt, ipsi sunt vere Hebræi, & ad se scriptam esse credant hanc epistolam. In qua Apostolus primùm proponit audienda esse verba Christi, conferendo eum Prophetis: quia in eo locutus est Deus, vt in Prophetis, & maior est eis, sic enim dicit.*

EPISTOLAE PAVLI AD Hebræos, Caput I.

*MVltifariè * multisque modis olim Deus loquens patribus in Prophetis, nouissime diebus istis locutus est nobis in filio.*

* Multi fariam

Multifariè, id est, multis loquutionum generibus, aliquando manifestè, aliquando obscure, C aliquando propriè, aliquando figuratè, aliquando per Angelum, aliquando per occultam Inspirationem, aliquando Hebraicè, aliquando Chaldaicè, aliquando blandiens, aliquando terrens, *locutus est Deus: & multis modis*, id est, diuersis, & varijs actionum generibus: quia non solùm dicta Prophetarum, sed & omnia facta eorum prænuntiauere ea: quæ nostris temporibus erant futura. Et quam varia sint, & quam multa Prophetarum gesta, quæ referuntur in Scripturis, quis facilè noscat? Et in omnibus illis patrum gestis loquutus est futura. Nam de verbis eorum, quæ multa sunt, atque diuerso & multiplici genere loquutionum prolata, non est dubium, quin ipse ea loquutus sit. Ita ergo *multifariè & multis modis* & qualitatibus *olim*, id est, in antiquis temporibus, *loquens Deus patribus*, qui nos carnaliter genuēre, & fidem suam de Christo nobis reliquēte. Et *loquens* eis *in Prophetis*, quia ipse in cordibus eorum dixit, quicquid illi foras vel dictis, vel factis loquuti sunt hominibus. Nec vacat quòd dicit, *loquens olim*, & iungit præsens cum præterito. Nam ea, quæ loquutus est *patribus in Prophetis*, omnia nobis vsque hodie loquitur in scripturis, vt sicut ipsi, ita & nos credendo ea & opere complendo vitam consequamur æternam. Potest & de solis verbis intelligi, quod ait, *multifariè multisque modis. Multifariè*, id est, multis loquutionibus, *multisque modis*, id est, multis loquutionum qualitatibus, *olim Deus* Pater *loquens patribus*, qui in carne & in fide nos genuēre: *nouissime*, id est in fine temporum, quando iam alia non sequitur Dei loquutio, quoniam in hac continetur omnis perfectio sanctitatis & iustitiæ, *diebus istis*, id est, tempore istorum hominum, qui adhuc in carne viuunt, locutus D *est nobis in Filio* suo: quia quicquid foras Christus loquutus est hominibus, Pater in eò loquebatur intus. *In Prophetis* fuit *Deus* secundū inhabitationem gratiæ, & reuelationem voluntatis sapientiæ suæ, *in Filio* autem omnino totus manebat, scilicet vsquequaque mentem & rationē illius illuminans, vt nihil sibi deesset ad perfectionem animæ, vtpote cui sapientia Dei personaliter erat vnita. Et qui loquebatur *in Prophetis*, quod in eis loquebatur *patribus* nostris, hoc *nobis* ad vltimum *locutus est in Filio* suò: & ideo verba Filij non minoris authoritatis sunt, quam Prophetarum: imo maioris, quia illi sunt serui, iste Filius, in quo Pater loquutus est. *nouissimè*, quia post istam nulla alia futura est loquutio. Illa enim, quæ facta est Moysi, non fuit nouissima: quia tantùm posita fuit vsque ad tempus correctionis, & ideo quandiu durabit hæc nouissima loquutio, id est, nouum Testamentum, pro certo durabit fides nostra: quia in aliud non poterit transmutari, quòd nobis plus valeat ad acquisitionem vitæ cœlestis. Et vt diligentius obseruentur ea, quæ loquutus est Filius, transfert se Apostolus commendationem eius secundum vtranque naturam, dicens. Infra 9.

Quem constituit heredem vniuersorum, per quem fecit & secula. Qui cū sit splendor gloriæ, & figura substantiæ eius, portansq; omnia verbo virtutis suæ, purgationem peccatorum faciens, sedet ad dexteram maiestatis in excelsis.

Ostendit videlicet quantus sit Filius, in quo Pater loquutus est hominibus vt cognita magnitudinis eius dignitate, fides de eo sufficiens esse ad salutem æternam cognoscatur. *Quem* ipse Pater

A Pater secundum humanitatem *constituit* iam immutabilem *haeredem vniuersorum*, id est, possessorem omnium creaturarum, atque totius mundi dominum, vt iam non sit tantùm *Iacob funiculus haereditatis eius*, sed fiat quod scriptum est, *Dabo tibi gentes haereditatem tuam, & possessionem tuam terminos terrae.* (Psalm. 2.) Vnde patet, quia omnes in eum debent credere. Et *per quem*, secundum quod Verbum Patris est, ipse Pater *fecit* non solum aeterna, quae minus sunt etiam nobis nota, sed *& secula*, id est, omnia mutabilia, quae variari cernimus per tempora. Seculum enim à sequendo dicitur, eò quod semper sit in motu: quia semper aliquid praecedit: & aliud sequitur. Et cùm *secula* per Filium facta sint, manifestum est eum esse Creatorem hominis, & omnium reliquorum, quae in coelis facta sunt. *Qui* Filius, post laborem militiae & obedientiae suae *sedet*, id est, requiescit nihil vltra laboris sustinens, *ad dexteram* paternae *maiestatis*. Et iure secundùm humanitatem exaltatus est *ad dexteram* Patris, *cùm sit* secundum diuinitatem eidem Patri coaeternus & coaequalis. Est enim *splendor gloriae, & figura substantiae eius. Splendor gloriae*, quasi *lumen de lumine*. Pater enim est *gloria*, sicut idem Filius ei canit in Psalmo: *Gloria mea, & exaltans caput meum.* (Psalm. 3.) Et huius *gloriae*, id est, Patris *splendor* est Filius, quia à Patre est, sicut *splendor* de sole, & coaeternus est Patri, sicut *splendor* coaeuus soli. Nam sicut natura non patitur, vt sit vnquam sol sine splendore, & ignis sine calore; ita Pater nunquam potuit esse sine sapientia sua: & sicut sol non est à splendore, nec ignis à calore; ita Pater non est à Filio sed Filius à Patre: & sicut *splendor* ostendit illud, cuius est *splēdor*; ita Filius manifestat Patrem, cuius ipse est Sapientia: & sicut substantialiter *splendor* in sole est, & sol in splendore (B) ita substantialiter Filius in Patre est, & Pater in Filio. Et quia posset esse coaeternus, & tamen non esset eadem substantia, addit, *& figura substantiae eius*, per quod ostenditur consubstantialis Patri. Quia est *figura substantiae eius*, id est, expressa similitudo eius, non secundùm exteriora, sed secundum substantiam. *Figura substātiae eius* est, id est, forma & imago *substantiae eius*: quia quantus est Pater tantus & ipse: qualis est Pater, talis est ipse: cuius *substantiae* est Pater, eiusdem & ipse: quod est Pater, hoc & ipse. Filius enim, qui est sapientia Patris, per hoc, quòd ipsum reuelat & facit cognosci, figuram *substantiae eius* exprimit, cùm semetipsam primum describit eadem sapientia, & sic Patrem manifestat. (Locus obscurus.) Cùm enim aeternitas Patris cernitur à nobis, prout infirmitatis nostrae possibilitas admittit, imago eius mentis nostrae oculis antefertur: quia cùm verè in Patrem tendimus, hunc quantum accipimus per suam imaginem, id est, per Filium, videmus, & per eam speciem, quae de ipso sine initio nata est, eum aliquo modo cernere, qui nec coepit, nec desinit, conamur, & haec est *figura* expressa *substantiae* Dei. Vnde idem Filius dicit: *Nemo venit ad patrem, nisi per me.* (Ioan. 1.) &, *Qui videt me, videt & Patrem.* Qui & *portat omnia*, id est, sursum tenet, ne decidant, & in nihilum reuertantur, vnde creata ab ipso fuerant, & sustentat ea non labore, nec difficultate, sed *verbo virtutis suae*, id est, imperio suae potentiae, hoc est, sola voluntate sua, quae in eo virtus est & omnipotentia, per quod patet, quia Patri compotentialis est. Et est *purgationem peccatorum faciens*, quia sanguine suo nos à peccatis mundat. Commonet Apostolus crucis eius, & mox resurrectionis, & ascensionis. Nam postquam fudit in cruce sanguinem, vt faceret *peccatorum* nostrorum *purgationem*, suscitatus est de sepulchro, & eleuatus est in coelum. Vbi *sedet* nunc, id est, quiescit, & regnat, & iudicat, sublimatus *ad dexteram*, id est, aequalitatem & honorificentiam *maiestatis*, id est, Patris, qui est maiestas, id est, maior potestas, quia omnibus potestatibus maior est, *ad* cuius *dexteram* Filius est in eadem sede, sicut aequalis, ne si in alia parte sederet, minor esse videretur, & *sedet in excelsis*, id est, super omnē creaturam, in eminentissimis spiritibus Angelicis, qui qui vocantur Throni, id est, sedes Dei. (C)

Tanto melior Angelis effectus, quanto differentius prae illis nomen haereditauit. Cui enim dixit aliquando Angelorum, Filius meus es tu ego hodie genui te? & (Acto. 13.) *rursum: Ego ero illi in patrem, & ipse erit mihi in filium.* (Psalm. 2. 2. Reg. 7. 2. Par. 22.)

Hic comparat eum Angelis, & praefert, vsque ad locum, quo ait: *Propterea abundantius oportet. Sedet in excelsis, effectus tantò melior*, id est, dignior *Angelis* secundùm humanitatem, secundùm quam *minoratus* fuerat *paulominus ab Angelis, quanto haereditauit*, id est, haereditario iure possedit, *nomen* (quod est Filius) *differētius*, id est, magis differēs. Dum enim mortalis esset differens nomen habuit, quia *Angeli ministrabant ei*, sed tamen confortasse *eum* legitur *Angelus* in passione. Postquam autem immortalis factus est, magis differens *nomen* habuit: quia ministrare adhuc ei possunt (Matth. 4. Luca 22.) *Angeli*, sed iam confortare eum non possunt. Et ante passionem, licet nonnunquam vocaretur *Filius Dei* tamen ferè semper vocatus est *Filius hominis*; post resurrectionem verò *Filius Dei* vocatur. Et secundum quod ipse *differentius nomen* habet, est *prae illis*, non post illos. Nam & si Angeli aliquando vocantur *filij Dei*, hoc nomen significat illos à Deo creatos esse, non eandem substantiam habendo cum Deo, sed potius quod sunt sola Dei voluntate facti. In Christo autem significat illum esse naturaliter à Patre genitum & eiusdem cum Patre substantiae, & humanitatem eius personaliter vnitam eidem Vnigenito Dei. (D) Propter quod & ipsa humanitas appellationem Filij Dei meruit: & ita nomen istud, quod filius, est, in Christo differentius & longe dissimilius quàm in Angelis, & longè *prae illis*. Vel *prae illis* habet Christus *nomen*, quia honorificentior quàm illi factus est, quando surrexit, & ascendit. Et verè *prae illis nomen* habet. Nam *cui Angelorum dixit* Deus, quod Christo *dixit*? Nec maiori *Angelorum dixit* hoc *aliquando*, id est, nec in creatione, nec postquam confirmati sunt in supernis. Similiter nullus *Angelorum* tam sublimis est, cui legatur Deus aliquando dixisse, quod Christo dixit: *Filius meus es tu* consubstantialis mihi, quia *ego hodie*, id est, in die aeternitatis, quae caret principio & fine, semperque praesens habet sine praeterito & futuro, *genui te* ex substantia mea. *Genui te*, dixit, & non gigno te, ne imperfectus videtur esse Filius, & ne contra Prophetam *Deus recens* esse putaretur idem Vnigenitus: Si enim dixisset, *hodie* gignote, posset existimari haec genitura *hodie* principium habuisse. Sed cùm dicit, *genui*, ostendit quòd *hodie* sit, sed non *hodie* coeperit. Ac per hoc nullum principium habuisse declaratur. Tamen si in Actibus Apostolorum verba Pauli consideremus, videbimus eum hanc sententiam (Acto. 13.) ad resurrectionem Domini retulisse. dixit enim de Patre, *resuscitans Iesum Christum, sicut in Psalmo secundo scriptum est, Filius meus es tu, ego hodie genui te.* Iuxta hoc igitur Apostoli testimonium dixit ei Pater in die resurrectionis *Filius meus es tu,*

ego

A *ego hodie genui te*, Iuxta hoc igitur Apostoli testimonium dixit ei Pater in die resurrectionis, *Filius meus es tu, ego hodie genui te*, vt illa resurrectio eius, quam Pater operatus est, intelligatur quædam generatio. Nam & nostra resurrectio vocatur regeneratio, cùm dicitur: *In regeneratione.*
Matth. 19. *cùm sederit filius hominis in sede maiestatis suæ*: & iterum
Luca. 20. de electis dicitur, quia in futuro *seculo sunt filij Dei, cùm sint filij resurrectionis.* Christus ergo secundùm humanitatem, qui dum esset mortalis, erat *filius hominis*, in resurrectione vestiens immortalitatem, factus est *Filius Dei*, sic tamen, vt non amitteret esse *filius hominis*, quia verus homo permansit: sed gloriam, quam humanitus non habebat, accepit, & ita homo ille, quem Vnigenitus Dei in sua persona susceperat, audiuit in resurrectione. *Filius meus es tu, ego hodie genui te*, quòd nulli vnquam *Angelorum* dictum est: quia nec propter aliquam promotionem, quæ illis aliquando facta est, dignus fuit aliquis illorum hoc audire. *Et rursum, cui Angelorum* dictum est, quod de filio *hominis* Verbo Dei personaliter vnito *dixit. Ego*, qui Verbi mei semper sum Pater,
Reg. 7. *ero illi in Patrem* id est, ero pater *illi* homini, quem Verbum meum assumet, *& ipse homo erit mihi in filium*, id est, *erit mihi* filius? Nulli *Angelorum* dictum est hoc, vel de nullo *Angelorum*. Sed homo iste propter vnitatem personæ, Verbi & carnis; factus est eiusdem Patris Filius, cuius & Verbum: quia & Virgo, Dei genetrix idcirco dicitur, quòd non solùm hominem, sed & Deum genuit. Caro enim communicat altioribus, sicut & diuinitas humilioribus.
Psalm. 96.
Et cùm iterum introducit primogenitum in orbem
Psalm. 103. *terræ, dicit: Et adorent eum omnes Angeli Dei. & ad*
Psalm. 44. *Angelos quidem dicit: Qui facit Angelos suos, spiritus:*
B *& ministros suos, flammam ignis. Ad Filium autem: Thronus tuus Deus in seculum seculi; virga æquitatis, virga regni tui. Dilexisti iustitiam, & odisti iniquita-*
Psalm. 101. *tem propterea vnxit te Deus, Deus tuus oleo exultationis præ participibus tuis. Et, Tu in principio Domine terram fundasti. & opera manuum tuarum sunt cœli. Ipsi peribunt, tu autem permanebis, & omnes vt vestimentum veterascent: & velut amictum mutabis eos, & mutabuntur; tu autem idē ipse es, & anni tui non deficient.*

Ostenso per authoritates quoniam *differentius nomen præ* Angelis Christus *hæreditauit*, ostendit per alias authoritates, eum esse meliorem & præstantiorem Angelis. Quasi dicat: Antequam *Filius Dei* homo fieret, promisit Deus se eidem homini fore *in patrem. Et iterum, cùm introducit in orbem terræ*, id est, in hunc mundum, *primogenitum in multis fratribus, dicit* de eo, vt adoretur ab omnibus sanctis Angelis. *Iterum introducit* visibilem carne assumpta, qui ante inuisibilis in mundo erat. Quæ assumptio dicitur exitus à Patre, & introductio in hæreditatem. Vel *introducit*, id est, intus vsque ad corda hominum ducit eum, vt cognoscatur ab eis, pro quorum salute carnem induit. & *in orbem terræ*, id est, in reparationem humani generis vbique terrarum existentis. Qui
Deut. 32. Filius secundùm diuinitatem quidem, in qua fratres non habet, dicitur *Vnigenitus*: sed secundùm humanitatem, in qua fratres habere dignatus est, appellatur *Primogenitus*. In qua humanitate eum adorare monentur Angeli, quia in diuinitate vt adorarent eum, non indigebant admonitione: & quia homo vnitus Deo, adoratur ab Angelis, patet quia longè melior est ipse quàm Angeli. Hoc autem testimonium in cantico Deuteronomij iuxta Septuaginta interpretes ita legitur:

Lætamini cœli simul cum eo, & adorent eum omnes C
Angeli Dei. Vbi notandum est, quòd translatio Septuaginta interpretum authentica erat Hebræis, quibus scribebat Apostolus, vtpote Græcam & Hebræam linguam scientibus. Quia ergo *cœli* lætantur cum homine, quem Dei Filius assumpsit, & adorant *eum omnes Angeli Dei*, manifestum est ex hoc, quantum ipse prælatus sit Angelis: & etiam ex hoc quod sequitur, quia *ad Angelos dicit, qui facit Angelos*, &c. Illud enim quod supra dictum est, refertur ad Filium, ostendendo illum esse meliorem Angelis: & istud quod subditur, refertur ad Angelos, ostendendo eos inferiores illo cui seruiunt, & ministrant. Et hoc est quod dicit scriptura, quòd *ad Angelos* quidem pertinet: *Qui* scilicet Filius *facit Angelos*, id est, nuntios & legatos suæ voluntatis ad homines, *suos spiritus* cœlestes. Angelus enim nomen officij; non naturæ. Nomen verò naturæ spiritus est. Nam sancti illi spiritus supernæ patriæ semper quidem sunt spiritus, sed non semper Angeli: Tunc enim solummodò sunt Angeli; cùm nuntiant. Eos ergo, quos semper Christus habet *spiritus*, quando vult, *Angelos facit*, mittendo eos nuntiare quod iusserit. *& flammam ignis*, id est, *Seraphin*, qui ardentes interpretantur, quia igne diuini amoris toti sunt inflammati, & ante omnes alios sunt, *facit ministros suos*, vt ministrent ei & seruiant; scilicet primos cœlestium spirituum *facit* sibi ministrare. *& hoc quidem ad Angelos* dictum est, ad ostendendam subiectionem Psalm. 44.
eorum: sed *ad Filium* quod sequitur, id est, ad declarandum eius excellentiam: *O Deus*, Fili, *tuus thronus*, id est, tua sedes regia permanet *in seculum seculi*, id est, in æternum. Non enim posset Deus habere sedem temporalem, Dominum vocat eum; vt omnibus, qui videbant eum esse homi- D
nem, diuinitas eius innotescat. Per thronum, id est, per sedem regiam designatur regnum eius. Qui *thronus* perseuerat *in seculum seculi*, quia *regni eius non erit finis*, & alibi dicitur; quia *sedebit Domi-* Luca. 1.
nus rex in æternum. Per virgam quoque, id est, sce- Psalm. 28.
ptrum, insigne regnantis exprimitur. Quæ *virga* est *æquitatis*, sicut & per Prophetam de eo dictum est: *Ecce in iustitia regnabit rex*. Vel *thronus* intelligatur iudiciaria sedes, & per hanc ipsum iudici- Isaia. 32.
um. Qui *thronus* permanet *in seculum seculi*, quia nouissimum Christi iudiciū semper stabit. Vnde ait, *Ibunt hi in supplicium æternum, illi autem in vi-* Matth. 25.
tam æternam. Per virgam autem *æquitatis*, intelligi potest rectitudo sententiæ iudicij eius, quia percutiet reprobos. Hæc virga, fortitudo est in vindicta, & æquitas rectissima. Vel certè *virga regni tui*, id est, disciplina & regnum, qua bonos regis, & malos flagellas, est *virga æquitatis*, id est, regula directa & inflexibilis. Nec mirum, quia *dilexisti iustitiam*, id est, omne bonum non coactus habuisti, sed ex amore: *& econtra odisti iniquitatem*, id est, omne malum. Nam sicut Ioannes in epistola dicit: *Omnis qui facit peccatum, & iniquitatem facit, & peccatum est iniquitas.* Non simul vtraque habuisti, id est, bonum & malum: sed vnum ex amore tenuisti, & alterum ex odio dete- 1. Ioan. 3.
status es. & *propterea*, id est, vt bonum diligeres, & malum odires, *vnxit te ô Deus* Fili *Deus tuus* Pater per se non per *ministros*. In eo enim quod dicitur, *vnxit te Deus. Deus tuus*, sicut & in Hebræo & Græco patet, primum nomen Dei vocatiuo casu intelligendum est; sequens nominatiuo. *Vnxit te Deus, Deus tuus. Vnxit* secundùm hominem, quia deitas nullo indigebat. Deus enim, qui vnctus est,

A est, homo factus erat: & ideo vnctus est Deus, quia homo erat Deus. Vnctus est *oleo*, id est, Spiritus sancti dono. Sed *præ participibus* suis vnctus est, quia omnes nos prius in peccato existimus, & postmodum per vnctionem sancti spiritus sanctificamur. Ipse autem, qui existens Deus ante secula, per spiritum sanctum in vtero Virginis homo conceptus est, in fine seculorum ibi ab eodem spiritu vnctus est, vbi conceptus. Nec ante conceptus, & postmodum vnctus est, sed hoc ipsum de spiritu sancto & carne Virginis concipi, à spiritu sancto vngi fuit. Non potuit apertius dici nomen Christi, quam vt diceretur *vnctus Deus*. *Christus* enim Græcè, *vnctus* dicitur Latine. & *vnctus* significat regem, vel sacerdotem, *Vnctus* est *Deus oleo*, sed spirituali. Oleum enim visibile in signo est, oleum autem inuisibile in sacramento. *Oleo exultationis vnctus* est, id est, spiritus sancti gratia, quæ conscientiam eius exhilarauit, faciens vt nullum omnino peccatum in ea vnquam esset, sed omnis omnino sanctitas. Et ideo *præ participibus suis vnctus* est, quia nullus sine peccato, nisi ille solus, nullusq; tantùm sanctitatis habere potest. Nam neque boni aliquid habere quisquam valet, nisi ab istô acceperit. Quia enim omnes sancti ab eo accipiunt quicquid habent, ideo participes eius dicuntur, sicut & in sequentibus epistolæ huius legimus: *Participes enim Christi effecti sumus*. Propter quod & ipse vocatur *Christus*, illi vero Christiani: in qua appellatione declaratur, quia ipse singulariter *vnctus* est maiori gratia *præ* omnibus. *Non enim ad mensuram dedit ei spiritum Deus*, sed totum spiritum sanctum ei largitus est: nobis verò *dedit ad mensuram*. Hæc dicta sunt ad Filium, in quibus humanitatis eius excellentia demonstratur. *Et* iterum Propheta, infinitas æternitatem diuinitatis eius, ait ei: O *Domine* Fili, *tu fundasti terram in principio* mundi, id est, nutu & dispositione tua immobilem subsidere fecisti. *In principio fundasti* eam, quia tu iam eras ante omne principium, & *in principio* dedisti esse creaturis. *Et cœli sunt opera manuum tuarum*, quia manibus tuis, id est, virtute iussionis tuæ operatus es cœlos. *Ipsi*, qui tam durabiles sunt, *peribunt* in die iudicij. Non tamen hoc intelligitur de superioribus cœlis, sed de nouissimis, qui sunt propinqui terræ, & in quibus aues volitant. Qui secundùm quantitatem & spatia aeris huius peribunt igne iudicij occupante tantam aeris capacitatem, quantam occupauit aqua diluuij. *Ipsi peribunt* ab ea, quam habent, specie, vt in meliorem mutentur. *Tu autem permanebis*, quia sicut ante omnia permanebas incommutabilis in æternitate tua, sic & postquã illi perierint, *permanebis* semper, id est, æternaliter. *& omnes* illi cœli aerij *veterascent vt vestimentum*, id est, longæuitate paulatim deteriores fient. Quod nos quotidie cernimus impleri ipsa iam aeris immutatione & terræ sterilitate. Nam & de terra similiter hoc intelligitur. *Et velut amictum mutabis eos*. Amictui comparantur cœli, quia terram operiunt & circundant. Sicut *amictum mutabis eos*, id est, tam facilè, sicut amictus extenditur & plicatur. Ita ergo *peribunt cœli* & terra, vt mutentur, non vt omnino desinant esse: quia ab ea, quam nunc habent, specie, tergentur per ignem, & tamen in sua semper natura manebunt. Creaturæ quidem *mutabuntur*, sed *tu* immutabilis permanes, iuxta quod alibi dixisti: *Ego Dominus, & non mutor*. & , *Ego sum qui sum. Tu semper idem ipse es* æqualiter incommutabilis, *& anni tui non deficient*, id est, æternitas tua. anni nostri quotidie deficiũt, nec stant omnino. Sed *anni tui non* deficiunt, quia semper stant: & quia stant, ipsi *anni*, qui stant, vnus annus est, & ipse annus qui stat, vnus dies est. Quia ipse vnus dies, nec ortũ habet, nec occasum, sed semper stat & lucet. Hi sunt *anni*, qui *non* deficiunt, sed permanent. His itaq; dictis euidenter ostenditur Dei Filius æternaliter incómutabilis in sua deitate, sine initio & fine permanere, & omnium Creator esse, ac per hoc fides eius ad æternã salutem optime sufficere. In Psalmo possunt hæc prophetica verba mysticè tractari, sed in hoc loco iuxta literã melius intelliguntur: quia tunc in eis manifestius æternitas & potentia Filij quam nũc Apostolus studet ostendere, declaratur. Nam ad Filij personam, non ad Patris in hac epistola dicitur: *Tu in principio Domine terram fundasti*, &c. licet in Psalmo & ad Patrẽ conuenienter ista dicantur, vel potius ad totam Trinitatem. Sed nunc Apostolus excellentiã solius Filij propheticis testimonijs intendit ostendere, qui Iudæis propter assumptionem carnis minor videbatur. Vnde & adhuc subiungit.

Ad quem autem Angelorum dixit aliquando, Sede à dextris meis, quoadusque ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum? Nonne omnes sunt administratorij spiritus, in ministerium missi propter eos qui hæreditatem capient salutis?

Item de gloria humanitatis eius loquitur ostendens eum Angelis multo digniorem. Quasi dicat: Non solum per supradicta maior Angelis esse declaratur, sed etiam per hoc, quia *ad quem* Angelorum quantecunque excellentiæ fuisset, *aliquando*, id est, in aliquo statu eorum, vel ante ruinam superborum, vel post confirmationem humilium, *dixit* Pater, quod Christo dixisse legitur, scilicet, *Sede à dextris*? Nam de excellentissimis Angelis scriptum est, quia Seraphin stabant in circuitu eius. Seraphin stant vt ministri, Filius sedet vt dominus. *Seraphin in circuitu*, Filius ad dexteram. Nam victori Christo pater in die ascensionis eius obtulit consessum suum, dicens: *Sede à dextris meis*, id est, quiesce, & regna in potioribus meis, & hoc, *donec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum*, id est, prorsus subijciam tibi. Pedes stabilitas æterna designatur, vbi quasi vestigijs positis virtute omnipotentiæ consistit, vel certè humanitas eius, & his pedibus eius quotidie subijciuntur inimici. vel per spontaneã conuersionem, vel per iustam damnationem. Cùm autem omnes subiecti fuerint, id est, in fine seculi, tunc patebit omnibus, quia ipse perenniter sedebit ad dexteram Patris. & ideo nunc necesse fuit dicere, quod ipse ibi sessurus sit post diem iudicij, sed tantùm vsq; ad illum diem propter eos qui adhuc eum ibi sedere non credunt. hoc nulli Angelorum dictum est, scilicet, *Sede à dextris meis*, quia non est ministri sedere ad dexteram illius, cuius minister est, sed filij est sedere ad dexteram patris. Nam omnes Angeli sunt eius ministri, & hoc interrogatiue quasi per increpationem dicitur, *Nonne omnes* Angeli tam magni, quàm parui, *sunt spiritus administratorij*, id est, ad ministrandum apti, vt vnusquisq; Deo ministret ex officio suo? *administratorij* sunt, id est, ministrandi officium habent. & quia possent officium habere ministrandi, vt non ministrent, vt dapifer regis dicitur eius minister, etiam si non ministret, subditur: *missi in ministerium*, subaudi actualiter explendum, hoc est, & ministrandi officium habent, & ministrant (ministrãdo scilicet seruiunt, & id faciunt non *propter* se, sed *propter* homines, quibus licet mi-

Infra 3.
Ioan. 3.
B
Psalm. 101.
al. subsister.
Malach. 3.
Exod. 3.
C
Psalm. 106.
Isaia 6.
D
Apoc. 7.
1. Cor. 5.
Locus obscurus.

A licet minoribus imperio Christi seruiunt, *propter eos* in bonis operibus adiuuandos, & à malignis spiritibus defendendos: *qui capient hereditatem salutis*, id est, consequentur *hereditatem* patriæ cœlestis, vbi perpetuam animæ corporisque salutem habebunt. Mittuntur itaque *propter* nos hic Angeli, vel à Domino, vel à maioribus Angelis. Ex minoribus enim Angelorum agminibus foris ad explendum ministerium immittuntur, id est, ad humana solatia vel Angeli vel Archangeli veniunt. Nam sublimiora agmina ab intimis nunquam recedunt, quoniam ea, quæ præeminent, vsum exterioris ministerij non habent. Vnde Daniel ait: *Millia millium ministrabant ei, & decies Millies centena millia adsistebant ei.* Aliud enim est ministrare, aliud adsistere. Nam ministrant Deo, qui ad nos nuntiando exeunt: adsistunt verò, qui contemplatione intima perfruuntur, vt ad explenda foras opera non mittantur. De minoribus ergò intelligendum est, quòd sint *in ministerium missi propter* homines, *qui hereditatem salutis* percipient. Nusquã enim legimus Dominationes vel Thronos *in ministerium* mitti. Qui tamen dici possunt *administratorij spiritus*, quia & intus ministrant Deo, cum diuinas scientias ab eo susceptas inferioribus tradunt, & ad supernam eos contemplationem adducunt. Sed & illi, qui foras exeunt, semper ei adsistunt: quia & cùm ad nos veniunt, hic exterius implent *ministerium*, vt tamen nunquam desint interius per contemplationem. Vnde Saluator de paruulis, id est, humilibus ait, quia *Angeli eorũ in cœlis semper vident faciem Patris mei*, & mittuntur igitur, & adsistunt: quia etsi circunscriptus sit Angelicus spiritus, summus tamẽ spiritus ipse, qui Deus est, circunscriptus non est. Angeli itaque & missi ante ipsum sunt, quia quolibet missi veniant, intra ipsum currunt.

Dani. 7.

Matt. 18.

B

CAPVT II.

PRopterea abundantius, oportet obseruare nos ea, quæ audiuimus, ne fortè pereffluamus. Si enim qui per Angelos dictus est sermo, factus est firmus, & omnis præuaricatio & inobedientia accepit iustam mercedis retributionem, quomodo nos effugiemus, si tantam neglexerimus salutem? Quæ cùm initium* accepisset enarrari per Dominum, ab eis qui audiere in nos confirmata est, contestante Deo signis, & portentis, & varijs virtutibus, & Spiritus sancti distributionibus secundum suam voluntatem.*

*audierũt

Hucusque multis authoritatibus demonstrauit Filium esse meliorem Angelis: & nunc consequenter asserit, quòd verba eius magis sint obseruanda, quàm Angelorum. Loquutus fuerat *Deus in Prophetis*, loquutus fuerat & in Angelis, sed *nouißimè locutus est nobis in Filio*. Et *propterea* quoniam ille tanto dignior est eis, *oportet nos ea, quæ* ab ipso *audiuimus, obseruare*, & opere cõplere *abundantius*, quàm illa, quæ à Prophetis, vel ab Angelis, qui ministri Legis fuerunt, audieramus. *Abundantius*, id est, largius, studiosius seruare debemus verba, quæ loquutus est Deus in Christo, qui seruauimus ea, quæ loquutus est in Angelis, id est, præcepta Euangelij, quàm legis. Ea enim, quæ Deus refertur dixisse Moysi, certum est Angelos esse loquutos. Sed dicit aliquis: Cur ergo scriptum est: *Dixit Dominus ad Moysen*, & non potius, *Dixit* Angelus *ad Moysen*? Quia cùm verba iudicis præco pronuntiat, non scribitur in gestis, ille præco dixit, sed ille iudex. Loquuti sunt itaque Angeli verba legis. Sed magis *obseruare nos oportet* verba Euangelij, quæ loquutus est

Act. 7.

C Christus, *ne fortè pereffluamus*, id est, puniamur. Fluimus enim, quia sicut fluuius in defluxu & mutabilitate sumus, de infantia ad pueritiam, de pueritia ad iuuentutem, de iuuentute ad senectutem, & inde ad decrepitã ætatem. Effluimus verò, cùm in morte anima & corpore dissoluimur. Effluimus, id est, extra fluimus, cùm animam exhalamus: pereffluimus si à vero Dei esse perpetualiter separati, per varia tormenta sine fine deficimus: & ne hoc nobis contingat, obseruemus verba Christi saltem timore pœnæ, si necdum regnat in nobis amor iustitiæ. Vel fluimus per pœnas mortalis naturæ, effluimus peccatum addendo, pereffluimus in æterna damnatione. Vel ita: Fluere, est mori; effluere, pati pœnas siue in hoc seculo, siue in futuro: pereffluere, acriora tormenta perpetualiter pati: & hæc cauenda nobis sunt. Sed & moraliter pereffluere est ab intima intentione appetitus interiorum & æternorum, penitus extra fluere, cogitando & appetendo sola exteriora & temporalia, quod eis accidit, quorum mentes gratia Dei prorsus deserit: & qui custodire negligunt, merito suæ peruersitatis deseruntur à Spiritu sancto, vt concupiscentias suas sequamur, & pereãt. Vnde mox de pœna futuræ damnationis eorum, comparatione vindictarum, quæ præuaricatoribus legis quondam inferebantur, terribiliter subditur: *Si enim qui per Angelos dictus est sermo*, &c. Nam si illi puniti sunt, qui verba Angelorum contempsere, quanto grauius punientur, qui verba Christi contemnunt? A minori probatur hoc. Vel secundùm priorem sensum ita continuatur: Reuera pereffluemus in tormentis, nisi ea, quæ dicta sunt nobis à Filio seruauerimus. Nam quomodo effugiemus pœnas æternæ vltionis, si tantam salutem nouæ gratiæ neglexerimus, cum nec illi effugerint, qui legem veterem neglexêre? & hoc est: *Si sermo Dei, qui dictus est* Moysi *per Angelos*, id est, per officium Angelorum, *factus est firmus*, id est, ratus, & stabilis, & in minis, & in promissis, quia & quicquid minata est lex, & quicquid promisit completum est, *& si omnis præuaricatio & inobedientia*, &c. *Præuaricatio* est vetita facere, *inobedientia* verò iussa non facere. Et non solùm omnis præuaricator, qui multorum reus erat, sed & *omnis præuaricatio*, id est, omnis culpa transgresionis, vt pro singulis vltio fieret, & omnis culpa inobedientiæ, quæ legis præcepta facere cõtempsit, *accepit retributionem* factorum suorum, *retributionem* dico *mercedis*, id est, meriti, *iustã*, id est, parem, non pro leui culpa magnam, nec pro magna leuem, sed iustè modificatam, vt *oculum pro oculo, dentem pro dente*. Melius positum est *præuaricatio & inobedientia*, quàm si poneretur, præuaricator & inobediens: quia per hoc (vt diximus) ostenditur pœna illata fuisse pro vnaquaque transgressione & inobedientia. Nam præuaricator non solùm de vno, sed de multis dicitur: & si hic positus esset præuaricator, posset intelligi, quòd non pro vna, sed pro multis culpis quis puniretur. *Si* (inquam) *sermo* Angelorum tam *firmus factus est*, vt tanta necessitate cogerentur uolir. maiores illum operibus adimplere, quoniam si quis aliter fecisset, non poterat euadere, *quomodo nos* debitam vltionem *effugiemus, si nunc neglexerimus tantam salutem*, id est, æternam beatitudinem, quæ nobis offertur in obseruatione mandatorum noui Testamenti? Nullo modo pœnas *effugiemus, si* hãc inæstimabilem *salutem* paruipendamus. Non enim tanta sa-

D

Exod. 21.
Leuit. 24.
Deuter. 19.

A est, homo factus erat: & ideo vnctus est Deus, quia homo erat Deus. Vnctus est *oleo*, id est, Spiritus sancti dono. Sed *præ participibus* suis vnctus est, quia omnes nos prius in peccato existimus, & postmodum per vnctionem sancti spiritus sanctificamur. Ipse autem, qui existens Deus ante secula, per spiritum sanctum in vtero Virginis homo conceptus est, in fine seculorum ibi ab eodem spiritu vnctus est, vbi conceptus. Nec ante conceptus, & postmodum vnctus est, sed hoc ipsum de spiritu sancto & carne Virginis concipi, à spiritu sancto vngi fuit. Non potuit apertius dici nomen Christi, quàm vt diceretur *vnctus Deus*. *Christus* enim Græcè, *vnctus* dicitur Latine. & *vnctus* significat regem, vel sacerdotem, *Vnctus* est *Deus oleo*, sed spirituali. Oleum enim visibile in signo est, oleum autem inuisibile in sacramento. *Oleo exultationis vnctus* est, id est, spiritus sancti gratia, quæ conscientiam eius exhilarauit, faciens vt nullum omnino peccatum in ea vnquam esset, sed omnis omnino sanctitas. Et ideo *præ participibus suis vnctus* est, quia nullus sine peccato, nisi iste solus, nullusq; tantùm sanctitatis habere potest. Nam neque boni aliquid habere quisquam valet, nisi ab illo acceperit. Quia enim omnes sancti ab eo accipiunt quicquid habent, ideo participes eius dicuntur, sicut & in sequentibus epistolæ huius legimus: *Participes enim Christi effecti sumus*. Propter quod & ipse vocatur *Christus*, illi vero Christiani: in qua appellatione declaratur, quia ipse singulariter *vnctus* est maiori gratia *præ* omnibus. *Non enim ad mensuram dedit ei spiritum Deus*, sed totum spiritum sanctum ei largitus est: nobis verò *dedit ad mensuram*. Hæc dicta sunt ad Filium, in quibus humanitatis eius excellentia demonstratur. *Et* iterum Propheta, insinuans æternitatem diuinitatis eius, ait ei: O *Domine* Fili, *tu fundasti terram in principio* mundi, id est, nutu & dispositione tua immobilem subsidere fecisti. *In principio fundasti* eam, quia tu iam eras ante omne principium, & *in principio* dedisti esse creaturis. *Et cœli sunt opera manuum tuarum*, quia manibus tuis, id est, virtute iussionis tuæ operatus es cœlos. *Ipsi*, qui tam durabiles sunt, *peribunt* in die iudicij. Non tamen hoc intelligitur de superioribus cœlis, sed de nouissimis, qui sunt propinqui terræ, & in quibus aues volitant. Qui secundùm quantitatem & spatia aeris huius peribunt igne iudicij occupante tantam aeris capacitatem, quantam occupauit aqua diluuij. *Ipsi peribunt* ab ea, quam habent, specie, vt in meliorem mutentur. *Tu autem permanebis*, quia sicut ante omnia permanebas incommutabilis in æternitate tua, sic & postquã illi perierint, *permanebis* semper, id est, æternaliter. *& omnes* illi cœli aerij *veterascent vt vestimentum*, id est, longæuitate paulatim deteriores fient. Quod nos quotidie cernimus impleri ipsa iam aeris immutatione & terræ sterilitate. Nam & de terra similiter hoc intelligitur. *Et velut amictum mutabis eos*. Amictui comparantur cœli, quia terram operiunt & circundant. Sicut *amictum mutabis eos*, id est, tam facilè, sicut amictus extenditur & plicatur. Ita ergo *peribunt cœli* & terra, vt mutentur, non vt omnino desinant esse: quia ab ea, quam nunc habent, specie, tergentur per ignem, & tamen in sua semper natura manebunt. Creaturæ quidem *mutabuntur*, sed *tu* immutabilis permanes, iuxta quod alibi dixisti: *Ego Dominus, & non mutor*. & , *Ego sum qui sum*. *Tu* semper *idem ipse es* æqualiter incõmutabilis, *& anni tui non deficient*, id est, æternitas tua. anni nostri quotidie deficiũt, nec stant omnino. Sed *anni tui non* deficiunt, quia semper stant: & quia stant, ipsi *anni*, qui stant, vnus annus est, & ipse annus qui stat, vnus dies est. Quia ipse vnus dies, nec ortũ habet, nec occasum, sed semper stat & lucet. Hi sunt *anni*, qui *non* deficiunt, sed permanent. His itaq; dictis euidenter ostenditur Dei Filius æternaliter incõmutabilis in sua deitate, sine initio & fine permanere, & omnium Creator esse, ac per hoc fides eius ad æternã salutem optime sufficere. In Psalmo possunt hæc prophetica verba mysticè tractari, sed in hoc loco iuxta literã melius intelliguntur: quia tunc in eis manifestius æternitas & potentia Fili quam nũc Apostolus studet ostendere, declaratur. Nam ad Filij personam, non ad Patris in hac epistola dicitur: *Tu in principio Domine terram fundasti*, &c. licet in Psalmo & ad Patré conuenienter ista dicantur, vel potius ad totam Trinitatem. Sed nunc Apostolus excellentiã solius Filij propheticis testimonijs intendit ostendere, qui Iudæis propter assumptionem carnis minor videbatur. Vnde & adhuc subiungit.

Infra 3.

Ioan. 3.

B

Psalm. 101.

al. subsister.

Malach. 3.

Exod. 3.

C

Ad quem autem Angelorum dixit aliquando, Sede à dextris meis, quoadusque ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum? Nonne omnes sunt administratorij spiritus, in ministerium missi propter eos qui hæreditatem capient salutis? Psalm. 106.

Item de gloria humanitatis eius loquitur ostendens eum Angelis multo digniorem. Quasi dicat: Non solum per supradicta maior Angelis esse declaratur, sed etiam per hoc, quia *ad quem* Angelorum quantecunque excellentiæ fuisset, *aliquando*, id est, in aliquo statu eorum, vel ante ruinam superborum, vel post confirmationem humilium, *dixit* Pater, quod Christo dixisse legitur, scilicet, *Sede à dextris*? Nam de excellentissimis Angelis scriptum est, quia Seraphin stabant in circuitu eius. Seraphin stant vt ministri, Filius sedet vt dominus. *Seraphin in circuitu*, Filius ad dexteram. Nam victori Christo pater in die ascensionis eius obtulit consessum suum, dicens: *Sede à dextris meis*, id est, quiesce, & regna in potioribus meis, & hoc, *donec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum*, id est, prorsus subijciam tibi. Pedes stabilitas æterna designatur, vbi quasi vestigijs positis virtute omnipotentiæ consistit, vel certè humanitas eius, & his pedibus eius quotidie subijciuntur inimici. vel per spontaneã conuersionem, vel per iustam damnationem. Cùm autem omnes subiecti fuerint, id est, in fine seculi, tunc patebit omnibus, quia ipse perenniter sedebit ad dexteram Patris. & ideo nunc necesse fuit dicere, quod ipse ibi sessurus sit post diem iudicij, sed tantùm vsq; ad illum diem propter eos qui adhuc eum ibi sedere non credunt. hoc nulli *Angelorum* dictum est, scilicet, *Sede à dextris meis*; quia non est ministri sedere ad dexteram illius, cuius minister est, sed filij est sedere ad dexteram patris. Nam omnes Angeli sunt eius ministri, & hoc interrogatiue quasi per increpationem dicitur, *Nonne omnes* Angeli tam magni, quàm parui, *sunt spiritus administratorij*, id est, ad ministrandum apti, vt vnusquisq; Deo ministret ex officio suo? *administratorij* sunt, id est, ministrandi officium habent. & quia possent officium habere ministrandi, vt non ministrent, vt dapifer regis dicitur eius minister, etiam si non ministret, subditur: *missi in ministerium*, subaudi actualiter explendum, hoc est, & ministrandi officium habent, & ministrant (ministrãdo scilicet seruiunt, & id faciunt non *propter* se, sed *propter* homines, quibus licet mi-

Isaia 6.

D

Apoc. 7.

1. Cor. 5.

Locus obscurus.

A licet minoribus imperio Christi seruiunt, *propter eos* in bonis operibus adiuuandos, & à malignis spiritibus defendendos: *qui capient hereditatem salutis*, id est, consequentur *hereditatem* patriæ cælestis, vbi perpetuam animæ corporisque salutem habebunt. Mittuntur itaque *propter* nos hic Angeli, vel à Domino, vel à maioribus Angelis. Ex minoribus enim Angelorum agminibus foris ad explendum ministerium immittuntur, id est, ad humana solatia vel Angeli vel Archangeli veniunt. Nam sublimiora agmina ab intimis nunquam recedunt, quoniam ea, quæ præeminent, vsum exterioris ministerij non habent. Vnde Daniel ait: *Millia millium ministrabant ei, & decies Millies centena millia adsistebant ei.* Aliud enim est ministrare, aliud adsistere. Nam ministrant Deo, qui ad nos nuntiando exeunt: adsistunt verò, qui contemplatione intima perfruuntur, vt ad explenda foras opera non mittantur. De minoribus ergò intelligendum est, quòd sint *in ministerium missi propter* homines, *qui hereditatem salutis* percipient. Nusquã enim legimus Dominationes vel Thronos *in ministerium* mitti. Qui tamen dici possunt *administratorij spiritus*, quia & intus ministrant Deo, cùm diuinas scientias ab eo susceptas inferioribus tradunt, & ad supernam eos contemplationem adducunt. Sed & illi, qui foras exeunt, semper ei adsistunt: quia & cùm ad nos veniunt, sic exterius implent *ministerium*, vt tamen nunquam desint interius per contemplationem. Vnde Saluator de paruulis, id est, humilibus ait, quia *Angeli eorũ in cœlis semper vident faciem Patris mei*, & mittuntur igitur, & adsistunt: quia etsi circunscriptus sit Angelicus spiritus, summus tamẽ spiritus ipse, qui Deus est, circunscriptus non est. Angeli itaque & missi ante ipsum sunt, quia quolibet missi veniant, intra ipsum currunt.

Dani. 7.

Matt. 18.

B

CAPVT II.

PRopterea abundantius, oportet obseruare nos ea, quæ audiuimus, ne forte pereffluamus. Si enim qui per Angelos dictus est sermo, factus est firmus, & omnis præuaricatio & inobedientia accepit iustam mercedis retributionem, quomodo nos effugiemus, si tantam neglexerimus salutem? Quæ cùm initium* accepisset enarrari per Dominum, ab eis qui audiere in nos confirmata est, contestante Deo signis, & portentis, & varijs virtutibus, & Spiritus sancti distributionibus secundum suam voluntatem.*

*audierũt

Hucusque multis authoritatibus demonstrauit Filium esse meliorem Angelis: & nunc consequenter asserit, quòd verba eius magis sint obseruanda, quàm Angelorum. Loquutus fuerat *Deus in Prophetis*, loquutus fuerat & in Angelis, sed *nouissimè locutus est nobis in Filio.* Et *propterea* quoniam ille tanto dignior est eis, *oportet nos ea, quæ* ab ipso *audiuimus, obseruare*, & opere cõplere *abundantius*, quàm illa, quæ à Prophetis, vel ab Angelis, qui ministri Legis fuerunt, audieramus. *Abundantius*, id est, largius, studiosius seruare debemus verba, quæ loquutus est Deus in Christo, qui seruauimus ea, quæ loquutus est in Angelis, id est, præcepta Euangelij, quàm legis. Ea enim, quæ Deus refertur dixisse Moysi, certum est Angelos esse loquutos. Sed dicit aliquis: Cur ergo scriptum est: *Dixit Dominus ad Moysen*, & non potius, *Dixit* Angelus *ad Moysen*? Quia cùm verba iudicis præco pronuntiat, non scribitur in gestis, ille præco dixit, sed ille iudex. Loquuti sunt itaque Angeli verba legis. Sed magis *obseruare nos oportet* verba Euangelij, quæ loquutus est

Ibid. 7.

Christus, *ne fortè pereffluamus*, id est, puniamur. Fluimus enim, quia sicut fluuius in defluxu & mutabilitate sumus, de infantia ad pueritiam, de pueritia ad iuuentutem, de iuuentute ad senectutem, & inde ad decrepitã ætatem. Effluimus verò, cùm in morte anima & corpore dissoluimur. Effluimus, id est, extra fluimus, cùm animam exhalamus: pereffluimus si à vero Dei esse perpetualiter separati, per varia tormenta sine fine deficimus: & ne hoc nobis contingat, obseruemus verba Christi saltem timore pœnæ, si necdum regnat in nobis amor iustitiæ. Vel fluimus per pœnas mortalis naturæ, effluimus peccatum addendo, pereffluimus in æterna damnatione. Vel ita: Fluere, est mori; effluere, pati pœnas siue in hoc seculo, siue in futuro: pereffluere, acriora tormenta perpetualiter pati: & hæc cauenda nobis sunt. Sed & moraliter pereffluere est ab intima intentione appetitus interiorum & æternorum, penitus extra fluere, cogitando & appetendo sola exteriora & temporalia, quod eis accidit, quorum mentes gratia Dei prorsus deserit: & qui custodire negligunt, merito suæ peruersitatis deseruntur à Spiritu sancto, vt concupiscentias suas sequamur, & pereãt. Vnde mox de pœna futuræ damnationis eorum, comparatione vindictarum, quæ præuaricatoribus legis quondam inferebantur, terribiliter subditur: *Si enim qui per Angelos dictus est sermo*, &c. Nam si illi puniti sunt, qui verba Angelorum contempsere, quanto grauius punientur, qui verba Christi contemnunt? A minori probatur hoc. Vel secundùm priorem sensum ita continuatur: Reuera pereffluemus in tormentis, nisi ea, quæ dicta sunt nobis à Filio seruauerimus. Nam quomodo effugiemus pœnas æternæ vltionis, si tantam salutem nouæ gratiæ neglexerimus, cùm nec illi effugerint, qui legem veterem neglexère? & hoc est: *Si sermo Dei, qui dictus est* Moysi *per Angelos*, id est, per officium Angelorum, *factus est firmus*, id est, ratus, & stabilis, & in minis, & in promissis, quia & quicquid minata est lex, & quicquid promisit completum est, *& si omnis præuaricatio & inobedientia*, &c. *Præuaricatio* est vetita facere, *inobedientia* verò iussa non facere. Et non solùm omnis præuaricator, qui multorum reus erat, sed & *omnis præuaricatio*, id est, omnis culpa transgressionis, vt pro singulis vltio fieret, & omnis culpa inobedientiæ, quæ legis præcepta facere cõtempsit, *accepit retributionem* factorum suorum, *retributionem* dico *mercedis*, id est, meriti, *iustã*, id est, parem, non pro leui culpa magnam, nec pro magna leuem, sed iustè modificatam, vt *oculum pro oculo, dentem pro dente.* Melius positum est *præuaricatio & inobedientia*, quàm si poneretur, præuaricator & inobediens: quia per hoc (vt diximus) ostenditur pœna illata fuisse pro vnaquaque transgressione & inobedientia. Nam præuaricator non solùm de vno, sed de multis dicitur: & si hic positus esset præuaricator, posset intelligi, quòd non pro vna, sed pro multis culpis quis puniretur. *Si* (inquam) *sermo* Angelorum tam *firmus factus est*, vt tanta necessitate cogerentur nostri maiores illum operibus adimplere, quoniam si quis aliter fecisset, non poterat euadere, *quomodo nos* debitam vltionem *effugiemus, si nunc neglexerimus tantam salutem*, id est, æternam beatitudinem, quæ nobis offertur in obseruatione mandatorum noui Testamenti? Nullo modo pœnas *effugiemus, si* hãc inæstimabilem *salutem* paruipendamus. Non enim tanta salus

C

D

Exod. 21.
Leuit. 24.
Deuter. 16.

A lus fuit in veteri Testamento, quanta est hæc, quam Filius nobis attulit. Illa temporalis fuit; hæc est perpetua. Illa terrenas diuitias, hæc cœlestes promisit. Illa victoriam de carneis hostibus, hæc concessit de spiritualibus. Illa temporalem feliciter vitam, hæc tribuit æternaliter beatam. Ideoque salutem non negligenda, quod est minus, quā præuaricari. Grauior enim vindicta sumetur de his, qui *salutem* istam neglexerint, quàm sumpta est de illis, qui sermonem Angelorum præuaricabantur: ibi enim *sermo*, hîc autem salus: quia ibi tantum litera iubens, hîc verò spiritus adiuuans. Quia verò Iudæi possent respondere: Non sequitur, quòd si illi puniti sunt, qui Legem *per Angelos* datam præuaricabantur, nos quoque puniamur, si negligamus ea, quæ dicta sunt à Filio Dei: quia ipsi videre Angelos, & audiêre; nos verò Filium nec vidimus, nec audiuimus, ideo subiungit; *Quæ salus in nos confirmata est ab eis, qui audiêre*: ac si dicat: Non idcirco pœnam euadetis, quòd eum fortasse præsentem in carne non audistis: quia audistis eos, *qui eum audiêre*, & hoc est: *Quæ salus* & vita perennis electorum, *cum per Dominum* Iesum *accepisset initium* non constitutionis, quia ab æterno est, sed enarrationis, quia *Vnigenitus Filius, qui est in sinu Patris, ipse enarrauit*. *ab eis*, id est ab Apostolis, *qui* ab eius ore *audiêre, confirmata est*, id est, valida affirmatione prædicata est, transiens *in nos*, id est, ad sedem & intelligentiam animæ nostræ perueniens. *Confirmata est in nos ab eis, qui audiêre*, non in fine tantùm Dominicæ prædicationis, sed à principio, cùm illa salus cœpisset *enarrari*, id est, euidenter & manifestè *enarrari per Dominum*, non figuris inuolui, sicut antea per Prophetas. *Confirmata est* (inquā) B *ab eis Deo contestante*, id est, cum eis testante quicquid illi dicebant, & quomodo contestabatur Deus, id est, testimoniū & certitudinem dabat prædicationi eorum *signis*, id est, minoribus miraculis, vt erectione claudi, *& portentis*, id est, maioribus & stupendis mirabilibus, vt sanatione omniū infirmitatum per vmbrā Petri: vel signa erāt, quia aliud signabāt, vt erectio eiusdē claudi erectionē claudicantis populi Iudæorū: & portenta, quia aliud portendebāt, vt sanatio infirmitatū sub vmbra Petri, sanationē omniū spiritualiū languorū animę nostrę in præsenti Ecclesia, quæ per vmbram Petri figuratur, sicut superna Ierusalem per corpus eius: Talibus *signis & portentis* contestabatur Deus vera esse, quæ docebant Apostoli, *& varijs virtutibus* aliorum miraculorum, quæ non ita erant mystica. Vel *varijs* animæ *virtutibus*, id est, charitate, humilitate, castitate, & cæteris huiusmodi: quos Deus in eorum moribus relucere faciebat, vt eorum vita prædicationi concordaret, quatenus humilitatem docentes, humiles essent: largitatem prædicantes, largi essent: quibus nimirum *virtutibus* contestabatur Deus veram esse doctrinam eorum. *& etiam spiritus sancti distributionibus*, id est, donis Spiritus sancti diuerso modo datis, vt ille haberet genera linguarum, iste interpretationem sermonum, alius prophetiam, & alij alia. *Distributionibus* dico, factis non *secundum* meritum, sed *secundum suam voluntatem*, id est, *secundum* placitum suæ misericordiæ. *Secundum voluntatem* eiusdem Spiritus, quia ipse est *diuidens singulis prout vult*. Vel *secundum voluntatem* Dei Patris, quia vna voluntas est indiuiduæ Trinitatis.

Ioan.1.

Acto.3 4.
Acto.5.

1.Cor.12.

Non enim Angelis subiecit Deus orbem terræ futurum, de quo loquimur. Testatus est autem in quodam loco quis, dicēs: Quid est homo, quod memor es eius, aut filius hominis, quoniam visitas eum? Minuisti eum paulo minus ab Angelis, gloria & honore coronasti eū, & constituisti eum super opera manuum tuarum. Omnia subiecisti sub pedibus eius. In eo enim quòd ei omnia subiecit, nihil dimisit non subiectum ei. Nunc autem necdum videmus omnia subiecta ei. Eum autem, qui modico quam Angeli minoratus est, videmus Iesum propter passionem mortis gloria & honore coronatum, vt gratia Dei pro omnibus gustaret mortem.

Psalm.8.

C

1.Cor.15.

Dixit superius, quia *oportet nos ea, quæ* à Christo *audiuimus, obseruare abundantius*, qua obseruauimus illa, quæ audieramus ab Angelis, id est, carnales ceremonias, & nunc declarat cur *abundantius*, quia videlicet non Angelis, sed Christo data est potestas iudicandi nos in futuro seculo; & regnare super omnia. *Non enim Angelis*, sed Christo *subiecit Deus* Pater *orbem terræ futurum*, id est, qui futurus est post diem iudicij, quando *erit cœlum nouum & terra noua, de quo* orbe tunc futuro nunc *loquimur*, non de eo, quem nūc cernimus Iste enim ex parte recusat adhuc subijci Christo, ille autem omnino subijcietur ei. *Non Angelis* tunc subiectus est orbis *terræ*, sed potius Christo: quia sic asseruit in Psalmo Propheta; cuius nomen vobis reticeo, non abscondentis affectu, sed quia vos memoriter Psalmos retinetis, & à rege Dauid compositos scitis. Hoc *testatus est quis* Prophetarum, qui pro habita excellentia sine proprio nomine intelligitur, & ex sola authoritate cognoscitur, & *testatus est in loco* Scripturę *quodā*, id est, egregio & notabili, vt per testē & per locum pateat sine ambiguitate verum esse quod dixit. *Testatus est, dicens, quid est homo*, &c. Omnis *filius hominis homo* est: sed non omnis *homo filius hominis*. Adam quippe *homo*, sed non *filius hominis*. *Homo* igitur hoc loco terrenus est: *filius* autem *hominis* cœlestis: & ille longè seiunctus Deo, hic autem præsens Deo: & propterea illius memor est tanquam longè positi, hunc verò visitat, quem præsens illustrat vultu suo, de quo propter infirmitatem carnis & humilitatem passionis rectè dicitur. *Minuisti eum paulo minus ab Angelis*: & propter clarificationem, qua resuscitatus est, & in cœlum eleuatus, *gloria & honore coronasti eum*, &c. Quod ergo dicitur, *Quid est homo*, cum despectu legendum est. O (inquit) Domine Deus Pater *quid est homo*, quasi fragilis, despectus, peccator, *quod memor es eius*, quando peccata dimittis, *aut quid est*, id est, quantę dignitatis & excellentię *filius hominis*, id est, Christus, qui non ex duobus parentibus, sed ex sola virgine natus est, *quoniam visitas eum*, resuscitans de sepulchro? Ibi *es memor*, Patriarchis de cœlo misertus: hic *visitas* quia *Verbum caro factum est*. Vel totus versus de Christo potest legi, & admiratiue dici: *Quid*, id est, quam magnum, & quam mirabile *est mediator Dei & hominum homo Iesus Christus, quod memor es eius*, id est, quia licet in terris conuersetur, tu tamen non obliuisceris eius aliquando vt peccet, sed semper *es memor eius*, faciens vt semper sit immunis ab omni peccato, & plenus omni sanctitate: *aut quid est*, id est, quam gloriosum est *filius hominis*, id est, idem Christus, homo ex homine matre natus, quia per hoc quasi infirmum *visitas eum* resuscitando. Omnes enim alij sunt filij hominum, quia originem habent ex coniunctione duorum: sed Christus *filius* est (vt diximus) solius *hominis*, quia sine carnali patre natus est de Virgine, & ideo magnū quid & incomparabile est ipse apud Deum. Quia *visitas* (inquit) *eum* sicut medicus

Philip.3.

D

A medicus in infirmitate eius, & omnem languorem mortalitatis, & passibilitatis, atque corruptionis per resurrectionem expellis ab eo. Et indigebat visitatione, quia *minuisti eum*. Erat enim, & est semper consubstantialis & coæternus tibi, sed *minuisti eum*, dum exinaniens *seipsum formam serui* acciperet. *Minus Angelis*, quia mortalis factus est: *paulo*, quia sine peccato. Nam minor *Angelis* fuit propter humilitatem carnalis generationis atque passionis, non propter naturam humanitatis. Natura enim humanæ mentis, quæ *ad imaginem Dei* facta est, si peccato caret, par est Angelis. Christus ergo corpore, non mente fuit minor *Angelis*, & corpore mortali atque passibili. Cùm dicitur, *paulo minus ab Angelis*, illud *ab*, notat non esse intelligendum ita minorem, vt Angeli aliquo modo habeant illam naturam, qua dicitur minor: sed ex toto ab eis esse remotam innuit. Ista non valent ad hoc ostendendum, quod ei subiecta sunt *omnia*: sed potius ostenduntur quidam gradus & merita, quibus ipse ad hoc peruenit, vt ei subderentur *omnia*, vt per hæc, quæ iam completa sunt, credamus & illa fore complenda, quę necdum sunt completa. *Minuisti* (inquam) *eum*; id est, minus *minuisti* maiori, hoc est, hominem coniunxisti Verbo in vnitate personæ *&* post expletam passionis obedientiam *coronasti*, id est, circundedisti *eum* ad modum coronæ, quæ totum caput circundat, *gloria* quantum ad animam, vt omnes internæ vires eius glorificarentur: *& honore*, quantum ad corpus, vt esset immortale & lucidissimum. Tres enim sunt vires in anima, id est, ratio, sensificatio, vegetatio. Secundùm rationem nihil recepit in resurrectione, quia neque sapientiam ampliorem, neque di-

B lectionem Dei & proximi vehementiorem. Sed secundùm vegetabilitatem & sensificationem recepit, quoniam anima suum corpus per resurrectionem ita vegetauit, vt subijci non posset vlli corruptioni: & sic etiam sensificauit, sic omnes sensus corporis vigere fecit, vt nullo modo posset detineri, vel aliquid molestiæ pati. Quod videlicet córpus ita tunc factum est pulchrum, vt pulchrius fieri non posset, & secundùm decorem coloris, & secundùm aptitudinem corporis ipsius. Vel in resurrectione & ascensione coronatus est *gloria*, in similitudine triumphatoris *& honore* in consessu Patris. vel *gloria*, id est, claritate immortalitatis, *& honore*, quod sibi flectitur *omne genu*. *&* etiam *constituisti*, id est, stabiliter *eum* posuisti, vt ibi regnet perenniter *super opera manuum tuarum*, id est, super Angelos & homines, quos ambabus fecisse manibus diceris, quia digniores sunt cęteris creaturis. Nec solummodò super Angelos & homines eum posuisti, sed etiã super *omnia*: quoniam *omnia*, quæ sunt in cęlo, & in terra, & in inferno, & in vniuersitate totius creaturæ, ita *subiecisti* ei, vt sint *sub pedibus eius*, id est, vt nullo sibi modo posint æquipararari, sed infra subiaceant, vt adorent eum. Quia igitur *omnia* Pater *ei subiecit*, & non Angelis, ideo *abundantius oportet nos ea* seruare, *quæ* ab illo *audiuimus*, quàm seruauimus, quę ab Angelis audieramus in Lege. Per hoc omnia, quæ dicta sunt, ostendit ipse ad salutem sufficere sine carnalibus obseruantijs. Et si non amore præcepta eius seruamus, saltem terrore iudicij seruemus ea, quoniam *omnia* subiecta sunt ei, vel post modicum subiecta erunt. Prętéritum enim pro futuro posuit Propheta. *Omnia subiecit* ei Pater. Dum dicit *omnia*, nec terrena excipit, nec cælestia. Nam *in eo, quod ei subiecit omnia*, *nihil demisit non subiectum ei in* vniuersitate C creaturarum. hac enim intentione protulit vates istam vniuersalem sententiam, vt nullam facere vellet exceptionem, sed vel voluntariam, vel necessariam subiectionem omnium demonstraret. Dixit Propheta quod Pater illi subiecerit *omnia*. Sed nos *nunc*, id est, in hoc tempore *necdum videmus omnia subiecta ei*, quia *necdum* completa est tota hæc prophetia, licèt maior pars eius sit iam completa. hic enim voluntariam tantùm subiectionem credentium in eum videmus, sed in futuro videbimus inuitam deiectionem superborum. Quotidie namque subijciuntur aliqui, sed non omnes, donec in iudicio: & quod *omnia* sint illi subijcienda, constat ex eo, quod cætera prophetiæ verba iam sunt adimpleta. Nam adhuc non *videmus omnia* illi *subiecta*, sed tamen iam *videmus*, id est, ita patenter intelligimus, ac si corporeis oculis videremus *eum* videlicet magnum & denotabilem in diuinitatis natura, *qui minoratus est modico quam Angeli*, id est, qui factus est parum minor Angelis, *propter passionem mortis*, quia pati & mori pótuit, quod beati Angeli non possunt. *Eum*, inquam, *qui* talis factus est, scilicet *Iesum*, id est, saluatorem, qui sine carnalibus obseruantijs saluare potest, *videmus* oculis fidei *coronatum gloria & honore*, secundum animam & corpus, qui coronatus est *propter passionem mortis*, id est, qui *vsque ad mortem* fuit obediens Patri. Hic iam incipit Apostolus ostendere, non pro potentia tantùm vel vltione verba Christi audienda esse, sed potius pro dilectione, qua dilexit nos, vt pro nobis moreretur. Dico quia *minoratus est*, & hoc ideo, *vt gustaret mortem*, id est, horariam, & non longam, quasi aliquid gustando transiret pro D omnibus ad vitam prædestinatis, vel pro omnibus, quia pretium sanguinis eius sufficit omnibus. Et hoc factum est *gratia*, id est, gratuito munere *Dei*, quia homo non meruit. vel ipse Christus est *gratia Dei*, qui pro salute omnium *mortem* gustauit, quia non debebatur nobis, vt Filius Dei moreretur pro nobis. Qui mortuus est pro omnibus: quia etsi omnes non credunt, ipse tamen quod suum est fecit.

Decebat enim eum, propter quem omnia, & per quem omnia, qui multos filios in gloriam adduxerat, authorem salutis eorum, per passionem consummare. Qui enim sanctificat, & qui sanctificantur, ex vno omnes. Propter quam causam non confunditur fratres eos vocare, dicens: Nuntiabo nomen tuum fratribus meis, in Psalm. 21. *medio Ecclesiæ laudabo te. & iterum, Ego ero fidens in* Psalm. 17. *eum. & iterum, Ecce ego, & pueri mei, quos dedit mihi* Isaiæ. 8. *Deus. Quia ergo pueri communicauerunt carni & sanguini, & ipse similiter participauit eisdem, vt per mor-* Osee. 13. *tem destrueret eum, qui habebat mortis imperium, id* 1. Cor. 15. *est, diabolum,* * *vt liberaret eos, qui timore mortis per* * & *totam vitam obnoxij erant seruituti.*

Christus est *gratia Dei*, id est, gratuita donatio eius, quia gratis eum dedit nobis, nullo id promerente. Dedit eum nobis, vt breui haustu *mortem gustaret* pro nobis. Nam hoc facere *decebat* Deum Patrem, quia nihil in hoc fecit, quod esset contra honorem suum, sed potius hoc illum decuit, vt per Filium suum maiorem subueniret minoribus. Et hóc est, quia *decebat eum*, id est, Patrem, *propter quem* glorificandum sunt *omnia*, & propter cuius summum esse, habent omnia inferius esse, *& per quem* sunt *omnia*, quoniam per ipsum constantia & perseuerantia est omnibus impertita: *qui* iam prædestinatione, quanuis nõdum re, *adduxerat in gloriam* supernæ beatitudinis

A nis *multos filios* adoptiuos: *eum* (inquam) *decebat consummare*, id est, simul omniū summ ū facere, id est, super omnia sublimare *per passionē* & resurrectionem, *authorem salutis eorum*, id est, Filium suū, qui est author *salutis* omnium adoptiuorum, quia nemo salutem habet, nisi per ipsum. Et ideo conueniēs fuit, vt Pater eum morti traderet pro salute omnium. Vel secundùm alios codices, dicamus, quia *decebat per passionem* consummari *eū*, id est, Christum, *propter quem* laudandum, *& per quem* creantem sunt *omnia*, *qui multos filios*, id est, sibi fratres adoptatos iam prędestinando, *adduxerat in gloriam: qui fecit quæ futura sunt*, vt Propheta testatur, *eum* dico *authorem salutis eorum*, qui nisi pateretur, non esset author *salutis*: & ita falsa esset prędestinatio de adducendis ipsis, nec in his, quæ propter eum glorificandum facta sunt, glorificaretur, sed frustra essent facta omnia, cùm homo, cui cætera seruiunt, perditus esset. Decuit ergo *eum* passione consummari. Videretur enim indecens, quod author *salutis* pateretur. Sed non dedecet, quia ex Deo pendet: & ei est subditus, vt alij homines, & ideo conuenit pati. Nam ipse Christus, *qui* sanguine suo *sanctificat* prædestinatos, *& illi*, *qui* per eum *sanctificantur*, *omnes* sunt *ex vno* Patre Deo, qui est vnus & singularis, cui nemo adęquatur, id est, ex eo omnes pendent, & omne bonum suum ab eo habent. Sed Christus ex eo, vt proprius Filius, cæteri vt adoptiui, & quia ille tantus & tantę potentię est, vt possit alios sanctificare, & alij adeo sunt infirmi, vt indigeant sanctificatione, ideo potius illum, quàm alium fratrem oportuit subire passionem. *Omnes*
B sunt *ex vno*, *propter quam causam*, scilicet quia vtrique eundem Patrem habent, *non confunditur*, id est, non erubescit *vocare eos fratres*. Confundi enim accipitur pro erubescere, quia cùm quis erubescit, simul confunduntur humores in facie. Cùm dicit, *non confunditur fratres vocare*, ostendit non eius naturæ esse fraternitatem nostram, sed misericordiæ, secundùm eius diuinitatē: & quod nos *fratres* vocet, probat authoritate prophetica, ne putetur nouum, *dicens*: *Nuntiabo* post resurre-
Psalm. 21. ctionem meam in toto orbe *fratribus meis*, quos mihi adoptabis, *nomen tuum*, quod est Pater, *vt cognoscant te Patrem*, qui eos paterno affectu ad hæreditatē supernę beatitudinis vt filios vocas. Vel *nomen tuum*, quod est Deus, id est, famam & gloriam Deitatis tuæ, vt cognoscant omnipotentiam tuam, & te creatorem suum esse sciant. Et etiam ego existens *in medio Ecclesiæ*, quasi columna, vt super me omnes conuocati ad fidem vndiq; innitentur, & me sustentatorem habeant, *laudabo te*, id est, faciam te laudari, accendens omnes de circuitu ad tuam laudationem. vel *in medio Ecclesiæ*, vt omnibus communiter adsim, & consulam, atque subueniam. Siue *in medio*, id est, in corde fidelium *laudabo te*. *& iterū*, id est, si hæc nō sufficit vobis autoritas, *iterū* alibi (hoc est, in Isaia) dicit, quod ad idem confirmandum valet, videlicet
Psalm. 17. quia ipse, *& qui sanctificantur*, ex vno sunt: *Ego*, inquit, *ero* vt homo *fidens in eum*, scilicet in Patrem. Id est, homo fiam, & non in meis viribus confidam, sed *ero fidens in eum*, id est, non in me remanebit fiducia mea, sed tota transibit in eum, quia ex ipso mihi omne bonum, sicut & alijs hominibus. Dum dicit, quod confidat in eum, manifestè declarat, quia ex eo est, & eius auxilio indiget. Et cùm se ex eo esse & pendere manifestet, ipse qui maior est, apertè docet, illos longè inferiores se, & non in hominibus, sed in Deo fiduciam debere ponere, *& iterum*, id est, iterato dicit ipse apud C
Isaiam, quod ostendit eū, & cæteros fideles ex vno esse. *Ecce*, inquit, id est, in aperto sumus ad prę- Esaiæ 8.
bendum exēpla bene agendi cęteris hominibus, *ego* qui me dignatus sum sic humiliare, *& pueri mei*, id est, qui per me puri facti sūt à criminibus, *quos* ex me tamen non habeo, sed *Deus* Pater eos *mihi* gratuita sua volūtate *dedit*, vnde patet quod ex eo sumus ego & illi: & ideo iure recipitur & honoratur à nobis iste, qui cùm sit author *salutis* nostrę, sic se humiliat, vt fratrem nostrum se tam in Prophetis, quàm in Euangelio vocet. Nam & ipse iuxta humanitatem, & omnes sancti ex vno genere sunt, & ex vno Deo. *Ergo quia pueri*, id est, quos humiles, & à vitijs puros facere volebat, *communicauerunt carni & sanguini*, id est, communiter habuêre omnes carnē & sanguinem, id est, erāt homines corruptibiles ex corpore & anima, quæ nunc per sanguinem intelligitur, propter hanc rationabilem causam *& ipse* quoq; qui tantus erat in diuinitate, *participauit eisdem*, id est, carne & sanguine. & hoc similiter vt *pueri* eius, qui sanctificandi erant, quia similiter mortalem & passibilem naturam humanitatis accepit. *Ecce* quomodo veraciter nobis frater dignatus est fieri. Sanguis hoc loco pro anima positus est, quia sedes animę, sanguis dicitur esse, testante Moyse, Leui. 17.
quoniam *anima carnis in sanguine est*. & quia sanguis Domini redemptio est humani generis, & ipse carnem suam obtulit pro nobis in ara crucis, atq; sanguinem fudit, designatū est, quòd integrum hominem redemerit, id est, corpus & animam fidelium suorum ab originali culpa liberauerit. Quod etiam in sacramento Corporis & sanguinis sui designare voluit, qui sine carnalibus obseruantijs hoc solum sacrificium nostræ D
redemptioni prorsus suffecit. Et ideo dicitur, *communicauerunt*, id est, communem naturalem habuêre ipse *& pueri* eius, quoniā illam naturam, quę communis in hominibus fuit, assumpsit, vt omnes communiter redimeret, quorum naturæ ipse communicare dignatus est. Quæ tamen redemptio solis pueris eius ad vitam prædestinatis proficit, qui puritatem mundæ conuersationis custodiunt. & quia ipse *& pueri* eius ex vno genere sunt, vel ex vno Deo, atque *pueri* omnes communiter habuêre carnem & sanguinem, ergo *& ipse* carnis & sanguinis particeps factus est *similiter*, quia eodem modo fragilem naturam habuit vt illi, pręter peccatum: & ideo talem assumpsit naturam, vt eam morti daret pro illis, & moriens *diabolum* occideret. Nisi enim homo esset, qui *diabolum* vinceret, non iuste, sed violenter ei tollerentur homines. Ideo mori voluit, *vt per mortem* sui innocentis *destrueret* principem *mortis*. Non quæsiuit alia arma, quibus pugnaret contra *mortis* authorem, nisi ipsam mortem. Et per eam destruxit *eum*, id est, deorsum struxit atque subuertit, velut aliquod ædificium, altitudinem superbiæ eius, & fortitudinem potentiæ ipsius, *qui habebat mortis imperium*, quia ex quo sibi per Adam captiuauerat humani generis liberum arbitrium, iam quadam potentia imperabat, id est, suadebat hominibus ea, quæ ad mortem ducunt, id est, peccata, & nemò illi resistere poterat, quia nemo peccatum omnino respuere valebat. Non enim ob aliud dicitur *imperium*, & potestatē *mortis* habuisse, nisi quia peccatum persuasit, ex quo mors accidit. Vnde ille, qui sine vllo peccato vel originali vel proprio mori dignatus est, innocēti morte sua hunc principē iniquitatis & *mortis* destruxit,

A struxit, & potestate priuauit, *id est, diabolum*, qui interpretatur deorsum fluēs: quia & ipse semper ad ima per nequitiā defluit, & eos, qui sibi cōsentiunt, defluere facit, donec in infernum decidant. Sic enim habet super eos *mortis imperiū*. Sed nos è contra sursum tēdamus, quo Christus nos vocat, qui & morte sua liberauit à principe *Mortis*. Nec tantùm ideo mori voluit, vt hunc hostē destrueret, sed etiam *vt liberaret* à iugo timoris, & à seruitute legis *eos*, videlicet Iudæos, *qui erant obnoxij seruituti*. i. vt timorem pœnę eis auferret, & amorem iustitię per spiritum sanctum infunderet, vt in libertate Deo seruirent. Qui nō ad horam, sed *per totam vitam* pręsentem, quandiucunque duraret, *erant obnoxij seruituti legis*, seruiliter adimplēdo carnales eius obseruantias *timore mortis* corporis & animę, quia timebant corporaliter occidi, si legem violarent, & post obitum in inferno cruciari, quoniā & in Lege didicerant Abiron & Dathan cum suis viuos in infernū cecidisse, & in Prophetis æterna reproborū supplicia manifestius audierant. Sed Christus moriens, liberauit eos & à iugo legis, & ab inferno: & nūc electi eius mortem desiderāt, vt ad regnum transeant. Ecce quanta bona operatur mors per Christi gratiam. Qui vtique poterat etiam hoc donare credentibus, vt nec istius experirentur corporis mortem. Sed si hoc fecisset, carnis quædam felicitas adderetur, minueretur autē fidei fortitudo. Sic enim homines mortem istam timent, vt non ob aliud felices dicerent Christianos, nisi quod mori omnino non possent. Ac per hoc nemo propter illam vitam, quę post mortem beata futura est, per virtutem etiam contemnendæ ipsius mortis ad Christi gratiam festinaret: sed propter remouēB dam mortis molestiam delicatius crederetur in Christum. Plus ergo gratię pręstitit fidelibus suis. Quid enim magnum erat, videndo non mori eos, qui crederent, credere se non moriturum? Quanto maius est ita credere, vt se speret moriturus sine fine victurum? Enervis enim & debilis est fides, nec fides omnino dicenda, si homines credendo præmia visibilia consequantur, id est, si fidelibus immortalitas in hoc seculo reddatur. Hinc & ipse Dominus mori voluit, vt (sicut dictum est) *per mortem euacuaret eum, qui potestatē mortis habebat*, & Iudęos à seruitute legis eriperet.

Nusquam enim Angelos apprehendit, sed semen Abrahæ apprehendit. Vnde debuit per omnia fratribus similari, vt misericors fieret, & fidelis Pontifex ad Deum, vt repropitiaret delicta populi. In eo enim, in quo passus est ipse & tentatus, potens est & eis, qui tentantur, auxiliari.

Dictum est quia *participauit carni & sanguini, vt moreretur*, & ita principem *mortis* Angelum *destrueret*, & merito sic dictum est: quia *nusquam*, in nullo scripturarum sacrarum loco *Apprehendit* ipse *Angelos*, qui ab eo recesserant. *Nusquam* in scripturis inuenitur, quod voluisset apprehendere, id est, ad se prendere & reducere Angelicam naturā, quę perierat, cùm omnes scripturę de hominum reparatione concorditer loquantur. Duas enim ad intelligēdum se creaturas fecerat, Angelicam scilicet, & humanam. Vtramque vero superbia perculit, & à statu ingentiæ rectitudinis fregit. Sed vna tegimen carnis habuit, alia verò nihil infirmum de carne gestauit, Angelis nanque solummodo spiritus, homo verò spiritus & caro. Misertus ergo Creator vt redimeret, illam ad se debuit reducere, quam in perpetratione culpæ ex infirmitate aliquid constat habuisse, & eo altius apostatam Angelum debuit repellere, qui cùm à persistendi fortitudine corruit, nil C infirmum ex carne gestauit. Est adhuc aliud, quo & perditus homo reparari debuit, & superbiens spiritus reparari non possit: quia nimirum Angelus sua malitia cecidit, hominem verò aliena prostrauit. Propterea *nusquam*, id est, in nullo (sicut diximus) scripturarum loco, vel *nusquam*, id est, nec in cœlo, nec in aëre, nec in terra, nec in abysso *apprehendit Angelos* apostatas, imò penitus deseruit eos, *sed semen Abrahæ apprehendit*, quia nos, quasi recedentes ab eo, & longè fugientes insequutus misericorditer *apprehendit*, & in vnam personam nostræ fragilitatis naturam sibi contemperauit. *Semen*, id est, filios *Abrahæ apprehendit*. Melius posuit Apostolus *semen*, quàm si posuisset filios: quia *semen* tam de longinquis, quàm de propinquis parentibus dicitur, filij verò magis dicuntur propinqui. Gentes ideo omittit: quia Iudæis loquitur, & quod posuit *semē Abrahæ*, sufficit suæ intentioni. Et etiam per hoc reddit eos magis obnoxios Christo, qui non ad gentes, sed ad Iudæos missus est, sicut ait: *Non sum missus nisi ad oues, quæ periere domus Israel.* Vel etiam gentes ad fidem conuersę, sunt *semen Abrahæ*: quia dum in *Abrahæ semen*, id est, in Christum crediderе, eius filij facti sunt, cuius semini sunt vniti. Vnde eis dicitur: *Si autem vos Christi, ergo Abrahæ semen estis.* Siue igitur de Iudæis, siue de gentibus fideles, *semen Abrahæ* sunt, quod Christus *apprehendit. Vnde*, id est, propter hanc causam, quia non *Angelos, sed* homines *apprehendit, debuit fratribus similari*, vt homo fieret quod illi erant. Ipsa enim natura suscipienda erat, quæ liberanda. Idcirco nanque Redemptor noster non Angelus, sed homo factus est, quia hoc procul dubio fieri debuit quod redemit, vt & perditum Angelum non apprehendendo deséreret, & hominē D in semetipso apprehendendo repararet. *Semen Abrahæ apprehendit*, id est, carnem de Abraham, vt filios eius saluaret. Ideoq; *fratribus per omnia* præter peccatum *similari debuit*, vt similiter esset homo mortalis & passibilis, & habens omnia cætera, quæ sunt naturaliter hominis. *Per omnia* similatus est eis, quia natus, educatus, creuit, passus est, & mortuus. Qui si aliter appareret quomodo non homines coactos, sed volentes ad salutem reduceret? Non enim haberent, quem imitando sequerentur, nisi hominem viderent sibi *per omnia* similem, quē imitari possent. Ob hoc præcipue nobis *similari debuit, vt misericors fieret*, id est, vt ille Deus, qui semper *misericors* extitit, & affectum pietatis erga creaturam suā habuit, humanum corpus haberet, vt in corde cōpungeretur nostra miseria & infirmitate, sicut Euangelium narrat eū frequenter pro nobis gemuisse, & fleuisse, vt veraciter cōpatientem nobis, & condolentem miserijs nostris. Et quia posset nobis compati per consortiū eiusdē naturæ mortalis, nec tamen à miserijs eripere, subditur; *& fidelis Pontifex ad Deum. fidelis* enim *Pontifex* factus est, vt fideliter nobis extrueret pontem super fluctus seculi huius, ad terram viuentium. Nullum enim fallit, sed omnes per pontem, quem ipse fecit, gradientes fideliter ducit ad Deum. Pontem quippe fecit, qui facultatem dedit nobis calcandi & superandi mundanos fluctus: atque transeundi super eos ad patriam vitę, & perueniendi ad Creatorem nostrum, per hoc, quod liberum arbitrium nobis restituit, & auxilium suæ gratiæ nobis concessit, ac se mediatorem dedit,

A Pater secundum humanitatem *constituit* iam immutabilem *heredem vniuersorum*, id est, possessorem omnium creaturarum, atque totius mundi dominum, vt iam non sit tantùm *Iacob funiculus hereditatis eius*, sed fiat quod scriptum est, *Dabo tibi gentes hereditatem tuam, & possessionem tuam terminos terræ*. Vnde patet, quia omnes in eum debent credere. Et *per quem*, secundū quod Verbū Patris est, ipse Pater *fecit* non solum æterna, quæ minus sunt etiam nobis nota, sed *& secula*, id est, omnia mutabilia, quę variari cernimus per tempora. Seculum enim à sequendo dicitur, eò quod semper sit in motu: quia semper aliquid precedit: & aliud sequitur. Et cùm *secula* per Filium facta sint, manifestum est eum esse Creatorem hominis, & omnium reliquorum, quæ in cœlis facta sunt. *Qui* Filius, post laborem militię & obedientiæ suæ *sedet*, id est, requiescit nihil vltra laboris sustinens, *ad dexteram* paternæ *maiestatis*. Et iure secundùm humanitatem exaltatus est *ad dexteram* Patris, *cùm sit* secundum diuinitatem eidem Patri coæternus & coæqualis. Est enim *splendor gloriæ, & figura substantiæ eius. Splendor gloriæ*, quasi *lumen de lumine*. Pater enim est *gloria*, sicut idem Filius ei canit in Psalmo: *Gloria mea, & exaltans caput meum*. Et huius *gloriæ*, id est, Patris *splendor* est Filius, quia à Patre est, sicut *splendor* de sole, & coæternus est Patri, sicut *splendor* coæuus soli. Nam sicut natura non patitur, vt sit vnquam sol sine splendore, & ignis sine calore; ita Pater nunquam potuit esse sine sapientia sua: & sicut sol non est à splendore, nec ignis à calore; ita Pater non est à Filio sed Filius à Patre: & sicut *splendor* ostendit illud, cuius est *splēdor*; ita Filius manifestat Patrem, cuius ipse est Sapiētia: & sicut substantialiter *splendor* in sole est, & sol in splendore ita substantialiter Filius in Patre est, & Pater in Filio. Et quia posset esse coęternus, & tamen non esset eadem substantia; addit, *& figura substantiæ eius*, per quod ostenditur consubstantialis Patri. Quia est *figura substantiæ eius*, id est, expressa similitudo eius, non secundùm exteriora, sed secundum substantiā. *Figura substātiæ eius* est, id est, forma & imago *substantiæ eius*: quia quantus est Pater tantus & ipse: qualis est Pater, talis est ipse: cuius *substantiæ* est Pater, eiusdem & ipse: quod est Pater, hoc & ipse. Filius enim, qui est sapientia Patris, per hoc, quòd ipsum reuelat & facit cognosci, figuram *substantiæ eius* exprimit, cùm semetipsam primum describit eadem sapientia, & sic Patrem manifestat. Cùm enim ęternitas Patris cernitur à nobis, prout infirmitatis nostræ possibilitas admittit, imago eius mentis nostræ oculis antefertur: quia cùm verè in Patrem tendimus, hunc quantum accipimus per suam imaginem, id est, per Filium, videmus, & per eam speciem, quæ de ipso sine initio nata est, eum aliquo modo cernere, qui nec cœpit, nec desinit, conamur, & hæc est *figura* expressa *substantiæ* Dei. Vnde idem Filius dicit: *Nemo venit ad patrem, nisi per me*. & *Qui videt me, videt & Patrem*. Qui & porta[n]s *omnia*, id est, sursum tenet, ne decidāt, & in nihilum reuertantur, vnde creata ab ipso fuerant, & sustentat ea non labore, nec difficultate, sed *verbo virtutis suæ*, id est, imperio suæ potentiæ, hoc est, sola voluntate sua, quæ in eo virtus est & omnipotentia, per quod patet, quia Patri compotentialis est. Et est *purgationem peccatorum faciens*, quia sanguine suo nos à peccatis mundat. Commonet Apostolus crucis eius, & mox resurrectionis, & ascensionis. Nam postquam fudit in cruce sanguinem, vt faceret *peccatorum* nostrorum *purgationem*, suscitatus est de sepulchro, & eleuatus est in cœlum. Vbi *sedet* nunc, id est, quiescit, & regnat, & iudicat, sublimatus *ad dexteram*, id est, æqualitatem & honorificentiam *maiestatis*, id est, Patris, qui est maiestas, id est, maior potestas, quia omnibus potestatibus maior est, *ad* cuius *dexteram* Filius est in eadem sede, sicut æqualis, ne si in alia parte sederet, minor esse videretur, & *sedet in excelsis*, id est, super omnē creaturam, in eminentissimis spiritibus Angelicis, qui qui vocantur Thronus, id est, sedes Dei.

Psalm. 2.

Psalm. 3.

B

Locus obscurus.

Ioan. 1.

C

Tanto melior Angelis effectus, quanto differentius præ illis nomen hereditauit. Cui enim dixit aliquando Angelorum, Filius meus es tu ego hodie genui te? & rursum: Ego ero illi in patrem, & ipse erit mihi in filium *Acto. 13. Psalm. 2. 2. Reg. 7. 2. Par. 22*

Hic comparat eum Angelis, & præfert, vsque ad locum, quo ait: *Propterea abundantius oportet. Sedet in excelsis, effectus tantò melior*, id est, dignior *Angelis* secundùm humanitatem, secundùm quam *minoratus* fuerat *pàulominus ab Angelis, quanto hereditauit*, id est, hæreditario iure possedit, *nomen* (quod est Filius) *differētius*, id est, magis differēs. Dum enim mortalis esset differens nomen habuit, quia *Angeli ministrabant ei*, sed tamen confortasse *eum* legitur *Angelus* in passione. Postquam autem immortalis factus est, magis differens *nomen* habuit: quia ministrare adhuc ei possunt *Angeli*, sed iam confortare eum non possunt. Et ante passionem, licet nonnunquam vocaretur *Filius Dei* tamen ferè semper vocatus est *Filius hominis*; post resurrectionem verò *Filius Dei* vocatur. Et secundum quod ipse *differentius nomen* habet, est *præ illis*, non post illos. Nam & si Angeli aliquando vocantur *filij Dei*, hoc nomen significat illos à Deo creatos esse, non eandem substantiam habendo cum Deo, sed potius quod sunt sola Dei voluntate facti. In Christo autem significat illum esse naturaliter à Patre genitum & eiusdem cum Patre substantię, & humanitatem eius personaliter vnitam eidem Vnigenito Dei. Propter quod & ipsa humanitas appellationem Filij Dei meruit: & ita nomen istud, quod filius, est, in Christo differentius & longe dissimilius quàm in Angelis, & longè *præ illis*. Vel *præ illis* habet Christus *nomen*, quia honorificentior quàm illi factus est, quando surrexit, & ascendit. Et verè *præ illis nomen* habet. Nam *cui Angelorum dixit* Deus, quod Christo *dixit*? Nec maiori *Angelorum dixit* hoc *aliquando*, id est, nec in creatione, nec postquam confirmati sunt in supernis. Similiter nullus *Angelorum* tam sublimis est, cui legatur Deus aliquando dixisse, quod Christo dixit: *Filius meus es tu* consubstantialis mihi, quia *ego hodie*, id est, in die æternitatis, quæ caret principio & fine, semperque præsens habet sine præterito & futuro, *genui te* ex substantia mea. *Genui te*, dixit, & non gigno te, ne imperfectus videtur esse Filius, & ne contra Prophetam *Deus recens* esse putaretur idem Vnigenitus: Si enim dixisset, *hodie* gignote, posset existimari hæc genitura *hodie* principium habuisse. Sed cùm dicit, *genui*, ostendit quòd *hodie* sit, sed non *hodie* cæperit. Ac per hoc nullum principium habuisse declaratur. Tamen si in Actibus Apostolorum verba Pauli consideremus, videbimus eum hanc sententiam ad resurrectionem Domini retulisse. dixit enim de Patre, *resuscitans Iesum Christum, sicut in Psalmo secundo scriptum est, Filius meus es tu, ego hodie genui te*. Iuxta hoc igitur Apostoli testimonium dixit ei Pater in die resurrectionis *Filius meus es tu, ego*

Matth. 4. Lucæ 22.

D

Acto. 13.

A ego hodie genui te, Iuxta hoc igitur Apostoli testimonium dixit ei Pater in die resurrectionis, *Filius meus es tu, ego hodie genui te*, vt illa resurrectio eius, quam Pater operatus est, intelligatur quædam generatio. Nam & nostra resurrectio vocatur regeneratio, cùm dicitur: *In regeneratione,*
Matth. 19. *cum sederit filius hominis in sede maiestatis suæ*: & iterum
Luc. 20. rum de electis dicitur, quia in futuro *seculo sunt filij Dei, cùm sint filij resurrectionis*. Christus ergo secundùm humanitatem, qui dum esset mortalis, erat *filius hominis*, in resurrectione vestiens immortalitatem, factus est *Filius Dei*, sic tamen, vt non amitteret esse *filius hominis*, quia verus homo permansit: sed gloriam, quam humanitus non habebat, accepit, & ita homo ille, quem Vnigenitus Dei in sua persona susceperat, audiuit in resurrectione. *Filius meus es tu, ego hodie genui te*, quòd nulli vnquam *Angelorum* dictum est: quia nec propter aliquam promotionem; quæ illis aliquando facta est, dignus fuit aliquis illorum hoc audire. *Et rursum, cui Angelorum* dictum est, quod de filio *hominis* Verbo Dei personaliter v-
Reg. 7. nito *dixit, Ego*, qui Verbi mei semper sum Pater, *ero illi in Patrem* id est, ero pater illi homini, quem Verbum meum assumet, *& ipse homo erit mihi in filium*, id est, *erit mihi* filius? Nulli *Angelorum* dictum est hoc, vel de nullo *Angelorū*. Sed homo iste propter vnitatem personæ, Verbi & carnis, factus est eiusdem Patris Filius, cuius & Verbum: quia & Virgo, Dei genetrix idcircò dicitur, quòd non solum hominem, sed & Deum genuit. Caro enim communicat altioribus, sicut & di-
Psalm. 96. uinitas humilioribus.

Et cùm iterum introducit primogenitum in orbem
Psalm. 103. *terræ, dicit: Et adorent eum omnes Angeli Dei. & ad*
Psalm. 44. *Angelos quidem dicit: Qui facit Angelos suos, spiritus:*
B *& ministros suos, flammam ignis. Ad Filium autem: Thronus tuus Deus in seculum seculi; virga æquitatis, virga regni tui. Dilexisti iustitiam, & odisti iniquita-*
Psalm. 101. *tem propterea vnxit te Deus, Deus tuus oleo exultationis præ participibus tuis. Et, Tu in principio Domine terram fundasti. & opera manuum tuarum sunt cæli. Ipsi peribunt, tu autem permanebis, & omnes vt vestimentum veterascent: & velut amictum mutabis eos, & mutabuntur; tu autem idē ipse es, & anni tui non deficient.*

Ostenso per authoritates quoniam *differentius nomen præ* Angelis Christus *hæreditauit*, ostendit per alias authoritates, eum esse meliorem & præstantiorem Angelis Quasi dicat: Antequam *Filius Dei* homo fieret, promisit Deus se eidem homini fore *in patrem. Et iterum, cùm introducit in orbem terræ*, id est, in hunc mundum, *primogenitum in multis fratribus, dicit* de eo, vt adoretur ab omnibus sanctis Angelis. *Iterum introducit* visibilem carne assumpta, qui ante inuisibilis in mundo erat. Quæ assumptio dicitur exitus à Patre, & introductio in hæreditatem. Vel *introducit*, id est, intus vsque ad corda hominum ducit eum, vt cognoscatur ab eis, pro quorum salute carnem induit. & *in orbem terræ*, id est; in reparationem humani generis vbique terrarum existentis. Qui
Deut. 23. Filius secundùm diuinitatem quidem, in qua fratres non habet, dicitur *Vnigenitus*: sed secundùm humanitatem, in qua fratres habere dignatus est, appellatur *Primogenitus*. In qua humanitate eum adorare monentur Angeli, quia in diuinitate vt adorarent eum, non indigebant admonitione: & quia homo vnitus Deo, adoratur ab Angelis; patet quia longè melior est ipse quàm Angeli. Hoc autem testimonium in cantico Deuteronomij iuxta Septuaginta interpretes ita legitur:

Lætamini cæli simul cum eo, & adorent eum omnes C
Angeli Dei. Vbi notandum est, quòd translatio Septuaginta interpretum authentica erat Hebræis, quibus scribebat Apostolus, vtpote Græcam & Hebræam linguam scientibus. Quia ergo *cæli* lætantur cum homine, quem Dei Filius assumpsit, & adorant *eum omnes Angeli Dei*, manifestum est ex hoc, quantum ipse prælatus sit Angelis: & etiam ex hoc quod sequitur, quia *ad Angelos dicit, qui facit Angelos*, &c. Illud enim quod supra dictum est, refertur ad Filium, ostendendo illum esse meliorem Angelis: & istud quod subditur, refertur ad Angelos, ostendendo eos inferiores illo cui seruiunt, & ministrant. Et hoc est quod dicit scriptura, quòd *ad Angelos* quidem pertinet: *Qui* scilicet Filius *facit Angelos*, id est, nuntios & legatos suæ voluntatis ad homines, *suos spiritus* cœlestes. Angelus enim nomen officij; non naturæ. Nomen verò naturæ spiritus est. Nam sancti illi spiritus supernæ patriæ semper quidem sunt spiritus, sed non semper Angeli; Tunc enim solummodò sunt Angeli; cùm nuntiant. Eos ergo, quos semper Christus habet *spiritus*, quando vult, *Angelos facit*, mittendo eos nuntiare quod iusserit. *& flammam ignis*, id est, *Seraphin*, qui ardentes interpretantur, quia igne diuini amoris toti sunt inflammati, & ante omnes alios sunt, *facit ministros suos*, vt ministrent ei & seruiant; scilicet primos cœlestium spirituum *facit* sibi ministrare. *& hoc quidem ad Angelos* dictum est, ad ostendendam subiectionem Psalm. 44.
eorum: sed *ad Filium* quod sequitur, id est, ad declarandum eius excellentiam: *O Deus*, Fili; *tuus thronus*; id est, tua sedes regia permanet *in seculum seculi*, id est, in æternum. Non enim posset Deus habere sedem temporalem, Dominum vocat eum; vt omnibus, qui videbant eum esse homi- D
nem, diuinitas eius innotescat. Per thronum, id est, per sedem regiam designatur regnum eius. Qui *thronus* perseuerat *in seculum seculi*, quia *regni eius non erit finis*, & alibi dicitur; quia *sedebit Domi-* Luca. 1.
nus rex in æternum. Per virgam quoque, id est, sce- Psalm. 28.
ptrum, insigne regnantis exprimitur. Quæ *virga* est *æquitatis*, sicut & per Prophetam de eo dictum est: *Ecce in iustitia regnabitur rex*. Vel *thronus* intelligatur iudiciaria sedes, & per hanc ipsum iudici- Isaia. 32.
um. Qui *thronus* permanet *in seculum seculi*, quia nouissimum Christi iudiciū semper stabit. Vn-
de ait, *Ibunt hi in supplicium æternum, illi autem in vi-* Matth. 25.
tam æternam. Per virgam autem *æquitatis*, intelligi potest rectitudo sententiæ iudicij eius, quia percutiet reprobos. Hæc virga, fortitudo est in vindicta, & æquitas rectissima. Vel certè *virga regni tui*, id est, disciplina & regnum, qua bonos regis, & malos flagellas, est *virga æquitatis*, id est, regula directa & inflexibilis. Nec mirum, quia *dilexisti iustitiam*, id est, omne bonum non coactus habuisti, sed ex amore: & econtra *odisti iniquitatem*, id est, omne malum. Nam sicut Ioannes in epistola dicit: *Omnis qui facit peccatum, & iniquitatem facit, & peccatum est iniquitas*. Non simul vtraque habuisti, id est, bonum & malum: sed vnum ex amore tenuisti, & alterum ex odio dete- 1. Ioan. 3.
status es. & *propterea*, id est, vt bonum diligeres, & malum odires, *vnxit te ô Deus* Fili *Deus tuus* Pater per se non per *ministros*. In eo enim quod dicitur, *vnxit te Deus. Deus tuus*, sicut & in Hebræo & Græco patet, primum nomen Dei vocatiuo casu intelligendum est; sequens nominatiuo. *Vnxit te Deus, Deus tuus. Vnxit* secundùm hominem, quia deitas nullo indigebat. Deus enim, qui vnctus est,

A licet minoribus imperio Christi seruiunt, *propter eos* in bonis operibus adiuuandos, & à malignis spiritibus defendendos: *qui capient hereditatem salutis*, id est, consequentur *hereditatem* patriæ cælestis, vbi perpetuam animæ corporisque salutem habebunt. Mittuntur itaque *propter* nos hic Angeli, vel à Domino, vel à maioribus Angelis. Ex minoribus enim Angelorum agminibus foris ad explendum ministerium immittuntur, id est, ad humana solatia vel Angeli vel Archangeli veniunt. Nam sublimiora agmina ab intimis nunquam recedunt, quoniam ea, quæ præeminent, vsum exterioris ministerij non habent.
Dani. 7. Vnde Daniel ait: *Millia millium ministrabant ei, & decies Millies centena millia adsistebant ei.* Aliud enim est ministrare, aliud adsistere. Nam ministrant Deo, qui ad nos nuntiando exeunt: adsistunt verò, qui contemplatione intima perfruuntur, vt ad explenda foras opera non mittantur. De minoribus ergò intelligendum est, quòd sint *in ministerium missi propter* homines, *qui hereditatem salutis* percipient. Nusquã enim legimus Dominationes vel Thronos *in ministerium* mitti. Qui tamen dici possunt *administratorij spiritus*, quia & intus ministrant Deo, cum diuinas scientias ab eo susceptas inferioribus tradunt, & ad supernam eos contemplationem adducunt. Sed & illi, qui foras exeunt, semper ei adsistunt: quia & cùm ad nos veniunt, sic exterius implent *ministerium*, vt tamen nunquam desint interius per
Matt. 18. contemplationem. Vnde Saluator de paruulis, id est, humilibus ait, quia *Angeli eorũ in cælis semper vident faciem Patris mei*, & mittuntur igitur, & adsistunt: quia etsi circunscriptus sit Angelicus
B spiritus, summus tamẽ spiritus ipse, qui Deus est, circunscriptus non est. Angeli itaque & missi ante ipsum sunt, quia quolibet missi veniant, intra ipsum currunt.

CAPVT II.

PRopterea abundantius, oportet obseruare nos ea, quæ audiuimus, ne fortè pereffluamus. Si enim qui per Angelos dictus est sermo, factus est firmus, & omnis præuaricatio & inobedientia accepit iustam mercedis retributionem, quomodo nos effugiemus, si
*audierũt *tantam neglexerimus salutem? Quæ cùm initium* * *accepisset enarrari per Dominum, ab eis qui audiêre in nos confirmata est, contestante Deo signis, & portentis, & varijs virtutibus, & Spiritus sancti distributionibus secundùm suam voluntatem.*

Hucusque multis authoritatibus demonstrauit Filium esse meliorem Angelis: & nunc consequenter asserit, quòd verba eius magis sint obseruanda, quàm Angelorum. Loquutus fuerat *Deus in Prophetis*, loquutus fuerat & in Angelis, sed *nouissimè locutus est nobis in Filio. Et propterea* quoniam ille tanto dignior est eis, *oportet nos ea, quæ* ab ipso *audiuimus, obseruare*, & opere cõplere *abundantius*, quàm illa, quæ à Prophetis, vel ab Angelis, qui ministri Legis fuerunt, audieramus. *Abundantius*, id est, largius, studiosius seruare debemus verba, quæ loquutus est Deus in Christo, qui seruauimus ea, quæ loquutus est in Angelis, id est, præcepta Euangelij, quàm legis. Ea enim,
Act. 7. quæ Deus refertur dixisse Moysi, certum est Angelos esse loquutos. Sed dicit aliquis: Cur ergo scriptum est: *Dixit Dominus ad Moysen*, & non potius, *Dixit* Angelus *ad Moysen*? Quia cùm verba iudicis præco pronuntiat, non scribitur in gestis, ille præco dixit, sed ille iudex. Loquuti sunt itaque Angeli verba legis. Sed magis *obseruare nos oportet* verba Euangelij, quæ loquutus est Christus, *ne fortè pereffluamus*, id est, puniamur. C
fluimus enim, quia sicut fluuius in defluxu & mutabilitate sumus, de infantia ad pueritiam, de pueritia ad iuuentutem, de iuuentute ad senectutem, & inde ad decrepitã ætatem. Effluimus verò, cùm in morte anima & corpore dissoluimur. Effluimus, id est, extra fluimus, cùm animam exhalamus: pereffluimus si à vero Dei esse perpetualiter separati, per varia tormenta sine fine deficimus: & ne hoc nobis contingat, obseruemus verba Christi saltem timore pœnæ, si necdum regnat in nobis amor iustitiæ. Vel fluimus per pœnas mortalis naturæ, effluimus peccatum addendo, pereffluimus in æterna damnatione. Vel ita: Fluere, est mori; effluere, pati pœnas siue in hoc seculo, siue in futuro: pereffluere, acriora tormenta perpetualiter pati: & hæc cauenda nobis sunt. Sed & moraliter pereffluere est ab intima intentione appetitus interiorum & æternorum, penitus extra fluere, cogitando & appetendo sola exteriora & temporalia, quod eis accidit, quorum mentes gratia Dei prorsus deserit: & qui custodire negligunt, meritò suæ peruersitatis deseruntur à Spiritu sancto, vt concupiscentias suas sequamur, & pereãt. Vnde mox de pœna futuræ damnationis eorum, comparatione vindictarum, quæ præuaricatoribus legis quondam inferebantur, terribiliter subditur: *Si enim qui per Angelos dictus est sermo*, &c. Nam si illi puniti sunt, qui verba Angelorum contempsere, quanto grauius punientur, qui verba Christi contemnunt? A minori probatur hoc. Vel secundùm priorem sensum ita continuatur: Reuera pereffluemus in tormentis, nisi ea, quæ dicta sunt nobis à Filio seruauerimus. Nam quomodo effugiemus pœnas æternæ vltionis, si tantam salutem nouæ gratiæ neglexerimus, cum nec D
illi effugerint, qui legem veterem neglexêre? & hoc est: *Si sermo Dei, qui dictus est* Moysi *per Angelos*, id est, per officium Angelorum, *factus est firmus*, id est, ratus, & stabilis, & in minis, & in promissis, quia & quicquid minata est lex, & quicquid promisit completum est, *& si omnis præuaricatio & inobedientia*, &c. *Præuaricatio* est vetita facere, *inobedientia* verò iussa non facere. Et non solùm omnis præuaricator, qui multorum reus erat, sed & *omnis præuaricatio*, id est, omnis culpa transgresionis, vt pro singulis vltio fieret, & omnis culpa inobedientiæ, quæ legis præcepta facere cõtempsit, *accepit retributionem* factorum suorum, *retributionem* dico *mercedis*, id est, meriti, *iustã*, id est, parem, non pro leui culpa magnam, nec pro magna leuem, sed iustè modificatam, vt Exod. 21.
oculum pro oculo, dentem pro dente. Melius positum Leuit. 24.
est *præuaricatio & inobedientia*, quàm si poneretur, Deuter. 16.
præuaricator & inobediens: quia per hoc (vt diximus) ostenditur pœna illata fuisse pro vnaquaque transgresione & inobediẽtia. Nam præuaricator non solùm de vno, sed de multis dicitur: & si hic positus esset præuaricator, posset intelligi, quòd non pro vna, sed pro multis culpis quis puniretur. *Si* (inquam) *sermo* Angelorum tam *firmus factus est*, vt tanta necessitate cogerentur nostri maiores illum operibus adimplere, quoniam si quis aliter fecisset, non poterat euadere, *quomodo nos* debitam vltionem *effugiemus, si nunc neglexerimus tantam salutem*, id est, æternam beatitudinem, quæ nobis offertur in obseruatione mandatorum noui Testamenti? Nullo modo pœnas *effugiemus, si* hãc inæstimabilem *salutem* paruipendamus. Non enim tanta sa-

A lus fuit in veteri Testamento, quanta est hæc, quam Filius nobis attulit. Illa temporalis fuit; hæc est perpetua. Illa terrenas diuitias, hęc cœlestes promisit. Illa victoriam de carneis hostibus, hæc concessit de spiritualibus. Illa temporalem feliciter vitam, hæc tribuit æternaliter beatam. Ideoque salutem non negligendā, quod est minus, quā præuaricari. Grauior enim vindicta sumetur de his, qui *salutem* istam neglexerint, quàm sumpta est de illis, qui sermonem Angelorum præuaricabantur: ibi enim *sermo*, hîc autem salus: quia ibi tantum litera iubens, hîc verò spiritus adiuuans. Quia verò Iudæi possent respondere: Non sequitur, quòd si illi puniti sunt, qui Legem *per Angelos* datam præuaricabantur, nos quoque puniamur, si negligamus ea, quæ dicta sunt à Filio Dei: quia ipsi videre Angelos, & audiêre; nos verò Filium nec vidimus, nec audiuimus, ideo subiungit; *Quæ* salus *in nos confirmata est ab eis, qui audiêre*: ac si dicat: Non idcirco pœnam euadetis, quòd eum fortasse præsentem in carne non audistis: quia audistis eos, *qui* eum *audiêre*, & hoc est: *Quæ* salus & vita perennis electorum, *cum per Dominum* Iesum *accepisset initium* non constitutionis, quia ab æterno est, sed enarrationis, quia *Vnigenitus Filius, qui est in sinu Patris, ipse enarrauit. ab eis*, id est ab Apostolis, *qui* ab eius ore

Ioan.1. *audiêre, confirmata est*, id est, valida affirmatione prædicata est, transiens *in nos*, id est, ad sedem & intelligentiam animæ nostræ perueniens. *Confirmata est in nos ab eis, qui audiêre*, non in fine tantum Dominicæ prædicationis, sed à principio, cùm illa salus cœpisset *enarrari*, id est, euidenter & manifestè *enarrari per Dominum*, non figuris inuolui, sicut antea per Prophetas. *Confirmata est* (inquā)

B *ab eis Deo contestante*, id est, cum eis testante quicquid illi dicebant, & quomodo contestabatur Deus, id est, testimoniū & certitudinem dabat prædicationi eorum, *signis*, id est, minoribus miraculis, vt erectione claudi, *& portentis*, id est, maioribus & stupendis mirabilibus, vt sanatione omniū infirmitatum per vmbrā Petri: vel signa erāt, quia aliud signabāt, vt erectio eiusdē claudi

Acto.3 4. erectionē claudicantis populi Iudæorū: & por-

Acto.5. tenta, quia aliud portendebāt, vt sanatio infirmitatū sub vmbra Petri, sanationē omniū spiritualiū languorū animę nostrę in præsenti Ecclesia, quæ per vmbram Petri figuratur, sicut superna Ierusalem per corpus eius: Talibus *signis & portentis* contestabatur Deus vera esse, quæ docebant Apostoli, *& varijs virtutibus* aliorum miraculorum, quæ non ita erant mystica. Vel *varijs* animæ *virtutibus*, id est, charitate, humilitate, castitate, & cæteris huiusmodi: quos Deus in eorum moribus relucere faciebat, vt eorum vita prædicationi concordaret, quatenus humilitatem docentes, humiles essent: largitatem prædicantes, largi essent: quibus nimirum *virtutibus* contestabatur Deus verum esse doctrinam eorum. *& etiam Spiritus sancti distributionibus*, id est, donis Spiritus sancti diuerso modo datis, vt ille haberet genera linguarum, iste interpretationem sermonum, alius prophetiam, & alij alia. *Distributionibus* dico, factis non *secundum* meritum, sed *secundum suam voluntatem*, id est, *secundum* placitum

1.Cor.12. suæ misericordiæ. *Secundum voluntatem* eiusdem Spiritus, quia ipse est *diuidens singulis prout vult*. Vel *secundum voluntatem* Dei Patris, quia vna voluntas est indiuiduæ Trinitatis.

Non enim Angelis subiecit Deus orbem terræ futu-

Psalm.8. *rum, de quo loquimur. Testatus est autem in quodam* C *loco quis, dicēs: Quid est homo, quod memor es eius, aut filius hominis, quoniam visitas eum? Minuisti eum paulo minus ab Angelis, gloria & honore coronasti eū, & constituisti eum super opera manuum tuarum. Omnia subiecisti sub pedibus eius. In eo enim quòd ei omnia subiecit, nihil dimisit non subiectum ei. Nunc autem necdum*

1.Cor.15. *videmus omnia subiecta ei. Eum autem, qui modico quam Angeli minoratus est, videmus Iesum propter passionem mortis gloriā & honore coronatum, vt gratia Dei pro omnibus gustaret mortem.*

Dixit superius, quia *oportet nos ea, quæ* à Chri-

Philip.3. sto *audiuimus, obseruare abundantius*, quā obseruauimus illa, quæ audieramus ab Angelis, id est, carnales ceremonias, & nunc declarat cur *abundantius*, quia videlicet non Angelis, sed Christo data est potestas iudicandi nos in futuro seculo, & regnare super omnia. *Non enim Angelis*, sed Christo *subiecit Deus* Pater *orbem terræ futurum*, id est, qui futurus est post diem iudicij, quando *erit cælum nouum & terra noua, de quo* orbe tunc futuro nunc *loquimur*, non de eo, quem nūc cernimus Iste enim ex parte recusat adhuc subijci Christo, ille autem omnino subijcietur ei. *Non Angelis* tunc subiectus est orbis *terræ*, sed potius Christo: quia sic asseruit in Psalmo Propheta; cuius nomen vobis reticeo, non abscondentis affectu, sed quia vos memoriter Psalmos retinetis, & à rege Dauid compositos scitis. Hoc *testatus est quis* Prophetarum, qui pro habita excellentia sine proprio nomine intelligitur, & ex sola authoritate cognoscitur, & *testatus est in loco* Scripturę *quodā*, id est, egregio & notabili, vt per testē & per locum pateat sine ambiguitate verum esse quod dixit. *Testatus est, dicens, quid est homo*, &c. Omnis *filius hominis homo* est: sed non omnis *homo filius hominis*. Adam quippe *homo*, sed non *filius hominis*. *Homo* igitur hoc loco terrenus est: *filius* autem *hominis* cælestis: & ille longè seiunctus Deo, hic au-

D tem præsens Deo: & propterea illius memor est tanquam longè positi, hunc verò visitat, quem præsens illustrat vultu suo, de quo propter infirmitatem carnis & humilitatem passionis rectè dicitur. *Minuisti eum paulo minus ab Angelis*: & propter clarificationem, qua resuscitatus est, & in cœlum eleuatus, *gloria & honore coronasti eum*, &c. Quod ergo dicitur, *Quid est homo*, cum despectu legendum est. O (inquit) Domine Deus Pater *quid est homo*, quasi fragilis, despectus, peccator, *quod memor es eius*, quando peccata dimittis, *aut quid est*, id est, quantę dignitatis & excellentię *filius hominis*, id est, Christus, qui non ex duobus parentibus, sed ex sola virgine natus est, *quoniam visitas eum*, resuscitans de sepulchro? Ibi *es memor*, Patriarchis de cœlo misertus: hic *visitas* quia *Verbum caro factum est*. Vel totus versus de Christo potest legi, & admiratiue dici: *Quid*, id est, quam magnum, & quam mirabile *est mediator Dei & hominum homo Iesus Christus, quod memor es eius*, id est, quia licet in terris conuersetur, tu tamen non obliuisceris eius aliquando vt peccet, sed semper *es memor eius*, faciens vt semper sit immunis ab omni peccato, & plenus omni sanctitate: *aut quid est*, id est, quam gloriosum est *filius hominis*, id est, idem Christus, homo ex homine matre natus, quia per hoc quasi infirmum *visitas eum* resuscitando. Omnes enim alij sunt filij hominum, quia originem habent ex coniunctione duorum: sed Christus *filius* est (vt diximus) solius *hominis*, quia sine carnali patre natus est de Virgine, & ideo magnū quid & incomparabile est ipse apud Deum. Quia *visitas* (inquit) *eum* sicut medicus

A medicus in infirmitate eius, & omnem languorem mortalitatis,& passibilitatis, atque corruptionis per resurrectionem expellis ab eo. Et indigebat visitatione, quia *minuisti eum.* Erat enim, & est semper consubstantialis & coæternus tibi, sed *minuisti eum,* dum exinaniens *seipsum formam serui* acciperet. *Minus Angelis*, quia mortalis factus est: *paulo*, quia sine peccato. Nam minor *Angelis* fuit propter humilitatem carnalis generationis atque passionis, non propter naturam humanitatis. Natura enim humanæ mentis, quæ *ad imaginem Dei* facta est, si peccato careat, par est Angelis. Christus ergo corpore, non mente fuit minor *Angelis*, & corpore mortali atque passibili. Cùm dicitur, *paulo minus ab Angelis*, illud *ab*, notat non esse intelligendum ita minorem, vt Angeli aliquo modo habeant illam naturam, qua dicitur minor: sed ex toto ab eis esse remotam innuit. Ista non valent ad hoc ostendendum, quod ei subiecta sunt *omnia*: sed potius ostenduntur quidam gradus & merita, quibus ipse ad hoc peruenit, vt ei subderentur *omnia*, vt per hæc, quæ iam completa sunt, credamus & illa fore complenda, quę necdum sunt completa. *Minuisti* (inquam) *eum*; id est, minus *minuisti* maiori, hoc est, hominem coniunxisti Verbo in vnitate personæ *&* post expletam passionis obedientiam *coronasti*, id est, circundedisti *eum* ad modum coronæ, quæ totum caput circundat, *gloria* quantum ad animam, vt omnes internæ vires eius glorificarentur: *& honore*, quantum ad corpus, vt esset immortale & lucidissimum. Tres enim sunt vires in anima, id est, ratio, sensificatio, vegetatio. Secundùm rationem nihil recepit in resurrectione, quia neque sapientiam ampliorem, neque dilectionem Dei & proximi vehementiorem. Sed
B secundùm vegetabilitatem & sensificationem recepit, quoniam anima suum corpus per resurrectionem ita vegetauit, vt subiici non posset vlli corruptioni: & sic etiam sensificauit, sic omnes sensus corporis vigere fecit, vt nullo modo posset detineri, vel aliquid molestiæ pati. Quod videlicet corpus ita tunc factum est pulchrum, vt pulchrius fieri non posset, & secundùm decorem coloris, & secundùm aptitudinem corporis ipsius. Vel in resurrectione & ascensione coronatus est *gloria*, in similitudine triumphatoris *&* *honore* in consessu Patris. vel *gloria*, id est, claritate immortalitatis, *& honore*, quod sibi flectitur *omne genu. &* etiam *constituisti*, id est, stabiliter *eum* posuisti, vt ibi regnet perenniter *super opera manuum tuarum*, id est, super Angelos & homines, quos ambabus fecisse manibus diceris, quia digniores sunt cęteris creaturis. Nec solummodò super Angelos & homines eum posuisti, sed etiã super *omnia*: quoniam *omnia*, quæ sunt in cęlo, & in terra, & in inferno, & in vniuersitate totius creaturæ, ita *subiecisti ei*, vt sint *sub pedibus eius*, id est, vt nullo sibi modo possint æquiparari, sed infra subiaceant, vt adorent eum. Quia igitur *omnia* Pater *ei subiecit*, & non Angelis, ideo *abundantius oportet nos ea* seruare, *quæ* ab illo *audiuimus*, quàm seruauimus, quę ab Angelis audieramus in Lege. Per hoc omnia, quæ dicta sunt, ostendit ipse ad salutem sufficere sine carnalibus obseruantijs. Et si non amore præcepta eius seruamus, saltem terrore iudicij seruemus ea, quoniam *omnia* subiecta sunt ei, vel post modicum subiecta erunt. Pręteritum enim pro futuro posuit Propheta. *Omnia subiecit* ei Pater. Dum dicit *omnia*, nec terrena excipit, nec cælestia. Nam *in eo, quod ei subiecit omnia*, *nihil demisit non subiectum ei in* vniuersitate

Philip. 2.

C creaturarum. hac enim intentione protulit vates istam vniuersalem sententiam, vt nullam facere vellet exceptionem, sed vel voluntariam, vel necessariam subiectionem omnium demonstraret. Dixit Propheta quod Pater illi subiecerit *omnia*. Sed nos *nunc*, id est, in hoc tempore *necdum videmus omnia subiecta ei*, quia *necdum* completa est tota hæc prophetia, licèt maior pars eius sit iam completa. hic enim voluntariam tantùm subiectionem credentium in eum videmus, sed in futuro videbimus inuitam deiectionem superborum. Quotidie namque subijciuntur aliqui, sed non omnes, donec in iudicio: & quod *omnia* sint illi subijcienda, constat ex eo, quod cætera prophetiæ verba iam sunt adimpleta. Nam adhuc non *videmus omnia* illi *subiecta*, sed tamen iam *videmus*, id est, ita patenter intelligimus, ac si corporeis oculis videremus *eum* videlicet magnum & denotabilem in diuinitatis natura, *qui minoratus est modico quam Angeli*, id est, qui factus est parum minor Angelis, *propter passionem mortis*, quia pati & mori potuit, quod beati Angeli non possunt. *Eum*, inquam, *qui* talis factus est, scilicet *Iesum*, id est, saluatorem, qui sine carnalibus obseruantijs saluare potest, *videmus* oculis fidei *coronatum gloria & honore*, secundum animam & corpus, qui coronatus est *propter passionem mortis*, id est, qui *vsque ad mortem* fuit obediens Patri. Hic iam incipit Apostolus ostendere, non pro potentia tantùm vel vltione verba Christi audienda esse, sed potius pro dilectione, qua dilexit nos, vt pro nobis moreretur. Dico quia *minoratus est*, & hoc ideo, *vt gustaret mortem*, id est, horariam, & non longam, quasi aliquid gustando transiret pro omnibus ad vitam prædestinatis, vel pro omnibus, quia pretium sanguinis eius sufficit omnibus. Et hoc factum est *gratia*, id est, gratuito munere *Dei*, quia homo non meruit. vel ipse Christus est *gratia Dei*, qui pro salute omnium *mortem* gustauit, quia non debebatur nobis, vt Filius Dei moreretur pro nobis. Qui mortuus est pro omnibus: quia etsi omnes non credunt, ipse tamen quod suum est fecit. D

Decebat enim eum, propter quem omnia, & per quem omnia, qui multos filios in gloriam adduxerat, authorem salutis eorum, per passionem consummare. Qui enim sanctificat, & qui sanctificantur, ex vno omnes. Propter quam causam non confunditur fratres eos vocare, dicens: Nuntiabo nomen tuum fratribus meis, in medio Ecclesiæ laudabo te. & iterum, Ego ero fidens in eum. & iterum, Ecce ego, & pueri mei, quos dedit mihi Deus. Quia ergo pueri communicauerunt carni & sanguini, & ipse similiter participauit eisdem, vt per mortem destrueret eum, qui habebat mortis imperium, id est, diabolum, vt liberaret eos, qui timore mortis per totam vitam obnoxij erant seruituti.*

Psalm. 21.
Psalm. 17.
Isaia. 8.
Osee. 13.
1. Cor. 15. *&

Christus est *gratia Dei*, id est, gratuita donatio eius, quia gratis eum dedit nobis, nullo id promerente. Dedit eum nobis, vt breui haustu *mortem gustaret* pro nobis. Nam hoc facere *decebat* Deum Patrem, quia nihil in hoc fecit, quod esset contra honorem suum, sed potius hoc illum decuit, vt per Filium suum maiorem subueniret minoribus. Et hóc est, quia *decebat eum*, id est, Patrem, *propter quem* glorificandum sunt *omnia*, & propter cuius summum esse, habent omnia inferius esse, *& per quem* sunt *omnia*, quoniam per ipsum constantia & perseuerantia est omnibus impertita: *qui* iam prædestinatione, quamuis nōdum re, *adduxerat in gloriam* supernæ beatitudinis

A nis *multos filios* adoptiuos: *eum* (inquam) *decebat consummare*, id est, simul omniũ summ ũ facere, id est, super omnia sublimare *per passionẽ* & resurrectionem, *authorem salutis eorum*, id est, Filium suũ, qui est author *salutis* omnium adoptiuorum, quia nemo salutem habet, nisi per ipsum. Et ideo conueniẽs fuit, vt Pater eum morti traderet pro salute omnium. Vel secundùm alios codices, dicamus, quia *decebat per passionem* consummari *eũ*, id est, Christum, *propter quem* laudandum, *& per quem* creantem sunt *omnia*, *qui multos filios*, id est, sibi fratres adoptatos iam prędestinando, *adduxerat in gloriam*: *qui fecit quæ futura sunt*, vt Propheta testatur, *eum* dico *authorem salutis eorum*, qui nisi pateretur, non esset author *salutis*: & ita falsa esset prędestinatio de adducendis ipsis, nec in his, quæ propter eum glorificandum facta sunt, glorificaretur, sed frustra essent facta omnia, cùm homo, cui cætera seruiunt, perditus esset. Decuit ergo *eum* passione consummari. Videretur enim indecens, quod author *salutis* pateretur. Sed non dedecet, quia ex Deo pendet: & ei est subditus, vt alij homines, & ideo conuenit pati. Nam ipse Christus, *qui* sanguine suo *sanctificat* prædestinatos, *&* illi, *qui* per eum *sanctificantur*, *omnes* sunt *ex vno* Patre Deo, qui est vnus & singularis, cui nemo adęquatur, id est, ex eo omnes pendent, & omne bonum suum ab eo habent. Sed Christus ex eo, vt proprius Filius, cæteri vt adoptiui, & quia ille tantus & tantę potentię est, vt possit alios sanctificare, & alij adeo sunt infirmi, vt indigeant sanctificatione, ideo potius illum, quàm alium fratrem oportuit subire passionem. *Omnes*
B sunt *ex vno*, *propter quam causam*, scilicet quia vtrique eundem Patrem habent, *non confunditur*, id est, non erubescit *vocare eos fratres*. Confundi enim accipitur pro erubescere, quia cùm quis erubescit, simul confunduntur humores in facie. Cùm dicit, *non confunditur fratres vocare*, ostendit non eius naturæ esse fraternitatem nostram, sed misericordiæ, secundùm eius diuinitatẽ: & quod nos *fratres* vocet, probat authoritate prophetica,
Psalm. 21. ne putetur nouum, *dicens*: *Nuntiabo* post resurrectionem meam in toto orbe *fratribus meis*, quos mihi adoptabis, *nomen tuum*, quod est Pater, *vt cognoscant te Patrem*, qui eos paterno affectu ad hæreditatẽ supernę beatitudinis vt filios vocas. Vel *nomen tuum*, quod est Deus, id est, famam & gloriam Deitatis tuæ, vt cognoscant omnipotentiam tuam, & te creatorem suum esse sciant. Et etiam ego existens *in medio Ecclesiæ*, quasi columna, vt super me omnes conuocati ad fidem vndiq; innitentur, & me sustentatorem habeant, *laudabo te*, id est, faciam te laudari, accendens omnes de circuitu ad tuam laudationem. vel *in medio Ecclesiæ*, vt omnibus communiter adsim, & consulam, atque subueniam. Siue *in medio*, id est, in corde fidelium *laudabo te*. *& iterũ*, id est, si hæc nõ sufficit vobis autoritas, *iterũ* alibi (hoc est, in Isaia) dicit, quod ad idem confirmandum valet, videlicet
Psalm. 17. quia ipse, *& qui sanctificantur*, ex vno sunt: *Ego*, inquit, *ero* vt homo *fidens in eum*, scilicet in Patrem. Id est, homo fiam, & non in meis viribus confidam, sed *ero fidens in eum*, id est, non in me remanebit fiducia mea, sed tota transibit in eum, quia ex ipso mihi omne bonum, sicut & alijs hominibus. Dum dicit, quod confidat in eum, manifestè declarat, quia ex eo est, & eius auxilio indiget. Et cùm se ex eo esse & pendere manifestet, ipse qui maior est, apertè docet, illos longè inferiores se, & non in hominibus, sed in Deo fiduciam debe-

re ponere, *& iterum*, id est, iterato dicit ipse apud C
Isaiam, quod ostendit eũ, & cæteros fideles ex vno esse. *Ecce*, inquit, id est, in aperto sumus ad prę- Esaia 8.
bendum exẽpla bene agendi cęteris hominibus, *ego* qui me dignatus sum sic humiliare, *& pueri mei*, id est, qui per me puri facti sũt à criminibus, *quos* ex me tamen non habeo, sed *Deus* Pater eos *mihi* gratuita sua volũtate *dedit*, vnde patet quod ex eo sumus ego & illi: & ideo iure recipitur & honoratur à nobis iste, qui cùm sit author *salutis* nostrę, sic se humiliat, vt fratrem nostrum se tam in Prophetis, quàm in Euangelio vocet. Nam & ipse iuxta humanitatem, & omnes sancti ex vno genere sunt, & ex vno Deo. *Ergo quia pueri*, id est, quos humiles, & à vitijs puros facere volebat, *communicauerunt carni & sanguini*, id est, communiter habuêre omnes carnẽ & sanguinem, id est, erãt homines corruptibiles ex corpore & anima, quæ nunc per sanguinem intelligitur, propter hanc rationabilem causam *& ipse* quoq; qui tantus erat in diuinitate, *participauit eisdem*, id est, carne & sanguine. & hoc similiter vt *pueri* eius, qui sanctificandi erant, quia similiter mortalem & passibilem naturam humanitatis accepit. *Ecce* quomodo veraciter nobis frater dignatus est fieri. Sanguis hoc loco pro anima positus est, quia
sedes animę, sanguis dicitur esse, testante Moyse, Leui. 17.
quoniam *anima carnis in sanguine est*. & quia sanguis Domini redemptio est humani generis, & ipse carnem suam obtulit pro nobis in ara crucis, atq; sanguinem fudit, designatũ est, quòd integrum hominem redemerit, id est, corpus & animam fidelium suorum ab originali culpa liberauerit. Quod etiam in sacramento Corporis & sanguinis sui designare voluit, qui sine carna-
libus obseruantijs hoc solum sacrificium nostræ D
redemptioni prorsus suffecit. Et ideo dicitur, *communicauerunt*, id est, communem naturalem habuêre ipse *& pueri* eius, quoniã illam naturam, quę communis in hominibus fuit, assumpsit, vt omnes communiter redimeret, quorum naturæ ipse communicare dignatus est. Quæ tamen redemptio solis pueris eius ad vitam prædestinatis proficit, qui puritatem mundæ conuersationis custodiunt. & quia ipse *& pueri* eius ex vno genere sunt, vel ex vno Deo, atque *pueri* omnes communiter habuêre carnem & sanguinem, ergo *& ipse* carnis & sanguinis particeps factus est *similiter*, quia eodem modo fragilem naturam habuit vt illi, pręter peccatum: & ideo talem assumpsit naturam, vt eam morti daret pro illis, & moriens *diabolum* occideret. Nisi enim homo esset, qui *diabolum* vinceret, non iuste, sed violenter ei tollerentur homines. Ideo mori voluit, *vt per mortem* sui innocentis *destrueret* principem *mortis*. Non quæsiuit alia arma, quibus pugnaret contra *mortis* authorem, nisi ipsam mortem. Et per eam destruxit *eum*, id est, deorsum struxit atque subuertit, velut aliquod ædificium, altitudinem superbiæ eius, & fortitudinem potentiæ ipsius, *qui habebat mortis imperium*, quia ex quo sibi per Adam captiuauerat humani generis liberum arbitrium, iam quadam potentia imperabat, id est, suadebat hominibus ea, quæ ad mortem ducunt, id est, peccata, & nemò illi resistere poterat, quia nemo peccatum omnino respuere valebat. Non enim ob aliud dicitur *imperium*, & potestatẽ *mortis* habuisse, nisi quia peccatum persuasit, ex quo mors accidit. Vnde ille, qui sine vllo peccato vel originali vel proprio mori dignatus est, innocẽti morte sua hunc principẽ iniquitatis & *mortis* destruxit,

A struxit,& potestate priuauit, *id est, diabolum*, qui interpretatur deorsum fluēs: quia & ipse semper ad ima per nequitiā defluit,& eos, qui sibi cōsentiunt, defluere facit, donec in infernum decidant. Sic enim habet super eos *mortis imperiū*. Sed nos è contra sursum tēdamus, quo Christus nos vocat, qui & morte sua liberauit à principe *Mortis*. Nec tantùm ideo mori voluit, vt hunc hostē destrueret, sed etiam *vt liberaret* à iugo timoris,& à seruitute legis *eos*, videlicet Iudæos, *qui erant obnoxij seruituti*.i.vt timorem pœnę eis auferret,& amorem iustitię per spiritum sanctum infunderet, vt in libertate Deo seruirent. Qui nō ad horam, sed *per totam vitam* pręsentem, quandiucunque duraret, *erant obnoxij seruituti legis*, seruiliter adimplēdo carnales eius obseruantias *timore mortis* corporis & animę, quia timebant corporaliter occidi, si legem violarent, & post obitum in inferno cruciari, quoniā & in Lege didicerant Abiron & Dathan cum suis viuos in infernū cecidisse, & in Prophetis æterna reproborū supplicia manifestius audierant. Sed Christus moriens, liberauit eos & à iugo legis,& ab inferno:& nūc electi eius mortem desiderāt, vt ad regnum transeant. Ecce quanta bona operatur mors per Christi gratiam. Qui vtique poterat etiam hoc donare credentibus, vt nec istius experirentur corporis mortem. Sed si hoc fecisset, carnis quædam felicitas adderetur, minueretur autē fidei fortitudo. Sic enim homines mortem istam timent, vt non ob aliud felices dicerent Christianos, nisi quod mori omnino non possent. Ac per hoc nemo propter illam vitam, quę post mortem beata futura est, per virtutem etiam contemnendæ ipsius mortis ad Christi gratiam festinaret: sed propter remouē- B dam mortis molestiam delicatius crederetur in Christum. Plus ergo gratię pręstitit fidelibus suis. Quid enim magnum erat, videndo non mori eos, qui crederent, credere se non moriturum? Quanto maius est ita credere, vt se speret moriturus sine fine victurum? Eneruis enim & debilis est fides, nec fides omnino dicenda, si homines credendo præmia visibilia consequantur, id est, si fidelibus immortalitas in hoc seculo reddatur. Hinc & ipse Dominus mori voluit, vt (sicut dictum est) *per mortem euacuaret eum, qui potestatē mortis habebat*,& Iudęos à seruitute legis eriperet.

Nusquam enim Angelos apprehendit, sed semen Abrahæ apprehendit. Vnde debuit per omnia fratribus similari, vt misericors fieret, & fidelis Pontifex ad Deum, vt repropitiaret delicta populi. In eo enim, in quo passus est ipse & tentatus, potens est & eis, qui tentantur, auxiliari.

Dictum est quia *participauit carni & sanguini*, vt moreretur,& ita principem *mortis* Angelum *destrueret*,& merito sic dictum est: quia *nusquam*, in nullo scripturarum sacrarum loco *Apprehendit* ipse *Angelos*, qui ab eo recesserant. *Nusquam* in scripturis inuenitur, quod voluisset apprehendere, id est, ad se prendere & reducere Angelicam naturā, quę perierat, cùm omnes scripturę de hominum reparatione concorditer loquantur. Duas enim ad intelligēdum se creaturas fecerat, Angelicam scilicet,& humanam. Vtramque vero superbia perculit, & à statu ingentiæ rectitudinis fregit. Sed vna tegimen carnis habuit, alia verò nihil infirmum de carne gestauit, Angelis namque solummodo spiritus, homo verò spiritus & caro. Misertus ergo Creator vt redimeret, illam ad se debuit reducere, quam in perpetratione culpæ ex infirmitate aliquid constat habuisse, & eo altius apostatam Angelum debuit repellere, qui cùm à persistendi fortitudine corruit, nil C infirmum ex carne gestauit. Est adhuc aliud, quo & perditus homo reparari debuit, & superbiens spiritus reparari non possit: quia nimirum Angelus sua malitia cecidit, hominem verò aliena prostrauit. Propterea *nusquam*, id est, in nullo (sicut diximus) scripturarum loco, vel *nusquam*, id est, nec in cœlo, nec in aêre, nec in terra, nec in abysso *apprehendit Angelos* apostatas, imò penitus deseruit eos, *sed semen Abrahæ apprehendit*, quia nos, quasi recedentes ab eo, & longè fugientes insequutus misericorditer *apprehendit*, & in vnam personam nostræ fragilitatis naturam sibi contemperauit. *Semen*, id est, filios *Abrahæ apprehendit*. Melius posuit Apostolus *semen*, quàm si posuisset filios: quia *semen* tam de longinquis, quàm de propinquis parentibus dicitur, filij verò magis dicuntur propinqui. Gentes ideo omittit: quia Iudæis loquitur,& quod posuit *semē Abrahæ*, sufficit suæ intentioni. Et etiam per hoc reddit eos magis obnoxios Christo, qui non ad gentes, sed ad Iudæos missus est, sicut ait: *Non sum missus nisi ad oues, quæ periere domus Israel.* Vel etiam gentes ad fidem conuersę, sunt *semen Abrahæ*: quia dum in *Abrahæ semen*, id est, in Christum crediderè, eius filij facti sunt, cuius semini sunt vniti. Vnde eis dicitur: *Si autem vos Christi, ergo Abrahæ semen estis.* Siue igitur de Iudæis, siue de gentibus fideles, *semen Abrahæ* sunt, quod Christus *apprehendit. Vnde*, id est, propter hanc causam, quia non *Angelos, sed* homines *apprehendit, debuit fratribus similari*, vt homo fieret quod illi erant. Ipsa enim natura suscipienda erat, quæ liberanda. Idcirco nanque Redemptor noster non Angelus, sed homo factus est, quia hoc procul dubio fieri debuit quod redemit, vt & perditum Angelum non apprehendendo desereret, & hominē D in semetipso apprehendendo repararet. *Semen Abrahæ apprehendit*, id est, carnem de Abraham, vt filios eius saluaret. Ideoq; *fratribus per omnia* præter peccatum, *similari debuit*, vt similiter esset homo mortalis & passibilis,& habens omnia cætera, quæ sunt naturaliter hominis. *Per omnia* similatus est eis, quia natus, educatus, creuit, passus est,& mortuus. Qui si aliter appareret quomodo non homines coactos, sed volentes ad salutem reduceret? Non enim haberent, quem imitando sequerentur, nisi hominem viderent sibi *per omnia* similem, quē imitari possent. Ob hoc præcipue nobis *similari debuit, vt misericors fieret*, id est, vt ille Deus, qui semper *misericors* extitit,& affectum pietatis erga creaturam suā habuit, humanum corpus haberet, vt in corde cōpungeretur nostra miseria & infirmitate, sicut Euangelium narrat eū frequenter pro nobis gemuisse, & fleuisse, vt veraciter cōpatientem nobis, & condolentem miserijs nostris. Et quia posset nobis compati per consortiū eiusdē naturæ mortalis, nec tamen à miserijs eripere, subditur; *& fidelis Pontifex ad Deum. fidelis* enim *Pontifex* factus est, vt fideliter nobis extrueret pontem super fluctus seculi huius, ad terram viuentium. Nullum enim fallit, sed omnes per pontem, quem ipse fecit, gradientes fideliter ducit ad Deum. Pontem quippe fecit, qui facultatem dedit nobis calcandi & superandi mundanos fluctus: atque transeundi super eos ad patriam vitę,& perueniendi ad Creatorem nostrum, per hoc, quod liberum arbitrium nobis restituit, & auxilium suæ gratiæ nobis concessit, ac se mediatorem dedit,

A *vt repropitiaret delicta populi*, id est, remoueret negligentias & culpas, quibus Deum populus derelinquebat. Repropitiare componitur ex re, & prope, & cieo cies. Et, culpæ, quibus delinquimus, id est, derelinquimus Deum, & elongamur ab eo, quasi propinquant Deo, dum importunè increscunt in oculis eius, & iram eius irritant. Sed benignus *Pontifex* & mediator noster repropitiat eas, id est, retro ciet eas de eo, quod fuerant prope, hoc est remouet eas à facie Dei, misericorditer *interpellans pro nobis*, & delens eas. & bene potest *delicta* nostra repropitiare, quia & à peccato nos potest in tentationibus custodire. Nam *in eo, in quo passus est*, id est, in inferiori substantia, in humanitate scilicet, de qua minus videretur, potens est nobis in tentationibus subuenire. *In eo*, id est, in homine, *in quo passus est* à Pilato, qui in diuinitate semper mansit impassibilis, *ipse* idem antea tripliciter *& tentatus* à diabolo, *potens est & eis, qui tentantur, auxiliari*, id est, *eis qui* post baptismum vel à diabolo, vel recursu prauę consuetudinis *tentantur*, subuenire potest, ne corruant, ne ad ipsum, vnde per gratiam Dei liberati sunt peccato ducente recurrant. Nam idcirco ipse prior tentari dignatus est, vt sic tentationes nostras suis tentationibus vinceret, sicut mortem nostram venerat sua morte superare. Notandum quod *tentatus* in propria significatione de ipso etiam Domino potest dici, quia multum contemnebat eum diabolus, cùm impotentem hunc ad panem ex lapide faciendum arbitraretur, & auaritiam ei persuadere conaretur. Hucusque immoratus est Apostolus in hoc, quòd *abundantius oportet nos obseruare ea, quæ* à Christo & eius discipulis *audiuimus*, quàm quæ ab Angelis: quoniam *omnia* illi subiecta sunt, sicut authoritate prophetica probatum est. Nunc autem ingreditur facere comparationem inter Christum & Moysen, vt ostendat, quia verba Christi magis quàm Moysi sunt obseruanda, vt sic magis ac magis persuadeat illis *ea, quæ* Christus prædicauit, esse tenenda omnia: & nihil eum fecisse vel docuisse, quod non fuisset illi iniunctum à Patre. & hoc est, quod sequitur:

Ioan. 16.
Matth. 27.
Marc. 15.
Luca 4.
Matth. 4.
B

CAPVT III.

VNde fratres sancti, vocationis cœlestis participes, considerate Apostolum & Pontificem confessionis nostræ Iesum, qui fidelis est ei, qui fecit illum, sicut & Moyses fidelis *in omni domo * illius. Amplioris enim gloriæ iste præ Moyse dignus est habitus, quanto ampliorem honorem habet domus, qui fabricauit illam. Omnis nanque domus fabricatur ab aliquo. Qui autem omnia creauit, Deus est. Et Moyses quidem fidelis erat in tota domo eius, tanquam famulus, in testimonium eorum, quæ dicenda erant: Christus verò tanquam filius in domo sua. Quæ domus sumus nos, si fiduciam & gloriam spei vsque ad finem, firmam retineamus.*

* eius.
Nume. 12.

Dictum est superius quia Christus est *Pontifex* noster *ad Deum*, & quia pro nobis *passus est*, & potest etiam secundùm quod homo est, *auxiliari* nobis in tentationibus. *Vnde*, id est, ex omnibus his præmissis, vel propter omnia hęc supradicta, ô *fratres*, id est, ex fide matre geniti, & per eandem *sancti*, id est, à peccatis mundati, ac bonis operibus instituti, & *participes* quoque *cœlestis vocationis*, quia sicut & vos vocati estis ad cœlestia, vt æternam ibi cum Christo possideatis hæreditatem, propter quod & ei multum debetis esse obnoxij, & obedientes, qui vos ad cælestia vocauit per gratiam suam, & animos vestros ad excellentiam nouarum eius promissionum erigere. Vos (inquam) ô *fratres*, filij vnius cœlestis Patris, & vnius Ecclesiæ matris, propter hęc omnia *considerate*, id est, oculis cordium attenti conspicite *Apostolum*, quem vobis Deus misit, scilicet Vnigenitum suum. Meritò Paulus istis se non scripsit *Apostolum*, quibus nunc Iesum nominat *Apostolum*, quoniam prærogatiuè est eorum Apostolus, sicut ait: *Non sum missus nisi ad oues quæ perierunt domus Israel*. Et si carnales obseruantiæ ad cælestem habitationem & vocationem sufficere possent nunquam tantus, tam dignus esset eis missus: ἀπόστολος enim missus interpretatur. *Considerate* igitur hunc *Apostolum*, diligendo & imitando eum, & faciendo voluntatem eius: *& considerate* hunc eundem *Pontificem*, id est, intercessorem, & viam nobis sternentem ad terram viuentium: quia & *pro nobis interpellat*, & facultatem nobis parat, vt super fluctus seculi ac super cuncta labentia transeamus ad cœlestem patriam, *Pontificem* dico *confessionis nostræ*, id est, quem omnes Christiani confitemur, & quem *Iesum*, id est, Saluatorem agnoscimus. Omnes videlicet confitemur, quia hunc salutis largitorem habemus, & alio non indigemus, quia ipse omnino sufficit ad salutem. *Qui fidelis est ei, qui fecit illum*, id est, Patri, qui, secundùm humanitatem creauit *illum*, quia quicquid ei Pater iniunxit, totum ipse fideliter adimpleuit: quia non suam, sed Patris gloriā quęsiuit, nec eius mandata abscondit: neque suam, sed Patris voluntatem facere venit & ideo si carnales cæremonias euacuauit, in hoc paternæ voluntati nō contradixit, sed potius fideliter obediuit. *fidelis est* Patri, *sicut fidelis* fuerat *Moyses in omni domo illius*, id est, *in omni* plebe Iudęorum. *In domo illius*, id est, Iesu, vel Patris, fuit *fidelis Moyses*, quia minister erat, non Dominus. Et quæcunque Dominus præcepit vt Moyses puniret, punijt: quicquid illi Dominus iniunxit, totū ille fecit, vel docuit, & ad opera voluntatis Domini peragenda Iudæos coegit. Sic & Christus *fidelis est* Patri, faciens omnes voluntates eius *in omni domo*, id est, *in omni* Ecclesia eius, tam Iudæorum, quàm gentium. Et ideo *fidelis est in hac domo*, non solùm idololatriam de gentibus euacuans, sed & carnales ritus de Iudæis adnihilans. Dixit vt consideretis hunc *Apostolum*, quod facere debetis: quia *iste est præ Moyse*, id est, maior Moyse, & hoc considerate. Nam si Moyses vobis sufficere posset ad iustitiam & salutem, nunquam iste tantus mitteretur vobis. Nam *iste habitus est* à Patre *dignus amplioris gloriæ præ Moyse*, id est, maioris honorificentiæ & coronæ, quàm Moyses. Secundùm vsum Latinæ loquutionis dicere debuisset, *dignus* ampliori gloria: sed secundùm Græcos dicit, *dignus amplioris gloriæ*. Vel *amplioris gloriæ habitus* & reputatus *est iste præ Moyse*, quia *dignus est* per meritum, vt maioris *gloriæ* habeatur. Non enim per solam gratiam vel naturam hoc habet, sed & per iustitiæ meritum. *Præ Moyse est* & in gloria, & in merito. Nam *iste est filius*, *Moyses* verò *famulus*: *iste* sanctificans, *Moyses* verò sanctificatus: iste immunis ab omni peccato, vsquequaque consummatus in omni bono. *Moyses* autem non sine peccato, qui semper crescere potuit in aliquo bono, & in tantum iudicatus est à Patre *dignus* habere maiorem gloriam & exaltationem post hanc vitam, in quantum habuit in hac vita maiorem venerationem apud fideles & sibi subditos, quàm *Moyses* habuerat apud suos. *Moyses* enim reputatus est Dei *famulus*

C
Matth. 15.
D

A Dei minister bonus, Dei dispẽsator *fidelis*, quem subditi venerarentur, non sicut Deum, sed sicut magistrum. Christum autem venerantur subditi sicut Deum, Creatorem suum, verum Deum, sufficientem ad gregem suum custodiendum, quod de Moyse non est putandum. Et sic *amplioris gloriæ est iste præ Moyse, quanto ampliorem honorem habet domus*, id est, de domo, vel *in domo, qui fabricauit* illam, quam qui dispensat in ea. Quod de spirituali domo intelligendum, videlicet de plebe Dei, cuius Moyses dispensator agnoscitur, sed Christus fabricator: ipse enim fabricauit, id est, in fide fundauit, & in bonis operibus ædificauit domum Dei, quæ est Ecclesia, in antiquis & nouis sanctis, & ideo longe sublimius honoratur in ea, quam Moyses. Dico quia *fabricauit* domum Dei. *Nam omnis domus*, id est, omnis anima, quæ fit templum Dei, *fabricatur ab aliquo* alio, quia per se ipsam non potest construi, nisi ab alio superiore construatur. Nihil enim boni valet habere à se sola. Sed ille *qui creauit omnia* virtutum bona in electis. *Deus est*, & hoc agere Christus potentia diuinitatis suæ semper consueuit. Non solum enim creauit nos vt essemus, sed etiam vt boni essemus, si iam boni sumus. Quod si necdum boni sumus, rogandus est, vt qui nos fecit homines, faciat nos bonos. Ipse est ergo fabricator huius sanctæ domus, & per hoc aliter in ea, quam Moyses honorandus. Et vterque quidem (sicut dictum est) *fidelis* fuit, quia officium iniũctum bene impleuit: sed tamen inter eos differentia fuit, quia *Moyses quidem fidelis erat sicut famulus. Christus verò* sicut *filius in domo* patris, & dominus. Et hoc est. *Et Moyses quidem fidelis erat*, id est, fideliter implens quæcunque sibi diuinitus imperabantur. *fidelis erat in domo*, non

B sua, sed *eius*, id est, Patris, vel Christi: & *in tota domo* illa, id est, in vniuersa plebe Iudaica, malos arguens atque puniens, bonos autem exhortans, & semper ad meliora promouens, non vt Dominus, sed *tanquam famulus*: quia nõ se dicebat Deũ, sed famulantem ei, qui se miserat: nec à Deo diligebatur vt dominus, cuius erat propria domus: *Moyses*, inquam, *fidelis erat*, & hoc *in testimonium eorum quæ dicenda erant*, id est, vt testaretur, & confirmaret ea, quæ conueniebant dici carnalibus, qui nondum spiritalia capere poterant, non vt gratiam daret. Dicebat enim fideliter populo quæ Deus præceperat. Quibus dictis dabat *testimonium* multis rationibus & miraculorum signis & varijs assertionibus. Dico quia *Moyses erat* vt *famulus in domo* Domini: *Christus vero* non sicut *famulus*, sed *tanquam filius*, qui iure est hæres, & tanquam dominus *in domo* non aliena, sed *sua*: quia propria erat eius, sicut & Patris, ac si dicatur. Et si vterque prælatus est domui Dei, & in sua locutione *fidelis* extitit, magna tamẽ differentia est, quia *Moyses erat in domo* Domini *tanquam famulus, Christus vero tanquam filius in domo* patris, & hæres, & dominus. Et cum tanto sit maior *Christus*, debet omnino recipi. *Moyses verò* minor, in carnalibus obseruantijs postponi. *Moyses* enim sine Christo non proderit. *Christus* autem solus ad omnia sufficit. Diceret nunc aliquis: Quid ad nos, si *Moyses* vel *Christus* est *in domo*? Nescimus enim, quæ sit illa domus, nec per hoc nobis *Christus* commendatur: quia etsi homines fuerunt illa domus, illi potius credendi sunt hoc extitisse, qui fuerunt temporibus Moysi, vel Christi, non autem nos, qui modo sumus, cui videtur respondere Apostolus, *Quæ domus sumus nos*. Quasi dicat: Ne diffidatis de domo, quia *nos sumus domus* Dei. *Nos* fideles, & in hoc tempore, sicut antea patres nostri, *sumus* illa *domus*, quam Christus sua morte fabricauit. Hac tamen conditione dico *nos* esse domum diuinæ habitationis, *si retineamus fiduciam*, id est, *si* spem certissimam, quam dedit nobis, non amittamus, sed indubiam fortiter *retineamus*: hoc est, si certissime salutem in Christo speramus siue carnalibus obseruantijs, tũc *sumus domus*, in qua per fidem habitat, fiducia namque pro se hic accipitur. Et quia nemo potest sperare, nisi spes ex bona conscientia surgat, addit *& gloriam spei*, id est, si retineamus & bonam cõscientiam, quæ est causa spei, & decus, & gloria mentis, per quã in spem erigimur: quia sicut idẽ Apostolus dicit: *gloria nostra est testimoniũ conscientiæ nostræ*. & quia nonnulli conscientiam boni operis habent, per quam gloriari in Deo possunt & sperare, sed tamen vacillantem, ponit *firmam*. Et quia *firmã* per mẽsem vel annũ possẽ habere, subdit *vsq; in finẽ*, i. vsq; ad obitũ: quia *qui perseuerauerit vsq; in finẽ, hic saluus erit*. Vel *fiduciã retineamus*, ne subrepẽte aliqua infidelitate, diffidamus nos per Christum posse saluari, quærentes salutis auxilium in carnalibus obseruantijs; sed ne his solum Christum ad omnia sufficere indubitanter confidamus. Idcirco enim ostensus est Christus longè nobilior Moyse, vt solũm Christum teneamus, in quo habebimus omnia, *& gloriam spei*, id est, gloriosam spem, quia est de felicitate cęlesti. *firmam*, id est, perdurantẽ *vsq; in finẽ* vitæ, quando accipietur quod nunc speratur. 2.Cor.1. Matt.24.

Quapropter, sicut dicit Spiritus sanctus, Hodie si vocem eius audieritis, nolite obdurare corda vestra, sicut in exacerbatione secundum diem tentationis in deserto, vbi tentauerunt me patres vestri, probauerunt & viderũt opera mea quadraginta annis. Propter quod infensus fui generationi huic, & dixi, semper hi errant corde. Ipsi autem non cognouerunt vias meas, quibus iuraui in ira mea, si introibunt in requiem meam. Psal.64. D

Nunc iterum inuitat eos terrendo ad fidem, ne propter incredulitatem perdant æternam requiem, *sicut patres* eorum *in deserto*: qui, quia increduli fuerunt, terram promissionis * suæ significatam amiserunt. *Domus* Dei *sumus*, *si* non per incredulitatem diffidamus, sed certa fide *fiduciam* teneamus. *Quapropter nolite* per infidelitatem *obdurare corda vestra*, & hoc ita moneo, *sicut dicit Spiritus sanctus*, id est, eadem intentionem ego nunc in vestra correctione habeo, quam habuit *spiritus sanctus*, quando dixit istud ore Dauidico. Nec solus ego hoc suadeo, sed *Spiritus sanctus* hoc idem similiter suadet. Et idem bonum ego vobis promitto, si obedieritis: vel malum, si *cor* obduraueritis, quod Spiritus sanctus promisit, cùm ad vos, & alios in tempore gratię futuros vocem dirigeret, dicens: *Hodie si vocem*, &c. *Sanctus* enim *Spiritus* præuidens duritiam cordis Iudæorum, quia contra vocem Domini Iesu obduraturi erant infideliter *cor* suum, & ideo autoritate sua volens eos à duritia cordis reuocare, & ad integritatem fidei Christi inuitare, scilicet, vt nihil salutis putarent esse in carnalibus obseruantijs post aduentum veritatis, dixit: *Hodie*, &cæt. Et per hoc multum reuocat Apostolus Iudæos hanc prophetiam habentes, quoniam ostendit Spiritum sanctum hoc idem tantò tempore antea prædixisse, quod nunc dicitur eis in tempore gratiæ. *Hodie*, id est, hac egregia & nobili die, scilicet in hoc tempore gratiæ notabili & præclaro inter omnes alias ætates

Alias domo legitur. * &

A ætates, in quo Deus maiorem pietatis affectum hominibus exhibuit, quàm in alijs temporibus: *si vocem eius*, id est, nouam Christi prædicationem *audieritis*, nullum incredulitatis signum remaneat in vobis. Modo per se loquitur, qui prius per præcones loquebatur: si tunc duri fuistis, vel nunc estote molles. Quod ait, *si vocem eius audieritis*, non dubitat illos eam audituros, sed per hoc magis attentos facit ad audiendum, dum quasi incertos reddit & suspensos, ne fortè contingat vt non audiant. *Nolite obdurare*, id est, contra eum dura facere *corda*, quæ sunt *vestra*, id est. in vestræ voluntatis arbitrio, *sicut* obdurauerunt *patres vestri* carnales *in exacerbatione*, id est, in acerrima offensione, qua sibi Deum reddiderunt acerbum, quum non crediderunt quòd Deus esset illis traditurus terram repromissionis, sicut pollicitus fuerat, nec cœlestem requiem: quę per eam significabatur. *Nolite* (inquam) nunc *obdurare corda secundùm diem tentationis in deserto*, id est, sequentes & imitantes diem & tempus, in quo *patres vestri me tentauerunt*, & ex diffidentia panem petierunt, atque cum hæsitatione dixerunt: *Nunquid poterit Deus parare mensam in deserto?* & alia huiusmodi, & hoc fecerunt *in deserto*, postquam de Aegypto educti fuerant, vbi Deum tentare non debuissent, cuius tot & tanta iam viderant opera, scilicet seipsos in manu valida de Aegypto per mare rubrum sicco pede eductos, & hostes eorum in mari submersos, & alia multa magnalia. Quare postmodum non debuissent de protectione gratiæ ipsius propter aliquos hostes diffidere. Cùm enim audissent ab exploratoribus, habitatores promissæ terræ fortes ad prælium, obliti sunt virtutis Dei toties probatę, nec crediderunt illum esse potentem ad terram illam populo suo subiugandam, propter quod & indigni fuerunt intrare in illam. Vos autem cauete, ne similiter facientes, à vera sanctorum

Exod. 16. 17. 32.

Numer. 11. 12. 13. 14. 16. 20. 21. & 25.

Psal. 77.

Exod. 14.

Nume. 14.

B patria excludamini. Nam & vos spiritaliter ab Aegypto educti estis, id est, à tenebris ignorantię, & ab afflictione vitiorum liberati, submersis in baptismo vestris hostibus. diabolo cum omni pompa eius & exercitu vitiorum: & ducente Domino ad hoc promoti estis, vt mundum istum & pręsentis seculi habitationem desertum, & locum horroris, atque peregrinationem, & exilium esse intelligatis. Et ideò non debetis amplius Deum tentare per aliquam diffidentiam, vt putetis vos sine carnalibus obseruantijs per Christum nō posse saluari, quia tunc non intrabitis in electorum patriam, sed certissima fide credentes vos per eum esse saluandos, sola eius præcepta seruate. Quia verò dixit *diem tentationis*, & à quibus esset illa tentatio facta, non dixit, ideo nunc exponit qui Deum *in deserto tentauerunt*. *Vbi*, id est. in quo *deserto tentauerunt me patres vestri*, quorum tentationis & exacerbationis filij & imitatores estis, dum in fide dubitatis, & ideo timendum est vobis, ne quos habetis patres in culpa, imitemini in eadem pœna. Iam ergo tales cùm sint patres vestri, nolite eos imitari. *Patres vestri* erant, sed si non imitati fueritis, *patres vestri* non erunt. *probauerunt me*, id est, curiositas causa exquisierunt, an possem facere quæ petebant: *& viderunt opera mea quadraginta annis:* quia tam longo annorum spatio feci coram eis in manu Moysi miracula, & ipsi magis ac magis *obdurauerunt corda*. ad hoc cum illis fui per quadraginta annos, vt ostenderem tale genus hominum, quod me semper exacerbaret, vsque in finem seculi

fore, quia per illos quadraginta annos totum huius seculi tempus significatum est. Ipsi *me tentauerunt* per infidelitatem suam. *Propter quod* ego *fui infensus*, id est, contra iratus *generationi huic* tam peruersæ, quæ & genus huiusmodi rebellium hominum in Ecclesia vsque ad finem mundi semper futurorum designauit. *Et* licet me offenderent, tamē ego, *dixi semper* de illis, *hi errant corde*, id est, per Moysen & Aaron misericorditer annunciaui, & corrigere studui errorem, quem etiam habebant & scienter & voluntariè, dicens: *Hi errant corde*, id est, ex propria deliberatione, quia serio peccant: & cùm sciant se male agere, non desistunt. Ego quidem paterna benignitate reuocabam eos, sed *ipsi non cognouerunt vias meas*, *quibus* incedebam, id est, misericordiam, quia eos corrigere studebam: & veritatem, qua eos, si in malo perseuerarent, damnare disponebam: quia *Vniuersæ viæ Domini misericordia & veritas*, Vel *non cognouerunt vias meas*, id est, non intellexerunt præcepta mea, per quæ venitur ad me, quia ego spiritaliter loquutus sum: scimus enim quoniam lex spiritalis est, *ipsi autem* carnaliter intellexerunt. Ita *non cognouerunt vias meas*, sicut illis merentibus ego *iuraui*, id est, immutabiliter confirmaui, & hoc feci *in ira mea*. id est, in dispositione vltionis sumendę. *si introibunt in requiem meam*, id est, non *introibunt* in terram promissionis, in qua eos requiescere facturus, eram: nec in regnum cœlorum, quod per hanc significatur, vbi perennis est requies. Duo notat, & quòd pœnas eis dedit, & quòd requiem negauit. Nam *in ira*, qua negauit *requiem*, sumpsit vltionem. Defectus quoque dictionis, vehementiam iræ designat, cum dicitur, *Si introibunt in requiem meam*, quamuis Ira Dei non sit hominis, id est, perturbatio concitati animi, sed tranquilla dispositio iusti simpliciter constituti. Vehementer enim minatur, cùm quasi præ nimia ira imperfectam relinquit sententiam, dicens: *Si introibunt in requiem meam*. Et cum iuramēto minatur illud. Multum ergo timenda est hæc comminatio. Nam loqui Deum, magnum est: quāto magis, iurare Deum. Iurantem hominem debes timere, ne propter iurationem faciat quod contra voluntatem eius est. Quanto magis Deum, qui nihil timere iurare potest? Historialiter hoc loco reducit ad memoriam quòd, miserunt videre terram: & cùm audierint ibi esse inexpugnabiles viros, obliti virtutis Dei toties probatæ, dixerūt: *Reuertamur in Aegyptum*. Vnde iurauit Dominus quòd non intrarent in terram illam, quę est requies laborum & sic omnes in solitudine mortui sunt præter duos: & sicut illi per incredulitatem & diffidentiam terram amiserūt, quæ illis parata erat vt requiescerent in ea, ita vos, si in fide Christi dubitaueritis, vel inobedientes illi fuer'tis, veram iustorum patriam non ingrediemini. Hucusque terrendo loquutus est, ne sint increduli Christo, *sicut patres* illorum Moysi, ne veram perpetuæ beatitudinis quietem amittant, *sicut patres* illorum requiem sibi promissæ terræ. Hinc blandiendo monere incipit, ne requiem illam amittant: & temporis opportunitatem suadet, vt ad eam festinetur, subiungens:

C

Psal. 24.

Rom. 7.

D

Numer. 13.

Videte fratres, ne forte sit in aliquo vestrum cor malum, incredulitatis, discedendi à Deo viuo, sed adhortamini vosmetipsos per singulos dies, donec hodie cognominatur, vt non obduretur quis ex vobis fallacia peccati. Participes enim Christi effecti sumus, si tamen initium substantiæ eius vsque ad finem firmum retinea-

A *tineamus. Dum dicitur, Hodie si vocem eius audieritis, nolite obdurare corda vestra, quemadmodum in illa exacerbatione. Quidam enim audientes, exacerbauerunt, sed non vniuersi, qui profecti sunt * ab Aegypto per Moysen. Quibus autem infensus est quadraginta annis? Nonne illis, qui peccauerunt, quorum cadauera prostrata sunt in deserto? Quibus autem iurauit non introire in requiē ipsius, nisi illis, qui increduli fuerunt? Et videmus, quia non potuerūt introire propter incredulitatē.*

* ex

Leniter incipit admonere, vt libentius admonitionem suscipiant. *Videte*, inquit, *ô fratres*, quasi dicat: Mihi debetis acquiescere, qui vos fraterna dilectione admoneo. *Videte*, id est, rationabili consideratione cauete, *ne* quis vestrum habeat *cor* incredulū, & excludatur ab æterna requie fidelium. Sed illud, *quapropter*, quod supradictum est, nonnulli volunt huic monitioni iungere, ita: *Domus* Dei *sumus, si fiduciam & gloriam spei retineamus. Quapropter videte fratres, ne* diffidatis. *Videte, ne forte*, quia in vestro est arbitrio, & ad vtrunque se habet, *sit in aliquo vestrum*, quia de multis non dubito, qui perfecti sunt, *cor incredulitatis*, vt non credat Christum ad salutem sufficere, quia *malum* est tale *cor*, quoniam sic ruit in multam peccatorum voraginem, & post in mortem. Nam huiusmodi *cor* est *cor*, id est, voluntas *discedendi*, id est, diuersis vijs cedendi & fugiendi *à Deo viuo*, id est, à Christo, qui (sicut legimus) est Deus verus, & vita æterna. Qui enim ab eo diuersam viam incedit, à vita discedens ad mortem tendit. Quod inter istos nonnulli faciebant, dum in fide Christi dubitantes, eum sine carnalibus obseruantijs ad iustitiam & salutem sufficere posse non crederent: & ita iam pro exiguo fidem eius ducentes, facilè ab ea recedere vellent. Et minus B est per aliam culpam à Deo discedere, quàm per incredulitatem eum omnino postponere. Qui enim fidem abijcit, omnino à Deo recedit. Qui verò per aliam ab eo culpam discedit, sperat adhuc reuerti. Per hoc quod dixit, *cor incredulitatis*, intelligi poterat *cor malum*, & *cor discedendi à Deo viuo*. Sed ideo posuit, quia istæ voces magis valent ad absterrendum eos. Non habeatis *cor incredulitatis*, *sed* potius *adhortamini* non diuersos, non alterius gentis homines, sed *vosmetipsos* adinuicem. Quod enim dixit, *vosmetipsos*, ostendit hortationem eorum adeo necessariam inter eos esse, vt non oporteat extendi ad alios. *adhortamini* vos inuicem, vt syncere credatis, & pie ac sanctè viuatis. & hoc *per singulos dies*, est, quotidie, & non per vnum annum, vel duos tantùm, sed *donec cognominatur Hodie*, id est, quandiu in simul dies *hodie* cognominantur. Nam quod dixit, *hodie cognominatur*, voluit notare multitudinem dierum esse in tempore gratiæ. Quod tempus est *hodie*, id est, magnum & demonstrabile: & est *dies*, id est, clarum post tenebras erroris & ignorantiæ, *donec hodie cognominatur*, id est, quamdiu tempus gratiæ durat, *adhortamini*, vosipsos de incremento fidei, cęterarumque virtutum: quia non minus modo potestis proficere, quam præsente Christo, vel *donec hodie cognominatur*, id est, quamdiu vita præsens vnicuique manet, in qua semper dicitur, *hodie adhortamini* vosipsos semper ad meliora. Si quis enim peccauit, vsque quo est *hodie*, potest reuerti. Nemo igitur desperet dum viuit. Sed neque securus incautè fiat, quia nescit quando sibi istud *hodie* determinetur, ideo vos *adhortamini*, id est, *vt non obduretur quis ex vobis*, id est, non fiat durus & incredulus contra monitionem spiritus sancti, qui cor eius molle vult facere, vt possit in eo verba sua, velut in cera scribere. *Non obduretur quis*: neq; .n. de multis metuo. Nā obduratur contra fidem *fallacia peccati*, id est, errore peccati se fallente, sub virtutis specie, si cū fide Christi legem, quoniam à Deo data est, putauerit saluti necessariam. Sic enim falletur peccato, id est, male faciet, dū se putauerit benefacere: quia ex obseruatione legis Deū offendet; cui se per eandem legis obseruantiam placere credet. Nam qui legem adhuc obseruat, Christū venisse negat. Et ideo non debet quisquā nostrum obdurari tali fallacia; vt sub occasione legalis obseruantiæ discedat à Christo, euacuans fidem eius. Nam *participes Christi sumus effecti*. Non enim potest fieri discessio, vbi primum non fuit coniunctio. Sed nos iā Christo sumus coniuncti, & ideo non discedamus ab illo. *Effecti sumus participes Christi* in nomine & gratia, quia & Christiani vocamur, & gratiam eius percipimus: per quē quicquid boni habemus, assequuti sumus, scilicet fidem peccatorum remissionem, innocentiam, & iustitiam, &c. Vel *participes Christi sumus effecti*, id est, spe *sumus* iam *participes* eiusdē incorruptionis & glorię quam Christus habet. Ac si dicatur. Debetis adhortari, & nō esse duri: quia quod non eramus, facti sumus per gratiam, habentes partem cum Christo in hęreditate. *Tamen* hac conditione dico, *si retineamus initium substantiæ eius*, id est, fidem, quæ est *initium* verborum, per quam Deus existit in nobis, & per quam deificamur & diuinæ substantię participamus. Fides enim est *substātiæ initium*, id est, incorporationis eius, quia fundamentū est origo virtutum, per quas ipse constat in nobis, & nos mēbra eius efficimur. Et hoc *initium* oportet vt *retineamus* non titubans, sed *firmum* & inconcussum: nec per mensem, vel annum, sed *vsque ad finem* vitæ præsentis; vt scilicet nunquam deseramus fidem. Et ne dicerent, vobis Apostolis tantùm, & Christi cōtemporaneis iussum est vt fidem teneant, subiungit, *dum dicitur, hodie* &c. Ac si dicat: Non tantùm his, qui Christū audiere loquentem, præceptum est tenere fidem, & non *obdurare corda*, sed etiā vobis hoc idem est iniunctū, & cæteris omnibus *dum dicitur*, id est, quandiu *dicitur*, *hodie si vocem eius audieritis*, hoc est, per totum tempus gratiæ vel præsentis vitæ. Vel ita: Non solum auditores Christi, fidem debuerunt adhibere dictis eius, sed & vos, quandiucunque dicitur, *hodie si vocem eius audieritis*, id est, quandiu *vocem* diuinæ prædicationis in hoc seculo potestis audire, *nolite* infideliter *obdurare corda vestra* contra *vocem* dominicæ admonitionis, *quemadmodum obdurauerunt patres vestri in illa* notabili & magna *exacerbatione*. *Nolite* prauorum exempla sequi, sed bonorum. *Nam quidam* illorum *audientes in deserto vocem* Dei, pollicentis quod induceret illos in terram promissionis, in qua & requies æterna figurabatur, dubitauerunt Deum hæc agere posse, & sic hęsitatione sua *exacerbauerūt* eum, id est, acerbum sibi & asperum reddiderunt. Qua sententia demonstratur, non satis esse audire de illa requie, quia illi omnes audierunt, sed non omnes peruenerunt. Nam & vos nunc auditis, quòd Christus vobis credentibus requiem illam promittat. Si dubitaueritis eum sine carnalibus obseruantijs vos in illam inducere posse, exacerbabitis eum *sicut patres vestri*, nec intrabitis in illam. Peius est enim exacerbare, quam tentare. *Quidam exacerbauerunt*, *sed non vniuersi qui profecti sunt ab Aegypto per Moysen*: id est, per ducatum

C

D

A ducatûm Moysi. Nam inter eos erant *Caleb & Iosue*, qui non offenderunt, & hos debetis imitari. Nam & vos ducatû veri Moysi, id est, Christi, educti estis à tenebris ignorantiæ & erroris. Idcque non debetis amplius Deum incredulitate & prauis moribus exacerbare, sed fide & bonis operibus ad terram perpetuæ beatitudinis vobis promissam festinare. Per hoc, quòd dicit quosdam exacerbasse, sed nôn vniuersos, innuit, quod intelligebat inter istos quosdam dubitantes, & quosdam non dubitantes. Dico quòd *quidam exacerbauerunt, sed non* omnes. Sed *quibus* horum *infensus est quadraginta annis?* id est, vtrum illis, qui *exacerbauerunt*; an illis, qui non *exacerbauerunt? Nonnè illis, qui peccauerunt?* Vtique *illis*. Quòd ex effectu apparuit, quia *prostrata sunt*, id est, procul à castris, & ab omni vicino strata sunt *in deserto*, & præ multitudine iacuerunt insepulta *cadauera* eorum, exposita bestijs & auibus, id est, corpora eorum; sicut brutorum animalium *cadauera*; relicta sunt *in deserto*, nec sepulturæ tradita, & in hoc apparuit ira Dei. Significat autem (vt supradictum est) quadraginta anni totam præsentem vitam, vel spatium temporis vsque ad finem seculi. In quo quicunque post baptismum, vel infidelitate, vel criminosa conuersatione Deum irritant, non sunt digni peruenire ad terram viuentium, sed in huius mundi solitudine laniantur more cadauerum à feris & auibus, id est, à malignis spiritibus, & ad æterna supplicia rapiuntur. Hieronymus in libro sexto super Iezechielem: *Pepercit*, ait, *oculus meus, ne interficerem eos atque delerem: nec omnino consumerem.* In quo quæritur, quomodo eis pepercit, quorum cadauera in solitudine corruerunt, & excepto Iesu Naue & Caleb filio Iephone, terram repromissionis nullus ingressus est? Ex quo intelligimus viuere eos, nec æternis supplicijs reseruatos, nec deletos esse de libro, vel de terra viuentium, nec consumptos ante faciem Domini. Si enim ex eo, quòd non sunt introducti in terram promissionis perijsse credendi sunt, ergo Moyses perijt, qui vidit tantùm terram promissionis, & non est ingressus in eam. Peccantes quidem prostrauit in mortem corporis, sed incredulis negauit requiem animæ post mortem. Et hoc est quod interrogatiuè dicitur ad increpationem istorum, qui adhuc in fide dubitabant. Sed *quibus iurauit non introire in requiem ipsius* æternam, quæ significabatur per terram promissionis, vel in ipsam terram promissionis, *nisi illis, qui increduli fuerunt* ad vocem promissionis eiusdem requiei? Quasi dicat: Non alijs hoc *iurauit*, sed *illis*. *Et videmus* aperta ratione, *quia non potuerunt introire* in illam *requiem* perpetuam, sicut nec in terram promissionis, *propter incredulitatem* suam. Compleuit enim Deus comminationem iuraméti sui, qua dixit incredulos *in requiem* suam non intraturos, & similiter faciet omnibus incredulis.

Iezе. 20.

B

CAPVT IIII.

Timeamus ergo, ne forte relicta pollicitatione introeundi in requiem eius, existimetur aliquis ex nobis deesse. Etenim & nobis nuntiatum est, quemadmodum & illis. Sed non profuit illis sermo auditus, non admixtus fidei ex* his, quæ audierunt. Ingredimur enim in requiem qui credidimus, quemadmodum dixit, Sicut iuraui in ira mea, si introibunt in requiem meam, & quidem operibus ab institutione mundi perfectis. Dixit enim in quodam loco de die septima sic: Et requieuit Deus die septima ab omnibus operibus suis, & in isto rursum; Si introibunt in meam requiem. Quoniam ergo superest introire quosdam in illam, & * hi, quibus prioribus annuntiatum est, non introierunt propter incredulitatem, iterum terminat diem quendam, Hodie; in Dauid dicendo, post tantum temporis, sicut supra dictum est: Hodie si vocem eius audieritis, nolite obdurare corda vestra. Nam si eis Iesus requiem præstitisset; nunquam de alia loqueretur posthac die. Itaque relinquitur sabbatismus populo Dei. Qui enim ingressus est in requiem eius, etiam ipse requieuit ab operibus suis, sicut & à suis Deus. Festinemus ergo ingredi in illam requiem, vt nè in idipsum quis incidat incredulitatis exemplum.*

*vobis.

*ijs.

C

Et quia *propter incredulitatem* illi perdiderunt *requiem*, *ergo timeamus*, id est, soliciti simus; ne & nos similiter eam perdamus ob infidelitatem, vt si non amore, saltem timore fugiamus *incredulitatem*. *Timeamus*, quia timendum est *ne fortè* (fortè dico, quia in arbitrio vestro est, & ad vtrûlibet se habet) *relicta pollicitatione*, id est, ne contempta & neglecta atque deserta frequenti promissione, quam nobis Deus fecit, vel quam nos in baptismate fecimus Deo, *introeundi* per fidem & operationem *in requiem*, quæ est *eius*, id est, potestatis illius, quia potest eam dare cui vult, *existimetur aliquis* nostrum *deesse*. *Requiem* illam nobis Deus promisit credentibus, non relinquamus promissionem eius; sed certa fide teneamus eam; credentes quòd sine carnalibus obseruantijs sola Christi promissione percipiemus illam. *Timeamus ne quis ex nobis*, id est, ex nostro collegio tam religioso, relinquens istam pollicitationem, & hæsitans in corde suo, atque titubans in fide; det malam de sua salute cæteris opinionem, vt *existimetur deesse* ab illa requie *propter incredulitatem* suam, sicut antiqui patres. Nam vnusquisque debet studere tam firmus esse in fide & bona operatione, vt cùm obierit, non sit dubium ad *requiem* illam hunc peruenire. Cęterùm, qui dum, quoad viueret, in fide nutauit, & in opere negligens fuit, existimatur post mortem ab illa *deesse*. Et hoc timendum est, ne cui nostrum contingat. Nam & ad nos pertinet de illa requie solicitos esse, sicut pertinuit ad patres nostros. *Etenim & nobis* tempore gratiæ *nuntiatum* de illa est per Filium, *quemadmodum* per figuram terræ promissionis *nuntiatum est & illis* de ea per famulum: & ideo non possumus excusationem de ea prætendere, quasi de ignorantia, quia non solum illis patribus; sed etiam *nobis* prædicata est illa requies. Nec solùm in Euangelio; sed & ante legem, & sub lege docti sumus de illa. *Nobis nuntiatum est* sicut *& illis*. *Sed illis non profuit*. profuit vel *nobis*. *non profuit illis sermo*, id est, illa quietis prænuntiatio, quia *sermo* tantùm visa est eis: & ideo *non profuit sermo*, quia *auditus* tantummodò est, & non completus. Et verè tantùm *auditus*, non factus, vel creditus. Nam *non admixtus fidei*, vt & *sermo* & fides simul iungerentur atque miscerentur, *fidei* dico, quæ esset *ex his, quæ audierunt* ab exploratoribus suis. Non enim fidem ex verbis eorum sumpserunt, sed magis amiserunt. Vel *ex his, quæ audierunt* ab exploratoribus, factum est vt *sermo*, quem prius audierant de illa requie, non admisceretur *fidei* illorum, sed falsus putaretur. Nàm cùm audirent terram promissionis circundatã montibus vrbes habere munitissimas, & habitatores fortissimos,

D

A tiſſimos, deſperauerũt intrare *in requiem* illam, quæ & futuram ſignificat *requiem*: & ſic præſentis quietis ſpe perdita, dubitauerũt de illa, quæ in hac erat præfigurata. Dixi, quia *& nobis* nuntiatum eſt de illa requie, quod effectus probat, quoniam *ingrediemur in* illam. Non enim viam ingrediendi ſciuiſſemus, niſi nobis eſſet nuntiata. Vel ita: *illis*, qui non crediderunt, *non profuit*: quia *nobis qui credimus*, proderit. Nam *ingrediemur in* illam *requiem* nos, *qui credimus*, quemadmodũ ex oppoſito dicit de incredulis, *ſi introibunt in requiem meam*. Per quod patet, quia qui credunt, intrabunt. *Ingrediemur enim* credendo, ſicut illi perdiderunt non credendo *Non cognouerunt* (inquit) *vias meas*, ſicut illis merentibus iram meã exhibui. Ita cæci fuerunt ad cognoſcendum *vias meas*, ſicut ego firmiter illis minatus ſum, quod non eſſent intraturi *in requiem meam* Palæſtinæ regionis, vel cæleſtis habitationis: & ſicut ablata eſt illis, quia non crediderunt; ſic nobis promiſſa, ſi crediderimus. Quia verò dixerat *nuntiatum* eſſe de illa requie, oſtendit quando & quomodo ſit *nuntiatum*, ſcilicet ante legẽ, poſt perfectionem operum, & ſub lege, quando per terram promiſſionis deſignabatur, & tempore gratiæ in Dauid. Tres enim requies memorat, vnam ſabbati, ſecundam in Palæſtina, tertiam in cœlo. *Nuntiatum eſt* de requie, *& quidem* primo factis, deinde verbis. Nam *operibus Dei perfectis*, quæ fecerat per ſingulos dies *ab inſtitutione mundi*, id eſt, ex quo mundum cœperat inſtituere, ſubaudi, nuntiata eſt illa requies, quando Deus requieuiſſe dicitur. Auguſtinus in Sermone de decem chordis ait. In Spiritu ſancto, hoc eſt, in domo Dei requies nobis ſempiterna

B promittitur. Nam quia Spiritus ſanctus dicitur, propterea ſeptimum diem ſanctificauit Deus, quando fecit omnia opera ſua, ſicut in Geneſi ſcriptum legimus, non ibi habes ſanctificationem nominatam, niſi illo die, in quo dicitur, *requieuit Deus ab operibus ſuis*. Non enim fatigatus erat Deus, vt diceretur, *requieuit Deus ab operibus ſuis*, ſed in illo verbo tibi laboranti requiem promiſit. Vel quia fecit *omnia bona valde*, & ſicut dicitur, *requieuit Deus*, intelligas et à te poſt bona opera requieturum, & ſine fine requieturũ. Nam omnia opera ſuperiora, quæ dicta ſunt, id eſt dies ſuperiores, habent veſperam. Septimus ille dies non habet veſperam. Vbi Deus ſanctificauit *requiem*, ibi dicitur, *factum eſt manè*, vt inciperet ipſe dies. Non dictum eſt, facta eſt veſpera, vt finiretur dies: Sed dictum eſt, *factũ eſt manè*, vt fieret dies ſine fine. Sic ergo incipit requies noſtra quaſi *manè*, ſed non finitur. quia in æternum viuemus. Ad hanc ſpem quicquid facimus, ſi facimus, ſabbatum obſeruamus. Nũquam ab opere nouo ceſſauit Deus, donec homo creatus eſt ſed eo facto, *requieuit* ab omni opere. Per quod deſignauit, quia nullam aliam creaturam poſt hominem facturus erat, cui homo ſubderetur, & ad cuius ſeruitium homo crearetur. Nam quia ipſe *requieuit* homine facto, intelligimus quòd propter hominem fecerat omnia. Ideo promiſſa eſt homini requies operibus perfectis: & quòd requies ac beatitudo ſit ei promiſſa, oſtendit Scriptura Nam *in quodã* notabili & egregio *loco dixit* Spiritus ſanctus *de die ſeptima*, per quam ſignificata eſt requies æterna, quia non deſcribitur habuiſſe veſperam, *ſic* id eſt, talibus verbis *dixit*: *Et requieuit Deus die ſeptima*. Cur enim diceret poſt illam diem, in

Geneſ. 1.

Geneſ. 2.

qua homo creatus eſt, ſequenti die *requieuit*, & C ab opere ceſſauit, niſi per hoc vellet innuere, quoniam illũ, poſt cuius creationẽ *requieuit*, ad *requiẽ* & beatitudinem fecit? Per ſex dies ab illa creatione non *requieuit*, quoniã nihil perfectum vidit, donec homo Dominus & poſſeſſor omnium creatus fuit. Sed eo perfecto, perfecta ſunt omnia, & tunc tandẽ ceſſauit ab omni opere, quia tunc omnia perfecta fuerunt, quoniam hominem, propter quem facta erant, habuerũt. *Requieuit Deus ab omnibus operibus ſuis*, id eſt, ceſſauit à noua operatione, vt nihil amplius faceret, niſi de materia ibi facta, vel ad ſimilitudinem eorum, quæ iam ibi fecerat. Sex diebus operatus eſt, ſeptima quieuit. Sic & ſexta ætate homo natus eſt mundo ad laborem. Sexta die, & ſexta diei hora paſſus, ſeptima quieuit in ſepulchro. Per quod nos docuit, poſt opera noſtra, quæ ſex ætatibus, id eſt, infantia, pueritia, adoleſcentia, iuuentute, ſenectute, & ſenio fiunt, debere quieſcere in ſeptima ætate, quaſi ſeptima die. Prima enim ætas, vt dixi, infantia eſt lactis vbere nutrienda. Secunda pueritia ſolido cibo iam apta. Tertia eſt adoleſcentia, ſufficiens ad generandam ſobolem. Quarta, iuuentus, robuſta & honoribus apta. Quinta eſt ſenectus, quando iuuentutis ardor refrigeratus & extinctus eſt: quoniam feruore carnis mitigato, vita ducitur in tranquillitate. Sexta eſt decrepita ætas, quãdo perit homo qui fuerat, quando viribus amiſſis, iam poſitus eſt in introitu mortis Poſt harum finem ætatum ſequitur mors. Eodem modo & in ſpiritali vita ſex poſſunt ætates notari Infantes enim ſunt, qui ſenſu imbecilles, ſola authoritate ſe defendunt, qui de ſua fide ſine aliqua ratione authoritatibus patrum humiliter acquieſcunt. Pueri ſunt, quorum ſenſus iam aliquantulum ſunt exercitati, qui non manent D contenti ſola authoritate, ſed quibuſdam rationibus & inueſtigationibus iam promouẽtur ad rationem fidei. Adoleſcentes ſunt, quorum ſenſualitas iam ſubdita eſt rationi, vt iam ſufficiant ad generationem bonorum operum, vt iam laborent & moueantur ad bene operandum. Iuuentus eſt quando nõ ſolùm generat mens per bonam operationem, ſed etiam virtus eius tantum induruit & roborata eſt, vt neque morte, nec vita ſeparari valeat à *Charitate Dei*, ſed martyrium (ſi opus fuerit) ſubire non vereatur. Senectus eſt, quando mens ita præualet ſenſualitati, vt non ſolùm non ſuperetur, ſed etiam nõ impugnetur ab ea, vt caro iam ſpiritui (prout eſt in hac vita poſſibile) conſentiat, & eandem quietem & animæ puritatem concupiſcat. Decrepita ætas eſt illorum, qui iam (prout fas eſt) contemplatione Domini fruentes, ad inſtar Angelorum viuunt, iam filij huius mundi non dicendi, iam in cœleſtibus conuerſantes, vt veſtigia humanæ conuerſationis in operibus illorum iam nulla videri poſſint. Poſt has ſex morum ætates ſequitur dies ſeptima, æterna omnibus ſic viuentibus promiſſa, in qua dabitur eis vera requies, & perennis lætitia, vt non amplius futuri ſint in aliquo labore vel miſeria. Hæc nobis Deus ſignificauit, quando poſt operationem ſex dierum, ſeptima quieſcere voluit. *In illo Scripturæ loco* demonſtratum eſt, homini requiem eſſe promiſſam, atque *nuntiatum eſt* ibi ante legem de illo: *& rurſum* eadem requies Geneſ. 8. ſub lege per figuram terræ promiſſionis *in iſto loco* nuntiata eſt & promiſſa, dicente Spiritu

A sancto de incredulis, *Si introibunt in requiem meā*, id est in terram, quam Moyses promittebat, quæ significabat veram *requiem*, quam Spiritus sanctus parauerat, ac per hoc nec in illam veram intrare poterunt. Vbi enim incredulis facta est comminatio, quòd in eam non *introibunt*, ibi declaratum est quoniam promissa fuit aliquibus hominibus. Si enim nulli promissa esset, nec aliquem intraturum prædictum fuisset. Et nō esset causa cōminationis quòd nō essent intraturi, si nullus esset intraturus. Nec multum eos læderet, si minaretur illud auferre, cuius spem & certitudinem aliquam nequiuissent habere. Ecce bis signata & promissa est requies per diem sabbati, & per terram promissionis. Et quia Spiritus sanctus, qui nec falli, nec mentiri potest, eam signauit, nuntiauit, & promisit, & illam aliquibus præparauit, quia superfluè non fecisset eam, *ergo superest*, id est, restat post promissionem, *quosdam*, id est, egregios & electos *introire in illam* perennem promissionem & veram. Et *quoniam superest quosdam introire, & hi, quibus prioribus annuntiatum est* vt intrarent, *non introierūt propter incredulitatem* in veram *requiem*, quam terra promissionis figurabat, ad quam non peruenerunt, *ergo iterum*, id est, sub eiusdem requiei designati *nomine terminat* & distinguit Spiritus sanctus *diem quendam*, quo nuntiata impleantur, id est, egregium tempus gratiæ in aduentu Christi *dicendo, Hodie, in Dauid*, id est, loquens per *Dauid*: quia non ipse Dauid loquebatur, sed Spiritus sanctus in eo, & hoc *post tantum temporis* ab introitu filiorum Israel in terra promissionis. Vnde patet, non de illa terra tūc

B eum dixisse, quæ iamdudum habebatur: sed de vera requie, quæ adhuc expectabatur. Introitus enim terræ promissionis iam tunc non poterat illis auferri. Ex quo autem fuit in deserto facta comminatio, quæ dicit, *Si introibunt in requiem meam*, processit magnum spatium vsq; ad tempus Dauid. Sed à tempore comminationis huius vsque ad introitum terræ promissionis modicum tempus fuit. Et per hoc constat esse dictum de promissione veræ requiei, quam *post tantum* tempus Dauid fecit his, qui futuri erant in nouo Testamento, quia contemporanei sui iam intrauerant. Ideo *terminat diem*, quo possimus in veram *requiem* intrare. Nunquam enim aliqui intrarent, nisi tempus gratię distinctum fuisset, in quo regna cœlorum paterent fidelibus. Ideò *terminat diem* intrationis, quoniam superest aliquos intrare. Et nisi videret intraturos, non terminaret. Qui licet sub lege viuens, corde tamen positus in tempore gratiæ, dicens *hodie*, tertiò nuntiat *requiem* illo tempore consummandam, *dum terminat, Hodie, dicendo in Dauid*, quod *Hodie* est intelligendum, *sicut supra dictum est Hodie si vocem eius audieritis*. Diuersis enim significationibus posuerat, *hodie*, quando dixit, *Hodie genui te*: & quando rursus ait, *Hodie si vocem eius audieritis*. Et ideò debuit terminare, quam significationem haberet nunc *Hodie*, ne aliter intelligeretur. *Hodie*, id est, in hoc luminoso tempore gratiæ, de quo Ioannes scribit, quoniam *tenebræ transierunt, & lumen verum iam lucet, si vocem* prædicationis *eius audieritis*, quia non omnes audiunt illam, qui sunt in tempore gratiæ, sicut nunc quoque multi paganorum, ad quos Euangelica prædicatio non peruenit. *nolite* contra vocem eius *obdurare corda vestra*, ne tempus gratiæ vobis in vacuum transeat, quia pòst non erit tempus, in quo possitis intrare *in requiem*. Diceret aliquis, Tu dicis, quoniam *hi quibus prioribus annunciatum est, non introierunt*, & nos videmus, quia *introierunt*, quoniam per Iesum Naue eam cōsequuti sunt. Cui respondetur: *Nō introierunt propter incredulitatem suam requiem* homini promissam. *Nam si Iesus* filius Naue, id est, Iosue filius Nun, *præstitisset eis* illam *requiem* in distributione terræ promissionis, non vltrà fieret sermo *de alia die*, qua pateret *in requiem* ingressus. Vel ita continuari potest: *Superest quosdam* intrare, sicut *Dauid terminat. Nam si Iesus*, id est Iosue, qui duxit in terram promissionis, *præstitisset eis requiem*, id est, omnimodam quietem, vt nulla alia esset speranda, *nunquam*, id est nullo tempore *Dauid*, vel Spiritus sanctus, *posthac*, id est, deinceps *loqueretur de alia die*, id est de alio tempore, in quo requies esset danda. Sed quia post loquutus est, patenter ostendit, quia alia est requies, de qua dixit *hodie*, quàm illa, ad quam duxerat Iosue. Certum est igitur aliam esse, ad quam ducit Christus, quæ per illam sub Iosue figurabatur. *Itaq; relinquitur* electis *sabbathismus*. Quandoquidem non fuit illa requies vera, sed aliam post promisit Spiritus sanctus, *itaque relinquitur*, id est, futuris seruatur à Deo, quia increduli patres nequiuerunt ad illū pertingere. *Relinquitur*, non dico tantùm requies, sed (vt magis exprimam) dico *sabbathismus*, id est feriatio & iucunditas sabbati. *Sabbathismus* quippe vocabatur, apparatus, & gaudium, atque festiuitas sabbati, & sabbatum requies interpretatur. *Sabbathismus* ergo non solùm veram & omnimodam requiem designat, sed inenarrabile gaudium, atque spiritualium diuitiarum

D affluentiam. Qui *sabbathismus* non paucis reseruatur, sed *populo*, id est, magnæ multitudini: nec tamen cuilibet *populo*, sed tantùm *populo Dei*. Et iste si quis vult sabbatizare, sit de *populo* Dei. Et iste *sabbathismus* longè diuersus erit ab illa requie, quam Iosue præstitit. *Nam qui ingressus est in requiem* Dei, id est, in cœlestis regni tranquillam habitationem, sicut seruus ille, cui dictum est, *Intra in gaudium Domini tui*, veram & perfectā adeptus est *requiem*: quia *requieuit etiam ipse* perpetualiter & perfectè *ab operibus suis*, quibus hîc laborauit, *sicut & Deus à suis*, quæ tamen sine labore fecit. Sicut enim sabbatum, in quo *Deus requieuit*, non legitur habuisse vesperam, sic requies iustorum non habebit finem. Quia sicut Deus cessauit ab operibus, sic illi cessabunt perpetualiter ab omni opere, liberi penitus ab omni laboris anxietate. At illi, quibus Iosue terram diuisit, parum quieuerunt, multosque labores, & multas afflictiones pertulerūt. Et quādoquidem tanta est illa requies, atque est nobis promissa, & nunc tempore gratiæ *superest quosdam introire*, *ergo festinemus ingredi*, nec in his terrenis, quæ nos impediunt, immoremur. *Festinemus* fide & bonis operibus, quod illi non faciunt, qui carnaliter adhuc legem obseruant, & erga fidem & spiritualem conuersationem negligentes existunt. *Festinemus* (inquam) *ingredi in illam requiem* tantam, tam nobilem, & tam gloriosam, atque toties nobis promissam. Ideo quoque *festinemus* ad illam *requiem*, vt pœnas euadamus perpetuas. Et hoc est: *Vt ne incidat*, id est, vt non intus cadat in corde, vbi grauior casus est, *quis*, id est, aliquis in infidelitate notabilis, *in id*, in quod ceciderunt patres, & ita

Marginal notes: Psal. 94. — Psal. 2. — Psal. 94. — 1. Ioan. 2. — Matth. 25.

A ita *in id*, vt *in ipsum*, id est, non dissimiliter, sed per omnia eodem modo cadat *in id*, in quod patres ceciderunt, scilicet, *exemplum incredulitatis*, id est, ne cadat ad *exemplum* eorum *in incredulitatem*, & excludatur à diuina requie. Illi enim non crediderunt Deum sufficere ad dandam etiam *requiem* terræ promissionis, & isti similiter Christum ad dandam *requiem* perpetuam sufficere non credebant, sine carnalibus obseruantijs. Ideoque sibi quietis aditum eadem ratione obstruebant, qua patres antea fecerant. Vel *ne incidat* aliquis *in idipsum exemplum incredulitatis*, id est, in hanc eandem damnationem, quam partes vestri *propter* suam *incredulitatem* subierunt: quæ damnatio vel pœna vobis est *exemplum*, quia si increduli fueritis, similiter vobis continget. *Exemplum* enim *incredulitatis* conuenienter dicitur vindicta Dei, quæ tanta est illata eis, vt exemplo esse alijs possit, ne increduli esse præsumant. Vel incredulitas patrũ (vt præmisimus) est vobis *exemplum*, ne sitis increduli, & ideo peius quàm patres vestri peccabitis, nisi incredulitatem caueatis. Propter hæc omnia, ruptis omnibus impedimentis infidelitatis & sæcularium illecebrarum, *festinemus* quàm maximè ad *illam requiem*, in qua perenniter quiescamus.

Viuus est enim sermo Dei, & efficax, & penetrabilior omni gladio ancipiti, & pertingens vsque ad diuisionem animæ ac spiritus, compagum quoque ac medullarum, & discretor cogitationum & intentionum cordis, & non est vlla creatura inuisibilis in conspectu eius. Omnia autem nuda & aperta sunt oculis eius. Ad quem nobis sermo.

Festinemus (vt dixi) ad *illam requiem*: nam *sermo Dei*, id est, Christus Verbum Patris, qui nos festinantes adiuuet, & peruenientes coronet, B *viuus est*, id est, vera vita in semetipso, & sufficiens ad aliorum viuificationem, & ita viuemus in eo. *Sermo Dei*, qui prædicauit illam requiem, *est viuus* vita propria, id est, viuificans alios. *Sicut enim Pater habet vitam in semetipso, sic dedit & Filio habere vitam in semetipso.* (Ioan 5.) Vel in assumpta humanitate, in qua mori voluit, iam *viuus est*, id est, vitam æternam consequutus, & sequaces suos viuere similiter faciens, quia immortalis factus est, & vos immortales faciet. *& est efficax*, id est, omnino faciens quicquid vult, siue saluando credentes, siue damnando incredulos. Vel ita potest continuari: Cauete, *ne quis* vestrum *incidat in exemplum incredulitatis* patrum, id est, in similem pœnam, qualem illi per *incredulitatem* meruerunt, quia *viuus est sermo Dei*, id est, Filius, qui illos iudicauit, & vos iudicaturus est: & sicut ille viuit in ęternum, sic iudicium eius manet in æternum. Nam & illos, quos ipse damnat, cruciabit pœna viuax in æternum; & eos, quos ipse saluat, viuere faciet in æternum. Nam ad vtrunque est ipse *efficax*. Nec solum est *efficax* in vtroque, id est, potenter faciens quodcunque voluerit, sed *& penetrabilior omni gladio ancipiti*, quia penetrat omnia: nec putetis eum latere cordium occulta, & per hoc minus iustè iudicare. Nam si non penetraret hominum conscientias, non posset veraciter iudicare quis esset fidelis, vel quis infidelis, siue quis bonam, vel quis malam haberet conscientiam: & tunc non valeret dignam singulis rependere vicem, quia potentiam ei auferret, quòd occulta hominum videre non posset. Sed vt potenter in omnibus sit C *efficax*, omnia visu suo penetrat, & acutior, ac perspicacior est *omni gladio ancipiti*, omni subtilitate sermonis diuinæ prædicationis. Ille *sermo*, qui DEVS est, quia *Deus erat Verbum*, *est penetrabilior omni gladio ancipiti*: quia magis penetrat hominum conscientias, quàm vllus *sermo* prædicationis. *Sermo* enim doctrinæ est gladius anceps, id est, vtraque parte acutus, quia dicit de temporalibus, & dicit de æternis. In vtroque probat quod dicit acutè ac subtiliter, & eum quem ferit, separat à mundo. Quod non faceret, nisi mentem eius penetraret. Sed multo *penetrabilior est* iste *sermo*, qui Deus est. *& est* etiam *pertingens*, id est, consideratione perueniens *vsque ad diuisionem animæ ac spiritus*. Spiritus noster non est vniuersa anima, sed aliquid eius, id est, illud, quo ratiocinamur, intelligimus, sapimus, per quod & præponimur pecoribus, quia illa sunt rationis expertia. Non habent enim spiritum, id est, intellectum rationis, ac sapientiæ sensum, sed animam tantum. Nam (Gene. 1.) & de illis dictum est, *Producant aquæ reptilia animarum viuentium*. &, *Producat terra animam viuentem*. Itaque spiritu intelligimus cum Angelis, anima viuimus cum bestijs. Sed *Dei sermo* pertingit, id est, perfectè tangit, quia per omnia tangit, nihil intactum sua cognitione relinquẽs, *vsque ad diuisionem animæ ac spiritus*, id est, *vsque ad* discretionem sensualitatis & rationalitatis, quia ipse insuperabili cognitione nouit quomodo diuidatur sensualitas à ratione, & quantum altera differat ab altera. Vel pertingit *vsque ad diuisionem animæ*, quia videt quomodo anima, id est, sensualitas à seipsa differat, dum plus dedita infimis rebus inferior est: vel ab his renocata dignior. Et pertingit *vsque ad diuisionem spiritus*, quia intuetur quomodo rationa- D litas à seipsa diuidatur, dum vel in Deum inhiat, vel inferius cœlestia considerat, siue rursum inferius de mundanis rectè agendis pertractat. Anima enim tantum de mundanis, vel de his, quæ ad corpus pertinent, cogitat, in quo vix à belluis distat. Quoddam inferius est in ea, vt cogitatus de cibo, vel potu, & similibus. Quoddam autem quasi superius est in ea, vt cùm de honestis, sicut de gloria, celebritate, potentia, & huiusmodi cogitat. Et hanc eius diuisionem bene nouit *sermo Dei*, nec eum latet quando ipsa hoc vel illud agit. Spiritus verò rationalis est in suo superiori, cùm Creatorem suum cogitat, & ad eum per solam dilectionem peruenire flagrat. In suo autem inferiori versatur, cùm relicta sublimi contemplatione, inferiores virtutes, quæ ad bonam operationem pertinent meditatur. Cuius *diuisionem sermo Dei* considerat, prouidens quid in eo superius sit, & quid inferius. Inter se autem diuiduntur anima & spiritus, quia (sicut dictum est) anima quidem de mundanis & corporalibus agit, spiritus autem de supernis & spiritualibus. Ideoq; quod est inferius in spiritu, superat illud quod est altius in anima. Et hanc *diuisionem animæ ac spiritus* tangit & scrutatur *sermo Dei viuus compagum quoque ac medullarum diuisionem* nouit, id est, iuncturarum animæ ac spiritus, quia videt quomodo iuncturæ animæ, vel quo tempore diuidantur, & quando de vna iunctura in aliam transeat, sic & de spiritu. Iuncturæ animæ sunt augmenta, quæ recipit secundùm vnamquanque ætatem. Nam sapientior est in adolescentia, quàm fuit in pueritia; & tur-

A rursum sapientior in iuuentute, quàm in adolescentia; itemq́; maturior in virili ætate, quàm in iuuentute. Similiter spiritus per incrementa proficit. Quæ scilicet incrementa vocamus compages, eo quòd vnum alij videatur apponi quadam coniunctura sine temporis discretione: & harũ *compagum* diuisiones, sunt mutationes secundùm diuersas ætates. Medulla verò, quæ interior est, appellatur quicquid interius vel subtilius est in anima vel spiritu. Sicut enim in corporibus medulla est subtilior, & in secretis partibus atque in ipsis intimis recondita, sic quod subtilius est in anima, vel spiritu, & magis reconditum, vocatur nunc medulla. *Medullarũ quoq́;* talium animi *diuisionem* nouit, *sermo Dei*, quia illa, quæ sunt in nobis subtilissima, discernit inter se. Vnde & subditur, quia est *discretor cogitationum & intentionũ cordis*. Discernit enim cogitationes, & ab inuicem separat id est, bonas à malis, siue in eodem homine, siue in diuersis. Discernit & intentiones earum, id est, quò singulæ tendant ad bonum, an ad malum. Et quia sunt nonnullæ intẽtiones coactæ, velut si quis timore compulsus foderet agrum, & intenderet perficere, non tamen ex corde, additur *cordis*, vt per hoc excludantur intentiones coactæ, quæ faciles sunt ad cognoscendum. Hoc est, nouit discernere, quam intentionem quis habeat in cogitatione, quæ est *cordis*, id est, voluntaria, & adhuc exterius non ostensa, sed latens intra *cordis* secreta. Vel in eo, quod ait, quia *est pertingens vsq; ad diuisionem compagum quoque ac medullarum* intelligi potest, compages dixisse coniunctiones cogitationum, medullas verò intentiones earum. Per compages quippe ossi-
B bus ossa iunguntur. Et sæpe dum aliquid recta cogitatione agimus, sed subitò in laudis amorem declinamus, atque hoc pro laude facimus, quod prius facere pro veritate cœperamus, quia cogitationes cogitationibus adiunguntur, quasi quædam in spiritu compages fiunt. Sed habent ossa, quæ in compagibus iuncta sunt, & medullas, id est, subtiles intentiones. Quod Apostolus apertius intulit, dicens, *discretor cogitationum & intentionum cordis*. Compages enim nostræ, sunt cogitationes, quę sibi iunguntur, quando altera alteram sequitur; medullæ autem intentiones. *& sermo Dei discretor est compagum & medullarum*, id est, *cogitationum & intentionum*: quia si cogitatio cogitationi iungitur, ipse nouit quæ sit secundùm Deum, & quæ secundùm sęculum, nouit quoque quò vergat intentio earum. Sæpe enim aliud cogitamus, atq; aliud per cogitationem intendimus. Nam si quis proposito munerum pręmio pupilli vel viduæ causam defendat, & fortasse Ecclesiam ingrediens in suis precibus Deo dicat, tu vides quia causam pupilli & viduæ defendo, iste procul dubio quid cogitet scit, sed quò intendat eius cogitatio, ignorat. Aliud quippe cogitat, & aliud intendit. Non enim defensionem pupilli & viduæ sed mercedem munerum quærit. Nam tolle temporale præmium, & pupillum & viduam non defendit. *Sermo* itaque *Dei discretor cogitationum & intentionum cordis est*, quia non tantùm aspicit quid apud temetipsum cogitet, sed magis per medullam compagis, id est, per intentionem cogitationis, quid apud temetipsum accipere requiras. Et vt plus dicam, breuiterq́; concludam, *non est vlla creatura* terrena vel cœlestis, corporea vel incorporea, *inui-*

sibilis, id est, non habilis ad videndum in *conspectu* tantæ sapientiæ. Nihil est ei inuisibile, sed *omnia sunt nuda*, id est, discooperta & *aperta*, id est, patentia *oculis eius*, qui & foris & intus *omnia* videt. Si quis habet librum aliquo velamine tectum, dicitur quidem visibilis, sed non nudus. Rursum, si velamen auferretur, nudus posset dici, sed non apertus. Iterum, si aperiretur, & *omnia* eius interiora demonstrarentur, iam omnino quicquid in eo latuerat, videretur. Ita Verbo Dei cuncta sunt visibilia & *nuda & aperta*, quia & foris & intus (vt dictum est) *omnia* plenariè videt. Per oculos eius intelligitur potentia videndi. *Ad quem nobis sermo* est habendus in iudicio, quia oportet nos illi rationem de actibus nostris reddere. *Ad* sermonem Dei viuum, & efficacem, & *omnia* penetrantem est *nobis* habendus *sermo*, quia sermocinaturi sumus *ad* eum, & rationem redditu- ri de cunctis, quæ gessimus, vel cogitauimus. Ideoque semper nobis omni solicitudine præcauendum est, ne hunc vel dictis, vel operibus, vel cogitationibus offendamus. Hactenus terrendo loquutus est Apostolus, reuocans ab infidelitate Iudæos exemplo patrum suorum, quibus ob *incredulitatem* negata est æterna requies: & asserens Filium Dei viuum atque potentem, vt remuneret eos, si resipuerint: & efficacẽ vt puniat, si neglexerint. Hinc iterum blandis rationibus vult eos reuocare, commendando Christi pontificium, vt eo commendato, sufficere ad salutem ostendat, & carnales obseruantias comprobet esse superfluas. Sic enim subinfert.

Habentes ergo Pontificem magnum, qui penetrauit cælos, IESVM Filium Dei, teneamus confeßionem. D *Non enim habemus Pontificem, qui non poßit compati infirmitatibus nostris, tentatum autem per omnia pro similitudine absque peccato. Adeamus ergò cum fiducia ad thronum gratiæ eius, vt misericordiam consequamur, & gratiam inueniamus in auxilio opportuno.*

Incipit (vt dictum est) agere de Pontifice Christo, quomodo sufficiens, quomodo dignior veteri, quem & immutat, & legem, quæ sub illo est, per meliorem legem suam, & quomodo necessarius. Quia *sermo Dei viuus & efficax est*, atque talis, qualem descripsimus, *ergo teneamus confeßionem*, vt nec terror, nec cruciatus auferat de ore nostro *confeßionem* fidei eius, quam corde gestamus. Et est iustum, vt eam *teneamus*, *habentes Pontificem*, id est, quia habemus *Pontificem magnum*. Nam idem *sermo Dei*, secundùm quod homo est, noster est Pontifex, qui sacrificium sui corporis obtulit pro nobis, & non cessat interpellare *pro nobis*. Vnde & pontem accessumque nobis ad Patrem facit, vt temporalia (quæ sicut fluuius currunt, & labuntur, & transeunt) sub nostris pedibus relinquentes, *festinemus* ad terram viuentium, *habentes Pontificem magnum* super omnes Pontifices, qui non *in sancta sanctorum* templi Salomonis intrauit, sed *cœlos* ascendendo *penetrauit*, vt & nos si qui possimus. Moyses verò tunc terram promissionis non intrare valuit, hic autem *cælos penetrauit*, id est, ingressu suo patefecit. *Pontificem habemus*, & quem? *Iesum*, id est, Saluatorem, qui nos absq; carnalibus obseruantijs saluare potest. *Iesum* dico *Filium Dei*, non adoptiuum, sed consubstantialem: nec minorem, sed æqualem. Alij verò Pontifices, neque cœlos penetrarunt,

A netrant, neque saluare possunt, neque filij Dei naturaliter sunt. Vnde iste omnibus illis iure præfertur, sicut multis & longis disputationibus probare nunc exorsus est Apostolus. *Teneamus*, inquit, *confeßionem*, vt fidem eius ore proferamus, vel etiam peccata nostra confiteri studeamus: quia *non habemus Pontificem* immisericordem. hoc contra illos dicitur, qui propter lapsum suum desperabant, & iram eius se posse placare diffidebant, & quasi dicebant quia non valet nobis confessio: quoniam iste Pontifex, qui tam altus est, vtpote super cœlos exaltatus, ac Dei Filius, non recipiet eam, nec condescendet fragilitati nostræ Quibus velut responderetur: Vobis lapsis non est desperandum, nec confessio dimittenda, quia *non habemus Pontificem* austerum vel dedignantem, sed misericordem: non à nobis remotum, sed naturæ nostræ participem. *Non enim habemus Pontificem, qui non possit compati infirmitatibus nostris*, id est, condescendere fragilitati nostræ, & misereri humana fragilitate peccantibus: quia etsi ita altus est, non ideo nos abiecit, sed clementer condescendit imbecillitati nostræ, & condolet etiam illi, qui per infirmitatem carnis labitur. Non tamen aliquid iam doloris sentire potest: sed quòd ei displicet miseria nostra, & lapsus noster, atque præstat auxilium vt surgamus, & interpellat *pro nobis*. vocatur erga nos eius compassio. *Non* potest nobis *non compati*, sed potentiam huius compassionis habet, quia ipse fragilitatem nostram expertus est, quoniam per omnia sustinuit tentationem sine peccati cognitione. Tentatus enim in nostra carne, & expertus est miserias nostras præter peccatum: tentatus est *per omnia* tentationis genera, quia in tribus illis tentationibus, quas à diabolo pertu-
B lit, *omnia* tentamenta continentur. Vel in sola
Matth. 4. Luc. 4. tentatione, qua diabolus *ostendit omnia regna mundi & gloriam eorum*, in quibus *omnia* continentur, de quibus humana corda tentantur. potest dici *per omnia* genera peccandi tentatus Vel quia omnes tentationes sustinuit, irrisus, crucifixus, & cætera omnia perpessus. Tentatus est *pro similitudine*, quàm à nobis traxit, id est, secundum illam naturam, qua nobis erat similis, mortalis. & passibilis, tamen *absque peccato* fuit, licèt similis esset alijs hominibus. Vel tentatus est *per omnia* sine *peccato*, quia licèt *omnia* tentamentorum genera pertulerit, non tamen succubuit, nec delectatus est in aliqua persuasione mali, & ideo bene potest à peccato & tentatione liberare. Nam cùm Apostolus eum dicit *tentatum per omnia*, & non superatum, ostendit quoniam in eo ponenda est fiducia subueniendi: & hoc ideo, quia nobis similis factus est. Non est enim remotus à nobis, sed in illa sui natura tentatus fuit, in qua nobis est similis. Et ideo credendum est, quia vult & potest subuenire tentationibus nostris. Et quoniam *habemus* tantum *Pontificem* sic nobis *compati* volentem, & nostræ imbecillitati subuenire potentem, *ergo* omni spe & *fiducia adeamus ad thronum gratiæ eius*, id est, voluntate, & orationibus, & correctione vitæ, ac bonis operibus accedamus ad eum throno iudiciali præsidētem. Thronus enim iudiciaria sedes est. Sed thronus CHRISTI est thronus *gratiæ* his, qui, dum in præsenti vita sunt, humiliter resipiscentes veniunt ad eum, vt pœnitentiæ iudicium accipiant: cæteris verò post hāc vitam est thronus iustitiæ. Licèt *ergo* simus peccatores, non tamen desperemus de venia, sed *cum fiducia* impetrandi misericordiam *adeamus ad thronum gratiæ eius*, id est, ad iudicem non seueritatis & districtæ iustitiæ, sed pietatis & indulgentiæ: quia non est iudex, qui pro confessione puniat, sed qui pro humilitate remuneret. Accedamus (inquam) ad eum *vt misericordiam* apud eum *consequamur*, id est remissionem præcedentium peccatorum, & de reliquo *inueniamus* apud eum *gratiam*, id est, facultatem ad conseruationem innocentiæ, & ad promotionem in bono, *in auxilio*, id est, vt auxilietur nobis contra tentationum impugnationes, & cooperetur ad completionem bonorum operum. *Auxilio* dico, *opportuno*, id est, congruo & necessario: quia non nunquam fit auxilium. quod non est opportunum, nec congruum. Sed auxilium Christi nobis est opportunum, id est, competens & necessarium, quia *sine* illo *nihil* boni possumus *facere*, & æterna vita non potest haberi sine bona operatione. Nunc enim est tempus auxilij, dum tempus est operandi Vel thronus eius sedes est Pontificialis, & ideo *gratiæ*, quia compatitur nobis, & *interpellat pro nobis*. Ac propterea nos peccatores accedamus *ad thronum* nostri Pontificis *cum fiducia* veniæ, procidamus ad pedes eius in precibus, vt per eum apud Patrem *consequamur misericordiam*, id est, peccatorum indulgentiam, & bonæ conuersationis *gratiam*. C

CAPVT V.

OMnis namque pontifex ex hominibus assumptus, pro hominibus constituitur in ijs his, quæ sunt ad Deum, vt offerat dona & sacrificia pro peccatis, qui condolere possit ijs his, qui ignorant & errant, quoniam & ipse circumdatus est infirmitate. Et propterea debet, quemadmodum pro populo ita etiam pro semetipso offerre pro peccatis. Nec quisquam sumit sibi honorem, sed qui vocatur à Deo, tanquam Aaron. Sic & Christus non semetipsum clarificauit vt Pontifex fieret, sed qui locutus est ad eum, Filius meus es tu, ego hodie genui te, quemadmodum & in alio loco dicit: Tu es sacerdos in æternum, secundùm ordinem Melchisedec. D 2. Par. 23 Psal. 2. Psal. 109

Probat enim à minori, quòd iste noster *Pontifex* possit nobis impetrare *misericordiam & gratiam*, cùm Pontifices veteris Testamēti quodammodo sacrificijs & orationibus impetrarent *misericordiam*, qui puri homines erant & peccatores Quasi dicat: per eum possumus consequi *misericordiam*, quia hoc fit etiam per omnem alium Pontificem. Nam *omnis Pontifex*, tam maior, quam minor in ordine Aaron *ex hominibus assumptus*, id est. ex numero hominum ad aliquid dignius sumptus, vt præsit alijs, *constituitur*, id est, communi omnium sententia statuitur, *pro hominibus*, id est, pro salute hominum, vt per eum impetrent à Deo beneficia. *Constituitur in his, quæ sunt ad Deum* pertinentia, & subiectos ducentia, id est, in muneribus & hostijs offerendis ac precibus, quæ ducunt *ad Deum*, *vt offerat*, id est, obuiam Deo ferat, & quasi contra impetum, indignationi eius obijciat, vt eā retineat & placet, vel quia Deus piè condescendit, dū ei syncero corde offertur aliquid, ferat obuiam eius pietati *dona*, vt primitias frugum, & huiusmodi, *& sacrificia* de animalibus, vt de bobus & auibus *pro peccatis* hominum

A minimum delendis. Et si ille, qui est *ex hominibus* tantum, id est, in nullo dissimilis ab *hominibus*, & ita *assumptus ex* eis, subditos suos donis & sacrificijs purgat,& dirigit *ad Deum*, tunc multò magis eúdum est nobis *ad thronum gratiæ* nostri Pontificis, qui non *ex hominibus* tantú, sed Deus & homo est, qui peccatum non habet, nec indiget offerre pro se, qui in seipso sufficiens est illud facere, in quo alij detinentur humana infirmitate. *Ex hominibus assumptus Pontifex* est talis, qui pius & misericors sit: *qui* pro consueta bonite *condolere possit*, id est, affectum compassionis habeat erga subditorum infirmitatem. *his, qui ignorant*, id est, ignoranter peccant. *& qui errant*, id est, post monstratam veritatis viam errore suo quasi scienter peccant. & debet illis piè compati. *quoniam* non solùm illi, sed *& ipse*, qui maior est fortior esse videtur, *circundatus est infirmitate* carnis, per quam & peccare necesse habet. Christus verò iam *infirmitate circundatus* non *est*, & ideo potest iuuare magis, quàm ille. Et quia *infirmitate* circunseptus est, *propterea debet*, id est, debito iure compellitur *offerre* sacrificium *pro peccatis*, id est, pro expiatione peccatorum, *quemadmodum & pro populo*, id est, cum quanta necessitate & supplicatione offert *pro populo, ita etiam*, & non dissimiliter, offerat *pro semetipso*, vt condonentur ei peccata propria. Christus verò non pro seipso necesse habet *offerre*, sed tantum pro suis fidelibus. Omnia verò, quæ nunc de Pontifice veteris Testamenti dicuntur, obseruanda sunt in electione Pontificum Ecclesiæ, & in eorum moribus & actionibus, licèt alia sint sacrificia, quæ offeruntur à nostris. Dixi, quia *Pontifex constituitur*

B *pro hominibus*, & præfertur cæteris: *nec quisquam*, licèt valde nobilis aut sapiens *sumit sibi honorem*, vt adscribat sibi, & se quærat honorari. Non sibi imputat *honorem*, sed Deo, qui vocat: nec se ingerit ad accipiendum *honorem*, sed diuino nutu eligitur. Percutiuntur hac sententia, qui honores Ecclesiasticos, ad quos diuinitus non vocantur, arripere cupiunt. Qui enim se ingerit, & propriam gloriam quærit, non *sumit honorem*, si Pontifex aut Prælatus in Ecclesia factus fuerit: sed gratiæ Dei rapinam faciens, ius alienum vsurpat. Et ideò non accipit benedictionem, sed maledictionem. Nemo per semetipsum sumit illum *honorem*, *sed ille, qui vocatur à Deo.* Qui enim rectè & canonicè eligitur, *à Deo vocatur.* Ille *sumit honorem* apud Deum & homines, qui per Ecclesiæ procuratores & viros fideles *à Deo vocatur* ad hanc prælationem, ita dignè & syncerè, *tanquam Aaron*, qui non sibi imputauit, nec aliquo modo ingessit, sed iubente Deo per Moysen electus est. Chore autem voluit sibi sumere *honorem*, & ideò diuinam sensit vltionem. Sed *aaron* sub-

Exod. 7. 27.28 29 Num. 17. limatus est in sacerdotem, quia Deus eum vocauit. *sic & Christus non clarificauit* per suas virtutes *semetipsum*, vt sibi sumeret eius *honorem*, ita *vt Pontifex fieret.* *Non se clarificauit*, sed Patrem, quia non suam sed Patris *gloriam* in omnibus quæsiuit. *Non semetipsum* quasi discretum à cæteris *clarificauit*, id est, clarum fecit, sublimando in *honorem* pontificatus: *sed Pater* eum *clarificauit*, vt pontificem constitueret, & totius mundi magistrum ostenderet, quando

Matt. 4. dixit: *Hic est Filius meus dilectus, in quo mihi bene complacui, ipsum audite.* Quasi diceret: Hactenus audistis legis doctores, & alios Pontifices, sed amodo ipsum verum Pontificem *audite*. C

Nam dicens, *Hic est Filius meus dilectus, in quo mihi bene complacui*, nobiliter *clarificauit* eum. Quem so ideo clarificare vt pontificem constitueret, demonstrauit, cùm subiecit: *Ipsum audite.* Sed hanc sententiam clarificationis noluit Apostolus contra Iudæos proferre, quia vel non habebant Euangelium, vel minoris autoritatis esse putabant, ideoq; de suis libris protulit illis testimonia. Nam hæc clarificatio Psalm. 2.
longè ante per Prophetam prædicta est: *Filius meus es tu. Non clarificauit* seipsum, *sed* potius eum Pater *clarificauit*. & testimonio propriæ vocis, & multis miraculis, *qui* & in Psalmo *locutus est ad eum*: *Tu es Filius meus* naturalis & coæternus, quia *ego hodie*, id est, in luce semper manentis æternitatis meæ *genui te* ex substantia mea. His verbis *clarificauit* eum Pater, vt Pontificem constitueret, *quemadmodum*, id est, sicut Psal. 109
& in alio loco dicit ei: *Tu es sacerdos*, id est, sacra dans per te, & per tuos, *in æternum*, id est, quandiu durabit hoc sæculum, quia non transibit sacerdotium Christi, vt aliud succedat, sicut transiuit Leuiticum. *Sacerdos es*, & hoc *secundum ordinem Melchisedec*: quia sicut ille *panem & vinum* obtulit Abrahæ reuertenti à cæde regum, Gen. 14.
sic tu in figura panis & vini dabis corpus & sanguinem tuum victoribus vitiorum. Vel *in æternum es sacerdos*, quoniam *vna oblatione consummasti in sempiternum sanctificatos*: siue quia sine fine interpellas pro eis eadem hostia, quam semel obtulisti. hac autoritate manifestatur, quòd eum DEVS Pater Sacerdotem & Pontificem constituit. Si ergò cæteri Pontifices, quibus necesse est pro se offerre, possunt alijs subuenire, quoniam à Deo vocantur, tunc iste D
multo magis potest nobis subuenire, & omnia bona nobis obtinere, qui pro se nunquam eguit oblatione, qui seipsum non clarificauit, nec ingessit, sed à Patre clarificatus est, & ad pontificatum electus.

Qui in diebus carnis suæ, preces supplicationesq; ad eum, qui possit. posset illum saluum facere à morte, cum clamore valido & lachrymis offerens, exauditus est pro sua sui reuerentia. & quidem cùm esset Filius Dei, didicit ex ijs quæ passus est, obedientiam: & consummatus, factus est omnibus obtemperantibus sibi, causa salutis æternæ, appellatus à Deo Pontifex iuxta ordinem Melchisedec:

Dixit quòd non per se, sed per voluntatem Patris factus est *Pontifex*. Nunc autem ingreditur ostendere, quoniam pontificis obsequium executus est, quia totum fecit quod Pontificem decet. *Qui in diebus carnis suæ*, & cætera. Ostenditur etiam adhuc in his verbis, quòd per eum possumus consequi *misericordiam*, cùm iam sedeat *ad dexteram Patris*, nec cesset *interpellare pro nobis*, si ita *est exauditus*, cùm adhuc in terra conuersaretur, & esset mortalis. *Qui in diebus suæ carnis*, id est, mortalitatis & passionis *suæ*, quando natura carnis apparuit, quia famem, sitim, lassitudinem, & dolorem sustinuit, sicut verus pontifex obtulit preces. Nam in Euangelio sæpe legitur orasse, & maximè apud Lucam, qui Luca 6. 11 22. & 23.
sacerdotis in eo descripsit personam. Sed & quicquid ipse egit in carne, *preces, & supplicationes* fuerunt pro hominibus. Tota vita sua Patrem orauit de resurrectione *carnis suæ*, ac de nostra salute, & instante iam passione obtulit *supplicationes*, id est, humilimas & intentissimas orationes, cum summa deuotione cordis

& affe-

A & affectione, quando *factus in agonia prolixius orabat, & factus est sudor eius sicut guttæ sanguinis decurrentis in terram.* Et has *preces supplicationesq;* obtulit, id est, obuiam tulit Patri per exauditionem sibi obuianti. Obtulit eas *ad eum, qui posset illum à morte saluum facere,* id est, resuscitare, *ad eum,* quem sciuit esse sufficientem, vt saluaret eum, id est, immortalem & impassibilem faceret, eripiendo *à morte,* vt nec anima remaneret in inferno, nec caro putresceret in sepulchro. Et obtulit has *cum clamore valido,* id est, cum intentione piæ deuotionis vehementissima, & efficacissima, vt quando *prolixius orabat, & etiam cum lachrymis,* quia in illa prolixa oratione credendus est lachrymas effudisse, cùm & guttæ sanguinis pro sudore decurrerent ab eius corpore. & *exauditus est,* quia quod quæsierat, accepit in resurrectione. *Exauditus est,* id est, extra numerum aliorum omnium auditus est, quoniam super omnem creaturam post laboris sui militiam à Patre sublimatus est, & hoc *pro sua reuerentia,* id est, secundùm hoc, quòd ipse sicut *Dei Filius,* dignus est *reuerentia* & veneratione. Vel *pro sua reuerentia* in Deum, id est, propter quod ipse super omnia Patrem reueritus est & honorauit. Siue *pro sua reuerentia,* id est, sicut sua religio meruit. Sanguinis quoque eius effusio, potest intelligi clamor validus, in quo *exauditus est pro reuerentia* eiusdem passionis. *Reuerentia* est, quòd sine peccato passus est pro sola charitate. Et ideò melior fiducia in eo habenda est, quia fecit quod nullus Pontifex alius, dum seipsum pro nobis hostiam offerret. *& quidem* tempore minoritatis *cùm esset,* id est, quamuis esset secun-

Luc. 22.

B dùm diuinitatem *Filius Dei, didicit obedientiam* secundùm quod homo est, id est, non solùm preces & supplicationes obtulit, sed & obedire *didicit* in passione, id est, expertus est in seipso laborem obedientiæ. Non enim scire potest afflictorum labores, qui afflictionis experimentum non habuit. Sed Christus secundùm quod homo est, *didicit obedientiam,* quia omnes labores obedientiæ sustinuit & sensibiliter pertulit, *ex his, quæ passus est,* id est, ex acerbitate tormentorum, quæ pertulit, *didicit obedientiam,* id est, experimento cognouit laborem obedientiæ *& consummatus,* id est, passione finitus, vel *consummatus,* id est, ad summum ductus, quoniam *ad dextram patris* eleuatus, *factus est causa salutis æternæ,* id est, perennis vitæ *omnibus obtemperantibus sibi,* id est, obedientibus suæ voluntati, quia *omnibus* sufficit ad salutem sine vllis carnalibus obseruantijs. Per exauditionem eius designatur resurrectio, per consummationem exaltatio. Vel *consummatus* est in omni operatione sanctitatis, quando completis omnibus obedientiæ suæ actionibus, dixit: *Consummatum est, & emisit spiritum.* Sicq; *factus est causa salutis,* non cuiuslibet, sed *æternæ:* nec paucis, sed *omnibus:* hac tamen conditione, vt obtemperent ei. Non enim aliter salutem consequi poterunt. & bene potest ipse *causa salutis* esse cæteris, quoniam *appellatus* est *à Deo Pontifex,* sicut & ipse suis operibus realiter ostendit se hoc esse. Nam quia Pontificis officium impleuit, atq; Patri fuit in omnibus obediens, & in seipso peruenit ad tantam bonorum omnium consummationem, vt sufficeret etiam ad aliorum salutem, idcircò *appellatus à Deo* est *Pontifex,* & hoc *iuxta ordinem Melchisedec:* scilicet vt omnis or-

Ioan. 19.

C do diuinitatis in eo consideretur, qui considerari potuit in Melchisedec.

De quo nobis grandis sermo & ininterpretabilis interpretabilis ad dicendum, quoniam imbecilles facti estis ad audiendum. Etenim cùm deberetis magistri esse propter tempus, rursum indigetis vt vos doceamini, quæ sint elementa exordij sermonum Dei, & facti estis quibus lacte opus sit, non solido cibo. Omnis enim qui lactis est particeps, expers est sermonis iustitiæ. Paruulus enim est. Perfectorum autem est solidus cibus, eorum, qui pro consuetudine exercitatos habent sensus ad discretionem boni ac mali.

De quo, id est, de qua re, quomodo scilicet ipse sit *Pontifex iuxta ordinem Melchisedec,* est *nobis grandis sermo,* id est restat *sermo* alius subtilis, & profunda mysteria continens, atque prolixus & magnus, *& interpretabilis,* id est, multas habens expositiones sacramentorum & allegoriarum *ad dicendum,* id est, ad exponendũ vobis, qui paruæ capacitatis *estis,* nec aliter intelligeretis nisi interpretaretur. *Grandis* est, & interpretatione indigens, non quantum ad me, sed quantum ad vos, qui sensu debiles *estis,* ad intelligendum profunda mysteria, *quoniam facti estis imbecilles,* id est, sine spiritali baculo, quo sustenteiur interior homo vester, ne nutet aut corruat. *Imbecilles estis ad audiendum,* id est, ad intelligendum, quia pondus sententiarum vos facilè potest præcipitare, qui robore virilis sensus non fulcimini. Interserit increpationem de infirmitate, vt alta de Christo laborent intelligere. Verè estis *imbecilles ad audiendum.* Nam *cùm deberetis esse magistri* aliorum, & sufficere ad instructionem eorum, & hoc *propter tempus,* id est, diuturnitatem temporis, quod

D iam transactum est, ex quo fidem recepistis, & vobis, priusquam cæteris, prædicatum est, *rursum* sicut in primis, quando ad fidem venistis, *indigetis vt vos doceamini,* sicut pueri, quibus prima elementa literarum dantur ad intelligendum. Vel *propter tempus* debuissetis *esse* cæterorum *magistri,* quia semper exercitati estis in Lege, & Prophetis de Christo. Sed iterum, sicut à principio, *indigetis* ab alijs doceri *quæ sint elementa exordij sermonum Dei,* id est, vt vobis ostẽdantur opera, quæ primùm dicuntur, quando aliquis sermones Dei exorditur. *Elementa* enim vocantur illæ partes, de quibus sermo Dei prius contexitur, scilicet incarnatio, passio, resurrectio, commune iudicium, damnatio malorum, corona iustorum, & cætera, qui primum annuntiantur eis, qui conuertuntur. *Exordium* enim *sermonum,* est Symbolum Christianæ fidei: quod isti non solùm non intelligebant, sed nec ipsam literaturam, qua profertur, memoriter sciebant. *Exordium sermonum* est simplex doctrina. *Elementa* eius prima materia fidei, vt natiuitas Christi, passio, &c. *Et facti estis* etiam negligentia vestra tales, *quibus* more infantium *sit opus lacte,* id est, humili & parua eruditione, & *non solido cibo,* id est, perfecta doctrina. *Lac* quippe est breuis insinuatio fidei, & facilis obseruantia morum. *Solidus* autem *cibus* est ratio ipsius fidei, & perfecta institutio vitæ. *Solidus cibus* sapientiæ est: *In principio erat Verbum:* lac verò est, *Verbum caro factum est.* Verè non est vobis *opus solido cibo* sapientiæ, cùm sitis lactentes: nam nulli lactenti est *opus.* *Omnis enim qui particeps est lactis,* sicut vos *estis,* id est, cuius Ioan. 1.

part

A pars est lac, & qui ita est tener, vt nec etiam totum *lac* simplicis doctrinæ possit capere, sed partem, *expers*, id est, sine parte *est sermonis iustitiæ*. qui iustis & perfectis conuenit, id est, doctrinæ, quæ pertinet ad eos, qui bene prouecti sunt in intelligentia magnæ capacitatis, & iustitia religiosæ conuersationis *Expers est*, id est, sine parte huius *sermonis*, quia nec partem eius capere valet intelligendo, vel operando. Ideo lactens non capit sermonem *iustitiæ*, quia *paruulus est*, in sensu, sicut & vos in fide pusilli, & vt ille, qui ætate *paruulus est*, non discernit cibos, atque perit sumendo noxios; sic animo *paruulus*, id est, indoctus, non discernit bonum à malo, & peccat faciendo malum. Vos quidem *lactis opus* habetis, vt dictum est, *non solido cibo*. Sed *perfectorum* sensu & opere *est solidus cibus*, id est, forma fidei & morum instructio. Ideò & vos post lactis potum debetis ad robustam sapientiæ escam proficere. *eorum*, scilicet est iste cibus, *qui habent sensus*, id est, intellectus *exercitatos pro consuetudine* legendi, & in multis scripturis studendi. *Sensus habent exercitatos ad discretionem boni ac mali*, id est, vt *discretionem* habeant inter bonum & malum, & inter bonum & aliud bonum, & inter malum & aliud malum, aliud maius, & aliud minus iudicantes.

CAPVT. VI.

Quapropter intermittentes inchoationis Christi sermonem, ad perfectionem feramur, non rursum iacientes fundamentum pœnitentiæ ab operibus mortuis, & fidei ad Deum, baptismatum, doctrinæ, impositionis quoque manuum, ac resurrectionis mortuorum,
B *& iudicij æterni. Et hoc faciemus, siquidem permiserit Deus.*

Dixi quia *perfectorum est solidus cibus*. *Quapropter ad perfectionem feramur*, vt *solido cibo* pascamur, nos dico *intermittentes sermonem inchoationis Christi*, id est, de initio fidei. Nam quia *exercitatos sensus* in lege Domini nos oportet habere, ideò prætermittamus *sermonem inchoationis*, & ad vlteriora promoueamus *sensus* nostros. Sermo *inchoationis* CHRISTI, est initium fidei, quo Christus inchoat esse in nobis, secundùm intelligentiam & operationem. Sicut enim eum, qui adducitur in doctrinam, literarum, elementa primùm oportet audire, sic Christianus primum omnium de fide Catholica erudiri debet, quæ est fundamentum nostræ salutis. Sed huius initij *sermonem* dimittentes, *feramur ad perfectionem*, nos docendo, vos audiendo. Ita scilicet, *feramur*, *non rursum iacientes fundamentum pœnitentiæ*, id est, non negligenter & inconsultè, sicut olim, faciamus pœnitentiam, quæ debet esse *fundamentum*, super quod extruatur, & in altum surgat actio bona & perfectio. Ille enim iacet *fundamentum pœnitentiæ*, id est, nõ firmiter & ordinatè ponit, sed quasi rem non bene prouisam negligenter ponit, qui ita dolet ac pœnitet, vt iterum redeat ad hoc, quod non bene defleuit commissum. Et nos iam taliter iecimus *fundamentum*, ideoq; destructum est, id est, prior pœnitentia nostra perijt, & in irritũ deducta est, redeuntibus peccatis, de quibus pœnitentiam egeramus. Sed modò sic perfectè nos pœniteat, tendentes ad perfectionem, vt *non* simus iterum *iacientes*, id est, negligenter & incuriosè ponentes *fundamentum*, quod sicut antea dissipetur, sed firmum & stabile maneat, nec vltrà sit opus ponere aliud. C
Fundamentum dico *pœnitentiæ ab operibus mortuis*, id est, qua pœniteat nos ex eo, quòd opera bona, quæ prius viuebant in nobis, mortua sunt admixtione peccati. Eius enim, qui in criminale peccatum cadit, bona opera priora mortificantur, & pereunt. Vnde minatur Dominus: *Etiã si dixero iusto quòd vita viuat, & confisus in iustitia sua fecerit iniquitatem, omnes iustitiæ eius obliuioni tradentur*. Ezech. 33 Vel peccata sunt opera mortua, id est, nihil vitale habentia, sed iustitiæ vita prorsus carentia, & authores suos occidentia. & de his omnibus agenda est rata pœnitentia, id est, & de bonis amissis & de malis commissis, *& non rursum iacientes fundamentum fidei*, ducentis *ad Deum*, id est, non iterum negligenter fidem sitis ponentes in cordibus vestris, sicut antea, sed firmiter, vt amplius non vacillet aut corruat, sicut prius dum eam non putaretis ad iustitiam & salutem sufficere sine carnalibus obseruantijs. Nec *rursum iacientes fundamentum baptismatum*, vt quæratis iterum baptismatis vnda lauari, quod impossibile est: sed purgationem peccatorum, quam semel in eo percepistis, conseruate, non vltra quærentes eam per carnales obseruantias. Malè enim tenet baptisma, qui non credit omnia in eo peccata ablui, nisi superadditis carnalibus obseruantijs. *Baptismatum* dixit Nota. pluraliter, quia est baptisma in aqua, est & in lachrymis pœnitentiæ, & est in sanguine martyrij. Nec *rursum iacientes fundamentum doctrinæ*, quæ in exordio tradita est vobis per Symbolum & Orationem Dominicam, vt hac iterum incipiatis imbui. Nec iterum *iacientes fundamentum impositionis manuum* Episcoporum, in Confirmatione neophytorum, sed firmiter illud D retinentes. Qui enim non credit, quòd per *manuum* impositionem detur Spiritus sanctus ad remissionem & corroborationem, non est fundatus. Talis est, quicunque putat carnales obseruantias iuuare ad acceptionem Spiritus sancti, qui, per *manuũ* impositionem accipitur. Nec *fundamentum resurrectionis mortuorum* iterum *iacientes*, sed quod semel inde etiam credidimus retinentes, id est, per Christi resurrectionem mortuos esse resurrecturos. Qui enim non credit, quòd resurrectio Christi resurrectionem mortuorum faciat, non habet *fundamentum* super quod ædificet. Si sciretis in baptismo omnia peccata dimitti, & per *manuum* impositionem Spiritum sanctum dari, lex vobis superflua videretur: nec præter Christum aliud quæreretis, si sciretis per eum resurrecturos mortuos & iudicandos. Nam neque *iudicij æterni fundamentum rursum* iacere debemus, sed semel positum in corde nostro firmiter tenere, vt tantùm de fide Christi & de virtutibus, sine legis cæremonijs, iudicium expectemus, quod erit æternum: quia quicquid ibi statuetur, in æternum durabit. Quod iudicium qui non credit, absque fundamento est, nec ædificare quicquam potest. Hæc enim omnia nisi in fundamento præcesserint, nemo potest bene operari. Nam quicunque aliquos ad fidem conuertit, plus facit pœnitere, & in Deum credere, ac baptizari in remissionem peccatorum, & doceri quid credere debeant, atque confirmari per *manuum* impositionem, & resurrectionem ac diem iudicij præstolari, vt super hæc valeant ædificium bonæ conuersationis construere. Idcirco de his dicitur, *iacientes* hæc omnia,

A nia, scilicet sicut lapis in fundamento iacitur, *non* rursus, id est, non vt olim, nec sicut prius cecidere, iterum cadant, vel *non rursum iacientes*, id est, ita modò *iacẽtes*, vt amplius iacere non sit opus, & hæc omnia superius lactis nomine sunt appellata, quia his potatur fidelium infantia. Sic autem Deus vult eos *lacte* nutriri, vt non ibi remaneãt: sed crescendo per lac ad solidum cibum perueniant. Nam si *lacte* nutrieris, sic nutriere, vt crescas; sic cresce, vt panem manduces. Dixi, *feramur ad perfectionem*, & intelligendo scilicet & in moribus proficiendo: *hoc faciemus, si Deus quidem permiserit*, id est, si nutu suæ voluntatis & fauore suæ gratiæ concesserit: quia nullus ex libero tantùm arbitrio valet *ad* hanc *perfectionem* promoueri, nisi auxiliante gratia Dei. *Feramur ad perfectionem* intelligentiæ & morum, *non rursum iacientes fundamentum pœnitentiæ*, quia *impossibile est* perfectos, si grauiter prolapsi fuerint, *renouari ad pœnitentiam*. Nemo nunc verbis nostris obuiet, sed modicum, vt hæc declaremus, patienter expectet. Nam sequitur:

Impossibile enim est, eos, qui semel sunt illuminati, gustauerunt etiam donum cæleste, & participes facti sunt Spiritus sancti, gustauerunt nihilominus bonum Dei verbum, virtutesque sæculi venturi, & prolapsi sunt, rursus renouari ad pœnitentiam, rursum crucifigentes sibimetipsis Filium Dei, & ostentui habentes. Terra enim sæpe venientem super se bibens imbrem, & generans herbam opportunam illis, à quibus colitur, accipit benedictionem à Deo: proferens autem spinas ac tribulos, reproba est, & maledicto proxima, cuius consummatio in combustionem.

Feramur (inquit) *ad perfectionem, non ite-*
B rantes *fundamentum* deinceps *pœnitentiæ*, quia perfecti post lapsum *renouari* nequeunt *ad pœnitentiam*. Nam *qui semel sunt illuminati* per fidem, id est, qui in suo interiori acceperunt lumen fidei, quod semel datur credentibus, & *gustauerunt etiam donum cæleste*, id est, quodam interno gustu præsenserunt lumen fidei, quod est *donum cæleste* vel per ipsam quasi suauem & sapidum gustum in cordis palato sensere remissionem peccatorum in baptismo cœlitus datam, *& facti sunt participes Spiritus sancti*, id est, partem capientes spiritualis gratiæ per impositionem *manuum*, siue *participes* spiritualium charismatum, vt sunt genera linguarum, & prophetia *& gustauerunt*, id est, sapidum in ore cordis præsensere, *nihilominus* quàm nos, vel *nihilominus* quàm spiritualem gratiam *bonum*
Psal. 44. *Dei verbum*, de quo ipse loquitur: *Eructauit cor meum verbum bonum*, non dico secundùm quod hoc *Verbum caro factum est*; sed secundùm quod summum bonum incommutabile est, cuius participatione cætera sunt bona verba, & hoc tale *verbum* gustauere, id est, gustu cordis attigere, vt dulce saperet eis, seu *verbum* Euangelicæ prædicationis saporum & delectabile sensere *virtutesque sæculi venturi*, id est, resurrectionem, & immortalitatem, ac impassibilitatem gustu mentis quasi prælibauere, intelligendo illas vires corporis, & illam pulchritudinem, atque charitatem, & leuitatem carnis, atque virtutes in corpore & anima futuras, *&* beatam cum Angelis vitam æternaliter, qui ad tantam perfectionem peruenere, ac deinde neglectis omnibus his, adamantes iniquitatem, *prolapsi sunt*, id est, sponte sua deuoluti sunt in grauia peccata, & in eis delectabiliter ia-

cent, *impossibile est eos*, recuperatis omnibus his, C quæ perdidere, bonis, *renouari rursus ad pœnitentiam* reuertentes, id est, exuere iam per *pœnitentiam* vetustatem, quam iterum contraxere, & reinduere *nouum hominem*. Non quia Montani, vel Nouati hæresim hìc approbemus, qui contendunt non posse *renouari per pœnitentiam eos*, qui crucifixere *sibimet Filium Dei*. Sed ideo *impossibile* esse dicimus, vt tales renouentur, quia nolunt *renouari*. Nam si vellent, esset vtique possibile. Quòd ergo *renouari* nequeunt, non est excusatio infirmitatis eorum, sed culpa voluntatis ipsorum, qui malunt veteres perdurare, quã *renouari*. Sic enim tepuit mens eorum erga dilectionem virtutum, & exarsit in amorem vitiorum, vt nulla ratione consentiant peccata relinquere, quibus pertinaciter adhæsere. Propter quod & in prauitatibus suis iusto valde iudicio relinquuntur ab eo, qui dixit, quia *sine me nihil potestis facere*, nec Ioan. 15. iuuantur ab eo, sed assumuntur à diabolo, vt magis adhuc alligentur, & aggrauentur ab illo. Sicque fit, vt ad pœnitentiam redire non valeant. Non quia mutari homines, dum in hoc sęculo sunt, in melius non possint, sed quia dum ex intimo corde vitia diligunt, & virtutes negligunt, nec diuinitus adiuuantur, sed ab antiquo deceptore premuntur, conuerti nullo modo possunt. Tales sunt, qui prius ad summa virtutum profecere, *&* post ad ima vitiorum *prolapsi sunt*, id est, prorsus lapsi, vel procul lapsi, vel longè lapsi à priore statu, ita vt longo tempore iaceant in ipsis vitijs, ad quæ lapsi sunt. Non enim prolapsos intelligere nunc debemus religiosos, qui in aliqua grauia subitò cecidere, & citò surrexere: sed qui D longa deliberatione, & longo vsu vitijs adhæsere, & à puritate virtutum recessere: quia rarò quisquam talium inuenitur egisse pœnitentiam, si tamen vspiam inuenitur. Nõ ergo pro- 2. Reg. 11. lapsus intelligitur Dauid in perpetratione adulterij & homicidij, de qua citò pęnitentiam 3. Reg. 11. egit: sed Salomon in amore alienigenarum mulierum, per quas & à fide separatus est, nec resipiscere voluit, cùm semel & iterum diuinitus admoneretur. Sic nec Aaron prolapsus intelli- Exod. 32. gitur, dum metu populi, seu volens ei placere, fecit vitulum, qui ad primam Moysi vocem fecit pœnitentiam, sed prolapsus est Balaam Num. 22. per auaritiam, qui *mercedem iniquitatis* amauit, 23. & 24. dans consilium quomodo populus Israel Creatorem offenderet, oblitus quæ antea prophetauerat, & quæ diuinitus audierat. Pro nihilo enim duxit omnia, vt auaritiæ suæ satisfaceret. Petrus quoque non est prolapsus in illa nega- Matt. 26. tione, quia mox *fleuit amarè*: sed Iudas & ipse & 27. per auaritiam in illa proditione, quam diutius excogitauit, & pòst impleuit, nec congruam inde pœnitentiam egit. Religiosos itaque, qui excogitato diu consilio nequitijs se sponte subijciunt, & in eis diutius permanent, intelligimus prolapsos. Quales & in monasterijs ho- Nota. die sunt, nonnulli, *habentes quidem speciem pietatis, virtutem autem eius abnegantes*. & ideò pœnitentiam agere non possunt, quia de solo exteriori habitu gloriantur: & sanctos se esse putant, quia sanctitatis indumentum portant. Rectè itaque de talibus dicitur, quia *impossibile est eos renouari ad pœnitentiam*, quia vel nunquam, vel rarò quisquam eorum renouatur. Et Apostolus ita terribilem protulit senten-

tiam;

A tiam, vt per terrorem excitaret ad studia virtutum duras mentes Hebræorum, qui post illuminationem, & Spiritus sancti perceptionem, relapsi fuerant ad pristina vitia. Non possunt (inquit) renouari sed sunt rursum crucifigentes sibimetipsis Filium Dei, & ostentui, id est, irrisioni habentes, quia Christianitatem in seipsis extinguunt, & irrident: in se enim crucifigunt Filium Dei, & contumeliæ habent, dum gratiam eius vilipendentes, in peccato iacent. & tales (sicut exposuimus) nequeunt ad pœnitentiam redire, sed in sua prauitate perdurantes, ad æternam mortem festinant. Nam è contrario bona terra, quæ fructum bonum facit, æternam meretur benedictionem. & hoc est, Terra, id est, mens, vel Ecclesia fidelium subiectorum, quæ velut terra excolitur vomere doctrinæ, bibens imbrem prædicationis & gratiæ cœlestis, id est, quadam auiditate hauriens, venientem cœlitus super se, per ora prædicatorum: & hoc sæpe, quia si rarò veniret, non sufficeret: si semper descenderet, vilesceret. Terra, inquam, quæ sic excipit hunc imbrem, & generat herbam, id est, profert bonam operationem, opportunam, id est, congruā illis, a quibus colitur, id est, prædicatoribus. à quibus aratro doctrinæ scinditur & innouatur, scilicet vt operatio subiectorum congruat verbis magistrorum. hæc terra accipit à Deo benedictionem, id est, augmentum virtutum in hoc sæculo, & perpetuam remunerationem in futuro, Matth. 25. cùm audit: Venite benedicti, &c. Hæc quidem terra benedicitur; sed illa, quæ malas herbas gignit, maledicitur. Proferens autem, vt videantur spinas, id est, grauiora peccata, & tribulos, id est, minora, vel multipliciora, & acutius pungentia: tribus enim acuminibus lædit tribulus, B reproba est à Deo, cùm & ipsa pluuiam doctrinæ suscipiat, & pro bonis herbis tribulos & spinas germinet. Reproba est, id est, retro habens Psal. 49. probitatem, vt ille, cui Deus ait: Proiecisti sermones meos retrorsum. & proxima maledicto, id est, æternæ damnationi, vt audiat: Discedite à me male-Matth. 25. dicti, &c. Nondum est in maledicto, sed proxima est illi, quia adhuc licèt reuerti: & nisi sibi caueat, propè est vt damnetur. Cuius cōsummatio, id est finis, si in malo perseuerauerit, ducet in combustionem, vt sine fine comburantur, id est, simul vrantur corpus & anima. Hactenus terribiliter & asperè loquutus est Apostolus, vt duras & torpentes Hebræorum mentes ad pœnitentiam, & ad studia virtutum prouocaret. Sed ne in desperationem terrendo præcipitaret eos, & sic in malo potius remanere faceret, demulcet eos consequenter blandis sermonibus, & ad bene agendum hortatur, dicens.

Confidimus autem de vobis dilectissimi meliora & viciniora saluti, tametsi ita loquimur. Non enim iniustus est Deus, vt obliuiscatur operis vestri & dilectionis, quam ostendistis in nomine ipsius, quia ministrastis sanctis & ministratis. Cupimus autem vnumquemque vestrum eandem ostentare solicitudinem ad expletionem spei vsq; in finem, vt non segnes efficiamini, verū imitatores eorum, qui fide & patientia hæreditabunt promissiones.

Loquutus sum, inquit, vt vos à peccatis retraherem, & desperationis metu facerem cautiores. Cæterùm confido de vobis meliora. Non hoc dico, putando vos esse tales, sed timendo ne sitis tales; terreo verbis, ne ipsa re impleatis. Durè locuti sumus, sed confidimus de vobis ô

* Fortè legendum damnationem.

dilectissimi, quos ex nimia dilectione monemus. C non ex aliquo prælationis debito confidimus, inquam, meliora, quàm vt sitis prolapsi, proferentes spinas & tribulos, & viciniora saluti; quàm sunt illi, qui nequeunt ad pœnitentiam renouari, & maledicto sunt proximi, meliorem de vobis confidentiam habemus, tametsi ita durè loquimur, Nota. terrendo & increpando. Deo de vobis confidimus, quia olim multa operati estis, pro quibus, si de malis pœnitentiam egeritis, benefaciet vobis Deus. Non enim iniustus est Deus, vt obliuiscatur operis vestri. Reuera enim grandis esset iniustitia Dei, si tantùm peccata puniret, & bona opera non susciperet. Non obliuiscetur operis vestri, vt irremuneratum relinquat, quòd vestra bona fecistis communia sanctis, & dilectionis vestræ, qua opus illud impletis, quoniam sanctorum charitas incitauit cor vestrum, vt eis ministraretis. quam dilectionem non infructuosam intus occultastis, sed per opera bona foris ostendistis ad exemplum alijs: nec hæc fecistis propter humanos fauores, sicut hypocritæ, sed in nomine ipsius, id est, ad honorem Dei: scilicet ideò foras in operatione cæteris ostendistis dilectionem, quam in corde retinebatis, vt luceret lux Matth. 6. Matth. 5. vestra coram hominibus, quatenus videntes opera bona, glorificarent non vos, sed Patrem vestrum, qui est in cœlis. Dilectionem opere demonstrastis, quia ministrastis, id est, humiliter, vt subditi & serui, quæ necessaria erant, de vestris facultatibus impendistis sanctis, qui sua posuerant ad pedes Apostolorum, & adhuc ministratis illis, perseuerantes in eodem opere bono. Vnde sciatis quia Deus hoc non obliuiscetur, sed remunerabit. His verbis patet, quia superior increpatio, & præsens consolatio non ad perfectos diriguntur, qui reliquerant omnia, & habebant cor vnum & animam vnam, sed ad cæteros, D Actor. 4. qui secularia relinquere noluêre, & negligenter ac remissè vixere. Quos Apostolus per pauca bona, quæ fecêre, allicit, & recreat animos eorum, atque confortat. Vos quidem ministrastis, & ministratis, sed tamen nolumus, vt ab hac adhuc ministratione cessetis, quasi iam sufficiat quod hactenus egistis, sed cupimus, vt vsq; in finem in hac actione perseueretis. Cupimus autem, id est, magno charitatis affectu desideramus vnumquemque vestrum, vt nec vnus desit, sed omnes communiter studeatis ostentare, id est, frequenter ostendere alijs exemplum, eandem solicitudinem ministrandi sanctis, id est, solertem citationem, vt solerter & citò agatis: & non ad horam, sed vsque in finem vitæ vestræ, & hoc ad expletionem spei, id est, vt quod speratis ex toto impleatur in vobis in receptione beatitudinis æternæ, & ita cupimus vos vsque in finem perseuerāter ministrare sanctis vt non segnes, id est, sine igne efficiamini, in hac solicitudine, hoc est, non sitis torpentes, & igne sancti feruoris carentes, sed sine igne charitatis non sitis, id est, sanctos quibus corporalia beneficia tribuitis, diligere ardenter non omittatis, verū sitis imitatores eorum, quibus ministratis, cæterorumque sanctorum, qui hæreditabunt, id est, hæreditario iure possidebunt promissiones, id est, multiplicia dona sempiternæ beatitudinis sæpe promissa, & has obtinebunt non nobilitate generis, sed fide & patientia: quia & fidem ipsis promissionibus adhibuere, & patienter eas expectantes, multa interim aduersa passi sunt.

Abraha

A *Abrahæ nanque promittens Deus, quoniam neminem habuit per quem iuraret maiorem, iurauit per semetipsum, dicens: Nisi benedicens benedicam te, & multiplicans multiplicabo te. Et sic longanimiter ferens, adeptus est repromissionem. Homines enim per maiorem sui iurant: & omnis controuersia eorum finis, ad confirmationem est iuramentum. In quo abundantius volens Deus ostendere pollicitationis hæredibus immobilitatem consilij sui, interposuit iusiurandum, vt per duas res immobiles, quibus impossibile est mentiri Deum, fortissimum solatium habeamus, qui confugimus ad tenendam propositam spem, quam sicut anchoram habemus animæ tutam, ac firmam, & incedentem vsque ad interiora velaminis, vbi præcursor pro nobis introijt, introiuit IESVS, secundum ordinem Melchisedec, Pontifex factus in æternum.*

Gen. 22.

Exponit promissiones, quas hæreditabunt, qui fidem & patientiam seruant, illas scilicet, quas Deus fecit *Abrahæ*. In quibus non relinquitur nobis locus dubitationis, quando eas *Abrahæ* promisit, & iurauit, & etiam omnibus imitatoribus eius in fide & patientia. Quasi dicat: Inde potestis videre, quoniam qui fidem & patientiam habent, *promissiones hæreditabunt*: quia Abraham, qui primus eas audire cœpit, sic adeptus est eas. *Namque Deus promittens Abrahæ*, id est, promissionem futuræ gloriæ faciens, *iurauit*, id est, firmiter & immutabiliter stabiliuit, *per semetipsum*, id est, per incommutabilitatem suam. Ideo *iurauit per semetipsum*, *quoniam neminem habuit* sese *maiorem*, *per quem iuraret*: quia si esset aliquid maius, per illud suæ promissionis immobilitatem ostendisset. *Iurauit*, inquam, *dicens*: O Abraham, *nisi benedicens* te assiduè in spiritualibus filijs, qui erunt sicut stellæ, *benedicam te* incremento virtutum, & semper *multiplicans* te in carnalibus, qui erunt sicut arena, *multiplicabo te* in futura beatitudine. Ac si dicat: *Nisi* hoc fecero, nemo mihi amplius credat. Defectus enim sermonis, vehementiam indicat assertionis. Vel *nisi benedicens te*, id est, ditans virtutibus, *benedicam te*, id est, promouebo, vt opereris iuxta eas: *& nisi multiplicans*, id est, adhuc copiosiore virtutum abundantia te dilatans, *multiplicabo te*, id est, in cœlesti patria te multiplici remuneratione beabo. DEVS ita iureiurando promisit, *& sic*, id est, quia Deus tam firmiter promisit, Abraham certus de promissione, non statim eam quæsiuit accipere, nec contra Deum murmurauit de dilatione, sed *longanimiter ferens* inter multa aduersa, & fideliter expectans, tandem *adeptus est repromissionem*, id est illud quod sibi promissum fuit. Vel *repromissionem*, quia in vna promissione multa sibi promissa sunt. Similiter ergo, qui fidem & patientiam *vsque in finem* custodiunt, *hæreditabunt promissiones*, vt dictum est. Post hæc causa redditur, quare Deus in promissione iurauerit, cùm dicitur: *Homines enim per maiorem sui iurant*. Idcirco enim *iurauit* Deus, quia hominibus loquebatur, & *homines iurant*. In Deo enim ita firmum est solum promittere, sicut & iurare. Sed hominum incredulitatem voluit iuramento certam reddere. Ob hoc autem *per se iurauit*, cùm *maiorem* non haberet, quia *homines per maiorem sui*, id est, *per maiorem se iurant*. *Iurauit* enim per illud, quod infinite maius potuit. *Homines iurant*, *& iuramentum est finis omnis controuersiæ eorum*, id est, altercationis, quando vnus affirmat & alter negat, quia in iuramento finitur altercatio & *est* C *finis*, valens *ad confirmationem* alterius partis, id est, ad omnimodam certitudinem faciendam: quia postquam iuratum est, tunc vtrique parti certú & ratum est. Et si homini, qui mendax est, creditur per iuramentú quanto magis Deo, qui mentiri non potest? *in quo*, id est, in cuius rei consideratione, hoc est, quia considerabat iuramento finiri omnem controuersiam, & fieri *confirmationem*, *interposuit*, id est, inter se & homines medium, cuí crederent, posuit *iusiurandum* DEVS, vel inter promissionem, & ipsius promissionis adimpletionem posuit *iuramentum* Ipse dico, *volens* ex propria bonitate *abundantius ostendere* per iurationem, quoniam abundanter per promissionem, *abundantius* verò per iuramentum ostendit *volens* (inquam) *ostendere immobilitatem sui consilij*, id est, suæ secretæ rationabilis dispositionis, quæ paucis est nota, quia vix aliquis nouit per fidem Christi saluari homines, & cui, vel quibus *volens ostendere hæredibus pollicitationis*, id est illis, qui hæreditario iure & firmiter habituri sunt pollicitationem, id est, promissionem frequenter factam. Illis *volens ostendere* firmitudinem *sui consilij*, adhuc *abundantius* per iuramétum, quàm sine iuramento ostenderat, *interposuit*, id est, inter promissiones posuit *iusiurandum*, condescendens consuetudini hominum, vt perfectius & certius crederent illud quod ipse de eis immutabiliter ordinauit. Ideo *iurauit* in promissione, *vt per duas res immobiles*, id est, per promissionem, & iuramentum, quæ mutari non possunt, *quibus* ipse, qui Deus est, cogitur vt immobile fiat consilium eius, quia *impossibile est mentiri Deum*, id est, vt ipse in his duabus rebus D mentiatur, cum nec in aliqua re mentiri possit, *habeamus* in omni tribulatione *fortissimum solatium* doloris & anxietatis. Vel *per duas res immobiles*, id est, per hoc, quòd *Deus iurauit*, & hoc, quòd *per semetipsum*, in *quibus* duabus ipse non potest *mentiri*, cùm nunquam mentiatur. *Habeamus solatium fortissimum*, id est, quod nos in omni aduersitate fortes faciat, volentes ad horam pati, vt in æternum regnemus. Cùm enim tribulationem patimur, si ad futuram gloriam nobis promissam respicimus, refrigerium mentis, & angustiæ mitigationem in camino tribulationis habemus. Nos dico, *qui*, dum nos tribulationes insequuntur, & omni genere impugnationú appetunt, *confugimus*, id est, ex toto fugimus, *ad spé* futuræ quietis, ac beatitudinis, & gloriæ nobis promissæ *tenendam* id est, non pro aduersis deserendam, sed totis animi viribus firmiter *tenendam*. *Spem* dico *propositã* id est, omnibus oblatã, vel *propositã*, id est, ab antiquis temporibus in Abraham & cæteris patribus ad exemplum nobis in propatulo positam. *Ad* quam *spem* confugit, quisquis spe beatitudinis omnes tribulationes spernit. & vtile nobis est ad eam confugere, ipsamq; tenere, *quã habemus sicut anchorã*, id est, retinaculú & firmamentum *animæ* nostræ, ne in mari huius seculi frangatur scopulis aduersitatum. Sicut enim anchora nauem retinet & firmat, ne ventorum rabie & tempestate maris insurgente submergatur, & ludibrium maris & fluctuum fiat, sic spes nostra cœlestibus infixa, irreuocabiliter adhærens gloriæ, quam desiderat, animam fidelem tenet, & consolidat contra omnes huiusmodi impugnationes, velut contra maris tempestates;

A pestates, & confortat in suo proposito, ne deficiat velut scopulis aduersitatum & tribulationum fracta, & retinet, ne mergatur consentiendo iniquitati. *Spem* dico, *tutam* id est, nihil timentem, *ac firmam*, id est, inconcussam, ne saltem titubet. Spes enim cælestium mentem solidat, ne côcuciatur fluctibus tumultuum terrenorum. Quod est dicere: Spes in nobis similitudinem exercet anchoræ, quæ nauem, ne ad scopulos frangatur, retinet & *tutam* facit, vt non timeat submergi: atque *firmam*, ne vel titubare possit, *& incedentem* dico hanc *spem*, id est, nos sperando introducentem *vsque ad interiora velaminis*, id est, *vsque ad* ipsa cœlestia & arcana *quæ oculus non vidit, nec auris audiuit, nec in cor hominis ascendit*, quæ nobis adhuc in carne viuentibus sunt velata, id est, ignorantiæ nostræ velo tecta: & tamen nostra spes penetrat *vsq. ad* illa. Nautis arenæ, quibus anchora figitur & hæret, sunt tectæ, nec videri possunt: & tamen nautæ sunt in securitate, licèt illa videre non possint, quibus anchoræ brachia firmiter adhæsere. Sic & nos in huius seculi fluctibus positi, cœlestia non videmus: & tamen illis ita per spem coniuncti sumus, vt nullo timoris incursu moueri possimus. Sed & hoc notandum, quia cùm dicit, *incedentem vsq. ad interiora velaminis*, alludit historiæ, quæ inter duo tabernacula velum fuisse narrat: quod interioris tabernaculi secreta velabat, in quo Pontifex semel in anno intrabat, & secretum internæ beatitudinis præfigurabat. *Vbi*, id est, in quæ *interiora* & æternæ patriæ secreta *introiuit* secundùm humanitatem, *Iesus*, id est, Saluator noster, qui secundùm diuinita-

1 Cor. 2.
Isaie 64.

B tem vbique semper est, *introiuit pro nobis*, id est, pro nostra salute, vt interpellaret *pro nobis*, sicut Pontifex *sancta sanctorum* ingrediebatur, vt rogaret pro populo. Et *introiuit præcursor pro nobis*, vt & nos post eum illuc curramus. Cursor, quia nulla culpa eum impediuit. *Præcursor*, & tempore, & dignitate. *Pro nobis*, introducendis. Ipse dico, *factus* à Deo *Pontifex*, id est, faciens nobis pôtem & accessum ad Patrem per hoc, quod *interpellat pro nobis*, offerens obedientiam suæ passionis, ac repræsentans Patri pro salute humani generis. Et hoc *in æternum*, quia non solùm quamdiu præsens seculum manet, aut quamdiu viuimus, sed etiam in futuro Pontificis agit opus: non tunc pro peccatis nostris offerens, quæ nulla erunt, sed vt bonum, quod in nobis operatus est, indeficiens & stabile permaneat. *Pontifex* est, non *secundùm ordinem* Aaron, sed *secundum ordinem Melchisedec*, qui solus rex & sacerdos fuit, & ante circuncisionem functus officio, vt non gentes à Iudæis, sed Iudæi à gentibus sacerdotium acciperent. Nec vnctus oleo, vt Moyses instituit, sed oleo exultationis & puritate fidei. Nec animalia immolauit, sed pane & vino sacerdotiũ Christi dedicauit. Patet ergo Christianos superiores esse Iudæis, sacrificium melius pecudibus habere, scilicet *rationabile obsequium*, quod ducit in cœlum.

CAPVT VII.

*H*ic enim Melchisedec Rex Salem, sacerdos Dei summi, qui obuiauit Abrahæ regresso à cæde regum, & benedixit ei, cui & decimas omnium diuisit Abraham, primum quidẽ qui interpretatur Rex iustitiæ, deinde autem & Rex Salem, quod est Rex pacis, sine patre, sine matre, sine genealogia, neque initium dierum, neque finem vitæ habens, assimilatus autem Filio Dei, manet sacerdos in perpetuum.* C

Gen. 14.

Postquam illos Apostolus monuit, vt *ad perfectionem* promouerentur, quatenus illius *grandis & interpretabilis* sermonis capaces effici possent, & ad hoc multis verbis eos solicitauit, iterum redit ad propositum, & ad illum grandem sermonem de Pontificio Christi, vt scilicet præferre ipsum possit omnibus Pontificibus veteris Testamenti, & ita paulatim accedat hoc ad ostendendum, quod carnales obseruationes cessare debeant per translationem sacerdotij. Et prius exponit, quis ordo præcellerit in *Melchisedec*, & quomodo iuxta *ordinem* eius Christus sit *factus Pontifex in æternum*: vt exposito & commẽdato ordine *Melchisedec*, appareat quàm dignum sit sacerdotium Christi, quod tam magnum est, vt sacerdotium Melchisedec illud præmonstrauerit, non sicut æquale, sed sicut vmbra: dum enim magna vmbra præcessisse ostenditur, patet satis, quòd magna veritas corporis sequatur. Quasi dicat: Rectè Pontificium Christi comparo ordini Melchisedec, quia *hic Melchisedec, fuit rex Salem. Salem* autem, non (vt Iosephus, & plurimi nostrorum arbitrantur) credamus esse Ierusalem, sed opidum iuxta Scythopolim, quod vsque hodie appellatur *Salem*, & ostenditur ibi palatium *Melchisedec*, ex magnitudine ruinarum veterem ostendens magnificentiam, de quo & posterius in Genesi dicitur: *Venit Iacob in Socoth, & transiuit in Salem ciuitatem regionis Sichem.* Nam & *Abrahæ* reuertenti *à cæde* hostium, quos persecutus est vsque Dan, quæ nunc Paneas appellatur, non Ierusalem, sed opidum metropoleos *Sichem* in itinere fuit, de

Gen. 33.

D quo & in Euangelio legimus: *Erat autem Ioannes baptizans in Ennon, iuxta Salem.* Cuius vrbis rex fuit *Melchisedec*, fuit & *sacerdos*, vt regnum & sacerdotium Christi præfiguraret, qui & nos facit esse *genus regale & sacerdotale*. *Sacerdos* fuit, nõ idolorum, sed *Dei*: quia licet esset gentilis, & nõ de genere Iudæorum, tamen erat *sacerdos Dei*: non Iouis, aut Apollinis, sed potius *summi Dei* omniũ Creatoris qui est super omnia. & Christus est *sacerdos Dei* Patris qui hostiam sui corporis & sanguinis semel obtulit in cruce, sicut & *Melchisedec panem & vinum* legitur obtulisse. Ille dico, *qui obuiauit*, id est, obuius processit *Abrahæ regresso à cæde regum*, quando fuit maioris dignitatis habitus apud homines, id est, in ipso triumpho, cùm regrederetur non à fuga, sed à *cæde*, non vnius, sed multorum *regum*: hinc enim magna dignitas *Melchisedec* ostenditur, quem Abraham, peregrinus in illa terra, tantæ dignitatis intellexit, vt dignum iudicaret ad illum, qui *Rex & Sacerdos* erat, accedere, & de omnibus spolijs *decimas* illi dare, ac prius ad illum, à quo benedictionem accepturus erat, quàm ad domum suam declinaret. Cui triumphatori non solùm *obuiauit Melchisedec*, sed & benedictionem dedit. *Abraham* verò accepta benedictione *diuisit illi decimas omnium*, quæ secũ adduxerat *à cæde regum*. Per Loth, qui amissis bonis in captiuitatem ductus est, designatur anima vitiorum pondere per quinque sensus corporis incuruata, & Domino aduersariæ potestatis mancipata. Cuius vincula nititur Abraham soluere, cùm ratio captiuitatem animæ recognoscens, armat se scuto fidei, & galea spei, ac gladio verbi Dei: & assumpta virtutum, quasi vernaculorum caterua, cuneos vitiorum viriliter

Ioan. 3.
1 Pet. 2.
Ioan. 9.

A aliter aggreditur: & tam diu pugnat, donec superatis hostibus, animam liberet peremptis regibus, Abraham, reducens Loth, gaudens redit ad propria, inueniens *Melchisedec* in itinere sibi obuiantem, & sacros cibos offerentem ac benedicentem: quoniam extinctis vitijs, rationalis vigor animam liberatam reducere festinat ad paradisi gaudia, & ad domum cœlestis patriæ: sed priusquam illuc perueniat verum regem & sacerdotem Christum reperit obuium & offerentem sibi cibum & potum corporis & sanguinis sui, ac benedictionem cœlestis gratiæ, id est, incrementum virtutum tribuentem. Occurrit enim lætus victoribus vitiorum, vt excipiat eos, & sacris alimentis reficiat: & benedicit eos, id est, promouet & multiplicat in virtutibus, & augmentat donis spiritualibus. Nec nisi victor quisquam cibos eius debet accipere, quia nullus vt ad Eucharistiam accedat, debet præsumere, nisi prius reges, contra quos pugnat, deuicerit, id est, vitia, quæ pugnauerunt in se, Domino adiuuante, superauerit: alioquin *iudicium sibi manducat & bibit.* 1. Cor. 11. *Abraham* autem *decimas* omnium, quæ hostibus abstulerat, dedit sacerdoti *Melchisedec*. Sic & vnusquisque fidelis post victoriam suæ pugnæ gaudens Christo *decimas* offert, id est, omnium bonorum operum suorum perfectionem & virtutum consummationem diuinæ gratiæ adscribit. Si quid autem imperfectum & minus idoneum in se videret, hoc sibi retinet, id est, sibi deputat. Denarius enim, vltra quem non progreditur numerus, sed replicatur, perfectionem designat, sicut & nouem partes, quas *Abraham* sibi retinuit, imperfectionem demonstrant. B Quicquid enim primum, & optimum est, ac perfectum, designatur per denarium, in quo prius consummatur numerus. Et omne quod præcipuum est in nobis atque perfectum, Deo attribuendum est: quicquid verò imperfectum, nobis est adscribendum. *Primum quidem*, &c. Notat Apostolus ipsa verba, vt ostendat omnia ista in Christo esse eo ordine, quo præcessêre in Melchisedec. *Qui primum quidem interpretatur rex iustitiæ*, sed *deinde* etiam *rex Salem, quod est, rex pacis.* Quod Christo bene congruit, Coloss. 1. *qui pacificat quæ in cœlis, & quæ in terra sunt*, qui suos per iustitiam regit inter procellas seculi, ac in eorum iustis conuersationibus regnat, & post in æterna pace non desistit eos regere, & in ipsis regnare. *Primum* enim *Melchisedec* nobis est, deinde *rex Salem*: quia prius regit nos in iustitia, post reget in pace. Primò regnũ iustitiæ nunc in nobis assequitur, & deinde post hanc vitam regnum pacis in nobis æternaliter quietum possidebit. *Melchisedec* dico, *sine patre, sine matre*. Non quòd absq; *patre* & *matre* fuerit, cum Christus quoque secundum vtranque naturam & patrem habuerit, & matrem, sed etiã, quod subitò introducatur in Genesi occurrisse Gen. 14. Abrahæ reuertenti à cæde hostium, & nec ante, nec postea nomen eius feratur adscriptum. Vnde & *sine genealogia* dicitur esse, cùm fortassis vxorem & filios habuerit, & nec *initium*, nec *finem* habuisse, cùm sine dubio & *initium* per natiuitatem habuerit, & per obitum *finem*. His enim omnibus carere dicitur, quia nihil horum in eo Scriptura loquitur. Vel *genealogia* est præcedentium patrum narratio, qua iste caret, quia ex quibus patribus descendat, non inuenitur: quoniam Spiritus sanctus altiori cõsilio voluit hoc de eo reticere, vt figuram Domini per omnia gereret. C Christus enim *sine Patre* secundùm carnem est, quia *sine* virili admixtione natus est ex Virgine: & *sine matre* est secundùm diuinitatem, quoniam illa ineffabilis genitura manet in æternitate. & est *sine genealogia*, id est, sine generatione filiorum: quia filios carnis non habuit, sed sine sobole, sine aliqua successione carnali permanet. Siue quia patres aliquos in diuinitate nõ habuit præcedentes, *neq; initium dierum, neq; finẽ vitæ habens*, sed coæternus Patri existens secundùm diuinitatem. Hîc quoque notandum est, Nota. quia dum *Melchisedec sine patre & sine matre* dicitur esse, sacerdotes noui Testamenti non pro parentum nobilitate, sed pro vitæ suæ merito sunt eligendi: nec attendendum quos parentes habuerint, sed cuius meriti sint. Sed & *sine genealogia* est *Melchisedec*, quia noui Testamenti sacerdotes & ministri altaris vxores habere non possunt. Nota. Quas si habere voluerint, profiteantur se esse sacerdotes Iudaicæ institutionis, non Christianæ. *Nec initiũ dierum*, nec *finem vitæ* habet *Melchisedec*: quia sacerdotium eius, id est, sacerdotiũ Christi, & Ecclesiæ est æternũ & in præteritũ, & in futurũ. sacerdotiũ autẽ Aaron, id est, populi Iudæorũ & principiũ habuit, & finẽ. Sed sacerdotiũ Christi principio caret & fine, quia *elegit nos in ipso ante mundi constitutionẽ*, Ephes. 1. & sine fine *pro nobis interpellat*. Talis & tantus est *Melchisedec*. sed in omnibus his, quæ dicta sunt *assimilatus* est *Filio Dei*: quoniam in omnibus gessit vmbra veritatis, quæ in Christo lucet, & *manet sacerdos in perpetuũ*, non quod adhuc viuẽs sacerdotio fungatur, sed quoniã Scriptura finẽ sacerdotij eius non narrat. Nam de alijs sacerdotibus legitur quando mortui sunt, & quòd alij loco eorũ suc- D cessêre, sicut de Aaron inuenitur, qualiter obierit, & quis ei Pontifex successerit. Num. 20. Sed de *Melchisedec* non legitur quod aliquando mortuus sit, vel sacerdotium perdiderit. Moyses enim sicut mortem eius tacuit, ita eum aliquando fuisse vel amisisse sacerdotium suum minimè retulit. *Manet ergo sacerdos in perpetuum*, quia sacerdotio eius nulliũ aliud sacerdotiũ succedit: vt Leuitico: sed eius institutio quãdiu mundus steterit, permanebit. Nam ipse *panem & vinum tulit Deo* pro Abrahã, & quotidie *panẽ & vinũ Deo* sacerdotes offerunt pro salute fideliũ: atq; panis ipse & vinũ fiunt Corpus & Sanguis Christi ac permanent in æternũ, ita vt vitã æternã dignè accipiẽtibus cõferãt. propter ista rectè dicitur *Melchisedec* manere *sacerdos in perpetuũ*. quia nullus alius ritus instituetur per quẽ eius oblatio mutetur. & quia Christũ designat perpetualiter interpellãtẽ *pro nobis*.

Intuemini autẽ quantus sit hic, cui & decimas dedit Num. 18. *de præcipuis Abrahã Patriarcha. Et quidẽ de filijs Leui sacerdotiũ accipientes, mandatũ habẽt decimas sumere à populo secundũ legem, id est, à fratribus suis, quanquã & ipsi exierint de lumbis Abrahæ. Cuius autem generatio non annumeratur in eis, decimas sumpsit ab Abrahã:* Gen. 14. *& hũc, qui habebat repromissiones, benedixit: sine vlla autẽ contradictione, quod minus est, à meliore benedicitur.*

Immoratur Apostolus in commendatione dignitatis *Melchisedec*, præferens eum Abrahæ, quem Iudæi extollunt, & de quo gloriantur, quem Christo præponere volũt, dicentes: *Nunquid tu maior es patre nostro Abraham?* Ioan. 8. Quasi dicat: Ex supradictis vidistis, qualis fuerit *Melchisedec*. Sed nunc *intuemini*, id est, interius considerate, *quantus sit hic*. *Intuemini*, id est, interiori visu cum magna diligẽtia, vtpote magnum quid, inspicite, *quantus*, id est, quantæ dignitatis &

A sanctitatis ac perfectionis *sit hic* intelligendus, *cui* non solùm multas alias venerationes, sed *& decimas dedit Abraham*, qui est *Patriarcha*, id est, princeps patrum, cuius sanctitatem patres imitati sunt. Et non de vilioribus, sed *de præcipuis* ac melioribus *dedit ei decimas*, velut de equis, vestibus, loricis, & alijs, quæ præcipua videri poterant inter cætera. Vnde maximus apparet, & inæstimabilis magnitudinis esse, cui pater aliorum patrum decimas dedit, in quo se longè inferiorem illo esse reputauit, & illum meliorem, cui meliora & præcipua offerebat. *Melchisedec* (vt dixi) *decimas* ab Abraham accepit, in quo præfertur Abrahæ, & ita cunctis filijs Leui, id est, sacerdotibus veteris Legis. *Et quidem* taliter apparet, quantum ipse præmineat cunctis illis sacerdotibus, quia non omnes filij *Leui*, sed quidam *de filijs* eius *accipientes sacerdotium* per electionem & consecrationem aliorum, *habent mandatum sumere decimas*. non enim aliter auderent. *Mandatum* istud *habent secundùm legem*, id est, *secundùm* legis institutionem, sine cuius authoritate nunquam præsumerent. Vnde *secundùm legem*, id est, non aliter, quàm præcipit lex, scilicet, vt nec plus, nec minus, nec alio modo accipiant, quàm in lege decretum est. Accipiant *à populo* Hebræorum, *id est, à fratribus suis*: hoc est, ab hominibus eiusdem dignitatis, quos nullo modo poterant dignitate superare, nisi quia erant sacerdotes constituti in lege. Tanta est enim excellentia sacerdotij, vt etiam similes genere, multo amplius digniores sint fratribus suis. *Decimas*, inquam, sumebant *à populo*, non B tamen minori, vt erant proselyti, sed *à fratribus suis secundùm* carnem non inferioribus: *quanquã & ipsi* fratres, qui eas dabant, *exierint de lumbis Abrahæ*. id est, descenderint de propagine *Abrahæ*: hoc est, quamuis & sacerdotes & populus eiusdem dignitatis essent in origine generis, tamen præceptione legis & authoritate populus cogebatur, vt eis *decimas* persolueret, sed *Melchisedec* à nullo homine accepit officium sacerdotale, vel consecrationem, neque præceptum habuit, vt *decimas* sumeret, vel ab aliquibus exigeret. & cùm filij *Leui* non à minoribus, sed à comparibus, vtpote *à fratribus decimas* accipiant, iste *ab Abraham* accepit, non vt à compari vel fratre, sed vt à minori, quia non fuit ex illa progenie. Non enim *Abraham* incircunciso alieni genæ *decimas* dedisset, nisi excellentiorem esse sciret, in quo & Leuitici sacerdotes *decimas* ei persoluerunt. Filij *Leui* sumebant *à fratribus*, sed ille *cuius generatio*, id est, posteritas filiorum, quia nulla est, vel etiam si esset, *non annumeratur in eis*, id est, in *filijs Leui*, nec aliquam consanguinitatem habere cum eis refertur, *decimas sumpsit ab Abraham*. Quem sic per omnia superauit, vt nulla vis esse facta possit intelligi, quando illi *Abraham decimas* ex omnibus persoluit, sicut populus Iudæorum quadam vi & necessitate compellebatur dare suis *decimas* sacerdotibus Horum sensus ita breuiter panditur: Tali modo patet *Melchisedec* digniorem & maiorem esse *filijs Leui*, quia ipse *ab Abraham* maiore omnibus illis *decimas sumpsit* vt à minori, Leuiticus autem ordo non à minori se, sed *a fratribus* accepit Nam si Leuitici sacerdotes etiam paribus genere, id est, *fratribus suis* præstantiores erant sacerdotij consecratione, & legis institutione, quoniam *decimas* ab eis accipiebant, tunc *Melchisedec* dignius præfertur Abrahæ, à quo *decimas* accepit, quasi sacerdos à laico, & filijs Leui, quos in eius lumbis decimauit. Non enim *Melchisedec* & *Abraham* eiusdem generis esse leguntur. vt vel in genere pares esse possint. Et si *Melchisedec*, qui fuit signum & vmbra, præfertur Abrahæ & omnibus Leuiticis sacerdotibus, quanto magis Christus, qui est veritas & corpus? Dixit quia *decimas sumpsit ab Abraham*, *& etiam benedixit* eum, per quod magna eius excellentia declaratur, qui tam magnum Patriarcham, *qui habebat*, hoc est, qui tam firmiter credebat, ac si iam haberet *repromissiones*, id est, iteratas ad se diuinitus promissiones, *benedixit*, id est sacrauit, hoc est illum *benedixit*, cuius Deus benedictionem repromiserat. Cuius benedictione *Abraham* factus est sacratior, & non *benedixit* eum, sed *decimas* ei dedit, vt minor maiori. *Abraham* ab eo percepit benedictionem. sed *sine vlla contradictione* verum est, quia illud *quod minus est*, *benedicitur à maiore* vel *à meliore*. Nemo enim contradicere potest huic rationi, sed omnes hoc constare nouêre, quia omne quod *benedicitur*, minus est benedicente. Omnis enim, qui benedictionem ab aliquo suscipit, in ipsa susceptione probatur esse minor. Sed *Abraham* (vt sæpe dictum est) benedictionem suscepit à *Melchisedec* in tempore maioris suæ dignitatis, dum cum triumpho rediret è prælio. Ergo minor esse non potest negari: & sic typus Christi, id est, *Melchisedec* maior est promissiones habente, quàm est ipse Christus.

Et hic quidem, decimas morientes homines accipiunt, ibi autem contestatur, quia viuit. & (vt ita dictũ sit) per Abraham, & Leui, qui decimas accepit, decimatus est. adhuc enim in lumbis patris erat, quando obuiauit ei Melchisedec. D

Et adhuc alia ratione intuemini dignitatem *Melchisedec*, quia *hic quidem*, id est, in hoc loco scripturæ, vbi agitur de Leuiticis sacerdotibus, *accipiunt decimas homines morientes*, id est, ad mortem quotidie per multas miserias vergentes: hoc est, de illis loquitur Scriptura sicut de hominibus, quorum alij moriuntur, & alij succedunt: sed *ibi*, id est, vbi sermo est de *Melchisedec*, *contestatur* Scriptura, *quia* ipse *viuit*, dum de vita eius loquitur, & de morte nihil dicit. Per quod dignior omnibus alijs sacerdotibus sufficienter ostenditur. *Contestatur* enim, id est, simul tota illa Scriptura, quæ de eo est, testatur, *quia viuit*. Et cùm filij *Leui* sint *morientes*, & iste viuens, apparet quis sit præferendus. *Et* alio adhuc modo patet eum esse maiorem *filijs Leui*, quoniam *Leui*, *qui decimas accepit*, ipsi *Melchisedec decimas* persoluit, & hoc est. Quia *& Leui*, id est, illa tribus Leuitica, vnde sacerdotes DEVS elegit, & ille quoque electus ordo, *qui Decimas* ab omnibus alijs *accepit*, *decimatus est* à *Melchisedec*, id est, *decimas* ei persoluit. & hoc *per Abraham*. non enim propriè in sua persona *Leui decimas* dedit circuncisus sacerdos incircunciso. Sed *vt ita dictum sit* constans, non *per* se *decimatus est*, sed *per* medium, id est, *per Abraham* patrem suum. *Adhuc enim erat in lumbis patris* ipse *Leui* pater sacerdotalis prosapiæ, id est, nondum exierat inde secundùm genituram *quando Melchisedec obuiauit Abrahæ*. Et ideo totus ordo Leuiticus ipsi *Melchisedec* astrictus est in eodem debito & eadem subiectione, in qua *Abraham* pater eius. Adhuc enim vnum quid erat *Leui* cũ illo, quoniã post

genitus

A genitus est ab ipso. Et ideo necesse est vt eidem subijciatur, cui subiectus est pater eius antequã illum genuisset. Vnde patet sacerdotium Iudæorum esse subiectum sacerdotio Christianorum. *Decimatus est* enim *Leui per Abraham* à *Melchisedec*, quoniam *adhuc in lumbis patris erat decimas dantis*. Nam sicut Adam peccante, qui *in lumbis* eius erant, peccauêre: sic Abraham *decimas* dãte, qui *in lumbis* eius erant, decimati sunt. Sed hoc non sequitur in Christo, quamuis esset in lumbis Adæ & Abrahæ, quia non secundùm concupiscentiam carnis inde processit. Non enim & ille ibi *decimatus est*, cuius caro inde non feruorem vulneris, sed materiã medicaminis traxit. Nam cùm ipsa decimatio ad pręfigurandã medicinam pertinuerit, illud in *Abraha* carne decimabatur quod curabatur, non illud vnde curabatur. Et ita *Christus* non est inferior *Melchisedec*, quia non *est decimatus* ab eo, sicut Leuiticus ordo, qui ei *per Abraham decimas* soluit. Eadem namque caro non Abrahæ tantùm, sed ipsius primi hominis, simul habebat & vulnus

Rom. 7. pręuaricationis, & medicamentũ vulneris. Vulnus præuaricationis in lege membrorũ repugnante *legi mentis*, quæ per omnem inde propagatam carnem seminali ratione quasi transcribitur: medicamentum autem vulneris in eo, quòd inde sine opere concupiscentiæ in sola materia corporali per diuinam conceptionis formationisq; rationem de Virgine sumptum est, propter mortis sine iniquitate consortium, & resurrectionis sine falsitate exemplum.

Si ergo consummatio per sacerdotium Leuiticum erat, (populus enim sub ipso legem accepit) quid adhuc

B *necessarium fuit secundùm ordinem Melchisedec, aliũ surgere sacerdotem, & non secundùm ordinem Aaron dici? Translato enim sacerdotio, necesse est vt legis translatio fiat.*

Prætulit hactenus sacerdotium Christi, quod est *secundùm ordinem Melchisedec* Leuitico: & nũc addit, quòd sacerdotium Christi Leuiticum destruat, quo destructo, necesse sit & legem destrui *secundùm* carnales obseruantias. Ac si dicat: Quoniam superius dictum est, Christum esse sacerdotem *secundùm ordinem Melchisedec*, & omnes legem habentes nouêre hoc esse futurũ, *ergo* quid necessitatis extitit, vt non iuxta *Aaron*, sed iuxta *Melchisedec* surgeret ille nouus sacerdos, sub quo perfecta daretur iustitia? *Si consummatio*, id est, perfectio iustitiæ *erat*, id est, dabatur, vel fiebat, *per sacerdotium Leuiticum*, cur alio ordine nouus adhuc sacerdos Prophetatus est surrecturus? Nam *si Leuiticum sacerdotium* (vt Iudæi putabant) consummabat, frustra surgeret alius *secundùm Melchisedec*. Sed surgit alius, & non frustrà, cùm diuino sit prænuntiatus oraculo *Ergo* illud non consummabat. Sed cur consummare videretur, interponitur causa: *populus enim sub ipso legem accepit*. Nam quia sub illo sacerdotio data fuit lex, in cuius obseruantia *consummatio* putabatur esse, ideo putabatur *consummatio per sacerdotium*, quoniam lex & data est sub illo, & administrabatur *per* ipsum, sed non erat *per* ipsum *consummatio*. Nam si hoc esset, nunquam alius sacerdos quæreretur, qui alio ordine consumationem daret. & hoc est: *Si consummatio* iustitiæ, sicut Iudæi putabant, *erat per sacerdotium Leuiticum*, *ergò*. postquàm illud vetus daret consummationem, *quid adhuc necessarium fuit*, id est, *quid* causæ, *quid* vtilitatis extitit, dici à Deo per David *surgere alium sacerdotem*, dum caneret, *Tu es sacerdos in æternum, secundùm ordinem Melchisedec, & non* diceret C *secundùm ordinem Aaron*? Hic est enim verus *sacerdos*, quia & à peccato liberat, & omnem iustitiæ consummationem præstat, quod illi facere nullatenus valebant. Ideo necesse fuit, vt post illos adhuc alius surgeret, & *secundùm* ritum, & *secundùm* tribum, & *secundùm* mores. *Populus sub* sacerdotio *legem accepit*, & tenuit, & illud vetus nouo sacerdotio veniente mutatur. Vnde & *legem* similiter oportet mutari. Nam *translato sacerdotio* in nouum sacerdotium, *necesse est, vt & legis translatio fiat* in nouam obseruationem. Quia enim simul vtraque & ab eodem, & sub eadem sponsione data sunt, *necesse est*, vt quod de vno dicitur, de altero intelligatur. Neque enim lex sine sacerdotibus, qui eam faciant, potest manere: sed destructo *sacerdotio*, destruitur & lex, quæ non nisi sub eo stare valet. Sed destructum siue translatum est sacerdotium.

In quo enim hæc dicuntur, de alia tribu est, de quã nullus altario præsto fuit. Manifestum est enim, quòd ex Iuda ortus sit Dominus noster, in qua tribu nihil de sacerdotibus Moyses locutus est. Et amplius adhuc manifestum est, si secundùm similitudinem Melchisedec exurgat. exurrexit alius sacerdos, qui non secundùm legẽ mandati carnalis factus est sed secundũ virtutem vitæ insolubilis. Contestatur enim, Quoniam tu es sacerdos in æternum secundùm ordinem Melchisedec.

Ostendit translatum esse sacerdotium, vt sic sequatur & legis translationem esse factam. Verè sacerdotium est translatum, quoniam & in aliam tribum, & in alium ritum. Nam ille, *in quo*, id est, in cuius consideratione *hæc dicuntur*, D scilicet *Dominus IESVS*, propter quem commendandum has disputationes facimus, non ex *tribu Leui*, sed *de alia tribu est*, *de qua nullus præsto fuit* vnquam *altario*, id est, nec minor, nec maior quisquam ex illa *tribu* secundùm legem ad altarium accessit, vt ministraret sacerdotali iure. Verè nouus iste *sacerdos*, qui æternum habet sacerdotium, *de alia tribu est*, nam de *Iuda*. Et oportebat, vt euacuaturus sacrificia, quæ *secundùm ordinem Aaron* in sacerdotio Leuitico fiebant, *de alia tribu* esset, non de Leuitica, ne ad ipsum sacerdotium, quod temporaliter vmbra erat futuri, pertinere videretur mundatio peccatorum quam ipse oblatione sui veri sacrificij fecit. *De alia tribu est.* Nam *manifestum est*, *quòd* idem *Dominus noster ortus sit ex Iuda*, id est, *ex tribu Iuda*, vt eadem sit sacerdotalis & regalis, vt fuit *Melchisedec Rex & Sacerdos*. *In qua tribu Moyses nihil de sacerdotibus est locutus*, id est, non dixit vt aliquis de ea sacerdos esset, vel aliquid sacerdotale haberet. Quia ergo *Dominus IESVS*, qui *de alia tribu est*, sacerdotium accepit, patet quia translatum est sacerdotium, nec in *tribu Leui* amplius manere potest: & ita carnales obseruantiæ sub illo datæ, statum vlterius habere nequeunt post hoc. Dedi, inquit, superius rationem satis manifestam & conuenientem, *& adhuc*, præter istam, dico aliam, ex qua *amplius* erit *manifestum* & euidens omnibus, quia translatum est sacerdotium. *Manifestum* enim est per tribum esse translatum, *& amplius adhuc manifestum est* per ritum, quia hæc est manifestior & firmior probatio, *amplius*, id est, largius & euidentius *manifestum est*, sacerdotiũ esse translatum, si alio ritu obseruatur, vide-

A licet *si secundùm similitudinē Melchisedec exurrexit alius sacerdos*, id est, si *Dominus* IESVS extra omnes alios surrexit, vt oblatione sua mundaret populum suum ab omnibus peccatis, quod nullus alius facere potuit: & quemadmodum *Melchisedec Abrahæ panem & vinum* sacratum dedit, ita & hic discipulis suis in eisdem speciebus corpus & sanguinem suum dedit. *Qui non est factus sacerdos secundùm legem mandati carnalis*, id est, *secundùm* quod lex carnaliter mandat: quia non est vnctus in sacerdotem oleo materiali, nec carnalia pro eius ordinatione sunt oblata sacrificia, *sed secundùm virtutem vitæ insolubilis*, id est, æternę, quę nec solui, nec corrumpi, vel destrui potest, quæ per Spiritum sanctū datur, quo Christus inuisibiliter est vnctus in Sacerdotem. Et verè *secundùm virtutem vitæ insolubilis* est vnctus *sacerdos*, quia *in æternū* manet. Nam *contestatur*, id est, simul Propheta, vel Deus Pater mecum testatur, *quoniam tu es sacerdos in æternum secundùm ordinem Melchisedec.*

Reprobatio quidem fit præcedentis mandati, propter infirmitatem eius & inutilitatem. Nihil enim ad perfectum adduxit lex: introductio verò melioris spei, per quam proximamus ad Deum, & quantum est, non sine iureiurando.

Dederat rationes cur sacerdotium sit translatum, & nunc similiter (vt consequens erat) profert causam & rationem trāslationis legis, dicens, *Reprobatio quidem fit præcedentis mandati*, id est, priscæ legis, *propter infirmitatem*, id est, debilitatem & imbecillitatem *eius*. Ostendendum enim erat, cur vetus mandatum, quod carnales cęremonias obseruari pręcepit, reprobaretur, cùm Deus illud dedisset, & nouum B substitueretur. Ideo scilicet *fit reprobatio*, id est, repudiatio pręcedētis mandati, quia infirmum erat & inualidum. Nam vt sit locus gratiæ sequenti, reprobatur mandatum præcedens. Quod ideo præcedens dicitur, quia aliud erat sequuturum. Vetus enim præcessit nouum, sicut vmbra corpus. Sed sicut veniente corpore, vmbra præterit, & in nihilum vertitur, ita vetus mandatum veniente nouo. Nam infirmum erat illud mandatum carnalium obseruantiarum, id est, non sufficiens per seipsum iustificationem dare. hoc enim, quod per se solum quod vult iusta adimplere non potest, infirmū iudicatur. Et talis erat lex, quæ sine auxilio gratiæ neminem iustificare potuit. Et erat inutilis, id est, veram vtilitatem conferre non valens, quia regnum cœlorum suis cultoribus dare non potuit, & nunc est inutilis omnino, id est, nihil prorsus vtilitatis conferens, imò perniciosa, si post aduentum Christi seruetur. Verè *propter infirmitatem* reprobatur, quia *nihil*, id est, nullum hominem *adduxit lex ad perfectū*, id est, ad perfectionem. Nam etsi aliqui perfecti sub ea fuêre, nō tamen ex ea perfectionem habuêre, sed ex gratia. Lex enim etsi aliquid fecit, non tamen plenè iustificauit. Nam neque regnum peccati ex toto potuit euertere, nec perfectam innocentiam, aut perfectam iustitiā dare, nec vitā æternam acquirere, sed tantū bona temporalia promittere. Nam timorē mortis incussit, nō amorē iustitiæ dedit: nec in intimo cordis regnauit, licèt in operibus foris custodita sit. Et ideo iure reprobata est. Illa quidē reprobata est, sed loco eius fit *introductio melioris spei*, id est, cor nostrum penetrat, & in illud introducitur, vt in eo regnet gratia nouæ legis, quæ nobis spem vitæ æternæ tribuit, quam lex C antiqua dare non potuit. Illa enim promittebat temporalia, hæc pollicetur æterna. Et hæc virtutum consummationem largitur, quæ facit hominem sperare non sospitatem, quæ citò transeat: non copiam temporalium diuitiarū, non multitudinem filiorum, sed potius vitam æternam, salutem indeficiētem, Deum omnia in omnibus existentem. *per quam spem proximamus ad Deum*, quia dum terrena despicimus, & cælestia appetimus, mēte Deo propinquamus, & eius imaginem in nobis reformamus, atque illi inhærere cupimus, vt vnus cum eo spiritus efficiamur. *Introductio fit melioris spei, & quantum est*, id est, quàm magnum & quàm mirabile est, quod *non sine iureiurando* fit, sed *cum iureiurando*. Dum enim Deus iurat Christum esse sacerdotem *in æternum*, qui sine fine pro nobis interpellet, *cum iureiurando* spem nobis dat meliorem.

Alij quidem sine iureiurando sacerdotes facti sunt, hic autem cum iureiurando per eum qui dixit ad illum: Iurauit Dominus, & non pœnitebit eum, tu es sacerdos in æternum. In tantum melioris Testamenti sponsor factus est IESVS.

Magnum est, quòd talem spem nobis Deus in sacerdotio Christi cum iuramento dedit. Nam *alij quidem* id est, Leuitici *sacerdotes*, longè ab eo discreti, *facti sunt sine iureiurando*, quasi quandoque mutandi, sed *hic*, id est, qui nunquā mutandus erat, factus est *cum iureiurando per eum qui* omnia potest, id est, per Deum Patrem, *qui* iurando *dixit ad illum: Tu es sacerdos in æternum.* hæc est sententia. Sed vt magis ostēdat Deū iurasse, interponit ipsa verba Prophetę hoc asserē D tis, *Iurauit Dominus*, id est, inconcussa veritate firmauit, *& non pœnitebit eum*, id est, hoc sacerdotiū nulla ratione mutabit. Neq; enim sicut hominem pœnitet Deum. Sed Dei dicitur pœnitentia, quæuis ab illo institutę rei cuiusq; mutatio, quæ credebatur esse mansura. Proinde cùm dicit, *non pœnitebit eum, tu es sacerdos*, &c. satis ostendit eum pœnituisse de institutione prioris sacerdotij hoc est, mutare voluisse sacerdotium, quod constituerat *secundùm ordinem Aaron*. Vnde satis apparet, quātum iste sacerdos omnibus illis sacerdotibus sit dignior. De isto iurauit *Dominus*, quòd *in æternum* maneat, *in tantum factus est* ipse *Iesus sponsor melioris testamenti*, id est promissor *melioris* hæreditatis quā illi. Illi enim per vetus Testamentum, spondebant terrenam & temporalem hæreditatem, hic autem per nouū spondet cœlestem & æternam. Testamentum quippe vocabitur chirographum hæreditatis, quod ille, qui moriebatur, relinquebat ei, quem post se constituebat hæred[illegible]. [illegible] *Iesus* Dominus moriens nouum Testam[illegible]tū nobis reliquit, in quo nos regni cælestis hæredes fore spopondit, & ipse sacerdos, ac mediator eiusdem Testamenti esse voluit. Vetus autem Testamētum sanguine brutorū animalium est dedicatum, & ideo vetustis hominibus terrenā spopondit hæreditatem. Longè itaq; melior illis prioribus est sacerdos *Iesus*, melius Testamētum eius, melior promissio.

Et alij quidem plures facti sunt sacerdotes, idcirco quòd morte prohiberentur permanere. Hic autem eò quòd maneat in æternum, sempiternum habet sacerdotium. Vnde & saluare in perpetuum potest, accedens per semetipsum ad Deum, semper viuens ad interpellandum pro nobis.

In eò

A In eo, quòd alij sine iuramento, *hic autem cum iuramento* factus est sacerdos, apparet (vt dictum est) eius excellentia: & in hoc etiam, quòd *alij sunt plures*, quia morientes: *hic autem* vnus, quia *semper viuens*. Nam *alij quidem*, id est, Leuitici, longè ab eo dissimiles *facti sunt sacerdotes*, non vnus, sed *plures* per multas successiones, dum alij morerentur, & alij succederent, *idcirco quòd à morte prohiberentur*, id est, *eò quòd* mors prohiberet eos in hac vita *permanere*. *Idcircò* enim plures constituti sunt, *alij* post alios, quoniam necessitate mortis interueniente prohibiti sunt in sua dignitate *permanere*, id est, ex toto manere. Mansit quidem ad tempus vnusquisque illorum, sed nullus permansit. *hic autem*, de quo loquimur, permanet: *hic*, quem magnificare intendimus, *habet sempiternum*, id est, semper æternum *sacerdotium*, id est, officium dandi sacra populo, & interpellandi pro eo. Non enim quisquam iam ei succedit in sacerdotio, nec finem habet eius sacerdotium, *eò quod* ipse *maneat in æternum*. Nam *resurgens à mortuis, iam non moritur, mors illi*
Rom. 6. *vltra non dominabitur. Vnde*, quia manet, & *habet* manens *sacerdotium*, *potest & saluare in perpetuum*. Ostendit Apostolus, quia *sacerdotium* eius destruit vetus *sacerdotium* & veterem legem, & nunc commendat actum ipsius *Vnde*, inquit, id est, quia *sempiternum habet sacerdotium*, quod non habet omnis turba sacerdotum, non solùm *potest pro nobis* intercedere, sed etiam *saluare*, id est, salutem illis, quorum est Pontifex, dare, non ad tempus, sed *in perpetuum*. Hîc euidenter apparet insipientia eorum, qui putabant Christum sine carnalibus obseruantijs ad salutem non posse sufficere. *Potest in æternum saluare*, quia & hoc indicat nomen
B eius, quod est IESVS, id est, Saluator. Ipse dico, *accedens ad Deum*, non per aliquod medium, non per Angelum, non per aliam creaturam se digniorem, sed *per semetipsum* ad secretorum participationem accessit, vt voluntatem Patris cognosceret, & eum peccatoribus placidum ac propitium faceret. Ad similitudinem alicuius sapientis & potentis dictum est, qui ad regem, vel aliam magnam personam, non per alium admittitur, sed *per semetipsum* intrat, & quicquid ipse vult, operatur. Meritò enim *per seipsum* accessit. per quem & omnes alij accedût, sicut ipse loquitur: *Nemo venit ad Patrê nisi*
Ioan. 14. *per me*. Vel non per alienas hostias accessit, *ad Deû* nobis placandû, sed *per semetipsum*, offerês se in ara crucis. Ipse dico, post resurrectionem *semper viuens ad interpellandum pro nobis*, quia ad hoc ei data est vita perennis, vt semper Deum Patrê interpellet, vt bonus mediator, pro vita & gloria nostra: licèt enim propter gloriam suam viuat, & propter obedientiæ suæ remunerationem, tamen ad hoc etiam viuit, vt semper seipsum offerat, id est, Patri ostendat, ad nostrâ gloriam & exaltationem. Ex ea enim natura, qua *Pontifex* est, id est, humana, quam cœlis intulit, interpellat ipse & intercedit *pro nobis*. Quia ergo *per semetipsû* accedit ad Deû, & *semper* viuit *ad interpellandum pro nobis*, viuumque semper habet sacerdotium, patet quod saluare nos in perpetuum potest. Alij verò sacerdotes nec semper viuunt, nec *saluare* possunt.

Talis enim decebat vt nobis esset pontifex, sanctus, innocens, impollutus, segregatus à peccatoribus, & excelsior cœlis factus.

Dixi quia *per semetipsum* accedit *ad Deum*, C & *semper* viuit *ad interpellandum*. Nam hoc *decebat*, id est, congruum erat, *vt nobis* filijs *esset talis Pontifex*. Serui verò alios habuêre. Noster debuit esse *sanctus*, id est, omni perfectione virtutum in seipso consummatus, & *innocens*, quâtum ad proximum, nemini vnquam faciens quod noceret: & *impollutus*, id est, cuius sanctitas & munditia per alicuius peccati consensum & delectationem nunquam esset polluta: & *segregatus à peccatoribus*, id est, seorsum factus à grege peccatorum, vt nullo peccati næuo teneretur in grege eorum, vtpote sine carnali concupiscentia per Spiritum sanctum conceptus & natus. Vel *sanctus* interius, *innocens* manibus, *impollutus* corpore. *segregatus à peccatoribus*, id est, ab omni peccato immunis, & à grege cæterorum sacerdotum separatus, inter quos nullus sine peccato. *& factus excelsior cælis*, vt ibi ministret in superno altari. Vel *segregatus à peccatoribus*, vt iam conuersatio eius non sit inter mortales, qui quamdiu sint in hac vita, peccato carere non possunt: *& excelsior cælis factus*, id est, super omnes cœlestes creaturas eleuatus ita vt eius magnitudo, vel sublimitas magnitudinem primorum sic transcendat Angelorum, vt inter ipsum & Angelos nulla possit fieri comparatio secundùm magnitudinem & excellentiam.

Qui non habet necessitatem quotidie, quemadmodum sacerdotes, prius pro suis delictis hostias offerre, deinde pro populi: hoc enim fecit semel, seipsum offerendo. Lex enim homines constituit sacerdotes, infirmitatem habentes: sermo autem iurisiurandi, qui post legem est, Filium in æternum perfectum.

Adhuc ostendit eum digniorem Leuiticis sacerdotibus, & potentem *saluare*. Qui cùm talis sit, qualem descripsit, *non habet necessitatem* D *quotidie offerre hostias prius pro suis delictis, quemadmodum sacerdotes* illi habebant, quia *quotidie* delinquebant, & quotidiana mundatione indigebant. Dicit eum non habere *necessitatem offerre quotidie*, non quòd aliquando hunc habere huiusmodi *necessitatem* velit intelligi, sed vt ab eo remoueat, quod illis conueniebat. Non indiget, vt illi, per singulos dies *offerre prius pro suis delictis*, ac *deinde pro delictis populi*. *Non* indiget *quotidie offerre*, quia hoc semel, non tamen *pro suis*, sed *pro populi delictis fecit*. Nec *fecit* hoc *offerendo* taurum, vel hircum, sed *seipsum*: quia non inueniebatur alia hostia, quæ dignè posset offerri pro expiatione populi: nec alius sacerdos, qui dignus esset illam offerre. Quis enim tam iustus & sanctus sacerdos, quàm vnicus Dei Filius, qui non opus haberet per sacrificium sua purgare peccata, nec originalia, nec actualia? Et quid tam congruenter pro hominibus offertur, quàm humana caro? Et quid tam aptum immolationi, quàm caro mortalis? Et quid tam mundum pro mundanis vitijs mortalium, quàm sine vlla contagione carnalis concupiscentię caro nata in vtero & ex vtero virginali? & quid tam gratè offerri ac suscipi posset, quàm caro sacrificij nostri corpus effectum sacerdotis nostri? Vt quoniam quatuor considerantur in omni sacrificio, quid offeratur, cui offeratur, à quo offeratur, pro quibus offeratur, idem ipse vnus verusque mediator per sacrificium pacis *reconcilians nos Deo*, vnum cum illo maneret cui offerebat, vnum in se faceret pro quibus offerebat, vnus ipse esset qui offerebat, & quod offerebat. Semel hoc

A obtulit, quia non fuit opus repetitione. Si fecit enim omnibus, & ideo non est necesse iterari. Nam adeo magnum est hoc sacrificium, vt quamuis vnum sit & semel oblatum, sufficiat ad æternitatem. Dixi quia *sacerdotes* indigebant *quotidie offerre* non solùm *pro populi delictu*, sed & *pro suis*: & hoc ideo fuit, quia *lex homines constituit sacerdotes* non immortales iam, sed adhuc *habentes infirmitatem*, id est, fragiles ad peccandum, & ex ipsa corruptione naturæ mortalis proclines, vtpote homines puros, & conditionem humanæ fragilitatis vitare non valentes. Ideoq; (sicut dictum est) necessarium fuit illis ita *offerre pro suis delictis*, sicut *pro populi*. Hoc remedio indiguit Phinees, hoc Ioiada, hoc Zacharias, hoc ipse Aaron, & quicunque alij in alio sacerdotio laudabiliter, iusteque vixere. Solus noster sacerdos ab hac necessitate liber fuit. *Lex* quidem *constituit* tales, sed *sermo iurisiurandi, qui post legem est*, dictus à propheta Dauid, id est, promissio Patris facta cum iureiurando, *constituit* Sacerdotem, non hominem infirmũ & procliuem ad peccandum, sed *Filium* comparem, & in omni sanctitate *perfectum*, ita vt perfectio illa nunquam defectum vel finem habeat, sed *in æternum* maneat perfectus quippe erat, quem nec fragilitas peccare faciebat. Et *in æternum* perfectus manet, quia eius perfectio nunquam potest minui vel *in æternum* Sacerdos est constitutus, non ad tempus, vt alij *sacerdotes Sermo iurisiurandi est post legem*, ne si fuisset in lege, dicerent Iudæi illud iuramentum esse cõpletum in lege per suum sacerdotium. *Post legem* ergò *est*, vt per hoc lex insufficiens esse demõstretur. Si enim sufficiens esset non *post* eam

Num. 25.
4. Reg. 11. & 12.
2. Par. 24.
Exod. 28.

B aliud, per quod impleretur, fuisset pronuntiatum. Per hoc etiam ostenditur, hunc esse sacerdotem alio ritu & sacerdotio, quàm *secundũ* legem. Ex quibus omnibus apparet hunc per se posse *ad Deum* accedere, & perpetualiter *saluare*, atque carnales obseruantias legis superfluere.

CAPVT. VIII.

Capitulum autem super ea quæ dicuntur: Talem habemus Pontificem, qui consedit. consedet in dextera sedis magnitudinis in cælis, sanctorũ minister & tabernaculi veri, quod fixit Dominus Deus, & non homo.

Ab eo loco, quo dixit, *vnde & saluare in perpetuum potest*, ostendit multis rationibus, quod potens sit *saluare*. Nunc quoque quadam breui & capitulari ratione vult illud idem comprobare, & quoddam certius apponere. Quasi dicat: De eo multa dixi, sed nunc de his facio *capitulum*, id est, quandam breuem comprehensionem. *Capitulum* enim breuis multorum cõplexio est, sic dicta, quia breuiter capiat totam summam. Nam per hoc quod diminutiuum est *capitulum*, designatur breuitas: & per hoc quod venit à capite, vel à capio, intelligitur quod magnum sensum capiat, & sit breue caput multorum, quæ latè disseruntur. Loquor (inquit) multifariè de Pontificatu Christi, sed quod nunc appono, est *capitulum super ea quæ dicuntur* hactenus à me de illo, id est, hoc breue quod nunc dicturus sum, superat illa multa superius dicta, quia dignius laudem Christi continet quàm illa, & firmius ac certius declarat hunc esse potentem *saluare in perpetuum*. Quia licet superius dictum sit, eum esse factum excelsiorem *cælis*, non tamen ex necessitate vocum ita probatus est sublimatus esse super cœlos, vt non possit sublimius exaltari. Quod nunc in capitulo manifestè ponitur, vt intelligi oporteat illum in tantum esse sublimatum, vt non possit ascendere altius, vt maior fieri nequeat, vt in

C sede maiestatis cum Patre sedeat, cùm dicitur: *Talem habemus*, &c. Hinc enim incipit *capitulum*. *Talem*, id est, tam gloriosum, tam celsum, tam potentem *habemus Pontificem, qui consedet*. id est, cum Patre sedet in regali solio maiestatis, hoc est, cum Patre regnat, & iudicat, & quiescit: & hoc *in dextera sedis magnitudinis in cælis*, id est, sic sedet cum Patre, vt maneat in æqualitate regni Patris: hoc est, æqualis sit Patri in regno, & magnitudinem gloriæ regni possideat, vt Pater *in cælis*, id est, in cœlesti patria, vt omnes cœlorum Virtutes glorificent eum, sicut & Patrẽ. Ille ergo, quem in regno & omnium creaturarum gubernatione constat esse Deo æqualem, bene *potest in perpetuum saluare* suos, & ad vitam æternam perducere. Vel *consedet*, id est, secundùm animam & secundùm corpus sedet, hoc est, quiescit & permanet, *in dextera sedis magnitudinis in cælis*, id est, potiori parte quietis Dei, qui est magnitudo *in cælis*, id est, in sanctis Angelis, quia magnos eos facit, manens in eis. & ipse Pater qui est magnitudo cœlorum, nõ potuit eum magis magnificare, quã vt super omnia eum exaltaret in æterna beatitudine. Quia verò iste Pontifex tam dignus, & tam potens nostrem salutem semper operatur, congruè subditur: *sanctorum minister*. Nam æternam beatitudinem per *sancta sanctorum* designatam, & in præsenti incipit nobis ministrare, dans charitatem ac perseuerantiam, etiam in futuro

D perfectius ministrabit. Nam *præcinget se, & transiens ministrabit illis*, quos in regno discumbere fecerit. Quod cœleste regnum dicitur *sancta sanctorum*, id est dignissimum omnium aliorum sanctorum: quia ibi perfectè viuitur in sanctitate, vbi est vita in bonis sine peccati cognitione. Ibi videlicet nihil fit quod Deo displiceat, quod oculos maiestatis offendat. Et hæc *sancta sanctorum* Christus nobis ministrat, dum religiosam interim præstat vitam, vt dicere possimus: *Nostra conuersatio in cælis est*. & post mortem nos introducit in ipsum æternæ felicitatis secretum, dicens: *Intra in gaudium Domini tui*. Vel *minister sanctorum*, & Sacerdos à Patre est institutus, vt omne bonum ministret eis qui iam sunt in sanctis *sanctorum*, id est in sanctuario perpetuæ beatitudinis. Vel potius Deo, sicut verè summus Põtifex pro nobis ministrat in sanctis *sanctorum*, dum Patri carnem pro nobis assumptã semper ostendit, & memoriã suæ passionis repræsentat, vt eum erga nos ad pietatẽ flectat. Sic est *minister sanctorum & tabernaculi*, non vmbratilis, nõ præfiguratis, sed *veri*, id est, significati tabernaculi, hoc est æterni sanctuarij, quod significatum est p tabernaculũ Moysi. Sed quia & illud prius tabernaculum fuit quodammodo verum, id est, de veris pellibus & cortinis instructum, ideo additur: *Quod Deus fixit*, id est, firmum & inuiolabile posuit atque fundauit, *& non homo*, id est ita fuit, vt ibi nõ esset admixta hominis operatio. Cùm enim Moyses, iuuante Deo, vetus tabernaculum figeret ibi figebat Deus cum homine. Sed hoc verum tabernaculum, id est, hanc beatam & serenam æterni sanctuarij mansionem & gloriam *Deus* solus *fixit*,

Luc. 12.
Philip. 3.
Matt. 25.

Deus

A Deus ab initio parauit electis suis. Et ibi iam *Pontifex* est, qui sine intermissione pro eis interpellat, sicut olim in *sancta sanctorum* veteris tabernaculi *semel in anno solus Pontifex intrabat, vt oraret pro populo.* Et ille Pontifex erat *minister sanctorum*, præfigurans hunc Redemptorem nostrum æternæ beatitudinis ministrum, in quam ipse cum carne, quam pro nobis fecit sacrificium, ingressus est, vt ibi pro salute populi roget. Hoc de capitulo diximus. Post cuius finem subditur:

Omnis enim Pontifex, ad offerendum, offerenda munera & hostias constituitur. Vnde necesse est & hunc habere aliquid quod offerat. Si ergo esset super terram, nec esset sacerdos, cùm essent qui offerrent secundum legem munera, qui exemplari & vmbræ deseruiunt cœlestium, sicut responsum est Moysi, cùm consummaret Exod. 25. *tabernaculum: Vide, inquit, omnia facito secundum exemplar quod tibi ostensum est in monte.*

Dixi quia *Christus est minister.* Nam *omnis Pontifex constituitur* ad ministrandum: *Omnis* Pontifex, tam maior, quàm minor, *constituitur secundū legem ad offerenda munera*, vt primitias frugum, panes propositionum, *& hostias*, vt immolationes taurorum & hircorum, hoc est *omnis Pontifex*, ad hoc constituebatur, vt offerret: & per oblationem pro populo quod poscebat, impetraret. *Vnde*, quia *omnis* ad offerendum constitui solet, *necesse est & hunc* nostrum Pontificem *habere aliquid* secum *in cælis*, *quod offerat* assiduè pro nobis. Hoc est dicere. Quia *omnis Pontifex* est *minister*, igitur *necesse est* (nisi falsa fuerit vniuersalis affirmatio) quòd & hic sit *minister*: dum enim dicimus, quòd *omnis* offert, intelligimus quòd *omnis* ministrat. hoc est enim eius officiū,
B vt *offerat* & ministret Domino. Et quia *necesse est & hunc habere aliquid, quod* pro salute mundi *offerat, ergo si* illud *aliquid esset super terram*, id est, si in hoc mundo potuisset inueniri, quod dignè pro totius mūdi peccato quiuisset offerri, etiam *sacerdos* aliquis non esset dignus illud sacrificiū offerre, quamuis essent, qui iuxta ritum legis *offerrent*, & ideo Christus *sacerdos* mundus, seipsum obtulit mundum sacrificium. Vel ita melius: Quoniam ipse *consedet in dextera sedis in* cœlo, & est ibi *minister* ac more Pontificis offert, *ergo si esset* adhuc *super terram*, id est, si nondum introisset *in sancta sanctorum*, hoc est in interiora cœli non dicam quòd *esset Pontifex*, sed *nec* etiam *sacerdos*, vt ex necessitate comprobetur, quia si *Pontifex, qui in perpetuum saluare potest*, in cœlo pro nobis offert & intercedit, tunc sacrificium Iudæorum non vltra est nobis necessarium. Quoniam sacrificium in ara crucis semel oblatum, sufficit ad ablutionem peccatorum omnium, ideoque iam superfluæ sunt vmbræ carnales, cùm pro nobis veritas agat in veritate. Quando quidem ipse est *Pontifex* & *minister* in vero tabernaculo, & *per* suum *sanguinem introiuit in vera sancta sanctorum ergo si* post resurrectionem suam remansisset in terra, & sacerdotium peragere vellet in vmbra, non *esset* dicendus *Sacerdos*, qui superfluè fungeretur sacerdotali officio, nec etiam posset esse, vt ille de alia tribu fieret *sacerdos* in lege. Non *esset* (inquam) *Sacerdos, cùm* adhuc *essent* multi alij sacerdotes de tribu Leui, sacerdotium suum iuxta legis mandatum exequentes. Tamdiu enim debuit vmbra manere, & sacerdotium legis exstitere, quousque verus *Sacerdos*, verum sacrificium offerret in significato tabernaculo & veritate. Qui

C verum sacerdotium super terram exequi non posset, neque sacerdotium legis adipisci, *cum essent* multi alij, *qui* hostias & *munera secundum legē offerrent.* Nam ex alia tribu natus non admitteretur *secundùm legem* ad sacerdotium, & superfluè carnalia offerret, *cùm essent* ex tribu Leui, qui sufficerent offerre talia. Nec *super terram*, id est, in carnalibus vlla ratione poterat *sacerdos* existere, ne fortè videretur eadem dignius offerre. Propter quod & de illis sacerdotibus additur, *qui deseruiunt exemplari & vmbræ cælestium*, id est, valde & studiosè seruiunt, ac plenè omnia implent, & ita frustra hoc sacerdotium assumeret ipse. *Qui* adhuc hodie *deseruiunt exemplari & vmbra*, non quòd maneat exemplar & vmbra in veritate, sed quantum ad repræsentationem Scripturæ, quæ sic agit adhuc de ordine sacerdotum, ac si repræsentetur sub oculis nostris officium illorum. *Qui deseruiunt* & subditi sunt legi sacrificantes, & carnales obseruantias, secundùm quod lex præcipiebat, consummantes, quæ fuere exemplar, & quædam figura *cælestium*. Et quia est aliquod exemplar, vbi maior est veritas, quàm in illa re, cuius est exemplar, sicut Christus est exemplar omnium fidelium, & etiam cælestia terrenorum. ideò supponit vmbram, vt ostendat minus esse dignum exemplar. Vetus enim tabernaculum dicitur exemplar *cælestium*, id est, Ecclesiæ, cuius pars est in cœlis, & pars sequutura peregrinatur in terris quia ad similitudinem illius facta est spiritualis Ecclesia. Et sicut vmbra deterior est corpore, sic illud tabernaculum vmbra erat & inane, ad comparationem Ecclesiæ. *Deseruiunt*, inquit *exemplari*, id est figuris & quia exemplar
D aliquando est veritas, non figura, sicut liber, ad cuius similitudinem fit alius liber, addit, *& vmbræ*. Quia omnia, quæ in illo tabernaculo facta sunt, non erant nisi vmbra veritatis leuiter ab futura veniente Christo. *Exemplari deseruiunt*, id est, tabernaculo veteri quod est exemplar *cælestium, sicut responsum est Moysi*. non cùm inciperet, quia iam multa figuris expresserat, sed *cùm consummaret tabernaculum*: quia quum per se non posset illud consummare, consuluit Dominum, qui & de figuris eum, sicut & de veritate, docuit. *Vide, inquit*, Dominus, id est, diligenter considera, & *omnia* tabernaculi necessaria *facito* ita, Exod. 25. Actor. 7. vt sequaris in omnibus *exemplar cælestium*, *quod tibi ostensum est in monte* Sina. *Exemplar* est, ad cuius similitudinem aliquid fit. Exemplum, similitudo, quæ inde trahitur. Et Dominus *in monte Moysi* veritatem ostendit, sed cùm carnalis populus capere non posset, præcipit vt eam figuris imaginaretur, in quibus puerilis ille populus enutritus, quandoque veniret ad veritatē. Sicque res prius ostensa, dicitur *exemplar* figurarum iuxta se factarum. Item figuræ dicuntur *exemplar* veritatis, quæ post impleta est in Ecclesia, sicut illæ præsignauēre: quia quicquid ibi fuit, vel cœlestem, vel præsentem Ecclesiā, vel Sanctorum virtutes, quæ modò sunt significauit & huic *exemplari cælestium*, id est, figuris verorum, deseruiêre vmbratici *sacerdotes* Iudæorum. Quia verò illa fuere *exemplar cælestiū* atque spiritualium, quæ nunc in Ecclesia per Christum facta sunt, & fiunt, ideo non iam *exemplar* & vmbra sunt necessaria. Sed non negligenter prætereundum, quòd *Moysi* dicitur *ostensum esse in monte exemplar cælestium.* Nam *quadraginta diebus in monte* Sina perseuerans cum Domino,

A mino, vidit sublimem Angelicæ puritatis & immortalitatis vitam, ad cuius instar humanam in terra conuersationem in quātum mortalibus imitari possibile fuit, instituere iubebatur, vt cum exemplo eorum mutuæ dilectioni in Deum, diuinæ laudationi, vnanimi paci, syncerę castitati, cæterisque huiusmodi virtutibus in terra vacaremus, mereremur & in cœlis esse consortes eorum. *Exemplar* ergo nobis *Moyses* Angelicæ conuersationis, quam *in monte* contemplationis vidit, præceptis legalibus ostendit, per quorum obseruantiam & ipsi de terra editi ad consortium Angelorum in cœlis peruenire possimus. *Exemplar* idem nobis vitæ perfectioris & beatæ retributionis in figura tabernaculi & ministerij sacerdotalis & Leuitici prębuit. Vnde (sicut dictum est) Angelica puritas ostensa *Moysi*, fuit *exemplar* figurarum, quas ipse in tabernaculi constructione formauit, & rursum illæ figuræ fuerunt *exemplar* Ecclesiasticæ religionis ac saluationis. Et ideo Christus, qui veritas est, in figuris & vmbra sacerdotium habere non potuit.

Nunc autem melius sortitus est ministerium, quantò & melioris Testamenti mediator est, quod in melioribus repromissionibus sancitum est.

Superiùs dixit, quia Iesus in terra, id est, in terrenis ac legalibus victimis *sacerdos* esse non poterat. Et ita hoc esse res ipsa declarat, quia Dominus Iesus nunquam sub lege sacerdotium habuit. Sed *nunc*, id est, tempore gratiæ, in hac nouissima ætate, *sortitus est*, id est, non vsurpatione præsumpsit, sed electione diuinæ gratiæ accepit gratis à Deo Patre *melius ministerium* sacerdotij, *quantò* & lex eius est melior veteri lege.

B Iam à sacerdotio & sacrificio transit Apostolus ad differentiam Testamentorum, vt ostendat quātum veteri præcellat nouum. *Ministeriū*, quod *nunc* in fine legis *sortitus* Iesus *est*, tantò est *melius*, & vtilius ministerio veterum sacerdotū, *quantò* ipse *est mediator melioris Testamenti*, id est, nouæ legis, hoc est, sicut vides Testamentum, in quo ipse *est mediator*, ad vitam æternam efficacius esse, quàm vetus; ita videre potes, *ministerium* eius *melius*, quàm veterum sacerdotum, qui parum subditis suis proficiebant. *Moyses* fuit *mediator* veteris *Testamenti* quod à Deo accipiēs, hominibus tradidit, sicut ipse dixit: *Ego sequester & medius interfui.* (Deut. 5.) Sed Dominus Iesus noui *Testamenti mediator est*, quia dedit illud medius inter Deum & homines, reconciliando nos Patri. Quod Testamentum *melius* veteri est, quoniam meliora præcepta dat, & auxilium gratiæ, qua compleantur, ministrat. (Deut. 24. Matt. 5. 19.) Nam in veteri cōcessum fuit, propter Iudęorum imbecillitatem, vt vir vxorem suam dimitteret, si displiceret illi, & inimicum suum odio haberet: in nouo autem nulla causa nisi *propter fornicationem* permittitur vxor dimitti, & *inimicos* nostros præcipimur diligere, & his qui nos oderunt, benefacere. Vnde patet, quia Christus dedit Testamentum *melius* ac perfectius & ad æternam beatitudinem efficacius. *Quod* Testamentum *est* sanctum, id est, *sancitum* & confirmatum, vt duret, & in quo *est sancitum? in melioribus repromissionibus.* Ideo enim ratum & firmum est magis quàm vetus quia meliora repromittit complentibus se. Nam in illo terrena promittuntur, in illo cœlestia. (Exod. 20. Matt. 19. Marc. 10.) Præcepta quidem vtriusque Testamēti omnia ferè eadem inueniuntur. Nam *non occides, non mœchaberis, non furaberis, honora patrem & matrem*, & cætera huiusmodi, & nobis præceptum est. G Sacramenta verò nō sunt eadem, nec promissa eadem. Præcepta idcirco sunt eadem, quia secundùm hæc Deo seruire debemus. Sacramenta ideo non eadem, quia alia Sacramenta dant salutem, alia salutem promittunt. Sacramenta noui Testamenti dant salutem. Sacramenta veteris promiserunt Saluatorem. Promissa quoque non sunt eadem, quia ibi terrena promittuntur, hîc cœlestia. Denique omnia, quæ Iudæis promissa sunt, ablata fuerunt. Vbi est enim regnum eorum? vbi templum? vbi vnctio? vbi sacerdos? vbi iam apud illos Propheta, ex quo venit, qui per Prophetas prædicabatur? In illa gente iam nihil horum est. Vnde patet, quia vetus Testamentum secundùm carnales obseruantias & terrenas promissiones iam nihil est.

Nam si illud prius culpa vacasset, non vtique secundi locus inquireretur. Vituperans enim eos, dicit: Ecce dies (Iere. 31.) *venient, dicit Dominus, & consummabo super domum Israel, & super domum Iuda, testamentum nouum, non secundùm testamentum, quod feci patribus eorum in die, qua apprehendi manum eorum, vt educerem illos de terra Aegypti, quoniam ipsi non permanserunt in testamento meo, & ego neglexi eos, dicit Dominus: quia* (Exod. 13. 14.) *hoc est testamentum, quod disponam domui Israel post dies illos, dicit Dominus, dando leges meas in mentem eorum, & in corde eorum superscribam eas. Et ero eis in Deum, & ipsi erunt mihi in populum. Et non docebit vnusquisq; proximum suum, & vnusquisq; fratrem suum, dicens: Cognosce Dominum, quoniā omnes scient me à minore vsque ad maiorem eorum, quia propitius ero iniquitatibus eorum, & peccatorum eorum iam non memorabor.*

Probat quod Testamentum Christi *melius est* veteri. D *Nam illud prius* non vacat à *culpa*, hoc vacat. Si enim *vacasset* à culpa, non daretur secundum. Sed datur. Et ita apparet illud fuisse imperfectum, hoc perfectum. Illud non vacauit à *culpa*, id est, non fuit vacuum à peccato, quia nō perfectè mūdauit obseruatores suos. Nam quasi ipsam culpam habuit, dum præciperet sine gratia, & præuaricatores faceret. Et dum timore, pœnæ, non amore iustitiæ custodiretur, mentes eorum non iustificauit. Sed & in opere quædam criminalia concessit illis propter infirmitatem ipsorum venialia, velut vxorem dimittere cùm displiceret, & si quis seruum suum vel ancillam suam vsque ad mortem verberaret, (Deut. 24. Exod. 21.) sic tamen, vt duobus aut tribus diebus superuiueret, innocens iudicabatur. Non ergo vacauit à *culpa*, id est, non reddidit inculpabiles obseruatores suos, nedum plenè iustificaret eos. *Nam si* omnino *vacasset* à *culpa*, vt nulla suis cultoribus culpa inesset, sed plenè iustificati essent, *non inquireretur locus*, id est, opportunitas *secundi* Testamenti. Et hoc dico, *vtiq;*, id est, in rei veritate. Iudæis graue erat, vt ad destructionem veteris *inquireretur* nouum, ideo posuit Apostolus hanc affirmationem ad comprimendam eorum incredulitatem. Inquisiuit autem Deus locum & tempus opportunum, quo deberet dare secundum, (Locus obscurus.) quia sapienter omnia disponens antea paulatim per priùs instruxit & educauit atque promouit, vt postea perfectum daret Testamentum. *Secundi locus non inquireretur*, id est, non in omnibus, quæ precesserunt, quæreretur, quando posset competenter dari, nisi esset *melius*. Sed inquiritur. Nam Deus per Ieremiam *vituperans eos*, qui legi deseruiebant, id est,

vitium

A vitium improperans eis, *dicit*: *Ecce*, id est, in manifesto est, *dies* veniunt, id est, paulatim propinquat tempus gratiæ, in quo fideles illustrabuntur multiplici claritate. Et hoc (inquit Propheta) non dico ex mea autoritate, sed hoc *dicit Dominus*, cui non audetis contradicere. Ideo præmisit autoritatem Domini, quia dicturus est de mutatione veteris Testamenti, quod audire nolebant Iudæi. *Dominus dicit*, quia *dies veniunt*, id est, luminosum tempus gratiæ, *&* in diebus illis ego *consummabo*, id est, consummans, ac perfectum faciens, dabo *testamentum nouum*. Ita enim consummatum & perfectum erit in omnibus præceptis & institutionibus suis, vt nihil repræhensionis habeat, & omnem iustitię perfectionem contineat. Vnde & summum erit, id est, super omnes alias Scripturas, quia suos obseruatores ad culmen summæ perfectionis prouehet. & hoc appellatur *nouum*, aliud autem vetus. Nam propter veteris hominis noxam, quæ per literam iubentem & minantem minimè sanabatur, dicitur illud *Testamentum* vetus: hoc autem *nouum*, propter nouitatem spiritus, quæ hominem nouum sanat à vitio vetustatis. *Et hoc Testamentum consummabo super domũ Israel, & super domum Iuda*, id est, super Iudęos, qui post
3.Reg.12. Salomonẽ diuisi sunt in duo regna. Nam decẽ tribus, quæ habitauerunt in Samaria, dicebantur domus *Israel*; tribus autẽ *Iuda* & Beniamin, domus *Iuda*. Et super istos *consummabo testamentum nouum*, vt dominetur eis, & subditos habeat. Vel domus *Israel & Iuda*, filij Abrahę sunt, de quibus ei dictum est, quia *in Isaac vocabitur tibi*
Gen.12. *semen. Non enim qui filij carnis hi filij Dei, sed filij pro-*
Rom.9. *missionis deputantur in semen*. Hęc est domus *Israel*, *&* domus *Iuda*, propter Christum, qui venit ex
B tribu *Iuda*, domus filiorum *promissionis*, id est, non operum propriorum, sed beneficij Dei. Sed & nominum interpretatio congruit, quia *Israel* dicitur rectissimus Dei, vel vir videns Deum; *Iuda* verò confessio, & domus *Israel* est familia perfectorum, qui sunt domus & habitaculum Dei, quia summam rectitudinem in operatione tenent, & Deum aliquatenus in contemplatione vident. Domus autem *Iuda*, eorum est, qui confitendo peccata sua, domum sui pectoris emundant, vt Dei fiat habitaculum. Et super omnes istos consummatum est *nouum Testamentum*, vt eos omnino subiectos haberet, & sensum ac perfectionem eorum transcenderet. Nullus enim tam perfectus est, qui in hoc Testamento non inueniat vnde semper proficere possit, quamdiu viuit. *Nouum*, inquit, *testamentum* illis dabo, & hoc faciam, *non secundùm* illud *testamentum, quod feci* cum *patribus eorum*, quia non sequar in eo ritum veteris, vt carnalia præcipiam, & terrena promittam. *Ecce*, quia prophetizatum est non perseueraturum illud *Testamentum*, sed futurum aliud *nouum*. Non tamen secundùm spiritualem sensum, sed secundùm carnalem prædicitur destruendum. Quia verò Deus spirituale *Testamentum* fecerat Abrahæ & Isaac & Iacob, ideo determinat: *Quod feci*, inquit, *in die, qua apprehendi manum eorum, vt educerem eos de terra Aegypti*, id est, in tempore, quo eis lucem meæ cognitionis ostendens, *apprehendi manum eorum*, de luto per se surgere non valentium, sicut nutrix apprehendit *manum* paruuli, vel qui de fouea per manum attrahit aliquem, siue secum ducit. Ideo sic *apprehendi, vt educerẽ eos de terra Aegypti*, id est, de loco seruitutis & afflictionis, vnde per se exire nequibant. Totum illud tempus vocat vnum diem, C ex quo cœpit illis in Aegypto per Moysen prouidere, & saluti eorum consulere, quousque in terram promissionis eos introduxit. Iure enim totum illud temporis spatium nomine vnius diei significat, quia semper illis apparuit, semper cum illis misericorditer egit. Et in parte illius diei legem illis inter cætera beneficia contulit, postquam de manu Pharaonis potenter eos liberauerat. Ideo, inquit, *nouum testamentum* dabo, *non* iuxta illud, *quod* tunc dedi *patribus eorum, quoniam ipsi non permanserunt*, id est, non per omnia manserunt *in testamento meo* veteri, quia etsi carnaliter illud obseruauerunt timore pœnæ, non tamen spiritualiter intellexerunt, nec ex amore iustitię compleuerunt. Vel *non permãserunt*, id est, non perseuerauerunt, quia *fecerunt vitulum in Oreb*, & post adorauerunt *Beelphegor*, ac deinde multis idolis seruierũt. *Et* quia Exod. 32. Num.25.
studiosè legem meam nõ seruauerunt, *ego* quoque vicem eis reddens, *neglexi eos*, id est, protectionem & salutem eorum non curaui, sed pro nihilo vel minimo duxi. Nec indignemini, inquit, si dico neglectos, quia *Dominus dicit*. Dum dicit, quia *non permanserunt in testamento*, &c vituperat eos, sicut Apostolus præmiserat, & ostẽdit quoniam *prius testamentum* non vacauit à *culpa*. Vitio enim eorum deputat, quòd *non permanserunt*, ne lex culpanda videatur. Verè nunc dabo *testamentum*, *non* iuxta illud *quod* dedi *patribus eorum, quia hoc est testamentum, quod disponã*, id est, diuersis gradibus ordinabo, vt alij in eo relinquant *omnia, &* sequãtur me, alij licitè mũdanis rebus vtantur, alij continentes sint, alij coniugati, & vnusquisque sui ordinis formam teneat. *hoc dispensam domui Israel*, id est, semini A- D brahæ, scilicet filijs *promissionis. post dies illos*, id est, non nunc in tempore perfectionis horum hominum, sed post expletionem dierum illorum, qui apud me præscripti & præordinati sunt. Et hoc *dicit Dominus*, id est, ille, qui omnipotens est, cuius voluntati nihil est impossibile, & cui omnia seruiunt. Ita *disponã hoc testamentũ*, scilicet *dando leges meas*, vel dabo *leges meas*, non in tabulis lapideis, sicut *prius*, sed *in mentẽ eorum*, vt ibi scribantur non atramento, sed Spiritu sancto, quatenus in intelligentia, & in bona voluntate animi depingantur. Quoniam illi ex amore iustitiæ, & ex virtutum delectatione *testamentum* meum complebunt, & voluntatem meam in omnibus intelligent, nec velamen habebunt super faciem cordis. Iudæi verò ignorauerunt quæ sibi iniuncta fuerant, atque timore pœnæ, & inuiti semper legem seruauerunt, *& superscribam eas* (scilicet leges) *in corde eorum*, id est, ita ponam, vt quasi scriptæ maneant ibi, nec possint inde auferri, sed in intelligentia & voluntate eorum perdurent, & quasi supersint & dominentur eis. Sed quę sunt istæ leges ab ipso Deo scriptæ in cordibus, nisi ipsa præsentia Spiritus sancti, qui est *digitus Dei*, Rom. 5.
quo præsente diffunditur *charitas in cordibus nostris, quæ plenitudo legis est & finis præcepti*. Nam quia veteris Testamenti promissa terrena sunt & exteriora, nunc ipsius cordis bonum promittitur, mentis bonum, spiritus bonum, id est, intelligibile bonum, cùm dicitur, dabo *leges meas in mente*, &c. Vnde significauit eos non forinsecus terrentem legem formidaturos, sed intrinsecus habentes, ipsam legis iustitiam dilecturos.

Dom-

A Deinde addidit & mercedem. *Et ero eis in Deum, & ipsi erunt mihi in populum:* hoc est, quod alius Propheta dicit, *Mihi autem adhærere Deo bonū est.* Psal. 72. Quid hoc bono melius, quid hac felicitate felicius, viuere Deo, viuere de Deo, *apud quem est* Psal. 35. *fons vitæ, & in cuius lumine videbimus lumen*, vt in eo sit merces, in eo finis, in eo perfectio felicitatis? Vnde continuò subiecit: *Et non docebit vnusquisq; proximum* &c. ibi enim non erit necesse, vt alter doceat alterum, quia nullus ibi erit ignorans, sed omnes ipsum fontem scientiæ 1. Cor. 13. Deum videbunt. Tunc enim *non per speculum in* 1. Ioan. 3. *ænigmate, sed facie ad faciem videbunt eum, sicuti est*, in ipsa pulchra specie substantiæ suæ, & in ipso omne bonum, omnemque iucunditatem possidebunt. Ita ergo perfectè sapientes erunt tunc omnes, quod iam *non docebit vnusquisq; proximum suum*, quem amat, *& vnusquisq; fratrem suum*, quē plus diligit, *dicens ei: Cognosce Dominum.* Quare non dicet alter alteri vt cognoscat *Dominum?* Quia nullus ignorabit eum, nec opus erit doctore. *quoniam omnes scient me à minore vsque ad maiorem eorum*, id est, nec maior, nec minor eorum ignorabit me. Minores & maiores dicit, quia ibi *vnusquisq;* sanctorum iuxta mensuram meriti sui maior aut minor æstimabitur. *stella* 1. Cor. 15. *enim à stella differt in claritate.* Siue minores, tempore posteriores: maiores autem, tēpore priores intelligi voluit. Simul enim promissam Dei contemplationem accepturi sunt omnes, & ideo velut priores reperiuntur minores, quia minus dilati sunt, sicut in Euangelico denario per similitudinem declaratur, quem prius acceperunt, qui posterius venerunt ad vineam. Matt. 20. Vnde nunc nequaquam dicitur à maiore vsque ad minorem: sed *à minore vsq; ad maiorem omnes* B *scient me.* Hæc itaque differentia est veteris ac noui Testamenti, quod illud in lapide, hoc in corde scribitur: ibi merces terra est, hic visio Dei. Inter quem & homines nulla nisi peccata separant, quæ non nisi per eandem gratiam dimittuntur. Vnde cùm dixisset, quia *omnes scient me à minore vsq; ad maiorem eorum*, mox addidit, *quia propitius ero iniquitatibus eorum, & peccatorum eorum iam non memorabor.* Quasi diceret: Verè cognoscent me manifesta visione, quia remouebo parietem, qui inter me & ipsos erat, & eos à facie mea separabat *Quia propitius ero iniquitatibus eorum*, id est, per donum gratiæ meæ misericorditer dimittam eis omnia, quæ iniquè, id est, non æquè egerunt contra proximos, *& peccatorum*, quæ in seipsis sine proximorum offensione commiserunt, iam amplius memor non ero: quia nec improperabo hęc illis, nec propter hæc puniam illos, nec viliores habebo. Potest & in hac vita intelligi propitiatio ista, velut si dicat: Ideo ad tantam gloriam in futuro sæculo peruenient, & regna cœlorum intrantes ad cōspectum meæ maiestatis eleuabuntur, quia dū hîc adhuc vixerint, *propitius ero iniquitatibus eorū*, per noui Testamenti gratiam delens illas: *& peccatorum eorum, iam* tunc post expiationes *non memorabor.*

Dicendo autem nouum, veterauit prius. Quod autem antiquatur & senescit, prope interitum est: Deus dixit quia *consummabo super domum Israel testamentum nouum.* Sed *dicendo nouum*, id est, in eo, quod dixit *nouum, veterauit prius*, id est, vetus esse docuit sic finiendum. Non enim dixit *nouum*, nisi respectu veteris. Vel *veterauit prius*, id est, vetus factum est, & quadam senectute debilitatum. & hoc à temppre Ieremiæ, quo Spiritus sanctus dixit *nouum* se daturum, *prius veterauit.* Sed *quod antiquatur*, id est, quicquid antiquū iam incipit fieri in rebus inanimatis, *& senescit*, id est, senectutem habere incipit in rebus animatis *prope interitū est*, id est, modicū iam distat à morte. Antiquitas enim & senectus prænūtiāt mortē. Quod videri potest in omnibus animatis & inanimatis. Nam cū antiquantur & senescunt, vicina sunt morti. Sed prius Testamentū iam antiquabatur, dum Ieremias in promissione gratiæ nominaret aliud *nouum*, sicque iam *prope interitum* erat. Cùm ergo Christus longo post tempore veniret, necesse fuit vt illud iuxta carnales obseruantias interiret, quod tanto ante morti propinquabat.

CAPVT IX.

Habuit quidem & prius iustificationes culturæ, & sanctum seculare. Tabernaculum enim factum est primum, in quo erant, candelabra, & mensa, & propositio panum, quæ dicitur Sancta. Post velamentum autem secundum tabernaculum, quod dicitur Sancta sanctorum, aureum habens thuribulum, & arcam testamenti, circumtectam ex omni parte auro, in qua vrna aurea habens manna, & virga Aaron, quæ fronduerat, & tabulæ testamenti, superq; eam erant Cherubim gloriæ obumbrantia propitiatorium, de quibus non est modò dicendum per singula. His verò ita compositis, in priori quidem tabernaculo semper introibant Sacerdotes, sacrificiorum officia consummantes In secundo autem, semel in anno solus Pontifex non sine sanguine, quem offerret pro sua & populi ignorantia: hoc significante Spiritu sancto, non dum propalatam esse Sanctorum viam, adhuc priore tabernaculo habente statum. Quæ parabola est temporis instantis, iuxta quam munera & hostiæ offeruntur, quæ non possunt iuxta conscientiam perfectum facere seruientem, solummodò in cibis, & in potibus, & in varijs baptismatibus, & iustitijs carnis, vsq; ad tempus correctionis impositis.

Exod. 25. 37. Num. 17. D

Diximus quia *prius Testamentum veterauit*, & vetustate defecit, vt *nouum* surgeret, in quo daretur perfecta iustitia, quod & res ipsa indicat, nec potest negari Nam *&* illud *prius habuit quidem* olim *iustificationes culturæ*, sed modò non habet: *habuit & sanctum seculare*, id est, *tabernaculum*, vel templum, quo nunc caret. Vnde manifestū est, ipsum *Testamentum* senio defecisse. Vel ita potest continuari. *Nouum Testamentum*, quod in corde scribitur, perfectè iustificat. Sed *& prius testamētum* aliquam dedit iustitiam, quia quondam *habuit quidem &* ipsum *iustificationes culturæ.* id est, iustificauit in aliquibus cultores suos, dum manus eorum à perpetratione peccati retraheret, & aliqua bona operari faceret, sed cōscientiam intrinsecus nunquam iustificare potuit. *Et habuit sanctum*, id est, sanctuarium. Quod ideo *sanctum* dicebatur, quia ad honorem Dei consecratum erat. Sed fuit *seculare*, id est, de rebus secularibus & transitorijs. Aurum enim, & argentum, lapides pretiosi, & ligna, & cætera, de quibus factum est illud sanctuarium, res sunt ad seculum pertinentes, & cum seculo trāseuntes, nullamque stabilitatem in se continentes, & hæc omnia vetus *Testamentum habuit:* sed nunc (sicut diximus) nihil horum habet. Nam dum dicitur, *habuit quidem*, subintelligitur, sed nunc non habet hoc enim innuit, illud *quidem.* Nam & tabernaculo & templo caret, & iustificaro

A carere iam suos cultores non valet, sed magis à iustitia repellere, & peccatores facere. *Tabernaculum enim factum est primum, in quo erant candelabra, & mensa, & propositio panum, quæ dicitur Sancta.* Nunc exponit illud *sanctum seculare.* Verè *prius Testamentum habuit sanctum seculare.* Nam *tabernaculum factum est primum*, &c. *Primum tabernaculum* dicitur respectu secundi. Nam *primum* & secundum fecit Moyses, iubente & describente Domino, sed tamen vtrunq; fuit vnum *tabernaculum*, sed diuidebatur velo quodam medio. habebat enim hoc *tabernaculum* triginta cubitos longitudinis, decem latitudinis, & decem altitudinis, tectum habens æquale per totum, sicut in Aegypto & Palæstina mos est ædificare domos. Sed in medio dependebat velū, quo sanctuarium & sanctuarij sanctuaria diuidebantur, ita positum, vt viginti quidem cubiti longitudinis ad priorem domū, decem verò pertinerent ad secundam. Et ita, quod nunc dicit Apostolus *primum tabernaculum*, habebat viginti cubitos longitudinis, & decem latitudinis; secundum verò decem cubitos longitudinis, & decem latitudinis. In primo tabernaculo erat in parte australi candelabrum, habens septem ramos, qui nunc ab Apostolo *candelabra* vocantur, & in parte septentrionali stabat *mensa*, super quam erant duodecim panes propositionis, & ante fores ipsius tabernaculi positū erat foris altare holocausti. Quod *tabernaculum* cum his, quæ in ipso erant, *dicitur Sancta*, id est, *tabernaculum* illud, & quæ in eo erant, dicebantur *Sancta*, quia ad orationem, & ad cultum Dei & laudem consecrata erant. Sed *post velamentum*,

Exod. 25

B id est, post velum, quod in medio pendebat, erat *secundum tabernaculum, quod dicitur Sancta sanctorum*, id est, ipsum *tabernaculum* cum his, quę in illo erant, vocabatur *Sancta sanctorum*, id est, à Deo *sancta*, vt quæ in primo tabernaculo erant, respectu eorum non viderentur *sancta*. Et illud *secundum tabernaculum* habebat *aureum thuribulū*, in quo summus Pontifex adolebat incensum pro salute populi. habebat *& arcam testamenti*, id est, quæ continebat testamentum, id est, decem præcepta legis, *circuntectam auro* & ita quod *ex omni parte*, id est, ab exteriori & interiori *parte*: quia non solum exterius, sed & interius deaurata erat per omnia. *In qua* scilicet arca erat *vrna aurea, habens manna*, quoniam Aaron in tabernaculo posuisse legitur vas plenum *manna*, vt qui nasci turi erant, possent nosse cibum, quo patres eorum quadraginta annis in deserto pasti fuerant. & in eadem arca erat *virga Aaron quæ fronduerat.* Cùm enim Aaron minus æstimaretur dignus sacerdotio, & nonnulli de alijs tribubus viderentur digniores, suscepit Moyses, iubente Deo, duodecim virgas à singulis tribubus, & posuit in tabernaculo. Et altero die regressus, inuenit virgam Aaron in tribu Leui floruisse, & fructum fecisse. Quo miraculo probatus est Aaron dignus sacerdotio, & reseruata est diligenter illa virga in tabernaculo. Sed *&* duæ *tabulæ testamenti*, in quibus decem præcepta legis digito Dei scripta erant, continebantur in illa arca, quoniam ipse Moyses eas ibi posuerat. *Et super eam erant* duo *Cherubin gloriæ*, id est, gloriosè decorata, *obumbrantia*, suis alis expansis, *propitiatorium*, quod erat super eandem arcam, id est quandam auream tabulam tantæ longitudinis ac latitudinis, quātæ erat & arca. Super quam tabulam, quæ *propitiatorium* vocabatur,

Num. 7.

C hinc & inde stabant illa duo *Cherubin* ad ipsum *propitiatorium* inclinata, & sese inuicem aspiciētia. Quæ tabula ideo *propitiatorium* dicebatur, quia desuper eam Deus loquebatur Moysi vel Pontifici, propitius & annuntians bonitatem suæ voluntatis. *De quibus* omnibus *non est modò* in hac epistola *dicendum per singula*, quia prolixum esset disserere de singulis: & hæc, quæ diximus, intentioni nostræ sufficiunt, quoniam per ista patebit, quod & alia sint ad allegoriam accipienda, nec in hoc tempore tenenda. Nonnullis autem visum est pro magnitudine sacramentorum, quòd omne tempus vitæ præsentis ad hæc explananda idoneum neget Apostolus. Quod si verum est, quomodo nos tantilli hæc exponere valebimus? Aliqua tamen de his breuiter dicere tentemus. *Primum tabernaculum* atq; *secundum*, Ecclesiam præsentem atque futuram signauit. Ipsa enim Ecclesia partim adhuc peregrinatur in terris, partim iam regnat in cœlis. Pars eius, quæ peregrinatur, figurata est (vt diximus) per *primum tabernaculum*: pars autem, quæ regnat per *secundum*. *Velum*, quod interpositum diuidebat *primum tabernaculum* à secundo, cœlū designauit, quod nos in terris laborantes adhuc sua interpositione separat à regno quiescentiū sanctorum. *Primum tabernaculum* habebat (vt diximus) viginti cubitos longitudinis, & decem latitudinis, rursumque decem altitudinis. Decē cubiti latitudinis, significant dilatationem operationis fidelium in præceptis Dei, quæ per decalogum legis designari solent. Viginti cubiti longitudinis, perseuerantiam eiusdem bonæ operationis per auxilium geminæ dilectionis.

D nam propter ipsam viuam dilectionem, quæ sola bene operari facit, duplicatur denarius numerus, vt ad vigesimum perueniat: quia nemo sine charitate valet in obseruantia mandatorum Dei perseuerare. Decem verò cubiti altitudinis, signauerunt expectationem supernæ beatitudinis, id est, denarij, quem accepisse leguntur, qui in vinea laborauerunt. *In* hoc tabernaculo *erant candelabra aurea.* *Candelabra* pluraliter ponit, quia licèt vnum esset, habebat tamen brachia septem. Erat enim in medio eius hastile, à quo procedebant brachia, tria à dextera parte, & tria à sinistra. *Primum tabernaculum* (vt diximus) præsens est Ecclesia, in qua militatur Deo, & sacrificium bonæ actionis offertur, antequam veniatur ad cœlum. In qua est *candelabrum*, id est, Christus, fulgens lumine diuinitatis in medio fidelium, qui & ipsi *candelabra aurea* sunt, quia sapientia lucent, quæ per aurum designatur, & claritate bonorum operum. Ipse Christus est medius stipes, qui portat tria brachia à dextris, & tria à sinistris: quia ipse est *vera vitis*, ex qua procedunt fructuosi *palmites*. Ipse est origo, & concordia, & caput omnium iustorum, qui sibi sanctos veteris ac noui Testamenti hinc & inde facit adhærere. Omnes enim ab hoc fundamento consurgunt, & à tāto principe ac medio bono & communi omnium lumine gubernantur. Nam tria brachia de sinistra parte tres viri sunt *Noë, Daniel*, & *Iob*, id est, tres ordines fidelium in veteri Testamento, scilicet rectorum, continentium, & coniugatorum. Nā per *Noë*, qui rexit in vndis arcam, figurati sunt rectores: per *Danielem*, cuius mira legitur abstinentia, abstinentes & continentes: per *Iob*, qui vxorem & filios habuit, coniugati. Similiter & alia tria de parte dextera, sunt tres electi discipuli

Matth 20

Ioan. 15.

Gen. 7.8.

Dan 1.

Iob. 1 42.

A Pueri, *Petrus*, & *Ioannes*, & *Iacobus*, qui viderunt gloriam transfigurati in monte, id est, tres ordines sanctorum, qui gloriam eius in cœlesti regno visuri sunt; hoc est, rectorum, continentium, & coniugatorum. Qui dextri, id est, digniores sunt tempore gratiæ, quàm illi, qui ante gratiam fuerunt, & ideo sinistri, id est, minus digni sunt. *Petrus* enim rectores Ecclesiæ signauit, *Ioannes* autem cælibes, & *Iacobus* reliquos, id est, coniugijs vtentes. Et hi omnes vel doctrina, vel exemplis bonorum operum lucent, & cęteris lumen suum spargunt. Ima pars brachiorum de hastili procedentium, erat quasi *calami aurei* post *scyphi*, inde *sphærulæ*, tandem in summitate quasi *lilia*. *Calami* sunt sancti, qui in humido fontis sapientiæ diuinæ nutriti sunt, & concaui ad emittendum dulcem sonū in aures plurimorum, & resonantes laudem Dei, & dicentes: *Immisit in os meum canticum nouum, carmen Deo nostro*. Ipsi sunt *scyphi*, dum alijs vinum sciētiæ, quo pleni sunt propinant, vt eos spiritaliter inebrient, & desiderio supernæ beatitudinis calefaciant. inde *sphærulæ*, id est, rotundi & perfecti ac volubiles. Sphæra enim ex omni parte voluitur, quia mentes electorum nec vllis aduersitatibus seculi retineri, nec prosperitatibus possunt corrumpi, quin in omnibus, quæ occurrunt, ad Deum per sancta desideria proficiscantur. Sicq; tandem perueniunt ad *lilia*, id est, ad supernam patriam, quæ floribus vernat æternis, hoc est, animabus sanctis & omni amœnitate. Hæc & huiusmodi sunt *candelabra*, quæ nunc Apostolus in nostro tabernaculo designat esse. Erat & *mensa* de lignis Sethim facta, & B auro purissimo inaurata, & super eam *duodecim panes* Deo propositi, qui erant de simila: & habebant super se thus lucidissimum, ac per singula sabbata mutabantur, & erant Aaron & filiorum eius, vt comederent eos in loco sancto. *Mensa* de lignis Sethim facta, Scriptura est diuina, de fortibus sanctorum Patrum verbis acti busq; compacta. Quæ dum nobis quæ sint æternæ beatitudinis gaudia, & quomodo ad hæc perueniatur ostendit, cibum profectò nobis salutis ac vitæ suggerit. Quæ & inaurata est auro purissimo, quia sapientiæ cœlestis sensu clara refulget. *Duodecim panes* in ea, sunt duodecim Apostoli, & eorum vicarij. Qui rectè vocantur *panes propositionis*, quia vt mentes fidelium alimonia verbi cœlestis reficiant, in propatulo semper sunt parati. Et bene ijdem *panes* non de qualibet farina, sed de *simila* fiebant: quia quicunq; alijs verbum vitæ ministrant, primò ipsos necesse est virtutum frugibus operam dare, quatenus ea, quæ prædicando admonent, etiam faciendo commendant. Quod autem super eos *thus* lucidissimum ponebatur, virtutem puræ orationis designat, quia idem doctores ministerium suæ prædicationis, simul & deuotionem operis Domino commendant. Qui bene *per singula sabbata* mutabantur. *Panes* enim, qui per sex dies operandi in mensa Dei manserant, sabbato nobis mutantur, cùm doctores quique sanctæ Ecclesiæ completo tempore sui sancti laboris, æterna in cœlis quiete remunerantur, & alios post se in idem opus laborandi in verbo, sub eiusdem spe retributionis relinquunt. Sicque fit vt *mensa* Dei, nunquam panis inops remaneat: sed veteribus sublatis, mox noui *panes* substituantur. Comedebat autem *Aaron* cum filijs suis panes, qui de illa mēsa fuerant sublati, quia summus pontifex noster Christus raptos de hac C vita, suos electos *in augmentum corporis sui*, quod est *in cœlis*, id est, summę illius electorum multitudinis introducit. *Mensa* stabat in parte aquilonis, *candelabrum* autem in parte australi. Et per aquilonem frigus infidelitatis vel malitiæ potest intelligi, per austrum verò feruor charitatis & sanctæ deuotionis. Congruum ergo fuit, vt à parte aquilonis *mensa* staret: quia ne malitia tentationum à sinistra parte veniens nos imbecilles inueniat ac superet, necesse est vt pane cęlestis doctrinæ pascamur & cofortemur. Si autem charitatis studio feruentes ad dexteram partem, id est, ad virtutum exercitia transierimus, tunc *candelabri* luminibus illustrabimur, id est, lucidissimis sanctorum exemplis & dictis illuminabimur, vt omnia, quæ rectè agenda sunt, videamus. Hæc de *primo tabernaculo* breuiter attigimus. *Secundum* verò *tabernaculum* supernam Ierusalem designans, habebat decem cubitos longitudinis, & decem latitudinis, & similiter decem altitudinis. Vnde & Ioannes in Apocalypsi de eadem cœlesti Ierusalem dicit: *Ciuitas in quadro posita est. Longitudo eius tanta est, quanta est latitudo*: habet enim tam in longum, quàm in latum, vel etiam in altum decem cubitos, id est, Euangelicum denarium perfectæ beatitudinis: quia & in latitudine fraternæ charitatis, & in longitudine vitę perennis, & in altitudine diuinæ contemplationis beatitudinem possidet. Et illa cœlestis inhabitatio rectè dicitur *sancta sanctorum*: quia nihil ibi fit aut cogitatur, vnde Deus offendatur: sed sola ibi quæ Deo placent aguntur. Tanta est enim illa beatitudo, vt nec possit nec velit ibi quisquam peccare. Inter duo *tabernacula* positum erat *velum*, quo sanctuarium & D sanctuarij sanctuaria diuidebantur: quoniam sancta Ecclesia, quæ ex Angelis & hominibus constans partim adhuc peregrinatur in infimis, partim iam in æterna patria regnat in supernis adhuc ciues suos, dirimente velo cœli, habet adinuicem segregatos. In his *Sanctis sanctorum* est *aureum thuribulum*, id est, pretiosa humanitas Christi, immunis ab omni peccato, & perfectissimam sanctitatem habens: quæ igne passionis impleta, suauissimum de se pro nobis emisit odorem Deo, & nunc eiusdem passionis assidua rememoratione semper *interpellat pro nobis*, & talem incensum offerre non cessat, quasi dicens: *Dirigatur oratio mea sicut incensum in conspectu tuo*. Idem *mediator Dei & hominum*, qui solus paternorum est conscius arcanorum, per *arcam testamenti* designatur. Nam & nouum Testamentū ipse per seipsum dedit, & vetus, quamdiu voluit clausum tenuit: & quando sibi placuit, intelligentiam eius de arcano secretorum suorū edidit. Et hæc *arca* est in *sanctis sanctorum*, quia ipse Saluator, *in quo sunt omnes thesauri sapientiæ & scientiæ absconditi*, post resurrectionem suam *ascendit super omnes cælos, & sedet ad dexteram patris*. De constructione huius *arcæ* dictum est Moysi: *Arcam de lignis sethim compingito, cuius longitudo habeat duos & semis cubitos, latitudo cubitum & dimidium, altitudo cubitum similiter ac semissem, & deaurabis eam auro mundissimo intus & foris*. *Ligna sethim* dicuntur esse leuis & imputribilis naturæ, non multum à qualitate albæ spinæ distantia. *Arca* ergo de *lignis sethim* facta est, quia corpus dominicum ex membris constabat omni vitiorum labe carentibus. Et hæc *ligna* sunt spinis similima, quia etsi non in carne peccati, tamen *in similitudine*

Marginal notes: Matt. 17. — Exod. 25. — Psal. 36. — Coloss. 1. — Apoc. 21. — Psal. 140. — Coloss. 2. — Exod. 25.

A *litudine carnis peccati* venit. *Longitudo* arcæ, longanimis patientia eiusdem Redemptoris est, qua inter homines conuersatus est. Quæ *duorum cubitorum* fuit propter doctrinam & orationem, quibus ipse resulgebat. *Semis*, id est, dimidius cubitus, qui superadditur, tarditatem humanæ fragilitatis discipulorum insinuat, quæ sublimia eius dicta vel opera necdum (prout dignum erat) capere valebat, quam & ipse longanimiter ferebat. *Latitudo* arcæ, amplitudo charitatis est, qua nos Christus dilexit. Quæ in ipso capite nostro *cubitum* integrum habuit, quia perfecta fuit, & electos suos viuificare studuit, dicens: *Vt omnes vnum sint, sicut tu Pater in me, & ego in te, vt & ipsi in nobis vnum sint*. *Dimidius* verò *cubitus* imperfectionem nostram designat, qui needum in hac vita positi perfectè diligere Deum sufficimus, vel dilectionem quam erga nos habet comprehendere. *Altitudo* spes erat futuræ sublimitatis, qua ipse vel seipsum post passionem glorificandum vel suos se glorificaturum esse præuidit. Habebat arca plenum *cubitum in altitudine*, quia Dominus etiam corruptibili adhuc conuersans in carne, plenissimè nouerat quanta vel sibimetipsi, vel membris suis (quæ nos sumus) esset gloria cóseruata in futuro. Habebat & *dimidium cubitum* altitudinis, quia nostræ quoque paruitatis deuotionem libenter in suo corpore suscipit, qui pia quidem intentione futuram vitam diligimus: sed necdum perfectè, quę sit eius felicitas, capere valemus. *Arca intus & foris auro mundissimo deaurata est*, quia assumpta à Filio humana natura & intus virtute Spiritus sancti plena erat, & foris hominibus apertè Spiritus sancti opera

Ioan. 17.

B præmonstrabat. Hoc est quod Apostolus eam asserit, *circumtectam ex omni parte auro*, quia in cogitatione, & sermone, & opere eiusdem Redemptoris nostri, non nisi pura veritas & sapientia apparuit. *Vrna* verò *aurea* in arca habés *manna*, anima est sancta in Christo, *habens in se omnem plenitudinem diuinitatis*, qua pascuntur Angeli, qua & patres vixerunt in deserto, sicut scriptum est: *Panem Angelorum manducauit homo*. *Virga Aaron, quæ excisa fronduerat*, potestas est inuicta sacerdotij illius, de qua dicit Propheta: *Virga æquitatis, virga regni tui*. Quæ postquam ad tempus per mortem visa est, esse succisa, illucescente manè resurrectionis, viuacius refloruisse inuenta est, ac perpetuò inuiolabilis atque immarcescibilis permansura esse innotuit. Nam, sicut supra diximus, cùm nec *Aaron* sacerdotium, qui de tribu Leui fuerat, despiceretur, nec digna tribus quæ offerret holocausta, crederetur, duodecim virgæ iuxta duodecim tribus in tabernaculo poni præcepta sunt. Et ecce *virga Leui viruit*, & quid virtutis munere *Aaron* haberet, ostendit. Quo videlicet signo quid innuitur, nisi quòd omnes, qui vsque ad finem mundi iacemus in morte, quasi virgæ reliquæ in ariditate remaneamus? Sed cunctis virgis in ariditate remanentibus, *virga Leui* ad florem rediit: quia corpus Domini, veri scilicet sacerdotis nostri, in mortis ariditate positum, in florem resurrectionis erupit. Quo flore *Aaron* rectè sacerdos esse cognoscitur, quia hac resurrectionis gloria Redemptor noster, qui de tribu *Leui* ac *Iuda* ortus est, intercessor pro nobis esse monstratur. Itaque *virga Aaron*, vt præmisimus, sacerdotalis potestas Christi est. *Tabulæ* verò *Testamenti* in arca omnem in Chri-

Psal. 77.

Psal. 44.

Num. 17.

sto, & scientiam paternorum secretorum, & potentiam iudiciorum designat. In *tabulis* nanque C *Testamenti* & fides erat scripta æternæ diuinitatis, quæ mundum creasset ac regeret, & mandata, quibus Deo seruire oporteret, & discretio iudicij, qua ipse odientes se iure condemnaret, & diligentes se misericordia digna remuneraret. Sed cùm alia Scripturæ diuinæ sententia nobis ad mentem reducitur, ex his Apostoli verbis quæstio valde grauis oritur. In tertio nanq; Regum volumine, dum Salomon 3. Reg. 8. templum dedicaret, refertur, quòd in arca non erat aliud nisi *duæ tabulæ lapideæ*, quas posuerat in ea Moyses. Quomodo ergo verum est, esse, vel fuisse in ea non solùm tabulas, sed & vrnam cum manna, & virgam Aaron? Cùm ego de hac re quosdam interrogassem, qui videbâtur periti, responderunt mihi, post illa dedicationis tempora, virgam & vrnam in arca fuisse positas, sed tamen nec Scripturarum sanctarũ autoritate, nec vllius historiæ narratione valuerunt hoc astruere. Videtur tamen huic intellectui non inconuenienter opitulari, quòd rex Iosias in Paralipomenon reperitur dixisse 2. Par. 35 Leuitis: *Ponite arcam in sanctuario templi, quod ædificauit Salomon filius Dauid, rex Israel, nequaquam enim eam vltra portabitis*. Manifestè enim in his verbis significat, quòd post templi dedicationem educta sit arca de sanctuario, & à Leuitis & à sacerdotibus portata. Et tunc forsitan in eam sunt missæ virga & vrna. Nam in libris Moysi legimus eas in tabernaculo fuisse positas, non tamen in arca, sicut tabulas. Ait enim Moyses in Deuteronomio: *Posui tabu-* Exod. 26. *las in arca, quam feceram, quæ huc usque ibi sunt, sicut præcepit mihi Dominus*. Et in Exodo ad Aaron: D *Sume vas vnum, & mitte ibi manna quantum potest capere gomor, & repone coram Domino ad seruandum in generationes vestras*. Et Dominus ad Moysen in libro Numerorum: *Refer virgam Aaron in tabernaculum testimonij, vt seruetur ibi*. Et fortasse, quia iuxta arcam Num. 17. in sanctuario positæ erant virga & vrna, idcirco dicit eas Apostolus in arca fuisse, locum pro loco ponens, sicut Euangelista cùm dicit: *Ambulabat IESVS in templo in porticu Salomonis*. Quod enim dixerat *in templo*, exposuit Ioan. 10. addendo, *in porticu Salomonis*, ostendens se porticum illam vocasse templum, quoniam adhærebat templo. Sic & Apostolus locum, qui erat arcæ contiguus, habens vrnam & virgam, potuit eodem modo locutionis arcam nominare. Rursus, ordo beatorum spirituum, in quo Deus specialiter sedet, *Thronus* appellatur, & tamen Psalmista precatur, *Qui sedes super* Psal. 79. *Cherubim, manifestare coram Ephraim, Beniamin, & Manasse*. Dum enim in agminum distinctionibus ordo sanctorum *Cherubim* iungitur *Thronis*, sedere etiam *super Cherubim* Deus ex vicini agminis æqualitate perhibetur. Sic & in arca potest dici fuisse propter loci vicinitatem, quod erat iuxta arcam. Nam & nos frequenter huiusmodi loquutionibus vtimur, vt rem pro alia re vicina, vel locum pro loco nominemus. Ita Apostolus locũ arcæ proximũ, pro arca nunc posuisse non inconuenienter accipitur: quia & ad spiritalé sensum magis aspiciebat, intelligens per arcam Christum, in quo spiritaliter sunt (vt dictum est) *tabulæ testamenti & virga Aaron & vrna cum manna*. Hanc quæstionem qui melius poterit, soluat: qui verò melius

A melius eam soluere nequiuerit, solutione, quæ ex nostris duabus præmissis probabilior fuerit, tenere non dedignetur. Super arcam autem erat *propitiatorium*, quod & *oraculum* vocatur. Quod videlicet *propitiatorium* non aliud quàm eundem Saluatorem, sed specialius in eo viscera pietatis designat, de quo dicit Apostolus: *Quem proposuit Deus propitiationem per fidem in sanguine ipsius.* Nam & ideo super ponitur, quia *superexaltat misericordia iudicium.* Vnde & Psalmista? *Suauis*, inquit, *Dominus vniuersis, & miserationes eius super omnia opera eius.* De *Cherubin* verò *propitiatorium* obumbrantibus dictum est Moysi: *Duos quoque Cherubin aureos & productiles facies ex vtraque parte oraculi. Cherub vnus sit in latere vno, & alter in altero. Vtrunque latus propitiatorij tegant, expandentes alas, & operientes oraculum, respiciantq́; se mutuo versis vultibus in propitiatorium, quo operienda est arca in qua pones testimonium quod dabo tibi. Inde præcipiam, & loquar ad te supra propitiatorium* scilicet, *ac de medio duorum Cherubin, qui erunt super arcam testimonij, cuncta quæ mandabo per te filijs Israel.* Cherubin specialis ordo est Angelicarum Virtutum, sed tamen generaliter omnes sancti Angeli nonnunquam, sicut & nunc, designantur hoc nomine. Et quidem numero singulari *Cherub*, plurali autem *Cherubim* dicitur, & est nomen generis masculini. Sed Græca consuetudo neutri generis *Cherubin* facit, m littera in n mutata. Vnde nunc Apostolus dicit iuxta Græcos, *Cherubin gloriæ obumbrantia propitiatorium*, non obumbrantes, cùm apud Moysen legamus, *duos Cherubin aureos*, non duo *Cherubin* aurea. Interpretatur

Rom. 3. Iacob 2. Psal. 144. Exod. 25. Exod. 25.

B autem *Cherubin* vel *Cherub* scientiæ multitudo, quia Spiritus Angelici tanto multipliciore scientia replentur, quanto purioribus radijs diuinarum illustrationum assiduè illuminantur. Qui sunt *duo*, vt consortium Angelicæ charitatis significent, quia charitas maximè inter duos habetur: *aurei*, quia Virtutes Angelorum summæ claritatis gratia fulgent: *productiles*, quia beatitudo eorum in æternum producitur, id est, prolongatur, iuxta quem productionis sensum & de regno Christi dicitur: *Illic producam cornu Dauid.* Qui stant *in vtroque*, quia per illorum misteria Prophetæ præscierunt, quæ *pastores* postea per eosdem Angelos facta cognouerunt; & *vtrunque latus propitiatorij tegunt*: quia in vtroq; Testamento multa secretorum cœlestium mortalibus occultantur, quæ illi intelligunt. Quos cum *alis* figurauit Moyses, vt in alto sedem habere Angeli, & quasi leui volatu vbique discurrere posse signentur, neq; vllam habere tarditatem, quin confestim vbicunque voluerint adsint. *Expandunt* ergo *alas & propitiatorium tegunt*, quoniam Angeli omnem suæ naturæ potentiam, qua *in altis* habitare, & cuncta supernæ illius patriæ loca leui ac læto itinere penetrare meruerunt, in obsequium sui Conditoris offerunt. Ac velut *propitiatorium contuentes obumbrant*, id est, honorant velando: quia totum, quem habent, statum perpetuæ felicitatis, eius gratiæ deputant, à quo, vt nihil mali velle possent, acceperunt. *Respiciuntque se mutuo versis vultibus in propitiatorium*, quia in glorificatione diuinæ visionis sibimet alterutrum consonant. Sic autem sunt *Cherubin* supra *propitiatorium* positi, quomodo *ciuitas* Christi, id est, sancta Ecclesia *super montem*, id

Psal. 131. Luca 2.

C est, super IESVM Christum esse constituta dicitur: non quòd altior illo esse possit *ciuitas* sua; sed quòd eius subsidio sustentata proficiat. *Supra propitiatorium ac de medio duorum Cherubin Deus loqui consueuit*: quia per Christum, *qui est propitiatio pro peccatis nostris*, & cui ante aduentum & post aduentum suum quasi hinc & inde semper assistunt Angeli, ad obsequium parati, Deus Pater humano generi voluntatē suam clementer manifestare dignatus est. Nam secundùm humanitatem Christi Deus Pater super eum est, non secundùm diuinitatem eius, in qua ipse est æqualis Patri. Ob hoc autem *propitiatorium* illud vocabatur *oraculum*, quia Deus ibi loquebatur. Hæc erant intra *Sancta sanctorum* post illa, quæ in priori sanctuario erant, *de quibus*, inquit, *non est modò dicendum* ita prolixè, vt *per singula* quæque noster Sermo transeat differendo. Vel in præsenti vita *non est dicendum*, id est, non potest profunditas istorum mysteriorum aperiri *per singula*. De singulis, quæ ibi erant, vel fiebant, *non est* nunc *dicendum*. *His verò duobus tabernaculis ita* (vt breuiter indicanimus) *compositis*, id est, copulatis, *dicendum est*, quòd *in priori quidem tabernaculo semper*, id est, quotidie vel assiduè *introibant sacerdotes, consummantes*, id est, complentes *officia sacrificiorum*. Illæ erant *iustificationes culturæ*, quas supra dixi habuisse vetus Testamentum. *In priori quidem* omnes *sacerdotes* intrabant, quotiescunque volebant. *In secundo autem solus Pontifex* intrabat, & hoc *semel in anno* & *non* intrabat *sine sanguine*, sed secum portabat sanguinem, *quem offerret pro sua & populi ignorantia*, id est, pro peccatis, quæ ignoranter egerunt tam ipse, quàm populus. Quòd autem *in priore tabernaculo* quoti-

Matth. 5. Apoc. 21. 1. Ioan. 2.

D die per annum *introibant* cum sacrificijs *sacerdotes*, significat quia in præsenti Ecclesia Sancti Domino sine intermissione famulantes, quotidianos suæ fragilitatis erratus, sine quibus esse in hac vita nullatenus possunt, quotidianis bonorum operum victimis, quotidianis lachrymarum suarum libaminibus, quasi veri *sacerdotes* expiant. Summus verò *Pontifex*, qui *semel in anno sancta sanctorum* cum *sanguine* victimarum ingrediebatur, Christum designauit, qui semel in plenitudine temporis oblatus pro peccatis nostris, ipse *sacerdos* & hostia per proprium sanguinem in ipsum cœlum intrauit, id est, in vera *sancta sanctorum*, vt appareat nunc vultui Dei pro nobis. Et *pro sua*, id est, suorum Prælatorum, *& vniuersi populi* sui *ignorantia* differt intus sanguinem, qui foris effusus est, id est, repræsentat in cœlo Patri memoriam passionis, quam in hoc seculo pertulit. Annus verò figuraliter indicare potest omne tempus ab incarnatione eiusdem Saluatoris vsque ad finem seculi. De quo anno ipse per Isaiam dixit: *Vt prædicarem annum placabilem Domino.* *Ignorantia* autem quodlibet peccatum vocari potest, quia excæcat cor & errare facit hominem, dum peccati delectationem placere suadet. Quòd verò singulis annis iterabatur ingressus Pontificis in *sancta*, significabat non venisse adhuc perfectionem. *Solus* intrabat *Pontifex*, *Spiritu sancto*, qui ita fieri instituit, *hoc significante*, *nondum esse* tunc *propalatam* & apertam *viam sanctorum*, id est, nondum esse patefactum hominibus iter, quo possent peruenire vsque ad *Sancta sanctorum*, id est, intrare secreta cœlorum: quia nondum

Isaia 61.

A venerat Christus, qui viam istam credentibus propalaret, *adhuc priore*, (id est, vmbratili *tabernaculo habente statum*) in carnalibus obseruantijs, id est. ideo nondum erat patens hominibus ingressus æternæ beatitudinis, quoniam adhuc vmbra veteris tabernaculi non cedebat, sed stabat & perdurabat: nec poterat veritas palàm cunctis effulgere, nisi vmbra remoueretur. Christus enim prior ascendens aperuit nobis ingressum cœli, vt animæ corporibus exutæ, possint illuc intrare. *Prius tabernaculum* non dicitur hoc loco respectu *secundi*, sicut supra: sed vtrumque dicitur *prius* respectu Ecclesiæ nouæ & Ierusalem supercœlestis. vel sicut Pontifice *Sancta sanctorum* introeunte, populus simul ingredi non poterat, ita nos in cœlum mortales Christum sequi non possumus, *spiritu sancto significante* in hoc solius Pontificis veteris ingressu nondum esse nostro tempore propalatam, id est, in propatulo carne vestitis factam viam sanctorum, id est, aditum regni cœlestis, *adhuc priore tabernaculo* id est, præsenti Ecclesia, *habente statum*. *Prius* enim *tabernaculum* destruetur, & *secundum* permanebit: quia præsens Ecclesia secundùm eam, quam nunc habet conuersationem, dissipabitur, sed *superna Ierusalem* in illa conuersatione, quàm in Angelis habet, sine fine permanebit. Quandiu enim præsens Ecclesia, quæ *prius tabernaculum* est, statum habet, cœlum est inaccessibile corporibus nostris, sicut ante Saluatoris ascensionem fuit inaccessibile iustorum animabus. Sed patienter expectanda est nobis generalis resurrectio, qua cum corpore & anima licebit nobis intrare regni cœlestis habitationem post præsentis Ecclesiæ dissipationem, sicut animabus perfectorum licèt post
B Redemptoris ascensionem. *Quæ parabola*, id est, quæ mystica similitudo de duobus tabernaculis, & de his, quæ continebantur, vel fiebant in illis, *est temporis instantis*, id est, præsentis temporis: hoc est, omnia illa, quæ ibi facta sunt, præsignauerunt ista, quæ in hoc tempore gratiæ palàm geruntur. *Parabola* enim dicitur repræsentatio rei gestæ ad aliud significandum. Sicut omnia illa, quæ tunc fiebant, repræsentantur nobis per Scripturam, ad significationem eorum, quæ nostro tempore fiunt. Ex quibus patet, quia quòd tunc Pontificem in *sancta sanctorum* populus sequi non poterat, signum fuit, quòd nos adhuc corporaliter in cœlum sequi Christum non possimus *iuxta quam* parabolam *offeruntur*, id est. offerri iussa sunt *munera*, vt de frugibus: *& hostiæ*, vt de animalibus: *quæ non possunt seruientem facere perfectum iuxta conscientiam*: quia etsi quis omnia exterius, quæ iussa fuerant, adimplesset, interius tamen perfectè legem adimplere non poterat. Quamuis enim lex diceret, *Non concupisces*, concupiscentiam tamen non abstulit. sed potius ipsa prohibitione homines ad concupiscentiam animauit: Et licèt quis secundùm carnem per illas hostias à peccato mundari videretur, in conscientia tamen per eas plenè mundari non poterat. Multi tamen spiritales viri fuerunt etiam tunc, qui ex fide iustificati, & auxilium gratiæ habentes, spiritalis legis adimpletione Deo placuerunt. *Scimus enim quoniam lex spiritualis est*. Sed quia carnaliter custodiebatur, non potuit *perfectum* in conscientia *facere seruientem*, *solummodò in cibis*, *& in potibus*, *& in varijs baptismatibus*, *& iustitijs carnis*, *vsque ad tempus correctionis impositis*, id est,

Exod. 20. Rom. 7.

Rom. 7.

C eum, qui nihil spiritualiter ibi faciebat, sed *solummodò* secundùm literæ superficiem in hoc seruiebat legi, vt quosdam cibos, vel potus velut immundos respueret, quosdam autem velut mundos eligeret, & varia baptismata, id est, ablutiones diuersas obseruaret, & iustitias varias non spiritus, sed carnis: quia non animam, sed carnem iustificabant, dum manus à peruerso opere, linguam à blasphemia timore pœnæ comprimerent, non cor à mala voluntate mundarent. Et hæc omnia, id est, obseruatio differentiæ ciborum & potuum, & frequentes corporum seu vestium ablutiones, & vmbratiles *carnis* iustificationes, & cætera huiusmodi fuerunt eis velut onus imposita, ad refrænandum transgressores, non vt semper existerent, sed *vsque ad tempus correctionis* durarent, id est, *vsque ad tempus* gratiæ, qua in melius corrigerentur & cessarent. Quoniam quod lex illa minus fecit, & in omnibus obseruantibus illam adimplere non potuit, gratia noua subintrans correxit, & omnem eius impossibilitatem ad perfectionem adduxit, dum carnales ritus auferens, in spiritales obseruantias mutauit.

Christus autem assistens Pontifex futurorum bonorum, per amplius & perfectius tabernaculum, non manufactum, id est, non huius creationis: neque per sanguinem hircorum aut vitulorum, sed per proprium sanguinem introiuit semel in Sancta, æterna redemptione inuenta.

Solus Pontifex in anno semel intrabat in secundum *tabernaculum*, quod Moyses extruxerat: sed *Christus* in *tabernaculum* nobilius & æternum intrauit: vbi Pontificis agit officium, *assistens* DEO *ad interpellandum pro nobis*, sicut
D *Stephanus* vidit eum pro se *stantem ad dexteram Patris*. Tunc enim interpellabat pro Stephano, & ita quodammodo pro singulis electorum astat Deo, dum pro ipsis intercedit. Nam & sedere, & stare legitur, vt modò eius potentia, modò misericordia describatur. Nam vtiq; pro potestate regis vel iudicis sedere dicitur, pro bonitate intercessoris stare suggeritur. Ipse dico, *Pontifex*, non carnalium & temporalium *bonorum*, sed spiritualium & æternorum, id est, *futurorum*, quia intercessione sua & oblatione sui ipsius, non temporalia, sed æterna bona nobis impetrat, quæ sic erunt præsentia, vt semper sint futura, id est, nunquam deficientia. Vel *futurorum bonorum* est *Pontifex*, id est, præsentis iustitiæ & æternæ beatitudinis, quæ tempore suo erant futura. Ipse ingressus est verum *tabernaculum*, id est, cœlum *per amplius*, id est, perfectè & prorsus *amplius*, quia plures capit, quàm terrenum illud: *& perfectius*, quia ibi est perfecta iustitia & beatitudo. *Tabernaculum* dico, *non manufactum*, sicut illud quod fecit Moyses, *id est*, *non huius creationis*, cuius in eremo fuit illud, quod fixit homo. Non est *factum manu* hominis, sed dextera Dei, nec de materia corruptibili compositum, vt illud, quod de cortinis & pellibus & auro & argẽto Moyses fecit, sed mira soliditate & pulchritudine consummatum. Non intrauit in *tabernaculum* illud angustum & imperfectũ & manu hominis constructũ, sed *per amplius* id est, per omnia maioris amplitudinis, *& perfectius*, id est, maioris perfectionis & opifice summo fabricatum. *neque per sanguinem hircorum aut vitulorum introiuit in Sancta sanctorum*,

Actor. 7.

A *sanctorum*, vt olim sub lege Pontifex consueuerat *sed per proprium sanguinem*. Nihil enim mundum inuenit in hominibus, quod offerret pro hominibus: & idcirco seipsum obtulit mundam victimam ipse sacerdos. Suum pium *sanguinem* pro nobis effusum intulit *in sancta sanctorum*, id est, in cœlum: & hoc *semel*, id est, non per singulos annos, vt Leuiticus Pontifex, sed tantùm vna vice. Quoniam oblatio sanguinis eius adeo placuit Deo, vt non vltra sit opus repetitione: quia per humilitatem illius sacrificij deletum est, quicquid primus homo commisit: & omnes, pro quorum salute *sanguinem* suum fudit, ad omnem consummationem adduxit. Ideo non opus est iterari, quia perfectum est. *Per sanguinem semel introiuit in sancta sanctorum, æterna redemptione inuenta*: & hoc ideo, quia per illam oblationem *semel* factam *inuenta* est omnium redemptio, quæ non inueniri poterat in vniuerso genere humano. Nam cùm omnes homines captiui tenerentur à diabolo, quid apud eos inueniri poterat, quod pro tot captiuorum *redemptione* daretur? Sed Christus in sanguine suo redemptionem omnium inuenit, non temporalem, sed æternam: quia tantum fuit pretium quod dedit, vt æternam redemptis libertatem redderet. Deleuit enim tam originalia, quàm actualia peccata, & omnem iustificationem exhibuit, ac regnum cœlorum aperuit.

Leuit. 16. *Si enim sanguis hircorum & taurorum & cinis vitu-*
1.Petr.1 *læ aspersus, inquinatos sanctificat ad emundationem*
1.Ioan.1. *carnis, quanto magis sanguis Christi, qui per Spiritum*
Apoc.1. *sanctum semetipsum obtulit immaculatum Deo, emundauit conscientiam nostram ab operibus mortuis, ad*
B *seruiendum Deo viuenti?*

Verè sanguine suo semel oblato inuenit redemptionem nostram, nec fuit opus repetitione talis oblationis. Nam *sanguis* eius *emundauit conscientiam nostram*, vt nullius mali consensus iam conscij simus, quod est verè liberos esse. Quasi quis dicat: *per sanguinem Christi* potest esse redemptio & liberatio spiritualis & æterna. Nam *si sanguis* vmbratilium in lege sacrificiorum, sanctificabat eos in carne, id est, purificabat carnem eorum & mundam reddebat, multo potentius *sanguis Christi* purgat & sanctificat animas nostras, vt perpetualiter mundæ & liberæ maneant. Et hoc est: *Si enim sanguis hircorum*, &c. Si enim vmbra carnem purificat, quanto magis veritas animam *sanctificat*? Illę enim purgationes vmbrę fuerunt purgationum, quę sub gratia fiunt: & animalia, quorum sanguine fiebant emundationes, figuram *Christi* gesserunt. *Sanguis hircorum & taurorum*, qui immolabantur, nonnunquam aspergebatur super eos, qui mundandi erant, vel pro ipsis contra velum septies, vt sanctificari possent: & Christus, qui nos aspersione sui sanguinis mundauit, per hircos designabatur, propter similitudinem carnis peccati, & quia pro peccato mundi oblatus est. Hircus enim pro peccato semper immolabatur. atque per tauros propter fortitudinem, quia cornibus virtutis ventilat inimicos. Sed multo euidentius præfigurabat eum vitula quæ comburebatur, vt cineres eius aqua mixti purgatio fierent hominum immundorũ, de qua longum nimis est omnia dicere, sed aliqua breuiter dicamus: *Præcipe*, inquit, *filijs Israel,*
Num. 19. *vt adducant ad te vaccam rufam, ætatis integræ, in qua nulla sit macula, nec portauerit iugum, tradesque eam Eleazaro sacerdoti. Qui eductam extra ca-* C
stra immolabit in conspectu omnium, & intingens digitum in sanguine eius, asperget contra fores tabernaculi septem vicibus, combureique eam cunctis videntibus, tam pelle & carnibus eius, quàm sanguine & fimo flammæ tradens. Lignum quoque cedrinum, & hyssopum, coccumque bis tinctum sacerdos mittet in flammam, quæ vaccam vorat. Vacca dicta est caro Christi sexu fœmineo, propter infirmitatem carnalem: *Rufa*, id est, sanguine passionis cruentata. *Aetatis integræ*, quia triginta annorum, vel paulo amplius erat quando crucifixa est. *In qua nulla* erat *macula* iniquitatis, neq; enim *iugum* portauerat peccati. Quòd autem non Aaron Pontifici, sed filio eius *Eleazaro* tradi iussa est, significat non ad tempus, quod tunc erat, sed ad posteros huius sacerdotij passionem Domini peruenturam, quorum nunc Eleazarus typum gerit. *Qui eductam extra castra*, id est, *extra* ciuitatem immolauerũnt, crucifigentes eum *in conspectu omnium*. Dehinc Eleazar significationem mutat, & veros noui Testamenti sacerdotes, id est, Apostolos designat, dum *intingens digitum sanguine* vitulæ, aspergit septies *contra fores tabernaculi*. Apostoli enim digito sanguinẽ septies contra ostium asperserunt, quia passionem Christi operibus commendantes, introitum fidei per septiformem gratiam Spiritus sancti populis prædicauerunt: & *comburet*, inquit, *eam cunctis videntibus*. Combustio, signum est resurrectionis. Natura quippe ignis est, vt in superna moueatur, & in eum conuertitur quod comburitur. Combusta est ergo vacca *cunctis videntibus*, quia Christus resurrexit, & eius resurrectionis gloriam cuncti per orbem fideles aspiciunt. Iam quod sequitur, *tam pelle* D
& carnibus eius, quàm sanguine & fimo flammæ traditur, significat quòd non solùm substantia mortalis corporis Christi, quæ commemoratione pellis & sanguinis & carnium intimata est, sed etiam contumelia & abiectio plebis, quæ nomine fimi designatur, conuertentur in gloriam, quam combustionis flamma significat. *Lignum* verò *cedrinum*, quod in altum extollitur, spes est quę debet in supernis firmiter habitare. *Hyssopus*, quia radicibus hæret in petra, fides est in Christo fundata. *Coccus bis tinctus*, ignea charitas est, quæ tingitur amore Dei & proximi, hæc tria *sacerdos*, id est, quilibet Christianus mittere debet in resurrectionem Christi, tanquam in medium combustionis illius, vt *cum Christo* Col. 3.
sit vita eius abscondita in Deo. Colliget autem vir mundus cineres vaccæ & effundet eos extra castra in loco purissimo, vt sint multitudini filiorum Israel in custodiam, & in aquam aspersionis, quia pro peccato vacca combusta est. Quid putamus esse *cineres vaccæ*, nisi famam, quæ sequuta est passionem & resurrectionemq; Christi? Nã & cinis erat, quia velut mortuus ab infidelibus contemnebatur: & tamen mundabat quia & resurrexisse à fidelibus credebatur. Et quia hæc fama apud eos maximè claruit, qui in cæteris gentibus erant, & non erant de consortio Iudæorũ, ideo dictũ est, quia *colliget vir mundus cineres vaccæ*, mundus vtique ab interfectione Christi, quæ Iudæos maculauerat, *& effundet in loco purissimo*, id est, in corde credentium mundissimo *extra castra*, id est, *extra* celebrationem Iudaicæ consuetudinis, & ideo sic tractabuntur isti *cineres*, *vt sint multitudini filiorum Israel*, id est, Christianorum, *in custodiam*. mandatorum cœlestium, *& in aquam aspersionis*,

A *sionis*, id est, in lauacrum baptismatis. Nam *aqua aspersionis*, purificatio est. Ex his omnibus fiebat *aqua aspersionis*, vnde mundabantur à contactu mortuorum, quod vtique significat ab iniquitate huius moribundæ vel morticinæ vitæ. *Qui tetigerit*, inquid *cadauer hominis, & propter hoc septem diebus fuerit immundus, aspergetur ex hac aqua die tertio & septimo, & sic mundabitur. Si die tertio aspersus non fuerit, septimo non poterit emundari. Qui tetigerit cadauer hominis*, id est, qui malis operibus communicauerit, *& propter hoc septem diebus*, id est, in anima & corpore *fuerit immundus, aspergetur ex hac aqua. Septem* videlicet dierum immunditia propter animam & corpus dicitur, quia homo in anima & corpore septenariū suscipit, dum illa tribus motibus, istud quatuor elementis consistit. Vnde & per Amos dictum: *Super tribus sceleribus Israel, & super quatuor non conuertam eum. Aspergetur ex hac aqua die tertio & septimo, & sic mundabitur*, id est, aqua baptismatis in fide Trinitatis & Spiritus sancti confirmatione. *Si die tertio aspersus non fuerit, septimo non poterit emundari*, id est, si baptismò quod in fide Trinitatis fit, ablutus non fuerit, septiformem gratiam accipere non poterit. Describuntur & aliæ multæ species immunditiæ, quæ omnes aspersione huius aquæ illustrari iubentur. Sed ad epistolam reuertamur, quia iam manifestum est, quomodo vitula hęc Christum præsignauerit. Nam *sanguis hircorum, & taurorum, & cinis* huius *vitulæ aspersus sanctificabat*, id est, mundabat *inquinatos* aliqua immunditiarum, quas lex describit. Sanctificabat eos, non *ad emundationem* animæ, sed *ad emundationem carnis*, vt caro iam emundata iudicaretur, & in consortium aliorum, qui sic emundatus erat, reciperetur. Et *si* hoc *sanguis* vel *cinis* animalium in carne poterat, *quanto magis sanguis Christi*, potest in anima nostra munditiam & sanctificationem operari? Vnde & in lege de eo sub figura carnalium victimarum dictum est: *Anima carnis in sanguine est, & ego dedi illum vobis, vt super altare meum expietis pro animabus vestris, & sanguis pro anima piaculo sit.* Itaque *sanguis Christi*, secundùm quod Lex prophetauerat & decreuerat, *emundauit conscientiam nostram*, id est, ex toto mundauit animam nostram, vt iam non esset sibi cōscia alicuius peccati, vel consensus illiciti. *Emundauit* eam *ab operibus mortuis*, id est, à reatu peccatorū, quæ feceramus, quibus ipsa fuerat inquinata. Opera enim peccati sunt mortua, id est, vita iustitiæ prorsus carentia. Quæ *qui tangit, inquinatur*: sicut ille, qui tangebat mortuum, inquinabatur: nec intrat in cœlum, sicut nec ille in templum. A talibus *mortuis emundauit* cor nostrum Christus, vt nec consensus inquinamentum remaneret in nobis, & *emundauit* nos *ad seruiendum*, id est, vt seruiremus *Deo viuenti*, cui seruire non potest, qui *mortuis operibus*, id est, peccatis seruit. *Omnis enim qui facit peccatum, seruus est peccati, & nemo potest duobus Dominis seruire.* Sed Christus duo fecit, & à peccatis nos mundauit, & restituta libertate arbitrij, seruire fecit *Deo*, qui verè viuit, & vitam veram sibi seruientibus tribuit. Nec mirum si *sanguis Christi* tanta operatur, *qui* non brutorum animalium victimas, sed *semetipsum obtulit Deo* pro nobis *immaculatum*, quia nec originalis, nec actualis maculæ quicquam habuit. & hoc factum est *per Spiritum sanctum*, qui carnē eius sine semine creauit in vtero Virginis, & immunē à peccato

Locus obscurus.

Num. 19.

Amos. 1.

B

Leuit. 17.

Ioan. 8.

Matt. 6.

Luca. 6.

semper eum seruauit. Vel *per Spiritum sanctum obtulit* se, quia Spiritus sanctus hoc illi suasit. C

Et ideo noui testamenti mediator est, vt morte intercedente, in redemptionem earum præuaricationum, quæ erant sub priore testamento, repromissionem accipiant, qui vocati sunt, æternæ hæreditatis.

Dico quia *obtulit* se *Deo* pro nobis, *& ideo est* ipse *mediator noui testamenti*, id est, medius inter Deum & homines in datione nouæ legis, melius quàm Moyses fuerat in datione veteris. Discordia videlicet facta fuerat inter nos & Deum, & idcirco regni eius hæredes fieri non poteramus: quia nec quomodo ad pacem eius reuerti nos oporteret, noueramus. Propter quod iste nobis *mediator* per Dei misericordiam datus est, qui nos Deò reconciliaret, & eius voluntatem nobis interpretaretur, vt sciremus quid ipse nos operari vellet: & amici effecti, hæreditatem regni eius per nouum testamentum assequeremur, sicut Iudæi per vetus testamentum adepti sunt hęreditatem terrę Chanaan. Et hoc est ipse, *mediator noui testamenti, vt qui vocati sunt*, id est, ab æterno diuinitus electi, de quibus alibi dicitur: *Beati, qui ad cœnam nuptiarum Agni vocati sunt, accipiant* per illud testamentum *repromissionem æternæ hæreditatis*, id est, in hæreditatem consequantur æternam beatitudinem, quæ multoties illis est in Scripturis promissa: & hoc fiat *morte* eius *intercedente* inter testamentum & hæreditatem. Ideo videlicet dedit illis testamentum nouum, vt cùm mors sua intercederet, acciperent hæreditatem, qui nouum testamentum habebant, sicut in omnibus testamentis est consuetum. Quicunque enim paterfamilias hæredi suo testamentū faciat, nihil prodest illi, cui factum est, nisi prius moriatur qui fecit. Testamentum vocamus hîc, scriptum, quod alicui fit de obtinenda post mortem alicuius hæreditate. Et fit aliquando simpliciter, aliquando cū conditione, vt si quis dicat, Hoc fac, & habebis post me hæreditatem meam: quòd si non feceris, nō habebis eam. Scriptumq; de hac cōuentione illi relinquat, sicut & Christus de hęreditate perennis vitæ nobis testamentum cōditione fecit, dicens: *Si quis sermonem meum seruauerit, mortem non videbit in æternum.* Ac deinde mortem suam interposuit, vt nos per obseruātiam sermonis eius ad hæreditatem vitæ *æternæ* perueniremus. *Morte* (inquit) *intercedente in redemptionem earum præuaricationum, quæ erant sub priore testamento*, id est, ad hoc mors eius interueniret, vt suos redimeret ab illis præuaricationibus, quas operabātur, dū adhuc essent sub veteri lege, quę deprimebat eos in seruitute timoris, nō relaxabat in libertate charitatis: & ideo nō sāctificabat eos, sed magis pręuaricatores faciebat. Sub testamento enim ideo dicit, quia quasi onus quoddam graue erat eis lex. De peccatis gentilium, quæ similiter sanguine Christi deleta sunt tacet, quia Hebræis loquitur, qui se per legem putabant iustificatos: & ostendit eos, nunquam sub lege sine præuaricationibus vixisse: ideoque necesse fuit, vt & ipsi morte Christi redimerentur à reatu *præuaricationū* suarum, quatenus digni possent fieri æternæ hæreditate.

Apoc. 19.

D

Ioan. 8.

Vbi enim testamentum est, mors necesse est intercedat testatoris. Testamentum enim in mortuis confirmatum est alioquin. Alioqui nondum valet, dum viuit, qui testatus est. Vnde nec primum quidem sine sanguine dedicatum est. Exod. 24

A Dixi, quia *est mediator noui testamenti, vt morte eius intercedente*, perueniremus ad possessionem *hæreditatis*, quæ in testamento scripta est: & *necesse* fuit, vt mors eius intercederet, si ad hæreditatem peruenturi eramus. Nam ita fit in omnibus testamentis. Vbicunque *enim fit testamentum, necesse est, vt mors testatoris intercedat*, id est, vt prius moriatur ille, qui *testamentum* fecit, quàm ille qui in testamento designatus est hæres, habere possit hæreditatem. Nunquam enim aliter potest illam consequi. Et quia in omni testamento id *necesse est*, ideo testator noster, qui nobis *testamentum* fecerat, in quo vitæ *æternæ* hæredes fore nos instituerat, interposuit mortem suam, vt sine obstaculo perueniremus ad hæreditatem possidendam, neque aliter pertingere possemus ad illam. Et verè in omni testamento *necesse est* mortem *testatoris* intercedere. Nam *testamentum* omne *est cõfirmatum* vt possit esse ratum, *in mortuis*, idest, in morte *testatoris*. Secundùm leges seculi loquitur Apostolus, in quibus est decretum, vt viuente testatore non sit ratum, sed ab eius morte firmitudinem accipiat, vt vlterius non mutetur. *Alioqui*, id est, nisi *mors testatoris* interuenerit, *nondum valet*, id est, *nondum* firmum est ipsum *testamentum, dum* id est, quandiu *viuit, qui testatus est, dum* enim *viuit*, potest illud (si voluerit) mutare, vt eum, quem scripserat hæredem, auferat, & alium subscribat. Sed in morte eius ita confirmatur, vt amplius mutari nequeat, sed hæredes, qui descripti sunt, hæreditatem accipiant. Sic & *testamentum* Christi in morte eius *est confirmatum*, vt quos ipse in eo præsignauit hæredes, absque immutatione accipiant hæreditatem. Non enim alij, sed

B

Philip. 4. illi soli, *quorum nomina sunt in libro vitæ*, consequẽtur illam hæreditatem. Dixi, quia omne *testamentum* morte confirmatur, *vnde*, id est, quia mors *testamentum* confirmat, *nec primum quidem testamentum est dedicatum sine sanguine*, sed in eius dedicatione, idest, quando à filijs Israel in autoritatem est receptum, immolata sunt animalia, quorum *sanguine est confirmatum*, ad significationem noui testamenti, quod *Christi sanguine dedicatum est*, & hoc est: *Nec primum quidem*, subaudi, sicut nec secundum, *est dedicatum* absq; *sanguine*. Debuit enim morte confirmari, vt esset ratum & autorabile.

Lecto enim omni mandato legis à Moyse vniuerso populo, accipiens sanguinem vitulorum & hircorum cum aqua & lana coccinea & hyssopo, ipsum quoq; librum,
Exod. 24. *& omnem populum aspersit, dicens: Hic sanguis testamenti, quod mandauit ad vos Deus. Etiam tabernaculũ & omnia vasa ministerij sanguine similiter aspersit, & omnia penè in sanguine secundùm legem mundantur, & sine sanguinis effusione non fit remissio.*

Verè & *primum testamentum est sanguine dedicatum*. Nam *lecto à Moyse omni mandato legis*, vt nihil esset in lege, quod careret authoritate, sed omnia eius mandata dedicarentur, & authentica fierent *in sanguine, vniuerso populo*, qui & totus *sanguine* mundatus est, postquam Moyses in auribus plebis omnia legis mandata perlegit, *accipiens sanguinem vitulorum & hircorum cum aqua & lana coccinea & hyssopo*, scilicet miscens sanguinẽ & aquam, & faciens de *lana & hyssopo* asperloriũ, non solùm cætera, sed *ipsum quoque librum* legis, *& omnem populum* illo *sanguine aspersit*, & vt illi cũ maiori deuotione susciperent, dixit: *Hic sanguis est testamenti, quod* per me *Deus mandauit ad vos*. Quasi non frustra vos aspergo, quia *hic sanguis*, quo vos purifico, est confirmator *testamenti*, C *quod mandauit* mihi *Deus ad vos* deferre. Nec solummodò *librum & populum*, sed *etiam tabernaculum & omnia vasa ministerij*, id est, quæ ad ministrandum in eo facta fuerant, *similiter* vt *populum aspersit sanguine*. *Omnia* enim illa *vasa Moyses sanguine* mundauit, & idonea ad ministrandum Deo per aspersionem *sanguinis* effecit, sicut & *populum* & reliqua *sanguine* mundauerat. Et inde sumpto postmodum exemplo & authoritate illius, *omnia penè mundantur* per sacerdotes *in sanguine secundùm legem*, id est, *secundùm* quod lex præcipit, & Moyses instituit, *& sine sanguinis effusione non fit remissio*, quia sine sacrificio nullum in lege peccatum remittitur. Non tamen dicit Apostolus, quòd *sanguine* brutorum animalium remitterentur hominibus peccata: sed significat, quia nec illis, qui sub lege erãt, remissa sunt nisi *sanguine Christi*. Quod autem Moyses prius legem docuit, ac deinde *librum & populum sanguine aspersit*, prçsignauit, quia Christus primò prçdicaturus erat, ac deinde prædicationem suam plebemq; credentium *sanguine* suo erat aspersurus. liber enim noui Testamenti aspersus est *sanguine Christi*, cuius passionem euidentius & frequentius memorat, & cuius morte confirmatus est, vt in authoritate habeatur, & quæ in eo scripta sunt, sine immutatione compleãtur: vt quia pro nobis Christus mortuus est, præcepta eius diligamus: qui & gratiam, qua hçc complere possimus, nobis per mortem impetrauit. Quòd vniuersus populus est aspersus, declarauit, quia omnes, qui de populo Dei sunt, redemptionem & sanctificationem habent in *sanguine* D *Christi*, quem sanguis hircorum & vitulorum præsignauit. Christus videlicet per figuram vitulus est, propter virtutem crucis, cuius cornibus impios ventilauit. Vitulus tamen, non bos: quia nil vetustatis habuit, sed nouitatem gratiæ nobis attulit. Ipse quoque dictus est hircus, *propter similitudinem carnis peccati, vt de peccato damnaret peccatum*, ibique, *sanguis vitulorum & hircorum*, sanguinem Christi (sicut diximus) prçfigurauit. *Aqua* mixta est *sanguine*, quia ex latere Christi nõ solùm *sanguis*, sed *& aqua exiuit*. Vnde & mos est, aquam in sancto calice misceri vino, quod in Missa consecrandum est. Quod & ad Baptismi sacramentum referri potest, quia Baptismus noster, qui per rubrum mare prçfiguratus est ruber *sanguine Christi*. Ideo Moyses sanguinem & aquam miscuit. Qui *& lana coccinea* sanguinem illum & aquam aspersit, quia Christus mirabili charitate sanguinem & aquã, quibus nos sanctificaret, de latere suo produxit. Color enim coccineus, ruborem ardentissimæ charitatis, qua Christus nos dilexit, insinuat. *Lana* quoque calida est, & vestis, qua frigus repellatur, potest ex ea fieri. Vnde & nos charitatem Christi, quasi lanam calidam, debemus assumere, & indumentum iustitiæ nobis ex ea facere, quo circundemur & adornemur in omnibus dictis & operibus nostris, & à frigore totius malitiæ defendamur. *Hyssopus* autem herba humilis, & expellens tumorem pulmonis, humilitatem Christi designat, qua misericorditer *humiliauit semetipsum, factus obediens vsq; ad mortẽ*. Hac enim *aspersit* super nos pium sanguinem suum. Quam & nos imitari pro modulo nostro debemus, ne in vacuum recepisse huius gratiam aspersionis inueniamur. Quid enim prodest nobis sanguis eius, nisi tumorem superbiæ prorsus

Psal. 43. Rom. 8. Ioan. 19. Philip. 2.

A prorsus à nobis expellamus? *Librum & populum* Exod. 24. Moyses *aspersit, dicens: Hic sanguis testamenti, quod* Matt. 26. *mandauit* ad vos Deus. Sic & Christus nouam Marc. 14. legem & vniuersum mundum sanguine suo Luc. 22. mox aspersurus, dixit in cœna discipulis suis: *Hic est sanguis meus noui testamenti, qui pro multis effundetur.* Ecce quàm concorditer vtrunque sibi Testamentum consonat. Ecce quàm propriè prædicit Moyses verba, quibus Saluator vtitur in cœna. *Etiam tabernaculum*, id est, Ecclesiam fidelium, de quibus dixit Deus, *quoniam* Leuit. 26. *inhabitatio in illis, & inambulabo. & omnia vasa ministerij*, idest, omnes Sanctos, qui altari deseruiũt, vt Diacones, Presbyteri, Episcopi, & qui sacratos cibos sanctæ prædicationis ministrãt in Ecclesia, *sanguine similiter aspersit*: quia & omnem simul Ecclesiam, & omnes sanctiores, sicut & populares, Christus suo *sanguine* mundauit & Leuit. 13. & 15. consecrauit. *Et secundùm legem penè omnia mundantur sanguine*, vt appareant omnia *sanguine* Christi debere mundari. *Penè omnia* dixit, quia quædam vasa lauabantur aqua tantùm, vt mundarẽtur: & homines à quibusdam contagijs, vt à contactu mortuorum, purificabantur aqua aspersionis, nec indigebant *sanguine* ad sui emundationem. Sed in Euangelio nihil prorsus mundatur sine *sanguine Christi*. Et hoc quoque seruatur in lege, quòd *sine sanguinis effusione* in aliquo sacrificio facta, *non* fit vlla peccati *remissio*: per quod ostenditur, quia nisi passione Christi nullum omnino potest remitti peccatum.

Necesse est ergo exemplaria quidem cœlestium his mundari, ipsa autem cœlestia melioribus hostijs quàm istis.

B Quandoquidem Moyses ita fecit, & lex ita præcepit, *ergo necesse est exemplaria quidem cœlestium*, id est, *tabernaculũ & vasa* eius, &c. quæ fuẽre figuræ *cœlestium*, id est, præsignauẽre Ecclesiã, Philip. 3. quæ dicere potest: *Nostra conuersatio in cœlis est*, *mundari his* supradictis, id est, *sanguine vitulorum & hircorum, & aqua cum lana & hyssopo*. *Exemplaria quidem cœlestium* talibus sacrificijs debuere *mundari*. sed *ipsa cœlestia*, id est, homines ad cœlũ iam pertinentes, quos vmbræ veteres figurauẽre, *necesse est mundari melioribus hostijs quàm istis*, id est, quàm *sanguine vitulorum*, & cæteris. Neque enim iustum fuit, vt pro rationalibus hominibus brutorum animalium victimæ cæderentur. Cùm ergo bruta animalia pro rationali animali, id est, pro homine dignæ victimæ non fuerint, requirendus erat homo, qui pro hominibus offerri debuisset, vt pro rationali peccante, rationalis hostia mactaretur, & deleret culpam protoparentis. Sed quid, quòd homo sine peccato inueniri non poterat? Et oblata pro nobis hostia quando nos à peccato mundare potuisset, si ipsa peccati contagio non careret? Inquinata quippe, inquinatos non mundaret. Ergo vt rationalis esset hostia, homo fuerat offerendus: vt verò à peccatis mundaret hominem, homo, & sine peccato. Sed quis esset homo sine peccato, si ex peccati commixtione descenderet? proinde venit propter nos in vterum Virginis Filius Dei ibi pro nobis factus homo sine peccato, fecit pro nobis sacrificium corpus suum, exhibuit pro peccatoribus victimam sine peccato, quæ & humanitate mori, & iustitia mundare potuisset. Hoc est, inquam, quod nunc *cœlestia*, id est, homines cœlestium virtutum futuri consortes, dicuntur *melioribus hostijs* debuisse *mundari*, id est, humanitate Christi, quæ plurium hostiarum nomine designatur in hoc loco, quia per omnes C supradictas est figurata, & plura fecit quàm omnes illæ.

Non enim in manufacta sancta Iesus introiuit, exemplaria verorum: sed in ipsum cœlum, vt appareat nunc vultui Dei pro nobis. Neque vt sæpe offerat semetipsum, quemadmodum Pontifex intrat in sancta, per singulos annos in sanguine alieno. Alioquin. Alioqui oportebat eum frequenter pati ab origine mundi. Nunc autem semel in consummatione seculorum, ad destitutionem peccati, per hostiam suam apparuit. Et quemadmodum statutum est hominibus semel mori, post hoc autem iudicium, sic & Christus semel oblatus est ad multorum exhaurienda peccata, secundò sine peccato apparebit ex- Rom. 5. *pectantibus se in salutem.* 1. Petr. 3.

Vtrunque probat, & quòd *cœlestia* per hostias sint mundata, & quòd per meliores hostias, quæ sunt vna hostia, id est, Christus. Quasi dicat: Verus Christus mundauit *cœlestia*, id est, homines suo *sanguine* mundans, fecit cœlestes *cœlestium* participes Nam ipse *IEsus*, id est, Saluator noster, qui est vera hostia, omnibus hostijs præcedentibus significata, *non introiuit in sancta*, quæ *manu* hominum essent *facta*, quoniam illa fuerunt *exemplaria verorum* sanctorum, qui sunt in cœlo, *sed in ipsum cœlum*, quod significabatur per *secundùm tabernaculum*. *Manufacta sancta* erant *exemplaria*, id est, figuræ & vmbræ *verorum* sanctorum, quæ sunt in cœlo, & idcirco verus Sacerdos *Iesus* non in vmbratilia, sed in vera intrare debuit. Intrasset quidẽ in *manufacta sancta*, si ea vellet mundare, id est, si ea vellet ita sanctificare, vt in ea intrãtes reciperent ab eis mũdationem à peccatis. Sed non intrando in ea, D designat, quia iam nullus ibi munditiam animæ consequi poterit. Ideò contempsit ea, & non sanctificauit, quia sunt (vt dictum est) *exemplaria* & similitudines, *verorum*, non ipsa sunt vera. Sed intrauit *in cœlum*, *cœlum* dico *ipsum*, id est, per illa significatum. Sed cur *Iesus*, id est, qui salutem nobis in omnibus factis suis quærebat, *cœlum* intraret, nisi illo ascensu omnes ad hoc vellet mundari, vt fierent cœlestes, quatenus in eis, quasi in cœlestibus, habitaret, qui ad hæc ascendit, *vt appareat nunc vultui Dei pro nobis*, id est, interpellat solus pro salute omnium nostrum, sicut olim Pontifex in sanctis sanctorum solus orabat pro omnibus. *Nunc* facit hoc, dum non videmus eum. Vel *nunc*, id est, in plenitudine tẽporis gratiæ post consummationem operum, quæ gessit, conuersans inter homines, apparet *vultui*, id est, præsentiæ & beneuolentiæ Dei Patris, intercedens apud eum *pro nobis*, ostendendo cicatrices vulnerum, quæ pro nostra redemptione pertulit: & quantum pro nostra salute laborauit, perpetualiter repræsentando. Miro enim & ineffabili nobis ordine eum, qui nihil vnquam potest obliuisci, qui semper misereri paratus est, absque intermissione Dominus Iesus admonet, quàm congruè hominibus misereri debeat, quorum particeps verè & doloris, ac passionis idem ipse Dei Filius effectus sit, & pro quibus ipse confligens, mortis imperium moriendo prostrauit. Sic enim sæpè intercedit *pro nobis*. *Neque* ita hoc facit, *vt sæpè offerat semetipsum* in ara crucis, & *sæpe* patiatur, quia sufficienter omnibus semel oblatus est, nec opus est repetitione. Vnde patet, quia dignior & efficacior sit eius hostia omnibus alijs: quia illæ sæpè intrauerunt sine consummatione, hæc semel oblata,

A oblata, ad patriam reducit. Non ad hoc intrauit *in caelum, vt seipsum saepe offerat* effusione proprij sanguinis, *quemadmodum* illa necessitate, qua legalis *Pontifex intrat in sancta* sanctorum, *per singulos annos* id agendo, quia consummationem & perfectionem operari non valet: & hoc facit non *in* proprio, sed *alieno sanguine*: & hic *per singulos annos*, Christus autem non *saepe*, sed *semel*: hic *in alieno sanguine*, Christus in proprio: hic protinus egreditur de sanctis, Christus perpetualiter in sanctis sanctorum assistit *vultui Dei, semper interpellans pro nobis*. Non ergo ita intrauit sicut ille *Pontifex*, vt post exiret, & postea reuerteretur, hostiam suae passionis offerens, vt ille sanguinem brutorum animalium, sed *semel* sanguinem proprium obtulit, & *caelum* penetrauit. *Alioquin*, id est, si aliter faceret, *si saepe* se offerret, tunc oporteret *eum frequenter pati*, incipiendo *ab origine mundi*, vt per singulas generationes pateretur, redimendo suos in vnaquaque generatione. Nam si *saepe* seipsum in ara crucis offerret, ideo faceret, quoniam ad redemptionem omnium minime sufficiés esset. Et cùm illos, quos in carne viuentes inuenit, redemisset, rursus oporteret eum mori ad redemptionem aliorum, qui post nascerentur. Sicq; per singulas generationes esset necesse fieri. & quoniam Abel, & Noe, & Abraham, & Iob, & Dauid, caeterique iusti, & ad vitam praedestinati, eodem modo fuerunt redimendi, quo & illi, quos in carne apparens iustificauit, & eadem necessitas & causa praecessit in illis, quae sequuta est in istis, ideo cùm redimere omnes voluisset, & non nisi suos
B contemporaneos redimere posset, à primo iusto, id est, à tempore Abel incepisse pati debuisset, quod esset magnum inconueniens. Ergo nó *saepe*, sed potius *semel* in ara crucis oblatus est. Quod nunc constat, quia per praedictum incóueniens est ostensum. Vel ita: Non frequenter passus est *ab origine mundi*, sed *nunc semel in cósummatione seculorum*. Si *semel* oblatus non sufficeret omnium in se credentium peccata exhaurire, oporteret *eum pati* saepius *ab origine mundi*. Quod ne fieret, *semel* passus est *in consummatione seculorũ*, id est, in vltima aetate mundi, in qua sunt omnia consummata & adimpleta, quae in seculis transactis imperfecta fuêre, & ideo non opus fuit vt inciperet *pati ab origine mundi*. Nam si toties pateretur, esset miserabilior omnibus hominibus. Non coepit ab initio *pati*, sed *nunc in consummatione seculorum apparuit* in sanctis sanctorum *vultui* Patris. *semel* ingressus illuc *per hostiam suam* vna vice mactatam, *ad destitutionem peccati*, id est, ad hoc, vt deorsum statueret peccatum, ne iam super nos, sed subter nos esset, id est, ne iam dominaretur nobis, sed nos conculcaremus illud. Quod nulla alia hostia facere potuit. Et quia eius hostia semel oblata, regnũ peccati subuertit, nec iam per consensum, vel operationem praeualet super nos peccatum, non necesse fuit, vt iterum offerretur. Dixi quia *semel apparuit* Deo *per hostiam suam*, ingrediens *sancta sanctorũ*. Et ob hoc passus est *semel*, quoniam hanc potestatem in omnes possidet natura, vt *semel* moriantur. *Et quemadmodum*, id est, qua necessitate & naturali conditione *statutum est* omnibus *hominibus semel mori*, id est, vt *semel* moriantur, sed *post hoc*, id est, *post* mortem restat eis *iudicium*, in quo secundùm hoc, quod egere, recipiãt, id est, non iterum restat vt surgant, & iterum moriãtur, sed tantùm vt veniant ad *iudicium*, receptu-

ri praemia, vel tormenta *sic*, id est, eadem neces- C sitate & immutabili iure naturae, *& Christus*, vtpote verus homo, *semel*, & non amplius in ara crucis *oblatus est*, & post faciet *iudicium*: hoc est, sicut hominibus post mortem nihil restat ex necessitate, nisi vt iudicentur, ita Christo post mortem nil restat, nisi vt iudicet. Nam si post resurrectionem suam iterum mori posset, non haberet in se naturam caeterorum hominum. Et ita nihil nobis prodesset, cùm verus homo non esset. Sed vt verus homo probaretur, sicut semel ex Matre Virgine natus est, ita *semel* in cruce moriens, *oblatus est* Patri sacrificium, *ad exhauriendam*, id est, prorsus auferenda, & adnullanda *peccata*, non dico omnium, quia non omnes credunt: sed *multorum*, id est, eorum, qui ad vitam praedestinati sunt, quòd aliae non sufficiebant hostiae, quia etsi aliquo modo minuebant ea, nó tamen exhauriebant: hoc est, *semel* venit, & eo aduentu omnia *peccata* suorum exhausit. *secundo* autem aduentu *apparebit*, non vt iterum patiatur, sed vt iudicet. *apparebit* enim *sine peccato* id est, sine hostia pro peccato, quia tunc non offeret hostiam pro peccatis, sed damnabit perseuerantes in peccatis. Consuetudo enim legis est, vt sacrificium, quod pro peccatis offertur, appelletur peccatum. Et secundum illam consuetudinem peccatum appellat Apostolus, quia loquitur Hebraeis, quibus huiusmodi nomina per notitiam legis fuerant vsitata. Quasi dicat: Estote timidi, quia iam amplius non immolabitur pro vobis. Tunc enim non erit hostia, sed iustitia in remunerando, vel damnando. *apparebit expectantibus se*, id est, illis, qui propter con- D scientiam boni sui meriti cum quadam securitate expectabunt aduentum eius, vel qui modò longanimiter expectant eum, perseuerantes vsque in finem cum patientia in bonis operibus, & intuitum cordis ad eius aduentum erigentes *Apparebit eis in salutem*, quia visio eius salus eorum erit perpetua, vt iam nec corporis, nec animae quicquam mali sentiant, sed in eius aspectu sine fine gaudeant.

CAPVT X.

VMbram enim habens lex futurorum bonorum, non ipsam imaginem rerum, per singulos annos eisdem ipsis hostijs, quas offerunt indesinenter, nunquam potest accedentes perfectos facere. Alioquin. Alioqui cessassent offerri, ideo eò quòd nullam haberent vltra conscientiam peccati, cultores semel mundati. Sed in ipsis commemoratio peccatorum fit per singulos annos. Impossibile est enim sanguine taurorum & hircorum auferri peccata.

Probauit sufficienter, quòd Christus non nisi *semel* mori debuit, & nunc reddit causam, cur *semel* eum mori necesse fuit. Lex enim non poterat perfectionem facere, & ideo hũc oportuit mori, qui faceret perfectionem. Vel ita cótinuandum est: Probauit Christum fuisse meliorem hostiam, ostendendo ea, quae in ipso erant, prioribus hostijs digniora. Hoc idem nũc iterum facit per aliam partem, hostias legis improbando, & non sufficientes fuisse demonstrando. Quia sicut per dignitates ipsius ostenditur melior hostia, sic quoque è contrario melior apparet. hostiarum legalium imbecillitate monstrata. Probauit enim quòd Christus *peccata* suorum exhausit, & de operatione, & etiam de consensu mentis eorum, quod hostiae legis

A facere nequiuere, vt Iudæi vellent. Verè Christus exhausit *peccata*, & fecit perfectos, quia lex neutrum facere potuit. *Nunquam*, id est, nullo tempore, nec tempore Moysi, nec tempore aliorum *potest facere perfectos accedentes in sancta sanctorum* pontifices. Sed quæritur, quare *non potest*. Quia est *habens* & continens *vmbram futurorum*, id est, *habens* & præcipiens ea, quæ sunt vmbra *futurorum bonorum*. Nam quæcunque lex præcipiebat, vt tabernaculi vasa, & hostiæ, & cætera huiusmodi, non erant veritas, sed vmbra *verorũ*, & per hoc impotens ad perficiendum aliquem potest iudicari. Vel *vmbram* habet *lex futurorum bonorum*, id est, quandam extraneam similitudinem eorum, quæ futura erant: hoc est, ita dubiè & extraneè futura bona ostendis, sicut aliqua vmbra, & repræsentat oculis nostris illud corpus, cuius est vmbra. Et quia *lex* posset habere ex parte *vmbram futurorum bonorum*, ex parte ipsam verã imaginem addit: Ita dico, *habens vmbrã futurorũ bonorũ*, vt in nulla sui parte habeat *ipsam* iam *imaginem rerum*. Verius enim & expressius repræsentat aliqua imago rem aliquam, quàm vmbra. Per *imaginem* enim & qualitates, & quãtitatis illius, cuius est imago, aliquo modo cognoscimus: sed per *vmbram* nil certum, nil determinatum habemus. Si Moyses aut Melchisedec pro populo Dei fuisset oblatus, forsitan imago Christi videretur: sed hircus & vitulus, & cætera, quæ significabant Christum, non imago, sed vmbra erant. Ipsa (inquam) *lex nunquam potest perfectos facere*, id est, perfectione virtutum beatos & consummatos pontifices, *per singulos*
B *annos ad sancta sanctorum accedentes* cum *hostijs*, nõ *potest* illos *facere perfectos eisdem ipsis hostijs, quas* semper *offerũt*. vmbræ sunt enim, prænũtiantes, gratiã qua iustificamur, & in eis homines non iustificãtur. Non possunt in eis, vel in ipsis pontifices perfici in iustitia, id est, non possunt in eis iustificari verè, licèt semper offerant eas reuertente anno. Et quia possent offerre *per singulos annos* in spatio viginti annorum, sic tamen vt postea dimitterent, addit *indefinenter*, id, est, perseueranter. Quasi dicat: Licet Pontifices *in sancta sanctorum per singulos annos* offerrent *indefinenter*, tamẽ lex non potuit illos *facere perfectos*: & quia lex per omnes hostias suas, cùm sint vmbræ, nullum duxit ad perfectionem, ideo tale quid offerri debuit, quo perfectio iustitiæ daretur humano generi. Non potest eos lex talibus hostijs facere perfectos, vt eorũ conscientia libera fiat ab omni consensus pollutione. *Alioqui*, id est, si aliter fecisset, si illos efficere *perfectos* posset, iã *cessassent offerri* illæ hostiæ, id est, nõ esset aliqua necessitas, nec etiam causa, quare vlterius deberent offerri, & sic *cessassent*, *eò quòd cultores*, id est, sacrificatores, *semel mũdati*, id est, vna oblatione earum ab omni peccato purgati, *nullam haberent vltra conscientiam peccati*, id est, non essent iam sibi conscij de aliquo peccato, sed tam in corde quàm in operibus mundi perseuerarent: & ideo iam hostia non indigerent, quoniam perfecti essent, quod lex facere non potuit. Vna autem hostia Christi *perfectos* facit. Cuius corpus semel oblatum, omnes suos per fidem emundauit, & emundat: quoniam vsque in finem seculi hostia illa sufficiens erit omnibus ad emundationem. Et si nullus peccant, nõ indigent alia: quia hęc sufficit ad omnia, & omnem conscientiam à peccato lauat. Ipsa enim & prius per baptismũ purificat eos: & si deinceps peccauerint, per pœnitentiam rursus emundat, C
& in consummationem virtutum reformat. & si nos quotidie offerimus, recordatio mortis eius est: & vna hæc hostia est, non multæ, quia semel tantùm oblata est. Nec à multis hominibus multi Christi offeruntur, sed vnus vbique & semper plenus, vbique vnum corpus. Semel oblatus non consumitur. Quod nos agimus, recordatio sacrificij est: nec causa infirmitatis suę repetitur, quia perficit hominem, sed nostræ, qui quotidie peccamus. Dictum est superius, quòd legales hostiæ *cessassent offerri*, si perfectionem purgationis agere possent: quia superfluè offerentur, cùm iam *cultores* per eas emundati, scirent se non habere peccati sordem aliquam. Nota.
Sed videmus, quia non purgant eos. Nam *in ipsis hostijs, per singulos annos* oblatis, *fit commemoratio peccatorum*. *Commemoratio*, non absolutio: infirmitatis accusatio, non virtutis ostensio. Dum enim commemorantur & confitentur peccata sua & offerunt pro eis illas hostias, constat eos habere peccata. Nec mirum. Nam *impossibile est sanguine taurorum & hircorum*, aliarũmue pecudũ *auferri peccata*: etsi per illas hostias auferatur operatio, culpa tamen interior & consensus remanet. Nam solius Christi sanguine delentur peccata, etiam illis, qui sub lege quondam remissionem per illa sacrificia videbantur accipere.

Ideo ingrediens mundum dicit: Hostiam & oblationem noluisti, corpus autem aptasti mihi, holocaustomata & pro peccato non tibi placuerunt. Tunc dixi, Ecce venio. In capite libri scriptum est de me, vt facerem voluntatem tuam DEVS. Superius dicens, quia hostias & oblationes & holocaustomata & pro peccato noluisti, nec placita sunt tibi, quæ secundum legem offerũtur, tunc dixi, ecce venio, vt faciam Deus voluntatem tuam: aufert primum, vt sequẽs statuat. In qua voluntate sanctificati sumus per oblationem corporis Iesu Christi semel. Psal. 39. Holocautomata, Faciam. D

Quoniam hostia corporis Christi sufficit *ad multorum exhaurienda peccata*, lex autem non ipsos Pontifices potuit *facere perfectos*: *ideo* ad confirmationem huius veritatis loquitur ista Dei Filius, *ingrediens mundum*, id est, assumens carnẽ, hoc est, respectu illius temporis, quo erat mundum ingressurus, assumendo carnem, *dicit* per Prophetam, dum consideraret infirmitatem legis, & necessitatem oblationis corporis sui. O Pater *noluisti hostiam* de pecoribus factam, *& oblationem* quæ sanguinis effusione fiebat. Non enim reuera talibus hostijs delectatus est Deus, sed præcepit eas ad significandam veram hostiam Christi, & vt per eas Iudaicum populum retineret à sacrificijs idolorum. Nec vnquàm odoribus illis delectatus est, nisi in fide & deuotione offerentium. Et præcipuè ab aduentu Domini noluit illa sacrificia, quoniam omnia illa erant quasi verba promittentis, & verba promissiua, cùm venerit quod promittunt, iam euacuanda. Tamdiu quisque promissor erit, donec det: cùm dederit mutat verba, non dicit, adhuc dabo, quod se daturum dicebat: sed dicit, dedi. Sacrificia ergo illa, tanquam verba promissiua, ablata sunt: quia exhibita est veritas promissa, id est, sacrificium Christi, quod per ea promittebatur & hæc fuit causa, quare Deus illa primò iussit, & pòst noluit. *Hostiam* (inquit) *& oblationem noluisti*. Quid ergo? Iam nos hoc tẽpore dimissi sumus sine hostia & oblatione? Absit. *Corpus autem aptasti mihi. Ideo illa noluisti*,

quia

A quia hoc *mihi aptasti*. Perfectio promissi, abstulit verba promittētis. Illa iam in tempore gratiæ *noluisti*, sed *corpus aptasti mihi*, id est, aptum & idoneum *corpus*, quia sine peccato, & passibile, & mortale mihi dedisti, quod valeat offerri in redemptionem omnium: *holocaustomata*, etiam, id est, illa sacrificia, quæ omnibus alijs digniora videbantur, quia tota in altari incendebantur. *non placuerunt tibi* oblata *pro* aliquo *peccato*, quia propter hæc non relaxasti peccatum. Et *tunc*, id est, quando video omnia tibi displicere, & *corpus* aptum immolationi esse mihi datū, dixi: *Ecce*, id est, sine retardatione *venio*, id est, ad me offerendum spontaneus accedo, quia hanc solam hostiam tibi placituram cōsidero. Nam
Psal. 1. *in capite libri* Psalmorum *scriptum est de me, vt facerem voluntatem tuam Deus* vbi dictum est: *Beatus vir, qui non abiit in consilio impiorum*, &c. Et oportebat impleri Prophetiam hanc in me. Sunt etiā, qui vniuersas Scripturas Canonicas vnum librum vocent, eò quòd valde mirabili & diuina vnitate concordent. *In* cuius *libri capite scriptum est de me, vt facerem voluntatem tuam*, quoniam in
Gene. 2. primis partibus libri Geneseos, qui principium Scripturarum est, legitur propheratum, quia *relinquet homo patrem suum*, id est, Dei Filius hominem induens, veniet à sede paterna, *& relinquet matrem suam*, id est, Synagogam, *& adherebit vxori suæ*, id est, Ecclesiæ. Vel caput *libri* est prædicatio diuinitatis, qua nihil altius in Scripturis inuenitur. Et *in capite libri scriptum est de me*, quoniam Scripturæ sanctæ demonstrant
Psal 32. me esse Deum super omnia, cum dicunt: *Verbo Domini cæli firmati sunt. & Deus erat Verbum*, & cætera huiusmodi, & ego, qui tantus *in* eminentissimo
B *capite*, id est, in altissima prædicatione diuinitus *libri* Scripturarum inuenior, induens misericorditer formam serui, volui, ô *Deus*, *vt facerem*, vel, *vt faciam voluntatem tuam, factus obe-*
Philip. 2. *diens vsq; ad mortem*. Quia *voluntatem* meam, quā iuxta naturam humanitatis habebam, diuinæ voluntati tuæ prorsus concordem feci, vt sicut immolatione mei corporis humanum genus redemi volebas, ita & ego vellem, & in omnibus *voluntatem tuam* adimplere optarem. Hæc verba Christus in Psalmo loquutus est, & nunc aperit nobis Apostolus, quid ipse de his sentiat. Quia scilicet non solùm notat veteres hostias hæc autoritas nullum perfecisse, & solam Christi hostiam de omnibus credentibus hæc sufficienter egisse vel agere, sed etiam ablationem veteris Testamenti, & substitutionem noui demonstrat, si diligenter notentur hæc verba. Nam ipse Christus *dicens superius*, illa *noluisti*, & subiungens, *tunc dixi, Ecce venio, aufert primum* sacrificium, & cum eo vetus Testamentum, & statuit nouum sacrificium, vt stabile permaneat, & cum eo nouum Testamentum. Et hoc est: *Superius dicens* ipse Filius, *quia hostias & oblationes & holocaustomata* etiam *pro peccato noluisti*, ostendit carnalia sacrificia esse reprobata, & cū eis carnales omnes obseruantias. Illas *hostias noluisti*, & ne viderentur displicere, quia non secundùm leges institutionem offerebantur, subditur, *nec placita sunt tibi* ea, *quæ secundùm legem offeruntur*. Et *tunc*, cùm illa omnia tibi displicerent, & aliud velles sacrificium, *dixi*, *Ecce venio* immolari, *vt faciam* & compleam *voluntatem tuā ô Deus*, quem ego iuxta humanitatem meam adoro & colo, hæc dicens Dominus, *aufert primum* sacrificium, *vt sequens statuat*. Dicendo enim *hostias & oblationes noluisti*, *aufert primum*, C id est, ostendit ablationem primi: & subdendo, *ecce venio, vt faciam voluntatem tuā*, statuit *sequēs*, id est, ostendit nouum stabile, & firmum fore. *Primum & sequens*, vel sacrificium, vt diximus, vel testamentum intelligitur. Nam vtrunque videmus impletum Quia & vetus sacrificium à populo Dei prorsus est ablatum, & sequens Dominici Corporis sacrificium est substitutū. Similiter *primum* testamentum iuxta carnales obseruantias ablatum est, & successit Euangelium. *Dixi, ecce venio, vt faciam voluntatem tuam*, id est, vt immoler sicut vis, & nouā legem statuam. *In qua voluntate*, id est, *in qua* sui immolatione secundùm patris *voluntatem* facta, nos fideles *sumus sanctificati*, id est, non solùm à peccatis mundati, sed in virtutibus consummati: & hoc *per oblationem corporis Iesu Christi* in cruce facta, non bis, vel amplius, sed *semel*: & ideo *sequens* est statutum, quia per illud *sanctificati sumus*. *Primum* verò deiectum est, vel ablatum, quia neminem duxit ad perfectionem.

Et omnis quidem sacerdos præsto est, quotidie ministrans, & easdem sæpe offerens hostias, quæ nunquam possunt auferre peccata. Hic autem vnam pro peccatis offerens hostiam, in sempiternum sedet in dextera Dei, de cætero expectans, donec ponantur inimici eius scabellum pedum eius. Psal. 109. 1.Cor. 15.

Quæstio: Diceret aliquis, *Sanguis hircorum & taurorum semel* in anno per Pontificem oblatus, nullum duxit ad perfectionem: sed illa sacrificia, quæ quotidie fiebant sacerdotes *perfectos* iure fecére, quoniam assiduè sacrificabant, & gratiam Dei semper implorabant. Ad hoc quasi respondet, ostendens quoniam sicut Pontifices per hostias suas non *sanctificati* sunt, ita nec sacerdotes, licèt offerrent assiduè, *sanctificati* aliqua legali obseruatione Quasi dicat: Omnis Pontifex per singulos annos offert, & non peruenit ad aliquam consummationem: & eodem modo *omnis sacerdos* semper offert, & tamen per ea nunquam consummatur. *Et omnis quidem sacerdos præsto est*, id est, iuxta paratus, vt impleat officium suum, *quotidie ministrans* altari, *& sæpe offerens easdem hostias*, quas iam obtulerat, id est, similes prioribus, vt qui heri taurum obtulerat, hodie taurum, & cras taurum offerat. *quæ* hostiæ licèt eædem crebro repetitæ, licèt à sacerdote, qui *præsto est*, semper & sedulius in officio sint oblatæ, tamen quantumcunq; offerantur, *nunquam*, id est nullo tempore *possunt auferre peccata*. Sacerdos quidē multas offert *hostias*, semperque tali officio deditus est, & tamen casso labore consumitur. Sed *hic* noster verus *Sacerdos*, de quo loquimur, & cuius esse sufficientem hostiam ostendere intendimus, ipse non sæpe, non multas hostias, sed *vnam*, quæ sola sufficiebat, *offerens hostiam pro peccatis* omnium credētium delēdis, post expletam suæ passionis obedientiam *sedet*, id est, quiescit, & regnat, & iudicat *in dextera Dei*, id est, in potiori dignitate Patris, *in sempiternum* ibi permansurus, quoniam iterum laborare, & iterum offerre non eget, nec opus est vt aliquid pro sua vel suorum imperfectione patiatur. Tantæ enim perfectionis & efficaciæ fuit eius hostia, vt non sit opus eam rursus offerri *pro peccato* aliquorum. Et licèt nos eam quotidie offeramus, non tamen passionis dolorem vltra sentit Christus, sed memoria passionis eius à nobis fit. Multum autem nobis in hac carne tribueremus, nisi vsque ad

eius

A eius depositionem sub venia viueremus. Propterea nobis per mediatorē præstita est gratia, vt polluti carne peccati, carnis similitudine mundaremur, id est, sacrificio corporis eius, quod in Missarum celebratione offertur. Vnde quia licèt ipse amplius non patiatur, tamen eādem hostiam per suos sacerdotes adhuc offerre non destitit, aptè nunc dicitur, quia *vnam pro peccatis hostiam offerens, sedet in dextera Dei. Offerens* nanque præsentis temporis est, quia, sicut diximus, ipse per suos sacerdotes eam adhuc offert, qui per semetipsum semel obtulit. Nam de passione eius dictum est, quia *semel* oblata est eius hostia, cùm adhuc in ministerijs offeratur. *Sacerdos* legalis ministrat, hic autem *sedet*: quia ministrare famulorum est, sedere verò dominorum. Et *sedet* ad dexteram Dei, vt appareat, quia benè potest suos cōsummare, quia sic meruit exaltari. *de cætero*, id est, de eo quod restat, hoc est, glorificatione corporum, quoniam remissis peccatis hoc solum restat. Vel potius *de cætero* quod restat, id est, de gloria bonorum, & pœna malorum *expectans, donec ponantur inimici eius*, id est, vsque ad illud tempus, quo illi, qui adhuc ei inimicantur, & contradicunt, ponentur *scabellum pedum eius*, id est, omnino ei subijciētur, alij interim per fidem, alij in futuro per damnationem. Causa est, quare iam glorificatus nondum suos glorificet, vel in passione iudicatus nondum inimicos iudicet: quoniam adhuc nonnulli ex inimicis fient amici, & optimum sibi locum *sub pedibus eius* acquirent. Nam necesse est vt habeat ibi quisque locum aut gratiæ, aut pœnæ: & ideo differtur iudicium, vt quærat vnusquisque quem ibi locum habeat.

Nota.

B *Vna enim oblatione consummauit in sempiternum sanctificatos. Contestatur autem nos & Spiritus sanctus. Postquam enim dixit: Hoc autem testamentum, quod testabor ad illos, post dies illos, dicit Dominus, * dabo leges meas in cordibus eorum, & in mentibus eorum superscribam eas, & peccatorum & iniquitatum eorum iam non recordabor amplius. Vbi autem horum remißio, iam non est oblatio pro peccato.*

Iere. 31. Supra. 8. * Dando.

Dixi quia *vnam pro peccatis* obtulit *hostiam*. Et quare *vnam*, & non multas? Quia illa suffecit ad omnia. Nam *vna oblatione*, id est, sui sanguinis effusione, *consummauit sanctificatos*, id est, per baptismum à peccatis emundans sanctificauit, & *sanctificatos consummauit*, id est, ad summam perfectionem virtutum prouexit, in quātum potest homo in hac vita consummationem iustitiæ consequi: & *consummauit* illos *in sempiternum*, quia sine fine possidebunt illam iustitiæ consummationem in regno perpetuæ beatitudinis, nec immutabitur vnquam illorum perfectio. Nec solus ego hoc dico, sed *& Spiritus sanctus* per Ieremiam *contestatur nos*, id est, simul testatur illud idem, quod *nos* testamur de sanctificatione & consummatione. Verè *contestatur. Postquam enim* hoc *dixit, Hoc autem testamentum*, &c. ibi contestatus est istud, quod asserimus. *Postquam* hoc *dixit*, contestatus est istud, id est, ex eo, quòd hoc *dixit*, consequens est eum contestari, quod nos de sanctificatione & consummatione fidelium Testamenti noui testamur. Nam quia illa consummatio non per vetus, sed per nouum Testamentum fit, idcirco ipse *Spiritus* mentionem eiusdem noui Testamenti facit, cùm illam consummationem pro-

Iere. 31.

C mittit, dicens: *Hoc autem Testamentum*, &c. Quasi dicat: Non vetus testamentum docebo, non carnales obseruantias prædicabo, sed *hoc* est *testamentum* spirituale, *quod testabor*, & affirmabo, loquens & accedens *ad illos*: & hoc faciam *post dies illos*, qui sunt apud me præfiniti, *dicit Dominus* per Ieremiam, non ipse Ieremias. Et non ita *testabor* illis *hoc* nouum *Testamentum*, sicut vetus testatus sum, in lapideis tabulis scribendo duris patribus eorum: sed potius alio & vtiliori modo, scilicet *dando leges meas in cordibus eorum*, id est, manifestando internis sensibus eorum voluntates meas per Spiritum Sanctum, qui sapiētiam & charitatem illis infundet, vt intelligant eas, & delectabiliter adimpleant *& eas* leges, quas dabo, *superscribam in mentibus eorum*, quia tātæ dignitatis erunt noua præcepta, vt arbitriū mentis eorum superetur, nec sufficiat ex seipso quisquam ea complere, sed auxilio gratiæ iuuetur & corroboretur infirmitas eius, vt ea compleat. Hoc loco designatum est, quia in virtutibus eos cōsummaturus erat *in sempiternum*: & de sanctificatione, quàm daturus erat, subiūgitur, quia *peccatorum*, quæ quantum ad se, fecere *& iniquitatum eorum*, quantum ad proximum, *iam* à tempore baptismatis *non recordabor amplius*: quia nec in hoc seculo pro his iniungam illis aliquam pœnitentiam, nec in futuro vllam pro eis irrogabo pœnam. *Ita* promisit *Spiritus sanctus* per nouam gratiam peccata remitti. Sed *vbi horum* est *remißio, iam non est* facienda legis *oblatio pro peccato*, sed cessare debet apud Christianos, quibus peccata sunt in baptismo remissa: Sed etsi post baptismum peccauerit, remittitur per pœnitentiam, nec indigent oblatione legali. Vel in futuro seculo remissis omnibus omnino peccatis, *iam non* offertur *oblatio* Christi pro aliquo peccato eorum, quia nullum erit. D

Habentes itaque fratres fiduciam in introitu sanctorum in sanguine Christi, quam initiauit nobis viam nouam & viuentem per velamen, id est, carnem suam, & sacerdotem magnum super domum Dei, accedamus cum vero corde in plenitudine fidei, aspersi corda à conscientia mala, & abluti corpus aqua munda, teneamus spei nostræ confessionem indeclinabilem. Fidelis enim est qui repromisit. & consideremus inuicem in prouocationem charitatis & bonorum operum, non deserentes collectionem nostram, sicut consuetudinis est quibusdam, sed consolantes: & tantò magis, quantò videritis appropinquantem diem.

Multis modis commendato Christi pontificio, & Iudæorum destructo, & ostenso quòd Christus fuit melior hostia, & ad remissionem peccatorum sufficiens, & quòd lex cum hostijs suis ad hoc erat impotens, finit hoc loco de his disputationem, & monere incipit, vt sola Christi fides cum obseruantia bonorum operum teneatur: & ex omnibus, quę supra dixit, ex quo de Christi sacerdotio disputare cœpit, infert nunc. Quasi dicat: quandoquidem CHRISTVS est *Sacerdos secundùm ordinem Melchisedec, & suo sanguine cœlum aperuit, & vna nos oblatione sanctificauit atque consummauit*, & cætera superius tractata, *itaque* ô *fratres accedamus* ad eum fide & bonis operibus, à quo per infidelitatem & prauam operationem longè eramus, nos dico, *habentes fiduciam*, id est, spem certissimam, qua non est desperandum, si oberrauimus, sed confidenter possumus accedere: *habētes fiduciam in introitu sanctorū*, id est, in-

troeundi

A troeundi in sancta sanctorum, hoc est, in cœlū, quo intelligimus præcessisse pontificem nostrum. Fiduciam habemus quòd intrabimus in illa sancta sanctorum, & hoc non in legalibus sacrificijs, sed in sanguine Christi, quem ipse ideo effudit, vt eodem redempti, illuc accedamus, & in illa sancta ingrediamur. quam viam, id est, quem introitum modò factum viam tritam in patriam, ipse initiauit nobis, id est, ipse primus omnium fideliū intrauit, ipse primus per eam ambulauit, & fidelibus suis potestatem ambulandi per eam post se tribuit. Viam dico, nouam, id est, per quam nullus ante eum ambulauit, & viuentem, id est, durabilem, & manentem, atque nos sanctificatos expectantem, quia postea fidelibus semper est aperta. Vel viuentem, quia omnes, qui intrant, viuere facit. Viuentem, quia nullus per eam ingreditur, nisi quem vita ducit per velamen, id est, per significatum illius velaminis, quod duo tabernacula diuidebat, id est per carnem suam, patefacta est nobis via, in sancta sanctorum, id est, in supernam Ierusalem. Vnde etiam eo in cruce moriente, scissum est velū templi, significans mortem eius apertam esse nobis viam in sancta sanctorū. (Matt. 27.) Per velamen, id est, per carnem Christi, qua velabatur diuinitas, via illa manet peruia: quia sumunt fideles vt viaticum carnē Christi & de hac vita recedentes, ingrediuntur ianuā cœli, & per velamen, id est, per carnem suam initiauit nobis ipse viam illam: quia carne velatus transijt primus per eam. Per carnem initiauit eam, quia nisi carnem assumpsisset, nō eam nobis initiasset. Per carnem enim, non per diuinitatem potest de loco ad locum ire: & ideo per carnem, qua se velauerat, initiauit nobis iter in cœlum, sicut ei Psalmista
B canit: *Qui ponis nubem ascensum tuum.* (Psal. 103.) Nubem quippe posuit ascensum suum, quia carne ascendit, nō diuinitate. Nam quod nunc Apostolus velamen, hoc Psalmista nubem appellat. Vel secundùm quòd nonnullis visum est, caro Christi, quam ex altari sumimus, idcirco velamen appellatur, quoniam sensibus nostris in Sacramento velatur. Nam sensus nostri aliud renuntiāt, & aliud fides. Visus enim persuadet nobis esse solummodò panem, secundùm panis speciem, fides autem insinuat esse carnem viuam & viuificatricem: gustus, panem in sapore; auditus etiam illud idem in fractione: (Nota.) fides verò integrum Agnum à fidelibus sumi sine aliqua ipsius læsione. Non enim sumimus carnem exanimem, sed consecratione & operatione diuina viuentē. Christum scilicet & Agnum pro nobis oblatū in Sacramento accipimus, non vt ipse quicquā contumeliæ vel læsionis in Sacramento patiatur; sed illud, quod pro nostra vita sustinuit, nostræ memoriæ repræsentatur. Per hoc itaque velamen Dominicæ carnis initiata est nobis via noua, quia per Sacramentum Corporis & Sanguinis Christi, cœpit in nouo Testamento patere fidelibus ingressus regni cœlorum, qui sub veteri lege nulli patebat. & habentes (inquit) sacerdotem magnum Christum pro nobis Patrem orantem. Ipse enim per hostiam suam in sancta sanctorum introiuit, vbi semper viuit, & offert, & interpellat pro nobis. Sacerdotem dico, super domū Dei, id est, super Ecclesiam constitutum, vt eam regat, & contra omnes impugnationes defendat. Hoc totum tale est, ac si dicatur: Fiduciam habemus introeundi ad sancta sanctorum, ad visionem supernæ pacis, tum quia per sanguinem Christi genus humanum exuit seruitutem; tum

C quia ipse primus intrauit; tum quia fideles suos corroborat & nutrit esca suæ carnis, & potu sui sanguinis; tum quia pro nobis intercedit; tum quia Ecclesiam gubernat, & protegit. Nos (inquit) habentes fiduciam per hæc omnia, quæ dicta sunt, accedamus ad eum, id est, passibus affectionis, & gressibus religiosæ operationis efficiamur ei magis ac magis propinqui ad introitum sanctorum. accedamus, non cum ficto, sed cum vero corde, vt non simulatorio, sed puro & vero corde tendamus ad eum, sicut scriptum est: *Et in simplicitate cordis quærite illum.* (Sap. 1.) & hoc faciamus in plenitudine fidei, id est, vt fides nostra de illo sit plenaria, nec aliquid minus quàm oportet habeat, ne adhuc infideliter æstimemus eum sine carnalibus obseruantijs ad salutem minus posse sufficere. Nos dico, aspersi & purificati corda nostra ab omni mala conscientia, & abluti corpus aqua munda, id est, baptismo, quo mundantur omnes peccatorum sordes. Hoc est, accedamus ad eum vero corde, in plenitudine fidei, nos qui sumus aspersi corda, id est, qui habemus corda rore Spiritus sancti aspersa in baptismo, & per hoc emundata à conscientia mala, id est, ab omni reatu conscientiæ. & abluti corpus, id est, qui habemus ablutum & purgatum à peccato corpus aqua munda baptismi. Omnia enim peccata delentur in baptismo, tam interiora, quàm exteriora. Quia ergo per baptismum facti sumus à peccato liberi, & restaurata est nobis libertas arbitrij, & gratia Dei data, & nullam habemus excusationem, accedamus (vt dictum est) ad eum, qui tot beneficia nobis largitus est, & vero corde diligamus eum, atq; fidem integram illi seruemus, & fide plena eum credamus, & quod cor- D de credimus, ore confiteamur, scilicet teneamus spei nostræ confessionem, id est, nihil sit tam graue vel asperum, quod ab ore nostro auferat confessionem. quæ est causa spei, quæ facit nos cœlestem beatitudinem sperare, id est, quæ confessio procedit ex spe. Nisi enim quis bona futura speraret, non illud confiteretur, pro quo præsentia bona amitteret. Hanc confessionem, quæ facit nos æterna bona sperare, teneamus indeclinabilem, id est, ita firmiter eam teneamus, vt non deorsum inclinetur ad cupiditatem, vel timorem terrenorum, sed semper tendat sursum ad appetitum cœlestium. Et debemus constanter hanc spei confessionem tenere, quia fidelis est Dominus in suis promissionibus, & mentiri non potest, qui repromisit, id est, qui multoties per Scripturas nobis promisit æterna bona, quæ speramus. Hæc quantum ad Deum, monuit eos Apostolus. Deinde exhortatur, eos, vt satagant de vtilitate proximorum, & admonet eos ad charitatem, & bonam operationem. Quæ exhortatio ad eos maximè videtur pertinere, vel eos notare, qui existimantes se melioris vitæ, consortium aliorum deserebant. Quasi dicat: Fidem & confessionem teneamus quantum ad nos, vel ad Deum: & consideremus inuicem, id est, diligenter & attentè inspiciamus alter alterum, nō vt inuideat & insidietur, sed in prouocationem charitatis & bonorum operum, id est, vt maiorem dilectionis feruorem habeat, & ad omnem bonam operationem prouocetur. Scilicet perfecti considerent imperfectos, exhortando illos ad Dei & proximi dilectionem, & ad fructum dilectionis, id est, ad opera bona. Imperfecti verò considerent perfectos, sumendo ex eis exemplum vtilitatis, quod imitentur. Et sic prouoca-

A uocabunt se vicissim in charitatem, & bona opera. Vel per omnia *consideremus* quid fratribus sit vtile, *inuicem* hoc agentes, vt quemadmodum nos de salute aliorum satagimus, ita & illi vicario modo de salute nostra sint soliciti, vt nullus habeatur segnis & infructuosus inter nos. Quia dum dicitur, *consideremus inuicem*, conuenit singulis illa exhortatio. Hæc, inquit, faciamus, *non deserentes collectionem nostram*, id est, illos, qui collecti sunt ad fidem nobiscum, *sicut est consuetudinis quibusdam* vestrum, qui charitatem nõ habentes, & quasi de singularitate meritorũ gloriantes, segregant se à cæteris. Tangit & culpat scindentes vnitatem charitatis, quasi inter alios non possent habitare caussa sanctitatis suę, qui potius suo exemplo debuerunt consolari alios. Laborantem quippe consolari, est pariter in labore persistere: quia subleuatio laboris, est visio collaborantis, sicut cùm in itinere comes iungitur, via quidem non attrahitur, sed tamen de societate comitis labor itineris leuigatur. *Et tantò magis*, inquit, *quantò videritis appropinquantem diem*. Ac si dicat: Eò labor crescat, quò iam præmia laboris appropinquant. Vel si tribulatio & persecutio infidelium ingruerit fratribus, *non* deseratis *collectionem* vestram, id est, illos, qui vobis per Sacramenta fidei sunt associati in eodem corpore Ecclesiæ, *sed* potius consolamini eos in aduersis dulcedine vestræ exhortationis. Dico ne deseratis in tribulatione pauperes Christi, *sicut* quidam, qui videntes imminere sanctis anxietates, subtrahunt illis adminiculi sustentationem. Non subtrahatis vos à socijs in certamine martyrij,
B denegando eis solatium vestræ exhortationis, *sed consolantes* sitis eos in ipsis passionibus: *& tantò magis* id facite, *quantò magis videritis* asperiores pœnas imminere, per quas finis eorũ appropinquat, in quo de tenebris huius seculi ad diem perpetuæ claritatis transibunt, ne quis vnquam desit illi tam felici diei propter subtractionem vestræ exhortationis. Vel etiam in pace vos, qui sanctiores videmini, ne deseratis causa vestræ religiositatis *collectionem* fratrum, quia minus religiosi videntur, sed vestra cohabitatione & colloquutione consolationem illis exhibete, ne de sua salute desperent propter irreligiositatem suam, si viderint se desertos à vobis sanctioribus. Consolamini eos, promittendo veniam, & in spem erigendo, & ad benè agendum monendo. Et hoc facite *magis* ac *magis* quotidie, sicut *videritis* appropinquare *diem* mortis. Quasi dicat: Non differatis, quia mors vniuscuiusque prope est, & quotidie vicinior efficitur. *tantò* intentius hoc agite, *quantò videritis* illum *diem* singularem & timendum appropinquare.

Sup. 6. *Voluntariè enim peccantibus nobis post acceptam notitiam veritatis, iam non relinquitur hostia pro peccatis, terribilis autem quædam expectatio iudicij & ignis æmulatio, quæ consumptura est aduersarios.*

Verè non debetis peccare, negligendo *collectionem* fratrum, & deserendo, quia *nobis* Christianis *voluntariè peccantibus*, id est, sponte Deum offendentibus, & non ex ignorantia vel infirmitate, sed ex deliberatione delinquentibus, *post acceptam notitiam veritatis*, id est, postquam interius illuminati sumus, & quid eligendum, quídue respuendum sit, absque dubio cognouimus, *iam* post hæc *non relinquitur hostia pro peccatis*, sicut in veteri lege mandatum erat, sæpius hostias offerri *pro peccatis*. Non enim Christus iterum immolandus est *pro peccatis*, quod semel C factum est, & secundò non est opus, sed magis oportet nos in fide & bonis operibus manere. Non excludo pœnitentiam, sed secundum baptismum Non dico, non est vltra pœnitentia vel remissio, sed *hostia*, id est, crux secunda: quia vna suffecit, nec amplius hanc exspectemus, sed pœniteamus, quia rebaptizari in morte Christi non possumus. Qui enim iterat baptismum, iterat rursus mortem Christi, vt ex iterata fiat iterata remissio. Sed hoc impossibile est. *Non talis hostia nobis relinquitur*, si post baptismum nos inquinauerimus. Vel *voluntariè peccantibus*, id est, in voluntate peccandi manentibus, *nobis non relinquitur hostia pro peccatis*, id est, nullum commodum potest conferre sacrificium Dominici Corporis. Nam *pro peccatis* pœnitentium offertur Deo quotidie sacrificium & oblatio, non *pro peccatis* illorum, qui ipsa peccata relinquere nolunt. Si peccare nobis ita perseueranter & continuè placuerit, *non relinquitur nobis hostia pro peccatis*: sed potius *relinquitur quædam nobis* notabilis *expectatio iudicij*, quæ est *terribilis*, id est, ad terrendum habilis, quia multum nos terrere potest. Et hæc pœna interius est, quia *&* foris sæuiet *ignis* perpetuus Nam etiam timor *iudicij* resurgentibus malis est pœna inenarrabilis, & grauior quàm gehenna. Et dicente iudice, *Discedite à me maledicti in ignem æternum*, statim assumet eos *ignis æmulatio*, Matth. 25 id est, vehemens infestatio, quia zelo quodam nimis accenso semper eos puniet, & quasi inuidebit eis, quia semper ad hoc exardebit, vt eos D incessanter exurat. *quæ* nimirum feruens *æmulatio consumptura est*, id est, perpetualiter deuoratura *aduersarios* Christi, vt semper in tormentis deficiant, & nunquam ad finem deficiendo perueniant: qui nunc aut per infidelitatem, aut per malam operationem aduersantur Christo.

Irritam quis faciens legem Moysi, sine vlla miseratione duobus vel tribus testibus moritur. Quantò magis putatis deteriora mereri supplicia, qui Filium Dei conculcauerit, & sanguinem testamenti pollutum duxerit, in quo sanctificatus est, & spiritui gratiæ contumeliam fecerit? Scimus enim qui dixit, Mihi vindictam, & ego retribuam. Et iterum, quia iudicabit Dominus populum suum. Horrendum est incidere in manus Dei viuentis. Deut. 17. Matth. 18 2. Cor. 13. Deut. 32. Rom. 12. Psal. 134

Verè *nobis voluntariè* & libenter *peccantibus*, postquam *veritatis* notitia sumus illuminati, *non relinquitur* spes futuræ saluationis, dum in peccato iacere volumus, sed potius pœna perpetuæ damnationis. Quod patet à minori: Quia *quis faciens irritam legem Moysi*, id est, aliquis præuaricans aliquod præceptum veteris legis. *moritur* ea morte, quam lex decreuit, vel lapidatur, vel incenditur, vel alio genere mortis extinguitur, *sine vlla miseratione*, id est sine aliqua pœnarum imminutione. Ipse dico, conuictus *duobus vel tribus testibus*, qui testantur quòd legem in aliquo sit trangressus, & ille quidem sic interficiebatur propter illius legis transgressionem, in qua non recipiebant obseruatores diuinam gratiam. Ergo *quantò magis* putare debetis *deteriora* & acerbiora *mereri supplicia* eum, contra quem in iudicio perhibebunt testimonium Angeli sancti & propria conscientia, quòd *Filium Dei conculcauerit*? In lege enim duo vel tres adhibentur testes, sed ibi testis erit multitudo Ange-

A Angelorum atque Sanctorum, & ipse peccator contra se. Et tunc excipient eum *supplicia*, id est, pœnæ sub se eum plicantes, & incuruantes, & opprimentes *supplicia* dico *deteriora*, quia magis deterent eum & comminuent quàm legis cruciamenta. Tum diram vltionem sentiet, & in perpetuum, *qui nunc Filium Dei conculcauerit, & sanguinem testamenti pollutum duxerit*, id est, ita vilipenderit, vt eum non sufficere credat ad salutem, si bruta animalia secundùm legem mactata putet adhuc saluti necessaria. Conculcat enim *Filium Dei*, qui fidem, & constitutionem viuendi, quam ipse dedit hominibus, non credit ad æternam vitam sufficere, sed in carnalibus obseruantijs confidit, plusquam in præceptis eius nouis. Conculcat Christum, qui post acceptionẽ Christianitatis, liberè peccat absq; timore & pœnitentia, & qui eo indignè participat. *Sanguinem* quoque noui *Testamenti*, id est, *sanguinem* Christi, confirmationem Euangelij, & sponsorem nouæ hæreditatis, *pollutum* ducit, qui eum minimè credit genus humanum à peccatis emundantem, sed potius omnes in Christum credentes polluentem. Quoniam necessariò si non mundauit, tunc contaminauit: & peccatores constituit, quia carnales obseruantias & iustificationes legis cessare fecit. Omne enim quod polluit, in se prius pollutum fuit: & sanguis iste pollutus in se esset, & nos pollueret, si inde nos retraheret, vbi remissio peccatorum esset, id est, si à carnalibus obseruantijs nos separaret, cùm per eas remissio peccatorum fieri posset. Vt autem ostendat acrius esse puniendum illum, qui tam malè sentit de hoc san-

B guine, addit: *in quo sanctificatus est*, id est, *in quo* remissionem peccatorum accepit, & ita contra eum grauius peccat & ingratus existit. Ac per hoc magis punietur, quia à quo mundationem habuit, immundum esse credit. Sed & ille *sanguinem* hunc *pollutum* ducit, qui ab eo mundatus, *ad vomitum redit*, & pœnitere negligit, *&*

2. Petr. 2 *spiritui gratiæ*, id est, *Spiritus* sancto gratis dato, vel gratiam danti, *contumeliam* facit, qui remissionem, quam ipse Spiritus operatur, adscribit carnalibus obseruantijs, vel qui eum malè viuendo à se abijcit. Et quisquis hæc facit, iure *sine* misericordia morietur, quod in minori per vindictam legis est probatum, vbi præuaricator *sine miseratione* punitur. Nam si transgressor legis digna morte perimitur pro vno mandato semel præuaricato, *quantò* acrius punietur, qui supradictis tribus modis Deum offendit, conculcando *Filium* eius, *& pollutum* ducendo *sanguinem* ipsius, atque *contumeliam* inferendo *Spiritui* sancto? Verè talis quisque punietur. *Scimus enim qui dixit*, id est, *scimus* quàm verax, & quàm potens est ille, *qui dixit, Mihi vindictam, & ego retribuam.* Quasi diceret: Homines in præsenti sumunt *vindictam* de suis hostibus, & ego quoque reddam *mihi vindictam* in futuro, id est, vindicabo me de meis aduersarijs, qui nunc me conculcant, & contumelijs prouocant, licèt sub Christiana professione degant. Vbi nos in Iezechiele legimus, *Appropinquauêre visitationes vrbis*, Septuaginta transtu-

Eze. 9. lere: *Mihi vindictam, & ego retribuam, dicit Dominus.* *Et iterum* ad idem probandum, quod *qui Filium Dei conculcauerit* punietur, dicit Moyses, vel Psalmista, *quia iudicabit Dominus populum*

Deut. 32. *suum*, id est, peccata populi sui non relinquet

Psal. 134 impunita, sed vnumquenque etiam fidelium *iudicabit* secundùm vias eius. Ideo non sibi de C impunitate, si peccauerit, blandiatur, quia iam est de populo Christianorum, sed sciat quia criminosi *non possidebunt regnum Dei*. Nam qui nunc in Ecclesia malè viuendo *Filium Dei* conculcant, eliminandi sunt ab ea. *Multi enim sunt* Matth. 20 *vocati, pauci verò electi. Dominus iudicabit populum suum*, & quos in eo damnabiles inueniet, damnabit atrociter. Nam *horrendum est*, id est, horrore nimio timendum & præcauendum, *incidere in manus Dei viuentis*, id est, qui semper viuens est, & pœnas semper viuentes infert eis, quos damnat. Incidit *in manus Dei*, qui non sibi prouidet, sed subitò deprehenditur, scilicet ventura damna minimè prospiciens, sine delictorum pœnitentia & virtutum decore venit ad examen æterni iudicis, sensurus casum damnationis. Manus pro potentia ponuntur: quia sicut aliquis à manibus inimici, in quas fortè incidit, artatur ne vnquam illæsus effugiat, sic quisque damnandus cogitur potenti iudicio Dei, vt quas meruit pœnas, sentiat. Qui scilicet Deus, si aliquando moreretur, posset cessare pœna, quam ipse decreuit. Sed quia semper viuit, & omnipotens est, semper manet, quicquid in eius iudicio decretum est.

Rememoramini autem pristinos dies, in quibus illuminati, magnum certamen sustinuistis passionum. Et in altero quidem opprobrijs & tribulationibus spectaculum facti, in altero autem socij taliter conuersantium effecti. Nam & vinctis compassi estis, & rapinam bonorum vestrorum cum gaudio suscepistis, cognoscentes vos habere meliorem & manentem substantiam. Nolite itaq; amittere confidentiam vestram, quæ magnam habet remunerationem. Patientia enim vobis ne- D *cessaria est, vt voluntatem Dei facientes, reportetis* * promissionem. ** repromissionem.*

Asperè terruerat eos, compescendo à peccatis comminatione æterni supplicij: nunc verò territos refouet, laudans eos de præteritis, & hortatur, vt in bonis quæ cœperant, perseuerẽt. Turpe enim & dignum reprehẽsione, si hi, qui dum adhuc rudes in fide essent, religiosè vixere, modò nequiter agendo Deum offendant: & qui in exordio, quando ad fidem venere, magnanimiter varias persequutiones tolerauerunt, postea pusillanimes effecti, deficiant in tribulationibus. *Rememoramini autem pristinos dies*, &c. Ostendit diu esse, ex quo ad fidem venerant, & per hoc magis debuissent in religione profecisse, & ad sustinendam persecutionem exercitati esse. Quasi dicat: *Non deseratis collectionem nostram* in tribulatione, neque malè viuendo *Filium Dei* vlterius conculcetis, sed recordamini constantiæ vestræ & perfectionis, quam in pristinis diebus habuistis. & hoc est: *Rememoramini*, id est, reducite ad memoriam *pristinos dies*, id est, recogitate quales in illis diebus fueritis, ne nunc deteriores sitis, cùm ex tẽporis prolixitate multò meliores esse debetis. Recogitate *dies in quibus* luce fidei *illuminati, sustinuistis magnum certamen passionum*, id est, non defecistis sustinẽdo, sed magnanimiter certastis, fidẽ corde & ore tenendo, quã vobis extorquere persequutores cõtendebant. Plus enim notat dicendo, *sustinuistis magnum certamen passionũ*, quã si simpliciter dixisset, *sustinuistis* magnas passiones. Nam quòd posuit ibi *certamen*, ostendit eos non defecisse, sed constanter certasse. Quod nõ notaretur, si *certamen* non esset appositum. Vel

A ideo dixit *certamen paßionum*, quia ipſæ paſſiones certabant contra eos, vt patientiam & fidem eis extorquerent, ſed non potuerunt. Et ideo qui ſic fortiter ſtetere in principio ſuæ conuerſionis, non debent nunc metu perſequutionis deſerere *collectionem* fratrum, qui eorum ſolatio indigent. Siue ideo poſuit *certamen paßionum*, quia aliud eſt paſſio, quæ infertur; aliud difficultas paſſionis, quæ contra rationem pugnat, & vt fidem poſtponat,* exhortatur. Duobus itaque modis eos laudat, tum quia paſſiones & verbera exterius ſuſtinuerunt, tum quia inuictiſſimè contra ipſas paſſiones interius certauerunt, quaſi dicens: Duo in vno feciſtis, quia vnū patiebamini exterius, aliud interius. *Et in altero quidem*, id eſt, in hoc, quod exterius patiebamini, *facti* eſtis *ſpectaculum*, id eſt, admiratio quædam vniuerſo populo, *in opprobrijs*, quæ contra vos proferebant, quia omnes irridebant vos, & amentes atque inſenſatos dicebant. Et graue quidem eſt opprobrium, ſed grauius eſt, cùm *ſpectaculum* hominibus fit, non ſecretò exprobratur. *Spectaculum* fuiſtis in *opprobrijs*, quoniam ſpectante vniuerſo populo, irrogabantur vobis multa conuitia & ignominioſa verba, *& in tribulationibus* quia publicè flagellabamini, & diuerſas pœnas ſuſtinebatis. In hoc maximam eorum conſtantiam oſtendit, quando quamuis *ſpectaculum* eſſent, non tamen deficiebant à fide. Non enim modicum opprobrium eſt, fieri *ſpectaculum*, & ab hominibus inſultationes perpeti. & quaſi non ſufficeret ſpectaculum, addebantur opprobria verborum, & *opprobrijs* tribulationes verberum. Hæc quidem
B *ſuſtinuiſtis in altero*, id eſt, in altera parte certaminis, quæ (ſicut dictum eſt) foris vigebat: *in altero autem*, quod interius erat, id eſt, in altera parte certaminis, quæ in corde gerebatur, certaſtis ſic, quòd *effecti* eſtis per compaſſionem *ſocij taliter conuerſantium*. Ideo dicit *in altero & in altero*, vt oſtendat has duas partes certaminis tantùm eſſe. & per hoc eos omne genus certaminis tantùm eſſe, & per hoc eos omne genus certaminis ſuſtinuiſſe Compatiendo & neceſſaria miniſtrando *effecti* eſtis *ſocij taliter conuerſantium*, id eſt, aſſiduè patientium, ſcilicet Apoſtolorum, & ſimilium, qui totam vitam ſuam ducebant patiendo aduerſa pro Chriſto quorum exemplo perſeuerare & vos debetis in obſeruatione patientiæ. Verè *ſocij* eorum facti eſtis. *Nam & vinctis compaßi eſtis*, quia ſi pro Chriſti nomine patiebantur, vos inde ſic dolebatis, ac ſi cum eis vincti eſſetis, & dolorem cordis operibus declarabatis, miniſtrando illis ſuſtentationem de bonis veſtris: quia non poterant ſibi neceſſaria quærere, vtpote vinculis & carceribus detenti. Illis *compaßi eſtis* miniſtrando, & ob hoc *ſuſcepiſtis rapinam bonorum veſtrorum*. Nam idcirco vobis ab infidelibus propria bona ſunt ablata, quia inde miniſtrabatis *ſanctis*. Et hanc *bonorum* direptionem *ſuſcepiſtis* non cum mœrore, ſed *cum gaudio* & alacritate cordis. & hoc eſt quod dicit, quia *& vinctis compaßi eſtis, & bonorum veſtrorum cum gaudio rapinam ſuſcepiſtis*, id eſt, & de tribulationibus ſanctorum doluiſtis, velut ſi eas eas in corpore veſtro pateremini, & de damno rerum veſtrarum propter ſuſtentationem eorum vobis illato gauſi eſtis. *Suſcepiſtis* læti quaſi donum Dei amiſſionem facultatum veſtrarum, *cognoſcentes*, id eſt, quia cognoſcebatis *vos* idcirco *habere ſubſtantiam* longè *meliorem* iſta, *& manentem*, id eſt, non tranſitoriam, ſed æternam. hoc eſt ſpe certiſſima cōfidebatis vos æterna bona lucrari amiſſione temporalium, & æternam requiem labore tranſitorio, atque theſaurum cæleſtem damno terreno: & quia ſpem certam, id eſt, confidentiam ſupernæ retributionis habuiſtis. *Itaque nolite amittere confidentiam veſtram*, id eſt, *nolite* deficere. Illatio eſt ex eo, quòd dixit eos tanta pertuliſſe, & vitam æternam inde expectaſſe, id eſt, *manentem ſubſtantiam*. Quaſi dicat: Quoniam in principio fidei tot aduerſa paſſi eſtis, & inde confidenter ſperabatis æternam mercedem, *itaque nolite amittere confidentiam veſtram*, id eſt, firmam ſpem veſtram, deficiendo à patientia fidei, quia per patientiæ amiſſionem amittetis & æternæ vitæ ſpem. Et ne amiſſio ſpei parua iactura videretur, addit: *quæ magnam* 1. Cor. 2,
habet remunerationem. Itaque pro certo Sperat Iſaiæ 64.
illam *remunerationem* ineffabilem, quam *oculus nō vidit, nec auris audiuit*, ac ſi iam teneat eam. Vel in prædeſtinatione diuina habet illam. Verè per impatientiam non debetis *amittere confidentiam* perpetuæ retributionis. Nam *patientia eſt vobis neceſſaria*, id eſt, neceſſe eſt vt nunc patienter, aduerſa toleretis pro Deo, ſi cū eo poſtmodum regnare vultis: quia *ſi compatimur, & conregnabimus*. Ideo *eſt neceſſaria, vt* vos per eam *fa-* 2. Tim. 2.
cientes voluntatem Dei, id eſt, ſuſtinentes æquanimiter omnes iniurias vobis illatas, quia hoc placet Deo, vel *facientes voluntatem Dei*, id eſt, mandata eius ſeruantes, & quicquid aduerſitatis propter hæc acciderit, libenter perferentes, *reportetis repromiſſionem*, id eſt, ſicut nūc pro Deo portaueritis pondus aduerſitatis, ita poſtmodū D reportetis pondus beatæ remunerationis, quam ſæpe Deus cæleſtis promiſit. *Id enim, quod in præſenti eſt momentaneum & leue tribulationis noſtræ, ſupra modum in ſublimitate æternum gloriæ pondus operatur in nobis*. Hoc ergo *pondus gloriæ*, quam Deus repromiſit, ſtudete per præſentem patiētiam tunc reportare.

Adbuc enim modicum, * *& quantulum, & qui venturus eſt, veniet, & non tardabit. Iuſtus autem meus ex fide viuit. Quòd ſi ſubtraxerit ſe, non placebit animæ meæ. Nos autem non ſumus ſubtractionis filij in perditionem, ſed fidei in acquiſitionem animæ.*

* aliquātulumq́. Habac. 2.

Tenenda eſt (vt dixi) *patientia*. nam nec longa eſt, nec vehemens, ſed modica, & quantula, ne vobis longum & durū videatur eam ſeruare. Nam prope eſt finis vniuſcuiuſque, & mox requieſcetis à labore, & percipietis gloriam Chriſto iudice. Nam iuxta prophetiam Habacuc, *adhuc modicum* reſtat, id eſt, paruo tempore *adhuc* ſeruanda eſt *patientia, & quātulum*, id eſt, non vehemens, vel magnum aliquid patiendum eſt, ſed exiguæ quantitatis erit, quicquid in hoc ſeculo perferendū fuerit. Huius enim temporis *patientia* momentanea, & nullius vehementiæ eſt deputanda, ſi reſpicitur quod eſt in æternitate & ſumma gloria donandum. *Adhuc*, inquit, reſtat *modicum, & quantulum, &* poſt *veniet* iudex, *qui* ſine dubio *venturus eſt* quandoque, *& non tardabit* venire, ſed citò *veniet*, vt reddat vobis prædictam *repromiſſionem*, ſi modò patientiam ſeruantes, feceritis eius *voluntatem*. Nulla mora erit in reddenda mercede, ſed citò *veniet* remunerator, interim *autem viuit* in anima *ex fide iuſtus meus*, quia fides eſt nunc vita cordis, donec ille veniat, qui vitam æternam dabit & animæ & corporis: & per fidem, non

A Dixi, quia *est mediator noui testamenti, vt morte eius intercedente*, perueniremus ad possessionem *hæreditatis*, quæ in testamento scripta est: & *necesse* fuit, vt mors eius intercederet, si ad hæreditatem peruenturi eramus. Nam ita fit in omnibus testamentis. Vbicunque *enim fit testamentum, necesse est, vt mors testatoris intercedat*, id est, vt prius moriatur ille, qui *testamentum* fecit, quàm ille qui in testamento designatus est hæres, habere possit hæreditatem. Nunquam enim aliter potest illam consequi. Et quia in omni testamento id *necesse est*, ideo testator noster, qui nobis *testamentum* fecerat, in quo vitæ *æternæ* hæredes fore nos instituerat, interposuit mortem suam, vt sine obstaculo perueniremus ad hæreditatem possidendam, neque aliter pertingere possemus ad illam. Et verè in omni testamento *necesse est* mortem *testatoris* intercedere. Nam *testamentum* omne *est cōfirmatum* vt possit esse ratum, *in mortuis*, id est, in morte *testatoris*. Secundùm leges seculi loquitur Apostolus, in quibus est decretum, vt viuente testatore non sit ratum, sed ab eius morte firmitudinem accipiat, vt vlterius non mutetur. *Alioqui*, id est, nisi *mors testatoris* interuenerit, *nondum valet*, id est, *nondum* firmum est ipsum *testamentum, dum* id est, quandiu *viuit, qui testatus est, dum* enim *viuit*, potest illud (si voluerit) mutare, vt eum, quem scripserat hæredem, auferat, & alium subscribat. Sed in morte eius ita confirmatur, vt amplius mutari nequeat, sed hæredes, qui descripti sunt, hæreditatem accipiant. Sic & *testamentum* Christi in morte eius *est confirmatum*, vt quos ip-
B se in eo præsignauit hæredes, absque immutatione accipiant hæreditatem. Non enim alij, sed
Philip. 4. illi soli, *quorum nomina sunt in libro vitæ*, consequentur illam hæreditatem. Dixi, quia omne *testamentum* morte confirmatur, *vnde*, id est, quia mors *testamentum* confirmat, *nec primum quidem testamentum est dedicatum sine sanguine*, sed in eius dedicatione, id est, quando à filijs Israel in autoritatem est receptum, immolata sunt animalia, quorum *sanguine est confirmatum*, ad significationem noui testamenti quod *Christi sanguine dedicatum est*, & hoc est: *Nec primum quidem*, subaudi, sicut nec secundum, *est dedicatum* absq; *sanguine*. Debuit enim morte confirmari, vt esset ratum & autorabile.

Lecto enim omni mandato legis à Moyse vniuerso populo, accipiens sanguinem vitulorum & hircorum cum aqua & lana coccinea & hyssopo, ipsum quoq; librum,
Exod. 24. *& omnem populum aspersit, dicens: Hic sanguis testamenti, quod mandauit ad vos Deus. Etiam tabernaculū & omnia vasa ministerij sanguine similiter aspersit, & omnia penè in sanguine secundùm legem mundantur, & sine sanguinis effusione non fit remißio.*

Verè & *primum testamentum est sanguine dedicatum*. Nam *lecto à Moyse omni mandato legis*, vt nihil esset in lege, quod careret authoritate, sed omnia eius mandata dedicarentur, & authentica fierent *in sanguine, vniuerso populo*, qui & totus *sanguine* mundatus est, postquam Moyses in auribus plebis omnia legis mandata perlegit, *accipiens sanguinem vitulorum & hircorum cum aqua & lana coccinea & hyssopo*, scilicet miscens sanguinē & aquam, & faciens de *lana & hyssopo* aspersoriū, non solùm cætera, sed *ipsum quoque librum* legis, *& omnem populum* illo *sanguine aspersit*, & vt illi cū maiori deuotione susciperent, dixit: *Hic sanguis est testamenti, quod* per me *Deus mandauit ad vos*. Quasi non frustra vos aspergo, quia *hic sanguis*, quo vos purifico, est confirmator *testamenti*, C *quod mandauit* mihi *Deus ad vos* deferre. Nec solummodò *librum & populum*, sed *etiam tabernaculum & omnia vasa ministerij*, id est, quæ ad ministrandum in eo facta fuerant, *similiter* vt *populum aspersit sanguine*. *Omnia* enim illa *vasa Moyses sanguine* mundauit, & idonea ad ministrandum Deo per aspersionem *sanguinis* effecit, sicut & *populum* & reliqua *sanguine* mundauerat. *Et* inde sumpto postmodum exemplo & authoritate illius, *omnia penè mundantur* per sacerdotes *in sanguine secundùm legem*, id est, *secundùm* quod lex præcipit, & Moyses instituit, *& sine sanguinis effusione non fit remißio*, quia sine sacrificio nullum in lege peccatum remittitur. Non tamen dicit Apostolus, quòd *sanguine* brutorum animalium remitterentur hominibus peccata: sed significat, quia nec illis, qui sub lege erāt, remissa sunt nisi *sanguine Christi*. Quod autem Moyses prius legem docuit, ac deinde *librum & populum sanguine aspersit*, prę signauit, quia Christus primò prędicaturus erat, ac deinde prædicationem suam plebemq; credentium *sanguine* suo erat aspersurus. liber enim noui Testamenti aspersus est *sanguine Christi*, cuius passionem euidentius & frequentius memorat, & cuius morte confirmatus est, vt in authoritate habeatur, & quæ in eo scripta sunt, sine immutatione compleātur: vt quia pro nobis Christus mortuus est, præcepta eius diligamus: qui & gratiam, qua hęc complere possimus, nobis per mortem impetrauit. Quòd vniuersus populus est aspersus, declarauit, quia omnes, qui de populo Dei sunt, redemptionem & sanctificationem habent in *sanguine* D
Christi, quem sanguis hircorum & vitulorum præsignauit. Christus videlicet per figuram vitulus est, propter virtutem crucis, cuius cornibus impios ventilauit. Vitulus tamen, non bos: quia nil vetustatis habuit, sed nouitatem gratiæ nobis attulit. Ipse quoque dictus est hircus, *propter* Psal. 43.
similitudinem carnis peccati, vt de peccato dam- Rom. 8.
naret peccatum, ibique, *sanguis vitulorum & hircorum*, sanguinem Christi (sicut diximus) pręfigu- Ioan. 19.
rauit. *Aqua* mixta est *sanguine*, quia ex latere Christi nō solùm *sanguis*, sed *& aqua exiuit*. Vnde & mos est, aquam in sancto calice misceri vino, quod in Missa consecrandum est. Quod & ad Baptismi Sacramentum referri potest, quia Baptismus noster, qui per rubrum mare prefiguratus est ruber *sanguine Christi*. Ideo Moyses sanguinem & aquam miscuit. Qui *& lana coccinea* sanguinem illum & aquam aspersit, quia Christus mirabili charitate sanguinem & aquā, quibus nos sanctificaret, de latere suo produxit. Color enim coccineus, ruborem ardentissimæ charitatis, qua Christus nos dilexit, insinuat. *Lana* quoque calida est, & vestis, qua frigus repellatur, potest ex ea fieri. Vnde & nos charitatem Christi, quasi lanam calidam, debemus assumere, & indumentum iustitiæ nobis ex ea facere, quo circundemur & adornemur in omnibus dictis & operibus nostris, & à frigore totius malitiæ defendamur. *Hyssopus* autem herba humilis, & expellens tumorem pulmonis, humilitatem Christi designat, qua misericorditer
humiliauit semetipsum, factus obediens vsq; ad mortē. Philip. 2.
Hac enim *aspersit* super nos pium sanguinem suum. Quam & nos imitari pro modulo nostro debemus, ne in vacuum recepisse huius gratiam aspersionis inueniamur. Quid enim prodest nobis sanguis eius, nisi tumorem superbiæ prorsus

A prorsus à nobis expellamus? *Librum & populum*
Exod. 24 Moyses *aspersit, dicens: Hic sanguis testamenti, quod*
Matt. 26. *mandauit* ad vos Deus. Sic & Christus nouam
Marc. 14. legem & vniuersum mundum sanguine suo
Luc. 22. mox adspersurus, dixit in cœna discipulis suis: *Hic est sanguis meus noui testamenti, qui pro multis effundetur.* Ecce quàm concorditer vtrunque sibi Testamentum consonat. Ecce quàm propriè prædicit Moyses verba, quibus Saluator vtitur in cœna. *Etiam tabernaculum*, id est, Ecclesiam fidelium, de quibus dixit Deus, *quoniam*
Leuit. 26. *inhabitatio in illis, & inambulabo. & omnia vasa ministerij.* idest, omnes Sanctos, qui altari deseruiũt, vt Diacones, Presbyteri, Episcopi, & qui sacratos cibos sanctæ prædicationis ministrãt in Ecclesia, *sanguine similiter aspersit*: quia & omnem simul Ecclesiam, & omnes sanctiores, sicut & populares, Christus suo *sanguine* mundauit &
Leuit. 13. & 15. consecrauit. *Et secundùm legem penè omnia mundantur sanguine*, vt appareant omnia *sanguine* Christi debere mundari. *Penè omnia* dixit, quia quædam vasa lauabantur aqua tantùm, vt mundarẽtur: & homines à quibusdam contagijs, vt à contactu mortuorum, purificabantur aqua aspersionis, nec indigebant *sanguine* ad sui emundationem. Sed in Euangelio nihil prorsus mundatur sine *sanguine Christi*. Et hoc quoque seruatur in lege, quòd *sine sanguinis effusione* in aliquo sacrificio facta, *non fit* vlla peccati *remissio*: per quod ostenditur, quia nisi passione Christi nullum omnino potest remitti peccatum.

Necesse est ergo exemplaria quidem cœlestium his mundari, ipsa autem cælestia melioribus hostijs quàm istis.

B Quandoquidem Moyses ita fecit, & lex ita præcepit, *ergo necesse est exemplaria quidem cœlestium*, id est, *tabernaculũ & vasa* eius, &c. quæ fuẽre figuræ *cœlestium*, id est, præsignauẽre Ecclesiã,
Philip. 3. quæ dicere potest: *Nostra conuersatio in cœlis est*, *mundari his* supradictis, id est, *sanguine vitulorum & hircorum, & aqua cum lana & hyssopo. Exemplaria quidem cœlestium* talibus sacrificijs debuere *mundari*, sed *ipsa cœlestia*, id est, homines ad cœlũ iam pertinentes, quos vmbræ veteres figrauẽre, *necesse est mundari melioribus hostijs quàm istis*, id est, quàm *sanguine vitulorum*, & cæteris. Neque enim iustum fuit, vt pro rationalibus hominibus brutorum animalium victimæ cæderentur. Cum ergo bruta animalia pro rationali animali, id est, pro homine dignæ victimæ non fuerint, requirendus erat homo, qui pro hominibus offerri debuisset, vt pro rationali peccante, rationalis hostia mactaretur, & deleret culpam protoparentis. Sed quid, quòd homo sine peccato inueniri non poterat? Et oblata pro nobis hostia quando nos à peccato mundare potuisset, si ipsa peccati contagio non careret? Inquinata quippe, inquinatos non mundaret. Ergo vt rationalis esset hostia, homo fuerat offerendus: vt verò à peccatis mundaret hominem, homo, & sine peccato. Sed quis esset homo sine peccato, si ex peccati commixtione descenderet? proinde venit propter nos in vterum Virginis Filius Dei. Ibi pro nobis factus homo sine peccato, fecit pro nobis sacrificium corpus suum, exhibuit pro peccatoribus victimam sine peccato, quæ & humanitate mori, & iustitia mundare potuisset. Hoc est, inquam, quod nunc *cælestia*, id est, homines cœlestium virtutum futuri consortes, dicuntur *melioribus hostijs* debuisse *mundari*, id est, humanitate Christi, quæ plurium hostiarum nomine designatur in hoc loco, quia per omnes supradictas est figurata, & plura fecit quàm omnes illæ. C

Non enim in manufacta sancta Iesus introiuit, exemplaria verorum: sed in ipsum cœlum, vt appareat nunc vultui Dei pro nobis. Neq; vt sæpe offerat semetipsum, quemadmodum Pontifex intrat in Sancta, per singulos annos in sanguine alieno. Alioquin. Alioqui oportebat eum frequenter pati ab origine mundi. Nunc autem semel in consummatione seculorum, ad destitutionem peccati, per hostiam suam apparuit. Et quemadmodum statutum est hominibus semel mori, post hoc autem iudicium, sic & Christus semel oblatus est ad multorum exhaurienda peccata, secundò sine peccato apparebit expectantibus se in salutem. Rom. 5. 1. Petr. 5.

Vtrunque probat, & quòd *cælestia* per hostias sint mundata, & quòd per meliores hostias, quæ sunt vna hostia, id est, Christus. Quasi dicat: Verus Christus mundauit *cœlestia*, id est, homines suo *sanguine* mundans, fecit cœlestes *cœlestium* participes. Nam ipse *IEsus*, id est, Saluator noster, qui est vera hostia, omnibus hostijs præcedentibus significata, *non introiuit in sancta*, quæ *manu* hominum essent *facta*, quoniam illa fuerunt *exemplaria verorum* sanctorum, qui sunt in cœlo, *sed in ipsum cœlum*, quod significabatur per *secundùm tabernaculum*. *Manufacta sancta* erant *exemplaria*, id est, figuræ & vmbræ *verorum* sanctorum, quæ sunt in cœlo, & idcirco verus Sacerdos *Iesus* non in vmbratilia, sed in vera intrare debuit. Intrasset quidẽ in *manufacta sancta*, si ea vellet mundare, id est, si ea vellet ita sanctificare, vt in ea intrãtes reciperent ab eis mũdationem à peccatis. Sed non intrando in ea, D designat, quia iam nullus ibi munditiam animæ consequi poterit. Ideò contempsit ea, & non sanctificauit, quia sunt (vt dictum est) *exemplaria* & similitudines, *verorum*, non ipsa sunt vera. Sed intrauit *in cœlum*, *cœlum* dico *ipsum*, id est, per illa significatum. Sed cur *Iesus*, id est, qui salutem nobis in omnibus factis suis quærebat, *cœlum* intraret, nisi illo ascensu omnes ad hoc vellet mundari, vt fierent cœlestes, quatenus in eis, quasi in cœlestibus, habitaret, qui ad hæc ascendit, *vt appareat nunc vultui Dei pro nobis*, id est, interpellat solus pro salute omnium nostrum, sicut olim Pontifex in sanctis sanctorum solus orabat pro omnibus. *Nunc* facit hoc, dum non videmus eum. Vel *nunc*, id est, in plenitudine tẽporis gratiæ post consummationem operum, quæ gessit, conuersans inter homines, apparet *vultui*, id est, præsentiæ & beneuolentiæ Dei Patris, intercedens apud eum *pro nobis*, ostendendo cicatrices vulnerum, quæ pro nostra redemptione pertulit: & quantum pro nostra salute laborauit, perpetualiter repræsentando. Miro enim & ineffabili nobis ordine eum, qui nihil vnquam potest obliuisci, qui semper misereri paratus est, absque intermissione Dominus Iesus admonet, quàm congruè hominibus misereri debeat, quorum particeps verè & doloris, ac passionis idem ipse Dei Filius effectus sit, & pro quibus ipse confligens, mortis imperium moriendo prostrauit. Sic enim sæpè intercedit *pro nobis*. *Neque* ita hoc facit, *vt sæpè offerat semetipsum* in ara crucis, & *sæpe* patiatur, quia sufficienter omnibus semel oblatus est, nec opus est repetitione. Vnde patet, quia dignior & efficacior sit eius hostia omnibus alijs: quia illæ sæpè intrauerunt sine consummatione, hæc semel

 oblata,

A oblata, ad patriam reducit. Non ad hoc intrauit *in cœlum, vt seipsum sæpe offerat* effusione proprij sanguinis, *quemadmodum* illa necessitate, qua legalis *Pontifex intrat in sancta* sanctorum, *per singulos annos* id agendo. quia consummationem & perfectionem operari non valet: & hoc facit non in proprio, sed *alieno sanguine*: & hic *per singulos annos*, Christus autem non *sæpe*, sed *semel*: hic *in alieno sanguine*. Christus in proprio: hic protinus egreditur de sanctis, Christus perpetualiter in sanctis sanctorum assistit *vultui Dei, semper interpellans pro nobis*. Non ergo ita intrauit sicut ille *pontifex*, vt post exiret, & postea reuerteretur, hostiam suæ passionis offerens, vt ille sanguinem brutorum animalium, sed *semel* sanguinem proprium obtulit, & *cœlum* penetrauit. *Alioquin*, id est, si aliter faceret, si *sæpe* se offerret, tunc oporteret *eum frequenter pati*, incipiendo *ab origine mundi*, vt per singulas generationes pateretur, redimendo suos in vnaquaque generatione. Nam si *sæpe* seipsum in ara crucis offerret, ideo faceret, quoniam ad redemptionem omnium minimè sufficiēs esset. Et cùm illos, quos in carne viuentes inuenit, redemisset, rursus oporteret eum mori ad redemptionem aliorum, qui post nascerentur. Sicq; per singulas generationes esset necesse fieri. & quoniam Abel, & Noe, & Abraham, & Iob, & Dauid, cæterique iusti, & ad vitam prædestinati, eodem modo fuerunt redimendi, quo & illi, quos in carne apparens iustificauit, & eadem necessitas & causa præcessit in illis, quæ sequuta est in istis, ideo cùm redimere omnes voluisset, & non nisi suos
B contemporaneos redimere posset, à primo iusto, id est, à tempore Abel incepisse pati debuisset, quod esset magnum inconueniens. Ergo nō *sæpe*, sed potius *semel* in ara crucis oblatus est. Quod nunc constat, quia per prædictum incōueniens est ostensum. Vel ita: Non frequenter passus est *ab origine mundi*, sed *nunc semel in cōsummatione seculorum*. Si *semel* oblatus non sufficeret omnium in se credentium peccata exhaurire, oporteret *eum pati* sæpius *ab origine mundi*. Quod ne fieret, *semel* passus est *in consummatione seculorū*, id est, in vltima ętate mundi, in qua sunt omnia consummata & adimpleta, quæ in seculis transactis imperfecta fuēre, & ideo non opus fuit vt inciperet *pati ab origine mundi*. Nam si toties pateretur, esset miserabilior omnibus hominibus. Non cœpit ab initio *pati*, sed *nunc in consummatione seculorum apparuit* in sanctis sanctorum *vultui* Patris. *semel* ingressus illuc *per hostiam suam* vna vice mactatam, *ad destitutionem peccati*, id est, ad hoc, vt deorsum statueret peccatum, ne iam super nos, sed subter nos esset, id est, ne iam dominaretur nobis, sed nos conculcaremus illud. Quod nulla alia hostia facere potuit. Et quia eius hostia semel oblata, regnū peccati subuertit, nec iam per consensum, vel operationem præualet super nos peccatum, non necesse fuit, vt iterum offerretur. Dixi quia *semel apparuit* Deo *per hostiam suam*, ingrediens *sancta sanctorū*. Et ob hoc passus est *semel*, quoniam hanc potestatem in omnes possidet natura, vt *semel* moriantur. *Et quemadmodum*, id est, qua necessitate & naturali conditione *statutum est* omnibus *hominibus semel mori*, id est, vt *semel* moriantur, sed *post hoc*, id est, *post* mortem restat eis *iudicium*, in quo secundùm hoc, quod egere, recipiāt, id est, non iterum restat vt surgant, & iterum moriātur, sed tantùm vt veniant ad *iudicium*, receptu-

ri præmia, vel tormenta *sic*, id est, eadem neces- C sitate & immutabili iure naturæ, *& Christus*, vtpote verus homo, *semel*, & non amplius in ara crucis *oblatus est*, & post faciet *iudicium*: hoc est, sicut hominibus post mortem nihil restat ex necessitate, nisi vt iudicentur, ita Christo post mortem nil restat, nisi vt iudicet. Nam si post resurrectionem suam iterum mori posset, non haberet in se naturam cæterorum hominum. Et ita nihil nobis prodesset, cùm verus homo non esset. Sed vt verus homo probaretur, sicut semel ex Matre Virgine natus est, ita *semel* in cruce moriens, *oblatus est* patri sacrificium, *ad exhaurienda*, id est, prorsus auferenda, & adnullanda *peccata*, non dico omnium, quia non omnes credunt: sed *multorum*, id est, eorum, qui ad vitam prædestinati sunt, quòd aliæ non sufficiebant hostiæ, quia etsi aliquo modo minuebant ea, nō tamen exhauriebant: hoc est, *semel* venit, & eo aduentu omnia *peccata* suorum exhausit. *secundo* autem aduentu *apparebit*, non vt iterum patiatur, sed vt iudicet. *apparebit* enim *sine peccato* id est, sine hostia pro peccato, quia tunc non offeret hostiam pro peccatis, sed damnabit perseuerantes in peccatis. Consuetudo enim legis est, vt sacrificium, quod pro peccatis offertur, appelletur peccatum. Et secundum illam consuetudinem peccatum appellat Apostolus, quia loquitur Hebræis, quibus huiusmodi nomina per notitiam legis fuerant vsitata. Quasi dicat: Estote timidi, quia iam amplius non immolabitur pro vobis. Tunc enim non erit hostia, sed iustitia in remunerando, vel damnando. *apparebit expectantibus se*, id est, illis, qui propter con- D scientiam boni sui meriti cum quadam securitate expectabunt aduentum eius, vel qui modò longanimiter expectant eum, perseuerantes vsque in finem cum patientia in bonis operibus, & intuitum cordis ad eius aduentum erigentes *apparebit* eis *in salutem*, quia visio eius salus eorum erit perpetua, vt iam nec corporis, nec animæ quicquam mali sentiant, sed in eius aspectu sine fine gaudeant.

CAPVT X.

Vmbram enim habens lex futurorum bonorum, non ipsam imaginem rerum, per singulos annos eisdem ipsis hostijs, quas offerunt indefinenter, nunquam potest accedentes perfectos facere. Alioquin. Alioqui cessassent offerri, ideo eò quòd nullam haberent vltra conscientiam peccati, cultores semel mundati. Sed in ipsis commemoratio peccatorum fit per singulos annos. Impossibile est enim sanguine taurorum & hircorum auferri peccata.

Probauit sufficienter, quòd Christus non nisi *semel* mori debuit, & nunc reddit causam, cur *semel* eum mori necesse fuit. Lex enim non poterat perfectionem facere, & ideo hūc oportuit mori, qui faceret perfectionem. Vel ita cōtinuandum est: Probauit Christum fuisse meliorem hostiam, ostendendo ea, quæ in ipso erant, prioribus hostijs digniora. Hoc idem nūc iterum facit per aliam partem, hostias ligis improbando, & non sufficientes fuisse demonstrando. Quia sicut per dignitates ipsius ostenditur melior hostia, sic quoque è contrario melior apparet. hostiarum legalium imbecillitate monstrata. Probauit enim quòd Christus *peccata* suorum exhausit, & de operatione, & etiam de consensu mentis eorum, quod hostiæ legis

face- [catchword]

A facere nequiuere, vt Iudæi vellent. Verè Christus exhausit *peccata*, & fecit perfectos, quia lex neutrum facere potuit. *Nunquam*, id est, nullo tempore, nec tempore Moysi, nec tempore aliorum *potest facere perfectos accedentes in sancta sanctorum* pontifices. Sed quæritur quare *non potest*. Quia est *habens* & continens *vmbram futurorum*, id est, *habens* & præcipiens ea, quæ sunt vmbra *futurorum bonorum*. Nam quæcunque lex præcipiebat, vt tabernaculi vasa, & hostiæ, & cætera huiusmodi, non erant veritas, sed vmbra *verorū*, & per hoc impotens ad perficiendum aliquem potest iudicari. Vel *vmbram* habet *lex futurorum bonorum*, id est, quandam extraneam similitudinem eorum, quæ futura erant: hoc est, ita dubiè & extraneè futura bona ostendit, sicut aliqua vmbra, & repræsentat oculis nostris illud corpus, cuius est vmbra. Et quia *lex* posset habere ex parte *vmbram futurorum bonorum*, ex parte ipsam verā imaginem addit: Ita dico, *habens vmbrā futurorū bonorū*, vt in nulla sui parte habeat *ipsam* iam *imaginem rerum*. Verius enim & expressius repræsentat aliqua imago rem aliquam, quàm vmbra. Per *imaginem* enim & qualitates, & quātitates illius, cuius est imago, aliquo modo cognoscimus: sed per *vmbram* nil certum, nil determinatum habemus. Si Moyses aut Melchisedec pro populo Dei fuisset oblatus, forsitan imago Christi videretur: sed hircus & vitulus, & cætera quæ significabant Christum, non imago, sed vmbra erant. Ipsa (inquam) *lex nunquam potest perfectos facere*, id est, perfectione virtutum beatos & consummatos pontifices, *per singulos* B *annos ad sancta sanctorum accedentes* cum *hostijs*, nō *potest* illos *facere perfectos eisdem ipsis hostijs, quas* semper *offerūt*. vmbræ sunt enim, prænūtiantes, gratiā qua iustificamur, & in eis homines non iustificātur. Non possunt in eis, vel in ipsis pontifices perfici in iustitia, id est, non possunt in eis iustificari verè, licèt semper offerant eas reuertente anno. Et quia possent offerre *per singulos annos* in spatio viginti annorum, sic tamen vt postea dimitterent, addit *indefinenter*, id est, perseueranter. Quasi dicat: Licet Pontifices *in sancta sanctorum per singulos annos* offerrent *indefinenter*, tamē lex non potuit illos *facere perfectos*: & quia lex per omnes hostias suas, cùm sint vmbræ, nullum duxit ad perfectionem, ideo tale quid offerri debuit, quo perfectio iustitiæ daretur humano generi. Non potest eos lex talibus hostijs facere perfectos, vt eorū conscientia libera fiat ab omni consensus pollutione. *Alioqui*, id est, si aliter fecisset, si illos efficere *perfectos* posset, iā *cessassent offerri* illæ hostiæ, id est, nō esset aliqua necessitas, nec etiam causa, quare vlterius deberent offerri, & sic *cessassent, eò quòd cultores*, id est, sacrificatores, *semel mūdati*, id est, vna oblatione earum ab omni peccato purgati, *nullam haberent vltra conscientiam peccati*, id est, non essent iam sibi conscij de aliquo peccato, sed tam in corde quàm in operibus mundi perseuerarent: & ideo iam hostia non indigerent, quoniam perfecti essent, quod lex facere non potuit. Vna autem hostia Christi *perfectos* facit. Cuius corpus semel oblatum, omnes suos per fidem emundauit, & emundat: quoniam vsque in finem seculi hostia illa sufficiens erit omnibus ad emundationem. Etsi millies peccant, nō indigent alia: quia hęc sufficit ad omnia, & omnem confitentem iam à peccato lauat. Ipsa enim & prius per baptismū purificat eos: & si deinceps peccauerint, per pœnitentiam rursus emundat, C & in consummationem virtutum reformat. & si nos quotidie offerimus, recordatio mortis eius est: & vna hæc hostia est, non multæ, quia semel tantùm oblata est. Nec à multis hominibus multi Christi offeruntur, sed vnus vbique & semper plenus, vbique vnum corpus. Semel oblatus non consumitur. Quod nos agimus, recordatio sacrificij est: nec causa infirmitatis suę repetitur, quia perficit hominem, sed nostræ, qui quotidie peccamus. Dictum est superius, quòd legales hostiæ *cessassent offerri*, si perfectionem purgationis agere possent: quia superfluè offerentur, cùm iam *cultores* per eas emundati, scirent se non habere peccati sordem aliquam. *Nota.* *Sed* videmus, quia non purgant eos. Nam *in ipsis* hostijs, *per singulos annos* oblatis, *fit commemoratio peccatorum*. *Commemoratio*, non absolutio: infirmitatis accusatio, non virtutis ostensio. Dum enim commemorantur & confitentur peccata sua & offerunt pro eis illas hostias, constat eos habere peccata. Nec mirum. Nam *impossibile est sanguine taurorum & hircorum*, aliarumue pecudū *auferri peccata*: etsi per illas hostias auferatur operatio, culpa tamen interior & consensus remanet. Nam solius Christi sanguine delentur peccata, etiam illis, qui sub lege quondam remissionem per illa sacrificia videbantur accipere.

Ideo ingrediens mundum dicit: Hostiam & oblationem noluisti, corpus autem aptasti mihi, holocaustomata & pro peccato non tibi placuerunt. Tunc dixi, Ecce venio. In capite libri scriptum est de me, vt facerem voluntatem tuam DEVS. Superius dicens, quia hostias & oblationes & holocaustomata & pro peccato noluisti, nec placita sunt tibi, quæ secundum legem offeruntur, tunc dixi, ecce venio, vt faciam Deus voluntatem tuam: aufert primum, vt sequēs statuat. In qua voluntate sanctificati sumus per oblationem corporis Iesu Christi semel. *Psal. 39.* *Holocautomata, Faciam.* D

Quoniam hostia corporis Christi sufficit *ad multorum exhaurienda peccata* lex autem non ipsos Pontifices potuit *facere perfectos*, ideo ad confirmationem huius veritatis loquitur ille Dei Filius, *ingrediens mundum*, id est, assumens carnē, hoc est, respectu illius temporis, quo erat mundum ingressurus, assumendo carnem, *dicit* per Prophetam, dum consideraret infirmitatem legis, & necessitatem oblationis corporis sui. O Pater *noluisti hostiam* de pecoribus factam, *& oblationem* quæ sanguinis effusione fiebat. Non enim reuera talibus hostijs delectatus est Deus, sed præcepit eas ad significandam veram hostiam Christi, & vt per eas Iudaicum populum retineret à sacrificijs idolorum. Nec vnquàm odoribus illis delectatus est, nisi in fide & deuotione offerentium. Et præcipuè ab aduentu Domini noluit illa sacrificia, quoniam omnia illa erant quasi verba promittentis, & verba promissiua, cùm venerit quod promittunt, iam euacuanda. Tamdiu quisque promissor erit, donec det: cùm dederit mutat verba. Non dicit, adhuc dabo, quod se daturum dicebat: sed dicit, dedi. Sacrificia ergo illa, tanquam verba promissiua, ablata sunt: quia exhibita est veritas promissa, id est, sacrificium Christi, quod per ea promittebatur & hæc fuit causa, quare Deus illa primò iussit, & pòst noluit. *Hostiam* (inquit) *& oblationem noluisti*. Quid ergo? iam nos hoc tēpore dimissi sumus sine hostia & oblatione? Absit. *Corpus autem aptasti mihi*. *Ideo illa noluisti*, quia

A quia hoc *mihi aptasti*. Perfectio promissi, abstulit verba promittentis. Illa iam in tempore gratiæ *noluisti*, sed *corpus aptasti mihi*, id est, aptum & idoneum *corpus*, quia sine peccato, & passibile, & mortale mihi dedisti, quod valeat offerri in redemptionem omnium: *holocaustomata*, etiam, id est, illa sacrificia, quæ omnibus alijs digniora videbantur, quia tota in altari incendebantur. *non placuerunt tibi* oblata *pro* aliquo *peccato*, quia propter hæc non relaxasti peccatum. Et *tunc*, id est, quando video omnia tibi displicere, & *corpus* aptum immolationi esse mihi datũ, dixi: *Ecce*, id est, sine retardatione *venio*, id est, ad me offerendum spontaneus accedo, quia hanc solam hostiam tibi placituram cõsidero, Nam

Psal. 1. *in capite libri* Psalmorum *scriptum est de me, vt facerem voluntatem tuam Deus* vbi dictum est: *Beatus vir, qui non abijt in consilio impiorum*, &c. Et oportebat impleri Prophetiam hanc in me. Sunt etiã, qui vniuersas Scripturas Canonicas vnum librum vocent, eò quòd valde mirabili & diuina vnitate concordent. In cuius *libri capite scriptum est de me, vt facerem voluntatem tuam*, quoniam in

Gene. 2. primis partibus libri Genefcos, qui principium Scripturarum est, legitur prophetatum, quia *relinquet homo patrem suum*, id est, Dei Filius hominem induens, veniet à sede paterna, *& relinquet matrem suam*, id est, Synagogam, *& adhærebit vxori suæ*, id est, Ecclefiæ. Vel caput *libri* est prædicatio diuinitatis, qua nihil altius in Scripturis inuenitur. Et *in capite libri scriptum est de me*, quoniam Scripturæ sanctæ demonstrant

Psal 32. me esse Deum super omnia, cum dicunt: *Verbo Domini cæli firmati sunt. & Deus erat Verbum*, & cætera huiusmodi, & ego, qui tantus in eminentis-

B simo *capite*, id est, in altissima prædicatione diuinitus *libri* Scripturarum inuenior, induens misericorditer formam serui, volui, ô *Deus*, *vt facerem*, vel, *vt faciam voluntatem tuam, factus obe-*

Philip. 2. *diens vsq; ad mortem*. Quia *voluntatem* meam, quã iuxta naturam humanitatis habebam, diuinæ voluntati tuæ prorsus concordem feci, vt sicut immolatione mei corporis humanum genus redemi volebas, ita & ego vellem, & in omnibus *voluntatem tuam* adimplere optarem. Hæc verba Christus in Psalmo loquutus est, & nunc aperit nobis Apostolus, quid ipse de his sentiat. Quia scilicet non solùm notat veteres hostias hæc autoritas nullum perfecisse, & solam Christi hostiam de omnibus credentibus hæc sufficienter egisse vel agere, sed etiam ablationem veteris Testamenti, & substitutionem noui demonstrat, si diligenter notentur hæc verba. Nam ipse Christus *dicens superius*, illa *noluisti*, & subiungens, *Tunc dixi, Ecce venio, aufert primum* sacrificium, & cum eo vetus Testamentum, & statuit nouum sacrificium, vt stabile permaneat, & cum eo nouum Testamentum. Et hoc est: *Superius dicens* ipse Filius, *quia hostias & oblationes & holocaustomata* etiam *pro peccato noluisti*, ostendit carnalia sacrificia esse reprobata, & cũ eis carnales omnes obseruantias. Illas *hostias noluisti*, & ne viderentur displicere, quia non secundùm leges institutionem offerebantur, subditur, *nec placita sunt tibi ea, quæ secundùm legem offeruntur*. *Et tunc*, cùm illa omnia tibi displicerent, & aliud velles sacrificium, *dixi*, *Ecce venio* immolari, *vt faciam* & compleam *voluntatem tuã* ô *Deus*, quem ego iuxta humanitatem meam adoro & colo, hæc dicens Dominus, *aufert primum* sacrificium, *vt sequens statuat*. Dicendo enim *hostias & oblationes noluisti*, *aufert primum*, id est, ostendit ablationem primi: & subdendo, *ecce venio, vt faciam voluntatem tuã*, statuit *sequẽs*, id est, ostendit nouum stabile, & firmum fore. *Primum & sequens*, vel sacrificium, vt diximus, vel testamentum intelligitur. Nam vtrunque videmus impletum. Quia & vetus sacrificium à populo Dei prorsus est ablatum, & sequens Dominici Corporis sacrificium est substitutũ. Similiter *primum* testamentum iuxta carnales obseruantias ablatum est, & successit Euangelium. *Dixi, ecce venio, vt faciam voluntatem tuam*, id est, vt immoler sicut vis, & nouã legem statuam. *In qua voluntate*, id est, *in qua* sui immolatione secundùm patris *voluntatem* facta, nos fideles *sumus sanctificati*, id est, non solùm à peccatis mundati, sed in virtutibus consummati: & hoc *per oblationem corporis Iesu Christi* in cruce factam, non bis, vel amplius, sed *semel*: & ideo *sequens* est statutum, quia per illud *sanctificati sumus*. *Primum* verò deiectum est, vel ablatum, quia neminem duxit ad perfectionem.

Et omnis quidem sacerdos præsto est, quotidie ministrans, & easdem sæpe offerens hostias, quæ nunquam possunt auferre peccata. Hic autem vnam pro peccatis offerens hostiam, in sempiternum sedet in dextera Dei, de cætero expectans, donec ponantur inimici eius scabellum pedum eius. Psal. 109. 1.Cor. 15.

Quæstio: Diceret aliquis, *Sanguis hircorum & taurorum semel* in anno per Pontificem oblatus, nullum duxit ad perfectionem: sed illa sacrificia, quæ quotidie fiebant sacerdotes *perfectos* iure fecère, quoniam assiduè sacrificabant, & gratiam Dei semper implorabant. Ad hoc quasi respondet, ostendens quoniam sicut Pontifices per hostias suas non *sanctificati* sunt, ita nec sa- D cerdotes, licèt offerrent assiduè, *sanctificati* aliqua legali obseruatione. Quasi dicat: Omnis Pontifex per singulos annos offert, & non peruenit ad aliquam consummationem: & eodem modo *omnis sacerdos* semper offert, & tamen per ea nunquam consummatur. *Et omnis quidem sacerdos præsto est*, id est, iuxta paratus, vt impleat officium suum, *quotidie ministrans* altari, *& sæpe offerens easdem hostias*, quas iam obtulerat, id est, similes prioribus, vt qui heri taurum obtulerat, hodie taurum, & cras taurum offerat. *quæ* hostiæ licèt eædem crebro repetitæ, licèt à sacerdote, qui *præsto est*, semper & sedulius in officio sint oblatæ, tamen quantumcunq; offerantur, *nunquam*, id est nullo tempore *possunt auferre peccata*. *Sacerdos quidẽ* multas offert *hostias*, semperque tali officio deditus est, & tamen casso labore consumitur. Sed *hic* noster verus *Sacerdos*, de quo loquimur, & cuius esse sufficientem hostiam ostendere intendimus, ipse non sæpe, non multas hostias, sed *vnam*, quæ sola sufficiebat, *offerens hostiam pro peccatis* omnium credẽtium delẽdis, post expletam suæ passionis obedientiam *sedet*, id est, quiescit, & regnat, & iudicat *in dextera Dei*, id est, in potiori dignitate Patris, *in sempiternum* ibi permansurus, quoniam iterum laborare, & iterum offerre non eget, nec opus est vt aliquid pro sua vel suorum imperfectione patiatur. Tantæ enim perfectionis & efficaciæ fuit eius hostia, vt non sit opus eam rursus offerri *pro peccatis* aliquorum. Et licèt nos eam quotidie offeramus, non tamen passionis dolorem vltra sentit Christus, sed memoria passionis eius à nobis fit. Multum autem nobis in hac carne tribueremus, nisi vsque ad

eius

A eius depositionem sub venia viueremus. Propterea nobis per mediatoré præstita est gratia, vt polluti carne peccati, carnis similitudine mundaremur, id est, sacrificio corporis eius, quod in Missarum celebratione offertur. Vnde quia licèt ipse amplius non patiatur, tamen eãdem hostiam per suos sacerdotes adhuc offerre non destitit, aptè nunc dicitur, quia *vnam pro peccatis hostiam offerens, sedet in dextera Dei. Offerens* nanque præsentis temporis est, quia, sicut diximus, ipse per suos sacerdotes eam adhuc offert, qui per semetipsum semel obtulit. Nam de passione eius dictum est, quia *semel* oblata est eius hostia, cùm adhuc in ministerijs offeratur. *Sacerdos* legalis ministrat, hic autem *sedet:* quia ministrare famulorum est, sedere verò dominorum. Et *sedet* ad dexteram *Dei*, vt appareat, quia benè potest suos cõsummare, quia sic meruit exaltari. *de catero*, id est, de eo quod restat, hoc est, glorificatione corporum, quoniam remissis peccatis hoc solum restat. Vel potius *de catero* quod restat, id est, de gloria bonorum, & pœna malorum *expectans, donec ponantur inimici eius*, id est, vsque ad illud tempus, quo illi, qui adhuc ei inimicantur, & contradicunt, ponentur *scabellum pedum eius*, id est, omnino ei subijcietur, alij interim per fidem, alij in futuro per damnationem. Causa est, quare iam glorificatus nondum suos glorificet, vel in passione iudicatus nondum inimicos iudicet: quoniam adhuc nonnulli ex inimicis fient amici, & optimum sibi locum *sub pedibus eius* acquirent. Nam necesse est vt habeat ibi quisque locum aut gratiæ, aut pœnæ: & ideo differtur iudicium, vt quærat vnusquisque quem ibi locum ha- *(Nota.)*

B beat.

*Vna enim oblatione consummauit in sempiternum sanctificatos. Contestatur autem nos & Spiritus sanctus. Postquam enim dixit: Hoc autem testamentum, quod testabor ad illos, post dies illos, dicit Dominus, * dabo leges meas in cordibus eorum, & in mentibus eorum superscribam eas, & peccatorum & iniquitatum eorum iam non recordabor amplius. Vbi autem horum remissio, iam non est oblatio pro peccato.* *(Iere. 31. Supra. 8. * Dando.)*

Dixi quia *vnam pro peccatis* obtulit *hostiam*. Et quare *vnam*, & non multas? Quia illa suffecit ad omnia. Nam *vna oblatione*, id est, sui sanguinis effusione, *consummauit sanctificatos*, id est, per baptismum à peccatis emundans sanctificauit, & *sanctificatos consummauit*, id est, ad summam perfectionem virtutum prouexit, in quãtum potest homo in hac vita consummationem iustitiæ consequi: & *consummauit* illos *in sempiternum*, quia sine fine possidebunt illam iustitiæ consummationem in regno perpetuæ beatitudinis, nec immutabitur vnquam illorum perfectio. Nec solus ego hoc dico, sed *& Spiritus sanctus* per Ieremiam *contestatur nos*, id est, simul testatur illud idem, quod *nos* testamur de sanctificatione & consummatione. Verè *contestatur. Postquam enim* hoc *dixit, Hoc autem testamentum*, &c. ibi contestatus est istud, quod asserimus. *Postquam* hoc *dixit*, contestatus est istud, id est, ex eo, quòd hoc *dixit*, consequens est eum contestari, quod nos de sanctificatione & consummatione fidelium Testamenti noui testamur. Nam quia illa consummatio non per vetus, sed per nouum Testamentum fit, idcirco ipse *Spiritus* mentionem eiusdem noui Testamenti facit, cùm illam consummationem pro- *(Iere. 31.)*

mittit, dicens: *Hoc autem Testamentum*, &c. Quasi C dicat: Non vetus testamentum docebo, non carnales obseruantias prædicabo, sed *hoc* est *testamentum* spirituale, *quod testabor*, & affirmabo, loquens & accedens *ad illos*. & hoc faciam *post dies illos*, qui sunt apud me præfiniti, *dicit Dominus* per Ieremiam, non ipse Ieremias. Et non ita *testabor* illis *hoc* nouum *Testamentum*, sicut vetus testatus sum, in lapideis tabulis scribendo duris patribus eorum: sed potius alio & vtiliori modo, scilicet *dando leges meas in cordibus eorum*, id est, manifestando internis sensibus eorum voluntates meas per Spiritum Sanctum, qui sapiẽtiam & charitatem illis infundet, vt intelligant eas, & delectabiliter adimpleant. *& eas* leges, quas dabo, *superscribam in mentibus eorum*, quia tãtæ dignitatis erunt noua præcepta, vt arbitriũ mentis eorum superetur, nec sufficiat ex seipso quisquam ea complere, sed auxilio gratiæ iuuetur & corroboretur infirmitas eius, vt ea compleat Hoc loco designatum est, quia in virtutibus eos cõsummaturus erat *in sempiternum*: & de sanctificatione, quàm daturus erat, subiũgitur, quia *peccatorum*, quæ quantum ad se, fecere *& iniquitatum eorum*, quantum ad proximum, *iam* à tempore baptismatis *non recordabor amplius*: quia nec in hoc seculo pro his iniungam illis aliquam pœnitentiam, nec in futuro vllam pro eis irrogabo pœnam. Ita promisit *Spiritus sanctus* per nouam gratiam peccata remitti. Sed *vbi horum* est *remissio, iam non est* facienda legis *oblatio pro peccato*, sed cessare debet apud Christianos, quibus peccata sunt in baptismo remissa: Sed etsi post baptismum peccauerit, remittitur per pœnitentiam, nec indigent oblatione legali. Vel in futuro seculo remissis omnibus om- D nino peccatis, *iam non* offertur *oblatio* Christi pro aliquo peccato eorum, quia nullum erit.

Habentes itaque fratres fiduciam in introitu sanctorum in sanguine Christi, quam initiauit nobis viam nouam & viuentem per velamen, id est, carnem suam, & sacerdotem magnum super domum Dei, accedamus cum vero corde in plenitudine fidei, aspersi corda à conscientia mala, & abluti corpus aqua munda, teneamus spei nostræ confessionem indeclinabilem. Fidelis enim est qui repromisit. & consideremus inuicem in prouocationem charitatis & bonorum operum, non deserentes collectionem nostram, sicut consuetudinis est quibusdam, sed consolantes: & tantò magis, quantò videritis appropinquantem diem.

Multis modis commendato Christi pontificio, & Iudæorum destructo, & ostenso quòd Christus fuit melior hostia, & ad remissionem peccatorum sufficiens, & quòd lex cum hostijs suis ad hoc erat impotens, finit hoc loco de his disputationem, & monere incipit, vt sola Christi fides cum obseruantia bonorum operum teneatur: & ex omnibus, quę supra dixit, ex quo de Christi sacerdotio disputare cœpit, infert nunc. Quasi dicat: quandoquidem CHRISTVS est *Sacerdos secundùm ordinem Melchisedec, & suo sanguine cœlum aperuit, & vna nos oblatione sanctificauit atque consummauit*, & cætera superius tractata, *itaque ô fratres accedamus* ad eum fide & bonis operibus, à quo per infidelitatem & prauam operationem longè eramus, nos dico, *habentes fiduciam*, id est, spem certissimam, qua non est desperandum, si oberrauimus, sed confidenter possumus accedere: *habẽtes fiduciam in introitu sanctorũ*, id est, in-

troeundi

A troeundi *in sancta sanctorum*, hoc est, *in cœlũ*, quo intelligimus præcessisse pontificem nostrum. *Fiduciam* habemus quod intrabimus *in illa sancta sanctorum*, & hoc non in legalibus sacrificijs, sed *in sanguine Christi*, quem ipse ideo effudit, vt eodem redempti, illuc accedamus, & *in illa sancta* ingrediamur. *quam viam*, id est, quem introitum modò factum *viam* tritam in patriam, ipse *initiauit nobis*, id est, ipse primus omnium fideliũ intrauit, ipse primus per eam ambulauit, & fidelibus suis potestatem ambulandi per eam post se tribuit. *Viam* dico, *nouam*, id est, per quam nullus ante eum ambulauit, *& viuentem*, id est, durabilem, & manentem, atque nos sanctificatos expectantem, quia postea fidelibus semper est aperta. Vel *viuentem*, quia omnes, qui intrant, viuere facit. *Viuentem*, quia nullus per eam ingreditur, nisi quem vita ducit *per velamen, id est, per* significatum illius velaminis, quod duo tabernacula diuidebat, *id est per carnem suam*, patefacta est nobis via, *in sancta sanctorum*, *id est*, in supernam Ierusalem. Vnde etiam eo in cruce
Matt. 27. moriente, *scissum est velũ templi*, significans mortẽ eius apertam esse nobis viam *in sancta sanctorũ*. *Per velamen, id est, per carnem* Christi, qua velabatur diuinitas, via illa manet peruia: quia sumunt fideles vt viaticum *carnẽ* Christi & de hac vita recedentes, ingrediuntur ianuã cœli, *& per velamen, id est, per carnem suam initiauit nobis* ipse *viam* illam: quia carne velatus transijt primus per eam. *Per carnem initiauit* eam, quia nisi *carnem* assumpsisset, nõ eam *nobis* initiasset. *Per carnem* enim, non per diuinitatem potest de loco ad locum ire: & ideo *per carnem*, qua se velauerat,
B *initiauit nobis iter in cœlum*, sicut ei Psalmista
Psal. 103. canit: *Qui ponis nubem ascensum tuum*. *Nubem* quippe posuit *ascensum* suum, quia carne ascendit, nõ diuinitate. Nam quod nunc Apostolus *velamen*, hoc Psalmista *nubem* appellat. Vel secundùm quòd nonnullis visum est, caro Christi, quam ex altari sumimus, idcirco *velamen* appellatur, quoniam sensibus nostris in Sacramento velatur. Nam sensus nostri aliud renuntiãt, & aliud fides. Visus enim persuadet nobis esse solummodò panem, secundùm panis speciem, fides autem insinuat esse *carnem* viuam & viuificatricem: gustus, panem in sapore; auditus etiam
Nota. illud idem in fractione: fides verò integrum Agnum à fidelibus sumi sine aliqua ipsius læsione. Non enim sumimus *carnem* exanimem, sed consecratione & operatione diuina *viuentẽ*. Christum scilicet & Agnum pro nobis oblatũ in Sacramento accipimus, non vt ipse quicquã contumeliæ vel læsionis in Sacramento patiatur; sed illud, quod pro nostra vita sustinuit, nostræ memoriæ repræsentatur. Per hoc itaque *velamen* Dominicæ carnis initiata est nobis via noua, quia per Sacramentum Corporis & Sanguinis Christi, cœpit in nouo Testamento patere fidelibus ingressus regni cœlorum, qui sub veteri lege nulli patebat. *& habentes* (inquit) *sacerdotem magnum* Christum pro nobis Patrem orantem. Ipse enim per hostiam suam *in sancta sanctorum introiuit*, vbi semper viuit, & offert, & interpellat *pro nobis*. *Sacerdotem* dico, *super domũ Dei*, id est, super Ecclesiam constitutum, vt eam regat, & contra omnes impugnationes defendat. Hoc totum tale est, ac si dicatur: *Fiduciam* habemus introeundi ad *sancta sanctorum*, ad visionem supernæ pacis, tum quia per sanguinem Christi genus humanum exuit seruitutem; tum quia ipse primus intrauit; tum quia fideles suos C
corroborat & nutrit esca suæ carnis, & potu sui sanguinis; tum quia *pro nobis* intercedit; tum quia Ecclesiam gubernat, & protegit. Nos (inquit) *habentes fiduciam* per hæc omnia, quæ dicta sunt, *accedamus* ad eum, id est, passibus affectionis, & gressibus religiosæ operationis efficiamur ei magis ac magis propinqui ad introitum *sanctorum*. *accedamus*, non cum ficto, sed *cum vero corde*, vt non simulatorio, sed puro & *vero corde* tendamus ad eum, sicut scriptum est: *Et in* Sap. 1.
simplicitate cordis quærite illum. & hoc faciamus *in plenitudine fidei*, id est, vt fides nostra de illo sit plenaria, nec aliquid minus quàm oportet habeat, ne adhuc infideliter æstimemus eum sine carnalibus obseruantijs ad salutem minus posse sufficere. Nos dico, *aspersi* & purificati *corda* nostra ab omni *mala conscientia*, *& abluti corpus aqua munda*, id est, baptismo, quo mundantur omnes peccatorum sordes. Hoc est, *accedamus* ad eum *vero corde*, *in plenitudine fidei*, nos qui sumus *aspersi corda*, id est, qui habemus *corda* rore Spiritus sancti aspersa in baptismo, & per hoc emundata *à conscientia mala*, id est, ab omni reatu conscientiæ, *& ablutis corpus*, id est, qui habemus ablutum & purgatum à peccato *corpus aqua munda* baptismi. Omnia enim peccata delentur in baptismo, tam interiora, quàm exteriora. Quia ergo per baptismum facti sumus à peccato liberi, & restaurata est nobis libertas arbitrij, & gratia Dei data, & nullam habemus excusationem, *accedamus* (vt dictum est) ad eum, qui tot beneficia nobis largitus est, & *vero corde* diligamus eum, atq; fidem integram illi seruemus, & fide plena eum credamus, & quod corde credimus, ore confiteamur, scilicet *teneamus* D
spei nostræ confessionem, id est, nihil sit tam graue vel asperum, quod ab ore nostro auferat *confessionem*, quæ est causa spei, quæ facit nos cœlestem beatitudinem sperare, id est, quæ confessio procedit ex spe. Nisi enim quis bona futura speraret, non illud confiteretur, pro quo præsentia bona amitteret. Hanc *confessionem*, quæ facit nos æterna bona sperare, *teneamus indeclinabilem*, id est, ita firmiter eam *teneamus*, vt non deorsum inclinetur ad cupiditatem, vel timorem terrenorum, sed semper tendat sursum ad appetitum cœlestium. Et debemus constanter hanc *spei confessionem* tenere, quia *fidelis est* Dominus in suis promissionibus, & mentiri non potest, *qui repromisit*, id est, qui multoties per Scripturas nobis promisit æterna bona, quæ speramus. Hæc quantum ad Deum monuit eos Apostolus. Deinde exhortatur eos, vt satagant de vtilitate proximorum, & admonet eos ad charitatem, & bonam operationem. Quæ exhortatio ad eos maxime videtur pertinere, vel eos notare, qui existimantes se melioris vitæ, consortium aliorum deserebant. Quasi dicat: Fidem & *confessionem teneamus* quantum ad nos, vel ad Deum: *& consideremus inuicem*, id est, diligenter & attentè inspiciamus alter alterum, nõ vt inuideat & insidietur, sed *in prouocationem charitatis & bonorum operum*, id est, vt maiorem dilectionis feruorem habeat, & ad omnem bonam operationem prouocetur. Scilicet perfecti considerent imperfectos, exhortando illos ad Dei & proximi dilectionem, & ad fructum dilectionis, id est, ad opera bona. Imperfecti verò considerent perfectos, sumendo ex eis exemplum vtilitatis, quod imitentur. Et sic prouoca-

A uocabunt se vicissim in charitatem, & bona opera. Vel per omnia *consideremus* quid fratribus sit vtile, *inuicem* hoc agentes, vt quemadmodum nos de salute aliorum satagimus, ita & illi vicario modo de salute nostra sint soliciti, vt nullus habeatur segnis & infructuosus inter nos. Quia dum dicitur, *consideremus inuicem*, conuenit singulis illa exhortatio. Hæc, inquit, faciamus, *non deserentes collectionem nostram*, id est, illos, qui collecti sunt ad fidem nobiscum, *sicut est consuetudinis quibusdam* vestrum, qui charitatem nõ habentes, & quasi de singularitate meritorũ gloriantes segregant se à cæteris. Tangit & culpat scindentes vnitatem charitatis, quasi inter alios non possent habitare caussa sanctitatis suę, qui potius suo exemplo debuerunt consolari alios. Laborantem quippe consolari, est pariter in labore persistere: quia subleuatio laboris, est visio collaborantis, sicut cùm in itinere comes iungitur, via quidem non attrahitur, sed tamen de societate comitis labor itineris leuigatur. *Et tantò magis*, inquit, *quantò videritis appropinquantem diem.* Ac si dicat: Eò labor crescat, quò iam præmia laboris appropinquant. Vel si tribulatio & persecutio infidelium ingruerit fratribus, *non* deseratis *collectionem* vestram, id est, illos, qui vobis per Sacramenta fidei sunt associati in eodem corpore Ecclesiæ, *sed* potius consolamini eos in aduersis dulcedine vestræ exhortationis. Dico ne deseratis in tribulatione pauperes Christi, *sicut* quidam, qui videntes imminere sanctis anxietates, subtrahunt illis adminiculi sustentationem. Non subtrahatis vos à socijs in certamine martyrij,
B denegando eis solatium vestræ exhortationis, *sed consolantes* sitis eos in ipsis passionibus: *& tantò magis* id facite, *quantò magis videritis* asperiores pœnas imminere, per quas finis eorũ appropinquat, in quo de tenebris huius seculi ad diem perpetuæ claritatis transibunt, ne quis vnquam desit illi tam felici diei propter subtractionem vestræ exhortationis. Vel etiam in pace vos, qui sanctiores videmini, ne deseratis causa vestræ religiositatis *collectionem* fratrum, quia minus religiosi videntur, sed vestra cohabitatione & colloquutione consolationem illis exhibete, ne de sua salute desperent propter irreligiositatem suam, si viderint se desertos à vobis sanctioribus. Consolamini eos, promittendo veniam, & in spem erigendo, & ad benè agendum monendo. Et hoc facite *magis* ac *magis* quotidie, sicut *videritis* appropinquare *diem* mortis. Quasi dicat: Non differatis, quia mors vniuscuiusque prope est, & quotidie vicinior efficitur. *tantò* intentius hoc agite, *quantò videritis* illum *diem* singularem & timendum appropinquare.

Sup. 6. *Voluntariè enim peccantibus nobis post acceptam notitiam veritatis, iam non relinquitur hostia pro peccatis, terribilis autem quædam expectatio iudicij & ignis æmulatio, quæ consumptura est aduersarios.*

Verè non debetis peccare, negligendo *collectionem* fratrum, & deserendo, quia *nobis* Christianis *voluntariè peccantibus*, id est, sponte Deum offendentibus, & non ex ignorantia vel infirmitate, sed ex deliberatione delinquentibus, *post acceptam notitiam veritatis*, id est, postquam interius illuminati sumus, & quid eligendum, quídue respuendum sit, absque dubio cognouimus, *iam* post hæc *non relinquitur hostia pro peccatis*, sicut in veteri lege mandatum erat, sæpius hostias offerri *pro peccatis*. C Non enim Christus iterum immolandus est *pro peccatis*, quod semel factum est, & secundò non est opus, sed magis oportet nos in fide & bonis operibus manere. Non excludo pœnitentiam, sed secundum baptismum. Non dico, non est vltra pœnitentia vel remissio, sed *hostia*, id est, crux secunda: quia vna suffecit, nec amplius hanc exspectemus, sed pœniteamus, quia rebaptizari in morte Christi non possumus. Qui enim iterat baptismum, iterat rursus mortem Christi, vt ex iterata fiat iterata remissio. Sed hoc impossibile est. *Non talis hostia nobis relinquitur*, si post baptismum nos inquinauerimus. Vel *voluntariè peccantibus*, id est, in voluntate peccandi manentibus, *nobis non relinquitur hostia pro peccatis*, id est, nullum commodum potest conferre sacrificium Dominici Corporis. Nam *pro peccatis* pœnitentium offertur Deo quotidie sacrificium & oblatio, non *pro peccatis* illorum, qui ipsa peccata relinquere nolunt. Si peccare nobis ita perseueranter & continuè placuerit, *non relinquitur nobis hostia pro peccatis*: sed potius *relinquitur quædam nobis* notabilis *expectatio iudicij*, quæ est *terribilis*, id est, ad terrendum habilis, quia multum nos terrere potest. Et hæc pœna interius est, quia *&* foris sæuiet *ignis* perpetuus. Nam etiam timor *iudicij* resurgentibus malis est pœna inenarrabilis, & grauior quàm gehenna. Et dicente iudice, *Discedite à me maledicti in ignem æternum*, Matth. 25 statim assumet eos *ignis æmulatio*, id est, vehemens infestatio, quia zelo quodam nimis accenso semper eos puniet, & quasi inuidebit eis, quia semper ad hoc exardebit, vt eos D incessanter exurat. *quæ* nimirum feruens *æmulatio consumptura est*, id est, perpetualiter deuoratura *aduersarios* Christi, vt semper in tormentis deficiant, & nunquam ad finem deficiendo perueniant: qui nunc aut per infidelitatem, aut per malam operationem aduersantur Christo.

Irritam quis faciens legem Moysi sine vlla miseratio- Deut. 17.
ne duobus vel tribus testibus moritur. Quantò magis Matth. 18
putatis deteriora mereri supplicia, qui Filium Dei con- 2.Cor. 13.
culcauerit, & sanguinem testamenti pollutum duxerit,
in quo sanctificatus est, & spiritui gratiæ contumeliam
fecerit? Scimus enim qui dixit, Mihi vindictam, & ego
retribuam. Et iterum, quia iudicabit Dominus populum Deut. 32.
suum. Horrendum est incidere in manus Dei viuentis. Rom. 12.

Verè *nobis voluntariè* & libenter *peccantibus*, Psal. 134 postquam *veritatis* notitia sumus illuminati, *non relinquitur* spes futuræ saluationis, dum in peccato iacere volumus, sed potius pœna perpetuæ damnationis. Quod patet à minori: Quia *quis faciens irritam legem Moysi*, id est, aliquis præuaricans aliquod præceptum veteris legis, *moritur* ea morte, quam lex decreuit, vel lapidatur, vel incenditur, vel alio genere mortis extinguitur, *sine vlla miseratione*, id est sine aliqua pœnarum imminutione. Ipse dico, conuictus *duobus vel tribus testibus*, qui testantur quòd legem in aliquo sit trangressus, & ille quidem sic interficiebatur propter illius legis transgressionem, in qua non recipiebant obseruatores diuinam gratiam. Ergo *quantò magis* putare debetis *deteriora* & acerbiora *mereri supplicia* eum, contra quem in iudicio perhibebunt testimonium Angeli sancti & propria conscientia, quòd *Filium Dei conculcauerit*? In lege enim duo vel tres adhibentur testes, sed ibi testis erit multitudo Ange-

A ideo dixit *certamen passionum*, quia ipsæ passiones certabant contra eos, vt patientiam & fidem eis extorquerent, sed non potuerunt. Et ideo qui sic fortiter stetere in principio suæ conuersionis, non debent nunc metu persequutionis deserere *collectionem* fratrum, qui eorum solatio indigent. Siue ideo posuit *certamen passionum*, quia aliud est passio, quæ infertur; aliud difficultas passionis, quæ contra rationem pugnat, & vt fidem postponat, exhortatur. Duobus itaque modis eos laudat, tum quia passiones & verbera exterius sustinuerunt, tum quia inuictissimè contra ipsas passiones interius certauerunt, quasi dicens: Duo in vno fecistis, quia vnũ patiebamini exterius, aliud interius. *Et in altero quidem*, id est, in hoc, quod exterius patiebamini, *facti* estis *spectaculum*, id est, admiratio quædam vniuerso populo, *in opprobrijs*, quæ contra vos proferebant, quia omnes irridebant vos, & amentes atque insensatos dicebant. Et graue quidem est opprobrium, sed grauius est, cùm *spectaculum* hominibus fit, non secretò exprobatur. *Spectaculum* fuistis in *opprobrijs*, quoniam spectante vniuerso populo, irrogabantur vobis multa conuitia & ignominiosa verba, *& in tribulationibus* quia publicè flagellabamini. & diuersas pœnas sustinebatis. In hoc maximam eorum constantiam ostendit, quando quamuis *spectaculum* essent, non tamen deficiebant à fide. Non enim modicum opprobrium est, fieri *spectaculum*, & ab hominibus insultationes perpeti. & quasi non sufficeret spectaculum, addebantur opprobria verborum, & *opprobrijs* tribulationes verberum. Hæc quidem
B *sustinuistis in altero*, id est, in altera parte certaminis, quæ (sicut dictum est) foris vigebat: *in altero autem*, quod interius erat, id est, in altera parte certaminis, quæ in corde gerebatur, certastis sic, quòd *effecti* estis per compassionem *socij taliter conuersantium*. Ideo dicit *in altero & in altero*, vt ostendat has duas partes certaminis tantùm esse. & per hoc eos omne genus certaminis tantùm esse, & per hoc eos omne genus certaminis sustinuisse Compatiendo & necessaria ministrando *effecti* estis *socij taliter conuersantium*, id est, assiduè patientium, scilicet Apostolorum, & similium, qui totam vitam suam ducebant patiendo aduersa pro Christo quorum exemplo perseuerare & vos debetis in obseruatione patientiæ. Verè *socij* eorum facti estis. *Nam & vinctis compassi estis*, quia si pro Christi nomine patiebantur, vos inde sic dolebatis, ac si cum eis vincti essetis, & dolorem cordis operibus declarabitis, ministrando illis sustentationem de bonis vestris: quia non poterant sibi necessaria quærere, vtpote vinculis & carceribus detenti. Illis *compassi estis* ministrando, *& ob hoc suscepistis rapinam bonorum vestrorum*. Nam idcirco vobis ab infidelibus propria bona sunt ablata, quia inde ministrabatis *sanctis*. Et hanc *bonorum* direptionem *suscepistis* non cum mœrore, sed *cum gaudio* & alacritate cordis. & hoc est quod dicit, quia *& vinctis compassi estis, & bonorum vestrorum cum gaudio rapinam suscepistis*, id est, & de tribulationibus sanctorum doluistis, velut si eas eas in corpore vestro pateremini, & de damno rerum vestrarum propter sustentationem eorum vobis illato gauisi estis. *Suscepistis* læti quasi donum Dei amissionem facultatum vestrarum, *cognoscentes*, id est, quia cognoscebatis *vos* idcirco *habere substantiam* longè *meliorem* ista, *& manentem*, id est, non tran- C sitoriam, sed æternam. hoc est spe certissima cõfidebatis vos æterna bona lucrari amissione temporalium, & æternam requiem labore transitorio, atque thesaurum cælestem damno terreno: & quia spem certam, id est, confidentiam supernæ retributionis habuistis. *Itaque nolite amittere confidentiam vestram*, id est, *nolite* deficere. Illatio est ex eo, quòd dixit eos tanta pertulisse, & vitam æternam inde expectasse, id est, *manentem substantiam*. Quasi dicat: Quoniam in principio fidei tot aduersa passi estis, & inde confidenter sperabatis æternam mercedem, *itaque nolite amittere confidentiam vestram*, id est, firmam spem vestram, deficiendo à patientia fidei, quia per patientiæ amissionem amittetis & æternæ vitæ spem. Et ne amissio spei parua iactura videretur, addit: *quæ magnam habet remunerationem*. Itaque pro certo Sperat illam *remunerationem* ineffabilem, quam *oculus nõ vidit, nec auris audiuit*, ac si iam teneat eam. Vel in prædestinatione diuina habet illam. (1. Cor. 2, Isaiæ 64.) Verè per impatientiam non debetis *amittere confidentiam* perpetuæ retributionis. Nam *patientia est vobis necessaria*, id est, necesse est vt nunc patienter, aduersa toleretis pro Deo, si cũ eo postmodum regnare vultis: quia *si compatimur, & conregnabimus*. (2. Tim. 2.) Ideo *est necessaria, vt* vos per eam *facientes voluntatem Dei*, id est, sustinentes æquanimiter omnes iniurias vobis illatas, quia hoc placet Deo, vel *facientes voluntatem Dei*, id est, mandata eius seruantes, & quicquid aduersitatis propter hæc acciderit, libenter perferentes, *reportetis repromissionem*, id est, sicut nũc pro Deo portaueritis pondus aduersitatis, ita postmodũ D reportetis pondus beatæ remunerationis, quam sæpe Deus cælestis promisit. *Id enim, quod in præsenti est momentaneum & leue tribulationis nostræ, supra modum in sublimitate æternum gloriæ pondus operatur in nobis*. Hoc ergo *pondus gloriæ*, quam Deus repromisit, studete per præsentem patiẽtiam tunc reportare.

Adbuc enim modicum, & quantulum, & qui venturus est, veniet, & non tardabit. Iustus autem meus ex fide viuit. Quòd si subtraxerit se, non placebit animæ meæ. Nos autem non sumus subtractionis filij in perditionem, sed fidei in acquisitionem animæ.* (* aliquãtulumq́. Habac. 2.)

Tenenda est (vt dixi) *patientia*. nam nec longa est, nec vehemens, sed modica, & quantula, ne vobis longum & durũ videatur eam seruare. Nam prope est finis vniuscuiusque, & mox requiescetis à labore, & percipietis gloriam Christo iudice. Nam iuxta prophetiam Habacuc, *adhuc modicum* restat, id est, paruo tempore *adhuc* seruanda est *patientia, & quãtulum*, id est, non vehemens, vel magnum aliquid patiendum est, sed exiguæ quantitatis erit, quicquid in hoc seculo perferendũ fuerit. Huius enim temporis *patientia* momentanea, & nullius vehementiæ est deputanda, si respicitur quod est in æternitate & summa gloria donandum. *Adhuc*, inquit, restat *modicum, & quantulum, & post veniet* iudex, *qui* sine dubio *venturus est* quandoque, *& non tardabit* venire, sed citò *veniet*, vt reddat vobis prædictam *repromissionem*, si modò patientiam seruantes, feceritis eius *voluntatem*. Nulla mora erit in reddenda mercede, sed citò *veniet* remunerator, interim *autem viuit* in anima *ex fide iustus meus*, quia fides est nunc vita cordis, donec ille veniat, qui vitam æternam dabit & animæ & corporis: & per fidem, non

A per opera legis iustificatur, quisquis *meus iustus* est. Qui enim per opera legis iustificatur, non *meus*, sed suus *iustus* est: quia non à me, sed à se iustificatur: & non in me, sed in se gloriatur. At qui per fidem iustificatur, *iustus meus* est, quia dono gratiæ meæ iustificatur: & non sibi quòd *iustus* est tribuit, sed gratiæ meæ deputat. Et *viuit* interim *ex fide*, donec veniente Christo introducatur ad visionem meam, & æternaliter viuat ex specie. Vel *ex fide*, quam nûc habet, *viuit* postmodum, quia quod nunc credit, tunc accipit. *Ex fide viuit. Quòd*, id est, sed, *si subtraxerit* à fide *se*, vt vel metu persequutionis deserat fidem, vel in operibus legis iustitiam quærês, incipiat corde à fide recedere, *non placebit animæ*, id est, voluntati *meæ*: ac per hoc non poterit viuere, sed potius damnationem merebitur, quia me offendet, subtrahendo *se* à fide & gratia. Hæc per Prophetam loquutus est Dominus. Qui se se subtrahit, displicet Deo. *Nos autem non sumus* tales, *non sumus* apostatæ, vt subtrahamus nos à fide. Quasi dicat: non debemus apostatare, vt subtrahamus nos, sed in melius proficere. In numero eorum se ponit Apostolus, vt magis suadeat: & non dic t esse tales, quales non vult eos esse: vt blanda monitione retineat eos, ne subtrahant se: quia nondum prorsus apostatauerant, sed partim adhuc in fide manebant, id est, partem fidei retinebant. *Non sumus*, inquit, *subtractionis filij*, id est, apostasiæ, ducentis nos *in perditionem*, *sed sumus filij* Dei ducentis *in acquisitionē animæ*: hoc est, *non sumus* geniti ab apostasia trahente filios suos *in perditionem*, sed fides genuit nos, ducens *in acquisitionem animæ*, vt per fidem B acquirat vnusquisque nostrum animam suam, non per subtractionem perdat. Nam sicut fide acquiritur anima, sic subtractione perditur. Acquiritur, vt libera possideatur à nobis in æterna beatitudine, ne per subtractionem transeat à nostra potestate, & fiat in tormentis possessio dæmonum.

CAPVT. XI.

Est autem fides sperandarum substantia rerum, argumentum non apparentium. In hac enim testimonium consecuti sunt senes.

Quia isti multum duri erant ad fidem, ideo prolixum de fide tractatum facit Apostolus, vt eorum duritiam prorsus ad fidem inclinet, ostendens omnes sanctos patres eorum per fidē placuisse Deo. Dixi vos esse filios *fidei*. Quæ *fides* non est earum rerum, quæ videntur; sed earum, quæ non videntur, & quæ sperantur. Sed *fides est substantia sperandarum rerum*, id est, *fides est* causa, quare res sperandæ quandoque subsistent in nobis, hoc est, causa nobis est consequutionis æternarum rerum, quæ modò sunt sperandæ & desiderandæ, & propriè dicitur *fides* esse *substantia sperandarum rerum*, quoniam eis substat. Nam sicut *substantia* substat formæ, eam esse faciendo, sic *fides* sperandis rebus, eas in nobis ponendo. Res sperandæ sunt, gloria, beatitudo, requies, æternitas, & huiusmodi: & istarum *substantia* dicitur esse *fides*, quia iam facit eas substare in corde nostro per certitudinem credulitatis. Facit eas substare, id est, esse vel quasi sub aspectu nostro stare, & immobiles, vtpote æternas, permanere & *est* eadem *fides argumentum rerum non apparentium*, id est, certitudo *rerum*, quæ non apparent, & (si quis de eis C dubitet) probatio, sicut adhuc futura probatur resurrectio, quoniam ita credidêre Prophetæ, & Apostoli, & cæteri Sancti. Nam ea, quando non apparent, vel præterita sunt, sicut de creatione mundi: vel præsentia, sicut de Domino Iesu, sedente *ad dexteram patris*: vel futura, sicut de die iudicij. Et horum omnium *est argumentum*, id est, certitudo & probatio *fides*. Eorum ergo *fides est argumentum*, quæ apparere non possunt. Quæ enim sunt apparentia, fidem non habent, sed agnitionem. Nam etsi dicuntur credi quæ videntur, sicut dicit vnusquisque oculis suis se credidisse, non tamen ipsa est fides, quæ in nobis ędificatur. Sed ex rebus, quæ videntur, agitur in nobis, vt ea credantur, quæ non videntur, sicut Thomas hominem vidit, & Deum credidit. *Ioan. 21.* *Est* itaque *fides substantia*, id est, fundamentum, & firmitas, & essentia, sperandorum bonorum: *& est argumentum non apparentium*, id est, certa & rationabilis probatio inuisibilium, ac præmonstratio futurorum. *Argumentum* enim dicitur esse ratio dubiæ rei faciens fidem. Verè *fides est substantia sperandarum rerum*, id est, substare faciens eas in corde fidelium, ac per hoc iustificans cor eorum, quia *in hac* fide *consecuti sunt* à Domino *senes testimonium* iustitiæ, *Gen. 7.* quia Deus ipse testis fuit puræ conscientiæ ipsorum, & testatus est eos esse iustos, sicut & ad Noe dixit: *Te vidi iustum coram me in generatione hac.* & si per fidem *consecuti sunt testimonium* iustitiæ, iustitia verò causa & meritum est futurorum bonorum, tunc *fides est substantia sperandarum rerum. Senes* autem dixit antiquos Patres, quia morum & fidei maturitatem habuere, & D priscis temporibus fuerunt. Vnde constat fidē non esse rem nouam, nec deserendam, sed tenendam, quam tenuere antecessores, & per quam iustificati sunt, & bonitatis suæ testimonium, quod quærebant, à Deo per eam *consecuti sunt*.

Fide intelligimus aptata esse secula verbo Dei, vt ex inuisibilibus visibilia fierent. *Gen. 1.*

Probat quod *fides est argumentum rerum non apparentium*. Nam *fide intelligimus aptata esse* tempora, &c. Vel quasi illi dicerent, quomodo rebus futuris possumus fidem adhibere, cùm nullus eas videat, ostendit à simili, quia de futuris bene potest *fides* haberi, quoniam habetur de præteritis, quæ cùm fierent, nemo vidit, & tamen creduntur esse facta. Non enim vidimus, quòd Deus mundum fecerit, & tamen credimus quia fecerit. Nam cùm non vidissemus eum hæc operantem, *fide* tamen *intelligimus secula*, id est, omnia, quæ sunt transitoria, *esse aptata*, id est, aptè qualitatibus & formis assumptis composita *Verbo*, & sapientia *Dei*, quæ Christus est: quoniam *omnia per ipsum facta sunt.* *Ioan. 1.* Et sic *aptata*, *vt ex inuisibilibus fierent visibilia*, id est, ex informibus elementis formata. Nam antequam formæ darentur rebus, tenebræ erant, & inuisibilia elementa, sed in eorum separatione nata est *lux*. Informis enim materia, quam de nihilo fecit Deus, appellata est primò *cælum & terra*. Et dictum est, *in principio fecit Deus cælum & terram*, non quia iam hoc erat, sed quia hoc esse poterat. Omnia enim elementa confusè tenebantur in illa informi materia, quæ *chaos* ab antiquis dicta est, & de qua formata sunt vniuersa. Tuncque cedentibus tenebris, per exortum nouæ lucis sunt facta vi-

A cta visibilia, quæ prius videri non poterant. Vel ex inuisibilibus facta sunt visibilia, id est, ex intellectuali mundo visibilis. Inuisibilis enim mundus in sapientia Dei erat, & ad cuius similitudinem factus est iste visibilis, & hæc omnia si de intelligimus ita esse facta.

Gen. 4. Matt. 23. *Fide plurimam hostiam Abel, quàm Cain, obtulit Deo, per quam testimonium consecutus est esse iustus, testimonium perhibente muneribus eius Deo, & per illam defunctus adhuc loquitur.*

Modò per partes ostendit, quomodo *senes fide consecuti sunt testimonium* suę probitatis, & incipit à primo iusto, qui propter fidem suam *iustus* est inuentus, & exemplum iustitiæ ac fidei nobis est factus. Verè *senes in fide testimonium sunt* adepti. Nam *Abel* primus hoc *consecutus est*, qui *fide*, id est, per fidem *obtulit Deo plurimam*, id est, pluris pretij, vel magis acceptabilem *hostiam*, *quàm* frater eius *Cain*, *per quam* fidem *consecutus est testimonium esse iustus*, id est, quòd esset *iustus*, *Deo perhibente testimonium muneribus eius*, dum ea se recipere demonstraret, mittens ignem de cœlo, qui ipsa consumeret. Nam dum munera *Cain* non inflammauit, & munera *Abel* cœlitus igne misso combussit, præclarè *testimonium* dedit eisdem *muneribus*, quòd ea suscepisset, & quòd oblator eorum *iustus* esset, ac fideliter obtulisset. Tale *Testimonium* adeptus est per fidem, dum viueret. *Et defunctus loquitur adhuc per illam*, id est, monet omnes posteros exemplo suæ fidei, vt fidem cum bonis operibus habeant. Vel quia adhuc
B recitatur Scriptura, in qua Deus *ad Cain* dicit:
Gen. 4. *Vox sanguinis fratris tui clamat ad me de terra.* Ille enim clamor *sanguinis*, est loquutio defuncti. Vel *defunctus loquitur*, id est, facit, nos loqui de se defuncto, quia est nobis materia loquendi, vt de eius magna fide cæteris demus exemplum. Non enim mors extinxit famam fidei, sed potius vbiq; diuulgauit.

*Henoch. Gen. 5. Eccl. 44. *Fide * Enoch translatus est, ne videret mortem, & non inueniebatur, quia transtulit illum Deus. Ante translationem enim testimonium habuit placuisse DEO. Sine fide autem impossibile est placere DEO. Credere enim oportet accedentem ad Deum quia est, & inquirentibus se remunerator fit.*

Alterius senis exemplo habenda est *fides*. Nam *Enoch fide translatus est*, id est, quia fidem habuit, & iustitiam tenuit, *translatus est* in Paradisum, vnde Adam eiectus fuerat. *Translatus est* ideo, *ne videret mortem*, id est, vt non solùm non sentiret in seipso mortem, sed etiam in alio non *videret* eam, vtpote remotus procul à terra morientium, & habitans in regione viuentium. Nam non *est* ita *translatus*, vt in aliam terræ partem hominibus inhabitabilem poneretur: sed ita potius, vt ab omni societate mortalium separaretur. *Non* enim *inueniebatur*, cùm à suis per multa loca diligenter quærerentur. Ideo scilicet non poterat inueniri, *quia transtulit illum Deus*, qui ipsum occultare potuit, ne à quoquam inueniretur. Posuit namque illum in alia secreta regione, vbi in magna carnis ac spiritus quiete viueret, donec circa finem seculi cum Elia veniat reliquias Israel ad fidem conuertere. Verè propter fidei meritum *translatus est*. Nam *ante translationem habuit testimonium placuisse Deo*, quia, sicut Scriptura refert,
Gen. 5. *Ambulauit Enoch cum Deo, & vixit Enoch postquam genuit Mathusalem, trecentis annis.* Valdè enim placuit DEO, quia tam sanctè vixit, vt per C
viam iustitiæ *trecentis annis* ambularet *cum Deo*. Et quia Deus tantum fecit eum ambulare secū in via rectitudinis, euidens illi *testimonium* perhibuit, quia sibi placeret. Ipse *habuit testimonium*, quia placeret *Deo*. Sed *sine fide impossibile est placere Deo*, id est, nullus ad hoc vnquam promoueri potest, vt DEO placeat, nisi meritum fidei præcedat. Patet ergo quia & *Enoch* per fidem placuit, atque per fidem transferri meruit. Fides enim ista, quæ sic laudatur ab Apostolo, ea debet intelligi, *quæ per charitatem operatur*. Et Galat. 5.
verè nullus DEO placebit, nisi meritum fidei præmiserit, quia *accedentem ad Deum oportet credere*, id est, quisquis Deo vult propinquare, vt ei proximus fiat, & ei placeat, necesse est vt primò fidem habeat, quoniam *fides* est primus gradus, in quo mentem quis constituit, qui *ad Deum* accedere intendit. *Credere eum oportet, quia* Deus *est*, id est, *quia* ipse solus propriè habet esse, sicut Moysi loquitur: *Ego sum, qui sum.* Cætera enim Exod 3.
verum esse non habent, quia sunt mutabilia. Sed ipse solus *est*, qui nunquā mutatur, sed semper *est* quod *est*: & quisquis varietatem suæ mutabilitatis superare cupit, *ad Deū* accedat, & credat, *quia* ipse *est* incommutabilis, & sibi adhærentes liberat à mutabilitate. Hoc *oportet eum credere*, & etiam *quia sit remunerator inquirentibus se*, id est, illos in futuro muneribus donat, qui nunc per ea, quæ faciunt, Deum solum inquirunt, id est, in cordis intentione quærunt: hoc est, nihil aliud quærit intentio cordis ipsorum, nisi Deum, ex operibus, quæ foris ostendunt, & quòd tales ab eo remunerentur, debet *credere* D
quisquis ad eum vult accedere.

*Fide Noe accepto responso de * his, quæ adhuc non videbantur, metuens, aptauit arcā in salutem domus suæ, per quam damnauit mundum, & iustitiæ, quæ per fidem est, hæres est institutus.* * ijs. Gene. 6.

Refert Iosephus Adam prædixisse exterminationem rerū omnium, vnam ignis virtute, alteram verò aquarum multitudine fore venturam: & inde forsitan Noe Deum consuluit, & responsum accepit, quia diluuiū venturum tūc esset, atque iussum est ei, vt *arcam* construeret. Qui fideliter Deo credidit, & sibi imperata perfecit. Itaque *Noe accepto* diuinitus *responso fide*, id est, per fidem, *metuens de his, quæ adhuc non videbantur*, id est, de inundatione diluuij, quæ nondum perpendebatur, quia & aer adhuc serenus erat, nec aliquod huius rei signum apparebat, *aptauit*, id est, aptam composuit, *arcam in salutem domus suæ*, id est, vt per eam saluaret à diluuio suam vxorem, & filios, cum vxoribus eorum. In eo quod ponit, *metuens de his, quæ non videbantur*, commendat fidem eius, qui iam metuebat, quæ nondum videbat, credens ea, quæ Deus sibi prædixerat. Sic & nos omnia, quæ Deus fore promittit, aut minatur, indubitāter fore complenda *credere* debemus, & eius mandatis in præsenti deseruire, si exemplo sancti *Noe* volumus ad salutē pertingere. Cùm enim nullum signū futuri interitus videret, sola Dei voce audita credidit futuram mundi submersionē. Nos verò multa signa finis seculi & futuri iudicij videmus, & tamen rarò inuenitur, qui de illo iudicio nunc sic metuat, vt sanctus *Noe* de diluuio formidabat. *Aptauit arcam, per quam damnauit mundum*, quia tanto maius peccatum habuerunt homines; quanto maiorem eius in fabricanda arca instantiam videbant;

A & nõ credebant. Cùm enim viderent eum per centum annos in constructione arcæ laborare, deberent futuros casus animaduertere, & ad pœnitentiam confugere. Quod quia non fecere, grauiorem sibi damnationem acquisiêre. & hæc est prima laus fidei eius, quia *mundum incredulum damnauit*: *& institutus est à Deo hæres iustitiæ, quæ est per fidem*, & post diluuium hæreditario iure obtinuit religiosos mores, quos fides generat: & quos antecessores eius, qui iusti fuerant, habuerant. Idcirco enim factum erat diluuium, vt finis imponeretur vitijs, & iustitia, quam *Abel* & *Enoch*, & cæteri Sancti tenuerãt, permaneret, & huius *hæres* factus est beatus *Noë*, Et ita *consecutus est* in fide *testimonium*, quia iustitiam fidei hæreditauit.

Gene. 12. & 13. *Fide qui vocatur Abraham, obediuit in locum exire, quem accepturus erat in hæreditatem, & exijt, nesciẽs quò iret. Fide demoratus est in terra repromissionis, tanquam in aliena, in casulis habitando cum Isaac & Iacob, cohæredibus repromissionis eiusdem. Expectabat enim fundamenta habentem ciuitatem, cuius artifex & conditor Deus.*

Adhuc per exemplum ostendit, quòd fides sit habenda, & quòd in ea *senes testimonium* sint adepti, quoniam ille, qui prius vocabatur *Abram* & post à Deo vocatus est *Abraham*, dat nobis exemplum fidei. Nam fides causa fuit augmentationis vocabuli eius, vt qui prius dicebatur *Abram*, id est, pater excelsus, post accipiens promissionem, quòd omnes gentes fidem eius essent sequuturæ, & patrem eum habituræ, vocaretur *Abraham*, id est, pater videns multitudinẽ: quia factus in fide pater credentium, vidit multitudinem omnium gentium venturam ad suã B fidem. Et ille, *qui* huiusmodi causa *vocatur Abraham, fide obediuit* Deo. non enim obediret, nisi crederet. *Obediuit* dicenti, *Exi de terra tua, & de* Gen. 12. *cognatione tua, & veni in terram, quam monstrauero tibi*. Sic *obediuit exire*, id est, obediens exiuit à terra patrum suorum, & venit *in locum* illum, *quem accepturus erat*, id est, in terram Chanaan, quam erat habiturus *in hæreditatem* in filijs suis, non in seipso. *Et* audito Dei præcepto, *exijt* mox de terra sua, *nesciens quò iret*, sed tantùm obedire cupiens, & credens, quòd esset à Deo consequuturus longè meliora, quã relinquebat in patria. Si enim certum *locum* sciret, ad quem tendere posset, qui certum patriæ *locum* deserebat, non tam admirandæ fidei esset. Et si saltem post inueniret vacuum *locum*, ad quem ducebatur, vt possidere terram illam posset, nó ita commendaretur fides eius. Sed inuenit *locum* Chananæis plenum, & inter eos vt aduena mansit. Et hoc est quod sequitur: *Fide demoratus est in terra repromissionis*, id est, quæ sibi non semel, sed multoties promissa est, nó vt possessor, sed vt aduena, *tanquam in aliena* terra, non *tanquam* in propria. *Fide* melioris terræ moratus est vt peregrinus in ea, nec redijt ad paternum solum, sed obedire volens, mansit vbi iussum ei fuerat, non in domibus pomposis & magnis, sed *in casulis* & tu- Nota. gurijs *habitando*. Non enim magna domorum ędificia construebat, sed parua illi sufficiebant tuguria, quoniam mens eius aliò tendebat, & ipse semper exulem se credebat, in quocunq; loco præsentis mundi positus esset. Sic habitauit Gen. 25. *cum Isaac & Iacob*, quia, sicut ex Genesi colligitur, *Iacob* quindecim annorum erat, quando mortuus est *Abraham*. Et hi duo, scilicet *Isaac & Iacob*, cohæredes erant *eiusdem repromissionis*, C quia ad ipsos fecit Deus eandem repromissionem terræ Chanaan, in qua cœlestis hæreditas figurabatur. Et quare velut pauper & aduena morabatur *in Casulis Abraham* cum filio & nepote, nec magnas domos ædificabat? Quia *expectabat ciuitatem*, id est, cœlestem patriam, Ierusalem supernam, *habentem fundamenta*, id est, stabilitatem diuersorum præmiorum, quæ nunquam deficient vel diruentur, *cuius* ciuitatis *artifex & conditor Deus* est, quia ipse arte suæ sapiẽtiæ illam dictauit, & post per rei euidentiam condidit. Hoc est, *Abraham* ita vilis & aduena *in casulis* habitare sustinuit, quia non illam terram optauit, sed æternam ciuitatem, quã ipse Deus, & non homo fecit ac condidit, dari sibi à Deo expectauit.

Fide & ipsa Sara sterilis virtutẽ in * *conceptionem seminis accepit, etiã præter tẽpus ætatis, quoniã fidelem credidit esse eũ, qui repromiserat. Propter quod & ab vno orti sũt, & hoc emortuo, tãquã sidera cæli in* * *multitudinẽ, & sicut arena, quæ est ad orã maris, innumerabilis. Iuxta fidẽ defuncti sunt omnes isti, non acceptis repromissionibus sed à longè eas aspicientes, & salutantes, & confitentes quia peregrini & hospites sunt super terram. Qui enim hæc dicunt, significant se patriam inquirere. Et siquidem* * *illius meminissent, de qua exierunt, habebant vtiq; tempus reuertendi. Nunc autem meliorem appetunt, id est, cœlestem. Ideo non confunditur Deus, vocari Deus eorum. Parauit enim illis ciuitatem.* * conceptione. Gen. 17. 18. & 21. * multitudine. Psal. 38. * ipsius. Exod. 3.

Non solùm *Abraham* fide probatus est, sed *& Sara*, quia *& ipsa*, id est, in propria persona, non in vicaria, *accepit fide virtutem in conceptionem seminis*, id est, facta est virtuosa vt conciperet, *etiã præter tempus ætatis*, id est, quæ *virtutem* concipiẽ D di in frigido sanguine iam diu perdiderat: & hoc decrepita meruit, cùm à iuuentute semper fuisset *sterilis*. Et licèt ista duo impossibilia viderentur, id est, sterilitas & longæua senectus, tamen *& ipsa Sara*, quæ hæc habebat, *accepit virtutem in conceptionem seminis*, id est, vt posset cum semine suo capere viribus caloris semen viri: quod fides, non natura operata est, *quoniam fidelem credidit eum esse, qui* promiserat, & *repromiserat*, id est, Deum in promissionibus suis veracem *credidit*, & *omnia* illi *possibilia* esse non dubitauit. Prius enim *risit*, etsi ex gaudio, non tamen plena fide, sed post verbum Domini solidata est in fide. *Propter quod*, id est, ideò quia *Abraham credidit, & Sara* Deũ *fidelem* nõ dubitauit, *& orti sunt* multi *ab vno* patre: quod mirũ fuit, quia si tot filij à pluribus patrib⁹ orti fuissent, nó esset tã mirũ. Sed quia tot *ab vno orti sunt*, valde mirandum est, *&* (quod est mirabilius) *hoc emortuo*, id est, ex toto secundùm naturam senectutis mortuo, quoniam viscera illius frigida & mortua erant, nec semen emittere poterant. Emortuũ nanque nõ ad omnia sed ad aliquid: hoc est, ad generandum intelligere debemus eum fuisse. Si enim ad omnia mortuus esset, non iam senex, sed defunctus esset. Et de tali orta est innumera multitudo. Vel *ab vno* vtero Saræ *orti sunt*. *Orti sunt ab vno. & hoc emortuo*. *Emortuo*, quantum ad seniorem maritum. Si enim fœmina ita sit prouectioris ætatis, vt ei solita mulierum adhuc fluant, de iuuene parere potest, de seniore non potest: quamuis adhuc possit ille senior, sed de adolescentula gignere, sicut *Abraham* post mortem Saræ de Cethura potuit, quia viuidam eius inuenit ætatem. Sed *Sara sterilis* erat, & cruore menstruo iam destituta, propter quod iam parere Gene. 18.

A rere non posset, etiam si *sterilis* non fuisset. Verùm contra hæc omnia operata est fides, vt *sterilis* & emortuus vterus Saræ conciperet ex seniore *emortuo*. Et sic non à pluribus, sed *ab vno*: *& hoc* non iuuene, sed *emortuo* senectute, vt magis esset miraculum, *orti sunt* filij, procedentes *in multitudinem tanquam sidera cœli*, id est, qui luce sanctitatis & sui multitudine comparantur sideribus, quia & clari sunt & innumeri: *& sicut arena, quæ est ad oram maris, innumerabilis*, id est, qui grauedine, & infructuositate, atque instabilitate, & multitudine comparantur arenæ. Quid verò per mare, nisi gentilitas designatur? Et quid per *oram maris*, nisi vicinus ritus gentilitatis? Quidam verò Iudæorum instabiles erant ad *oram maris*, & non in ipso mari, dum adhærerent ritui gentilium, peruersè viuendo, & idola colendo, nec tamen gentiles essent, quia circuncisi erant. Isti non ex fide Abrahæ vel Saræ tales erant, sed ex proprio vitio, nõ enim fides meruit tales filios habere, sed ibi postquam fuerant ab eo geniti, degenerabant ab eius fide & probitate per nequitiam suã. Nihil ergo mali promeruit vnquam fides. Quod autem subditur, *iuxta fidẽ defuncti sunt omnes isti*, de illis solummodò, qui stellis comparantur, intelligendum est, nec solùm de filijs, sed de ipsis patriarchis. Nam *omnes isti* non ad horam habuêre *fidem*, sed semper eã vsque in finem tenuerunt, & semper *iuxta* eam vixerunt, ac *iuxta* eam *defuncti sunt*: quia & dum viuerent, semper suos mores, vt fides exigit, in religione duxerunt: & dum morerentur, promissiones diuinas expectauerunt, sicut Iacob moriens dicebat: *Salutare tuum expectabo Domine.* Gen.49. *Isti omnes* nõ elongati à fide per dubitationem, B vel per malam operationem, sed *iuxta* eam persistentes, *defuncti sunt, non acceptis* in terra *repromissionibus*: & ideo expectabant eas in cœlo, quia Deum, qui promiserat, sciebant *esse fidelem*. Credebant enim ipsas promissiones non esse factas de terrestribus, sed promissa sperabant de cœlestibus. Et in hac *fide* moriebantur. Per hæc omnia monet Apostolus Hebræos, vt incôcussam fidem exemplo patrum teneant, si se filios eorum recognoscũt. Nondum *acceptis repromissionibus* moriebantur, *sed aspicientes à longè eas, & salutantes*, id est, oculis fidei considerantes, quia post mortem eas erant adepturi, nõ tamen protinus, sed post longa tempora in aduentu Christi, qui regna cœlorum paraturus erat. Descendebant tunc enim omnes iusti in infernum, ibique quiescentes, expectabant Redemptoris aduentum. Et hoc est, quòd in obitu suo aspiciebant non de prope, sed de longè supernas promissiones, quia desiderium suæ considerationis in lõgum ad eas percipiendas extendebant, & salutabant eas, id est, multum optabant, in quibus salutem consequi credebant. Vel salutabant eas, id est, applaudebant eis hilares. & est dictum ad similitudinem nauigantium, qui longè visis ciuitatibus, ad quas tendunt, salutant præ gaudio. *&* quia promissiones cœlestis patriæ post mortem expectabant, ideò erant *confitentes quia peregrini sunt super terram*, id est, nõ in propria terra degentes. Et quia possent esse *peregrini*, sed tamen diu permanentes, vt excludatur diuturna mansio, subditur, *& hospites*. Hospes enim dicitur ille, qui statim recedit, nec diu manere quærit: peregrinus verò, qui in propria terra non moratur, etsi diu in aliena maneat. Et ita per hoc, quòd se dicebant *peregrinos*, ostenditur quia æstimabant se in alieno C degere: per hoc, quòd se fatebantur *hospites*, apparet quia credebant se citò recessuros, & horã mortis quotidie suspectam habebãt. Nam quòd se *peregrinos & hospites* faterentur, non solùm ex Apostoli sententia, sed & ex verbis eorum patet. Dixit enim Iacob Pharaoni: *Dies peregrinationis vitæ meæ centum triginta annorum sunt, parui & mali, & non peruenerunt vsq; ad dies patrum meorum, quibus peregrinati sunt.* Gen.17. Sed ne quis patriarchas ideo peregrinantes fuisse dictos æstimet, quia *in terra promissionis* velut in *aliena* morati sunt, quoniam nec ipsi, nec filij eorum adhuc illam in hæreditatem perceperant, attendat quid Dauid, qui regnum in ea tenebat, ait Domino: *Quoniam aduena ego sum apud te, & peregrinus sicut omnes patres mei.* Psal. Hæc itaque sanctorum Patrum peregrinatio illa erat, de qua dicit Apostolus: *Quamdiu sumus in corpore, peregrinamur à Domino.* 2.Cor.5. Hac ratione se dicebant *peregrinos & hospites*, *quamdiu super terram* erant, id est, donec corpora eorum sub terra sepelirentur, & animę ad extra migrarent. Vel *super terram* existentes, quia terrena conculcabant. Vnde constat, quòd exules se credebant, & *patriam* inquirebant, ex qua ciues iam erant. *Qui enim hæc dicunt*, scilicet, *qui* se fatentur *peregrinos & hospites*, *hæc* dicendo, *significant se inquirere patriam.* Ad hoc confitebantur se esse *peregrinos*, vt significarent, se in omnibus, quæ agebant, veram *patriam* quærere, & ad eam pio gemitu suspirare. Et ne quis putaret, quòd illam, *de qua* exierant, quærerent, subditur: *Et si quidem illius*, &c. Quasi dicatur: Ipsi quærebant patriam. *Et si illius quidem* patriæ *meminissent, de qua exierunt*, id est, si recogitarent terram suæ natiuitatis, & illam desiderarent, ac se *peregrinos* D respectu illius dicerent, *habebant vtiq; tempus & spatium reuertendi* ad eam & nullus eis obsistebat in redeundo. Sed quia illuc non redierunt, patet quòd aliam *patriam* quæsierunt. Ad illam redissent, si illam quærerẽt. *Nunc autem*, cùm cõstet quòd illam non quæsierunt, apparet quia *appetunt*, id est, appetierunt, *meliorem patriam, id est, cœlestem. Ideo* scilicet, quia non in terra cor posuerant, sed ad supernam *patriam* totis desiderijs anhelabant *non confunditur Deus*, id est, non erubescit *vocari Deus eorum*, dum dicit, *Ego sum Deus Abraham, Deus Isaac, Deus Iacob, hoc mihi nomẽ est in æternum.* Exod.3. Erubescere enim potest aliquis Dominus cum dicitur inutilem seruum habere. Sed si bonum seruum habuerit, per illum honoratur. Si *Deus* vocaretur *Deus* Cain, sicut vocatur *Deus Abraham*, non honor, sed dedecus esset ei ex tali seruo. Sed quia tres isti Patriarchæ optimi serui fuerunt, idcirco *Deus* ex quadam familiaritate & priuilegio voluit *Deus eorũ vocari*, tanquam istorum solorum esset *Deus*, qui *Deus* est vniuersæ creaturæ, nõ frustra vtiq; tantum eis tribuens honorem, sed quia nouerat in eis synceram pręcipuamq; charitatem. & quia in ipsis tribus consummauit mirabile sacramẽtum futuri populi. Per liberas enim genuerunt, & in libertatem, vt per Saram Isaac: & in seruitutem, vt per Rebeccam Esau, cui dictum est: *Eris seruus fratris tui*: Gen. 27. & per ancillas non solùm in seruitutem, sicut Ismaelem per Agar, sed etiam in libertatẽ, Gen.30. sicut Dan, ac Nepthalim per Balam; & Gad, ac Aser per Zelpham. Ita & in populo Dei per spiritales viros nascuntur ad fidem non solùm in libertatem laudabilem, 1.Cor. 4. qui eos imitantur, quibus dicitur: *Imitatores mei* & 11.

A *ostete sicut & ego Christi*: sed etiam in damnabilem seruitutem, sicut per Philippum Simon Magus: & per carnales nascuntur non solùm in damnabilem seruitutem, qui eos imitantur, sed
Acto.8. in laudabilem libertatem, quibus dicitur: *Quæ*
Matth.23 *dicunt, facite: quæ autem faciunt, facere nolite.* Hoc sacramentum quisquis in populo Dei prudenter agnouerit, *vnitatem spiritus in vinculo pacis* vsq; in finem, quibusdam cohærendo, quosdam tolerando, custodit. Propter huiusmodi causas voluit *Deus vocari Deus* istorum Patriarcharum, in quorum posteritate præmonstrata est omnis propagatio bonorum & malorum, qui sunt in Ecclesia. Nec mirum si *Deus eorum vocari* dignatur, qui *Deus* est Angelorum: quia *parauit illis ciuitatem*, id est, cœlestem Ierusalem, in qua illos exciperet, & non erubescit de illis, quia con-
Isaia 5?. ciues Angelorum sunt. In illis enim honoratur,
Iere.36. sicut è contrario de malis blasphematur.

Gen.22. *Fide obtulit Abraham, Isaac, cùm tentaretur, & v-*
Gen.21. *nigenitū offerebat, in quo susceperat repromissiones, ad quem dictum est: Quia in Isaac vocabitur tibi semen, arbitrans quia & à mortuis suscitare potens est Deus. Vnde eum & in parabolam accepit.*

Rursus exemplo Abrahæ est habenda fides, quia ipse tantam fidem habuit, vt & filiū offerre paratus esset, & tamen promissionem de semine in eo sibi diuinitus factam non dubitaret esse veram. Non enim hæsitauit, quòd sibi reddi poterat immolatus, qui dari potuit non speratus. Tentabat eum Deus, id est, ipse, qui eum nouerat, ostendebat quis esset ad exemplum aliorum. Qui *fide* accensus, *obtulit* super altare
B *Isaac*, quem plus diligebat: non Ismaëlem, qui ex ancilla natus erat. Et quem ex libera coniuge *vnigenitum* habebat, hunc *offerebat*, *in quo* etiam *promissiones* posteritatis *susceperat*, cùm ei diceretur, *quia in Isaac vocabitur tibi semen.* Licèt enim
Gen. 21. *Isaac* esset ei vnigenitus, nec alium haberet, per quem adimplerentur promissiones seminis, in neutro tamen dubitans, filium *obtulit*, nec de promissionibus dubitauit. *ad quem dictum est* à Domino, non ad alium, vt diceret ei, id est, non per alium mandauit, sed per seipsum Dominus dixit ei, *quia in Isaac vocabitur tibi semen*, id est, in posteritate *Isaac* erit vocabulum seminis tui, quia vocabuntur filij tui, qui ex *Isaac* descendent. Ismael nanque, & Esau, & filij Cethuræ, cum ex Abrahæ stirpe sint, non tamen in filios reputantur. Ipse Deus in solo *Isaac* promisit Abrahę posteritatem. Esset enim minus authentica promissio, si alij Deus hanc loqueretur, & ille post nuntiaret Abrahæ. Qui tamen iussus offerre *Isaac*, non sibi fecit quæstionem, quasi de contrarijs, & sibi aduersantibus verbis Dei, vt diceret, Promiseras mihi in *Isaac semen*, & nunc Isaac iubes occidi? Sed erat in corde eius semper fides incōcussa, & nullo modo deficiēs. Cogitauit enim, quia qui dederat, vt ille, cùm non esset, nasceretur de senibus, poterat etiam de morte reparare. Et hoc est quod Apostolus subdit: *arbitrans quia & à mortuis suscitare potens est Deus*, id est, non solùm ab immolatione potest illum eruere, ne occidatur; sed & post occisionem vitæ restituere. Credebat enim quòd vel Deus illum ab immolatione eriperet, vel immolatum protinus suscitaret, sicque promissionem de futuro semine sibi in eo compleret. Quod in verbo eius patenter ostenditur, cùm
Gen.22. dicit pueris: *Expectate hic cum asino, ego & puer illuc vsq; properantes, postquam adorauerimus, reuerte-*
mur ad vos. Non enim dixit, Reuertar ego *ad vos*: C
sed, *Reuertemur* ego & puer. *Vnde*, id est, quia tam firmiter in omnibus credidit, *accepit eum* ab altari illæsum, quia immolatus non est. *Accepit eum & in parabolam*, id est, in similitudinē Christi, cuius diuinitas impassibilis mansit, licèt humanitas passionem sustinuerit. *Abraham* enim filium vnicum ducens ad immolandum, significauit Deum Patrem, qui *proprio Filio non pepercit, sed pro nobis omnibus tradidit illum.* Isaac sibi ligna ad victimæ locum, quibus fuerat imponendus ipse, portauit: sic & Christus crucem suam. Rom.8.
Isaac ligatus est, & altari superpositus: quia Christus quoque ligatus est in passione, & cruci impositus. Isaac de altari abscessit illæsus, sed aries pro eo est immolatus: quia (sicut diximus) diuinitas Christi mansit impassibilis, quæ per Isaac designata est, sed humanitas eius, quam figurauit aries, morti subiacuit. Qui scilicet aries, inter vepres hærebat cornibus, quia Christus inter iniquos & peccatores, qui per vepres signati sunt, ita crucifixus est, vt manꝰ eius trāsfixæ clauis adhærerent cornibus crucis, sicut scriptum est: *Cornua in manibus eius.* Similiter & cætera de immolatione Isaac ad Christi passionem mysticè sunt referenda. Abac.3.

Fide & de futuris benedixit Isaac Iacob, & Esau. Fide Iacob moriens, singulos filiorum Ioseph benedixit, & adorauit fastigiū virgæ eius. Fide Ioseph moriens, de profectione filiorum Israel memoratus est, & de ossibus suis mandauit. Gen. 27. 48. 49.

Abraham sic probatus est in *fide. Isaac* etiam *fide benedixit de futuris* filios suos *Iacob & Esau*, id est benedictione imprecatus est illis bona, in D
futurum credens, quòd ita illis ventura forent. Nam *Iacob* benedicendo dixit: *Det tibi Deus de rore cæli, & de pinguedine terræ abundantiam frumenti & vini*, &c. Et rursum Esau promisit: *In pinguedine terræ, & in rore cœli desuper erit benedictio tua*, &c. Nisi ergo sic crederet hæc illis ventura, nequaquam solenni benedictione promitteret ea. *Iacob* quoque moriens, cùm alia omnia obliuioni traderet, *fide benedixit* duos *filios Ioseph*, Ephraim & Manassen, dans cuique propriam benedictionem, quia credidit eis profuturum. *& adorauit fastigiū virgæ eius.* Hoc in veteri translatione ibi reperitur, vbi nos in noua legimus, quia *adorauit Israel Deum, conuersus ad lectuli caput.* Sanctus enim & Deo deditus vir, oppressus senectute, ita positum habebat lectulum, vt ipse iacentis habitus absque difficultate ad orationem esset. Sed secundùm aliam translationem, *adorauit super caput virgæ eius*, id est, filij sui, vel *super cacumen virgæ eius*. Et intelligitur, quia tulerat à Ioseph virgam eius, & *super caput* eiusdē *virgæ*, quam tenebat, inclinauit se ad Deum adorandum. Sed Apostolus sensum nostrum ad intelligentiam mysticam trahens, nō dicit quòd ille adorauerit *super cacumen*, sed potius ipsum *cacumen & fastigium virgæ eius.* Virga enim Ioseph, quam ipse velut sceptrum gerebat, ad designationem potestatis suæ, qua dominabatur in tota Aegypto, virgam potentiæ Christi præfigurabat, qua ipse regnaturus erat in toto mundo. Et per Ioseph Christus præsignabatur, per *fastigium* autem *virgæ eius*, celsitudo regalis potentiæ Christi, de qua dictum est: *Virga directionis virga regni tui.* Recta itaque *fide adorauit fastigium virgæ* filij sui, significans quia se tota deuotione substernebat sublimi imperio Christi, quem ex sua carne nasciturum præuidebat. Nam si in Io- Psal. 44.
seph

A seph Christum non intellexisset, non esset dicenda fides, si *fastigium virgæ* illius adorasset. Sed & ipse *Ioseph moriens*, *fide memoratus est de profe-*
Gen. 50. *ctione filiorum Israel*, dicens: *Post mortem meam visitabit vos Deus*, *& ascendere faciet de terra ista ad terram, quam iurauit Abraham, Isaac, & Iacob.* Hoc à patre suo audierat, & nunc moriens fide memorabat. Nisi enim ita futurum crederet, non memoraret. *Et de ossibus suis mandauit*, dicens: *A-*
Ibidem. *sportate vobiscum ossa mea de loco isto.* Et hoc quoque *fide* mandauit, quoniam credebat Christum in terra promissionis nasciturum, & post passionem resurrecturum, & cum eo resuscitari cupiebat inter cæteros sanctos, qui in eius passione resuscitandi erant.

Exod. 2. *Fide Moyses natus, occultatus est mensibus tribus à parentibus suis, eò quod vidissent elegantem infantem, & non timuerunt regis edictum.*

Adhuc exemplo senum habenda est fides, quoniam *Moyses natus*, *occultatus est fide* parentū *tribus mensibus*, quia videbant *elegantem* paruulū. Credebant enim Deum facturum aliquid magni per eum, cùm esset adeò elegantis formæ. Quoniam ab ortu fuit illi infusa magna gratia
Exod. 2. venustatis, non natura, sed dono Dei. *Et ideo non timuerunt edictum regis*, qui iusserat omnes masculos infantes Hebræorum mox vt nati essent interfici, sed *fide* confisi in Deo, seruauerunt puerum.

Fide Moyses grandis factus, negauit se esse filium filiæ Pharaonis, magis eligens affligi cum populo Dei, quā temporalis peccati habere iucunditatem, maiores diuitias æstimans thesauro Aegyptiorum, improperiū Christi. Aspiciebat enim in remunerationem. Fide reliquit
B *Aegyptum, non veritus animositatem regis. Inuisibilem*
Exod. 12. *enim tanquam videns sustinuit. Fide celebrauit pascha, & sanguinis effusionem, ne qui vastabat primitiua, tan-*
Exod. 14. *geret eos. Fide transierunt mare rubrum tanquam per aridam terram, quod experti Aegyptij, deuorati sunt.*

Adhuc exempla fidei prælucent in Moyse. Qui cùm esset puer, adoptatus est in filium à filia Pharaonis, quæ iuxta Iosephum vocabatur Thermut, nec habebat legitimam prolem. Et ideo volebat vt *Moyses* post patrem suum, succederet in regnum. *Moyses* verò cùm excreuisset, *fide* succensus, & regnum Aegypti despiciēs, *negauit*, iuxta Apostolum *se esse filium filiæ Pharaonis*, & reiecit regiam dignitatem, *magis*, id est, potius *eligens affligi*, & iniurijs subijci *cum populo Dei*, qui seruiebat in luto & latere, *quàm habere iucunditatem temporalis* ac transitorij *peccati*. hoc est, *fide* suadente maluit, & super omnia elegit *affligi* propter Deum ad horam. *quàm iucunditatem* eorum, in quibus erat peccatum: & quæ citò transeunt, viuere. Peccatum enim putauit, se lætari in aula, dum fratres sui affligerentur. Non tamen in libris Moysi refertur, quòd negauerit *se filium filiæ Pharaonis*, sed eo tempore id fecisse non dubitatur, quo fecit & quod ibi legimus, *& postquam creuerat, egressus est ad fratres suos filios Israel, & vidit afflictionem eorum.* ipse dico, *æstimans improperium Christi* esse *diuitias maiores thesauro Aegyptiorum. Improperium Christi*, id est, quòd pateretur pro Christo, vel quod significaret *improperium* inferendum Christo post longa secula. vel quod sustinuit à suis, sicut & Christus post à suis. Hoc *improperium* magis elegit ipse, & minus credidit operibus Aegyptiorū, quia per id æternis diuitijs se locupletari credebat, si pro Christo contumelias & opprobria sustineret. Nam *aspiciebat* plena *fide in remunera-* C
tionem æternam, quam Christus pro se patientibus erat daturus: hoc est idcirco elegit esse pauper & despicabilis temporaliter apud homines, quia sursum cor habebat, & de æternis honoribus cogitabat, quos se per paupertatem & patientiam adepturum sperabat. Et etiam *fide reliquit Aegyptum*, educens inde filios Israel, quia credebat, quòd bene euaderent, *non veritus animositatem regis*, qui cōtra eum indignationem magnam conceperat, sed de auxilio Dei confidens, subtraxit à iugo illius populū Israel. Et verè *fide non veritus* est regem. Nam *sustinuit*, id est, non corde fractus, sed vt vere fortis *sustinuit*, id est, sursum in suæ mētis constātia tenuit *inuisibilem*, id est, Deum, quem non videbat, *tanquam videns*, id est, ac si eum præsentem ibi cerneret. Miles enim accuratius pugnare solet præsente rege, quàm absente. Sed *Moyses* pro Deo, quem non videbat, ita pugnauit, & ita eum *sustinuit*, id est, auxilium eius expectauit, ac si corporeis oculis eum coram se videret præsentem, & adiuuantem. Vnde & ei nil ore promenti dictū Exod. 14.
est à Domino: *Quid clamas ad me?* Clamabat enim corde, qui tacebat ore, quia pijs desiderijs ipse auxilium maiestatis implorabat, & expectabat. Et antequam reliquisset Aegyptum, *celebrauit pascha*, & hoc fecit *fide*, id est, celebrem & festum duxit transitum, vel potius noctem egit pro *pascha*, id est, pro transitu de Aegypto, quia non dubitauit, quin reuerà trāsituri essent. Et ideo *fide* lætificatus, antequam exirent, pro trāsitu suo celebre festum egit. *Celebrauit* enim *pascha*, id est, celebrem & communem fecit agni comestionem, quæ vocabatur *pascha*, id est, D
transitus, quia fuit causa transitus eorum de seruitute in libertatem. *& sanguinis effusionem fide celebrauit*, *ne* Angelus, *qui vastabat primitiua*, id est, qui interficiebat primogenita Aegyptiorum, *tangeret eos*, quia pro certo credebat, quod Angelus percussor non ingrederetur domos illas, quæ haberent in superliminari, & in vtroque poste sanguinem agni. *Fide* etiam omnes filij Israel *transierunt mare rubrum* ita illæsi, *tanquam* si irent *per aridam* & siccam *terram*, quia crediderunt Deum ita eos posse educere per *mare*, sicut per siccum. *Quod* scilicet trāsire *mare experti*, & volentes facere *Aegyptij*, qui nec partem fidei habebant, *deuorati sunt* ab aquis, id est, omnino absorpti. Vel *experti* vtrum *fide*, an casu fieret ille transitus, *deuorati sunt* gurgitibus. Si enim casu transirent Israelitæ, similem transitum haberent *Aegyptij*. Sed quia talem viam illis fides parauerat, idcirco infideles in ea perierunt. Iosue. 6.

Fide muri Iericho corruerunt, circuitu dierum septē. Iosue. 2. 6
Fide Rahab meretrix non perijt cum incredulis, excipiens exploratores cum pace.

Non solùm *mare* diuisit fides, sed & muros *Iericho* præcipitauit. Nam Dominus iusserat, *Circuite vrbem cuncti bellatores semel per diem. Sic facietis sex diebus. Septimo autem die sacerdotes tollent septem buccinas, & præcedent arcam fœderis, septiesq; circuibitis ciuitatem, & sacerdotes clangent buccinis. Cumq; insonuerit vox tubæ longior atq; concisior, & in auribus vestris increpuerit, conclamabit omnis populus vociferatione maxima, & muri funditus corruent ciuitatis, ingredienturq; singuli per locum contra quem steterint.* Et filij Israel huic diuinæ iussioni ac promissionibus fidem adbibentes, fecerūt vt sibi fuerat imperatū, & tali ordine ceperūt ciuitatem. Sed in eadem vrbe erat *Rahab*, quæ

A quę *fide* meruit non perire *cum incredulis* ciuibus. Omnes enim gladio perierunt, præter eos, qui erant in domo eius. Exceperat enim duos *exploratores cum pace*, quos Iosue miserat, & absconderat eos, ne rex Iericho inueniret, & occideret illos, quoniã visus illis credidit, quòd filij Israel per Dei potentiam essent habituri terram. Sic enim ait: *Noui quòd tradiderit vobis Dominus terram.* Iosue. 2. *Etenim irruit in nos terror vester, & elanguerunt omnes habitatores terræ. Dominus enim Deus vester, ipse est Deus in cœlo sursum, & in terra deorsum.* Et hac *fide* seruauit *exploratores, & per fenestram* suæ domus latenter emisit. ideoque pereuntibus postmodum cæteris, ipsa cum omni cognatione sua vixit in populo Israel. Et antea quidem fuerat *meretrix*, sed populo Dei sociata, legitimè vixit, Matth. 1. ita vt & in genealogia Saluatoris poneretur. Et quia etiam *meretrix fide* iustificari, & saluari meruit, erubescat omnis vir esse infidelis, ne per infidelitatem omnibus peccatis oneretur, & pereat.

Et quid adhuc dicam? deficiet enim me tempus enarrantem de Gedeon, Barac, Sampson, Iephte, Dauid, Samuel, & Prophetis, qui per fidem * *vicerunt regna, operati sunt iustitiam, adepti sunt repromißiones.* * deuicerunt.

Multa, inquit, exempla veterum de habenda fide vobis attuli, & adhuc plura vobis afferre possem. Sed *quid adhuc dicam?* id est, quod factũ cuius personæ amplius in exemplum fidei proferam? Tot enim exempla protuli, vt omnibus sufficere debeant ad fidem. Et si proferrem alia B omnia, quæ possent proferri, fastidium magis, quàm vtilitatem fortasse generarent. Nec in his amplius immorare debeo, quia cùm determinassem tempus, in quo mihi vobis scribere liceat, si illud consumpsero, exempla fidei veterum proferendo infra præscriptum tempus alia, quæ vobis scribere debeo, perficere non potero. Et hoc est quod subditur: *Deficiet enim me tempus.* Quasi dicat: Non est vtile, vt omnia, quę possem, exẽpla supponam, quia *me enarrantem*, id est, euidenter & singula narrantem *deficiet*, id est, deficiet *tempus*, quod vobis ad scribendum determinaui, nec poterunt in eo explicari omnia quæ vobis scribere statui. hoc est, temporis breuitas qua sum impeditus circa alia, nõ finit, vt plenariam istorũ enarrationem faciã. Vel *tempus* vitæ meæ *deficiet*, id est, deseret *me*, si voluero omnia persequi. Et ideo supersedendũ est, quia *deficiet tempus me enarrantem*, id est, ex toto narrantem, vel extra & apertè narrantem *de Gedeon, Barac, Sampson, Iephte, Dauid, Samuel, & prophetis.* Hoc est, si omnia fortia facta eorum, aliorum, quæ ipsi per fidem operati sunt, voluero in tam breui tempore huius epistolæ, vel vitæ meæ explicare, hoc non potero. Grandia sunt enim, quæ fecerunt illi. *Qui deuicerunt*, id est, deorsum ponentes, & sibi subijcientes, *vicerunt regna*, id est, reges cum omnibus sibi subditis. Et hoc non per suas vires, sed *per fidem*, qua Deo credebant, & in Deo confidebant. Ac *per* eandem *fidem*, qua credebant bonorum operũ remuneratorem, *operati sunt iustitiam*, id est, opera iustitiæ fecerunt. Et *per* ipsam *fidem*, in qua perseuerauerunt, *adepti sunt repromißiones*, id est, remunerationes supernæ beatitudinis, quas Deus in Scripturis promisit ac repromisit operarijs iustitiæ, non quòd statim, quando moriebantur, acciperent illas quia nondum Christus eis viam fecerat, & erant in tenebris causa originalis peccati, sed quia cùm Apostolus hæc scriberet, Christo, passo, iam habebant repromissiones secundùm animam. C Ipse nanque eos ab inferis abstraxerat, & singulis stolis induerat. Vel *adepti sunt promißiones* temporalium bonorum, Apoc. 6. quas lex obseruatoribus suis fecerat: quia non solùm vitam æternam, sed & temporales diuitias, & inimicorum subiectiones propter obseruãtiam legis adepti esse dicuntur, *Gedeon*, Iudic. 6. 7. & 8. *Barac*, & cæteri. *Gedeon* nanque *per fidem* deuicit *regna*, quia iubente ac promittente Deo *in trecentis viris*, quos non ferro, sed lagenis & lampadibus armauerat, superauit Madianitas, & Amalechitas, & alios orientales populos, quorum multitudo centum trigintaquinque millia virorum bnllatorum habebat, & reges eorum cepit, & interfecit. Et ipse operatus est, *iustitiam*, quia destruxit aram Baal, & ædificauit altare Domino, atque liberauit populum Israel. Et adeptus est *repromißiones* vitæ, quoniam mortuus est in senectute bona. Iudic. 4. & 5. *Barac* quoque *per fidem* deuicit *regna*. cui Deus per Delboram prophetissam dixit: *Vade, & duc exercitum in montem Thabor, tollesq́; tecum decẽ millia pugnatorum de filijs Nephthalim, & de filijs Zabulon. Ego adducã ad te in loco torrẽtis Cison Sisarã principẽ exercitus Iabin, & currus eius, atq; omnem multitudinẽ, & tradam eos in manu tua.* Feritq́; *Barac* vt Dominus iusserat, & ascẽdit in montẽ. Quod cũ audisset Sisara, *cõgregauit nongentos falcatos currus, omnemq́; exercitum de Aroseth gentium ad torrentem Cison. Descendit* itaque *Barac de monte Thabor, & decem millia pugnatorum cum eo. Perterruitq́; Dominus Sisaram, & omnes* D *currus eius, vniuersamq́; multitudinem in ore gladij ad conspectum Barac, in tantum, vt Sisara de curru desiliens, pedibus fugeret, & Barac persequeretur fugientes currus, & exercitum vsq; ad Aroseth gentium, & omnis hostium multitudo vsq; ad internecionem caderet. Humiliauitq́; Deus in die illo Iabin regẽ Chanaan*, donec delerent eum. Sic *Barac* per fidem deuicit *regna*. Qui & iustitiam operatus est in hoc ipso, quod liberauit filios Israel ab ipso rege, qui per viginti annos vehementer oppresserat eos: nec sibi victoriam arrogauit, sed Deo pro illa canticum cecinit. Vnde & supernas *repromißiones* adipisci dignus fuit. Sed & *Samson* Iudic. 13. 14. 15. 16. *per fidem* deuicit *regna*, quia cùm esset vnus vir, sed haberet in se spiritum Domini, qui confortabat eum, ingentes strages Philistæorum multoties dedit, nullusque eorum fortitudinem habere poterat, vt illi resisteret. *Iustitiam* quoque operatus est, quia iudicauit Israel viginti annis, & Philistæos oppressores eorum afflixit, & Nazaræus, Luca. 2. id est, consecratus fuit ex vtero matris suæ, *vinum & siceram non* bibens & nihil immundum comedens. In fine tamen, quo se cum hostibus oppressit, non aliter excusatur, nisi quia spiritus latenter hoc iusserat, qui per illum miracula faciebat, sicut & antea illi inspirauerat, vt vxorem de filiabus Philistæorum acciperet, cùm lex hoc prohiberet. Nam sicut in acceptione vxoris alienigenæ fecit per voluntatem Dei, quod lex interdixerat, & non peccauit; ita credi potest, quod Spiritus sanctus illi iusserit extinguere secum ingentem illam hostium multitudinem, quæ de eius humiliatione laudabat idolum suum, & ad maius improperium faciebat eum ebrium ludere, præsertim cum iam ille Spiritus cœpisset ei pristinas vires reddere, ad designationem recuperationis prioris gratiæ. Vnde & nunc Apostolus ponit eum inter eos, Iudic. 11. & 12. qui *adepti sunt repromißiones*. Iephte quoque *per* fidem

A fidem deuicit regna, quia est factus super eum Spiritus Domini, & circuiens Galaad, & inde transiens ad filios Ammon, votum vouit Domino, dicens: Si tradideris filios Ammon in manus meas, quicunque primus fuerit egressus de foribus domus meæ, mihique occurrerit reuertenti cum pace à filijs Ammon, eum holocaustum offeram Domino. Transiuitque Iephte ad filios Ammon, vt pugnaret contra eos. Quos Dominus tradidit in manus eius. Percussitque viginti ciuitates plaga magna nimis. Et humiliati sunt filij Ammon à filijs Israel. Reuertente autem Iephte domum suam, occurrit ei vnigenita filia cum tympanis & choris. Qua visa, scidit vestimenta sua & ait, Heu filia mi, decepisti me, & ipsa decepta es. Aperui enim os meum ad Dominum, & aliud facere non potero, & fecit ei sicut vouerat. Et meritò quæritur, vtrum pro iussu Dei sit habendum, quòd eam immolauit. Abraham enim non solùm non est culpatus crudelitatis crimine, sed etiam laudatus nomine pietatis, quòd filium voluit nequaquam sceleratè, sed obedienter occidere. Iephte verò non ita legitur accepisse præceptum, vt filiam occideret. Sed tamen in eo, quod Scriptura refert, quia factus est super eum Spiritus Domini, & tunc tale votum pro victoria fecit, atque victoriam adeptus est, non videtur temerariè vouisse, cui Spiritus sanctus præsidebat: nec iniustum votũ vouisse, qui victoriã, pro qua votum faciebat, consequutus est. Consequutio enim victoriæ testatur Deo votum non displicuisse. Nouit enim Dominus secretas causas, propter quas tale sacrificium ei placere potuit. Et ipse Iephte semetipsum potius in hoc spiritaliter mactauit, quia cum non haberet filium aut filiam præter istã, omnem affectum eius rigore voti superauit, &
B dolorem compassionis ardore fidei deuicit. Qui & iustitiam operatus est, quia satis rationabiliter & iustè principatum suscepit, & causas suas contra regem filiorum Ammon per legatos iustè disseruit, & iustè bellum inijt, atque populum Israel sex annis secundùm legem Domini iudicauit. Vnde & repromissiones supernarum retributionum adeptus esse creditur. De Dauid verò superfluum esse puto, demonstrare quomodo per fidem regna deuicerit, cùm constet eum tot reges impios iuuante Domino peremisse. Iustitiam autem sic operatus est, vt de illo diceret Deus, Inueni Dauid filium Iesse, virum secundùm cor meum, qui faciat omnes voluntates meas. Sed & repromissiones adeptus est non solùm de æterna vita, sed etiam de aduentu Christi: quia & ipse beatitudinem æternam possidet, & æternus rex Christus de semine eius suscitatus est.

1.Reg. 16. & deinceps per totum.

Samuel quoque per fidem vicit regna Philistæorum, quia cùm satrapæ gentis illius cum exercitibus suis aduersus Israel conuenissent, obtulit Samuel holocaustũ, & clamauit ad Deum pro Israel, & exaudiuit eum Dominus. Nam in ipsa hora sacrificij cõtigit Philistæos inire prælium contra Israel. Et intonuit Dominus fragore magno super eos, atque exterruit eos. & cæsi sunt à facie Israel, factaque est manus Domini super eos cunctis diebus Samuel, & redditæ sunt vrbes, quas tulerant ab Israele. Liberatusque est Israel de manu eorum. Sed & iustitiam ita operatus est Samuel, vt nec in modico reprehensibilis vnquam inueniatur. Ideoque repromissiones beatitudinis æternæ absque vlla dubitatione adeptus est. Nonnulli quoque sequentium Prophetarum, vel orationibus, vel meritis suis deuicerunt reges, sicut orante Isaia cum rege Ezechia, percussit Angelus in castris Assyriorum centum octoginta quinque millia & recessit turpiter C à Iudæa Sennacherib rex.

1.Reg. 3. 4.5.6.7. & deinceps.

Isaie 37. 4. Reg. 19

Eliseus quoque meritis suis obtinuit, vt Benadad rex Syriæ, qui diu Samariam obsederat, cum omni exercitu suo territus fugeret. Dominus autem audiri fecit in castris Syriæ sonitum curruum, & equorum, & exercitus plurimi. fugeruntque Syri, & dereliquerunt tentoria sua, & equos, & asinos cum auro & opibus magnis. & hæc omnia diripuerunt filij Israel, ita vt fieret modius similæ statere vno, & duo modij hordei statere vno in porta Samariæ. Multaque huiusmodi contra reges impios sancti Prophetæ per fidem egerunt, & iustitiam in omni conuersatione sua tenuerũt ac repromissiones diuinas in regno cœlorum adepti sunt.

4. Reg. 7.

Obturauerunt ora leonum, extinxerunt impetum ignis, effugerunt aciem gladij, conualuerunt de infirmitate fortes facti sunt in bello, castra verterunt exterorũ, acceperũt mulieres de resurrectione mortuos suos.*

* effugauerunt.

Non solùm super homines habuerunt antiqui Sancti per fidem victoriam, sed etiam super bestias adeò feroces, vt sunt leones, & super insensibilia elementa, vt est ignis. hoc est, obturauerunt, id est, obturata & clausa fecerunt ora leonum, vt etiam ieiuni leones fide seruante non tangerent eos, sicut Daniel, quem illæsum in lacum leonum per noctis vnius spatium fides seruauit, aliaque vice sex diebus cum septem ieiunis leonibus in lacu clausus sine læsione perdurauit. Pluralis enim numerus pro singulari positus esse nunc intelligitur, in hoc quod dictum est, obturauerunt ora leonum, nisi & Dauidicum factum in hac sententia memoratum accipiamus, qui dum pasceret gregem, venit leo & vrsus, tuleruntque arietem, & ipse persequutus est, & percussit eos, eruitque pecus de ore eorum. illis consurgentibus in eum, apprehendit ipse mentum eorũ, & suffocauit, & interfecit eos. D Alij per rorem fidei, extinxerunt impetum ignis, id est, vehementissimum ignẽ, qui cum impetu virtutis irruebat, sicut Moyses. Nam murmurantibus Hebræis, accensus est in eos ignis Domini, & deuorauit extremam partem castrorum, cumque clamasset populus ad Moysen, orauit Moyses ad Dominum, & absorptus est ignis. Similiter & Aaron alia vice extinxit impetum ignis, quando tollẽs thuribulum cucurrit ad mediã multitudinem, quam vastabat incendiũ, & obtulit thymiama, ac stans inter mortuos & viuentes, pro populo deprecatus est, & plaga cessauit. Sed & tres pueri in Babylone per fidem extinxerunt impetum ignis, cũ quibus in fornacem descendit Angelus Domini, & excussit flammam ignis de fornace, & fecit mediũ fornacis quasi ventum roris flantem, & non tetigit eos omnino ignis. Alij effugerunt aciem gladij, sicut Isaac quoque; cùm pater arrepto gladio vellet immolare. prohibuit Angelus eum percuti: & sicut Dauid, qui dum manu sua psalleret coram Saul, tenebat Saul lanceam, & misit eã, putans quòd cõfigere posset eum cum pariete. Dauid autem declinauit à facie eius. Hoc & alia vice similiter factum est de euasione ictus lanceæ. Vel effugarunt aciẽ gladij, id est, exercitũ accinctum gladio per fidem in fugam verterunt, sicut Gedeon inermis armatos Madianitas, & Iudas Machabæus sæpe cum paucis ferè innumeras hostium multitudines. Alij per fidem conualuerunt de infirmitate, id est, sanati à corporeo languore, sicut Iob & Ezechias. Alij per fidem fortes & insuperabiles, facti sunt in bello; sicut Iosue & Dauid & Iudas Machabæus. Nonnulli verterunt in fugam castra exterorum, id est, alienigenarum, qui super se veniebant, sicut

Daniel 6. & 14. — 1.Reg 17. — Num. 11. — Num. 16. — Daniel. 3. — Gen. 22. — 1.Reg 19 — 1.Reg. 20 — Iudic. 7. — 1.Ma. 3. 4.5.& deinceps. — Iob. 42. — 4 Reg 20

A ſicut *Iudith*, & ſæpe dictus *Gedeon*. Notandum
Iudith. 13 verò, quòd aliud eſt *caſtra* vertere quoniam
Iudic. 7. hoc fit etiam ſine pugna. aliud fugare *aciem gla-*
dij, quod fit pugna. Talia *per fidem* antiqui Pa-
tres cõſequebantur, & temporalem felicitatem
adipiſcebantur, ſed in nouo Teſtamento non eſt
tempus talium. Ante dedit talia Dominus, nunc
dat meliora. Ac ſi diceret: Diſcite homines per
gratiam noui Teſtamenti vitam concupiſcere
ſempiternam. Quid pro magno ita vos vultis
à Domino de morte liberari, ſicut liberati ſunt
patres veſtri, quando commendabat Dominus
etiam terrenæ felicitatis præter ſe non eſſe aliũ
largitorem? illa felicitas ad veterem hominem
pertinet, quæ veritas ab Adam cœpit. Ego au-
tem ſum Chriſtus, non Adam. A veteri veteres
fuiſtis. à nouo noui eſtote vſque ad mortem.
Vnde ipſe hoc voluit in conſpectu inimicorum
pati, quo eum tanquam derelictum putarent, vt
commendaretur gratia noui Teſtamenti, qua
diſceremus aliam quærere felicitatem, quæ nũc
eſt in fide, poſtea verò erit in ſpecie. Sed ſub ve
teri Teſtamento neceſſe fuit & temporalia bo-
na ſanctis præberi diuinitus. Ideo à varijs peri-
culis liberati ſunt, quando clauſerunt *ora leonũ*,
extinxerunt impetum ignis, *effugerunt aciem gladij*,
conualuerunt de infirmitate. Fortitudinem quoq;
& victorias adepti ſunt diuinitus, quoniam
fortes facti ſunt in bello, & *caſtra verterunt exterorũ*.
Magna etiam impetrauerunt orando, quoniam
acceperunt mulieres de reſurrectione mortuos ſuos.
3. *Reg.* 17. Sareptana quippe mulier, orante Elia, filium
ſuum accepit *de reſurrectione* venientem, & per
4. *Reg.* 4. Eliſeum Sunamitis accepit natum ſuum *de re-*
ſurrectione ſibi redditum.

B *Alij autem diſtenti ſunt, non ſuſcipientes redemptio*
nem, vt meliorem inuenirent reſurrectionem. Alij verò
ludibria & verbera experti, inſuper & vincula & car-
ceres, lapidati ſunt, ſecti ſunt, tentati ſunt, in occiſione
gladij mortui ſunt.

Oſtendit quanta *per fidem* ſancti fecerunt,
nunc autem oſtendit quanta pro fide pertule-
runt, vt quod ſuaſerat fide multorum exemplis
pluribus, perſuadeat multarum paſſionum imi-
tationibus. Quidam patrum in vita ſua *per fidẽ*
à varijs aduerſitatibus erepti ſunt. Sed *alij* eorũ
etiam pro fide *diſtenti ſunt*, id eſt, in ſupplicijs
ſingula membra tenſi, *non ſuſcipientes redemptio-*
nem, id eſt, ereptionem de pœnis, quæ infere-
bantur illis, *vt inuenirent* in ſeculo alio *meliorem*
redemptionem præſenti quæ reſpuebatur. Hoc
fecerunt *ſeptem* egregij *fratres cum matre*, quos
2. *Mac.* 7. rex *Antiochus flagris & taureis* crucians, compelle-
bat *contra* legem *carnes porcinas edere*. Qui cùm
dicerent, *parati ſumus mori, magis quàm patrias Dei*
leges præuaricari, iratus rex iuſſit ei, qui prior fuerat
locutus, amputari linguam, & cute capitis abſtracta,
ſummas quoq; manus ei & pedes præſcindi: & cùm iam
per omnia inutilis factus eſſet, iuſſit ignem admoueri, &
adhuc ſpirantem torreri in ſartagine. Sic fecit de ſe-
cundo atque omnes ſeptem, & octauam matrẽ
talibus tormentis conſumpſit. ita *diſtenti ſunt* in
varijs pœnis, atque manus & pedes ad percipiẽ-
dum pœnas extenderunt, & linguas protulerũt.
Ac redimi à pœnis noluerunt, quia cùm ſuade-
retur illis, vt illicitas carnes ederent, & pœnas
euaderent, non conſenſerunt. Optabant enim
meliorem reſurrectionem, ſicut & tyranno dicebãt:
Tu quidem ſceleratiſſime in præſenti vita nos perdis,
ſed rex mundi defunctos nos pro ſuis legibus in æterna
vitæ reſurrectione ſuſcitabit. & hoc quidem iſti tali C
fide pertulerunt. Sed *alij experti* ſunt ſuſtinendo
ludibria & verbera: quia & deriſi ſunt, & verbe-
rati, ſicut Ieremias, qui ait, *Factus ſum in deriſum* *Iere.* 20.
tota die, omnes ſubſannant me. & de quo ſcriptũ eſt,
quia percuſſit Phaſſur Ieremiam Prophetam, & miſit
eum in neruum. Et quaſi parum eſſet pertuliſſe *Ibidem.*
ludibria & verbera, pertulerunt *inſuper & vincula*
& carceres. Per hoc enim, quod dicit *inſuper*, no-
tat hæc quatuor eiſdem perſonis illata fuiſſe. Et
Ieremias vincula pertulit, *& carceres*, quia, ſicut di-
ctum eſt, *Phaſſur in neruum miſit*, quem *Sedechias* *Iere.* 32.
rex in atrio carceris clauſit, & iterum cùm vellet *Iere.* 37.
ire *in terram Beniamin*, & perueniſſet ad portam
Ieruſalem, *apprehendit* eum *cuſtos portæ*, dicens:
Ad Chaldæos profugis? & duxit eum ad principes.
Quamobrem irati principes contra Ieremiam, cæſum
eum miſerunt in carcerem, ingreſſuſque eſt in do-
mum laci, & in ergaſtulo, & ſedit ibi diebus
multis. Sic legitur *Ieremias* expertus eſſe *ludibria*
& verbera, inſuper & vincula & carceres. Michæas
quoque *verbera* pertuliſſe legitur *& carcerem* at-
que *ludibria*. Nam cùm rex *Achab* vellet ire con- 3. *Reg.* 22.
tra Syros ad prælium *in Ramoth Galaad*, & *Pro-*
phetas ſuos conſuluiſſent, quos *circiter quadrin-*
gentos congregauerat, omneſque regi reſpon-
diſſent, vt iret, quia proſperè ſibi euenturum
foret, tandem *Michæas* adductus & interrogatus
reſpondit: *Dominus dedit ſpiritum* mendacem *in*
ore omnium Prophetarum tuorum, qui hic ſunt. Acceſ-
ſit autem Sedechias filius Chanaan, & percuſſit Mi-
chæam in maxillam, & dixit: Mene ergo dimiſit Spiri-
tus Domini, & locutus eſt tibi? Ecce *ludibria & ver-*
bera, cùm ante regem derideretur. & percutitur
ſine iudicio, *& ait rex: Tollite Michæam, & mittite* D
eum *in carcerem, & ſuſtentate eum pane tribulatio-*
nis, & aqua anguſtiæ, donec reuertar in pace. Ecce car-
cer, vbi & *vincula* forſitan fuerunt. Alij *lapidati* 2. *Par.* 24.
ſunt, vt ille, de quo ſcriptum eſt, quia *Spiritus*
Domini *induit Zachariam filium Ioiadæ ſacerdotem,*
& ſtetit in conſpectu populi, & dixit eis: Hæc dicit Do-
minus, Cur *tranſgredimini præceptum Domini, quod*
vobis non proderit, & dereliquiſtis Dominum, vt dere-
linqueret vos? Qui congregati aduerſus eum, miſerunt
lapides iuxta regis Ioas *imperium in atrijs domus Do-* *Matt.* 23.
mini, & interfecerunt eum. Sed & *Naboth Iezrae-* 3. *Reg.* 21.
lites iniuſtè lapidatus eſt. In eo quod ſubditur,
ſecti ſunt, pluralis numerus pro ſingulari poſitus
eſſe creditur, quoniam de ſolius Iſaiæ paſſione
dictum intelligitur, quia Hebræi certiſſimè
tradunt ſerra lignea à Manaſſe rege ſerratum
eſſe. *Alij tentati ſunt* voluptatum ſuaſionibus, aut
ſecularium bonorum promiſſionibus, an diuel-
li poſſent à fidei iuſtificationibus. & ſicut ſan-
ctus Ioſeph, cui impudica domina dicebat, *dor-* *Gen.* 39.
mi mecum. & ſicut *Iudith*, cui dixit Holofernes, *Iudith.* 11.
Tu eris magna in domo Nabuchodonoſor, & nomen tuũ
nominabitur in vniuerſa terra. & ſicut vltimus ſe-
ptem fratrum, de quibus ſupradiximus, quem 2. *Mach.* 7.
rex Antiochus non ſolùm verbis hortabatur, ſed etiam
iuramento affirmabat diuitem ſe & beatum facturum,
& tranſlatum à patrijs legibus amicum habiturum.
Alij verò *mortui ſunt in occiſione gladij*, ſicut *octogin-* 1. *Reg.* 22.
ta quinq; ſacerdotes Domini, quos Saul propter 3. *Reg.* 18.
Dauid iniuſtè *trucidauit*, & ſicut Prophe-
tæ Domini, quos regina Iezabel interfe-
cit.

Circuierunt in melotis, in pellibus caprinis, egentes,
anguſtiati, afflicti, quibus dignus non erat mundus. In
ſolitudinibus errantes, & in montibus, & in ſpeluncis,
& in cauernis terræ.

Circuie-

A *Circuierunt in melotis, in pellibus caprinis,* &c. Melota est (vt aiunt) vestimentum ex pilis camelorum factum, vel ex caprinis pellibus: & quis in veteri Iudæorum populo vsus sit hoc indumento, difficile in scriptis apertè reperi- Matth. 3. tur sed *Ioannes Baptista*, qui in hoc loco intelligi Marc. 1. potest, legitur hoc vsus fuisse. *Iudith* tamen *cili-* Iudith. 9. *cium habebat super lumbos suos.* & Isaiæ dictum est, Isaia 20. *Solue saccum de lumbis tuis*, id est, cilicium. Hoc 4. Reg. 1. indumento credimus & Eliam vsum fuisse, nonnullosque Prophetarum. Fertur etiam melota vocari pellis animalis, quod dicitur taxus, siue taxo, & religiosi viri, domantes carnem suam, non molles, & pretiosas vestes habebant, sed cilicijs vtebantur, & asperis animalium pellibus, vt taxonum & caprarum. Vel *circuierunt* 3. Reg. 19. sic induti loca multa, sicut *Elias*, qui iubente Domino per varia loca ambulasse refertur & sicut *Iohannes Baptista*, qui *venit in omnem regionem* Luca. 3. *Iordanis, prædicans baptismum pœnitentiæ.* Ipsi dico, *egentes* necessarijs corporis, quia nihil habebant, *angustiati* cura animi, quoniam peccata populi plangebant: *afflicti* laboribus, quia persecutionem pro iustitia sustinebant. Qui ne propter penurias & afflictiones viderentur 4. Reg. 2. contemptibiles, subditur. *Quibus dignus non erat* Matt. 14 *mundus*, id est, tantæ dignitatis erat, quòd *mun-* Marc. 6. *dus non erat dignus* conuersatione illorum. Vnde & *Elias* in cœlum viuus est translatus, atque Ioannes citius martyrio cõsummatus. Illi quoque erant *egentes* & *angustiati* atque *afflicti*, de 2. Mach. 5 quibus refertur, quia *Iudas Machabæus*, cùm Ierusalem ab Antiochenis occupata esset, *secesserat in desertum locum, ibique inter feras vitam in montibus cum suis agebat: & fœni cibo vescentes, demo-* B *rabantur, ne participes essent coinquinationis.* Hi se à malitia mundi separauerant, & ideo *dignus* eis *non erat mundus*: de quibus intelligitur hoc, quod Apostolus subiungit, *in solitudinibus errantes, & in montibus.* Alij verò ad proximas coeun- 1. Mac. 2. tes speluncas, & latenter Sabbati diem celebrantes, cùm indicati essent Philippo præposito regis, flammis succensi sunt, eò quod verebantur propter religionem & obseruantiam manu sibimet auxilium ferre. & hos nunc dicit Apostolus *in speluncis & in cauernis terræ* mansisse. Speluncæ quidem naturales, cauernæ autem, quæ manu, vel aliquo casu factæ sunt. *Elias in solitudinibus* antea fuerat *in montibus &* 3. Reg. 19. *speluncis*: qui fugiens *Iezabel*, venit *in Bersabea Iuda Et perrexit in desertum via vnius diei, & inde ambulauit quadraginta diebus, & quadraginta noctibus, vsque ad montem Dei Oreb. Cumque peruenisset illuc, mansit in spelunca*, & auditis ibi sermonibus Domini, reuersus est idem *per desertum.* Sed & illi manserunt *in speluncis* vel *cauernis*, de quibus scriptum est, quia *cùm inter-* 3. Reg. 18. *ficeret Iezabel Prophetas Domini*, tulit Abdias *centum* Prophetas, & abscondit eos *quinquagenos in speluncis, &* pauit *eos pane & aqua.* Hucusque Apostolus exemplis eorum vsus est, qui in fide testimonium consequuti sunt. Superius verò, priusquam de fide tractatum inciperet, ferè per totam epistolam argumentis vte- Rom. 1. batur. Egregrius enim magister, *sapientibus & insipientibus debitor*, cùm in Hebræis quosdã sapientes, quosdam verò tardiores cerneret, prudentiam sapientium argumentis superauit: tarditatem verò simplicium solis exemplis attraxit: quatenus & illos victrix ratio frangeret, & istos ad maiora conscendere imitatio blanda suaderet. C

Et hi omnes testimonio fidei probati, non acceperunt repromissionem, Deo pro nobis melius aliquid prouidente, vt non sine nobis consummarentur.

Multos hactenus memoraui, *& hi omnes*, quos nominatim, vel tacitis nominibus in exemplum adduxi *probati sunt testimonio fidei*, id est, sic *probati sunt* in fide constantes, vt bonum inde testimonium habeant. Ad hoc reuertitur in conclusione, quod in exordio præmiserat, quia *in* fide *testimonium consequuti sunt senes.* Et quamuis in fide fuissent *probati*, *non* tamen *acceperunt repromissionem.* Quid est hoc? Nonne paulo superius dictum, quosdam eorum *per fidem*, deuicisse *regna*, operatos esse *iustitiam*, & adeptos esse *repromissiones*? Sed illi sancti & *repromissiones adepti sunt*, & promissiones expectant, quia beatitudinem animarum habent, sed resurrectionem corporum præstolantur. Vnde bene superius dictum est, quia *adepti sunt repromissiones*, quasi plures & varias: nunc autem dicitur, quia *non acceperunt repromissionem*, quasi vnam singularem, quoniam variæ sunt dignitates, quas animæ iuxta meritorum suorum distinctiones acceperunt, sed vna est corporum incorruptio, quam generaliter expectant. *Non* igitur *acceperunt repromissionem*, quoniam resurrectio corporum, quam Deus sanctis suis repromisit, adhuc differtur, vt simul omnes resurgamus, quatenus in communi gaudio omnium, maius fiat singulare. Ita expectant adhuc, donec & nos occurramus, *Deo prouidente* & sapienter ordinante *pro nobis aliquid melius, vt non consummarentur*, id est, vt non perciperent consummatam beatitudinem animæ & corporis D *sine nobis*, quàm vt ante nos consummarentur. Cùm enim adhuc nos expectant ad suam consummationem, ardentius nostram exoptant liberationem, & propter se, & propter nos, atque *pro nobis* interpellant, vt citius à præsentis seculi miseria liberemur. Nos quoque, etsi propter nos ipsos desides, saltem ne diutius eos expectare faciamus, festinare debemus, ob hoc etiam alacrius currere, quia non tamdiu expectabimus, quamdiu expectauerunt illi. Propter huiusmodi causas DEVS *pro nobis melius* ordinauit, vt nos expectarent ad consummationem. Patriarchæ igitur, & Prophetæ, omnesque Prophetarum spiritus, qui ad beatam vitam transierunt, nos ardenter gauisuros secum expectant, nec est illis ex toto perfecta lætitia, donec quodammodò pro nostris erroribus dolent. Neque enim discedentes hinc Sancti, continuò integra meritorum suorum præmia consequuntur, sed expectant etiam nos, licet morantes, licèt desides, vt nobiscum perfectam beatitudinem consequantur. Propter hoc etiam mysterium illud in vltimum diem dilati iudicij custoditur, quia vnum corpus est, quod iustificari expectatur, vnum corpus est, quod resurgere in iudicium dicitur.

A

CAPVT XII.

Ephes. 4. Colos. 3. 1. Petr. 2. *ad

*IDeoq; & nos tantam habentes impositam nubem testium, deponentes omne pondus & circunstans nos peccatum, per patientiam curramus * propositum nobis certamen, aspicientes in autorem fidei, & consummatorem Iesum, qui proposito sibi gaudio, sustinuit crucem, confusione contempta, atque in dextera sedis Dei sedet.*

Premissis exemplis fidei & patientiæ Sanctorum, in quibus fides solidata est in cordibus auditorum, subiungit illud, quod fidei sociãdum est, id est, hortari incipit ad tolerantiam aduersitatum, vt sicut Patres omnia *per fidem* aduersa patiendo vicerunt, ita & nos faciamus. Quasi dicat: Antecessores nostri tanta *per fidem* operati sunt, & pertulerunt. *Ideoq; & nos* similiter pro fide sustineamus, ad imitationem ipsorum. Nos dico, *habentes impositam* nobis ad protectionem & vmbraculum *tantam nubem testium*, id est, tantam multitudinem Sanctorum, qui de terris instar nubium consurgentes, ad sublimia cœlestis conuersationis volauerunt ab omni sarcina terrenæ cupiditatis, & vt nubes exemplo sui in æstu tribulationum dant nobis refrigerium consolationis, atque compluunt nos inundantia doctrinæ suæ. Qui testes dicuntur, quia fidẽ testati sunt ore & passione. Testes enim Latinè, μάρτυρες Græcè dicuntur. Sed & bonorum operum testes fuerunt, quia in suis actibus testati sunt esse facienda huiusmodi opera. Quorum nubes, id est, densa multitudo est nobis imposita, vt nos protegat, & exemplis suis confoueat. *Et nos* hanc *nubem* leuem super nos *habentes*, deponamus, id est, deorsum ponamus *omne pondus*, id est, omnem grauedinem mundanæ cupiditatis, & quicquid

B

mentem nostram in infimis deprimit, vt leues effecti, ad *nubem*, quæ super nos est, euolemus, & ei consociemur. Deponamus etiam *peccatum circunstans nos*, id est, ad alta eleuemur & in imo relinquamus *peccatũ*, quod iniquè nos impetit, & circumuallat, dum in infimis cor habemus sicut Zachæus, qui præ turba Iesum videre non poterat, ascendit in arborem, vt videret eum. Turba enim altior pusillum Zachæum non sinit videre Iesum, quando insolita consuetudo vitiorum, quæ nos superauit, & super nos excreuit, atque tumultus peruersarum cogitationum, qui sibi cor nostrum subdidit, non nos sinit lumen diuinitatis intueri. Sed Zachæus ascendit in arborem, relicta inferius turba, quia nos in arborem crucis debemus ascendere, crucifigentes *carnem* nostram *cum vitijs & concupiscentijs*, atque cor ad alta sustollere, si Iesum absque turbæ nocentis obstacula cupimus aspicere. Sic itaque deponamus *omne pondus, & circunstans nos peccatum*. Potest etiam *pondus* intelligi sarcina peccatorũ, quæ fecimus, quæ sicut *onus graue* grauata *est super* nos. *Peccatum* verò quod circunstat, tentatio peccati, quæ vndiq; imminet, & ab omni parte nos obsidet. Sed nos per confessionem deponamus *omne pondus* peccatorum, quo grauamur, & per sublimem conuersationem deorsum relinquamus *omne peccatum*, quod nos in infimis circunstat & impugnat. Et sic abiecto pondere, & superatis obstaculis, leues atque sublimes effecti, *curramus*, id est, sine mora hæsitationis citò transeamus *per patientiam certamen* martyrij, quod *propositum* est *nobis* ab infidelibus, qui proposue-

Luca. 19.

Galat. 5.

Psal. 37.

runt aut nos à fide separare, aut varijs tormentis cruciare. Vel à Deo *propositum* est *nobis*, qui per immensa gratiæ suæ beneficia proposuit, non solùm vt in eum crederemus, sed etiam vt pro illo pateremur. Et ita sine murmuratione, vel hæsitatione *curramus per patientiam* agonem martyrij, *aspicientes in autorem fidei*, id est, attendentes quanta pro nobis pertulit, qui fidem nobis & dedit, & auxit, pro qua nobis suadet martyrium. Ac si dicatur: *Curramus propositum certamen*, tum propter exempla multa præcedentium Patrum, tum propter amorem fidei *& cõsummatorem Iesum*, qui tam magnus est, & ab eodem fidem accepimus, pro qua patimur, atque ab ipso consummandam plena beatitudine speramus. Ipse enim est & autor & consummator *fidei*, quia & eo autore fidem habemus, & eo consummatore ad videndum, quod nunc fides credit, perueniemus. *In* hunc aspiciamus, ne aduersis deficiamus, *qui proposito sibi gaudio, sustinuit crucem*, id est, qui proposuit *sibi* in corde gaudium æternum, ad quod per passionem erat transiturus, & sic libentissimè pertulit supplicia crucis, *contempta cõfusione*, id est, neglecta omni verecundia, dum irrideretur *pendens in ligno*. Vel *proposito sibi* à turbis *gaudio*, dum vellent *eum facere regem*, noluit ille gaudium huiusmodi suscipere, sed postmodum *sustinuit crucem*, & illusiones, & opprobria contemnens omnem humanam verecundiam. Omnia enim terrena bona contempsit, vt in illis non quæreretur felicitas. *Crucem sustinuit, atque* ideo *sedet in dextera sedis Dei*, *humiliauit enim semetipsum, factus obediens vsque ad mortem, mortem autem crucis, propter quod & Deus exaltauit illum*. Non ergo frustra sibi gaudium resurrectionis & ascensionis proposuerat, dum pateretur & irrideretur, sed assequutus est illud gaudium. Itaque sicut ille *proposito sibi gaudio sustinuit crucem*, contemnens verecundiam, & adeptus est fidei confessionem, sic & nos *proposito* nobis æterno *gaudio* debemus pro fide eius omnia sustinere, & omnem opprobriorum verecundiam contemnere, vt ad sedis eius participationem mereamur pertingere. Dicit enim: *Qui vicerit, dabo ei sedere mecum in throno meo, sicut & ego vici, & sedeo cũ Patre meo in throno eius.*

C

Philip. 2.

Ioan. 6.

D

Apoc. 3.

*Recogitate enim eum, qui talem sustinuit à peccatoribus aduersus semetipsum contradictionem, vt * non fatigemini animis vestris deficientes. Nondum enim vsq; ad sanguinem restitistis aduersus peccatum repugnantes, & obliti estis consolationis, quæ vobis, tanquam filijs, loquitur, dicens: Fili mi, noli negligere disciplinam Domini neq; fatigeris, dum ab eo argueris. Quem enim diligit Dominus, castigat: flagellat autem omnem filiũ, quem recipit.*

* ne

Prou. 3.

Apoc. 3.

Dixi quia debemus aspicere *in autorem fidei* pro nobis crucifixum. Et iustum est sic fieri. Nam *recogitate*, id est, assiduè cogitate *eum*, qualis & quantus sit, *qui sustinuit contradictionem talem*, id est, tam turpem, & tam vehementem, dum ei contradiceretur, & diceretur, *blasphemauit*, & *secundùm legem debet mori, quia filium Dei se fecit*, & non à quibuscunque, sed *à peccatoribus* hanc *sustinuit*, quod est indignius, nec saltem aduersus membra sua, sed *aduersum semetipsum*. hunc assiduè *recogitate* ad imitandum, qui cùm sit tam sanctus, & tam immunis à peccato, & tam magnus, patienter tolerauit peccatores, qui ei contradicebant, & illudebant, & post crucifigebant eum, hunc, in-

Matth. 26. Ioan. 19.

quam

A quam, *recogitate*, *vt* perpendentes qualia & quanta ipse pertulit, *non fatigemini* in aliquibus aduersis, *deficientes animis vestris*, id est, licèt corpore deficiatis, mente tamen validi & insuperabiles perduretis. Nec debetis deficere, quia parua sunt, quæ adhuc pertulistis. Cur enim reatum defectionis subiretis, qui non grauem passionis vehementiã sustinetis? Cur corrumperemini fidei defectione, qui adhuc caretis sanguinis effusione? Nam etsi vestra iam amisistis, *nondum* tamen *vsq; ad sanguinem*, id est, vsque ad sanguinis effusionẽ *restitistis repugnantes*, id est, iterum iterumque pugnantes, non dico *aduersus* peccatores, id est, *aduersus* homines, sed *aduersus peccatum*, quod illi vobis suadent, dum vos à fide reuocare conantur, vel aliquid illicitum facere vos hortantur. *Nondum* peruenistis ad effusionem sanguinis. *Et* iam tædio segnes effecti,
Marc. 2. *obliti estis consolationis*, quam Dei sapientia vobis per Salomonem exhibet in aduersis. Quasi dicat: Culpandi estis, quòd illam consolationem iugiter in memoria non tenetis. Vel per interrogationem potest legi, *Nondum restitistis vsq; ad sanguinem, & iam estis obliti consolationis?* Non debuissetis illius esse *obliti*. *Quæ* consolatio legitur *vobis*, id est, quæ verba consolatoria diriguntur ad vos per Dei sapientiam, quæ Christus est, à quo fit consolatio. *loquitur vobis*, non *tanquam* seruis, neque saltem *tanquam* amicis, sed potius *tanquam filijs*, quod est dulcius. Christus enim pater est credentium, sicut ipse demonstrat, cũ dicit: *Non possunt filij sponsi ieiunare, quamdiu cum*
B *illis est sponsus*. Et ideo vnicuique fidelium aduersa patienti *loquitur* in Prouerbijs, dicens: *Fili mi, noli negligere*. *Mi*, aduerbium blandientis. *Noli negligere*, id est, non sit tibi voluntas negligendi, hoc est, vilipendendi, *disciplinam*, id est, tribulationes, per quas potes discere, quòd ideo vult Deus te tribulari, vt possis velut aurum igne tribulationis probari. Vel hoc potes ibi discere, quia si nunc tibi, qui filius es, non parcit, quanto magis in iudicio non parcet aduersarijs? Ex hoc etiam, quòd disciplina est, nó debes *negligere* tribulationem, quam pateris, & ex eo, quòd Dei est. *Disciplinam*, quippe Dei *negligere*, est tribulationem recusare velut inutilem, cùm necessitas patiendi eam ingruit. *neque fatigeris*, id est, neque lassescendo deficias, *dum argueris*, id est, reprehenderis *ab eo*, qui Dominus est & tuus, & omnium. Licèt enim sis adoptatus in filium, tamen debes cognoscere Dominum. Et patienter debes aduersitatem sustinere, quoniam ipsa aduersitate *argueris*, & increparis à Domino de malis, quæ fecisti, vt recogites ea, & corrigas. Ideoque peccatis tuis humiliter imputa, quicquid aduersi pertuleris. Nec debes fatigari, *dum sic argueris*, quoniam *Dominus castigat*, id est, castum agit, hoc est, per tribulationes facit à vitijs castum eum, *quem diligit*. Nec solummodò *castigat*, & emendat verberibus, eum fidelem, *quem diligit*, sed etiam *omnem filium flagellat, quem recipit*, id est, *quem* post culpam primi parentis ad se reuocat. *Omnem* & maiorem & minorem *flagellat, quem recipit*. Et tu fortè dicis, exceptus ero. Si exceptus eris à passione flagellorum, exceptus eris à numero filiorum. Ne te sine flagello futurum speres, nisi fortè cogitas exhæredari. Aliter enim nullus recipitur in hæreditate æterna. *Omnem flagellat, quem recipit*. Nullus exceptus, nullus sine flagello erit. Ita *omnem flagellat*, vt etiam Vnicum suũ:

Vnicus ille licèt sine peccato, non tamen sine flagello. Patet ergo, quòd qui sine peccato *flagellat* Vnicum, non immunem à flagello relinquit cum peccato adoptatum. *Omnem flagellat* quolibet modo, vel per malos homines, vel per malos Angelos, vel per damna rerum, vel per infirmitatem corporis, seu per aliud quid aduersitatis. C

In disciplina perseuerate. Tanquam filijs, vobis offert se Deus. Quis enim filius, quem non corripit pater? Quòd si extra disciplinam estis, cuius participes facti sunt omnes, ergò adulteri, & non filij estis. Deinde patres quidem carnis nostræ eruditores habuimus, & reuerebamur eos. * *Non multò magis obtemperabimus Patri spirituum, & viuemus? Et illi quidem in tempore paucorum dierum secundùm voluntatem suam erudiebant nos, hic autem ad id quod vtile est, in recipiendo sanctificationem eius.* * Num.

Quia omnis filius flagellatur, vt in hæreditate, quam per Adam perdiderat, recipitur, ideo *perseuerate in disciplina*, quam inchoastis, id est, in aduersitatũ tolerantia. Non enim potest erudiri quisquam sine labore, quia *virtus infirmitate perficitur*. Et vos ad magnam rem his disciplinæ flagellis erudimini, quia *tanquam filijs offert se Deus vobis* vt cùm bene flagellis eius eruditi fueritis, possideatis eum perenniter vt patrem, & ipse vos vt filios. In alijs codicibus non est *se*, sed *tanquam filijs vobis offert Deus*. Quod idem significat. Quia *tanquam filijs offert vobis*, vt perseueretis in disciplina, & perueniatis ad hæreditatem, atque in hoc, quòd disciplinam dat, patrem se ostendit: *Visitabo*, inquit, *in virga iniquitates eorum, & in verberibus peccata eorum, misericordiam autem meam non auferam ab eis*. Non ergo tantùm misericordia vocantis est, sed & verberantis, atq; flagellantis. Sit itaque manus paterna super vos, etsi boni filij estis. Nolite repellere *disciplinam* eius. Det *disciplinam*, dum non auferat misericordiam. Cædat contumaces, dum tamen reddat hæreditatem. Si promissa patris agnouistis, non timeatis flagellari, sed exhæredari. Non tam amarum vobis esse debet quòd *flagellat*, quàm dulce quòd recipit. Quomodo enim non *flagellat custodiens paruulos Dominus*, quos grandes quærit hæredes? Nec mirum si ipse *flagellat* eos, quia hoc facit omnis pater de filio, *quem diligit*, & sapientem vult esse. Nam *quis* est *filius*, *quem non corripit pater* eius, dum errare in aliquo viderit? Videmus enim homines in filijs suis hoc facere. Aliquando iam desperatos filios suos dimittunt viuere quomodo volunt. At qui spem habent, flagellant illos. Quos omnino viderint sine spe & indomitos esse, dimittunt vt faciant quod volunt. Iam qui dimittunt facere quod volunt, nolunt permittere ad hæreditatem suam. *Quem* autem flagellant *filium*, huic ipsam hæreditatem seruant. Cùm ergo *flagellat* Deus *filium*, currat ille sub manu patris flagellantis: quia dum *flagellat*, ad hæreditatem erudit. Non sit tam vano & puerili sensu, vt dicat, Plus amat pater meus fratrem meum, cui permittit facere quicquid vult. Ego si me mouero contra iussionem patris mei, flagella inuenio. Tu gaude sub flagellis, quia tibi seruatur hæreditas. Ad tempus emendat, ne in æternum damnet. Alijs autem ad tempus parcit, sed in æternum illos damnabit. *Omnem filiũ pater* suus *flagellat*, & verberibus disciplinæ castigat. *Quod si vos estis extra disciplinam* paternorum verberum, *cuius* discip-

Marginalia (right column): 2. Cor. 12. — Psal. 88. — D

A disciplinę *participes facti sunt omnes* filij, *ergo adulteri estis, & non filij estis*, id est, cùm nullus filiorum absque disciplina patris sit, si vos in disciplina Dei, qua vos paterna bonitate castigat, non manetis, tunc *non filij* Dei *estis*, sed potius ex adulterino corruptore, qui diabolus est, nec iure pater vocatur, geniti. Non enim iure *pater* appellari potest, qui ex adulterio genuerit. Deus nanque legitimus *pater* est fidelium diabolus autem non *pater*, sed corruptor est, ideoque non filios, sed adulteros gignit. Tales sunt, qui in præsenti vita flagellum Dei non sustinent, quamuis nomen Christianitatis habeant. Propter has causas debetis *in disciplina* manere. *Deinde* propter ista, quia *patres quidem*, sed *carnis nostræ habuimus eruditores, & reuerebamur eos*, id est, reuerentiam exhibebamus in subiectione & obedientia, ergo *non*, id est, nónne *multò magis obtemperabimus Patri spirituum?* id est, obediemus Deo, qui spiritalis *pater* noster est. Nam obedientia sola virtus est, quæ hominem Deo conciliat, sicut è contra tumor, id est, in obedientia, longè à Deo separat. Quid enim aliud est inobedientia, quam nolle subdi Deo, id est, suæ velle esse potestatis? Nónne *multo magis obtemperabimus patri spirituum*, id est, Deo, qui *formauit hominem de limo terræ, & inspirauit in faciem eius spiraculum vitæ?* Non enim de materia fecit spiritum hominis sicut corpus, sed de nihilo per insufflationem suam creauit, & ita se patrem spiritus esse quodammodò monstrauit. Ideo etiam pater *spirituum* dicitur, quia nos in baptismo secundùm spiritum generauit. *Et* huic *magis*, quàm carnalibus parentibus ob- Gen. 2.

B temperare debemus, quia hoc facientes in æternum *viuemus*. Carnales autem patres parum vtilitatis conferre possunt. Quid enim tibi potuit præstare *pater* tuus, quia corripuit, quia verberauit te? Nunquid præstare potuit vt viueres in æternum? Quod non potuit præstare sibi, quando præstaret tibi? Propter pecuniam suam quantulamcunque, quam de labore collegit, erudiebat te flagellis, ne tibi dimissam malè viuendo disperderes. Quoniam reliquit tibi, quod nec tenere hîc poterat, nec auferre. Non enim aliquid tibi dimisit, quod ipsius esse posset. Cessit, vt succederes. Deus autem tuus, Redemptor tuus, castigator tuus, *Pater* tuus, erudit te, vt accipias hæreditatem, vt non efferas patrem, sed hæreditatem habeas ipsum patrem. Ad hanc spem erudiris, & murmuras. *Erit* enim tunc *Deus omnia in omnibus*. Nec erit vlla infelicitas quæ nos exerceat sed felicitas sola, quæ pascat. Ipse autem pastor noster, Dominus noster, ipse portus noster, honor noster, diuitiæ nostræ. Quicunque hîc nobis varia quærimus, ipse nobis vnus omnia erit. Ad hanc spem domamur, & domitor intolerabilis habetur. Nam carnales *patres* antea nos domuerunt, *& illi quidem* verberibus *erudiebant nos secundùm voluntatem suam*, id est, in his, quæ volebant, videlicet in vanis & caducis, *in tempore paucorum dierum*, dum essemus pueri *hic autem* scilicet Pater *spirituum*, erudit nos *ad id quod est vtile*, id est, ad fidẽ, & bonam conuersationem *in recipiendo sanctificationem eius*, id est, cùm recipimus *disciplinam* eius, quæ nos non solùm à peccatis mundat, sed & sanctificat. 1. Cor. 15.

Omnis autem disciplina in præsenti quidem videtur non esse gaudij sed mœroris: postea autem fructum pacatissimum exercitatis per eam reddet iustitiæ. Propter quod remissas manus, & soluta genua erigite, & C *gressus rectos facite pedibus vestris, vt non claudicans quis erret, magis autem sanetur.*

Monuit eos *in disciplina* perseuerare. Sed quia illi poterant obijcere grauem & asperam esse disciplinam, respondet id ipse prior, & occurrit cogitationibus eorum, atque soluit obiectionem. Quasi dicat: Hortor vos stare *in disciplina*, sed fateor verum esse, quòd sit aspera. Nam *omnis disciplina*, id est, afflictio, quàm quisque pro peccatis suis patitur vt corrigatur, *in præsenti quidem*, id est, inter ipsos dolores molestiæ *videtur* sufferenti *esse non gaudij, sed mœroris*, quia corpoream feriendo perturbat lætitiam. *Disciplinam* nanque, quam Græci appellant παιδείαν, ibi scripturæ nostræ ponere consueuerunt, vbi intelligenda est per molestias eruditio, sicut in hoc loco. Pædiam quippe in Græco habet iste locus epistolæ. *Disciplina* verò, quæ à discendo vocatur, per quam res quæque discitur, vt sciatur ἐπιστήμη dicitur. *Disciplina*, quæ flagellando corrigit, *videtur esse mœroris*, sed non ita videbitur, si quis futura cogitauerit. Nam cogitantibus sola præsentia, videtur intolerabilis, sed cogitantibus æterna fit exoptabilis. Nunc quidem *mœroris esse videtur*, sed *postea*, id est, in alia vita *reddet fructum*, id est, fructuosam remunerationem. *fructum* dico *iustitiæ*, id est, quem iustitia meretur. Et ille fructus erit pacatissimus, quoniam sine vlla vel corporali, vel spiritali aduersitate possidebitur in omni pace. Et quibus reddetur? *exercitatis per eam*, id est, per *disciplinam*, hoc est, ideo tunc alta pace fruentur absque molestia, quia nunc paterna exercitantur disciplina. *Propter quod*, id D est, quia tanta requies in futuro seculo per exercitationem præsentis disciplinæ acquiritur, vos, qui mœrore affecti propter flagella disciplinæ torpueratis à bonis operibus, *erigite* iam alacriter ad bene agendum pro superna mercede *manus remissas*, id est, pigras in eleemosynis. Vel *manus remissas*, id est, desideria repentina sursum erigite ad Deum, *& genua* soluta, id est, consuetudinem fluxam *erigite* ad statum rectitudinis, *& gressus rectos facite pedibus*, id est, actionibus *vestris*. Ad virtutis enim statũ dum non erigitur fluxa consuetudo quo desiderium intuetur, illuc gressus operibus efficaciter non sequitur. *Pedibus*, id est, affectionibus cogitationum vestrarum *facite rectos gressus* operum bonorum, vt quò vocat intentio, sequatur operatio. *Vt non erret quis* à recta via fidei *claudicans*, id est, incessu cogitationum vel actionum suarum titubans, vt ille, qui carnales legis obseruantias simul & Euangeliũ tenere volebat, vel sicut qui nunc & in futuro seculo volebat esse sine flagello. Non ita claudicet quis, quia tunc erraret à via rectitudinis exorbitans, sed *magis*, id est, potius *sanetur* ab omni languore pedũ cordis, vt fortis & rectus incedat per viã iustitiæ. Al. sequuntur.

Pacem sequimini cum omnibus, & sanctimoniam, sine qua nemo videbit Deum, contemplantes ne quis desit gratiæ Dei, ne qua radix amaritudinis sursum germinans impediat, & per illam inquinentur multi; ne quis fornicator aut profanus vt Esau, qui propter vnam escam vendidit primitiua sua. Scitote enim quoniam & postea cupiens hæreditare benedictionem, reprobatus est. Non enim inuenit pœnitentiæ locum, quanquam eum lachrymis inquisisset eam. Rom. 12. Gen. 25. Gen. 27.

Monet

A Monet qualiter cum hominibus sit conuersandum. *Pacem* (inquit) *sequimini* non *cum* quibusdam, sed *cum omnibus*, id est, iura pacis erga omnes homines ita sectamini, vt etiam *cum* illis, qui vos persequuntur, *pacem* teneatis. Nam sunt nonnulli, qui dum plus sapere quàm necesse est student, à proximorum pace resiliunt, dum eos velut hebetes, stultosque contemnunt. Quod verò de duabus his virtutibus diximus, hoc & de alijs omnibus sentiendum est. Contra quod discordiæ malum, rectè nunc Apostolus monet: *Pacem sequimini cum omnibus*, id est, à pace concordiæ nunquam recedatis, vt cum aliquo homine discordiam habere incipiatis: *& sanctimoniam sequimini*, id est, castitatem mentis & corporis. *vel sanctimoniam*, id est, perfectionem in bonis operibus, *sine qua* pace vel sanctimonia, *nemo videbit Deum*. Valde terruit Apostolus, sed non nisi amatores. Non enim dixit *pacem* sectamini *cum omnibus & sanctificationem*, quam qui non habuerit, æterno igne cruciabitur: sed dixit, *sine qua nemo videbit Deum*. Amatorem te voluit esse boni, non formidatorem mali, & ex eo ipso quod desiderabas, inde terruit. Si enim amas videre *Deum* tuum, si in hac peregrinatione illius amore suspiras, ecce probat te Deus tuus. Quasi dicat tibi: Ecce fac quod vis, imple cupiditates tuas, extende nequitiam dilata luxuriam: quicquid libuerit, licitum puta. Non te hinc punio, non te in gehennam mitto, faciem meam tantùm tibi negabo. Si expauisti, amasti. Si ad hoc quod dictum est, faciem suam tibi negabit Deus tuus, contremuit cor tuum, si in non videndo *Deum* magnam pœnam putasti, gratis amasti. Ergo *pacem* sequamur, *sine qua nemo videbit Deum*.

Nota.

B Nam vnde videamus, *Deum*, non habebimus, si contemnendo in nobis ipsum oculum extinxerimus. Quàm stulti essent duo volentes videre solem oriturum, si contenderent inter se qua parte oriturus esset, & quomodo videri posset, & nata inter se controuersia litigarent, litigando se cæderent, cædendo oculos suos extinguerent, vt illum ortum videre non possent? igitur vt *Deum* videre possimus, fide corda mundemus charitate sanemus, pace firmemus: quia hoc ipsum vnde inuicem diligimus, iam ex illo est, quem videre desideramus. Sed & *sine* sanctimonia *nemo videbit Deum*. Vnde Ioannes cum dixisset, *scimus quia cùm apparuerit similes ei erimus, quoniam videbimus eum sicuti est*, continuò subiecit: *Et omnis, qui habet spem hanc in eo, sanctificat se, sicut & ille sanctus est*. Studendum itaque est paci & sanctitate, vt idonei simus eum videre. Has (inquit) duas virtutes sectamini, vt & sancti sitis, & propter sanctitatem vestram à pace perfectorum non recedatis, sed curam de illis habeatis, *contemplantes ne quis* ex illis, vel ex vobis *desit gratiæ Dei*, quæ vobis adest, vt per eam & *pacem & sanctimoniam*, & cætera bona sectari possitis. Prauum est enim valde, si quis vestrum *gratiæ Dei* se subtrahat, cùm ipsa se gratia vobis omnibus ingerat. Cui se per peccatum subtrahit, & illam à se reijcit, qui magis delectationi suæ, quàm cœlesti *gratiæ* consentit. Vnde subiungitur: *Contemplantes, ne qua radix amaritudinis*, id est, ne qua inchoatio delectationis peccati impediat illam gratiam. Quæ peccati delectatio verius dicitur amaritudo, & ideo est vitanda. *Ne qua radix amaritudinis*, id est, ne qua delectationis inchoatio, &

1. Ioan. 3.

ne qua cogitatio malitiæ *sursum germinans*, id est, in actionem erumpens, *impediat* iter vestrum ad cœlum. *Radix* enim in malis cogitationibus accipitur, germen autem in malis operibus atque sermonibus: quia quod latet in radice, monstratur in germine. Et intelligitur ista *radix* vel infidelitatis, vel peccati delectatio, nascens in corde, vel alia qualibet nequitiæ affectio. Et contemplandum est diligenter, *ne sursum* in actionem, vel in sermonem *germinans*, vt lolium, *impediat* triticum virtutum eius, in quo sic germinauerit, *& deinceps per illam inquinentur multi*, accipientes ab eo exemplum nequitiæ vel infidelitatis. Ideo enim cauendum est, ne talis *radix* germinet: quia quod in vno germinauerit, in alios diffunditur. Deinde per partes ostendit Apostolus hæc amaritudinis germina, & aliquos Iudæorum notat. *Contemplantes*, inquit, *ne quis* sit *fornicator aut profanus*, id est, à conuentu fidelium alienus, sicut *Esau qui* pro amore gentilium mulierum sequestrauit se à semine Abrahæ, & offendit patrem suum & matrem, atque *propter vnam escam*, id est, *propter* lentem, quam frater eius coxerat, *vendidit* ei *primitiua*, id est, primogenita *sua*, scilicet dignitatem, quæ illi debebatur ex eo, quòd prior natus erat, propter quæ & à patre *benedictionem* accipere debebat. Sed ita fuit *profanus*, id est, procul à religione, vt propter ventris ingluuiem venderet *benedictionem*. Quàmuis enim ex sanctis parentibus esset natus, tamen malè viuendo degenerauit, & à semine Abrahæ (sicut dictum est) se separauit, nec promissiones Abrahæ factas hæreditauit. Ita & nunc inter Hebræos intelligitur Apostolus in spiritu vidisse aliquos D sectatores *Esau*, in fornicatione, & neglectu religionis, & ingluuie ventris. Nam quos lex terrendo compescebat à nequitia fornicationis, nunc sub gratia quasi liberè fornicabantur, quia non statim puniebantur, sed ad pœnitentiam expectabantur. Vel *fornicator* erat, quisquis inter eos carnalem legis obseruantiam velut concubinam cum fide tenebat: *profanus* verò, quisquis fidem prorsus negligebat, sicque *primitiua sua*, id est, primatum, quem apud Deū habere posset, vendebat minori fratri, id est, permittebat gentili populo ad fidem venienti, accipiens *lentu escam rufam*, id est, delectationem peccati, quod per sanguinem designari solet. Et ita more *Esau* degenerans à fide & religione spiritualium patrum, à quibus per Euangelium in Christo genitus fuerat, promissiones supernæ hæreditatis consequi dignus non erat. Hæc itaque timens Apostolus, monet eos blandè, ne sit inter eos *quis fornicator vel profanus*, sicut *Esau*, qui propter vnius vilis escæ cupiditatem dedit primatus sui dignitatem. Nec debetis (inquit) esse sicut ille, qui reprobatus est. Nam *scitote quoniam & postea*, id est, postquam primogenita sua vendiderat, *cupiens hæreditare benedictionem*, quæ primogenito debebatur, *reprobatus est* à Deo, licet enim pater eum benedicere vellet, diuina tamen dispensatione factum est, vt fratrem eius pro illo benediceret. Sicque diuinitus *reprobatus est* ab acceptione benedictionis, quanuis pater eum ad benedicendum eligisset. *Non enim inuenit* tunc *locum pœnitentiæ, quanquam inquisisset* eam *cum lachrymis*. Nam cùm de venatu rediisset, & agnouisset quòd Iacob *benedictionem*, quàm ipse expectabat,

Gen. 25.

A accepisset, vehementer doluit, & fleuit, quòd & antea primogenita, & nunc *benedictionem* perdidisset. Sed licèt vbertim fleret, tamen *pœnitentiæ locum non inuenit*, per quàm primogenita, quæ dudum vendiderat, recuperaret: vel *benedictionē*, quam frater eius acceperat, ipse sumeret: quia serò fleuit, & serò pœnitētiam quæsiuit. Impossibile enim iam erat mutarari, quod factū fuerat. Sic & vos præcauete, ne cùm post mortem debetis recipere *benedictionem*, reprobemini, & *locum pœnitentiæ* tunc non inueniatis, si modò primatum vestræ dignitatis, propter breuem aliquam delectationem perdideritis. Tardè enim in illo seculo quæritur pœnitentia, cùm iá fratres nostros *benedictionem*, quam sperabamus, accepisse cognouimus, & nos sine benedictione relictos esse. Nunc enim tempus est pęnitentię, non tunc.

Exod. 19. & 20. *Non enim accessistis ad tractabilem & accessibilem ignem, & turbinem, & caliginem, & procellam, & tubæ * sonitum, & vocem verborū: quam qui audierūt, excusauerunt se, ne eis fieret verbum. Non enim portabant quod dicebatur: Et si bestia tetigerit montem, lapidabitur. Et ita terribile erat, quod videbatur: Moyses dixit: Exterritus sum, & tremebundus.* (* sonum.) Exod. 19.

Dixi, *ne quis* vestrum *desit gratiæ Dei*: parata est enim vobis. *Non enim accessistis ad* asperitatē legis, quæ nunc describitur, vt e contra intelligatur suauitas gratiæ. *Non accessistis ad ignē*, qui in vertice Sinai ardebat, *tractabilē*, id est, palpabilem, *& accessibilem*, id est, ad quem motu corporis accederetur, sed ad Spiritum sanctum, qui *ignis est consumens* peccata, & accendens in mente charitatem: qui non palpatur corpora- B liter, quia Spiritus est: nec ad eum motu corporis, sed affectu cordis acceditur, quia nusquam localiter est. *Non accessistis ad ignem, & turbinem, & caliginem*, &c. Hęc in datione legis facta sunt, vt corda Iudæorum concuterentur, ne auderēt legē transgredi. Sed non ita in nouæ legis acceptione factum est. Omnia enim suauiter & dulciter indicantur nobis, vt non ex timore, sed ex amore seruiamus. Et *non accessistis* (inquit) *ad turbinem*: Turbo est vis ventorum cum grandine & pluuia, & significabat imperium vitiorū, quæ magis per legem damnata sunt. Sed modò venitur ad serenitatem virtutum, per gratiam sancti Spiritus. Et *non accessistis ad caliginem*, id est, ad obscuritatem legis, sed ad claram intelligentiā. *Et ad procellam*, quæ tunc facta est, *non accessistis*, sed ad tranquillitatem. Procella enim, id est, tēpestas, quæ est maior, quàm turbo, & quæque (al. quocunque.) propellit, ipsa est seruitus peccati secundùm operationem, quæ per legem trahebat homines. Modò autem perfecti requiescunt à vitijs. *& tubæ ad sonitum non accessistis*. Tubæ enim sonus, qui est signum motionis ad bellum, motus delectationis est, qui non per legem, sed per gratiam sopitur, & extinguitur. *& non accessistis ad vocem verborum*, quam qui audierunt, excusauerunt se, ne eis *à Domino fieret verbum*, quando perterriti ac pauore concussi steterunt procul, dicentes Moysi: *Loquere tu nobis, & audiemus. Non loquatur nobis Dominus, ne fortè moriamur.* Huiusmodi vox, est legis præceptio & comminatio, quam populus grauem putauit & intolerabilem, quia sola præceptio erat sine gratia adiuuante. *Non enim portabant quod dicebatur*, quia sine gratia insufficientes erant ad obseruanda præcepta. Potest *ignis*, ira legis intelligi. *Lex enim iram operatur.* (Rom. 4.) *Turbo*, comminatio, qua C dicitur, si quis hoc vel hoc fecit, morte moriatur. *Caligo*, obscuritas ignorantiæ, quæ in lege erat. *Procella*, vindicta culpæ, quam lex faciebat. *Sonus tubæ*, aduentus iudicis, qui *in tuba descendet de cœlo*. (1. Thess. 4.) *Vox verborum*, aspera loquutio iudicis, qua peccatores arguet. Et ideo vox ista meritò visa est intolerabilis, quia nemo potest sustinere pondus illud iudicij, si districtè iudicatus fuerit. Non enim portabant quod dicebatur, quia verbum illius iudicis importabile est his, qui sine misericordia iudicantur. Sed quid dicebatur, quod importabile videbatur? hoc scilicet, *Et si bestia tetigerit montem, lapidabitur.* Sic enim præceperat Dominus, quasi dicens: Longè state, quia etiam *si bestia montem* attigerit, lapidibus opprimetur. Ideò præ timore non poterāt ferre *vocem* Domini terribiliter loquentis, quia protinus mori formidabāt. Spiritualiter verò, mons est diuinitus contemplationis celsitudo. *Bestia*, defectus rationis. Quod est, quando verbum blasphemiæ profertur in Deum, vel irrationabiliter ad eius contemplationem tēditur. Tangit ergo *montem* vt *bestia*, qui offendit in diuinitatem per suam irrationabilitatem, dum imprudenter cogitat vel loquitur de Deo, id (al. impudenter.) quod non oportet. *Bestia montem* tangit, cùm mens irrationabilibus desiderijs subdita ad cōtemplationis alta se erigit. Sed lapidibus percutitur, quia suprema non sustinens, ipsis superni ponderis ictibus necatur. Vnde cùm lex accipitur populus à monte prohibetur, vt videlicet qui infirmis adhuc mentibus terrena desiderāt, considerare sublimia non præsumant. Prius enim mens ab appetitu gloriæ temporalis atque ab omni carnalis concupiscentiæ delectatione D tergenda est, & tunc ad aciem contemplationis erigenda. Deus in igne loquens, minabatur bestiam quoque lapidandam esse, si tangeret mōtem. *Et ita terribile erat quod videbatur*, quia *mons ardere videbatur, & dixerunt ad Moysen filij Israel: Vocem Dei audiuimus de medio ignis, & probauimus hodiè quod loquente Deo cum homine vixerit homo. Cur ergo moriemur, & deuorabit nos ignis hic maximus? Si enim audierimus vltra vocem Domini Dei nostri, moriemur. Quid est omnis caro, vt audiat vocem Dei viuentis, qui de medio ignis loquitur, sicut nos audiuimus & possit viuere? Ita terribile erat quod videbatur.* Et verè *terribile*. Nam *Moyses dixit: Exterritus sum, & tremebundus.* Valde enim fuit *terribile*, quod Moysen potuit exterrere. Et si ille sic timuit, quid putandum est de cæteris? *Moyses exterritus est*, quoniam tanta erat asperitas, vt etiam perfecti terrerentur, quia non erat adiutrix gratia. Modò autem nec imperfectis grauis est præceptio, quia est *iugum* Christi *suaue, & onus* eius *leue*. Sequitur. (Matt. 11.)

Sed accessistis ad Sion montem, & ad *ciuitatē Dei viuentis, Ierusalem cœlestem, & multorum millium Angelorum frequentiam, & Ecclesiam primitiuorum, qui conscripti sunt in cœlis, & iudicem omnium Deum, & spiritus iustorum perfectorum, & testamenti noui mediatorē Iesum, & sanguinis aspersionem, melius loquentem quàm Abel.*

Non accessistis, inquit, *ad tractabilem ignem*, & ad cætera, quæ descripsit hactenus. *Non ad* illa aspera *accessistis*, *sed* potius *ad montem Sion*. Non supponit contraria, quæ ex opposito intelligūtur, sed præmium, quod ex eis sequitur, vt per hoc magis suadeat tenendam esse gratiam *accessistis ad montem Sion*, id est, ad celsitudinem supernæ beatitudinis, in qua Deus videtur. *Mons* namque

A nanque sublimitatem, *Sion* verò, quæ dicitur speculatio, contemplationem designat. *Ad quã per fidem*, & per virtutũ merita *accessistis*, id est, propinqui iam facti estis, vt postmodum ad ipsam perueniatis, iuxta illud: *Ibunt de virtute in virtutem, videbitur Deus Deorum in Sion* Sic *accessistis* proficiendo, *nunc enim propior est nostra salus, quàm cum credidimus*. Ascensiones ergo in cordibus vestris disponendo, propinquastis quidem, licèt nondum perueneritis, *ad montem Sion*, id est, ad illius ineffabilis beatitudinis altitudinem, in qua Sancti Deum speculantur, *& ad ciuitatem Dei viuentis*, quæ ex eius visione percipit, vt & ipsa sine fine viuat, sicut ille. *Ad ciuitatem Dei*, scilicet *ad Ierusalem cœlestem*, quæ dicitur visio pacis, quia nihil inquietudinis inter se vident in illo cœlorum regno, sed quietem & pacem æternam. *& accessistis ad frequentiam multorum millium Angelorum*, qui *ciuitatem* illam feliciter inhabitant. Et horum omnium futuri estis socij quoniam cum pluribus maior erit beatitudo, vbi vnusquisque de alio gaudebit, sicut de seipso, verè diligens proximum suum sicut seipsum. *& accessistis ad Ecclesiam primitiuorum*, id est, Apostolorum, & cæterorum illius temporis Sanctorum, *qui* iam ad superna migrauerunt, & *conscripti sunt in cælis*, id est, scripti sunt cũ eis, qui *sunt in cælis*, hoc est, in eorũ ordine sunt, videlicet in Angelorum sorte deputati. Et ideo ne dubitetis *ad Angelorum frequentiam* vos esse peruenturos, ad quam antecessores vestri iam peruenerunt *& accessistis* etiam *ad Deum iudicem omnium*, vt & vos cum eo iudices efficiamini, atque persecutoribus vestris iustam pœnarum vicem tunc reddatis, *& accessistis ad spiritus*, id B est, ad animas *iustorum perfectorum*, qui iã de hoc seculo transierunt, quoniã & ipsi post Apostolos ad regnum cœleste peruenerunt. Omnes enim iusti, quicunque in factis, & dictis, & cogitationibus perfecti sunt, mox vt animos de corporibus emittunt, cęlestibus habitaculis inferuntur. *Ad* horum *spiritus accessistis*, quoniã beatitudini eorum propinquastis, cùm iam in fide & opere socij eorum sitis. Ad hæc omnia accedere magnum est iam præmium quoniã ad hęc non pedum incessu, sed virtutum profectu acceditur ad Christũ, qui via nobis ad hæc factus est. Vnde subiungitur, *& Testamenti noui mediatorem Iesum*. Sed *accessistis ad Iesum*, per quem ad omnia prædicta potuistis accedere, quoniã ipse est mediator *Testamenti noui*, id est, per seipsum dator Euangelij, quod à Patre acceperat, vt per illud perueniamus ad æternam hæreditatem. Moyses enim (sicut longè supradiximus) veteris Testamenti, in quo temporalis hæreditas promittebatur, fuit mediator, qui ait: *Ego sequester & medius fui inter Dominum & vos in tempore illo, vt annuntiarem vobis verba eius*. Sed Dominus Iesus in tempore gratiæ fuit *medius inter* Patrem & nos, annuntians nobis verba eius, & nos ei reconcilians, ac per se *mediatorem*, dans nobis accessum ad eum, & ad omnia nunc superius denotata. *& accessistis ad sanguinis eius*, inquit, *aspersionem*, per quã à peccatis vestris emundati estis atque sanctificati, sicut nonnulla, quæ in lege erant mundanda atque sanctificanda, aspergebãtur sanguine hostiarum, vt mundari possent atque sanctificari. Sic igitur & nos omnes sanguine huius veri sacrificij sumus aspersi, per quem non solùm à peccatis emundati sumus, sed & sanctificationem, atque iustificationem accepimus. *Aspersionem* dico, *loquentem melius quàm Abel.* C Loquitur enim aspersio *sanguinis* Christi, quia Patrem interpellat *pro nobis*. Et ideo loquitur *melius, quàm* sanguis *Abel*, de quo dictum fuerat, quia *vox sanguinis fratris tui clamat ad me de terra*: quia sanguis Abel mortem parricidæ fratris petijt, sanguis autem Christi vitam persequutoribus impetrauit. Sanguis Abel expetit vindictam, sanguis Christi misericordiam. Ille vni nocuit, iste multis profuit. Et idcirco *melius* loquitur. Vel *melius* loquitur, id est, loquentes facit, quòd Iesus est Filius Dei, à quo redempti sumus.

Psal 83. | Rom. 13. | Deut. 5. | Gen. 4. | Agge. 2. | Gen. 3.

Videte ne recusetis loquentem. Si enim illi non effugerunt, recusantes eum, qui super terram loquebatur, multò magis nos, qui de cœlis loquentem nobis, auertimus. Cuius vox mouit terram tunc, nunc autem repromittit, dicens: Adhuc semel, & ego mouebo non solùm terram, sed & cœlum. Quòd autem Adhuc semel dicit, declarat mobilium translationem tanquam factorũ, vt maneant ea, quæ sunt immobilia. Itaque regnum immobile suscipientes, habemus gratiam, per quam seruiamus, placentes Deo, cum metu & reuerẽtia. Etenim Deus noster ignis consumens.

Dominus Iesus, ad quem *accessistis*, loquitur (vt dictum est) sanguine suo: quia & apud Patrem pro nobis interuenit, & nos ad imitationẽ suæ passionis incitat. *Videte* ergò, *ne recusetis loquẽtem*, dũ vos hortatur, *vt sequamini vestigia eius*. Recusabitis etiam cum *loquẽtem*, si cùm ipse pro vobis interpellet, quęsieritis per carnales obseruantias placere Deo. Nam & hoc loquitur sanguine suo quòd omnia legis sacrificia iam cessare debent, & solum eius sacrificium manere loquitur, dum carnalia prohibet, & spiritualia præcipit. Diligenter itaque attendite, *ne recusetis* D eum *loquentem*, sed tanto mentis desiderio in omnibus, quæ loquitur, amplectimini eum. Nam *si illi*, id est, veteres Iudæi *non effugerunt* dignam vltionem *recusantes eum, qui super terram loquebatur*, id est, Moysen, qui licet Christo plenè tamen homo tantùm, non autem & Deus erat, & inter homines conuersabatur, quibus præcepta Dei tradebat, *multò magis nos non* effugiemus, *qui auertimus* ab aure cordis nostri Christũ, *loquentem nobis de cœlis*. Nam in cœlo iam sedet, qui de conuersione nos admonet. & si illi dignas pertulere pœnas, qui Moysen, licet mortalem, & in terra positum, contempsere, quid nos passuri sumus, si Christum immortalem, & in cœlo sedentem contempserimus? Vel *super terram* loquebatur Moyses, quia terrenis hominibus carnalia pręcepta dabat, & terrena bona promittebat. *Super terram* loquebatur, quia non super iustum ponebat legem suã, sed super quemlibet peccatorem, cui dictũ est, *Terra es, & in terram ibis*. Christus autem loquitur *de cœlis* id est de cœlestibus & spiritualibus, quia & spiritualia, id est, ęterna bona promittit. Sed si illi non euasêre, qui Moysen carnalia iubentem contempserunt, quomodo nos euademus, si Christum spiritualia iubentem audire neglexerimus? *Cuius* Christi *vox mouit terrã tũc*, cùm Moyses *super terram* loqueretur, quia ipse Moysi legem dedit in monte Sina, & eiusdem legis decalogum, audiente vniuerso populo, magna voce loquutus est de vertice montis: & vt maiorem illis terrorem incuteret, *terram* concussit. *Tunc* quidem vt comminaretur, ne recusarent eius dicta, commouit sola voce *terram: nunc autem* non modò non minatur, sed blãditur,

A ditur, & *repromittit*: ideò multò minus eum recusare debemus. Modò *repromittit*, id est, iterum atque iterum velut in præmio promittit de nouissimo die. in quo omnia elementa cômouebuntur, vel iterum post illam terræ motionem, quæ in datione legis facta est, quando & cœlum intelligitur fuisse motum, promittit, *dicens* per Agge. 2. Aggeum Prophetam: *Adhuc semel*, & non amplius futurum est. scilicet in die iudicij, *& ego mouebo non solũ terrã sed etiam cælũ*. *Calũ* autem nõ æthereum, sed aereum; non superius, sed inferius: non firmamentum sed ventis & nubibus peruium. Cuius sententiæ sensum exponit Apostolus, subdens: *Quòd autem Adhuc semel dicit*, &c Ipse *dicit adhuc semel mouebo*, quasi dicens: Iam fuere mota sed *adhuc semel ea mouebo*. Sed quòd *dicit*, *adhuc semel*, *declarat translationem mobilium*. Nam per *semel* notat, quod vlterius non sint mouenda, sed post futura sint immobilia. Per hoc, quod dicit, *mouebo*, declaratur cœli & terræ translatio, id est, in alium statum trãsmutatio, vt fiat *cœlum nouum*, *& terra noua*, ex isto veteri cœlo & veteri terra. Vnde dictum est, quia *sicut vestimentum veterascent*, *& sicut opertorium mutabis eos*, *& mutabuntur*. Non ergo alia fient, sed hæc ipsa. quæ ab initio facta sunt, renouabuntur igne iudicij, & post fine fine manebũt. *Declarat* itaque *translationem mobilium*, id est, trãsmutationem faciei terræ atque cœlorum, id est. aeris huius ventosi, non superiorum cœlorum, vbi sol, & luna, & cętera sidera sunt constituta. Quòd autem in Psalmo dicitur, *Opera manuum tuarum sunt cæli, ipsi peribunt*: nullum cœlorum videtur relinquere, quem periturum esse non dixerit: quia sicut nullum eorum ab opere Dei, ita nullum eorum à perditione fecit immune. Qui simile est & quod hîc dicitur, *declarat translationem mobilium tanquam factorũ*. Nam non solùm non immobilia sunt, sed etiam mobilia. quæ sunt in creaturis facta à Deo. Ne ergo totus mundus periturus esse credatur, à toto (sicut diximus) pars accipiatur, in eo, quòd dictum est, *ipsi peribunt*, cùm soli cœli infimi perituri sint, saluis illis superioribus, & in sua integritate manantibus, in quorum firmamento sidera sunt constituta. Similiter & hîc per *factorũ*, intelligitur, in his, quæ sunt mobilia & transferenda. Sed idcirco dicuntur à Deo facta, quæ sunt transferenda, vt ostendatur, quia benè poterunt in alium statum transferri, quæ potuerunt ex nihilo fieri. *Declarat* ergo *translationẽ mobilium tanquam à se factorum*, id est, inferiorũ cœlorum, qui quondam in diluuio periere, & eorum elementorum, quę in hac vna parte mũdi subsistunt procellosa & turbulenta, *vt maneant* in perpetuum *ea*, *quæ sunt immobilia*, id est, superiores cæli cum habitatoribus suis, & terra postquam per ignem fuerit immutata. Vel *declarat translationem mobiliũ vt ea, quæ nunc sunt*, & variantur, postquã translata fuerint, *maneãt* ęternaliter *immobilia*. Nã post illã *trãslationẽ*, cęlũ & terra erunt immobilia, sicut apparet in eo, quod semel mouenda dicuntur. Et quandoquidẽ pereuntibus mobilibus ac temporalibus, *ea quæ sunt immobilia* manebunt, *itaq; regnum* Dei, quod est *immobile*, manebit in æternum; & nos illud spe iam *suscipientes*, *habemus gratiam* Dei, sine qua non possemus ad illud peruenire: & ideo nullus *desit gratia Dei*, quæ se nobis ingessit. *habemus gratiam*, in qua percipimus fidem, spem charitatem bona operatione, per *quam seruiamus Deo*, *placentes ei*. *Seruiamus*, inquit & hoc, *cum metu*, quia Deus est; *& reuerentia*, id est, tremore horroris, quia Pater est, verè per *gratiam*, quam accepimus, seruîre debemus *cum metu & reuerentia*. Etenim *Deus noster ignis consumens est*, cui seruire volumus, sicut & Moyses antea dixit. *Deus* Deut. 4. quippe *ignis consumens* dicitur, quia per hũc peccatorum rubigo consumitur. Rubigo nanque vitij non potest consumi nisi igne tormenti. Ignis quatuor sunt officia, id est, quoniam purgat, & vrit, & illuminat, & calefacit. Sicque Spiritus sanctus purgat sordes vitiorum, & vrit renes & cor ab humore libidinum, illuminat mentem notitia veritatis, & calefacit incendio charitatis. Et per hæc omnia facit placere *Deo*. Et idcirco *per* acceptam *gratiam seruiamus ei placentes*. Vel *cum metu & reuerentia seruiamus*, quia *Deus noster est ignis consumens*, qui illos in iudicio consumet, qui nunc eum nec metuunt, nec reuerentur. Non quòd *Deus* sit *ignis*, sed quòd sustinentibus pœnas ignis esse videatur. Nam sicut illuminabit iustos, sic exuret impios.

Margin: A; Agge. 2.; Supra 1.; Psal. 101.; B; C; Deut. 4.

CAPVT XIII.

CHaritas *fraternitatis maneat in vobis*, *& hospitalitatem nolite obliuisci. Per hanc enim placuerunt quidam, angelis hospitio receptis. Mementote vinctorum, tanquam simul vincti; & laborantium, tanquam & ipsi in corpore morantes. Honorabile connubium in omnibus, & thorus immaculatus. Fornicatores* * *autem & adulteros iudicabit Deus.* 1. Petri 4. Rom. 12. * enim.

Nunc moraliter instruit. Quoniam *Deus est ignis* accendens in corde charitatem, per quam non solùm Deus, sed & proximus diligitur: ergò videte, ne *charitas* fratrum, quam *ignis* ille accendit, in cordibus vestris extinguatur, aut recedat à vobis, sed iugiter *maneat in vobis charitas fraternitatis*, id est, semper diligatis fraternitatem, hoc est, fratres, qui sunt *aqua & Spiritu* renati: sicut & vos: nec sit vnquam aliquid, quod eorum amorem auferre possit de cordibus vestris. *& hospitalitatem*, quam olim habuistis, priusquam rebus vestris spoliaremini, *nolite obliuisci* propter indigentiam vestram, sed estote frequenter memores eius in opere, vt vel hospitium præbeatis cum charitate, etsi copiã alimentorum non sufficiatis exhibere. Nec debetis per incõsuetudinem obliuisci hospitalitatẽ, quia *per hanc placuerunt* Deo *quidam* nominatissimi Patres, id est, Abraham, & Lot, *receptis Angelis hospitio*. Nam quia pio studio consueuerant hospites suscipere, meruere & Angelis hospitiũ exhibere. Quos quidem homines esse putabãt, dum eis cibos offerrent, sed post intellexerunt esse Angelos, vel cùm eis videntibus in cœlum irent, vel per alia aliqua indicia quæ in ipsis viderunt. Præter hospites autem *mementote vinctorum*, id est, memores estote eorum, qui pro nomine Domini tenentur in carceribus aut vinculis. nec possunt sibi subsidia quærere: & ideo piè de illis cogitate, vt eis necessaria ministretis. Non sint vobis obliuioni, quamuis teneantur in abditis reclusi: sed *mementote* eorum *tanquam simul vincti*, id est, ita iugiter de eis cogitate, & eis compatimini, & subuenite, ac si essetis *vincti* cum eis: & sicut vobis vinctis velletis subueniri, ita illis subuenire studete. *& mementote laborantium*, id est, eorum, qui vel infirmitate corporis, vel aliqua necessitate laborant. *Mementote* frequenter eorum, benefaciendo illis, *tanquam*

Margin: Ioan. 3.; D; Gen. 18. 19.

A *quam & ipsi* passibiles, & ad sentiendum afflictionis laborem habiles, hoc est, quod dicitur, *tanquam & ipsi in corpore morantes.* Per hoc enim, quòd *in corpore* moramini, experti estis per vos ipsos, quid necesse sit laborantibus. & potest fieri, vt & vos duriorē adhuc laborē, quā isti sustineatis, & desideretis vobis ab alijs subueniri: & ideo nunc vos priores subuenite, vt & vobis (si necesse fuerit) subueniatur. Aliud quoque vobis notifico, scilicet quia *connubium* est *honorabile*, id est, legales nuptiæ sunt honorabiles *in omnibus*, nihil est in eis, quod honore careat. *& thorus* taliū coniugū est *immaculatus*, id est, sine macula criminis. *Fornicatores autē*, qui publicis mulieribus commiscētur, *& adulteros*, quia alienas vxores violant, *iudicabit Deus*, id est, in nouissimo iudicio perpetualiter condemnabit. Adulterium enim in aliena coniuge perpetratur. Fornicatio autē in hoc loco non solùm cum cæteris mulieribus intelligitur, sed etiā illa, quæ Gomorrhæorū more agitur, vel quocunq; modo castitas sponte violetur. Et hos omnes, qui se quacunq; luxuria polluunt, *iudicabit Deus.* Lōgè quidem est dies iudicij, sed vniuscuiusq; hominis dies vltimus longè esse non potest: & quia breuis est vita, ipsaque breuitas semper incerta, ita vt nemo nostrum sciat quando sit vltimus dies eius, ideo quicunq; est aliqua libidinis immunditia contaminatus, studeat citò mundari per pœnitentiam, dum adhuc potest, ne incipiat velle, cùm iam non poterit, & incidat in iudicium æterni Dei.

Vide possit ne Gomorrhæorum legi.

Iosue. 1. *Sint mores sine auaritia, contenti præsentibus. Ipse enim dixit: Non te deseram, neq; derelinquam, ita vt* *Psal. 117.* *confidenter dicamus. Dominus mihi adiutor, non timebo quid faciat mihi homo. Mementote præpositorum vestrorum, qui vobis locuti sunt verbum Dei, quorum in-* B *tuentes exitum conuersationis, imitamini fidem. Iesus Christus heri & hodie, ipse & in secula.*

Postquam isti sua perdiderant, volebant iterum cōgregare. Quod nunc prohibet. Apostolus. *Sint* (inquit) vobis *mores sine auaritia*, id est, moribus vestris nō se intermisceat *auaritia*. Sed *sine* pecuniarū immoderato amore sacri mores vestri ducantur, *contenti præsentibus*, vt nō de futuris lucris tractēt, nec ad futura tempora opes sibi coaceruent. Sed ne dicerent, quid si necessaria defuerint subdit consolationem. Non debetis auidè congregare, quasi timentes ne Deus necessaria vobis sinat abesse quia *ipse*, qui mentiri non potest, *dixit* omni speranti in se: *Non te deseram, neq; derelinquam.* Ad maiorem fiduciam nobis faciendam ingeminauit promissionem non relictionis, dicens: *Non te deseram, neq; derelinquam.* Hoc dixit Iosue, tenenti formam Domini Iesu Christi & in Christo cuilibet membro Christi. *Ita* promisit se nō derelicturū nos, & *ita* est nobiscū, *vt confidenter* dicat vnusquisq; nostrū: *Dominus mihi adiutor* est in cunctis laboribus & tribulationibus meis, & ideo *non timebo quid faciat mihi homo*, etiam si res meas auferat, etiam si corpus meū pœnis afficiat. Diabolus propriè est noster aduersarius, sed per hominē sæpius mala nobis infert. Et idcirco per Dei adiutorium non timemus hominem prauum, per quem diabolus operatur. Vt autem vincatis auaritiam, neq; timeatis vllum malum hominē, *mementote præpositorum vestrorum* defunctorum, *qui vobis locuti sunt verbū Dei*, id est, recogitate quā perfectè ipsi reliquerunt omnia propter Euangelium, & quā constanter omnes aduersitates

Iosue. 1.

per patientiam intrepidi calcauerunt. Horum C *mementote*, vt eos imitemini, & tunc nec paupertatem, nec persequutionem timebitis. *quorū conuersationis exitum intuentes*, id est, interioribus oculis inspicientes, quomodo exierint de præsenti cōuersatione, & quo fine temporalem vitam terminauerint, transeuntes ad æterna gaudia, *imitamini fidem* eorum, quā vsq; in mortē tenuerunt, vt & vos similiter in fide moriamini, & ad fidei præmia perueniatis. Ne autem dubitetis diuinum vobis adiutorium adesse, quod illis affuit, scitote quia *Iesus Christus heri fuit & hodie* est, *ipse & in secula erit.* Ac si dicatur: Idem Christus, qui cum illis fuit, vobiscum est: & erit cum eis, qui futuri sunt, *vsq; ad cōsummationē seculi. Heri* fuit cum Patribus, hodiè est vobiscum, ipse erit & cum posteris vestris vsque in secula. *Heri* enim præteriti temporis est, *hodie* præsentis. Quod autem *in secula manet*, non videtur habere finem. *Heri* ergo, omne præteritum tempus, & omne spatium æternitatis, quod ante mundi originem fuit, significat: *hodie* autem, omne præsens tempus: perduratio *in secula*, omne spatium temporis & infinitatis quod futurum est. Itaq; *Iesus Christus* fuit *heri*, quia *in principio erat Verbū*, & ab æterno vsq; ad nostra tēpora, *ipse* est *hodie* quoq;, id est, nostro tempore est. Erit *& in secula*, quia æternaliter manebit. Vnde & per Ioannem de eo dicitur: *Qui erat, & qui est, & qui venturus est.* Nā *qui venturus est*, potest intelligi, qui futurus est per omnia *secula.* & hæc quidem secundū imbecillitatem humanæ intelligentiæ dicūtur. Cæterùm diuinitas eius interminabilis plenitudinem totam pariter comprehendit ac possidet, cui neque futuri quicquam absit, nec præteriti fluxerit, quoniam esse eius totum est, & semper est nesciq́ue mutabilitatem, quod neq; D cœpit vnquam, nec aliquando cessabit, insuperabile quoddam ac sine fine essentiæ pelagus, nullis terminis limitibusq; circundatum, omnem supergrediens sensum, omne tempus atq; omnem naturam. Sequitur:

Matth. 28

Apoc. 1.

Doctrinis varijs & peregrinis nolite abduci. Optimum est enim gratia stabiliri cor, non escis, quæ nō profuerunt ambulantibus in eis.

Quia *Iesus Christus* semper fuit, & est, & erit, *nolite* ab eius fide *abduci doctrinis* pseudoprædicatorum *varijs* id est, diuersis & à se inuicem multipliciter differentibus ac discordantibus, dum alius alium errorem docet, & alius alium, sibi q́; vicissim contraria prædicant: *& peregrinis*, id est, à Catholica veritate alienis. Talibus ergo *doctrinis nolite abduci*, id est, ab integritate fidei & puritate religionis Christianæ separari. Nec debetis seductorijs falsiloquorum verbis *abduci*, quia *optimum est stabiliri cor* in *gratia* fidei & sanctitatis, vt stabiliter persistat in ea, nec in vllum inducatur errorem, sed in *gratia* Dei, quam accepit, maneat. *Gratia* debet *cor stabiliri*, iuxta Euangelium, *non escis*, iuxta doctrinam pseudoprædicatorum. Datur enim intelligi, quosdam inter eos fuisse, qui dogmatizarent non esse peccatum escis vacare. Nam quia per gratiam licitum est omnibus cibis vti, prædicabant non esse culpā cibis affluere, sed bonum esse. Contra quos Apostolus, *nolite*, inquit, *abduci doctrinis* stultorum, quæ sunt variæ, id est, à nostris diuersæ & peregrinæ, id est, extraneæ. Debetis enim confirmare *cor gratia*, quæ soluendo à lege libertatem tribuit, & non studere *escis*, quia *non profuerunt* ad salutem, nō dico se sustentantibus ex eis,

A ex eis, ſed *ambulantibus in eis*, id eſt, qui vitam ſuã ducunt in conuiuijs & epulationibus. Vel *gratia* Euangelica ſtabilitate *cor* veſtrum, vt in ea mẽs veſtra maneat, & ſtudeat, *non eſcis*, quas lex ſolas edẽdas, docet, prohibitis cęteris, velut immũdis cùm ſint creaturę Dei, qui *fecit omnia bona valdè*. *Quæ* legales eſcæ poſt aduentũ Domini *non profuere*, ſed potius nocuere *ambulantibus in eis*, id eſt, illis, qui vitam ſuam in obſeruantia diſcretionis earum duxerunt.

Gen. 1.

Habemus altare, de quo edere non habent poteſtatẽ, qui tabernaculo deſeruiunt. Quorum enim animalium infertur ſanguis pro peccato in ſancta per Pontificem, horum corpora cremantur extra caſtra. Propter quod & Ieſus, vt ſanctificaret per ſuum ſanguinem populum, extra portam paſſus eſt. Exeamus igitur ad eum extra caſtra, improperium eius portantes. Non enim habemus hic manentem ciuitatem, ſed futuram inquirimus.

Num. 19.

Mich. 2.

Tangit conſuetudinem legis, & ad ſpiritalem intelligentiam reuocat. Legis enim præceptum fuit, vt decima die mẽſis ſeptimi, in feſto ſcilicet Propitiationis, acciperent vitulũ & hircum, & immolarent intra caſtra, quorum ſanguinem ferret ſolus Pontifex in ſancta ſanctorum, oraturus pro vniuerſo populo: carnes verò extra caſtra cremarentur, nec eſſet licitum alicui tabernaculo deſeruienti ex illis comedere. Chriſtus eſt ille vitulus, propter nouellam fortitudinem, quam oſtendit in reſurrectione; & ille hircus, propter ſimilitudinẽ carnis peccati, & iſte vitulus vel hircus pro peccato vniuerſæ plebis eſt immolatus. Quem præcepto legis acceperunt ſacerdotes ad immolandum, quia ſecundũ legem ſibi viſi ſunt occidere Chriſtum, quoniam ſoluebat ſecundũ ipſos *Sabbatũ*. B Qui immolauere eũ in caſtris, id eſt, occiderunt vocibus ſuis in domo Caiphæ dicentes: *Reus eſt mortis*: vel in domo Pilati, clamantes: *Crucifige eum*. ſed poſt extra caſtra ſunt carnes eius crematæ, id eſt, extra Ieruſalem igne paſſionis conſumptæ. Vel concrematio ad lignũ pertinet reſurrectionis, quia natura ignis eſt, vt in ſuperna moueatur, & in id conuertitur, quod crematur. Nam & ipſum cremare de Græco in Latinum ductum verbum eſt à ſuſpenſione. Sanguis autẽ eius illatus eſt *& in ſancta ſanctorum per Pontificẽ*, id eſt, per ipſum Chriſtum cœlo illatum, qui illuc intrauit, vt interpellaret *pro nobis*. *Altare* verò, vbi extra caſtra crematus eſt, *altare* eſt Eccleſiæ, vbi conſecratur Corpus eius, *de quo non habent poteſtatem edere, qui deſeruiunt tabernaculo*, id eſt, vmbræ veritatis. Vel per tabernaculum intelligitur corpus, & *qui deſeruiunt tabernaculo*, id eſt, corporis voluptatibus, ſicut guloſi, & ebrioſi, & fornicatores, & his ſimiles, *non habent poteſtatem*, id eſt, licentiam *edere de* noſtro altari, id eſt, accipere Corpus Domini. Dixerat enim, quia *eſcis* non eſt ſtudendum, & ſtatim aptè ſubdidit: quia *habemus altare, de quo non habent poteſtatem edere* illi, *qui tabernaculo deſeruiunt*, id eſt, qui voluptuosè viuunt, & carnalibus deſiderijs ſatiſfaciunt. Nam ſicut ille vitulus & hircus extra caſtra comburebatur, nec ab aliquo eorum, qui tabernaculo ſeruiebant, edebatur; ſic memoria paſſionis Chriſti apud eos celebratur, atque corpus ſumitur, qui extra voluptates corporis exierunt, nec poteſt ab illis accipi, qui in carnis voluptatibus morantur, & tabernaculo corporis ſeruiunt. Poſſunt & electi per hircum & vitulum intelligi. Per hircum, quoniam peccata carnis ſtudent in ſeipſis mactare: per vitulum,

Matt. 26.
Ioan. 19.
κρεμάζω enim, vel κρεμάω, ſeu κρέμαμαι appẽdere ſignificat. Hinc Anſelmus cremo deductum ſuſpicatur.

quia ſacrificium iuſtitiæ Deo ſtudent offerre. C Qui extra caſtra cremantur, quia Spiritu ſancto accenſi, extra conuerſationem ſecularium conſumunt quicquid in eis eſt carnale, dum ſeipſos ieiunijs & alijs laboribus piè affligunt. *Quorum enim animaliũ ſanguis*, id eſt, vita laudabilis *infertur in ſancta per Pontificem*, id eſt, pręſentatur Deo per Chriſtum, & hoc *pro peccato* eorũ, quia non ſolũ vt Deo placeant, ſed etiam vt priora peccata redimant, laudabiliter viuunt. Vel *ſanguis*, id eſt, animæ eorum inferuntur *in ſancta*, id eſt, in cœlum, *per Pontificem* Chriſtum: In altari cordis *cremantur*. Ad quod nõ poſſunt propter ſuam irreligioſitatẽ accedere, *qui tabernaculo deſeruiunt*, id eſt, carnales ſeculũ amantes, & voluptatibus corporis ſeruientes. *horum animalium, quorum ſanguis in ſancta per Põtificem infertur, corpora extra caſtra cremãtur. Propter quod* myſterium implendum, *& Ieſus extra portã* Ieruſalẽ *paſſus eſt, vt ſanctificaret* in veritate *per ſuum ſanguinem populũ*, ſicut ſanguis illorum *animaliũ* in vmbra ſanctificabat. Vel per duplicem allegoriã, vnam veteris, & alterã noui Teſtamenti, probauit corpus Chriſti non eſſe edendum ab his *qui tabernaculo deſeruiunt*. Ad hoc enim *corpora animalium extra caſtra* cremabantur, etiam propterea Chriſtus *extra portã paſſus eſt*, vt nos, qui corpore & ſanguine eius à peccatis mundari volumus, improperia & anguſtias paſſuri, & delicias tabernaculi deſeramus. Vnde mox ſubditur: *Exeamus igitur ad eum extra caſtra, improperiũ eius portantes*. Qui enim vult corpus & ſanguinem eius accipere, debet ad locũ paſſionis eius accedere, vt honores & opes tabernaculi relinquens, improperia & paupertatem pro nomine eius ferre non reſpuat, & de caſtris, & de vrbe exiens, ad crucem veniat, id eſt, peruerſos mores multitu- D dinis eorum, qui latã viam ſeculi tenent, deſerens, anguſtam viam, *quæ ducit ad vitam*, arripiat. Matth. 7. Chriſtus enim *extra portam paſſus*, innuit ſe in paſſionis redemptionẽ colligere eos, qui de carnis deſiderijs propter eius paſſionis imitationẽ exierint. *Exeamus igitur ad eum extra caſtra*, id eſt, communẽ ſecularium hominũ carnis voluptatibus ſeruientium nequitiam relinquentes, ne iam cũ illis amplius in illicitis voluptatibus immoremur, ſed relicto prauitatis eorum conſortio, ad Chriſti crucem properemus, *portãtes improperium eius*, vt & nos cum eo derideamur ab impijs & ſeculi dilectoribus. *Exeamus ad eum*, id eſt, pia ſolicitudine & operatione tendamus ad exitum vitæ præſentis, quò tranſeamus ad eum. Semper enim cordis oculos ad exitum ponere debemus, & ſine ceſſatione meditari, quando à præſenti vita exeamus, vt ad Chriſtum perueniamus: & debemus ad eum pijs deſiderijs ſic exire quotidie, mente meditando exitũ noſtrũ. quia *non habemus hic manentem ciuitatem*, id eſt, in hoc ſtatu corpus manens, *ſed futuram ciuitatem inquirimus*, id eſt, corpus incorruptibile & impaſſibile, quod poſt reſurrectionem erit, habere cupimus. Vel *exeamus* corde & opere de caſtris, id eſt, de medio multitudinis amatorum ſeculi, vt cũ Chriſto ſimus inopes & deſpecti, cuius Ioan. 18. *regnum non eſt de hoc mundo*, quia *non habemus hic manentem ciuitatem*, id eſt, nõ ſumus ciues Babylonis, quæ in amore præſentis ſeculi radicẽ cordis plantauit, ſed *peregrini & hoſpites ſumus in hoc* Galat. 4. *ſeculo & futurã ciuitatẽ*, id eſt, *ſupernam Ieruſalem, quæ mater noſtra eſt, inquirimus*, id eſt, intus quærimus, vt interiorẽ eius beatitudinẽ inueniamus.

A *Beati enim mũdo corde, quoniam ipſi Deum videbunt.*

Matth. 5. *Per ipſum ergo offeramus hoſtiam laudis ſemper Deo, id eſt, fructũ labiorum confitentium nomini eius. Benefi- * communicationis. centia autem & * communicationis nolite obliuiſci. Talibus enim hoſtijs promeretur Deus.*

Chriſtus ſe obtulit ſacrificiũ pro nobis, & nos *ergo per ipſum offeramus ſemper Deo* Patri *hoſtiã laudis*, quia ipſe ſummus Sacerdos omnes nos, ſi membra eius ſumus, fecit ſacerdotes. *Offeramus hoſtiã* non pecoris, ſed *laudis*, vt iã non carnes brutorũ animaliũ *offeramus* & immolem⁹, ſed quod Pſal. 49. ſcriptũ eſt faciamus, *Immola Deo ſacrificium laudis*, id eſt, laudemus eũ amando, vt nõ ſeruiliter, ſed libenter colamus eũ. Timentes enim Deum homines veteris Teſtamenti ꝓpter literã terrenẽ & occidentẽ, nondũ habentẽ Spiritũ viuificantẽ, currebant cũ ſacrificijs ad templũ: & quãuis in figurã futuri ſanguinis, quo redempti ſumus, tamẽ neſcientes quid per eas præfiguraretur, cruentas victimas immolabant. Nunc per gratiã noui Teſtamenti ablato legis terrore, & dato Spiritu ſancto, reprobata ſunt carnalia illa ſacrificia, & pro illis inſtituta ſunt ſpiritalia, vt non iã extra ſe quærat homo quod offerat Deo, ſed piam illi ſuę mentis deuotionẽ & dilectionẽ offerat *ſacrificiũ laudis. Offeramus*, inquit, *Deo ſemper hoſtiã laudis*, hoc eſt, inceſſanter eũ laudemus Pſal. 33. corde & ore, ſicut ille, qui ait: *Benedicã Dominũ in omni tẽpore, ſemper laus eius in ore meo. Offeramus hoſtiã laudis, id eſt, fructũ labiorũ confitentiũ nomini eius, fructũ*, quem labia noſtra proferent, quando cõfitebimur *nomini eius*, hoc eſt, quando videlicet eũ pia deuotione laudãtes, cõfeſſionẽ laudationis & gratiarũ ei reddemus. B Hanc *ergo laudis hoſtiam*, hunc *fructum labiorũ*, ſcilicet affectum dilectionis internę prolatũ labijs Deũ laudãtibus, *ſemper offeramus*, vt quod *ſemper* mens diligit, os Rom. 10. fructuoſa laudatione loquatur: quia *corde creditur ad iuſtitiã, ore autẽ confeſſio fit ad ſalutẽ*. Tales eſtote erga nominis Domini confeſſionẽ & laudationẽ, ſed erga ſanctos *nolite obliuiſci beneficentiæ & cõmunicationis*, id eſt, quamuis dudũ bonis veſtris ideo ſpoliati ſitis, quia ſanctis inde miniſtrabatis, tamen *nolite obliuiſci* ſolitæ *beneficẽtiæ & cõmunicationis*, ſed ex eo, quod poſt acquiſiſtis, benefacite ſanctis indigentibus, & cõmunicate illis ꝙ habetis, vt antea faciebatis. Et debetis in eleemoſynam ſanctis veſtra bona cõmunicare, quia *talibus hoſtijs*, id eſt, elemoſynis, quæ dantur ſanctis *promeretur Deus*, id eſt, ipſe *Deus* eſt merces, ꝙ̃ talibus ſacrificijs acquiritis: & ideo nõ iam ſacrificia legis, ſed ſacrificia eleemoſynarũ offerte Oſee. 6. Deo, dicenti: *Quia miſericordiam volui, & non ſacri-* Matth. 9. *ficiũ*. Quod enim ab hominibus appellatur *ſacri-* Nota. *ficiũ*, ſignum eſt veri ſacrificij. *Miſericordia* autẽ verum eſt *ſacrificiũ*. Quæcunq; igitur in myſterio tabernaculi, ſiue templi, multis modis de ſacrificijs leguntur diuinitùs eſſe præcepta, ad dilectionem Dei & proximi ſignificandam referuntur. *In his duobus præceptis tota Lex pendet, & Prophetæ.* Non vult itaque Deus trucidatorum pecorum, ſed vult *ſacrificium* eleemoſynarum, ſicut præmiſimus eum dicere, quia *miſericordiã volui, & non ſacrificium.*

Obedite præpoſitis veſtris, & ſubiacete eis. Ipſi enim peruigilant quaſi rationem pro animabus veſtris reddituri, vt cum gaudio hoc faciant, & non gementes. hoc enim non expedit vobis.

Monuerat eos, ne obliuiſcerentur *beneficentiæ & cõmunicationis*, ſed ſemper meminiſſent benefacere ſanctis, & res ſuas cõmunicare illis. Quod ad ſubiectos ſpecialiter dictũ eſt, qui hæc facere C debent maximè Prælatis ſuis. Vnde & adhuc eiſdẽ ſubiectis euidentius modò dicit: *Obedite præpoſitis veſtris*, id eſt, obtemperate iuſſis eorum in omnibus, niſi fortè malum aliquod iuſſerint, quoniam malũ per obedientiam nõ eſt faciendũ, ſed cætera omnia, etiam ſi non videntur eſſe bona, & non vos comparate, vel ſuperponite illis ſuperbiendo, ſed humiliter *ſubiacete eis*, & debitam reuerentiam exhibete. Quod vtique debetis facere, quia Deo iudici *rationem reddituri* ſunt *pro animabus veſtris. & ipſi peruigilant*, id eſt, per omnia vigilant, ſemper vigilant, hoc eſt, ſoliciti ſunt pro vobis, *quaſi rationem reddituri pro animabus veſtris*, quas in cuſtodiam ſuſceperunt. Et quia ſtudent rectè vos ducere per viã iuſtitiæ, vt cũ vos perduxerint ante tribunal Chriſti, non accuſentur nõ rectè vos duxiſſe, idcircò nunc *obedite* illis, ne & vos tunc accuſemini declinaſſe de via, quam præceperunt vobis. Ideo illis *obedire, & ſubiacete, vt faciant hoc*, id eſt, vigilent pro vobis *cum gaudio* de profectu veſtro, *& gementes* de detrimento veſtro, quia *hoc non expedit vobis*, vt contriſtentur de vobis. Tunc vigilant præpoſiti *cum gaudio*, quando vident ſubiectos ſuos proficere in Dei verbo: quia & agricola tunc *cũ gaudio* laborat, quando attendit arborem, & fructum videt; quando attendit ſegetem, & fructificare proſpicit vbertatem. Videt enim quia non ſine cauſa laborauit, nõ ſine cauſa dorſum curauit, nõ ſine cauſa manus attriuit, non ſine cauſa frigus & æſtum tolerauit. Sic eſt & de ſpiritalibus agricolis, id eſt, de Prælatis Eccleſiæ, quia tunc in labore ſuo gaudẽt, cum eos, D quorum mores excolunt, proficere vident. hoc eſt enim quod ait, *vt cum gaudio faciant, & non gementes. Hoc enim non expedit vobis.* Non dixit, *Hoc non expedit* illis: ſed dixit, *Hoc non expedit vobis.* Nã quando illi præpoſiti cõtriſtantur de malis veſtris, expedit illis ipſa triſtitia, & prodeſt illis; ſed *non expedit vobis*. Simul ergo Prælati & ſubditi in Dominico agro bonum operemur, vt ſimul de mercede gaudeamus.

Orate pro nobis. Cõfidimus enim quia bonam conſciẽtiã habemus in omnibus bene volentes conuerſari. Amplius autem deprecor vos hoc facere, quò celerius reſtituar vobis.

Auxiliũ orationis eorum expetit Apoſtolus, quo vel liberaretur à carcere, & ad prædicationẽ redeat, vel martyrio cõſummatus ad Chriſtũ tranſeat. *Orate*, inquit, *pro nobis*, pluralẽ numerũ ꝓ ſingulari ponẽs, vel ꝓ ſe, vel pro his, qui ſecũ tenebantur, orari petens. Et debetis orare *pro nobis*, quia *confidimus* nos *bonã conſcientiam* habere. Conſcientia enim nos non accuſat. Ne ergo ſiniſtrè quid arbitremini de nobis. Accuſabatur Apoſtolus, quòd ſuã gentẽ negligeret, ſed oſtẽdit ſe affectum habere ad omnes Iudæos & gẽtiles. Dicebatur etiã à nonnullis aliter docere, quàm cæteri Apoſtoli, & inimicus legis eſſe ac templi Iudæorũ, quia circuncitionẽ & carnales obſeruantias fortius reſpuebat, quã cæteri. Sed oſtendit ſe *bonam* habere *conſcientiã*, & ſtudio placendi Deo facere quicquid facit, nec peccaſſe in his, quæ docuit. *Confidimus*, inquit, *quia bonã conſcientiã habemus*, id eſt, pro certo ſcimus, nos nõ reprehendi à conſcientia noſtra ex his, quæ fecimus, vel docuimus, poſtquã ad fidẽ veniemus. Et quare? Quia ſumus *in omnibus bene volentes cõuerſari*, id eſt, non ſumus duplices: ſed ſimplices, non ſumus *volentes in* quibuſdam *bene cõuerſari*,

& in

A & in quibusdam nō ſi *bene*, ſed *in omnibus bene*: hoc eſt, nō ex parte, ſed ex toto ſtudemus *bene* viuere, ideoq́; non remordemur à conſcientia. Dixi vt oretis *pro nobis*. Sed *amplius deprecor vos hoc facere*, id eſt, veſtris orationibus impetrare, *quò celerius reſtituar vobis*, hoc eſt, *amplius* pro veſtra, quā pro mea ſalute *deprecor vos* vt oretis ꝓ me, quia hoc rogo veſtris precibus fieri, vt *celerius* à carcere dimiſſus, *reſtituar* non mihi, ſed *vobis*, id eſt, reddar priſtino officio prædicationis, vt in diuerſas partes liberè pergens, & vos, & alios diligentius inſtruam.

Deus autē pacis, qui eduxit de mortuis paſtorem magnum ouium, in ſanguine Teſtamenti æterni, Dominum noſtrum Ieſum Chriſtū, aptet vos in omni bono opere, *vt faciatis eius voluntatem, faciens in vobis quod placeat coram ſe, per Ieſum Chriſtum, cui eſt gloria in ſecula ſeculorum, Amen.*

Ego quidem hactenus monui vos, & patientiam, atque bona opera ſuaſi vobis, ſed *Deus*, qui potens eſt, ipſe faciat vos agere quod monui. *Deus pacis*, qui pacem & quietem dat ſuis, quādo ſcit oportere, ſedans omnes perſequutiones, & vitiorū impugnationes, atq; poſt hanc vitā dat eis pacē æternæ tranquillitatis, qui pro eius nomine patienter aduerſa pertulerunt, Deus dico, *qui eduxit de mortuis*, id eſt, reſuſcitauit, ſeparans à conſortio mortuorum, *magnum paſtorem ouium*, id eſt, eum, qui oues ſuas, omnes ſcilicet electas animas paſcit & conſeruat. Epiſcopi enim, & cæteri cuſtodes Dominici gregis ſunt minores paſtores, quia vnuſquiſque eorum partem ſibi commiſſam eiuſdem gregis fideliū paſcit. Hic autem maximus paſtor eſt, quia totum gregem

B conſeruat & paſcit. Paſcit autem nō ſolùm verbo doctrinæ, ſed Corpore ac Sanguine ſuo. Vnde nunc dicitur eſſe paſtor *in ſanguine Teſtamenti æterni*: quia oues, quas redemit, carnis & ſanguinis ſui Sacramento paſcit. Qui ſanguis eſt cōfirmator, non tranſeuntis, ſed *æterni Teſtamenti*, id eſt, non veteris legis, quæ præterijt; ſed nouæ, quæ manet. Nouum enim Teſtamentum dicitur æternum, quia aliud ei non ſuccedet, ſicut idem nouum ſucceſſit veteri. Vel *in ſanguine Teſtamenti æterni eduxit Deus Chriſtum à mortuis*, quia

Zach. 9. ſicut eidem Chriſto per Zachariam dicitur, *Tu quoque in ſanguine teſtamenti tui eduxiſti vinctos tuos de lacu, in quo non eſt aqua*, id eſt, de inferno: ſic & ipſe Chriſtus *in ſanguine* eodem eſt eductus *de mortuis*: quia tanta fuit potentia ſanguinis eius, vt non ſolùm iuſtos, qui in inferno vincti tenebantur, eriperet, ſed etiam ipſum *Dominum noſtrum Ieſum Chriſtum à mortuis* ſuſcitaret. *Deus*, qui hæc facit, *aptet vos*, id eſt, aptos & voluntarios vos faciat *in omni* opere *bono*, *vt* in omnibus bene agentes, *faciatis* atque compleatis opere *voluntatem eius*. Ipſe dico, *faciens in vobis quod placeat coram ſe*, quia niſi ipſo in vobis operante nihil poteſtis agere, quod oculis eius placeat. Hæc eſt gratia, quæ mentem præuenit, & adiuuat, vt homo ſuæ voluntatis & operationis obſequium ſubiungat. & dictum eſt hoc, ne de liberi arbitrij ſui viribus præſumerent, & quaſi ex ſeipſis hæc poſſe bene agere putarent. Sic faciat *in vobis quod* ſibi *placeat*, & hoc non per carnalem legis obſeruantiam, ſed *per Ieſum Chriſtum*, per quem mediatorem omnia bona nobis à Patre dantur, *cui* Chriſto *eſt gloria*, non in breui tempore, ſed *in ſecula ſeculorum*, id eſt, *in* ęterna *ſecula* temporalium ſeculorum ſubſequutiua. Illi, quem deriſerunt in paſſione Iudæi, *eſt gloria*, non paucis

diebus permanens, ſed *in* æterna *ſecula. Amen*, C id eſt, verè.

Rogo autem vos fratres, vt ſufferatis verbum ſolatij. Etenim per paucis ſcripſi vobis.

Hanc vobis epiſtolam miſi, ſed ne faſtidioſa ſit vobis ô *fratres*, id eſt, quibus fraterna charitate cōſulo, *rogo vos, vt ſufferatis verbum ſolatij*, quod in ea vobis loquutus ſum, quoniā ſermo eiuſdē epiſtolæ conſolatorius eſt, præbens vobis in tribulatione ſolatium, ne deficiatis: & debetis ſine tædio ſufferre, quicquid in hac epiſtola loquor, quia *perpaucis*, id eſt, per omnia paucis dictis *ſcripſi vobis*. Per omnia enim, quæ in ea diſſerui, pauca ſunt, quæ dixi, quoniam multa de ſingulis poſſent dici. Hic exemplo ſuo docet nos magiſter egregius, vt ea, quæ ſentimus, & valde humiliter, & ſine faſtidioſa prolixitate dicamus. Multa enim humiliter hactenus Hebræis eſt loquutus, ſed exhortatione humili placare eos adhuc humilius ſatagit, dicens: *Rogo autē vos*, &c. Hinc ergo colligat, ſi quando aliquid rectè ſentit, quanta humilitate debet magiſtro loqui diſcipulus, ſi ipſe magiſter gentium in his, quæ cum autoritate prædicat, ſummiſsè diſcipulos rogat: tum vnuſquiſq; colligat ex his, vt illis, à quibus exēpla bene viuendi percipit, hoc quod bene aut melius quàm illi intelligit, humiliter dicat, ſi Paulus illis humili ſe voce ſubdidit, quos ad vitam ipſe ſuſcitauit. Curandū quoque eſt quantum loquamur, vt ſi eum, qui multa ferre non valet, longius loquendo traxerimus, ad faſtidium perducamus Hoc tamen infirmis præcipuè congruit, vt pauca quidem, & quæ capere præualent, audiant, ſed quæ eorum mentem impœnitentiæ dolore compungant.

Cognoſcite fratrem noſtrum Timotheum dimiſſum: D *cum quo, ſi celerius venerit, videbo vos. Salutate omnes præpoſitos veſtros, & omnes ſanctos. Salutant vos de Italia fratres. Gratia cum omnibus vobis. Amen.*

Cognoſcite fratrem noſtrum Timotheum, cognoſcite quantæ ſanctitatis ipſe ſit, & quanta ei reuerentia debeatur, *Timotheū* dico *dimiſſum*, id eſt, euntem iter quod volebat, vel ad prędicandum (vt cupiebat) *dimiſſum*, aut fortaſſis à carcere relaxatum. *Cum quo, ſi celerius venerit, videbo vos*, quia ſi velocius venire feſtinauerit, habebo facultatem eundi cum eo ad vos. In hac promiſſione reddit eos attentos, & magis obedientes, ne ſi venerit, inueniat eos inobedientes admonitioni huius epiſtolæ, prauéque agentes. Ac deinde, *ſalutate*, inquit, *omnes præpoſitos veſtros*, id eſt, ſacerdotes, & cæteros, qui præſunt vobis in Domino, *& omnes ſanctos*, id eſt, *omnes* ſubiectos, qui baptiſmi ſanctificationem perceperunt. Cùm autem ſubiungit, *Salutant vos de Italia fratres*, oſtendit ſe ab Italia ſcripſiſſe. Ideò autem quod ſupradixit, *deprecor vos facere, vt celerius reſtituar vobis*, declarauit ſe vinculis tentum eſſe, *dum* ſcriberet. atque colligitur epiſtolam miſiſſe à Roma, vbi vinctus tenebatur. *Gratia*, inquit, *cum omnibus vobis* ſit, vt per auxilium gratiæ poſſitis benè viuere, qui per legem non potuiſtis Deo placere. Cuius & nos participes efficiamur, vt per eam iuſtificemur, & ad æternam vitam peruenire mereamur.

Amen.

EXPOSITIONIS BEATI ANSELMI *in D. Pauli Epiſtolas Finis.*

A C

D. ANSELMI LAVDVNENSIS IN APOCALYPSIN ENARRATIONES.

DEVS ET DOMInus Pater præuidens tribulationes, quas passura erat sancta Ecclesia, postquam ab Apostolis fuit fundata, disposuit cum Filio & Spiritu sancto eas tribulationes, earumque præmia reuelare. Iacula enim quæ præuidentur minus lædunt. Itaque Christo secundũ humanitatem, Christus Ioanni, Ioannes autem Ecclesiæ reuelauit. Et meritò Christus Ioanni reuelauit, qui præcellebat omnibus priuilegio castitatis, & qui gratia Dei interpretatur: quia bona omnia, quæ agebat, diuinæ gratiæ ascribebat, & qui omnia tormentorum immania mentis æquanimitate sustinebat. Sed quia constat hanc reuelationem visione factam esse, videndum est quo genere visionis. Visio autem alia corporalis, alia spiritualis, alia intellectualis. Visio corporalis, qua videmus cœlum & terram & cætera corpora. Visio spiritualis est, quando in eo, quod videtur, aliud prætenditur. Sicut fuit de Moyse, qui vidit rubum non ardentem ardere Exod. 3. a. quod aliud significabat. Intellectualis verò quando Spiritu sancto intimante, aliquis concipit aliquid mysticũ, B sicut sanctus Ioannes in hoc libro fecit. Nam nõ realiter ista vidit, sed diuino sufflamine intimante, conuenientia signa passionum designatiua in intellectu suo cõfigurauit. Nunc quæ sit materia illius videamus. Materia illius sunt septem signa tribulationum designatiua. Intentio, inuitare nos ad patientiam, vt per patientiã veniamus ad contemplationem, per contemplationem ad reuelationem, inde ad beatitudinem. In quo habeamus finalem causam huius operis. Quia in diuinitate non quæritur de Philosophia, sed de vita, videamus cui vitæ supponatur. Vita alia theorica, id est, contemplatiua: alia practica id est, actiua, sed constat ad contemplationem referri Et notandum, quare magis ad patientiam, quam ad alias inuitet virtutes. Ad quod dicitur, quia sicut fides est fundamentum omnium virtutum, sic patientia quodammodo est sustentaculum. Notandum verò quandam partem huius libri pro proœmio accipi, scilicet vsque, *Ego Ioannes frater*: in qua parte inuitat nos ad audiendum, ad legendum, ad seruandum: quia si hoc fecerimus, beatitudinem consequemur: & sic in primis commendat suum opus Legendus est liber iste, quia est *Apocalypsis*, id est, reuelatio, & non cuiuslibet, sed *IESV Christi*: vel sic, Legendus est liber iste, quia *beatus, qui legit, & qui audit verba prophetiæ huius* Apocalypsis id est, reuelationis *Iesu Christi*.

CAVSA est, quæ beatum Ioannem scribere monuit, quia interim dum ipse exul teneretur à Domitiano, in Ecclesijs, quibus ipse præerat, nequitiæ multæ inoleuerunt Ad quarum correctionem ipse commonetur per Angelum in visione, siue dormiens, siue spiritualiter raptus. Per hoc autem, quòd Ioannes destitutus omni humano eloquio & auxilio diuinitus visitatur, innuitur nobis, vt quantò magis ab hoc terreno tumultu recedimus, tantò potius idonei diuina visitatione iudicamur. Est autem materia in hoc libro Ecclesia, de qua omnes fiunt visiones Quòd autem inducitur de Antichristo & dæmonibus, id ad comprobationem Ecclesiæ fit. Nunc autem modò tractat de materia, scilicet ostendendo conditionem ipsius Ecclesiæ secundùm præsentem & futurum statum. Secundùm præsentem quòd multas persequutiones oporteat hîc pati Ecclesiam, & contra in præsenti vel in futuro multas dignitates, vt remissionem peccatorum, illuminationem animarum, & cætera talia: in futuro autem obtinere vitam, & interminabilem lætitiam. Finalis causa est, vt sibi subditos, quibus principaliter scribit, & deinde cæteros animet ad sustinendas tribulationes cum patientia, non diffidentes de remuneratione. Accessus ad literam.

APOCALYPSIS B. IOHANNIS APOSTOLI.

CAPVT I. D

Apocalypsis Iesu Christi, quam dedit illi Deus palam facere seruis suis quæ oportet fieri citò: & significauit, mittens per angelum suum seruo suo Iohanni, qui testimonium perhibuit verbo Dei, & testimonium IESV Christi, quæcunque vidit. Beatus qui legit, & qui audit verba prophetiæ huius, & seruat ea, quæ in ea scripta sunt. Tempus enim prope est.

APocalypsis IESV Christi. Ac si ita commoneret: Attendite hanc visionem, quia hæc visio reuelata Iesu Christo. & hæc est *Apocalypsis Iesu Christi, quam dedit illi Deus*, scilicet Pater *palàm facere seruis suis*, id est, vt *palàm* faciat humilibus suis, non Iudæis superbis, vel Philosophis: ea scilicet, *quæ oportet fieri*, vt tribulationes in Ecclesia, & remunerationes, *citò*. & ne quis diceret, quis poterit tamdiu pati? dicit *citò*, scilicet, labores transibunt, & præmia dabuntur: & quòd dicit, necesse esse hoc fieri, animat eos, quasi ineuitabile ostendens. *& significauit*. Ordo talis est, *Deus* ostendit Christo. Christus autem Ioanni, *Iohannes septem Ecclesiis*, & benè dicit *significauit*, quia per quasdam figuras & quasi sigilla ei demonstrauit. Vult autem Deus Scripturas suas clausas esse, ne inimicis sit locus accedendi, & vt sui exerceantur & ab eis inuentum gratius habeatur, & hoc est, *Et significauit, mittens per Angelum suum*, in persona Christi aliquando loquentem, vt cum dicit, in hoc primo cap. b. *Ego sum, α. & ω*: aliquando in persona sui, vt cùm prohibet se adorari, vt dicitur inferius ca. 19. b. *seruo suo Iohanni*. Licèt Ioannes nõdum fecisset

A fecisset Euangelium, in prædicationibus tamen multa testimonia Filio Dei dederat. *Verbo Dei*, id est, diuinitati, cùm dixit, Ioan. 1. *In principio erat Verbum*. Filius *Verbum* dicitur, quia sicut per verbum patet intellectus, ita ex operibus factis per suã sapientiam Deus nobis innotescit, *& testimonium Iesu Christi*, secundùm humanam naturã, cuius sunt hæc vocabula. *quæcunque vidit*, siue carnali, siue spirituali oculo. *Beatus qui legit* Cùm deberet dicere Ionnes septem Ecclesijs, postquam ostendit visionem à Christo sibi ostensam, præmittit hoc, vt eos ad visionẽ faciat attẽtos, quasi d cat: Quia hæc visio talis est, ideo *beatus qui legit*, vt clerici; *& qui audit verba*, vt laici, *prophetiæ*, id est, visionis *huius*, *& seruat ea, quæ in ea scripta sunt*. fidem operibus implendo, vitãdo minata, optãdo promissa *Tempus enim*: & potestis seruare, quia citò finientur hi labores, & hoc est *Tempus enim prope est*.

Iohannes septem Ecclesijs, quæ sunt in Asia. Gratia vobis & pax ab eo, qui est, & qui erat, & qui venturus est, & à septem spiritibus, qui in conspectu throni eius sunt, & à Iesu Christo, qui est testis fidelis, primogenitus mortuorum, & princeps regum terræ: qui dilexit nos, & lauit nos à peccatis nostris in sanguine suo, & fecit nos regnum, & sacerdotes Deo & Patri suo, ipsi gloria et imperium in secula seculorum Amen.

Iohannes. Christus Ioanni, ipsi autem *Iohannes* ait *septem Ecclesijs*, ad literam. vel per septem accipiamus vniuersas, quia in septem diebus omnia sunt facta. *Quæ sunt in Asia*, quæ omnes Ecclesiæ sunt elatione. Asia enim elatio interpretatur. Quod præmisit ante salutationem, fuit quasi prologus. In hac autem salutatione nil dicit de persona Patris, quia de ea nullus error erat: de persona verò Filij, & Spiritus sancti

B dicit contra quorundam hæreses. *Gratia vobis* detur, scilicet qua peccata vobis remittantur, & virtutes infundantur: vel *gratia*, id est, fauor Dei sit vobiscum in omnibus agendis. *et pax*, id est, quies ab omni vitio, vel *pax*, qua Deo & sanctis Angelis semper concordetis per bonam voluntatem, & sanctam actionem *ab eo*, id est, à Filio, *qui est*, id est, qui verè existit: contra eos, qui dicebant eum cœpisse ex tempore *et qui venturus est* in iudicio. Hic reprobatur error Ebionis, Arrij, & multorum aliorum hæreticorum, qui dixerunt Christum purum hominẽ ex Maria sumpsisse initium. *& à spiritibus septem*, id est, à Spiritu sancto: vel *septẽ spiritibus* ideo dicit, vt intelligamus *septem* dona Spiritus sancti: vel per *septem* accipiamus omnia dona Spiritus sancti. *qui in conspectu throni eius sunt*, vt illuminentur iusti, in quibus sedet iudicans Deus. Thronus est iudiciaria sedes, *& à Iesu Christo*. Repetit de Filio, quia de eo plurima dicturus erat. *Qui est testis*, non negans se Filium Dei etiam ingruente morte, & cuiusmodi *testis* sit dicit, *fidelis, primogenitus mortuorum*, id est, ante genitus ad vitã, non iterum moriturus, vel omnium *mortuorum* dignior, vel *mortuorum* mundo. quia ipse immunis fuit à peccato, vt dicitur 1. Petr. 2 d. *& princeps regum terræ* ad literam: quia siue velint terreni reges, siue non, non possunt, nisi quantum ipse permittit: vel caput *& princeps* omnium bene regentium terram suam. *Qui dilexit nos*, quem audire & venerari debetis, quia ipse maxima dilectione *dilexit nos*. Ioan. 15 *Maiorem hac dilectione nemo habet, vt animam suam ponat quis*, &c. *& lauit nos à peccatis nostris* originalibus, & etiam actualibus, *in sanguine suo*, nõ *in sanguine* animali, sicut in veteri lege, vt amplè deducit diuus Paulus Hebræor. 9 per totum cap. & diuus Petrus 1 Petri. 1 d *& fecit nos regnum*, fidem dando nobis regni cœlestis, *& sacerdotes Deo & Patri*, vt C perpulchre deducit diuus Petrus 1. Petr 2. b. Deus dicitur secundùm creationem: idem & Pater, quia omnibus consulit Rex dicitur ille, qui regit & refrænat illicitos motus: Sacerdos, qui dignè offert preces suas, & se Deo sacrificat per bonam voluntatem & rectam actionem, sic totaliter se Deo dedicando. Et hic non loquitur diuus Ioan. de sacerdotio ordine. *Ipsi gloria*: & quia ipse talis est, ideo apud nos gloriosus habeatur *& imperium in secula seculorum*, & nos eius regimini subijciamur *in secula* cõsequutiua horum *seculorum*, non ad horam tantùm. *Amen*. *Amen*. est aduerbium affirmatiuum apud Hebræos, ac si inclamaret: Verum est quod ei debetur *gloria*.

Ecce venit cum nubibus, & videbit eum omnis oculus, & qui eum pupugerunt: & plangent se super eum omnes tribus terræ: etiam, Amen. Ego sum α & ω, principium & finis, dicit Dominus Deus, qui est, & qui erat, & qui venturus est, omnipotens.

Ecce venit cum nubibus, & bene debemus eum glorificare, quia iam *venit* remunerator bonorum, & punitor impiorum Nubes accipiamus ad literam. Veniet enim iudex cum nube, vt ascendit, vt dicitur Actuum 1. b. quæ nubes bonis refrigerium & consortatio erit, malis excæcatio: quod significatum est in nube, qua educti sunt filij Israel de Aegypto. Exod. 13. d. Vel per nubes accipiantur iusti: quia ipsi & choruscant miraculis, & intonant minis, & irrigant corda fidelium verbi Dei doctrina. *Et videbit eum omnis oculus*. Ad literam. *& etiam oculi eorum, qui eum pupugerunt, et plangent se, super* se ex D propria miseria, & *super eum*, id est, vt ex infinita gloria eius ac beatorum maximè augeatur calamitas damnatorum. *Omnes tribus terræ*, id est, terrenitati deditæ. *Etiam amen*. Confirmatio laudis & honoris *Ego sum α & ω* Præmissa salutatione, antequam narrationem incipiat visionis, vt eos attentos faciat, ad ea, quæ sequuntur, intelligenda, dicit hæc non esse sua verba, sed *Dominus Deus dicit* hæc, vt sit probatio ita, Verè venturus est *Dominus*, quia ipse *Dominus Deus dicit*, *Ego sum* quidem ille, *qui erat, & qui est, et qui venturus*, & hoc dicit, *Ego sum α & ω*. & horum subditur expositio, cùm dicitur, *Principium et finis*. *Deus* dicitur *principium*, quia ipse & ante omnia fuit, & ab ipso omnia processerunt. Ioan. 1. *omnia per ipsum facta sunt*. Dicitur *finis*, quia post ipsum nil erit, & quia eo obtento nil expetibile relinquitur, & hoc est, *Ego sum α et ω, principium et finis dicit Dominus Deus, qui erat, et qui est, et qui venturus est.*

*Ego Ioannes frater vester & particeps in tribulatione, & regno, & patientia in * Iesu. fui in insula quæ appellatur Patmos, propter verbum Dei & testimonium Iesu* Christi. *Fui in spiritu in Dominica die, et audiui post me vocem magnam tanquam tubæ dicentis, Quod vides, scribe in libro, et mitte septem Ecclesijs, * Epheso, et Smyrnæ, et Pergamo, et Thyatiræ, et Sardis, et Philadelphiæ et Laodiciæ.*

* Christo.

* quæ sunt in Asia.

EGO Ioannes. Finita salutatione, antequam narret, exponit quomodo, vel quando vidisset, & ibi commendat visionem ex quatuor rebus, scilicet ex persona videntis, ex loco, ex causa, ex tempore. & sic dicit. *Ego Ioannes*. Commendatio ex persona: Quasi dicat, Attendite quæ

vidi

A vidi *ego* Apostolus tanti nominis, *frater* in vnitate fidei, *& particeps in tribulatione*: & quia tribulatio sine patientia inutilis est, ideo apponit, *& patientia, &* tandem *regno*: hæc ample deducuntur. Rom 5 a. & Iacob 1. a præmonstratis omnibus his, *in Iesu* tribulatus enim Dominus patienter habet regnum. *Fui in insula* ad literam, & est commendatio ex loco. Locus enim solitarius aptus est, in quo secreta cœlestia fidelibus reuelentur. *Quæ appellatur Patmos. Patmos* fretum interpretatur. *Propter verbum Dei*. Commendatio per causam: *& testimonium IESV* Christi, scilicet quia *testimonium* perhibui diuinitati & humanitati Saluatoris. *Fui in spiritu*, id est, spiritualiter vidi *in Dominica die*. Commendatio ex tempore. Solet enim rerum qualitas tempore notari: vt *Abraham vidit Angelos in meridie*. Gen. 18 a. id est, in feruore fidei. *Adam* vidit Angelum in persona quidem Dei *post meridiem*. Gen. 3. b. scilicet post lapsum. *Loth* vidit perditionem Sodomę *in vespere*. Gene. 19. a. quia citò futura erat. *Salomon* sapientiam recepit *nocte*. 3. Regum 3 a. quia non bene conseruauit eam. Significat enim Dominica dies requiem illam veram, quam iam obtinet, & sanctis promittit ille, qui *Dominica die* resurrexit, ideoque cessamus in eodem *die* ab opere. Significabatur eadem requies in veteri lege per Sabbatum. Exod. 20. b. sed re impleta cessauit figura. In hac requie iam saltem spe totus erat Apostolus: vnde attendenda est reuelatio, quæ fit eo tempore, *& audiui*, id est, cognoui *vocem magnam*, id est, admonitionẽ de rebus magnis factam. *Post me. Post* se dicit, quia cùm ipse iam eductus de præsentibus sola
B anteriora intenderet per contemplationem, aliorum respicere correctionem admonetur. Vel *post* se audit, quia idem Lege & Prophetis admonitum intellexit. *Tanquam tubæ*: quia incitatur ad bellum. *Quod vides, scribe in libro*, id est, reconde in memoria, vel ad literam, *& mitte septem Ecclesijs*. Possumus per *septem* vniuersas accipere Ecclesias: vel ad literam has *septem* tantùm.

Et conuersus sum, vt viderem vocem, quæ loquebatur mecum. Et conuersus vidi septem candelabra aurea, & in medio septem candelabrorum aureorum similem filio hominis, vestitum podêre, & præcinctum ad mamillas zona aurea. Caput autem eius, & capilli erãt candidi, tanquam lana alba, & tanquam nix: & oculi eius tanquam flamma ignis: & pedes eius similes aurichalco, sicut in camino ardenti. & vox illius tanquam vox aquarum multarum: & habebat in dextera sua stellas septem, & de ore eius gladius vtraque parte acutus exibat, & facies eius sicut sol lucet in virtute sua.

Et conuersus sum, vt viderem vocem, quæ loquebatur mecum, id est, recordationem habui de subditis, vt intelligerem admonitionem. Attẽdendum, quia iste totus liber in septem visiones distinguitur, quare hæc prima de correctione Ecclesiæ agit. *& conuersus sum, &* quia sic *conuersus vidi septem candelabra aurea*, id est, *septem* prænominatas Ecclesias, vel etiam vniuersas. Per *candelabra* ideo significamus Ecclesias, quia sicut *candelabra* comportant lumen, & alijs præbent, ita Ecclesia verum lumen, quod est Christus, & alijs portat, & alijs ipsius claritatẽ prædicando demonstrat. *Aurea*, quia Ecclesia claritate & sapientia est fundata. *Et in medio*, id est, paratus omnibus subuenire, id est, ab omnibus participari *septem candelabrorum aureorum*, id est, Ecclesiarum *similem filio hominis*, Christum, C quem ideo non Filium, sed *similem* dicit, quia & ipse immunis est à peccato, & iam erat immortalis, & impassibilis. *Vestitum podere*. Poderis fuit vestis sacerdotalis, & talaris in veteri lege, per quam significatur caro Christi, quæ vestis fuit, quia in ea diuinitas latuit: sacerdotalis, quia in illa seipsum Deo obtulit: talaris, quia permanet in finem seculi: *præcinctum ad mamillas zona aurea* cingulo charitatis & veræ dilectionis. Vidit Daniel eundem Angelum, scilicet in persona Christi, *præcinctum renes* in veteri Testamento, Daniel. 10. a. quia ibi carnalia opera constringuntur. Hîc *mamillas* præstringit, quia Euangelio etiam cogitationes iudicantur, ex quo significatur nobis, vt nos cogitationes præstringamus. *Caput eius & capilli*. Describit secundùm quod viderat in figura. Per *caput* accipitur propria persona Christi, per *capillos* proximè adhærentes ei, qui sunt *candidi*, & bene purgati à peccatis. *Candidi tanquam lana alba*, id est, vestimentum pellens frigus, id est, vitia, *& tanquam nix. Nix* est candidissima inter omnes creaturas, cui comparatur candor immortalitatis, *Et oculi eius* velut *flamma ignis. Oculi eius* sunt dona sancti Spiritus, vel Spirituales in Ecclesia, vel diuina præcepta, quæ omnia illuminant recipientes, & faciũt ardere igne dilectionis: *& pedes eius similes aurichalco, sicut in camino ardenti: pedes*, id est, fideles venturos in nouissimis temporibus, vidit *similes aurichalco* excocto: quia sicut aurichalcum er excoctionem mutatur in colorem auri: ita & fideles illi, per immoderatam tribulatiouem in tempore Antichristi inueterabuntur in melius. Habet alia translatio, *aurichalco Libani*. Vnde notatur, quòd D Antichristus in eadem regione sit venturus, in qua Dominus habitauit: *& vox illius tanquam vox aquarum multarum*, id est, admonitio illius continet vim doctrinarum multarum, quæ doctrinæ lauant sicut aqua, vel *tãquam* vox, quam recipiunt populi multi, qui comparantur aquę, propter fluctuationem: vel vox datrix multarum gratiarum. *& habebat in dextera sua stellas septem*. Per *stellas* accipit Episcopos, qui debent alios illuminare verbo & exemplo: horum licèt aliqui modò non lucerent, tamen vocat eos secundùm quod erant instituti à Ioanne, secundùm etiã quod erant *in dextera*, id est, in potiore parte: *& de ore eius*, id est, sanctis Patribus, per quos Deus loquitur, *gladius*, id est, verbum Dei, ex *vtraque parte acutus exibat*, id est, vtrobique secans, in veteri Testamento opera carnalia, in nouo etiam concupiscentias. *Et facies eius, sicut sol lucet in virtute sua*, id est, illi, qui ei similes esse nitebantur, lucebant, & cæteros illuminabant, sicut sol in meridie nulla nube obscuratur, vel sicut ipse Christus.

Et cùm vidissem eum, cecidi ad pedes eius tanquam mortuus. & posuit dexteram suam super me, dicens, Noli timere: Ego sum primus & nouissimus, & viuus, et fui mortuus, et ecce sum viuens in secula seculorum, et habeo claues mortis, et inferni. Scribe ergo quæ vidisti, et quæ sunt, et quæ opõrtet fieri posthac. Sacramẽtum septem stellarum quas vidisti in dextera mea, et septem candelabra aurea, septem stellæ, Angeli sunt septem Ecclesiarum, et candelabra septem Ecclesiæ sunt.

Et cùm vidissem eum, id est, quia talem eum cognoui, & in propria persona, & in membris, *Cecidi*, id est, humiliaui me ipsi ante *pedes eius*, vt iam paratus essem pati quantum passuri sunt *pedes eius*.

A *des eius. Fax quam mortuus*, quia licèt *mortuus* mundo, tamen verè *viuens*: *et* ideo *posuit dexteram suam*: id est, auxilium suum, vel spem cõfortantem, *super me*, id est, ultra vires humanitatis, *dicens* id est, commonens me per Scripturas, *Noli timere*, pro me pati tribulationem, quia *ego fui mortuus* pro vobis, qui non indigebam. Quod notatur vbi dicit, *Ego primus et nouißimus*: *&* quia ipse non indigens, pro nobis pati voluit, modò sine fine viuit valde animari debemus, vt indigentes pro eo patiamur, vt cum eo tandem æternaliter viuamus, & hoc est: *Ego sum primus & nouißimus*, *&* *viuus* vera vita secundùm diuinitatem, *et fui mortuus*, *et ecce sum viuens*, secundùm corpus, *in secula seculorum*: *et habeo claues mortis*, & quia posset aliquis dicere, quis poterit tãdiu pati? dicit, *Non patiar vos tentari supra id quod potestis*. 1. Corin 10. c & hoc est, *et habeo claues mortis et inferni*, id est, diaboli & membrorum eius. Ipse dicitur mors, quia est causa totius mortis: ministri eius infernus, quia locus est, in quo ipse habitat. Sed neque diabolus, neque ministri eius possunt nocere, nisi quantum eis à Deo permittitur. *Scribe ergo quæ vidisti* siue spirituali, siue carnali oculo, vt Paulus. *et quæ sunt*, vt præsentes tribulationes & præsens auxilium, *et quæ oportet fieri post hæc*, vniuersas tribulationes, quas patientur sancti & vltimis temporibus, per quorum exemplum præsens Ecclesia adimplenda hæc leuiora maximè animari debet. *Sacramentũ septem stellarum* supple *scribe*. *Sacramentum* est, vbi aliud dicitur, & aliud intelligitur. Quòd Angelus mysteria quarundam figurarum aperit, notat in omnibus allegoriam inquirẽdam: tamen
B non omnes aperit, ne si aditus furibus in sanctã Scripturam.

C A P V T I I.

*ET Angelo Ephesi Ecclesiæ scribe, Hæc dicit qui tenet septem stellas in dextera sua, qui ambulat in medio septem candelabrorum aureorum: Scio opera tua, et laborem, et patientiam tuam, et quia non potes sustinere malos, et tentasti eos, qui se dicunt Apostolos esse, et non sunt: et inuenisti eos mendaces, et patientiã habes, et sustinuisti propter nomen meum, et non defecisti. Sed habeo aduersum te, quòd charitatem tuam primam reliquisti. Memor esto itaque vnde excideris, et age pœnitentiam: et prima opera fac. Sin autem, * veniam tibi citò, et mouebo candelabrum tuum de loco suo, nisi pœnitentiam egeris. Sed hoc habes, quia odisti facta Nicolaitarum, quæ et ego odi. Qui habet * aures, audiat quid Spiritus dicat Ecclesijs. Vincenti dabo edere de ligno vitæ, quod est in Paradiso Dei mei.*

* venio tibi, et

* aurem

Et Angelo Ephesi Ecclesiæ scribe.] Episcopo scribit, de manu cuius subditorum peccata requirit, nec sine eius commonitu subditos esse iudicandos præsumit. In hac Ecclesia *Ephesi* erant aliqui, qui bene Deo placebant, secundùm quã partem Ephesus voluntas interpretatur: erant in eadem Ecclesia alij, qui multum indigebant diuino consilio, secundùm quam partem Ephesus consilium interpretatur. Antequam scribat de operibus Ecclesiæ præmittit de mandante, per quæ ostendit ipsum idoneum, qui talia mãdet, vt cùm dicat eum tenere *septem stellas*, &c. significat his, qui peccauerunt non esse desperandum, sed per pœnitentiam posse reconciliari, quia nõdum proiecit eos Deus de manu sua: bonis vero monstrat, vt patienter laborent, cõsili de corona. *Hæc dicit qui tenet septem stellas in dextera sua*, quasi dicat, licet peccastis, nondum proieci vos. *Qui ambulat in medio septem candelabrorum aureorum*, quasi diuidens sancti Spiritus dona: vel *ambulat*, scilicet cui non placet quiescere in aliquibus horum. *Scio*, id est, approbo *opera tua*. Bonæ parti prius loquitur, vt horum exemplo cæteri corrigantur, *et laborem, et patientiam, et quia non potes sustinere malos*, id est, secundùm tuam humanitatem sine larga ope misericordiæ non potes iam pati malitiam eorum, vel *nõ potes sustinere malos*, quin corrigas, vel expellas ab Ecclesia *et tentasti eos*, id est, probasti eorum doctrinam, *qui dicunt se apostolos esse, et non sunt*, id est, à Deo missos, vt sic facilius decipiant. Erãt tales pseudoapostoli. *et inuenisti eos mendaces*, id est, falsa prędicantes, & malè viuentes: *et patientiam habes* contra mala, quæ isti inferunt per tyrannos. Quod enim isti non potuerunt persuasoria deceptione, quęrebant per vim efficere. *et non defecisti*. Hic notat eos tanta esse passos, quæ possint aliquem compellere ad defectum. *Sed habeo aduersum te*. Ad aliam partem. *Quod charitatem tuam primam reliquisti*, quæ principalis virtus est. *Memor esto itaque*, & quoniam hoc *habeo* contra *te*, ideo memorare *vnde excideris*, id est, de excellenti gradu fidelium, *et age pœnitentiam*, id est, redde *dignos fructus pœnitentiæ*. Lucæ 3. b. *et prima opera tua fac*, scilicet *opera* charitatis. *Sin autem* hoc non feceris, *veniam tibi* ad tuum damnum, *et mouebo candelabrum tuum de loco suo, nisi pœnitentiam egeris*, scilicet ab omnibus institutis Ecclesiasticis eijciam eos. *Sed hoc habes* bonum. Quamuis hoc prædictum habeam *aduersum te*, tamen non desperes, quia hæc placent mihi in te, *quia odisti facta Nicolaitarũ, quæ et ego odi*, & ideo tu iustè *odisti*. D
Nicolaus fuit vnus de septem Diaconibus, qui quia redibat ad vxorem suam repudiatus, prædicauit communicandas omnes mulieres: prædicauit comestionem idolothytorum. huius hæresis reprobatur ab Ecclesia in cap. Quidam autem hæret. 24. cap. 3. Nicolaus stultus populus interpretatur: quales hoc tempore hæretici, vel gentiles, qui & communem iudicant vsum mulierum, & idolothyta cõmedunt. *Qui habet*, id est, *quod vni dico, omnibus dico*. *Aures*, diuinum intellectum. *Audiat quid Spiritus dicat Ecclesijs*. Quasi dicat, Non sunt verba Ioannis, vel Angeli, sed ipsius diuinæ substantiæ. *Vincenti dabo edere de ligno vitæ*. Et quare *audiat*? Quia *vincenti*. Non dicit facienti aliquando, sed perseueranti. Matth. 10. cap. & 24 b. *Qui perseuerauerit vsque ad finem, hic saluus erit*. *Quod est in paradiso Dei mei*, id est, in horto deliciarum, scilicet Ecclesia. Christus lignum *vitæ* dicitur, quia idem facit in Ecclesia, quod lignum *vitæ in paradiso*. Erat officium ligni illius, vt conseruaret fruentes fructu suo à morte, & à senio: hoc idem explet Christus in Ecclesia sua. Custodit enim fideles suos, & à vera morte, & ab omni defectu. Adam enim comedens de ligno vetito, perdidit quod sibi conferebat lignum *vitæ*, & obtinuit in experientia sapientiam *boni et mali*. Genesis tertio, Prius quidem positus in delicijs nesciebat quod esset bonum, vel malum: tandem cognouit vtrumque, vtpote expertus vtrumque.

Et Angelo Smyrnæ Ecclesiæ scribe, † Hoc dicit primus & nouißimus, qui fuit mortuus, & viuit. Scio tribulationem tuam, & paupertatem tuam, sed diues es: et blas-

† Hæc.

A *& blasphemaris ab his, qui se dicunt Iudæos esse, & non sunt, sed sunt synagoga Satanæ. Nihil horum timeas, quæ passurus es. Ecce missurus est diabolus aliquos ex vobis in carcerem, vt tentemini, & habebitis tribulationem diebus decem. Esto fidelis vsque ad mortem, & dabo tibi coronam vitæ. Qui habet † aures, audiat quid Spiritus dicat Ecclesiis. Qui vicerit, lædetur à morte secunda.*

† autem.

Et Angelo Smyrnæ Ecclesiæ scribe. Episcopus significatur per Angelum, quia & ipse nuntius debet esse verbi Dei. Smyrna interpretatur canticum, quia hæc tota Deo placebat: & sicut in cæteris prius ostendit mandantem idoneum, qui talia mandet, & talem describit Christum, qui valeat eos consolari, qui in nomine eius tribulãtur. *Hoc dicit primus & nouissimus, qui fuit mortuus, & viuit.*] Ideo & vos ne deficiatis, quia & vos in æternum mecum viuetis. *Scio tribulationem, & paupertatem* ad literam. *Sed diues es*, in spe remunerationis, & est quædam confortatio, *& blasphemaris ab his*. Cumulus tribulationis, si ab hoste familiari vexatur. *Qui dicunt se Iudæos esse*, id est, confitentes *esse, & non sunt*. Si enim *filij Abrahæ* essent, *opera Abrahæ* facerent, vt eis improperat Christus, Ioan. 8. e. *Sed sunt Synagoga*, id est, congregatio *satanæ*, id est, aduersarij. *Synagoga* dicitur congregatio, quod videtur pertinere ad irrationabilia, quasi pecorum sit. Sed Ecclesia dicitur conuocatio, quod manifestè de rationabilibus dicitur. Sed tamen *nihil horum timeas quæ passurus es*, etiam si sint grauiora præteritis. *Ecce missurus est*, & verè patieris, quia *ecce missurus est ex vobis diabolus aliquos in carcerem.* Pro omni tribulatione ponit *carcerem, vt ten-*

B *temini*, id est, vt probemini, *& habebitis tribulationem*, & quamdiu? Omni tempore vitæ vestræ, & hoc est, *Diebus decem*, vel *septem*, id est, omnibus diebus, quibus obseruabuntur præcepta legis, id est, omni tempore præsentis vitæ. Vita iusti ideo denario significatur, quia ipsa subiacet *decem* præceptis legis. Vita secularis bene septenario significatur, quia *septem* diebus transigitur. *Esto fidelis vsque ad mortem*, scilicet quicquid illi inferant, tu semper *esto fidelis, & dabo tibi coronam vitæ*, scilicet excellentiam, beatitudinis. *Qui habet aures*, id est, quod vni promittit, vel minatur Deus idem & consimilibus. *Qui vicerit, non lædetur à morte secunda.* Duæ sunt vitæ animæ, & duæ mortes, & corporis similiter. Prima vita animæ, constantia in virtutibus. Secunda vita, donari in vitam æternam. Prima mors animæ iacere in peccatis. Secunda, puniri in æternum. Prima vita corporis coniungi animæ. Secunda, resuscitari ad vitam. Prima mors corporis, dissolui ab anima. Secunda damnari in iudicio.

Et Angelo Pergami Ecclesiæ scribe, Hæc dicit, qui habet rhomphaam vtraque parte acutam, Scio vbi habitas, vbi sedes est satanæ: & tenes nomen meum, & non negasti fidem meam. Et in diebus illis Antipas testis meus fidelis, qui occisus est apud vos, vbi satanas habitat. Sed habeo aduersus te pauca: quia habes illic tenentes doctrinam Balaam, qui docebat Balaac mittere scandalum coram filijs Israel, edere & fornicari: ita habes & tu tenentes doctrinam Nicolaitarum. Similiter pœnitentiam age: si quo minus, veniam tibi citò, & pugnabo cũ illis in gladio oris mei. Qui habet † aures, audiat quid Spiritus dicat Ecclesijs. Vincenti dabo manna absconditum, & dabo illi calculum candidum, & in calculo nomen nouum scriptum, quod nemo scit, nisi qui accipit.

† autem.

C *Et Angelo Pergami Ecclesiæ scribe.* Pergamus diuisio cornuum interpretatur: Proponuntur quippe cornua, vbi significatur pugna: vt in hac Ecclesia quædam mala pars bonam impugnabat. *Hæc dicit qui habet rhomphæam.* Cùm dicit mãdantem habere *rhomphæam*, id est, gladium secãtem nouo ac veteri Testamento, ostendit ipsum idoneum, qui secernat à bonis malos, à malis bonos: & innuit illis similiter bonum à malo secernendum, vt sequantur bonum, & fugiant malum. *Scio.* Bonis loquitur. *Vbi habitas*, scilicet *in medio prauæ nationis. Vbi sedes est satanæ*, in quibus iam sedet, & quiescit aduersarius, *& tenes nomen meum* contra impugnantes, *& non negasti fidem meam*, etiam in tali tribulatione, quæ compelleret aliquem ad negandum. *& in diebus illis*, in quo tempore inter cæteros maximè in conspectu meo vir iste *Antipas* claruit. Vel *in diebus illis*, id est, in illo tempore tribulationis, quæ fideles illuminat. *Vbi satanas habitat*, & ideò illum occiderunt. *Sed habeo.* Quamuis prædicta in te mihi placeant, *habes illic*, scilicet non expellis de Ecclesia *tenentes doctrinam Balaam, qui docebat Balac.* Tangit de veteri historia, quomodo *Balaam* doceret *Balac* regem Madiã perdere filios Israel, vt peccarent in cõspectu Dei, scilicet vt alliceret eos ad fornicationẽ, & idololatriam per pulchras mulieres, Numeri 28. Hæc autem peccata reprehenduntur in aliquibus de Ecclesia hac. Pertinet hoc quoq; per allegoriam ad præsentem Ecclesiam. *Balaam* interpretatur vanus populus, *Balac* elidens. Vanus enim populus hæretici dicuntur, qui docent D principes terrenos, qui sunt elidentes, quomodo decipiant Israel, id est, viros Deum videntes: vel vanus populus dicuntur dæmones, qui docent corpus humanum elidere, & confundere in se quasdam virtutes. *Ita habes tu tenentes doctrinam. Nicolaitarum*, sicut *doctrinam Balaam. Similiter pœnitentiam age*, & ideo vt de illis, similiter & de istis. *Si quo minus*, id est, *si* in aliquo horum *minus* feceris. *Veniam tibi citò*, scilicet vt te interficiam in anima & corpore, *& pugnabo cũ illis in gladio oris mei*, scilicet verbo Dei dicendo, *Discedite à me maledicti in ignem æternum. Vincenti dabo manna absconditum*, id est, Christum, qui significatus fuit in priori *manna*, qui verus est cibus reficiens, & non deficiens, vt dicitur Ioannes 6. c. Dicitur etiam, *manna* à *manhu*, id est, *quid est hoc?* quia cùm promisisset Dominus filijs Israel cibos, & manè tale aliquid inuenissent, mirantes dicebant, *manhu*, id est, *quid est hoc?* Exod. 16. c. *& dabo ei calculum candidum. Calculus* ex lapis solidus & lucidus, per quem significatur sermo diuinus, qui dicitur lucidus, quantum ad veritatem; solidus, quia infringi non potest. Vel per *calculum* corpus humanum, solidum contra vitia, lucidum multiplicitate virtutum. Habent aliæ translationes *carbunculum*, vel *carbonem*, sed idem semper significatur, *& in calculo nomen nouum scriptum*, id est, Filius Dei. *Quod nemo scit, nisi qui accipit*, quod nomen *nemo* cognouit plenè secundum suam proprietatem, *nisi qui accipit calculum*, id est, nisi in quo habitat sermo diuinus.

Et Angelo Thyatiræ Ecclesiæ scribe, Hæc dicit Filius Dei, qui habet oculos tanquam flammam ignis, & pedes eius similes aurichalco. Noui opera tua, & charitatem, & fidem, & ministerium, et patientiam tuam; et opera tua nouissima plura prioribus. Sed habeo aduersus

A *aduersus te pauca: quia permittis mulierem Iezabel, quæ se dicit propheten, docere & seducere seruos meos, fornicari, & manducare de idolothytis. Et dedi illi tempus, vt pœnitentiam ageret, & non vult pœnitere à fornicatione sua. Ecce mitto eam in lectum, & qui mœchantur cum ea, in tribulatione maxima erunt, nisi pœnitentiam egerint ab operibus suis, & filios eius interficiam in morte: & scient omnes Ecclesiæ, quia ego sum scrutans renes & corda, & dabo vnicuique vestrum secundum opera* vestra. Vobis autem dico cæteris, qui Thyatiræ estis. Quicunq; non habent doctrinam hanc, qui non cognouerunt altitudinem satanæ, quemadmodũ dicunt, non mittam super vos aliud pondus, tamen id quod habetis, tenete donec veniam. Et qui vicerit, & qui custodierit vsque in finem opera mea, dabo illi potestatem super gentes, & reget eas in virga ferrea, & tanquam vas figuli confringentur, sicuti & ego accepi à patre meo, & dabo illi stellam matutinam. Qui habet* aures, audiat quid Spiritus dicat Ecclesijs.*

* *sua.*

* *aurem.*

Et angelo Thyatiræ Ecclesiæ scribe. Scribit Episcopo huius Ecclesiæ, sicut & cæteris, siue omnia dicendo de subditis siue etiam aliqua in personis proprijs eorum. Thyatira interpretatur inflammata, quia in hac quidam inflammati sunt, scilicet mali. *hæc dicit Filius Dei.* Præmittit hoc, vt ostendat idoneum mandantem, *qui habet oculos vt flammam.* qui oculi sunt vt flamma. *Noui opera tua*, approbo castitatem tuam, & cætera bona opera, quantum ad te ipsum, & fundamẽtum operum, scilicet *charitatem*, & fundamentum charitatis, id est, *fidem*. Præcedit enim fides, scilicet vt credat, deinde vt amet credita, post hæc bona opera, & *hæc dicit*, *charitatem*, & *fidem*, & *ministerium*, quantum ad veros proximos. Quasi, veris Christianis quæ poteras non negasti, *& patientiam tuam:* quia etiam hostes
B patienter sustinuisti. *& opera tua nouissima*, tam *charitatem*, quàm cætera bona noui semper in te ampliari. *Sed habeo.* Prædicta placent, *sed* istud displicet *quia permittis mulierem Iezabel*, non eijciendo, non excommunicando *Iezabel* interpretatur fluens, vel fluxus sanguinis, siue sterquilinium, propter nimiam immunditiam, & fuit vxor *achab.* 3. Regum 16. vel etiam huius Episcopi, vel si hoc non esset suum nomen, sic tamen vocanda est, propter immunditiam. Possunt enim nostro tempore omnes illi *Iezabel* vocari, qui dediti immunditijs, fornicationem prædicant, & comestionem idolothytorum, *Propheten*, secreta diuina videntem. *quia permittis eam docere & seducere seruos meos, fornicari*, siue cum mulieribus, siue quoquo modo cum dæmone. *Ecce, &* quia *non vult, ecce mitto eam in lectum*, id est, in securitatem peccandi, habet alia translatio, *mitto eam in luctum*, id est, in perpetuum dolorem. idem nobis significatur per *luctum. & qui mœchantur cum ea*, id est, qui implent quod docet illa. hoc dicit de contemporaneis. *& filios eius*, id est, sequaces ipsius, vt qui etiam modò imitantur illam. *Interficiam in mortem* perpetua damnatione, *& scient omnes Ecclesiæ, &* de quo quidam adhuc minus sentiunt quia non statim punio impios, tandem manifestè *scient*, cùm donabo singulos secundùm propria merita. *Scrutans*, cognoscens, & diligenter perspiciens. *Renes*, carnalia opera, *& corda*, cogitationes & concupiscentias. Malis sic minor. *Vobis autem dico cæteris*, id est, longè diuersis à prædictis, *qui Thyatiræ estis*, id est, verè inflãmati estis, *vobis* quidẽ hoc *dico. Non mittitam super vos aliud pondus*, id est, aliquid de institutis veteris legis, quemadmodum dicunt. C
Dicebant enim quidam, non posse hominem saluari per solam nouam legem sine circũcisione, & cæteris talibus Modò fit mutatio personæ. Ac si diceret, Thyatiræ sunt omnes illi, *quicunque non habent doctrinam hanc*, id est, *qui non cognouerunt*, approbando eam *altitudinem satanæ*, id est superbiam, Quamuis illi dicant aliud vobis esse vtendum, *tamen id, quod habetis, tenete donec veniam* retribuere *et qui vicerit*, vt nõ cedat eis, *et* insuper *qui custodierit vsq; in finẽ* vitę *opera mea, dabo ei potestatem* & in hoc seculo, qui possunt eos gẽtiliter viuentes excõmunicare, & æternaliter damnare: *& reget* illos *in virga ferrea*, id est, iustitia inflexibili, *& tanquã vas figuli confringentur*, quidam vt pereant quidam vt melius vas fiant. *Sicut & ego accepi à Patre meo* secundùm humanitatem. *& dabo illi stellam matutinam*, & tandem *dabo* me ipsum. Stella matutina Christum significat, quia stella illa & noctem illuminat, & diem præcedit: ita Christus & mundum illuminat, & diem communis resurrectionis præcessit. Vel prima resurrectio stella matutina vocatur.

CAPVT III.

ET Angelo Sardis Ecclesiæ scribe. * *Hoc dicit qui habet septem Spiritus Dei, & septem stellas. Scio opera tua, quia nomen habes quod viuas, & mortuus es. Esto vigilans, & confirma cætera, quæ moritura erant. Non enim inuenio opera tua plena coram Deo meo. In mente ergo habe qualiter acceperis & audieris, et serua, & pœnitentiam age. Si ergo non vigilaueris, veniam ad te tanquam fur, et nescies qua hora veniam ad te. Sed habes pauca nomina in Sardis, qui non inquinauerunt vestimenta sua, et ambulabunt mecum in* D *albis, quia digni sunt. Qui vicerit, sic vestietur vestimentis albis, et non delebo nomen eius de libro vitæ, et confitebor nomen eius coram Patre meo, et coram Angelis eius Qui habet* * *aures, audiat quid Spiritus dicat Ecclesijs.*

* *Hæc.*

* *aurem*

Et Angelo Sardis Ecclesiæ scribe. Sardis interpretatur pulchritudinis principium. Erant tamen in hac Ecclesia quidam, qui volebant boni videri, sed non erant. *Hoc dicit qui habet septem Spiritus Dei, et stellas.* Ostendit idoneum mandantẽ, quasi dicat, bonis. Laborate, quia possum vobis retribuere: malis, *conuertimini*, quia aliter peribitis. *Scio opera tua*, id est, nõ potsũt ante me abscõdi. *Scio, quia nomen habes*, id est, quòd in operibus tuis amas humanam laudem, & *et mortuus es* in in peccatis: quia *qui in vno offendit, omnium reus est. Esto vigilans*, & ideo *esto* diligens & solicitus de salute. *et confirma cætera.* Hic innuitur, quòd qui in aliquo criminali inuenitur, perdit omnia benefacta quantum ad saluationem, cùm dicit *moritura erant*, illo autem correcto, omnia simul valent ad vitam. Vigila dico. *Non enim inuenio opera tua plena. Non* sunt *plena opera:* quia sunt sine charitate, vel quoniam fiunt pro laude, vel quoniam sunt associata alicui criminali. *coram Deo*, licèt in facie hominum *plena* sunt, *Deo* tamẽ *non* sunt: & quia *non* sunt *plena*, enitere vt sint *plena.* & hoc est. *In mente ergo habe qualiter acceperis*, id est, per rationem, qualiter incepisti operari: *et audieris* à sanctis Patribus. dicunt enim: *Qui in vno offendit, omnium reus est.* Iacob 2 b. *Si charitatem non habuero, nihil sum*, 1. Cor. 13. & similia. & solus qui vigilat, placet mihi. *Si ergo non vigilaueris, veniam tanquam fur*, scilicet

A vere occidam & spoliem. Spoliatur quidem damnatus, quando virtutibus non iuuatur: *et nescies qua hora veniam ad te. Sed habes pauca nomina. Nomina* ideo dicit, quia sicut per *nomina* scimus proprietates rerum, ita Dominus nouit omnia facta & proprietates, quasi per *nomina. In Sardis.* qui verè sunt Sardis: quia iam incipiūt esse pulchri, *qui non inquinauerunt,* criminali macula, vel facta lachrymis deleuerunt, *Vestimenta sua,* immortalitatem & innocentiam, quibus vestiuntur in baptismo, *et ambulabunt mecum in albis de virtute in virtutem: mecū,* id est, sicut & ego feci. *In albis* vestibus vestiti. i. innocentia & immortalitate. *Qui vicerit, sic vestietur vestimentis albis,* & non solum illi, qui boni permanserunt, sed similiter, qui aliquando malus fuit, si *vicerit. et non delebo nomen eius de libro vitæ. Liber vitæ,* præscientia dicitur diuina, in qua secundum suam diuinitatem nil asscribitur, vel inde deletur, sed dicitur hoc secundùm præsentem statum cuiusque: vt si quis se habeat in bono, dicitur asscriptus in *libro vitæ*: si ad malum se habeat, dicitur deletus *de libro vitæ. et confitebor,* &c. dicendo, *Venite benedicti,* vel remunerando secundùm placitum Dei. *et corā Angelis* Dei, vt gaudeant Angeli de consortio eorum.

Et Angelo Philadelphiæ Ecclesiæ scribe: Hæc dicit Sanctus & Verus, qui habet clauē Dauid: qui aperit, et nemo claudit: claudit, & nemo aperit. Scio opera tua. Ecce dedi coram te ostium apertum, quod nemo potest claudere, quia modicam habes virtutem, & seruasti verbum meum, & non negasti nomen meum. Ecce dabo

B tibi *de synagoga satanæ, qui se dicunt Iudæos esse, & non sunt, sed mentiuntur. Ecce faciam illos vt veniant, & adorent ante pedes tuos: & scient quia ego dilexi te, quoniam seruasti verbum patientiæ meæ, & ego te seruabo ab hora tentationis, quæ ventura est in orbem vniuersum, tentare omnes habitantes in terra.* Veniam citò. Tene quod habes, vt nemo accipiat coronam tuam. Qui vicerit, faciam illum columnam in templo Dei mei, & foras non egredietur amplius, & scribam super * illum nomen Dei mei, & nomen ciuitatis Dei mei nouæ Ierusalem, quæ descendit de cælo à Deo meo, & nomen meum nouum. Qui habet * aures, audiat quid Spiritus dicat Ecclesijs.*

* Ecce venio citò

* eum

* aurem.

Et Angelo Philadelphiæ Ecclesiæ scribe. Philadelphia amor fratris interpretatur. Erat quippe amor fraternus in Ecclesia hac. Sicut & in alijs, ostendit idoneum mandentem, qui talia mandet. Cùm enim commoneat eos laborare ad conuersionem fratrum, & promittit se eis inde donaturum præmium optimum, præmittit, quia *Verus* est, vnde scire possunt, quia confitendis dabit sicut promittit: & quod dare possit, præsignificat, vbi dicit, *Qui habet clauem Dauid,* &c. *Hæc dicit Sanctus.* Præmissa probatione, quòd *Verus* sit, quia factus est *Sanctus & verus* in promissis. *Qui habet clauem Dauid.* Ostendit, quòd possit implere promissa *qui habet* potestatem, quam habemus per clauem, scilicet secundùm carnem sumptam à *Dauid,* vel potestatem aperiendi *Dauid,* & cæteros Prophetas. *Qui si aperit* vel corda, vel Scripturas, *nemo claudit*: si *claudit,* nullus aperire potest. *Scio,* approbo *opera tua,* & ideo *ecce dedi coram te ostium,* vel corda prius clausa, vel clausulas Scripturarum. *quia modicam,* id est, humilem, *virtutem habes, & seruasti verbum meum,* id est, prædicationem meam. *Et non negasti* etiam in angustijs *nomen meum,* & quia talis es, *ecce dabo* tibi *de synagoga satanæ, qui dicunt se Iudæos esse.* Hoc nomen perdiderunt negantes Christum Filium Dei, dum dixerunt Nos nescimus te, *sed mentiuntur.* Conuincuntur hîc probare quibusdam similitudinibus, *& faciam illos vt veniant* ad fidem, *& adorent,* venerentur doctores, vt Ioseph fratres sui. *Ante pedes tuos,* id est, parati imitari opera tua, vel vltimos fideles. *& scient quia ego dilexi te* Dum sunt extra Ecclesiam, nesciunt Deum diligere, nec fideles suos, quoniam patitur eos tribulari: reducti ad fidem, etiam idem prædicant. *Quoniam seruasti verbum patientiæ meæ,* id est, ea quæ narrantur de patientia mea, vt etiam diligant inimicos exemplo mei. Sicut in sequentibus visionibus, sæpe in sexto, aliquid notat de tribulatione futura nouissimis temporibus: ita hic in sexto Angelo, in qua tribulatione Iudæi quidam per prædicationem Heliæ legem spiritualiter intelligent, & saluabuntur, & quia *seruasti, & ego seruabo te ab hora tentationis,* ne noceat tibi, & *veniam,* quasi dicat: Sed quis poterit tamdiu pati? ne diffidas succumbens, ego *citò* succurram tibi, & hoc dicit: *Veniam* tibi *cito. Tene quod habes.* Tu interim *tene quod habes, vt nemo accipiat coronam tuam,* id est, nullus inducatur in locum tibi deputatum sicut gentes in locum Iudæis promissum *Qui vicerit, faciam illum columnam,* id est, sustentamentum aliorum. *& foras non egredietur amplius,* id est, non recedet *amplius* à Domino. Filius iunior, qui deuorauit *substantiam suam* cum meretricibus, postquam receptus est à patre, noluit regredi ad priorem vitam. Luc. 15. cap. significat gentilem populum, qui prius separatus à Deo, morte vituli saginati, id est, passione Christi, Deo reconciliatus, non exibit *amplius, & scribam super illum,* vt in ipso patens sit, & exemplum cæteris. *Nomen Dei mei,* quia Deus vocabitur, & *nomen ciuitatis Dei mei,* id est, visio pacis dicetur, & hæc ciuitas erit bene munita virtutibus *noua Ierusalem,* in qua nil remanet vetustatis, sed vera visio pacis. *Quæ descendit de cælo,* de consortio cœlestium. *A Deo meo, Deo* mittente virtutes, *& nomen meum,* id est, Filius Dei, Christianus enim gratia vnctus. *Nouum,* quod non habet ab Adam. *Qui habet aures, quod vni dico, omnibus dico.* C D

Et Angelo Laodiciæ Ecclesiæ scribe, Hæc dicit Amen, testis fidelis & verus, qui est principium creaturæ Dei. Scio opera tua,† quòd neque frigidus es, neque calidus. Vtinam frigidus esses, aut calidus. Sed quia tepidus es, & nec frigidus, nec calidus, incipiam te euomere ex ore meo. Quia dicis, quod diues sum, & locupletatus, & nullius egeo, & nescis quia tu es miser, & miserabilis, et pauper, et cæcus, et nudus: suadeo tibi emere à me aurum ignitum probatum, vt locuples fias, et vestimentis albis induaris,† et non appareat confusio nuditatis tuæ, et collyrio inunge oculos tuos, vt videas. Ego quos amo, arguo, et castigo. Aemulare ergo, et pœnitentiam age: Ecce sto ad ostium, et pulso. Si quis audierit vocem meam, et aperuerit ianuam, intrabo ad illum, et cœnabo cum illo, et ipse mecum. Qui vicerit, dabo ei sedere mecum in throno meo, sicut et ego vici, et sedi cum Patre meo in throno eius. Qui habet † aures, audiat quid Spiritus dicat Ecclesijs.

† quia

† vt.

† aurem.

Et Angelo Laodiciæ Ecclesiæ scribe. Laodicia vomitus interpretatur. Erant enim quidam in Ecclesia hac tepidi. Tepidi sunt illi, qui tenent aliqua instituta, cessantes à malo, & hæc

A iudicant sufficere: ideo fiunt torpentes, noluntque in aliquo bono opere laborare. *Hæc dicit*, quia dicturus erat rem mirabilem, quòd tepidi excommunicandi, & de ore suo proijciendi essent, qui ab hominibus boni credebantur, præmittit se veracem esse, vt & in his sibi credendum videatur. *Amen*. id est, Veritas: per ipsum enim omnia Patris promissa implentur. *Testis fidelis*, quia quæ audiuit à Patre nota fecit nobis, vel *testis* operum nostrorum apud Deum, *& verus* in omnibus verbis suis. Quod *est principium creaturæ Dei*, siue primæ creationis, siue creationis ad iustitiam, ex quo si velint resipiscere, potest eos iustificare. *Scio opera tua*. Non me latent, *quia neque frigidus es neq; calidus*. *Frigidus* est, qui apertè turpiter agit, vel qui fidem non recipit. *Neque calidus*. *Calidus* est, qui feruet dilectione. *Vtinam frigidus esses, aut calidus*. Non ideo quòd sit bonum esse frigidũ, sed quia citius veniunt ad bonum, quia nihil de se confidunt. *Sed quia tepidus es*, id est, fide recepta torpes, & pigritaris operari, *incipiam* per excommunicationem *te euomere ex ore meo*, id est, à consortio fidelium remouere per prædicatores meos, qui dicuntur os, quia per ipsos loquitur Deus. *Quia dicis, quod diues sum*, purgatus in baptismo, vel *diues* in sciẽtia, *& locupletus* per opera aliqua, & ideo sufficiens videtur, *& nullius egeo*, & ideo sibi iã nullã necessariam virtutem: *& nescis quia tu es miser*, id est non sufficiens ad salutem per ea, quæ habes, *& miserabilis*, quia tu ipse ignoras miseriam tuã, *& pauper* à bonis operibus, *& cæcus*, quia non vides te insufficientem, *& nudus* à veste immortalitatis & innocentiæ. Sed misericordiam non

B nego, & hoc est: *Suadeo tibi emere à me* fructum pœnitentiæ, *aurum ignitum probatum*, id est charitatem, quæ te accendat, vel meipsum. *Vt locuples fias* operibus virtutum, *& vestimentis albis*, id est innocentiæ, *induaris: & non appareat confusio nuditatis tuæ*. Melius est coram paucis erubescere, quam tandem coram omnibus. *& collyrio inunge oculos tuos* diuino præcepto, vel donis Spiritus sancti, vel quibuscunque ratio illuminatur, & vt hoc possis: *æmulare* fratres tuos cæteros, qui tribulantur, & ne dicerent, Deus non diligit eos, quos pati permittit, præmittit causam, cùm dicit: *Ego quos amo, arguo*, id est facio cognoscere peccata, *& castigo*, sic castos reddo: & quia tales *amo: æmulare ergo, & pœnitentiam age*, & debes agere, quia non prorsus despexi te, quia *ecce* adhuc expecto, vt aperiam cor tuum. & hoc est, *Ecce sto ad ostium, & pulso*, id est, increpo. *Si quis audierit vocem meam* intelligendo, *& aperuerit mihi ianuam* bene operando: *intrabo ad illum*, in secreto cordis, *& cœnabo cum illo*, id est, delectabor fide & operibus ipsius, *& ipse mecũ* gaudebit de cõsolatione mea. *Qui vicerit, dabo ei sedere mecum*, id est, vt *mecum* iudicet. *In throno meo, sicut & ego vici*, quia & victoria ipsius, & sessio eius causa est victoriæ aliorum. *& sedi cum Patre meo in throno eius.*

Thronus iudiciaria sedes est.

Qui habet aurem, audiat quid Spiritus dicat Ecclesijs.

VISIO SECVNDA. C

CAPVT IIII.

POST *hæc vidi, & ecce ostium apertum in cælo. Et vox prima, quam audiui, tanquam tubæ loquentis mecum, dicens: Ascende huc, & ostendam tibi quæ oportet fieri post hæc. Statim fui in spiritu, & ecce sedes posita erat in cœlo, & supra sedem sedens. Et qui sedebat, similis erat aspectu lapidis iaspidis, & sardini. Et iris erat in circuitu sedis, similis visioni smaragdinæ, & in circuitu sedis sedilia viginti quatuor, & super thronos viginti quatuor seniores sedentes* * *circumamictos vestimentis albis, & in capitibus eorum* * *coronas aureas, & de throno* * *procedunt fulgura, & voces, tonitrua, & septem lampades ardentes ante thronum, quæ sunt septem Spiritus Dei. Et in conspectu sedis tanquam mare vitreum simile crystallo. Et in medio sedis, & in circuitu sedis quatuor animalia plena oculis ante & retro.*

* circumamicti. * corona aurea. * procedebant.

Post hæc. In hac secunda visione agitur de reparatione humani generis, ostendendo Agnum accipientem *librum de* manu *sedentis in throno*, & aperientem *signacula eius* libri, quæ facta ipsius Agni bene possunt nos commonere, vt pro ipso pati non dubitemus. Cùm vellet suos animare ad tribulationem, bene præmisit de correctione Ecclesiæ, quia tum maximè prodest pœna, cùm non punit delicta. *Post hæc vidi*. Quantum ad ordinem visionum non alio tempore, sed eadem Dominica. *& ecce ostium apertum in cœlo*, scilicet clausura Scripturarum, quæ est via ad vitam, vel obscuritas cœlestium mysteriorum, vel in his, qui cęlum sunt *Et ecce vox* D *prima*. *Prima* admonitio, vel vetus Testamentum. *Quam audiui, tanquam tubæ*, scilicet hortantis ad bellum. *Loquentis mecum*, non dissentientis à ratione mea *Dicens, Ascende huc*, amplifica animam, vt hoc possit videre, *& ostendam tibi quæ oportet fieri post hæc* in vltimis temporibus. *Statim fui in spiritu*, abiecta intentione terrenorum, *fui* videns spiritualiter. *Et ecce sedes posita erat in cælo*. *Sedes* dicuntur & Angeli, & cæteri maiores Sancti, qui & sedent in subditis suis, *&* vt celsior *supra sedem sedens. Et qui sedebat*, id est, Deus Pater prius nobis incognitus, modò per incarnationem Filij cognoscitur, & quasi lapis aspicitur *Similis erat aspectu lapidis iaspidis & sardini*. Iaspis viridis coloris est, & aquosi: sardinus est rubei. Per aquaticum colorem significatur nobis iudicium illud quod iam per aquam diluuij factum est, vt habetur Gene. 7 per rubeum illud, quod per ignem futurum est: vel per aquaticũ colorem significatur aqua baptismi: per rubeũ dona Spiritus sancti, quę in baptismo recipiuntur, quibus & peccata cremantur, & ad dilectionem accendimur. Sed licèt talis, non tamen erat horribilis, quia *iris*, id est pax, vel propitiatio Dei *erat in circuitu sedis*, quasi muniens & protegens eos. *Similis* smaragdo. Smaragdus est lapis habens viridem colorem & rubeum: *iris* similiter, per quæ notantur ea, quæ diximus, *& in circuitu sedis* quasi appendentia & consentientia iudicio, *Sedilia viginti quatuor*, doctores in Ecclesia iam in nouo, quam in veteri Testamento. Per *viginti quatuor* ideo Doctores comprehendimus, quia numerus hic cõstat ex duodecim & duodecim, qui item numerus constat ex tribus & quatuor. Sancti verò prædicatores nomen sanctę Trinitatis per quatuor mũdi partes annuntiant. *Et super thronos*, id est, supra prædicta

A dicta *sedilia viginti quatuor seniores.* Non accipitur hic numerus secundùm personas, sed secundum officium: quia per *viginti quatuor* hîc accipiuntur omnes prædicatores tam veteres, quã nouæ legis. *Sedentes circumamicti vestimentis albis,* quæ in baptismo receperunt, *& in capitibus eorum* secundùm mentes *coronas*, victorias, *aureas* per charitatem, vel sapientiam, *& de throno*, scilicet de sede Dei, vt de Apostolis, & similibus, *procedunt fulgura*, id est miracula, *& voces*, admonitiones, *& tonitrua*, comminationes. *Et septem lampades ante thronum, quæ sunt septem Spiritus Dei.* Quia dona, *sunt ante thronum*, id est, accendunt, & illuminant omnes iustos ad dilectionem, in quibus sedet iudicans Deus *& in conspectu sedis*, ad figurã, *tanquam mare vitreum simile crystallo*, significat baptismum sinceritate fidei lucidum, qui ideo dicitur similis *crystallo*, quia sicut crystallum ex aqua durescit in lapidem, ita facit ex mollibus & liquidis baptismus solidos & inuincibiles. *& in medio sedis*, velut sustinentes: *& in circuitu*, quasi excubiæ. *Quatuor animalia.* animalia dicuntur Euangelistæ, & cæteri sancti prædicatores, qui mansueti & bene animati cæteros animant, qui non dicuntur *quatuor* secundùm personas, sed secundùm officium quadrifariæ prædicationis quia annuntiant horum naturas *quatuor* animalium, quæ licet in vnoquoque homine esse debeant, de Christo tamen dicuntur propriè. Dicitur enim Christus *leo*, quia fortis est, & sine timore: & quia sicut *leo* præmortuus nascitur, & tertia die ad vitam patris voce excitatur; ita Christus die tertia ad vitam surrexit. Dicitur *vitulus* quia sacrificatus. Dicitur *homo*,
B propter veram naturam humanam. Dicitur *aquila*, secundùm diuinitatem & ascensionem. *Plena oculis ante & retro.* *Plena oculis ante & retro* dicit, vel quia memores erant præteritorum peccatorum, & sibi prouidebant in futuro: vel habentes cognitionem & de præteritis, & de futuris.

Et animal primum, simile leoni: & secundum animal, simile vitulo: & tertium animal, habens faciem quasi hominis: & quartum animal, simile aquilæ volanti. Et quatuor animalia, singula eorum habebant alas senas in circuitu, & intus plena sunt oculis. Et requiem non habebant die ac nocte, dicentia, Sanctus, sanctus, sanctus, Dominus Deus omnipotens, qui erat, & qui est, & qui venturus est. Et cùm darent illa animalia gloriam, & honorem, & benedictionem sedẽti super thronum, viuenti in secula seculorum, procidebant viginti quatuor seniores ante sedentem in throno, & adorabant viuentem in secula seculorum, Amen, * *mittentes coronas suas ante thronum, dicentes: Dignus es Domine Deus noster accipere gloriam, & honorem, & virtutem, quia tu creasti omnia, & propter voluntatem tuam erant & creata sunt.*

* et mittebant.

Et animal primum, simile leoni, &c. *& animal quartum simile aquilæ volanti.* Comparatur Ioannes *aquilæ*, quia *in principio* tractat de diuinitate, & item cæteri nomina sumunt ex hoc, quod proponunt suis Euangelijs: & tamen vnusquisque naturas supradictas exequitur. Alio ordine posuit Ezechiel hanc visionem. Ezechiel. 1. quia prius posuit hominem, deinde vitulum, post leonem, inde aquilam, sed quia vidit quæ futura erant, eo ordine posuit, quo ventura erant prius enim homo, deinde cætera. Ioannes impleta videns, leonem præposuit, quasi fundamentũ totius nostræ fidei. Vnitur enim fides nostra maximè in resurrectione Domini, &

quatuor animalia ad hoc prędicandum bene erant C instructa, secundùm quatuor prædictas naturas Christi. *singula eorum*, non secundùm personas, sed vnusquisque ordo, *habebant alas senas.* Sex alæ sunt sex opera misericordiæ, satiare esurientem, potare sitientem, vestire nudum, colligere hospitem, & visitare infirmum, & incarceratum: quæ alæ dicuntur, quia istis in altum subleuamur. Vel sex alæ cognitio vniuersorum sex diebus factorum ex his enim visibilibus ad inuisibilia cognoscẽda perducimur. Vel sit prima ala, lex naturalis quę fuit in Abraham, & cęteris primis patribus: Secunda ala, lex Moysi: Tertia ala, prophetiæ: Quarta, Euangelium: Quinta, institutiones Apostolorum: Sexta, vt Augustini, & aliorum, qui ordinauerunt vestimenta, &c. in Ecclesia. *in circuitu*, vt alijs bono exemplo lucerent, *& intus*, quantum ad seipsos *plena sunt oculis*, diuinis præceptis. *& requiem non habebant* non cessabant, *die ac nocte*, in prosperis, vel in aduersis, vel continuè, *dicentia, Sanctus, sanctus, sanctus*, ter, quia Trinitas in personis. *Dominus* semel, quia vnitas in deitate. *Dominus Deus omnipotens, qui erat* sine principio. *& est* sine mutabilitate. *& qui venturus est* ad iudicium. *et cũ darent illa animalia gloriam*, id est, cùm sancti prædicatores prædicarent Deum gloriosum, vt ex resurrectione, *& honorem* venerandum propter opera, vel ex ascensione. *& benedictionẽ* supernæ remunerationis, vel super omnes Angelos. *Sedenti super thronum, viuenti in secula seculorum, procidebant viginti quatuor seniores ante sedẽtem in throno*, id est, humiliabant se ei omnes iudices, tam nouæ, quàm veteris legis. & non nocet, si idem dicantur modò iudices, modò *ani-* D *malia. & adorabant viuentem in secula seculorum,* expectantes ab ipso voce & opere, quæ à se non habebant. *mittentes coronas suas ante thronum*, attribuentes ei victorias vitiorum vel tribulationum. *dicentes: Dignus es Domine Deus noster accipere*, cui referimus *gloriam, & honorem, & virtutem, quia tu creasti omnia, & propter*, id est iuxta *voluntatem tuam erant, & creata sunt*, non de subito, sed in æterna dispositione *omnia* habuisti.

CAPVT V.

ET vidi in dextera sedentis * *super thronum, librum scriptum intus & foris, signatum sigillis septem. & vidi Angelum fortẽ, prædicantẽ voce magna: Quis est dignus librum,* * *accipere & soluere signacula eius? & nemo poterat neq; in cœlo, neq; in terra, neq; subtus terram, aperire librũ, neq; respicere illum. Et ego flebam multũ, quoniã nemo dignus inuentus est aperire librum, nec videre* * *illum. Et vnus de senioribus dixit mihi, Ne fleueris. Ecce vicit leo de tribu Iuda, radix Dauid, aperire librum, & soluere septem signacula eius. Et vidi, & ecce in medio throni & quatuor animalium, & in medio seniorum, agnum stantem tanquã occisum, habentem cornua septem & oculos septẽ, qui sunt septem spiritus Dei, missi in omnem terrã. Et venit, & accepit de dextera sedentis in throno librũ. Et cùm aperuisset librum, quatuor animalia, & viginti quatuor seniores ceciderunt corã Agno, habentes singuli citharas, & phialas aureas, plenas odoramentorum, quæ sunt orationes sanctorũ: & cantabant canticum nouũ, dicentes, Dignus es Domine Deus accipere librũ, & aperire signacula eius: quoniam occisus es, & redemisti nos Deo in sanguine tuo, ex omni tribu, & lingua, & populo, & natione: & fecisti nos Deo nostro regnum & sacerdotes, et regnabimus super terram.*

* supra.
* aperire
* eum

A *Et vidi in dextera sedentis* * *super thronum, librum scriptum intus & foris, librum* accipit diuinam dispositionem de reparatione humani generis, quem videt *in dextera*, id est in Filio Dei Personæ Filij attribuitur tota reparatio humani generis, per quem & impleta est. qui liber est scriptus, id est, manifestatus, *intus* per nouum Testamentum, *& foris* per vetus, quod noui clausura est. Vel per *foris* intelligitur nouum, quod est *foris* in manifesto: per *intus* vetus, quod est obscurum, *signatum*, id est clausum, *septem sigillis*, id est vniuersis obscuritatibus, vel septiformi Spiritu, per quem fides operatur. *Et vidi Angelum*, quemlibet de primis patribus, qui dicitur Angelus, quia à Deo missus. *fortem, prædicantem voce magna*, inquirentem, & cæteris annuntiantem, & præ nimio desiderio iam tantùm differri conquerentem. *Quis est dignus accipere*, implere, *librum*, &c. Vbi ostendit illos patres primos Christum tam feruenter desiderasse, qui minima consideratione eum perceperant, innuit ꝙ nos, qui iam ipsam rem tenemus, multo feruentius diligere debeamus, & pro eo pati non subterfugiamus. Dicit Ioannes, *& nemo poterat in cælo* vt Angelus, *neq; in terra*, vt homo, *neque subtus terram*, vt animæ exutæ corpore, *aperire*, implere, *librum, neq; respicere illum*, id est, perfectè intelligere. Vnde illud Esai. 53 c. *Generationem eius quis enarrabit*? Hîc assumit personam aliorum priorum patrum. *Et ego flebam multum, quoniam nemo dignus inuentus est aperire*, id est, adimplere *librum, nec videre illum* plenè intelligere. *Et vnus de senioribus dixit mihi, Ne fleueris.* Quilibet Propheta, qui Christi aduentum annuntiando consolatur cæteros. *Ecce vicit* diabolum *leo de tribu Iuda, radix Dauid* procedens à *Dauid* vel firmamentum *Dauid. aperire*, vt impleat, *librum, & soluere septem signacula eius.* Ostendit quomodo
B vidit desideratam, modò exequitur, modò vidit completam. *&*, sicut ille prædixerat, *vidi, & ecce in medio throni*, quasi sustentamentum omnium. *& quatuor animalium, Agnum*, Christum, qui vera fuit victima, *stantem*, quasi laborantem, & sanctis certantibus Subuenientem, *tanquam occisum*: quia & si mortuus, tamen ex virtute Dei viuit, *habentem cornua septem & oculos septem. Cornua & oculi* Spiritus sanctus, qui dat regnum & exaltationem, quod per *cornua* notatur, qui dat illuminationem, quod per *oculos* notatur. Vel *cornua* sunt Sancti eminentiores, ipsi capiti proximè adhærentes, & carnem excedentes. *& venit* ad cognitionem nostram per carnis assumptionem, *& accepit* homo factus *de dextera sedentis in throno librum*, à Verbo sibi vnito. *& cũ aperuisset librum, quatuor animalia*, scilicet Sancti omnes prædicatores, *& viginti quatuor seniores*, omnes iudices, *ceciderunt coram Agno*, nihil de se præsumendo, sed humilia sentiẽdo *coram Agno*, id est, ipsum imitando. vnde sequitur, *habentes singuli citharas.* Cithara significat mortificationẽ carnis, & sunt in cithara lignũ & chorda. Per lignum crux Christi, chordæ caro Sanctorum. *& phialas.* Phialæ sunt vasa lata, per quas significantur corda lata vsque ad dilectionem inimicorum. *aureas* dicit propter charitatem & sapiẽtiam, *plenas odoramentorum, quæ sunt orationes Sanctorum.* Sicut enim aliquis in bono odore delectatur, ita Deus in orationibus *Sanctorum. & cantabant canticum nouum*, cum exultatione nouum Testamentum, quod Ecclesia opere profitetur, dum in morte ipsius baptizatur. *dicentes, Dignus es Domine Deus*, tu solus immunis à pecc***o: *quo-*
C *niam* nisi esset immunis, non redemisset nos. *In sanguine tuo*: non ex vno solo ordine, sed *ex omni tribu*, & dicitur tribus à tribus ordinibus scilicet laborãtium, militum, & sacrificantiũ, qui ordines continent septuaginta duas linguas: quorũ singulæ continent populos multos, populi nationes. Dicitur natio, quando aliqui de populo mouentur & incolunt nouum locum. Per hoc notat redẽptos ab omni diuersitate. & hoc dicit, *& lingua* &c. *Et fecisti nos Deo nostro regnũ*, spiritualiter regnantes, *et sacerdotes*, nos ipsos offerẽtes, & pro illis orantes *et regnabimus super terrã*, vel bene cultam, vel super terrenos excommunicando.

Et vidi, et audiui vocem Angelorũ multorum in circuitu throni, & animalium, & seniorum: et erat numerus eorum millia millium, decentum voce magna: Dignus est Agnus, qui occisus est, accipere virtutem, et diuinitatem, et sapientiam, et fortitudinem, et honorem, et gloriam, et benedictionem. Et omnem creaturam, quæ in cælo est, et super terram, et * *subtus terram, et mare, et quæ in eo* sunt: *omnes audiui dicentes, Sedenti in throno, et Agno: Benedictio, et honor, et gloria, et potestas in secula seculorum Et quatuor animalia dicebant, Amen. Et viginti quatuor seniores ceciderunt in facies suas, et adorauerunt.* *

* sub terra et quæ sunt in mari.

Et vidi, in spirituali visione perstiti, *et audiui*, non solùm animalia & seniores, qui testimoniũ dabant Christo, sed etiam Angelos, qui omni studio & affectione iuuant & custodiunt Ecclesiam, qui gaudentes de cõsortio reparato, testimonium proferunt de incarnatione Domini, de natiuitate, de passione, de resurrectione, & ascensione, vtpote illi, qui in omnibus istis famulati sunt ei, ipsumq; testantur iudicem venturũ.

* viuẽtem in secula seculorũ.

D Vel Angeli dicantur subditi animalibus & senioribus, scilicet Angelicã vitam ducentes, qui circundant & ornant suos prædicatores & iudices testimonio eorũ cõsentientes, & illud cõfirmantes. Numerũ finitũ ponit, quia Deo finitus est numerus eorũ, licèt nobis infinitus. *In circuitu throni*, quasi munitores, *et erat numerus eorũ.* Multos ponit, quia quã ò maior multitudo, tãtò maior attestatio, maior exultatio. *Dignus est Agnus, qui occisus est, accipere virtutẽ*, immunitatẽ à peccato, *et diuinitatem*, quia Deus fuit, etsi visus mortuus, *et sapiẽtiam*, omnium cognitionem & discretionẽ, *et fortitudinẽ*, quia vicit diabolũ, persistendo in obedientia, *et honorem* in resurrectione, *et gloriam*, impassibilitatem, & immortalitatem, *et benedictionem*, exaltationem. & hoc exponit, *et omnem creaturam*, acsi diceret, *Vt in nomine Iesu omne genu flectatur*, ad Philip. 2. b *quæ in cælo est*, cœlestium, *et super terrã*, terrenorum, *et subtus terram infernorum, et mare*, ad literam, vel mundum, *et quæ sunt in eo.* Per hæc omnia, quæ Christo attribuit, cõtundit multorum hæreses, quorum singuli aliqua ex his Christo subtrahebant. Deinde *omnes*, insimul tã animalia, quã seniores & Angelos *audiui dicentes.* ... testimonium confirmantes, *Sedenti in throno*, Deo patri, *et Agno* secundùm carnem. *Benedictio*, exaltatio, *et honor* impassibilitatis, *et gloria* in resurrectione, *et potestas*, quia omnipotens. *in secula seculorum*, id est non ad horam, sed in æternum. *Quatuor animalia dicebant, Amen.* De istis iterum dicit, quia officium prædicatorum est testimonia confirmare. *Et viginti quatuor seniores*, non superbientes de iudicio sibi commisso, *ceciderunt in facies suas*: humiliauerunt se

ei in

A ei in conſcientia ſua, ſcilicet videntes quò caderent. Qui enim in aliam partem cadit, non bene cadit, quia non videt quò cadit. *& adorauerunt*, venerantes Deum tota intentione mentis.

CAPVT VI.

ET vidi quòd aperuiſſet Agnus vnum de ſeptem ſigillis. Et audiui vnum de quatuor animalibus, dicens, tanquam vocem tonitrui, Veni, & vide. Et ecce equus albus, & qui ſedebat ſuper illum habebat arcum, & data eſt ei corona, & exiuit vincens, vt vinceret.

POSTQVAM oſtendit per Agnum completam eſſe reparationem humani generis, vult etiã annuntiare Eccleſiæ futuras tribulationes, & contra auxilium, & tandem coronas, pro victoria: vt Eccleſia tanto cõfiſa ſuffragio, & gaudens de promiſſo, omnino patienter & iocundè ſuſtineat tribulari. *Et vidi quòd aperuiſſet Agnus vnum de ſeptem ſigillis*, vniuerſis obſcuritatibus, vt fideles Scripturas ſanctas intelligant. *Et audiui vnum de quatuor animalibus, dicens*, non perſonaliter, ſed quia omnes ſancti prædicatores vnum ſunt. *Veni*, fide & opere procede, *& vide*, intellige impletam eſſe veritatem: & ſic Ioannes admonetur, ita ipſe cæteros, alij ſimiliter quos poſſunt ad idem debent inuitare. *Et ecce albus equus*, id eſt, Eccleſia in baptiſmo dealbata, quæ Chriſtum aſſiduè portat, *& qui ſedebat* Chriſtus *ſuper illum habebat arcum*. Arcus ſignificat diuinas Scripturas, quibus Deus & protegit ſuos, & lædit inimicos. In arcu duo ſunt, lignum & chorda. Per lignum, quod per ſe eſt inutile, ſignificatur vetus Teſtamentum: per neruum, qui temperat & facit valere lig-
B num, ſignificatur nouum Teſtamentum, per quod valet vetus lex, *& data eſt ei corona*. Chriſtus quippe in ſuis de multis victorijs coronatur, vel ipſe ſecundùm humanitatem. *Et exiuit* portatus ſanctis prædicatoribus, *vincens* in Iudæa, *vt vinceret* in gentibus, videns quidem diabolus Eccleſiam inſtitui ad locum implendum, vnde ipſe exciderat, nititur omnibus viribus, vt eam impediat & peruertat.

Et cùm aperuiſſet ſigillum ſecundum, audiui ſecundum animal, dicens, Veni, & vide. Et exiuit alius equus rufus, & qui ſedebat ſuper illum, datum eſt ei, vt ſumeret pacem de terra, & vt inuicem ſe interficiant: & datus eſt ei gladius magnus.

Et cùm aperuiſſet ſigillum ſecundum ordine videndi, vel etiam tempore, *audiui ſecundum animal*, quantum ad ordinem, *dicens, Veni, & vide*, de virtute ad virtutem, vt intelligas. *& exiuit*, implens quæ gerit in mente, *alius equus*, longè diuerſus à primo, quia peſſimus. *rufus*, ſanguinolentus, ſcilicet manifeſtius perſequutor. *& qui ſedebat*, id eſt, diabolus. *ſuper illum*, adhuc excelſior ipſo equo, *datum eſt ei*, permiſſum à Deo, *vt ſumeret pacem de terra*, vt auferret omnem quietem ab his, qui deditiſunt terrenis. *& vt inuicem ſe interficiant* gladio materiali, vel perſuaſionis, *& datus eſt ei gladius magnus*, ſcilicet poteſtas nocendi non tantùm in minores, ſed etiam in maiores, vt in Petrum, & in conſimiles: vel: *magnus*, quia per totam terrã. Hic notatur perſequutio per hæreticos facta: quia poſtquam diabolus per apertos perſequutores non proficit, immittit hæreticos, qui vt facilius falſitates ſuas perſuadeant, permiſcent etiã vera: & quia hæc perſequutio citius decipit, quàm etiam aperta tribulatio, ponit ſtatim contra hanc quoddam auxilium.

Et cùm aperuiſſet ſigillum tertium, audiui tertium C *animal, dicens: Veni, & vide. Et ecce equus niger, & qui ſedebat ſuper * eum, habebat ſtateram in manu* * illum. *ſua. Et audiui tanquam vocem in medio quatuor animalium dicentium, bilibris tritici vno denario, & tres bilibres hordei denario, & vinum & oleum ne læſeris.*

Et cùm aperuiſſet ſigillum tertium, ſicut cætera, *Ecce equus niger* offuſcans ſua vitia aliquibus operibus: *Et qui ſedebat ſuper eũ*, id eſt, quia quod ſui per eum operantur, ei attribuitur, *habebat ſtateram*, quia dicunt ſe habere veram diſcretionem in Scripturis, & ideo ſuas ſentẽtias præponderare *in manu ſua*, quia opere implent quod prædicant. *Ecce* auxilium, ſcilicet prohibetur eis, ne lædant ſuos, & hoc eſt, *& audiui tanquam vocem in medio* Angeli exiſtentis *in medio quatuor animalium, dicẽtium*, ne lædatis fideles meos, quia *bilibris*, id eſt, Eccleſia facta de duobus populis, conſtat mihi *denario* vno, hoc eſt, vno pretio ſcilicet ſanguine meo. *Bilibris* dicitur menſura, quæ tenet duos ſextarios. triticum ſunt perfectiores, qui tribulatione attriti, igne excocti ſunt, Deo ſuauis cibus, id eſt, ſine vlla palea. Hordeũ ſunt non adeò perfecti, in quibus licèt valde ſint triti, eſt tamen aliqua palea. *& tres bilibres hordei denario*, id eſt, vnico prætio ſanguinis, *& vinum*, qui alios inebriant. *Vinum* ſunt illi, qui in ſe feruentes, inebriant alios ad amorem ſpiritualem. *Oleum* ſunt illi, qui vniti Spiritu ſancto, & pleni orationibus, perſiſtunt in contemplationem.

Et cùm aperuiſſet ſigillum quartum, audiui vocem quarti animalis, dicentis: Veni, & vide. Et ecce equus pallidus, & qui ſedebat ſuper eum, nomen illi mors, & infernus ſequebatur eum. Et data eſt illi poteſtas ſuper D *quatuor partes terræ, interficere gladio, fame, & morte, & beſtijs terræ.*

Et ecce. Hîc notatur perſequutio ex falſis fratribus: quia non proficiens diabolus per apertas tribulationes, vel per manifeſtas hæreſes, immittit falſos fratres, qui ſub ſpecie religionis proferant venenum nocẽdi, ſed hi non habent effectum niſi per prædictos *equus pallidus*, quaſi ex religione affligens ſe, *& qui ſedebat ſuper eum*, diabolus, *nomen illi Mors*, quia ipſe eſt cauſa totius noſtræ mortis, vel quia ipſe occidit quoſdam in corpore, quoſdã in anima. *& infern⁹*, id eſt, in ſatiabiles terrenis, vel qui ſunt in inferno deputati. *Et data eſt illi poteſtas ſuper quatuor partes mũdi*, id eſt, ſuper omnes malos in omni parte terræ. *interficere gladio*, apertis occiſoribus, *fame* diuini verbi, ſcilicet per hæreticos, *& morte*, mala perſuaſione. *Et beſtijs terræ*, tribulationibus & occiſoribus, vel ad literam.

*Et cùm aperuiſſet ſigillum quintum, vidi ſubtus altare animas interfectorum propter verbum Dei, & propter teſtimonium quod habebant & clamabant voce magna dicentes, Vſquequo Domine, (ſanctus & verus.) non iudicas & non vindicas ſanguinem noſtrum de * his, qui habitant in terra? Et data ſunt illis ſingulæ ſtolæ* * ijs. *albæ, & dictum eſt illis, vt requieſcerent adhuc tempus modicum, donec compleantur conſerui eorum, & fratres eorum, qui interficiendi ſunt, ſicut & illi.*

OSTENSIS tribulationibus, ne illi deficiant, oſtendit eis conſolationem egregiam, ſcilicet coronam & gloriam, quam recipient hi, qui in patientia tribulari non recuſant. *Et cùm aperuiſſet ſigillum quintum, vidi ſubtus altare* ſub Chriſto. *altare* Chriſtus accipitur, ſuper quem Deo offerimus: per ipſum enim mediatorem

A diatorem Deo placere possumus, sub quo sunt omnes fidelium animæ, quia & indigniores, & magis digni omnes sub eius protectione, vel sub, id est, in absconso, quia nemo percipit in hac vita quomodo ibi sint. *animas interfectorum*, vel aperto martyrio, vel aliqua anxietate, *propter verbum Dei*, quia præcepta Dei in se adimpleuerunt, *& propter testimonium*, quia alijs testati sunt. *Et clamabant voce magna* in remisso desiderio. *Vsquequo Domine, sanctus*, habens omnem sanctitatem, *& verus* in promissis, *non vindicas sanguinem nostrum*, faciendo discretionem malorum & bonorum, vt impleatur consortium nostrum, *& vindicas* pœnas inferendo, *de his, qui habitant* amore *in terra* in terrenis. Desiderant quidem sanctæ animæ, vt numerus fratrum impleatur, & placet eis iusta sententia, scilicet vt mali puniantur. *Et datæ sunt illis singulæ albæ stolæ*, id est beatitudo solius animæ, nondum corporis *& dictum*, inspiratum, *est illis* à Deo, vt patienter expectarent & hoc est, *vt requiescerent adhuc modicum tempus, donec compleantur conserui eorum*, ad quam expectationem hortatur eos duobus modis, scilicet gratia Dei, & hoc est, cùm dicit, *conserui eorum*, & item propter fraternam dilectionem ipsorum, quos deinceps ... & hoc est, vbi dicit, *& fratres eorum*.

Et vidi, cùm aperuisset sigillum sextum, & terræmotus factus est magnus, & sol factus est niger, tanquam saccus cilicinus, & luna tota facta est sicut sanguis, & stellæ cœli ceciderunt super terram, sicut ficus emittit grossos suos, cùm à vento magno mouetur. Et cœlum recessit sicut liber inuolutus, & omnis mons, & insulæ de locis suis motæ sunt, & omnes reges terræ, & principes, & tribuni, & diuites, & fortes, & omnis seruus, & liber absconderunt se in speluncis, & in petris montium.

B *Et dicunt montibus & petris, Cadite super nos, & abscondite nos à facie sedentis super thronum, & ab ira Agni: quoniam venit dies magnus iræ ipsorum, & quis poterit stare?*

Et vidi, cùm aperuisset sigillum sextum, Sicut in cæteris sextis, ita in hoc sexto sigillo notat persequutionem, quæ tempore Antichristi futura est & quem habeat finem, scilicet iudicium futurum, & possunt hæc legi ad literam, vel ad allegoriam. *Et terræmotus factus est magnus*, terreni sunt multum turbati persequutione Antichristi, *& sol factus est niger*, Christus sol verus, & modò clarus, tempore Antichristi erit obscurus, scilicet non choruscans vllis miraculis: vel *sol* dicantur illi potiores in sancta Ecclesia, qui cæteros illuminant, qui erunt nigri, id est victi in prædicatione sua, & nihil proficientes, *tanquam saccus*, id est licèt extra nigri, intus tamen suam claritatem retinentes, *cilicinus*, id est, rei & peccatores, reputatione eorum, *& luna*, id est, Ecclesia *tota*, quę crescit, & decrescit, *facta est sicut sanguis*, scilicet sanguinolenta & contrita, *& stellæ cœli*, scilicet minores, & tamen bene clari & illuminantes Ecclesiam, *ceciderunt super terram*, deuocati sunt ad terrena, *sicut ficus emittit grossos suos, cùm à vento mouetur*. Grossus est fructus inanis, qui citò cadit: in qua cōparatione intelligitur, quòd hi quos permittit Deus cadere ab Ecclesia, non sunt firmiter alligati vera dilectione. Qui enim Deum diligunt, nulla ratione possunt diuelli ab eius dilectione. *& cœlum recessit sicut liber inuolutus*, id est, sancti prædicatores cessabunt à prædicatione impiorum, *& omnis mons*, id est, omnis eminens in virtutibus, vel si accipiatur *mons* in malo, dicemus, *omnis mons*, id est, elati in superbia, *& insulæ*, id est, agitati negotijs C secularibus, recedunt à fide & bonis operibus. Vel *insulæ*, id est, tum si persequutionibus mouebuntur à statu priori, vel separabuntur ab impijs fide & opere. *Et reges terræ* Ecce ponit finem, scilicet quid fiat in iudicio, scilicet de omni conditione hominum volent se abscondere realiter in aduentu iudicis. Vel *reges*, id est, carni obsistentes, *& principes, & tribuni*, maiores & minores, *& diuites* in bonis operibus, *& fortes* contra tentationes, *& omnis seruus*, id est coniugatus, *& liber* à coniugio, *absconderunt se* petent suffragia, *in speluncis*, id est, obumbratione & defensione, *& petris*, soliditate, *montium*, id est, Angelorum, qui sunt montes eminētia virtutum. Aut etiam si de prorsus perditis dicamus, *abscōderunt se*, id est, confugient ad auxilium dæmonum, quibus seruierunt. *Et dicent montibus & petris, Cadite super nos*, vel ad literam, vel secundū prędictas allegorias. *à facie sedentis* à cognitione, *& ab ira Agni*, & iam necesse est, *quoniam venit dies magnus iræ ipsorum. & quis poterit stare*, nisi vestris auxilijs adiutus?

CAPVT VII.

*Post hæc vidi quatuor Angelos stantes super quatuor angulos terræ, tenentes quatuor ventos terræ ne * staret ventus super terram, neque super mare, neque in vllam arborem. Et vidi alterum Angelum ascendentem ab ortu solis, habentem signum Dei viui. Et clamauit voce magna quatuor Angelis, quibus datum est nocere terræ & mari, dicens: Nolite nocere terræ, & mari, neq; arboribus, quoadusq; signemus seruos Dei nostri in frontibus eorum. Et audiui numerum signatorum, centum quadraginta quatuor millia signati, ex omni tribu filiorum Israel. Ex tribu Iuda, duodecim millia signati. Ex tribu Ruben, duodecim millia* D *signati. Ex tribu Gad, duodecim millia signati. Ex tribu Aser, duodecim millia signati. Ex tribu Nephthalim, duodecim millia signati. Ex tribu Manasse, duodecim millia signati. Ex tribu Simeon, duodecim millia signati. Ex tribu Leui, duodecim millia signati. Ex tribu Issachar, duodecim millia signati. Ex tribu Zabulon, duodecim millia signati. Ex tribu Ioseph, duodecim millia signati. Ex tribu Beniamin, duodecim millia signati.*

* *flaret.*

Descripto tanto bello Ecclesiæ, ne sui deficerent, confortat eos per quoddam suum auxilium, scilicet cùm diabolus sit paratus vbique fidelibus nocere, prohibetur à Domino, vt nunquam suos possit impedire. *Post hæc*, secundùm ordinem visionum, *vidi quatuor Angelos stantes super quatuor angulos terræ*, id est, diabolos, qui tantùm dicūtur Angeli secundùm dignitatem creationis; vel quia mittuntur ad puniendos malos, & probandos bonos. *Quatuor* dicit eos, quia nocere habent in *quatuor* partibus mundi, *tenentes quatuor ventos terræ*. Per *ventos* accipit prędicatores: quia sicut ventus excutiens nubes, irrigat terram, & facit fructificare, & faciem terræ hilarem facit: sic prædicatio mentes hominum. *Quatuor* dicuntur isti, sicut prædicti. *ne flaret ventus super terram*. Per *terram* accipit habitantes in terra, vel terrenis deditos per *mare* habitantes in insulis, vel varijs fluctuantes vitijs. Per *arborem*, quæ iam aliquantulum de terra excreuit, scilicet qui fidem recepit, vel qui iā paratus est fructum facere. Ecce auxiliū contra prædictos Angelos: quia Christus prohibet eos nocere suis. *Et vidi Angelum*, id est Christum, *alterum*, id est, diuersum à prædictis, *ascendentem* mundum, *ab ortu solis*, id est, illuminantē sicut sol, *habentē*

signum

A *signum Dei viui*, id est crucem, qua suos signaret, vel immunitatem à peccato, ex quo Deus apparet, *& clamauit voce magna quatuor Angelis*, quãdo dæmones in passione à potestate deiecit cum magno imperio. Clamare Dei, facere est. *quibus datum est nocere terræ & mari, dicens.* De arbore tacet, quia ipsa excreuit de terra. *Quoadusq; signemus seruos Dei nostri*, donec ego interius eos & exterius signo crucis discernamus *in frontibus eorum*. Signum in fronte, quod quidem in aperto est, significat confessionem oris, quæ nec in tribulatione debet taceri: signum in pectore, confessionem cordis significat. *Et audiui*, intellexi *numerum signatorum*, omnes eos signandos, qui per istos significantur *centum quadraginta quatuor millia*. Finitum numerum ponit signatorum, quia Deo finitus, licèt nobis sit infinitus. Hunc autem numerum ideo ponit, quia per suas partes significat prædicatores sanctæ Trinitatis. Constat enim ex duodenario in se ipso multiplicato. Per *duodecim*, qui tribus, & *quatuor* constat, habemus eos, qui sunt *signati* fide sanctæ Trinitatis in *quatuor* partibus mundi: per *mille* significamus perfectionem, *ex omni tribu*, id est, ex omnibus gentibus *filiorum Israel*, qui sunt viri Deum videntes. *Ex tribu Iuda*, id est confitens. Hoc sufficit his, qui non habent tempus operandi. Iudas, qui quartus fuit inter filios Iacob, hic primus ponitur: vnde nobis datur intelligi, quòd hæc generatio non sit historialiter, sed spiritualiter. *Dan* sextum filiũ præterit, quia ex progenie ipsius nascetur Antichristus, ex quo innuitur ex omni numero Sanctorum Antichristus eijciendus *Ex tribu Ruben*, id est, videns filios, vt sunt illi, qui aliB quantulum operantur. *Ex tribu Gad*, id est, accinctus, scilicet contra quamlibet tentationem. *Ex tribu Aser*, id est, beatus, scilicet mundanis non intentus *Ex tribu Nephthali*, id est, latitudo, scilicet hi sunt, qui ex charitate alijs sua largiũtur. *Ex tribu Manasse*, id est, oblitus, per quem significatur gentilis populus, qui oblitus idolorum, Deo seruiuit, qui bene sexto loco inducitur, quia Christus sexta ætate natus est. *Ex tribu Simeon*, tristitia, seu recordatio de præteritis peccatis, quæ summa custodia est ad conseruationem virtutum. *Ex tribu Leui*, id est, additus, per quem significantur illi, qui non sunt contenti institutis, sed ex se multa bona assumunt. *Ex tribu Issachar*, id est, merces, scilicet, qui iam fastidiunt terrenam habitationem, & omnino intendunt ad remunerationem, vt ille, *Cupio dissolui, & esse cum Christo.* ad Philip. 1. *Ex tribu Zabulon*, id est, habitaculum fortitudinis, scilicet laborem non recusantes, sed aliquando de contemplatione ad actionem pro necessitate fratrum descendentes. *Ex tribu Ioseph*, id est, augmentum, scilicet Ecclesiam in numero Sanctorum multiplicantes. *Ex tribu Beniamin*, id est filius dexteræ: hi sunt, qui à propitiatione Dei omnia reputant, nihil à se.

Post hæc vidi turbam magnam, quam dinumerare nemo poterat, ex omnibus gentibus, & tribubus, & populis, & linguis: stantes ante thronum, & in conspectu Agni, amicti stolis albis, & palmæ in manibus eorũ. Et clamabant voce magna, dicentes, Salus Deo nostro, qui sedet super thronũ, & Agno. Et omnes Angeli stabant in circuitu throni, & seniorum, & quatuor animaliũ, & ceciderunt in conspectu throni in facies suas, & adorauerunt Deum, dicentes, Amen. Benedictio, & claritas, & sapientia, & gratiarũ actio, & honor, & virtus, & fortitudo Deo nostro in secula seculorum, Amen. C

Post hæc. Istud quod modò dicit, est quasi expositio supradictorum, scilicet quod superius dixit sub finito numero signatorum, hic dicit *turbam* innumerabilem: quod ibi per *duodecim tribus*, hic per vniuersitatem gentium, quasi dicat. Sicut erat prædictum, ita vidi completum. *Post hæc vidi turbam magnam, quam dinumerare nemo poterat*, licèt numerus Deo sit cognitus, hominibus tamen est incertus, *ex omnibus gentibus*, etiã barbarissimis, *& tribubus*, in vnaquaq; gente, *& populis, & linguis*, in eodem populo sunt diuersæ linguæ, scilicet ex omni diuersitate linguarum, *stantes ante thronum*, id est, parati obedire Deo iudici, vel etiam suis Prælatis, *& in conspectu*, vt & conspiciant, & conspiciantur, *Agni*, Christi, & hi erant *amicti stolis albis*, innocentia & immortalitate, *& palmæ in manibus eorum*, id est, victoriæ, quæ ex operibus procedunt. *Et clamabãt*, & modò, & in futuro maximè clamabunt, & per hæc omnia debet Ecclesia maximè animari. *voce*, affectione, *magna, dicentes: Salus Deo nostro*, scilicet quæcunque bona habemus, siue remissionem peccatorum, siue operationem bonã, vel æternam gloriam, nihil à nobis, sed omnia radicaliter à Deo & cõsummatiuè, vt dicitur 1. Corint. 12. a. & ad Galat 3. a. & ad Philip. 2. b. nihilominus Dei adiutores sumus, vt deducit D. Paulus 1. Corinth 3 b. *& Agno* Filio Dei, Christo. *& omnes Angeli stabant.* Angelos inducit de consortio Sanctorum gaudentes, & eorum testimonium confirmantes, *& ceciderunt*, humiliauerunt se ei, *in conspectu throni*, vt conspiciant & conspiciantur, *in facies suas*, in conscientias suas rationabiliter videntes quod faciunt, & *Et adorauerunt Deum dicentes, Amen. Amen*, scilicet quicquid ei D attribuitis verum est. Vel *Amen* ad sequentia legamus. *Amen*, id est, verus in omnibus promissis. Psal. 144. *Fidelis Dominus in omnibus verbis suis, & benedictio*, exaltatio, quoniã habet vltra omnem creaturam, vel nostra exaltatio in virtutibus. *& claritas*, impassibilitas, vel nostra *claritas* in operibus bonis. *& sapientia*, quia omnia scit, vel quia nos scientes facit. *& gratiarum actio*, id est, gratias de omnibus bonis, quæ habemus, referre debemus sibi. *honor*, id est, veneratio, quæ sibi ab omni bono exhibetur, *& virtus*, potentia impediendi inimicos, quam etiam dat suis. *& fortitudo*, affectus virtutis, quam habet à seipso, non indigens petere aliunde, & per hæc data Deo variæ hæreses contunduntur. *in secula seculorum*, neque hoc ad tempus, sed æternaliter.

Et respondit vnus de senioribus, * *dicens mihi, Hi qui amicti sunt stolis albis, qui sunt, & vnde* * *venerunt? Et dixi illi, Domine mi, tu scis. & dixit mihi, Hi sunt qui venerunt de tribulatione magna, & lauerũt stolas suas, & dealbauerunt eas in sanguine Agni. Ideo sunt ante thronum Dei, & seruiunt ei die ac nocte in templo eius. Et qui sedet in throno,* * *habitat super illos. Non esurient, neq; sitient amplius, nec cadet super illos sol, neq; vllus æstus: quoniam Agnus, qui in medio throni est, reget illos, & deducet eos ad vitæ fontes aquarum. Et absterget Deus omnem lachrymam ab oculis eorum.*

* & dixit
* venerunt ?
* habitabit.

Postquam cognouit beatus Ioannes *turbam* illam in tanta dignitate, curat cognoscere, qua via ipsa ad hæc peruenire potuit, vt doceat cæteros idem attendere. *Et respondit*, scilicet satisfecit desiderio meo, ad si quæsiuissem. *Vnus de senioribus.* Omnes sunt *vnus*, qui idem do-

A cent. *Qui sunt?* quàm digni. *Domine mi, tu scis,* scilicet doce me nescium. *Hi sunt, qui venerunt,* & etiã venturi sunt, *& lauerunt* bona operatione, *stolas suas,* innocentiam, vel corpora sua. *ideo sunt ante thronum Dei,* scilicet placent Deo iudici, *in templo eius,* vel in præsenti Ecclesia, vel exuti corpore sunt templum & habitatio eius, & ideo fruentes vero pane, & hoc dicit. *Et qui sedet in throno,* qui dedit cognitionem Angelis. *Habitat super illos,* dabit eandem cognitionem etiam illis. *Non esurient, neq; sitient amplius,* potati, scilicet fonte vitæ, *neque cadet super illos sol, neq; vllus æstus,* maior neque minor tribulatio, *quoniam Agnus, qui in medio throni est, reget illos,* deducendo de virtute in virtutem. *Et deducet eos ad vitæ fontes aquarum,* & per hoc tandem ducet *ad fontes aquarum vitæ,* id est, ad indeficientem refectionem. *& absterget Deus omnem lachrymam ab oculis eorum,* iam nullus dolor prorsus in eis esse poterit.

CAPVT VIII.

ET cùm aperuisset sigillum septimum, factum est silentium in cœlo, quasi dimidia hora.

VISIO TERTIA.

Et vidi septem Angelos stantes in conspectu Dei. & data sunt illis septem tubæ. Et alius Angelus venit, & stetit ante altare, habens thuribulum aureum. Et data sunt illi incensa multa, vt daret de orationibus sanctorum omnium super altare aureum, quod est ante thronum Dei. Et ascendit fumus incensorum de orationibus sanctorum de manu Angeli coram Deo. Et accepit Angelus thuribulum aureum, & impleuit illud de igne altaris, & misit in terram. Et facta sunt tonitrua, & voces, & fulgura, & terræmotus magnus. Et septem An- B *geli, qui habebant septem tubas, præparauerunt se vt tuba canerent.*

Et cùm aperuisset sigillum septimum, factum est silentium in cœlo pax. quia per totum mũdum post mortem Antichristi erit pax quasi media hora, scilicet nõ diu durabit quies illa, quoniam citò veniet iudicium.

VISIO TERTIA.

Et vidi. In hac tertia visione agit de officio prædicationis iniuncto septẽ Angelis, qua prædicatione ostendet fieri septem persequutiones & plagas mortales reproborum: neque hic deuiat ab intentione, sed multum hortatur & inuitat eos, qui sunt in Ecclesia, vt patienter tribulationes sustineant: aliter enim fient extra Ecclesiam, & percutientur. Ponit hanc visionẽ ad similitudinem figuræ illius, vbi filij Israel tubis canentes prostrauerunt muros Hiericho. Iosue 6. c. *Et vidi septem Angelos,* vniuersos, vel septiformi Spiritu imbutos, *stantes,* paratos Deo obedire: vel non cessantes pijs subuenire, *in conspectu Dei.* quia non displicet Deo damnatio impiorum *& data sunt illis tubæ septem,* id est, officium prædicationis. *Et alius Angelus,* longè dignior, scilicet Christus, *venit,* per humanitatem sibi vnitam. *& stetit,* id est, paratus Deo nostras orationes offerre ad similitudinem sacerdotis, *ante altare* Dicitur ipse Christus *altare,* super quem Deo offerimus: nihil enim prodesset quicquid faceremus, nisi ipso mediante, id est, nisi in virtute passionis eius. & significatur hîc *altare* à nostra cognitione tam remotũ per *altare aureum,* quod est *in sancta sanctorum, habens thuribulum aureum,* id est, vas ignis, per quod significatur corpus Christi, vel Apostolorum, qui C sunt vasa Spiritus sancti. *Et data sunt illi incensa,* id est, orationes à multis Sanctis Deo oblatæ, *vt daret de orationibus sanctorum omnium,* id est, vt repræsentaret Deo Patri orationes Sanctorum. *supra altare aureum,* id est, *supra* seipsum: quia ipse est totius boni fundamentum: vel diuinitati, quæ est *supra* humanitatem, *quod est ante thronum Dei,* id est, in beneplacito sedentis in thronum, & hic notat, vt quod placeat altari, placeat & sedenti. *Et ascendit fumus,* id est, compunctio procreata ex oratione *de manu Angeli* operatione Christi, *& accepit Angelus,* Christus *thuribulum,* quos prius habebat paratos, vt per eos aliquid faciat. *Et impleuit illud de igne altaris,* id est, Spiritu sancto, quo ipse plenus erat, *& misit in terram* facere fructum. *Et facta sunt* ab illis *tonitrua,* id est, minæ, *& voces,* admonitiones, *& fulgura,* miracula, *& terræmotus,* terreni inde moti sunt, scilicet quidam ad bonum, quidam ad malum. *Et septem angeli,* vniuersi prædicatores, *parauerunt se vt tuba canerent,* id est, in se *parauerunt* opere, quod alijs volebant prædicare, vel prouiderunt quid conueniret cuique personæ, vt Salomoni profundiora.

*Et primus Angelus tuba cecinit. Et facta est grando & ignis, * mixta in sanguine, & missum est in terram.* * mista. *Et tertia pars terræ combusta est, & tertia pars arborũ concremata est. Et omne fœnum viride combustum est.*

Et primus Angelus ordine narrationis: vel quia hîc fuit prima excæcatio, scilicet in Iudæa prædicantibus Apostolis, *tuba cecinit,* magna prædicatione intonuit, *& facta est grando* alijs grauis, alijs suauis, *& ignis* irascibilis, irati sunt contra prædicationem, *commixta in sanguinem,* quæ D duo fuere causa perditionis ipsorum, *& missum est in terram,* & hoc totum *missum est* in Iudæam, quæ est terra benè culta Lege & Prophetis *Et tertia pars terræ.* Duę quidem partes, scilicet perfectiores, & minus perfecti, saluæ sunt: *tertia,* id est, omnes reprobi perierunt. *combusta est,* id est, à Deo excæcata, & à ministris eius damnata. *& tertia pars arborum concremata est.* Arbores sunt illi, qui de terra excreuerunt, scilicet altiores in lege, quorum pars reproba damnata est, *et omne fœnum viride,* id est, omnes prorsus dediti gaudijs seculi.

Et secundus Angelus tuba cecinit, et tanquam mons magnus igne ardens, missus est in mare. Et facta est tertia pars sanguis, et mortua est tertia pars creaturæ, † quæ habebant animas in mari, et tertia pars nauium interijt. † eorum.

Et secundus Angelus tuba cecinit, ordine narrationis, vel etiam reipsa. Iudæis enim reprobatis, conuersi sunt Apostoli ad gentes, de quibus ita *tertia pars* damnata est, *tanquam mons magnus,* id est, diabolus, pro elatione. *igne ardens,* id est, inuidia insaniens ad nocendum. *et missus est in mare.* in gentes. Dicitur diabolus *missus* ad gentes, licet in eis esset, quia cum prius securè omnes gẽtes obtineret, dormiebat & quiescebat in eis, iam nõ compellens eas ad peccandum. Postquã verò duas partes perdidit de his, insanijt in reliquis, cupiens retinere. *Et facta est tertia pars maris sanguis,* peccatores, *et mortua est tertia pars creaturæ,* id est, philosophorum, qui habent maiorem discretionem inter gentes. Gentiles dicuntur mare, quia sunt fluctuãtes maximis vitijs. *et tertia pars nauium interijt,* id est, rectorum inter gentes.

Et tertius

A *Et tertius Angelus tuba cecinit, & cecidit de cælo stella magna, ardens tanquam facula, & cecidit in tertiam partem fluminum, & in fontes aquarum, & nomen stellæ, dicitur absinthium. Et facta est tertia pars aquarum in absinthium, & multi hominū mortui sunt de aquis, quia amaræ factæ sunt.*

Et tertius Angelus tuba cecinit, ordine narrationis, vel quia postquam diabolus Iudæos & gentiles excæcare non potuit, seminauit hæreses, & sic aliquos peruertit: *et cecidit*, apparuit quod ceciderat, *de cælo* ad literam, vel de Ecclesia, *stella*, id est, diabolus, qui dicitur *stella* secūdùm creationem, *ardens* inuidia, *tanquam facula. Facula* ardet & consumitur, ita diabolus, qui semper ardet inuidia, tandem consumetur, scilicet cùm potestatem non habebit, sed torquebitur cum alijs. *& cecidit in tertiam partem fluminum*, scilicet tertium sensum videlicet seminauit in Scripturas, *& in fontes aquarum. Fontes* dicuntur, vnde procedunt *flumina*, & per hoc signatur nobis Euangelium, quod est fons & summa totius nostræ fidei, ex quo procedunt *flumina*, id est, expositiones, in quibus omnibus duo sunt sensus fidelium, historialis, & allegoricus. tertius est, cùm hæreses inducuntur, *& nomen stellæ* erat *absinthium*, amaricatio.

*Et quartus Angelus tuba cecinit, et percussa est tertia pars solis, et tertia pars lunæ, et tertia pars stellarū: ita vt obscuraretur tertia pars eorum, & diei non luceret tertia pars, et noctis similiter. Et vidi, et audiui vocem vnius volantis aquilæ per medium * cælum, dicentis voce magna: Væ, væ, væ habitantibus in terra. De cæteris vocibus trium Angelorum, qui erant tuba canituri.*

* cæli.

B *Et quartus Angelus tuba cecinit, quartus* ordine narrationis, vel etiam reipsa, quoniam cùm diabolus non posset excæcare omnes Iudæos, vel gentiles, & etiam hæreses seminasset tandem filios Ecclesiæ aggressus est expugnare, & quosdam inde subtraxit, tam de maioribus, quàm de minoribus, *et percussa est* subtractione gratiæ, *tertia pars*, omnes reprobi, *solis*, maiorum doctorū, *et tertia pars lunæ*, minores, sed tamen benè lucentes. *et tertia pars stellarum*, id est, simpliciores, sed tamen illuminantes, *ita vt obscuraretur tertia pars eorum*, id est, amittent bonam cognitionem, & bonam operationem, *et tertia pars diei non luceret*, id est, qui illuminati fuerant à maioribus *et noctis similiter*, illuminati à luna & stellis, scilicet à minoribus. Has quatuor damnationes sine aliqua prænuntiatione narrauit, vtpote præteritas, & quæ quotidie eueniunt: ad cæteras, quæ sequuntur, ponit prænuntiationem, quia illæ tres futuræ sunt in nouissimis temporibus. *Et vidi*, in visione perstiti. *et audiui vocem vnius aquilæ.* Omnes sancti prædicatores aquila dicuntur, quia & altè volant, pennati virtutibus, & perspicaciter rem intuentur. *Volantis per medium cælum*, id est, Ecclesiæ, quæ celat in se diuina secreta, *dicentes voce magna*, quia in toto mundo prædicanda, vel quia magnum quid annuntiat, *væ, væ, væ*, ter, *de cæteris vocibus trium Angelorum, qui erant tuba canituri*, accipiens hoc.

CAPVT IX.

*Et quintus Angelus tuba cecinit. Et vidi stellam de cælo cecidisse in terram. Et data est ei clauis putei abyssi. Et aperuit puteum abyssi, et ascendit fumus putei, sicut fumus fornacis magnæ, et obscuratus est sol, et aer de fumo putei. Et de fumo putei exierunt locustæ in terram. Et data est illis potestas, sicut habent potestatem scorpiones terræ. Et præceptum est illis, ne læderent fœnum terræ, neque omne viride, neque omnem arborem, nisi tantùm homines, qui non habent signum Dei viui in frontibus suis. Et * dictum est illis, ne occiderent eos, sed vt * cruciarent mensibus quinque, et cruciatus eorum, vt cruciatus scorpij, cùm percutit hominem. Et in diebus illis quærent homines mortem, et non inuenient eam, et desiderabunt mori, et fugiet mors ab * ipsis. Et similitudines locustarum, similes equis paratis in prælium, et super capita earum tanquam coronæ, similes auro, et facies earum tanquam facies hominum. Et habebant capillos sicut capillos mulierum, et dentes earum, sicut leonum erant, et habebant loricas sicut loricas ferreas. Et vox alarū earum sicut vox curruum equorum multorum currentium in bellum, et habebant caudas similes scorpionum, et aculei erant in caudis earum. Et potestas earum nocere hominibus mensibus quinque. Et habebant super se regem angelum abyssi, cui nomen Hebraicè Abbadon, Græcè autē Apollyon, * et Latinè habet nomen Exterminans.*

C

* datum.
* crucientur.
* eis.
* Latinè habens.

Et quintus, & ordine & narratione. Hæc est damnatio eorum, quos diabolus immittit parare vias ante faciem Antichristi, *et vidi stellam de cælo cecidisse in terram.* Ad literam, & laborantem, ne quis locum suum impleret, *et data est ei clauis*, id est, potestas à Deo concessa est *ei, putei abyssi. Abyssi* dicuntur tenebrosi & profundi peccatores: *putei* profundiores inter eos. *et aperuit puteum abyssi*: hæreses, quæ latebant in cordibus eorum, proferre fecit, *et ascendit fumus putei*, id est, mala doctrina eorum, excæcans *sicut fumus fornacis magnæ*, id est, similis doctrinæ Antichristi, quæ est fornax probans bonos, & redigens in cinerem ligna, scilicet malos. vel ad literam. *et obscuratus est sol*, quidam alios illuminantes, *et aer de fumo putei*, id est, quidam illuminati, *et de fumo exierunt locustæ in terram*, id est, præambuli Antichristi. Natura locustæ est, vt de fumo oriatur. Discipuli tales benè locustis comparantur, quia sicut locustæ nec volare possunt, & tamen nituntur & saliunt, sed statim deficiunt, & ad terram decidunt, nec super terram incedere possunt, & viridia corrodunt, ita hęresiarchæ illi, nec per profundam cognitionem in altum volare possunt, nec per bonam operationem firmiter incedunt, sed superbia saliunt, & in peius recidunt, & sunt corrosores bonorum, *et data est illis potestas*, concessa à Deo, *sicut habent potestatem scorpiones terræ.* Scorpioni benè comparantur, quia sicut ille blandus facie, cauda pungit occultè, ita hæretici decipiunt per hæc temporalia, persuadendo hæc esse optima, & ad vitam sufficientia: quæ sunt vltima & viliora. vel ideò scorpioni comparantur, quia sicut scorpius pungit & non sentit, sed paulatim diffunditur venenum & vrit; sic decepti ab hæreticis prius non sentiunt, sed tandem perimuntur. *et præceptum est illis.* Ecce auxilium, quod dat Sanctis Deus contra istos, scilicet prohibet eis, ne noceant alicui suorum, *ne læderent* in anima *fœnum terræ*, id est, adhuc carnales & in fide rudes, & ideo faciles decipi. *neque omne viride*, id est, iam prouectos, *neque omnem arborem* paratos vt iam faciant fructum, *nisi tantùm hi, qui non habent signum Dei viui* in veritate, *in frontibus suis*, id est, in aperta cōfessione. *et datum est eis*, permissum est eis à Deo,

D

A Deo, cruciare corpora, animas non lædere, sic quidem faciunt hæretici, postquam deficiunt in persuasione. per vim quærunt nocere, & hîc de bonis dicitur, *ne occiderent eos* morte spirituali, *sed vt cruciarentur mensibus quinq;*, id est, secundum corpora, quæ quinque sensibus vtuntur. Habet alia litera *mensibus sex* propter sex ætates, quibus hæc vita distinguitur. *& cruciatus eorum, vt cruciatus scorpij*, scilicet cùm non possent per se nocere, accusant eos apud Principes, scilicet. *& in diebus illis quærent homines mortem*, timentes lapsum, *& non inuenient eam*, vt probatiores reddantur. *& fugiet mors ab ipsis*, quia cura gregis astringet eos labori. Dixit superius istos nocere vt *scorpiones*, modo describendo eos, vult tales ostendere. qui sic possint nocere. *Et similitudines locustarum* imaginariæ locustæ. *Similes equis paratu in prælium*, quia veloces ad discurrendum, feroces ad impugnandum, nec prouidi in quos incurrant, siue in ciues, siue non. *Et super capita earum super* doctores eorum. Vel in mentibus, vbi in se, & coram alijs superbiunt, *tanquam coronæ*, victoriæ de præcipitatis, *similes auro*, non per veram sapientiam, sed per mundanam sapientiam, *& facies earum, tanquam facies hominum*. Ad literam: quia extra ostendent se humanos & pios, sed intùs occultabitur eorum iniquitas, *& habebant capillos sicut capillos mulierum*, *capillos*, mores effœminatos, & fluxu dependentes, paratos quidem ad aliorum deceptionē, vel *capillos* minores, qui per deceptiones istis adhærent. *Dentes earum*, id est, ipsi laniantes. *Sicut leonum erant*, quia & lacerant, & fœtorem, scilicet verba fœtida, & sententias proferunt deprauatas.

B *Et habebant loricas sicut loricas ferreas*, id est, obstinationem cordis, quam non penetret sagitta veritatis: vel *loricas* sententias falsitatis, quæ non admittant aliquam doctrinam veritatis. *& vox alarum*, id est, tumultus sententiarum, quem faciunt, postquam ratione deficiunt, *sicut vox curruum equorum multorum currentium in bellum*, ad literam. vel sicut diuersi equi varijs vijs ad idē bellū currunt, ita isti diuersis hęresibus ad impugnandam Ecclesiam. *& habebant caudas similes scorpionum*. Per *caudas* accipit Principes terrenos, ad quos recurrunt hæretici, postquam nec ratione, nec tumultu proficiunt. Principes ideo dicuntur *caudæ*, quia sicut per *caudam* ferit scorpio, ita Principibus hæretici, postquam non proficiunt persuasione. Vel *caudæ* dicuntur dolosæ sententiæ, quibus coram blandiuntur, latenter pungunt. *& aculei*, id est, peccatum, quo stimulant alios ad peccandum, *erant in caudis earum. Potestas earum nocere hominibus*, & etiam bonis secundum corpus, *mensibus quinque*. Ostenso quales inter se sint, monstrat etiam per quem hæc possint, *& habebant super se regem angelum abyssi*, id est, diabolū, qui dominatur omnibus, qui sunt in profundo vitiorum, *cuius nomē Hebraicè Abaddon*, quasi dicat, à quo cauete vobis omnis Ecclesia, & ideo nominat eum omni lingua, scilicet Græcè, Hebraicè, & Latinè, quibus scilicet linguis scriptum est Euangelium. *Græcè autem Apollyon, Latinè Exterminans*, à patria vice idem significatur in cæteris linguis.

Væ vnum abijt, & ecce veniunt adhuc duo væ. Post hæc & sextus Angelus tuba cecinit, & audiui vocem vnam ex quatuor cornibus altaris aurei, quod est ante oculos † *Domini, dicentem sexto Angelo, qui habebat tubam, Solue quatuor Angelos, qui alligati sunt in flumine magno Euphrate Et soluti sunt quatuor Angeli, qui parati erant in horam & diem & mensem & annum, vt occiderent tertiam partem hominum: & numerus equestris exercitus vicies millies dena millia. Et audiui numerum eorum. Et ita vidi equos in visione, & qui sedebant super eos, habebant loricas igneas, & hyacinthinas, & sulphureas: & capita equorum erant tanquam capita leonum, & de ore eorum procedit ignis, & fumus, & sulphur. Et ab his tribus plagis occisa est tertia pars hominum, de igne, & ex fumo, et sulphure, quæ procedebant de ore ipsorum. Potestas enim equorum in ore eorum est, et in caudis eorum. Nam & caudæ eorum, similes serpentibus, habentes capita, et in his nocent. Et cæteri homines, qui non sunt occisi in plagis, neque pœnitentiam egerunt de operibus manuum suarum, vt non adorarent dæmonia, et simulachra aurea, et argentea, et ærea, et lapidea, et lignea, quæ neque videre possunt, neque audire, neque ambulare, et non egerunt pœnitentiam ab homicidijs, neque à veneficijs suis, neq; à fornicatione sua, neq; à furtis suis.* C

† Dei.

Væ vnum abijt: narrata est vna damnatio. *Post hæc et sextus Angelus tuba cecinit*, ordine narrationis, & ordine temporis. Hîc est enim damnatio malorum in tempore Antichristi. *et audiui vocem vnam ex quatuor cornibus altaris aurei. Altare* Christus dicitur, *cornua* prædicatores Christum subleuantes, & parati pro eo mori, sicut sanguis ponebatur in cornib' altaris. Vel *altare* Ecclesia se immolans, in qua sunt *cornua* defensores aliorum. *Quatuor* dicuntur sancti illi prædicatores, propter *quatuor*, quæ de Christo annuntiant, vel *quatuor cornua quatuor* Euangelia, quæ docent detegere fraudes Antichristi. *quod est ante oculos Domini*, supra quod quicquid offertur, Deus acceptum habet, *dicentem sexto Angelo, qui habebat tubam*. D Præcones scilicet præteriti temporis præmonent futuros quid sit futurum. *Solue quatuor Angelos*, Prædica esse solutos, vt caueant sibi electi: vel *solue*, excommunicando malos, & sic absoluentur, & regnabunt in eis, *qui alligati sunt in flumine magno Euphrate*. Duæ dicuntur contrariæ ciuitates, Hierusalē, & Babylon. Babylon, quæ est confusio, & diaboli mansio dicitur, & altera Dei. Apud Babylonem est fluuius Euphrates realiter, per quem significantur mundani Principes, inundantes & fluctuantes, in quibus dicitur diabolus ligatus, dum per eos latenter operatur: soluitur in eis, dum manifestè operatur. Vel dicantur soluti, quia à passione Christi refrænati. non tantum potuerunt, quantum tunc poterunt, *et soluti sunt quatuor Angeli*, & impletum est, sicut præceptum erat, *qui parati erant in horam et diem et mensem et annum*. Per *horam* accipimus dimidium annum, per *diem* annum, per *mensem* annum, per *annum* idem, & sic habemus tres annos & dimidium, scilicet tempus persequutionis Antichristi. Vel per *horam* notemus, quòd continuè nocere quærebant, quia nec *horam* intermittebaut: per cætera. quòd diu hoc faciebant. *vt occiderent tertiam partem hominum*, id est, reprobos, *& numerus equestris exercitus*. Soluto diabolo multi præcipitantur, *vicies millies dena millia. Dena millia* sunt Sancti, decem præceptis legis perfecti, contra quos ponitur duplex numerus, quia mali sunt plures. *Audiui numerum eorum*. Quasi dicat: Bene pono *numerum*, quia ego *audiui numerum*, scilicet multò amplio.

A ampliores intellexi, quàm boni essent. *& ita vidi equos in visione*, sicut intellexeram quòd ad destructionem aliorum equitarent, sic intellexi, quòd per diabolum hoc facient, quem ipsi portant, velut equi Dominos: vel diabolus accipiatur equus: mali, sessores. qui super ipsum fundantur. *& qui sedebant super eos, habebant loricas igneas, & hyacinthinas, & sulphureas*, id est, muniebant eos sententijs, de quibus sequitur æterna pœna. Vbi est *fumus & ignis*, & fœtor. & ponitur hic pro causa effectus huiusmodi enim *lorica*, æterna pœna efficitur, Vel *lorica* æterna pœna, quæ nunquam dimittit quos accipit. *& capita equorum*. Describit ipsos equos, vt idoneos ostendat, qui nocere possint. *Capita* appellat ipsos maiores inter ministros diaboli *erant tanquam capita leonum*, quia laniant. & fœtent, vt superius in plaga locustarum dictum est. Hic bene ponit faciem leonis, postquam dixit eos habere faciē hominis, quia hęretici aliquid humilitatis ostēdunt, sed ministri Antichristi quod docent, hoc etiam cogunt quibuscunq; tormentis confiteri, *& de ore eorum*, prædicatione, quia ipsa est causa pœnæ. *procedit ignis, & fumus, & sulphur*. Idem significauit superius per *hyacinthum*, qui est lapis fumidi coloris. Istæ quidem tres diuersæ pœnæ redduntur etiam in inferno secundū diuersa commissa in hoc mundo. *Ignis* ibi datur his, qui hic habuerunt nimium æstum cupiditatum. *Fumo* ibi afficiuntur illi, qui in hoc mūdo obcæcantur ignorantia superbiæ, fœtor ex sorditate prauorum operum. *ab his plagis occisa est tertia pars hominum, de igne, & ex fumo, & sulphure, quæ procedunt de ore ipsorum. Potestas equorum*

B *in ore eorum est*. Benè dixit, quòd hæ pœnæ *de ore equorum* prodeāt, quia *potestas* eorum nociua est in mala prædicatione: *& in caudis eorum*, id est, in occultis deceptionibus. *Nam & caudæ eorum*. Benè dixi, quòd *in caudis* sit *potestas*, *nam & similes* sunt *serpentibus*, & blandiuntur facie, & occultè fundunt venenum. *Habentes capita, & in his nocent*. quæ *caudæ* habent *capita*, scilicet aliquos maiores, per quos mordeant. *& cæteri homines, qui non sunt occisi in his plagis*. De his, qui fuerunt in Ecclesia, omnes reprobi mortui sunt, *& cæteri*, scilicet qui nunquam fuerunt de Ecclesia, similiter mortui sunt in peccatis suis, siue pagani, siue Iudæi. *Neque pœnitentiam egerunt de operibus manuum suarum*. Ostendit quoniā & isti mortui sunt. *Vt non adorarent dæmonia, & simulachra aurea, & argentea, & ærea, & lapidea*. Ostendit diuersa genera simulachrorum, vt & in singulis corū stultitia denotetur. & hoc propriè de gentibus, *quæ neque videre possunt, neque audire*. Per hoc planè ostendit, non esse adoranda, & contūdit eorum inertiā, qui talia adorant. *& non egerunt pœnitentiam ab homicidijs suis*. Hæc pariter possumus accipere & de Iudæis. *Neq; à veneficijs suis, neq; à fornicatione sua*, & per has partes intelligamus de reliquis vitijs.

CAPVT X.

ET vidi alium Angelum fortem descendentem de cœlo, amictum nube, & iris in capite eius & facies eius erat vt sol, & pedes eius tanquam columna ignis. & habebat in manu sua libellum apertum, & posuit pedem suum dextrum super mare, sinistrum autem super terram. Et clamauit voce magna, quemadmodū cum leo rugit. Et cùm clamasset, locuta sunt septem tonitrua voces suas. Et cùm locuta fuissent septem tonitrua voces suas, ego scripturus eram, & audiui vocem de cœlo dicentem mihi, signa quæ locuta sunt septem tonitrua, & noli ea scribere. C

DESCRIPTA persequutione, quæ erit tempore Antichristi in Ecclesia, ponit è contra auxilium, quod imminet eis, scilicet Christum: fideles enim considerantes talia, de Christi consolatione reficientur. *Et vidi alium* à prædictis contrarium. *fortem*, cui hostis resistere non potest, *descendentem*, humiliantem se vsque ad cognitionem nostram, *De cœlo*, de cognitione Angelorum. *Amictum nube*, latentem in carne, quæ est quibusdam refrigerium, quibusdam obcæcatio, *& iris in capite eius*, id est pax secundùm propriam personam, secundùm quod dicitur. 2. Corinth. 5. d. *Deus erat in Christo mundum sibi reconcilians. Et facies eius erat vt sol*, id est, qui veram de eo habet cognitionem, lucet & illuminat. *& pedes eius* ipsum portantes erant *tamquam columna*, id est, firmi in fide, & alios sustentantes. *ignis* quia Spiritu sancto accensi. *& habebat in manu sua librum apertum*, id est, *habebat* omnes Scripturas operatione sua completas. vel reparationem humani generis manifestè omnibus iam per ipsum adimpletam, *& posuit pedem suum*, prædicatores, *dextrum*, firmiores, *super mare*, id est, *super* fluxiores in peccatis: *sinistrum autem*, id est, minus firmos, *super terram*, *super* eos, qui aliquantulum desidebant, & si non perfectè. *& clamauit voce magna*. Per hos pedes loquutus est magna, *quemadmodum cum leo rugit*. Vox quidem leonis ostendit eius virtutem, & infert terrorem: vel sicut nulla fera circuitum leonis audet transgrēdi, sed remanet in sylua audito rugitu ita quisque fidelis cōclusus fide & donis Spiritus sancti, remanet in Ecclesia, audiens quid Deus minetur exeuntibus. D *Et cùm clamasset*, & ideo quia isti ab eo missi prędicauerunt. *locuta sunt septem tonitrua*, id est prædicauerunt vniuersi successores, terrorem cæteris inferentes. *Voces suas*, tempore suo congruentes. *& cùm locuta fuissent septem tonitrua voces suas, ego scripturus eram, & audiui*, quia intelligerent Sancti, *vocem*, diuinam admonitionem, *dicentem de cœlo*, exponentes, ne spargerent *margaritas ante porcos*, vt dicitur Matth 7. a. *Signa*, sigilla, scilicet vt amicis pateat, inimicos lateat: & hic innuit. quòd non sit tacendum fidelibus. *quæ locuta sunt septem tonitrua, & noli ea scribere*, id est, *noli ea* manifestare infidelibus, in quibus nihil vtile generent. Hic per suam personam, vbi scribere prohibetur, significat nobis, quòd tempore Antichristi prædicatio cessabit. Volentes enim Sancti ex prędecentium imitatione publicè prædicare, intelligent infructuosum, & potius tempore illo conculcandum verbum Dei; erit enim tempore illo destructio contraria ædificationi Christi, quia sicut Christus est caput prædicationis, & totius bonitatis, ita Antichristus caput erit totius malitiæ & extinctionis verbi Dei.

Et Angelus, quem vidi stantem super mare, & super terram, leuauit manum suam ad cœlum, & iurauit per viuentem in secula seculorum, qui creauit cœlum, & ea quæ in eo sunt: et terram, et ea quæ in ea sunt: & mare, & ea quæ in eo sunt, Quia tempus non erit amplius, Sed in diebus vocis septimi angeli, cùm cœperit tuba canere, consummabitur mysterium Dei, sicut euangelizauit per seruos suos Prophetas.

CONTRA immensam illam tribulationem, quæ futura est tempore Antichristi, & cōtra de-

A tra defectum prædicationis, quæ summa refectio est tempore persequutionis, ponit eis consolationem, scilicet quam Christus promittit suis, *quia eis amplius non erit tempus*, id est, quia carebunt omni mutabilitate: & vt securos faciat, præmittit quasi argumenta exemplum sui, quia assumptus est in cœlum, iam est immortalis, & quia iurat eis hanc stabilitatem *per viuentem in secula seculorum. &* hoc est, *Angelus*, Christus, *quē vidi stantem super mare, & super terram, leuauit*, id est exaltauit, *manum suam*, id est, humanam naturam, qua ipse operatus est, *ad cœlum, & iurauit*, firmiter statuit, quia, sicut Christus resurrexit, ita & nos resurgemus, *per viuentem in secula seculorum*, scilicet per seipsum. Iurare Dei *per viuentē in secula seculorum*, nihil aliud est, nisi quia sicut ipse verè viuit, ita certum est quod promittit. *Qui creauit cœlum, & ea quæ in eo sunt.* Modò ostendit eum potentem nos resuscitare, quoniam ipse ex nihilo fecit omnia: *& terram, & ea quæ in ea sunt: & mare, & ea quæ in eo sunt.* Vbi hæc omnia à Deo dicit creata, destruit hæreses quorundam, qui astruebant res quasdam à dæmone creatas. *Quia tempus non erit amplius.* Bonis quidē non erit mutabilitas, quia impassibiles erunt & immortales: malis æterna mutabilitas secundū diuersas pœnas. *Sed in diebus vocis septimi Angeli, cùm cœperit tuba canere, consummabitur mysterium Dei*, scilicet remuneratio Sanctorum, quod est secretum, quod *nec oculus vidit*, &c. *sicut euāgelizauit per seruos suos Prophetas*: prædixerunt enim Prophetæ primum & secūdum aduentum Domini.

B *Et audiui vocem de cœlo iterum loquentem mecum, & dicentem, Vade, & accipe librum apertum de manu Angeli stantis super mare, & super terram. Et abij ad Angelum, dicens ei, vt daret mihi librum, & dixit mihi, Accipe librum & deuora illum, & faciet amaricari ventrem tuum: sed in ore tuo erit dulce tanquā mel. Et accepi librum de manu Angeli, & deuoraui illum, & erat in ore meo tanquam mel dulce. Et cùm deuorassem eum, amaricatus est venter meus. & dixit mihi, Oportet te iterum prophetare Gentibus, & populis, & linguis, regibus multis.*

Et audiui vocem de cœlo, diuinam admonitionē, *iterum*, id est, de eisdem agentem. *loquentem mecum, & dicentem, Vade*, profice in virtutem Dei, & gratia Dei te dignum exhibe. *Accipe librum de manu Angeli*, & sic intellige scripturam à Deo cōpletam, per carnem assumptam. *stantis super mare, & super terram*, parati adiuuare accedentes. *& abij ad Angelum*, quasi obediens ampliaui mentē. & hîc apertè docet, quid debeat facere. *Dicens ei* opere & oratione, *vt daret mihi librum*, id est, vt aperiret mihi sensum scripturarum, *& dixit mihi*, quia si quem paratum videt, quod bonum est sponte offert. *Accipe, & deuora illum*, id est, tracta diligenter operando & inquirendo, *& faciet amaricari vētrem tuum*, quia graue est carni implere diuina præcepta. Per *ventrem*, qui est mollis & fragilis, accipit carnem. *Sed in ore tuo erit dulce tanquam mel*, id est, prædicando & cogitando. *& accepi librum de manu Angeli* operatione & gratia Christi, *& deuoraui illum: & erat in ore meo tanquā mel dulce. Et cùm deuorassem eum, amaricatus est venter meus*: graue est enim nostræ carni ieiunare, & cætera, quę præcipiuntur. *Et dixit mihi*, scilicet commonuit me ad prædicationem, manifestans mihi quia de captione illa exirem. *Oportet te iterum prophetare Gentibus & populis, & linguis, & regibus multis*: iniuncta prædicatione dedit mihi scripturas auxilio.

CAPVT XI. C

ET datus est mihi calamus similis virgæ, † dicēs, Surge, & metire templum Dei, & altare eius & adorantes in eo. Atrium autem, quod est foris templum, eijce foras, & ne metiaris illud, quoniam datum est gentibus. Et ciuitatem sanctam calcabunt mensibus quadraginta duobus. Et dabo duobus testibus meis, & prophetabunt diebus mille ducentis sexaginta, amicti saccis. Hi sunt duæ oliuæ, & duo candelabra in conspectu Domini terræ stantes. & si quis eos voluerit † nocere, ignis exiet de ore eorum, & deuorabit inimicos eorum. Et si quis voluerit eos lædere, sic oportet eum occidi. Hi habent potestatem claudendi cœlum, ne pluat diebus prophetiæ ipsorum: & potestatem habent super aquas conuertendi eas in sanguinem, & percutere terram omni plaga, quotiescunque voluerint. Et cùm finierint testimonium suum, bestia quæ † ascēdet de abysso, faciet aduersum eos bellum. Et vincet illos, & occidet eos. Et corpora eorum iacebunt in plateis ciuitatis magnæ, quæ vocatur spiritualiter Sodoma & Aegyptus, vbi & Dominus eorum crucifixus est: & videbunt de tribubus & populis, & linguis, & gentibus corpora eorum per tres dies & dimidiū, & corpora eorū non sinent poni in monumentis: & inhabitantes terram gaudebunt super illos, & iocundabuntur, & munera mittent inuicem: quoniam hi duo Prophetæ cruciauerunt eos, qui habitabant super terram.

† & dictū est mihi. † eos. † ascēdit.

Et datus est mihi calamus, id est, Scriptura. Per calamum enim antiqui scribebant. *Similis virgæ*, sceptro, quia reges constituit, *dicens*, admonens. *Surge*, egredere, ne pigriteris prædicare, *metire*, prædica cuique secundùm suam capacitatem, vt sic facias eos templum Dei, sicut ille, qui vult templum fundare, metitur iaciens fundamentum, & longitudinem & latitudinem &c. *Templum Dei, & altare* eius, id est Christum. minoribus nanque est prædicanda incarnatio, & simi- D lia: maioribus vnitas Trinitatis, & talia, *& adorantes in eo*, scilicet constituas qualiter in eo debeant adorare. *Atrium autem, quod est foris templū*, id est, falsos Christianos, qui se simulant Ecclesiam, sed tamen factis negant. *eijce foras*, & est ratio præmissa quòd sint eijciendi, quoniā sunt foris, scilicet non operantur vt Ecclesia, & hoc est, quod dicit, *quod est foris templum, eijce foras*, excommunicando, ostende extra esse, *& ne metiaris illud, quoniam datum est gentibus*, id est, omnino subtrahe prædicationem, quoniam conformes sunt gentibus. *& ciuitatem sanctam* conculcabunt, & isti Ecclesiam ad iure viuendum cōgregatam persequentur. *mensibus quadraginta duobus*, scilicet toto tempore prædicationis Antichristi & per hoc videtur innuere, quod omnis persequutio sanctæ Ecclesiæ, in quocunque tempore, fit ab Antichristo, sicut illa, quæ erit in tempore suo. Et vt præsentes confortet, ne propter persequutionem, quæ quidem adhuc leuis est, desistant à prædicatione, dicit quia in tempore sæuissimæ illius persequutionis prædicabunt Helias & Enoch: & hoc dicit, *& dabo verbum Dei duobus testibus meis, & prophetabunt diebus mille ducentis sexaginta*, prædicabunt tribus annis & dimidio, & tunc incipiens regnare Antichristus, interficiet eos aperte, *amicti saccis*, id est veste pœnitentiali, non quòd his opus esset pœnitentia, sed quia in se opere impleant, quæ alios docent. *Hi sunt duæ oliuæ.* Oliua est arbor plena succo, & isti pleni sunt Spiritu sancto, *& duo candelabra lucentia*, quia alijs præbent lumen *in conspectu Domini terræ stantes*, in beneplacito Dei. Modò ostendit quomodo inuincibilem potentiam dat suis Deus damnandi impios, & hoc

A hoc est, *& si quis eis voluerit nocere*, à veritate deuocando, *ignis exiet de ore eorum*, id est, spiritualis sententia. *& deuorabit*, damnabit *inimicos eorum. Et si quis eos voluerit lædere* corporaliter, *sic oportet eum occidi*, sic spirituali sententia *& hi habent potestatem claudendi cælum*, id est. Scripturas, quæ celant arcana Dei, *ne pluat diebus prophetiæ ipsorũ*, quia non prædicabunt nisi congruo tempore. Hæc figura talis fuit, dum Helias per tres annos & dimidium, pluuiam realiter cessare fecit. 3. Regum. 17. a. *& potestatem habent super aquas*, id est, doctrinas suas, quæ mentes fidelium irrigãt, *conuertendi eas*, quantum ad peruersè intelligentes, *in sanguinem*, in peccatum, sicut legitur Moyses fecisse in Aegypto, Exod. 7. c. *& percutere terram*, terrenos *omni plaga*, sicut fuerũt Aegyptij. vt patet in libro Exodi, *quotiescunque voluerint. Et cum finierint*, id est, cõsummauerint *testimonium*, scilicet prædicationem, *bestia*, antichristus, *quæ ascendet* ad regnum *de abysso*, per tenebrosos *faciet aduersum eos bellum*, ad literam. vel disputationibus, *& vincet illos, & occidet eos* corporaliter. *& corpora eorum iacebunt in plateis*, vt sic terreantur alij ab imitatione eorum, *ciuitatis*, Hierusalem, *magnæ* olim in virtutibus, nunc in malitia, *quæ vocatur spiritualiter Sodoma*, id est, muta, quia tunc non prædicabitur in ea. *& Aegyptus*, id est, tenebrosa, quia tunc erit sine cognitione Dei. *Vbi Dominus eorum crucifixus est. & videbunt de tribubus, & populis, & linguis, & gentibus corpora eorũ per tres dies & dimidium.* Quidam *videbunt* oculis, quidam sola fama quia toto tempore illius, nequissimi impostoris & hæresiarchæ Antichristi prædicabitur, Videte, ne sitis consimiles illis, qui sic iacent inhumati. *& corpora eorum non sinẽt poni in monumentis. & inhabitantes terram*, mali scilicet B *gaudebunt super illos, et iocundabuntur, et munera mittent ad inuicem*, hoc est signum iocunditatis, *quoniam hi duo Prophetæ cruciauerunt*, id est, nequitias illorum contundendo, *qui habitabant super terram.*

Et post tres dies & dimidium, spiritus vitæ à Deo intrauit in eos & steterunt super pedes suos, & timor magnus cecidit super eos, qui viderunt eos: & audierunt vocem magnam de cælo, dicentem eis, ascendite huc. Et ascenderunt in cælum in nube. & viderunt illos inimici eorum: & in illa hora factus est terræmotus magnus, & decima pars ciuitatis cecidit, & occisa sunt in terræmotu nomina hominum septem millia: & reliqui in timorem sunt missi, & dederunt gloriam Deo cæli.

OSTENSA tribulatione eorum, per quorum exemplum istum inuitabat ad prædicandum. & etiam si opus esset ad patiendum, ostendit & ipsorum coronas, vt similiter istum de præmio securum faciat, & hoc est, *Et post tres dies et dimidium spiritus vitæ*, anima æternaliter viuificans, non anima iam tantùm seruitura his sensibus, *à Deo intrauit in eos*, scilicet intraturum vidi *et steterunt* scilicet iam impassibiles & immortales, *super pedes suos*, scilicet firmi, non indigentes quo innitantur, sicut prius viuentes in senio, *et timor magnus cecidit super eos*, quasi pondus opprimens *qui viderunt eos*, scilicet glorificatos, *et audierunt vocem magnam* magnæ operationis, *de cælo*, à Christo, vel Archangelo, *dicentem*, in ipso actu adimplentem, *eis, ascendite huc*, ad consortium Sanctorum. *Et ascenderunt in cælum in nube*, quæ ipsis sit refrigerio, inimicis sit timori. *et viderunt illos inimici eorũ et in illa hora*, tempore glorificationis eorum, *factus est terræmotus magnus*, mouebuntur terreni, vel in occisione eorum mouebitur Ecclesia, *et decima* C *pars ciuitatis*, id est, mali, licèt ad hoc sint constituti, vt decimus ordo ex hominibus restitueretur. *cecidit*, in pœnas, vel de Ecclesia, *et occisa sunt in terræmotu*, æterna morte, vel quia postea non resipuerunt. *nomina hominum*, scilicet quos Deus præsciuit malos per proprias distinctiones, quasi per *nomina*, *septem millia*, vniuersi perfecti in malitia, *et reliqui*, scilicet boni, qui non ceciderunt in pœnas. *sunt missi in timorẽ* scilicet timent casum, vel in reuerentia Dei, *et dederunt gloriam Deo cæli*, sibi nihil attribuendo.

Væ secundum abijt: & ecce væ tertium veniet citò. Et septimus Angelus tuba cecinit. & factæ sunt voces magnæ in cælo dicentes, factum est regnum huius mundi, Domini nostri, & Christi eius, & regnabit in secula seculorum, Amen. Et viginti quatuor seniores, qui in conspectu Dei sedent in sedibus suis, ceciderũt in facies suas, & adorauerunt Deum, dicentes, Gratias agimus tibi Domine Deus omnipotens, qui es, & qui eras, & qui venturus es: quia accepisti virtutem tuam magnam, & regnasti: & iratæ sunt Gentes, & aduenit ira tua, & tempus mortuorum, iudicari, & reddere mercedem seruis tuis Prophetis, & Sanctis, & timentibus nomen tuum pusillis & magnis, & exterminandi eos, qui corruperunt terram.

Væ secundum abijt. Secunda damnatio dicta est, *et ecce væ tertium veniet citò*, narratione, vel etiam tempore. *et septimus Angelus tuba cecinit*, ordine narrationis & temporis. Cùm Angelus iste annuntiet iudicium, non dicitur *væ*, nisi quantum ad partem malorum. *et factæ sunt voces magnæ in cælo dicentes*, id est, laudes Deo, de iustorum saluatione, & malorum damnatione. *Factum est regnum huius mundi, Domini nostri*, scilicet qui prius erat vilis & abiectus mundo, iam obtinet sibi regnum, coronans bonos, & puniens malos, *et* D *Christi, Filij eius, et regnabit*, scilicet regnũ illud tenebit *in secula seculorum* in æternum, non redibunt sancti, vel damnati, vt mũdum rursus incolant, sicut volunt quidam hæretici. *et viginti quatuor seniores*, scilicet non soli minores, sed etiam maiores glorificabunt Deum, *qui conspectu Dei*, id est, cõsiderantes quid Deo placet, *sedent*, scilicet iudicant etiam in præsenti, *in sedibus suis*, in sibi subditis. *ceciderunt in facies suas*, scilicet humiliauerunt in conscientia vera, *et adorauerunt Deum, dicentes: Gratias agimus tibi Domine Deus omnipotens*, quia nos saluasti, & impios damnasti. *Qui es, et qui eras, et qui venturus es: quia accepisti virtutem tuam magnam*, resurgẽdo, Spiritum sanctũ tuis dando, Ecclesiam colligendo, *et regnasti*, tuos à diabolo defendendo, insuper illius potestatem confringendo. *et iratæ sunt gentes* pro regno tuo. *et aduenit ira tua*, & tandem modò apparet *ira tua* in eis. *& tempus mortuorum, aduenit* opportunitas tam bonorum, quàm malorum. *iudicari*, vt secernantur boni à malis, *& reddere aduenit mercedem seruis suis Prophetis*, & sibi, & alijs præuidentibus. *& Sanctis*, in fide saltẽ fundatis. *& timentibus nomen tuum*, hîc comprehẽdit quoscunque fideles. *pusillis & magnis. et exterminandi eos, et aduenit tempus*, vt extra terminos veræ patriæ ponantur, *qui corruperunt terram*, scilicet seipsos mala operatione, alios doctrina vel exemplo.

VISIO QVARTA.

Et apertum est templum Dei in cælo. et visa est arca testamenti eius in templo eius. Et facta sunt fulgura, et voces, et terræmotus, et grando magna.

In hac quarta visione agitur de pugna Ecclesiæ & diaboli, & ostenditur, quibus auxilijs

A Ecclesię vincatur diabolus. Vnde fideles maximè debent animari ne ab Ecclesia recedant. Antequam tractet istam quartam visionem, præmittit aliquid de secunda, scilicet de reuelatione mysteriorum, & de tertia, id est, de officio prædicationis impleto per septem Angelos, quia hæc visio pendet ex illis, quoniam ex reparatione hominum, & de damnatione malorum elicitur Ecclesia, quæ hîc pugnat. *Et apertum est templum Dei in cœlo*, id est, patuerunt mysteria Ecclesiæ, quæ figurabantur per tabernaculum. *& visa est arca testamenti*, id est, Christus, *in quo sunt absconditi thesauri sapientiæ*, ad Colos. 2.a. in quo est vetus & nouum Testamentum, sicut in arca erant tabulæ, & manna, & cætera. Vel impletum, *in templo eius*, in Ecclesia, quæ est in cœlo per bonam vitam. *et facta sunt*. Ecce de tertia visione. *fulgura*, miracula, vt prædictum est, per Angelos, *et voces*, admonitiones, *et terræmotus*: quidam sunt moti ad bonum, quidam non. *& grando magna*: quia prædicatio puniens & contundens visa est intolerabilis.

CAPVT XII.

ET *signum magnum apparuit in cœlo. Mulier amicta sole, & luna sub pedibus eius, & in capite eius corona stellarum duodecim. Et in vtero habens, & * clamat parturiens, & * cruciatur vt pariat.*

* clamabat. * cruciabatur.

Et signum magnum apparuit, ex his vidi quandam figuram procedentem, *magnum* quiddam significantem *in cœlo*: quia res cœlestis fuit, quæ apparuit. *mulier*, ecce *signum*, quia significat Ecclesiam, *amicta sole*, Christo, qui eam obumbrat & illuminat, *& luna*, mũdus, quia deficit & crescit, *sub pedibus eius*: quia à mundo sustentatur in B necessarijs. *Mulier* significat Ecclesiam: quia sicut *mulier* parit & nutrit, ita Ecclesia parit homines in lucem & fidem, & nutrit eos omni verbo diuino: *& in capite eius corona stellarum duodecim*, id est, in Christo victoria mundi adquisita per *duodecim* Apostolos. Vel *in capite*, in principio Ecclesiæ eadem *corona et in vtero*, id est, in memoria latet aliquid, sicut *in vtero. habens* verbum Dei. *et clamabat* prædicando, *parturiens*, laborans, vt aliquos in lucem emittat *et cruciatur* ab inimicis, vel à seipsa, quia nõ potest parere Christo quos vellet: vel quia affligit seipsam, vt quod alijs prædicat ipsa opere impleat, vt pariat.

*Et visum est aliud signum in cælo. Et ecce draco magnus rufus, habens capita septem, et cornua decem, et in capitibus * suis septem diademata erant, et cauda eius trahebat tertiam partem stellarum cæli, et misit eas in terram. Et draco stetit ante mulierem, quæ erat parritura, vt cùm peperisset, filium eius deuoraret. Et peperit filium masculum, qui recturus erat omnes Gentes in virga ferrea, & raptus est filius eius ad Deum, et ad thronum eius. Et fugit mulier in solitudinem, vbi habebat locum paratum à Deo, vt ibi * pascãt eam diebus mille ducentu sexaginta.*

* eius. * pascat.

Et contra hanc mulierem, *visum est aliud signũ in cœlo. Et ecce draco*, id est, diabolus, qui dicitur *draco* secundùm fortitudinem, *magnus*, quia magnæ potestatis. Ideò dicit draconem visum *in cœlo*, vt ostẽdat ipsum propinquum ad impugnandam Ecclesiam: quia si diceret eum in inferno, non videretur ratio, quòd posset cum Ecclesia pugnare, quam *in cœlo* viderat. *rufus*, secundùm occisionem. *habens capita septem*, principes vniuersos per quos operatur *et cornua decem*, id est, decem regna. Historialiter quidem erit, quòd Antichristo adhærebunt decẽ reges, C quibus cæteri respondebunt. per hos *decem* intelliguntur omnes mali, diabolo adhærentes. Vel *decẽ cornua* dicantur diuitiæ, quibus potẽtes decalogum impugnant. *et in capitibus suis septem diademata* erant, vniuersę victorię de peruersis. *et cauda eius*, deceptiones, quibus vitia celantur, vt *cauda* turpia. *trahebat* ad infidelitatem omnes reprobos. & hoc dicit, *tertiam partem stellarum cæli*, scilicet eorum, qui aliquando illuminauerũt Ecclesiam, *et misit eas in terram*, in delectationem ex terrenis. Descripta muliere per se, & dracone per se, ostendit pugnam ipsorum, *et draco*, diabolus, tali potestate confisus, *stetit* paratus *ante mulierem*, nocere & impugnare Ecclesiam, *quæ erat paritura*, quæ laborabat ad partum, & ideo putabat *draco* eam sibi citius cessuram, *vt cùm peperisset, filium eius deuoraret*. Ideo stabat, *vt cùm mulier* aliquem in lucem fidei emisisset, *draco* iste eum ad peccatum *deuoraret. et peperit filium*, scilicet Christum, *masculum*, propter fortitudinem. Ecclesia parit Christum, quia immittit ipsum in singulis mentibus fidelium, vel quia Christus carnaliter fuit de his, qui fuerunt Ecclesia. *qui recturus erat omnes Gentes in virga ferrea*, in iustitia inflexibili, *et ecce*. Hîc ponit vnde Ecclesia habeat spem incipiendi pugnam. Ex hoc, quòd *filius* suus *raptus est ad* dexteram Dei, confisa tanto auxilio pugnare incipit, secura de sua resurrectione cõuincit. & hoc est, *Raptus est*, caro contra naturam carnis *filius eius ad Deum*, ad æqualitatem Dei, *et ad thronum eius*, vt cum Patre iudicet: *et mulier*, Ecclesia, per auxilium filij *fugit* à gloria *in solitudinem*, vt mente deserat superbiam huius mundi. Quare illuc? Quia ibi *habebat locum paratum à Deo*: & hoc est, quod di- D cit. *Vbi habebat locum paratum à Deo*, id est, quia Deus parauit ei talem *locum*. quædam confortatio est, *vt ibi pascat eam* prædicationis doctrina, *diebus mille ducentu sexaginta*, tribus annis & dimidio, id est, prædicatione, quam Dominus tanto tempore fecit assiduè, pascitur Ecclesia.

*Et factum est prælium magnum in cælo Michael et Angeli eius præliabantur cum dracone: et draco pugnabat, et angeli eius. et non valuerunt, neq; locus inuentus est eorum amplius in cælo. Et proiectus est draco ille magnus, serpens antiquus, qui vocatur diabolus & satanas, qui seducit vniuersum orbem, * proiectus est in terram, et angeli eius cum illo missi sunt, et audiui vocem magnam in cælo dicentem, Nunc facta est salus, et virtus, et regnum * Deo nostro, et potestas christi eius, quia proiectus est accusator fratrum nostrorum, qui accusabat illos ante conspectum Dei nostri die ac nocte: et ipsi vicerunt eum propter sanguinem Agni, et propter verbum testimonij sui, et non dilexerunt animas suas vsq; ad mortem. Propterea lætamini cæli, et qui habitatis in eis.*

* et. * Dei nostri.

Et factum est, ecce aliud auxilium, *prælium magnum in cælo. Michael et angeli eius præliabantur cum dracone*. Præliatur quidem *Michael*, inspirando fidelibus, per quæ crebras diaboli tentationes exuperent, vel inferendo corporale auxilium, vel per seipsum, vel per quemcunque minorem Angelum quia omnes ei sunt subditi. *et draco pugnabat, et angeli eius, et non valuerunt* deijcere Ecclesiam in peccatum, *neq; locus inuentus est eorũ amplius in cælo*, scilicet non potuerunt *amplius* illam mulierem per tentationes superare. et agitur hic de occulto bello, scilicet per suggestiones. *Et proiectus est draco ille magnus*, auxilio filij & Angelo-

A Angelorum à bonis. Serpens propter calliditatem, antiquus, propter primam seductionem, qui vocatur diabolus, quasi dicerent, à quo cauete vobis omnes, quia iste diabolus vocatur, id est, fluens à bonis, scilicet ad malos, & satanas, aduersarius, qui seducit vniuersum orbem, secundùm reprobos, proiectus est in terram, cadens à fidelibus, atrocius impugnat cæteros, & angeli eius cum illo missi sunt. Ecce ponit quandam exultationem in cælo de hac victoria Ecclesiæ, & hoc est: Audiui vocem magnam in cælo dicentem, vel ab Angelis, vel ab animabus sanctis. Nunc, ex tempore Christi, facta est salus, remissio peccatorum in Baptismo, & virtus, confortatio ad operandum in confirmatione, & regnum: quia regit suos de virtute in virtutem, Deo nostro, & potestas Christi eius, quoniam hæc omnia per Christũ operatus est, quia proiectus est accusator fratrum nostrorum, id est, diabolus, qui perducendo ad peccatum reddit accusabiles. qui accusabat illos, scilicet officiũ suum est accusare, à quo officio nunquam ipse cessabit, ante conspectum, quia nihil latet eum. per quod multum monet cauere. ante conspectum Dei nostri die ac nocte, assiduè. & ipsi vicerunt eum, non cedendo suggestionibus eius, propter sanguinem Agni, scilicet imitando passionem Christi, & propter verbum testimonij sui, quia non tacent verbum diuinum, vbi locus est; & fidem, quam testatus est Christus, & non dilexerunt animas suas vsque ad mortẽ. I. animalitates suas, scilicet non satisfaciendo carni, vt inde perirent animæ. Propterea lætamini cæli, Angeli, vel sancti Apostoli, & qui habitatis in eis. inter eos scilicet minores.

B *Væ terræ & mari, quia descendit diabolus ad vos, habens iram magnam, sciẽs quòd modicum tempus habet. Et postquam vidit draco, quòd proiectus esset in terram, persecutus est mulierem, quæ peperit masculum. Et datæ sunt mulieri duæ alæ aquilæ magnæ, vt volaret in desertum in locum suum, vbi alitur per tempus, & tempora, & dimidium temporis à facie serpentis. Et misit serpens ex ore suo post mulierem, aquam tanquam flumen, vt eam faceret trahi à flumine. Et adiuuit terra mulierem, & aperuit terra os suum, & absorbuit flumen, quod misit draco de ore suo. Et iratus est draco in mulierem, & abyt facere prælium cum reliquis de semine eius, qui custodiunt mandata Dei, & habent testimonium Iesu Christi. Et stetit † super arenam maris.*

† *supra*

VAE, terræ & mari, quia descendit diabolus ad vos, & quia proiectus est diabolus à bonis, væ vobis, in quibus ipse modò habitat, quia sic iam adhærebit, vt nequeat separari, habens iram magnam, quia videt sibi multos subtrahi, & in locum suũ restitui. Sciens quia modicũ tempus habet, inde magis insanit. & postquam vidit draco, quòd proiectus esset in terram, cùm videt diabolus, se per occultam fraudem non posse proficere, persecutus est mulierem, aggreditur aperiè impugnare, quæ peperit masculũ, à quo habet auxilium in aperta pugna: & datæ sunt mulieri, Deus dedit, duæ alæ, duo Testamenta, vel gemina dilectio, vel duæ vitæ, actiua & contemplatiua, aquilæ magnæ quia in altum volant, scilicet vsque ad ipsum Deum, & sunt perspicacis intuitus in Scripturis. vt volaret in desertum in locum suum, scilicet à Deo sibi datũ, vbi alitur alimonia doctrinæ veritatis prædicatę à Deo, per tempus, & tempora, & dimidium temporũ. per hoc tempus, scilicet per tres annos & dimidium, à facie, à præsentia serpentis, calidæ deceptionis. & misit serpens ex ore suo, ex prædicationis inspiratione, post mulierem, vt eam assequeretur, sed nec attingere potuit, aquam, tribula- C tionem, tanquam flumen, maximè inundantem & fluctuantem, vt eam faceret trahi à flumine in peccatum, & adiuuit terra mulierem, scilicet Christus dedit vires Ecclesiæ patiendi aduersa, vel Sancti orando. terra Christum significat propter stabilitatem, qui absorbuit omnem tribulationem, quia idoneum se fecit vt reciperet quicquid sibi inferretur, quia recipiens iniustã mortem, damnauit mortem, & item cæteras tribulationes, quas omnes iniustè sustinuit, & hoc est, quod sequitur: Et aperuit terra os suum, & absorbuit flumen, quod misit draco de ore suo, & iratus est draco in mulierem, quia licèt non possit deuincere, non tamen desistit inuidere, & locum inuasionis quærere, & abyt facere prælium, iam deserens firmiores, cum reliquis, scilicet cum minoribus, de semine eius, qui custodiunt mandata Dei, quales sunt qui opere implent, & habent testimonium Iesu, scilicet quod credunt, coram testantur, & stetit super arenam maris, super reliquias nõ stetit, quia non omnes eos sibi adiungit, sed supra arenam, scilicet infructuosos, nec vinculo fidei alligatos stetit, id est securè immoratus est, in quibus sua vestigia apparent.

CAPVT XIII.

ET vidi de mari bestiam ascendentem, habentem capita septem, & cornua decem, & super cornua eius decem diademata, & super capita eius † nomen blasphemiæ. † nomina.

D *Et vidi de mari*, de mundo, *bestiam*, collectionẽ omnium bestialiter viuentium, *ascendentem*, per alios se exaltantem, *habentem capita*, principes, *septem*, vniuersos. *& cornua decem*, scilicet regna & potentias, per quæ impugnant decem præcepta legis, & per illa decem regna, quæ Antichristo realiter adhærebunt, significantur omnia illa, in quibus est impugnatio legis. *& super cornua eius decem diademata*, quia non est aliquod præceptum, quod per principes non infringatur, & de quo ipsi non coronentur, *& super capita eius*, in principibus, *nomen blasphemiæ*, quia dicunt Christum non fuisse Deum, & similia, vel quia dicunt istum Deum hanc suam familiam, ideo repræsentat nobis, vt eam videamus aptã, quæ & arenam retineat in sua infidelitate, & alios sciat adtrahere.

Et bestia, quam vidi, similis erat pardo, & pedes eius sicut vrsi, & os eius sicut os leonis. & dedit illi draco virtutem suam, & potestatem magnã. Et vidi vnum de capitibus suis quasi occisum in mortẽ, & plaga mortis eius curata est, & admirata est vniuersa terra post bestiam. Et adorauerunt draconem qui dedit potestatẽ bestiæ & adorauerunt bestiam, dicentes, Quis similis bestiæ, & quis poterit pugnare cum ea? & datum est ei os loquens magna & blasphemias, & data est ei potestas facere menses quadraginta duos. Et aperuit os suum in blasphemias ad Deum, blasphemare nomen eius, & tabernaculum eius, & eos qui in cælo habitãt. Et datum est illi bellum facere cum sanctis, & vincere eos, & data est illi potestas in omnem tribum, & populum, & linguam, & gentem: & adorauerunt eam omnes qui inhabitant terram, quorum non sunt scripta nomina in libro vitæ Agni, qui occisus est ab origine mũdi. Si quis habet aurem, audiat. Qui in captiuitatem duxerit in captiuitatẽ vadit. Qui in gladio occiderit, oportet eum gladio occidi. Hic est patientia & fides sanctorum.

Et bestia, quam vidi, similis erat pardo: quia sicut pardus est animal maculosum, ita isti maculosi diuersis hæresibus, vel etiam quia collecti ex diuersis

A diversis populis, *& pedes eius sicut ursi* discursores, qui annuntiando bestiam, portant eam, & sunt feroces, & temerè cõculcantes sicut ursus, *& os*, maiores in sermone, *sicut os leonis*, quia laniãnt sanctas Scripturas, & fœtentes sententias mittunt, *& dedit illi draco virtutem suam*, ut faciat miracula, *& potestatem magnam* seducendi multos. *Et vidi unum de capitibus suis*, Antichristum, scilicet principale caput, *quasi occisum in morte*, finget quidem se blasphemus nebulo ille mori, & die tertia resurgere, *& plaga mortis eius curata est*, ficta resurrectione, *& admirata est universa terra post bestiam* imitando bestiam, *& adoraverunt bestiam*, per principale caput, scilicet per Antichristum, *dicentes: Quis similis bestiæ? & quis poterit pugnare cum illa?* scilicet voluntati eius resistere, *& datum est* permissum est à Deo. *ei os loquens magna*, in sui magnificatione, *& blasphemias*, dicendo Filium Dei se esse, *& data est ei potestas facere talia menses quadraginta duos. & aperuit os suum in blasphemias*, in tantam fiduciam prorupit, ut quod prius occultè, modò publicè audeat blasphemare, *ad Deum*, negando Christum esse deũ, *blasphemare nomen eius*, id est, omnem institutionem ipsius, per quam laudabilis apparet. *& tabernaculum eius*, id est, illos, in quibus ipse militauit, vocans eos degeneres & pannosos, ostentans reges suos: *& eos, qui in cælo habitant*, etiam supernos Spiritus, *& datum est illi* permissione Dei, *bellum facere cum sanctis, & vincere illos* corporaliter, *& data est illi potestas in omnem tribum,*
B *& populum, & linguam, & gentem & adoraverunt eam* bestiam, *qui inhabitant terram*, scilicet reprobi, *quorum non sunt nomina scripta in libro vitæ Agni, qui occisus est ab origine mundi*, in suis, ut in Abel, vel quia ita dispositum fuit ab initio *mundi. Si quis habet aurem, audiat* Quædam admonitio est, ne hanc bestiam imitemur, licèt sic habere potestatem videamus, quia tandem damnabitur bestia, & omnes sequaces sui. *Qui in captivitatẽ duxerit*, scilicet à fide nos seducendo, ut Antichristus, *in captivitatem*, in damnationem, *vadit. Qui in gladio*, materiali, vel persuasionis, *occiderit*, ut Antichristus, & sui, *oportet eum gladio occidi*, verbo Dei. *Hic est*, & quia isti peribunt, ideo contra ipsos est nobis habenda *& patientia*, ne nos cum ipsis pereamus. *patientia*, contra tribulationes, *& fides*, contra malos persuasores, *sanctorum*.

Et vidi aliam bestiam ascendentem de terra, & habebat cornua duo, similia Agni, & loquebatur sicut draco Et potestatem prioris bestiæ omnem faciebat in conspectu eius. Et fecit terram & habitantes in ea adorare bestiam primam, cuius curata est plaga mortis, & fecit signa magna, ut etiam ignem faceret de cælo descendere in terram in conspectu hominum, & seducit habitantes * *terram propter signa, quæ data sunt illi facere in conspectu bestiæ, dicens habitantibus in terra, ut faciant imaginem bestiæ, quæ habet plagam gladij. Et vixit, & datum est illi, ut daret spiritum imagini bestiæ, & ut loquatur imago bestiæ. Et faciat, ut quicunq; non adoraverint imaginem bestiæ, occidantur. & faciet omnes pusillos, & magnos, & divites, & pauperes, & liberos, & servos, habere characterem eius in dextera manu sua, aut in frontibus suis, & ne quis possit emere aut vendere, nisi qui habet characterem, aut nomen bestiæ, aut numerum nominis eius. Hic sapientia est Qui habet intellectum, computet numerum bestiæ. Numerus enim hominis est, & numerus eius est sexcenti sexaginta sex.*

* *in terra*

Descripta tribulatione, quę fiet per Antichristum & suos maiores, subiungit aliam, quæ fiet per suos Apostolos, quos per totum mundum seminabit, & hoc dicit, *& vidi aliam bestiam*, prio- C re minorem, *ascendentem*, in cumulum superbiæ, *de terra*, per deditos terrenis, *& habebat duo cornua similia Agni*: quia simulabunt se habere innocentiam, & veram doctrinam, & miracula, sicut Christus habuit, vel duo Testamenta sibi usurpabunt, *& loquebatur sicut draco*, scilicet seductoriè loquentur, sicut diabolus in Antichristo. *& potestatẽ prioris bestiæ omnem faciebat*, id est, omnes modos decipiendi & nocendi, quos Antichristus habuit, *in conspectu eius*, ut placeant Antichristo. *& fecit terram, & habitantes in ea*, id est, terrenos, & in amore terræ perseverantes, vel *terram*, secundùm corpus, *habitantes in ea*, secundùm animas, *adorare bestiam primam*, Antichristum, *cuius curata est plaga mortis*. Hoc enim habebunt fundamentum suæ prædicationis, sicut Apostoli resurrectionem Christi: *& fecit signa magna* ad cõfirmationem prædicationis suæ, *ut etiam ignem faceret de cælo descendere in terram in conspectu hominum*: quia, sicut Apostoli acceperunt Spiritum sanctum in specie ignis, ita malignum suum spiritum facient isti descendere in specie ignis, & in hoc quasi superabunt Apostolos, quia hoc etiam manifeste facient. *& seducit habitantes in terra propter signa, quæ data sunt illi facere in conspectu bestiæ*, ad laudem Antichristi, quia per vocationem nominis eius fiebant signa eorum: *dicens habitantibus in terra, ut faciant imaginem bestiæ*, scilicet ut conformes se faciant Antichristo, opera ipsius imitãdo. *quæ habet plagam gladij, & vixit*. Ecce item ponit fundamentũ suæ prædicationis, *& datum est illi*, permissum à Deo ad probationem suorum. erunt enim perfecti, qui ei non cedent. *ut daret spiritum* malignũ *imagini bestiæ. & ut loquatur imago bestiæ*, id est, D habeat in ipsis effectum Spiritus sancti, id est, loquatur *varijs linguis. & faciat* minor bestia per principes mundanos, *ut quicunq; non adoraverint imaginem bestiæ*, imitatores Antichristi, *occidantur*, secundùm corpus. *& faciet* prædicando bonitatem fidei, *omnes pusillos, & magnos, & divites, & pauperes, & liberos, et servos, habere characterem eius in dextera manu*, scilicet signum, quia opere ostendebant se ei servire, quod est dicere, isti pseudoapostoli dicent, quia iste Dominus suus nullius conditionis hominem abijcit, alius iste, qui pręcessit, qui dictus fuit Christus, solos pauperes secum habebat, *aut in frontibus suis*, scilicet apertè confitebuntur eum Deum esse. *& ne quis possit emere aut vendere*, ad literam, vel verbum Dei: qui enim prædicat, dat pretiũ, scilicet verbum Dei: & accipit mercedem, scilicet recipientes verbum homines, aut seipsos vẽdunt. *nisi qui habet characterem bestiæ* id est, qui se ei conformes dicebant, *aut nomen*, id est Antichristi vocãtur, scilicet Deũ eũ esse confitentes, *aut numerum nominis eius. Numerum nominis eius* accipiũt hi, qui remunerationem ab eo expectant. quod faciẽdum esse in numero literarum nominis notat. *Hic est sapientia*. Quædam admonitio est, quia in hoc erit multa deceptio. *Qui habet intellectum, computet numerum bestiæ*, computando intelliget etiam per *numerum nominis*, eum non esse remuneratorem. *Numerus enim hominis est, & numerus eius est, sexcenti sexaginta sex.* licet sui per hunc *numerum* Deum esse prædicent; sapiens tamen percipiet hunc *numerum* non esse Dei, sed puri hominis Quia hic liber Græcè factus fuit, secũdùm Græcos numeros, de quo hic dicit, est inquirendus: significant enim numerum omnes

literæ

A literæ apud Græcos. *nomen* eius ANTEMON, quod ei conuenit secundùm hoc, quod Christo contrarius dicitur, ex literis illius nominis A vnum numeratur, N quinquaginta, T trecenti, E quinque, M quadraginta, O septuaginta, S ducenti. Sunt alia multa nomina, sed ex singulis colligitur eadem summa, scilicet, *sexcenti sexagintasex. Sex,* qui primus perfectus est, significat illos minus perfectos, qui coniugati sunt, & pro modo suo custodiunt mandata Domini. *sexaginta,* qui fit ex sex & decem, significat mediocriter perfectos. *centum* significat perfectissimos, qui mentis & corporis integritatem conseruant. Hi reddunt fructum alij senarium, alij sexagesimum, alij centesimum: & discipuli Antichristi prędicabunt neminem posse saluari, nisi Antichristo proferat aliquem de fructibus istis.

CAPVT XIV.

ET vidi, & ecce Agnus stabat supra montẽ Sion, & cum eo centum quadraginta quatuor millia habentes nomen eius, & nomen Patris eius scriptum in frontibus suis. Et audiui vocem de cœlo, tanquam vocem aquarum multarum, & tanquam vocem tonitrui magni: & vocem, quam audiui, sicut citharœdorum citharizantium in citharis suis. Et cantabant quasi canticum nouum ante sedem, & ante quatuor animalia, & seniores, & nemo poterat dicere cãticum, nisi illa centum quadraginta quatuor millia, qui empti sunt de terra. Hi sunt, qui cum mulieribus non sunt coinquinati. Virgines enim sunt. Hi sequuntur Agnum quocunque ierit. Hi empti sunt ex † omnibus primitiæ Deo & Agno, & in ore eorum non est inuentum mendacium, sine macula enim sunt ante thronum Dei. † hominibus.

B OSTENSA sæuissima persecutione, quam patietur Ecclesia ab Antichristo & Apostolis eius, ad consolationem ipsius, ponit Christum adiutorem, & eius familiam, & hoc est, *& vidi,* perstiti in visione, *& ecce* euidẽter Agnus, Christus, qui pro nobis immolatus apparuit. *stabat,* vt adiuuaret, *supra montem Sion,* id est, *supra* Ecclesiam celsam in eminentia virtutum, & Deũ contemplantem, *& cum eo centum quadraginta quatuor millia,* scilicet fide sanctæ Trinitatis ex quatuor mundi partibus collectos, *habentes nomen eius,* quia Christiani dicentur, *& nomen Patris eius,* vel quia Dei dicentur, vel quia Deum esse non tacebunt. *Scriptum in frontibus suis,* aperta confessione oris & operis. *& audiui vocem,* desiderium, vel admonitionem, *de calo,* scilicet ab his, qui erant *cum eo, tanquam vocem aquarum multarum,* id est multorum populorũ, quia de multis populis fuerant congregati. *& tanquam vocem tonitrui magni:* quia terror est omnibus inimicis. *& vocem, quam audiui, sicut citharæ,* carnis mortificatorum, *citharizantium in citharis suis,* scilicet proprias carnes suas affligentes, vt quod alijs prædicarent, in seoperando adimplerent, *& cantabant quasi canticum nouum,* scilicet cum magna exultatione annuntiabant reparationẽ per Agnum adimpletam: vel *cantabant canticum nouum* de integritate animæ & corporis exultabant, quæ exultatio in eis nunquam veterascit, sed semper floret & noua est *ante sedem,* vt Deo sedenti placeat, vel, vt ipsis, in quibus Deus iudicat. *& ante quatuor animalia,* id est, in præsentia sanctorum prædicatorum, vt ipsis quoque placeret cantus eorum. *& seniores,* iudices. *& nemo poterat dicere canticum,* perfectam exultationem Deo reddere, *nisi illa centum quadraginta quatuor millia, nisi integri anima & corpore, qui empti sunt de terra:* ideo vos, qui de terra estis, ne desperetis. hic sumitur auctoritas à beato Ioanne de gloria innocentum. *Hi sunt, qui cum mulieribus non sunt coinquinati,* ad literam, vel aliqua mollitie seculari. *Virgines enim sunt. hi sequuntur Agnum,* id est, imitantur Christum, *quocunque ierit,* id est, secundùm corpus & secundũ animam. *Hi empti sunt ex omnibus primitiæ,* potior pars, *Deo & Agno, & in ore eorum non est inuentum mendacium;* & si aliquando fuit. *sine macula,* scilicet sine operationis sorde & verbi, & si aliquãdo aliqua fuit, *ante thronum Dei* iudicis, vt placeant ipsi Deo. C

*Et vidi alterum Angelum volantem per medium * cœlum habentem Euangelium æternum, vt euangelizaret sedentibus super terram, & super omnem gentem, & tribum, & linguam, & populum; dicentem magna voce, Timete Dominum, & date illi honorem, quia venit hora iudicij eius. Et adorate eum, qui fecit cœlum, & terram, & mare, & omnia quæ in eis sunt, & fontes aquarum.* * cœli.

DESCRIPTA impugnatione facta per duas bestias, & supposito auxilio Agni, & ostensa dignitate familiæ, subiungitur admonitio, vt ad hanc familiam accedamus. & hoc est: *et vidi alterum Angelum,* id est prædicatores, qui alteri sunt à Christo: *volantem,* à terrenis se remouentem, *per medium cœlum,* per Ecclesiam, & etiam per mediũ Ecclesiæ, vt ab omnibus possit intelligi æqualiter. vel *per medium,* per communia, scilicet per Catholica, non facientem proprias sectas. *habentem Euangelium æternum,* bonũ nuntium, scilicet prædicationem æterna promittentem, & complentes sic remunerantem; *vt euangelizaret,* ad hoc habentem, vt annuntiet, *sedentibus super terram,* id est immorantibus in contemptu mundi, *& super omnem gentem, & tribum, & linguam, & populum,* quasi dicat, *vt euangelizaret super omnem* diuersitatem hominum, *dicẽtem voce magna,* persuasione magna annuntiantẽ, *Timete Dominum* casto timore, scilicet propter suam propriam bonitatem, *& date ei honorem,* præbete ei omnimodam venerationem, opere & ore ipsum glorificantes: *quia venit hora iudicij eius,* ne deficiatis, quia non longo tempore patiemini: *& adorate eum,* & quod per vos non potestis ab ipso petite. *Qui fecit cælum, & terram,* & ipse potest vos tales facere, quia ex nihilo fecit omnia, *& mare, & omnia, quæ in eis sunt, & fontes aquarum.* D

Et alius Angelus secutus est, dicens, Cecidit, cecidit Babylon illa magna ciuitas. quæ à vino iræ fornicationis suæ potauit omnes gentes.

Et alius Angelus: quia alia denuntiat, *secutus est, dicens, Cecidit, cecidit:* bis ponit *cecidit,* quia duplicem casum corporis & animæ annuntiat: vel per duplicatam intelligimus omnimodam ruinam, sed non potuit toties repetere. *Babylon,* cõfusi, vitijs ciuitas prauis munita, *illa magna* pro superbia. *Quæ à vino iræ fornicationis suæ potauit omnes gentes,* gentiliter viuentes: potat quidem *Babylon,* à vera semita deuiando, aliquos de omni gente, *de vino fornicationis,* multis nequitijs, quæ sunt eis vinũ, scilicet dulcis potus & inebrians, *quæ* fornicatio est *ira* Dei, quia ipsam sequitur diuina vindicta. Vel, *ira Dei,* quia Deus permisit illos sic fornicari.

Et tertius Angelus secutus est illos, dicens voce magna, Si quis adorauerit bestiam & imaginem eius, & acceperit characterem in fronte sua, aut in manu sua, &

bic

A *hic bibit de vino iræ Dei, quod mistum est mero in calice iræ ipsius. Et cruciabitur igne & sulphure in conspectu Angelorum sanctorum, & ante conspectum Agni. Et fumus tormentorum eorum ascendet in secula seculorum. Nec habent requiem die ac nocte, qui adorauerũt bestiam & imaginem eius, & si quis acceperit characterem nominis eius. hic patientia sanctorum est, qui custodiunt mandata Dei, & fidem Iesu.*

Et tertius angelus: alia denuntiatio. quia iste *Angelus* minatur & deterret, ne nos bestiam sequamur. *secutus est illos, dicens, Si quis adorauerit bestiam*, Antichristum, *& imaginem eius*: vt se conformem faciat sequacibus eius, *& acceperit characterem*, signum fidei ipsius, *in fronte sua*, vt manifestè eum confiteatur. *aut in manu sua*, vt opere eum imitetur, *& hic bibet*, sicut *Babylon, de vino iræ Dei*. de pœna, quam propinat iratus Deus. Per *vinum* significamus pœnam, quia inebriat vel *vinum* dicitur, quia è contrario pro delectatione, quæ in vino intelligitur, redditur, *quod mistum est mero in calice iræ ipsius*. bibit quis *de vino*, sed non correptionis, potius damnationis. & hoc est, quod dicit, *mistum mero*, scilicet de fece, id est, æterna damnatione. Per *calicem* Domini intelligimus vindictam, quia ipsa datur ad mẽsuram, *in* quo calice est *merum* & *fex*. *Merum* est vindicta corrigens. *Fex* est vindicta damnans. *Et cruciabitur igne & sulphure*, fœtore, *in conspectu Angelorum sanctorum*, vt tanto potius confundãtur. *& ante conspectum Agni. & fumus tormentorum eorum ascendet in secula seculorum*, id est, tenebrositas damnatione malorum numerat, non dicit pro describenda damnatione, sed vt per hoc nos deterreat ab eorum conformitate: & ideo si aliquid alicubi de istis dixerit, non debet dici superfluum, quia ad aliud dicitur. *Nec habent*
B *requiem die ac nocte*, nec mirum si Antichristus, & hi, qui præsentialiter eum viderunt, sic puniantur, quia & præcessores, & ministri eius eadem pœna afficientur, *qui adorauerunt bestiam & imaginem eius, & si quis acceperit characterem nominis eius hic*, scilicet, in contuitu æternæ pœnæ, *patientia sanctorum est, qui custodiunt mandata Dei*, opere implendo geminam dilectionem, *& fidẽ Iesu*, & qui etiam, si non habeant spatium operandi, saltem Deum confitentur.

Et audiui vocem de cælo, dicentem mihi, Scribe, Beati mortui, qui in domino moriuntur. A modo iam, dicit Spiritus, vt requiescant à laboribus suis. Opera enim illorum sequuntur illos. Et vidi, & ecce nubem candidam, & super nubem sedentem similem Filio hominis, habentem in capite suo coronam auream, & in manu sua falcem acutam.

Et audiui vocem de cælo. Item egregia consolatio, ac si dicerent fideles, Mali sic damnabũtur, sed nobis, qui Christum sequimur, quid erit? Omnis beatitudo. & hoc est, *dicẽtem mihi, Scribe*, in firma memoria conde, & alijs intima. *Beati mortui* seculo, *qui in Domino moriuntur*, qui in cõfessione Domini vera dissoluuntur, illi sunt *beati A modo iam dicit Spiritus*. Et hoc, quasi dicat, Non sunt mea verba, sed *Spiritus* hoc *dicit, vt à modo*, à tempore resurrectionis, *requiescant à laboribus suis*, quos hucusque passi sunt. *Opera enim illorum sequuntur illos*, id est, merces operum *sequuntur illos*, quasi dum in mundo erant videbantur sua opera perdita, quia semper tribulabantur, sed modò inuenient ea florida. Post promissionem beatitatis, & completionem, ad maiorem suorum confortationem, videt etiam impiorum damnationem, ad maximam dehortationem. *Et vidi, & ecce nubem candidam*, vel carnem, in qua latuit Dominus; vel Sanctos, qui C
eum obumbrant; vel realem nubem; *& super nubem sedentem*, scilicet Christum, *similem Filio hominis*, quia iam impassibilis & immortalis, *habentem* ad modum triumphantis *in capite suo*, secundùm propriam personam, vel secundùm diuinitatem, *coronam*, victoriam de diabolo, *auream*, propter sapientiam, *& in manu sua*, in potestate, *falcem acutam*, iudicium, quo separantur boni à malis.

*Et alius Angelus exiuit de templo, clamans voce magna ad sedentem super nubem: Mitte falcem tuam, & mete, quia venit hora vt metatur, quoniam aruit messis terræ. Et misit ille qui sedebat super nubem, falcem suam in terram, & * messuit terram.* ** demessa est terra.*

Et alius Angelus exijt, manifestè apparuit, *de templo*, qui prius inter malos latuerat, *clamans voce magna*: ostendens magna affectione, quòd desideret separationem malorum à bonis, vt consortium eorum impleatur. *Ad sedentem super nubem*, Christum. *Mitte falcem tuam*, exerce iudicium, *et mete*, collige tuos, *quia venit hora vt metatur*, opportunum est, quia iam completur numerus tuorum, *quoniam aruit messis terra*, quia consummata est nequitia malorum. *Et misit ille, qui sedebat super nubem, falcem suam in terram*, id est, exercuit iudicium sicut suum erat, *et messuit terram*, diuisit bonos à malis.

Et alius Angelus exiuit de templo, quod est in cælo, habens et ipse falcem acutam.

OSTENSA potestate Dei ad iudicandũ, ostendit item Sanctos iudicaturos per præceptum Domini, per quod magnum solatium datur Sanctis, vt ipsi in fide persistant, & bonis. *Et alius Angelus*, Sancti aliud officium habentes, *exiuit*, qualis esset apparuit, *de templo*, de secreto D
loco, *quod est in cælo, habens et ipse*, sicut & Christus, *falcem acutam*.

Et alius Angelus exiuit de altari, qui habebat potestatem super ignem, & clamauit voce magna ad eum, qui habebat falcem acutam, dicens, Mitte falcem tuã acutam, & vindemia botros vineæ terræ: quoniam maturæ sunt vuæ eius. Et misit Angelus falcem suam acutam in terram, & vindemiauit vineam terræ. Et misit in lacum iræ Dei magnum, & calcatus est lacus extra ciuitatem, & exiuit sanguis de lacu vsq; ad frenos equorum per stadia mille sexcenta.

Et alius Angelus, scilicet Christus, *exiuit de altari*. clarus apparuit, veniens, *de altari*, id est, de loco secretiori, scilicet tunc cognitus ab omnibus, Deo consubstantialis, *qui habebat potestatem*, quasi bene potens prædicare, & dare, *super ignem*, super pœnam æternalem. *Et clamauit voce magna*, magno imperio, *ad eum, qui habebat acutam falcẽ, dicens, Mitte falcem tuam, et vindemia botros*, separa maturos in nequitia, *vineæ terræ*. Vua dicitur grapa, vuæ botri grana, quia *maturæ sunt vuæ eius*, quia nequitia eorum completa Per messem terræ, id est, per vuas *vineæ terræ* damnatio malorũ: sed secũdùm diuersos modos significatur, quia per vineam illos accipimus, qui maiori studio mala operantur, sicut vineæ, vt fructum faciat, maior cura adhibetur. *Et* tali imperio *misit Angelus falcem suam, et vindemiauit vineam terræ, et misit in lacum iræ Dei magnam*, id est, in infernum, vbi multi iram Dei patientur. *Et calcatus est*, puniti sunt. *lacus*, in inferno positi. *extra ciuitatem*: quia pœna illa non erit purgatoria. *Et exiuit sanguis de lacu*, scilicet æterna pœna pro peccato, nõ vinum, quod in cellario Dei poneretur, *vsq; ad frenos equorum*, id est vsque ad rectores eorum puniendos, scilicet diabolos, *per stadia mille sexcenta.*

A *erota*. Stadium dicitur quantum currebat Hercules vno anhelitu, & per stadium mēsurabant Græci plateas, in quibus luderent. & per hoc significat damnandos omnes deditos ludis, & diuitijs huius seculi, vel minus pfectos in hoc, quòd per sex habentur; vel perfectiores, quòd per centum; vel perfectissimos, per mille.

VISIO QVINTA.

CAPVT XV.

ET vidi aliud signum in cælo magnum & mirabile, Angelos septem, habentes plagas septem nouissimas. Quoniam in illis consummata est ira Dei. Et vidi tanquam mare vitreum mistum igne, & eos qui vicerunt bestiam & imaginem eius, & numerum nominis eius stantes super mare vitreum, habentes citharas Dei, & cantantes canticum Moysi serui Dei, & cantantes canticum Agni, dicentes, Magna & mirabilia sunt opera tua Domine Deus omnipotens: iusta & vera sunt viæ tuæ rex seculorum. Quis non timebit te Domine, & magnificabit nomen tuum? Quia tu solus pius es, quoniam omnes gentes venient, & adorabunt in conspectu tuo, quoniam iudicia tua manifesta sunt.

VISIO QVINTA.

In suprapositis visionibus exequutus est statum Ecclesiæ à reparatione ordine vsque ad iudicium: in tribus, quæ sequuntur, immoratur circa nouissima tempora, quia de istis parum & occultè in alijs Scripturis dictum erat: & est materia in hac quinta visione, *septem Angeli habentes septem phialas*, ex quarum effusione *septem*
B *plagæ*, id est, destructiones iniquorum, qui erunt tempore Antichristi, quæ destructio maximè hortatur præsentes ad patiendum. *Et vidi aliud signum*, scilicet quandam figuram aliud significantem, *in cælo*, quia cœlestes erant qui significabantur. *magnum*, quia magna inde cōtingunt, *& mirabile*, quia mirum est hominem alios posse damnare. *Angelos septem*, prædicatores omnes, *habentes*, iniunctas à Deo ad effundendum in malos *plagas septem nouissimas*, id est, omnimodā excæcationem malorum in tempore Antichristi *quoniam in illis consummata est ira Dei*. verè *plagas* habebunt, *quoniam* iram *Dei* super iniquos exercebit, & verè *nouissimas*, quoniā nō faciet alias Deus in malos. *Et vidi tanquam mare vitreum*, id est, baptismum, quia ibi puritas fidei exigitur, *mistum igne*, quia ibi dona Spiritus sancti habentur *& eos, qui vicerunt bestiam*, Antichristum, *& imaginem eius*, vltantes illi conformari, *& numerum nominis eius*. non sunt per *numerum* decepti, *stantes super mare vitreum*, innitentes baptismo, quod accepêre, *habentes citharas Dei*, mortificantes carnem. *Dei* dicit, quia Deus prior fecit, vel quia sic faciendum instituit, *& cantantes*, cum lętitia implentes, *canticum Moysi serui Dei*, vetus Testamentum, quod intelligitur idem esse cum nouo, *& canticum Agni*, nouum Testamētum, *dicentes*, alios admonentes. *Magna*, ex prima creatione; *& mirabilia*, in recreatione, *sunt opera tua Domine Deus omnipotens: iusta & vera sunt viæ tuæ rex seculorum*. *Viæ* sunt institutiones Dei, per quas ipse ad nos, & nos ad ipsum vadimus. *Vera* sunt, meritò *iusta*, quia reddunt vnicuique pro merito. *Vera* sunt, quia eò ducunt quò promittunt *Quis non timebit te Domine*, & ex hoc quis nō seruiet tibi ex amore, etiam *magni-*

ficabit nomen tuum opere & prædicatione? *quia* C
solus pius es: & verè timendus est, quia gratis iustificas. *quoniam omnes gentes venient*, & verè magnificabunt, quia aliqui de omni gente venient ad te, fidem recipiendo. *& adorabunt in spiritu & veritate in conspectu tuo*, in beneplacito tuo. *quoniam iudicia tua manifesta sunt*, & verè *adorabunt*, scilicet cognoscent esse ex iustitia, quòd bonos recipis, malos reijcis. Ostensa dignitate & potētia eorum, qui *plagas* inferre debent, vult ostendere causam, qua digni videantur mali, vt *plagas* sustineant, & prius ostendit, quod cùm reuelentur eis mysteria Ecclesiæ, excæcati malis meritis suis, non possunt intrare.

*Et post hæc vidi, & ecce apertum est templum tabernaculi testimonij in cælo. Et exierunt septem Angeli, habentes septem plagas, de templo, vestiti * lapide* *lino.
mundo, & candido: et præcincti circa pectora zonis aureis. Et vnum de quatuor animalibus, dedit septē Angelis septem phialas aureas, plenas iracundia Dei viuentis in secula seculorum. Amen. Et impletum est tēplum fumo à maiestate Dei, & de virtute eius. Et nemo poterat introire in templum, donec consummarētur septem plagæ septem Angelorum.

Et post hæc vidi, & ecce apertum templum tabernaculi testimonij, id est, apertè reuelata sunt mysteria Ecclesiæ, quæ est tabernaculum, quia in ea Deus habitat, & in ea ad tempus militat *testimonij in cælo*, quæ continet in se nouum & vetus Testamentum. *Et exierunt*, & quia ita aperta erunt *exierunt Angeli*, prædicatores, id est manifestè reprehendunt malè operantes, *habentes septem plagas, de templo*, confirmatis illis, qui sunt Ecclesia, *vestiti lapide*, firmitate, *mundo*, à vitijs, *candido*, propter virtutes. *& præcincti circa pectora sua*, id est, refrænantes etiam cogitationes, *zonis aureis*, cingulo charitatis. *Et vnum*, omnes *vnum*, quia omnes idem D
prædicant, *de quatuor animalibus, dedit septem Angelis septem phialas aureas, plenas iracundia Dei viuentis in secula seculorum*, id est, fecit ipsos ampla vasa Deo, per sapientiam & charitatem, *plenas iracundia Dei*, ad dispensandum improbos. *Et impletum est templum*, licet aperta essent mysteria Ecclesiæ bonis, tamen malis obscura erant, *fumo*, obscuritate, *à maiestate Dei*, à præsentia, *& de virtute eius*, quia cui claudit, nemo aperit, *& nemo* de reprobis *poterat in templum introire*, id est, in Ecclesiam, scilicet fieri de Ecclesia, *donec consummarentur septem plagæ septem Angelorū*, donec completa sit omnimoda damnatio. Non ideo sic determinat, vt tunc recipiantur, sed constat postea non intraturos.

CAPVT XVI.

ET audiui vocē magnam de templo, dicētem septē Angelis. Ite, & effundite septē phialas iræ Dei in terram. Et abijt primus Angelus, & effudit phialam suam in terram. Et factum est vulnus sæuum & pessimū in hominibus, qui habebant characterem bestiæ, & in eos, qui adorauerunt imaginem eius.

Et audiui, intellexi, *vocem*, diuinam inspirationem, vel aliquam admonitionem, *de cælo dicentem septem Angelis, Ite*, procedite in obedientia, iam tempus est damnationis malorum, *effundite septem phialas iræ Dei in terram*, in deditos terrenis. Cùm isti Angeli iam prædicent, & aperta sint mysteria quæ prædicant, & tamen quidam intrare recusent, habent Angeli conuenien-

A uenientem causam percutiendi, ad quod diuina voce commonentur. *Et abijt primus Angelus, & effudit phialam suam in terram: & factum est vulnus sæuum*, damnatio nociua, *& pessimum*, insanabilis, *in omnes, qui habebant characterem bestiæ, & in eos, qui adorauerunt imaginem eius.* In sexto Angelo videtur idem dixisse, sed tamen aliud est. Ibi namque est ostensum, quæ mala Sancti patientur in tempore Antichristi, & si quid inductum est de damnatione malorum, ad consolationem istorum fuit. hîc autem specialiter ostenditur damnatio impiorum, & ideo si eadem verba ponuntur hîc, quæ ibi posita sunt, non superfluunt, quia ad diuersa inducuntur. Item videtur in sexto Angelo idem dixisse qui tuba cecinit, sed tamen ibi maximè ostendit persequutionem, quam mali facient Sanctis. Si quid dictum fuit præter hæc de damnatione impiorũ, accidens erat: quare si eadem aliqua hîc dicantur, vbi damnatio malorum sola consideratur, non est superfluum. Item aliud, quia ibi nulla damnatorum distinctio fuit, hîc singuli Angeli diuersis generibus malorum plagas inferunt.

Et secundus Angelus effudit phialam suam in mare, & factus est sanguis tanquam mortui: & omnis anima viuens, mortua est in mari.

Et secundus Angelus, in officio, *effudit phialam suam in mare*, in eos, qui Sanctos contundunt *& sanguis factus est*, scilicet damnatio pro sanguine, quem fuderunt. *tanquam mortui*, quia non euadent illam damnationem, cùm viuus fundat sanguinem, ipse non potest euadere, *& omnis anima viuẽs, mortua est in mari*, id est, omnis cõsentiens illis damnabitur, qui viuere vidẽtur, quia non apertè persequuntur.

B *Et tertius Angelus effudit phialam suam super flumina, & super fontes aquarum, & factus est sanguis. Et audiui Angelum aquarum dicentem, Iustus es Domine, qui es, & qui eras, sanctus,* * *qui hæc iudicasti, quia sanguinem Sanctorum & Prophetarum effuderunt, & sanguinem eis dedisti bibere: digni enim sunt. Et audiui alterum Angelum dicentem, Etiam Domine Deus omnipotens, vera & iusta iudicia tua.*

* quia.

Et tertius Angelus effudit phialam suam super flumina, super peruersos doctores, tam maiores quam minores, & hoc dicit, *& super fontes aquarum, & factus est sanguis*, quia & isti sanguinem fuderunt, vel spiritualiter, vel corporaliter. *Et audiui Angelum aquarum dicentem*, scilicet intellexi, ipsos prædicatores non sibi, sed Domino hanc vindictam attribuentes, & iustè fieri confirmantes. Per aquas accepimus bonas doctrinas. *Iustus es Domine, qui es, & qui eras.* venturum non ponit, quia ex proximo aduentu quasi iam venientem videt. *qui hæc iudicasti*, scilicet qui huiusmodi damnationem malis soluisti. *quia sanguinem Sanctorum* minorum, *& Prophetarum* maiorum, *effuderunt, & sanguinem*, æternam scilicet pœnam, *dedisti eis bibere*, *bibere* dicit, quia pro delectatione, quam habuerunt in tormentis Sanctorum, hæc recipient. *digni enim sunt. Iustum es qui iudicasti*, quoniam illi digni erant. Et quia testimonium illud recipiendum est, quod plures confirmant: inducit alios testimonium priorum confirmantes. *Et audiui alterum Angelum*, discipulos priorum, *dicentem, Etiam Domine Deus omnipotens*, id est, verum est, quicquid de eo dixisti. ex se enim profert testimonium, *vera & iusta iudicia tua*, quia complent quod promittunt, scilicet merita cuique tribuunt, vt si quis sanguinem fudit, pro eo bibat pœnam C sanguinis.

Et quartus Angelus effudit phialam suam in solem: & datum est illi æstu affligere homines & igni, & æstuauerunt homines æstu magno, & blasphemauerunt nomen Dei habentis potestatem super has plagas, neque egerunt pœnitentiam, vt darent illi gloriam.

Et quartus Angelus effudit phialam suam in solem, in Antichristum, qui se dicit lumen mundi. *& datum est.* permissum est à Deo *illi*, Antichristo, *æstu affligere homines*, minori tribulatione, *& igni*, maiori tribulatione, *& æstuauerunt homines æstu magno*, deficientes propter tribulationes, *& blasphemauerunt nomen Dei*, vt illi, qui Antichristum fatẽtur Deum esse blasphemant, & cæteris modis, *habentis potestatem super has plagas*, licet blasphemarent, ipse tamen habet *potestatem*, quoniam cui vult dat, cui vult amouet *neque egerunt pœnitentiam*, non resipuerunt, *vt darent illi gloriam*, etsi corde dolebant vt coacti: non tamen Deum palam prędicant ore vel opere.

Et quintus Angelus effudit phialam suam super sedem bestiæ. Et factum est regnum eius tenebrosum, & commanducauerunt linguas suas præ dolore, & blasphemauerunt Deum cœli præ doloribus et vulneribus suis, & non egerunt pœnitentiam ex operibus suis.

Et quintus Angelus effudit phialam suam super sedem bestiæ, id est, super familiares Antichristi. *Et factum est regnum eius*, id est, illi, qui de familiaritate eius maximè gloriabantur, *tenebrosum*, potius excæcatum, *et commanducauerunt linguas suas*. id est, reficient se malis operibus suis, vel alij sermonibus aliorum: & est dictum ex similitudine morientis; qui præ nimio dolore D & infirmitate interiori, linguam suam comedit, *præ dolore*, propter inuidiam, & cætera vitia, quæ intus nutrierunt. *et blasphemauerunt Deum*, dicentes magnum fuisse, *præ doloribus*, propter illatas plagas, vel propter interiora vitia. *et vulneribus suis*, quæ ipsi sibi fecere manducatione linguarum. *et non egerunt pœnitentiam ex operibus suis.*

Et sextus Angelus effudit phialam suam in flumen illud magnum Euphraten, & siccauit aquam eius, vt præpararetur via regibus ab ortu solis. Et vidi de ore draconis, & de ore bestiæ, & de ore pseudoprophetæ spiritus tres immundos exire in modum ranarum. Sunt enim spiritus dæmoniorum facientes signa: & procedunt ad reges totius terræ congregare illos in prælium ad diem magnum omnipotentis Dei. Ecce venio sicut fur. Beatus qui vigilat, & custodit vestimenta sua, ne nudus ambulet, & videant turpitudinem eius. & congregabit illos in locum, qui vocatur Hebraicè Armagedon.

Et sextus Angelus effudit phialam suam in flumen, in mundum, *illud magnum Euphraten, & siccauit aquam eius*, quia prædicabit & mundum crecmandum, & omnem affluentiam eius, vel substantiam, *vt præpararetur via regibus ab ortu solis*. quia finito mundo erit resurrectio mortuorum fidelium, qui venient *ab ortu solis*, id est, à Christo, qui tunc incipiet lucere, id est, omnibus se manifestare. habet alia translatio, *regi Christo. Et vidi de ore draconis*, de inspirationi diaboli, *& de ore bestiæ*, de verbis Antichristi, *& de ore pseudoprophetæ*, de verbo Apostolorum Antichristi. Tres posuit ad generationem immundorum spirituum, vt notet cuique illorum persuasionem sufficere ad præcipitium miserorum,

A rum, *spiritus tres immundos exire*, scilicet dæmones, quos hi prædicti generant: qui dicuntur *immundi*, quia immunda persuadent. *In modum ranarum*. Sicut enim ranæ in luto habitant, & garrulæ alijs quietem auferunt: sic & isti verè *immundi* sunt. *sunt enim spiritus dæmoniorum facientes signa*, miracula, *& procedunt ad reges totius terræ congregare illos*, conducere in vnam voluntatem, *in prælium* contra fideles, *ad diem magnum Dei omnipotentis*, sed malo suo, quia citò ducentur ad diem iudicij, Dei dico, *ducentis*, *Ecce venio* Vel ita, Verè veniet, quia ipse testatur, *sicut fur*: ideo dicit *fur*, quia negligentes & dormientes occidet, & spoliabit omnibus bonis. & ideo, *beatus qui vigilat*, qui diligenter sollicitatur de salute animæ suæ, *& custodit vestimenta sua*, innocentiam & immortalitatem, quæ in Baptismo recepit, *ne nudus*, à virtutibus, *ambulet*, resurgat, *& videant* Sancti *turpitudinem eius*, peccata patebunt enim vniuscuiusq; peccata, ac si ipsi coram eis in ipsis actibus essent. *& congregabit*, superius dixit, *procedunt congregare*, & ecce ponit effectum, quia perficient quod quærunt, & hoc est, *Congregabit illos in locum*, secundùm suam voluntatem, *qui vocatur Hebraicè Armagedon. Armagedon* interpretatur mons furum, per quem significatur Antichristus, qui est caput omnium, qui sanctis fidem furari volunt, & ad quem cōfugiunt nequissimi, & ita in ipso congregantur omnes, qui ei adhærent.

Et septimus Angelus effudit phialam suam in aerem, & exiuit vox magna de templo à throno, dicens, factū est. Et facta sunt fulgura, & voces, & tonitrua, & terræmotus factus est magnus, qualis nunquam fuit, ex quo homines fuerunt super terram, talis terræmotus, sic magnus. Et facta est ciuitas magna in tres partes, B *& ciuitates gentium ceciderunt. Et Babylon magna venit in memoriam ante Deum, dare illi calicem vini indignationis iræ eius. Et omnis insula fugit, & montes non sunt inuenti. Et grando magna sicut talentum descendit de cœlo in homines, & blasphemauerunt Deum homines propter plagam grandinis, quoniam magna facta est vehementer.*

Et septimus Angelus effudit phialam suam in aerem, id est, in aereas potestates, scilicet diabolum, cui locus ille deputatus est: quia si haberent locum terram, non possemus pati eorum corruptiones. *Et exiuit vox magna*, id est, apertè magna annuntians, *de templo*, de Ecclesia, *à throno*, dicens. Hæc autem accipit Ecclesia à Deo. *Factum est*, id est consummata sunt omnia, & finis adest. *Et facta sunt* ab eisdem septem Angelis *fulgura*, miracula: *& voces*, admonitiones: *& tonitrua*, minæ: *& terræmotus factus est magnus*: quia commouebuntur terreni aduersus bonos. *qualis nūquam fuit, ex quo homines fuerunt super terram, talis terræmotus, sic magnus*, à tempore Abel. Ostēso super quos *Angelus phialas suas* effundant, secundùm distinctionem damnatorum, supponit quid tandem contingat ex effusione illa, scilicet quòd licet damnati repugnent, quasi ab ipsa effusione acceperint incrementum, tamen demerguntur in infernum. *Et facta est ciuitas magna in tres partes*, scilicet propter tres prædictas damnationes, damnata est *Babylon*. *in tres partes* dicit, quia secundùm Iudæos, & secundum gentiles, & secundùm falsos Christianos. per babylonem accipiuntur hic maiores. *& cæteræ ciuitates gentium ceciderunt*, cæteræ collectiones gentiliter viuentium. In hac damnatione intellexi puniendos pro singulis peccatis. & hoc est, *& Babylon magna venit in memoriam ante Deum*, scilicet recordatus est Deus singula peccata, quæ prius ignorare videbatur, cùm non puniret. *dare illi calicem vini indignationis iræ eius*, Dei, ad hoc venit, vt daret illis Deus *calicem*, id est, pœnam mensuratam, *vini*, contra delectationes, quas habuerant. pœnam dico procedentem ab irato, indignante Deo. tunc dicitur indignatio, quando & grauior pœna, & perduras infertur. *Et omnis insula fugit, & montes non sunt inuenti*, &c. non inuentus est aliquis Sanctorum inter eos. per mōtes eminentiores virtutibus, vt Apostolos: per insulas illos accipimus, qui contusiones mundi passi sunt. vel ad literam dicamus, quia tunc neque mons, neque insula erit. crematus enim erit mundus. *Et grando magna*, scilicet æterna pœna, quæ contundet, id est, ponderosa, & ad mensuram, *sicut talentum. talentum* magnum est centum viginti librarum, medium septuaginta duarum, minus quinquaginta. de medio hic dicit: quia peccatores de septuaginta duabus linguis non effugient hanc vindictam. *Descendit de cœlo in homines, & blasphemauerunt Deum propter plagam grandinis*. in inferno namque positi, & scientes se iustè puniri, dolebunt tamen de potentia Domini, & eum summo habebunt odio. *quoniam magna facta est vehementer.*

CAPVT XVII.

E T venit vnus de septem Angelis, qui habebant septem phialas, & locutus est mecum, dicens, Veni, ostendam tibi damnationē meretricis magnæ, quæ sedet super aquas multas, cum qua fornicati sunt reges terræ, & inebriati sunt, qui inhabitant terram de vino prostitutionis eius. Et abstulit me in spiritu in desertum. D

Et venit vnus de septem Angelis, qui habebant septem phialas, & locutus est mecum, dicens. Sicut Ioannes hic habet personam dicentis, quantum ad Angelum, & ita nos debemus habere ad Ioannem. Postquam ostendit plagas, quas inferunt Angeli tempore Antichristi; & damnationem, quam inde patientur impij, monetur ostendere causas ipsius damnationis: & sic monet nos quid modò nobis cauendum sit, quoniam idem diabolus, qui tunc apertè capiet, quotidie decipit occultè, & ad idem præcipitat homines. *Veni*, profice intelligendo, *ostendam tibi damnationem meretricis magnæ*, causam damnationis *meretricis*, qui Deo relicto fornicati sunt cum dæmone. Meretrix ista dicitur *Babylon*, quia & allicit, & seducit vt Antichristus, & alij suo tempore, *quæ sedet super aquas multas*, id est, regnat super multos populos, quos attrahit ad se per luxuriam. vnde Dominus ad Iob. Iob. 40. b. *Virtus eius*, id est, diaboli, *in lumbis eius, & fortitudo illius in vmbilico ventris eius*: quoniam viros, quorum seminarium *in lumbis* est, decipit; & *in vmbilico*, dum mulieres, quarum semen est *in vmbilico*, decipit. Vnde Propheta ad Hierusalem, quasi ad meretricem: *in tempore ortus tui*, id est, hoc tempore scilicet, *non est præcisus vmbilicus tuus*, id est, non refrænasti luxuriam. *cum qua fornicati sunt reges terræ*. potentes scilicet, *& inebriati sunt*. quia sicut ebrius interim excæcabuntur, vt Deum nec diligant, nec timeant *Qui inhabitant terram*, id est, gloriæ terræ intenti sunt. *De vino prostitutionis eius*, scilicet de delectatione

A apertæ fornicationis. *abstulit me in spiritu in desertum*, scilicet vt viderem reprobos, qui deserti sunt à Deo.

Et vidi mulierem sedentem super bestiam coccineam, plenam nominibus blasphemiæ, habentem capita septem, & cornua decem. Et mulier erat circundata purpura & coccino, & inaurata auro, & lapide pretioso, & margaritis, habens poculum aureum in manu sua, plenum abominationum, & immunditia fornicationis eius, & in fronte eius nomen scriptum, Mysterium, Babylon magna, mater fornicationum & abominationum terræ.

Et vidi mulierem, scilicet Babylonem, quia hi & molles sunt, & seducti velut Eua. *Sedentem super bestiam*, & hi habent fundamentum diabolum, per quem operantur, *coccineam*, id est, sanguineam: quia sanguinem Sanctorum fudit, vel eloquia Dei malè intelligere facit. *Plenam nominibus blasphemia*: quia dicunt mala, quæ faciunt, Deo non displicere. *habentem capita septem*, quinque sensus, quibus consentiendo seducimur, & quibus solis vita puerilis regitur. Sextum caput error, vt in his, qui possunt ratione vti: septimum caput Antichristus. per quæ *septem* diabolus ducit homines ad peccatum. *& cornua decem*. decem regna, quæ erunt tempore Antichristi, per quæ alia intelliguntur. Bestia talis erat *& mulier erat circundata purpura*, scilicet regali veste, per quod notatur potentia eius. *& coccino*, quia occidunt nolentes sibi consentire *& inaurata auro*. quia videbuntur illuminati diuina sapientia, vel etiam mundana, quæ pretiosior res est inter mundana. *& lapide pretioso*. lapidem pretiosum accipit charitatem, quam fingunt se habere, sicut carbunculus pretiosior est inter lapides *& margaritis* per *margaritas* accipit alias virtutes, quas fingunt se habere *habens poculum aureum in manu sua*, id est, diuinas Scripturas, quibus potantur fideles ad salutem, quas habent *in manu sua* in prauis expositionibus, vel quia fingunt bene operari. *plenum abominationum, & immunditia fornicationis eius*, quia docent secundùm suas expositiones immunditias multas, & fornicari cum dæmone per quod separantur à bono, quia finis eorum malus est. *Et in fronte eius nomen scriptum, Mysterium*, scilicet in aperto habent signum, quod rudibus est *mysterium*, sed sapientibus aperta cognitio: & est quædam confortatio fidelibus, ne ab ipsa seducantur, in qua talia manifestè vident. *Babylon, magna* confusio, *mater fornicationum*, proponentes se exemplum peccandi, pro quibus terreni à salute fidelium repelluntur *& abominationum terræ.*

Et vidi mulierem ebriam de sanguine Sanctorum, & de sanguine Martyrum IESV. Et miratus sum cùm vidissem illam, admiratione magna. Et dixit mihi Angelus, Quare miraris? Ego dicam tibi sacramentum mulieris, & bestiæ quæ portat eam, quæ habet capita septem, & cornua decem. Bestia, quam vidisti, fuit, et non est, et ascensura est de abysso, et in interitum ibit, et mirabuntur inhabitantes terram, quorum non sunt scripta nomina in libro vitæ à constitutione mundi, videntes bestiam, quæ erat, et non est.

Et vidi, posita causa damnationis, ponit & ipsam damnationem, ac si diceret, vidi peccantem, *vidi* & pro peccato damnatam. & hoc est, *vidi mulierem ebriam de sanguine Sanctorum*, *ebriam* dicit, quia sumitur vindicta de effusione sanguinis, vt præ nimijs doloribus nesciat iam vbi sit. *et de sanguine*, & cætera maiorum, C scilicet, qui non timent Christum testari esse Deum. *Et miratus sum, cùm vidissem illam*, &c. Hîc habet personam illorum, qui cùm vident malos in mundo exaltatos mirantur, cùm audiunt quæ pœnæ eis promittuntur, & cùm ita sint puniendi, quare Deus permittit eos exaltari. Sed docentur intelligere illam exaltationem datam ad maiorem excæcationem. *Et dixit mihi Angelus*, quid *miraris*? Noli mirari, sed intellige quid sit. *Ego tibi dicam sacramentum*, & cætera, id est, cur puniuntur mali, & diabolus, qui eos peccare facit: quod non patet nisi doctis, *quæ habet capita septem, & cornua decem. Bestia*, & cætera, id est, diabolus qui facit homines bestiales, *fuit*, regnauit ante aduentum Christi, *& non est*, nato Christo vis sua perijt. *& ascensura est*, & cætera. quia tempore Antichristi potestatem recipiet, & habebit locum in malos, *de abysso*, de profundis in vitijs. *& in interitum ibit*, quoniam mortuo Antichristo, iam non habebit locum. *& mirabuntur inhabitantes terram*. dolebunt nanque mali, cùm suam potestatem, quæ tanta fuit, sic adnihilatam videbunt. *quorum non sunt scripta nomina in libro vitæ à constitutione mundi*. qui non sunt præsciti ad salutem in æterna præscientia Dei. *videntes bestiam, quæ erat, & non est* quę potentiam habuit ante tempus Christi, cuius potentiam mors Christi destruxit.

Et hic est sensus, qui habet sapientiam. Septem capita septem montes sunt, super quos mulier sedet, & reges septem sunt. Quinque ceciderunt, vnus est, & alius nondum venit. Et cùm venerit, oportet illum manere breue tempus. Et bestia, quæ erat, & non est, & ipsa est octaua, & de septem est, & in interitum vadit. Et decem cornua, quæ vidisti, decem reges sunt, qui regnum D *nondum acceperunt: sed potestatem tanquam reges vna hora accipient post bestiam. Hi vnum consilium habent, & virtutem, & potestatem suam bestiæ tradent. hi cum Agno pugnabunt, & Agnus vincet illos, quoniam Dominus dominorum est & Rex regum, & qui cũ illo sunt, vocati, & electi, & fideles.*

Et hic est sensus, scilicet in consideratione æternæ pœnæ est exercendus *sensus* sapientis, vt ostendat potentiam negligendam, ex qua prouenit pœna & damnatio æterna *qui habet sapientiam. Septem capita septem montes sunt*, &c. quia per hæc *septem* eleuat diabolus homines in superbiam. *& reges septem sunt*. hi idem sunt, qui montes, & reges dicuntur propter potentiam secularem. *quinque ceciderunt*. assensio quinque sensuum abijt cum infantia. *& vnus est*, error, qui manet nobiscum etiam in matura ætate, *& alius nondum venit*, Antichristus, qui maximè coget ad peccandum. Adam si in obedientia perstitisset, sensibus corporis ad nullam delectationem vteretur magis in aliquo, quàm in omnibus. Sed ex suo peccato ita corrupti sunt sensus, vt iam naturale sit, leuia tactu, sapora, canora, visu pulchra quærere. hi sunt *quinque reges*, per quos diabolus homines in pueritia regit: quia ipse fuit causa cur corrũperentur. hi sunt *quinque viri Samaritanæ*, de quibus Ioan. 4. In iuuenta seducit, vel succedit error. Nam postquam discretionem habet, si peccat, iam non sensibus, sed errori deputatur. de quo Dominus: *Et nunc quem habes non est tuus vir.* habemus etiam hos *quinque reges*, in quinque regibus quos vicit Abraham, de quibus Genes. 14 *& cùm venerit, oportet*, &c. quædam confortatio est, ac si diceret, ne cædatis. *Et bestia, quæ erat, & non est, &*

A est, & ipsa, &c. de septem est, quia diabolus, & similiter peccat, & similiter punietur. *Octaua est*, quia omnes transcendet in nequitia, & in pœna. *Et in interitum vadit. Et decem cornua quæ vidisti, decem sunt reges*, tempore Antichristi, vt Daniel dicit. Eruntque decem regna principaliter Antichristo adhærentia, quorum reges notantur in cornibus propter elationem, & impugnationẽ, *qui regnum nondum acceperunt*. licèt autem illi nõdum regnum acceperint, indicia tamen eorum præcedunt in multis. *sed potestatem tanquam reges*. quia non verè *reges*, sed tyranni. *vna hora*. & quia tempus breue est, resistite, nunquam cedatis ei. *accipient post bestiam*, nõ prius tempore, sed vt sequaces & inferiores eo. *Hi vnum*, &c. negãdi Christum, in quolibet malo consentiendi. *& virtutem*, quam ex proprijs viribus habent. *& potestatem suam*, quia ex subditis. *Bestiæ tradent*, quia Antichristo omnia attribuunt. *Hi cum Agno pugnabunt*, verbo & opere, vt seducant ei fideles suos, *& agnus vincet illos*, dando suis constantiam, & alios tandem excæcando. *quoniam Dominus Dominorum est*: vtens etiam malis ad vtilitatem, & purgationem suorum. *Et Rex regum*, & ideo etiam vincet reges terræ, quoniam pretiosam habet familiam. & hoc est, *& qui cum illo sunt, vocati*, per prædicatores; *electi*, ab æterno; *& fideles*, in custodia fidei & operum executione.

Et dixit mihi, Aquæ, quas vidisti, vbi meretrix sedet, populi sunt, & gentes, & linguæ. Et decem cornua, quæ vidisti in bestia, hi odient fornicariam, & desolatam facient illam, & nudam, & carnes eius manducabunt, & ipsam igni concremabunt. Deus enim dedit in corda eorum, vt faciant quod illi placitum est, vt dent
B *regnum suum bestiæ, donec consummentur verba Dei. Et mulier, quam vidisti, est ciuitas magna, quæ habet regnum super reges terræ.*

Et dixit mihi, Aquæ, &c. scilicet Babylon, vel Antichristus, qui iam regnat per mysterium. *populi sunt*, id est, fluitantes in vitijs, *& gentes*, ex omni hominum gente collecti, *& linguæ. Et decẽ cornua*, &c. & ideo vos nolite conformari ei, quia hi, qui modo adhærent, tandem dolebunt, & odient bestiam, dolentes & scientes se fuisse seductos per eam. *& desolatam facient illam*, quia solatium, quod modò faciunt ei, tandem cessabit. *& nudam*, quia imperium eius, quod per ipsos excreuerat, iam nõ habebit locum *& carnes eius*, &c. id est, tormenta pro delectationibus eius quas consecuti sunt. *& ipsam igni cremabunt*, quia ipsi erunt causa, quare diabolus puniatur, quoniam per ipsum decepti sunt. *Deus enim*, quasi dicat, & cùm talem sciant finem, quare sequuntur eum? excæcauit enim eos Deus malis meritis eorum. & hoc est, *Deus enim dedit in corda eorum*, &c. id est, illi, scilicet diabolo, *vt dent regnum suum bestiæ*, ita faciunt quod placitum est bestiæ illi, quoniam permittunt se regnum diaboli, *donec consummentur*, &c. scilicet donec compleantur quæ promissa sunt de præmio malorum & bonorum, scilicet donec separentur boni à malis. *Et mulier, quam vidisti*, &c. id est multitudo magna potentium munita omni praua obstinatione, *quæ habet regnum*, &c. quia dominatur, & compellit in elatione magna.

(·,·)

VISIO VI.

CAPVT XVIII.

C *Et post hæc vidi alium Angelum descendentem de cælo, habentem potestatem magnam, & terra illuminata est à gloria eius, & exclamauit in* * *forti voce dicens, Cecidit, cecidit Babylon magna, & facta est habitatio dæmoniorum, & custodia omnis spiritus immundi, & custodia omnis volucris immundæ & odibilis: quia de vino iræ fornicationis eius biberunt omnes gentes, & reges terræ cum illa fornicati sunt, & mercatores terræ de virtute deliciarum eius diuites facti sunt.*

* fortitudine.

In hac sexta visione agitur de pœnis vltimis, quas patientur impij in inferno pro singulis peccatis, & primùm ostendit de Babylone, & in ea ostendit diuersos ordines: postea de Antichristo & pseudoprophetis, deinde de ipso diabolo & est visio apertè diuisa ab his, in quibus damnatio malorum ostenditur, cùm hic non damnatio, sed pœnæ, quæ damnationem sequũtur, ostenduntur. & ideo si quid de damnatione malorum ostendatur, non est superfluum, quia ad aliud inducetur. Cùm autem has pœnas executurus sit, ostendit Christum potentem hoc facere, & etiam hoc ipsum Christum adnuntiãtem, vt sit maior fides. *Et post hæc vidi alium Angelum*, Christum, *descẽdentem de cælo*, humiliantem se ad cognitionem hominum ex cognitione Angelorum, vel ad assumptionem carnis de æqualitate Patris. *habentem potestatem magnam*, & secundùm diuinitatem & humanitatem, vndè dicitur Matth. 28. *data est mihi omnis potestas in cælo & in terra*, quod tam potens dicit, potest efficere. *& terra illuminata est*, id est Ecclesia pulsis tenebris ignorantiæ. *à gloria eius*, à gloriosa prędicatione, *& exclamauit*. adnũtiauit. *in forti voce*, quia quod dixit, ad effectum perluxit. *dicens, Cecidit, cecidit Babylon*, repetitio notat duplicem casum, scilicet corporis & animæ, vel infinitũ D casum, *magna*, quia multos amplectitur. præmittit causam ruinæ, *& facta est*, &c. *dæmoniorum* id est, collectio dæmonũ. *Et custodia omnis*, &c. quia custodit in se diabolum, obediendo ei in prauis actibus. *volucris immundæ* &c. tunc comparatur volucri diabolus, quoniam facit aliquem efferre se & superbire de immunditia sua. *quia de vino iræ fornicationis eius*, id est, fornicatione, pro qua irascitur Deus. *biberunt omnes gentes, & reges terræ*, scilicet potentes seculi. *mercatores terræ*, &c. ad literam, vel dicantur *mercatores* omnes, qui vendunt animas suas pro his secularibus *de virtute deliciarum eius*, de effectu *deliciarum* de peccato: vnde dicitur, omnis diues, vel iniquus, vel hæres iniqui. *diuites facti sunt.*

Et audiui aliam vocem de cælo, dicentem, Exite de illa populus meus, vt ne participes sitis delictorum eius, & de plagis eius non accipiatis: quoniam peruenerunt peccata eius vsque ad cælum, & recordatus est Dominus iniquitatum eius: reddite illi sicut & ipsa reddidit vobis, & duplicate duplicia, secundùm opera eius, in poculo, quo miscuit, miscete ei duplum. Quantum glorificauit se, & in delicijs fuit, tantum date illi tormentum & luctum, quia in corde suo dicit, Sedeo regina, & vidua non sum, & luctum non videbo. ideo in vna die venient plagæ eius, mors, & luctus, & fames, & igne comburetur: quia fortis est Deus, qui * *iudicauit illã, & flebunt, & plangent se super illam reges terræ. qui cum illa fornicati sunt, & in delicijs vixerunt, cùm viderint fumum incendij eius, longè stantes propter timorem tormentorum eius, dicentes, Væ, væ, ciuitas illa magna Babylon, ciuitas illa fortis, quoniam vna hora venit iudicium tuum.*

* iudicabit.

A *Et audiui.* Ponit admonitionem, quia si nunc non sumus de illis, nec tandem damnabimur cum illis. *aliam vocem,* Christi inspirationem, vel prædicationem, *de cœlo, dicentem, Exite,* &c. opera eorum ne faciatis, *vt ne participes sitis.* &c. nec cõsensum adhibeatis consensum quidem præbẽt, qui laudant, & adulãtur, & qui corrigere debet, & non facit. *& de plagis eius non accipiatis,* & tunc non eritis participes pœnarum, quas plagas, ideo recipiet. *quoniam peruenerunt peccata.* &c. id est, ad contemptum Dei per impœnitentiam. Tunc dicuntur *peccata* venire *vsque ad cœlum,* quando perueniunt ad illud peccatum peccandi, quod non quia transirent peccãdo, scilicet ad contemptum Dei, vnde æquè redditur ęterna pœna, & illi, qui peccauit tribus annis; & illi, qui centum annis: quoniam vterque venit ad illud punctum quod nunquam transiret peccando. *& recordatus est Dominus,* &c. & minorũ, quorum videbatur oblitus, dum permittebat eos prosperari. *Reddite illi.* admonet etiam Sanctos, vt diuinam vindictam exerceant in illos. *sicut & ipsa reddidit vobis,* scilicet, *sicut* ipsi pœnas intulerunt vobis, quamuis purgatorias, ita vos *reddite* illis pœnas, sed æternas. *& duplicate,* id est. animæ & corpori, *duplicia,* duplo grauiores reddite, quàm ipsi vobis. *secundùm opera eius,* nõ omnibus æquales, sed vnicuique pro meritis. *In poculo,* quo, &c. scilicet sicut illi tormenta vobis intulerunt, ita vos illis. Redditur & aliquãdo eodem genere. *Quantum glorificauit se, & in,* &c. non de his tantùm, quæ in alios fecerunt, punientur; sed etiam de gloria & delectatione, quam inter seipsos habuerunt: vel vt ostendat
B descriptionem, *quantum* vnicuique sit reddendum, scilicet, *quantum* peccauit, scilicet alij plus, alij minus: *tormentum* ad corpus, *luctum* ad animam: *quia in corde suo dicit.* ostendit quo modo *glorificauit Sedeo* quasi stabilis. *regina,* dignitate & potentia, *& vidua non sum,* non desunt mihi seruitores, vel quia habet cõsolationem in temporalibus, *& luctum non videbo,* non timet defectũ suæ potentiæ. *ideo in vna die,* in hora iudicij. *venient plagæ eius* præmisit causas damnationis, modò ponit ipsas causas & pœnas. *Mors,* separatio à vera vita, *& luctus,* contra gaudia, quæ hîc habuit. *& fames,* à vera refectione, *quia fortis est Dominus,* cui nullus potest resistere, vel tandem inflexibilis omni prece. Communem dixit de damnatione Babylonis, modò distinguit per diuersos ordines damnatorum, *et flebunt,* dolebunt in animo, *et plangent se,* &c. dolorem cordis ostendent, quia dolebunt patientes, & de propria miseria, & de damnatione subditorum. *reges terræ,* vel etiam boni *reges,* vel *qui* aliquando *cum ea fornicati sunt,* dolebunt, quòd eis vnquam similes fuerunt, *cùm viderint fumum incendij eius, cùm viderint* signa suæ pœnæ. *longè stantes,* voluntate, istud ꝙ sequitur planum est.

Et negotiatores terræ flebunt, et lugebunt super illam quoniam merces eorum nemo emet amplius, Merces auri, et argenti, et lapidis pretiosi, et margaritæ, et byssi, et purpuræ, et serici, et coccini, et omne lignum thyinum, et omnia vasa eboris, et omnia vasa de lapide pretioso et æramento, et ferro. et marmore, et cinnamomum, et amomum, et odoramentorum, et vnguenti, et thuris, et vini, et olei, et similæ, et tritici, et iumentorum, et ouium, equorum, et rhedarum, et mancipiorum, et animarum hominum, et poma desiderij animæ tuæ discesserunt à te: et omnia pinguia, et præclara perierunt à te, et amplius illa iam non inuenient, mercatores horum, qui diuites facti sunt, ab ea longè stabunt C
propter timorem tormentorum eius, flentes, ac lugentes, et dicentes. Væ, væ, ciuitas illa magna, quæ amicta erat bysso, et purpura, et cocco, et deaurata erat auro, et lapide pretioso, et margaritis, quoniam vna hora destitutæ sunt tantæ diuitiæ. Et omnis gubernator, et omnis qui in lacum nauigat, et nautæ, et qui in mari operantur, longè steterunt, et clamauerunt videntes locum incendij eius, dicentes: Quæ similis ciuitati huic magnæ? Et miserunt puluerem super capita sua, & clamauerunt flentes, & lugentes, & dicentes, Væ, væ, ciuitas illa magna, in qua diuites facti sunt omnes, qui habebãt naues in mari de pretijs eius, quoniam vna hora desolata est.

ALIVS ordo damnatorum de his, qui sunt in Babylone. *Et negotiatores terræ,* ad literam, vel omnes, qui vendunt animas pro terrenis. *flebunt super illam, & lugebunt,* scilicet continuum habebunt dolorem, quia dolebunt ea perire, in quibus sperabant obtinere felicitatem, *quoniam merces eorum nemo emet amplius.* has scilicet *merces auri,* & cætera. *& serici,* apud Seres facti, *& omne lignum thyinum* nemo emet. *& æramento,* vt baccilia, *& odoramentorum,* scilicet *merces, & animarum hominum,* venditur solum corpus, vt si Christianus Christiano vendatur, tum quasi anima, vt si apud paganos animam suam saluare non possit. *Et poma desiderij animæ discesserunt à te,* Babylon. hic notat, quia etiam pro minimis damnentur homines, si in his minimis delectentur, & cætera. *Et omnis gubernator,* vt patres familiarum, *& omnis qui in lacum nauigat,* sicut illi, qui proponunt sibi aliquid determinatum, vt marcas auri vel aliquid huius generis. *& nautæ,* vt seruientes gubernatorum, *& qui in mari operantur,* vt omnes Babylonios comprehendat, D
dicit, *& qui in mare operantur,* id est, qui in mundo sperant, & delectantur. *longe steterunt,* voluntate, ne incendantur, *& clamauerunt, dicentes, Quæ similis huic ciuitati,* in miseria? *& miserunt puluerem super capita sua,* quod est signum pœnitentiæ, quamuis tardè: vel *puluerem,* id est, concupiscentiam terrenorum præposuerunt capiti suo, id est, animæ. *de pretijs eius.* ad literam, vel de peccatis.

** Exultate super eam * cœli, & sancti Apostoli* * Exulta.
& Prophetæ, quoniam iudicauit DEVS iudicium * cælum.
vestrum de illa. & sustulit vnus Angelus fortis lapidem quasi molarem magnum, & misit in mare, dicens. Hoc impetu mittitur Babylon ciuitas illa magna, & vltra iam non inuenietur. Et vox citharœdorum, & musicorum, & tibia canentium, & tuba, non audietur in te amplius. Et omnis artifex omnis artis non inuenietur in te amplius, & vox molæ non audietur in te amplius, & lux lucernæ non lucebit in te amplius. Et vox sponsi & sponsæ non audietur adhuc in te, quia mercatores tui erant principes terræ: quia in veneficijs tuis errauerunt omnes gentes, & in ea sanguis Prophetarum & sanctorum inuentus est, & omnium qui interfecti sunt in terra.

POSITA damnatione impiorum, ponit exultationem, & commonet Sanctos, vt congratulentur diuino iudicio, & hoc est: *Exulta super eam cælum,* vt Angeli, *DEVS iudicauit iudicium vestrum de illa.* scilicet iudicant ea, quę peccauit in nos. Postquam ostendit singulorum ordinum damnationem, ostenditur sibi modus, scilicet quod sibi præmonstratum fuerat, videt completum. *Et sustulit.* eleuat Deus mundum in potentijs, vt grauius demergat. *vnus Angelus fortis,* CHRISTVS, *lapidem,*

A dem, lapidea corda habẽtes, *quasi molarem magnũ,* semper per hæc mundana voluentes: quia alios terit. *& misit in infernum. Hoc impetu mittetur Babylon.* sicut in hac figura vides. vel quantò plus exaltantur, tantò grauius cadent. *& vltra iam non inuenietur,* sicut quidam hæretici putant. *& vox citharœdorum*, enumerat & illa perire, de quibus non dixerat. *& vox sponsi, & sponsæ,* lætitia nuptiarum, *quia mercatores tui erant principes terræ*, scilicet dantes animas suas pro terrenis, nimiam potestatem exercuerant, quod iam pati non volo. Nunc quasi ad ipsam Babylonem loquitur de casu suo, condolens miseriæ eius, nunc ad auditores cõuertitur, vt fideles exhortetur, *quia in veneficijs tuis,* ad litteram, vel venenosis persuasionibus, errauerunt *omnes gentes,* aliqui de gente. *& omnium qui interfecti sunt.* quia si malus malum occidit, non excusat occisorem nequitia occisi.

CAPVT XIX.

POst hæc audiui quasi vocem magnam † tubarum multarum in cælo dicentium, Alleluia. Laus, & † turbarũ.
gloria, & virtus Deo nostro est, quia vera & iusta iudicia sunt eius, qui iudicauit de meretrice magna, quæ corrupit terram in prostitutione sua, & vindicauit sanguinem seruorum suorum de manibus eius, Et iterum dixerunt, Alleluia. Et fumus eius ascendit in secula seculorum. Et ceciderunt viginti quatuor, & quatuor animalia & adorauerunt Deum sedentem super thronum, dicentes, Amen, Alleluia. Et vox de throno exiuit, dicens, Laudem dicite Deo nostro omnes serui eius, & qui timetis eum pusilli & magni.

VIDIT completam damnationem Babylonis, modò audit exultationem Sanctorum de hac damnatione, sicut commoniti fuerant, vbi dixit, *Exulta cælum. Post hæc audiui quasi vocem,* ex-
B ultationem, magnam *tubarum in cælo,* sanctorũ, qui tubæ sunt, scilicet intonantes prædicatione, *dicentium, Alleluia. Alleluia,* nõ est vox alicuius linguæ, sed est vox Angelica, non habet propriã interpretationem in aliqua lingua, & significat Trinitatem, per *Alle,* Patrem, per *lu*, Filium, per *ia*, Spiritum sanctum. nec simpliciter illam diuinam substantiam, sed cum laude, & illa inexplicabili *Laus,* laudandus propter resurrectionem, *& gloria,* propter ascensionem, & immortalitatem, *& virtus Deo nostro est* quia vicit diabolum. & ideo hæc sunt ei: perficit enim quod promittit, & ideo *vera & iusta*, secundum merita cuiusque, *iudicia eius sunt, qui iudicauit de meretrice, quæ corrupit terram*: alius alium, *in prostitutione sua. & vindicauit sanguinem seruorum suorum,* requirens eum *de manibus eius. & iterum dixerunt, Alleluia.* per hanc iterationem intelligimus infinitam laudem. *& fumus eius ascendit in secula seculorum.* vindicauit *sanguinem*, non temporaliter, sed æternaliter. Ponit exultationem maiorum de damnatione prædicta, & isti confirmant testimonium præcedentium. & ex se testimonium dant. *& ceciderunt seniores,* iudices, *viginti quatuor, & quatuor animalia,* doctores, *& adorauerunt Deũ sedentem super thronum, dicentes.* confirmatio superiorum, scilicet verum est, quòd Deus ita gloriosus est. *Alleluia.* vbi dicunt *alleluia,* ponit ex se laudem. *Et vox,* admonitio, *de throno*, de secreto loco, vel de his, in quibus sedet iudex, *exiuit, dicens,* ad audientiam omnium. Posita dãnatione & pro ea Sanctorum exultatione, ponit admonitionem, vt subterfugiamus talium cõformitatem. *Laudem dicite Deo nostro,* bene operemini, *omnes serui eius, & qui timetis eum,* casto ti-
more. *pusilli & magni,* secundùm ætatem, vel qui C
nequeunt altiora perficere, vt *vende omnia*, & secundùm Christum *magni* sunt, qui hæc possunt.

*Et audiui quasi vocem * tubæ magnæ, & sicut vocem aquarum multarum, & sicut vocem tonitruorum magnorum dicentium, Alleluia, quoniam regnauit Dominus Deus noster omnipotens. Gaudeamus, & exultemus, & demus gloriam ei, quia venerunt nuptiæ Agni, & vxor eius præparauit se: & datum est illi vt cooperiat se byssino splendenti & candido. Byssinum enim iustificationes sunt Sanctorum. Et dixit mihi, Scribe: Beati qui ad cœnam nuptiarum Agni vocati sunt. Et dicit mihi, hæc verba Dei vera sunt. Et cecidi ante pedes eius, vt adorarem eum. Et dicit mihi, Vide ne feceris, Conseruus tuus sum, & fratrum tuorum habentium testimoniũ Iesu. Deum adora. Testimonium enim Iesu, est spiritus prophetiæ.* * turba.

OSTENSA lætitia, quàm habent Sancti de damnatione malorum, supponit aliam, quã habent de impletione consortij, & aduentu regni Dei. *Et audiui quasi vocem,* exultationem Sanctorum prædictorum, *tubæ magnæ,* qui per prædicationem quasi tuba intonuerunt. *& sicut vocem aquarum multarum*, quia de multis populis collecti sunt. *& sicut vocem tonitruorum magnorum:* terrebit enim impios Sanctorum exultatio, *dicentium, Alleluia. quoniam regnauit Dominus Deus noster omnipotens*, quasi antea regnum fuit impiorum *gaudeamus* secundùm beatitudinem animę, *& exultemus* ex corporis glorificatione. *& demus gloriam ei,* scilicet nos ab eo omnia habere reputemus, *quia venerunt nuptiæ* Agni, quoniam iuncta est Ecclesia Christo. *& vxor eius præparauit se,* conueniens erat, vt iungeretur, quia ipsa Ecclesia idoneam se præbuit, vt reciperetur *& datum est illi* interim, *vt cooperiat se byssino,* secundũ D
præsentem statum, dedit Dominus Ecclesiæ suæ iustificationes, quibus se vestiret, & Deo paratam se ostenderet. *splendenti. Byssinum enim iustificationes sunt Sanctorum. et dixit mihi Beati,* inuitat præsentes ad prædictas nuptias. *qui ad cœnam nuptiarum agni vocati sunt,* perfectè ita, vt perueniant *Hæc verba Dei,* et vt maiorem exhortationem faciat, dicit *hæc verba* esse *Dei*, et quia Dei, ideo *vera. Et cecidi ante pedes eius*, quia eum maiorem me intellexi paratus ad obediendum humiliaui me ei, & debetis vos humiliari doctoribus vestris. *vt adorarem eum,* id est, venerarer vt maiorem. *Et dicit, vide ne feceris*, ante incarnationem Christi non prohibuit se Angelus adorari, quia videbat omnem hominem se inferiorem. Sed post ascensioné Christi, quia vidit hominem supra omnes Angelos exaltatum, timuit ab homine adorari *conseruus tuus sum, & fratrũ tuorũ habentium testimoniũ Iesu,* ego, & tu, cæteriq; fratres tui vnũ Deum habemus. *Deũ adora. testimonium Iesu, est spiritus prophetiæ:* quia omnes Prophetæ testimonium perhibent Iesu, & non ex se, sed Spiritus sanctus per ipsos.

*Et vidi cælum apertum. Et ecce equus albus, & qui sedebat super eum, vocabatur Fidelis, & Verax, & ** * cum.
*in iustitia iudicat & pugnat. Oculi autem eius sicut flamma ignis, & in capite eius diademata multa, habens nomen scriptum, quod nemo nouit nisi ipse. Et vestitus erat veste aspersa sanguine, & * vocatur nomen* * vocabatur.
eius, Verbum Dei. Et exercitus, qui sunt in cælo, sequebantur eum in equis albis, vestiti byssino albo & mundo, & de ore eius procedit gladius † acutus, vt in ipso percutiat gentes. & ipse reget eas in virga ferrea, & ipse † ex vtraque parte.
calcat torcular vini furoris iræ Dei omnipotentis, & habet in vestimento & in femore suo scriptum, Rex regum, & Dominus dominantium.

A OSTENSA damnatione Babylonis, & Sanctorum exaltatione, supponit damnationẽ Antichristi, & pseudoprophetarum, vbi dicit, *& apprehensa est bestia*, quorum damnationis causam præmittit, cùm dicit, *contra Christũ pugnabunt*: & quia incredibile videretur, quòd Antichristus, & sui, qui tam potentes erant, sic possent damnari, præmittit potentiam damnantis, & secundùm diuinitatem, & secundùm humanitatem, cuius potentiæ nullus possit resistere. Ex qua etiã ipsius dignitate inuitat nos ad eius imitationem. *Et vidi cœlum apertum*, sed reuelata sunt mihi mysteria Ecclesiæ, & quòd homo possit cœlum ascendere, & Deum agnoscere, quasi dicat, *Vidi* vocatos ad nuptias, *vidi* quòd possent venire, quia & bonum habemus adiutorem: & bonos monitores. *& ecce equus*, & hoc est, apparuit *equus*, id est, caro Christi, portans *Verbum Dei. albus*, quia sine peccato. *& qui sedebat super eum*, diuinitas. *vocabatur Fidelis*, quia pmissa implet. *& Verax*, quia in nullo mẽtitur, vt dicitur ad Titum 1. a. & Hebr. 6 d & alios veraces facit, *& cum iustitia iudicat*, quia *vnicuiq; reddit secundùm opera*, vt dicitur Rom. 2. a. *& pugnat* in suis contra diabolum. *Oculi autem eius sicut flamma ignis*, dona Spiritus sancti, vel diuina præcepta, vel charitas, quæ comburit vitia, illuminat habentem, & accendit ad amarem Dei. *& in capite eius*, secundùm diuinitatem, *diademata multa*, quia per eam & ipse, & sui coronantur. *habens nomen scriptum, quod nemo nouit*, plenè intellexit, *nisi ipse*, & cui ipse reuelauit. *Et vestitus erat veste*, carne, *aspersa*, in passione, *sanguine*, vel Ecclesia, quæ in Martyrib' occiditur.

C *& vocatur nomen eius Verbum Dei*, per quem Pater se mundo nuntiauit, & *per quem omnia fecit* Ioan. 1 *& exercitus, qui sunt in cœlo*, fideles contra diabolum dimicantes, *qui sunt in* Ecclesia. *Sequebantur eum*, id est, imitabantur, *in albis equis*, id est, in corporibus dealbatis multis virtutibus. *vestiti byssino* .i. iustitia. *albo*, secũdùm virtutes. *mundo*, à criminali macula. *Et de ore eius*, id est, prædicatione, *procedit gladius*, id est, diuina sententia. *ex vtraque parte acutus*: quia percutit secundùm corpus, & secundùm animam, vel nouo & veteri Testamento, vel vtroque populo, gentili & Iudæo. *vt in ipso percutiat* omnes *gentes*, quosdam ad vitam, quosdam ad mortem. *& ipse reget eas*, bonos de virtute in virtutem, malos de vitio in in peius, *in virga ferrea*: inflexibili iustitia *& ipse calcat torcular vini furoris iræ Dei omnipotentis*, id est, mortem, quæ ab irato Deo primo homini peccanti illata est, resurgens destruxit, vel *torcular* tribulatio est, quam Deus iratus & furiosus infert, de qua tribulatione exit *vinum*, id est, quidam Sancti eliciuntur, & dicitur furor, *ira* continuatio, *& habet in vestimento*, id est, in carne, *& in femore*. per hoc notat Christum de vera progenie hominis fuisse. *Scriptum*, quod non posset inde deleri, vel in cordibus fidelium, qui sunt vestimentum, id est, *scriptum, Rex regum* Sanctorum, *& Dominus dominantium* omnium, qui subditis dominantur.

Et vidi vnum Angelum stantem in sole, & clamauit voce magna, dicens omnibus auibus, quæ volabant per medium cœli: Venite, & congregamini ad cœnam magnam Dei, vt manducetis carnes regum, & carnes tribunorum, & carnes fortium, & carnes equorum, & sedentium in ipsis, & carnes omnium liberorum & seruorum, & pusillorum, & magnorum.

B OSTENSA dignitate Christi, per quem diabolum expugnare poterit, subdit admonitionem præsentium, vt huic tali adhæreant. *Et vidi Angelum*, prædicatores, *stantem in sole*, in aperto, vt ab omnibus audiretur, *& clamauit voce magna*, id est, admonitione audienda, *dicens omnibus auibus*, id est, fidelibus, qui & agiles sunt, & pennati virtutibus, *quæ volabant per medium cœli*, id est, per Catholicam fidem, nullam sibi facientes propriam sectam. *venite*, bene operando, *congregamini*, à diuersis partibus cœli, vel in eadem fide, nihil proprij apponentes. Deo enim placet vnitas. *ad cœnam magnam Dei*, *cœnam* accipit ipsum Christum, qui est vera cœna reficiens, & nunquam deficiens, vel consortium. & benè *cœnam*, nõ prandium, quia talem refectionem nullus labor, sed perpetua quies sequitur. *vt manducetis carnes regum*, id est, delectemini in cruciatu maiorum & minorum impiorum. *& carnes fortium*, in viribus corporis, *equorum*, subditorum, *& sedentium in ipsis*, Prælatorum, &c.

Et vidi bestiam, & reges terræ, & exercitus eorum congregatos ad faciendum prælium cum illo, qui sedebat in equo, & cum exercitu eius. Et apprehensa est bestia, & cum ea pseudopropheta, qui fecit signa coram ipso, quibus seduxit eos, qui acceperunt characterem bestiæ, & eorum qui adorat imaginem eius. Viui missi sunt hi duo in stagnum ignis ardentis sulphure, & cæteri occisi sunt in gladio sedentis super equum, qui procedit de ore ipsius, et omnes aues saturatæ sunt carnibus eorum.

Et vidi bestiam, Antichristum, qui est principale caput bestiæ, *et reges terræ*, pseudoapostolos. *et exercitus eorum congregatos*, id est, omnes ei D seruientes, *ad faciendum prælium cum illo*, contra Christum & suos blasphemijs, tribulationibus, & miraculis, *qui sedebat in equo*, &c. quasi diceret, multum debetis esse soliciti, vt ad hanc cœnam veniatis, quia diabol' paratus est nocere vobis, quem tamen Dei auxilio vincere poteritis. *Et apprehensa est bestia*, & ideò bestia punita est æternaliter, *et cum ea pseudopropheta, qui fecit signa coram ipso, quibus seduxit eos, qui acceperũt characterem bestiæ*, qui credunt in eum, *et qui adorauerunt imaginem eius. Viui missi sunt hi duo*: scilicet Antichristi, & sui maiores pœnas sentient, quàm alij, sicut illi, qui *viui* comburuntur, si mortuus comburatur, nihil sentit. *in stagnum*, propter tenebras, *ignis ardentis sulphure, et cæteri*, vt sequaces istorum, *occisi sunt*, minori quidem pœna punientur *in gladio sedentis super equum, qui procedit de ore ipsius, et omnes aues saturatæ sunt*, sancti delectabuntur in pœna istorum.

CAPVT XX.

ET vidi Angelum descendentem de cœlo, habentem clauem abyssi, et catenam magnã in manu sua, et apprehendit draconem, serpentem antiquum, qui est diabolus, et satanas, et ligauit eum per annos mille, et misit eum in abyssum, et clausit, et signauit super illum, vt non seducat amplius gentes, donec consummentur mille anni. & post hæc oportet illum solui modico tempore.

DICTA damnatione Babylonis, & Antichristi, & pseudoapostolorum eius, supponit damnationem ipsius diaboli, & determinat tẽpus

A pus damnationis, scilicet paulo post seductionem, & item ponit causam damnationis, scilicet quia solutus insaniet immoderatè, & præmonstrat potentia damnatoris, scilicet vt qui in humili adventu & etiam mortuus eum ligare potuit, glorificatur iam impassibilitate & immortalitate: & possit eundem prorsus destruere. *Et vidi angelum descendentem de cœlo*, Christum humiliantem se in carne, *habentem clauem abyssi*, id est, potestatem omnium profundorum in nequitia, quia non possunt facere, nisi quantum Deus permittit. *& catenam magnam*, ineuitabilem potentiam, qua alligabitur satanas. *in manu sua*, in operatione scilicet per passionem & resurrectionem *& apprehendit draconem, serpentem*, nescientem tenuit, scilicet quia ipsum peccasse ostendit, vbi hominem omni peccato immunem, quasi peccatorem iudicauit. *antiquum*, quia à principio mundi nocuit, *qui est diabolus, & satanas*, ponit quasi interpretationem ipsius. *& ligauit eum*, priori potestate priuauit. *per annos mille* à tempore Christi, vsque ad tempus Antichristi, *mille* dicit, quia numerus ille perfectus: & hic ponit Apostolus numerum determinatum pro indeterminato, quia, vt dixit Christus discipulis suis, Actum 1. *Non est vestrum nosse tempora vel momenta, quæ Pater posuit in sua potestate. & misit eum in abyssum.* quia eiectus à fidelibus, omnibus malis dominatur. Sciendum quod similiter in Abraham, & alijs fidelibus *diabolus* fuit ligatus, sicut in istis præsentibus, sed in illis ligauit spes futuri Christi, in istis ipse Christus. *& clausit.* quia nescit, an quos modò habet, possit retinere: & quos non habet, possit acquirere. *& signauit super illum*, id est, C signo crucis eum superauit, & à fidelium mentibus repulit, *vt non amplius gentes* decipiat, tam liberè sicut prius, vsque ad tempus Antichristi, *donec consummentur mille anni.* dixi *donec consummentur* quia postea soluetur modo prædicto: hic est. *Post hæc oportet illum solui modico tempore*, quia Deus ita constituit, vt tunc iterum liberè decipiat, sed ne timeatis, quia breui *tempore*.

Et vidi sedes, & sederunt super eas, & iudicium datum est illis, & animas decollatorum propter testimonium Iesu, & propter verbum Dei, & qui non adorauerunt bestiam, neq; imaginem eius, nec acceperunt characterem in frontibus aut in manibus suis, & vixerunt, & regnauerunt cum Christo mille annis. cæteri mortuorum non vixerunt, donec consummentur mille anni. Hæc est resurrectio prima. Beatus est sanctus, qui habet partem in resurrectione prima. In his secunda mors non habet potestatem, sed erunt sacerdotes Dei & Christi, & regnabunt cum illo mille annis. Et cùm consummati fuerint mille anni, soluetur Satanas de carcere suo, & exibit, & seducet gentes, quæ sunt super quatuor angulos terræ, Gog, & Magog, & congregabit eos in prælium, quorum numerus est sicut arena maris. Et ascenderunt super latitudinem terræ, & circuierunt castra sanctorum, & ciuitatem dilectam: & descendit ignis de cœlo, & deuorauit eos, & diabolus, qui seducebat eos, missus est in stagnum ignis & sulphuris, vbi & bestia et pseudopropheta cruciabuntur die ac nocte in secula seculorum, Amen.

Et vidi sedes. ligato diabolo vidi fideles solutos, & minores Prælatis obedire paratos, & prælatos iudicare in subditis: quod dicitur de statu præsentis vitæ, *iudicium datum est illis* à Deo: *& vidi* in tempore huius ligationis *animas decollatorum* fidelium in gloriam, nunquam ad inferos descendere, sicut Abraham & prophetæ descenderunt, quamuis iusti. *propter testimonium est IESV*, secundùm humanitatem, *& propter verbum Dei*, secundùm diuinitatem, *& qui non adorauerunt*, & aliorum fidelium non *decollatorum bestiam*, Antichristum, *neque imaginem eius*, pseudoapostolus eius, *nec acceperunt characterem*, signum *eius in frontibus*, in manifesta cófessione, *aut in manibus suis*, in operatione, *& vixerunt, & regnauerunt cum Christo*. potentes erunt etiam facere miracula: *mille annis*, & non dico hoc futurum tantùm post communem resurrectionem, sed etiam tempore ligationis. *et cæteri mortuorum non vixerunt*, id est, mortui in anima statim punientur post dissolutionem: quod ideo inducit, quia vellent aliqui nullum puniri toto tépore ligationis satanæ. *donec consummentur mille anni.* tunc autem manifestum est, quòd non viuent.

Hæc est resurrectio, scilicet quòd fideles in vita sua liberabuntur à peccatis, & animæ statim post dissolutionem fruentur æterna gloria. *prima*, quia sequitur resurrectio animæ & corporis. *beatus*, quia beatitudinem consequetur, *est sanctus*, confirmatus, quia non deficiet illa beatitudo. *qui habet partem in resurrectione prima*, quia non omnes possunt esse eiusdem beatitudinis, & perfectionis. *In his secunda mors non habet potestatem*, & verè beatus, quia damnatio animæ & corporis simul non erit in eo. *sed erunt sacerdotes Dei et Christi*, se ipsos & laudes continuas offerentes Deo in Trinitate, & secundùm humanitatem Christo, *et regnabunt cum illo mille annis*, non solum post communem resurrectionem, sed interim *soluetur satanas*, recipiet potestatem, *de carcere suo*, de cordibus reproborum, in quibus modò ligatus est. *et exibit* apertè *quatuor angelos terræ*, in quatuor partibus mundi. *Gog, et Magog*, ad literam sunt populi in montanis conclusi versus Aquilonem, & hi soluti, & primi decepti, seducent alios: vel ad allegoriam, vt per istos intelligantur omnes mali. *Gog*, interpretatur tectum, per quod intelliguntur omnes occultè nocentes. *Magog*, interpretatur detectum. Per quod intelliguntur omnes apertè nocentes, *et congregabit eos in prælium, quorum numerus est sicut arena maris*, sterilis & innumerabilis. *et ascenderunt*, superbient, *super latitudinem terræ*, per totum orbem, *et circuierunt castra sanctorum* inuadentes sanctos non poterant intrare, in quibus militat Deus, *ciuitatem* munitam virtutibus, & ideo à Deo *dilectam*. Posita causa ponit damnationem, quia post illam seductionem, & ministri damnabuntur à Deo, & hoc est, *et descendit ignis de cœlo etc. vbi et bestia, et pseudopropheta cruciabuntur*, quia eundem locũ pœnarum dat diabolo & suis, maximè nos deterret ne sui efficiamur. *die ac nocte*, continuè vel die de gloria Sanctorum, nocte de propria miseria. *in secula seculorum*, & hoc in æternum.

Et vidi thronum, magnum candidum, et sedentem super eum, à cuius conspectu fugit terra et cœlum, et locus non est inuentus ab eis. Et vidi mortuos magnos et pusillos stantes in conspectu throni et libri aperti sunt. Et alius liber apertus est, qui est vitæ, et iudicati sunt mortui ex his quæ scripta erant in libris, secundum opera eorũ. Et dedit mare mortuos qui in eo erãt et mors et infernus dederũt mortuos qui in ipsis erant.

A *Timidis autem*, id est, qui fide accepta timent eam profitere, vel qui timent accipere, *& incredulis* qui dubitant de resurrectione, vt infideles, *& execratis* excommunicatis *& homicidis, & fornicatoribus, & veneficis & idololatris, & omnibus mendacibus*, quibus mentiri est in vsu, pars *illorum*, id est, vnusquisque particeps erit harum pœnarum, pro meritis suis. Descripta gloria, quam sunt sancti habituri, dicit quo merito & quo auxilio sint hæc adepturi.

Et venit vnus de septem angelis habentibus phialas plenas septem plagis nouissimis. Et locutus est mecum dicens, Veni ostendam tibi sponsam vxorem agni. Et sustulit me in spiritu in montem magnum & altum, & ostendit mihi ciuitatem sanctam Hierusalem descendentem de cœlo, habentem claritatem Dei, lumen eius simile lapidi pretioso, tanquam lapidi Iaspidi sicut crystallum. Et habebat murum magnum & altum, habens portas duodecim, & in portis angelos duodecim. Et nomina scripta quæ sunt nomina duodecim tribuum filiorum Israel. Ab oriente portæ tres, & ab Aquilone portæ tres, & ab Austro portæ tres, & ab Occasu portæ tres. Et murus ciuitatis habens fundamenta duodecim in ipsis duodecim nomina Apostolorum & Agni.

Et venit vnus de septem Angelis aliquis de sanctis prædicatoribus, &c *Veni* amplifica intellectum, *ostendam tibi* sponsam modo factam *vxorem agni. Et sustulit me in spiritu* id est eleuauit me spiritualiter vt cognoscerem Christum, & super ipsum fundatã Ecclesiam, *in montem*, quia munimentum suorum *magnum*, quia totum orbem replet, *& altum* quia insuperabilis est, &c. *Habentẽ claritatem Dei*, id est apertam cognitionem de Deo. Ostendit cur Ecclesia habeat claritatem.

B *Nam lumen eius*, id est ipsa lucens pro modo suo se exhibuit similem Christo, qui fuit lapis pretiosus, quia firmus in proposito, & lucens splendore omnium virtutum, & hoc dicit *lumen eius, simile lapidi pretioso, tanquam lapidi Iaspidi*. Iaspis est durus & viridis, ita Ecclesia viret fide, & in ea firma est *sicut crystallum*, nihil celans quia ibi pura confessio, *& habebat murum magnum & altum* id est Christum defensorem, qui est magnus secundum resurrectionem, altus secundum ascensionem, vel defensores aliorum qui sunt magni vincendo hæreticos, alti, insuperabiles *habens portas duodecim*, prophetas, per quorum exemplum, alij ad fidem introducuntur, *& in portis duodecim angelos*, per angulos accipimus Apostolos qui per perstiterunt in fide & vestigijs prophetarum, *& nomina scripta*, quia omnes fideles sunt fundati, & quasi inscripti in prophetis: vel quia omnes fideles exstant in dilectione priorum patrum, *quæ sunt nomina duodecim tribuum filiorum Israel*, id est omnium fidelium, secundum prædictas interpretationes. *Ab Oriente, portæ tres: & ab aquilone, portæ tres.* Iudæi Oriens dicuntur, à quibus ortus est *sol iustitiæ*, & in his *portæ tres*: quia his primùm fides ciuitatis nuntiata est: Aquilo frigidæ gentes, quæ post Iudæos crediderunt: Austrum ardentes, vt sancti Martyres: Occasus significat illos, in quibus fides & charitas frigescunt; vel illos, qui in nouissimis temporibus credituri sunt in prædicatione Heliæ & Enoch, Numerus duodecim portarum, quæ per quatuor mũdi partes sub ternario ponuntur, pertinet ad mysterium Apostolorum, per quos Trinitatis per orbem quadripartitum suffunditur. *Et murus*, id est, quicunque defensores Ecclesiæ fundantur in Prophetis, in quibus C fides præcessit, *habens fundamenta duodecim*, id est, Prophetas, in quorum fide fundati sunt Apostoli: ex ipsis enim successit fides in Apostolos, & etiam credulitatem habnerunt ex Prophetis, qui etiam idem dixerant: vel *fundamenta* accipiamus Apostolos, in quibus fundatur tota munitio Ecclesiæ, quod supponit, *& in ipsis nomina duodecim Apostolorum*, expositio est quæ *fundamenta* accipiat: *& in ipsis* est nomen *Agni*: quia ipsum semper prædicauerunt: quasi ita diceret, Vidi ita ciuitatem munitam & ornatam, non tamen omnes æquales, sed pro modo suo quemque perfectum.

Et qui loquebatur mecum, habebat mensuram, arundinem auream, vt metiretur ciuitatem, & portas eius, & murum. & ciuitas in quadro posita est. Longitudo eius tanta est, quanta & latitudo. Et mensus est ciuitatem de arundine aurea per stadia duodecim millia. Longitudo, & latitudo, & altitudo eius æqualia sunt & mensus est muros eius centum quadraginta quatuor cubitorum, mensura hominis quæ est Angeli.* * murum.

Et qui loquebatur mecum, Angelus in persona Christi, *habebat mensuram*, scilicet diuisionem gratiarum mensuratam, *arundinem*, hanc quidem *mensuram*, id est, diuinam Scripturam, *auream*, Dei sapientia compositam. *vt metiretur ciuitatem*, id est, vt secundùm mensuram daret omnibus intelligentiam Scripturarum, *& portas eius*, qui alios introducunt ad fidem, *& murum*, defensores aliorum. *Et ciuitas in quadro posita est. ciuitas* dicitur *in quadro posita*, quia quatuor habet æqualia latera, fidem, spem, charitatem, operationem, quæ dicuntur æqualia, quia quantum credit, tantum sperat; quantum sperat, tantum diligit; quantum diligit, tantùm operatur: vel *quadrum* dicamus quatuor principales virtutes, quarum alia non debet aliam excedere in homine: prudentiam, id est, discretionem boni à malo, quam sequitur temperantia, scilicet vt malum cognitum vitet: post hæc fortitudo, vt aduersa patiatur, facienda viriliter operetur: dehinc iustitia, vt omnibus secundùm merita retribuat. Exponit quadraturam. *longitudo*, id est, longanimitas, quæ in fide est, *tanta est, quanta & latitudo*, scilicet charitas, quia quantum credit, tantum amat. *& mensus est ciuitatem per stadia duodecim millia*, id est, perfectos de quatuor mundi partibus, in fide Trinitatis adunatos, *per stadia*, solent mensurari plateæ, in quibus currunt ludentes, per quod notat ciues istos oportere currere, & tendere ad brauium. *longitudo*, longanimitas, *& latitudo*, dilatatio secundùm charitatem, *& altitudo eius æqualia sunt*, in his quæ sperat. quantum enim credit & amat, tantum sperat. *& mensus est muros*, defensores, *centum quadraginta quatuor cubitorum*. Cubitus, in quo est manus, & significat operationem. *mensura hominis, quæ est Angeli*, ostendit Angelum habuisse formam hominis, vt apertè notet qui significabatur, verum Angelum, Dei Filium, & verum hominem fuisse. Dixerat in hac ciuitate esse muros, portas, fundaměta, ipsos inter se esse inæquales, hic exequitur, murus ipse qualiter sit in materia, & ita dicit. D

Et erat structura muri eius ex lapide Iaspide: ipsa verò ciuitas aurum mundum, simile vitro mundo. Fundamenta muri ciuitatis omni lapide pretioso ornata. Fundamentum primum, iaspis. Secundum, sapphirus. Tertium, calcedonius. Quartum, smaragdus.

A *Quintum, sardonyx. Sextum, sardius. Septimum, chrysolithus. Octauum, beryllus. Nonum, topazius. Decimũ, chrysoprasus. Vndecimum, hyacinthus. Duodecimum, amethystus.*

Et erat structura muri eius, scilicet maiores in defensione, *ex lapide*, id est, quasi lapides, propter firmitatem, *iaspide* quia virentes in fide. *Ipsa vero ciuitas*, id est, tota illa Ecclesia, tam muri, quàm ipsi defensi, *aurum*, propter sapientiam, *mundum*, ab omni coinquinatione *simile vitro mũdo*, per hoc notat puritatem fidei. scilicet quicquid ore dicit, corde credit *Fundamenta muri ciuitatis*, ipsi Prophetæ, vel Apostoli *omni lapide pretioso ornata*, sunt ornati in seipsis omni genere virtutum.

Fundamentum primum, iaspis: quia *primum fundamentum* omnium virtutum est in fide.

Iaspis viridis virorem fidei immarcessibilem significat. *Sapphyrus* similis sereno cęlo, qui percussus radijs solis, ardentem emittit fulgorem, significat altitudinem spei Sanctorum, *quorum conuersatio est in cælo*, qui & à viro sole innouati, ardentius æterna quærunt, & alios quærere docent. *Calcedonius*, quasi pallens ignis lucernæ nitet, & fulget sub diuo, non in domo, significat flammam charitatis internæ, quæ in abscondito bona agit. sed cũ alijs prodesse iubetur, mox apparet quid fulgoris habeat intus: sculpentibus resistit, ictu solis, vel digitorum attritu excandens ad se paleas trahit, id est Sancti à nullo queunt vinci, & ad se fragiliores trahunt, *Smaragdus* nimiæ viriditatis, super herbas & frondes Scythiæ inuenitur, id est, fortis eiusdem fidei inter aduersa, quæ frigore significantur, cõfessio, quæ quia tanta per Euangelium mundo innotuit, quarta dicitur, propter quatuor Euãgelia *Sardonyx*, inter virtutes humilitas, inferius
B niger, in medio candidus, superius rubeus, id est, Sancti in passione rubei, interius candidi, sed sibi per humilitatem despectu. quæ quia infirmitate corporis descendit, quod quinq; sensibus agitur, quinta est. *Sardius* sanguinei coloris martyrij gloriam significat; sextus, quia Christus sexta hora crucifixus. *Chrysolithus* vt aurum fulget, scintillasque emittit ardentes, id est, spiritualis inter miracula prædicatio. auro superna sapientia, scintillis exhortatatio, vel etiam miracula significatur: quod quia per Spiritum sanctum fit, septimo loco ponitur. *Beryllus* est prædicantium perfecta operatio. Vt enim aqua sole percussa refulget: qui non aliter nisi septangula politur forma, quia ex angulorum percussione splendor acuitur, aqua sensum hominis significat, splendor solis diuinam sapientiam, qua amplius fulget, sed non perfectè diuina vel humana sapientia, nisi operibus consummetur. perfectio operum per septem intelligitur, cùm hoc numero opus mundi factum sit: vrit manum tenentis, quia qui Sancto iungitur, eius conuersatione accenditur.

Topazius quantum rarior, tantum pretiosior, bicolor, ex auro & ætherea claritate, maximè lucens, cùm solis splendore tangitur, superans omnium gemmarum claritates, in aspectum suum singulariter prouocans aspicientes, quem si polis, obscuras: si naturæ relinquis, clarior est: & nihil charius regibus inter diuitias: contemplatiuam vitam significat, quàm sancti reges omnibus operum diuitijs & gemmis virtutum præferunt, & in eam maximè mentes dirigunt: & tantò amplius, quantò frequentius diuina gratia illustrantur: ex interna claritate C aureus color, ex dulcedine contemplationis æthereus, quæ attritu scilicet sæpè vilescit. Vix enim poterit aliquis simul doloribus angi, & tranquilla mente gaudia cœli intueri. & sicut in octo actiua vita, sic in nouem contemplatiua, quæ est Angelorum, quorum sunt nouem ordines: vel quia vno gradu abest à denario mortis scilicet. *Chrysoprasus* viridis aureæque mixturæ, quidam etiam purpureus cum guttis aureis. & nascitur in India, significat eos, qui virorem æternæ patriæ charitate merentur, & alijs purpuram martyrij ostendunt: & quia exemplum Domini sequuntur, in India, id est, prope ortum solis sunt, & quia cum Christo regnare expectant, in denario numero sunt, & decalogus implebitur per dilectionem Dei, quæ noua fuit: igitur in *chrysoprasso* opus martyrij indicatur & præmium. *Hyacinthus* cum aere mutatur, in sereno perspicuus, nubilo marcescit, indicat doctores ad alta leuatos, sed propter infirmos condescendentes. *Amethystus* est purpureus, mixto colore violæ & rosæ, leniter quasdam flammas fundens, purpureus decor, cœlestis regni habitum, viola Sanctorum verecundiam, rosa pretiosam significat mortem, qui inter aduersa mente sunt in summo, qui non modò inter se, sed ad persecutores animam charitatis fundunt. Significat igitur *amethystus*, cœlestis semper regni memoriam in animo humilium.

C A N T I C V M.

CIVES cœlestis patriæ, Regi regum concinite, qui est supernus artifex ciuitatis vranicæ, in cuius ædificio talis extat fundatio.

Iaspis coloris viridis, profert virorem fidei, D quæ in perfectis omnibus, nusquam marcescit penitus, cuius forti præsidio, resistitur diabolo.

Sapphyrus habet speciem, cœlesti throno similem, designat cor simplicium, spem certam postulãtium: quorum vita & moribus, delectatur Altissimus.

Calcedonius pallidam, ignis habet effigiem, subrutilat in publico, fulgorem dat in nubilo, virtutem fert fidelium, occultè famulantium.

Smaragdus virens nimium, dat lumen oleaginum: est fides integerrima, ad omne bonum patula, quæ nusquam scit deficere, à pietatis opere.

Sardonyx constans tricolor, homo fertur interior, quem denigrat humilitas, in quo albescit castitas, ad honestatis cumulum, rubet quoque martyrium.

Sardius est puniceus, cuius color sanguineus ostendit & martyrium, ritè agonizantium, sextus est in catalogo, crucis hæret mysterio.

Auricolor *crysolithus*, scintilla velut clibanus, prætendit mores hominum, perfectè sapientiũ, qui septiformis gratiæ, sacro splendescunt iubare.

Beryllus est limphaticus, vt sol in aqua limpidus, figurat vota hominum ingenio sagacium, quibus plus libet sumere pulchræ quietis otium.

Topazius quò rarior, eò est pretiosior, nitore rubet chryseo, & aspectu æthereo, contemplatiuæ solitum, vitæ monstrat officium.

Chryso-

A *Chryſopraſus* purpureus, auricolor ac flammeus, cuius ſplendor in tenebris, flammas euibrat oculis, hæc eſt perfecta charitas, quã nulla ſternit feritas.

Hyacinthus eſt purpureus virore medioximus, cuius decora facies mutatur vt temperies, vitã ſignat Angelicam, diſcretione præditam.

Amethyſtus præcipuus, colore violaceus, & notulis purpueus, prætendit cor humilium, Chriſto commorientium.

*Et duodecim portæ, duodecim margaritæ ſunt, per ſingulas: & ſingulæ portæ, erant ex ſingulis margaritis. Et * plateæ ciuitatis aurum mundum tanquam vitrum perlucidum. & templum non vidi in ea. Dominus enim Deus omnipotens, templum illius eſt & Agnus. Et ciuitas non eget ſole, neque luna, vt luceant in ea. Nam claritas Dei * illuminabit eam, & lucerna eius eſt Agnus, & ambulabunt gentes in lumine eius, & reges terræ afferent gloriam ſuam & honorem in illam, & portæ eius non claudentur per diem. nox enim non erit illic. Et afferent gloriam & honorem gentium in illam: * nec intrabit in eam aliquod coinquinatum, aut abominationem faciens, & mendacium, niſi qui ſcripti ſunt in libro Vitæ Agni.*

* platea. * illuminauit. * non.

Et duodecim portæ, duodecim margaritæ ſunt, per ſingulas, id eſt, omnes introductores in quatuor mundi partibus fundati fide ſanctæ Trinitatis, introducunt *duodecim*, id eſt, omnes ex quatuor partibus mundi ad fidem Trinitatis, qui ſunt *margaritæ*, id eſt, lucidi & ſolidi. *Et ſingulæ portæ, erant ex ſingulis margaritis*, id eſt, vnuſquiſque de ipſis introductoribus ſunt ſplẽdentes & firmi virtutibus, *Et platea ciuitatis*, id eſt quibus licet vti latioribus præceptis, vt ſunt coniugati, *aurum*, ſapientia & charitate pleni.
B *mundum* à criminali macula. *tanquam vitrum perlucidum*, nullas ſordes in ſe celantes: vel quia poſſunt mali in operibus eorum velut in ſpeculo nequitiam ſuam cognoſcere. *Et templum non vidi in ea*, hic tantùm locus orationis & oblationis, quæ ibi locum non habent *Dominus enim Deus omnipotens, templum illius eſt*, omnimoda requies. *Et ciuitas non eget ſole, neque luna, vt luceant in ea*, ad literam, vel prædicatoribus maioribus, & minoribus, quibus hic terreni indigent ad illuminationem. *Nam claritas Dei* Patris, *& lucerna eius eſt Agnus: lucerna eſt* teſta, continens lumen: ita humanitas Chriſti continet deitatem, qua illuminantur omnes volentes. *Et ambulabunt gentes in lumine eius*. Oſtendit magnum & mirabile eſſe lumen illius venturæ ciuitatis, quæ etiam præſenti ſtatu illuminat homines, & perducit ad illam æternam ciuitatem per ſpeciem, & quoſdam radios cognitionis illius æternæ beatitatis. *Et reges terræ*, qui bene regent ſe & alios, *afferent gloriam ſuam*, ad ſimilitudinem victorum, qui ſpolia in ſuas vrbes ferunt, ita illi *gloriam ſuam* in adquiſitos Deo ferent, *in illam*, id eſt, ad laudem illius ciuitatis facient, nõ ad ſuam, *& honorem*, puritatem conſcientiæ. *in illam*, pro illa habenda. *& portæ eius non claudentur per diem*, de venturo dicit: hic enim claudũtur portæ prædicatione, ne mali furentur, & conculcent verbum Dei. *Nox enim non erit illic*, oſtendit quare ibi non ſit claudenda, quia nulla ignorantia, nulla obſcuritas, & ideo nec locus furibus, ſed ibi omnimoda ſerenitas erit. *& afferent*, ipſi reges repræſentabunt Deo, *gloriam*, id eſt, glorificatas gentes, *& honorem*, honorabiles ſecundùm puritatem propriarum conſcientiarum, *nec aliquod intrabit in eam*, licet ibi non ſit
C *nox*, nec porta clauſa, non tamen intrabit quilibet. *coinquinatum*, conſenſor immunditiæ. *aut abominationem faciens*: aliquod criminale, *& mendacium*, qui delectatur in mendacijs inueniendis, *niſi qui ſcripti ſunt in libro Vitæ Agni*, quid plura? Nullus intrabit, niſi præſcitus in æterna diſpenſatione Dei, vel niſi imitatores vitæ Chriſti, qui eſt nobis propoſitus liber ad imitandum.

CAPVT XXII.

*Et oſtendit mihi fluuium aquæ viuæ, ſplendidum tanquam cryſtallum, procedentem de ſede Dei & Agni. In medio plateæ eius, & ex vtraque parte fluminis lignum vitæ, afferens fructus duodecim, per menſes ſingulos reddens fructum ſuum. Et folia ligni ad ſanitatem gentium, & omne maledictum non erit amplius. Et ſedes Dei & Agni in illa erunt, & ſerui eius ſeruient illi. & videbunt faciem eius, & nomen eius in frontibus eorum. & nox vltra non erit. Et non egebunt lumine lucernæ, neque lumine ſolis: quoniam Dominus Deus * illuminat illos, & regnabunt in ſecula ſeculorum.*

* illuminabit.

Poſtquam ſitum ciuitatis, dignitatem, muros, & fundamenta oſtendit, deſcribit refectionem, quam Deus ciuitati tribuit, & in præſenti & maximè in futuro, hic enim dat refectionem quodammodò per Baptiſmum, & ſui Corporis & Sanguinis Sacramentum, & tamen parum eſt hoc, reſpectu illius futuræ beatitatis, vbi Chriſtus *erit omnia in omnibus*. Quæritur de Baptiſmo, quare potius fiat aqua, quàm alio quolibet elemento: ad quod reſpondetur, quòd aquæ natura eſt, vt extinguat, & in Baptiſmo extinguitur ardor pecca-
D torum. *Oſtendit mihi fluuium*. abundantiam, *aquæ viuæ*, refectionis, quæ viuificat omnes habitantes, *ſplendidum*, ſcilicet Chriſtum, qui erit omnimoda refectio, *tanquam cryſtallum*, quia ibi ſola puritas, & nihil abſonum, *procedentem de ſede Dei & Agni*, de maioribus, in quibus ſedet DEVS: per ipſorum enim inſtructionem recipiunt minores illam beatitudinem. *In medio plateæ eius*, in communitates eorum, qui latiori vita incedunt. *Ex vtraque parte fluminis*, & in hoc præſenti, & in futuro, *lignum vitæ, afferens fructus duodecim*, Chriſtus, qui dat refectionem, & dat illos, qui præparant alios ad eandem refectionem: qui dicuntur *duodecim*, quia Deo fructificant quatuor partibus mundi ad eandem fidem Trinitatis, *per menſes ſingulos*, *per* omnes ætates, vel aſſiduè, *reddens fructum ſuum*. Citra flumen, id eſt, in hac vita habemus *lignum vitæ*, ſcilicet Corpus & Sanguinem Chriſti, quibus reficimur: vltra flumen habebimus IESVM Chriſtum præſentem, & indeficientem refectionem. Vel per citra flumen accipiamus tempus, quod fuit ante baptiſmum: habebant enim illi priores Sancti, vt Moyſes, & alij, Chriſtum, refectionem ſuam, licet per alia inſtrumẽta, quam modò ſint. Per vltra flumen accipiamus tempus poſt Baptiſmum, per quos ſignificamus iuſtos in nouo Teſtamẽto: quod præſignauit Moyſes, qui duxit filios Iſrael vſq; ad flumen Iordanis; & Ieſu Naue, qui de flumine duxit eos in terram promiſſionis *& folia ligni ad ſanitatem gentium*, præcepta Chriſti, quæ tegunt & ornant fructum, ſi impleantur, conferunt ſanitates, quæ

A spargunturper *duodecim fructus*, scilicet Prophetas & Apostolos, & eorum successores. *& omne maledictum non erit amplius*, subtractio gratiæ, *Et sedes Dei & Agni in illa erunt*, id est, quiescet Deus, & Agnus in illis, sine vlla offensione, *& serui eius seruient illi*, laudabunt in æternum, *& videbunt faciem eius*, nō in ænigmate sicut nunc, sed Deum & Christum, prout sunt, vt dicitur 1. Cor. 13. d. *& nomen eius in frontibus eorum*, quia Dei & Agni vocabuntur in aperto, sicut hic apertè cum confessi sunt. *& nox vltra non erit*, nulla ignorantia. *& non egebunt lumine lucernæ*, idest, doctrina veteris Legis, vel minorum prædicatorum, qui illuminant noctem: *neq; lumine solis*, doctrina nouæ Legis, vel maiorum prædicatorum. Sicut in principio commendauit visionem, sic in vltimis facit.

Et dixit mihi, Hæc verba fidelißima sunt, & vera, & Dominus Deus spirituũ prophetarum misit angelum suum ostendere seruis suis, quæ oportet fieri citò, & ecce venio velociter. Beatus qui custodit verba prophetiæ libri huius.

Et dixit mihi, id est, Angelus, qui cætera, *hæc verba*, quicquid verbis & figuris ostensum est, *vera sunt*, quia sic implebuntur, *fidelißima* habilia, quibus fides adhibeatur, *& Dominus DEVS spirituum Prophetarum*, & bene credere debes, quia ille, qui in potestate dona spiritus Sancti habet, per quem locuti sunt Prophetæ, *misit*, & cætera. Cùm Deus in Trinitate faciat dona misericordiæ, ideo tamen attribuuntur personæ Spiritus sancti, quia Spiritus sanctus significat benignitatem, & ex benignitate Dei procedunt
B hæc omnia dona. *misit Angelum suum ostendere*, sicut Angelus mihi, ita ego vobis seruis suis, non Philosophis vel superbis seculi, *quæ oportet fieri citò*, quia non possunt non expleri, sicut præscita sunt, *& ecce venio velociter*, & verè *citò*, quia ipse dicit. Et hoc etiam dicit, *Beatus qui custodit*, opere implet, *verba libri huius.*

Et ego Ioannes, qui audiui, & vidi hæc. Et postquam audissem & vidissem, cecidi vt adorarem ante pedes Angeli, qui mihi hæc ostendebat. Et dixit mihi: Vide ne feceris: Conseruus enim tuus sum, & fratrum tuorum Prophetarum, & eorum qui seruant verba libri huius. Deum adora. Et dixit mihi: Ne signaueris verba prophetiæ libri huius. Tempus enim propè est. Qui nocet, noceat adhuc; & qui in sordibus est, Sordescat adhuc; & qui iustus est, iustitiam faciat adhuc; & Sanctus sanctificetur adhuc: Ecce venio citò, & merces mea mecum est, reddere vnicuique secundùm opera sua. Ego sum α & ω, primus & nouißimus, principium & finis. Beati qui lauant stolas suas, vt sit potestas eorum in ligno vitæ, & per portas intrent in ciuitatem sanctam. *foris canes, & venefici, & impudici, & homicidæ, & idolis seruientes, et omnis qui amat et facit mendacium.*

Et ego Ioannes. Item commendatio libri ex propria persona, quasi dicat, *Ego*, qui nihil falsi soleo vobis adnuntiare, *qui audiui*, voces, *et vidi hæc*, figuras. *Et postquam audissem et vidissem, cecidi vt adorarem*, quasi oblitus prioris prohibitionis, vult Angelum iterum venerari vt maiorem, ex quo nobis innuit, quòd sicut ipsè Angelum, ita nos debemus habere eum in veneratione, non tamen eum, sicut Deum, adorare. & debemus intelligere per obseruantiam libri Angelis pacificari. *ante pedes Angeli*, quasi vt omnino me contemptibilem, quantum ad ipsum, ostenderem, scilicet pro hac causa, qui hæc ostendebat mihi. *Vide*, & cætera. Prophetarum maiorum, & eorum minorum. *Ne signaueris verba prophetiæ libri huius*, nec clauseris dicta libri huius, sicut præceptum est de verbis septem tonitruum, sed omnibus præcepta, & verè non sunt claudenda hæc verba, vt per hoc acquirantur aliqui fratres. quia *tempus prope est*, & quia posset sibi obijci hæc non esse prædicanda, quia mali peiores erunt, respondet quasi obiectis, hoc iustitiam esse, vt malus peior fiat. hoc est, *qui nocet* alijs, *noceat*, magis; *et qui in sordibus est, sordescat adhuc*, quantum ad seipsum *sordescat* magis. *et qui iustus est, iustitiam faciat adhuc, iustus* in alium iustior fiat, *et sanctus, sanctificetur adhuc*, in seipso sanctior sit. Et verè *tempus prope est*, quia *ecce venio citò*, & cætera. *secundum opera sua*, vni plus, alij minus. Et bene hoc possum, quia *ego α et ω, primus* ante omnes creaturas, *et nouißimus*, quia nulla creatura post eum. *principium*, quia ex ipso omnia processerunt, *et finis*, quia in ipso omnia consummabuntur. Et quia dixerat, nocens *noceat*, sordibus *sordescat*, ne dicat malus, ideo sibi nihil prodesse si pœniteat, dicit, quia etiam hi tales *beati* erunt, si pœnitentia peccata deleant. & hoc est. *Beati qui lauant stolas suas*, ita dico *lauant*, vt possint refici *ligno vitæ*, & hoc est, *vt sit potestas eorum in ligno vitæ, et per portas intrent*, per introductionem Sanctorum, *in ciuitatem* sanctam. *foris canes*, contradicentes, & oblatrantes veritati, & immundi in seipsis erunt extra ciuitatem, & hoc dicit, *quia amat mendacium*, audiendo; *et facit*, inueniendo.

Ego Iesus misi Angelum meum testificari vobis hæc D *in Ecclesiis. Ego sum radix & genus Dauid stella splendida & matutina. & sponsus & sponsa dicunt: Veni, & qui audit dicat, Veni. Qui sitit veniat, qui* vult accipiat aquam vitæ *gratis.*

Commendauit librum per Angeli dignitatem, & per suam propriam personam. modo ex Christi autoritate, ac si dicat: sciatis omnes hæc verba ex me procedere *ego Iesus misi*, & cætera & mihi est bene credendum, quia *ego sum*, sustentaculum Dauid, & ab ipso genitus, hoc est, *radix*, sustentamentum, *& genus Dauid*, ab ipso secundum carnem generatus, *stella splendida*, id est, lumen adferens mundo, & annuncians diem sicut Lucifer, id est, communem resurrectionem, per meam resurrectionem *& matutina*, in mane facta. Post alias commendationes, & commendationes ponit & ex sponso, vel spiritu, id est, Trinitate & fidelibus. *Et sponsus & sponsa*, fideles dicunt, *Veni*, ad notitiam libri *& qui audit*, id est, intelligit, *dicat Veni*, scilicet maiores dicant alijs vt veniant, *& qui sitit veniat*, non tamen intrabit quilibet, sed solus qui desiderat & opere implet id quod desiderat, *& qui vult accipiat aquam vitæ gratis*, & sufficit voluntas efficax.

Contestor ego omni audienti verba prophetiæ libri huius. Si quis apposuerit ad hæc apponet Deus super illum plagas scriptas in libro isto, & si quis diminuerit de verbis libri prophetiæ huius, auferet Deus partem eius de ligno vitæ & de ciuitate sancta. & de his quæ scripta sunt in libro isto. Dicit qui testimonium perhibet istorum etiam, Amen.

Venio cito, amen. Veni Domine IESV. Gratia Domini nostri IESV Christi cum omnibus vobis, Amen.

A *Contestor*, postquàm commendauit librum per multas autoritates, quia sciuit quosdam hæreticos in Asia. quorum mos erat auferre de libris Sanctorum quæ suis hæresibus contra irēt, & interserere suas hæreses, vt ex Sanctis suos errores confirmarent, excommunicat omnes qui vel apponunt huic libro vel inde subtrahunt, & hoc est, *contestor*, & cætera.

Dicit, quasi dicat ego excommunico & Iesus excommunicat, *qui testimonium perhibet istorum*, scilicet Iesus, *etiam Amen*, id est, vera per sunt omnia quæ dicta sunt, & ideo si quis mutauerit excommunicetur. *Venio citò, Amen*, & seruate ne mutetis verba, quia ego citò venio, vt vindicem mutatores, *dicit* Dominus. Verba Apostoli, & confirmat Christum citò venturum. *Veni Domine Iesu*, dicit Apostolus Domino ex nimia affectione desiderantis vt veniat ad remunerandum. B

Gratia, & cætera. *Amen*, id est, sine defectione. A enim sine mene, defectio dicitur. Ego, id est pater in prælatione, tamen frater in regeneratione vnius matris Ecclesiæ. Benedictus per omnia Deus. *Amen*, id est veritas omnes concedite, Amen.

(∴)

FINIS TOMI SECVNDI.